6
5-E
50

111.

NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
6
3 K
40

M

6 5 E 50

Digitized by Google

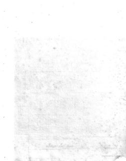

GERARDI JOANNIS VOSSII
DE
THEOLOGIA GENTILI,
ET
PHYSIOLOGIA CHRISTIANA:
sive
DE ORIGINE AC PROGRESSU
IDOLOLATRIÆ,
ad veterum gesta, ac rerum naturam, reductæ;
DEQUE NATURÆ MIRANDIS,
quibus homo adducitur ad Deum,
LIBER III. ET IV.

FRANCOFURTI,
Sumtibus CASPARIS WÆCHTLERI
Typis Johannis Nicolai Hummii.

Anno M. DC. LXIIX.

ANGLICÆ ECCLESIÆ

CLERO,

ac particulatim

CANTUARIENSIS

ECCLESIÆ METROPOLITANÆ

DECANO,

TOTIQUE CANONICORUM

COLLEGIO,

Dominis ac Fratribus Reverendis,

alterum hoc volumen

DE THEOLOGIA PAGANICA,

ET

PHYSIOLOGIA CHRISTIANA,

animo devotissimo, & obligatissimo,

offert, donat, ac dicat,

GERARDUS JOANNES VOSSIUS,

Præbendarius Cantuariensis.

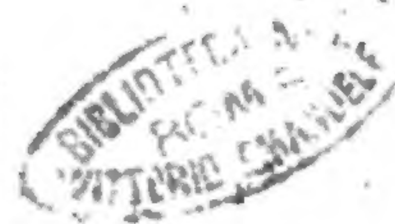

GER. JOAN.' VOSSIUS

æquo, ac benigno

LECTORI

S. P. D.

*Vm bifariam consideretur Natura; tum prout gentiles illam attenderunt; qui eam coluere pro Numine, imo varia in Numina discerpserunt: tum quatenus ex Mirandis ejus, & horum caussis, adscendimus ad Conditorem Deum: ambo ea hoc in opere, etsi vel alterutrum satis arduum foret, non incuriosè, ut arbitror, complexi sumus: utrobique etiam sedulo dedimus operam, ut & placita veterum adferremus, &, iis expensis, non pauca de juniorum, nostroque etiam adferremus penu. Ac duobus, quidem, quos jam dedimus libris, secundo imprimis, quo disquirimus de cælo, & elementis, planum facere cæpimus, quantopere illos fugiat ratio, qui cum omnis Philosophia, quæ ex rationis lumine proficiscitur, ad naturæ contemplationem, vel actionem hominis, soleat referri; priorem illam præ altera nullo penè loco habuerunt. Quamquam haut nova hæc controversia est: sed multum diuque, utra harum partium anteponi debeat, jam antiquis fuerit seculis dubitatio. Ac Socrates quidem, cum priores cognitionem, quæ per se expeti crederetur, excellentius quid, & divinius, judicarent; primus * philosophiam dicitur ad vitam deduxisse communem; deque virtutibus, ac vitiis; bono, ac malo, quæsivisse. Vnde in ore illi crebro erat, quæ supra nos essent, nihil ad nos attinere. Corporum enim cælestium naturam, cometarum item, tonitrus, grandinis, & similium; stultè, & inutiliter, inquiri putabat †. Sed viri tanti opinio non deterruit Aristotelem ‡, quo minus sapientiam, ut pulchriorem, ac diviniorem, prudentiæ præferret. Et, quod mirum, maluit Seneca* hac parte Aristotelem sequi. Multumque adeo pro sapientia facit, quod non, uti Epicureis natura divina, ita scientia naturalium in se solam sit intenta: sed*

* Varro apud Ciceronem.

† Xenophon lib. 1. Commentar.

‡ Lib. 10. Eth. Nicomach. & lib. 7. Polit.

* Præfat lib. 1. Natur. Quæst.

sed partim cultui inserviat religioso, partim usibus variis ad fovendum hoc, agrumque corpus sustinendum: quemadmodum superiori diceham volumine, & altero hoc plenius demonstrabitur. Imò pars illa, qua homines agenda docet, mancaforet, ac mutila, si prateritis, qua ad cultum pertinent divinum, solum explicaret, quomodo affectus vinceremus, vel religionis expertes, capesseremus Rempublicam. Nec enim ambo sunt nostra, vel alterna vita, regendis sufficimus; nisi (quod longè quidem melius, uberiusque, sacra nos docent litera; sed ex parte etiam natura notitia praestare valet) ex caligine hac, in qua caci volutamur, sublimius omnibus intra conspectum positis assolleimur ad excellentius quiddam, & augustius; quod nos, & Universum hoc, gubernet, & cuique, prout se gesserit, pramium, aut pœnam, rependat. Sine cujus notitia, neque vita ipsa magni sit astimanda. Nec diffiteor, traditione etiam divinitus in populis conservata dispelli mentis tenebras, & quodammodo ad Numinis notitiam pertingi. Sed enim altius multò animus penetrat humanus, quando non contentus auditis, per natura etiam cognitionem ad divina praeparatur, & quodammodo in Numinis ipsius consortium venit. Tum vere juvat speculari in universa natura relucentem Dei potentiam, sapientiam, bonitatem. Animus etiam tantopere elevatus aspernari, ac calcare incipit aurum, & gemmas, & quidquid avaris tanti est, ut propterea aternum miseri esse velint. Cernit etiam mens, non tanti esse catera, ut propterea plumbeas, aternasque iras gerat, vel in sordidas defluunt libidines, vel aliis serviat vitiorum portentis. Ut mihi quidem videantur solidè vilitare, qui sic moralem extollunt prudentiam, aut etiam civilem, ut nequaquam justum statuant pretium scientia naturalis. Atque hujusce animi nostri nunc testes qualescunque do commentationes nostras; quibus me diffundo, & supra, & intra hunc terrarum, ac marium globum, curiosèque, quantum licuit, specto natura adeo ingeniosa, ac nobilioribus formosa, ordinem dispositissimum, vires innumeras, nec capacissimo hominis ingenio, nedum nostro, comprehensibiles, inque cunctis constantiam plane singularem. Quae omnia hominem quasi manu ducunt ad horum architectum: ita ut gentilis etiam religionis cultores, etsi Deus foret incontiguus, & inconspicuus: ex hac tamen rerum machina, ac seipsis quoque, velut minori mundo, ex ratiocinando

mundo adfuere erint, ut viderent, esse unum quid, quod foret à nullo, nec ab ulla anteiretur antiquitate; quod solum verè sit, caeteris inde, quid sint, participantibus; ab hoc possideri sapientiam, bonitatem, iustitiam, omnemque perfectionem: cuncta quae hac convenire summo regi, et principi: cuius beneficio etiam, multiplici adeo agitatione moveretur, suaque arva hunc reciprocarent spiritu, & praecipuè divinam illud obtinerent, quod Mentem, vel Rationem dicimus proinde hunc se cunctorum opificem, hunc hominis atq; universi moderatorem, amare, suspicere, intimaq; animo amplecti, ac colere perpetuo, oportere. Sed cùm illi sanxere se, velut aliis quibusdam, fastidissent: non tamen pro notitia hoc glorificarunt Deum quo meruere, ut ne ad ulteriorem cognitionem perducerentur. Sic relicti, Deum nescierunt, quem scirent: ut inexcusabiles ob animum forent ingratum. Imò plurimi etiam nec eousque adscendere, quo dicebamus, non culpa Numinis, vel Naturae, quae Dei virtutem, ac divinitatem, clare, & oculis ingerebat, & auribus insonabat: sed suopte vitio, quia animi oculos, ambosque, obcurantes, reluctarentur magisterio Naturae: vel si subinde inclinassent eo mentes, mox vanis indulgendo commentis, falsa veris misceren: atque ita hinc circumfusi luce naturae, inde spissis opinionis tenebris circumventi, velut infanientibus in mari ventis, nunc huc, nunc illuc deferrentur, ac perpetuo fluctuarent incerti. Ita factum fuit, ut novitatis suae superstitione abrepti, non tribuerent Numini cultum divinum. Atque hoc prius est, quo nomine impietatis rei iure peraguntur. Sed, contumelia ea non contenti, praeterea tale donarunt mortali corpore exutos, plurimumq; à vera religione alienos. Naturae etiam partes, vel affectiones in Deorum censum retulerunt. Et his, & illis statuerunt simulacra, dies festos, ludos, pulvinaria, aras, aedes sacras: aceeris etiam turis, & mactatis è grege victimis, eosdem honorarunt: ut illos, ut supremo nomina, ac numena, vel saltem divinitatis eorum consortes, manus, mentesque, supplices protendenrunt. Quamodo creaturae transscripsere cultum creatoris[*Rom. 1.25.] *: ut impietatis, de qua prius dicebam, etiam accederint iniquitatem. Unde veritatem eos, non in ignorantia dico, sed in iniustitia etiam, detinuisse, conqueritur Apostolus. Atque haec cum animo nostro obversarentur saepius facile in eam devenit sententiam, nec Ecclesiae, nec literariae Reipub. ingratam*

fore

fere operam, si quasi geminum ferruminans argumentum, & Deorum, & rerum explicarem naturam, atque ita, & eos refellerem, qui idola colunt, et maiestatem summi tribuunt Regis: & contemplando miranda Naturæ, nostris ubique usibus inservientis, ex hac salubri, & interitioni obnoxia compage, mentes attollerem humanas ad eum, qui fecit Naturam, ac rebus præsidet universis. Nondum tamen pertexere licuit has commentationes nostras: nunc valetudine me præpediente, nunc occupationibus fessis, nec semper minutis. Quatuor interim libros, ut potui, exegi: quorum priores duos priori, alteros altero hoc volumine, exhibeo. Illis egi partim de spiritalis naturæ cultu; partim cœlestis corporis, ac elementorum natura, & generatione. Cuius doctrinæ præstantiam, atque usum, nihil attinet hoc loco, velut crambem, repetere. At alteris hisce libris cum de meteoris: tum animantibus tracto. Quod & ipsum est prænobile argumentum, dignissimumque homine Christiano. Quod enim sublime ventis? quos semper animus discere cupiebat ac amari nunquam. Quid utilius pluviis? quæ post aliquanto terra ab ardore Solis decoctam, iterum rursum irrigant, & temperant. Quid admirabilius cometis, fulminibus, iride, & similibus? quæ sic omnium animos percellunt, ut, quem eorum doctrina non capiat, ne in hominum quidem numero reponi mereatur. Gentes quidem sic affectas esse, ut propterea in Deos referrent: & nobis non tanti erunt, ut non in his potius miremur Deum omnium auctorem? Quid nunc de animalibus loquar? ubi primò se offert hominum genus. Sed de divino eorum,
*Act 14.13. *dum vivunt, cultu (ad quem Paulo, & Barnabæ, præstandum, Lystrenses* etiam tauros adducebant cum coronis) pauca omnino, nec subtilioris ea disquisitionis indigentis, legere est, non apud Romanos duntaxat, vel Græcos; sed etiam barbaros. Quare omnem prope operam insumsi in explicanda hominis natura. Ubi attendo, primò vitam, ætates, mortem, bonæ nutritionem, magnitudinem, robur, generationem; inde visum, phantasiam, sensus cæteros; somnum etiam, somnia, & divinationes ex insomniis; denique intellectum, voluntatem, sequelam, risum, fletum. Atque tam variis penè in causas contrarias inquisivi, ut ita magis perspiceremus naturæ nostræ dignitatem. Nihil enim commendatius homini esse debet, quàm cognitio sui. Cumque ea sit bipartita; prius est scire præstantiam, quam*
habemus

habemus ex origine nostri; posterius nostri miseriam, quam peccato contraximus. Illud praestat, ut magis magisque cogitemus, quantopere obstringamur conditori hoc, ut confugiamus ad Sanctificatorem Christum. Postea non minori cura excussi, quae ad muta pertinent animantia. At primum expono eorum naturam. Hinc enarro multiplicem, quam ex illis capere est, utilitatem in alimento, medicina, vestitu, habitatione, & vita reliqua. Denique ostendo amentiam hominis; qui, cum illis fieris invitaretur ad vera numinis cultum; nihilominus haec longe infra dignitatem suam posita, vel pro numine coleret, vel saltem, velut Dei symbola, religioso cultu prosequeretur. Atque haec sunt ea, quae ordine praestiti in quadrupedibus, avibus, piscibus, serpentibus, insectis. Ut ad absolvendam rerum naturam nihil magnopere nunc superesset nobis praeter plantas, & fossilia. Sed eorum consideratio, ut hominis vitae plurimum conducit; ita parum facit ad notitiam Theologiae gentilis, & symbolicam exceperis. Ex ipsis verò nominibus ea nobis residua sunt, quae cum verius sint affectiones, sive accidentia à nationibus nihilominus divino colebantur honore: ut sunt Pietas, Iustitia, Misericordia, Salus, Febris, Amor, & alia id genus. Praeterea nobis indicta est pars illa de symbolis Deorum, saepius hisce libris promissa. Nec abhorret animus, ut illum quoque, & caetera, quae dicebam, perficiam quo integrum sit τεῦχος tam Theologiae hujus gentilis, quàm scientiae Naturalis. Sed enim tam multa à multis exposcor, adeoque diversa habeo officia, ut cui primo, cui deinde, admovere manum debeam, ipse harum incertus. Quare utrum hujus argumenti caetera proximè daturus sim, an meditationes eas aliis dilaturus, magistra omnium dies docebit. Atque eo minus promittere aliquid habeo, quia cogito, non modo vitam hujus incertam, sed etiam valetudinis. Nam etsi à puero haec mihi firma satis fuit, nec unquam incontinentia eam frangendam putarim: nihil tamen mirum fuerit, si aliquid in illam potuerint tot injuria ab illis accepta, quibus placere non poteram, si animo satisfacere, nec Deo vellem displicere. Accedant tot adversa à Numine immissa in hic, paucolos intra annos, mortes quinque liberorum jam vernantis ac florentis aetatis, ac trium quidem dum opere in hoc occupor: ex quibus recentissimus dolor Gerardi mei, cum vita excederet, vix annum claudentis primum, & vigesimum: qui fuit in*

* Corpusculum compagem.

¶¶ Vellcium

Velleium castigationes ipse in lucem dedit, atque inscripsit nobili, & summo viro Georgio Ratallero Dubletio, supremæ nunc Hollandicæ, ac Zelandicæ Curiæ Senatori: cujus ego merita in me, & familiam meam, tacere malo, quàm pauca de iis dicere. Complurium, quæ præterea filius reliquit, editionem moribundus fratris sui Isaaci curæ commisit: præcipuè animadversiones in Valerium Flaccum, & Censorinum: ac confido, eo ex Britannia, & Galliis reduce, confestim lucem visuras. Quid jam dicam, frangi me potuisse immodicis adolescentiæ meæ studiis: ac annis duobus, & quadraginta, quos muneribus publicis, iisque difficillimis, summa impendi fide? Vt taceam de senectute, quæ ipsa morbus esse dicitur. Proximè jam transactus tertius & sexagesimus, quem κλιμακτῆρα nuncupant. Is non à febri modo inchoavit; sed etiam morbo colico, & nephritide, à quibus malis duobus omni hactenus vita fueram immunis. Ac, eo pene exeunte, invasit morbus articularis. Scio, credi, ista mihi ab immoderatis provenisse laboribus: quo uno me intemperantiæ genere laborare, dictitabat etiam, qui paucos ante menses, cum magno bonorum dolore, beatam cœlo animam reddidit, Robertus Vander-Houve, vir, ut antiqua generis nobilitate, & omni penè doctrinarum genere, cultissimus, domus meæ, & tot aliarumin celeberrima hac Amstelodamensium urbe, Aesculapius. Sed enim ab eo, atque aliis, quærere vicissim soleo, quid in tam occupato vitæ genere relictum mihi foret præter noctes? Quibus prope solis hos commentarios exaravi. Vnde eos subinde vocare soleo NOCTES AMSTELODAMENSES: *non minori sane jure, quam opus suum Agellius* NOCTES ATTICAS *inscripsit. Nam ille ad capiendum ingenii sui cultum sponte concesserat Athenas; cumque aliter tempora partiri liceret, maluit tamen, quæ de die ex vivis, aut mortuis hauriebat magistris, conscribillare noctu. Ex Leidensi ego Academia in illustre hoc Athenæum, ad sacram, Ecclesiasticam, externamque historiam cum civili scientia profitendam, liberalitate Procerum hujus urbis arcessitus, partim munere publico, partim aliis occupationibus, ita distentus fui, ut præter nocturnum, vix ad proficiendũ magis, quàm aliquid posteris tradendum, otium invenirem. Iamque annus est undecimus, ex quo in Vrbe hac pedem posui, nonum nunc gerente consulatum Andrea Bickero Iurisconsulto, octavum Ioanne Cornelio Geelvinkio,*

quartum

quartum Petro Hasselario, secundum Gerardo Schapio I.C. eodemque tum Academiae Leidensis, tum etiam (cum Alberto Conrado Burgio, in Collegio illustrium Hollandiae & Westfrisiae Ordinum, delegato, Guilhelmo item Ruttero, viris consularibus) Lycei hujus Amstelodamensis Curatore. Quos ego amplissimos, genereque, doctrina, & omni virtutum genere ornatissimos viros, honoris hac caussa nomino; partim praeclara ob merita erga Urbem hanc florentissimam, imo omnem foederatam Belgicam; partim etiam ob egregium erga me amorem, & studia nostra. Atque hoc accessit, majorem ad testationem mei erga civitatem hanc affectus paene operi praefixeram titulum, quem dixi, NOCTIUM AMSTELODAMENSIUM. Sed eum videbam continua, inscriptione illa, nisi aliud adjungerem, tam incertam argumenti totius relinqui lectorem, quam si opposita esset nulla. Quemadmodum propterea nec, qui plurimis quondam Clementi Alexandrino Στρωματέων titulus fuit, satis nunc arrisit nobis: etsi aliqui tam vario operis argumento, fortasse vix alter melius convenisset. Accommodatior, credo, videretur, si simplicissime DE NATURA DEORUM, & RERUM, inscripsissem; exemplo duorum, qui tantopere ingenii, & doctrinae laudibus claruerunt; Marci, inquam, Tullii, & Titi Lucretii; quorum ille de Deorum, hic de rerum egit natura: nos veri utrumque sociavimus argumentum. Sed enim satius visum, si qui sic discreparemus instituto, etiam inscriptione differremus. Tullio enim studio illud fuit, ut caeteros non ad verum numen, quod ignorabat; sed fictitii Numinis honorem perduceret. Alteri autem propositum erat, ut rejecta Dei providentia, & animorum immortalitate, casu omnia ferri crederemus. Nos, meliori numine adflati, in eo omnem posuimus operam, ut cognita Deorum natura a veneratione eorum foremus alieni: perspecta rerum natura, ex caussis earum adscenderemus ad rerum auctorem Deum, eumque debito prosequeremur amore et cultu. Quamobrem, ut jam in praefatione prioris voluminis dictum fuit, placuit magis inscriptio, de Idololatriae origine, et progressu, deque natura mirandis, & eorum caussis: sive altera, quam addidimus, de Theologia Gentili, & Physiologia Christiana. Varie enim cum variam expresserit argumentum. Sed de titulo unde quid attinet tricari? dummodo utile & gratum sit opus ipsum: uti fore

fore confido, si non ob aliud, saltem propter indefessum hunc studiorum, & bene de literis merendi amorem; quando nec valetudini curandæ, vel rei struendæ, studiosè operam unquam dederim; sed cum prioris haut levi periculo, & certo alterius dispendio, impensum publicis semper studuerim commodis. Nihil ultra te, Lector candide, morabor. Vale, reique literariæ fave, & si, uti cupio, placeam; me ama, nostri vere, ac fruere. Anno CIↃ, IↃCXLI. *v. Kal. Novembris. Quem diem quando nunc adscribo, video, mi Lector, nihil tale antea cogitanti ita rem cecidisse, ut qui præclaro Angliæ Claromisterem, dicaremque, quaternos hosce libros, quos in Hollandia scripsissem, priori quidem volumine te compellarem, quo die inclyta fuo, & Ecclesiæ Catholicæ bono natus fuit nunquam sine grata recordatione nominandus Sereniss. Angliæ Rex Edwardus VI. altero autem hoc volumine, duabus quasi hebdomadis post, denuo te eloquerer; idque quo die lucem primò adspexit Hollandiæ suæ, & totius Reipub. literariæ immortale decus, Desiderius Erasmus.*

GERARDI JOANNIS VOSSII

DE IDOLOLATRIÆ ORIGINE, AC PROGRESSU, LIBRI TERTII

PARS I;

Quæ est de cultu corporis imperfectè mixti.

CAPUT I.

Ab elementis acceditur ad meteora. Cumq́; τῶν μετεώρων appellatione sæpè etiam sidera intelligantur, hoc loco esse sermonem; de iis, quæ sub cælo fiunt, & aliter μετάρσια nuncupantur. Quis locus proprius sit quarti μετεωρολογικῶν libri. Quid Aristoteles per μετέωρα intellexerit, & quotuplicia ea sint. Quomodo divino psaltæ ignis, & spiritus procellarum, verbum Dei facere dicantur. Cur ventum hoc loco inter corpora potius naturalia, quàm affectiones corporis, referamus, nō sine veterum exemplo. Ventum à Persis pro Deo cultum. Conciliati, qui ventum corpus, quiq́; affectionem corporis, arbitrantur. Usonem in Phœnicia templum statuisse Ventis Græcos quoq; supplicasse Ventis. Quid nomine Boreæ, rapientis Orithyam, intelligatur. De ventorum cultu apud Sicyonios. Quis Circius, & ut vento huic templum statuerit Augustus. Cur Zephyro albam mactarint pecudem, inque circo album ei sacrarint aurigarum colorem. Cur Æolus sit ventis præfectus. Philosophos esse poetarum judices. Exponitur Maronis locus à Seneca reprehensus.

POstquam Deorum loco habiti sunt, non modò spiritus; sed & sol, luna, stellæ, æther; imò quatuor etiam elementa: nihil mirandum videtur, si mox, quasi præcipiti gradu, decursum sit ad cultum eorum, quæ ex elementis constarent. Unde quadruplicem statuit idololatriam Maimonides libro de cultu planetarum, ac siderum, cap. II, §. I. Quia igitur de primo illorum vidimus libro primo; de altero autem, tertioque, libro secundo: restat, ut expediamus de quarto, & singulis ejus partibus. ut sunt quinque corporis mixti species; meteora, fossilia, plantæ, muta animantia, & ratione prædita.

In his dignitate infimus est meteoris locus; quia corpora sunt imperfectè mixta. Sed doctrinæ ordine his primus dari solet, quia ab eo, quod est imperfectius, ad perfectius adscenditur.

Μετέωρα autē trifariam dicuntur. Nam sic vocantur, tum generatim, quæ in sublimi sunt suspensa, tum particulatim, quæ vel in æthere, vel in aere, cōspicimus. De generali illa significatione nihil attinet dicere, si & in æthere, & in aere, μετέωρα nominari, comprobemus. Priori modo etiam siderum considerationem μετεωρολογίαν dixere. Unde de Abrahamo sic Philo libro de nominum mutatione: Μετέωρον φαμὲν τὸν ἀπὸ γῆς εἰς ὕψος αἴροντα καὶ ἐπισκοποῦντα τὰ μετάρσια· μετεωροπόλον τε καὶ μετεωρολογικόν, ἐρευνῶντα τί ἡλίου μέγεθος, τίνες αὐτοῦ φοραί, πῶς τὰς ἐτησίους ὥρας διανέμει προσιὼν καὶ ἐξαναχωρῶν πάλιν, ἰσοταχέσι τῶν ἀνακυκλήσεσι, καὶ σελήνης περὶ φωτισμῶν, σχηματισμῶν, μειώσεως, αὐξήσεως, καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων κινήσεως, ἀπλανοῦς τε καὶ πεπλανημένης· METEORUM *dicimus illum, qui se-ipsum in altum extollit, eaque observat, quæ in summa sunt cœli regione: itidem* METEOROLOGUM, *&* METEOROLOGICON, *vocamus, qui scrutatur, quæ sit magnitudo Solis, quæ conversiones ejus, quomodo anni conversiones, suo ad nos accessu & recessu, efficiat, æquali velocitate & revolutione: itemq; de Lunæ illustrationibus, formæ varietatibus, senio, augmento, deq; aliarum stellarum cursu, & motu anquirit, tam earum quæ fixæ sunt, quàm errantium.* Similiter Achilles Statius in Isagoge ‡: Διαφέρει μεταρσίων μετέωρα· ἤ τὰ μὲν μετέωρα ἐν οὐρανῷ καὶ αἰθέρι ἐστὶν· ὡς ἥλιος, καὶ τὰ λοιπά. μετάρσια δὲ, τὰ μεταξὺ τοῦ ἀέρος, καὶ γῆς· οἷον ἄνεμοι, νεφέλαι, ὄμβροι, ἀστραπαὶ, βρονταὶ, &c. *Differunt à meteoris, quæ dicuntur metarsia. Meteora enim sunt in cœlo, & æthere; ut Sol, & id genus cætera. Metarsia, quæ inter aërem, & terram; velut venti, nubes, imbres, fulgura, tonitrua* &c. At longè aliter μετέωρα intelligit Aristoteles in tribus Μετεωρολογικῶν libris. Nam quartus longè alius est argumenti; ut Alexandro, & Themistio, observatum: ac vel libros de generatione, & corruptione proximè sequitur; vel potiùs, licet meteorologicus non sit, tamen rectè iis subjungitur, quia post considerationem imperfectè mixtorum agendum fuit de mixtione perfecta. Quæ & Averroïs opinio fuit, & Alberti, ac Thomæ, & Petri Pomponatii *, ut alios mittam. Sunt autem μετέωρα Aristoteli elementa quidem, sed postquam alienam acceperunt qualitatem; eoque mixta quodammodo; attamen sic, ut non devenerint ad temperiem perfectam, sed substantialem elementi formam reservent. Hujusmodi corpora sunt duo: quorum utrumque fit halitus sive exhalatio: sed unum ex corpore humido educitur, & ἀτμὶς sive *vapor* vocatur: alterum resolvitur ex corpore sicco, ac nominatur καπνὸς, sive *fumus*, & κατ' ἐξοχὴν etiam ἀναθυμίασις, sive *exhalatio*. Ex priori sunt pluviæ, nix, grando; ex altero fulgur, & venti. Et hæc, & illa invitant nos ad celebrationem nominis divini: unde Psaltes in CXLVIII, 7, 8: *Laudate Dominum, ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum ejus.* Ubi *ignis* sumitur pro fulmine, & fulgetro; *spiritus procellarum*, pro vento procelloso. Quæ omnia cùm

‡ *cap. 32.*

* *dubitatione prima in quartum Meteorologicôn.*

eſt non temere vel caſu ſiant, ſed voluntate diuinâ: meritò *verbum Dei facere*, hoc eſt, iuſſa Dei exſequi, dicuntur.

E corporibus hiſce imperfectè mixtis primùm videbimus de ventis. Neque ignoro, iis, quibus placet, ventum nihil aliud eſſe, quàm fluxum aeris, ab ſideribus, vel angelis, concitatum; viſum iri, conſiderari hæc inferiùs oportuiſſe, ubi de affectionibus corporum agemus, non hoc loco, ubi corporum cultus ſpectatur. Mihi verò ne hac parte à veteribus viſum recedere: qui de corporum naturalium cultu loquerentur, etiam ventos in ea receſsent. Facit hoc ſeu antiquior Philo, ſeu alius *, ſeu alius ſcriptor operis eius, quod Salomonis Sapientia inſcribi ſolet. Hic de variorum cultu ſic loquitur XIII, 1: Μάταιοι μὲν γὰρ πάντες ἄνθρωποι φύσει, οἷς παρῆν θεοῦ ἀγνωσία, καὶ ἐκ τῶν ὁρωμένων ἀγαθῶν οὐκ ἴσχυσαν εἰδέναι τὸν ὄντα, οὔτε τοῖς ἔργοις προσέχοντες ἐπέγνωσαν τὸν τεχνίτην· ἀλλ' ἢ πῦρ, ἢ πνεῦμα, ἢ ταχινὸν ἀέρα, ἢ κύκλον ἄστρων, ἢ βίαιον ὕδωρ, ἢ φωστῆρας οὐρανοῦ, πρυτάνεις κόσμου θεοὺς ἐνόμισαν. *Etenim vani ſunt omnes homines naturâ, in quibus inest ignoratio Dei, & qui ex iis, quæ ſpectantur bonis, eum, Qui eſt, non potuerunt intelligere, neque, ex operibus conſiderantes opificem cognoverunt: ſed aut ignem, aut ventum, aut celerem aërem, aut aſtrorum orbem, aut violentam aquam, aut luminaria cæli rectores mundi deos eſſe putaverunt.* Ubi videmus, ventos non ſolùm inter corpora referri: ſed ſeorſim etiam ab aëre memorari. Verùm Herodotus, & Strabo, quando narrant, ut Perſæ inter corpora naturalia coluerint ventos; ignem quidem, aquam, & tellurem referunt, cæterùm aëra prætereunt. Verba quippe Herodoti ſunt iſta lib. I: θύουσι δὲ ἡλίῳ τε καὶ σελήνῃ καὶ γῇ καὶ πυρὶ καὶ ὕδατι καὶ ἀνέμοισι. τούτοισι μὲν δὴ θύουσι μούνοισι ἀρχῆθεν. *Sacrificant verò Soli & Lunæ, & Telluri, & Igni, & Aquæ & Ventis. His enim ſolis ſacrificant jam ab initio.* Similiter Strabo lib. XV: τιμῶσι δὲ καὶ ἥλιον, ὃν καλοῦσι Μίθρην, καὶ σελήνην καὶ Ἀφροδίτην καὶ πῦρ καὶ γῆν καὶ ἀνέμους καὶ ὕδωρ. *Colunt Solem, quem Mithram vocant, item Lunam & Venerem & Ignem & Tellurem & Ventos & Aquã.* Dixerit aliquis, hic per ventos ſignari aëra, quia is memoratis elementorum ſolus ſolas præteritur. Sed locus ille, è Sapientiæ libro adductus, docet, ſeorſim à Vento Aëra fuiſſe cultum. Quare ventum propriè capio: ſic tamen, ut eo non excludatur aëris cultus, ſed includatur. Quippe exhalatio calida, ac ſicca, frigore condenſatur in ventum, ut vapor in aquam. Et ſi verò exhalatio ex ſit terreſtris (uti argumento eſt, quòd vento, quò origini ſuæ ſunt propiores, ut, iuxta promontoria, eò ſunt valentiores) non tamen merè eſt terreſtris, ſed tam vapores habet admiſtos, quos ſecum trahit; tum aëra antecedentem, quem propellit, alio mox ad vacui fugam ſuccedente. Quæ oſtendunt, ventum non modò eſſe ſubſtantiam; ſed verò eſſe ſubſtantiam compoſitam, ex terreſtri exhalatione, vapore, atque aëre.

* Sapientia cap. 13.

 Illa

Illi verò, qui tantummodo accidens esse arbitrantur, hoc solùm, ac libenter largiuntur, in vento non substantiam duntaxat attendi, sed motum etiam localem, sive fluxum circa terram; qui est caussa formalis venti. Nec enim hoc volumus, exhalationem simpliciter esse ventum, sed exhalationem fluentem: à quo fluxu ventus hoc habeat, ut ventus & sit, & dicatur, & per eum definiatur. Nimirum ventus est compositum accidentarium: qualis est annulus, ubi aurum, & figura, annulum constituunt: & substantialis quidem forma eadem est, ac auri: annuli autem figura, quam accidens introducit, est forma constituens annulum, quatenus est annulus. Sic igitur colligimus, rectè à scriptore Sapientiæ Salomonicæ ventum cultum inter corpora referri, ac seorsim ab aëre memorari: nec malè tamen ab Herodoto, & Strabone, cùm ventos nominassent, aëra præteriri. Nam hi, quia ab exhalatione terrestri, permistâ vaporibus, aer propellitur, novo accedente; eò in ventum fiunt complexi: ac quamquam & aëra, & exhalationes terrestres, quæ frigore fit ventus, Persæ divino colerent honore; Deum tamen hunc Ventum, quàm Aëra, dicere maluerunt, quia, quò quid vim habet majorem, eò divinius judicabant: quanta autem vis sit venti præ aëre tranquillo, per se satis est manifestum. Cæterùm non Persæ solum Ventos colere, sed etiam Phœnices: quod ex Phœnicia Sanchoniathonis Theologia liquet. Eusebius enim in primo de Præparatione Evangelica refert ex ea, Usoum Phœnicem templum [illegible] posuisse. Præterea Græcis etiam in Diis erant. Cùm enim maximè in metu essent incussi ob adventantem Xerxis exercitum: oraculum Delphicum jussit eos *δέεσθαι τοῖσι ἀνέμοισι*, *ventis supplicare*. Et ratio addita, quia ab his maximè auxilium maneret Græciam. Itaque cum in delubro Thyiæ, Cephisi filiæ, ara est Ventis constituta, iisdemque sacrificarunt. Auctor Herodotus lib. VII: atque addit: *Δελφοὶ μὲν δὴ κατὰ τὸ χρηστήριον ἔτι καὶ νῦν τοὺς ἀνέμους ἱλάσκονται.* *Ac Delphi propter hoc oraculum nunc quoque ventos propitiant.* Etiam apud Platonem in Phædro legis de ara ab Atheniensibus Boreæ constructa: ubi et Orithyam rapuisse dicebatur. Quem tamen cultum fuisse existimo, confero; et unà cum Borea cultus sit vir magni nominis è Boreali tractu adveniens, à quo rapta Orithya. Nisi malo, principem hanc puellam periisse tempestate, quam phreneticum ille Boreas conciverat: ac propterea placuisse, ut Boreæ supplicaretur, quò in posterum magis propitius foret navigantibus. Sic cogimur conjectare in rebus ab omni hominum memoria remotis.

* Lib. II. In Sicyoniæ urbe Titane, descendenti à vertice, ubi templum Minervæ, (verba Pausaniæ * sunt) [illegible] ἔστι βωμὸς ἀνέμων, ἐφ' οὗ τοῖς ἀνέμοις ὁ ἱερεὺς μιᾷ νυκτὶ ἀνὰ πᾶν ἔτος θύει: *ara est ventorum, ad quam sacerdos quotannis nocte unà sacrificat.*

ficat. Addit ibidem, ut ad quatuor foveas arcana quædam concinat, *ἡμερώμενος τῶν πνευμάτων τὸ ἄγριον ad placandam ventorum sævitiam.* Ipse etiam Augustus Cæsar sacrificavit Circio, vento Galliæ, præcipuè Narbonensi, peculiari, valdeque infesto; ut si Latinam vocis habeat originem, sic dictus videatur à vertigine, quia in *circum* sive gyrum flet. De eo sic L. Seneca Natur. Quæst. lib. v. cap. XVII. *Galliam infestat Circius: cui, ædificia quassanti, tamen incolæ gratias agunt, tanquam salubritatem cœli sui debeant ei. Divus certè Augustus templum illi, cùm in Gallia moraretur, & vovit, & fecit.* Quamobrem, quod apud Maronem in tertio magni operis mactat Æneas

---- pecudem Zephyris felicibus albam:

id non ex poetarum modò, sive fabulari theologia, sed civili etiam prolatum est. Eò autem albam pecudem dixit poeta, quia ventus is est albus ac serenus. Unde etiam in Circo Romano albus aurigarum color sacer erat Zephyris; teste Tertulliano de spectaculis cap. IX. & Isidoro lib. XVIII. Originum cap. XLI.

Quod verò poetæ ventis præfecerint Æolum, id potius ab veteri historia tractum videtur; ut magis ad animales, quàm naturales, pertineat Deos. Vixisse enim dicitur Iliacis temporibus: ac post socerum suum Liparum in insulis regnasse Vulcaniis, quæ postea Æoliæ ab eo nominatæ. Addunt fuisse regem, ut pium, justumque, ita sideralis & nauticæ rei, pro temporibus illis, peritissimum, hominesque ab eo edoctos vela facere, & ex nebulis surgentibus prædicere tempestates; item de ventis futuris multo antè statuere ex anni tempore: atque ob ista post mortem habitum esse ventorum Deum. Hæc cognoscere est ex Polybio, quem sequitur Strabo: item ex Diodoro Siculo, Palæphato, Servio Varronem exscribente, sed & Tzetze, atque aliis. Notissimi de eo versus poetarum principis *: * 1. Æn.

---- Hic vasto rex Æolus antro
Luctantes ventos, tempestatesque sonoras,
Imperio premit, ac vinclis & carcere frenat.

Quos versus, (obiter ut hoc addam) etiam Seneca † adducit; sed ut culpet. *Non intellexit,* inquit, *nec id, quod clausum est, esse adhuc ventum; nec id quod ventus est, posse adhuc claudi. Nam, quod in clauso, quiescit, & aëris statio est. Omnis in fuga ventus est.* Unde videmus, nobilem philosophum, ac poetam, non putasse solum poetam *ἀναμάρτητον* *, poesin philosophiæ fontem, nec poetarum sententias ad philosophorum trutinam, sed sententias philosophorum poetico debere examine expendi. Nimis ista *ὑπερβολικῶς* †, ac licenter, vel ludicrè, ab hominibus eruditis dicuntur, ac scribuntur. Admiramur poetas: sed non ut eorum admiratione meliorum & sanctiorum stamus studiorum contemtores: quomodo, ut Livius * narrat, ex P. Sci-

† lib. 6. Natural. Quæst. cap. 18.
* errare nescium
† veritatis excessu.
* lib. 29.

poetis admiratione, Indibili, Ilergetum regulo, L. Lentulo, & L. Manlio Acidino, obtentus erat contemptus, quæ admodum miscuisse dicit. Sed hanc de prestantia poeseos pro philosophia jactationem abunde refellimus in primo eorum, quæ de poetica scripsimus. Nec tamen propterea defugimus, quoties possumus, patrocinari poetis. Uti hoc ipso in loco, quem Seneca reprehendit. Nam si vulgi se opinioni accommodavit Maro, quid fecit præter poetarum morem? sin agi cum eo, ut philosopho, cupimus: dicam per ventos terræ inclusos πνεύματα intelligere materiem fumosam cum halitationem, quæ è terra educta, dum calor & levitas manet, recta adscendunt: refrigerata autem, ac condensata, venti fiunt. Quod si quid peccatum à Marone, quanto magis culpa eam peragere sit Homerum, apud quem Ulysses ventum habet in inclusum! [a]

[a] Odyss. lib. 10.

CAPUT II.

Ex quo à poetis prodita sunt de origine Titanum, & eorum pugna cum Diis repræsentari primam mundi constitutionem. Titia procellare, & unde hoc nomen, itemque filii ejus similiter Titanes *dicti. Quare Phœnices* Thoth, *&* Bau, *vocarint, quod Græcis est* chaos. *Cur Titanes pugnasse cum Diis, cur item dicantur fratres Saturni. Titanum etiam originem, ac pugnam, ad ventos reduci. Quamobrem Titanes Cœli Terræque filii, ac centimani etiam perhibeantur. Quid significetur per Gygen, Briareum, & Cottum; ac unde nomen hoc singulis: eosdem τριτοπάτορας nuncupari: & cur hi tres, in pugna Titanû, à partibus Jovis stetisse dicantur. Aquilonem qua urbes flatu suo salubriores fiunt omnibus, si non qua Orientem respiciant, excepteris* Leuconotos *cur sic appellatur. Cur Horatius candidum dicat* Favonium *primi veris. Quo venti significantur per Titanes Jovi infestos. Ventos in terra ademisse defendere ob pondus, quippe aere nostro graviores. Resolvuntur electo qui nobis existimâs esse graviores aere nostro. Scythis etiam videri ventum fuisse pro Deo.*

SEd quia non incommode delapsi jam sumus in Theologiam poeticam: quid impedit, quo minus proxime subjungam, ut ad ventos etiam pertineant, quæ poetæ de Titanibus, & antiquis eorum origine, eumque Diis pugna, prodiderunt?

Est verò doctrina hæc bipartita: partim enim repræsentat primam mundi constitutionem: partim autem naturam rerum constitutam. Utroque nunc modo considerabimus. De priori ita res habet.

Terra, qualis primò fuit, rudis nempe & inculta, aquisque obruta, eoque lutosa, juxta veterem gentium Theologiam dicta est τιτὰν, à τίτω, hoc est, *lutum*. Apollonius lib. 1. Argon. [b]

[b] ver. 1130.

μῆλα

Μητέρα Δινδυμίην πολυποτνίαν ἐγκαλέοντες,
Ἐνναέτιν Φρυγίης, Τιτίην θ' ἅμα, Κυλλήνιόν τε.
Matrem Dindymenen multum venerandam invocantes.
Habitatricem Phrygiæ, Titiamq; simul, & Cyllenum.

Ubi scholiastes ex Menandro refert, Μιλησίους, ὅταν θύωσι τῇ Ῥέᾳ, προθύειν Τιτίᾳ, καὶ Κυλλήνῳ· *Milesios, quando Rheæ sacrificant, prius rem divinam facere Titiæ, & Cylleno.* Et quâ de caussa Tellus vocata est *Titia*, etiam filii ejus *Titanes* vocabantur: nempe ab eodem טיט, quasi πηλογόνους, sive *lutigenas* dixeris; vel, ut Florus * loquitur, *terrigenas*; quod sit γηγενεῖς. Unde & quæ τιτανομαχία fuerit, non est obscurum. Nempe primò attendebant chaos: quod ut Servius in VI. Æn. exponit, elementorum est confusio, rerum primordium. Phœnicibus † confusa hæc materies dicebatur *Thoth*, & *Bau*; quæ absque dubio sunt facta ex תהו ובהו, *tohu, & bohu*; quæ habemus Genes. 1, 2. Non poterant verò prisci aliud sibi persuadere; quin, cum è chao, sive confusione illâ, omnia locum peterent, quem nunc obtinent, magna fuerit rerum omnium perturbatio, aliis in alia impingentibus. Quare cùm mundum hunc omnem, & singulas ejus partes, esse animatas judicarent, (qua de re superius satis diximus) speculabantur cum animo suo rudis illius cœli, rudisque terræ filios è chao prodeuntes, quasi animis erga Jovem infestis: tum verò, quomodo Jupiter gravia depresserit, levioribus adscendentibus. Ut Jupiter sit εὐκρασία, καὶ εὐταξία *, sive utriusque auctor. Pugna istæc commissa est à Titanibus, Saturni, hoc est, temporis fratribus; quia cum mundo tempus cœpit, & cum tempore pugna istæc & facta est, & dirempta. Hanc elementorum pugnam versibus istis descripsit Ovid. 1. Met.

* lib. 1. cap 17.

† Sanchuniathon apud Eusebium in 1 de Præpar. Evang.

* bonitas temperies, & ordo bene compositus.

Obstabatq; aliis aliud, quia corpore in uno
Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.
Hanc Deus, & melior LITEM *natura diremit.*

Altera Titanum physica consideratio pertinet ad naturam jam constitutam. Atque ita per Titanes intelligentur venti, & cæteræ exhalationes, etiam igneæ. His quoque Titanum, hoc est, lutigenarum, nomen convenit, quia terra quidem est mater ventorum, sed imprimis lutosa. Sanè terra imbri rigata, macerataque, magis idonea est, quæ à Sole calefacta exhalationes emittat. Jure igitur Titanes dicuntur filii Cœli, & Terræ, cùm ventorum caussa efficiens sit cœlum: terra autem sit unde prodeunt. Hesiodo dicuntur ὑπερήφανα τέκνα, *superba proles.* Quid enim vento levius? Unde *ventus* pro ostentatione: & Maroni *ventosa lingua*, pro superba, & ostentatrice. Centum iis manus tributæ, quia omnia rapiunt: manus autem rapinæ instrumentum, dextra imprimis: nam sinistra furtis accommoda-

Digitized by Google

* lib. 3. od. 3.

modatior, unde *tagax* dicitur: dextra rapinis, unde Horatius*:

Omne sacrum rapiente dextrâ.

† à βία.

Ex ventis tres isti Hesiodo memorantur in Θεογονίᾳ; Γύγης, Βελαρεὺς, Κόττος. Latent in terra obscuri; unde nomen Γύγης. Nam γυγαῖος est σκοτεινὸς, interprete Hesychio. Validi sunt, & inde vox Βελαρεύς. Nam βελᾶν, *validum reddere*, ἀπὸ τῆς βίας †. Terram feriunt. unde vox Κόττος. Siquidem κόττειν valet τύπτειν, juxta Hesychium. Fere similiter vetus Hesiodi scholiastes: Κόττον μὲν φησὶ τὴν κινητικὴν δύναμιν, παρὰ τὸ κοττεῖν· Βελάρεων δὲ, τὸ ἰσχυρόν· Γύγην, τὴν δύναμιν. οὗτοι δὲ λέγονται ἐκνέφιοι ἄνεμοι. εἰσὶ δὲ ἁρπακτικοὶ πάντες. διὰ τοῦτο καὶ ἑκατόγχειρες μυθικῶς, διὰ τὸ ὁρμητικὸν τῆς μάχης. *Cottum ajunt vim habere motricem, indeq; Cottum dici, quia κοττεῖν notet ferire. Briareum autem signare validum; ac Gygen, vim sive potestatem. Et hi dicuntur venti è nubibus delati. Ac universi sunt raptores. Iccirco etiam centimani sunt, secundum fabulas: nempe propter impetum bellicum.* Atque hi tres vocabantur τριτοπάτορες*: quemadmodum tradidit olim is, qui in Physicum Orphei est commentatus. Et favet Demon in Atthide: qui ventorum hanc ait appellationem. De utroque testis Suidas in τριτοπάτορες.

* tertio loco parentes: puta post Solem & Lunã: de quo ex Philochoro Etymologus.

† 1. Æn.

Porrò etsi τιτανομαχία sit, quando venti inter se confligunt, atque, ut poeta † ait,

Unà Eurusq;, Notusq;, ruunt, creberq; procellis
Africus:

non tamen omnes obnubilant cælum, quod *Jovis* nomine signatur: sed quidam illud serenum reddunt. Ideo in Titanum conflictu aliqui dicuntur stetisse à partibus Jovis: nempe proximè memorati; Cottus, Gyges, Briareus, venti cælum reddentes serenum. Qualis est aquilo: unde ipse de se apud Nasonem VI. Metam. ait:

---- Hac tristia nubila pello.

* boreas serenus.

† hieme convenientes.

† in textum 32. sive pag. 165.

Hinc Theophrasto de ventis ὁ βορέας εὐδιεινὸς*: quia nempe, frigidus licet, serenus tamen. Unde & Aristoteles in VII. Polit. cap. XI. ait, post urbes eas, quæ Orientem spectant, proximè, ut salubriores, esse laudandas, quæ respiciunt Aquilonem; quia magis εὐχείμεροι †. Mirum autem, quàm hîc varient interpretes; Aretinus, Perionius, Strebæus, Sepulveda. Sed vide, quæ hoc de loco scripsit, non modò Franciscus Valleriola lib. II. Locorum communium cap. V. sed & Federicus Bonaventura Urbinas, in Theophrasti librum de Ventis ‡.

Serenus etiam est Leuconotus: de quo Vitruvius lib. I. cap. VI. & Vegetius lib. IV. de re militari cap. XXXVIII. è Latinis Ausonius in Monosyllabis:

Velivolique maris constrator Leuconotus Libs.

Et ante eum Horatius lib. I. od. VII.

Albus

Digitized by Google

Albus ut obscuro deterget nubila cœlo
Sæpe Notus, neque parturit imbres
Perpetuos.

Imò ante hos omnes Theophrastus, lib. περὶ ἀνέμων †, sic scribit: Οἱ γὰρ ἦρινοὶ νότοι, καθάπερ ἐτησίαι τινές εἰσιν, οὓς καλοῦσι λευκονότους. αἴθριοι γὰρ καὶ ἀσυννεφεῖς. *Verni Austri sunt velut Etesiæ quidam, quos Albos vocant Notos. Sunt enim sereni, & absq; nubibus.* Nempe λευκόνοτοι dicuntur, quia ab iis λευκαίνεται ὁ ἀὴρ, *aer redditur albus.* Ut appellatio sit. διὰ τὸ αἰθρίας ποιεῖν, *quia faciunt serenitatem*; ut ait Alexander Aphrod. in II. Meteorolog. sive διὰ τὸ ἀτάραχον καὶ γαλήνιον τοῦ πνεῦμ., *propter placiditatem, & tranquillitatem aeris,* ut est apud Olympiodorum. Verni etiam Favonii sunt sereni: unde eos, ut rectè visum eidem Federico Bonaventuræ Urbinati †, candidos vocat Horatius lib. III, od. VII.

† *de ventis.*

† *in Theophrastum de ventis, pag. 122.*

Quid fles Asterie, quem tibi candidi
Primo restituent vere Favonii?

Nam quod Dionysius Lambinus arbitrabatur, *candidos* poni pro jucundis, quomodo Catullus * ait,

* *carm. 8.*

Fulsere quondam candidi tibi soles:

Id eo facilè refellitur, quòd, ut Theophrastus lib. de Ventis † ait, Favonii primo vere spirantes (de quibus apertum est loqui Horatium) frigore suo sint molesti; nec nisi adulto vere sint lenes ac jucundi: quod etiam liquet ex Aristot. sect. XXVI. probl. XXXI. & LV. Scio, & putare Lambinum, posse nihilominus favonios dici jucundos, quia virum restituent uxori desideratissimæ. Sed omnino hoc longiùs quæsitum, ut eò recurrere opus non sit, si favonii primo spirantis vere ea sit natura, quam dicebamus. Et hæc de Titanibus Jovi amicis. At cæteri Titanum adversabantur Jovi. Quo significatur, ventos prope omnes aera reddere nubilum, & turbidum, sic ut cœlum ipsum suis impetere tempestatibus videantur. Cùm verò ad terras depressisse eas dicitur Jupiter, per hoc itidem significatur εὐκρασία *, quę requirit, ut, quæ levia sunt, adscendant, graviaque omnia petant inferiora loca. Scio, vulgarem esse opinionem, deorsum pelli à nube, vel frigore mediæ aeris regionis. Sed rectius dixeris, proprio id pondere fieri. Ut enim vapor, ubi concrevit, guttatim decidit ob pondus: sic exhalatio terrestris, ubi frigore, quod calori successit, condensata est, haut aliter, ac aqua per canalem, concidit in terras. Ut penitus errent, qui ventos existiment leviores esse aëre nostro. Ac planè similis error, cùm arbitrantur, nubes esse aëre nostro graviores: quod si esset, non innatarent aëri. Fefellit, non vulgares modo animas, sed summos etiam philosophos, σόφισμα, sive ἀσυλλογισία quædam, quæ istiusmodi est: Gravia omnia sunt opaca. Et nubes

† *text. 40.*

* *temperies bona.*

pionis admiratione, Indibili, Illergetum regulo, L. Lentuli, & L. Manlii Acidini, obortus erat contemptus; quæ admodum miserè illi cessit. Sed hanc de præstantia poesios præ philosophia jactationem abunde refellimus in primo eorum, quos de poetica scripsimus. Nec tamen propterea defugimus, quoties possumus, patrocinari poetis. Uti hoc ipso in loco, quem Seneca reprehendit. Nam si vulgi se opinioni accommodavit Maro, quid fecit præter poetarum morem? sin agi cum eo, ut philosopho, cupimus: dicam per ventos terræ inclusos μιλωνυμικῶς intelligere materiem fumosarum exhalationum, quæ è terra eductæ, dum calor & levitas manet, rectà adscendunt; refrigeratæ autem, ac condensatæ, venti fiunt. Quod siquid peccatum à Marone, quanto magis culpæ reum peragere sit Homerum ‡, apud quem Ulysses ventum habet utri inclusum!

‡ Odyss. k, vers. 20.

CAPUT II.

Iis, quæ à poetis prodita sunt de origine Titanum, & eorum pugna cum Diis, repræsentari primam mundi constitutionem. Titia *pro tellure, & unde hoc nomen, curq; filii ejus similiter* Titanes *dicti. Quare Phœnices* Thoth, & Bau, *vocarint, quod Græcis est* chaos. *Cur Titanes pugnâsse cum Diis, cur item dicantur fratres Saturni. Titanum etiam originem, ac pugnam, ad ventos reduci. Quamobrem Titanes Cœli Terræq; filii, ac centimani etiam, perhibeantur. Quid significetur per Gygen, Briarea, & Cottum; ac unde nomen hoc singulis: eosdem τριῶπάτορες nuncupari: & cur hi tres, in pugna Titanũ, à partibus Jovis stetisse dicantur. Aquilonem quæ urbes spectant, salubriores sunt omnibus, si eas, quæ Orientem respiciant, exceperis.* Leuconotus *cur sic appelletur. Cur Horatius* candidos *dicat* Favonios primi veris. *Qui venti signentur per Titanas Jovi infestos. Ventos in terras demissos descendere ob pondus, quippe aëre nostro graviores. Refelluntur obiter, qui nubes existimãt esse graviores aëre nostro. Scythis etiam videri ventum fuisse pro Deo.*

SEd quia non incommodè delapsi jam sumus in Theologiam poeticam: quid impedit, quo minùs proximè subjungam, ut ad ventos etiam pertineant, quæ poetæ de Titanibus, & antiquâ eorum origine, cumque Diis pugna, prodiderunt?

Est verò doctrina hæc bipartita; partim enim repræsentat primam mundi constitutionem: partim autem naturam rerum constitutam. Utroque nunc modo considerabimus. De priori ita res habet.

Terra, qualis primò fuit, rudis nempe & inculta, aquis item obruta, eoque lutosa, juxta veterem gentium Theologiam dicta est Τιθία, à טיט, *tith*, hoc est, *lutum*. Apollonius lib. I. Argon.*

* vers. 1135, 1136.

Μηλέρα

Μητέρα Δινδυμίλω πολυπότνιαν ἐγκαλέοντες,
Ενναέτιν Φρυγίης, Τιτίλω θ' ἅμα, Κυλλίωόν τε.
Matrem Dindymenen multùm venerandam invocantes.
Habitatricem Phrygia, Titiamq; simul, & Cyllenum.

Ubi scholiastes ex Menandro refert, Μιλησίους, ὅταν θύωσι τῇ Ῥέᾳ, προθύειν Τιτίᾳ, καὶ Κυλλήνῳ· *Milesios, quando Rheæ sacrificant, prius rem divinam facere Titiæ, & Cylleno.* Et quâ de caussa Tellus vocata est *Titia*, etiam filii ejus *Titanes* vocabantur: nempe ab eodem טיט, quasi πηλογόνους, sive *lutigenas* dixeris; vel, ut Florus * loquitur, *terrigenas*; quod sit γηγενεῖς. Unde & quæ τιτανομαχία fuerit, non est obscurum. Nempe primò attendebant chaos: quod ut Servius in VI. Æn. exponit, elementorum est confusio, rerum primordium. Phœnicibus † confusa hæc materies dicebatur *Thoth*, & *Bau*; quæ absque dubio sunt facta ex תהו ובהו, *tohu*, & *bohu*; quæ habemus Genes. 1, 2. Non poterant verò prisci aliud sibi persuadere; quin, cum è chao, sive confusione illâ, omnia locum peterent, quem nunc obtinent, magna fuerit rerum omnium perturbatio, aliis in alia impingentibus. Quare cùm mundum hunc omnem, & singulas ejus partes, esse animatas judicarent, (qua de re superius satis diximus) speculabantur cum animo suo rudis illius cœli, rudisque terræ filios è chao prodeuntes, quasi animis erga Jovem infestis: tum verò, quomodo Jupiter gravia depresserit, levioribus adscendentibus. Ut Jupiter sit εὐκρασία, καὶ εὐταξία *, sive utriusque auctor. Pugna istæc commissa est à Titanibus, Saturni, hoc est, temporis fratribus; quia cum mundo tempus cœpit, & cum tempore pugna istæc & facta est, & dirempta. Hanc elementorum pugnam versibus istis descripsit Ovid. 1. Met.

* lib. 1. cap 17.

† Sanchuniathon apud Eusebium in 1 de Præpar. Evang.

* bonitas temperies, & ordo bene compositus.

Obstabatq; aliis aliud, quia corpore in uno
Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.
Hanc Deus, & melior LITEM *natura diremit.*

Altera Titanum physica consideratio pertinet ad naturam jam constitutam. Atque ita per Titanes intelligentur venti, & cæteræ exhalationes, etiam igneæ. His quoque Titanum, hoc est, lutigenarum, nomen convenit, quia terra quidem est mater ventorum, sed imprimis lutosa. Sanè terra imbri rigata, maceratáque, magis idonea est, quæ à Sole calefacta exhalationes emittat. Jure igitur Titanes dicuntur filii Cœli, & Terræ, cùm ventorum caussa efficiens sit cœlum: terra autem sit unde prodeunt. Hesiodo dicuntur ὑπερήφανα τέκνα, *superba proles.* Quid enim vento levius? Unde *ventus* pro ostentatione: & Maroni *ventosa lingua*, pro superba, & ostentatrice. Centum iis manus tributæ, quia omnia rapiunt: manus autem rapinæ instrumentum, dextra imprimis: nam sinistra furtis accommoda-

*lib. 3. od. 1.

modatior, unde *tagax* dicitur: dextra rapinis, unde Horatius*:

Omne sacrum rapiente dextrâ.

Ex ventis tres isti Hesiodo memorantur in Θεογονίᾳ; Γύγης, Βελαρεὺς, Κόττος. Latent in terra obscuri; unde nomen Γύγης. Nam γυγαῖος est σκοτεινὸς, interprete Hesychio. Validi sunt, & inde vox Βελαρεύς. Nam βελᾶν, *validum reddere*, ἀπὸ τῆς βίας †. Terram feriunt. unde vox Κόττος. Siquidem κόττειν valet τύπτειν, juxta Hesychium. Fere similiter vetus Hesiodi scholiastes: Κόττον μὲν φησὶ τὴν κινητικὴν δύναμιν, παρὰ τὸ κοττεῖν· Βελάρεων δὲ, τὸ ἰσχυρὸν· Γύγην, τὴν δύναμιν. οὗτοι δὲ λέγονται ἐκνέφιοι ἄνεμοι. εἰσὶ δὲ ἁπαρκτικοὶ πάντες. διὰ τοῦτο καὶ ἑκατόχειρες μυθικῶς, διὰ τὸ ὁρμητικὸν τῆς μάχης. *Cottum ajunt vim habere motricem, indeque Cottum dici, quia κοττεῖν notet ferire. Briareum autem signare validum; ac Gygen, vim sive potestatem. Et hi dicuntur venti è nubibus delati. Ac universi sunt raptores. Iccirco etiam centimani sunt, secundum fabulas: nempe propter impetum bellicum.* Atque hi tres vocabantur τελοπάτορες*: quemadmodum tradidit olim is, qui in Physicum Orphei est commentatus. Et favet Demon in Atthide: qui ventorum hanc ait appellationem. De utroque testis Suidas in τελοπάτορες.

† à vi.

* tertio loco parentes: puta post Solem & Lunã: de quo ex Philochoro Etymologus.

Porrò etsi τιτανομαχία sit, quando venti inter se confligunt, atque, ut poeta † ait,

† 1. Æn.

Unà Eurusque, Notusque, ruunt, creberque procellis
Africus:

non tamen omnes obnubilant cælum, quod *Jovis* nomine signatur: sed quidam illud serenum reddunt. Ideo in Titanum conflictu aliqui dicuntur stetisse à partibus Jovis: nempe proximè memorati; Cottus, Gyges, Briareus, venti cælum reddentes serenum. Qualis est aquilo: unde ipse de se apud Nasonem VI. Metam. ait:

---- *Hac tristia nubila pello.*

* boreas serenus.

Hinc Theophrasto de ventis ὁ βορέας εὐδιεινὸς*: quia nempe, frigidus licet, serenus tamen. Unde & Aristoteles in VII. Polit. cap. XI. ait, post urbes eas, quæ Orientem spectant, proximè, ut salubriores, esse laudandas, quæ respiciunt Aquilonem; quia magis εὐχείμεροι †. Mirum autem, quàm hîc varient interpretes, Aretinus, Perionius, Strebæus, Sepulveda. Sed vide, quæ hoc de loco scripsit, non modò Franciscus Valleriola lib. II. Locorum communium cap. V. sed & Federicus Bonaventura Urbinas, in Theophrasti librum de Ventis ‡.

† hieme convenientes.

‡ in textum 32. sive pag. 165.

Serenus etiam est Leuconotus: de quo Vitruvius lib. I. cap. VI. & Vegetius lib. IV. de re militari cap. XXXVIII. è Latinis Ausonius in Monosyllabis:

Velivolique maris constrator Leuconotus Libs.

Et ante eum Horatius lib. I. od. VII.

Albus

Digitized by Google

Albus ut obscuro deterget nubila cœlo
Sæpe Notus, neque parturit imbres
Perpetuos.

Imò ante hos omnes Theophrastus, lib. περὶ ἀνέμων †, sic scribit: Οἱ γὰρ ἠρινοὶ νότοι, καθάπερ ἐτησίαι τινές εἰσιν, οὓς καλοῦσι λευκονότους. αἴθριοι γὰρ καὶ ἀσυννεφεῖς. *Verni Austri sunt velut Etesiæ quidam, quos Albos vocant Notos. Sunt enim sereni, & absque nubibus.* Nempe λευκόνοτοι dicuntur, quia ab iis λευκαίνεται ὁ ἀήρ, *aer redditur albus.* Ut appellatio sit. διὰ τὸ αἰθρίας ποιεῖν, *quia faciunt serenitatem*; ut ait Alexander Aphrod. in II. Meteorolog. sive διὰ τὸ ἀτάραχον καὶ γαλήνιον τοῦ ἀέρος, *propter placiditatem, & tranquillitatem aeris*, ut est apud Olympiodorum. Verni etiam Favonii sunt sereni; unde eos, ut rectè visum eidem Federico Bonaventuræ Urbinati †, candidos vocat Horatius lib. III, od. VII.

† *de ventis.*

† *in Theophrastum de ventis, pag. 122.*

Quid fles Asterie, quem tibi candidi
Primo restituent vere Favonii?

Nam quod Dionysius Lambinus arbitrabatur, *candidos* poni pro jucundis, quomodo Catullus* ait,

Fulsere quondam candidi tibi soles:

* *carm. 8.*

Id eo facilè refellitur, quòd, ut Theophrastus lib. de Ventis † ait, Favonii primo vere spirantes (de quibus apertum est loqui Horatium) frigore suo sint molesti; nec nisi adulto vere sint lenes ac jucundi: quod etiam liquet ex Aristot. sect. XXVI. probl. XXXI. & LV. Scio, & putare Lambinum, posse nihilominus favonios dici jucundos, quia virum restituent uxori desideratissimæ. Sed omnino hoc longiùs quæsitum, ut eò recurrere opus non sit, si favonii primo spirantis vere ea sit natura, quam dicebamus. Et hæc de Titanibus Jovi amicis. At cæteri Titanum adversabantur Jovi. Quo significatur, ventos prope omnes aera reddere nubilum, & turbidum, sic ut cœlum ipsum suis impetere tempestatibus videantur. Cùm verò ad terras depressisse eas dicitur Jupiter, per hoc itidem significatur εὐκρασία*, quę requirit, ut, quæ levia sunt, adscendant, graviaque omnia petant inferiora loca. Scio, vulgarem esse opinionem, deorsum pelli à nube, vel frigore mediæ aeris regionis. Sed rectius dixeris, proprio id pondere fieri. Ut enim vapor, ubi concrevit, guttatim decidit ob pondus: sic exhalatio terrestris, ubi frigore, quod calori successit, condensata est, haut aliter, ac aqua per canalem, concidit in terras. Ut penitus errent, qui ventos existiment leviores esse aëre nostro. Ac planè similis error, cùm arbitrantur, nubes esse aëre nostro graviores: quod si esset, non innatarent aëri. Fefellit, non vulgares modo animas, sed summos etiam philosophos, σόφισμα, sive ἀσυλλογισία quædam, quæ istiusmodi est: Gravia omnia sunt opaca. Et nubes

† *text. 40.*

* *temperies bona.*

Aaaaa est opa-

est opaca, saltem præ aëre infero. Inferiori igitur aëre gravior est. Non jam dicam de formæ vitio pueris conspicuo. Obducam modò simile argumentum. Graviora cuncta sunt opaca. Atqui lignum est opacum præ aquis, quibus supernatat. Lignum igitur gravius est aquis. Quid stultius? cum nihil sit manifestius, quàm lignum esse opacum magis aquis pellucentibus, & nihilominus iisdem levius, quia alioqui mergeretur, quod nunc innatat. Et contra vitrum non est opacum (visum enim non terminat) sed pellucidum, sic saltem, ut minùs habeat opaci, quàm aquæ crassiores. Et tamen non innatat aquis, sed pessum it. Nimirum peccari in eo solet, quod, ubi quid vident pellucere, continuò colligunt de levitate: atque ubi conspiciunt præ opacitate terminari visum, gravius esse credunt pellucentibus. Quasi non lapillus etiam pellucidus fundum petat, lignum, quod opacum est, innatet aquis. Dixeris, ex opaco, & pellucido, judicium esse ferendum, non ex pondere, quia lapillus, etiam unius unciæ, fundum petat, at fluitet trabs multarum adeò librarum. Sed qui crassè adeo philosophantur, parùm cogitant, attendi talia oportere pro spatio, quod occupant. Trabs quidem lapillo gravior est: attamen non moles spectanda, sed spatium, quod pari mole occupant in aquis. Lapilli minutum cogita spatium, quòd obtinet: graviorem esse aquis proximè subditis, res docet. Cogita item, quantum aquæ spatium sit, cui innatat trabs. Tanta aquarum moles, quin gravior trabe sit, minimè dubitandum.

Post ista de Romanis, & Græcis, mantissæ loco erit, etiam Scythis videri ventum fuisse pro Deo. Nam Lucianus in Toxaride ait, eorum fuisse juramentum, *μὰ τὸν ἄνεμον, καὶ τὴν ἀκινάκην. per ventum, & acinacen, sive gladium.* Videlicet, quia aër vitam conservet, gladius auferat. Nec tamen argumentum hoc planè est invictum: quando & per ea jurabant gentiles, quæ carissima erant, utcunque ea non haberent pro Diis. Sed de hoc inferius differemus.

CAPUT III.

Duobus, inter alia, adductos esse gentiles, ut, nimiâ ventorum admiratione, eos colerent pro Diis. Eorum unum esse, quod origo ventorum ignoretur: deque hoc locus psalmi CXXXIV. *declaratus. Alterum esse, quòd leve ventorum corpus motu feratur obliquo: ac de isto illustratus Iobi locus c.* XXVIII. *Caussam ejus obliquitatis non esse frigus mediæ aëris regionis: nec enim regionem illam naturâ esse frigidam: sed frigefieri, cùm vapores in ea, excluso calore, condensantur. Proinde caussam motus obliqui esse à proprio halitus frigore, quia calor ille, quo exsuperante exhalatio primus adscendit, agitatione*

tatione in tantum evolavit sursum, ut non amplius, quod terrestre graveq́; erat, vincatur à levi & igneo: sed utrinsq; sit partis æquilibrium: unde & gravior partium earum pugna, quæ motum ventorum reddit vehementiorem.

NUnc videamus, quid miseras impulerit gentes, ut ventos etiam haberent pro Diis. Non dubitandum autem, quin ante omnia eos moverit stupenda eorum violentia: qua arbores frangunt, vel evellunt, ædificia prosternunt, vastas in mari naves mergunt. Atque admirationem hanc auxit, quòd illud tam violentum non sit oculis cernere: imò vulgò etiam incognita ejus sit origo: quid vulgò dico? quando vel eruditissimi homines de ea certent magnam partem incerti. Quò respicitur psal. CXXXIV: *qui producit ventos de thesauris suis.* Nec enim per thesauros, ut plerique enarrant, angelos capio: sed potentiam Dei, eamque abditam, & divitem. Duo quippe ista in thesauro concurrunt, quòd rerum sit & abditarum, & pretiosarum, ut voce eâ commodè potuerit indicari potentia Dei secreta, & dives. Quanquam & per *thesauros* loca liceat intelligere subterranea. Quomodo Nævius *Orcivum* dixit *thesaurum* †, quod Horatius† *domum* vocat *Plutoniam*, nempe mortuorum receptacula. At magis ventorum cavernis, quàm sepulcris, *thesauri* vox conveniat, quia sepulcra quidem sciantur; quibus verò terræ, aut maris locis, venti erumpant, ignoretur. Sed sive secretam Dei potentiam, sive abdita intelligere hic loca malis: ad occultam illam venti originem respexerit etiam Christus Ioan. III: *Spiritus ubi vult, spirat, & vocem ejus audis: sed nescis, unde veniat, & quò vadat.*

† apud Agellium lib. 1. cap. 24.
† lib. 1. od. 4

Quin verba ex psalmo CXXXIV. superiùs allata, non solùm respiciunt locum, unde venti originem ducunt; sed etiam caussam mirandi eorum motus. Unde B. Augustinus, eum enarrans locum: *Quia*, inquit, *flat ventus, sentis: quâ caussa flet, vel de quo thesauro rationis eductus sit, nescis.* In hac caussa motus, nihil æquè humana vexat ingenia, quâm illud: cum exhalatio fumida, quæ venti est materies, adscendat, cur ventus nihilominus feratur obliquè. Aliquò usque tamen in eo quoque ex Scripturis pertingere licet. Nam ait B. Iob. cap. XXVIII. 25: *Ut faciat vento pondus, & aquas appendat in mensura.* Sententia enim est: Deum omnia facere in mensura: sic aquis modum præfinire, ne terras obruant: sic ventos appendere, ac librare, ut, licet exhalatio antea levitate suâ adscenderit, postea tamen, hac amissa, eo usque descendat, donec in confinio levioris, ac gravioris aëris, constitutus, nec adscendat, quia non superat levitas, nec descendat, quia non superat gravitas: sed hujusmodi sit temperamento, ut neutrum principium ab altero vincatur, eoque motu feratur obliquo circa terras.

Aaaaa 2 Censet

Censet igitur S. Job, Deum quasi lanci imposuisse, tum quod terrestre inest exhalationi, ac naturâ est grave, tum τὸ θερμὸν sive calidum, hoc est, portionem igneam, quæ eidem inest, ac naturâ est levis: ac quemadmodum, cum calor excederet, adscendebat: ita postquam temperato, & coërcito calore, partes duæ, una terrestris, ignea altera, redactæ sunt ad æquilibrium; mox, quod superius, eoque levius est; detinere exhalationem, ne adscendat; quod verò inferius, eoque gravius est, vetare ne descendat, ac proinde ferri in obliquum, quia hac parte non impediatur. Nec ignoro, Latinos Aristotelis interpretes fere in ea esse opinione, exhalationem fumidam, ubi ad mediam aeris regionem pervenerit, ejus frigore repelli, ac quia naturalem ob levitatem repugnet ei, ut descendat, eò, mixto motu ex naturali, & violento, ferri obliquè. Verum his obstat, quòd sic motus ventorum non esset naturalis, sed violentus. Præterea nec semper media aeris regio est frigida: sed frigescit, cum vapores in ea condensantur. At venti sæpe generantur ac flant cœlo non obsesso nubibus. Adhæc frigus est qualitas positiva, non privativa duntaxat: eoque quod regio hæc sit remotior à sideribus, nec radii in eam Solares reflectantur, idonea dici ratio nequit, cur regio ea sit frigida naturâ. Positivæ enim qualitatis positiva adduci ratio debet. Proinde sic statuendum cum Aristotele, aera omnem natura esse calidum: eum quoque, qui mediam occupat regionem; imò hunc naturâ calidiorem esse, quàm illum infimæ regionis: quia quo levior est rariorque, eo quoque est calidior. At mediæ regionis aer naturâ sua est levior rariorque illo imæ regionis: alioqui enim descenderet. Ergo omnino media regio est calida, dummodo consideretur, ut cum Aristotele* dicam, κατ᾽ οἰκείαν φύσιν †: frigus verò, quod sæpe obtinet, abexterna & adventicia est qualitate. Non igitur exhalatio fumida ab regione media, saltem non quando aer est serenus, frigore ejus pellitur deorsum: sed, quòd descendit, id fit à frigore proprio. Nec obstat, quod antea adscenderit. Nam cum à terra ferretur in sublime, plus inerat ignei, quàm terrestris. Dum verò adscendit, agitatione istâ disgregatur, calorque sive illud igneum, quod habebat, sursum se recipit, usque dum in tantum exclusus sit calor, ut pars terrestris sive gravis non amplius vincatur à levi & ignea. Atque hinc quoque certamen est portionis igneæ, & terrestris: in qua pugna, ob partes libratas, exhalatio nec adscendere valet, nec descendere: contra quàm fit in perfectè mixtis: ubi ex elementis una resultat forma substantialis: unde, pro elemento prædominante, vel adscendunt, vel descendunt. Dispar eò est ratio in ventis, ac meteoris aliis; quia hæc non sunt propriè vereque *κεκραμένα*, sive *mixta*: sed κατὰ παράθεσιν συνθέντα, *per appositionem conjuncta*: quæ imperfecta est mixtio; ve triusque

con ge-

*lib. 2. Meteorol. cap. 4.
† secundum propriam naturam, sive qualitatem nativam.

congeries & appositio unius elementi ad alterum, remanentibus formis substantialibus, non novâ efflorescente. Proinde permanet natura geminæ φορᾶς*, superæ, & inferæ: atque dum neutra vincit, exsurgit media, in obliquum: haut aliter ac contingit in capillis crispis. Nam proveniunt hi ex calida, & sicca exhalatione: ac quia calidum ob levitatem ascendit naturâ; siccum terrestre deprimit; in temperamento autem isto neutrum superat: eo nec simpliciter adscendunt, nec descendunt, sed crispantur capilli: ut est apud Aristotelem lib. v. de Ortu Animalium cap. III. Atque hæc de ventorum motu dicta nobis sunt ex sententia Theophrasti: cujus liber quidem de meteoris deperiit, unde ea plenius esset cognoscere: sed illius hac de re judicium tradidit nobis Alexander Aphrodiensis in Aristot. lib. II. Meteorol. context. xx. & Olympiodorus primi Meteorolog. actione xx. Ex junioribus verò in aperienda hac caussa, cur in obliquum ferantur venti; Latinorum omnium industriam vicit doctissimus & acutissimus Peripateticus Federicus Bonaventura Urbinas: qui & in eo multus est, ut ostendat, contra quàm putavit Olympiodorus, Theoprastum hac parte non recessisse à magistro Aristotele.

* *Lationis sive motionis.*

CAPUT IV.

Variæ ventorum vires, quibus gentiles quidem ad eorum cultum adducti sunt: sanæ autem mentes impelluntur ad notitiam & amorem creatoris. Quomodo, cùm ventorum materies exhalatio sit fumida, quæ semper est calida, ventorum aliqui nihilominus frigidi dicantur: qualis aquilo, si comparetur cum austro, qui calidus, & siccus: sed siccus in Africa, pluvius Europæis, atque ejus caussa adlata. Noti *etymon geminum, sed alterum rejectum. Cur venti nunc leniùs, nunc vehementius spirent: quidam item continuò, quidam flatu interrupto; aliqui diutius, alii brevi tempore: quidam indiscriminatim, alii certo anni tempore, ut Etesiæ, Chelidonia, Ornithiæ: quidam quavis dies horâ oriantur, & occidant; quidam certâ; ut qui occidunt cum Sole, vel qui, ut Etesiæ, oriuntur horâ diei tertiâ, & quæ ejus rei caussa, & ut inde somniculosorum retulerint cognomen. Quomodo iidem nunc Aquilonibus, nunc Favoniis, accenseantur. Ut Etesiæ Aquilonares vertantur in Subsolanos, & fortasse etiam Austrinos. Budæi* παρόραμα. *Locus Nigidii illustratus. Cur subsolani magis flent hieme, Favonii vere & æstate. Ventorum alii rectâ flant lineâ, alii reflexa; ut Cæcias; deque eo proverbialis senarius. Quantopere venti prosint nobis, & obsint. Ac primùm quid præstent plantis. Deinde quantum commodent animantibus, præcipuéq; homini, ratione aeris, sine quo vivere non possumus. Distantia ortus atq; occasus, æstivi & hyberni. Cur auster corporibus sit insalubris. Cur* plumbeus *dicatur Horatio. Interdum*

tamen prodesse. Discrimen ventorum hac parte, pro loco, unde spirant. Quam ventorum notitia medico sit necessaria. Utilitas venti ad humana commercia, & Evangelium omni prædicandum creaturæ.

EX his natura ventorum generatim cognoscitur. Nam & materialem caussam vidimus, quæ fumida est exhalatio; & formalem, quæ est motus obliquus; & motus hujus caussam efficientem, quam statuimus in æquilibrio partis terrestris, & igneæ, ac utriusque inter se pari ex paribus viribus pugnâ. Sed præterea Theophrastus* spectare jubet τὰς δυνάμεις, καὶ τὰ παρακολουθοῦντα, *vires & consequentia*.

* lib. de ventis.

Sunt enim ventorum hi calidi, illi frigidi; hi humidi, illi sicci. Non dubium, quin omnis exhalatio sit calida: sed pro aëre, cui se miscuerit, ventus aut calidus dicitur, aut frigidus. Est enim is aggregatum ex aëre, & exhalatione. Itaque auster est calidus, quemadmodum Hippocrates ait in II. de diæta, & Aristoteles in II. Meteorol. cap. III. & problem. sect. XXVI. At frigidior est Aquilo, quia exhalatio frigido miscetur aëri Septentrionali. Item Austri in Africa sunt sicci: idque ex siccitate cœli iis in terris. At idem ventus in Græciam, vel Italiam, per mare mediterraneum delatus, humoresque de eo secum trahens, fit ὑδατώδης, ὑέτιος, sive *pluvius*: unde & Græcis νότος vocatur, quia νοτὶς, *humor*: non quasi νοσώδης, sive *morbidus*: ut in Aristotelis fragmento † de ventorum situ legere est.

† ex libro Aristot. περὶ σημείων.

Item ventorum hi lenes sunt, & placidi, illi vehementes: & horum aliqui initio validiores; alii, ubi diutius spirarint remissiores. Cum initio universa flatus concurrit materies, vehemens is principio est: sed languidè desinit, quia parum materiæ tum superest. At cum magis & magis materies accrescit, ut leniùs cœperit, in progressu tamen violentiùs flat ob materiam copiosiorem. Est & cùm idem ventus primò lenius, tum vehementiùs, hinc iterum leniùs spirat, ac similiter vel in singulas variet horas. Uti fit in ventis, qui ab inæqualibus spirant locis, nempè partim è montibus, partim planitie. Quod cum fit, nunc se diffundunt, nunc remittunt. Inæquales etiam sunt Etesiæ, quia nunc celeriùs, vel uberiùs; nunc tardiùs, vel minori copiâ, materies accedit.

Quidam etiam è ventis continui spirant, quidam per intervalla. Aquilonares Etesiæ continuantur, qui & propriè magis Etesiæ dicuntur: at Austrini Etesiæ per intervalla flant, materie errante, parteque una succedente post aliam.

Quidam venti diuturni, quidam brevi flant spatio. Aquilonaris, ut Aristoteles, & Theophrastus, tradunt, non solet minus durare triduo, quia Septentrionales regiones, assiduas ob pluvias, exhalationibus abundant. Sed austri

austri sunt magis diuturni, ob caussam potentiorem, quæ est calor vehementior.

Quidam insuper quavis anni parte spirant, quidam certâ: unde *Etesiæ* sive anniversarii dicuntur. Sic Etesiæ aquilonares flant ἐν ὀπώρᾳ, sive posteriori parte æstatis. Chelidoniæ autem, qui sic dicuntur ab hirundinis visu, & sunt ex favoniis, spirant VII. Kal. Martii: ut est apud Plinium lib. II. cap. XLVII. Ac, ut ibidem legas, Ornithiæ, (quibus id nomen ab avium adventu, & quia idonei sint ad avium fœturam) flare incipiunt uno & septuagesimo die post brumam. Nimirum tunc oriuntur, quia dum annus intepescat.

Quidam è ventis quavis diei parte spirare incipiunt, quidam certâ. Sic sunt, qui cum Sole oriantur, & occidant: unde Maro III. Æn.

Interea fessos ventus cum Sole reliquit:

Videlicet quas exhalationes fumidas Sol conciverat, eas & suo jam consumserat fervore. At sæpe item, occidente Sole, oriuntur flatus. Itaque meridie quidem silent, calore solari, ut potentiore, detinente infirmiorem exhalationis calorem. At vesperi exhalationes eas Sol abiens dimittit: unde & ob frigus aëris flare tum incipiunt. Sic & circa eclipses venti magis spirant, quia ob luminis defectum majus est frigus. Uti &, eandem ob caussam, aër est frigidior in coitu Lunæ. Etesiæ autem non cum Sole vel oriuntur, vel occidunt; sed, ut Plinio † memoratum, fere † *lib. 2. c. 47.* desinunt noctu; oriuntur autem tertiâ diei horâ, unde, quasi mane surgere nescii, à nautis *somniculosi* dicuntur, ac *delicati*: ut est apud Senecam lib. V. Quæst. Natur. cap. XI. Tum demum autem oriuntur, quia tunc, Sole invalescente, nives in Septentrione liquefiant: ut est Apud Aristotelem in II. Meteorolog. Hosce ventos flare à Septentrione, vel argumento est Lucretii illud ‡, ——*Etesia flabra Aquilonum.* ‡ *lib. 5. 741.*

Vitruvius tamen lib. I. cap. VI. ait, flare ab occasu æstivo. Conciliare hæc possis ex scriptore de Mundo, qui perperam Aristoteles putatur. Is ait, Etesias *μῖξίν τινα ἔχειν τῶν τε ἀπὸ τῆς ἄρκτου φερομένων, καὶ ζεφύρων*, quod Budæus transtulit, *cinnum quendam conficere Septentrionum, atque Subsolanorum.* Omnino alio mentem diviserat doctissimus vir, cum *Subsolanorum* scripsit, ac *Favoniorum* sine dubio vellet. Quibusdam tamen terris ex Aquilonibus se vertunt in subsolanos, si verè Plinius, *in Hispania, & Asia, ab Oriente flatus est torum.* Et fortasse similiter de australibus Etesiiis Nigidius Figulus in XI. librorum de Vento *: *Et Austri anniversarii secundo Sole flant.* Nempe ut & hi ex Austris fiant Subsolani. Id si displicet, dicendum, *Sole secundo valere*, τοῦ ἡλίου συνεργοῦντος, q. d. *Sole conferente ad eorum excitationem.* * *apud Agellium lib. 2. cap. 22.*

Etiam ventorum alii vere, & æstate, ut Favonii, alii hieme, ut Subsolan

Digitized by Google

dani, magis flant. Testis Theophrastus lib. 2. de ventis. Nimirum hieme Occidens, ob frigus, parum est idoneus, ad gignendas exhalatione fumidas: magis aptus Oriens, quia sit temperatior. Æstate verò etiam Occidens modicum habet calorem, Quam rationem quoque Vicomercatus adducit comment. in Aristotelis Meteorolog.

Præterea, secundum libri de Mundo scriptorem, ventorum alii sunt εὐθύπνοοι, *qui directo feruntur spiritu:* alii ἀνακαμψίνοοι, qui flant, ut Appulejus vertit, *flabris reciprocis* *, ut Budæus, *lineis reflexis, & refractis.* Talem idem scriptor dicit esse Cæciam: nempe quia, dum flat προσγειότερον, *prope terras*, in eminentia incidit terrarum loca, ac propterea sursum delatus, mox reflectitur, ac quasi regurgitat, & resupinatur. Nubes propterea non propellit; sed retrorsum, unde ipse venerat, adducit: ex quo senarius vetus:

Κακ' ἐφ' αὐτὸν ἕλκων, ὡς ὁ Καικίας νέφος

Trahens mala ad se, ut Cæcias nubes solet.

Meminit Aristot. Probl. XXVI. sect. 31. & Agellius lib. II. cap. XXII.

Hæc tam varia ventorum natura, & ad divinum Ventis honorem præstandum impulit gentiles: & homines sanos in admirationem ejus rapuit, qui condidit ventos, Utrumque eorum pleniùs intelligetur ex ventorum effectis, quibus homini vel commodant, vel incommodant.

Præter enim dicta, tum amorem ventis conciliarunt tot emolumenta, quæ generi præstarent humano: tum metum eorum incussere tot damna, quibus homines sæpe afficerent. Consistunt utraque in multis. Ac primùm in plantis; unde animantibus alimonia, homini etiam vestitus, & habitacula. Grande hoc bonum ventis debemus, alternis nunc gignentibus pluvias, quibus terræ irrigantur, nunc serenitatem, ut ea, quæ tellus producit, maturentur. Quâ ratione autem utrumque præstent, exponit Theophrastus libro de Ventis: Ὅθεν ἕκαστος πνεῖ, (ἄνεμος) παρ' ἐκείνοις αἴθριος. ὅπου δ' ἀπωθεῖ τὸν ἀέρα, παρ' ἐκείνοις ἐπινεφὴς καὶ ὑέτιος. Διόπερ ὁ μὲν Βορέας, καὶ μᾶλλον αἱ Ἐτησίαι, τοῖς πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἀνατολὴν οἰκοῦσιν, ὑέτιοι. ὁ δὲ Νότος, καὶ οἱ ἐξ ἐκείνου τοῦ τόπου πνέοντες τοῖς πρὸς ἄρκτον. *Ibi serenus est* (ventus) *ubi primùm oritur: contra nubilus, ac pluvius, quò pellit aëra. Quare Aquilo, & inprimis Etesiæ, iis, qui ad Meridiem, & Orientem habitant, pluvii sunt. Notus verò, & alii venti à meridie spirantes,* (pluvii sunt) *iis, qui* (habitant) *ad Septentrionem.*

Nec solùm plantis prosunt, quatenus irrigant terras: sed etiam calore, ac frigore, nunc juvant, nunc nocent. Qua de re sic ibidem Theophrastus: Οἱ δὲ τοὺς καρποὺς, τοὺς μὲν φθείρει, τοὺς δὲ τρέφει, καθόλου μὲν ἐκεῖνο ἀληθὲς εἰπεῖν. ὃ καὶ κατὰ τῶν ἄλλων κοινόν, ὅτι τρέφει μὲν, ὅπου ψυχρὸς πνεῖ τοῦ θέρους. ἀπόλλυσι δὲ, ὅπου θερμός. καὶ πάλιν τοῦ χειμῶνος, καὶ τοῦ ἦρος ὁμοίως. ὅπου μὲν ψυχρὸς, ἀπόλλυσι. ὅπου δὲ θερμὸς, τρέφει καὶ σώζει, ἐναντίαν τῇ ὥρᾳ τὴν κρᾶσιν ἔχων. τοῦτο δ' ἐστιν, ὅταν ἐκ θαλάσσης

* *Ita quidem est in vulgatis Sed vide, an non vera hæc lectio sit:* Excursores venti habentur, qui directo spiritu, reflabri, qui reciproco, ut Cæcias putatur esse. *Prout in codice nostro, qui Scaligeri olim fuit, manus summi illius viri annotatũ reperio. Uti & alia multa in eodem correxit, quæ candidè, nobis volentibus, publici juris fecit amicus noster* ὁ μακαρίτης *Geverhartus Elmenhorstius.*

λάσσης ᾖ. θερμὸν γὰρ αὐτὸ χειμῶνος. *Quod autem fructus alios corrumpit, alios nutrit, in universum hoc verè dixeris, quod & aliis commune: nutrit enim, quando æstivo tempore frigidus spirat: corrumpit autem, quando calidus: ac par ratio est hiberno tempore, ac verno. Ubi quidem frigidus, perdit: ubi autem calidus, nutrit ac servat; spiritu tempestatibus contrario. Hoc autem contingit, quando ortum ducit à mari. Est enim hoc calidum hyeme, frigidum æstate.*

Jam profectò quanti hoc est, quòd venti aëra ventilant, ac purgant, ne quietus putrescat, ac varios pariat morbos. Quanti etiam alterum hoc, quòd pro aëre variat hominis, imò cunctorum animantium, temperamentum; aër autem variat pro ventis, venti verò pro cœli plaga, unde spirant, & terra, vel aqua, unde oriuntur.

Qui ab Oriente flant, moderatè calefaciunt: qui ab Occidente, moderatè frigefaciunt. Itaque & sensus reddunt vegetos, & corporibus sunt salubres, quorum fere conveniunt temperamento. Nec tamen par ratio semper, cum triplex sit ventus uterque, & orientalis, & occidentalis, alio ab æquinoctiali spirante circulo; alio ab circulo cancri; alio ab illo capricorni: unde triplex ortus, & occasus, statuitur; æquinoctialis, æstivus, & hibernus; quorum æstivus, & hibernus, à se distant gradibus XLVII. ab æquinoctiali autem XXIII. & dimidio: ut non possit non magnum in ventis inde spirantibus esse discrimen.

Quod ad ventos septentrionales, ac meridionales; sunt priores, ut antea quoque diximus, frigidi, & sicci; alteri calidi, & humidi. Itaque isti quidem putredini adversantur, corporaque reddunt valida, ac robusta, sensus item vegetos: at contra (ut Hippocrates in Aphorismis *, & libro de Humoribus, ait) νότοι βαρυήκοοι, ἀχλυώδεες, καρηβαρικοὶ, νωθροὶ, διαλυτικοί· *Noti, auditum hebetantes, caliginosi, caput gravantes, pigri, dissolventes.* Quæ verba sic illustrat Galenus: τὴν δ' αἰτίαν, δι' ἣν οἱ νότοι βαρυηκοΐαν ποιοῦσι, καὶ ἀχλυώδη τὴν ὄψιν, οὐ χαλεπὸν ἐκ τῆς κράσεως αὐτοῦ κατανοῆσαι, θερμὴν καὶ ὑγρὰν τὴν φύσιν ὑπάρχοντος. *Caussam vero, ob quam austri graviorem reddant auditum, & visum caliginosum, non difficile est ex ejus temperamento cognoscere; quod natura est calidũ, & humidum.* Ab eadẽ caussa est, quòd apud Theophrastum, memorato sæpius libro de Ventis, legas, notos, calidum inducendo humorẽ in articulos, febres gignere; quia nempe febris provenit ex caloris, & humoris accessu. Atque ait idem, omnino spirante austro, pejus se homines habere; quia humor in articulis, in quibus vis motrix consistit, ab austro solvatur. Verba iterum Theophrasti apponam: Τὸ γλισχρὸν, ἐν τοῖς ἄρθροις πηγνὸς, κωλύει κινεῖσθαι ἡμᾶς. ὑγρὸν δὲ λίαν ὂν, συλλείνεσθαι· *Viscidum illud, quod in articulis est, si congeletur, motum impedit: sin humescat nimis, impediat tensionem membri.* Atque ex his liquet, cur auster corpora nostra gravet, ac majoris reddat

*lib. 3. aphor. 5.

 ponde-

ponderis: quemadmodum tradit Aristoteles in problematis*, Hippocrates in Aphorismis †, & Galenus suis in eum commentariis. Nec Horatius fortasse, cum austrum vocat plumbeum, tam eò respexit, quòd corpora nostra reddat coloris plumbei, ac pallidi, quàm quòd illa, quasi plumbea, faciat; ut quo ingravescant. Locus est lib. II. sat. VI.

* I. sectionis problemate 21. & sect. 26. problem. 42.
† sect. 3. aphorismo 5. & 17.

Nec mala me ambitio perdit, nec plumbeus auster,
Auctumnusque gravis, Libitinæ quæstus acerbæ.

Quandoque tamen juvat auster; sed pluvius, ac moderatus: quia, ut idem ait Theophrastus, τὸ ὕδωρ καταψύχει τὴν ἕξιν: *pluvia refrigerat, & attemperat corporis habitum.*

Præterea, ut dixi, variant venti pro terra, vel aqua; unde originem ducunt. Ac quidem, ut Hippocrates docet in secundo de Diæta, sicciores sunt ex mari; humidiores ex fluminibus, ac stagnis: atque hi, si moderati, juvant, quia modicè corpora nostra humectent, ac refrigerent: aëra quoque purgando, faciunt, ut purius sit ætheræ illius auræ pabulum, quod spiritu attrahimus. Sicciores item sunt venti è terra, quia ex materie sicciori proveniunt. Exque his maligni sunt è locis metallicis: qui è cloacis, & speluncis, sæpius pestilentes.

Propter hæc, & alia, necesse est medicum nôsse ventorum omnium naturam: nec universe modò, sed particulatim quoque ejus regionis, in qua medicinam facit. Unde Hippocrates libro de Aëre, Aquis, & Locis: Ἰητρικὴν ὅστις βούλεται ὀρθῶς ζητεῖν, τάδε χρὴ ποιεῖν. πρῶτον μὲν ἐνθυμεῖσθαι τὰς ὥρας τοῦ ἔτεος, ὅ, τι δύναται ἀπεργάζεσθαι ἑκάστη. ἔπειτα δὲ τὰ πνεύματα, τὰ θερμά τε καὶ τὰ ψυχρά· μάλιστα μὲν τὰ κοινὰ πᾶσιν ἀνθρώποισι· ἔπειτα δὲ καὶ ἐν ἑκάστῃ χώρῃ ἐπιχώρια ἐόντα. *Quicunque artem medicam integrè adsequi velit, primum quidem temporum anni rationem habere debet, cogitareq; quantum unumquodq; efficere valeat; deinde ventorum calidorum pariter, ac frigidorum; præcipuè illorum qui omnibus sunt hominibus communes; proximè verò eorum, qui cuiq; regioni sunt proprii.* Sanè ad naturam regionis esse attendendum, fidem fecerit, quòd in Italia, & locis aliis, venti occidentales sint moderatè calidi, ac humidi, eoque salubres. Hoc enim ostendunt tot zephyri præconia apud poetas: imò & nomen, cum sic dicatur, quasi ζωηφόρος ‡. Atqui (ut Scaliger adversus Cardanum scribit Exercit. CCLXXXV.) *in Vasconiam tantum adfert perniciei, ut rarò sine incolarum pavore, detestatione, vastitate, ingruat.*

‡ vitam adferens.

Præterea beneficio ventorum patet aditus per orbem universum; ita ut inter gentes omnes sint commercia, quaque earum præbente, quo abundat, & recipiente, quo deficit: quando, ut ait poeta*,

* I. Georg.

---- *Non omnis fert omnia tellus.*

Christiani verò hoc ultra capiunt utilitatis, longè profectò maximum, quòd

quòd navigatione quovis pateat via ad annunciandum salutare Evangelium, juxta mandatum Servatoris nostri *. * *Matth.* 28. *Marc*, 16.

CAPUT V.

Cur à gentium philosophis homo sit minor mundus *nuncupatus; & in quibus utrinsque similitudo consistat.* Visire. Vesicæ ἔτυμον. *Sic à veteribus tradi, flatus ventris gentilibus fuisse in Deorum numero. Sed, si id durum est credere; hoc saltem statuendum, fuisse eos gentibus divinitatis symbola, caussaque ejus rei adducta.*

QUæ hactenus diximus ea, pertinent ad ventos, qui amplo in aëris spatio concurrunt, ac deprælianiantur. Nunc veniemus ad eos, qui non vastum illum, sed minorem mundum, hoc est, hominem, perflant. Est enim major mundus imago minoris: imò, uti Scriptura ‡ ait, hominem creatum ad imaginem Dei; ita gentiles ajunt, factum esse ad imaginem mundi. Hinc Manilius lib. IV. ‡ *Genes.* 1.

---- Quid mirum, noscere mundum
Si possunt homines, quibus est & mundus in ipsis,
Exemplumque Dei quisque est in imagine parvâ?

Ubi per Deum capiendus est mundus, qui gentilibus censebatur Deus. Manilii hanc esse mentem, indicat Julius Firmicus. Nam si Augusti ætate Manilius scripserit, eum Firmicus expresserit: sin ætate demum Theodosii fuit, potius carmine reddiderit Firmicum. Firmici autem verba sunt ista, præfatione tertii Mathesios libri: *Nam ita corpus hominis, ut mundi, ex quatuor elementorum commixtione composuit: ut omnium istorum conjunctio temperata, animal, ad formam divinæ imitationis, ornaret: & ita hominem, artificio divinæ fabricationis, exposuit, ut in parvo corpore omnium elementorum vim, atque substantiam, natura cogente, conferret; ut divino illi spiritui, qui ad sustentationem mortalis corporis ex cœlesti mente descendit, licet fragile, simile tamen mundo, pararet hospitium. Hac ex caussa hominem, quasi minorem quendam mundum, stellæ V. ☉ etiam, & ☽, ignita, ac sempiterna agitatione circumstant, ut animal, quod ad imitationem mundi factum est, simili divinitatis substantia gubernetur.* Præclarè etiam Chalcidius; qui & ipse quarto à Christo vixit seculo. Sic enim ille in Timæum Platonis †: *Corpora nostra ex quatuor materiis esse composita, in promptu est. Est enim quiddam contiguum in iis, quod tactus resistit; idque sine terrena soliditate non est. Est etiam calidum aliquid, idemq; visibile: porro, quæ talia sunt, sine igne esse non possunt. Est præterea plenum spiritus; ut sunt hæ venæ, quæ arteriæ nuncupantur. Est etiam humor, ut sanguis, & cætera, quæ manant ex corpore. Sed neque humor sine aqua, neque spiritus sine aëre, consistet unquam. Est igitur in corpori-* † *pag.* 290. & 291. *edit. Leidensis, sive Meursiana.*

ribus nostris aquæ portio, & item aëris, nec non ignis, & terræ. Unde opinor, hominē mundum-brevem a veterib appellatum; nec immeritò. Quia totus mundus, & item homo totus, ex iisdem sunt omnib⁹; corpori quidem easdē materias habente; anima quoq; unius, ejusdemq; naturæ. Ubi videmus, ut similitudinem majoris, & minoris mundi, in eo constituat, quod seu corpus, seu animam, attendas, & corpus utriusque quatuor constet elementis, & anima utrique ejusdem sit naturæ; sicuti & Platonicorum alii censent, quibus anima nostra est particula animæ mundanæ, eoque divinæ, quia mundus iis est Deus, ut dicebamus. Cum verò hominem ait propterea à veteribus vocatum *mundum-brevem*, exprimere voluit Græcorum μικρόκοσμος. Unde Olympiodorus in lib. I. Meteorolog. Aristot. Ἔστιν ἡ ἡμέρα μικρὸς ἐνιαυτὸς, ὥσπερ ἄνθρωπος μικρὸς κόσμος. *Dies est annus parvus, sicuti homo est mundus parvus.* Ac Arnobio item homo, in secundo adversus nationes, *mundus* dicitur *minor*. In quibus autem majoris minorisque mundi similitudo consistat, ostendit Andreas Laurentius Anatomices lib. I. cap. II. Hoc loco solum consideramus, quatenus similis sit μετεώροις. Quomodo fulgura referunt excandescentium oculi coruscantes; tonitru, ructus, & intestinorum murmura, quæ Græci βορβορυγὰς & βορβορυσμὸς appellant; pluviam, humores è cerebro in nares, laryngem, pulmonem, destillantes; rorem, lachrymæ; ventos, cruditatum exhalationes, auriumque sibili ac tinnitus; terræmotum, palpitatio cordis, membrorumq; convulsio. Ad ventos etiam refer flatus eos ventris, quos Græci βδεσμὸς, Latini *vissia* dicunt; uti pro βδέειν, *visire*, unde & *vesica*. Nisi hoc esse ex eo malis, quia *vesica* Græcis φύσα, à φυσάω, *flo*. Tonitrua itidem referunt obscœni strepitus, qui Græcis πορδαὶ, Latinis *peditus*. De quibus duobus nunc solis dicendum, quia, judicio stolidarum nationum, præ aliis, quæ proximè memoravimus, in Deorum numerū referri meruerunt. Credo, inter alia eo respexerit Plinius, quando ait lib. II. cap. VII. *Gentes quædam animalia, & aliqua obscœna, pro Diis habent, ac multa dictu magis pudenda, per fætidos cibos, & alia multa jurantes.* Sed expressius Clemens Romanus in V. Recognitionum, ubi de Ægyptiorum diis agit: *Crepitus ventris pro numinibus habendos esse docuere.* Item Minucius Felix in Octavio: *Iidem Ægyptii cum plerisque vobiscum non magis Isidem, quam ceparum acrimonias, metuunt; nec Serapidem magis, quam strepitus per pudenda corporis expressos, extremiscunt.* Malim tamen de Ægyptiis credere, istos seu crepitus, seu peditus, non Deos propriè putasse, sed (quia tota fere eorum theologia erat symbolica) pro signis potius habuisse potentiæ divinæ. Nempe quia & servandi, &, si retineantur, perdendi hominis habeant potestatem. Unde & Græculus poeta, Nicarchus, regibus ipsis par habere imperium nugatur in secundo Ἀνθολογίας, Tit. εἰς πορδὴν. Hæc terricus

eus aliquis, non tam similis, quam simia Catonis, indigna chartis dixerit. Sed enim faciunt Minucio, & aliis veterum Theologorum, intelligendis. Ac quanto perspectior nobis impia sit gentilium pietas: tanto sanè gratiores erimus summo Deo, qui nos è tenebris istis eduxerit, mentesque nostras illustrarit Verbi & Spiritus sui face.

CAPUT VI.

Acceditur ad naturam fulminum, quæ vel maximè terrorem incutiunt homini, & faciunt, ut aliquid supra se timeat. Hoc ostensum quoque exemplo Augusti, Caligulæ, imò totius Romani exercitus. Materies fulminis ignea est exhalatio, nube erumpens: ac videri illud etiam à S. Iob significatum. Materiem hanc esse sulfuream; ut odor etiam indicio est. Persius, & Tzetzes, enarrati. Cur vultures, ac canes, abstineant fulguritis. Unde pulvis pyrius componatur. Ciceronis, vel Stoicorum, de fulminis materie error. Cur post æstus summos plurimum fulminet. Caussa fulminis effectrix est, quam ἀντιπερίστασιν dicunt. Prodigii loco habitum, si cœlo tonaret sereno: nec absurdè credi, fulmen ejusmodi extraordinaria ratione à spiritibus procurari, qui aëri præsident. Falsos interea Priscillianistas, cum fulmina omnia à diabolis esse arbitrarentur; erroremq; eum jam olim concilio Hispaniæ damnatum. Cur ignis nube conclusus eam rumpat. Quæ de caussa fulmen inferiora petat loca. Cur idem oblique feratur. Quamobrem hieme, & æstate, minus fulminet, quam vere, & auctumno. Cur à pluvia immunis sit Ægyptus; uti & Æthiopia. Crebra esse fulmina locis sulfureis, ut ubi montes ignivomi; rara cretaceis, qualis Britannia.

DE ventis, meteoro aëreo, hæc dicta sunto. Nunc loquamur de meteoris igneis: ut sunt fulmina, cometæ, ignes fatui. Ex his nihil est, quod cæcas hominum mentes æquè ad falsos impulerit Deos; nihil item, quod sic ad veri Dei cultum adhortetur, quam fulmina faciunt, & tonitrua, quæ fulminum sunt effectus. Si enim naturam eorum consideres, quid profectò mirandum est magis? Unde Plutarchus Sympos. lib. IV. quæst. II. ubi loquitur de iis quæ nisi evenire videremus, omnem omnino exsuperarent fidem, sic ait inter alia: Πάντων ἀπιστότατον, ἐκ μὲν ὑγρῶν φλόγας, ἐκ δὲ μαλακῶν νεφελῶν ψόφους σκληροὺς ἀναδιδομένους· *omnium minimè credibile est, ex humido prodire flammas, ex molli edi sonos vehementes.*

Nec ista modò, quæ Plutarchus hîc memorat, admirationem merentur sed etiam tot varii eorum effectus, noxii plures, aliqui etiam salutares. Utrosque cum caussis suis postea referam.

Adhæc habent fulmina vim pectora terrendi mortalia. Omnia quidem fecit Deus, ut timeatur ab hominibus; quemadmodum Salomo in Eccle-

siaste ait III, 14. sed imprimis id faciunt fulmina, cometæ, terræmotus. De fulmine sic Maro Venerem inducit loquentem in I. Æn.

--- O qui res hominumque, Deúmque,
Æternis regis imperiis, & fulmine terres.

Petronii quoque Arbitri est:

Primus in orbe Deos fecit timor: ardua cœlo
Fulmina cum caderent, discussaque mœnia flammis,
Atq; ictus flagraret Athos.

* lib. 2. Natur. Quæst. cap. 42.

‡ in Caligula cap 51.

Nimirum fulmina coercent animos, atque incutiunt, ut cum Seneca * dicam, *inevitabilem metum, ut supra nos aliquid timeremus.* Quam Augustus ea formidarit, dicam cap. VII. ex Tranquillo. A quo etiam narratur ‡ de Cæsare Caligula, ut tantus numinum suorum contemptor, *ad minima tonitrua, & fulgura, caput obvolvere; ad vero majora, proripere se è strato, sub lectumque condere, soleat.* Imò non hic modò, vel ille, sed toti etiam exercitus, non vera dico, sed simulata quoq; tonitrua, expaverunt. Ut exercitus Romanus, cum Parthi tympanis, & cymbalis æneis, tonitrua ementirentur: quemadmodum Plutarchus prodidit in Crasso.

Quanto autem magis hæc miranda sunt, & terribilia, planeque ejusmodi, ut quam clara sunt fulmina, tam clarè ex iis eluceat, supra hominem esse aliquid, quod ista moderetur, ac temperet? tanto etiam studiosius in hoc incumbendum est nobis, ut videant omnes, non fulmen, aut tonitru, esse numen: sed neque Joviale sidus, vel aëra, qui *Iovis* nomine vocari solet; verum conditorem, & rectorem universi. Cujus sapientiam, & numen, liquidius cernemus, si divini utriusque operis, & fulminis, & tonitrus, tum caussas, tum effectus videamus. Satis quidem convenit, Deum esse, qui tonat, & fulminat; imò qui & suspendat nubes * in aëra, ac pluat. Sed non agit ista Deus sine caussis secundis: quas inquirimus, ut ex operibus discamus sapientiam Dei.

* Iob 26.

Materies fulminis est exhalatio calida, & sicca, in sublime evecta, hinc nube conclusa, & occursu ejus se colligens, eoque ignescens, magnisque hinc viribus nube erumpens. Atque huc subtiliter R. Levi referebat verba Jobi XXXVI, 32, 33. *Super nubes tegit lucem, & præcipit propter illud de occurrente. Annunciat de eo socius ejus: tuncq; acquisitio ira est super adscendentem.* Per *lucem* enim capit exhalationem ignescentem. Per *occurrentem* signari ait nubem frigidam; qua perrupta, à fulmine fiat tonitru. Ac placuit hæc interpretatio etiam Francisco Vatablo, Lamberto Danæo, & aliis compluribus. Exhalatio ista est sulfurea, ac nitrosa. Unde non Juvenalis quidem, (ut memoria lapsus Hadrianus Junius † putavit) sed Persius sat. II.

† in Nomenclatore, voce Fulmen.

Ignovisse putas, quia cum tonat, ocius ilex
Sulfure discutitur sacro, quam tuq;, domusque?

Ubi *sulfur* pro *fulmine* poni, satis est apertum; monitumque id jam olim Cornuto. Et valde firmat Joannes Tzetzes Chil. XII. historia CCCCXI.

Θεῖον δ' αὐτὸν τὸν κεραυνὸν πάλιν κεκλῆσθαι νόει.
Sulfur autem & ipsum fulmen hic vocari cogita.

Ubi perperam interpres reddidit, *excludi cogita.* Nempe corrupto est deceptus codice, quia vulgo pro κεκλῆσθαι legitur κλεῖσθαι.

Esse

Esse autem fulmen naturæ sulfureæ, vel odor sit argumento: unde ibidem Tzetzes:

Θειώδη γὰρ ὁ κεραυνὸς βαρεῖαν ὀσμὴν ἔχει.

Sulfureum enim fulmen gravem odorem habet.

Atque idem traditum Lucretio in VI *, Senecæ Natur. Quæst. lib. II cap. LIII. & Plinio lib XXXV cap. XV. *Fulmina*, inquit hic, *& fulgura quoque sulfuris odorem habent, & lux ipsa eorum sulfurea est.* Ac, credo, ob hunc odorem sulfureum canes, & aves, quod à Plutarcho † proditum est, abstinent cadaveribus animalium de cœlo tactorum. Idem eo comprobatur, quod loca prope montes ignivomos, quæ sulfurea esse constat, præ cæteris sint fulmini obnoxia. Exemplum etiam capere possumus ex bombardis nostris: quarum flammæ convenientiam habent maximam cum fulmine; sonus cum tonitru. At pulvis earum pyrius ex sulfure fit: pro majoribus quidem machinis, ut Vannocius Biringuccius * tradit, ex tribus partibus halinitri sive Salpetræ, duabus carbonis, una sulfuris: pro mediocribus ex halinitri partibus quinque, una sulfuris, una dimidiaque carbonis: pro minimis, denis halinitri partibus, sulfuris una, una item carbonis ex nucis avellanæ virgis. Ac sulfur quidem est, à quo facile adeo accenditur halinitrum: halinitrum verò, sulfure subitò deflagrante, vim exserit tam mirandam. Atque ex his eadem liquet, quam longè à verò absit, quod apud M. Tullium legas in II. de Divinatione: *Placet enim Stoicis, eos anhelitus terræ, qui* FRIGIDI *sint, cum fluere cœperint, ventos esse: cum autem se in nubem induerint, ejusque tenuissimam quamque partem cœperint dividere, atque disrumpere, idque crebrius facere, & vehementius; tum & fulgura, & tonitrua existere: si autem nubium conflictu ardor expressus se emiserit, id esse fulmen.* Planè enim fulminis materies non frigida, sed fervida est.

* *vers.* 220.

† *Sympos. lib.* 4 *quæst.* 2.

* *in Pyrotechnia.*

Quia verò materies fulminis est fervida, ac sicca: eò maximè solet fulminare post æstus maximos; qui partim à radiis proveniunt Solaribus, aëre receptis; partim ab exhalationibus sulfureis, qui è terra educti adscendunt. Quod si post æstum ejusmodi etiam cœlum videamus nubibus prætexi, colligere licet, materiem fulminis jam esse nubium concavo conclusam.

De materie vidimus. Caussa verò efficiens est gemina. Una remota, quæ materiem accendit; proxima altera, quæ deorsum vibrat. Prior non absurde à Peripateticis statuitur ἀντιπερίστασις, quasi *circumobsistentiam* dixeris; puta frigidæ, & humidæ nubis. Quippe ea contrariis qualitatibus, quas jam diximus, sic constringit, inque unum cogit, calidam, & siccam, quam continet, exhalationem; ut discursu istoc, ac minutarum partium attritu, magis magisque incalescat, & tandem planè ignescat. Dixeris, vanum videri de eo, quod nube halitum quasi conglobari dicebamus. Nam, (etsi id neget Lucretius in VI *) interdum & cœlo fulminare sereno: quomodo die sereno, fulmine ictus est M. Herennius; ut ait Plinius lib. II. cap. LI. Sed enim habitum id inter Catilinariæ conjurationis prodigia; ut ibidem legas. Ac alias quoque id factum: sed nunquam non credi- tum aliquid portendere. Hinc Homerus Odyss. Ψ †:

* *vers.* 246. *item* 399.

† *vers.* 12 *& seqq.*

Ζεῦ πάτερ, ὅς τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισιν ἀνάσσεις,
Ἦ μεγάλ' ἐβρόντησας ἀπ' οὐρανοῦ ἀστερόεντος·
Οὐδέ ποθι νέφος ἐστί· τέρας νυ τίῳ τόδε φαίνεις.
Iupiter, qui Dis, & hominibus imperas,
Profecto valde tonuisti è cœlo stellifero;
Neq; alicubi nubes est. Prodigium igitur aliquod tuũ nobis ostendis.

Etiam tonitru ejusmodi, ut prodigiosum, refert Maro I. Georg. & VIII. Æn item Horat. lib. I. od. XXXIV. Ac eodem puto referri oportere, lugubrem illum quasi tubæ sonitum, qui fuit exauditus in aëre proximè ante bellum civile inter Marium, Syllamque. Nam & hic Sudo contigit cœlo: eoque majus prodigium meruit haberi à vatibus Hetruscis. Vide Plutarchum in Sylla: ex quo nunc illa solum exscribam. Τὸ δὲ πάντων μέγιστον, ἐξ ἀνεφέλου καὶ διαίθρου τοῦ περιέχοντος, ἤχησε φωνὴ σάλπιγγος, ὀξὺν ἀποτείνουσα, καὶ θρηνώδη φθόγγον, ὥστε πάντας ἔκφρονας γενέσθαι, καὶ καταπλῆξαι τὸ μέγεθος. *Quodque omnium fuit maximum, cœlo nullas habente nubes, & planè sereno, sonuit vox tuba, sono se se efferens, acuto ac lugubri, sic ut omnes obstupescerent, & ejus magnitudinem exhorrescerent.* Quid si igitur credamus, fulmen ejusmodi esse à geniis sive potestatibus aëris? præsertim quando & Jobi cap. I. legere est, à Satana fuisse, quòd oves, & custodes earum, cœlo fuerint tactæ. Sed ut quandoque fulmina à diabolo jaciantur: plurimum tamen Dei, vel bonorum angelorum, opera sunt. quemadmodum argumento est, quòd Deus in Sodomis ipsis, cœlesti igne perdendis, bonorum voluit angelorum ministerio uti. Adde quòd Jobi XXVIII, 26. dicitur, Deum *facere viam coruscationi fulminum.* Sed & II. Sam. XXII, 15, legas: *Et misit sagittas, & dissipavit eos* בָּרָק *fulgur, & turbavit eos.* Fulminaq; Ps. XCVII*, 4. dicuntur *ignis Dei: Illuminarunt* בְרָקָיו *fulgura ejus orbem.* Zachar. X, I. יְהוָה עֹשֶׂה חֲזִיזִים, *Dominus faciens fulgura.* Ac Siracides Ecclesiastici XXXIX, 33, 34, 35. non obscurè idem docet. Ut omnino fœdus fuerit error Priscillianistarum, quando fulmina diaboli opus, nõ divinum, arbitrarentur. Quẽ errorem damnat concilium Braccarense primum can VIII. *Siquis credit, quod aliquas immundas creaturas diabolus fecerit: & tonitrua, & fulgura, & tempestates, & siccitates, ipse diabolus auctoritate sua facit, sicut Priscillianus dixit; anathema sit.* Nec absimilis, nisi idem prorsus, error erat Manichæorum. Et profectò, si panem, esuri eum, exsecrabantur prius, tanquam mali Dei opus: quid mirum, si & fulgura, ac tonitrua, à malo Deo esse censerent: eoq; maledictis incesserent: Unde Cyrillus Hierosolymitanus, qui LXX † annos esse ait, ex quo cœperit error, Manetis, Catechef. VI*: Βροντᾷ ὁ θεός, καὶ πάντες τρέμομεν· κἀκεῖνοι βλασφημοῦσιν. ἀστράπτει ὁ θεός, πάντες εἰς γῆν ἐπικλινόμεθα· κἀκεῖνοι περὶ οὐρανῶν τὰς δυσφημίας ἔχουσι γλώσσας. *Tonat Deus: & omnes contremiscimus. At illi blasphemant, ac convicia ingerunt. Fulgurat Deus, & in terram procumbimus universi: illi vero ad maledicendum cœlis linguas exserunt.* Hactenus de caussa remota.

* sive Lat 96.

† pag. 141. edit. Paris a. 1608.

* cap. de heresibus pag. 154.

In caussa proxima tria attendimus; cur nubem rumpat, cur item deorsum potissimum vibretur, & cur per aëra motu feratur obliquo. Eò effringit

Digitized by Google

frangit nubem, quoniam, ubi materia illa sulfurea, ac nitrosa, accenditur, longè maius requirit spatium. Sanè pyrius noster pulvis, qui inter alia sulfure constat, ut diximus, quippe exacta adeo cum materia fulminis habet convenientia, sic accensus se extendit, ut granum ejus unicum sese dispergat per spatium centenis & viginti-quinque granorum millibus majus: quemadmodum observatum memini clarissimo & optimo in Lugdunensi Academia collega meo μακαρίτῃ Willebrordo Snellio.

Deorsum autem fertur fulmen, quia, quanto magis ejus materies cogitur, tanto fit gravior; tanto etiam magis inferiores nubes petit; ac propterea parte ea potissimum erumpit, quâ facilius penetrat.

Obliquè fulmen fertur, quia motus is compositus est ex recto, & obliquo. Levitate enim flamma adscendit, sed violentiâ descendit. Unde Seneca: *Natura ignem sursum vocat, injuria deorsum premit.* Adde quod, quo magis descendit, hoc magis penetrandus est aer crassior, atque, aere magis & magis resistente, rectus porro motus esse nequit. Denique, multimodis trâsversâ iter lineâ, non tamen modo perpendiculari ad centrum. Quanto igitur proclivius ei est quapiam ex transverso lineis ferri, quam rectâ, ad centrum rectâ ducente? Atque obliquus iste motus in caussa est, cur montes altissimi, infamesq; structuræ maximè fulminibus impetantur. Lib. 2. Natur. Quæst. c. 24.

De tempore etiam, & locis magis fulmini obnoxiis, videamus. *Hieme, & æstate, rara fulmina*; ut ait Plin. lib. II. c. 50. Fulminat nempe, quando terra fumat sulfure. At hieme terra est gelu constricta, ut parum exhalet fumi. Æstate multum fumat, sed Solis id fervore consumitur. Vere & autumno, media est ratio, quia ob aera tepidum educitur multum, nec tamen consumitur multum. Mitius tamen hieme etiam fulminat, præsertim regionibus temperatis: ut in Italiæ locis à Septentrione magis remotis, velut Latio, & Campania, de quibus testis est Plinius*. At ibidem de Scythia, & Ægypto, sic scribit: *Omnis terrarum exhalatio rigens ac gelida quæ quid accepit ignei vaporis, extinguit. Quæ ratio immunem Scythiam, & circa rigentia, à fulminum casu præstat: & è diverso nimius ardor Ægyptum. Siquidem calidi, siccique halitus terræ raro admodum, tenuesque, & infirmas, densantur in nubes.* Ubi quod de Ægypto dicitur, idem de Æthiopia traduntur. Nam & eam esse à pluvia immunem, refert Plutarchus περὶ ποταμῶν. *Lib. 2. cap. 50.

Nec solum aeris frigus, vel calor, attenditur, sed etiam natura soli. Nam maximè fulminat, ubi loca sunt sulfurea, & nitrosa. Ideo, ut dixi, prope montes ignivomos plurima sunt fulmina. Non item in locis cretaceis: qualis Britannia, ubi ea prodigii penè loco habentur. Quamquam & altera ejus fecunditatis est caussa, nempe à vaporibus marinis. Atque hæc universè fulmen attingunt.

CAPUT VII.

Fulminis duo genera: quorum posterius Dei sagittas *nominet Scriptura.* Fulmen *&* fulgur, *subinde confundi. Perperam à Seneca tonitrus generationẽ conferri cum sono, qui concussis excitatur palmis. Vehementiam sonitus, tonante cœlo, non solùm esse à laceratione nubis, sed etiam aeris vicini. Fulmen propriè ita dictum, hoc est, quod cum sonitu fit, vel discutiens esse, vel infuscans, vel clarum: & cur postremum hoc* Ἀργῆτις *vocetur. Cur theatri Romani, de cœlo tacti, flamma non potuerit ullis aquis exstingui. Cur post fulmina acescant vina. Unde fit, quòd, vase clauso, evaporet vinum. Qui fulmen, illæso dolio, vinum ex eo educat. Quomodo sistat vinum extra dolium, ne diffluat. Qui lapides, & metalla gignat in aëre. Quo pacto liquefacit metalla, salvis iis, quibus continentur. Cur, cùm fulminat, meliùs proveniant tubera. Cur, cùm tonat, faciliùs pariant cervæ: deque eo Scripturæ locus declaratus. Ut fulmen exanimarit fœtum, salvâ eâ, quæ gestaret. Ut subitò hominem sic in cinerem redigat, ac difflet, ut nihil ejus uspiam compareat. Refelluntur, qui negant fulmen quicquam posse, vel in laurum, aut ficum, vel in phocam, aut hippopotamum, inque isto superstitio Augusti, ac Severi: vel in aquilam, & cur ea Jovis fulmina gestare perhibeatur, vel in hyenam & quàm alia etiam fabulosa de hac quadrupede fingant: vel in hominem dormientem, & si vanum id non sit, quæ vera ejus subsit ratio.*

SEd juvat particulatim etiam in hoc opere Dei, terroris plenissimo, considerare particulatim varia ejus genera, variosque effectus. Sunt verò duo fulminum, hoc est, coruscationum, genera. Est cùm fiant absque sono, quæ propriè magis dicuntur *fulgura*, quasi fulgores, sive coruscationes: ut est apud L. Senecam Nat. Quæst. lib. II. cap. XII. Suntque ab igne languido, eoque ictu quidem imbecilli nubes deducente, sed nihil igneum ejaculante in terras: unde est, quòd coruscationem quidem videmus, at nec sonum tam minutum audimus, nec adversi aliquid persentiscimus. Est item cùm fiant cum sono,

* ibid. quæ propriè magis, Seneca* eodem judice, *fulmina* nominantur: suntque ab igne multo, unde ictu valido nubem perrumpunt, inq; terras usque vibrantur. Cujusmodi fulminibus imprimis convenit nomen *sagittarum Dei*

† Hebr. 18. quod est psal. XVII. † 15. & Psal. CXLIII. * 6. Utrobique agitur de judicio

* Hebr. 144. Dei in impios. Imò Italis similiter *saetta*, quod est ex *sagitta*, non telum modò, sed etiam fulmen notat, neque ut poetis modò, sed in sermone quoque vulgari. Cujus me commodè commonuit Nobilissimus & amicissimus Ratallerus Dublętius, antea Comitatensis litoralium præfectus, nunc summæ in Hollandia Curiæ Senator. Nec tamen hoc vocum earum discrimen observatur. Nam & *fulgur* pro *fulmine* poni, docet Aldus Manutius, epistola ad Octavium Ferrarium, quæ est in responsis ad Quæsita per epistolam. Et origo utrique eadem. Nempe à *fulgeo* uti & Hebræis בָּרָק ‡barak,

‡ 2. Samuel. 22.

* lib. 2. Meteor. cap. 9.

fulgur, fulmen, à בָּרַק, hoc est, *splenduit coruscavit*. Hinc liquet, rectè ab Aristotele * tonitru inter effectus fulminis referri. At non audiendus Seneca.

neca*, quando ait, ut manuum collisione plausus, sic nubibus collisis tonitru cieri. Nam palmis quidem plausum excitamus, non manu aversa. At in collisione nubium, non concavum concurrit nubium, sed convexum. Sunt præterea nubes corpora mollia, ac facilè cedentia, ut sonus tantus ab collisione ejusmodi esse non possit. Denique sæpe tonitrus sonum audimus: nec ullas concurrere nubes cernimus. Quamobrem sine dubio longè, ut dixi, verior est sententia Aristotelis†: cui tonitru est vehemens sonus ab exhalatione ignescente, dum nubem rumpit, excitatus. Quamquam non à sola nubis ruptura esse dixerim: sed & laceratione vicini aeris, uti quoque in bombarbis nostris usu venit. Nam horrendus ille sonus cietur à flamma ex angustiâ tubi erumpente in liberum aëra, magnaque cum violentia discerpente eum, ac propulsante. Hoc fulmen, quod tonitru ciet ictu valido, Plinio ‡ judice, est triplex. Primum est siccum, quod tenuitate suâ, venti instar, dissipat cuncta. Alterum est humidum, quod tantummodo fuscum inducit colorem. Tertium illorum per meatus in intimas penetrat partes. Primum *discutiens* vocatur. De duobus posterioribus sic scriptor libelli de Mundo, qui Aristoteli tribuitur: Οἱ μὲν αἰθαλώδεις (κεραυνοὶ) ψολόεντες λέγονται· οἱ δὲ ταχέως διάττοντες, ἀργῆτες. *Quæ (*ex fulminibus*) fuligine inficiunt fulginosa dicuntur. Quæ raptim transmittuntur, celeriterq; provolant, Argetes vocantur.* Nempe ψολόεντες quidem, quia ψόλος est *fuligo*: fulminaque solent μελαίνειν, sive *fuscare*. Ἀργῆτες autem, non quidem ab ἀργὸς, prout *celer* notat, ut Homero dicuntur κύνες ἀργοὶ*: sed quatenus *album* significat: unde *clarum* hoc *fulmen* vocat Plinius †, loco ante memorato.

* lib. 2. Natur. cap. 16.
† l. 2. Meteor. cap. 9.
‡ lib. 2. cap. 51.
* veloces canes
† lib. 2. cap. 51.

Miranda autem est fulminis vis, tum in inanima, tum animata. Prioris generis sunt, vel liquida, vel dura. Liquida, ut aqua, vinum, cerevisia. De vi adversus aquas, liquet ex theatro Romæ, tempore imperatoris Macrini, ipsis Vulcanalibus, accenso, nec vel fluminea, vel pluviâ aquâ, exstingui quito; ut refert Dio, sive Xiphilinus. Nempe id fuit à bitumine admixto: cujus ea est natura, ut ardeat in aquis, quemadmodum antea dictum.

Vinum in vase acescit post fulmina: ac multò etiam magis recens cerevisia. Nimirum halitus tenues ac sulfurei, vas subeuntes, se per liquorem diffundunt. Recens verò cerevisia magis acori est obnoxia, spiritibus, quibus turget, faciliùs rapientibus sulfureum fulminis spiritum. Quid quòd, ut Plutarchus ait lib. IV. Sympos. quæst. II. οἶνον ἐν πίθοις διεφόρησε, τῶν κεραμίων μηδὲν παθόντος. *vinum è doliis absumpsit, vasis illæsis?* Ac similiter Seneca lib. II. cap. XXX. & Plinius l. II. cap. LI. Item ante hos Lucretius lib. l. VI.*:

Curat item, ut vasis integris vina repente
Diffugiant.

* vers. 230.

 Ratio-

Digitized by Google

Rationem hanc continuò subdit:

— quia nimirum facilè omnia circum
Conlaxat, rareque facit lateramina vasi,
Adveniens calor ejus, ut insinuatur in ipsum, &
Mobiliter solvens differt primordia vini.

Malim dicere, mirè tenues ac fervidos fulminis spiritus per poros in dolium penetrare, ibi calore suo rarefacere vinum, deinde rarefactum per eosdem illud meatus educere.

Quod si crassior sit fulminis materies, quàm ut permeet poros; vas rumpit, vinum autem interdum humore sic undique incrustat, ut aliquantisper, nec diu tamen, consistat. Paucis id complexus Seneca*: *Stat fracto dolio vinum, nec ultra triduum rigor ille durat.* Atque, ut idem aliquanto post† auctor est, *vinum sic fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potu aut exanimat, aut dementes facit. Inest fulmini vis pestifera. Ex hoc aliquem remanere spiritum in eo humore, quem coëgit, gelavitque, verisimile est. Nec enim alligari potuisset, nisi aliquod illi esset additum vinculum.* Valde autem impropriè utitur *gelandi* verbo, cùm fulmen calidum sit: eoque vim istam, sic vinum extra dolium sistendi, satius sit tribuere humori viscoso, calorique eum indurant.

* lib. 2. Nat. Quæst. cap. 31.
† cap. 53.

Hæc de liquidis: ad durissima venio, ut lapides sunt, & metalla, quorum utraque in aëre producit; metalla vero etiam liquefacit in terris. Nempe ex materia terrestri, ac viscosa, in nubes elevatâ, subito in aëre, & in ipso etiam casu, prout materies fert, nunc lapidem excoquit, nunc æs, aut ferrum. De hujusmodi lapide Cordubæ delapso, testis Avicenna, qui & eum sibi visum, ac odorem habuisse sulfureum, naturamque ammoniaci, retulit. Vide Averroem lib. II. Meteorol. cap. II. Atque idem Avicenna tradidit, in Persia ænea cecidisse corpora sagittis hamatis similia. Georgius item Agricola* prope Lurgeam ait massam decidisse ferream quinquaginta librarum: sed non potuisse molliri, ac malleis duci.

* lib. 5. de ortu & caussis subterraneorũ cap. 13.

Jam de liquefactione metalli, sic Lucretius in VI.

Et liquidum puncto facit æs in tempore, & aurum.

Varro lib. III. Rerum divinarum ‡: *Lucius Scipio, cum aurum factum haberet in cista viminea, fulmine ita est icta, ut cista esset integra, aurum colliquisset.* Plutarchus lib. IV. Sympos. quæst. II. Ζώνην χαλκοῦς ἔχουσαν ὑπεσωσμένους διέτηξε. *Colliquavit æs cinguli, quo erat obductum.* Similiter Plinius lib. II. cap. LI. *Aurum, & æs, & argentum, liquatur intus, sacculis ipsis nullo modo ambustis, ac ne confuso quidem signo ceræ.* Et similiter ante eum Seneca l. I. Nat. Quæst cap. XXXI. *Loculis integris ac illæsis flatur argentum.* Idem tradit cap. LII. Rationem addit: *Valentiora quia resistunt, vehementiùs dissipat: cedentia nonnunquam sine injuria transit.* Et mox: *Ignis tenuissimus per occulta fora-*

‡ apud Noniũ in Liquidum.

Digitized by Google

foramina transcurrit. Quicquid autem, ut solidum, invenit, ut contumax vincit. Nempe in contumacibus moram ignis ducit: in iis, quæ cedunt, non item: quomodo nec manum usseris, si subito per flammam moveris. Ab eadem caussâ est, quòd fulmen, vaginâ etiam salva, liquefacit gladium. Seneca eodem * testante: vel saltem mucronem, quod sui etiam famuli, eodem secum cubili dormientis, gladio contigisse, ad Senecæ Quæstiones Naturales Antonius Muretus annotavit.

* *lib* 2. *Nat. quæst. cap.* 31.

Ab inanimis venio ad animata. Ac primùm videndum de plantis: ad quarum generationem multum conferunt fulmina, non per se, sed ratione aquæ repentis, & multum habentis spirituum, qualis est ea, quæ depluit è nube à fulmine rupta. Plutarchus Sympos. lib: IV. problem. II. Τὰ δ᾽ ἀστραπαῖα τῶν ὑδάτων ἱυαλδῆ καλοῦσιν οἱ γεωργοὶ, καὶ νομίζουσι. *Aquas, quæ in fulgurando decidunt, vocant agricolæ auctiferas, & tales credunt.* Particulatim verò hujusmodi aquâ, terris recepta, & permixta, crescere solent tubera. Quòd cum propriè sit ab aqua fulgurata, vulgò tamen à tonitru provenire credebatur. Unde Juvenalis sat. v.

—Post hunc raduntur tubera: si tunc
Ver erit, & faciunt optata tonitrua cœnas
Majores.

Plinius lib. XIX. cap. III. *Cùm fuerint imbres auctumnales, ac tonitrua crebra, tubera tunc nasci, & maximè è tonitribus.* Unde Scaliger Exercitat. CXXX. colligit, *imbribus quidem materiam comparari, tonitribus autem terrā quati, ac rariorem fieri.* Sed de concussione terræ parvi puto momenti. Nam & ea horrendis quatitur ventorum tempestatibus, nec tamen se laxat ad tubera edenda. Quare cum Plutarcho acquiescendum censeo, ἐν τοῖς ἀστραπαίοις, καὶ κεραυνίοις ὕδασι καὶ πνεύμασι, καὶ θερμότησιν εἰς βάθος ἐλαυνομέναις· *in fulguralibus & fulminalibus aquis, & spiritibus, & caloribus altè penetrantibus.* Quippe ejusmodi aquæ sunt genitales, ac vivificæ, peculiaremque temperiem, & saporem complutis indunt, ut vel maximè mereantur nomen *maritorum imbrium*, quod est apud Catullum, vel alium, in Pervigilio Veneris. Quod si præterea laxari terram sit opus: ad hoc quoque humor ejusmodi ob calorem, & spiritum, imprimis est idoneus.

Jam de animalibus videamus, cum rationis expertibus, tum imprimis ea præditis. Ac primùm quidem de conchis sic Plin. l. IX. c. XXXV. *Si fulguret, comprimi conchas, ac pro jejunii modo minui. Si verò & tonuerit, pavidas ac repente compressas, quæ vocant physemata efficere, speciem modo inani inflatam, sine corpore: hos esse concharum abortus.* Hebræi verò ajunt, fulgura, tonitruaque, cervis, animali timido, pavorem incutiendo, conferre ad excutiendum partum, qui alioqui foret difficilior. Atque huc referunt illud

Rationem hanc continuò subdit:

— quia nimirum facilè omnia circum
Conlaxat, rareque facit lateramina vasi,
Adveniens calor ejus, ut insinuatur in ipsum, &
Mobiliter solvens differt primordia vini.

Malim dicere, mirè tenues ac fervidos fulminis spiritus per poros in dolium penetrare, ibi calore suo rarefacere vinum, deinde rarefactum per eosdem illud meatus educere.

Quod si crassior sit fulminis materies, quàm ut permeet poros; vas rumpit, vinum autem interdum humore sic undique incrustat, ut aliquantisper, nec diu tamen, consistat. Paucis id complexus Seneca*: *Stat fracto dolio vinum, nec ultra triduum rigor ille durat.* Atque, ut idem aliquanto post† auctor est, *vinum sic fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potu aut exanimat, aut dementes facit. Inest fulmini vis pestifera. Ex hoc aliquem remanere spiritum in eo humore, quem coëgit, gelavitque, verisimile est. Nec enim alligari potuisset, nisi aliquod illi esset additum vinculum.* Valde autem impropriè utitur *gelandi* verbo, cùm fulmen calidum sit: eoque vim istam, sic vinum extra dolium sistendi, satius sit tribuere humori viscoso, caloríque eum indurant.

* lib. 2. Nat. Quæst. cap. 31.
† cap. 53.

Hæc de liquidis: ad durissima venio, ut lapides sunt, & metalla, quorum utraque in aëre producit; metalla vero etiam liquefacit in terris. Nempe ex materia terrestri, ac viscosa, in nubes elevatâ, subito in aëre, & in ipso etiam casu, prout materies fert, nunc lapidem excoquit, nunc æs, aut ferrum. De hujusmodi lapide Cordubæ delapso, testis Avicenna, qui & eum sibi visum, ac odorem habuisse sulfureum, natumque ammoniaci, retulit. Vide Averroem lib. II. Meteorol. cap. II. Atque idem Avicenna tradidit, in Persia ænea cecidisse corpora sagittis hamatis similia. Georgius item Agricola* prope Lurgeam ait massam decidisse ferream quinquaginta librarum; sed non potuisse molliri, ac malleis duci.

* lib. 5. de ortu & caussis subterraneorũ cap. 13.

Jam de liquefactione metalli, sic Lucretius in VI.

Et liquidum puncto facit æs in tempore, & aurum.

Varro lib. III. Rerum divinarum ‡: *Lucius Scipio, cum aurum factum haberet in cista viminea, fulmine ita est icta, ut cista esset integra, aurum colliquisset.* Plutarchus lib. IV. Sympos. quæst. II. Ζώνλω χαλκὸς ἰχνῶν ὑπεισομένης διέτηξε· *Colliquavit æs cinguli, quo erat obductum.* Similiter Plinius lib. II. cap. LI. *Aurum, & æs, & argentum, liquatur intus, sacculis ipsis nullo modo ambustis, ac ne confuso quidem signo ceræ.* Et similiter ante eum Seneca l. I. Nat. Quæst cap. XXXI. *Loculis integris ac illæsis flatur argentum.* Idem tradit cap. LII. Rationem addit: *Valentiora quia resistunt, vehementiùs dissipat: cedentia nonnunquam sine injuria transit.* Et mox: *Ignis tenuissimus per occulta fora-*

‡ apud Nonium in Liquidum.

foramina transcurrit. Quicquid autem, ut solidum, invenit, ut contumax vincit. Nempe in contumacibus moram ignis ducit: in iis, quæ cedunt, non item: quomodo nec manum usseris, si subito per flammam moveris. Ab eadem caussâ est, quòd fulmen, vaginâ etiam salva, liquefacit gladium. Seneca eodem * testante: vel saltem mucronem, quod sui etiam famuli, eodem secum cubili dormientis, gladio contigisse, ad Senecæ Quæstiones Naturales Antonius Muretus annotavit. * lib 2. Nat. quæst. cap. 31.

Ab inanimis venio ad animata. Ac primùm videndum de plantis: ad quarum generationem multum conferunt fulmina, non per se, sed ratione aquæ repentis, & multum habentis spirituum, qualis est ea, quæ depluit è nube à fulmine rupta. Plutarchus Sympos. lib: IV. problem. II. Τὰ δ' ἀστραπαῖα τῶν ὑδάτων ἐναλδῆ καλοῦσιν οἱ γεωργοὶ, καὶ νομίζουσι· *Aquas, quæ in fulgurando decidunt, vocant agricolæ auctiferas, & tales credunt.* Particulatim verò hujusmodi aquâ, terris recepta & permixta, crescere solent tubera. Quòd cum propriè sit ab aqua fulgurata, vulgò tamen à tonitru provenire credebatur. Unde Juvenalis sat. V.

— Post hunc raduntur tubera: si tunc
Ver erit, & faciunt optata tonitrua cœnas
Majores.

Plinius lib. XIX. cap. III. *Cùm fuerint imbres auctumnales, ac tonitrua crebra, tubera tunc nasci, & maximè è tonitribus;* Unde Scaliger Exercitat. CCXX. colligit, *imbribus quidem materiam comparari, tonitribus autem terrā quati, ac rariorem fieri.* Sed de concussione terræ parvi puto momenti. Nam & ea horrendis quatitur ventorum tempestatibus, nec tamen se laxat ad tubera edenda. Quare cum Plutarcho acquiescendum censeo, ἐν τοῖς ἀστραπαίοις, καὶ κεραυνίοις ὕδασι καὶ πνεύμασι, καὶ θερμότησιν εἰς βάθος ἐλαυνομέναις· *in fulguralibus & fulminalibus aquis, & spiritibus, & caloribus altè penetrantibus.* Quippe ejusmodi aquæ sunt genitales, ac vivificæ, peculiaremque temperiem, & saporem complutis indunt, ut vel maximè mereantur nomen *maritorum imbrium*, quod est apud Catullum, vel alium, in Pervigilio Veneris. Quod si præterea laxari terram sit opus: ad hoc quoque humor ejusmodi ob calorem, & spiritum, imprimis est idoneus.

Jam de animalibus videamus, cum rationis expertibus, tum imprimis ea præditis. Ac primùm quidem de conchis sic Plin. l. IX. c. XXXV. *Si fulguret, comprimi conchas, ac pro jejunii modo minui. Si verò & tonuerit, pavidas ac repente compressas, quæ vocant physemata efficere, speciem modo inani inflatam, sine corpore: hos esse concharum abortus.* Hebræi verò ajunt, fulgura, tonitruaque, cervis, animali timido, pavorem incutiendo, conferre ad excutiendum partum, qui alioqui foret difficilior. Atque huc referunt illud

Psal. XXVIII. sive Hebr. XXIX. 9. ubi LXX. vertunt: Φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένου ἐλάφους: vulgata Latina: *Vox Domini præparantis cervos*. Per *vocem Domini* tonitru signatur. Sed posteriora verba alii aliter interpretantur. Symmachus reddit: Φωνὴ Κυρίου πληθύνοντος πεδία. *Vox Domini implentis campos*. Ut sententia sit, campos germinare post tonitru, quia fulminales aquæ magis fœcundant solum, quam aliæ pluviæ: ut ex Plinio ante diximus. Dissensus est ex eo, quia Hebræum אילות ajaloth, nunc signat *campos*, nunc *cervas*. Unde & Psal. XLI. sive Hebr. XLII. 1. (ubi eadem vox) Aquila quidem vertit. Ὡς αὐλὼν πρασιάσαι, *ut vallis virescit*: Symmachus autem, ὡς σπεύδει ἔλαφος *ut festinat cervus*: nempè contra planè, quàm hic factum, ubi cum Symmachus verterit πεδία, Aquila reddidit ἔλαφον· Sic enim ille. Φωνὴ κυρίου ὠδίνοντος ἐλάφους; *vox Domini facere parientis cervos*. Uti & quincta editio, μαιευμένου ἐλάφους· *obstetricantis cervis*. Ac firmatur hæc interpretatio iis, quæ de cura Dei erga cervas, tempore partus, apud Jobum leguntur XXXIX. 1. 2. 3.

Sed non æque in humano genere felicia sunt gravidis fulmina, vel tonitrua. Nam quia periculum magis intelligitur, eo abortum potiùs faciunt, quam partum juvant. Imò & gravidam cum fœtu exanimant. At illud satis insolens, quod refert Plinius l. II. cap. LI. *Marcia, princeps Romanarum, icta gravida, partu exanimato, ipsa citra ullum aliud incommodum vixit.* Nimirum tenello fœtui facilius nocuit fulmen.

Sed neque adultis parci, indicat hoc Virgilianæ Didûs:

Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras.

Ac interdum sic nocet, ut nullam exterius notam relinquat: interdum, ut exterius inducat nigritiem: de quo illustre in septem messoribus Lemniis exemplum apud Cardanum habemus in octavo de rerum Varietate cap. XLIII. Imò in cinerem quandoque hominem redigit. Cujus exemplum præbuit in Flandria publicanus quidam Gerardimontensis: ut quidem Henricus Culens, (qui cum pastor ejus fuerit loci, perscribere ista fidelius potuit, ac debuit) in Strenis suis prodidit: & exinde retulit doctissimus Fromundus Meteorologicôn lib. II. cap III. art. VI. Sed hoc ipso majus, quod interdum corpus sic in cineres redactum etiam confestim dissipetur in ventos, ita ut nihil ejus deinceps conspicuum sit. Exemplum de quodam sic evanescente in via, quà Lipsia itur Trogam, memoratur Wolfgango Meuiero in Meteorologicis Nec ingentis fulmineæ potestatis nostris desunt temporibus aeternis exempla. Ante annos circiter octonos prope Middelharvissam, & Somelidicum, fulmen arbores radicitus evulsit, inque sublime raptas transtulit in pomaria vicina ultra sepes, arboresque alias, istis fulguritis altitudine non minores. Adhæc molendinum in varias distractum partes multis inspectantibus moram trajecit adversam, quæ trans fluminis ostium est atque ad bis mille passus Italicos distat. Interim, ne dira tantum loquar, etiam claudo dedit, ut deinceps recto incederet talo. Ea, ut merebantur, constanter mox per Bataviam, Zelandiamque omnem, fuere sermone, ac litteris diffusa, relataque mihi etiam à Nobilissimo, & summo viro, Georgio Ratallero Dubletio, cui paullo postquam hæc contigissent, loca illa visenti incolæ, & accolæ fide dignissimi ista exposuerunt coram, partim etiam commonstrarunt,

Cùm tanta sit vis fulminis, nonnulla tamen esse prædicant, in quæ non habet potestatem: uti, in plantis, laurum ac ficum; in piscibus, vitulum marinum; in avibus aquilam; in quadrupedibus, hyænam; in hominibus, dor-

dormientes omnes. De lauro auctor Plinius lib. II. cap. LV. & lib. XV. cap. XXX. Sed id jam explosimus libri superioris cap. XII. De ficu quosdam prodidisse, narrat Plutarchus gemino in Sympofiacis* loco. Sed contrarium testantur Massilienses: quorum ager hoc arboris genere abundat. Vidæ Brodæum lib. III. Miscel. cap. II. Ubi & meritò ridet, quòd eandem vim tribuere ‡ phocæ, seu vitulo marino. *Siquis, inquit, de gobio, aut scaro, eadẽ comminisci auderet, ecquando mendacij eum argueremus? ecquando, per Deum immortalem, alterum horum piscium fulmine exanimatum visuri sumus?* Pro vulgari tamen opinione etiam est Plinius lib. II. cap. LV. Ac similem vim hippopotamo tribuit collector Geoponicôn, sive is Cassianus Bassus Scholasticus, sive Dionysius Uticensis. Is librum primum claudit his verbis: Ἱπποποτάμου δέρμα κατόρυξον ἐντὸς τοῦ χωρίου, καὶ οὐ πεσεῖται κεραυνὸς ἐκεῖσε· *Hippopotami pellem intra locum defodito: & istic loci fulmen non cadet.* Et non absimilia Palladius lib. I. Tit. XXXV. *Grandini creditur obviare, si quis crocodili pellem, vel hyænæ, vel marini vituli, per spatia possessionis circumferat, & in villa, aut cortis suspendat ingressu: cum malum viderit imminere.* Mirum, nugis istis magicis creditum quoque esse ab Imperatoribus prudentissimis, Augusto, ac Severo. De priori ita Suetonius lib. II. cap XC. *Tonitrua, & fulgura, paullo infirmiùs expavescebat: ut semper, & ubique, pellem vituli marini circumferret pro remedio.* De altero referunt veteres, ut, ne cœlo tangeretur, lecticam corio ejusce vituli obtexerit.

*lib. 4 probl. 2. & l. 5. probl. 9.

‡Plutarchus utroque Symposiacorum loco quem diximus.

De aquilis ita Plinius lib. II. c. LV. *Nec ex volucribus* (fulmen percutit) *aquilam: quæ ob hoc armiger hujus teli fingitur.* Itaque in nummis Romanis, imò etiam Locrensium, & aliorum, aquilam conspicere est pedibus gestantem fulmen trisulcum. Uti & in argenteis Karoli V. Imperatoris. Sed quòd Plinius ait, eo armigeram Jovis putari, quia non tangatur de cœlo, id profectò controversia non caret. Potiùs censeo, ab antiquissimis temporibus aquilam Jovi, Deorum regi, sacratam, ut avium generosissimam, & aliarum regem: simul etiam, quia fulmineâ quadam celeritate prope ad nubes se effert, unde proverbium, Ἀετὸς ἐν νεφέλαις*. Aliti igitur Jovis nihil convenientius putarunt, quàm si Jovis gestaret fulmina: indeque commentum alterum, sacram Jovis alitem non tangi ejusce Dei fulmine.

*aquila in nubibus.

De hyæna idem prodi solere, ut paullò ante ex Palladio vidimus testis Plutarchus Sympos. l. IV. quæst. II. ubi ait, pelli ut phocæ, sic hyænæ, tribui δύναμιν ἀντιπαθῆ, *vim fulmini adversam*; ac propterea, inquit, pellibus earum τὰ ἄκρα τῶν ἱστίων οἱ ναύκληροι καταδιφθεροῦσι· *extrema velorum contegunt, & quasi vestiunt.* Eandem vim memorat lib. V. Symp. probl. XI. Sed hoc eandem fidem meretur, ac tot alia, quæ de animante eo prodiderunt: ut quòd quotannis sexum mutet.: ut est apud Orum sive Philippum

Digitized by Google

in Hieroglyphicis, Ovidium xv. Met. Oppianum lib. III. Κυνηγ. & Clementem Alexandr. Pædag. II. cap. II. imò & statuit idem Artemidorus lib. II. cap. XII. Aut quòd idem Orus ait, hyænæ pelle succinctum intrepidè ferri medios in hostes, nec lædi à quopiam. Aut quòd corium frontis hyænæ tutum præstet adversus omnem fascinationem: ut est apud Plinium lib. XXVIII. cap. VIII.

Ad homines venio: quorum qui dormiunt de cœlo non tangi, opinio vetus est, ut videre est ex Plutarchi lib. IV. Sympos. cap. II. Siquid autem veri subest, ex rationibus, quas adducit, sola probabilis est ita: τῷ καθεύδοντι πρόβλημα τὸ ἀναισθητόν ἐστι· *præsidio est dormientibus, quod non sentiant.* Nempe quia dormientes non expavescant, eo rariùs fulmine exanimantur, cùm contra, qui vigilant, sæpe, ex conspectu vicini fulminis, solo moriantur metu.

CAPUT VIII.

In Theologia poetica fulmen ac tonitru significari per Geryonem. Unde is nomen acceperit, cur triceps fingatur, cur ejus boves abegisse dicatur Hercules, quamobrem rex habitus Erytheæ, vel Gadium; cur filius dictus Chrysaoris, & Calirrhoës. Cur Chrysaor fingatur è terris subvolasse ad Jovem: Calirrhoë autem Oceani filia tradatur. Quid de fulmine, ac tonitru senserint Romani, ac Græci, secundum Theologiam civilem. An Fulgur *sit cognomen Jovis. Festus emendatus. Fulmen sacrum. Qui Deorum præcipui fulmina ejaculentur. Mirifica Plinii opinio, fulmen exspui à Joviali sidere: id priusquam fiat, esse ejus partem numinis: ubi vero exsputum, esse numinis ejus partum, & opus: ac ex eo, quòd pars fuerit, in hoc partu Jovis vim inesse fatidicam. Quæ dicantur* fulmina familiaria, *& in quot annos aliquid designent. Fulmen consiliarium, auctoritatis, vel status. Bygois nympha fulguralem reperit disciplinam. Nigidii βροντοσκοπία ex Tagete. Novogrodiensibus Fulmen pro Deo, quem* Perun *dixere, & quale ejus numinis simulachrum, deque perenni igne ei adservato: atque ut idem colatur à Lituanis. Ingas etiam in Peruvia colere Tonitru, sed minori honore, quàm Solem. Varia ejus nomina: cujusmodi sit ejus simulachrum: quod si consideres, videri non tam Tonitrus esse, quam stellæ Jovialis, vel genii, qui tonitrui, fulmini & aliis præsideat meteoris.*

HActenus aperuimus fulminis, & tonitrus naturam, nec varios modo, & mirandos eorum effectus, sed etiam caussas omnium adduximus, ex quibus clarè Dei eluxit tum sapientia in rebus condendis, tum providentia in gubernandis, non sine testificatione, hinc misericordiæ, inde autem justitiæ ejus. Deinceps exponam ea, quæ ad falsas nationum opiniones pertinent. Ac primùm enarrabo, quid traditum sit Theologia poeticâ. Deinde referam judicium Theologiæ civilis, juxta Romanos, ac Græcos,

Digitized by Google

Græcos. Denique commemorabo, quem cultum iis nostro, & superioribus seculis, gentes attribuerint, terris extra veterum Romanorum imperium sitis.

In Theologia poetica, & fulmen, & tonitru, designat Γηρύων, qui & Γηρυόνης*, & Γηρυονεύς. Nomen est à sono. Nam γηρύειν, φωνεῖν, λέγειν, φθέγγειν. ut Hesychius exponit. Unde & apud Pindarum γαρύσομαι †, & γαρυέμεν ‡ pro γηρύειν, Et, puto, Latinum *garrio* à Dorico γαρύω pro γηρύω: quod à γῆρυς, hoc est, φωνὴ, *vox*: id à גרון *guttur*. Fingitur Geryon triceps, quia triplex vis fulminis. Nam & terebrans, materie subtili; & discutiens, materie ventosa, & urens, materie viscosâ. Hinc & telum Jovis trisulcum dicitur. Boves tribuuntur Geryoni ob tonitrua: quæ bubus comparantur ob boatum, sive horrendum strepitum, quem edunt. Abigit Hercules eos boves, quando ignea illa vis, nube ruptâ, in terras vibratur. Cùm aliqua bubus hisce sedes esset tribuenda, datus in Occidente, idque in insula; partim quia ex locis humidis proveniunt vapores, materies nubium; partim quoniam intra nubes fulmina contineantur, donec eruperint. Insulæ illi nomen factum *Erythia*; quæ insula Lusitaniæ, secundùm Melam. Straboni autem eadem Γάδειρα, sive *Gades*. Sed Erythiæ appellatio est Græcanica: altera, Plinio & Solino teste, Punica, à גדר, id est, *seps*, quia Erythia Pœnis sepimenti loco esset adversus Hispanos. Ait Hesiodus in Theogonia, natum esse Geryona ex Chrysaore, & Calirrhoë. Et hæc optimè cum prioribus conveniunt. Quippe Χρυσάωρ propriè est *aureum gestans ensem*: unde & Apollinis quandoque epitheton est. Sed hic intelligitur materies fulminis viscosa, quæ postea ignescit. Dicitur Chrysaor è terra in æthera subvolâsse; ibique Jovi attulisse tonitru, & fulmen. Nam materies fulminis è terra attollitur in mediam aeris regionem. Καλλιρρόη ad verbum notat *pulchriflua*. Eo nubes intelligitur, qua fulmen constringitur. Calirrhoë autem Oceani filia, quia nubes mari ortum suum debet. De poetica Theologia satis.

* Pindar. Isthm. od. 5.
† Isthm. od. 1.
‡ Nem. od. 3. & 7.

Venio nunc ad civilem: ac primùm illam, quæ obtinuit apud Romanos, & Græcos. Videri possit *Fulgur* Romanis numen fuisse; sed idem ac Jupiter. Festus: *Provorsum fulgur appellatur, quod ignoratur noctu, an interdiu, sit factum. Itaq; Jovi Fulguri, & Summano fit, quòd diurna Jovis, nocturna Summani fulgura habentur.* Quomodo non modo est in editis, sed etiã in MSo. Farnesiano. Ac Lilius quoq; Gyraldus* *Fulgur* inter cognomenta Jovis reponit. Verisimilius tamen est, ut Græci Jovem dixere κεραύνιον, & βρονταῖον: quæ Appuleius *Fulminatorem*, & *Tonurualem* vertit: ita hic quoque non *Jovi Fulguri* legendum, sed, ut censeo, *Fulgenti*; verbo augurum, qui *Fulgere* dixere pro *Fulgurare*. Cicero in II. de Nat. Deorum:

* Syntagmate de Diis gentil.

Ddddd Hinc

Hinc etiam augures nostri cum dicunt: IOVE FULGENTE, TONANTE. *Dicunt enim, caelo fulgente, tonante.* Si tamen templi *Jovi Fulguris sacri meminit Vitruvius*, quod Xystus Betuleius ad eum Ciceronis locum annotavit: libentius, uti sit apud Festum appositi bidenti, pro *Jovi Fulguri*, rescripserim *Fulgurio*. Quamquam verò Fulmen non haberetur Deus, habebatur tamen sacrum quid, & divinum. Aristoteles problematum sectione XXIV. quaest. XIX. διὰ τί τὰ θερμὰ λουτρὰ ἱερά; ἢ ὅτι ἀπὸ τῶν ἁγιωτάτων γίνεται, θείων καὶ κεραυνῶν; *Cur calida balnea sunt sacra? an quia à sulfure, & fulmine rebus duabus maximè sacris proveniunt.* Ideo & fulmen Persio sat. II *fulmen sacrum*, Ammiano lib. XXIII. *sacri ignes* nuncupantur. *Philosophi*, inquit *candorem ignis sacri repente conspicui nihil significare ajebant, sed esse acriores spiritus cursum ex aethere aliquâ viâ ad inferiora detrusi.*

Porrò Plinius lib. II. cap. LII. & LIII. refert, secundùm Hetruscam Tagetis disciplinam, undecim esse Deos, qui ejacularentur fulmina: sed praecipuè à Romanis adjungari tribus diebus superis; Saturno, Jovi, Marti. Qui fabellis haec confectati, eos Saturno ait tribuere fulmina noctu habentis ictus, quae infera appellantur; Marti autem, crematoria. Cumque Hetrusci trina Jovis crederent fulmina; Romanos duo ex his servasse, diurna Jovi tribuentes, nocturna Summano. Quod postremum etiam a-
* l. 2. cap. 52. pud Festum legimus verbis paullo antè adductis. Ibidem * Plinius tradit, Fulmen à Jove emissum, *sed et post ipsius Dei*, hoc est, Jovialis sideris partem sed coelestem illam Jovis flammam expuisse hunc ignem fulmineum, ac post expuitionem illius desiisse esse partem Jovis: non tamen sic exuere naturam priorem, ut non etiam, post abdicationem sui, retineret quadammodo omnem Dei naturam: atque inde esse, quod ipsum quoque cognita habeat Fatorum occulta; vel saltem signa habeat impressa, unde homines prudentes, & fulgurum Hetruscorum disciplinae eruditi, fatorum reddantur conscii. De hac fulminum divinitate ita Plinius ibidem: *Ergo ut è flagrante ligno carbo cum crepitu, sic à sidere caelestis ignis exspuitur, praescita secum afferens, ne abdicatâ quidem sui parte in divinis cessante operibus.* Ubi clarè videmus, ut fulmen tum partem Jovis tum opus ejus vocet. Per Jovem signari Joviale sidus inter Saturnum, & Martem, constitutum, satis ex praecedentibus liquet. Cumque sidera omnia gentilibus sint Dii, Joviali attributum est principatum. Confirmat addendum, cùm de planetis egerimus. Hujus igitur Dei pars fulmen censetur, *priusquam ab eo separetur*. Separatum autem est ejus opus, quia sidus expuit hunc ignem. Ut verò non amplius tum pars sit, nisi quatenus intelligitur pars abdicata, tamen est ejus opus; imò & partus. Nam *geniali sideris partem* mox appellat, & principali igitur divinitate, quae est in sidere Joviali, remanet, ut dixi, in partem

parte abdicata, sive partu ejus participata illa divinitas, ut fulmen sit *præsagum* prout vocat Servius in I. Æn.* sive *fatidicum*, quemadmodum appellat Plinius: qui & de virtute hac divina sic ibidem † scribit: *Vocant & familiaria, in totam vitam fatidica, quæ prima fiunt familiam suam cuique indepto. Cæterum existimant, non ultra decem annos portendere privata; præterquam aut matrimonio primo facta, aut natali die: publica non ultra trigesimum annum præterquam in deductione oppidorum.* Addam & Servii locum in VIII. Æn. *Tria genera fulguris esse dicuntur: unum Consiliarium, ubi quid cogitantibus nobis accidit, quod vetat, aut hortatur: Auctoritatis, quod evenit re gestâ, quod probet: tertium Statum est, ubi nec novi quicquam gessimus, sed quietis nostris rebus fruimur.* Consiliarii fulminis meminit & Ammianus lib. XXIII. ubi de Joviano, adhuc milite, fulmine percusso.

* *in illud.* Et fulmine terres.
† *l. 2. cap. 52.*

De arte hac fulgurali Bygois nympha scripserat apud Tuscos: ut idem Servius prodit in VI. Æn.* Ac Cicero in primo de divinatione auctor est, egisse de ea *Etruscorum & haruspicinos, & fulgurales, & rituales libros Romanos etiam, augurales.* Vide observationes ejuscemodi apud eundem Tullium in II. de Divinatione. Etiam præter Plinium, de quo ante diximus, adi Senecam Natural. Quæst. lib. II, cap. XLVII. ac sequentibus tribus, & imprimis Ἐφήμερον βροντοσκοπίαν ἐκ τῶν τοῦ Τάγητος ‡, quam Romanæ urbis propriam Nigidius Figulus arbitrabatur. Eam bono publico primus divulgavit v. cl. Janus Rutgersius lib. III. Var. Lect. cap. XVI. Operæ etiam erit consultus Hadr. Junius lib. V. Animadv. cap. XVI. ubi & exponit, cur fulmen dicatur *telum trisulcum*: quam rem attingere superiùs eramus contenti.

* *in versum illum, Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.*
‡ *Considerationem fulminũ & tonitruum, & eorum significationem per singulos anni dies, petitam ex libris Tagetis.*

Superest tertium, ut gentes barbaræ, ac ignotæ Romanis, Fulmen venerati sint, non ut patrem & Partum Dei, vim fatidicam à toto, sive à parente, participantem: sed longè illustriùs, ut verum plenumque numen. Quo jam sub aliis † video relatum illud B. Bernardi Serm. x. Dom. I. Quadr. art. II. *Sed etiam hodie exstant in Barbaria de gentibus Aquilonis, qui Tonitru pro Deo adorant.* Honore eo dignati fulmen dicuntur Novogrodienses, quibus ***Perun*** dicebatur; unde & vicinum monasterium *Perunski* nominatur. Est verò Novogardia, sive Novogrodia, metropolis Russiæ, sic dicta quasi ***nova civitas***, vel ***novum munimentum***. Nam *gorod* Russis locus muro, vel aliter, septus, munitusque. Peruni simulachrum habuit formam hominis manu tenentis lapidem ignitum ad modum fulminis; unde & nomen. Nam ***perun*** Ruthenis, & Polonis, ***fulminis*** habet significationem. Inque ejus honorem perpetuus ex quercu ignis exstruebatur: is si negligentia exstingueretur, qui præerat, capite pœnas luebat. Nempe quia is ignis symbolum foret ignis cœlestis; ut Romanis ignis ille, quem servabant Vestales. Ajunt, cùm idolum Perun conjiceretur in

† *Aloys. Novarino lib. 6. sacrorum profanorum c. 17.*

ſe portendere: nec tamen ipſos intelligere illa, quæ ſignificant, ſed divinitus ordinari ad indicanda iſta, quæ nos ad pœnitentiam peccatorum adducant: atque id pio Ludovici Pii Cæſaris dicto firmatum. Prodeſſe inſuper cometas, eos ſaltem, qui ſub Luna exiſtunt, ad aera purgandum. Quicquid de ipſis ſit cometis, ſaltem eorum capillos, & barbas ſive caudas, eſſe radios Solares per cometæ corpus trajectos. Falſum Tychonem Braheum, quando univerſos cometas judicat in æthere generari. Vicomercati ἀναχωρισμός. Quàm magnum ſpatium ex minuto etiam corpuſculo occupare halitus ſeu fumus poſſit. Sed non eſſe credibile, cometarum eos, qui in æthereа conſpiciuntur plaga, terreſtri materia conſtare. Ridicula Vulcani Homerici aſſertio. Diverſa aeriorum & ætheriorum cometarum materies. Cometarum naturam necdum ſatis eſſe perſpectam. Bodini de cometis opinio rejicitur. De anima Iulii Cæſaris in cometam, ut creditum, converſa.

NUnc videndum de cometis: quos ipſos Deorum in numero habuere gentiles, ſaltem qui ſtellas omnes putarent eſſe Deos, & cometas ſtellis annumerarent. At communis ea, ac, ut cum Tertulliano loquar, paſſiva inter nationes opinio erat, ſidera Deos eſſe: quemadmodum oſtendimus lib. II. cùm alibi, tum cap. XXXV. Atqui multi etiam ex philoſophis ſummis, cometas ad ſtellas retulere. Ut qui putarunt, illos eſſe planetarum σύμφασιν, hoc eſt, coaleſcere eos, eoque ſimul apparere. Quæ Anaxagoræ, & Democriti, opinio erat, ſecundùm Ariſtotelem*. Zenoni quoque eandem tribuit Luc. Seneca†. Par ratio exiſtimantium, cometam quemque eſſe unum ex planetis poſt longum temporis intervallum apparentem: quæ Italicorum ſive Pythagoreorum in Magna Græcia opinio fuit; teſte eodem Ariſtotele*; qui & eandem ait ſententiam fuiſſe Hippocratis, non Coi Medici, ſed Chii Mathematici; item diſcipuli ejus Æſchyli.

*lib. 1. Meteor. cap. 6.

† lib. 7. Natur. quæſt. cap. 19.

* ibid.

Etiam ut cometas in Deorum numero reponerent, duratione eorum impelli potuerunt. Nam ſi ignes fatuos, breviculo tempore innatantes aeri, haberent pro Diis, ut inferius dicetur: quanto faciliùs hoc perſuadere ſibi potuerint de cometis? qui licet poſt majus longè ſpatium nec ipſi conſpicerentur tandem; non tamen prorſus interire, ſed tantummodo ſubducere ſe conſpectui noſtro, credebantur. Quam diuturni autem ſint cometæ, cognoſcere eſt ex Plinii lib. II. cap. XXV. ubi auctor eſt, minimum eos eſſe dierum ſeptem: quandoque autem dies durare CLXXX. etſi vulgo LXXX. tantum dierum apud eum mentio legatur. Sed non dubitandum quin attenderit memorabilem illum cometam, qui, Nerone principe, ſex menſibus fuit conſpicuus: ut de eo proditum Senecæ in quæſtionibus Naturalibus‡. Quare aſſentiendum Mureto, cum apud Plinium ait excidiſſe centenarium. Ut nempe Seneca, & Plinius, conveniant; quandoquidem par eſt ſpatium CLXXX. dierum, ac ſex menſium.

‡ l. 7. Natur. Quæſt. cap. 21.

Præterea admirationem peperit magnitudo. Sanè illi etiam magni admodum ſint neceſſe eſt, qui in aere ſummo conſpiciuntur. At quàm iſti terris ſunt propinqui, ac proinde minuti, præ aliis, qui in æthere comparent! Qualis iſte anni CIↃ IↃ LXXVI. & alter anni CIↃ IↃ CXVIII.

 Prio-

Digitized by Google

Priorem dimensus est Tycho Brahæus; qui absuisse à nobis ait semidiametris terræ CCX, diametrum verò ejus fuisse milliarium Germanicorum CCCLXXVIII. at longitudinem caudæ habuisse semidiametros terræ XCVI. At quæque semidiametrus ejus complectitur octingenta, & sexaginta milliaria Germanica. De posteriori autem cometa sic censuit Cysalus, æquasse in ambitu semidiametros telluris CCCCXLV. hoc est, milliarium Germanicorum triginta octo millia, ducenta, & septuaginta: ut septuagies major fuerit, quàm maximus terræ circulus. Hujusmodi nos rapere debent in admirationem maximi Numinis cometas condentis. Sed cæcas gentes, quæ quidem eo usque in Naturæ arcanis penetrarent, compellere potuerunt ad cultum creaturæ præstandum.

Credibile etiam plurimum apud nationes valuisse, quòd soli Dii fatorum sint conscii: ac cometæ eorundem conscii viderentur. Nam omnes, tanquam humanarum rerum præscios, denuntiare aliquid triste, communis erat opinio: teste Tullio lib. II. de Natura Deorum, Marone primo Georgicôn*, Lucano in primo †, Silio in octavo‡, Plinio lib. II. cap. XXV. Tacito XIV. Annalium, Suetonio in Nerone cap. XXXVI. ut tot alios mittam. Adi & Cardanum in II. Ptolemæi de Astrorum judiciis text. LIV.

* *verf. 488.*
† *v. 527. & seq.*
‡ *non longe à fine*

Alii paucos memorant salutares. Ut qui visus, Augusto celebrante ludos Veneri Genetrici; de quo mox dicam: quique exortus initio imperii Neroniani, ut est apud Sen. lib. VII. Nat. Qu. cap. XVII. Sed potiùs rei tristis esse nuncios, omnium ostendit temporum historia. Nec tamen inde consequitur, eos intellectu præditos esse, sed esse numen, quod per eos mortale genus ad pœnitentiam vocet. Optimè hoc intellexit Ludovicus Pius, Karoli M. filius: quemadmodum in ejus Vita prodit coætaneus scriptor, addo, & familiaris huic Cæsari nomine, & re Pio. Tota apponi narratio meretur: *Mediante festivitate Paschali* (puta III. April. Anno IↃCCCXXXVI.) *dirum semper ac triste portentum ibidem cometæ sidus in signo Virginis apparuit, in ea parte ejusdem signi, qua penulam ejus subtus caudam vero serpentis, similiter corvumque constringunt. Quòd cum non, more* septem errantium siderum, Orientem versus peteret, per viginti quinque dies, quod mirum est dictu, idem sidus, & Leonis, & Cancri, nec non Geminorum transiens signa, in capite Tauri tandem sub Aurigæ pedes igneum globum; jubarumque prolixitatem, deposuit, quas usquequaque porrexerat antea. Quam rem cum primùm imperator, talium studiosissimus, conspexisset, constitit, & antequam quieti membra committeret, accitum quendam, itemque me, qui hæc scripsi, & qui hujus rei scientiam habere credebar, percontari studuit, quid super ea re mihi videretur. A quo cum tempus peterem, ut faciē sideris considerarē, ac per hæc rei veritatem investigarem, & cognitam in crastinum nuntiarē: Imperator ratus*

* *puto pro* non more septem errantium, *scribendum,* more septem errantium. *Nam ait, à Virgine abiisse ad Leonem, hinc Cancrum tum Geminos, exinde Taurū, Quod verè est,* Orientem *petere, ut planetæ faciunt motu proprio. Nam communi feruntur versus Occidentem.*

mius, quod erat verum, tempus me redimere velle, ne cogerer triste aliquid respondere; Perge, inquit, in mœnia huic domui contigua, & nobis, quæ respexeris, nuncia. Novi enim, à me hanc stellam nequaquam præteritâ vesperâ visam, vel à te monstratam, sed scio, hoc signum cometarum esse: de quo jam præteritis diebus locuti sumus. Quid autem tibi portendere videatur, edicito. Quumq; aliquid dicerem, & aliqua tacuissem: Unum est, inquit, quod adhuc silentio premis. Mutationem enim regni, mortemque principis, hoc portento monstrari dicunt. Quumq; ego testimonium Prophetæ in medium protulissem, quo dicitur, A signis cœli ne metueritis, quæ pavent gentes: ille solitâ usus magnanimitate, & prudentia: Non alium, inquit, timere debemus, præter illum, qui nostri, & hujus sideris, creator est: sed ejus clementiam non satis laudare, & mirari possumus, qui nostram inertiam, cùm simus peccatores, & impœnitentes, talibus indiciis dignatur admonere. Quia ergo, & me, & omnes communiter, hoc ostentum tangit, omnes pro posse, & sapere, ad meliora festinemus, ne forte, misericordiam illo prorogante, & nostra impœnitudine impediente, nos illa inveniamur indigni. His dictis, & ipse paulisper mero indulsit, & omnibus id facere jussit, & unumquemq; ad sua se colligere præcepit; noctemq; illam, ut nobis perlatum est, pervigilem duxit, ac Dei laudibus, & obsecrationibus honoratam, luci supervenienti præsentavit: in cujus crepusculo ministros aulicos vocavit, & eleemosynas quàm largissimè pauperibus, ac servis Dei, tam monachis, quàm canonicis, porrigi jussit, missarumque solemnia, per quoscunque potuit, celebrari fecit, non tantum sibi metuens, quantum Ecclesiæ sibi creditæ prospiciens.*

* *Ierem. 10. 2.*

Atque is finis ad pietatem, æternamque hominis salutem facit. Præter quem alter erat, ratione hujus vitæ. Nam, quod de fulminibus constat, idem in cometis locum habet, bono mortalium purgari iis aëra ab exhalationibus noxiis.

Quod tamen non aliter locum habet quàm si, ut Aristoteles censuit, cometæ gignantur in sublunari regione; & quidem verè sint igniti. A qua sententia bifariam receditur. Primò, si non vere ardeant, sed radiis solaribus perfusi ardere solùm videantur: quod minimum de capillis est statuendum in illis, qui propriè vocantur κομῆται; deque barbis, & caudis, in istis, qui Aristoteli laxe nuncupantur πωγωνίαι. Sunt enim ista nihil aliud, quàm radii Solis per cometam trajecti, ut signo isto cognoscitur, quòd, post Solis occasum, caudam porrigant orientem versus, semperque eam projicere soleant in partem à Sole aversam.

Insuper ab Aristotele (qui tamen nihil de cometis, quàm quod duntaxat verisimile sit, promittere audet †) receditur in eo, quòd cometas omnes in meteoris ponat, eosque in suprema arbitretur regione aeris generari. Contra enim, si Tychonem Brahe audimus, omnes cometæ in corpore sunt æthereo. Vide eum lib. II. de mundi ætherei recentioribus phænomenis.

† *lib. 1. Meteorol. cap. 4.*

menis cap. x. memb. I.*: & epist. ad Rotmannum anni cIↃ IↃ XCV. Jun. XIV. Sed de omnibus cometis id durum est credere. Mittam stellam, quæ magos duxit ad præsepe Christi; quam ad cometæ similitudinem fuisse, ait Origenes in primo contra Celsum. Saltem elementalem fuisse, necesse est eum, qui, cum Aristæus ἄρχων, seu prætor Athenis foret, effulsit, splendoremque suum per tertiam cœli partem, velut saltu, diffudit: ut pluribus refert Aristoteles lib. I. Meteorolog. cap. VI. Item alium, qui paullo ante mortem M. Vipsanii Agrippæ; generi Augusti, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ὑπὲρ αὐτοῦ τῆς ἄστεως αἰωρηθεὶς, ἐς λαμπάδας διελύθη: *cum multis diebus Urbi imminens apparuisset, in faces abiit*: ut est apud Dionem lib. LIV. Item illum, qui Seneca teste*, *Attalo regnante, initio apparuit modicus, deinde sustulit se, diffuditque, & usque in Æquinoctialem circulum venit, ita ut illam plagam cœli, cui Lactea nomen est, in immensum extentus æquaret.* Putat Franciscus Vicomercatus Mediolanensis†, eruditus Aristotelis interpres, esse hunc eundem, ac illum, quem prætore Aristæo fuisse, ex Aristotele dicebamus. Qui fœdus est ἀναχρονισμὸς‡. Nam quis ignorat, Attalum, regem Pergamenum, multo post Aristotelem fuisse? Nam Ptolemæorum, Seleucidarum, &, quod tardius cœpit, regum Pergamenorum regnum, diviso Alexandri M. imperio enatum fuit. Idem censendum de lampade sive cometa lampadia, de quo Plinius l. II. cap. XXXV. Item illo, qui anno integro impendit Hierosolymis ante Urbis excidium: ut est apud Josephum in septimo belli Judaici cap. XLIV. Item qui tempore Arcadii imperatoris supra Constantinopolin effulsit ἐς αὐτὴν σχεδὸν τὴν γῆν διήκων, *ad ipsam ferme terram usque pertingens*: ut refert Sozomenus lib. VIII cap. IV. Adhæc iste, qui, (ut Georgius Phranzes testatur lib. V. historiæ cap. XXI) anno cIↃ CCCC L. vesperis singulis apparuit ad modum romphææ, cumque Lunam subiret, sidus hoc obtexit, uti Sol in Eclipsi obscuratur à Luna. Ac similia etiam exempla referuntur à scriptoribus postea consecutis. De hujusmodi sublunaribus cometis non repugnamus Aristoteli, quo minus gignantur ex halitibus terrestribus; sive ardeant verè, sive radijs Solaribus perfusi, splendeant duntaxat. Non caret tamen difficultate, quomodo in tam sublime aeris spatium fumi tanta possint copiâ adscendere. Sed cogitandum, quantum fumi exhalet ex minuto titione: item ut ex pulvisculo tormentario fumus exeat, qui, (velut τῷ μακαρίτῃ Snellio nostro observatum) spatium occupet duodecies millies & quingenties majus priori. Si sic attenuari res possunt: quid impedit, quo minus fumi magis magisque rarescentes longissimè supra nubes, ac prope ad Lunam, levitate sua adscendant? Sed id non æque credibile de cometis nullam habentibus parallaxin, ac supra Solem, penè ad firmamentum evectis. Nam ut fumi illi eâ celeritate adscenderent è terra, quâ globus fertur bombardâ explosus, non

*pag. 246.

*l. 7. Natur. Quæst. cap. 15.

† comment. in Aristot. 1. Meteor. cap. 6.

‡ in temporis conturbatione error.

non nisi post nonaginta annos, vel juxta alios, centum & duos, ad firmamentum perveniret. Atque idem cap. xxxv. libri II. dicebamus de spatio, quod requirat lapis è firmamento dejectus, ut pertingat in terras. Ut satis pateat, quam malus Mathematicus fuerit Homerus, cum Iliad. A. Vulcanum inducit dicentem, unum intra diem se decidisse de cælo in insulam Lemnum. Nisi errorem hunc tribuere malimus Vulcano, cui vertigine capitis in casu isthoc seu centeni seu nonaginta anni unicus solum dies viderentur. Quod festivè recurrit doctissimus Fromondus.

Atque hoc spatii, & temporis intervallum, planè commovet, ut non possim in animum inducere, cometas æthereos suam terris & aquis originem debere. Longèque verisimilius censeo, ut cometæ supremi aëris fiunt ex halitibus terrestribus; sic cometas æthereos gigni ex halitibus siderum: *sive* halitus illi verè ignescant, sive, ut dicimus, fulgor eorum sit inde, quòd Solis radios, & siccorum imbibant siderum lucem. Cum enim cœli *sidereque* sint ex materie elementali; quemadmodum Scripturis, Patribus, ratione naturali, suo loco * comprobavimus: nihil profectò in eo absurdi est, si & cœlestes flatuamus exhalationes, sive, ut ignes nostri causantur fumos, itidem faciant ignes illi cœlestes: sive potiùs, ut Sol è terra, & aqua, halitus extrahit; sic idem Sol exhalationes educat ex æthere, & stellis. Ac placuit ea opinio quoque ante annos paucolos amicissimo in Leidensi Academia collegæ meo Willebrordo Snellio † τῷ μακαρίτῃ. Camillo item Glorioso ‡, Liberto Fromondo *, atque aliis, præclaræ & doctrinæ, & existimationis, viris.

* cap. 18. huius libri.

† De Cometis lib. 2. cap. 4.

‡ Lib. 3. Meteorol. cap. 6. & 7.

Interim nec illa pro certissimis addacimus. Necdum enim natura cometarum satis cognita videtur. Multa adhuc arcana eorum latent. Ut cur in iis cauda incurvetur: quare item, præter motum illum cum sideribus communem, ut ab Ortu ferantur in Occasum; quem à primo mobili esse arbitrantur; alterum etiam habeant, eumque proprium sibi, quo ferantur in Ortum, item Austrum versus, &, quod frequentius, in Septentrionem. Hujus enim motus rationem, ignoramus (nam valde infirmæ sunt causæ, quas adferunt viri eruditi) confugiamus sane, dum certiora se offerant, ad anchoram extremam, ut angelico eum ductu fieri credamus.

Mirum verò Bodinum, virum aliorqui eximium, tam stultè sapuisse, ut cometas omnes putaret esse animas heroum. Sic enim scribit II. Theatri. *Democriti sententia in mentem mihi venit, ut existimem, Cometas esse illustrium virorum mentes; quæ postquam innumerabilibus seculis, tandem obeunt, (ut omnia, quæ oriuntur, occasum minantur) extremas peragunt triumphos, aut in cælum stellatum, quasi splendida sidera evocantur: ac propterea sequuntur fames, morbi populares, civilia bella; quasi civitates ac populi ducibus illis optimis*

& gubernatoribus, qui divinos furores placabant, desererentur. Ubi quod animas mori ait, id, si non aliud voluit dicere, quàm verba videntur sonare, sanè impietate summâ non vacat. Tolerabilius, quod ait, heroum animas in sidera revocari. Gentiles quidem facile habuisset assensores. Imò hi animas heroum, vel heroinarum in sidera mutari ajebant, ac propterea sidera esse animata, ac intellectu prædita, & sacrificiis, ut Deos, honoranda. Hæc opinio de anima Julii Cæsaris fuit. Unde Ovidius in xv. Metamorph.

Hic tamen (Æsculapius puta) accessit delubris advena nostris:
Cæsar in Urbe sua Deus est; quem Marte, togâque
Præcipuum, non bella magis finita triumphis,
Resque domi gestæ, properataque gloria rerum,
In sidus vertêre novum, stellamque comantem, Quàm sua progenies.

Lucemque adfert Tranquillus in Julio, lib. 1, cap. ult. *Ludis, quos primò consecratos ei hæres Augustus edebat, stella crinita, per septem dies continuos fulsit, exoriens circa undecimam horam. Creditumq; est animam esse Cæsaris in cælum recepti. Et hac de causa simulachro ejus in vertice additur stella.* Atque hæc quoque argumento sunt nobis, cometas habitos pro Diis. Nam quod Cæsar in Deos relatus fuit; non tam de corpore creditum, cujus cineres urnâ concludebantur; quam de anima in cometen conversa. Nimirum cum ita vulgo, imò & Stoicis, ac philosophorum aliis, persuasum foret, mentem hominis esse igneam: credibile etiam visum, ignem illum, qui à morte Cæsaris in cœlo conspici cœpisset, esse animam ejus in cœlos receptam.

CAPUT X.

De Castore, & Polluce, item Helenâ, & quomodo generentur: cur item illi navigantibus salutares, hæc crederetur infelix: deq; sanctorum nominibus, quæ in locum gentilium istorum fuerint surrogata.

SUnt & inter ignea meteora Dioscuri, sive Castor, & Pollux; item Helena. Qui non aliter ab igne fatuo differunt, quàm loco. Nam qui, in terrâ conspectus, vocatur *ignis fatuus*; is in mari, si unicus fuerit, *Helena*; si geminus, *Castor, & Pollux*, nuncupatur. Satis convenit, constare exhalatione pingui, & viscosâ. Dubium interim, an ea jam de die fuerit accensa à Sole, ac demùm conspiciatur in tenebris; sicut astra de die sunt in cœlo, licet non videantur, Solis lumine minora ista offuscante: an potius accendantur demum de nocte, ea frigore suo partes condensante subtiliores, quæ attritu mutuo, motu etiam, quo innatant, sive, (quando eques Castor erat, unde ambo *Castores* dicuntur) inequitant aëri fluctuanti, plurimùm adjuvante ad hoc, tandem ignescunt: præsertim si ex calore diurno

in iis

in iis fuerit ſcintilla, partes unde cæteræ rapiant flammam. Duæ ſi flammulæ conſpiciantur, creduntur nautis ſalutares; uti olim ſalutares Caſtor, & Pollux: qui mare à piratis repurgarunt. Sin flamma foret unica, judicatum eam calamitoſam, Trojanæ inſtar Helenæ, quæ multis cauſa exitii fuit. Si qua ſit ratio naturalis, ea fuerit, quòd gemina flamma ſit indicium materiæ jam diſſolutæ, ac propemodum conſumtæ; eoque tempeſtatis deſituræ: at unica ſit ſignum materiei compactæ, eoque tempeſtatis duraturæ. Sed ſapientiùs omnino Seneca; qui non ex numero, ſed motu ac quiete, conjecturam capere jubet. Sic enim ille lib. I. Natur. Quæſt. cap. I. *In magna tempeſtate apparent, quaſi ſtellæ velo inſidentes. Adjuvari ſe tunc periclitantes exiſtimant Pollucis, & Caſtoris numine. Cauſa autem melioris ſpei eſt, quod jam apparet frangi tempeſtatem, & deſinere ventos.* Nomina nunc alia. Fromondi * de hoc verba ſunt: *Hiſpani, & Galli, circa mare Mediterraneum, S. Hermi, aut S. Telmi ignes, Itali, S. Petri, & S. Nicolai, ignes vocant.* Natalis Comes Mythologicôn lib. VIII, cap. IX. *Has geminas flammas nunc Divos Nicolaum, & Hermum, navigantes appellant.* Et mox: *Credidit navigantium noſtri temporis multitudo, cùm Divos ſingulatim in auxilium petit, eas flammas eſſe illos Divos, ad quorum nomina evanuerint.* De vulgo loquitur. Sapientiores enim non tam Divos propriè arbitrantur: quàm μετωνυμικῶς, hoc eſt, divorum fortaſſe præſentiæ ſymbola. Imò nec ſapientiores gentilium cenſeo tam flammulas haſce putaſſe Caſtorem, & Pollucem, qui in Geminorum ſignum eſſe converſi credebantur; quàm ſolùm præſentiæ ſive favoris eorum ſymbolum.

* *Meteorolog. lib. 2. cap. 2. art. 2.*

Atque hæc de Dioſcuris, quatenus ſunt μετέωροι. Nam prout animales ſunt Dii, de iis dictum lib. I. cap. XIII. Prout item ad naturales quidem Deos pertinent, ſed Geminorum per eos ſidus intelligitur, abunde de iis vidimus libri II, capite XXXVI.

CAPUT XI.

Acceditur ad meteora aquea, & quæ eorum ſit materies. Aliqua horum gigni in aere imo; uti rorem. Quem veterum aliqui ab aſtris deſudari, vel exſpui, perperam putarunt. De loco ejus, lapſus Alberti Magni, & Chryſoſtomi Javelli. Quo tempore imprimis generetur. Robigo, ſegetis vitium è rore in ea putrefacto: cui malo avertendo præfectus Deus Robigus, honorique ejus inſtituta Robigalia. Cur pecudibus ros immodicè alvum cieat, & inde mortuis viſcera flavi ſint coloris. Cur ros proſit plantis: pruina autem, quæ ros eſt congelatus, iiſdem obſit. Pruinæ ἔτυμον, & ut trifariam noceat: eſſe interea, quo etiam commodet plantis. Mel componi ex rore, & ſucco herbæ, cui ros inſederit. Cur

Sardoum mel amarum, Ponticum autem venenatum: illud verò Hispaniæ, ac Russiæ, sic commendetur. Nondum mel esse, quod apes ex floribus domũ referunt; sed ulteriùs ab iis elaborandum. Cur deterius sit mel Peruvinum: deq́ melle sylvestri, quo vescebatur Ioannes Baptista. Cur mel putredinem arceat, cholericis tamen obsit. Aristæus cum alia reperit, tum mellificii rationem. & qui ejus majores: & ut propter reperta in Deos sit relatus, & Jupiter, *ac* Apollo *dictus, quia communibus cum utroq́ sacris coleretur. Manna non vulgare modò sed etiam, quo Israelitæ in deserto pascebantur, rori debere originem: nec hoc, & illud manna, discrepâsse naturâ, sed tantummodo accidentibus: eamq́ diversitatem fuisse ab angelis, sic materiem ejus subigentibus; unde & in Scripturis* panis angelorum *dicatur.*

SEquuntur meteora aquea, quæ fiunt è vapore, vi caloris diurni educto è terris; posteaquam autem calor igneus paulatim exspiravit, condensato; ac propterea, pondere suo, decidente in terras. Horum alia in infima fiunt aëris regione, alia in mediâ. Prioris generis est, ut quidem poeta loquitur in Pervigilio Veneris,

Humor ille, quem serenis astra rorant noctibus. *

Non tamen ex astris humor iste desudatur, quod poeta hic censet: quomodo & mel sudorem cæli, vel siderum salivam Plinius † putavit. Nam seculo amplius opus foret, antequam è sideribus deflueret in terras: ut liquet ex iis, quæ de siderum altitudine dicebamus cùm alibi ‡, tum lib. II. hujus operis, cap. XXXV. Imò ne Alberti * quidẽ Magni, & Javelli Canapicii, † vera est opinio, qui gigni tradunt in summa parte mediæ aëris regionis: quomodo & pluviâ ac nive altiùs generetur. Quæ sententia satis eo refellitur, quòd in montibus altissimis nix reperiatur, ros non item. Sed summùm invenias in collibus, & montibus exiguis: ut de monte Gelboë legas lib. II. Reg. seu Sam. cap. I. deque Sion Psal. CXXXII. Sed nec in istis ros est copiosus. Magis compâret in arboribus excelsis, maximéque in humillimis plantis: quæ, ubi loci generetur, non obscurè ostendunt. Nempe summùm ad milliaris quasi spatium à terris. Quod autem ad tempus, maximè gignitur vere, & autumno; quia quod tum vaporum educitur è terra, nec calore absumitur æstivo, nec in pruinam constringitur frigore hiberno. Hoc enim à rore differt pruina, quòd vapor, priusquam ros fiat, congeletur. Huic Lunæ filiæ (sic enim ros, quia noctu gignatur, vocatur ab Lyrico Alcmane, ut antea ‡ dictum) sua quoque sunt incommoda. Nam si in segetem impluerit, nec defluxerit, calore Solis in ea putrescit: unde vitium segetis robigo. Cui averruncando præfectus à gentilibus Robigus: de quo Varro lib. V. de L. L. *Robigalia dicta ab Robigo secundùm segetes huic Deo sacrificatur, ne rubigo occupet seges.* Meminit & ejus numinis Agel-

* *Servi, ut est apud Fulgentium in primo Mytholog.* Humor algens, quem serenis astra sudant noctibus.

† *lib. 11. c. 12.*

‡ *cap. 9. libri 3.*

* *lib. 2. tract. 1. cap. 3.*

† *lib. 4. Meteorol. cap. 1.*

‡ *lib. 2. c. 19.*

Agellius lib. v. cap. xii, ubi cum Averrunco conjungit: item Festus in *Robigalia*; quæ facta sit vii. Kal. Majas.

Etiam ros pecudi nocet, si summo mane in agros egeris roscidos. Quod sedulò cavent opiliones, & caprarii; ut ante tria hæc secula monitum quoque Thomas Cantipratensis libro de Apibus. Nempe & subtilitate sua penetrat intestina, & calore facultatem excitat motricem: eoque alvum ciet: ac quandoque id vehementer adeò facit, ut auferat vitam. Quin autem & bilem auget, eò animalia sic mortua, si viscera aperias, crocei reperiuntur coloris.

Sed hæc incommoda cavere humana potest prudentia. At certissima sunt ejus commoda. Nam plantas diurno marcentes æstu recreat ac reficit tum moderatiori calore, tum humore suo: in quibus duabus qualitatibus vita animatorum omnium consistit; ut docet Aristoteles lib. de vita ac morte. Ex quo etiam videmus, cur contrà pruina sic noceat plantis. Nam eas frigore suo adurit: unde & *pruinam* dixere, quasi *perurinam*: ut quidem Festo visum. Nec enim mihi placet, sic vocari, quasi πρωΐναν, hoc est, matutinam, quia circa auroram gignatur. Nec tamen æque semper nocet. Est cùm exteriùs folium decolorat, ad modum ambustorum. Est cùm penitiùs se insinuat, non sic tamen, ut regerminandi adimat facultatem. Est denique cùm in intimas penetrans fibras omnem exhauriat succū vitalem. Leve est damnum, si exteriùs folium afficiat, quia sic quoque hoc boni præstat, ut, constringēdo porosa terræ, impediat, ne exspiret calor, qui est circa plantarum radices. Ut videamus, & pruinam non leve habere commodum.

Interius longè plus boni ros præstat; ut vidimus. Atque iis accedit beneficium mellis. Nam etsi id non sit ros merus: fit tamen ex rore, & halitu floris, vel herbæ odoriferæ, in quam ros deciderit. Ac propterea tanti interest, cujusmodi herbis insideant apes: ut à quibus magis, quàm à rore, tota sit suavitas. Itaque in Sardinia mel est amarum, quia legitur ex absynthio. Imò in Heraclea Pontica est venenatum, quia colligatur ex aconito. Proinde qui de hoc melle ederint, & mentis fiunt impotes, ac sudore etiam diffluunt: ut auctor est Dioscorides lib. ii. cap. lxxv, & lib. vi, cap. viii, & Plinius lib. xxi, cap. xiii. Imò iisdem ex herbis mel lectum variat pro diversa regionum ratione. Itaque mel Belgicum præfertur Hispanicum ob calidiorem plagam: imò illud Russiæ magnopere etiam commendatur, quia licet ea tellus sita sit ad Septentrionem, ob longiores tamen dies æstivos, ros diutius à Sole excoquitur. Quid quòd non sufficit roridum ex herbis succum colligi: sed præterea opus est, hunc, quem apes dorsum revelere, ore & visceribus apicularum porrò inconatari? Quod si apes sint infirmiores, quàm ut satis possint elaborare, eo mel

deterioris fuerit notæ. Ut in Peruvia, ubi apes adeò exiguæ sunt, ut muscis similes videantur. Nec ejusdem bonitatis est mel sylvestre: ut quod in arborum truncis conficeretur, aut fissuris petrarum, indeque deflueret per terras. De illo videas 1.Sam. seu Reg.XIV,27, de altero Psal.LXXXI, 17. Sylvestri hoc melle contentus erat Joannes Baptista: ut legere est Matth.III,4.

De bono autem mellis quid plura dicam? Satis & sapore commendatur, & salubritate: præcipuè eo, quòd, ob calefaciendi & exsiccandi vim, putredini resistat. Imprimis autem prodest phlegmaticis: non item cholericis, qui in bilem vertunt. Et sanè, quanta sint mellis bona, non leviter arguit, quòd ob mellificii inventionem in Deorum numerum retulerint gentes Aristæum, cognomento Battum, Cyrenes conditorem: ut est apud Justinum lib.XIII. Plinius lib.XIV, cap.IV, auctor est, primum hunc mel cum vino miscuisse. Sed nihil impedit, quo minus utrumque repeterit. Præsertim quando & aliis nominibus celebratur. Nam Apollonii interpres * invenisse ait τὰ μελισσουργικὰ, καὶ τὴν τῆς ἐλαίας κατεργασίαν· *mellificium omne, & confectionem olei.* Fuit autem Aristæus iste Hypsei ex Cyrene filia nepos, pronepos Penei, & Creusæ; de quibus illud Ovidii:

Te quoque promissam Xantho, Penee, Creusam
Phthiadum terris occuluisse ferunt.

* in libri 2. vers.500. & seqq.

De hoc Aristæo jam aliquid attigimus lib.I, cap.XIII; fusiusque acturi sumus, cum de mixto cultu dicetur. Nam cum Jove, & Apolline, communi cultus est honore: sic ut & ipse *Jupiter Aristæus*, & *Apollo Nomius*, sive *pastoralis*, item *Apollo* Ἀγρεὺς, sive *Venator* diceretur. Quare in cultu ex animali, & naturali, composito, convenientissimus fuerit pluribus de eo agendi locus.

Atque hæc de melle; quod non esse meteorum, meteoro tamen debere originem, satis ex iis, quæ diximus, liquet. Et quod de melle censemus, idem judicandum de rore Syriaco, quem , Arabas secuti, *manna* appellamus. Ad mel referri indicat, quòd Galeno ἀερόμελι, *mel aerium*; & δροσόμελι, *mel roscidum*, nominatur. Nec multò aliter censendum de manna Israëlitarum: quod propterea Nonnus † vocat αἰθέρος ἄρτον μελίρρυτον· *ætheris panem mellifluum*. Sed utcunque manna hoc ab altero non differret naturâ; accidentibus tamen discrepabat: eaque diversitas ab angelis erat; unde *panis angelorum* vocatus Psal.LXXVII. * Nempe hi rorem, & vapores, sic subigebant, ut non modò pultes inde fieri possent, quemadmodum ex Polonico, mense Junio, ac Quinctili, collecto: sed pro pane esset, & cibo solido: imò naturâ (nisi pariter à consuetudine id fuisse, malis, cujus quoque vis maxima est) hoc haberet, ut corpora haut nimis laxaret, sed solida con-

† paraphr. Ioan cap.6. vers.32.
* sive Hebr. Ps.78, vers.25

conservaret, compactaque: præterea ut, non quidem dico, nunc piscis, nunc carnis, pro cujusque desiderio, obtineret saporem: (nam mellis cum simila saporem habuisse, disertim refert Moses *) attamen ut interea, in tanta palatorum diversitate, omnium se gustui probaret. Nec censeo locum Sapientiæ XVI, 20, 21, multò ulterius urgeri oportere. Hæc igitur ab angelis fuerunt: uti & quòd plueret pridie sabbathi, sabbatho non item: quodque si ultra demensum sumeretur, putresceret, excepto homer, quod in sabbathi diem reponeretur. Sed ejusmodi non variant speciem, sive naturam totam. *Exod. 16, 31.

CAPUT XII.

Quomodo nubes generentur. De iisdem repetitum, cur in tantum adscendant, & quantum à vertice nostro absint. Nubes, etsi plana videantur, figuram habere rotundam; contrà quàm visum fuit Cardano. Ut nubes, quæ incumbere videntur horizonti visibili, longè ultra eum protendantur: imo minimùm denis milliaribus Belgicis absint ab oculis nostris: cum horizon visibilis, curatè loquendo, solùm distet uno milliari Belgico: tribus autem, si metiaris ex iis, quæ aliquantulum supra horizontem, qualia navium sunt vela, sese extollant, eaq; non ex sese æstimes, sed vapidi aeris refractione. Nubium utilitas multiplex. Pluvia triplex naturalis. Prodigiosa varia, & earum causæ naturales. Cur nix candida. Nives plantis conducunt, partim quia frigore suo terræ calorem retineant, ne exspirent, certâ radicum ac seminum pernicie: partim quia non confertim, ut aquis sit pluviis, sed sensim, alimentum humoris ad radices destillent. Improbatum in Ovidio, cum Atho montem ait grandine canescere. Cur grando alia sit triangularis, aut pyramidalis, alia rotunda. Quid propriè calamitas, strages, *aut* clades, *dicatur. Grandinis calamitas etiam gentilibus credebatur ab irato immitti Deo. Socrates, si improbissimo Aristophani credimus, Nubes coluit, ut Deas. Etiam Judæi, & Christiani, per calumniam traducti, quasi nubicolæ ac cælicolæ forent, vel etiam inter orandum, nubes, aut lacunaria, numerarent.*

SEquuntur meteora, quæ in media generantur aëris regione; ut sunt nubes. Hæ ex vapore fiunt, non tamen subtili & pauco, ut ros, & pruina: sed denso multoque; licet non mero, sed fumidæ exhalationi permixto. Neque enim ex terra exhalat vel humidum sine sicco, vel siccum sine humido: ut est apud Aristotelem lib. II. Meteorolog. cap. IV, & IX. Sed denominatio fit ab ea parte, quæ denominatur. Porrò quemadmodum exhalatio fumida, tenuior facta, immutatur in ignem; sed retentâ terrestri parte, calore autem remisso, descendit ob pondus, ac fit ventus: ita & vapor, retento calore, attenuatur, & fit aër merus; remisso autem

menis cap. x. memb. I.*: & epist. ad Rotmannum anni cIɔ Iɔ xcI. Jun. xiv. Sed de omnibus cometis id durum est credere. Mittam stellam, quæ magos duxit ad præsepe Christi; quam ad cometæ similitudinem fuisse, ait Origenes in primo contra Celsum. Saltem elementalem fuisse, necesse est eum, qui, cum Aristæus ἄρχων, seu prætor Athenis foret, effulsit, splendoremque suum per tertiam cœli partem, velut saltu, diffudit: ut pluribus refert Aristoteles lib. I. Meteorolog. cap. vi. Item alium, qui paullo ante mortem M. Vipsanii Agrippæ; generi Augusti, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ ἄστεως αἰωρηθεὶς, ἐς λαμπάδας διελύθη: *cum multis diebus Urbi imminens apparuisset, in faces abiit*: ut est apud Dionem lib. LIV. Item illum, qui Seneca teste*, *Attalo regnante, initio apparuit modicus, deinde sustulit se, diffuditq; & usque in Æquinoctialem circulum venit, ita ut illam plagam cœli, cui Lacteæ nomen est, in immensum extentus æquaret.* Putat Franciscus Vicomercatus Mediolanensis†, eruditus Aristotelis interpres, esse hunc eundem, ac illum, quem prætore Aristæo fuisse, ex Aristotele dicebamus. Qui fœdus est ἀναχρονισμὸς‡. Nam quis ignorat, Attalum, regem Pergamenum, multo post Aristotelem fuisse? Nam Ptolemæorum, Seleucidarum, &, quod tardius cœpit, regum Pergamenorum regnum, diviso Alexandri M. imperio enatum fuit. Idem censendum de lampade sive cometa lampadia, de quo Plinius l. II. cap. xxxv. Item illo, qui anno integro impendit Hierosolymis ante Urbis excidium: ut est apud Josephum in septimo belli Judaici cap. xliv. Item qui tempore Arcadii imperatoris supra Constantinopolin effulsit ἐς αὐτὴν σχεδὸν τὴν γῆν διήκων, *ad ipsam ferme terram usq; pertingens*: ut refert Sozomenus lib. viii cap. iv. Adhæc iste, qui, (ut Georgius Phranzes testatur lib. v. historiæ cap. xxi) anno cIɔ cccc L. vesperis singulis apparuit ad modum romphææ, cumque Lunam subiret, sidus hoc obtexit, uti Sol in Eclipsi obscuratur à Luna. Ac similia etiam exempla referuntur à scriptoribus postea consecutis. De hujusmodi sublunaribus cometis non repugnamus Aristoteli, quo minus gignantur ex halitibus terrestribus; sive ardeant verè, sive radijs Solaribus perfusi, splendeant duntaxat. Non caret tamen difficultate, quomodo in tam sublime aeris spatium fumi tanta possint copiâ adscendere. Sed cogitandum, quantum fumi exhalet ex minuto titione: item ut ex pulvisculo tormentario fumus exeat, qui, (velut τῷ μακαρίτῃ Snellio nostro observatum) spatium occupet duodecies millies & quingenties majus priori. Si sic attenuari res possunt: quid impedit, quo minus fumi magis magisque rarescentes longissimè supra nubes, ac prope ad Lunam, levitate sua adscendant? Sed id non æque credibile de cometis nullam habentibus parallaxin, ac supra Solem, penè ad firmamentum evectis. Nam ut fumi illi eâ celeritate adscenderent è terra, quâ globus fertur bombardâ explosus, non

* pag. 246.

* l. 7. Natur. Quæst. cap. 15.

† comment. in Aristot. I. Meteor. cap. 6.

‡ in temporis conturbatione error.

non nisi post nonaginta annos, vel juxta alios, centum & duos, ad firmamentum perveniret. Atque idem cap. xxxv. libri II. dicebamus de spatio, quod requirat lapis è firmamento dejectus, ut perveniat in terras. Ut satis pateat, quam malus Mathematicus fuerit Homerus, cum Iliad. A. Vulcanum inducit dicentem, unum intra diem se decidisse de cælo in insulam Lemnum. Nisi errorem hunc tribuere malimus Vulcano, cui vertigine capitis in casu illo [illegible] seu centeni seu nonaginta anni unicus solum dies videretur. Quò festivè recurrit doctissimus Fromondus.

Atque hoc spatii, & temporis intervallum, planè commovet, ut non possim in animum inducere, cometas æthereos suam terris & aquis materiem debere. Longéque verisimilius censeo, ut cometæ superiori aëris fiunt ex halitibus terrestribus; sic cometas æthereos gigni ex halitibus siderum: sive halitus illi verè ignescant, sive, ut dicimus, fulgor eorum sit inde, quòd Solis radios, & siderum imbibant siderum lucem. Cum enim cœli sideraque sint ex materie elementali: quemadmodum Scripturis, Patribus, ratione naturali, suo loco * comprobavimus: nihil profectò in eo absurdi est, si & cœlestes flatuantur exhalationes, sive, ut ignes nostri emittunt fumos, itidem faciant ignes illi cœlestes: sive potiùs, ut Sol è terra, & aqua, halitus extrahit; sic idem Sol exhalationes educat ex æthere, & stellis. Ac placuit ea opinio quoque ante annos paucolos amicissimo in Leidensi Academia collegæ meo Wilibrordo Snellio † [illegible] Cæsario item Glorioso ‡, Liberto Fromondo *, atque aliis, præclaræ doctrinæ, & eruditionis, viris.

* cap. 18. [illegible] libri.

† De Cometis [illegible] cap. 4.

* lib. 3. Meteorol. cap. 4. [illegible] 7.

Interim nec illa pro certissimis adducimus. Necdum enim natura cometarum satis cognita videtur. Multa adeò arcana eorum latent. Ut cur in iis cauda incurvetur: quare item, præter motum illum cum sideribus communem, ut ab Ortu ferantur in Occasum; quem à primo mobili esse arbitrantur; alterum etiam habeant, eumque proprium sibi, quo ferantur in Ortum, item Austrum versus, &c, quod frequentius, in Septentrionem. Hujus etiam motus rationem, ignoramus (nam valde infirmæ sunt causæ, quas afferunt viri eruditi) conjiciamus licet, duos certiora sic efficacia, ad æthera cometarum, ut angelico eum ductu fieri credamus.

Mirum verò Bodinum, virum aliequi eximium, tam stultè sapuisse, ut cometas omnes putaret esse animas heroum. Sic enim scribit II. Theatri *Democritis sententia in mentem mihi venit, ut existimem, Cometas esse illustrium virorum mentes, quæ postea quam innumerabilibus seculis, tandem vocatæ, (ut omnia, quæ oriuntur, occasum minantur) extremum peragunt triumphum, aut in cœlum stellatum, quasi splendida sidera evocentur: ac propterea sequuntur fames, morbi populares, civilia bella, quasi civitates ac populi ducibus illis optimis*

Eeeee & gu-

& gubernatoribus, qui divinos furores placabant, desererentur. Ubi quod animas mori ait, id, si non aliud voluit dicere, quàm verba videntur sonare, sanè impietate summâ non vacat. Tolerabilius, quod ait, heroum animas in sidera revocari. Gentiles quidem facile habuisset assensores. Imò hi animas heroum, vel heroinarum in sidera mutari ajebant, ac propterea sidera esse animata, ac intellectu prædita, & sacrificiis, ut Deos, honoranda. Hæc opinio de anima Julii Cæsaris fuit. Unde Ovidius in xv. Metamorph.

Hic tamen (Æsculapius puta) accessit delubris advena nostris:
Cæsar in Urbe sua Deus est; quem Marte, togâque
Præcipuum, non bella magis finita triumphis,
Resque domi gestæ, properataque gloria rerum,
In sidus vertêre novum, stellamque comantem, Quàm sua progenies.

Lucemque adfert Tranquillus in Julio, lib. 1, cap. ult. *Ludis, quos primò consecratos ei hæres Augustus edebat, stella crinita, per septem dies continuos fulsit, exoriens circa undecimam horam. Creditumq; est animam esse Cæsaris in cœlum recepti. Et hac de causa simulachro ejus in vertice additur stella.* Atque hæc quoque argumento sunt nobis, cometas habitos pro Diis. Nam quod Cæsar in Deos relatus fuit; non tam de corpore creditum, cujus cineres urnâ concludebantur; quam de anima in cometen conversa. Nimirum cum ita vulgo, imò & Stoicis, ac philosophorum aliis, persuasum foret, mentem hominis esse igneam: credibile etiam visum, ignem illum, qui à morte Cæsaris in cœlo conspici cœpisset, esse animam ejus in cœlos receptam.

CAPUT X.

De Castore, & Polluce, item Helenâ, & quomodo generentur: cur item illi navigantibus salutares, hæc crederetur infelix: deq; sanctorum nominibus, quæ in locum gentilium istorum fuerint surrogata.

SUnt & inter ignea meteora Dioscuri, sive Castor, & Pollux; item Helena. Qui non aliter ab igne fatuo differunt, quàm loco. Nam qui, in terrâ conspectus, vocatur *ignis fatuus*; is in mari, si unicus fuerit, *Helena*; si geminus, *Castor, & Pollux*, nuncupatur. Satis convenit, constare exhalatione pingui, & viscosâ. Dubium interim, an ea jam de die fuerit accensa à Sole, ac demùm conspiciatur in tenebris; sicut astra de die sunt in cœlo, licet non videantur, Solis lumine minora ista offuscante: an potius accendantur demum de nocte, ea frigore suo partes condensante subtiliores, quæ attritu mutuo, motu etiam, quo innatant, sive, (quando eques Castor erat, unde ambo *Castores* dicuntur) inequitant aëri fluctuanti, plurimùm adjuvante ad hoc, tandem ignescunt: præsertim si ex calore diurno

in iis fuerit ſcintilla, partes unde cæteræ rapiant flammam. Duæ ſi flammulæ conſpiciantur, creduntur nautis ſalutares; uti olim ſalutares Caſtor, & Pollux: qui mare à piratis repurgarunt. Sin flamma foret unica, judicatum eam calamitoſam, Trojanæ inſtar Helenæ, quæ multis cauſa exitii fuit. Si qua ſit ratio naturalis, ea fuerit, quòd gemina flamma ſit indicium materiæ jam diſſolutæ, ac propemodum conſumtæ; eoque tempeſtatis deſituræ: at unica ſit ſignum materiei compactæ, eoque tempeſtatis duraturæ. Sed ſapientiùs omnino Seneca; qui non ex numero, ſed motu ac quiete, conjecturam capere jubet. Sic enim ille lib. I. Natur. Quæſt. cap. I. *In magna tempeſtate apparent, quaſi ſtellæ velo inſidentes. Adjuvari ſe tunc periclitantes exiſtimant Pollucis, & Caſtoris numine. Cauſa autem melioris ſpei eſt, quod jam apparet frangi tempeſtatem, & deſinere ventos.* Nomina nunc alia. Fromondi * de hoc verba ſunt: *Hiſpani, & Galli, circa mare Mediterraneum, S. Hermi, aut S. Telmi ignes, Itali, S. Petri, & S. Nicolai, ignes vocant.* Natalis Comes Mythologicôn lib. VIII, cap. IX. *Has geminas flammas nunc Divos Nicolaum, & Hermum, navigantes appellant.* Et mox: *Credidit navigantium noſtri temporis multitudo, cùm Divos ſingulatim in auxilium petit, eas flammas eſſe illos Divos, ad quorum nomina evanuerint.* De vulgo loquitur. Sapientiores enim non tam Divos propriè arbitrantur: quàm μετωνυμικῶς, hoc eſt, divorum fortaſſe præſentiæ ſymbola. Imò nec ſapienti ores gentilium cenſeo tam flammulas haſce putaſſe Caſtorem, & Pollucem, qui in Geminorum ſignum eſſe converſi credebantur; quàm ſolùm præſentiæ ſive favoris eorum ſymbolum.

* Meteorolog. lib 2. cap. 2. art. 1.

Atque hæc de Dioſcuris, quatenus ſunt μετέωρα. Nam prout animales ſunt Dii, de iis dictum lib. I. cap. XIII. Prout item ad naturales quidem Deos pertinent, ſed Geminorum per eos ſidus intelligitur, abunde de iis vidimus libri II, capite XXXVI.

CAPUT XI.

Acceditur ad meteora aquea, & quæ eorum ſit materies. Aliqua horum gigni in aere imo; uti rorem. Quem veterum aliqui ab aſtris deſudari, vel exſpui, perperam putarunt. De loco ejus, lapſus Alberti Magni, & Chryſoſtomi Javelli. Quo tempore imprimis generetur. Robigo, ſegetis vitium è rore in ea putrefacto: cui malo avertendo præfectus Deus Robigus, honorique ejus inſtituta Robigalia. Cur pecudibus ros immodicè alvum cieat, & inde mortuis viſcera flavi ſint coloris. Cur ros proſit plantis: pruina autem, quæ ros eſt congelatus, iiſdem obſit. Pruinæ ἔτυμον, & ut trifariam noceat: eſſe interea, quo etiam commodet plantis. Mel componi ex rore, & ſucco herbæ, cui ros inſederit. Cur

 Sar-

Sardoum mel amarum, Ponticum autem venenatum: illud verò Hispaniæ, ac Russiæ, sic commendetur. Nondum mel esse, quod apes ex floribus domũ referunt; sed ulteriùs ab iis elaborandum. Cur deterius sit mel Peruvinum: deq; melle sylvestri, quo vescebatur Ioannes Baptista. Cur mel putredinem arceat, cholericis tamen obsit. Aristæus cum alia reperit, tum mellificii rationem. & qui ejus majores: & ut propter reperta in Deos sit relatus, & Jupiter, ac Apollo *dictus, quia communibus cum utroq; sacris coleretur. Manna non vulgare modò, sed etiam, quo Israelitæ in deserto pascebantur, rori debere originem: nec hoc, & illud manna, discrepâsse naturâ, sed tantummodo accidentibus: eumq; diversitatem fuisse ab angelis, sic materiem ejus subigentibus; unde & in Scripturis* panis angelorum *dicatur.*

SEquuntur meteora aquea, quæ fiunt è vapore, vi caloris diurni educto è terris; posteaquam autem calor igneus paulatim exspiravit, condensato; ac propterea, pondere suo, decidente in terras. Horum alia in infima fiunt aëris regione, alia in mediâ. Prioris generis est, ut quidem poeta loquitur in Pervigilio Veneris,

Humor ille, quem serenis astra rorant noctibus. *

Non tamen ex astris humor iste desudatur, quod poeta hic censet: quomodo & mel sudorem cæli, vel siderum salivam Plinius † putavit. Nam seculo amplius opus foret, antequam è sideribus deflueret in terras: ut liquet ex iis, quæ de siderum altitudine dicebamus cùm alibi ‡, tum lib. II. hujus operis, cap. XXXV. Imò ne Alberti * quidẽ Magni, & Javelli Canapicii, † vera est opinio, qui gigni tradunt in summa parte mediæ aëris regionis: quomodo & pluviâ ac nive altiùs generetur. Quæ sententia satis eo refellitur, quòd in montibus altissimis nix reperiatur, ros non item. Sed summùm invenias in collibus, & montibus exiguis: ut de monte Gelboë legas lib. II. Reg. seu Sam. cap. I. deque Sion Psal. CXXXII. Sed nec in istis ros est copiosus. Magis compâret in arboribus excelsis, maximéque in humillimis plantis: quæ, ubi loci generetur, non obscurè ostendunt. Nempe summùm ad milliaris quasi spatium à terris. Quod autem ad tempus, maximè gignitur vere, & autumno; quia quod tum vaporum educitur è terra, nec calore absumitur æstivo, nec in pruinam constringitur frigore hiberno. Hoc enim à rore differt pruina, quòd vapor, priusquam ros fiat, congeletur. Huic Lunæ filiæ (sic enim ros, quia noctu gignatur, vocatur ab Lyrico Alcmane, ut antea ‡ dictum) sua quoque sunt incommoda. Nam si in segetem impluerit, nec defluxerit, calore Solis in ea putrescit: unde vitium segetis robigo. Cui averruncando præfectus à gentilibus Robigus: de quo Varro lib. V. de L. L. *Robigalia dicta ab Robigo secundùm segetes huic Deo sacrificatur, ne rubigo occupet seges.* Meminit & ejus numinis Agel-

* *Sive, ut est apud Fulgentium in primo Mytholog.* Humor algens, quem serenis astra sudant noctibus.

† *lib. 11. c. 12.*

‡ *cap. 9. libri 3.*

* *lib. 2. tract. 1. cap. 3.*

† *lib. 5. Meteorol. cap. 1.*

‡ *lib. 2. c. 19.*

Agellius lib.x. capite, ubi cum Averrunco conjungit: item Festus in *Robigalia*; quæ festa sit VII. Kal. Majas.

Etiam ros pecudi nocet, si summo mane in agros egeris roscidos. Quod sedulò cavent opiliones, & caprarii; ut ante tria hæc secula monitum quoque Thomæ Cantipratensi libro de Apibus. Nempe & subtilitate sui penetrat intestina, & calore facultatem excitat motricem: eoque alvum ciet: ac quandoque id vehementer adeò facit, ut auferat vitam. Quia autem & bilem auget, eò animalia sic mortua, si viscera aperias, crocei reperiantur coloris.

Sed hæc incommoda cavere humana potest prudentia. At certissima sunt ejus commoda. Nam plantas diurno marcentes æstu recreat ac reficit tum moderatiori calore, tum humore suo: in quibus duabus qualitatibus vita animatorum omnium consistit; ut docet Aristoteles lib. de vita ac morte. Ex quo etiam videmus, cur contrà pruina sic noceat plantis. Nam eas frigore suo adurit: unde & *pruinam* dicere, quasi *perurinam*: ut quidem Festo visum. Nec enim minùs placet, sic vocari, quasi πρωινὴν, hoc est, matutinam, quia circa auroram gignatur. Nec tamen æque semper nocet. Est cùm exterius solùm decoloret, ad modum ambustorum. Est cùm penitiùs se insinuet, non sic tamen, ut regerminandi adimat facultatem. Est denique cùm in intimas penetrans fibras omnem exhauriat succū vitalem. Leve est damnum, si exterius solum afficiat, quia sic quoque hoc boni præstat, ut, constringendo poros terræ, impediat, ne expiret calor, qui est circa plantarum radices. Ut videamus, & pruinam non leve habere commodum.

Interim longè plus boni ros præstat: ut vidimus. Atque iis accedit beneficium mellis. Nam etsi id non sit ros merus, fit tamen ex rore, & halitu floris, vel herbæ odoriferæ, in quam ros deciderit. Ac propterea tanti interest, cujusmodi herbis insideant apes: ut à quibus magis, quàm à rore, tanta sit suavitas. Itaque in Sardinia mel est amarum, quia legitur ex absynthio. Imò in Heraclea Pontica est venenatum, quia colligatur ex aconito. Proinde qui de hoc melle ederint, & mentis fiunt impotes, ac sudore etiam diffluunt: ut auctor est Dioscorides lib.II. cap.LXXV, & lib. VI, cap.VIII, & Plinius lib.XXI, cap.XIII. Imò iisdem ex herbis mel lectum variat pro diversa regionum ratione. Itaque melli Belgico præfertur Hispanicum ob calidiorem plagam: imò illud Russiæ magnopere etiam commendatur, quia licet ea tellus sita sit ad Septentrionem, ob longiores tamen dies æstivos, ros diutius à Sole excoquitur. Quid quòd non sufficit roridum ex herbis succum colligi sed præterea opus est, hunc, quem apes domum retulere, ore & visceribus apicularum porrò immutari? Quòd si apes sint infirmiores, quàm ut satis possint elaborare, eo mel

 dete-

conservaret, compactaque: præterea ut, non quidem dico, nunc piscis, nunc carnis, pro cujusque desiderio, obtineret saporem: (nam mellis cum simila saporem habuisse, disertim refert Moses *) attamen ut interea, in tanta palatorum diversitate, omnium se gustui probaret. Nec censeo locum Sapientiæ xvi, 20, 21, multò ulterius urgeri oportere. Hæc igitur ab angelis fuerunt: uti & quòd plueret pridie sabbathi, sabbatho non item: quodque si ultra demensum sumeretur, putresceret, excepto homer, quod in sabbathi diem reponeretur. Sed ejusmodi non variant speciem, sive naturam totam.

*Exod. 16, 31.

CAPUT XII.

Quomodo nubes generentur. De iisdem repetitum, cur in tantum adscendant, & quantum à vertice nostro absint. Nubes, etsi plane videantur, figuram habere rotundam; contrà quàm visum fuit Cardano. Ut nubes, quæ incumbere videntur horizonti visibili, longè ultra eum protendantur: imo minimùm denis milliaribus Belgicis absint ab oculis nostris: cum horizon visibilis, curatè loquendo, solùm distet uno milliari Belgico: tribus autem, si metiaris ex iis, quæ aliquantulum supra horizontem, qualia navium sunt vela, sese extollant, eaq; non ex sese æstimes, sed vapidi aeris refractione. Nubium utilitas multiplex. Pluvia triplex naturalis. Prodigiosa varia, & earum causæ naturales. Cur nix candida. Nives plantis conducunt, partim quia frigore suo terræ calorem retineant, ne exspirent, certâ radicum ac seminum pernicie: partim quia non confertim, ut aquis fit pluviis; sed sensim, alimentum humoris ad radices destillent. Improbatum in Ovidio, cum Atho montem ait grandine canescere. Cur grando alia sit triangularis, aut pyramidalis; alia rotunda. Quid propriè calamitas, strages, *aut* clades, *dicatur. Grandinis calamitas etiam gentilibus credebatur ab irato immitti Deo. Socrates, si improbissimo Aristophani credimus, Nubes coluit, ut Deas. Etiam Judæi, & Christiani, per calumniam traducti, quasi nubicolæ ac cælicolæ forent, vel etiam inter orandum, nubes, aut lacunaria, numerarent.*

SEquuntur meteora, quæ in media generantur aëris regione; ut sunt nubes. Hæ ex vapore fiunt, non tamen subtili & pauco, ut ros, & pruina: sed denso multoque; licet non mero, sed fumidæ exhalationi permixto. Neque enim ex terra exhalat vel humidum sine sicco, vel siccum sine humido: ut est apud Aristotelem lib. II. Meteorolog. cap. IV, & IX. Sed denominatio fit ab ea parte, quæ denominatur. Porrò quemadmodum exhalatio fumida, tenuior facta, immutatur in ignem; sed retentâ terrestri parte, calore autem remisso, descendit ob pondus, ac fit ventus: ita & vapor, retento calore, attenuatur, & fit aër merus; remisso autem

autem calore, inque superum aëra expresso, condensatur in nubem: quod mediâ fit aeris regione. Nec enim vapor ille desinit elevari, donec paris fuerit, ac aer, ponderis. Non mirum igitur, si in tantum ascendat, cum aëre inferiore multò sit levior. Imò Tychonis Brahei judicium est, infimum aëra sextuplo esse densiorem, ac proinde etiam graviorem, aëre isto gradibus XXX. à terra distante, ubi siderum desinunt refractiones. Longè tamen aliter de hoc, non juniores modò prope omnes; sed & Plinius lib. II, cap. XLII; ubi, nubes esse aëre hoc densiores, ex eo colligit, quia aër noster sit pellucidus: nubes non sint, cùm & Solis ipsius conspectum sæpe eripiant nobis. Sed quis nescit, suberem, ac pumicem, minùs pellucere; at leviores nihilominus esse vitro, ac gemmis? Nempe error omni. est ex eo, quòd vulgo non distinguant inter opacum, densumque: qua de re non reponam, quæ attuli libri hujus capite tertio. Atque ex hoc discrimine etiam ratio ejus cognoscitur, quòd Plinius sic miratur, cùm ait lib. XXXI, cap. I. *Quid esse mirabilius potest, aquis in cælo stantibus?*

Quantum nubes distent à vertice nostro, exposui, cum de tribus aëris regionibus ageretur * Nempe dixi, nostri, & nubis maximè dissidentis, intervallum esse quatuor vel ex Cardani sententia quam multis video placere, duorum milliarium Italicorum. Sin ea sit gravitas, ut quàm proximè descenderit, jamque in pluviam resolvatur: haut longiùs abesse, quàm passibus quingentis, sive semimilliari Italico.

* lib. 2, c. 83.

Etiam nubes forma commendantur. Nam, etsi Cardano † aliter visum, extra controversiam tamen poni debet, nubes esse rotundas. Siquidem terra est circularis, unde adscendunt. At æquè gravia æqualiter adscendunt. Proinde & nubis partes, si sint paris ponderis, circulum imitabuntur: quæ figura est perfectissima. Nec obstat, quod planæ, non orbiculares videantur. Nam hoc fit ob amplitudinem curvaturæ: propter quam etiam terra nobis, & dorsum maris, plana apparent.

† lib 17. de Subtilitate.

Quod si nubes fuerint rotundæ, & ea sit distantia à vertice nostro, quam dicebamus: non fuerit operosum, ex regula tangentium, statuere, quantum ab oculis nostris etiam illæ absint, quas longissimè quasi horizontem nostrum coronantes conspicimus. Quippe discrimen hoc se habet, ut sexagenorum ad unum. Quare, si pluvia nubes à vertice absit semimilliari Italico, sive passibus quingentis; illa, quam putamus horizonti incumbere, distabit milliaribus Italicis XXX, sive denis Belgicis. Cumque nubes non elevetur supra verticem, nisi ad milliaria duo Italica; aberit ab oculis illa, quæ horizonti incumbere putatur, milliaribus Italicis CXX, sive Belgicis XL. Atque hæc etiam Cardani est sententia in XVII. de Subtilitate, & Fromondi Meteorol. lib. V. cap. V. art. II.

Nec obstat, quod vulgo statuunt semidiametrum horizontis visibilis esse

Digitized by Google

esse octodecim miliarium Italicorum, sive sex Belgicorum. Nam hoc pinguiori sic dicitur Minervâ, æstimatione nautarum, qui judicant, quantum, non horizon, sed eo elevatiora navium vela absint ab oculis, ac quidem refractione imi & vaporosi aeris accensitâ. At nos, quando semidiametrum horizontis dicimus unius esse milliaris Belgici, sive trium Italicorum, de ipsa terræ vel maris superficie loquimur, nulla eam refractione adjuvante. Atque ista altitudinem nubium indicant: quæ res multum ad eorum admirationem impulit gentiles, utcunque non exactè adeo distantiam vulgo perspicerent. Satis erat, quod & nubes cœlestia putarent corpora, ac proinde nec illa omnino esse expertia naturæ divinæ, quippe quam cœlestia cuncta obtinerent.

Præter hoc, quod in cœlo apparerent sublimes, admirationem etiam genuit, quod in nubibus & fulmina fiant, & tonitrua: quibus duobus maximè ad numinis metum compulsi homines putantur; ut antea * diximus. Hinc Aristophani vocantur νεφέλαι βροντησικέραυνοι, quasi dicas, *Nubes tonitrufulminantes*. Verba Comici inferiùs adducam. *libri hujus cap. 6.

Ad hæc nos quidem ad majorem Dei amorem accendunt, gentiles autem hac parte ad Naturæ cultum impellebant, tres nobiles ejus affectus, pluvia, nix, grando.

De pluvia hanc opinionem insinuabat maximus ejus usus in vita humana. De quo, ut alia præteream, antea † nobis memorata, quid apertius, vel certius, illis Plinii * verbis: *Eadem* (nubes) *cadentes omnium terra nascentium caussa fiunt, prorsus mirabili natura, siquis velit reputare, ut fruges gignantur, arbores fruticesque vivant, in cœlum migrare aquas, animamq; etiam herbis vitalem inde descendere.* †cap. 6. & 6 sequentibus. *lib. 31. c. 1.

Nec tamen omnes pluviæ commendantur, sed μέτριαι, sive *moderatæ*. Est enim triplex pluvia Aristoteli lib. 1. Meteorol. cap. XI. & XII. Una, si κατὰ μικρὸν φέρηται, ψεκάδες· *si minutis feratur partibus, tenuis pluvia*. Altera, si κατὰ μείζω μόρια, ὑετός· *partibus majoribus, pluvia*. Nempe generali nomine: & magis particulatim, *imber*. Tertia, si μόρια ἀθροώτερα διὰ τὸ τάχος τῆς πυκνώσεως· *partes coacervatæ, ob celeritatem densationis*: cujusmodi pluviam dicimus *nimbum*. Hebræis est גֶּשֶׁם *geschem*: ut Genes. VII. 12. quanquam & videatur quandoque simpliciter sumi pro מָטָר *matar*, quod & aliam pluviam notat. Hoc tertium genus est immoderatum. Sed & psecades, & quæ simpliciter *pluvia* dicuntur, immoderatæ fiunt, si diu admodum durent. Alii igitur distinguunt, quod imber sit desus, & jugis; nimbus, brevis idemque repentinus, & præceps magis. Vide Appulejum de Mundo.

Ac hujusmodi sunt pluviæ naturales. Sunt aliæ prodigiosæ, quæ præter communem rerum ordinem fieri, ac propterea portendere aliquid, putaban-

autem calore, inque superum aëra expresso, condensatur in nubem: quod mediâ fit aeris regione. Nec enim vapor ille desinit elevari, donec paris fuerit, ac aer, ponderis. Non mirum igitur, si in tantum ascendat, cum aëre inferiore multò sit levior. Imò Tychonis Brahei judicium est, infimum aëra sextuplo esse densiorem, ac proinde etiam graviorem, aëre isto gradibus XXX. à terra distante, ubi siderum desinunt refractiones. Longè tamen aliter de hoc, non juniores modò prope omnes; sed & Plinius lib. II, cap. XLII; ubi, nubes esse aëre hoc densiores, ex eo colligit, quia aër noster sit pellucidus: nubes non sint, cùm & Solis ipsius conspectum sæpe eripiant nobis. Sed quis nescit, suberem, ac pumicem, minùs pellucere; at leviores nihilominus esse vitro, ac gemmis? Nempe error omni. est ex eo, quòd vulgo non distinguant inter opacum, densumque: qua de re non reponam, quæ attuli libri hujus capite tertio. Atque ex hoc discrimine etiam ratio ejus cognoscitur, quòd Plinius sic miratur, cùm ait lib. XXXI, cap. I. *Quid esse mirabilius potest, aquis in cælo stantibus?*

* lib. 2, c. 33.

Quantum nubes distent à vertice nostro, exposui, cum de tribus aëris regionibus ageretur * Nempe dixi, nostri, & nubis maximè dissidentis, intervallum esse quatuor vel ex Cardani sententia quam multis video placere, duorum milliarium Italicorum. Sin ea sit gravitas, ut quàm proximè descenderit, jamque in pluviam resolvatur: haut longiùs abesse, quàm passibus quingentis, sive semimilliari Italico.

† lib 17. de Subtilitate.

Etiam nubes forma commendantur. Nam, etsi Cardano † aliter visum, extra controversiam tamen poni debet, nubes esse rotundas. Siquidem terra est circularis, unde adscendunt. At æquè gravia æqualiter adscendunt. Proinde & nubis partes, si sint paris ponderis, circulum imitabuntur: quæ figura est perfectissima. Nec obstat, quod planæ, non orbiculares videantur. Nam hoc fit ob amplitudinem curvaturæ: propter quam etiam terra nobis, & dorsum maris, plana apparent.

Quod si nubes fuerint rotundæ, & ea sit distantia à vertice nostro, quam dicebamus: non fuerit operosum, ex regula tangentium, statuere, quantum ab oculis nostris etiam illæ absint, quas longissimè quasi horizontem nostrum coronantes conspicimus. Quippe discrimen hoc se habet, ut sexagenorum ad unum. Quare, si pluvia nubes à vertice absit semimilliari Italico, sive passibus quingentis; illa, quam putamus horizonti incumbere, distabit milliaribus Italicis XXX, sive denis Belgicis. Cumque nubes non elevetur supra verticem, nisi ad milliaria duo Italica; aberit ab oculis illa, quæ horizonti incumbere putatur, milliaribus Italicis CXX, sive Belgicis XL. Atque hæc etiam Cardani est sententia in XVII. de Subtilitate, & Fromondi Meteorol. lib. V. cap. V. art. II.

Nec obstat, quod vulgo statuunt semidiametrum horizontis visibilis esse

esse octodecim miliarium Italicorum, sive sex Belgicorum. Nam hoc pinguiori sic dicitur Minervâ, æstimatione nautarum, qui judicant, quantum, non horizon, sed eo elevatiora navium vela absint ab oculis, ac quidem refractione imi & vaporosi aeris accensitâ. At nos, quando semidiametrum horizontis dicimus unius esse milliaris Belgici, sive trium Italicorum, de ipsa terræ vel maris superficie loquimur, nulla eam refractione adjuvante. Atque ista altitudinem nubium indicant: quæ res multum ad eorum admirationem impulit gentiles, utcunque non exactè adeo distantiam vulgo perspicerent. Satis erat, quod & nubes cœlestia putarent corpora, ac proinde nec illa omnino esse expertia naturæ divinæ, quippe quam cœlestia cuncta obtinerent.

Præter hoc, quod in cœlo apparerent sublimes, admirationem etiam genuit, quod in nubibus & fulmina fiant, & tonitrua: quibus duobus maxime ad numinis metum compulsi homines putantur; ut antea * diximus. Hinc Aristophani vocantur νεφέλαι βροντησικέραυνοι, quasi dicas, *Nubes tonitrufulminantes*. Verba Comici inferiùs adducam. * libri hujus cap. 6.

Adhæc nos quidem ad majorem Dei amorem accendunt, gentiles autem hac parte ad Naturæ cultum impellebant, tres nobiles ejus affectus, pluvia, nix, grando.

De pluvia hanc opinionem insinuabat maximus ejus usus in vita humana. De quo, ut alia prætercam, antea † nobis memorata, quid apertius, vel certius, illis Plinii * verbis: *Eadem* (nubes) *cadentes omnium terra nascentium caussa fiunt, prorsus mirabili natura, siquis velit reputare, ut fruges gignantur, arbores fruticesque vivant, in cœlum migrare aquas, animamq; etiam herbis vitalem inde descendere.* † cap. 67. & 6 sequentibus. * lib. 31. c. 1.

Nec tamen omnes pluviæ commendantur, sed μέτριοι, sive *moderatæ*. Est enim triplex pluvia Aristoteli lib. 1. Meteorol. cap. XI. & XII. Una, si κατὰ μικρὸν φέρηται, ψακάδες· *si minutis feratur partibus, tenuis pluvia*. Altera, si κατὰ μείζω μόρια, ὑετός· *partibus majoribus, pluvia*. Nempe generali nomine: & magis particulatim, *imber*. Tertia, si μόρια ἀθροώτερα διὰ τὸ τάχος τῆς πυκνώσεως· *partes coacervatæ, ob celeritatem densationis*: cujusmodi pluviam dicimus *nimbum*. Hebræis est גֶּשֶׁם *geschem*: ut Genes. VII. 12. quanquam & videatur quandoque simpliciter sumi pro מָטָר *matar*, quod & aliam pluviam notat. Hoc tertium genus est immoderatum. Sed & psecades, & quæ simpliciter *pluvia* dicuntur, immoderatæ fiunt, si diu admodum durent. Alii igitur distinguunt, quod imber sit desus, & jugis; nimbus, brevis idemque repentinus, & præceps magis. Vide Appulejum de Mundo.

Ac hujusmodi sunt pluviæ naturales. Sunt aliæ prodigiosæ, quæ præter communem rerum ordinem fieri, ac propterea portendere aliquid, pu-

Ffff taban-

tabantur. Ut cum, (sicut apud Livium, & alios, legitur) sanguine pluit, aut lacte, aut lapidibus. Interim nec in istis omnino deficit caussa naturalis. Lacteus enim color est, quia vapor educitur è locis cretaceis: sanguineus, quia idem exhalat è locis minio, aut rubricâ, abundantibus: quomodo nix in Armenia quandoque est rubra, ob minium, quo regio illa abundat; teste Eustathio Il. Λ.*. Vel sanguineus sit è locis sanguinolentis: quomodo, quod post prœlium Cimbricum sanguine pluerit, magnæ hominum stragi tribuitur à Plutarcho in Mario. Vel lacteus quidem color fuerit à moderato Solis calore, ita aquam excoquente, ut alborem acquirat. Sanguineum autem sit à calore Solis intenso. Calore enim ruborem aquis conciliari, cognoscimus ex urina febricitantium, item aquis per calidos cineres percolatis. Ex eo, quòd de albore diximus, etiam judicium ferendum de rore argenteo, qui sub Severo pluit in forum Augusti, Dione ‡ teste. Nec enim verè fuisse liquorem argenteum, arguit, quòd nummi eo obliti triduo tantum colorem hunc retinerent. Ex eo item, quòd de sanguinis pluvia retulimus, ex parte etiam cognoscimus caussam, cur in Sueria anno cIↃ IↃ XXXIV. pluerit in vestes crucibus rubris. Nam eo rubri fuerint coloris, quia pluvia sanguinei erat coloris, cujus caussam vidimus. Et fortasse etiam pulverulentæ ad hoc vestes contulerunt. Sed eo crucibus pluit, quia texturæ filamêtis forma sit hujusccmodi. Nam decussatim se habent fila in tela: unde & *tramæ* nomen à trameando. Altera etiam ratio est. Nam & sanguinea pluvia latè incidens in vestes, in medio, credo, majori cohæserit copia, indeque in extimas defluxerit partes. Etsi nihil repugnem, si quis eadem Angelorum ministerio sacratissimum hoc signum malit tribuere, cùm nihil sit, cujus memoria magis refricari animis debeat humanis, quam Sospitatoris pro nobis crucifixi. Terra pluit (de quo Livius l. XXXVII. & alibi) si halitus admodum fuerint terrestres, indeque Solis calore humor fuerit expressus. Lapidibus pluit, quia attollitur halitus crassus, ac viscosus, Solisque calore induratur. Itidem ferro pluit, quià idem contigit in exhalatione sulfurea ac metallica. Diximus de utroque istorum aliquanto antea†. At de pluvia lapidum, quæ fuit temporibus Josuæ, vidimus l. I. c. XXIV. Apud Cardanum quoque l. XIV. de rerum Varietate c. LXXII. legere est, ut anno cIↃ IↃ X. in Lombardia in agrum fluvio Abduæ conterminum cœlo deciderint lapides mille ducenti: atque horum unus LX. alius CXX. pondo, miraculi ergo, delati sint ad satrapas regis Galliæ: fuisse eos summæ duritiæ, coloris ferruginei, odoris sulfurei: præcessisse horâ tertiâ ingentem in cœlo ignem: horâ quintâ auditum lapidum decidentium sonum: ut duabus horis intermediis lapides isti ab igne fuerint excocti. Ranis an pluat, dubitatur. Mihi quidem

id

* pag. 830. ed. Romana.

‡ Sive Xiphilino p. 322. edit. H. Steph.

† lib. hujus cap. 7.

id parum fit verisimile. Nec tamen censeo, ranunculos istos, quibus pluisse videtur, è latebris suis prodiisse dulcedine aquæ pluviæ pellectos. Planè credo, generatos in terra compluta. Prius enim in terra nullos videas ranunculos: cumque obtutum ab eo loco non dimoveas, paullo tamen post ibidem eos conspicere est, non quidem aliunde venientes sed istic loci, ubi sunt, enatos. Nempe pluvia incidens in pulverem generationi idoneum, sic fermentat ac temperat eum spiritu & humore suo, ut ranunculi creentur: haut aliter ac ex Nili limo gignuntur mures: quos interdum cernas priori parte sui absolutâ, altera etiamnum terrestri. At planè ridiculum est vitulum pluisse: quod tamen prodidit Avicenna. Nec enim, citra miraculum ingens, perfectum animal subitò adeò generetur. Quare credibilius, cùm in monte aliquo pasceret, turbine inde abreptum. Scitè Cardanus, cum narrasset, vento sibi in Apennino pileum, quasi sagittâ excussum: si, inquit, rustici alicubi eum reperissent in prato, jurassent, pileis pluisse. De pluvia satis.

Alter nubium effectus est nix. Gignitur hæc è nube non densiori quidem, eoq; pluviæ magis idonea, sed rariori, cujus particulæ aliæ post alias stringantur frigore, ac quasi discerpantur in floccos: unde lanæ divinus assimilat psaltes*. Estque ab hoc frigore etiam albor nivis: quando, ut dicitur, frigus mater est alboris; unde candidiores sunt gentes ad Septentrionem sitæ. Item est albor ab spiritu aëreo copiosè admisto: quia corporis perspicui condensatio gignit alborem: uti nigroris caussa est, quod multum misceatur corporis opaci: teste philosopho libro de Sensu, & Sensibili. Pedo tamen Albinovanus ad Liviam dixit:

Brachia purpurea candidiora nive.

Sed abunde de istoc egimus lib. IV Oratoriarum Institutionum cap. XIII sect. VIII.

* psal. 147.16.

Bifariam autem plantis conferunt nives: ut docet Theophrastus in secundo de caussis Plantarum cap. II‡. Primùm τῇ πιλήσει, καὶ τῇ καταπιέσει τοῦ ψύχους, hoc est, *stipatione, & compressione frigoris*. Calor enim hoc pacto cogitur, densaturque, atque ita corroboratus præstat, ut radices fiant grandiores, ac validiores, ac ubi cœli fuerit clementia, planta & amplius & citius erumpat è terra. Hinc ibidem ait: Ἅμα τε καὶ τὴν γῆν ἀναζυμοῖ συγκατακλείουσα καὶ ἐναπολαμβάνουσα τὸ θερμόν· *Simul enim fermentat terram calore circum concluso, quem deprehenderit* Quasi dicat, calorem terræ non ab ea suffocari, sed servari, ut arvum quasi coquatur ab eo.

‡ sive aliis prime quibus præfatio non censetur pro capite primo, sed caput consequens.

Præterea altero prodest, quia ἡ χιὼν τηκομένη κατὰ μικρὸν διαδύνεται πρὸς τὸ ἔδαφος, καὶ μὴ ἀθρόον τὸ ὑγρὸν ἀπορρυῇ προσπεσόν· *nix paullatim liquescens, non confertim corruens in terram, uno dilabatur influxu.* Nempe hoc differt à pluvia, quæ non sensim, sed simul influit. De eodem sic Plin. l. XVII. cap. II. *Vota arborum, frugumq; communia sunt, nives diutinas sedere. Caussa non solùm, quia animam terræ, evanescente exhalatione, includunt, & comprimunt: retroq; agunt in vires frugum, atque radices: verùm, quod & liquorem sensim*

prabent, purum, pratereaque levissimum. Ergo humor ex his non universus ingurgitans, diluensque, sed, quomodo sititur, destillans, velut ex ubere alit omnia, qua non inundat: tellus quoque illo modo fermentescit, & succi plena, ac lactascentibus satis non effœta, cum tempus aperit, tepidis arridet horis. Ita maximè frumenta pinguescunt.

Tertius nubium effectus est grando: quæ nihil est aliud, quàm pluvia inter cadendum frigore constricta. Nec longè adeò à terra concrescere, argumento illud erit, quod in altis montibus nivem quidem reperias, grandinem non item: etsi Ovidius in Ibin non dubitarit scribere:

Quàm multâ fiet grandine canus Athos.

Quo verò propiùs ceciderit à terris, hoc magis erit triangularis, vel pyramidalis: & contra, quo longiùs à terris concreverit, hoc erit rotundior, angulis ejus longâ viâ obtritis. Meritò autem grando pluviæ, ac nivi posthabetur. Utcunque enim & nimii imbres quandoque noceant, & nives nimium diuturnæ frigore suo fere exstinguant plantarum calorem: certiora tamen, & crebriora, grandinis damna esse solent. Raro siquidem prodest. Imò *calamitatis* vocabulum non aliunde trahit originem, quàm à *calamis* segetis grandine confractis: uti *strages* propriè est damnum arborum tempestatibus *stratarum*, & *clades*, cùm vento, vel nimio fructuũ pondere, fracti sunt arborum κλάδοι, hoc est, *rami*. Nam ab rustico hoc usu ad alia etiam extensa est istorum significatio. Interim hanc nocendi potentiam eo divina mitigat bonitas, quòd nimbus, unde gignitur, fere uni impendeat agro, ventoque is propulsus, longius, quàm latius, noceat. Imò etiam, cum vehemens est calamitas, animum ea hominis ad Deum attollit, qui damnum immisit. Atque hoc gentium quoque judicium fuit. Nam singulatim hanc crediderunt esse ξυμφορὰν θεήλατον: sive, ut Cicero* id reddidit, *irâ cœlitum invectum malum*. Unde Theophrastus lib. v. de caussis Plantarum cap. IX. de variis plantarum morbis agens, sic inter alia scribit: Ἔνιαι πληγαὶ καὶ ἀπὸ τοῦ δαίμονος συμβαίνουσι, καθάπερ ἡ χαλαζοκοπία· *Quædam* (plagæ) *etiam à Deo contingunt: ut si calami segetes grandine quassentur, franganturque.*

* lib. 4. Tuscul. Quæst.

Atque hæc de nubium, tum naturâ, & distantiâ, universè: tum particulatim de triplici ejus effectu. Quæ ipsa, vel pleraque eorum, caussa fuerint Nubium cultûs, si & his præbitus fuerit in Diis locus. Hoc à Socrate ipso factum fuisse, ait Aristophanes in Nubibus. Nam apud eum sic Socrates affatur Strepsiadem:

Βούλει τὰ θεῖα πράγματ' εἰδέναι σαφῶς,
Καὶ συγγενέσθαι ταῖς Νεφέλαισιν ἐν λόγοις,
Ταῖς ἡμετέραισι δαίμοσιν,
Divina apertè nosse vis negotia,

Sermone

Sermone nec non colloqui cum Nubibus,
Nostris Deabus?

Posteaque sic idem adfatur Aëra, Æthera, ac Nubes:

Ὦ δέσποτ' ἄναξ, ἀμέτρητ' Ἀὴρ, ὃς ἔχεις τὴν γῆν μετέωρον,
Λαμπρός τ' αἰθὴρ, σεμναί τε θεαὶ Νεφέλαι βροντησικέραυνοι.

Sententiam, quantumvis alio carminis genere, sic, puto, liceat nobis παραφράζειν:

O rex, ò Aër vaste, telluris sola
Qui contines suspensa, nec non Ætheris
Corusca vis, Nubesque, veneranda Dea,
Quæ fulguratis & tonatis desuper.

Sed quis in istis poetæ nequissimo (nec propterea ingenio ejus, vel facundiæ aliquid detractum velim) facile habeat fidem de philosophorum longè optimo? Multoque minùs audiendus est Juvenalis sat. XIV. ubi nubes ait cultas à Judæis:

Quidam sortiti metuentem sabbatha patrem,
Nil præter nubes, & cœli lumen adorant.*

Atque idem de Christianis existimatum. Unde de utrisque Tertullianus Apologetici cap. XXIV. *Alius, si hoc putatis, nubes numeret orans, alius lacunaria.* Nempe qui, contemptis gentium numinibus, verum Deum sublatis in cœlum oculis invocarent, hi propterea stolidis visi nationibus orare, vel etiam numerare nubes, modo sub dio precarentur, vel lacunaria, quoties hoc facerent sub tecto.

* *ita pro numen rectè rescribit Scaliger.*

CAPUT XIII.

Quomodo iris generetur. Ut in ea cum ἀνακλάσει *etiam aliqua* διάκλασις *concurrat. Iridis aream non habere varios colores, quia radii ab ea sparsi non habent angulos tales, quales esse necesse est eos, qui ad oculos repelluntur. Interim eosdem in area colores esse, quia ubi est uni pars area, ibi alteri sit pars arcus: cum diversi sint arcus, quos diversi vident, uniꝰ arcu alterius semper arcum intersecante. Cur iridis forma sit circuli dimidij. Quanta ejus* διάμετρος. *Tres præcipui iridis colores, & qua eorum caussæ. An & quartus, atque adeo septimus quoque, sit ejus color: & quomodo* millecolor *dicatur. Unde secunda, tertiaque, sint iris: & an quarta videatur. Veterum opinio, odoratiores esse plantas, quibus iris incubuerit: & quæ ejus rei caussa adferatur: atque, ut propter odorem illum gentiles in sacrificiis gauderent lignis, in quæ impluisset nubes arcu conspicua. Quid iris significet, ex instituto fœderis divini: atque isti etiam instituto aliquam subesse rationem naturalem. Iridem poetis esse Deam, ac cur ab iis fingatur Thaumantis filia: unde*

& Thaumantias vocata est: Duos statui Deorum nuncios, concordiæ quidem Ερμῆν, *sive Mercurium, Irin autem discordiæ. Etymon Iridis,* Ερμῆ, *& verbi* εἴρω. עיר *quidem pro angelo sive nuncio accipi: sed impropriè, cum propriè* vigilantem *significet. Purpureus navigantium color in Circo Romano Iridi sacratus fuit. Peruanis iridem pro numine, & ut eam cum duobus à latere serpentibus effingant,*

Meteora, de quibus hactenus diximus, sunt καθ' ὑπόστασιν, vereque pro quatuor qualitatum primarum mistura substantiam afficiunt. Videndum nunc de illis κατ' ἔμφασιν, quæ uti non sunt figmenta cerebri nostri, ita neque qualitates sunt fixæ, sed species apparentes, ex lucis, & umbrarum mistura ortæ. In his principatum ducit iris, sive arcus cœlestis. Loquemur autem nunc de arcu Solari, qui per ἀντονομασίαν *iris* vocatur. Est is figura referens arcum discolorem in nube roridâ Soli oppositâ, radiorum ejus refractione, & reflexione, repræsentata. In hoc quoque multa se miranda offerunt, quæ nos ad auctorem ejus Deum, cultumque numinis divini, quasi manu ducant.

Ac primum, quem non in admirationem rapiat pulchritudo? De qua Syracides sic in Ecclesiastico c. XLIII. 12. 13. *Vide arcum, & benedic eum, qui fecit illum. Valde speciosus in decore suo: gyravit cœlum in circuitu gloriæ suæ. Manus excelsi aperuerunt eum.* Ubi tria imprimis in considerationem veniunt: figura, unde *arcus* dicitur: color: quia est multicolor, quæ res imprimis speciosum reddit: & locus sublimis, quia in cœlo ipso constituitur, nempe in nube rorida ex adverso Solis. Quippe (ut ab istoc ordiar) materies sive subjectum ejus est nubes pluviæ vicina: efficiens autem est Sol, sive radius Solaris in vaporem receptus, inque eo refractus, propter diversa receptacula, unum rarius, aëra, densius alterum, puta vaporem, qui & Solarem recipit radium, & in oculum reflectit. Ut hic concurrat, & aliqua ἀνάκλασις, sive radii luminosi in profunditate vaporis refractio: & præterea διάκλασις, sive radii ejusce ad oculum reflexio. Quæ non possent sociari, nisi in nube rorida, ac jamjam in pluviam resolvenda. Nam hujusmodi sola in tantum quidem rara est, ut eam aliquantum radius penetret Solaris: atque in tantum densa, ut ubi is paullum se insinuarit, eundem repercutiat. Ejusmodi autem nubem ex adverso Solis constitui, non obscurè eo evincitur, quod mane conspicitur ad Occidentem, vesperi ad Orientem, nec nobis, ultra tropicum Cancri habitantibus, ad Meridiem videatur unquam, quia nunquam nobis Sol sit Septentrionalis. Imò nec sufficit, nubem ejuscemodi esse Soli adversam: sed ut arcus ille multicolor conspicuus sit, necesse est oculum esse medium inter Solem, &

nubem,

nubem, imo & situ, & intervallo, opus est determinato. Nec enim ex quavis distantia pervenire ad oculum potest reflexio: sed necesse est, ut omnes illæ nubis partes, quæ lumen Solare in oculum reflectunt, pariter ab oculo distent, quia non repræsentabitur figura arcus, nisi lineæ omnes ab oculo ad peripheriam arcus sint æquales. Est quidem tota nubes, quatenus est opposita, radiis illuminata Solaribus, plenaque coloribus, sed non hi cernuntur, quia ut conspicui sint, opus est, radios luminosos ad oculum reflecti ex certa vaporis altitudine, certisque angulis, nempe, ut Maurolycus censet, semirectis. Totam verò aream variis esse coloribus pictam, clarè arguit, quod si ab uno iridis cornu ad alterum procedas, iridem circumferas, cornu uno præcedente, sequente altero: ut iris conferri possit crocodilo, qui & ipse fugit sequentem, sequitur fugientem. Non quasi iris locum mutet, sed quia alia atque alia videatur. Itaque me in arcus medio consistente, aliis propius cornu dextro vel sinistro, illi in medio areæ cernent colores, sed illorum arcus intersecabunt illum mihi conspicuum.

Semicircularis autem eo est iridis figura, quia centrum iridis est in horizonte: ut cujus axis per centrum Solis, & iridis transeat. Quamquam, judicio Timonis, peracuti Parisiensium philosophi nominalis, si oculi nostri in tantum elevarentur, ac oculi gruis altivolantis, non dimidium, sed integrum circulum cerneremus. Magnitudo interim ejus non major esse potest, quam altitudo nubis. Itaque & iridis, & oculi diameter, non multo amplior, quàm dimidii esse milliaris solet.

Colores verò iridis, quos inprimis pulchritudinem afferre dicebamus, tres sunt præcipuè: eaque varietas provenit ex varia lucis, & umbrarum mistura, idque ex diversa profunditate vaporum, unde radii prodeunt. Cùm primùm ii subeunt nubem, quia minùs transitur opaci, color est ardens, & rubicundus, sive punicans, qui Græcis φοίνικος. Ubi paullò magis radius penetrarit, aliquantum impeditur coloris ardor: ac fit πράσινος, hoc est, *porraceus*, sive *viridis*. At in profundum vaporis admissus, usque ad infimam arcus curvaturam, ob opacitatem maximè remittit color, estque fuscus, sive ἁλουργὸς, hoc est, *cæruleus*, vel *purpureus*. Aristoteles tamen tribus hisce coloribus addit quartum, nempe ξανθὸν, sive *flavum*: quem inter puniceum, & viridem, interserit. Sed ille, ut in amborum constitutus confinio, ex utriusque fit mistura. Olympiodorus ‡ narrat, à Ptolemæo visam esse iridem colorum septem. Sed qui numerantur extra quatuor istos, planè sunt diluti, & angusti, velut limbi minuti: eoque ab Aristotele insuperhabiti. At ὑπερβολικῶς planè dictum illud à Marone *: ‡ in 3 Meteorol. Arist. * 4. Æn.

Mille trahens varios adverso Sole colores.

Lim-

Jam admirationem iridis quantum augent effectus, & significatio eadem? Inter effectus est, quòd alteram etiam iridem gignit, interdum & tertiam. Refert Vitellio, & quartam se vidisse Patavii. Sed pro Iride habuit, quod non esset iris: ut optimè docet Vicomercatus ‡ comm. XXXI. Efformari autem iridem secundam à prima, argumento est, quod si in primaria depereat pars, eadem evanescat in secundaria. Est verò hoc discriminis, quòd secundaria iridis primariæ colores ordine referat inverso: cujus caussa ex opticis cognoscitur.

‡ in 3. Meteorol. Arist.

Inter effectus etiam refertur, quòd quibus locis imminet iris, iis arbores, & herbæ, sint odoratiores. Traditum id Plinio quoque lib. XII. cap. XXIV. & Plutarcho Symposiacôn lib. IV. quæst. II. Non tamen iris hoc per se præstat, sed per accidens, ut docent Aristoteles problematum sect. XII. quæst. III. & Theophrastus lib. VI. de caussis plantarum cap. XXV. Nempe id fieri volunt in locis adustis, & complutis: ut caussa sit à præcedenti ustione, & pluvia consequenti. In utroque tamen censent requiri τὸ σύμμετρον *, quia nec in suffimentis mox ignis absumens odorem præstat, sed mollis: nec imbrifera tempestas odorem ex herbis diffundit, sed roratio, ac tempus subStillum. Calore igitur, & humore, est opus. Et quia calor est necessarius, eo minus locis Septentrionalibus herbæ crescunt odoratæ, quàm Orientalibus: minùs etiam in Meridionalibus locis, velut Africâ, quàm Oriente, ut Syriâ, & Arabiâ. His quippe terris est τόπος γεώδης. hoc est, humidus locus, ob naturam terræ humidam, unde & ab *humo, humidum* dicimus. Africæ autem γῆ ἀμμώδης, ἢ ἄνικμος *terra arenosa, & siticulosa* ut Aristoteles loco ait memorato. Ista arborum, quibus iris incubuisset, εὐωδία †, in in caussa est, cur, Plutarcho * teste, sacerdotes soleant ea potissimùm ligna cremare in sacrificiis, quibus nubes arcu insignis impluisset in plantas. Scio, apud Plutarchum legi, καλὰ ξύλα, *vocant*. Sed certa est eorum observatio, qui pro hoc reponunt καίουσι, *cremant*. Nam sermo est de eo, cur ligna, quibus incubuisset iris, magis forent idonea, ut honori crementur divino.

* mediocritas.

† bonus odor.
* loco Symposiacon ante memorato.

Significatio iridis partim naturalis est, partim supernaturalis. Naturalis Aristoteli, & aliis, pluvia est: quandoque verò & serenitatis futuræ est argumentum. De utroque inferiùs in pluviæ & serenitatis prognosticis pluribus dicam. Significationem supernaturalem nos docet Deus ipse Genes. IX. *Arcum meum ponam in nubibus, & erit signum fœderis inter me, & terram, cùmque obduxero nubibus cœlum, apparebit arcus meus, & recordabor fœderis mei, quod pepigi vobiscum, & cum omni anima vivente, quæ carnem vegetat, & non erunt ultra aquæ diluvii ad delendam universam carnem.* Quod non ita capiendum, quasi non exstiterit ante diluvium, Nam cum ante & Sol fuerit, & nubes,

nubes; itidem etiam fuisse, non est dubitandum. Mens igitur Mosis est, post diluvium demum cœpisse esse signum fœderis divini. Id verò indicium eo potissimùm elegit Deus, quia signum si naturale. Nam non fit iris in nube admodum densa, sed rorante: neque fit, si & adversa sit nubes, quia sic Sol non posset radios mittere in nubem oppositam. Atqui ad diluvium universale requirantur nubes densæ, & totum cœlum obducentes. Hoc pacto Mosen etiam interpretatur Chrysostomus Javellus *. Addam &, quæ ex Arabum literis prodit Cardanus, commentariis in Ptolemæum ‡: *Causa hujus est, ut bene Haly inquit, quia arcus cœlestis fit a nube rorida sparsa. Si igitur succedat serenitati, signũ est, quod aer hum. ecta:ur, & crassescit. Ideo significat hyemes, id est, imbres magnos. Si verò succedat imbribus, cum hi sint à densis nubibus, & denso aere, cœlestis arcus significat utrumq; jam rorescere. Ob id Moses scribit, Deum posuisse iridem in signum fœderis ipsius cum humano genere nam cum Iris fiat, ut diximus, à nube rorida, atq; disgregata, nec inundationes, nec squallores succedere possunt.*

* *Meteorol. lib. 7. cap. 3. § ult.*
‡ *lib. 2. de astrorum iudicu cap 67. textu 72.*

Quid apertius ex istis, quàm significationem iridis proximè allatam, & ejus pulchritudinem, ac tot mirabilia, quasi δακτυλοδείκτως * monstrare magnum numen, quod sic rerum condidit naturam? Sed gentiles poetæ, etsi & ipsi mirandam cernerent naturam iridis, ex ea potius Divam fecerunt: quam filiam finxere Thaumantis. De hoc ita Plato in Thæteto: Καὶ ἔοικεν ὁ τὴν Ἶριν Θαύμαντος ἔκγονον φήσας, ὐ κακῶς γενεαλογεῖν· *& videtur, qui Irin Thaumante ait progenitam, non male originẽ indicare* Ac inde Plutarchus lib. III. de Placitis philos. cap. V: Πλάτων φησὶ Θαύμαντος αὐτὴν γενεαλογῆσαι τοὺς ἀνθρώπους, διὰ τὸ θαυμάσαι ταύτην. *Plato ait, homines ejus genus deducere à Thaumante, quod eam admirarentur*: quòd Græcis est θαυμάζειν. Eamque opinionem etiam Cotta memorat apud Tullium in tertio de Nat. Deor. Præivit autem his omnibus Hesiodus in Theogonia; ubi Thaumantis filia dicitur, & Electræ. Unde *Thaumantias* vocatur Maroni IX. Æn.

* *digitum intendendo.*

Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est.

Ubi sic Servius: *Thaumantis filia. Ceterùm ex admiratione hoc nomen accepit, quæ admiratio de ejus coloribus nascitur.*

Etiam Diva hæc poetis *nuncia* dicitur *Junonis*. Nimirum quia Juno est aër: iris autem denunciat, qualis sit futura aëris constitutio. Ut duo imprimis Deorum nuncii celebrentur; Hermes, sive Mercurius, & Iris, sive arcus cœlestis. De iis sic Servius ad v. Æn. *Ex magna parte servatur, ut Mercurius ad concordiã, iris ad discordiã mittatur: unde & iris dicta est, quasi* ἔρις. Sed de origine vocabuli multò rectiùs Eustathius in Il. γ †: ubi εἴρειν interpretatur ἀγγέλλειν, atque inde venire ait tum Ἶρις, tum Ἑρμῆς, quia ἀγγέλλουσι τὰ τῶν θεῶν ‡: imò & hinc esse nomen Iri Ithacesii. Ac videri

† *pag. 391, edit Rom.*
‡ *nunciant ea, quæ sunt Deorum.*

possit, ipsum εἴρω, vel, si malis, Ἴερ, ac Ἑρμῆς, ἀμίσως venire ab Hebræo ציר quod angelum sive nuncium designat: μεταληπτικῶς tamen, cùm propriè notet *vigilem*: unde Clemens Alexandrinus in Pædagogo lib. II. Μακάριοι οἱ ἐγρηγορότες εἰς αὐτὸν, σφᾶς αὐτοὺς ἀπεικάζοντες ἀγγέλοις, οὓς ἐγρηγόρους καλοῦμεν. *beati vigilantes in ipsum, se ipsos sic similes angelis reddentes, quos* EGREGOROS, *sive vigiles nuncupamus.* Allatum Iridis etymon firmat quoque hoc Nonni Dionysiacôn xx:

> Ἄγγελον Ἶριν ἔπεμπε δυσάγγελον.—
> *Nuncium Iridem misit mali-nuncium.*—

Ac hujusmodi quidem poetarum de iride Theologia fuit. Sed civilis illa Romana non videtur eam habuisse pro numine. Hoc enim indicant verba illa M. Ciceronis in III. de Nat. Deor. *Cur autem arcus species non in Deorum numero reponatur? Est enim pulcher, & ob eam causam, quia speciem habet admirabilem, Thaumante dicitur esse nata.* Interea Romani, quia Iris est purpurea, eò in Circo Romano sacrarunt Iridi purpureum aurigarum colorem; ut testis est Isidorus lib. XVIII. Originum, cap. XLI. Sed ut Romanis Iris non esset Dea; aliter tamen sapuere gentes aliæ. Nam Peruani, ut Josephus Acosta auctor est, coluere iridem: eamque effingere solent cum duobus à latere serpentibus. Ut eadem videamus, non Ægyptiis modò, vel Phœnicibus, ac Græcis; sed Peruanis etiam, serpentes fuisse symbolum divinitatis.

CAPUT XIV.

De ventorum, imbrium, tempestatis, ac serenitatis prognosticis. Super eo exposita Christi verba apud Evangelistam. Εὐδία *quid. Quem ventũ indicet rubedo cœli. Imbris esse signum, si Sol videatur cavus, & ratio ejus. Quid Maroni sit* Auster cadens. *Cur consueto intensior calor matutinus, aut vespertinus, pluviam signet, aut ventos: item si solito Sol videatur major: & unde fit, quòd idem interdum conspiciatur, priusquam ortus sit. Certiora sumi signa ex sole oriente quàm occidente. Quid Luna, quid item Solis labores appellet Maro. Qui Luna dies maximè observandi. Veteres in siderum ortu, & occasu, præcipuè attendebant ad Arcturum, Orionem, Canem, & Virgilias. Trajectio stellarum indiciũ ventorum. De variis nubium coloribus. & quid quisq; significet, & ejus rei causa. Quæ fulmina, ac tonitrua, magis ventos, quæ item magis pluviam designent: & à quâ parte minentur pluviam, aut ventum: quæ item majores pluvias, quæ minores, signifi ent. Caligo quomodo generetur: & quando serenitatem, quando item indicet pluviam, & ratio utriusque naturalis. Ridicula veterum opinio, iridem utroque cornu bibere aquas, quas mox refundat. Cur pluviam significet: & ut nunc eam signet majorem, nunc minorem: cur item*

item quandoque indicet serenitatem: nec tamen signa hæc satis esse certa. Cur pluviam etiam significent parelii, virgæ item, etsi minorem pareliis & cur corona nunc pluviæ, nunc venti, præbeant signum.

EX iis, quæ hactenus de meteoris diximus, tum naturam illorum cognoscere fuit; tum quantum ea commodent homini, vel incommodent. Magnum autem est divinæ bonitatis argumentum, quòd concesserit homini facultatem prænoscendi ea, quæ sic prosunt, vel obsunt. Quanti enim interest, ut viator præsciat aëris immutationes: ut agricola prospiciat serenum, aut pluvium cœlum: ut nauta prævideat procellarum pericula! Quæ posse præsciri, & experientia testatur, & B. Hieronymus agnoscit. *Sensus*, inquit, *manifestus est quod elementorum ordine & consonantiâ, possunt sereni, & pluvii dies, prænosci.* Sed ipsum potiùs Christum audiamus: ad cujus verba hæc beatus ille pater annotârat. Locus est Matth. XVI, 2. ubi Dominus noster sic increpat Pharisæos: *Facto vespere dicitis, serenum erit; rubicundum est enim cœlum: & mane, hodie tempestas; rutilat enim triste cœlum. Faciem ergo cœli dijudicare nostis; signa autem temporum non potestis?* Sed verba Christi non tam aperta sunt, quàm multis videtur. Siquidem ab antiquis Naturæ mystis traditum est, rutilum cœli colorem non tam serenitatis, quàm ventorum esse indicium. Sic Theophrastus, Aratus, Virgilius, Plinius, Ptolemæus, alii. Id cernens Albertus M. in III. Μετεωρολογ. non tam laborat, ut Christi sermo veterum auctoritati, quàm ut Naturæ saltem consentiat. Itaque ait, rubedinem matutinam indicio esse, solem in altum elevare exhalationes, eoque fore tempestatem: rubedinem vespertinam significare easdem à Sole trahi ad inferius hemisphærium, ac propterea fore serenitatem. Sed ex Aristotele, & Theophrasto, imò experientiâ quoque, constat, solem occidentem sæpe etiam ex infero hemisphærio halitus attrahere in superum. Præterea rubedo semper est venti indicium; matutina quidem venti orientalis; vespertina autem occidentalis. Nam ubi rubedo, inde ventus; quia Sol conspicitur per fumidam exhalationem, quæ venti est materies. Quare malim assentire doctissimo Bonaventuræ Urbinati*; qui ait, non hoc simpliciter dicere Christum, cum cœlum vesperi rubet, fore serenitatem; sed fore ventum serenum. Id enim valere εὐδίαν, esséque eam ab Austrino vento: unde Aristot. lib. I. Meteor. cap. XI. μᾶλλον γὰρ νότος εὐδίαν ποιεῖ. Quo significat, flatum Austri cum serenitate esse conjunctum. Nempe ob ortûs propinquitatem. Quod imprimis verissimum est de Palæstina tota, cui Africæ continens est ab occasu brumali: unde Auster flat Palæstinis. Sic igitur colligimus, non de quavis εὐδίᾳ loqui Christum; sed eâ, quam Auster præstaret. Minorem

** comment. in Theophrastum de signis ventorum, & pluviarum.*

norem habet difficultatem, quod Christus ait, cœlum, si mane rubeat, tempestatem indicare. Nam Græcè est, σήμερον χειμών· πυρράζει γὰρ στυγνάζων ὁ οὐρανός. Ubi vox πυρράζει quidem rubedinem indicat: sed στυγνάζων sive tristem esse, notat nigrorem. Rubor enim est ex fumida exhalatione: nigror ex vaporibus in rubem concretis. Ex concursu illo ruboris, & nigroris, qualis in nube est perniciosa, προλέγει χειμῶνα, sive tempestatem, hoc est, ventos pariter, atque imbres. Sed de Christi verbis satis. Nunc alia ad signa veniamus.

Itidem enim vel imbrem, vel ventum, præcipuéque austrum portendit, si Sol oriens apparet cavus: quia hoc indicium est splendori Solis circumstare aëra, ob contentos halitus, obscuriorem ac nigricantem. Atque
* vers. 351. hoc signum intellexit Maro I. Georg. * cum ait:

Ipse pater statuit, quid menstrua Luna moneret,
Quo signo caderent Austri.

Neque enim cum Servio putandum, *cadere* hic valere, *lenire, remittere*,
† vers. 441. & 451. *cessare*: sed planè est, *ruere ab alto*: unde de hoc ipso sic postea † canit:

Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe:
Suspecti tibi sint imbres. Namque urget ab alto
Arboribusque, satisque, Notus, pecorique sinister.

Præterea cùm Sol oriens, vel occidens, solito est fervidior, signum est ventorum, aut pluviæ futuræ. Nam calor aëris intensior provenit ex copia fumidarum exhalationum, aut vaporum: quorum illi ventorum, hi pluviæ sunt materies. Utcunque igitur serenum fuerit cœlum; ex fervore tamen aëris certò colligitur, paratam jam esse materiem alterutrius halitus. Quippe halitibus aër redditur crassior: densitas ea radios repellit ad perpendicularem, ut duplicentur; unde caloris incrementum: uti & fit Austro flante, quia & is aëra reddit crassiorem.

Atque ex illis alterum etiam signum capere est. In hac enim crassitie diffusam species aëri impressa: eoque sol major videtur; sed hebetatis radiis obscurius lucere: quomodo si in charta scribas humidâ, literæ & majores sunt, & obscuriores. Hac similitudine usus quoque est Aphrodisiensis lib. III. Meteorol. comment. XVI. Idem eo illustrat, quòd nummus aquâ tectus major appareat. Nimirum quia aqua, per quam cernitur, aëre fit densior. Sic Sol est minor, cum aër est purus, ac defæcatus: major, cum est densus. Item & oriens, & occidens, putatur major, quia videtur per infimum aëra, qui propter vapores crassior est superiori. Ideo etiam, quando aër est purus; Sol, antequam ortus est, apparet XXXIV. scrupulis supra terram; ut Tycho Brahe observavit.

In hisce

In hisce autem signis ex sole oriente magis colligere est de statu diurno: ex sole occidente, magis de nocturno. Ac quia sol matutinus magnum habet spatium commorandi supra horizontem; quod de vespertino dici nequit: eo certiora censino sunt Solis orientis signa, quam quæ petuntur ex magnitudine, vel colore, Solis occidentis. Etsi non ignoro, aliter de hoc visum fuisse Arato, & hunc sequenti Theoni: unde Maroni itidem, & eum secuto Servio.

Illustria quoque signa præbent

Defectus Solis varios, Lunæque labores:

ut versus est Maronis*: quem tamen sic refert Sacrobosco†; * Georg. 2. † Sphæræ lib. 4. cap. de eclipsi Solis.

Defectus Lunæ varios, Solisque labores.

Sed perperam, quia Solis est [illegible], Lunæ [illegible]; ut distinguit Theophrastus hoc est, Sol deficit non vere, sed ratione nostri. Proinde non laborat, uti Luna, quæ vere deficit. Nam quod legas alibi‡; ‡ 1. Æn.

——*Errantem Lunam, Solisque labores:*

hoc, uti jam aliis observatum, non ad deliquium Solis pertinet, sed cursum ejus per duodena cœli signa. Sub inde autem circa eclipses oriuntur terræmotus: cujus causa est imminutio caloris ex luminis defectu; quem defectum Peripatetici, ut ex Aristotele, & Alexandro liquet, tum [illegible], sive *mærorem* vocant: tum [illegible], quasi *obfuscationem*, & *hebetationem luminis* diceris.

Extra defectus hosce maximè attenditur tertia, quartave Luna: cujus signum se extendit usque ad octavam: ut illa usque ad quartam-decimam: & sic per septenarios procedendum: ut est apud Theonem. Alba Luna serenitatis est index: ut & candor Solis. At si pallet, arguit pluviam, quia index est nubis densioris, & aquosæ.

Illustre etiam signum capere est ex siderum ortu, & occasu. Nec tamen omnia æque significare, sed spectanda [illegible]*: quomodo illustrior est ortus, & occasus Sirii cæteris magis Pleiadum, & Hyadum. Quatuor autem sunt sidera, quæ veteres cum philosophi, & astrologi, tum medici quoque, inprimis attendebant. Ea sunt Arcturus, Orion, Canis, & Virgiliæ. Ex quibus Arcturi ortus vespertinus auctumnum ordiri, veterum consensu: ut matutinus ortus ver iisdem inchoabat; ut ex Hesiodo liquet. Nec obstat, quod is hiemis dicatur oriri: quia vernum æquinoctium, quo oritur, hiemi accenset. De sideris hujus vehementia sic Plautus Rudente†: * Aelia illustriores, & magis efficaces. † Prolog.

Nam Arcturus signum sum omnium quam acerrimum:

Vehemens sum exoriens, cum occido, vehementior.

Horatii quoque est libar, od.3.

 Nec

Nec sævus Arcturi cadentis
Impetus, aut orientis Hædi.

Orionis sidus itidem *vehemens* vocat Plinius lib. XVIII, cap. ult. *Aquosus*, & *nimbosus* dicitur Maroni. Canis vis cognita omnibus: & de eo satis diximus, cùm de Nilo, & Diis Ægyptiis, ageremus. Virgiliarum occasu frigus gliscit; unde humor, eoque pluvium cœlum.

Ventos præterea indicat creber siderum discursus, sive ejaculatio. Fit enim ex halitu fumido. Inde autem ventus erit, unde stellæ hæ, ut vocant, emittuntur. Sin aliæ versus alias ferantur, ventorum erunt prælia.

Nubium color trifariam indicat pluviam. Primus est color πράσινος, sive porraceus; ubi lumen, quod album, miscetur cum densa nube, quæ nigra. Proximus est ἁλουργὸν, sive purpurascens; qui est ex mixtura lucis cum nube minus densa, quàm cùm color πράσινος; magis autem densa, quàm si color sit puniceus. Quippe puniceus est ex mixtura luminis cum rara nube: eoque moderatiores pluvias indicat, quàm purpureus: uti purpureus minores, quàm porraceus seu viridis. Quo enim rarior tenuiorque nubes; hoc, si cætera sunt paria, magis erit alba, quia lux eam transit: quo autem densior, eo minùs aberit à nigra, quia lux transire eam nequit. Densa autem est aquosa, eoque index imbris: quia significat, aëra esse oppletum vaporibus; qui jam cogantur in nubem, ac mox resolventur in pluviam. At rubeus nubis color ventos indicat, quia arguit exhalationem fumidam, quæ est venti materies. Vide inter alios Olympiodorum in III. Meteorol. actione XXXVII.

Jam quid mirum, fulmina, ac tonitrua, spondere pluvias, aut ventos: cum fiant, spiritu concluso nubem rumpente? Est interea non unum hîc discrimen. Cum enim magna multaque fiunt tonitrua, ventorum est indicium, quia signum est nubis magnas & plures habentis concavitates, quas inclusus concutiat spiritus. At si nubes æqualiter sit densa, majoris est pluviæ argumentum. Ab eâ autem parte vel pluet, vel flabit, qua plurima conspiciuntur fulmina, vel audiuntur tonitrua. Sin magis fulserit, quàm tonuerit, pluviæ ex ea parte erunt: si magis tonuerit, quàm fulserit, ab ea parte erunt venti. Præterea, ut Theophrastus libro de signis pluviarum ait, cum tonitrua vel æstiva sint, vel hiberna; utraque autem vel matutina, vel hiberna: hiberna matutina majores significant pluvias, quàm vespertina. Nam æstivo quidem tempore Sol calore suo faciliùs discutit nubem, cœlumque reddit serenum: hiberno autem tempore non facile vincitur nubes densa; qualis, unde tonitru erumpit: ac præsertim constitutione infirmiori, cujusmodi est matutina. Contrà æstiva meridiana, vel vespertina, majores indicāt pluvias, quàm matutina; quia potentia Solis ad vincen-

ad vincendas pluvias diuturnior est mane, quàm cùm occidit, vel properat ad occasum.

Caligo quoque, quæ à vapore fit, tum multo, quo à rore, & pruina, differt; tum raro, quo discrepat à nube; partim serenitatem, partim pluviam significat. Serenitatem quidem, si terras petat; pluviam verò, si adscendat. Petit autem terras ob gravitatem. Ea gravitas indè est, quia vaporem suus deserat calor: quo deperdito, frigore condensatur. Quod verò adscendat quandoque, id non tam eorum fit vaporum beneficio, quibus naturâ suâ caligo constat: quàm quia vapores tenuiores è terra adscendunt, qui gravioribus illis sese miscent, ut hi, jam facti leviores ex mistura, ipsi etiam alleventur. Quòd igitur caliginem sequitur pluvia, id non prioribus tribui vaporibus debet, sed postea consecutis.

Iris pluviam significat, ideoque à poetis dicitur ὑετόμαντις*: ut ait Olympiodorus III. Meteor. action. XXXIII. Atque hoc Plautus attendens, ait Curcul. act. I, sc. II.

*pluviæ vates.

—Ecce autem bibit arcus, pluet,
Credo, hercle hodie.

Maro item I. Georg. *—Et bibet ingens*
Arcus. Quo de loco Seneca lib. I. Nat. Quæst. cap. VI.

Propertius lib. III, eleg. IV.

Purpureus pluvias cur bibit arcus aquas.

Affinéque hoc Tibulli lib. I, eleg. IV:

Ventuxam admittat imbrifer arcus aquam.

Item illud Martial. lib. XII, epigr. XXIX:

Casuras altè sic rapit iris aquas.

Ac ne poëtis insistam, Vitruvii est lib. IX, cap. IV: *Per calorem videmus non minus aquæ vapores à fontibus ad nubes per arcus excitari.*

Videntur credidisse, ut elephanti proboscide, ciconiæ rostro; sic iridem bibere vapores cornu utroque terris incumbente. Verùm non vapores ab arcu attolluntur; sed à causa arcus, Sole nimirum. Pluviam autem eò significant, quia non fiunt, nisi in nube rorida; qualis plurimùm in pluviam mox resolvitur, nec tamen id sine discrimine. Ostendit hoc Seneca lib. I. Nat. Quæst. cap. VI. *Non* (arcus) *easdem, undecunq; apparuit, minas adfert. A meridie ortus magnam vim aquarũ vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo Sole: tantum est illis viriũ. Si circa occasũ refulsit, rorabit, & leviter impluet. Si ab ortu, circave refulsit, serena promittit.* De serenitate non videtur verisimilior posse causa adferri, quàm quòd altiùs mox Sol assurget, eoque calor erit intensior, ac proinde idoneus magis ad absumendos vapores. Est interim hoc incertum, quia vapori absumpto succedere potest novus.

Quare

Quare non immeritò Plinius lib.II, cap.LIX. *Arcus ne pluvios quidem, aut serenos dies, cum fide portendunt.* Multum interim prodest temporis observatio. Nam vespertina iris leviores indicat pluvias, uberiores matutina, uberrimas quæ mox à meridie; quia necesse est, ut valde densa sit nubes, quam, ut dicebamus è Seneca, ne meridianus quidem Sol potuerit vincere. Certiores item indices pluviæ, si non pluerit: post pluviam autem, nunc pluviam, nunc indicat serenitatem. Quod & in geminata iride locum habet. Unde idem Plinius lib.XVIII, cap.XXXV. *Arcus, cùm sunt duplices, pluvias nunciant; à pluviis, serenitatem non perinde certam.*

Nec irides solùm pluviæ, vel serenitatis, argumentum exhibent: sed alia etiam meteora apparentia; velut parelii, coronæ, virgæ. Ac in pareliis quidem candor eorum arguit, reflectionem radiorum ad Solem fieri à nube densa, magisque solida, quàm illæ planæ, in quibus conspiciuntur virgæ: ut Olympiodorus ait in III. Meteorol. Act.XL. Nempe in pareliis tota nubes est aquosa, eoque æqualis densitas. At cum virgas conspicimus, non est par ejus densitas, eoque minus est vaporis condensati. Itaque & ab ea solùm virgarum parte pluvia indicatur, qua nubes est aquosa. Corona circa Solem significat nubem aquosam, quam Sol nequeat vincere. Si tamen disrumpatur indicium est venti à quo fit divisio. Circa Lunam quoque significat ventum; quem sidus hoc, ob imbecilliorem calorem, non potuit dissolvere.

CAPUT XV.

De signis, tum ex lucernarum lumine purpureo, & earum fungis, scintillis, radius reflexis, & difficili incensione: tum ex cineribus favillas dispergentibus, & ignium murmure, ac flammis obliquis. Alia indicia ex aquis, ut cùm, iis tranquillis, murmur auditur, aut litorum & riparum sonus, vel etiam cum aquæ intumescunt, vel bullant. Alia item ex terris: uti montium sonitu, & sylvarum mugitu. Alia ex animalibus, ac primùm piscibus: ut delphinis lascivientibus, aut spargentibus aquam, vel ex loliginum volatu. Deinde ex avibus: ut gallorum, & passerum cantu; hirundinum, aliarumque avium volatu. Hinc ex quadrupedibus, ut iterato eorum coitu, vel tempore ejus anticipato: vel ex bubus aera captantibus, aut lambentibus ungulas: vel ex voracitate quadrupedum, quod signum & commune iis est cum insectis. Signa ex ranis, vespis, cicadis, & similibus.

* lib.18, cap. ult.

QUæ hactenus signa adduximus, desumpta sunt ex cœlo: hoc est, æthere, & aëre; sideribus, & meteoris. *Ab his*, ut Plinius * scribit, *terreni ignes proximè significant.* Ut ignis lucernæ, quando cum aer ambit crassior, eoque humidior, ac proinde pluviæ index. Sed hoc indicium non uno fit modo.

modo. Primùm eſt, cùm lumen circa lucernam non album apparet, ſed purpureum, ad modum iridis. Fit hoc hieme, flante auſtro, qui aëra reddit humidum, eoque indicat pluviam auſtrinam. Ab humenti iſtoc aëre, & fuligine candelæ, radii, quaſi ab ſpeculo nigro, reflectuntur, præcipuè iis, quibus viſus eſt imbecillis: ut Ariſtoteles indicat lib. III. Meteorol. cap. IV.

Fungi etiam indicium ſunt pluviæ, ventique auſtrini. Si enim auſter ſpiret, pluvia ſequetur. Si nondum flet, conſequetur eum pluvia. Eo autem concreſcunt fungi, quia ob aëris craſſitiem, quæ eſt à vaporibus, favillæ non eventilentur una cum fumo, ſed reſideant circa lucernas, inque putrium fungorum imaginem coaleſcant. Etſi de iſto aliquanto aliter Theo in Aratum.

Item pluviæ, (non venti, quod Plinius putabat) argumentum eſt, ſi lucernæ ex ſe emittant, & quaſi ejaculentur, ſcintillas. Quemadmodum enim, ſi humoris aliquid inſpergas in lucernam, ea mox illud diſcutit: ſimiliter, ſi aer ſit humidus admodum, humore illo in lucernam incurſante, flamma illum reſpuit, quia non poſſit accendi.

Inſuper pluviam indicat, ſi radii è lucerna reflectantur. Fit enim hoc ob aëris ex vaporibus denſitatem: quæ lumen cogit, & auget, ſic ut reflecti videatur. Quid mirum? quando, ut Ptolemæus ait in ſecundo ἀποτελεσμάτων, radii etiam Solis campſe ab cauſſam in ipſum reflectantur Solem: eoque & hoc pluviæ indicium ſit.

Lucernæ itidem cùm ſe vix patiuntur accendi, magni hoc in aëre humoris eſt indicium.

Imbres ſimiliter, aut ventos ſignat, cùm ignis cineribus contectus favillas ſpargit. Nam indicium eſt vel motùs aëris, vel humeſcentis. Motus eſt à ventulo in cineres ſpirante. Humor eſt à vaporibus, qui ad ignem pertingunt, ſed inde reſiliunt, inſtar ſalis in ignem conjecti.

Atque ex his etiam cauſſa dilucet, cur, ut Plin. ſcribit, *pallidi murmurantesque ignes tempeſtatum nuntii ſentiantur: pluvia, cùm tollentibus ollas carbo adhæreſcit: venti, ſi flexuosè volitet flamma, & cum carbo vehementer perlucet.*

Ab iſtis tranſit Plinius ad Aquas. *Eſt* inquit, *& aquarum ſignificatio. Mare, ſi tranquillum in portu à curſu ſtabit, & murmuraverit intra ſe, ventū prædicit. Si itentidem, & hiemem, & imbrem. Litora, ripæque, ſi reſonabunt tranquillo, aſperam tempeſtatem, item maris ipſius tranquillo ſonitus. Sæpe & ſilentii intumeſcit, flatuque altius ſolito jam intra ſe eſſe ventos fatetur* Ac ibidem inter ſigna adfert *aquas bullantes*. Quod & factum à Theophraſto. Nimirum indicium præbent frigidi quidem aëris, in quo condenſetur vapores: calidæ autem terræ, mariſque, unde ex fundo ſpiritus adſcendat, & agitatione aquæ

Hhhhh bullas

† circumobsistentia, sive caloris, aut frigoris compressio, & coarctatio ob contrariam, circumfusi corporis qualitatem.

bullas gignat. In caussâ est ἀντιπερίστασιν † perpetua inter aëra, & terram: unde, quo aër est calidior, eo terra, & mare fluminaque, sunt frigidiora: & contra, quo est frigidior aer, eo & terra, & aqua, magis calent. Itaque & hieme ac novilunio, quando aer magis friget, maria maximè æstuant.

Est & tempestates colligere ex situ terrarum: præcipuè montibus, quia mediæ sunt aeris regioni propiores. Maximeque significant, qui mari sunt vicini, & sylvas habent. Sanè montium sonitus, nemorumque mugitus, non obscurum præbent ventorum argumentum. Quorum ratio satis est evidens.

* lib. 18. cap. 35.

Præterea sunt præsagia ex animalibus. Ordiar à piscibus cum Plinio *, cujus hæc verba: *Delphini, tranquillo mari lascivientes, flatum* (præsagiunt) *ex qua veniant parte; item, spargentes aquam turbato, tranquillitatem.* Caussa prioris est, quod, si aer frigidior sit, mare sit calidius: eumque Delphini calorem persentiscentes, incalescant & ipsi; a quo calore est major corporis agitatio. Posterioris ratio est, quod simulac præsentiunt mutari hunc calorem, ipsi etiam immutati aquam dispergant. Subdit deinde Plinius: *Loligo volitans tempestatis signum.* Ubi loligo est, quæ Plutarcho τευθίς: qui & ejus rei rationem conatur reddere in Quæstionibus Naturalibus. Censet autem id fieri, quia sit ex piscibus iis, qui testâ, & squamis, careant eoque ob carnis nuditatem, ac tenuitatem, citiùs sentiant frigus. Atque eam rationem quoque probat Cœlius Rhodiginus lib. XXIV. Antiquarum Lectionum cap. XXVIII. Sed magis existimo, fieri id ob ἀντιπερίστασιν ante memoratam. Nempe quia frigescente aëre incalescat mare. Quippe calor conveniens est loliginis naturæ, eoque qualiquali volatu quandam testatur alacritatem.

Nec minus aves significant. Galli imminente pluviâ crebrius canunt, horisque insolitis. Nimirum hoc animal persentiscit vapores adscendentes, & quia naturæ est calidæ, refrigerari iis gaudet. Passer manè cantans, non pluviam modo indicat, sed etiam tempestatem. Nam indicium est validioris caussæ. At vesperi si canat, solùm indicat imbres, quia argumentum est caussæ imbecillioris. Hirundines, animal calidum, & siccum, (unde & stercus eatum, ob calorem nimium, excæcavit Tobiam) amore modici humoris petit lacus, & alis eos sæpius percutit. Et contra aves multæ, aquis alias gaudentes, tum loca deserunt humida, inque siccum se conferunt. Nimirum persentiunt jam & siccis in locis aëra esse vaporibus humectatum, eoque & illa naturæ suæ convenire. Et fortasse tum etiam ex tetro aliquo odore, quem aquæ ex æstu fundi exspirant, fugantur ad loca naturæ suæ magis idonea.

Jam

Jam quadrupedia videamus. Quale est, quod, Theophrasto teste, oves, & capræ, quæ circa finem autumni solent congredi, iterum coeant, aut solito celeriùs coitum accelerent. Significant enim, imminere frigus hibernum. Nempe animantes istæ citiùs nobis semina quædam frigoris persentiunt in aëre. A frigore autem eo calor introrsum fugatur: unde, hoc coacervato, semina celerius perficiuntur, ac abundantiora sunt, animantiaque ipsa ad coitum valentiora. Sanè ab majori hoc viscerum calore etiam ratio peti debet, cur bis oves pariant in Magnesia, & Africa: ut Aristoteles refert sect. x. problem. Etiam hinc caussam videmus, cur frigidum aëra, ventumque Aquilonem, ad coitum conferre plurimùm, dicat idem Historiæ Animal. lib. VI. cap. XIX.

Est & pluviæ augmentum cum bos caput altius elevat, & naribus patulis captat aëra. Nam persentiscit humorem in naribus, quo copiosius hausto gaudet ad cor refrigerandum. Simile signum, cùm lambit ungulas. Est enim hoc animal dolori pedum obnoxium: ut ait Aristoteles Histor. Animal. lib. VI. cap. XXI. & lib. VIII. cap. VII. Atqui aere immutato partes imbecilles maxime afficiuntur dolore: quod & homines experiuntur vulnere saucii, vel clavo pedum laborantes, ac similes.

Est & instantis pluviæ argumentum, si animantia sint magis voracia. Quod in cunctis animantibus locum habet. Nempe aere à vaporibus frigefacto, intenditur calor ventriculi: qui famis est caussa. Itaque & muscæ, & pulices, tum vehementius mordent: quia ob calorem interius auctum ad pastum stimulantur magis.

Denique nullum est animal, quin, cùm aer convenit naturæ, indicium gaudii præbeat, seu motu, ut saltu, cursu, volatu, seu voce, ut de gallis, & aliis, diximus. Ac simile est, quod instante pluvia ranæ coaxant vehementius, quia & illæ aere gaudent humido. Multitudo etiam vesparum, cicadarum, & similium, pluvii est anni argumentum. Humore enim generantur. Plura qui volet pluviæ, venti, tempestatis, & serenitatis, signa, is adeat Aristotelem, Theophrastum, Aratum, Senecam, Plinium, Ptolemæum: ut de junioribus nihil nunc dicam. Nobis suffecerit hoc loco, non solum attulisse præcipua, ut inde cognosceretur bonitas Dei, præsentibus nos instruentis de futuris: sed etiam caussas eorum apposuisse, ut quanto altius penetremus naturam, tanto melius intelligamus sapientiam ejus, qui sic condidit naturam.

DE IDOLOLATRIÆ ORIGINE, AC PROGRESSU.

LIBRI TERTII PARS II.

Quæ est de cultu naturaque perfectè mixtorum.

CAPUT XVI.

Tribus de caussis introductum esse hominum, dum etiamnum viverent, cultum divinum. Obtinuisse eum apud Babylonios, Medos, Persas, Parthos, Lydos, Ægyptios, Æthiopas, Libyas. Quo artificio Psaphon evaserit Deus, & ut idem frustra studuerit Anno Carthaginensis.

VEnio ad perfectè mixta: quæ quatuor sunt generum, homines, muta animantia, plantæ, & inanima, sive fossilia, velut lapides, & metalla. Ex his primùm homines divinum adepti sunt honorem: quod factum ambitione principum, ut qui non mortui demum divinis affici honoribus, sed superstites quoque suis interesse sacris vellent. Hanc rationem etiam adfert Thomas Aquinas tractatu de Symbolo Apostolico, Præterea videbant, securius se victuros, si numen aliquod inesse sibi crederetur. Et quid non efficiat ambitio aulicorum? Quandoquidem, ut Juvenalis ait sat. IV.

—nihil est, quod credere de se
Non possit, cum laudatur Dis æqua potestas,

Plus quoque Joannes Sarisberiensis ait Policratici sui libro III. cap. IV. *Nihil est, quod credere de se non possit, cum laudatur, non modo Dis æqua potestas, sed quæcunque anima de fermento superbiæ intumescit.* Magna etiam est judicii imbecillitas in plebe, ut facilè tam eminenti loco constitutos æstimet supra sortem mortalium. Unde est, quòd, ut Augustinus ait in X. de Civitate Dei cap. IV. *multa de cultu divino honoribus deferuntur humanis humilitate nimiâ.* Denique & vulgus, & summates, & qui in his medium obtinent locum, facilè percellit metus, dum vident, apud tyrannos leviùs puniri in Deum peccantes, quàm in principes. Quod non alibi æque locum habuit, quàm apud Romanos Cæsares: ubi, ut Minucius in Octavio ait, *erat tutius per Jovis genium pejerare, quàm Regis.*

De hominum hoc cultu acturus, ordiar ab Asiaticis. Ubi primùm se offert Babylonius Nabuchodonosor: de quo nota historia ex Daniel. III. Paucis rem complexus Sulpicius Severus lib. II. Hist. *Nabuchodonosor, elatus rebus secundis, statuam sibi auream immensa magnitudinis posuit, adorarique eam, ut sacram effigiem, præcepit.* Puduit mandare, ut sibi sacrificarent

Digitized by Google

rent superstiti: jussit igitur sacra fieri statuæ suæ: quia non insolens esset, sic coli statuas regum. Defunctis hæ statui solent. Sed ambitio eo impulit, ut vivo idem sibi fieri vellet quemadmodum res clamat, & Isidorus Pelusiota ait lib. II. epist. CLXXVII. quæ ad Theodotum presbyterum.

A Babyloniis ut imperium, ita & consuetudo adorandi regis, transit ad Medos, in tantum, ut & reges colerent, sicut Deum ipsum. Persas vero à Medis eandem accepisse consuetudinem, auctor est Strabo l. XI. Unde Artabanus Persa sic Themistoclem affatur apud Plutarchum*: Ἡμῖν δὲ πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων κάλλιστος οὗτός ἐστι, τὸ τιμᾶν βασιλέα, καὶ προσκυνεῖν εἰκόνα θεοῦ, τοῦ τὰ πάντα σώζοντος. *Cùm verò multa sint nobis leges, ac præclara, tum vero pulcherrima est ista, quod regem veneramur, & adoramus; imaginem Dei omnia conservantis.* Cleo Alexandri adulator, apud Curtium lib. VIII, ait, *Persas non pie solum, sed etiam prudenter, reges suos inter Deos colere. Majestatem enim imperii salutis esse tutelam.* Idemque, eo Persarum exemplo, hortatus est Macedones ad cultum hunc præstandum Alexandro. Unde continuò antè legas: *Cleo, sicut præparatus erat sermonem cum admiratione laudum ejus instituit, merita deinde recensuit, quibus uno modo referri gratia possit, si quem intelligerent Deum esse, confiterentur, exigua thuris impensa tanta beneficia pensaturi.* De προσκυνήσει, quæ regibus Persicis solet exhiberi, varia veterum loca congessit Barnabas Brissonius lib. I. regni Persici. Ea inde peti malo, quam exscribere hoc loco. Tantum nunc illud dicam, hodieque Persas Regem suum honore prosequi divino. Ea de re sic M. Caspar, Soc. Jes. presbyter in Epistolis.. *Idem fertur de Xoa Persarum Imperatore, qui pro Deo à suis colitur. Aquam ex pelvi, ubi ille pedes lavit, religiosè, ut rem sanctã videlicet, & salutare morborum omnium medicamentum, sublatam reponunt. Dominus, qui cœlum terramq; fulciat, atque sustineat, appellatur.*

* in Themist.

Jam quanto in honore reges suos prosequi soleant Parthi, indicat Martialis l. X. ep. LXXII. ubi cum dixisset, desiisse tum Romæ morem colendi imperatorem, ut Dominum, Deumque, subjungit continuò:

Ad Parthos procul ite pileatos,
Et turpes, humilesque, supplicesque,
Pictorum sola basiate regum.

Deque iisdem, in minori item Asia Lydis, inque Africa Ægyptiis, non obscurè hoc ipsum innuit Maro in IV. Georg.

Præterea Regem non sic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Indus Hydaspes.
Observant.

Quem ad locum Servius adducit illud Sallustii: *Adeo illis* (gentibus) *ingenita est sanctitas regii nominis.* De Ægypto arguit, quod, ut idem Servius tradit in VIII. Æn. *Cleopatra sibi tantum adsumpserat, ut se Isin vellet videri;* At Isidos numine nil sanctius Ægyptiis.

Æthiopes itidem sub Ægypto publicè pro diis habent reges suos, ac privatim etiam alios, qui benefecerint. Strabo lib. XVII. Θεὸν δὲ νομίζουσι, τὸν μὲν ἀθάνατον, τοῦτον δ' εἶναι τὸν αἴτιον τῶν πάντων, τὸν δὲ θνητὸν, ἀνώνυμόν τινα, καὶ οὐ σαφῆ· ὡς δ' ἐπὶ πολὺ τοὺς εὐεργέτας, καὶ βασιλικοὺς θεοὺς νομίζουσι· καὶ τούτων τοὺς μὲν βασιλέας κοινοὺς ἁπάντων μὲν σωτῆρας καὶ φύλακας, τοὺς δ' ἰδιώτας, ἰδίως, τοῖς εὖ παθοῦσιν ὑπ' αὐτῶν. *Deum putant, alterum immortalem, qui rerum omnium causa sit, alterum mortalem, qui nomine careat, & non sit cognitu facilis: plerumque autem eos, à quibus beneficium acceperunt, & regios, pro diis habent: ac putant reges suos communes omnium servatores & custodes esse, ceteros verò, privatos eorum, quibus benefecerunt.* Loqui autem de regibus superstitibus, ostendunt quæ non multo ante legas: Σέβονται δ' ὡς θεοὺς τοὺς βασιλέας κατακλείστους ὄντας, καὶ οἰκουροὺς τὸ πλέον· *Reges colunt, ut Deos, qui fere clausi consident domi.* Cujus rei testis quoque Diodorus lib. III. Vide autem in allatis Strabonis verbis pro βασιλικοὺς, quod putò, signet purpuratos Regis, non scribendum sit βασιλεῖς, quandoquidem sic etiam in Epitome Strabonis, vel βασιλικοὺς θεοὺς corruptum sit ex βασιλεῖς ὡς θεοὺς regulos ut Deos.

Habemus & exemplum apud Libyas. Nam Psaphon, homo non magnæ rei, pro Deo à Libycis cultus, cum aves varias docuisset domi, Μέγας θεὸς Ψάφων, dimissæque illæ hoc in sylvis cecinissent: ut est apud Michaelem Apostolium*, & Arsenium Monembasiensem †. Ac simile conatu Anno Carthaginensis. Sed dispari successu. Nam dimissæ aves, canere oblitæ, quod captivæ didicerant, ad cantum rediere nativum: ut varia in Historia refert Ælianus lib. XIV. cap. XXX.

* Centuria 20. proverb. 100.
† in Apophthegmatis voce Ψάφων.

CAPUT XVII.

Mutia; & Lucullea, *festi dies ab Asiaticis instituti in honorem Mutii Scævolæ, & L. Luculli. De cultu Alexandri Magni, & super eo Atheniensium decretum, Spartanorum item: deque honore, quem habitum iere Græci, non Demetrio Poliorcetæ modo, sed etiam fœdis ejusce adulatoribus. Deque cultu Pyrrhi Epirotæ, & spleneticis ab eo miraculosè, ut creditum, sanatis. Ut Cæsar Augustus, dum viveret, pro Deo habitus sit Romanis: ac Horatius eum videri voluerit esse Mercurium, qui descenderit cœlis: deque arisilli erectis, & ἀποθεώσει, quam eidem scripsit Ovidius, & sacerdotibus ei dicatis, quos* Augustales *dixere. De cultu Tiberii, Caligulæ, Claudii, Domitiani, Cæsarum. Atque ut Christiani etiam imperatores, alio licet sensu, varias retinuerint formulas divinitatis à gentilibus introductas. Quâ mente* numi*nis appellatio sit attributa illis, qui divini numinis vicem obtinerent. Utrùm Germani Veledam habuerint pro Dea, an muliere divina: deque Rasdi seu Varasolo culta ab Hungaris. Item ut Callisthenes quoque, gentilis licet, hunc hominum cultum improbarit.*

A Barbaris ad Græcos venio, & Romanos. Primùm de Græcis videamus, qui Asiam habitarunt peninsulam. Ubi festos statuere dies Romanorum illis, qui justè sanctèque provinciam administrassent. Id factum fuit Q. Mutio Scævolæ. Unde Cicero in Verrem l. I I. *Mithridates in Asia, cum eam provinciam totam occupasset, Mutia non sustulit; hostis, & hostis in ceteris rebus nimis ferus & immanis: tamen honorem hominis, deorũ religione consecratum, violare noluit.* Meminit hujus festi & Asconius in Divinat. & in Verr. I I I. Itidem *Lucullea* instituerunt in honorem Luculli: quo de festo Plutarchus in Luculli vita, & Appianus de bello Mithridatico.

Jam in Europam navigemus. Satis est notum, ut Alexander magnus, non à Persis modò Deus voluerit haberi; sed suis etiam Macedonibus, & Græcorum aliis, qui hac parte Macedonibus erant faciliores. De Demade Atheniensi sic legas apud Ælianum Var. Hist. lib. v. cap. XII. Ἐκκλησίας οὔσης Ἀθήνησι παρελθὼν ὁ Δημάδης, ἐψηφίσατο θεὸν τὸν Ἀλέξανδρον τρισκαιδέκατον. *Convocatâ Atheniensium concione exsurgens Demades, decreto statuit, ut Alexander Deus esset decimustertius.* Hoc est, ut accessio fieret XII. Consentium. Quod tamen indignè adeò tulerunt Athenienses, ut iccirco centum talentis multarint Demadem. Argutè verò, ex gentis more, sic decrevere Spartani, Ἐπειδὴ Ἀλέξανδρος βούλεται θεὸς εἶναι, ἔστω θεός. *Quandoquidem Alexander vult esse Deus, esto Deus.* Memorat Ælianus lib. II. Var. Histor. cap. XIX.

Quomodo autem Athenienses adulati sint Demetrio Poliorcetæ, refert Clemens Alexandrinus Admonitione ad Gentes: Ὅπου γε καὶ ὅλα ἔθνη, καὶ πόλεις αὔτανδροι, κολακείαν ὑποδυόμεναι, ἐξευτελίζουσι τοὺς μύθους περὶ τῶν θεῶν, ἰσοθέους ἀνθρώπους καταχηματίζοντες ἑαυτούς, ὑπὸ δόξης τετυφωμένοι, ἐπιψηφίζονται τιμὰς ἑαυτοῖς ὑπερόγκους· νῦν μὲν τὸν Μακεδόνα τὸν ἐκ Πέλλης τὸν Ἀμύντου Φίλιππον, ἐν Κυνοσάργει νομοθετοῦντες προσκυνεῖν, τὴν κλεῖν κατεαγότα, καὶ τὸ σκέλος πεπηρωμένον, ὃς ἐξεκόπη τὸν ὀφθαλμόν· αὖθις δὲ τὸν Δημήτριον, θεὸν καὶ αὐτὸν ἀναγορεύοντες· καὶ ἔνθα μὲν ἀπέβη τοῦ ἵππου Ἀθήναζε εἰσιών, Καταιβάτου ἱερόν ἐστι Δημητρίου· βωμοὶ δὲ πανταχοῦ, καὶ γάμος ὑπὸ Ἀθηναίων αὐτῷ ὁ τῆς Ἀθηνᾶς ηὐτρεπίζετο· ὁ δὲ τὴν μὲν θεὸν ὑπερηφάνει, τὸ ἄγαλμα γῆμαι μὴ δυνάμενος· Λάμιαν δὲ τὴν ἑταίραν, εἰς Ἀκρόπολιν ἀνήει, καὶ τοῖς τῆς Ἀθηνᾶς ἐνεφύρετο παστοῖς, τῇ παλαιᾷ παρθένῳ τὰ τῆς νέας ἐπιδεικνὺς ἑταίρας σχήματα. *Cùm etiam integræ gentes, & cum ipsis viris urbes, adulationem ientes, sermones de Diis viles & contemptos reddant, homines seipsos efficientes, Diis æquales, inflati à gloria, immodicos sibi honores decernentes: nunc quidem Macedonem Pellæum, Amyntoris filium, Philippum, in Cynosarge adorandum decernentes; cui & fractus erat jugulus, & fracta tibia; cui fuerat excũsus oculus: & rursus Demetrium ipsum quoque Deum vocantes, & ubi is ex equo descendit Athenas ingrediens, est templum Demetrij Descensoris. Ubiq; autem aræ, & nuptiæ, Minervæ ei parabantur ab Athe-*

Digitized by Google

Atheniensibus. Ille autem deam quidem despiciebat, cum non posset nubere imagini: sed cum Lamia meretrice adscendit in arcem, & in Minerva thalamo volutabatur, veteri virgini, meretricis juvenis figuras & habitus ostendens. Nec solùm sic assentati sunt Demetrio, sed ejus etiam adulatoribus tribus. Nam & his divinos decrevere honores, ut ex vigesimo historiarum Democratis prodit Athenæus lib. IV. Nomen illis Buricho, Adimanti, & Oxythemidi; quibus statuisse ait: & βωμοὺς, & ἡρῷα, & σπονδάς, *& aras, & sacella, & sacra.*

Pyrrho quoque, Epirotarum regi inclyto, divinus honos habebatur. Credebatur autem mederi liene laborantibus, modò gallum offerrent gallinaceum, velut Æsculapio alteri, ac lienem dextro pede leniter pressisset. Nulli ille hoc beneficium, nec egentissimo, negabat: gallum quoque, qui, sacrificio peracto ei offerebatur, velut præmium accipiebat lubens. Censeo equidem, de restitutis hoc pacto spleneticis, figmentum fuisse eorum, qui adularentur Regi: vel si qui verè liberati sint morbo, provenisse hoc ab ingenti fiducia, quam in Pyrrho reponerent: ut pleniùs dicemus, ubi ad Deam Opinionem fuerit deventum. Hæc de Græcis.

Apud Romanos divino primus honore, dum viveret, affectus est Augustus. Maro Ecl. I.

Namque erit ille mihi semper Deus: illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.

Ubi Servius: *Semper, id est, post mortem, & dum vivit. Alii imperatores post mortem in numerum referuntur Deorum: Augustus templa vivus emeruit.* Horatius lib. III. od. III.

Hac arte Pollux, & vagus Hercules
Innixus, arces attigit igneas:
Quos inter Augustus recumbens,
Purpureo bibit ore nectar.

Et od. V. *— Præsens divus habebitur*
Augustus, Item lib. II. epist. I.
Præsenti tibi maturos largimur honores,
Jurandasque tuum per nomen ponimus aras.*

* *Nisi enim Barthio malis,* numen. *Sed omnino per no*men Augusti *ipse intelligitur Augustus: ut* nomen Romanum *pro* Romanis. Tuum *igitur* nomen, *id est,* te.

Quin idem, ut fœdè satis adduletur Augusto, videri eum vult esse ipsum Mercurium, cœloque descendisse formâ indutum humanâ: eoque, ubi mortale hoc corpus deponere volet, non tam iturum in cœlum, quàm rediturum: quòd ut serò fiat, exoptat. Sic enim scribit†:

Sive mutata juvenem figurâ
Ales in terris imitaris, almæ
Filius Maiæ, patiens vocari
Cæsaris ultor:

† *lib. I. od. 2.*

Serus

Serus in cœlum redeas, diuque
Lætus intersis populo Quirini.

Primitus tamen ea fuit Augusti modestia, ut nullum pateretur Romæ sibi templum exstrui: imò ne in provinciis quidem, nisi pariter nomine Romæ, & suo: uti est apud Tranquillum in vita ejus cap. LII. Sed paullatim, ut solet, crevit ambitio. Itaque Lugduni, eodem Tranquillo* teste ara Augusto erecta est, Julo Antonio, & Fabio Africano, consulibus, eo ipso die, quo natus est Claudius imperator: Narbone item in foro constituta ei fuit ara, T. Statilio Tauro, & M. Æmilio Lepido coss. Quibus diebus, & quomodo ejus numini supplicandum fuerit, & hostiæ immolandæ, marmoreæ docet tabulæ inscriptio: quam habes in Collectaneis Inscriptionum Gruterianis Pag. CCXXIX.

Imò Augusti, superstitis inquam, ἀποθέωσιν ‡ scripsit Ovidius: ut ipse refert in IV. de Ponto eleg. VII. & IX. Ab eadem est caussa, quod apud Propertium legas, libro III. eleg. III.

Arma Deus Cæsar dites meditatur ad Indos.

Sacerdotes ejus dicti sunt *Augustales*: qui genium viventis adorabant in compitis: dabantur autem huic cultui homines libertini. De Tiberio Cæsare sic Scribonius Largus epistolâ ad Julium Callistum: *Tradendo scripta mea medicinalia Deo meo Cæsari.* Ita habet cùm Paulina Ruellii editio, tum Basileensis Cratandri: unde perperam illud *Deo* rejecere posteriores.

De C. Cæsare Caligula sic Tranquillus lib. IV. cap. XXII. *Templum etiam numini suo proprium, & sacerdotes, & excogitatissimas hostias instituit. In templo simulacrum stabat aureum iconicum. Amiciebaturque quotidie veste quali ipse uteretur.* De eodem Cajo Cæsare, ut superstite, sic loquitur L. Seneca libro de Tranquillitate animæ cap. IV. *Nec jam procul erat tumulus, in quo Cæsari Deo nostro fiebat quotidianum sacrum.*

Claudius etiam vivus in Britannia cultus est pro Deo. Unde ad illum poeta ejus temporis † sic scribit:

Oceanusque tuas ultra se respicit aras,
Qui finis mundo est, non erit imperio.

Seneca in ἀποκολοκυντώσει: *Parum est, quod templum in Britannia habet: quod nunc* (Lips. *hunc*) *barbari colunt, & ut Deum orant.* Tacitus in XIV. Annal. *Ad hæc templum Divo Claudio constitutum adspiciebatur, delectique sacerdotes, specie religionis, omnes fortunas effundebant.*

Domitiani impudentia longè est notissima: de qua Tranquillus in ejus vita cap. XIII. *Pari arrogantiâ, cum procuratorum suorum nomine formalem dictaret epistolam, sic cœpit: Deus & Dominus noster sic fieri jubet.* Quomodo & eum appellat Martialis lib. V. epist. VIII.

* in Claudio cap. 2.

‡ consecrationem.

† lib. 2. epigrammatum, & poematiorum veterum, pag. 60. ed. Paris. an. 1590

Edictum Domini Deique nostri.

Mirum vero sub Christianis imperatoribus, etsi gentilem illum non admitterent cultum, modos tamen loquendi esse reservatos, nempe ne eorum vilesceret auctoritas, qui Dei vicem obtinerent inter homines. Hinc Amulinus, proconsul Africæ, epist. ad Constantinum M. apud B. Augustinum epist. LXVIII. *Scripta Cœlestia Majestatis vestræ accepta, atque adorata.* Ac similiter Latinus Pacatus panegyrico, quē dixit Theodosio: *Deum dedit Hispania, quem videmus.* Et Claudianus præfat. de tertio Honorii consulatu:

Me quoque Pieriis tentatum sæpius antris
Audet magna suo mittere Roma Deo.

Symmachus lib. x. epist. XXI. quæ ad Theodosium, & Arcadium Augustos: *Præcipua quidem beneficia numinis vestri populus Romanus exspectat, Divi imperatores. Sed ea jam quasi debita repetit, quæ æternitas vestra sponte promisit.* Dixeris, non placuisse talia imperatoribus Christianis. Imò secus est: quando de sese sic ipsi loquuntur. Sic *Nostram divinitatem* dixere Theodosius & Valentinianus AA, L. III. Cod. de summ. Trinit. ac eadem lege. Et, *Nostrum divinum præceptum.* Honorius item, & Theodosius de se, *nostrum numen,* inquiunt L. VIII & IX. Cod. de sacrosanctis Ecclesiis. Videas & imperatores jussionem suam vocare, nunc *cœleste oraculum*; ut L. X. Cod. de Sacrosanct. Eccl. nunc *sacrum oraculum.* ut L. V. Cod. Si contra jus, vel utilit. publ. nunc *divinum verbum*; ut L. II. Cod. de Mandat. Princip. Suntque alia id genus in eorum edictis complura. Verum enimvero non propriè sic loquuntur, quomodo hæc soli conveniunt Numini supremo: sed solùm κατὰ μεταφοράν, quatenus vicem Dei obeunt in terris. Unde Theodosius ipse in Theodos. Cod. L. XV. tit. IV. *Siquando nostræ statuæ, vel imagines, eriguntur, seu diebus, ut adsolet, festis, sive communibus: adsit Judex, sine adorationis ambitioso fastigio, ut ornamentum diei, vel loco, & nostræ recordationi, sui probet accessisse præsentiam. Ludis quoque simulachra proposita tantum in animis concurrentum, mentisq; secretis, nostrum numen, & laudes vigere demonstrent. Excedens cultura hominum dignitatem supremo Numini reservetur.* Ubi clarè videmus, distingui inter cultum convenientem numini imperatoris, & illum, humanam qui excedit culturam, numinique convenit supremo. Et sanè *numen* naturâ suâ idem est ac *nutus*; ut *momen*, ex quo *momentum*, idem ac *motus*, *augmen*, unde *augmentum*, idem ac *auctus*; parque ratio in aliis. Hæc caussa est, cur διακριτικῶς* dicamus, *numen divinum.* Sed quod ἁπλῶς† *numen* pro divino numine dicimus, id fit κατ᾽ ἀντονομασίαν‡. Quod verò ad Dei nomen, id satis constat in Scripturis sæpius tribui hominibus in dignitate constitutis: ut Exod. VII. 1 & XXII. 8. item 1. Sam. XXVIII. 13. Psal. XLVII. 10. & LXXXII. 6. Joan. X. 34. Fit hoc ob communicatam quodammodo potestatem Dei: ita ut jus dicentes Deum repræsentent, velut imago ejus. Unde Corippus Africanus in laudem Justini Augusti Junioris lib. II.

Terrarum Dominis Christus dedit omnia posse,
Ille est omnipotens, hic omnipotentis imago.

Jam à Romanis ad Europæorum eos veniamus, quos illi, pro fastu suo, *barbaros* vocitabant. Qualis Germanorum natio, cui feminæ etiam pro Deabus

* *distinctionis ergo.*
† *simpliciter.*
‡ *per figuram, qua generale vocabulum pro excellentiori specie accipitur.*

Deabus habitæ creduntur, propter illud Taciti lib. IV. Historiarum: *Mummius Lupercus, legatus legionis, inter dona missus Velleda. Ea virgo, nationis Bructeræ, latè imperitabat, vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas, & augescente superstitione arbitrentur deas.* Sed non de nihilo est, quod ait *augescente superstitione.* Quasi dicat, tandem id fieri in animis quorundã imperitiorum, quales præ cæteris sunt superstitiosi. Ideo alibi ait, *plerosq;* sic desipere. Ut satis liqueat, non eam fuisse opinionem omnium, vel majoris partis. Locus, quem dixi, ac quo item pro Diis habitas adstruunt est libro de moribus Germanorum: *Inesse etiam sanctum aliquid, & providum* (feminis) *putant: nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt. Vidimus sub divo Vespasiano Velledam, diu apud plerosq; numinis loco habitam. Sed & olim Auriniam, & complures alias, venerati sunt, non adulatione, nec tanquam facerent Deas.* Mihi verborum Taciti hæc potius mens videtur, Germanos pro Apollinari, & similibus oraculis, consuluisse virgines, vel feminas, quibus divini aliquid inesse existimarent. At pro deabus iccirco habitas non dicit, imò disertim negat. Solùm igitur hoc voluit, habitas esse pro vatibus, ac divinis. Quomodo & accipi oportet verba illa Dionis in ἐκλογαῖς περὶ πρεσβειῶν, à Fulvio Ursino editis, fragmento XLIX. Ὅτι Μάσυος ὁ Ναζαμόνων βασιλεὺς, καὶ Γαύνα παρθένος ἡ μετὰ τὴν Βελήδαν ἐν Κελτικῇ θειάζουσα, ἦλθον πρὸς τὸν Δομιτιανὸν, καὶ τιμῆς παρ' αὐτοῦ τυχόντες, ἐπανεκομίσθησαν· *Masyus Nasamonum rex, & Gauna virgo, quæ post Veledam in Celtica sive Germania, furore fuit afflata divino, ad Domitianum venerunt, honoreq; ab eo affecti, domum sunt reversi.* Fulvius monet, verba illa, καὶ τὴν Βελήδαν corrupta videri. Credo, non occurrebat illi Veleda Tacito memorata, uti & Statio Papinio, ex quo discimus, captam esse postea, ductamque in triumphum. Locus est lib. I. Silvarum, Soteriis pro Rutilio Gallico:

— Arctoas acies, Rhenumque rebellem.
Captivæque preces Veledæ.

Et sanè poetæ ejus verba non esse hac parte corrupta, fidem etiam fecerit Suidas in Θειάζουσα: ubi hunc Dionis locum, sed, ut solet, præterito scriptoris nomine, adducit, planè similiter, nisi quòd pro Μάσυος, habet Μίσυος, pro Ναζαμόνων, Σεννόνων, pro Γαύνα, Γάννα, & pro μετὰ τὴν Βελήδαν, quod est, *post Veledam*, μετὰ τῆς Βελήδας, *cum Beleda.* Quæ nihil faciunt ad summam rei. Solùm pro, Σεννόνων rescribe Σεμνόνων: qui ad Albim, testibus Strabone, Tacito, Ptolemæo, Zosimo, imò & Vellejo.

Post Germanos etiam consideremus Hungaros: de quibus M. Joannes de Thvvrocz in Chronicis Hungaricis parte II. cap. XXXIX refert, ut Janus, filius Vathæ de castro Beli, qui primus Hungarorum dæmoniis se dedicarat, pro Dea coluerit Rasdi, quæ capta à Christiano rege Bela, carcereque conclusa fuit, usque dum proprios comedens pedes moreretur.

Quam verò Thvvroczius nuncupat *Rasdi*: eam Antonius Bonfinius lib. XII.* rerum Hungaricarum *Varasolo* appellat.

*pag. 223. v. 45. edit. Oporiniana.

Atque hæc de cultu hominem cœlestes honores usurpantium in terris: quos egregiè refellit Callisthenes, apud Curtium quidem lib. VIII. disserens adversus Cleonem: apud Arrianum autem in IV. Anaxarcho respondens.

CAPUT XVIII.

Transitur ad hominis Naturam, nos deducentem ad Deum Creatorem. Quid per calorem nativum, & humidum radicale, intelligatur. Cujus temperamenti homines vitam ducant vitalem magis. Inter caussas vitæ substantiales externas primus locus datus aëri, & qualis aer noceat. Cur ingenio Australes, Septentrionales robore præstent. Quando largius assumi conveniat alimentū. Quam noxia sit retentio eorum, quæ excernimus: ac in his seminis genitalis. Sudor tale excrementum est concoctionis tertiæ, quale urina est in secunda. Insensilis perspiratio quàm vitæ sit necessaria, & contrarium ejus, quod ἀδιαπνευςίαν vocant, quàm noxium sit, & quibus à caussis proveniat, & quo indicio deprehendatur.

OStendimus, ut homines, etiam dum in terris agerent, sint habiti pro Diis. Nunc aperiam, ut homo cognitione sui perducatur in amorem & cultum veri numinis, quod eum fecit. Tria autem præcipuè sunt, quibus Deus beneficentiam ostenderit erga omne genus humanum, vita, sensus, & uterque λόγος, sive ratio, & oratio.

Vitam an etiam fossilia habeant, postea fortasse videbimus. Illud quidem inter philosophos convenit, esse eam homini non cum mutis modo animantibus, sed cum plantis etiam, communem: sic tamen, ut clariùs & excellentiùs ea relucet in homine, qui omnium est viventium mensura.

Vita (quæ à Græco βιῶν, seu Doricè βιῶα, sic dicitur) est conjunctio animæ cum corpore: ut sit modus existentiæ, nec à vivo differat, nisi ut modus, & res. Fit hæc conjunctio vinculo caloris nativi, & humoris radicalis. Caloris autem nativi nomine non eum modò, qui nobis ab ortu ipso inest, sed illum quoque complector, qui in animantibus quotidie ex corde, velut fonte, in reliqua influit membra. Itidem per humorem radicalem intelligo tum primogenium, quem à parentibus habemus, tum influentem, qui ex benigniori alimentorum succo nascitur. Humidum convenit esse non aquosum, ac tenue, sed aerium, pingue, & bene compactum. Calidum item, non igneum, & acre, esse oportet, sed benignum, & blandum. Hujusmodi temperamentum magis reperias in sanguineis: ac propterea per se magis sunt vivaces. Sed per accidens fit, ut sæpe aliis celeriùs

celeriùs discedant. Quemadmodum si nimis indulserint Veneri, & Baccho, quæ naturam nimis debilitant. Proximum post eum locum obtinent cholerici, qui minùs sunt vivaces sanguineis, quia calor eorum est igneus, non blandus. Ab cholericis item vincuntur phlegmatici, quia parum his est calidi nativi, at humor est copiosus, neque is aereus, sed aqueus. Minimè omnium vivaces sunt melancholici, quia cum vita in calido, & humido consistat, hi temperamento sunt frigido, & sicco. Temperamentum autem intellige non illud Arithmeticæ proportionis, quod vocant æquale ad pondus: sed proportionis Geometricæ, ubi qualitas una majori est gradu, quam altera: nec eo minus est commoda temperies, quia talis dispositio tali convenit naturæ.

Nec tamen longitudo, aut brevitas vitæ, solùm ab interiori temperie dependet, sed etiam ab caussis externis: quarum aliæ substantiæ sint aliæ accidentia duntaxat. Substantiæ sunt triplices, aer, alimentum, excrementum. Quorum singulis attributa à Deo vis juvandi, & lædendi.

Aer conducit moderatè calidus, purus: & ventilatus. Nam, nisi moveatur, putrescit. Frigidus admodum per se nocet, prodest tamen per accidens populis Septentrionalibus: quippe & robustis, & vivacibus magis: idque quia frigore aëris sic calor constringatur nativus, ut non dissipetur. Ac propterea earum etiam regionum arbores sunt aliis proceriores, & aptiores ædificiis. Fere tamen ingenio aer iste frigidus obest, unde communis est opinio, gentes Septentrionales magis parandis esse imperiis idoneas, quam conservandis.

Alterum erat alimentum, quod à calore innato attenuatum, & immutatum, in sanguinem, & vires, transit. Tantum ne sit vel alienum à corporibus nostris, ut venena: vel immoderatum, quale non reficit, sed opprimit vires: vel varium, cujusmodi expetitur à stamochis fastidientibus, sed non citra noxam, quia turbulenta, & inæquali concoctione inquinat magis, quàm alit: vel denique ne non suo sit ordine adsumptum, cùm multum quoque referat, ne ea, quæ tardius concoquuntur, prius comedantur illis, quæ facilè putrescunt. Tempus etiam anni est considerandum. Æstate enim parcior convenit cibus, quia tum dispergitur calor innatus. Hieme conceditur largior, quia tum calor ab externo frigore interius pulsus cibum melius & concoquit, & digerit. Æstate item amplius bibitur, quia aer siccior siticulosos reddit. Hieme convenit meracius, quo membra exteriori frigore torpentia calore vini intepescant. Similiter ætatis faciendum discrimen. Dum corpus incrementum capit, plus alimoniæ requirit. Uti & si laboribus exerceatur corpus. Multum quoque refert, quanto adsueverimus, cùm subita etiam in melius commutatio noxia esse soleat.

Exemplo, præter alios, nobis ante hos annos xxv. clarissimus, & amœnissimi vir ingenii, Dominicus Baudius fuit, qui multo fecisset sapientius, si, majori vitæ parte immodico adsuetus mero, non derepente, sed paullatim, genium defrudasset.

Quid quod non ab alimentis modo, sed excernendis etiam, dependeat vita? Sic meminimus, Senatorem amplissimum, & nobis, dum viveret, amicissimum, lotio retento, paucos intra dies decessisse. Celsi quoque est l. I. c. III. *Ex ventre suppresso inflammationes, capitis dolores, aliaq; superioris partis mala increscunt.* De retentione seminis notum vel exemplo Michaelis Verini, de quo Politianus: *Ne se pollueret, maluit ille mori.*

Sed hac parte, ut tempora nunc sunt, peccari neutiquam solet. Contra fit plurimùm, ut (quemadmodum ait Tullius in Catone) *libidinosa intemperansq; adolescentia effœtum corpus tradat senectuti.* Nec obscura est ratio. Quippe immoderata Venus, & calorem justo magis auget in jecore, & renibus: & ob meatus potentiores resolvit spiritus in corde, cerebro, & stomacho. Hinc in jecore sanguis fit nimis biliosus: in renibus oritur nephritis: in corde & artubus palpitatio, & ab eadem caussa deliquium animi: à cerebro, catarrhi: in stomacho, cruditas, & variæ hinc obstructiones, æstate imprimis, quia cibus tum difficiliùs concoquitur, & digeritur. Oculi quoque læduntur, quia vocatur ab iis spirituum copia: oculorum tunicæ indurantur, meatus vix pervii fiunt. Quæ omnia singulos spectant: sed præcipuè senes, quos Venus frigidiores, & quia transpirationem impediat, graviores plurimum reddit. Ac propterea utile est attendere etiam quomodo quis affectus sit post Venerem, & somnum. Si post ea consequatur corporis lassitudo, respiratio difficilis, & pro agilitate corporis, gravitas ejus major: indicium habemus, plus Venere esse ablatum, quam accesserit somno.

Etiam ad excrementa pertinent sudor, & insensile illud, quod perspiratur. De sudore nemo, quod dixi, mirabitur, nisi idem miretur de urina. Nam, ut Galenus ait in decimo de simplicium medicamentorum facultatibus: Ἱδρὼς, ἕν τι καὶ τοῦτο τῶν ἐν σώματι τῶν ζώων γιγνομένων ὑγρῶν, ὕλην τε τὴν αὐτὴν ἔχει, τὸν τρόπον γενέσεως τὸν αὐτὸν τοῖς οὔροις. Ἐκ γὰρ τῆς πινομένης ὑγρότητος ἡ γένεσις ἀμφοτέρων ἐστὶ, θερμαινομένης τε ἅμα κατὰ τὸ σῶμα, καί τι χολώδους οὐσίας προσλαμβανούσης. Ἐπὶ πλέον γὰρ ὁ ἱδρὼς κατείργασται, διεξεληλυθὼς ἄχρι τοῦ δέρματος ἅπαντα τὰ μεταξὺ μόρια. *Sudor, & hic unus est humorum in corpore provenientium humano, eandem & materiam habens, & generationis modum, ac urina. Siquidem uterque generatur ex eo, quem bibimus, humore, calefacto in corpore, & biliosæ aliquid substantiæ adepto. Attamen sudor magis est elaboratus, quia, transmissis partibus omnibus, ad cutem usque pervenit.* Ut igitur urina Lucre-

Digitized by Google

tio * *saccatus corporis humor* dicitur: ita & sudor est liquor colatus serosi illius humoris, qui sanguini miscetur, & præcipuè à spiritu irruente propelli foras solet. * lib. 4. vers. 1022.

Insensile, quod perspiratur, partim per os abit, partim per poros, cum corpus nassæ instar se habeat, nisi quòd foramina ejus sint valde exigua. Per os non ultra selibram exspiratur, quod arguunt guttæ speculo ori opposito affusæ. Sed per poros, si de die adsumptus sit cibus octo librarum, transpirabitur plùs minùs libris quinque. Nempe ut plurimum. Neque enim certi aliquid hic præscribi possit, quia omne hoc variat pro ratione naturæ, ætatis, regionis, ciborum, & similium. Sunt verò ejus, quod transpiratur partes duæ: una levior, quæ, simulac transpirata est, evolat: gravior altera, quæ emissa obsidet corpus, ac materies est pediculorum, & caussa contagionis in una cubantibus. Quod si insensilis transpiratio cesset (ἀδιαπνευστίαν Græcè dixeris) putrescunt humores, unde varia morborum genera. Provenit hoc malum ab aere frigido, præsertim si frigeamus, dum somnum capimus: item oritur à cibis crassis, & viscosis, vel si negligatur omne corporis exercitium, vel valida corpora diu nimis abstineant Venere. Retentæ autem transpirationis est argumentum, si corporis pondus solito magis auxerit, nec tamen vel plus solito adsumptum sit alimenti, vel plus retentum sit excrementi. Sed omne hoc argumentum qui accuratius nosse volet, adeat Sanctorium Sanctorii in Statica sua Medicina. *

Denique ad excrementa etiam pertinent flatus ventris: unde Stoicorum † erat opinio, non minùs eos liberos, quàm ructus esse oportere. Quale quidem de iis edictum meditatus fuerit Claudius Cæsar, in ejus vita dicet Tranquillus‡.

*Venetiis edita anno 1614.

†Cicero lib. 9. epistolarum, ea qua incipit, Amo verecundiam.

‡cap. 32.

CAPUT XIX.

Quantum ad vitam prosint exercitia corporis. Interim dispiciendum esse, ne vel à cibo nos multum exerceamus: vel alias etiam, ne nimis vehemens sit exercitium, vel ne post lassitudinem aquis natemus gelidis, aut frigidæ potui indulgeamus. Dii palæstrici, Mercurius, Apollo, Hercules, Castor. Labor inter Deos inferos. Quies Dea erat Romanis: fanum ejus fuisse extra portam Exquilinam, ut docuit Strabo, non Collinam, quæ mens fuit Augustini. Cur Romani, cùm Quietem pro numine colerent, non tamen ei publicè sacrificarint. Orcus Quietalis. *Somni bona, & Affectuum, eo attinguntur duntaxat, quia de illis inferiùs agetur.*

DE corporibus iis vidimus, quibus vel assumendis, vel excernendis, vita conservatur humana. Ab hisce caussis, quas substantiales nuncupant, confero me ad accidentales: ut sunt motus, & quies, somnus, & vigilia,

gilia, varii item affectus animorum. Singulorum ex istis maxima à Deo data est vis in vita, vel tuenda, vel destruenda.

Motus enim, sive exercitium, torpentem in nobis excitat calorem, coque & spiritus reddit vegetos, & alacres: atque ut ventilatio paleas è tritico, & spicas inanes, flatu dispellit: ita exercitatio quoque fugat noxios è corpore humores. Quâ similitudine hoc ipsum illustrat Lucianus de Gymnastica. Atque idem Galenus indicat lib. I. περὶ ὑγιεινῶν· Γυμνάσια δύναται τὰ περιττώματα λύειν, καὶ διὰ τῶν πόρων ἐκκενοῦν· *Exercitationes possunt superflua discutere, & per meatus evacuare.* † lib. 2. cap. 3. Imò, Vegetio† auctore, *Res militaris periti plus quotidiana armorum exercitia ad sanitatem militum putarunt prodesse, quam medicos.* ‡ lib. 2. Propterea & Socrates sæpius, Laërtio‡ teste, saltitabat, gnarus, uti aquæ desides putrescunt, ita & corpora nostra corrumpi otio atque ignavia. Quod egregiè Ovidius expressit in sexta missarum de Ponto elegiâ:

Cernis ut ignavum corrumpant otia corpus?
Ut capiant vitium ni moveantur aquæ?

Imò de ingenio sic idem in quincto Tristium eleg. XII.

Adde quòd ingenium longâ rubigine læsum
Torpet, & est multò, quàm fuit antè, minus.

Tantùm attendatur, quando quis se exerceat, & quantopere, & ut pòst se componere debeat. De primo sic Hippocratres lib. VI. Epidem. lect. IV. aphoris. ult. Πόνοι σιτίων ἡγείσθωσαν· *Labores antecedant cibos.* Alioqui labore calor dissipatur per corpus, & à stomacho ad exteriora vocatus, concoctionem impedit, unde corpus crudis repletur humoribus. De altero cavendum illud, ne immoderata sint exercitia, quæ humidum radicale exsiccant: * lib. 3. de Ira cap. 9. imò, ut Seneca* scribit, *consumunt, quicquid in nobis mite placidumque est, & acria concitant.* Jam, quod tertium spectat, exercitio lassis videndum, ne aquis natent gelidis; quod in ingens vitæ periculum conjecit Alexandrum, ut est apud Curtium in tertio: vel frigidam avidius bibant, quod tantopere damno fuit exercitui Pompeji ad Cambysen amnem: quemadmodum est apud Dionem lib. XXXVII.

Cùm autem plurima sint bona moderati laboris, nullum tamen in Diis meruit locum, ne ille quidem palæstricus. Sed palæstritæ coluere Mercurium, Herculem, & Castorem. Unde Tertullianus lib. de Spectaculis cap. IX. *Sed & gymnicas artes Castorum, & Herculum, & Mercuriorum disciplina prodiderunt.* Hinc Ἑρμῆς Ἐναγώνιος Pindaro Pyth. od. II. & Ἀγώνιος Isthm. od. I. antistr. IV. Imò Mercurio, & Herculi, commune in stadio ‡ in Arcadicis. templum posuere Arcades, teste Pausania‡. Illustre quoque illud Salviani lib. IV. de Gubernatione Dei: *Colitur & honoratur Minerva in gymnasiis,*

Venus

Venus in theatris, Neptunus in circis, Mars in arenis, Mercurius in palæstris. Sed & Apollo Ἐναγώνιος colebatur; ut videre est ex Plutarcho in VIII. Sympos. Luciano in Anacharside, & aliis. Vide sis, quæ de Diis palæstræ præsidibus tradita sunt Petro Fabro Agonistici lib. I. cap. XVI, & XVII.

Sed ut Labor ille non esset in Diis, qui fieret, ut morbum effugiamus, ac robustissimus, atque agiles; quos gymnasticæ fines facit Aristoteles in VIII. Politicôn, & Galenus in III. Hygieinôn: is tamen labor, qui suscipitur ad fugiendam famem, & egestatem, relatus in Deos fuit; sed à poetis, nec nisi inter numina infera: unde Maro collocat ante Orci vestibulum; ubi & Famem, & Egestatem, & ferreos Eumenidum sive Furiarum thalamos constituit, Contentionis filius, Noctis nepos, dicitur Hesiodo. Sic enim ille in Theogonia *:

Αὐτὰρ Ἔρις συγερὴ τίκε μὲν Πόνον ἀλγινόεντα.

Sententiam sic expresseris: *Sed peperit durum Contentio dira Laborem.* Ubi, cujusmodi Labor intelligatur, indicat, quòd ei fratres tribuat Prælia, Cædes, Mendacium, Legum contemtum, Pejurium: ad cujusmodi sæpe adigi homines videas egestate, & ærumnabilis laboris fuga. De Labore satis.

At Quies (quæ, secundùm Aristotelem †, privatio est motus in eo, quod moveri est idoneum) pro Dea ab ipsis habita est Romanis. Ejus fanum fuit in via Labicana, teste Livio in IV. *Cùm, inquit, hæc agerentur, jam consul Labicanâ ad fanum Quietis erat.* Via hæc Labicana à porta Exquilina stadiis CXX, hoc est XV. miliaribus, ducebat Labicum, vetus oppidum, sed jam Strabonis ætate dirutum: ut legere apud eum est lib. V. Sanctus tamen Augustinus lib. IV. de Civit. Dei cap. XVI, ait, Quietem fanum habuisse extra portam Collinam. Atqui inter portam Exquilinam, quæ nunc vocatur Divi Laurentii, & Collinam, quæ dicitur Salaria, interjecta erat porta Viminalis, quæ nunc B. Agnetæ. Omnino Straboni hac parte potiùs accessero, quàm magno Hipponensium antistiti. Ait idem antistes, non solere Quieti publicè sacra fieri: & causam adducit geminam, quarum una est, quia populus Romanus esset inquies. Num hoc voluit, fuisse amantiorem belli, quàm pacis? Utcunque est, censeo eò sacra ejus publicè neglecta, quia segnium videretur, amare quietem magis, quàm laborem: tum etiam quòd quies propria sit mortuorum; unde *quieti* pro *defunctis* apud Maronem in IV. Æn. ‡ & Orcus, quia omnibus afferat quietem, est *Quietalis* * dictus; ut constat ex Festo. Notum illud poetæ Sulmonensis †:

Longa quiescendi tempora Fata dabunt.

Sed verisimile est, eos, qui Quietem inter Numina retulerunt, illam potiùs causam spectâsse, qua honestè gravia diffinduntur negotia, ut sic vita proro-

Kkkkk getur,

* vers. 226.

† lib. 5. Natur. Auscult. cap 6 sive aliis 8.

‡ vers 379.

* sic rectè est in MSo pro Quietalus.

† lib 2. Amor. eleg. 9.

getur, & edulcetur. De qua luculentè Seneca libro de Tranquillitate Animi cap. xv. Merebatur locus adscribi; sed prolixior est: & quid istoc opus, quando sapiens ille Hispanus manibus omniū viritim teritur; sanè debet?

Sequitur Somnus; cujus multa item bona, dummodo cum aliquo post cibum intervallo, non saturi mox capiamus. Alioqui crudo cibo vis gravatur concoctrix, ac spiritus opprimitur, haut aliter ac si natantibus onera appendas. Ut juvet quoque, assumendus est, non ad socordiam; sed ad medicinam. Nimius enim extinguit calorem nativum; unde animi pariter, ac corporis torpor. Ut verò Somnus in Deos quoque sit relatus, in Affectionibus corporum dicetur.

Denique & affectus sunt idonei vel producere, vel corripere vitam. Plurimùm enim ad longævitatem confert animus tranquillus, ac serenus. Tristitia quippe cum metu constringit fibras, atque ita exsiccat humorem corporis nativum; haut secus ac, si compresseris spongiam, prope omnis inde exstillat liquor. Sed de Affectibus inferiùs majori curâ erit dicendum: ubi bona, malaque Affectuum exponam, & ut propter eam vim illis sit attributus in Diis locus.

CAPUT XX.

Quomodo Varro dimensus sit hominis ætates. Qui μελλέφηβοι ἔφηβοι ἐξέφηβοι, & quam laxè Homerus vocabulo ἥβης utatur, Maro item juventutis. Hebe, *sive* Juventas *Dea, Jovi à poculis. Etiam apud Romanos Juventutis templum fuit.* Bona ætas, *pro* juventute; *ut* mala *pro* senectute. *Senectus poetis numē, sed inferum; & causa ejus. Ut Solon per septenarios distinxerit ætates. De climactericis nobilioribus tribus: uno, qui resultat ex annis septies septenis, altero, qui ex novies novenis; tertio, qui ex septies novenis seu novies septenis. Ut septenarius corpus, novenarius animum sit creditus immutare ac ille propterea Apollini, corporis medico, hic Musis, quæ animæ medentur, fuerit sacratus: atq́, ut Platoni, quia exactis annis novies novenis mortuus esset, à Magis fuerit sacrificatum. Alii item, qui eâ ætate decesserint. Cur aliqui, anni sexagesimi tertii minorem esse potentiam existiment, quàm quadragesimi noni, vel octogesimi primi. Quo anno ætatis decesserit Aristoteles. Climactericos non esse Christianis extimescendos. Cujusmodi separatio animæ intelligatur, cum Mors definitur: eaq́, occasione locus in Actis Apostolicis enarratus. Mors alia naturalis, alia violenta; & ut hæc fiat per μαράνσιν, aut βίαν; & varia utriusque genera.* Decrepitis *unde nomen. Cur naturalis mors nullum, vel exiguum adferat dolorem. Quare exitialis sit halitus carbonum accensorum cubiculo concluso. De morte Catuli, & Cæsaris Joviani. Quæ de causa cicuta homi-*

hominem exstinguat. De morte Diogenis Cynici, & scurræ Veneti. Ut plantæ vel æstu, vel frigore nimio, exarescant. Mors poetis Dea, cui & sacrificatum: deque ara ejus apud Gaditanos.

HÆc de caussis vitæ. Duratio verò ejus propter mutationes, quæ certis contingunt intervallis, in varias distinguitur ætates. Quam diversas autem vias institerint veteres in spatiis hisce dimetiendis, accuratè dicet Censorinus de die natali cap. XIV. Inter alia commemorat doctissimi Varronis opinionem: cui impubes sunt usque ad annum decimumquintum; adolescentes inde usque ad trigesimum; hinc juvenes usque ad quadragesimum quinctum; exinde seniores usque ad sexagesimum; reliquâ autem ætate senes. Sed de impubibus quod simpliciter ait, solis de maribus capiendum. Nam in femellis pueritia extenditur ad annum XII. exactum. Sub adolescentibus verò & adolescentulos comprehendit. Quales anno decimoquincto sunt μελλέφηβοι, decimosexto ἔφηβοι, decimoseptimo ἐξέφηβοι: ut ibidem legere est. Satis verò est apertum, vocabula hæc esse imposita ἀπὸ τῆς ἥβης †: qua voce tum lanugo inguinis, tum ætas, qua ea succrescit, indicatur. Porrò Homerus, contrà quàm juniores solent, latè adeò extendit ἥβης tempus, ut non modò conveniat adolescentulis; sed adolescentibus quoque. Sicut contrà Latini nomen *juventutis* capiunt pro *adolescentia*. Unde Maro VIII. Æn.

† à pube.

Tum mihi prima genas vestibat flore juventa.

Itaque Dea, quæ Græcis Ἥβη, ea Latinis non *Hebe* solùm; sed etiam *Juventas* nominatur. Hæc pocula fingitur diis ministrare, quia Dii semper vigorem habeant juvenilem. Homerus ait Herculi nuptam; quia Herculeum robur juvenili convenit ætati; non senili, quæ animi magis, quàm corporis viribus pollet. Nec poetis solùm Dea est: sed etiam pro numine culta est Romanis. Livius lib. XXXVI *: *Item Iuventutis ædem in Circo Maximo C. Licinius Lucullus duumvir dedicavit. Voverat eam sexdecim annis ante M. Livius Cos. quo die Asdrubalem, exercitumq; ejus, cecidit.* Nec mirabitur, Juventutem fuisse cultam pro Dea, qui cogitârit, quanta sint bona ejus ætatis. Unde &, uti Nonio observatum, *bonam ætatem* pro *juventute* posuit Marcus Tullius libro de Senectute: *Quod si ipsis voluptatibus bona ætas fruitur lubentius, primum parvulis fruitur rebus* Ut contrà *malam ætatem* pro senectute dixit Afranius Vopisco: *Mala ætas nulla delinimenta invenit.* Hoc est, puellæ quidem formosæ à natura habent, quo suos demulceant amatores: sed anus nec à natura, nec à philtris, inveniunt, quo delinire animos adolescentiæ, & in sui pertrahere amorem, possint.

* cap. 36.

Et tamen hæc quoque mala ætas relata est à poetis in Deos; sed inferos.

ros. Nempe non attenderunt ad senectutis bona; qualis est prudentia, & tot alia à Tullio recensita libro de Senectute; sed tantummodo illa, quæ vulgus considerat, corporis imbecillitatem, & sæpius tristem ac querulam vitam. Unde Maro in VI. Æn.

Vestibulum ante ipsum, primis in faucibus Orci,
Luctus, & ultrices posuere cubilia Curæ,
Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus,

Ibidem mox addit:

Ferreique Eumenidum thalami.

Sanè Eumenides in Diis: uti & in Morbis Febris, ipsis Romanis. Ut, quin Senectus itidem Maroni referatur, tanquam numen, minimè sit dubitandum.

Mirum verò & in crescente, & statâ, & decrescente ætate, fere pro septenariis sic variare corpus: quod pro planetarum septem dominio fieri putatur. Solon hanc diversitatem ostendit versibus illis, quorum initium, Παῖς μὲν ἄνηβος ἐών. Sententiam sic expressit Censorinus*: *Fere post septimũ quemq; annum articulos quosdam, & in his aliquid novi, natura ostendit; ut & in elegia Solonis cognoscere datur. Ait enim, in prima hebdomade dentes homini cadere. in secunda pubem apparere, in tertia barbam nasci, in quarta vires, in quincta maturitatem ad stirpem relinquendam, in sexta cupiditatibus temperari, in septima prudentiam linguamque consummari, in octavo eadem manere, in qua alii dixerint oculos albescere, in nona omnia fieri languidiora, in decima hominem fieri morti maturum.* Cumque natura, ut ex istis liquet, septennio quoque variet: tum maximam ajunt fieri mutationem, ubi, duplicato hoc numero, exacti sint anni septies septeni: hoc est, anno quinquagesimo; quando etiam mulierum fere fœcunditas conquiescit: non quasi vis ulla numeris insit, sed quia sic Deus fecerit naturam, ut pro certo temporum agat intervallo.

* cap. 14.

Quamquam verò Solon dicat, pro septenariis tum corpus, tum animum, mutari: aliorum tamen opinio est, septimo quolibet variare corpus; at nono quovis immutari animos nostros: atque hoc in novenariis fieri, usque dum, & hoc numero duplicato, hoc est novies novenis exactis, mens à se abeat. qui quadratus numerus, sed eo, quo interpretabamur, modo, potentissimus est in iis, in quibus animi potiùs, quàm corporis, natura dominatur. Imò ferè, si Censorino ‡ credimus, *qui tales fuerunt, non prius vitâ excedunt, quam ad annum illum octogesimum & unum pervenerint: in quo Plato finem vitæ, & legitimũ esse existimavit, & habuit legitimum.* Ac propterea Platonem magi plus quàm hominem existimarunt. Unde Seneca epist. LVIII. *Nam hoc scis, puto, Platoni diligentia suæ beneficio contigisse, quòd natali*

‡ cap. 15.

natali suo decesserit, & annũ unum atq; octogesimũ implevit, sine ulla deductione. Ideo Magi, qui fortè Athenis erant, immolaverunt defuncto, amplioris fuisse sortis, quàm humanæ rati, quia consummasset perfectissimũ numerum, quẽ novẽ novies multiplicata componunt. Etiam; ut Censorinus * ait, *hoc anno & Dionysius Heracleotes, ut vitâ abiret, cibo abstinuit: & contrà Diogenes Cynicus cruditate in choleram solutus est. Eratosthenesquoq;, ille orbis terrarũ mensor, & Xenocrates Platonicus, veteris Academiæ princeps, ad eundem annum vixerunt.* * cap 15.

Quia verò, ut diximus, pro septenario quidẽ corpus, pro novenario autem variare animus existimatur: eo prior numerus sacratus est Apollini, qui corpori facit medicinam: at posterior Musis, quæ animos sanant: nam animis Musicam perturbatis mederi, satis constat. Plutarchus lib. IX. Symposiacôn quæst. III. Ἡ γὰρ ἐννεὰς δή που ταῖς Μούσαις, ἡ δ' ἑβδομὰς τῷ Μουσηγέτῃ προσκεκλήρωται. *Novenarius Musis, septenarius est Apollini dicatus.* Censorinus cap. XIV. *Pleriq; duos istos numeros subtiliter discreverunt, dicentes, septenarium ad corpus, novenarium ad animum pertinere: hunc medicina corporis, & Apollini attributum; illum Musis, quia morbos animi, quos appellant πάθη, Musica lenire, ac sanare, consueverit.*

Quòd si septenarius, & novenarius, concurrant, tum animi, tum corporis variare vis solet: minus tamen tum vehemens est corporis immutatio, quàm cum septimus est septenarius: minùs etiam valdè impetitur animus, quàm cùm nonus est novenarius. Nempe potentius agere creditur natura in numeris quadratis: qualis non est, si septies novena, vel novies septena, componas. Audiamus & de isto quoque differentẽ Censorinum: *Itaq; primum climactera annum quadragesimum, & nonum, esse prodiderunt; ultimum autem octogesimum, & unum; medium vero ex utroq; permixtum, anno tertio & sexagesimo; quem vel hebdomades novẽ, vel septem enneades conficiunt. Hunc licet quidam periculosissimnm dicant, quòd & ad corpus, & ad animũ pertineat: ego tamen cæteris duco infirmiorem, nam utrumq; quidem supradictum continet numerum, sed neutrũ quadratum: & ut ab utroque non est alienus, ita in neutro potens. Nec multos sanè, quos vetustas claros nomine celebrat, hic annus absumsit. Aristotelem Stagiritem reperio: sed hunc ferunt naturalem stomachi infirmitatem, crebrasq; morbidi corporis offensiones, adeo virtute animi diu sustentasse, ut magis mirũ sit, ad annos sexaginta tres eũ vitã protulisse, quàm ultra non protulisse.* Atque hæc dum scribo, in mentem venit, pauculis solùm mensibus abesse ætatem meam ab medio istoc climacterico. Sive autem is verè infirmior est climactericorum aliis, ut ait Censorinus: sive id scripsit, ut metum demeret. Q. Cærellio, eum extimescenti: nec is, nec climactericus quisquam, nec mors ipsa, formidini esse debet homini Christiano. Nam cùm gentilis etiam poeta † in magna beatitatis parte ponat, si

† *Martialis l. 10. epigr 47.*

Summum nec metuas diem, nec optes:
quanto minus nos mortem convenit timere, quibus ea est melioris vitæ initium? Quare si nondum eò perfectionis devenimus, ut cum Apostolo * *cupiamus dissolvi, & esse cum Christo:* saltem voluntatem nostram subjiciamus divinæ, eo nos solantes, quod, ut idem ait Apostolus †, *nemo nos separare possit à dilectione Christi* ac, *sive ‡ vivimus, sive morimur, Domini sumus.*

* 1, Phil. 23.
† Rom. 8, 35.
‡ Rom. 14, 18.

Sed quia jam à vita ad mortem nos perduxit oratio, hujus quoque causas consideremus.

Quemadmodum anima cum corpore permanet, dum calor durat nativus, quod *vitam* vocamus *: sic eadem à corpore separatur, cùm calor is deficit prorsus. Intellige autem separationem non ratione situs, & loci: sed ratione conjunctionis personalis. Nam utcunque anima in corpore sit; si tamen non ampliùs informet, jure dicitur separata, quia non vivificat corpus. Atque ita capienda sunt verba Pauli Act. xx, 10, cùm de Eutycho jam mortuo, sed mox vivificando, ait, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν αὐτῷ εἶναι *animam ejus in ipso esse.* Nec enim illa corpore excesserat: duntaxat dissolutum erat vinculum ejus cum corpore. Ac, puto, similiter capiendus est locus Matth. ix, 24, cùm Christus puellam, quam resuscitaturus erat, non mortuam ait, sed dormire.

* Arist. de juv. sen. vita & mor.

Cur omnimoda separatio sit necessaria, eam Aristoteles adfert rationē, quòd cuncta suam habeant originem, & quæ orta sint, occidere sit necesse. Sed causa hæc non simpliciter est vera; cùm angeli, & animæ nostræ, sint immortales. Dixeris, de corporeis esse sermonem. Verùm sic quoque Galeno adsentiam, qui libro περὶ μαρασμοῦ † censet, ut argumentum hoc Aristotelis probabile fuerit, nullâ tamen necessitate fulciri. A Galeno tamen in illo abiero, quòd putat, experientiâ solâ id constare. Planè enim arbitror, ratione niti, cur omnibus sit moriendum. Nam ut mittam primorum parentum culpam, quâ & sibi mortem meruere, omneque genus humanum eidem involverunt necessitati: à natura nostra est, quòd ex alimento humidum quidem absumatur à calore nativo; id verò, quòd terrestre est, ex parte relinquatur; eoque corpus humanum exsiccetur magis, & magis; quæ & causa est rugarum in corpore senili.

† de marcore

Est verò mors alia κατὰ φύσιν, sive *naturalis:* alia παρὰ φύσιν, sive *violenta.* De utraque earum sic M. Tullius in Catone Majore: *Adolescentes mori sic mihi videntur, ut cùm aquæ multitudine vis flammæ opprimitur: senes autem, sicut sua sponte, nulla adhibita vi, cōsumpt' ignis exstinguitur. Et quasi poma ex arboribus, si cruda sunt, vi avelluntur; si matura, & cocta, decidunt: sic vitā adolescentibus vis aufert, senibus maturitas.* Verùm & adolescentes morte moriuntur naturali, & senes violentâ. Quare paulo explicatiùs de utrâque dicendum,

dum. Naturalis est mors, quæ est à principio insito, sive ab ipso animante; ut cum humidum nativum à calore proprio ob temporis diuturnitatem paulatim absumitur; eoque consumto, ob pabuli inopiam, calor contabescit. Usu hoc venit in senibus decrepitis: qui exstinguuntur instar lucernæ suâ sponte languescentis, ac tandem defectu pabuli cum crepitu exspirantis: unde & *decrepitos* vocari, Scaliger non absurdè conjicit ad Festum. Verisimilius interea est, sic dici, quia similes sint curribus veteribus, aliisque rebus fragilibus, quas difficulter loco moveas, quin crepitum edant. Hujusmodi mors fit citra dolorem, ut Plato ait in Timæo: vel saltem cum dolore exiguo, cùm magnus dolor semper sit ab causa aliqua præter naturam; quales externæ. Quæ verò mortis genera proximè ad hanc accedant, vide apud Cardanum lib. VIII. de rerum Varietate cap. XL.

Violenta est mors, cùm caloris exstinctio provenit à principio externo. Estque duplex. Quemadmodum enim duo sunt modi, quibus ignis perit: unus alimenti defectu, qui μάρανσις vocatur; Latinè *marcorem*, vel etiam *exsiccationem* dixeris: alter à contrario, nempe materiâ frigidâ, & humidâ; quæ σβέσις, sive *exstinctio* nominatur: ita & in corporibus nostris calor nativus duobus corrumpitur modis: quos & ipsos κατὰ μεταφοράν similiter, atque id, præeunte Aristotele *, *marcorem* & *exstinctionem*, nominamus. Sed cùm mors etiam naturalis fiat per marcorem; nunc solùm loquor de marcore violento: cujus ratio est triplex; una ab aëre, altera à pabulo, tertia à corde.

* *de juvent. senect. vit. & mort.*

Ac ab aëre quidem bifaria est causa mortis: puta quia is vel nullus, vel noxius. Deficit enim apoplecticis, & laqueo strangulatis: quales moriuntur, quia aër, quo ad refrigerandum cordis calorem opus est, attrahi nequeat, spiritûs meatibus interclusis. Atqui, nisi juge sit refrigerium, duplicatur calor internus, subitoque omnem conficit humorem. At inconveniens aër attrahitur, si vel nimis calidus sit, vel corruptus. Priori & messores quandoq; sub dio moriuntur in æstu ingenti: aliqui item in balneis, ubi non omnis deficit aër, sed frigidus. Minimeque omnium conveniens aër venenatus; qualis ille, qui halitu pestilente, vel aliter, infectus.

Concurrere posteriora duo videntur, si in cubili undique concluso, & tectorio calcis recentis obducto, prunæ accendantur. Nam cùm spiritus noster sit tenuis, moderatè calidus, & lucidus: nihil ei inimicius est halitu illo tetro ex calore prunarum, & madore parietum. Quippe & fervore spiritum accendit, & nigrore lucem ejus offuscat, & crassitie tandem planè obstruit meatus, ut non possit liberè commeare. Sic sponte vitam finiisse Lutatium Catulum, narrat Appianus lib. I. de bello civili. Ac suorum insidiis similiter interiit Cæsar Jovianus: quod non obscurè narrat

Ammia-

Digitized by Google

Ammianus Marcellinus lib.xxv. Ac quamquam de mortis genere abeant B.Chryfoftomus homil.xv.in illam ad Philippenfes; alii item, tefte Zonara; quos & fecutus Suidas in Ἰοβιανός: Ammiano tamen fubfcribunt B.Hieronymus epift. ad Heliodorum, Sext. Aurel. Victor in ejus vita, Orofius lib.VII, cap.XXXI, Socrates lib.III, cap.XXII, Sozomenus lib.VI,cap.VI, ac alii complures.

Imò, ut de calce recenti nihil effet,idem prunæ valeant in loco angufto, & undique conclufo. Nec fine horrore recordor, quàm penè, ante annos hofce circiter xxx, eo mortis genere in mufæo fuo fuerit exftinctus neceffarius, ac propinquus meus, Joannes AntonidesCorputius,vir ut vetufti generis fplendore, & quæftoriâ dignitate, ita virtute, ac variis animi dotibus egregius. De quo actum fuiffet, ac conclamatum,nifi jam animo defectum,famuli indicio,uxor Maria Bufenia,matrona, præftantiffimi cujufque judicio, variis rarifque virtutibus fexum fuum longè fupergreffa, primùm aperiendo fores,ac feneftras,mox in frigidiorem,ac puriorem aëra deportando, quafi ab Orco revocâffet.

Præterea exftinguitur calor, vel defectu pabuli, vel exceffu, vel vitio ejus. Ac defectu quidem obeunt, qui fame enecantur. Copiâ verò, qui fe cibo potuque nimio onerant quotidie. Vitio autem alimenti excedunt hydropici; quibus humidum aqueum eft pro lento,& oleofo. Adhæc, qui aconito,vel aliis pereunt venenis. Infuper qui cibos affumunt,quos concoquere non poffint; five ob naturam eorum, five ob imbecillitatem caloris nativi.Quomodo Diogenes Cynicus mortuus eft, cum crudam comediffet fepiam, aut πολύποδα, ut eft apud Athenæum †: pro quo βοὸς πόδα perperam legitur apud Laërtium. Etiam Nicolaus Leonicus Thomæus * narrat.Venetiis fibi notum fuiffe fcurram famofum, qui, ut rifum præberet præfentibus , vivam deglutierit anguillam; fed unde quartum intra diem exceflerit.

† lib.7.

* comment. in Ariftotel. de juvent. fenect. vit. & mo-

Præterea,cùm cor fit focus caloris nativi,motu cordis labefacto etiam flaccefcit fpiritus: quò etiam refer, quando præ nimiâ lætitia fpiritus planè à corde avocatur.

Expofuimus,quo pacto fiat *μάρανσις βίαιος.marcor violentus.*Sequitur alter mortis violentæ modus, qui σβέσις, five *exftinctio,* nuncupatur. Eftque is fimilis flammæ multitudine aquarum oppreffæ.Hujus generis eft, quando homines in magno æftu gelidæ potu enecantur; vel quia per nives longum iter facientes dormiant in via.Ac Galenus huc etiam referebat,quando pereunt cicutâ. Cenfet enim, frigore fuo calorem extinguere, ac fic meatus omnes coarctare, ut fpiritum planè intercipiat.Nives tamen cicutâ funt frigidiores,nec interimunt hominem: ut hoc de cicuta fortaffe fit à qualitate noxia, quâ fpiritum inficiat. Ex-

Digitized by Google

Ex iis verò, quæ de hominis, aliorumque animalium, morte diximus, etiam statuere est de plantarum interitu. Similiter enim pereunt ob alimenti inopiam, quæ vel ab nimio æstu est, vel frigore nimio. Nam maximo aëris circumfusi fervore sic plantarum laxantur pori, ut evaporet tenuis earum calor, qui naturam temperabat: terra etiam arefacta, nisi opem imbres tulerint, alimentum negat.

Ingenti autem frigore exstinguitur exiguus stirpium calor, vel ob ἀντιπερίστασιν‡ interiùs se recipit, ubi adauctus duplicatusque, alimentum, quod habet, citò absumit: nec terra aliud suggerere valet ob humores frigore congelatos.

‡ *circumquaque obsistentē qualitatem contrariam.*

Etsi verò natura hominis à nullo æquè abhorreat, ac à morte: tamen & illi apud poetas in numinibus est locus. Unde Maro in XI.

Multa boum circa mactantur corpora Morti.

Ubi Servius annotat, & Mortem esse Deam, memoratam quoque Lucano, Statioque: hujus esse*, *In scopulis† Mors sæva sedet*: illius autem.

—Ipsamque vocatam,

Quam petat à nobis, Mortem tibi coge fateri.

Sed & in Orphei initiis habes hymnum Morti, cui mannâ thuris sacrificatum. Est numen hoc implacabile, cùm eam effugere liceat nemini. Itaque nulla ei fuit ara constituta, exceptâ unâ apud Gaditanos: uti testis Eustathius in Iliad. IX. & Dionisii περιήγησιν. Meminit & Ælianus in Historia Varia, ut alibi diximus.

* *l. 4. Thebaid. vers. 528.*

† *ita est apud Servium, sed apud ipsum Statium est;* In speculis Mors atra sedet.

CAPUT XXI.

De prima animæ vegetativæ facultate, quæ nutritionem præstat: & triplex ejus ratio: & cur pueritiæ cicatrices ad senectutem usque perdurent. Cur humidum, quo spiritus alitur, non aqueum, sed pingue, & unctuosum esse oporteat. Quamobrem assa magis nutriant, quàm elixa. Quæ de caussa item tanto durent tempore lapides, & metalla. Non esse optimam instaurandi humoris roscidi, & sanguinis viam, si adsumantur illa, quæ jam in ea sint conversa. Quomodo nutriantur plantæ. Cur cocta corporibus nostris magis conveniant, quàm cruda. Appetitum stomachi fallacem esse mensuram cibi adsumendi. Duplex intestinorum usus. De sex partibus unius, & ejusdem intestini, ac pro illis varia sortiti nomina, & quæ nominum illorum ratio sit: quanta item intestini longitudo, & cur id tot anfractibus distinguatur. Cur gemina sit tunica intestinis, & quis usus mesaræi, & unde sit mesaræi nomen: atque ut aliter mesenterium *dicatur, deque eo lapsus Ciceronis. De concoctione secunda; quæ præstat fel, sanguinem, pituitam, & atram bilem: & quæ horum quatuor humorum sint receptacula. Quomodo accipi debeat vulga-*

vulgatum illud, Splen ridere facit. De Duplici sanguinis diffusione per corpus: una per venas, alterâ per arterias. Posterioris fontem esse cor. Hujus situs, & ratio ejus, adfertur; deque gemino cordis ventriculo: & ut vitalis in eo spiritus elaboretur, inde in cerebrum perductus fiat animalis. Spiritum media esse naturæ inter flammam, & aëra. Eundem toto corpore esse continuum, cerebro tamen humano uberiùs contineri, quàm alio membro: secus esse in reptilibus, imo & aviculis, & utrinsq; indicia. Calorem non solum à spiritu innato absumi, sed aëre etiam externo. Cur insecta, electro inclusa, in multa durent secula, hac parte regibus beatiora. Exinde colligi, utile esse, si excludatur aer nimiùs è corporibus nostris: ac fieri hoc bifariam, coarctando poros frigore, vel obstruendo eos unguento, aut re alia. Atque hinc Hibernos videri longævos: imò & Britannos, & Pictos, qui se glasto pingerent. Quo pacto in cerebro generetur spiritus animalis, & ut multifariam functio ejus impediatur. Quomodo tertia concoctione fiat alimenti adglutinatio. Unde oriatur fames, & quid ea sit. Unde item sudor, scabies, pediculi. Quadruplex functio ad nutritionem requisita. Quibus juventur stomachus, hepar, cor, cerebrum. Ut, præter quotidianam, alia etiam sit ratio, qua nutriantur homines. De facultate auctrice. Tardiùs crescere viros, quia illis compactior sit humor, ut majori in extensione opus sit morâ. Diutius autem crescere eosdem, quia major iis sit calor, eoque quamdiu ossa non sunt indurata, longiori tempore sufficere ad humorem protrudendum.

VIdimus de principiis Vitæ, & Mortis: quarum utraque magnum est Dei beneficium; sed illis, qui se ad normam composuerint divinitus præscriptam. Quanto enim plus vivimus, tanto majus est spacium bene merendi de genere humano: non alio autem propiùs accedimus ad numen cœleste, quàm benefaciendo. Jam ad mortem quod attinet, quid ægris mortalibus beatius, quàm liberari tandem seculi vitiis pariter, & miseriis; ac vitâ, & felicitate potiri æterna, Dei cultoribus promissa?

Nunc rerum series exigere videtur, ut agamus, tum de affectionibus vitæ, tum multiplici ejus functione. Affectio gemina est Sanitas, & Morbus. Sed de ambobus dicam, ubi deventum erit ad corporum accidentia: & eadem ostendam, ut utrumque horum nationes retulerint in Deos.

Functionum autem quædam sunt homini communes cum plantis, quædam non plantis, attamen cum mutis animantibus, quædam denique solis conveniunt hominibus. Primi generis sunt nutritio, accretio, & generatio.

Nutritio fit, cùm humor à calore spiritus, & aëris, absumtus restituitur. Ubi duo attenduntur; consumtio, & reparatio. Porrò vel tantundem reparatur, ac amissum est; ut quando eadem manet corporis constitutio:

Digitized by Google

ſtitutio: vel plus inſtauratur, quàm deperditum; unde vel accretio conſequitur, de qua poſtea; vel pinguedo: vel minus reponitur, quàm ablatum, ſive id ſecundum naturam fiat, ut in ſenibus: ſive præter naturam, ut in tabidis, & morboſis. Tam verò inſtaurationem, quà conſumtionem, humidi eſſe dicebamus. Humidum enim abſumi, non ſiccum, argumento ſunt cicatrices, quæ à prima pueritia ad ultimam permanent ſenectutem. Ac quemadmodum id à calore tum innato, tum externo, abſumitur: ita à calore ſpiritus, ex alimento foris adſumpto, per concoctionem reparatur. Nec tamen humor quivis corpori noſtro convenit. Alienus ſanè aqueus, vel tenuis nimis, quia ſi nimis fuerit ſubtilis, facilè exhauritur à calore & innato, & externo. Etiam facilè adeo penetrante eum aere, putredini eſt obnoxius: ut quæ proveniat à calore externo. Ac propterea conducit, ſi aqueus humor in nobis leniter exſiccetur, quod moderato fit exercitio. Eſto igitur humor pinguis, & oleoſus: quando eum minùs penetrat aer externus, nec tam facile eum deprædatur calor innatus. Propterea meliùs nutriunt aſſa, quàm elixa. Plus enim olei ineſt ſiccioribus, uti ſunt aſſa: ex humidis autem, qualia elixa, plus aquæ elicias. Etiam humori pingui hoc ineſt boni, quòd magis detinet ſpiritum innatum. Quomodo ſaxa & metalla, (quibus ipſis etiam ſui generis ſpiritus ineſt) eo diutius durant, quia exire nequeat, ſpiritus detentus. Nec quia requirebamus ſpiritum roſcidum, & unctuoſum, eo ad ſumendus quoque eſt iſtiuſmodi cibus: uti neque, quia ex alimento fit ſanguis, ex ſanguine ſpiritus, eo hauriendus eſt ſanguis. Nam quæ jam eo perfectionis devenere, ut ſint ſanguis, vel humor roſcidus, ulteriori concoctione fiunt deteriora: eoque convenientiora ſunt corpori heterogenea: ut ſubacta à corpore fiant homogenea.

Hæc ut melius intelligantur, juvabit diſtinctius agere de pleriſque partibus corporis humani, & uſibus earum. Præſertim quando ſapienter adeò fabricavit Deus tabernaculum hoc, in quo anima noſtra degit, ut perſpicientes inde creatoris potentiam, ſapientiam, bonitatem, aſſiduè eum amemus, & animo atque operibus celebremus. Et, cùm, ut philoſophus* ait, naturâ omnes ſcire deſideremus, quid fœdius ſit turpiuſque, quàm ſi in hoc tabernaculo noſtro hoſpites ſimus, nec ſciamus miranda corporis, quod ubique circumferimus? Age igitur conſideremus hoc loco, quibus corporis noſtri partibus, tum alimenti concoctio fiat, tum conglutinatio. His enim duobus conſtat nutritio hominis, imò & muti animantis, atque adeò etiam plantarum: ſed ſic, ut prope omnia in ſtirpibus ſint imperfectiora. Quippe his ſolùm eſt opus, ut attrahunt ſuccum terreſtrem, atque is deinde per fibras tranſmittatur in truncum, & ramos, inque nutriendi corporis ſubſtantiam convertatur. In hominibus exquiſitiori opus alimento.

* 1. Metaphyſ. cap. 1.

Digitized by Google

mento. Nam cum plantæ, ut dictum, alantur terrestri succo: muta autem animantia nutriantur plantis, quædam etiam carnibus animantium: homini, & plantæ, etiam muta animantia pro alimento esse solent. Eoque melius erit nutrimentum, quo magis erit præparatum. Carnes enim elixæ, vel assæ, magis ad naturam hominis accedunt, quàm crudæ: eoque & meliùs alunt. Sed istæc externa est præparatio. At insuper in animantibus cibum opus manducari: cui in quibusdam accedit ruminatio.

Cibus ore præparatus per œsophagum demittitur in ventriculum: quem sapientissimus Deus *ἀμέσως* † constituit sub septo transverso, medio inter utrumque hypochondrium loco: sic tamen, ut major ejus pars sinistrum occupet præcordium. Nempe eo id opus fuit, quod jecur ob magnitudinem, majus; lien, qui in latere sinistro, minus exigeret spatium.

† *proxime.*

Ventriculi munus est in omnium membrorum usum calore suo cibum concoquere. Qui cibis & ipsum ali putant, valde alucinantur: uti & illi: qui intestina existimant ex chylo attrahere, quo alantur. Omnino enim, ut membra alia, ita & ventriculus, ac intestina, nutriuntur sanguine per venas ex hepate attracto, quibus abundant. Illud verò satis constat, ut recta sit ventriculi concoctio, assumendum esse cibum pro facultate concoctrice; quæ his minor, illis major: non autem pro appetitu; cum frigidus stomachus non rarò plus appetat, quam valeat concoquere. Si quantitas alimenti excedatur, facilè obstruuntur venæ & meatus angustiores; unde ejus, quod assumtum est, putredo oritur. Si potu similiter peccetur, crudi vapores, ob sui tenuitatem, petunt ventriculos cerebri, valdeque lædunt nervorum propagines. Maximeque illis, quibus infirmior est calor nativus, (ut fere iis, qui in studiis assidui sunt) obesse id solet, si in cœnis modum excesserint, quia impar sit calor, & cibo concoquendo, & absumendo humori.

Facta in ventriculo concoctione, chylus per pylorum dimittitur in intestinum: unde venæ mesaraicæ puriorem tenuioremque attrahunt portionem: impurior crassiorque per anfractus intestini progreditur, usque dum excernatur.

Duplex igitur est usus intestinorum: unus, ut chylum à ventriculo excipiant, ac digerant: alter, ut *retrimenta cibi*, prout Varroni * dicuntur, colligant, perq; anum egerant. Ac initio quidem est rectum, ubi vocitatur *δωδεκαδάκτυλον* sive *duodenum*, quia duodecim digitorum apices sit longum: item postremâ parte, quod peculiariter *ὀρθὸν* sive *rectum* nuncupatur. Duodeno, quòd à ventriculo cibum excipit, proximum est jejunum sive *νῆστις*: ac sic dicitur, non quia planè, sed quia prope vacuum sit: idque partim ob hepatis venas & majores, & majori copiâ hic chylum exsugentes, partim ob bilis

* *Sesqui-Vlysse: cujus verba sic legi debent:* Retrimenta cibi, quà exirent, per posticum, canalē feci. *In vulgatis est*, quæ exirent.

ob bilis acrimoniam, ſuccum protrudentes ulterius. Nam meatus veſiculæ fellis in hoc inteſtinum ſeſe egurgitat. Tum excipit εἰλεὸν, quod ita vocatur ἀπὸ τοῦ εἰλίασειν, *convolvere* quia pluribus ſit anfractibus involutum: eſtque id, quod ſæpius incidit in ſcrotum. Atque tria hæc inteſtina ſunt gracilia. Ex craſſis primum eſt τυφλὸν, ſive *cæcum*, uno ſolum foramine pervium, unde hybridâ voce appellant *monoculum*, quod rectiùs μονόφθαλμον, vel *unoculum*, nuncuparent. Proximum eſt id, quod Celſo eſt inteſtinum laxiùs, & pleniùs: Græci poſteriores κῶλον vocant: convenientiùs autem nominarent κοῖλον*, ob laxitatem. Ab eo dicta κωλικὴ ὀδύνη, ſive κωλικὸν ἄλγημα†. Præ cæteris enim hoc inteſtinum doloribus infeſtatur, partim quia in eo ob amplitudinem pituita generatur, quæ frigida eſt: partim quòd aera à partibus recipiat inferioribus, unde flatibus incrementum. Arabes nuncupant *cellulatum*, quia diſtinguatur cellulis, in quibus figurantur feces. Poſtremum eſt ἀπευθυσμένον, ſive *rectum*; quod ad os pubis, & porrò, rectâ protenditur ab oſſe ſacro, cui & alligatur, ne pondere procidat: extimâ verò parte muſculos in orbem habet, qui *ſphincteres* dicuntur, quia iis feces σφίγγονται, hoc eſt, conſtringuntur, ne nobis egerantur invitis. Ut præcipui evenit ingenti metu perculſis. Et puto, inde fuiſſe, quod cum Pompejus juſſiſſet, ut Cn. Papirius Carbo, III. Conſul necaretur (anno id Urbis erat IↃ CLXII.) ac is jam ſtrictum enſem videret: ſolùm petierit, tantillum ſibi temporis daretur, ut priùs liceret alvum exonerare. Nempe ex timore, ſpiritu ſe, cor verſus, recipiente, muſculus ille reſolvi incipiebat: nec vir tantus fœdè conſpurcatus, ludibrio à morte eſſe voluit, ut σφιγκτῆρος illius uſus ſatis ſit manifeſtus. Quæ omnia oſtēdunt magnam Dei ſollicitudinem erga nos. Ut qui nec iſta putarit eſſe indigna curâ ſuâ, quæ animis plebejis vilia ac ſordida judicantur. Etſi verò inteſtinum hoc tam varia ſortiatur nomina: unicum tamen eſt, ſed quod longitudinē habeat tredecim cubitorum, ut eſt apud Hippocratem*. Andreas Laurentius, nobilis Anatomicus, obſervavit, eſſe ſepties homine longius: ſed exſiccatum, & flatu diſtentum. Id minutum, rectumque eſſe noluit ſapientia divina, quia ſic perpetuo vel fame laboraremus, vel itaremus ad naturæ requiſita. Atque hoc ſagaciter perſpexit Plato, cum eò ait inteſtinum variis eſſe gyris anfractuoſum, ut e cibo diutius in eo commorante, melius negotiis, & divinorum contemplationi vacaremus.

* *cavum.*
† *colicus dolor.*
* *lib. de hominis ſtructura.*

Illud etiam divinæ eſt providentiæ argumentum, quod inteſtinis geminam dederit tunicam: quò, ſi interiorem acrimonia bilis arroderet, vel ſordes putrefacerent, altera earum ſalva foret. Item illud, quòd inteſtinis circumdedit meſaræum, ne implicentur temere, aut deorſum dilabantur. Involucrum hoc vocatur μεσαραῖον, quia in medio inteſtinorum tenuium vel ventre, ponatur. Nam ſecundum Heſychium, ἀραιὰ, γαστὴρ, & λεπτὰ ἔντερα.

†Ἀραιὰ venter, τερα †. Aliter vocatur μεσέντερον, quasi μέσον τῶν ἐντέρων ‡. Cicero in secundo de Natura Deorum interpretatur *medium intestinum* Sed non tam medium est intestinū, quàm inter intestina medium. In hoc mesaræum ex hepate descendunt venæ, quæ inde *mesaraica* dicuntur. Hæ ex intestino puriorem chyli partem exsugunt. Quodque sic attraxere, id ipsæ per venam portæ deferunt in hepar: ibique secundo concoquitur chylus in quadruplicem humorem: unum calidiorem ac tenuiorem, nempe flavam bilem, quæ igni respondet: alterum temperatioris caloris, puta sanguinem, qui magis aërius: tertium frigidiorem & humidiorem, videlicet pituitam, quæ similis est aquæ: quartum ut frigidiorem & ficciorem, sic crassiorem, nimirum atram bilem, quæ maximè terrea.

† tenuia intestina.
‡ medium intestinorum.

Ex his flavam bilem attrahit vesicula fellis, jecori ἀγχίστως* subjecta. Inde bilis defertur in summam intestini jejuni partem, quo illud stimulet ad expellendas feces: atque hic à bile superfusâ flavedinum nanciscuntur excrementa. At pituitam adducunt renes, qui dorso adnectuntur, & costis nothis. A renibus serosus iste humor vesicam petit: unde it in meatum, ac caulem illum, qui lotio egerendo ultimus inservit. Atram bilem attrahit splen: quo non fungente suo munere, melancholicis corpus humoribus impletur. Dicitur igitur caussa risus, non per se, sed per accidens. Sanguinis verò duo sunt ex hepate itinera: unum in cor, ac porrò in cerebrum, ad generationem spiritus vitalis, & animalis: alterum per venas totius corporis, ut tertia perficiatur concoctio. De priori priùs, ac eadem de corde videamus: Hujus basis in medio ponitur thorace, ut spiritum vitalem, qui se pulsu & respiratione exserit, quaquaversum per corpus diffundat. Mucrone interea se exporrigit lævam sub papillam; ne, si neutrum in latus inclinaret, motus impediretur diaphragmatis, quod respiratio perpetua quiescere non sinit Duo ejus sunt κοιλίαι‡, ut vocat Hippocrates: sive κόλποι*, prout nuncupat Julius Pollux. Quorum dexter sanguinem crassum patenti excipit ostio à vena cava, eumque, ut Realdo Columbo † observatum, per arteriosam defert venam; unde cum aere in pulmonibus elaborato per arteriam venosam in sinistrum defertur cordis ventriculum. Atque ita vitalis fit spiritus ex sanguine tenuissimo, & aere, permixtus. E sinistro autem cordis sinu per arteriam abortam sive magnam per universum dispergitur corpus, quo calore suo foveat innatum partium omnium calorem: ut cæteros ejus usus taceam, Est verò hic spiritus nec flammeus planè, cùm flamma sit momentanea; nec aereus omnino, cum aer sit fixus; sed mediæ naturæ, magis durabilis flammâ, minus durabilis aere. Quid mirum? quando partim alitur humore pingui, & oleoso, oleum autem cum natura convenit flammea: partim aere externo, cui misceri jam diximus. Nec tamen flammæ nimium naturam referre debet. Siquidem nimis æstuans citò omnem deprædetur corporis humorem. Uti fiat, si multum vinis, & aromotis, indulgeatur. Similis igitur esto flammæ, quæ stramen, non truncum, incendat: humoremque non sorbeat, sed quasi pitissando bibat? quo pacto futurum, ut instauret,

** proximè.*
‡ ventriculi.
** sinus.*
† lib. 7. de re Anatomica.

non

Digitized by Google

non diruat. Estque spiritus hic non interruptus, sed continuus: inter eas partim contentus cerebri ventriculis, quasi cellis, partim arteriarum ramis, quasi canalibus quibusdam. In insectis tamen, imò & anguillis, & serpentibus, spiritus æqualiter toto corpore funduntur: unde, iis dissectis, partes moventur singulæ: sic ut vulgi sit opinio, hoc eas studere, ut iterum socientur. Etiam aviculæ, capite abscisso, leviter subsultant: quia paullum tantùm spiritus eo continebatur, ob cellularum parvitatem. Nec ab innato solùm calore humorem absumi, sed etiam externo, argumento est, quòd locis Sole exustis homines magis sunt exsucci. Nimirum ea caloris alieni vis est, ut calorem dissipet nativum, quandoque & exstinguat. Talis quoque vis humorum est putrefactorum in febribus ardentibus. Atque ex iis etiam liquet, cur non putrescant corpora muscæ, vel alterius insecti, si electro fuerint inclusa. Nec enim aer eò penetrat, & electrum ejus est naturæ, ut nihil recipiat ex natura insecti. Sepultura igitur est durabilior illis, quàm regibus in suis mausoleis. Proinde & corporibus nostris est salutare, si, ad excludendum nimium aera, meatus vel constringatur, vel oppleantur. Constringuntur frigore: unde diutius vivunt Septentrionales. Opplentur pinguibus: ut ab iis, qui intus mulso, exterius assumendo oleo, se factos dixere longævos. Et juvat Hibernorum, præcipuè sylvestrium, exemplum, Sunt enim longævi: quod inter alia obtingit, quia ad ignẽ soleant se oblinere butyro salso, ac vetere: uti &, ubi morbus eos invaserit, lintea de stratis removent, contenti laneis; quippe magis pinguibus, & oleosis. Etiam huc facit, quod glasto* se oblinebant veteres Britanni†, imo & Picti, quibus ex eo nomen fuisse verisimile est. Nam satis est verisimile, cùm fuerint longævi, inter alia hoc fuisse in caussa. Pluriaque in hanc mentem apud nobilem, ac summum virum, Verulamiam, Vicecomitem S. Albani, in Historia Vitæ ac Mortis legere est.

* *sive potius guasto. Vide Salmas. Sol. Exercit.*

† *Cæsar lib. 5. belli Gall. Plin l. 22 c. 1. Tac. Agric. vit. Solin. cap. 25.*

Porrò spiritus vitalis, in cerebrum delatus, ejus frigore temperatur, fitque animalis: ac uti vitalis per arterias diffunditur in corpus, quo functiones vitæ exsequatur: ita hic in cerebro elaboratus per nervos spargitur quaquaversum, ut obeat functiones animales; hoc est, ut proximum sit instrumentum sensus, & motus. Cessat igitur sensus, & motus, si in ventriculos cerebri irruat sanguis, aut phlegma. Idemque fit in contusione capitis, quia sic spiritus animalis redigitur in angustias ventriculorum cerebri, quemadmodum & opium, ac narcotica, hunc spiritum constringunt: & ingens ebrietas copia humoris eos obruit: imò nimius sanguinis profluxus eos exstinguit. Quid mirum? cùm spiritus unà cum sanguine evolet; nec continuò novus reliquo è sanguine spiritus generetur.

Vidimus de itinere sanguinis in cor, & cerebrum, ad generationem spiritum.

Digitized by Google

ritus. Nunc agendum de altero ejus ex hepate itinere. Siquidem hinc quoque se diffundit per venas omnes: inque vaporem resolutus, per tunicas, & oscula venarum exsudat, & influit in cuncta corporis membra, iisque vi caloris nativi agglutinatur. Cæterùm ubi, quantum ab alimento accesserat, à spiritu fuerit absumptum, atque etiam, ab aere externo, qui & ipse, ut dixi, humorem deprædatur: partes illæ, quæ aeri proximæ, fuerint evacuatæ: humorem appetunt à partibus proximis, illæ item à vicinis, atque ita porrò, usque dum continuâ serie deveniatur ad ventriculi venas: quibus alimento defectis, fit suctionis sensus, unde novus oritur appetitus alimenti; non naturalis, ut in plantis; sed animalis, quia est cum sensu: atq; hunc appetitum *famem* dicimus. Ex quibus cognoscere est, quomodo in nobis vicissitudo fiat perpetua, nunc absumpti humoris, nunc reparati.

Porrò extremæ etiam concoctioni sua sunt excrementa, alia certæ partis, ut mucus, & aurium marmoratum: alia universi corporis, ut sunt tum halitus per poros cutis transpirantes, quibus retentis provenit scabies: tum sudor, ac sordes cuticulæ, quarum copia materies est pediculorum, & cimicum: tum pili ex vapore fuliginoso, ac rariori per cutis spiracula prorumpentes; unde prolixiores mulieribus capilli, quia magis hujuscemodi fuliginibus abundant. Radices pili habent in adipe, à quo & nutriuntur. Est verò is inter membranam carnosam, & cutim, quæ proximè subest cuticulæ, sive, ut Græci appellant, ἐπιδερμίδι.

Ex his videre est, quàm multiplici functione, quamque variis ad nutritionem partibus, sit opus. Functio enim quadruplex requiritur: attractrix succi per fibras rectas; retentrix, per fibras obliquas; alteratrix, per calorem nativum, & expultrix, per fibras transversas. Partium verò, quæ nutritioni inserviunt, aliquæ ministrant primariis, ut splen, ren, vesica, aliæ, quemadmodum vidimus: principes verò sunt hæ quatuor; stomachus, jecur, cor, cerebrum. Eoque istorum ingens esse nobis cura perpetuò debet. Videndum ergo, ne stomachus intemperie laboret vel minus laxus sit, vel oppleatur humoribus nauseam generantibus, vel aliter ὄρεξιν† perdat, quæ digestionem juvat. Hepar ne obstructum sit, vel, ut senili fit ætate, torridum. Cor juvetur aere, odoribus, affectibus. Aer sit loci perflatilis, sicci, non tamen arenosi: ac laudatior flante zephyro matutino, vel borea pomeridiano. Vapores sint boni odoris, nec tamen continui: neque calidi, sed refrigerantes: qualis prædicatur ex aceto, aqua rosacea, & vino generoso; si portione hæc æquali imponantur ferro prope candenti. De affectibus postea me dicturum recepi. Cerebrum adjutatur balneatione pedum, suffitu, capitis inunctione: imo à stomacho sic dependet, ut cuncta ei prosint, quæ stomachum roborant.

† *appetitum.*

Quæ

Digitized by Google

Quæcunque verò hactenus diximus, ea ad quotidianam pertinent instaurationem corporis humani. At aliter fit in corporibus malè affectis. Ajunt enim, tabidos etiam nutriri balneis ex lacte; & clysteribus quoque accedere aliquid nutrimenti. Quicquid de isto sit, etiam alitur corpus quomodocunque, si calor quidem nativus sit paucus, & imbecillis, eoque exigui nutrimenti indigus; pituita autem non acris, & salsa; quæ, morsicando ventriculum, excitaret appetitum; sed dulcis, & idonea, ut in bonum convertatur sanguinem. Sic videmus, qui iter faciunt per loca inculta, ad famem sitimque sedandam inter labrum inferius, & dentes, collocare catapotia, sive pilulas ex Nicotiana, ut cujus vi ex cerebro humores pituitosi in ventriculum destillent, inde concocti mittantur ad hepar, & porrò ad venas. Itidem humoribus ejuscemodi nutriuntur ursi, ac glires, cùm hieme tota in speluncis delitescunt. Et videtur idem de cepis, & similibus plantis, statuendum; quæ, aliquot jam mensibus separatæ à terra, nihilominus germinant. De nutritiva vi satis.

Auctricis facultatis beneficio pertingunt corpora ad convenientem quantitatem: quod fit plus apponendo, quàm à calore est absumtum. Appositio autem ea per universam fit substantiam, sic ut singulæ particulæ à calore rarefiant, novaque in poris materie receptâ, & agglutinatâ, extendantur, majoremque occupent locum. Nunquam æque augetur corpus, ac in pueritia: cujus caussa est, quòd tum humor sit multus corpus molle ac spongiosum; eoque alimentum facilè in quasvis ejus partes à calore transmittatur. Unde etiam liquet, cur corpus sit infantibus succulentum, capilli albi, aut flavi. Sanè ubi corpus siccius, capilli nigrescunt. Tardiùs crescunt viri, quia iis humor fere est lentus & compactus, qui difficiliùs à calore protruditur. Sed compensatur hocce, quòd diutius adolescant: nempe ad annum sæpe xxv. cum feminarum incrementum, ob calorem minorem, fere desinat mox post tertium septenarium, aut annum proximum. Calor verò nimius, quia ossa celeriùs indurat, brevioris staturæ caussa esse solet. Quod imbecilliorem esse feminis calorem dixi, id eo quoq; firmatur, quod propterea necesse habeat quot mensibus profluvium per uteri venas foras emittere.

CAPUT XXII.

Unde utrique sexui naturales sint in Venerem stimuli. Cur Natura in viro verenda non fecerit ossea, ut in plerisque animantibus. Generari hominem inter lotium, & merdam: quod typhum in nobis retundere poterat, si originis nostræ magis memores essemus. Aristoteles refellitur, qui negabat, à feminis emitti genituram. Quo ordine, & intra quod temporis spatium, formentur nobiliores humani corporis partes, ut abortibus colligitur. Cur animal ex diversis speciebus materna sit natura. Quare nunc mares validi, aut viragines;

nes, nunc exigui roboris masculi, aut femellæ, nascantur. Unde sit, quod liberi similes sint parentibus, quandoque etiam alicui majorum. Vis imaginativa in producendis liberis monstrosis, vel aliqua nota insignitis, imprimis si materies seminis, vel abundet, vel deficiat, vel vitio quopiam laboret. Quo artificio Iacob gregem reddiderit discolorem: interim non hoc miraculosum minus, quam naturale, dici posse. Ova non solum ab animantibus, sed aliter etiam multifariam excludi. Qua ratione fiat, ut imaginatio figuret infantem, & ut in hoc præcipua sit terroris vis, & quo gestationis tempore plus possit phantasia. Cur mulier plurimum producat fœtum simplicem. De quaterno, quino, septeno partu. Fabella rejicitur de septenis uteri cellis. Refellitur item altera de Mathildi, vel potius Margareta Comite, CCCLXV. uno partu fœtus edente. Quæ gemini sit fœtus caussa. Cur fœtus unus alteri interdum adhærescat. Quæ caussa sit, cur interdum plures concipiantur. Unde ea sit, quæ superfœtatio nuncupatur. Quo pacto alatur fœtus in utero, & quomodo respiret. Unde potissimùm sint partus dolores, & miranda Dei providentia in hoc opere se exerens. Varia gestationis tempora in animantibus, ac genere etiam humano. Cur octavo mense fœtus raro sit vitalis. Cur nono mense plurimũ edatur partus. Utile quandoque esse exsecari infantem, etiam matribus vivis.

NUtritivæ & accretivæ facultati addita est à Deo vis γεννητικὴ, seu *generatrix*: ut cùm individua sint corruptioni obnoxia, species saltem sint perpetuæ. Propterea eos sapientia divina stimulos naturæ indidit humanæ, ut mas sic afficiatur sequioris sexus partibus, quæ verè sordium sint cloacæ: mulier item, quo minùs Venereo indulgeat ludo nec pudore absterreatur, nec laboriosa novem mensium gestatione, nec partu periculi plenissimo; sæpe etiam exitiali; nec educatione prolis tam sollicitâ, & molestâ. His enim insuperhabitis, uterque in Venerem ruunt: sæpe etiam, cum nihil minus propositum habent, quàm augere humanum genus. Nec, dummodo castus sit animus, inutile est considerare, quid utrumque sic incitet sexum. Nimirum stimuli isti sunt à spiritibus confertim ruentibus eas ad partes, quas Natura generationi destinavit. De membri ejus situ in mare satis est apertum. Uti & illud, noluisse Deum, ut esset osseum, velut cani, vulpi, lupo, ne prominens semper multis obesset vitæ officiis; simul etiam sic melius esse consultum honestati, ac pudori. In muliere autem uterus est situs inter vesicam, & intestinum rectum. Ita homo, superbum illud animal, inter excrementa nascitur. Ac anteriori quidem partu connectitur ossi pubis, & coxendici: posteriori autem tum ossi sacro, idque munere seminalium vasorum, tum membranæ cuipiam, quam musculum Vesalius nuncupat. De longitudine colli sive cervicis, quasi undecim digitorum apices æquante, de rugarum ἐν τοῖς ἀφροδισίοις usu; de eugii sive naturæ membranis, uterum à pulvere & frigore tuentibus; nihil nunc addere est animus, quia, quæ providentissimum artificem in istis etiam ostendunt, ea, utcunque velamento verecundiæ obtegerentur, fortasse à mentibus tamen lascivis longe aliter caperentur. Ut igitur ad spiritus redeam, eorum copia in forminates inguinibus res, prout Arnobius

biūs* nuncupat, per arteriam geminam delata, ramus ille intumescit, ac gestit spiritus eos cum sanguine vasis suis ad generationem elaborato, foras protrudere: idque allicientे ad hoc etiam blando & jucundo feminæ calore: quo & ipsa desiderio afficitur ob copiam spirituum sese itidem receptantium, quò imaginatio jussit. Ac gliscit illi voluptas ex receptu geniture, fortasse quia obscenus viri humor illo genituræ muliebris sit calidior vividiorque. Nec tamen concipit, nisi genitale semen etiam ab ipsa fuerit: in quo vehementer aliquando erravit Aristoteles†, cùm solùm virilem genituram in generatione agnosceret. Nam hoc si esset, frustra mulieri Natura interius tribuisset testes. In quibus & semen adeò concoctum & elaboratum, ac in ullis conspexisset viris, & reperisse, & spectatoribus se commonstrasse, ait Realdus Columbus lib. XII. Utrimque semine emisso, clauduntur loci; ac spiritus, per venarum, arteriarum, nervorumque orificia in uterum se insinuans, excitat vim seminis formatricem. Et partes quidem genituræ tenuiores, & calidiores, recondit centrum versus; crassiores, & magis terrestres, in ambitum ablegat, ut inde fiant membranæ fœtum continentes. Eæ sunt χορίον, seu χωρίον, & ἀμνειός: quæ sociata dicuntur δεύτερια, Latinis *secunda*: primæque hæ fiunt membranæ, ne tenellus fœtus duritie uteri lædatur. Ubi hoc vallum factum, spiritus semen immutat, & prima quasi stamina fœtus efformat: ac septimo jam die cordis, cerebri, jecoris, item venarum, arteriarum, nervorum, rudimenta comparent; ut ex abortibus liquet aquæ impositis. Simulque ossa figurantur, sed tardiùs perficiuntur. Fitque spermaticarum partium absolutio in maribus quidem die trigesimo, in femellis autem XL. aut XLII. ut ab divino Hippocrate* traditum est.

** l. 5. tralatione versiculorũ Orphei.*

† libb. de generatione Animalium. Sed Historia Animal l. 10. etiam feminam emittere genituram agnoscit.

** lib. de natura pueri. & de partu septimestri.*

Post conformationem hanc partium spermaticarum sequitur altera ex sanguine per umbilici venam affluente: quo spatia inter fibras triplici explentur carne: una hepati, cordi, & aliis adnascente visceribus, quæ πάρεγχυμα vocatur; altera musculorum fibris adhærente, quæ particulatim *carnis* nomine solet appellari; tertiâ singularum partium propria.

Cùm autem triplex sit in animantibus similitudo, speciei una, altera sexus, tertia vultus, & similium accidentium: prima imprimis est à matre, quia plus materiei ad generationem confert. Itaque ex ariete, & caprâ, gignetur capra, ex hirco autem, & ove, ovis. Alterius caussa est à seminis qualitate. Si enim utriusque parentis semen sit calidum, mares, iique validi generabuntur: si frigidum utriusque, feminæ imbecilles. Si maris calidũ, feminæ frigidum, mas quidem, sed minus validus, fuerit, dominante virili semine: femina autem imbecillis erit, semine vincente muliebri. Si

Digitized by Google

maris frigidum, feminæ calidum erit, generabitur virago. Sanè verisimiliora hæc, quàm illa apud Lactantium De opificio Dei cap. XII. Interim nec negaro, ad ista etiam conferre uteri temperiem, & fœtus in eo situm: ac mares fere dextro, feminas sinistro uteri latere concipi. Similitudo autem oris, & effigiei, partim est à seminis natura, partim à phantasia. Natura enim semen simile gignit ejus, cujus est semen: δυνάμει ‡ quippe similitudo hæc ei inest. Sed quandoque impeditur illa vis, & gignitur similis avo, aut proavo, quia & vis ea latet in semine. Multum etiam vis valet imaginativa. Unde & adulteræ, dum metuunt ἐν αὐτοφόρῳ* deprehendi, assiduâ prope cogitatione maritis similes gignere judicantur. Etsi & sæpe hic cesset imaginatio, sed naturæ ordo valeat; quia multæ, ut Julia Augusti de se dicebat †, non nisi saburratæ tollunt vectorem. Utcunque illud, non dubium, quin magna sit vis imaginativæ. Itaque, quæ materie abundant, si vehementer, & diu imaginentur caput grande, sæpe fiet, ut producant puerum cum grandi capite. Quibus deficit materies, si obversetur assiduè animo homo cum pede unico, faciliùs talem producent. Si multæ insint humoribus fuligines, & cogitetur perpetuo de hirsuto animante, facilè contingat, ut & fœtus sit hirsutus. Ac par ratio in cæteris. Iccirco Dionysius tyrannus, cùm propterea, quòd deformior esset, prolem nollet sibi similem gignere, in cubiculo suspendit picturam formosam, ut eam potius, quàm mariti vultum, uxor in animo haberet. Testis Soranus, medicus antiquus, & ex eo B. Augustinus adversus Julianum Pelagianum lib. quincto, cap. IX. Evidens quoque exemplum nobis præbet divinus Moses Gen. XXX. Ubi narrat, quid fecerit Jacobus patriarcha, ut sibi cederent oves, quæ ex unicoloribus (variegatas enim separabat) varii nascerentur coloris. Item ut deinde idem pararit virgas triplices: primum לבנה, libneh, *populi*: deinde לוז luz, *amygdali*, ut vulgata vertit; vel, ut alii, *coryli* (sanè ab Hebræo *luz*, est Latinum *nux*, familiari duarum liquidarum transitu, ut *lympha, nympha*) deniq; ערמון armon, hoc est, *castanea*, ut cum Davide Camio Salomon Jarchi putavit; sive *platani*, ut exposuit vulgatus interpres; favente paraphraste Chaldæo, cum דבלוב diblub exponit; quod etsi Paullus Fagius *castaneam* reddat, verè tamen *platanum* notat; ut (quemadmodum Drusio observatum) Arabica etiam lingua commonstratur; ubi dilub *platanus*. Harum Jacob arborum ramis viridibus (qualibus facilè cortex demitur) dicitur partem corticis abstulisse, partem reliquisse, ut ita rami essent partim albi, partim viridis, ac nigrescentis coloris: atque eos ramos sic posuisse in aqualiculis, ut oves, in coitu cernentes hosce ramos diversicolores, diversicolorem & ipsæ gignerent fœtum. Præterea hoc jam natos colore obvertebat ad varii coloris oves, ut diversicolores itidem nasce-

‡ *potestate.*

* *in furtiva Venere.*

† *Macrobius lib. 2. Saturn. cap. 5.*

nascerentur. Nec propterea existimandum, imaginationem pecudum totam hujus rei caussam fuisse. Quippe si tanta ejus fuisset vis, ut effectus semper, imò plurimùm sequeretur; sanè hodieque opiliones nostri, satis artis suæ gnari, imitarentur exemplum. Proinde fatendum, imaginationem pecudum tantùm fuisse caussam adjuvantem: ac plus in hoc negotio virtuti esse tribuendum divinæ; quæ sub concursu sic debilem adauxit caussæ secundæ vim, ut quod sola non posset secundùm naturam, id divina benedictione præstaret supra naturam. Atque hæc etiam sententia est B: Chrysostomi Homil. LVII. in Genesin, ubi miraculo id factum refert: & Theodoreti in Genesin quæst. LXXXVIII. ubi ait de Jacobo, τὰς ῥάβδους ἐλέπισεν, οὐ ταύταις θαῤῥῶν, ἀλλὰ τὴν θείαν ἐπικουρίαν προσμένων· *virgas decorticavit, non in iis confidens, sed opem exspectans divinam.* Et sane Genes. XXXI. 9. 10. 11. 12. ipse Jacob in sermone ad uxores suas hoc omne divinæ tribuit bonitati, ac potentiæ. Quamobrem errare eos arbitror, qui totum hoc virtuti abscribunt naturali: cujus tamen aliquas fuisse partes agnoscimus. Ac longè magis falluntur, qui gallinam ajunt, si ova vario signaris colore, vel, ante ovis incubantem, variegatum suspenderis linteum, pullos exclusuram varii coloris. Nam imaginativa gallinæ nullam habet potestatem formatricem in ova, quæ sunt extra eam: solùmque istæ sunt partes gallinæ, ut calore suo suscitet latentem in ovis, ac sopitam vim formatricem. Quod & mulier possit, si inter ubera assiduè ovum circumgestet; ut constat experimento Liviæ Augustæ: imò aliquando & famulæ meæ experimento id observarunt domestici. Quod diximus de gallinis, idem judicium esto de pavis in Norvegiam allatis, quæ albas excludere pavas dicuntur quia in oculis semper habeant niveum colorem quemadmodum Gilberto Longolio traditum, Dialogo de avibus, & exinde Rittershusio in Oppiani Κυνηγ. *ut mittam cæteros. Quid quòd neq; semper opus calore animantis? In Ægypto enim excluduntur calore fimi, vel è gelido aquæ tepore, vel assiduè tepentis furni: qua de re Aristotelem vide in VI. Hist. Animal. cap. II. & Cæsarem Scaligerum adversus Cardanum Exercitat. XXIII. Solùm igitur potest imaginativa aliquid in corpus proprium, vel alienum quidem, sed internum, quale est fœtus. Ac ne quidem directè, & effectivè, sive per se, propriaque virtute, agit in fœtum: sed per accidens duntaxat, alias movendo potentias, quæ per se agant, immediate. Fit illud hoc pacto. Phantasia vehemens, & diuturna, species conceptas imprimit, tum spiritui, qui virtutis est formatricis instrumentum, tum sanguini, qui fœtus est alimentum, ac materies. Eadem phantasia in actu Venereo dirigit species versus semen, eique eas imprimit, usquandoque & patris imaginatio veniat in partem. Sed post conceptum sola ali-

* l. 1. v. 328.

Digitized by Google

quid potest mater, cujus anima semper fœtui est præsens. Multo autem facilius signum fœtui imprimitur à mulieribus simplicibus, & meticulosis, quàm prudentibus, & animosis. Nam affectus, uti ira, metus, terror, & similes, adigunt species versus fœtum: non voluntate, quasi hoc intendat mater (nulla enim optet nasci sibi prolem notâ aliquâ insignitam) sed naturali instinctu, ac proprietate. Quomodo (ut de Venereis taceam) conspectu oscitantis, aut socii mejentis, oriri solet inclinatio ad idem agendum, utcunque etiam repugnes. Nimirum, hac specie concepta, spiritus fertur natura suâ ad eas partes, per quas natura tale opus exsequitur: unde illa ad simile inclinatio. Nullius verò affectus plura in gravidis exempla suppetunt, quàm terroris. Nempe, ex affectibus memoratis, femina, animal timidum, huic præcipuè est obnoxium. Is autem affectus conturbat spiritus, & humores. Hi impetunt vim formatricem: unde fit, ut quæ alioqui formaret infantem secundum propriæ vim naturæ, ea sequatur exemplum externum, quod imaginatio suggessit. Agit igitur & imaginatio, & vis conformatrix: sed illa, instar objecti, & exempli: hæc verò effectivè, non autem propria ex natura. Ab affectu enim seducta, directaque, disponit fœtum secundum imaginativæ exemplum. Secundùm propriam agere naturam nequit, quia phantasia, ut dictum, spiritus, & humores, turbavit: quibus disjectis, ac dissipatis, depravatè etiam vis conformatrix formationem exsequitur, non suâ, sed malè dirigentis culpa. Quamquàm verò fœtus formatio multum pendet à primis diebus, quibus ejus fiunt rudimenta: magna tamen etiam vis est postea, præcipuè primis mensibus; valdeque circa tertium, quia ob menses retentos, exindeque obortos humores putridos, qui in stomachum & cerebrum adscendunt: non paucæ picâ solent laborare, hoc est, appetitu vario, & multiplici, qui vim formatricem debilitat & corrumpit, ut depravata vix possit non agere depravatè. Magnopere quoque vim imaginativę arguit, quod multi vel ciboquopiam mirificè capiantur, vel ab eo abhorreant. Præterea quod multi etiã ferre nequeant præsentiã hujus vel illius animantis. Sic novi, qui, latitante in cubiculo fele, deliquium animi paterentur. Illustris de eo locus est apud Thomam Erastum libro de occultis proprietatibus. Eum librum non arbitror seorsum exstare: sed reperies Medicis insertam Miscellaneis Nobilissimi viri, Electoralis Medici, Henrici Smetii, studiorum gratia chari, charioris, quia optimam optimæ meæ socrus sororem duxerat uxorem. Ejus operis cap. XXXIV. narrat Erastus principe-femina sibi nota, eaque ad modum cordata, quæ hunc in modum erga feles esset affecta. Ac caussam ejus retulisse ajebat in matrem. Nam cum ab ea gestaretur utero, felem de sublimi prope matrem decidisse, hanc illa tantopere fuisse exterritam, ut incideret in animi deliquium: pavoremque eum diebus durasse compluribus. Nimirum credibile est, terrore istoc spiritui ac temperamento tenelli fœtus impressam fuisse ἀντιπάθειαν quandam istius animantis.

Nec solum divina relucet providentia in conceptu & formatione fœtus: sed in eo quoque, quòd cum animalium alia eodem tempore multiplicem edant fœtum: homo simplici fere sit contentus. Nimirum hoc inde est, quia homo sit vivax; muta animantia vitæ brevis: eamque brevitatem multitudine fœtus voluerit Deus compensare. Eo quoque opus fuit, multiplices esse mutorum animantium fœtus, quia hominum alimento, imò & vestitui cedunt: alia etiam ab aliis absumuntur. Homo raro plures parit, quàm gemellos, pro duobus uteri lateribus, duobus item uberibus, quibus alit fœtus. In Ægypto tamen septenos edi partu unico, retulit Trogus*. Et Agellius ‡ ex Aristotele tradit, mulierem in Ægypto quinque pueros uno esse enixam partu: totidem quoque peperisse ancillam Cæsaris Augusti in Agro Laurente, ac monumentum matri paullo post partum mortuæ factum esse ab Augusto via Laurentina, inq; eo scriptum fuisse numerum puerperii. Cæsar Scaliger, commentariis in Aristotelis Historiam animalium*, refert, Agenni Nitiobrigum, ubi ista scriberet, vixisse illo tempore mulierem, quæ ter peperisset quaternos. Et

* teste Plinio l. 7. cap. 5. ac similiter Solinus cap. 3.

‡ l. 10. cap. 2.

* lib. 3 sectione 22. sive pag. 294.

memini, cum Dordrechti, primaria à multis seculis Batavorum urbe, degerem, mulierem quatuor enixam esse filios: quos, honoris ergo, proceres civitatis de sacro levarunt fonte. Quod in utero ajunt septenas esse cellulas, tres dextro in latere, totidem in lævo; in medio item unam, atque inde progigni hermaphroditos: id pro anili ducendum commento, etsi aliquos non aspernandos habeat auctores. Omnino enim unica est uteri cavitas: pluresque fœtus non cellis, sed, ut mox dicam, membranis, distinguuntur. Nec minus fabulosum, quod à tot scriptoribus proditum est, Mathildim ut vocant Cuspinianus, & Meierus, sive potiùs Margaretam, ut plures nuncupant, Florentii IV. Hollandiæ Comitis filiam, Hermanno Hennebergensi Comiti nuptam, Guilielmi, imperatoris designati sororem, tot uno partu liberos enixam (ut Varronis versiculo utar.)

Quot luces habet annus absolutus.

Scio, id traditum etiam ab Erasmo, Vive, Guicciardino, H. Junio, Christiano Massæo, Corn. Gemma, aliisque. Sed enim tantum miraculum, quod in annũ refertur CIↃ CC LXXVI. non ut est ap. Massæum CIↃ CCC XXII. memorassent ejus temporis scriptores, Batavi, Belgarum alii, Germani, Galli, Britanni. Nunc apud Antiquiores omnes silentium est. Nec eo tempore Ultrajectinus episcopus, à quo sacro baptismate abluti dicuntur infantes, vel Otho, ut nominat Meierus, vel, ut H. Junius, Guido vocabatur: sed Joannes Nassovius; qui undequadragesimus Ultrajectinorum episcopus fuit. Jam quàm recentis est auctoritatis, quod in tabella de isto Losduni suspensa legitur hodie, depromptam esse historiam *ex vetustis tam manuscriptis, quàm typis excusis Chronicis*. Nam demum prope duobus post seculis typographia vigebat.

Caussa gemellorum, vel plurium liberorum, est à divisione seminis: ut docet Hippocrates lib. I. de diæta. Nec enim semper semen omne uno nixu in uterum emittitur; sed est cum bis, ter, sæpiusve, effervescat, ac sat validum, variis uteri partibus receptum, multiplicem efficiat fœtum. Sed necesse est, ut cum plures figurantur, suis distinguantur membranis. Alioquin alii aliis adnascantur. Cujusmodi monstrosi partus varia suppetunt exempla.

Ἐπικύησις, quam *superfœtationem* dicunt, insolens est, quia post conceptũ uterus arctissimè clauditur, Quandoq; tamen ea contingit, quia aliquibus uterus nonnihil conniveat, vel nimiâ etiam libidine dehiscat ad semen denuo recipiendum. Sed rarò tum fœtus vitalis est: quia prior jam validior multò posteriùs conceptũ, eoq; infirmiorem, necessario fraudat alimento.

Jam quàm sagaciter Deus, & nutritioni, & spirationi fœtus, in utero prospexit! Si ore alterutrum fieret, aquas, quibus innatat, hauriret, atque ita suffocaretur. Itaque Deus voluit, ut per umbilicum perciperet alimentum:

mentum; ut ait Hippocrates libro de natura pueri. Nec quia paucis prægnantium fluant menstrua, eo menstruo pasci sanguine existimandum. Nam quòd non fluant menses, alias caussas habet: puta quod non gignatur sanguis supervacuus, cùm ad fœtum nutriendum multum optimi sanguinis requiratur. Is purior, magisque percoctus, per venam attrahitur umbilicalem, atque inde fertur in singulas fœtus partes. Et quia non caret omni sero, quod sanguini pro vehiculo fuit; eo postquam illud sua explevit munia, partim exsudatur, partim per renes, hinc ureteres, tum vesicam, inde non per pudendum, sed per οὐραχὸν, canalem à vesicæ fundo perductum usque ad umbilicum, diffunditur in amnion, membranam tum sudori, tum urinæ excipiendæ, dicatam. Itidem per geminam arteriam umbilicalem attrahit spiritum; quo vita, & nativus calor fœtus conservatur. Respiratione, quæ per os & nares fit, fœtui non est opus: sufficit διαπνοὴ, sive *transpiratio*, quæ per cæca fit spiracula.

Cùm verò planè in Dei admirationem rapiamur iis, quæ de fœtus nutritione diximus: tum nihil æquè est stupendum, quàm naturæ conatus in partu enitendo. Nam cùm mox à conceptione arctè adeò claudi soleat uterus, ut nec acus cuspidem sit admissurus; contra, ubi maturuerit partus, ita dehiscit, ut grandiusculus etiam exeat fœtus. Estque Hippocratis* opinio, cùm uterus ab antica parte habeat os pubis, à postica os sacrum, & coccygem; à lateribus autem ossa ilium: in partu pubis, & ilium ossa distrahi, & ex ea divulsione tantum oriri dolorem parientium. Hanc sententiam sequitur quoque Avicenna: qui & divinam inde providentiam magnopere ait relucere. Sic enim scribit lib. III. fen. XXI. tractatu I. cap. II. *Quando separatur fœtus, aperitur uterus apertione tali, cujus similem efficere non valet in alia hora, ut necessarium sit separari quasdam juncturas, & sustentari adjutorio Dei excelsi, præparante, vel disponente ad illud: deinde reverti eas ad continuationem naturalem: & est operatio illa validissima ex naturæ operibus.* Audiamus quoque Zoar Rabbi Simeonis Ben in Exodi c. I. *Haut facile quicquam magis in rerum natura reperies, quàm distractionem illam ossium pubis, quæ fit in parturientibus magis naturæ præsidio, seu providentia Dei, cui natura ipsa ministrat. Etenim nulla fieri posset, quantumvis validissima vi, & nixu; sicut nec in cornibus cervorum, quæ quotannis decidunt, & denuo renascuntur.* Alii tamen, in quibus & Andreas Laurentius, nobilis Anatomicus, fuit, censent, ossa ilium, & pubis, sic esse coagmentata, ut nequeant divelli: ac proinde ea non tam planè diduci, quàm leviter dehiscere imò ne id quidem sat certum esse, sed sufficere, cartilagineum illud sacri ossis, quod κόκκυγα, nominant, prorsus retrahi, atque ita amplius reddi spatium fœtui ad exeundum. Et sanè sic quoque miranda relucet naturæ vis, & providentia divina.

* *fine libri de natura pueri.*

Non

Digitized by Google

Non verò, uti animantium aliis, ita homini etiam, certò præfinitum est pariendi tempus. Columbæ singulis mensibus ova sua excludunt; canis quarto semper mense parit; equa nono; elephantus, quia, ob vastitatem corporis, tardè fœtus consequitur perfectionem, biennio indiget. Mulier autem & septimo parit mense, & octavo, & nono, & decimo, & ultra. Nam etsi Ulpianus neget, ad hæreditatem admitti, qui natus sit post decimum; idque præeunte magno Hippocrate, qui libro de natura pueri, mensem decimum statuit gestationis terminum: tamen idem Hippocrates, libro de partu septimestri, & octomestri, auctor est, quosdam mense nasci undecimo: ac Hadrianus quoque Cæsar * judicavit, in undecimo partum edi posse. Sed fidem penè exsuperat, quod Plinio traditum lib. VII. Historiæ Nat. cap. V; & inde Agellio quoque exscriptum lib. III, cap. XVI. *Massurius auctor est, L. Papyrium prætorem secundo herede lege agente, bonorum possessionem contra eum dedisse, cùm mater partum se XIII. mensibus tulisse diceret: quoniam nullum certum tempus pariendi statutum videretur* Avicenna item refert, visum sibi partum XIV. mensium. Hujusmodi si sint recipienda, saltem rarissima sunt. Omnino enim, ex communi naturæ ratione, mense septimo est partus initium; decimo autem est terminus. Ac septimo quidem initium, quia tum fœtus perfectam habet conformationem partium corporis: unde & tentat exitum, & feliciter sæpe. At si ob debilitatem conatus sit irritus, idem quandoque studet mense octavo: at infeliciter plurimùm. Nam priori lassatus conatu, & dolore partus accedente, mox ægrescit; sic ut, si mortuus non edatur, non diu saltem supervivat. Sed nono, decimoque mense, sic firmatæ sunt vires, ut par sit ferendis partûs doloribus. Duplex verò est ratio, cur tum potissimùm prodeat infans: nempe id præstant contentio, tum fœtus, tum fœtæ: fœtus, quidem, quia is grandescens plus puri requirit alimenti: atque id deficit, partim quia impurior fit indies sanguis maternus; partim quoniam, quod purioris est sanguinis, ad ubera recedat. Ratione autem fœtæ, quoniam uterus oneratur grandi fœtus pondere, eoque excutere molestum onus satagat. Sic fœtu quærente exitum, melioris, majorisque alimenti ergo: & fœtâ optante exonerari. rumpuntur à fœtu membranæ, amborumque conatu is in lucem prodit. Est tamen cùm is conatus est irritus. Ut si puer grandior sit; augustius verò fuerit uteri os, aut vulva: sive naturâ id sit, sive ob tumorem, vel inflammationem, aut simile quid. Ac si quid ejusmodi partum impediat, remedium hoc triste superest exsecandi fœtus ex utero. Si enim jam exspectatum usque dum mater moreretur, quid opus præterea perire fœtum? Sin superest mater, satius est, eam fœtus ergo periculum hoc subire, quàm certo perire ambos. Nec enim de matre res

* Agell. lib. 3 cap. 16.

Nnnnn despe-

desperata, quia naturâ suâ non sunt letalia, non dico epigastrii, & peritonæi vulnera; de quibus satis constat; sed neque uteri ipsius. Ὅλη γὰρ ἡ μήτρα πολλάκις ἱστορεῖται ἀφαιρεθῆναι, καὶ θάνατον ἐπὶ τούτοις μὴ γενέσθαι· *traditur, totam sæpe matricem ablatam, nec mortem inde consecutam:* ut ait Paulus Ægineta. De generatione, & partu, satis: quibus magnam Deorum, Dearumque, numerum præfecere gentiles. Sed nunc contenti sumus ex his Naturæ mirandis deducere hominem ad creatorem suum. De gentium autem numinibus, quæ præesse his animæ functionibus putarunt, agemus in Diis, qui ad affectiones corporum naturalium pertineant.

CAPUT XXIII.

Ostensum, visui inter sensus externos deberi principatum. Gemina ratio, cur nobis data sit vis etiam longè dissita conspiciendi. Qua parte tactus, & auditus, visum vincant, & ab eodem vincantur. Cur oculi sint constituti in sublimi, & parte capitis anteriori: cur item sint bini, ac inter frontem positi, & nasum. Palpebrarum utilitas contegendis oculis. Κορυβαντιᾶν *dicti, qui oculis dormiunt apertis: & unde hoc vitium. Alia palpebrarum duo commoda. Cur, ut acutius aliquid videamus, corrugemus frontem, vel ei admoveamus manum Quare pisces obtusius videant. Cur pejus cernant, quibus palpebra alba, quàm quibus nigra. De usu sex musculorum in oculo commovendo. Unde sit, quòd aliqui sint strabones, vel oculos habeant assiduè tremulos, ac nictantes. Plinii error in Philarcho non satis capientis,* ἵππον *etiam dici hanc oculorum instabilium affectionem. Cur oculi rotundi. De sex oculorum tunicis. Quare cornea sit polita, ac densa. Cur uvea sit nigra. Cur foramen ejus* pupilla *vocetur. An semper ante mortem desinat oculus referre imagunculam intuentis. Plinii in hoc lapsus. Ejusdem alius error, pupillam credentis tunica esse cornea, cum sit uvea. Cur hæc nigra sit. deq; varia ejus in variis animantibus figura. Unde iridis nomen in oculis. Quamobrem gentium aliæ oculos fere habeant nigros, aliæ glaucos. Unde tunicæ araneæ nomen. Tunicæ retinæ usus, ac quomodo variet visus, prout ea à crystallino humore propius, vel longius abest: prout item rarior est, aut densior. Cur aquilæ rectà valeant Solem intueri. Humor oculi triplex, aqueus, crystallinus, & vitreus: & unde crystallino, ac vitreo, nomen: & ut pro crystallini globosiore, aut latiore formâ, variet visus: ut item humor crystallinus in animante liquidus sit, sed frigore concrescat: ac ut vitreus quoque fluat. Unde sit, quod non fallatur visus, etsi aqueus humor faciat refractionem. Non humorem crystallinum, sed tunicam retiformem, propriè esse visionis organum. Oculorum gratiâ caput esse versatile. Nervorum opticorum usus.*

HActenus præstantiam ac dignitatem hominis perspeximus ex iis, quæ illi communia sunt, non modò cum mutis animantibus; sed etiam

cum plantis. Nunc venio ad ulteriorem excellentiæ gradum; facultates nempe, & affectiones animalis proprias: quarum aliæ magis hoc nomen merentur; ut sensus, appetitus, locimutatio, & respiratio: aliæ minùs propriè: ut vigilia, & somnus; quò & somnia referuntur. Sunt verò sensus vel externi, vel interni. Externi sunt nuncii & satellites animæ, quibus animus omnia, quæ foris geruntur, cognoscit. Quinque eos esse, satis constat: in quibus principatum obtinet visus. Atque id primùm ratione objecti; quo nullum vel excellentiùs, vel latiùs, se per naturam diffundit. Nam quid præstantius luce? Quam latè etiam patet color! Jam præter ista, quot sunt objecta visus communia! ut magnitudo, figura, numerus, motus, & quies. Deinde ratione modi, quia nihil eo sensu vel certius est, vel velocius. Nam cum auditu quidem si conferas, quis non oculis suis credere malit, quàm testibus auritis? Notum illud Gygis apud Herodotum in primo: Ωτα τυγχάνει ἀνθρώποισιν ἐόντα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν *. Quanto etiam celeriùs fulgur videmus, quàm tonitru audimus! Similiter quoniam ligna cædente in sylva, conspicimus jam elevatam securim ad ictum alterum, priusquam sonus prioris ad aures pervenerit nostras. Quæ millies jam ab aliis dicta sunt. Et quid multis opus cùm momento etiam ad ipsos pervolet cœlos? Ex quibus omnibus elucet, rectè quidem dicere eos, qui ajunt, eò animali datam esse facultatem videndi valde dissita, ut ex longo etiam intervallo cernere possit salutaria, ac evitare noxia. Interim alteram etiam ejusce rationem esse, ut homo ad magnarum rerum contemplationem, quas videt, & per eas ad summi boni, quod non videt, amorem, & notitiam perduceretur.

* *magis incredulæ sunt aures hominibus, quam oculi.*

Non dubitant tamen aliqui, tum tactum visui præferre, tum etiam auditum. Nam sine tactu, inquiunt, esse non possumus; possumus sine visu. Et per auditum breviculo tempore cognoscimus, quæ per experimenta vix sciremus longissimo temporum intervallo. Itaque & multi à nativitate cæci plus sapiunt iis, qui ab incunabilis vident. Sed enim, qui visum habet, tactu etiam præditus est: eoque visus præstat, quia tactum præsupponit, & ingens ei bonum superaddit. Et quid apertiùs, quàm caduca esse, quæ contrectamus: videri autem cœlestia quoque? Eoque ut tactus prior sit naturâ, visus tamen prior est dignitate. Jam quod ad auditum, per accidens quidem, Aristotele † teste, disciplinarum is sensus est, quia in eâ vitæ brevitate non possumus omnium capere experimenta. Sed per se potior est visus, quoniam is sensus est certus, auditus fallax. Atque ut audiamus viros experientes, & veraces: tamen hoc, quod auditu cognoscimus, ab experientia originem trahit: ut visus alienus fundamentum sit eorum, quæ ab aliis audimus. Quare cùm tanta sit visus præstantia; nihil mirum, si

† *lib. de sensu & sensil. cap. 1.*

Digitized by Google

* epigr. 14.
† epigr 83.
‡ Cornicularia, apud Nonium
* Curcul. 1, 2.
† Festi, Turnebi, Mureti. Stephani, Duza
‡ Ibid. 1, 1.

tam oculos amemus. Unde Catullus * : *Ni te plus oculis meis amarem.* Et †,—*Seu quid carius est oculis.* Plauto item ‡, *oculitus amare*, Et, *homo oculissime.* * Et, ex quorundam † sententia, *ostium oculissimum.* ‡ Sed istic metrum planè exigit *occlusissimum*.

Verùm ut melius intelligatur, quantum debeamus Deo propter adtributam videndi facultatem; distinctè considerabimus; id quod videt, illud quod videtur, & modum quo quid videt, aut videtur. Id quod videt, principem si causam attendas, anima est per facultatem visivam: at, ratione instrumenti, id est oculus cum nervo, ac spiritu optico. Quod propriè videtur, tum lux est, tum lumen, tum color. Modus visionis est speciei visibilis, per corpus perspicuum, indeque per oculi humorem crystallinum, in tunicam retinam receptio, atque ex ea à spiritu visivo per nervum opticum transmissio in sensum communem.

Oculus à Deo constitutus est in sublimi, ut longiùs prospectaremus: in parte antica, quia constare debet, quò dirigatur gressus. Binos oculos dedit, ut plura, & evidentiùs, cerneremus; simul, ut certiùs distingueremus corporum distantiam. Nam facilè aberret in illo, qui alterum claudat oculum, ut parebit hoc pacto aliquid è sublimi pendulum tangere volenti. Securitatis gratiâ oculus in osseis latet recessibus. Prominet interim aliquantum, ut illa à latere etiam videantur. Constitutus est inter frontem protuberantem, & nasi prominentiam, ut, umbrâ horum, majus lumen minùs offendat. Ideò & frontem corrugamus, & adducimus, ut acutiùs videamus. Et qui sunt naribus truncati, queruntur, molestiùs sibi esse majus lumen, quàm soleret.

Oculorum causâ etiam palpebræ sunt, ac supercilia: ut quorum officium sit munire eos adversus illa, quæ alioquin inciderent. Itaque palpebrarum vitium est, siquis oculis dormiat apertis. Nec tamen id semper morbo contingit, ut si ab ulcere aut vulnere, sursum attrahantur: sed naturâ quoque, quandoquidem novi, qui ab ortu ipso hoc vitio laborarint. Nimirum naturâ iis palpebræ fuere justo breviores ob materiæ defectum. Sic, leporino more, dormientes, κορυβαντιᾶν dicunt Græci; Plinio teste lib. XI, cap. XXXVII. Præter hoc officium, quod diximus, alia etiam duo munia oculis præstant palpebræ, eàque longè maxima. Priùs est, quod tum mollitie, levore, & æqualitate, tum limbo suo cartilagineo, detergeant de tunica cornea, partim humorem viscosum, quem exsudant; partim pulvisculos extrinsecus incidentes (est enim aër iis refertus) quibus corneâ impetita scabresceret, ac sic tenebresceret visus. Posterius est, quòd opacitate suâ impediat, ne lumen nimium insinuet se per pupillam. Tale enim visui obstaret: ut arguit, quòd, cùm acutiùs, & distinctiùs aliquid

aliquid est speculandum, nunc palpebras contrahimus, sic ut penè concurrant: nunc manum fronti admovemus, ut pupilla magis obumbretur. Quod etiam diximus antea, cùm ostenderemus, cur fronti Deus oculos subjecerit. Nam par in isto frontis, & palpebrarum, ratio est. Ac pro hac sententia etiam est, quòd Averroës, in lib. de sensu & sensili, tradat, longiùs prospicere animalium illa, quibus palpebræ sunt crassiores. Ab eadem causa est, quòd pisces, & insecta, obtusiùs cernant. Palpebris enim carent. Etiam hæc firmantur artificio in conclavi tenebricoso videndi ad parietem depicta, quæ foris sunt. Nam & hîc juvat, si supra foramen fenestræ extrinsecus aliquid prominens apponas, quod impediat, ne, pariete nimis illustrato à lumine per foramen intrante, simulachra ac colores vel prorsus delitescant, vel dilutè admodum obscureque compareant. Dignum etiam memoratu. quod narrat Philippus Montalto lib. IV. Opticæ cap. VIII. Refert is, hominem sibi notum oculis fuisse glaucis, palpebris candidis; inque pueritia, & adolescentia, meliùs vidisse de nocte, pejus de die; sed virili ætate id fuisse immutatum. Addit idem, Mauros ei capto palpebras tinxisse atramento, ac vidisse tum acutiùs; sed rediisse vitium vetus, si atramentum detersisset. Causam ab eo prætermissam optimè doctissimus Plempius noster perspexit: nempe quòd palpebræ candidæ nimium ea diluerent, quæ in tunica retiformi pingerentur.

Hoc quoque egregium divinæ erga nos curæ est indicium, quòd sex musculos oculis attribuerit; quorum singulis suus sit usus, ad eum rectâ, vel obliquè, pro arbitrio movendum. Ex quatuor rectis unus oculum sursum trahit, alter demittit, tertius movet sinistrorsum, quartus dextrorsum. Obliquorum duorum unus superiùs, alter inferiùs, convertit oculum, ac circumfert. Septimus, quem Vesalius addit, in quadrupedibus solùm compâret. Inæqualis visio, qualis est strabonum, à musculis hisce proficiscitur; quia præter naturam oculum movent. Ab iisdem etiam est, quòd nonnullis oculi naturâ sunt tremuli, & quietis nescii. Quo oculorum vitio laborantem habuimus eruditissimum collegam. Estque non absimile vitium naturali dentium stridori: cui & comparat Galenus primo *εἰς τὸ προγνωστικόν*. Hanc perpetuam oculorum nictationem Græci vocant *ἵππον*: quod non attendit Plinius lib. VII, cap. II, his verbis: *Philarchus* (prodit) *& in Ponto Thibiorum genus, multosque alios ejusdem naturæ: quorum notas tradit in altero oculo geminam pupillam, in altero equi effigiem.* Nec enim dubitandum, quin Philarchus, cum de oculorum vitiis sermo sit, *ἵππον* scripserit: quod Plinius, ambiguitate vocis deceptus, perperam reddiderit *equi effigiem*: ut ante nos doctissimo Dalecampio observatum.

Jam quanta Dei sapientia relucet in ipsa oculorum fabrica! Rotundos

fecit, ut plura percipiant. Satis enim convenit, figuram hanc cæteris esse capaciorem. Potissima verò consideratio est tunicarum ejus, & humorum, quos continent tunicæ. Una tunicarum est ἐπιπεφυκυῖα, sive *adnata*, altera κερατοειδής, sive *cornea*. tertia ῥαγοειδής, seu *uvea*; quarta ἀραχνοειδής, sive *aranea*; quincta ὑαλοειδής, seu *vitrea*, sexta ἀμφιβληστροειδής, sive *retiformis*, Quibus à nonnullis additur tendinea quædam, præeunte Realdo Columbo* Anatomico Romano. Quam primo loco ponebamus, eam τὸ λευκὸν‡ dixit Hippocrates. Atque hæc cæteras comprehendit, originemque habet à periostio. Cornea anteriori parte cornus rasi ac politi instar pellucet; unde & nomen accepit. Julius Paulus Crassus Patavinus, Rufi Ephesii interpres, vocat quoque *cornicularem*, non à *cornicula* profectò, ut propterea cornicari sit existimandus: sed à *corniculo*; unde *cornicularii* iidem ac κεραύλαι, sive *cornicines*. Eo autem cornea polita est ac levis, ne species deferat pravè, ac cum deformitate: uti fieret, si aspera esset ac rugosa. Eadem ob densitatem suam detinet humorem aqueum. Originem autem ducit à membrana exteriore nervi optici. Uvea sic vocata est, quia uvæ referat cæruleæ acinum cui avulsus sit pediculus: oriturque à tenui membrana nervi optici, vel à cerebri meninge. Hæc nigrore suo obscura reddit penitiora oculi, ut sic meliùs videamus: quemadmodum si conclave fuerit obscurum, meliùs perfectiusque in pariete depinguntur, quæ geruntur foris. Eadem fenestellam habet, quæ *pupilla* vocatur Latinis, ut Græcis κόρη. Propriè utrumque notat *puellam*. Nam ut à *pupus*, *pupulus*, *pupillus*; sic à *pupa*, *pupula*, *pupilla*. Postremo hoc pro *puella* usus Martialis lib. IV, epigr. XX:

* lib. 32, ubi inter adnatam, & corneam, ponit quandam nomine carentem.

‡ albugineam.

Dicit se vetulam, cum sit Carelia pupa.

Uti *pupillam* pro eodem apud Appulejum legas Apol. II. At in oculo *pupulam* pro *pupilla* dixit Calvus*: *Jam gravis ingenti connivere pupula somno.* Ac similiter Lucretius lib. III; imò & Varro apud Nonium. Ratio hujus tralationis est, quòd in oculo pueritia sibi, dum oculos ea mutuò intuetur, puelli, vel puellæ, imaginem conspicere videatur. Atque hoc fit ob levorem oculi. Quæritur porrò, an fides habenda sit Physicis antiquis; de quibus sic Servius in illud IV. Æn. *Dat somnos, adimitq́ue, & lumina morte resignat Physici dicunt, pupillas quas in oculis videmus, morituras ante triduū non habere: quibus non visis est summa desperatio.* Imò Plinii est lib. XXVIII, cap. VI. *Augurium ex homine ipso est, non timendi mortem in ægritudine, quamdiu oculorum pupillæ imaginem reddant.* Sed id perpetuum non est. Quandoque enim à morte etiam, ut levor, sic imagunculæ hæ durant. Valde itidem ratio fugit Plinium, cùm corneam tunicam censet esse fenestratam: ut videre est lib. XI. cap. XXXVII. *Uveam* enim dicere debuisse, liquet ex iis, quæ diximus. Nigricat pupilla, quoniam sita est in profundo, cujusmodi umbram faciunt.

* apud Priscianum lib. 9.

Figura

Figura ejus in homine est circularis, in bove ovalis, in fele oblonga, instar rimæ supernè descendentis. Sunt &, qui geminam credantur pupillam habere; ut ex Philarcho referentem antea Plinium audiimus. Nempe hoc inde est, quòd circulus iridis exterior nigricante colore alteram referat pupillam. In aliis enim iris varii est coloris; unde & *iris* dicitur; etsi non sit semicircularis, sed coronæ similis. Varietas ea coloris est ex eo, quòd spiritus, & humor aqueus, particulis aliis copiosior sit, aliis paucior. Nisi malis, colores solùm esse apparentes, eosque ex refractione luminis in ambitu corneæ provenire. Quòd sanè verisimilius, quia lumine recedente non manent hi colores. At qui dicuntur oculi colores, veri sunt; ut eo cognoscimus, quòd pro lumine non varient. Tales cæsius, niger, & medius ille, qui à caprarum oculis vocatur *caprinus*. Cæsius, sive glaucus, frequens est Belgis, Germanis, Britannis; quia multum quidem iis humoris, sed à calore nativo; qui à frigore externo stipatis corporis poris, intus constringitur, attenuatur, & rarefit. Contrà Libyes, Æthiopes, Syri item, & Indi, oculos semper penè habent nigros: quia, cùm in calidis vivant regionibus, magis quidem sunt exsucci, sed humor multum habet terrestre; quòd calor nativus, per poros exspirans, non valeat eum tantopere attenuare.

Sequitur tunica aranea; quæ ex eo nomen hoc accepit, quia tenuitate, (non tamen imbecillitate, cùm durior sit, & valentior) telas referat aranearum. Pellucida est, ac humorem continet crystallinum, & per processus ciliares aliis adnectitur partibus. Tunica vitrea nunc dicitur, quæ vitreum continet humorem, eumque ab aqueo discernit, ne confundantur. Ac fortasse non alia est ab ea, quam veteres *araneam* vocarunt. Ex minutis enim fibris contexitur, ut laceranti eam satis est evidens. Itaque nihil mirum, si cùm araneæ vitream continuari putarent, unam eandemque arbitrarentur. Tunica retiformis sic dicta est, non quia retis instar sit cancellata: sed quoniam referat rete contractum. Nam, ut ait Rufus Ephesius, ex angusto in latum diffunditur, sinuaturque. Vesalius non incommodè dimidiato ovi putamini conferebat. Is, quem & antè dixi, Fortunatus Plempius, magnum ut Lovaniensis Academiæ, sic patriæ Amstelodamensium civitatis, Hollandiæque totius, ornamentum, scitè etiam comparabat* operculo, quod glandi quercinæ superadditur. Tunica hæc colores sibi à crystallino humore impactos retinet, ac repræsentat. Species enim visibiles pupillam subeuntes transeunt omnes oculi humores, usque dum repræsententur in tunicâ retinâ. Quod si longiùs ab ea absit tunica, solùm videas proqinqua: sin propiùs, tantùm propinqua. Posteriori modo ferè cernunt senes: priori illo myopes, etiam juvenes. Aliter quoque pro discri-

* *lib. 1. Ophthalmographia cap. 15.*

discrimine retinæ variat visus. Nam si rara sit, lumen profundiùs penetrat: quæ res molestiam parit, ac ingenti in lumine, quale est Solare, lachrymas etiam ciet invitis. Densa autem prohibet, ne altè se insinuet lumen. Ac credibile est, hoc pacto affectum esse oculum aquilinum, qui & solare lumen rectâ intuetur. A tunicis nunc ad humores transeo.

Humores sunt tres; ὑδατώδης, sive *aqueus*; κρυσταλλοειδής, sive *crystallinus*; & ὑαλοειδής, sive *vitreus*. Horum extimus est aqueus; perque eum species ad humorem crystallinum deferuntur: uveam quoque separat à crystallino; & corneam tunicam, distendit, ne, si corrugetur, species perperam ad crystallinum transmittantur. Ut liqueat, ne in tantillo quidem aliquid non magnum ob usum esse factum à Deo. Excellentior tamen utilitas humoris est crystallini: qui sic vocatur, quia crystallum, sive glaciem referat; non quasi ejus instar sit durus; sed quia sit pellucidus, & omnis coloris expers, ut omnem bonâ fide colorem repræsentet. Vopiscus Plempius lib. I. Ophthalmiæ cap. XVII. scitè observat, partem ejus anteriorem, cui humor innatat aqueus, rotunditate esse lentis instar depressâ: posteriorem autem, quâ vitreo invehitur, assurgere in conum: esse interim, quibus situs ejus sit globosior; ut myopibus, qui concavis juvantur specillis: esse alios, quibus idem obtigerit latior; eoque, ad propinqua etiam cæcutientes, specillis utantur convexis. Hoc de humore intelligendus est illustris ille Hippocratis locus libro de carnibus ‡: Πολλάκις ὀπώπαμεν ἤδη συῤῥαγέντος ὀφθαλμοῦ ἐξιὸν ὑγρὸν, κολλῶδες. καὶ μέχρι ἢ ἔτι θερμὸν, ὑγρόν ἐστιν. ἐπειδὰν δὲ ψυχθῇ ἐγένετο ξηρὸν, ὥσπερ λιβανωτὸς διαφανής· *Sæpe conspeximus, oculo disrupto exiisse humorem glutinosum: qui dum calet, est liquidus: at postquam perfrixit, siccus fit, ac thuris instar perspicuus.*

‡ *sect. 3. p. 34. edit. Wecheliana.*

A tergo crystallini humor est vitreus, sic dictus à similitudine vitri, partim liquefacti, partim frigefacti. Nam fluit instar liquefacti: sed differt ab eo, quòd vitrum non pelluceat liquefactum. Pellucet vitri instar frigefacti: sed differt ab eo, quòd hoc non fluat.

Ex humoribus hisce aqueus facit refractionem. Nec propterea existimandum, alio res loco spectari, quàm naturali. Nam crystallinus humor est compactior & aqueo, & vitreo: eoque species ob refractionum alioqui aberratura redit ad perpendicularem.

Cæterum in humore crystallino confusa etiam fit visio: eoque ulteriùs etiam procedendum speciei fuit visibili; nempe ad tunicam retiformem. Quemadmodum enim species per aërem immissa in vitrum, quo foramen fenestræ obturatur, inde in obscuri conclavis parietem, vel tabellam de pariete suspensam, defertur; ibique cum coloribus suis rem pingit: ita nec in humore triplici species consistit, sed inde impingit in tunicam

reti-

retiformem: ut is demum ſit ultimus receptæ in oculo ſpeciei terminus, & κυριωτάτως* viſionis inſtrumentum. Atque hæc dicta ſunto de fabrica & uſu oculorum: quorum gratia duntaxat caput Deus verſatile fecit; ut hoc quoque ſit illuſtre argumentum, quanta ſit eorum præſtantia.

*maximè proprie.

Nec tamen ſoli oculi ſunt organum viſus, ſed nervi etiam viſorii: de quibus propterea pauca addemus. Horum munus eſt ſpecies viſibiles retinæ impreſſas recipere, & deferre ad ſenſum communem. Id verò, quod proprie ſpecies recipit, eſt ſpiritus animalis, meatu opticorum contentus. Et quia, ob multiplicem oculi actionem, nulli ſpiritus animales celeriùs abſumuntur, quam viſorii: eo Deus nervos hoſce aliis fecit craſſiores: quoque uberior ſpiritus eos permeat, meliùs videmus. Proinde ſi nimis paucus ſit, debilis erit viſus. Ac gutta oritur ſerena, & cæcitas, ſi deficiat planè: quod nonnullis contingit ex eo, quia nervi optici à vaſis vicinis nimis comprimantur. Ut nihil mirandum ſit, ſi quidam receperint viſum accepto vulnere in fronte. Nam evacuatis vaſis proximis, patentior fit opticorum meatus, ac affluxus ſpiritus copioſior. Eo & aliqui frontis venam ſecant ad viſũ recuperandum. Sunt & quibus ſternutantibus humor in opticos defluxerit, unde ſint excæcati. His quandoque prodeſt, ſi ſternutationem cientia præbeantur, ut humor ſternutatione receptus eadem alio derivetur. Periculum interea eſt, ne, ſternutatione alterâ, major eodem materies adfluat.

Porro interdum ſpiritus opticis contentus motu fertur inordinato: unde obverſari oculis ſcintillæ videntur, noctu præcipuè, vel de die etiam, ſi oculos clauſeris. Quod ſi ſpiritus in orbem feratur, omnia, quæ cernuntur foris, circumferri videbuntur: ut ebriis crebrum. Item ex alto deſpectantibus. Nam ob pavorem conſiſtere ſpiritus nequit: eoque fugit, & cum rectâ non poſſit, in gyrum fertur. Livius lib. XLV: ubi Tempe deſcribit: *Rupes utrimque ita abſciſſæ ſunt, ut deſpici vix ſine vertigine quadam ſimul oculorum animique poſſit.* Atque hæc de organo viſus, cui viſiva animæ facultas alligatur.

CAPUT XXIV.

Objectum viſus aliud per ſe, aliud per accidens: prius vel proprium, vel commune: deque communi, laxus nimis opticorum numerus refellitur. Umbræ, & tenebrarum, diſcrimen; lucis item, & luminis, coloris in corpore planè opaco, & perſpicuo; viſum terminante; coloris deniq;, & lucis; deque temperie colorum ex perſpicuo, & opaco, & diverſo eorum effectu; coloris item veri, & apparentis differentia.

TRanſeo nunc ad id, quod videtur. *Objectum* vocant. Quale aliud per ſe, aliud per accidens. Poſteriori modo cernuntur ſubſtantiæ: nempe per qualitatem viſibilem. Quod autem per ſe videtur, vel objectum eſt proprium, vel commune. Proprium intelligo, quod ſolo cognoſcitur viſu: commune, quod, ſi non omnibus ſenſibus, ut Themiſtius volebat,

pluribus saltem percipere sit. Cujusmodi ab Opticis recensentur viginti: sed quædam perperam; ut transparentia, umbra, obscuritas: imò & pulchritudo, & deformitas; similitudo, & dissimilitudo: atque adeò etiam, situs, & intervallum. Cuncta enim hæc revocantur vel ad illa quinque communia, Aristoteli memorata; motum, quietem, figuram, numerum, & magnitudinem: vel ad objecta propria, lucem, & colorem. Nam umbra est lumen imminutum. Idem de tenebris dictum velim. Siquidem tenebræ nostræ nihil aliud sunt, quàm umbra major; sic ut colores, contra quàm in minori fit umbra, non compareant.

Cum lucem visus objectum statuo, vocabulúm hoc tam laxè sumo, ac Græci suum φῶς: nempe ut comprehendat tum lucem corpori lucido inhærentem, quæ strictè proprieque *lux* nominatur: tum illam à corpore lucido in perspicuum diffusam, quæ propriè vocatur *lumen*. Cum colorem facio alterum visus objectum proprium, attendo, tum extremitatem corporis planè opaci, hoc est, lumini neutiquam pervii, neque rerum simulachris: tum extremitatem, & transparentiam corporis perspicui, sed hactenus opaci naturam participantis, quod terminet visum: quomodo cernimus aquam, vitrum: & gemmas pellucidas. Imò & colorem omnem lucis nomine possumus intelligere: quia color est lux opacitate terrestri obscurata. Ut enim temperies oritur ex proportione primarum qualitatum: ita & nascitur color ex proportione lucidi, & opaci. Unde & Vitellioni dicitur esse lux incorporata, hoc est, corpori insita: Keplero item lux sepulta in pellucidi materia. Aristoteles verò, cum libro de sensu, & sensil. cap. III. colorem definit extremitatem perspicui in corpore terminato, absolutè eum spectasse dicendus non est. Uti neque ab eo id actum libro de coloribus: quo saltem id fieri oportuit. Nunc utrobique tantummodo attendit relatè; neque tam significat, quid color sit, quàm cui inhæreat. Imò commodiùs dixeris, colorem esse extremitatem opaci, quàm perspicui. Quin neq; in perspicuis solùm videmus, quod exterius est; sed etiam, quod continetur interius: ut cernere est in lapillis pellucidis, viridibus, rubris, aliis. Interea agnoscimus, omne opacum esse particeps perspicuitatis, ac propterea esse coloratum, omne item pellucidum, si videri possit esse particeps opacitatis, ut de gemmis pellucidis diximus. Differunt igitur lux, lumen, & color. Lux est primùm visibile: unde per se videtur. Lumen est effluxus lucis à corpore lucente. Color autem temperies perspicui, & opaci. In albore plus est perspicui, quàm opaci: in nigrore minus perspicui, quàm opaci. Parque ratio in coloribus intermediis. Ubi & nonnulli mensuræ modum, de quo penes eos sit fides, exprimere conantur. Nam in puniceo volunt esse duos gradus lucis, & diaphani: unum dun-

duntaxat opaci: at in cæruleo tres gradus opaci, duos lucis. Unde de cæteris esto conjectatio. Colores enim, si extremos exceperis, alii ex aliis fiunt: ut purpureus ex rubro & cæruleo, aureus ex flavo, & rubro. Atque ut pro varia mistura alius, atque alius, est color: sic quoque diversi sunt effectus. Albor disgregat visum, nigror congregat; sed ita, ut congregando etiam hebetet. Nam longè obtusius vident, qui annis aliquot delituere in carcere obscuro. Rubedo inflammat; quia sanguinem è centro, quomodocunque id fiat, vocat ad peripheriam. Ideo & tauros color is efferat, imò & gallinas Numidicas. Cæruleus verò, ac viridis, maximè afferunt visui voluptatem. Distinguendum tamen inter colorem verum, & apparentem. Verus est stabilis; atque hoc ab lucis insitæ, & perspicui cum opaco mixtione: alius est apparens: qui ab lumine est adventicio, atque iccirco non stabilis est, sed varius; prout magis, vel minus, imbibit lumen externum. Sic, ut versu utar Cæsaris Neronis à Seneca * laudato. * lib. 1. Nat. Quæst. cap. 9.

Colla Cytheriacæ splendent agitata columbæ.

Nec enim tam varius color verè inhæret; uti fit in pannis variegati coloris: sed alius, atque alius, apparet, prout lumen nunc rectà, nunc oblique, immittitur.

CAPUT XXV.

Acceditur ad visionis modum, quem aliqui receptione, alii emissione, fieri arbitrantur. Quatenus in priori convenerint Democritus, & Aristoteles: in posteriori, Pythagoras, & Plato. Improbatum in Aristotele, quod maluerit meteororum apparentium caussas ex Mathematicorum adferre principiis, quàm suis. Contra Platonem, & Galenum, variis ostenditur argumentis, non fieri visionem emissione spirituum. De speciebus visibilibus quæsitum, sintne corporeæ, ut voluit Empedocles, an immateriales, sive accidentia, ut censent Peripatetici: ac posterior sententia adstruitur: Galeni hic etiam argumentis occurritur. Variis item refelluntur argumentis, quibus contrarium placet. Illi quoque refutantur, qui, cùm à Platone, & Galeno, abeant, nihilominus negant, visibilium specierum ope ad visionem esse opus.

Superest tertium, de modo videndi: quæ quæstio multum & antiquorum, & recentium, vexavit ingenia; certissimo humanæ imbecillitatis argumento, quòd nec oculis, nec animo, id ipsum satis videamus, quomodo videamus. Præcipua autem quæstio est, utrum visio fiat solâ receptione imaginum, quæ objecta de se in oculum diffundant: an præterea opus sit, spiritus ab oculo emitti, sive ad objectum usque, sive saltem aliquò usque, donec concursus fiat imaginis emissæ ab objecto, & spiritus emissi ab

 oculo.

oculo. Democritus, (de que Leucippo, & Epicuro, idem statuendum) non agnovere emissionem spiritus sive radiorum ab oculo: sed sufficere putarunt ejaculationem materialium imaginum ab objecto in oculum. Paullùm ab hac sententia deflexit Aristoteles. Nam libro de sensu, & sensili, & in secundo de Anima, statuit visionem fieri receptione specierum. Hoc solùm differunt Democritus, & Aristoteles, quod ille putârit, visum nostrum à potentia ad actum deduci per imagines materiales, sed subtilissimas, seque per poros tum aëris, tum pupillæ, insinuantes nobis: hic verò existimarit, eas esse immateriales, non quasi non inhæreant aeri, & oculo, sed quia solum sint aeri, & oculo, impressæ, ut sigillum ceræ. Ab utroque abiere Pythagoras, & Plato. Quippe requirebant spiritum ab oculo exeuntem, sive lumen, recta emissum, quod *radium* dicimus. Cumque hactenus convenirent, non eodem tamen se modo explicabant. Pythagoras, quem & secutus est Hipparchus, voluit lumen ab oculis pertingere ad objectum: atque ubi hoc attigerit, imprimi lumini, sive spiritui, imaginem objecti: tum radium illum visualem una cùm imagine reflecti eò, unde venerat. Plato autem judicabat, & ab oculo exire subtilem ac lucidum spiritum, & ab objecto effluere radium quendam sive splendorem: utrumque hoc lumen, ubi aliquo usque in aëra progressum fuerit, concurrere, & coalescere: unde hoc, ut ex Plutarcho videmus, *συναύγειαν* vocarunt, quasi dicas *radiorum concursum*, vel si malis voce simplici, *corradiationem*. Non obscurè Plato illud indicat in Sophista, & libb. de Legg. Sed imprimis de isto illustris est locus in Timæo, ubi tradit, inesse corporibus nostris ignem æthereo similem, non absumentem, verum illuminantem: portionem ejus crassiorem permanere in nobis, sed tenuiorem evolare per oculos in aera, noctu autem ob tenebras evanescere & exstingui: contra de die lumen externum, & illud oculorum, sociari ob similitudinem. Atque hoc Platoni est lumen illud mixtum, eoque validius ad movendum in nobis spiritus animales, proximum sensus instrumentum, quod simplici lumine torpesceret, nunc autem gemino excitatur ad res foris cognoscendas. Mirum verò, Aristotelem, cùm locis antea memoratis sententiam illam de luminis sive spirituum emissione refellat, eundem tamen in Meteorologicis*, ubi de iride, halone, parelio, & virgis, disserit, caussas istorum non ex sua petere sententia, sed ad illam alibi rejectam, velut ad sacram recurrere anchoram. Scio, philosophum, in exotericis, atque ubi obiter, & perfunctoriè aliquid dicendum, vulgares sequi opiniones solitum: quomodo & hoc loco Aristotelem excusant Alexander Aphrodisiensis, & Augustinus Niphus. Sed enim in Meteorologicis proprius erat locus afferendi caussas istorũ. Quarè cùm ex alienis hic maluerit principiis caussam

* lib. 3. cap. 3.

caussam arcessere, quàm ex suis: aliud videre non possum, quàm difficultate rei territum, cum ex suis principiis minùs posset, rationem reddidisse ex opinione Mathematicorum, utcunque eam non uno impugnasset loco.

Nec propterea ab Aristotele, cui jam olim id objecit Galenus, in eo recedimus, quod putârit, receptione specierum fieri visionem. Multa enim eam evincunt, spirituum autem emissionem refellunt. Nec tamen quorumvis argumentis pugnaro. Uti illo, si vito fiat spiritus emissione, vel reverti spiritum, vel reditus oblivisci. Si non redeat, visionem fieri extra hominem. Sin post longa etiam spatia emensa reverti sciat, animatum esse, ac partem hominis: eoque extra hominem partem esse hominis. Huic enim facilè occurri videtur, si continuatus sit spiritus inter objectum, & oculum: atque idem, ut objecti indagator, ita quoque index credatur. Quare illud potius objecero, si animales ab oculo spiritus emanent, omnino propinqua, & dissita, assiduè spectando, longè imbecilliores nos fore, quàm fuimus. Nam si & actu Venereo, & emissione sanguinis, breviculo tempore, magna virium fit imminutio: quid erit de continua longissimi temporis visione, non dico ejusdem rei, ubi fortasse continuari idem radius dicatur: sed rerum diversarum, uti inter ambulandum: ubi, puto, ut objectum aliud, atque aliud, ita alium, atque alium esse radium, fatentur. Nec dicere possint, animalem duntaxat spiritum consumi, non vitalem, cum animalis in cerebro fiat è vitali. Sed si hoc telum satis validum negant, saltem nunquam levi alterum amictu exeant; quòd, cùm spiritus animalis ex puriori sanguinis portione elaboretur, etiam corporeum esse, necesse sit: ἀντιλογίαν* autem contineat, corpus aliquod eodem tempore esse diversis in locis. Atqui somno expergefactus, confestim cerno stellas orbis supremi. Dixeris, non in instanti id fieri, sed exiguissimo tempore, sic ut observari spatium nequeat. Verùm enimverò, quale illud, tantillo tempore prope immensum cœlorum spatium pervolari? Id cujusmodi sit, liquere arbitror ex iis, quæ de tanta extimi cœli à terris distantia diximus libro superiori. Verum mittamus corpora lucida. Nonne de die quoque cernimus montes altissimos, & ex alto etiam vasta maria, etsi multorum milliû passibus dissita? Præterea quomodo, cùm duo se intuentur, spiritus sibi occurrentes non gressum impediunt ulteriorem? quo pacto neuter alterum cernet: vel si validior spiritus alterum de rectâ deturbet viâ, alterutri tantùm alterius videndi potestas fiet. Mitto quòd flante vehementiori vento tenuia ista corpuscula procul dispellerentur. Et sunt alia id genus, quæ, ne longior sim, prætereo. Sic igitur colligo, visionem fieri non emissione spiritus, sed receptione specierum: easque naturales esse rerum imagines, in notitiam nos eorum perducentes, quorum sunt imagines.

* *contradictionem.*

Sed utrum & hæc accidentia ſint, an ſubſtantiæ, nec olim convenit. Empedocli ſunt corpuſcula tenuiſſima, educta ex objectis iis, quæ repræſentant. Ac eadem mente alii dicunt eſſe ſpiritus ſubtiliſſimos, vel ſemina exiguiſſima ex objecto per aerem immiſſa in oculum, ut ſint inſtrumentum efficax viſionis. Peripateticis autem magis placet, ut ſigillum aureum ceræ, non aurum, ſed ſigilli ſolum imprimit figuram: ita objecta quoque viſibilia, non ſubſtantiam ſui diffundere, ſed aëra ſpiritali modo pingere, eaſque picturas eſſe, quas *ſpecies viſibiles* dicimus. Uti illam de emiſſione ſpirituum, de qua antè vidimus; ita hanc etiam de ſpeciebus viſibilibus ſententiam, valde impugnat Galenus in ſeptimo de Hippocratis & Platonis ſententiis, item in x. de offic. part. & comment. in lib. I. προγνως. Imò idem libro de oculis, qui & ipſe Galeno adtribuitur, legere eſt. Ac, quantum video, inter argumenta, quibus pugnat, familiam ducit, quod per minutam adeo pupillam nequeat permeare tanta viſibilium ſpecierum copia: quarum ſingulæ repræſentent rem prout ſeſe habet. Nec negare poſſumus, magnum id eſſe, ac mirandum: præſertim cùm imagines iſtæ per minutam adeò pupillam penetrantes in humorem cryſtallinum, ac tunicam retiformem, longè feliciùs rem exprimant, quam ullus faceret Apelles, aut Lyſippus. Nec enim ex ſtatua hominis, vel ædificii pictura, colligere poſſis de magnitudine. At illæ ſpecierum viſibilium picturæ, ac ſimulachra, quæ objecta è qualibet ſui parte ejaculantur in quamlibet perſpicui partem, non ſolùm repræſentant formam rei, ſed etiam magnitudinem. Verùm hæc ut belle pro Galeno afferantur, corruunt tamen, ſi dicatur, ſpecies eas eſſe in ſe exiguas, ſed virtute ingentes, ut ſupra omnes picturas, etiam magnitudines referant. Quippe quæ non reales ſint ſpecies, ſed, ut vocant, intentionales, ſive virtuales: quod pluribus explicaremus, niſi in hoc multi adeò jam deſudaſſent ex Peripateticis.

Objicit quoque, quòd ſaltem ſpecies diſtantiæ, & ſitûs, tranſire nequeat per pupillam. Quaſi non color deferatur in pupillam circumſcriptus, &, ut loquuntur, modificatus à ſitu & diſtantia. Nihil quoque eſt, quòd ait, eandem montis magnitudinem videri à multis, eſſe autem abſurdum, eandem ſpeciem viſibilem plurimorum oculis percipi. Nam idem quoque ſonus in aliquot millium aures pertingit. Nempe ſimiliter & hic comparatū eſt, quia ſpecies quoque viſibiles ſunt continuatæ quædam emanationes in quamvis perſpicui partem ejaculatæ, ut rem coloratam, & in propria quidem magnitudine, per omnem, ut loquuntur, activitatis ſuæ ſphæram repræſentent.

Nonnullis tamen, eorum etiam, qui nobiſcum à Galeno diſſentiunt, hæc ſententia penitus improbatur: ut è Platonicis Plotino†, è Scholaſticis, Occamo*, & Durando‡. Volunt autem objecta per ſe videri citra ſpecies ullas. Atqui res non recipitur ab oculo; ſed ſpecies ejus, & per hanc objectum

† l. 5. ennead. 4.
* in 2. quæſt. 17. & 18.
‡ in 2. diſt. 3. qu. 6.

objectum cognoscitur. Quomodo enim percipi possit, quod abest? At abest objectum. Alio igitur opus, quod adsit, & vices sustineat objecti absentis. At quid aliud hoc sit, quàm species, objecti simulachrum? Aliter quoque has species evincimus. Primùm quoniam in speculo videmus ea, quæ sunt à tergo. Nam unde hoc, nisi quia species in speculum impingant, indeque repercussæ in oculum deferantur? Præterea nummum prius in vasis fundo non video: at, ubi quis aquâ vas replerit, eundem cerno, eodem situ ac distantia consistens. Quid inde manifestius, quàm speciem nummi aqua in summa conspici? Jam quid nisi species est vitri cumtubello, quando iis pingitur, aut mantile, aut paries? Denique vulgatum jam artificium nobile, ea, quæ foris geruntur, in cubiculo repræsentandi ad parietem, fenestrâ tamen prius perforatâ, oppositoque foramini vitro orbiculari, quod in medio crassius sit, quàm ambitu; ut luculente, &, ut arbitror, primus reperit, vel exposuit, Joannes Baptista Neapolitanus lib. XVII. Magiæ Natur. cap. VI. Quid in hujusmodi ad parietem pictura, aliud, quàm species rerum, cernimus, quæ sunt foris? At de tota videndi ratione, non aliunde melius, quàm ex artificio istoc, judicium ferre licet. Ubi vitrum respondet pupulæ nostræ, humorique crystallino: paries autem se habet, ut in nobis tunica retiformis.

CAPUT XXVI.

An ad visionem sit opus corpore medio, per quod transmeent species: deque eo discrepantes Democriti, & Aristotelis opiniones. Opaci *etymon.* *Perspicuum quid dicatur. Laxiùs perspicui nomen à Peripateticis sumi, quàm convenit. Perspicuum duplex. Aristotelica perspicui definitio iterum expensa. Nec raritatem, nec partium interiorum fluxum, caussam videri perspicuitatis. Ne illud quidem satis esse apertum, num lumine sit opus ad colorum species eliciendas ex objectis, an vero ea semper, etiam in tenebris species emittant. Avempacis error in isto, quod putaret, colores non esse colores, nisi illuminentur. Muta quadam animantia in tenebris conspicere colores: imò & homines quosdam in tenebris eos videre. Sed quicquid de coloribus sit, saltem lucem etiam cerni ab oculo in tenebris constituto. Et cur dispar ratio sit coloris, ac lucis. Sensus non falli circa species, sed animum circa objecta. Nervorum opticorum meatus observatus ab Herophilo, sexcentorum corporum sectore. Videri etiam, quæ ex adverso pupilla sita non sint. Uti lux magis conspicua est coloribus, ita alborem magis nigritia videri: & quæ utriusque ratio sit: Minùs pellucida in magis pellucidis conspici, ut crystallum in aqua. Cur nummus in aquis videatur major, item remus fractus, aut flexus. Quare nebula remota appareat densior, & aer remotus videatur coloratus: veræ item, & apparentis condensationis discrimen.*

Ad

Ad modum etiam visionis pertinet, utrum objectum, sive speciem ejus, necesse sit ad oculum deferri per corpus medium, idque perspicuum. Corpore medio opus esse, negabat Democritus: secundum quem in cœlis etiam formicam cerneremus, si inane esset inter nos, & cœlum. Et eandem opinionem, quasi ab Orco, revocavit summus vir Keplerus. Atque eo inter alia pugnat, si, quo purior tenuiorque sit aer, eo aliquid meliùs cernatur: omnino, si nullus sit aer, nihil plane morari posse visum, eoque per inane nos acutissimè visuros. Nec operosum fuerit hanc tueri opinionem, si, ut Empedocles statuebat, lumen sit corpus subtile. Nam per inane etiam moveri aliquid posse, solidè satis contra Aristotelem à variis* est comprobatum. Sed multò aliter est statuendum, si lumen est qualitas è corpore lucente effluens: quæ Aristotelis est opinio. Neque enim accidens per inane potest deferri, sed corpore opus est, cui inhæreat. Quare cum Aristoteles lumen esse putaret qualitatem, convenienter doctrinæ suæ requirebat corpus medium luminis, & tenebrarum capax.

* *Philopono, Avenpace, Avicenna, Thoma, Scoto quem vide in 2 Sentent. dist. qu. 9. sub ejus quæstionis finẽ.*

Corpus hujusmodi διάφανον, sive *perspicuum*, aut *pellucidum* dicimus. Cui opponitur *opacum*. Opacum enim est, quod lumen non transmittit. Quale imprimis elementum terræ: unde & nomen. Nam Ops eadem, ac Tellus, magna Deûm, vel hominum potiùs, mater. Quo igitur aliquid magis est terrestre, eo & magis est opacum. Itaque fumus, & nubes, corpora sunt rara quidem, sed opaca; quia multum habent terræ admixtum, sunt interea caussæ opacitatis etiam aliæ, ut si corpus natura pellucidum imbibat aliquem colorem, præsertim nigrorem, vel si superficies sit confragosa quæ res itidem umbras gignit. Perspicuum contra est, quod cunctis sui partibus lumen, & tenebras suscipere est idoneum. Atque hoc ipsum, quod lumini sit pervium, est actus corporis perspicui, non quatenus est corpus, sed quatenus est perspicuum.

De perspicui natura præclarè disserit princeps Aristotelis interpres, Aphrodisiensis in Aristotelem de sensu & sensili: item Priscianus Lydus in Theophrastum de sensu, phantasia, & intellectu. Sed nobis tellus non est perspicua, utcunque sit ignis, eoque & coloris particeps. Nempe non quinctuplex, vel quadruplex nobis, ut illis, perspicuum est, sed duplex duntaxat: unum, quod non videtur, ut aer: estque hoc verè perspicuum: alterum, quod secundùm exteriores conspicitur partes, ut aqua, crystallus. Estque hoc interius quandoque coloratum, ut smaragdus, hyacinthus, sapphirus: quorum interior color etiam exteriùs comparet. Quibus latiùs multò perspicuum patet, hi urgent Aristotelis illud lib. II. de Anima c. VII. cont. LXVIII. Διαφανὲς λέγω, ὅ ἐστι μὲν ὁρατὸν, οὐ καθ' αὐτὸ δὲ ἀλλὰ δι' ἀλλότριον χρῶμα· *Perspicuum, sive pellucidum est, quod est quidem adspectabile, non verè*

Digitized by Google

verò per se, sed per alienum colorem. quem ad locum annotat Julius Pacius, philosophus, & Jurisconsultus nobilis, per *alienum colorem* signari *superficiem coloratam, inter quam, & oculum, corpus perlucidum est interjectum.* Atqui aer vel maxime perspicuus est, nec tamen videtur per superficiem coloratam, quam non habet. At crystallus, aliaque id genus, tum interiùs videntur, tum foris; ut cap. XXIV. dicebamus. Itaque obscura nimis hæc definitio videtur; si non, ut metuo, falsa.

Quæ caussa sit perspicuitatis, non satis liquet. Multi raritatem dicunt. Sed fumus, & nubes, sunt rara: nec pellucida tamen. Suber, & pumex, non pellucent: rariora tamen sunt vitro, quod perspicuum est. Aqua sic agitata, ut spumescat, non pellucet: sed demum, ubi redierit ad naturam. At tum rarior non est, quin densior potiùs, cùm agitatione exspirarint partes tenuiores. Nec vitrum liquefactum densius est frigido. Hoc tamen pellucet, illud non item. Aliis placet, perspicuitatem esse à fluxu partium interiorum. Sed obstare videtur, quod cornu pelluceat: & interea sit densum, imò laminis multis actu distinguatur. Nec locum id habet in chartâ, ubi oleum imbiberit, pellucente. Ita videmus, ut ne illud quidem perspicuum sit nobis, unde quid perspicuum sit.

Æque caligat mens humana in perspicienda caussa, cur lumine sit opus. Aristoteles quidem in secundo de Anima cap. VII. censet à lumine colorem moveri ad speciem sui gignendam, quæ per corpus perspicuum ad oculum permeet. Nam nisi lumine illustrentur colores, nunquam fore, ut speciem emittant. Quorundam tamen opinio est, etiam in tenebris aëra speciebus repleri, utcunque non videantur actu. Similiter enim hic comparatum esse ac in colore, qui actu etiã est color in tenebris, cùm coloratum actu semper habeat potentiam ut videatur, etsi non videatur actu: quod non satis perspexit Avempace*, præceptor magni Averrois: ut qui putarit, colorem, nisi ab externo lumine irradietur, potentiâ esse colorem, eoque essentiam suam lumini debere. Quemadmodum igitur in isto aberravit Avempace: ita hi alios falli existimant, quòd aëra putent specierum in tenebris expertem, quia eas non videamus. Contra enim hi volunt, objectum nunquam non diffundere de se species. Nam, inquiunt, feles, & id genus animantes, in cellis etiam subterraneis, nihil luminis admittentibus, venatui murium, aliorumque, quibus pascantur, indulgent: eoque sine lumine externo conspiciunt species, citra quas colores non videntur. Imò & exempla hominum afferunt, qui colores sive species in tenebris viderint. Mitto Isidori illud lib. IX. Orig. *Albanorum glauca oculis, id est, picta inest pupilla: adeo ut nocte plus, quàm die cernant.* Plinium potiùs adducam, cujus hoc lib. XI. c. XXXVII. *Ferunt Tiberio Cæsari fuisse naturam, ut expergefactus noctu paulisper, haut alio modo, quàm luce clara, contueretur omnia paullatim*

* *Averroes in Arist. lib. 2. de Anima com.* 67.

Ppppp

tim tenebris sese obducentibus. Similiter de eo Tranquillus lib. III. cap. LXVIII. *Erat prægrandibus oculis, & qui, quod mirum esset, noctu etiam, & in tenebris viderent; sed ad breve; & cùm primùm à somno patuissent, demum** *rursum hebescebant.* Est & Sexti Empirici in primo Pyrrhonianarum Hypotyposeon * Τιβέριος ὁ Καῖσαρ ἐν σκότῳ ἑώρα· *Tiberius Cæsar in tenebris videbat.* Quod cum de Tiberio retulisset Cœlius Rhodiginus lib. xv. Antiqu. Lect. cap. II. subjungit de se ipso: *Id ipsum & mihi quandoque obtigisse, Deo teste, non mentior.* Similiter de se Hieronymus Cardanus lib. VIII. de rerum Varietate cap. XLIII. Deque parente suo, Cæsare Scaligero, idem prodidit Josephus Scaliger †: atque addit, & sibi id contigisse usque ad annum ætatis vigesimum tertium. Casaubonus, ad allatum Tranquilli locum, refert, idem de se narrare sibi solitum doctissimum alium, maximæque famæ virum. Etiam De Aquapendente * memorat, Pisis sibi cognitum, qui in tenebris probè videret. Et planè credibile est, in vulgo sic affectos esse non paucos, utcumque ipsi ea, fere de ventre duntaxat solliciti, negligant referre, vel saltem ista non perveniant ad aures eruditiorum; quibus fere placet illud ‡. *Odi profanum vulgus & arceo.* Quamobrem possit non absurda eorum videri opinio, qui & nocturnis in tenebris censent aëra speciebus esse visibilibus refertum. Nam absque isto, quomodo non muta modo animantia quædam, sed etiam hominum aliqui, qui sicco essent cerebro, & oculis flammantibus, ope solius interni oculorum luminis, ut dixi, rerum species conspicerent? Nisi fortè pro Aristotele, externum semper lumen exigente, dici hoc possit, ab istiusmodi oculorum lumine copioso foras prodire lumen aliud, quod colores irradiando ab iis eliciat species. In quo si cujus animus acquiescat, quando aliquid hoc profecto est, & melius occurrit nihil, equidem non multum refragabor.

* Barthius Advers. l. 23. c. 23. ex Opsopæi codice, pro demũ mavult deinde: quia demum, sit signũ tarditatis: cui repugnet, quod Suetonius dicat, ad breve. Sed demum hic simpliciter valet post, ut Festus exponit. Eoque sententia sit, paullo post videre desiisse. Porro quod de Tiberio hic narrant Plinius, & Tranquillus idem legas apud Heliodorũ Larissæum in Opticis.

* pag. 17.

† epistola de vetustate gentis Scaligeræ.

* lib. de visus organo part. 2. cap. 4.

‡ Horat lib. 3 od. 1.

Verùm de isto nunc certi aliquid signare non est animus. Esto igitur, ut colores cerni non possint, nisi, quod aeris est interjectum, illuminetur: id saltem extra controversiam posuero, lucem etiam spissis cerni in tenebris posse. Uti candelam fenestris appositam: cujus splendorem, longissimo dissiti intervallo, videmus, aëre adeo tenebricoso, ut siquid oculis objeceris, album, an atrum sit, dignoscere nequeas. Nempe multum est discriminis inter lucem, & colorem. Illa uti per se inhæret corpori lucido, ita primò, & per se, cernitur. At color est secundarium visus objectum; eoque non videtur, nisi beneficio luminis à luce exeuntis. Nec solùm lucem ignis nostri in tenebris videmus: sed etiam oculorum felis, vel lupi, item λαμπυρίδος, sive cicindelæ, cornuum quorundam, putrium lignorũ, & faucium in piscibus nonnullis. Qualia Aristoteles * fatetur, λάμπειν, *lucere*: at non lucem emittere. Nonnulli tamen ajunt, & ab istis aliquid luminis in aëra prodire. Esto sanè: erit tamen id adeò minutum, ut minimè

* l. 2. de Anima cont. 72. & l. de sensu, & sensili cap. 3.

nimè valeat illuminare aëra vicinum oculis nostris. Quamobrem fatendum, lucem etiam eminus videri, quando colores, & rei lucenti, & oculo tuo vicinos, ob tenebras non discernas.

Extremo illud loco in considerationem venit, an visus etiam fallatur circa objectum suum. Quod sanè si est, multum decesserit de præstantia hujus sensus, atque adeo de pretio beneficii divini, quo videndi attribuit facultatem. Quid enim certi erit in rebus humanis, si nec iis credere licet, quæ videmus? Verum enimvero non fallitur sensus circa species; verum animus decipitur circa objecta, quod falsa fit ratiocinatione: idque defectu alicujus conditionis, quæ vel organũ attingat, vel objectum, vel medium. Organum dicebamus esse oculum, & nervum opticum. Oculi varia esse vitia possunt, alia ratione tunicarum, alia humorum. Ut si tunica cornea sit corrugata, quod umbram facit: si item humor aliquis, sive is aqueus, sive vitreus, sive crystallinus (omnes enim eos species transmeare debet) vel spissior fiat, vel coloretur. Prius offuscat visum, quia caliginem gignit. Alteram facit, ut non offerat se visui color genuinus.

Etiam nervus opticus quandoque in vitio est, nunc dexter, nunc sinister. Duo enim sunt pro binis oculis, iique in bene affectis & longitudine, & crassitie æquales. Uti autem, iis obstructis, cæcitas oritur, ita & pejus videmus, si vel leviter aliquid humoris adfluxerit. Mirè enim angustus est meatus, quo spiritus permeant. Atque hæc est caussa, cur eum negent multi. Sed observavit eum, Galeno teste, Herophilus is, quem Tertullianus* prodidit, ad fabricam hominis cognoscendam sexcenta dissecuisse corpora. Etiam in bubus foramen hoc, licet δυσθεώρητον †, sagacissimo naturæ mystæ, Fortunato Plempio, observatum in florentissima hac Amstelodamensium urbe, priusquam inde ad medicæ artis professionem arcesseretur in inclytã Lovaniensiũ Academiam. Atq; hæc de visus instrumento.

* *lib. de Anima cap 10.*
† *vix conspicuum.*

In objecto autem requiritur, ut justæ sit magnitudinis. Nam nimis exigua nequeunt sic speciem sui pingere, ut visibilia sint. Situs etiam ejus attenditur, ac intervallum. In situ confert illud, ut opponatur pupillæ, sive foramini uveæ. Scio, etiam à latere species irradiare ac fluere in latus pupillæ, & tunicæ retiformis: imò paullò plus dimidio hemisphærii nostri à latere conspicimus. Sed ea, quæ sic à latere cernimus, nonnisi confusè videmus: eoque proclivior tum est error. Jam intervallo etiam certo definitur vis videndi. Hoc spatium vocitant sphæram activitatis visoriæ: extra quod neutiquam irradiant species. Sed sphæra isthæc variat pro objecto, & organo. Pro oculo enim diversa est videndi facultas, ut nullum certum ejus spatium possit præfiniri. Lux præterea è longinquo videtur, etiam unde color non conspicitur, & è coloribus albor magis nigrore cernitur.

Quorum ratio ex iis cognoscitur, quæ Alexander Aphrodisiensis de colorum principiis disserit lib. 1. quæst. natural. cap. 11. Nempe uti in aere præsentia lucis, hoc est, corporis lucidi, quod primum est visibile, caussa est, cur illuminetur aer, vel aqua; ejus verò absentia caussa est tenebrarum: ita in coloribus, qui secundum sunt visibile, eo quisque magis est conspicuus, quo plus habet perspicui admixtum, ut fit in albore: eo minus conspicuus, quo plus habet opaci, ut fit in nigrore.

Adhæc medium attenditur, quod est perspicuum. In hoc requiritur, ut sit coloris expers: cum per vitrum viride, omnia viridia, per flavum, omnia flava; per rubrum, omnia appareant rubra. Etiam in pellucidis, ut videantur: opus ea minus esse pellucida illo, per quod videntur. Nam in aëre propinquo non conspicimus aëra, nec aquam ab aqua dignoscimus: sed crystallum in aqua cernimus, quia minùs pellucet crystallus. Quod cum dicere aliqui vellent, crystallum dixere esse rariorem aquis. Atqui pumex, ut retuli*, crystallo est rarior. Nec per eum tamen conspicimus: quia magis quidem rarus crystallo, sed magis quoque opacus. Non raritatem igitur hic attendimus, sed perspicuitatem; quæ sæpe aliunde est, quàm à raritate. Hoc quoque ne fallamur facit, si medium sit uniforme: quale constanter speciem reservat. Sin difforme, hoc est, nunc densius, nunc rarius; speciem immutat. Nam, si è denso prodeant in rarius, dispergunt se species à perpendiculari: sin ex raro ferantur in densum, addensant se circa perpendicularem. Nummus itaque in aqua per aera conspectus speciem gignit se majorem: quia ea, ex medio spissiori in rarius, abit à perpendiculari, magisque attenuatus dispergitur. Remus item, cujus pars in aquis, pars extra eas, fractus videtur, quia simulac exit ex aquis, ob medium diversum, geniculum sive flexuram facit, atque ita nobis flexus apparet. Res enim videtur, prout se species nobis offert. At defertur species flexa. Quod non fit in medio uniformi; ubi radii semper recti ac simplices. Ad deficientem etiam medii conditionem pertinet, quod nebula propinqua minor videatur distante. Nam, ut Cæsari Scaligero † belle observatum, translucidi corporis partes ob spatii, per quod videmus, amplitudinem, in recta linea præbent speciem corporis condensati. Non est quidem vera condensatio, quia hæc fit per partium compensationem: est tamen condensatio apparens, quæ fit per dispositionem partium multarum in recta linea. Unde & aer propinquus non videtur coloratus, sed remotus.

* cap. sup.

† ad Card. exercit. 61. sect. 3.

CAPUT

CAPUT XXVII.

Post visum cæteris sensibus præstantiorem esse auditum. Quæ sonum simpliciter cieant, quæ item majorem gignant: & cur vesica non sonent, nisi subitò displosæ: unde item sit campanarum sonus diuturnior. Sonum non esse immediatè à collisione corporum, sed à fractione aëris. Quid vox sit. Cur cicadæ non sint vocales: neq; item pisces maximam partem. Et cur iis abstinuerint Pythagorici. Gemina vocis divisio. Cur surdastri manum concavam auribus admoveant. Quamobrem Deus eas nobis dederit cartilagineas, & exsangues. Cur interioris auris meatus sit rotundus, angustus, confragosus. Quare membrana, cui tympano nomen, sit tenuis, densa, sicca. Ossicula tria ἀκυςικὰ æqualia credi in ætate puerili, ac virili. Non solùm posse auribus audiri; sed canaliculo etiam, qui in os defertur. Alij duo usus canaliculi hujus Per aquas etiam audiri: imò & pisces nomina sua addiscere: Quomodo sonus gyris quibusdam, qui paullatim augeantur, à collisis corporibus in aures pertingat. Aera interiorem non esse corporis humani partem, eoque nec organum esse auditus.

VIsui dignitate proximus est auditus: ob cujus item beneficium Deo plurimum debemus. Est enim homo animal πολιτικὸν*; ac sociale: sermone autem (qui, nisi auditu præditi essemus, frustra institueretur) alter alteri sensa animi aperimus, atque exponimus. Jam quid pulchrius artibus ac disciplinis liberalibus: quibus rerum divinarum, humanarumque scientia continetur? Scio, & legendo eas addisci. Attamen nemo dubitaverit, quin magis imprimantur animis nostris, quæ vivâ haurimus voce, quàm quæ tantummodo leguntur. Itaque nec defuere, qui in sensibus externis auditui tribuerent palmam. Sed enim abunde iis, ni fallor, occurrimus, cum visus præstantiam prædicaremus†.

* civile.

† cap. 25.

Ut verò natura auditus cognoscatur, considerare est opus; & sonum, qui auditur, (objectum vocant:) & aurium instrumentum, quo audimus: & aëra externum, atque interiorem, per quorum utrumque sonus defertur.

Sonus ἀμέσως † provenit ex aëris fractione, vel aquæ. Sed plurimum aeris, idque collisione duorum corporum solidorum. Nam pulveris, & plumæ collisio non excitant sonum. Imò nec duo solida collidi [illegible] satis, sed exigitur, ut hoc contingat celeriter, & cum violentia. Nempe ut citiùs fiat ictus aeris, quàm commodè is possit cedere. Unde Aristoteles lib. II. de Anima*, ὁ ἀὴρ ἐὰν ταχέως καὶ σφοδρῶς πληγῇ, ψοφεῖ· δεῖ γὰρ φθάσαι τὴν κίνησιν τοῦ ῥαπίζοντος τὴν θρύψιν τοῦ ἀέρος, ὥσπερ ἂν εἰ σωρὸν ἢ ὁρμαθὸν ψάμμου τύπτοι τις φερόμενον ταχύ. *Aer si cito vehementerque percutiatur, sonat. Opus est enim, ut percutientis motus diffusionem præveniat aeris: perinde atq; si cumulum*

† immediate.

* cont. 78.

imulum ut acervum arenæ, cùm fertur, velociter quis verberet.

Atque hoc etiam locum habet, si citra concursum solidorum fiat sonus: ut cognoscere est ex vesicis inflatis, quæ sonum cient nullum, si aer egrediatur sensim: magnum verò, si cum impetu subitò erumpat. Quàm vero decipiantur, qui semper requirunt solidorum collisionem ad sonum, multa ostendunt. Nam facilè eos refellit, quòd unda undæ illisa excitet sonum; & nubes rupta à fulmine; & aer virgâ, aut flagello, subitò percussus; inque tibiis, vel aliis allisus musicis instrumentis; & ignis, si aquam infuderis; & alia id genus multa. Quare utcunque id facere neglexerit Aristoteles* distingui opus inter ea, quæ quomodocunque faciunt sonum, & quæ sonum efficiunt, vel majorem, vel diuturniorem, Major ac vehementior est, quando concurrunt corpora solida, ac dura; ubi unum resistit alteri, priusquam fugam capessat. Item levia ac polita, quia si aspera & inæqualia fuerint, cavis sive depressis partibus non editur sonus; eoque nunc sonans, nunc non item, minor est, & imminutior. Contra fit in politis, ubi quævis pars aera atterit, & frangit. Concava autem, uti tintinnabala, & campanæ, sonum faciunt longiorem: quia iis impulsis, aer non invenit, quà exeat; eoq; ab uno latere impingente in alterum, resonant hæc instrumenta, etiam ubi desiere pulsari. Porrò etiam cùm ista concurrunt, sonus non est ἀμέσως ‡ à collisione corporum istorum; sed à fractione aeris, quæ fit à corporibus allisis. Itaque & pannus recens, licet res mollis, vehementem edet sonum, si rumpas: quod inde est, quia dum frangitur, aer vicinus variè discerpitur. Neque sonus est in corporibus collisis, sed in aere intermedio, qui à collisis corporibus attritus frangitur, fractus sonat, sonumque receptum porrò ad aures defert.

* *lib. de Anima cap. 8.*

‡ *immediate.*

Sonus vel est rei animatæ, h. e. vitâ & sensu præditæ, vel rei inanimæ. In animis generali nomine *sonus* vocatur; in animatis, *vox*. Noc enim cuncta animantia vocem edunt. Exsanguium quippe, ut sunt insecta, vox non est: ne cicadarum quidem, licet canere dicantur. Non enim sonus is fit ore, sed allisione spiritus ad membranam sub pectore: ut observare licet digito admoto. Etiam ex sanguine præditis pisces vocales non sunt: unde proverbium, Ἀφωνότερος * ἰχθύος. Ac propterea Pythagoras interdixit suis esu piscium. Notum illud ejus symbolum, Ἰχθύων μὴ γεύεσθαι †. Sane apud Plutarchum in Symposiacis lib. VIII. quæst. VIII. inter alias ejus caussas adfertur, quòd pisces propter silentium videantur contubernales Pythagoreorum. His enim, quos in disciplinam recepisset Pythagoras, minimùm biennii indicebat silentium, quo tempore dicebantur ἀκουστικοὶ, uti silentii lex ἐχεμυθία: de quo Agellius lib. I. cap. IX.

* *Pisce magis mutus.*

† *Ne gustes pisces.*

Vox igitur non aliud est, quàm aëris respiratione attracti ad arteriam

asperam collisio. Ea vel est ἄναρθρος*, ut grunnitus, barritus: vel ἔναρθρος†, ut sermo humanus, & ejus in psittacis, picis, aut corvis, imitatio. *inarticulata. †articulata.

Sonus præterea vel primus est, vel reflexus. Posterior *Echo* vocatur: de qua, quia in Diis locum meruisse visa, commodius agam, cùm affectiones corporum explicabimus numinum loco habitas. Nunc ex humanæ naturæ mirandis animus est deducere hominem ad Deum; in cujus notitia consistit sapientia nostra, postea cum his stultitiam gentium comparabimus.

Auditus organum sunt aures: in quarum fabrica, multa gignunt admirationem. Primùm exteriorem consideremus aurem. Eâ carent, quæ plumis, vel squamis, sunt obtecta: sed homini, & aliis data est animantibus, ut meliùs excipiatur sonus, ac si jam is meatum prætervolârit, à parte postica antrorsum pulsus subeat eundem. Unde videas, surdastros, ut meliùs audiant, cavam auri manum admovere. Atque id quoque Hadrianus Cæsar facere solet: deque Arriano consule idem prodidit Galenus. Nec dubium est, quin ob longas aures acutiùs audiat asinus (nihil enim temere fecit natura) verum animal stupidum non capit quicquam voluptatis ex ulla harmonia; sed omnia metitur ventre. Ne illud quidem de nihilo est, quod datæ sint nobis aures, non carneæ, quals mollitie sua facilè concidérent; non osseæ, quæ facilè frangerentur, & in somno foret impedimento: sed cartilagineæ, & exsangues, ut eandem semper retineant fornicis figuram, ad sonum commodè excipiendum.

In aure interiori, quæ verum est auditus instrumentum, primùm occurrit meatus angustus, & rotundus, & angustus quidem, ne aer exterior subitò, ac confertim irruens, læderet membranam, quæ meatum hunc terminat. Eadem fit, ut minùs pateat ingressus insectis noxiis, vel pulveri etiam. Imò si quid inciderit, id, quia meatus est obliquus, ac sursum ducit, mox decidit. Simul obliquitas ista cum anfractibus facit, ut aer sonum deferens, eum certius retineat, ne aliò diffluat. Meatum hunc ἀκουστικὸν‡ excipit membrana exigua instar pellis in tympano tenta: unde & ea vulgo *tympani* nomine vocatur. Est hæc tenuis, ut faciliùs externum recipiat sonum: & densa, ne tam facilè frangatur, si sonus sit admodum vehemens: & sicca, ut interiùs majorem reddat sonum. Sanè surdi sunt, quibus ea est crassior. Uti & malè audiunt, quibus humor viscidus ad pelliculam hanc adfluxerit. Membranam eam sequitur meatus alter, qui Aristoteli *cochlea* nominatur, à figura. Hic aer est, qui discriminis ergo *internus*, multis etiam *innatus* vocatur. Atque is aer, ab externo percussus, efformat soni imaginem: quod fit tum tribus, quæ continet, ossiculis: tum chordâ tenui, tympano obtensa, tum musculo perexiguo. Ossiculis ob similitudinem ‡ auditorius me.

dinem data sunt nomina, malleoli, incudis, & stapedis. Id verò non satis mirari licet, quòd produnt*, parem ea magnitudinem obtinere per omnem vitam, ut nec minora sint infanti, quàm seni. Jucundissimæ etiam est considerationis, quòd ab aere interno canaliculus in os defertur: & inde fit, ut, qui vitio membranæ sive tympani non percipiunt sonum externum, hi audiant sono per canaliculum illum delato ad aera interiorem; unde porro per anfractus angustos (*labyrinthum* nuncupant) recipit se ad nervum ἀκουστικὸν †: uti inde ad sensum communem. Si tamen labyrinthus, vel nervus ἀκουστικὸς fuerit obstructus, nihil canaliculus juvat. Nam duabus quidem viis fertur sonus ad aera innatum : sed inde una solum via est ad sensum communem. Cæterùm uti, quo exteriorem sonum percipiamus per tympanum, necesse est aera interiorem quiescere: ita &, ut sonus per canaliculum subiens recipiatur ab aere interiori, opus est, ut ne sonus ullus ex manducatione cibi in ore fit. Cujus rei experimentum ex me habeo. Nam ante annos circiter duodetriginta cùm obstructa tympani pelliculâ admodum essem surdaster (quod malum, cum alioqui acutissimè, & ad multorum admirationem, audiissem, tribus plus minus mensibus duravit) nihil planè, si cibum manderem, intelligebam; sed necesse erat, ut cibus ore jam receptus neutiquam versaretur, vel dentibus comminueretur, donec, qui loqueretur mecum, sermonem absolvisset. Quamquam verò haut levis iste canaliculi illius usus est; non eo tamen solùm surdis, aut surdastris, prodesse existimandum. Planè enim ad omnes hoc pertinet, quòd per hunc canaliculum aer ore receptus pervenit ad aera innatum, ad eum reficiendum; & inde revenit in os, ad eum repurgandum: similiter nempe, atque ad cordis respirationem, tum inspiratione, tum exspiratione aeris, opus est. De organo satis.

* Laurentius Anatom. l. 11. cap. 12.

† auditorium.

Medium, quo sonus defertur, est duplex: unum externum, alterum internum. Externum fere est aer exterior: quandoque etiam aqua ‡. Nam in aqua audiri, testes sunt urinatores, Et pisces cum silentio capiuntur: consuetudine etiam quidam in vivariis ad cibum congregantur cum plausu: ut Plinius refert lib. x. cap. LXX. Sed mirandum magis, quod addit: *in piscinis Cæsaris genera piscium ad nomen venire, quosdam singulos.* Est & Ciceronis lib. II. ad Att. epist. I. *Nostri principes digito se cœlum putent attingere, si nulli barbati in piscinis sint, qui ad manum accedant.* Ac Lucianus de Dea Syria similiter de piscibus: Οὗτοι δὲ καὶ ὀνόματα ἴχουσι, καὶ ἔρχονται ἢν κεκλημένοι. *Hi & nomina habent, atque iis vocati adveniunt.*

‡ Arist. lib. 2. de anima cont. 79.

Quod ad modum attinet, quo sonus per aera defertur, res sese habet in aere sonum diffundente, uti in aquis lapillo aquæ injecto: ubi circuli fiunt primùm exigui, mox majores, majoresque. Quàm rationem scitè refert Vitru-

Digitized by Google

Vitruvius lib.v. de Architectura cap.III, ubi de theatro disserit: *Vox*, inquit, *est spiritus fluens, & aeris ictu sensibilis auditu. Ea movetur circulorum rotundationibus infinitis: uti si in stantem aquam lapide immisso nascantur innumerabiles undarum circuli, & quàm latissimè possint, vagantes; nisi angustia loci interpellaverit, aut aliqua offensio, quæ non patitur designationes earum undarum ad exitus pervenire. itaq; cum interpellentur offensionibus, primæ redundantes insequentium disturbant designationes. Eâdem ratione vox ita ad circinum efficit motiones. Sed in aqua circuli aquæ planitie in latitudinem moventur: vox & in latitudinem progreditur, & altitudinem gradatim scandit. Igitur ut in aqua undarum designationibus, ita in voce, cum offensio nulla primam interpellaverit, non disturbat secundam, nec insequentes, sed omnes suâ * resonantiâ perveniunt ad imorum, & summorum aures.* De innumerabilibus aquarum circulis, ex lapillo injecto, idem legas apud L. Senecam lib.I. Quæst. Nat. cap.II. Ac auditum similiter fieri, judicium quoque fuit Alexandri Aphrodisiensis: sicut testes nobis Philoponus, & Simplicius. Estque ejusdem sententiæ Themistius: uti & Averroes in lib.II. de Anima contextu sive particulâ LXXVIII.

* Sua *reposui, sic exigente sententia ex editione Florentina an.* 1522 In *Tornesiana anni* 1588. *pro eo* sine *editum: sed perperam.*

Per hosce igitur aëris gyros sonus tandem pervenit in concavum aurium; atque hîc alliditur ad tympani pelliculam, & aërem interiorem; qui alterum est auditus medium. Nam ut aër exterior pulsatur ab collisione corporum solidorum: sic interior hic percutitur ab aëre exteriori, & imaginem soni externi exhibet intus, ossiculorum trium, & aliorum, quæ diximus, interventu.

Plerique aëra hunc interiorem esse organum auditus arbitrantur. Quæ sententia eo satis refellitur, quòd si organum sit corporis, pars quoque erit. At hoc de aëre innato dici nequit. neque enim vel ex semine, vel sanguine fit; sed aëre externo: neque id per concoctionem & elaborationem, ut in spiritu; sed solo accessu aëris externi; qui eò penetrat, partim per narium meatus, partim per canaliculum in os desinentem. Itaque nec ab externo aëre aliter differt, quam puritate, & quiete.

CAPUT XXVIII.

Quæ bona nobis à sensu tactus proveniant. An cutis, & carnis mollities, certum sint signum ingenii subtilioris. Non cor, non carnem, non nervos duntaxat, esse organum tactus. sed singula hæc, imò quælibet corporis membra præter ossa. Cutim verò de principatu in istoc cum nervis certare. An ob tantam tangibilium qualitatum multitudinem, iis sit assentiendum, qui putant, tactum non esse sensum unicum, sed multos. Titillationem Veneream non esse sextum sensum exteriorem. Ad tactum non requiri medium; deq; eo Aristotelis opinio rejecta.

TRes prætereà sunt sensus exteriores; ex quibus, quin tactus præcellat, minimè est dubitandum. Imò non defuere, qui principem ei locum darent, quia sine visu, & auditu, malè nobis erit; sine tactu planè esse non possumus, Sed illis superiùs occurrimus. Interea minimùm illi tertium deberi locum, indicat; quòd cùm sensus cæteri in certa corporis parte suum habeant organum; hujus se per corpus diffundat universum. Et quàm multa, vitæne noxia sint, an profutura, tactu exploramus! Ut omnino eo opus sit ad acquirendam, uti naturæ scientiam, sic etiam prudentiam Omnis enim generis artificia eo exercemus. Nec leve illud ducendum, quod nisi tractes, regi non possint muta animantia; quorum in omni vita utilitatem quis ignorat? Hoc etiam tam præclaro sensu, si Aristotelem in secundo de Anima* audimus, homo cuncta exsuperat animantia. Propterea quoque hominem censet esse animantibus cunctis prudentiorem: ac indicium ejus rei capere jubet, quòd *οἱ μὲν σκληρόσαρκοι, ἀφυεῖς τὴν διάνοιαν· οἱ δὲ μαλακόσαρκοι, ἐυφυεῖς·* *quòd, qui dura sunt carne, ii sunt tardi ac stupidi: qui vero carne sunt molli, hi ingeniosi sint.* Vult igitur, ingenii subtilitatem pendere à temperamenti bonitate: hoc autem cognosci ex cutis ac carnis mollitie. Quod difficile est conciliare cum eo, quòd in Problematis † ait, melancholicos esse ingeniosos: quales sine dubio corpus habent durum terreumque. Atra enim bilis terræ respondet. Sed & feminæ molliori cute carneque sunt viris: nec eo vincunt ingenio. Et quàm ingeniosi sunt elephanti! quàm duro tamen corio obtecti!

** cap. 9. context sive particula 94.*

† sect. 30. quæst. 1.

Organum tactus Themistio, & Simplicio, est cor; præeunte, ut videtur, Aristotele, neque id uno solùm loco. Aphrodisiensi autem, & Philopono, imò & Averroi, est caro. Nervus verò Galeno; uti & Alberto Magno, Thomæ, Scoto, Ianduno, aliis. Sed ut nihil horum non tactûs est organum: ita nihil eorum solùm est organum. Nam si ossa exceperis, quorum planè terrestris est natura: nulla non corporis pars tactu prædita est. Nec cur nervos organum, cutim tantùm esse medium tactus putarent, causa erat justa. Siquidem cutis nervorum est propago: ut citra dubium facultatis ejusdem sint participes: Imò cutis, Galeno teste *, vel maximè est tactus organum. Utcunque enim nervi ob duritiem magis sentiant divisionem continui: cutis tamen, ob melius temperamentum, faciliùs percipit calidum & frigidum, humidum & siccum.

** lib. 1. de temperam. cap. 9.*

Objectum tactus exprimi nequit uno nomine. Unde quæstio est, utrùm tactus sit sensus unicus, an multi. Ægidius Romanus distinctos sensus putat, eum, quo calidum, & frigidum, & illum, quo humidum, ac siccum, sentimus. Sed id nihil est, quia, cum hæ sint qualitates primæ, formaliter conveniunt. Sunt enim istæ objectum tactus primarium; uti secundarium

sunt

ſunt durum, molle; aſperum, politum; grave, leve: ac par ratio in cæteris qualitatibus ſecundis. Sed quæſtio eſt, an ad tactus ſenſum etiam pertineat ille, quo ſentimus aduſtionem, vel vulnus, vel venereum pruritum. Planè ita ſtatuendum. In aduſtione enim moleſtia eſt à calore nimio, qui qualitas eſt tactilis. Et ſatis liquet, tactu percipi diviſionem continui. At in Venereis titillatio eſt, ab adblandientium tum qualitatum, tum ſpirituum appulſu. Quippe appulſus ille, ubi tactu in partibus ei rei deſtinatis percipitur, voluptatem tantam ciet: ut ſuperiùs * quoque diximus. Quare non audiendus eſt Cæſar Scaliger †, cum Venereum pruritum facit ſenſum ſextum exteriorem.

* cap. 22.
† Exercit ad Card. 286, ſect 3.

Medium, quod τὸ μεταξὺ Ariſtoteli, tactui eſt nullum. Scio ſi nervos conſideres, rectè cutim, & carnem, medium dici internum. Sed non ſunt ea medium neceſſarium; quia & cutis, ac caro, per ſe ſentiunt, & ablatis illis, ſentiunt nervi. Multò minùs, quod Ariſtoteles ‡ putabat, opus eſt aëre, & aquâ, ad hunc ſenſum. Nam ut aliquid aëris, vel aquæ, intermedium ſit, ſi arctè jungantur duo corpora aſpera, & inæqualia: nihil tamen tale, ſi plana ſint, leviáque. Non igitur in tactu, uti neque guſtu, locum habet effatum illud Ariſtotelis * de ſenſuum objectis: ἐπιτιθέμενον ἐπὶ τὸ αἰσθητήριον, οὐκ αἰσθάνεται· *impoſitorum ſupra ſenſus inſtrumentum non eſt ſenſus.*

‡ lib. 2. de Anima, contextu ſive particula 113.
* lib. 2. de Anima cont. 116.

CAPUT XXIX.

Guſtum eſſe ſenſum à tactu diverſum. Eſſe & illum ingens Dei beneficium. Quo fine Deus linguam fecerit ſpongioſam, ac bibulam. Cur ea melius guſtet mucrone, quàm radice. Unde ſit, quod palato etiam guſtemus, & an nobiſcum hoc commune habeant beſtiæ. Saporis materies conſtat ſicco terreo, & humido aqueo. Calor autem eſt, qui iſta miſcendo temperandoq; efficit ſaporem. Tria iſta, ut Ariſtotelem, ſic etiam Theophraſtum, definitione ſaporis complexum. Etſi iidem partes habeant ſiccas, & humidas, ſaporem tamen propriè humori ineſſe: proque humidi percolatione & concoctione majori, aut minori, ſaporem eſſe meliorem, vel deteriorem. Dulce, & amarum, ſapores eſſe extremos. Ad dulce referri pingue, ad amarum autem ſalſum. Sed pingue non tam eſſe propriam ſaporis ſpeciem, quàm communem plurium ſaporum affectionem. Quatuor intermedii ſapores; acre, auſterum, acerbum, & acidum. Quod Comico vinum aſperum. *Cur Democritus, Epicurus, Lucretius, putarint unum idemque huic eſſe dulce, illi amarum: & ratio ejus opinionis, una cum ſententia ipſa, quæ & Theophraſto placuit, adducta. Refellitur opinio veterum, exiſtimantium, objectum idem uni imprimere ſaporem dulcem, alteri amarum. Salivæ in guſtando uſus. Cur ægrotis videantur amara, quæ ſunt dulcia.*

Digitized by Google

*lib. 2. de anima cont. 101.

POst tactum sequitur gustus: quia, ut Aristoteles * inquit, *τὸ γευςὸν ἐςὶν ἁπτόν τι gustabile est quiddam tangibile.* Sanè citra tactum nihil gustare possumus. Uterque etiam sensus non species modò objecti, sed ipsa recipit objecta; nempe qualitates, ut vocant, reales: quæ magnam ostendunt cognationem. Nec propterea, gustu ad tactum revocato, quatuor solùm erunt sensus exteriores. Cunctæ enim corporis partes tactu prœditæ sunt: soli linguæ, vel unà cum hac palato, gustus inest. Imò nec lingua, si prorsus insipida admoveris, gustat, licet tangat. Quin igitur objecto differant, eoque sensus sint diversi, minimè dubium est.

Etsi verò eorum damnemus voluptates, qui ventri obedientes, se cibi & potus gaudiis dedunt; non diffitendum tamen, in gustus etiam sensu magnopere bonitatem relucere divinam. Nam eo discernuntur alimenta ab iis, quæ non sunt idonea ad nutriendum; sed tantùm ad medicandum, vel etiam ad neutrum horum. Saporum verò gratia ac diversitas facit, ut magis alliciantur animantia ad corporis sui conservationem. Homo præterea iis invitatur ad amandum, & celebrandum Deum; qui tantam etiam curam gesserit corporis nostri. Muta item animantia, ad utilitatem, & voluptatem hominis, saginata, hoc pacto ei redduntur addictiora. Meretur igitur præclarum hoc Dei beneficium, ut distinctè in eo consideremus, & quid illud sit, quo gustamus, & quid gustemus, & quomodo id fiat.

Organum gustus exterius quidem est cuticula, sive membrana linguæ cum rarâ ejus, & laxa carne; quæ eo fungosa est, sive spongiæ similis, ut humores, quibus sapor defertur, faciliùs imbibat. Interius autem organum sunt nervi in membranam linguæ se spargentes ac diffundentes; sive spiritus gustatorii nervis istis contenti. Ac cuspide quidem linguæ meliùs gustamus, quàm medio ejus, vel radice; ut experientia ostendit. Nam ingratos sapores mox à primore lingua devolvimus ad interiorem, quò minùs eos gustemus: gratos autem ab interiori revocamus ad cuspidem, quò sapore meliùs fruamur. Et ratio horum obscura non est. Nam mucro linguæ mollior est, seu carnem, seu nervum attendas. Habet etiam humoris quantum satis ad percipiendum saporem. Interior verò sæpe salivâ sic abundat, ut ob humorem nimium sapor aliquid deperdat sui. Cur verò etiam se porrigat gustus ad palatum; causa hæc videtur, quòd lingua, & palatum, imò os totum, membranam habeant communem. Muta tamen animantia linguâ solâ gustare, Plinii † judicium est. Sed si in his membrana se similiter habet; cur disparem censeat gustandi rationem, non satis video.

† lib. 11. cap. 37. multo post dimidium longi capitis.

Objectum gustus est sapor. Ad cujus generationem concurrunt siccitas terrea, humor aqueus, & calor externus. Horum priora duo se habent,

bent, ut materies; tertium, ut efficiens. Siccitas requiritur, non ignea, quæ evanidum quid esset, ob materiei tenuitatem; sed terrestris, ob materiem crassiorem. Humor exigitur non aereus, qui & ipse citò dissiparetur; sed aqueus, qui vim habet alendi. Denique calore est opus, ut ab eo siccum & humidum commodè misceantur, & concoquantur. Hujusmodi enim misturam præstat calor: qui, ut liquet ex fructibus Soli, vel carnibus igni nostro, expositis, concoctione saporem conciliat alimentis. At locis frigidis, aut etiam si frigidus sit annus, non perducuntur fructus ad justam concoctionem, ac maturitatem. Tria, quæ diximus, Aristoteles definitione eâ saporis est complexus; quæ exstat libro de sensu & sensili cap. IV. Idem fecit Theophrastus lib. VI. de causis plantarum cap. I, ubi sic describitur χυμὸς, ἡ τῆ ξηρῦ διὰ τῆ ὑγρῦ διήθησις ὑπὸ θερμῦ· *sapor est partis siccæ per humorem ex vi caloris percolatio*. Intelligi autem ξηρὸν γεῶδες *siccum terrestre*, ipse dicit Theophrastus: uti & Aristoteles expressit. Utrùm verò plus sit sicci terrestris, an humidi aquei, nihil interest. Est ubi prius habeat locum; ut in zingibere, & cineribus, qui amari: est ubi obtineat posterius; ut in lacte, aut vino: est ubi nunc hoc, nunc illud superet; ut in pomis. Semper interea sapor magis in partibus est humidis, quàm siccis. Ut argumento est, quod salem non gustamus, nisi is, salivâ prius admotâ, liquescat: nec piper vel cinnamomum gustaremus, nisi humectarentur ab eadem saliva. Eo autem melior est sapor, quo humidum magis sit percolatum per terreum, & à calore magis concoctum. Contrà eo is deterior fuerit, quo imperfectior erit concoctio.

Quemadmodum verò duo sunt extimi colores, albus, & niger; cæteri sunt intermedii, alii tamen aliis magis vergunt ad extremos: ita quoque se res habet in saporibus, secundùm Aristotelem in II. de Anima*, & lib. de sensu & sensili †. Extrema autem statuit τὸ γλυκὺ, & τὸ πικρὸν, *dulce, & amarum*. Verùm inquit, ἐχόμενα, τῆ μὲν τὸ λιπαρὸν, τῆ δὲ τὸ ἁλμυρόν· *Hæret dulce quidem pingui: amaro autem salsum* Ubi pingue, & salsum, ad dulce revocat, & amarum, non ut specie eadem, sed ut cognata. Sed de pingui etsi adsentientem habeat Theophrastum, Plinium, alios; à magistro tamen abit Cæsar Scaliger*: atque id ob rationem, ut censeo, minimè aspernandam. *Pingue, inquit, non sapor est, sed affectus; sicut ejus contrariũ. Est enim in saporibus macredo quædã.* Ac mox: *Pingue etiã invenias in saporibus contrariis. Scilicet vel ad calorẽ vergentibus, vel cum summo frigore conjunctis: ut in adipibus, lachrymis coniferarum, papaveris lacte, & lactuca. Nec minùs in insipidis, quales sunt axungiæ. Ita in dulci, velut in ovillo lacte; atq; in acri, ut euphorbio; in mediocri, ut tragacantha.* Intermedios autem sapores quatuor Aristoteles ponit: τὸ δριμὺ, αὐστηρὸν, στρυφνὸν, καὶ ὀξύ· quorum primum est acre, ut piper:

* cap. 10. partic. 105.

† cap. 4.

* Exercit. 298 sect. 12.

 alte-

Digitized by Google

alterum austerum, sive asperum, quomodo asperum vinum leni opponit Comicus*; estque & tale mespilum: tertium est acerbum, sive immite, ut cornum; postremum denique acidum, ut rumex.

* Heaut. act. 3. sc 1, vers. 49.

Quæstio est non inamœna, an quod uni dulce est, vel amarum, id omnibus hujuscemodi sit. Id negat Lucretius in IV. de rerum Natura‡. Ac causam arcessit ex eo, quòd semina, unde constant omnia, figuris sint diversis: quibus viæ palati, ac figuræ saporis, sic se habent, ut facilis sit saporibus transitus ob lævitatem; iis aliquid videri dulce. Sin textura palati sit angusta, aut multangula, ac sapores fuerint hamati, jam per poros transitū reddi molestum, eoque aliquid talibus esse amarum. Hanc autem de saporum figuris refert quoque ex Democrito Theophrastus lib. VI. de causis plant. cap. II. Quamquam verò de figuris dissentit; de eo tamen accedit Democrito, quòd uni quid dulce sit, alteri amarum. Sic enim scribit: Οὐδὲν κωλύει τὸ ἡμῖν γλυκὺν, ἑτέροις τισὶ τῶν ζώων εἶναι πικρόν· *Nihil prohibet, ut quod nobis est dulce, id aliquibus animantibus sit amarum.* De quo adsentire neutiquam possum. Nec enim sensus fallitur circa objectum suum: eoque quod re vera amarum, id omnibus est amarum. Sed in isto est discrimen, quòd varient animantium temperamenta; eoque nonnullis, quod dulce est, sit ingratum; gratum contrà, quod amarum: non quasi non percipiant esse amarum, sed quia amaro sapore capiantur. Quomodo in hominibus aliquos melimela, ut pueros, delectant; alios verò acida juvant, vel alii sapores. Quod autem de febriculosis objectat Lucretius*, id proximè refellemus.

‡ vers. 634. usq. ad 674.

* lib. 4. vers. 665.

Medium gustus (sive cum Aristotele malis τὸ μεταξὺ) est humor linguam malefaciens. Hic enim ex objecto elicit saporem, eumque, instar vehiculi, devehit in fungosam linguæ carnem, ac nervos ejus, spiritum gustatorium continentes. Hinc est, quòd lingua arida non gustet res siccas. Etiam hinc causam videmus, cur morbo regio laborantibus dulcia videantur amara: nempe quia saliva linguæ isto sapore est infecta: idque ob flavam bilem, quæ se per corpus diffudit. Itaque non falluntur ægri in eo, quòd se amarum gustare judicant: sed in illo falluntur, quòd amaritiem illam cibi esse existimant, non humoris insiti. Matutino quoque tempore meliùs sapores discernimus, quia tum lingua nondum alios imbibit sapores.

CAPUT XXX.

Odoratus cognatio cū gustu. Hunc quoq; sensum nobis datū esse ad philosophandum. Pythagoricorū opinio de odoribus nos nutrientibus: & ut pro ea adduci soleant Astomi Indiæ, & factum Democriti: de Astomis esse fictitium: de Democrito

Digitized by Google

mocrito non aliud evincere, quàm odore firmari spiritus animales. Odoratus num in isto præcipuè consistit, quòd eo exploretur, ecquid sit alimentum idoneum. Proximè in illo, quòd odoramenta aera purgent, & cerebrum sive spiritus ejus roborent. Odorem rem esse divinam, ut quo placare soleant numen: & unde gentiles conjecerint, suffitibus Deos propitiari. Nec tamen odores solùm cerebrum reficiunt, cor exhilarant: sed etiam, sanguinem turbando, caput implent vaporibus, ac gravedine, & dolorem gignunt: & quæ causa ejus rei. Hinc colligi, odorem vel esse halitum fumeum, vel saltem hujusmodi exhalationem pro vehiculo habere. Utrum vultures spatio tam remoto halitum, an speciem solùm, olfaciant. Cur flores melius oleant, si paulum absis. Etsi homines soli capiantur odoribus quatenus sunt odores: tamen & bestias odorari odores eos, qui non sunt alimenti: atq; id ostensum, canum tigridum, vulturũ, felium, & aliorum exemplis. Materiam odoris esse indigam humoris: propriè tamen consistere in sicco terrestri. Cur Oriens magis sit aromatũ ferax, quàm Septentrio. Cur rosæ prope allia consitæ meliorem habeant odorem. Quare odor, & sapor, interdum sic discordent, ut alter placeat, alter displiceat. Cur aromata cieant urinam. Quamobrem odoramenta si calefeceris prius, majorẽ de se odorem emittant. Unde sit, quòd Alexander M. bonum corpore odorem spirarit. Cur poma acerba vix habeant odorem. Cur excrementa alvi fœteant. Saporis & odoris collatio, ac utriusque definitio. Species odoris à gustus speciebus nomina sortiri. Organum odoratus nec nasus, nec cerebrum, nec os cribriforme, dici potest; sed sunt id carunculæ mamillares; & unde iis hoc nomen impositum sit. Quis usus sit operculi, quo mamillaria hæc tubercula conteguntur. Ne spurcos admittamus odores, solum esse opus, ut paulisper contineamus spiritum. Cur canes Laconici imprimis laudarentur. Triplex in animantibus nasi usus; quartus quoq; in elephanto. Etiam pisces sub aquis odorari: homines tamen non item, & quæ causa sit ejus diversitatis. Quomodo medium odoratus unico vocabulo, vel Græco, vel Latino, possit nuncupari.

GUstum excipit odoratus. Quos inter sensus amica est conspiratio. Quippe si frigus ambiẽs, exstincto calore, saporem tollat; odor quoque rem destituet. Et ratio satis est aperta: quia tam odor, quam sapor, fit à calore externo, siccum terrenum commiscente cum humido aqueo: ut ex parte dictum, & in odoris natura mox pleniùs explicabitur.

Infimum verò odoratus in sensibus locum obtinet. Nullus enim minùs eo est necessarius. Imò Thomæ Aquinatis * verba sunt, *Odoratus totaliter videtur necessitati nutrimenti deservire, parũ verò prudentiæ: unde in omnibus, in quibus est perfecta prudẽtia, est deficientissimus iste sensus.* Atq; ex hisce concludunt, non datum esse hunc sensum ad notitiam, & philosophiam. Sed de eo

* *de sensu & sens. cap. 2.*

de eo planè eos ratio fugit. Omnia enim, quæ fecit Deus, facta sunt ad philosophandum: hoc est, ut usum eorum indagando, causas item rerum inquirendo, prudentius vitam hanc componeremus, magisque cognosceremus sapientiam conditoris. In hisce imprimis est locus causæ finalis; quæ in multiplici odoratus utilitate consistit. Ac præcipuus esse usus putatur, quòd eo quoque nutriantur animantia. Id quidem Aristoteles* negat. Sed aliter Pythagorici, ut Aristoteles † agnoscit. Quos qui sequuntur, objectant Astomos. Indiæ populum, juxta Gangis ostia; quem vivere ajunt odore florum, pomorumque. Quod ex Onesicrito prodidit Strabo lib. XVI. & Plinius lib. II, cap. XXI. Democritus quoque Abderita, Thesmophoriorum triduo, mellis, vel panis odore sustentavit vitam: ut est apud Laertium lib. IX, & Athenæum in II. Qualia Guilhelmum quoque Parisiensem‡ moverunt, ut & ipse putaret, fumidis etiam exhalationibus hominem nutriri. Sed de Astomis fabella est. Autoritatem verò Onesicriti non moramur. Nam imprimis quidem Daimachus, & Megasthenes; sed post eos Onesicritus, & Nearchus; multa sunt de Indis mentiti: ut Strabo ipse agnoscit lib. I. Democritus verò non tam odore est nutritus, quàm imbecilles cerebri spiritus odorato halitu ad breve fovit, & firmavit. Quamobrem illa potius præcipua nobis odoris utilitas videtur, quòd de sapore prius judicium faciamus ex odore. Multa quippe sunt, quæ alioqui non absque vitæ, aut saltem valetudinis periculo, assumerentur pro alimento. Nunc sagaci odoratus indicio periculum cavetur. Sic videmus, canes, & alia animantia, prius quid naribus explorare, quàm comedant.

* *lib 2. de sensu & sens. cap. 3.*
† *Ibidem.*
‡ *in Sacramentali.*

Præter hanc utilitatem duæ sunt aliæ. Nam quia odores non species sunt, sed ἀναθυμιάσεις καπνώδεις*, *halitus fumei*, iique ex rebus bene temperatis educti; vim habent tum aera purgandi, tum, ubi cerebro sunt recepti, (ut ex memorato Democriti exemplo liquet) recreandi spiritus, & ad tempus conservandi. Nec dubitandum, quin ob ista præcipuè odorum & suffituum usus fuerit in sacris: quod rem, alioqui evanidam, non mediocriter commendat. Hac ratione enim eadem res etiam divina dici mereatur: præsertim cum suffituum usus non modò fuerit in sacris gentium, sed illis etiam à Deo per Mosen institutis. Gentes verò ait Scaliger † eò spectasse, quòd putarent, aere per suffitus purgato, *locorum naturam aptã reddi ad numina suscipienda*. Id cujusmodi sit, haut facilè dixerim. Sanè locis penè innumeris eodem tempore, eidem numini, thure, & suffimentis aliis, sacra faciebant. At non fuit ea gentilium opinio, numen unum uno tempore esse plurimis in locis. Qui si igitur potius credamus, eo attendisse, quòd Dii cœlos incolant, & odores cœlos petant: quòd item Dii spiritus sint, & odo-

* *Arist lib. de sensu & sensili cap 2. & ad hunc librum Alexander Aphrodis.*
† *adversus Cardanum exercit. 104, sect. 4.*

& odores reficiant ſpiritus. Si nihil horum placet; dicamus, nationes id traditione à piis accepiſſe majoribus. Nam magna ceremoniarum gentilium pars ex patriarchalibus, ac Moſaicis, originem traxit.

Sed contineamus nos in uſibus humanis; quos maximos fuiſſe, jam oſtendimus. Propterea non levem in iſto operam nobiles poſuere medici, ut traderent ſuffitus, & odoramenta, quæ cerebrum reficiant, ac roborent, & cor exhilarent. Præter quæ & pulmonum ſolvunt pituitam, ac cerebri impediunt deſtillationes. Hujus generis medicamenta compluria inter alios vide apud Joannem Fernelium lib. IV. Meth. med. cap. ult. Nec tamen negandum, habere etiam vim nocendi. Siquidem crebro, calore halituum (ſunt enim ἐκ πυρὸς*, teſte Ariſtotele†) ſanguis in venis, & arteriis, ſic effervеſcit, ut fumi inde adſcendentes capitis gignant dolorem. Itaque & Strabo in XVI. narrat, Sabæos καρῶδες ὑπὸ τῆς εὐωδίας, *à fragrantia induci in altum & gravem quendam ſoporem*. Et Hippocrates lib. V. Aphoriſmo XXVIII. ait, ἀρώματα καρηβαρίας ἐμποιέειν· *aromata capitis ingenerare gravitatem*. Hæc non leviter firmant ſententiam Galeni ‡, & Avicennæ*; item quorundam è ſcholaſticis †; è junioribus etiam Fernelii ‡: qui nullum eſſe odorem putant citra exhalationem fumeam.

Nec propterea odorem eſſe ſubſtantiam exiſtimo: ſatis enim eſt, ſi odorem dicamus exhalationi ineſſe, quæ exſpirat: ſive eum eſſe halitum, ſed ſubjectivè, non formaliter. Et fortaſſe idem voluit Heraclitus: quem Ariſtoteles* reprehendit: quia dixerit, odorem eſſe exhalationem corporis odorati. Objectant, quod res tota breviculo abſumeretur tempore, ſi cum odore aliqua ſemper exſpiraret materies: præſertim in ſpatia etiam longiſſimè diſſita; ut cum vultures odorantur cadavera multis millium paſſibus remota: eoque cum Thoma Aquinate † dicere malunt, ut initio ſit evaporatio, poſtea ſpiritualiter medium immutari. Sed non cogitant, ut minutum etiam quiddam, non dico in infinitum, quæ Peripateticorum opinio eſt, ſed penè tamen in infinitum, poſſit dividi, ſingulæque particulæ longiſſimè diffundi; præſertim eo, quo tulerit ventus. Et minutum ſi pyrium pulviſculum, ubi accenderis, per amplum adeo ſpatium cernas fumigare: quò non penetrabit aliquid halitus ſic attenuati, ut ejus videas nihil, imprimis cum in particulas diſcerpatur ſpatiis diſtinctas, quorũ aliquam ſi vulturis odoretur ſagacitas, ſufficiat, ut iſtius monitu eo tendat, unde hæc aliti occurrit, & pro loci proximitate plures pluresque ſeſe halitus particulæ offerant. In iſta enim, ut vocant, activitatis ſphæra, cò amplius eſt odoris, quo propius ad centrum ejus devenitur. Hoc ſolum diſcriminis eſt, quòd prope centrum omnes penè aeris pori halitu replentur, remotiùs pauciores, & tandem aut pauciſſimi, aut nulli. Item quòd, quo

 longiùs

* *ex igni.*
† *lib de ſenſu & ſenſili c. 2.*
‡ *lib 4. de ſimplic. medic facult. cap. 21.*
* *6 Nat. qu. p. 2. c. 5.*
† *ut Alberti in ſumm. de hom.*
‡ *l. 6. Phyſiolog. cap. 1.*
* *lib. de ſenſu & ſenſibil. c. 4.*
† *in 2. de Anima cont. 97.*

longius à centro abitur, eo halitus sint tenuiores, donec tandem planè evanescant. Et hinc rationem etiam petere est, cur flores non tam grati sint odoris, si proximus sis, quàm si pauxillum distes. Nam in propinquo halitus sunt crassiores, quia non sint florum duntaxat; sed etiam herbæ, atque adeo terræ: unde, ob terrestrem naturam, non possunt longè admodum avolare. At ubi, relictis portionibus terrenis, odor ille floris subtilior: eoque sincerior fuerit, non potest non gratior naribus accidere, nisi in tantum sit attenuatus, ac discerptus, ut homo eum, qui satis obtuso est odoratu, percipere neutiquam valeat. Atque hæc non aliena sunt ab iis, quæ Aristoteles tradidit in problematis*.

Utcunque autem rationis expertia odoratu plus hominibus valeant: amplius tamen ex eo boni ad homines, quàm ad cætera accedit animantia. Homo enim mirificè afficitur odore florum, & unguentorum, à tetro item magnopere abhorret: & quidem his gaudet, ac dolet, quatenus sunt odores. Bestiæ autem, tametsi capiantur odoribus; non tamen universis, sed illis, quibus aluntur; ut videantur non delectari odoribus, nisi quatenus idonei sunt indices alimenti. Hac mente igitur rectè dicitur, odoribus solos homines oblectari. Sed ut bestiæ non capiantur odoribus, prout sunt odores; non propterea illis veterum accessero, qui solos alimentariæ rei odores ab iis percipi tradiderunt. Aliud evincunt canes venatici; quando per prata currentes florifera, aliave loca odorata, avertuntur odoribus hisce à fera insectanda. Nempe tum iis sensum obtundit odorum diversitas. Odoratæ igitur plantæ eos afficiunt, quibus non aluntur. Aliud quoque indicium habemus. Nam quem fugit, eos odoratu investigare, inque tenebris etiam dignoscere dominos suos? Tigrides similiter abreptos indagant catulos: ut à Mela 1. Plinio 2. Solinoque 3. traditum est. Bestiæ etiam capiuntur odore pantherarum, testantibus id Aristotele 4. Theophrasto 5. Plinio 6. Imò pantheras quoque aromatis gaudere proditum est à Philostrato l. II. de vita Apollonii cap. 1. Et ne de gratis solum odoribus loquamur, necantur muscæ odore sulfuris; galbani odore fugantur serpentes, vultures interficit odor unguentorum, ut ab eodem Theophrasto 7. accepimus. At magister ejus, vel alius 8. prodidit, scarabæos interire odore rosæ. Etiam Plutarchus 9. refert, *τὸν αἴλουρον ἐκ μύρων ἐκταράττεσθαι, καὶ μαίνεσθαι, felem unguentorum odore conturbari, ac furere.*

Natura, ut saporis, sic odoris, in mixtura humidi à sicci consistit: sed ut in sapore dominatur humidum, ita in odore siccum, Aristotele ‡ auctore. Humore quidem opus, quandoquidem odorata, si exarescant, odorem amittunt, ut ex cineribus ligni odorati ostensum Theophrasto *: & ex terra etiam, diuturno æstu torrida, cuivis liquet: nec enim ea odorem spirabit, nisi post æstum istum compluatur. Itaque herbæ, & arbores; creditæ sunt

** sect. 2. n. 2.*

1. lib. 3. cap. 5.
2 l. 7. cap. 18.
3. cap. 21.
4. Probl. sect. 13. qu. 4.
5. lib. 6. de caussis Plant.
6. l. 8. cap. 17.
7. l. 6. de caussis Plant. cap. 4. & 5.
8 Arist. vel quisquis is auctor lib. de Admirandis auditionibus.
9. in Connubiali lib. ut praecepit.
‡ l. 2. de anima c. 9. cont. 100.
** l. 6. de caussis plant. c. 29.*

ſunt odoratiores; quibus iris incubuiſſet: & ſacerdotes propterea arborum iſtiuſmodi lignis utebantur in ſacrificiis, ut antea* diximus ex Plutarcho†. Sed utcunque humor requiratur: odorem tamen ſicco ineſſe oſtendit, quod non ſit odor ſine fumida exhalatione, ubi præ humido ſiccum dominatur. Idem liquet ex pipere, caryophyllo, & aliis aromatis, quæ ſicca ſunt, valdeque odorata. Etiam tellus, quæ odorem ſpirabat poſt ardorem compluta, eundem diuturnâ pluviâ amittit, quia humor tum vincit. Et in Syria, Arabiaque, plantarum eſt odoratarum copia major, quia loca magis ſunt ſicca. Et roſæ odoratiores ſunt ſi in propinquo allia conſeveris, quia hæc calore ſuo attrahunt, & exſugunt humorem ſoli.

* lib. 3. cap. 13.
† Sympoſ. l. 4. qu. 2.

Atque ex his etiam liquet, calorem eſſe, qui ſic humorem attenuet, & temperet, atque ex corpore bene maleve temperato bonum malumve eliciat odorem. Frigore enim odor congelatur, ſæpe etiam exſtinguitur: ut eſt apud Ariſtotelem lib. de ſenſu & ſenſili‡. Calor contra, ut dictum, tum temperat humidum & ſiccum, unde ſapor, odorque: tum laxat poros, ut odor prodeat foras. In hacce mixtura, quia odor eſt in ſicco, ſapor in humido, eo quandoque aliter afficitur à calore humidum, quàm ſiccum, dum hoc illo melius pejuſve digeritur ac miſcetur: unde fit interdum, ut, quæ bene ſapiunt, mali ſint odoris, vel quæ bene olent, ſint ſaporis mali: uti etiam obſervatum Thomæ Aquinati*. Calori in odoribus obtinenti etiam tribuendum illud, quod aromata cieant urinam. Nempe calore ſuo, ut concoctionem juvant, ſic laxant poros: quemadmodum eſt apud Ariſtotelem in problematis†. Nec calor modo aperit poros odorantis, ſed & odorati. Hæc enim cauſſa eſt, Themiſtio teſte‡, cur odorata magis oleant, ubi calefeceris. Sic aqua roſarum ſtillaticia majorem tum ſpirat odorem: alia etiam magis olent æſtate, quàm vere; vere, quàm hieme. Ob hancce caloris naturam ſatis eorum veriſimilis eſt opinio, qui, quod Alexander M. bene oleret, id ex eo proveniſſe arbitrantur, quòd naturæ eſſet calidæ, à calore autem eſſet bonitas temperamenti, à temperamento, bonitas odoris. Qua de re ſcitè Plutarchus in vita Alexandri: Ὅτι τ χρωτὸς ἥδιστον ἀπέπνει, καὶ τὸ σόμα κατεῖχεν εὐωδία, καὶ τὴν σάρκα πᾶσαν, ὥς τε πληροῦσθαι τοὺς χιτωνίσκους, ἀνέγνωμεν* ἐν ὑπομνήμασιν Ἀριστοξενείοις. αἰτία δ' ἴσως, ἡ τοῦ σώματος κρᾶσις, πολύθερμος οὖσα καὶ πυρώδης· ἡ γὰρ εὐωδία γίνεται πέψει τῶν ὑγρῶν ὑπὸ θερμότητος, ὡς οἴεται Θεόφραστος· ὅθεν οἱ ξηροὶ καὶ διάπυροι τόποι τῆς οἰκουμένης τὰ πλεῖστα καὶ κάλλιστα τῶν ἀρωμάτων φέρουσιν· ἐξαίρει γὰρ ὁ ἥλιος τὸ ὑγρὸν, ὥσπερ ὕλην σηπεδόνος ἐπιπολάζον τοῖς σώμασιν. *Odorem ex cute ejus gratiſſimum afflaſſe, os ejus, totumque corpus reddidiſſe fragrantiam, quam interiores tunicæ retinebant, in commentariis Ariſtoxeni legimus. In cauſſa fuit fortaſſis fervidũ & igneum corporis ejus temperamentũ. Gignitur enim odoris ſuavitas*

‡ cap. 5.
* in 2. de Anima, cont. 94.
† ſect. 12 n 12.
‡ in 2. de Anima cont. 100.
* *Apud Photium pro eo,* πολλοὶ γεγράφασιν. multi tradiderunt. *Sed immutatio ea eſt à Photio.*

Rrrrr 2 (ut

(ut Theophrasti est opinio) concoctis à calore humoribus. Unde aridi, & fervidi tractus plurima, & optima aromata edunt. Exhaurit enim sol humorem in summis corporibus existentem, ut putredinis materiam: Quem locum etiam in bibliotheca sua Photius exscripsit cod. CCXLV. Quare non dubium, quin bonus ille Alexandri odor fuerit à calore: ob quem etiam, ut Plutarchus ibidem subdit, vinosus fuit. Sed ut bene quid oleat, calorem hunc esse oportet in pingui aerio, eoque bene temperato: ut rectè sentit Thomas in I I. de Anima cont. XCV. Iccirco poma acerba non olent: sed boni fiunt odoris, à Sole excocta: mali, ubi putredo invasit; quod fit, si calor modum excesserit. Uti & fit in excremento alvi. Nam iis, qui sunt calidæ admodum naturæ, ea magis fœtent. Ut non accedam Aristoteli, quando in problematis cruditatem excrementorum fœtoris caussam facit. Satis hæc ostendunt, tam odorem, quàm saporem, esse à calore: atque hoc modo discriminis esse, quòd sapor sit in humido aqueo, ex admistione sicci terrei: odor verò in sicco terreo, ex admistione humidi aquei. Quemadmodum igitur sapor Aristoteli* est affectio in humido à sicco effecta, gustum, qui potestate est, ducens ad actum: ita odor sit affectio sive qualitas in sicco terrestri, odorandi facultatem ad actum deducens.

* *lib. de sensu & sensili c. 4*

Species odorum variæ sunt: ut dulcis, amarus, pinguis, alii. Nomina verò, teste Aristotele †, accepere ex speciebus gustus; quia odoratus fere est propter gustum; sensusque is, ut acrior, ita notior est.

† *l. 2 de Anima cap. 9. cont. 91.*

Organum odoratus ab Aristotele* statuitur circa cerebrum. Explicatiùs verò idem tradunt, quibus placet, id esse caruncul as mamillares. Per nasum quidem deferuntur odores in cerebrum, ut & per os cribriforme, & ei adhærentem membranam. Nihil tamen horum est organum. De naso, vel ejus etiam membrana, id dici nequit; quia sic citra inspirationem etiam olfaceremus. Nec inspirari interiùs opus est. Neque cerebrum est id instrumentum, cum vix tactu præditum sit. Et cùm cerebrum attrahat halitus fumeos, quorum sæpe odor noxius est: necesse fuit ab aliquo priùs explorari odores. Neque item organum id est os cribriforme, quod interjectu quidem inter nares, & cerebrum: sed ossa omnia, cùm terrestris sint naturæ, nihil, aut vix sentiunt. Superest igitur, ut facultas odorandi attributa sit tuberculis illis, sive carunculis, quæ inter nares, & cerebrum, sunt; ac ob similitudinem, quam cum papillis habent, *mamillares* dicuntur. Sane præter eum, quem dixi, usus earum apparet nullus.

* *de sensu & sensi cap. 2.*

Magna verò etiam sapientia Dei elucet in eo, quòd hoc organum obtexit operculo, ut vocat Aristoteles; hoc est, membrana narium extimâ, quæ inspiratione attollitur ab aëre, atque ita admittit odores ad carunculas mamillares. Hac membrana arcetur à cerebro nimius calor, & frigus intensum,

tensum. Præterea data est, ut ejus ope effugiamus tetros odores; quod fit spiritum paullisper cohibendo, donec alio nos contulerimus, vel odor sponte cessarit. Vulgo hac fini nares manu occludunt: sed inani opera: cum solum sit opus, ne spiritum ducamus, donec spurcum effugerimus odorem. Sic enim, tuberculis mamillaribus à memorata obtectis membrana, odor ad eas non pertinget. Sanè, ut Galenus ait, si in loco simus odoribus referto, ac fistulâ aliquis odores impellat in nares, nihilo plus odorabimur, donec nulla in interiora fiat inspiratio.

Medium odoratus tum adnatum est, tum externum. Prius sunt duo narium meatus: unde, nisi aliud obstiterit, quibus nares sunt porrectæ, plus valent olfactu. Sanè hanc ob caussam canes Laconicos sagaciùs odorari, Aristoteles prodidit in v. de generat. animal. cap. 11. Nec tamen hujus solùm officii ergo Deus nares fecit. Nam & opus iis partim ad respirationem, sine qua vivere non possumus: partim ut per eas supernè defluant sordes, quas emungimus. Elephantis verò nasus etiam manus præstat beneficium; ut inferiùs dicetur.

Externum medium est aer: qui vehiculum est fumidæ exhalationis odorem deferentis. Propterea non odoramur, quando aera naribus exspiramus: sed tum tantùm, cùm fit inspiratio. Eoque aere naribus attracto, etiam aperitur illud tegumentum caruncularum mamillarium, de quibus antè vidimus. Nec tamen solus aer medium est, sed etiam aqua: quandoquidem & aquatilia odore alliciuntur ad alimentum. Neque obstat, quòd urinatores dicant, nihil se sub aquis olfacere. Nam quæcunque respirant, odorari nequeunt sine inspiratione. Dispar ratio piscium, qui non respirant: eoque nec patulum illud odoratus habent organum; sed aliud reconditum. Quia verò non solùm aer, sed etiam aqua, medium est odoratus: eo Aristoteles* id medium esse *ἀνώνυμον*† dicit. Sed uti in visu utrumque medium comprehendimus, id *διάφανον* vocantes; ita in odoratu hoc aliqui dixere *δίοσμον*. ut testis nobis, non Theophrastus quidem, ut apud Conimbricenses legas, sed Themistius in II. de Anima‡. Hermolaus Barbarus* reddebat *perolatiam*, vel *perolariam*. Putem ego, ut à *specie*, vel *specio* est *perspicuum*: sic commode ab *odore*, vel *odoror*, *perodornum*, vel *perodorium* transferri posse.

* *lib. 2. de Anima c. 7. cont. 76.*

† *nomine carens.*

‡ *fol. 81. a edit. Aldina.*

* *cap. 34 tralationis suæ.*

CAPUT XXXI.

Eos, quos vulgo sensus dicimus externos, non esse veros sensus: summum dici posse sensus inchoatos. Quantopere philosophi de interiorum sensuum numero dissentiant. Non posse ex ventriculis cerebri multitudinem sensuum col-

ligi: & quibus usibus hi cerebri sinus inserviant. Interea facultatem intus sentiendi varias obtinere functiones. Unde sensus communis sic dicatur: ac triplex ratio, cur nobis divinitus sit attributus. Cùm sensus communis solùm sit præsentium, phantasiam etiam esse absentium. & cum ille confusius proponat, hanc distinctè ordineq; judicium ferre: & cùm illa intra nudam se notitiam contineat, hanc ex judicio de rei natura elicere, quid amplecti, quid fugere, oporteat. Frustra ab Aquinate phantasiæ superaddi vim æstimativam, cùm æstimatio etiam eorum, quæ organis externis nequeant comprehendi, (ut ecquid invisum antea, si utile, an noxium) phantasiæ sit effectus; quam variè Deus determinavit, atque hinc esse eum, quem naturalem instinctum vocamus. A temperamento esse, quod animantium aliæ aliis plus polleant phantasia. Phantasiæ vis in formis novis effingendis: & cur hæ quandoque longè abeant ab iis, quæ foris comparent. Avicenna, & alij refelluntur, qui virtute imaginativa arbitrantur fieri, quæ vel potestate divina, vel arte eveniunt diabolicâ.

HActenus Dei consideravimus bonitatem, & sapientiam, in quinque sensibus externis: si modò hi sensuum nomen satis mercantur; ac non potiùs tribui illud nomen soli debeat virtuti interiori, quæ foris percepta dijudicat: hi verò, qui sensus externi vocantur, nominari potiùs debeant apprehensiones sensilium externæ. Nam oculus quidem est, quo speciem recipimus, animus autem est, qui videt: neque is oculo inest, sed interiùs speculatur. Audiamus Aristotelem de sensu, & sensili cap. II. ut locus is legi debet*: ὠ δὴ τῷ ἐσχάτῳ ὄμματος ἡ ψυχὴ, ἢ τῆς ψυχῆς δύναμις αἰσθητικῆς ἐστιν, ἀλλὰ δῆλον ὅτι ἐντός. *Neque enim animal, vel animæ facultas visiva, est in oculo extremo, sed, ut paret, interius est.* Idem ex eo cognoscimus, quod, eodem modo se animo habente, vis visiva deficiat. Ut liquet ex senibus; qui si oculos juvenum reciperent, horum instar acutè cernerent. Sanè & ebrii malè vident ob offusos oculis humores: sed ubi crapulam omnem edormierunt, cernunt ut antè. Oculus igitur tantummodo est, quod visibiles recipit species, ut eas ad sensum communem transmittat. Ac par aliis in organis ratio est. Organorum itaque solùm est passio, quatenus recipiunt. Sed ut sensus communis quodammodo patiatur recipiendo objectum; perfectio tamen ejus in hoc potius consistit, quod in illa organis sensoriis ad se delata, animadvertat; quæ actio est. Atque hinc quæsitum, an ut intellectus, ita etiam sensus, rectè dividatur in agentem, & patientē; qua de re exstat Augustini Niphi dissertatio. Utcunq; hoc est, si receptionem specierum in organa exteriora sensum vocare placet; non alium intelligere possumus, quàm sensum inchoatum.

**Vide Alexandrum.*

De numero interiorum sensuum magnus est dissensus. Aliqui ponunt quinque:

quinque: sensum communem, phantasiam, vim imaginatricem, æstimativam, & memoriam. Quo ordine eos recenset Avicenna*. At Algazel † imaginatricem phantasiæ præmittit. Et similiter Albertus M. ‡ Alii, ut Averroes, Thomas, Cajetanus, Ferrariensis, quotuor statuunt. Atq; hi vim imaginatricem sub phantasia comprehendunt; sed ab ea distinguunt vim illam, quæ in bestiis æstimativa, in hominibus cogitativa nuncupatur. Communis verò est opinio, tres esse, quia tam æstimativa, quam imitatrix, ad phantasiam revocetur. Nonnulli autem malunt, solùm esse binos: & hi vel sensum communem subjiciunt phantasię; ut Plato in Timæo: vel memoriam ad eam referunt; ut Aristoteles agit in libris de Anima*. Denique Alexander ab Ales † unum tantum facit sensum internum, utcunque, ob diversos operandi modos, videantur multi.

* lib. 6. Natural. part. 4. cap. 1.
† lib. 2. de animatract. 4. cap. 4.
‡ lib. 2. de Anima tract. 4. cap. 7.
* lib. 2. cap. 2. & 3.
† part. 2 quæst. 70. memb. 2.

Qui plures uno esse volunt, eo fere pugnant, quòd non frustra quinque sint in cerebro ventriculi. Sed his facilè occurritur, quia sinus isti alios usus habent; ut Galenus ‡ docet. Quorum unus est, aeris puri inspiratio, & vaporum exspiratio. Alter autem, ut in iis elaboretur spiritus animalis: quem usum & Vesalius, ac Realdus Columbus, agnoscunt. Tertius est, ut in eos derivetur è cerebro pituita ac sordes, donec omne id in palatum distillet, atque hinc foras propellatur: quod & sensit Fernelius.

‡ lib. 8 de usu partium.

Equidem de numero sensuum, seu unum, seu duos, seu plures ponere malit, cum nemine contendero. Satis est, interioris esse sensus functiones diversas: ac sæpe, unâ læsâ, salvam esse alteram: quomodo nonnulli in morbo videre se putant, quæ non vident; sed, pro apprehensione tali, bene judicant: alii malè rem æstimant, sed probè omnium meminerunt: & contra. Sed si plures ponere sensus visum, saltem nihil urget, cur excedatur adducta superiùs tripartita partitio: cui iccirco hoc tempore insistam.

Ordiar à sensu communi, quem tres ob caussas nobis Deus concessit. Prima est, ut formas omnes sensiles recipiat: unde & *sensus communis* vocatur. Nam habet se ad sensus externos, ut centrum aliorum; quia ab sensu communi spiritus sensorii deferuntur ad organa; &, receptis inde formis sensibilibus, eas deferunt ad sensum communem, tanquam ad judicem, & arbitrum. Altera est, ut colores, sonos, figuram, magnitudinem, aliaque naturæ tam diversæ, dijudicet sive discernat. Neque enim sensus exterior alborem à nigrore, saporem ab odore, distinguit: sed demum judicium id fit, ubi formæ istæ in sensum communem sunt admissæ. Hoc igitur sensu sentimus nos sentire: id est, qui oculo speciem recepit, scit se videre: & ita in cæteris. Tertia est caussa, ut quia hic sensus non operatur, nisi objecto præsente: idque paullo confusiùs facit; eo examinandas tradat species phantasiæ, tanquam subsellii superioris judici.

Phan-

Digitized by Google

Phantasiæ usus is præcipuus est, ut imagines à sensu communi confusiùs acceptas ordinet, distinctéque de singulis judicium ferat. Cumque sensus communis solùm sit objecti præsentis: φαντάσματα, sive *visa*, (quæ objectum sunt phantasiæ) & præsentium sunt, & absentium. Phantasia quippe etiam præterita recolit, futura cogitat, ut his expensis, utilia amplectatur, fugiat noxia. Atque hic miranda se iterum exserit Dei majestas. Unde enim est, quod oves æstimant fugiendum sibi lupum, etiamsi nunquam id animal conspexerint? Non sanè color, aut magnitudo animantis res sunt tam horrendæ, ut id per se possint. Aves quoque unde palea sciunt tam affabre nidificare? Omnino fatendum, esse ab instinctu illo, quem Deus indidit phantasiæ, determinando eam sic, ut, pro cujusque objecti natura, oriatur in animantibus æstimatio, qua videant, hoc sibi amplectendum, illud fugiendum. Thomas Aquinas, cùm illa phantasiæ vires excedere arbitraretur, præter eam animantibus tribuit æstimativam. Sed æstimatio hæc, ut dixi, phantasia fit. A cujus naturali instinctu itidem est, quod formicæ tempore æstivo colligant grana in hiemem; quòd ea sagacitate muribus insidientur feles, aliaque id genus innumera, bonam partem inferius nobis, σὺν Θεῷ*, memoranda: quæ nisi experientia comperiremus, planè iremus inficias; quia non viderentur nisi ab humano posse judicio proficisci. Non dubium igitur, quin phantasia quædam sit imago rationis; ejus autem æstimatio, qua quid judicat, sequendum, aut fugiendum esse, species sit ratiocinationis; sive conclusio ista sit elicita ex principio, quod didicerit animal experientia: sive ex eo, quod Deus, naturæ conditor, indiderit phantasiæ. Plurimùm nihilominus phantasia cedit rationi, etiam in homine, utcunque eam perfectiorem sit sortitus. Quàm enim absurda sæpe sunt, quæ phantasia nobis, cessante ratione, nectit in somnis!

* Deo juvante.

Nec bestiæ ab homine modo Phantasiæ bonitate vincuntur: sed earum etiam aliæ aliis hac parte præstant. Nempe ut in homine, itaquoque mutis animantibus, pro temperamento cujusque, aut perfectior illa est, aut imperfectior. Nec enim in hominibus duntaxat melancholici sunt ingeniosi, phlegmatici autem stupidi: sed in bestiis similiter vulpes, quia atrâ bile abundant, sunt versutæ: oves, quia phlegmaticæ, eo stolidæ.

Alia quoque est phantasiæ vis, quæ in effingendis novis speciebus consistit. Ut cùm in somnis varia efformat ad similitudinem eorum, quæ interdiu percepimus. Item cùm vigilantes imaginamur montem aureum, quia & montem vidimus, & aurum. In phreneticis verò, febricantibus, & melancholicis, imagines, quas effingunt, sæpe sunt admodum monstrosæ; nec eorum similes, quæ viderunt. Cujus caussa est ab inflammatione instrumentorum interiorum, & vaporibus cerebrum implentibus.

Quanta

Quanta sit phantasiæ vis in formando fœtu, diximus antea. Avicenna verò, & Algazel, putarunt, tantam ejus vim esse, ut divino etiam facta miraculo, vel vi magicâ seu diabolicâ, ab valida imaginatione proficiscantur. A qua opinione nec satis recessere Marsilius Ficinus in Theologia Platonica lib. III, cap. I. Pomponatius De Incantatione, Cælius Rhodiginus Lectionum Antiquarum lib. XX, cap. XV, & alii non pauci. Sed si imaginationis ea esset efficacia, ut extra se corpora moveret loco, vel immutaret: possent hoc universi homines, vel saltem sapientes, aut pii. At hi nec totum diem, imo etiam mensem, imaginando, vel festucam valeant loco movere. Nempe nulla est imaginationis vis naturalis, nisi per potentias, quas habet, materiales: unde, læso corpore organico, læditur quoque operatio: ut liquet ex paralyticis, qui movere nequeunt partem sui corporis morbidam; nedum animæ vis ἀμέσως * pertingat ad res externas. * immediate.

CAPUT XXXII.

De magno Memoriæ usu in omni vita. Duplex Memoriæ definitio ex Aristotele adducta. Et quomodo differant φάντασμα, ac μνημόνευμα. Unde fit, quod aliqui, quæ imaginati aliquando sunt, ea ignari narrent aliis, quasi re verâ contigissent: &, quod crebriùs contingit, hæreant in eo ipsi, utrùm, quod in mentem venit, aliunde acceperint, an primi ejus sint auctores: unde item, quod ægroti magno sic studio adlaborent, sua aliis somnia persuadere, tanquam certissima. Cur oblivio facilè capiat pueros, senes, affectu aliquo turbatos. Quomodo à memoria differat reminiscentia. Cur quibus velox memoria est ad complectendum, iis sæpe difficilis sit ad continendum, & multis, satis obliviosis, facilè eorum refricetur memoria, quæ majorem exciderant partem.

PRoximos post phantasiam honores sibi vindicavit Memoria; quam Græci μνημοσύνην vocant, inque Dearum retulere numerum: ut in affectionibus, inter numina habitis, pluribus exponam. Nec stultitiam hanc nimiùm mirabitur, qui cogitabit, quanto animantium, ac præcipuè hominum bono, illis sit attributus hic phantasiæ thesaurus, rerumque conceptarum custos. Nam quintillum sit, solùm comprehendere & æstimare præsentia, nisi etiam retineamus præteritorum imagines; ut, ubi usus erit, ex iis de futuris judicemus! Itaque nullius tantum est ingenii flumen, ut satis nobis prædicare possit Memoriæ bona. Sine hac nullus erit sermo humanus. Nam omnimoda erit oblivio vocabulorum. Sine hac nec artibus, aut scientiis, nec religioni ipsi fuerit locus. Nam pariter rerum omnium erit oblivio. Erimus igitur non muti solùm; sed etiam infruniti, insubidi, numinis, ut nescii, sic contemtores. Dixeris, & tales, aliorum omnium securos

curos, præsentibus posse indulgere; edere unà, unà bibere, & ludere: & bene inter bonos fore congerrones, quia non habeat tum locum vetus illud: Μισῶ μνάμονα συμπόταν*. Equidem nec tantum illis concessero. Nam insusurrat mihi magnus vates †:

* Odi memorem compotorem.

† Il. N.

Πάντων μὲν κόρος ἐστὶ, καὶ ὕπνου, καὶ φιλότητος·

Cunctorum est satias, etiam somni, Venerisque.

Nec excutiam illud de lusibus, num Venereos intelligant, an alios, qui sine memoria constare non possint. Rem altius arcessam; ut pateat, absque memoria non vitam, nedum voluptates, durare. Si enim matres semper fœtus sui capiat oblivio, quæ fuerit ejus educatio, sine qua constare nequit vita? Jam abierit lactandi tempus; puellus postea nunc digitum adurat, vel cultello lædat, nunc à cane fuerit morsus, vel aquis propemodū absorptus. Si immemor sit omnium, eoque nullo horum, & similiuum, cautior reddatur: quomodo non mille cum semper circumstent pericula: &, si fata sic sinerent, mille ei mortibus sit moriendum, priusquam ad senilem pertingat ætatem? Sed enim hoc quoque demus, omnia eluctando pericula aliquem tandem fieri senem: quæso, quo senilis animus animo præstabit infantium, si, memoriâ sublatâ, vetera omnia tam seni videantur nova, quàm fuere infanti? Quæ si sunt, quid apertius est, quàm non posse hanc vitam vivi à nobis, sine nostra vel alena nos curantium memoria. Atque ut aliter esset, saltem miseram fore vitam, nec diuturnam. Imò, ut quoque diu vita prorogetur, animo nihil discrepaturos à juvenibus senes. Sic igitur statuendum, hoc quoque nomine Deo nos plurimùm debere, quòd non modò phantasiam nobis, sed etiam memoriam concesserit, ut ea phantasiæ ἀμέσως* inserviret.

* immediate.

Ab hoc memoriæ usu bifariam ea definitur ab Aristotele, libello de Memoria, & Reminiscentia. Prioris hæc sententia est: Memoria affectus est sensus, & opinionis, quatenus sunt rei præteritæ. Per sensum, & opinionem, intelligitur sensus communis, & phantasia, cui ea inservit. Præterea fit temporis præteriti mentio; quia memoria non est, cum simpliciter imaginor triangulum; sed cùm me eundem cogito antehac conspexisse. Altera est definitio: Memoria est habitus phantasmatis, quatenus imago est illius rei, cujus est phantasma. Nam phantasma, sive visum, bifariam apprehenditur; tum quatenus est phantasma; & hoc pacto pertinet ad phantasiam: tum quatenus est imago rei illius extra animum, cujus phantasma animo inest; & eo modo ad memoriam refertur. Nempe similiter hic comparatum, ac cum pictura: quæ vel per se consideratur, prout his illisve lineamentis, ac coloribus pingitur: vel quatenus est alterius imago, leonis puta, aut elephanti. Itidem enim species etiam animo impressa attenditur, vel prout

prout imaginatione concipitur, ac per se eam contemplamur, & φάντασμα* vocatur: vel prout imago est rei extra animum constitutæ, imaginatione priùs conceptæ, sed conservatæ, & animo repetitæ; quomodo μνημόνευμα † nuncupatur.

* aliquid revera tum apparens.
† aliquid memoria repetitum.

Ex diversa hac phantasmatis consideratione etiam cognoscere est, cur aliquando, ut Antipherontis Oritani exemplo declarat Aristoteles ‡, quæ quis imaginatus, narret, ut vera, idque dolo nullo. Item ut, quod crebriùs usu venit, de iis, quæ nobis in mentem veniunt, dubitemus, utrùm ea tum demum cognoscamus, atque ipsi ea invenerimus, an aliunde illa audierimus. Præclarè enim illud observatum est ab Aristotele, cò nos dubitare, quoniam est obscurum, utrùm species oblata offerat se, ut φάντασμα, sive aliquid, quod per se contemplationi pateat: an verò ut μνημόνευμα, hoc est, ut imago alterius. Raró tamen μνημόνευμα se offeret, ut φάντασμα, nisi, cùm quid fieret, animo fuerimus parùm attento. Similiter hinc liquet, cur qui gravi laborant morbo, ea, quæ ipsimet imaginati sunt, adstantibus tanquam vera narrent. Nam, Aristotele etiam judice, quod est visum, sive φάντασμα, id versant, ut imaginem sive μνημόνευμα: nempe ob cerebrum malè affectum.

‡ lib. 3. Meteorol. cap. 4. sed nomine Antiphoatis praeterito.

Quæritur, cur pueri, senes: atque item irati, aut alio perturbati affectu, meminisse minùs valeant. De pueris hanc Aristoteles adfert rationem, quòd cerebrum in iis humidum sit; uti in senibus quia durum. Itaque illud puerilis ætatis confertur cum aqua fluenti: ubi diffluunt species impressæ, quia humida est, ac mobilis. In senibus verò eleganter ab Aristotele comparatur parieti vetusto; qualis non retinet, quæ impresseris, quia durities facit, ut non nisi superficie summâ imaginem admittat. Altera est ratio, quòd ejusmodi paries in perpetuo sit motu: assiduè enim ob antiquitatem decidit aliquid calcis ac tectorii. At sic quòque necesse est, perire paulatim, quæ inscripseras. Nec multò aliter res habet in iratis, vel pudore affectis, aut metu consternatis. Nam & istis, ob vehementem affectum, cerebrum quasi fluctuat. Cujus rei ex summis oratoribus exempla adduximus in Oratoriis nostris *. Ubi & ostensum, quo pacto memoria conservetur, atque augeatur. Vide & quæ de admirabili multorum memoria exposui libro de Natura ac constitutione Rhetoricæ cap. xx. Atque hæc de Memoria.

* Instit. lib 6, cap. 9. sect. 2.

Ἀνάμνησις verò, sive Reminiscentia est, cùm ex principio quopiam, cujus meminimus, in alterius venimus notitiam, quod exciderat. Ad reminiscentiam igitur requiritur, ut imagines partim sint obliteratæ, partim non sint. Tum enim reminiscimur, cùm ex vestigiis imaginum, quæ supersunt, colligimus de iis, quæ interciderunt. Differunt itaque memoria, & reminiscen-

niscentia, quòd memoria est imaginum conservatarum; reminiscentia verò obliteratarum: unde à Tertulliano ‡ scitè vocatur *memoria recidiva*. Atque eâdem mente dixeris, memoriam esse reminiscentiam continuam: reminiscentiam esse memoriam intercisam. Hoc discrimen desumptum est à natura memoriæ, & reminiscentiæ. Est & alterum, quod petitur ab temperamento hominum, quibus utraque inest, & pro temperie hujus, vel illius, vi majore. Nam βραδεῖς sive stupidi valent memoriâ, non reminiscentia: at contrà εὐμαθεῖς, sive dociles, reminiscentiâ pollent, haut memoriâ. Cujus ratio est, quòd anima sensitiva operetur pro organi ratione: id autem cerebrum sit; qui cum similiter, ac cum cera, sit comparatum. Nam ut hæc, si fuerit dura, formam sigilli difficulter admittit, diu tamen retinet admissam; sin mollis erit, facilè & accipit, & perdit; ac proinde & facilè perditam recipit: ita etiam, si durum fuerit cerebrum, non facilè aliquid recipiet, quòd stupidi est; receptum tamen fideliter custodiet, quod est præditi memoriâ. At si mollis fuerit, facilè quidem recipit, quod est docilis; sed facilè etiam perdit, quod est obliviosi: ex relictis interim signis, ac vestigiis, celeriter colligit; quod est valentis reminiscentiâ. Itaque dociles plurimùm valent reminiscentiâ; quia propter ἀγχίνοιαν *, & agilitatem animi, ex vestigiis facilè de reliquis præsumunt. Stupidi verò eâ parum valent, quia non polleant eâ mentis sagacitate, ut obliterata facilè colligant ex relictis: quippe quod fiat ratiocinatione ex personis, rebus, & circumstantiis: unde est, quod recordari, sive reminisci, solius sit hominis.

‡ *lib. de Anima cap. 24.*

* *sagacitatem.*

CAPUT XXXIII.

Quod Galenus scribit, ab Hippocrate animam sensitivam in cerebro constitui, id meritò in dubium vocari, cùm non semel cor ejus sedem faciat. Quadam quoque Platonis loca adducuntur, ubi philosophus ille sensum ponat extra cerebrum; contrà quàm de eo traditum non à Galeno solùm, sed etiam Sebastiano Foxo. Idem Foxus refellitur, quòd & ab Aristotele putarit cerebrum αἰσθήσεων primum constitui. Democriti, Stratonis, Erasistrati, Herophili, Parmenidis, & Epicuri, de sensus ac mentis sede opiniones adducta. Ab Aristotele visus, & auditus sensum poni in cerebro; gustus, & odoratus, in corde; odoratus autem mediam rationem putari: atque hanc convenientissimam esse rationem conciliandi varia in Aristotele, quæ alioqui pugnare videantur. De gustus, odoris, & tactus sensu, decipi Aristotelem: solumque hoc ei concedi posse, in corde esse eorum principium remotum. Non rectè à Fernelio negari, medullam cerebri esse sensus sedem. Sed concessum eidem membranam cerebri quoque pollere hac facultate. Quæ partes cerebri magis idoneæ sint sensuum sedes. Argumenta, quibus tres sensus interiores sedibus ac locis

ac locis diſtingui, probant, allata, & excuſſa: ac phantaſiam ſuas obire functiones non ſolum in medio capitis, ſed capite univerſo, vel ſaltem quoq; in occipite, ubi eſt μνημονευτικῆς ſedes.

JAm quàm illud mirandum, quàm certum etiam humanæ inſcitiæ ac imbecillitatis argumentum, quòd cum ſciamus nos videre, audire, aliis etiam ſenſibus ſentire; ac ſatis conſtet, id quod ſentit, eſſe animam ipſam; eam autem non ineſſe organis externis, ſed interiùs eſſe, ubi ſenſus verè perficitur: de ſede tamen animæ ſenſitivæ tam parum inter veteres conveniat: imò de hoc ipſo diſputetur, quæ fuerit opinio Hippocratis, Platonis, Ariſtotelis. Si Galeno ſtandum †, Hippocrates, & Plato, eam conſtituerunt in cerebro; Ariſtoteles in corde. Sed ſingula horum non carent controverſiâ. Ac primùm, quod ad Hippocratem attinet, etſi is fragmento * libri de Inſania (ſi is modò Hippocratis eſt) dicat, ſapere hominem, dum cerebrum quieſcit: libello tamen de Corde (qui pro genuino cenſetur) ait magnus ille Cous, de cordis ventriculis agens: γνώμη ἡ τοῦ ἀνθρώπου πέφυκεν ἐν τῇ λαιῇ κοιλίῃ· *Mens humana in ſiniſtro cordis ventriculo à naturâ inſita eſt.* Atque addit, hîc eam paſci, non cibo, ac potu; ἀλλὰ καθαρῇ τε καὶ φωτοειδεῖ περιουσίῃ γεγονυίῃ ἐκ τῆς διακρίσιος τοῦ αἵματος. *ſed purâ & clarâ copiâ, ex ſanguinis ſecretione ortâ.* Item libello de iis, quæ pertinent ad virgines, refert, quandoque evenire, cùm hæ ſunt maturæ ac nubiles, ut menſtrua, occluſo uteri orificio, exitum non reperiant, eoq; reſiliat ſanguis verſus cor, & ſeptum tranſverſum. His oppletis, inquit, ἐμωρώθη ἡ καρδίη· εἶτα ἐκ τῆς μωρώσεως νάρκη· ἐκ τῆς νάρκης παράνοια ἔλαβεν· *ſtolidum fit cor; poſtea ex ſtoliditate ejus oritur torpor; ex torpore invadit delirium.* Atque hinc etiam ait provenire, quòd in puteos inſiliant, ſeque præcipitent, vel ſtrangulent. Quare non dubitandum, quin ſenſum mentemque ſtatuerit in corde.

Platonem quoque (de quo idem, ac Galenus, prodit Sebaſtianus Foxus †) extra cerebrum conſtituiſſe vim ſenſitivam ac rationalem, compluribus evincitur locis. Ut cùm in Timæo ‡ ait, τὰ φλέβια, δοκίμια τῆς γλώττης, τεταμένα ἐπὶ τὴν καρδίαν *venæ, quibus lingua explorat, inde protenſa ad cor:* ut nempe ſapores annuncient. Et poſt aliqua * de ſuavi & moleſto odore ait, iis aut mulceri, aut offendi, ὅσον ἡμῶν μεταξὺ κορυφῆς, τοῦ τε ὀμφαλοῦ, κεῖται· *quicquid interjectum nobis inter verticem capitis, & umbilicū.* Paulò poſt † de ſono, & auditu, ſic loquitur: Ὅλως μὲν οὖν φωνὴν θῶμεν, τὴν δι᾽ ὤτων ὑπ᾽ ἀέρος ἐγκεφάλου τε καὶ αἵματος μέχρι ψυχῆς πληγὴν διαδιδομένην· τὴν δὲ ὑπ᾽ αὐτῆς κίνησιν, ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μὲν ἀρχομένην, τελευτῶσαν δὲ περὶ τὴν τοῦ ἥπατος ἕδραν, ἀκοήν. *Omnino igitur vocē ſtatuamus eſſe quendā impulſum ab aere per aures, cerebrū, & ſanguinem, uſq; ad animam ſeſe porrigentem. Motionē autem exinde natā à*

† *libro de Placitis Hippocratis, & Platonis.*
* *tom. 7, qui ἐξωτικὰ continet, inter epiſtolas.*
† *lib 4 de conſenſione Ariſtotelis & Platonis.*
‡ *pag. 65, edit. H. Steph.*
* *pag. 67.*
† *pag eadem.*

capite quidem initium ducentem, & desidentem in hepatis sedem, auditum nominemus. Idem in Thæteto * comparat κηρὸν, sive *ceram*, & κῆρ, sive *cor*: atque ait, uti molli ceræ facilè aliquid imprimitur, sed imagines illæ non sunt diuturnæ; in duriori autem se contrà res habet: ita etiam in corde habere τὸ κηρὸν τὸ ἐν τῇ ψυχῇ, *ceram animæ*; quia si in ceram cordis nec nimis mollem, nec duram nimis, aliquid inscribatur, homines sint πρῶτον μὲν εὐμαθεῖς, ἔπειτα μνήμονες· *primum quidem dociles, exinde memores.* Hæc satis ostendunt, eum memoriæ, & reminiscentiæ sedem, quæ phantasiæ sunt adnexæ, in corde reposuisse.

* pag. 194. edit. H. St.

Ad Aristotelem verò quod attinet, rectè Galenus putavit, in corde ab eo sedem putari sensus, ac mentis. Scio, Sebastianum Foxum ‡ tradidisse, animam ab illo in cerebro constitui: quædam etiam apud Aristotelem legi, quasi in hac fuerit opinione: sed pauculis id locis: infinitis verò cor facit πρῶτον αἰσθητικὸν, *primum sensitivum.* Et sanè ab eo, & Empedocle, & tota Stoicorum schola, cor animæ sedem putari, etiam legas apud Theodorum Cyrensem lib. v. de curatione Græcarum affectionum: ubi & alias aliorum opiniones commemorat. Hippocratem enim, Democritum, & Platonem, vim animæ principem in cerebro ait collocasse; Stratonem, in medio sincipite; Erasistratum, juxta membranam cerebri, quam Epicranidem nominat; Herophilum, in ventre cerebri; Parmenidem, & Epicurum, in toto thorace. Quod verò ad ἐναντιοφανῆ * Aristotelis loca, non aliunde meliùs ea conciliare est, quàm ex lib. II. de Partibus Anim. cap. x. ubi distinguit inter principem animæ sensitivæ sedem, & locum eum, quo ἀμέσως † ab externis sensuum instrumentis, imagines sive species sensibiles feruntur. De priori sic ait: ὅτι ἀρχὴ τῶν αἰσθήσεών ἐστιν ὁ περὶ τὴν καρδίαν τόπος, διώρισται πρότερον ἐν τοῖς περὶ αἰσθήσεως· *Principium sensuum esse cordis locū, definitū jam est, cùm de sensu ageremus.* De posteriori autem scribit hunc in modum: Αἱ μὲν δύο (αἰσθήσεις) φανερῶς ἠρτημέναι πρὸς τὴν καρδίαν εἰσὶν, ἥτε τῶν ἁπτῶν, καὶ ἡ τῶν χυμῶν· τῶν δὲ τριῶν, ἡ μὲν τῆς ὀσφρήσεως μέση· ἀκοὴ δὲ, καὶ ὄψις, μάλιστ' ἐν τῇ κεφαλῇ, διὰ τὴν τῶν αἰσθητηρίων φύσιν. *Duo sensus, nempe ille tangendi, & alter gustandi, apertè dependēt ex corde: unus ex reliquis tribus, qui est olfaciendi, medium tenet: duo, id est, audiendi, & videndi, maximè in capite positi sunt, propter sensoriorum naturam.* Censet igitur tactus ac gustus imagines, sive species sensiles, ab organis externis rectâ ad cor deferri: olfactus species mediæ esse naturæ: species visus & auditus priùs deferri in cerebrum, ac inde demum ad cor descendere.

‡ lib. 4. de consensione Platonis. & Aristotelis cap. 4.

* ea, quæ pugnare inter se videntur.

† immediate, sive proxime.

In hocce veterum dissensu eos sequi malumus, qui non tantum sedem visus, & auditûs; sed etiam gustus, olfactus, & tactus, in cerebro posuerunt. Remotè quidem pendet sensus à corde, quod vitales gignit spiritus: sed in ce-

Digitized by Google

in cerebro è vitali spiritu fit animalis, qui proximum est instrumentum sensus, & motus. Quemadmodum igitur, si loco legam aprico, lumen, cujus beneficio cerno, aëri inest; sed principium ejus est à Sole, unde emanat; is autem est in æthere: ita &, cùm sentio, fit hoc in cerebro à virtute, quæ è corde promanet. Anima enim toto se corpore diffundit, ac pro organi ratione variè operatur: sed ratione principii, ac radicis, in solo est corde. Quare hoc solùm Aristoteli largimur, cor esse interioris sensus principium remotum, non proximum.

Sed sic quoque in medio relinquitur, utrùm sensus sit in cerebri medulla, an membrana: utrùm item aliquo loci discrimine, an nullo. Quod ad prius; censeo, neutiquam excludi medullam. Utcunq; enim parum fortasse sentiat, sentit tamen. Et ex medulla hac nervorum est origo, per quos à spiritibus species deferuntur. Quare non repugno Galeno, qui in septimo de Placitis arbitratur, hîc sensus esse sedem. Sed non æquè ausim subscribere in eo, quod membranas cerebri solùm datas censet, ut contineant & coerceant cerebrum. Nam verisimile est, & has sensus esse sedem; saltem tactus. Nam cum medulla vix particeps sit tactus, membrana, præsertim crassior, exquitissimo tactu prædita est. Cæterùm quando contra Fernelium in cerebri etiam medulla sensum esse dicimus, maximè intelligimus partes ejus magis pellucidas, naturâque suâ glutinosas ac tenaces. Tales enim faciliùs retinent species, ac diutiùs conservant. Unde liquet, cùm in cerebro exigitur, ut sit moderatè humidum & siccum, non alienum intelligi humorem, sed naturalem, cumque lucidum, & quodammodo viscidum.

Jam ad situm, locive discrimen, quod attinet: non ea Arabum modo; sed etiam Alberti Magni, Thomæ Aquinatis, & aliorum fuit opinio, in sincipite esse sensum communem; in capitis medio, phantasiam; in occipite, memoriam. Nam & læso sincipite, lædi sensum communem; & læso vertice, lædi phantasiam; & læso occipite lædi memoriam. Præterea sinciput esse humidum, ut facilè recipiat, quod haut diu retinere sit opus: medium capitis esse temperatum, quia & recipere, & aliquamdiu retinere sit necesse: occiput esse siccum, ut quod admiserit, diu reservet. Jam autem sensus communis esse recipere, ac solùm retinere objecto præsente: phantasiæ esse recipere, & diutius versare, etiam absente objecto: memoriæ verò esse recepta fideliter reservare. Ut functioni sensus cujusque interioris optimè conveniat partium cerebri temperamentum. Etiam tertium addunt de cellis quatuor: quarum duæ sint sincipitis, ac sensus communis; tertia verticis, ac phantasiæ; quarta occipitis, & memoriæ. Neque ex quatuor cellis rectè eò colligas, quatuor fore sensus interiores: quia ex primis duabus non una in alteram, sed utraque procurrit in tertiam: eoque

eoque tam duæ illæ cellæ sint unius sensus communis, quàm oculi bini sint visus; binæ aures, auditus.

Sed argumentum à cellis exigui est momenti, quia longè alius est illarum usus; ut capite vidimus superiori. Nec magnæ est rei illud de temperamento; quando parum verisimile est, sic variare istas cerebri partes: omniaque abunde munia explere sit idoneum; modò nec anticâ, nec mediâ, nec posticâ parte, sit calidum, aut frigidum; humidum, aut siccum nimis; sed undecunque temperatum; &, ut dixi, pellucidum, ac glutinosum; quale & facilè recipiet, & receptum diu reservabit. At primum argumentum majoris est ponderis: controversum tamen, quando Medici Græciæ universæ læsâ memoriâ non occipiti, sed universo jubent cerebro remedia adhibere. Quod non aliunde est, quàm quia putarent, vim φανταστικὴν toti inesse cerebro, ac unam eandemq; vim, & speculari φαντάσματα, & reservare μνημονεύματα. Atque hæc ratio etiam Fernelium impulit, ut sensus istos situ, locove, distingui negaret. Nihil tamen impedit, quo minùs phantasia vel cerebro toto, vel eo loci duntaxat excepto, quòd sensui tribuunt communi, suas ubique obeat functiones: & tamen, ubi speculari desiit, in occipite solo species recondat; inde eas suscitet, si denuo contemplari juvet; inque isto tum easdem loco speculetur ac verset, ubi reposuerat; eorum instar, qui conspectis familiæ monumentis, vel dulcibus dominæ, ac sodalium μνημοσύνοις, non alium se in locum sermocinaturi recipiunt; sed, ea habentes ob oculos, ibidem longos sæpe de iis texunt sermones.

CAPUT XXXIV.

Quomodo somnus, & vigilia, ab Aristotele definiantur. Cerebrum, non cor, contrà quàm Aristoteles putavit, primum esse αἰσθητήριον. Bonam causam malè agi à Galeno, cùm eo probat, cor non esse primum sensitivum, quia semper moveatur: utpote vitalis fons. Somni perfecti, & imperfecti discrimen. duplex item discrimen sensus communis, in somno cessantis, & in morbo. Geminus somni finis. Animalia cuncta, etiam pisces, & insecta, dormire. Cur animantia, cùm dormiunt, ronchos edant. Fœtum in utero vitam non tam à vigilia ordiri, aut somno, quàm torpore quodam, utriusque extremi participe. Cur plantis non competat somnus. Prior somni causa efficiens, quæ est ab alimenti, ac sanguinis, evaporatione. Cur cibus assumptus reddat somniculosos; inedia autem insomnes. Quamobrem, si stomachus nimis fuerit cibis refertus, non facilè dormiamus. Cur & calida, ut vinum; & frigida, ut papaver, somnum afferant. Quare, qui atrâ bile abundant, edaces sint; sed exigui somni. Cur quibus sedentibus somnus obrepit, capite nutent. Unde angustas

gustas qui habent venas, diutius; qui laxas, minus dormiant. Cur pumili, sive nani, longioris sint somni. Quid infantes reddat somniculosos. Cur iidem magis obnoxii sint epilepsiæ. Cur cavendæ sint nutrices vinosæ. Cur meditantes, temporeq́; æstivo, vel apud focum, cuius obdormiscamus. Altera somni causa, quæ est revocatio spirituum sive caloris nativi, ad interiores partes: & quibus hæc causa auctoribus, quibus item rationibus comprobetur. Unde palleant dormientes. Cur iidem initio somni frigeant. Unde sudor dormientibus. Quare aliqui præ anxietate sudent, imò ne alvum quidem cohibeant. Quomodo tenebræ, & silentium, somnum concilient. Somno melius cibos concoqui, licet majus intercedat spatium inter cœnam, & prandiũ, quàm prandium, & cœnam. Cur noceãt valetudini studia nocturna. Quare somnus tristitiæ sit remedium. Cur somnus post longiorem inediam magis etiã imminuat vires, quàm si vigiles: præsertim si corpus noxiis abundet humoribus. Cur pedum titillatio ad somnum conferat. Duas somni causas, quas adduximus, non pugnare, sed concurrere: atq́; id in lassis ostensum. Potiorẽ tamen causam esse revocationem caloris nativi, quàm exhalationem alimenti. Quamobrem cantus, arborum susurri, cunarum agitatio, somnum faciant. Somno etiam locum futurum, utcunq́; Adamus non peccasset.

A sensu interiore venio ad modos ejus; ut sunt vigilia, & somnus, atque insomnia. Ac vigilia quidem est liber usus sensus communis; somnus verò, ligatio ejusdem. Qua mente & Aristoteli definitur ὕπνος, ἠρεμία τοῦ πρώτου αἰσθητικοῦ· *quies sive cessatio primi sensitivi:* sive, ut idem ait, ὕπνος ἐστὶ πάθος τοῦ αἰσθητικοῦ μορίου, οἷον δεσμός τις, καὶ ἀκινησία· *Somnus est passio sensitivæ partis, quasi vinculum, & immobilitas.* Similiterque eidem ἐγρήγορσις, τοῦ αἰσθητικοῦ μορίου λύσις καὶ ἄνεσις· *vigilia est partis sensitivæ solutio, ac libertas.*

Sed definitiones istas non paulò aliter interpretamur, quàm ab Aristotele factum fuit. Illi enim primum sensitivum, sive somni subjectum, est cor: nobis, qui hac parte Galenum sequi malumus, cerebrum. Neque enim, ad somnum conciliandum, cordi, sed cerebro, remedia applicantur: quod, inter alia, certissimum est argumentum, licet dormiat animal totum, esse tamen membrum, cui somnus præ aliis competat; atque id cerebrum statui, non cor, oportere. Sed utcunque Galeno hac parte adsentiam; parum solidè tamen impugnat Aristotelem, cùm eo evincere conatur, somnum, qui est primi sensitivi cessatio, primo cordi inesse, quia cor nunquam cesset. Hoc quippe planè est σοφιστεύειν*: quia cor est τὸ πρῶτον ζωτικόν, καὶ αἰσθητικόν, *primum vivens, & sentiens.* Cor nunquam cessat, ut est principium vitæ: quiescit tamen, secundùm Aristotelem, ut est principium sensus. Hoc igitur voluit philosophus, somnum esse ἠρεμίαν πρώτου αἰσθητικοῦ ὡς αἰσθητικοῦ· *quietem sensitivi, in quantum est sensitivum.* Galenus

* *sophistam agere.*

verò id simpliciter, etiam quatenus est primum vivendi principium, interpretatur.

Quando autem somnum statuimus esse quietem, ac vinculum, primi sensitivi, de somno loquimur perfecto. Qualis præcipuè eorum, qui nec, nomine sæpius inclamati, imò ut vel caput quasses, expergisci sciunt. At imperfectus eorum, qui continuò sentiunt, si leviter quid exposcas, aut si digito attigeris, aut lumen aliquod subitò inducas, aut suspenso etiam gradu præter eos incesseris. Quales multi levisomni; præsertim si metu aliorum vix somnum capere ausint.

Sed ulteriùs quoque restringenda est allata definitio; sive eam ex Aristotelis, seu ex Galeni mente, capere lubet. Nec enim somnus est, quandocunque primum sensus subjectum cessat à sensu; sed quoties ἀδυναμία τοῦ αἰσθητικοῦ * provenit à natura. In epilepsia enim, suffocatione, λειποψυχίᾳ † & similibus, cessant sensus exteriores: nec tamen somnum dixerit quisquam; quia provenit quies non à natura, sed à morbo, οὐχ ‡ ἕνεκα σωτηρίας (σώζει γὰρ ἡ ἀνάπαυσις *) sed ad perniciem animalis. Duplici igitur discrimine somnus ab alia quavis primi sensitivi cessatione distinguitur; causa finali, & efficiente. Finalis est gemina. Prior est, ut potentia sensitiva, ac motiva, per operationem continuam lassata, perfruatur alternâ requie, sine qua nihil est durabile. Altera est, ut quia labore exhauriuntur ac deficiunt spiritus, eò novi melius reparentur: quod fit spiritu ab exterioribus membris ad cor, stomachum, visceraque alia, revocato. Nam & cor, accessu spiritus exterioris roboratum, melius elaborat spiritus vitales: stomachus quoque, jecur, alia viscera, in concoctione, & aliis, melius sua quæque munia exsequuntur. Sic novi spiritus succedunt in locum eorum, qui labore priore absumpti; ut homo sufficere novo possit labori. Hæcce bona indicat poeta † istis versibus:

** impotentia sensitivi.*
† animi defectu.
‡ Aristoteles extremo libello de somno & vigilia.
** salutis gratia (conservat enim quies.)*
† Ovid. 11. Met.

Somne, quies rerum, placidissime Somne deorum,
Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
Fessa ministeriis mulces, reparasq; labori.

Tertulliani quoque est De anima cap. XLV. *Somnus est recreator corporum, vel redintegrator virium, probator valetudinum, pacator operũ, medicus laborũ cui legitimè fruendo dies cedit, nox legem facit, auferens rerum colorem.* Hoc non in homine modò, aut jumentis, & animantibus domesticis, de quibus satis est apertum, habet locum; sed cunctis animantibus; ut & necessitas ejus sensus evincit, & Aristoteles tradit Histor. Animal. lib. IV, cap. X, & lib. de Somno & Vigilia cap. II. Plinii quoque verba sunt lib. X, cap. LXXV. *In terrestribus omnia, quæ coniveant, dormire manifestũ est. Aquatilia quoq; exiguũ quidem, etiam qui de cæteris dubitant, dormire tamẽ existimant: non oculo-*

rum

rum argumento, quia nō habent genas: verùm ipsa quiete cernuntur placida, censoperata, neq; aliud, quàm caudas, moventia. De thynnis cōfidentius affirmatur. Iuxta ripas enim, aut petras, dormiunt, Plani autem pisciū in vado, ut manu sæpe tollantur. Nam delphini, balenæq;, stertentes etiā audiuntur. Insecta quoq; dormire, silentio apparet, quia ne luminibus quidē admotis excitentur. Ubi videmus, ut audiri dicat balænarum ronchos: uti & delphinorum, qui supini in somno ab æstu feruntur mari summo, donec in vada impingentes expergefiant. Hoc roncho edito cognoscitur; & quod mox sese ab vadis dirigant, quietem exinde capientes. Ronchi autem causa tam in balænis, quàm delphinis, intelligitur ex hominibus: qui ronchos edunt, quia non possit aër liberè per nares permeare: ut iis præcipuè usu venit, quibus crassior est sanguis, aut qui, post largiorem potum, se cubitum receperint.

Ex iis verò, quæ diximus, satis etiam perspicuum puto, fœtus quoque in utero vigiliæ ac somni esse participes. Sed quæritur, ab utro incipiat vita. De hoc ita statuendum, naturam gradatim perfici; eoque perfectam animantium vitam non incipere à somno, quia is, si Aristotelem * audimus, semper est à vigilia: nec esse à vigilia, quia initio nequit animal vigilare, aut expergisci, propter humorum copiam, & instrumentorum imperfectionem: sed esse à torpore, qui propriè nec vita sit, nec non-vita; eoque nec vigilia, nec somnus; sed interliminium inter utrumque; impropriè tamen somnus magis quàm vigilia, dici mereatur. Hæc de animalibus.

* *lib. de Somno & Vigil. cap. 1.*

Plantæ verò non dormiunt, quia nec vigilant: cui autem non convenit habitus, ei nec privatio. Et quorsum illis somnus, quando non, uti sensitiva facultas operatione suâ lassatur, ita & vitalis ac naturalis? Sensu enim, motuque, absumitur spiritus animalis. At vitalis, ac naturalis facultas, elaborat spiritus: quomodo non deficit natura, sed proficit; contrà quàm fit sensu, motuque assiduo. Habemus de fine.

De efficiente causa non conveniunt philosophi. Prius Aristotelis opinionem ponam; quia communior est, vulgatiorque. Secundùm eam efficiens somni est halitus ex inferiori corpore, ac stomacho potissimùm, in cerebrum adscendens; ibi cerebri frigore condensatus, eoque radices nervorum ita obstruens, ut spiritus ad sensus exteriores liberè nequeant commeare. Ubi tria distinctè in considerationem veniunt. Primo enim loco dicebamus, vapores cerebrum petere. Sed vapores illi non ab una sunt causa. Plurimùm enim è stomacho adscendunt à cibo, & potu. Quandoque etiam è corporis venis, fumante sanguine ob calorem exercitio vehementiori concitatum. Alterum erat, vaporem sublatum in cerebro condensari. Nam uti cor omnium est membrorum calidissimum; quippe unde oriantur sanguis & spiritus, vehicula caloris nativi: ita frigidissi-

dissimum omnium est membrorum, vel saltem corde frigidius est cerebrum: quod & arguunt catarrhi inde destillantes. Tertium fuit, à vaporibus sic densatis obstrui nervorum radices, ac ligari sensum communem: unde & Aristoteles* ajebat, somnum esse similem epilepsiæ. Nam utrobique fit nervorum obstructio. Sed hoc est discriminis, quòd in somno id fiat à vapore salutari: in epilepsia autem ab humore maligno, ac depravato.

* *lib de somno ac vigilia cap. 3.*

Hanc esse somni causam ostendit, quòd tam multorum, quæ ad somnum pertinent, rationem hinc reddere possumus.

Ac primùm inde liquet, cur à cibo & potu simus somniculosi; & contrà, ob inediam, noctem ducamus insomnem. Nam si nihil adsumptum, nulla fit alimenti ἀναθυμίασις †. Post cibum verò, ut Aristotelis ‡ verba reservem, ἀθρόον πολὺ ὑγρὸν καὶ σωματῶδες ἀναφέρεται. *copiosus admodum humor, & corpulentus adscendit.* Sed hoc de vaporibus crassis, confertim tũ sursum commeantibus, sic restringendum; dummodo ne stomachus nimis cibo potuque oneretur. Atque hoc ejusmodi similitudine Aristoteles illustrat, quòd similiter πῦρ καταψύχεται ἐπιθεμένων τῶν ξύλων· *ignis exstinguitur, lignis impositis.* Sententia est, ut si igni pauco multa imposueris, & crassa ligna; periculum est, ne ignis exstinguatur; & ut hoc non sit, tardè saltem ea accenduntur; præsertim si aliqua sint humidiora: ita quoque, si nimium cibi ingestum sit stomacho, calor penè suffocatur, ac tarda omnino fit concoctio; potissimùm si magna fuerit ciborum diversitas; eoque aliud citiùs, seriùs aliud, concoctione maturetur; unde, acescente chylo, crebri ructus, & multa corporis jactatio; quæ & ipsa impediunt somnum.

† *exhalatio.*
‡ *lib de somno & vig. cap. 3.*

Liquet quoque, cur vinum sit ὑπνωτικὸν *; quippe fumosum, quia adfert καρηβαρίαν †. Quod idem Aristoteles ‡ pronunciat de papavere. Parque ratio lactucæ, nymphææ, ac similium; quæ frigida sunt, attamen fumosa; eoque, alieno excitata calore, vapores emittunt, quales dixi.

* *somnum afferens*
† *gravationem capitis.*
‡ *de somno & vigil cap. 3.*

Itidem inde causa petitur, cur melancholici, licet sint edaces, exigui tamen somni sint. Nam atra bilis est frigida, ac sicca. Quia igitur naturæ sunt siccæ, eo & edaces: sed vapores non ita multos emittunt, quoniam interiora iis sunt frigida. Hinc Aristoteles*: Η μέλαινα χολὴ φύσει ψυχρὰ οὖσα, καὶ τὸν θρεπτικὸν τόπον ψυχρὸν ποιεῖ, καὶ τὰ ἄλλα μόρια, ὅπου ἂν ὑπάρχοι δυνάμει τὸ τοιοῦτον περίττωμα· *Bilis atra, quæ naturaliter frigida est, refrigerat officinam altricem, & partes alias, in quibus recrementum hoc potentia inest.*

* *ibid.*

Etiam hinc rationẽ arcessit Aristoteles †, cur dormientes capite nutent, καὶ ἀδυνατῶσιν αἴρειν τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰ βλέφαρα· *non possint attollere caput, & palpebras.* Nam homo, revocato calore, ἐκλείπει καὶ καταψύχεται, καὶ διὰ ψύξιν καταπίπτει τὰ βλέφαρα· *deficit, & refrigeratur; atque ob frigus palpebræ deficiunt.*

† *ibid.*

Nec

Nec sanè, capite vaporibus gravato, spiritus liberè fluunt in venas cervicem sustinentes.

Item liquet, cur τὸ ὅλον φίλυπνοι οἱ ἀδηλόφλεβοι, & ναννώδεις κ͵ μεγαλοκέφαλοι· *somniculosi sint, qui conditas habent venas, & pumiliones, & qui capite prægrandi.* Nam iis, inquit ‡, quibus angusti sunt meatus, haut facilè decidunt humores; unde obstructio diuturnior: at è laxis meatibus iidem facilè effluunt. Et quo caput est grandius, ut in pumilis fieri videmus, eo magis vaporum copiâ repletur: quantoque ea major, tanto tardius à calore concoquitur. ‡ *Arist. ibid.*

Eademque ratio est, cur & infantes somni sint multi. Quippe natura illis humida est, &, pro corpusculorum modo, superiora exsuperant mole. Ac propterea etiam morbo esse comitiali obnoxios, ab eodem, ut dixi, Aristotele accepimus: Ὅμοιον γὰρ ὁ ὕπνος ἐπιλήψει καὶ ἔστι τρόπον τινὰ ὁ ὕπνος ἐπίληψις· *Similis est somnus comitiali morbo, ac quodammodo morbus est comitialis.* Icciirco etiam non infantibus modò, sed nutricibus quoque, interdicit vino, nisi pauco, & diluto. Πνευματώδης γὰρ ὁ οἶνος, & τούτου μᾶλλον ὁ μέλας· *Vinum enim est spirituosum, ac præcipuè, quod est nigrum.*

Liquet quoque, cur nobis accuratè aliquid meditantibus, aut legentibus, obrepat somnus. Nam dum spiritus animalis est phantasmatis intentus; necesse est impediri concoctionem; eoque crassiores halitus cerebrum petunt. Æstivo etiam tempore, cumque hyeme foco adsidemus, faciliùs incidimus in somnum: quia aer calidus excitat in corpore vapores.

Atque hæc dicta sunto pro iis, qui somnum ajunt provenire à vaporibus stomachi, vel sanguinis, in cerebrum immissis, atque ibi obstruentibus sensum communem. Aliorum verò sententia est, efficientem somni caussam esse reditum spirituum ab organis externis; sive caloris nativi ab exterioribus sensibus revocationem ad interiora: unde & somnum definiunt, impotentiam sensuum ob naturam spiritus retrahentem; vel cessationem sensus communis propter naturam spiritus revocantem. Est in hac sententia Galenus lib. I. de sympt. caus. cap. ult. & lib. III. de caussis puls. cap. IX; ubi docet, motum caloris foras tendentem, vigilias; sin fiat introrsum, somnum producere. Similiter Avicenna XIII. tract. XLI, Avenroes lib. II. Colliget, cap. XXI, Conciliator, sive Aponensis, different. CVIII. cui somnus est internus caloris conventus. Nec aliud voluisse videtur Plinius lib. X. cap. LXXV: ubi somnus definitur, *animi in medium sese recessus.* Sic enim & reperio in MSo, & editione antiqua Parmensi. *In se medium*, idem, ac *in medium sui.* Imò Aristotelis ipsius est *: φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ὁ ὕπνος ἐστὶ σύνοδός τις τοῦ θερμοῦ εἴσω *Ex iis, quæ dicta sunt, apertum est, somnum esse coitum quendam caloris ad intima refugientis.* Hanc verò de somni caussa senten- * *lib. de Somno & Vigil. cap. 3.*

ſententiam ſtrenuè tuetur Joannes Argenterius de Somno & Vigilia lib. I, cap. XI. Multaque adeo pro ea adferri poſſunt. Ut quod ſomnus ſit blandum quid, & naturæ jucundiſſimum; unde, uti dictum, *placidiſſimus Deorum* poetæ nuncupatur. Quam bene cum hoc convenit, ſi ſtatuamus, ſpiritus laſſos ſuaviter revocari ad quietem: & quia labore jam pars eorum abſumpta erat, novam ſuffici, ut pars vetus, laſſitudinis expers, cum nova auxiliatrice dimittatur ad functiones priores, rem naturæ jucundiſſimam. At violentum quid ſomnus erit, ſi ſpiritus à vaporibus immiſſis in cerebrum vi detineantur; parati, quantum in ſe eſt, clauſtra vaporum perrumpere, & ut poeta * loquitur de ventis, qua data porta ruere. Nec leve illud, quòd ut vigilantibus color eſt rubicundior ac vividior, quoniam ſpiritus, ac calor nativus, extimis inhæreant membris: ita dormientes palleant, quia calor ſe receperit introrſum. Et quid certius, quàm initio ſomni frigus membra occupare exteriora? Unde & fit, ut vapores corporis, qui de die membris ob motum calentibus, poriſque laxis, evolant ac diſſipantur: hi noctu circa poros hæreant, moraque iſtà concreſcant, donec magis magiſque incaleſcente corpore, & poris jam apertis, exſudentur. Nonnulli tamen, initio etiam ſomni, ſudare ſolent: ut quibus exteriora abunde calent, partim naturæ beneficio, partim temporis, ut æſtate. Nam facultas retentrix facile tum humorem dimittit, quia, nativo calore interius occupato, parùm virium habet ad continendum: quemadmodum & valde anxii, ob caloris verſus interiora fugam, toto ſudant corpore; imò quandoque nec retinere ſatis valent vel ipſa ciborum retrimenta.

* 1. Æn.

Inſuper revocationem caloris eſſe ſomni cauſam, oſtendit, quòd tenebris ac ſilentio, non de nocte modò, quando recurri poterat ad frigidam ac humidam noctis temperiem; quæ vapores excitare eſt idonea; ſed de die etiam, ſi in locum te abdas undique concluſum, ſomnus conciliatur. Quippe per tenebras ereptâ videndi facultate; per ſilentium item, audiendi, & pariter aliorum fere ſenſuum ceſſante exercitio; ſpiritus interius recedunt, pauliſper illic feriaturi à ſenſibus externis, motuque arbitrario. Etiam argumento eſt, quod ſomni tempore melius concoquimus cibum, ob calorem interius ſe condentem. Nam quia calor eſt concoctionis inſtrumentum: quo ille major, hoc melior eſt concoctio. Nec ignoro, Laurentium Joubertum in Paradoxis † ſuis, ſubinde ἀδόξοις, putare, facilius coqui à nobis cibos de die, quàm ſomno nocturno: ac pro ſe illud adferre, quòd ad concoctionem cibi veſpertini longiori utamur temporis intervallo, quàm ad concoctionem meridiani: cum paucæ à prandio horæ intercedant ad cœnam: à cœna autem ad prandium altera etiam parte plus temporis ſit; cujus & bonam partem dormitur. Quæ etſi prima facie abblandiantur;

† decad. 1, parad. 8.

diantur; corruunt tamen, si cogitemus, quanto plus oneris sustineat vis concoctrix à cœna, quàm à prandio. Horis enim pomeridianis solùm concoquitur, quod cibi est meridiani: unde non pauci in stomacho relinquuntur humores crudi, imprimis ex cibis durioribus. At à cœna, præsertim in somno, præterquam quòd cibus vesperi comestus concoquatur; etiam corriguntur humores, è cibo meridiano in stomacho residui.

Ex eodem videmus, cur tantopere noceant continuæ lucubrationes. Nam & spiritus animales consumunt: & dum non sinunt, ut calor nativus se referat ad interiora viscera, impediunt, quo minus à corde sat novi sufficiatur spiritus in locum absumpti: & concoctio est imperfectior, unde humores crudi.

Itidem inde perspicere est, cur nihil æquè mœrentibus conducat, ac somnus. Nam spiritus, imaginatione tristium lassus, introrsum retrahitur ad quietem; perque eam, quod turbidum erat, fit tranquillius. Novus etiam, & purus spiritus ad novas vires perfectius à corde elaboratur.

Adhæc ex eo cognoscitur, cur si, longiorem post inediam, somno nos demus, magnopere corpus flaccescat; imò tanta oriatur imbecillitas, ut quandoque in deliquium animi incidatur. Nempe hoc inde est, quòd jam ante inedia multum vires imminuerit: unde nativo calore, qui supererat, interiùs retracto, membra exteriora ejus prope fiunt expertia. Imò si in jejunorum corpore multi sint noxii humores, ut in morbidis; calor sic retractus colliget eos in præcordiis; unde quandoque cor, vitæ fons, sic inficietur, ut vita haut diu vitalis esse possit.

Denique pro hac sententia facit, quòd pedum titillatio, Aphrodiseo etiam testante, somnum adfert: non profectò ob alimenti vapores; sed, ut rectè Argenterio observatum, quia sic è cerebro advocentur spiritus ad pedes, partesque intermedias.

In hocce dissensu assentio Fracastorio lib. II. de Intellectu; ubi utramque causam sociat. Quomodó videmus, ambas concurrere in lassis. Nam uti labor agitatione corporis diffuderat calorem ac spiritus per extima membra: ita, ubi quis cessare incipit, redit calor sive spiritus eo, unde venerat: partim ut quiescat, quod ejus superest; partim ut reparetur, quod deperiit. Simul verò intentior ex motu vehementi calor facit, ut ex stomacho, concretisque membrorum humoribus quasi liquescentibus, & venarum fumantium sanguine, vapores se undique in cerebrum attollant. Quã rem sic Aristoteles* expressit: Ἔτι καὶ ἐκ κόπων ἐνίων ἀναθυμίασις· ὁ μὲν γὰρ κόπος συντηκτικόν· τὸ δὲ σύντηγμα γίνεται, ὥσπερ τροφὴ ἄπεπτος, ἂν μὴ ψυχρὸν ᾖ. *Præterea exhalatio fit à laboribus nonnullis. Nam fatigatio vim habet liquefaciendi: id autem, quod colliquatum, nisi frigidum fuerit, vicem præstat alimenti incocti.*

* *lib. de somno & vigil. cap. 3*

cocti. Atque addit, idem contingere morbis quibusdam; ut lethargo. Nam humores calore morbi colliquantur; unde evaporatio, uti hinc somnus.

Sed porrò quæritur, utra ex duabus hisce causis potior sit. Censeo, priorem locum obtinere revocationem spirituum à sensuum & motus organis: posteriorem verò, obstructionem cerebri factam à vaporibus in cerebrum sublatis, & ejus frigore condensatis. Ac similiter Forestus lib. x. Observat. Med. cap. XXXIII. *In somno naturali calor, & spiritus, intro revocantur, & hujus revocatio, nempe caloris, & spiritus, est causa communis, & immediata somni: sed fovens & juvans, est evaporatio alimenti* Sanè prior ratio semper locum habet. Esto enim, ut vapores priùs obstruant meatus cerebri: sic quoque spiritus revocantur ad interiora, quia transitus negetur ad sensus, motusque voluntarii instrumenta. At sub inde etiam somnus obrepit vaporibus nullis elevatis, solumque calore instrumentis sensuum subducto. Ut iis, quibus, etiam jejunis, tenebræ, ac silentium, item titillatio pedum, ac similia, somnum conciliant. Etiam huc refero, quando suavitas cantus, & lenis aquæ decursus, & arborum ex ventulo susurrus, soporem suadent, & inducunt. Nec enim in istis tam ad vapores stomachi, vel sanguinis, recurram: quàm ad hoc, quòd, animâ ad sonum magnopere intentâ, spiritus confertim ad auditus organum se conferant: ac aliorum ita sensuum oblivio quodammodo obrepat: eoque, qui spiritus his sensibus sese occupassent, interiùs se recipiant feriatum: imò & illi, qui ad auditum confluxerant, leni hoc sono deliniti, jam & ipsi prope feriari sibi videantur, & dum sic demulcentur, à reliquo animali spiritu deserti, quasi eorum exemplo, se intus recipiant, quò invitantur. Sanè non paulo hæc verisimilior est ratio, quàm illa ab Aphrodisiensi in Problematis* allata. Nec dubium, quin eadem causa locum habeat in pueris faciliùs obdormiscentibus ad sonum cunarum, dum agitantur. Sed hîc altera etiam se offert, quia motitatione illâ in humidis corpusculis facilè excitantur vapores, qui cerebrum petunt, & nervos ætatulæ illius angustos nullo negotio replent. Imò ex quorundam opinione & hæc ratio adferri possit in cantu delinitis. Nam spiritum ajunt, caloremque, qui in auditus organum se recepit, humidi siquid reperiat, resolvere illud in vapores; quibus & meatus auditorius obstruatur.

* *lib. 2, quæst. 45.*

Harum utraque causarum reperisset locum in Adamo, licet nunquam peccâsset. Nam utcunque somnus ille non provenisset ex sensuum exteriorum, sive spirituum iis inservientium, lassitudine, (nec enim in felici illo statu labor habuisset locum:) licet etiam non contigisset ad reparandos spiritus ex parte à calore nativo absumptos, (nec enim ulla tum fuisset virium jactura, ac dispendium:) non caruisset tamen oblectatione illâ homo, quæ

quæ ex somno capitur, quia vapores tum quoque ex alimento petiissent cerebrum; spiritus etiam interiùs fuissent allecti ad cessationem: atque inde iterum invitati ad functiones exteriores. Et suadet hanc etiam opinionem (quæ magno quoque Aquinati placuit) sopor ille Adamo immissus à Deo. Scio, à LXX ἔκςασιν, hoc est, *mentis excessum*, vocari: & certum est ἐκςάσεως argumentum, quòd mentis oculis viderit costam sibi adimi, atq; inde formari Evam: unde experrectus continuò in hęc verba prorumpit* *Hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea.* Sed non si ecstasis sit, eò sopor non erit. In somno quippe divinitus sic elevata est mens Adami, ut videret, quæ fierent à Deo. Ac firmat hæc vox Hebræa תַּרְדֵּמָה, tardema: quæ *profundum somnum* notat. Ideo, Hieronymo teste, Aquila vertit καλαφορὰν, Symmachus κάρον. Est verò καλαφορὰ somnus profundus citra febrim: cujus genera sint ἀποπληξία, κάρος, & κάλοχη, juxta Galenum lib. XIII Meth. Med. Quomodo verò hæc tria differant, vide apud Gorræum in definitionibus Medicis †. Cleopatra ex mortium generibus prætulit (ut Zonaras ait) τὸ δῆγμα τῆ ἀσπίδος ἄνευ σπασμῶ κάρον ὑπνώδη ἐφελκόμενον ἱδρῶτι μαλακῷ· *morsum aspidis, carum cum molli sudore inducentem citra convulsionem.* Sanè à caro abest convulsio: quo differt ab epilepsia.

* Gen. 2.

† voce κάρος.

CAPUT XXXV.

Ne somnia quidem, rem tam frivolam, expertia esse bonitatis divinæ. Aristotelica somni definitio. Cur in somnio decipiamur: ac geminâ illud similitudine ex Nysseno, S. Basilii fratre, ostensum. Mutis etiam animantibus somnum competere, item infantibus. Sedem somnii eandem esse, ac memoriæ, vel saltem phantasiæ. Somnii caussa materialis, formalis, efficiens. Ut somnus perfectus sit somnii expers: at si nec perfecta sit quies, nec magnus spirituum motus, sed lenis ac moderatus; mediam obtinere rationem inter somnium, & vigiliã. Somnia naturalia variare pro quatuor istis; cibo, temperie, affectibus, & actibus diurnis. Fabas, ac caput polypi, somnia parere turbulenta; item recentes autumni fructus. Quod ad temperiem, si quis multum de aquis somniet, huic medicinam faciendam, ut phlegmatico. At si quis de rebus somniet horrendis, atrâ eum bile abundare: atq; ita de humoribus cæteris. Quod ad affectus; biliosos iracunda habere somnia; sanguineos, læta; pituitosos, meticulosa; melancholicos, tristia: ut pro diurnis cogitationibus somnia esse soleãt. Cur melioris sit temperiei argumentũ, si ea conveniant cum actibus diurnis, quàm si contrà cõtingat. Quare in somno, quæ minuta sunt, phantasiæ se offerant tanquam magna: deq; eo verba Aristotelis adlata. Ea solùm somnia divinationem è natura habere, ubi nexus est inter caussam, & signa: cætera nõ item. Divina somnia duûm generum; quædam ab ipso Deo, quædam ministerio

sterio

sterio angelorum immissa. Occurritur Aristotelis argumentis, qui putabat, nulla esse somnia à Deo. Cur Deus hominibus, quid velit, per somnium, & subinde verborum ambage exponat. Cur gentilibus etiam somnia immittat. An somnia fœda, quæ non proveniunt à cogitatione diurna, nec postea assensum reperiunt, pro peccatis sint censenda. Gentiles, ut remedium edocerentur pro morbo, incubare solitos in fano Æsculapii, Amphiarai, &, si Maronem audimus, Fauni. Incubare Jovi. *Consuetudo vetus in pellibus dormiendi: unde & verbum* dormio *originem ducit. Nabarce, oraculum incubātium. Nefarium esse, remedium à Diis gentium exposcere. A forti imaginatione, & spirituum subtilitate ac latente musculorum vi, quam phantasia & spiritus concitarint, provenire illud, quòd aliqui ambulent in somnis: motumque illum non esse à rationis judicio, sed impetu imaginationis. Quæ caussa sit morbi, quem* incubum *vocant.*

ACcidit iis, qui somnum capiunt, ut somnient. Post somnum igitur agemus de insomniis. De re, dixeris, nihili? Nam quid levius somnio? Unde & Græcis ὀνείρατα*, & Latinis † *somnium*, pro re futili, in proverbium abiit. Sed enim in his quoque egregium divinæ bonitatis argumentum habemus. Nam si bonus est somnus, bona quoque sunt somnia; quia, ut animus de die veris occupatur, ne dormiat: ita noctu distinetur falsis, quò diutius perfruatur somni bono. Somniantes enim tardiùs expergiscunt. Grande etiam bonum est divinatio è somniis; quemadmodum mox planius fiet.

* *Lucian. Harmonide, & alibi.*
† *Ter. Adel.*

Somnium Aristoteli definitur, apparens in somnis phantasma, à quo decipimur. Necesse est, ut sit in somnis, quia quæ imaginantur phrenetici, etsi illudant, somnia non sunt, eo quòd per vigiliam fiant. Et cum quis somniat se somniare; propriè non est somnium, quia in somnis quidem est, sed non fallimur. Eo autem illudimur in somnis, quia animus quiescit, vel perperam operatur, non suâ, sed organi culpâ. Quam rem non inscitè explicuit Gregorius Nyssenus lib. de hominis opificio cap. XIV. Quemadmodum, inquit, si Musicus videat, malè esse compositos lyræ nervos, vel abstinebit ab ea manum; vel, si fortè, quibus oportuit, locis, eam ex arte admoverit, sonus tamen absonus erit, & inconcinnus: similiter in somnis, quia cerebrum vaporibus est prægravatum, cessat animus à labore; vel saltem languidiùs, & obscuriùs, operatur, quia organum nō est idoneum ad commodè excipiendas animi operationes. Idem etiam mentem somno sopitam comparat cum igniculo paleâ multâ obtecto; qui nec circumquaque paleas absumat, nec tamen exstinguatur; fumum interea per paleas emittat; sed unde non eluceat flamma, quamdiu agitatio, ac flatus est nullus. Τὸν αὐτὸν τρόπον, inquit, καὶ ὁ νοῦς τῇ ἀπραξίᾳ τῶν αἰσθήσεων κατὰ τὸν ὕπνον συγκαλυφθεὶς,

θεὶς, οὔτε μὴν ἐκλάμπειν δι' αὐτῶν δυνατῶς ἔχει, οὔτε μὴν παντελῶς καταςβέννυται· ἀλλ' οἷον καπνοειδῶς κινεῖται, τὸ μέν τι ἐνεργοῦν, τὸ δὲ οὐ δυνάμενον. *Ad hunc modum mens quoque sensibus in somno quiescentibus quasi contecta, neque per eos elucere potest, & omnino etiam non exstinguitur: sed ut ignis fumum, sic ipsa motum aliquem retinet, partim agens, partim in agendo deficiens.*

Est verò somnium affectio animalium. Nam & bestiis ea convenire, argumento est, quòd canes dormientes mutiant, hirriantque. Idemq; ex capris, & aliis, calidioris sanguinis animantibus, liquet. Imprimis tamen homo somniat, tum quia, ob tenuitatem sanguinis, copiosiores in cerebrum vapores emittit: tum ob agiliora, expeditioraque sensuum instrumenta. De infantibus tamen non satis convenit. Aristoteles lib. IV. Histor. Animal. cap. X, ait, hominem quarto demum, quinctove anno, somniare. In contraria autem sententia sunt Plinius lib. X, cap. LXXV, Galenus in lib. III Aphorism. com. XXIII, & Tertullianus de Anima cap. XLIX. Proque his est, quòd etiam anno primo in somno rideant, sonum edant, nutent, apprehendant. Ut somnium etiam, licet imperfectius, tribuere iis cogamur.

Locus somnii non cor est, ut Aristoteles censet; qui & somni, & memoriæ sedem, ac proinde somnii quoque, in corde constituit: sed cerebrum; in quo & phantasiæ & memoriæ locum esse, antea ostendimus. Ac pro hac etiam sententia facit, quòd qui cerebro sunt calidiori, ut melancholici, memoriâ valent: quique cerebro sunt frigidiori, memoriam habent vel exiguam, vel nullam. At de eo non contendam, utrùm somnii sedes sit in occipite, quia illic est memoriæ locus, ubi species adservantur; ac verisimile est illic phantasiam imagines speculari, ubi reconduntur: an potiùs spiritus animalis suscitatas in occipite species ad medium retrahat, ac bajulet, cerebrum; ibique præbeat speculandas; quemadmodum multi, sed, ut censeo, levi nimis ratione compulsi, maluerunt.

Atque ex his etiam cognoscere est, quæ sit materies somniorum: puta species memoriâ reservatæ.

Forma est omne illud, quod in somnis variâ ex compositione specierum resultat.

Efficiens caussa, vel est principalis, ut phantasia, sive imaginativa; vel instrumentalis, quæ est moderatus spirituum motus. Siquidem, dum vigilamus, organa sensuum nunc sublimi contemplatione, nunc meditatione aliâ, distinentur: quæ res facit, ut species olim impressæ neglectui sint, nec à phantasia attendantur: haut secus ac parvus ignis quasi obscuratur à minori: dolor etiam, ac voluptas minor, cessat majori oboriente.

Variè autem se somnus habet pro copiâ, aut paucitate vaporum. Dum enim copiosi sunt, magnoq; impetu cerebrum petunt; haut facilè somniamus,

 mus,

mus, quia cerebrum ita iis repletur, ut species vel agitatione istâ prorsus dissipentur, vel, ob nebulam eorum circumstantem, à phantasia nequeunt dignosci. Ubi verò is motus, & pariter crassitudo vaporum, cœperint imminui; repræsentant se species; sed partibus confusis ac disturbatis; unde monstrosæ ac terrificæ figuræ. Postquam autem erit agitatio vix ulla, vapores quoque concoctione fuerint multum attenuatæ; species integrè clareque se offerunt. Atque hanc rem scitâ illustrabat Aristoteles * similitudine ab aquis petitâ. Nam, inquit, si aqua conturbetur, imagines in ea, aut planè non repræsentantur, aut certè non integrè: sic etiam species non nisi confusè cernuntur in somnis, quandiu ista est in cerebro spiritus ac vaporum agitatio. Ex his igitur obscurum non est, cur, qui bene pasti se somno dant, hi fere primo somno non somnient; medio sæpius habeant somnia confusa; ultimo magis frequentia distinctaque. Quod si paucæ adeo exhalationes cerebrum occupent, ut judicemus, non videre nos res veras, sed imagines rerum: operatio erit partim dormientis, partim vigilantis: quia vera videmus, non autem decipimur; contrà quàm perfecti in somnii definitione requiritur, ut antea vidimus.

* lib. de somniis.

Et hæc universè de somniis dicta sunto. Dividuntur autem ea in naturalia, divina, & diabolica. Naturalia fiunt à natura. Id fit quadrifariam, pro quadruplici caussâ interna. Proveniunt enim vel ab alimento, vel ab humoris dominio, vel ab affectu animi, vel à cogitationibus diurnis.

Ciborum alii aliis magis somnos cient: uti docent fabæ, & caput polypodis. Plutarchus Symposiacon lib. VIII, quæst. X: Ὅτι δὲ ἔστι τῶν βρωμάτων ἔνια δυσόνειρα, καὶ ταρακτικὰ τῶν καθ' ὕπνον ὄψεων, μαρτυρίοις ἐχρῶντο τοῖς τε κυάμοις, καὶ τῇ κεφαλῇ τοῦ πολύποδος, ὧν ἀπέχεσθαι κελεύουσι τοὺς δεομένους τῆς διὰ τῶν ὀνείρων μαντικῆς. *Esse cibos quosdam, qui molesta gigant somnia, animamq; perturbent, testatum faciebant fabis, & capite polypi: quibus abstinere jussi, qui divinare ex somniis cuperent.* Tota autem dissertatio ista Plutarchi in eo est, ut expendat, quod Aristoteles dixerat, comestos in autumno fructus recentes, humoreq; turgidos, gignere in nobis multos ac turbulentos spiritus, ac pro istis esse somnia solere. Observatu igitur utile est, qui cibi somnia pariant placida ac jucunda; ut ciborum illis insistamus: quæ item tristia, aut turbida; ut alimoniâ ejusmodi abstineamus.

Altera erat caussa ab humoribus, sive temperamento: de quo non minùs certum. Nam sanguinei somniant de hortis, & pratis amœnis: item conviviis, choreis, complexibus, & aliis rebus lætis. Phlegmatici de imbre, nive, grandine, navigationibus, submersione. Cholerici de rixis, pugnis, incendiis. Melancholici de fumis, caligine, densis tenebris, spectris, mortibus. Nimirum anima, quando non vacat sensibus externis, profun-

diiis

diùs sentit ea, quæ ad corporis dispositionem pertinent: ut pluribus exponit Galenus libro de Præsagiis ex insomniis. Sunt verò hæc ex humoribus somnia minus confusa, & turbulenta illis, quæ ab cibis proveniunt.

Tertia fuit caussa ab affectibus. Meticulosi, etiam de die, oblata in agris specie canis, autumant se videre lupum. Qui amant, si in platea ultima cernant non absimilem amasiæ, eam esse credunt, quam exoptant. Quid mirum, si similiter pro affectibus judicent in somno?

Quarta caussa fuit à cogitationibus diurnis: de quo sic Lucret. lib. IV.

In somnis eadem plerumq; videmur obire.
Caussidici caussas agere, & componere leges.
Endoperatores pugnare, ac prælia obire.

Pluraque inibi in hanc mentem. Ac tale fortassis Ennii somnium fuit.

*----cum * visus Homerus adesse poeta.* * Enn. 1. Annal.

Unde Tullius in VI. de Rep. *Fit fere, ut cogitationes sermonesq; nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius: de quo videlicet sæpissime vigilans solebat cogitare, & loqui.* Hippocratis ‡ autem sententia est, bonæ esse temperiei argumentum, si ea, quæ animo de die versavimus, obversentur nobis in somnis. Sic enim cognosci, animam non ita repletione, vel exinanitione, vinci, ut minùs perstet in cogitationibus diurnis. Vinci autem, si somnia cogitationibus adversentur: eoque de remedio esse tempori cogitandum: ac quidem, si somnia non admodum contraria sint cogitationibus diurnis, indicium esse minoris mali: propterea sufficere tum, si in quinctam usque diem de cibo partem demas tertiam; à cibo item deambules, ac contentionem adhibeas vocis. Sin major eorum contrarietas majus arguat malum, opus præterea fore vomitu; ambulationibus etiam frequentioribus, & concitatioribus: idemque de aliis quoque corporis exercitiis statuendum. Hoc sapientissimi Hippocratis judicium ostendit, non exiguæ esse sagacitatis, nec fructus minoris, ex naturalibus somniis judicare de temperie ægri. Estque hoc artificium ratione subnixum, quia naturalis est conjunctio inter caussas, signaque. Habetque etiam nexus ille locum de die: sed vehementes diei cogitationes obscurant inclinationes ab temperie profectas; ut antea diximus. In somno autem, quia animus majoribus non distinetur; quæ minuta sunt, videntur magna. Leviculus fulgor fulmen putatur; minutus sonus, tonitru. Pituita paullum diffluens existimatur mel, vel siquid eo dulcius. Pusillus sanguinis calor inhærens ulli corporis parti somnium injicit vivicomburii, vel incessus per ignes. Quam rem fusius, sed egregiè, expressit Aristoteles *, his verbis: Λέγουσι καὶ τῶν ἰατρῶν οἱ χαρίεντες, ὅτι δεῖ σφόδρα προσέχειν τοῖς ἐνυπνίοις· εὔλογον δ' οὕτως ὑπολαβεῖν, καὶ (μὴ ἀπιστεῖν) τοῖς τεχνίταις μὲν, σκοπουμένοις δέ τι καὶ φιλοσοφοῦσιν·

‡ libro de Insomniis.

* lib. de divinat. per somnum c. 1.

σοφοῦσιν· αἱ γὰρ μεθ' ἡμέραν γινόμεναι κινήσεις, ἂν μὴ σφόδρα μεγάλαι ὦσι, καὶ ἰσχυραί, λανθάνουσι παρὰ μείζους τὰς ἐγρηγορικὰς κινήσεις· ἐν δὲ τῷ καθεύδειν, τοὐναντίον· καὶ γὰρ αἱ μικραὶ μεγάλαι δοκοῦσιν εἶναι. δῆλον δὲ ἐπὶ τῶν συμβαινόντων κατὰ τοὺς ὕπνους πολλάκις· οἴονται γὰρ κεραυνοῦσθαι, καὶ βροντᾶσθαι, μικρῶν ἤχων ἐν τοῖς ὠσὶ γινομένων· καὶ μέλιτος, καὶ γλυκέων χυμῶν ἀπολαύειν, ἀκαριαίου φλέγματος ἀπορρέοντος· καὶ βαδίζειν διὰ πυρὸς, καὶ θερμαίνεσθαι σφόδρα, μικρᾶς θερμασίας περί τινα μέρη γινομένης. ἐπεγειρομένοις δὲ ταῦτα φανερὰ τοῦτον ἔχοντα τὸν τρόπον. ὥστ' ἐπεὶ μικραὶ πάντων αἱ ἀρχαί, δῆλον ὅτι καὶ τῶν νόσων, καὶ τῶν ἄλλων παθημάτων, τῶν ἐν τοῖς σώμασι μελλόντων γίνεσθαι· φανερὸν οὖν ταῦτα ἐν τοῖς ὕπνοις εἶναι καταφανῆ, ἢ ἐν τῷ ἐγρηγορέναι· Ajunt Medicorum nobiliores, somniis sedulo esse attendendum. Planeque est rationi consentaneum sic existimare, nec fidem abrogare, artem quidem exercentibus, sed qui de re meditati sint, ac philosophati. Nam diurnæ motiones, nisi magnæ admodum sint, ac validæ, offunduntur majoribus illis, quæ vigilantibus obtingunt. In somno autem contra usu venit. Quæ enim minuta sunt, tum videntur magna. Id verò manifestum est ex iis, quæ sæpe in somno eveniunt. Ut cum putant, fulminare, & tonare, cum sonus leviculus auribus est exceptus. Tenui etiam pituitâ stillante, sibi frui videntur melle, aut alio dulci succo: item per ignem incedere, valdeq; calefieri, exiguo calore in quibusdam partibus exorto. Expergefactis autem ista sic se habere est conspicuum. Cùm igitur initia omnium sint manifesta, manifestum quoque est, morborum etiam, aliarumque affectionum exordia, quæ in corpore cõtingunt, imbecilla esse oportere. Planum igitur est, hæc evidentiora esse in somnis, quam in vigilia.

Sed uti pulcherrimum est, ex somniis cognoscere de temperie hominis; ubi naturalem esse nexum dicebamus: sic mera est impostura, quando ex somniis judicant de iis, quæ non dependent ex natura. Ut cùm ex eo, quoniam quis somniet, cæcum se factum; colligitur, amissurum filium, quia is oculi instar ametur. Aut cùm somnio de stella, in atrium concidente, ac mox exstinctâ, significari putatur, fruiturum gratiâ principis, sed minimè diuturnâ. Quorum prius est apud Artemidorum lib. I. cap. II. alterum apud Cardanum lib. IV. de Somn. cap. IV. Nam quæ conjunctio est inter oculum, & filium; stellæ casum, & gratiam principis? Nec aliter de eo sentiendum, quando boni ominis loco habent, si monachus somniet caput sibi radi; quia id convenit cum vitæ ejus instituto. Sin qui magistratum gerit, vel uxorem habet, simile habuerit somnium, infortunium portendi: quia hoc à vita ejus sit alienum. Hujusmodi prope omnia sunt, quæ leguntur apud ὀνειροκριτικῶν scriptores, vanissimos & stultissimos nugarum institores. E quorum numero nec Artemidorum excepero, virum alioqui pereruditum; nec Cardanum, summum sanè virum: sed quorum uterque ingenium hac parte in re nimis futili occuparit.

Obje-

Objectant nobis longè plurima, ubi eventus responderit interpretationi Sed enim ea partim sunt commenticia; partim vera, sed ubi fortuitò aliquid ita ceciderit, uti interpretatum. Quemadmodum enim fieri nequit, quin, qui assiduè aleâ ludit, is aliquando Venerem jaciat: ita quoque, qui perpetuò conjectant, in mendaciis innumeris quandoque verum dicunt. At quando satius est, si ob mille mendacia uni, quod verè dixerint, derogemus fidem, quàm si eam mille habeamus mendaciis ob unum quid, quod fortuitò verum esse contingat. Nulli verò in plura incidunt somnia vera, quàm melancholici. Cujus caussa est, quòd ob atram bilem ingenio valeãt: ac ut de die magis sunt cogitabundi, ita de nocte etiam plura somnient, & pro somniorum copia, plura etiam vera; imò & pro temperie, quia ut ingeniosi acutius cogitant de die, ita & subtilius imaginantur de nocte. Hæc de caussa interna: unde somnia dicuntur naturalia; nisi, quòd aliqui, quæ à diurnis occupationibus proveniunt, *animalia* malint nuncupare.

Externa somniorum caussa sunt Deus, angelus bonus, malusve: unde somnia vocantur divina, aut diabolica. Divina à Deo inspirantur vel nullo interveniente, vel angeli ministerio. Sed Deus ἀμέσως * id facere valet, etiam novas imprimendo species, seu sensiles, seu intelligibiles, ac præterea, si sit opus, lumen animæ infundendo. Angeli autem solum valent variè ordinare species relictas, ac humores commovere ad affectum quempiam excitandum. * *immediate.*

De divinis somniis est hoc Num. XII. 6. *Siquis fuerit inter vos propheta Domini, apparebo illi in visione, aut per somnium loquar ad illum.* Et Joel. II, 28. uti & in concione Petri, Act II, 17. *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, & juvenes vestri visiones videbunt, & seniores somnia somniabunt.* Exemplorum verò affatim est: ut in Veteri instrumento, somnium Abrahæ, Abimelechi, Jacobi, Labanis, Josephi, Pharaonis, Salomonis, Nabuchodonosoris, Danielis, Mardochæi, Judæ Maccabæi: in Novo autem, Josephi, Magorum, uxoris Pilati, Pauli. Quibus abunde diluitur Aristotelis opinio, quando argumento illo probat, non esse à Deo somnia ulla, quia μὴ τοῖς βελτίστοις καὶ φρονιμωτάτοις, ἀλλὰ τοῖς τυχοῦσι πέμπειν, ἄτοπον· *non optimis, & sapientissimis, sed vilibus ac plebejis, ea immittere, sit absurdum.* Nec enim simplicibus ac imperitis solùm ea insinuari, exempla adlata satis docent. Sed fefellit Aristotelem, quòd somnia, quæ pro divinis jactabant gentiles, fere hominũ essent vulgarium. Nempe simplicioribus, ac credulis, facilius abuti poterat diabolus. At quos antea adduximus, prope omnes viri fuere sapientiâ & sanctimoniâ, plerique etiam sublimi dignitate, illustres. Unde & refellitur, quòd arbitrabatur idem, divinationem omnem legibus esse introductam, ut eæ melius à populo observarentur. Nam, quæ diximus, certissimæ

mæ sunt veritatis. Imò in somniis quoque gentilium multa fuere, quæ non fraude constarent humana, sed astu diabolico; ut postea parebit. Aliqui eo Aristotelem tuentur, quòd Deus potius vigilantes doceret, quàm dormientes; verbis apertis, quàm somniis sæpe obscuris. Verùm Deus non uno nos modo vult instruere. Præter ordinarium igitur modum, quo nos lectione, aut prædicatione Verbi sui, de mysteriis cœlestibus ac voluntate sua, certos reddit: adhibere voluit & alteram rationem, qua etiam non videntes, nec audientes, arcanorum suorum faceret participes. Præterea constat, mentem humanam magis in somnis idoneam esse ad recipienda cœlestia; quia tum vacua est, & immunis à curis terrenis. Etiam experrectis, ac somnium ruminantibus, tenebræ, & nocturnum silentium, majorem gignunt venerationem erga res divinas. Sanè nox idonea est meditationi rerum gravium: unde eam εὐφρόνην, παρὰ τὸ εὖ φρονεῖν *, dixit Pindarus †. Metum etiam incutit sacra tractanti: cujus nec ignari gentiles, sacra Jacchi, & Eleusinia, non nisi noctu celebrari voluerunt; teste Tullio ‡. Imò hoc quoque ad venerationem conferebat, quòd somnia non semper essent aperta. Simul eo pacto accendebantur homines ad exposcendam eorum intelligentiam à Deo, aut viris divinis. Itaque magnum hoc quoque divinæ erat bonitatis argumentum, quod quandoque & gentilibus regibus immitteret somnia: sed quorum interpretationem non à Magis suis haurirent, verùm à viris sanctis: ut Pharao à Josepho, Nabuchodonosor à Daniele. Hoc pacto enim & reges, & eorum sapientes, imò subditos universos, invitabat Deus ad agnitionem cælestis, ac veri numinis, & resipiscentiam à peccatis.

* à rectè sapiendo.
† Nemeor. od. 7. vers. 4.
‡ lib. 2. de Legg.

Qua verò ratione angeli boni somnia immisere hominibus; eadem id facere diaboli potuerunt: nimirum spiritus ac humores turbando, variéq; selectas species componendo. Sic interdum iis concessum, ut sanctis hominibus impura objicerent, reique nunquam cogitatæ somnia: de quibus habemus judicium B. Justini Martyris, vel alterius potius antiqui scriptoris, libro responsionum Christianarum ad Orthodoxos, Resp. XXI. Tradit eo loco, nullam esse hominis culpam in hoc, quòd diabolus istiusmodi somnia immittat; quia hoc à voluntate nostra non dependet: sed fieri hominem peccati reum, si expergefactus somnio delectetur: uti contra, si ob illud dolore afficiatur, consilium dæmonis frustratur, deque eo triumphat.

Magnopere verò malignus spiritus illusit gentilibus, remedia indicando in somnis, quibus sanitati restituerentur. Hoc animo in templo dormiebant Æsculabii. De quo Aristophanes Pluto †:

----- Κατακλινεῖν * αὐτὸν εἰς Ἀσκληπιοῦ
Κράτιστόν ἐστι.

† [illegible]
* [illegible]

Et Plautus Curculione*: *act. 1. sc. 1.

Id eo fit, quia hic leno ægrotus incubat
In Æsculapij fano.

Cicero lib. II. de Divin. *An Æsculapius potest præscribere per somnium curationem valetudinis, Neptunus gubernantibus non potest?* Sed & Jamblichus, de mysteriis Ægyptiorum segmenti tertii cap. III. ait, medicinæ artem sacris constare nocturnarum apparitionum insomniis: inque Æsculapii fano morbos hoc pacto tolli insomniis divinitus immissis. Apud Herodianum item l. IV. refertur, ut Antoninus Caracalla abierit εἰς Πέργαμον τῆς Ἀσίας χρησόμενος βουλόμενος θεραπείαις τοῦ Ἀσκληπιοῦ. *Pergamum Asiæ, ut Æsculapii curationibus uteretur.* Atque addit, captasse hic somnia, quamdiu voluit. Philostratus quoque memorat in vitis Sophistarum, ut Polemoni, ob morbum articularem, eodem profecto, inque Æsculapii templo cubanti, apparuerit in somnis numen hoc, ac jusserit ἀπέχεσθαι ψυχροῦ ποτοῦ *abstinere potu frigidæ.* Itidem in Amphiarai templo apud Oropios solent, ut ait Pausanias in Atticis, κριὸν θύσαντες αὐτῷ, καὶ τὸ δέρμα ὑποστρωσάμενοι καθεύδειν ἀναμένοντες δήλωσιν ὀνείρατος *arietem ubi Amphiarao immolassent, ejusque pellem substravissent, dormire, in somnio expectantes responsum.* Ac similem in Fauni templo consuetudinem describit poeta in VII. Æn.

— *Huc dona sacerdos*
Cum tulit, & cæsarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit;
Multa modis simulachra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque Deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.

Quem ad locum ita Servius: *Incubare dicuntur propriè hi, qui dormiunt ad accipienda responsa. Unde est, Ille incubat Jovi: id est, dormit in Capitolio, ut responsa possit accipere.* Ubi respicit illud Plauti Curculione ‡: ‡ act. 2. sc. 2.

Namque incubare te satius fuerat Jovi.

Quod verò Maro, & Pausanias, ajunt, solere substerni δέρμα, sive pellem, id ex veteri consuetudine dormiendi in pellibus tractum: unde & originem dicit hoc verbum. Nam à δέρμα prius *dermire* dixerunt; postea vocalem quartam reposuerunt in locum secundæ: ut ex *benus, bonus*, ex *hemo, homo*, à *tego, toga*, à Κέρκυρα, *Corcyra*, & trecenta alia. Hanc incubationem, & quidem in pellibus, neque nescivit B. Hieronymus, in illud cap. LXV. Jesaiæ † *qui habitant in sepulchris, & in delubris idolorum, &c. Nihil*, inquit, *fuit sacrilegii, quod Israel populus prætermitteret, non solum in hortis immolans, & super lateres thura succendens: sed sedens quoq; vel habitans in sepulchris, & in delubris idolorum dormiens, ubi stratis pellibus hostiarum incubare soliti erant, ut somniis futura cognoscerent. Quod in fano Æsculapii usque* † pag. 244. edit. Erben.

hodie error celebrat Ethnicorum, multorumque aliorum, quæ non sunt alia, nisi tumuli mortuorum.

Quàm verò latè patuerit hæc incubantium consuetudo, argumento est, quòd & prope mare Caspium in Anariacæ urbe, nomine Ναβαίαν, monstraretur *μαντεῖον ἐγκοιμωμένων*, *oraculum incubantium*: ut est apud Strabonem in XI. Ac durâsse apud Romanos incubandi morem, temporibus etiam Gratiani ac Theodosii Impp. indicat Prudentius in Hamartigenia. Nec operosum fuit spiritibus malis remedia etiam indicare hominibus ignota; cum ingenio, & rerum experientia, longè antecellant; eoque etsi supra naturæ vires nihil præstant, multum tamen valeant supra omnium medicorum artem. Nec quia nihil possunt, nisi ex viribus naturæ, quæ Deum habet auctorem: eò fas est recurrere ad ejusmodi medicinam. Nam qui, vero numine relicto, à Diis gentium in somnio remedium quærit, is auxilium atque opem exposcit à Dei & humani generis hoste. Neq; id in hujusmodi solùm remediis superstitiosum est, ac nefarium: sed quoties ex conjectoribus nôsse cupimus res occultas. Quid enim illo hominum genere vanius, ineptiusque? quæ illis pietas, ac sanctimonia? ut stultum sit putare, eos commercium habere cum Deo, vel angelis ejus: Siquid igitur revelatione acceperint, id omne est à diabolo, Et qui tales consulunt, implicitè saltem cum malis habent spiritibus commercium: quæ & Thomæ Aquinatis, ac Cajetani, opinio fuit. Quæri possit, quid statui debeat de somnio Caji, Sempronii Gracchi, quando visus sibi videre fratrem Tiberium dicentem, quàm vellet, cunctaretur: tamen eodem illi leto, quo ipse interiisset, pereundum esse. Quod somnium suum ipse Cajus narravit multis, & L. Cœlius Antipater, certus historiæ Romanæ scriptor, retulit, id se audivisse ex ipso C. Graccho: Ex Antipatro verò id prodiderunt Cicero l. 1. de Divinat. & Val. Max. l. 1. cap. VII. Plutarchus in Gracchi vita paullo aliter memorat. Nam ait, à fratre magistratum petere, & ab se moram movere jussum, quod fata utrique eandem statuissent mortis viam. Hoc somno impulsus contemsit salubria matris Corneliæ, & amicorum consilia. Non video, cur non credere liceat, hoc somnium fuisse à cogitationibus diurnis, sed si à spiritu fuit, is fuerit malus: qui hoc pacto, & Gracchum studuerit perdere, & lacerare Remp. Rom. Sanè cùm C. Graccho cæsa ab Opimianis CIↃ CIↃ CIↃ CCI. Primaque civilium bellorum semina ab hoc fonte ac capite deinceps promanarunt.

Est & somnii genus, quod in somnis gignat deambulationes†. Huic magis obnoxii sunt, quibus temperamentum est melancholicum, spiritus autem subtiles, & fervidi, Quales cùm vehementi admodum imaginatione circa aliquid occupantur, spiritus, per se tenues ac fervidi, magis incalescunt, atque accenduntur, incensi majus spatium quærunt, igneaque sua tenuitate facilè penetrant humores alioqui viscidos, ac tenaces: nervos quoque, & musculos concitant ad id consequendum; quod validè adeo sunt imaginati. Nec metuunt tum ambulare per trabes, & lacunaria; quia ratione sopitâ, periculum non vident. Etiam talia loca feliciter pervadunt, quia spiritus iis animales in extimis hærent membris, ut cuncta firmissimè comprehendant. Eoque similiter est cum iis comparatum, ac cum phreneticis, quos eadem de caussa videmus viribus præstare. Miretur aliquis, sic permeare loca, quæ cernant. Verùm non est perfectus eorum somnus; sed potiùs semisopiti merentur dici. Quin pusillo etiam tempore vigilant, oculisque sunt semiapertis. Sed non caret res grandi periculo, siquis eos nomine proprio compellet, dum in præcipitiis sunt, aliisve locis periculosis. Nam qui, mente vaporibus obnubilatâ, non videbant periculum; hi, illis discussis, planeque expergefacti, æstimare illud

† *Quod si, quo forma dicimus* funambulos, *eadem hosce ambulatores nocturnos non quidem no*ctambulos *dicamus (nam multis ea consuetudo de nocte ambulare in musæo, aut cubiculo, ac de studiis, vel Req. vel cultu cogitare divino) sed* somnambulos *potius? & quid si hos, quod agunt,* somnisurgia *nuncupemus?*

illud incipiunt; unde vehemens consternatio. Præterea, spiritibus refugientibus versus cor, cerebrum, nervi, & musculi, robore privantur, quod antea habebant. Etsi autem musculi sint instrumentum motus voluntarii: non tamen motus iste in somnis voluntarius dici meretur. Nam magnitudo periculi, quod nunquam adirent vigilantes, satis ostendit, ut non egerint hoc ad rationis arbitrium. Quare fatendum, facere ista, non κατὰ * προαίρεσιν, ἀλλὰ καθ' ὁρμὴν τῆς φαντασίας, sive, non rationis judicio, sed imperio imaginativæ, ut in mutis sit animantibus. *non ex consilio, sed impetu quodam imaginativæ.

Est & dormientium affectio, quàm Græci ἐφιάλτην, Latini *incubum*, nuncupant. Oritur is, quando humor viscidus, sive densi ac fuliginosi halitus, primò quidem cor, mox & cerebrum, replent. Ut inprimis contingere iis solet, qui dormiunt supini. Sic enim spina dorsi, cor propiùs contingens, liberum ejus impedit motum. Halitus igitur crassiores circa cor congregantur, ac deinde, in cerebrum delati, monstrosas gignunt imaginationes, & terrificas: pulmones etiam premunt, atque ita vocem veluti intercipiunt, ut dormientes opem implorare minimè possint.

CAPUT XXXVI.

Discrimen appetitus naturalis, & animalis: & ut fames ad utrumque referatur: ac quo ordine fames fiat. Contra quam Aristoteli factum, nec famem calidi, nec sitim frigidi definiendum esse appetitum: imo formaliter neutram esse appetitum, sive prosecutionem, sed potius fugam mali ejus, quod in ventriculi vellicatione consistit. Laxè tamen posse considerari, ut dolorem ex convulsione stomachi, & appetitum eorum, quibus convulsioni medemur. Quomodo appetitus sensitivus excitetur. Appetitum cum sensu convenire subjecto, & propterea interdum sub sensu comprehendi. In Aristotele conjectura. Quo pacto differant appetitus, & affectus. Triplex motus ad appetitum concurrens: quorum medius sit forma appetitus, at primus, caussa, postremus autem sit effectus. Affectus non esse opiniones, ostensum contra Stoicos. Impropriè tamen etiam Aristotelem sic loqui. Haud rectè affectus per spirituum, & humorum commotionem, definiri. Cum in affectibus actio, & passio, concurrant, cur à posteriori potius πάθη vocentur. Etsi omnis prope infelicitas ex eo sit, quòd affectibus indulgeatur, affectus autem sint à natura, ac naturæ auctor sit Deus: immerito tamen vel malos putari affectus, vel Deum credi imprudentem, qui hos nobis indiderit. Obstare enim, quod idem rationem nobis dederit, qua vincamus affectus. Etiam ab improbis eos vinci posse, etsi difficulter: ac licet tanti essent habitus vitiorum, ut secus agere non possent: nihilominus habitus eos rectè dici humanæ potestatis, quoniam in potestate fuerint actiones illæ, quibus habitus quisque est comparatus. Non affectus modo posse regi à ratione, sed in hoc ipso consistere prudentiam, ac virtutes morales. De Stoicis affectus damnantibus. Variare affectus, pro ratione cordis. Discrimen appetitus concupiscentis, & irascentis: deque sex affectibus ad priorem, quinque ad posteriorem, pertinentibus, & ut quidam affectuum illorum alia accipiant nomina, vel ab gradu sive intensione, vel ab objecto particulari. Cur aliqui repentino gaudio, alii dolore diuturno, exstinguantur. Unde metuentium tremor, & unam intra noctem canicies. Cur ira tam vehemens sit affectus, eaque perciti nihil rectè videant, vel agant. Etiam aliis aliquot problematis de affectibus occurritur.

HActenus de sensu. Sequitur appetitus, quæ vox latè admodum patet. Nam & materia appetit formam: & gravia leviaque appetunt locum inferum, aut superum: & plantæ appetunt alimentum. Sed omnis iste appetitus fit citra cognitionem. Nunc agendum de appetitu cognitionem consequenti, eoque animalis proprio, quo illud expetit aliquid naturæ suæ conveniens, & aversatur, quod eidem repugnat. Fames ad utramque pertinet appetentiam: ad naturalem, quatenus venæ inanes redditæ sic naturâ suâ appetunt repleri; sicut in stirpibus venæ nutrimentum appetunt è radice, radix è terra. Ad animalem autem refertur, quatenus ventriculus sentit se vellicari à venis emulgentibus, easque non exsugere alimoniam, sed aliud, unde molestiam capiat: ad quam evitandam idem desiderat alimoniam; quia hoc pacto futurum, ut venæ attrahant cibos, sicut corpori expedit: & ex iisdem cibis ventriculus trahat, quod invito sibi à venis fuerat exsuctum. Planiora hæc fient, si intelligatur, quo ordine oriatur fames. De eo paucis diximus cap. XXI. Pluribus sic habe: Absumto in membris exterioribus humido crassiori, & solidiori, sugunt hæc membra venas parvas sive capillares, succum proximè deferentes: quæ suctio est exsiccatio, & contractio quædam venularum. Capillares venæ, ubi arefactæ sunt, arefaciunt, & contrahunt venas majores. Hæ item venam maximam: illa ipsum hepar: quod imprimis suctione istâ incalescit, & exsiccatur. Dum sic mulgetur hepar à vena cava, vicissim sugit, & vellicat venam portæ, hæc venas mesaraicas: illæ intestina ventriculo proxima: hæc ipsum ventriculum: cujus orificium magis est nervosum: unde istic potissimum oritur vellicatio, & corrugatio, quæ proxima est caussa famis. Est igitur naturalis quidem appetitus in venis, quia ex partibus oritur vacuatis citra sensum. Sed animalis est appetentia in stomacho, quia is suum sibi à venis emulgentibus eripi sentit, eoque impensius desiderat aliter illis prospici, quàm damno suo, mox in corporis totius injuriam redundaturo. Atque eodem se modo res habet in siti. Hoc solum discriminis est, quod fames sit appetitus calidi, & sicci; sitis autem humidi, ac frigidi: ut quidem ea describit Aristoteles lib. II. de Anima cap. III.* Sed omnino Minervâ pinguiori hæc scripsit. Nam famelici etiam lactucas appetunt, ac ciborum alios tot frigidos. Et contra sitientes etiam vinum bibimus, quod calidum. Ac Romani, & Græci, ad majorem voluptatem bibebant actu calidum: quo fine erant thermopolia. Nota jam, quæ de hoc more annotarunt Lipsius in Electis †, Salmuthus ad Pancirollum *, atque alii. Adde quòd frigidum per se minimè concurrit ad vitam: sed si hoc expetatur, fit illud, ut modus sit calori nativo, ne nimis humidum depascat. Quare satis erat, si diceretur, sitim esse appetitum humidi:

* text. 28.

† l. 1. cap. 4.
* cap. de cibi capiendi modo veteribus usitato.

midi; famem, humidi pinguis. Nam in fame expetitur, non quodvis humidum, sed pingue, quo pascitur calor nativus; ut ubertim expositum libri hujus cap. XXI. Sitis verò etiam humidi est aquei, quod per se & quatenus humor est, non præstat alimoniam: sed tantum, quatenus humido pingui miscetur. Expetitur tamen humor, ut humor, idque partim ut cibus ejus tenuitate faciliùs deferatur per meatus angustos: partim ut eo irrigentur membra arefacta; sive exsiccatio ea ab ratione fuerit ordinaria; sive ab externo æstu, uti Solis, aut balneorum, sive à propria intemperie, vel partis alicujus, ut jecoris, aut lienis, vel totius corporis, ut in febriculosis.

Quod si ulterius etiam cum philosopho pedem struere visum, fortasse nec famem, aut sitim, rectè per appetitum definivit. Propriè enim uterque est dolor ex sensu tactus, qui percipit convulsionem ventriculi, unde est, quòd amoliri præsens malum cupimus: id autem fit cibo, potuque. Quare nec fames, nec sitis, tam δίωξις est, sive actus expetendi: quàm φυγὴ, sive actus fugiendi. Interea famem, & sitim, consequitur appetitus cibi & potus, tanquam remedii ad pellendum læsi ventriculi malum. Dicere igitur liceat; famem & sitim esse dolorem ex convulsione ventriculi cum appetitu cibi & potus ad medendum convulsioni.

Præter appetitum hunc, quem ostendimus, partim ad vegetativam facultatem, partim ad sensitivam pertinere; alius est soli conveniens sensitivæ: ut qui non fiat, nisi per motum à sensu provenientem, idque hoc ordine. Primùm res percipitur à sensu externo, idque sub propria objecti forma, ut color à visu, quatenus est color. Deinde apprehenditur eadem à sensu communi, ut jucunda, aut molesta: quia nempe species illa impressione sui in sensum voluptatem creat, aut dolorem. Hinc recipitur à phantasia; quæ objectum imaginatur, & æstimat, tum præsens, tum absens, tum sub specie objecti sensilis, tum sub specie jucundi, aut molesti. Denique ex hac imaginatione excitatur appetitus, sive inclinatio animalis ad illud consequendum, quod opinatur naturæ convenire, vel fugiendum, quod ei videtur adversari. Sensus igitur, & appetitus, conveniunt subjecto, quia ubi sensus, ibi & appetitus, ut ait philosophus lib. II. de Anima cap. III.* *cont. 27.
Imo ob hanc caussam quandoque appetitum sub sensu comprehendit: ut eodem libro cap. II.† ubi inquit, ἡ ψυχὴ τούτων ἐστὶν ἀρχὴ, καὶ τούτοις ὥρισται †cont. 18.
θρεπτικῷ, αἰσθητικῷ, διανοητικῷ, κινήσει. *anima est horum principium, & his definitur, nutritivo, sensitivo, dianoëtico, motu.* Nisi excidisse hic vocem ὀρεκτικὸν ‡ putemus. Sanè addit eam initio capitis sequentis*, ubi sic scribit: ‡appetitivum.
δυνάμεις δ' εἴπομεν, θρεπτικὸν, αἰσθητικὸν, ὀρεκτικὸν, κινητικὸν κατὰ τόπον, διανοητικόν, *cont. 27.
facultates diximus, nutritivum, sensitivum, appetitivum, motivum secundùm locum, & dianoëticum.

 Sed

HActenus de sensu. Sequitur appetitus, quæ vox latè admodum patet. Nam & materia appetit formam: & gravia leviaque appetunt locum inferum, aut superum: & plantæ appetunt alimentum. Sed omnis iste appetitus fit citra cognitionem. Nunc agendum de appetitu cognitionem consequenti, eoque animalis proprio, quo illud expetit aliquid naturæ suæ conveniens, & aversatur, quod eidem repugnat. Fames ad utramque pertinet appetentiam: ad naturalem, quatenus venæ inanes redditæ sic naturâ suâ appetunt repleri, sicut in stirpibus venæ nutrimentum appetunt è radice, radix è terra. Ad animalem autem refertur, quatenus ventriculus sentit se vellicari à venis emulgentibus, easque non exsugere alimoniam, sed aliud, unde molestiam capiat: ad quam evitandam idem desiderat alimoniam; quia hoc pacto futurum, ut venæ attrahant cibos, sicut corpori expedit: & ex iisdem cibis ventriculus trahat, quod invito sibi à venis fuerat exsuctum. Planiora hæc fient, si intelligatur, quo ordine oriatur fames. De eo paucis diximus cap. XXI. Pluribus sic habe: Absumto in membris exterioribus humido crassiori, & solidiori, sugunt hæc membra venas parvas sive capillares, succum proximè deferentes: quæ suctio est exsiccatio, & contractio quædam venularum. Capillares venæ, ubi arefactæ sunt, arefaciunt, & contrahunt venas majores. Hæ item venam maximam: illa ipsum hepar: quod imprimis suctione istâ incalescit, & exsiccatur. Dum sic mulgetur hepar à vena cava, vicissim sugit, & vellicat venam portæ, hæc venas mesaraicas: illæ intestina ventriculo proxima: hæc ipsum ventriculum: cujus orificium magis est nervosum: unde istic potissimum oritur vellicatio, & corrugatio, quæ proxima est caussa famis. Est igitur naturalis quidem appetitus in venis, quia ex partibus oritur vacuatis citra sensum. Sed animalis est appetentia in stomacho, quia is suum sibi à venis emulgentibus eripi sentit, eoque impensius desiderat aliter illis prospici, quàm damno suo, mox in corporis totius injuriam redundaturo. Atque eodem se modo res habet in siti. Hoc solum discriminis est, quod fames sit appetitus calidi, & sicci; sitis autem humidi, ac frigidi: ut quidem ea describit Aristoteles lib. II. de Anima cap. III.* Sed omnino Minervâ pinguiori hæc scripsit. Nam famelici etiam lactucas appetunt, ac ciborum alios tot frigidos. Et contra sitientes etiam vinum bibimus, quod calidum. Ac Romani, & Græci, ad majorem voluptatem bibebant actu calidum: quo fine erant thermopolia. Nota jam, quæ de hoc more annotarunt Lipsius in Electis †, Salmuthus ad Pancirollum *, atque alii. Adde quòd frigidum per se minimè concurrit ad vitam: sed si hoc expetatur, fit illud, ut modus sit calori nativo, ne nimis humidum depascat. Quare satis erat, si diceretur, sitim esse appetitum humidi:

* cont. 28.

† l. 1. cap. 4

* cap. de cibi capiendi modo veteribus usitato.

midi:

midi; famem, humidi pinguis. Nam in fame expetitur, non quodvis humidum, sed pingue, quo pascitur calor nativus; ut ubertim expositum libri hujus cap. XXI. Sitis verò etiam humidi est aquei, quod per se & quatenus humor est, non præstat alimoniam: sed tantum, quatenus humido pingui miscetur. Expetitur tamen humor, ut humor, idque partim ut cibus ejus tenuitate faciliùs deferatur per meatus angustos: partim ut eo irrigentur membra arefacta; sive exsiccatio ea ab ratione fuerit ordinaria; sive ab externo æstu, uti Solis, aut balneorum, sive à propria intemperie, vel partis alicujus, ut jecoris, aut lienis, vel totius corporis, ut in febriculosis.

Quod si ulterius etiam cum philosopho pedem struere visum, fortasse nec famem, aut sitim, rectè per appetitum definivit. Propriè enim uterque est dolor ex sensu tactus, qui percipit convulsionem ventriculi, unde est, quòd amoliri præsens malum cupimus: id autem fit cibo, potuque. Quare nec fames, nec sitis, tam δίωξις est, sive actus expetendi: quàm φυγὴ, sive actus fugiendi. Interea famem, & sitim, consequitur appetitus cibi & potus, tanquam remedii ad pellendum læsi ventriculi malum. Dicere igitur liceat; famem & sitim esse dolorem ex convulsione ventriculi cum appetitu cibi & potus ad medendum convulsioni.

Præter appetitum hunc, quem ostendimus, partim ad vegetativam facultatem, partim ad sensitivam pertinere; alius est soli conveniens sensitivæ: ut qui non fiat, nisi per motum à sensu provenientem, idque hoc ordine. Primùm res percipitur à sensu externo, idque sub propria objecti forma, ut color à visu, quatenus est color. Deinde apprehenditur eadem à sensu communi, ut jucunda, aut molesta: quia nempe species illa impressione sui in sensum voluptatem creat, aut dolorem. Hinc recipitur à phantasia, quæ objectum imaginatur, & æstimat, tum præsens, tum absens, tum sub specie objecti sensilis, tum sub specie jucundi, aut molesti. Denique ex hac imaginatione excitatur appetitus, sive inclinatio animalis ad illud consequendum, quod opinatur naturæ convenire, vel fugiendum, quod ei videtur adversari. Sensus igitur, & appetitus, conveniunt subjecto, quia ubi sensus, ibi & appetitus, ut ait philosophus lib. II. de Anima cap. III.* *cont. 27.*
Imo ob hanc caussam quandoque appetitum sub sensu comprehendit: ut eodem libro cap. II.† ubi inquit, ἡ ψυχὴ τούτων ἐστὶν ἀρχὴ, καὶ τούτοις ὥρισται, θρεπτικῷ, αἰσθητικῷ, διανοητικῷ, κινήσει. *anima est horum principium, & his definitur, nutritivo, sensitivo, dianoëtico, motu.* Nisi excidisse hic vocem ὀρεκτικὸν‡ putemus. Sanè addit eam initio capitis sequentis*, ubi sic scribit: δυνάμεις δ᾽ εἴπομεν, θρεπτικὸν, αἰσθητικὸν, ὀρεκτικὸν, κινητικὸν κατὰ τόπον, διανοητικόν, *facultates diximus, nutritivum, sensitivum, appetitivum, motivum secundùm locum, & dianoëticum.*

† *cont. 18.*
‡ *appetitivum.*
* *cont. 27.*

Sed utcunque hæc duo conveniant subjecto, differunt tamen objecto: quia aliud est considerare τὸ αἰσθητὸν; sive, quatenus quid sensu cognoscitur, aliud τὸ ὀρεκτὸν; sive, quatenus putamus aliquid nobis vel prosequendum, vel vitandum.

Motus appetitivæ hujus facultatis dicuntur Affectus: eoque Appetitus, & Affectus differunt, sicut actus primus, seu principium, & actus secundus seu operatio. Nam appetitus est facultas habilis ad appetendum, aut fugiendum: quemadmodum appetitio est ipsa habilitas. Affectus autem significat præsentem commotionem, puta cùm anima jam actu excitatur.

Sed hoc meliùs intelligetur, si distinguamus triplicem animæ motionem. Prima est facultatis cognitivæ, sive sensus, sive intellectus. Ab hac est judicium; quæ prima est motio: estque ea in cerebro. Altera est facultatis appetitivæ; à qua est appetentia, sive desiderium, & aversatio: estque ea motio in corde. Tertius motus commutat spiritum & sanguinem; sicut nunc se ad exteriora recipiant, nunc ad interiora recurrant. Prima harum motionum est caussa efficiens affectus. Nam facultas appetitiva commovetur à cognoscente. Altera est affectus forma. Nam propriè is, & formaliter, consistit in functione facultatis appetitivæ, quæ nunc appetentia est: nunc fuga. Postrema motio est affectuum σύμπτωμα, sive effectus.

Ex hisce multi confundunt motionem primam, & secundam; imprimis Stoici, qui affectus censent esse opiniones. Tradunt enim, gaudium esse opinionem boni præsentis, dolorem, mali præsentis; spem, opinionem boni futuri, metum, mali futuri. Quæ vel eo refellere est; quod opinio omnis sit facultatis cognoscentis, inque cerebro sedem habeat: affectus autem sit facultatis appetentis, sitque in corde, ut diximus. Hinc Aristoteles lib. v. Nicomach, cap. 11. ait, quod in facultate cognoscente est κατάφασις, καὶ ἀπόφασις, *affirmatio & negatio*: hoc in appetitiva esse δίωξιν, καὶ φυγὴν· *persecutionem, & fugam.* Impropriè tamen dicere possis, affectus esse opiniones, quia ex judicio sive opinione facultatis cognitivæ proficiscuntur. Itaque & Aristotelès ipse quandoque sic loquitur: ut lib. iv. Nicomach. cap. vi. ubi metum esse dicit προσδοκίαν κακοῦ, *exspectationem mali.* Quod nonnisi μετωνυμικῶς verum est: quatenus nempe metus gignitur ex mali exspectatione.

Alii confundunt motionem secundam, tertiamque: ut qui affectus censent esse commotiones spiritus, ac humorum. Sanè, ut idem ait philosophus*, ἔοικε τὰ τῆς ψυχῆς πάθη πάντα εἶναι μετὰ σώματος· *omnes animæ affectus videntur esse cum corpore.* Et ratio videtur idem comprobare, quia affectus dependent à temperie corporis. Sed facilè his occurritur. Nam temperamen-

* l. 1. de anima c. 1. cont. 14.

tamen-

mentum aliquem tantummodo proclivem ad hunc, vel illum affectum facit. Illa autem, quam ajunt, sanguinis, & spirituum perturbatio, consequitur affectum, ut se habeat ad affectus, quemadmodum is ad opinionem. Nam opinio commovet affectus, affectus sanguinem, ac spiritus, ut diximus.

Atque ex his eadem cognoscimus, quomodo motiones appetitus partim sint passiones, partim actiones. Nam appetitus movetur à judicio, sive opinione facultatis cognoscentis. Moveri autem est pati. Sed appetitus sic motus excitat in se affectus. Quorum productio sine dubio est actio. Etsi verò actio, & passio, in affectibus concurrant: maluere tamen ea vocare πάθη, hoc est, *passiones*, propter manifestos effectus, quos homo perpetitur: ut sunt pallor in metu, rubor in pudore, ardor oculorum in ira ac sic in aliis, quod mox pleniùs explicabimus. Ac licet affectus semper sint πάθη, sive passiones: tum tamen hoc nomen maximè merentur, quando, ratione excussa, dominantur. Nam cum eam sequuntur ducem, magis relucet actio. At verè patitur homo infelix, quando animus ipse abripitur, &, quod in re alia ait poeta*. *1. Georg.

Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

Atque ita plurimùm fit in genere humano. Pauci enim non mentem affectibus mancipant: ut prope sic describere hominem possis, esse eum animal, quod cum rationem acceperit, vivat tamen secundùm affectus. Itaque & homini imperito, quo nihil iniquius esse solet, planè illud videatur bonitati repugnare divinæ; quod animis nostris indiderit semina tot affectuum, unde omne vitiorum genus, & totius vitæ infelicitas. Nam Deus est naturæ auctor: affectus autem sunt naturales: ut arguit, quod calidi sint proclives ad amorem, iram, audaciam, æmulationem, invidiam; præsertim calidi & sicci, ut biliosi: minùs calidi, & humidi, ut sanguinei; qui propensi ad gaudium, eaque quæ lætitiam pariunt. Frigidi, si humidi, ut pituitosi, affectus habent leves, & frigidos: vehementiores autem, si fuerint frigidi & sicci, ut melancholici. Sunt autem affectus frigidorum, tristitia, timor, desperatio. Jam si ad hanc naturæ propensionem vel consuetudo, vel ignoratio recti, accesserit, quales evadant homines, satis est conspicuum. Verum ex istis malos naturâ esse affectus, minimè consequitur. Quod tum demum foret, si voluntas non posset obsistere, & refragari affectibus. Nunc animus nobis datus, ut de eo initio Jugurthinæ Sallustius scribit, *dux atq; imperator vitæ mortalium*: qui, ut paullo post subdit, *rector humani generis, agit atque habet cuncta, neq; ipse habetur*. Quod si affectus de ratione triumphent; non id vitio fit conditoris, sed culpâ creaturæ, abutentis potestate sibi concessa. Dixerit aliquis, quosdam non

posse

posse non vivere secundum affectus, quales frangas citiùs, quàm corrigas. Non planè diffiteor. Sed enim licet vix in potestate improborum sit aliter vivere, quàm improbè: non tamen neutiquam in eorum est potestate secus agere. Mali habitus ut difficulter exuantur, exempla tamen suppetunt eorum, qui ex pessimis optimi evaserint. Præterea cogitandum, quod ab Aristotele * dictum est, ἐκ τῶν ἐνεργειῶν περὶ ἕκαστα τὰς ἕξεις γίνεσθαι, *nasci habitus ex actionibus, quæ circa singula versantur.* Cùm igitur singulæ actiones, quibus habitum compararunt, in eorum fuerint potestate, etiam habitus improbos in hominis esse potestate dicendum, quia illi ex principiis suis censeri debent. Consuetudine quidem malè agendi homines evaserunt mali, sed in potestate eorum fuit, ne adsuescerent malo.

* *lib. 3. Nicom. cap. 6.*

Jam quàm præclara res sunt affectus, si non modo rationi possunt obedire, sed in eo ipso consistit virtus! Virtutis enim hoc opus †, servare in affectibus συμμετρίαν, ac mediocritatem. Ut qui affectus tollere velit, virtutes etiam, earumque operationes, tollere sit dicendus. Et sanè ipsi illi, qui affectus prohibent, gaudent interea excellentium virorum exemplis accendere alios ad æmulationem eorum: pueros quoque adsuefaciunt, ut (quod Lacon ille se facere ‡ ajebat) gaudeant honestis, doleant turpibus. Reprehensione item pœnitentiam, & dolorem incutiunt. Nec, puto, sine amore gloriæ, ac honesti nominis, Zeno, Chrysippus, Seneca, tanti evasissent. Sed quid multis opus? quando & in Scripturis nobis affectus commendantur; ἀστόργους autem vituperat Apostolus *? Quare qui negant sapientem affectibus affici: si per eos intelligunt affectus immoderatos, non re, sed vocabulis tantùm dissident à Peripateticis. Sin & de moderatis loquantur; defendi non merentur. Neque enim verum est, quod sibi sumunt, omnes affectus esse morbos animi, vel ejus perturbationes, cum & citra animi perturbationem affectus rectam rationem sequi ducem possint. Sed de hoc affectus, & perturbationis, discrimine, in Oratoriis † etiam diximus.

† *Arist. lib. 2. Nicomach. c. 3.*
‡ *Plut. de virt. mor.*
* *Rom. 1. 31. & 2. Tim. 3. 3.*
† *Instit. Orat. lib. 2. cap. 1. sect. 1.*

Uti autem sedes affectuum propria est cor, unde & maximè commovetur: ita instrumentum eorum tum spiritus sunt, quos cor effundit in membra exteriora ad objecti persecutionem: tum etiam humores, qui pro affectuum varietate diversi provocantur. In ira cietur flava bilis, in tristitia, atra bilis, in lætitia, sanguis; in odio, flava & atra bilis.

Quia verò cor spirituum officina est, eo pro cordis etiam quantitate, & qualitate, humani variant affectus. Quibus cor magnum, sed laxum, hi affectus quidem constantes habent, sed ob spirituum diffusionem, minus vehementes. At quibus cor magnum, & solidum, vel parvum quidem, bene tamen compactum, hi magna appetunt. Jam quo quis calidiori corde ac sicciori,

ſicciori, eo affectus ſunt vehementiores: quo frigidiori, & humidiori, eo languidiores.

Præterea cum affectus ſint appetitivæ facultatis effectus; neceſſe eſt eas variare pro duplici appetitu, ἐπιθυμητικοῦ, ſive *concupiſcente*, & θυμικοῦ, ſive *iraſcente*: quorum ille citra difficultatem bona ſequitur, mala fugit; hic verò non bonum ſimpliciter ſibi propoſitum habet, ſed bonum arduum; ad quod non ſine obſtaculis pervenitur. Ad appetitum concupiſcentem ſex pertinent affectus. Ex opinione boni, primùm amor, mox cupiditas, tandē, ſi potiare, gaudium. Item ex opinione mali, primò odium, hinc fuga, denique, ſi effugere non valueris, triſtitia. Incipit igitur appetitus ab amore, aut odio, quia primò res in ſe placet, aut diſplicet. Procedit deinde in deſiderium, & abominationem ſeu fugam. Deſinit in lætitiam, doloremve; ubi bonum, malumve, jam præſens.

Ad appetitum iraſcentem referuntur affectus quinque. Nam bonum, malumve, aut eſt præſens, aut futurum. Si bonum futurum, & conſequi poſſumus, ſpes erit; ſi non poſſumus, deſperatio. Ubi verò jam adeptus ſis bonum ejuſmodi, deſinit habere rationem boni ardui; eoque ratione illius nullus eſt affectus. At ratione mali ardui, is triplex eſt. Nam ſi exſuperare valemus, erit audacia; ſi non valemus, fuerit timor. Sin jam malum nos premat, gliſcit ira ad ei reſiſtendum.

Interdum affectus hi alia accipiunt nomina, partim pro gradu, partim pro objecto. Pro gradu quidem, cum *zelum* dicimus amorem adeò intenſum, ut non patiatur conſortem: aut cùm vehementem dolorem, *mærorem* nuncupamus ἀπὸ τῆς μοίρας, quia ſæpius is fatalis, hoc eſt, letalis: intenſam etiam iram vocamus *furorem*.

Ab objecto variat appellatio, cùm gaudio ex infelicitate alterius (qui dirus affectus unius eſt hominis) proprium ἐπιχαιρεκακίας nomē damus. Ac par ratio eſt, quando dolorem, ob idem malum, *miſericordiam* dicimus; aut *invidiam*, dolorem ob alterius bonum. Eſt & timor futuri operis: quem affectum aliqui communi cum oppoſito habitui nomine *ſegnitiem* vocitant.

Quod autem ſuperiùs dicebamus, varia ab affectibus συμπτώματα concitari in corde, ſpiritibus, ac humoribus: hoc planius fiet, ſi particulatim eorum præcipuos attendamus. Ab lætitia ordiar, quando affectu hoc nullus hominibus gratior obtingit. Ab lætitia eſt ſuavis quædam alternatio ſpirituum circa cor, & ipſius cordis expanſio, ac dilatatio. Itaque ſi lætitia ſit moderata, qualis nec foras ſe nimis exſultando prodet; idonea erit ſpiritibus roborandis. Talis enim ſic ſpiritûs ciet, ut non exſolvat. At ſi magna fuerit, & diuturna, ac valde ſe exſeret foras; nimis ſpiritûs attenuat, ac diffundit: unde non tam longam, quàm brevem, vitam facit. In admiratione

ratione prius lætitiæ genus esse solet. Quod etiam dixero de iis, qui speculari solent naturæ miranda; dummodo ne in caussis earum rimandis crucem sibi figant. Sanè speculatio rei novæ, & magnæ, aut pulcræ, suaviter spiritus oblectat: unde videmus, Democritum, Parmenidem, & alios naturæ admiratores, ad longam adeò pervenisse ætatem. Quod credo etiam Aristoteli evenisset, nisi studio imodico incidisset in κακοχυμίαν*. Tamen sic quoque non ante climactericum, hoc est, annum LXIII, obiit; ut ex Censorino antea † diximus. Etiam philosophorum alii sæpius fuere vivaces: sed imprimis, quos præterea orationis caperet ornatus. Ut argumento fuerit Plato, qui annum excessit octogesimum; quemadmodum superius ‡ quoq; retuli. Nempe omnes fere delectantur pulcris, maximè qui inde sperant æternum nominis decus. Consideremus Gorgiam, Protagoram, Isocratem. Longævos evasisse comperiemus. Uti & è Latinis M. Senecam, Rhetorem, philosophi parentem. Quare non dubium, quin maximè valetudini & longævitati conferant studia minimè anxia, & morosa: eoque & logodædali, & omnes qui pro solida dape studiorum amœnitates sectari malunt, modò vitæ suæ modum sciant, nec Veneri, aut Baccho, ut sæpe fit, nimis litent; fere ad longam pertingunt ætatem; quia haut nimis exhauriunt spiritus, ut qui eos detineant in rebus, unde iis capere sit lætetiam, ac voluptatem.

* *vitiosum corporis humorem.*
† *cap. 20.*
‡ *ibid.*

Lætitiæ etiam naturam spes sequitur: quia gaudet aliquis intuitu boni, quod animo concepit. Hinc est, quòd in summis quoque malis, & spe animum, & animo corpus sustentat. Tibulli * est in hanc mentem:

* *lib. 2. el. 7.*

Jam mala finissem leto: sed credula vitam
Spes fovet, & meliùs cras fore semper ait.

Sed ut oblectantur multi bono, ad quod sensim contendunt; ita, si spe omni excidant, sæpe vitâ excidunt.

Quemadmodum verò in lætitia spiritus ad membra ruunt exteriora, ut quasi amplectantur illud, quo gaudent: ita iidem in dolore, ut quàm longissimè absint à contrario suo, recipiunt se versus cor: unde est, quòd extima languescant. Spiritus autem, sic intra cor condensatus, humorem depascit nativum: ac si gravis adeò sit dolor, ut remedii curâ spiritus divexetur, & æstuet; quasi lento igne cor torretur, ut sensim quis absumatur, & sic absumti cor nigricans sit. quod de Pyrrhi corde aliqui tradiderunt.

Quandoque tamen tristitia prodest: videlicet, si non sit nimia, & metus absit. Tum enim refrigerat spiritûs, & condensat: atque ita præstat, ut ne humorem nativum depascat nimis.

Ad dolorem etiam referuntur misericordia, pudor, & invidia; quemadmodum antea ostensum. Sed misericordia nunc juvat, nunc nocet. Juvat, si ille, cujus miseremur, perpessus ea sit, quæ credamus, neque nos, neque

que aliquem ſubiturum noſtri. Hujusmodi enim mala non magnopere ad animum revocamus, quia putemus, nos illa pati non poſſe. Leviculus igitur ex malo alieno dolor nonnihil prægrandem cordis æſtum refrigerat. Sed ſi nos, ſi noſtri quempiam, exiſtimemus, poſſe eadem perpeti: metus que q; oritur; unde angor ille animum diſcrucians: qui fere (in tam varia enim temperie nihil certi deſignem) & animo, & corpori, eſſe noxius conſuevit.

Quod verò ad pudorem attinet, ſi levis ſit, leviter contrahit ſpiritum; quem mox diffundit; eoque juvare ſolet. Vehemens autem ſic ſpiritum conturbat, & coarctat, ut omnia honore metienti ſæpius confeſtim, vel ſenſim, nimiâ ſpiritus compreſſione, vitam auferat.

Etiam dolor ille, qui invidos torquet, ac vexat, quia feriari neſcit, mirè ſpiritus ac corpus abſumit; ut nulli magis his miſeri videantur. Pœnas enim nunquam evadunt, cum & ſe ipſos puniant; dum corde, oculis, & corpore toto, contabeſcunt: quam rem veterum auctoritate in Oratoriis* ſatis firmavimus.

In metu quoque ſpiritus, & calor, ab membris exterioribus refugiunt ad partes cordis intimas. Unde tremor, aliaque; de quibus Ariſtoteles in Problematis. Imò tanta quandoque fit caloris, ac humoris immutatio, ut nonnulli unicâ etiam nocte cani evaſerint: cujus exemplum Cæſar Scaliger ſuggeret Exercitat. CCCXII. Et apud Vopiſcum in Caro legas, *tonitruum terrore multos exanimatos.*

Quod verò de ſimplicibus dixi affectibus; idem in compoſitis locum habet. Ut in ira; ubi dolor, & gaudium, concurrunt. Nam priùs dolet quis ob injuriam, quâ ſibi affectus videtur: eoque cor ſe contrahit, evocato calore, & ſpiritu, à partibus exterioribus. Mox homo ſe effundit in lætitiam quandam, quia vindictam ſperat, in cujus cupiditate animus ſuaviter occupatur: unde fit, ut ſpiritus, & ſanguis, ab internis partibus iterum ſe conferat ad exteriores. Ob contrarios hoſce, atque adeò vehementes motus caloris, & ſpiritus reciprocantis, fit, ut ſanguis corpore univerſo, imprimis autem circa cor, effervescat, atque ebulliat; ſic ut verſus principium ſuum, quod eſt hepar, regurgitet; hic ſeſe exundet in veſiculam fellis hepati adhærentem; ea autem profundat bilem flavam, quam continet. Inſuper ſanguis, excandeſcentiâ illâ attenuatus, ut levia omnia, aſcendit, atque ita cerebri ventriculos pervadit, ut, ſpiritu humoribusque perturbatis, ſenſus, & ratio, officium facere non poſſint. Imprimis autem ſpiritum vexat, ac carpit, ſi comprimatur. Sin foras ſe pandere permittamus, eos, qui frigidâ ſunt temperie, etiam adjuvat, calorem excitando. Militem quoque robuſtiorem iccirco facit; unde Peripatetici iram dicebant fortitudinis comitem, teſte Tullio ‡.

* *lib. 2. Inſtit. Orat. cap 12. ſect. 1.*

‡ *4, & 6 Tuſcul. & 4 Academ. Quæſt.*

Quod verò de ira diximus, idem in odio quodammodo locum habet. Quid mirum? cum ea sit ira inveterata.

Atque hæc de affectibus: de quibus subtiliter multa Julius Scaliger adversus Cardanum exercitat. CCCXIII, & quatuor consequentibus. Quatenus verò cognitio eorum ad Oratorem pertinet, fusissimè de iis tractamus lib II. Oratoriarum Institutionum: qui luculentus erit commentarius eorum, quæ Aristoteles in secundo Rhetoricorum præclarè scripserat. Quomodo autem affectus in Deos sint relati, inferius considerabimus, cùm agemus de affectionibus habitis pro Diis.

CAPUT XXXVII.

A motu imperante, qui est appetitûs, distinguitur motus exequens, qui est locomotiva. Quomodo corporis nostri motus, etiam cùm adscendimus, sit naturalis. Instrumentum ejus primum spiritus; medium nervi; proximum musculi. Tam motorios, quàm nervos sensorios, à cerebro originem ducere. Quomodo fiant reptatio, volatus, natatio, progressus. Facillima surgendi ratio. Ossium commissuræ in motu se habent, ut cardines. Cardo masculus, & femina. Natationem, & volatum, non adversari isti, quòd dicitur, motum omnem fieri super immobili. De triplici ratione, qua animantia in progressu flectunt articulos sive juncturas membrorum; antrorsum retrorsum, & in latera. Caussæ motûs impellentes duæ. Multiplex peregrinationis bonum.

PErgamus nunc commemorare beneficia Dei; qui non contentus animantibus tribuere sensum, & appetitum, (quorum ille quasi imperfectior est intellectus, hic imperfectior voluntas) etiam ea donavit motu. Est quidem & appetitus animæ motus, quia intus movemur vel appetendo aliquid, vel fugiendo: sed est is motus imperans, quia præcipit membris, ut hoc vel illud præstent, quò sic appetitus obtineat, quod cupit. De istoc motu satis dictum antea. Nunc verò sermo erit nobis de alio motu; eoque gemino. Ac priori quidem loco agendum de motu exequente, quo paremus appetitivæ, vel omnia, vel aliqua corporis membra loco movendo: unde & vis ejus dicitur *locomotiva:* definiturque, facultas animalis cupiditatem, & affectum, consequens; per quam vel totum corpus, vel pars ejus, locum mutat.

Estque is motus naturalis, quia est à principio interno. Nec obstat, quòd grave sit corpus, & tamen locomotivæ beneficio adscendat. Utcunque enim is motus non conveniat corpori ex sua natura, competit tamen ei, ut animato. Unde Aristoteles lib. VIII Phys. cap. IV*: τὸ μὲν ζῶον ὅλον φύσει αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖ· τὸ μέντοι σῶμα ἐνδέχεται καὶ φύσει, καὶ παρὰ φύσιν κινεῖσθαι·

* cont. 27.

Totum

Totum quidem animal naturâ se ipsum movet: corpori autem accidit, ut moveatur naturâ, & præter naturam. Sententia est, si corpus animalis attendas, habitâ ratione animæ; ejus motus est naturalis, quia est à principio interno. Sed si consideres, non ratione animæ, sed elementi prædominantis; nunc est secundum naturam, ut in descensu; nunc contra, ut in adscensu.

Organum locomotivæ vel est magis activum, ut spiritus: vel passivum magis, ut sunt nervi, & musculi.

Ordo in movendo est istiusmodi. In animali appetitus sive affectus (inque homine etiam voluntas) excitat spiritus vitales, & animales. Hi intendunt nervos, per quos spiritus assiduè fluit; unde illis humore obstructis; motus impeditur; ut in paralyticis fit. Nervi hi motorii (de his enim nunc loquor) sunt animæ instar habenarum; cientque musculos, qui carnosa sua substantia nervos vestiunt, & calefaciunt. Musculi commovent ossium commissuras: quibus motis vel pars corporis, vel corpus totum, commovetur. Sed cùm istæ compages ossium se habeant instar cardinis, quod pleniùs postea explicabitur: non tam ut moventia, quàm ut mota, considerari merentur. Proximum igitur, & immediatum motus principium, sunt musculi. Primum autem ejus principium sunt spiritus. Intermedium locum obtinent nervi, qui imperium motûs deferunt, ut musculi exsequantur. Esse nervos movendi organum, etiam à Platone proditum est in Timæo. Sed unde originem ducant, ubique silet. A corde eorum originem arcessit Aristoteles. Sed αὐτοψία † est pro Galeno. Clarè enim in sectione corporum videre est, nervos quidem sensorios, qui naturâ sunt molles, nasci ex anteriori cerebri sinu: motorios autem, qui duri sunt, originem debere posteriori cerebri ventriculo, ac spinali medullæ.

† *oculorum fides.*

Motus totius animalis continet progressum, natationem, volatum, & reptationem. Reptilia nunc corpus intendunt, nunc laxant: unâque dum corporis parte innituntur, progrediuntur alterâ. Volatus fit agitatione alarum in aëre: natatio, agitatione pinnarum in aquis, ac directione caudæ, quæ id avi est, quod navi clavus. Progressus fit alternatione pedum, sive illi bini, sive quaterni, sive plures: suntque hi numero pares, nisi quòd in scolopendris, ac similibus, paulo id sit obscurius.

Utile autem, & jucundum est considerare, ut Deus animantibus singulis corpora ad motum idonea fabricarit: atque ut omnis motus caussa è geometricis peti debeat. Exempli gratiâ: si sedens surgat, situs ejus, quo pedes & spina in lineis sunt parallelis, immutatur in situm, quo caput, spina, & pedes, sunt in linea recta. Qui motus surgentis indiget angulis acutis, vel femoris cum tibia; vel thoracis cum femore. Imò tanto faciliùs surgitur, quanto anguli fuerint acutiores. Unde imbecilles, tam tho-

racis cum femore, quàm femoris cum tibia, angulis surgere acutioribus gaudent.

Id quod primò movetur, habet in se motus principium, & finem; cujusmodi sunt ossium commissuræ. Hoc Aristoteles illustrat exemplo cardinis; ubi est quod init, est quod initur: *cardinem masculum*, & *cardinem femellam*, per translationem dixeris cum Vitruvio*. Itidem in ossium juncturis concurrunt unius principium, & alterius finis. E. G. in καρπῷ est initium manus, finis brachij; in cubito initium brachij, finis lacerti; & ita in aliis. Porrò si manus movetur, quiescit brachium; si brachium se movet, quiescit lacertus; uti si lacertus moveatur, humerus quiescit. Ac semper movetur os illud, quod convexâ sui parte inseritur parti concavæ ossis alterius quiescentis. Nimirum, ut optimè idem docet †, omnis motus fit super immobili. Habetque id theorema locum, non in motu animalium duntaxat; sed etiam in aliis omnibus. Unde videmus, cur contus, duriori litori aut fundo infixus, validiùs navem propellat: & contra, cur difficilior nobis incessus sit per loca arenosa. Dixeris, & aquas natationi, & aëra volatui, convenire; etsi utrumque elementum mobile sit. Sed enim, quando Aristoteles ait, immobile esse, super quo aliquid movetur; uti &, cùm locum aliquid sustinentem πέρας ἀκίνητον* vocat, intelligit non immobile ἁπλῶς, sed quantum sufficit illi, quod movetur. Atqui, cum aves pennis aëra, pisces pinnis aquas, vel homines brachijs, tranant; sic aqua constringitur, & firmatur; sic aer sub alis collectus veluti densatur, & firmatur; ut corpori, quod movetur, non cedat, sed renitatur, quantum ad partium applicationem est satis. Interea, quo crassiora hæc elementa, eo facilior super iis est motus, quia melius sustinent. Hinc aviculæ crassiori aëre volant expeditius: & natatio nobis facilior est in aquis marinis, quia sunt crassiores fluvialibus.

* *lib. 9. cap. ult.*

† *lib. de progressu animal.*

* *terminum immobilem.*

Etsi autem motus animalis semper fiat in flexibus, sive juncturis: non tamen unâ id ratione contingit. Sanè tam avis bipes est, quàm homo. Sed hic reflectit crura ad περιφέρειαν sive ambitum: illa contra ad concavum; quomodo & homo brachia incurvat. Quod ad quadrupedia, dispar est ratio in viviparis, ac oviparis. Vivipara proferunt anteriora crura ad ambitum, posteriora ad concavum. At quæ ova pariunt, ut lacerti, crocodili, chamæleontes, rationem habent peculiarem. Nam flectunt crura obliquè, sive in latus. Hæc pluribus tradit Aristoteles in Historia animalium: sed quod istic non fecerat, caussas eorum adducit lib. de animalium incessu. Ipsum vide, & eruditum ejus, nec inelegantem interpretem Nicolaum Leonicum Thomæum. Hæc tam diversa movendi se ratio ostendit divitias sapientiæ divinæ. Bonitatem verò cognoscimus ex duabus motus

tus localis caussis προκαταρκτικαῖς sive impellentibus; quarum una est bonum, quod appetitur, ut pastus: altera malum, quod vitatur, quale lepori est canum conspectus. Proque boni, ac mali hujus ratione, vel exiguo opus motu, vel non paulo majore, vel maximo etiam, inque terras longè dissitas. Ut in ciconiis, gruibus, hirundinibus, elucet: item thynnis, aliisque piscibus Ponticis; qui, pro anni tempore sedes mutant, ut memoratum etiam Oppiano est in primo Ἁλιευτικῶν. Pertinuitque eo illud Sallustij apud Servium fragmentum: *Qua tempestate ex Ponto vis piscium erupit.* Sed minuta sunt hæc de mutis animantibus, præ ingentibus commodis, quæ ad societatem redeunt humanam ex itineribus istis in terras longinquas. Primum, cum appetimus bonum, vel animi, vel corporis, vel fortunæ. Animi illud mirè variat. Familiam ducit, quod à pietate proficiscitur. Ut quòd Apostoli, & discipuli Christi, & horum porrò discipuli, & inde porrò alii, atque alii, totum iere per orbem ad conversionem gentium. Ad prudentiam facit, si iter suscipiatur ad cognoscendum gentium ritus ac mores, & civitatum formas: quomodo decemviri Roma missi in Græciam, ut terræ ejus, & Solonis præcipuè, leges cognoscerent. Ac fortasse vel eodem, vel ad artem, referendum, quòd Ulysses se contulerit ad Æolum, ventorum, ut fabulantur, regem. Nam eo significabatur, quod velificandi arte excelluerit; ut est apud Diodorum. Scientiæ incrementum quæsiere Pythagoras, Plato, Apollonius, cum varias lustrarent terras. Historiam gentium, & terrarum situs, sibi proposuere Diodorus Siculus, & Strabo, tot terras lustrando: Pausanias item circumiens Græciam; Arrianus, Pontum Euxinum. Denique linguarum notitia non paucos ad peregrinationem impulit: ex quibus unum nominabo, amicum nostrum, & annis aliquot in Lugdunensi Batavorum Academia collegam, Jacobum Golium, virum pietate, prudentia, doctrina, præcellentem: qui non contentus in Arabicis institutione summi viri, collegæ itidem nostri, Thomæ Erpenii, prius Mauritaniam adiit, postea etiam jam Erpenio τῷ μακαρίτῃ ab Nobilissimis Academiæ Curatoribus successor datus, longinquum in Syriam iter instituit; inque ea commoratus, quamdiu, quantum Arabica in literatura proficeret, minimè pœniteret. Jam si corporis bona attendamus, quam multi peregrinationem instituunt ad valetudinem instaurandam, vel robur acquirendum? Denique, quia, ut poeta* ait,

* 1. Georg.

---. *Non omnis fert omnia tellus:*

eò adeunda quoque loca extera propter merces exoticas: ut Batavis sunt vina, aromata, metalla, gemmæ, sericum, & tot alia, partim ad usum, partim etiam ad luxum. Et hæc pertinent ad priorem caussam impellentem peregrinationis in terras exteras, sæpe etiam longinquas. Alteram autem statue-

statuebamus mali fugam. Id malum similiter vel animi est, vel corporis, vel fortunæ. Animi malum est idololatria: propter quam ex Ur Chaldæorum in Mesopotamiam priùs, inde in Cananæam profectus est patriarcha Abrahamus.

Corporis malum est morbus: e. g. lues Veneria, quam aliqui morbum Hispanicum, alii Neapolitanum ‡, vel Gallicum appellant. Eo cum laboraret Hispanus, & cogitaret secum, morbum Europæis esse novum (primùm enim innotuit Carolo VIII. Gallorum Rege Neapolim obsidente, quod anno fuit CIↃ CCCC XCV.) eundem autem cognotissimum esse Indis occidentalibus, sive, ut postea dixere, Americanis: in hanc cognitionem * venit, nullos illi morbo melius remedium scituros, quàm quibus à longo esset tempore familiaris: & fortasse jam aliquid de hoc cognorat ex iis, quos ex insula S. Dominici secum apportarat Christophorus Columbus, vel qui cum iis sermonem sevissent, aut cum mulieribus Indicis consuessent: utcunque illud est, hinc concilium cepit, ut à diro hoc malo liberaretur, longum iter navigandi novum in orbem. Atque hîc edoctus est usum lingui Guaiaci, sive sancti, (quod nomen fecere per illud à morbo curati, ut credebant, incurabili) sive ebeni Indici, ut etiam Menardus vocat lib. XVII. epist. III. ubi agit de electione ejus, & usu. Remedium verò illud Hispanus, quem dixi, liber à morbo, ac redux, docuit Europæos; apud quos passim nunc obtinet. Atque ita, uti horrendum hoc malum ab novo orbe profectum (nisi cœpisse malis, Gallis † in obsidione Neapolitana bibentibus de vino Græco, ab Hispanis, antequam fugerent ex Vesuvini montis oppido, sanguine leprosorum infecto) ita & felix Hispani in eundem orbem iter, ac reditus inde ad suos, remedium hoc attulit Europæis.

Denique fortunæ malum est pauperies: quæ quàm multos compellat ultimum in orbem, experientia satis temporibus nostris constat. Imò jam olim sic de eo Horatius ‡:

Impiger extremos currit mercator ad Indos
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.

‡ Mirum Campanum vocari, ac lepræ similem dici, jam à Papia Lombardo, qui anno claruit 1200. Vide eum in Vacabulario voce Campanus. *Mirum & Volaterranum Philologiæ lib. 24. ubi de elephantiasi agit, putare, jam tempore Heraclii Cæsaris morbum hunc fuisse; sed anno rediisse 1496.*

** Zvvingerus Methodi Apodemicæ lib. 1. cap. 1.*

† Cæsar Cæsalpinus artis Medicæ lib. 4. cap. 1.

‡ epist. 1. lib. 1.

CAPUT XXXVIII.

Quo discrimine spiratio, tum ad sensitivam, tum ad vegetativam, referatur. Divisa spiratio in respirationem, & transpirationem. Quomodo fiat respiratio: atque inde ostensum, partes ejus esse duas, inspirationem, & exspirationem. Inspirationis necessitas similitudine ex Galeno declarata. Cur ranæ usque adeo diu sub aquis se valeant continere. Atque idem minoribus de piscibus ostensum. Et cur piscium majorum dispar sit ratio. Ut spiritus non respiratione solùm, sed frigidis etiam & alimen-

alimentis, & odoribus, refrigeretur. Languidis calidos, validis autem frigidos magis odores convenire. Cujusmodi aer ad cordis refrigerium exigatur. Cur strangulati sic toto corpore intumescant. Quare morientes valdè adeo exspirent. Spiritum nostrum aëre ali externo. Quantum differat aer inspiratus, & exspiratus. Triplicia respirationis instrumenta. Etiam phthisicos, & pulmonibus exulceratos, peregrinatione valetudini restitui. Respiratione διαστολὴν, & συστολὴν, contineri. Quæ partes corporis ad respirationem concurrant. Ορθόπνοια. *Cur post acrem animi intentionem respiremus vehementius.*

ET hæc quidem de locomotiva: quæ facultas sequitur appetitivam, nec perpetuo operatur. Præter verò hujus motum alter quoque est in animalibus, qui sine intermissione fit, nullâ etiam præcedente cogitatione, vel affectu. Talis est spiratio. Estque motus is naturalis, sive vitalis. Nam ad animam quidem sensivam refertur, quatenus omnibus, & solis convenit animalibus. Interea tamen propriè pertinet ad animalis facultatem vegetativam, cum fiat sine prævia cognitione, & finis ejus sit conservatio vitę.

Spiratio hæc, quam Græci πνοὴν, & πνοῖαν vocant, vel ἄδηλος, sive insensilis est, quæ Hippocrati, & Galeno, vocatur διαπνοὴ, hoc est, *perspiratio*, vel *perflatus*; nempe quôd per occultos fiat cutis meatus: vel sensilis est, quia conspicui sint ejus ductus, uti os, & nares: & vocatur ἀναπνοὴ, sive *respiratio*. Quam distinctionem etiam apud Galenum legas libro de salubri diæta.

Respiratio fit hoc pacto. Attrahitur aer externus per arteriam asperam in pulmones adminiculo diaphragmatis. Pulmones verò aëra adductum effundunt in cor, quò id refrigeretur. Ubi aer iste in cordis meatibus incaluit, iterum effunditur in pulmones, qui sese tum contrahunt, & contrahendo aëra calefactum per arteriam asperam ejectant foras, & una cum eo fuligines, ut qui remanent spiritus sint puri.

Hinc liquet, respirationis vocabulo geminam vim, & inspiratricem, & exspiratricem, contineri. Inspirationem jam diximus fieri, ut refrigeretur cordis calor frigore aeris per arteriam asperam recepti. Nempe, ut Galeni* utar similitudine, sicut flamma angusto conclusa loco, nec aëre ventilata, marcescit: sic etiam calor nativus frigidi aeris defectu priùs languet, tabescit deinde, ac tandem exstinguitur. In caussa est, quòd nisi nimius æstus frigidiori misceatur aëre, ac temperetur, tantas calor sumpturus sit vires, ut celerrimè absorbeatur, quicquid est humoris nativi. Itaque animal eò frequentiús respirat, quo major est calor cordis: eoque rariùs, quo is minor. Hinc ranæ longo adeò tempore se sub aquis continent. Nec enim magnopere indigent refrigerio, quia sanguis iis frigidus, & paucus. Minores autem pisces ne respirant quidem, ut qui pulmonibus careant.

* *libro de usu respirationis.*

Majores tamen vel respirant, vel aliquid respirationi analogum habent. Natando enim, aut luctando, vehementer se commovent: sæpe etiam excandescunt. Ut non possit non iis æstuare sanguis circa præcordia. Eoque, quin refrigerio cordis egeant, dubium non est. Nec refert, si pulmones non habeant; quia pro iis, sicut communis est opinio, branchiæ sufficiunt, ad aera attrahendum & aquam, ut libro proximo in piscium natura plenius exponetur.

Ostendunt ista, quantopere hoc curæ fuerit Deo, ut spiritus foveretur & mitigaretur, ne momento animal conflagraret. Ob cujus rei tam grande periculum, aliter etiam spiritui nostro refrigerando divina bonitas consuluit. Nam fit idem per alimenta frigida. Sed is modus est lentus, quia ad eum circuitu opus est. Fit præterea frigidis vaporibus: uti odore terræ recens effossæ, quæ pulchrè compescit ardorem spiritus. Item si humi sparseris herbas frigidas aquâ maceratas, paullumve aquis adspersas. Tales lactuca, nymphæa, folia mori, vel cucumeris, flores violarum, rumices, portulaca, & hujus generis alia. Ut contraria iis virtus sit, ac aromaticis. Hæc enim, uti & vina generosa, non solum adsumpta in alimentum, sed odoratu etiam suo, spiritum reddunt calidiorem, eoq; conducunt languentibus: illa verò, quæ antea diximus, reddunt eum frigidiorem, ac propterea apta sunt robustis, ut refrigerato spiritu, acrimonia illius, inq; depascēdo vis, retūdatur.

Interim non semper duo isti modi sunt præsto, nostræque potestatis. Naturalis verò refrigeratio, quæ est per respirationem, quamdiu nostræ spontis sumus, nostra esse non desinit. Sunt tamen, quæ hic etiam, ut ne obsit, attendere conveniat. Curandum enim, ne aer nimis expositus sit radiis Solis: qualis ob æstum ineptus est ad magnopere refrigerandum. Par ratio in balneis. Inque amplis etiam conviviis, videas gravidas, & fere imbecilliores omnes, ob halituum copiam, & nidorem ciborum, præsertim si laquearia non sint alta, & fervens sit anni tempus, animi deliquium pati, nisi tempori sibi consulant, paullisper secedendo in aera frigidiorem, addo & puriorem: Neque enim hos calor modo vexat, sed etiam crassities, & impuritas aeris. Optimus igitur aer moderati frigoris, idemque tenuis ac purus: qualis in campis est umbrosis, sed quos venti perflent: item in siccis montium jugis, dummodo ne ob nimiam altitudinem vapores in tantum non adscendant, eoque ea sit subtilitas, ut non satis sufficiant refrigerando cordi: quemadmodum fit in Peruviæ monte Pariacaca, ubi opus spongia aceto immersa, ad spiritum reficiendum: ut ex Josepho Acosta* cognoscere est. Hæc de inspiratione.

* lib. 3. Histor. Indica cap. 9.

At exspiratio præstat, ut purior sit spiritus vitalis. Nam absque exspiratione foret, fuligines cor suffocarent: cujus exemplum habemus in strangulatis. Quippe venæ sunt iis intensiores, protuberant oculi, tota turget facies. Atque inde etiam cognoscimus, cur morientes exspirent validiùs, quàm inspirant. Nimirum copia fuliginum major majorem injicit exspirandi necessitatem.

Atque hosce respirationis usus etiam Aristoteles agnovit. Sed alius præterea

tereа est, de quo tacet philosophus. At non Hippocrates libro de pueri natura, cùm ait: Πᾶν τὸ θερμὸν τῷ ψυχρῷ τρέφεται τῷ μετρίῳ, *Calidum omne frigido moderato nutritur*. Sanè spiritus vitalis, & animalis, non ex solo generatur sanguine, sed aera etiam habet admistum: nec ullo modo sufficeret sibi nisi ab aëre exteriori acciperet alimentum. Puerilis verò error est, existimare, eundem prorsus, & qualem aera attrahimus, exire semper. Nam portio ejus remanet intus, ut eo nutriatur spiritus, velut substantia maximè cognata. Quique aer exspiratur, non jam purus est amplius, sed fumidos habet vapores admistos.

Sunt & alia respirationis bona. Cessaret enim odoratus, nisi, respirantibus nobis, aer externus, quo deferuntur odores, naribus attraheretur. Etiam ejus in loquela usum postea exponemus.

Instrumenta respirationis trium sunt generum: quædam spiritum deducunt; ut nares, larynx, arteria aspera: quædam recipiunt, ut pulmones: quædam motui spiritus inserviunt, quales musculi sunt. Cum autem pulmones, ob respirationis necessitatem, in perpetuo sint motu: his partibus læsi, ut phthisici, aut nullam admittunt sanationem, aut potiùs difficilem satis. Aliquando enim juvit peregrinatio in terras longius dissitas: ut de Annæo Gallione memorat Plinius lib. xxxvi. Addit interea, mederi iter, non ob terram ipsam, sed propter navigandi longinquitatem. Etiam Plinius junior lib. v. epist ‡ narrat, ut libertum suum Zosimum eodem miserit, cùm jam sanguinem rejectaret, salvumque, & sospitem reversum. Plura de isto Hieronymus Mercurialis lib. III. de Arte Gymnastica cap. XIII. Hæc de respiratione universè. Partes respirationis sunt duæ, διαστολὴ, sive dilatatio, & συστολὴ, sive contractio. Dilatatione cordis attrahitur ex pulmonibus aer: ab hepate etiam sanguis infunditur in dextrum cordis ventriculum: quod inde (sed non sine ambage, ut cap. XXI diximus) in sinistrum cordis sinum deferatur, atque ibi ex eo elaboretur spiritus vitalis. Contractione autem fuliginosus, & æstuans aër in pulmones regurgitat. E sinistro etiam cordis ventriculo profunduntur spiritus in arterias. Quæ ut, dilatando se, recipiunt spiritum à corde: ita per occultos corporis meatus expellunt hujusce spiritus fuligines.

‡ *epist. antepenultima, quæ ad Paullinum.*

In respiratione cor se habet ratione finis. Fit enim respiratio, ut cor refrigeretur, & expurgetur. Pulmoque hic pro subjecto est, ut quod præcipuum in patientibus obtineat locum: imò nomen ex eo accepit, cùm πνεύμων*, unde πλεύμων, ejusdem sit originis ac πνεῦμα†. Subjectis adde & λάρυγξ, sive guttur, initium arteriæ asperæ, quæ aëra primo excipit, postremoque emittit. Principale autem agens est thorax, qui se habet in respiratione, ut crura in ambulatione. Agit hic tum per musculos pectoris, numero LXV. tum per diaphragma sive septum transversum. Atque

* *pulmo.*
† *spiritus.*

ex his liquet, cur Hippocrates in Prognosticis dicat, facilem respirationem in morbis acutis magnam habere vim ad salutem. Siquidem ea argumento est, vim animalem, & quæ insunt thoraci, bene se habere. At contra est in difficili respiratione, vel densiori, ut asthmate, sive ex vehementi cursu oboriente, sive ex lento humore in pulmones infarcto, sive etiam aliunde. Eodem pertinet quoque ὀρθόπνοια, cùm cubantes, ut aspera arteria se dilatet, erigere se, rectoque thorace, unde & nomen*, spiritum ducere coguntur. Hoc est, quod Theodorus Priscianus† ait: *sedendo magis, quàm jacendo respirant.* Accuratè autem si nosse voles, quàm variis à caussis difficultas respirationis obtingat: adi Galenum in IV. de locis affectis. In febribus quidē fere ea provenit ab vehementi intemperie partium, quæ respirationi inserviunt. Quod autē sani etiam, si vehementius aliquid fuerint meditati, vehementer respirent: hoc inde est, quia sic cogitatione in re aliqua fuerint defixi, ut musculi thoracis, & diaphragma, neglexerint motum respirationis. Id cùm diuturnum esse non possit, ubi ad respirandum adigit necessitas, cessationem eam student magnitudine συςολῆς, & διαςολῆς, compensare. Quam rationem etiam Alexander adducit problemate Primo libri posterioris: si modo problemata sint Alexandri, quod minimè visum Theodoro Gazæ, & Petrus Crinitus ait Epistola ad Piccum Mirandulanum subditâ tralationi Alexandri prioris libri, quam dedit Politianus.

** non κατ' ἀντίφρασιν, quia depravet respirationem, non corrigat: quod veterum aliquos censuisse, apud Cœlium Aurelianum videas Chronion sive tardarū passionum l. 3. cap. 3.*

† Logici sui l. 2. cap. 25.

CAPUT XXXIX.

Respirationis effectus duplex, palpitatio cordis, & micatio arteriarum: utramq; esse animalium propriam, non tamen ad vim eorum sensivam, sed vegetalem pertinere. Cordis motus geminus, distentio, & contractio: utrumque à sua excipi quiete: & quæ utriusque sit utilitas: motus istos nunc natura convenire, nunc à morbo proficisci: & cur in palpitatione cordis morbida tepeant membra exteriora. Arteriarum motum provenire à motu cordis, contrà quàm credidit Praxagoras. Vim pulsificam non inesse arteriarum canali, sed tunicis. Prout se habet cordis διαςολὴ, & συςολὴ, ita arteriarum: atque aliter si esset, eas sibi mutuo fore impedimento. Caussæ pulsus attinguntur. Utilitas artis ex arteriarum pulsu judicandi, ac medendi: eamque Hippocratis temporibus fuisse aliquam, sed rudem, & imperfectam. Accessum ad perspirationem per poros, & quanta ejus sit necessitas. A poris laxis magis provenire morbos acutos, ab occlusis, diuturnos, item catarrhos. Perspirationem imprimis prodesse calori nativo: & quomodo is calor differat ab influente. Cur hysterica citra respirationem possint vivere.

HÆc de respiratione: quam à voluntate pendere, ex eo cognoscimus, quòd omnes eum possint cohibere, multi etiam hoc agendo mortui sint. At dispar est ratio virtutis pulsatilis, quæ respirationem consequitur. Continet ea & motum cordis, & arteriarum: Quorum uterque cum animalium

malium proprius sit: hoc loco præteriri non possunt, ubi exponere illa propositum nobis, quæ maximè in homine sunt admiranda, eoque nos ad Deum quasi manuducunt. Naturâ tamen suâ pertinent ad facultatem vegetativam. Nam vis pulsifica eadem est in animantibus, ac facultas vitalis. Hoc solùm differunt, quod *vitalis* dicitur, quatenus spiritum procreat vitalem, qui calore suo omnium fovet partium calorem. *Pulsifica* verò nominatur, quatenus hi spiritus vitæ munia exercent. Cumque refero ad facultatem vitalem, eadem reduco ad naturalem. Distinguit quidem Galen. inter naturalem, & vitalem: utraque tamen pertinet ad vegetativam: cùm vitalis sit pars nutritivæ, nutritiva autem vegetativæ. Priùs de cordis pulsu agemus.

Quemadmodum duæ sunt respirationis partes, inspiratio, & exspiratio: ita & geminus est cordis motus, διαστολὴ, sive *dilatatio*, & συστολὴ, sive *contractio*. Ac ut in respiratione, ita & hic, distentionem quies, quietem contractio, illam iterum quies excipit. Ita enim natura est comparatum, ut duo contrarii motus non consequantur se nullius interventu: sed qualiscunque quies semper sit intermedia: quod fieri etiam videmus in adscensu, ac descensu lapidis, sursum conjecti. Eo autem se cor attollit, atque explicat, ut à pulmonibus attrahat aera, quo refrigeretur, & alatur. Eo idem se contrahit, ut aera fuliginosum, & æstuantem, in pulmones regurgitet, atque hi similiter foras propellant. Quamquam & aliud inde ad nos commodum redundat. Siquidem vitalis per eam spiritus fertur in πλέγματα ἢ συμπλέγματα χοροειδῆ, hoc est, venularum & arteriolarum in superioribus cerebri ventriculis plexus ac contextus; in quibus spiritus vitalis præparatur, & attenuatur, ut fiat animalis.

Cordis motus vel naturalis est, cùm cor convenienter, & ob ingressum spiritus intenditur, & ob exitum contrahitur, vel depravatus, sive ab venis occlusis, & spiritibus interceptis, sive ob evaporationem bilis, vel aliam intemperiem, ut ex iis liquet, quæ de respiratione antea diximus. In morbidâ hac cordis palpitatione exteriora membra non quidem frigent, quia in illis calor remanet nativus: tepent tamen, quia vel calore carent influenti, vel non tantum ejus obtinent, quantum satis est. Quomodo autem differant hi duo calores, mox exponam.

Sequitur arteriarum motus, qui Hippocrati σφυγμός. Imò is primus sic vocavit, ut Galenus auctor est lib. de differentiis pulsuum. Habet hic motus se pro motu cordis: cujus caussa est, quòd arteriæ sint continuæ cordi, atque ex sinistro ejus ventriculo spiritum accipient, qui cum tenuissimo sanguine per corpus universum diffunditur. Quare nec dubitandum, quin arteriæ non suâ moveantur vi, ut Praxagoras credebat: sed vi cordis influente, idque in tunicas arteriarum. Hæ enim sunt, quæ cordis vim recipiunt

cipiunt ac deferunt, non cavum arteriarum: quia si canalim totum immisso calamo obturaris, nihilominus pulsus durat, cessaturus continuò, si filo vincias arteriam, vel aliter presseris. Observatum hoc Galeno lib. de pulsuum differentiis. Vim autem pulsificam à corde eo defluere, argumento illo idem comprobavit, quòd si arteriam vincias, pulset supra ligaturam, inferiùs non item. Itaque &, corde se attollente, extollit se arteria: eodem se comprimente, arteria quoque deprimitur. Hujusce rei quivis ex se capere potest experimentum, unam quidem manum admovendo pectori, altera autem carpo manus alterius applicitâ. Etiam Andreas Laurentius* refert, se in mutorum animantium sectione expertum, similiter se in iis habere pulsum, quem diximus, cordis & arteriarum. Atque alter si foret, contrario eorum motu impediretur refrigeratio, fuliginesque ob contractas arterias abirent in ventriculum cordis sinistrum. Pluribus ibidem Laurentius disputat adversus Erasistratum: quem tamen cùm Cardanus, & Scaliger, tum etiam Fernelius, ac Columbus, sequi maluerunt. Quàm varius sit pulsus, tabellâ suâ complexus est Gorræus in definitionibus Medicis. Quod ad caussas, celeritas ejus provenit à calore, sive is sit à natura, sive à febri, sive ira, aliove motu repentino. Tarditas est à cordis languore; ut cum ab inimica oppugnatur qualitate. Sed accuratius de istis Gorræus ibidem, Capivaccius lib. IV. Med. Pract. cap. IX. & quis non ex medicorum filiis? Multum verò Deo debemus, tum ob pulsum arteriarum, quia sine eo vita non esset: ut ostensum: tum propter artem σφυγμικὴν, cujus tenuia solum initia fuere tempore Hippocratis, paullatim verò, juniorum industriâ, in scientiam tam nobilem excrevit. Quid enim pulchrius, vel humano generi utilius, quàm sit, manu solùm admotâ arteriæ, judicare inde liceat de temperie cordis, & corporis universi?

* lib. 9. Anatom. quæst. 10.

Habemus, non de respiratione modo, sed etiam duplici ejus effectu, cordis, & arteriarum pulsu. Præter respirationem verò: quæ per os fit, & nares, etiam est perspiratio, sive transpiratio: ut docet Hippocrates, sive malis Polybius, libro de ratione victus. Suntq; & difflationi sive perspirationi huic meatus sui; quos Græci πόρυς vocant. Per hos eadem, sed gradu dispari, præstat perspiratio, quæ respiratio. Nam & in perspiratione tria efficit aer circumfusus, refrigerat: pabulum præbet, & recipit fuligines. Nisi enim ope meatuum refrigerarentur interiora, non iis obstructis accenderetur calor corporis, iisque apertis idem dissiparetur calor, ut Galenus ait IX. Methodi. Quorum utrumque imprimis liquet, si vel fervida, vel frigida admodum sit aeris constitutio. In fervida, laxatis poris, inflammatur spiritus, unde morbi acuti. In valde frigida, poris occlusis, teter vapor nequit exire, unde putredo. Præterea inde humores densantur, unde destillationes, & morbi diuturni. Cùm

Cùm verò perspiratio imprimis refrigerandi caussa fiat, maximè inservit calori nativo: qui in quibuslibet corporis partibus à generatione, sive prima formatione, ex elementali mixtione obtinet, inque iis, quamdiu vivunt, durat: unde non solum *nativus*, vel *congenitus*, sed etiam *fixus*, vel *permanens*, vocatur. Hic calor est mitis, ac debilis: eoque non eguit tanto cum aere commercio, ac calor *influens*; prout vocatur is, qui in corde elaboratur, atque è sinistro ejus ventriculo per arterias in singula defertur membra, idque ad juvandum calorem nativum in operando. Is enim amplas satis, & gutturis, & pulmonum vias habet, tum ad inspirationem aeris puri ac frigidi, tum ad exspirationem ejus jam calefacti, ac fuliginibus inquinati. Innatus autem membrorum omnium calor non nisi per angustos cutis meatus vel aera recipit, qui refrigeret, vel eundem cum fuliginibus transpirat. Est igitur tum respiratione opus, propter calorem cordis: tum transpiratione, propter calorem singulis in membris. Utrobique etiam tum inspiratio, tum exspiratio, concurrit. Sed quandoque fit, ut calor cordis à qualitate vitiosa prosternatur: ac tum sufficit transpiratio ad aliquantisper vivendum. Ut in hystericis: quas citra transpirationem vivere arguit, quod quædam, cùm mortuæ putarentur, terris sint mandatæ. At vixisse eas, docuit postea experientia. Ut illam in Hispania, quæ in sepulchro est enixa: item aliam Coloniæ Agrippinæ, cujus sepulchrum cum noctu esset apertum à violatoribus, illa, sic à furibus, sed nihil minùs cogitantibus, servata, domum recta abiit. Etiam infantes in utero tantummodo transpirant. Solùm etiam perspiratio est insectis: de quibus postea dicetur.

CAPUT XL.

Acceditur ad tertium vitæ gradum, qui est rationalis: atq; ut anima ἁπλῶς viventibus: ita rationalis anima homini principium ac caussa sit triplici ratione. Scientiarum nos excellentiam metiri ex præstantiâ objecti, uti artium sæpe ex materiæ vilitate. Doctrinæ de anima utilitas in pluribus disciplinis. Ut in tribus imago Dei consistat. Ex Theologis antiquis non paucos putasse, animas esse subtilissimi corporis. Ut multi è philosophis crediderint, animam esse elementalem. Paucula è multis argumenta, ex quibus consequi videatur, animam Aristoteli esse mortalem. Ciceronis error, existimantis ἐνδελέχειαν Aristoteli notare motionem assiduam. Unde ἐνδελέχεια dicatur. Quomodo idem forma sit, ac finis. Etiam Justinum Martyrem, & Gregorium Nazianzenum, tradidisse, animas Aristoteli esse mortales. Unde Platonici, & alij, judicarint, animas in corpora derivari. Joannis Grammatici de anima opinio proponitur, & paucis excutitur. Ut nonnulli etiam

ex Theo-

ex Theologis vetustis in homine duas statuerint animas, atque animam sensivam perire, solamque rationalem interitus expertem putarint: & quorundam judicio, Scripturæ loca, quæ afferuntur pro animæ mortalitate, ad animam sensivam, non rationalem, pertinere: & quo pacto iidem μετεμψύχωσιν Pythagoream ad sanum studeant sensum revocare. Hoc de duabus hominis animis olim esse damnatum, tum in Jacobitis, tum in Manichæis. Et quid in isto veterum dissensu tutius credatur. Non solum ex scripturis adstrui, animas post mortem superesse, sed etiam finem ignorari. Atque idem è natura comprobari à gentilibus pariter, ac Christianis. Idem constare traditione. Cur Apostolus imaginem Dei constituat in justitia, ac sanctitate: & quomodo hæc duo differant. Eandem consistere in dominio hominis: unde & viris principibus tribuatur Dei *nomen. Qua mente à nonnullis etiam imago Dei in corporibus nostris agnoscatur. Platonis, & ejus sectatorum opinio, animam esse hominem, refellitur. Utrùm anima rationalis sit hominis forma, an potiùs informet anima rationalis, & corporis organici, in unam essentiam conspiratio, ac consensus. Quæstio etiam mota, utrum anima sic corpori uniatur, ut tota sit in qualibet totius corporis parte, an in solo cerebro, aut corde.*

SAtis pro instituto nostro diximus de vita vegetali, ac sensiva, quarum prior nobis cum plantis est communis, cum mutis animalibus altera. Nunc, quò nos series perduxit, accedamus ad tertium vitæ gradum, qui prioribus superaddit τὸ ἡγεμονικὸν, sive partem principalem, & dominam: hoc est, vim intellectualem, quæ animæ quasi anima est. Nam ut anima principium est animatorum, teste Aristotele in I. de Anima cont. II. ita principium hominis est anima rationalis. Quodque Philoponus ad eum locum annotavit: animam ratione viventium omnium trifariam principium esse: id de anima rationali similiter ratione hominis dicere possumus. Habet enim anima ista se, ut caussa efficiens, quia hæc ea est, quæ intelligit, & vult: item ut caussa formalis, quia per eam homo est id, quod dicitur; & finalis, quia corpus nobis datur propter animam, tanquam instrumentum. Itaque in omni scientia naturali pars nulla hac nobilior est. Quò enim id præstantius est, circa quod scientiæ versantur: eò & scientiæ ipsæ excellere magis censentur: contra quàm in artibus fieri solet, quæ ποιητικαὶ* dicuntur. In his siquidem sæpe, quo materia vilior est, & fragilior, eo difficilius recipere solet artificium, ac proinde eo magis ingenium artificis elucet. Jam si dignitatem ψυχολογίας † ex usu metiamur, summa ejus utilitas est in moralibus, cum nisi facultates animæ notæ fuerint, virtutum doctrina intelligi non possit. Item in Metaphysicis, & Theologia, quia ad primam philosophiam pertinet, quatenus separata à corpore subsistit: & ex similitudine ejus meliùs capiuntur, quæ disseruntur de Deo, & intelligentiis.

* *effectivæ.*

† *doctrina de anima.*

Sed

Sed contineamus nos intra excellentiam animæ, quatenus ea, quod præcipuum est, deducimur ad cognoscendam Dei præstantiam, qui nos condidit ad imaginem suam: ut est Gen.I, 26. & v.I. item ad Coloss. III, 10. Hæc inter Deum, & animam nostram, similitudo in tribus attenditur; in essentia, in facultatibus, inque habitibus. Ratione essentiæ duo quodammodo communia habet cum Deo. Prius est, quod sit spiritualis. In quo à philosophorum variis aberratum fuit. Ut Anaximene, Anaximandro, Anaxagora, & Archelao; qui credebant, aeriæ esse naturæ. Item Parmenide, Hippaso, & Heraclito; qui igneam illi naturam tribuerunt. Empedocles conflabat ex ætherea, & aeria substantia Critias componebat ex sanguine, & humido. Epicurus, Nicoclis filius, ex substantia ignea, aeria, spirituali, & alia necdum nomen sortita. Quorum omnium auctor est nobis Theodoretus in quincto Græcarum affectionum *. Galenus quoque statuit, eam esse temperamentum humani corporis: ut cognoscere est ex lib.III. de locis affectis, cap.VI. & libro, Quod animæ mores sequantur temperamentum corporis. Licet idem, lib.VII. de usu partium, nihil certi ausit polliceri; quia, ut ait, naturam animæ non satis habeat compertam. Nobis vero sufficit, quod anima dicatur spiritus, Eccles.XII,7. Esai.XXVI, 9. Matth. XXVII,5. Luc.XXIII, 46. Joan.XIX, 30. Act.VII, 60. & I.Cor.II, II. & VI, 20, & II.Cor.VII, I. item ad Hebr. XII, 9.

* pag.72.edit. Commel.

Spiritualis autem idem est, ac incorporea. Itaque incorpoream fuisse Christi animam (par aliarum autem ratio est) legas quoque in epistola Sophronii, patriarchæ Hierosolymitani, in Concilio Constantinopolitano III.sive Oecumenico VI. Act.XI †.

† pag.53.col.I. edit.Colon an. 1606.

Non tamen *incorporei* vox similiter ab omnibus intelligitur. Receptior hodie opinio est, animam simpliciter esse incorpoream; quia alioqui daretur penetratio corporum. At veterum multis placuit, spiritum dici, quia sit corpus ita subtile, ut oculorum fugiat conspectum. Nec enim, Christo testante *, habet spiritum & ossa. Sic intellexit B.Hieronymus in cap.X. Matt. ubi propterea cum dixisset, *Anima invisibilis & incorporalis est*, continuo subjungit: *secundũ crassiorem dico nostri corporis substantiam*. Unde lucem capit illud Hilarii, Commentario in Matth.can V ‡: *Nihil est, quod non in substantia sua, & creatione, corporeum sit: & omnium, sive in cœlo, sive in terra, sive visibilium, sive invisibiliũ, elementa formata sunt. Nam & animarum species, sive obtinentiũ corpora, sive corporibus exulantium, corporeã tamen naturæ suæ substantiã sortiuntur: quia omne, quod creatũ est, in aliquo sit necesse est*. Etiam sic, vel aliter, restringendum, quod Joannes Episcopus Thessalonicensis ait in synodo Nicena II. initio actionis V. *De Angelis, & Archan-*

* Luc.24.39.

‡ in illud Matth.6.25. Nonne anima pluris est, quam cibus.

changelis, & eorum potestatibus, quibus & nostras animas adjungo, ipsa Catholica Ecclesia sic sentit, esse quidem intelligibiles, sed non omnino corporis expertes; verum tenui corpore praeditos, & aereo sive igneo. Ac postea: *Nemo vel angelos, vel daemones, vel animas dixerit incorporeas.* Nec ea Joannis verba ab aliis rejiciuntur, qui synodo intererant. De angelis verò plura veterum testimonia adduximus lib. I. cap. VI. In hac vocabuli ὁμωνυμίᾳ, tutius censeo, propter damnatam in nonnullis opinionem de anima corporali, animam dicere ἀσώματον, sive *incorporalem*: ut loquitur, inter tot alios, Isidorus Pelusiota lib. IV. epist. CXXV. imò & synodus Oecumenica VI. In quo tamen & animae nostrae, & angelorum, ut sic dicam, incorporalitas ab divina differat incorporalitate; melius, & certius, sciemus crassis hisce corporibus soluti.

Alterum est, quod anima sit immortalis. Nam eo quidem à Deo differt, quod hic, ut infinitus est, sic principii sit nescius: istud interea cum eo habet commune, quod spiritus sit nunquam desiturus. Hoc inde, quod ad imaginem Dei conditi simus, colligit etiam Gregorius Nyssenus *. Pluraque in hanc mentem inferius adducam. Peccatum autem in hoc ab Democrito †, Dicaearcho, Epicuro; cujus sententiam, Romanos inter scriptores, Lucretius expressit. Galenus quoque similiter opinatus: eumque propterea Isidorus Pelusiota reprehendit, & refellit, lib. IV. epist. CXXV. Complurium etiam opinione non multò melior Aristotelis opinio fuit. Utcunque enim illam censeat esse formam substantialem, nec suam debere originem elementis: putant tamen, eam statuere interitui obnoxiam: atque hoc inter caetera eo colligunt, quia, ex opinione ejus, mundus sit aeternus, & nihil sit actu infinitum: at si animae sint immortales, eaedem sint infinitae; & quia aliae adduntur quotidie, majus aliquid, imò infinitis partibus futurum sit majus, ipso infinito: quae planè sunt ἀσύστατα ‡. Neque aliter huic argumento occurrere potuit Durandus *, quàm dicendo, Aristotelem, dum non satis circumspectè quaedam tradit, nec attendit, quid ex quoque consequatur; pugnantia docuisse. Ac placuit idem responsum Gregorio de Valentia †. Etiam, secundum Aristotelem, ex nihilo nihil fit; eoque & anima generatur: at quicquid generatur, hoc, ex ejusdem ‡ sententia, corrumpitur, atque ut principium, ita finem habet. Cui itidem difficile occurritur; nisi vel fateamur, animas putasse mortales, vel secum pugnare. Praeterea Justinus Martyr, cohortatione ad Graecos *, ait, animam ab Aristotele vocari ἐντελέχειαν: atque inde colligit, esse mortalem. De quo nihil statuere possumus, nisi quid ἐντελέχεια sit, sciatur. Si Ciceronem in primo Tusculanarum quaest. audimus, ἐντελέχεια fuerit *continuata quadam motio, & perennis.* Sed Joannes Argyropylus vehementer increpare

* *Macrinia, sive disputatione de anima & resurr.*
† *Theodoret. lib. 5. Graecan. affect. p. 72. edit. Commel.*
‡ *inconsistibilia.*
* *in 2 sent. dist. 18 qu. 3. num 9.*
† *disput. 6. gen de homine, quaest 1 de essentia animae. puncto 3. §. 2.*
‡ *lib 1. de caelo text. 102.*
* *pag. 6. edit. Commel.*

pare solet Cicerorem, quod non distinxerit inter ἐνδελέχειαν, & ἐντελέχειαν, licet diversissima; cum ἐνδελεχὴς sit *assiduus, continuus*: ἐντελεχὴς *perfectus*; nempe ex ἐντελὲς, & ἔχω, unde ἐντελέχεια *perfectio, consummatio*: ad verbum *perfectihabiam* transtulit Hermolaus Barbarus. Sic autem vocatur, non ἐνέργεια sive actus vel actio, (quomodo interpretatur quoque Theodoretus *) sed forma essentialis: nempe quia hæc ea est, quæ adferat rei τὸ ἐντελὲς, hoc est, perfectionem, sive finem ultimum. Nam ἐντελὲς, quod habet τέλος, seu finem suum. Idem autem sunt finis ultimus, ac forma. Sed finis dicitur, priusquam obtinetur; forma, ubi jam introducta. Mirum, à Politiano † tam studiose defendi manifestum Tullii errorem: longeque rectius de isto Budæus in primo de Asse. Sententia igitur hæc Justini Martyris fuit: si nihil aliud est anima, quàm forma corporis viventis organici; cum corpus pereat, etiam animam interire. Nam forma nonnisi ratione separatur à materia: ut Aristoteles ipse ait lib. IV. φυσικ. ἀκροασ. text. XII. & lib. IV. text. XVII. Multoque hoc magis consequitur, si per ἐντελέχειαν intelligamus actum, sive operationem. Et sane etiam Gregorius Nazianzenus, orat. I. de Theologia *, damnat in Aristotele hæc duo, τὴν μικρολόγον πρόνοιαν, καὶ τοὺς θνητοὺς περὶ ψυχῆς λόγους· *providentiam exiguis limitibus circumscriptam, & mortales de anima sermones.* Ubi per priorem errorem intellige, quòd (ut pluribus hoc explicat Theodoretus in V. Græcarum affectionum ‡) τὴν γῆν τῆς θείας κηδεμονίας ἔρημον. τὰ γὰρ δὴ μέχρι σελήνης ἰθύνειν ἔφησε τὸν θεόν. τὰ δέ γε ἄλλα ὑπὸ τὴν εἱμαρμένην τετάχθαι· *terrarum orbem divina providentia exsortem facit: ait enim ad Lunam usque, divinam ordinationem proferri: cætera verò fato esse subjecta.* Loquitur autem de fato naturali, sive naturæ necessitate: quo de Aristotelis errore satis dictum lib. II. cap. XLV. Jam quod ad alterum attinet errorem, ibidem Theodoretus de illo quoque consentit Nazianzeno. Nempe quod senserit Aristoteles τὴν ψυχὴν θνητὴν *animam esse mortalem.* Similiterque de philosopho hoc judicat Cajetanus lib. III. de Anima cap. II. Ut præteream Plutarchum lib. V. de placitis philosophorum cap. I. atque alios, adductos nobis lib. I. hujus operis cap. X.

Non pauca tamen in Aristotele legas, quæ contrarium docere videantur. Sed exigui ea momenti erunt, si philosophum fluctuasse in isto dogmate, nec satis secum semper consentire, dicamus: ut Scotus *, Hervæus †, alii, voluere: ac præcipuè ea corruunt, si putarit, intellectum esse aliquid ab animæ substantia separatum: qua de re agemus inferius, cum explicabimus intellectus agentis naturam. Ut verò Thales, Pherecydes, Plato, animas docuerint immortales; satis antea * dictum. Ac similiter Pythagoras, Anaxagoras, Diogenes, Empedocles, & Xenocrates, auditor Speusippi.

* lib. 5. Græcanicarum affect.

† lib. 1. Miscell. cap. 1.

* sive orat. 33. pag. 535. edit. Morell.

‡ pag. 77. edit. Commelin.

* in 4. sentent. dist. 43. qu. 2.

† quodl. 1. qu. 11.

* lib. 1. cap. 10.

sippi. De quibus testis nobis Theodoretus loco ante memorato. Agnoscit tamen, Anaxagoram, & Empedoclem, elementalem ei origenem tribuisse; ut vidimus paulo ante. Magis consentanea illi tradiderunt, qui cum animas putarent æternas, easdem credidere cœlitus in corpora descendere. Sic à Diis in mundum demitti, tradidit Taurus, deperdito in Timæum Platonis commentario. Etiam Plotinus, Porphyrius, Amelius, animam cœlo derivarunt. Heraclides Ponticus è Galaxia: nonnulli ex sphæris omnibus: alii è locis circa Lunam, vel sub Luna: ut de singulis istorum in Eclogis Stobæi Physicis legere est. Qui omnes, etsi valde errarunt, tamen in eo sunt laudandi, quòd, licet gentiles, animas tamen crediderint esse immortales.

Homini Christiano id etiam pro fidei est fundamento. Nec enim pro Christianis sunt habendi Thnetopsychitæ; quos molli nimis nomine, inter hæreticos refert Joannes Damascenus*. Hi, circa annum IↃxxx. eodem teste, *hominum animos* (Latine solum verba ponam, quia Græcè nondum prodiit) *pecudum animis similes inducunt, atq; eos, una cum corporibus, dicunt interire.*

* *libro de hæresibus.*

Multis partibus levius peccarunt, qui circa annum Christi CCXLIX. animas non minus, quàm corpora, perire putarunt: attamen extremo resuscitari judicio. Hi *Arabici* vocabantur; cumque ingens eorum causa convenisset concilium; in eo omnes ad fidem rectam ab Origene sunt conversi. Vide de illis Eusebium lib. VI. Historiæ Ecclesiasticæ cap. XXXVII †, Augustinum hæresi LXXXIII. Rufinum cap. XXVII. Nicephorum lib. V. cap. XXIII. Fuere etiam, qui agnoscerent, animas à morte semper superesse; sed certissimam veritatem mirificè incrustarent. Qualis ex Christianis philosophis Joannes Philoponus fuit. Secundum eum tres homini animæ sunt: ac primò quidem, ex crassiori genitura, enascitur anima vegetativa; per quam homo vivit vitam plantæ. Deinde, elaborato jam corpore, ex sanguinis portione subtilissimâ, enascitur spiritus; qui sit sedes & vehiculum sensus. Postremo Deus creat animam rationalem; quæ, foris adveniens, cum vegetativa, & sensitiva, sociatur. Sed, homine moriente, pereunt duæ priores: rationalis autem perennat, dispari tamen conditione. Nam animæ impiorum pœnis destinantur. Incorporeum quidem non patitur à corporeo; sed subtili hæ vestiuntur spiritu; in quo, pro affectuum ratione, quibus peccarunt, pœnas sufferunt. Durant hæ, donec corpus sit consumtum: interea errant circa sepulcra; & variis se ostendunt figuris: spiritusque nutritur vaporibus, quos is spongiæ instar attrahit. Corpore autem consumto, anima censetur expiata: eoque subvolat in cœlum, sive in stellam suam, ut in ea piarum instar animarum vivat. Quæ omnia sunt à mente

† *sive Lat. c. 30.*

mente Aristotelis aliena; pleraque etiam falsa. Nam quale illud, quod spiritum ait esse subjectum sensus? qui potius instrumentum est animæ sensitivæ. Aliter si esset, animatus foret, atque ita anima fuerit forma corporis similaris, non organici. Illa quoque de tali purgatione animæ, nec ratione naturæ sunt subnixa, nec Scripturis, nec traditione Ecclesiasticâ. Quod creari ait animas, fatemur: non tamen id gentiles videre, quibus ex nihilo nihil. Æternitatem etiam rectè statuit: sed an Peripateticum hoc sit, jure ambigitur; uti dictum. Illud quoque expendi meretur, quod ait, tres inesse homini animas: ubi explicare oportuit (quod & male Platoni neglectum, Aristoteles * ait) quomodo uniantur. Et si animarum una ante aliam pereat, exempli gratiâ, vegetativa ante sensitivam, nonne futurum, ut homo sentiat, nec nutriatur? Propter quæ Aristoteles censuit, unam homini esse animam: sed ejus tres esse partes, sive facultates: à parte autem principe denominari rationalem; quæ sensitivam, & vegetativam comprehendit, uti circulus quadratum, & triangulum.

Fuere tamen ex theologis Christianis, qui hominem dividerent in substantias tres; corpus, animam, & spiritum: ac secundum hos anima est *ἄλογος* †; spiritus est mens, quàm dicimus animam rationalem. Atque hi adferunt pro se illud Pauli I. Thessal. cap. V. *Ut integer spiritus vester, & anima, & corpus, sine querela, in adventu domini nostri Jesu Christi servetur.* Ubi Didymus quoque lib. III. de Spiritu sancto, per spiritum intelligit animam rationalem; per animam autem, solam sensitivam. Ac meminit ejus interpretationis quoque B. Hieronymus epistolâ ad Edibiam. Etiam eo se tuentur, quod pugnent inter se potentia sensitivæ animæ, quæ *carnis* nomine vocatur, quia carni grata appetit; & potentia intellectualis, quæ *spiritus* dicitur: atque eo referunt hoc Pauli ‡, *Caro concupiscit adversus spiritum, & spiritus adversus carnem.* Varia etiam ex Sanctis patribus pro hac opinione adferuntur ab hominibus eruditis: sed quædam infirmiora. Adducit Robertus Parkerus * Tertulliani illud lib. de Carne Christi cap. XLII. *Secunda animæ in morte plaga partem illam, quæ est nobis cum brutis communis, illi eripit.* Ubi per *partem* intelligere facultatem licet. Sic enim Aristoteles loqui solet. De sola etiam facultate, non anima distincta, capere possumus, cum Gregorius Nyssenus lib. de Anima ac Resurrectione, interire ait τὰ θυμικὰ, καὶ ἐπιθυμητικά ‡. Sed solidiora videntur, quæ adducuntur ex Justino Martyre, dialogo cum Thryphone *, ubi, abeunte spiritu superesse animam negat: item Irenæo lib. V. cap. VI. quo loco animam, & corpus, ait esse adiaphora; at spiritum semper esse bonum. Ac propterea etiam B. Hieronymus in V. ad Ephesios † dicere non veretur, se spiritus mortem nequaquam legere, animæ non semel. Parkeri

* *lib. 1. de Anima.*

† *rationis expers*

‡ *ad Gal. 5. 17.*

* *lib. 2. de descensu Christi ad inferos sect. 47. sive pag. 75, 76.*

‡ *irascibile ac concupiscibile.*

* *pag. 173 edit. Commel. Sed ex iis, quæ antea dixerat, de sola impiorum anima loqui liquet.*

† *in illud vers. 14. Surge qui dormis.*

*loco ante memorato ex lib. 2: de Christi descensu ad inferos.
† Ecclesiast. cap.3.vers.19. & 21 qua ex persona impiorum dici mavult Thomas 1. part. qu.75 artic.6. ad 1.
‡ fol.584. edit. Basil
* tom 6 col. 619. & seq. edit.2.
† in Timotheo presbytero.

keri * quo que, & aliorum quorundam, opinio est, non aliunde facilius exsolvi, quæ de mortalitate animæ objectantur è Scripturis †. Putant etiam, Pythagoræorum μετεμψύχωσιν non multum continere absurdi, si non aliud per eam intelligatur, quàm sicut corpora ex elementis composita in sua abeunt principia: ita & animam illam, communem nobis cum mutis animantibus, in suam abire materiem. Nec leve interim huic sententiæ præjudicium adfert, quod veterum alii hanc damnarint sententiam in Jacobo Syro, eo à quo Jacobitæ sunt denominati; ut ait Damascenus de hæresibus ‡. Ac fit, ut Jacobi, sic Jacobitarum mentio, etiam à Timotheo presbytero, vasorum in Constantinopolitana Ecclesia custode, libello de differentia eorum, qui accedunt ad fidem nostram. habes eum in bibliotheca SS. Patrum *: sed longè idem auctior est apud Possevinum in Apparatu Sacro †. Jacobum illum Monophysitam, sive Eutychianum, fuisse, ait Nicephorus Callistus lib. XVIII. Hist. Eccles. cap. LII. Dogma autem antea memoratum in eo damnat Gennadius Massiliensis lib. de Ecclesiasticis dogmatibus, cap. XV. his verbis: *Neque duas animas esse dicimus in uno homine, sicut Jacobus, & alii Syrorum disputatores, scribunt, unam animalem, qua animetur corpus, & qua immixta sit sanguini; & alteram spiritalem, qua rationem ministret: sed dicimus, unã esse, eandemq; animam, in homine; qua & corpus sua societate vivificet, & semetipsam suã ratione disponat, habens in se libertatem arbitrii, ut in sua substantia eligat cogitatione, quod vult.* Quæ etiam habes apud scriptorem de Spiritu, & anima, cap. XLVIII. Miretur aliquis, eam in Jacobo Syro damnatam fuisse opinionem, quæ non paucorum, nec incelebrium, fuerit ex antiquis. Sed sic fere fit, ut sententiæ vel veræ, vel tolerabiles, subinde damnentur, ubi illis homines uti cœperint ad gravem firmandum errorem. At Jacobus ille, ut dixi, Eutychianus fuit. Unde mihi conjectura, sic eum argumentari solere: quemadmodum in homine duæ sunt animæ; una, rationalis; irrationalis altera; eæque in unam coalescunt naturam: sic ἐν τῷ Λόγῳ ‡, in unam misceri naturam, divinam, & humanam. Et suspicio erat Gregorii de Valentia *, quando concilio Constantinopolitano IV, quod habetur Oecumenicum octavum, (pro Ignatio id, cultuque imaginum, contra Photium anno IƆCCCLXIX. celebratum fuit) itidem hæc de animis duabus opinio damnata est: non tam id factum esse odio hujus sententiæ, quàm quia abuterentur eâ Manichæi ad hæresin suam fulciendam; quæ istiusmodi erat: duo esse principia, unum boni, Deum bonum; mali alterum, diabolum: ac à bono quidem Deo esse animam rationalem; à diabolo autem corpus cum anima sensitiva. Verba concilii sunt ista act. X. can. X. *Cum vetus, novaq; lex testamenti, doceat, unicam homini, ratione intelligentiaque pollenti, esse animam; eademque sententiam*

‡ in Verbo.
* Theol. controv. Tom.1. disp.6. quæst.2 puncto 3.

Patrum

Patrum omnium, & doctorum sanctorũ Ecclesiæ doctrina firmet: sunt tamen, qui dicant, duas homini esse animas, & quibusdam vitiosis ratiocinatiunculis sectã stabiliant: sancta hæc, & œcumenica synodus, hujus impietatis conditores cũ tota secta sua anathemate damnat, exertaq; voce dicit: Quicunq; posthac contraria senserit, anathema esto. Sive autem huc respexerit concilium, seu secus; saltem eo attendit B. Augustinus, quando in Manichæis hanc de duabus animis opinionem tantopere rejicit. Hoc videre est libro de duabus animabus contra Manichæos cap.XIV. & lib.VI. contra Faustum cap.VIII. & lib.X. in Genesin ad lit. cap.XIII. Quod de Valentiæ opinione paullò ante ajebam, id verba hæc ejus arguunt post memoratam Augustini contra Manichæos sententiam: *Id forte etiã octava Synodus citata anathematizare intendit.* Propterea neque idem Valentia, licet synodus illa, (quam dixi contra Græcos celebratam) pro universali Romanæ censeatur Ecclesiæ, opinionem contrariam pro manifesta hæresi habet; sed cautius istum in modum scribit*: *Itaque unicam esse tantum in homine animam, vel est dogma fidei, vel fidei proximum; ut sine maxima temeritate nequeat contrarium asseri.* * Theolog. controvers Tom. 1 disp 6 quæst. 2 puncto 3.

Tutius interea videtur, unam statuere animam rationalem; quæ sensiva quoque, & vegetativa virtute prædita sit. Quippe Scriptura sic loqui amat. Ut in illo Matth. x, 28. *Nolite timere eos, qui occidunt corpus; animam autem non possunt occidere.* Ubi videtur solum corpus statui corruptibile: animaque omnis humana, sensiva quoque, & vegetativa, incorruptibilis dici. Etiam Genes. II, 7. legimus: *Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viventem.* Hebraicè est נִשְׁמַת חַיִּים, nismath chajim: quod est, *spiraculum vitarum.* unde Cajetanus argutè colligebat, unam esse animam triplici vivendi gradu præditam. Nam una, inquit, anima, quia *spiraculum*, non *spiritus*, dicitur: id verò spiraculum non solum vitam continet rationalem, sed etiam duos inferiores vivendi gradus: quia non *vitæ*, sed *vitarum* est in Hebræo.

Sed de istis sentiat, quisque ut volet; dummodo spiritum hominis æternum esse, ac pro vitâ eum anteactâ credat vel fruitionem cœlorum manere, vel pœnas æternas. Quod cum Scripturis testatissimum sit; mirum sanè, à nonnullis reponi in dogmatis, quæ nesciremus, nisi sic Ecclesiæ definiisset auctoritas. Hoc solum enim Scripturis cognosci putant, animas post mortem superesse: ut ex eo, quod Christus latroni ait†: *Hodie mecum eris in paradiso.* Item quod Matth. x. dicitur, homines non posse animam occidere: quasi in solum corpus vim habeant. Adhæc cum Luc. XVI. refertur, animã Lazari fuisse in sinu Abrahæ; divitis epulonis, apud inferos. Tum præcipuè, quod Apostolus*, ut perfecta sit immortalitas, fore spondeat, ut toti, animâ pariter ac corpore, cœlesti beatitudine perfruamur. † Luc. 23, 43. * 1. Thess. 5, 23.

Hisce

Hisce, inquiunt, ac similibus aliquot locis, significatur, animam à morte superesse: sed semper superfore, id non aliunde scimus, quàm auctoritate Ecclesiæ; in qua ubique, semper, & ab omnibus, sic creditum fuit. Sanè sacrosancta mihi eorum auctoritas, ubi tria hæc concurrunt. Nihilque apertius, quàm id definitum esse cōcilio generali VI. act. XI. ubi approbatur epistola Sophronii, patriarchæ Hierosolymitani, recitata in act. XI. Quomodo etiam immortales sint additur. Verba sunt *: *Sic hominum animæ permanent incorruptæ, sic angeli immortales perseverant; non naturam revera incorruptam, proprieve immortalem habentes essentiam; sed gratiam à Deo sortiti sunt, quæ immortalitatem largitur, & incorruptioni eis providet.* Quæ & mens Irenæi lib. II. cap. LXIV. Sed enim hoc dogma è Scripturis etiam cognoscitur. Nam Lucæ XX, 36. legas; eos, qui ad vitam resurgent, mori amplius non posse, quia sint futuri ἰσάγγελοι ‡. Atque idem tot in locis docemur, quibus æterna post hanc vita promittitur piis. Ut Joan. X, 18. *Ego vitam æternam do eis*, Joan. XVII, 3. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum, & quem misisti, Iesum Christum.* Similiter Joan. V. 24. & VI, 68. Item ad Rom. VI, 23. *Donum Dei est vita æterna in Christo Iesu domino nostro.*

* Tom. 3 Concil. pag. 55. & 56 edit. Colon 1606.

‡ angelis æquales.

Sed quæstio est, utrum animæ perennitas aliter etiam, quàm è sacris cognoscatur literis vel etiā Ecclesiæ testimonio. Tertulliani quidem est libro de Resurrectione carnis c. III. *Quædam & naturâ nota sunt; ut immortalitas animæ penes plures; ut Deus noster penes omnes.* Quorundam tamen ea opinio est, quod de Scripturis aliquos perperā sensisse, dicebamus, solum inde intelligi, superesse eas à morte, ut præmiū referant, aut pœnas luant: id verè dici posse de lumine naturæ. Quippe eo quidem perspici, cum Deus sit justus, & bonis hic plurimum malè, malis bene sit; alteram fore vitam, ubi cuique sua sit merces: quo argumento etiam pugnat Chrysostomus serm. IV. de Providentia. Sed enim parum solide hinc concludi de præmii, aut pœnæ æternitate; quia & pœna sit condigna, si satis sit gravis, & diuturna: & præmii quoque abunde sit futurum, si seculis duret compluribus. Et huc usque è gentilibus processere etiam Stoici; quemadmodum diximus è Tullio lib. I. cap. X. Ac firmat idem Theodoretus lib. V. Græc. affect. Οἱ Στωϊκοὶ τὰς χωριζομένας τῶν σωμάτων ψυχὰς διαρκεῖς μὲν καθ' ἑαυτὰς ζῆν ἔφασαν· ἀλλὰ τὴν μὲν ἀσθενεστέραν, ἐπ' ὀλίγον· τὴν δέ γε ἰσχυρὰν, μέχρι τῆς τοῦ παντὸς ἐκπυρώσεως. *Stoici sejunctas à corporibus animas sibi ipsis ad vitam sufficere affirmarunt: eas tamē, quæ sunt paullo imbecilliores, exiguo temporis spatio superesse quæ antē validiores, perdurare usq; ad mundi conflagrationē.* Sed istis sic occurrimus: ut ratione non cognosceretur immortalitas, traditione tamen cognosci. Ad quod comprobandum, non cum nobilissimo Plessæo * ad Zoroastris ac magorum recurram oracula, vel Trismegisti Pœmandrum, aut etiam Phocylidæ

* lib. de religione Christiana cap. 15.

ἰσοβο-

ὑποβολιμαῖον carmen: quorum nihil non Christiano est nomine recentius. Pro istis igitur malim dicere, hausisse id gentes ab Abrahamo inter Chaldæos; ab Mose inter Ægyptios; ab aliis piorum, qui aliis in terris non siverint gentiles salutaris illius doctrinæ esse expertes. Sed antiquiora traditionis initia habemus à Noacho; qui, sic à majoribus, & Deo ipso, edoctus, hoc inter potentes illos ante diluvium, hoc diluvii tempore in familia sua, hoc postea etiam posteris suis, nunquam destitit prædicare. Hinc igitur esse putandum, quòd immortalitas animæ ab omni ævo omnibus credita sit gentibus. Nam gentes in eo consentire, etiam Seneca confitetur: cujus verba antea * adduximus. Hujus traditionis quoque vestigia *lib. 1. cap. 10. habemus in vetustis Græcorum fabulis de campis Elysiis, & variis apud inferos pœnis; quas apud Homerum legere est. Et ne inter Græcos, vel Romanos, me contineam, in hac animæ immortalitate conspirâsse videmus Indorum Brachmanes, Gallorum Druidas: item Ægyptios, Thraces, Germanos, gentes alias. Eandem quoque opinionem habent nationes hoc sesquiseculo repertæ: ut narrant, qui eas descripserunt. Aliqua de singulis excerperem, nisi id jam fecisset vir summus Ludovicus Crocius, in præclaro Sacræ Theologiæ syntagmate lib. 11, cap. 11. Quare ut lumine naturali eo usque non pertingeremus; constaret tamen hoc traditione, quàm in gentibus etiam barbaris divina providentia conservavit. Adde quòd traditio hæc ejusmodi est, ut ratio humana nihil valeat comminisci, quod eam refellat: imò contrà rationi multò magis consentanea sit, quàm opinio adversa. Nec enim dubitandum, quin Deus, quo nihil meliùs cogitari potest, ut humanam excitaret socordiam ad colenda virtutis officia, ad quæ jure etiam naturæ obligamur, tale præmium proposuerit, quo majus nullum nobis conveniret. At hujusmodi non sit, si animis nostris tandem sit pereundum. Hæc siquidem cogitatio non esset mœroris expers, & quo diutius fuissemus beati, hoc magis glisceret dolor, quia eo propiores essemus interitui; à quo naturâ suâ etiam mutæ abhorrent animantes. Quanto igitur amplius ad mortem, Dei & virtutis amore oppetendam, in animis nostris poterit, si beatitudo nos maneat non diuturna, sed perpetua. Hoc unum enim est, quod maximè nos excitare valeat ad virtutis labores, rerumque caducarum contemptum: sine quo nos semper fere voluptas, propriave utilitas, abriperet ab eo, quod est honestum, justumque. Credibilius igitur est, Deum velle, ut persuasi potiùs simus de felicitate perenni, quàm longa. Quod si id nobis voluit persuasum, verissimum quoque erit: cùm non egeat mendacio, ut segniciem nostram incitet ad virtutem. Jam quanti illud, quòd natura animæ sit hujusmodi, ut à nulla re creata dependeat; sed à solo conditore, quem exstinguere eam

Bbbbbb velle,

velle, credibile non est: præsertim cum magis ejus bonitati conveniens sit, ut hanc velit similem sibi reddere, quatenus naturæ illius conditio id ferat. Et sanè in animæ similitudine cum Deo, (ad quam immortalitas etiam pertinet) jam olim felicitatem hominis posuere Plato, ac Pythagorici. Nihil verò attinet alia etiam repetere, quæ de immortalitate animæ diximus lib. I, cap. X. Dignitas hujus argumenti, & dogmatis necessitas, præsertim impiis hisce temporibus, fecit, ut quia jam eo nos rerum series perduxisset, ut ex humanæ naturæ admirandis adscenderemus ad Deum, pluscula illis, libro primo memoratis, hoc loco adderemus. Quæ utrobique diximus, multum & lucis, & roboris, capient, si adeatur, è gentium scriptoribus, M. Tullius, extremo Catone suo sive de Senectute; item Proclus in Alcibiadem. Ex Christianis autem consulatur Gregorius Nyssenus de anima, & resurrectione; Augustinus libro, quem de immortalitate animæ inscripsit; & Æneas Gazæus in Theophrasto, libro ejusdem argumenti. Is Zenonis, & Anastasii Impp. temporibus vixit. Nec alius ab eo liber est, qui à Conrado Gesnero in bibliotheca, & Joanne Molano in bibliothecarum materie, attribuitur Zachariæ Mitylenensi. Claruit hic Justini, & Justiniani Cæsarum ætate; inque actis concilii Oecumenici V non episcopus solùm, sed etiam metropolita, nuncupatur. Habes & eodem pertinentia apud antiquiorem eo Claudianum Mamertum Viennensem libris tribus, quos de statu animæ, adversus æqualis sui Fausti (ejus qui Massiliensibus seu Semipelagianis favit) de creaturis libellum ad Sollium Apollinarem reliquit. E junioribus seorsum hoc argumentum tractarunt Nicolaus Leonicus Thomæus, Ludovicus Vives, carmine item Aonius Palearius. Ut de Gregorio Valentia * taceam, & tot aliis, qui superiori, vel seculo hoc, scripsere in partem primam Summæ Aquinatis. Hactenus de spirituali, & immortali animæ essentia; in qua potissimum Dei similitudo consistit.

** Commentariorum sive Theologiæ Scholasticæ tom. I, disp. 6, quæst. 2, punct. I.*

Præterea verò anima nostra imaginem Dei gessit in facultate intelligendi, & liberè volendi: de quarum utraque postea ubertim agemus.

Adhæc imago ea sita est in habitibus, nimirum sapientiâ in mente; in corde autem justitia, & sanctitate: quibus duobus maximè ad Dei similitudinem acceditur: unde & illis Ephes. IV, 24, imago Dei definitur. Ac sanctitas quidem Deum, sive priorem respicit tabulam: justitia autem ad proximum, sive tabulam pertinet posteriorem. Itaque & junxit ea B. Lucas Evangelii I, 24: *Serviamus illi in sanctitate, & justitia, omnibus diebus vitæ nostræ.* Sed Adam quidem intelligebat verum ac bonum supernaturale; voluntas quoque ejus idonea erat sequi, quod sanctimoniæ ac justitiæ regula dictabat. Nos verò etsi ab integritate ea longissimè recessimus,

carun-

earundem nihilominus habitum, per gratiam Dei, reddimur capaces.

Nec in sola tamen anima, sed in toto etiam homine, imago Dei sita est: idque ratione imperii in cuncta animantia, resque omnes inferiores ut est Genes. 1,26, & 28. Quamquam sic quoque hîc imperii imago toto in homine reluceat, ut interea maximè ad animam pertineat. Nam in eo propriè magis est imago Dei, quod cæteris imperat. At imperat homo non tam corporis, quàm animæ ratione. Agnoscit etiam hoc imperium Naso, cùm ait 1 Metamorph. fab. 11:

Sanctius his animal, mentisque capacius altæ,
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset.
Natus homo est.

Hac in re tamen vir, ob potestatem etiam in uxorem, præcellit: ac propterea 1 Cor. x1,7, κατ' ἐξοχὴν nuncupatur imago, & gloria Dei: quemadmodum & magistratus, propter imperium in homines à Deo ipso attributum, *Dii* appellantur. Unde illud in Psalmis *, *Ego dixi, Dii estis*. Quod Christus etiam apud Joannem † objicit Judæis; ut doceat, si vocentur Dii, qui, cæteris præ hominibus, divini haberent nihil, nisi quòd participes fuissent sermonis divini; uti illi, quos vicem suam obtinere jussit in terris: longè magis hanc Dei appellationem competere illi, qui de cœlo descendit, atque est ipse Dei Λόγος ‡.

* *Psal. 81, sive 82, vers. 6.*
† *cap. 10, 34.*
‡ *Verbum, sive Sermo, vel Ratio.*

Imò nec desunt viri eruditi, qui in corpore etiam conspici Dei imaginem existiment. Nam, inquiunt, si anima est imago Dei, quia sit immortalis: in corpore etiam fuerit imago Dei. Quippe etsi naturâ suâ non sit immortale, factum tamen est ad immortalitatem: partim quia mors non venit in mundum, nisi invidiâ diaboli *: partim quia Christus etiam corpora nostra redemit ‡ ad immortalem vitam. Præterea si in anima ratione sapientiæ, sanctimoniæ, justitiæ, similitudo est Dei: eadem in corpore erit, propter eas perfectiones, quæ per corpus exercentur. Quomodo brachium nostrum fuerit similitudo brachii Dei spiritualis, hoc est, omnipotentiæ ejus: & sic cæteris in membris, quæ Deo quoque per ἀνθρωποπάθειαν * tribuuntur. Posse enim & corporeum esse typum incorporei, arguit Apostolus ad Heb. cap. VIII, IX, X; ubi librum, vasa, victimas, vocat exemplaria, & umbras rerum spiritualium. Quamquam verò hæc de imagine divina, in corporibus nostris conspicua, plurimùm absint ab Anthromorphitarum, & Audianorum errore; qui ita imaginem hanc quærunt, ut Deo membra tribuant humana; longiùs tamen, quàm opus erat, videntur arcessita: eoque contenti sumus ponere imaginem hanc, partim in animæ essentia, facultatibus, & habitibus; partim in dominio homini in creaturas cæteras collato.

* *Sapient. 2, 24.*
† *Rom. 8, 23.*
* *tralationem ab hominibus petitam.*

Hæc de imagine Dei valde nos debent accendere ad amorem Dei. Quid enim formosius est exemplari divinitatis, ad quod Deus nos dignatus est condere? Nec diffitendum, post lapsum primorum parentum multum obscuratam esse in homine hanc imaginem: verumtamen sic quoque magna permansit ejus dignitas, & excellentia. Quam considerans Plato in Timæo, genus humanum vocat θεῖον, ἡγεμονοῦν τε *. Pleniùs M. Tullius, lib. de Universitate, sic locum expressit: *Qui tales creantur, ut Deorum immortalium quasi gentiles esse debeant, divini generis appellentur: teneantq; omnium animantium principatum.* Idem Plato in primo de Legg. hominem vocat θαῦμα θεῖον †. Ciceroni item in primo ejusdem argumenti homo appellatur *animal providum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & consilii.* Quæ etsi de homine simpliciter dicantur, tamen præcipuè intelligenda sunt ratione animæ: imò anima est ipse homo, si Platonem in Alcibiade audimus: eumque in hoc sequuntur, qui Platonici vocantur; ante omnes Plotinus Ennead. I, lib. I, cap. VI. Ob hancce Platonis opinionem Varro, ut apud B. Augustinum * legitur, *utrum anima sola sit homo, ut ita sit ei corpus, tanquam equus equiti, quærendum putat.* Sanè, ut ibidem legimus, *Eques non homo & equus, sed solus homo est: ideo tamen eques dicitur, quia aliquo modo se habeat ad equum.* Cæterùm Varro, ut postea subdit, à Platone recessit, *hominemq; nec animam solam, nec solum corpus; sed animā simul, & corpus, esse arbitrabatur.* Et veriorem hanc esse sententiam, arguit, quòd longè arctior sit conjunctio animæ & corporis, quam equitis & equi; vel, cui alii assimilant, nautæ & navis; sive, ut generatim loquuntur, sicut motoris & mobilis. Nec enim corpus solum est instrumentum animæ; sed eandem recipit sic, ut una ex duobus fiat substantia. Unde est, quòd homo, non autem sola anima, dicatur videre, audire, imaginari, cogitare, appetere, gaudere, tristari, ratiocinari, velle. Et quid apertius, quàm non posse hominem acquirere species intelligibiles, nisi beneficio sensuum, qui sunt potentiæ corporis organici? Necesse igitur fuit animam sociari corpori; & ita sociari, ut unum fierent per se. Est proinde anima pars hominis; nobilior quidem, pars interim: pars autem non est ipsum totum; eoque de hominis essentia est, ut corpus habeat, sineque eo anima est substantia imperfecta. Vide Thomam I. part. quæst. LXXV, articul. IV, Paulum Soncinatem lib. VII. Metaph. quæst. XXVI, & Cajetanum in tractatū de ente & essentia cap. V.

* *divinum, & imperans aliis.*

† *divinum miraculum.*

* *lib. 19. de civit. Dei cap. 3*

Atque hæc verissima sunt, sive anima propriè sit hominis forma, ut communis est opinio: sive potius forma dici debeat ejus coexistentia, hoc est, compositio ac nexus essentialis cum corpore organico. Neque enim levi adeò tibicine hæc sententia fulcitur, cùm ubi duæ sunt partes, qua-

rum

rum utraque ſeparatim ſubſiſtere ſit idonea, unum non poſſit propriè eſſe forma alterius. Atqui Adamo priùs corpus fabricârat Deus, quam animam illi inſpiraret. Etiam Lazari anima erat in ſinu Abrahæ, cum ejus corpus eſſet in terris. Adhuc Chriſti corpus pendebat in cruce, cum anima eſſet in paradiſo. Imò anima etiam in corpore fuerit; nec homo erit; quia partes non coaluerint in unam ὑπόστασιν*: ut de Eutycho vivificato à B. Paulo dicebamus libri hujus cap. xx. Quibus ſanè non abſurdè colligi videtur, animam non per ſe & ἀμέσως† hominem informare ac conſtituere; ſed anima cum corpore eſſentialiter ſociatâ, fieri ὑφιστάμενον‡, quod hominem dicimus. Id igitur, quod hominem proprie conſtituit, erit conjunctio animæ & corporis: quæ naturaliter ſequitur ultimam corporis diſpoſitionem ad hanc conjunctionem. Unde & homo, etſi non generet animam (quæ ut Adami corpori olim eſt inſpirata, ita nunc quoque à Deo creatis infunditur corporibus*) nihilominus dicitur hominem generare: quia eſt cauſſa immediata ultimæ illius diſpoſitionis, ad quam animæ & corporis compoſitionem, quæ hominem conſtituit, natura ſua ſequi dicebamus.

Interea neque illud ſatis eſt apertum, quomodo anima corpori societur: utrum ſic, ut tota ſit in toto corpore, & tota in qualibet ejus parte: an potius ita, ut ſecundùm præcipuam ſuam perfectionem, hoc eſt, quatenus eſt rationalis, in cerebro ſit, aut corde. Prius placuit B. Auguſtino lib. VI. de Trinitate cap. VI. & libro contra epiſtolam fundamenti cap. XVI. Et hanc ſequitur P. Lombardus lib. I. diſt. VIII. uti Lombardum Thomas, atque alii maximo numero. Alterum prætulit Tertullianus lib. de anima cap. VI. Qui & Scripturæ id convenientius cenſet, quia Matth. IX. ſit, *Ut quid cogitatis mala in cordibus veſtris?* Et Rom. x. *Corde creditur ad juſtitiam.* Similiter B. Hieronymus in hoc Matth. XV. *De corde exeunt cogitationes pravæ. Ex hoc,* inquit, *loco probatur animæ principale, non ſecundum Platonem in cerebro; ſed juxta Chriſtum in corde eſſe.* Ubi videmus, prætérito illo modo, ut anima ſit tota in qualibet parte, duos tantum referri; ut in cerebro, vel in corde ſit; quorum poſteriorem amplectitur Hieronymus. Sed ut priorem cum Platone ſequamur, ſic quoque anima ſecundùm principale non erit tota in qualibet corporis parte. Quam opinionem ex Peripateticis etiam rejicit Simon Portius lib. de mente humana cap. VII. Et ſanè difficile eſt perceptu, quomodo anima ſecundum principalem gradum tota etiam ſit in genu, & digitis pedum: longéque difficilius, quomodo hæc opinio non involvat contradictionem; cum ſic ſequi videatur, unum idemque tota ſua eſſentia eodem temporis puncto quieſcere & moveri, moverique antrorſum, & retrorſum; dextrorſum, & ſiniſtrorſum. Ut ſi ſedens, vel ſtans, pandam brachia verſus meridiem: in ſiniſtra manu anima

** ſubſiſtentiā.*

† ſine ullius interventu.

‡ ſubſiſtens, pro quo ſuppoſitum dici ſolet.

** Hieronymus epiſt. ad Pammachium, & lib. 2. Apolog. adverſus Rufinum, inque 12 cap. Eccleſiaſtæ: Theodoretus lib. 4. & 5. de curandis Græcorum affect. Gennad. de Eccleſ. dogm. cap. 14. Leo Magnus epiſt. ad 93. quæ ad Toribium. Qui omnes id pro certiſſima habent veritate. B. tamen Auguſtin. hic fluctuat incertus: ut videre eſt epiſt. 28. quæ eſt ad B. Hieronym. Eucherius quoque cap. 2. in Geneſin, negat de eo quicquam in Scripturis, vel à Sanctis, manifeſtè pronunciari.*

anima tota feretur versus orientem; in dextra, tota versus occidentem; totaque nihilominus in reliquo quiescet corpore. Sic si sedens surgam, anima tota in poplitibus, & capite ac lumbis antrorsum proferetur; tota in coxendice, & natibus retrorsum. Nec tamen odiosè de eo contenderem cum quoquam, gnarus, quam difficulter, in hisce mentis humanæ angustiis, anima nostra se ipsam intelligat. Quod non de isto duntaxat; sed etiam de aliis quibusdam, ad animam pertinentibus, dictum velim.

CAPUT XLI.

Stratonis, & Ænesidemi judicium, idem esse sensum & intellectum. Absurda Pereiræ opinio, canes, cæterasq; mutas animantes, esse sensus expertes: quas enim operationes earum ajunt ab anima provenire sensiva, eas esse naturales, ac similes attractioni magneticæ. Præter universale distributivum esse universalitatem ratione caussæ, vel essentiæ, vel prædicationis. Ex sententia Scoti, etiam in unico individuo, inesse universalem naturam, sed potentiâ remotâ: propinquâ verò, ut eadem est in pluribus actu individuis: sed post abstractionem intellectus, haberi universale actu: ut universale potentia, pro diverso considerandi modo, tum in anima sit, tum extra eam. Etsi rationis expertia pertingant ad notitiam aliquam universalem: esse tamen eam simplicis intelligentiæ; item confusam admodum, & præ illa humana, umbratilem verius; adhæc ad paucula adeò se extendere, ut infinitis prope partibus vincatur ab humana. Si ἄνθρωπος dicatur à suspiciendo, id potius capiendum esse de oculis mentis, quam corporis. Καλλιώνυμος piscis, quam variè appelletur. Eo etiam differre hominem à bestia, quod hæc solum attendat bonum præsens, & delectabile; item quod non liberè operetur, sed naturæ impulsu, eoque uno semper agat modo. Quid Plutarchus in caussa esse putarit, cur animæ bestiarum, etsi rationabiles, non tamen secundum rationem operentur. Ut Pythagorei crediderint, non cujusvis hominis animam in cujuslibet bestiæ corpus commigrare: sed ejusmodi animantis, cujus ingenium, ac mores, vita conveniant anteactæ. Cur iidem animantibus abstinuerint. Simileq; de his Empedoclis judicium. Occursum Pythagoricis, eo se tuentibus, quod omnes una colligemur anima mundana. Vulgaris de λυκανθρωπίᾳ opinio refellitur. Quomodo intelligi debeat, quod à Daniele propheta dicitur de Nabuchodonosoro, in muti animantis sensum, figuramque, converso.

QUæcunque verò hactenus de imagine Dei, & excellentia animæ rationalis, præ sensiva, adduximus, planè corruunt; si idem sunt αἴσθησις, & διάνοια*, eoque sensus sine mente esse non possit. Hæc olim opinio fuit tum Stratonis Physici, qui Theophrasti auditor‡ fuit; tum Ænesidemi,

** sensus, & cogitatio mentis.*
‡ Laert. lib. 5. sive in Stratone.

mi, qui * in Pyrrhonia introductionem conscripsit. De utroque testis nobis Sextus Empiricus adversus Mathematicos †. Hoc constituto, consequitur, vel bestias non habere sensum, cum non habeant rationem; vel eas, cum sensu prædita sint, etiam rationales esse. Prior sententia, quod sciam, veterum placuit nulli. Sed avorum nostrorum temporibus amplexus illam fuit Gometius Pereira, philosophus ac Medicus Hispanus, in opere * triginta à se annis elaborato; quod, ab Antonii, & Margaritæ, parentum suorum, nominibus, *Antonianam Margaritam* inscripsit. Eandemque opinionem tuetur in Margaritæ hujus apologia, qua objectionibus Michaëlis à Palacios, Theologi Salmanticensis, respondet. Utrobique docet, (ut verbis ‡ ejus insistam) *illos motus brutales, quicunque in brutis visuntur, non fieri à brutis videntibus, aut audientibus, aut gustantibus, seu per quemcunque alium sensum exteriorem, seu interiorem, vitaliter sensificè immutatis: sed vel ab speciebus objectorum inductis in eorum organis, nostris sensitivis similibus, cum præsentia sunt sequenda, vel fugienda: vel à phantasmatis, cum hæc absunt.* Nimirum censeat ea, quæ nos facultati sensivæ tribuimus, proficisci à quadam sympathia, & antipathia: quemadmodum enim succinum trahit paleas, magnes ferrum; sic muta animantia trahi à speciebus rerum amicarum: à natura quippe hanc vim esse inditam rebus, ut non omnia moveat, sed res certas: itaque, re amica præsenti, maxillas animantis natura moveri ad illam recipiendam: re præsenti inimica, easdem natura refugere cibũ, planeq; aversari. Quod si natura voluisset sensum mutis dare animantibus; daturam etiam fuisse mentem: at ea sic habituras fuisse animas indivisibiles, eoque à corpore separabiles. Hanc sententiam, sed præterito popularis sui nomine, paucis refellit Franciscus Vallesius de sacra philosophia cap. LV. Et sanè ridiculum, imò insanum est, putare, canem non sentire, cum videamus, eum odoratu prius cibos explorare; & prout magis, vel minus famelicus sit, vel etiam delicatius, aut vilius sit eductus; ita vel opipari quid expetere, vel deterioribus esse contentum. Itidem videas, sic dominum suum revereri; sic etiam eos odisse, qui malè fecerint; illis adulari, hos adlatrare; ejulare, si percusseris; supplicare, si mineris. Et quid apertius, quàm coitus sic desiderio affici; catulorum sic cura tangi; præ metu etiam alio eos transferre? Denique multos etiam in annos meminit, & beneficii, & injuriæ acceptæ; ut alia id genus prætéream.

Sed ictus hosce levĩ amictu exire se posse Pereira arbitratur. Putat enim, ut nos non ideo rationem tribuimus bestiis, quia tam multa actibus faciant simillima humanis: ita neque iis adscribendum esse sensum, etsi, quæ agant, simillima sint actibus animæ sensivæ. Nec eo movetur, quòd tam dissimiles sint animantium actus, imò contrarii prorsus: quia, ut ait, natura

* *Laertius in Pyrrho.*

† *cap. de homine, sive pag. 101. edit. Aurelian.*

* *Excusso Methynæ Campi ann. 1554.*

‡ *apologia primi paradoxi.*

natura etiam pro rebus, in quas agit, contraria operetur. Unde poeta *:

Limus ut hic durescit, & hac ut cera liquescit,
Uno eodemque igni.

* Pharmaceutria.

Sed longum esset omnia ex opere tam operoso hominis & acuti, & docti, adferre pro ridicula sententia, quam diximus. Nunc suffecerit, quòd longè aliter sacra philosophetur Scriptura: ut quæ Jobi cap. XXXIX. 28. dicat, equum exhortatione ducum ad bellum incitari: & Jesa. I, 3. à bove cognosci possessorem suum, & ab asino præsepe domini sui.

Ab hac opinione, qua bestiæ sensus creduntur expertes, ad alteram venio; secundùm quam, ut Sextus Empiricus † ait, οὐδὲν ἐστιν ζῶον ἄλογον, ἀλλὰ καὶ νοῦ, καὶ ἐπιστήμης δεκτικά ἐστι πάντα· *nullum est animal rationis expers; sed omnia sunt intelligentiæ, & scientiæ, capacia.* Hanc sententiam Parmenidi, Empedocli, & Democrito, tribuit Stobæus in Eclogis Physicis *. Anaxagoras quoque interdum in hanc opinionem inclinavit; teste Aristotele lib. I. de anima cap. II. ‡: ubi agnoscit quidem, non uno loco dicere, mentem esse ejus caussam, quod rectè, & pulchrè, se habet: sed addit, alibi tradere, τὸν νοῦν εἶναι τὸ αὐτὸν τῇ ψυχῇ· ἐν ἅπασι γὰρ ὑπάρχειν αὐτὸν τοῖς ζώοις, καὶ μεγάλοις καὶ μικροῖς, καὶ τιμίοις, καὶ ἀτιμοτέροις· *idem esse mentem, & animam: mentem enim omnibus inesse animalibus, tam parvis, quam magnis; tam vilioribus, quam honestioribus.* Plutarchi quoque ea est opinio, libro, quòd bestiæ utantur ratione: item lib. de comparatione aquatalium, ac terrestrium. Adhæc Porphyrii in III. de Sacrific. Ex junioribus similiter Valla Dialect. cap. IX. & Antonius Cittadinus in lib. I. Post. Analyt. cap. III.

† Pyrrhoniarum Hypotypos. lib. I. c. 5.

* pag. 93. edit. Plantin.

‡ cont. 24.

Moventur hi omnes mirandis illis, quæ à mutis fiunt animantibus. Sed non aliud ex iis evincitur, quàm inesse bestiis umbram quandam, ac similitudinem rationis humanæ: ut non propriè, sed solum κατὰ μεταφορὰν, ratiocinatio iis tribui possit. Nec obstat, quòd experientia constat, etiam bestias delirare. Delirium enim non rationis, sed sensuum interiorum affectio est. Dixeris, à mutis etiam animantibus intelligi universalia. Tam enim canes, & feles, quàm infantes nostros, primùm ignem attingere intrepidè: sed, sæpius læsos, discere hoc, ut sibi caveant: nec aliunde id provenire, quàm quia experimento cognorint, ignem urere; eoque tam bestiam, quàm hominem, ex particularium notitia devenire ad cognitionem rei universalis. Equidem non in eo operam insumam, ut omnis universalium notitia bestiis adimatur. Sufficit, si illa hominum, & bestiarum notitia distent immane quantum: ut satis liquebit, si, quid universalia sint, distinctius exposuero. Neque jam loquar de universali intentionali, ut sunt *omnis, multus*; quod est distributivum: sed de reali duntaxat, cujus universalitas consistit (liceat usitatis Scholasticorum vocibus uti) vel in caus-

sando,

ſando, vel in eſſendo, vel in prædicando. Primi generis ſunt Deus, & materia prima: quæ à mutis cognoſci animantibus, nemo dixerit. Nam materia prima non intelligitur, niſi ex ἀναλογίᾳ rerum artificialium; ubi videmus, ea, quorum unum ex altero fit, materiâ convenire; ut omnino de naturalibus, quæ itidem commutantur, idem ſtatui oporteat. Religione autem, & cultu divino, vel maximè à beſtiis diſcernimur. Univerſale in eſſendo vocant, quod aliter dicitur *univerſale in multis*: uti illud in prædicando vocatur *univerſale de multis*. Hoc univerſale in multis, uti & illud de multis, trifariam attenditur. Primum, ut eſt ipſum ſingulare, non ἁπλῶς quidem; ſed quatenus in eo conſideratur natura communis per indifferentiam. Exemplo fuerit Sol, qui unicus eſt: & tamen non ſolùm conſideratur, ut ſingulare, ſive ut eſt actu: ſed etiam, ut univerſale in ſingulari illo concluſum. Ac par ratio hominis, conſiderando id tempus, quo ſolus Adam foret. Nam attenditur hîc natura humana, tum ut in uno fuit Adamo, ac incommunicabilis erat: tum in ſe, quomodo communicabilis fuit, & actu poſtea communicata eſt Evæ, ac communibus liberis, & poſteris. Priori modo habemus ſummum unitatis gradum, planeque individualem: à Scoto dicitur *hecceitas*. Altero modo eſt minor unitas, quia jam conſideratur natura, ut communicabilis: eſtque univerſale, ſed potentiâ remotâ; ut idem Scotus ajebat. Eſt quidem utrobique res una: attamen conſiderandi modus eſt diverſus. Quippe unum animo obverſatur abſque altero, homo ſine hoc homine. Quis verò dixerit, beſtias ex uno, quod viderint, individuo, mox reapſe cogitationem concipere de naturæ talis communicabilitate cum aliis individuis? Alter autem modus universè conſiderandi naturam humanam eſt is, quo ſpectatur, ut jam actu communicata pluribus; puta Evæ, Caino, Abelo, aliis. Diciturque hoc univerſale potentiâ propinquâ. Atque id ſolum eſt, cujus confuſam fortaſſe notitiam aliquam beſtia nanciſcatur. Eſtque ea cognitio ſimplicis intelligentiæ. Tertius autem modus conſiderandi eſt in illo, quod univerſale eſt actu: ubi non ſimplex eſt intelligentia; ſed comparativa, ſive in ordine ad ſingularia. Quippe hîc natura illa communis conſideratur abſque conditionibus individuantibus: atque ita opponuntur homo, ut eſt ſpecies; & hic homo, puta Adamus, vel Socrates. In triplici hac conſideratione univerſalis in eſſendo, prima ſe habet inſtar hominis vincti; ubi eſt remota ad curſum potentia. Altera inſtar ſoluti, ſed adhuc ſtantis; eſtque propinqua ad currendum potentia. Tertia autem confertur homini actu currenti. Uti verò extra animam non reperitur, niſi actu ſingulare: ita actu univerſale non eſt, niſi in anima. Potentiâ autem univerſale, ſeu illa ſit proxima, ſeu remota, tum in anima invenitur, tum extra animam. Ac quidem

dem extra eam, quia citra considerationem nostram homines conveniunt naturâ communi. In anima autem, quatenus mens communem hanc naturam abstrahit ab iis, quæ singularibus conveniunt, ut talia sunt: sic enim opponuntur species, & individua. Dixeris, universale omne esse in rebus cum conditionibus individui propriis: eoque falsum esse intellectum, si aliter consideretur. Sed, ut rectè ait Aristoteles, lib. II. φυσικῆς ἀκροάσεως cont. XVIII, οὐ γίνεται ψεῦδος χωριζόντων· *abstrahentium non est mendacium*. Nempe *abstrahere* nihil est aliud, quàm ex rebus conjunctis unum considerare sine altero. Ut si in cratere attendas circulum, non materiem auream; in pomo colorem, non saporem. Porrò quin illa universalis naturæ ab individuantibus conditionibus abstractio sit hominis propria, nemo in dubium vocârit. Videmus igitur, ut concedamus, bestias ad aliquam pertingere notitiam universalem; id non nisi ad secundam universalium notitiam pertinere. Jam hæc ipsa, præterquam quòd confusa adeo sit, & distinctæ illius umbra; quàm sanè angustis limitibus continetur! Hoc patebit cogitanti, ut prorsus exigua sit omnis notitia, quam singulæ species bestiarum sortitæ sunt. Canis, ut nôrit leporem sectari, nescit cuniculos agere, instar leporis. Lepus, sive cuniculus, ut sciat cuniculos agere, nescit venari instar canis. Nec ut naturam hanc mutent, humanâ possunt institui industriâ. Et utcunque paullò latiùs quorundam pateat sagacitas: solùm tamen cura est ac sollicitudo rerum earum, quæ faciunt ad corporis conservationem. Homo autem se diffundit per omne artium genus. Animo complectitur doctrinas universas. Quot ejus inventa! Urbes, legesque condit. Alia innumera utiliter prospicit. Nec modò cogitat de propinquis; sed etiam speculatur, quid rerum geratur apud Antipodes. Et, quod omnium præcipuum, animum ipsis infert sideribus: eorum motus, & magnitudines, observat: inde & anni quantitatem, & dierum noctiumque inæqualitatem cognoscit: deliquia cœlestia, quotquot fuere, recolligit, futuraque prænuntiat. Atque ob istorum contemplationem, quæ tam varia est, tam miranda, ex communiori opinione, ἄνθρωπος dici putatur, non quidem, quasi ἀναθρῶν ἃ ὄπωπε. *perspiciens, quæ vidit*; uti apud Platonem est
*pag. 199, edit. H. St. in Cratylo *: sed potiùs, ut est apud Etymologum, ex ἄνω, *sursum*, & ἀθρεῖν, *videre*; quia Deus, ut Naso ait †,
† 1. Met. fab. 2.

Os homini sublime dedit, cœlumque tueri
Jussit, & erectos ad sidera tollere vultus.

* lib. 3. de usu part. cap. 3.
Nec tamen hic consistendum in oculis corporis. Nam, ut Galenus * objectat, ad cœlum iis intuendum magis est idonea ejus piscis figura, qui non tantum λύκος ‡, *lupus*, ἡμεροκοίτης *, q. d. *noctu dormiens*, καλλιώνυμος, sive *pulchrinominis*; sed etiam dictus est οὐρανοσκόπος †, hoc est, *cœli speculator*; nempe

‡ Athenæus lib. 7
* Oppianus, & Hesychius.
† Athen. li. 7.

nempe quia, velit, nolit, semper cœlum videt; sic ut neutiquam sit opus eum reflectere collum; quod in homine exigitur, sed asino pariter. Imò & aves collo oblongo, & sursum, & quaquaversum, omnia commodiùs homine intuentur. Quamobrem non quidem negârim, hominem rectum esse conditum, ut videat cœlum; atque inde fortasse etiam ἀνθρώπου ei nomen datum esse: sed contendo, si à suspiciendo sic dictus est, non tam ab operatione sensus, quàm rationis, ita nuncupatum: præsertim cùm iis, qui prosâ scripsere, ἀθρεῖν potiùs *considerare*, quàm *videre*, significet.

Ad intellectum illud quoque pertinet, quòd cùm sensus appetat jucundum, fugiat molestum: intellectus contrà, sive ratio, phantasiam & appetitum moderetur, ac temperet. Atque inde est, quòd bestiæ præferant bona præsentia, ac jucunda: homo autem, dum rationi auscultat, bonum honestum, ac quod postmodo erit salutare, præponat iis, quæ in præsentia summam adferrent delectationem.

Nec intellectu solùm homo à cæteris differt animantibus; sed etiam voluntate; cùm liberè anima agat humana, illa aliorum animalium, necessariò. Quippe homo deliberat, an expediat hominem interficere; & ut optimè id fieri queat. Non itidem consultat felis, an necare murem velit, & quâ id viâ facillimè possit. Non enim, uti homo nunc hoc, nunc isto agit modo; sed similiter semper. Quomodo & hirundines eâdem semper ratione nidificant; sub tectis, non sub arboribus: araneæ etiam simili ratione telas texunt: ut satis liqueat, ea ab instinctu fieri naturæ.

Atque ex hisce appâret, quantum operationibus humana antistet anima belluinæ. Cæterùm Pythagoras, imò, si Plutarchum * audimus, etiam Plato, arbitrabatur, solas quidem hominum animas hosce nobilissimos actus edere: illas bestiarum λογικὰς μὲν εἶναι, οὐ μὴν λογικῶς ἐνεργούσας διὰ τὴν δυσκρασίαν τῶν σωμάτων, καὶ τὸ μὴ ἔχειν τὸ φραστικόν· *rationales esse, tametsi non agant rationabiliter, cùm propter temperamentum inidoneum, tum quod careant facultate eloquendi.* Nec sanè aliter statui queat; si animæ humanæ in alia transeant corpora, sive hominum, sive rationis expertium: ut Pythagoram sensisse, etiam in vita ejus legas apud Laërtium, & Malchum sive Porphyrium: item Plutarchum in Sympoſiacis, Philostratum lib. VIII. de vita Apollonii. Idem ex poetis tradunt Horatius lib. I, od. XXVIII, Ovid. XV. Metam. Ausonius Epigr. in Marcum: ex Grammaticis, Hyginus fab. CXII, & Agellius lib. IV, cap. XI: ex Theologis nostris, Tertullianus, cum alibi †, tum de anima cap. XXVIII, XXXI, & XXXII, Tatianus adversus gentes, Origenes in I. contra Celsum, Lactantius lib. III, cap. XXVIII, & XXIX, item lib. VII, cap. XXIII, Hieronymus apolog. adversus Rufinum, & lib. II, adversus Jovinianum: adhæc Chrysostomus, Augustinus,

* *de placitis philosoph. lib. 5, cap. 20.*

† *adversus gentes cap. 48, & de Resurr. cap. 1.*

ſtinus, Cyrillus, alii. Putabant autem Pythagoræi, corpora cuique aptari pro vitæ genere, quod antè egiſſet. Quomodo &, ſecundùm Platonem in x. de Legibus, Orpheus à morte eſſet cygnus; Thamyras, philomela; Ajax Telamonius, leo; Agamemno, aquila. Sic ab iis creditum (verba B. Ambroſii* ſunt) *magnorum philoſophorum animas in apes, aut luſcinias, demigrare; ut qui ante hominum genus ſermone paviſſent, poſteà mellis dulcedine, aut cantus ſuavitate, mulcerent.* Ac hoc quidem philoſophis illis tributum pro præmio. Parque ratio pœnarum, quæ manerent improbos. Nam, ut Theodoretus ‡ ait, bilis amaritie, & iracundiæ veneno plenos, converti putabant in ſerpentes; rapaces, in lupos; fraudulentos, in vulpes; & ita in cæteris. Atque ejuſmodi (ut Tertullianus * vocat) *animæ recidivatum*, etiam credidit Julianus Deſertor: qui & ſe habere ajebat animam Alexandri M. eoque intrepidè adeo ſe præſentibus quibusque objectabat periculis. Vide Socratem lib. III. Hiſtor. Eccleſ. cap. XXI.

* *lib. de bono mortis cap. 10.*

‡ *epitome divinorum decretorum cap. de Homine.*

* *de Reſurrect. carn. cap. 1.*

Ut autem fœcundus eſt error; cùm Pythagorici putarent, animas eſſe ambulatorias; eandemq; nunc hominis, nunc beſtiæ, animam eſſe: propterea quoque abſtinebant eſu carnium, *ne fortè*, ut Tertullianus † ait, *bubulam quis de aliquo proavo ſuo obſonaret.* Noti hac de re verſus Ovidii in XV Met. Empedoclis quoq; eandem in mentem verſus habemus apud Sextum Empiricum adverſus Mathematicos *. Nec dubito, quin Empedocleos illos in animo habuerit Naſo. Iis Siculus ille conqueritur, quòd dum multi interimunt beſtias, & inde ciborum lautitias apparant; ſubinde fiat, ut patrē filius necet, deque eo epuletur; liberi item matres ſuas perimant, ac viſceribus condant.

† *Apologetici cap. 48.*

* *pag. 331. edit. Aurelianæ an. 1621.*

Ei tuendo inter cætera pugnabant Pythagoræi, quòd unus ſit mundi ſpiritus; quo proinde homo, & beſtia, colligentur, ac regantur: nec vinculum hoc, quo natura, ſive Deus, utrumque eorum obſtrinxit, citra injuſtitiam rumpi queat. Sed non inſcitè hos eo refellit Sextus Empiricus ‡, quòd ſpiritus iſte, quem & mundi animam nuncupant, etiam permeet plantas, ac lapides; & Pythagorici tamen fateantur, nullo naturæ vinculo homines obligari, quo minùs & plantis veſcantur, lapidibus verò, atque aliis, utantur ad uſus ſuos, etiam ſpurcos dixerim.

‡ *ibid.*

Imò hoc de ciborum diſcrimine ſponte ſuâ corruit everſo dogmate μετενσωματώσεως, ſive παλιγγενεσίας; quod etiam deſeruit Timæus Locrus, licet Pythagoricus: ſolideque id diluit Lactantius lib. III, cap. XVIII; ubi ſic loquitur: *Animas de corporibus in aliorum corpora commeare, & vanum, & impoſſibile eſt. Vanum, quia neceſſe nō fuit, veteres animas in nova corpora inducere; cùm idem artifex, qui primas aliquando fecerat, potuerit ſemper novas facere. Impoſſibile, quia rectæ rationis anima tam immutare naturā ſtatus ſui nō poteſt, quàm*

quam ignis, aut deorsum niti, aut in transversum, fulminis modo flammam suam fundere. Mirum interea, Lactantium non ἁπλῶς hîc dicere ἀδύνατον * esse, ut anima immutet naturam status sui; sed hoc tantùm contendere de anima rectæ rationis. Quare videtur aliter sensisse de animis impiorum: ut in quos potestatem habeat spiritus malignus, unde in arte magicâ verti possint in lupos. Cujusmodi conversionem non solum agnoscunt Maro †, & poetarum alii: sed Plinius quoque lib. VIII. cap. XXII. Sed parùm ad rem facit, piine, an impii sint, quorum animæ in bestias transeant. Omnino enim, ut ex perfecto animali aliud fiat animal perfectum, longè exsuperat vim creatam: quodque Deus creaturis omnibus negavit, id non absque impietate illis adscribitur. Nec obstat confessio propria eorum, qui se lupos prædicant. Subinde enim morbi est genus, quod λυκανθρωπίαν vocant. Proficiscitur autem à copia atræ bilis: hoc ita hominum phantasiam depravat, ut videantur sibi lupi; aliqui etiam, lupino more, oves, vel homines, invadere studeant. Vide Paulum Æginetam lib. III. cap. XVI. & Aëtium lib VI. cap. X. Talem se credidit pater Præstantii, apud B. Augustinum lib. XVIII de Civit. Dei cap. VIII. Item Borussus ille, de quo Georgius Sabinus in Ovid. VII. Metam. Præterea alius Joan. Ewichio lib. de nat. sag. memoratus; qui, cum sibi lupus videretur, sub fœnum se recipiebat, & à rusticis nimis credulis jam cœperat excoriari, avidis cognoscere, an non quia λυκάνθρωποι dicantur * pellem vertere, pilos interius haberet Equidem vix video, utrum magis misereri conveniat miseri λυκανθρώπου, qui medici sapientis curæ debuit committi: an potius simplicium rusticorum, eum, ut versipellem, excoriare volentium. Nec enim confessioni atrâ bile laborantis; sed suis eos oculis credere oportuit. Et tempora sunt, cum nihilo plus ipsi sapiunt Judices; præsertim, ubi vindictæ, vel lucri spes, affulserit. Ut plerique in collegio eorum sint viri vitæ integræ: unius tamen alteriusque impia stultitia, sive malis stulta impietas, sufficeret ad impune illudendum judicum cæteris. Neque propterea existimo, morbo semper tribuendum, quoties de λυκανθρώποις in quæstionem venit. Nec enim pertinaciter inficias iero, spiritus malignos, ubi vident se nancisci decipi idoneos, (ut fere sunt atrâ bile laborantes) forma interdum lupi apparere; vel veros excitare lupos, qui oves dilanient, aut alia dent damna; interea verò in melancholicis illis, somno sopitis, sic phantasiam dirigere, ut hi omnia sibi agere videantur, quæ faciunt lupi, aut dæmones forma lupi adsumpta. Hoc etiam largiar, quandoque homines ipsos in dilaniatione ovium esse præsentes: quia, quæ vulnera sint inflicta lupis, ea illis postea compareant corporis humani locis, ac partibus, quæ respondeant lupinis. Ut dicendum videatur, homines à spiritu malo

* *impossibile.*

† *Ecl. 9.*

* *Plinius lib. 8. cap. 22.*

lupinâ pelle circumvestiri, aut ex aëre non absimile quid circumfundi: perque pellem lupinam, sic membris adaptatam, aut per aeriam speciem facilè cedentem, ita ictus penetrare, ut reapse iis locis ferro vulnerentur. Vel si hoc durius creditu est, saltem, dum à dæmone, vel lupis veris, ista fiunt inter pecudes: mali spiritus alto sopitis somno vulnera similia infligunt domi: quæ hi foris credunt accepta, quia, quæ foris fierent, in phantasia à dæmone repræsentarentur domi. Utrumcumq; istorũ placuerit, extra controversiam poni debet, nec animas humanas in corpora migrare lupina, nec humana corpora in lupina converti.

* cap. 4. vers. 21. & 30. & cap. 5. vers. 21

Objectant nobis de Nabuchodonosoro; de quo Daniel * narrat, *à filiis hominum abjectum, cor ejus cum bestiis positum, & cum onagris habitasse, herbam tanquam bovem comedisse, rore cœli corpus ejus tinctum, donec corpus illius pilis, sicut aquila plumis, vestiretur; ungues etiam essent, sicut aviũ.* Sed non tam hæc significant, feram factum; quàm ita efferatum, ut in figura humana ferę esset similis, temperamento immutato, corrupta imaginativa, sic ut morbo, eoque lycanthropiæ non absimili, quadrupes sibi videretur, atque, ejus instar, humani fugiens consortii, manibus, & pedibus inter feras diu noctuque sub dio reptaret, gramine etiam vesceretur, pilis & unguibus inhorresceret, nec loqueretur, sed potius incondito strideret sono. Quomodo Rupertus Tuicensis propehtẽ interpretatus in sexto de victoria Verbi Dei cap. postremo. Ac sententiam hanc etiam admittunt, quæ de eo legas apud Gregorium Magnum in Jobum lib v. cap. vi. Ubi prius inquit, *In irrationale animal versus est.* Subjicit autem, *Quem communem cum hominibus habuit sensum hominis amisit.* Planeque repudianda est sententia, quam Flavio Josepho, sed perperam, tribuunt Nicolaus Lyranus, & Dionysius Carthusianus. Item quæ de ipso legere est apud Dorotheum Tyrium †: sed suppositicium scriptorem, judicio etiam Molani, Bellarmini, Possevini: fortasse Dorotheum, abbatem Romanum, ut visum Baronio *. Scio idem legi apud Epiphanium in vita Danielis. Sed nec opusculum illud de prophetarum vita, & interitu, magno illi Salaminis apud Cyprios episcopo satis dignum existimo. Multa adeò ex Thalmudistis hausit incerta, imò falsa. Nec ejus libelli meminit Theologorum veterum quisquam.

† in Synopsi de vitis, ac morte prophetarum, & Apostolorum.

* ad Martyrologium Rom. un. 5.

Atque hæc universè sufficiant de dignitate, & excellentia, animæ humanæ supra belluinas. Ac debent ista nos plurimum excitare ad amandum, & laudandum Deum, qui nos creârit homines. Sed ut plenius assequamur tam nobile beneficium; deinceps etiam particulatim, & distinctè, vires sive facultates animæ considerabimus. Nam quomodo satis grati simus, si nec eorum fuerimus gnari, quibus nihil majus, ac præstantius, nobis divina contulit bonitas?

CAPUT XLII.

Duas esse animæ rationalis facultates; unam intelligendi, volendi alteram. Eas ab anima esse re ipsa diversas; sed inter se differre considerandi modo; idque trifariam; objectis, officiis, & operandi ratione. Discrimen intellectus agentis, & patientis; idque illustratum similitudine lucis, oculi, ac coloris. Quid impulerit Aristotelem, ut induceret intellectum agentem. Cur agenti, & patienti intellectui, hæc data sint nomina. Cur prior intellectus Aristoteli vocetur forma formarum, & locus earundem. *Quomodo intellectus speculativus è corporibus adscenderit ad animam, hinc ad intelligentias, inde ad Deum. De triplici mentis operatione; ad quarum tertiam etiam conscientia pertineat. De operatione intellectus recta, & reflexa. Mens intelligit tum singulare à phantasia repræsentatum; tum universale, quatenus universalem naturam abstrahit à conditionibus individuorum. Utrum prior sit singularium, an universalis intelligentia. Fœdus Averroistarum error de uno hominum intellectu tam patiente, quam agente, refellitur. Si intellectus agens Aristoteli sit substantia κατ' οὐσίαν separata ab anima humana; non per eam intellexisse intelligentiam infra Lunam humano generi destinatam; sed neq; intelligentiam orbis Lunaris; verum mentem supremam, quæ diurnum motum efficere putatur: eaq; opinio ex Aphrodisiensi declarata. Nihil opus esse, duabus animæ rationalis facultatibus, intellectui, & voluntati, superaddere tertiam, memoriam eorum, quæ sola ratione percipimus.*

QUemadmodum duæ sunt facultates animæ sensivæ, sensus, & appetitus; cui locomotiva subservit: ita & animæ rationalis gemina est facultas; una apprehensiva, quæ est intellectus; appetens altera, nempe voluntas. De iis Durandi * illa opinio est; etsi hæ facultates reapse differant ab anima; non tamen re ipsa differre inter se; sed unam esse potentiam pro diversis officiis diversimodè nuncupatam. Contra Scoti † opinio est, nec inter se, nec ab anima discrepare; sed eas ipsam esse animam diversimodè consideratam. Tertia est opinio Thomæ ‡, uti & Cajetani, intellectum, & voluntatem, & ab anima, & à se invicem, esse diversa. Quibus de sententiis sic Gregorius de Valentia *: *Qualibet sententia ex his est probabilis; neq; aliqua illarũ manifestè demonstrari potest, neq; magni etiã refert, quanam sit probabilior.* Interim Scoti sententiam, ut ferè alias, ita hac etiam parte, sequi maluit Cæsar Scaliger Exercitat CCCVII. §. 15. Eam his verbis satis dilucidè expressit: *Intellectus ac voluntas, etsi sunt una res, tamen distinguuntur ratione. Sunt enim affectus animæ proprii, non accidentales, sed una res cum ipsa. Sicut Unum, Bonũ, Verum, sunt affectus ipsius entis una sanè res, atq; eadẽ cum ipso ente. Sed & ab eo, & inter se, distinguuntur per definitionem.*

* in 1. dist. 3. qu. 2. [?]. 4.

† in 2. dist. 16. qu. 1.

‡ part. 1. qu. 77. art. 1.

* Controvers. Theol. tom. 1. disp. 6. qu. 3. de potentiis animæ punct. 2.

nem, ad hunc sanè modum. Quia in prima natura statuitur ipsum ens. Quæ natura quodammodo se ipsam profert, atque efficit, ut sunt Unum, Bonum, Verum. Quæ est alia formalitas ab illa prima formalitate. Quia alia est apprehensio entis, ut est Ens; alia, ut est Unum. Hoc enim ex illo sequitur, atq; ex eo nascitur; sed non extra ipsum. Una enim res est. Sic una res, anima, intellectus, voluntas. Anima tamen essentiam dicit. Intellectus ea est ipsa essentia, ut apprehendit. Voluntas est idem, quod illa essentia intelligens, atq; extendens sese ad illam rem cognitam potiundam. Secundum hanc opinionem, dicendum, eam esse animæ simplicitatem, ut non agat per quædã sibi inhærentia; sed per essentiam suam, & intelligat, & velit Mihi Durandi opinio imprimis placet. Nam eam esse animæ nostræ simplicitatem, vix in animam induco; eoque non paullo illud simplicius ac verius videtur, facultates revera ab anima differre, ut anima sit substantia; facultates verò accidentia sint, quæ ex substantia ejus fluant; non per actionem animæ, sed per simplicem emanationẽ. Sed quicquid est de isto; saltem facultates inter se non differunt, nisi formaliter, sive considerandi modo. Quod discrimen in tribus consistit. Primum in objectis, quatenus sunt objecta. Nam licet ens, verum, bonum, sint ἀντιστρέφοντα*: unumquodque tamen apprehenditur, ac cognoscitur, quatenus ens: appetitur autem, quatenus est bonum. Itaq; intellectus perficitur cognitione veri; voluntas, fruitione boni. Quod in supernaturali etiam beatitudine locum habet. Nam cognitione Dei ad eum acceditur, ut ea solum sit beatas inchoata. Ex intellectione illius oritur amor, qui definiri solet appetitu unionis. Volumus igitur Deo frui, ut summo bono: unde studium, ut ei similes reddamur. Nam & in similitudine Dei consistit hæc conjunctio cum Deo: quoque ei similiores sumus, hoc magis tanti boni participes reddimur. Alterum harum facultatum discrimen est in officiis. Siquidem intellectus est suadere; voluntatis, jubere. Ubi enim intellectus cognorit, ac judicarit, aliquid esse bonum: suadet hoc voluntati, quæ id deinde fieri jubet. Itaque imperium intellectus est πολιτικὸν †, voluntatis δεσποτικόν *. Tertium, quo differant, est in operandi modo. Nam, ut cognoscatur objectum, ferri illud ad animam oportet: in volendo autem mens potius ad prosequendum trahitur objectum.

* *reciprocantia.*

† *civile.*

* *herile.*

Nec quia intellectui tribuimus vim apprehensivam, eo id cuivis intellectui concedimus, sed solum patienti: non quasi duæ sint substantiæ diversæ, quarum una aliquid imprimat phantasmatis, ut iis conspectis altera intelligat; sed quia unus idemque intellectus vim habeat duplicem. Nam intellectus agens, qui Aristoteli ‡ ποιητικὸς, caussa quidem est apprehensionis: non autem, quatenus est talis, apprehendit, nec intelligit; sed hæc ejus beneficio fiunt. Quippe illustrat phantasmata, illustrataque offert intellectui,

‡ *lib. 3. de anima cap. 5. sive aliis 6. cont. 17.*

lectui, ut Aristoteles* vocat, παθητικῷ, sive *patienti*; ut ita eum de potentia in actum deducat. Intellectus autem patiens, ex phantasmatis ab intellectu agente illustratis, elicit species intelligibiles, per abstractionem à conditionibus materialibus: atque ita ex intellectu potentiâ fit intellectus actu. Intellectus igitur potentiâ fit omnia: intellectus ἐνεργείᾳ facit omnia. Perficit enim intellectum potentiâ, ut fiat id, quod comprehendit. Quibus non parum lucis accesserit, si intellectum agentem consideremus instar lucis ‡; intellectum patientem, instar oculi; phantasma illuminatum, instar coloris actu visibilis. Quemadmodum enim lumen colores potestate visibiles facit actu visibiles: sic & intellectus agens phantasma potestate intelligibile facit actu intelligibile. Præterea sicuti lumen non solum, sed cum colore conjunctum, locum habet unius agentis in phantasiam: sic & intellectus agens non solus, sed phantasmatibus conjunctus, unum constituit agens; ac phantasma quidem sive objectum respicit, ut ejus actus, & perfectio; intellectum verò patientem, ut agens. Denique quemadmodum lumen facit, ut in corpore quovis non modò tota imago confusè, sed & distinctè, lineæ etiam minutissimæ appareant: sic intellectus agens facit, ut in phantasmatis non conspiciantur duntaxat affectiones principium individuationis sequentes; sed omnes rei naturæ, ac quidditates: idque ut intellectus patiens sumat inde, quod vult, & quod non vult, dimittat: ac propterea segreget naturam singularem, assumat universalem; quod *abstractionem* vocant: ut hinc pateat, eam solius esse intellectus patientis. Quare intellectus agens nihil aliud est, quàm lux à natura mentibus insita humanis, per quam intellectus patiens, phantasmatis illustratis, actu intelligat. Nempe cùm in anima sit facultas intelligendi, ac nulla facultas sive potentia sit frustra, & aliud sit potentia, quam actus: judicavit Aristoteles*, præter intellectum δυνάμει†, etiam opus esse intellectu ἐνεργείᾳ*. Imò Simplicius, eo non contentus, duos statuebat intellectus agentes, quorum uno intelligat homo se ipsum, & mentes superiores; alter autem illuminet phantasmata ad intelligenda intelligibilia materialia, quatenus sunt intelligibilia.

Quod ad appellationes ipsas attinet; quemadmodum intellectus agens sic dicitur, quia agit in phantasma, quod illuminat, & in patientem intellectum, quem de potentia in actum deducit: sic intellectus patiens, judice etiam Averroë‡, vocatur, quia species intellectus recipit: recipere autem est pati. Sed passio hæc est non perimens, sive corrumpens: verùm perficiens: quomodo nimirum luna patitur à Sole, cùm ab ea lumen recipit; aer item à Sole, & Luna. Nec ineleganter ejus nobis naturam Aristoteles* describit, cùm vocat εἶδος εἰδῶν, *formam formarum*. Nam *forma* est re-

**lib. 3. de anima cont. 20.*

‡ Arist. lib. 3. de Anima cont. 18.

**lib. 3. de Anima cont. 17.*
† potestate.
** actu.*

‡ in 3. de Anima, cont. 17.

**lib. 3. de Anima cap. 9 sive alias 8. cont. 38*

Ddddd spectu

ſpectu corporis, quia forma eſt humani corporis, quatenus illud animat; ſive quatenus coalitus ejus cum corpore organico hominem conſtituit. *Formarum* autem additur, quia non utitur organo ad apprehendendas, & cognoſcendas ſpecies intelligibiles; ut facultas apprehenſiva animæ ſenſivæ facit ad cognoſcendas ſpecies ſenſibiles: ſed ipſamet in ſe formas recipit, quas cognoſcit. Eandem ob cauſſam etiam ab Ariſtotele * vocatur *τόπος εἰδῶν, ſpecierum locus.* Cum enim actu nullum ex iis, quæ ſunt; omnia tamen ſpiritaliter recipere, & cognoſcere, aptus eſt. Atque ex his eâdem videre eſt, cur vulgò etiam dicatur *intellectus capax, materialis, poſſibilis, aut potentialis.*

* *lib. 3. de Anima cap. 4, ſive aliis 5, cont. 6.*

Intellectus patientis duplex eſt munus. Nam vel ſpeculatur, vel agit. Speculando pro fine habet verum: agendo autem ſibi proponit bonum. Quæ ſpeculatur, quatuor ſunt generum; corpora, animæ, intelligentiæ, Deus. Primùm corporea attendit, ubi ante omnia ſingularia conſiderat, inde ſpecies cognoſcit; ut mox pleniùs dicam. A corporeis venit ad cognitionem animæ: atque hic perpendit, ut à conditionibus ſingularium, quatenus ſingularia ſunt, ſpecies abſtrahat: quod verè eſt ipſam animæ intellectionem intelligere. Ab anima ulteriùs provolat ad ſpiritus ab omni materiei concretione ſeparatos: ad quorum notitiam ex animæ cognitione pertingit. Denique ex mentibus ſive ſpiritibus hiſce, qui velut radii ſunt mentis divinæ, ad ipſum adſcendit Deum, eumque ſpeculatur, velut Solem; cujus luce hæ ſplendeant mentes, aliaque omnia.

At quando intellectus ad agendum ſe applicat, ea attendit, quæ à nobis fiunt: ac vel quemque privatim, vel familiam, vel terrarum regimen attingunt.

Altera etiam eſt patientis intellectus partitio, pro triplici ſuâ operatione. Prima eſt cognitio rerum ſimplicium: ut ſunt tum decem ſumma rerum genera, & quæ ſub iis continentur: tum affectiones illis convenientes pro habitudine ac modo conceptus noſtri. Priora dicuntur *notiones primæ*; ſuntque entia realia. Affectiones verò ſunt entia rationis, ac vocantur *notiones ſecundæ.*

Altera operatio eſt conjunctorum: hoc eſt propoſitionum, ſive enuntiationum, quæ Ciceroni *effata* dicuntur. Barbari vocant *complexa*: nec barbarè tamen, cùm non inſcitè tralatio ſit petita à corollis, quæ plectuntur.

Ad ſecundam hancce operationem pertinent *αἱ κοιναὶ ἔννοιαι* †: ut ſunt principia tum theoretica, tum practica, pro duplici conſideratione intellectus, quia vel contemplatur, vel agit; ut antè vidimus.

† *notiones communes.*

Tertia mentis operatio eſt ex conjunctis diſcurſus, ſive argumentando, ſive

ſive ordinando. Argumentatio omnis innititur principiis, de quibus diximus; theoreticis quidem illa, quæ cognitionis gratiâ aliquid colligit: practicis verò, quæ eò ſpectat, ut perficiatur voluntas fruitione boni Pro quibus duobus duplex eſt vita; contemplativa, & practica: imò quidam & tertiam vivunt, ἀπολαυστικὴν, ſive voluptariam. Deque triplici hoc vitæ genere eſt decantatum illud in ſcholis philoſophorum: eum, qui ſecundùm ſenſum vivit, vitam degere belluinam: vivere humanam, qui eam componat ſecundùm intellectum practicum: at qui vitam inſtituat ſecundùm intellectum theoreticum, vitam vivere divinam.

Inter alia, quæ ex principiis practicis concludimus, etiam ea ſunt, quæ dictat cuique ſua conſcientia, ſive συνείδησις, vel συντήρησις *, Eſt enim conſcientia ſyllogiſmus, cujus major eſt principium practicum à conſcientia ſuggeſtum: minor eſt bona, maláve actio noſtra: concluſio autem actionem ad normam iſtius principii collatam, aut probat, aut improbat: ex quo, pro concluſionis diverſitate, vel tranquillitas animi ſequitur, vel intranquillitas. Porrò hoc quoque conſcientiæ judicium clamat, Numen eſſe, quod omnia gubernet, & cuique pro factis præmia, aut pœnas, decernat: præſertim quando ſua quemque conſcientia vel ſecurum, vel anxium, in iis etiam reddit, quæ mortalium ſciat nemo. Quod in tyrannis quoque, circa mortem imprimis, locum habet. Apoſtolum vide ad Rom. II, 15, & Sap. XVII, 11. Item B. Bernardum de interiori domo, ſive conſcientia ædificanda.

Συνείδησις, quia ſciamus cum legislatore Deo, ejus lege ſe inſinuante animis noſtris, & his idem teſtantibus. Συντήρησις ἀπὸ τοῦ συντηρεῖν quod eſt conſervare, *quia eſt habitus principiorum practicorũ, quos animus conſervat.*

Tertia etiam eſt diviſio intellectus. Unaquæque enim ex hiſce tribus operationibus, quas diximus, vel recta eſt, vel reflexa. Recta, quæ primò fit: ut cum apprehendo hominem, vel hominem eſſe animal, vel colligo eum habere animam immortalem. Reflexa autem, quando anima cogitat ſe iſta facere. Sic enim intellectus per reflexionem intelligit ſe ipſum. Imò in omni judicio videtur eſſe intellectus reflexio. Eſt enim judicii opus, ruminare, quod inveneris, vel ab alio didiceris. Id autem quoties fit, ea, priùs animo conceperat, perpendit, ac recognoſcit. Unde & vis ea intellectus à Cæſare Scaligero † definitur, *reflexio mentis ſuper priorem notionem.* Pleniusque antea dixerat *: *Judicium ipſa eſt ratio: ſed differt à ſe ipſa reflexione tantùm. Expoſita enim quæ reperit, aut accepit, accuratiùs recenſet: ac quædam admittit, notas aliis inurit.*

† *Exercitat.* 307. §. 18.
* *Ibid.* §. 5.

Valde autem ratio fugit, tum Alexandrum, Themiſtium, Philoponum, tum Capreolum, Gajetanum, Antonium Mirandulam; cùm ab intellectu humano cognoſci negant ſingularia. Nam ſi naturæ intellectuali, ut ajunt, repugnaret ea cognoſcere, nec Deus illa intelligeret. De humano autem intellectu, contrarium docemur vel iis, quæ de conſcientia proximè diximus.

mus. Atque hæc intelligentia singularium etiam à morte permanet: ut cognoscimus ex divite epulone, Luc.XVI. Objectant nobis, quòd passim dicat philosophus, sensum esse singularium, intellectum universalium. Sed enim hoc sic restringendum, ut sensus tantummodo singularium dicatur: intellectus verò hoc excellentius habeat, quòd universalium etiam sit capax. Sed neque eo modo capit intellectus singularia, quo sensus. Hic percipit, ut αἰσθητὰ*; ille, ut νοητὰ†. Quæritur, priusne singularia cognoscat, an universale. Nihil certius, quàm intellectum nostrum incipere à notitia singularium. Interea illud quoque evidens, non cognosci singularia perfectè, ignoto universali. Verùm facilè ista conciliantur. Priùs enim cognoscimus singularia cognitione confusâ. Hinc devenimus in cognitionem maximè universalium: quia eorum facillima est abstractio Tum in istorum, quæ minus minusque universalia: ubi abstractio operosior. Quoque universalia magis cognovimus, hoc distinctiori notitiâ singularia intelligimus.

* sensilia.
† intelligibilia.

At fœdior hoc ipso est error Averrois lib. III. de anima cap. V; ubi unum facit omnium hominum intellectum, re ab animæ substantia separatum, sed singulis conjunctum per insidentes phantasiæ imagines; etiam equo, & asino, lapidi, & metallo, assistentem; sed citra fructum, quia materies sit inepta. Nempe quemadmodum cœlum, & elementa, faciunt σύστημα*, quod mundum dicimus: ita censet intellectum ipsum patientem, ac animæ facultatem sensivam, unum fieri secundùm aggregationem, atque ordinem. Itaque bifariam jubet considerare hominis intellectum; ut est intellectus, & ut est forma, quam obtinet, dum nobis unitur. Priori modo ait eum à morte nostra superesse; quippe æternum: nec dare homini essentiam, sed uniri illi per operationem suam phantasmatum interventu. Hanc sententiam etiam sequitur Antonius Mirandulanus evers. singul. certam. lib. XXXII, sect. I, & lib. seq. sect. II, & VI. Similiterque Cardanus‡: quem propterea reprehendit, ac refellit Cæsar Scaliger Exercit. CCCVI, sect. 30. Et sanè ea sententia Scripturis è diametro aversatur: ut quæ suam cuique animam, sua etiam à morte præmia, & pœnas, adsignent. Itaque & damnari meruit concilio Lateranensi III, sess. VIII. Sed neque opinio ea Aristotelica est. Aristoteli enim anima non tantùm est operationis principium, sed etiam actus corporis: nec separatum quid ab animæ essentia, sed ejusdem animæ facultas. At si tantùm per operationes uniretur principium illud, quo intelligimus, & movemur: non jam foret pars essentialis compositi, quatenus compositum; nec homo intelligeret, sed aliud extra hominem.

* compagem.
‡ commentario de Animæ immortalitate.

Faciliùs igitur adducar, ut Aristoteli censeam intellectum patientem esse

esse partem sive facultatem animæ humanæ; solumque intellectum agentem eidem esse substantiam, ab anima humana essentialiter separatam, atque extrinsecus advenientem, ut animæ nostræ sociata ex intelligente δυνάμει * faciat intelligentem ἐνεργείᾳ †. Sed, præterquam, quòd sic Aristoteli anima humana fuerit mortalis; in controversia manet, quæ sit illa substantia separata, & æterna. Juniorum quorundam opinio est, esse intelligentiam infra orbem Lunarum hominibus destinatam. Sed hoc Aristoteles voluisse nequit; quia non agnovit dæmones, vel intelligentias ullas, præterquam eas, à quibus cœli volvantur. In duodecimo quidem Metaphysicorum cont. XLIII. & XLIV. disertim ait, tot esse substantias à materia separatas, quot sunt orbes cœlestes: harum autem numerum ex Astrologia peti oportere. Non igitur agnovit intelligentiam ullam orbe Lunari inferiorem. Quare verisimilior priorum est opinio, qui intellexere intelligentiam, quæ orbem rotet quempiam, præcipuè Lunarem, quippe nobis propiorem. Sed obstat, quòd ea, & omnes intelligentiæ, à quibus planetarum orbes moventur, sint virtutes particulares, propriis singulæ orbibus applicitæ. Hoc cum attenderet Alexander Aphrodisiensis, statuit, intellectum agentem esse ipsum Deum, sive mentem supremam: ut quæ, movendo orbes universos, universum etiam mundum virtute sua conservet, ac homini quoque vel ad esse, vel ad intelligere, sit necessaria. Verùm hic alia se offert difficultas. Nec enim facile intellectu, quomodo intelligentia illa nobiscum uniatur, nosque illuminet; cum Aristoteles, cujus hi se interpretes profitentur, non agnoscat cœlum agere in inferiora, nisi motu & lumine. Hunc nodum sic exsolvere conatus est Simon Portius *: quemadmodum Solis virtus agit in inferiora per virtutem corporalem: sic Deum, vel intelligentiam, agere per virtutem spiritualem ex sese emanantem in animam humanam: vimque istam foris advenientem, ac sese disseminantem per animum, esse id, quod Aristoteles dixit intellectum agentem. Zabarella ‡ idem sentit: & illustrat hanc opinionem eo, quòd Alexander * tradat, humanum intellectum, qui possibilis, sive patiens dicitur, esse instrumentum intellectus divini ad intellectionem producendam: nullum verò agens operetur, nisi in subjecto idoneo. Quemadmodum igitur Solare lumen vitrum transit, non parietem; lutum indurat, non ceram: similiter lumen supremæ mentis intellectionem efficere in solo intellectu hominis patibili: quia nulla sub cœlo res sit intellectus capax, præter animam humanam. Præterea huic firmando adducit illud ejusdem Alexandri in primo sui operis de Anima cap. de Intellectu agente: quòd in omni genere distingui oporteat, quid per se, & primò; quidque secundario tale sit: quodque secundario hujusmodi est, ab illo dependeat, quod

* *potestate.*
† *actu.*

* *lib. de mente humana.*

‡ *libro de Mente Agente cap. 13.*
* *lib. 2. suo de anima cap. 4.*

primò est tale: ac proinde, uti in cunctis visibilibus primum visibile est lux Solaris, & omnis bonitas est ex participatione primi boni, hoc est, Dei: ita quicquid intelligimus, intelligibile reddatur à prima intelligentia, sive numine divino; quod idcirco per separatum illum æternumque intellectum agentem ab Aristotele intelligatur. Ac videri possit Aristoteles eam hausisse sententiam à Platone: quem ita statuisse, Plutarchus tradidit, & ex eo Joannes Philoponus ad lib III. de Anima cont. I. Utrum hoc Aristoteles senserit, haut facilè dixerim. Equidem difficulter adducor, ut credam, Aristoteli fuisse perspectum hunc spiritualem agendi modum in mentes humanas Sanè & apud Aristotelem, & Alexandrum, & Themistium, atque alios, qui præ cæteris philosophi mentem putantur assecuti, altum ubique de eo silentium est.

Atque hæc dicta sunto de intellectu, quatenus intelligit. Idem verò etiam consideratur, quatenus intellecta conservat: ac memoria intellectualis nuncupatur. Eam Thomas intellectui, & voluntati, ut tertiam animæ rationalis facultatem, superaddit: idque quia non solum retinemus phantasmata, sed etiam notiones universales, & simplices, & complexas. Sed memoria hæc, ut dixi, nihil est aliud, quam intellectus, quatenus species reservat. Imò fortasse ne id quidem verum est, species ab intellectu retineri. Nam quid si dicamus, memoriam (quæ sensivæ est animæ facultas) reservare singularia: inque iis intellectum intueri naturam universalem, quoties lubet. Est quidem ad id opus abstractione, de qua antea diximus: sed universalia sæpe repetuntur: unde in intellectu habitus oritur facilè abstrahendi universale ab individuo.

CAPUT XLIII.

Acceditur ad voluntatem quæ, ut ab appetitu sensivo differat, ostensum. Aliter nos finem velle, aliter quæ volumus propter finem: discrimen etiam esse operum, quæ per naturam possumus, & quæ per gratiam aliter item comparatum esse cum libertate angelica; aliter illa piorum in hac vita. Arbitrii libertatem non inesse omnibus spontaneis; quando & finem ultimum sponte, ac necessariò nihilominus, volumus: sed verè propriè, inesse in illis, ubi possis velle, nolle, vel judicium suspendere. Eamque libertatem veteribus etiam synodis constitui in voluntate: ac Scripturis id consentaneum videri. Idem ratione comprobatum: atque iis quoque, quæ ex Scripturis obducuntur, occursum. Non ab judicio determinari voluntatem, ut multorum est opinio; sed à se ipsa. Nec posse hominem aliter velle malum, quam prout boni specie vestitur. Voluntatem esse intellectum protensum. eoque ab intellectu solum considerandi modo differre.

Per-

PErgamus considerare, qualis sit natura nostra. Nam quid prodest nôsse mundi cætera, si nos ipsos ignoremus? ubi locum habet illud pii, & cordati, Thomæ Kempensis, *Quando omnia percurristi, quid, te neglecto, profecisti?* Nec enim ista Thomæ verba duntaxat locum habent ratione imbecillitatis nostræ, quæ nos spiritualem quærere medicum jubet, Jesum Christum: sed etiam ratione præstantiæ naturalis, quia absque hoc fieri nequit, ut cognoscamus, quod, & quantum sit Dei beneficium, quòd nos condiderit ad imaginem sui. Quippe, ut antea dictum, non ea tantum in intellectu, sed voluntate etiam consistit. Deus enim, & sapientia est, cujus luce mens fulget divina; & justitia est, cujus plenitudine divina pollet voluntas. Ab intellectu igitur nunc accedamus ad voluntatem, sive, ut Aristoteles appellat, appetitum rationalem: per quem cognita ab intellectu sub ratione boni, aut mali, prosequimur, vel fugimus. Differt proinde, ab appetitu sensivo, quòd hic propositum habeat bonum à sensu monstratum; voluntas autem, à ratione ostensum. Atque inde liquet, cur sæpius hi duo appetitus animum in diversa trahant: dum appetitus sensivus ad illud attendit, quod suadet phantasia: appetitus autem rationalis sequi mavult consilium intellectus. Nempe phantasia non percipit futurum: eoque duntaxat videt, quid in præsentia sensibus sit jucundum: ratio, autem, quæ & futurum prospicit, etiam considerat, quid in posterum prosit. E. G. Ægrotus pharmacum respuit appetitu suo sensivo; quia cogitat esse amarum, eoque sensui ingratum. Ratio autem dictat, ut ebibat; quia sic pristinam recuperare valeat sanitatem. Accedit etiam, quòd cùm nihil sit in intellectu, quod non prius fuerit in sensu: prius judicium ferat phantasia, quàm species deferatur ad intellectum. Itaque interdum fit, ut si ingens bonum, malumve, offeratur; appetitus sensivus prorumpat ad consequendum objectum, priusquam ratio, quid fieri conveniat, jusserit: unde postea sæpe sera subit pœnitudo.

Non verò unus est volendi modus. Nam, ut non uno loco rectè observat Thomas Aquinas, voluntas se habet bifariam: ut natura appetitiva, & ut principium electionis. Priori modo tendit ad summum bonum; quod ubi intellectui cognitum, non possumus non id velle. Posteriori modo ex iis, quæ finem tangunt, liberè aliquid eligimus. Quando finem volumus, quod necessitate fit naturæ, & sine electione, βούλησις quidem, sive *volitio*, vocatur; at non βούλησις, vel προαίρεσις, hoc est, *deliberatio*, vel *consilium*, aut *electio*. Sunt enim hæc eorum, quæ ad finem tendunt. Atque in istis est, quod Græcis αὐτεξούσιον, Latinis vocatur *liberum arbitrium*.

Sed hîc quoque distingui est opus. Nam bonorum alia sunt naturæ, alia excedunt naturam: in prioribus eligendis homo libertate sua utitur: alia

alia expetere nequit, nisi gratia Spiritus sancti illuminavit. Sive enim intellectum attendas; non habet is fidem principijs natura ignotis: sive consideres appetitum rationalem; in ea à lapsu primævo, corruptione naturæ, quodammodo cessit in naturam, appetitus sensivi insultus reprimi nequit à voluntate, quæ velle nequit ignotum.

Præterea aliter se habet libertas in angelis; aliter in hominibus. Quippe in angelis, bonis dico, voluntas natura sua, ac necessariò, fertur, in id, quod specie est bonum; inque eo solum est libertas, quòd, ubi omnia adsint, quæ requiruntur ad actum voluntatis eliciendum, possit vel hoc bonum eligere, vel bonum aliud præferre. At homo regenitus, eodem tempore, & bonum valet anteferre per gratiam, & malum per naturam: &, quoties utrumque vel bonum est, vel malum; uti bonorum unum uni præferre, ita malorum unum alteri queat posthabere.

Ex his liquet, liberum arbitrium esse ipsam voluntatem, quatenus per eam liberè hoc, vel illud, volumus. *Arbitrii* autem vocabulo, etiamsi utique actum potius videatur signare; hic tamen eo utimur pro facultate: ac quamvis propriè videatur vis intellectus, quia ejus est arbitrari, hoc est, judicium ferre de eligendis; hic nihilo minus sumitur pro vi electiva, cujus actus à voluntate proficiscitur, & intellectu posterior est. Nec enim in eo solum differt homo à bestia, quòd is, priusquam sponte, & libenter, quid velit, præcedat judicium, sive apprehensio intellectus: sed insuper, quòd, post judicium istud, possit aliter velle, aut omnino nolle, vel etiam suspendere voluntatem, aliòve eam deflectere, quam ratio monstrarat. Nimirum postquam homo per facultatem intellectivam apprehendit, ac dijudicavit objectum; in idem illud volendi facultate, ut lubitum, fertur; vel sequendo illud, quod intellectus suadet, vel ab eo se, quod dissuadet, avertendo. Nam ut plurimum quidem homo sequitur judicium rationis practicum; imò, dum rationabiliter agit, semper id facit: potest tamen post longam etiam deliberationem, vel aliud eligere, quàm ratio dictarat; vel nihil eorum eligere, de quibus erat deliberatum.

Hanc sententiam etiam confirmat, quòd libertas sit potentia activa, ex se, suaque natura, vim habens, vel exercendi, vel suspendendi actum suum: sic ut, positis omnibus requisitis, possit agere, & non agere. Atqui si voluntas determinetur à judicio intellectus, in determinatione ea magis se habebit passivè; quippe mota ab intellectu.

Præterea libertas significat indifferentiam. At intellectus objectum formale est veritas: quæ indifferens non est, sed consistit in indivisibili. Voluntatis autem objectum est bonitas: unum autem, idemque & bonum est, & malum, pro diversa considerandi ratione.

Adhæc

Adhæc si judicium rationis sic exigitur ad agendum, ut voluntas non possit non ei consentire: voluntas nequit, positis omnibus requisitis, velle, aut nolle, vel actum suspendere. Atqui id si est, voluntas non erit facultas libera; quia, judicio constituto, in sensu composito non erit voluntati vis ad resistendum. Pugnant enim ista, ut quid ad actum unum determinetur, & liberum tamen permaneat. Quod B. Bernardus vidit libro de Gratia, & libero arbitrio, ubi ait: *Est ratio data voluntati, ut instruat illam; non, ut destruat: destrueret autem, si necessitatem ullam imponeret, quo minùs pro arbitrio suo sese volveret.* Unde liquet, ex Sancti illius mente, non consistere libertatem in actu rationis: sed post eum exspectari consensum, sive influxum voluntatis; in cujus potestate sit, vel consentire, vel consensum suspendere.

Adhæc, ut potentiam ad utrumlibet, quæ philosophis *formalis* dicitur *libertas*, non in intellectu sitam putem; sed in voluntate: facit illud, quòd ea 1. Corinth. VII, 17, vocetur ἐξουσία περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, *potestas suæ voluntatis.* Et Sancti Patres appellant *liberam voluntatem*, & *liberum voluntatis arbitrium.* Ut Ambrosius lib. II. de Fide cap. III, Augustinus lib. V. de Civit. Dei cap. IX, & lib. de Libero arbitrio cap. I: item Damascenus Orth. Fid. lib. II, cap XXV. Præterea illud antiquitati est congruentius; ad vocationem efficacem, & vivificationem hominis, spiritualis, non sufficere illuminationem mentis; sed porrò requiri emollitionem cordis. Alioqui nihil opus foret, Deum, post lumen intellectus practici, dona infundere in voluntatem: quod adversatur Patribus Africanis Concilii Carthaginensis III ‡, can. V. Verba ejus sunt: *Item, quisquis dixerit, eandem gratiam Dei per Jesum Christum, Dominum nostrum, propter hoc tantùm nos adjuvare ad nō peccandum, quia per ipsam nobis revelatur, & aperitur, intelligentia mandatorum, ut sciamus, quid appetere, quid vitare, debeamus: non autem per illam nobis præstari, ut, quod faciendum cognoverimus, etiam facere diligamus, atque valeamus: anathema sit. Cùm enim dicat Apostolus *, Scientia inflat, charitas verò ædificat: valde impium est, ut credamus, ad eam, quæ inflat, nos habere gratiam Christi: ad eam, quæ ædificat, non habere: cùm sit utrumque donum Dei; & scientia, quid facere debeamus, & diligere, ut faciamus: ut, ædificante charitate, scientia non possit inflare. Sicut autem de eo scriptum est †, Qui docet hominem scientiam: ita etiam scriptum est *, Charitas ex Deo est.* Unde illud consequi putamus, lucem sive infusam, sive affusam intellectui, non sic afficere, ac dirigere intellectum, ut voluntas pendeat ab eo, velut à caussa ad amorem boni determinante, quasi non possit non ei adhærere, & ejus ductum sequi: sed sic pendêre, ut interim homo determinare aliter voluntatem possit, quàm suasit intellectus. Hæc ita esse, etiam Scripturis firmatur. Ut illo Lucæ XII, 47, & 48: *Ille servus, qui cognovit voluntatem Domini sui, & non*

‡ *sive ejus, quod perperā vulgo Milevitanum vocatur: ut ostendimus Historiæ Pelagianæ lib. I, cap. 44.*
* 1. Cor. 8.
† *Psal. 63.*
* *Ioan. 5.*

præparavit, & non fecit secundùm voluntatem ejus, vapulabit multis. Qui autem non cognovit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Clarè dicit, vapulare quemvis, qui non fecit voluntatem Domini: magis autem vapulare, qui scivit voluntatem ejus, nec fecit. Hoc est, cujus mens hactenus illum nacta sit gradum per gratiam divinam, ut intelligat, quid facto opus sit; gratiæ interea ductum sequi nolit.

Et profectò quis nescit, errorem in judicio mentis habere locum: culpam moralem ab eo manare principio, quod voluntarium, & liberum est? Præcepta etiam divina non intellectui fiunt, sed voluntati; cujus obedire est proprium. Neque obstat, quòd Apostolus Joannes dicat prioris epistolæ cap. II, 4: *Qui dicit, Novi Deum, & mandata ejus non servat, mendax est, & in eo veritas non est.* Item cap. IV, 7, 8: *Quisquis diligit, ex Deo natus est, & novit Deum. Qui non diligit, non novit Deum.* Nec enim hîc de quavis est cognitione sermo; sed salutari duntaxat. Ut sententia sit, notitiam Dei, charitatis expertem, tanti esse, ac si quis non cognôrit Deum. Quod locum habet in cunctis, qui Deum norunt; sed non glorificant eum, nec obediunt, aut qui ab ejus obedientia resiliunt: ut videre est Rom. I, 21, & II Petr. II, 20, item I. Joh. cap. II, & III.

Quamobrē licet fateamur, intellectu nō illuminato à Spiritu Sancto, voluntatē erroneo judicii motu necessariò ferri in malū: negamus nihilominus, si is in tantū sit illustratus, ut clarè perspiciatur cœlestis veritas, necessariò, semperq;, ex hujusmodi scientia resultare volitionem spiritualis boni.

Quorumdam tamen opinio est, ut magnes trahit ferrum, sic à judicio rationis practico trahi voluntatem; eoque non in summo quidem bono; quod, ut finis, non potest non appeti; in actibus tamen ad finem directis sic à ratione affici voluntatem, ut hæc non valeat respuere, quæ animus vera, rectaque, esse agnoscat. Nam, inquiunt, aut unum est objectum, quod animo se offert, aut multiplex. Si unicum, quomodo aliud velit voluntas, quàm quod solum monstrarit intellectus? Sin multiplex, quomodo non id sequatur, quod pro illo loco, & tempore, meliùs videatur? Voluntas enim non est cœca, sed fertur in bonum cognitum; electioque est præmeditata appetitio unius è pluribus: mali verò non est appetitus sub ratione mali. Quanto hæc magis speciosa sunt, eo digniora, quibus occurratur. Ac primò de unico objecto sic statuimus: non, si intellectus judicet, illud esse conveniens loco, temporique: propterea censere id eo loco, temporeque, amplectendum. Nam quia in iis, de quibus consultatio est, bonum, malumque, observatur; potest, post latum de convenientia judicium, differre actum in aliud tempus, quo iterum, atque accuratiùs, exquirat. Quâ differendi potestate inter alia mutis præstamus animantibus. Quod si plura

plura ſint objecta, poſſint ea eſſe æqualia: poſſint etiam præ inſcitia videri hujuſcemodi. Æqualium petamus exemplum ex intellectu divino. Habuit Deus in infinitæ ſapientiæ ſuæ theſauris alios etiam modos nec meliùs, nec deteriùs, creandi hominis, leonis, arboris, Lunæ, Solis, mundi univerſi. Nec eo non condidit hæc iſtum in modum: ſed in æqualibus liberè modum elegit, quem voluit. Et cui fiat veriſimile, ſi homini famelico duo offerantur panes, quos paris eſſe bonitatis intelligat, paris etiam diſtantiæ eſſe videat; ſic hæſurum eſſe, utrum eligat, ut fame potiùs moriatur, quàm, quia diſcrimen ſit nullum, eo unum præ altero eligat? At, inquiunt, ſemper diſcrimen erit, vel verum, vel apparens. Minimè verò, quia ut in bilance aliquid apponendo, vel demendo, tandem exacta eſt æqualitas: ſit agi hîc poteſt, etiam operâ humanâ, dum alter ingenuè ſemper confiteatur, quantillo ex duobus alterum præferat; & ab altero ſemper ſuppleatur, quod deeſſe alter putat; donec tandem nihil habeat, quod oggerat æqualitati. Sed quicquid de homine ſit, ſaltem Deus ea poteſt proponere homini, ubi nihil ſciat diſcriminis: nec tamen nulla eo futura eſt electio hominis, ubi alterutrius eligendi eſt neceſſitas. Quod ſi objecta fuerint inæqualia, poſſis ſic quoque non eligere, quod melius cenſeas: quia id non neceſſarium putes ad finem, quem propoſueris. Sin judicium fuerit, abſque eo non poſſe te pertingere ad id, quod voles: determinabitur quidem voluntas ad id volendum: ſed neceſſitas volendi non fuerit ex proximo judicii actu, ſed prioris actus voluntate. Exemplo fuerit juvenis, qui, vulgivagæ Veneris mala pertæſus, planè decrêrit, uxorem ducere, ſimulac ſe obtulerit virgo bene nata, bene educata, formâ uxoriâ, nec ſuo genere indigna. Offert tandem ſe hujuſcemodi. Judicat igitur hanc ſibi poſcendam uxorem: nec, durante talis ducendæ judicio, poteſt non velle eam conjugem. Sed neceſſitas hujus eſt ex volitione, quam præceſſiſſe multò antè dicebamus; non ex actu judicii, qui proximè anteceſſit.

Neque hinc conſequitur, poſſe voluntatem velle malum, quà malum. Nam intellectus, & voluntas, non ſunt duæ ſubſtantiæ, ſed unius animæ facultates duæ: proprieque anima, ſive homo eſt, qui per facultatem intellectivam dijudicat, perque vim volendi fertur in objectum: atque ita fertur, ut quandoque, relicto bono, quod ratio indicârat, bonum aliud ſequatur, ſeu verum, ſeu apparens. Tum bono maximè eligendo præfert bonum impar, & inæquale. Sed hoc bonum non eligit ut malum, imò nec ut minùs bonum: ſed ſimpliciter, ut bonum. Nam homini non ſolum ineſt τὸ λογικὸν *, unde agit κατὰ τὴν προαίρεσιν †: ſed etiam τὸ ἄλογον *, eoque cum mutis animantibus agere poteſt καθ᾽ ὁρμὴν, ſive naturæ inſtinctu. Ut cùm, rejectâ omni cogitatione majoris boni, fertur in bonum

* rationale.
† ex conſilio.
* ratione carens.

minùs eligi dignum: sive id fiat bruto quodam impetu, sive more tyranni, cujus illud *,

Sic volo, sic jubeo; stet pro ratione voluntas.

*Iuvenal. sat. 6,222.

Nam voluntas etiam, nullâ ratiocinatione præviâ, quædam imperat, tantùm quia vult. Ut valde fallantur, qui ad volitionem omnem deliberationem esse necessariam existimant; cùm sufficiat, ut objectum sit præcognitum. Plurimùm quidem prævia est consultatio. Non tamen hoc de volitionis essentia est, cùm etiam, Aristotele ‡ teste, sine ea esse possit.

‡lib. 7. Ethicor. Nicomachiorum cap. 8, prope fin.

Nec propterea voluntatem esse cœcam existimandum. Nam utcunque intellectus, & voluntas, duæ sint facultates formaliter: revera tamen una sunt facultas: nec voluntas aliud est, quàm intellectus protensus ad volitionem. Non igitur ea fertur in bonum incognitum, sed notitiâ indiget objecti, in quod fertur. Unde licet consequatur, voluntatem esse posteriorem judicio intellectus: perperam tamen hinc colligunt, judicium hoc esse tale, ut absolutè determinet, aliquid esse omnino eligendum: cùm sufficiat, judicium hoc esse ejusmodi, ut statuat, aliquid inter alia esse eligibile. Eoque judicium istud non imponit volendi necessitatem; sed relinquit libertatem eligendi. Alioqui intellectus haberet actum per modum imperii; quod voluntatis est proprium; non intellectus, qui est potentia cognitiva; ac propterea non exercet actum suum, nisi per modum apprehensionis, sive judicii; quod non destruit libertatem.

Hæc eo pluribus sum prosecutus, quia libertatis hujus nomine multum Deo debemus. Nam quod est rationis expers, caret libertate agendi: eoque hominis in eo perfectio consistit, quòd habeat libertatem cum aliis substantiis spiritualibus communem.

CAPUT XLIV.

Actus voluntatis, vel elicitus est, vel imperatus: ac posterior his vel communis nobis cum bestiis, vel proprius hominis. Canes, gallinas, & similes animantes, loqui, judicio Sexti Empirici: ex opinione autem Lactantii, habere quid simile loquelæ; quem quasi sermonem nos licet non capiamus, ipsa tamen animantes naturâ intelligant. Asinam Bileami non intellexisse, quæ ipsa diceret; uti nec serpentem, cùm loqueretur Evæ; neque canes, aut boves, qui in historiis Romanis sæpius locuti leguntur. Apollonii Tyanei dolus, simulantis se avium linguam intelligere; sed fine bono, ut sic Ephesios faciliùs ad concordiã redigeret. Antonii Delrio geminus error. Vana Erici Norvegiani jactatio. De cane Simonis magi, tauro Rhodio Jovi sacrato, pico Matieno, columbis Dodonæis, equo Xantho, Argo navi, ulmo gymnosophistarum, Causo flumine, nisi illud Nessum mavult dicere: quibus omnibus sermonem humanum stulti tribuũ-

tribuêre gentiles. Quinq; instrumenta loquelæ; guttur, sive aspera arteria, palatum, lingua, labium, & dentes: & ut pro istis magistri Hebræi suas dividant literas. Cur idiomata sermonis vocemus linguas. *Miracula elinguium, qui loquerentur. Ex Aristotelis opinione, vocem à corde provenire: & quid eum in hanc impulerit opinionem: & sententiæ huic obductum, quod & canes sonum edant, & homines loquantur, corde exempto. Fabula rejicitur de Cercyda, & filio Polycriti Ætoli, & capite tum Publii, præfecti militaris; tum Orphei; de quo, an fuerit unquam, jam olim est dubitatum, & ut verè fuerit, sexcentis sit annis antiquior Cyro; cujus temporibus mortem regis prædixisse fingitur. Quæ loquelæ materia, quæ forma. Mentiri etiam homines verum dicendo, si falsum putent: & veraces esse, falsum dicentes, dummodo verum existiment. Qua mente Plato dicat, voces natura significare. Refelluntur, qui censent, hoc peculiare esse linguæ Hebrææ, quod ea sit à natura. Ne illud quidem controversia carere, utrum lingua Hebræa, an Syra, vel Chaldæa, sit antiquior. Hebræis unde datum nomen. Nihil solidi pro iis posse adferri, qui nos post hanc vitam ajunt Hebraicè locuturos. Quorundam judicio, quod furore correpti, lingua loquantur, quam nunquam didicerunt, à natura hominis proficisci. Contra ostensum, si quando id contingat, esse illusionem dæmoniacam. Quam misera sit futura hominum vita absque sermone. Cur poetæ fingant, Tithonum esse conversum in cicadam.*

ACtus voluntatis alii sunt eliciti, alii imperati. Elicitos anima per se ipsam exercet: ut sunt intelligere, velle. Quamquam verò voluntas est intellectus promotio, eoque semper exit; non tamen semper extra hominem fertur. Est enim cum se extendit ad aliquid interius agendum: ut cum volo quippiam accuratius meditari. Actus imperatus est, quem anima exsequendum inferiori mandat facultati. Estque vel cum rationis expertibus communis; ut manducatio, progressus, & similes; de quibus antea vidimus: vel hominis proprius; ut loquela, sive sermocinatio. Sextus taman Empiricus, libro primo Pyrrhoniarum Hypotyposeôn, quo loco de primo ἐποχῆς * modo agit †, cùm retulisset, ut canes varient vocem pro affectu, atque idem in aliis contingat animantibus, (uti in gallinis, & similibus, quotidie videmus) colligit inde hunc in modum: Διὰ ταῦτα εἰκότως λέγοι τ' ἄν, καὶ τοῦ προφορικοῦ μετέχειν λόγου τὰ καλούμενα ἄλογα ζῶα. *Meritò propterea animalia, quæ rationis expertia dicuntur, non expertia orationis esse dicantur.* Sed cautius de isto Lactant. lib. de Ira Dei cap. VII. *Proprius homini sermo est: tamen & in brutis quædam similitudo sermonis. Nam & dignoscunt invicem se vocibus; & cum irascuntur, edunt sonum jurgio similem; & cum se ex intervallo vident, gratulandi officium voce declarant. Nobis quidē voces eorū videntur inconditæ, sicut illis fortasse nostræ: sed ipsis, qui se intelligunt, verba sunt. Deniq;*

* *judicii suspensi.*
† *pag. 16.*

in omni effectu certas vocis notas exprimunt, quibus habitum mentis ostendant &c. Fuseque hoc argumentum tractavit nobilis medicus Patavinus De Aquapendente. Sed tantum abest, ut iccirco illis λόγος προφορικός, sive sermo, tribui debeat, ut ne quidem id dicere possimus de psittacis, picis, corvis, humanum imitantibus sermonem; utcunque eum intelligamus. Omnis enim sermo est actio intellectualis, atque, ut Democritus, & Epicurus, ajebant, rationis flumen; quia, ut à fonte est flumen, sic à rationis conceptu sit oratio, ratione quasi stillante in linguam, ut ea, plectri instar, aëra percutiens, voces efformet conceptuum, qui à ratione sunt, significativas. Dixeris, obstare his, quòd Num. XXII. referatur, asinam Bileami, brutum animal, locutam. Sed huic rei optimè occurrit Cajetanus ad eum locum: *Ne*, inquit, *sis adeo rudis, ut putes per hoc colloquium inter asinam, & Bileam, intellexisse asinam verba, quæ dicebat. Angelico siquidem ministerio formabantur verba, asinino ore: quasi anima intelligeret, & tueretur caussam propriam.* Nempe hoc vult, sermonem istum non fuisse intellectualem actum ratione asinæ; sed solum ratione angeli, voces istas in asinæ ore formantis. Atque idem dixero de serpente, qui parentes primos decepit. Non intellexit serpens, quæ diceret: sed intellexit diabolus, qui per serpentem loquebatur. Nec multò aliter sentiendum, quando de mutis animantibus simile quid
*lib. 8. cap. 41 legimus in annalibus Romanis: *Canem locutum*, inquit Plinius*, *in prodigiis*
‡lib. 8. cap. 45 *accepimus.* Et postea‡: *Est frequens in prodigiis priscorum, bovem locutum: quo nunciato, Senatum sub dio haberi solitum.* Quamquam non dubium, quin sæpius ista fuerint commenticia.

Qui veram esse bestiis loquelam volunt, & quidem habere vocabula nostris respondentia, obducere jam olim solent Apollonium Tyaneum; de
*lib. 4. cap. 1. quo Philostratus * narrat, ut cum in luco aliquando Ephesios ad concordiam, seque mutuò alendum, hortaretur; passeres taciti in arbore consederint: tum unus ediderit vocem, ac deinde avolarit; cæterique, clamore item sublato, mox eum sint consecuti: Apollonium primò tacuisse, quasi nihil dicturum: sed cum videret præsentes, quasi portento aliquo, exhorrescere; retulisse iis, puerum quempiam cum cecidisset, effuso frumento, negligenter satis id collegisse, granis plurimis in angiporto relictis: hoc passerem aliis indicasse: plerosque tum isse spectatum, veráne dixisset: Apollonium in sermone progressum: redeuntibus qui abierant, nec sine admiratione ac clamore rem veram narrantibus, Apollonium castigasse Ephesios, quòd, in ista discordia, passeribus essent deteriores; quando hi tanta viverent concordia, ut alii aliorum gererent curam. Quod Philostratus fusè refert, id Porphyrius solum attingit. Sed pro passere hirundinem reponit: proque frumento effuso à puero, asinum ait cum onere conci-

concidisse. De onere frumentaceo si dixisset, culpari poterat, quia hirundines non vescantur frumento. Nunc nihil ἀσύςατον * ait; etsi eo nomine culpetur ab multijugæ lectionis viro, Antonio Delrio ‡: qui & addit, Eunapium propterea prudentius dicere passerem. In quo itidem memoria eum decepit, vel alios, quos is secutus. Nam apud Eunapium de hoc silentium est. Philostratum debuit dicere. Cæterum hoc de Apollonio vel planè fabulosum, vel dæmonis indicio cognitum Apollonio, vel à fraude profectũ humana; ut si jam ante cum agasone, vel puero, de effundendo frumento, atq; aliis, transegerit Apollonius. Sanè Apollonium hunc magnum fuisse impostorem, etiam testabitur Luciani pseudomantis sive Alexander. Pro fabula quoque vel dæmonis præstigiis, habendum; quod apud Olaum Magnum legas lib. III. cap. XIV, Ericum Norvegianum pulte magica, (sicut sanguine draconis alii, secundum Philostratum *) eam rerum omnium scientiam consecutum, ut ferarum pecudumque voces intelligeret. Et, ut ad vetera redeam, ejusdem farinæ est, quod de cane Simonis magi, Petrum Apostolum compellante, in Itinerario Petri legere est, ac Glyca quoque in Annalibus. Etiam fraudi diabolicæ tribuitur à Cyrillo lib. III. contra Julianum, quòd Isigonus Cittiensis scripserat, taurum Jovi sacratum in Rhodo insula non esse humani sermonis ignarum. Nec verisimile est picum Martium Matienæ, Sabinorum oppido, oracula dedisse: aut Dodonæas columbas idem fecisse in Chaonia: etsi utrumque apud Dionysium Halicarnass. & alios, legere sit. Sed, qui oraculo præerant, usi sunt hisce avibus, ut simplici populo imponerent. Nisi columbæ illæ Dodonææ duæ erant feminæ fatidicæ, quibus inde columbarum nomen datum, quia essent peregrinæ, ac columbarum instar aliunde advolassent. A poetis verò nemo exigit veritatem; ut quando (sicut Ælianus ait lib. IV. Hist de Anim. cap. LIV.) Ὅμηρος ἔδωκεν ἵππῳ φωνήν. *Homerus sermonem tribuit equo* In animo autem erat locus Iliad. XIX. ubi equus, nomine Xanthus, Achilli mortem prædicit. Nec animalibus duntaxat sermonem attributum legas; sed etiam plantis, rebusque inanimis: ut quercui, in qua columbæ Dodonææ, proximè memoratæ, consederunt. De Argo navi fatidica, (ut est apud Apollonium in IV. Argonauticôn) id satis esse à poëtis confictum liquet. Speciosius paullò, quod & ulmus Gymnosophistarum salutavit Apollonium; ut est apud Philostratum. Atque hoc ejus, vel Damidis, aut alterius, commentum Hierocli quoque, ut fabulosum, Eusebius objectat libro VIII. Confutationis. Nihilo verius, quod apud Malchum sive Porphyrium legas in vita Pythagoræ, philophum hunc à Causo † flumine, cum illud transiret, clarè, & audientibus sodalibus, compellatum esse his verbis, Χαῖρε Πυθαγόρα· *salve Pythagora.* Idem narrant Apollonius cap. VI. Histo-

* *absurdum, sive quod consistere nequeat.*

‡ *Magicarum disquisit. lib. 2. cap. 19.*

* *lib. 3. de vita Apollonii.*

† *sic legendum pro Caucaso fl. ut ex Cyrillo liquet.*

Historiarum admirabilium. Hanc veram esse operis inscriptioné, ostendimus alibi *. Item Diogenes Laert. lib. VIII. in Pytagoræ vita; Ælianus Variæ histor. lib. II. cap. XXVI. & lib IV. cap. XVII Cyrill lib. III. adversus Julianum: ubi flumen illud *Causum* vocat; non *Nessum*, ut est apud Diogenem; non *Caucasum*, ut perperam vulgo apud Porphyrium legitur. Porrò Cyrillus non quidem hoc, ut fabulam rejicit; sed dæmonium in flumine locutū arbitratur. Atque ex his abunde liquet, loquelam esse hominis propriam.

* *de historicis Græcis lib. I.*

Nunc videamus de caussis loquelæ: ac primum de efficiente, sive instrumentali caussa, quæ multiplex. Fit enim loquela hunc in modum. Aer è pulmonibus sursum expressus, & per λάρυγγα sive asperam arteriam ad palatum delatus, linguâ, dentibus, & labiis sic flectitur, & concinnatur, ut moderatione ea fiat vox articulata; quam loquelam dicimus. Instrumenta igitur ejus sunt quinque, quæ dixi: unde & Hebræi literarum alias ajunt gutturis, ut אֲהַחַע; quia spiritum edunt motâ radice linguæ: alias palati, ut גִּיכַק; quia mediæ linguæ motu aëra repercutiunt ad palatum: alias linguæ, ut דַּטְלַנַּת; quia extima lingua extimum feriens palatum, gignit tinnitum: alias dentium, ut זַסְשַׁרַץ; in quibus mucro linguæ ad dentes aëra collidit, ut sibilus fiat: alias labiorum, ut בּוּמַף; ubi ore & labiis comprimitur aer; duæ etiam, מ, & נ, adjuvantur naribus. De hisce instrumentis sic scribit Lactantius lib. de Ira Dei cap. X. *Lingua intus conclusa vocem motibus suis in verba discernit, & est interpres animi; nec tamen sola potest per se loquendi munus implere, nisi acumen suum palato illiserit, nisi adjuta vel offensione dentium, vel compressione labiorum. Dentes tamen plus conferunt ad loquendum. Nam & infantes non ante incipiunt fari, quam dentes habuerint; & senes, amissis dentibus, ita balbutiunt, ut ad infantiam revoluti denuo esse videantur.*

Quia verò inter hæc instrumenta principem lingua obtinet locum: inde est, quòd etiam idiomata sermonis, quibus nationes discernuntur, *linguarum* nomine appellamus. Et sanè absque lingua loqui non possumus, nisi Deo per miraculum supplente ejus defectum: ut factum in Reparato, & aliis Confessoribus Vandalis: quemadmodum legere est apud Victorem Uticensem de Persecutione Vandalica lib. III. Est & in Codice Justinianeo Tit. XXVII. de officio præfecti prætorio Africæ l. 1. *Vidimus venerabiles viros, qui abscissis radicitus linguis pœnas suas miserabiliter loquebantur.* Idem testantur Marcellinus Comes, Æneas Gazæus in Theophrasto, Procopius de bello Vandalico lib. I. Gregorius Mag. dialog. lib. III. cap. XXXII. & Isidorus Hispal. in Chronico Vandalorum.

Aristotelis opinio est in animantibus cunctis vocem à corde proficisci. Quod si est, idem de loquela statuendum. Ac censet Realdus Columbus

lib. XIV.

lib. XIV. in hanc devenisse opinionem, quia vox amittatur, si una cum arteriis carotidibus vincias nervum recurrentem, seu reversivum, h. e. vocalem, qui adhæret arteriæ asperæ, inque eam immittitur. Nempe quia non pateat aditus spiritui, qui corde generatur. Sententiam verò Aristotelis eo impugnat Columbus, quod si *mirâ celeritate quatuor cordis vasa arctè colliges; deinde cor abscindatur; eodemq; tempore vincula abscindantur, quibus crura quatuor juncta erant; & in pedes projiciatur: canem absq; corde vociferari audias, & progredi videas.* Atque id ipsum etiam oculis nostris Leidæ in anatome Clarissimi Medici, & Anatomici, Petri Pauwii, conspeximus. Idemque in homine locum habet. Sane Franciscus Baro de Verulamio, Sancti Albani Vice-Comes, narrat in Historia Vitæ ac Mortis *, ut cum sumtum esset supplicium de proditore; eo jam eviscerato, ac carnifice cor penitus avulsum manu tenente, auditum sit nihilominus, eum tria quatuor precum suarum verba profari. Imò ajunt, in Caria, cum Cercydas quidam occidisset Jovis Hoplosmii sacerdotem, caput interemti resectum protulisse hunc senarium:

* *pag. 404. edit. Lugd. Bat. an. 1637.*

> Ἐπ' ἀνδρὸς ἄνδρα Κερκιδᾶς ἀπέκτανε.
> *Virum necavit Cercydas super viro.*

Narrat illud Aristoteles in tertio de Partibus animalium cap. x. sed ei fidem non habet. Nam, inquit, ἀδύνατον φθέγγεσθαι κεχωρισμένης τῆς ἀρτηρίας, καὶ ἄνευ τῆς ἐκ τοῦ πνεύματος κινήσεως· ἔτι δὲ παρά τε τοῖς βαρβάροις, παρ' οἷς ἀποτέμνουσι ταχέως τὰς κεφαλὰς, οὐδέν πω τοιοῦτον συμβέβηκεν· ἔτι δὲ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων διὰ τίν' αἰτίαν οὐ γίνεται; *Fieri nequit, ut caput, resectâ arteriâ, & sine motu pulmonis, loquatur. Nec apud barbaros, qui capita cum summa celeritate abscindunt, tale quid unquam accidisse accepimus. Adhæc in cæteris animalium cur id non aliquando contingat?* Verum hic locum habet effatum illud ipsius Aristotelis †, οὐκ ὀκνητέον τοῦ διαιρεῖν· *non est negligenda distinctio.* Quippe est aliqua virtus residua in spiritu animali, quam ei cor impressit, priusquam avelleretur. Id liquet exemplo canis jam memorato, & proditoris illius in Britannia, quem dixi. Qualia tamen in homine sunt rarissima; nec in ullo proveniunt animante, nisi à vehementissimo affectu, & celerrimè ab anatomico, aut carnifice, ablato capite, vel corde exemto. Mox enim & vis ista spiritus à corde separati flaccescit, ac prorsus perit. Atque hoc etiam liquet ex vervece illo, quem Averroës quidem in VII. Physicæ auscultationis aut capite abscisso progressum: sed nunc quidem in hoc, nunc in illud latus inclinantem, ac sic quoque nonnisi ad pauxillos passus processisse. At planè ἀδύνατον *, ut caput resectum dicat, quæ homo integer non decrerat dicere: eoque meritò illud de Cercyda, quod diximus, pro fabula habet Aristoteles. Atque idem judicium esto de illo, quod ex Hierone sive Alexandrino, sive Ephesio, narrat Phlegon Trallianus ‡ de capite infantis à Polycrito, Ætolorum præfecto, geniti; quod, post corpus à spectro devoratum, multa prædixerit. Item quod ex Antisthene Peripatetico

† *l. 2. Sophist. Elench.*

* *impossibile.*

‡ *De rebus mirabilibus c. 2.*

idem * refert de capite Publii, militaris apud Romanos præfecti, quòd, cõ- * *ejusdem operis sive fragmenti cap. 3.*
cesto corpore à lupo, longum carmen pronunciarit, quo futura continebantur. Qualia satis ostendunt, mendacem Græciam, ut poeta * queritur, nihil non in historia audere. Jam quid de eo censendum, quòd Philostratus in Heroicis ‡ narrat, Orphei caput, Lesbo appulsum, vaticinari solere, ac Cyro etiam regi, cum aliquos illud consultum Babylone misisset, respondisse hunc in modum: Τὰ ἐμὰ, ὦ Κῦρε, σά. *Mea ô Cyre tua.* Id Cyrum accepisse de locis; eoque ad incrementum imperii retulisse: oraculum autem locutum de sorte, similique vitæ exitu; quod ut Orpheo contigit à Threissis, sic Cyro à femina Scythica præcidendum esset caput. Siquid tale prædictum, quod minimè censeo, fraus fuerit humana, aut dæmoniaca. Nam ut Orpheus fuisset superstes, præscire ista nequiisset. Nunc inter Orphea, ac Cyrum, interjecti sunt anni sexcenti. Imò fortasse Thracius ille Orpheus nunquam fuit. Censuit id Aristoteles *, teste Tullio in primo de Natura Deorũ: pluraq; de hoc dicimus in primo de Arte Poetica. De instrumentis loquelæ satis egimus: nunc de causis, quæ naturã ejus cõstituunt, videamus.

* *Juvenal. sat. 10,*
‡ *in Philoctete*
* *in iis, quæ perierunt.*

In loquela, ut in aliis artefactis, tum materiam spectamus, tum formam. Materia, & quasi corpus sermonis, est sonus, sive vox articulata. Forma, & quasi anima, est significatio. Significant autem voces articulatæ animi nostri conceptus: uti hi signa sunt rerum, quas animo concipimus. Si aliter res apprehendamus, quam se habent, error est intellectus. Sin secus oratione efferamus, ac animo concepimus, mendacium est. Nec refert, utrum res se habeat, ut dicimus, modo se aliter habere existimemus. Ut si famulus, ignarus dominum per pseudothyrum exiisse, quo fallat creditorem, domi esse dominum neget. Si orationem cum re conferas, verum dixerit: sin cum mente, fuerit mentitus. Magis autem æstimanda est oratio ex conceptu, quàm re. Ad hoc enim sermo est inventus, ut ἀμέσως † eo mentem animi interpretemur. Quare pro mendace non esset habendus, si cum domi esse dominum putaret, id ingenuè dixisset; etsi sic oratio à re dissideret. Nigidius Figulus * putabat, huic difficultati satis occurri, distinguendo inter *mentiri*, & *mendacium dicere*. Sed qui dicit, quod sentit, propriè mendacium quidem dicit: at verè enunciat res falso apprehensas. Quod & Cæsaris Scaligeri judicium est Exercitat. secunda adversus Cardanum; ubi fusius de hoc disserit.

† *sine alterius interventu.*
* *Agellius lib. 11 cap. 11.*

Significant voces conceptum animi, non natura, sed κατὰ συνθήκην, *ex instituto*: ut docet Aristoteles lib. περὶ ἑρμηνείας ‡. Imo fortasse nec Plato in Cratylo, cum vocabula ait significationem habere naturalem, aliud voluit, quàm bonum ac peritum ὀνοματοθέτην * nomina rebus quibusque imponere, quæ naturis earum conveniant. Sic quidem Platonem, & Aristotelem, conci-

‡ *cap. 2. sive de Nomine.*
* *nominum impositorem.*

conciliant Ammonius, & Psellus. Ac hoc pacto vel maximè naturalis est ea lingua, qua rebus vocabula dedit Adamus. Sed id quibusdam non sufficit; qui existimant ‡, *propterea quod natura feratur ad unum, & cupiat omnes homines inter se consociare unius linguæ communione: manifeste apparere, unam aliquam linguam toti humano generi à natura integra & perfecta datam esse; quia desiderium naturale nullum frustra esset; ut docet Aristoteles* 1. *Ethic. c.* 1. Atqui summum ex hoc argumento sequitur, naturam primævam, ac nec dum peccato inquinatam, intendisse illud, ut una esset omnium hominum lingua. Una autem fuerit quoque, si una sit instituto. Admodum etiam est imbecille, quod ab iisdem * scribitur, *hominem ferri naturaliter ad linguam primam, & eam, quæ in æternum est mansura. Primam autem linguam eam esse, qua homo omnium primò usus est, & post quam omnes aliæ extiterunt: eam autem esse Hebræam.* Sanè complura adversus hæc adducere possis. Theodoretus † enim Syram linguam credebat vetustissimam: idque quia origines vocabulorum *Adam, Cain, Abel, Noe,* propria sint linguæ Syriacæ. Nec dicere possumus cum Villalpando, sub lingua Syriaca etiam Hebræam complecti: nempe laxiori ejus vocabuli usu; de quo egimus, cum alibi hoc opere, tum imprimis lib. II. cap. I V. Nam Theodoretus *, in hac ipsa quæstione, opponit linguam Syram Hebrææ. Alii item linguam Chaldæam putant vetustissimam: indeque origines vocum Mosaicarum optimè omnium peti contendunt. Addunt quoque, pro hac sententia facere, quod in Chaldæa conditum sit genus humanum: tum autem, quod inde in Cananæam profectus sit pater credentium Abraham: ut prius Chaldaicè sciverit, quàm didicit Cananæam. Nec enim Abraham Chaldaicè loqui docuit gentes Cananæas: sed peregrinus ipse, si intelligere, & intelligi vellet, coactus est linguam discere Cananæam. Ideo Jesaiæ XIX, 18. cum Evangelium Ægyptiis dicitur annunciandum sermone Cananæo: intelligenda est lingua, non quæ in Chaldæa obtinuit, quam posteri Abrahæ ante captivitatem Babylonicam nescivere; sed illa, quam hausere in Cananæa, vel saltem, quæ in Judæa erat tempore Christi, & Apostolorum: quæ Syra potius, quam Hebræa, dicebatur. Hac enim in Ægypto (de qua istic sermo) evangelium Christi annunciarunt B. Marcus, & alii, qui ab Apostolis eo missi erant. Nec propterea existimandum, eandem planè linguam fuisse Judæorum, & aliorum Cananææ incolarum. Nam B. Hieronymus, suo in Jesaiam commentario lib. VII. cap. XIX. vers. 18. contentus est dicere, *linguam Cananitidem, & Hebræam, esse confines*: & B. Augustinus in Joan. cap. XV. *Cognatæ*, inquit, *sunt linguæ, & vicinæ, Hebraica, Punica, & Syriaca.* Qui etsi Hebraicè, vel Syriacè, nesciret; nunquam tamen istud dixisset, nisi sic accepisset ab earum linguarum intelligentibus.

‡ *Keckermannus systematis Physici lib.* 4. *cap.* 8.

* *Keckermannus ibid.*

† *qu.* 59. *in Genesin.*

* *loco proximè memorato.*

Quare sic statuendum, linguam Cananæam, & quâ utebantur Israelitæ, solum discrepasse dialecto: nempe sicut ea differunt Hollandi inter se, vel iidem à Flandris; saltem non amplius, quàm Germani superiores ab illis, qui Belgicam incolunt. Hæc si placent, eadem fuerit lingua Hebræa, ac Cananæa: Hebræa autem dicta sit, quia ex Cananæorum monumentis non alia ad nos scripta pervenerint, quàm Hebræorum, hoc est, Abramidarum. Nec enim omnes Heberi filii dicti sunt *Hebræi*; sed solus Abraham cum posteris. Itaque nec controversia caret, quod ab Hebero, Abrahæ tritavo (nam sextâ ab eo generatione Abraham natus) Abramidas nomen *Hebræorum* accepisse, putant Augustinus*, Eucherius†, & alii. Minimè enim absurda eorum est opinio, qui ajunt, ex eo esse nomen Hebræum, quod Abraham ex locis trans Euphratem venisset in Palæstinam, ab עֵבֶר *trans* juxta illud Josuæ XXIV. *Ego tuli patrem vestrum Abraham* מֵעֵבֶר *ex trans flumen*. Et LXX. hinc Gen. XIV, 13. pro *Abraham Hebræo* legunt Ἀβραὰμ τῷ περάτῃ, id est, *transitori*. Ac placuit hoc ἔτυμον quoque Theodoreto quæst. LX. in Genes. Denique, ut lingua Hebræa omnium fuerit prima, (quando & B. Hieronymus* eam omnium linguarum matricem vocat) quomodo hinc solide adstruas, eadem nos usuros post hanc vitam? Multa enim tum variabunt; ipsa etiam formandæ vocis ratio. Ut alia mittam; nunc opus est, linguâ vibremus ac moderemur aëra. At in cœlis non est futurus aer: nisi placeat dicere cum nonnullis, tantum cuique aëris in os à Deo inditum iri, ut hoc sufficiat ad vocem formandam. Cujusmodi assertiones, nullo fultas fundamento, facilius rejicias, quàm admittas. Præterea ut vel penes Adamum iterum esset futurum jus linguæ condendæ; causam non video, cur necesse sit, eadem iisdem ab eodem imponi nomina. Multa adeo in unius rei natura se offerunt animo, unde peti possit denominatio. Quod clarius parebit unius rei varias consideranti appellationes; & in eadem lingua, & in diversis. Nihil igitur impedit, quo minus Adamus tum alia rebus indat vocabula, naturam rerum æquè, vel magis, exprimentia. Quod si Deo ipsi visum erit, inspirare beatis omnibus alicujus linguæ notitiam: quis dubitet, linguam eam longè aptius omnia expressuram, quàm excogitare aliquam valeat ulla virtus finita?

* lib. 16 de civit. Dei c. 11.
† in Gen. lib. 2 cap. 7.
* in Sophoniam cap. 3. vers. 18.

Alia etiam hic quæstio exsurgit: si, ut dicebamus, sermo ab hominibus sit institutus; neque illi naturale insit quicquam: quomodo furore correpti linguis loquantur, quas nunquam didicerunt. Exemplum commemorat Michael Psellus dialogo de operatione dæmonum: ubi fuisse ait quandam linguâ loquentem Armeniorum, μηδέποτε μηδ' εἰς ὄψιν ἀφιγμένην τούτοις, μὴ δὲ θαλάμου καὶ κερκίδος εἰδυῖαν πλέον οὐδέν· *quæ nunquam venisset in eorum conspectum; nec ultra thalamum, & colum, sciret quicquam*. Jam & Petrus de Apono,

Apono, qui Conciliator dicitur, simile adfert exemplum ad Aristotelis sectionis xxx. problem. 1. aliud item Pomponatius libro de Incantatione*: aliud Erasmus, & ex eo Cardanus in Encomio Medicinæ: aliud Fernelius lib. 11. de abditis rerum causis. Est postremum hoc de nobili Gallo, Græcè loquenti in morbo, cum ejus esset linguæ ignarus. Agnoscit idem Levinus Lemnius in secundo de occultis naturæ miraculis cap. 11. sed causam ejus petit à natura hominis. *Sunt*, inquit, *humores tam violenti, atq; atroces, ut eorum fuligo in cerebrum delata (quod in meracissimo quoq; vino, affluenter hausto, observamus) peregrinam linguam extorqueat.* Ac paulo post id penitius explicat; aitque, non absurdè statui à Platone†, nostrum scire haut aliud esse, quàm reminisci: mentem enim imbutam esse artibus, ante illarum usum: sed ut ignis, cineribus obrutus, foveri & exsuscitari postulat, quo resplendeat lumen: sic ingenitos nobis igniculos, mole corporis, & densis oppressos humoribus, aliquo indigere suscitabulo, quo veterum reminiscamur. Verùm, puto, si ad Literas sacras, & veteris Ecclesiæ canones, Lemnius attendisset: non eam amplexus esset sententiam, quã semper antiqui Patres improbarunt. Horum quippe opinio erat, quoties fraus abest humana (nam sæpe hanc intervenire, experientia abunde compertum) dæmones eam scenam adornare. Sed enim, inquit Lemnius, *si à malis genus perficeretur, non consilescerent morbi purgantibus medicamentis, nec iis, quæ somnũ conciliant, discuterentur. Nunc his, & plerisq; aliis, quibus abunde instructa est res medica, ritè adhibitis, restitui illos videmus; atq; ad consuetũ loquendi usum, mentemq; saniorem, reduci. Cum itaq; ferventissima sit humorum ebullitio, vehemens quoque sit spirituum agitatio: quæ voces quasdam inauditas, linguamque prius incognitam, extundit; non secus, quam ex contritu ac collisione silicis, emicantes, ignitasque scintillas elici videmus.* Verum nihil his infirmius est. Utcunque enim, si medicamentis humor expurgetur melancholicus, continuo desinat vis sermone loquendi incognito: non propterea tamen humoris ea melancholici vis est, ut concitando spiritus, tum vitales, tum animales, tantum possit, ut linguâ loquamur, quam non didicimus. Potius dicendum, dæmonem, qui omnia penè poterat mente amente, (quippe ab humore atro adhuc obnubilata, nec magis sui compote, quàm in ebriis fieri solet) deserere hospitium vetus; quia videt se non posse, quod poterat prius. Neque enim spiritus, (quippe creaturæ, eoque finitæ potestatis) possunt, quæ volunt: sed solum illa, quæ non exsuperant vim naturæ. Subjecto igitur idoneo iis opus est, ut personam hanc agant. Homo verò per se, ac sine dæmone, tale nihil potest. Nam excedit vires, ut aliquis, non dico verbum unum alterum casu promat linguæ, quam nesciat: sed ut perpetuum contexat sermonem, & ad quæque non præmeditata apte respondeat

* *cap 10.*

† *in Menone: quem refellit Aristoteles Analyt. post. lib 1. cap. 1. & 2.*

deat linguâ citra ejus disciplinam. Quod si fiat, (nec id evenire, inficiari prorsus animus) à dæmone fieri putandum; qui in homine, non compote sui, sic regat instrumenta, ut exsequantur, nō quæ homo, sed quæ ipse velit.

Nemo autem facilè dixerit, quantum debeamus Deo pro beneficio hoc, quòd non ratione modò, sed oratione etiam, voluerit nos mutis præstare animantibus. Quam misera enim, ac injucunda foret hominum vita, nisi alii aliis interpretaremur animum nostrum! Hoc cognoscere vel ex eo licet, quando adsumus, non dico mutis, surdisque; sed iis, qui loqui nesciant, nisi linguâ ignotâ. De quo sic B. Augustinus in XIX. de Civit. Dei cap. VII. *Quando*, inquit, *homines, quæ sentiunt, inter se communicare non possunt, propter solam linguarum diversitatem: nihil prodest ad consociandos homines tanta similitudo naturæ: ita ut libentius homo sit cum cane suo, quam cum homine alieno.* Itaque voluit Deus, ut etiam cum vires deficiunt, non deficeret sermo: ut non modò in multis videmus ægris; sed etiam in senibus; quibus fere nihil loquacius: unde & poetæ fabulantur, Tithonum, ob longam senectam, tandem in cicadam, debile, sed vocale animal, esse conversum.

CAPUT XLV.

Sermonis symbolum est scriptura: quæ ut in aliquo vincatur à sermone, in aliquibus tamen superat. Cur voluerit Deus Verbum suum scribi: & quantum nos firmet in veritate cœlesti, quod idem nobis conservarit tam multos ex singulis seculis, qui Ecclesiam scriptis suis docuerunt. Inventio literarum ad Deum relata ab Ægyptiis. Picturam, (quæ cælaturam etiam, sculpturamque continet) antiquiorem esse temporibus Iliacis, contra quam à Plinio proditum est. In quo pictura sermoni præcellat. Etiam manus hominis esse pro lingua; quomodo loqui docet chironomice.

HÆc de sermone; cujus imago ac symbolum est scriptura, imò & pictura. Quamquam verò magis fere afficiant, quæ audimus, quàm quæ legimus: est tamen, ubi scriptura etiam sermonis vim exsuperet. Nam cum oratio solum fiat ad præsentes, eosque non longè dissitos: epistola est, quæ absentes præsentes facit. Hoc pacto igitur commercium cum toto habemus mundo. Imò, quod multò amplius, scriptura ad postfutura omnia secula transmittitur. Possunt quidem & res gestæ ore, quasi de manu in manum, tradi: sed non eâ fide, ob labilem hominum memoriam. Atque idem in artibus, & scientiis, locum habet. Nam sæpe nobis excellentis alicujus doctoris non est copia. Neque enim magni viri quotidie nascuntur: & ut nulla iis ætas careret, non quævis eos tellus habet: etiam

etiam paupertas, quæ soror esse bonæ mentis solet, adhæc valetudo infirmior, item bella, atque alia, impediunt sæpe, quo minus ad tales suscipi possit peregrinatio. Hæc satis ostendunt, quantum Deo debeamus pro nobili hoc munere, sensa animi scribendo exprimendi. Ac magis hoc beneficium elucebit cogitantibus historiam, & præcepta, propheticis & apostolicis ad nos scriptis propagata. Nec enim dubium est, quin eo voluerit Deus à servis suis, spiritu S. afflatis, illa, quorum notitia ad fidem & salutem nostram requiritur, scriptis consignari, ut doctrina tam necessaria ab oblivione, & corruptelis hominum, vindicaretur. Quemadmodum & ob humani intellectus in torquendis Scripturis protervíam, divina nobis providentia conservavit tot Ecclesiæ doctorum in ætatibus singulis monumenta, ut ne novitiis commentis nos pateremur ab simplici veritatis tramite abduci: sed in fidei fundamento constanter teneremus, quod ubique, & semper, & ab omnibus, creditum est.

Nationes caruere Scripturis, quæ omnibus sunt lucerna ambulantibus in viis Domini *. Et tamen alios propter usus, quos scribendi ars præstat, sic admirati sunt literarum inventionem, ut ejus rei gloriam tribuerint Deo; qui Ægyptiis Theuth. Fuse de hoc diximus lib. I. de arte Grammatica cap. IX. Multaque etiam alia eo libro exponimus, quæ ad naturam præstantiamque hujus artis pertineant. Ea inde peti malo, quàm ut me ipsum exscribendo onerem, & opus hoc sine causa nimium procudam.

* *Psal 118. sive Heb. 119. vers. 104.*

Nec sermone solùm res gestas pandimus, vel, quæcunque in oculos incurrunt, cujusmodi sint, significamus: sed eadem quoque facit pictura: ut & ipsa (prout τὴν γραφικὴν ‡ Socrates describebat) sit *εἰκασία τῶν ὁρωμένων*, *imitatio sive repræsentatio eorum, quæ videntur.* Quamquam verò Iliacis temporibus necdum fuisse picturam, à Plinio * traditum sit: facilè tamen hæc sententia refellitur eo, quod Homerus † narret, ut Vulcanus in Achillis clypeo artificiose cælarit cœlum, sidera, & terras. Uti & iis, quæ de cælatura clypei Herculei Hesiodus cecinit. Quamquam dixeris fortasse, à poetis hæc esse conficta pro ratione temporum suorum, non heroum Iliacorum: quomodo & Maro * triremes tribuit Trojanis, quas non uno post seculo demum reperit Aminocles Corinthius. Pluriaque id genus apud eundem, & alios, legas: ut ostensum nobis Oratoriarum Institutionum lib. V. cap. IX. sect. VII. item in primo de Re Poetica, quo loco de poetarum erroribus disserimus. Verum ut ista alicujus sint momenti: nihil obducere liceat Mosi; qui seculis tribus claruit ante bellum Trojanum. Divinus hic legislator refert, qualis cælatura ac sculptura requiratur in arca Domini exstruenda. Ac artifices etiam ab eo memorantur Beseleel, & Ooliab ‡. Imò Seruch, Abrahami avus, ut Cedrenus narrat, *πρῶτος τὰς ἀνδριάντας*

‡ *picturam.*
* *lib. 35. cap.*
† *Iliad. Σ, vers 483. & seqq.*
* *lib. 5. Æn. vers 119. & 120. ubi Maro, triplici versu: & ad hoc Servius: Omnes enim triremes fuerunt.*
‡ *Exod. 36. 1.*

ξαντάς τι ἀνδρεῖον ἀρετῆς, ἢ μνήμης, ἄξιον ἀνδριᾶσι ςηλῶν ἐτίμησε· *primus eos, qui memorabile aliquid ex virtute egissent, statuâ honoravit.* Quæ hausit ex Chronico Eusebii, & Epiphanii panarii lib. I. Juxta quos etiam Thara, parens Abrahami fuit πηλουργὸς ἢ πλάςης. *imaginum ex luto fictor:* Abraham item εἴδωλα τοῦ πατρὸς ἔκαυσε· *patris sui Deos accendit.* Ut omnino tum fuerint imagines, ac simulachra. Quomodo autem hæc ars creverit apud Græcos, longum esset referre. Plinium de eo potius vide duodecim primis capitibus libri XXXV.

Quod de scriptura diximus, eam in hoc vincere sermonem, quod absentes facit præsentes: id hic quoque locum habet. Nam & pictura faciem hominum, rerumque, in terris longè dissitis repræsentat. Innumera quoque sunt, quæ nullus orator, longo etiam sermone, commodè expresserit. Pictor verò sic penicillo suo ea oculis subjiciet, ut uno adspectu omnia & melius videas, & certius dijudices. Naturam autem, & præstantiam hujus artis fuse eruditeque tribus de Pictura veterum libris descripsit nobilissimus vir, atque affinis mihi conjunctissimus, Franciscus Junius, Francisci Fil.

Præterea sermonis etiam vices supplent gestus, præsertim manus: unde Lucianus περὶ ὀρχήσεως: Ἀκούω ἄνθρωπε, ἃ ποιεῖς, οὐχ ὁρῶ μόνον· ἀλλά μοι δοκεῖς ταῖς χερσὶν αὐταῖς λαλεῖν· *Audio, homo, quæ facis, non video solum; sed videris mihi manibus ipsis loqui.* Eandem χειρονόμων artem signat apud Terentianum Petronius Arbiter:

Tinctus colore noctis,
Manu puer loquaci,
Ægyptius choreutes.

Sic legere malim, quàm cum Scaligero, *choraules.* Propius enim accedis ad *choreates*; quod in libris est veteribus. Porrò χορευτὴς idem hic ac ὀρχηςὴς, qui & χειρονόμος, ac pantomimus *. Plura de his diximus lib. de Natura ac Constit. Rhetorices cap. IX. & Oratoriarum Institit. lib. VI. cap. XI. sect. IV. Atque hæc tum de oratione, symbolo conceptuum nostrorum; tum de triplici orationis symbolo; scripturâ, picturâ, & chironomice.

* *Lucianus de Saltatione:* Οἱ Ἰταλιῶται τὸν ὀρχηςὴν παντόμιμον καλοῦσιν.

CAPUT XLVI.

A sermone acceditur ad risum. Opinio eorum, qui arbitrantur, non esse ridendū homini Christiano: hujus enim vita officium esse fletū: sed risum esse beneficiū alterius vitæ. Risum non esse naturâ malum, è Scripturis, & Natura, ostenditur. De pressiori significatione risus, quatenus fit ob aliquid turpe, nec tamen valde noxium, ac præterea novū. Cur alii aliis ad risum sint propensiores. De risus

risus sede variorum sententiæ excussæ. Risum esse motum involuntarium. Cachinnus unde proveniat. Amati Lusitani de sede risus opinio rejecta. Cur splen risus organum statui soleat. Cur stulti ad risum adeò sint propensi. De risu impropriè dicto: qualis est, cùm ridentes moriuntur, quibus vulneratum est septum transversum, aut qui comedunt herbam Sardoam. An quod infantes quandoque moribundi rident, obtingat ex conspectu angelico.

PRæter affectiones, quas diximus, duæ sunt aliæ, item hominis propriæ, risus, & fletus; ille hilaritatis, hic mœroris index. Quamquam ambo quandoque concurrunt: ut siquid sit luctuosè ridiculum, vel ridiculè luctuosum. Cujus generis innumera se offerunt in vanis seculi rebus: ut eas non minùs ridere possit aliquis Democritus Christianus, quàm flere Christianus quispiam Heraclitus.

Non defuere tamen, qui risum existiment vix convenire homini Christiano. Unde & sororem suam ab eo, quod abstineret illo, laudat Gregorius Nazianzenus orat. XI *: Τίς δὲ τοσοῦτον γέλωτος κατεγέλασεν; ὡς μέγα δοκεῖν ἐκείνῃ καὶ ὁρμὴν μειδιάματος· *Quæ risum ita irrisit? adeò ut magnum quiddam ei videretur, si vel parumper fuisset ad risum commota.* Nec tamen simpliciter dicitur non risisse, sed solùm subrisisse, & id rarò. At, inquiunt, ipsius est Salomonis Eccles. 21, 23: *Risum reputavi errorem, & gaudio dixi. Quid frustra deciperis?* ut habet editio vulgata. Propiùs ad Hebræa accedit hæc tralatio: *De risu dixi, Insanis: & de lætitia, Quid hoc facit?* Id est, *Qui risui indulgent, insaniunt: nihil boni lætitia adfert.*

* *pag. 181. edit. Morell. a. 1609. Sed non* XI, *verum nona est oratio in editione Frobeniana anni* 1531.

Sed quod Salomonis vel Sirachidæ potiùs, locum attinet, de ea sic Salonius Viennensis in Galliis episcopus: *Non reprehendit Salomon risum naturalem, id est, modestum, & honestum: unde alibi ‡ dicit, Vir bonus Tacitus ridebit: sed risum dissolutum & moderatum, atq; perstrepentem. Talis nempe risus vocatur cachinnus. Similiter non spirituale, sed temporale gaudium vocat deceptionem. Illi verò, qui præterita mala sua non plangunt, neq; intelligunt ruinam peccatorum suorum; & cachinnāt, & gaudent in rebus temporalibus, quia nova & brevia, putant esse bona perpetua, & iccirco, suavitate præsentis vitæ decepti, quotidie hujus seculi errore vexantur.* Satis significat, decipi homines istos mundanis rebus immersos, qui nunquam cogitant de peccatis suis, nedum ea deplorent; semper autem propter vana hæc & caduca risum tollunt, gaudioque exultant. Naturalem verò risum, qui ex honesta hilaritate provenit, non damnat. At, ajunt, flevisse quidem legimus Christum, cum Lazarum esset suscitaturus*: item cum Hierosolymam intueretur post annos XL perituram †: imo & in cruce cum clamore valido lachrymas emisit*. At risisse nusquam legimus: ut observat Chrysostomus homil. VI. in Mat-

‡ *Sirachides Eccles. 21, 23. Vbi tamen vulgata,* vir sapiens vix tacitè ridebit.

* *Ioan. 11, 35.*
† *Luc. 19, 40.*
* *ad Hebr. 5, 7.*

Gggggg

Matthæum ‡: Τῦτο μὲν πολλάκις ἐστιν ἰδεῖν αὐτὸν δακρύοντα, γελῶντα δὲ οὐδαμοῦ. *Flentem quidem sæpe est videre, ridentem nunquam.* Similiter, præter alios, S. Augustinus, vel alius potiùs, serm. XXXV. de Sanctis *, & Salvianus Massiliensis lib. VI. de Gubernatione Dei †: *Tale nobis Christus reliquit exemplum; quem flevisse legimus, risisse non legimus.* Sed enim Christus an riserit, nihil scire interfuit nostra. Illud vero referebat scire, quàm misericordem haberemus Dominum: qui propter nos miseros peccatores è cœlis descenderit, formâ servi adsumptâ, humiliando se, ut nos exaltaret, passioneque ac morte suâ expiaret peccata nostra.

‡ Etonensis edit. pag. 41, sive Commeliniana p. 59.
* Tom. 10, col. 1138, edit. Basil. a. 1556.
† pag. 106, edit. Rittershus.

Et profectò non pauca ex Scripturis adferre est, quæ doceant, risum naturâ suâ malum non esse. Nam eadem ratio est in honestis lætitiæ signis: manibus autem plaudere, & exultare jubet Deus; ut videre est Psal. XLVI *, 2. Præterea si risus esset naturâ vitiosus, non ipsi eum Deo sacra tribueret Scriptura: ut Psal. II, 4, & XLVII, 2; item Proverb. I, 26. &c. Adhæc Luc. VI, 21. ait Christus: *Beati, qui fletis nunc, quia ridebitis.* Quem locum imprimis in animo habuit B. Sabina; cùm rogata à Smyrnensi æditio, & satellitibus, cur rideret, respondit ‡: *Ita Deo placet. Christiani enim sumus, & fide qui sunt in Christum firmâ, atque constanti, risu ridebunt perpetuo.* Nempe attendit ad hoc, quòd Christianorum hilaritas post hanc vitam erit perpetua: in hac autem eo sit major, quò fides firmior. Ac similiter Christi verba cepit B. Basilius homiliâ de gratiarum actione *: Γέλωτα λέγων οὐ τὸν διὰ τῆς παρειῶν ἐκπίπτοντα ψόφον ἐν τῷ τοῦ αἵματος ἀναβρασμῷ, ἀλλὰ τὴν ἄκρατον καὶ ἀμιγῆ παντὸς σκυθρωποῦ ἱλαρότητα. *Risum dicit, non cachinnum, hoc est, sonum exeuntem ex genis, effervescentiâ sanguinis: sed hilaritatem sinceram, & à qua prorsus absit vultus tetricus ac mæstus.* Videmus, non damnare vultum compositum ad risum; neque item risum omnem: sed effusum cachinnum, risumque immodicum; qui levitatis habetur argumentum, ac virum dedecet gravem, magnæque auctoritatis, imprimis Christianum. Quid multis opus? τὸ γελαστικὸν † est proprietas humanæ naturæ; ut Porphyrio quoque traditum in Isagoge. At Deus, qui naturæ est auctor, nullius est mali caussa. Etiam joci & risus pertinent ad εὐτραπελίαν *: quæ est virtus ὁμιλητικὴ †, ut Aristoteles docet lib. IV. Nicomach. cap. VIII, & Paraphrastes ejus Græcus. Spiritualis verò gratia non tollit virtutes morales; sed eas dirigit, ac perficit. Præterea quis ignorat, quot, & quantis difficultatibus involvatur genus humanum! quibus ferendis simus impares, nisi interdum discutiatur tristitia jocis, & aliis rebus amœnis. Nemo nescit pervulgatum illud Phædræ ad Hippolytum ‡:

Quod caret alternâ requie durabile non est.
Hæc revocat vires, fessaq; membra levat.

* sive Heb. 47.
‡ in actis Pionii apud Metaphrastem die 1. Febr.
* pag. 369, edit. Paris. Sonnii.
† ridendi facultas.
* urbanitatē.
† dextra conversionis.
‡ Ovid. Epist. Phædra.

Nempe

Nempe risus & hilaritas, si modum teneat, calorem excitat nativum, spiritum reddit puriorem ac vegetiorem; eoque principes corporis facultates corroborat, sanguinem reddit meliorem, ingenium quoque acuit, atque ad omnia vitæ officia hominem reddit magis idoneum.

Atque hæc dicta sunto de risu laxè accepto: hoc est, quolibet musculorum motu circa os, qui ex hilaritate animi contingat. Quod autem de motu isto dixi, id meliùs intelligetur ex iis, quæ deinceps exponam de risu pressiùs sumpto.

Aristoteli enim, & aliis, plurimùm risus objectum est ridiculum, sive turpitudo minimè noxia, eaque nova, & admirationem ciens. Ut turpe sit sine læsione, is, quem dixi, Aristoteles requirit libro de re Poetica. Veluti, si senex facie, & cruribus distortis, ad tibiam saltet. Sed læsio abesse debet; ut siquis vultum fœdè distorqueat, quia miserè vulneratus. Nam hæc res dolorem homini adfert non inhumano. Requiritur etiam, novum ut sit, unde admiratio: quæ desinit, siquid novum esse desierit. De admiratione tamen nec Aristoteles opere memorato, nec Tullius in disputatione de ridiculis, quæ est in II. de Oratore, dicendum aliquid putavit.

Caussa hujusmodi risus est species apprehensa rei citra læsionem turpis, novæ item, & admirationem parientis Hinc liquet, cur apud amicos difficiliùs risum contineamus: ut ait Aristoteles problematum sect. XXVIII, quæst. VIII. Nam & benevolentia hilaritatem parit, & apud amicos ridicula quæque promere vix veremur. Liquet etiam, cur solus homo rideat. Solus enim intelligit, quid ridiculum sit. Qui verò hoc judicio non pollent, hi quoque vel exigui sunt risus, vel nimii. Itaque stolidi sunt admodum propensi ad risum. Nec enim res discernere valent. Idem dixero de insanis plerisque. Sed hoc pleniùs mox explicabo.

Ab judicio illo animus voluptate afficitur: unde provenit spiritûs ac caloris nativi agitatio. Quoque homo calore magis abundat, eò impensiùs ridet. Hoc liquet ex sanguineis, & biliosis. Ac contrà se res habet in melancholicis, & phlegmaticis. Estque à caloris illâ, & spirituum agitatione eorundem spirituum resolutio. Itaque multi, præ risu vehementi, ita viribus deficiunt, ut neque pedibus suis consistere valeans. Ab eadem caloris & spirituum effusione dilatatur cor. Unde & Aristoteles sedem risus in corde statuit, ac cum eo Michael Ephesius, III. de partibus animalium cap. X. Ad motum cordis quoque movetur diaphragma, sive septum transversum; quod Græci etiam φρένας vocant; non quasi ea sit sapientiæ sedes, sed quoniam, ob cordis propinquitatem, pro istis bene maleve affectis, etiam mens vel bene se habeat, vel laboret. Quam ejus nominis rationem Hippocrates * quoque, & Aristoteles †, adducunt. Septum autem trans-

* *prope finem libri de sacro morbo.*
† *lib. 3. de partibus animal. cap. 10.*

versum etiam sedem risus statuit Plinius lib. xi, cap. xxxvii, *Præcordia,* inquit, *appellant, quia cordi prætenduntur, quod Græci appellaverunt φρένας. Huic membranæ certè refertur accepta subtilitas mentis: ideo nulla est ei caro, sed nervosa exilitas. In eâdem præcipua hilaritatis sedes; quod titillatu maximè intelligitur alarum, ad quas subit, non alibi tenuiore cute humanâ, ideo scabendi dulcedine ibi proximâ.*

Præterea ad cordis, & septi transversi dilationem, commoventur musculi circa oris latera; quibus rictus ille fit ad spiritum effundendum. Estque omnis iste motus involuntarius; ut qui apprehensione fiat speciei ridiculæ, voluntate neutiquam motum eum imperante. Cujusmodi *ἀκούσιον κίνησιν*, sive *motum involuntarium,* ex Aristotele cognoscimus lib. de motu animalium cap. ult. Idem arguit, quòd sæpe cùm risum volumus continere, non possimus: atque adeo, cùm magnam vim fecimus virtuti retentrici, solvamur in cachinnum, spiritu ob musculorum distentionem omnino exitum quærente. Id Aristoteles quoque observat lib. vii Nicomachiorum cap. viii: ubi id Xenophanto contigisse ait. Imò nec risus desinit, quando volumus; sed durat, quamdiu ridiculi species animo obversatur. Uti verò cor, & septum transversum, sedem risus interiorem: ita partes circa buccas, ubi spiritus gestit in proscenium procurrere, exteriorem dicere risus sedem possumus. Amati verò Lusitani opinionem probare haud satis possum: qui lib. vii Medicinalium Curationum, quartâ & vigesimâ Curatione, sedem ejus facit cerebrum; novè prorsus, nec verè; ut ex iis liquet, quæ diximus. Nec desunt, qui splenem potiùs sedem ejus arbitrentur. Quæ opinio licet falsa, ex vero tamen originem traxit. Splen enim sedes est humoris melancholici: eoque si magnus sit splen, & bellè attrahat humorem melancholicum, nec patiatur per universum corpus diffundi; homines solent ad risum propendere: uti etiam attigimus hujus libri cap. xxi. Atque idem jam olim monitum Alexandro Aphrodisiensi problem. lib. i, quæst. cxxxvi. Imò inde etiam liquet, cur, ut diximus, stulti crebrò adeò rideant. Nam atra bilis non est iis bene temperata: quæ res facit, ut nec spiritus animalis sit, qualem oporteret, hoc est, stabilis, ac fixus; ac proinde nec species ei satis imprimatur; rebusque parùm perspiculatis, magnus fit judicii defectus, in discernendis iis, quæ proprium esse risus objectum dicebamus. Et hæc de risu propriè dicto: de quo & egimus Oratoriarum Institutionum lib. iii, cap. v, sect. xii: ac aliquid dicendum erit in affectionibus relatis in Deos. Nam & risus Spartanis, ac Hypatensibus Thessalis, pro Deo colebatur; ut tum dicetur.

Impropriè autem sic vocatur, qui ex titillatione provenit, siquem sub alis, vel præcordiis, attrectemus; ut etiam apud Aristotelem est Proble-

matum

matum sect.xxxv.quæst.VIII.Quo pacto calor inducitur; unde motus cordis, & septi transversi, & musculorum circa buccas. Ac eo magis titillatio hæc efficit in homine, quod is cutis sit tenuissimæ. Mirandum verò, etiam risum hunc gigni, si quis sit vulneratus in septo transverso: ut testis est Aristoteles in III. de partibus animalium cap.x. Plinius quoque lib. XI. cap. XXXVII. cum dixisset, nusquam subtiliorem esse cutim ac sensum, quam membranis, quæ cordi prætenduntur: subjungit, *Ob hoc in præliis, gladiatorumq; spectaculis, mortem cum risu trajecta præcordia attulerunt.* Similiter impropriè risus est morientium esu herbæ Sardoæ. Labra enim contrahunt ridentium instar, cum intus discrucientur: de quo Dioscorides in VI. Imò in aliis etiam animam jamjam acturis speciem eam risus ex contractis buccarum musculis observare est: præsertim infantulis lento obeuntibus morbo: uti in propriis etiam liberis comperi. Hujusmodi quando simpliciores conspiciunt, pro vero infantis risu habent, atque eum ex lætissimo angeli conspectu, qui ad excipiendam animulam se sistat, provenire arbitrantur, In quo licet dissentiam, nolim tamen laborare in errore innoxio tristibus matribus eximendo: præsertim quando & solatioli aliquid inde percipiunt; & verissimum sit, angelos adstare paratos ad animam in beatas sedes deferendam: utcumque nimis debile videatur argumentum vultus risum referentis, unde hoc à bonis feminis colligitur.

CAPUT XLVII.

Fletum esse hominis proprium, nec rationis expertibus, nisi impropriè, tribui: uti equis à Plinio. Objectum fletus per se est res tristis: nec qualibet tamen, sed ea solum, quæ atrox non sit. Aristotelis error, de Amasi referentis, quod Psammenito evenit. Utrum, quibus lachrymæ excidunt, si memoria defuncti refricetur amici, magis fleant gaudio, ob jucundam priorum temporum memoriam; ut Seneca putavit: an dolore, quia sodalem tam gratum amiserint. Cur flerit Philadelphus, visa tralatione LXX. interpretum. Caussam fletus esse rei tristis speciem animo receptam, unde fit cordis, ac spiritus compressio uti hinc coarctatio vasorum cerebri, & fumi vaporisque, qui eo adscenderat è corde, in aquam conversio: ac denique è cerebri vasis in oculorum glandulas destillatio, & ex iis expressio. Unde fit, quod homines tam diu lachrymis sufficiant. Quibus de caussis alii aliis sint ad fletum proniores. Sprengerus, & alii, refelluntur; qui, si accusatæ magicarum artium non lachrymentur, certum id ejus criminis argumentum esse contendunt. Pluscula ex Bodino allata, quibus pareat, crudele fore, atque impium, si ex ejus doctrina exerceatur judicium adversus magiæ accusatas. Non solum temperamentum esse in caussa, cur quis non lachrymetur; sed etiam quia atrox sit malum,

lum,

malum, in quod inciderit. De γυναικολόγ{ obiter. Fletum etiam interdum voluptatem adferre: sed præcipuè, si defleamus peccata nostra. Prodesse sæpius fletum, quia absque eo præcordia magis æstuant dolore. Quantum pœnitentium lachrymæ valeant apud Deum. Majoris esse laudis in sacerdote, lachrymas ciere, quam plausum consequi. De lachrymis impropriè dictis: quales ex lippitudine, aut vento, aut Solis intuitu. Quæ lachrymæ calidæ, quæ frigidæ, & caussa discriminis.

HÆc fere sunt, quæ de risu dicere habui: deinceps ad fletum transeamus; qui & ipse hominis proprius est. Itidem enim provenit à mentis judicio, cujus is index. Quare non excessero Plinio sic scribenti lib. VIII. cap. XLII. *Equi præsagiunt pugnam, & amissos lugent dominos, lachrymasque interdum desiderio fundunt.* Nam ἀκύρως † planè hæ *lachrymæ* dicuntur: de quo vocis ejus usu postea loquar. Quod autem Maro IX. Æn. equum Pallantis inducit lachrymantem, & ora grandibus humectantem guttis: id ad popularem magis sensum confinxit poeta, quam convenienter naturæ. Utcunque enim mutis etiam animantibus (quod in canibus, domestico animali, crebrò videmus) stillent oculi: non tamen is fletus dicendus: imò nec in hominibus semper, præcipuè in lippis, hoc vocabuli habet locum. Crocodilos aliquis dixerit flere, quia lachrymæ eorum abiere in proverbium. Sed est hoc de lachrymis fictis, non veris: nec satis constat, ecquid veri subsit fabellæ de lachrymis crocodili simulatis.

† *impropriè.*

Objectum fletus aliud est per se, aliud per accidens. Per se est res tristis: ut obitus conjugis, vel filii dilecti. Per accidens etiam res læta, ut postea exponam. Nec quælibet tristitia lachrymas ciere idonea est. Nam siquid non solùm triste sit, sed etiam atrox; sic stupent rigentque membra, ut nec lachrymula exeat. Notum de Psammenito, rege Ægyptio, ut cum amicum videret medicantem, non continuerit lachrymas, licet nullam emisisset, cum magis misera conspiceret in liberis. Cujus ipse hanc caussam victori adferebat Cambysi, quòd unum miserabile esset, alterum atrox. Hoc contingit Olympiadis LXIII. anno IV. Ut satis sit manifestus Aristotelis error, quando in secundo Rhetoricorum hoc narrat de Amasi; sive memoriæ lapsu, sive alios secutus, quos memoria fefellerit. Omnino enim priori quidem anno Amasis est defunctus: eo autem, quo dixi, capta est Ægyptus, regnante Amasis filio: ut ex Herodoti Thalia constat. Qui Aristotelem ab omni errore immunem putant, (æquè ridiculè, ac qui de Marone illud imperitè somniant) hi ajunt Herodotum ex Aristotele corrigendum: in quo ab nonnullis Aristotelis interpretibus etiam deceptum video, (ut de Keckermanno * taceam) Philippum Camerarium in Succisivis lib. I. cap. XXIX.

* *Systematis Physici lib. 4. cap. 8.*

Inter-

Interdum autem hinc est tristitia, inde lætitia. Itaque Seneca epist. xcix*, cum egisset de lachrymis ex mœrore mero obortis, subjungit: *Hæ lachrymæ per illisionem cadunt, nolentibus nobis. Aliæ sunt, quibus exitum damus, cum memoria eorum, quos amisimus, retractatur. Et inest quiddam dulce tristitiæ, cum occurrunt sermones eorum jucundi, conservatio hilaris, officiosa pietas: tunc oculi in gaudio relaxantur.* Censeo tamen, tum quoque lachrymas provenire magis ex dolore, quòd talem amiseris; quàm gaudio, ex memoria veteris voluptatis. Ac simile est, si videas fratrem, vel amicum, patriæ, & amicis redditum, post longam, & miseram captivitatem: ubi quin fletus præcipuè obtingat ex recordatione prioris fortunæ, ambiguum non est. Et fortasse hoc etiam locum habuit, cum Ptolomæus Philadelphus, ut apud Fl. Josephum † legere est, lachrymaret, sacras videns Scripturas, ea redditas lingua, quam ipse, & Græcorum alii, intelligerent. Nam cur non potuerit dolore, quòd & ipse, & Græci, tam diu tanto caruissent thesauro?

* al. 100.

† lib. 12. Antiq. Iud. cap. 2

Interim etiam, ubi merum est gaudium, lachrymæ provocantur. Uti enim tristia lachrymas cient, meatibus sic constrictis, ut lachrymæ exprimantur, velut è spongia: sic lachrymæ erumpunt præ gaudio, meatibus ita laxatis, ut intra vasa sua non contineat se humor. Quam rationem adducit Alexander Aphrodis. in problematis sect. 1. particula xxix.

Caussa fletus propriè dicti est receptio speciei animo tristitiam adferentis. Hinc enim illa cordis, & spiritus, compressio. Quam rationem etiam adducit B. Basilius homilia de gratiarum actione*: Δάκρυον ἐκ πληγῆς τινος, καὶ προσβολῆς τοῦ ἀβουλήτου, τὴν ψυχὴν τυπτομένης καὶ συστελλομένης, καταθλιβομένου τοῦ περικαρδίου πνεύματος ἀποτίκτεσθαι πέφυκεν· *Lachrymæ exoriri solent ex impetu quodam, & impressione minus prævisa, ac si illata esset plaga, qua percelleretur anima, & contraheretur, compresso & coarctato spiritu circa cor.* Ex consensu autem cordis, & cerebri, etiam vasa hujus coarctantur. Vapores igitur, qui fumigantes mœrentis cor obsidebant, in cerebrum delati, frigore ejus, & vasorum compressione, in aquam immutantur: quæ cum alias in corporis partes, tum etiam derivantur versus glandulas, angulos oculorum occupantes. Quod idem Basilius ‡ paullo post verba memorata exponit. Hæ glandulæ prius ex oculis destillant humorem, quem habent ex tertiæ concoctionis excremento. Sed, eo exhausto, imbibunt humorem proximum è cerebro defluentem, ac pariter eundem exsudant. Quæ humoris copia est caussa, cur tam longo tempore sufficiant homines in lachrymas.

*pag. 159. edit. Paris. Sonn.

‡ pag. 361.

Nec tamen existimandum, pariter omnes ad lachrymas esse propensos. Nam quis nescit, facilius flere pueros, feminas, & his similiores viros? Omnino enim, quibus mollior animus, magis dolent, eoque facilius plorant. At aliter animati sunt homines cordati, qui incertum sciunt rerum huma-

humanarum. Temperamentum etiam valet plurimum. Nam melancholicis, quia frigidi sunt, ac sicci, sæpe ægrè adeò lachrymas, quam ex pumice elicias aquam. Unde videre est, quàm imbecilli argumento, ante hos annos centum & quinquaginta, Jacobus Sprengerus, in suo Maleficarũ malleo, pro certo habuerit magarum, sive lamiarum indicio, si quæ feminę magiæ accusatæ, inque judicium productæ, lachrymas non emitterent. Quasi aliud inde summum colligi possit, quam esse eas temperamenti frigidi, & sicci. Quàm autem miserè erit mulieribus, si quæcunque eo fuerint temperamento, propterea existimandæ sint renunciasse Christo, & cum Satana habere commercium! Atrox id crimen, & flamis dignum: sed de quo non debeat pronunciari ex tam fallaci indicio. Ut enim verum esset, omnes sagas esse melancholicas: non eo, quotquot sunt melancholicæ, etiam fuerint sagæ. Horret animus, cum cogito, viros quandoque non malos, sed valde simplices, ficulno hoc argumento innixos, inter noxias etiam, innocentes non paucas adjudicare vivicomburio. Et tamen Sprengerum, & alios, hac parte, sequi non dubitavit Joannes Bodinus, in opere inconsideratissimo, quod Δαιμονολογίαν inscripsit, lib. iv. cap. I. ubi & alia in hoc argumento multa adeò peccat. Non abs re fuerit, si id planum omnibus fiat. Sic autem scribit: *Exploratum illud est, nunquam lachrymari sagas: præsumptio validissima, quia femina tempestive, & intempestive, lachrymas & suspiria jaculatur.* Et postea: *Si nihil fateantur, mutandæ vestes, & pilus omnis abradendus: ita ad interrogationem veniendum: sin probationis aliquid, aut violentæ præsumptiones habebuntur, adhibendus equileus. quod olim Domitianus Imperator Apollonio Tyaneo fecisse apud Philostrathum Lemnium* * *legitur, eum nudari planè, & abradi jubens.* Et postea: *Si fateri abnuat, utile erit, persuaderi ipsum à sociis criminis accusatum esse, licet tale nihil fuerit cogitatum. Sic fortasse ulciscendi animo par pari referet. Hæc omnia licent divino, & humano jure: quicquid Augustinus in libro de Mendacio, & Aquinas, sentiant; in octo mendacij generibus, quæ exponunt copiosè, abstinendum esse.* Idem cap. II. *Antiquatâ majorum normâ, reum absolventium, nisi clara planè, integraq; extaret probatio.* Et postea: *In criminibus adeo abstrusis præsumptio, & conjecturalis probatio, sufficit; non quidem ad judicium mortis ferendum; sed ad quaslibet alias pœnas, excepta morte, irrogandas.* Et aliquando post: *In hoc horrendo, & tam abstruso crimine, ut ad quæstionem rapiatur reus, sufficit unius testimonium, qui nullius infamia fuerit notatus. Damnatus & infamis testis ad testimonium dicendum admittitur. In hac certe caussa opus est mulieribus haberi fidem, quamvis sint infames ex facto: aut etiam ignominiosæ, cujusmodi mulier impudica est.* Ac postea: *Ab affinibus ejusdem criminis sufficienter probari judicatur, nisi capitalis est inimicus, qui dicit testimonium.* Nec multo post: *In tam horrendo crimine nihil necesse est religiosè hærere quemquam regulis*

** lib. 7. de vita Apollonii cap. 14. ubi tamen de denudatione nihil legas; sed solum, ut Domitianus capillos & barbam ei detonderi, ac præterea illum jusserit vinciri.*

regulis procedendi refellendorum, recipiendorumve testiũ, ordinariis. Ac post pauca ait hîc, *regulis juris constringi non oportere; sed potiùs legitimè ex jure agi, si ordo juris omittatur. Itaq; testis qui nō citatus sese obtulerit, ut contra magnum dicat testimonium, audiri debet; licet aliis in caussis admitti non sit legitimum.* Nec aliena ab his sunt, quæ dicit cap. III. Idem cap. IV: *Dicitur, vocem populi negligendā esse, eamq; vanam existimari* *. *Sed in Magorum caussa vix fieri poest, ut vox popularis erret.* Deniq; post multa dicere non veretur: *Hujus execrandi criminis judicium extra ordinem oportet fieri, diversâ à criminibus cæteris ratione: in quo siquis ordinē juris, forensesq; formulas, observare voluerit, jus divinum & humanum planè pervertit.* Hæc pluribus sum prosecutus, ut appareat, non atramento, sed sanguine, præsertim adversus imbecillem sexum, maximè deformes, & melancholicas, opus id scriptum videri. Planè, ut dixi, non ii sumus, qui negemus, eas extremo esse afficiendas supplicio, quæ Deo renunciātes pactum inierint cum dæmone. Sed istam cum Bodino si insistamus viam, plures perituræ sunt innocentes, subinde etiam judicibus ipsis longè sanctiores. Longum esset insistere singulis, quæ inconsideratè adeò, ut nihil graviùs, hoc est, veriùs, dicam, ab eo scripta esse jam vidimus. Nunc suffecerit nobis, quod non lachrymari in judicio manifestū sagarum esse judicium ait. In quo, quos sequatur, ostendunt illa ejusdem libri cap. IV: *Si non fleverit Saga præsumptionem Paulus Grillandus, & Inquisitores illi, quorum operâ cremata fuerunt innumera, annotant esse valentissimam.* Nobis contrà in melancholicis, quales præter sagas plurimæ, judicium hoc prorsum invalidum esse, per est manifestum. Adde quòd fieri queat, ut interdum, etiam non melancholicæ, eæque Dei mαtuentissimæ, sui & familiæ honoris studiosæ, tam infame mortis genus exhorrescentes, nec lachrymulam unam possint emittere. Nam mala atrocia ejus sunt naturæ, ut sic rigescat homo, & obstupescat, ut flere prorsus nequeat. Quod ex adducto antea Psammeniti exemplo liquet. Et Andromaches est in Senecæ Troadibus:

----- Levia perpessæ sumus,
Si flenda patimur. -----

Æquè infirmum est judicium γυναικολήψεως, sive purgationis per aquam frigidam: quod petitum ex gentilium ὑδρομαντείᾳ ‡. Sed de isto non est hujus loci agere. Et Bodinus ipse hoc argumentum rejicit: ac à Leidensi, Marpurgensi, & aliis est Academiis damnatum; solidè etiam refutatum à Conrado ab Anten, Jurisconsulto Lubecensi.

Nec ob ridendi modò, sed lachrymandi quoque, facultatem, Deo debitores sumus. Nam & lachrymæ animum oblectant; secundùm illud poetæ Sulmonensis *: *---- Est quædam flere voluptas.*

Sed imprimis id locum habet in lachrymis pœnitentiæ ac confessionis.

Hhhhhh De

* *l. decurionū, de pœn.*

‡ *divinatione ex aqua.*

* *Trist. el. 3.*

De quibus B. Augustinus in Psal. cxxvii: *Nisi haberet aliquam suavitatem panis iste, nemo illum manducaret. Cum quanta suavitate plorat, in gemitu qui orat? Dulciores sunt lachrymæ orantium, quàm gaudia theatrorum.* Jam utilitatem etiam si attendas, ad mundanam pariter ea, ac spiritualem se vitam extendit. De priori ita Ovidius *:

* 1. *Trist. el.* 3.

Expletur lachrymis, egeriturque dolor.

Quod si, ut idem poeta ‡ loquitur,

‡ 13. *Metam.*

----- lachrymas introrsus obortas
Devorat ipse dolor:

fit fere, quod alibi * apud eum legas:

* 5. *Trist. el.* 1.

Strangulat inclusus dolor, atque exæstuat intus:
Cogitur & vires multiplicare suas.

Sed præcipuum lachrymarum bonum vitam tangit spiritualem. Quales illæ Davidis, adulterio, & homicidio commisso. Unde Psal. vi. ait: *Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lachrymis meis stratum meum rigabo.* Qui sic cum Davide peccata sua deplorant, remissionem eorum impetrant per & propter Christum. Unde B. Ambrosius Luc. xxii: *Bonæ hæ lachrymæ, quæ culpam lavant.* Ac propterea non tam presbyteri laudantur, qui, ut sæpe fit, argutiolis, & scitamentis verborum, plausum, vel auram populi, venantur: quàm qui ita præterita vitæ peccata ob oculos ponunt, ut audientes cum lachrymis veniam eorum poscant, & ad vitam meliùs instituendam, divinam gratiam implorent. Hinc Bernardus serm. lix, in Cantic. *Illius doctoris vocem libenter audiam, qui non sibi plausum affectando, sed mihi planctum movendo, conciliare nititur.*

Quemadmodum autem risus etiam est improprius, ita & fletus: ut qui aliunde oritur, quàm ab tristis objecti apprehensione, & proveniente hinc commotione animi. Estque is vel à caussa interiori, ut oculorum intemperie, sicuti in lippientibus, & ebriosis: vel exteriori, ut à Sole, aut vento. Quò pertinet apud Aristotelem problema illud sect. iv, quæst. xiii, cur, qui equo vehuntur, quò longiùs provecti, eò lachrymentur magis. Id verò fieri ait, vel ob aëris ictum, qui semper alius atque alius: vel quia perpetuò aer frigidus oculis obversetur, cum ob breve tempus à corpore humano calefieri non possit: vel etiam propter Solem adversum; quando calor, & lux nimia, sic meatus oculorum laxant, ut continere nequeant humorem.

Interea qualitate differunt lachrymæ mœrentium, & oculis laborantium: illæ calidæ, quia concoctæ; hæ frigidæ, quia crudæ: ut idem philosophus docet problematum sectione xxxi, quæst. xxiv. Atque ad fletum hunc impropriè dictum, etiam pertinent, quæ de lachrymis mutorum animantium initio dicebamus.

CAPUT

CAPUT XLVIII.

Aræ duæ, una Menti, Veritati altera, ab Anaxagora philosopho constituta. Homo *pro viro. Ætas Plinii Valeriani, qui* εὐπόριστα *reliquit. Rectum de sexu suo judicium, tum Gorgoniæ, quæ Nazianzeni erat soror; tum etiam S. Julittæ. Ex Scripturis esse apertissimum, mulierem non posse fraudari appellatione* hominis; *nisi voce eâ utamur per antonomasiam. Quippe quæ ad similitudinem, ut viri, sic Dei, condita sit: ac disertim à Mose* homo *dicatur: quæ item fidei ac pietatis sit capax, & per Christum hæres vitæ æternæ. Cajetani lapsus, ea, quæ de formatione Evæ ex costa Adami narrat Moses, parabolicè malentis interpretari, quàm secundùm sensum, quem vocat literalem. Qua mente à philosophis mulier dicatur, vir imperfectus. Utcunque natura particularis virum in generando sibi proponat, ut perfectius quid: universalem tamen etiam pro fine feminam habere, & sæpius fortasse, quàm virum.*

HÆc de anima rationali, & propriis illius effectis. Ex quibus, ut naturam, sic præstantiam ejusdem, satis cognoscimus. Quæ gentiles minimè fugerunt. Itaque cùm in ea divinius aliquid perspiceret Anaxagoras; geminas posuit aras; unam menti, alteram Veritati; teste Æliano lib. VIII. Var. Hist. cap. ult.

Nec minus, quæ hactenus diximus, ad mulierem, quàm ad virum, pertinent: etsi *hominem*, & *mulierem*, à declinantis Latinitatis scriptoribus quandoque videas opponi. Sic Paullus lib. v. Sentent.* *Quod si eo mulier, aut homo, perierit.* Nempe Græcorum exemplo; quibus ἄνθρωπος idem, ac ἀνήρ: ut illo Æschyli, Ἄνθρωπος, καὶ γυνή †. Similiter Plinius Valerianus lib. II, cap. XXXVII: *Ad vesicæ dolorem, nec non ad loca mulierum, quæ res & homines à morte revocat.* Plinius iste Gallus fuit, ac Empiricus; opusque ejus εὐποριστῶν † libros rectè dixeris: antiquitatem verò indicat, tum quòd etiam Marcello Empirico, Theodosiani seculi scriptori, memoretur: tum quòd ipse cap. LVIII. referat, suâ ætate cadavera etiamnum cremari solere. Nam & istud argumento est, vixisse eum sub Cæsaribus gentilibus. Sed utcunque sic veteres, collapsâ Latinitatis puritate ac castimoniâ, loquantur interdum, (unde illud quoque derivatum est ad Gallicum idiotismum:) impropria tamen locutio est, quæ fit κατ' ἀντονομασίαν, sive κατ' ἐξοχήν. Nec enim sexus speciem mutat: quia discrimen non ab anima petitur, sed corporis, partiumque ejus, dispositione. Unde Gregorius Nazianzenus orat. XI, quæ funebris est in laudem sororis Gorgoniæ: Ω * γυναικεία φύσις τὴν ἀνδρείαν νικήσασα, διὰ τὸν κοινὸν ἀγῶνα τῆς σωτηρίας, καὶ σῶμά τε διαφορὰν μόνον, ψυχῆς τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν ἐλέγξασα. *O fœmineam* (Gorgoniæ) *naturam,*

** l. Siquis aliquid. §. 5. de pœnis.*

‡ homo ac mulier.

† facile parabilium.

** pag. 184, edit. Morelliana.*

quæ propter commune salutis certamen, virilem naturam superasti: atque illud ostendisti, marem, & feminam, corporis, non item animæ, discrimen esse. Idem sensit S. Julitta, sive S. Basilius; apud quem Beata illa martyr sic mulieres ad constantem fidei Christianæ confessionem adhortatur*: Ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος τοῖς ἀνδράσιν ἐσμέν· κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγόναμεν, ὡς καὶ οὗτοι. ἀρετῆς δεκτικὸν τὸ θῆλυ ὁμοτίμως τῷ ἄρρενι παρὰ τοῦ κτίσαντος γέγονε. καὶ τί γὰρ, ἡ συγγενεῖς τοῖς ἀνδράσι διὰ πάντων ἐσμὲν, *Eâdem massâ, quâ viri, & ipsa constamus. Ad imaginem Dei, perinde ac illi, & nos conditæ sumus. Opifex æquè, ac viros, honore nos illo decoravit, ut virtutis essemus capaces. Quid mirum, quando viris per omnia consanguineæ sumus?* Rectè, cùm mulier Adamo similis dicatur. Nam Dei verba sunt Gen. 11, 18, (ut LXX reddidere) ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτὸν· *faciamus ei adjutorium, secundùm eum*: hoc est, *ei simile*, ut vulgatus vertit interpres. Ac eâdem mente Chaldæus: *Faciamus ei adjutorium, quasi eum.* Nempe quia Hebræum נֶגֶד neged, notat *coram, apud.* At si mulier similis sit viro, etiam similis sit Deo, ad cujus similitudinem Adam conditus est. Atque idem apertiùs ostendit locus ille Mosis Gen. 1, 27: *Creavit Deus hominem in imagine sua: in imagine Dei creavit eum: marem, & feminam, creavit eos.* Ubi non modò utrumq; ad imaginem Dei conditum; sed etiam hominem esse utrumque, satis clarè pronunciatur. Addit S. Julitta, itidem esse virtutis capaces. Quod capiendum non modò de virtute morali, prout in gentiles cadit: sed etiam, ut ex fide proficiscitur, ac pietatis Christianæ propria est, & promissionem habet vitæ æternæ. Nam & mulier Servatorem habet Jesum Christum, & templum est Spiritus Sancti. Eoque cùm Cujacius contenderet, mulieres non esse homines, credo à seriis animum remittens (prope *amittens*, in tali negotio, dixerim) pauxillum voluit nugari: quod, post magnum virum, aliis etiam nugandi præbuit occasionem. Etsi & dici possit, mulierem non esse hominem, si voce eâ utamur κατ' ἀντονομασίαν, sive κατ' ἐξοχὴν: quomodo Genes. 11, 25, pro, *Adam, & uxor ejus*, aliqui vertunt, *homo, & uxor ejus*: quasi dicas, ὁ ἄνθρωπος, *homo ille.*

* *homilia in martyrem Julittam, p. 369. edit. Paris. Sonnii.*

Imprimis verò illi, qui mulierem etiam monstrum esse contendunt, non erga parentes modò, sed etiam naturam, naturæque auctorem Deum, injurii sunt. Naturam ajunt semper sibi proponere, quod perfectius est; eoque referunt quoque ista Cajetani in 11 Genes. 21, *Gravis ille, & profundus somnus à Deo immissus Adæ, ex quo formata est Eva, metaphoricè significat defectũ virtutis virilis: ex quo defectu accidit, ut generaretur femina. Homo enim dormiens semihomo est: & similiter principiũ generans mulierem semivirile est. Quocirca mulier à philosophis appellatur vir læsus, & imperfectus.* Ubi in eo admodum fallitur Cajetanus, quòd existimet, Scripturâ dicente, cùm soporem Deus immisisset Adamo, ex costa ejus formasse Evam, non historicè debere

debere intelligi, de prima feminæ formatione ex viro; ſed allegoricè, de productione univerſi ſexus muliebris. Quod autem ait, mulierem eſſe virum imperfectum; id quidem conſentaneum eſt iis, quæ Ariſtoteles tradit lib.1. de generatione animalium cap.xx. ubi ait, eam provenire ex *ἀδυναμίᾳ*, † ſeminis propter frigus. Sed enim rectè ipſe Cajetanus diſtinguit inter naturam particularem, quę ſemper ſibi proponit marem, velut perfectionem; & illam univerſalem, quæ etiam pro fine habet feminam; ſine qua non conſervetur humanum genus, quo nihil in rerum natura præſtantius. Imò ſæpius, credo, feminam ſibi proponit, quam marem; quia convenientius eſt naturæ, ut (quod multis fit terris) vir unus uxores habeat multas; quam, quod nuſquam videas, feminæ uni multi ſint mariti.

† *impotentia*

CAPUT XLIX.

Generatim attingitur, quam multa tum animæ, tum corpori inſint rationis expertium, quæ nos accendere debeant ad Deum laudandum. Deque hoc divini pſaltæ loca, & præcipue Iobi cap. XXXVIII. *cujus de animantibus verba ἀνθρωποπαθῶς declarantur.* De Philomelæ *auctore, dracone marino, corvis Deum implorantibus, & ſtruthionis indole.*

DIximus de homine. Sequitur de mutis animantibus: quæ ut longiſſimè vincuntur ab homine, ita plantas multis exſuperant modis. Siquidem habent ſenſus; quorum bona qui neget, ſenſibus carere ipſe ſit dicendus. Eſt quoque illis appetitus; quo utilia ſibi, vel jucunda, ament; damnoſa verò, vel jucunda, averſentur; nec quæ ſibi modò talia ſint, ſed etiam, quæ generi propagando, vel profutura ſint, vel noxia. Adhæc addita eſt iis vis locomotiva, ut grata non ſolum perſequi, ſed etiam aſſequi; ingrata non vitare modò, ſed evitare etiam, valeant. Atque iſta pertinent ad animæ facultates. Quod autem attinet ad corporis partes; ſunt quæ nutritionis, vel generationis; ſunt quæ ſenſus, vel motus ſint inſtrumenta: ſunt item, quæ, ut inſtrumenta iſtis, ſed non *ἀμέσως* *, inſerviant. Miranda etiam hic ſe offert varietas, & in ea varietate conſtantia. Non pulex ad muſcæ, nec paſſer ad aquilæ; non canis ad equi, nec bos ruſticus ad bovis Lucæ, ſive elephanti, magnitudinem adſurgit. Adhæc, ut Spartianus in Antonio Geta ait, *agni balant, porcelli grunniunt, palumbes minurriunt, urſi ſæviunt, leones rugiunt, leopardi rictant, elephanti barriunt, ranæ coaxant, equi hinniunt, aſini rudunt, tauri mugiunt.* Quam vocum varietatem plenius exſequitur Philomelæ ſcriptor, Ovidius falſo olim creditus; cum homo fuerit Grammaticus, ut indicio eſt dictio; & quidē Chriſtianus, ut docent extrema; ubi ait, cuncta animantia Domino Deo laudes depromere die noctuque, ſeu canant, ſeu ſileant. Id carmē caſtigatius reperies apud Andr. Schot-

* *immediate ſive proxime.*

Hhhhhh 3 tum

tum Observationum Poeticarum cap. LII. Nec minor in aliis animantum affectionibus est diversitas. Hoc animal pedibus velox, illud pennis, pinnis aliud. Quod pulmonibus hoc, id branchiis aliud præstat. Videas, quæ vix edita in lucem solidum petant cibum : alia item, quæ lac sugant, docento nullo. Quod si attendas τὸ θυμικὸν *, hæc fronte, cornibus alia, aliaque unguibus se defensitant. Et quam disparia hæc, quòd quædam cavernas sibi, vel cuniculos fodiant : quædam verò sibi, & pullis, parent nidos. Jam prope viatico opus sit, si hac vià enumerare etiam velim solertia animantium ingenia : de quibus, & aliis multis, particulatim postea dicecetur.

* *facultatem irascibilem.*

Atque horum notitia rapere nos debet in admirationem magni Numinis, quod muta hæc animantia sic condidit. unde ea ad laudandum Dominum invitat divinus psaltes in CXLVIII. 10. *Laudate Dominum, bestiæ, & universa pecora, serpentes, & volucres pennatæ:* Ad pisces verò pertinet, quod antecessit: *Laudate Dominum de terra, dracones, & omnes abyssi.* Nam quod de abyssis subditur, arguit, rectè à Chrysostomo, Theodoreto, atque aliis, intelligi dracones aquaticos, sive balænas, & cete immania. Quomodo & vox ea accipitur Psal. LXXIII. (sive Hebr. LXXIV.) 14. & Psal. CIII. sive CIV. 26. Item Jes. XXVII. 1. ubi vulgata, *Occidet cetum, qui in mari est :* LXX. habent, Καὶ ἀνελεῖ τὸν δράκοντα. Quantopere etiam S Job nos ex consideratione animalium ad Deum excitat cap. XXXVIII, 36! *Quis*, inquit, *posuit in visceribus hominis sapientiam? vel quis dedit gallo intelligentiam?* Quem tamen locū multò aliter reddidere LXX. nempe de mulieribus, quæ more Babylonio, vel Phrygio, aut versiculoribus texunt liciis, aut acu variè pingunt flosculos, & animalium formas. Sed de gallo gallinaceo, cantu suo horas distinguente nocturnas, præter vulgatum interpretem Latinum, etiam cepere Thalmudici, & Hebreæorum alii. Chaldæus paraphrastes utramque interpretationem conjunxit. De hac verò galli intelligentia Plinium adi lib. X. cap. XXI. Sequitur vers. 39, & 40. *Nunquid capies leænæ prædam, & animam catulorum ejus implebis, quando cubant in antris, & in specubus insidiantur?* Quasi dicat : Quòd leones, & scylaces eorum, cùm in lustris suis insidias demisso struunt corpore, ut sic ex præda vivant; utrum id humanæ esse credis industriæ, an providentiæ potius divinæ ? Quamquam & alteram interpretationem legere possis apud Franciscum Valesium Philosophiæ sacræ cap. LV. Hinc vers. 41 *Quis præparat corvo escam suam, quando pulli ejus clamant ad Deum, vagantes eo, quod non habeant cibos?* Ubi famelici corvorum pulli dicuntur Deum implorare, non quasi numen aliquod esse intelligant; sed quia, ut ex Aristotele, Plinio, & Æliano, constat, mos corvis est pullos suos maturè nido expellere ad cibum conquirendum. Hi

ergo

ergò, tum à parentibus deserti, cū clamore vagantur; quem errantium clamorem Deus habet pro precatione: unde iis, alioqui perituris, prospicit à cibo. Gregorius M. in Moralibus cepit hunc locum de pullis in nido altis. Sed obstat, quod de pullis jam vagantibus sermo sit. Tamen sic quoque divinæ fuerit providentiæ commendatio, secundùm illud Christi apud Matthæum VI, 26. *Videte volatilia cœli, &c.* Et hoc Jobi, sic caput XXXIX. ordientis: *Nunquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes cervas observasti? Dinumerasti menses conceptus earum, & scisti tempus partus earum? Incurvantur ad fœtum, & pariunt, ut rugitus emittunt. Separantur filii earum, & pergunt ad pastum: egrediuntur, & non revertuntur ad eas.* Hebræi ajunt, eò respici hoc loco, quòd ibices, sive, ut Plinius vocat, rupicapræ, instante partu, rupes conscendant, inde dejecturæ fœtum: Deus autem summittat aquilam, quæ alis excipiat, ne pereat: quòd item, cervis parere nequeuntibus, mittat serpentem, quæ, arrodendo ejus matricem, aperiat viam fœtui. Sed sunt hæc planè commenticia: estq; sententia simplicissima; nesciri exactè, quando pariant ibices, & cervæ: præterea, animantia hæc difficilis esse partus, sed divinam iis curam obstetricari. Quomodo fulmen faciliorē credatur partum cervis reddere, diximus hujus libri cap. VII. Ac ex Aristotele, & Plinio, constat, eas sesili herba ante partum vesci, ut is facilior sit: ac post partum quoque ea uti ad sese purgandum. Sequitur deinde apud Jobum: *Quis dimisit onagrum liberum, & vincula ejus quis solvit? Cui dedi in solitudine domum, & tabernacula ejus in terra salsuginis? Contemnit multitudinē civitatis, clamorem exactoris non audit. Circumspicit montes pascua sua, & virentia quæq; perquirit.* Non, inquit, cum onagro comparatum est, uti cum equis, & bubus, quibus, quia in hominis sunt potestate, facilè à victu prospicitur: onager verò, immunis ab omnibus vinculis, vagatur per solitudinem, & terram salsam, sive sterilem: nempe ejus cura est Deo, qui ei in montibus prospexit ab herbis virentibus. Subjicitur hinc: *Numquid volet rhinoceros servire tibi, aut morabitur ad præsepe tuum? numquid alligabis rhinocerota ad arandum loco tuo? aut confringet glebas vallium post te? numquid fiduciam habebis in magna fortitudine ejus, & derelinques ei labores tuos? numquid credes illi, quod sementem reddat tibi, & aream tuam congreget?* Quantacunque, inquit, potentia sit rhinocerotis, sive, ut alii reddere malunt, monocerotis: non tamen eò adduces, ut terram arato proscindat. Hinc ista subjunguntur in Jobi historia: *Penna struthionis similis est pennis erodii, & accipitris. Quando derelinquit ova sua in terra, tu forsitan in pulvere calefacies ea? Obliviscitur, quod pes conculcet ea, aut bestia agri conterat. Duratur ad filios suos, quasi non sint sui: frustra laboravit, nullo timore cogente. Privavit enim Deus sapientia, nec dedit illi intelligentiam. Cum tempus fuerit, in altum alas erigit: deridet equum,*

equum, & adscensorem ejus. Ita reddidit vulgatus interpres. Sed quæcunque mens sit primi ex istis versiculi (de quo neque inter se Hebræi satis consentiunt) sequentia saltē nulli magis conveniunt, quàm struthiocamelo. Hoc enim animal, cum ingentia habeat ova, (qualia sæpius conspeximus) exclusisse ea contentum, defodit illa sub arenis Libycis; parum interea cogitans de periculo, quòd sic facilè possint conculcari. Verùm, in stupore istoc struthionis, curam Deus ovorum gerit; quia facit, ut ea ardore Solis excludantur. Eamque excludendi rationem prætulit Deus, quia struthio tam vasto sit corpore, ut incubando sit ova confracturus. Interim hinc Dei quidem providentia; sed pariter etiam relucet, ut pullorum oblivio capiat struthionem. Atque hoc attendit Jeremias, cum in Threnis * ait: *Filia populi mei crudelis, quasi struthio in deserto.* Postremorum, quæ attuli, verborum Jobi ea mens est: struthionem, dum fugit equitem, ac venatores, pandendo alas, quasi ludibrio habere insequentes; tantæ enim esse velocitatis, ut cursu suo, quem & adjuvat qualiscunque ejus volatus, facilè equorum, & canum, celeritatem exsuperet. Post ista sequitur: *Numquid præbebis equo fortitudinem, aut circumdabis collo ejus hinnitum? Nunquid suscitabis eum, quasi locustas? gloria narium ejus terror. Terram ungula fodit, exultat audacter: in occursum pergit armatis. Contemnit pavorem, nec cedit gladio. Super ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta, & clypeus. Fervens, & fremens, sorbet terram; nec reputat, tubæ sonare clangorem. Ubi audierit buccinam, dicit, Vah* ‡: *procul odoratur bellum, exhortationem ducum, & ululatum exercitus.* Quibus significatur, à Deo esse terribile illud equi robur; hinnitum illum, penè tonitrui similem; generosum illud, quando, consistere nescius, ungula terram cavat; impavidus in bellum prodit; nec tot sibi & equiti imminentibus terretur telis; eaque velocitate procurrit, ut sorbere, aut deglutire viam, videatur; etiam, buccina militem ad arma ciente, quasi *euge* dicere, gratulantem, sibi, præliandum sit. Tandem his Deus ad Jobum verbis sermonem suum concludit: *Nunquid per prudentiam tuam plumescit accipiter, expandens alas suas ad Austrum? nunquid ad præceptum tuum elevabitur aquila, & in arduis ponet nidum suum? In petris manèt, & in præruptis silicibus commoratur, atq; inaccessis rupibus. Inde contemplatur escam, & de longè oculi ejus prospiciunt. Pulli ejus lambent sanguinem, & ubicunque cadaver fuerit, statim adest.* Sententia est: Deine, an hominis, opus putas instinctum illum naturalem, quo accipiter, dum pennas accipit novas, vel (ut Hebræa vox יאבר potius sonat) dum pennis utitur, potissimum volet Austrum versus, qua parte cœlum est calidius? Vel quòd aquila sic ex nido altissimo prædam prospectat; velut cuniculos, lepores; quorum ipse carnem vorat, pulli autem lambunt sanguinem?

* cap. 4.

‡ vel potius, Euge.

C A-

CAPUT L.

Pergitur ad particularem notitiam animantium rationis expertium: ac primum ad quadrupedes; in his ad elephantum; de quo prolixus Iobi locus enarratur. Quando primum reperta videatur ratio necandi elephanti. Quàm large bibat. Quantopere magnitudine varient elephanti Indici, ac Libyci. In India elephantis nothis sive minoribus arari. Quandoque ad annum pertingere ducentesimum, imò ultra. Quanta animalis ejus sit sagacitas, partim iis ostensum, quæ natura norunt, partim quæ disciplina addiscunt. Cur, prinsquam bibant, aquam proboscide conturbent. Quare in flumine transmittendo præeant minores. Elephantos etiam funambulos fieri: maleque in dubium id vocari à Cæsare Scaligero. Eos adorare regem, saltare in choreis, gesticulari in spectaculis. An ad Lunam diurna meditentur præcepta; quod ajunt veteres; pro falso autem, vel incerto, habet Cæs. Scaliger. Immerito esse Iusto Lipsio suspectum, quod Strabo scripserit, etiam natationem addiscere. Quomodo tantæ molis, virium, & sagacitatis bellua cicurescat; atque ut hominem timeat, etiam antequam mansuefeceris. Hanc hominis reverentiam esse à natura, sive Deo, datam bestiis: idque ipsos gentiles per nebulam vidisse. Eoque etiam pertinere, quod sævire nolint in homines hunc in finem sibi objectos. In elephantis exemplum æquitatis, & aliud probitatis, aliud reverentiæ erga majores. Lycurgi lex de honore præstando grandibus natu. De amore elephanti erga vitulos suos: deque eorundem pudore. De multiplici usu, quem ex iis mortuis capere est.

VIdemus ex istis, quantopere nos Deus ipse incitet ad considerandam animalium naturam; atque hoc propterea, ut inde adscendamus ad eum, qui illa condidit. Quamobrem non abs re erit, si argumento huic paulum insistam, ac particulatim quædam dicam de singulis animantium generibus. Sunt autem animantia quinctuplicia; quadrupedia, aves, pisces, reptilia, & insecta.

Quadrupedes inter elephas principatum tenet: de quo sic Jobus cap. XL. 10. *Ecce nunc Behemoth, quem feci tecum, herbam tanquam bos comedit.* Ubi per *Behemoth*, LXX. & Chaldæus, intelligunt omnem bestiam terrestrem vastæ molis: Hebræi autem ex ejus generis animantibus signari arbitrantur solum elephantum; quos & Thomas Aquinas, & Nicolaus Lyranus, sequuntur. Hunc, inquit Deus, feci tecum, hoc est, eodem, ac te, die creavi, & in eadem, ac te, terrâ constitui. Addit, boum more herbam comedere: quasi dicat, tam vastam belluam non incutere nobis metum, quia bovis instar consenta sit iis, quæ in terra succrescunt. Et sanè tantum abest, ut homini sit metuenda, ut odore, quo plurimum valet, animadverso hominis vestigio, intremiscat; sicut ex Plinio inferius dicemus. Mox versu

ſequente robur ejus celebratur: *En nunc potentia in lumbis ejus, & fortitudo ejus in umbilico ventris ejus:* Ubi quod in lumbis robur conſtituit, id animantium commune eſt: ſed quantum mole, tantum lumborum robore elephas præcellit. Verſu XII. ait; *Celeriter movet caudam ſuam,* quæ eſt, *ſicut cedrus: nervi teſticulorum ejus perplexi ſunt.* Hoc eſt, utcunque cauda ejus videatur magnitudine cedrum referre, (quod καθ' ὑπερβολὴν intelligendum) tamen eam agitat, & impellit, quocunque viſum. Teſtes verò ſic implicitos habet, & intortos, ut ſimiles ſint ramis perplexis. Verſ. XIII. *Oſſa ejus baculi aeri; oſſa,* inquam, *ejus, ſicut virga ferrea.* Ubi videmus, oſſium ejus duritiem conferri cum chalybe, & malleis ferreis. Verſ. XIV. *Ipſe* eſt *principium viarum Dei, qui fecit eum: applicabit ei gladium ſuum.* Quibus verbis elephantum inter animantia ſtatuit eſſe opus Dei tum magnitudine, tum robore, primarium. Neque etiam eſſe opus hominis, eum interimere; ſed eſſe hoc Dei proprium. Quod de Jobi temporibus capiendum videtur. Nam, ut Plinius ait lib. VIII. cap. VI. *Proboſcidem facillimè amputari, Pyrrhi præliorum experimentis patuit.* Poſtmodo etiam reperta eſt ratio necandi tam vaſtam belluam. Nempe ſi, ut Livius ait lib. XXVII. *fabrile ſcalprũ ipſa in compage, qua jungitur capiti cervix, quanto maximo fieri poteſt, ictu mallei adigatur: primusq; eam celerrimam mortis viã in tantæ molis belluã inſtituerat Aſdrubal.* Aſdrubal ille, Annibalis frater, non totis L. annis cæſus eſt ante cædem Judæ Maccabæi. Tredecim igitur ſeculis circiter prior Jobus fuit; ſi is Moſi æqualis, eove antiquior: de quo diximus lib. II. hujus operis cap. III. Quia igitur elephanti hæc necandi ratio temporibus Jobi nota erat mortalium nemini: merito dicere potuit divinus ſcriptor, à ſolo poſſe Deo interimi. Sequitur hinc verſu XV. *Profectò germen montes ferunt ei, & omnis beſtia agri ludunt ei.* Hoc eſt, Quamvis vaſtiſſimus eſt, abunde tamen pabuli ſuppetit ei in montibus: eſtque ita manſuetus, ut ſine terrore coram eo minora luſitent animantia. Verſ. XVI. & XVII. An *ſub arboribus jacet? in ſecreto calami & limo?* An *tegent eum arbores,* ut ſint *umbra ejus? circumdabunt eum ſalices torrentis?* Sic interrogativè hæc cepere R. Levi, & Kimchi in lib. Radicum. Sed adſentio Mercero, ut habitatio ejus deſcribatur in locis limoſis, & paluſtribus, ac ſub arboribus umbroſis, & ſalicibus ad torrentes creſcentibus: cujuſmodi locis umbram captat, & refrigerium quærit; imò & ſomnium capit; quod tum ſtans facit arbori acclinis, tum flexis cruribus* cubans. Subditur verſ. XVIII. *En rapiet fluvium,* ita ut *non feſtinet; confidit, quod educet Iarden in os ſuum.* Sententia eſt, Tantæ eſt molis, ut ſi bibat, videatur feſtinum fluminis curſum moraturus; imò & totum abſorpturus Jordanen. Quæ in ſcripto poetico ὑπερβολικῶς, ut alia quædam, dici, ſatis eſt apertum. Denique verſu XIX. ſic ſermonem hunc clau-

* *Ariſtoteles, Plinius, alii, falſo id negante Solino, & vulgo.*

claudit: *Oculis suis tollit illum, & offendiculis perforat nasum.* Hoc est: Ubi oculos in Jordanem conjecerit, videtur hausturus universum; suamque promuscidem profunde adeo flumini immergit, ut eam quandoque ad sudes, saxa acuta, vel alia, in aquis latentia, offendat, ac vulneret. Plurimum sanè potare arguit, quod, Aristotele* teste, quidam biberit aquæ metretas Macedonicas quatuordecim, & vesperi insuper octo. Quod magis mirabitur, qui metretarum magnitudinem ex iis cognorit, qui de mensuris veterum scripsere.

* *lib. 8. hist. animal cap. 9. sive ex dist. Cas. Scal. cap. 12. sect. 116.*

Quod verò ad elephantorum magnitudinem attinet, variant Indici, & Libyci: de quo sic Philostratus lib. II. de vita Apollonii cap. VI. Ὅσον ἵππου Νισαίου μείζων ὁ Λιβυκὸς ἐλέφας, τοσοῦτον τῶν ἐκ Λιβύης οἱ Ἰνδοὶ μείζους· *Quanto est equo Nysæo major Libycus elephas, tanto Libycis elephantis majores sunt Indici.* Et ante eum Plinius lib. VIII. cap. IX. *Indicum Afri pavent, nec contueri audent: nam & major Indicis magnitudo est.* Ac ante utrumq; Livius lib. XXXVII. quo loco Romanam adversus Antiochum in Asia aciem describit: *Sexdecim elephantos post triarios in subsidio locaverunt. Nam præterquam quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor, & quinquaginta) sustinere non videbantur posse; ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt: sive quia magnitudine (longè enim illi præstant) sive robore animorum vincuntur.* Sunt verò Indici novem cubitos alti, quinos lati; ut refert Ælianus lib. XIII. de Animal. cap. VIII. Atque addit, maximos dici πρασίους; proximos magnitudine, ταξίλας vocari.

Nec tamen in continente Indiæ sunt omnium maximi: majores illi, imò & robustiores, & dociles magis, qui in insula Taprobane; ut proditum est eidem Æliano lib. XVI. de Animal. cap. XVIII. Atque idem Lusitanorum navigationibus compertum. Cæsar Scaliger, commentario in Aristotelem †, etiam Arabicos ait Indicis minores esse. Sed parum solidè id firmes illo Plinii lib. VIII. cap. I. *Indis Arabici minores: quos nothos vocant:* prout editum est in Parmensi. Nam *arant*, non *Arabici*, in MSo etiam invenio: quod rectum puto. *Indis* enim valet *genti Indorum*. Ut sententia sit, Indos in agricultura elephantis nothis uti pro bubus.

† *lib. 2. Hist. Animal. sect. 133.*

De robore elephantorum vel cognoscere est ex eo, quod turres gestent, unde decem, vel quindecim etiam milites, mittant jacula, aut sagittas: ut Philostratus refert loco proximè memorato *. Imò Maccabaicæ, sive Asmonæorum historiæ l. I. cap. VI, 37. narratur, ut bello Antiochi Eupatoris adversus Judæos, tergo in turribus ligneis ac validis gestarint milites XXXII. cum Indo, belluæ magistro. Etiam, ut Oppianus in II. de Venatione cecinit ‡,

* *lib. 2. de vita Apoll. cap 6.*

Ἐν μὲν ἄρα χλοερῇσι πολυκνήμοισί τε λόχ[illegible]ις

‡ *vers. 531. & seqq.*

Καὶ φηγοὺς, κοτίνους τε, καὶ ὑψικάρηνα γένεθλα
Φοινίκων πρόρριζα κατὰ χθονὸς ἐξετάνυσσεν,
Ἐγχρίμψας θηκτοῖσιν ἀπειρεσίαις γενύεσσιν.
Et in floridis saltuosisque pascuis
Et fagos, oleastrosque, & aereum excelsumque genus
Palmarum, radicitus in terram prosternit,
Incidens acutis, & ingentibus maxillis.

Nec magni modo sunt, & robusti; sed etiam vivaces. Nam ducentos, trecentosve annos, vivere, testes sunt Aristoteles lib. VIII. Histor. Animal. cap. IX. & lib. IX. cap. XLVI. Plinius lib. VIII. cap. X. Ambrosius lib. VI. Hexaemeron, & Nonnus lib. XXVI. Dionysiacôn.

At majus hisce omnibus, quod sic excellant ingenio, & sagacitate; quando, ut Tullius * ait, *elephanto belluarum nulla prudentior:* &, ut ejusdem † verbis utar, *est illi belluæ quædam cum humano genere societas:* quomodo & Straboni in VI. dicitur, ἐγγὺς εἶναι λογικοῦ ζώου, *prope abesse ab animali ratione prædito.* Et Philostratus in secundo ‡ de vita Apollonii Tyanei, statuit, esse ζῶον δεύτερον ἀνθρώπῳ, κατὰ ξύνεσίν τε καὶ βουλὴν, *animal ab homine secundum ac proximum & prudentia, & consilio.*

* lib. 3. de Natura Deorum.
† lib. 7. epist. 1. ad Marium.
‡ cap. 7.

Sagacitatem verò suam partim iis ostendunt, quæ didicerunt à nemine; partim istis, quibus docile hoc animal imbui solet. Prioris generis est, quod adversus æstum cœno se totos immergant: hoc refrigerium majus gratiusque iis, quàm à speluncis umbrosis, vel arboribus opacis; ut est apud Ælianum lib. IX. de histor. animal. cap. LVI.

Cum bibere volunt, prius aquam proboscide conturbant, ne simul animalia hauriant infesta, aut ab iis lædantur in aquis. Hæc enim verisimiliora sunt, quàm eo hoc fieri, quia, imaginem sui in aquis conspicere formident; planè absimiles fabulosi illius Narcissi: eam licet rationem adducat Theophylactus Simocatus problemate tertio.

Iisdem flumen transeuntibus, præeunt minores, quia, si fundus à majoribus prius esset calcatus, majores minus cum possent vadari: ut idem Ælianus est auctor operis memorati lib. VII. cap. XV.

Quanta sollertia fossarum insidias observent, atque ut, iis animadversis, retro se convertentes, impetum faciant in venatores; idem narrat ejusce operis lib. VIII. cap. X.

Apud Plutarchum etiam lib. de sollertia animalium, & Ælianum de Anim. lib. VII. cap. XLV. refertur, eos proboscide leniter, ac citra noxam, extrahere spiculum, boni instar chirurgi. Nisi hoc jam inter ea est, quæ addiscant.

Utcunque id sit, disciplinæ saltem est, quod iis tribuit Plinius *, *per auras arma*

* lib. 8. cap. 3.

arma jacere non auferentibus ventis, inter se gladiatorios congressus edere, aut lasciviente pyrrhichè colludere, per funes incedere. Ubi, ut idem* ait, *mirum maximè, adversis quidem funibus subire; sed regredi magis utiq; pronis.* In dubium hæc vocat Cæsar Scaliger Commentario in Aristotelis historiam Animalium †: *Mihi*, inquit, *incredibile fit, per funes incessisse, ut à Plinio scriptum. Quæ enim contentio, aut qui demum finis tam bello funambulo satis esse videatur?* Sed non est nostræ modestiæ, ea inficias ire, quæ gesta sunt tota spectante Româ. Hujusmodi autem est de elephantis, funambulorum more per catadromum incedentibus: ut cognoscimus, non ex Plinio solum, sed etiam Seneca epist. LXXXVI. Suetonio in Nerone cap. XI. & in Galba cap. VI. item Dione, vel potius Xiphilino in Nerone*.

* lib 8. cap 2.
† lib. 2. sect 133.
* pag. 156. edit H st.

Jam alia etiam eorum artificia adducam: quale, quod discant adorare regem; ut ait Aristoteles in nono Histor. Animal. cap. XLVI ‡, Ælianus lib. XIII. de Animal. cap. XXII. item Plutarchus περὶ τύχης. Ac fidem quoque facit, quod Hieronymus Osorius Lusitanus, episcopus Algarbiensis, refert in IX. de gestis Emanuelis regis, ut anno CIↃ IↃ XIV. elephantus Indicus Romæ (ubi id animal post inclinatam imperii Romani majestatem visum nunquam erat) Leonem X. *pontificem ter genibus flexis, & demisso corporis habitu, venerabundus salutarit.* Ubi cum genua flexisse dicitur, hoc significatur, leviter flexisse calcaneum. Nec enim elephātus stans genua valet flectere: unde &, credo, hæc bellua Ægyptiis (quod est apud Orum in Hieroglyphicis*) symbolum erat regis. Nam rex supplicat nemini. Plutarchus loco memorato addit, etiam edoctos salt[illegible]n choreis. Augerus similiter Busbequius in epistolis Turcicis scribit, visum sibi elephantum juvenem, qui ad cantum, tripudiantium more, alternos moveret pedes. Eundem & pilâ lusitasse, quam palmæ vice feriret proboscide. Etiam gesticulari in spectaculis, est apud Plutarchum de sollertia animalium. Imò, ut Plinii ‡ id verbis dicam, *certum est, unum tardioris ingenii in accipiendis, quæ tradebantur, sæpius castigatum verberibus, eadem illa meditantem noctu repertum.* Atque idem traditum Plutarcho lib. de Sollertia Animal. Quamquam quod Plinius certum ait, id incertum videtur Cæsari Scaligero*: *Noctu*, inquit, *meditari præcepta, quæ interdiu dictata sint, nescio cui, aut quomodo id cognitum esse possit.* Verùm quid refert, num magister belluæ id casu, an aliter, deprehenderit? utrum item ludus elephanto fuerit, ad Lunam agere, quæ de die conspexisset: an studium serium, ut plagas effugeret, quarum dolore, vel memoria, somnum capere non posset? Quid istorum tantopere mirandum in tam sagaci ac memori bellua? Multa, scio, alienâ fide Plinius. Sed cum id certum dicat, cur dubitemus, quin in isto gravem, & locupletem, secutus sit auctorem?

‡ secundum dist. G. as Scal. cap. 72.
* lib. 1. cap. 86.
‡ lib. 8. cap 3.
* Commentar. in Arist. Hist. Animal lib. 2. sect. 133.

Sed alia etiam, quæ discant, persequamur. Strabonis est in xv. Οὕτως τιθασευτοὺς εἶναι, ὥς τε καὶ λιθάζειν ἐπὶ σκοπὸν μανθάνειν, καὶ ὅπλοις χρῆσθαι, νεῖν τε κάλλιστα· *adeo mansuescere, ut lapidem ad scopum jacere, & armis uti, & optimè natare, addiscant.* Ubi tamen τὸ νεῖν sive *natare* Justo Lipsio * est anceps, ac suspectum: quia, ut ait, *nec alteri id traditum, & alienum à natura elephantis, qui aquas profundiores horret.* Atqui nulla non quadrupes natare quodammodo idonea est. Scio, Plinium scribere libro VIII. cap. X. *Gaudent amnibus maximè, & circa fluvios vagantur, cum alioquin nare, propter magnitudinem corporis, non possint.* Sed de isto æstimandum ex Aristotele, quem exscripsit. Is Historiæ suæ lib. IX. cap. XLVI †, sic loquitur: Ἔστι δὲ τὸ ζῷον παραποτάμιον· νεῖν δὲ οὐ πάνυ δύναται, διὰ τὸ τοῦ σώματος βάρος· *Animal vero hoc fluvios accolere amat. Nare verò non omnino valet, ob corporis molem.* Ubi non ait, πάνυ οὐ δύναται, *omnino nequit:* sed οὐ πάνυ δύναται, *non omnino potest:* ut non omnem adimat natationem, sed plenam, & exactam. Quam habere negat propter magnitudinem corporis: ut & Plinius inquit. Sed caute hoc capiendum. Major enim balæna. Verùm hæc marinum animal, eoque naturâ hunc proprium habens modum de loco se movendi. In terrestri autem animali is modus est secundarius; utilis duntaxat ad transmittendas aquas. Hoc igitur voluit philosophus, in quadrupedibus, quibus natatio non æquè convenit ac piscibus, minus illi idoneos esse elephantos, quàm quadrupedum alia: idque ob vastam corporis molem. Proinde non est naturâ planè ineptus ad natandum: quodque naturâ aliquo habet modo, id aliquanto exactius arte consequitur: ut qui pro mole illa tandem sat belle natet: quod solum voluit Strabo.

* Centur. I. Miscell. epist. 50, quæ ad Ianum Hautenum.

† sive cap. 72. sect. 495. ex dist. Cas. Scal.

Jam quantopere ex eo divina relucet bonitas, ac providentia, quod tam vasta, tam valida, tam sagax bellua, non solum fraude capitur humanâ: de quo Aristoteles lib. IV. Histor. Animal. cap. I. sed & capta mansuescit. Unde Ovidius IV. Trist. eleg. VI:

Quaque sui jussis obtemperat Inda magistri
Bellua, servitium tempore victa subit.

Quin etiam regitur à puero XIII. annorum; ut est apud Philostratum libro II. de vita Apollonii. Jugum quoque subit, ac currum trahit: quod non solum ex secundo Oppiani de Venatione, sed vett. pariter nummis videmus. Imò etiam priusquam domueris, jam hominem timet. Siquidem si vestigium viderit, ex odore (quo plurimum valet) cognoscit, sitne bestiæ, an hominis: neque id modò, quando is nudis incesserit pedibus, sed etiam calceis indutus: quod si humanum esse vestigium animadverterit, utcunque hominem non conspexerit (ut Plinii * verbis utar) *intremiscit insidiarum metu, circumspectat, nec calcat, sed erutũ proximo tradit, ut ille sequenti, nun-*

* lib. 8. cap. 4.

ti, nuntio simili, usque ad extremum, circumagente tunc agmine, & revertente: Quibus similia refert Ælianus lib. IX. de Anim. c. LVI. Merito autem miratur Plinius, metui, quem nunquam viderint; cum sylvæ, in quibus elephanti minimè frequententur. Addit deinde: *Sane mirentur ipsam vestigii raritatem: sed unde sciunt, timendum esse? imo verò cur vel ipsum conspectũ paveant, tanto viribus, magnitudine, velocitate præstantiores?* Videlicet illustre & hic habemus argumentum providentiæ Dei: qui cuncta homini animantia subjecit: ut cognoscimus ex Genes. I, 26. & Psal. VIII, 7, 8. Scio, dominii hujus multum deperiisse homini per peccatum: nec sic tamen, ut non magnam partem remanserit. Hinc igitur metus ille in maximis etiam belluis. Etsi autem ad veram causam non penetrarit Plinius: non tamen nihil est, cum quæstioni superiori sic occurrit: *Nimirum hæc est natura rerum, hæc potentia ejus, sævissimas ferarum, maximasq;, nunquam vidisse, quod debeant timere, & statim intelligere, quod est timendum.* Per *rerũ naturam potentiamq;*, tum Deum, ut auctorem naturæ; tum naturam, ut ejus opus, intellige (in scholis illam *naturam naturantem*, hanc *naturatam* vocitant:) nihilq; profectò melius dixeris. Ad hanc venerationem hominis lubens etiam retulerim, quòd non patiantur se adversus eum adduci, ut ministri fiant sævitiæ alienæ. Qua de re sic idem Plinius lib. VIII. cap. V. *Cum Bocchus rex triginta elephantis, totidem, in quos sævire instituerat, stipitibus alligatos objecisset; procursantibus inter eos, qui lacesserent, non potuisse effici, ut crudelitatis alienæ ministerio fungerentur.* Sed compertum, ad hujusmodi etiam posse adduci vino saucios. Quid mirum? in homine ipso, ut poeta † ait, *Quid non ebrietas designat?* Propterea Ptolomæus Physcon eos inebriaverat, priusquam illis Judæos cum liberis, & uxoribus, nudos vinctosque conculcandos subjiceret. Sed divina contigit providentia, ut potius impetum facerent belluæ in amicos regios, nec eorum paucos interimerent. Narrat Josephus lib. II. adversus Apionem. Ptolemæus vero Philopator, simili fine, quo magis efferaret eos, jusserat & vinum thure condiri: ut est III. Maccab. cap. V. vers. I. & 30.

† *Horat. lib. I. epist. 5.*

Quanti etiam illud putandum, quod varia ex iis capere sit illustrium virtutum exempla! Ita egregiæ est æquitatis, quod Petrus Bellonius Cenomanus, Petri Gillii Helvii, cujus præter ea, quæ de Græco transtulit, exstat eruditum opus, topographia Constantinopoleos, & alterum de bosporo Thracio) in peregrinatione Asiatica comes, seu Gillianis, seu propriis laboribus celebris, summo viro, Carolo Clusio, is autem clarissimo Justo Lipsio * narravit. Lassus ab itinere elephantus, ac famelicus, in stabulum deductus, ubi asinum reperit hordeum comedentem, præsepi eum depulit, & ipse, quod reperit, comedit. Mox, elephanti sui memor, dominus

* *vide epist. ad Ianum Hautenum centuria I. Miscell.*

minus advenit, ac hordei affatim præbuit elephanto. Ille memor injuriæ, præ fame nimia, asino illatæ, omne illud promuscide divisit; parte sibi reservatâ, alteram dedit asino, qui avide devoravit.

Insignis etiam illud est probitatis, quod si per furorem forte interemerint altorem: tantâ postea ducantur pœnitudine, ut inedia sibi vitam adimant; teste Strabone in IV.

Ea quoque est iis erga grandiores reverentia, ut non loco duntaxat, sed cibo etiam, potuque, cedant semper: quemadmodum est apud Ælianum lib. VII. de Animal. cap. XV. ubi scitè hoc addit, naturæ ductu id agere, nullo metu legum Lycurgi. Eo autem respicit, quod Lacedæmone ex Lycurgi lege oporteret (ut Plutarchus in Laconicis ait) τὺς νέυς, ὐ μόνον τὺς ἰδίυς αἰδεῖσθαι πατέρας, καὶ ὑπηκόυς τύτοις εἶναι, ἀλλὰ πάντας τὺς πρεσβυτέρυς ἐντρέπεσθαι, καὶ ὁδῶν ὑποχωρῦντας, καὶ καθ' ἕδρας ὑπεξισαμένυς, καὶ παριόντων ἡσυχάζοντας· *juniores non solum suos patres revereri, eisque obedire: sed seniores universos observantia prosequi; sic ut & de via illis decederent, & de sedibus iis adsurgerent, & consisterent, dum illi transirent.* Post illud memoratum ex Æliano subjicitur, quomodo elephanti confectos senio, & morbo correptos curent, eorumque studeant incolumitati: imò si defendi eos sit opus, vulnerentur potius, quàm fugiant. Addit quoque de affectu erga vitulos suos. Si enim venatores urgeant, malle vitam amittere, quàm ut eos deserant. Idem testis est, si in fossas inciderint vituli, sese in eos dare præcipites, ut pariter potius mortem oppetant, quàm deserant suos. Hoc legas lib. IX. cap. VIII.

Pudorem eorum indicat, quòd Plinius lib. VIII. cap. V. dicat, *nunquam nisi in abdito coire.* Ac similiter de iis Aristoteles Hist. lib. V. cap. II.

Verisimile autem est, serenissimos Daniæ reges ad hæc, & alia virtutum simulachra respexisse, elephanti imaginem suis subdendo insignibus; atque ordini equitum beatæ Mariæ à se instituto pro symbolo torquem dando aureum ex elephantis castella gerentibus, & calcaribus, signo dignitatis equestris.

Usus elephantorum alius in bello, alius in ludis. In bello terrorem incutiunt corporis magnitudine, odore, barritu, cristarum magnitudine: ac præcipuè robore, dum turribus tot milites gestant: de quo superius diximus. Cum de elephantorum robore ageremus. Pluraque de utilitate hac εἰς τὴν τῶν πολεμικῶν χρείαν, *ad usus bellicos,* apud Philostratum legas in primo de vita Apollonii cap. VI. Plinium item lib. VIII. cap. VIII. Inter alia ait: *Domiti militant, & turres armatorum in hostes ferunt, magnaque ex parte Orientis bella conficiunt. Prosternunt acies, proterunt armatos.* Sic Antiochus M. bello adversus Romanos habuit in exercitu elephantos CXX. ut est in primo Asmonæorum sive Maccabaicæ historiæ cap. VIII, 6. Tardè autem in militia usi Europæi. Primus in Græciam intulit Alexander M. primus in Italiam Pyrrhus Epirota: ac quia tum in Lucania eos primum videre Romani, eo *boves Lucas* vocarunt: de quo plura cap. seq. & in Instit. Oratoriis lib. IV. c. VI. sect. II. & V. Primus autem, Pyrrho ex Italia fugato, Romam adduxit M. Curius Dentatus. Sed

planè

planè fabulosum est, quod Plutarchus (junior ille, non Chæronensis) minoribus prodidit Parallelis, Paullum Æmilium CLX. elephantos, devicto Pyrrho, Romam misisse. Atque hujus rei ille Critolaum in tertio rerum Epiroticarum laudat auctorem. Ita nullum mendacium Græculo caret teste. Nunquam Paullo Aemilio cum Pyrrho pugnatum. Verisimilius dixisset de Manio Curio: à quo victus Pyrrhus Italia excessit. Sed is solum quatuor Romam vexit, ut ait Eutropius: summum octo, quod traditum Zonaræ. Primum autem in bello elephantis usi sunt Romani anno IↃLV. P. Sulpicio Galba, & C. Aurelio Cotta coss. de quo sic initio belli Philippici, sive Macedonici primi Livius lib. XXXI. *Ante prima signa* (à consule Sulpicio) *locati elephanti: quo auxilio tum primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt.* Quid verò elephantis in acie objici possit, ut in suos potius faciant impetum, & longè lateque omnia proterant, docebit Hirtius in bello Africano, scriptor belli Hispaniensis, Plutarchus in Pyrrho, Curtius lib. VIII. Appianus in bellis Punicis, & imprimis Vegetius lib. III. cap. XXIV.

Præterea Romani elephantis usi ad voluptatem: ut *altero Cn. Pompeji consulatu, dedicatione templi Veneris, quando pugnavere in circo XX. elephanti, Getulis ex adverso jaculantibus*; quemadmodum Plinio proditum lib. VIII. cap. VIII. Atque alia ibidem addit circensis pugnæ exempla. Sed & publicè exhibiti, ut instar Pyladis alicuius, aut Bathylli, variis gesticulationibus oblectarent; item funambulorum more decurrerent per funes: de quo ante dictum.

Asiatici etiam, & Afri, utebantur, ad naves in mare deducendas: de quo illustre exemplum ex Acosta antea vidimus. Parque ratio in aliis magni ponderis rebus protrahendis. Si quosdam Plinii codices audimus, & Indi in arando iis usi: de quo item dictum.

Quæ hactenus retuli, vivos attingunt elephantos. Nunc paucis ostendam, eam fuisse bonitatem divinam, ut è mortuis etiam multa variaque perciperemus commoda. Sed quædam memorant magica, & plane stulta: quale hoc apud Plinium lib. XXVIII. cap. VIII. *Magorum vanitas perunctis elephanti adipe faciliorem gratiam apud reges populosve promittit: præcipue tamen eo pingui, quod sit inter supercilia, ubi esse nullum potest. Similia dentis, maximè à dextra parte villisq; è rostro inferiori, promissa sunt.* Veris insistamus. Adeps elephanti valet contra venena: unde, quibus procedendum adversus feras venenatas, solent eo inungi; ut est apud Aelianum lib. I. cap. XII, & lib. X. cap. XII. Ubi & refert, in cibis esse eorum promuscidem, labra, & cornuum medullam. De cæteris negat. Sed Vartomannus prodidit, in regionibus nonnullis etiam regibus pro ferculo delicatissimo solere renes apponi. Imo ex Plinio, Solino, & aliis, notum, carnes ipsas à quibusdam gentibus edi solere: quæ inde *elephantophagorum* nomen sortitæ fuerunt. Jam quis nescit, dentium elephanti, sive eboris usum in simulachris, quibus effingerent deos, in sellis & sceptris virorum principum, in tabellis, pectinibus, & tot aliis, in usum etiam privatum? In his mensarum etiam pedibus qui sæpius pardos hiantes repræsentabant. Unde Juvenal. Sat. XI. *Grande ebur, & magno sublimis pardus hiatu.* Ob tam multa, dentium solum gratia, venabantur elephantes in Libya: quemadmodum Aelianus narrat. Et Herodotus est auctor, Aethiopas, tributi loco, dentes hosce Persidis regi pendere solere. Nec tamen tam latè ejus usus patet, quàm Oppianus putavit in secundo de Venatione, ubi sic canit:

—Ἐκ δ' ἐκεράων
Τόξα τε κυκλοτερῆ καὶ μυρία τεύχεται ἔργα.
Ex cornibus verò
Arcus rotundi, & innumera fabricantur opera.

Planè etiam fallitur, cum ex ebore fieri putat arcus. Quippe materies

 ejus

ejus rigida est, non flexilis. Sed nec ubique grande est dentium istorum precium, cum vile id sit, ubi elephanti degunt. Nam, ut Plinius lib.VIII. cap.V. ex Polybio, is autem ex Gulussa regulo prodidit, *in extremis Africæ, qua confinis Æthiopiæ est, postium vices in domiciliis præbent, sepesq; in iis, & pecorum stabulis, pro palis, elephantorum dentibus fiunt.*

CAPUT LI.

Licet tam multa in elephantorum natura rapiant nos in admirationē conditoris: non propterea tamen quibusdā aliis habendā fidem, quæ Græci sint commenti. Vt, quod dicantur Solem, novamq; Lunā, venerari; patriū intelligere sermonem; imò & loqui, & scribere; homini etiā erranti monstrare viā; & victori elephanto, more humano, terrā ac verbenas porrigere; humana & adulteria, & homicidia, observare, ac detegere: quorū singula, quàm infirmo nitantur argumento, ostensum. Itidē veteres deceptos, cum elephantos cor ajunt duplex habere; uterū decē gestare annos; semel, & tantum singulos gignere. Quo nomine vocandi elephantorū fœtus. Vnde elephanto nomen bovis Lucæ. Prægnas *pro* prægnans. Campans, *vel* Campas genus, *pro* Campano. *Nec Aristoteli satis constitisse, quando elephantis primus sit Veneris usus. Verisimilius sentire, existimantes cornua esse elephanti, qui ejus dentes dicuntur.*

ET ista quidem, quæ attulimus adhuc, vel certissima sunt, vel istiusmodi subnixa auctoribus, ut non temere putem in dubium vocari oportere. Sed alia sunt omnem exsuperantia fidem: qualia lubens Græculorum tribuerim vanitati. Tale est, quod ab iis hausit Plinius lib.VIII.c.I. ubi inesse iis dicitur, *religio siderum, ac Solis, Lunæq; veneratio.* De Sole auctor quoque Plutarchus lib. de Sollertia animalium. Æliani item est lib.VII. Hist. Anim. cap.XLIV. Τὸν ἥλιον ἀνίσχοντα προσκυνοῦσιν ἐλέφαντες, τὰς προβοσκίδας ἰθὺ τῆς ἀκτῖνος, ὡς χεῖρας, ἀνατείναντες. *Solem exorientem venerantur elephanti, promuscidem, tanquam manum, versus radios Solis tendentes.* Refert deinde, ut rex Ægypti Ptolemæus Philopator Deo Soli, cujus beneficio se credebat adversus Antiochum victoriam adeptum, quatuor ingentes sacrificarit elephantos: sed divinitus in somnio monitus sit, numen aversari victimam tā religiosi animalis: eoque, ad Solem placandum, æreos quatuor elephantos illi pro immolatis consecrarit. Colligit hinc, Solem esse Deum, & colendum nobis, ne pietate vincamur à mutis animantibus. Sic enim scribit: Ἐλέφαντες μὲν οὖν θεοὺς προσκυνοῦσιν, οἱ δὲ ἄνθρωποι εἰ ἄρα γε εἰσὶ θεοί, καὶ ὄντες εἰ φροντίζουσιν ἡμῶν, διαπορoῦσι; *Ergone Deos venerantur elephanti: homines autem, num Dii sint, & ut sint, num nostri curam gerant, ambigunt?* Verum ut elephanti Solis exorientis intuitu gestiant præ gaudio: eone pro numine habere Solem credendum? Quis veri numinis gnarus sibi persuaserit, hunc animum à natura, vel Deo potius, inditum esse elephantis, ut pro creatore colant creatu-

creaturam? Nihilo credibilius, quod produnt de cultu Lunæ novæ. Nam apud eundē Ælianum legas, De Anim. l. IV. c. X. eos, quando post interluniū nova Luna cōspici cœpit, *κατά τινα φυσικὴν & ἀπόῤῥητον ἔννοιαν, naturali quodā, ac quem nemo dicere possit, conceptu*, è sylva, ubi pascunt, ramos decerpere, eos in cœlum attollere, tum Lunam intueri, motis leviter ramis suis, ut videantur hoc pacto supplicare Deæ, quo sibi esse velit favens, ac propitia. Aliter etiam Lunā recrescentē colere ajunt. Priusquam enim eam adorent, aqua se purificare, more hominū, quando ingredientes templū, è vase quod Græcis ἁγνιστήριον, & περιῤῥαντήριον vocatur, lustrali se aquâ adspergunt. Hac de re sic Plinius * post ea, quæ adduximus: *Auctores sunt, in Mauritaniæ saltibus ad quendam amnem, cui nomen est Amilo, nitescente Luna nova, greges eorum descēdere, ibiq; se purificantes solenniter aquâ circumspergi, atq; ita salutato sidere, in silvas reverti.* Prope eadē tradit Dio l. XXXIX. Καὶ τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ γιγνομένων συνιᾶσιν. ὥς τε & ἐν τῇ νουμηνίαις, πρὶν ἐς ὄψιν τοῖς ἀνθρώποις τὴν σελήνην ἐλθεῖν, πρός τε ὕδωρ ἀενάον ἀφικνεῖσθαι, κἀνταῦθα καθαρμόν τινα σφῶν ποιεῖσθαι. *Eos & rerum cœlestium intelligentia esse praditos: atque hinc in noviluniis, priusquam luna in hominum veniat conspectum, ad aquam accedere perennem, & illa se lustrare.* Ubi videmus, Dionem tradere, ire elephantos πρὸς ὕδωρ ἀενάον; pro quo Plinius dixerat, *ad amnem, cui nomen Amilo.* Sic enim & in MSo reperio. In aliis tamen, & vetustis quidem, pro *Amilo* legitur *Anulo*, vel *Annulo*. Ut Plinius videatur *Aino* scripsisse, quia ἀενάον proprium putaret. Censeo autem, in eo erratum esse ab antiquis, quod crederent, ablutionem istam actum esse religiosum, cum naturâ munditiem ament. Nam animal hoc, ut Ælianus ait lib. XIII. cap. VIII. ἥδεται τοῖς λουτροῖς κατὰ τοὺς τῶν ἀνθρώπων ἁβροτέρους· *delectatur lavacris, sicut homines molliores.* Atque hæc de cultu religioso; quem, præter memoratos scriptores, iis etiam tribuunt Solinus cap. XXVIII. Arrianus lib. de rebus Indicis, ubi θεόσοφον ζῶον † propterea vocat, & Philostratus de vita Apollonii lib. II. cap. VIII.

Jam quàm parum fidei etiam meretur, quod à Plinio ‡ iis tribuitur *intellectus sermonis patrii*: quodque Ælianus * dicit, *συνιέναι γλώττης ἀνθρωπίνης & ἐπιχωρίου* †; Dio ‡, *φωνῆς τῆς πατριώτιδος αὐτοὺς ἐπαΐειν* *. Nomina sua, & alia multa, consuetudine addiscunt: quod cum canibus habent commune. Sed aliud est, cujus occasione hoc Dio ait: nolle eos naves conscendere, nisi prius reditus promittatur: & propterea eos, cum à Pompejo in theatro essent producti, ut cum armatis depugnarent, ac plerique jam essent interemti; cæteros, vulneribus saucios, à pugna destitisse; sed, proboscide ad cœlum sublatâ, lamentatos: eoque occasionem sermoni præbuisse vulgari (quem nec probare, nec improbare, audet Dio) tum implorasse eos Deorum vindictam adversus illos, qui iis ex Africa transmissuris in Ita-

* lib. 8. cap. 1.

† *divinorum intelligens animal.*

‡ *lib. 8. cap. 1*

* *lib. 4. c. 34.*

† *intelligere linguam hominum indigenarum.*

‡ *lib 39.*

* *sermonem patrium intelligere.*

in Italiam, jurassent, nunquam illis damno fore, quod navem conscendissent. Quod Plinius loco ante memorato his verbis significat: *Aliena quoque religionis intellectu, creduntur, maria transituri, non ante naves conscendere, quàm invitati rectoris jurejurando de reditu.* Quasi & religionem, & sermonem hominum, intelligant.

Nec intelligere solum ajunt linguam patriam; sed etiam loqui. Nam, ut Josephus Acosta* narrat, in urbe Colchin elephas, cujus opera uti solebant in transferendis magni ponderis rebus, cum, admodum fessus, nullis posset adduci blanditiis, ut liburnicam traheret in mare: simulac dictum, saltem hoc in gratiam faceret regis Lusitani, inclamavit, HOO, HOO, (id autem Malabarum lingua sonat, VOLO, VOLO) ac confestim in mare navigium protraxit. Sed enim inconditus ille elephanti sonus, qui visus est referre *hoo*, non à proposito Malabicè loquendi, sed ab lætitia simplici, profectus fuit. Credo, ad verba illa de rege largius illi demensum dari solet; eoque, hisce auditis, redditus est alacrior, dum de uberiore cogitat, vel sapidiore pastu, non de majestate regia: quippe qui idem fuerit facturus, si adsuevisset honestius haberi agendo quid in gratiam muris, vel draconis, quos sic exhorret.

* *lib. de aromatibus.*

Nec satis visum, si loqui dicerent, etiam scribere ajunt: quod Æliano proditum, à Philostrato. Imò, ut est apud Plinium †: *Mucianus ter consul auctor est, aliquem ex his, & literarum ductus Græcorum didicisse, solitumque perscribere ejus linguæ verbis:* IPSE EGO HÆC SCRIPSI, ET SPOLIA CELTICA DICAVI. Sed ex aliis etiam, quæ ab eodem Muciano prodita sunt, videre est, vel eum Græculo fuisse ingenio, ut vana fingeret; vel facilè habuisse Græculis fidem, ut nimis credulus talia proderet.

† *lib. 8. cap. 3.*

Ne illud quidem facilè admiserim, quod Plinio*, sed fide traditum fuit alienâ: *Elephas, homine obvio fortè in solitudine, & simpliciter oberrante, clemens placidusque etiam demonstrare viam traditur.* Fortuito crediderim aliquem, dum elephantum sequitur, eo pervenisse, quo decrêrat; non hoc sibi proponente elephanto. Nam unde sciat, quo tendat homo? Et quomodo sic affectus sit erga hominem, qui odore etiam non nudorum modo pedum, sed calceis quoque indutorum, ut ibidem ait Plinius, *vestigio hominis animadverso, priusquam homine, intremiscit, insidiarum metu circumspectat, nec calcat, sed erutum proximo tradit, ut ille sequenti, nuncio simili, usque ad extremum, circumagente tunc agmine, & revertente.* Non hæc bellè cum eo conveniunt, ut sponte adeat hominem, & ei monstret viam, quem sic timet.

* *lib. 8. cap. 4.*

Apud eundem Plinium ‡ legere est: *Victus vocem fugit victoris* elephanti: *terram ac verbenas porrigit.* Prius cum cane, & gallo gallinaceo, habet com-

‡ *lib. 8. cap. 5.*

commune: sed posterius, de danda victori herba, unde sciunt elephanti, quod nesciant homines, nisi majorum instituto? de quo Festus Pompejus, idemque Plinius lib. XXII. cap. IV. Itidem, licet mos iis, ut ex Plinio antea diximus, *nunquam nisi in abdito coire*; quæ & camelorum, & felium, est indoles: difficulter tamen adducar, ut credam, humana observare, & odisse adulteria; sic, ut Romæ, imperante Tito, elephantistæ conjuge cum alio mœchante, utrumque propterea dentibus transfixerit; necatos stragulo contexerit; alterique advenienti, rejecto operimento, & facinus, & se ostenderit ultorem. Quod apud Ælianum legas Hist. lib. X. cap. XV. Item quod idem lib. III. cap. XVII. refert, cum magister elephanti, amore alterius captus, necasset uxorem, & ad præsepe elephanti sepeliisset: hunc novam eo traxisse conjugem, cornibus ac pedibus refodisse priorem, ut ita ostenderet. quasi altera hæc marito nupsisset. Credo, ut odoratu valet, olfecisse cadaver; id significare voluisse dominæ; cujusmodi multa de canibus experientia comprobantur. At non fit verisimile, hoc egisse, ut stultas dominæ suæ nuptias exprobraret.

Sunt & aliqua, non tam ad mores pertinentia, quàm naturam elephanti; in quibus non minus aberratum fuit. Ut cum, ex Maurorum sermone, duplex eos cor habere ait Ælianus lib. XIV. de Animalibus cap. VI. Item cum, Plinio * teste, *decem annis gestare vulgus existimat*. Quod etiam apud Plautum legas Sticho act. I. sc. III. Imò Onesicritus, qui Alexandrum M. comitatus in Indiam fuit, idem prodidit; teste Strabone in XV. Sed ipse Strabo aliter. Nam ait, cum celerrimè pariunt, esse id sub mensem sextum decimum: tardissimè autem mense duodevigesimo. At paullò aliter scripserat Aristoteles in sexto Historiæ Animalium cap. XXVII. Ὅταν δὲ ὀχευθῇ ἡ θήλεια, φέρει ἐν γαστρὶ, ὡς μέν τινές φασιν, ἐνιαυτὸν, καὶ ἓξ μῆνας· ὡς δ' ἕτεροι, τρία ἔτη. τοῦ δὲ μὴ ὁμολογεῖσθαι τὸν χρόνον, αἴτιον τὸ μὴ θεωρεῖσθαι τὴν ὀχείαν. *A coitu femina gerit uterum: ut ajunt nonnulli, sesquiannum; ut alii, annos tres. Controversia temporis in causa est, quod coitum non observarint.* Plinius ‡ tamen ait, Aristotelem statuere biennii gestationem. Subjungit deinde, *non amplius, quàm semel, gignere; pluresve, quam singulos*. Quod si esset, jam diu defecisset omne elephantorum genus. Nam ex gemino parente tantum unus possit enasci. & multi morbo obeunt, aut certamine inter se, vel cum dracone, aliisve animantibus, vel bello inter homines. Adde quod sæpius matrem comitentur terni, vel quaterni σκύμνοι, ut vocant Aristoteles *, & Philostratus †. Sane (ut obiter id dicam) vocem eam non solum leonibus (quomodo & Lucretius in quincto ait *.

At catuli pantherarum, scymnique leonum)

sed aliis etiam animantibus convenire: satis ostendunt ista Hesychii verba:

* lib. 8. cap. 10.

‡ ibidem.

* lib. 6. Histor. Anim cap. 27. sect 359. ex dist. Cas Scal.

† lib. 2. de vita Apollonii c. 4.

* vers. 1035.

in Italiam, jurassent, nunquam illis damno fore, quod navem conscendissent. Quod Plinius loco ante memorato his verbis significat: *Aliena quoque religionis intellectu, creduntur, maria transituri, non ante naves conscendere, quàm invitati rectoris jurejurando de reditu.* Quasi & religionem, & sermonem hominum, intelligant.

Nec intelligere solum ajunt linguam patriam; sed etiam loqui. Nam, ut Josephus Acosta* narrat, in urbe Colchin elephas, cujus opera uti solebant in transferendis magni ponderis rebus, cum, admodum fessus, nullis posset adduci blanditiis, ut liburnicam traheret in mare: simulac dictum, saltem hoc in gratiam faceret regis Lusitani, inclamavit, HOO, HOO, (id autem Malabarum lingua sonat, VOLO, VOLO) ac confestim in mare navigium protraxit. Sed enim inconditus ille elephanti sonus, qui visus est referre *hoo*, non à proposito Malabicè loquendi, sed ab lætitia simplici, profectus fuit. Credo, ad verba illa de rege largius illi demensum dari solet; eoque, hisce auditis, redditus est alacrior, dum de uberiore cogitat, vel sapidiore pastu, non de majestate regia: quippe qui idem fuerit facturus, si adsuevisset honestius haberi agendo quid in gratiam muris, vel draconis, quos sic exhorret.

* *lib. de aromatibus.*

Nec satis visum, si loqui dicerent, etiam scribere ajunt: quod Æliano proditum, à Philostrato. Imò, ut est apud Plinium †: *Mucianus ter consul auctor est, aliquem ex his, & literarum ductus Græcorum didicisse, solutumque perscribere ejus linguæ verbis:* IPSE EGO HÆC SCRIPSI, ET SPOLIA CELTICA DICAVI. Sed ex aliis etiam, quæ ab eodem Muciano prodita sunt, videre est, vel eum Græculo fuisse ingenio, ut vana fingeret; vel facilè habuisse Græculis fidem, ut nimis credulus talia proderet.

† *lib. 8. cap. 3.*

Ne illud quidem facilè admiserim, quod Plinio*, sed fide traditum fuit alienâ: *Elephas, homine obvio fortè in solitudine, & simpliciter oberrante, clemens placidusque etiam demonstrare viam traditur.* Fortuito crediderim aliquem, dum elephantum sequitur, eo pervenisse, quo decrêrat; non hoc sibi proponente elephanto. Nam unde sciat, quo tendat homo? Et quomodo sic affectus sit erga hominem, qui odore etiam non nudorum modo pedum, sed calceis quoque indutorum, ut ibidem ait Plinius, *vestigio hominis animadverso, prinsquam homine, intremiscit, insidiarum metu circumspectat, nec calcat, sed erutum proximo tradit, ut ille sequenti, nuncio simili, usque ad extremum, circumagente tunc agmine, & revertente.* Non hæc bellè cum eo conveniunt, ut sponte adeat hominem, & ei monstret viam, quem sic timet.

* *lib. 8. cap. 4.*

Apud eundem Plinium ‡ legere est: *Victus vocem fugit victoris* elephanti: *terram ac verbenas porrigit.* Prius cum cane, & gallo gallinaceo, habet com-

‡ *lib. 8. cap. 5.*

commune: sed posterius, de danda victori herba, unde sciunt elephanti, quod nesciant homines, nisi majorum instituto? de quo Festus Pompejus, idemque Plinius lib. XXII. cap. IV. Itidem, licet mos iis, ut ex Plinio antea diximus, *nunquam nisi in abdito coire*; quæ & camelorum, & felium, est indoles: difficulter tamen adducar, ut credam, humana observare, & odisse adulteria; sic, ut Romæ, imperante Tito, elephantistæ conjuge cum alio mœchante, utrumque propterea dentibus transfixerit; necatos stragulo contexerit; alterique advenienti, rejecto operimento, & facinus, & se ostenderit ultorem. Quod apud Ælianum legas Hist. lib. X. cap. XV. Item quod idem lib. III. cap. XVII. refert, cum magister elephanti, amore alterius captus, necasset uxorem, & ad præsepe elephanti sepeliisset: hunc novam eo traxisse conjugem, cornibus ac pedibus refodisse priorem, ut ita ostenderet, quali altera hæc marito nupsisset. Credo, ut odoratu valet, olfecisse cadaver; id significare voluisse dominæ; cujusmodi multa de canibus experientia comprobantur. At non fit verisimile, hoc egisse, ut stultas dominæ suæ nuptias exprobraret.

Sunt & aliqua, non tam ad mores pertinentia, quàm naturam elephanti; in quibus non minus aberratum fuit. Ut cum, ex Maurorum sermone, duplex eos cor habere ait Ælianus lib. XIV. de Animalibus cap. VI. Item cum, Plinio * teste, *decem annis gestare vulgus existimat*. Quod etiam apud * lib. 8. cap. 10
Plautum legas Sticho act. I. sc. III. Imò Onesicritus, qui Alexandrum M. comitatus in Indiam fuit, idem prodidit; teste Strabone in XV. Sed ipse Strabo aliter. Nam ait, cum celerrimè pariunt, esse id sub mensem sextum decimum: tardissimè autem mense duodevigesimo. At paullò aliter scripserat Aristoteles in sexto Historiæ Animalium cap. XXVII. Ὅταν δὲ ὀχευθῇ ἡ θήλεια, φέρει ἐν γαστρί, ὡς μέν τινές φασιν, ἐνιαυτὸν, καὶ ἓξ μῆνας· ὡς δ' ἕτεροι, τρία ἔτη. τοῦ δὲ μὴ ὁμολογεῖσθαι τὸν χρόνον, αἴτιον τὸ μὴ θεωρεῖσθαι τὴν ὀχείαν. *A coitu femina gerit uterum, ut ajunt nonnulli, sesquiannum; ut alii, annos tres. Controversiæ temporis in causa est, quod coitum non observarint.* Plinius ‡ ta- ‡ ibidem.
men ait, Aristotelem statuere biennii gestationem. Subjungit deinde, *non amplius, quàm semel, gignere; pluresve, quam singulos*. Quod si esset, jam diu defecisset omne elephantorum genus. Nam ex gemino parente tantum unus possit enasci. & multi morbo obeunt, aut certamine inter se, vel cum dracone, aliisve animantibus, vel bello inter homines. Adde quod sæpius matrem comitentur terni, vel quaterni σκύμνοι, ut vocant Aristoteles *, & Philostratus †. Sane (ut obiter id dicam) vocem eam non solum leonibus (quomodo & Lucretius in quincto ait *.

At catuli pantherarum, scymnique leonum)

sed aliis etiam animantibus convenire: satis ostendunt ista Hesychii verba:

* lib. 6. Histor. Anim. cap. 27. sect. 359. ex dist. Cas. Scal.
† lib. 2. de vita Apollonii c. 4.
* vers. 1035.

verba: *σκύμνους ἐκγόνους λεόντων, & ἄλλων ζώων* *. Latinè non tam *pullos* fortasse, ut in equis; quàm, ut in bubus, *vitulos* appelles: quando Latini elephantum, ut antea † dictum, vocarunt bovem Lucam: *bovem* quidem, quia non haberent animal, cui magis conferrent; *Lucam* autem, quia in Lucania primum vidissent. Nam ex *Lucanus* κατὰ συγκοπὴν primò fuit *Lucans*, hinc *Lucas*. Ac *Lucans* quidem ex *Lucanus*, à *Lucania*: ut à *Piceno*, *Picenus*, inde *Picens*; à *Laurento*, quod postea *Laurolavinium*, *Laurentius*, inde *Laurens*. Nam idem *Laurentius*, & *Laurens*. Unde Maro x. Æn.

—Multos Vesulus quem pinifer annus
Defendit, multosque palus Laurentia.—

Ubi Servius: *Laurentia pro Laurens. Nam hæc est vera, & recta derivatio.* Ex *Lucans* autem alterâ συγκοπῇ est *Lucas*, ut *pragnas* ex *pragnans*, hoc fortasse ex *pragenans*: ut non solum *genere*, sed & *genare* dixerint, velut Græci γεννᾶν. Simileque *Campanus, Campans, Campas*. Ut apud Plautum Trinummo ‡, *Campans genus*, prout est in Nonii codd. etiam optimo MSo nostro: sive *Campas genus*; ut est in codd. Plauti etiam MSSis, quibus usus Camerarius. Ridicule verò Jo. Petr. Valla intelligebat insecta, quæ & Columella nunc *erucas*, nunc cum Græcis *campas* vocat. Sed ab instituto abimus. Redeo ad illud. Isti, quod de multis elephanti seu scymnis, seu vitulis, diximus, videri possit obstare, quod apud Aristotelem legas lib. IX. de Animal. cap. XLVI. Ὃ δ' ἂν ὀχεύσῃ, & ἔγκυον ποιήσῃ, τούτου πάλιν οὐχ ἅπτεται· *Quam impleverit coitu, eam rursus non attingit.* Sed hoc restringendũ ex istoc lib. V. cap. XIV. Πάλιν δὲ βαίνει μετὰ τὴν ὀχείαν διὰ τρίτου ἔτους. *Coitum post tertium annum repetit.* Quare &, quod ibidem subdit, non attingere, quam gravidam fecerit, id de biennio quo gestat, & anno proximo, capiendum. Interim cum aliis, & post triennium fortè cum eadem, coit. Cæterum Aristotelem inconstantiæ notat Cæsar Scaliger *, quod, cum Historiæ suæ libro v † scripsisset, elephantum marem coire anno quincto, vel sexto; feminam duodecimo, aut cum sero, decimoquarto: idem in sexto ‡ dicat, & marem, & feminam, coire πρὸ τῶν εἴκοσιν ἐτῶν. *intra annum vigesimum.* Cum priori sententia magis convenit Plinius *: qui ait, *marem coire quinquennem, feminam decennem.* Interea sententiarum hæc diversitas arguit, ut nec magnis illis naturæ mystis satis de hoc constiterit.

In illo etiam veteres decepti videntur, quod, quæ cornua sunt, esse elephanti dentes putarunt. Ut post Herodotum, Aristoteles lib. III. de part. anim. cap. II. & lib. II. Histor. Animal. cap. V. Dionysius Afer in περιηγήσει, Plinius lib. VIII. cap. III. Philostratus lib. II. cap. VI. Sed opinionem eam Oppianus lib. II. Κυνηγετ. gemino oppugnat argumento. Quorum unum est, quod cornua hæc artifices poliant, ac varia inde affabre conficiant:

* *scymnos, fœtus leonum, & aliorum animalium.*
† *cap. superiori*
‡ *act 2. sc 4.*
* *commentar. in lib. 2. Hist. sect. 133.*
† *cap. 14. sive Cas. Scal. c. 13. sect. 140.*
‡ *cap 27. Cas. Scal. sect 359.*
* *lib. 8. cap 5.*

ficiant: at nihil tale in dentibus habeat locum. Alterum addit, quod, ut cornua omnia, è cranio nascantur. Nam è temporibus enata, superiorique è mandibulâ resupinata, per os sese extollunt. Quo etiam argumento usus Pausanias lib. v. Ἐλέφαντι οὖν τὰ κέρατα ἴστω τις διὰ κροτάφων κατερχόμενα ἄνωθεν, καὶ οὕτως ἐς τὸ ἐκτὸς ἐπιστρέφοντα. τοῦτο οὐκ ἀκοὴν γράφω, θεασάμενος δὲ ἐλέφαντος ἐν γῇ τῇ Καμπανῶν κρανίον ἐν Ἀρτέμιδος ἱερῷ· *Elephanti verò cornua sciat quivis à temporibus exorta supernè, ac sic exterius resupinata. Hoc ego non ex audito scribo; sed postquam in Dianæ templo, quod in Campania est, elephanti cranium vidi.* Etiam Mauritaniæ rex Juba, (quo nemo, sive regiam dignitatem, sive regionem Africam consideres, melius hæc nosse potuit) ea, quæ vulgus dentes, cornua appellat; ut est apud Plin. lib. VIII. cap. III. Item Philostratus lib. II. de vita Apollonii cap. VI. idque ob eamdem causam: περὶ φύεσθαι μὲν αὐτούς, ὅθεν περ οἱ κρόταφοι· *eo quod nascantur è temporibus.* Magisque id probat Ælianus lib. XIV. Hist. Animal. cap. V. & lib. IV. cap. XXXI. nisi quod eo tandem inclinat, ut mediæ esse naturæ inter dentes, & cornua, arbitretur. Jubam tamen argumento non uno impugnat Philostratus, loco ante memorato. Sed occurrit ei Bodinus Comment. in Oppiani lib. II. de Venat.* Si voles, ipsum adi. Nec enim eum exscribere vel animus est, vel otium. *pag. 82.

CAPUT LII.

Leoni plurimum tribui inter quadrupedes principatum. Leonis ἔτυμον. Quid ליש*, & μυρμηκολέων,* ארי*, χάρων. Quàm dispari de causa Christus, & diabolus, leoni comparentur. Quæ secundum Philen arguant fortitudinem leonis. Iterum de leonis etymo: & unde* ארי*: variaque leonis epitheta ad visum pertinentia. Phanarete, Socratis mater, cur Platoni βλοσυρὰ vocetur. Leo præcipuè inter καρχαρόδοντα. Cur nonnisi aversis currat falculis. Leonis collum vertebris constare, etsi aliter de eo veteres. Prope omnia leonis ossa esse medullæ expertia, adeoque solida ac dura, ut ex iis tanquam è silice, elicias ignem; ac perperam id rideri ab Athenæo. Cur Semiramis credatur magis lætata esse leænâ, quam leone capto. Varia, ex quibus generosa animi vis in leone, leænaque, reluceat. Θυμολέοντες. Quomodo incedant leones, & ut incessus ejusmodi in hominibus etiam generosi animi symbolum habeatur. Leonum animos ex cauda cognosci, & causa ejus ex physicis adlata: uti & cur canes adulentur cauda. Cur leonis cauda dicatur ἀλκαία. Quare credatur leo facilius contineri clathris ligneis, quàm ferreis. Cur, nisi novi nihil valuerit venari, pridianæ prædæ reliquiis abstineat. Ut, quando opus, evomat cibos, quo ad fugam sit levior. Sagacissima leonis leænæque vindicta de ursa, ob catulos interemtos. Sagacitas leænæ se post congressum cum pardo abluentis, ne odor adul-*

adulterii crimen leoni prodat. Cur leo obtutũ in terrã figat quoties venatores instant. Quo corporis signo distinguere sit generosiores leonũ à magis pavidis. Nullos esse ἀρχολέοντες: sed apud Capitolinum vel ἀγχιολέοντες, vel ἀργολέοντες scribi oportere. Etiam pro regionibus, unde apportantur, variare leonũ & sagacitatẽ, & generositatẽ, & vires. Libycorum leonum vis. *Utrum, in Annalibus Romanis, per* ursos Numidicos *intelligendi sint leones, an veri ursi.*

POst elephantum de leone dicam: qui κατ' ἐξοχὴν ab Æschylo *, Oppiano †, aliis, θὴρ seu *fera*, Latinis *Libyæ fera*, nominatur. Nempe quia ei, plurimorum judicio, inter feras debeatur principatus. Suidæ * est, sine dubio ex veteri aliquo scriptore, ἀρχὴ ἡ μὲν φυσική, ὡς λέοντος ἐν ζώοις, καὶ ἀετοῦ ἐν ὀρνέοις. ‡ ἡ δὲ χειροτονητή, ὡς ἐπὶ βασιλέως ἀνθρώπων· *Principatus alius quidem est naturalis; ut leonis inter animalia terrestria, & aquilæ inter aves: alius verò per electionem, ut in hominum rege.* Et Oppianus in tertio Κυνηγετ. * vocat

—κλυτὸν βασιλῆα λέοντα·

—*inclytum regem leonem.*

* Eumenid.
† l.3. de Venat.
* in voce Ἀρχή.
‡ addunt aliqui, καὶ δράκοντος ἐν ἑρπετοῖς, & draconis in reptilibus.
* vers. 62.

Isidori quoque est lib. XII. Orig. cap. II. *Leo Græcè, Latinè Rex interpretatur, eo quod sit princeps omnium bestiarum.* Sed de etymo, absurde; cum λέων nunquam, nisi κατὰ μεταφορὰν †, *regem* signet. Sed est forte λέων ‡ à λάω, vel λεύσσω *, de quo mox dicam, cum de visu leonis agam: vel potius ab אל, *fortis*, literis trajectis: vel ab eadem origine ac λὶς, unde Homero accusativus λῖν. Est verò λὶς à לַיִשׁ: quod unum ex sex leonis appellationibus: de quibus, si voles, Drusium vide lib. X. Observat. cap. IV. Habes לַיִשׁ Jobi cap. IV. Sed Hieronymus reddit *tigris.* Estque magna similitudo inter leonem, & tigrim: maculosa tamen pelle à leone differt tigris. Verum quin leo signetur, dubitandum non est; sive, ut LXX. ibidem reddunt, sit μυρμηκολέων, aut μυρμηκολέων, nempe ex eo, quia & μύρμηκες sint leonum genus, Straboni descriptum lib. VI. Vel est לַיִשׁ scymnus, sive catulus leonis, juxta Chaldæum interpretem, imò ipsos LXX. Esai. cap. XXXV, 6. vel leo sit provectæ ætatis; quæ opinio est R. David Kimchi. Habes & Proverb. XXX, 30. *In bestiis* לַיִשׁ *fortis est.* Hoc est, leo bestiarum fortissimus. Cui geminum est illud ad Samsonem Jud. XIV, 18. *Quid fortius leone?* Sed hic est אֲרִי: de cujus etymo inferius dicam: estque ab eo χάρων: quomodo dicitur λέων Μακεδόσι †, secundum Tzetzem in Lycophronem ‡. Ob hanc leonis fortitudinem etiam Jesus Christus *leo* vocatur Apocalyps. V. 5. *Ecce vicit leo de tribu Iuda, radix David, ut aperiat librum.* Cum enim spirituum nullus posset aperire librum, id potuit Jesus: quod prælustre est fortitudinis argumentum; unde *leo* dicitur; ut postea * *agnus*, ob innocentiam. Cum verò non simpliciter appelletur *leo*, sed *leo de*

† per translationem.
‡ leo.
* video.
† leo Macedonicus
‡ pag. 74. edit. Basil.
* ibid. vers. 8.

tribu

tribu Juda, respicit B. Joannes prophetiam, quæ est Genes. cap. XLIX, 9: quam, inter alios, Christo accommodat Julius Pomerius, Toletanus Archiepiscopus, lib. I. adversus Judæos. Etiam diabolus ab Apostolo Petro * leoni confertur; sed non ἁπλῶς, verùm rugienti, hoc est, famelico, iracundo, devorare homines cupienti. quæ nihil commune habent cum iis, ob quæ Christus illi comparatur. * 1. ep. cap. 5. 8

Ex quibus fortitudo leonis reluceat, collegit Philes in jambis: ubi ait, eum inter bestias μοναρχίαν † obtinere: atque istud, ut inquit, arguunt, † *regnum.*

Καὶ στέρνα, καὶ γόνατα, καὶ σφυρῶν βάσεις,
Καὶ βλέμμα, καὶ θρὶξ, καὶ κατάφρακτον στόμα,
Ῥώμη τε πλευρῶν, καὶ βεβηκὸς ἰσχίον,
Καὶ νεῦρα πυκνὰ, καὶ ποδῶν μέγας ὄνυξ,
Καὶ βῆμα, καὶ σκίρτημα, καὶ δρόμου τάχος,
Αὐχὴν παγεὶς δὲ τ' ἐξ ἀνάρθρων ὀστέων.

Sic senariis expresseris:

Pectusque, genuaque, tibiarumque iis status,
Et vultus, & pilus, osque munitum undique,
Roburque laterum, firmitas coxendicis,
Nervique spissi, & ungula magna pedum,
Gressusque, saltus, atque cursus celeritas,
Compacta cervix osse perpetuo rigens.

Paullùm præcipuis insistam. Primo loco memorat pectus. De quo & Plinius lib. VIII, cap. XVI: *Leoni vis summa in pectore.* Et Macrobius lib. I. Saturn cap. XXI: *Validus est pectore, & priore corporis parte: ac degenerat posterioribus membris.* Sequitur de genibus, in quibus & homini, & aliis animantibus, vires. Unde Homerus Iliad. Δ ‡: ‡ *vers. 314.*

Ὦ γέρον, εἴθ' ὡς θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι φίλοισιν,
Ὥς τοι γοῦναθ' ἕποιτο, βίη δέ τοι ἔμπεδος εἴη·
O senex, utinam, qualis tibi animus est in charis præcordiis,
Talia etiam genua forent, viresque firma & stabiles.

Notum illud vatis Venusini *: *Dumque virent genua.* Nempe & leoni, dum vigent vires, genua sunt idonea cursum ad celerem. Eodemque pertinet, quod addit de talis, sive pedum malleolis, per quos tibias intellige κατὰ συνεκδοχήν. * *Epod. od. 13.*

Postea Philes subdit τὸ βλέμμα sive *visum*. Visum enim mirè valet. Imò & Eustathio ‡ ex eo λέων dici putatur, à λάω, *video*; unde ἀλαὸς, *cæcus*; Porphyrio item à λεύσσω, quod itidem valet βλέπω: ac fortasse similiter Hebræis vocatur אֲרִי, à רָאָה, *videre*: nisi malis ab אָרָה, *carpere, decerpere*. A visu leones quoque χάροποι dicuntur, & γλαυκιόωντες, ut *cæsii* Catullo *. Idem ‡ *Iliad. λ.* * *epigr. 46.*

σμερδαλέως nuncupat ἀπὸ τοῦ μέρδειν, hoc est, μάρδειν, *lucere, splendere*. Sed & Hesiodo * leo βλοσυρός: quod ipsum inter leonis epitheta Pollux † reponit. Βλοσυρότης verò propriè est *torvitas*: sed cum sic vocari videmus, capiendum de illa oculorum ferocia, quæ in bene natis, & iccirco alios præ se contemnentibus, relucet. Quomodo & Socrates apud Platonem in Thæteto ‡ ait: Ὡς ἐγώ εἰμι ὑιὸς μαίας μάλα γενναίας τε καὶ βλοσυρᾶς Φαιναρέτης. *Sum filius obstetricis valde generosæ, ferociq; prædita animo, Phanaretes.* Quo de loco, perperam reprehenso ab Athenæo, diximus etiam in Institutionibus Oratoriis lib. II, cap. XIV, sect. VIII.

* *in Scuto Herculis vers. 175.*
† *lib. 5, cap. 12.*
‡ *pag. 149, Tom. 1. edit. H. Steph.*

Hinc meminit pilorum, quod imprimis ad jubam referendum. Nam præcipuè fortes sunt, quorum colla, armosque, vestiunt jubæ. At generati è pardo, qui ignobiles *, jubâ carent; imò nec leones sunt, sed leopardi.

* *Plin. 8. 16.*

Inde memorat os: quod illi Aristoteles ait esse εὐμέγεθες, *præamplum*. Sed cum Philes tribuit ei os καρχάρακλον, respicit vallum dentium qui acuti, & serrati, limæque instar asperæ. Hinc Anacreon od. II, cùm tauris cornua sint, aliis alia; datum ait λέουσι χάσμ' ὀδόντων: *leonibus hiatum dentium*: Oppianus †, eâdem mente, δολερὸν χάος *. Hujusmodi animantia serratis dentibus valida Aristoteles ‡, & alii, καρχαρόδοντα appellant.

† *lib. 4. de Ven. vers. 92.*
* *dolosum hiatum.*
‡ *lib. 5. de anim. generat. cap. 8.*

Sequitur paullo pòst de magnis pedum falculis, sive unguibus: quibus quia, quantum possint, sciant; eò in gradiendo retrahunt in corpus, ne incessu, fugâque imprimis, obtusos reddant. Solinus cap. XXX: *Gradientes, mucrones unguium vaginis corporum claudunt, ne acumina attrita retundantur. Hoc adeo custodiunt, ut non nisi aversis falculis currant.* Sic enim in schedis Palatinis optimè reperit Salmasius: pro quo contrario & falsissimo sensu Delrius ediderat, *adversis falculis*, hoc est, planè exertis.

Tum jungit Philes de gressu, qui illi (ut traditum Aristoteli in Physiognomicis †) est ναυτικὸς, hoc est, strenuus, qualis juvenum. Is cujusmodi sit, inferiùs dicetur.

† *cap. 5.*

Mox subjungit Philes, cervicem leoni unico constare osse, vertebris nullis; quod & Ælianus prodidit: eique id cum lupo, Aristoteles *; cum lupo & hyæna, commune esse, Plinius ait. Sed de leone falli eos, planeque ejus collum vertebras habere, proditum est à Cæsare Scaligero Exercitat. CCLVIII, sect. I.

* *lib. 4. de part. animal.*

Paullo pòst Philes etiam aliud fortitudinis refert argumentum:

Καὶ κοῖλον ὀστοῦν οὐκ ἔχει τὸ θηρίον.
Nec fistula instar ossa sunt illi cava.

Solis enim brachiis, & femoribus exceptis, quæ aliquid habent medullæ, omnia ossa ei sunt medullæ expertia; adeò autem solida, ut si invicem collidas, ignem velut è silice elicias. Id legas apud Ælianum lib. IV, Hist. de

Anim.

Anim. cap. xxxiv: qui hoc hausit ex Aristotelis lib II. de generat. animal. cap. ix. Apud Athenæum tamen lib. viii. id ridetur, iterque ea reponitur, quæ cum incerta sint, vel etiam falsa, stultis nihilominus miracula videantur. Sed reprehensio hæc ejus est generis, cujus pleraque alia ibidem ex Epicuri epistolis hausta.

Cùm verò leo sit *θηρίον ἀλκιμώτατόν τε καὶ δυσμαχώτατον* *: tum imprimis hoc de leæna produnt: credo, ob affectum erga catulos suos. Ideo Semiramis Babylonia non tam exultabat, si leonem, quàm si leænam, intermisset: ut est apud Ælianum lib. xii. Var. Hist. cap. xxxix. * *robustissimũ & superatu difficillimum.*

Nec leone modò, vel leænâ, nihil fortius, verùm neque generosius: unde II. Samuelis xvii, 10, Chusai de Davide ait ad Absolomum: לִבּוֹ כְּלֵב הָאַרְיֵה, *Cor ejus, sicut cor leonis.* Imò propterea leoni etiam nomen לָבִיא à לֵב *cor:* quasi *cordatum* dicas: diciturque hoc pacto, ubi non catulus modò, sed & leunculus esse desiit; parumque abest, quin sit inter adultos. Hinc etiam hominem fortem, ac generosum, *θυμολέοντα, ἢ λεοντόθυμον*, dixere; de quibus Hesychius. De hac animi leonini magnitudine ita ex Aristotele Plinius lib. viii, cap. xvi. *Generositas* leonis *in periculis maximè deprehenditur: non in illo † tantummodo, quòd, spernens tela diu, se terrore solo tuetur, ac velut cogi testatur ‡; cooriturque non tanquam periculo coactus, sed tanquam amentiæ iratus: illa nobilior animi significatio: quamlibet magnâ canum & venantium urgente vi, contemptim, restitansque cedit in campis, & ubi spectari potest. idem ubi virgulta sylvasque penetravit, acerrimo cursu fertur, velut abscondente turpitudinem loco.* Similiaque habet Solinus cap. xxx.

† *Salmasius*, non illo.

‡ *Salmas.* velut cogitat statum, *hoc est, posituram corporis ad resistendum non verò fugiendum.*

Etiam excelsam hanc indolem declarat, quòd dolis careant, atque, ut Aristotelem accepere Plinius, & Solinus, nunquam limis intueantur oculis. Item quòd progrediantur pedatim, humeris ad gressus singulos commotis: quod Aristoteli est *τοῖς ὤμοις ἐπανασαλεύοντες*: idemque in hominibus etiam generosi esse animi indicium, ait: atque Adamantius cum dixisset, esse hoc argumentum *μεγαλονοίας καὶ ἀνδρείας, magnanimi, ac fortis:* subdit, *οὕτω γὰρ καὶ λέων βαίνει· quippe & ita leo incedit.* Inter alia animi indicia, hæc vis animi è cauda apparet: quæ immota illi, quando placidus est: at blandiri si volet, leviter eam commovet. Sed raró talis est. Nam naturâ est iracundus, ac quoties irascitur, prius caudâ terram verberat; gliscente irâ, etiam tergum eâ flagellat. Testes istorum Plinius *, & Solinus †: sed verba eorum, quæ corruptè leguntur, corrigenda sunt juxta felicem Salmasii restitutionem ‡. Similia quoque apud Ælianum legas lib. v. Hist. Anim. cap. xxxix, & lib. vi, cap. I. Cur verò iratus caudâ id ostendat, caussam è natura rerum promit Alexander Aphrodisiensis in problematis lib. I, quæst. cxliv: ubi & adjungit, cur canes item caussâ suâ blandiantur.

* *lib.8, cap.16*

† *cap. 30.*

‡ *Plinianarum Exercit. p.326.*

tur. Nempe, inquit, quia iis medulla spinalis porrigatur usque ad caudam; eò vis animalibus illis, & magna, & promta; ut hac parte præstent, quod homo manu. Uti igitur homo, cùm lætus conspicit amicum, manum porrigit; ita canis agitat caudam, partem agilem: & ut homo, præ indignatione, manu percutit pluteum, vel aliud; ita leo, præ ira, priùs terram, mox etiam tergum flagellat. Ab hoc fortis, & generosi animi indicio, Græci caudam leoninam dicunt ἀλκαίαν; nempe ἀπὸ τῆς ἀλκῆς*. Hesychius: Ἀλκαία, κέρκος, οὐρὰ ἡ τοῦ λέοντος. ALCÆA, *cauda leonis*.

* *à robore.*

Ad vim animi generosam etiam referri video, quòd quomodocunque se patiatur cancellis includi ligneis; ferreis, ut ajunt, non item. Hoc interpretantur, quasi flecti possit, ut cedat: sed non vi ita cogi, ut meritò victoriæ extorqueas confessionem. Putare enim, indignum esse, aliquid vires suas exsuperare: ac propterea rumpere clathros ferreos.

Etiam magnitudinem animi colligunt ex eo, quòd fere aspernetur reliquias pridianas: quasi sic secum reputet, nullam debere diem abire, quin committatur cum vivo animante, atq; ita victoriæ suæ præmium reportet. Ideo cadaver non attingere; sed vivo vesci animali, aut recenti prorsus; ut Joannes Tzetzes ait Chil. v, cap. ix. Sed metuo alia ne ratio subsit. Nempe ne eò ab illis abstineat, quæ pridie sit venatus, quia ab gravi ejus anhelitu jam putredo ac fœtor pervaserit cadaver. Sanè cancellis inclusus non modò cadavere vescitur; sed, quod nihil habet generosi, placentis mellitis: ut Tzetzes ‡ ait. Quamquam dicere possis, nihil esse, quod non generosos etiam animos cogat necessitas.

‡ *ibidem.*

*lib. 8. cap. 16.

Jam quantæ est prudentiæ, quod si, Plinio * teste, nimio gravatum cibo ventrem sentiat, carnes, insertis in os unguibus, educat; præsertim si necesse habeat fugere, eoque levitate corporis sit opus. Hoc sæpius usu venit: quia leo incontinens est, ac vorax: unde prædam nactus opimiorem, subinde adeò se explet, ut biduo, vel etiam triduo, abstinere cibo cogatur. Hoc optimè ab Aristotele † monitum; pessimè autem à Solino expressum. Nam philosophus dicit, eum ἀσιτεῖν διὰ τὸ ὑπερπληροῦσθαι*: uti Plinius ‡, *à saturitate interim triduo abstinere*: hoc est, quandoque: nam *interim* pro *interdum*, ut sæpe: Solinus * verò, ait, *alternis cibum capere*, quasi diebus alternis semper nunc edat, nunc jejunet: quod nemo veterum docuit.

† *lib. 8. Hist. animal. cap. 5.*
* *cibo abstinere, quia supra modum se satiaverat.*
‡ *lib. 8. cap. 16*
* *cap. 30.*

Sed illustre imprimis sagacitatis in eo argumentum habemus, quòd, cùm ursa in Pangæo, Thraciæ monte, ingressa esset antrum, inque eo catulos leonis interemisset; parentes à venatu reduces, hisce visis, ursam fuerint insecuti: atque hac in primam se arborem recipiente, leæna quidem ad arborem permanserit; leo autem totis montibus errârit, donec incidisset in fabrum lignarium: cui primo, præ metu, securis de manibus decidit:

cidit: sed ille blandiebatur homini, pede monstrabat securim, ut tolleret: eo non intelligente, quid vellet, ore illam præbuit: tandemque hominem caudâ amplexatus, ad lustrum suum duxit: accessit & leæna: uterque cladem catulorum ostendunt: simul arborem suspectant, in qua ursa se contineret: tum faber conjectans ab ursa hanc injuriam acceptam, arborem succidit: concidente ea cum ursa, mox hanc leo leænaque discerpunt: hinc leo hominem ad locum, ubi ligna antea cædebat, sospitem reducit. Vide ista ex Eudemo paullò fusiùs narrantem Ælianum lib. III. de Animal. cap. XXI.

Quantæ etiam hoc est sagacitatis, quòd apud Plinium *, & alios, legimus de leænis? Quippe ajunt, eas, si coierint cum pardo (ita mas solus dicitur, ut *pardalis* femina) non continuò solitas redire ad leonem, quem acerrimum adulterij vindicem sciunt: sed prius nive, aut flumine, se abluere, atque ita obliterare adulterij odorem. Altæ etiam mentis imaginem refert, quòd, ubi venatores instant, in terram conjicit oculos. Caussam his verbis adfert Solinus cap. XXX. & ex eo Isidorus lib. XII. Orig. cap. II. *Septi à venatoribus terram contuentur, quo minùs, conspectis venabulis, terreantur.* * *lib. 8. cap. 16*

Nec tamen par omnium est leonum vel sagacitas, vel generositas, vel robur. De animi magnitudine meritò id negat Aristoteles, & ex eo Plinius his verbis lib. VIII. cap. XVI. *Leonum duo genera* (Aristoteles tradit) *compactile, & breve, crispioribus jubis: hos pavidiores esse, quam longo simplicique villo: eos contemptores vulnerum.* Ac generosiores isti Baptistæ Egnatio, & aliis, videntur esse, qui *archoleontes* dicuntur in vulgatis editionibus Julii Capitolini ‡; si principem editionem exceperis, in qua, uti & MSSis, est *acroleontes*: unde Conradus Gesnerus, eumque secuti Scaliger, & Casaubonus, fecere *agrioleontes*, ut hi opponantur leonibus mansuetis. Sed propiùs abit, quod Salmasio placuit, *argoleontes*: hoc est, leones albi, sive minus flavi vulgaribus. Mentio eorum in epistola Alexandri M. ad Aristotelem. ‡ *in Gordianis*

Præterea qui leonum fuere inter Acheloum, & Nessum (nunc in Europa sunt nulli, nisi ex illatis, cura gignantur humana) hi viribus, & animis, præstabant illis Libyæ, & Syriæ, ut Aristoteles † auctor est, & ex eo Plinius *. Oppianus initio tertij de Venatione laudat Armenios, Arabicos, Libycos, & Æthiopicos: Libycis autem tribuit principatum. Nulli in isto plus fidei debemus, quàm homini Granatensi, inque Africa educato, & ab eo, qui de sacro baptismatis fonte susceperat, (Joanne de Medicis, sive Leone X.) Joannis Leonis nomen sortito. Is in descriptione Africæ lib. IX. refert, ut bis parum abfuerit, quin à leone devoraretur. Esse autem leones terræ Africæ tam validos, ac feroces: ut unus vel ducentos in- † *lib. 9. Histor. Anim. cap. 28.* * *lib. 8. cap. 16*

vadat equites; quinos etiam, vel senos, interficiat. Ob singulare hoc robur, eos potissimum nominat Martialis lib. XII epigr. LXII.

In tauros Libyci ruunt leones,
Nec sunt papilionibus molesti.

Cum Indicis eosdem junxit Catullus epigr. XLVI.

Solus in Libyâ, Indiâve tostâ,
Cæsio veniam obvius leoni.

Justus Lipsius in Electis lib. II. cap. IV. tradit, hos leones Libycos, quia ex Numidia afferrentur, eò dictos esse *ursos Numidicos*: non quasi leve sit discrimen inter leonem, & ursum; sed quia primitus id non satis esset cognitum. Sic verò ait appellatos in Annalibus Romanis: in quibus notatum (ut Plinius monet lib. VIII. cap. XXXVI.) *M. Pisone, & M. Messalla* COSS. *ad* XIV. *Calendas Octobr. Domitium Ænobardum, Ædilem curulem, ursos Numidicos, & totidem venatores Æthiopas, in Circo dedisse.* Subjungit deinde Plinius: *Miror adjectum Numidicos fuisse, cum in Africa ursos non gigni constet.* Quod itidem ait lib ejus cap. LVIII. Negat igitur Lipsius, Plinio in mentem venisse, per *ursos Numidicos* hîc signari leones ex Numidia advectos. Eaque mihi sententia olim in Oratoriis nostris, ante annos duos ac triginta primum editis, posteaque semel iterum recusis, admodum arrisit. Tandem, ut mutarem, fecit maximus Salmasius Exercitationibus Plinianis. Parum enim credibile est, si Romani pro leone dixissent *ursum Numi-*
* Æn. 5. vers. 37. *dicum*, ignoraturum id fuisse Plinium: qui meminerat & apud Maronem * Acestem vestitum induci

--- *pelle Libystidos ursæ.*

Lipsius tamen non dubitat, quin & hic intelligatur leo: uti & cum Ju-
† sat. 4. vers. 100. venalis † *ursos Numidas*, & Martialis * *Libycos ursos* dicit. In hanc opinionē
* lib. 1. epist. 105. eum præcipuè impulit, tum quòd in Domitii Ædilis nummo non ursam, sed leonem videas cum homine depugnantem: tum quòd Plinius neget, in Africa ursas inveniri. Sed non si in nummo solus conspiciatur leo, eo Domitius solos dederit leones. Hic solus est expressus, quia nobilior ea sit
‡ in Melpomene. fera. In Africa autem ursas esse, præter Herodotum ‡, & Solinum *, te-
* cap. 29. stis Strabo lib. ultimo, ubi Mauros refert leonum, pardalium, & ursorum, pellibus indui. Et Dio sive Xiphilinus in vita Claudij, clarè separat ab ursis θηρία λιβυκὰ, ut Capitolinus in Gordianis, *feras Libycas*. Denique aliter si esset, veterum aliquis tam insolentis locutionis meminisset; uti testes sunt nobis pro elephanto dixisse *bovem Lucam*; pro camelopardali, *ovem feram*; imò & pro struthiocamelo, *passerem marinum*; ut ostendimus lib. IV. Oratoriarum Institut. cap. VI. sect. II. Etsi de postremo hoc adversatum sciam optimum & doctissimum virum, τὸν μακαρίτην Conradum Rittershusium,

husium, in Oppiani lib. III. Κυνηγετ. * Ubi intelligi ait, quem Aristoteles lib. v. Hist. Animal. vocat στρυθὸν θαλάττιον, piscem rhombo similem. Nobis potior est Verrii auctoritas, quem Festus exscripsit: item Ausonii epist. XI. utcunque eos errare Rittershusius arbitretur. Quemadmodum verò de ursis Numidicis deceptus est Lipsius: ita & falsus, cum veteres censet pro pantheris dixisse *mures Africanos*. Sed hunc errorem satis, ut arbitror, in Oratoriis Instit. ‡ refutavimus. Nec tale quid legas apud antiquos.

* *vers. 497.*

‡ *lib. 4. cap. 6. sect. 2.*

CAPUT LIII.

Leonis exuviæ pro indumento, vel stragulo. Quibus leonis carnes fuerint pro cibo: quæque ejus partes in medicina sint utiles. Leonis amor erga canem socium. Clementia ejus erga supplices. Non modò leonis sidus, sed etiam leonem animal, ad naturam Solis referri. Cicurari etiam leones. Dormire eos oculis apertis, eoque Ægyptiis esse vigilantiæ symbolum, rictuq; leonino templorum januas ornasse. An leo dormiens moveat caudam, ne dormire videatur. Variæ rationes venandi leonem. Cur leo sit Vulcano dicatus. Tantopere etiam domari leones, ut, equorum instar, currum trahant. Hanno damnatus à Pœnis ob repertam rationem domandi leones. Ratio adstringendi os leonis, ne mordeat, ac via triplex veneno eum necandi. Secundùm Afros, non lædi feminam à leone, quæ verenda ei detexerit. Facilis modus terrendi leonis, si pannum objeceris oculis ingruentis. A Lysimacho interemptum leonem, qui inter venandum incursabat; vel, cui is, secundum alios, Alexandri jussu fuerat objectus. Leonem terreri circumactu rotarum, & tympani pulsu: eundem obtorpescere, si folia ilicis calcarit. Refelluntur Herodotus, & Orus, de leæna semel duntaxat, unumque scymnum, pariente. Item de eo, quod veteres tradunt, metui à leone gallum gallinaceum. In dubium vocatur vis jusculi gallinacei, cui allium incoctum: item, quod ajunt, leonibus quartana laborantibus mederi esum simiarum.

Miretur fortasse aliquis, Naturam, vel potius Deum, animal hoc usque adeò infestum nobis, ea sagacitate, tantoque robore, instruxisse. Sed iis, quos admiratio hæc subit, multis occurritur modis. Primum cogitemus, nihil esse tam noxium, quin idem prosit. Hoc de venenis ipsis dicebamus lib. I. cap. V. De leone autem idem liquet, sive attendamus ea, quæ ex corpore ejus ad nos redeunt; sive exempla, quibus animus noster instruitur. Ac ad corpus quidem quod attinet, pellis ejus olim habitus fuit heroum: uti Herculis. Nono etiam Æneidos legas:

Dat Niso Mnestheus pellem, horrentisque leonis
Exuvias.

Hac de re inferius loquar in Theologia gentium symbolica. Hodieque Turcis

Turcis, ac Mauris, ejus usus pro pallio esse dicitur. Etiam antiquitus eo sternebant toros. Unde VIII. Æn.

---- Gramineoq; viros locat ipse sedili,
Præcipuumq; toro, & villosi pelle leonis,
Accipit Æneam. ----

Agriophagi, (gens ita dicta, quia ἄγρια, sive carnes efferorum animantium, comederet) leonibus, & pantheris, vescebantur : ut à Plinio *, & Solino †, traditum est. Liene tamen abstinere dicuntur ‡. Etiam Philostratus * scribit, à barbaris inter Caucasum montem, & Cophenem flumen, habitantibus, eorum animantium carnes esse oblatas Apollonio Tyaneo. Quin Alberto M † si credimus, utcunque is cibus tardè digeratur, ac succum gignat crassum siccumque, & propterea hominem reddat melancholicum : paralyticis tamen is utilis est. Imò Plinius ‡ ait, cor leonis comestum mederi quartanæ : fel aquæ immistum, oculis, si eo inungas, afferre claritatem : adipe ejus inunctos esse tutos ab omnibus bestiis : pro quo sanguine leonis dicere maluit Sextus Placitus seu Platonicus * Papyriensis; qui & varias adipis leonini vires enarrat. In hemetritæo quoque, ut ait Serenus Sammonicus,

* lib.6.c.30.
† cap.13.
‡ Io. Bruyerinus de re Cibaria lib.12.cap.17.
* lib.2.de vita Apollonii cap.3.
† lib.22. de Animal.
‡ lib.38.cap.8
* libro de Medicina animalium cap. 10.

Nonnulli memorant adipem prodesse leonis,

Quem & corporis partibus frigore adustis, uti pernionibus, mederi, ab Eduardo Wottono, & aliis, proditum est. Calceos ex corio leonino, vel lupino, magnopere podagricis prodesse, traditur à Gesnero. Atque hæc tangunt commoda, quæ ex corpore leonis mortui percipimus.

Quod ad animum nostrum, (id enim alterum erat) ex consideratione leonum multa addiscimus, quibus accendamur ad sociorum amorem, clementiam, animum gratum, humanitatem & vigilantiam.

Primi exemplum ex Eudemo refert Ælianus lib. IV. Hist. Animal. cap. XLV. Ait, à juvene pariter educatos leonem, ursam, canem : ac primò eos pacem & amicitiam coluisse. Postea rupisse hoc fœdus ursam : nam ubi aliquantisper collusisset cum cane, ad naturam redisse, ac unguibus dilacerasse ventrem canis : leonem autem ita graviter cepisse hanc injuriam contubernali illatam, ut pares ab ursa pœnas exegerit.

De clementia ejus ita Plinius lib. VIII. cap. XVI. *Leoni tantum ex feris clementia in supplices: prostratis parcit: &, ubi sævit, in viros prius, quam in feminas, fremit: in infantes non nisi magna fame.* Subjungit deinde de femina exemplum : unde licet non colligatur, intellectum precum ad feras pervenire ; illud tamen sequitur, supplici voce ac gestu mulceri. Quod verò Julius Camillus in Theatro suo ait, esse Solare animal, id apud Ælianum †, ac Macrobium ‡ quoque, legas ; imò & Proclum * : sed hic addit, magis interim

† lib.5. de Animal.cap.39.
‡ lib. 1. Saturn.cap 21.
* lib.de sacrificio, & magia.

interim Solare animal esse gallum gallinaceum, cum ejus cantu leo ipse perterrefiat. Hoc cujusmodi sit, inferius expendam: nunc satis erit explodere Camilli judicium; quando ait, leonem nobilibus parcere, tanquam cognatis suis. Inane enim hoc somnium est, ad nobilium illis palpandum, qui solos se homines esse arbitrantur, cæteros fenum esse oportere.

Grato esse leones animo erga parentes, arguit, quod eos nutriant, ubi senuerint; ut est apud Joannem Tzetzem. Imo quosvis leones senio confectos, ali à junioribus, tradit Plutarchus comparatione aquatilium, & quadrupedum. Idne ita sit, an secus, haut facilè dixerim. Sed si cæteros quoque alant, longè magis parentes. Quàm grati etiam sint erga homines, qui benefecerint, exemplo erga Mentorem Syracusanum, & altero erga Elpidem Samium, docet Plinius lib. VIII. cap. XVI. Sed & vide, quæ de Androclo, seu potius Androcle servo, ex Apione Polyhistore Agellius narrat lib. V. cap. XIV. item Ælianus lib. VII. Hist. Anim. cap. ult. eundemque signare videtur Seneca lib. II. de beneficiis cap. XIX. Tempora enim conveniunt, cum sub Tiberio id contigisse scripserit Apion, ac tum quoque vixerit Seneca, ulterius licet ætatem produxerit.

Quàm turpe sit hominum aliquos nec beneficiis mitescere, nec præceptis; leones sunt argumento, qui, licet tam efferi, quantopere mansuescant, non uno antea exemplo ostendimus. Proinde, ut rectè ait Horatius *,

Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit,
Si modò culturæ patientem commodet aurem.

* *lib. 1. epist. 1.*

Vigilantiæ ex eo capiunt signum, quòd, uti lepores, oculis dormiant apertis; licet non studio id faciant, sed naturâ, ob palpebras justo breviores, ut cognoscere est ex libri hujus cap. XXIII. Id, Varroni † est, *non umbrari somno pupulas*: Græci in homine appellant κορυβαντιᾶν; ut loco proximè memorato ex Plinio ‡ monebamus. Sic dormire leones, refert Orus in Hieroglyphicis *: ac favet Plutarchus in Symposiacis †. Propterea, ut idem Orus ait, Ægyptii, vigilantem signaturi custodem, leonem pingunt: atque, ut nobis alibi ex Oro *, Plutarcho, aliis, dictum, cum olim ea consuetudo fuit, tum hodieque obtinet, ut templorum, & magnificarum ædium claustris, ex ære apponatur rictus leonis. Imò ex Phile in Jambis existimet aliquis, leonem inter dormiendum eo caudam suam commovere, ne, si dormire credatur, aliorum reddatur injuriis obnoxius. Sed enim imaginatio istiusmodi non cadit in verè dormientem. Quamobrem ita censeo, caudam studio duntaxat movere, dum non penitus dormit.

† *Promethe.*
‡ *lib. 11 cap. 37*
* *lib. 1. cap. 19.*
† *lib. 4. cap. 5.*
* *lib. 1. cap. 21.*

Credo, agnoscet aliquis, & harum, & aliarum virtutum exempla, è leonibus petere nos posse; sed cum ea quoque ex animantibus minimè noxiis, (ut de Sapientum præceptis, nihil nunc dicam) haurire liceat: Deum

Mmmmmm lucu-

ſuculentius fuiſſe amorem ſuum oſtenſurum erga genus humanum, ſi & leonibus, & aliis id genus feris, careremus. Quibus illud reſponſum velim, damna, quæ ab iis perpetimur, eſſe ab ira Dei erga peccatum, per quod homo magnam partem privatus eſt dominio, quod in animantia ei divina conceſſerat bonitas. Præterea ſic quoque clarè elucet cœleſtis erga nos cura, quod homini dederit & prudentiam, & robur, & arma, quibus evadere periculum, imò leonem, de quo nunc ſolo loquimur (verum aliorum quoque par fere ratio eſt) vel interimere, vel vivum capere, domareque poſſit.

* 4. Æn. Princeps ad iſta eſt venationis modus: unde & Aſcanius apud Maronem *,

Optat aprum, aut fulvum deſcendere monte leonem.

Geminum autem eos venandi modum Claudianus proponit lib. III. de laudibus Stiliconis: ubi ſic de leonibus inquit:

Non illos tædæ ardentes, non ſtrata ſupernè
Lapſuro virgulta ſolo, non vocibus hædi
Pendentis ſtimulata fames, non foſſa fefellit.

Prior ratio eſt, ſi ignibus oſtenſis, clamore præterea ſublato, & metu canum, in retia adigantur. Ignibus autem leones terreri,

‡ verſ. 553. etiam Homerus ait Iliad. Λ ‡, ubi ſic de iis canit:

Καιόμεναί τε δεταί, τάς τε τρεῖ ἐσσύμενός περ.
Incenſaque faces, quas is, violens licet, horret.

Eo poetæ loco, ad hoc comprobandum, etiam Ariſtoteles utitur lib. IX. Hiſt. Anim. cap. XLIV. Idem tradit Plinius lib. VIII. cap. XVI. & Ælianus lib. VI. de Anim. cap. XXII. Obiter etiam lib. VII. c. VI. ait, ut leones, ſic elephantos, ignem extimeſcere. Rationem autem ab ignea leonis natura, & acuta oculorum acie, arceſſit Alexander Aphrodiſienſis lib. I. problematum, ſect. LXVIII. Pleniuſque de hoc Ælianus lib. XII. de Animal. cap. VII. Διάπυρον δ' ἐστὶ τὸ ζῷον ἰσχυρῶς· καὶ ἐντεῦθεν καὶ Ἡφαίστῳ ἀνῆψαν αὐτὸ Αἰγύπτιοι. τὸ δὲ ἔξωθεν πῦρ δυσωπεῖται καὶ φεύγει, πλήθει τοῦ ἔνδοθεν φασίν. *Eſt verò hoc animal natura admodum ignea. ac propterea id Vulcano conſecrarunt Ægyptii. Exteriorem autem ignem ob interioris ignis copiam ægre intuetur, ac fugit, ut ajunt.* Adi & Oppianum IV. Κυνηγ. Orum in Hierogl. Philen in Jambis.

Altera venandi leonis ratio eſt, ſi per foveas ſtruantur inſidiæ, ſtratis supernè virgultis, inque foſſa media agno ſubrumo, vel hædillo, de columna ſuſpenſo. Eſt & alius modus, equite cum duobus canibus prodeunte; & his quidem mordentibus, ac divexantibus, illo interim certiſſima jacula emittente. De his, & aliis modis, vide Oppianum in IV. Κυνηγετικῶν, Beliſarium Neritinorem ducem, (qui tamen Oppiani quædam perperam reddidit) alios item, qui de Venatione ſcripſerunt: ac Paullum Venetum, in Tartariæ, ſive Tatariæ potius, deſcriptione *.

* ſive de regionibus Orientalibus lib. 2. cap. 17. & 8.

Captos

Captos verò exarmare quoque possumus dentibus & unguibus, ne noceant: ut olim, ab Heliogabalo factum *. Domari etiam queunt; ut ostendit hoc poetæ Sulmonensis †:

Tempore Pœnorum compescitur ira leonum,
Nec feritas animo, quæ fuit ante, manet.

Imò ita paullatim mansuescunt, ut impune manu contrectes; etiam eam ori indas. Seneca lib. I. de benef. cap. III. *Leonum ora à magistris impune tractantur.* Idem epist. LXVIII. *Leonibus manum insertat, osculatur tigrin suus custos.* De leone quoque est hoc Martialis lib. II. epigr. LII:

Insertamque pati blandus in ora manum.

Quid quod etiam discunt currum protrahere, aliaque servilia opera præstare? Qua de re ita Plinius lib. VIII cap. XVI. *Jugo subdidit eos, primusq; Romæ ad currum junxit M. Antonius; & quidem civili bello, cum dimicatum esset in Pharsalicis campis, non sine quodam ostento temporum, generosos spiritus jugum subire, illo prodigio significante. Primus autẽ hominũ leonẽ manu tractare ausus, & ostendere mansuefactũ, Hanno è clarissimis Pœnorũ traditur: damnatusq; illo argumento, quoniã nihil non persuasurus vir tam artificis ingenii videbatur: & malè credi libertas ei, cui in tantum cessisset etiam feritas.* De Hannone idem, paullo aliter, refert Plutarchus in Præceptis politicis. Ælianus lib. XII. de Animal. cap. XXIII. narrat, in Adonidis templo, quod est in regione Elymæa, esse leones adeò mansuefactos, ut eos, qui templum ingrediuntur, adulentur, & quasi salutent benigne, invitati ad mensam accedant, & quicquid offeras, accipiant, ac deinde modeste recedant. Idem lib. XVII. ejusce operis cap. XXVI. leones Indicos ita cicurari ait, ut his utantur ad venandos tauros, asinosq; sylvestres, & animantia alia. Similiaque de Tartaricis habet Paullus Venetus *. Alii ‡ item narrant, ut Lusitaniæ rex Joannes II. leonem semper habuerit secum, canis instar accubantem. Paullus quoque Jovius testatur, similem à rege Christianissimo fuisse donatum Cardinali Hippolyto Medicæo. Quam interea nec leoni cicurato semper fidere liceat, ostendit exemplum de pueris duobus ab eo laceratis in circo; quod narrat Martialis lib. II. epig. LXXV. & alterum de magistro ab iis interempto, libello de spectaculis epig. X. Quare sic Seneca epist. LXXXVI. *Tigres, leonesq; nunquam feritatem exuunt, aliquando submittunt, & cũ minimè exspectaveris, exasperatur torvitas mitigata: nunquam bonâ fide vitia mansuescunt.* Ut omnino plus debeamus naturæ, quòd nobis concesserit vim leonis necandi, venabulis, sagittis, laqueis; quam ob illam domandi ejus viam, tam ancipitem, & incertam. Aliter etiam adversus has feras consuluit nobis Natura. Si Plinium * audimus, chalcantho tanta est vis adstringendi, ut si ori adsperseris leonino, nequeat mordere. Si in biviis, vel

* Lampridius in Heliogabalo.
† Ovid. lib. 4. Trist. el. 6.
* lib. 7. cap. 17.
‡ Petrus Messius lib. 2. cap. 3.
* lib. 34. c. 12.

quadriviis, ſparſeris cineres leontophoni *,(id animal eſt Syriæ) vel ſi aconita miſcueris ciborum illis, quibus gaudent leones, eo pereunt veneno. Pardalianches itidem, ut pardales †, ſic leones, occidit, quemadmodum Ariſtoteles ‡ narrat. Sunt in Armenia piſces nigri, quorum aliquid ſi in apertis ovium, vel caprarum lateribus abdatur, deque eo comedant leones, mori eos ait Ælianus *. Dubito autem, an id, quod ſubjungam, apponi mereatur. Scribit Joannes Leo †, ex multis ſe, viris pariter, ac feminis cognoviſſe in Africa, (ubi & ipſe ab leonibus vehementer ſit periclitatus) ſi femina in leonem incidat, eique pubem commonſtret, magnum edere clamorem oculis demiſſis, atque ita recedere. Sed nec ipſe, qui id memorat, fidem accommodat. Placuit tamen id Vlyſſi Aldrovando, vel Bartholomæo Ambroſino: apud quos legas ‡, *leones non virum, non mulierem; ſed tantummodo femina pudenda averſari.* ἀντιπαθίαν vocant. Mihi, ſi verum id eſt, quod Leo refert, potius eo generoſum hoc animal recedere videtur, quia feminam eſſe cognoſcat. Nam, niſi fames ſtimulet, *pueris, & maxime feminis, abſtinet vires*; ut Plinius * ait. Sed hoc in medio relinquamus. Dignius eſt referri, quod idem Plinius † retulit his verbis: *Principatu Claudii caſus rationem docuit, pudendam penè talis feræ nomine, paſtoris Gætuli ſago contra ingruentis impetum objecto: quod ſpectaculum in arenam protinus tranſlatum eſt, vix credibili modo torpeſcente tanta illa feritate, quamvis levi objectu operto capite, ita ut devinciatur non repugnans. Videlicet omnis vis conſtat in oculis. Quo minus mirum ſit, à Lyſimacho, Alexandri juſſu, ſimul incluſo, ſtrangulatum leonem.* De Lyſimacho idem tradit Seneca lib. III. de Ira cap. XIII. & de Clementia lib. II. cap. XXV. ac Pauſanias in Atticis. Curtius tamen in VIII. de objecto ab Alexandro leone fabulam vocat: leonemque à Lyſimacho inter venandum in Syria occiſum tradit.

* Plinius lib. 8 cap 38. & Ælianus lib. 4. de Animal. cap. 18.
† Plin lib. 8. cap. 27.
‡ lib 9. cap. 6.
* lib. 17. de Anim cap 13.
† in deſcriptione Africa lib. 9 cap. de leone
‡ lib 1. de quadrupedibus digitatis viviparis, ſect. de ſympathia & antipathia, ſive pag. 22. & 23.
* lib. 8. cap. 16.
† ibidem.

Ajunt, prætcrea terreri leonem circumactu rotarum; de quo Seneca lib. II. de Ira cap. XII. *Elephantes porci vox terret; leones rotarum verſata facies.* Ac ſimiliter Plinius lib. VIII. cap. XVI. item tympanorum impulſu, quod ex Alcæi, & Antipatri epigrammatis in Ανθολογίᾳ conſtat. Ut taceam de ἀντιπαθίᾳ, tum foliorum ilicis, quibus calcatis leo torpeſcit, teſte Æliano ‡: tum herbæ adamantidos, in Armenia Cappadociaque creſcentis, quâ admotâ leones reſupinantur cum hiatu laxo; ut apud Plinium * legere eſt. De gallo gallinaceo inferius dicam. A ſerpente etiam interimitur. Scorpium item fugit. Ut liqueat, Deum, bono hominis, & plantas, & animalia produxiſſe leoni infeſta. Quantæ etiam eſt bonitatis, quod paucis adeo terris animal hoc periculoſum gignatur! Eoque nomine Europæi præcipuè ſibi poſſunt gratulari. Miretur aliquis, hactenus præteritum eſſe à nobis, quod vel præcipuè Dei providentiam declaret. Id eſt, quod animal hoc ſemel tantum

‡ lib. 1. de animalibus cap. 36.
* lib. 24 c. 17.

tum

tum pariat in vita, ac quidem fœtum unicum: ut Herodotus in Thalia; atq; ex eo refert Agellius lib.xiii.cap.vii. Ratio etiam hæc adjicitur, quod scymnus sive catulus acutis unguibus sic vulneret matricem, ut deinceps sit nulla, vel non idonea gestationi. Id ab Ægyptiis accepisse, est verisimile. Nam & Orus Apollo in Hieroglyphicis narrat, leænam, quia nõ pariat bis, apud Ægyptios symbolum esse mulieris semel tantum enixæ. Atq; eam opinionem etiam secutus est B. Basilius Hexaëm. homil. ix. Sed hanc *μονοτοκίαν* * leænæ, tum Homerus negat; ut Agellius ostendit loco ante memorato; tũ Aristoteles refellit lib.vi, Hist. Anim. cap.xxxi. ubi tradit, Syriacos leones primo partu dare quinque scymnos; altero, quaternos; & ita porrò semper uno pauciores, donec post unicum editum sterilescant. Quodq; hic de Syriæ prodit leonibus, id de universis pronunciat lib.vi. de generatione animal. c.xxxi. Sequitur verò Plinius lib.viii, c.xvi. Uti & Oppianus initio lib. v. de Venatione. Nec aliter Philostratus lib.i. de vita Apollonii cap.xvi.

* *semel duntaxat pariendi facultatem.*

Hæc res ostendit, non omnia, quæ de leonum natura à veteribus prodita sunt, albâ à nobis lineâ signari oportere: præsertim ubi non conveniunt inter se. Quamquam non in his modò, sed etiam ubi minimè dissentiunt, subinde verear calculum adjicere. Tale est, quod refert Zoroastres in Geoponicis lib.x. item Plutarchus lib. de invidia, & odio, ac Ælianus lib.vi. Hist. Animal. cap.xxii. & lib.xiv. cap.ix. è Latinis autem Lucretius lib.iv. ac Plinius lib.viii. cap.xvi. & hos, atque alios, secutus duces S. Ambrosius cum Alberto M. item Isidorus lib.xii. Orig. cap.ii. Quippe ajunt, gallos gallinaceos terrori esse leonibus, ac imprimis eorum cantum. Tantum autem abest, ut gallum formident, ut, ubi possint, invadant, cumq; gallinis abripiant. Contentus nunc ero illis Camerarii verbis in Symbolis: *Nostris temporibus in aula serenissimi Principis Bavaræ unus ex leonibus, miris saltibus, in vicinam cujusdam domus aream sese demisit, ubi gallinaceorũ cantũ aut clamores nihil reformidans, ipsos una cum plurimis gallinis devoravit.* Eo magis suspectũ illud Plinii ‡: *Gallinaceo jure perunctos, præcipuè si & allium fuerit incoctum, panthera, leonesq; non attingunt.* Si verè dicit, ab allii ἀντιπαθείᾳ id fuerit. Atque hoc etiam illustre sit divinæ bonitatis argumentum.

‡ lib 29. cap 4

Planè quoque suspectum est, quod leonem ajunt in senecta laborare quartanâ, eique mederi simiis comestis. Sic Ælianus lib.i. Var. Histor. cap. ix. Orus in Hieroglyphicis, Philes in Jambis: atque addit hic, similiter delphinum marinum, si ægrotet, mederi sibi marinæ simiæ pastu. Sed cui hoc, vel quâ occasione, observatum unquam? Equidem licet de leonibus haut verum putem, facilius tamen de his credidero; nam dixeris, tale aliquid cognitum esse ex leonibus mansuetis. Quamquam à quo veterum tale experimentum traditur nobis? Equidem metuo, ne id homo quis-

piam catus confinxerit, ut συμβολικῶς* significaret, viris principibus, quando præ senio, viriumque impotentia domi considere coguntur, ac quid rerum potissimum geratur, ignorant; quartanâ & querquerâ febre nocentiores esse adulatores, qui simiarum instar secundas agere, ac parasitari tantum sciunt: nec pestifero huic aularum morbo præsentius esse remedium quàm si leo simias istas voret, hoc est, si rex adulatores istos malè perdat, vel longissimè arceat ab aula ac conspectu suo.

* *per ænigma, ac figuram.*

CAPUT LIV.

Quadrupedes vel solidæ sunt ungulæ, vel bisulcæ, vel multifidæ. Mures, qui citra coitum generantur, quales, non in Ægypto solum, sed ubiq; sunt terrarum, in eo differre ab aliis, quòd intestinum habeant rectum. Poetarum commentum de equis è vento conceptis. Equas Lusitanicas non concipere è vento, ut falso veteribus traditum; vel saltem non nisi quid simile isti, quod in virginibus μυλοκρίας, sive molucrum, *vocatur. Cujusmodi animalia averso coitu generentur. Fabula refellitur de hyæna quotannis sexum mutante. Veterem esse errorem, corium hyænæ resistere fascino. Quamdiu uterum gestent lupa, canis, sus, capra, ovis, equa. Mulas in Cappadocia parere est crebrum; terris aliis, prodigii loco habitum; & quæ raritatis ejus causa. Falli, qui arbitrantur, lupam, pardalim, tigridem, semel duntaxat parere omni vitâ. Interea tam noxiorum animantium raros esse partus; idque benignitate fieri divinâ. Contra magnam esse fecunditatem eorum, quæ plurimum homini, & aliis, cedunt in cibum. Vulgaris error existimantium, ursos parere fœtus informes, & unde opinio hæc provenerit. Itidem refellitur de mustela auribus concipiente, pariente ore: & cur Deus Israelitis mustelæ esu interdixerit. Quod vitæ spatium attributum sit lepori, feli, arieti, capræ, sui, cani, equo, asino, mulo, camelo, cervo: & causa, de plerisque eorum, allata. Hesiodi fabella de longissima quorumdam animalium ætate.*

EXspectet fortasse aliquis, ut deinceps, sicut in elephanto, & leone, fecimus; ita de singulis ordine animantibus agamus; tum illis μονωνύχοις, sive μονοχήλοις, atque, ut Plinius ‡ vocat, *solipedibus*; tum διχήλοις; sive *bisulcis*; tum πολυσχιδέσι, sive πολυδακτύλοις, *multifidis, multosque quasi digitos habentibus*: in quæ tria genera quadrupedes dispescuntur. Sed hanc si viam insistere parem, ad tam longam multiplici face, & largo nobis viatico, opus sit. Quocirca satis erit, si de cæteris per satiram potius egero: in quibus ipsis tamen non sic brevitati studere animus est, ut non interea in iis luculenta admodum afferam divinæ providentiæ argumenta. Hoc enim præcipuè est, in quo nunc opera desudat nostra.

‡ *lib. 10. c. 65*

Ordiar à vita, inde de variis vitæ functionibus dicturus. In vita contentus

tus ero his duobus; quomodo animantia generentur, & quàm sint longæva. Utrobique solum, quæ admirationem magis mereantur, excerpam. In generatione attendam, fœtus conceptionem, gestationem in utero, & partum. In conceptione nihil æquè stupendum, quàm quod videmus, quædam citra coitum concipi: ut mures agrestes è putredine. Id non tam in insectis fieri, mirum, quàm in animalibus perfectis, ut sunt mures. Sed hi intestinum habent unicum, ac rectum: quod à medico quodam, eos dissecante, repertum, refert Gesnerus in Quadrupedum historia. Neque ignoro, putare aliquos, nullos citra coitum gigni. Sed, præter cætera, obstat, quod post Nili recessum à terris, reperiantur in Ægypto parte priori corporis inchoatâ, priori adhuc terrenâ; ut apud Plinium* est.

** lib. 10. c. 58. Vide & Diodorum in primo.*

At sine dubio fabulosum est, quod equos Achillis è Zephyro conceptos canit Homerus Iliad. XVI. item Q. Smyrnæus lib. III. Qui & Martis equos è Borea conceptos, tradit lib. VIII. & in IV. equum Arionem ex Borea, & Harpyia, natum refert. Similiaque sunt apud Maronem Georg. III. & Silium lib. III. Sed ista poetis condonanda: qui non aliud, quam æmulam ventorum velocitatem, significare voluerunt. Quo & refer, quòd Claudianus de tigride ait,

——Fremit illa marito.
Mobilior Zephyro.

Eoque Oppianus rectè in III. Κυνηγετ. cum dixisset, tigrim pernicem adeo esse, ac Zephyrum genitorem; mox se corrigens ait, illud de conceptu tigrium ex Zephyro, esse † κωφὴν φάτιν, *inanem famam*. Mittamus igitur poetas. De historicis, & aliis, magis mirandum. Ex quibus, Lusitanicas equas concipere è vento, prodit Varro lib. II. de R. R. cap. V. quem & testem citat Servius in III. Georg. Præterea Columella lib. VI. cap. XXVII. Plinius lib. VIII. cap. XLII. Solinus cap. XXX. Quibus omnibus fidem demere, nimiæ ne audaciæ sit, verentur homines quidam eruditi*. Nobis id audax non videtur; qui scimus, alia id genus multa apud veteres reperiri, quæ indigenæ refellant. Tale hoc quoque; ut cognoscere est ex Trogi, hominis Hispani, eoque talium imprimis gnari, libro ultimo †; ubi & fabulæ originem promit. Item ex eruditissimi Lusitani, L. Andreæ Resendii, lib. I. Antiquitatum Lusitanicarum, eo capite, quod de Monte Tagro inscribitur: ubi negat, incolis, vel accolis ejus loci, quicquam de isto constare: sed se cum eo, rei inquirendæ gratiâ, esset profectus, cognovisse ex colono agri Beneventani juxta Tagum, eum equam in media Tagi insula inclusisse; hanc, licet sola hic ageret, nec equum admisisset, secundo post mense gravidā esse compertam, septimoque propemodum mense enixam, sed informem materiem, quam abortum crediderit. De hujusmodi gestatione non valde adverser: qualis & in virginibus

† vers. 357.

** Rittershusius ad Oppiani lib. 3. Κυνηγετ.*

† sive epitome Justini lib. 44.

ginibus obtingit, si credimus illis Afranii verbis in Virgine*:

--- Ferme virgini
Excrescit ‡ uterus, tanquam gravidæ mulieri.
Molucrum vocatur. transit sine doloribus.

* apud Festum in Molucrum.
‡ Perperam vulgo, Crescit

Vulgo μύλλω, & *molam* dicunt: quod aliter μυλόσαρξ Hesychio: & fortasse similiter μυλοκρίας, unde *molucrum*, quæ maximi Salmasii opinio est. Verùm enimvero quod Afranius censet, virgini quoq; id contingere, parum fidei meretur. Sanè aliter de eo Hippocrates lib. I. περὶ γυναικείων: qui molam, seu molucrum, esse ait à semine pauco, & morboso. Pluraque de hoc Andreas Laurentius lib. VIII. rei Anatomicæ cap. IV. quæst. XIII.

* vers. 560.

Jam quale putandum, quod Oppianus in secundo de Venatione* ait, omnes rhinocerotes esse mares. Nam hoc si est, quomodo conservatur rhinocerotum genus? Refellitur quoque hæc opinio eo, quod Solinus dicat, Venere misceri; ac modum addit. Sic enim scribit cap. XL. *Aversi coeunt, nec hi tantum leones: sed & lynces, & cameli, & rhinocerotes, & elephanti, & tigrides.* Et ante eum Plinius lib. X. cap. LXIII. *Coitus aversus elephanti, camelis, tigridibus, rhinocerotis, leoni, dasypodi, cuniculis, quibus aversa genitalia.* Ubi videmus, etiam causam aversi coitus adferri: nempe quam & Aristoteles adduxit lib. V. Hist. Anim. cap. II. Οὐ μὴν ὁμοίως γε πάντα πλησιάζουσιν, ἀλλὰ τὰ μὲν ὀπισθουρητικὰ, συνιόντα πυγηδὸν· οἷον λέοντες, καὶ δασύποδες, καὶ λύγκες. *Verum non omnia simili modo conjunguntur: sed quæ retro urinam emittunt, aversa coeunt: ut leones, dasypodes, lynces.* Ubi pro *dasypodes* perperam Gaza *lepores*, cum Aristoteli, & veterum aliis, λαγωὸς, & δασύπους, semper pro diversis habeantur. Si igitur rhinocerotes, ut alia ὀπισθουρητικὰ †, coëunt πυγηδὸν*; etiam sexu distinguuntur. Cujusmodi præterea videtur, quod lepores ajunt esse ἀνδρογύνους, ac tum inire, tum iniri! Hic error, ut dixi cap. XXVII. inde profluxit, quod non mares modò circa veretrum, sed etiam femellæ circa naturam, utrimque habent tumorem, qui testium figuram præbeat. Atqui non esse testes arguit, quod ex folliculis illis non sunt meatus ad penem. Sed par ratio eorum, ac tumorum in fele zibethi, & moschi animalis: de quibus itidem dictum nobis antea.

† retro lotium reddentia.
* in aversum.

Quale item credendum, quod hyæna quotannis sexum dicitur mutare? Quod legas apud Ovidium XV. Metam. Plinium lib. VIII. cap. XXX. Oppianum in III. Κυνηγετ. Orum in Hieroglyph. qui ait, hyænam Ægyptiis propterea notare hominē timidum & instabilem: adhæc Artemidorum, qui lib. II. cap. XII. hyænam in somnis visam significare dicit androgynon, & cinædum: & Philen in Jambis, qui & sæpius in anno sexum commutare ait. Sed meritò hæc falsa esse, dicit Aristoteles in VI. Hist. Animal. cap. XXXII. & lib. III. de Generat. eorum cap. VI. ubi tum Herodotum refellit, qui ait, alternis annis tum inire, tum iniri: tum illos, qui opinantur, duplex habere genitale, maris, & feminæ. Mirum verò, unde hoc somnium in mentem venerit scriptoribus, cum rarò adeò capiantur, adeò ut ex undenis unam duntaxat feminam à venatore captam, tradat Aristoteles. Alioqui satis frequentes sunt, non in Africa modò; de quo testis Herodotus lib. IV. sed in Turcia quoque prope Ancyram; de quo

quo Augerus Busbequius Epist. I. Ubi (ut obiter hoc addam) idem refert, hodieque in Turcia corium hyænæ in magicis adhiberi. Quod ex antiquo est errore. Nam & Plinius lib.XXVIII. cap.VIII. ait, pellem hyænæ, si ea frontem obligaveris fascinationi resistere. Quod inter alia credulæ vetustatis deliramenta est reponendum.

Nunc de gestatione aliquid dicamus. Ejus tempus mire variat. Lupus mensem, vel summum dies XL *, gestatur: canis novem ‡ hebdomadibus: sus quatuor * mensibus: capra quinque mensibus †: ovis ‡, circiter sex mensibus: bos parit, ut Plinius * ait, *mense decimo: quicquid ante genitum, inutile est.* Idemque † equum undenis gerere mensibus auctor est.

Tertio loco numerus partus considerandus. Ac quadrupedum quidem aliqua nunquam dicuntur parere; ut mula: quam fœtum eniti, prodigii loco habuere Romani: unde crebrò illud relatum in annales. Theophrastus tamen, Plinio * teste, *vulgo parere in Cappadocia tradit: sed esse ad animal ibi sui generis.* Est mula, ut plurimum, admodum frigida: unde rarissimè concipit. Si concipiat, pariatque, quod sæpius factum ex Livio, Obsequente, & aliis ‡, dixi, temperamento fuerit solito calidiori. Sunt qui negent, eo parere, quia non sit ex animantibus, quæ Deus creavit, & quibus dictum sit *, *Crescite, & multiplicamini*: unde & benedictionis hujus sit expers. Sed obstat iis, quod vulgo in Cappadocia, & quandoque aliis pariant terris.

Alia animalium dicuntur contenta esse semel peperisse. Ita lupum ajunt semel duntaxat eniti in vita: quam opinionem refellit Aristoteles lib.VI. Histor. Animal. Hoc ipsum de tigride retulit Isidorus lib.XII.cap.II. Item de panthera, auctor libri de Natura rerum; uti & Jacobus Vitriacensis lib.I. Histor. Orientalis cap.LXXXVIII. p.177. Quæ sane si vera essent, jamdiu interiisset luporum, tigrium, & pantherarum genus. Quare de his idem censendum, ac de leænis antea diximus. Interea fatemur, raros esse horum animantium partus, Deo melius sic generi prospiciente humano: cui nunc quoque, in ea paucitate, hæ animantes abunde periculi creant.

Contra multorum animalium mira est fœcunditas: imprimis leporis, de cujus superfœtatione res notissima. Vide Theophylactum Simocatum problemate physico XI. Etiam naturalem fœcunditatis causam vide sis apud Aristotelem lib.IV. de Gener. Animal. cap.V. & Sect.I. probl.VII. Altius verò adscendit Herodotus in Thalia; qui à divina hoc providentia esse ait, ut, quæ plurimis cederent in cibum, ea imprimis essent fœcunda: leporem verò, & à quadrupedibus comedi, & ab avibus, & ab homine; eoque, si esset ὀλιγόγονος †, cito defecturum fuisse leporinum genus. Quanta autem ea fœcunditas sit, inter alia arguit, quod quoddam Hispaniæ oppidum

* *sed Aristoteli Hist. An. lib.6. cap.35. ut canis, hoc est hebdomadibus novem.*
‡ *Plin lib 8. cap.40. sexagenis diebus.*
* *Plin.8, 50.*
† *Plin 8,51.*
‡ *ut ait Plin.8 47. diebus sexaginta.*
* *lib.8.c.44.*
† *lib.8.c.42.*
* *lib 8.c 44.*
‡ *Plin. loco proximè numerato.*
* *Genes.I.*
† *paucorum generatione.*

pidum ab iis sit eversum; ut è Varrone est proditum Plinio lib VIII. cap XXIX. quod item Baleares ab Augusto Cæsare per legatos petierint auxilium militare adversus lepores; ut est apud Strabonem lib III. & Plinium lib. VIII cap LV. Maxima item est murium fœcunditas. Difficile tamen creditu, tum illud ab Æliano, ‡ & Plinio * relatum, muris prægnantis utero aperto in eo repertam esse femellam jam gravidam: tum quod idem Plinius † ex Aristotele narrat, murem uno nixu parere fœtus centum viginti. Locus Aristotelis, quem dixi, est lib. VI. Hist. Anim cap. ult.

‡ lib. 17 Hist. Animal. c. 17.
* lib. 10. c. 65.
‡ ibid.

Duplicem verò partum faciunt scriptores: unum animantis jam perfecti, alterum informis. Nihil enim pervulgatius, quàm ursas parere massam rudem sine oculis, sine pilo, unguibus tantum prominentibus: informeque hoc ab ursa lambendo formari: Maronisque * exemplo dicere videas homines eruditissimos, nolle se ingenii sui fœtus dimittere de manu sua in hominum conspectum, priusquam limando refinxerint, & quasi ad ursæ morem, lambendo figurarint. Hanc de fœtu ursæ opinionem habuere Aristoteles lib VI Histor. Animal. cap. XXX, & Orus ‡ in Hieroglyph. Etiam Ovid XV. Metam. fab. XXXIII. item Petronius illo versu,

* Agellius lib. 17: cap. 10.
‡ lib. 2. cap. 83

Sic format lingua fœtum cum protulit ursa. Adhæc Plinius, lib. VIII. cap. XXXVI. Plutarchus περὶ τῆς εἰς τὰ ἔκγονα φιλοστοργίας, Pollux lib. V. cap. XII. sect. II. Ælianus lib. II. de Animal. cap. XIX, Solinus cap. XXIX. B. Ambrosius lib. VI. Hexaëm. cap. IV. Isidorus lib. XII. Orig. cap. II. Sed plane fabulosa hæc est opinio: estque partim inde orta, quod crassæ admodum sint secundinæ ursarum; quod nihil ad fœtum contentum (hunc enim membra habere prorsus distincta, gravidas cum ursas dissecuissent, compererere venatores) partim inde, quod lambant fœtus suos; quasi non aliæ hoc animantes faciant, ad sordes abluendas. Suntque in hac etiam sententia Cæsar Scaliger Exercitat. VI. sect. XV. & Ex. CLXXXII. sect. II. Camerarius cent. II. embl. XXI. Andreas Laurentius rei Anatomicæ lib. VIII. cap. IV. quæst. XIII. Dalecampius ad memoratum Plinii locum: qui & sibi conspectos ait fœtus ejusmodi exenteratos; sed nullâ membrorum parte informes.

Partim verò ad conceptum, partim ad partum attinet, quod mustela, quam Græci γαλῆν dicunt, credatur auribus concipere, ore autem parere. Hæc Ægyptiorum, credo, fuit opinio; apud quos fortassis vixerit etiam seu verus, seu, ut censeo, Hellenista ὑποβολιμαῖος *, Aristeas, qui de interpretatione τῶν ἑβδομήκοντα † scripsit. Is de eo hunc in modum refert *: Διὰ τῶν ὤτων συλλαμβάνει, τίκτει δὲ τῷ στόματι. *Auribus concipit, ore autem parit fœtum suum.* Ac subjungit, hoc esse symbolum eorum, qui διὰ ἀκοῆς λαβόντες, ταῦτα τῷ λόγῳ σωματοποιήσαντες, κακοῖς ἑτέρους ἐνεκύλισαν. *auribus percipientes, eaque sermone exaggerantes, malis alios involvant.* De tam mirifico partu etiam apud Ovidium ‡, & veterum alios, legere est; de conceptu, apud juniores; quibus inde emblematis occasio, ea dicenda esse, quæ audivimus, non quæ finximus. Sed utramque opinionem solidè ex Aristotele * refellas;

* suppositicius.
† 70 interpretum.
* p 45 edit. Oporini.
‡ lib. 9 Metam. fab. 6.
* lib 3 de Generat. Animal. cap. 6.

refellas quia mustelæ nō frustra habeant vulvam, cum Deus, & natura, nihil faciant incassum: præterea quia ex *ἀνατομῇ** constet, nullā esse viam ab auribus ad vulvam, aut à vulva ad os. Hanc verò stultam opinionem inde profectam putat, quia mustela pusillos parit fœtus, &, quod etiam alia quædam faciunt animantia, sæpius conspiciatur fœtus suos de loco uno in aliū ore transferre. Vide philosophum lib. III. de generat. anim. cap. VI. Quodque ad Aristeam, non ea de causa, quam is dicit, mustelæ esu interdixit Deus: sed potius, ut Procopius Gazæus ad Levit. cap. XI. † annotavit, voluit eo hominem deterrere à rapinis, & insidiis: quibus vivit mustela, animal maleficum; quod ne quidem abstineat cadaveribus humanis; imprimis verò, ut gallinarum ova solet, ita & defunctorum oculos exsorbeat; quemadmodum est apud Ælianum de Animal. lib. XV. cap. XI.

* *sectione corporu.*

† *sive p. 344. edit. Tigurina.*

Hæc de vitæ origine: nunc de ejus duratione dicam. Est ea his brevis, aliis diuturna. Lepores, & feles, non pertingunt, nisi ad annos sex, aut septem: aries, & caper, rarò ad decem. Tam brevis vitæ causam rejiciunt in hoc, quod sint semper morbidi. Sus pertingit ad XV. vel etiam XX *: canis sæpe ad annos pervenit XIV. at non ultra XX. bos etiam non excedit annos XVI. cujus hæc ratio, quod tantum herbis vescatur. Equi mares ad annum XXXV. vivunt: ut ait Ælianus lib. XV. de Animal. cap. XXV. Ob salacitatem enim brevioris sunt vitæ, quàm feminæ. Hæ etiam ad Venerem sufficiunt annis XL. vivunt autem annis L. imò quandoque ulterius pervenire, veterum est consensus: nempe vel ad LXXV. ut Plinius ait lib. VIII. cap. XLII. Vide sis quoque Aristotelem, Albertum, Niphum; ut juniores his prætercam.

* *Plinius lib 8 cap. 51.*

Asinus, ut Plinius ait lib. VIII. cap. XLIII. *gignit vitâ totâ, quæ est ei ad trigesimum annum.*

De mulorum vivacitate sic idem Plinius ‡: *Mulum LXXX. annis vixisse, Athenensium monumentis apparet. Eo gavisi, cum templum in arce facerent, quod, derelictus senectâ, cadentia jumēta comitatu nisuq; exhortaretur, decretū fecere, quo caveretur ne frumentarii negotiatores ab incerniculis eum arcerent.*

‡ *lib. 8. c 44.*

De camelis sic idem *: *Vivunt quinquaginta annis; quidam & centenis.*

* *lib. 8. c. 18.*

Sed præ cæteris animantibus longævi sunt cervi. Plinius lib. VIII. c. XXXII. *Vita cervis in confesso longa, post centum annos aliquibus captis cum torquibus aureis, quos Alexander Magnus addiderat, adopertis jam cute in magna obesitate.* Hinc Maro Ecl. V. *Et ramosa, Mycon, vivacis cornua cervi.* Juvenali item sat. XIV. *cervina senectus.* Diu adeo vivere ajunt, quia felle careat, teste Aristotele lib. II. Hist. Anim. cap. XV. Plinii quoque est lib. XI. cap. XXXVII. *Cervi fel non habent; quod hominum paucis non est, quorum valetudo firmior, & vita longior.* Nec tamen prorsus felle destitui existimantur:

 quia

quia etsi non obtineant illud in jecore, habeant tamen sive in intestinis, unde iis, nisi pinguia fuerint, abstinent canes: vel in cauda, ubi reperire est succum virosum viridis aut flavi coloris, qui color etiam est fellis. Estque succus iste adeò venenatus, ut in cibo, vel potu, adsumtus, syncopen adferat, imò præsens vitæ periculum; nisi antidoto succurratur, quale ex Avicenna, & Rhasi, Petrus Aponensis, ex eo Matthiolus tradidit. Nec quivis tamen cervi in cauda fel hoc habent; sed, ut Aristoteles ait, οἱ ἀχαῖναι, hoc est, annum jam agentes secundum, qui & πασσαλίαι, & σπαθῖναι, ut inferius dicetur.

Quamquam verò extra controversiam sit, cervos esse vivaces admodum: non tamen adeò sunt longævi, ac fabulose continetur Ausonii idyllio x. ex Hesiodi versibus expresso. Eo dicitur homo vivere annos XCVI. cornix id tempus novies superare; hoc est, annis vivere IↃ CCC LXIV: cervus id spatium vincere quater; eoque vivere annis CIↃ CIↃ CIↃ CCCC LVI. Ut jure Hesiodeam illam de cervorum ætate sententiam rejiciat Plinius lib. VII. Nat. Histor. cap. XLVIII. Imò hoc ipsum, quod ex Plinio de torquatis illis cervis diximus, eo suspectius videtur, quia cervus quincto anno perficiatur; cornuaque, quæ quotannis decidunt, & renascuntur, post id tempus succedant fronte magis conjuncta, & minus ramosa: ut Verulamiæ * monitum in Historia vitæ, ac mortis.

* pag. 76. edit. Lud.

CAPUT LV.

Refellitur eorum error, qui chamaleontem ajunt aere duntaxat pasci. Inde tamen vulgo causam arcessi, quod omnes referat colores, præter album, & rubrum. Videri autem & hos referre: nec tam verisimile esse, id provenire ex aeris pastu, quàm cute pellucente, & refundente colores, quos acceperit. Ursos hieme in latebris suis vivere humore eo, quem prioribus ex pedibus, tum intumescentibus, exsugunt. Etiam latebrarum tempore ursinum in vasis adipem exundare. Ambiguum videri, utrum id de crudis duntaxat, an de coctis etiam carnibus, prodiderit Theophrastus. An struthiones ferrum concoquant stomachi fervore. Unde oves in Hispania aurei, in Creta coloris flavi; ubi & quadricornes. Proverbiales locutiones à camelorum magnitudine petite apud Syros: unde & cameli *vox. De magnitudine caudæ arietum, oviumque, variis in terris, & quæ ratio sit naturalis. Nullum animal crocodilo pertingere à minori magnitudine ad majorem. Magnitudo lacertarum in Brasilia, & Æthiopia; item testudinum in Taprobana.*

VIdimus de origine, ac duratione vitæ: nunc de multiplici ejus functione exsequar. Ac primum loquar de iis, quæ ad vegetativam facultatem retulerunt: ut sunt nutritio, & incrementum molis, ac roboris.

Fortasse

Fortasse tamen non omnibus cibo, potuque, opus est. De chamæleonte enim sic Plinius lib. VIII. cap. XXXIII. *Ipse celsus, hianti semper ore, solus animalium, nec cibo, nec potu alitur; nec alio, quàm aeris alimento.* Ac similiter Solinus cap. XLIII. Sed diu quidem famem tolerat; non tamen in totum cibo abstinet. Ore enim hianti, linguaque mucco semper obsita, captat muscas, formicas, scarabæos, locustas, ac similia insecta, eaque comedit; quod Cæsar Scaliger refert Exercit. CXCVI. sect. IV. Joan. Brodæus lib. VI. Miscel. cap. XXI. Petrus Bellonius Observationum lib. II. cap. XXIV. Nec quicquam certius. Ipse id comperi Dordrechti in chamæleonte, quem in horto haberet compater meus, Franciscus Persinius, Archiatros urbis ejus, ac unà mecum amplissimus vir, & affinis conjunctissimus, Jacobus Corputius Senator sive potius, ut nunc loquimur, Scabinus Dordrechtanus, & antehac in Collegio præfectorum rei maritimæ delegatus: ut cæteros prætercam, rerum quoque talium curiosos. Quod autem aëre solo vivere putatur, ex eo esse dicitur, quod prælargo pulmone prope corpus repleat universum, aëraque avide adeo captet, ut totum inde corpus pellucere videatur. Inde etiam dictus, ut Plinius ibidem ait, *mutare colorem subinde, & reddere semper, quemcumque proximè attingit, præter rubrum, candidumque.* Quod etiam legas in excerptis Theophrasti ab H. Stephano editis, initio fragmenti de iis, quæ colorem mutant: item Solinum cap. XLIII. ac Plutarchum * de Causis Natur. cap. XIX. qui & libro de dignoscendo adulatore ab amico scitè ait, ut chamæleon nunquam induit colorem album, ita & adulatorem non nisi turpia imitari. Sanè albor candidæ mentis, rubor pudoris symbolum est. Ovidius tamen nullum videtur colorem excipere. Sic enim scribit in XV. Metamorph.

* *lib. de dignoscendo amico ab adulatore.*

Id quoque quod ventis animal nutritur, & auræ
Protinus assimilat, tetigit quoscunque colores.

Et sanè apud Aldrovandum, & Ambrosinum, lib. de quadrupedibus digitatis, legas, ut vir nobilissimus donatum sibi chamæleontem involverit sudario, atque ubi domum venisset, aperto sudario, dum oculis non satis attentis inspicit, errore deceptus, effugisse animal putarit: nimirum quia candidum sudarii colorem referret. Id si est, ut puto, falsi veteres, qui candidum adsumere colorem negarunt. Par autem rubri coloris ratio est. Quippe, credo, si sudarium id rubrum fuisset, eundem retulisset colorem. Nam cur minus hunc referat, quàm cæteros?

Neque ea mutandi colorem causa, quam adduximus, controversia caret. Nam aliorum opinio est, eo omnes adsumere colores, quia cutim habeat corneam, ac perspicuam; quæ speculi, vel aliorum lævium corporum instar, quoslibet recipiat ac referat colores. Et sanè, ut puto, longè

hæc verisimilior ratio est; quæ & in polypo, & tarando, locum habet.

Nec exiguum providentiæ divinæ argumentum præbet, quod ursis etiam prospectum sit hieme delitescentibus, nec idoneis ad cibum foris quærendum. Dum enim somno sopiuntur, adeps sic iis gliscit, ut exundet; quem è prioribus pedibus exsugunt, ut inde vivant. Refert hoc Plinius lib. VIII. cap. XXXVI. Artemidorus lib. V. cap. XLIX. & Oppianus in III. de Venat. Aristoteles de Audit. admirandis, prodidit, in vasis etiam exundare. Pleniusque de eo Theophrastus libro περὶ ὀσμῶν*: quæ sic Latinè expressit maximus Turnebus: *Hujusmodi autem naturæ consensio atque contagio in aliis etiam quodammodo evenit. Vinum enim, cum uva efflorescens tentari videtur; & allia cepæque, tum acerrimi sunt odoris, cum in terra germinant: atque omnino omnia, quæ tunicata constant radice, modò non exaruerint, germinationis tempore moventur; cum insita cuique vis sollicitetur, & excitetur. Sed omnium istorum admirationem facilè excitat, quod in adipe ursino evenit, qui latebrarum tempore exundans, intumescensque, vasa implet.* Quod verò hic videmus Theophrastum scribere de ursino adipe in vasis, (quam rem & simili aliorum natura egregiè illustrat) id cum de carnibus ursæ coctis prodidisse, tradit Plinius lib. VIII. cap. XXXV. Sed parum est verisimile, coctas etiam carnes naturam illam retinere: eoque facilè adsentio Mureto, qui hoc μνημονικὸν Plinii ἁμάρτημα† arbitratur lib. XIII. Var. Lect. cap. III. Vel hoc statuendum, vel alibi illud prodiderit Theophrastus: optima sanè de eo agendi occasio fuerit libro περὶ φωλευόντων*, quem scripsisse, testis est Laertius.

* *de odoribus*

† *memoria errorem.*

* *de iis, quæ latibula & fossas faciunt.*

Ad nutritionem etiam pertinet consumtio alimenti. In qua nihil æquè mirandum, quàm quod struthio, sive struthiocamelus, dicitur stomacho esse adeo fervido, ut ferrum concoquat. Id Alexander Aphrod. in præfatione suorum problematum, valde ait esse absurdum. Nam, inquit, id si foret, & leo, qui stomachi est calidioris, concoqueret ferrum. Censet igitur, id potius tribui debere ἰδιότητί τινι, *cuidam proprietati*. Mihi verò ne id quidem verisimile fit. Si tamen certa foret res, de caussa non contenderem. Sed sic quoque parum huc faciat. Nam struthionem inter terrestria quidem animalia possis numerare, at non quadrupedia. Siquidem satis constat, esse bipedem, & alatum. Quare inter alites de eo iterum* ac fusius agemus. Magis hujus est loci, quod lupus adeò stomacho est valido, & ferventi, ut ossa quoque perdura molliat, ac concoquat. Atque ab eodem spiritus fervore censet esse Plutarchus in II. Sympos. quod quæ lupus admomordit, ea carne sint magis tenera ac delicata, etsi & facilius putrescant. Hinc Horatio†

* *lib. 4. c. 7.*

---Hædus ereptus lupo:

qui Martiali‡

Hædus inhumani raptus ab ore lupi.

† *lib. Epod. od. 2.*

‡ *l. 10. Epig 44*

Quem locum non satis cepit Raderus. Nam *raptum* ait ποιητικῶς dici, qui potuit rapi, sive qui obnoxius fuerit prædationi. Poeta autem verè ereptum voluit; sed receptum. Sed de hac re plenius c. 80 & aliquid etiam c 92 dicetur.

Quantum autem referat, quibus animal nutriatur; argumento sit, quod boves ad Clitumnum pasti fierent albi; ut dictum lib. II. cap. LXXIX oves item nigrescant bibentes ex

fonte

fonte litoris maris Erythræi; ut exposui ejusdem libri capite LXXI. Eoque causæ nihil est, cur fidem detrahamus Martiali, homini Hispano; quando non uno in loco meminit ovium Hispanicarum vellera habentium aurei coloris. Quomodo & Oppianus lib. II. Κυνηγετ. ‡ ait, in Creta oves esse flavi coloris; uti & quadricornes. ‡ *vers.377.*

A nutritione venio ad incrementum: ubi in considerationem venit, quam vasta animantium multis obtigerit magnitudo. De elephantis antea vidimus. Notum etiam de camelis: unde ἀντίθεσις * illa Christi apud Matth. XXIII, 24. de excolantibus culicem, & deglutientibus camelum: quales, qui mandata Dei posthabent humanis. Nec dubitandum, quin Matth. XIX, 24. ubi ὑπερβολικῶς * dicitur, *facilius esse camelum ingredi per foramen acus, quàm divitem ingredi in regnum cœlorum*; id intelligi debeat non de fune nautico, qui potius κάμιλος † dicitur: sed animali Syris perfamiliari, à quibus etiam (ut Varro * rectè ait,) *Syriaco nomine in Latium venit.* Nam iis est גמלא. quomodo & Syrus interpres in memorato Evangelistæ loco reddidit. * *oppositio.* * *per excessum* † *Aristophan. & Suid.* * *lib. 4 de L.L.*

M. Paulus Venetus ait ‡, in regione Camandu, sic dicta ab urbe ejusdem nominis, arietes esse asinis non minores, caudamque habere librarum XXX. esseque eos arietes, ut pulchros, & pingues, ita optimi saporis. Ac Vartomannus * refert, visum sibi talem in ædibus regis Arabum: caudaque æquâsse pondus librarum XXX. Quod Hieronymus Cardanus † frigori temperiei adsignat. Ubi enim nequeant cætera extendi ossa, humorem in caudam transmittere, ne pinguedine obruatur. Ac videtur ratio hinc etiam arcessenda, cur & ovibus sic in nonnullis regionibus caudæ excrescant. In Africa quidem arieti est decem, aut XX. pondo; etiam cum sponte pinguescit. In Ægypto autem, ubi magna cura verveces hordeo, & furfure, saginant, sic augetur, ut ob pondus progredi non possint; eoque necesse sit jungere illos minuto curriculo, eique caudam imponere. Testis horum oculatus Joannes Leo lib. IX. descriptionis Africæ. Atque addit, se Asiotæ, quæ Ægypti ad Nilum civitas est, CL. millibus passuum ab Alcairo distans, conspexisse caudas LXXX. pondo, atque alios addidisse, sibi visas, quæ & CL. pondo æquarent. Nimirum omnem horum animantium pinguedinem inesse caudæ: nec ullas ejus pinguedinis inveniri, nisi Tuneti, & in Ægypto: ubi & oves ipsas Græcis esse majores, ab Aristotele * proditum est. ‡ *lib. 1 cap 22* * *Navigationis lib. 2. c. 5.* † *De Subtilit. lib. 10.* * *lib. 8. Histor. Anim. cap. 28.*

Crocodilus duodeviginti adæquat cubitos. Nascitur ex ovo, quantum anseris. *Nec aliud animal* (ut Plinius ‡ ait) *ex minori origine in majorem crescit magnitudinem.* Imò, ut postea subdit, *Quidam hoc unum animal, quamdiu vivat, crescere arbitrantur.* ‡ *lib. 8. cap. 25.*

Lacertam septem pedes longam, crassitie brachii humani, in Brasilia sibi visam, refert Lerius Hist. cap. X. Imo Raphael Volaterranus * memorat, quandam cubitorum octo, tanto oris rictu, ut caperet infantem, ex Æthiopia fuisse advectam, mandato Cardinalis Ulyssiponensis: & miraculi gratiâ suspensam cerni tholo B. Virginis ad portam Flumentanam. * *Philologia lib. XXXV.*

Narrat Cæsar Scaliger †, ad Taprobanam esse testudines tantas, ut pependerint centum tria pondo. Plinius * refert, esse ejus magnitudinis, ut testa una sit pro tecto casæ habitabilis: imò inter rubri maris insulas navigantes utantur iis pro cymbis. † *Exercit. 196 sect 2.* * *lib. 9. cap. 10*

CAPUT

CAPUT LVI.

Proverbium, Nullus ovium usus, si absit pastor. *Ignea vis in dentibus aprorum. Canum quorundam id robur, ut etiam elephantum prosternant, aut leonem: & ut gentes varia eorum opera uti soleant adversus hostes: deq; canibus* CCCC *hunc in usum Carolo* V. *Imp. ab Anglia rege Henrico* VIII. *missis. Unde rhinoceroti nomen. Quando rhinoceros, licet viribus inferior, & quomodo vincat elephantum. Quis animal id primus ostenderit populo Romano. Commissum illud cum uro. Monocerotis bellum cum elephanto. Livium Andronicum boves dixisse* cornifrontes: *etsi aliter visum Ios. Scaligero.* Uri *vox etiam veterum Gallorum, & Germanorum. Iam Plinii ætate Romani* bubulum & bubalus *pro uro dixerunt: antiquioribus autem bubulus erat è caprearum genere. Bisonum robur, & unde ita dicti. Cur bonaso etsi vastissima sint cornua, ad pugnam tamen inutilia sint, & ut aliter ei prospexerit Deus, ac quousque ejaculetur fimum.* Orgya *quid. Cur cervus nihil præsidii ponat in amplis cornibus. De animali alio cervum magna parte referente, dentibus valido, seque, cornuum beneficio, securè de turri demittente. Quanta sylvestri tauro, ac hippopotamo, sit tergoris durities. Qua parte imprimis valeant ursi, & quanta iisdem capitis imbecillitas. Onagri, & alcis, vis in ungulis; crocodili, in cauda; hystricis, in spinis.*

NEc corpus solum mole augetur, verum robore etiam: quo alia aliis longissimè antistant. Ovibus quidem nec vires sunt ad se tuendum, nec arma ad alios impugnandum; imò nec celeritas ad capessendam fugam, neque ingenium ad se alicubi condendum: ut placidum hoc animal præ cæteris egeat pastore; unde vetus adagium*: προβάτων † οὐδὲν ὄφελος, ἐὰν ὁ ποιμὴν ἀπῇ· *ovium nulla utilitas, si pastor absit.*

* *apud Diogenianum, & Suidam.*
† *Erasmus*, Προβάτων γὰρ ὐ.ὄ.ἰ. ποιμὴν ἀπῇ, *ut senarius sit. Latinè autem*, Namque usus ovium nullus, ubi pastor deest.

Contra aliorum quadrupedum multa mirum in modum robore valent, præcipuè cornibus, vel dentibus. Unde Appulejus penè initio lib. VIII. Metam. *Nec enim Charite maritum suum quærere patiebatur bestias armatas dente, vel cornu.* Priori valet aper. Unde Martialis lib. XIII. epigr. XCIV.

Dente timetur aper.——

Imò dentes iis tanti sunt ardoris, ut, si admoveris pilos, crispentur, & urantur: si credimus Xenophonti in Cynegetico, Polluci Onom. lib. V. cap. XII. & Oppiano in tertio Κυνηγετ. Et vel sic, vel impropriè, accipere possis hoc Ovidii X. Metam. fab. de Adonide:

Fulmen habent acres in aduncis dentibus apri.

Quodq; Appulejus prope initio VII. Metam. ait: *Aper exsurgit dentibus attritu sonaci spumans, oculis adspectu minaci flammeus, impetu sævo frementis oris totus fulmineus.* Et mox: *Incendio feritatis ardescens bestia, dente compulso, quem primum*

primùm insiliat contabunda, rimatur. Ac similiter Oppianus lib. I. Κυνηγ. πυρόεντας κάπρους*, & Statius II. Achilleidos *fulmineos sues* dixit.

*igneos apros

Canibus etiam præcipuè in dentibus præsidium est. Robore quantum valeant, is documento fuerit, quem Alexandro M. donârat Albaniæ rex. Elephantum enim prostravit; ut Plinius refert lib VIII, cap. XL: atque idem, paullo tamen aliter, narrat Solinus cap XX. De canibus quatuor Indicis, eidem ab Sopithe rege donatis, qui leonem eximiæ magnitudinis interemere, vide Diodorum lib. XVII, Strabonem in XV, Curtium lib. IX; qui tamen in dubium id vocat. *Equidem*, inquit, *plura transscribo, quàm credo. Nam nec affirmare sustineo, de quibus dubito; nec subducere, quæ accepi.* Sed ex eo, quod de Albano cane retuli, satis fides adstruitur isti, quod Curtio est suspectum. De que leonibus victis à canibus Indicis, etiam legas apud Pollucem lib. V, cap. V. Et facit eodem, quòd propter singulare robur (quamquam & fidem in dominos) in bello iis auxiliaribus uti soleant: uti de Gallis testis est Strabo in IV; de Colophoniis, & Castabalensibus, Plinius loco memorato; de populis Caspiis, Valerius Flaccus lib. VI. Argonauticôn; de Magnetibus, Julius Pollux Onomast. lib. V, cap. V. Nec dubium, quin Henricus VIII, Angliæ rex, ob hunc præcipuè usum Carolo V. in reliquis auxiliis cum quadringentis militibus totidem miserit canes adversus Galliarum regem: ut ex Anglici legati ad Poloniæ regem literis narrat Olaus Magnus historiæ Septentrionalis lib. XVII, cap. VII.

Rhinoceroti autem sua vis est in cornu; quod unicum habet in nare, ac prævalidum. Scio, Pausaniam, in Bœoticis, geminum tribuere; in nare unum, quod dixi; alterum supra illud, minutum: verùm scriptores posterioris raró habent rationem. A majori igitur, validiori cornu, quod in nare habet, *rhinoceros* dicitur, quasi *naricornem* dicas. Atque cornus hujusce fiduciâ concurrere audet cum elephanto, viribus licet impar. Nam si ventrem nequeat contingere proboscide, & dentibus, ab elephanto superatur. Sin ad eum pertingendi copia sit, cornu (quod ad cautes acuere solet, sic ut ferro certet) ventrem aperit, atque ita elephantum exanimat. Refert id Agatharchides libro primo de mari rubro cap. XXXVI; atque ex eo Photius Μυριοβίβλῳ cod. CCL: paucis item Plinius lib. VIII, cap. XX, his verbis: *Rhinoceros unius in nare cornu: alter hic genitus hostis elephanto: cornu ad saxa limato præparat se pugnæ, in dimicatione alvum maximè petens, quem scit esse molliorem: longitudo ei par, crura multò breviora, color buxeus.* Similia Diodorus Siculus lib. IV. bibliothecæ. De forma ejus vide inter alios Strabonem in X, Artemidori de eo verba adducentem. Primus hoc animal in spectaculo exhibuit, non Augustus quidem; quod Dio scripsit lib. LI: sed Cn. Pompejus Magnus; ut refert Plinius lib. VIII, cap. XX, & Solinus

cap.XLIII. Eundem Cæsar, seu Titus, seu Domitianus, commisit cum uro. De quo certamine sic Martialis, vel alius, in Spectaculorum libello *:

* epigr. 22.

Namque gravem gemino cornu sic extulit urum,
Jactat ut impositas taurus in astra pilas.

Sententia est ista: Ut nullo taurus negotio pilas jactat in aëra: ita & rhinoceros urum sustulit, gemino licet cornu gravem. Et meritò ait gravem hac parte, si cornua ejus, ut ait Plinius ‡, binas impleant urnas. *Uri* autem, non *ursi*, legi hoc loco oportere, non dubium Bataviæ suæ ornamentum Janus Douza acutè vidit, &, Martialis ille sospitator, Petrus Scriverius, abunde comprobavit. Et profectò, qui tam impar ursi, & rhinocerotis certamen oblectâsset populum, cùm vulgari etiam tauro superare ursum minimè sit operosum?

‡ lib. 11, cap. 37.

Est & in cornu sua monocerotí: cui itidem in Mangi provincia perpetuum cum elephanto est bellum: ut refert Nicolaus de Comitibus Venetus in Itinerario ad Indos. Sed rhinocerotem ille vocat: perperam omnino, quando ipse agnoscit, cornu illud, quod bipedali habet magnitudine, in fronte gestare, non nare: ut possit *rhinoceros* dici, hoc est, *naricornis*; sed vocandus sit *monoceros*, hoc est, *unicornis*. Quamvis & rhinoceros unum habeat cornu. Unde Tertullianus adversus Judæos libri cap x: *Non utique rhinoceros destinabatur unicornis, vel minotaurus bicornis; sed Christus in illo significabatur.* Verùm non si *unicornem*, eò & *naricornem*, rectè dixeris; sed *fronticornem*, vel *cornifrontem*; quomodo de bubus Livius Andronicus ait apud Nonium †:

† in Armentas.

Tu cornifrontes pascere armentas soles.

Scio, Scaligerum * *curvifrontes* reponere; sed circa caussam, & contra MSSorum fidem, etiam nostri, optimæ fidei; in quo, non multùm abeunte scripturâ, est *connifrontes*.

* Pene initio Consectaneorum in Varronem. Ubi & male hoc fragmentum adsignat Pacuvio.

His etiam cornifrontibus armentis, bubus inquam, & præcipuè tauris, quantum in cornibus sit roboris, satis illud docet, quod Anacreon od. II, & Porphyrius lib. III. de abstinentia ab animalibus, naturam ajunt, cùm alia aliis tribuisset, tauris cornua dedisse. Plautus quoque Aulul. II, II, postquam dixisset, *Asini me mordicibus scindant,* ——
hoc est, dentibus, subdit,

—— *boves incursent cornibus.*

Imo Romani in Circo taurum etiam committebant cum rhinocerote, aut leone. De priori est apud Martialem libello de Spectaculis: de altero lib. I, epigr. LII.

Quod si tantum sit robur tauri vulgaris: quid existimandum de bubus feris, ac sylvestribus? ut sunt uri, quos etiam cum rhinocerote commissos, antea

antea vidimus. De iis sic Cæsar in v. de bello Gallico: *In sylva Hercynia nascuntur, qui appellantur uri. Ii sunt magnitudine paullo infra elephantos, specie, & colore, & figura tauri. Magna vis est eorum, & magna velocitas: neq; homini, neq; feræ, quam conspexerunt, parcunt.* Macrobius Saturn lib. VI, cap. IV, cùm citâsset hoc Maronis †, *Sylvestres uri assiduè*; subdit, *Uri enim Gallica vox est, qua feri boves significantur.* Ubi *Gallica vox*, eadem, ac *Celtica*; quia ante tot gentium transmigrationes prope eadem omnium erat Celtarum lingua. Celtæ autem non Galli modò vocantur; sed etiam Germani: imò & Hispani, Britanni, Illyres: quâ de re diximus lib. I. hujus operis cap. XXXIII. Germanicum esse, docent Glossæ Philoxeni: *Uror*, βοῦς Γερμανὸς. Legendum enim: *Uros* (vel *Urus*) βοῦς Γερμανοῖς. *Ur* autem Germanis, tum *sylvestre notat*, tum *vastum* ac *validum*. Hodieque Germanis *urus* est Ur-ochs/hoc est, bos sylvestris, vel validus ac potens: quomodo & Ur-haen/sylvestris gallus. *Uros* autem aliâ dialecto *urox*, vel *aurox*; imò & *thuros*, vel *thurox*. Martinus Cromerus in sua Polonia scribit: *Uri, id est sylvestres boves, quos nos thuros dicimus, in solis Masoviticis sylvis apud Viskitcos exstant.* *Thur* pro *Uro* dici in Samogithia, & Mazovia, etiam refert Cæsar Scaliger Exercit. CCVI, sect. III. Gesnerus * tradit, juniores uros vocari Polonis *turones*; ac putat esse veterum *tarandos*. Sanè *turon*, & *tarandus*, perparum abeunt. Quæ autem adduximus de uris, eadem intelligimus de bubalis, non Græcorum illis, sive ex boum minorum, sive ex caprearum genere sint: sed vulgari significatione ita dictis. Nam etsi aliud sit *bubalus*, ac *urus*, si accuratè rem perpendas: jam stante tamen Rep. Romanâ, *bubalum* pro *uro* nominabant. Plinius lib. VIII, cap. XV: *Uris imperitum vulgus bubalorum nomen imponit, cùm id gignat Africa, vituli potiùs, cervive quadam similitudine.* Quod & Solinus tradit cap. XXV. Sic *bubali* nomine usus Martialis, vel alius, libello de spectaculis cap. XXII:

Illi cessit atrox bubalus, atque bison.

Quæ animalia etiam junxit, sed proprio sermone, Seneca in Hippolyto act. I, sc. I:

Tibi villosi terga bisontes,
Latisque feri cornibus uri.

Similiter bubalum pro uro usurpat B. Hieronymus Amos cap. VI, *Nunquid currere queunt in petris equi, aut arari potest in bubulis?* Quem ad locũ hæc annotavit: *Utriusq; domus ruinas & scissiones equis & bubalis comparat: quorum priores in petris currere nequeunt: posteriores tam indomiti sunt, ut jugum cervicibus non recipiant, & cum sylvestres boves sint, propter feritatem nolint terram vomere scindere.* Hæc sanè optimè conveniunt uro: qui hodieq; ob feritatem ad arationem est ineptus. Capiendus itaq; is locus de bubalo

† 1 Georg. 373.

* in Quadrupedum historia.

Oooooo 2 vul-

vulgari, qui in bubus est sylvestribus; inque Germania nascitur: non de illo Græcorum è genere caprearum, qui frequens in Africa: quos confundit Isidorus lib. xii Orig. cap. I. Nam cùm dixisset, bubalum esse similem boum; sed adeò indomitum, ut præ feritate jugum cervicibus non recipiat: (quæ, more suo, ex B. Hieronymo exscripsit:) subdit, eum in Africa nasci: quod non de bubalo vulgari, sed Græcorum illo, verum est.

De bisontibus (quos & ipsos multi cum bubalis, atque uris, confundunt,) hunc in modum scribit Solinus cap XXXIII: *In tractu saltus Hercynii, & in omni Septentrionali plaga, bisontes frequentissimi sunt, boves feri similes, setosi, colla jubis horridi, ultra tauros pernicitate vigentes, capti adsuescere manu nequeunt.* Jubatos dicit Plinius, ut vidimus: item Oppianus in tertio de Venatione, qui & barbatos esse addit. Vulgo apud eum legitur *βίςωνες*: nempe quia dicit, nomen habere à Bistonia, quæ est Thracia. Verùm versus jubet, ut *βίσων* scribamus; pro quo & *βίσων* dixere; ut est apud Dionem. Nec nomen bisoni, seu bisonti, à Bistonia; sed à visent/seu wisent; ut nuncupant Germani. Nam B, & V, crebrò commutantur De hoc Oppiani loco diximus etiam lib II. de arte Grammatica cap. XVI. Tantum autem bisonibus in cornibus est robur, ut iis equum cum equite in aëra projectent.

Tauro quoque, vel bisonti, similis est bonasus: unde cum eo confundit Albertus Magnus*. Sed huic non idem est in cornibus præsidium; quia sunt adunca, & in se inflexa, eoque pugnæ inutilia; ampla alioqui, ac tam capacia, ut contineant *ἡμίχουν* †, sive dimidium congium; hoc est, tres sextarios; ut Theodorus Gaza, & Julius Scaliger, perperam *semisextarios* verterint. In hac verò cornuum inutilitate ad pugnam, aliter ei Deus prospexit. Nam, ut Plinius ‡ scribit, *dum fuga sibi auxiliatur, reddit fimum interdum, & jugerum trium longitudine: cujus contactus sequentes, ut ignis aliquis, amburat.* Quod & apud Solinum legas cap. XLIII. Sed planè id est incredibile, cùm jugerum habeat longitudinem CCXL. pedum. Quod animal proluviem alvi per tantam egerat longitudinem? Quare Aristoteli insistendum, cùm ait, fimum ejaculari vel ad quatuor orgyas. Orgya autem Hesychio est *ἡ τῶν ἀμφοτέρων χειρῶν ἔκτασις*, *ambarum manuum extensio*: nempe una cum pectoris latitudine; quanta homini cuique sua esse longitudo solet. Quare non satis dixere Gaza, & Scaliger, cùm *orgyam* vertunt *passum*.

[* *lib. 22. de Animal.*]

[† *Aristot. lib. 9. Hist. Animal. cap. 45. Sed ex Scaligeri distinct. cap. 31, sect. 476.*]

[‡ *lib. 8, cap. 15*]

Cornibus etiam prædití sunt cervi: unde Martialis *, loco ante memorato: ---- *Defendunt cornua cervum.*

[* *lib. 13. epigr. 94.*]

Sed hoc animal non tam timetur, quàm ipsum timet; ut lepores, & pleraque alia animantia ingenti corde prædita; in quibus ob laxitatem minus stipatur calor nativus.

Subdam

Subdam de natura alterius animantis, cervo non absimilis. Nicolaus Menardes inter alia de animantibus, unde bezoar lapis extrahi credatur, narrat, animal sibi visum, ex remotis Africæ terris apportatum: quod cervo quidem simile foret magnitudine, capite atque ore, item agilitate, pilis, ac colore: cornibus autem in tergum reflexis, inque extremo contortis, præterea etiam pedibus, ingenti hirco simile videretur. Hoc animal tanti ait roboris fuisse, ut vinciendum esset ferreis catenis, quia funes dentibus confringeret. Idem præterea de turri desiliens in cornua illæso corpore concidisse, ac ut folles sive pilæ vento plenæ in humum collapsæ solent, citra noxam subsultasse. Quod ut magni roboris, ita & eximiæ agilitatis, indicium est.

Sunt & animalia, quibus fiducia sit in duritia tergoris. Ut tauris silvestribus cum eale decertantibus. De his sic Plinius lib. VIII. cap. XXI. *Tergori, inquit, duritia silicis, omne respuens vulnus.* Par ratio Hippopotami: de quo sic idem lib. ejusdem cap. XXV. *Tergoris est ad scuta galeasq; impenetrabilis, præterquam si humore madeat.* Est id animal Niloticum, quadrupes, amphibium, ac quamquam ab equi similitudine nomen acceperit, magis tamen simile vituli, aut porci: ut liquet ex Adriani Cæsaris numismate, & colosso Nili in Vaticano.

Ursis robur suum est in brachiis, & lumbis; ut Solinus ait cap. XXIX. Atq; addit, inde esse, quòd interdum posticis insistant pedibus. Caput verò, ut ibidem legas, invalidum est. Ut mirandum non sit, quendam in arena solo colapho exanimatum, ut Plinius* narrat. Præcipuè metuendæ earum vires raptis catulis; unde Chusai ad Absolonum †: *Tu nosti patrem tuum, & viros, qui cum eo sunt, esse fortissimos, & amaro animo, veluti si ursa raptis catulis in sylva sæviat.*

*lib.8.cap.36

†lib.2.Regum sive Samuelis cap.17.

Sunt & quadrupeda, quarum robur sit in ictu pedum: ut onagri sive asini silvestris, quem cum alce perperam confundit Olaus Magnus*. De hoc sunt ista Ammiani Marcellini lib XXIII. *Asini feri, cum venatibus agitantur, ita eminus lapides post terga calcitrando emittunt, ut perforent pectora sequentium, aut perfractis ossibus capita ipsa displodant.* Philes quoque in Jambis de onagro inquit:

*lib.18. Septentr. cap.1.

Φονεὺς γὰρ ἔστι κἂν παρέλθῃ λακτίσας.

Namque is necat; si calcitrans accesserit.

Alce unico ungulæ ictu interimit quandoque lupum; uti & canem, eoque elabante oppositam arborem elidit: qua de re Olaus M in undecimo suæ Histor. Ubi in eo peccat, quòd alcen, & onagrum, pro eodem habeat.

Crocodilo robur ingens in cauda: cujus ictu validæ etiam quadrupedis

pedis cuncta crura confringit: ut relatum Petro Martyri ‡.

‡ lib. tertio legationis Babylonica, pag. 443. edit. Col. a. 1573.

Est & aliud armorum genus. Nam hystrix spinarum aliquam, tergo laxato, validè adeò immittit, ut vulneret canes: quemadmodum Plinius indicat his verbis lib. VIII cap. XXXV. *Hystrices generat India, & Africa, spina contectas, ac erinaceorum generis: sed hystrici longuiores aculei, &, cum intendit cutem, missiles. Ora urgentium figit canum, & paullo longius jaculatur.* Ac similiter Athenæus lib. V. Oppianus lib. III. Κυνηγ. & Suidas in Ὕστριξ. Hinc Aristophanes*:

* scena, cujus initium, Χρῆν μὲν τὸ πλεῖν.

——— Μῶν ὕστριχίς σ' εἰσέβαλλέ σοι
Εἰς τὰς πλευρὰς πολλῇ στρατιᾷ. κᾆτ' ἀν-
δρόμησε ταῦτα;
——— *Irrupit hystrix an tua*
In latera multo exercitu, & tergum tuum
Ceu arbores dissecuit?

Similiter Solinus cap. XXXIII. Isidorus lib. XII. Originum cap. II. & eleganter imprimis fuseque Claudianus poematio, quod Hystrix inscribitur. E junioribus M. Paulus Venetus etiam in Tartaria esse dicit lib. I. cap. XXXIII. ubi de civitate Scassem agit: *Sunt*, inquit, *in regione illa multi sues spinosi, qui cum capiuntur, spinis suis sæpe homines & canes lædunt.* Ubi cum *suem spinosum* vocat, prope expressit Græcum ὕσθριξ, quod est ex ὗς, id est, *sus*, & θρὶξ, *pilus:* quamquam non ὕσθριξ modò, sed etiam ὕστριξ, & ὕστριγξ dicatur. Italis similiter vocatur *porco spinoso:* Germanorum plerisque **Dornschwein.**

CAPUT LVII.

Cervorum pulchritudinem præcipuè consistere in cornibus; & cur iis careant cervæ. Inque isto Anacreontis, & Sophoclis, error, à Iulio Polluce jam olim observatus. Cur cornua quotannis decidant cervo, ac nova succrescant. Qui dicantur νεβροὶ πατταλίαι, σπαθίναι, ἀχαῖναι, δικρούται, κλαδίαι, κεράσται. Vehementer decipi, qui putant, cervinis cornibus non plures excrescere ramos, quàm senos. In dubium vocari, quod de annuo cornuum recidivatu prædicatur. Cervos Octobri, & Novembri mense, œstro Veneris percitos, cornibus ferocire; ut ad sui etiam tutelam, non solum formæ gratiâ, hæc acceperint. Simiæ in deformibus dari locum.

UTi autem à facultate vegetativa magnitudo, ac robur, dependent, ita & pulchritudo: quæ sua cuique est quadrupedum: hæc equo, illa cani, atque ita in aliis. Inque hac ipsa est tanta varietas, ut in isto etiam nemo satis celebrare, vel æstimare, possit sapientiam Dei infinitam. Longum hoc loco foret ire per singula: quisque mentem per ea circumferat, quæ conspexit; & quia alii hoc, aliud alii pulchrum videtur, saltem animum

mum paullisper defigat in illa, quæ plurium judicio commendantur. Nobis quidem sufficerit hoc loco, si cervum contemplemur: cujus pulchritudinem sic depinxeris, recentioris, sed magni viri verbis; Budæi dico, in posteriori de Philologia libro: ubi ita describit * cervos, quos venatores *pag. 80. edit. Basil. an. 1557. præcipuè laudant: *Capite, inquiunt, praditus est commodè nato, compactili, concinno, rectè, ordine, decenter constituto. Stipitem enim corneum, quam vos materiem dicitis, aptè ajunt erumpere è malis suis, & existere: quæ sedimenta sunt cornuum, tum tabulata ipsa fruticantia è molis concinnè in ramos esse expansa: scapos è caudice proportione enatos: è scapis porrò cornicula producta in mucrones congrue desinere. non contractiora ipsa, quam justum est, non diffusiora, non absurdè consornicata, tum probè clavatum esse caput, & congruenter patulum, & æquibabili fruticatu decorum: materiam autem ipsam caudicis, pulchrè sulcatam esse, atque inter sulcos striasve (quas vos quasi colliquias appellatis, atq; stillicidia) scrabitiem eminere æquabiliter unionatam: quod mihi verruculosam significare visum est.* Sic ille, satis disertè: sed more nostro, potius insistamus antiquis: ut Oppiano, in tertio Κυνηγετικῶν ‡: ubi pulchritudinem cervi constituit in capite arduo, oculis grandibus, pingui pictoque tergo, ac imprimis cornibus: de quibus illud *:

‡ vers. 177. & seqq.

* vers. 194.

> Ὀξύκομον κεράων πολυδαίδαλον αἰόλον ἔργον.
>
> *Acutum cornuum, affabre factum, variumq; ramale.*

Mox & cornua vocat εὐχιδέα, *pulchrè fissa*. Maronis etiam est 1. Æn.

> *Ductoresq; ipsos primum capita alta ferentes,*
>
> *Cornibus arboreis sternit.*

Sanè pulchritudinis præcipuè caussa iis cornua data esse, Plinius †, & Oppianus *, tradunt. Quocirca non injuriâ miretur aliquis, naturam non attribuisse tam feminæ cornua, quam mari; cum sequior sexus videatur à forma potius debuisse commendari. Sed, ut ubique, ita hic quoque, se divina exseruit providentia. Nam cum cervus cerva validior sit; par fuit mas gestandæ amplorum cornuum moli: feminæ autem, ut infirmiori, ea, præsertim tempore gestationis, fuissent permolesta. Cui rationi favet Aristoteles lib. III. de partibus animalium cap. II. Plerique tamen poetæ etiam cervæ tribuunt cornua: ut ostendit Ælianus hist. animal. lib. VII. cap. XXXIX. In his, præter Euripidem, Anacreon, & Sophocles; quorum uterque dixit κεροέσσαν ἔλαφον, *cervam cornutam*. Testis Pollux ‡; sed eos propterea reprehendit: & omnino est error poetarum, non κατ' αὐτὴν ποίησιν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός *: quemadmodum, & Aristoteles in poetica refert, & nos in primo de eadem arte, ubi de poetarum erroribus disserimus. Admirationem verò de cornibus cervinis auget, quòd ea hieme decidant, vernoque tempore renascantur, atque id quotannis. Ac creduntur cervi tum intelligere multum se amisisse de sua pulchritudine. Nam latere dicuntur,

† lib. 11. cap. 37

* lib. 2. de Venat. vers. 183. & seqq.

‡ lib. 5. cap. 12. sect. 2.

* non in poesis natura, sed per accidens, sive in scientia alia.

cuntur, donec nova succrescant. Sed hoc accuratius examinabimus inferius, cum ad pudoris affectum erit deventum. Nunc illud expendamus, cur vetera quotannis decidant, novaque renascantur. Quorundam sententia est, prius provenire à tenuitate membranarum cerebri; & calore ventris: his enim exarescere imas cornuum partes. Alterum existere à vena cephalica magnam humorum copiam suggerente. Has rationes adducit Ælianus: uti & Philes de monocerote agens. Sed non in his solis sistendum. Illud enim vel præcipuè in considerationem venit, cornua cervorum, non, uti cornutis cæteris, continua esse ossi cranii, sed cuti duntaxat adhærere: præterea cornua hæc prius æstivo calore exsiccari, hinc frigore condensari hiberno, ita ut exiguus omnino liquor, nec is lentus satis, in ea ob poros penetret stipatos. Decidunt igitur, uti ab arboribus folia, ob glutinosi humoris defectum. Eoque facilius cadunt, quia, paullatim adveniente veris calore, intus protuberat novorum cornuum materies, quæ cornua vetera protrudit, donec malè nexa prorsus decidant.

Sed hic controversia incidit, quomodo ista satis consistant, si annis sex primis cornua capiunt incrementum; ut Aristoteles docet lib. v. de Animal. cap. quincto. Anno enim primo sunt νεβροὶ, hoc est, hinnuli, sive inulei: perque ætatem cornua necdum gerunt; nec, si castrentur, gesturi unquam. Solum minutum quid iis tum protuberat. Altero anno vocantur πατταλίαι, quia eo anno recta iis simpliciaque cornua nascuntur, velut πάτταλοι, hoc est, paxilli, sive clavi lignei. Item σπαθίναι, ἀπὸ τ σπάθης, hoc est, *à glodio, radiove textorio*, lana involuto; quia cornua prope lanam mollitie referant. Præterea ἀχαιῖναι, non ab Achaja quidem, sed, ut optimè eximio Salmasio * monitum, quia ἀχαιὰ sint ἔρια μαλακὰ, *lanæ molles*: ut non tantum apud Hesychium, sed etiam in necdum editis Theocriti scholiis traditum est Anno tertio nomen illis δικρουῖται, quia tum cornua δίκρουν φύουσι, ut Aristoteles ait, hoc est, in furcam exeunt. Quarto vocantur κλαδίαι, à voce κλάδος, hoc est, ramus; quia tum cornua fiant ramosa. Quincto autem his ramis crassities accedit. Sexto jam suam cornua perfectionem habere creduntur: unde κεράσται vocantur, quod & scholiastes ‡ Apollonij indicat. De quibus fusiùs dissertat idem ille non sine laude dicendus Claudius Salmasius, in Exercitationibus Plinianis. In sexto autem anno cum Aristotele etiam Solinus definit. Sic enim scribit: *Pro ætate autem ramos augent: id incrementū per sex annos perseverat: deniq; numerosiora non possunt fieri cornua, possunt crassiora.* Non tamen hæc sic accipi debent, quasi quia Aristoteles in sexto anno sistit, eo cervorum cornua nunquam nisi sex ramos producant: quod existimare aliquos videas, Aristotelem erroris gravissimi arguentes, propter interpretationem doctissimi Gazæ hac parte non

* *Exercitationibus Plinianis. pag. 228.*

‡ *Lib. 4. Argonauticôn vers. 175.*

non satis fidam. Nam longè aliter esse, docet Albertus; qui de undecimo testatur ramo; uti Gesnerus de quinctodecimo: & de Guilielmo, Bavariæ Duce, refertur, habuisse cornua cervina ramorum viginti, & unius. Sed si anno quolibet primi sexennii aliquid accedit ramis, quomodo decidunt, & renascuntur quotannis? Si id pro comperto habent venatores, (ut audio) equidem cum iis pedem struere non ausim, ponamque inter naturæ maximè admiranda, breviculo adeo tempore, tam solida duraque tantæ molis cornua enasci. Alioqui magis eò inclinet animus, ut credam, cornua, quæ reperiuntur, non sponte & naturâ decidisse, sed à venatoribus vi avulsa, eoque esse conjecta: illa verò ramosa, qui in priorum locum successerint, non nisi annorum aliquot intervallo ad eam magnitudinem & duritiem pervenisse. Ne illud quidem controversiâ caret: quod Aristoteles, Plinius, Solinus, tradunt, cervis si castrentur, cornua eâdem semper magnitudine permanere. Nam contrà Oppianus in II. Κυνηγετ.* tradit, castratis defluere cornua de capite. Atque hæc de cornibus cervinis, præcipuè pulchritudinis caussâ attributis: nec tamen ejus solius gratiâ, quando, cum Venere stimulantur, ut ex Marone † alibi dicimus, valde iis in homines fe rociunt; qua de re, quia Budæum jam cœpi * adducere, ejus potiùs verba, quàm alicujus veteris, subjungam. Sic autem ille libro antea memorato ‡; *Ad decimum octavum Kal. Octobris cervos libidinari incipientes, catulientium cervarum conciliabula quærere, & velut ad forum Veneris undique convenire. Quo tempore si cervum venandum quis duxerit, indagandi ratio mutanda est. Neque enim à circumscriptâ indagine venandi initium faciunt, ut sollemni tempore; quoniam rabie pruriginis admissarii efferati & canes, & homines, atrociter invadunt, cum primùm adspexerunt.* Et mox: *Libidine autem flagrantissimâ admissarii ad mensem agitantur: deinde paullatim desævientes, alterum paullo minus mensem absumunt.* Cùm igitur tantopere tum cornibus sæviant: liquere arbitror, non solùm pulchritudinis caussâ, sed etiam roboris, ea cervis esse à Deo tributa. Atque hujusce sævitiæ poteram adferre exempla, quæ, (ut præteream cæteros) partim è venatoribus acceperat, partim in venando ipse observârat, facundeque in mensa retulit nobis, non omnifariâ minus doctrinâ, quàm generis splendore ornatissimus, Franciscus Junius, Franc. Fil. affinis meus. Sed enim jamdudum ad alia festinat animus.

* *vers. 194.*
† *3. Georg.*
* *pag. ante hanc secunda.*
‡ *pag. 81.*

Quod si post speciosum cervi animal quoddam etiam deforme poscimus, id simiam sive clunam, vel cluram, dicere possis. Unde Ennius *:

Simia quàm similis turpissima bestia nobis!

Sed formæ damnum ingenio rependit; cum sit docilis ac sagax; ut postea planius fiet.

* *apud Cicer. lib. 1. de Natur. Deorum.*

CAPUT LVIII.

Lynces acumine visus inter quadrupedes praecellere existimantur. Unde à poetis Lynceo *nomen datum fuit Argonautae cuidam; quem ad Styga usque contendere oculos tradidere. Videri hujus fabulae originem esse ex eo, quòd is primus docuerit Graecos artem effodiendi metalla, vel propter siderum observationes. Quidam, cognomine Strabo, perhibetur ita visu valuisse, ut è Siciliae promuntorio numeraret naves Karthaginensi è portu vela pandentes: & quantum id spacium sit, quo visus penetrarit, si fama creditur. Dorcades caprearum, non cervorum genus. Unde iis nomen. Cur Christus doreadi comparatus in Cantico Salomonis, judicio Origenis, Nysseni, & aliorũ: & quam veriorem caussam credamus. Cur hiaena, & alia quaedam animantia, noctu etiam videant. Talpa Aegyptiis cujus rei symbolum. Falli interea, qui putãt, prorsus esse visus expertes: tantum enim videre, quantum sic viventi necesse. Cur lepus Aegyptiis sit symbolum auditus. Quantopere cameli, cervi, & equae Libycae, Musicâ delectentur. Cur sues caeno gaudeant. Eosdem fugere unguentum; uti & scarabaeos. Simia creditur gustu praecellere.*

‡ cap. 23. hujus libri.

SEnsiva sequitur facultas: quae tum sensus complectitur, quos exteriores vocant; tum etiam internos. In externis primum dedimus ‡ visui locum. Eo praestant lynces: secundùm illud Plinii lib. XXVIII, extremo capite VIII: *Peregrinae sunt & lynces, quae clarissimè omnium quadrupedum cernunt.* Oppianus propterea in III. Κυνηγετ.*

* vers. 97.

† non πυρί-γληνοι, ut est in editione Leidensi.

Εὔγληνοι λύγκες τε, πυρίγληνοί † τε λέοντες.

Et perspicaces lynces, & flammantibus pupillis leones.

Hinc arbitror *Lyncei* cognomentum illis datum esse, qui seu corporis, seu mentis oculis, plus caeteris viderent. Ut illi, quem Orpheus ponit in Argonautis. Sic enim de eo scribit*:

* vers. 179, & seqq.

Λυγκεύς θ᾽ ὃς τήλιστα δι᾽ αἰθέρος ἠδὲ θαλάσσης

Βένθεα, καὶ Πλουτῆος ὑποχθονίοιο βέρεθρα

Μοῦνος ἀπ᾽ ἀνθρώπων δεινοῖσιν ὀπώπειν ὄσσοις.

Quae interpres Orphei Cribellus Mediolanensis ita reddebat:

Quique procul longè trans aethera, trans mare Lynceus,

Et subter Plutum, terraeque barathra profunda,

Solus in humanis visu penetravit acuto.

Similiter Apollonius lib. I. Argonaut.

----- Λυγκεὺς δὲ καὶ ὀξυτάτοις ἐκέκαστο

Ὄμμασιν, εἰ ἐτεόν γε πέλει κλέος, ἀνέρα κεῖνον

Ῥηιδίως καὶ νέρθε κατὰ χθονὸς αὐγάζεσθαι.

----- *Lynceus oculis instructus acutis:*

Persa-

Perfacile hunc quondam, si vere dicta fama est,
Contendisse oculos sub terram in Tartara nigra.

Est & Valerii Flacci primo Argonaut.

At frater magnos Lynceus servatur in usus,
Quem tulit Arene: possit qui rumpere terras,
Et Styga transmisso tacitam deprendere visu.

Fabulæ originem præbuit, quòd multa observâsset secreta naturæ: in his metalla primus, vel saltem illa, quæ beare imprimis creduntur, nempe aurum argentumque, effodere terris docuisset. Vel quoniam multa, seu idem, seu alius, ad scientiam pertinentia sideralem comperisset; quale quod novissimam primamque lunam (ἕνην καὶ νέαν Græci* dicunt) eodem die in signo conspexisset Arietis; quemadmodum Plinius refert lib. II, cap. XVII. Indeque jam memoratus Flaccus eodem libro: * Hesychius.

----- *Solus transibit nubila Lynceus.*

Ac ob hoc oculorum acumen, quisquis ille Lynceus, celebratur Pindaro Nemeorum idyll. I, Aristophani in Pluto, Theocrito in Dioscuris. Similiter Lynceis fuisse oculis dixeris Strabonem illum, minimè strabum; qui, ut ex Varrone prodit Solinus cap. VI, è Lilybæo, Siciliæ promuntorio, si fas credere, naves numerabat è Carthaginensi portu solventes. Id spatium CXXXV. millia passuum continet; ut ibidem ait Solinus: imò mille ac quingenta stadia, sive M.P. ducenta; ut ex maritimo Antonini itinerario ‡ colligitur. ‡ pag. 113, edit Surita, sive Colon. an. 1600.

Sunt præter lyncas & aliæ quadrupedum visu pollentes: inque his δορκάδες, sive δορκαλίδες, caprarum sylvestrium genus. Perperam enim cum cervis confundunt Varinus, & alii. Hæ acutè admodum de altissimis etiam petris prospectant; unde & nomen, nempe ἀπὸ τοῦ δέρκειν, quod est, *videre.* Plinius lib. XXVIII, cap. XI: *Capras negant lippire, quoniam ea herbas quasdam edant: item dorcades.* Firmantur hæc iis etiam, quæ plerique veterum annotarunt in illud Cantic. II, 9: Ὅμοιός ἐστιν ἀδελφιδός μου τῇ δορκάδι, ἢ νεβρῷ ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη Βαιθήλ. *Similis est fratris filius,* (sed Symmachus reddidit, ἀγαπητός μου, *dilectus meus*) *dorcadi,* (sive capreæ) *vel hinnulo cervorum, in montibus Bethel.* Ubi per ἀδελφιδὸν, vel ἀγαπητὸν, Christum intelligunt veteres. Origenes quidem sic scribit homil. III †: *Hoc animal, quantum ad Græca vocabula, nomen à videndo, atque clarius prospiciendo, sortitum est. Et quis est, qui ita videat, ut videt Christus? Solus namque est, qui videt, id est, agnoscit patrem.* Et mox: *Caprea habet in natura sua, ut non solum videat ipsa, & perspiciat acerrimè, sed & aliis visum præbeat. Asserunt namque hi, quibus medicina peritia est, inesse huic animali intra viscera humorem quendam, qui caliginem depellat oculorum, & obtusiores quosque visus exacuat. Meritò ergo caprea vel damula Christus comparatur, quia non solum videt ipse patrem, sed & videri ab aliis facit, quorum* † pag. 624, edit. Froben. an. 1536.

CAPUT LVIII.

Lynces acumine visus inter quadrupedes praecellere existimantur. Unde à poetis Lynceo *nomen datum fuit Argonautae cuidam, quem ad Styga usq; contendere oculos tradidere. Videri hujus fabulae originem esse ex eo, quòd is primus docuerit Graecos artem effodiendi metalla, vel propter siderum observationes. Quidam, cognomine Strabo, perhibetur ita visu valuisse, ut è Siciliae promuntorio numeraret naves Karthaginensi è portu vela pandentes: & quantum id spacium sit, quo visus penetrârit, si famae creditur. Dorcades caprearum, non cervorum genus. Unde iis nomen. Cur Christus doreadi comparatus in Cantico Salomonis, judicio Origenis, Nysseni, & aliorũ: & quam veriorem caussam credamus. Cur hiaenae, & alia quaedam animantia, noctu etiam videant. Talpa Aegyptiis cujus rei symbolum. Falli interea, qui putãt, prorsus esse visus expertes: tantum enim videre, quantum sic viventi necesse. Cur lepus Aegyptiis sit symbolum auditus. Quantopere cameli, cervi, & equae Libycae, Musicâ delectentur. Cur sues caeno gaudeant. Eosdem fugere unguentum; uti & scarabaeos. Simiae creditur gustu praecellere.*

Sensiva sequitur facultas: quae tum sensus complectitur, quos exteriores vocant; tum etiam internos. In externis primum dedimus ‡ visui locum. Eo praestant lynces: secundùm illud Plinii lib. XXVIII, extremo capite VIII:

‡ cap. 23. hujus libri.

Peregrinae sunt & lynces, quae clarissimè omnium quadrupedum cernunt. Oppianus propterea in III. Κυνηγετ. *

* vers. 97.

Εὔγληνοί λύγκες τε, πυρίγληνοι † τε λέοντες.

Et perspicaces lynces, & flammantibus pupillis leones.

† non σελάγληνοι, ut est in editione Leidensi.

Hinc arbitror *Lyncei* cognomentum illis datum esse, qui seu corporis, seu mentis oculis, plus caeteris viderent. Ut illi, quem Orpheus ponit in Argonautis. Sic enim de eo scribit *:

* vers. 179. & seqq.

Λυγκεύς θ' ὃς τήλιστα δι' αἰθέρος ἠδὲ θαλάσσης,
Βένθεα, καὶ Πλουτῆος ὑποχθονίοιο βέρεθρα,
Μοῦνος ἀπ' ἀνθρώπων δεινοῖσιν ὀπώπειν ὄσσοις.

Quae interpres Orphei Cribellus Mediolanensis ita reddebat:

Quique procul longè trans aethera, trans mare Lynceus,
Et subter Plutum, terraeque barathra profunda,
Solus in humanis visu penetravit acuto.

Similiter Apollonius lib. I. Argonaut.

----- Λυγκεὺς δὲ καὶ ὀξυτάτοις ἐκέκαστο
Ὄμμασιν, εἰ ἐτεόν γε πέλει κλέος, ἀνέρα κεῖνον
Ῥηϊδίως καὶ νέρθεν ὑπὸ χθονὸς αὐγάζεσθαι.

----- *Lynceus oculis instructus acutis:*

Perspi-

Perfacile hunc quondam, si vere didita fama est,
Contendisse oculos sub terram in Tartara nigra.

Est & Valerii Flacci primo Argonaut.

At frater magnos Lynceus servatur in usus,
Quem tulit Arene: possit qui rumpere terras,
Et Styga transmisso tacitam deprendere visu.

Fabulæ originem præbuit, quòd multa observâsset secreta naturæ: in his metalla primus, vel saltem illa, quæ beare imprimis creduntur, nempe aurum argentumque, effodere terris docuisset. Vel quoniam multa, seu idem, seu alius, ad scientiam pertinentia sideralem comperisset: quale quod novissimam primamque lunam (ἕνην καὶ νέαν Græci * dicunt) eodem die in signo conspexisset Arietis; quemadmodum Plinius refert lib. II, cap. XVII. Indeque jam memoratus Flaccus eodem libro: * *Hesychius.*

----- *Solus transibit nubila Lynceus.*

Ac ob hoc oculorum acumen, quisquis ille Lynceus, celebratur Pindaro Nemeorum idyll. I, Aristophani in Pluto, Theocrito in Dioscuris. Similiter Lynceis fuisse oculis dixeris Strabonem illum, minimè strabum; qui, ut ex Varrone prodit Solinus cap. VI, è Lilybæo, Siciliæ promuntorio, si fas credere, naves numerabat è Carthaginensi portu solventes. Id spatium CXXXV. millia passuum continet; ut ibidem ait Solinus: imò mille ac quingenta stadia, sive M. P. ducenta; ut ex maritimo Antonini itinerario ‡ colligitur. ‡ *pag. 113, edit Surita, sive Colon. an. 1600.*

Sunt præter lyncas & aliæ quadrupedum visu pollentes: inque his δορκάδες, sive δορκαλίδες, caprarum sylvestrium genus. Perperam enim cum cervis confundunt Varinus, & alii. Hæ acutè admodum de altissimis etiam petris prospectant; unde & nomen, nempe ἀπὸ τοῦ δέρκειν, quod est, *videre*. Plinius lib. XXVIII, cap. XI: *Capras negant lippire, quoniam eæ herbas quasdam edant: item dorcades.* Firmantur hæc iis etiam, quæ plerique veterum annotarunt in illud Cantic. II, 9: Ὅμοιός ἐστιν ἀδελφιδός μου τῇ δορκάδι, ἢ νεβρῷ ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη Βαιθήλ. *Similis est fratris filius*, (sed Symmachus reddidit, ἀγαπητός μου, *dilectus meus*) *dorcadi*, (sive capreæ) *vel hinnulo cervorum in montibus Bethel.* Ubi per ἀδελφιδὸν, vel ἀγαπητόν, Christum intelligunt veteres. Origenes quidem sic scribit homil. III †: *Hoc animal, quantum ad Græca vocabula, nomen à videndo, atque clarius prospiciendo, sortitum est. Et quis est, qui ita videat, ut videt Christus? Solus namque est, qui videt, id est, agnoscit patrem.* Et mox: *Caprea habet in natura sua, ut non solum videat ipsa, & perspiciat acerrimè, sed & aliis visum præbeat. Asserunt namque hi, quibus medicinæ peritia est, inesse huic animali intra viscera humorem quendam, qui caliginem depellat oculorum, & obtusiores quosque visus exacuat. Meritò ergo caprea vel damulæ Christus comparatur, quia non solùm videt ipse patrem, sed & videri ab aliis facit, quorum* † *pag. 624, edit. Froben. an. 1536.*

* pag. 539. edit. Parif. an. 1615. *visus ipse curaverit.* Etiam Gregorius Nyssenus in Cant. homil. v *. Ἡ δορκὰς σημαίνει τὴν ὀξυωπίαν τῷ τὸ πᾶν ἐπιβλέποντος. φασὶ γὰρ τοῦτο τὸ ζῶον ὑπερφυῶς δεδορκὸς ὂν, ἐκ τῆς ἐνεργείας ἔχειν τὸ ὄνομα· ἀλλὰ μὴν ταὐτόν ἐστι τῷ θεάσασθαι τὸ δέρκεσθαι. *Caprea significat visus acumen in eo, qui omnia intuetur. Ajunt enim, animal hoc supra modum acutè videns nomen habere ab operatione. Quippe idem est* θεάσασθαι *ac* δέρκεσθαι *puta videre.* Michael Psellus in paraphrasi Cant. *Caprea allegoricè videntem significat. Nam ipse* (sponsus Christus) *omnium corda intuetur.* Similiterque ad hunc locum Philo Carpathius; ut cæteros mittam. Etsi verò convenienter satis ab antiquis capreæ comparetur Christus, qui & cogitationes hominum cernebat: non tamen eò Salomonem spectasse arbitror, sed potius ad egregiam sponsi formā. Nam quid formosius Christo? Et si veteres attenderunt ad Græcum *dorcados* etymon: quanto justius nos consideremus etymum vocis Hebrææ, qua usus est Salomo? Ea autem est צְבִי, quod primariò notat, *decus, ornamentum*: inde autem ob pulchritudinem accommodatum est capreolis, & capreis. Sic voce ea utitur Scriptura Deut. XII. 22, & XIV. 5. item 1. Reg IV, 23. Syri pro eo dicunt טַבְיָא: unde Act. IX, 36. nomen discipulæ in Joppe ταβιθὰ exponitur δορκάς. Confirmat etiam hanc sententiam, quòd Salomo ibidem, ut jam vidimus, sponsum confert hinnulo cervorum: de cujus animantis pulchritudine ex iis cognoscere est, quæ de cervis superiori capite dicebamus. Hinnulorum autem vocabulum laxiùs hic sumunt interpretes, ut non solum intelligantur νεβροὶ, sed etiam, quos πατλαλίας vocatos dicebamus *; fortasse &, qui ἀναθῖναι nominati. De dorcadibus satis.

* cap. sup.

† vers. 168. Hiæna noctu videt, de die cœcutit: unde Oppianus in III. de Venat. † vocat νυκτιπόρον, & νυκτιπλανῆ, *noctigradam, & noctivagam*: atque addit:

Οὕνεκά οἱ δὴ νύκτα φάος, σκότος ἄντι μετ' ἠῶ.

Quoniam ei per noctem est lumen, caligo autem post auroram.

Idem tradit Alexander Aphrodis. lib. I. problem LXVIII. ubi, quòd hiænæ, & νυκτιείδες, sive vespertiliones, imò & αἴλουροι, sive feles, (quos κάττους ἰδιωτικῶς * nominari, ait Callimachi scholiastes) noctu videant, in caussa esse ait, quòd spiritus visorius sit mirè tenuis, ac subtilis; eoque non ita frigore spissescat nocturno, ut ad objectum nequeat pertingere: cum contra de die sic in vespertilione attenuetur, ut diffundatur magnopere, ac propemodum evanescat. Sed, quod dicunt, subnixum est illa Opticorum hypothesi, fieri visum emissione radiorum. Atqui, quàm hoc sit incertum, (ut nihil dicam gravius) vidimus libri hujus cap. XXV. In æluris illud præterea observatum, oculos eorum ad Lunæ vices, vel ampliores fieri, vel angustiores; teste Agellio lib. XX. cap. VII. Caussam adduximus operis hujus lib. II. cap. XIX.

* cattos, vulgari dialecto.

Sed

Sed uti quadrupedum quædam visu præcellunt: ita plurima pars longissime vincitur: imò non desunt, quæ natura producantur luminibus capta. De talpis quidem id etiam pronunciat Maro*. Ægypti quoque, cum idem putarent talpam pro symbolo habuere hominis cœci. Sed omnino, si cutem detraxeris, vestigia oculorum conspicua sunt: ut Aristoteles ait lib. I. Hist. Animal. cap. IX. & lib. IV. cap. VIII. Imò, quantum iis satis est, vident. Nam, ut Gesnerus refert, *prominent extra cutim veluti puncta nigra, magnitudine seminis milii, vel papaveris, nervo affixa.* Idem memorat, ab viro erudito dissectas, inque iis & fœtus repertos, & capitibus fuisse majusculis, in quibus & oculi. Atque hæc de visu.

* *I. Georg.*

Auditu mirè valent lepores: eoque Ægyptii picto lepore auditum significant: ut est apud Plutarchum in Sympoliacis lib. IV. quæst. V. Ad auditum etiam pertinet, quod cameli sic sint φιλόμουσοι †, ut si longo itinere defatigentur, non verberibus sint urgendi; sed cantilenis, quarum suavitate capti celeriter cursum conficiunt, sic ut insequi nemo possit. Auctor hujus locuples est Joan. Leo, Africæ suæ lib. IX. cap. de camelo: & ex eo, sed præterito, ut solet, Leonis nomine, Cæsar Scaliger Exercitatione CCIX.

† *cantus amantes.*

Cervi quoque, Plinio teste, lib. VIII. cap. XXXII. *mulcentur fistula pastorali, & cantu.* Imò sic deliniuntur cantu, ut, sui obliti, capiantur. Aristotelem vide lib. IX. Hist. Anim. cap. V. & Ælianum de Anim. lib. XII. cap. XLVI. Icirco Ægyptiis mos erat pinguere cervum cum tibicine, si vellent significare hominem, cui adulatores imposuerint. Testis Orus in Hieroglyphicis*.

* *lib. 2. cap. 91*

Equæ Libycæ usque adeò delectantur tibiæ sono, ut eo mansuescant: quin, ut Ælianus ait lib. XII. de Animal. cap. XLIII. contentiori cantu sic afficiuntur, ut præ gaudio lachryment. Sed puto, tantummodo voluptate ex cantu sic omnia laxari membra, ut humor oculis effluat. Atqui id propriè lachrymari non est; ut liquet ex iis, quæ superiùs ‡ de fletu dicebamus. Ait ibidem Ælianus, equos à perurigis ad incundum incitari tibiæ cantu: ut is sit illis pro hymenæo, & carmine nuptiali. Mirum autem, quòd Plinius scribit lib. VI. cap. XXX. apud Sambros, gentem Æthiopiæ sub Ægypto, *quadrupedes omnes esse sine auribus, etiam elephantos.*

‡ *cap. 47. hujus libri.*

Odoratu quàm valeant canes, nemo ignorat. Suibus verò is sensus est debilis: unde fœtore cœni non moventur: imò stercore etiam vescuntur. Nam ita Deus illis consuluit, ut fœdum eorum, quibus saginentur, odorem neutiquam percipiant. Atque hoc est, quod Alexander Aphrodisiensis in primo problematum ait, probl. CXLI. Διά τι ὕες τῇ κόπρῳ τέρπονται; κατὰ Ἀριστοτέλην, ὅτι παχύρυγχοι ὄντες, ἔχουσι διαφορουμένην τὴν ὄσφρησιν, καὶ μὴ ἀντιλαμβανομένην τῆς δυσωδίας. *Cur stercore gaudent sues? secundùm Aristotelem, quia sunt naribus crassis, & interceptis, vim olfaciendi hebetè habent, quaque fætorem*

torem percipere non possit. Et sanè sues non gaudere spurcis, nisi quatenus vel inde iis pabulum est, vel refrigeratio corporis, illud arguit, quòd alioquin munditiei non sint inimici. Hinc Columella lib. VII. cap. IX. *Diligens porculator frequenter suile converrat, & sæpius haras. Nam quamvis prædictum animal in pabulationem spurcè versetur, mundissimum tamen cubile desiderat.* Unguentorum tamen odorem aversantur. Unde Lucretius lib. VI.

Denique amaracinum fugitat sus, & timet omne
Unguentum. nam setigeris subus acre venenum,
Quod nos interdum tanquam recreare videtur.

Nempe quid sui cum unguento? at cœnosæ aquæ ad nutritionem intus, & foris ad refrigerium conferunt. Quare cum suibus est hac parte comparatum, uti cum scarabæis; de quibus sic Plutarchus*: λέγονται οἱ κάνθαροι τὸ μύρον ἀπολείπειν, τὰ δὲ δυσώδη διώκειν. *Dicuntur scarabei unguentum fugere, ac sectari graveolentia.* Nimirum quia pastus eorum naturæ convenientissimus est ex istis, quæ graviter olent.

* de Stoicorum dogmatis.

Gustu præ cæteris animantibus simia valere fertur. Unde vulgati versiculi:

Nos aper auditu, lynx visu, simia gustu,
Vultur odoratu præcellit, aranea tactu.

Ideo & deliciis gaudet: soletque earum aliquid recondere in cavo maxillarum: unde id postea digitis adducit, ut mandat.

CAPUT LIX.

De phantasiæ vi. Simplicitas sive stupor bubali, struthionis, cervi, capreæ, ovis. Χρυσόμαλλον, *sive* χρυσοῦν πρόβατον, *deque eo Dio deceptus.* Verveceum caput. Arietinæ mentes. *Sui anima pro sale. Cœno gaudere, non quasi sordibus capiatur, sed quia in temperamento tam calido egeat refrigeratione. Muhammedica de origine suis fabula.* Μιμώ. *Simiæ* ἔτυμον. *Simia latrunculis ludẽs, hastas eludens, capella inequitans, & ex ea mittens jacula, saltans, tibiâ canens, aurigans, aliaq; sagacitatis summæ edens documenta. Equi docilitas. Sollertia capræ, capreæ, lupi, pantheræ, hiænæ, cameli, & quomodo hunc edoceant saltare ad tympanum. Multum Cæsarem Scaligerum in Exercitationibus suis debere Ioanni Leoni; utcunque nomen scriptoris semper suppresserit. Docilitas cynocephali. Ichneumonis astus: item erinacei, sive echini, sciuri, muris tum vulgaris, tum Alpini, criceti, sive hamestri. Quadrupedum quædam præscire in prima ætate, qua parte sint postmodo valitura. Scire & naturæ instinctu, quomodo morbo suo possint mederi. Bovis Cyprii merenda. Quædam fabulosè quadrupedibus attributa: ut leocrocotta, hiæna, & mantichora, imitatio sermonis humani. Etymon leocrocottæ, & hyænæ. Crocodilus elinguis.*

Habe-

HAbemus de ſenſibus, ut vocant, externis. Nunc dicam de phantaſia, cujus cuſtos memoria. Hoc igitur loco conſiderabimus, quæ vel inſignis amentiæ, vel altæ cujuſdam mentis, imaginem præbet. Ad prius pertinet natura bubali, ac bubalidis, animalis tam ſimplicis, ut, ſi caput occultarit, totum ſe latere arbitretur; eaque amentia fit leonis præda: quemadmodum Oppianus refert in quarto Ἁλιευτικῶν*: ubi & mox ſubjungit†, *vers. 625.* inter aves ſimiliter ſtruthionem ſeu ſtruthiocamelum, ne videatur, caput †*vers. 630.* occultare. Non quidem nominat ſtruthionem; ſed luculente ſatis circumſcribit, cum vocat,

---- *Λιβύης πτερόεν βοτὸν ἀγκυλόδειρον.*

---- *Libyæ alatum pecus curvicervicum.*

Ac fortaſſe eò reſpexit Corbulo, quando Ovidij Naſonis generum (ejus, ut puto, maritum, quam in Libya fuiſſe ait poeta*, cum ſolum vertere ju- ** lib. 1. Triſt.* beretur) *ſtruthiocamelum depilatum* dixit; teſte L. Seneca‡. Niſi veriſimi- *eleg. 3.* lius eſt, reſpexiſſe eum, non amentiam hominis; ſed corporis deformita- *‡ lib. de conſtantia ſapientis cap. 17* tem, præcipueque gracilitatem colli, & crurum. Cùm verò *depilatum* addit, mollitiem exprobrat vulſi corporis. Sed redeo ad quadrupedes, unde abduxerat Oppianus. Prope par ſtultitia eſt cervis: de quibus ita Plinius lib. VIII. cap. XXXII. *Cætero cervus, animal ſimplex, & omnium rerum miraculo ſtupens; in tantum, ut equo, aut buculâ accedente propius, hominem juxta venantem non cernant, aut ſi cernant, arcum ipſum ſagittaſque mirentur.* Nec levis imprudentiæ eſt, quòd capreæ ſi in aulæis ſimiles conſpiciant intextas feras, ad eas, tanquam veras ſui generis, aſſiliant. Quod ſe in aula patrui ſui Bonifacii vidiſſe, refert Cæſar Scaliger*. ** Exercitatione 207.*

Ovium tanta eſt ſtultitia, (quemadmodum Ariſtoteles docet in IX. Hiſt. Animal.) ut ſæpe ſtabulo, citra cauſſam ullam, in deſertum abeant: hinc, ſi occupentur nive, redire neſciant: ac niſi paſtor compellat, & arietem ducat, quem reliqui ſequantur, totus grex ſit frigore, & nivibus, periturus. Itaque Diogenes‡ imperitum, ſed ſplendidè amictum, vocavit χρυσόμηλον, voce ambigua, quia *aureum malum*, & *ovem auream* ſignificaret. Etiam *‡ apud Laertium.* Cajus Caligula ſocerum ſuum M. Junium Silanum (quem etſi ſummo in honore apud Tiberium fuiſſet, ludibrio ſemper habuit) appellabat χρυσοῦν πρόβατον, *aureum pecus*: ut eſt apud Dionem lib. LIX*. Atque idem legas ** anno 790.* apud Tacitum initio XIII. Annalium. Sed ut Dio deceptus, cum honoris ergo ſic vocatum putaret: ita Tacitus duos confudit Silanos; quemadmodum Juſto jam Lipſio† obſervatum. Plauti item eſt Perſa*, *vervecenum* †*ad initium* *caput*. Sic enim rectè pro *verberenum* reſcribunt. Et ex Antidami Morali- *13. Annal.* bus adducit Fulgentius Planciades: *Quis averuncâſſit tam arietinas homi- Tac.* *num mentes?* ** act. 2. ſc. 1.*

Et quis magnam exſpectet ſapientiam ab ſue: cui animam datam, ne putiſce-

putisceret, Chrysippus ajebat, & post eum Varro lib. II. R. R. cap. IV. ac meminit Plinius quoque lib. VIII. cap. LI.

Nec tamen tantus ejus animalis est stupor, ac multi putarunt. Ipse enim Plinius continuo subjungit: *Compertum, agnitam vocem suarii furto abactis, mersoq; navigio, inclinatione lateris unius remeasse. Quin & duces in urbe forum nundinarium, domosq; petere, discunt: & feri sapiunt vestigia palude confundere, urinâ fugam levare.* Imò ne illud quidem, tam amentiæ eorum tribuendum, quàm sapientiæ, quòd sic gaudeant luto se volutare: secundum illud Lucretii in VI.

At contra nobis cœnum teterrima cum sit
Spurcities, eadem subus hac res munda videtur,
Insatiabiliter toti ut volvantur ibidem.

Omnino enim, ut temperamento sunt calidissimi, Theophrasto testante: ita quoque ingenio sunt callidissimi in iis, quæ naturæ conducunt. Atque hujusce caloris etiam argumentum putatur, quòd, cum bubus, & canibus, hieme decidant pili, idem suibus non fiat: ut est apud Aristot. in probl. sect. X. qu. XXIII. Ob hunc igitur totius corporis fervorem, ut capite superiori, de suum odoratu agentes, dicere cœperamus, clareque Columella ait lib. VII. cap. X. *hoc animal non est contemptum potione aqua, nisi obesam illuviem, atq; distentam pabulis alvum demerserit, ac refrigeraverit: nec ulla re magis gaudet, quam rivis, atq; cœnoso lacu volutari.* De hac re sic idem lib. VII. cap. IV. *Si credimus Ephesio Heraclito, qui ait, sues cœno, cohortales aves pulvere, vel cinere, lavari.* Est & Varronis lib. II. de R. R. cap. IV. *In pastu locus huic pecori aptus uliginosus, quòd delectatur non solùm aquâ, sed etiam luto. Itaq; ob eam rem ajunt lupos, cum sint nacti sues, trahere usq; ad aquam, quòd dentes fervorē carnis ferre nequeant.* Et postea: *Admissuras cum faciunt, prodigunt in lutosos limites, ac lustra: quæ est illorum requies, ut lavatio hominis.* Ubi videmus, ut volutationem illam *requiem* dicat esse suibus. At quies hoc animal pinguefacit. Aristoteles lib. VIII. Hist. Animal. cap. VII. Μάλιστα τὰ ἔχοντα κοιλίαν ἀγαθὴν ἡ ἀτρεμία πιαίνει· *Maximè quies & immobilitas pinguefacit ea, quibus venter est calidus.* Ac continuò subjicit: τὰς δὲ ὗς καὶ τὸ λούεσθαι ἐν πηλῷ· *Sues autem etiam* (pinguefacit) *quòd se lavent, ac volutent in luto.* Hæc veram ostendunt rationem, cur sus delectetur luto. Muhamet fabulabatur, hoc inde esse, quia, quo tempore Noë arca veheretur, productus sit è fimo, partim elephantino, partim humano: atque hoc ab ipso Jesu proditum esse, impostor ille ajebat. Vide fabulam apud Matthæum Parisium in Historiæ Anglicanæ parte ea, quæ est de Henrico III. *

** pag. 413. editionis Tigurinæ.*

Sed de suibus non contendero magnopere, solone sapore, an & sapientia, commendentur. De animantibus iis dicam, quæ sagacia esse, minimè sit dubitandum. In iis princeps, vel inter principes, simia est. Saltem nullum

nullum eſt, quod ingenioſe adeo imitari omnia ſolet. Unde & poſterioribus Græcis *μιμὼ* vocatur: ut conſtat ex Suida in Πίθηξ, & Πίθηκος· Ac ſic uſus ſæpius Achmes cap. CCLXXXVII. Id nomen eſſe *ἀπὸ τοῦ μιμεῖσθαι*, ſatis liquet. Imo & *ſimiam* inde quaſi *mimiam* dici, aliqui putarunt: ſed perperam, cum id nomen ſit à ſimis naribus. *Simus* autem à *σιμὸς*: qua mente admittimus, quod Iſidorus † Græcum eſſe nomen ait: nempe ratione originis remotioris. Eſt verò hoc animal adeo docile, ut & diſcat latrunculis ludere: quod ex Muciano ter conſule Plinius narrat lib. VIII. cap. LIV. Armare eam olim ſolent galea, parmaque; ut ſic ab haſtis ſe defendat: unde Martialis lib. XIV. diſt. CCII. † *lib. 12, Orig. cap. 2.*

Callidus emiſſas eludere ſimius haſtas.

Et Juvenal. ſat. V*. * *verſ. 154.*

Qui tegitur parma, & galea, metuenſque flagelli
Diſcit ab hirſuta jaculum torquere capella.

Nempe capellæ inequitare, inde jaculari, docebantur. Flagelli autem meminit poeta, quia eo ſolent officii commoneri. Ita hunc locum rectè accepit V. Nob. Jan. Rutgerſius lib. III. Var. cap. XV. Alia quoque docilitatis argumenta refert Ælianus. Nam lib. V. de Anim. cap. XXVI. ait, nihil eſſe, quod non diſcat: ſi ſaltare, ſi tibia canere doceatur, egregiè adſequi: imò ſibi conſpectam, quæ, aurigæ obiens munia, ſcitè habenas adduceret, & remitteret, ac flagello etiam uteretur. Idem lib. V. cap. VII. narrat, ut (quod naturalis erat inſtinctus) de ſummis dependendo ramis, eluſerit felem perſequentem. Idem lib. VII. cap. XXII. memorat, ut, ut cum vidiſſet, quomodo nutrix infantem è lectulo tolleret, faſciis exſolveret, aquis mundaret, ingenioſe ſingula ſit imitata, præterquam quòd, dum diſcrimen aquæ neſcit, (nec in homine id mirandum foret, primum talis rei faciente experimentum) pro tepida aqua tenellæ cuti è cacabo ſuperfuderit ferventem, atque ita miſere perdiderit infantem. Notum quoque, & pluribus jam relatum, de ſimia in aula Papæ Julii II. quæ ſeu felis, ſeu catelli pedibus uteretur ad extrahendas caſtaneas, à miniſtris, dum ſubito avocantur, in cineribus fervidis relictas. Nec levis ingenii eſt argumentum, quod de Thomæ Mori, Angliæ Cancellarii, prægrandi ſimia, cuniculos mirificè adverſos muſtelam tutante, Eraſmus in Colloquiis narrat. Ipſum vide dialogo de Amicitia. Etiam ſummus vir, ſocer meus, Franciſcus Junius, referebat de ſimia quadam nobiliſſimi in Galliis viri: ut cum ex adverſo eſſet ſutrina, poſtquam ſæpius proſpectaſſet in ea ſutorem pueris corium ſcindentem, unde ſuerent calceos: illa, dum, prandentibus cunctis, vacua eſt officina, in eam per feneſtram travolarit, ac ſcalpro itidem corium conciderit: hoc cum egiſſet ſæpius, ſutorem, offenſum ob damnum, id vin-

dictæ genus fuisse commentum: ex adverso simiæ scalprum collo admovisse, simulasseque se ferro sibi jugulum resolvere. Postea, absente itidem sutore, simiam & hoc imitari gestientem re vera sibi jugulum petiisse, eoque ex vulnere exspirasse, non sine offensa viri nobilis; qui multis partibus damnum vicino refundere, quàm hoc pacto tam ingeniosi animalis jacturam facere maluisset.

Vulpium astutiam, neque ignorant, qui necdum ære lavantur. Quare uno hoc documento contentus ero, quod, transituræ amnes congelatos, prius aures admovent ad glaciem, ut inde de crassitie ejus faciant conjecturam: quemadmodum Plinio relatum lib. VIII. cap. XXVIII. Sed plura si voles, adi Ælianum *, Oppianum †, Epiphanium ‡, alios.

De canum sagacitate illustria aliquot exempla legere est apud Plinium lib. VIII. cap. XL. Vide & de eadem Ovidium in Halieuticôn fragmento, ab illis verbis; *Qua laus prima canum.* Item Oppianum extremo libro primo Κυνηγετ. E junioribus verò abunde omnium animos expleverint, quæ congessere Justus Lipsius epistola ad *. contubernales *, & Philippus Camerarius in Operis Subcisivis ‡. Nec imaginativæ vi solum pollent canes, sed etiam memoriæ: quo de sic Plinius loco proximè memorato: *Soli nomina sua, soli vocem domesticam agnoscunt. Itinera, quamvis longa, meminere: nec ulli, præter hominem, memoria major.*

Docilitas equi, Plinio * teste, *tanta est, ut universus Sybaritani exercitus equitatus ad symphoniæ cantum saltatione quadam moveri solitus inveniatur.* Quam rem fusius narrat Ælianus lib. XVI. de Animalibus cap. XXIII. Attingit autem lib. VI. cap. X. Memorat & Athenæus lib. XII. ubi verbis quoque Charontis Lampsaceni refert, ut Cardianorum equi itidem edocerentur saltare ad tibiam solum pedibus innixi posterioribus, prioribus verò erectis: atque ut horum quoque exercitum devicerit Onaris, Bisaltarum dux, cum tibicinam jussisset præcinere modulis iis, ad quos equi Cardiani in convivio adsueverant saltare. Alia item de equorum ingenio, docilitate, ac memoria, disserit Gryllus apud Plutarchum. Præterea vide sis, quæ Cappadocum de equorum natura fuse narrat Solinus cap. XLVII.

* lib. 7. cap. 27. & 29.
† lib. 3 de Venat. v. 431. & 459. item lib. 2 de Piscat. vers. 110.
‡ in Physiologo.
* Centur. 1 ad Belg. epist. 44.
‡ Centur. 1. cap. 14.
* lib. 8. cap. 42

Cervi ea est sagacitas, ut: audito canum latratu, secunda fugiant aurâ, quo pariter recedat vestigiorum odor; ut Plinius docet lib VIII. cap. XXXII. item Solinus cap XXII. Magnum sanè hoc magni esse ingenii argumentum, negaverit nemo. Fortasse tamen simplicius dixeris, quia fervidum est animal, eo hoc facere, ut in cursu illo refrigeretur vento. Sic sane sus, ut alibi dicimus, luti volutabro lætatur, non illuviei amore, sed ut sese refrigeret. Fortasse igitur magis prudentiæ est, quòd cervus sagitta, vel aliter, saucius, ea parte, qua vulnus accepit, caveat sibi à radiis Solaribus,

bus. Nam, modo à radiis molestiam persentiat nullam, cur facere id putemus, nisi fore sciat, ut alioqui vulnus putresceret? Quod si alia, & fortasse certiora, scire voles: vide quæ de sagacitate, uti & captura ejus animantis, non indisertè refert Guilielmus Budæus in II. Philologiæ libro.

De capris ita Plinius lib. VIII. cap. L. *Sollertiam ejus animalis Mucianus visam sibi prodidit in ponte pratenui, duabus obviis è diverso: cum circumactũ angustia non caperent, nec reciprocationem longitudo in exilitatẽ, torrente rapido minaciter subterfluẽte, alterã decubuisse, atq; ita alterã proculcatæ supergressam.*

De capreis sive ibicibus, capræ sylvestris genere, ita Cæsar Scaliger Exercitat. CCVII. *Mira caprearum comperta nobis prudentia. Ubi errabundæ quærunt novas sedes, aut pascua; prospecta proxima rupe, projecto pede sæpe periclitantur ejus fidem: nempe mobilis ne sit, an fortasse lubrica.*

Lupis etiam quæ sagacitas! Siquando enim cum armentis est certandum, terra implent ventrem, quo pondere ejus irruant vehementius Iidem quoque, si aquæ sint tranandæ, ne earum impetu auferantur, nonnisi bene saburrati se illis committunt, atque alii aliorum caudas apprehendunt. Refert Ælianus lib. III. de Animalibus cap. VI.

Memorabile pantherinæ sollertiæ exemplum ex Demetrio Physico adducit Plinius lib. VIII. cap. XVII.

Mirum etiam, hyænam ante stabula vomitionem hominis imitari, ad sollicitandos canes, quos invadat: ut est apud Aristotelem de Mirabil. audit. Plinium lib. VIII. cap. XXX. Ælianum lib. III. de Animal. cap. VII.

Camelus ad tympanum saltare hoc pacto addiscit. Dum juvenculus est, in hypocaustum introducitur, cujus sic caleat pavimentum, ut vix pedes ferant. Alternis igitur eos elevat, tympano foris personante. Sic annum ubi adsueverit, in publico etiam, modò tympanum pulsetur, priorum memoria, frigido licet solo, pedes, ut ante, attollit, ac speciem refert saltantis. Testis Joannes Leo, lib. IX. descriptionis Africæ, cap. de Camelo: ubi se id oculis suis in Alcairi urbe vidisse refert. Eandem rem narrat Cæsar Scaliger Exercitat. CCIX. ubi & alia de camelo miranda legas: sed ex uno hoc Leone exscripta, nomine auctoris prætérito: quod summo viro sollemne esse, superius etiam querebamur.

Narrat Plinius lib. VI. cap. X. ut Ægyptii sub Ptolomæis cynocephalos docuerint literas, saltationem, tibiarum cantum, & citharæ pulsum. Etiam docilitatis hujus illustre exemplum, sibique visum, dabit, quem dixi, Cæsar Scaliger Exercitat. CCXIII. *Cynocephalum*, inquit, *unum barbatum vidimus, fœdum adspectu, nigrum, maleficum, moribus infamem. Magot genus illud maximum Galli vocant. In aula Regis unus fuit, qui diu bipes deambulabat, amictus sagulo militari, ensiculo accinctus. In sella, jussus, continuit sese pernox,* aut

aut perdius publico spectaculo: ita ut non deessent, qui hominē putarent verem

Ut ichneumon, qui & ἰχνεύτης, miro astu crocodilos, & aspides necet, fuse docet Oppianus in III. Κυνηγετ. Vide & Ælianum de Anim. lib. x. cap. XLVII.

Et quam vafrum, quod echinus, qui & eres, sive erinaceus, quia ore unum duntaxat pomum deferre cavas in arbores possit, corpore toto sese volutet per poma jacentia, quo plurima sic spinis adfixa deportet: ut Plinius refert lib. VIII. cap. XXXVII. Continuo addit: *Iidem mutationem Aquilonis in Austrum, condentes se in cubile, præsagiunt.* Unde videmus, cur prævidere tempestatem dicat Suidas in Ἐχῖνος. Plenius hanc rem explicat Aristoteles lib. IX. Historiæ Animalium cap. VI. ubi subdit, quemdam Byzantii habitum pro divino, quia, cum erinaceum haberet domi, ventum inde prædiceret. Plutarchus quoque, Comparatione terrestrium, & aquatilium, idem prodit; sed quod Aristoteles Byzantii, hoc ille ait Cyzici evenisse. Interim in natura erinacei conveniunt: uti & è Theologis antiquis, Basilius Magnus, orat. IX. Hexaem. & Ambrosius, lib. VI. Hexaëm.

Atque idem de sciuro traditum est Plinio lib. VIII. cap. XXXVIII. Sed quod dicitur, hoc fieri ad fugiendam venti molestiam, controversia minime caret. Nam & altera se ratio offert, à Lactantio jam adducta lib. de Ira Dei cap. VII. his verbis: *Sunt animalia, quæ latibulis suis diversos, & plures exitus pandant: ut, si quod periculum inciderit, fuga pateat obsessis: quod non facerent, nisi inesset illis intelligentia, & cogitatio.* Atque hoc de mure etiam refert Comicus Truculento act. IV. sc. IV.

Cogitato, mus pusillus quàm sit sapiens bestia,
Ætatem qui uni cubili nunquam committit suam:
Quia si unum ostium obsideatur, aliud perfugium gerit.

Ac, (quando de mure jam sermo,) quantæ sagacitatis, quod narrat Albertus M.* se in superioribus Germaniæ partibus murem conspexisse sic edoctum, ut candelam tenens, ad nutum magistri, ea præluceret cœnantibus. Id parum credibile de mure vulgari. Credo, fuerit mus Alpinus, qui dicitur *murmont*, quasi dicas, *mus montanus*: Germanis **murmelthier**, sive corrupta voce ex illo *murmont*, & addita voce feræ, quæ Germanis **thier**, ex Græco θὴρ: sive ex eo, quia, latebris prodeuntes, inter se colludant murmur quoddam edentes. Describit hoc animal Matthiolus in Dioscoridem lib. II. cap. XLIII. Nos solum hoc loco attendimus, quæ ingenium spectant. Quale illud, quod postquam hieme delituere in caverna, vernoque Sole allecti prodierint foras, unus, quasi latibuli custos, prope illud, velut è specula observat, homone, aut fera adventet. Quale quid ubi conspexerit, acutum inclamat: mox cuncti ad latibulum recurrunt: custos ille cryptæ postremus cavernam subit.

* lib. 22. de Animal.

Non-

Nonnulli etiam muribus, alii mustelis accensent animal, quod Germanis hamester, *cricetus* aliquibus nuncupatur: Græcis quibusdam ἀρκτόμυς, quia partim ursum referat, partim murem. Huic non exiguum, sed insidum esse ingenium, ostendit, quod postquam masculus communi opera tantum frumenti in cavernam esse congestum videt, quantum sibi satis superque esse credat, femellam excludat: illa autem, non minus vafra, causaque melliori nitens, ab latere adverso viam sibi ad frumentum paret, indeque non minus, mare nescio, suæ consulat fami. Videri tamen possit non habuisse isti fidem Georgius Agricola: cui id præteritum in descriptione ejus, libro de animantibus subterraneis*. *cap. 19. ex recentiori distinctione.

Nihil verò æque mirandum, quàm quod animantes, qua parte sint valituræ, etiam priusquam valeant, naturæ instinctu sciant. Scitè de hoc Lucretius lib. v.

Sentit enim vim quidque suam, qua possit abuti.
Cornua nata prius vitulo, quàm frontibus exstant.
Illis iratus petit, atque infensus inurget.
At catuli pantherarum, scymnique leonum,
Vnguibus, & pedibus, jam tum, morsuque repugnant,
Vixdum etiam cum sint dentes, unguesque, creati.

Ovidius item in fragm. Halieut.

Accepit mundus legem: dedit arma per omnes,
Admonuitque sui: vitulus sic namque minatur,
Qui nondum gerit in tenera jam cornua fronte.

Aliaque ibidem in hanc mentem.

Quantæ etiam sagacitatis est, quòd tam multæ quadrupedes natura sciant, quæ morbis suis medeantur. Quale est, quod panthera, si comederit aconiti genus, (id *pardalianches*, quasi *pantheranginam* dicas, vocant) stercus quærat humanum, ut eo sibi medeatur. Hujus rei nec ignari pastores de arbore in vase id suspendunt: ut illa, frequenti assultu defatigata, facilius capiatur. Refert id Aristoteles in Audit. Mirab. & Histor. Animal. lib. IX. cap. VI †: item Cicero lib. II. de Nat. Deorum: *Auditum est pantheras, quæ in Barbaria venenata carne caperentur, remedium quoddam habere, hominis nempe excrementa.* Similiter Plinius lib. VIII. cap. XXVII. Ac paulò antè idem dixerat: *Testudo cunila, quam bubulam vocant, pastu vires contra serpentes refovet: mustela, ruta, in murium venatu, cum iis dimicatione conserta.* Aliaque aliis de animantibus adducit; quorum aliqua adferam inferius in remediis, quæ homines edocti sunt à mutis animantibus. † sive cap. 8. sect. 95. & 96. dist. Scalig.

Nec, quando agimus de quadrupedibus, quæ sibi medeantur, prætereundus est bos, *animal* quidem, ut apud Nasonem * est, *15. Metam. —sine fab. 12.

---- sine fraude dolisque,
Innocuum, simplex, natum tolerare labores:

attamen, quod Plinius referat lib. XXVIII. cap. ult. *in Cypro, contra tormina, hominum excrementis sibi mederi.* Unde proverbium, *Bos es Cyprius*, apud Diogenianum Centuriæ III. proverbio XLIX. & Suidam: qui ait, dici ἐπὶ τοῦ χυδαίου καὶ ἀναισθήτου, *in futilem & stupidum.* De quo ambigo. Nam prudentiæ potius fuerit, si non pastus, sed remedii causa, eo utatur; quod Plinius dicit. Verisimilius igitur Hesychius: Βοῦς Κύπριος κοπροφάγος, εἰκαῖος, ἀκάθαρτος· *Bos Cyprius. stercus vorans, temerarius, impurus.* Ubi quod εἰκαῖον interpretatur, non satis convenit cum Pliniano illo: nec enim εἰκῇ sive *temere* id facit, quod medicinæ gratia agit. At optimè deinde interpretatur, *impurum*, sive *sordidum*. Quomodo & in sordidos convenit illud Ennii versu Sotadico, *Cyprio bovi merendam* Meminit Festus; atque addit; *In insula Cypro boves humano stercore pascuntur.* Hesychius similiter, post verba ante allata: Καὶ Εὔδοξος ἀφηγεῖται, ὅτι κοπροφαγοῦσι. *Etiam Eudoxus refert, edere stercus.* Sed an medicinæ causa id faciant, neuter addit. Atq: ut aliter esset; sufficit, si cibus ille tam conveniens sit boum naturæ; quam est terris utilis ad eas fœcundandas, unde lætiores homini segetes.

Sed cum magna sit quadrupedum sagacitas, ac docilitas: in nonnullis tamen nimium iis tribui videas. Ut quod mures ajunt esse ζῶον μαντικώτατον*. Hoc inde colligunt, quod domo, præ vetustate ruinam minante, primi fugiant, atque aliud domicilium quærant: ut est apud Ælianum lib. I. Variæ Historiæ cap XI. Item quod terræ motum præsentiant primi. Quippe (ut apud eundem lib XI. Hist. Animalium legas, cap XIX.) quinque diebus, antequam Helice periret, mures catervatim pro fugere via, quæ Coriam duceret. Quod & fecere mustelæ, serpentes, scolopendræ, aliaque id genus animantia. Sed ut de re facilè assentiamus, falluntur tamen in causa. Hæc non alia fuit, quam quod, cum levia sub terra initia forent ruinæ ex vetustate, vel terræ motu, quæ nondum persentiscerent homines; jam cavernæ cœpissent arctari, vel etiam terra oppleri, sic ut idonea latibula deficerent. Miranda etiam, sed æque falsa, produnt de quadrupedum sermone. Quale est, quod leucrocotta humanam dicitur vocém imitari: ut est apud Plinium lib. VIII cap. XXI. Est ea Æthiopiæ fera, ut ibidem legas; uti & Solinum cap. XXX. *Leucrocottam*, autem dixere pro *leocrocottam*; ut *Laumedon*, pro *Laomedon*, *Lautumia* pro *Laotomia*. Nec aliud videtur animal, quam ὁ κροκόττας, Diodoro etiam memoratus libro tertio. Latini *leocrocottam*, sive *leucrocottam*, dicere maluerunt, quia sit (ut ibidem Plinius refert) *collo, cauda, pectore, leonis.* Nec *crocotta* aliud à *corocotta*; quod nomen præfert ludicrum testamentum Porcelli; dicti, *M. Grunnii Corocotta.* Uxor ejus *Quirine*, puta, ut Salmasio in præclaro Plinianarum Exercitationũ opere, observatum, ex χοιρίνη, quod à χοῖρος, *porcus.* *Crocotta* autem, sive *corocottæ* vocabulum, à porcello non esse alienum, arguunt hæc Solini verba cap XXX *In Æthiopia parte* (hyæna) *coit cum leæna: unde nascitur monstrum, cui crocotta nomen.* At *hyæna* ex eo nomen, quia spinis horreat sui similis. Estque ὕαινα ab ὗς, ut piscis μύραινα, *murana*, sive *fluta*, à μύρος, quod à μύρω, *fluo.* Porrò quod ex Plinio dicebamus, veteres, sed falso, putasse, crocottam, sive leocrocottam, imitari voces humanas; idem de hyæna legere est. Sic enim de ea Plinius ejusdem libri cap. XXX. *Multa præterea mira tradunt: sed maximè, sermonem humanum inter pastorum stabula assimulare, nomenq; alicujus addiscere, quem evocatum foras laceret.* Etiam Augerius Busbequius legationis Turcicæ epist. I.* refert, siquis ingre-

* *animal vel maximè præditum vaticinandi scientia.*

* *fol. 33. b. edit. Paris. an. 1595*

ingrediatur ejus cavernam, (quam nullo negotio ex ossium cumulo cognoscere licet) dummodo subiens dicat, JOCTUR JOCTUR UCALA, hoc est, hyænam non esse intus; illam inde colligere, se non conspici; eoque immotam permanere, utcunque crus sibi fune obligetur. Ubi verò venator exiit, & clamat, planè hyænam intus esse; eo intellecto, fugam capessere; sed quia jam crus vinctum sit, vel sic capi, vel occidi.

Æque fabulosum, quod Plinius post verba proximè adlata subjungit: *Hominum sermones imitari & mantichoram in Æthiopia, auctor est Iuba.* Est verò Plinio *mantichora*, quam Pausanias in Bœoticis *martichoram*, alii aliter vocant, ut inferius, occasione tigridis Indicæ dicetur pluribus. Non tamen in Æthiopia, sed India nasci, Ctesias prodidit: ut ex iis constat, quæ Photii * industria nobis conservavit. * *cod. 72.*

Crocodilo etiam sermonem tribuunt Stoici in sophismate suo, quod *crocodiliten* † dixere. Sed hoc eo est habendum loco, quo Æsopici sermones. Nam, ut Plinius ait lib. VIII. cap. XXV. *Unum hoc animal terrestre lingua usu caret.* † *Quinctil. lib. 1. cap. 16. Lucianus in Vitarum venditione, & Doxopater.*

CAPUT LX.

Furor quadrupedum in Venerem; etiam suis mansuetæ, secundum Maronem in Georgicis: etsi Victorius putarit, poetam ejus animantis mentionem in Georgicis aversatum. Imperfectio memorati operis, quod hujus pecoris curam Maro neglexerit. Male moderatum Veneris usum à Plutarcho in suibus prædicari. Subare, & surire, *propriè de suillo genere dicuntur. Suis famelicæ* ἀσοφία *in vorandis suculis: neque id prodigii loco habitum esse à Romanis. Simiæ amor erga simiolos suos, quos ostentare gaudet, quasi nihil iis formosius credat. Unum amore, an odio, alterum necet fœtum. Cur Romani in culeo una cum parricida etiam simiam insuerint. Asina, ut periclitanti opem pullo ferat, per ignes succurrit; per aquas idem facere reformidat. Unde amor prolis in cunctis animantibus. Amor equorum erga pullos, etiam alienos, præcipuè qui matrem amiserint.* Συμπάθεια *inter quadrupedes quasdam, & aves aut pisces. De antipathia durante in corio lupino, & ovillo; imò, ut vulgo volunt, etiam chordis ex intestinis utriusque animantis. Inimicitia elephanti erga rhinocerotem, & suem. Deceptum videri Ælianum, cum tradit, suum beneficio Romanos de Pyrrho victoriam retulisse. De dissidio suis cum lupis, hyænæ cum pardali, & canibus: quæ tanta, ut si quis hyænæ pelle tegatur, eum canes non mordeant. De Aristotelis loco perperam ab interpretibus intellecto. Inimicitiæ etiam quadrupedibus sunt cum avibus, serpentibus, insectis. Pardi amor erga hædum una eductum. Equi amor erga dominum. Fabella de rhinocerotis amore erga virgines.*

Ostendi i

* libri hujus cap.23. ac decem sequentibus.

Ostendi, quantum huic loco satis est, tam interiorum, quam exteriorum sensuum in quadrupedibus vires. Jam antea * quidem nobis de iis actum erat: sed quatenus universe considerantur, præcipuèque in hominibus se exerunt. Proximè autem in rationis expertibus, ac propriè quadrupedibus, se noster continuit sermo. Sequitur nunc, ut ordine agamus de facultate appetitiva, locomotiva, & spirativa: quatenus & hæ in solis attenduntur quadrupedibus. Satis autem liquet, ad appetitivam pertinere affectus: & eos non inesse modò rationis expertibus, sed etiam dominari. Quid igitur attinet multa nunc dicere de ira tigris orbæ, aut pantheræ, de timore cervi, ac leporis, & similibus? Nec tamen ea pars præteriri propterea penitus meretur: sed suffecerit affectus unicus; verùm is Amoris; quando hoc nihil est potentius. De eo quadripartita erit oratio nostra. Primum exponam de amore Venereo: hinc de illo prolis: tum de amore, vel odio, erga alterius generis animantes: denique de amore quorundam erga homines.

Venereus ardor tantus plerisque est quadrupedum, ut vertatur in furorem. De hoc ita divinus poeta in III. Georg.

Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sævior erravit campis: nec funera vulgo
Tam multa informes ursi, stragemque dedere,
Per sylvam tum sævus aper, tum pessima tigris:
Heu male tum Libyæ solis erratur in agris.
Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantum notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam frena virum, nec verbera sæva,
Non scopuli, rupesque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, correptos unda torquentia montes.
Ipse ruit, dentesque Sabellicus exacuit Sus,
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,
Atque hinc, atque illinc, humeros ad vulnera durat.

Et mox:

Quid lynces Bacchi variæ, & genus acre luporum,
Atque canum? quid? quæ imbelles dant prælia cervi?

Atque, ut subjungit,

— Ante omnes amor est insignis equarum.

Adducta autem Maronis verba ostendunt, præ amore furere non fera modò, sed mansueta etiam animalia: in quibus sues domestici. Nam de sue cicure loqui poetam, etiam Servius annotavit. Ut valde erret Petrus Victorius, cum in Variis Lectionibus lib. XVII. cap. XI. tradit, *poetam libro tertio*

tertio Georgicōn verbum de suibus mansuetis non fecisse. Sanè & postea, de cicurum suum anginâ, sic scribit*: *--- Et quatit agros* * vers. 497.

Tussis anhela sues, & faucibus angit obesis.

Id tamen cum Victorio fatendum, poetam, non uti de equis, bubus, ovibus, capris, dat præcepta; sic idem facere in subus. eoque imperfectè egisse de re rustica; cum omiserit partem non ignobilem de animanti eo, quod Romanis tantopere in deliciis erat, ut fuse postea ostendam. Nunc ad suillum amorem redeamus. In hoc eos esse continentes satis, moderateque uti Venere, Gryllus ait apud Plutarchum: sed repugnat Maro, ut vidimus, imò & veterum alii: in his autem Plinius lib. x. cap. LXIII. ait: *Sues coitu spumam ore fundere: verrem subantis auditâ voce, nisi admittatur, cibum non capere usq; in maciem; feminas autem in tantum efferari, ut hominem lacerent, candida maximè veste indutum.* Subjungit postea, *quadrupedum prægnantes Venerem hantarcere equum, & suem.* Estque à libidine hac suum *subandi* vox, teste Festo; vel *suriendi*, quæ apud Appulejum; ac in glossis quoque Philoxeni legas, *Surit*, κάπρᾷ: in illis Cyrilli, κάπρᾷ, *prurit*: ubi *surit* legendum. Nempe ut à *subus* pro *suibus subare:* . sic *surire* ab antiquo *sueris* pro *suis*: quale & *boveris*, pro *bovis*; similiaque *Ioveris*, *axeris*, pro *Iovis*, *axis*.

Deinceps in quadrupedibus consideremus amorem erga fœtum. Hac tamen parte solet sus vituperari. Quippe cujus tanta sit ἀστοργία †, ut, fame stimulante, proprios etiam fœtus voret: quemadmodum de illo Ælianus prodidit lib. septimo de Animalibus cap. XIX. Cum verò Romani tam multa prodigii loco haberent, propter quæ supplicatione, & sacris piacularibus, ad iram Deum averruncandam, opus esse arbitrarentur; nihil tamen ejusmodi, ob suculas matre comestas, decernebant; quia id fieri scirent ob ventriculi fervorem. Hinc enim est illa suum voracitas, quodq; famem diu perferre non possint. Unde Columella lib. VII. cap. XI. *Sunt quædā scrofæ, quæ mandunt fœtus suos: quod cum fit, non habetur prodigium. Nam sues ex omnibus pecudibus impatientissimæ famis sunt: ita ut aliquando, si indigeant pabuli, non tantum alienam, si liceat, sobolem; sed etiam suam, consumant.* Plinius de iis breviter lib. VIII. cap. LI. *Comesse fœtus his non est prodigium.*

† *defectio, & imbecillitas amoris ergà fœtum.*

Nec magnopere ab amore erga fœtum, vel etiam prolem, commendari merentur tigrides mares. Nam, conspectis venatoribus, fugiunt mares, relicta matre, ac catulis: ideo mares non capiuntur: eaque causa est, cur omnes tigrides esse feminæ credantur. Memoria deceptus est Tzetzes Chil. XII. cap. CCCCXXXIX*: ubi ait, tigrides omnes esse mares. Hoc enim nemo veterum putavit. Sed fuere, qui omnes putarent feminas, ob rationem adductam.

* *sive p. 239. edit. Basil.*

Contra amore erga fœtum, simiæ cedunt nulli. Idem Plinius lib. VIII.

 cap.

cap. LIV. *Simiarum generi præcipua erga fœtum affectio. Geſtant catulos, quos manſuefacta intra domos peperere, omnibus demonſtrant, tractariq́ gaudent, ſimiles gratulationem intelligentis.* Interea in amore neſciunt modum. Nam, ut ſubjungit, *magna ex parte complectendo necant.* Non utrumque tamen ſimiæ enecant fœtum; ſed geminum parientes, alterum duntaxat; ut Oppianus ait lib. II. Κυνηγετ.* Item Orus in Hieroglyphicis, & Avienus in fabulis Æſopeis. Attamen inter eos non convenit, utrum amore, an odio priorem interimant. Sed prius non paullo eſt veriſimilius. Romani nihilominus alteram videntur ſententiam ſecuti, cum ſimiam una cum parricida culeo inſuerent. De quo Cicero pro Roſcio Amer. & L. penult. D. de leg. Pomp. de parricidiis, & L. unica C. de his qui par. vel lib. occid. & tit. ult. Inſtit.

** verſ. 605.*

Verum quid ſimiis inſiſto? quando, non hominibus dico, quod Euripides Phœniſſis ait; ſed animalibus obtigit cunctis φιλότεκνος βίος †. Duo videri poſſint huic rei obſtare; ſtupor. & feritas. Sed quid ſtupidius aſino? Atqui aſinæ, ut ait Plinius lib. VIII. cap. XLIII. *partus charitas ſumma. Per ignes ad fœtus tendit.* Solum aquas ita reformidat, ut ne prolis quidem cauſa pedes auſit tingere, ſi minimus interſit rivus: quod ibidem Plinius indicat.

† vita prolis amans.

Jam quid efferum magis, ſive leænis, de quorum erga fœtum amore antea vidimus. ſive tigribus, de quibus Philoſtratus lib. II. vitæ Apollonii cap. VII. ſive lyncibus, & pantheris; de quibus uti & illis proximè memoratis, idem teſtatur Oppianus in tertio de Venatione *. Sanè ſic propugnant fœtus, ut nulla vulnera, vel ictus extimeſcant. Atque hanc στοργὴν eſſe à natura (contra quàm Epicurei ‡ volebant) rectè ait Diodorus Siculus lib. II. Hiſt. Ἀγαθὴ ἡ φύσις διδάσκαλος ἅπασι τοῖς ζώοις ἐστὶ πρὸς διατήρησιν οὐ μόνον ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν γεννωμένων, διὰ τῆς συγγενοῦς φιλοζωΐας, τὰς διαδοχὰς εἰς ἀΐδιον ἄγουσα διαμονῆς κύκλον· *Natura eſt optima magiſtra cunctis animantibus ad cõſervationẽ non ſui modo, ſed & ſobolis: idq́; inſito vivendi amore, ad perpetuũ durationis orbẽ propagationẽ ſui generis extendendo.* Hoc argumentum Plutarchus fuſe proprioque tractat libello, quem inſcribit, περὶ τῆς εἰς τὰ ἔκγονα στοργῆς †.

** verſ. 98.*
‡ Cic. ad Att. lib. 7. epiſt. 2.
† de amore naturæ inſito erga prolem.

Quibuſdam verò animantibus non modò στοργὴ * ineſt erga fœtus proprios; ſed etiam ſui generis alienos. Apparet hoc ex eo, quod Plinius ait lib. VIII. cap. XLII. *Amiſſa parente in grege armenti, reliqua fœta educant orbum.* Quod & ante proditum Ariſtoteli lib. IX. Hiſt. Anim. cap. IV.

** amor naturæ inſitus.*

Nunc videamus de amore, odiove, erga alterius generis animantia, itidem rationis expertia. Mira eſt inter quadrupedes, & avium quaſdam συμπάθεια †: cujus generis ab Oppiano in ſecundo de Venatione * memorantur, cervi, & attagenis; damæ, & perdicis; equi, & otidis; lupi, & pſittaci. Similiſque amor, ut ibidem dicunt, eſt inter ſubum, animal amphibium,

† naturæ conſenſio.
** verſ. 403. & ſeqq.*

bium, & pisces. Vide de hujusmodi diversi generis animantium amore mutuo Cyrum, ut posteriores Græci dixere, hoc est, Κύριον, sive *dominum*, Theodorum Prodromum, de Amicitia exulante; & Erasmum, Colloquio de Amicitia.

Contra ἀντιπάθειαν * est summa in aliis. Cujus non aliud celebratius habemus exemplum, quam lupi, & agni. Ea durare quoque creditur in pellibus. Nam si pariter pulsentur tympana duo, lupino unum, ovillo alterum corio obductum; illius sonus validus erit, & terribilis; hujus, præ priori, vix poterit audiri. Atque ajunt, idem habere locum in chordis è lupinis, & ovillis intestinis. Aristotelem adi lib. IX Histor. Animal. cap. I. Plinium lib. X. cap. LXXIV. Oppianum lib. III. Κυνηγετ. Sed est causa istius naturalis, quia tympanum, & chordæ è pelle lupina, sint duriores, & clarius sonent; ut inferius dicemus. Cameli, ut Plinius ‡ ait, *odium adversus equos gerunt naturale.* Exemplum odii ejus habemus in prœlio inter Cyrum, & Crœsum, apud Herodotum lib. I, & tangit Ælianus lib. III. de Animalibus cap. VII.

* *natura dissensio.*

‡ *lib 8. cap. 18.*

Simile odium inter elephantum, & rhinocerotem. De quo sic Plinius lib. VIII. cap. XX. *Alter hic genitus hostis elephanto. Cornu ad saxa limato præparat se pugnæ, in dimicatione alvum maximè petens, quam scit esse molliorem.* Vide & Oppianum in II de Venatione Ac Sebastianus Munsterus narrat lib. V. Cosmograph. Emanuelem, Portugalliæ regem, anno CIƆ IƆ CXV. inter se commisisse hæc animantia; sed rhinocerotem fuisse victorem.

Itidem sunt inimicitiæ sui, & elephanto: ut legas apud Ælianum lib. I. de Animal. cap. XXXVIII. Suidam in Κεκραγμός, Philen in Jambis cap. XIV. Ac Suidas addit, eo aliquando de turri, suspensos sues, ut grunnitu ejus terrerentur elephanti. Imò Ælianus * non veretur scribere, eo Romanos artificio victoriam dici de Pyrrho reportasse. Sed hoc antiquiorum prodidit nemo: credo, recentior aliquis nugator Græculus illuserit Æliano. Verisimilius id, quod narrat Poliænus ‡ lib. IV. cum Antigonus Megara obsideret, & Eliphantos quoque mœnibus admovisset, porcos à Megarensibus esse illitos liquida pice, eaque accensa dimissos: incidisse deinde in elephantos: hoc œstro sic agitatos, ut alii alio diffugerint: atque ab eo tempore Antigonum imperasse elephantorum magistris, quos *Indos* vocant, ut una cum elephantis alerent sues: nempe ut illis sues minus essent terrori, postquam iis adsuevissent. Itidem dissident sues cum lupis, teste Aristotele, ac mustelis, ut Plinius narrat lib. X. cap. LXXIV. ubi & legas de dissidio thois, ac leonis.

* *lib. 1. de Animal. cap. 38.*

‡ *cap. 6. quod est de Antigono.*

Adhæc pardalim hyæna perhorrescit, ut ait Ælianus lib. VI. de Animal. cap. XXII. Etiam inimicitiæ sunt hyænæ cum canibus. Unde Jesus Sirach in Panareto cap. XIII. *Quæ pax hyænæ adversus canes? quæ pax diviti erga pauperem?* Hujus ἀντιπαθείας argumentum etiam comparet in pelle hyænæ. Nam si eam momorderit canis, dentes ejus obstupefacit; ut qui hanc gestant, immunes sint à morsu canino; quemadmodum Oppianus tradit in III. Κυνηγετ. Porro cum ad Oppiani locum vir optimus, & doctissimus, Conradus Rittershusius, annotavit, non solum gestando hyænæ pellem; sed etiam, si nos prosternamus coram cane, posse ejus morsum effugere,

modò fides sit Aristoteli, quem id scribere ait in secundo Rhetoricorum *: decepere eum Aristotelis interpretes, qui putarunt, loqui summum Rhetorem ac philosophum de lenitate canum erga homines se prosternentes, cum sermo ei sit de canibus, qui parcunt canibus peregrinis, si sedeant, vel, humi strati, sese quasi victos fateantur: ut diximus quoque Oratoriarum Instit. lib. II. cap. III. sect. III.

Sunt & quadrupedum inimicitiæ cum avibus. Ita dissident mustela, ac cornix; vulpes, & æsalo. Vel cum serpentibus, ut vulpes cum Nili anguibus. Vel cum insectis, ut ichneumon, ac vespæ. De quibus Plinius loco proximè memorato,

Quantopere interim natura immutetur etiam efferorum animantium, si simul educentur; argumento erit exemplum, quod Ælianus † narrat de pardo una educto cum hædo. Hoc enim mortuo, carnibusque pardo objectis, licet famelicus, abstinuit ab iis, non sustinens edere veterem contubernalem. At, oblatis alterius hædi carnibus, avide eas devoravit.

Tertio me loco dicturum receperam de amore hominis. Is erga bene meritos magnus equis inest. Nam, ut Plinius ait lib. VIII. cap. XLII. *Amissos lugent dominos. Interfecto Nicomede rege, equus ejus inedia vitam finivit. Philarchus refert, Centauretrum * è Galatis, in prœlio occiso Antiocho, potitum equo ejus, conscendisse ovantem. At illum, indignatione accensum, domitis frenis, ne regi posset, præcipitem in abrupta isse, exanimatumque una.* Atque idem narrant Ælianus lib. VI. de Animal. cap. XLIV. & Solinus cap. XLVII. In nomine tamen ducis paulum variant. Nam qui Plinio *Centaretrus* (ita & in MSSis Salmasii reperitur) is Æliano Κεντοαρέτης, Solino *Centaretrius* ‡. Sed de equorum, imò & canum erga dominos amore, inferius * quoque aliquid dicemus.

Ajunt & rhinocerotem esse feminei sexus amatorem: nuda autem virgine sic affici, ut in ejus sinu deponat caput: atque ita exuere feritatem omnem: in sinu autem ejus soporatum capi. Referunt Albertus M. & alii juniorum: nec memini me apud antiquiorem legere, quàm Isidorum Hispalensem Originum lib. XII. cap. II. Eodem verò hoc loco habendum, ac fabulæ Æsopicæ. Commento enim hoc significare voluerunt, nullam esse vim tam efferam, quin amore dometur: unde & poetæ finxerunt, Jovis sui superbiam Cupidini se submittere

* cap. 3.

† lib. 2. de Animal. cap. 24.

* *Huic lectioni, quæ & in Parmensi est edit. anno 1476. Ælianus favet: sed si Solinum sequimur, legendum,* Centaretro è Galatis in prœlio occiso, Antiochum potitum, &c.

‡ *Imo & sic in Plinio Parmensi, editionis ejus, quam proximè dixi.*

* *cap. seq.*

CAPUT LXI.

Qua mente jus naturale esse dicatur, quod natura omnia docuit animalia. Capræ, ac soricis pietas erga parentes. Grati etiam animi vestigium pardo inesse. Equorum, ac canum, erga dominos fides. Tauri abstinentia à vacca, ubi conceperit:

ceperit: solamque equam, & suem, gravidas marem admittere: & cur mulier quoque fœta viri sit patiens: etsi quædam, ut Zenobia, ubi gravidam se sciret, concubitu abstinuerint. Quorsum Deus caudam tribuerit quadrupedibus. Camelus in congressu Massagetis verecundior. Quantopere, & cameli, & equi, coitum cum matre aversentur. Generositas equi, & canis. Molossicorum & Chaonidarum canum origo, secundum poetas. De vulpe Teumessia. Proverbium. Ubi cervi cornua abjiciunt. *Dissentire in hoc veteres, utrum cervi, dum cornibus carent, eo delitescant, quod deformiores conspici pudeat; an quia tum imbecillitati sua diffidant.*

AB appetitu, quo amor, cæterique pertinent affectus, conferam me nunc ad virtutes, quæ affectus eos in nobis moderantur. Neque ignoro, rationis expertia propriè virtutes habere nullas, uti neque vitia moralia. Attamen, ut rationis habent umbram ac vestigium; ita & iis insunt multæ virtutum imagines, ac simulachra: ut Tullius in II. de Finibus jure statuat, bestias esse specula naturæ. Ac Jurisconsulti propterea non refugiunt dicere, jus naturale esse, quod natura omnia docuit animalia; non quasi bestiæ etiam sint juris intelligentes; sed quia multa, quæ homines agunt ratione, bestiæ faciant instinctu naturæ: ut non aliunde melius, quàm ex bestiis, quid sit juris naturalis, cognosci possit. Ex hisce moralium virtutum simulachris nonnulla apponam: & quia de prudentia, virtute dianoetica moralium directrice, antea vidimus, cum de sagacitate phantasiæ ageremus: deinceps dicam de tribus illis, quas itidem cardinales vocant virtutes, justitia, temperantia, fortitudine: ex quibus temperantia se habet instar fundamenti, fortitudo velut muri, justitia pro tecto, ac fastigio perfectioneque censetur. Temperantia concupiscentem dirigit facultatem; fortitudo, irascentem; justitia, utramque.

Justitiæ est suum cuique tribuere: ut huc etiam pertineat, quòd parentibus, aliisque bene meritis, suus rependitur honos. Quale est, quod capræ parentes senectute confectos cibo potuque alant, & foveant. Elegantissimis eam rem versibus, mutuamque illam στοργὴν *, expressit Oppianus in II. de Venatione ‡. Sorices quoque (ut apud Plinium legas lib. VIII. cap. LVII.) genitores suos, fessos senectute, alunt insigni pietate. Hæc de grato erga parentes animo.

* *charitatem naturalem.*
‡ *à versu 343. usque ad 374.*

Erga quosvis verò, qui bene fecerint, se gratos præstant (ut alia præteream animantia) pardi, efferum licet animal. Hoc elucet exemplo, quod contigit Philino, sapientiæ affectatori: de quo Plinius lib. VIII. cap. XVII.

Illud quoque justitiæ est, fidelem esse erga dominos; saltem eos, à quibus quis honestè habeatur. Hac parte magna est laus equorum, ac canum. De equis, (ut Homerum, de equis Achillis; Maronem; de Pallantis equo; & poe-

& poetarum alios de aliis mittam) Plinius videndus lib. VIII. cap. XLII. & Ælianus lib. VI. cap. XLIV. item lib. VII. cap. XLVI. Apud Xiphilinum etiam, ex Dione, in vita Severi habes, ut cum imperator is urbe expulisset prætorianos, ob id crimen, quod erga imperatorem suum Helvium Pertinacem admiserant: equus prætoriani cujusdam noluerit dominum profugum deserere, sed hinniens sit prosecutus: miles autem, fide equi cognitâ, (credo, cogitavit, magis fidelem esse, quàm ipse fuisset Pertinaci) & illum, & se interemerit: ac subdit: Καὶ ἐδόκει τοῖς ὁρῶσι ϗ ὁ ἵππος ἡδέως ἀποθνήσκειν· *Et equus iis spectatoribus est visus libenter mori.*

* vers. 862. Canum fidem, & vigilantiam, indicat Lucretius in V*:

Et levisomna canum fido cum pectore corda.

Illustria fidei eorum erga dominos exempla habes apud Plinium lib. VIII. cap. XL. Ælianum lib. VII. de Animal. cap. XIII. Julium Pollucem lib. V. cap. V. veterumque alios. Etiam in duobus canibus venaticis egregium eluxit fidei documentum erga Florentium V Hollandiæ comitem. Nam eo à Gerardo Velsio, & conjuratorum aliis, interempto, cadaver custodiere: etiam, cum navi imponeretur, Alcmariam deferendum, primi in eam insiluerunt: adhæc, ubi templo illatum, adsederunt perpetuo, nec avelli inde potuere, priusquam humo conditum foret. Antiquissimus eorum qui id prodiderit, Æmilius Stokius fuit in Chronico Hollandiæ rhythmico †, linguâ Belgicâ, mox à cæde Comitis, conscripto *. Recentiora etiam duo exempla memorat Cæsar Scaliger adversus Cardanum Exercitat. CCII. sect. VI. Itaque ab omni ævo his videtur commissa fuisse domus, corporisque custodia. Hinc Tobiæ filio comes canis: ut est historiæ ejus cap. VI. 1. & XI. 9. si vulgatam sequimur editionem. Nam Græca nihil tale habet; non Complutensis, non Aldina, Basileensis, Romana, vel alia. Etiam apud Homerum Telemachus cum cane in concionem prodit: Euander verò apud Maronem cum gemino procedit. Masanissa item se canum custodiâ vallabat: ut Valerius ait lib. IX. cap. XIII. Bitulti quoque regis Gallici legatus ad Cn. Domitium venit, non hominum modo, sed canum itidem satellitio stipatus; ut est apud Appianum Fragmento XI. Hodieque Cefalæ in Africa regem canibus stipari ducentis, legas apud Andr. Theuetum in Cosmographia.

† fol. 43.
* an. 1305. novennio à cæde Florentii V.

Venio nunc ad Temperantiam; ad quam etiam continentia refertur. Exemplum hujus, præter alios, taurus. Ubi enim vacca concepit, congressu ejus abstinet. Unde, ut ab Oro in Hieroglyphicis ‡ traditur, taurus Ægyptiis erat symbolum viri fortis, ac temperantis. Imò plus est, quod Plinius refert lib. VII. cap. I. *Præter mulierem pauca animalia coitum novere gravida*, In paucis iis animantibns sunt equa, & sus: ut idem Plinius ait extremo capite

‡ lib. 1. cap. 46

pite LXIII. libri decimi. Sed solius equæ meminit Aristoteles lib. IV. de generatione animal. cap. V. *Μόνα τῶν ζώων ὀχείαν ὑποδέχονται κυοῦντα, γυνὴ, καὶ ἵππος. Animalium sola mulier, & equa, cum gravida sunt, se iniri permittunt.* De muliere autem, cur eam, etiam fœtam, voluerit Deus viri esse patientem, Lactantius docet lib. VI. cap. XXIII. De Zenobia tamen, Palmyrenorum regina, sic Trebellius Pollio *: *Zenobia ea castitas fuisse dicitur, ut ne virum suum quidem sciret, nisi tentatis conceptionibus. Nam cum semel concubuisset, exspectatis menstruis continebat se, si prægnans esset: sin minus, iterum potestatem quærendis liberis dabat.*

* *in 30 tyrannis.*

Ad continentiam etiam, ex eorum sententia, qui quatuor statuunt virtutes cardinales, referri solet verecundia. Huic consultum voluit natura, cum quadrupedibus tribuit caudam. Neque enim hoc pacto id solum consequitur, ut nates minus exponantur frigori: vel, ut in nonnullis quadrupedibus usu venit, ea arceat muscas: sed etiam, ut velentur partes verendæ.

Sed hoc potius tangit vim animæ formatricem. Contineamus nos in actibus facultatis appetitivæ. Quale est, quod camelus coitum refugit in propatulo, eoque ejus gratia solitudinem quærat. Atque hac parte à feris, & præcipuè camelis, vinci Massagetas, qui in propatulo sine pudore coeunt, ait Ælianus lib. VI. de Anim. cap. LX. Utrum tamen id verecundia faciant; an & illud sit φύσεως δῶρον ἀπόρρητον †, scire se negat: seque id disputandum relinquere Democrito Physico; qui obscurarum omnium rerum causas ingenio se adsequi posse non desperaret.

† *naturæ donum secretum occultumque.*

Ab incestu autem tantopere idem animal abhorret, ut cum aliquando, qui id genus animantis curaret, quia admissarius esset nullus, matre obtecta, genitalibus exceptis; admisisset pullum; in coeundo autem decidisset tegmen, atque eo pacto ille agnovisset matrem; sic pullus irâ exarserit, ut fœdi coitus procuratorem interemerit; seque ipsum deinde præcipitem dederit; ita facti ab inscientia profecti pœnitudine voluntariam sibi mortem consciscens. Vide, cum Ælianum lib. III. de Animal. cap. XLVII. tum Aristotelem in Admirandis cap. II. & lib. IX. Hist. Anim. cap. XLVII. Ubi & de equis similia narrat. Sexto tamen operis ejus libro cap. XXII. ait, ab equis, & matrem, & prolem iniri, armentumque videri tum perfectum, quando id facit. Atque, sic ferente argumento, eam sequi opinionem placuit Nasoni in X. Metam. cum Myrrham ita loquentem inducit:

— Coeunt animalia nullo
Cætera delicto; nec habetur turpe juvencæ,
Ferre patrem tergo; fit equo sua filia conjux.

Sed priorem maluit sequi Varro lib. II. de R. R. cap. VII. *Cum equus matrem*

matrē ut saliret adduci non posset, & eū capite obvoluto perorigā * *adduxisset, & coegisset matrē inire, cum descendenti demisisset* † *ab oculis, ille impetū fecit in eū, ac mordicus interfecit.* Plinius lib. VIII. cap. XLII. *Equum detracto oculorum operimento, & cognito cū matre coitu, petisse prærupta, atq; exanimatū. Equa* ‡ *eadem ex causa in Reatino agro laceratum prorigam invenimus. Namq; & cognationum intellectus in iis est.* Similiter Ælianus lib. IV. de Animal. cap. VII. & Oppianus Cyneget. lib. I *. Unde jure Seneca in Hippolyto †:

Feræ quoque ipsæ Veneris evitant nefas,
Generisque leges inscius servat pudor.

Vide & Justinianum Novell. Constitut. XII ‡.

A temperantia, & iis: quæ eo, à Stoicis præcipuè, referuntur, transeo ad fortitudinem; quo pertinet magnanimitas. Quam excelso sint animo leones, antea vidimus. Admodum etiam generosus est equus: atque ut leo caudâ, ita is auribus animum hunc prodit; Plinio teste, lib. VIII. cap. XVI. Hinc Maro * in notis equi animosi:

—*Micat auribus, & tremit artus.*

Quid etiam canibus generosius? Atque eo nomine imprimis olim laudabantur Arcadici, Celtici, Hircani, Indici, Laconici, Locrides, Molossici. De quibus Cœlius Rhodiginus in Antiquis lib. XVII. cap. XXVIII. Si veterem malis auctorem, generosiores recenset Julius Pollux lib. V. Onomastici cap. V. Ex quibus Arcadicos ait progenitos è mistura canis cum vulpe, Arcadicos cum leone, Indicos cum tigride: quod postremum ab Aristotele haustum: sed, ut ibidem Pollux refert, Nicandro Colophonio traditum, eos esse progeniem canum Actæonis, qui, post dilaceratum dominum, è rabie liberati transmiserint Euphraten, inque Indiam variis erroribus devenerint. Etiam inter generosiores memorat Pollux Molossicos; quos, uti & Chaonidas, auctore eodem Nicandro, natos fabulatur ex æreo illo à Vulcano fabricato, &, post infusam animam, Jovi donato; à quo eum Europa, uti ab hac Minos, inde Procris, à quo Cephalus, acceperit. De hoc ut ait, in fatis erat, nequod animal eum effugeret: uti de vulpe Teumessia, ne à cane quoquam caperetur. Itaque, ne Fata sibi essent contraria & canem Cephali, & Teumessiam vulpem, in lapidem à Diis conversos fingunt. Eandem fabulam narrat Antonius Liberalis †. Alii quoque canes à generosa indole olim laudati: sed ipsum de iis Pollucem adi.

Magnitudinem etiam animi indicare in cervo dixeris, quòd, ut Oppianus ait *, conspici pudeat sine cornibus, usque dum nova suppullulent: quod quotannis mense fit Θαργηλιῶνι, ut Aristoteles ait, hoc est, Aprili. Imò nequod ignominiæ signum compareat, cornua hæc, quæ abjicit, defodere dicitur abditis in locis. Unde adagium: Οὗ αἱ ἔλαφοι τὰ κέρατα ἀποβάλ-

* *Scalig. & hic & seq loco Plinii malit,* pruriga, *à* pruritu: *vel, ut in MSSis est* prauriga, *quomodo dicimus* claudere, *&* cludere.
† *Alii,* demisisset.
‡ *Pet. Victorius legit:* Æqua ex causa.
* *vers.* 239.
† *vers.* 913.
‡ *Tit. 7. de incestis & nefariis nuptiis cap.* 1.
* *lib.* 3. *Georg. vers.* 84.
† *extrema Metamorphoseos fabula.*
* *lib.* 2. Κυνηγετ. *vers.* 215.

ἀποβάλλουσι, ubi cervi cornua abjiciunt. Quod Zenobius*, Diogenianus†, & Suidas‡, dici ajunt de iis, qui molestis laboribus distinentur, locisque degunt difficilibus. Ac hoc quidem excelsioris animi fuerit, si pudeat conspici, quia sciant in cornibus illis ramosis, tum pulchritudinem suam consistere, ut superiùs dicebamus; tum quoque, quòd roboris obtinent. Sed etiã duplici assignare hoc timori possis: nempe partim, quia vereantur, ne carnes teneræ, unde cornua decidere, culicibus infestentur, & id genus insectis; quam rationem adducit Aristoteles lib. IX. Histor. Animal. cap. V. partim quia animal per se meticulosum tum formidet magis feras, adversus quas non possit se defendere, ut ante, quæ ratio placuit Theophylacto Simocato problemate V. Videturque eò inclinasse Plinius, cùm de iis ait lib. VIII. cap. XXXIII *Latent amissis cornibus, velut inermes.*

*centuria 5. proverb. 52.
† centur. 7. proverb. 7.
‡ in Ὅπου 31.

CAPUT LXII.

De simulachris vitiorum moralium in bestiis. Ἵππος *pro femina libidinosa. Extingui libidinem equæ, si jubam detonderis, idq; fieri præ pudore. Ut* ἱππομανεῖν *de equa, sic* ταυρεᾶν *de vacca. Quousque vacca exaudire credatur tauri mugitum, quando Venerem appetit.* Juvenca, *pro femina libidinis œstro percitâ. Cur Io in vaccam conversa fingatur. Taurum unum quindecim sufficere vaccis: interim nimiâ & hunc Venere marcescere. Taurus aneam iniens vaccam. Libido etiam ingens cervo, cynocephalo, hirco. An Tiberius sit vocatus* Caprineus. Hirquitallire. C*anis adulter. Dornadilla, Scotiæ regis, interdictum, ne, qui canes alerent venaticos, sinerent eos cum matribus misceri Hippopotamus patrem, si libidini adversetur, interimit, quò cum matre securè consuescat. Canis, animal impudens. Pardi dediti vino, quo & capiuntur. Cur Poëtis fingantur Bacchi nutrices. Cur Alexander M. in Danielis prophetia comparetur pardo. Bifariam peccari à facultate irascente; excessu, ut à leone, defectu, ut à cervo.* Cervus, *pro servo fugitivo. Ingrati sunt lupus, & subus: pardus autem versutus in tegendis improbè insidiis.*

NEc tamen in quadrupedibus virtutum duntaxat exempla suppetunt: sunt & illis sua vitiorum simulachra. Quid mirum? bestiæ sunt. Sed nobis, qui ratione sumus præditi, turpe fuerit, si non iis præstemus longissimè. Nempè animis nostris observari debet illud divini psaltæ*: *Nolite fieri, sicut equus, & mulus, quibus non est intellectus.* Non sequendus igitur, nedum vincendus nobis, bestiarum furor in Venerem: de quo c. LIX. agebamus. Nunc, quia ardor ille consideratur, tum ut est affectus, tum ut in eo est excessus, inque nobis morale vitium fit; pauca de eo hoc loco adtexam. Talis est furor equarum: ut ex Marone vidimus. Imò eas post hominem maximè libidine incendi, tum Aristoteles refert lib. VI. Histor. Animal.

*psal. 31. sive Hebr. 32. v. 9.

cap. XVIII. & XXII, tum ex eo Ælianus lib. IV. Hist. Animal. cap. XI. atq; addunt uterque, hinc feminas salaces vocari ἵππυς*. Ac equarum quidem libido exstinguitur, jubâ detonsâ, fronsque tum redditur tristior: ut Aristoteles ait priori loco ex proximè memoratis, & ex eo Plinius†. Præ pudore tunc furorem, & libidinem, remittere, Æliani judicium est l. XI. cap. XVIII. Homini autem non alia exstinguendæ eidem convenientiora sunt remedia, quam hinc jejunia, & preces ad Deum: inde si res agat; quo pacto Cupidinis perire arcus, ipse etiam amorum magister ‡ profitetur.

* equum.
† l. 10. cap. 63.
‡ lib. 1. de Remedio amoris.

Quod de fugienda equarum libidine præceptum, idem de illa vaccarum dictum velim, quæ proximè ab illa equarum abest: atque ut equæ dicuntur ἱππομανεῖν, quod *equire* transtulit Plinius*, proprie autem sonat *equi amore furere*: hoc in vaccis est ταυρεῖν, q. d. *taurire*, ut Gaza vertit: hoc est, *furere amore tauri*. Vide Aristotelem lib. VI. Hist. Animal. cap. XVIII. & XXII. Atque, ut inquit Ælianus lib. X. de Animalibus cap. XXVII. καὶ ἀπὸ τριάκοντα σταδίων ἀκούειν ταύρου βοῶν ἐρωτικὸν σύνθημα, καὶ ἀφροδίσιον μυκωμένου φασί. *vaccam à XXX. stadiis audire ajunt tauri mugientis signum, ac velut tesseram Veneream.* Iccirco Helenam Oenone vocat *juvencam* in Ovidianis Heroidum epistolis:

* ibidem.

Graja juvenca venit, quæ te patriamque, domumque,
Perdat. Io, prohibe, Graja juvenca venit.

Cumque Io à poëtis in vaccam dicitur conversa, non alio æquè attenderunt, quam quòd fuerit impudica. Unde de ea Ovidius in primo de arte Amandi:

Nec fuge Niligenæ Memphitica templa juvencæ,
Multas illa facit, quod fuit ipsa Jovi.

Sententia est, dum religionis prætextu ad templum Jûs multæ commeant puellæ, quæ magis amatorem quærunt, redire tales, quales Io ab Jove, hoc est, gravidas. Quò libidini tantæ par sit taurus, etiam à natura ei concessum est, ut vel unus taurus quindecim sufficiat vaccis: quemadmodum scribit Columella lib. VI. de R. R. cap. XXIV. Tantum roboris in libidine à magno provenit calore. Itaque, ut Seneca in Oedipo refert,

Taurus armento pereunte marcet.

Nimirum quia non est, ut libidinē satis expleat: unde & Maro Ecl. III.

Eheu quàm pingui macer est mihi taurus in arvo
Idem amor exitium est pecori, pecorisq; magistro.

Magnæque in illis libidinis est argumentum, quòd, ut Livius ait lib. XLI. *Vacca ænea Syracusis ab agresti tauro, qui pecore aberrasset, inita sit, ac semine adspersa.*

Cervi præterea admodum sunt libidinosi: ut indicat Aristoteles lib. V. & VI.

& IV. Histor. Animal. ac Plinius lib. x. cap. LXIII. Atque hac parte eos cum gallis gallinaceis comparat Oppianus in secundo Κυνηγετ.* Quamquam hæc ad robur etiam referre possis, quòd tantopere in Venerem sufficiant.

* *vers. 187. & seqq.*

Adhæc libidinosi admodum sunt cynocephalus, & hircus: quorum uterque & inire virgines, ac feminas, dicitur; teste Æliano lib. VII. de Anim. cap. XIX. Etiam de libidine hirci, sive capri, complura Diodorus Siculus lib. I. Nec invalidus eum affectum satis tegit. Notum proverbium: *Hircum vetulum capris‡ naturam ligurrire.* Quod in Atellanico exodio dictum, maximo exceptum est applausu†, quasi in Tiberium Cæsarem foret prolatum: nimirum, quia in Capreensi secessu mirâ libidinum infamiâ flagravit. Itidé ad caprarum capreamve libidinem allusum, cùm Tiberium Cæsarem καπριᾶν dicerent. Scio, apud Suetonium lib. III. cap. XLIII. legi, *Caprineum dictitabant.* Sed non dubium, quin verissima sit divini viri, Hug. Grotii conjectura, *καπριᾶν eum dictitabant.* Etiam ab hircorum libidine, & ex illis hircum olentibus, τραγίζειν Græcis, Latinis *hirquitallire* dicuntur, qui pubertatem ingrediuntur, ut ex Censorino*, & Festo Pompejo, cognoscimus. Ac quia ab ætate ista stultè sapientiam requiras, ut quæ maximè affectibus serviat; eo in veteri Onomastico *irquitallus* exponitur μωρότατος, hoc est, *stultissimus.* Sanè *stulte agere*, pro *libidine aliquid turpe committere*, Plautus non uno dixit loco: ac similiter loquuntur Hebræi, qua de re dixi Oratoriarum Institutionum lib. IV. cap. VIII. sect. II.

‡ *Gruterus capreis legit, ut manifestior sit ad Capreas insulam allusio.*

† *Sueton. in Tiber c. 45.*

* *de die natal cap. 4.*

De canum libidine, domestici animalis, res notissima. Et quàm fœdæ illud est libidinis argumentum, quod, ut ab Æliano proditum est lib. VII. de Anim. cap XIX. Romæ maritus uxorem accusârit adulterii, inque judicio adulter propalam canis diceretur? Notum & illud, nec matribus parcere. Quod cùm detestaretur Dornadilla, Scotorum rex à Fergusio vigesimusquinctus, interdixit, nequis id permitteret eorũ, qui canes alerent venaticos. Testis Hector Boethius Hist. Scoticæ lib. II. Atq; addit, sic vulgo existimatũ, eos, qui coitu tali producerentur, neutiquã esse venationi idoneos.

Hoc tantopere in canibus est improbatum, si non canum, at saltem exempli humani gratiâ. Quanto igitur magis detestabile putandum exemplum hippopotami? qui, simulac ætate est firmatior, vires periclitatur, certando cum patre: si pater cesserit, vivere eum patitur; sed congreditur cum matre: sin restiterit pater, eum interimit: quemadmodum apud Ælianum legere est l. XX. de Animal. cap. XXIX.

Atque hæc ad intemperantiam in Venere pertinent. Ad quam etiam refertur impudicitia Nam ut castitas, sic pudicitia quoque, Veneris voluptates compescit, & intactam animi puritatem præstat. Impudentes autem

tem sunt canes; ut qui in propatulo libidinem despument. Quamquam & aliter eorum impudentia appareat: ut quod nec cedant, nec repelli se patiantur, quemadmodum Ælianus ait lib. VII. de Animal. cap. XIX. Sed, utcunque hinc impudentes esse colligat Ælianus, non dubium tamen, quin prius illud potiùs attenderit Homerus Iliad. Α, quando Agamemnona ait κυνὸς ὄμματ' ἔχειν*, cùm impudentem vellet dicere.

canis oculos habere.

Nunc de gulæ intemperantia dicam. In hac refugiendum pantheræ exemplum: quippe vinosæ; teste Oppiano in tertio de Venatione†. Itaque inter modos capiendæ pantheræ etiam is est, si inebrientur vino: quod traditum Oppiano lib. IV. Κυνηγετ*. Eo autem vinolentas ait, quia quondam fuissent nutrices, & comites Bacchi. Necdū enim omnem dedidicisse Bacchici liquoris amorem. Contra ego dixero, fingi ista, quia vino deditæ sunt, ac Bacchus vino præsit. Nec absurdè statuas, in visione Danielis prophetæ cap. VII. imperium Græcorum, sive Alexandri Magni, comparari pardo, quia Alexander M. fuerit vinosus, usque adeo, ut si eos minùs sequi fuerit visum, qui veneno interiisse arbitrantur, satis tamen caussæ sola in vinolentia fuerit, cur periret Babylone. Interea iis magis accessero, qui in prophetia hac attendi potiùs censent ad pantheræ pernicitatem, de qua capite proximo dicemus. Siquidem, μηδὲν ἀναβαλλόμενος‡, duodecim annorum spatio, à Græcia omnia, ultra Indum usque, devicit.

† vers. 80.
** vers. 28. & seqq.*
‡ nihil differendo.

Ad gulæ intemperantiam quoque pertinet, quòd canes adeo sint ἀκοινώνητοι*, & consortis impatientes, ut non minùs de ossibus decertent, quàm Menelaus, & Paris, de Helena, ut scitè Ælianus lib. VII. de Animal. c. XIX. Excipit tamen canes Mendesios, qui soli dicuntur rapta in medium adferre, & simul comedere.

** societatis expertes.*

Hæc dicta sunto de vitio non moderante cupiditates: quo fit, ut bestiæ Venerem, aut gulam, non compescant ratione, quâ carent, sed bruto ad voluptates impetu ferantur. Hoc vitio bestiis similis fuit Sardanapalus, cujus sepulchro, ut ajunt, Assyriâ inscriptum linguâ erat‡:

Hæc habeo, quæ edi, quæque exsaturata libido
Hausit.

Item Xerxes, qui edicto præmium proposuit cunctis novum deliciarum genus invenientibus. Philoxenus* quoque, qui gruis collum optabat, ut diutius cibi, ac potus, gustum persentiret. Et sunt id genus exempla, semperque erunt, ὅσα κόνις†.

‡ Cic. Tuscul. Qu. l. 5. Græcè habes in Anthologia: item apud Diodorum, Strabonem, Athenæum, Clementem, & Theodoretum.
** Athenæus l. 1. item lib. 8. ex Machone Comico.*
† instar pulveris.

Transeo ad vitium alterum, quod ad facultatem pertinet irascentem: estque geminum pro duplici excessu. Nam uti virtus hic est duplex; prius iram se efferentem deprimens, posterius nimium depressam excitans: ita & ge-

& geminum eſt circa affectum hunc vitium, unum effrenis iræ, alterum abjecti metus. Prius ineſt leonibus,

Pectora qui fremitu rumpunt plerumque gementes,
Nec capere irarum fluctus in pectore poſſunt:

Ut eſt apud Lucretium lib. III*. — * verſ. 298.

Poſterius ſe exſerit in cervis, quibus tam pavor inſitus naturâ, quàm excelſus leoni animus. Unde idem Lucretius in III†. — † verſ. 742.

Denique cur acris violentia triſte leonum
Seminium ſequitur? dolu' vulpibus, & fuga cervis
A patribus datur, & patrios pavor incitat artus?

Itaque Achilles Il. A. Agamemnoni tribuit cor cervi, cùm timidum dicere vellet, atque ignavum. Et Romani *cervos* dixere pro *ſervis fugitivis*, teſte Sexto Pompejo, in *Servorum*. Atque ita uſus eſt Martialis lib. III. epigr. XCI. Nam omnino pro *puero* (quod videas etiam placuiſſe Ramirezio de Prado) ex libris vett. *cervo* eſt reponendum: ut primus optimè perſpexit Petrus Crinitus*: cui ſubſcribunt Palmerius in Spicilegiis, Fulvius Urſinus ad Feſtum‡, & Scriverius noſter animadverſ. in Martial. Imprimis autem timidi ſunt pulli cervini, quos Græci ἴννυς, Latini *inulos*, ſive *inuleos* vocant. Horat. l. I. od. XXIII. — * l. 19. c. 18. ‡ in Servorū.

Vitas inuleo me ſimilis Chloë.

Quod ex Anacreonte eſſe expreſſum, H. Stephanus obſervavit.

Præter cervos in timidis animalibus etiam oves, & lepores, Ariſtoteles reponit Hiſt. de Animal. lib. II. cap. I. Quibus capreas, damas, & pygargos, addere licet ex Æliani lib. VII. de Animal. cap. XIX.

Dictum de vitiis, quæ vel circa ſolas verſentur cupiditates, vel circa iram duntaxat ſeu exceſſu, ſeu defectu, peccent. Injuſtitia autem æquè ſe diffundit circa facultatem, tum concupiſcentem, tum iraſcentem: ut capite antecedenti de juſtitia dicebamus. Nihil verò iniquius, quàm pro beneficio maleficium rependere. Quomodo lupi ingrato erga eos ſunt animo, qui nutriunt: unde Socratis illud †, κακὼς ποιῶν τὺ, θρέψαις λύκως· *malis bene faciens, nutrias lupos.* Eſt & in Ανθολογίᾳ epigramma elegans de capra uberibus ſuis alente lupum, qui poſtmodo eam eſſet voraturus. Etiam σῦ-βος*: animal amphibium, animo eſt ingrato, & crudeli erga piſces eum ſectantes; ut oſtendit Oppianus in ſecundo de Venatione‡. — † *Apud Theocriti ſcholiaſtē in verſ. 38 ſive* ὁδοιπόρων. *Ubi* λύκως *etiā Eraſmus in Chiliad. legit. Sed alii* κύνας, canes. * *ſubus.* ‡ *verſ. 438.*

Nec injuſtitia ſolùm ſe exſerit erga bene meritos, ſed etiam alios quoſvis. Siquidem juſtitia ad æqualitatem ſocietatis humanæ pertinet. Ne igitur ſimiles ſimus pardo: qui, Oro* teſte, Ægiptiis ſymbolum eſt hominis vafri: nequitiam tegentis. Quippe lento greſſu alia perſequitur animantia, ne ſi ſua innoteſcat pernicitas, magis ſibi ab eo caveant. Præterea — * *lib. 2, c. 90.*

ut aromatibus ipse capitur, quemadmodum est apud Philostratum*: ita & odoris sui fragrantiâ animantes ad se allicit, quas postea capiat, ac voret. Testis Theophrastus libro de Odoribus, & de caussis Plantarum lib. VI. cap. XXVI. Plutarchus in Comparat. Animal. Ælianus lib V. de Animal. cap. XL. & LIV. ubi quoque legas, sic imprimis simiis insidiari. Nec dubium; quin de fragrantia idem voluerit Orus: nempe ut non ὁρμὴν, id est, *impetum* scripserit, prout est in Aldinâ: sed ὀσμὴν, hoc est, *odorem*; sicuti in MSo Augustano esse, annotavit Hœschelius. De eodem hæc Plinii verba sunt lib. VIII. cap. XVII. *Ferunt odore* (pantherarum) *mirè sollicitari quadrupedes cunctas: sed capitis torvitate terreri. Quamobrem, occultato eo, reliqua dulcedine invitatas corripiunt.*

*l. 2. de vita Apollonii c. 1.

CAPUT LXIII.

Universa leporis membra affabre ad velocitatem esse facta: etiam aures, quibus cursum moderatur. Propterea has prolixas ei tributas: simul, ut audiat acutiùs: ac visus imbecillitatem compensari bonitate auditus. Provenire hanc aurium longitudinem à frigida, & sicca temperie, qua in aurium generatione plurimùm potest, quia sunt cartilagineæ: cartilagines autem, cùm media sint inter ossa, & carnem naturæ, omnino à frigore duritiē accipiant. Atque eandem esse caussam longarum asini aurium. Etiam à frigido esse temperamento, quòd lepores sic timeant: multumq; ad hoc conferre, quòd amplo sint corde præditi: atque idem in cervis, muribus, & aliis, habere locum. Velocitas cervi, leocrottæ, pantheræ, tigridis. Unde tigridis *appellatio. Celeritas alcis, equi, cameli, asini, struthionis, felis Malabaricæ, feræ rangiferæ, mustelæ. De hystrice error quorundam. Unde tam facilis sit natatio cervis. Capras spiritum suum cornibus ducere.*

NUnc considerationem intendamus in ea, quæ pertinent ad facultatem locomotivam, ubi præcipuè admirationi est velocitas. Naturam verò; cum singulis fere animantibus conferret, quo valeret, leporibus celeritatem tribuisse, ait Anacreon ode II. Xenophontis etiam est lib. de Venatione‡: Οὐδὲν τῶν ὄντων ἰσομέγεθες τούτῳ ὅμοιόν ἐστι πρὸς δρόμον. *Nullum est animal par magnitudine lepori, quod eum æquet cursu.* Ac deinde ex conformatione capitis, colli, scapularum, crurū, pectoris laterum, ilium, coxarum, femorum, pedū, comprobat, omnia leporis membra ad levitatem esse composita. De auribus nihil initio addit. Sed paullò post subdit*: Οὐρὰν δ' οὐκ ἐπιτηδείαν ἔχει πρὸς δρόμον, ἀπευθύνειν γὰρ οὐχ ἱκανὴ τὸ σῶμα, διὰ τὴν βραχύτητα· ἀλλὰ τῷ ὠτὶ ἑκατέρῳ τοῦτο ποιεῖ. *Caudam habet ad cursum minus idoneam. Nec enim apta est ad corpus dirigendum, propter brevitatem: sed utraq; hoc præstat aure.* Idemque firmare est ex inedito Xenophontis junioris de hoc argumento

‡ p. 982. edit. París. a. 1925.

* pag. eadem.

mento opere, sed propediem, ut spero, lucem visuro, filii beneficio. Nempe uti leones se ad robur majus excitant caudâ: sic lepores se auribus ad cursum incitant, eumque moderantur. Ac propterea Deus lepori longas dedit aures. Talibus enim certiùs dirigit cursum. Quamquam & altera est ratio, quòd longis auribus meliùs percipiantur soni: ut animali tam timido erat necesse, quo tempori capessat fugam. Alteram etiam accipe rationem. Sanè pejùs vident lepores, quia, ut ibidem memorat Xenophon, sic oculi protuberent foras, ut nec toti palpebris tegi possint; sed oculis dormiant semiapertis. Diximus de hoc quoque cap. XXIII. Hanc igitur imperfectionem visus compensare Natura voluit longis auribus ad liquidiùs audiendum: quemadmodum etiam, ut cap. XXVII, monebamus, earum beneficio clariùs audit asinus, etsi, ob stuporem, sonorum harmoniam non majoris faciat, quam sonos absonos & absurdos. Atque istæ quidem finales sunt caussæ, ob quas Deus lepori tantas tribuerit aures. Caussa autem efficiens peti debet ex eo, quòd animal sit frigidum, ac siccum: ex cujusmodi materie generantur ossa, & cartilagines, quæ ad osseam materiem proximè accedunt. Atqui aures sunt cartilaginosæ: ut ad earum non generationem modo, sed & incrementum, frigida corporis temperies plurimum possit. Hæc ratio ab Aristotele* etiam adducitur: nec in leporinis, modo, sed etiam asininis auribus, habet locum. Quemadmodum & temperies eadem melancholica in caussa est, cur sic paveant lepores: nempe & id est à frigore temperamenti. Quamquam & altera ratio est, magnitudo cordis; quæ facit, ut spiritus vitales nimis dissipentur: uti contra à stipatione spirituum in corde exiguo provenit audacia. Hanc rationem adfert Plinius, verbisque ejus apponi hic meruit è lib. XI. cap. XXXVII. *Bruta existimantur animalium, quibus cor durum riget, audacia, quibus parvum est, pavida, quibus prægrande. Maximum autem est portione muribus, lepori, asino, cervo, panthera, mustelis, hianis, & omnibus timidis, aut propter metum maleficis.*

* sect. 10. Probl. 53.

Ut verò lepores à velocitate prædicat Anacreon: ita cervis hanc gloriam tribuit Maximus Tyrius serm. XII. Nimirum cum provida Natura, sive Deus potiùs, ad ornatum iis tribuisset ramosa illa cornua, quæ caput prægravant, ad compensandum hoc incommodum eximiâ eos donavit corporis agilitate. Hinc *cura* Horatio†, cùm celerrimam indicare vellet, *ocior cervis* dicitur. Et Plautus in Pœnulo* jungit cursum cervorum, ac gradum calatorum sive calonum, quia & militares gressus sunt celerrimi.

† lib. 2 od. 16.
* act. 3. sc. 1.

Alii alias animantes à velocitate extollunt. Jacobus Vitriacus lib. II. Histor. Orient. cap. LXXXVIII. ait, bestias universas pernicitate vinci à leocrocotta, seu leucrocotta. Sed pro eo corruptè apud illum *Cencrocota*

crocota editum est. Nempe librarii errore L. & C. confuderunt.

Pantheræ, (quod nomen commune est maribus, & feminis, etsi illi propriè, nec semper tamen, *pardi*, hæ *pardales*, dicantur) ter quater equum, licet pernicem, adsequuntur: unde propheta Habacuc I. vers. IX. *Leviores sunt pardis equi ejus.* Tigridis item miranda est velocitas: unde & nomen accepit. Nam Armeniis, Medis, ac Persis, *tigris* notat sagittam: à cujus pernicitate, animali, imò & rapidissimo Hyrcaniæ fluvio, *tigridis* nomen datũ fuit: ut est apud Varronem lib. IV. de L. L. Strabonem in XI. Plinium l. VI. cap. XXVII, & Isidorum lib. XII. cap. II. Sanè in *Tigri* posteriorem habemus syllabam Chaldæi גר, id est, *sagitta*: unde si fuerit *tigris*, T. fuerit Hœmanticum. De velocitate ejus Plinium adi lib. VIII. cap. XVIII. Ac inde fama, sed inanis, ex zephyro concipi, ut diximus cap. LIV.

Alce tantum itineris uno conficit die, quantum equus triduo. Septentrionalibus est usus ejus in trahendis vehiculis. Atque intra νυχθήμερον * etiam, citra cibum, & potum, conficit milliaria Italica, non quingenta quidem, quod apud Vlyssem Aldrovandum legas lib. I. de quadrupedibus cap. XXXII †. attamen ducenta Italica, ut est apud Olaum Magnum lib. XI. cap. XXXVI. Ubi illud quoque legas, nonnullus Sueonum locis interdictum esse eorum usum, ne iis aliqui utantur ad prodenda exteris regni secreta.

* horas 24.

† pag. 781. edit. Bonon. a. 1621.

In equo etiam unâ cum robore præcipue celeritas laudatur. Unde proverbii more de omni conatu dicitur, *velis equisque*. Et Theognis, cum dicere vellet bonos juventutis annos cito pede labi, subjungit,

Οὐδ᾽ ἵππων ὁρμὴ γίγνεται ὠκυτέρη.

Pernix non ipsis vis magis insit equis.

Ideo Vlysses, ut est apud Homerum, cùm stultitiam simulare vellet, aratro junxit equum, & bovem, disparia valde animalia, quia ille celer admodum, hic tardus. Magnum autem hoc celeritatis est argumentum, quòd, intra νυχθήμερον *, secundùm Arabes, iter expediunt centenorum millium: ut est apud Ludovicum Roman. lib. IV. Navigat. Ac apud Vopiscum in Probi imperatoris vita legas, quomodo, *sive ex Alanis, sive ex aliqua alia gente repertus sit equus, non decorus, neq; ingens, qui, quantum captivi loquebantur, centum ad diem milliaria currere diceretur, ita ut per dies octo, vel decem continuaret.* Celeritate autem equa præstat mari; unde Horatius ‡ maluit dicere,

* horas 24.

‡ l. 2, od. 16.

—— tibi tollit hinnitum

Apta quadrigis equa. ——

Et Maro Georg. III.

—— Eliadum palmas Epirus equarum.

Quem ad locum Servius annotavit, *equas* dicere, quia hæ velociores, & ejus

ejus è Plinio rationem reddit, cujus hæc verba lib. VIII. cap. XLII. *Scythæ per bella feminis uti malunt, quoniam urinam cursu non impedito reddant.* Estque ejusdem Plinii lib. X. cap. LXIII. *Vicisse Olympia prægnantem Echecratidis Thessali invenimus.* Apud Herodotum quoque in sexto *. legas, de equabus Cimonis Atheniensis, Stesagoræ filii: Τέθαπται δὲ Κίμων πρὸ τοῦ ἄστεος, πέρην τῆς διακοίλης καλεομένης ὁδοῦ. καταντίον δ' αὐτοῦ αἱ ἵπποι τεθάφαται αὗται αἱ τρεῖς ὀλυμπιάδας ἀνελόμεναι. ἐποίησαν δὲ καὶ ἄλλαι ἵπποι ἤδη τωὐτὸ Εὐαγόρεω Λάκωνος. πλέω δὲ τουτέων οὐδαμαί. *Sepultus verò Cimon ante urbem, trans viam, quæ vocatur Diacœle, ac è regione ejus sepultæ sunt equæ illæ, quæ tres Olympiacas victorias reportarant. Fecerant hoc jam aliæ equæ, quæ fuerant Euagoræ Laconis: nec aliæ præterea ullæ.* Cæterum extrema illa verba non hoc indicant, id fuisse infrequens, ut equæ superarent; sed ut ter superarent; qui honos equorum tum, ut videtur, obtigerat nulli. Fortasse igitur audiendus non est Oppianus †; cujus judicio,

* pag. 419. edit. H. Steph.

—— χερείονες εἰσὶ πόδεσσι
Θηλύτεραι, τελέειν δολιχὸν δρόμον ἐν ξυλόχοισιν.
——— *Deteriores sunt pedibus*
Feminæ ad conficiendum longum cursum in sylvis.

† lib. 1. de Venat. vers. 159. & 160.

Ac propterea in venatione ait equos præstare equabus: simul etiam, ne coitus appetentes hinnitu aera compleant, atque ita hinnuleos, capreas, & lepores, fugent. Sed de equis satis.

De camelorum velocitate ita Plinius lib. VIII. cap. XVIII. *Omnes aut jumentorum ministeriis dorso funguntur, aut etiam equitatus in prœliis. His velocitas, ut equis: sed sua cuique mensura, sicut vires.* Sic locum corruptissimum in Plinianis exercitationibus feliciter emendavit vir nunquam satis laudatus Claudius Salmasius *.

* pag. 987.

Asini quoque utcunque tardi audiant, reperias tamen in Arabia equis celeritate pares, vel superiores. Qua de re sic Xenophon lib. I. Expeditionis Cyri ‡: Καὶ οἱ μὲν ὄνοι, ἐπεί τις διώκοι, προδραμόντες ἀνειστήκεσαν (πολὺ γὰρ τοῦ ἵππου θᾶττον ἔτρεχον) καὶ πάλιν ἐπεὶ πλησιάζει ὁ ἵππος, ταὐτὰ ἐποίουν. *Asini quidem isti, si quis persequeretur, præcurrebant (quippe equo erãt velociores multo:) equo item propius accedente, idem factitabant.* Origenis quoque sunt ista lib. I *. in Jobum, nempe in cap. I. vers. 3. *Quod nunc equi, & muli perficiunt, hoc nihilominus asini adimplebant: præsertim tales, quales sunt in regione Arabiæ, & Palæstinorum asini, qui veloces similiter sunt, ut equi.* In Ægypto etiam sunt, qui die una citra noxam conficiant quadraginta passuum millia: quod & Cæsari Scaligero proditum adversus Cardanum Exerc. CCXVII.

‡ pag. 256. edit. Paris. an. 1625

* pag. 425. edit. Basil. an. 1536.

Struthionis etiam sive struthiocameli celeritas celebratur à Xenophonte lib. primo operis jam memorati: ubi Arabiam describens ait †; Στρουθὸν δὲ οὐδεὶς ἔλαβεν· οἱ δὲ διώξαντες τῶν ἱππέων ταχὺ ἐπαύοντο· πολὺ γὰρ ἀπέσπα ἀποφεύγουσα,

† pag. 256. edit. Paris. an. 1625.

Ttttt

γυῖα, τοῖς μὲν ποσὶ δρόμῳ, ταῖς δὲ πτέρυξι ἀρθεῖσα ὥσπερ ἱστίῳ χρωμένη. *Struthiocamelum nemo cepit, adeoq́, qui persecuti eos equites fuerunt, cito destiterunt. Longè enim volans aufugiebat, pedibus quidem currens, alis autem expansis utens pro velo.* Etiam pernicitatem hanc prædicat Oppianus in tertio Κυνηγετικῶν *: ubi ei tribuit ἶσον τάχος οἰωνοῖσιν ‡. Nempe quia, ut ex Xenophonte vidimus, pariter & currat, & volet. Qua de re etiam Jobus cap. XXXIX. Dixi de isto loco c. XLIX. Adeatur & Franciscus Vallesius de Sacra philosophia cap. LV.

** vers. 502.*
‡ parem avibus celeritatem.

Auctor est Scaliger * in provincia Malabar feles esse agrestes in arboribus agentes, ejus velocitatis, ut potius saltu valeant, qui & volatus speciem habet. Nam pedes, cruraque, non attingentes terram, agitant in aëre; ut per eum currere videantur.

** Exercitatione 217. sect. 9.*

Rangifera Septentrionis fera die uno, Olao † teste, triginta conficit milliaria Gothica, sive Germanica.

† Historia de Gentibus Sept. lib. 17. cap. 28.

Etiam Conrado Gesnero * retulit aliquis, mustelā se vidisse, quæ saltibus continuatis superaret fluvium Limagum: nec enim unquam altius immersam natasse, sed per summam prosiliisse aquam. Atq; addit Gesnerus, se fidem huic habere sermoni ob summam ejus animalis levitatem, & agilitatē.

** Hist. quadrup. cap. de Mustela, sect. C, sive tertia.*

Hystricem quoque inter velocissima memorant animalia: proque hac sententia adferunt, quòd apud Callimachi legatur scholiasten ‡: Ὕστριξ θηρίον τι ταχύτατον *. Sed Rittershusius † recte vidit, hic legendum τραχύτατον, vel τρηχύτατον, ob spinarum asperitatem, quibus echinum refert, ut corporis magnitudine lupum.

‡ hymni in Dianam vers. 96.
** Hystrix animal quoddam velocissimum.*
† in Oppiani lib. 3. Κυνηγετ. vers. 391.

Ad loci mutationem pertinet, etiam natatio. Commodè autem, & longè, natant cervi: cujus ratio est, quòd, ut Adrianus Junius in sua docet Batavia ‡, pilos habeant cavos; quo iis se sustineant, sicut urinator vesicâ vento turgidâ. Quomodo autem natent, narrat Plinius lib. VIII. cap. XXXII. *Maria tranant gregatim, nantes porrecto ordine, & capita imponentes præcedentium clunibus, vicibusq́ ad terga redeuntes. Hoc maximè notatur à Cilicia Cyprum trajicientibus.* Similiter Oppianus in secundo de Venatione *.

‡ cap. 15.
** vers. 218. & seqq.*

Est & respiratio quidam loci motus: unde Aristoteles quoque de ea egit in libro de motu animalium: sed sic, ut idem seorsim de ea scriberet. Nunc tantummodo dicam, in hac etiam apparere Naturæ miranda. Uti illo, quod capræ non naribus, sed cornibus, spiritum ducant. Proditum id Alcmæoni fuit; ut est apud Aristotelem lib. I. Hist. Animal. cap. XI. sive Archelao; ut est apud Varronem lib. II. de R. R. cap. III. Plinium lib. VIII. cap. L. & Ælianum lib. I. Hist. Animal. cap. LIII. Tradidere idem Orus in Hieroglyph. ‡ Oppianus in secundo de Venat. & Philes in Jambis. Eo verò id argumento ita esse colligunt, quòd, si nares occluseris

‡ lib. 2 cap. 68 Sed addit idem, & naribus respirare

non

non offendantur: at spiritus intercludatur, si meatum illum cornuum obturaveris cerâ.

CAPUT LXIV.

De alimento, quod quadrupedia dant; ac primum illo lactis. Quomodo id generetur. Lacte repleri pilis prædita: inque his vespertilionem quoque reponendum. Etiam habere lac balænas, & delphinum. Hircus Lemnius, ex cujus lacte casei fierent. Quis color lac commendet, & causa ejus: vulgataq; in Aristotele super eo lectio defensa. Bonitatis gradus in lacte, tum ejus, quod sanis datur, tum quod phthisicis. Suillũ etiam his conducere: non tamen iis, qui ad lepram propendent. Tres lactis partes, quarum ab una serum, ab altera butyrum, à tertia caseus. Unde fit, quod sero tum humectandi vis insit, tum etiam refrigerandi. Butyri commoda, & incommoda. Romanis ejus usus erat nullus, nisi in medicina. Κατ᾽ ἀνολογομαχίαν βύτυρον dici, etsi non è solis sit bubus. Hecatæo vocari ἔλαιον ἀπὸ γάλακτος. Lac magis minusve prodesse, prout plus minusve τυροῦ habet: caseorum item in cibis discrimen pro primarum diversitate qualitatum, & discrimine stomachorum.

POstremo loco bonitatem Dei considerabimus ex multiplici quadrupedum usu. Ubi familiam illud ducere videtur, quod tum alimentum nobis præstent, tum morbis medeantur: ac utrumque faciant tum viva, tum mortua. Viva alimoniam præbent lactis, & eorum quæ inde fiunt; uti seri, butyri, casei. Prius de lacte dicam simpliciter: hinc de partibus ejus, sive iis, quæ partium secretione bono inde fiunt humano.

Ut homini, ita quadrupedibus etiam, Deus, quo imbecilli consuleret fœtui, mammas dedit: in quas sanguine confluente, ac spongiosa earum materia colorem commutante, lac fiat. Hac fœtum alunt animantium illa, quæ sunt pilis prædita: cujusmodi sunt canis, equus, alia: non item, quibus plumæ, ut aves. Vespertilionem aliquis exceperit, quia illi mammæ sint, & lac. Sed huic pro plumis sunt pili: nec pennis, sed cute volitat. In aquatili genere etiam aliquibus lac: ut balænæ, & delphino. Addit Aristoteles * vitulum marinum. Sed rectè monet Scaliger †, eum sub habentibus pilos contineri. Interdum verò nec lac destituit mares. Quod in hominibus etiam locum obtinet. Sanè propinquum habui virum gravem, inque dignitate egregia constitutum: qui junior è papillis sibi lac eliceret. Sed nunc in quadrupedibus consistendum. Aristoteles ‡ narrat, ut hircus in Lemno uberibus binis, quæ prope genitale forent, tantum lactis dederit ac mulctram, ut inde minuti fierent casei. Sed hujusmodi usque adeo rara sunt, ut penè prodigii loco censeantur. Notum παροιμιῶδες * illud de re absur-

* *lib. 3. Hist. anim. sect. 237 ex distinct. Cas. Scalig.*
† *ad locum Arist. memoratum.*
‡ *lib. 3. Hist. Anim. sect. 248.*
* *proverbiale.*

** Maro ecl. 3.*
† è variis lactu generibus
‡ lib. 3 de Animal. sect. 240.
** lib 3 de Anim sect. 273.*
† Lac mulierum, quod est magis lividum, præstat candido ad alendos infantes.
‡ Lividiori lacti præstat candidum.

absurda, *mulgere hircum**. Magnum verò τῶν γαλάκτων †, (sic cum Aristotele ‡ ipso loquimur) discrimen faciunt veteres. Uti enim feminæ candidiores, quia pituitosæ ac frigidæ magis sint, eo lac habent deterius subfuscis: ita & in quadrupedibus præstat πελιδνότερον γάλα, *lac lividius*. Testis Aristoteles loco ante memorato*. Nec enim audiendus Jo. Costæus lib. I. de facili medicina cap. XXI. ubi verba Aristotelis corrupta suspicatur, proque, τῶν γυναικῶν τὸ πελιδνότερον γάλα βέλτιον τῶν λευκῶν τοῖς τιτθευομένοις †, legi oportere, τῶν πελιδνοτέρων γάλα βέλτιον τὸ λευκόν ‡. Plane enim verisimilius est, lac candidius esse frigidum magis, minusque concoctum. Nam frigus, ut dici solet, candoris est mater. Quod autem lac frigidius, idem quoque est pituitosum magis.

Post lac muliebre, quod tum ad alimoniam, tum medicinam, vim habet præcipuam, maximè nutrit vaccinum; proximè caprinum, camelinum, equinum, & asininum. Dispar tamen phtisicorum ratio; quos præcipuè juvat asininum, hinc caprinum, tum camelinum, inde equinum. Sed & suillum lac iisdem esse utilissimum, Plinius tradit lib. XXVIII. cap. IX. Ubi & legas, tenesmo, & dysenteriæ, mederi. Hoc tamen lepram adferre, Ægyptii tradiderunt; ut Plutarchus docet lib. de Iside, & Osiride, ac Manethos Ægyptius, non suppositicius ille Annii Viterbiensis, sed genuinus, apud Ælianum lib. X. de Animal. cap. XVI.

** lib. 3. Hist. Anim sect. 239. & 250.*

In quovis autem lacte tres ejus partes in considerationem veniunt: una aquea, ἰχὼρ ὑδατώδης, ὃ καλεῖται ὀῤῥός, *succus aquosus, qui dicitur serum*: altera aërea, ἡ λιπαρότης, *pinguedo*, seu pars ἐλαιώδης, *oleosa*, unde *butyrum* tertia terrea, τὸ σωματῶδες, ὃ καλεῖται τυρός· *corpulentum illud, quod vocatur caseus*. Nominat sic eas Aristoteles*. Chymici nostri aliter efferunt. Nam ad Mercurium referunt serum; ad sulfur, butyrum; coagulum, unde caseus, ad salem.

Serum lactis, quia aqueum est, & phlegmaticum, eo vim habet humectandi, & refrigerandi. Ideo illius usus est in remediis refrigerantibus. Interea, &, præter hanc partem, habet aliam salsam, & biliosam, eoque acrimoniâ suâ etiam vim obtinet detergentem. Iccirco adhibetur in potionibus ad purgandam bilem, vel melancholiam. Nempe ut nutriat parum, habet tamen vim alvum ciendi. Hæc de aquea parte lactis, unde serum.

Altera ejus pars est oleosa: unde est butyrum, eoque partem hanc vulgo *butyrosam* vocant. Itaque partis illius vis ex butyro cognoscitur: quod licet sit pingue ac viscosum, eoque obturet, difficulter etiam, si immodicum, & vetus sit, digeratur, inflammare etiam idoneum sit; tamen modicè si sumatur, leniter purgat, ac deterget, imò impedit, ne calculus gignatur, asthmate etiam, ac tussi laborantibus, hoc præstat, ut celerius exspuatur. Dolores denique mitigat. Hoc in cibis nescivere Romani: imò nonnisi

barbaros

barbaros eo vesci, Plinius tradidit lib. XXVIII. cap. IX. *E lacte, inquit, fit butyrum, barbararum gentiū laudatissimus cibus, & qui divites à plebe discernat:* Quamquā verò fiat quoque ex lacte ovillo, aut caprino; imò equino etiam, vel asinino: *plurimum tamen è bubulo: & inde nomen*; ut ibidem legas. Componitur enim βούτυρον ex βοῦς, *bos*, & τυρὸς. non prout *caseum*, sed quatenus *coagulum* notat. Cum igitur ovillum, vel caprinum dicitur *butyrum*: simile est, ac cum κώνειον usurpatur de poculo venenato, quod non est ex cicuta, quæ propriè κώνειον: aut cum πυξὶς, sive *pyxis* vocatur, licet non sit è πύξῳ, sive *buxo*: aut cum vocabula *libri*, *codicis*, *tabellæ*, *papyri*, extenduntur ad chartam è membranis, vel linteis. Hæc de parte, quæ habet ἐλαιῶδές τι *: unde est, ut dixi, butyrum; quod ideo *oleum è lacte* veteres dixerunt: ut cum apud Athenæum lib. x. Hecatæus Pœonas ait ἀλείφεσθαι ἐλαίῳ ἀπὸ γάλακτος †. Nam eam butyri esse circumlocutionem, satis convenit inter eruditos.

* *oleosum quid.*

† *inungi oleo ex lacte.*

De tertia lactis parte sic idem Aristoteles *: Τροφιμώτατον τὸ πλεῖστον ἔχον τυρὸν, ὑγιεινότερον δὲ τοῖς παιδίοις τὸ ἔλαττον· *maximè nutrit, cui plurimum casei: sed salubrius est infantibus, cui minus est casei*, Nempe quia difficilius concoquatur, meatus obstruat, & calculum producat.

* *ibid. sect. 275. & seq.*

Pro partibus hisce lac distinguitur. Bubulum plus habet casei, quàm butyri, aut seri: asininum plus seri, quàm butyri, vel casei: caprinum mediam inter utrumque obtinet naturam.

Inque caseo etiam, tum ætatem ejus, tum stomachum utentis attendimus. Recens humidus est, & frigidus; eoque conducit ventriculo calido, & sicco. Vetus est calidus, & siccus; ac propterea utilis est stomacho frigido, & phlegmate obsito. Pituitam enim de pelliculis ejus deterget, & devehit ad alvum. Ita videmus, ut hac parte etiam pro temperie omnibus divina consuluerit providentia. Sed plerique mortalium de palato magis solliciti sunt, quàm de stomacho: & qui non tam saporem, quàm valetudinem cogitant, de se curandis magis solliciti sunt, quàm de honorando eo, qui tot bona, tamque varia, nobis concessit.

CAPUT LXV.

De carnis esu, tum presse, tum laxius ita dictæ. Utrum ante diluvium obtinuerit esus carnis, & quæ utrimq; afferantur, & quomodo conciliari hæ possint opiniones. Antiquissimos abstinuisse à carnibus, ne gentiles quidem penitus ignorarunt. Ut Manichæi quoq; illas aversarentur. Tertulliani opinio, tantummodo indultas homini carnes, non tributas. Suillam imprimis nutrire: assatam autem præstare elixa: præterea discrimen esse ab ætate, & locis, ubi educati sues. Rhazis judicium, hædinam esse suilla potiorem. Vitulina bubula præferenda,

 dum-

dummodo ne vituli sint recens editi. Arietinam, contra quam putavit Galenus, ab Rhaze, & Averroe, præponi vitulinæ, quodammodo etiam hædinæ. Cervina qualis, ac leporina; item equina, asinina, camelina. Quâ mente Heliogabalus dixisse videatur, struthionum carnem fuisse Iudæis præceptam. Etiam illam tigridum pro cibo fuisse. Iudicium veterum de carne ursorum, pardorumque.

PRæterea ad cibum prosunt quadrupedes post mortem. Vescimur enim carnibus; tum iis, quæ propriè sic dicuntur; ut tergo bubulo, de quo & apud Maronem*, armo ovillo, petasone, & similibus: tum laxius accepto *carnis* vocabulo; uti in bove septenis hisce; cerebro, linguâ, corde, jecore, omaso, intestino, & medullâ.

* 8. Æn. vers. 183.

Sed in controversiam hic venit, semperne, puta etiam ante diluvium, obtinuerit carnium esus. Negant id Lyranus, Tostatus, Carthusianus, majorque sacrorum interpretum pars. Ac primum eo pugnant, quia Genes. I, 29. solum fiat mentio plantarum. Sunt enim hæc Dei verba: *Ecce dedi vobis omnem herbam producentem semen, quæ est in superficie universæ terræ, & omne lignũ, in quo est fructus ligni seminificans semen, vobis erit in escam.* Ubi videtur Deus victum humanum certis concludere cancellis: nempe eorum, quæ è terra nascuntur. Accedit, quòd demum à diluvio dictum sit Genes. IX, 3. *Omne reptile, quod est vivens, vobis erit ad vescendum: sicut germen herbæ dedi vobis omnia.* Sententia videtur, sicut antea permissum à me, ut herbis omnibus vesceremini: ita nunc potestatem vobis facio comedendi animantium carnes. Denique nullum potest exemplum adduci in contrarium.

Sed his obduci solet, quod Abel fuerit pastor. Verum dicere possumus, id partim fuisse ob pelles, quibus vestiebantur; partim ob lac, quo vescebantur; partim etiam sacrificiorum causa.

Aliud quoque objiciunt, & quod vehementius urgeat. Nam sacrificabant Deo carnes. At non offerebant Deo, nisi divinitus concessa usibus humanis. Adhæc Genes. IV, 4. dicitur Abel obtulisse de primogenitis pecudum suarum, & de adipe. At si carnibus non vescebantur, nihil in eo laudis erat, si pingue potius offerrent, quam macrum, quia neutrius esset homini usus. Imò magis laudem meruissent offerendo macrum: quia macilentæ pecudes magis soleant commendari à lana, ac lacte; ut & observatum Cajetano. Et sanè parum verisimile est, licuisse Patribus occidere animantes propter pelles: carnes autem, quia religio foret iis vesci, bestiis objecisse. Nec opinionem hanc prorsus destituit veterum auctoritas. Nam & ante diluvium obtinuisse carnium esum, opinio est Chrysostomi homil. in Gen. XXVII. & Theodoreti in Gen. quæst. LV.

Videntur hæ sententiæ duæ sic commodè posse conciliari, si dicatur, quic-

quicquid sit de stirpe Caini, (quam tam continentem fuisse, ut deliciis carnium abstineret, parum sanè credibile est) Sethi saltem familiæ ordinarium fuisse cibum, cum è lacte, tum è plantis: sed extra ordinem edisse carnes in sacrificiis. Quæ & sententia fuit clarissimi ac doctissimi Theologi, soceri mei, Francisci Junii. Nec sanè levis erat ratio, cur à diluvio ordinariè etiam carnibus vesci concederetur. Siquidem cuncta aquis reddita erant deteriora: eoque plantis non eadem erat vis nutriendii ac prius. Magis autem nutrire carnes, satis convenit.

Cæterum homines antiquissimos carnibus abstinuisse, etiam gentiles traditione acceperant. Unde Pythagoras sic apud Ovidium loquitur XV. Metamorph.

At vetus illa ætas non polluit ora cruore.
Tunc & aves tutæ movere per aera pennas,
Et lepus impavidus mediis erravit in agris.

Sed valde errat, cum mox subjungit:

Heu quantum scelus est in viscere viscera condi,
Alteriusque animantem animantis vivere letho!

Quem Pythagoreorum errorem etiam secuti fuere Manichæi ‡. Nam & illi nefas ducebant animal necare. Et certè Tertullianus quoque, sed jam Montanista, libro de Jejuniis contra Psychicos cap. IV. censet, carnium esum solum esse humanæ indultum incontinentiæ. Cui obstat, quod videmus, statim à diluvio animantes homini datas in cibum. Nec iis eo facta est injuria; quia non solum conditæ sunt propter hominem: sed etiam in diluvio fuere ob eundem servatæ.

‡ *Augustinus lib. de hæresibus cap. 46. Vide & eum lib. 19 contra Faustum.*

Atque hoc primum est argumentum bonitatis divinæ; quod non plantas modo, sed carnes etiam, dederit pro alimento. Alterum est, quod tanta carnium varietate consultum ab eo sit stomachi fastidio: ut nihil addam de eo, quod diversa corporum temperies etiam diversas exigere carnes videbatur. Ut varietas hæc carnium magis appareat, præcipuas earum suis gradibus distinguam.

Ac cæteris quidem, contra quàm vulgi fert opinio, præstat suilla: ut Artemidorus quoque indicat lib. I. cap. LXXII. Ἄριστα πᾶσι τὰ χοίρεια, ϗ γὰρ εἰκός. Ζῶν μὲν γὰρ χοῖρος οὐδὲν εὔχρηστος ἀνθρώποις. ἀποθανὼν δὲ, μᾶλλον ἐδώδιμος τῶν ἄλλων· *Optimæ omnibus sunt carnes porcinæ: atque id verisimiliter: porcus enim vivus hominibus nullius est utilitatis: mortuus verò magis aliis est esui idoneus.* In causa est, quod nullæ magis nutriant, & corroborent: ut loco non uno ait Galenus *. Esseque eas humanis simillimas, illud etiam arguit, quod multi appositas ab scelestis hospitibus humanas comedere pro suillis: quod idem Galenus † non semel testatur, & seculo etiam nostro pluri-

* *lib. 3. de alimentis cap 5. item lib. 6. methodi medendi cap. 6 & lib. de attenuandi victus ratione c. 6.*

† *lib. 3. de aliment. facult. c. 1. & lib. 10. de simpl. medic. facult. c. 2.*

pluribus in locis, vel ex digitis in artocreate repertis, vel alio indicio, confessioneque ſceleſtorum, deprehenſum fuit. Solum hoc vitii habent, quod, quia viſcoſum, craſſumque humorem gignant, facilè obſtruant jecoris ac renum meatus; præcipuè iis, qui hos anguſtiores habent: eoque, Hippocrate etiam judice, præſtant aſſatæ; quoniam ignis calor attenuat, & conſumit aliquantum illius lentoris ac craſſitiei. Hinc & Daldianus Artemidorus, loco ante memorato: Τὸ μὲν ὀπτὰ δοκεῖν ἐσθίειν τὰ χοίρεια, πάντελῶς ἀγαθόν. *Aſſatas edere ſuillas omnino bonum eſt*. Addit deinde, tantummodo elixas minoris eſſe bonitatis: cujus cauſa ex iis paret, quæ attulimus.

Quæ verò de bonitate ſuillæ diximus, neque de minutis capienda ſunt porcellis, cum hi abundent excrementis: neque de veteribus porcis, quæ ob ſiccitatem, & duritiem, difficilis ſunt concoctionis, ac ſuccum gignunt vitioſum: ſed mediæ ætatis, puta anniculorum, vel bimulorum: ut ab eodem Galeno † accepimus. Inque his ipſis, ut idem nos ‡ docet, domeſticis ſuibus præſtant agreſtes, ac montanæ; quia in meliori aëre vivunt, & magis exercentur, eoque minus habent excrementicii.

Proximam ſuillæ dignitatem Galenus * tribuit hædinæ †. Razes ‡ verò (cujus ſcripta etiam Almanſoris nomine laudantur, quia regis ejus juſſu ſcripſerit) non dubitat eam quodammodo præponere ſuillæ. Nam, judicio illius, ſuilla quidem utilior eſt validis, & valde ſe exercentibus: uti athletis, agricolis, foſſoribus, & aliis id genus; qui firmum craſſumque exigunt alimentum; ut hædina caro iis minus conducat, quia valido exercitio facilè abſumitur: at contra mediocri exercitio contentis magis hædina prodeſt, quia fit temperatior, eoque ſanguinem generet medium inter ſubtilem, craſſumque, atque hunc minimè vitioſum. Rhazis igitur judicio, iis, qui ſe totos dedunt literis, multo conducibilior eſt hædina, quam ſuilla.

** lib. 6. Epidem. part 3. aphoriſ 4.*
† lib. de cibis boni & mali ſucci cap. 4.
‡ lib. 8 meth. med. cap. 2. & lib 3 de aliment. fac. c. 13.
** lib. de cibis boni & mali ſucci cap. 12.*

Tertium locum Galenus ‡ dat vitulinæ: quas illis boum perfectorum præſtare, dubium non eſt. Nam talis bubula durior eſt, ſicciorque, tantoque magis, quanto bos ætate eſt provectior. Itaque difficulter & concoquitur, & digeritur, ſuccumque gignit melancholicum, ut lienis tumore, & atra bile laborantibus, minimè conducat; ſed iis ſolum, qui ſtomacho valent, & vehementi exercitio indulgent. Ut autem nocent boves vetuli, ita & vituli recens editi, quia carnes iis nimis mucoſæ & excrementiciæ. Laudabiles igitur vituli bimuli, vel circiter; quia his caro & boni eſt ſucci, & facilis concoctionis.

Vitulinæ hujuſmodi poſtponit Galenus † ovillam, præcipueq; agninã, idque ob lentorem mucoremque. Sed in eo, quod Galenus hædinæ etiam vitulinam poſthabuit; diſſentit iterum ab eo Rhazes *: imò Galenum ab omni-

‡ lib. de cibis boni & mali ſucci cap. 12.
† lib. de cibis boni & mali ſucci cap. 12. & libro de attenuanda victus ratione cap. 7.
** lib. 3. ad Almanſorem cap. 9.*

omnibus propriè medicis abire, scribere non dubitat Averroes *. Uterque autem multo præfert arietinam; ut melioris temperamenti, ac nisi plus excrementi haberet hædinâ, huic ipsi præponendam, quòd magis augeat vires ob succum crassiorem. In arietinis præcipuè commendatur vervecina, hoc est, illa arietis castrati.

* *Collectaneorum lib* 5. *cap* 12.

Caprina ab Hippocrate †, ac omnibus fere, improbatur; præterquam ineunte vere, vel media æstate, quando capri tenellis fruticum, & arborum germinibus, habitiores fiunt. Nam alimoniam multum ad bonitatem carnis conferre, comprobatur è vulpibus; quæ melioris sunt carnis in auctumno, quia tum uvis pascuntur: uti & passeres, & ficedulæ, tum redduntur meliores ob meliorem pastum.

† *lib* 4. *de victus ratione acutorum. aphoris.* 1.

Cervina est concoctu difficilis, & succum gignit melancholicum, Galeno ‡ judice. Idem tradit Simeon Sethi *: atque addit, æstivo tempore etiam esse virosam, quia cervi tum serpentibus, ac viperis vescantur.

Itidem leporina generat atram bilem; ut ajunt Ægineta, & Rhazes. Itaque obstructiones hepatis parit, ac lienis. Prodest interea, ut Simeon Sethi ait, iis, qui corpus student exsiccare: omninoque & cervorum, & leporum juniorum carnes, sunt meliores; quia ob minorem siccitatem minus gignunt atram bilem.

‡ *lib. de rerum affect. dign. & medic. cap.* 16.
* *lib. de ciboriorum facultat Græc. in* ἔλαφος.

Non desunt, quibus in cibis etiam sint carnes equinæ, asininæ, camelinæ: sed omnes sunt succi melancholici: quique iis vescuntur, ii & corpore, & animo, asinini ac camelini videntur Galeno †. Apud Lampridium tamen legas de Heliogabalo: *Struthiones, & camelos, exhibuit in cœnis aliquoties, dicens, præceptum Iudæis, ut ederent.* Atqui Levit. cap. XI. & Deuter. XIV. clarè camelorum esus interdicitur Judæis. Neque id penitus ignorare potuit Heliogabalus, cum homo fuerit Syrus, & sacerdos Dei sui Heliogabali, cui & templum Romæ exstruxit, opinione ea, *ut Iudæorum, & Samaritanorum religiones, & Christianam devotionem, illuc transferret*; ut idem Lampridius refert. Quare omnino, ut ὁ πάνυ Salmasius in Palatinis reperit MSSis, *struthiocamelos* legendum: cujus esu, quantum videre possum, non interdicitur Judæis. Quod autem Heliogabalus dicit, Judæis fuisse præceptum, id interpretor, *concessum.* Ut sententia sit, nulli debere esse religioni, si struthiocamelinâ vescatur; quando nec adeo superstitiosa Judæorum natio ea abstineret.

† *lib.* 1 *de aliment facult. cap.* 2. *& lib.* 3. *cap.* 2. *&* 6.

Ex Damide etiam narrat Philostratus libro secundo de vita Apollonii cap. XII. Indos in mensis suis apponere, ut leones, sic tigrium clunes: cæteris enim ejus animalis partibus abstinere, quia simulac natum est, priores pedes Orientem versus attollat: quod religiosum esse animal, ostendit. Sed in Congitana regione, tota tigride vescuntur; carne ea, in qua musta-

ces, exceptâ, eo quod venenatam hanc arbitrentur. Testis eorum Joannes Lindschotus in descriptione Guineæ. Nec carnes tigridis deterius sapere bubulis, referebat is, qui ederat, Joannes Ledesma Hispalensis: ut prodit Petrus Martyr Oceaneæ Decadis III. lib. II. *.

** sive p. 222. edit. Colon. anno 1574.*

De ursinis carnibus ita scribit Joannes Bruyerius lib. XIII. rei cibariæ cap. XLI. *Helvetios quosdam, Alpinosq; populos, & Allobroges, ursorum venatui deditos esse, haut dubiũ est, horumq; carnibus vesci. Memini, me aliquãdo Lugduni, in cœna apud Symphorianũ Campegiũ* †, *ursuli carnes edisse quæ condita ita suaviter erant, ut non minorẽ gratiã saporis haberent, quàm alia ferina. Germani quidã nobiles, qui illic agebant, illũ domi educaverant, & altilẽ fecerant; deinde canibus acriter exagitatũ mactaverant.* Jure autẽ postea subjungit: *Illiberalẽ planè escã esse, & insalubrẽ, non ambigimus, ursinã. nam & iniquum succum creat, & atrabiliariũ; stomachoq; adversatur. vix enim concoquitur, & præsertim genitorũ: nã catulorũ tolerabilior.* Platinæ quoque est lib. IV. de tuenda valetudine, ac popinæ scientia*: *Caro ursa tardè concoquitur, spleni, atq; hepati obest, multa recrementa generat; appetentiam tollit, ac fastidio edentes afficit.*

† sive Champetium, ut ipse Symphorianus se vocat, Cribrationibus Galeni, Avicennæ & Conciliatoris, ab Ascensio editis an. 1516. Eques auratus fuit, & Lotharingiæ Ducis ἀρχιατρός.

**pag 231. edit. Basil 1541.*

Non incommodè autem à Galeno ‡ mihi dictum videtur, uti equorum, & asinorum carnes hominibus conveniunt asininis: ita illas pardorum, ursorum, (parque est tigridum ratio) solum permittendas hominibus efferis; quales sunt, quibus inde nomen est Ἀγριοφάγοις *.

‡ lib 3. de facultat. alimentorum cap. 1. & 2.

** ferivoris.*

Interim & hic non leve est discrimen. Nam, ut ibidem Galenus censet inter ferarum carnes pardorum illæ præstant ursinis: elixæ item meliores assatis. Liene interea abstinendum. Sanè abstinent, qui carnes earum edunt: ut quoque ait Bruyerius Campegius lib. XII. de re cibaria cap. XVII. Et ratio est, quia ob calidam animalis ejus temperiem adustus sit, eoque nigricet; ut non alium possit succum gignere, quàm melancholicum.

CAPUT LXVI.

In quadrupedum minorum deliciis primas, si Martiali fides, mattyæ leporinæ tribuendas; in majorũ autem, aprugnæ. Quæ partes in animante utroq; maximè commendari saporis gratia soleant. Delicatiores esse lepores intra mensem ætatis suæ secundũ, & octavũ: suũ autem eos, qui majales *dicuntur; & unde id nomen. Quo exemplo, ac fine, feminas castrarint Lydi, ex veteri Lydorum historico relatũ. Quinquaginta prope modis carnẽ etiã domestici suis sic posse condiri, ut totidem ferinæ carnis species videantur. Cur leporina Deus interdixerit Iudæis. De leporum salacitate, sexu, superfætatione. Triplex ratio adfertur, cur non permiserit Deus Iudæis esum suillæ. Abstinuisse eadem Ægyptios, Pessinuntios, Arabas Scenitas. Nec ea vesci Turcas, Sinenses, vel Tartaros. Origo vulgaris dicti, aliquem lepore comesto fieri formosiorem. Quæ canis venatici forma imprimis commendetur. Bove vesci aratore Athe-*

Atheniensibus interdictum. Vetus opinio, ferreo demum seculo comedi cœpisse.

ULterius etiam se bonitas Dei erga nos in alimonia è quadrupedibus ostendit. Nec enim solum explent famem; sed etiam implent deliciis; quibus sapiens sic uti scit, ut animum non solvant, sed reficiant.

Deliciarum, ut in avibus turdo, ita lepori inter quadrupedes principatum tribuit Martialis. Nam cum primum vocat * mattyam: ματτύα verò Aristophani, Athenæo, aliis, *epularum lautitias* signat. Etiam inter delicias leporem reponit Juvenalis sat. XI. * lib. 13. ep. 89

Sumine cum magno lepus, atque aper, atque pygargus.

Ubi videmus, aprum inter cupedias jungi lepori. Atque idem alibi † vocat † sat. 1.

--Apros, animal propter convivia natum.

Est verò aper ex suillo genere: unde Græcis dicitur κάπρος, & ὗς ἄγριος ‡. ‡ *sus sylvestris* Quodque de apris ait Juvenalis, id universe de porcis tradit Varro in II. de RR. cap. IV. ubi ait, *suillum genus à natura donatum ad epulandum.* Ideo Saturnalibus, optimo dierum, ut Catullus * nominat, porcum imprimis mactabant. Hinc ait Martialis †: * epig. 14. † lib. 14. ep. 70.

Iste tibi faciet bona Saturnalia porcus,
Inter spumantes ilice pastus apros.

Utcunque igitur in lautitiis minorum quadrupedum primus leporinæ fuerit honos, quod Martialis indicat: in cupediis tamen quadrupedum majorum præcipua fuit gloria carnis aprugnæ, sive suillæ. Erat interea in utroque animali partium discrimen. Nam in leporibus maximè sapere existimabantur, tum anteriori parte armi; tum posteriori, coxæ. Aprugnæ autem, suillæque deliciæ erant glandia sive glandulæ, & lumbi. Unde de utroque hoc animante sic idem Martialis lib. VII. epigr. XIX.

Ter poscit apri glandulas, quater lumbum;
Et utramque coxam leporis, & duos armos.

Delicatiores etiam porci partes indicat illud Plauti Carbonaria apud Festum: *Peto pernam, sumen, sueres, spetile, callum, glandia.*

Idem Menæchmis Act. I. sc. III. inter scitamenta, quibus de foro obsonarent, refert *Glandionicam, suillam, laridum, peronidem,*
Sinciput, polimenta porcina.--

Adde & varias farturas; de quibus Varro in IV. de L. L. & Isidorus lib. XX. Orig. cap. II. Archestratus apud Athenæum laudat:

Γαστέρα, & μήτραν ἑφθὴν ὑὸς ἐν τε κυμίνῳ
Ἔν τ' ὄξει δριμεῖ:

Ventrem, & vulvam profundam suis, in cumino, Et aceto acri.

Horatius lib. I. epist. XV.

--Vulvâ nil dulcius amplâ.

Plinii quoque est libro octavo capite LI. *Hinc Censoriarum legum*

legum paginæ, interdictaque cœnis abdomina, glandia, testiculi, vulvæ, sincipita *lib. 2 epig 37 *verrina.* Martialis * item memorat.

Mammas suminis, imbricemque porci.

Quibus exponendis nunc non insistam. Id in Originum libris facimus.

Nec partium modo discrimen erat, sed etiam in animantibus totis. Nam sapidiores, ac delicatiores multò, carnes habitæ leporum, quæ bimestres solum forent, aut trimestres, vel summum octimestres; præcipuè si in montanis essent locis serpyllo, ac pulegio pasti. Porcorum autem sapidiores habebantur castrati. Nec enim castrabantur duntaxat, ut à Venere abstinendo fierent pinguiores; sed etiam delicatiores. Ac nomen tum mutabant. Nam ut ante castrationem vocati sunt *verres*: ita postea dicti *majales*, à Dea Maja, cui sacrificari solent. Est autem Maja eadem, quæ ‡ lib. 2. cap. 61 Ops, sive Tellus, magna omnium mater; ut alibi ‡ dictum. Nec porci solum castrabantur, sed etiam porcæ: à quo more, sive Gyges, Lydorum rex, ut Hesychius Illustris, ac Suidas tradunt; sive Andramytes, Crœsi frater, ut Athenæus prodidit, exemplum petiit feminas castrandi; quo florenti semper ætate iis uteretur. Scriptores, quos dixi, ejusce rei auctorem laudant Xanthum in Lydiacorum opere. Nec in istiusmodi fides ei detrahi debet; cum fuerit historicus Sardianus, & eo tempore vixerit, quo Sardes, † Strabo lib. 13. Lydorum urbs imprimis inclyta, ac quondam regia †, captæ & incensæ ab Jonibus, & Atheniensibus: unde origo belli inter Persas, & Græcos. Id fuit Olympiadis LXX. an. I. annis XIII. ante natum Herodotum, historicorum, quos habemus, antiquissimum.

Neque suilla tanto in pretio solum erat, quia saporis esset delicati: sed & quia, si variè condiatur, varios habeat sapores. Qua de re ita Plinius lib. VIII. cap. LI. *Neque alio ex animali numerosior materia ganeæ: quinquaginta prope sapores, cum cæteris singuli.* Non ignoravit hoc hospes ille Chalcidensis; qui T. Quinctio Flaminino variam stupente venationem, respondit, *condimentis varietatem illam, & speciem ferinæ carnis, ex mansueto sue factam:* ut est apud T. Livium lib. XXXV. Atque idem apud Plutarchum legas in Flaminino, & Apopthegmatis.

Nullum verè majus gulæ argumentum porco Trojano; quem ita, Ma- * lib. 3. Saturn. cap. 7. crobio * auctore, dixerunt, quia sic foret *aliis animalibus gravidus; ut ille Trojanus equus gravidus armatis fuit.* Quamquã non solum animalibus, sed aliis etiam cupediis, farciretur. Ut ille, de quo Athenæus lib. IX. in quo turdi, & aliæ aviculæ, item vulvæ concisæ, ovorum vitelli, & isicia. Qui cum exenteratus, & variè adeo repletus foret; non tamen apparebat corpore ejus ullum signum jugulationis, vel apertionis. Præterea cum integer apponeretur, dimidiâ tamen sui parte erat elixus, alterâ autem assatus. Cum

Cum verò & leporina, & suilla caro, tantopere in deliciis fuerit Romanis, atque aliis; lepores etiam juniores, præsertim serpyllo pasti, succum præstent salubrem; suilla autem caro præ cæteris maximè nutriat: Judæi tamen, ex lege Mosaica *, utraque abstinebant. Ac de lepore quidem cur interdixerit Deus, ratio hæc fuit; quod animal id sit libidinosum, imò subinde unum idemque & ineat, & ineatur: non quasi omnes lepores sint androgyni, ut à multis traditum est; sed quia non pauci utrumque habeant sexum. Hanc rem Clemens Alexandrinus pluribus explicat in secundo Pædagogi sui libro. Ubi, cur leporina à Mose sit interdictum, hasce adfert causas; quòd lepus omni coëat tempore, singulis concipiat mensibus & ἐπικυΐσκεται, sive superfœtet, nec uno contentus sit matrimonio, & lactens etiam concipiat: quibus fusius enarratis, tandem subjungit, Ἀπέχεσθαι τοίνυν σφοδρῶν τι ὀρέξεων, καὶ ἐπαλλήλων συνουσιῶν, καὶ τῆς πρὸς τὰς ἐγκύους ὁμιλίας, καὶ ἀλληλοβασίας, καὶ παιδοφθορίας, καὶ μοιχείας, καὶ λαγνείας, ἡ τοῦ αἰνίγματος τοῦδε ἀπαγόρευσις παρῄνεσεν. *A vehementibus ergo abstinere appetitionibus, mutuisque congressibus, & coitu cum feminis prægnantibus, & initu alterno, & puerorum stupris, & adulteriis, & lasciva seminis profusione, hujus nos ænigmatis adhortata est probibitio.* Altera fortassis etiam ratio accessit, eaque petita à natura: quando vetuli lepores planè sint insalubres; temperamenti quippe frigidi & sicci; de quo ante satis diximus.

*Levit. cap. xi. vers. 6. & 7.

Cur verò Judæis suilla fuerit prohibita, triplex imprimis ratio fuit. Una est, quod animal hoc nec humanis abstineat carnibus: qua de causa & Ægyptios ab ea abstinere, Ælianus judicat lib. x. de animalibus, cap. xvi. Ac Deum quoque eo attendisse hoc verisimilius est, quoniam Genes. ix, 4. similiter interdixerit esu sanguinis, & suffocati, quo magis deterreret homines à sanguinis effusione. Altera est ratio, quod animal hoc gaudeat cœno se volutare. Quare voluerit Deus hominem absterrere à cœno ac volutabro peccatorum. Ac duæ istæ causæ respiciunt mores. Tertia ad naturam pertinet: quia in Judæa, uti & aliis quibusdam Orientis terris, item Ægypto, esus suillæ conciliaret lepram, ac vitiligines; ut est apud Plutarchum in Symposiacis lib. iv. quæst. v. Atque idem, credo, movit Ægyptios, ut eadem abstinerent. Suillum quidem lac idem præstare, proditum est a Manethone Ægyptio. Ægyptios autem aversari suillam, præter memoratos, etiam apud Herodotum † legas. Atq; hæc ostendunt, Judæos non veneratione, sed abominatione, abstinuisse à sue. Sed Ægyptii etiam cultus ergo ejus esum aversabantur. Nempe quia sus rostro humum fodiendo semina terræ commissa adoperit, ne ab avibus devorentur. Præter Judæos, & Ægyptios, suillam aversati fuere Gallogræci Pesinunta incolentes; teste Pausania in Achaicis: & Arabes Scenitæ, ut est apud Solinum cap. xlvi.

† in Melpomene.

Hodieque abstinent Muhammedani; ut constat ex Azoar XXXIII. & XXXIV. in quo tamen à Turcis abeunt Persæ. Sed neque Sinenses, qui vulgo male Chinenses, ea vesci ex Pereira constat, & aliis, qui Sinensium res signarunt. Denique & de Tartaris idem proditur. Atque horum alii quidem id, credo, fecerunt imitatione Israelitarum: alii autem ob immundiciem ejus animalis, vel lepræ fuga.

Hactenus de bono quadrupedum vidimus, quatenus iis vescimur, ad explendam vel famem, vel voluptatem. Ajunt præterea, & carnes quasdam prodesse ad conciliandam homini pulchritudinem. Hoc enim leporinam præstare ad dies septem: ut est apud Plinium lib. XXVIII. cap. XIX. Martialem lib. V. epigr. V. & Lampridium in Alexandro Severo, qui leporinâ quotidie vescebatur. Convivalis ea quæstio est, quæ hujus rei causa sit. *Frivolum jocum*, ait Plinius: *cui tamen aliqua debeat subesse causa in tanta persuasione.* Sunt, qui causam hanc adferant, pulpamentum leporis vim habere abstergendæ bilis, atque ita exhilarandi. Sed quomodo bilem absterget, si succum gignit frigidum, & siccum, sive melancholicum; ut antea diximus? Verisimilius igitur puto, caput fontemque hujus fabulæ esse, quod illis facilè agentibus, quibus inter cætera lepus cum suo condimento mensam solet ornare, dummodo hi edendi teneant modum, neutiquam macie fiant deformes, vel colore lurido fœdiores. Nihil quidem tale in iis deprehendas, quibus is cibus non infrequens. Quin hilaritas mensæ, qualis iis fere, qui deliciis moderatis gaudent; formæ decus non conservat modò, sed etiam auget. Quod verò, cum id leporinæ carni commune sit cum deliciarum aliis, particulatim restrinxere ad leporinam, id puto originem cepisse ab hominibus facetis magis, quàm seriis. Nempe, ut dixere *melos*, & *melus*: de quo Nonius: ita & visa esse vicina, *lepos*, & *lepus*: à quorum priori aliquem lepidum vocamus: quasi uti lepidus est, cui multus inest lepos: ita &, cui lepus comestus, eo amoribus suis lepidior, formosiorque videretur. Nec enim dictorum omnium causæ à virorum gravium judicio peti debent: sed subinde eas ab amantium amentiumque nugis arcessere ratio jubet.

Cæterum non ob ea modo quadrupedum, debitores Deo sumus, quæ comesta naturam instaurant, vel dum vescimur, delicatum juvant palatum; vel, si ita omnino visum, etiam conciliant formam: verum & propter illa obstringimur, quorum usus est nobis in hisce venatu, vel aliter, consequendis. Hac parte laus canis præcipua est, potissimum feminæ: unde videas, poetas sæpius muliebri genere dicere *venaticam*, ut Ennius *; *montivagam*, ut Lucretius †. Est & Senecæ Hippolyto Act. IV. sc. I.

Mæstaque domini membra vestigant canes.

* *lib. 10 annal.*
† *lib. 1. vers. 404.*

Ac

Ac Appulejus VIII. Metam. *Canes venationis indagini generosa*. Mensibus etiam vernis editi præferuntur illis, qui æstate nascuntur. Quæ forma præcipuè commendetur, docent in Cynegeticis suis Xenophon, Gratius, Oppianus, Nemesianus: in libris de re Rustica Varro *, Columella †, & ex Frontone seu Cassianus Bassianus Scholasticus, seu Dionysius Uticensis ‡. Adhæc Julius Pollux Onomastici lib. V. cap. X. E junioribus non ineleganter de hoc Angelius Bargæus *: cujus judicio omne punctum laturus videtur, qui capite ingenti, vultu atroci, oculis rubicundis, naribus apertis, dentibus acutis, labro superiori pendulo, collo tumido, pectore amplo, colore helvo, qui inter rubrum albumque, suppressiore alvo, pedibus magnis, unguibus recurvis. Sed imprimis attenditur, ut sint sagaces, & venatu gaudeant. De priori sic Cicero in primo de Divinat. *Nos elephantorum acutissimis sensibus, nos sagacitate canum ad utilitatem nostram abutimur.* Et Plautus Curculione †:

Canem esse hanc quidem magis par fuit: sagax
Nasum habet.

De altero ita idem Sticho *:

Stultitia est, pater, venatum ducere invitas canes.

A cane venio ad bovem: quod animal utroque modo juvat, quia tum ad agriculturam utile est, tum etiam in cibum cedit. Apud Athenienses tamen bove vesci aratore nefas: ut constat ex Æliani Varia Histor. lib. V. cap. XIV. Varronis quoque est lib. II. cap. V. *Hic* (bos) *socius hominum in rustico opere, & Cereris minister; Ab hoc antiqui manus ita abstineri voluerunt, ut capite sanxerint, siquis occidisset.* Addam & verba Plinii ‡, alibi etiam adducta nobis: *Socium laboris, agrique culturæ, habemus hoc animal, tantæ apud priores curæ, ut sit, inter exempla, damnatus à populo Romano, die dicta, qui concubino procaci rure omasum se edisse negante, occiderat bovem: actusq; in exiliũ, tanquã colono suo interemto.* Etiã Domitianus Cæsar, Tranquillo teste *, *inter initia usq; adeo ab omni cæde abhorrebat, ut absente adhuc patre, recordatus Virgilii* † *versum* *Impia quam cæsis gens est epulata juvencis,* *edicere destinaverit, ne boves immolarentur.* Aratus quoque * ait, ferreo demum seculo edi cœpisse boves aratores. Sic enim de ejus ætatis hominibus scribit:

Οἱ πρῶτοι κακόεργον ἐχαλκεύσαντο μάχαιραν
Εἰνοδίην, πρῶτοι δὲ βοῶν ἐπάσαντ' ἀροτήρων.

Hæc Cicero sic vertebat:

Ausaque (ferrea puta proles, ut proximè antecesserat) *funestum*
prima est fabricarier ensem,
Et gustare manu victum, domitumque juvencum.

* lib. 2. cap. 9.
† lib. 7 cap 12.
‡ in Geoponicis Constantino dicatis lib. 19. cap 2.
* In 5 Cyneget.
† act 1. sc. 1.
* act. 1. sc. 2.
‡ lib. 8. cap. 45.
* in Domit. cap. 9.
† Georg. 2. vers. 537.
* In Phænomenis vers. 132.

Digitized by Google

At Cæsar Germanicus hunc in modum:

Ferrique invento mens est lætata metallo,
Polluit & taurus mensas adsuetus aratro.

Et apertius sanè Germanicus (quem Domitianum Cæsarem videri, alibi diximus) quàm Tullius. Ille enim βοῦν ἀροτῆρα reddidit, *taurum aratro adsuetum*: hic, *manu victum domitumque juvencum*; quod esset, χειρὶ δαμέντα. Opponitur ei βοῦς ἀδμήτης. Ut cum, apud Homerum Il. κ *, Diomedes ait, velle se Minervæ sacrificare,

* vers. 192.

--- βοῦν ἦνιν, εὐρυμέτωπον,
Ἀδμήτην, ἣν οὔπω ὑπὸ ζυγὸν ἤγαγεν ἀνήρ·
Bovem hornam, latifrontem,
Indomitam, quam necdum sub jugum duxit vir.

Sanè sacrificium hoc convenit legi Atticæ, ante memoratæ, Βοῦν ἀροτῆρα μὴ θύειν, *Bovem aratorem ne macta*. Imo fuit, cum non modò βοῦν ἀροτῆρα †, sive δαμέντα *, sacrificare Athenis esset interdictum; sed simpliciter lege caveretur, βοῦς μὴ καταθύεσθαι ‡. Sed hoc tantum erat, cum ob ingentem boum raritatem metus esset, ne, si sacrificiis porrò eorum numerus imminueretur, cessaret tandem agricultura: ut Philochorus apud Athenæum ait lib. IX.

† bovem aratorem.
* domitum.
‡ boves ne mactato.

Deus verò neutiquam populo suo bovis esu interdixit: eoque non modo inservit nobis ad agriculturam, (quo pertinet illud Mosaicum *; *Bovi trituranti os non obligabis*: quod etiam ad alendos Ecclesiæ doctores accommodat Apostolus †) sed ad hoc quoque, ut corpora nostra carne sua suffulciat ac reficiat, imò & in deliciis habeat locum: unde Matth. XXII, 4. rex iis, quos ad nuptiale filii sui convivium invitarat, ait: *Ecce prandium meum paravi; tauri mei, & altilia, occisa sunt, & omnia parata: venite ad nuptias.*

* Deuter. 25.
† 1. Cor. 9.

CAPUT LXVII.

Veterum opinio, à sue homines didicisse aratri usum; & , ut conjectabat Claudianus, jaculandi artem ab hystrice: imò, ex Ambrosii Parei opinione, à lupis artem bellandi. Et, (ut solum videamus de re medica), adversus venena vim cunilæ bubulæ haustam à testudine; ruta autem, à mustela; artem secandi venas, ab hippopotamo; à cervis, dictamum extrahendi sagittas: vel, ut alii malunt, à capris; vomitoria, à gulone, sive vulture quadrupede.

NUnc venio ad illud, quòd etiam quadrupedibus multa debeamus, quæ nobis sint in medicina. Fit hoc bifariam. Partim enim docuere nos ista, quæ medeantur morbis: partim ipsi experientia edocti sumus, quomodo ex quadrupedibus faciamus nobis medicinam.

Nec

Digitized by Google

Nec mirandum, si dicamur, quædam à quadrupedibus hausisse; cùm tanta sit earum solertia, ut antè vidimus. Itaque veteres etiam putarunt, nos primò aratri usum ab sue didicisse. Unde & vomer Græcis ὕνις dici creditur ab ὗς, id est, *sus*. Quod legas apud Plutarchum lib. IV. Sympos. quæst. V.

Jaculandi quoque artem ab hysthrice nos accepisse, conjectat Claudianus. Sic enim claudit pœmatium de hystrice:

> *Quod si omnis nostræ paullatim industria vitæ*
> *Fluxit ab exemplis: quicquid procul appetit hostem,*
> *Hinc reor inventum, morem hinc traxisse Cydonas*
> *Bellandi, Parthosq; retro didicisse ferire,*
> *Prima sagittiferæ pecudis documenta secutos.*

Imò ulteriùs progreditur Ambrosius Paré, Chirurgices lib. I. cap. XVI. ubi ait, homines à lupis edoctos bellandi rationem. Lupos enim magno colligi numero ante pagum, unum eorum ingredi, canesque excitare: iis insequentibus hunc fugere, usque dum perduxerit canes ad locum cæterorum luporum; quorum singuli tum canem aliquem arripiant, ac vorent.

Sed hujusmodi missis, me continebo intra ea, quæ ad medicinam pertinent. Sanè, ut Plinius* ait, *Omnia animalia, quæ sint salutaria ipsis, norunt, præter hominem.* Hunc igitur ab animalibus sibi salutaria discere, quid miremur? * *lib. 27. c. 3.*

Cunilam, & rutam, valere adversus venena, ab testudine, & mustela haustum ajunt. Plinius lib. VIII. cap. XXVII. *Testudo cunilæ, quem bubulam vocant, pastu, vires contra serpentes refovet: mustela rutæ, in murium venatu cum iis dimicatione consertâ.* Deque cunila idem tradit lib. XX. cap. XVI. *Cunila, quæ bubula appellatur, contra serpentes in vino bibitur. Testudines cum serpentibus pugnaturæ hac se muniunt.* Idem legas quoque apud Aristotelem lib IX. Hist. Animal. cap. VI. & lib. de Admirandis audit. ac Plutarchum de Solertia animal. De ruta quod dixi, tradit id ipsum Plinius. l. XX. cap. XIII. *Quæcunq; ruta per se pro antidoto valet, foliis tritis, & ex vino sumptis: contra aconitum maximè, & viscum: item fungos, sive in potu detur, sive in cibo. Simili modo contra serpentium ictus: utpotè cum mustelæ dimicaturæ cum his, rutam prius edendo se muniant.* Porrò in eo, quòd mustelam id facere ait ante pugnam, cum Aristotele quidem, & veterum aliis, consentit: sed juniores ajunt, id facere, postquam dimicavit. Quamquam quid impedit, quo minùs utrique verum referant?

Dicimur quoque ab hippopotamo esse edocti utilissimam venas secandi artem. Plinius l. VIII. cap. XXVI. *Hippopotamus in quadam medendi parte etiam magister exstitit. Assiduâ namq; satietate obesus exit in littus, recentes arundinum casuras speculatus: atq; ubi acutissimum videt stirpem, imprimens*

Digitized by Google

corpus, venam quandã in crure vulnerat, atq; ita profluvio sanguinis morbidũ alias corpus exonerat, & plagam limo rursus obducit. Idem de animante hoc tradit Solinus cap. xxxv.

A cervis Creticis didicere homines dictamum sive dictamnum valere contra venena. Nam hæ venenatis fixæ sagittis herbam eam quærunt, qua pastis decidunt tela: ut est apud Plinium cap. proximo legas: *Dictamnum herbam extrahendis sagittis cervi monstravere, percussi eo telo, pastuq; ejus herba ejecto.* Quod pro fabuloso haut temere habendum: quando & alia sunt, quæ comesta, vel adsumpta in potu, tela, aliáve ejiciant. Hujusmodi Cæsar Scaliger* esse ait, radicem calami, oxyacanthæ, narcissi: item propolim, rotundam aristolochiam: gladiolum quoque, & spatham geminam, commendat. Cæterùm, quod Plinius hoc loco adsignat cervis, uti & lib. xxv. cap. VIII. ac Servius in IV. Æn. ‡ id capris, & capreis, ab aliis tribuitur. Ut Aristotele lib. IX hist animal. cap. VI. † & de admirandis auditionibus, item Cicerone in II. de Nat. Deor. Dioscoride lib. III. cap. XXXVII. Valerio lib. I. cap ult. ut Maronem mittam XII. Æn. ‡.

* ad Arist. l. 9. Hist. animal. c. 8. sect. 93.

‡ vers. 70.

† al. 8.

‡ vers. 414.

Sed quid si cum Gesnero dicamus, pro *cervi* apud Plinium legi debere *capræ?* Nisi & cervos, & capras, placet id in Creta monstrasse. Nec enim Creta omnino cervis caret, cùm Plinius excipiat Cydoniatarum agrum: & Creticæ cervæ meminit Maro IV. Æn. Deque venatione Cretica capiendus videtur versus ille adductus à Clemente Alexandrino in IV. Στρωματέων:

> Κρῆσσα κύων ἐλάφοιο κατ' ἴχνιον ἔδραμε γοργῶς.
>
> *Cressa canis cervi per vestigium cucurrit acriter.*

Subjungit deinde Plinius in iis, quæ edocti simus à bestiis: *Iidem percussi à phalangio, quod est aranei genus, aut aliquo simili, cancros edendo sibi medentur.* Quòd & tradit l. xx. c. VI. Aristoteles quoque Hist Anim. lib. IX. cap. VI.* Ὅταν δ' δηχθῶσιν αἱ ἔλαφοι ὑπὸ φαλαγγίου, ἤ τινος τοιούτου, τοὺς καρκίνους συλλέγουσαι ἐσθίουσι. *Cervi à phalangio, aut aliquo ejusmodi, puncti, collectos cancros esitant.* Præterea id legas apud eum in Audit, Mirabilibus.

* sect 86. juxta sect. Cæs. Scalig.

Quorundam etiam, inque his Osvaldi Crollii, libro de signaturis rerum, quem basilicis chymicis subjunxit, judicium est, homines rationem vomitorii, & cathartici medicamenti, hausisse ab animali, quod Suecis Ierff †, Sclavis *Rosomacha*, Germanis Vielfraß, Latinè nunc *Gulo*, Cæsari Scaligero * *vultur quadrupes* nuncupatur, *vultur* quidem, quia cadavera, vulturis instar, consectetur; *quadrupes* autem, ut ab ave distinguatur. Eò autem, quæ dixi, ab hoc animante homines ajunt accepisse, quia illud tantopere se rapto expleat cadavere, ut inflatum, ac tympani modo extentum, ferre ulteriùs, quæ voravit, non possit, eoque subeat angustias rupium, vel alias,

† Olaus de Sept. cent. lib. 18. pap. 5.

* Exercit. 203.

Digitized by Google

alias, atque istic constrictum, & ore evomat, & posticâ parte emittat, quicquid oneri erat naturæ; atque hoc faciat identidem; quia, ubi se exhausit, ad cadaver recurrit.

CAPUT LXVIII.

De remediis ex quadrupedibus. Cervina vis adversus febres; item caninorum crocodili dentium. E mustelis, ac capris, medicina contra elephantiasin: à mulo mustela, cervo contra venena: à monocerote, & rhinocerote, adversus eadem, quod tamen pro dubio relictum, quia vis è cornu monocerotis promanans videatur potiùs esse ab arte, qua cornu imbuitur. Contra eadem medicina à capris, è quibus lapis bezoar, & unde id vocabuli. Remedium capitis dolori è lepore: phrenitidi, ab ove: hydrophobia, è cane: lycanthropiæ, è capris, quo Pacto & Prœtides sanatæ à Melampode. Medicina lethargo, ac veterno, ex asino, capro, apro, mustela, ove, fibro, paralysi, è testudine: epilepsia, è cameli calcaneis, propterea ab Heliogabalo commendatis: item ex urso, apro, sue, lepore, asino, equo, capro, fibro mustela, ove, testudine, alce. Parùm interim videri compertum, utrum caprina caro epilepsiam tollat, an magis inducat. Unde canis Pontici, & bebrinarum pellium, *appellatio. Error veterum de castore sibi testes amputante. Castorei vis multiplex in capitis morbis. Varia sensui medentia: præcipuè oculorum.*

ATque hæc ostendunt, nôsse quadrupedes ea, quæ medeantur sibi, atque homines varia iis remedia debere. Nunc docebo, ut homines ratione, atque usu, didicerint mederi morbis suis quadrupedum carne, sanguine, ossibus, cornibus, lacte, lanâ, & similibus. Ubi vel sola enumerare si velim, quæ se animo nunc offerunt.

Ante diem clauso componat vesper Olympo.*

Quamobrem intra paucissima me continebo. Interea, ne variè nostra erret oratio, distinctè de præcipuis morborum generibus dicam. Ac primò agam de morborum illis, quæ totius sunt corporis. Cujusmodi est febris. Hemitritæo medicinam esse adipem leonis, ex Sammonico dictum cap. LIII. Plinii quoq; est l. XXXVIII. C. VIII. *Cor elephanti in cibo sumptum quartanis medetur: adeps cum rosaceo, quotidianis febribus.* Sed, ut de leone sic elephanto, antè dictum seorsum. Nunc aliis animantibus insistendum. Cervinæ carnis hæc virtus putatur, quòd febres arceat. Plinius l. VIII cap. XXXII. quod est de cervis: *Febrium morbos non sentit hoc animal: quin & medetur huic timori. Quasdam nos principes feminas scimus, omnibus diebus matutinis carnẽ eam degustare solitas lõgo ævo caruisse febribus: quod ita demũ existimant ratum, si vulnere uno interierit.* De crocodilo sic idem l. XXVIII. cap. VIII. *Canini crocodili dentes febres statas arcent thure repleti (sunt enim*

*Virgil. 1. Æn.

 cavi)

cavi) ita ne diebus quinque ab egro cernatur, qui adalligaverit. Idem pollere & ventre exemptos lapillos adversus febrium horrores tradunt.

Est & totius corporis morbus elephantiasis, Eam, ut Plinius ait lib. XXX. cap. XIII. *sanguis & cinis mustela emollit*: imò, ut idem refert lib. XXXIII. cap. XII. *fel caprinum illitum tollit*. Erinacei etiam terrestris carnem huic morbo mederi, proditum Dioscoridi lib. II. τῶν cap. secundo. Atque addit, auxiliari etiam καχέκταις, seu malo corporis habitu præditis.

Ad universi itidem corporis morbos referuntur, qui à venenis proveniunt. Aque hac quoque parte adversus eos magna è quadrupedibus capimus commoda. Ita veneno infectis prodest, si includantur multo recens interfecto, atque id sæpius fiat, donec animantis evanuerit calor. Testes Ponzettus Cardinalis, & Marantha de Simplicibus.

Ut multimodis veneno resistat *γαλῆ κατοικίδιος, mustela domestica*. Dioscorides refert lib. II. cap. XXVI. Genitale cervi maris tritum, atque ex vino potum, medetur morsis à vipera: ut apud eundem legas cap. XLIII. Aprinum item jecur arefactum, ac similiter potum, contra serpentium morsus venenatos adsumendum ait cap. XLVIII.

Et quem fugit, quanta vis adversus venena tribuatur cornu monocerotis, & rhinocerotis? Ac favet Philes in Iambis cap. XXXVI. item Tzetzes hist. Chil. V. cap. VII. Apud antiquiores tamen omnes de eo, ut puto, silentium est. Et de re tota hodieque ambigunt eruditiores. Utcunque enim cornuum istorum aliqua videantur vim talem obtinere: non sine caussa tamen eò multorum vergit opinio, cornua ista variis fuisse antidotis temperata, ut non tam cornibus, quàm ei, quod accessit fraude humanâ, vis illa debeatur. Hujusce argumentum petere inter alia licet è cornu isto monocerotis, quod à Iudæo quopiam fuit Senatui Veneto divenditum.

Certo etiam caprarum generi debemus lapidem bezoar: prout officinæ vocant, quem Arabes *hager bezahar* nuncupant: ac melius alii dicendum ajunt* *belzoar*, aut potius *belpazar*, ex *bel*, quod dominum notat, & *pazan*, ut Arabes & Persæ vocant hirci genus, unde lapis ille educitur. Qua in parte corporis crescat, parum convenit. Quidam è ventriculo peti, nonnulli è renibus, alii è fellis vesica, alii item ex intestinis, vel alia etiam corporis parte, tradiderunt. Huic lapidi Serapio. Rhasis, Avenzoar, & Arabum alii (veteribus enim Latinis, ac Græcis, nescitur) tantam vim adversus venena attribuunt ut dicant, radicem ipsam veneni, & omnem ejus quantitatem exsuperare, ac prorsus exstinguere: variaque ejus rei experimenta adducunt. Etiam prodesse docent adversus febres pestilentes, syncopen, epilepsiam, vertiginem, lumbricos, calculum, & affectus melancholicos. Adea-

* *Alias etiam origines vide apud Anselmū Boethium in Gemmarum & lapidum historia l. 2. cap. 191. & iis, quæ ad eum locum Adrianus Tollius, perrerudītus Reip. Leidensis medicus adnotavit.*

Adeatur Nicolaus Manardes Hispalensis, libello de lapide bezoar, & her-
ba scorzonera: ac imprimis Caspar Bauhinus Basileensis, qui accuratè ad-
modumi fuseque, egit de lapidis hujus origine, natura, atque usu.

Nunc venio ad partium morbos, ac primùm dicam de internis, inque
his ab illis capitis ordiemur. Cujusmodi est capitis dolor, qui κεφαλαία, &
κεφαλαλγία nuncupatur, De mitigando eo sic Plinius lib. xxviii. cap. xi.
*Leporinus cinis cum oleo myrteo capitis dolores sedat: item aqua pota, quæ è bo-
vis, aut asini potu relicta est: & cornus cervini cinis illitus ex aceto, vel rosaceo,
aut ex irino.* Auris dolorem sedat adeps vulpinus liquefactus, aurique infu-
sus: ut est apud Dioscoridem lib. ii. cap. xli.

Si ratio sive imaginatio læsa sit, delirium vocatur. Cujus species, phreni-
tis mania, melancholia. Ac phrenitis quidem cum febri est. Novè, at pa-
rum purè, *phrenesin* nominat Juvenalis*. Remedium ei ab œsypo; ut Plini- * Sat. 14.
us tradit lib. xxix. cap. iii. *Prodest & phreniticis suffitu lana succido.*

Mania autem, & melancholia, sunt citra febrim. In posteriori harum
est timor cum mœstitia: quo à mania differt. Ac pertinet ad eam quoque
ὑδροφοβία. Remedia ejus varia à cane adferuntur. Plinius lib. xxix. cap. v.
*In carnis rabidi morsu tuetur à pavore aquæ, capitis canini cinis illitus vulne-
ri. Idem & in potione proficit. Aliqui & vermem è cadavere canino adal-
ligavere. Est limus salivæ sub lingua rabiosi canis, qui datus in potu, fieri hydro-
phobon non patitur.* Vide & Dioscoridem lib. ii. cap. xlix.

Ad μελαγχολίαν referenda itidem λυκανθρωπία: quo nomine intelligenda
non modo ea, cum quis in lupum se conversum putat, uti Græcum nomen
sonat, sed etiam, quando in vaccam, aut aliud. Medicina isti morbo est à
lacte caprarum. Plinius lib. xxv. cap. v. *Melampodis fama divinationibus
cognita est. Ab hoc appellatur unum ellebori genus Melampodium. Aliqui
pastorem eodem nomine invenisse tradunt, capras purgari pasto illo animad-
vertentem, datoq; lacte earum sanasse Prætidas furentes.* Prœdites istæ se in
vaccas putabant conversas. Unde Maro Ecl. vi.

Prætides implerunt falsis mugitibus agros.

Ubi sic servius: *Præti, & Sthenebœæ, sive Antiopæ secundùm Homerum,
filiæ, cùm se Junoni in pulchritudine prætulissent illa irata hunc errorem earum
immisit mentibus, ut se vaccas putarent. Has Melampus postea purgasse per-
hibetur.*

Hæc de læsa imaginatione. Memoria autem vitiata est lethargo, & ve-
terno laborantibus, morbis admodum vicinis, si non idem. Remedium ta-
le apud Plinium l. xxviii cap. xvii. *Excitat lethargicos asini lichen, naribus
illitus ex Aceto, & caprini cornus nidor, aut pilorum, jecur aprinum. Itaq; &
veternosis datur.* Item l. xxx. cap. xvii. *Verisimile lethargum olfactoriis ex-
citari, inter ea fortassis mustelæ testiculis inveteratis, aut jecinore usto. His quoq;*

pulmonem pecudis calidum circa caput adalligari putant utile. Adhæc lib. XXXII. cap. III. *Castorea lethargicos odoris suffitu excitant.* Quod & Dioscoridi traditum lib. II. ὕλικῶν cap. XXVI.

Ab læso motu sunt epilepsia, & paralysis. De posteriori hac sic Plinius lib. XXXII. cap. IV. *Testudinum, in cœno, & paludibus viventium, evulsæ carnes coquuntur in aqua congio, sale modicè addito: ita decoctarum ad tertias partes succus, paralysin, & articularios morbos sentientibus, bibitur.* De epilepsia verò idem l. XXXVIII. c. III. Ubi, cum dixisset, *Fel cum adipe elephanti comitiales morbos discutere, levi gustu, & ut protinus, qui sumpsere, cursu id digerant:* de camelo mox subdit: *Cameli Cerebrum arefactum, potumq; ex aceto, comitialibus morbis ajunt mederi: item fel cum melle potum.* Fortasse igitur, etsi valde teneram esse carnem calcanei camelini veteres testentur, non tamen ex solo luxu, sed ex persuasione etiam fuit, quòd Varius Heliogabalus diceret, eũ epilepsiæ mederi. Sic enim de eo Lampridius: *Comedit sæpius ad imitationem Apicij calcanea camelorum, quòd qui ederet, ab epilepsia tutus diceretur.* Idem Plinius ejusce libri c. XVI. *Comitiali morbo testes ursinos edisse, prodest, vel aprinos bibisse ex lacte equino, aut ex aqua; item aprinam urinam ex aceto mulso, efficacius, quæ inaruerit in vesica sua. Dantur & suum testiculi inveterati, triti q; in suis lacte, præcedente vini abstinentiâ; & sequente continuis diebus Dantur & leporis sale custoditi pulmones, cum thuris tertia parte in vino albo, per dies XXX. Item coagula ejusdem.* Quod etiam apud Dioscoridem legas l. II. c. XXI. Idem Dioscorides libri memorati c. XLII, narrat, comitialibus mederi asini caput inassatũ, sed si jejunum edatur. Ex eodem animante morbo isti varia petit remedia Plinius: ut qui post proximè relata continuò subjungat: *Asini cerebrum ex aqua mulsa, infumatum prius in foliis, semunciâ per dies*, vel ungularum ejus cinis cochlearibus binis toto mense potus. Item testes sale asservati, & adspersi potioni, in asinorum maxime lacte, vel ex aqua. Membrana partus earum, præcipuè si marem pepererint, olfactata, accedente morbo comitialium, resistit. Sunt qui è mare, nigroq; cor edendum cum pane sub dio, primâ, aut secundâ lunâ, præcipiant. Alii carnem, aliqui sanguinem aceto dilutum, per dies XL. bibendum.* Hinc petita ab aliis animalibus remedia subjungit; ac primum de equo: *Quidam urinam equi aqua feraria ex officinis miscent, eademque potione & lymphaticis medentur. Comitialibus datur & lactis equini potus, licheng; in aceto mulso bibendus* Quod ipsum Dioscoridi traditum lib. II. cap. XLV. Lichenes verò interpretatur ipse τύλους καὶ ἐπιγονίδαν ἐντετυλωμένας περὶ τοῖς γόνασι, καὶ περὶ ταῖς ὁπλαῖς, *callos circa genua, & ungulas, in earum partium flexu induratos.* Sequitur deinde apud Plinium; *Dantur & carnes caprinæ in rogo hominis tostæ ut volunt Magi. Sevum earum cum felle taurino pari pondere decoctum: & in folliculo fellis reconditum, ita ne terrã attingat, potum verò sub limine † ex aqua,*

* *Ita non in editis modo, sed etiam MSo. invenio. Sed omnino numerus dierum desideratur.*

† *Parmensis anni 1476 habet* sublime. *Sed in MSo invenio* sub limine, *quod conveniens superstitioni magorum, de qua hic sermo. Ac placuit idem Sigismundo Gelenio.*

aquæ. Morbum ipsum deprehendit caprini cornus, vel cervini usti nidor. Postrema sic Dioscorides expresserat lib. II. cap. XLVII. ubi de caprino jecore agit: φασὶ δὲ ἐπιληπτικοὺς ἐλέγχεσθαι φαγόντας (τὸ ἧπαρ αἰγὸς) μάλιστα τὸ τράγειον ἧπαρ. *Ajunt & comitiales deprehendi esu ejus (jecoris caprini:) maximè autem hircini.* Præterea apud Plinium legas libri ejusce cap. XIX. *Cerebrum capræ magi per annulum aureum trajectum, priusquam lac detur infantibus, instillant, contra comitiales: cæterosq; infantium morbos.* De remedio ex capris mox dicam pluribus. Idem Plinius cap. XXXI. è castore seu fibro medicinam petere jubet: quod cujusmodi sit, inferius idem discutiemus. Nunc enim, ne remediorum series interrumpatur, alia potius id genus subnectam. Idem Plinius lib. XXX. cap. IV. ait. *Quidam & mustelæ cineres dant comitialibus quotidie potu.* Cui geminum, quòd mustelæ sanguinem comitialibus mederi, Dioscorides retulit libri memorati cap. XXVII. Idem Plin. libri ejusce cap. X. *Utilissimum comitialibus morbis œsypum cum myrrhæ momento, & vini cyathis duobus, dilutum, magnitudine nucis avellanæ, à balineo potum.* Et lib. XXXII. cap. IV. *Testudinis sanguis adversus comitiales morbos manditur cum polenta.* Ac mox: *Comitialibus instillatur testudinis sanguis, ore diducto, his, qui modicè corripiantur.* Similiterque Dioscorides lib. II. cap. XCVII. Erinacei item carnem, uti & jecur ejus arefactum, convulsionibus cunctis prodesse Dioscorides narrat, lib. II. cap. II. & ejusdem libri cap. LXXXV. ait, leporis πυετίαν, seu coagulum, credi maximè comitialibus salutare in potu. Ungulæ item alcis non modò vim habent θεραπευτικὴν*, sed etiam προφυλακτικὴν†. Nam & morbo conlaborantibus medentur, & ne recurrat prohibent. Plerique tamen ajunt, tum demum hanc vim habere, si vivis animantibus fuerint præcisæ. Vide, quæ fusissimè de tota hac re scripsit Apollonius Menabenus*.

Priusquam vero à comitiali morbo recedam, excutiam duo illa, de quibus, Pliniana adversus comitiales remedia enarrans, seorsim me dicturum receperam, quia paullùm iis insisti opus esset. Prius est de caprini cornus, vel cerebri virtute. Alterum de testibus castoris sive fibri. De priori, favet quoq; Clemēs Alexandrinus libro septimo†: Συμβάλλεσθαι τὴν τῶν τραγείων κρεῶν βρῶσιν πρὸς ἐπιληψίαν λέγουσι. *hircinarum carnium esum dicunt conferre ad morbum comitialem.* Sed cur timidè huic sententiæ subscripturus sim, facit: quòd capræ ipsæ laborent epilepsiâ: ut Hippocrates tradidit, teste Galeno Prognost. lib. I. text. IV. item libro, an sanguis contineatur arteriis. Ac Plutarchus quoque in Romanis problematis refert, sacerdotes antiquos carnibus abstinuisse caprinis, quia capræ morbo, quem diximus, obnoxiæ sint, idque ob faucium angustias, per quas dum spiritus fertur, sæpius soleat intercipi, atque intercludi: & angustiam hanc etiam argui gracilitate vocis. Hippocrates verò ait, provenire iis hunc morbum, quòd cerebrum

* *curatricem morbi, postquam est.*
† *præservatricem, sive ablatricem causæ morbum minantis.*
* *Tractatu de Alce, Coloniæ edito an. 1581.*
† *pag. 516. edit. Lugd. Bat.*

Digitized by Google

cerebrum, (ut, si caput dissecueris, liquet) pituitâ sit repletum, eoque male olenti. Sed ista minimè pugnant, ut verisimile videatur, has caussas concurrere. Saltem morbidum est animal. Semper febricitare, proditum Archelao*; eumque secutis Varroni†, ac Plinio‡. Quare potius accessero iis, qui putant, comestas caprarum carnes morbum gignere comitialem; uti & si somnus super pellibus caprinis capiatur. Utrumque leges apud Cœlium Aurelianum Siccensem, qui Soranum Latio donavit, lib. I. Χρονίων sive Tardarum Passionum cap. IV. quod est de Epilepsia. Verba ejus sunt*: *Vini atque carnis impetrant abstinentiam, & magis porcinæ, vel bubulæ, & caprinæ. Prohibent præterea supra pellem caprinam dormire, sive jacere ægrotantem siquidem passionis facit motum.* Caussam tamen de pelle non videtur aliunde arcessere, quàm ab odore spurco. Sic enim postea subdit†: *Caprina verò pellis, odoris tetri caussa, noxia capiti judicatur; non speciali, atq; privata ratione.*

* vel Alemaoni, secundum Aristotelem.
† lib. 2. de R. R. cap. 3.
‡ lib. 8. cap. & lib. 28. cap. 10.
* pag. 286. edit. Rovilliana.
† pag. 289.

Nunc ad alterum venio: quod erat de castoreis, sive fibrorum testibus: quos adversus convulsiones, omniaque nervorum vitia, prodesse, apud Dioscoridem etiam legas lib. II. cap. XXVI. ubi & alia eorum remedia tradit. Tantusque in medicamentis usus compulit Archigenem, ut integrum de iis volumen conderet. Maro* etiam eorum indicat pretium cum memorans, quæ tellus quæque summittat, inter alia inquit,

* I. Georg.

—— *virosaque Pontus*

Castorea.

Ac, quia (ut Maro hic ait) è Ponto apportarentur, inde fibris etiam *canis Pontici* nomen datum est. Imò fortassis & à Ponti incolis est appellatio *fibri*: quando lingua Celtica, ac Scythica, valde fuere affines: ac hodie quoque Germanis, Belgisq; id animal vocatur **bever**; q. d. *bebrus*: unde *bebrinæ pelles*: cui favet illud apud veterem Juvenalis interpretem: *Alias* inquit, *Bebryaci, id est, Pontici: unde pelles bebrinæ. Galba enim Ponticus fuit.* Ajunt verò, quia fibri se testium caussa peti sciunt, eos sibi, periculo urgente, præcidere: ut non modo est apud Juvenalem sat. XII. sed & Plinium lib. VIII. cap. XXX. Appulejum lib. I. Metam. Ælianum lib. VI. de Animal. cap. XVXIV. Isidorum lib. XII. Orig. cap. II. ubi & Ciceronis de hoc verba adducit ex orat. pro Scauro: *Redimunt se ea parte corporis, propter quam maxime expetuntur.* Sed opinio hæc planè est falsa, ut optimè docet Dioscorides loco antè indicato, his vibis: Μάτην δὲ ἱστορεῖται, ὅτι διωκόμενον τὸ ζῶον ἀποσπᾷ τοὺς διδύμους, καὶ ῥίπτει, ἀδύνατον γάρ ἐστιν ἅψασθαι αὐτῶν [illegible] ὄντων, ὥσπερ ὑός. *Frustra sunt, cùm referunt, animal hoc, quando id persequuntur, testes sibi avellere, atq; abjicere, quandoquidem, uti in sue, sunt substricti.* Similiter Sextius: de quo ita Plinius lib. XXXII. cap. III. *Castorea, testes fibrorum, quos castores vocant, amputari ab ipsis, negat Sextius, diligentissimus medicinæ.*

Digitized by Google

cina. Quin imò parvos esse, substrictosque; nec adimi sine vita animalis posse. Proinde vel sola magnitudo fidem fecerit, vulgare castoreum non esse castorum testes. Iis igitur assentiendum, qui ajunt, illud potius esse tumores inguinis, inter quos penis fibri absconditur. Quippe ex his elicitur liquor pinguis, & oleosus, vi ea præditus, quam castoreo veteres tribuere. Nempe quia penem non cernunt, propterea vulgo tumores istos putant esse testes. Atqui si id foret, ab iis ad penem esset meatus aliquis; qui neutiquam comparet. Suntque hæc eo verisimiliora; quia, & vulgo, gemino decepti errore, credant, lepores esse androgynos; dum tumores inguinis, è quibus ipsis etiam liquor promanat, testes esse arbitrantur. Imò credibile est, similiter ex tumoribus inguinis in moscho bestia profluere pus illud odoratum, quod moschum dicimus. Eum moschi liquorem cum castoreo multi confundunt; inter alios Ludovici Vartomanni interpres: ac secutus eum quoque Cardanus in x. de Subtilitate, qui est de perfectis animalibus. Quare hoc nomine castigari meruit à Cæsare Scaligero Exercitat. CCXI. sect. VI.

Merito autem antea ex Dioscoride dicebamus, castoreos non modò comitialibus, sed aliis etiam morbis, esse salutares. Sunt in istis varii capitis morbi, de quibus nunc solis loquimur: iique partim memorati, ut paralysis, lethargus, phrenitis; partim adhuc indicti, nonnulli propriè alicui medentes sensui. Plinium audiamus lib. XXXII. cap. III. *Sternutamenta olfactu movent. Somnum conciliant, cum rosaceo, & peucedano, perunсto capite, & per se poti in aquâ ob id phreneticis utiles. Item lethargicos odoris suffitu excitant; vulvarumque exanimationes vel subditi. Medentur & vertigini, opisthotonis, tremulis, spasticis, nervorum vitiis, paralyticis, perunctis omnibus.* Et post aliqua: *Medentur & dentibus, infusi cum oleo triti in aurem, à cujus parte doleant; aurium doloribus melius, si cum meconio. Claritatem visus faciunt cum melle Attico inuncti.* Et sane Galenus* etiam castorei usum prædicat in collyrio ad oculos, & oleo ad aures; quia calore suo discutit humores frigidos, ac spiritus flatulentos. Atque hinc etiam ratio in promptu, cur dolori dentium, ut Plinius ait, medeatur.

* *lib. 13. meth. med cap. ult.*

Verum, (ne ultra castoreo insistam) ex aliis etiam animantibus similia sensibus Deus medicamenta concessit. Ita lusciosis, quos Græci νυκτάλωπας vocant, prodest jecoris caprini ἰχὼρ seu sanies, dum assatur, destillans, ac postea inuncta; ut est apud Dioscoridem lib. II. cap. XLVII. Oculorum fluxui, & ulceribus, medetur cornu cervinum in fornace ustum, donec albescat, ac cadmiæ modo elutum; ut idem ait libri ejusce cap. LXIII. additque etiam, non modò expurgare dentes, sed & eorum dolores sedare. Etiam fel capræ adversus caligines, ac suffusiones oculorum adsumi;

Digitized by Google

*lib 2 cap. 96 præter Dioscoridem *, & Plinium †, memorat Serenus Sammonicus ‡:
† lib. 28 cap. 11 *Hyblai mellis succi cum felle caprino*
‡ cap. 13. *Subveniunt oculis dirâ caligine pressis.*

Aliud quoque remedium è Plinii ponam lib. XXIX. cap. VI. *Murium capitum, caudarumque cinere, ex melle, inunctis claritatem visus restitui dicunt, multoque magis gliris, aut muris sylvestris cinere.* Ac eadem fere Sextus Placitus seu Platonicus cap. XXI. Aliaque multa è quadrupedibus remedia, adversus capitis morbos, Plinius suppeditabit lib. XXVIII. cap. XI. & XII.

CAPUT LXIX.

Divina bonitas iis ex remediis adstruitur, quæ percipimus ex quadrupedibus, adversus tonsillarum ulcus, uvam, suspirium, exulcerationem pulmonis; palpitationem cordis, ulcera stomachi, & dolorem ejus, vel jecinoris, morbum item regium, & splenis, vel renum vitia. Vtrum sanguis hircinus calculum frangat. Præterea remedia indidem contra ulcera vesicæ, & intestinorum, doloremque colicum. Cur natura vermes generet in intestinis. Varia eorum genera, & ut medicina fiat longis illis, qui fere intestinum tenue occupant. Quæ ex quadrupedibus conducant adversus dysenteriam, & cæteros alvi fluores morbidos. Item salutaria vitiis genitalium, & arthritidi. Adhæc vulneribus, aliisque externis partium humani corporis membris; etiam illis unguium, ac pilorum.

HInc venio ad illa è quadrupedibus remedia, quæ salutaria sunt faucium, ac thoracis, morbis.

Adversus tonsillarum ulcera gargarizatur lac recens, præsertim bubulum; ut ait Pedacius Dioscorides lib. II. cap. LXXVII. Deque lacte ovillo idem Plinius tradit lib. XXX. cap. IV. Ejusdem verba sunt eodem capite: *Vva, & faucium dolor, mitigatur fimo agnorum, priusquam herbam gustaverint, in umbra arefacto.* Et aliquanto post: *Tradunt & murem cum verbenaca excoctum, si bibatur is liquor, remedio esse anginæ: & corrigiam caninam, ter collo circumdatam.*

Suspiriosis, quos Græci ἀσθματικοὺς vocant; prodest vulpis pulmo, si arefactus bibatur; ut Dioscoridi observatum libri ejusdem cap. XLI. Item jecur ejus meatus spirandi laxat; ut apud Plinium est lib. XXVIII. cap. XIII. ubi & sanguinem equorum sylvestrium, & lac hircinum, ac ursinum fel, conferre iis tradit, & utendi etiam modum præscribit.

Pulmonis, uti & gutturis ulceribus, salutare est lac omne decoctum; præsertim si silices igniti tertiam ejus partem absumserint; ut idem refert postea cap. LXXV. Plinii quoque est lib. XXVIII. cap. XII. *Purulentas exulcerationes pectoris, pulmonisque, & a pulmone grave olentium halitus, butyrum efficacissimè*

cissimè juvat cum pari modo mellis Attici decoctum, donec rufescat, & matutinis sumtum ad mensuram ligulæ.

Præterea, ut Celsus* ait, jecur vulpis vim habet succurrendi pulmonibus malè affectis. Uti & ejus pulmo. Nempe eo exulceratis prodest, quia ulcera exsiccat. Sin inveteratum sit malum; pulmoque nonnisi tussi possit expurgari; ea autem ille dilaceretur, ac inflammetur magis: imprimis profuerit lac asinæ; quia nullum non trium ejus partium, quas superius ‡ retulimus, est salutaris. Serum enim deterget. Τυρὸς, sive caseosa substantia, consolidat. Butyrosa, ut vocant, nutriendo maciem imminuit. Utcunque igitur malum non prorsus tollat; vim tamen ejus infringit, atque ita & vitam producit, & facit, ut minori aliquis molestiâ fato concedat. Magis verò lac proderit cum sacchаro rosato, & tribus postea horis vitello ovi adsumto.

* *lib. 4. cap. 4.*

‡ *cap. 64.*

In cordis morbis est palpitatio. Adversus eam castorea, de quibus tam multa diximus antea, utiliter adsumi; apud Galenum legere est libro de tremore, palpitatione, convulsione, & rigore, cap. v.

Nunc de ventris morbis ponam: ut illis stomachi, jecoris, κύστεως χοληδόχου, sive folliculi fellis, lienis, renum, vesicæ, & intestinorum.

De stomacho ita Plinius lib. XXVIII. cap. XIII. *Stomachum exulceratum lactis asinini potus reficit; item bubuli. Rosiones ejus, caro bubula admisto aceto, & vino cocta.* Dolori illius medetur lana succida; ut est apud Dioscoridem lib. II. cap. LXXXII.

De jecore sic Plinius verbis antea allatis continuo subdit: *Jecinoris dolores, lupi jecur aridum ex mulso. asininum jecur aridum cum petroselini partibus duabus, ac nucibus tribus, ac melle tritum, & in cibo sumtum: sanguis hircinus cibo aptatus.*

Ab obstructione etiam jecoris, vel κύστεως, est aurigo; ut Scribonius vocat. Aliter *regius morbus*, vel *arcuatus*, Græcis ἴκτερος nominatur. Ac fit, quoties jecur, præ nimio calore, humores non tam elixat, quàm assat. Plus igitur est fellis, quàm συμμετρία † exigit: ac quod nimium est, ad cutim se, ut commune receptaculum, diffundit. Huic morbo medetur cornu cervi ustum, lotumque, si binum cochlearium mensura bibatur: ut docuit Dioscorides libro II. cap. LXIII.

† *commensuratio, sive proportio.*

Spleneticos quid juvet, sic Plinius exponit, postquam retulerat, quantam magi vim lieni tribuant vituli: *Prodest & pulmo vulpium cinere siccatus, atque in aqua potus. Item hœdorum lien impositus.*

Renum vitiis medetur caro echini terrestris assiccata, & cum melle, aut aceto mulso, appota: ut legas apud Dioscoridem lib. II. cap. II. Atque idem ait, ejus jecur præstare vase fictili arefactum. Hircinum etiam san-

guinem nephriticis, calculoque laborantibus, magnopere prodesse, sententia est Aëtii, Tralliani, Æginetæ, Avicennæ, & Alberti: qui & modum, ut præparetur, docet. Julius etiam Scaliger eum in renibus, & vesica, calculum frangere, tam certum esse ait, quàm meridie lucere. Vide eum exercitat. CCCXLIV. sect. VIII. Aliorum quoque multorum hæc est sententia: sed adversante Jacobo Sylvio, methodo de componendis medicamentis*; eumque secuto Michaele Montano, operis Gallicè scripti *des Essais* lib. II. cap. ult. Etiam amicissimus Joannes Bevervicius, Dordrechtanus medicus, ingenio, doctrinâ, experientia excellens, refert libro de renum & vesicæ calculo, cap. XII. cuidam se, hoc morbo graviter laboranti, continuis diebus decem, drachmam hircini sanguinis ex vino albo præbuisse: nec tamen in lotio ejus aliquid deprehendisse sabulosi: ac propterea se, aliis si facienda esset medicina, etiam aliis postmodo esse usum remediis.

*cap. de animalibus.

Ulceribus renum, vesicæ, intestinorum, prodest lac sic coctum, ut silices igniti tertiam ejus partem absumserint: quemadmodum tradit Dioscorides lib. II. cap. LXXV. Etiam vesicæ doloribus medetur cornu cervi ustum lotumque, & cum tragacantha adsumtum: ut idem ait cap. LXIII.

Colico dolori, ac torminibus diutinis, medetur talus suis combustus, è nigro albescens, ac deinde tritus, potusque. ut Dioscorides refert lib. II. Ὑλικῶν cap. LXII.

Sunt & acerbi ventris dolores à vermibus, quos natura in intestinis è putri gignit materia; neque id insipienter; quia, ut Avicennas ait, præstet materiam illam animari, quàm magis indies putrescere. Hoc enim graviora daret mala animantibus. Magnum interea hic discrimen. Minus periculosæ ἀσκαρίδες, quæ anum obsident. Magis noxii lati illi in medio ventre; qui quandoque ad XXX. pedes excrescunt; chylumque exsugendo, hominem cruciant, imprimis jejunum. Nam, cibo adsumto, placantur. Mirè etiam noxii longi illi, ac rotundi, in tenuibus intestinis: quos negligi prohibet Ægineta, quia & ab iis homines convulsi, vel exesi, moriantur. Hi, ut egerantur, alliciendi sunt clystere lactis, butyri, cum saccharo, & melle. Infantibus etiam in pulte inspergitur pulvis cornus cervini: item cervi medulla linitur venter, & spina. Est enim cervis ἀντιπάθεια † quædam adversus vermes; haut secus ac contra serpentes; de qua superius* satis dictum.

† contraria affectio.
* cap.

Est dysenteriæ genus à bile profectum, prius quidem abradente mucum, quo natura oblinit intestina, ut facilior sit dejectio; postea verò eadem exulcerante, unde fluor cruentus. Huic medetur *sanguis hædinus ad cyathos ternos cum aceto acri*, ut Plinius ait lib. XXVIII. cap. XIII. Item cervini

vini cornus cinis elotus, & binis epotus ligulis; ut Dioscoridi traditum lib. II. cap. LXIII. Adhæc lac ovillum, caprinum, bubulum, si candentium silicum ope coquatur: ut idem docet lib. II. cap. LXXVII. Atque addit, etiam conferre inani egerendi voluntati, quæ dysenteriam solet præcedere, atque ἀπὸ τῆ τάσεως τεινεσμὸς vocatur; non τηνεσμος; etsi cum vulgo utrumque in doctissimo suo Nomenclatore H. Junius agnoscat.

Idem Dioscorides inibi commendat adversus intestinorum rosiones, & ulcera, lac cum hordeacia ptisana, vel halicæ cremore. Sed si dysenteria laborans febricitet; lac non convenit, quia febricitantibus obest; ut Dioscorides † tradit. In aliis ardorem bilis temperat, & obtundit. † *lib. 2. cap 78.*

Est & alvi profluvium sine cruore: ut κοιλιακοῖς, & laborantibus λειεντεϱίᾳ. In hac alimenta prorsus cruda egeruntur; sic ut sæpe etiam agnoscantur egesta. In cœliacis non omnino sunt cruda, propter moram aliquam in ventriculo. Cœliacis prodest cornus cervini cinis eo modo adsumptus, ac de dysentericis diximus. Auctor Dioscorides lib. II. cap. LXIII. Idem tradit l. II, cap. II. erinacei carnem ξηραίνειν τὰς διὰ τὰ σπλάγχνα ῥευματισμὺς, *exsiccare viscerum fluxiones*. Atque addit, idem præstare jecur erinacei in vase fictili, solibus perusto, arefactum. Item, ut Plinius inquit lib. XXVIII. cap. XIII. *Rheumatismos reficit cornu cervini cinis*. Dioscorides quoque ait, caseo vetustiori alvum sisti; laxari eandem butyro. Vide eum ejusce libri LXXIX. & LXXXI. Causa verò satis est aperta ex iis, quæ superius * de tribus lactis partibus dicebamus. * *cap. 64.*

Quid verò impedit, quo minus nunc aliquid etiam afferamus de partibus, quæ generationi inserviunt? Ubique enim divina elucet providentia. Quibus is morbus, vel imbecillitas, ut id, quo viri sunt, arrigatur quidem, at continuo in Venere flaccescat; iis præscribitur pulvis testium vulpis, vel penis cervini, aut taurini; idque cum vino, vel betonicæ conditaneis. Sed & scincus, crocodili terrestris genus, cum nasturtio conditus, si renum ejus drachmæ pondere biberis in vino, Venerem accendere traditur; inhibere autem, si lentis decocto cum melle, aut semine lactucæ, cum aqua bibatur. Sic Dioscorides lib. II. cap. LXXI. Etiam pantheræ cerebrum cum erucæ succo, si maris verendis applicetur, Venerem excitare, apud Albertum M. legas in XXII. de Animalibus.

Feminis fluxu vulvæ laborantibus prodest cornu cervinum ustum lotumque, si parti laboranti applicetur: ut Dioscorides ait lib. II. cap. LXXIII. Lac cum hordeacia ptisana decoctum, aut halicæ cremore infusum, mitigat vulvæ ulcera. Sic idem lib. II. cap. LXXVIII.

Etiam contra ulcera, ac duritiem vulvæ, efficax est butyrum; ut est lib. II. cap. LXXXI. præsertim cum œsypo, & meliloto; ut est cap. LXXXIV.

Ubi & legas, eandem habere vim emolliendi τὸν δακτύλιον, sive *sedes*. Plinii item est lib.xxxii. cap.iii. *Fibrorum testes menses, ac secundas, cient duabus drachmis ex aqua cum pulegio poti.* Pantheræ etiam testiculum dextrum magnam habere vim in mensibus provocandis, apud Cardanum est in Subtilitatis opere lib.xviii ‡. Pantheræ medullâ sedari dolores uteri, apud Albertum M. reperias in vigesimosecundo de Animalibus.

‡ *pag.643. edit Lugd. an. 1580*

Post partes Veneri dicatas fere agi solet de arthritide, Veneris, ut plurimum, progenie. Ἀρθρίτιδος autem nomine hoc loco utor non laxè, pro quovis articulorum dolore; quomodo eam ἐν αὐχμοῖς * fieri, Hippocrates scribit aphoris. xvi. sect. iii. sed pro ingenti dolore ex vitiosi humoris in articulum defluxu: quo humore in pedes incidente, ποδάγρα; in manus, χειράγρα; in membra varia, presse ἀρθρῖτις † nuncupatur. Interdum autem humor ille, consumtis partibus tenuioribus, in tophum induratur: unde est, quod aliquando incurventur articuli; ut Aëtio traditum lib.xii. cap. x. Hircinus adeps, quia validissimè discutit, salutaris est podagricis: ut tradit Dioscorides lib.ii. cap.xciv. De adipe suillo, sive axungia, idem monet Plinius lib.xxviii. cap.ix. Ubi & ista legas: *Asininum lac bibendo, qui liberati sint podagra, chiragrave, inter exempla sunt. Serum etiam asinini lactis efficacissimè heminis per intervalla singulis diebus quinis, articularibus morbis bibitur.* Etiam iis lac asininum præcipit Galenus lib.iv. Acut. Comm.xvii. Sed id quia in Batavia haberi nequit, eo Zacutus Lusitanus, celebris ac pereruditus Reip. hujus Amstelodamensis medicus, uti pro eo solet lacte equino, cum multa sacchari copia: quemadmodum ipse scribit lib.ii. Praxios Medicæ Observat. clxxv.

* *per siccitates*

† *Aëtius lib. 12. cap.6.*

Concludam hanc partem iis, quæ ad externos partium morbos pertinent. Ita, ut docet Galenus in tertio Methodi, in osse est κάταγμα sive *fractura*; in carne autem ἕλκος, sive *ulcus* & τραῦμα, sive *vulnus*; illud ab interna, hoc ab causa externa; ut etiam indicat Celsus lib.v. cap.xxvi. Tum vulneribus, tum ossium fracturis, prosunt ἔρια οἰσυπηρά, sive lanæ succidæ; ut est apud Dioscoridem lib.ii. cap.lxxxii. Ac rationem etiam subjungit: Δεκτικὰ γὰρ ἐστι τῶν ἐμβρεγμάτων, καὶ μαλακτικὰ διὰ τὸν οἴσυπον. *Liquores enim facilè recipiunt quibus immerseris; emolliendi etiam vim habent propter pinguedinem inhærentem.* Sic οἴσυπον malo interpretari, quia Dioscorides ipse cap. lxxxiv. ait. Οἴσυπος δὲ λέγεται τὸ ἐκ τῶν οἰσυπηρῶν ἐρίων λίπος· *Oesypum dicitur collecta è lanis succidis pinguedo.* Fimum quoque bubulum vulnerum inflammationes lenire, idem refert libri ejusdem cap.xcviii. Galenus, sive alius, libro ad Pisonem de Theriaca, exponit, ut vulneri, quod intulerit crocodilus, illitus ejus adeps summopere profuerit.

Vulnerum genus sunt jumentorum morsus. His auxiliatur jecur apri exsic-

exsiccatum, & ex vino potum; teste Dioscoride lib. II. cap. XLVIII.

Pernionibus mederi asinorum ungulas, prodit Dioscorides lib. II. cap. XLIV. Hoc ipsum præstare ursinum adipem, ait libri ejusce cap. XCIV. Atque ut idem faciat adeps suillus, isque inveteratus, quem axungiam dicunt, Plinius docebit lib. XXVIII. cap. IX.

Apud Simeonem Sethi* legas de cervis: Ὁ μυελὸς, καὶ τὸ λίπος, τὰ σκληρὰ τῶν καρκινωμάτων μαλάσσει ἐπιτιθέμενος. *Medulla, & pinguedo cervorum, si superposueris, duritiem emollit carcinomatum.*

* de Cibariorum facultatibus ad Michaelem Ducam Imp. in voce Ἔλαφος.

Ulcera ad cicatricem perducit, & nequid carnis excrescat, prohibet lana munda, carptaque, & in crudo fictili usta. Plenius hoc exponet Dioscorides lib. II. cap LXXXIII.

Cutis prurituі, & papularum eruptioni, prodest lac cum melle crudo, sale addito, & paulo aquæ dilutum: ut idem docet lib. II. cap LXXV.

Plinii sunt ista lib XXVIII cap IX ubi de adipe suillo, sive axungia: *E sue, quæ non peperit, aptissimè utuntur ad cutem mulieres. Contra scabiem verò quivis, admisto jumentorum sevo, pro parte tertia, & pice, pariterque subfervefactis. Cicatrices concolores facit cerussa admista vel cum argenti spuma. At cum sulphure unguium scabritias emundat.* Idem Plinius lib. XI. cap. XLI. sic de lacte asinæ scribit; *Conferre aliquid & candori in mulierum cute existimatur. Poppea certè, Domitii Neronis conjux, quingentas secum per omnia trahens fetas, balnearum etiam solio totum corpus illo lacte macerabat, extendi quoque cutem credens.* Eadem legas lib. XXVIII, cap XII. Ac Juvenalis quoque eodem respiciens Sat. VI. sic scribit.

--- Atque illo lacte fovetur,
Propter quod secum comites educit asellas.

Ubi sic vetus interpres: *Asinino lacte faciem linit, ut cutem tendat, & candorem eliciat.* Ac paulo ante idem Juvenalis medicamentum hoc P*oppeana* vocat, tanquam ab ea inventum, ut idem ait scholiastes. Quod si de elephanto, de quo tam fuse antea dictum, non propterea nunc plané silendum: fortasse præteriri non mereatur, ramento dentis elephantini curari reduvias unguium: ut ait Dioscorides lib II. cap. LXI.

Ad illa unguium jam delapsi sumus. Ad viliora vix possumus, quàm si de pilis loquamur. Et tamen hac etiam parte consuluit nobis bonitas Dei. Plinius quidem proxime memoratis subjungit: *Medetur & capillo fluenti: & infumata, pilis oculorum,* Ac capite antecedente idem dixerat, hippopotami cinerem explere alopecias. Sic à vulpibus vocarunt, quando ob maligni humoris copiam capilli prius extenuantur, ac deinde decidunt: sive quia animal id huic defluvio sit obnoxium; sive à similitudine quadam, quia quæ loca vulpes lotio adsperserit, iis arescant herbæ priores, nec succrescant novæ. Huic morbo, quem & *aream* cum Celso † dicere possumus, prodest quoque corium erinacei combustum, ac cum pice liquida illitum. Ita Dioscorides lib. II. cap. II. Idem præstat exustum leporis caput cum adipe ursino, aut aceto, perunctum; ut legas ejusdem libri cap. XXI. Atque addit, si sanguis ejus calidus illinatur, tolli ἐφηλίδας, *maculas à sole contractas,* & ἀλφοὺς, & φακοὺς, *vitiligines ac lentigines.* Etiam caprinarum ungularum cinere ex aceto perunctæ alopeciæ sanantur: eodem teste ejusce libri cap. XLVI. Scorsim etiam adipe hoc ursino præstari tradit cap. XCIV. Alia quoque adversus alopecias, capillorumque defluvia, & porriginem, ex cornu cervino, felle caprino, aut vitulino, genitali vel urina asini, fimo item

† lib. 6. cap. 4.

capri-

Ubi & legas, eandem habere vim emolliendi τὴν δακτύλιον, sive *sedes*. Plinii item est lib.xxxii. cap.iii. *Fibrorum testes menses, ac secundas, cient duabus drachmis ex aqua cum pulegio poti.* Pantheræ etiam testiculum dextrum magnam habere vim in mensibus provocandis, apud Cardanum est in Subtilitatis opere lib.xviii ‡. Pantheræ medullâ sedari dolores uteri, apud Albertum M. reperias in vigesimosecundo de Animalibus.

‡ pag.643. edit Lugd. an. 1580.

Post partes Veneri dicatas fere agi solet de arthritide, Veneris, ut plurimum, progenie. Ἀρθρίτιδος autem nomine hoc loco utor non laxè, pro quovis articulorum dolore; quomodo eam ἐν αὐχμοῖς * fieri, Hippocrates scribit aphoris. xvi. sect. iii. sed pro ingenti dolore ex vitiosi humoris in articulum defluxu: quo humore in pedes incidente, ποδάγρα; in manus, χειράγρα; in membra varia, presse ἀρθρῖτις † nuncupatur. Interdum autem humor ille, consumtis partibus tenuioribus, in tophum induratur: unde est, quod aliquando incurventur articuli; ut Aëtio traditum lib.xii. cap. x. Hircinus adeps, quia validissimè discutit, salutaris est podagricis: ut tradit Dioscorides lib.ii. cap.xciv. De adipe suillo, sive axungia, idem monet Plinius lib.xxviii. cap.ix. Ubi & ista legas: *Asininum lac bibendo, qui liberati sint podagra, chiragrave, inter exempla sunt. Serum etiam asinini lactis efficacissimè heminis per intervalla singulis diebus quinis, articularibus morbis bibitur.* Etiam iis lac asininum præcipit Galenus lib.iv. Acut. Comm.xvii. Sed id quia in Batavia haberi nequit, eo Zacutus Lusitanus, celebris ac pereruditus Reip. hujus Amstelodamensis medicus, uti pro eo solet lacte equino, cum multa sacchari copia: quemadmodum ipse scribit lib.ii. Praxios Medicæ Observat. clxxv.

* per siccitates

† Aetius lib. 12. cap.6.

Concludam hanc partem iis, quæ ad externos partium morbos pertinent. Ita, ut docet Galenus in tertio Methodi, in osse est κάταγμα sive *fractura*; in carne autem ἕλκος, sive *ulcus*. & τραῦμα, sive *vulnus*; illud ab interna, hoc ab causa externa; ut etiam indicat Celsus lib.v. cap.xxvi. Tum vulneribus, tum ossium fracturis, prosunt ἔρια οἰσυπηρὰ, sive lanæ succidæ; ut est apud Dioscoridem lib.ii. cap.lxxxii. Ac rationem etiam subjungit: Δεκτικὰ γὰρ ἐστι τῶν ἐμβρεγμάτων, καὶ μαλακτικὰ διὰ τὸν οἴσυπον. *Liquores enim facilè recipiunt quibus immerseris; emolliendi etiam vim habent propter pinguedinem inhærentem.* Sic οἴσυπον malo interpretari, quia Dioscorides ipse cap. lxxxiv. ait. Οἴσυπος δὲ λέγεται τὸ ἐκ τῶν οἰσυπηρῶν ἐρίων λίπος· *Oesypum dicitur collecta è lanis succidis pinguedo.* Fimum quoque bubulum vulnerum inflammationes lenire, idem refert libri ejusdem cap.xcviii. Galenus, sive alius, libro ad Pisonem de Theriaca, exponit, ut vulneri, quod intulerit crocodilus, illitus ejus adeps summopere profuerit.

Vulnerum genus sunt jumentorum morsus. His auxiliatur jecur apri

exlic-

Digitized by Google

exsiccatum, & ex vino potum; teste Dioscoride lib. II. cap. XLVIII.

Pernionibus mederi asinorum ungulas, prodit Dioscorides lib. II. cap. XLIV. Hoc ipsum præstare ursinum adipem, ait libri ejusce cap. XCIV. Atque ut idem faciat adeps suillus, isque inveteratus, quem axungiam dicunt, Plinius docebit lib. XXVIII. cap. IX.

Apud Simeonem Sethi* legas de cervis: Ὁ μυελὸς, καὶ τὸ λίπος, τὰ σκληρὰ τῶν καρκινωμάτων μαλάσσει ἐπιτιθέμενος. *Medulla, & pinguedo cervorum, si superposueris, duritiem emollit carcinomatum.*

* de Cibariorum facultatibus ad Michaelem Ducam Imp. in voce Ἔλαφος.

Ulcera ad cicatricem perducit, & nequid carnis excrescat, prohibet lana munda, carptaque, & in crudo fictili usta. Plenius hoc exponet Dioscorides lib. II. cap. LXXXIII.

Cutis pruritui, & papularum eruptioni, prodest lac cum melle crudo, sale addito, & paulo aquæ dilutum: ut idem docet lib. II. cap. LXXV.

Plinii sunt ista lib. XXVIII. cap. IX. ubi de adipe suillo, sive axungia: *E sue, quæ non peperit, aptissimè utuntur ad cutem mulieres. Contra scabiem verò quivis, admisto jumentorum sevo, pro parte tertia, & pice, pariterque subfervefactis. Cicatrices concolores facit cerussa admista vel cum argenti spuma. At cum sulphure unguium scabritias emundat.* Idem Plinius lib. XI. cap. XLI. sic de lacte asinæ scribit: *Conferre aliquid & candori in mulierum cute existimatur. Poppea certè, Domitii Neronis conjux, quingentas secum per omnia trahens fetas, balnearum etiam solio totum corpus illo lacte macerabat, extendi quoque cutem credens.* Eadem legas lib. XXXVIII. cap. XII. Ac Juvenalis quoque eodem respiciens Sat. VI. sic scribit.

--- Atque illo lacte fovetur,
Propter quod secum comites educit asellas.

Ubi sic vetus interpres: *Asinino lacte faciem linit, ut cutem tendat, & candorem eliciat.* Ac paulo ante idem Juvenalis medicamentum hoc *Poppeana* vocat, tanquam ab ea inventum, ut idem ait scholiastes. Quod si de elephanto, de quo tam fuse antea dictum, non propterea nunc planè silendum: fortasse præteriri non mereatur, ramento dentis elephantini curari reduvias unguium: ut ait Dioscorides lib. II. cap. LXI.

Ad illa unguium jam delapsi sumus. Ad viliora vix possumus, quàm si de pilis loquamur. Et tamen hac etiam parte consuluit nobis bonitas Dei. Plinius quidem proximè memoratis subjungit: *Medetur & capillo fluenti: & infumata, pilis oculorum,* Ac capite antecedente idem dixerat, hippopotami cinerem explere alopecias. Sic à vulpibus vocarunt, quando ob maligni humoris copiam capilli prius extenuantur, ac deinde decidunt: sive quia animal id huic defluvio sit obnoxium; sive à similitudine quadam, quia quæ loca vulpes lotio adsperserit, iis arescant herbæ priores, nec succrescant novæ. Huic morbo, quem & *aream* cum Celso † dicere possumus, prodest quoque corium erinacei combustum, ac cum pice liquida illitum. Ita Dioscorides lib. II. cap. II. Idem præstat exustum leporis caput cum adipe ursino, aut aceto, perunctum; ut legas ejusdem libri cap. XXI. Atque addit, si sanguis ejus calidus illinatur, tolli ἐφηλίδας, *maculas à sole contractas*, & ἀλφοὺς, & φακοὺς, *vitiligines, ac lentigines.* Etiam caprinarum ungularum cinere ex aceto perunctæ alopeciæ sanantur: eodem teste ejusce libri cap. XLVI. Seorsim etiam adipe hoc ursino præstari tradit cap. XCIV. Alia quoque adversus alopecias, capillorumque defluvia, & porriginem, ex cornu cervino, felle caprino, aut vitulino, genitali vel urina asini, fimo item capri-

† lib. 6. cap. 4.

caprino, apud Plinium vide lib. XXVIII. cap. XI. Ac de fructu, quem in medicina è quadrupedibus capimus, hæc suffecerint. Plura qui volet, præcipuè eundem Plinium libro adeat memorato: qui cap. VIII. ac XI. seqq. fusissimè hoc argumentum persequitur.

CAPUT LXX.

Pecudes juvare hominem lana: & unde ea sit velleris *nomen sortita. Tonsura pecudis vetus Hebrais. Unde bonitas lanæ Anglicanæ. Laus lanæ Milesiæ in Asia; Attica, & Megarensis, in Græcia; in Italia autem Tarentinæ, Parmensis, Altinatis. Vetus Varronis lect. o defensa. Consuetudo pelle tegendi pecudes. Horatio lux. Pecus* tectum *&* colonicum, *oppon.* Lana solox. *Mollities vestium è pilis camelorum Caspiorum. Ioannem Baptistam non fuisse indutum corio camelino. Coactilia ferro, & igni resistere. Castoreorũ laus gemina, mollities, & quod non perpluant. Carmentæ sacello pelliceum aliquid inferre nefas creditum. Coriariis extra urbem domicilium: deque iis somniare, mali aliquid portendere existimatum. Cur Deus Adamo, & Evæ, è pellibus potissimum vestes fecisse videatur. Antiquis temporibus etiam heroinas pelliceis fuisse amictas. Cur rustici Græcis vocati* διφθερίαι. *Unde Bacchus* Bassareus; *Bacchæ,* Bassarides *vocentur. Unde* rhenones *sic dicantur. Quis sutrinam invenerit. Perones ex corio crudo; senatorum calcei ex aluta; in quibus & lunula, nobilitatis insigne; ac porrectos fuisse usque ad crus medium.* Caput calceatum, *de eo, quod pelle hædinâ, vel aliâ, obtectum. In bello primum pectoris ac capitis tegumenta è corio: unde nomina* loricæ, ægidis, galeæ, *aliorumque. Cur olim alterutra usi ocrea è ferro. Ægyptiorum commentum vulnerari non posse, qui indutus sit pelle hyænæ. Pantherinum corium pro tegmine in bello. Clypei, scutaque obducta, olim pelle, nunc simplici, nunc etiam duplici, triplici, atque adeo septemplici.* Mollestræ *quæ. Cur Frisiis à Druso imperatum, ut stipendii loco terga bubula darent Romanis. In pellibus dormitum. Etyma aliquot vocum: inque his, unde* dormiendi vox, *&* Pergamenæ chartæ *appellatio unde: uti &* scuticæ, *ac* taureæ. Nummi scurtei *qui: & unde* scortis *nomen.*

PRæterea maximus est usus quadrupedum ad rem vestiariam. Prosunt autem hac etiam parte, & vivæ, & mortuæ. Vivæ quidem commodant pecudes propter lanam. Hinc Plinius lib. VIII. cap. XLVII. *Magna pecori gratia in usu vellerum, ut boves victum hominum excolunt; ita corporum tutela pecori debetur.* Et Ovid. XV Metam. sic de pecore canit:

—Inque tuendos
Natum homines, pleno fertis in æquore nectar;
Mollia quæ nobis vestras velamina lanas
Præbetis, vitaque magis, quàm morte juvatis.

Hæ

Hæ lanæ, antequam tonderentur, velli ſolent; unde *velleri* nomen; ut eſt apud Varronem lib. IV. de L. L. & in II. de R. R. Plinii quoque eſt lib. VIII. cap. XLVIII. *Oves non ubique tondentur, durat quibuſdam in locis vellendi mos.* Sed tondendi conſuetudo Hebræis vetus fuit. Qui & ob ſummos lanæ uſus, tonſuræ tempore, convivium celebrabant: ut Abſalomum *, & Nabalem †, feciſſe, legimus. Hodie præcipua eſt bonitas lanæ Anglicanæ: cujus qui rationem arceſſunt à pabulis minus lætis, tueri ſe poſſunt Marone: qui læta opiliones pabula fugere jubet Georg. III. ‡. Sane à ſolo parum fertili lanam reddi ſubtiliorem, Cardani * etiam judicium eſt. Addunt de Anglicana alteram item rationem, quod ea regione oves vix bibant; ſed, ad ſitim exſtinguendam, cœleſti fere rore ſint contentæ. Sed lanæ hujus bonitas ignota fuit veteribus Romanis. A quibus prædicari in Aſia quidem videas vellera Mileſia, Laodicena, & quædam alia: de quibus Plinius lib. VIII. cap. XLVIII. In Græcia autem extolli à veteribus ſolet Attica: unde apud Athenæum in quincto quæſtio illa, εἰ τῶν Ἀττικῶν ἐρίων ἔστιν μαλακώτερα, *ſintne lanæ aliquæ Atticis molliores.* Laudat & Plutarchus lib. περὶ τοῦ ἀκούειν. Ac Laberii eſt, Paupertate ‡:

* lib 2. Regum ſive Samuelis c. 13. verſ. 23.
† lib. 1. Sam. cap 25. verſ. 7.
‡ verſ. 386.
* lib 10. Subtilitatum, qui eſt de animalibus perfectis.
‡ apud Nonium in Lanitia.

Nihil refert mollem de lanitia Attica,
An ex hircorum pecore veſtitum geras.

Sic ad hiatum metri explendum repono; ubi vulgo, *An pecore ex hircorum.* Itidem commendabatur vicina Megarenſis: de qua mox dicam. In Italia autem (quo nomine & Italiam Gallicam, ſive Galliam Togatam, comprehendo) præcipuè in pretio erat illa è magna Græcia; uti Apula, maximeque Tarentina: proxima tum Parmenſis, tum Altinas; illa ex Galliæ Ciſpadanæ colonia, hæc ex Altino, Venetæ regionis municipio. Jungit eas Martialis lib. XIV. diſt. CLV:

Velleribus primis Apulia, Parma ſecundis,
Nobilis: Altinum tertia laudat ovis.

Columella lib. VII. cap. II. *Generis eximii Calabras, Apulaſque, noſtri exiſtimabant; earumq; optimas Tarentinas. Nunc Gallicæ pretioſiores habentur, earumq; præcipuè Altinates. Item quæ circa Parmam, & Mutinam, macris ſtabulantes campis.* Ex his locis lucem capit Varro lib. II. de R. R. cap. II. *Pleraq; ſimiliter faciendum in ovibus pellitis; quæ propter lanæ bonitatem (ut ſunt Tarentinæ, & Atticæ) pellibus integuntur, ne lana inquinetur; quo minùs vel infici rectè poſſit, vel lavari, ac parari.* Ubi pro *Atticæ*, (ut primus fidem ſecutus MSSorum, repoſuit Petrus Victorius) in prioribus editionibus cunctis erat. *Altinates:* quod aliis ex MSSis expreſſum cenſeo. Quanquam verò Attica lana in pretio erat; ut liquet ex iis, quæ antea diximus: non abſurdè tamen credamus, de ſola Italorum lana, non item Græcorum, loqui

voluisse Varronem. Alioqui verisimile est, non Tarentinas modò oves; sed Atticas item, velleribus integi solere. Nam de Megarensibus, Atticæ tam vicinis, disertim id nos docet Laërtius in Diogene; ubi de eo sic scribit: Ἐν Μεγαρεῦσιν ἰδὼν τὰ μὲν πρόβατα τοῖς δέρμασιν ἐσκεπασμένα, τοὺς δὲ παῖδας γυμνοὺς, ἔφη, Λυσιτελέστερόν ἐστι Μεγαρέως εἶναι κριὸν, ἢ υἱόν. *Apud Megarenses cum vidisset oves pellibus tectas, pueros verò nudos; ait, Satius est Megarensis esse arietem, quàm filium.* Quæ hic Laërtio πρόβατα τοῖς δέρμασιν ἐσκεπασμένα, ac Varroni *oves pellibus intecta*; eas *pellitas* Horatius dicit libri II. od. v.

Dulce pellitis ovibus Galesi
Flumen.

Galesus autem, ut eum ad locum vetus annotavit interpres, *fluvius est juxta Tarentum; ubi, præ pasturæ copia, vel dulcedine, molliores ovibus lanæ sunt.* De tectis igitur Tarentinorum ovibus sermo est: quod non animadvertit vir eruditus; qui miratur *pellitarum* epitheton, quia oves omnes, imò & animantium aliæ, sint pellitæ. Hujusmodi pecori opponitur *colonicum*: proximæ tamen post tectum dignitatis; quia non gramine, sed rubis, pascitur. Plinius lib. VIII. cap. XLVII. *Ovium summa genera duo; tectum, & colonicum: illud mollius, hoc in pascuo delicatius: quippe cum tectum rubis pascatur.* Vilius montanum pecus: de quo sic Lucilius *;

Pascali pecore ac montano, hirto, atque soloce.

* Apud Festum in Solox.

Ubi *solox* pecus vocatur, quomodo & *lanam solocem* pro hirtâ duraque Titinius † dixit.

† in Barathro. *Sic enim legendum apud Festum; non* Barrato, *ut erat in cod. Farnesiano. Imo nec* Barbaro; *ut fabula hac in plerisque Nonii codd. appellatur.*

Nec ingens modò est discrimen in pecudum villis; sed etiam jumentorum. Sanè apud Caspios pili camelorum adeò sunt molles, ut lanis certent Milesiis: unde τῶν Κασπίων πλουσιώτατοι, καὶ δυνατώτατοι, καὶ ἱερεῖς, ἐκ τούτων ἐσθῆτα ἀμφιέννυνται· *Caspiorum ditissimi, & potentissimi, ac sacerdotes, vestimenta inde conficiunt*; ut est apud Ælianum Hist. de An. lib. XVII. cap. XXXIV. Hujusmodi veste usum fuisse Johannem, planè absurdum est putare. Nec propterea assentiendum pictoribus, qui Joannem pelli involvunt cameli. Quos ex parte secutus præstantissimus Sebastianus Foxius Morzillus Hispalensis, Ethicorum lib. III. cap. XXVII. ait: *Joannem Baptistam cameli corio amictum fuisse, sacræ literæ docent.* Nam clarè ea sententia refellitur hisce verbis B. Matthæi III, 4. εἶχε τὸ ἔνδυμα ἀπὸ τριχῶν καμήλου· *habuit vestem de pilis cameli.* Nempe, ut dixi, non è mollibus camelorum Caspiorum villis; verùm vulgaribus illis; unde & cilicia veterum Christianorum fiebant. Omnino id austeræ Joannis vitæ convenientius fuit.

Nec ex lanis textilia solum fiunt; sed coactilia etiam; quæ & Cæsari *subcoacta* dicuntur. Vulgo **vilten** dicimus: imò & jam à compluribus seculis vocata *feltra*, vel *filtra*: quomodo nominant Helmoldus presbyter, Hin-

Hinningus Lector, Herthonus Armenius, pluresque alii: ut cum clarissimo Meursio ostensum, in perutili illo Glossario Græcobarbaro*: tum etiam nobilissimo viro Henrico Spelmanno, Equiti Anglo, in eruditissimo suo Archæologo †. Est verò satis verisimile **vilten**, & *filtra*, esse ex Græco πιλητὰ, vel πιλωτά. Nam sic dicuntur τὰ ἐκ τριχῶν συμπιλούμενα ‡. Itaque quod Græcis συμπιλεῖν, id Latinis *conciliare*, à ciliis, id est, pilis. Varro lib. v. de L. L. *Apud fullonem vestimentum cum cogitur, conciliari dicitur.* Magnus verò est coactilium usus. Nam & pilei inde, & vestimenta alia, pluviæ arcendæ idonea. In bello etiam juvare, indicat illud Cæsaris lib. III. bello Gallico: *Omnes fere milites aut ex subcoactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas, aut tegmenta fecerant, quibus tela vitarent.* Plenius id explicat Plin. lib. VIII. cap. XLVIII. *Lanæ & per se coactæ vestem faciunt; & si addatur acetum, etiam ferro resistunt; imò verò etiam ignibus.* Ac subdit inde, ut quoque inserviant tomentis, Gallicano, ut videtur, invento.

* *voce* φιλετρον.
† *voce* Feltrum.
‡ *è pilis composita.*

Uti verò in panno, ita etiam magnum est discrimen coactilium. Sic vulgares petasos è crassis villis; delicatiorum, è mollibus conficiunt; ut illis fibrorum sive castorum: indeque & chirothecæ, ac tibialia fiunt: nec mollitie solum commendantur, sed etiam quod aquis resistant. Neque id nescivit Petrus Angelius Bargæus; cum in quarto Syriados cecinit:

At procul expellunt pluviamque, imbremque cadentem,
Arte laboratæ villoso è castore pelles.

Hæc de lana, ac pilis.

Mortuæ autem quadrupedes ad rem vestiariam non villis modò prosunt, sed etiam pellibus. Ac gentilibus quidem, quia mortua omnia viderentur immunda; eo scortea, hoc est, è scortis sive pellibus facta, nefas erat inferre sacello Carmentæ. Ovidius x. Fast.

Scortea non illi fas est inferre sacello,
Ne violent puros exanimata focos.

Quin neque coriariis domicilium in urbe, sed extra eam: deque arte coriariâ somniare, conjectoribus præsagium malum videbatur. Artemidorus lib. I. cap. LIII. Τὸ δὲ βυρσοδεψεῖν πᾶσι πονηρόν. νεκρῶν γὰρ ἅπτεται σωμάτων ὁ βυρσοδέψης, καὶ τῆς πόλεως ἀπῴκισται. *Coriariam exercere, malum omnibus. Quippe coriarius mortua tractat corpora; ideoque ab urbe secluditur.* Verùm non paullò honestius de coriariis sensit B. Petrus: quem apud Simeonem, coriarium Joppensem, divertisse, legimus Actorum cap. x. & x. Imò primus ipse pelliceas Deus tunicas primis fecit parentibus; ut legere est Genes. III, 21. Suppetebant quidem Deo & aliæ vestiendi rationes: sed videtur hanc prætulisse, partim quia melius injurias aëris arceat; partim ut homini, conspectu pellis mortuo animali detractæ, mortalis sua conditio semper

animo obversaretur. Legimus quoque pelliceâ veste usum Eliam II. sive IV. Reg. I, 8. Etiam pelle erinacei propter aculeos in pannis poliendis utebantur. De quo sic Plinius lib. VIII. cap. XXXVII. *Ipsum animal non verentur plerique dicere vitâ hominum super vacaneum esse, si non sint illi aculei, frustra vellerum mollitie in pecore mortalibus data. Hac cute expoliuntur vestes.*

In gentibus etiam antiquitus solere heroes leonis pelle indui, indicavimus libri hujus cap. LIII. Ac heroinas item gavisas pelle tigridis, cognoscimus ex illo Maronis in undecimo magni operis, de Camilla:

--- *Pro magna tegmine pallæ*
Tigridis exuviæ per dorsum à vertice pendent.

Quin multis post seculis, mediâ in Græcia, senes rusticos διφθέρα, sive pelle, indui solere; liquet ex Aristophanis Νεφέλαις*, & Polluce†: unde hi Comicis dicti διφθερίαι: de quo Petrus Victorius lib. XXVI. cap. XXIII.

* act. 1 sc. 1.
† lib 4 cap 19 sect. 3. de personis tragicis.

Mænades, sive Bacchæ, ut in Græcia nebride, sive pelle cervinâ; quemadmodum alibi dictum ‡: sic in Thracum orgiis induebantur pellibus vulpinis; unde Bacchus *Bassareus*, Bacchæ *Bassarides*; nempe, ut uterque vetus Persii interpres, (Probus unus putatur; alter Cornutus, qui potius est Acro) à Thracũ vocabulo, quibus *Bassaris* vulpes. Nimirum Scythicè locuti: quorum lingua, ut itidem dictum ante*, dialecto solum à Germanica differebat. Hodieque vulpes Germanis **Vossen**; quod Scythis fuit *bassen*. Nam B, & V, commutari solere, notissimum est.

‡ lib. 2 cap. 16.
* libri hujus cap. 68.

Ex agninis pellibus erant Germanorum rhenones: de quibus Cæsar lib. IV. de bello Gallico. Sallustii ‡ quoque est, *Germani intectum rhenonibus corpus tegant*. Nomen hoc accepere Galli, & inde Germani, à Massiliensibus: hi à Græcis, quibus ῥῆνες, *agni*: unde & Hippocrates ῥήνικας vocat ἀρνακίδας. Plura de hoc diximus in Originum libris.

‡ in Histor. libb. apud Servium in 3. Georg.

Adhæc, ut hodie, ita olim quoque è corio calcei fuere. Ac verisimile est, Adamum ipsum, terrâ, ex divina comminatione †, spinas, ac tribulos, proferente, iis pedes suos munivisse. Facile etiam fuit de isto cogitare, postquam pelliceas à Deo vestes accepisset. Primus igitur is sutor fuerit: etsi apud Plinium lib. V. cap. LVIII. legas, à Boethio nescio quo primum sutrinam esse inventam. Non dubium verò, quin calcei primitus fuerint è corio crudo. Imò apud Romanos quoque tales fuere illi rusticorum, quin & plebejorum diu; quibus per nives, & lutum ibant. *Perones* eos dixere; quia similes essent peræ, sive sacco. Sed nobiliorum calcei fiebant ex aluta, sive corio molliori. Unde Cato lib. VII. Originum: *Qui magistratum curulem cepissent, calceos mulleos alutatos, cæteri perones*. Hi nobiliorum calcei gerebant lunulam, nobilitatis insigne: ut est apud Isidorum lib. XX. Orig. & Philostratum in Herodis Attici vita. Hinc Juvenalis sat. VII ‡:

† Genes 3, 18.
‡ vers. 192.

Appositam nigræ lunam subtexit alutæ.

Et Martialis lib. I. epigr. L:

Lunata nusquam pellis, & nusquam toga.

Quia

Quia verò producebantur usque ad medium crus; hinc Horat. lib. I. sat. VI:

Nam ut quisque insanus nigris medium impedit crus
Pellibus.

Imò & caput pelle hædina, vel alia, contegebant; ut hodieque consuetudo est calvis. Atque hinc festive Martialis lib. XI. ad Phœbum, ius caput esse calceatum ait.

Nec solum in vita civili, vel rusticâ, membris tegendis, adversus aeris injurias, pelles prosunt; sed is quoque magnus est pellium auro pictarum usus, quòd tapetium modo parietes vestiant. Verum omnia ejusmodi adferre, longum foret. Quare potius dicam de multiplici ejus utilitate in bello. Nam loricæ primitus è loro, ut nomen indicat. Si Varronem & veterum alios, audimus. Verius tamen est, fieri ex θώρηκα, θ in λ abeunte: ut ex Æolico Ὀδύσσης est *Ulysses*, ex δίστια *dautia*, postea que *lautia* teste Festo: ex *Thetis*, *Thelis*, ut ait Varro in III. de R. R. cap. IX. ex *Medica*, *Melica*, ut ibidem legas. Sed de etymo quicquid sit, satis constat, olim fuisse è loro, seu pelle. Maro lib. XI. de Ornyto:

Cui pellis latos humeros exempta juvenco.
Pugnatori operit.

Et Silius lib. VIII:

Pectora pellis obit cæsi è venatibus ursi.

Ideo Aristophanes εἰρήνῃ vocat θώρακος σκύτος*. Nec dubium, quin & ægis primò fuerit è pelle αἰγὸς, sive *capræ*, indeque αἰγὶς sit vocata. Postea θώραξ placuit ex annulis ferreis, qui inde dictus ἁλυσιδωτὸς †: Maro ‡ vocat *loricam hamis consertam*. Tandem prælatus ille ex solida lamina; qui Græcis ideo σταδὸς*. Galeæ itidem primò ex corio mustelæ domesticæ, quæ Græcis γαλῆ; unde γαλέην dixere: ut κυνέην, quia è canis pelle; λυκέην, quia è lupina; ἰκτιδέην, quia è pelle mustelæ sylvestris, quæ domestica est major; ut Plinius † ait. Postea, ut etiam diximus lib. I. cap. XXVII. & κυνῆς, & *galeæ*, extensa est significatio: atque id ostendebamus illo Homeri Il. κ ‡:

* *pectoris corium.*
† *catenatus.*
‡ *Æn. 7. 467.*
* *stabilis.*
† *lib 29. c. 4.*
‡ *vers 335.*

Κρατὶ δ' ἐπ' ἰκτιδέην κυνέην.—
Et super caput mustelinam galeam.—

Quem ad locum vide Eustathium*.

* *pag. 809. & seq. editionis Romanæ.*

E corio insuper primo ocreæ fuerunt; postea è ferro; si non utraque, saltem alterutra; ac dextra quidem, si comminus esset pugnandum; quia in statu tum prior est pes dexter: sinistra autem, si dimicaretur missilibus; quod cum sit, in ante est pes lævus. Vegetium vide lib. I. cap. XV.

Etiam in bello usi pelle hyænæ. Sed parum fidei meretur, quòd ab Oro in Hieroglyphicis traditum est, si quis ea succinctus pelle in medios irruat hostes, lædi non posse: eoque Ægyptios pingere pellem hyænæ, quoties exprimere volunt symbolum alicujus intrepidè periculis omnibus, etiam mortis, obviam euntis. Diximus superiùs, canum morsus evitari si induamur pelle hyænæ. Hoc admisimus, propter tam multa, in quibus similis sit ἀντιπάθεια †. Sed non æquè in animum possumus inducere, tantam ejus pellis

† *affectio natura dissidens.*

pellis vim esse, ubi adversus hostes est confligendum. O si hoc esset, quanto majori fiducia viri principes, & omnes facilè agentes, sese hosti objicerent! Nec enim opes desunt, quibus à pelle hyænæ sibi prospiciant.

Pantheræ etiam pelle se bellantes texere. Maro de Euandro lib. VIII.

Tum lateri, atque humeris Tegeaum subligat ensem,
Demissa ab læva pantheræ terga retorquens.

Et Polonis fortasse mos idem: unde Cromerus in primo Hist. Pol. *Cultui verò pelles subministrat panthera, sive is sit lupus cervarius* (Ris *appellatur à nostratibus*) *maculosus ventre, & pedibus.*

Nec corpora modo pellibus, & olim, & hodie, tegere in bello mos fuit; sed etiam arma. Nam, ut de vaginis ensium taceam, clypei quoque & scuta, corio vestiri solent. Unde de Saguntinis ait Silius, de Judæis Hegesippus, eos in summa fame pelles scutis, clypeisque, detraxisse, ut cibo essent, quando præsidio non possent. Nec simplex ea clypeis semper; sed etiam duplex, triplex. Qualis clypeo Mezentii; de quo sic Maro X. Æn.

Tum pius Æneas hastam jacit: illa per orbem
Ære cavum triplici, per linea terga tribusque
Transiit intextum tauris opus.

At Ajaci etiam clypeus ἑπταβόειος, sive *septemplex*. Unde Ovidius initio lib. XIII. Metamorph.

Surgit ad hos clypei dominus septemplicis Ajax.

Et in III. de Arte:

Cui tegmen septem terga fuere boum.

Etiam fundæ, & amenta jaculorum, è corio. Item erant tentoria è pellibus. Præterea galeas extersere pellibus ovillis. Dixere eas pelles *mollestras*, teste Festo; voce, ut videtur, à mollitie deflexâ, vel à Græco μῆλον, hoc est, *ovis*: ut corrupta sit è μηλωτὴ, quæ Turnebi est suspicio Adversar. lib. III. cap. XI. & lib. XIX. cap. XXIV.

Propter multiplicem adeo corii usum in bello, Drusus, Tacito teste, Frisiis imperavit, ut tributi loco tergora boum præberent. Verba ejus sunt in IV. Annalium: *Tributum iis Drusus jusserat modicum, pro angustia rerum: ut in usus militares coria boum penderent.* Ac fine hoc etiam Bosphori accolæ quotannis imperatoribus Græcis pendebant τὰς συντελείας τῶν βοῶν, *boum tributum*: ut est apud Georgium Cedrenum in temporibus Justiniani Magni*. Sed quod addit, inde nomen esse *bosphoro*; id, si verum est, simile quid, sub vicinis regulis, antiquissimis obtigerit temporibus. Nota enim ejus vocabuli vetustas. Quam poetæ nominis causam attulerint, in re pervulgata piget referre.

* pag. 302.

Insuper è pellibus scuticæ; quibus nomen iccirco à σκύτος, *pellis, cutis*; quod

quod ipsum è *σκύτος*, præcisa principe litera. Itidem ex *ταυρία*, *taureis* nomen. Plautus ideo Aulul. IV, 1. *censionem bubulam* dixit. Et Mostell. Act. IV. sc. 1. *castigare bubulis exuviis*: similiaque alibi.

In pellibus præterea veteres dormiebant. Unde Maro in VII.

Pellibus incubuit stratis somnosque petivit.

Imò *dormire* à *δέρμα*, *pellis*. Prius enim *dermire* dixerunt, postea *dormire*; ut pro *bonus*, *benus*. Qua de re item dictum libri hujus cap. XXXV.

Jam quanti illud cunctis literarum, & antiquitatis amantibus, faciendum, quod scribi soleat in *διφθέραις*, sive *pellibus*; De his ita Isidorus lib VI. Originum cap. XI. *Pergameni reges cum charta indigerent, membranas primo excogitaverunt: unde & Pergamenarum nomen huc usque, tradente posteritate sibi, servatum est.* Sed hanc opinionem alibi * refellimus. Verius illud, cum multis ante Attalicos reges seculis, alii in scribendo membranis, alii papyro Ægyptia, uterentur; ortâ inter reges Pergamenos, & Ægyptios, circa bibliothecas æmulatione, papyrum Ægyptiam fuisse à Ptolomæo Epiphane, vel alio, suppressam: eoque seu Attalum, seu Eumenem, membranas majori præparasse industria, idque copia tanta, & arte, ut inde alias etiam in terras mitterent, eaque occasione inde *Pergamenarum* nomen acciperent. Atque ita etiam capiendus B. Hieronymus epistolâ ad Chromatium: cujus hæc sunt verba: *Chartam defuisse non puto, Ægypto ministrante commercia. Et si alicui Ptolomæus maria clausisset; tamen rex Attalus membranas à Pergamo miserat, ut penuria chartæ pellibus pensaretur. Unde & Pergamenarum nomen, ad hunc usque diem, tradente sibi invicem posteritate, servatum est.*

* in Originum libris.

Quid quod aliquando non marsupia solum, ut hodieque fit, è corio fuere: sed fortasse etiam ejus usus in cudendis obtinuit nummis. Donatus in illud Maronis I. Æn.

Taurino quantum potuit circumdare tergo.

Aliqui dicunt pecuniam tunc ex corio bubulo fuisse; & inde pecuniam dictã, quod ex pecore originem duceret; tantumque fuisse in precio loci, quantum bovis unius corium conficere potuisset. Et hanc veterem consuetudinem respexit etiam B. Hieronymus, cum ad Rufinum scribit: *Ut cum montes auri pollicitus fueris, ut scorteum quidem nummum de thesauris tuis proferas.* Ubi *nummi scortei* iidem ac *coriacei*. Nam ut Festus ait: *Omnia ex pellibus facta, scortea appellantur. Scortes, id est, pelles testium arietinorum, ab iisdem scorteis pellibus Verrius dictas esse ait.* Imò hinc *scortum*, pro meretrice; ut Belgæ impuras illas **vellen** vocant, ex Latino *pellis*. Et inde etiam κατὰ μετάθεσιν † *scrotum*, pellis testes continens.

† transpositis literis.

CAPUT

CAPUT LXXI.

Alii quadrupedum usus. Ac primo integrorum viventiumque; ut felis in venandis muribus, canis in domus custodia; unde Laribus sacrati: imo & indagandis in bello hostibus, cum speluis se abdidere, ut à Romanis factum in Sardinia: praeterea ad vecturam, cum asinorum, mulorumque; tum equorum, quorum placidiores duntaxat vectura idonei; acriores autem aptiores pugnae in bello. Canterii *unde sic dicantur. Etiam camelis usi ad utramque: unde olim quaesitum, utrum sub feris, an jumentis contineantur, & quid de eo statuamus. Quamdiu cameli perferant sitim. De jaculatoribus, & sagittariis, pugnantibus è camelis. Item de dromadibus, equisve, protrahentibus currus falcatos. Parum verisimile esse, quod ait Plinius, camelos, si castrentur, firmiores reddi. Quaedam interim animalia, in his mulum, castratione non fieri imbecilliorem. De certarum in animantibus partium usu: quemadmodum nervorum in fidibus, arcu, funibus, vinculis pedum, ac cervicis: in quibus &* nervi *vocabulum remansit, cum ea fierent è ligno, aut ferro. Cornuum utilitas in convocandis bubus, ac civibus: item militibus, iisque incendendis: ad quod pro bubulo postea usi cornu aneo. Ex iisdem arcus. Usi quoque in conviviis: eoque Bacchus fingebatur cornutus;* taurus *etiam vocatus, ac tauriformis effictus. Unde hodieque mos sit bibendi è cornu argenteo. Septentrionales diutissimè consuetudinem retinuere bibendi ex vero quadrupedis cornu. De ara cornea Apollinis Delii. De taurini fellis, & hircini sanguinis usu in re metallica. Fimi utilitas, ejusque discrimen in agricultura. De excrementis quadrupedum pergratum spirantibus odorem,*

HActenus dictum de utilitate, quam ex quadrupedibus percipimus in alimento, medicinâ, & vestitu. Ubi, quia antiquissimi pellibus vestirentur, neque hodie is usus exolevit; de his quoque dicendum nobis fuit. Imò ne ea, quae ad pellium commoda attinerent, variè discerperemus; alia quoque earum emolumenta adtexere non abs re putavi.

Nunc ad alios quadrupedum usus conferam sermonem. Sunt hi duum generum. Partim enim usum cum praebent integra; partim sui parte, vel etiam excremento. Integra quidem tum domi, tum foris. Domi, ut canis, & feles.

Nec enim ignotus, primae etiam aetati, felium usus est in venatione murium domesticorum; unde proverbium Belgis, *absente fele saltare mures*: vel quantum canes prosint in custodia domus; unde olim Laribus sive Penatibus sacrabantur. Foris etiam canum est usus, tum in dominis tuendis; unde & in bello se eorum satellitio muniebant; ut antea vidimus, cum de robore, ac fide eorum, loqueremur: tum in iis hostium, ferarum more,

Digitized by Google

more, indagandis, qui latebris se abdidissent. Atque hujus rei exemplum habemus in bello Romanorum cum Sardis. Canibus enim, ex Italia apportatis, M. Pomponius Matho consul Sardos in speluncis latentes investigavit, & extraxit, anno Urbis Iↄ xxi. Etiam Peruanam Indiam similiter ab Hispanis subactam, narrant, qui historiam novi orbis tradiderunt: item Bartholomæus Episcopus de Lascasas lib. de destructione Indorum.

Ad vecturam insuper quadrupedes juvant; imprimis equus, asinus, & mula. Asinus quidem prodest, ut Plinius ait*, *operâ sine dubio geruli mirificâ, arando quoque, sed mularum maximè generatione.* Equorum autem nō ad rem militarem minùs, quàm vecturam, usus est. Verùm ad militiam eliguntur acres: ad vecturam, placidi: *propter quod discrimen* (ut Varro† ait) *maximè institutum, ut castrentur equi: & ideo quòd semine carent, ij canterii appellati; ut in suibus majales, gallis gallinaceis capi.* Sed de etymo fallitur, cùm *cantherius* sit ex κανθήλιος. Κάνθων, & κανθήλιος, *jumentum*: at præcipuè ingens asinus: cujus instar ubi mitescit equus, (uti fit, postquam exsectus) ipse etiam *cantherii* nomen visus promereri.

* l. 8. cap. 43.

† lib. 2. de R. R. cap. 7.

Ad utramque etiam utiles sunt opera camelorum. Ad vecturam adhibebantur Caspii, qui iis oxyrinchos exsiccatos vehebant Ecbatanâ: ut ait Ælianus lib. xvii. de Anim. c. xxxii. Ad eandem utuntur mercatores Arabes, per Africæ deserta iter facientes; ut de gentium aliis taceam. Hinc disputatum olim, utrùm cameli, uti & elephanti (nam & his usi ad vecturam) inter feras, an jumenta, debeant reponi. De eo sic Cajus I. C. ‡ *Elephantes autem, & cameli, quasi mixti sunt. Nam & jumentorum operam præstant, & natura eorum fera est: & ideo primo capite continere eas oportet.* Nempe nonnisi cicurati ad vecturam inserviunt: debet autem unumquodq; magis ex natura æstimari. De hoc comodo ad vecturam vide è junioribus Joannem Leonem in descriptione Africæ lib. ix cap. de camelo. Ex quo etiam cognoscas, eò hoc animal Arabibus tanto esse in usu, quia onustum quinquaginta dierum iter absque pabulo conficiat. Absque etiam incommodo, non dico diebus quinque, ut apud Plinium est; sed quod Leo ait, quindecim diebus, sitim perfert. Satius interea est, quinto, aut nono quoque die potum porrigere. Ante quinctum noceat id magis, quàm juvet. Hæc docent, nihil camelis esse ad vecturam idoneum magis.

‡ L. 2. ff. ad Leg. Aquil.

In re verò militari, quòd alterum est emolumentum, non modo annonâ, & impedimentis portandis, juvant; sed etiam gestandis militibus, qui ex iis jacula, vel sagittas, mittant: vel trahendis quadrigis, præcipuè falcatis; de quarum in bello usu historiam Judithæ vide cap. 11. In variis etiam expeditionibus eas adhibuit Semiramis; ut de ea ex antiquioribus

prodiderunt Suidas in Σεμίραμις, & Io. Tzetzes Chil. XIII. cap. CCCCLIII. Ac reperies de hoc pugnæ genere etiam apud Æneam Gazæum in Tacticis, & Vegetium lib. III. cap. XXIII. Est quoque illustris Livii locus lib. XXXVI. ubi Antiochi aciem describit: *Ante hunc equitatum falcatæ quadrigæ, & cameli, quos appellant dromadas. His insidebant Arabes sagittarii, gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, ut ex tanta altitudine contingere hostem possent.* De iisdem ita Plinius lib. XVIII. cap. XVIII. *Castrandi genus etiam feminas, quæ bello præparantur: fortiores ita fiunt, coitu negato.* Dubium interim, an, quod Plinius ait, castratione fiant fortiores. Aristoteles lib. IX. cap. L. contentus est dicere: Ἐκτέμνονται δὲ καὶ αἱ κάμηλοι αἱ θήλειαι, ὅταν εἰς πόλεμον χρῆσθαι αὐταῖς βούλωνται, ἵνα μὴ ἐν γαστρὶ λάβωσι· *Etiam feminæ cameli castrantur, cum iis uti volunt in bello, ne concipiant.* Et puto sufficere, si dicamus, camelos, utcunque castrentur, minimè reddi infirmiores, contra quàm in hominibus fieri videmus. Sic castratione nihil de fortitudine decedit mulo; ut ait Pomponius I. C. qui addit, Celsum etiam judicare, non omnia animalia ea reddi imbecilliora. Vide L. XXXVIII. Dig. de Ædilit. edict.

Ab usu totius animantis, venio ad eum, quem aliqua præstant parte sui, vel ipso etiam excremento. Ordiar à nervis. Unde in fidibus (citharæ id genus) chordæ dicebantur *nervi*, vel Varroni * etiam *nervia*; uti & Agellio †. Item id, quo arcus tenditur. Ovid. I. de Ponto el. II.

* apud Nonium in Nervia.
† lib. 9. cap. 7.

— *Intentus nervo levis arcus equino.* Statius VII. Thebaid.

— *Nervoque obversus equino Intendit telum.*

Veretro camelino optimè arcum intendi populis Orientis, Aristoteles docet lib. V. de Animal. cap. II. & Plinius XI. cap. XLII.

Præterea funes è nervo torquentur: qualium Vitruvius meminit lib. I. cap. I. & lib. X. cap XV. ubi docet, iis brachia catapultarum contineri. Plautus similiter Curcul. act. V. sc. III. Antiquitus & inde fiebant vincula cervicum, ac pedum: de quo Festus in *Nervus*. Glossæ interpretantur ξυλοπέδην. Nempe quia postea ex ligno fecere, unde similiter nomen iis ξύλον. Tandem & è ferro fuerunt; sic quoque veteri *nervi* vocabulo retento. Etiam è bubulis nervis flagella fere erant; quibus cæsos sæpe martyres legimus. Vide scriptores, quos citat Antonius Gallonius de cruciatibus SS. Martyrum cap. IV.

Quantus & ossium usus ad multa, quæ inde fiunt! Dente item levigatur charta: quod & conchâ fit. De utroque Plinius lib. XII. cap. XXI.

Sed imprimis ad varios usus se cornua extendunt: Antiquitus bubuli cornus (βυκάνην Græci, Latini *bucinam* dixere) usus erat ad convocandos boves. Atque is quidem permansit. Columella lib. VI. cap. XXIII. *Id semper crepusculo fieri debet, ut ad sonum bucinæ pecus, si quod in silva substiterit,*

septa

septa repetere consuescat. Hinc adhibita ad convocandos cives. Unde Propertius de temporibus Romuli*: * lib. 4. el. 1.

Bucina cogebat priscos ad verba Quirites.

Et ne à poeta id confictum putes, similiter Dionysius Halic. lib. secundo: Τοὺς δημοτικοὺς ὑπηρέτας τινὲς κέρασι βοείοις ἐμβυκανῶντες ἐπὶ τὰς ἐκκλησίας συνῆγον. *Plebejos ministros quidam cornibus bovillis insonantes* (q. d. bucinantes) *ad cœtus* (sive concionem) *cogebant*. Præterea iis usi in bello. Hinc Vegetius lib. II. cap. XXII. *Classicum appellatur, quod bucinatores per cornu dicunt*. Et ibidem: *Quoties pugnatur, & tubicines, & cornicines, pariter canunt*. Dixeris, cornua hæc fuisse ex ære. Non diffiteor. Nam Ovidii est I. Metam.

Non tuba directi, non æris cornua flexi.

Item Juvenalis sat. 11. †: † vers. 118.

Cornicini, sive hic recto cantaverat ære:

Sed priùs ex boum fuere cornibus. Unde Varro lib IV. de L. L. *Cornua, quòd ea, quæ nunc sunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu.*

Præterea cornûs usus erat ad arcus. Maro Ecl. X.

— Libet Partho torquere Cydonia cornu

Spicula. —

Idem, vel alius in Ciri:

Gnosia Naupacto contentus spicula cornu

Ac similiter Papinius non uno loco, & alii.

Insuper bubulis usi cornibus in conviviis. Itaque κεραννύειν dixere ἀπὸ τῶν κεράτων: unde κατὰ συγκοπὴν, ut κρᾶμα, & κρᾶσις, sic κρατὴρ, quasi κερατήρ: nempe ab antiquo more miscendi vina in cornibus: de quo Athenæus in Dipnosophisticis lib. XI. Ubi iccirco addit, τὸν Διόνυσον κερατοφυᾶ πλάττεσθαι, ἔτι δὲ ταῦρον καλεῖσθαι ὑπὸ πολλῶν ποιητῶν. Ἐν δὲ Κυζίκῳ καὶ ταυρόμορφος ἵδρυται. Ea, in sua interpretatione, vertere neglexit Dalecampius. Latinè autem sonant: *Bacchum fingi cornutum; à multis etiam poetis taurum vocari, Cyzicenis quoque tauriformem habere statuam*. Postquam verò è cornibus desiere bubulis bibere, formam tamen reservarunt; ut Pindarus in Centauris* ait, ἐξ ἀργυρέων κεράτων πίνοντες, *ex argenteis bibentes cornibus*. Qualia hodieque in conviviis nonnullis usurpant. Et hæc, puto, intellexit B. Ambrosius libro de Elia, & jejunio, cap. XVII. *Per cornu etiam fluentia in fauces hominum vina decurrunt*. Barbaræ verò gentes, præcipuè ad septentrionem, diutissimè retinuere hunc morem. Plinius lib. XI. cap. XXXVII. *Urorum cornibus barbari septentrionales potant: urnasque binas capitis unius cornua implent*. Id quantum sit, docet Fannius; qui amphoram ait capere duas urnas, urnam quatuor congios, congium sex sextarios. Quam rem, qui de liquidorum mensuris scripsere, pleniùs explicabunt.

* apud Athenæum lib. 11.

 Quid

Quid quòd inter septem orbis miracula memoretur Delii Apollinis κερατινὸς βωμὸς, sive ara ex cornibus? de qua illud Ovidii epistolâ Cydippes ad Acontium:

Miror & innumeris structam de cornibus aram.

Ac Martialis, aliusve, spectaculorum libello:

Dissimuletque Deum cornibus ara frequens.

De eadem videre est Callimachum hymno Apollinis, Plutarchum in Theseo, & Comparatione terrestrium atque aquatilium, item Diogenem in Pythagoræ vita.

Aliarum etiam partium tum organicarum, tum similarium, magna est utilitas in artibus variis: organicarum, ut fellis; similarium, ut sanguinis. Plinius lib. XXVIII. cap. IX. *Taurino felli præcipua potentia, etiam in ære, pellibusque colore aureo ducendis.* Et paullo post: *Hircorum sanguinis tanta vis est, ut ferramentorum subtilitas non aliter acriùs induretur, scabritia tollatur vehementius, quàm limâ.* Etiam Christiani in Ægypto, butyro in lucernis pro Oleo utebantur. Clemens Alexandrinus lib. I. Pædagogi cap. VI. * ait: οἱ πολλοὶ δὲ τῷ καὶ λιπαρῷ τοῦ γάλακτος, ὃ δὴ βούτυρον καλοῦσι, καταχρῶνται εἰς λύχνους, τὸ πολυέλαιον τοῦ λόγου δι' αἰνίγματος ἀριδήλως σαφηνίσαντες, ὡς μόνου τῇ ἐνδίκως καὶ τρέφοντος, καὶ αὔξαντος, καὶ φωτίζοντος τοὺς νηπίους. *Multi adipe lactis, quod butyrum vocant, utuntur ad lucernam, multiplicem Verbi misericordiam per hoc ænigma apertè significantes: ut quod solùm jure nutriat, augeat, & infantes illuminet.* Nec multum abit mos Abassinorum, arvina pro eo in templi lampadibus usurpantium. Nicolaus Godignus lib. I. de Abassinorum rebus cap. XXII. † *Cum matutinum dicitur, præter consuetas, quæ ante aram lampades sunt, in quibus arvinâ pingui, loco olei, fovetur ignis, lumen aliud, neque in templo, neque in Odeo est.* Credibile verò est, imitatos in eo Ægyptios, ac idem ab utrisque symbolicè fuisse denotatum.

* non longè à fine sive pag. 80 edit. Leid an. 1616.

† pag. 136. edit. Lugd. an 1615

Sed quando erit finis, si omnia quadrupedum bona referre pergam? Quorum ipsa alvi excrementa tantum adferunt commodi, non in medicina modo, cujus rei exempla adduximus antea, sed etiam in agricultura. *Ipsa res antiqua*, ut Plinius ait lib. XVII. cap. IX. *Iam apud Homerum* * *regius senex agrum ita suis manibus lætificans reperitur. Augeas rex in Græcia excogitasse traditur, divulgasse vero Hercules in Italia, quæ regi suo Stercutio, Fauni filio, ob hoc inventum, immortalitatem tribuit.* Ubi cum Plinius Stercutium, sive Sterculum (prout dicitur in aliis codd.) Fauni regis Filium facit, vulgarem sequitur opinionem, quâ ante Euandrum in Italia regnasse dicuntur quatuor isti, Janus, Saturnus, Picus, Faunus. Eam verò opinionem satis discussimus lib. I. cap. II. Ostendebamus tum, Faunum non hominis esse nomen, sed Naturæ; eundemque esse Pana, cujus cultum Euander ex Arcadia intulit Latio. Idemque Euander Latinos docuit agriculturam, rationemque agros stercorandi: ut *Sterculus* non alius sit existimandus quàm Arcas ille Euander, à quo Aborigenes similiter literas sunt edocti, ut fusè exposuimus lib. primò de arte Grammatica cap. undecimo.

* Odyss. Ω.

Subjungit deinde Plin. de fimi discrimine. Inter alia sic scribit: *Humanas dapes ad hoc imprimis*

Digitized by Google

impinguari adseverant. Alij præferunt hominũ potus, in coriariorum officinis pilo madefacto. Proximè spurcitias suum laudant. Columella solus damnat. Varro præceptis adjicit equino, quòd sit levissimum, segetes alendas: prata verò graviore, & quod ex hordeo fiat, multasque gignat herbas. Quidam etiam bubulo jumentorum præferunt, ovillumque caprino: omnibus veò asininum, quoniam lentissimè mandant. Columellæ verba, quæ in animo habuit Plinius, hujusmodi sunt lib. II. cap. IV. *Optimum existimatur stercus, quod asinus facit, quoniam id animal lentissimè mandit, ideoque facilius concoquit, & bene confectum, atq; idoneum protinus arvo fimum reddit. Post hæc, quæ diximus, ovillum, & ab hoc caprinum est, mox cæterorum jumentorum armentorumq;. Deterrimum ex omnibus suillum habetur.* Eundemque ordinem servat Palladius*, more suo. Columellam enim sequi, sæpe etiam ad verbum exscribere solet. At Plinius, ut vidimus, de sucerda sive fimo suillo, non tam Columellam sibi sequendum putavit, quàm Theophrastum. Nam & is post humana retrimenta proximam statuit bonitatem κοπρώσεως τῆς ὑείας†: Vide eum lib. II. Hist. plant. cap. VIII. Unde autem illa bonitas sit sucerdæ, indicat Plinius lib. XXVIII. cap. IX. ubi cum laudasset adipem suillum, subjungit: *Neque est occulta virium caussa, quoniam id animal herbarum radicibus vescitur. Itaque etiam fimo innumeri usus.* Et verisimilem hanc etiam sententiam reddunt tam multa, quæ de laudibus cernis suillæ superiùs* dicebamus.

* lib. 1. c. 34.

† stercorationis suillæ.

* cap. 65.

Cùm verò magnam mereatur admirationem, quòd benignitate divina, etiam ex spurcis illis quadrupedum excrementis, imò ipsius suis, utilitas ad nos redeat; quæque ciborum essent retrimenta, ea, beneficio agriculturæ, prosint nobis ad novum alimentum; sine quo durare vita nequit: tum verò non exiguum quoque est divinæ sapientiæ, ac bonitatis erga nos argumentum, quòd etsi vix aliud excrementis fœdius & fætidius esse soleat, quibusdam tamen gratissimum indiderit odorem, quo cerebrum, ac spiritus animales, recrearent.

Ita moschum redolent excrementa quadrupedis è mustelarum genere, quod *martem* vocant, quia Martium ac pugnax sit animal. Abundant hoc animante regiones frigidæ, qualis Sarmatia. Quòd verò excrementa gratum evaporent odorem, id à duplici provenit caussa: prior est cibus, quia vescantur cibo sicco ac simplici: quàm rationem comprobat Alexander Aphrodis. lib. I. probl. altera autem est, quia plenè perfecteque hoc cibi concoquant. De priori addit Ruellius, vesci Martes herbis ac fruticibus odoratis. Sed id se observare potuisse negat doctissimus ac diligentissimus Gesnerus.

Inter excrementa etiam est sudor. At odoramentum optimus est ex sudore animantis, quod zibeth, Scaligero catus zibethicus, Indis Algalias

lias vocatur, vulgo his terris *felem civetticam* nuncupamus. Ex Guinea hoc felinum odoramentum deportari longè optimum, etiam apud Hugonem Linschotanum in Itinerario legas. Paullus Venetus confundit id animal cum animale moschi: cùm hoc felis habeat similitudinem, prius illud capreolus sit. Gravi etiam errore Bellonius zibethi felem esse hyænam veterum putavit. Porrò liquor hic zibethicus, qui illo moschi gratior est, dimanat circa extimam abdominis partem intra femora: inde ab iis, qui animal id alunt, bis ter de die abstergetur, ut in Africa sua prodidit Joannes Leo. Primò albus est, hinc subluteus, denique nigrescit: primùm etiam gravis admodum est odoris; sed postea virus exuit, & gratissimum odorem spirat. Eoque cum ladano comparat Cæsar Scaliger Exercit. CCXI. Quod siquid ad medicinam pertinens, de qua antea nobis abunde videmur egisse, hic etiam, ubi de aliis usibus propriè sermo est, per occasionem tamen aliquem invenit locum: ad commendationem hujus zibethi non mediocriter facit vis ejus in sedando dolore colico, si granum ejus imponatur umbilico. Etiam hystericas dicitur juvare, si cavo umbilici indatur. Quomodo etiam in maribus valeat ad Venerem excitandam, ex Matthiolo, ac Fallopio, peti malo.

CAPUT LXXII.

De quadrupedibus noxiis. Gyarenses, & Abderitæ, à muribus fugati. Oppidum Hispaniæ à cuniculis suffossum. Balearibus adversus eos militari Romanorum auxilio fuisse opus, quia & messes auferrent, & subverterent domos. Vulpes vineis damnosa. E duplici causa nominis alopeciæ, illa præfertur, quod vulpes ipsa hoc morbo laborent: & unde is morbus proveniat. Ursarum ferocitas, præsertim in plagis Septentrionalibus. Unde origo sit fabulæ hujus, homini loquelam eripi, si lupi eum priores conspexerint. Quam terribilis sit fera lanzani. *De rabie tigridis, ereptis catulis, præsertim Indicæ. De vocabulo, & indole mantichoræ, seu martichoræ. Perperam à Pausania tigridos genus putari. Catoblepas, sive catoblepon, item gorgon, utrum adspectu, an spiritu, hominem necent. Melium, sive taxorum, morsus venenati, & quæ ejus rei caussa. Quam animal id somnolentum. Cur canis facilè fiat rabidus. Cur à rabido cane morsi formident aquas. Ursinam in rabiem agi, qui ursi cerebrum comederint. Fel pardalis in venenis, imo & fel equi. Equinus sanguis quàm noxius. Deæ Telluris sacerdotem apud Ægirenses taurinum haurire sanguinem, antequam vaticinetur. Caprinum sanguinem, si bibatur, pallorem inducere. Cur taurinus sanguis pestifer sit, &, si famæ creditur, eo hausto Themistoclem fuisse exstinctum.*

RECensuimus hactenus multa magnaque commoda, quæ ex quadrupedibus ad hominem redeunt. Sed hic quoque aliquis locum habere dixerit, quod Plinius ait lib. VIII. cap. XXIII. *Non est fateri, rerum natura largius mala, an remedia genuerit.* Hoc ut melius intelligatur, duo faciemus. Primùm, quantum damni nobis multæ dent quadrupedes, exponam. Deinde referam, quomodo Deus nobis adversus varia ab iis pericula prospexerit.

Quadrupedum noxiarum aliæ iis, quæ possidemus, nocent: aliæ impetunt

runt valetudinem, aut vitam. Prioris generis sunt mures; qui arrodunt segetem, panem, caseum, vestes, libros, aliaque. Imò Plinius lib. VIII. cap. XXIX. & LVII. narrat, ex Theophrasto, incolas ex Gyaro insula, Cycladum unâ, fugatos à muribus. Idem lib. x. cap. LXV. refert, ab iisdem patriam coactos deserere incolas Troadis. Justinus ex Trogo memorat lib. XV. *Abderitas propter ranarum muriumque multitudinem, relicto patria solo, sedes quæsivisse.* Nec ista mirabitur, qui cogitarit murium fœcunditatem, præsertim in arvis siccis. Nam aquæ illis inimicæ: ut apud Photium * refertur ex Theophrasti libro περὶ τῶν ἀθρόως φαινομένων ζώων †. Notum etiam, quantum ædibus damni dent lepores, sive potius cuniculi. Plinii verba sunt lib. VIII. cap. LIX. *M. Varro auctor est, à cuniculis suffossum in Hispania oppidum.* Ac lib. VIII. cap. LV. *Leporum generis sunt, & quos Hispania cuniculos appellat, fœcunditatis innumeræ, famemque Balearibus insulis, populatis messibus, afferentes.* Et mox: *Certum est, Balearicos, adversus proventum eorum, auxilium militare à Divo Augusto petiisse.* Idem libri hujus cap. LXV. diximus: ac ejusce rei etiam testem laudavimus illum, qui ipsius Augusti temporibus vixit : Strabonem nimirum, qui in III. ait, cuniculos (λαγιδεῖς vocat) subvertisse Balearium domos, atque arbores; ut propterea cogerentur opem implorare Romanam.

* *cod. 278.*
† *De animantibus, quæ magna copia visuntur.*

Magna etiam rusticis mala dant vulpes: ut cùm gallinas, & pavones, vorant; aut cum vitibus nocent, unde mysticum illud in Salomonis Cant. II. 15. *Capite nobis vulpes parvulas, corrumpentes vineas, dum uvam habent minutam.* Imò neque crescit quicquam, ubi lotium reddiderit. Ac, ut dicebamus cap. LXIX. fortasse inde morbum illum, quo de capite, vel barba, defluunt pili, *alopeciam* dixere. Sed verior ratio, quam priori loco exposuimus ibidem. Certum enim est, vulpes eo laborare morbo tempore æstivo: quo sic iis jecur æstuat, ut intemperie, & acrimoniâ sanguinis, exulceretur cutis: unde pilorum defluvium; quemadmodum & canibus, & aliis animantibus calidi accidit temperamenti. A quo est, quòd, ut canes, sic etiam vulpes, de quibus auctor Avicennas, facilè adeo in rabiem aguntur.

Sunt aliæ etiam quadrupedes multæ, quæ similiter rebus noceant nostris. Sed ad eas festinat oratio, quæ homini ipsi eripiant mentem, aut vitam, seu vivæ, seu etiam à morte. Primùm de iis loquar, quæ vitam auferant. Fit hoc vel vorando vivos, vel inficiendo eos veneno. Ob prius periculum metuendæ sunt ursæ, præsertim orbatæ catulis. Quo attendit Sapiens Proverb. cap. XVII. *Satius est occurrere ursæ raptis catulis, quàm fatuo in stultitia.* Ubi confert periculum ab ursa, ereptis catulis & à fatuo, dum suâ stultitiâ præceps fertur, nec iræ suæ scit modum, sæpe vix caussam. Cæteris autem ferociores sunt ursæ Arctoæ illæ, atque albæ: quod magno

gno suo malo cognovere Argonautæ nostri Batavi expeditione suâ in novam Zemblam.

Nec quemquam fugit, lupos etiam non ovibus modo, sed hominibus ipsis pasci. Imo tanta esse hostilitas inter lupum, atque hominem, putatur, ut homini, lupo conspecto, auferatur loquela. Plinius lib. VIII. cap. XXII. *In Italia quoque creditur luporum visus esse noxius: vocemque homini, quem priores contemplentur, adimere ad præsens.* Unde Maro in Eclogis:

— Vox quoque Mœrim
Jam fugit ipsa: lupi Mœrim videre priores.

Sed fabella hæc non alio nititur, quàm qui homines, viso lupo, præ metu, ac horrore, ultra nequeant loqui. Quo & proverbium refer, *Lupus in fabulâ.* Ac censeo, pariter esse comparatum cum cane: qui (ut apud Plinium* est, & Ælianum†) umbræ hyænæ contactu dicitur obmutescere.

Imprimis verò quadrupedibus ἀνθρωποφάγοις‡ gaudent Asia, & Africa. De leone abunde vel ex solis constat Scripturæ exemplis*. Est & Orientis fera *Lanzani* nuncupata, terribiles adeo, ut ab ejus crudelitate ne tutæ quidem sint feræ maximè efferæ ac validæ: ac ipse etiam leo eam extimescat: quemadmodum jàm annos ante quadringentos in Historia sua Orientali prodidit Jacobus Vitriacensis cap. LXXXIX†. Vellem autem addidisset, quomodo animal hoc dicatur Latinis, aut Græcis.

Notioribus igitur insistamus. In quibus, quando de periculis sermo, videtur tigridi, præsertim ereptis catulis, primus deberi locus. Unde Juvenalis sat. VI. *— Tunc orbâ tigride pejor.*

* l. 8. cap. 30.
† l. 3. de Animal. cap 7.
‡ hominem vorantibus.
* 1. sive 3. Reg. cap. 13. v. 24. Item cap. 20. vers. 36. Et 2. sive 4. Reg. cap. 17. v. 25.
† sive pag. 177. edit. Duac. an. 1597.

Et Martialis lib. III. epigr. XLIV.

Non tigris catulis citata raptis,
Non dipsas medio perusta sole,
Nec sic scorpius improbus timetur.

Ac firmatur hoc exemplo illo tigridis apud Americanos in Dariene, non minus infeuæ vicinis, quàm aper olim Calyooniis fuisse perhibetur. Refert illud Petrus Martyr ab Angleria Mediolanensis Oceaneæ decadis tertiæ lib. II.‡. Sanè ajunt, tigrides ipsis esse leonibus infestiores, &, quod plurimæ ex feris non faciunt, priores aggredi hominem. De velocitate earum alibi* vidimus. De magnitudine, & robore earundem in India apud Prasios, ita ex Megasthene Strabo in XV. duplo fere majores esse leonibus: adeò autem validas, ut una ex mansuetis, quam homines ducerent quaterni, mulum pede apprehenderit posteriori, atque ad se pertraxerit. Ut non temere Indicam præcipue tigrin nominet Juvenalis sat. XV.

‡ pag. 223. edit. Colon. an. 1574.
* cap. 54. hujus libri.

Indica tigris agit rabidâ cum tigride pacem

Atque ad Indicam tigrin à Pausania in Bœoticis refertur quoque Μαρ-

τιχόρα

τιχόρα, quàm ἀνδροφάγον* Græcis ſonare ait: Ariſtoteles in Hiſtor. Anim. lib. II. cap. I. interpretatur ἀνθρωποφάγον †: ſed hic μαντιχώραν vocat: ut & Plinius lib. VIII. cap. XXI. & XXII. Æliani codicum lib. IV. de Anim. cap. XXI. alii μαρτιχώρας habent, alii μαρτιχόρας: apud Euſebium in Hieroclem ‡ eſt μαντιχόρας. De hoc animante, eodem Pauſania teſte, prodidit, Cteſias, in utraque maxilla triplicem habere dentium ſeriem: præterea in cauda extrema ei aculeos eſſe miſſiles, his cominus pugnare, eminus verò eos ejaculari in venatores. Addit, ex eodem Cteſia, Ælianus, in locum eorum, quos emiſit, novos ſuccreſcere, ut ſit τῦ κακῦ ὀπιγονὴ, *ſucceſſio mali*; adhæc velocitate eſſe cervis parem, ac præcipuè appetere carnem humanam, quod & Ariſtoteles refert: nec ſingulos modo homines invadere, ſed etiam, ſi bini, ternive, conſiſtant, interimere eos pariter. Denique narrat Ælianus, Cteſiam ſcribere, viſum ſibi hoc animal in Perſia, cùm id Rex Indiæ dono miſiſſet Artaxerxi. Metuo autem, ne prorſus fallatur Pauſanias, cùm idem animal ad Indicas tigres refert. Sane multum à tigridis forma abire, pluraque cum leone habere communia, liquet attendenti deſcriptionem ejus, quam ex Cteſia adducunt Ælianus, & alii, quos antè diximus. Satis de mantichora, præſertim quando, quæcunque Ariſtoteles, & alii, de ea produnt, nitantur fide unius Cteſiæ, ſcriptoris admodum mendacis: quem, ut de aliis, ita de mantichora etiam vanitatis arguit Brodæus lib. v. Miſell. cap. XXIV.

*vires vorantem.

†homines devorantem.

‡pag. 454. edit. Pariſ. an. 1608.

A quadrupedibus hominem vorantibus accedo ad ea, quæ veneno nocent. Id trifariã faciunt, vel halitu, vel morſu, aliterve vulnerando, vel aliquo ſui comeſto, aut poto. Venenato halitu ſic catoblepæ aëra inficiunt, ut adſtantibus letales inducant convulſiones. Plinium adi lib. VIII. cap. XXI. & Ælianum Hiſt. Anim. lib. VIII. cap. v. Sed quod animal Plinio catoblepas, id Æliano κάτω βλέπον: ac ſimiliter Athenæus vocat extremo libro v. Ubi & gorgon fera ſimilis traditur naturæ: ac ſuper eo adducuntur verba Alexandri Myndii, è ſecundo hiſtoriæ de pecudibus, & quadrupedibus. Verùm ait is, necari hominem, ὑ τῷ πνεύματι, ἀλλὰ τῇ γιγνομένῃ ἀπὸ τῶ ὀμμάτων φύσεως φορᾷ, *non anhelitu, ſed perlato ab oculis veneno nativo.* De quo mihi contra videtur, propter ea, quæ de modo viſionis dixi cap. XXV.

Alter inficiendi modus vel eſt in ungulis, in quibus pardales venenum gerunt; ſi Oppiano credimus in IV. de Venatione: vel in dentibus; quomodo melium ſive taxorum (nam idem vulgo, ſed abnuente Salmaſio*, animal putatur) morſus eſſe venenatos, Alberti M. judicium eſt. Ac cauſſa creditur, quia animalculis repentibus, ac venenatis, veſci ſoleant. Animal frigidum eſt, unde & hiberno tempore, ſi occaſio detur, penè prunis incubat: ac non quidem hiemem totam, ut de gliribus dicitur;

* in Plinianis ad Solinum Exercitat. p. 1009.

Digitized by Google

sed, ut Georgius ait Agricola, magnam ejus partem transigit somno.

Quàm atrox etiam est malum, quod à rabido cane diffunditur! Facilè autem rabidus fit canis, quia temperamenti est sicci, ac calidi. Sed nihil tristius, quàm quòd ab eo morsus caninos quoque induat mores, latrans, & quadrupes ingrediens: ut adolescens ille, de quo Philostratus in Apollonii vita lib. VI. cap. ultimo. Atque item, ut canis, quemadmodum ibidem legas, τὸ ὕδωρ καὶ ποθεῖ, καὶ δέδιε*: sic etiam, in quem canis morsu suo rabiem propagavit, laborat ὑδροφοβίᾳ, ut morbum eum vocant, quia aquas metuat is, qui morsus fuit. Hunc metum plerique, & in his Paullus Silentiarius in quarto Ανθολογίας, ex eo censent provenire, quòd in aquis videatur sibi canem videre, à quo est morsus: ac propterea sic exhorrescere. Sanè & de philosopho memorant, qui imaginatione ejusmodi detentus, potum refugerit: sed quia non planè ex animo deleta essent cuncta veteris meditationis, dilucidiori paullum intervallo cogitarit secum, quod in proverbio est. Quid cani in balneo? eoque, animos sumens, ausus sit formidatum sumere potum: atque hoc pacto convaluerit. Nam, ut Philostratus † ait, Φαρμακοποσία λύττης, ὕδωρ, ἢν θαρσήσῃ αὐτὸ ὁ λύττων. *Medicamentum rabiei est aqua, si rabiosus ausit eâ uti.* Verùm quod, ob imaginationem corruptam, canem ajunt conspici in aquis, id perpetuum non est. Sæpius enim ejus rei vanitatem sibi compertam narrat pullus ille Æsculapii, Joannes Bevervicius, in tertio de Medicina veterum cap. II. Nec, puto, multo meliùs, qui ajunt, non canem quidem, sed se ipsos exhorrescere, quia imaginem sui conspiciant rubentium, torvorum, efferorum, vix hominum denique: quod & fieri ajunt intuitu aliarum rerum pellucidarum, ut id proprium aquæ minimè videatur. Sed ecce aliam etiam opinionem. Volunt aliqui, sic rabiei caninæ veneno absumi humorem, ut ab omni deinceps abhorreant humore. Nobis sufficerit hoc loco, ὑδροφοβίαν eam esse istius melancholiæ hoc esse proprium, quod ejusmodi metum, aquarum nempe, gignat.

* *aquam & cupit, & metuit.*

† *loco ante memorato.*

Tertiam vitæ, aut mentis adimendæ rationem consistere dicebamus in noxiis quibusdam quadrupedum partibus, si in cibum potumve adsumantur. Hujus generis est, quod, si ursinum comedatur cerebrum, ita corrumpere putatur imaginationem, ut quis se ursum credat. Et hoc, & alia, nos Plinius docet lib. VIII cap. XXXVI. *Cerebro* (ursi) *veneficium inesse, Hispaniæ credunt, occisorumq; in spectaculis capita cremant, testato, quoniam potum in ursinam rabiem agat.* Præterea quantopere fel pardalis noceat, arguit, quod Scythæ eo sagittarum spicula inficere dicuntur, ut certiùs interimant. Illud magis mirandum, fel etiam equinum, ac taurinum sanguinem, esse inter venena:

Digitized by Google

venena: ut Plinii hæc indicant lib. XXVIII. cap. IX. *Damnatur equinum fel, tantum inter venena. Ideo Flamini sacrorum equum tangere non licet, cùm Romæ publicis sacris equus etiam immoletur. Quin & sanguis eorum septicam vim habet, Item equarum, præterquam virginum, erodit: emarginat ulcera. Taurinus quidem recens inter venena est, exceptâ Ægirâ. Ibi enim sacerdos Terræ vaticinatura, tauri sanguinem bibit prius, quàm in specum descendat. Tantum potest sympathia illa, de qua loquimur, ut aliquando religione, aut loco fiat. Drusus Tribunus plebis traditur caprinum bibisse, cùm pallore & invidia veneni sibi dati insimulare Q. Cepionem inimicum vellet.* De taurino idem dixerat lib. XI. cap. XXXVIII. *Taurorum sanguis celerrimè coit: atq; durescit: ideo pestifer potu maximè.* Ac fama fuit, Themistoclem suâ hunc sponte bibisse, cùm, quæ Artaxerxi promiserat, præstare vel nollet; vel posse desperaret. Hinc Aristophanes Equitibus:

> Βέλτιστον ἡμῖν αἷμα ταύρειον πιεῖν.
> Ο Θεμιστοκλέους γὰρ θάνατος αἱρετώτερος.
> *Nos bibere tauri sanguinem satius erit.*
> *Themistoclis enim mors mage est optabilis.*

CAPUT LXXIII.

Ichneumonis, & mustelæ usus in muribus captandis. Duplex venandi ratio, dolo, & vi. Ad dolum pertinere foveas, quibus capiuntur hippopotami, item retia, quibus lupi, uti & laqueos; & hamum, quo & captantur crocodili: adhæc herbas venenatas, in quibus herba leopardi, *ea vel allium, vel, quòd longè verisimilius putamus, pardalianchen designari. Pardali, si pardalianchen ederit, antidoto esse stercus humanum, quo iccirco gaudet: unde &, eo ab arbore suspenso, sæpiùs capiatur. Lupos captari, ut pardaliãche, sic lycoctono: quam propterea terræ suæ inferri, Lycopolitani, quia lupum colerent, vetuerunt. Vulpes necari nucibus Thasiis sive amygdalis, non quibuslibet tamen, sed amaris, eoq; illas certiùs aloë interire. Modus soporandi lupum pisce blenno; ac ursum cultro necandi, ubi sis armis tectus, Tigres eludi, ac capi, objectis clypeis, aut sphæris vitreis. Ut feræ superentur vi, referre plurimum, cujusmodi sint retia, venabula, & qua parte petantur feræ. De feris maximè efferis exarmandis, & cicurandis. Horatio lux. Interea & à cicuratis magnũ sæpe periculum esse. Scoti, sive potius Hiberni, ætate B. Hieronymi, carnibus vescebantur humanis, & quas in sexu utroq; partes prætulerint. Unde Joanni, Caroli Calvi deliciis, tum Scoti, tum Erigenæ, sit cognomentum. Basiliscum odore à mustela, mustelam afflatu à basilisco interimi. Serpentes è specu extrahi, ac necari, odore pantheræ. Utrum idem cervi præstent anhelitu, an odore: ac si odori id tribuendum, isne totius cervi sit existimandus; an solius cornus cervini. Unde ἔλαφος nomen accepisse videatur. Variæ cornus cervini dotes.*

SEd magnæ summo sunt habendæ gratiæ Deo, quòd adversus tot noxias quadrupedes concesserit nobis quadrupedum alias, quarum ope atque auxilio damnum ab iis vitaremus. Fit hoc bifariam. Quædam enim earum hanc operam nobis præstant securis, ac dormientibus: qualis esse felium domi solet, ut antè dictum. Atque uti apud nos felium est usus in muribus captandis, ita apud Ægyptios ichneumonis: cujus catulos idcirco Alexandriæ divendunt rustici. Vulgo *murem Indicum* appellant, ex care vulgò *Indica* solemus. Mustela etiam mures non minores modo, sed majores quoq; quos *rattos* dicimus, venatur, ac vorat: estque in his capiendis felicior felibus, quia, ob corporis gracilitatem etiam subit cavernas.

Aliæ item quadrupedes datæ nobis, quæ in venandis quadrupedibus humanam requirant artem, atque industriam: quomodo canum sagacitas, ac velocitas, hominem insimul exigit venandi peritum. Hujus artis beneficio non modo lepores, & cuniculos, timida animalia, capere est: sed etiam ursos, apros, & alia id genus. Fit hoc vel dolo, vel vi apertâ. Doli sunt varii: in his, si, ut Xenophon *, & alii, docent, foveæ superponas virgulta, inque ejus medio emineat palus, à quo anser, vel anas, pendeat. Hujusmodi fovearum mentio est LXXVIII. qui foveas. D. ad L. Aquiliam. Nec modo locum habent iis in feris, quæ solùm in terris versantur: sed etiam in quadrupedibus amphibiis, ut hippopotamis: quod animal sæpe Nilo in prata exit vicina. Ægyptii igitur, ut Achilles Tatius narrat †, locis iis, quæ fera frequentat, foveam faciunt, in eâ arcam imponunt ligneam, supersternunt cannas, terramque: fera, non animadverso dolo, decidit in capsam: tum venatores, qui sese abdiderant, accurrunt, & operculum superimponunt capsæ. Ita animal id vivum abducitur, quod vinculis frustra constringere studerent; imò ob cutis duritiem nec lanceis, aut ferro, vulneretur, unde & *elephantem Ægyptium* dixere. Proximi sanè ab elephanto roboris judicatur.

* Lib. de Venat. p. 995. edit. Parisian, 1625.

† lib. 4. de amoribus Clitophontis, & Leucippes.

Præterea fallere est feras retibus, laqueis, hamis. Sic sæpe lupos capiunt retibus; præcipuè terrâ adeo nivibus contectâ, ut in sylvis feras eis sectari nō liceat; sed è locis vicinis petere escam cogantur. Eosdē, uti & pardales, capias laqueo, quem funiculo alligaris, à quo pendeat caro. Adhæc, si agninâ hamum carne occultàris, ubi assilierit lupus, dum bolum deglutire studet, unco detinetur. Ita vulpes etiam capi, monuit Petrus Crescentiensis lib. x. de Agricultura. Crocodilos præterea, ut apud Herodotum est in Euterpe, fallere hoc pacto solent. Hamum circumdabant tergo suillo: quod medio flumini venator immittebat. Hinc ad ripam consistens vivum percutiebat porcellum: cujus grunnitu audito, approperat crocodilus: incidit

cidit in tergum suillum: id vorat unà cum hamo: mox hamo attrahitur in ripam: & quia sic quoque abunde molestiæ facesseret, oculi opplentur cœno, ne videat, quid agat venator.

Ut hamorum, sic & falcium, in talibus usus est. Quippe Septentrionales quoque, Olao M. teste*, sub nivibus falces occultant alligatas cadaveri: ad quod dum accurrit lupus, pedes sibi præcidit.

Sed multum præterea auxili est à φαρμάκῳ ἀκονιτικῷ, atque offis medicatis. Sic enim, ut Xenophon † ait, capere est pardos, & pardales. Herba, quâ pardalis strangulatur, exinde, ut anteâ * quoque dictum, *pardalianches* vocatur. Fortasse est illa, quæ Rhasi vocatur *herba leopardi*. Nam *leopardi*, & *pardi*, sive *pardalis* nomina, vulgò confundi solent. Scio tamen, alios per *leopardi herbam* intelligere *allium*; quia tanta credatur esse antipathia inter animal hoc, & plantam memoratam, ut exeat continuò ædibus, si quando parietes eâ sunt illiti: ut item abstineat carnibus cum allio elixis, quod cum leone habere commune, superiùs ‡ ex Plinio * retulimus. Ut tamen pardalianchen potiùs intelligam, facit, quòd hæc proprium à pardali nomen sortita sit: nec, puto, Rhasis interpres, si allium, res vulgata, signaretur, obscuro pardalianchæ nomine appellasset. Neque tam allium nocet, quàm pardalianches, cum pardalis allio solùm fugetur, pardalianchen comedens, vitam amittat. Redigitur ea herba in pulverem: deinde carnibus istis, quibus gaudent pardales, inspergitur: tum carnes iis objiciuntur, vel suspenduntur locis, ad quæ commeare pardi solent. Sed vide, ut fœcunda rerum natura hic quoque pardis prospexerit, idque per hominem ipsum. Nihil spurcius merdâ hominis. At si parti ederint de carnibus pardalianche infectis, quærunt, quâ possunt, stercus humanum: quod hac parte antidoto est: ut ex Aristotele, atque aliis, ostendimus cap. LIX. Imò in aliâ quoque ægritudine inde medicinam petunt. Sed nec sibi hic cessandum putavit ingenium hominis. Nam ubi vidit, sic pantheras hominis capi retrimentis, venatorium excogitavit artificium suspendendi ea de arbore sublimi: quo, captæ odore hoc feræ, crebrò assultarent: ac lassatæ tandem eo pacto facilius certiusque conficerentur.

Nec pardalianches modò vitam eripit pardis; unde nomen accepit: sed etiam lupis, de quo auctor est Dioscorides lib. IV. ὑλικῶν †, cap. LXXXI.

Ælianus quoque Hist. de Animal. lib. IX. cap. XVIII. ait, prope Nilum crescere herbam dictam λυκοκτόνον, quasi dicas *lupicidam*: quàm si lupus calcaverit, convulsionibus moriatur: ac propterea Ægyptiorum illos, qui lupum venerantur, quales sunt Lycopolitani, prohibere, nequis in terras suas hanc importet herbam.

Præter pardalianchen, quam & vulpes necare Dioscorides ait loco

* lib. 18. de gent. Septent. cap. 16.

† lib. de Venatione pag. 995. edit. Paris. an. 1625.

* libri hujus cap. 53.

‡ cap. 53.

* lib. 29. c. 4.

† materia medica.

Digitized by Google

paullo ante memorato, iisdem vulpibus letales ſunt nuces Græcæ ſive Thaſiæ, quæ aliter *amygdalæ* dicuntur. De his ſic idem Dioſcorides ejuſce operis l. I. cap. CLXXVII *. κτείνει δὲ ἀλώπεκας βρωθέντα σύν τινι. *Enecant & vulpes cum quadam eſca devoratæ.* Loquitur autem non de quibuſvis amygdalis, ſed amaris: ut ex initio capitis cognoſcere eſt. Cardanus lib VII. de rerum variet. cap. XXXIII. ait, nucem ſiccam eſſe adeò vulpinis pulmonibus noxiam, ut eas, niſi aquam biberint, occidat. Atqui non videtur id de quibuſvis nucibus verum, ſed, ut dixi, Græcis, iiſque amaris. Amaror enim eſt, qui tantopere vulpibus adverſetur. Ac propterea alii cenſent, facilius certiuſque aloë enectum iri. Sanè Cæſar Scaliger exercit. CCXVII. ſect. XII. *Nos*, inquit, *vulpeculam, aloë cum carnibus devoratâ, vidimus exſtinctam.*

* edit. Pariſ. ſed Wechelianæ Saraceni cap. 176.

Præter quadruplicem, quam expoſuimus, rationem, alii etiam ſunt capiendi modi. Lupis blenno piſce, offuſis tenebris, vertiginem induci, atque ita eos ſoporari, ex Diophane traditur in Geoponicis Conſtantino tributis ‡ lib. XVIII. cap XIV. Quomodo pardales vino decipiantur, dicam inferiùs, cùm agam de quadrupedibus huic, illive numini, ſacratis.

‡ Sed perperam ibi βλέμμω pro βλέννω editum.

Urſum fallendi hæc ratio adfertur à Conrado Heresbachio in Thereutice †, quam libris de re ruſtica adjunxit: *Venator armatus aggreditur urſum cultro præacuto accinctus. Urſus, ubi hominem cernit, mox complectitur prioribus pedibus, veluti brachijs, comprimendo necaturus. Interim venator, tutus armatura, cultro cor urſi petit, atq; occidit.* Sed hic etiam vis concurrit.

† fol. 370 edit. Colon. anno 157

Simplex dolus eſt tigridi ſuos auferendi catulos, quem narrat Jacobus à Vitriaco lib. II Hiſt. Orientalis cap. LXXXVIII. Venatores, ſi inſequantur tigrides, in viam projiciunt clypeos vitreos: in quibus hæ feræ, velut in ſpeculo tigrinam cernentes figuram, fœtus ſuos recuperaſſe ſibi videntur. Vitrum igitur exoſculantur, & ut fœtus educant, pedibus tandem frangunt: eos non reperientes, iterum inſequi parant: ſed interea venatores eoque effugerunt in naves: ſolumque tigridi in equum relictum in litore ſæviendi eſt poteſtas. Albertus Magnnus, qui XXX. circiter annis poſt Vitriacenſem hunc claruit, objicere jubet ſphæras vitreas: in quibus ſe itidem vident, & globi iſti volubilitate ſuâ hoc præterea commodi habent, quod, dum rotantur, vivere imagines videntur; ut omnino tigrides ſic faciliùs illudantur. Atque hæc ratio occaſionem doctiſſimo Camerario pulcherrimi præbuit emblematis XXXVI. cujus ea eſt ſententia, ſicut tigris fallitur imagine globi vitrei: ſic humanum genus plurimum fallaci rerum imagine deludi. Atque hæc ſufficiant de dolo.

Vi capiuntur feræ multifariam: præcipuè vel arcu, ſive ſagittis, vel venabulo, ſive haſtâ: proximis autem ſeculis etiam ſclopetis, ut vocant.

Sed

Digitized by Google

Sed ut, si fallere retium dolo velis, multum refert, cujusmodi ea sint; (quia rara illa, ac tenuis fili, conveniant lepusculis, modò ita sublimia sint, ut nequeant transilire: sed ad lupos, vel apros capiendos, è crassa cannabe validè esse contexta oportet:) ita in venabulis etiam refert, ut è fraxino sint, alióve ligno duriore, ne duræ illisa cuti frangantur, atque ita destituant venatorem. Præterea interest, qua parte petatur fera. Si ferire voles apri caput, levi flexu irritus sit ictus: quare adigendum telum inter scapulas, qua parte jugulum est. Hanc rem pleniùs explicat Xenophon de Venatione*. Itidem in pardo venabulum adigendum in pectus, corque ipsum; quia alioqui, utcunque vulnus acceperit, recta in venatorem faceret impetum. Atque hoc etiam monitum Julio Polluci in Onomastico†.

* pag. 993. edit Paris. an. 1625.
† lib. 5. cap. 4.

Cumque magnum sit Dei beneficium, sic necare feras posse: tum verò non minùs, quod foveis, vino, aliter, ut vidimus, vivas capere liceat. Quomodo captas tum exarmare possumus, tum etiam non exarmatas cicurare. De priori Lampridius in Heliogabalo: *Habuit leones, & leopardos exarmatos in deliciis: quos edoctos per mansuetarios subitò ad secundam, & tertiam mensam, jubebat accumbere, ignorantibus cunctis, quod exarmati essent, ad pavorem, & ridiculum excitandum.* Ac M. Paullus Venetus lib. II. cap. XVII. narrat, magnum Cham inter feras mansuefactas alere leopardos dentibus, ac ungulis relictis, iisque solitum venari.

Sed mansuetarii isti, ut Lampridius vocat, etiam non exarmatos cicurabant. Ac de talibus loquitur Martialis lib. I. epigr. CV.

Picto quod juga delicata collo
Pardus sustinet, improbæq; tigres
Indulgent patientiam flagello:
Mordent aurea quòd lupata cervi:
Quòd frenis Libyci domantur ursi,
Et, quantum Calydon tulisse fertur,
Paret purpureis aper capistris:
Turpes esseda quòd trahunt bisontes.

Subdit deinde de elephantis, ac leonibus. Sed de iis animantibus seorsum antea egimus. Nunc videamus de pardis, tigribus, aliis antea indictis, aut obiter tantùm memoratis.

Ad pardos nonnulli perperam trahunt Horatii locum lib. III. od. XVIII. ubi ait, Nonis Decembribus, quæ Fauno sacratæ, in agro suo Sabino, & bovē ab opere cessare, & pariter pagum sive paganos festum diem agere. Hic fide quorundam codd. pro pago *pardum* reponunt: quòd meritò rejecere, qui nasum haberent criticum. Quid enim absurdius, quàm putare, pardos degere in agro Sabino, ac alias quidem esse operi rustico intentos:

tos:

tos: sed, die Fauno sacrato, feriari cum bubus? Interea suppetunt scriptores alii, ex quibus constet, & hæc cicurari animalia. Philostrati est lib. IV. de vita Apollonii cap. VII. λέοντες, καὶ παρδάλεις, ἐνίοτε κολακευόμενοι, ἡμεροῦνται, καὶ μεταβάλλουσι τὰ ἤθη. *Leones quandoque, & panthera, si mulceantur, mansuescunt, & feros mores immutant.* Cæsar quoque Scaliger Exercitatione CLXXXIX. prodit, Cambajæ regem pardis in venatione uti. Sic autem accepimus, si incassum sit venatus, ne fera eò irritata in venatorem ipsum ferociat, pacari solere agno, vel hœdo, quem hoc fine secum domo tulerit venator. Et sanè quod de leonibus supra* dicebamus, ne cicuratis quidem temere fidendum, id in pantheris etiam locum habet. Nam facilè ad naturam redire, argumento erunt leopardi mas, ac femina; qui, Gesnero referente, post excessum Francisci Galliarum regis, seu negligentia, seu malevolentiâ custodis, è cavea dimissi, in sylvas prorupere, nec paucos in via prope Aureliam dilaniarunt. Repertaque tum mulierum cadavera, quibus solas vorassent mamillas, quasi hanc partem delicatissimam putassent. Inque hoc simile Scotorum judicium fuit: qui Beati Hieronymi ‡ tempore ἀνθρωποφάγοι † etiamnum erant, atque in deliciis maximè habebant, virorum quidem nates, mulierum verò ubera. Scotorum autem nomine signavit Hieronymus Hibernos: ac similiter & Joannes ille, deliciæ Caroli Calvi, à quo Dionysius, cognomento Areopagita, atque alii, scriptores, è Græco redditi supersunt, tum *Scotus* vulgò dictus, tum *Erigena*, hoc est genitus in Eria, sive Eiria, sive Hibernia: quomodo hodieque Eir-lant Belgis dicitur, sive Jer-lant; voce Eir, vel Jer, ex *Iber* κατὰ συγκοπὴν contractâ.

* lib. hujus cap. 33.

‡ B. Hieronymus lib. 2. adversus Iovinianum, pag. 75. edit. Frob. an. 1553.

† hominum comestores.

Nec pantheræ modo mansuefiunt, sed etiam tigres: ut ex Martiale antea vidimus. Ovidii quoque est in secundo de Arte:

Obsequium tigresque domat, tumidosque leones.

Ut Plinius ‡ ait, *Pompejus M. Q. Tuberone, Fabio Max. coss. IV. Non. Majas, theatri Marcelli dedicatione, tigrin primus omnium Romæ ostendit in cavea mansuefactam.*

‡ lib. 8. cap. 17.

Nec à quadrupedibus solùm adversus quadrupedes noxias auxilium habemus; sed etiam serpentes. Quod de ichneumone constat. Ac mustela etiam, de qua superius dictum, odore interimit basiliscum. Is autem conspectu, vel afflatu potiùs necat mustelam. Quare συναποθνήσκοντας, sive *Commorientes*, meritò dixeris. Plin. lib. VIII. cap. XXI. *Basilisco serpenti mustelarum virus exitio est. Adeò naturæ nihil placuit esse sine pari. Injiciunt eas cavernis, facilè cognitis solâ tabe. Necant illæ simul odore, moriunturque, & naturæ pugna conficitur.*

Similiter serpentes enecare dicitur panthera. De quo sic Jacobus à Vitriaco,

triaco, Episcopus, Cardinalis, & Pontificius legatus, Historiæ Orientalis lib. I. cap. LXXXVIII. *Panther æ tanta suavitatis odorem de gutture suo emittunt, ut cuncta pretiosa aromata vincat, ac omnes bestias, exceptis serpentibus, qui bono odore necantur, dulcedine spiraminis ad se trahant.* Ubi quod bestias docet pantherarum odore capi, præter eos, qui alibi* adduximus, scriptores, etiam Plutarchus, & Ælianus†, prodiderunt. Quod verò ait, serpen- *libri hujus
tes earum odore è spelæis educi, ac necari; id aliis proditum de cervis. A cap. 30.
quibus serpentes naribus, & anhelitu, è latebris extrahi, Nicandro tradi- †l. 2. de Ani-
tum in Theriacis, Oppiano in secundo Cynegeticorum, & Basilio in He- mal. cap. 22.
xaemer. Martiali quoque est lib. XII. epigr. XXIX.

Cervinus gelidum sorbet sic halitus anguem.

Putabat Ælianus lib. II. de Animal. cap. IX. serpentes sponte prodire, anhelitus cervini amore allectos. Sed hæc sententia refellitur naturali illâ inimicitiâ, quæ est inter serpentes, & cervos: de qua Theophrastus lib. IV. de caussis Plantarum †, & Oppianus in secundo Κυνηγετικῶν*, & secundo † cap. 10.
Ἁλιευτικῶν‡. Quare si ab anhelitu est, potiùs is vertiginē adferat Serpentibus * vers. 233.
ut propterea in aera prodire liberiorem laborent: quod ex Xenophonte ‡ vers. 289.
traditur in Geoponicis lib. XIX. cap. V. Fortasse tamen non tam ab anhelitu est, quàm ab odore cervini cornus: quandoquidem Eustathius ait, cervos priùs cornua ad petram atterere, attrituque ea calefacere, ut ἀναθυμίασις* protrahat serpentem. Sanè cornus cervini & aliæ traduntur dotes * exhalatio.
ab Orpheo, sive alio, poemate de lapidibus. Ac Theophrasti est in fragmento de invidia animalium: Ὁ ἔλαφος τὸ δεξιὸν κατορύττει κέρας, πρός τε τὰ τῆς φρύνης φάρμακα, καὶ πρὸς ἄλλα πολλὰ χρήσιμον· *Cervus defodit cornu dexterum, medicamentum adversus rubetæ venenum, & ad alia multa utile.* Inter cætera eo prodest, quòd, si accenderis, fugat serpentes: ut est apud Varronem, Plinium, Ælianum, Palladium, Solinum. Adhæc Orum in Hieroplyphicis, & Apollonii scholiasten in II Argonauticôn.

Quamquam, quid si dicamus, quòd prodeunt serpentes, non tam esse ab exhalatione cornûs: quàm ab odore, & tum exspiratione, tum transpiratione totius cervi? Neque enim solius cornus ea est vis, ut serpentes fuget, de quo mox dicam pluribus: sed medullâ etiam cervinâ inuncti, aut in pelle cervinâ somnum capientes, aut aliud quid cervinum secum gestantes, ab serpentibus sunt immunes: ut à Plinio, & aliis, proditū est. Imò & serpentibus pasci dicitur. Unde Tertullianus de Pallio cap. III. *Taceo cervum, quòd & ipse, ætatis suæ arbiter, serpente pastus languescit in juventutem.* Sed pascitur quidem serpente: verùm ajunt sic interiora iis incalescere, ut ad ea refrigeranda opus sit celerrimo cursu peti fontes: atq; inde dici psalmo XLI, † I, *Quemadmodum cervus festinat ad fontes aquarum.* Ita non Ca- † al. 42.

mius modo enarrat, & Aben-ezra: sed etiam Augustinus, Hieronymus, & Theodoretus. Possis alioquin & simpliciter referre ad sitim ex cursu celeri, ac diuturno contractam, dum venatores, ac canes fugit. Porrò cùm tanta sit hostilitas cervi, ac serpentis: verisimile fit, non tam Græcum ἔλαφος* esse à levitate, quasi ἐλαφρὸς†: quàm ἀπὸ τοῦ ἐλαύνειν, sive ἐλᾶν τοὺς ὄφεις, ab *attrahendo serpentes*; ut est apud Plutarchum in comparatione terrestrium & aquatilium: sive ἀπὸ τοῦ ἐλεῖν τοὺς ὄφεις, *quod serpentes tollat*; ut est apud Athanasium in Definit. c. περὶ ἐνεργείας, & Eustathium in Iliad. Δ*. Pro ἐλεῖν apud Etymologum est ἕλκειν. Sed omnino id, ut durius, improbandum. Etiam adversus quadrupedes noxias aliter nobis Deus consuluit: ut adversus lacertas, quæ & ipsæ in quadrupedibus sunt. Lacertus Indicus, qui dicitur *Txhunpezkin* usque adeo est venenatus, ut si vel calceatus calcaris, color calceorum prorsus fiat ater, perque calceos, venenum cor petat, brevique hominem necet. Ac negant, hactenus veneno isti remedium repertum. Sed vide hic etiam bonitatem Dei immensam. Non nocet is serpens nisi attingas. Solùm igitur cauto hic est opus. Adhæc, simulac conspexeris, lapide, vel ligno interimendi est facultas. Tantùm requiritur, ut ea cædis instrumenta defodias, vel comburas, quia alioqui & ab illis periculum extimescitur. Descriptionem ejus lacertæ, paullò solidum excedentis dodrantem, vide post alios apud Io. Eusebium Nierembergium.*

** cervus.*
† levis.

** pag. 486. edit. Rom.*

** Hist. Nat. lib. 12. cap. 47.*

CAPUT LXXIV.

Varia quadrupedum prius habita esse pro symbolis Deorum, quibus forent consecrata: postea autem pro ipsis culta esse numinibus, saltem à vulgo. Id primo ostensum quadrupedibus, quæ ab universis colerentur Ægyptiis. Uti sunt duo boves, Heliopolitanorum Mnevis, & Memphitarum Apis, item Cynopolitarum canis; adhac alurus, sive felis: atque hujus occasione locus Clementis Romani emendatus. Hinc actum de quadrupedibus, quæ à certis colerentur Ægyptiis. Cujusmodi est Saitarum, & Thebanorum ovis, lupus Lycopolitanorum, cynocephalus Hermopolitarum; cebus sive cercopithecus Babyloniorum juxta Memphim. Quomodo differant, simius, cebus, sive cercopithecus, & cynocephalus: atque unde nomen cebo *sive* cepo *datum, item Hebræorum litera* Coph: *ac origo vocabuli, quo cebum nuncupant Germani; De leone culto à Leopolitanis, & varia ejus venerationis caussa. De cultu capra, atque hirci, apud Mendesios. A Coptitis comestos capros, sive hircos: ad capras divino adfectas honore, ut delicias Isidos. Cur Ægyptiorum alii, ut Mendesii, hircum magis sint venerati: & quãto apud eos caprarii fuerint in honore. Cur Pan Ægyptiis, ac Græcis, effingi soleat capri facie ac cruribus. Athribitis cultam mygalen, & cujusmodi hoc animal sit, atque unde nomen acceperit: quæ item divini illius honoris caussa adferantur. Cur ichneumonem coluerint Heracleotæ: non item illi, qui crocodilum venerarentur. Crocodilum ab Ombitis habitum pro Deo: contrà ab Apollonopolitis comedi solitum, & quæ caussa negati honoris divini. Ridicula Aegyptiorum religio, pro felicibus habentium, non eos modo, qui alerent crocodilum, sed etiam à crocodilo devoratos. Caussa cultus Aegyptii petita ab Astrologia judiciaria. De cultu Amasidis in leone.*

QUæ de variis quadrupedum generibus, eorumque mirandis, hactenus diximus, elevare animos nostros debent ad contemplationem Dei, qui ea sic condidit. Sed cææ nationes multis eorum tribuere cultum religiosum. Ac prius quidem ista pro divinis habue-

habuere symbolis: nec sapientiores fere progressi sunt ulterius. At vulgus paullatim eò est perductum, ut illis, quæ primò pro symbolis duntaxat habita forent, postmodo cultus divinus, tanquam veris numinibus, præstaretur. De hujusmodi quadrupedibus (sed quibusdam aliis animantibus admixtis) sic Strabo scribit in XVII. Τινὰ τῶν ζῴων ἅπαντες κοινῇ τιμῶσιν Αἰγύπτιοι, καθάπερ τῶν πεζῶν μὲν τρία, βοῦν, κύνα, αἴλουρον· τῶν δὲ πτηνῶν δύο, ἱέρακα, καὶ ἶβιν· τῶν δὲ ἐνύδρων δύο, λεπιδωτὸν ἰχθὺν, καὶ ὀξύρυγχον. ἄλλα δ' ἔστι, ἃ τιμῶσι καθ' ἑαυτοὺς ἕκαστοι, καθάπερ Σαΐται πρόβατον, καὶ Θηβαῖται· λάτον δὲ τὸν ἐν τῷ Νείλῳ τινὰ ἰχθὺν, Λατοπολῖται· λύκον Λυκοπολῖται· κυνοκέφαλον δὲ Ἑρμοπολῖται. κῆπον δὲ (alii libri κῆπον, vel κῆβον) Βαβυλώνιοι οἱ κατὰ Μέμφιν· ἔστι δ' ὁ κῆπος τὸ μὲν πρόσωπον ἐοικὼς Σατύρῳ, τ' ἄλλα δὲ κυνὸς καὶ ἄρκτου μεταξύ· γεννᾶται δ' ἐν Αἰθιοπίᾳ· ἀετὸν δὲ Θηβαῖοι· λέοντα δὲ Λεοντοπολῖται· αἶγα δὲ καὶ τράγον Μενδήσιοι· μυγαλῆν δὲ Ἀθριβῖται· ἄλλοι δ' ἄλλο τι· τὰς δ' αἰτίας οὐχ ὁμολογουμένας λέγουσιν. *Sunt quædam animalia, quæ Aegyptii colunt universi: ut de terrestribus tria, bovem, canem, felem: è volatilibus, accipitrem, atque ibim: ex aquatilibus duo, lepidotum* (sive squamatum) *piscem, & oxyrynchum. Sunt & quæ seorsum coluntur. Sic Saitæ, & Thebani, ovem; latum verò, qui piscis quidam est in Nilo, Latopolitani; lupum, Lycopolitani, cynocephalum, Hermopolitani, cepum, Babylonii, qui sunt juxta Memphim. Cepus faciem habet Satyro similem, cætera inter canem, atque ursum: in Æthiopia nascitur. Aquilam Thebani, leonem Leontopolitani, capram & hircum Mendesii, mygalen Athribitæ, alij aliud. Caussas verò adferunt inter se non consentientes.* Dicam de hisce animantibus ordine: sed avibus, & piscibus, in ea, quæ postea dicentur, rejectis. Ac, Strabonis exemplo, primùm loquar de illis quadrupedum, quæ universi colunt Ægyptii. Hujusmodi esse ait, bovem, canem, felem. Bos geminus Ægyptiis cultus. De utroque sic idem Strabo in XVII. postquam de Bubasto, & Bubastica præfectura, dixisset, subdit: Ὑπὲρ αὐτῶν ὁ Ἡλιοπολίτης νομός. Ἐνταῦθα δ' ἐστὶν ἡ τοῦ Ἡλίου πόλις, ἐπὶ χώματος ἀξιολόγου κειμένη, τὸ ἱερὸν ἔχουσα τοῦ ἡλίου· καὶ τὸν βοῦν τὸν Μνεῦιν ἐν σηκῷ τινὶ τρεφόμενον. ὃς παρ' αὐτοῖς νενόμισται θεὸς, ὥσπερ καὶ ἐν Μέμφει ὁ Ἆπις. *Supra eam est regio Heliopolitana, ubi Solis urbs est aggeri magno imposita. Solis templum habet, & Mnenim bovem, qui in septo quodam nutritur, & ab Heliopolitanis pro Deo habetur, quemadmodum & Apis à Memphitis.* Nempe uti Romanum, Græcumque vulgus, statuas numinum, propter cultum, qui iis præstaretur, Deos credebat: sic Ægyptium vulgus bovem & Heliopolitanum, & Memphiticum, existimabat Deos. Quod secutus quoque Plinius ait lib. VIII. cap. XLVI. *Bos in Ægypto etiam, numinis vice, colitur. Apim vocant.* Et mox: *Sunt delubra ei gemina, quæ vocant thalamos auguria populorum. Alterum intrasse lætum est, in altero dira portendit. Responsa privatis dat, è manu consulentium cibũ capiendo. Germanici Cæsaris manum aversatus est, haut multò post exstincti. Cætero secretus, cùm se proripuit in cœtus, incedit summotu lictorum, grexque puerorum comitatur,*

mius modo enarrat, & Aben-ezra: sed etiam Augustinus, Hieronymus, & Theodoretus. Possis alioquin & simpliciter referre ad sitim ex cursu celeri, ac diuturno contractam, dum venatores, ac canes fugit. Porrò cùm tanta sit hostilitas cervi, ac serpentis: verisimile fit, non tam Græcum ἔλαφος* esse à levitate, quasi ἐλαφρὸς†: quàm ἀπὸ τοῦ ἐλαύνειν, sive ἐλᾶν τοὺς ὄφεις, ab *attrahendo serpentes*; ut est apud Plutarchum in comparatione terrestrium & aquatilium: sive ἀπὸ τοῦ ἐλᾶν τοὺς ὄφεις. *quod serpentes tollat*; ut est apud Athanasium in Definit. c. περὶ ἐνεργείας, & Eustathium in Iliad. Δ*. Pro ἐλᾶν apud Etymologum est ἕλκειν. Sed omnino id, ut durius, improbandum. Etiam adversus quadrupedes noxias aliter nobis Deus consuluit: ut adversus lacertas, quæ & ipsæ in quadrupedibus sunt. Lacertus Indicus, qui dicitur *Tzhunpezkin* usque adeo est venenatus, ut si vel calceatus calcatis, color calceorum prorsus fiat ater, perque calceos, venenum cor petat, brevique hominem necet. Ac negant, hactenus veneno isti remedium repertum. Sed vide hic etiam bonitatem Dei immensam. Non nocet is serpens nisi attingas. Solùm igitur cauto hic est opus. Adhæc, simulac conspexeris, lapide, vel ligno interimendi est facultas. Tantùm requiritur, ut ea cædis instrumenta defodias, vel comburas, quia alioqui & ab illis periculum extimescitur. Descriptionem ejus lacertæ, paullò solidum excedentis dodrantem, vide post alios apud Io. Eusebium Nierembergium.*

** cervus.*
† levis.
** pag. 486. edit. Rom.*
** Hist. Nat. lib. 12. cap. 47.*

CAPUT LXXIV.

Varia quadrupedum prius habita esse pro symbolis Deorum, quibus forent consecrata: postea autem pro ipsis culta esse numinibus, saltem à vulgo. Id primo ostensum quadrupedibus, quæ ab universis colerentur Ægyptiis. Uti sunt duo boves, Heliopolitanorum Mnevis, & Memphitarum Apis, item Cynopolitarum canis; adhæc alurus, sive felis: atque hujus occasione locus Clementis Romani emendatus. Hinc actum de quadrupedibus, quæ à certis colerentur Ægyptiis. Cujusmodi est Saitarum, & Thebanorum ovis; lupus Lycopolitanorum; cynocephalus Hermopolitarum; cebus sive cercopithecus Babyloniorum juxta Memphim. Quomodo differant, simius, cebus, sive cercopithecus, & cynocephalus: atque unde nomen cebo *sive* cepo *datum, item Hebræorum litera* Coph: *ac origo vocabuli, quo cebum nuncupant Germani. De leone culto à Leopolitanis, & varia ejus venerationis caussa. De cultu capræ, atque hirci, apud Mendesios. A Coptitis comestos capros, sive hircos: ad capras divino adfectas honore, ut delicias Isidos. Cur Ægyptiorum alii, ut Mendesii, hircum magis sint venerati: & quãto apud eos caprarii fuerint in honore. Cur Pan Ægyptiis, ac Græcis, effingi soleat capri facie ac cruribus. Athribitis cultam mygalen, & cujusmodi hoc animal sit, atque unde nomen acceperit: quæ item divini illius honoris caussa adferantur. Cur ichneumonem coluerint Heracleotæ: non item illi, qui crocodilum venerarentur. Crocodilum ab Ombitis habitum pro Deo: contrà ab Apollonopolitis comedi solitum, & quæ caussa negati honoris divini. Ridicula Aegyptiorum religio, pro felicibus habentium, non eos modo, qui alerent crocodilum, sed etiam à crocodilo devoratos. Caussa cultus Aegyptii petita ab Astrologia judiciaria. De cultu Amasidos in leone.*

Quæ de variis quadrupedum generibus, eorumque mirandis, hactenus diximus, elevare animos nostros debent ad contemplationem Dei, qui ea sic condidit. Sed cæcæ nationes multis eorum tribuere cultum religiosum. Ac prius quidem ista pro divinis habue-

habuere ſymbolis: nec ſapientiores fere progreſsi ſunt ulterius. At vulgus paullatim eò eſt perductum, ut illis, quæ primò pro ſymbolis duntaxat habita forent, poſtmodo cultus divinus, tanquam veris numinibus, præſtaretur. De hujuſmodi quadrupedibus (ſed quibuſdam aliis animantibus admixtis) ſic Strabo ſcribit in XVII. Τινὰ τῶν ζώων ἅπαντες κοινῇ τιμῶσιν Αἰγύπτιοι, καθάπερ τῶν πεζῶν μὲν τρία, βοῦν, κύνα, αἴλουρον· τῶν δὲ πτηνῶν δύο, ἱέρακα, καὶ ἶβιν· τῶν δ' ἐνύδρων δύο, λεπιδωτὸν ἰχθὺν, καὶ ὀξύρυγχον· ἄλλα δ' ἐστὶν, ἃ τιμῶσι καθ' ἑαυτοὺς ἕκαστοι, καθάπερ Σαΐται πρόβατον, καὶ Θηβαῖται· λάτον δὲ τῶν ἐν τῷ Νείλῳ τινὰ ἰχθὺν, Λατοπολῖται· λύκον Λυκοπολῖται· κυνοκέφαλον δὲ Ἑρμοπολῖται. κῆπον δὲ (alii libri κῆπον, vel κῆβον) Βαβυλώνιοι οἱ κατὰ Μέμφιν· ἔστι δ' ὁ κῆπος τὸ μὲν πρόσωπον ἐοικὼς Σατύρῳ, τ' ἄλλα δὲ κυνὸς καὶ ἄρκτου μεταξύ· γεννᾶται δ' ἐν Αἰθιοπίᾳ· ἀετὸν δὲ Θηβαῖοι· λέοντα δὲ Λεοντοπολῖται· αἶγα δὲ καὶ τράγον Μενδήσιοι· μυγάλην δὲ Ἀθριβῖται· ἄλλοι δ' ἄλλο τι· τὰς δ' αἰτίας οὐχ ὁμολογουμένας λέγουσιν· *Sunt quædam animalia, quæ Aegyptii colunt universi: ut de terreſtribus tria, bovem, canem, felem: è volatilibus, accipitrem, atque ibim: ex aquatilibus duo, lepidotum* (ſive ſquamatum) *piſcem, & oxyrynchum. Sunt & quæ ſeorſum coluntur. Sic Saitæ, & Thebani, ovem; latum verò, qui piſcis quidam eſt in Nilo, Latopolitani; lupum, Lycopolitani, cynocephalum, Hermopolitani, cepum, Babylonii, qui ſunt juxta Memphim. Cepus faciem habet Satyro ſimilem, cætera inter canem, atque urſum: in Æthiopia naſcitur. Aquilam Thebani, leonem Leontopolitani, capram & hircum Mendeſii, mygalen Athribitæ, alii aliud. Cauſſas verò adferunt inter ſe non conſentientes.* Dicam de hiſce animantibus ordine: ſed avibus, & piſcibus, in ea, quæ poſtea dicentur, rejectis. Ac, Strabonis exemplo, primùm loquar de illis quadrupedum, quæ univerſi colunt Ægyptii. Hujuſmodi eſſe ait, bovem, canem, felem. Bos geminus Ægyptiis cultus. De utroque ſic idem Strabo in XVII. poſtquam de Bubaſto, & Bubaſtica præfectura, dixiſſet, ſubdit: Ὑπὲρ αὐτῶν ὁ Ἡλιοπολίτης νομός. Ἐνταῦθα δ' ἐστὶν ἡ τοῦ Ἡλίου πόλις, ἐπὶ χώματος ἀξιολόγου κειμένη, τὸ ἱερὸν ἔχουσα τοῦ ἡλίου· καὶ τὸν βοῦν τὸν Μνεῦιν ἐν σηκῷ τινὶ τρεφόμενον. ὃς παρ' αὐτοῖς νενόμισται θεὸς, ὥσπερ καὶ ἐν Μέμφει ὁ Ἆπις. *Supra eam eſt regio Heliopolitana, ubi Solis urbs eſt aggeri magno impoſita. Solis templum habet, & Mneuim bovem, qui in ſepto quodam nutritur, & ab Heliopolitanis pro Deo habetur, quemadmodum & Apis à Memphitis.* Nempe uti Romanum, Græcumque vulgus, ſtatuas numinum, propter cultum, qui iis præſtaretur, Deos credebat: ſic Ægyptium vulgus bovem & Heliopolitanum, & Memphiticum, exiſtimabat Deos. Quod ſecutus quoque Plinius ait lib. VIII. cap. XLVI. *Bos in Ægypto etiam, numinis vice, colitur. Apim vocant.* Et mox: *Sunt delubra ei gemina, quæ vocant thalamos auguria populorum. Alterum intraſſe lætum eſt, in altero dira portendit. Reſponſa privatis dat, è manu conſulentium cibū capiendo. Germanici Cæſaris manum averſatus eſt, haut multò poſt exſtincti. Cætero ſecretus, cùm ſe proripuit in cœtus, incedit ſummotu lictorum, grexque puerorum comitatur,*

 carmen

carmen honori ejus canentium. Intelligere videtur, & adorari velle. Sed ut vulgus sic existimarit, non tamen id Plinius putavit. Alioqui non cautè adeo loqueretur, *Intelligere videtur*: Nam quis ambigit, quin, quod numen est, intelligentia præditum sit? Nempe dubitavit, an non aliquid ei divini ab ipso esset numine insitum, cuius symbolum foret. Saltem sacerdotes, & sapientissimus quisq; gentilium, bovem Heliopolitanum non habuere nisi pro symbolo Dei Solis; & Memphiticum pro symbolo Lunæ: ut dictum lib. I. cap. XXIX. De hoc bovis apud Ægyptios cultu etiam legas apud Clementem Romanum in quincto Recognitionum, & tot alios ex Christianis.

Post bovē subdit Strabo de cane, & fele. De canis veneratione est apud Ciceronem in v. Tuscul. Juvenalis quoque est sat. xv. — *Illic*

Oppida tota canem venerantur, nemo Dianam.

A Cynopolitanis interim præcipuè cultum, indicat Clemens Alex. Admonitione ad gentes.

Ælurum, sive felem, ab Ægyptiis cultum, refert Herodotus in Euterpe: atque addit, mortuum domi, solitum saliri, atque ita Bubastim deferri, ut sacra in urbe sepeliretur. De cultura quoque testis Cicero, lib I. de Legg. & lib. I. de Nat. Deorum, ac v. Tusc. Quæst. Diodorus Siculus lib. I. Juvenal. sat. xv. & Plutarchus lib. IV. Symposiacôn, quæst. v. Etiam cultum hunc inter alios memorat Clemens Romanus, vel alius, vetus, sed suppositicius scriptor. Locum apponam integrum ex quincto Ἀναγνώσεων sive Recognitionum libro: *Alij Ægyptiorum bovem, qui Apis dicitur, colendum tradidere, alij Hircum, alij Gattas, nonnulli Ibim, quidam Serpentem, Piscem quoque, & Cephas, & Cloacas, crepitus ventris pro numinibus habendos esse docuere, & alia innumerabilia, quæ pudet etiam nominare.* Ubi per *gattas* planè hic intellige ælutos sive feles. Nam posterioribus hoc pacto locuti sunt seculis. Imò similiter etiam Græcis, sed mixto barbaris, γάτος, & κάτλα, *felis*, ut ex Callimachi scholiaste antea dixi: atque idem liquet ex Euagrii lib. VI. cap. XXIV. ubi ait, αἴλουρον κάτλαν ἡ συνήθεια λέγει, *consuetudo pro fele cattam dicit.* Porrò, ut obiter de aliis quoque hic memoratis quædam addam, pro *Cephas*, ut est in Parisina Sonnii editione, rectiùs quidem scripseris *cebos*; de quo inferiùs dicam. Sed enim inter piscem puto, & inanima, non inseruisset medium cebum, simiæ genus. Quare pro certo habeo, in memorato Clementis loco *cepas* legi oportere, ut est in Basileensi illâ, quam antea Sichardus, edente Bebelio, procurârat. Ad plantas igitur, non animantia, id pertinet. Uti nec hujus est loci de cloacis cultis: aut de ventris crepitu; de quo & ex Minucio Felice antea vidimus. Multa etiam animantium alia coluere Ægyptii: sed quod de serpente, & bove, dixi; cultum

eum

eum sagacioribus fuisse non proprium, sed symbolicum; id in istis quoque locum habet.

Ut Strabonis porrò vestigiis insistam, deinceps videbimus de quadrupedibus, quas civitates quædam Ægyptiæ seorsum coluere: ut Saitæ, & Thebani ovem: teste etiam Clemente Alexandrino Admon. ad Gentes. Jovi itidem Ammoni fuisse arietem sacratum, auctor est Clemens, qui dicitur Romanus, in x. Recognitionum. Sed hoc nonnisi ad cultum pertinere symbolicum, satis est apertum. Propriè ajunt cultum à Lycopolitanis esse lupum: quod & Clemens Alex. memorat loco proximè indicato. De Cynocephali cultu est etiam apud Tertullianum in Apologetico cap. VI. & Augustinum lib. II. de Civit. Dei, cap. XIII. Sed nec inter veteres convenit, utrum habitus sit cynocephalus ipse Anubis; vel ejus symbolum: an potius Mercurius, aut symbolum hujus. Pro Anubide facit, quod canino fingeretur capite: unde *latrator* dicitur Maroni VIII. Æn. Ac caussam ejus figuræ attulimus lib. I. cap. XXVII. Pro Mercurio, literarum inventore, est, quòd canis ei sacratus, ob sagacitatem. Ideo botanici anethum vocant tum *cynocephali*, tum *Mercurii genituram*. Præterea valde huc facit, quod Strabo ait, cynocephalum esse cultum ab Hermopolitis: quorum civitas, ut vocabulum indicat, τῷ Ἑρμῇ sive Mercurio sacra fuit. Est autem cynocephalus simiæ caudatæ genus; sed, ut ait Aristoteles*, cercopitheco majus, & efferatius, capite etiam ad canem propiùs accedens; unde & nomen κυνοκέφαλος, q. d. *caniceps*. Hodie Itali *babuino*, Galli *babion*, Belgæ baviaen, vocitant. *lib. 2. Hist. Animal. c. 8.

Post cynocephalum proximè subdit Strabo κῆπον, sive, ut in aliis codd. κῆπον, aut κῆβον. Aristotele lib. II. Hist. Animal. cap. VIII, κῆβος vocatur: facitque secundum simiarum genus. Primum enim πίθηκος, sive *simia*, quæ caudæ expers, Latinis inde ab attritis clunibus *cluna* dicta, vel *clura*, ut à γνώμη, *groma*; à κνέφος, *crepus*, unde *crepusculum*; à *cancer*, *carcer*; à *condolium*, *cordolium*; à τόνος, *torus*, & similia. Alterum genus ei est κῆβος, ut tertium κυνοκέφαλος, de quo actum. Ac κῆβος quidem ei dicitur πίθηκος ἔχων οὐράν. *simia habens caudam*. Ut planè idem sit ac κερκοπίθηκος†, secundùm illud Martialis*: *Si mihi cauda foret, cercopithecus eram.* † simiarum caudata.

De cercopitheci cultu legas & apud Juvenalem sat. XV. & Lucianum in Deorum Concilio. Nempe cercopitheci divinum aliquid habere visi sunt, Nam animal est valde ingeniosum. Præcipuè eo valent illi, qui ab odore moschi Italis *moschini* vocantur: de quibus Scaliger in Exercitat. & Clusius in Exoticis. Accessit tum exterior hominis similitudo, manibus, pedibus, aliis; quibus, quia in oculos incurrunt, non insistam: tum interior etiam unde Aristoteles lib. II. Hist. Animal. cap. IX. Οἱ δὲ κῆβοι τὰ * lib. 14. epig. 202.

 ὄπισθε

ἐντὸς διαιρεθέντα ὅμοια ἔχουσιν ἀνθρώπῳ· *Cebi partes interiores habent similes humanis.* Imò omni hoc ſimiæ convenire putatur: unde & anatomici, ſi humanum defuerit cadaver, vivam ſecant ſimiam. Et Galenus opere anatomico, in hac planè ſententia fuiſſe videtur. Neque illud magnopere adverſatur Alberto Magno; qui in ſecundo ac vigeſimo de Animalibus, diverſimodè ſe habere tradit. Nam ſic in pleriſque conveniunt, ut diſcrepent in aliis: quemadmodum oſtenſum Andreæ Veſalio in præclaro volumine de fabrica corporis humani. Deniq; & illud ad divinum cercopitheco tribuendum facere honorem videbatur; quod hoc animal variet colorem, horti inſtar diverſicoloribus conſiti floribus. Imò inde ajunt ei nomen datum κῆπυ, hoc eſt, *horti*: unde poſtea κῆβυ fecere. Sed de iſto diſſentio. Omnino enim κῆβος, vel κῆπος, eſt ex Hebræo קוף, Koph, *ſimia*; ut I. ſive III. Reg. x. 22. Imò & literæ inde *Koph* nomen datum; quia figuram ſimiæ referat, quę perticæ inſideat. Germanis, & Belgis, hoc animal **meercatte** dicitur, quod ſonat *marinam felem*: *marinam* quidem, quaſi trans mare advectam, ut Romani ſtruthionem dixere *paſſerem marinum*: *felem* autem, Italorum exemplo, quibus vocatur *Gatto maimone*.

Subjungit poſtea Strabo de leone culto à Leopolitanis. Et ſanè, ſi animali muto hic cultus, ſeu ille propius, ſeu ſymbolicus, deberet tribui, leonis præcipuè, quia inter rationis expertia excellit, conveniret. Unde & Perſæ Deum ſuum Mithram, ſive Solem leoninâ effingebant facie. Huc etiam facit, quòd apud Plutarchum lib. IV. Sympoſ. quæſt. v. legas, Leonem Soli ſacratum, ſola quia leæna ex quadrupedibus curviungulis fœtum pariat videntem: adhæc quod leo breviſſimo contentus ſit ſomno, & dormientis oculi præfulgeant: quod item Leontini, Sole Leonem permeante, reperiant fontes, & lacunas ſuas & novâ repletas aquâ.

Sequitur apud Strabonem de capræ, & hirci veneratione, apud Mendeſios. A quibus hircum fuiſſe cultũ, apud Clementem quoq; Alexandrinum legas Admonit. ad Gentes. Etiam capras divino coluerunt honore, incolæ urbis Copti: à qua Ægyptiis omnibus nomen hoc datum eſſe, alibi diximus. Sed ſic Coptitæ ſolent capram ἐνθεῶν*, ut Iſidis ἄθυρμα† putarent: quemadmodum refert Ælianus de Animalibus lib. x. cap. XXIII. Σέβουσι δὲ οἱ Κοπτῖται καὶ θηλείας δορκάδας, καὶ ἐνθεοῦσιν αὐτάς· τοὺς δὲ ἄρρενας κατεσθίουσιν· ἄθυρμα δὲ εἶναι τὰς θηλείας τῆς Ἴσιδός φασι· *Coptitæ ex capris feris feminas colunt divinitatem etiam iis tribuunt: mares autem comedunt: feminas verò ajunt, eſſe oblectamentum ac delicias Iſidos.* Alii tamen Ægyptii caprum ipſum, ſive hircum potiùs, honore coluere divino. Cujus rei cauſſam exponit Diodorus Siculus, bibliothecæ ſuæ libro primo: Τὸν δὲ τράγον ἀπεθέωσαν, καθάπερ καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι τετιμῆσθαι λέγουσι τὸν Πρίαπον, διὰ τὸ γεννητικὸν μόριον. *Hircum inter*

Deos

* *pro Deo habere*

† *ludum & oblectamentũ.*

Deos retulere ob genitale membrum: sicut Græcis propterea ajunt venerationi esse Priapum. Nempè, ut subdit, quia membro illo est generatio omnis, eo existimant, hoc esse divinum, & animal id divino honore dignum esse, quod membrosius est cæteris. Sic enim homines gratam Diis mentem testari pro fœcunditate suæ gentis. Atque ante hos ita de eodem Herodotus in Euterpe: σέβονται πάντας τοὺς αἶγας οἱ Μενδήσιοι, καὶ μᾶλλον τοὺς ἄρσενας τῶν θηλέων· καὶ τούτων οἱ αἰπόλοι τιμὰς μείζονας ἔχουσι· *Capris etiam divinum Mendesii honorem tribuunt: ac magis maribus, quàm feminis. Atque ex iis caprarii præcipuo sunt in honore.* Subdit deinde, ut si caprariorum princeps decesserit, ingens totam Mendesiorum regionem occupet luctus. Imò & iisdem ab hirci cultu nomen esse, ex eo colligitur, quòd ibidem ait, Μένδης Ægyptiis *hircum*, & *Pana*, notare. Ac paullo antè dixerat, Pana ut Græcis, ita Ægyptiis quoque, pingi ac sculpi caprinâ facie, & hircinis cruribus: utcunque eum crederent formâ similem esse Deorum aliis. Cur verò Pana sic effinxerint, dicam, cum de Naturæ universæ cultu loquar. Addit quoque Herodotus, suâ ætate in Mendesia mulierem propalam coiisse cum hirco: quod non alio fuisse factum, vel permissum, credibile est, quàm ut ea numini hircino gratificaretur, divinamque ex eo prolem conciperet.

Postremo loco memorat Strabo, mygalen, quam *murem araneum* interpretantur, ab Athribitis habitam pro Deo. Μυγάλη autem dicitur, quasi Μυογάλη, ut rectè censet Nicandri scholiastes. Sed perperam ex Amynta tradit, sic vocari, quia ἐκ μυὸς καὶ γαλῆς γίνεται, *ex mure, & mustela generetur.* Ridiculum enim est putare, cum mure mustelam, aut felem, consuescere, vel contra, cum tantum ea inter animantia dissidium sit. Sed verisimilius multò, inde hoc nomen esse, quia partim murem, partim mustelam, figurâ ac colore referat. De divino hujus animantis apud Ægyptios honore testem quoque habemus Plutarchum lib. IV. Symposiacôn quæst. V. In caussis tanti honoris esse ait cæcitatem, quia tenebras luce antiquiores esse existiment. Item quòd è muribus quinctâ nascatur ætate in novilunio: & quòd jecur ejus, decrescente lunâ, deficiat. Ex quibus videmus, qualibus miseræ gentes rationibus inductæ sint ad colendam pro conditore creaturam.

Denique sic argumentum hoc concludit Strabo, alia etiam animantia ab aliis coli. Hujusmodi sunt, ut intra nunc quadrupedia consistã, ichneumon, & crocodilus: de quibus jam erat locutus Strabo ante verba superiùs adlata. Ichneumonem ab Heracleotis cultum dixerat: idemque refert Ælianus lib. X. de Animalibus cap. XLVII. & Clemens Alex. Admonitione ad Gentes. Nec nisi ob utilitatem aliquam Ægyptiis cultum esse, tradit Cicero in I. de Nat Deor. Addit Ælianus, ut ichneumones sacri sint Latonæ, & Ilithyæ, sive Lucinæ. Item ut inimicitiæ iis sint cum aspide, & crocodilo. Et sanè, quòd serpen-

serpentes tollant, quibus tantopere obnoxia est Ægyptus, præcipuè in caussa erat, cur honores iis tribuerentur divini. Iis tamen, qui crocodilum colerent, neglectus ichneumonis cultus fuit: idque quia contereret ova crocodili; imò & ipsos necaret crocodilos. Nam quando se hi, rictu diducto, Soli exponunt, ora eorum subit, viscera intrat, eaque exodit, & perforato ventre egreditur. Hoc igitur, ut ichneumonas exosos reddidit crocodili cultoribus; ita contra commendavit eorum hostibus; quemadmodum Strabo ait in XVII.

Crocodilum pro Deo cultum, præter Strabonem, arguunt Cicero I. de Nat. De, & Tuscul. V. Diodorus l. I. Juven. sat. XV. Plutarchus l. IV. Sympos. cap. V. Ælianus l. X. de Anim. cap. XXI. ubi ab Ægyptiis Ombitis sic ait coli crocodilum, uti à Græcis, & Romanis, Olympios Deos: non item ab Ægyptiis Apollonopolitis, Tentyritarum parte; qui crocodilum oderint, eoque vescantur; sive quòd Typho dicatur ejus formam induisse, sive quod Psammymiti, justissimi regis, filia, à crocodilo fuerit rapta. De hoc Tentyritarum odio etiam legas apud Strabonem*. Ait vero sic vulgò ferri, uti Psyllis in Cyrenaica vis inest nativa adversus serpentes: ita & eam esse in Tentyritis contra crocodilos, unde intrepide in aquis urinentur, ac crocodilos pervestigent, atque interimant. Itaque & Romæ, cum in spectaculo essent populo exhibenti, hoc aquam ingresso, reti eos eduxisse, ut in aprico spectarentur, posteaque retraxisse in piscinam.

* lib. 17.

Porrò, præter Heracleóticam præfecturā, etiam Arsinoë, quæ priùs *crocodilorum urbs* dicta, mirum in modum coluit crocodilum, eumque σοῦχον vocabat; ut idem Strabo † refert. Atque Addit, quomodo à peregrinis ad lacum advenientibus donarentur placentis, carne, mulso: & ut à sacerdotibus, ore ei aperto, placenta vel caro ingeri, mulsum etiam soleat infundi.

† ibidem.

Maximus quoque Tyrius dissertat. XXXVIII. narrat, ut mulier Ægyptia aluerit fœtum crocodili, ac propterea ab Ægyptiis judicata sit felicissima, *ὡς τιθηνουμένη θεόν· ut quæ nutriret Deum*, atque eò non defuisse, qui Deum pariter, & nutricem, demulcerent: porrò mulieri isti fuisse filiolum paris ætatis, hunc cum crocodilo lusitare solitum: ac bene hoc cessisse, dum crocodilo vires deforent: ubi verò adolevit, exeruisse se ingenium: ut qui nutricis suæ filium devorârit: nec iccirco eam omnia luctu complêsse: nam contra, inquit, *ἐμακάριζε τὸν υἱὸν τοῦ θανάτου, ὡς γενόμενον δῶρον ἐφεστίῳ θεῷ· felicem putavit filium, tanquam Deo donatum domestico.*

Quæ hactenus diximus de cultu quadrupedum apud Ægyptios, ea consistunt intra hanc caussam, quòd cultus, qui primò erat symbolicus, paullatim in proprium degenerârit: pro Deorum verò symbolis habita sint ob utilitatem, quam ex iis homines caperent, Unde Tullius quoque in primo de

mo de Natura Deorum: *Ipsi, qui irridentur, Ægyptij, nullam belluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, consecraverunt: velut ibes maximam vim serpentium conficiunt. Possum de ichneumonum utilitate, de crocodilorum, de felium dicere, sed nolo esse longior. Ita concludam tamen, belluas à barbaris propter beneficium consecratas.* Loquitur autem de beneficio, quod ex animalium natura percipiunt. Sed præterea ratio affertur altera ab natura siderum ex Astrologia ἀποτελεσματικῇ, sive judiciaria. De hac ita Lucianus, de Astrologia libro: Ταῦτα μὲν οὖν Αἰθίοπες ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπέβλεψαν· Μετὰ δὲ, γείτοσιν οὖσιν Αἰγυπτίοισιν, ἀτελέα τὸν λόγον παρέδοσαν· Αἰγύπτιοι δὲ παρὰ σφέων ἐνδεξάμενοι ἡμιεργέα τὴν μαντικὴν, ἐπὶ μεῖζον ἤγειραν· Μέτρα τε τῆς ἑκάστου κινήσεως ἐσημήναντο. καὶ ἐτέων ἀριθμὸν, καὶ μηνέων, καὶ ὡρέων διετάξαντο· καὶ μηνέων μὲν σφίσι μέτρον, ἡ σεληναίη, καὶ ἡ ταύτης ἀναστροφὴ ἐγένετο· ἔτεος δὲ, ὁ ἥλιος, καὶ ἡ τοῦ ἡλίου περίφορος· οἱ δὲ καὶ ἄλλα ἐμήσαντο πολλῷ μείζω τουτέων· ἐκ γὰρ δὴ τοῦ παντὸς ἠέρος, καὶ ἀστέρων τῶν ἄλλων, ἀπλανέων τε, καὶ εὐσταθέων, καὶ οὐδ᾽ ἅμα κινεομένων, δυώδεκα μοίρας ἐτάμοντο ἐν τοῖσι κινεομένοισι, καὶ οἰκεῖα ζῷα ἐόντα, ἕκαστον αὐτέων ἐς ἄλλην μορφὴν μεμιμέαται. τὰ μὲν ἐνάλια· τὰ δὲ, ἀνθρώπων· τὰ δὲ, πετεινῶν· τὰ δὲ, θηρῶν· τὰ δὲ, κτηνέων· Ἀπὸ τέων δὴ καὶ ἱερὰ τὰ Αἰγύπτια πολυειδέα ποιέεται. Οὐ γὰρ πάντες Αἰγύπτιοι ἐκ τῶν δυώδεκα μοιρέων πασέων ἐμαντεύοντο, ἄλλοι δὲ ἄλλῃσι μοίρῃσιν ἐχρέοντο. Καὶ κριὸν μὲν σέβουσιν, ὁκόσοι ἐς κριὸν ἀπέβλεπον· Ἰχθύας δὲ οὐ σιτέονται, ὁκόσοι ἰχθύας ἐπεσημήναντο. Οὐδὲ τράγον κτείνουσιν, ὅσοι αἰγόκερων ᾔδεσαν· καὶ οἱ ἄλλοι τὰ ἄλλα, ὡς ἕκαστοι ἱλάσκονται· καὶ μὴν καὶ ταῦρον ἐς τιμὴν τοῦ ἠερίου ταύρου σεβίζονται. καὶ ὁ Ἆπις αὐτοῖς χρῆμα ἱερώτατον, τὴν χώρην ἐπινέμεται· καὶ οἱ ἐκεῖ μαντήιόν τε ἀνατιθέασι, σημήιον τῆς ἐκείνου τοῦ ταύρου μαντικῆς. *Hæc in cælo perceperunt Æthiopes: postea finitimis Ægyptijs imperfectam artem tradiderunt. Porrò Ægyptij divinandi rationem, quam ab illis dimidiatam acceperant, in majus provexerunt. Quippe qui mensuram etiam, ad quam unaquaque stella movetur, indicarint. Ad hæc annorum, mensium, ac temporum numerum instituerunt: atq; hi quidem lunâ, ejusque conversione, menses metiuntur: annum verò Sole, ejusque circuitu, definiunt. Illi etiam his longè majora commenti sunt. Nam ex universo cælo, reliquisque stellis, inerrantibus, & fixis, neque simul moventibus, duodecim partes effecerunt: in his etiam, quæ moventur, & unamquamque suis animantibus repræsentarunt, partim marinis, partim hominibus, partim feris, partim volatilibus, partim pecudibus. Unde & sacra Ægyptiorum variè fiunt. Neq; enim omnes Ægyptii ex omnibus partibus divinabant, sed alijs alij utebantur partibus Itaque arietem colunt, qui ad arietem spectant; piscibus non vescuntur, qui pisces annotarunt. Nec hircum occidunt, qui capricornum noverunt: & alii alia, prout singuli venerantur. Quin etiam Taurum in cælestis Tauri honorem colunt. Nam Apis apud illos, res imprimis sacra, regionem depascit: & qui eam incolunt partem, oraculum quoque dicarunt: signum videlicet divinationis, quam à cælesti Tauro petunt.* Ac subjungit deinde, quomodo postea etiam hanc artem sint aggressi Libyes,

byes, apud quos oraculum est Jovis Ammonis, qui Arietis formâ colebatur: atque in hoc etiam cœli rationem haberi, cùm aries dux sit duodecim zodiaci signorum. Nec Babylonios ista ignorasse, imò si ipsis de se creditur, hanc ab iis doctrinam accepisse Ægyptios.

Postremo illud loco adjungam, fuisse etiam, cùm revera quadrupes coleretur ab Ægyptiis: sed cultores se arbitrarentur animam colere humanam. Exemplum habemus apud Philostratum lib. v. de vita Apollonii Tyanei cap. xv. ubi narrat de leone mansuetissimo, quem Alexandrinis esse Amasin regem persuaserit Apollonius: unde οἱ ἱερεῖς ξυνελθόντες, ἔθυσαν τῷ Ἀμάσιδι, καὶ κοσμήσαντες τὸ θηρίον στρεπτῷ, καὶ ταινίαις, παρέπεμπον ἐς τὴν Αἴγυπτον αὐλοῦντες, καὶ ὑμνοῦντες, καὶ ἐπ' αὐτῷ ᾄδοντες· *sacerdotes convenientes Amasidi sacrificarunt, & belluam torquibus, vittisq; redimitam in interiorem misere Ægyptum, ante ipsum hymnos, & carmina decantantes.* Hæc illi, cùm Apollonius suasisset, ut leonem deportarent Leontopolim, inque templo collocarent, quia foret indignum, regem maximum, in belluam regiam conversum, mendicando victum quærere.

CAPUT LXXV.

Figmentum gentilium de asini, ac suis veneratione apud Judæos: & quam ejus rei rationem, de sue quidem Plutarchus, de asino autem, præter eum, Tacitus adducat. Unde opinio fluxerit de asino Judæis in summa siti aquam monstrante. Etiam Gnosticis hæreticis cultum utrumque tribui: imò asini illum omnibus Christianis, qui & inde asinarii vocabantur, & quam monstrosa Christum figurâ depinxerint inimici nominis Christiani. Vera caussa, cur suem adorasse fingantur Judæi. De suis veneratione apud Cretenses, simiæ apud Pithecusios, imò hodieq; apud Indos Orientales, bovis itidem apud Indos. De mustela cultu apud Thebanos, ovis in insula Samo, lupi Delphis, leana apud Ambraciotas: deque caussa venerationis istiusmodi. Terrestris echinus colebatur à schola Zoroastris. De Musoritis murem honorantibus. Apollo μυοκτόνος, & Σμινθεύς.

HÆc de Ægyptiis. Nunc ad gentium alias transeo. Ubi inclyta Judæorum natio deposcit, ut primùm de se videamus. Si gentibus credendum, & hi suem, atque asinum, coluerunt. Unde Petronius Arbiter:

Judæus licet & porcinum numen adoret,
Et cilli summas advocet auriculas.

Ubi in aliis pro *cilli* est *cœli*: quomodo simile fuerit huic Juvenalis sat. XIV.

*Nil præter nubes, & cœli numen * adorant.*

Sed magis placet *cilli*: quod Pithœi editio † expressit. Quippe *cillus* est asinus. Hesychius: Κίλλαι, ἀστράγαλοι, ἢ ὄνοι. Et mox; κιλλὸς, ὄνος. De cultu

* *alii*, cœli lumen *legunt. Sed* cœli numen *dixerit, ut* urbs Antiochiç. *Itaque sententia sit, cœlum, quod & iis numen, invocant.*

† *in veterum poetarum epigrammatis.*

ejus

ejus sic Democritus historicus apud Suidam*: Χρυσῆν ὄνου κεφαλὴν προσεκύνουν, καὶ κατὰ τριετίαν ξένον ἀγρεύοντες προσέφερον, καὶ κατὰ λεπτὸν τὰς σάρκας διέξαινον, καὶ οὕτως ἀνῄρουν· *Asini caput aureum adorabant, tertio quoque anno capiebant hospitem, eumque offerebant, carnes item dissecabant minutatim, atque ita interficiebant.* Ab Apione etiam Plistonice, qui & Polyhistor dictus, ac cymbalum mundi à Tiberio Cæsar vocabatur†, objectum Judæis fuit, ab Antiocho Epiphane repertum fuisse caput asini aureum, quod à gente coleretur. Sed eum abunde refellit Flavius Josephus, opere eo, quod adversus nobilem hunc grammaticum scripsit. Cur verò Judæi utrumque id animal honorarent, rationem hanc adducit Plutarchus lib. IV. Sympos. quæst. V. Καὶ ἴσως ἔχει λόγον, ὡς τὸν ὄνον ἀναφήναντα πηγὴν αὐτοῖς ὕδατος τιμῶσιν· οὕτως καὶ τὴν ὗν σέβεσθαι σπόρου καὶ ἀρότου διδάσκαλον γενομένην. *Ac fortasse id ratione nititur, ut sicut asino, quia fontem iis aquæ commonstravit, sic & sui, quia sationis & arationis est magistra, cultus apud eos sit religiosus.* Eodem refer Taciti illa in quincto Historiarum: *Sed nihil æquè, quam inopia aquæ, fatigabat. Jamque, haut procul exitio, totis campis procubuerant; cum grex asinorum agrestium, è pastu in rupem nemore opacam concessit. Secutus Moses, conjecturâ herbidi soli, largas aquarum venas aperit,* Et paullo post: *Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravere.* Cum verò Tacitus, ac Plutarchus dicant, hunc asini cultum ex eo traxisse originem, quòd Judæi, asino monstrante, aquas repererint; concinnè satis conjectabat Nicolaus Fullerus in Miscellaneis Sacris‡, inde hoc esse, quòd, ut legere est Genes. XXXVI. 24. Ana, cùm pasceret asinos Sibeonis patris sui in deserto, invenerit ימים *jamim*, sive terminatione Syrâ ἰαμεῖν. Quippe, ut Hieronymus Quæstionibus Hebr. in Genesin ait, *nonnulli aquas calidas, juxta Punicæ linguæ viciniam, quæ Hebrææ contermina est, hoc vocabulo signari putant. Alii putant,* IAMIM *maria appellata. Iisdem enim literis scribuntur Maria, quibus nunc hic sermo descriptus est. Et volunt, illum, dum pascit asinos patris sui in deserto, aquarum congregationes reperisse, quæ, juxta idioma linguæ Hebraicæ, Maria nuncupantur: quòd scilicet stagnum repererit. Cujus rei inventio difficilis est.* Imò Diodorus quoque Tarsensis, expositione in Genesin, ait: Ὁ Σύρος, καὶ ὁ Ἑβραῖος, τὸ ἰαμεὶν ὕδωρ βούλονται λέγειν· ἀντὶ τοῦ εὗρε πηγὴν ἐν ἐρήμῳ· *Syrus, & Hebræus, Aquam Iamin vocare solent: ut sit sensus, invenit fontem in deserto.* Hæc si interpretatio placet (nam alii ימים *mulos* exponunt, & asini cum equa congressum ab Horæo principe repertum arbitrantur) necesse sit dicamus, quod de aquis ab Horæo repertis proditum erat ab Mose, id spisso fuisse attributum errore ipsi legislatori Mosi.

Judæorum exemplo Gnostici etiam dicuntur utrumque animal coluisse. Saltem Deum Sebaoth utraque expresserunt figurâ. De quo sic Epiphanius: Φασὶ δὲ τὸν Σαβαὼθ οἱ μὲν ὄνου μορφὴν ἔχειν, οἱ δὲ χοίρου *Ajunt*

* in I: Ἰουδ.

† Plin. præfat. hist. nat.

‡ lib. 3. cap. 8.

autem Sabaoth, hi quidem asini, illi autem porci, habere figuram.

Imò calumnia hæc de asinini capitis cultu in veros etiam derivata est Christianos: ut indicat Minucius in Octavio: *Audio eos, turpissimæ pecudis, caput asini consecratum, inepta nescio qua persuasione, venerari.* Atque inde sunt dicti *asinarij*, ut indicat Tertullianus in Apolog. cap. XVI. Imò Christus inde à quodam nebulone pictus auribus asininis, pedum altero ungulato, librum gestans, ac togatus, cum hujusmodi inscriptione, DEUS CHRISTIANORUM ONONYCHITES: ut ibidem legas, & adversus Nationes lib. I. cap. XIV. Sed de extrema inscriptionis voce non consentiunt codices. In editis quidem est *ononychites*: sed MSSi. habent *onocholtes*, *œnocholtes*, *onochoetes*, *onochoitis*, *ono chorsitis*, *onochotasis*. *Onocorsites*, propter Vaticanorum codd. auctoritatem, in quibus ita perscriptum, comprobabat socer meus Franciscus Junius: ut sit ἀπὸ τοῦ ὄνου κόρσης, *ab asinino capite*. Jacobus Gothofredus I. C. *onochoëtes*, quasi dicas, τοῦ ὄνου χοηλής, *asini sacerdos*, voce ex eo fictâ, quod χοαὶ sint *sacrificia*. Nic. Rigaltius prætulit ὀνοκοίτης, hoc est, *asininæ prosapia*. Alii item aliud excogitarunt. Hæc de asini cultu.

Quod verò suem quoque coluisse Judæi dicuntur; id, puto, inde ortum, quòd Judæi porcinâ abstinerent. Nempe ita colligebant gentiles, cum Judæis esse comparatum, uti cum Ægyptiis; qui, quæ animalia adorarent, ea minimè comederent. Sed si, quia Judæi non vescerentur sue, eo pro numine eam coluisse existimandi: idem dicendum sit aliis de multis animantibus, quibus itidem iis lege fuerat interdictum.

Verum forsan, eam esse cultam à Cretensibus. De quo sic Athenæus lib. IX. ἱερὸν δ᾽ ἐστὶ τὸ ζῶον παρὰ Κρησίν, *sacrum est hoc animal Cretensibus*. Ac deinde: διὸ πάντες τὸ ζῶον τοῦτο περισέπτον ἡγοῦνται· *propterea omnes animal hoc censent summa veneratione dignum.* Addit & carne suillâ abstinere. Interim, si non aliud argumentum erat, unde religiosè eum coli Cretensibus colligerent: sanè nihil de veritate hujus rei spondere ausim. Neque Athenæus, sive apud eum Agathocles, aliud dicit, quàm Cretenses esse suem veneratos. Atqui nō solùm Deos, sed eorum quoq; symbola, venerabantur gentiles.

Etiam ab Ægyptiis ad Pithecusios pervenit simiarum cultus: qui proprius quidem vulgo; prudentioribus, credo, nonnisi symbolicus fuit. Cognoscere hoc est è vigesimo Diodori: qui clarè quidem ait, habitas ab iis pro Diis: verùm addit, ad modum, quo canes ab Ægyptiis: at qualis fuerit veneratio canis apud Ægyptios, antea vidimus. Verba Diodori sunt ejusmodi: Τὰς αὐτὰς οἰκίας οἱ πίθηκοι κατῴκουν τοῖς ἀνθρώποις, θεοὶ παρ᾽ αὐτοῖς νομιζόμενοι, καθάπερ παρ᾽ Αἰγυπτίοις οἱ κύνες· ἔκ τε τῶν παρεσκευασμένων ἐν τοῖς ταμείοις τὰ ζῶα τὰς τροφὰς ἐλάμβανον ἀκωλύτως ὁπότε βούλοιτο· καὶ τὰς προσηγορίας δ᾽ ἐτίθεσαν οἱ γονεῖς τοῖς παισὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τῶν πιθήκων, ὥσπερ παρ᾽ ἡμῖν ἀπ-

τῶν

τῶν θεῶν. τοῖς δ' ἀποκτείνασι τοῦτο τὸ ζῶον, ὡς ἠσεβηκόσι τὰ μέγιστα, θάνατος ὥρισται πρόστιμον. διὸ δὴ καὶ παρ' ἐνίοις ἐνίσχυσεν ἐν παροιμίας μέρει λεγόμενον ἐπὶ τῶν ἀναλεινομένων, ὅτι πιθήκου αἷμα πεπώκεις· *Easdem domus simiæ, quas homines, frequentant: & pro Diis habentur apud illos, ut, apud Ægyptios, canes. Paratos etiam in cellis penariis cibos, quando libet, nemine prohibente, hæ bestiæ sumunt, nominaque, ut plurimum, à simiis, sicut apud nos à Diis, parentes liberis suis imponant. Qui animal hoc interfecerint, in eos, ut nefariæ impietatis reos, supplicio capitis animadvertitur. Ideo apud nonnullos proverbij vicem obtinuit, quod in magnifice se efferentes dicitur, Simiæ cruorem bibisti.*

In Orientali quoque India cercopithecus coli prædicatur. Atque hoc Balbus in Itinerario suo, quod Italicè scripsit, ex eo colligit, quòd itinere à Mecao ad Pegu inter idola, quæ *Pagodi*, Indis vocantur, repererit multa cercopithecorum simulachra: ac circa templa, quæ iisdem *Varelle* nuncupantur, cercopitheci serventur alligati. Divinum autem honorem promereri creduntur, quod usque adeo homini, præcipuè manuum ac pedum ratione, similes sint. Maffæus quoque in primo Historiæ Indicæ commemorat fanum pulcherrimum simiæ dicatum. Ac Joannes Hugo Linschotanus narrat, ut Lusitani anno CIↃ IↃ LIV, captâ insulâ Scylon, non contenti eam vastasse, etiam templum in vertice *Pico d' Adam*, sive montis Adami, spoliare proposuerint: sed nihil repererint præter cistulam auro gemmisque insignem, in qua simiæ dens asservaretur: hunc igitur abstulisse, magno cum dolore regulorum ejus loci: emissosque ab iis legatos, qui Lusitanis pro dente eo offerrent septingenta ducatorum millia: nec abhorruisse ab venditione Lusitanos: sed dissuasum id iis ab episcopo suo Gasparo; qui nefarium ajebat, hoc pacto fovere horrendam Indorum idololatriam: eoque dentem eum cremasse, ac cineres projecisse in fluctus marinos.

Etiam bovis cultus ab Ægyptiis ad Indos dimanavit. De quibus hunc in modum Scaliger adversus Cardanum Exercit. CCLVIII. sect. I. *Quemadmodum Isis olim ab Ægyptiis, ita nunc ab Indis, qui Cuchin regnum incolunt, Bos peculiari cultu pro Deo habetur, & nuncupatur Tambaran. Cui veteri cultus novus hic ut respondet; ita priscum Græcorum institutum novi memoriâ repræsentatur in Coloim, quæ ab illis locis haut multùm distat orientem versus. Ibi namque oleo peruncti palæstris exercentur.* Sed ad antiquos scriptores, & idololatras, redeamus.

Mustelas coluere Thebani, quia Galanthis, quæ in mustelam conversa, Alcmenæ parturienti opem tulerit. Fabulam narrat Ovid. lib. IX. Metamorph.* Deque hoc cultu ejus religioso etiam Ælianus tradit lib. XII. de Anim. cap. V. ubi & eandem adducit caussam. Nihil igitur affinxit Thebanis Clemens Alexandrinus in Προτρεπτικῷ: ubi idem de ridiculo hoc *fab. 6.

 Theba-

Thebanorum cultu legas. Atque addit Clemens, etiam Samiis oves cultas. Fortasse tamen nec isti coluere eas, ut Deos, sed tantummodo honorarunt, ut anathemata. Nam Ælianus lib. XII. Hist. Animal. cap. XL. sic ex Aristotele scribit: Σαμίοις χρυσίον (ἱερὸν) κλαπὲν πρόβατον ἀνεῦρε, καὶ ἐντεῦθεν Μανδράβολος ὁ Σάμιος τῇ Ἥρᾳ πρόβατον ἀνάθημα ἀνῆψε· *Samiis aurum* (sacrum) *furto sublatum ovis invenit. Quare Mandrabolus Samius Junoni ovem consecravit.* Sanè anathemata, Diisque sacrata, non habentur pro Diis ipsis. Narrat autem Ælianus ibidem, ex Polemone, Delphis lupum coli (τιμᾶσθαι simpliciter ait:) idque quia indicium sacri fecerit auri furto surrepti, inque Parnasso defossi. Item ut Ambraciotæ honorent leænam, velut vindicem suæ libertatis. Nam, qui tyrannidem apud illos invaserat, leænæ catulis suis cinctæ obviam factus, ab ea est discerptus; ut inibi Ælianus testatur. Eoque respexit Ovidius in Ibin:

Fœta tibi occurrat patrio popularis in arvo,
Sitque Paphageæ caussa leæna necis.

Ubi tyranno nomen facit Paphages: nisi is Phayllus; eoque *Phaylleæ* rescribendum: quod Janus Parrhasius ‡ censet. Porrò hic quoq; Ælianus de Ambraciotis dicere est contentus, τιμῶσι*: etsi Gillius reddiderit, *summâ religione colunt.* Interim Gillio favet Clemens Alexandr. qui in Protreptico, ut dixi, tradit, oves pro numine habitas à Samiis, item mustelas à Thebanis. Ubi de Ambraciotis quidem nihil: sed cùm Ælianus jungat Ambraciotas, & Samios; idem honoris genus utrobique intelligendum videtur. Et, credo, sapientes ovem, lupum, leænam, ut anathema, honorarunt: vulgus insipiens coluit, ut numina. Nec enim video, ut aliter sua constare fides possit Clementi. Vel putandum, Clementi imposuisse Græcos ipsos: qui per calumniam ista de aliis prodidissent. Idem dixero, tum de terrestri echino; quem tota Zoroastris schola imprimis venerata; ut refert Plutarchus lib. IV. Symposiacôn quæst. V. tum de muribus religiosè cultis, de quibus illud apud Philastrium † legere est, *Musoritæ sunt quidam nomine, qui sorices colunt.* Hoc absurdum primâ facie videatur; quia, Magorum judicio, mures sint invisi Deo: ut est apud Plutarchum περὶ φθόνου καὶ μίσους, & in Symposiacis lib. IV. quæst. V. Sed non omnem gentium religionem metiri convenit ex Magis. Constat enim, mures Troadis incolis magno fuisse in honore, quia in bello hostilium arcuum nervos corrodendo corrupissent: ut est apud Aristotelem in secundo Rhetoricorum. Verùm & alias cultus ejusce caussas refert Ælianus lib. XII. de Animalibus cap. V. Nec propterea censeo, habuisse eos pro Diis, sed animalculis Apollini gratis: qui cum Troadis incolis faventior foret, per eos arma hostium corruperit. Itaque Apollinem ipsum hinc vocarunt μυοκτόνον, quasi dicas, murium

‡ epist. 8. quæ ad Bartholom. Leonicum.
* honorant,
† catal. hæret.

murium interfectorem; ut est apud Eustathium in Iliad. A. Item inde *Sminthea* dixere ἀπὸ τῶν σμίνθων. Sic enim mures genti illi vocabantur. Plura de hoc diximus Oratoriarum Institut. lib. III. cap. II. sect. II.

CAPUT LXXVI.

Acceditur ad aves, ac primò ad aquilam, avium reginam: quæ, ridiculâ quorundam opinione, eò cum trochilo certamen habet, quia & is rex *nominetur. Trochili sollertia. In Scripturis sacris aquila symbolum regis. Cur ea Jovis armigera statuatur à poetis. Usus ejus in auguriis gentium, & consecrationibus Cæsarum, & quid in somnis designet. Cur effingatur regiis, & triumphantium insidens sceptris. Sua legioni cuique aquila. Sed primitus legionis etiã signa fuere lupus, sus, minotaurus, & quid iis significatum: item equus, aper. Primus C. Marius, rejectis signorum aliis, legionibus aquilam dicavit. Lucani locus expensus. Quid aquilâ bicipiti significatum. De aquilæ magnitudine, robore, velocitate.*

A Quadrupedibus nunc gradum capesso ad aves: quarum rex* est aquila: quamquam & nomen id trochilo sit attributum. Imò Aristoteles lib. IX. Hist. Animal. cap. XI. refert, vulgò fuisse persuasum, aquilæ eo cum hac avicula esse certamen, quia καλεῖται πρέσβυς, & βασιλεύς, *vocatur senator, & rex*. Sed ridiculum est putare, aquilam scire, *regis* nomine vocari trochilum ab hominibus Græcis, ac propterea credere, aviculam illam regnum affectare. Nec sanè id nominis convenit trochilo. Solùm enim laudari meretur, quod sit εὐβίοτος, seu *boni victus*: quodque imbecillitatis sibi conscius, lateat inter fruteta. Hoc enim τεχνικὸν, sive *sollertem*, arguit; ut ibidem ait Aristoteles. Sola igitur aquila esto ἀρχὸς οἰωνῶν, *princeps avium*, ut Pindarus vocat Isthm. od. VI. sive οἰωνῶν βασιλεύς, *avium rex*, ut idem nuncupat in Olymp. Ipseque Pindarus propterea se *aquilam*, ut lyricorum principem; æmulum suum, Bacchylidem, *gracculum* nuncupabat. Imò in Scripturis ipsis aquila symbolum est regis: ut cùm, per aquilas duas, Nabuchodonosor, Chaldæorum rex potentissimus, & Pharao Ægyptius, intelliguntur, apud Ezechielem cap. XVII. Ob hancce aquilæ excellentiam, Jovi eam, ut summo Deorum, dicarunt: imò ejus dixere armigeram, unde fulmen trisulcum pedibus gestantem fingunt. In auguriis quoque illi attributus est principatus. Ac jam Homericâ ætate, si à dextra alis expansis perstrepuisset; boni ominis putatum. Eadem Tarquinio Prisco imperium, Alexandro M. victoriam: at Tarquinio Superbo, & Dionysio Siculo, imperii amissionem dicitur portendisse. Etiam Jovis hanc alitem aliis prætulere in imperatoribus consecrandis. Nam, ut est apud Herodianum lib. IV. simulac rogo subjicerent ignem, aquila soluta è rogo petebat æthera, quæ in cœlum

* *rex Græcis quibus dicitur* ἀετὸς: *sed* regina *Latinis, quia aquila est muliebris generis.*

cœlum animam deferre imperatoris credebatur. Atque idem Dioni traditum lib. LVI. ubi de funere agit Augusti. Ac propterea in nummis vett. cernas parte unâ effigiem imperatoris; alterâ aquilam, cui insideat imperator: inscriptioque est ejusmodi; CONSECRATIO. S. C. Unde liquet, cur somniorum interpretes putarint, regibus hoc, & viris principibus, mortem portendere, si somniarint, se aquilâ vehi; ut videre est Artemidori lib. II. cap. XX. Et hæc sacra spectant gentilium.

Præterea, ob eandem caussam, figurâ ejus significarunt imperii potentiam, ac majestatem. Quippe hinc alitem eam effinxere insidentem sceptris regiis*; uti & eburnis apud Romanos triumphantium scipionibus: unde Juvenalis sat. X.

*Dionysius l. 3. Livius lib. 9. Plutarchus 2 in Romulo.

Da nunc & volucrem, sceptro quæ surgit eburno.

Prudentii quoque est περιστεφάνων:

Aquila ex eburno sumit arrogantiam
Gestator ejus.

Et adversus Symmachum lib. I.

Post trabeas, & eburnam aquilam, sellamque curulem.

Eâdem de caussa Romanis in primâ legionis cohorte (satis notum, decem † in legione quaque fuisse cohortes, quarum singulæ, cùm legio sex millium foret, sexcentos pedites complecterentur) pro signo erat aquila; cujus custodia erat penes primipilum, sive primum triariorum centurionem: quem ad honorem ferè è primo principe, uti ad primum principum centurionem à primo hastato, pertingebant. Aquilæ hujus sese expandentis effigies, hastæ præpilatæ suffixa, gestabatur in acie. Primitus quidem hoc primum legionis signum variabat. Nam interdum erat lupus: atque hoc in honorem lupæ, quæ Romulum & Remum, Urbis conditores, aluisset. Interdum sus, ut in quincta legione, quoniam, ut Festus tradit, bella omnia gerantur propter pacem, cujus conditiones, porcâ cæsâ, iniri solent. Interdum Minotaurus, quia, ut hic in labyrintho latuit, ita ducum militarium consilia cunctos debeant latere. Auctor Festus, & Vegetius lib. III. Primus autem C. Marius, is qui septies consul fuit, rejectis signorum aliis, in quibus & equus, & aper, aquilam legionibus dicavit, Plinio teste, lib. X. cap. IV. Quod igitur aquilæ, tot legiones. Incauteque Lucanus lib. I.

† L. Cincius apud Agell. l. 16. cap. 4.

Ut notæ fulsere aquilæ, Romanaque signa.

Nam cum Cæsar Ariminum caperet, una solùm ei legio aderat. Nisi poetam per συνεκδοχὴν numeri malis excusare. In nummo veteri videas aquilam bicipitem, argumentum legionum duarum in unam coalitarum.

Nec cum Herodes M. majori portæ templi à se exstructi aquilam imposuit

posuit auream, aliud voluit exhibere, quàm symbolum Romani imperii: nempe quia Judæa esset in provinciam redacta, & à Romanis ipse impetium accepisset. Sed Judæi quidam adolescentes, à magistris suis impulsi, eam detraxere, quia Mosaicæ legi adversetur muti animantis consecratio. Vide Fl. Josephum lib. XVII. Antiq. Jud. cap. VIII, & lib. I. belli Judaici cap. XXI.

Posterioribus verò temporibus biceps aquila signum fuit divisi Romanorum imperii in orientale, & occidentale: quod non uti Wolphangus Lazius putabat, jam ætate contigit Constantini Magni; qui imperium quidem transtulit Byzantium; sed sic, unum ut esse imperium persisteret: nec demum imperante Carolo Magno; hanc licet opinionem etiam secutus Vlysses Aldrovandus in primo Ornithologias*: sed à tempribus Honorii, & Arcadii: quorum culpâ imperium ita debilitatum, ut intra seculum in Occidente sub Momyllo sit Augustulo amissum: nec nisi trecentos post annos, & viginti quatuor, instauratum sub Carolo M. Nec Romani solùm imperii, sed multorum etiam regum, ac principum, aquila signum fuit gentilitium: nempe illum ad modum, quo Aventino, Herculis proli, gentis suæ insigne erat hydra serpentibus cincta: ut poeta ait VII. Æneid. *pag. 92.

—— Clypeoq; insigne parentum

Centum angues, cinctamque gerit serpentibus hydram.

Ubi etiam videmus, clypeo fuisse insignia incisa. Qui mos, & vetus, & postea diu permansit. Inde etiam clypeo nomen putatur: nempe ἀπὸ τῦ γλύφειν, quod est *sculpere, calare.* Hodieque ab isto more insigne gentilitium *armorum* † nomine nuncupatur. † Germanis *wapen.*

Caussam aquilæ tantopere celebratæ in quatuor istis statuimus: primùm magnitudine corporis cum summo robore conjunctâ; hinc volatu sublimi ac celeri: tum acrimoniâ visus: præterea prudentiâ, & animi magnitudine. Dicemus ordine de singulis.

Magnitudinem quod attinet, Athenæus in V. Dipnosoph. refert, in pompa Ptolomæi Philadelphi viginti fuisse aquilas cubitalis magnitudinis. Gesnerus narrat, inter Misnam, & Dresdam, Germaniæ urbes, visos in nido, tres patulas super quercus expanso, pullos totidem, quorum maximus, cum alas extenderet, iis adæquaret septem ulnarum mensuram.

Robore est ingenti: ad quod plurimùm conferunt rostrum aduncum, & ungues incurvæ; quales etiam inter quadrupedes leoni. Præcipuè autem hoc robur ei est à nervis; non carne, quæ pro corpore ei non adeò multa est: interea & hæc pondus addit.

Roboris hujus argumentum habemus, quòd non oves solùm, sed etiam custodes earum canes, dilaniat. Serpentes quoque vincit: de quo sic,

E e præter

præter alios B. Ambrosius lib. de Salomone cap. 11. *Avis ista inimica serpentum est: quos cum in aëre, alarum remigio subvectando, supportat, hos obunco rostro, & armatis quasi quibusdam telis, pedibus suis lacerat ac divellit: quos cum devorat, calore suo interno noxium illud virus exstinguit.* Nec modo serpentium minores, sed dracones ipsos, vincit, necatque. Unde Horat. lib. IV. od. IV.

—— Mox in ovilia
Demisit hostem vividus impetus:
Mox in reluctantes dracones
Egit amor dapis, atq; pugnæ.

Quin & cum cervis, & ipsis tauris, est iis certamen. Qua de re dicam inferiùs, cùm sagacitatem ejusdem in hac pugna exponam.

Etiam roboris est argumentum, quòd longissimo tempore, per terrarum ac marium tractus volans, jejunium toleret: siti verò ne tentari quidem videatur. Saltem aquâ abstinet: ac sanguis ei animantium sufficit, quem sorbillat. Quod & Jobus significat cap. XXXIX. 30. *Pulli ejus lambunt sanguinem.* In senectute tamen rostrum adeò incurvatur, ut cibum capere non possit: sed potu aliquantisper sustinet vitam: unde proverbium*, *Aquila senectus.* Quandoque tum partem rostri ad petram illidit, atque ita edendi usum, & cum eo vires † recuperat. Aliud etiam, quo senectuti occurrat, habet. Flante austro, qui ventus est calidus, in sublime evolans, agitatione istâ, & simul Solis radiis, incalescit: unde, poris laxatis, veteres excidunt pennæ, novæque succrescunt ‡. Ita rejuvenescit. Itaque de aquila capiunt illud Jobi cap. XXXIX. 19. *Nunquid per sapientiam tuam plumescet accipiter, expandens alas suas ad austrum?* Est & psaltæ divini in CII. *Renovabitur, ut aquila, juventus tua.* Quod tamen hunc in modum simpliciter possis interpretari: Recuperabis vires, sic ut aquilæ referas juventutem. Et profectò, quàm parum illud est verisimile, alitem, imò animal ullum, rejuvenescere! Nec enim in homine modò, pro juventute *annos meliores*, cùm M. Seneca*, *bonam ætatem*, cum M. Tullio‡, pro senectute *malam ætatem*, cum Afranio †, & Plauto‡, rectè dixeris, imò & Salomone*, qui *diebus juventutis* opponit *dies malos*: sed in omni omnium animantium ætate, locum habet illud poetæ Sulmonensis†:

Non bona tam sequitur, quàm bona prima fuit.

Credo autem, opinio hæc inde fluxerit, quòd aquila, ut ait Euthymius Zigabenus, sæpius, suis pennis excussis, recipiat novas. Unde fortassis Micheas cap. I. 15. *Dilata calvitium tuum, sicut aquila.* Eodem referunt hæc Jesaiæ verba cap. XL. 31. *Assument pennas, ut aquila.* Quod LXX. reddidere, πτεροφυήσουσιν οἱ ἀετοί. Mirum, quod R. David ad locum illum adnotavit ex R. Rehadia, aquilam, decimo quoque anno usq; ad centesimum, evolare, donec

* *Terent. Heaut. act. 3. sc. 2.*
† *B. Augustinus in psal. 102.*
‡ *Albertus M. lib. 23. de Animal.*
* *lib. 1. Controvers.*
‡ *lib. de Senectute.*
† *apud Nonium in Senium.*
‡ *Aulul. act. 1. sc. 1. & Rudent. act. 1: sc. 3.*
* *Eccles. 12. 3.*
† *l. 3. de Arte.*

donec ad elementaris pervenerit ignis regionem: hinc æstuare vi caloris: tum in mare se dare præcipitem: exinde, rejectis veteribus plumis, succedere novas. Quæ planè censeo fabulosa. Non valde tamen abludunt ab istis, quæ tradidit Græcus psalmorum interpres: ex quo ista Antonius Agellius, Episcopus Acernensis, adducit*: Ὁ ἀετὸς καὶ φʹ ἔτη ἀνακαινίζεται, καιόμενος ὑπὸ τοῦ ἡλίου, καὶ καταδυόμενος εἰς πηγὴν ὕδατος, πάλιν νέος εὑρίσκεται. *Aquila quingentesimo quoque anno renovatur; adusta à Sole, & mersa in fontem aquæ, juvenis iterum reperitur.* Ubi pro φʹ, hoc est, *quingentesimo.* ρʹ hoc est, *centesimum*, scribi oportere, facilè credo eidem Agellio. Sed ridiculum est putare, aquilam evolare in tantum, ut Solis uratur radiis. Nam proxime terras aër est calidior, propter radiorum refractiones: ubi autem hi desunt refringi, idem frigidior est. Quare tale de isto judicium esto, quale de alis Icari liquefactis, quòd nimis se à terris extulisset. Hujusmodi enim appositè auriculis vulgi occinas, cui sæpius se accommodant poetæ: non eorum, qui philosophantur seriò.

* *in psalmorũ commentariis, ad hunc locum.*

Volatus quoque aquilæ maximè sublimis est, & velox. Nam in nubes se extollit, unde proverbium, ἀετὸς ἐν νεφέλαις†, *aquila in nubibus.* Hinc & Homero Il. x. dicitur ὑψιπετήεις, *altivolans.* Nidos quoque in celsis exstruit arboribus, aut rupibus: partim nempe, ne pulli ab avibus lædantur minoribus, partim ne de præda sit concertatio. Hinc Job. XXXIX. 30. *Nunquid ad preceptum tuum elevabitur aquila, & in arduis ponet nidum suum? In petris manet, & in præruptis silicibus commoratur, atque inaccessis rupibus.* Et Hieremias cap. XLIX. 16. *Si elevaveris, ut aquila, nidum tuum, inde detraham te.* Ac similis est locus Abdiæ vers. 4. Nec altè modò volat, sed etiam celeriter: unde idem Jobus IX. 26. *Sicut aquila, quæ volat ad escam.* Sanè, ut Tullius ait in II. de Divinat. *Istâ avi volat nulla vehementior.* Et Appulejus l. I. Flor. *In prædam supernè sese ruit fulminis vice* Hinc *velociores aquilis*, παροιμιωδῶς II. Reg. I. 23. Jerem. IV. 13. & Thren. IV. 19.

† *Aristophanes Equit.*

Quia vero nulla avium sublimiùs se effert aquilâ, inde Joannes Evangelista, qui altiùs prioribus, volans, à divinitate Christi orsus est, huic aliti comparatur: ut ait B. Augustinus prolegomenis in hunc Evangelistam, item in eum sermone XXXIV. & lib. I. de consensu IV. Evangelistarum. Atque hinc Sedulius extremo libro I. operis Paschalis:

More volans aquilæ verbo petit astra Joannes.

Quamquam & hic visus acumen, de quo postea dicam, attendere licet: quia magis intuitus sit divinam τοῦ Λόγου‡ naturam: cujus generatio transcendit hominum mentes: unde Gregorius Nazianzenus orat. VI. de Spiritu S. ei accommodat, quod Salomo ait cap. XXX. 19. volatum aquilæ cognosci posse à nemine, nempe quia usque adeò sit sublimis.

‡ *Verbi, sive Sermonis.*

CAPUT LXXVII.

Quàm acutè cernat aquila. Quomodo ad Solem suos exploret pullos. Sed id haliaeti proprium videri. Quo fati genere Æschylus perierit. Aquilam, ut ajunt, non posse rectà intueri lunam plenam. Prudentia ejus alitis in certamine cum tauro, cervo, & dracone. Quandoque tamen una cum dracone perire. Proverbium, Aquila non captat muscas. *Et alterum.* Aquilam irritat cornix. *Nasum aquilinum, & oculos* χαροπὺς, *in hominibus etiam haberi argumentum animi generosi. Aquila quàm salax, quàm item fœcunda. Fabulam videri de septem pullis à C Mario in nido inventis aquilino. An justitia, temperantia, vel liberalitatis sit, quòd aquila avibus aliis portionem prædæ relinquat. Aquilæ erga pullos amor etiam sacris celebratus literis. Cur vix ternos educare pullos valeat. Qui* ἰξάλοι *dicantur. Usus aquilarum pellis, ac linguæ. Cur aquilæ esu Deus interdixerit populo suo. Falsum videri, quod ajunt, si aquilinis pennis misceas anserinas, has ab iis absumi. Uti nec verum, pelles ovillas si lupinis misceantur, amittere lanam, atque id durantis à morte hostilitatis esse argumentum. In Alberto M. sedulò attendendum, ne cuncta ab eo aquilæ attributa, huic putemus aliti convenire, quia quandoq; eam cum vulture confundat.*

* vers. 675. JAm ad sensus veniamus. Si visum attendas, ajunt aquilam, ut Homerus inquit Iliad. ρ*;

> Ὀξύτατον δέρκεσθαι ὑπουρανίων πετεηνῶν.
>
> *Acutissimè cernere aëriarium volucrum.*

Subjungit continuò, in sublime evectam etiam conspicere leporem sub fruticibus latentem. Quem locum Plutarchus quoque adducit in Homeri vita. Ac de lepore idem est apud Aristotelem lib. IX. de Animal. cap. XXXII. Imò & pisciculos videt in æquore natantes, etiam cum in tantum subvecta, ut oculos prope frustretur humanos. Meritò igitur Jobus cap. XXXIX. 27. 28. 29. perspicacem aquilarum visum inde commendat, quod cum in rupibus altissimis suos faciant nidos, inde etiam contemplentur escam suam. Seneca iccirco in secundo de beneficiis vocat *luminis felicem.* Et Horatii est lib. I. Sat. III.

> *—Tam cernis acutum,*
>
> *Quam aut aquila, aut serpens Epidaurius.—*

Etiam à veteribus proditum est, ad Solis radios minimè connivere; pullosque suos admovere ad Solare lumen: quod si valeant perferre, habere eos pro genuinis; sin secus, rejicere, ut adulterinos. Unde Lucanus in IX.

> *Utq; Jovis volucer, calido cum protulit ovo*
>
> *Implumes natos, Solis convertit in ortus:*

Qui

Digitized by Google

Qui potuere pati radios, & lumine recto
Sustinere diem cœli, servantur in usus:
Qui Phœbo cessere, jacent.

Item Silius de ea in x.

Obversam spectans ora ad Phaëtontia prolem,
Explorat dubios Phœbeâ lampade natos.

Fusiusque idem refert Claudianus in præfatione in III. Honorii Augusti consulatum. Et ne poetis insistam, similiter Ælianus lib. II. de Animal. cap XXVI. E nostris non ineleganter B. Ambrosius libro de Salomone cap. II. *Aquila cum primùm calidis ovis maturo ortu fœtus eruperit interior, pullos edixit implumes: eos contra faciem fervidi Solis opponit; ut qui ægram & invalidam corusco radiorum appulsu aciem submiserit oculorum, materno damnatus arbitrio, & à fratrum consortio separetur, & dejiciatur in terram.* Ac similiter B. Augustinus tractat. XXXVI. in Joannem. Porrò quod de exploratione hac fœtus diximus, hoc Aristoteles imprimis tribuit haliæeto: nempe quia id genus imprimis est incertum de prole. Nam, ut Plinius ait lib. x. cap. III. *Haliæeti suum genus non habent, sed ex diverso aquilarum coitu nascuntur. Id quidem, quod ex iis natum est, in ossifragis genus habet: è quibus vultures progenerantur minores, & ex iis magni, qui omnino non generant.* Hanc Latinè reddas *aquilam marinam*; nempè quia volucres venetur marinas ac palustres. Maro sive alius in Ciri ait, Nisum, regem Megarensem, in avem hanc conversum. *Nisi* autem vocabulum ab Oriente. Nam Chaldæis נץ, nets, *aquila accipiter, haliaetus*, à נצה, *volavit*. Thren, IV. 15.

Utcunque autem acutè cernat aquila, est tamen cùm erret. Atque utinam non sic visu peccasset, quando nobis Æschylum poetam perdidit. nam calvum ejus caput conspicata, existimavit esse saxum albicans: eoque, ex more, demisit testudinem, ut allideret, frangeretque, quò carne vesceretur. Hinc Sotades:

Αἰσχύλῳ γράφοντι ἐπιπέπτωκε χελώνη.
Æschylo scribenti supercidit testudo.

Meminit quoque Aristophanes in Ranis. Imprimis adi Valerium Max. lib. IX. cap XII. Plin lib. x. cap. III. Ælianum lib. VII. de Anim. cap. XVI. & Suidam in Αἴσχυλος.

Mirum verò avem, quæ oculorum aciem adversus Solis radios intendit: hanc, ut ajunt, nictare adversus plenæ Lunæ fulgorem. Sed de isto judicium meliùs facient, qui aquilam alunt. His enim facile sit eam noctu constituere oculis adversus Lunam directis. At in cæteris id observare qui possis, cum ex rapto vivant: quales de die solum volant?

Hæc de oculorum acie dicta sunt. Ab ea accedo ad illam quasi mentis

aciem, quæ prudentia dicitur. Eâ quantum valeat aquila, non obscurè elucet è pugna ejus cum tauro, cervo, & dracone. Tauro in cervicem involat, & rostro acriter pungit: ubi etiam ad loca devenisse declivia observat, oculis facessit molestiam donec nihil pro spectantem agat præcipitem, ac sic potiatur præda, teste Æliano lib. II. de Animal. cap. XXXIX. Ac similiter cervis, ut Plinius ait l. X. cap. IV. *multum pulverem volutatu collectum, insidens ipsorum cornibus, excutit in oculos, ejus ora pennis verberans, donec in rupes præcipitet.* Idem, ut Ovidius ait IV Metamorph.

——vacuo cùm vidit in arvo
Præbentem Phœbo liventia terga draconem,
Occupat adversum: neu sæva retorqueat ora,
Squamigeris avidos figit cervicibus ungues.

De hac cum dracone pugna vide & Homerum Iliad. M. & Nicandrum in Theriacis: cujus poetæ Græci versus cum Ulysses Aldrovandus * repetiisset cum prosa, tum carmine redditos: geminum ejusdem poetæ opus perperam, penè dixerim ridiculè, putavit. Adi & è Latinis Ciceronem in fragmento è Mario suo, quod habes in primo de Divinat. Virgilium XI. Æn. Plinium lib. II. cap. XXXIX. ubi docet, pugnam hanc non semper aquilæ feliciter cedere: quia draco quandoque aquilæ, à qua raptus, *multiplici nexu alas ligat, ita se implicans, ut simul decidant.*

* *l. 1. ornithologiæ, pag. 42.*

Nec in aquila solùm quandam videre est quasi animi sagacitatem, sed magnitudinem quoque. Unde est, quòd muscas indignam se prædam putet: quæ res proverbio fecit locum, Ἀετὸς οὐ θηρεύει μυίας, *aquila non captat muscas*. Eadem provocata à cornice, in sublime evolat, hac longè infra se relictâ. Unde alteri proverbio origo, de impari certamine, Ἀετὸν κορώνη ἐρεχθεῖ *aquilam ludificatur cornix.* Nec enim, quod sic sese efferat in sublime, timore cornicis facit, cùm neutiquam ignoret, quàm robore, pondere, impetu, antistet: sed solâ animi magnitudine, quia cum cornice committi indignum putet. Interea tamen, si ea modum vexandi faciat nullum, tandem arreptam lacerat.

Cum autem non muscas modò, sed cornices etiam, insuper habeat: contra aggreditur cervos, tauros, dracones, ut antè vidimus. Ac illustre imprimis magnanimæ alitis, quamquam & pervicacis, exemplum nobis refert Jacobus Antonius Cortusus, patricius Venetus, ac Patavini horti præfectus, epistolâ de dimicatione suâ cum aquilâ ad Ulyssem Aldrovandum perscripta, atque ab hoc libro duodecimo Ornithologias † insertâ. Digna est historiâ, quæ consulatur. Nil mirum igitur, si φυσιογνώμονες ‡ eos, qui aquilino sint naso, generosos esse ac magnanimos statuant. Sanè Cyri majoris, & tot aliis heroum exemplis, comprobatur, non id planè nihil esse,

† *pag. 891.*
‡ *naturæ atque indolis humanæ judices ex corporis, ac præcipuè vultûs aspectu.*

esse, quod dicunt. Similiter alti animi, ac excelsi, indicium capere jubent, si oculi sint similes aquilinis: puta non glauci, sed χαροποὶ: hoc est, concavi, & profundi: item acres, quia in talibus magis colligitur vis visiva. Atque istud in haliæeto imprimis elucet.

In aquila hoc etiam commendari solet, quòd alienâ abstinet prædâ, nec vescitur, nisi proprio partis labore. Id quoque magni esse animi argumentum putatur. Aliis tamen justitiæ, ac temperantiæ, potiùs videtur. Uti liberalitatis, quòd postquam explevit famem, reliquum aliis avium relinquat. Nec tamen id temperantiæ fuerit, si abstineat eò, quod satias jam ceperit, vel illa gravi suo anhelitu corrupta contemnat: nec liberalitatis, si propterea, quod adspernetur, aliis relinquat; imò quibus ipsis quoque ea esui inidonea sint, ob halitus aquilini corruptelam, ut Ælianus† nobis testis est. Quare tum tantùm prodest, cùm prædam ob pondus nequit auferre, eoque avibus omnis propè generis magno numero circumvolantibus, & aliquid exspectantibus prædæ, cedere parte cogitur intactâ.

† *Lib. 2. de Animal. cap. 39.*

Diximus de iis, quæ inter aves principatum aquilæ contulerunt. Præterea autem commendatur, & fœcunditate, & amore in prolem, & usu multiplici in medicina.

Ad primum quod attinet, non modo est salax admodum (nam femella vel decies ter de die à mare compressa, si ab eo revocetur, recurret: unde & Ægyptii *Venerem* vocarunt*) sed etiam eodem tempore ternos producit fetus. Nec obstat, quod ovis suis duos duntaxat pullos excludere, unumque educare, scripserit Musæus, teste Aristotele lib. VI. Hist. Anim. cap. VI. Nam & ternos educare, experientia comprobavit: ut Avicenna, & Gesnerus, testantur. Imo Mario puero septem in nido pulli inventi dicuntur: ut est apud Plutarchum in ejus vita. Sed vel prodigiosus ille partus est habendus, vel etiam fabulosus, ut Plutarchi quoque judicium est. Sanè, ut ternos etiam educent, est perrarum: cujus caussam mox adducam.

* *Orus lib. 1. cap. 8. ubi tamen non* ἀετὸν, *sive* aquilam, *nominat, sed* ἱέρακα, *sive* accipitrem. *Verum quia accipiter aquilini est generis, confundi ea solent vocabula. Itaque & de aquila id referri videas ab Vlysse Aldrovando, qui avium istarũ discrimen satis intellexit.*

Magnus item est aquilarum erga pullos amor, qui educatione eorum satis elucet. Unde Deus ipse amorem suum erga Israelitas cum aquilina comparat curâ erga pullos. Ut Exod. XIX. 4. *Quomodo portaverim vos super alas aquilarum, & adsumpserim mihi.* Et Deuter. XXXII. 11. *Sicut aquila provocans ad volandũ pullos suos, & super eos volitans, expandit alas suas, & adsumpsit eos, atq; portavit in humeris.* Atq; hæc imprimis in melanaëto videre est: imo & aliis, donec volandi potestas fiat. Neque obstat, quod dicuntur, utcunque tria excluserint ova, raro ternos educare pullos. Nec enim odio id pullorum faciunt, uti vulgo existimant: sed quia subinde non sufficiant educandis pluribus. Nam, ob calorẽ temperamenti, multo egent alimento;

quo

quo destituuntur, quando incubant ovis. Hinc illa diutina inedia, vel admodum frugalis victus. Quo sic emanciantur, & languescunt, ut plumæ albescant, ungues invertantur. Itaque & postea diu haut satis idoneæ sunt ad prædam: eoque vocantur ἰξάλοι, quasi aquilas degeneres, ac vix jam aquilas dixeris.

Usus aquilæ in vita est multiplex: ac primùm vivæ. Nam utuntur chrysaëto ad aucupium. Ob ferociam tamen vix docilis est. Itaque aucupes periti illas è nido auferunt adhuc tenellas, eoque disciplinæ capaciores. Sed sic quoque molestiæ aliquid facessunt. Nam quo ætas magis aggravescit, hoc manu difficiliùs gestantur ob pondus.

A morte certissima est utilitas pellis. Hoc enim cum vulturina habet commune, quòd ad radicem plumarum, ob teneram lanuginem, plurimum fovendo conducat ventriculo.

* Lib. 37. c. 9. Alios etiam in medicina usus, non illos magorum modò, quos finxere non sine contemptu, & irrisu generis humani, ut Plinius* judicat; sed alios etiam, partim veros, partim verisimiles saltem, petere licebit ex libris medicinis. De linguæ aquilinæ utilitate adversus arteriæ asperæ ac columellæ vitia, tussim item, ac difficultatem spirandi, adi Galenum lib. III. Euporistôn cap. XXXVII. Qantopere in collyriis juvet, idem docet lib. X. de Simpl cap. XIII. & de compositione secundùm locos lib. IV. Alia etjam apud Marcellum Empiricum, Serapionem, alios, reperias.

† Levit. 11. Cum tam multa aquilam commendent, in lege tamen Mosaica † reponitur inter immunda: cujus caussa partim naturalis est, partim mystica. Prior est, quia caro ejus sit insalubris. Nam difficulter concoquitur, excrementis abundat, & atrum gignit succũ. Posterior est, quia ex rapto vivat. Voluit enim Deus eo hominem à rapinis deterrere. Quàm verò rapax sit, ostendit, quòd à junioribus refertur, in nidum unius illatas deprehensum, anates trecentas, centũ anseres, quadraginta lepores, & multos pisces magnos. Videturque eo detestabilior aquilarum rapina, quia, præter morem avium aliarum, ex raptu viventium, ne illis quidem sui generis abstineat: Mirum verò, quod ajunt, hanc etiam vim plumis inesse aquilæ, ut si aliarum alitum misceantur pennis, eas quasi devorent. Undè non inscitè cum his conferuntur bona inique parta, quæ si honestè acquisitis misceantur, hæc etiam consumant. Theophylactus Simocatus problemate secundo conatur ejus rei caussam adferre. Sed longè est credibilius, non tam anserinas ab aquilinis absumi, quam sic videri, quia aquilinæ magis durent. Nam ut non misceas, sed seorsum & has, & illas, colloces; durantibus aquilinis, jam in pulverem abierint anserinæ. Cujus ratio est, quòd anserinæ sint multò humidiores, unde facilis putredo. Sic cadavera eorum, qui sicci sunt tempera-

pera-

Digitized by Google

peramenti tardius putrescunt istis hominum pinguium. Similis, error, cum ajunt, pelles ovillas, lupinis mistas, lanam amittere. Nam natura sua duræ luporum pelles sunt durabiliores mollibus ovium. Quare invalidum est argumentum, cum hinc post mortem durare inter eas animantes inimicitias sive ἀντιπάθειαν volunt. At, inquiunt, & in fidibus chordæ ovillæ, mistæ lupinis, vix sonum edunt; imò rumpuntur: & tympana ex ovilla pelle prope obtumescunt inter illa ex lupina. Neque hoc idoneum est hostilitatis argumentum. Nam quia lupi durior est pellis; eo lupinæ chordæ diutius durant: tympanaque ea ex pelle confecta, sonum edunt longè clariorem. Quod & monitum eruditissimo Gesnero.

Multa etiam alia de aquilis miranda apud veteres, & juniores, legas. Interea, ut in rebus omnibus, ita hac etiam parte, opus judicio est: præsertim in Alberto M. qui, quod perperam in Aristotele culpat, ipse committit; ut aquilam, & vulturem, sæpius confundat. Falsus verò non paucos etiam refellit juniorum: de quo nunc pluribus dicere non est animus. Jamdudum enim properat mens ad avium alias; de quibus solum quasi per satiram agemus; uti antea, post elephantum, & leonem, in quadrupedibus fecimus.

CAPUT LXXVIII.

Acceditur ad aliarum avium considerationem; sed quodammodo confusaneã, & miscellam. Ac primo aves variè distribuuntur. Primum inde, quia quibusdam animantes sunt pro cibo; quibusdam plantæ. Priorum genus unum carnivorum; quales fere ungibus sunt aduncis, quia magis hæ idoneæ sint aliarum ad animantium prædam. Nec tamen eas vel solum, vel solas carnibus vesci. Alterum genus, vel piscibus, vel vermibus, vel culicibus gaudet. Mergi, ac frigillæ ἔτυμον. *Earum, quæ plantis vescuntur, quibusdam cibum esse semina, quibusdam fruges, quibusdam herbas.* Acanthidos, *&* carduelis *originatio. Altera distributio à locis, ubi victui student. Quædam enim terras amant, quædam ripas, vel litora, quædam etiam in aquis degunt. Prope aquas vivere fissipedes; in iis verò palmipedes: & ratio istius discriminis. Divisio tertia in diurnas, & nocturnas. Ac aliunde etiam distribui posse, quasi digito ostensum. Error veterum quorundam, dum vultures omnes esse feminas, & è vento concipere, arbitrantur. Refellitur quoque error eorum, qui ibin, & corvum, ore concipere existimant: & à quo fonte hæc opinio profluxerit. Vespertilio sola avium vivipara, fœtum suum lactans. Rectiusne ea inter quadrupedes, an aves, referatur. Unde avis hæc dicatur Hebræis* Ataleph, *& quoddam locustæ genus Græcis* Ἀττέλαβος *nominetur. Macrobii lapsus. Ovumne prius, an gallina. Longis ovis, an rotundis,*

gignantur mares. Putaminis firmitas, colorque varius. Fœtus materies, & cibus, & unde cor. Fugacium fœcunditas. Cognatio earum cum piscibus. Cur vesica careant. Utrum ex aquis, an terra, sint condita, secundum Mosem.

IN avium mirandis primo se loco offert tanta earum varietas. Unde & diversimodè adeò dividi solent. Aristoteles in octavo historiæ de Animalibus cap. III *. à victu hunc eas in modum dispescit. Primum quædam sunt σαρκοφάγοι, *carnivora*; quales omnes sunt γαμψώνυχοι, *uncungues*, sive ungibus præditæ aduncis: ut, præter aquilam, etiam sunt milvus, accipiter uterque, tam palumbarius, quam fringillarius, ossifraga, vultur, atque aliæ; quibus eò ungues aduncos divina tribuit sapientia, ut magis essent idoneæ ad prædam. Nec tamen solis vescuntur carnibus; cum quandoque glandes, vel poma, iis sint pro cibo: nec solæ sunt carnivoræ, cum & alaudæ carnibus vescantur; quas tamen rectos habere ungues, dubium non est. Etiam carnes edunt, si eas objeceris, anates, anseres, ac gallinæ quoque; nisi dicere lubet, & harum ungues nonnihil incurvari. Sed & quædam γαμψώνυχοι† non sunt carnivoræ: uti hirundo; quam propterea ipse excepit Aristoteles. Itaque Cæsar Scaliger ‡ scribere veritus non est, uncos hirundini ungues, quia non sit ex rapacium genere, nulli esse usui. Quasi non aliis in rebus afferre queant utilitatem; uti avium istis , quæ sic facilius quid apprehendunt, aut parieti, & similibus, felicius adhærent.

* *sive cap. 6. ex dist. Cæs. Scal.*

† *uncungula.*

‡ *advers. Card. Exercitat. 227*

Proximæ carnivoris ἰχθυοφάγοι, *piscivora*: ut mergus, qui & diu, & profundè, se aquis immergit, atq; inde *mergi* est nomen sortitus. De hoc Cæsar Scaliger * narrat, vidisse se, qui integram ventriculo anguillam contineret.

* *In Arist. Hist. Animal. lib. 8. sect. 77.*

Aliæ verò aves sunt σκωληκοφάγοι, *vermivori*: ut passer, ficedula, & similes; in iis σπίζα; quam Aristoteles in nono Hist. de Anim. ait, æstate tepidis, hieme frigidis locis degere; unde non injuriâ Cæsar Scaliger arbitratur, hanc esse, quam *fringillam* à frigore dictam Festus ‡ tradidit. Et sanè, quam Aratus σπίνον, hanc & Avienus in paraphrasi *fringuillam* vocat.

‡ *in Fringilla.*

Aliæ item σκνιποφάγοι, *culicivora*, sive culicibus vescentes: quales omnes istæ, quæ, quando curru vectamur, sic per longa nos agrorum spatia sectantur. Nam ut culices sequuntur equos; sic aviculæ illæ culices. Etiam vespertilionibus is cibus.

Atque avium istæ animantibus vescuntur. Aliis autem cibus est è plantis. Sic illa, quæ ἀκανθὶς dicta, semina τῶν ἀκανθῶν †, vel aliud inde carpit. *Spinum* propterea Theod. Gaza; *spinulam*, quia minuta est, Cæsar Scaliger reddebat. Probus, & Servius, *carduelem* ajunt; cui itidem nomen, quia in carduis degat, atque inde cibum petat. Certum interea, illam quoque siligibus, imò etiam culicibus, ac muscis minutis vesci. Regulus quoque

† *Spinarum.*

que (is, qui ibidem Aristoteli dicitur βασιλεὺς) planè est σπερμολόγος, sive *seminilegus*.

Ab hisce, quæ seminibus vescuntur, diversæ sunt καρποφαγοῦντες, *frugivoræ*; ut sunt columbæ. Etiam perdices, & galli, sunt ποηφάγοι, sive *herbivori*.

Alteram insuper divisionem avium Aristoteles * subjungit. Ea non tam * *lib. 8. de animal. cap. 3. sed ex distinct. Cæs. Scal. cap. 7.* à victu, quam à locis ob victum, petitur. Quædam in terra eò persistunt, quia inde iis solum sit cibus: ut gallinæ, quibus nullus est riparum, vel litorum respectus; sed satis est, si quomodocunque reperiant, unde bibant. Aliæ vivunt circa aquas, ut ardeæ. Aliæ item in iis, ut anates. Eæ, quæ circa aquas degunt, sunt σχιζόποδες, *fissipedes*: sive præditæ pedibus fissis. In aquis, στεγανόποδες, *palmipedes*, quasi pedibus dixeris contignatis Nempe posterioribus hisce Deus pedes tribuit, quos & contrahere possent, & diducere; ut ita contractis melius aquas scinderent, diductis autem propellerent: quomodo videmus remiges, ut magis undas impellant, obvertere remorum palmulas. Et in natando plus proficimus junctis, quam divisis digitis. Solida etiam ligna magis feruntur secundo flumine, quam fenestrata. In scindendis verò aquis dispar ratio; quas facilius diducas acie gladii, quam si lata eas ferias lamina.

Est & tertia avium divisio apud eundem philosophum. Quædam enim de die volant: ut aquila, accipiter, cuculus, aliæ; quædam noctu, unde Aristoteli νυκτεριναὶ † dictæ: quales ex iis, quæ γαμψώνυχες *, sex istæ ab eo refe- † *nocturnæ.* runtur, νυκτικόραξ, *nocticorvus*; γλαῦξ, *noctua*, βύας, *bubo*, ἐλεός, *ulula*; αἰγώλιος, * *uncungula.* *capriceps*; σκὼψ, *asio*; quas omnes, ut aduncis ungulis, ita carnivoras ait.

Quomodo præterea aves dividantur à cruribus, pedibus, eorumque digitis, item rostro, lingua, uropygio & cauda; adhæc bibendi more, voce, fœcunditate, incubatione, partu, nidis; vide sis apud Cæsarem Scaligerum adversus Cardanum Exercit CCXXVIII.

In his tam variis avium generibus quædam primò considerabimus ad vitæ originem, ac durationem, pertinentia. Hinc videbimus de functionibus vitæ. Tum de multiplici utilitate, quam ex avibus capere est. Denique quomodo & his abusæ sint gentes, divinum iis cultum exhibendo.

Ad originem vitæ pertinet, quod vultures omnes volunt esse feminas. Planè enim hoc ejusmodi est, ac rhinocerotes omnes esse mares: quod refellebamus hujus libri cap. LIV. Quod de vulturibus dixi, proditum quoque Theophylacto Simocato quæstionum physicarum octava: item Tzetze Chil. XII. cap. CCCCXXXIX ‡. Addit ibidem, è vento concipere. ‡ *sive pag. 139. secundum editionem Oporin.* Nempe tam verè, quam ajunt, è vento concipere equas Lusitanicas: quod itidem refutavimus loco proximè memorato. Nec error iste demum temporibus Tzetzis, vel etiã seculis aliquot antiquioris Simocatti cœpit; uti neq;

Isidori Hispalensis, Simocatto paris, vel supparis. Ex quibus Tzetzes circa annum vixit cIↄ cLX. Isidorus anno obiit Iↄ cXXXVI. Simocattus claruit anno Iↄ cXII. Quippe multò ante eos hæc sententia obtinuit. Ut Christianos primò dicam, ita ex Græcis censuit Origenes lib. I. contra Celsum, Basilius Hexaem. lib. I. Cyrillus Alexandrinus in Jambis ad Sergium. Versus ejus Cyrilli ex poemate necdum vulgato, quod à Gulielmo Sirlete acceperat, adducit Consali Ponce de Leon Hispalensis, Sixti V. cubicularius, scholiis suis in Epiphanii Physiologum. E Latinis eam opinionem refert Tertullianus contra Valentinum cap. V. *De hinc in illo mœrore ex semetipsa sola, nulla opera conjugis, concepit ac procreat feminam. Miraris hæc? Et gallina sortita est, de suo parere. Sed & vultures, feminas tantum parere, ajunt, & tamen sine masculo.* Probat verò Ambrosius I. Hexaem. cap. XX. Quid mirum? Quando istoc opere Basilium sequi solet. Porrò Basilius non dubitat ex vulturum citra marem conceptu firmare conceptionem B. Virginis. Nempe & hìc locum habet, quod dici de nonnullis solet, bene quidem dicere, sed malè probare. Sed ut argumentum sit invalidum, si secundum se spectes, valebat tamen adversus nationes, quibus ita persuasum fuit. Neque enim illud de vulturum generatione commentum erat Christianorum: quãdo similiter ante eos gentiles: ut Ælianus lib. II. de Anim. cap. XLVI. Ac videntur Græcis præivisse Ægyptii, qui, ut Orus prodidit in primo Hieroglyphicôn, propterea Vulcanum, & Minervam, per vulturem signabant, quia Diis istis unicus esset parens. Nam Vulcanus ἀπάτωρ poetis, quasi dicas *matrimum*, h. e. qui tantummodo matrem haberet: Minerva iisdem, in his Euripi Phœnissis, ἀμάτωρ, h. e. *patrima*, quia patrem solum agnosceret: unde & ἰωπάλιρεια nuncupata. Primus verò, quantum video, hunc de vulturibus errorem solidè refellit Albertus Magnus: qui ait, inter Treviros, & Vangionum urbem, quæ *Wormatia* dicitur, sæpè conspectum, vultures inter se misceri. Ubi & testatur, eosdem hic videri quotannis nidificantes, atque ex congestis in nidos cadaveribus fœdum spargi odorem. Quibus refellitur, quod in Geoponicorum collectaneis legas, non nidificare vultures: imò, & illud ab Aristotele fuisse in litteras relatum, collector ille seu Bassianus, seu alius, refert. Sed suppositicio ex scripto id credo haustum. Nam genuinus Aristoteles multò aliter: ut qui nidificare eos dicat lib. VIII. de Anim cap. V. Nihilo verius, quod ab Aristotele proditum dicitur, eos non parere ova, sed vivas volucres. Quippe Plinii est lib. X. cap. VI. *Umbricius, aruspicum in nostro ævo peritissimus, parere ait ova tria.* Ubi *tredecim* in nonnullis est MSSis. Sed *tria* legendum esse ex Aristotele, jamdiu Hermolaus comprobavit. Porrò non absurdè sentiunt, qui arbitrantur, eo involuisse opinionem, vultures non coire, quia sit quoddam vulturum genus infœcundum. Nam, ut Plinius ait lib. X. cap. III. *Haliæti suum genus non habent, sed ex diverso aquilarum coitu nascuntur: id quidem, quod ex iis natum est, in ossifragis genus habet: è quibus vultures progenerantur, & ex iis magni, qui omnino non generant.* Aristoteli quoq; in Mirabilibus traditur, ex Haliaëtis nasci φήνην, sive *ossifragam*: hinc περκνὸν, sive *aquilam anatariam*: exinde vulturem: ex vulturibus hisce nasci vultures grandes, eosque steriles; ut arguit, quod nemo eorum nidum unquam conspexerit. Nec à vero abludit, quod Aldrovandus * suspicatur, ut ex asino & equa, nascitur sterilis mulus: ita ex mistura aquilarum diversi generis generari vulturem magnum, itidem sterilem. Atque ex his liquet, quam debili argumento, ex eo, quod aliquod vulturum genus Venerem nesciat, collegerint, nullos vultures misceri: ac proinde, quos videmus, è vento esse conceptos.

* lib. 3. Ornitholog. p. 246.

Ad generationem quoque referendum, quòd ibin ore concipere opinio sit; uti & corvum; cui inde fœdissimum *fellatoris* datum nomen fuit: ut est apud Martialem in Xeniis: sed versus omnino meruere non apponi. Opinionem eam de ibide Ælian. lib. X. cap. XXIX. Solin,

Solin. c. xxxv. Marcellin. lib. xxii. at tam de ibide, quam corvo, refert Plin. lib. x. cap. xii. sed, ut ibidem legas, refellit Aristoteles: puta in iii. de Generatione Anim. cap. vi. Nam, inquit, si ore conciperent, semen in stomachum descenderet, atque ita excerneretur. Atqui vulvas, & ova, habere, perspicuum est. Censet autem, quod & Plinius ex eo narrat, errorem hunc inde ortum, quòd coitus corvorum rarò videatur; sed sæpe conjunctio rostrorum, more monedularum cicurum, atque item columbarum: quas tamen ore concipere, nemo putavit; quia & coitus sæpe cernitur. Albertus quoque narrat, corvos duos Avicennæ visos esse more aliarum avium congredientes: unde itidem colligit, tum ex osculis opinionem eam natam; tum quia non coeant, nisi ante lucem, vel crepusculo; ut eò homines coitus is fugiat.

Erroribus hisce rejectis, insistamus porrò verioribus. Quale est illud, quòd avis quædam, quadrupedum more, vivum pariat fœtum, & editum in lucem uberibus lactet. Hoc enim vespertilio facit; & solus. Unde Plinius lib. x. cap. lxii. *Volucrum animal parit vespertilio tantum.* Nam valde fallitur Raphael Volaterranus ‡, cum idem de vulture prodit. Objeceris, vespertilionem non avem esse, sed verius murem, vel saltem utriusque generis participem: nempe avem semimurem; unde Germanis, vledder muys / sive vleermuys vocatur, q. d. murem volucrem. Icciro scribere Varronem Agathone *: *Quid multa? factus sum vespertilio: neque in muribus planè, neque in volucribus sum.* Præterea dixeris, esse quadrupedem, cum aves sint bipedes. Sed enim inter quadrupedes referri non meretur, quia qui priores pedes dicuntur, non pedes sunt, sed alarum hamuli, quibus de parietibus etiam dependet: imò ne posterioribus quidem, qui verius *pedum* nomen merentur, ingreditur solo: sed potius reptat: unde & credibile est עטלף, *Ataleph* Levit. cap. 11, 20. nominari. Quomodo & Græcis, ac Latinis, *Attelabus* † vocatur locustæ genus: eoque nihil mirum, si & *Ataleph*, & *Attelabus*, in eo conveniant, quod utrumque sit reptile alatum. Nec ignoro, non pennis, sed cutaneis volare membranis; quemadmodum & antea dictum. Ut enim *volucris* dicatur, satis est, quod volet. Quare hinc liquet, falli Macrobium, cum potius inter quadrupedes recenset. Sic enim scribit lib. vii. Saturn. cap. xvi. *Volantia universa de ovis prodeunt, excepto uno, quod incerta natura est. nam vespertilio volat quidem pellitis alis; sed inter volantia non habendum est; quia quatuor pedibus graditur, formatosque pullos parit, & nutrit lacte, quos generat.* Sic igitur statuendum, vespertilionem, etsi ova non pariat, magis tamen in volucribus, quam quadrupedibus, reponi oportere. Et hæc de volucre vivipara.

‡ lib. 25. Philolog. initio cap. de volucribus.
* apud Nonium in vespertilio.
† Plin. lib. 29. cap. 4.

De cæteris avium quæstio est jam olim inter philosophos agitata, priusne fuerit ovum, an gallina, sive alis alia: quando par omnium ratio est. De hoc videre est differentem Plutarchum in Symposiacis lib. ii. quæst. iii. & exinde Macrobium lib. vii. Saturn. cap. ult. Peripatetici, quia, ut est apud Censorinum *, *& ovum sine ave, & avis sine ovo, esse non possit:* inde consequi ajunt, *orbem esse quendam generantium, nascentiumque; in quo uniuscujusque generis initium simul, & finis, esse videatur.* Scitè quidem, si de natura jam constituta sermo sit: sed perperam hinc æternitatem mundi collegerunt: qua de re aliquid lib. i. cap. i. fusius autem alio in opere dictum nobis. Et profectò nonne hoc est ovo tribuere æternitatem, eoq; ovum numen facere? Mirum autem, putasse B. Augustinum, cum Deus jubet aquam producere aves & pisces, intelligendum hoc esse de δυνάμει †, non ἐνεργείᾳ ‡: eoque ova prius esse producta, ex iis deinde aves fuisse exclusas. Quippe verba Mosis attendenti, clarum est, Deum primitus perfecta produxisse animalia.

* cap. 4.
† potestate.
‡ actu.

Difficile verò dictu est, quam apertè in minuto ovo exserat se magna Dei vis & sapientia. Primum formam ovi consideremus. Quid ea pulchrius? Nempe talis hæc, ac anti-

quissimi esse figuram mundi putarunt: unde & ovum symbolum mundi fuit, ac Bacchicis orgiis, & Cereris sacris, adhiberi solet: quemadmodum in symbolica dicetur Theologia. Inque tanta similitudine, ut & proverbio locum fecerit, *ovum ovo similius non esse*; tamen & discrimen notare solent intelligentiores. Quippe Ciceronis est lib. IV. Academ. quæst. *Videsne, ut in proverbio sit, ovorum inter se similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complureis, qui gallinas alere permultas quæstus caussa solerent. hi, cum ovum inspexerant, quæ id gallina peperisset, dicere solebant.* Imò etiam discrimen à gallinariis repertum, unde mares, vel feminæ excludantur. Quippe Aristotelis est in VI. historiæ animal. cap. II. Ἔστι δὲ τὰ μὲν μακρὰ, καὶ ὀξέα τῶν ὠῶν, θήλεα· τὰ δὲ στρογγύλα, καὶ περιφέρειαν ἔχοντα κατὰ τὸ ὀξὺ ἄρρενα· *ovorum oblonga, & acuta, excludunt feminam: rotunda verò, obtusaque ab ea parte, quæ acutior esse solet, marem.* Ac similiter lib. III. de Generat. anim. cap. I. & II. Sed istius rei incertum arguere videtur Catius & ex ejus sententia Columella: ut qui contrarium dicat lib. IX, cap. V. *Cum volet quis quamplurimos mares excludi, longissima quaque, & acutissima, ova subjiciet; & rursus cum feminam, quam rotundissima.* Eumque secutus Plinius lib. X cap. LII. *Feminam edunt, quæ rotundiora gignuntur; reliqua marem.* Ac, ut ibidem legas, præisse videtur Horatius: cujus hæc lib. II. sat. IV.

Longa quibus facies ovis erit, illa memento,
Ut succi melioris, & ut magis alba rotundis,
Ponere. namque marem cohibent callosa vitellum.

Et certè neutram regulam esse certam, compertum sibi esse, ait Brodæus †.

† *Miscellan. lib. 3. cap. 25.*

Sed magis parebit, quantopere, ut Plinius* scribit *generatio avium sua habeat miracula*: si partes etiam ovi consideremus. Sunt hæ partim exteriores, partim interiores. Externa est putamen, sive cortex: qui cum exit, mollis est; sed aëris contactu indurescit; idque in tantam, ut si cacumen utrumque, & obtusius, quod primo exit, & alterum, quod acutius, palmis compresseris, frangere non possis. De quo ejusdem Plinii* verba sunt: *Firmitas putaminum tanta, ut recta, nec pondere ullo frangantur, nec nisi paullum inflexa rotunditate.* Putaminis color mirè variat: ut tradunt Aristoteles lib. VI. de Animal. cap. II. & Plin. lib. X. cap. LIII. Secundum eos ovorum alia sunt candida, ut columbæ, & perdicis: alia pallida, ut τῶν περὶ τὰς λίμνας, sive *avium palustrium*: alia κατεστιγμένα, sive punctis distincta, ut meleagridis: alia rubra, qualem Aristoteles ait esse τῆς κιγχρίδος, Plinius tinnunculi; ut eadem hæc esse avis videatur. De phasiano differunt, cum ille punctis distincta, hic rubra esse dicat.

* *lib. 10. cap. 52.*
* *Ibid.*
† *lib 10 cap 53*

Cortice verò, ac membrana, qua intus vestitur, duo continentur colores: nempe τὸ λευκὸν, sive *albumen*, & τὸ ὠχρὸν, sive *luteum*. E priori fit pullus: altero autem, quod vitellum dicimus, pascitur. Horum igitur corruptio potius censetur perfectio. Corrumpitur albumen, quia id esse desinit, quod fuit: sed verius tum ovum perficitur, quia id gignitur, propter quod fuit. Quia verò vitellus cibus est fœtus, eò, crescente pullo, ei circumfunditur, ac paullatim deficit. In medio vitelli gutta est sanguinea; unde Aristoteles pulli cor, Galenus hepar esse existimavit. De istis etiam loquentem audiamus Plinium †: *A coitu decem diebus ova maturescunt in utero. Omnibus ovis medio vitelli parva inest velut sanguinea gutta, quod esse cor avium existimant, primum in omni corpore id gigni opinantes: in ovo certè gutta salit, palpitatque. Ipsum animal ex albo liquore ovi corporatur. Cibus ejus in luteo est**. *Omnibus intus caput majus toto corpore: oculi compressi capite majores. Increscente pullo, candor in medium vertitur, luteum circumfunditur. Vicesimo die, si moveatur ovum, jam viventis intra putamen vox auditur.*

* *Quod de albo, luteoque, hic ait Plinius, id negant medici classici Quorum opinionem copiosè prognat Ludovicus Nonius lib. 2. de re cibaria c. 37. Sed verissimum esse, sibi quoque compertum ait doctissimus Brodæus lib. 3. Miscell. c. 25.*

Præcipuè autem fœcundæ sunt aves infirmæ, & fugaces: ut columbæ, & similes. Plinius apertè

apertè lib x.cap.LII. *Tribuit hoc avium generi natura, ut fœcundiores essent fugaces earum quam fortes.* Nempe quia infirmæ,& rapinis earum, quæ aduncis sunt unguibus, obnoxiæ sunt; eo Deus, ne genus deficeret, virium infirmitatem fœcunditate compensavit. Quanta sit hæc fœcunditas, idem naturæ mystes his enarrat verbis: *Aliqua & sexagena pariunt ova; aliqua quotidie, aliqua bis de die; aliqua in tantum, ut effœtæ moriantur. Hadrianis laus maxima. Columbæ decies anno pariunt, quædam & undecies; in Ægypto etiam brumali mense. Hirundines, & merulæ, & palumbi, & turtures, bis anno pariunt: ceteræ aves fere semel.*

Porrò quòd aves sint oviparæ, id commune habent cum piscibus. Utrisq; ideo major est fœcunditas, quam quadrupedibus. Ova enim facilius in utero augentur numero, quam fœtus. Hinc etiam videas apud Mosen Gen.I, 22. solis dici avibus, & piscibus, *Crescite & multiplicamini.* Omnibus quidem animantibus dictum videtur: sed ob singularem avium, pisciumq; fœcunditatem, de his solis exprimitur. Est & in aliis, piscium, & volucrium cognatio: de qua B.Ambrosius agit lib. I. Hexaëm.cap.IX Et ante eum B.Basilius Hexaem. homil.VIII. ubi inter alia ait *: Ἐςι τις συγγένεια τοῖς πτηνοῖς πρὸς τὰ νηκτά. *volantibus est cognatio cum natantibus.* Sanè ut pisces pinnis natando secant aquas; ita aves pennis volando secant aëra. Ut scitè Maro † dixerit, *remigium alarum.* Præterea utraque mammis carent: imò & vesica, quia excrementum humoris illis in plumas, his in squamas abit. Utriq; etiam cauda dirigunt cursum: ita ut ab avibus quidam navigandi artem didicisse hominem putarint. Sanè de milvis ait Plin.lib x.cap.x. *Iidem videntur artem gubernandi docuisse caudæ flexibus, in cœlo monstrante natura, quid opus esset in profundo.* Tantam avium pisciumq; similitudinem esse arbitrantur, non tam ex eo, quòd utraq; ex ovis proveniant; quàm quòd utraq; sint producta ex aquis; secundum illa Mosis Gen.I,20. *Dixit etiam Deus: Producant aquæ reptile animæ viventis & volatile super terram sub firmamento cœli.* Sic enim vulgata habet tralatio: unde colligi solet, Deum ex aquis creasse tam aves, quam pisces. Eaque & B. Augustini lib.III. de Genes.cap.v.& VI.& Fulgentii lib.de Fide ad Petrum cap.III. imò Patrum prope omnium sententia est. Addit B. Augustinus, pisces quidem factos ex aqua densiori; aves autem ex subtiliori: quippe quæ temperamenti magis sint aërei, quàm aquei. Nec tamen hæc ita capienda, quasi solis dicantur aquis originem debere: sed intelligendum id ratione elementi prædominantis; uti & cum homo dicitur de terra sumptus. Quia autem parum rationi consentaneum videtur, aves ex aqua potius, quam terra esse formatas; eò eleganter philosophantur de similitudine aquæ, & aëris, quæ adeò facilè convertuntur: item considerare jubent, quod & aves quædam sint aquaticæ; ut cygni, anseres, anates, fulicæ,& quædam aliæ. Nec eo moventur, quod aqua sit frigida,& humida; aves calidæ, & siccæ. Nam, inquiunt, sal etiam calidus est, ac siccus: qui tamen ex aqua fit, eoque facile adeò in eam resolvitur. Præterea eo sententiam suam tuentur, quod aër iste terris proximus, quo aves gaudent, non sit serenus, qualis in prima aëris regione; sed turbidus, ac receptaculum vaporum, qui & ipsi ex aquis prodeunt: ut minus sit mirandum, si quemadmodum vapores ex aquis ob levitatem adscendunt; ita & aves ex aquis factæ natura sua volitent in sublime.

Ac videntur mihi ista minimè absurda: imò si vulgari standum tralationi,

* pag. 100. edit. Parisien. 1518.

† I. Æn. 305.

tioni, nefas sit dubitare, quin aves ex aquis creatæ sint. Verum non levem injicit scrupulum, quòd Hebræus textus sonet: *Repere faciant aquæ reptile animæ viventis, & volatile volet super terram, in superficie firmamenti cœli:* uti vertit Pagninus. Vulgata omisit verbum *volet.* Sed expressit quoque Arias Montanus. Qui similiter habet, *Et volatile volet super terram.* Hic objectant, in verbis Mosis ante adlatis, ex familiari Hebræorum more, intelligi debere אֲשֶׁר, *ascer*, id est, *quod*: uti transferri possit, *& volatile, quod volet super terram.* Et ita accepisse videntur LXX. qui vertunt, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς. Ac similiter quoque interpretatur Chaldæus paraphrastes. Quicquid est, error librarii videtur esse in versione vulgari. Vel enim scripserat interpres, *volatilia volent*, vel *volatilia quæ volent*. Posterius non improbarem, nisi obstaret locus cap. seq. vers. XIX. ubi vulgata quoque sic habet: *Formatis igitur Dominus Deus de humo cunctis animantibus terræ, & universis volatibus cœli, adduxit ea ad Adam.* Scio, respondere nonnullos, *volatibus* referri ad *formatis*, non item ad illud *de humo*. Sed omnino violenta est hæc interpretatio: quam tamen admittere cogeremur, si Moses cap. I. dixisset, aves, etiam ex aqua esse formatas. Nunc verò in Hebræo nihil est caussæ, cur ita interpretemur. Quid enim cogit, ut recurramus ad ellipsin pronominis אֲשֶׁר, *quod*? Sed enim, inquiunt, animantia è terra producta pertinent ad diem sextum: nunc autem constat, aves esse opus quinctæ diei. Huic argumento non difficulter occurritur. Nam quincto die creavit Deus animantia, quæ vel mare ornarent, ut pisces; vel aëra, ut aves; unde *volucres cœli* dicuntur. At sexta die creata sunt animantia, quæ terram ornent. Quamobrem assentimus Ruperto, Cajetano, Catharino; qui terram esse avium materiem arbitrantur. Proque opinione hac multa etiam ex rerum natura possunt adferri. Aves quippe omnes, si paucas, quæ natare sciant, exceperis, solis gaudent terris. In his quiescunt, dormiunt, nidificant. Nec diffiteor, aliquas piscibus vivere. Sed longè plures carne, frugibus, semine; arborum fructibus, aliis, quæ terræ debeantur. Atqui in eo consentiunt Medicorum filii, illo quodque nutriri, unde originem trahit. Adde quòd avium quarundam, ut vulturis, & accipitris, crassa, sicca, duraque adeo est caro, ut hac parte exsuperet ovillam. Quare non video, quomodo ovilla sit terrestris; illa vulturum, vel accipitrum, non item.

CAPUT

CAPUT LXXIX.

Hesiodi fabella, quam tot alij sequuntur, de longæva adeò vita cornicis, & corvi, refutatur. Ex ambiguo γενεᾶς vocabulo provenisse, ut Nestor, qui ultra annum esset provectus LXVI. *& fortasse multis annis, is jam supra ducentesimum vixisse diceretur. Vera ætas corvi, ac cornicis. Deq; ætate cygni, psittaci, anseris, accipitris, pavonis, carduelis, phasiani, galli, columbæ, passeris: & cur plurimæ avium sint naturæ adeò vivacis.*

AB origine vitæ accedo ad ejus durationem. Sunt aves quædam admodum vivaces; uti corvi, quarum, ut ajunt, nunquam conspectum est cadaver. Nec est, quod dicatur, avium alias cadaver absumere, cum ea avis nulli sit pro cibo. Præterea longævæ sunt cornices: unde Theophrastus naturam dicitur* accusasse, quòd cornicibus, quarum nihil interesset, vitam tam tribuisset diuturnam, hominis autem vitam arctis adeò spatiis conclusisset. Ideo Aratus dixit ἐννεάγηραν κορώνην †: quod Theon πολύγηραν exponit. Et Oppianus in III. Κυνηγ. πολυζώους κορώνας ‡ appellat. Est & Juvenalis* de Nestore: *Exemplum vitæ fuit à cornice secunda.*

** Cic. lib. 3. Tuscul. Quæst. Vide & Victorium lib. 11. cap. 10.*
† viventem ætates novem.
‡ vivaces cornices.
** sat. 10.*

Nec tamen vel corvus, vel cornix, adeo longæ sunt vitæ, ac fabulatus est Ascræus vates: cujus hi versus leguntur apud Plutarchum de oraculorum defectu:

Ἐννέα τοι ζώει γενεὰς λακέρυζα κορώνη
Ἀνδρῶν ἡβώντων· ἔλαφος δέ τε τετρακόρωνος.
Τρεῖς δ' ἐλάφους ὁ κόραξ γηράσκεται, αὐτὰρ ὁ φοῖνιξ
Ἐννέα τοὺς κόρακας, δέκα δ' ὑμεῖς τοὺς φοίνικας
Νύμφαι ἐϋπλόκαμοι, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο.

Sed pro ἡβώντων † jam olim in codd. aliis erat γηράντων ‡: ut apud Plutarchum ait Demetrius. Atque id magis placet. Etiam ita legit Ausonius, qui humanam quoque expressit, ex eodem, ut arbitror, Hesiodo: sed versus Græci perierunt. Latinè & eos, & sequentes, idyllium ejus decimum expressit hoc pacto:

† pubescentiû.
‡ senescentiû.

Ter binos, deciesq; novem; superexit in annos
Justa senescentum quos implet vita virorum.
Hos novies superat vivendo garrula cornix,
Et quater egreditur cornicis secula cervus.
Alipedem cervum ter vincit corvus: & illum
Multiplicat novies Phœnix, reparabilis ales.
Quam vos perpetuo novies prævertitis ævo
Nymphæ Hamadryades: quarum longissima vita est.

Digitized by Google

Sic, ut attingamus libri hujus cap. LIV. homo annis vivat XCVI. cornix IↃ CCCLXVI. cervus CIↃ CIↃ CIↃ. CCCCLVI. corvus decem millibus annorum, & CCCMXVIII. annis, phœnix nonaginta tribus annorum millibus, ac præterea CCCXII. Hamadryades nonagenis ternis annorum millibus, & CCCXII. decies multiplicatis. Sed Plinius hæc pro fabulis habet. Sic enim scribit lib. VII. Natur Hist. cap. XLVIII. *Hesiodus, qui primus aliqua de spatio atq; longinquitate vitæ prodidit, fabulosè, ut reor, multa de hominum ævo referens, cornici novem nostras tribuit ætates, quadruplum ejus cervis, id triplicatum corvis. Et reliqua fabulosius in phœnice, ac nymphis.* Videmus, Plinium simpliciter verba Hesiodi cepisse: non, uti Cleombrotus, qui, apud Plutarchum *, putat, Hesiodum per γενεὰν annum intellexisse unicum: quia intra id spatium mundus renovetur. Ita cornix vivat annis IX, cervus XXXVI. corvus CVIII, Phœnix IↃ CCCCLXXII. Nymphæ novis millenis septingentis & viginti. Sed hæc γενεᾶς significatio non convenit satis ei, quod Hesiodus ait tot homines γενεὰς vivere: ut vel universa hominis ætas intelligatur, quod spatium est unius seculi, sive quasi annorum centum: vel generatio una, hoc est, anni XXX. sive potiùs XXXIII. Quomodo Nestor, quia XC. vel fortè XCIX, foret annorum, veteri poetæ Nævio dictus est *trisec'lisenex*: uti τριγέρων in primo Ανϑολογίας.

* de oraculorũ defectu.

Sed de fabulosa corvorum, & cornicum ætate satis. Juniorum autem observatio est, corvum aliquando ad annum pertingere centesimum; nec multò minùs vivacem esse cornicem. Ac vultures quoque ad centesimum perveniunt. Et omnino carnivoræ omnes magis sunt longævæ. Cygnus, qui ἰχϑυοφάγος †, quandoque hanc ætatem excedit. Psittacus, ut non accenseas id ætatis, quo in Indiis vixit, priusquam huc advehatur, (quod quantum sit, sciri nequit) tamen sic quoque ad annum vivere sexagesimum comperitur: idemque à Verulamia proditum est in Historia vitæ, & mortis. Atque idem anserem quoque, licet herbivoram, longævam ait: & inde esse proverbium Germanis, *nivali ansere senior*. Sed annos non expressit. At Albertus M. narrat de ansere, qui annum excesserat sexagesimum. Nec abnuit Cardanus*, *Existimarem*, inquit, *hac fabulosa, etiam illo dicente: verùm cùm sciam carduelem, adeo parvam avem, tredecim annis in cavea educatam, adducor, ut credam, id, quod de ansere relatum est: tum præcipuè quòd duræ carnis admodum sit, atq; solidæ. Constat enim, sylvestrem anserem, tribus perpetuis diebus excoctum, non potuisse emolliri: inde objectum canibus; aliisq; animalibus, intactum mansisse: quibus adducor, ut credam, solidam esse carnẽ illorum, & humido pingui abundare, atque ideo longioris vitæ esse.* Palumbes quandoque pertingit ad annum quinquagesimum‡. Nec dubitandum, quin ad vitam adeo longævam conferat multum, quòd in sublimi, ubi aer purior

† piscivorus.

* lib. 7. de rerum varietate cap. 24.

‡ etsi Plin. lib. 10. cap. 35. solum dicat trigesimum, aut quadragesimũ. Ambigue loquitur, quia de 30. annis Aristoteles loquatur l. 9. hist. Anim. c. 7. at de 40. lib. 6. ejusdem operis cap. 4.

Digitized by Google

purior, & temperatior, nidificet. Accipiter sylvestris annos vivit quadraginta: domesticus, ob vitam magis degenerem, nonnisi triginta. Pavo annis xxv. vitam producit*. Etiam carduelis, ut Verulamia † ait, etsi minuta avis, ad vigesimum tamen annum vivere deprehenditur. Atque hoc argumento etiam de sexagenario ansere fides fiebat Cardano, ut vidimus. Phasiani, ac perdices, vivunt annis xvi. Galli gallinacei, ob salacitatem, non excedunt annum duodecimum. Nec columbæ, aut turtures, facilè annum exsuperant octavum‡. Passeribus, quia usque adeo salaces, nonnisi ad biennium* circiter suppetit vita. Quòd alioquin aves natura fere sint vivaces, id præcipuè deberi videtur humido pingui, magisque aerio, quàm illud quadrupedum, & piscium, quibus aqueum magis. Adde quòd ferè aëre fruantur puriori, quàm quadrupedes: præsertim quæ editis in locis faciunt nidos; ut de palumbe dicebamus. Nulla interim avis immortalis: quod de ibide ne Apinioni quidem, tam stultè credulo, persuadere potuerunt Heliopolitani†.

* *Plin. lib. 10. cap. 20.*
† *in historia vitæ, ac mortis.*
‡ *Plin. l. 10. cap. 35.*
* *Idem ejusce libri cap. 36.*
† *Ælianus lib. 10. de Animal. cap. 29.*

CAPUT LXXX.

Solus alitum psittacus superiorem movet mandibulam, uti ex quadrupedibus crocodilus. Utrum avibus etiam terra sit pro cibo. Caprimulgos lac sugere caprarum, & quæ inde capris incommoda. Struthio quidvis sine delectu vorat. Error eorum refellitur, qui putant, ferrum concoquere. Quibus animal hoc quadrupedi, quibus item avi sit propius. Magnitudo struthionis. Verius fortè chenocamelum, *quàm* struthiocamelum, *dici potuisse. Magnitudo tetraonum. Avium pro quantitate divisio in magnas, minimas, & medias. Accipiter, & noctua, symbola victoriæ. Oloris robur, & cum aquila pugna, & quo pacto interdum vincat. Pici Martii robur, & cur δρυοκολάπτης, vel δενδροκολάπτης vocetur: ac quandoque etiam πελεκᾶς: quæ tamen appellatio & alteri avi attributa. Aristophani, & Plauto lux. Annua gallorum pugna in publico apud Pergamenses spectaculo. Pulchritudo psittaci, pavonis, phasiani, commendata à Papinio. Improbatum in maximo viro, Julio Scaligero, contradicendi studium. Manucodiatæ venustas Oloris à candore, tetraonum & corvi pulchritudo à nigritia. Albos reperiri corvos, etsi Porphyrius putarit, nigritiam esse accidens eorum inseparabile.*

HÆc de avium origine, & vivacitate. Incipiam hinc de functionibus vitæ: ac primùm facultatis vegetativæ. In qua ipsa primò se offert nutritio. Nutrimentum primò assumitur rostris, & mandibulis. Omnia enim alata sunt rostrata. Solùm autem mandibulam movent inferiorem; si exceperis psittacum, qui superiorem commovet: uti ex animantium cæteris solus id facit crocodilus.

Cibus avibus sunt semina, herbæ, muscæ, vermes, pisces, quadrupedia, & aves, tum sui, tum alieni generis. Ac de isto jam diximus antea*.

* *cap. 78.*

 Hiero-

Hieronymus Cardanus* ait, se vidisse etiam terrâ vescentes: sed dubitat, utrum id factum sit fame adigente: an quia aliquid eruerent, vel salsedine, vel alio nomine suæ conveniens naturæ.

Lac cibi potusque munia implet; præcipuè caprimulgis; de quibus ita Plinius†: *Caprimulgi appellantur grandioris‡ merulæ adspectu, fures nocturni: interdiu enim visu carent: intrant pastorum stabula, caprarumq; uberibus advolant, suctû propter lactis: quâ injuriâ uber emoritur, caprisq; cæcitas, quæ ita mulsere, oboritur.* Vespertilionem lactare fœtus uberibus, jam antè dictum.

Struthiocamelus quidvis vorat; nec alitum alteri ea est concoquendi vis. Unde Plinius de eo lib. x cap. I. *Concoquendi, sine delectu devorata, est mira natura.* Imò ferrum concoquere prædicat Scaliger*: sed falso. Ait quidem Joannes Langius epist. XII. libri I. *Struthiones numismata in horto ducis Ferrariæ deglutire, & concoquere, vidi.* Verum deglutire vidit, concoquere non vidit. Deglutitum enim postea vel evomunt; vel excernunt Albertus M. ait, avidè devorare lapides minutos, sed postea, ut loquitur, respuere, hoc est ore ejectare. Ulysses autem Aldrovandus‡, *Ego,* inquit, *ferri frustula deglutire, dum Tridenti essem, observavi; sed quæ incocta rursus excerneret.* Etiam integerrimus doctissimusq; amicus meus Joañes Breunius quo doctore liberorum meorũ institutione, cum fructu minime pœnitendo usus fui, narravit mihi, quendam qui Struthiocamelum terris variis circumferret, Roterodami super eo à se rogatum, responsi hoc dedisse, non quidē insolés ei esse ferri particulas deglutire, sed eas excernere integras vel summũ perpusillo imminutas. Nec sanè alterũ leo posset, qui calore stomachi struthionem exsuperat. Aliquid hac de re etiam ex Alexandro Aphrodiseo diximus libri hujus cap. LV. Nempe & inter terrestria de eo agendi tum erat locus, & nunc inter volucria, propter mediam animalis inter hæc naturam: ut optimè expositum Aristoteli l. IV. de Partibus animalium c. XIV. Ubi ait, à quadrupedibus abire, quia alis sit præditus: ab avibus, quia alæ ejus non sunt idoneæ, ut multum à terra se extollat, ac præterea pilis magis similes sint. Referre item quadrupedem eo, quòd pilos habeat palpebrę superioris, & glaber sit capite, ac parte colli superiore: verùm avium instar inferiùs integi pennis. Præterea, in modum avium, bipedem esse; at, quadrupedum instar, non digitos habere, sed ungulam bipartitam, seu bisulcam. Adhæc magnitudinem quadrupedis ei potiùs esse, quàm avis: cujus natura magis gaudet corpore exiguo, quia moles vasta impediat, nequid in sublime moveatur. Plinii quoque est initio l. x. *Ad hoc demum datæ pennæ, ut currentem adjuvent: cætero non sunt volucres, nec à terra tolluntur.*

Quomodo bibant aves, indicat Plin. l. x. c. XLVI. *Bibunt aves suctu, ex his quibus longa colla, intermittentes, & capite resupinato velut infundentes sibi.*

Por-

* *l. 7. de rerum varietate c. 35.*

† *lib. 10. c. 40.*

‡ *In MSo reperio,* grãdiores, *ac pro* aspectu *Pincianus emendat* a suctu *Ut videatur legendum,* Caprimulgi appellantur, grandiores merulâ, â suctu.

* *Exercit. 230. adversus Cardanum.*

‡ *l. 9. Ornithologias cap. 2 pag. 593.*

Digitized by Google

Porphyrio solus morsu bibit: idem est proprio genere, omnē cibum aquâ subinde tingens, deinde pede ad rostrū, veluti manu, afferens: laudatissimi in Comagene.

Reliquiæ humoris, quas aves egerunt, non mejendo excernuntur (imò vesicâ, & renibus, carent) sed plumarum fiunt materies, ut antea diximus, præeunte etiam Aristotele in tertio de Animalibus cap. III.

A nutritione venio ad incrementum. Quò pertinet magnitudo. Hac memoratus paullo antè struthiocamelus (quem meliùs *chenocamelum* dixissent, quia χῆνα, sive *anserem* potiùs, quàm στρουθὸν, sive *passerem*†, toto refert corpore) inter volucria principatum tenet. Nam, ut Plinius ait*, *struthiocameli Africi, vel Æthiopici, altitudinem equitis insidentis equo excedunt*. De tetraone ita ibidem†: *Alterum tetraonum genus vulturum magnitudinem excedit, quorum & calorem reddit: nec ulla ales, excepto struthiocamelo, majus corpore implet pondus, in tantum aucta, ut in terra quoque immobilis prehendatur*. Maximis avibus etiam accensetur aquila: quæ iccirco *magna avis* dicitur Ezechielis XVII. 3. Sed de ea seorsum dictum. Præterea in magnis sunt, vultur, accipiter, ciconia, grus, cygnus, anser, pavo, milvus; paucæque aliæ. At pro mediocribus habentur, gallina, perdix, phasianus, psittacus noctua, columba, graculus, pica, turdus, & similes. Minimæ sunt, carduelis, alauda, hirundo, passer, luscinia, regulus frigilla, ficedula, aliæque.

† *nisi cum Cas. Scaligero* gallinam *reddere malis, de qua alibi dicimus.*
* *l.* 10. *cap.* 1.
† *l.* 10 *cap.* 22.

A nutritione, & incremento, etiam dependent robur, & pulchritudo. A robore commendatur accipiter. Unde & Ægyptiis symbolum est victoriæ. Uti quoque noctua, cui suppetias ferre solet. Vide, si tanti, Pierium in Hieroglyphicis*.

* *l.* 20. *&* 21.

Olor quoque robusta ac *μάχιμος*‡ est ales: quippe cum aquila etiam, non tamen nisi provocata, decerat: ut ex Aristotele refert Athenæus in IX. Imò sæpiùs eam superat. Sic enim philosophus in IX. Hist. Animal. cap. I.* *Μάχεται δὲ καὶ ἀετὸς καὶ αἰγυπιὸς, καὶ κύκνος, κρατεῖ δὲ ὁ κύκνος πολλάκις.* Ubi constanter *κρατεῖ* est in Codd. Græcis. Nullius sanè variantis lectionis meminit accuratissimus Sylburgius. Theodori tamen Gazæ tralatio habet: *Aquilæ etiam pugnat vultur, & olor: nutritque eam sæpius olor*. Num putabimus Gazæ codicem pro *κρατεῖ*, quod est *vincit*, habuisse *τρέφει*, *nutrit*? An potiùs culpa est vel typothetæ, vel Ludovici Podocathari Cyprii, qui primus, ex archetypo ipsius Theodori, tralationem hujus operis procuravit Venetiis† anno CIↃ CCCC LXXVI. Principem enim hanc editionem habeo, in qua ipsa *nutrit* pro *vincit* editum video. Consului quoque alias quas haberem. Uti Venetam anni CIↃ IↃ IX. quæ cum Averrois commentationibus prodiit. & Lugdunensem Græcolatinam‡, quam maximus Casaubonus procuravit. Sed similiter iis editum. Ut autem olor vincat aquilam, sic alâ eam percutit, ut uno debilitet ictu; quod sæpius sibi visum, Cæsar Scaliger annotavit*. Nescio autem, quid in mentem venerit Ulissi Aldrovando, ut vulga-

‡ *pugnax.*
* *ex distinctione Cas. Scal. sect.* 42.
† *per Ioannem de Colonia, & Ioannem Manthem de Gherretzen.*
‡ *Iacobi Bubonii an* 1590.
* *in Arist. l.* 9. *Hist. Anim. sect.* 42. *& adversus Cardanū Exercit.* 231

Digitized by Google

vulgatam translationem defensitaret. Nam ipse ille Alberti M locus †, quem pro se adfert, prorsus ei adversatur. Quippe nec Græcus Aristotelis contextus, nec sententia, aliud patitur, quàm diximus. Sed eam sæpius vincere aquilam, verissimum est; atque id quoque elucet ex Papinio in tertio, octavo, & nono Thebaidos.

Pici Martii tantum est robur, ut rostro pertundat arbores durissimas. Plutarchus in quæst. Rom. * Εὐθαρσὴς καὶ γαυρός ἐστι, καὶ τὸ ῥύγχος οὕτως ἔχει κραταιὸν, ὥστε δρῦς ἀνατρέπειν, ὅταν κόπτων πρὸς τὴν ἐντεριώνην ἐξίκηται, *audax est & ferox, rostrumque habet ita robustum, ut etiam quercus exscindat, cum rostri ictus ad medullam pervenerit*. Ac similiter veterum alii † ὑπερβολικώτερον * etjam ex Avicenna Albertus. Hinc nomen accepit δρυοκολάπτης, & δενδροκολάπτης. Etiam hinc πελεκάν, vel πελεκᾶς dictus, παρὰ τὸ πελεκᾶν τὰ ξύλα, *quia securis instar cadat ligna*. Nam pelecanum esse picum Martium, non obscurum est ex Hesychio, & Suida: imò & satis est apertum, sic voce eâ uti Aristophanem in Avibus †: ut qui ad etymon alludens dicat.

> Σοφώτατοι πελίκαντες, οἳ τοῖς ῥύγχεσιν
> Ἀπεπελίκησαν τὰς πύλας.
> *Sapientissimi pelecantes, ore qui suo*
> *Portas dolarunt.*

Sed Aristoteli in Hist. Animalium ‡, item LXX. interpretibus *, *pelecan* alia est avis. Ad hunc arbores tundendi rostro secandique morem respexit Plautus Asinaria †: *Sed quid hoc, quod picus ulmum tundit?*

Non tamen solam tundit ulmum: sed eo hanc potissimum arborem nominat istic Libanus, ut accommodum esset servi augurium, divinantis, se, & Leonidam, ut sequenti loquitur scenâ, fore ulmeos, hoc est, manere utrumque ulmeam virgidemiam. Nam ex ulmo decerpebantur virgæ, quibus secabantur terga servilia, haut aliter ac picus secat ulmum, aut quercum.

Neutiquam etiam inter validas ac pugnaces aves prætereundus gallus. De hoc sic Plinius ‡: *Cælum sola volucrum adspicit crebrò: in sublime caudã quoq; falcatam erigens, itaq; terrori sunt etiam leonibus, ferarum generosissimis* Et postea: *Pergami omnibus annis spectaculum gallorum publicè editur, ceu gladiatorũ*. Cæterumq; in plerisq; avium istarum non robur solum comendatur, sed etiam generositas: quæ ad facultatem potius sensitivam pertinet.

Coloris pulchritudine commendantur psittacus, pavo, & phasianus; quas alites iccirco jungit Statius in II. Sylvarum *:

> *Psittacus ille plagæ viridis regnator Eoæ,*
> *Quem non gemmatâ volucris Junonia caudâ*
> *Vinceret, adspectu gelidi non Phasidis ales.*

Scaliger tamen in Exercitationibus †; quia Cardanus psittacum commenda-

† lib. 1. Ornithologiæ pag. 44.
* quæst. 21.
† Aristot. de mirandis auditionibus, & Hist. Anim l. 9. c. 10. item Plin lib. 10. c. 18. & Ælian. de An. l. 1. c. 45.
* non sine veritatis excessu.
† colloquio inter Pisthetarũ & priorem nuncium.
‡ l. 18. cap. 12.
* Levit. 11. 18. ubi Latinus, onocrotalus.
† act. 2. sc. 1.
‡ l. 19. c. 21.
* Epicedio in Psittacum Melioris Atedii.
† Exercit. 236.

mendarat à colorum varietate, ac præterea fulgore, quod & Appulejus facit in secundo Floridorum, contra contendit esse deformem, non modò ob fæditatem rostri, ac crurum, & linguæ, sed etiam quia sit coloris fusci, ac cinericii, qui tristis. Quid faciamus summo viro? Si Cardanus ea dixisset, provocasset ad judicia poetarum: atque adeo omnium hominum. Nunc quia pulchri dixit coloris, ille deformis contendit. Hoc cōtradictionis studium, quod ubique in hisce Exercitationibus se prodit, sophistâ dignius est, quàm philosopho. Majorem etiam modestiam, dum salse adeò tractat Cardanum, meritò passim requiras: præsertim si cogites, scribere adversus virum summum, studiis quidem humanitatis, & Metaphisices, non paullò inferiorem; at non scientiâ naturæ, mathesios autem omnibus disciplinis, in quibus parum omnino Scaliger videbat, albis quod dicitur equis prævertentem. Quæ à me minimè diceretur, nisi seculo hoc viderem quosdam non tam virtutes ejus viri imitari, quàm unum alterumque (homo enim erat) vitium ἠθικὸν ‡: quo non mediocriter admirandas, planeque heroicas, ingenii, doctrinæque dotes depreciavit. ‡ morale.

De pavone, quem Statius, ut vidimus, secundo memorat loco, ita Publius Syrus apud Petronium:

Tuo palato clausus pavo pascitur,
Plumato amictus aureo Babylonico,

Ubi pavonis plumam referre ait περίστρωμα * Babylonicum, quia id auro, purpurâ, & aliis coloribus, pictum. Eo & Tertullianus lib. de Pallio c. III. illi plumam ait de cataclitis, hoc est, lectis tricliniaribus, quæ plurimum iis picta coloribus, quos dixi. Sed operæ sit totum de pavonis pulchritudine locum ex doctissimo illo scriptore apposuisse: *Quamquam & pavo pluma vestis, & quidem de cataclitis; imò omni conchilio pressior, quà colla florent, & omni patagio inauratior, quà terga fulgent; & omni syrmate solutior, quâ caudæ jacent: multicolor, & discolor, & versicolor. nunquam ipsa, semper alia, etsi semper ipsa, quando alia: toties deniq; mutanda, quoties movenda.* * stragulum.

Tertio locus Statius memorabat phasianum: quem inter formosissimas aves etiam reposuit Solon. Sed is gallum addebat gallinaceum, qui cum pulcherrimus plurimum sit, minus tamen à forma laudari solet, quia avis sit usque adeo vulgaris. De Solone quod dixi, istiusmodi est. Cùm videret sapientissimus vir, Crœsum exquisitum in morem ornatum, & sublimi in folio considentem, rogabatur, ecquod pulchrius vidisset spectaculum. Respondit ille, ut apud Laertium † est, ἀλεκτρυόνας, φασιανὺς καὶ ταώς· φυσικῷ γὰρ ἄνθει κεκόσμηνται, καὶ μυρίῳ καλλίονι. gallos gallinaceos, phasianos, atq; pavones. *naturali enim nitore, & incredibili vestiuntur ornatu.* Nec de alite hac adscribere pigebit, quid senserit Gybertus Longolius Ultrajectinus, Christophori Longolii patruus, eleganti dialogo suo de Avibus: *Phasianis nunquam* † in Solone.

vulgatam translationem defensitaret. Nam ipse ille Alberti M locus †, quem pro se adfert, prorsus ei adversatur. Quippe nec Græcus Aristotelis contextus, nec sententia, aliud patitur, quàm diximus. Sed eam sæpius vincere aquilam, verissimum est; atque id quoque elucet ex Papinio in tertio, octavo, & nono Thebaidos.

† *lib. 1. Ornithologiæ pag. 44.*

* *quæst. 21.*

Pici Martii tantum est robur, ut rostro pertundat arbores durissimas, Plutarchus in quæst. Rom. * Εὐθαρσὴς καὶ γαυρός ἐστι, καὶ τὸ ῥύγχος οὕτως ἔχει κραταιὸν, ὥστε δρῦς ἀνατρέπειν, ὅταν κόπλων πρὸς τὴν ἐντεριώνην ἐξίκηται, *audax est & ferox, rostrumque habet ita robustum, ut etiam quercus exscindat, cum rostri ictus ad medullam pervenerit.* Ac similiter veterum alii † ὑπερβολικώτερον * etjam ex Avicenna Albertus. Hinc nomen accepit δρυοκολάπτης, & δενδροκολάπτης. Etiam hinc πελεκάν, vel πελεκᾶς dictus, παρὰ τὸ πελεκᾶν τὰ ξύλα, *quia securis instar cadat ligna.* Nam pelecanum esse picum Martium, non obscurum est ex Hesychio, & Suida: imò & satis est apertum, sic voce eâ uti Aristophanem in Avibus †: ut qui ad etymon alludens dicat.

† *Aristot. de mirandis auditionibus, & Hist. Anim l. 9, c. 10. item Plin lib. 10. c. 18. & Ælian. de An. l. 1. c. 45.*

* *non sine veritatis excessu.*

† *colloquio inter Pisthetarũ & priorem nuncium.*

> Σοφώτατοι πελέκαντες, οἳ τοῖς ῥύγχεσιν
> Ἀπεπελέκησαν τὰς πύλας.
> *Sapientissimi pelecantes, ore qui suo*
> *Portas dolarunt.*

Sed Aristoteli in Hist. Animalium ‡, item LXX. interpretibus *, *pelecan* alia est avis. Ad hunc arbores tundendi rostro secandique morem respexit Plautus Asinaria †: *Sed quid hoc, quod picus ulmum tundit?*

‡ *l. 18. cap. 12.*

* *Levit. 11. 18. ubi Latinus, onocrotalus.*

† *act. 2. sc. 1.*

Non tamen solam tundit ulmum: sed eo hanc potissimum arborem nominat istic Libanus, ut accommodum esset servi augurium, divinantis, se, & Leonidam, ut sequenti loquitur scenâ, fore ulmeos, hoc est, manere utrumque ulmeam virgidemiam. Nam ex ulmo decerpebantur virgæ, quibus secabantur terga servilia, haut aliter ac picus secat ulmum, aut quercum.

‡ *l. 19. c. 21.*

Neutiquam etiam inter validas ac pugnaces aves prætereundus gallus. De hoc sic Plinius ‡: *Cœlum sola volucrum adspicit crebrò: in sublime caudã quoq; falcatam erigens, itaq; terrori sunt etiam leonibus, ferarum generosissimis* Et postea: *Pergami omnibus annis spectaculum gallorum publicè editur, ceu gladiatorũ.* Cæterumq; in plerisq; avium istarum non robur solum commendatur, sed etiam generositas; quæ ad facultatem potius sensitivam pertinet.

* *Epicedio in Psittacum Melioris Atedii.*

Coloris pulchritudine commendantur psittacus, pavo, & phasianus; quas alites iccirco jungit Statius in II. Sylvarum *:

> *Psittacus ille plagæ viridis regnator Eoæ,*
> *Quem non gemmatâ volucris Junonia caudâ*
> *Vinceret, adspectu gelidi non Phasidis ales.*

† *Exercit. 236.*

Scaliger tamen in Exercitationibus †; quia Cardanus psittacum commenda-

mendarat à colorum varietate, ac præterea fulgore, quod & Appulejus facit in secundo Floridorum, contra contendit esse deformem, non modò ob fœditatnm rostri, ac crurum, & linguæ, sed etiam quia sit coloris fusci, ac cinericii, qui tristis. Quid faciamus summo viro? Si Cardanus ea dixisset, provocasset ad judicia poetarum : atque adeo omnium hominum. Nunc quia pulchri dixit coloris, ille deformis contendit. Hoc cõtradictionis studium, quod ubique in hisce Exercitationibus se prodit, sophistâ dignius est, quàm philosopho. Majorem etiam modestiam, dum salse adeò tractat Cardanum, meritò passim requiras: præsertim si cogites, scribere adversus virum summum, studiis quidem humanitatis, & Metaphisices non paullò inferiorem; at non scientiâ naturæ, mathesios autem omnibus disciplinis, in quibus parum omnino Scaliger videbat, albis quod dicitur equis prævertentem. Quæ à me minimè diceretur, nisi seculo hoc viderem quosdam non tam virtutes ejus viri imitari, quàm unum alterumque (homo enim erat) vitium ἠθικὸν ‡: quo non mediocriter admirandas, planeque heroicas, ingenii, doctrinæque dotes depreciavit. ‡ *morale.*

De pavone, quem Statius, ut vidimus, secundo memorat loco, ita Publius Syrus apud Petronium:

Tuo palato clausus pavo pascitur,
Plumato amictus aureo Babylonico.

Ubi pavonis plumam referre ait περίστρωμα* Babylonicum, quia id auro, purpurâ, & aliis coloribus, pictum. Eo & Tertullianus lib. de Pallio c. III. illi plumam ait de cataclitis, hoc est, lectis tricliniaribus, quæ plurimum iis picta coloribus, quos dixi. Sed operæ sit totum de pavonis pulchritudine locum ex doctissimo illo scriptore apposuisse: *Quamquam & pavo pluma vestis, & quidem de cataclitis: imò omni conchilio pressior, quà colla florent, & omni patagio inauratior, quà terga fulgent; & omni syrmate solutior, quà caudæ jacent: multicolor, & discolor, & versicolor, nunquam ipsa, semper alia, etsi semper ipsa, quando alia: toties deniq; mutanda, quoties movenda.* * *stragulum.*

Tertio locus Statius memorabat phasianum: quem inter formosissimas aves etiam reposuit Solon. Sed is gallum addebat gallinaceum, qui cum pulcherrimus plurimum sit, minus tamen à forma laudari solet, quia avis sit usque adeo vulgaris. De Solone quod dixi, istiusmodi est. Cùm videret sapientissimus vir, Crœsum exquisitum in morem ornatum, & sublimi in solio considentem, rogabatur, ecquod pulchrius vidisset spectaculum. Respondit ille, ut apud Laertium † est, ἀλεκτρυόνας, φασιανοὺς καὶ ταώς· φυσικῷ γὰρ ἄνθει κεκόσμηνται, μυρίῳ καλλίονι. *gallos gallinaceos, phasianos, atq; pavones. naturali enim nitore, & incredibili vestiuntur ornatu.* Nec de alite hac adscribere pigebit, quid senserit Gybertus Longolius Ultrajectinus, Christophori Longolii patruus, eleganti dialogo suo de Avibus: *Phasianis nunquam* † *in Solone.*

quam quicquam speciosius contemplatus sum. Valeant omnes pictores: ipse Apelles si redivivus foret, varietatem, & splendorem pennarum plumarumque imitari non posset.

† *Cardanus in 10. de Subtil. Et Scaliger Exercit. 228.*
* *lib. 10. c. 22.*
† *lib. de Deo Socratis.*
‡ *sive separabile.*
* *Olaus M. lib. 19. cap. 8.*

Quanta etiam venustas† est manucodiatarum, sive apodum Indicarum? quarum plumis iccirco se Janizari ornant in prælium ituri cum imperatore; ut est apud Bellonium in tertio Observationum cap. xxv.

Quin & alites quasdam simplex color commendat. Nam, ut Plin.* ait, *decet tetraonas suus nitor, absolutaq; nigritia.* Par ratio oloris, & corvi: de quibus ita Appulejus†. *Cum duo colores præstabiles forent, piceus & niveus, quibus inter se nox cum die differunt, utrumq; colorem Apollo suis alitibus condonavit; candidũ olori, nigrum corvo.* Interea fallitur Porphyrius Isagoges suæ c. v. ubi ait, nigrorem esse accidens corvi ἀχώριστον‡, solaque cogitatione separabile. Nam reapse etiam à corvo nigritia abest. Quippe Aristoteles in v. de generat. anim. cap. vi. ait, visum sibi corvum album. Ipse etiam conspexi Londini in ædibus illustrissimi Comitis Arondelii. Et in Norvegia, atque insulis Cimbricis, quæ serenissimo regi Daniæ patent, aliis item Septentrionis terris*, frequentes hujus sunt coloris. Reperti quoque in America, ut ex iis constat, qui continentis ejus historiam reliquerunt. De Norvegia, & locis finitimis, minùs mirandum, quia frigus mater est alboris: unde & in Scythia, Pyrenæis montibus, & Alpibus, reperiuntur albi coloris, tum aquilæ, accipitres, vultures, corvi, tum ursi, ac vulpes.

CAPUT LXXXI.

Cur avibus diurnis acutus sit visus attributus. Quare vultur sit symbolum visus. Quod aves altivolæ tam longè dissita conspiciant, non solùm præstantia oculi, sed etiam sublimi volatui, tribui oportere. Cur aves nocturnæ sint à Deo relatæ inter immundas. Quàm firmo obtutu aquila spectet solẽ. Cur noctua de nocte meliùs cernat: nec aqueṡ tamẽ vel de nocte cernere, vel de die caecutire. Eustachii opinio de igneis noctuarum oculis refellitur. Cur vespertiliones involent in faces, candelas, gladios. Unde esse videatur, quòd corvi dicantur fulmen per aëra dispergere. De gypaëto, non autem vera aquila, intelligendum illud, Ubi cadaver, ibi aquila. Magna avis *pro vulture. Quantum odoratu valeant vultures, & caussa ejus rei naturalis. Error Phila de quatuor narium spiraculis in vulture. Si verum est, vultures advolare ad exercitius, aliquot ante prælium diebus, non odoratui, sed, ut sic dicam, mentis sagacitati, hoc esse tribuendum. Vultures rosaceo inunctos unguento mori.*

QUoniam de iis dixi, quæ ad facultatem pertinent vegetativam: nunc expediam de sensibus, tum externis, tum internis.

Visu avibus diurnis acuto opus fuit, tum ut iter prospicerent, præsertim in terras longinquas, ut cum è Scythia contendunt in Ægyptum: tum etiam,

etiam, ut despicientes sciant, quid deprædentur in terris. Maronis * illud de cygnis notum: *—Nunc terras ordine longo*

Aut capere, aut captas jam despectare videntur.

Visus principatus est penes aquilam: de quo antea egimus, & mox aliquid dicam. Post aquilas videtur proximus esse vulturibus locus. Imò Orus in Hieroglyphicis † ait, Ægyptios, ad significandum visum, pingere vulturis symbolum. Sed adsentio iis, qui vulturem censent visu ab aquila vinci. Imo quòd & aquilæ; & vultures, longè adeo sibi subjecta conspiciunt, non tam esse censeo ab organi præstantia, quàm ex volatu sublimi: quia quo altius se efferunt, eo latius se diffundat visus per montes & convalles subjectas. Idemque judicium est Isidori lib.XII.Orig.cap.VII.

Cornices acutè vident: unde qui plus sapientissimis sapere sibi videntur, dicuntur cornicum velle oculos configere*.

Sed de acumine visus quæ adduximus, ad aves pertinent diurnas. *Contrà nocturnarum avium hebetes interdiu oculi:* ut ait Plinius lib.x, cap.XII. Tales dicit noctuam, bubonem, ululam. Hæ aves, quia tenebris gaudeant, eo inter immundas ‡ recensentur; ut illo pacto significetur, fugienda esse opera tenebrarum. Quamquam, præter mysticam hanc causam, etiam naturalis ratio est, de qua postea videbitur. Ob eum visus defectum, aquila, & noctua, opponuntur. Aquila quippe, quæ non volat, nisi de die, rectà Solem intuetur. Sane Cæsar Scaliger * nigram habuit aquilam, quæ diutius Solem directâ intueretur acie ac contentâ, adeoque inconnivens, ut nec ipse in speculo tamdiu id potuisset. Noctuæ quid simile? Scitè itaque Tertullianus noctuis confert eos, qui in rebus etiam apertis cæcutiunt. Sic enim scribit lib. de Anima cap.VIII. *Solem noctua nesciunt: oculis aquila ita sustinent, ut natorum suorum generositatẽ de pupillarum audacia judicent: alioqui non educabunt, ut degenerem, quem Solis radius averterit. Est ideo alteri quid invisibile, alteri non, quod non ideo incorporale sit, quia non ex aquo vis valet. Sol enim corpus, siquidem ignis. Sed quod aquila confiteatur, neget noctua, non tamen præjudicans aquilæ.* Videt autem noctua melius noctu, quàm diu; quia lumen Solare disgregat visum, quod tenebræ congregant. Nec tamen vel æquè videt de nocte, vel pariter cæcutit de die. Minutum est, quod videt meridie; quia pauci, quos habet, spiritus discutiuntur, ac dissipantur: nihil est, quod videt nocte intempestâ, & illuni, quia aëre non illuminato nihil cernitur. Sed bene videt (ut de bubone diximus) diluculo, & crepusculo, quia tum lux est moderata. Errat igitur Eustathius, cùm putat, noctuis esse spiritus igneos, quibus spissas etiam tenebras penetrent. Nam ut emissione spirituum videretur; (quam opinionem refellimus cap.XXV. hujus libri:) non tamen ita cum noctuinis est oculis compara-

HH tum

* *Æn.1,400.*

† *lib.1.cap.11.*

* *Cic pro Murena. & L. Flacco.*

‡ *Lev. cap.11. vers.16,17.*

* *in Arist. hist. Anim lib.9. cap 34. sive ex Scalig. dist. cap.45 sect. 240. Item Exercitatione adversus Cardanum 228. sect 3.*

tum, uti cùm ælurinis, sive felinis, qui ob siccitatem cerebri oculis sunt flammantibus, & interno lumine, quantum satis est, illuminantibus aëra proximum: quod de noctuis dicere non possumus. Hæ enim nocte illuni nihil conspiciunt, sic ut accessu hominis non moveantur, quia non vident. At feles etiam in locis subterraneis, & occlusis, eoque nihil admittentibus luminis, murium venationi student. Quemadmodum nec iis tam debile lumen, ut discutiatur clarâ solis luce. Hæc, quæ de noctuis diximus, etiam declarant, cur vespertiliones clariori lumine offendantur: indeque cæcutientes in faces, aut candelam stipiti vel scopis impositam, vel gladium protensum, impingant; ut sæpius eo pacto capiantur. Fortasse & corvis lumen grandius oculos præstinguit. Admodum quidem suspectum mihi est, quod ajunt, eos, quando fulminat, huc illuc per aëra ignem rostro deferre. Attamen si vera res est, crediderim, ut cicindelæ, visu ob nimium lumen obscurato, advolant ad candelam; sic & corvis visum offuscari ab igne fulmineo: ac quia ignis is rubet, eo corvis carnem putari, & scintillas ejus in aëre conspicuas ore etiam apprehendi. De visu hactenus.

Auditu aves non modò valent, sed etiam soni capiuntur dulcedine: ut docent aucupia. Notissimum illud Catonianum:

Fistula dulce canit, volucrem dum decipit auspex.

Odoratu cæteris avium antistant vultures. Unde Appulejus in Apologia: *Si verò naribus nidorē domesticum præsentit; vincit idem* (Junius Crassus) *sagacitate & canes, & vulturios.* Odore interim valet quoq; degeneris aquilæ genus, quod non solùm *gypaetos*, quasi *vulturinam aquilam* dicas; sed etiā *hypaetos*, quasi *subaquila*, nominatur. Deque hoc genere capiendum est Hebræorum proverbium, *Ubi cadaver, ibi aquilæ.* Habes Jobi xxxix, 29 *, & Matth. xxiv, 28. De solo autem gypaëto intelligendum & Jobum, & Evangelistam, ex eo videmus, quòd aquilarum aliæ abstineant cadaveribus ut auctor est Aristoteles lib. ix. Hist. Animal. cap. xxxii. Ac propterea B. Chrysostomus, Evangelistam † enarrans, pro aquilis vultures non dubitat dicere. Nempe quia & sint aquilæ vulturinæ, sive vultures aquilini. Tanta est interdum aquilæ, & vulturis, similitudo; seu formam, seu etiam magnitudinem spectes. Unde & *magnas aves* non pro aquilis modò, ut superius * ostensum; sed etiam pro vulturibus legas. Ut illo Plauti Rudente act. iii, sc. iv. *Teque ambustulatum objiciam magnis avibus pabulum.*

* al. 30.

† homil. 49. in Matth. c. 24.

* cap. praecedenti.

Non injuriâ autem miretur aliquis, hanc vulturis in odorando vim. Nam etiam trans mare ab iis cadavera sentiri, annotavit B. Hieronymus ad signatum proximè Evangelistæ locum. Imò Thomas Aquinas comment. in lib. ii. de Anima cont. xcvii, refert, odorari per quingenta passuum millia. Id quamvis fabulosum putat, tamen non dubitandum, quin ad ali-

ad aliquot passuum millia pateat eorum odoratus. Nempe siccius, & exquisitius multò vulturibus est odoratus organum, quàm nobis. Interdum tamen odoratui tribuitur, quod est à sublimi volatu. Nam supra montes altissimè elevati cadavera à longissimis etiam spaciis despiciunt. Præterea nec si odoratu persentiscant valde longinqua, adeo mirandum, quando odores adscendunt, ac vento sæpe in spacia admodum dissita per aera propelluntur: cujus modum exposuimus libri hujus cap.xxx. Nihil igitur opus, ut propter sagacitatem odoratus tribuamus vulturi quatuor narium spiracula: etsi hanc opinionem etiam Philes in Jambis sequatur: cui iccirco is dicitur τετράπνους †.

† quadrinaris.

Mirificum planè, quod ait Plinius lib.x, cap.vi. *Umbricius, haruspicum in nostro ævo peritissimus, tradit, triduo ante, aut biduo, vultures volare, ubi cadavera futura sunt.* Ex hac opinione Plautus Truculento act.ii, sc.iii.

—Vide jam, ut quasi vulturii triduo
Prius prædivinant, quo die esuri sient.

Atque hinc colligunt, triduo ante, (imò aliqui tota ajunt hebdomade) odorari, ubi cadavera sint futura. Verùm illud non falsum modò est, sed planè absurdum. Num quo pacto olfacere possint, quod non est? Nec enim priusquam cæsa sint corpora ab iis differunt, quæ non cadent bello. Quocirca, si verum est, ad exercitus ingentes convolare aliquot ante prœlium diebus: id pertinebit potius ad sagacitatem animæ, qua pugnam imminere præsagiant, unde ipsis largè suppetere possit alimonia. Atque hanc rationem adferre etiam maluit Ælianus lib.ii. de Animal. cap.xlvi. Plautus quoque iccirco ait *prædivinare*, ut vidimus. Ac similiter Philes in Jambis iis tribuit φύσιν μαντικήν, *fatidicam naturam*: ut qui exercitus comitentur

Τῶν σωμάτων ἐλπίδι τῶν πεσουμένων.
Spe corporum, quæ mox erunt cadavera.

Mirum quoque, avem sic odore valentem, non offendi cadaverum fœtore: ac offendi interea odore unguenti optimo. Non capi eo, nihil fuerit novi. Vix enim aliis afficiuntur odoribus rationis expertia, quàm unde iis alimentum; ut diximus libri hujus capite xxx. Sed istud causam habet occultiorem, quòd, ut Clemens Alexandrinus ait Pædagogo posteriore, Οἱ γῦπες, καὶ κάνθαροι, ῥοδίνῳ χρισθέντες μύρῳ, τελευτᾷν λέγονται. *Vultures, & scarabæi, rosaceo inuncti unguento, mori dicuntur.* Quod Aristoteli etiam in Mirabilibus dictum, & ex eo memoratum Geoponicôn l.xiv, cap.ult. Ut de Theophrasto *, Plinio †, Æliano ‡, nunc taceam.

* lib.6. de causis plant. c.4. & 5.
† lib.2. cap.53.
‡ l.3. de anim. cap.7. & lib. 4 cap.18.

CAPUT LXXXII.

Διάνοια, ϗ πάθος, etiam avibus attributa. Sagacitas avium ostensa in iis, quæ ad victum pertinent. Ac primùm *in corvis, pullos, simulac sibi suffecerint, nido, totaq; adeo regione, exturbantibus: deq; eo Æliani error, ἀστοργίας id esse existimantis. Vafricies corvi quòd abstineat cadavere pestilenti. Item quòd aggerat in situlam lapillos, ut facilius aquam attingat. Adhæc, quòd abdat ciborum reliquias. An pecunias furetur. Ardeæ, plateæ, vel pelecanis, sollertia, prius stomacho suo concoquentis, quæ postea comedat. Ossifragæ, pici Martii, vulturis, corvi, ibidis, calliditas in iis, quæ cibum tangunt.* Post ista secundo loco *refertur avium sollertia in aere distinguendo. Nam pestilentis aeris, ac salubris, discrimen sciri ab iis, & ab his id discere hominem posse. Easdem nosse natura, qua anni tempestate novas regiones petant, vel deserant veteres: quod præcipuè de gruibus ostensum. Præterea præscire serenitatem, pluviam, tempestates: & quæ sit ejus notitiæ causa.* Tertio loco *memoratur avium sagacitas in istis, quæ attingunt generationem, & educationem fœtus. Sollertia halcyonis, & passeris, in nido exstruendo. Cur cuculus ova sua ponat in nido curucæ: & quare curruca alienos magis pullos curet, quàm suos. Perperam vulgo* cuculos *dici, quibus uxores adulteræ: ac veteribus Romanis tales potius* currucas *nominari. Quàm callidè perdix femina eludat marem, ac ova confringat, atq; ut hominem quoq; ab ovis abducat. Vt hirundines doceant pullos adultiores fimum egerere extra nidum: atq; hanc ejus avis mundiciem intulisse seniori Tobiæ cæcitatem. Quæ de sollertia avium Diomedis ferantur. Hinc* quarto loco *narratur prudentia alitum in iis, quæ ad sui, suorumque defensionem pertinent. Ac primò in gruibus id plurifariam declaratum. Et cujus literæ figuram referant in volatu. Quàm infestæ barbaris dicantur esse aves Diomedeæ & utrùm sint in rerum natura. Diversas esse ab charadriis, contrà quàm Dalecampius putavit. Vnde Iuba Diomedeis avibus nomen fecerit* catarractis. Mergis *unde id vocabulum. De pavonibus Graculæ fabella. Vafricies chenalopecis, cincli, & noctuæ.*

NUnc videamus de iis, quæ ad interiores sensus pertinent, ac *διάνοιαν* *, mox consideraturi illa, quæ τὸ πάθος ϗ ἦθος †, spectant. Διάνοιαν verò, καὶ ἦθος, etiam avibus tribuimus, Aristotelis ‡ exemplo; cui κρὲξ τὸ μὲν ἦθος μάχιμος, τὴν δὲ διάνοιαν εὐμήχανος πρὸς τὸν βίον· *crex, quod ad mores pertinet, est pugnax: quod autem ad ingenium, industrius ad victum.*

* *mentem.*
† *affectum, ac mores.*
‡ *lib.9. Hist. Animal. c.17. sive Cas. Scal. c.21. sect. 181.*

Ad interiorem sensum spectat sagacitas, seu sollertia; quam in quatuor istis considerabimus; alimoniâ, aëre, generis propagatione, & defensione sui suorumque. De alimonia primò videndum.

Singularis eâ parte sollertia est in corvis. Quippe magnopere observant,

vant, quæ terræ paucis, vel multis, sufficiant alendis. Hinc enim provenit, quòd, pullos educasse contenti, usque dum volare ipsi, & de cibo sibi prospicere, sciant, non tantùm nido, sed, si sterilius sit loci solum, totâ expellant regione. Non igitur cum Æliano * hinc ἀστοργίαν † erga pullos liceat colligere, sed prudentiam potius. Itaque videas similiter gentes varias, Septentrionales imprimis, cùm agri non sufficerent alendis, vel centena hominum millia remotissimas expulisse in terras; quæ hodieque ab iis *Lombardia*, *Normanniæ*, aliaque obtinent nomina.

* *lib. 2. de Animal cap. 49.*
† *amoris defectum.*

Etiam corvi prudentiam arguit, quòd corporibus abstinet pestilentiâ absumptis: ut observatum Athenis celeberrimâ illâ pestilentiâ, quam Thucydides ‡, & Lucretius *, describunt.

‡ *lib. 1.*
* *lib. 6.*

Quantus etiam astus, de quo traditum à quibusdam (ut Plinius ait lib. x, cap. XLIII) *visum per sitim lapides congerentem in situlam monumenti, in qua pluviæ aqua durabat, sed quæ attingi non posset: ita descendere paventem expressisse tali congerie, quantum poturo* † *sufficeret.* Atque idem legas apud Plutarchum in Comparatione terrestrium, & aquatilium: item Ælianum lib. II. de Animal. cap. XLVIII.

† *MSus potui.*

Ejusdem prudentiam ex eo videmus, quòd, quæ comedat postea, secretum in locum abdat. Furacem cum Alberto M. ‡ hinc esse colligunt. Id verò nihil est, cùm corvi non sit distinguere inter privatum, & commune. At, inquiunt, Erfurdiæ, Saxoniæ oppido, corvus etiam de mensâ, in qua reponi solent pecuniæ, nummos abstulit, ac sub vicino condidit lapide: ii nummi quinque sex florenos æquabant. Nugæ, ut metuo. Quid si nequam filius familias, aut è familitio aliquis, hoc egerit, ut si avis innocens, ex eo, quòd in cibis, hoc faceret, etiam in pecuniis facere crederetur, furta magis laterent domestica? Aliter si est, non jam prudentiæ fuerit, sed stultitiæ. Cui enim bono sint pecuniæ corvis? Monedulam objiciat aliquis. Sed de hac res testatior; ut inferius dicemus.

‡ *lib. 23. de Animal.*

Magna item sagacitas est sive erodii, hoc est, ardeæ, ut censet Plutarchus in animalium comparatione; sive plateæ, ut Plinius ait lib. x, cap. XL. quippe *cum devoratis se implevit conchis, calore ventris coctas evomit, atque ita ex iis esculenta legit, testas excernens* Τῷ πελεκᾶνι idem tribuit Aristoteles lib. IX. Hist. Anim. cap. x. *. Itaque Gaza πελεκᾶνα reddidit *plateam*. Cæsar Scaliger † onocrotalum censet, qui Italis *tarabusus*.

* *ex Scaligeri dist. cap. 14, sect. 149.*
† *commentario ad eum locum.*

Adhæc non exiguæ est sagacitatis argumentum, quòd avis ea, quæ Aristoteli φήνη, Plinio *ossifraga* dicitur, inde Romanum hoc nomen accepit, quia ossa demittat ex sublimi, quò, iis fractis, vescatur medullâ: quæ sententia est Alberti M.

Picus Martius arbores rostro tundit. Cur verò, nisi ut insecta (velut

pulices, & vermiculos) inde educat, ac voret? Nam mox ab egressu comedit. Hanc rationem etiam abducit Aristoteles lib. IX. de Animal. cap. IX. Ut verò ab hoc more tundendi ulmos, vel quercus, δρυοκολάπτης nomen sit adeptus diximus superius cap. LXXX.

Prudentiæ est in vulturibus, imò & corvis, & plerisque aliis avibus, quòd abstineant animantibus à venenato serpente interemptis: quemadmodum Nicander docet in Theriacis.

Ibis non bibit ex aqua sordidâ, vel venenis infectâ, sed purâ, ac salutari: eaque esse causa dicitur, cur, ut Ælianus † ait, οἱ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ ἱερεῖς ἑαυτοὺς περιῤῥαίνουσιν, οὐ παντὶ ὕδατι, ἀλλ' ἐκείνῳ, ἐξ οὗ πεπιστεύκασιν ὅτι ἄρα ἡ ἶβις πέπωκε· *sacerdotes in Ægypto non omni se aqua lustrent, sed ea, unde credant ibin bibisse.*

† *lib. 7. de Animal. cap. 45.*

Ab alimonia transeo ad aëra: cujus trifariam delectum faciunt. Primus est, ratione salubris, vel pestilentis. Siquidem naturali instinctu præsagiunt mutationem aëris in pejus. Quod quomodo fiat, exemplis quibusdam ostendi libri bujus III, cap. XV. Et sanè Anaximenem constat ex avium recessu terræmotum prædixisse. Ac similiter ex eodem & secuturam conjectant pestilentiam. Nempe simulac teter exspirare halitus ex terræ cavernis, sive etiam aliâ de causa corrumpi aër cœperit, aves in eas avolant regiones, ubi aër melior est, ut hoc pacto suæ consulant saluti. Equidem Leidæ, grassante acri pestilentiâ, neque in nostro, neque in vicinorum hortis suburbanis, avem ullam conspicere potui, cùm aliàs cantibus earum omnia personarent. Itaque & Laurentius Joubertus, medicus insignis, lib. de pestilentiâ cap. V, attendere jubet, quo aves concedant: ut & ipsi earum monitu commigremus in loca nondum infecta. Et hoc quoque non infimum est divinæ erga nos curæ argumentum, quòd à mutis etiam animantibus documentum capere liceat valetudinis tuendæ.

Alterum aëris discrimen est ratione caloris, & frigoris, pro verna, æstivâ, vel hibernâ anni tempestate. Huc respexit Jeremias VIII, 7 cùm exprobrat Judæis, *quòd nequeant agnoscere tempus visitationis, cùm grus, & hirundo, & ciconia, norit tempus sui adventus.* Hirundines ut hieme adventâte abeunt sic redire sciunt vere imminente: unde Cornificius * iis comparat amicorum illos, qui præstò sunt in fortunâ felici, sed malis temporibus nos deserunt. Recipiunt autem se hieme versus loca calidiora, quæque naturæ suæ magis conveniunt. Nec paucæ interea remanent: sed hæ abdunt se in fissuras petrarum, vel concava putridarum quercuum; ubi & quandoque mortuæ, vel glomeratim cohærentes repertæ. Easdem redire, quæ præcedenti anno fuerint nobiscum, eo deprehensum est argumento, quòd reduces rubrum habuerint filum pedi alligatum, quomodo fuerant dimissæ.

* *lib. 4. ad Herenn.*

Præterea memorat Prophetes grues, & ciconias. Ex iis ciconiæ sunt

Digitized by Google

æſtatis advenæ; grues, hyemis: quemadmodum ait Plinius lib. x, cap. XXIII. De priori ſic Publius Syrus:

Ciconia etiam grata *, *peregrinhoſpita* ‡,
Pietaticultrix, gracilipes, crotaliſtria,
Avis exſul hiemis, titulus tepidi temporis.

Quos verſus Petronio perperam tribuit inter cæteros Dalecampius *, cum pro Publianis ipſe agnoſcat Petronius in Satirico ſuo.

* *Aliqui*, Graja.
‡ *Vet. cod.* peregrina hoſpita.
* *Ad locum Plinii memoratum.*

Gruum prudentiam, quando terras petunt ſub alio calentes Sole, hoc pacto nobis deſcribit Plin. lib. x, cap. XXIII. *Abitura congregantur in loco certo: comitataq;* † *ſic, ut nulla ſui generis relinquatur, niſi captiva, & ſerva, ceu lege prædicta die recedunt. Nemo vidit agmen diſcedentium, cùm diſceſſurum appareat; nec venire, ſed veniſſe cernimus: utrumq; nocturnis fit temporibus. Pythonos comen* * *vocant in Aſia patentibus campis, ubi congregatæ inter ſe commurmurant, eamque, quæ noviſſima advenit, acerant, atque ita abeunt. Notatum poſt Idus Auguſti non temere viſas ibi.*

† cunctatæque *an legendum ſit, ambigit Pincianus.*
* Πυθῶνος κώμην, vicum Pythonis. *Perperam in nonnullis,* Pythonis nomen.

Anſeres, & olores, cùm magno agmine commeant, quemadmodum ibidem legas, *colla imponunt præcedentibus; feſſos duces ad terga recipiunt.*

Tertius aëris delectus eſt ratione imminentis ſerenitatis, pluviæ, ventorum. In his magnum ſagacitatis argumentum capere eſt ex prognoſticis; de quibus poſt Aratum, & alios, Maro I Georg. Unde autem ſit, quod aves præſagiant aëris mutationes, non ſatis convenit inter eruditos. Non defuere, qui inde colligerent, aliquid iis ineſſe divini. Sed vera eſt ratio, quod avium animæ, quia corporibus planè ſunt immerſæ, eo, ut mente minus, ita plus ſenſu valeant. Citius igitur, exactiuſque, vel leviſſimas aëris mutationes intelligunt. Hæc magni Maronis ſententia fuit, tum de opinione, quàm rejecimus; tum illâ, quàm amplectebamur. Sed divinum vatem ‡ audiamus:

‡ I Georg.

Haud equidem credo, quia ſit divinius illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major:
Verùm ubi tempeſtas, & cæli mobilis humor,
Mutavere vias, & Jupiter humidus Auſtris
Denſet, erant, quæ rara modò, &, quæ denſa, relaxat;
Vertuntur ſpecies animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt. hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi.

Interim pro temperamento humidiori, aut ſicciori, variè afficiuntur. Hoc abunde lucem capit ex iis, quæ diximus libri hujus cap. XV.

Ab alimonia, & aëris diſcrimine, nunc ſermonem meum converto ad ſagaci-

by Google

ſagacitatem in iis, quæ propriè generis propagationem tangunt. Uti ſunt nidorum exſtructio, conceptus, partus, pullorum educatio.

Quanto cum ingenio halcyon, quæ & alcedo vocatur, avicula paſſerinæ magnitudinis, in ſcopulis, vel ipſo mari, exſtruit nidum; Si enim materiem ſpectes, eſt ea ex ſpina piſcis, qui acus † dicitur. Si formam, eſt oblonga ad modum cucurbitæ, planè idonea adverſus fluctus. Si tempus, nidificat circa brumam; quo tempore, Deo ſic providente, magna eſt maris tranquillitas: unde *halcyonia*, vel *alcedonia* dixere. Audiamus Plinium lib. x, cap. xxxii. *Nidi earum admirationem habent pilæ figurâ, paulùm eminenti ore perquã anguſto, grandiũ ſpongiarũ ſimilitudine: ferro intercidi non queunt, franguntur ictu valido, ut ſpuma arida maris. Nec unde confingantur, invenitur. Putant ex ſpinis aculeatis: piſcibus enim vivunt. Subeunt & in amnes* Quæ hauſit ex Ariſtotelis lib. ix. Hiſt. cap. xiv. Subdit Plinius cap. prox. *Halcyonum nidi figura reliquarum quoq; ſollertia admonet: neq; aliâ parte ingenia aviũ magis admiranda. Hirundines luto conſtruunt, ſtramento roborant. Siquando inopia eſt luti, madefacta multâ aquâ pennis pulverem ſpargunt. Ipſum verò nidum mollibus plumis floccisque conſternunt, tepefaciendis ovis, ſimul ne durus ſit infantibus pullis.* Subdit mox, quanto ſtudio nidorum mundiciem procurent: de quo paulo poſt loquar. Hinc agit de nidis hirundinum agreſtium, & ripariarum: item acanthyllidos, pici, galguli, cinnamologi, ſic dicti, quia in cinnami ſurculis nidificet: item Scythicæ avis otidi magnitudine ſimilis, picæ, meropis, perdicis.

† βελόνη Ariſtoteles l. 9. Hiſt. Animal. cap. 14.

Mira pariter ſollertia eſt paſſeris Indici; qui ob eximiam in exſtruendo nido ſagacitatem, *εἰρωνικῶς*, *paſſer ſtultus* nominatur. Vide, quæ de hoc narrat Cardanus in x. de Subtilitate.

Magna quoque eſt cuculi prudentia. Scit, ſe exoſam avium aliis; item ſe meticuloſam ac imbellem; ſive potius frigidam adeò, ut ova nequeat propria excludere. Ne igitur pereat ſuum genus, in nido ea excludit alieno: ut eſt apud Ariſtotelem Hiſtor. Animal. lib. ix, cap. xxix *, & lib. iii. de Generat. animal. cap. i, Plinium lib. x, cap. ix, Ælianum de Animal. lib. iii, cap. xxx. Ariſtoteles quidem inter cætera hoc pacto: cùm, inquit, ſciat, ſe non poſſe pullos ſuos defendere, *διὰ τοῦτο ὥσπερ ὑποβολιμαίους ποιεῖ τοὺς ἑαυτοῦ νεοττοὺς ἵνα σωθῶσι· ea de cauſa, ſuos ut pullos ſervet, illos facit ſuppoſiticios.* Ponit autem ova ſua in nido palumbis, alaudæ, ac præcipuè currucæ. Hæc verò, ovo excluſo, ubi avem conſpicit ſuis majorem pullis, nimium quantum miratur, nec ullius æquè gerit curam: quamquam de iſto quidem aliter nonnulli. Qui primi Gallorum eam induxere conſuetudinem, ut maritum natos ex adultera liberos educantem pro ſuis, *cuculum* nuncuparent, hi planè confuderunt *cuculum*, & *currucam*. Nam adultero conve-

* *ſive cap. 37. ſect. 211. ex diſtinct. Caſ. Scal.*

convenit *cuculi*, sive *cuculli* nomen: *curruca* autem adulteræ marito. Sic in Asinaria utitur Plautus act. v. sc. II. ubi Artemona Demænetum, quia cum filii Argyrippi amica rem habere vellet, in hunc compellat modum:

At etiam cubat cuculus, surge amator. i domum.

Item Juvenalis sat. VI. *: * vers. 275.

Tu tibi nunc curruca places, fletuque labellis
Exorbes.

Ridet enim maritum impudicæ conjugi nimis credulum, & ab uxore suppositos tenerè amantem, ut proprios. Interea veterem esse errorem, ex Acrone videmus, id cuculo tribuentæ, quod est currucæ. Vide eum ad illud Horatii lib. I. sat. VII:

---Magnâ compellans voce cuculum.

Perdix quoque nihil minus, quàm εὐήθης †. Plane enim, ut Aristoteles ‡ ait, κακοήθης, καὶ πανοῦργος, *vafra ac malitiosa.* Hujus astutiæ Aristoteles * argumentum adfert, quód mas quidem, ut femina admittat Venerem, ova ejus confringat: femina autem, utcunque, si partus urgeat, mare præsente ova excludat; eadem tamen, si tempus suppetat, abeat, pariatque: neque ad ova accedat, nisi commodâ marem decipiendi ratione, ne is, ubi ova sint, resciscat. Imò etiam, ab homine visa, callidè ante pedes se ostentat, ac sic fugit, ut ab ovis abducat.

† *fatua.*
‡ *lib. 9. Hist. Animal cap. 8*
* *ibidem.*

Nec brutæ mentis argumentum est, quod hirundines primitus in pullis necesse habeant ferre immundiciem. Sufficit, quod, ubi nidum ab iis inquinatum conspexerint, egerant excrementa. At hoc jam disciplinæ est, quòd, ubi adolescunt pulli, eos circumagunt, ut & ipsi excernant extra nidos. Eo minus mirandum, si senior Tobias † excæcatus fuerit stercore extra nidum deposito. Magis mirandum, fuisse sanatum felle piscis, cum non stercus modo hirundineum sit calidissimum; verum fel etiam piscium: & contraria contrariis sanentur. Sed de felle inferius dicetur.

† *c. 2. vers. 11.*

Magna item sagacitas est avium Diomedearum, de quibus refert Plinius lib. x. cap. XLIV. *Duos semper iis duces; alterum ducere agmen; alterum cogere. Scrobes excavare rostro, inde crate consternere, & operire terra; in his fœtificare. Fores binas omnium scrobibus: orientem spectare, quibus exeant in pascua: occasum, quibus redeant. Alvum exoneraturas subvolare semper, & contrario flatu.* Hinc subdit, has aves uno solum totius orbis loco conspici: nempe insulâ maris Adriatici contra Apuliam sitâ, quæ hodie *S. Maria Trimitina*, teste Leandro in Italia sua *. Utrum verò sint aves Diomedeæ, & verane sint, quæ de iis produntur, exponam, ubi devenero ad caput illud de sui, ac suorum defensione: quod quartum erat ex iis, è quibus sagacitatem alitum me ostensurum receperam. Et quia de sollertia in propagando genere suo, ex im-

* *ubi de Apulia Daunia p. 379. edit. Colon. Beati.*

II

ex immensa copia hæc pauca arbitror suffectura, quid impedit, quo minus jamnunc ad caput illud accedam?

A gruibus, de quorum in aliis sagacitate dictum antea, hic initium nobis esto. Eorum prudentiam indicant Pliniana hæc lib. x. cap. XXIII. *Quando proficiscantur, consentiunt: volant ad prospiciendum altè: ducem, quem sequantur, eligunt: in extremo agmine per vices, qui acclament, dispositos habent, & qui gregem voce contineant. Excubias habent nocturnis temporibus lapillum pede sustinentes, qui laxatus somno, & decidens, indiligentiam coarguat. Cætera dormiunt capite subter alam condito. Dux erecto providet collo, ac prædicit.* Quæ fere hausta ex Aristotelis lib. IX. Hist. Anim. cap. X *. Adhæc gnaræ, se aquilis esse infirmiores, eo quoties, è Cilicia migraturæ Septentrionē versus, necesse habent Taurum montē transmittere, qui aquilas magno habet numero; noctu transvolant lapillum ore gestantes, ne clangore ullius prodantur. Quod si aquila insequatur, aciem instruunt, atque ita, specie pugnæ præbita, injiciunt aquilæ terrorem: nam, eo conspecto, regreditur, periculosum censens depugnare cum ita bene animatis. Testes horum Plutarchus lib. de garrulitate, & Ammianus Marcellinus initio lib. IX. Magnæ quoque est sollertiæ, quod in volando agmen gruum efformet literam Δ, quia hæc figura facilius aëra scindit. Quam rationem adducunt Ælianus, Tzetzes, & alii ante eos; in his Cicero lib. II. de Nat. Deorum: *Illud verò ab Aristotele animadversum, (in quo pleraq; quis potest non mirari?) grues, cum loca calidiora petentes maria transmittunt, trianguli formam efficere. Ejus autem summo angulo aer ab iis adversus pellitur; deinde sensim ab utroq; latere, tanquam remis, ita pennis cursus avium levatur: basis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam à puppi, ventis adjuvatur, hæq; in tergo prævolantium colla & capita reponunt. Quod quia ipse dux facere non potest, quia non habet, ubi nitatur, revolat, ut ipse quoq; quiescat. In ejus locum succedit ex iis, quæ acquieverūt; eaq; vicissitudo in omni cursu conservatur.* Videmus, ut, ex Aristotele, inter alia dicat, volatum earum formam habere triangularem. Quod & Ælianus, ac Tzetzes, ajunt. Ac B. Hieronymus ad Rusticum de vita monastica, refert similiter, efficere literam Δ. Nec multum adeo abeunt, qui dicunt referre literam Y. Nempe ut primæ grues referant pedem literæ, inde divergium gruum fiat. Sane figuram literæ Y ex gruum volatu reperit Palamedes: ut ei Ulysses objicit in Heroicis Philostrati. Sed hæc pluribus exponimus in primo de Arte Grammatica cap. XXV.

* *sive secundum dist. Cæsar. Scalig. cap. 14. sect. 148.*

De avibus Diomedeis, (de quibus me promiseram dicturum) Plinius refert lib. x. c. XLIV. eos, *advenas barbaros clangore infestare, Græcis tantummodo adulari.* Addit, eo Diomedis socios in has aves dici conversas, quia in hac insula, Diomedis tumulo atque delubro insigni, *ædem quotidie pleno guttu-*

gutture madentibus pennis perluant, atq; purificent. Eadem fere legere est apud Arist. in Admirandis auditionibus. Operæ interim est cognoscere, quid tota de hac re censeat Cæsar Scaliger Commentario in Arist. lib. IX. de Hist. Anim. cap. XVI. sect. CLXI. *Diomedeas*, inquit, *aves fabulosas puto? neq; unquam in rerum natura fuisse. Figmenta sunt, mendacium Græcorum.* At aliter est, si Diomedeæ sunt aves, quæ hodie dicuntur *Artenæ*: ut Dalecampio * annotatum. Sed miror eum dicere, hasce aves Aristoteli *charadrios* vocari. Nusquam enim Aristoteles, quantum meminisse possum, id charadriis tribuit. Adde quod charadrii variis agant terris ac sint, quæ aliter ἴκτεροι vocantur. At Diomedeæ, ut Plinius † ait, *uno in loco totius orbis visuntur.* Nempe insula *contra Apuliæ oram.* In editis, qui nunc ad manum, Plinii codd. ‡ (excepta Parmensi *) reperio *à Iuba dici cataructas.* Sed in MSo, uti & edit. Parmensi, invenio *cataractas*; rectumque *catarractas.* Nam Aristoteles libro de Audit. Mirandis, ubi idem refert, ait, eas aves barbaris in insulam advenientibus, αἰωρημένυς καταῤῥάσσειν αὐτὺς εἰς τὰς κεφαλὰς αὐτῶν· *ex alto cum impetu irruere in capita eorum.* Facileque assentio doctissimo Salmasio †, hoc ipso ex loco à Juba eis esse *catarractarum* vocabulum impositum: etsi alioqui sciam, cunctis avibus prædatricibus id nominis competere, atque Aristoteli ‡ particulatim *catarractas* dici aves alias, accipitre minores, seque in mare mergentes, ac tanto spacio in eo manentes, quanto opus sit, ad jugerum transeundum. Quod mergis convenit: unde & iis nomen *mergorum.* Eas verò Aristotelis catarractas ab illis Jubæ catarractis esse diversissimas, apertius est è jam memoratis, quam ut insistere illi sit opus.

* *ad memoratum Plinii locum.*
† *lib.* 10 *c.* 44.
‡ *ut Francofurtensi ann.* 1599. *Colonensi, sive Genevensi ann.* 1615 *Leidensi ann.* 1635.
* *an.* 1474.
† *in Plin. Exercit. ad Solin.* p. 92.
‡ *lib.* 9. *Hist. Anim. cap.* 12. *sive Scal. c.* 16. *sect.* 161.

Magna etiam pavonis est sagacitas, si lini radicem inquirit, ac sub ala gestat, ut fascini amoletum: quod Æliano traditum lib. XI. de Animal. cap. XVIII. Sed Græculum est commentum.

Ab astutia vulpina generi cuidam anseris est χηναλώπηκος, sive *vulpanseris* nomen datum. Hæc, ut Ælianus ait lib. XI. de Anim. cap. XXXVIII. audacter procedit hosti obviam, quo interea pullis tempus suppetat avolandi. Maritima amat loca; unde Germanis **zeeganſch** nominatur.

Etiam, ut Arist. * refert, ὁ κίγκλος πανοῦργος, καὶ δυσθήρατος *cinclus vafer, & captu difficilis.* Captus tamen, ut idem addit, facilè cicuratur.

De noctuarum sagacitate ita Plinius lib. X. cap. XVII. *Noctuarum contra aves sollers dimicatio. Majore circumdatæ multitudine, resupinæ pedibus repugnant, collectaque in arctum, rostro, & unguibus totæ teguntur.*

* *lib.* 9. *Hist. Anim. cap.* 12. *sive ex dist. Scal. cap.* 16. *sect* 1, 8.

Luculentæ etiam sagacitatis argumenta præbent aves in docilitate loquelæ, ac cantus. Sed illa inferius adducam, ubi ad vocis considerationem devenero.

CAPUT LXXXIII.

Cur alitum aliæ ab aliis non tantopere differant sollertia, quàm quadrupedes inter se. Cur ad ova excludenda ter septenis sit diebus opus. De struthiocameli stultitia repetitur. Oti amentia. Unde ei nomen, & cur aliter ausio vocetur. Plinius emendatus. Otum, & otidem, *ab Athenæo confundi. Defensus Aristoteles, quem ejusdem erroris accusarat Aldrovandus.* κύβαλος, *seu* κύβαλος. Planipedes *pro minorum genere: & ut eos cum avibus planipedibus ridiculè confuderit idem Aldrovandus. Cur tam mimi, quàm anseres, dicantur* planipedes. *Nemesiani error, tribuentis tetraci sive otidi, quod est asionis sive oti. Non omnia stulte agi ab oto. Refellitur vir doctus, qui scripserat, Themistoclem sibi proposuisse imitandum Demosthenis exemplum, injuriaq; ab eodem cum oto conferri. Pelecani simplicitas. Fabella Gracula de hirundinum memoria.*

ETsi verò magna sit avium sollertia; non usque adeo tamen ea distant, quam quadrupedes. Neque enim tanto discrepant intervallo aquila, & regulus, quam elephas, & cuniculus. Cujus hanc rei causam adfert Cardanus*, quod similis sit in avibus generatio. Omnes enim ovis excluduntur; idque ter septenis diebus incubando. Diutius incubationem non tolerent aves, & breviori spatio conformationi animalis perfecti minimè sufficiant. Sed ut in eo hæ differunt animantes, ita in isto conveniunt, quod ut quædam quadrupedum, ita & avium nonnullæ, insignis præbeant stultitiæ argumentum. Uti struthiocamelus, qui si caput cum prælongo collo fruticibus occultarit, corpus reliquum, quod tam vastum, latere arbitratur. Hinc de ea Job. XXXIX, 20. *Privavit eam Deus sapientia, nec dedit illi intelligentiam.* Diximus de hoc plura cap. XLIX.

* *lib. 7. de Rerum Variet. cap. 34.*

Est etiam avis, quæ, siqua agentes viderit homines, ea imitetur: ac proptерea aucupes ex ejus adverso inungunt oculos pharmaco, inque proximo etiam gluten indunt pelvi: eo conspecto, avis & ipsa inungit palpebras: quibus conglutinatis, videre ulterius nequit; ut nullo tum negotio aucupi fiat præda. Si item è regione quis saltarit; saltat & illa, ac dum voluptate capitur hujusmodi, capitur & ipsa ab aucupe. Hanc avem aliqui *otum*, alii *otidem* appellant; cum diversæ tamen aves videantur. Nam *otus* est noctua aurita: *otis* est *tetrax*, & aliter *tarda* nominatur. Ωτὸς, Plinio ‡ teste, vocatur ab Græco ὦτα*, quasi *auritum* dixeris. Nempe quia meatus auditorios habet amplos, & peridoneos: deque capite præterea plumæ utrimque, auricularum instar, exsurgant. Aliter *asio*, idque eadem de causa, nuncupatur, quasi *ausio*. Nam pro ὦς Cretenses dixere αὖς. Hinc Latinis *auses*, quæ postea *aures*: ut ex *Lases*, postea *Lares*; ex *asa*, *ara*; ex

‡ *lib. 10. c. 23.*
* *aures.*

Papi-

Papisius, Papirius. Nisi malis *asio* esse ab Hebræo אזן osen, hoc est, *auris.* Sed, credo, *aures* ab *auses*, *auses* ab αὖς, unde & *ausio*; αὖς verò ab אזן. At non audiendus Dalecampius, cum ad Plinium* annotavit, videri nomen id habere *à voce, quæ rudentem asinum æmulatur*. In appellatione hujus avis corrupti sunt codices vulgati. Sic enim legitur lib. x. cap. xxiii. *Otis bubone minor est, noctuis major, auribus plumeis eminentibus: unde & nomen illi: quidam Latinè asionem vocant: imitatrix alias avis ac parasita, & quodam genere saltatrix. Capitur haut difficulter, ut noctua, intenta in aliquo, circumeunte alio.* Verum in MSo pro *otis* reperio *otus*: & similiter vetus Parmensis †. Et sane, quæ Plinius refert, non conveniunt otidi, verum oto: ut, quin sic legendum sit, vix liceat dubitare. Sed quod paulo antea dixit, *Abeuntq́, una persuasæ, glottis, & otus, & cychramus*; id optimo jure est suspectum. Et hic MSus, & Parmensis, *otus* repræsentant. Verum nulla avis nocturna, qualis otus, migrare pro anni tempore alias in terras solet. Quare videtur Plinius permiscere, quæ de oto, deque otide, legerat: nempe quod ea ejusdem esse avis arbitraretur. Ac fortasse vulgari etiam usu jam olim hæc confundebantur vocabula. Saltem id factum ab Athenæo in nono: ubi cum primo dicat περὶ ὠτίδων, postea nobis nominat τὺς ὦτυς: posteriori loco rectè, cum avem vocet nocturnam, & imitatricem, & quæ stultitia sua capiatur: ut loco priori pro περὶ ὠτίδων debuerit dicere περὶ ὤτων. Non dubitat Ulysses Aldrovandus hujus etiam criminis reum facere Aristotelem. Nam, inquit, vocat otum *planipedem*, quod convenit anserino generi: ad hoc verò otis referri solet, etsi nec ipse planipes. Video, quid Aldrovandum deceperit. Apud Aristotelem est hoc pacto lib. viii. Histor. Animal. cap. xii. Ἔστι δὲ κόβαλος, καὶ μιμητὴς, καὶ ἀντορχούμενος ἁλίσκεται. Id Gaza reddidit: *Blatero hic est, & hallucinator, & planipes, saltantes enim imitatur.* Verbum ἁλίσκεται alteri periodo adnexuit. Pro κόβαλος in plerisque est κολοβὸς, hoc est, *membris mutilus*, vel etiam *sermone*. Atque ita quoque legit Cæsar Scaliger, ut constat ex ejus in Aristotelem commentariis. Nempe viro summo in manibus erat editio Aldina, in qua sic legitur*. Id ita esse scio, cum codice eo utar, qui ejus quondam fuit, & in quo nonnulla etiam manu sua annotavit. Sed omnino vera lectio est κόβαλος, vel κώβαλος, quod ab Hesychio, & Suida, exponitur βωμολόχος, κόλαξ ‡. Usus Aristophanes in Equitibus. Non incommodè igitur *avem parasitam* Plinius interpretatur. Pro illo μιμητὴς idem Plinius habet *imitatrix ales*. Gaza pro eo posuit, *planipes*. Nempe quasi *mimum* diceret, cui nomen ἀπὸ τοῦ μιμεῖσθαι, quod est *imitari*. *Planipes* enim est mimus pedarius. Ut opponuntur senator curulis, & pedarius*: ita mimus, qui in orchestram ingreditur, & is, qui *planipes* dictus, quia non in orchestra ageret, sed in plano & humili loco: unde *planipedis* nomen.

* *lib. 10. c. 23.*

† *an. 1476*

* *fol. 111. b.*

‡ *scurra, adulator.*

* *Agellius l. 3. cap. 18.*

nomen. Verius hoc, quàm quod Diomedes ‡ scripsit, mimos omnes dictos *planipedes*, quia planis pedibus, hoc est, nudis, intrarent in proscenium. Aliud enim plani pedes, aliud nudi. Atque ex his satis liquet, Gazam, cum avem hanc planipedem dixit, attendisse ad mimos in orchestra saltantes, vel etiam planipedes saltantes in podio. Unde alites eas mox ait ἀντορχεῖσθαι, quod vertit, *saltantes imitari*. Fortasse non incommode reddas *redamtruare*, secundum illud Lucilii de Saliis:

‡ *lib.3. cap. de poematis generibus.*

Præsul ut amtruat, inde & vulgu' redamtruat olli.

Valde igitur ratio fugit Aldrovandum, quando *planipes* accepit, quomodo anas, anser, olor, dicuntur planipedes, seu Græcè στεγανόποδες, quia membrana illis pedum digitos στέγει, nec aquam sinit perfluere: nempe ut contrarium sit, ac σχιζόποδες, q.d. *fissipedes*, quibus pedes digitati. At planè otidem cum oto confudit Nemesianus fragmento de aucupio, quod nondum contigit videre, sed varia ex eo, ut genuino, citant eruditi, inque iis doctissimus Hadrianus Junius in Nomenclatore suo *. Versus ejus apponam:

* *cap. de Avibus voce* Gallinago, *sive* Scolopax.

Et Tetracem Romæ, quem nunc vocitare taracem
Cœperunt, avium multo est stultissima: namque
Cum pedicas necti sibi contemplaverit † adstans,
Immemor ipse sui tamen in dispendia currit.
Tu verò adductos laqueï cum senseris orbes,
Appropera, & prædans pennis crepitantibus aufer.
Nam celer oppressi fallacia vincula colli
Excutit, & raucâ subsannat voce magistri
Consilium, & læta fruitur jam pace solutus.

† Contemplo, *pro* contemplor, *agnoscit Priscianus in 8. Ac Ennii, Plauti aliorum, id testimoniis Nonius confirmat.*

Videmus, ut tetraci tribuat, quæ sunt oti. At tetrax non *otus* est, sed *otis*. Quare manifestus est error. Cæterum, utcunque otus sit avis stulta, tamen & alicujus sapientiæ argumentum est, quod Nemesianus, utcunque fateatur, tetracem sive otidē (otum autem intelligere oportet) facilè capi, mox tamen à capta eludi aucupem, nisi cautè egerit. Nec levis est sagacitatis illud, quod oti, Plinio * auctore, *si ventus agmen adverso flatu cœperit inbibere, ponduscul is lapidum apprehensis, aut gutture arenâ repleto, stabiliti volant.*

* *lib* 10. *c.*23.

Nescio autem, quid sibi voluerit Wolfgangus Franzius, Sacræ de animalibus Historiæ parte II. cap. IX. ubi cum de otide (otum dicere debuit) multas aves stulte imitante egisset, hunc in modum subjungit: *Talis quoq, erat Themistocles; qui volebat æmulari Demosthenem, cum tempora essent diversa; unde graves dedit pœnas.* Quis nescit Demosthenem toto demum seculo post Themistoclem claruisse? Quomodo igitur Themistocles sibi Demosthenem præposuerit imitandum? An fortasse παρόραμα ‡ est, contraque dicere voluit, Demosthenem perperam sic vitam instituisse, quasi tempora

‡ *alucinatio non tam ex inscitia, quam inde, quod aliud agatur, nec attendatur satis.*

pora essent Themistoclea? At saltem id non dixerit de temporibus iis, quibus Demosthenes exul, peragrans urbes, adjuvit Græcos, & Macedonum summovit legatos. Quippe tum, ut Plutarchus † ait, πολὺ βελτίων Θεμιστοκλέους καὶ Ἀλκιβιάδου, ἐν ταῖς αὐταῖς τύχαις φανεὶς πολίτης· *civem se Themistocle, & Alcibiade, in pari fortuna multò præbuit meliorem.* Præterea nec Themistoclem, nec Demosthenem, magnos sane viros, cum ave tam stolida conferri placet. Neutrius nomen tam atri carbonis elogium promeretur.

† *in Ciceronis vita prope calcem.*

Ecce alius quoque alitis simplicitatem: quam nobis suggessit Horus in Hieroglyphicis. Quoties aucupes scrobi, in qua pelecanus nidificat, quasi vallum ex stercore bubulo circumducunt, atque id accendunt, avis ea, conspecto fumo, quantum potest, alas ventilat: parũ gnara, ventilatione ista ignem non exstingui, sed accendi. Itaque & alis capitur ambustis.

Quæ hactenus de solertia, & stupore attulimus, ea pertinent ad phantasiam: præter quã interior est memoriæ sensus. Atque hac parte etiam quam polleant aves, satis indicat, quod bona retinent fide, quæ vel materno edocentur exemplo, vel humana industria; ut psittaci, corvi, de quibus postea. Nunc hoc solum memorabo: hirundinem admirandæ esse memoriæ, & præterea plurimis vivere seculis, si vere scribat Plinius lib. x. cap xxiv. *Thebarum tecta subire negatur. quoniam urbs illa capta: nec Bizia † in Thracia, propter scelera Terei.* Nisi placet, à majoribus hoc doceri minores, atque ita & captæ Thebarum urbis, & scelerum Terei memoriam, in hirundinum genere semper durare. Mirum tam stulta fidem reperisse apud Græcos, unde istud hauserat Plinius Corvis etsi memoria non desit, unde, ventre magistro, loqui addiscunt (de quo, ut jam dixi, inferius disseram) tamen & obliviosi dicuntur. Ac de isto suffecerit illa Servii verba adduxisse in illud 1. Georg.

† *Alii Bizicis*

Tum liquidas corvi presso ter gutture voces,
Aut quater ingeminant.

Plinius in naturali historia dicit corvos esse obliviosos, & plerumq; minimè ad nidos suos reverti. Sed quadam ratione natura hac congerunt ad suos nidos, qua vermes possint creare: ex quibus relicti illorum pulli aluntur interdum. Horum oblivionem probat etiam ex rebus, quas cum absconderint derelinquunt: quod etiam mustelæ dicuntur efficere Id me apud Plinium legere non memini: & multum metuo, ne memoria Servium fefellerit. Interea id verissimum esse, rustici hodieque testantur, qui sæpius reperiunt nuces, & alia, à corvis in specu recondita, & postea, oblivione, ut videtur, relicta.

CAPUT LXXXIV.

Columbo, & columba, æqualis amor sobolis. Hieronymum tamen exiguum eis amorem tribuere: sed repugnantibus philosophis, imò Scripturis, in quibus summus Christi amor erga sponsam suam amori confertur columbino. Quantus erga prolem affectus sit gruis, accipitris majoris, &, ut vulgo traditur, pelecani. Sed quæ de pelecano narrant, symbolica esse, à veteribus ficta ad significandam nobis virtutem passionis ac mortis Dominicæ. Amor prolis in gallina, hirundine, vespertilione. Hanc rectè inde colligi, corvos non tangi affectu erga pullos, quia eos nido expellant, & tota regione exturbent: nec solide hoc eo evinci, quod illos destituere dicantur, cum primitus ovis sunt exclusi. Meleagridi negligi pullos, & quæ meleagrides *videantur. Vnde proveniat, quod avium aliæ aliis amicæ sint, vel infestæ variisque id exemplis declaratum. Fulicæ affectus in educando ossifrago, quando eum, velut degenerem, aquila non agnoscit pro suo. Accipitris amor erga noctuam, columba erga tinnunculum, & unde is oriatur. Odium aquilæ, & cymindis. Oloris*

amor

amor erga puerum Olenum, & Lacydem philosophum. Ridicula suspicio Plinii, fortasse à philosophia amore amorem philosophi provenisse. Quem Olenum *vocat Plinius, fuisse Amphilochum, patria Olenium. Galli gallinacei amor erga Bithynici regis pincernam; pavonis, erga virginem Leucadicam. Cœlio Rhodigino id vitio datum, quod passim dissimulet fontes, unde veteres hausit narrationes. Discrimen historiæ, & philosophiæ; quarum hæc ratione, non testimonio; illa contrà narrantis auctoritate nixa est. Improbatum in Cæsare Scaligero, quod, siqua Cardanum fugerint, malit vocare* mendacia, *quàm* errores, *quasi eos satis unquam effugere humana possit imbecillitas. Meticulosi otis, passer, vespertilio, ac imprimis columba. Pugna aviũ Memnoniarum: item Meleagridum. Iracundia oloris. Unde error provenerit, quod columbæ credantur fellis expertes. An ciconia invida, quemadmodum ajunt.*

DE sensiva facultate satis mihi videor dixisse. Venio ad appetitivam; ubi in considerationem veniunt affectus; ante alios amor. Qui mirificè relucet in columbis: neque id in venereis solum, sed eo quoque, quod mas & femina sic inter se partiantur tempus ovis incubandi. Unde Plinius lib. x. cap. LVIII. cum dixisset, columbas parere semper marem, ac femellam, pridie marem, femellam postridie: subdit, *Incubant in eo genere ambo, interdiu mas, noctu femina.* Quantâ sollicitudine mas, & femina jam exclusos curent pullos, vix attinet dicere. Sane, ut idem ait ejusce l. c. XXXIV. *Amor utriq; sobolis æqualis: sæpe & ex hac causa castigatio, pigrius intrante feminâ ad pullos.* Mirum itaque, ἄστοργον † erga pullos credi B. Hieronymo in Hoseæ cap. VII. *Aves,* inquit, *cæteræ pullos suos etiam cum periculo vitæ protegere festinant: & cum ad nidum suum accipitrem, colubrum, corvum, sive cornicem, accidere viderint, huc illucq; volitant, & immittunt se morsu, & unguibus lacerant, & dolorem parentis querulâ voce testantur. Sola columba ablatos pullos non dolet, non requirit.* Sed Plinio quoque favet Oppianus in tertio de Venatione*: ubi ingentem ei tribuit amorem erga liberos. Ac nisi summus esset in columbino genere amor: non ei potissimum compararetur amor Christi erga Ecclesiam suã Cant. v, 2. *Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea.* Ubi postremo loco est, תמתי, *tammathi,* hoc est, *perfecta mea.* Sed operæ pretium videtur monere, in Midras Sir assirim, hoc est, in expositione Cantici canticorum, legi. R. Immai dixisse, pro eo antiquitus scriptum fuisse תאומתי teumathi, id est, *gemella mea.* Ac Rabbi Judas ex R. Levi dixit, à Salomone, sive Deo, dici *teumathi,* id est, *gemella mea.* ad majorem indicandum affectum; quia etsi amor semper est inter fratres sororesque; exuberantior tamen esse solet inter gemellos: quorum alter alterum tenerè adeo solet complecti, ut siquid uni eorum obtigerit adversi,

† *expertem amoris.*

* *vers. 116.*

adversi,non aliter adficiatur alter,quàm si sibi obvenisset. Vide sis Petrum Galatinum in tertio de Arcanis religionis Catholicæ cap.xxx.

A columbis nunc venio ad grues: quæ quàm liberorum sint amantes, arguit oculatus testis, Albertus M. Is refert, visam sibi gruem feminam à mare undecim confectam vulneribus, quia à se pullos abduxisset. Quod exinde etiam relatum Cardano lib.vii. de rerum Varietate cap.xxxiv.

Nec leve affectus indicium est,quòd idem Albertus scribit,conspectum sibi accipitrem majorem, sive, ut vocant, asturem, aves à se captas coram pullis dimittentem vivas,ut ab iis necarentur,atque ita hi venatui adsuefierent. Et hoc quoque memoratum Cardano, loco,quem indicavimus.

Pelecani feminæ in prolem amor inde cognoscitur, quòd sic custodiat, ac foveat, pullos suos. Attamen hoc stultitiæ est, quòd sic complectatur, ut nimis sauciet osculis, ac latera perforet, ut inde moriantur. Mox tamen comparet amor pelecani maris; qui, ubi mortuos reperit pullos, præ dolore proprium fodicat latus, sic ut sanguis emanet; qui, si fas credere, in pullorum vulnera distillans, eos iterum restituit vitæ. Sic quidem Epiphanius in Physiologo cap.viii, & Augustinus in Psalm ci. Sed,utcunque hoc picturis variorum celebretur, tamen tantummodo symbolicum est: videlicet figura est Christi, sanguine ac morte suâ vitam nobis reparantis,quam peccato amiseramus.Atque eo jam olim accommodavit Michael Glycas *,& ante eum Epiphanius,atque Augustinus, locis memoratis: quorum hic non injuriâ de rei veritate ambigit: uti & facit Isidorus: sed paulò rem aliter narrat. Sic enim scribit lib.xii.Orig.cap.vii. *Pelecanus fertur, si verum est, occidere natos suos, eosq; per triduum lugere; deinde se ipsam vulnerare, & adspersione sui sanguinis vivificare filios.* Item aliter, ac priores, rem memorat Albertus M. Quid mirum, variare adeo scriptores, quando mera est fabula; sed ad signandum rem veram non inutiliter efficta?

* *parte prima, in operibus quinctæ diei.*

Jam quantus amor,quæ cura gallinæ, erga pullos suos,quos congregat, & alis inumbrat! Unde Christus ait Matth.xxiii,27. *Hierusalem, Hierusalem, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alis; & noluisti.* Eo de loco sic B.Augustinus lib.i. Quæst.Evang. *Hoc genus animantis magnum adfectum in filios habet, ita ut eorum infirmitate adfecta, & ipsa infirmetur, & ,quod difficilius in cæteris animantibus invenies, alis suis filios protegens contra milvum pugnat.* Quæ deinceps Christo accommodat. Pluribusque, & de ea gallinæ proprietate, & de Christi pro nobis cura, idem docet in illa verba Psal.lviii,5. *Exurge, in occursum meum, & vide.* Etiam gallinarum hanc naturam egregiè illustrat Alcæi epigramma lib.i. Ανθολογίας.

Nec prætereundæ nobis hirundines, ore suo pullis ferentes escam, qua se ipsas defrudent, inque hoc, Plinio * teste, *summâ æquitate alternantes cibum.*

* lib 10, c. 33.

Vespertilio quoque, ut idem Plinius † ait, *geminos volitat amplexus infantes, secumq; deportat.*

† lib. 10, c. 61.

Magnæ interim ἀστοργίας erga prolem accusatur corvus; quod, ut Aristoteles ait lib. IX. Hist. Anim. cap. XXXI, τοὺς ἑαυτῶν νεοττοὺς, ὅταν οἷοί τ' ὦσιν ἤδη πέτεσθαι, τὸ μὲν πρῶτον ἐκβάλλουσιν, ὕστερον δὲ ἐκ τῆς τόπου ἐκδιώκουσι. *suos pullos, cùm jam potestas evolandi est, primum nidis ejiciunt, deinde regione totâ expellunt.* Sed non deficit hîc amor erga pullos; verùm potestas nutriendi tam voraces. Proinde sufficit alere eos, donec sibi ipsis possint prospicere. Quod si plures sint, longius expelli opus, quia locus exiguus minimè sufficiat alendis multis. Sed verius possit ἀστοργία * videri, si exclusis pullis nidos deserant: ut soli tum committantur providentiæ divinæ. Huc referunt illud Jobi cap. XXVIII, 3 ‡: *Qui præparat corvo escam suam, quando pulli ejus clamant vagantes, eo quod non habeant cibum.* Et Psalm. CXLV, 9. *Qui dat pullis corvorum, invocantibus eum, escam suam.* Gregorius Magnus, in adlatum Jobi locum *, id provenire ex eo arbitratur, quia pulli primitus sint albi, eoque non videantur genuini. Proque eo adferri illud solet, quòd simulac cœperint nigrescere, multum in illis nutriendis operæ ponant.

* naturalis amoris defectus.
‡ alii 38. 41.
* Moral. l. 30, cap. 8.

Inter aves etiam, quibus exigua est στοργή, meleagrides sunt; de quibus ita Clytus Milesius, Aristotelis discipulus †, apud Athenæum in XIV: Περὶ δὲ τὸ ἱερὸν τῆς Παρθένου ἐν Λέρῳ ‡ εἰσὶν αἱ καλούμεναι ὄρνιθες μελεαγρίδες. ὁ δὲ τόπος ἐστὶν ἑλώδης, ἐν ᾧ τρέφονται. ἔστι δὲ ἄστοργον πρὸς τὰ ἔκγονα τὸ ὄρνεον, καὶ ὀλιγωρεῖ τῶν νεοττῶν, ὥστε ἀνάγκη τοῖς ἱερεῦσιν ἐπιμελεῖσθαι αὐτῶν. *Circa delubrū Virginis in Lero* (una est è Sporadum insulis) *aves sunt Meleagrides dictæ. Palustris est locus, in quo nutriuntur. Animal hoc exiguo est erga prolem affectu, pullosq; adeo negligit, ut sacerdotibus eos curare sit necesse.* Subjungit deinde descriptionem meleagridum. Eam doctissimus Casaubonus censet convenire gallinæ, quam *Indicam* seu *Calecutensem* dicimus, *gallopavum* Gesnerus vocat. Et sanè eodem Bellonius, Cæsar Scaliger, & penè eruditi omnes, inclinant. Sed obstare videtur, quòd Clytus ei tribuit κεφαλὴν ψιλὴν, ἐπ' αὐτῆς λόφον σαρκινον, καὶ τὸ χρῶμα ξυλοειδές: *caput glabrum, ac depile, & super eo cristam carnosam, calore ligneo.* Nam gallinæ Indicæ caput obducitur carne rugosa, & membranosa, non lignei coloris, sed rubri, cumq; irascitur avis, purpurascentis, vel cærulei. Et iccirco fortasse Hadrianus Junius in Nomenclatore, Meleagridem potius censet esse, quam *Pharaonis avem* dicimus. Vide &, quæ de isto differit Ludovicus Nonius in secundo de re cibaria cap. XXV.

† lib. 1.
‡ aliqui Ὠλίγῳ rescribunt, sed nihil mutandum.

Videamus nunc de amore, odiove, erga aves tum cognatas, tum diversi generis.

generis. Amicæ sunt cornix, & ardeola: item σχοινίων sive *juncarius*, & alauda. Inimicæ contra turtur, & pyralis. Quid mirum? quando eadem tenent loca, eodemque pascuntur cibo. Sanè ὁμόφυλα etiam, quas *congeneres aves* dicimus, si cibi sit penuria, pugnant inter se. Itaque falcones interdum quidem consident simul: sed tum, quando saturi sunt. At fame si laborent, alii alios invadunt. Cuculos esse ἀλληλοφάγους*, tradit Aristoteles lib. VI. †, & Plinius in X. Ac uterque addit, solos à suo genere necari. Idem tamen Aristoteles in X. Hist. ‡ hoc ipsum de oloribus prodidit. Etiam inter se inimicæ, ποικιλίδες, seu *variolæ*, & κορυδῶνες, sive *alaudæ*: adhæc πίπος & χλωρίων; cujus causa est, quòd aliæ aliarum ova edant. Item cornix, & noctua; quia illa* de die noctuæ, hæc de nocte cornicis ova voret. Etiam noctuæ inimicus τρόχιλος, quia ab ea nunc ova absumantur, nunc pulli. Pluribus de hisce Arist. lib. IX. de Anim. cap. I. ‡

* alterum alteri cibum.
† cap. de cuculo.
‡ cap. 1. sive al. 2.
* Arist. lib. 9 de Anim. cap. 1, & Ælianus lib. 9 de Anim. cap. 74.
† rex avium.
‡ sive cap. 2. ex dist. [illegible] Scal.

Φήνης, sive fulicæ, magnus est affectus erga ossifragam, alitem ex aquila degenerantem. De qua complura B. Ambrosius lib. V. Hexaem. cap. XVIII. Ac primo refert, aquilam probare, quos genuit, *ne regale fastigium degeneris partus deformitas decoloret*. Degeneres verò non agnoscere pro suis: sed *regalis*, inquit, *avis inclementiam plebeja avis excusat clementia. Avis enim, cui fulica nomen est, quæ Græcè dicitur Phene, susceptum illum, sive abdicatum, sive non agnitum aquilæ pullum cum sua prole connectit, atque intermiscens suis, eodem, quo proprios fœtus, materna sedulitatis officio, & pari nutrimentorum subministratione pascit, & nutrit. Ergo Phene alienos nutrit: nos vero nostros immiti crudelitate projicimus? Aquila verò si projicit, non quasi suum projicit, sed quasi degenerē nō recognoscit. nos, quod pejus est, quos nostros recognoscim⁹, abdicam⁹.*

Amorem accipitris erga noctuam arguunt illa Plinii lib. X, cap. XVII. *Noctua, à cæteris avibus infestata, auxiliatur accipiter, collegio quodam naturæ, bellumque partitur.*

Unde is columbarum erga tinnunculum sit amor, indicant Pliniana hæc lib. X, cap. XXXVII. *Defendit tinnunculus columbas, terretque accipitres naturali potentia in tantum, ut visum vocemque ejus fugiant. Hac de causa præcipuus columbis amor eorum.* At de eo fides sit, penes auctorē, quod continuo subdit, *si in quatuor angulis defodiantur in ollis novis obliti, non mutare sedē columbas.*

De odio aquilæ, & cymindis, ita idem Plin. lib. X, cap. VIII. *Nocturnus accipiter cymindis vocatur, rarus etiam in sylvis, interdiu minus cernens. Bellum internecinum gerit cum aquila, cohærentesque sæpe prehenduntur.*

Quid quod aves etiam amore suo sint homines complexæ? Plinius lib. X, cap. XXII. *Quin & fama amoris*, (ab olore) *Argis dilecta forma pueri nomine Oleni, & Glauces Ptolemæo regi citharā canentis: quam eodem tempore & aries adamasse proditur.* Etiam Lacydem, novæ Academiæ principem, Arcesilai succes-

* Laertius lib. 4. successorem*, fuisse anseri dilectum, prodidit Hermeias Samius, Hermodori filius, & ex eo Athenæus in XIII. Hic anser ab Lacyde non ambitiose minus, quàm aut filius, aut frater, sepulturæ traditus fuit: ut Ælianus narrat lib. VII. de Animal. cap. XLI. Nempe quia seu sederet, seu ambularet, seu quiesceret, nunquam ab eo fuisset relictus. De eodem sic Plinius, continuo post verba paulo ante memorata: *Potest & sapientiæ videri intellectus iis esse. Ita comes perpetuo adhæsisse Lacydi philosopho dicitur, nusquam ab eo non in publico, non in balneis, non noctu, non interdiu digressus.* Sed quòd anseri suspicatur Lacydem dilectum, quia philosophus foret, id cui persuaserit quæso? Bene habitum ab eo anserem credibilius est, & hinc amorem. Ac similiter, cibi credo gratia, & fortasse palpi etiam, quo & animantes mutæ gaudent, Osor amavit puerum nomine Olenum; ut Plinius vocat, quemadmodum vidimus. Rem eandem narravit Clearchus lib. I. Ἐρωτικῶν. Pueri is nomen præteriit: sed nomen fuisse Amphilocho, patriâque fuisse Olenium, retulit Theophrastus ἐν τῷ Ἐρωτικῷ †, & exinde Athenæus libro XI. Deipnosoph. quem diximus. Narrat ibidem Athenæus ex sexto Nicandri de Fortuitis, ut gallus gallinaceus, quem nuncuparent *Centaurum*, amârit quendam nomine Secundum, Bithynici regis pincernam. Item ex Clearcho memoriæ prodit, in Leucadia sic à pavone adamatam virginem, ut & ille, eâ morbo absumptâ, mox exspiraverit. Hæc quoque legas apud Cœlium Rhodiginum in Lectionibus Variis lib. XIII, cap. XII, & lib. XVI, cap. XIII. Sed unde ista hauserit, non addit. Quàm facile fuerat Athenæi nomen apposuisse! Quid quod Dalecampius, notis ad Plini lib. X, cap. XXII, eadem refert, ac ad Rhodiginum nos remittit? Credo, quia de Athenæo non occurreret, ad Rhodigini cogebatur recurrere auctoritatem. Nempe hoc actum Rhodigino passim, ut, dissimulatis scriptoribus, unde sua hausisset, non alius, quàm ipse, testis laudaretur. Quasi eadem ipsi habenda sit fides, ac Athenæo, & aliis, quorum temporibus scripta exstarent, und ista depromerentur. Si quis igitur dubitaret, poterat eos adire, quorum fide se niti Athenæus profiteretur. Et hic mos etiam fontes, unde quidque hauserint, dissimulandi, summis aliquot viris seculo nostro est perfamiliaris: vel siquos advocent testes, eos laudant, qui deperierint, non apposito illius nomine, qui ea apud illos olim legisset. Quasi nefas sit de fide ipsorum, qui sic scribunt, dubitare: ac non sæpe contingat, ut vel memoria eos fefellerit, vel corruptis sint usi codicibus, vel mentem scriptorum non satis sint assecuti, sive culpâ suâpte, sive vitiosos sequendo interpretes. Memini me hoc in magno quodam viro culpare apud hominem doctissimum; sed ab vitio istoc non planè alienum. Respondit ille, nihil opus esse testibus antiquis: quia post seculum non minoris esset fides ejus

† in Amatorio.

futura,

futura, quem isto nomine reprehenderem, quàm veterum, unde ista desumsisset. Scio, sic judicare quosdam μέγα πνέοντας*: sed boni isti viri distinguere nesciunt inter ea, quæ ratione, quæque testimonio suffulta sunt. Ubi ratione certandum, non multum refert, utrùm Aristoteles eâ, an Cæsar Scaliger pugnet. Neque enim quis dixerit, sed quid dixerit, videndum. Itaque interdum hominis non jam summi dico, sed pene è trivio, sententiam præferimus veteris & classici scriptoris opinioni. Notum vetus illud, quandoque & olitorem verba loqui opportuna. At in iis, quæ ad actorum historiam pertinent, longè secus est comparatum: ubi semper dispiciendum, quanta sit fides narrantis. Ea enim in gestis vett. non ulterius se extendit, quàm adstrui valeat ex antiquis: in cæteris dicta habenda penè pro indictis. Sanè hoc discrimen eorum, quæ memoravi, vel inde diluceat, quòd si philosophia omnis unà cum libris è mentibus hominum deleretur, progressu seculorum instaurari possit, rerum manente naturâ, unde eadem observarentur. At si memoria gestorum omnium unà cum codicibus etiam ex animis deperiret: nulla spes, vel ratio superesset eorum notitiam recuperandi sine miraculo divino. Quare cùm etiam in rebus ratione suffultis satius sit veteres adducere, quia iis honos primus debetur, qui primi docuerunt: longè magis hoc in illis, quæ testimonio sunt subnixa, fieri convenit, ubi altero etiam nomine veterum exigitur auctoritas, cùm absque ea in rebus ambiguis claudicet omnis scribentis auctoritas: eoque non mereantur laudari, qui, quo pro antiquis ipsi rerum antiquarum testes, à junioribus advocentur, inani hac gloria, magno studiorum incommodo, mira quidam narrant, sed animo ingrato æquè ac superbo digitum recusant ad fontem intendere, unde ipsi profecerint, unde item aliis sitim plenius certiusque liceat explere. Sed ad institutum revertor. Ac quia quod ad amorem, odiumque, attinet, expedivi: de aliis quoque affectibus nunc pauca adjiciam. Interim, ne nimium me in tam vasto diffundam argumento, continebo me intra metum, iram, & invidiam.

* magnum quid spirantes.

Metuere sibi alitum imbecilliores ab grandibus ac carnivoris, ut columbam ab accipitre, satis est manifestum. Cæsar Scaliger† tamen, cùm dixisset Cardanus, aquilam esse avium maximam, & à cunctis timeri, hoc geminum vocat mendacium. Nam & cygnum esse aquila majorem, & aquilam non timeri à passere, hirundine, acanthide: nempe quia volatu utantur anfractuoso, vel eo sint adeò veloci, ut aquila non assequatur. Sed hoc non impedit; quo minùs saltem metuant, aquilâ insequente; metuere mox cessent, ubi effugerint. Quamquam ut aliter esset, cur non mavult geminum dicere errorem, quàm mendacium? Errare enim est humanum: & viri boni non est mentiri. Scripsit autem Cardanus, quod verum putavit.

† adversus Cardan. Exercit. 231, sect. 1.

tavit. Atqui error, non mendacium est, quoties sermo cum animo concordat: ut superius † ostensum nobis; imo Cæsar ipse Scaliger ‡ alibi agnoscit. Hæc non tangerem nisi summus vir, sic passim se exercendo, uti plurimùm doctrinâ juvat, ita morum exemplo subinde noceret.

† hujus libri cap 44.
‡ Exercit. 2.

Timida quoque otis: quæ, equo conspecto, avolat: unde Ægyptii, ut est apud Orum in Hieroglyphicis *, otidem cum equo pingunt, ut significent hominem timidum, qui fugiat insequentem. Sunt & passeres meticulosi admodum: ut ait Ælianus lib. VII. de Anim. cap. XIX. magis etiam cuculi, sed sic ut pariter prudentia eluceat; quemadmodum vidimus, cùm de sagacitate avium ageremus.

** lib. 2. cap. 50*

Vespertilionem etiam, secundùm S. Basilium, timoris arguit, quòd non rectâ, sed tortuoso volet motu; unde & in obstantia quæque impingit. Ideo & Hieronymus Vida, quincto Christiados, in προσωπογραφίᾳ Timoris, ei alas vespertilionis accommodat.

Sed *nihil timidius columba*; ut Varro ait lib. III. de R. R. cap. VII. Tantoque impensius curare jubet, *ne mus, aut lacerta, quà adrepere ad columbaria possit.*

Iræ indices pugnæ inter aves: in his annua illa, tum Memnonidum circa Memnonis tumulum, prope Ptolemaïda in Syria; tum Meleagridum, circa tumulum Meleagri in Bœotia: ut de utrisque est apud Plinium lib. X, cap. XXVI. Quæ verò Meleagrides credantur, paulo antè diximus.

Olor, avis alioqui minimè carnivora, tantopere tamen indulget iracundiæ adversus sui generis aves, ut alter alterum devoret, & absumat. Atque hæc esse causa videtur, cur inter immundas referatur Levit. XI, 18, & Deuter. XIV, 16.

Ne columbæ quidem, quas usque adeo esse timidas, paulo ante dicebamus, iræ prorsus sunt expertes; ut ostendit, quòd inter se decertant. Objici solet, quòd felle careant: uti etiam legere est apud Isidorum lib. XII. Orig. cap. VII. Verùm planè id falsum, atque inde profectum, quòd in iis vesicula fellis non jungatur jecori; ut in gallinis fit, & attagenis. Itaque meritò opinionem hanc ridet Galenus de Atra bile cap. IX. Planeque eam refellit Aristoteles lib. II. Hist. Animal. cap. XV. ubi ait, fel in aliis adnecti jecori, in aliis minimè: quædam etiam felle carere; sed aves, piscesque omnes, habere fel: pisciumque aliis in jecore poni, in aliis annecti intestino, atque à jecore dependere perpetuis quibusdam summæ exilitatis meatibus: imò in quibusdam utrumque situm obtinere: quæ cum dixisset, subdit: *Ὁμοίως δ' ἔχει τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ὀρνίθων. ἔνιοι γὰρ πρὸς τῇ κοιλίᾳ ἔχουσιν· οἱ δὲ πρὸς τοῖς ἐντέροις τὴν χολήν, οἷον περιστερά, κόραξ, ὄρτυξ, χελιδών, στρουθός· οἱ δ' ἅμα πρὸς τῷ ἥπατι καὶ τοῖς ἐντέροις, οἷον ἱέραξ καὶ ἰκτῖνος. Similiter se res habet in avibus,*

avibus. Quædam enim fel habent ad ventrem: quædam ad intestina; ut columba, corvus, coturnix, hirundo, passer. nonnullæ etiam ad jecur, & ad ventrem, ut capriceps: nonnullæ & ad intestina simul; ut accipiter, & milvus.

Invidam esse ciconiam, ait Ælianus lib. VIII. de Animal. cap. XIX. Atque hoc adstruit eo, quòd Cranone, Thessaliæ oppido, ciconia, quæ domi alebatur, cùm videret servum cum Alcinoë, absente marito, rem habere, id neutiquam ferens, in adulteri oculos involarit. Hoc rivali invidiæ adscribit Ælianus. Sed quid si castitati tribuamus? ut plausibilius fecit Consalus Ponce de Leon Hispalensis, notis ad Physiologum Epiphanii cap. XXV, qui ciconiam ἁγνότατον ὄρνεον * appellat, & causam hanc addit, quia mas nec illecebris feminam ad coitum provocet, nec ei vim inferat.

* *castissimam avem.*

CAPUT LXXXV.

Quomodo quatuor virtutes, quæ vulgo cardinales vocantur, nempe una intellectus, ac tres morales, differant inter se. Sub justitia contineri religionem, animi grati præstationem, & innocentiam. Gallinæ πελαργισμός. Religionem perperam gallinæ tribui ab Aristotele, Theophrasto, Plinio, Plutarcho. Causa πελαργισμοῦ naturalis. Cur prurientes se scabant, equi item fessi sese excutiant. Ciconia cur pietaticultrix *dicta. Quare in summis regum sceptris effingatur ciconia, imis subjiciatur hippopotamus. Num κικκοφὰ sit eadem ac ciconia; an potius Aristotelis αἰγύπιος, quando & huic tribuitur parentum educatio: uti & meropi, & ardeæ, & pelecano, & vulturi Africano. Nec ciconias ipsas semper ἀντιπελαργεῖν. Corvus erga parentes ingratus. Cur gallus, item simia, & canis, culeo insuerentur cum parricida. Consuetudo vetus prius parricidam cædendi virgis sanguineis; non sagmineis, ut aliqui putarunt. Quis primus memorato parricidarum supplicio sit affectus. Cuculus ingratus; uti & hirundo. Vultur innocentiæ symbolum. Cur eo usi sint Romani in auguriis. Quomodo dictus sit Desiderius Erasmus, priusquam hæc nomina adsumeret. Cur testamentorum captatores dicti sint* vultures, & vulturii. Corvus *unde sic vocetur. Quare sit adeò rapax. Cur avis tam rapacis ministerio Deus paverit Eliam. Milvi rapacitas, & impudentia. Unde αἰγοθήλας sive* caprimulgus *dicatur, & cur Plinio vocetur* fur nocturnus. *Cur rex Sedechias perdici conferatur ab Hieremia propheta. Furacitas monedulæ, & unde et hoc nomen.*

AB affectibus me confero ad virtutes, quibus domantur adfectus. Virtutes hæ vel dirigunt nos in ordine ad alium; ut justitia, quæ sibi bonum proponit alienum: vel in ordine ad nosipsos; idque tum in rebus terribilibus; ut fortitudo, quæ inter metum, & fiduciam, mediocritatem tenet: tum in iis, quæ gustui, vel tactui sunt jucunda; ut temperantia. Hæ itaque

Digitized by Google

itaque tres sunt virtutes principales, ad quas cæteræ referuntur, ut partes, vel res adnexæ. Prudentia verò eo à nobis præteritur, quia non est virtus ἠθικὴ*, sed διανοητικὴ †: ut quæ ἀμέσως ‡ mentem regat, non appetitum.

* moralis.
† intellectualis.
‡ immediate.

Cùm verò justitiæ sit suum cuique tribuere: satis liquet, huc pertinere, cùm alias ejus partes, tum tres istas; religionem, quæ debitum Deo cultum præstat: εὐχαριστίαν sive grati animi virtutem, quæ parentibus, & aliis bene meritis, debitam refert gratiam: & innocentiam, quâ nulli nocetur, contrà quam faciunt, qui ex rapto vivant. Horum omnium in avibus simulachra sunt, vel inesse existimantur. De singulis igitur ordine agemus.

Erga Deos pietas avibus inest, si audimus Plinium lib. x, cap. XLII. *Vulgaribus*, inquit, *gallinis & religio inest. Inhorrescunt edito ovo, excutiuntque sese, & circumactæ purificant, ac festucâ aliquâ sese, & ova, lustrant.* Similiter Alexander Aphrodis. præfat. probl. natur. Generatim quoque idem de avibus traditum Aristoteli lib. VI. de Animal. cap. II, sive ex Cæsaris Scaligeri distinctione cap. III, sect. XLI. Περικαθαρισμοὺς vocat Plutarchus lib. VII. Symposiacôn, problem. II. ubi hanc rem ait à Theophrasto reponi inter ea, quorum causa ignoretur. Quo loco id scripserit Theophrastus, non expressit: sed reperio id in fragmento περὶ τῶν λεγομένων ζώων φθονεῖν *: quod nobis Photii industria conservavit bibliothecæ suæ cod. CCLXXVIII. Interim non religione id faciunt aves: non magis sanè, quàm elephanti religione siderum, ac Solis Lunæque veneratione, quædam agunt: quam Plinii, Æliani, atque aliorum sententiam refellebamus hujus libri cap. I.I. Quippe religionem tribuere rationis expertibus per est absurdum. Lactantium audiamus libro de Ira Dei cap. VII. *Nullum est animal, ut ait Cicero* †, *præter hominem, quod habeat aliquã notitiam Dei. Solus enim sapientia instructus est, ut religionẽ solus intelligat. & hæc est hominis, atque mutorũ, vel præcipua, vel sola distantia. Nã cætera, quæ videntur hominis esse propria, etsi non sint talia in mutis, tamen similia videri possunt. Proprius homini sermo est: tamen & in illis quædam similitudo sermonis.* Et post aliquammulta: *Longũ est, si exsequi velim, quæ à singulis generibus animaliũ fieri soleant humanæ solertiæ simillima. Quod si horũ omnium, quæ adscribi homini solent, in mutis quoque deprehenditur similitudo: apparet solã esse religionem, cujus in mutis nec vestigium aliquod, nec ulla suspicio, inveniri potest.* Dixeris, non eâ parte levem nobis Plinii auctoritatem videri oportere; Aristotele præsertim præeunte; qui nunquam id aves putassent facere religione, si causam ejus vidissent naturalem: quam sibi esse ignotam, etiam Theophrastus fateatur, & unà cum eo Plutarchus, quemadmodum ostendimus. Sed profectò quid infirmius, quàm eo putare causam esse naturalem nullam, quia necdum ea olim fuerit perspecta? Dies diem docet. Multa sciunt hæc secula, quæ veteres ignorabant: multa

* de animalibus, quæ invidia tangi dicuntur.

† lib. 1. de Legg.

Digitized by Google

multa ſcient poſteri, quæ nos neſcimus. Præterea ſatis ingenioſe jam ad veram cauſam penetrari cœptum, præeunte acumine magni Cæſaris Scaligeri, commentario in ſuperius ſignatum Ariſtotelis locum. Quippe, ſecundùm eum, ob commotos avium humores, cutis iis corrugatur, atque horreſcit. Uti igitur homines, quando id fit, ad humores diſcutiendos, qui pruritum cient, ſeſe ſcabunt: ita ſe excutiunt aves, ac feſtucâ, vel roſtro fodicant. Ac ſimile etiam in equis videmus, ſeſe à labore excutientibus; quod cum faciunt, nihil æquè ac diſtringi, vel ſcabi, deſiderant.

Grati erga parentes animi exemplum præbet pietaticultrix, ut P. Syrus vocat, ciconia: quippe quæ parentes educet ſenectute confectos: de quo Ariſtoteles lib. IX. de Animal. cap. XIII, Plinius lib. X. cap. XXII, & Ælianus lib. III. de Animal. cap. XXIII. item è Judæis, ac Chriſtianis. Philo in expoſitione decalogi, Baſilius Hexaëm. homil. VIII, ac libello, de honore quo afficiendi parentes in ſenectute, Ambroſius Hexaëm. Lib. V. c. XVI. Epiphanius Phyſiologi cap. XXV Atque hinc verbum ἀντιπελαργεῖν, de iis, qui gratiam referunt. Vide de hoc Suidam ea voce: ubi & Ariſtotelem ait hoc de ciconiis credere, quia idem faciant aves dictæ μέροπες: atque iccirco in ſceptris regiis ſuperiùs effingi ciconiam, inferiùs hippopotamum, qui parentibus peſſimam gratiam rependit: nempe ut ita ſignificetur; hoc ſceptri eſſe regii, ſive ſupremæ poteſtatis, quòd juſtitia plus poſſit, quàm violentia. Quod de ciconia diximus, id quoque tangit Orus lib. II. Hieroglyph. cap. LVIII. Atque idem cucuphæ tribuit lib. I. Hierogl. cap. LV. Fortaſſe igitur iis aſſentiendum, qui putant, κουκουφὰν eſſe, quam aliter πελαργὸν, ſive *ciconiam* dicimus. Sed cum Philippus, Græcus Ori interpres, priori libro κουκουφὰν, altero πελαργὸν dicat: eo magis inclino, ut Ægyptiacè etiam diverſa fuerint vocabula, ac per κουκουφὰν potius ſignetur, quæ Ariſtoteli eſt μέροψ. Hanc enim ſimilis eſſe naturæ, jam ex Ariſtotele diximus. Imò & avium aliæ ejus ſunt indolis; ut meropes. Teſtis Ariſtoteles lib. IX. de animalibus cap. XIII *. ubi de ciconiis quidem ait, id θρυλλεῖσθαι παρὰ πολλοῖς· *celebrari, jactariq; à multis*: ſed mox ſubdit, φασὶ δέ τινες, καὶ τοὺς μέροπας ταυτὸ τοῦτο ποιεῖν, καὶ ἀντεκτρέφεσθαι ὑπὸ τῶν ἐκγόνων, οὐ μόνον γηράσκοντας, ἀλλὰ καὶ εὐθὺς, ὅταν οἷοί τ' ὦσι· τὸν δὲ πατέρα, καὶ τὴν μητέρα, μένειν ἔνδον· *Sed ſunt, qui meropes idem facere dicant, vicemq; nutricationis reddi, ut nõ modò eos alant ſeneſcentes, ſed ſimulatque facultas obtigit: patrẽ autem, matremque, in cubili permanere.* Ubi videmus, majorem tribui pietatem meropi, quàm ciconiæ. Hæc enim ſolùm dicitur in ſenectute parentes alere: illa etiam, cum parentes ſibi à cibis poſſunt proſpicere. Idem tradit Ælianus lib. XI. de Anim. cap. XXX. De eadem avi ſic Plinius lib. X, cap. XXXIII. *Merops genitores ſuos reconditos paſcens, nidificat in ſpecu ſex pedũ defoſſa altitudine.* Ubi

** ſive ſecundum diſtinct. Scaligeri cap. 20, ſect. 1.*

LL quod

quod de nidificatione in specu ait, itidem ab Aristotele traditum est: ut qui lib. VI. de Animal. cap. I, dicat, meropem *εἰς τὰς ὀπὰς ἐν τῇ γῇ καταδυόμενον, νεοττεύειν μόνον, terræ cavernas subeuntem, solam nidos facere, pullosque excludere.* Ælianus quoque lib. III. de Animal. cap. XXII, quod de ciconiis dicitur parentes alentibus, idem referri ait de ardeis, & pelecanis. Quæ & ipsa ostendunt id, quod dixi, necesse non esse, ut apud Orum per *cucupham* ciconia intelligatur. Imò etiam, ut Cæsar Scaliger † ait, *vulturem Africanum tamdiu in Libya, & Atlante monte, ubi eum Sner vocant, ajunt vivere, quoad nudus pennis à suis alatur pullis: ut aliud verbum jam Græcis fingendum sit, quàm ἀντιπελαργεῖν: nempe ἀντοιωνεῖν.* Videlicet quia οἰωνὸς præcipuè dicatur de avibus majoribus; unde auspicium captatur: ut sunt vultures. Nota res è vulturibus Romuli, & Remi.

† *Exercit. 231. sect. 4.*

Videtur interea ne ciconiarum quidem pietas esse perpetua. Audiamus Neandrum in Physicis: *Quæ à multis auctoribus, Aristophane etiam, de ciconiarum pietate in parentes produntur; videmur iis contraria animadvertisse in ciconiis Ilfeldensibus anno* CIↃ IↃ LXXXII; *ubi pulli, præcedenti anno exclusi, & educati in nido Ilfeldensi à sedulis parentibus, sequenti anno reversi, & loco forsan delectati, matri iterum ova excubanti, quæ recens tria posuerat, bellum, me & aliis multis inspicientibus, horâ primâ pomeridianâ, clarâ luce, intulerũt, matrem exturbarunt nido, ova ejus præfracta præcipitarunt, ova sua in eodem posuerunt; unde tres prodierunt ciconiæ, quas secum in migratione abduxerunt.*

Et sanè, non deesse aves, quæ erga parentes animo planè sint ingrato, corvus fecerit fidem. Nec enim alit parentes viribus defectos; ut est apud Ælianum lib. II. de Animal. cap. XLIX. Imò eos, ubi alius defuerit cibus, devorat; ut mox * dicam, cum ad rapaces aves devenero.

* *hoc ipso capite.*

Impietatis quoque imago est in gallo gallinaceo, quia matrem init, & cum patre depugnat. Unde & cum parricida culeo insuebatur. Hanc enim rationem puto esse magis verisimilem, quàm superbiam animalis, vel quod gens Gallorum, quæ avi est cognominis, tantopere foret exosa Romanis: quas solas Cardanus causas adducit lib. X. de Subtilitate. Gallo addita simia: unde Juvenalis sat. XIII:

Et deducendum corio bovis in mare, cum quo
Clauditur adversis innoxia simia fatis.

Et similis locus sat. VIII. Cur hæc unà insueretur, dixi cap. LX. Atque adde, quòd ut simia homini similis est, homo non est: ita parricidæ exterius habeant formam hominis, intus autem omnia ab natura humana videantur aliena. Canem quoque culeo indebant, tum miram ob impudentiam; tum quia eadem agit, ob quæ gallum culeo insui dicebamus. De vipera non est obscurum, pleniusque inferius in serpentium historia explicabitur. Parricida

cida ipse prius cædebatur virgis sanguineis, ut Modestinus* retulit in XII. Pandectarum: ubi sic ait: *Pœna parricidii, more majorum, hæc instituta est, ut parricida virgis sanguineis verberatus, deinde culeo insuatur cũ cane, gallo gallinaceo, & vipera, & simia; deinde in mare profundum culeus jactetur.* Quo tamen loco Corrasius in primo Miscellan. cap.v, pro *sanguineis* legendum putat *sagmineis*; nimirum à sagmine, sive verbena. Sed potius sequendus nobis Turnebus lib.VIII, cap.XXIII. ubi vulgatam tuetur: partim quia nunquam passi essent Romani, verbenas, herbam sacram, parricidarum pollui corporibus; partim quia & alibi sanguinearum fiat virgarum mentio: ut Plinio lib.XIX, cap.X. Nempe quo pacto apud eundem lib.XVI, cap.XXXII. *sanguineos frutices*; apud Maronem VIII. Æn. *sanguineum flagellum*; apud Livium in primo *hastam sanguineam*, legimus, hoc est, coloris cruenti. Primus verò, qui cúm hisce animantibus culeo insutus in mare præcipitaretur, Publicius Malleolus (matrem is interemerat) memoratur quincto C. Marii consulatu: ut cognoscere est ex Livianæ epitomes lib.LXVIII. cui etiam favet Cicero II. de Invent. Cornificius in primo Rhetoricorum ad Herennium, & Oros.lib.v, cap.XVI. Qui verò hac Pompeja lege, quique potius Cornelia de sicariis tenerentur; si minùs apertum ex IV. Instit. Justiniani; vide sis Ant. Augustinum lib. de Legibus, & Senatusconsultis.

*lib.48 Digest tit 9. De lege Pompeja, de parricidiis.

Ingrati item animi vitium erga nutricem in cuculo cernimus: quippe qui non modò pullos currucæ genuinos, sed ipsam etiam currucam voret, à qua est educatus. Testis Plinius lib.x, cap.IX. Planioraque hæc ex iis, quæ diximus cap.LXXXII.

Hirundines præterea infidæ, ingratæque. Siquidem, cùm sub tecto nostro nidificent, pullosque educent; abeunt tamen nullâ relatâ gratiâ. Unde Pythagoræ symbolum, *Hirundines sub eodem tecto ne habeas.* Hoc est, fuge convictores animi ingrati. Quod pluribus adstruit Plutarchus Symposiacôn lib.VIII, quæst.VII. Ac Cornificius quoque, ut antea dictum, Rhetoricis ad Herennium †, infidos iis amicos confert; quia ut hæ ineunte vere præsto sunt, avolant hyeme instante: sic amici ollares blandiantur, dum prosperè fluunt nobis; at deserant nos, ubi res ingruunt adversæ.

† lib. 4.

Accedo ad innocentiam, sive eam justitiæ partem, quâ quis nocet nemini, longè avibus dissimilis viventibus ex rapto. Ab hac justitiæ parte commendatur vultur. De quo sic Plutarchus in Quæstionibus Romanis*. Λέγει Ἡρόδωρος, ὅτι πάντων μάλιστα γυψὶν ἐπὶ πράξεως ἀρχῇ φανεῖσιν ἔχαιρεν Ἡρακλῆς· ἡγούμενος δικαιότατον εἶναι τὸν γῦπα τῶν σαρκοφάγων ἁπάντων· πρῶτον μὲν γὰρ οὐδενὸς ἅπτεται ζῶντος, οὐδὲ ἀποκτιννῦσιν ἔμψυχον οὐθὲν, ὡς ἀετοὶ καὶ ἱέρακες καὶ τὰ νυκτινόμα· χρῆται δὲ τοῖς ἄλλοις ἀποθανοῦσιν. Ἔπειτα καὶ τούτων τὰ ὁμόφυλα παρίησι· πετεινοῦ γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε γῦπα γευόμενον, ὡς ἀετοὶ καὶ ἱέρακες μάλιστα τὰ

* quæst. 93.

συγγενῆ διώκουσι καὶ κόπτουσιν. καίτοι κατ᾽ Αἰσχύλον·

Ὄρνιθος ὄρνις πῶς ἂν ἁγνεύοι φαγών;

Ἀνθρώποις δὲ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀβλαβέστατός ἐστιν, οὔτε καρπὸν ἀφανίζων, οὔτε φυτὸν οὔτε ζῶον ἥμερον κακουργῶν. *Herodotus refert, Herculem in capiendis auspiciis imprimis esse oblatis delectatũ vulturibus, eo quòd aviũ omnium carnivorarũ hanc censeret justissimã. Primum, quia nihil animatum tangit, aut necat; ut aquila faciũt, & accipitres, & nocturnæ: sed solis vescitur cadaveribus. Deinde quòd sui generis cadavera præterit. Nemo enim conspexit à vulture avẽ gustari: cùm aquilæ & accipitres maximè, persequantur eas & occidant. Atqui secundũ Æschylum*

Qui pura avis sit, siqua avem voraverit?

Adhac avis ea minimè omnium hominibus nocet; cum neq; fruges perdat neq; plantas, neque ullum mansuetum animal lædat. Hæc Plutarchus, ut ostendat, cur Romani vulturibus maximè sint usi in auguriis. Ac eadem apud eum in Romulo ‡ legas. Effugere tamen non potuit vultur, quin *avidus* dicatur Catullo*, & Senecæ †. Imo Belgis à voce **gier**, quæ vulturem notat, avarus **gierig**, quasi *vulturinum* dixeris. Nisi utrumque ἀμέσως * malis esse à verbo **gieren**, **geren**, sive **begeren**: quæ notant *cupere*, *desiderare*. ἱερᾶν. Unde Erasmus, cùm diceretur Gerardus Gerardi (id vocabulum ut *avidam*, sic *desiderabilem*, & *amabilem* indolem denotat) *Desideriũ Erasmi* nomen adsumsit. Ab avidâ hujus avis natura etiam *vultures* dixere testamentorum captatores; quod & Origeni annotatum homilia VII. in Leviticum. Sic dixit Catullus Carmine LXIX, quod ad Mallium:

‡ *pag. 41. edit. H Steph.*
* *epigr. 109.*
† *in Agamemnone.*
* *proximè &, ut loquuntur, immediatè.*

Suscitat à cano vulturium capite.

Atque eodem allusit Seneca epist. XCVI. *Si vultur es, cadaver exspecta.* Et Martialis lib. VI, epigram. LXII.

Cujus vulturis hoc erit cadaver?

Imò & imperatores prædæ inhiantes, ac avaros provinciarum præfectos, *vulturios* Cicero pro Sextio, & alibi, vocat.

Justiùs inter noxias, & rapaces, referuntur corvi: qui, non contenti cadaveribus, etiam columbas necant; ut ait Varro lib. III. de R. R. cap. VII. item passeres, alaudas, aliosque alites, pisces item, vivos vorant. Huic aliti est nomen ab עֹרֵב oreb, sive oref, quod eandem avem notat. Atque ut hic apponitur initio C. ita princeps syllaba aufertur in Germanico **rab**, sive **raf**: nisi hoc potius à Germanico Belgicoque, **rooben**, vel **rapen**, quæ notant *rapere*. Et quid mirum, corvos esse rapaces, cùm valde sint voraces; famis autem adeo impatientes, ut si mater, vel senio confecta, vel alia de causa viribus destituta, non sufficiat venationi tantæ, ut pullos alere possit; hi matrem ipsam aggrediantur, eamque devorent: quemadmodum narrat Ælianus lib. III. de Animalibus cap. XLIII. Idem quoque tradit

Philes

Philes in Jambis *. Sunt igitur parricidæ: quo quid fœdius? Ut convenienter, per tam impias aves, etiam parentum subsannatores puniantur, corvis oculos eorum effodientibus. Unde Proverb. xxx, 17. *Oculum, qui subsannat patrem, & non audit matrem, effodiant corvi torrentis.* Et tamē Deo visum per avem tam rapacem, imò, ut antè vidimus, tam immisericordem, potissimum pascere Eliam: ut est I. sive III. Reg. xvIII, 6. B. Chrysostomus sermone de Elia †, eo id factum putat, ut Eliam ad misericordiam populi Israelitici commoveret. Quasi diceret Deus: *Ne tanto Judæorum, filiorum tuorum, odio teneare, quanto erga pullos suos corvi. Et ecce illi nunc conversi sunt: vide vel eorum misericordiam. Qui naturâ pulli sunt immisericordes, & inhumani, illi ipsi, ut hospites, tibi serviunt. Absurdum est, ô Helia, quod apud te misericordia mea patrocinantur corvi: tu autem pro Iudæis, in quos sævio, non intercedis.* Hactenus Chrysostomus. Scriptor verò de Mirabilibus Scripturæ, qui perperam B. Augustinus putatur, lib. II. cap. xv. colligit hinc quàm nobis obnoxia fuissent animalia, si nō peccassemus. *In hoc*, inquit, *ministerio illud etiam ostenditur, qualiter homo, si non peccasset, etiam infructuosorum animalium nunc ministeriis uteretur.*

* de proprietatibus animalium cap de Corvo.

† Tom. 1. edit. Bellerian. 1614. p. 247.

Milvi item sive miluï, qui vulgo, sed invitis libb. vett. *milvius* dicitur, mira est rapacitas: eoque rectè Janus Guilielmius Verisimil. lib. III, cap. IV, referebat illud M. Ciceronis ad Q. Fratrem lib. I. *Renunciatur mihi Licinium plagiarium cum suo pullo milvino tributa exigere.* Hinc & *milvina*, ἅρπαξ vehemens, Plauto Menæchmis act. I. sc. III. Maximè autem infamis est præda pullorum gallinaceorum: unde Belgis **Kuyckendief** vocatur. Eo alludit idem Comicus trochaicis istis Pœnulo act. v, sc. v:

Tene, si me arctè, mea voluptas: malè ego metuo milŭos.
Mala ea bestia est: ne fortè me auferat pullum tuum.

Et in hac rapacitate mira elucet impudentia. Nam & carnes eripiunt è macello, & pueris de manibus cibum, famulis etiam pisces, dum eos exenterant. Eodem illud de pulmento erepto pertinet apud Plautum Aulul. act. II, sc. IV:

Pulmentum pridem ei eripuit miluŭs.

Ubi, ut obiter hoc addere liceat, quo versus sit senarius, in *pridem* posterior non eliditur: pro *ei* autem, metri causa rescribendum *eu*, more veteri: de quo satis dixi in arte Grammatica lib. I, cap. xxII.

Post aves rapaces aliquid de iis dicam, quæ furto sunt infames. Ut caprimulgus, qui *fur nocturnus* Plinio † vocatur, quia noctu soleat capras sugere: quo suctu, & lac illis abolet, & eas efficit cæcas; ut superius ‡ ex eodem Plinio dictum. Atque idem memoratum Aristoteli lib. IX. Hist. Animal. cap. xxx *. Græce à suctu isto dicitur αἰγοθήλας, quod ad verbum sonet

† lib. 10 c. 40.
‡ cap. 80.
* sive secundum distinct. Cas. Scal. cap. 39, sect. 213.

συγγενῆ διώκουσι καὶ κόπτουσιν. καίτοι κατ' Αἰσχύλον·

Ὄρνιθος ὄρνις πῶς ἂν ἁγνεύοι φαγών;

Ἀνθρώποις δὲ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀβλαβέστατός ἐστιν, οὔτε καρπὸν ἀφανίζων, οὔτε φυτὸν οὔτε ζῶον ἥμερον κακουργῶν. *Herodotus refert, Herculem in capiendis auspiciis imprimis esse oblatis delectatũ vulturibus, eo quòd aviũ omnium carnivorarũ hanc censeret justissimã. Primum, quia nihil animatum tangit, aut necat; ut aquila faciũt, & accipitres, & nocturnæ: sed solis vescitur cadaveribus. Deinde quòd sui generis cadavera præterit. Nemo enim conspexit à vulture avẽ gustari: cùm aquila & accipitres maximè, persequantur eas & occidant. Atqui secundũ Æschylum*

Qui pura avis sit, si qua avem voraverit?

Adhac avis ea minimè omnium hominibus nocet; cum neq; fruges perdat neq; plantas, neque ullum mansuetum animal lædat. Hæc Plutarchus, ut ostendat, cur Romani vulturibus maximè sint usi in auguriis. Ac eadem apud eum in Romulo ‡ legas. Effugere tamen non potuit vultur, quin *avidus* dicatur Catullo *, & Senecæ †. Imo Belgis à voce **gier**, quæ vulturem notat, avarus **gierig**, quasi *vulturinum* dixeris. Nisi utrumque ἀμέσως * malis esse à verbo **gieren**, **geren**, sive **begeren**: quæ notant *cupere*, *desiderare*. ἐρᾶν. Unde Erasmus, cùm diceretur Gerardus Gerardi (id vocabulum ut *avidam*, sic *desiderabilem*, & *amabilem* indolem denotat) *Desiderii Erasmi* nomen adsumsit. Ab avidâ hujus avis natura etiam *vultures* dixere testamentorum captatores; quod & Origeni annotatum homilia VII. in Leviticum. Sic dixit Catullus Carmine LXIX, quod ad Mallium:

‡ *pag. 41. edit. H Steph.*
* *epigr. 109.*
† *in Agamemnone.*
* *proximè &, ut loquuntur, immediatè.*

Suscitat à cano vulturium capite.

Atque eodem allusit Seneca epist. XCVI. *Si vultur es, cadaver exspecta.* Et Martialis lib. VI, epigram. LXII.

Cujus vulturis hoc erit cadaver?

Imò & imperatores prædæ inhiantes, ac avaros provinciarum præfectos, *vulturios* Cicero pro Sextio, & alibi, vocat.

Justiùs inter noxias, & rapaces, referuntur corvi: qui, non contenti cadaveribus, etiam columbas necant; ut ait Varro lib. III. de R. R. cap. VII. item passeres, alaudas, aliosque alites, pisces item, vivos vorant. Huic aliti est nomen ab עֹרֵב oreb, sive oref, quod eandem avem notat. Atque ut hic apponitur initio C. ita princeps syllaba aufertur in Germanico **rab**, sive **raf**: nisi hoc potius à Germanico Belgicoque, **rooben**, vel **rapen**, quæ notant *rapere*. Et quid mirum, corvos esse rapaces, cùm valde sint voraces; famis autem adeo impatientes, ut si mater, vel senio confecta, vel alia de causa viribus destituta, non sufficiat venationi tantæ, ut pullos alere possit; hi matrem ipsam aggrediantur, eamque devorent: quemadmodum narrat Ælianus lib. III. de Animalibus cap. XLIII. Idem quoque tradit Philes

Philes in Jambis *. Sunt igitur parricidæ: quo quid fœdius? Ut convenienter, per tam impias aves, etiam parentum subsannatores puniantur, corvis oculos eorum effodientibus. Unde Proverb. xxx, 17. *Oculum, qui subsannat patrem, & non audit matrem, effodiant corvi torrentis.* Et tamē Deo visum per avem tam rapacem, imò, ut antè vidimus, tam immisericordem, potissimum pascere Eliam: ut est I. sive III. Reg. xviii, 6. B. Chrysostomus sermone de Elia †, eo id factum putat, ut Eliam ad misericordiam populi Israelitici commoveret. Quasi diceret Deus: *Ne tanto Judaeorum, filiorum tuorum, odio teneare, quanto erga pullos suos corvi. Et ecce illi nunc conversi sunt: vide vel eorum misericordiam. Qui naturâ pulli sunt immisericordes, & inhumani, illi ipsi, ut hospites, tibi serviunt. Absurdum est, ô Helia, quod apud te misericordiae mea patrocinantur corvi: tu autem pro Iudæis, in quos sævio, non intercedis.* Hactenus Chrysostomus. Scriptor verò de Mirabilibus Scripturæ, qui perperam B. Augustinus putatur, lib. II. cap. xv. colligit hinc quàm nobis obnoxia fuissent animalia, si nō peccassemus. *In hoc*, inquit, *ministerio illud etiam ostenditur, qualiter homo, si non peccasset, etiam infructuosorum animalium nunc ministeriis uteretur.*

* de proprietatibus animalium cap. de Corvo.

† Tom. 1. edit. Bellerian. 1614. p. 247.

Milvi item sive miluï, qui vulgo, sed invitis libb. vett. *milvius* dicitur, mira est rapacitas: eoque rectè Janus Guilielmius Verisimil. lib. III, cap. IV, referebat illud M. Ciceronis ad Q. Fratrem lib. I. *Renunciatur mihi Licinium plagiarium cum suo pullo milvino tributa exigere.* Hinc & *milvina*, ὀρεξις vehemens, Plauto Menæchmis act. I. sc. III. Maximè autem infamis est præda pullorum gallinaceorum: unde Belgis **kuykendief** vocatur. Eo alludit idem Comicus trochaicis istis Pœnulo act. v, sc. v:

Tene, sis me arctè, mea voluptas: malè ego metuo miluos.
Mala ea bestia est: ne fortè me auferat pullum tuum.

Et in hac rapacitate mira elucet impudentia. Nam & carnes eripiunt è macello, & pueris de manibus cibum, famulis etiam pisces, dum eos exenterant. Eodem illud de pulmento erepto pertinet apud Plautum Aulul. act. II, sc. IV:

Pulmentum pridem ei eripuit miluüs.

Ubi, ut obiter hoc addere liceat, quo versus sit senarius, in *pridem* posterior non eliditur: pro *ei* autem, metri causa rescribendum *eii*, more veteri: de quo satis dixi in arte Grammatica lib. I, cap. XXII.

Post aves rapaces aliquid de iis dicam, quæ furto sunt infames. Ut caprimulgus, qui *fur nocturnus* Plinio † vocatur, quia noctu soleat capras sugere: quo suctu, & lac illis abolet, & eas efficit cæcas; ut superius ‡ ex eodem Plinio dictum. Atque idem memoratum Aristoteli lib. IX. Hist. Animal. cap. XXX *. Græce à suctu isto dicitur αἰγοθήλας, quod ad verbum sonet

† lib. 10 c. 40.
‡ cap. 80.
* sive secundum distinct. Cæs. Scal. cap. 39. sect. 213.

sonet *caprilactens*, Sed Latini à mulgendo *caprimulgum* dicere maluerunt.

Perdix quoque suffuratur ova avium aliis. Unde Hierem.XVII.10. *Clamavit perdix, incubavit; quæ non peperit, fecit divitias, & non in judicio in dimidio dierum suorum derelinquet eas, & in novissimo suo erit insipiens.* Quibus verbis rex Sedechias confertur cum perdice: quia, ut alteri hæc avi subducit ova, iisque incubat; sed exclusi pulli, simulac possunt, ad veros avolant parentes: sic Sedechias, cum omnibus impiis, qui in divitiis confidunt, ubi ad medium pervenissent dierum suorum, amissuri essent opes malè partas. Eo pacto hunc locum accepisse etiam videtur Chaldæus paraphrastes: ut Hugonem, Thomam: Lyranum, ac Dionysium prætercam. Eam autem perdicis esse naturam, ante Albertum M. tradidere Ambrosius lib.VI. Hexaëm.cap.III, & epist.XLVIII, Hieronymus ad locum Jeremiæ memoratum Augustinus contra Faustum lib.XIII, & Isidorus lib.XII. Orig.cap.VII. Sed apud Aristotelem, Plinium, Ælianum, nihil hujusmodi invenio.

Neque prætereunda hoc loco nobis monedula, sive, ut in antiquis Plauti codd. multis ea vox scribitur, *monerula:* nisi quia *r*, & *t*, sæpe in vett. libris confunduntur, *monetula* rescribendum. Sic origo vocabuli suadet: si verè Isidorus ait lib.XII. Originum cap.VII. *Monedula, quasi monetula, quæ cum aurum invenit, aufert, & occultat.* Subdit deinde hoc Ciceronis pro L. Valerio Flacco: *Non plus aurum tibi, quàm monedulæ committendum.* Deque hac auri furacitate similiter Ovidius XVII. Metamorph.

Mutata est in avem, quæ nunc quoque diligit aurum,
Nigra pedes, nigris velata monedula pennis.

Plinii quoque est lib.X, cap.XXIX. *Monedulæ soli furacitas, auri argentiq; præcipuè, mira est.* Audiamus quoque Cæsarem Scaligerum, sic scribentem Comment. in Arist. lib. II. Hist. Animal. cap. XV †: *Æra domestica, annulos, digitalia, crepundiaq;, atque alia talia furantur, reponuntque; proviso prius, ne deprehendantur, dum tollunt; tum ne thesaurus reperiatur. Observato, quo congereret, multa invenimus, quæ exprobrabamus subrepta familiaribus. Illa animadvertens, antevertit nobis, ac præcucurrit: magnoque risui fuit nobis, cùm furta egereremus, circumsiliens atque adgarriens.* Nec tamen hæc faciunt etymo probando, quasi ab moneta, quam furatur, sic dicta sit. Quippe uti *moneta* ex eo nomen accepit, quia signo impresso monet nos pretii, atque auctoris: sic *monedula*, quia avis oscen moneret augures in auspiciis. Videtur autem monedula esse imago stultè avari pecunias congerentis, quibus uti nesciat, soloque ex earum adspectu capientis voluptatem. Quod si corvus, de quo antè dicebamus, similiter sit animatus, idem de eo judicium esto. Sanè in hujusmodi furtis inquirendis locum non habuerit Cassianum ‡ illud, *Cui bono?*

† *sive ex distinct. Cæs. Scal cap. 18. sect 135.*

‡ *Cic. Philipp. 2. & pro Milone, ac Asconius ibidem.*

CAPUT

CAPUT LXXXVI.

Generosam animi vim relucere in accipitre, falcone, gallo gallinaceo: cujus exemplo ad animi magnitudinem hortati alios Socrates, & Chrysippus; imò Themistocles universum Græcorum exercitum. Lex Attica, ut quotannis die quapiam in theatro galli decertarent: nec juvenibus abesse ab hoc spectaculo licuisse. Publicè etiam commissas Athenis coturnices. Supplicium ab Cæsare Augusto sumptum de eo, qui necasset, edissetque coturnicem tam strenuam, ut semper recederet victrix. Mos Neapolitanus coturnices alendi, & instruendi ad pugnam. Adianti herbæ ad eam rem vis. Qui, veteri proverbio, coturnicula animam habere dicantur. Coturnices à Phœnicibus Herculi sacrificatas. Dubium aquilæ ac bubonis certamen. Corvum sexagenis diebus, quibus ficus maturescunt, potu abstinere; & quæ rei istius causa sit. Columbas non violare conjugium, & amisso compare, in vita viduâ persistere. Similis cornicis mos. Cur nuptiarum tempore virgini soleat præcipi, ut eliminaret cornicem. Iuvenalis versus declaratus. Castitas corvi, sacræ alitis: quam, ut libidinosam, immeritò traducunt. De porphyrione fabella. Libido quanta aquilæ, & passeris. Cur Sappho finxerit, currum Veneris à passeribus trahi. Cur strutheum *pro veretro dixerint. Si Mosaicâ lege sit præceptum, ut leprosi, recuperatâ sanitate, sacrificarent passerem, quæ causa ejus legis fuisse videatur: attamen de lege parum solidè colligi è Scripturis; præsertim si Hebræi sermonis ratio habeatur. Libido galli gallinacei. Perdicis salacitas, & fœcunditas. Quam utilis sit homini vigilantia galli, imo & oscinum matutinus cantus. Gloriæ studium in psittaco, lusciniâ, pavone.*

AB justitia, vitioq; opposito, nunc orationem conferam ad fortitudinem; cujus imaginem in accipitre habemus. Nam usque adeò generosus est, ut etiam cum aquila pugnet. Unde Isidorus lib. XII. Orig. cap. VII. *Accipiter, avis regia, quæ plus animo, quã unguilis, est armata, & quod in quantitate corporis natura denegat, hoc ei in virtute, & audacia animi rependit.* Iccirco, ut Pyrrhus, rex Epirotarum, ἀετοῦ* cognomento gaudebat: ita Syriæ rex Antiochus, ἱέρακος †; ut est apud Ælianum lib. VII. de Animal. cap. XLV.

* *aquilæ.*
† *accipitris.*

Generosus item est falco. Nam uti sagacitatis est, quòd, si aquila ex sublimi irruere paret, levi declinatione conatum reddit irritum: ita animi est magni, quòd deinde non fugiat, sed post aliquot circumgyrationes aggrediatur aquilam, eamque fuget. Quod sibi conspectum, ait Cæsar Scaliger exercit. CCXXXI.

Galli quoque non modò robusti sunt, ut dixi; sed etiam generosi. Itaque & Socrates* Iphicrati animos addidit gallis Midæ tonsoris ostensis, qui contra Calliæ gallos dimicarent. Ac Chrysippus quoque libro de Justitia scripsit, homines ad fortitudinem gallorum exemplo excitari. Atque ante

* *Laertius in Socrate.*

ante hos Themistocles, cùm exercitum educeret adversus Persas, & gallos gallinaceos conspexisset pugnantes, non ipse duntaxat substitit, sed exercitum jussit consistere, eorumque pugnam speculari, atque inde animos sumere se dignos: quando tantum esse animorum viderent gallis; licet neque pro patria, neque diis patriis, neque avitis heroibus, nec gloria, libertate, aut liberis, ejusmodi suscipiant certamen, sed tantummodo, ne alter alteri cedere cogatur. Ac quod tum iis incitamento fuit, id, superatis Persis, occasionem præbuit Atheniensibus, ut lege sancirent, Ἀλεκτρυόνας ἀγωνίζεσθαι δημοσίᾳ ἐν τῷ θεάτρῳ μιᾶς ἡμέρας τοῦ ἔτους· *galli ut quotannis die uno in theatro decertarent*: quemadmodũ refert Ælianus lib. II. Var. Hist. c. XXVIII. Porrò juvenibus cunctis lege imperatum fuit, ὁρᾶν τὰ ὄρνεα διαπυκτεύοντα μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀπαγορεύσεως· *aves videre pugnantes, usq; ad extremam animi defectionem*. Pluraque de hac lege ex Æschine, Platone, atque aliis, vide apud summum virum, Samuelem Petitum, in eruditissimo de legibus Atticis commentario *. Ac Pergami itidem in publico annuam fuisse gallorum pugnam ex Plinio superius dictũ c. LXXX. Hujus verò Græcorũ consuetudinis meminit & Columella lib. VIII, c. II, his verbis: *Omisso illo studio Græcorum qui ferocissimum quemque alitem certaminibus & pugnæ præparabant: nos censemus instituere vectigal industrii patrisfamilias; non exosarum avium lanistæ, cujus plerumque totum patrimonium pignus aleæ gallinaceus pyctes abstulit.*

** pag. 84.*

Cæterùm Lucianus, libro περὶ γυμνασίων. C. Silonis persona, ostendit, non solere Athenis gallorum solùm certamina exhiberi; sed coturnicum quoque. Quo exemplo Romani etiam, si non publicè; at privatim, saltem delectationis causa, tum gallos commisere, tum coturnices; ut videmus ex Plutarchi Antonio. Atque, ut idem in Apophthegmatis ‡ narrat, Augustus Cæsar, qui istiusmodi pugnis delectebatur, Erotem, Ægypti procuratorem, quia coturnicem semper victricem, atque insuperabilem, emisset, & comedisset, ἐκέλευσεν ἱστῷ νηὸς προσηλωθῆναι· *jussit malo navis adfigi clavis.* Narrat quoque Herodianus †, ut filii Cæsaris Severi in pueritia soleant decertare singuli, & gallos, & coturnices suas committendo cum fraternis. Hodieq; apud Neapolitanos obtinet consuetudo, ut coturnices hoc fine alant atque ad pugnam instruant; is præmium, de quo convenerit, auferat, cujus ales victrix discesserit. Adianto herbâ coturnices ad pugnam accendi, Dioscorides tradit lib. IV, cap. CXXXI. Mirùm verò, cùm tam animosæ sint hæ aves, nihilominus Aristophanem Comicum * apud Athenæum in IX. dicere de meticulosis, eos ὀρτυγίου ψυχὴν ἔχειν, *animum habere coturniculæ.* Sanè sic cepit Had. Junius in parœmiis. Aliter longè Aristides apud Philostratum ‡, qui homines feroces, seque præparantes pugnæ, ait ὀρτύγων ἀναπλήσασθαι φύσιν, *coturnicum naturam adsumere.* Ad generosam etiam animi vim

‡ pag 365, edit. H. St.

† lib. 3. p. 75. edit. H. Steph.

** in Rustico.*

‡ in vita Aristidis, quæ in vitis Sophistarum.

vim pertinet, quod Phœnices Herculi potissimum coturnices sacrificarent: ut ab Eudoxo Cnidio in primo γῆς περιόδου † proditum est, & ex eo ab Athenæo, libro quo diximus. Sane Herculi conveniebat animal pugnax, ut equus Marti, de quo alibi.

† *de circuitu terræ.*

Generosus adhæc est bubo: imò, ut inter diurnas aves, aquila; ita hic inter nocturnas tenet principatum. Præter aquilam & accipitrem, nullam avium pertimescit: quandoque etiam cum aquila depugnat; idque dubio Marte. Quid mirum? quando pedibus duntaxat minor, corpore autem par, ut Aristot. ait lib. VIII de Anim. cap. III & Strabo in XVII. Venatur verò non modo avium alias, (in his & anates) sed etiam, uti aquilæ, cuniculos, ac lepores. De die tamen non exit, quia non fert radios solares Sed neque prodit nocte obscura, quia hac nihil videt: sic ut eam manibus tum etiam comprehendere sit Solum igitur, aliarum nocturnarum instar, venatum it tempore diluculi, vel crepusculi. Causam ejus exponam postea, cum dicam, cur noctua sit Minervæ dicata. Videtur & hujus esse loci, quod nullæ etiam avium majorum sic mansuescant, ut non, si propius oculos admoris, eruere eos conentur. De gruibus, ciconiis, corvis, pavonibus etiam, ac gallinis, prædicat illud Cardanus *. *Hoc, inter alia inquit, periculum à maximè mansuetis Gallis passus sum: alii vero etiã jacturam: maxime à pavonibus infantes arcendi sunt.* Rationem adducit Plinius lib. XI cap. XXXVII. *Adeoq; in absoluta vis speculi, ut tam parva illa pupilla totam imaginem reddat hominis. Ea causa est, ut pleraque alitum è manibus hominum oculos potissimum appetant, quod, effigiem suam in iis cernentes, velut ad cognata desideria sua tendunt.*

* *lib. 7. de rerum variet. cap. 35.*

Superest temperantia, quæ moderatur voluptates, tum cibi, potusque, & *abstinentia*, ac *sobrietas* dicitur; tum Veneris, & *castitas*, ac *pudicitia* vocatur. Quibus etiam adjici posse arbitror, moderationem somni, & *vigilantiam* dicere liceat. Abstinentiæ contraria est *gulositas*; sobrietati *ebrietas*; castitati, *libido*; vigilantiæ, *inertia* in somno deditis: quasi *somniculositatem* nuncupes.

Sobrietatis exemplum capere possumus ex corvo. Cum enim avis sit admodum siticulosa: æstivo tamen tempore, quo ficus maturescunt, perferre sitim mavult, quam bibere. Plinius lib x. cap. XII. *Corvi ante solstitium generant; iidem ægrescunt sexagenis diebus, siti maxime, antequam fici coquantur auctumno.* Hinc sic ei Phœbus apud Nasonem * comminatur:

> *At tibi dum lactens hærebit in arbore ficus,*
> *De nullo gelida fonte bibentur aqua.*

* *lib. 2. Fast. Vide & Cæsaris Germanici interpretem, ubi de Hydra.*

Nimirum tum profluvio ventris laborat: quod malum bibendo, aut cibis humidis, augere non vult. Quam rationem adducunt Ælianus lib. I. de Anim. cap. XLVII. & Theophylactus Simocatus problem. phys. XII. At putidum est, quod Hyginus ‡ existimat, id fieri, *quod corvus guttur habeat pertusum illis diebus.* Quippe hoc si in causa foret, reliquo etiam anno eampse ob causam abstinere potu cogeretur. Hæc de sobrietate.

‡ *in poetico Astron. ubi de Hydra.*

De columbarum castitate sic Plinius lib. x. c. XXXIV. *Pudicitia illis prima, & neutri nota adulteria. Conjugii fidẽ non violant, communemq; servant domũ. Nisi cælebs, aut vidua, nidum non relinquit. Et imperiosos mares, subinde etiam iniquos, ferunt: quippe suspicio est adulterii, quamvis natura non sit. Tunc plenũ querela guttur, sæviq; rostro ictus; mox in satisfactione exosculatio, & circa Veneris preces crebris pedum orbibus exosculatio.* Magnæ itidem temperantiæ est,

*cap.11. ſect. 113 & 120 ex diſtinct. Caſ. Scal.

quod columba, amiſſa tori conſorte, vitam deinceps viduam vivat? quemadmodum docet Ariſtoteles lib. IX. Hiſtor. de Animal.* è noſtris Origenes in Cant. cap. II. ac eundem ad locum Gregorius Nyſſenus: item Baſilius M. homilia in Hexaëm, & oratione de intemperantia, & incontinentia, Nazianzenus in præceptis ad Virgines, Epiphanius in Phyſiologo cap. X. Hieronymus adverſus Jovinianum lib. I. Auguſtinus lib. XVI. de Civit. Dei cap. XXIV. Cyrillus in Levit. lib. II. Gregorius M. in Cant. cap. II. & Michael Glycas part. I.

Caſtitatem ſimiliter, ac concordiam in conjugio, docet cornix; quæ ſemper connubii legem ſervat. Iccirco ſolitariæ cornicis occurſus mali ominis in nuptialibus auſpiciis cenſebatur. Hinc illud, Ἐκκόρει κόρη κορώνην. *Everre, ſive elimina virgo cornicem.* Habes apud Orum in Hieroglyphicis, & Pindari ſcholiaſtem in Pythia. Vide & Ælianum lib. III. de Animalibus cap. IX. ubi narrat, ut non temere miſceatur, niſi cum compare ſua, eaque mortua viduam vitam degat ſuperſtes: atque iccirco in nuptiis poſt Hymenæum cornicis nomen invocari, proque ſigno haberi concordiæ in iis, qui liberum quærendorum gratia ſociantur. Adi quoque Politianum in Miſcellaneis cap. LXVII. & Hadrianum Junium Miſcellaneorum lib. I. cap. I. Sed perperam Politianus de concordia cornicis intellexit illud Juvenalis ſat. I.

Quæque ſalutato crepitat concordia nido.

Nec enim roſtro cornix crepitat, ſed ciconia: unde *crotaliſtria* dicitur Publio Syro. Et ea non minus concordiæ ſymbolum erat; quia mas, & femina, fere in nido ſimul conſpiciantur.

Egregium quoque caſtitatis exemplum habemus in corvo. Nam inviolata ei conjugii fides ſemper conſtat, licet ad annum etiam trigeſimum, atque adeo quadrageſimum, vivat. Aliis tamen hæc avis pro libidinoſiſſima habetur; ut alibi † diximus. Imò arbitrantur, propterea à Floro lib. I. cap. XIII. *Satyram* vel *Satyriam avem* vocari. Sic enim in pleriſque editis legi ſolet: *Lucius Valerius, inſidente galeæ ſatyra alite adjutus, retulit ſpolia: & inde Corvini.* Ac placuit ea lectio quoque Cœlio Rhodigino lib. XIX. cap. XXX. Sed putat, *Satyram* avem dici à palude Satura Maroni ‡, Silio *, & Vibio Sequeſtro †, memorata, quæ aliter *Pomptina*, ſitaque erat ‡ prope amnem Uſentem, & Taracinam ſive Anxur oppidum. Contra aliorum eſt opinio, ob libidinem *ſatyram* dici vel ἀπὸ τῆς σάθης, quomodo *veretrum* vocatur: vel à libidinoſis ſatyris, quibus ab eodem vocabulo id nominis eſſe exiſtimatur.

† cap. 78.

‡ 7. Æn. * lib 8. † in paludum catalogo. ‡ Strabo lib. 5. Plin. lib. 3. c. 5. Feſtus in Pontina.

Sed multa eorum adverſantur ſententiæ. Primum quod non *ſatyra*, ſed *ſacra alite* legatur in omnibus Flori MSSis: ac ſimiliter reperio in editione

Digitized by Google

tione ea, quæ recens repertâ typographiâ, non apposito vel anni numero, vel editoris nomine, (quæ primitus sæpe negligebantur) omnium prima, ut videtur, prodiit in lucem. Nec aliter hodieque apud Jornandem; qui Florum solet exscribere. Præterea de libidine corvi etiam Aristoteles abnuit lib. III. de generat. Animal. ubi refert, aves corvini generis minus valere Venere, raroque coire. Et satis est verisimile, contrariam opinionem provenisse ex mutuis corvorum osculis. Nempe non cogitarunt, casti posse ea amoris esse; ut in columbis.

Porphyrio, si Æliano * credimus, ferre nequit, matremfamilias cum altero consuescere; eoque, si stuprum ei inferatur, se interimit. * *lib. 3. de Animal. cap. 42.*

Libidinosæ interim sunt avium non paucæ. Aquila, de qua seorsim vidimus, si decies ter mas sit congressus, eo denuo advocante iterum accurrit; ut Orus in Hieroglyphicis refert. Atque apud eundem est, passerem vel septies in hora coire. Cæsar Scaliger uno die decies coeuntem vidit. Ulysses Aldrovandus non magnâ diei parte, conspexit vicies congredientem. Nec solum salaces sunt passeres; sed etiam, qui iis vescuntur, salaces redduntur; ut quidem Terpsicles ‡ prodidit. Præterea, Aristotele auctore, ‡ *Athen. lib. 9.* adeò sunt fœcundi, ut ad octo pariant. Ac ob duo ista finxit Sappho †, † *in hymno Veneris.* Veneris currum à passeribus trahi, ut est apud Athenæum lib. IX. Atque hinc pars hominis maximè salax *struthum* dicebatur. Festus: *Strutheum in mimis præcipuè vocant obscenam partem virilem; à salacitate videlicet passeris, qui Græcè στρυθὸς dicitur.* Mirum Levit. XIV. vers. 4. & deinceps, præcipi, ut leprosi, postquam sanitati sunt redditi, duos pro se passeres offerant. Sane non in re alia passerum sacrificium præcipitur. Hic factum id putant, ut significetur, leproso libidinem passerinam (nam & leprosi ob acrimoniam humoris mire ad libidinem sunt propensi) deinceps esse fugiendam, & una cum libidine cæteras mundi voluptates. Præterea ut cogitet, & vitam anteactam, & qualem deinceps sit acturus. Nam ad templum Dei admittitur, qui vixerat semotus ab aliis, quemadmodum, ut loquitur divinus psaltes ‡, *passer solitarius in tecto.* Quibus timidè assentior, quia vox Hebræa ‡ *ps. 102. 8.* צפור tsiphor, nuspiam in Scripturis vertitur στρυθίον, præterquam in psalmis, (ubi id perpetuum) item Eccles. XII, 4. & Thren. III, 51. alias verò redditur vel ὀρνίθιον, ut memorato Levitici capite aliquoties: nec aliter unquam Cyrillus Alexandrinus γλαφυροῖς in Leviticum, cap. de mundatione leprosi: vel ὄρνεον, ut in reliquo opere Mosaico, item Jobo, Proverbiis, Ecclesiaste, ac prophetis, semper. Imò ut in Levitico quoque esset στρυθὸς, nec sic necesse habeamus salacem illam aviculam intelligere: quandoque enim ea vox generalem habet significationem, ac gravioribus etiam alitibus competit. Imò Cæsar Scaliger * ex Nicandro, qui prisco * *Exerc. 230.*

more loqui amat, colligit, στρουθὸν antiquissimis dictam esse gallinam, eoque & struthiocamelum, non tam *passerem marinum*, quam *gallinam marinam*, reddi debuisse. Posteriores nihilominus, non tam de gallinis, quam de aliis minoribus aviculis, non solis tamen passerculis, acceperunt. Ob ista assentio clarissimo Theologo, Francisco Junio; quem pluribus, & sæpius, pro meritis laudarem, nisi socer fuisset. Is in sua bibliorum tralatione, Levitici cap. XIV. nusquam *passerem*, sed semper *aviculam* reddidit. Nec profectò quicquam video, cur passeres credamus sacrificatos Deo, præter solam Latini interpretis auctoritatem. Imò, si Abulensem *, & Cajetanum † audimus, ne quidem ex eo hoc colligi queat. Nam, inquiunt, sacrificia fiebant in tabernaculo: at passer jugulabatur extra castra. Sacrificabat sacerdos: at passerem is jubebat occidi; idque eo fine, ut hoc inungeretur leprosus. Unde concludunt, necem passeris non sacrificium fuisse, sed ceremoniam duntaxat.

* *in Levit. cap. 14. quæst. 4. & 5.*
† *in eundem locum.*

Libidinosi etiam galli: ac agrestes magis cortalibus; ut ait Theophrastus: qui & tradidit, gallos quidem, simulac è cubili veniant; gallinas verò, progresso jam die, ad Venerem esse proniores. Similiter Athenæus loco memorato. Ubi & ex Aristotele alia de gallorum libidine legas. Quibus verò indiciis salaciores gallorum dignoscas, Varro docebit lib. III. de R. R. cap. IX.

Perdicum ea est libido, ut propterea credantur *voce maris audita concipere* Archelao id proditum, & exinde Varroni ‡: Præterea Clearcho Solensi, Aristotelis discipulo, & hinc Athenæo †. Sed hoc non minus fabulosum, quam mustelas auribus concipere: de quo suo loco * dictum. Veriora de earum libidine habes apud Plinium lib. X. cap. XXXIII. *Illa quidem & maritos suos fallunt; quoniam intemperantia libidinis frangunt eorum ova, ne incubando detineantur. Tunc inter se dimicant mares desiderio feminarum: victum ajunt Venerem pati. Id quidem & coturnices, Trogus & gallinaceos aliquando: perdices verò à domitis feros, & novos, aut victos iniri promiscue. Capiũtur quoque pugnacitate ejusdem libidinis.* Et post pauca: *Ne: q; in alio animali par opus libidinis.* Aliaque mox libidinis argumenta subjungit. Salacitas ista provenit ex eo, quod plurimum excrementis abundent. Hæc enim res facit: ut nõ tam volatu, quam coitu, gaudeant: sicut Aristoteles docet libris περὶ τῶν ζώων γενέσεως. Sanè parum volare, ètiam est apud Xenophontem in primo expeditionis Cyri, & inde apud Athenæum lib. IX. Ubi & legas, effundere genituram, si sese in speculo conspexerint: haut secus ac galli gallinacei, sui in speculo intuitu, ad pugnam se parant adversus propriam imaginem. Atque istius quoque auctor laudatur Clearchus Περὶ τῶν Πανικῶν ‡. Ab eadem libidine est, quod, ut coitu, sic & partu, avium aliæ alias exsuperent: sicuti

‡ *lib. 3. de R. R. cap. XI.*
† *lib. 9.*
* *libri hujus cap. 54.*
‡ *De Panicis.*

uti ab eodem Aristotele traditum est. Sane septenos simul pullos excludere, refert Ælianus lib.III. de Animal. cap.XV. Apud Athenæum verò, libro eo, quem dixi, legere est, quandoque ova parere quindecim, aut sexdecim. Memorat quoque, cum Astypalensis quidam perdices duas in Anaphen, insulam maris Cretici, intulisset: tantam inde prognatam perdicum multitudinem, ut metus incolas subiret, ne alio sibi commigrandum foret. Mirum autem, cum ea, quam dixi, salacitas sit perdicis, nihilominus tam diu vivere. Nam ad annum pertingere decimumsextum, Plinius narrat lib.X.cap.XXXIII.

Ad temperantiam etiam referebamus moderationem somni, & otii: quam *vigilantiam* dicimus. Ad hanc præit gallus gallinaceus. Unde de eo sic Ambrosius lib V.Hexaëmeron: *Bonus cohabitator, & dormientem excitat, & sollicitum admonet, & viantem solatur, processum noctis canora significatione protestans: hoc canente, latro suas relinquit insidias: hoc canente, mœstitiam trepidus nauta deponit.* Pluriaque inibi in hanc mentem. Atque hæc galli vigilantia est in causa, cur imago illius ab Christianis imponi soleat templorum turribus. Quippe episcopum, & cunctos Christiani gregis pastores, vigilare pro ovibus sibi commissis decet. Imò communis illa cultorum Dei & Christi domus commune dat nobis præceptum toties à Christo, & Apostolis, datum; Γρηγορεῖτε *vigilate* Matt.XXIV. 42.XXV.13.Mar.XIII. 33.35. Act.XX.31. & I.Cor.XVI.13. & I Pet.V.8. Cui convenit hoc Apoc.XVI. 15. Μακάριος ὁ γρηγορῶν. *Beatus qui vigilat.*

Nec solus hac parte gallus laudem meretur; sed oscines universæ. Imò minutissimæ quæque aviculæ ad vigilantiam nobis matutino suo cantu præeunt; laudantes suo modo Deum, quatenus hominem excitant ad Deum celebrandum. Itaque nec dubitabat hinc exemplum petere Helinaldus Gallus, monachus Frigidi Montis, in Historiarum opere, quod complexus est lib. XLVIII. ubi ita de se ipso scribit: *Audi fabulam, non fabulam; sed rem gestam. Philippus, Belaucensis † Ecclesiæ Episcopus, aliquando apud nos hospitatus est, & non, ut quidam, devotionis causa, sed devorationis. Præcepit enim mihi præfatus Episcopus, ut eum facerem audire matutinalem missam. Ad quem cum die crastina *, prima jam cantata, venissem; nemo de familia sua eum excitare præsumebat. Ego autem accessi ad eum propius, & eum excitavi, quasi jocando dicens: Iam diu est, quod passeres surrexerunt ad laudandum Deum: & adhuc Pontifices nostri stertunt in cubilibus suis? Attende, pater, quid dicat Psalmographus ‡: Prævenerunt oculi mei ad te diluculo: super quo dicit Glossa: Indecens Christiano, quod ipsum otiosum in lecto radius Solis invenit.* Vixit scriptor iste anno Christi CIↃ CC. Ac verba allata inde etiam retulit Godscalcus Hollen eremita, Commentario in Dominicales epistolas †; quem una, cum commentario in Decalogum, reliquit primis Maximiliani I. temporibus. Eodem verò, quo Helinaldus argumento, memini me aliquando uti ad meos; cum tale accepi responsum à loquaciore quodam famulicii nostri: Mi domine, quod pace tua dixerim, frigidius hoc dictum. Nam quas nunc aviculas audimus

† Bellovacensis.

* postera, vel sequenti voluit dicere. Sed talia seculo, quo vixit, tribuenda.

‡ psal. 118. sive al. 119. vers. 148.

† in Dominicam 1 Adventus. Vti inde quoque Wolfgangus Franzius sacra animalium historia parte 2, cap. 25.

audimus cantillare in hortis harum ædium, ex non quo homines ſunt temperamento, ſed magis calido; nec grandi capite, ſed minuto admodum cerebello, ut breviculo temporis ſpatio & vapores conſumantur, & ſolvatur ſomnus. Nempe inertes etiam non inepti ſunt ſuæ ſocordiæ patroni.

Ad temperantiam quoque pertinet virtus, quâ gloriæ ſtudium moderamur. Niſi fortitudini malis ſubjicere. Nec enim ira ſolum, ſed etiam gloriæ cupiditas, ad gerendas res arduas accendit, atque ad ſuſtinenda animat adverſa. Verum fortitudo potius in terribilibus conſiſtit: temperantia in jucundis; ut eſt laudis voluptas; quæ non minus temperanda moderandaque ac cupiditas gulæ, penis, ſomni, otiique. Eſt verò hoc gloriæ ſtudium etiam in avibus. Quantus enim ejus amor ſe exerit in pſittaco, dum meditatur, quæ ſit locuturus! In minuta item luſcinia quantus laudis amor eſt, cum canendo certatur! Audiamus Plinium lib. x. cap. xxix. *Certant inter ſe, palamque animoſa contentio eſt. Victa morte ſæpe finit vitam, ſpiritu prius deficiente, quam cantu.*

Laudis item amor eſt in pavone. De quo ſic Plinius lib. x. c. xx. *Gemmantes laudatus expandit colores, adverſo maximè Sole, quia ſic fulgentius radiant. Simul umbra quoſdam repercuſſus cæteris, qui in opaco clarius micant, conchata quærit cauda: omneſq; in acervū contrahit pennarū, quos ſpectari gaudet oculos. Idem cauda annuis vicibus amiſſa cū foliis arborū, donec renaſcatur iterum cum flore pudibundus ac mœrens quærit latebram.* Notum illud Naſonis in primo de Arte: *Laudatas oſtendit avis Iunonia pennas.*

Ac ſimiliter Plinius, Ælianus, Oppianus, & ante hos Ariſtoteles *; qui animal eſſe ait φθονερὸν & φιλόκαλον †. Interim opinio invaluit, quoties ſuos conſpicit pedes, caput cum dolore demittere, quia hi corpori cætero non reſpondeant. Sed merito eam in Cardano opinionem culpat, & anicularem vocat, Cæſar Scaliger Exerc. ccxxxviii. Legas tamen illam apud Epiphanium quoque Phyſiologi cap. xii.

** lib. 1. Hiſt. Anim. cap. 1.*
† invidum, & elegantia amans.

CAPUT LXXXVII.

Triplex avium motus, & quo avium greſſus differat ab humano. Quantopere is greſſus variet in avibus ipſis. Anſeres pedibus ſuis è Morinis eunt Romam. Veſpertilionis alæ, non alæ; quippe non è plumis, ſed membrana. Cur avibus non ſit data cauda, ut quadrupedibus. Veſpertiliones aliqui caudati. Uſus caudæ in muribus. Quare avibus Deus tribuerit viſum acutum, corpus leve, temperiem calidam & ſiccam, pulmonem magnum, pedes graciles, rumen, ſimiliaque. Ἄποδες verius κακόποδες, & cur κύψελοι vocentur. Error eorum refellitur, qui cenſent, manucodiatas ſemper volitare, ac ſolo rore vivere. Num

Moluc-

Moluccani, & Iavenses, putent, se gestatis earum avium plumis fore invulnerabiles. Varii volatus modi. Quid aves reddat altivolas. Volatus vulturis licet altus, tardus tamen. Unde vulturis *nomen. Cur accipiter Ægyptiis sit venti symbolum. Quod accipitrum genus velocissimum. Unde sint vocabula* ardeæ, ὄρνιθος, avis, tardæ, otidos.

IAm de locomotiva avium facultate videamus. Loco autem se movent trifariam; gressu, volatu, natatu. Gradiuntur cruribus in adversum flexis, contra ac in homine usu venit. Huic enim geniculatio fit antrorsum; illis, retrorsum. Nec gressus omnium videtur avium communis. Excipiunt enim apodes, præsertim Indicas; quas volare semper arbitrantur. Sed hoc paulo post expendemus.

Quàm varius sit avium gressus, docet Plinius lib. VIII. c. XXXVIII. *Ambulant aliqua, ut cornices; saliunt aliqua, ut passeres, merulæ; currunt, ut perdices, rusticulæ; ante se pedes jaciunt, ut ciconiæ, grues.* De ansere sic idem lib. X. cap. XXII. *Mirum in hac alite, à Morinis usq; Romam pedibus venire. Fessi proferuntur ad primos: ita cæteri † stipatione naturali propellunt eos.* Hæc satis docent, quantum anser gressu valeat. Nam nulli Belgarum magis Roma distabant, quam Morini; unde *ultimos Gallicarum gentium* vocat Mela lib. III. cap. II. Imò Maronis est VIII. Æn.

Extremique hominum Morini.

Gens nunc inclyta oppidis Brugâ, Hulstâ, Nieuportâ, Duynkerkâ, atque aliis: olim verò clara portu Iccio seu Gessoriaco: unde Dubrin in Britanniam brevissimus erat trajectus.

† *Vulgo edunt* cæteris: *sed* cæteri, *exigente sententia rescripsi, secutus fidem Manuscripti. & veteris edit. Parmensis.*

Hæc de gressu. Nunc videamus de volatu: ad quem avibus pennas divinitus datas esse, satis constat. Sed vespertilioni aliter est prospectum. Etsi Ovidii sit in IV. Met. *—Parvos membrana per artus*

Porrigitur, tenuesque includunt brachia pennæ.

Melius hoc ibidem: *---Non illas pluma levavit:*

Sustinuere tamen se perlucentibus alis.

Est & in Symposii de eo ænigmate:

Pluma mi hi non est.---

Sunt enim illis alæ ex cute seu membrana: quas iccirco *membranaceas pinnas* appellat Plinius*, *Brachiorum membranas* vocat Isidorus †. Quia autem non è plumis, sed è pelle constent, vix *alarum* nomen mereri putabat Serenus Sammonicus. Nam de trichiasi, sive vitio palpebrarum oculos infestantium (cui & Galenus* vespertilionis sanguinem prodesse ait) sic scribit:

Ergo locum crinis vulsi continge cruore,
Quem dat avis, tremulis simulat quæ pellibus alas.

* *lib. 10. c. 61.*
† *lib. 12. Orig. cap. 7.*
* *De compositione medicamentorum secundum loca lib. 2. cap. 8.*

Cauda

Cauda corporis carent aves, ne carne ejus, ossibusque, graventur in volando. Itaque ne vespertiliones quidem eam habent, etsi muribus similes. Narrat tamen Petrus Bellonius *, in Pyramide Memphitica visos sibi esse vespertiliones caudatos, ac vix alio, quam alis, à maribus distantes. Unde Cardanus † colligebat, illos, *vel grandioribus alis, vel leviori esse corpore, aut volatu rariore, uti & breviori.* Nihil enim naturam frustra facere, existimandum. Mures autem, quibus aves istæ persimiles, non frustra habere caudam argumento est, quod visus etiam mus, qui cibum cauda implicitum attraheret ad latibulum: ut idem refert Cardanus ‡.

* *lib. 2. Observationum cap 42.*
† *lib. 7. de varietate rerum cap. 34.*
‡ *ibidem.*

Ut verò aves in sublime se efferrent, nec cibum minus ex alto despicerent, visu iis acuto opus fuit: quemadmodum diximus, cum de sensibus avium externis ageremus. Præterea tum eadem de causa, tum ut longè lateque ac diu volitarent, levi esse corpore, & alis non exiguis, oportuit. Eoque exigebatur quoque temperamentum calidum, & siccum; potus exiguus; pulmo prælargus; vesica nulla, humore in plumas abituro. Hinc videas, aves ex rapto viventes, utcunque sint calidissimæ, non tamen magis aliis esse siticulosas. Nimirum ingentes habent pulmones, ut aëre iis attracto refrigerentur interius. Sic expeditiores sunt ad volandum? quæ si sæpius coactæ essent bibere, potus pondere nimis fuissent prægravatæ. Adhæc, ut corpore essent leviori, pedes dati graciles, caput minutum: unde & illa exigui rostri forma, ac sine dentibus. Nec enim necessaria illis fuit attritio ea cibi, quæ dentibus fieri solet. Non mandunt, sed deglutiunt. Sed cum ventriculus parvus foret; opus fuit rumine, sive gutturis vesiculâ, qua præpararetur cibus, ut eo citius faciliusque concoqueretur stomacho.

Volatu, non gressu valent, quæ ἄποδες dicuntur. Possis reddere *apedes*, ut dicitur *amentes*. Vel, ad tollendam ambiguitatem in numero singulo ubi ἄπους fit *apes*, queas cum Cæs. Scaligero reddere *depedes*, quomodo dicimus *dementes*, *deformes*. Veruntamen, ut Aristoteles ait lib. I. Hist. Anim. cap. I. * melius dicantur κακόποδες, *pravipedes*. Habent enim pedes, sed non idoneos ad gressum; imò nec ut iis consistant, sed ut hæreant. Sic capiendus Plinius, cum negat, habere usum pedum. Non enim pedes Deus iis frustra omnino fecit. Aliter vocantur κύψελλοι, & κυψελίδες, à κυψέλη quod est πλεκτὸν ἀγγεῖον sive *alveus*. Causam adducit Aristoteles in IX. Hist. Animal. cap. XXX ‡: νεοττεύουσιν ἐν κυψελλίσιν ἐκ πηλοῦ πεπλασμέναις, μακραῖς, ὅσον εἴσδυσιν ἐχούσαις· *nidificant in alveolis è luto fictis, oblongis, uno aditu arcto, qui sufficiat.* Quomodo ab hirundinibus dignoscantur, ibidem legas. Deque iisdem sic Plinius lib. VIII. cap. XXIX. *Plurimum volant, quæ apodes, quia careant usu pedum, ab aliis cypseli appellantur, hirundinũ specie. Nidificant in scopulis.*

* *dist. Cæsar. Scal. cap. 2 sect. 12.*
‡ *dist. Cæsar. Scal cap. 38. sect. 212.*

Digitized by Google

pulis. Hæ sunt, quæ toto mari cernuntur: nec unquam tam longo naves, tamque continuo cursu, recedunt à terra, ut non circumvolitent eas apodes. Cætera genera residunt, & insistunt: his quies, nisi in nido, nulla: aut pendent, aut jacent. Ac tales sunt Aristotelis, & Plinii apodes. Longeque minus gressus convenit apodum iis, quæ διακριτικῶς * *Indicæ* vocantur, atque *aliter manucodiata*. Hæ enim semper volare, nec unquam quiescere dicuntur. Sed id pro vano prorsus habendum. Nam, ut verissimè Aristoteli proditum est, nullum est animal, quod vel moveatur semper, vel semper quiescat. Nihilo verius, quod eas solo ajunt rore vivere, quem inter volandum mane percipiant. Nec enim semper ros decidit, &, cùm cadit, non tam pusillo rore, mane excepto, animal tam grandibus alis vitam sustentet. Veritas autem sic se habet. Insectis vivit, quæ venatur, & aliis, quæ reperit in arboribus. His enim se applicat, tum cibi, tum quietis ac somni causa. Sunt hæ aves in insulis Moluccis, ac Java majori. Nomen eorum *manucodiatæ* sonat *Dei aves* Item dicuntur *aves paradisi*; quia vulgus, Muhammedicum imprimis, persuasum habet, venire illas è paradiso. Imò reguli Moluccani tam stulte sapere dicuntur, ut se plumis istarum avium ornatos, utcunque vel in primori acie consistant, vulnerari non posse arbitrentur. Credibile tamen est, quandoque etiam regulos ipsos, aliorum instar, bello cadere: eoque experientiâ vanitatem eam satis refelli. Quod cùm ignorare non possint, censeo, pennas istas adsumere, partim ornatus causa; partim ut argumentum suæ in Deo fiduciæ, & symbolum divinæ erga se providentiæ. Nempe sperant, se per istas Dei sive paradisi aves numini reddi commendatiores: nec facilè in prælio à Deo, cui fidant, iri desertum: atque, ut cadant, mox transferendos esse in sedes beatas.

* *discriminis causa.*

Quam variè se in volando habeant alites, docent hæc Plinii lib. x, cap. XXXVIII. *Expandunt alas, pendentesq; raro intervallo 1 quatiunt, aliæ crebrius 2; aliæ & tota latera; pandunt: quædam verò majore ex parte 4 compressis volant: percussoque semel aliqua, & gemino ictu 5, aere feruntur, vel, ut inclusum cum prementes, 6 ejaculantur sese in sublime, in rectum, in pronum. Impingi 7 putes aliquas, aut rursus ab alto cadere 8 has, illas 9 salire. Anates solæ, quæque sunt ejusdem generis, in sublime protinus sese tollunt, atq; è vestigio cœlum petunt, & hoc etiam ex aqua. Vultur, & fere graviores, nisi ex procursu, aut altiore tumulo immissa, non evolant, caudâ reguntur.*

1 *ut milvi.*
2 *ut accipitres, qui Germanis* sparveri,
3 *corvi.*
4 *pici.*
5 *cardueles.*
6 *hirundines.*
7 *perdices.*
8 *alauda.*
9 *coturnices.*

Præterea avium quædam solivagæ sunt; ut merula, quæ inde quia mera sive sola volet, & pascatur, nomen hoc *merulæ* accepit; ut Varro *, & Festus †, sed Fabio ‡ refragante, scripserunt. Quædam catervatim volant; ut sturni; unde Plinius lib. x, cap. XXIV. *Sturnorum generi proprium catervatim volare, & quodã pilæ orbe circumagi, omnibus in mediũ agmen tendentibus.*

* *lib. 4. de L. L.*
† *in* Merum.
‡ *lib. 1. cap. 10.*

Plerisque item avium volatus rectus; hirundini anfractuosus; unde eam aquila, quæ recta provolat, ac se dimittit, nequit intercipere. Plinius ibidem: *Volucrum soli hirundini flexuosi volatus velox celeritas: quibus ex causis neque rapinæ cæterarum alitum obnoxia est.* Ac addit ibidem: *solam avium non nisi in volatu pasci.*

De anseris gressu antè dictum. De volatu ejus, ac cygni, sic Plinius lib. x, cap. XXIII. *Anseres, & olores, liburnicarum more, rostrato impetu feruntur, facilius ita findentes aera, quam si rectâ fronte impellerent: à tergo sensim dilatante se cuneo porrigitur agmen, largeque impellenti præbetur aura*

Merops, non; ut avium aliæ, *εἰς τοὔμπροσθεν ἵεται*, *anteriora versus fertur*; verùm *ἔμπαλιν*, *retrorsus*, ac versus caudam; ut Ælianus ait lib. I. de Anim. cap. XLIX.

Alitum item aliæ aliis & sublimius volant, & celerius. Quoque calidioris, & subtilioris sunt materiæ, eo alæ iis firmiores. Juvat &, si alæ magnæ, at corpus minutum. Hinc Plinius lib. x, cap. XIX. *Uncos ungues habentes sunt omnes fere altivolæ, præter nocturnas, & magis majores. Omnibus alæ grandes, corpus exiguum.* Itaque altè volant vultures: ac nidificant in montibus, & rupibus prope inaccessis. Unde Herodotus, Rhetoris Brysonis pater, (ut est apud Aristotelem lib. VI. Hist. Animal. cap. V.) credebat, eos ex altero ad nos orbe advolare. Nam, inquiebat, nemo eorum nidum vidit. Id falsum esse, ait Aristoteles ibidem. Subinde enim conspici. Cujus sententiam firmant Juvenalis sat. XIII. Plinius lib. x, cap. VI. item Albertus M. Georgius Agricola, Petrus Bellonius, & alii plures. Ab hoc tardo quidem (unde & Ovidius in Ibin, — *tardus trahet ilia vultur*) interea sublimi, ut dixi, volatu nomen *vultur* accepit. Nam ut prius *voltus* pro *vultus* dixere; sic *volturis* †, & *voltur*, pro *vultur*. Ac Hebræis similiter hæc avis דָּאָה * à דָּאָה, *volavit*. Alii tamen *milvum* interpretantur.

Accipitris quoque mira velocitas. Et forte *ἱέραξ* dicitur, quia *ἵεται ῥᾳδίως*, *feratur facilè*, hoc est, celeriter volet. Sed aliud etiam etymon adferimus inferius. Ob hanc velocitatem, Oro † teste, accipiter pictus denotat ventos. Cùm autem varia sint accipitrum genera; is, qui à palumbis necandis *φασσοφόνος* vocatur, celeri volatu cæteros vincit; ut Porphyrius ait in tertio de Abstinentia.

Sublimi etiam volatu volat ardea: imò ex sententia Cæsaris Scaligeri * *ardea* dicitur à volatu *arduo*: quod esse ait *ἀπὸ τῆς ἀέρα δύειν* ‡. Maro I. Georg.

— Notasque paludes

Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.

Sed cùm Græcis hæc avis dicatur *ἐρωδιός*, credibilius planè puto, inde factum esse *ardeus*, & mutato genere, quia ad avis respiceretur, *ardea* dixisse. Multa enim ejus generis sunt apud Latinos.

Ab

† *Ennius apud Sosipatrum lib. 1, Servium ad 6. Æn. & Priscianum lib. 6. Paulus Merula iis locis malebat* volturus. |*Sed si* voltur *κατ' ἀποκοπὴν esset ex* voltutus, *genitivus foret non* volturis, *sed* voltur; *ut à* vitus, vir, *hinc* viri; *à* saturus satur, *hinc* saturi.

* *Levit. 11, 14.*

† *lib 2, cap. 15.*

* *Exercitat. 33*

‡ *ab aere penetrando.*

Ab hocce avium in volando impetu est Græcum ὄρνι: nempe ab ὀρνύω, quod est *impetu ferri*. Sanè & Hesychius ὀρνυμένη exponit ὁρμῶντος: quod quandoque valet *concitis, inciti*. Imò Cæsar Scaliger* putabat, hanc impetus significationem etiam esse in ἀίειν: & inde esse *avis*, Æolum more digammâ inserto. Sed *avis* originem potius debet Hebræo עוף, quod est *avis, volucris*, ab עוף, *volavit*.

* Comm. in lib. I. Arist. Hist. Animal. sect 49.

Interim quædam, si cum avium aliis conferantur, tardæ potius videntur. Hujusmodi est otis. Nam tardè subvolat, & citò deficit: unde Hispanis jam Pliniano ævo *tarda* dicebatur. Verba ejus sunt lib. x, cap. XXII. *Proximæ sunt eis, quas Hispani aves tardas appellant, Græcia otidas, damnatas cibis: emissa enim ossibus medulla, odoris tædium extemplo sequitur.* Et fortasse Græcis Hispanos opposuit Hispalensis Isidorus Originum lib. XII. cap. IIX. cùm ait: *Gradipes apud Græcos vocatur avis, apud nos Tarda, eo quòd gravi volatu detenta, nequaquam, ut cæteræ volucres, attollitur velocitate pennarum.* Sic uterque etiam MSSus noster bonæ notæ. Sed *Gradipes* Græcum nō est; ut planè iis sit adsentiendum, qui pro *Gradipes* reponunt *Bradypus*. Nam βραδύπους ad verbum *tardipes*. Tarditatis ejus argumentum habemus apud Xenophontem lib. I. de Expeditione Cyri: ubi narrat, ut milites in Arabia inciderint in otidas. Tum subdit †: Τὰς δὲ ὠτίδας, ἄν τις ταχὺ ἀνιστῇ, ἔστι λαμβάνειν, πέτονται γὰρ βραχὺ, ὥσπερ πέρδικες, καὶ ταχὺ ἀπαγορεύουσι· τὰ δὲ κρέα αὐτῶν ἥδιστα· *Otidas, siquis celerius suscitet, capere eas possit. Ad breve enim spatium volant, perdicum more, ac citò eas vires deficiunt. Carnes illarum suavissimæ erant.* Est otis ex anserum genere, ac frugibus vescitur: sic dicta, non quia sit oto, avi nocturnæ, similis, ut conjicit doctissimus Martinius ‡: sed quia aures habeat hirsutas. Unde Oppianus lib. II. Κυνηγετικῶν *:

† pag. 256. edit. Paris an. 1625.

> Ὠτίδες, αἵτε τέθηλεν ἀεὶ λασιώτατον οὖας.
> *Otides, hirsutis quæ florent auribus usque.*

‡ in lexico Philologico.
* vers. 407.

Sed de otidis, & oti differentia abunde diximus cap. LXXIII.

CAPUT LXXXVIII.

Soni, vocis, & sermonis discrimen. Vox, & sermo, *unde derivata.* Sero, & sequo, *pro* dico. *Onocrotalo vox est asini; tauro avi, bovis; antho, equi. Quæ causa inimicitiarum inter anthum, & equum. Anthum esse, quem Galli* phasianum bruantem *vocant. Perdices* κακκαβίζειν, τρίζειν, τιτυβίζειν: *sed Athenis* κακκαβίζειν, *sive* caccabere: *ultra Corydalum trissare, vel tittybissare.* Πέρδικος, καὶ κακκάβης, *etymon. Eustathii lapsus. Si fides Pratinæ, poetæ tragico, & Æschylo* ὁμήλικι, *coturnices, quæ alibi mutæ, suave quid cecinisse in Phliasiorum agro. Garrulam esse avem, quæ Græcè* χαράδριος, *Hebrais* anapha, *vocatur, & unde*

 utraq;

utraque appellatio. Homines, ex quorundam opinione, Musicen ab avibus didicisse. Unde hæc vocabula sint, luscinia, aëdon, philomela. *Quantum avis ea polleat cantu. Quàm variis de causis canant galli. De cygnea cantione, veterum & juniorum sensus.*

DEinceps in avibus considerabimus sonorum sive vocum discrimina. Nam in isto etiam divina se providentia magnopere ostendit: & si rerum ordinem attendamus, hic proprius fuerit ea considerandi locus. Quippe de facultate locomotivâ proximè actum est nobis: vox autem est à spiratione, qui motus est quidam. Aliud interim est ψόφος, sive *sonus*; aliud φωνὴ, *vox*; aliud διάλεκτος, *sermo*; quæ & philosophus distinxit lib. IV. Hist. Anim. cap. IX. Atque aliqua etiam de eo discrimine jam diximus libri hujus cap. XXVII. Nempe sonus est qualitas aëris elisi, quæ percipitur auditu. Sed sonus etiam excitatur motu alarum, pedum. Vox verò tùm vocatur, cùm à pulmone, ac gutture, proficiscitur. Quod si vox sit ἔναρθρος*,

* *articulata.*
† *lib 4. hist. An.*

sermonis nomen accipit. Qui iccirco ab Aristotele † definitur, ἡ τῆς φωνῆς τῇ γλώττῃ διάρθρωσις. Id Cæsar Scaliger reddidit, *vocis dearticulatio per linguã.* Nimirum vox à pulmone exiens foret tenoris unius: sed eum articulatim seu frustulatim connectit lingua: ut hujus beneficium sit τὸ συλλαβεῖν*: unde συλλαβῆς ‡ vocabulum.

* *comprehendere.*
‡ *syllaba q. d. comprehensionis.*

Quod si ad *vocis*, & *sermonis* ἔτυμα, itidem recurri placet; *vox*, & *voco*, sunt à βοὴ, vel βοῶ: uti hoc ab Hebræo פָּעָה, *clamavit*. *Sermo* ab antiquo *sero*, pro *dico*, à quo *adsero*, & *dissero*, unde *disertus*. Id *sero* est ab ἐρῶ sive ἐρέω, quod idem ac *dico*. Spiritus enim tenuis quandoque abit in S. ut ab ἕπω antiquum *sequo*. Unde Homericum ἔννεπε initio Odysseæ Livius Andronicus *Insequ*e reddidit: & apud Ennium* fuit *insexit*, pro *dixit*. Gloss. vett. *Insequ*e, εἰπέ. Similiter igitur ab ἐρῶ, *sero*; unde *sermo*.

* *Festus.*

Ad sonum avium etiam cantus pertinet. Propriè verò sono accidere, arguit, quòd & pulsu barbiti, vel lyræ, cantus editur; ubi vox est nulla, nedum sermo. Sed nunc solùm loquemur de tribus istis: primùm de sono eo, qui accidit voci avium simpliciter. Hinc de cantu earum. Ac deniq; de loquela.

Quantopere varient avium voces, cognoscere est ex carmine grammatici veteris, quod *Philomela* inscribitur, interque Ovidio adscripta legi solet. Sunt in his quædam voces, quæ quadrupes imitentur; ut asinum. Onocrotalo enim nomen est ab asinino sono, quem edit, ubi rostrum aquis immergit, vel inter arundines efflat spiritum. Avis est ex ardearum genere, admodum gulosa, ac præcipuè insidians anguillis. Psal. CII, 7. vocem קָאַת aliqui *onocrotalum*, quidam *plateam*, *pelecanum* alii reddiderunt:

Sunt & alites, quæ bovem, vel equum imitentur. Unde sic Plinius lib. x. cap.

cap.XLII. *Est quæ boum mugitus imitetur in Arelatensi agro, taurus appellata, alioquin parva. Est quæ equorum quoque hinnitus, anthus nomine, herbæ pabulo adventu eorum pulsa imitatur, ad hunc modum se ulciscens.* De Antho, quem *florum* reddidit Theodorus, idem prodit Aristoteles lib.IX. Histor. de Anim. cap.I.*. Atque addit, fugari equum, ubi audit hanc avem hinnitum suum imitantem: quod si equus avem apprehenderit, interficere eam. Nec sanè mirum, si equus exhorrescat avem tantillam. Nam cum primò, voce ejus auditâ, equum in propinquo esse existimet; circumspiciens se videt deceptum. Nec censet generosum animal hanc avi vocem convenire. Inde ira, & indignatio. Possis & alteram addere inimicitiarum causam: quòd anthus non seminibus modò, & vermibus, sed herbis etiam vescatur. Quippe inimicitiam, ex eo provenire, superiùs diximus, quòd eodem in loco degant, & eodem pascantur cibo. Galli hanc avem vocant *phasianum*; sed, ob gravitatem vocis, *bruant*; ut ait Scaliger in locum Aristotelis memoratum; nec non exercit. CCXXX. adversus Card. Ejusdem est in Ate: ** al. 2.*

Haut phasianus jure dicitur vulgo.
Quare bruantis Francus addidit nomen.

Porrò varia suppetunt exempla avium, quæ sonum pro diversis varient locis. Exemplo sint perdices. De his ita simpliciter Aristoteles lib.IV. Hist. Animal.cap.IX. Τῶν περδίκων οἱ μὲν κακκαβίζουσιν· οἱ δὲ τρίζουσι· *Perdicum quædam caccabant, quædam trissant.* Uti verò hic perdices ait τρίζειν, ita iisdem τριγμὸν tribuit lib.IX. ejusdem operis cap.VIII. Sed pro τρίζειν, quod perperam *stridere*, pro *trissare*, reddidit Gaza, τιττυβίζειν habet Theophrastus apud Athenæum in IX. Θεόφραστος γὰρ ἐν τῷ περὶ ἑτεροφωνίας τῶν ὁμογενῶν, Ἀθήνησι, φησὶν, πέρδικες ἐπὶ τάδε τοῦ Κορυδαλλοῦ, πρὸς τὸ ἄστυ, κακκαβίζουσιν· οἱ δ' ἐπέκεινα, τιττυβίζουσιν· *Theophrastus, libro de varia voce animalium congenerum, refert, Athenis perdices citra Corydalum †, oppidum versus, caccabare: ultra verò tittybissare.* Sunt hæc verba à sono ficta. Κακαβίζειν enim, pro quo *cacabare* dixit Philomelæ auctor, venit à κακκάβη: quomodo perdix aliter vocatur, teste Hesychio. Κακκάβη autem est ex eo, quòd sonum edat, quem solent cacantes. Nam Græcis κάκκη, *stercus*. Usus Aristophanes in Εἰρήνῃ. Imò & perdicis vox exinde est, quòd sonum inter eundum edit, qualem, qui πέρδονται*. Aliis placet, avem sonare κακκαβὶ: atque inde esse κακαβίζειν: ut à τρὶ, τρίζειν: à τιττυβὶ, τιττυβίζειν. Quæ vocales magis, hæ dicuntur, κακκαβίζειν. Quæ minus, τρίζειν, vel τιττυβίζειν. Sanè τρὶ, & τιττυβὶ, exile quid sonant. Atque hoc est, quod Antigonus Carystius Hist. Mirabil. cap. VI. ait, aliter sonare τοὺς εὐφώνους ‡, aliter τοὺς ἰσχνοφώνους*. Ælianus lib.III. Hist. Anim. cap.XXXV, contentus est dicere, aliter perdices sonare Athenis, aliter alibi: sed soni discrimen petere jubet ex Theophrasto. Id verò jam

† Attica populum.
** pedunt.*
‡ vocales.
** exili voce præditos.*

ex Athenæo vidimus. Et similiter, ac Athenæus, sive Theophrastus potius, etiam id expressit Julius Pollux lib. v, cap. XIII. *καὶ πέρδικας τιτυβίζειν, ἢ κακκαβίζειν.* Sed quod apud Eustathium legas in Iliados Β, & Ψ, etiam *κικκαβᾷν*, & *κικκαβάζειν*, id erroneum prorsus: locusque ab eo ex Comico adductus est ex Aristophanis Avibus, qui de noctuis, non perdicibus, loquitur: ut doctissimo nostro Meursio* jamdiu observatum.

* *notis in Antigonum.*

Quæ de variante, pro loco, avium sono diximus; etiam capiunt lucem ex coturnice. Nam uni Pratinæ Phliasio, (cui cum Æschylo, & Chœrilo, septuagesimâ circiter olympiade, certamen fuit) dramate eo, quod *Caryatides* inscripserat, *ἡδύφωνος*, q. d. *dulcisona*, vocabatur. Quod falsum videtur. Sed Athenæus lib. IX. hoc pacto illud interpretabatur: utcunque alibi fuerint mutæ, vocales tamen fuisse in agro Phliasiorum, qui in Peloponneso erat.

Etiam in iis, quæ vocem attinent, simulachrum vitii moralis habemus, garrulitatem. Hac laborat charadrius, quæ avis Levitici XI, 19, & Deuter. XIV, 18. memoratur inter immundas, juxta LXX, & interpretem Latinum. Hebraicè est אנפה, *anapha*. Ac deducunt ab אנף, hoc est, *irasci*, quia facilè irritetur. Ad Levitici locum Radulphus Flaviacensis, qui anno Ic cccc, ac deinceps, vixit, hæc annotavit: *Sed & charadrios, avis garrula, nimiam quandam redarguit loquacitatem.* Est verò charadrius avis nocturna, atque ita secundùm Aristotelem †, & Aristophanis scholiastem, dicitur, quia incolat hiatus ac voragines terræ, quas Græci *χαράδρας* vocant. Itaque Theodorus Gaza vertit *hiatulam*, vel *hiaticolam*. Quanquam & *rupicem* appellet, quia in rupibus etiam degat. Aristoteles ait, colore voceque pravâ esse. Epiphanius in Physiologo tradit, totam esse albam: quod & proditum Alberto M.

† *lib. 9. de Animal. cap. 11.*

A voce citra cantum transeo ad Musicam avium naturalem. Quando, ut est Psalm. CIV, 12, *inter frondes dant vocem*, cantuque hoc suo humanum etiam animum oblectant. Imo Chamæleon Ponticus, ut est apud Athenæum in nono, memoriæ prodidit, *τὴν εὕρεσιν τῆς μουσικῆς τοῖς ἀρχαίοις ἐπινοηθῆναι διὰ τῶν ἐν ταῖς ἐρημίαις ᾀδόντων ὀρνίθων, ὧν κατὰ μίμησιν λαβεῖν στάσιν τὴν μουσικήν·* *musicen ab hominibus priscis inventam & excogitatam ab avibus iis, quæ in solitudine canunt, atque ad earum imitationem esse institutam musices disciplinam.* Similiter sensit Lucretius lib. v, ubi Musices originem exponit.

In cantricibus hisce præcipua est luscinia, unde Plautus*:

Pol ego quoque metuo, lusciniolæ ne defuat cantio.

Et Seneca ep. LXXVI. *Habet vocem: sed quanto dulciorem, mobilioremque luscinia?* Imò sic dicta à cantu, non quia lugubre canat, ut putabat Varro ‡: nec quia luce primâ canat, quod Isidorus* voluit: sed quia præcipuè in lucis

* *Bacch act. 1. sc. 1.*
‡ *lib. 4. de L. L.*
* *lib. 12. Orig. cap. 7.*

lucis canat. Hi enim præcipue lusciniæ cantu personant: unde Martialis *: * lib. 1. epig. 54.

Sic ubi multisonâ fervet sacer Atthide † lucus. † luscinia, in quam Philomela Attica, fingitur conversa.

Itidem *aedon*, quia ἀείδει ‡ dicta, & philomela, quia φιλεῖ μέλος *. De hac ita Plinius lib. x. cap. xxix. *Luscinius diebus ac noctibus continuis* xv. *garrulus sine intermissu cantus.* Hinc digna miratu referens, *Primùm*, inquit, *tanta vox tam parvo in corpusculo, tam pertinax spiritus. Deinde in unâ, perfectâ musicæ scientia modulatus editur sonus: & nunc continuo spiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc distinguitur conciso, copulatur intorto, promittitur revocato, infuscatur exopinato:* pluraque inibi in hanc mentem, sane eleganter. Postea narrat, quantum cantu certent natu majores. Tum subdit: *Meditantur aliæ juniores, versusq́, quos imitentur, accipiunt. Audit discipula intentione magnâ, & reddit, vicibusq́ reticens. Intelligitur emendâta correctio, & in docente quadam reprehensio.* In quibus & ingenii sollertia se exserit. Sed imprimis miranda (verùm, ut puto, ὑπερβολικωτέρως, nec sine omni veritatis excessu perscripta) quæ de sermonibus die auditis, noctuque ab luscinia redditis, referuntur epistolâ ad Conradum Gesnerum exaratâ, & in tertio Historiæ Avium inserta. Eam nec vererer hic apponere, nisi longior foret, & jam complures eam exscripsissent: ex quorum aliquo, cui Gesnerus ad manum non sit, petere eam possit, si volet. Uti Vlysse Aldrovando in Ornithologia lib. xviii. de Avibus cap. ii. Neandro in Physicis, Wolfango Franzio Histor. Animal. sacræ part. ii. cap. xxvi, & siqui alii.

‡ canit. * amat. cantum.

Dignus etiam est gallus gallicinio suo, ut aliquid de eo dicamus. Cum aves vocem edant, ut alia rationis expertia, vel alimenti, aut Veneris desiderio, vel irâ, aut metu: unumquodque istorum in gallo etiam gallinaceo locum habet. Mittam nunc, quòd querulum quid sonat, si cibus non præbeatur tempori: item si victus fugiat metu superioris. De cantu nunc solùm dicam. Canit libidine incitus, ut advocet gallinas. Canit à coitu lætus, quia se semine nimio, quo onerabatur, exonerârit. Nempe non, ut homo, resolvitur coitu, qui iccirco à Venere dolet: sed exhilaratur, quia semen, quo abundat, non est amplius molestum, & recentis eum coitus memoria delectat. Præterea canit ante pugnam, si ad eam magno se animo paret. Canit victor, victoriâ lætus. Præcipuè autem circa noctis canit meridiem, vel proximè ante solis exortum. Nimirum partim ubi Sol dimidiam itineris nocturni partem confecerit, partim ex quo ad nostrum pertigerit finitorem, vel circiter, gallo sensus solvuntur: quippe animal hoc vi naturæ, sive temperamenti proprietate, sic à sole afficitur, ut tum expergefiat. Gaudens igitur, tum quiete suaviter perceptâ, tum quia sentiat, non sic, ut antè, pectus vel stomachum gravari cibo, (ut qui per totum jam corpus sit digestus) lætitiam cantu, & alarum plausu testatur. Simul etiam

quia,

quia, nocturnâ aëris constitutione, calidus ac tenuis galli sanguis halitus ac vapores in musculis excitavit: eo alas complodens, & gutture cantillans, vapores studet unà cum pituita frigore noctis collectâ dissipare, haut secus ac animalium alia, vel pandiculatione, vel oscitatione, flatus propellunt. Quod verò Plinius ait lib. XXIX, cap. IV, gallum non canere, si collum circulo cinxeris sarmenticio, id vanum videtur. Ne illud quidē verum, quòd statis horis, nempe post ternas quasque, cantum ait distinguere: quod experimento proprio diluit Scaliger Exercitat. CCXXIX. Sonus gallicinii tam est sonorus, ut vel ad mille passus, imò ultrà, exaudiatur.

Inter aves etiam, quæ à cantu commendentur, olor reponitur à poetis: ut Aristophane in Avibus, Theocrito idyllio XXX, Callimacho hymno in Apollinem, Dionysio Afro in Περιηγήσει, Lucretio lib. IV, Horatio lib. IV, od. III, Seneca Hippolyto, ac tot aliis. Sed quis poetis fidat, vanitatis toties compertis? Audiamus igitur Aristotelem potius lib. IX. Hist. Animal. cap. XII *, ubi sic de cygnis scribit: ᾠδικοὶ δὲ, καὶ περὶ τὰς τελευτὰς μάλιστα ᾄδουσιν· *cantores verò sunt, & sub mortem potissimum canunt.* Atque addit, à quibusdam Africam præternavigantibus multos inventos ᾄδοντας φωνῇ γοώδει, *canentes voce lugubri.* Præivit ad hanc Aristoteli opinionem Plato in Phædone. Secuti eandem Cicero lib. I. Tuscul. Quæst. Appulejus lib. III. Florid. Ælianus lib. V. de Animal. cap. XXXIII, Philostratus lib. III. vitæ Apollonii cap. XIV. Imò in proverbium abiit, *Cygnea cantio.* Sed ambigere videtur Ælianus lib. II. de Animal. cap. XXXII. Nec Plinius fidem habet lib. X, cap. XXIII. *Olorum morte narratur flebilis cantus: falso, ut arbitror, aliquot experimentis.* Itidem Athenæus lib. IX. commemorat, Alexandrum Myndium tradidisse, multos se moribundos prosecutum, sed nullius audisse cantum. Cæsar Scaliger quoque ad memoratum Aristotelis locum annotavit: *Ferrariæ multos vidimus; sed cantores sanè malos, neque melius ansere canere.* Quodque de illis Africam præternavigantibus narrat Aristoteles, (uti & ex eo Ælianus lib. X. de Animal. cap. XXXVI.) fabulam arbitratur. Cardanus Aristotelem sequitur in X. de Subtilitate. Sed refellit idem Scaliger Exercitat. CCXXXII. Etiam Scaligero favet Bodinus in Methodo Historiæ. Sunt qui agnoscant, non canere gutture, sed tamen putent, alis suave edere melos, idque ὅταν ἐκπετάσῃ τὸ πτερὸν ταῖς αὔραις, *quando pennas in auras expanderit*: ut est apud Nazianzenum orat. XXXIV, sive II. de Theologia †. Ac similis apud eundem locus est epist. I. ubi ait, τῷ ζεφύρῳ τὰς πτέρυγας ἐμπνέοντος, ἡδύ τι καὶ ἐναρμόνιον ᾄδειν· *zephyro alas inspirante, suave quid, & concinnum canere.*

* sive ex dist. Scal. cap. 16, sect. 162.

† pag. 554. edit. Morelliana.

CAPUT

CAPUT LXXXIX.

Annalibus Romanis, sed semel duntaxat, proditum fuit, locum esse gallum gallinaceum: & quid de eo statuendum. Alites, quæ loqui discunt, latioris esse linguæ, ac propriam mandibulæ structuram habere. De psittaco in aula Basilii Cæsaris lugente Leonem; quem, licet filium, in carcerem conjecerat Imperator. Tollitur dubitatio Cedreni, in medio relinquentis, utrùm sic edocta ales an citra disciplinam, fuerit prolocuta. Quomodo psittacus, & quæ ætate, magis sit idoneus disciplinæ. Plinii error, picis quinos in pede digitos tribuentis: graviorq; alter Appulei, ac Solini; qui idem psittaco adscripserunt. Pica imitans tubarum cantum. Miranda de corvo maturè sermoni adsueto, & ut interempto exsequias ierit populus Romanus; neq; hoc mysterio carere nonnullis videatur. De loquela turdi, sturni, perdicis. Ἀτλικοπέρδιξ. Erithacus. Merulæ qualis sermo. & pici Martii.

DE cantu habemus. Nunc transeo ad loquelam: quam naturâ aves habent nullæ, multæ etiam nec disciplinâ consequi valent. Tales, inter alias, galli gallinacei. Ut vel fabulosum, vel à fraude dęmoniacâ fuerit, quod Plinius narrat lib.x, cap.xxi: *Invenitur in Annalibus, in Ariminensi agro, M. Lepido, Q. Catulo* coss. *in villa Gallerii locutum gallinaceum, semel quod equidem sciam.* Ac multò certiùs pro fabula habendum, quod ajunt, aves inter se colloqui, & magos eum sermonem intelligere. Qua de re sic idem lib.x, cap.xlix: *Qui credit ista, & Melampodi profectò, aures lambendo, dedisse intellectum avium sermonis dracones, non abnuet: vel quæ Democritus tradit, nominando aves, quarum confuso sanguine serpens gignatur; quem quisquis ederit, intellecturus sit alitum colloquia.* Quid de Apollonio Tyaneo, linguas avium intelligente; item de oraculo pici Martii, ac Dodonæarum columbarum, censeam, jam aperui libri hujus cap.xlv. Quare, istis præteritis, nunc exponam, quæ avium dociles sint ad imitandum sermonem humanum. De id genus avibus ita Manilius in quincto:

Quin etiam linguas hominum, sensusque, docebit
Aerias volucres; novaque in commercia ducet;
Verbáque præcipiet naturæ sorte negata.

Quæ verò ad hanc disciplinam sint idoneæ, Plinius † istis verbis docet: *Latior est lingua omnibus, in suo cuiq; genere, quæ sermonem imitantur humanum.* Addunt alii, & propriam iis esse maxillarum dispositionem: quomodo in psittaco non solùm est latior, sed & structura mandibulæ, præsertim superioris, ab avium vulgo variat. Illustre de hac alite docilitatis argumentum habemus in vita Basilii Macedonis imperatoris: qui filium Leonem, cognomento Philosophum, imperii fecerat consortem; sed, calumniis Sabareni

† lib.10, cap. 42.

bareni deceptus, in carcerem conjecerat. Contigit autem, ut dum Imperator cum Senatoribus aliquot convivaretur, psittacus sæpiùs inclamaret, Αἶ αἶ κύριε Λέον*. Hinc silentium convivis; cujus caussam rogante Imperatore, respondere cum lachrymis: Animal rationis expers luget infelicitatem domini sui Leonis: & nos insontis obliviscimur. Imperator igitur eos porrò in convivio esse hilares, deque Leone bonum habere animum jussit: nec multò pòst eum carcere eductum priori restituit dignitati. Narrat rem in Historiarum Compendio † Georgius Cedrenus, item in Annalibus Constantinus Manasses*. Sed Manasses avem vocat στρουθίον μουσικόν: quod propriè sit, *passerculum canorum*. Generatim, *aviculam canoram*, reddidit Leunclavius. Cedrenus autem appellat ψιττακόν, ζῶον μιμηλόν, καὶ πολύφωνον: *psittacum, animal imitatrix vocis humanæ, ac loquax*. At in medio relinquit, utrùm ista dixerit, πρός τινων διδαχθὲν, εἴτ' ἄλλως πως ἐξ αὐτομάτου: *edoctum ab aliquo, an aliâ ratione fortuitâ*. Manasses verò clarè ait, edoctam hoc avem à mulieribus assiduè Leonem lamentantibus. Nec enim homo, nedum psittacus, sermone loquetur, quem non didicerit. Quippe verba non significant naturâ, sed hominis instituto: ut diximus hujus libri cap. XLIV. Quare poetica est adulatio, quando Martialis ait lib. XIV, epigr. LXXII:

Psittacus à vobis aliorum nomina discam.
Hoc didici per me dicere: Cæsar ave.

* Ah, ah, domine Leo.
† pag. 487, edit. Oporin.
* pag. 106, Græca edit. à Meursio procurata, sive Lat. 46.

Vir tamen eruditus † putabat, hoc ita posse excusari, ut psittacus αὐτοδίδακτος* dicatur, quomodo corvus ille sutoris pauperis; qui salutato Cæsare Augusto, eoque dicente, satis se salutatorum istiusmodi habere domi; continuò subjecit; *Opera, & impensa periit.* Verùm, utut sutori non fuerit aliud propositum, quàm ut corvum doceret, *Ave*, vel *salve Cæsar*: is tamen & alterum sæpiùs audierat; quia sutor (ut Macrobius † ait) *impendio exhaustus sæpe ad avem non respondentem id dicere solebat.* Quare rectè Appulejus in secundo Floridorum, *Et corvus, & psittacus, nihil aliud, quàm quod didicerunt, pronunciat.* Quomodo autem psittacus doceatur; cum apud Plinium, & Solinum; tum ibidem legas his verbis: *Cum sermonem nostrum cogitur æmulari, ferreâ claviculâ caput tunditur, imperium magistri ut persentiscat. hæc ferula discenti est.* Atque ibidem addit, ut primo solùm biennio docilis sit; senex verò, obliviosus: item ut faciliùs discat, qui glandibus vescitur, ac cujus in pedibus quini digituli numerantur. Quæ omnia hausisse videtur ex Plinii lib. X, cap. XLII. Sed Plinium non bene intellexit; qui hæc non de psittacis, verum picis, scripserat. Verba ejus inferiùs apponam.

‡ Raderus ad allatum Martialis locum.
* ab seipso edoctus.
† lib. 2. Saturn. cap. 4.

Præter psittacum alias etiam aves, quæ loquantur, refert Porphyrius lib. III. de abstinentia ab animalibus: κόρακες, καὶ κίτται, καὶ ἐριθακοί τε, καὶ ψίττακοι ἀνθρώπους μιμοῦνται: *Corvi, & picæ, & erithaci seu rubeculæ, & psittaci vocem humanam*

manam imitantur. Hasce, præter erithacum, conjunxit Persius; si plerisque codd. fides. Sed de psittaco, & pica, versus sunt à poeta: ille de corvo insertus est à poëtastro, eoque à vett. MSSis abest. *Picarum certo generi*, ut Plinius* ait, *expressior loquacitas*, quàm psittaco: sed *minor nobilitas, quia non ex longinquo venit*: ut psittacus, quem mittit India. Verùm, ut ibidem legas, *addiscere alias sermonis humani species negant posse, quàm quæ ex genere earum sunt, quæ glande vescantur: & inter eas faciliùs, quibus quini sunt digiti in pedibus: ac ne eas quidem ipsas, nisi primis duobus vitæ annis.* Ubi fallitur Plinius, cùm picis quinos tribuit digitos: quippe duntaxat iis quatuor sunt. Magisque deceptus Appulejus, cum ista à Plinio, ut dixi, de psittacis putaret prolata. Nam à psittacis jam ad picas transgressum ista scribere, satis est apertum attentiùs Plinium legenti. Solinus quoque cap. LV. hac in re erravit. Nam & is tradit præstantiores psittacorum quinos in pede digitos habere: cum tantùm binos habeat antè, ac totidem pone.

* *lib. 10. cap. 42.*

Quid verò non ales hæc imitari discat, cùm exprimat etiam tubarum cantum? Qua de re illustre exemplum habemus apud Plutarchum in Comparatione aquatilium, ac terrestrium, & inde apud Pet. Victorium lib. IX. Var. Lect. cap. XIV. Rectè itaque Ovid. V. Metam. dixit,

----- *imitantes omnia picæ.*

Planeque falluntur, qui putant, solùm sermonem imitari humanum.

In corvis non alius memorabilis magis illo, qui (Plinii † verba sunt) *Tiberio principe, ex fœtu supra Castorum ædem genitus pullus, in oppositam sutrinam devolavit, etiam religione commendatus officinæ domino. Is maturè sermoni adsuefactus, omnibus matutinis evolans in rostra, in forum versus, Tiberium, deinde Germanicum, & Drusum Cæsares nominatim, mox transeuntem populum Romanum, salutabat: postea ad tabernam remeans, plurium annorum assiduo officio mirus. Hunc, sive æmulatione vicinitatis, manceps proximæ sutrinæ; sive iracundiâ subitâ, ut voluit videri, excrementis ejus impositâ calceis maculâ, exanimavit; tantâ plebei consternatione, ut primùm pulsus ex ea regione, mox & interemptus sit.* Addit deinde, ut huic corvo eâ in urbe, in qua multorum principum nemo duxerat funus; neque vel major Africanus habuit sepulcrum, (nam quod ostendi solet ‡, cenotaphium erat) nec minor reperit ultorem; innumeri exsequias celebrarint corvo, duobus Æthiopibus (nigræ aliti conveniebant hi potissimùm) humeris constratum lectum deferentibus, prælatis omnis generis coronis, præcedente etiam tibicine; ut in funeribus mos* erat: contigisseque ea a. d. V. Kal. Aprilis, M. Servilio & C. Cestio coss. hoc est, an. v. c. IↃ CC LXXXVIII. Porrò etsi certam spondere minimè ausim; non inficeta tamen est conjectura illa Gilberti Genebrardi in Chronico ad annum CIↃ CIↃ CIↃ CIↃ CLX, *funere corvi celebribus*

† *lib. 10. cap. 43.*

‡ *Livius lib. 38.*

* *Vide Kirchmannum lib. 2. de funer. Rom. cap. 5.*

bus exequiis, novo & inusitato facinore, à populo curato, significâsse Spiritum sanctum, Corvum, id est, atrum illum Satanam, mox exstinctum iri Romæ, ubi præcipua ejus erat sedes, & garritus. Sed enim calculus fugit Genebrardum, cum ait, id contigisse *anno uno ante passum Dominum.* Nam isti, quos diximus, consules fuere anno XXXV. æræ Dionysianæ, sive vulgaris; eoque biennio post Christum passum. Interea, quod ad rem ipsam, de qua Genebrardus, leve id discrimen. Siquid in eo mysterii fuit, sufficit ad hoc, quod ab Apostolis, & viris aliis θεοπνεύστοις*, jam cœperat Evangelium prædicari quo ipsa mox Roma, orbisque Romani imperii, imò terrarum orbis conversus ad Christum: contrà atri corvi sive mali spiritûs imperium infractum, magnamque partem obrutum & quasi sepultum fuit.

* *divinitus inspiratis.*

Adhæc turdus loqui discit. Qualem Agrippina, Claudii Cæsaris conjux, Plinio teste, habuit, eo tempore, quo Plinius id scriberet †. Atque addit, *habuisse & Cæsares juvenes sturnum; item luscinias, Græco atq; Latino sermone dociles: præterea meditantes in diem, & assiduè nova loquentes, longiore etiam contextu.* Ac cap. prox. idem ait: *Nunc quoq; erat in urbe Roma, hæc prodente me, equitis Romani cornix è Bætica, primum colore mira admodum nigro, deinde plura contexta verba exprimens, & alia atq; alia crebrò addiscẽs.* De sturno favet Plinio Plutarchus: cui libro de Solleitia animalium, ψᾶρες, καὶ κόρακες, καὶ ψιττακοὶ μανθάνουσι διαλέγεσθαι, *sturni, & corvi, & psittaci discunt loqui.* Etiam de eo assentit Statius Papinius; ut mox patebit. Imò Ludovicus Nonius in II. de re Cibaria cap. XXXI. ait: *Hoc nostro seculo novum non est. Passim enim visuntur sturni: qui humanum sermonem feliciter imitantur, & aliarum avium voces reddunt.* Hæc ille, ut lucem addat versibus istis Papinianis in secundo Sylvarum, carmine in psittacum Melioris:

† *lib. 10. cap. 42.*

—— Plangat Phœbeius ales,
Auditasque memor penitùs dimittere voces
Sturnus, & Aonio versa certamine picæ:
Quique refert jungens iterata vocabula perdix,
Et quæ Bistonio queritur soror orba cubili.

Ubi videmus, etiam perdicem memorari. Sed Domitianus Calderinus hunc in locum annotavit: *Perdicem cur docilem dixerit Papinius, viderit ipse.* Propterea non desunt, qui *cornix* pro *perdix* reponant. Alii eo vulgatam tuentur lectionem, quòd Porphyrius lib. III. de Abstinentia Animal. cum dixisset, se circa Carthaginem advolantem sibi educâsse perdicem; atque eam consuetudine planè evasisse mansuetam: mox subjungat in hunc modum: Οὐ μόνον σαίνοντα καὶ θεραπεύοντα ἠσθόμεθα, καὶ προσπαίζοντα, ἀλλ' ἤδη καὶ ἀντιφθεγγόμενον πρὸς τὸ ἡμέτερον φθέγμα, καὶ καθ' ὅσον ἦν δυνατὸν, ἀποκρινόμενον· *non solùm vidimus adulantẽ, & quasi demereri volentẽ, & adludentem: sed etiam nobis*

nobis locutis quiddam contra resonantem, & pro suis viribus respondentem. Sed hæc sagacitatem quidem, & docilitatem aliquam, arguunt: non tamen illud dicit Porphyrius, humana voce, ad psitacorum morem, prolocutam. Fortasse igitur speciosius fuerit, quòd apud Athenæum legimus lib. III. libertum Adriani imperatoris, veteris comœdiæ histrionem, vocatum ab eo esse Ἀττικοπέρδικα, *Atticam perdicem.* Suspicor enim id voluisse Hadrianum, ut perdices, & psittaci loquuntur, quæ non intelligunt, sic libertum suum egisse comœdias Atticas, quarum sales ac Veneres non intelligeret. Ob ista, & alia quædam, non ausim ire inficias, Domitiani ævo, ac deinceps, perdices quoque institutas ad loquelam. Atque hæc dicta sunto, ut lucis aliquid fœneraremus Papinio: à quo ordine vidimus referri corvum, sturnum, picam, perdicem, ac denique philomelam, hoc est, lusciniam. In hanc enim Progne secundùm Græcos, non in hirundinem, ut fere Latini tradunt mutata fuit. De quo Hesiodi scholiastem, & Probum vide in Eclogam VI. Interim non meminit Statius ex antea nobis memoratis, vel psittaci, picæ, cornicis; de quibus res pervulgatior: vel erithaci, qui & ipse, ut vidimus, Porphyrio * dicitur sermonem imitari humanum. Est verò avis solitaria, hieme apparens, Aristoteli quoque relata lib. IX. Hist. Animal. cap. XLIX. Hesychio item, ac Suidæ. Insuper autem merula, sed tanquam è modulis, sermocinatur: nec pica modò loquitur, sed etiam picus; minùs tamen aptè, & pauciora, & rarius. Auctor de utroque Cæsar Scaliger Exercit. CCXXXVII. Cujus & isti versus in Ara sua:

** lib. 3. περὶ ἀποχῆς.*

---- Garrulaque aves omnes,
Quæcunque nostros æmulantur accentus,
Linguamq; luctâ ductili probam fingunt,
Seu psittacus, seu pica, corvus, aut turdus,
Merulaque nigra, quæ ore buxeo pipat,
Sturnusque teneras streperus enecans aures,
Tum Martius Picumnius.

Ubi videmus, perdicem ab eo præteriri, ut suspecta illi fuisse videatur Papiniana vel lectio, vel auctoritas. Sed eo id minus movere debet, quia nec erithaci meminit, de quo, ut dixi, Porphyrius; nec cornicis, de quo Plinius, sicut vidimus.

CAPUT XC.

Quantum aves nobis præstent in cibum: ac primùm quidem ovis, quæ pariunt. Oonensium victus. Romani cœnam orsi ab ovis. Commendatio ovorum à munditie. Ratio coquendi ea citra ignem. Quo in honore aliquando pavonum ova, ac quæ vilitas eorum postea. Recentia ova cur præstent, præsertim tremula, quæ & sorbilibus prælata: cur item elixa, & suffocata, salubriora sint assis, ac præcipue frixis. Quid sibi voluerit Simeon Sethi, cum ait, ovis ingenium juvari, si cum butyro addas fontem filiarum tauri. Hinc ad carnes transitur. Quarum avium carnes magis conducant iis, qui corpus laboribus exercent: ac quarum potius illis, qui ingenium excolunt doctrina. Discrimen in avibus petitum ex ætate, anni tempore, victus ratione, & loco, quo vivunt. Annum pluvium, ut prodest piscibus, sic avibus obesse. Aristotelis locus excussus. Assyria Herodoti historia deperdita.

NUnc se nostra conferet oratio ad varios usus, quos ex avibus genus percipit humanum. In quibus sine dubio principem alimonia meretur locum. Nutriunt autem nos aves tum vivæ, tum à morte. Vivæ quidem, ovis suis; ut lacte quadrupedes. Nec hac parte malignè nobis ab optimo Deo consultum fuit. Quæ enim casa, ubi non ova in cibum sufficiat gallina? Imò Plinio * teste, sunt Oonæ insulæ, ubi incolæ vivant ovis, & avenis. Ab ovo etiam Romani cœnas ordiebantur: unde illud, *Ab † ovo usque ad mala*: &, *Ad ‡ ovum integram famem adferre*. Imò & in secundis ea mensis apponebant; teste Athenæo in quartodecimo. Nec solum hoc cibo nihil est paratius, quaqua iter facias: sed nihil etiam securius, nihil purius, mundiusque: quippe nec intus sordes habet ullas, nec manibus contrectatum inquinatur: unde etiam peregrinantes, quando diversoria publica immunditiei in parandis cibis suspectiora sunt, minimè omnium ova aversantur. Illud quoque ad commendationem facit, quòd ne igni quidem opus sit, si per solitudinem circumgestes. Fundâ enim circumactum sic jugi vertigine incalescit, ut coquatur citra ignem. Præterea quantæ ovorum lautitiæ! Quam etiam salubria, idoneaque ad nutriendos homines, vel exhaustos jam, & exsuccos. Non leve interea eorum est discrimen, sive speciem animalis diversam, sive tempus, ex quo exclusa, sive præparandi attendas rationem. Culinarium suscipio negotium: sed cujus consideratione etiam animus pascatur; imò rapiatur in admirationem Dei, tam variè ac luculentè prospicientis vitæ ac valetudini nostræ.

* *lib. 4. cap. 13.*

† *Horat. lib. 1. sat. 3.*

‡ *Cicero lib. 9. epist. ad Varronem.*

Quod ad primum discrimen, phasianorum præcipuè ova laudantur. Sed hæc, ob raritatem, vix inferuntur mensis, nisi virorum principum. Proximus datur locus illis gallinarum, quibus vulgatius nihil. Ex secundo tamen

tamen Athenæi discimus, Epænetum, & Heraclidem Syracusium in Ὀψαρτυτικοῖς †, pavonum ova omnibus prætulisse, ac deinde chenalopecum, ac loco tertio gallinarum. Sed quantopere illa pavonum postea viluerint, arguunt hæc Macrobii lib. III. Saturn. cap. XIII. *Ecce res non admiranda solum, sed pudenda, ut ova pavonum quinis denariis veneant: quæ hodie non dico vilius, sed omnino non veneunt.* Anatum, anserum, & struthiocamelorum ova longè ab aliis bonitate vincuntur.

† *libro rei coquinariæ, sive de condiendis opsoniis.*

Ex tempore tale petitur discrimen. Recentia longè optima. Tempore enim deteriora fiunt: ac tandem fœdo ipso odore putredinem testantur.

In præparandi ratione consideratur, tum gradus, tum modus coctionis. Quod ad gradum, ovorum quædam sunt ῥοφητὰ, sive sorbilia, in quibus albumen necdum coaluit: quædam τρομητὰ, sive tremula, in quibus id coivit: quædam ἑφθὰ, hoc est, planè cocta, cujusmodi etiam vitello duro sunt. De eorum discrimine post Galenum ‡ egit Simeon Sethi: qui ad Michaelem Ducam, Imperat. Constantinop. de cibariorum facultatibus secundum literarum ordinem scripsit, ac parum commodè à Georgio Valla Placentino, longeque rectius à Lilio Gyraldo, diffusissimæ solidæque eruditionis viro, redditus Latinè fuit. Ejus judicium est: Τὰ μὲν ῥοφητὰ ῥᾷον ὑποχωροῦσι, καὶ τὰς ἐν τῷ φάρυγγι λεαίνουσι τραχύτητας, ἧττον δὲ τρέφουσι. Τὰ δ' ἑφθὰ, δύσπεπτα, καὶ βραδύπορα καὶ τροφὴν παχεῖαν ἐμποιοῦσι τῷ σώματι. *Quæ sorbilia sunt, facile pertranseunt, & gutturis leniunt scabredinem; sed minus nutriunt. Quæ vero coquendo induruerunt, difficilius concoquuntur, ac difficilius transeunt, & asperum crassumve corpori præbent nutrimentum.* Media igitur, hoc est, tremula, sunt optima. Quippe licet sorbilibus cedant eo, quòd minùs transeant; magis tamen nutriunt.

‡ *lib. 3. de Alim. Facult. cap. 22.*

Quod ad coctionis modum, quædam fit in aquis, eoque *elixa* dicuntur: nempe quia *lix*, cujus obliquus *liquis*, veteribus *aquam* notabat: unde & *lixarum*, & *liquoris* nomina. Hujusmodi ova Græcis dicuntur ἐξεφθὰ.*: unde Simeon interpretatur τὰ ἐπὶ θερμῷ ὕδατι σκευαζόμενα, *cocta in aqua calida*. Hæc meritò laudantur, quia blandus aquæ vapor ea temperamenti facit melioris. Aliter se habent cineribus assata, sive si Simeonis verba malis, τὰ ἐν θερμῇ σποδιᾷ ὑποκεχωσμένα. Hæc ab elixis bonitate superantur. Nam subtilior, & optima ovi pars transspirat. Alia verò sunt τηγανιστὰ, *frixa in sartagine:* quæ, eodem Simeone judice, nidorem contrahunt, & gignunt succum crassum, supervacaneum, ac malum. Sunt itaque pejora assatis. Alia denique dicuntur πνικτὰ, sive *suffocata*; nempe cocta in vase, cujus foramen sit obturatum. Atque hæc ipsa etiam laudantur; imò à plerisque præferuntur elixis. Mirum verò, quod Simeo addit, etiam ovorum esum prodesse ad εὐφυΐαν, sive *ingenii bonitatem*, τοῖς μὲν νάματος θυγατέρων ταύρων καὶ

βουτύρου

* *Sic apud Simeonem Sethi censeo legendum: ubi nūc ἐξεφετά. Est enim ab ἐξέψω, excoquo: unde ἐξεφθὰ, ut ab ἕψω, ἑφθά.*

βουτύρῳ συνεχῶς ἐδηδοκόσι· iis, qui cum fonte filiarum tauri, & cum butyro assidue ederint. Ubi per fontem filiarum tauri rectè Lilius interpres mel intelligi vidit: nempe, quia apes è cæsis gignuntur tauris; de quo Maro in IV. Georg. ac tot alii.

De ovis vidimus. Venio ad alimentum, quod à morte sua nobis præbent carne. Ubi videre est Dei bonitatem, quòd pro tam vario hominis temperamento tam variè illi prospexerit. Sanè, qui duris vitam laboribus exercent, eoque firmam requirunt, & stabilem alimoniam, nec labore statim absumendam; his potius à Deo destinatæ duriores avium carnes; ut anatum, anserum, olorum. Sed siqui robore corporis minus valeant, ac sedentariam plurimum vitam degant; iis magis attribuuntur columbæ, gallinæ, capi, phasiani, perdices, ac similes; quia hæ aves sanguinem generant tenuiorem, spiritus item subtiliores, clarioresque; quibus ad acutius omnia ingenio penetranda est opus.

Nec solùm in diversis avium generibus discrimen faciendum: sed etiam in eodem genere distinguere necesse est, & avium ætatem, & anni tempus, & victus, quo uti solent, & loci, quo degant. Pulli recentes nimis sunt humidi ac mucosi: aves vetulæ nimis siccæ, duræque, sic ut nec assæ, nec elixæ, naturam exuant. Optimæ igitur mediâ ætate, vel potius aliquanto ante eam.

Quo tempore aves imprimis Veneri indulgent, vel ovis incubant, corpus iis fit exsiccum, saporque ingratus. Æstate commendantur, quæ frugibus vescuntur; ut perdices. Auctumno autem ficedulæ, & fringillæ; quia tum ficubus vivunt; & baccis. Turdis, merulis, anatibus feris, & cunctis prope aquaticis, frigore fit sapidior caro.

Quod ad rationem victus, carnivoris planè abstinendum. Aquatilibus vescimur; sed difficilius concoquuntur: sapor etiam, odorque, in piscivoris minus est gratus. Columbæ, gallinæ, perdices, & aliæ, quæ frugibus vivunt, bonitate præcellunt cæteras. ut capite prox. planius fiet.

Quæ caveis, vel cortibus: conclusæ saginantur (Græci *κατοικιδίους** vocant) deteriores sunt *τοῖς νομαδικοῖς* †, quæ libero aëre volitant. Utcunque enim palato ob pinguedinem sint gratiores: quia tamen ob otium humore abundant excrementicio, minùs sunt salubres. Imò in his etiam, quæ non clauduntur domi, discrimen est non leve. Nam quæ degunt in aëre tenui, ac puro, ut in æquoribus camporum, ac montibus *, salubriores sunt illis, quæ in aëre vivunt graviori; velut in vallibus. Imò contrà quàm in piscibus, (si mugiles, & paucos alios, exceperis) usu venit, quibus annus pluvius conducit: *τοῖς ὄρνισιν οἱ αὐχμοὶ συμφέρουσι καὶ πρὸς τοὺς τόκους·* Quorum sensum sic optimè Theodorus Gaza expressit, *avibus prosunt squalores, tum ad ca-*

** domesticas.*

† sylvestres.

** Galenus lib. 3. de aliment. facult. cap. 19*

ad cæteram sanitatem, tum etiam ad partum. In quo Aristoteles Hippocratem secutus est libro sexto Epidem. sect. IV, textu XXIV. Vide &, quæ eum ad locum Galenus adnotavit. Sanè cùm piscibus utiles sint aquæ cœlestes, quippe salubriores, & magis coctæ: avibus contrà illæ nulli penè sunt bono; præsertim cum iis noceat largiùs bibere: γαμψώνυχα verò, sive aduncis unguibus prædita, ἄποτα παάμπαν ἐςίν· *omnino potu abstinent.* Ac super eo ab Aristotele castigari ibidem meruit Herodotus, qui induxerat aquilam in obsidione Nini bibentem. Hodie tamen hoc apud Herodotum frustra quæras: ut propemodum suspicer, esse ex historia ejus Assyria, quam in primo libro promittit. Unum obstat, quòd merito in dubium voces, utrùm ea lucem unquam viderit. Nec enim memini ex illa ab antiquis adduci quicquam. An locum vulgo corruptum credemus? Gaza quidem pro *Herodotus* posuit *Hesiodus.* Ita enim non posteriores modò editiones habent; sed & prima * omnium ad Gazæ archetypon bonâ fide procurata. Verùm in cunctis & MSSis, & editis Græcis, Ηρόδοτος reperitur. Quare nihil aliud meliùs adhuc video, quàm esse ex Herodoti Assyriis: quod opus, ut fortasse non perfecerit Herodotus, nihil tamen impedit, quo minùs jam fuerit affectum: inque eo, vel apud hæredes, vel alios, ista legerit Aristoteles.

* *Venetæ an. 1476.*

CAPUT XCI.

Avium carnes minùs nutrire carne quadrupedum, suillâ imprimis. Ορνις & ὀρνίθιον, *pro* gallina. *Caro ejus non uno nomine laudatur. Ratio gemina carnem recens occisæ teneram reddendi. A quibus primò saginatæ sint.* Deliaci *qui. A Deliacis castratos gallos. Lege Fanniâ cautum, ne ampliùs unâ altili gallinâ inferretur convivio. Gallorum caro bonitate inferior, quàm gallinarum. Unde sint vocabula,* capo, *κάπη, κάπηλος, κάπλειν. Caponum caro salubris, & delicata; quæque ejus sit rei caussa; & an noceat podagricis. Quibus prosint pulli gallinacei, & cur id fit. Quid* ὀρνιθόπωλον *Græci posteriores dixerint, aliter, quàm à viro perdocto factum, declaratur. Crista, ac palearia gallorum, num caro, an cartilago, an aliud, debeant censeri. Quid de esu eorum, & gallinarum, ac caponum cerebellis, judicandum. Testes gallorum commendati. An pedes caponum obsint podagricis. Columbina caro quas habeat vires: deque eo diversum Græcos sentire, & Arabes: præcipuè, an lepram gignat. Palumbi, & turturis discrimen. Turtur, cibus sapientum. De perdicis & attagenis carnibus, Arabes conciliantur. Eadem Græcorum σκολόπαξ, Latinorum* rusticula, *ac Gallorum* beccada. *In Aldrovando requisita major cura rei metricæ, dum poetarum adducit versus. An attagen idem ac gallina rustica. Attagenis Ionicis principatus deliciarum attributus. Phasianorum caro æquatur gallinaceæ. Quanti eam fecerit Martialis;*

 item

item Pertinax, & Alexander Severus Impp. ac praeterea rex Ptolemaeus Physcon: & unde phasiani mitterentur Romam. Perperam à Ptolomaeo Physcone tetraones cum phasianis confundi: nisi diversis avibus commune fuerit tetraonum *nomen.*

ATque hæc ad avium carnes pertinent universè. Nunc particulatim de præcipuis earum, quibus vescimur, dicemus. Ac quibus quidem potissima laus debeatur, Galenus ostendit lib. III. de Alimentorum facultatibus cap. XIX; ubi de eo priùs generatim, postea speciatim, sic scribit*: Ἔστι δὲ τὸ γένος ἁπάντων τῶν πτηνῶν ὀρνίθων ὀλιγοτροφώτατον, εἰ παραβάλλοιτο τῷ γένει τῶν πεζῶν, καὶ μάλιστα τῷ τῶν ὑῶν, ὧν τῆς σαρκὸς οὐδὲν ἄλλο τροφιμώτερον ἔχεις εὑρεῖν. εὐπεπτοτέρα γε μὴν ἡ σὰρξ ἐστὶ τῶν πτηνῶν, καὶ μάλιστα πέρδικος, ἀτταγηνός τε, καὶ περιστερᾶς, ἀλεκτορίδος τε, καὶ ἀλεκτρυόνος. *Universum genus avium paucissimum praestat alimentum, si conferas cum genere gressilium; ac praecipuè cum suilla, quâ non aliam reperias carnem nutrire magis idoneam. Caro tamen volucrium facilius concoquitur, ac praecipuè perdicis, attagenis, columbae, galli gallinacei, & gallinae.* Ac postea cedere istis negat phasianorum carnes. De his itaque universis nunc agemus: sed ordine alio. Primò enim dicemus de gallinis, & columbis: quas solas Romani in aviariis habuerunt; illas in plano, has in sublimi; ut ex Varrone † superiùs vidimus. Exinde de perdice, attagene, & phasiano subdam.

In gallinaceo genere, (cui hic honos datus à Græcis, ut gallinas non ἀλεκτορίδας modò, sed κατ' ἐξοχὴν ὄρνιθας*, & ὀρνίθια, vocarent) de quinque istis ordine agemus. Primum de gallinis simpliciter, hinc de gallinis altilibus, tum de caponibus, exinde de pullis gallinaceis, hinc de partibus gallinacei generis.

Gallinarum caro, ut jam ex Galeno vidimus, facilè concoquitur. Bonum etiam sanguinem gignit, nec excrementitii habet multum. De quibus laudibus fusè Conciliator ‡ differentia LXVIII. Atque auget eas, quòd cibus sit parabilis, sic ut facilis sit appositu, si hospes imparatum vesperi occupet. Solùm opus, quia durior sit caro recens occisæ, ut coquatur cum lapathi sive rumicis herba, quæ carnes omnes teneras reddit: vel viva immergatur Falerno; ut Catius Epicureus Insuber, ac Tullio ǂ semel iterumque memoratus, apud Horatium præcipit lib. II, sat. IV:

Si vespertinus subitò te oppresserit hospes,
Ne gallina malùm responset dura palato,
Doctus eris vivam misto mersare Falerno.
Hoc teneram faciet.

Quem locum cùm etiam adduxisset Joannes Bruyerinus*, subjungit continuò: *Hunc morem multis observari novimus.* *Galli-*

* Aldinae editionis tom. 4. fol. 178. b.

† lib. 3. de R. R. cap. 5.

* Galen. lib. 3. de alim. facult. cap. 19, & Athenaeus lib. 9.

‡ sive Petrus de Apono, lib. de omnimoda medicina ad Joannem Papam XXI.

ǂ lib. 15. epist. 19, quae ad Cassium.

* lib. 15. de re cibaria c. 21.

Gallinas saginare Deliaci cœpere: ut Plinius ait lib. x, cap. l. Erant verò *Deliaci* gallinarii mercatores: de quibus Cicero in Lucullo: *Quoniam gallinarium invenisti Deliacum, qui ova cognosceret.* Meminit & orat II. pro C. Cornelio *. Item Columella lib. VIII, cap. II. Iidem ex Gallis faciebant capones: quò alludens Petronius, de hominibus etiam dixit: *Deliaci manu recisi,* hoc est, *spadones.* Quàm verò Romani veteres hujusmodi gallinarum delicias refugerint, docet Plinius, cùm post verba proximè memorata subjungit, *Interdictum lege C. Fannii Cos. XI. annis ante tertium Punicum bellum, nequid volucrū poneretur, præter unam gallinam, quæ non esset altilis: quod deinde caput per omnes leges ambulavit: inventumq́; diverticulum, in fraudem earum, gallinaceos quoq; pascendi lacte madidis cibis.*

* *apud Asconium.*

Gallinis bonitate carnis cedunt galli, nisi castraveris. Hoc Aristoteles † fieri docet, si binis tribusve ferramentis extremam alvi partem adusseris. Nunc testes binos eximere solent. Nam alterutro relicto, etiamnum coeunt, solito more canunt, nec saginatio succedit. Mirum verò, cùm Romani exsectionem gallorum habeant à Græcis, ut ex Aristotele etiam liquet: eos tamen proprio caruisse vocabulo, quo ὁ ἀλεκτρυὼν ἐκτομίας * vocaretur. Nam *capus,* & *capo,* sunt à Romanis: sed Græcâ, ut videtur, origine, quia avidè voretur; nempe ἀπὸ τοῦ κάπτειν, quòd veteres Grammatici † nunc ἐσθίειν ‡ exponunt, nunc χανδὸν ἐσθίειν *. Sanè ab eodem κάπη, *præsepe,* à quo βουκάπη, *boum præsepe,* quia ab eo cibus capiatur. Atque ab eodem fonte κάπηλος, *caupo;* καπηλὶς, *copa,* sive *cupa.* Ipsum etiam κάπτειν forte ex καταφαγεῖν, à quo καταφαγᾶς, *belluo.* Hæc si placent, *capo* proprie sonet, quod Belgæ dicerent **slockspiis**. Nam iis **slocken** est χανδὸν ἐσθίειν. Quantæ enim deliciæ, & laudes, caponum credantur, quis ignorat? Quare de eo suffecerit apposuisse hæc verba B. Platinæ Cremonensis in v. de Popinæ scientia †: *Omnium avium laudes, quantum ad obsonia pertinet, una caro gallinacea comprehendit. Quid enim popinis adferunt reliqua altiles, quod non unus capus in se habeat, sive elixum, sive assum velis? Hujus avis patina stomachum juvat, pectus lenit, vocem sonoram facit, corpus obesum.* Eo autem castratio has alites delicatiores effecit, quia fibrosa duraque gallorum caro, intermissione libidinis, reddatur temperamenti humidi, ac teneri; sanguis etiam planè fiat temperatus. Summus tamen vir, Joannes Crato, trium Cæsarum medicus, arbitrabatur, esum ejus podagricis obesse, idque quia capones podagrâ tententur. Sed non videtur hoc aliis competere, quàm in cavea saginatis; idque ob humorem excrementitium iis in pedes defluentem. De quibus non movebimus litem. Omnes enim alites sic saginatas minùs esse salubres, etiam à Galeno proditum est. De caponum cæteris, hoc est, non sic saginatis, dispar ratio videtur.

† *lib. 9. Hist. Animal. capite ult.*
* *gallus exsectus.*
† *Hesych. Eustath. nec & Etymolog.*
‡ *edere.*
* *avidè, & bianti ore edere.*
† *cap. de gallinis.*

Pulli gallinacei, non ſanos modò, ſed ægros etiam, mirè juvant. De his Simeon Sethi †: Τῶν λεγομένων ὀρνιθοπούλων σὰρξ εὔπεπτός ἐστι, καὶ εὔχυμος καὶ μάλιστα τῶν ἀρχομένων ὠοτοκεῖν· *caro pullorum gallinaceorum facilis eſt concoctionis, & boni ſucci, & maximè gallinarum, quæ cœperunt ovum reddere.* Et paullo pòſt, Ὀρνιθόπουλα δὲ ἀπογεννᾷ αἷμα σύμμετρον τῇ συστάσει, μήτε πάνυ λεπτὸν, μήτε πάνυ παχύ. λυσιτελοῦσι δὲ τοῖς ἀγυμνάστοις, καὶ τοῖς ἐμφράξεσι λυσιτελέστερον ἁλισκομένοις. προτρέπουσι δὲ τὴν γαστέρα, καὶ ὠφελοῦσι τὸν στόμαχον θερμαινομένους. *Gallinacei pulli temperatum gignunt ſanguinem, nec valde tenuem, nec ſpiſſum. Proſunt autem ſe minùs exercentibus, & quibus facilè obſtruuntur meatus. Ventrem etiam cient, atque eos juvant, qui ſtomachi ſunt calidi.* Valde autem fallebatur M. Fabius Calvus, cum ὀρνιθόπουλα putaret eſſe *trunculos, & pedes gallinarum*: quo nomine à Lilio Gyraldo in Simeonis tralatione reprehendi meruit. Omnino enim ὀρνιθόπουλον eſt *pullus gallinaceus.* Nam ὄρνιθες κατ' ἀντονομασίαν *gallinæ*, ut paullò antè diximus: quique Latinis *pulli*, hi poſterioribus Græcis πουλλοι, ut Demetrio Conſtantinopol. Hieracoſophii lib. I, cap XLII. Qui & lib. II, cap. XXVII, ſic, ut dixi, ὀρνιθόπουλον uſurpat: non generatim pro *ave*; quod vir doctus putabat. Itidem Conſtantino Aſynkio in Viatico, ubi ait, Καὶ ὀρνιθοπουλλίτζια, καὶ πέρδικας, καὶ ὅμοια: interpretari oportet, *& gallinaceos pullos, & perdices, ſimiliaque*; non *& avium pullos*, ut generatim nimis expoſuit idem ille longè doctiſſimus vir, aliâ in re potiùs, quàm in iſtâ, ubi paullùm ab eo abimus, nominandus nobis.

† voce Ὀρνιθες.

Supereſt de partibus gallinacei generis dicamus. Criſtæ, & palearia, Galeno * nec probantur multùm, nec damnantur. Nec carnem verè dixeris, imò, Plinio † judice, nec cartilaginem, nec callum. Ejus ſuccus eſt pituitoſus, ac craſſus: ſapor verò obtuſus, unde variè præparant. Criſtas gallinarum cum palmis anſerinorum pedum toſtis condire, docuit Meſſallæ oratoris filius; ut alibi eſt apud eundem Plinium *.

** lib. 3. de alimentorum facultatibus cap. 21.*
† lib. 11, cap. 37.
** lib. 10, cap. 21.*

Gallinarum, caponumque cerebella multis ſunt in deliciis. Cortalium tamen avium parum ſalubria exiſtimem, quia humidum eorum pingue ſit, & unctuoſum. Salubrius alitum in montanis degentium. Nempe quò ſiccius, & minùs nauſeam pinguedine movet, eo ſalubrius judicandum. Sed lurcones omnia raritate, ac ſapore, æſtimant. Unde & in Vitellii patina, de qua in vita ejus Tranquillus, etiam fuere cerebella phaſianorum, ac pavonum. Et Heliogabalus, cerebellorum ergô, appoſuit convivis ſexcenta ſtruthiocamelorum capita.

Gallinaceorum etiam teſtes, præſertim ſeroſo lacte imbuti, Galeno judice proſunt convaleſcentibus: quippe facile ait ‡ concoqui, boni eſſe ſucci, ac multum nutrire, ſemen etiam augere; alvum autem nec ciere nec morari.

‡ lib. 3. de aliment. facult. cap. 21.

Pedes

Pedes caponum comestos podagram ajunt conciliare. Quod parum fit verisimile. Adeo minutum est, quod inde cibi referamus: atque hoc ipsum stomachi, & jecoris concoctione, multum exuit naturam.

Post gallinaceum genus de columbino dicam. Columbas, ut facilis concoctionis, commendat Galenus, cum lib. III. de Alim. Facult cap. XIX. ut diximus: tum de Attenuante victus ratione cap. VII. Mirum verò, Simeonem Sethi sic damnare περιστεροπούλων σάρκα, *columbinorum pullorum carnem.* Quæ, secundum eum, θερμή ἐστι καὶ ὑγρά, καὶ περιττωματική, καὶ μάλιστα ἡ τῶν κατοικιδίων. ἀπογεννᾷ δὲ αἷμα τοῦ συμμέτρου παχύτερόν τε καὶ θερμότερον, καὶ διὰ τοῦτο ἐνίοτε ποιεῖ πυρετούς· ὠφελεῖ δὲ τοὺς διὰ ψύξιν ἀλγοῦντας τοὺς νεφρούς, καὶ προστίθησι τῇ γονῇ, καὶ τῷ αἵματι. βλάπτει δὲ τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς ὀφθαλμούς· λέγεται δὲ ὡς συνεχέστερον χρωμένη, λέπρας ποιεῖ. *Calida est, & humida, & humore abundans excrementicio, maximè columbulorum domesticorum. Gignit verò sanguinem justo crassiorem, & calidiorem: eoq́; interdum generat febres. Sed renes ob frigus dolentes juvat, ac semen genitale, & sanguinem auget. Caput, atque oculos lædit. Ajunt &, si continuò utaris, lepram gignere.* Sanè sunt ista convenientiora doctrinæ Arabum, quàm Græcorum. Quippe hi, etsi ut scabies ad lepram, ita lepra ad elephantiasin prævia sit: tamen elephantiasi laborantibus præscribunt columbas. Ut Aretæus de Curand. diut. lib. II. cap. III. ubi ut his utiles, ab eo junguntur, πέρδικες πᾶσαι, φάσσαι, πελειάδες, καὶ ὁκόσα ἡ χώρη ἄριστα ἴσχει *perdices omnes, palumbes, columbi, & quæcunque ea regio habet optima.* Et, puto, si pulli columbini ad lepram disponerent, non scriberet Florentinus initio decimiquarti de Agricultura: τοὺς τῶν περιστερῶν νεοττοὺς ἀναγκαίους εἶναι εἰς τὰς τῶν ἀρρωστημάτων ἀναλήψεις· *columbarum pullos esse necessarios à morbo convalescentibus.* Interea nec junioribus de pullis hisce satis convenit Ludovici Nonnij, Medici Antverpiensis, verba sunt in secundo de re Cibaria cap. XXIII. *Non capio, quomodo columbarum caro frequenti esu lepram excitet. Lepra enim non generatur, nisi à sanguine melancholico, & valde adusto; qualem columbas non gignere certum est, præsertim in temperatis regionibus.* At Renatus Moreau, Medicus Parisiensis, animadversionibus in Scholæ Salernitanæ cap. de Avibus, *Cùm*, inquit, *columbæ præfervido sint ventriculo, Aristoteli* III. *Part. Animal. cap.* VII. *sanguine calido & adusto, & crasso: non mirum, si corpora calefaciant, & adurant, & ad elephantiasin disponant.* Utcunque eos conciliaveris, si statuas, esum hunc non pro corporum modò, sed regionum etiam temperamento, variare.

In columbino etiam genere sunt φάσσα, sive *palumbus*, & τρυγὼν, sive *turtur*. Quomodo differant, docet ex Aristotele Athenæus. Nempe quia φάσσα sit par gallinæ, ac colore referat σποδὸν, seu *vivum cinerem:* τρυγὼν sit columbarum aliis minor, & colorem habeat τέφρας, sive *cineris exstincti.*

 Palumbi

Palumbi caro bonitate illi columbarum cedit: ut ait Galenus lib. III. de Aliment. facult. cap. XIX. & lib. de attenuanti victus ratione cap. VII. Nempe omnino durior est, ac difficilior concoctu, quàm caro non columbarum modò, sed etiam turturum, imò & perdicum.

Turturis verò caro boni est temperamenti, præsertim illius, qui in montanis degit; ut Galenus ibidem tradit. Imò quia gignit succum tenuem ac siccum, & spiritibus generandis peridoneum: eò *cibum sapientum* vocare solet Nicolaus Massa, Medicus Venetus, pluribus in arte sua monumentis celebris. Clunibus imprimis placuisse delicatis, indicat hoc Martialis lib. III. epigr. LX.

Aureus immodicis turtur te clunibus implet.

Nisi κατὰ συνεκδοχὴν partis simpliciter *magnum* dicere voluit. Nam hi præcipuè laudati. Juvenal. sat. VI.

---- Cariturus turture magno,

Mullorumque jubis.

Post gallinas, ac columbas, videtur de perdice, & attagene, agendum: quia hos etiam ante avium eas, quas diximus, memorat Galenus*, ut jam vidimus. Itidem bonitatem succi, & concoctionis facilitatem, idem commendat De Attenuanti victus ratione cap VII. Sed de attagene paullo post seorsum dicam. Nunc intra perdicem consistendum. Ut turturem, sic perdicem, Galenus † prohibet manducari, nisi minimum servaris diem unum. Hoc pacto enim caro magis tenera sit, ac friabilis. Atque idem ex eo tradit Simeon Sethi. Addit verò, λυσιτελεῖν τοῖς ἀγυμνάστοις, καὶ τοῖς τὴν δύναμιν ἀσθενέσι, καὶ τοῖς λεπτῆς διαίτης λεγομένης, καὶ τοῖς ὑγροῖς τὸν στόμαχον· *prodesse iis, qui non exercent corpus, ac viribus sunt infirmis, ac uti dicuntur tenuis victus ratione, quique humido sunt stomacho.* Arabes non uno de iis loquuntur modo: nam hi calidas, illi frigidas ajunt. Nempe juniores temperamento sunt calido, & humido; vetulæ autem frigidiori, ac sicciori. Hodie est frequens satis, olim rarior: unde Martialis in Xeniis, epigr. LXII.

Ponitur Ausoniis perdix rarissima mensis.

Hanc in lautorum condere sæpe soles.

Ab hac ave, raritate quidem, at non sapore, vincebatur gallina rustica. Plinius ‡ simpliciter *rusticulam* vocat, *rusticam* Martialis: cujus illud in Xeniis epigr. LXXII.

Rustica sim, an perdix, quid refert, si sapor idem est?

Carior est perdix: sic sapit illa magis.

Junxit itidem Plinius*: *Currunt, ut perdices, rusticula.* Est verò haut alia, ac Aristotelis σκολόπαξ. Id nomen ex eo accepit, quia acumine rostri refert τὸν σκόλοπα, hoc est, vallum, sive palum præacutum. Ac eadem de caussa Galli

*lib. 3. de alimentorum facult. cap. 19

†lib. de Alim. facult. cap. 8.

‡lib. 10. c. 38.

* Ibidem.

Galli dixere *beccadam:* quia acuto est becco, hoc est, rostro. Nam *beccum* Gallis notasse rostrum, testis Tranquillus in Vitellio suo. Consentit per omnia Cæsar Scaliger in Ave sua:

Scolopaxq; quam Franciloqua lingua beccadam
Appellitat: nam rostra nominant beccos.

Similiter Ulysses Aldrovandus: qui & in XIII. Ornithogonias sententiam suam firmat adlatis Scaligeri verbis, & illis, qui proximè antecedunt: sed eos sic adducit, ut miram prodat metricæ artis inscitiam. Nam in adducto loco *appellat* reponit pro *appellitat*, quasi nihil referat ad versum: & in iis, quæ paullo antè leguntur, inferciendo *etiam* de suo, planè σκάζοντα corrupit: *Quæ lautiores etiam expetuntur ad mensas.*

Et mox sic alium Scaligeri versum apponit:

Taurina gens gallinam vocare jussit.

Pro isto:

Taurina gens vocare Galliam jussit.

Imò persæpe alibi similiter peccat: quæ non tam à me dicuntur, ut detraham nomini Aldrovandi; viri industria sua, post doctissimum Gesnerum, in enarranda nobis animantium natura, pulcrè de studiis promeriti: sed ut socors videat adolescentia, viridibus annis non debere à se sic contemni artem metricam, nisi per omnem vitam ridiculè sæpissimè dare sese volet in veterum versibus adducendis. Estque hoc vitium Aldrovando commune cum aliis non paucis, nec parvi nominis: sed nominibus parcemus, qui ista etiam diximus penè inviti.

Fortasse autem rusticula, sive scolopax, eadem est ac attagen, sive attagena: quam cum perdice jungi, & pariter laudari à Galeno, paullo antè dicebamus. Pro eo est, quod in vett. glossis legas: *Gallina rustica*, Ἀτλαγήν. Saltem quemadmodum rusticulæ idem à Martiale sapor esse dicitur, ac perdicis; eoque solum differre, quod cum carius veneat perdix, propterea quoque melioris putetur saporis: ita in verbis Galeni superiùs allatis videre etiam fuerit, proximo post perdicem loco attagenem collocari. Nec minus ad laudem ejus facit hoc Aristophanis Ciconiis *: * *apud Athenæum lib. 9.*

Ἀτλαγᾶς, ἥδιςον ἑψεῖν ἐν ἐπινικίοις κρέας·
Attagen caro persuavis, digna Epinicius coqui.

Horatio ‡ quoque celebratur attagen Jonicus, quomodo dictus, quia ex Jonia in terram Græciam, atque Italiam, apportaretur. Imò fuere, qui perdici præferrent; ut Martialis indicat in Xeniis *: ‡ *lib. Epod. od. 2.* * *epigr. 61.*

Inter sapores fertur alitum primus
Jonicarum gustus attagenarum.

Mirum verò gallinam betulæ cum hac ave confundi ab Gyberto Longolio in erudito de Avibus dialogo.

Lauda-

Laudatissimis avibus, de quibus dictum, apponendus est phasianus: idque judice etiam Galeno. Nam cum perticem, attagenem, columbam, & gallinaceum genus commendasset: paullò post subdit hæc verba: Ὁμοία δὲ τῇ τῶν ἀλεκτορίδων ἐστὶν ἡ τῶν φασιανῶν (σὰρξ) εἰς πέψιν, καὶ τροφὴν ὑπερέχουσα τῇ κατὰ τὴν ἡδονὴν ἐδωδῇ. *Phasianorum caro, quod ad concoctionem, & nutrimentum, similis est carni gallinarum: sed voluptate in edendo etiam vincit.* Clarè ait, salubritate non cedere, sapore etiam superare. Sed Averroës, & Petrus Aponensis, ob succi quoque ac nutrimenti bonitatem, avium cunctis præponunt. Pluribusque ejus temperamentum celebrat Ulysses Aldrovandus in XIII. Ornithologias. Non dubium autem, quin non ista solum, sed raritas quoque, majus ejus pretium fecerint. Itaque negat Martialis †, eum se posse mittere amico:

† *in Xeniis epig. 41.*

Si Libyca nobis volucres, & Phasidos ‡, essent,
Acciperes: at nunc accipe cortis aves.

‡ Phasidos *malui, quam* Phasides. Phasidos volucres, *at* Phasidos aves, *B. Hieronymo epist. ad Oceanum. Verba ejus adferam hoc ipso capite.*

Sed minùs hoc mirandum in equite Romano haut magna in re. Majorem habet admirationem, quod Capitolinus narrat, Pertinacem Imp. nunquam hanc avem privato edisse convivio, vel cuipiam amicorum misisse. Nec Alexander Severus eam mensis imponi sivit, nisi Kalendis Januariis, Hilariis matris Deûm, Ludis Apollinaribus, Jovis epulo, Saturnalibus, & majoribus hujusmodi festis; ut auctor est Lampridius. Quid quod de Ptolomæo etiam proditum, non degustasse unquam phasianum, sed velut κειμήλιον * servasse? Proditum hoc Athenæo in XIV. Fuit autem is Ptolomæus septimus cognomento Physcon, sive Evergetes secundus: qui hoc de se prodidit in duodecimo operis ejus, quo viginti quatuor historiarum libros complexus erat. Miretur aliquis, regem hunc sic temperare gulæ suæ potuisse, qui usque adeò esset incontinens: præsertim cum non modò haberet phasianos è Media apportatos, sed alios etiam ex ovis, quæ gallinis cortalibus subjecerant, exclusos Alexandriæ; idque tanto numero, ut iis quotidie vesci posset: quemadmodum ipse memoriæ tradidit opere antea dicto. Sed enim nihil æquè regem impulit, ut ostentationis caussa tantum phasianorum aleret, quàm quòd miraculi penè loco haberetur, phasianos nasci, & educari in Ægypto. Nam convenit iis cœlum solumque frigidum: quale constat esse tum Mediæ, unde translati in Ægyptum; tum Colchidos, ubi nisi abundassent, non à Phaside, Colchidis fluvio, *phasianorum* iis datum foret nomen. Imò in Europam inde transvecti. Notum illud Petronii:

* *aliquid ex recondito thesauro.*

Ales Phasiacis petita Colchis.

Et hoc Martialis in Xeniis †:

† *epigr. 73.*

Argivâ primùm sum transportata carinâ.
Ante mihi notum nil nisi Phasis erat.

Ad

Ad majorem gulæ voluptatem coxere olim, non in aquis, sed vapore calido ex aquis penetrãte. B. Hieronymus epist. ad Oceanum*: *Domum suam bene regentem, non ut opus augeat, non ut regias paret epulas, non ut celatas patinas struat, non ut Phasidos aves lentis vaporibus coquat, qui ad ossa perveniãt, & superficiem carnis non dissolvant artifici temperamento.*

* *epist. 27. Num repetens baptismum à matrimonio possit fieri sacerdos.*

Porrò quæ diximus de phasianis, eadem de tetraonibus intelligenda; si iidem sunt; ut Ptolemæus Physico ait apud Athenæum in XIV. Sed tetraones potiùs sunt anserini generis: ut ex Plinio vidimus, cùm de locomotiva ageremus. Nisi vox *tetraonis* sit ambigua, & diversi generis avibus attributa.

CAPUT XCII.

Gulæ mancipia ficedulæ, & turdo, inter aves dare solitos principatum; sed injuriâ. Unde συκαλὶς sive ficedula, *vocetur. Cur piperari soleat. Quare non tantus hodie sit turdis honos, ac olim. Quamobrem Pompejus æger, præscriptis à medico turdis, iis non sit usus; licet innumeri in aviariis Luculli, & aliorum, alerentur. Merula, cùm aliis rebus similes sunt turdis; tum eo, quòd itidem carnis sint fibrosæ, duræque. Cujusmodi sit caro passerum, & quo anni tempore optima sit. Pavonis caro usque adeò fibrosa, ut vix putrescat: sed eâdem de caussa esse concoctu perdifficilem; imò interdum morbum adferre letalem: & quis Romanorum primus pavum apposuerit convivis. Summi lurcones, Callias, & Ctesippus, è Græcis; Hortensius, & Apicius, è Romanis. A quo pavones primò fuerint saginati. Cur pavo dicatur* Samius. *Quando primùm pavo innotuerit Græcis: & quo in pretio fuerit Athenis. Utrum struthio avis sit, necne, Galeno adolescente, à sophista declamatum in utramque partem. Qualis ejus caro. Cur grues dicantur* Melicæ: *deque duritie carnis earum: & quando à Romanis in mensas receptæ. Balearibus ut buteones, sic vipiones, in honore mensarum.*

IAmdudum, credo, mirabitur aliquis silentium nostrum de ficedulis, & turdis: de quibus sic Cornelius Celsus lib. II, cap. XVIII: *Ex avibus, quæ volatu fidunt, firmioris sunt nutrimenti, quæ grandiores, quàm quæ minutæ, ut ficedula, & turdus.* Imò Romæ, qui palati deliciis omnia metirentur, bonitatatis principatum his duobus tribuerunt. Itaque Tiberius Cæsar, ut in vita illius refert Tranquillus, *Asellio Sabino HS ducenta donavit, pro dialogo; in quo boleti, & ficedulæ, & ostreæ, & turdi certamen induxerat.* Atque ut magis eluceat de utrisque; primùm distinctè de ficedulis, hinc de turdis dicam. De ficedulis arguit, quòd, ut Favorinus, vetus orator, in oratione adversus luxum ait apud Agellium‡, *præfecti popinæ, atque luxuriæ, negarẽt, ullam avem, præter ficedulam, totam comesse oportere.* De turdis indicat Martialis in Xeniis*. Horatii quoque est lib. I, epist. XV:

‡ *lib. 15, cap. 8.*

* *epigr. 92.*

Nil melius turdo, vulvâ nil dulcius amplâ.

Sed justas laudes non ibo vel vicedulæ, vel turdo, detractum: non tantæ tamen illæ, ut æquari possint iis, de quibus antea egimus, nedum præferri mereantur. Utraque enim avis vermibus pascitur. Tempus quoque, & præparandi ratio, discrimen facit. Prius locum habet in ficedula: quæ auctumno melior est, quia tum optimis duobus fructibus vescitur, uvarum, & ficuum: à quibus & Græcè συκαλὶς & Latinis *ficedula* (ut Italis *beccafico*) nominatur. Ideo Martialis in Xeniis * quærit, cùm utroque fructu pascatur, cur potiùs à *ficu ficedula* vocetur, quam *uvedula* ab *uva*: uti Græcis alia quædam avis ab uvarum esu nominatur ἀμπελὶς †, & ἀμπελιὼν ‡, quia ἡ ἄμπελος, *vitis*. Fici esu pinguescere hanc avem, Varro quoque ait lib. VI. de L.L. Imò in tantum pinguis fit, ut necesse duxerint piper addere, quò acrimoniâ hujus pinguedo fluens castigaretur. Petronius: *Deinde, ut audivi veterem convivam, hic nescio quid boni debet esse: persecutus putamen manu, pinguissimam ficedulam inveni piperato vitello piperam.* Martialis in Xeniis *:

Cerea quæ patulo lucet ficedula lumbo,
Cùm tibi fortè datur, si sapis, adde piper.

* epigr. 49.
† Callimach.
‡ Pollux lib. 6, cap. 9.
* epig. 5.

Jam quod ad turdi elogia apud Horatium, & Martialem; illa facilè refelluntur eo, quòd sint fibrosæ, duræque carnis; Galeno testante in III de Alim. Facult. cap. XIX. Adde, quòd non oporteat ex veterum mensis æstimari nostras. Loquuntur illi de turdis saginatis. At hodie fere, simulac capti fuerint, assantur, plurimùm adhuc macri, præterquam vindemiæ tempore. Quid mirum igitur, si gratia sit dispar? Puto autem, cùm Pompejus à medico id consilii accepisset, ut turdo vesceretur, non tam altiles, sive saginatos quæsisse, quàm recens captos. Dicitur enim non potuisse eos reperire, quia tempus esset à captura alienum. Eoque hoc consilii datum Pompejo fuit, ut à Lucullo altiles peteret. Sed respondit ille, ut est apud Plutarchum in Apophthegmatis: Εἶτα εἰ μὴ Λεύκυλλος ἐτρύφα, Πομπήϊος οὐκ ἂν ἔζησε; *Ergone, nisi luxuriaretur Lucullus, non viveret Pompejus?* Ac deinde, ut subdit Plutarchus, χαίρειν ἐάσας τὸν ἰατρὸν, ἔλαβε τῶν εὐπορίστων· *medico valere jusso, usus est iis, quæ facilè pararentur.* Porrò non tam miror, debere vitam noluisse Lucullo, (cui quàm inimicus fuerit, ex iisdem apophthegmatis, & imprimis vita Pompeji, satis est apertum) quàm quòd aliunde non posceret. Nam multi adeò erant, qui turdos pascerent, ut agros stercorarent fimo eorum; cui & principatum tribuit M. Varro †. Id cùm legisset Plinius *: *De nostris*, inquit, *moribus bene sperare est, si tanta apud majores fuere aviaria, ut ex his agri stercorarentur.* Cur igitur, inquies, non aliunde petiit turdos Pompejus, si nollet à Lucullo? Existimo, cùm de Lucullo abnuisset, nec sustinuisse aliunde postulare. Cæteroquin visus esset, id odio dixisse Luculli.

† lib. 1. de R.R. cap. 38.
* lib. X. cap. 5.

Nunc

Nunc temperantiæ, & animo generoso tributum, quòd nulli lurconum debere vitam vellet.

Vidimus de avibus, quarum bonitati vel Galenus, ac sapientum alii; vel insipientes, gulæque mancipia, principatum tribuerunt. Nunc de aliis agamus, quarum impar erat dignatio. Ac quia proximè de turdis dictum; de merulis primò loquar, ob summam eorum convenientiam cum turdis. Ut enim turdi, sic merulæ, vermicus vescuntur, & locustis Utrosque item saginabant Romani. Utrique etiam boni sunt succi; sed fibrosæ ac duræ carnis; uti & passeres: unde de tribus hisce ita Galenus, cum de perdicibus, attagenis, columbis, & gallinis, esset locutus*: Ἡ δὲ τῶν κιχλῶν, καὶ κοττύφων, καὶ τῶν μι- * lib. 3. de alim. facult. cap. 19.
κρῶν στρουθῶν, ἐν οἷς εἰσὶ καὶ οἱ πυργῖται καλούμενοι, σκληροτέρα τούτων ἡ σάρξ· *Turdi, & merulæ, & passerculi, in quibus etiam sunt turricolæ, carnem habent prædictis duriorem.* In merulis præcipua pars pectoris. Unde Horatius lib. II, sat. ult.

-----Tum pectore adusto
Vidimus & merulas poni, & sine clune palumbes.

Merulas excipiant passeres: quando, ut jam vidimus, eos, uti & turdos, Galenus conjunxit. Atque idem, lib. de Attenuante victus ratione †, tria † cap. 8.
hæc avium genera sociat, eaque, nec non perdices, & alias aves monticolas, utiliter ab iis ait manducari, quibus attenuans victus convenit. Cæterùm non omni tempore anni par ratio est. Maximè enim auctumno passeres commendantur: quoniam tum ob messem, & vindemiam, pinguiores, ac melioris succi fiunt. Interea ajunt, uti libidinosi sunt, ita comestos quoque libidinem concitare.

Post aves superiores subdit Galenus* etiam de pavone: cujus caro antea * lib. 3. de alim. facult. cap. 19.
memoratis dicitur esse σκληροτέρα, καὶ δυσπεπτοτέρα, καὶ ἰνωδεστέρα· *durior, concoctu difficilior, ac fibrosior.* Ac simile prorsus Simeonis Sethi judicium est. Jason à Pratis Ziricæus, lib. de sanitate tuenda, illustre nobis duritiei hujus argumentum promit. *Carnem ejus*, inquit, *coctam visum est per annum, citra putrefactionem, vel fœtorem ullum, durâsse incorruptam.* Imò B. Augustinus lib. XXI. de Civit Dei cap. IV, ait: *Quis nisi creator omnium Deus dedit pavonis carni non putrescere?* Sed paullùm emollit Isidorus lib. XII. Orig. *Pavo nomen de sono vocis habet; cujus caro tam dura est, ut putredinem vix sentiat, nec facilè coquatur.* Cùm igitur tam fibrosæ sit duritiei, ut cocta quoque pro semicocta possit haberi; nihil mirum, si repentinæ etiam mortis caussa foret: quod Juvenalis queritur sat. I:

Pœna tamen præsens, cùm tu deponis amictus
Turgidus, & crudum pavonem in balnea portas.
Hinc subitæ mortes, atque intestata senectus.

Horatius similiter lib. II, sat. II. conqueritur, quòd tanta sit hominum

 stulti-

ſtultitia, ut quia pavones magno veneunt, & pennas habeant pulchras, eò malint pavone veſci, quam gallinâ: quaſi pennis veſcamur, vel pavo, cum apponitur, habeat pennas. Audiamus ipſum:

Vix tamen eripiam, poſito pavone, velis quin
Hoc potiùs, quàm gallinâ tergere palatum,
Corruptus vanis rerum: quia veneat auro
Rara avis, & pictâ pandat ſpectacula caudâ:
Tanquam ad rem attineat quicquam. num veſceris iſtâ,
Quam laudas, pluma? coctò num adeſt honor idem?

Quis ad hanc ſtultitiam præiverit; docet è noſtris Tertullianus de Pallio cap I: *Hortenſius orator primus pavum cibi cauſſâ potuit occidere.* Hauſerat verò hoc è Varrone, vel alio, qui hunc legiſſet. Varronis quidem, qui Hortenſii ipſius ætate vixit, verba ſunt iſta lib. III, cap. VI †: *Primus hos Q. Hortenſius augurali adjiciali cœnâ poſuiſſe dicitur, quod protinus factum, tam luxurioſi, quàm ſeveri boni viri laudabant.* Similiter Plinius lib. x, cap. xx, & Ælianus lib. v. de Anim. cap. xxI. Sed is, quod Plinius tacuit, Varroni autem repugnare videtur, propterea Hortenſium ait κληθῆναι *, vel, ut in aliis eſt codd. κατακληθῆναι †. Et ſanè apud eundem Ælianum ‡, ex Athenienſibus quidem Callias, & Cteſippus; ex Romanis Apicius, & Hortenſius, ut, præ cæteris lurconibus, gulæ dediti memorantur. Apud Plinium * & hoc legas: *Saginare* (pavones) *primus inſtituit circa noviſſimum piraticum bellum M. Aufidius Lurco, exque eo quæſtu reditus ſeſtertium ſexaginta M. habuit.* Ob iſta ſic Publius Syrus apud Petroninm Arbitrum; qui hiſce negat melius quid dici poſſe:

Luxuriæ rictu Martis marcent mœnia.
Tuo palato clauſus pavo paſcitur,
Plumato amictus aureo Babylonico:

Pluraque inibi in hanc mentem. Porrò per Martis mœnia Romam intellige, Romuli opus, qui Martis filius credebatur: vel antiquè *mœnia* valeat *munia* ſive *partes.* Verſu ſecundo malunt alii, *lautus pavo naſcitur*, vel *oculoſus pavo*, vel *Samius pavo:* nempe quia è Samo, (ubi in templo Junonis Samiæ al bantur) in alias transferentur terras; ut à Menodoto Samio apud Athenæum refertur. Malui nihilominus retinere lectionem editionis principis: puta Pariſinæ anni cIↄ Iↄ xx, quæ MSum fide optimâ expreſſit, ac ſui caſtigationem reliquit eruditis. Planeque cenſeo, reſpici à Publio ad ornithonas; in quibus aluere pavones, turtures, turdos: ut indicat Varro lib. III. de R.R. cap. III.

Fuit verò pavus Græcis ipſis ignotus ante tempora Alexandri M. qui cùm eum in India primùm conſpexiſſet, edicto vetuit, ne quis necaret: ut Ælia-

† *atque inde apud Macrobium lib. 2. Saturn. cap. 9. Vnde ſic locũ Varronis allatum corrigit Popma:* Quod potiùs factũ luxurioſi, quàm ſeveri boni viri laudabant. *Cenſeo ſcripſiſſe Varronem,* Quod protinus factum luxurioſi, quã *&c. Nempe, ut ſæpe,* κατ᾽ ἔλλειψιν *magis intelligitur. Vt ſententia ſit, Luxurioſos magis laudaſſe, quàm ſeveros.*

* *in jus vocatum.*

† *condemnatum.*

‡ *lib. 10, cap. 20.*

* *lib. 3, cap. 42*

Ælianus narrat lib.v.de Animal.cap.xxi. Atque ibidem legas,ut Athenis, quibusque mensium Calendis,fuerint, qui quæstum facerent, ostendendo eos viris, ac mulieribus: item ut Antiphon oratione contra Erasistratum tradat,ibidem marem,& feminam,fuisse mille drachmis æstimatos.

Post aves proximè dictas quædam Galenus subjicit * de struthiocamelo, & grue. Sed de struthiocamelo (στρουθοκάμηλον Græci malunt dicere) poterat dubitari, utrum rectè ei in avibus daretur locus. Quippe narrat, se in adolescentia audiisse sophistam, qui oratione gemina hoc tractasset argumentum; atque una ei contendisset locum dandum inter aves, altera id impugnasset. Qua de quæstione sententiam Aristotelis jam antea † exposuimus. Rectè verò Galenus ait,non tam referre,ut sciamus,utrum inter aves referri debeat, an minus: quàm cujusmodi alimentum inde percipiamus. Docet ‡ igitur, carnem earum esse περιττωματικήν, καὶ πολὺ δυσπεπτοτέραν τῶν προειρημένων ζώων· *excrementiciam, ac multò difficiliorem concoctu, quàm prædictarum avium.* Ut struthionem, sive struthiocamelum, convivis apposuerit Heliogabalus, dictum cap. LXV.

* cap. 20.
† cap. 80.
‡ lib. 3. de aliment. facult. cap. 20.

De gruibus autem (quas *Melicas* dixit Varro *, quia ex Melo insula adveherentur Romam) sic idem Galenus postea subjungit, esse iis carnem fibrosam ac duram; ut propterea, pluribus, antequam edatur, diebus, soleat macerari. Romani eam, jam Augusti ætate, in mensam recepere: sed sic, ut ciconias præferrent: quemadmodum ex Cornelio Nepote refert Plinius lib x.cap.xxiii. Addit, sua contra ætate ciconias fuisse dispretas, ita ut nemo attingeret: grues verò expetitos inter alitum primas. Plinii verba mox adducentur. Quomodo tam duræ carnis avem præpararint; ex parte indicat Horatius lib.ii.sat.ult.

* Sat. περὶ ἐδεσμάτων.

Mazonomo pueri magno discerpta ferentes
Membra gruis sparsi sale multo, non sine farre.

Et Plutarchus de esu carnium lib. seu orat. poster. Ἄλλοι γεράνων ὄμματα, καὶ κύκνων ἀπορράψαντες, καὶ ἀποκλείσαντες ἐν σκότῳ πιαίνουσι, ἀλλοκότοις μίγμασι καὶ καρυκείαις τισὶν αὐτῶν τὴν σάρκα ὀψοποιοῦντες. *Alii vero grues, & olores, oculis prius consutis, tenebricoso quodam loco inclusos, saginant, ac mirificas intritorum miscellas, & condimenta, carni earum, quæ obsonium futura, addunt.*

Ad grues etiam vipiones pertinent. De his Plin. lib. x.cap.xlix. Nam cum dixisset, è Balearibus insulis porphyrionem mitti, subjungit: *Ibi & buteo accipitrum generis in honore mensarum est: item vipiones: sic enim vocant minorem gruem.* Nomen à sono, ut *pipio* † in gallinis.

† Lamprid. in Alexandr.

CAPUT XCIII.

Qualis sit ciconiarum caro. Lex Thessalica, ut, qui ciconiam necarit, haut secus puniatur, ac si hominem interemisset. Sempronium Rufum, virum pratorium, primum eas mensis apposuisse; offensoque iccirco populo Romano, frustra consularem ambiisse honorem. Augusti principatu magis ciconias placuisse, quàm grues: at, principe Vespasiano, gruem in maximo fuisse pretio, ciconiam planè nullo. Ac similiter in aliis quoq; cum tempore judicia de sapore variasse. Mularum enim pullos existimatos esse optimi saporis, superstite Mæcenate, eo mortuo, non item: ac papæ Hadriani VI. ætate creditum Romæ merluccias pisces bellè sapere; sed judicium hoc desiisse, simulac Hadrianus desiit vivere. Coturnicum caro cujusmodi. Helleboro eas vesci, ut cicutâ sturnos. Falli Plinium, ac Solinum, cum tradunt, ex mutis animantibus coturnicem solam laborare morbo comitiali. Cur Flamini Diali non licuerit nominare capram, nedum tangere, multoq; minus edere. Galenum à non paucis in eo deseri, quòd putarit, ab esu coturnicum esse periculum ἐπιληψίας. Lagopodis *nomen nunc tribui avi, quæ similis coturnici; nunc aliti Alpinæ, columbæ magnitudine, qui cum perperam* glaucopidem *confundant. Phœnicopteri lingua, nepotantium delicia. Sturnorum caro qualis sit. Meleagrides postremæ mensis receptæ. & an eædem, ac gallinæ Africanæ. Vespertiliones cibus Borsippensium. Catonis majoris judicium de anate rejectum. In pretio fuisse anseres altiles, ac fartiles, quos* Δυρεῖς *dixere. Alæ anserum laudatæ; sed sic, ut illis gallinarum cedant. Iecur, quod anseri exemerant, lacte mulso augebant: vivi autem anseris, pascendo eum pinguibus ficis. Eupolidis locus illustratus.* Jecur *pro sapientia. Jecur anseris, aliti exemptum, sic auxere, ut majus ipso fieret ansere. & quis primus hoc artificium invenerit: quis item modum torrendi palmas anserinorum pedum. Chenerotes. Olorum caro improbata: & quomodo olim saginari soleant.*

HActenus solum egimus de avium illis, quas Galenus nominavit in tertio de Alim. Facult. Nisi quòd occasione alia nobis de ficedulis inserta quædam. Præterea verò ibidem loquitur Galenus de anserum carne: quam mediam ait inter illam gruum, & otidum. Verùm de hoc meliùs in amphibiis dicetur. Nunc videmus de aliarum avium præcipuis, quas eo libro non nominat Galenus. Ac quia proximè de gruibus dictum, inque earum tractatione quædam de ciconiis attigi: nunc ut plenius res omnis intelligatur, novum ab iis initium fiat.

Ciconiis caro est fibrosa, mali succi, & concoctu difficilis: imò & pestilens habetur; credo quia ranis, lacertis, & serpentibus, vescuntur. Saltem hodie propterea videmur iis abstinere. Thessalis verò honorandi hinc caussa erat: de quo sic Plinius lib. x. cap. XXIII. *Honos iis serpentum exitio tantus,*

tantus, ut in Thessalia capitale fuerit occidisse, eademque legibus pœna, quæ in homicidam. Apud Romanos primus adhibuit mensis Sempronius Rufus, vir prætorius: de quo Horat. lib. II. sat. II.

Tutus erat rhombus, tutoq; ciconia nido,
Donec vos autor docuit prætorius. ----

Eum ad locum vetus interpres hoc in Rufum epigramma esse factum memorat, cum repulsam tulisset candidatus:

Ciconiarum Rufus iste conditor,
Hic est duobus elegantior Plancis.
Suffragiorum puncta non tulit septem.
Ciconiarum populus ultus est mortem.

Consulatum ambiisse, exinde colligo, quòd vir fuerit prætorius: & ut ædilitatem curulem prætura, sic præturam sequeretur consulatus.

Porrò hinc videmus, cur Apiciis, Hortensiis, & similibus lurconibus, Rufos addat Tertullianus de Pallio cap. v. ut optimè observatum Cl. Salmasio. Nam prioribus hic tenebræ erant. De eadem alite sic Plinius lib. x. cap. XXIII. *Cornelius Nepos, qui Divi Augusti principatu obiit, cum scriberet, turdos paullò antè cœptos saginari; addidit, ciconias magis placere, quàm grues: cum hæc nunc ales inter primas expetatur, illam nemo velit attigisse.* Unde liquet, quantopere etiam pro temporibus varient judicia hominum in iis, quæ rem cibariam attinent. Quippe hic videmus, Cornelii Nepotis ætate, in pretio fuisse ciconias. Vixit autem ille Attico, Ciceroni, Catullo, amicissimus. At hinc usque ad imperium Vespasiani, sub quo Plinius claruit, anni sunt cx. quo planè cibus is despectui erat. Quod si grandiusculum hoc videatur intervallum: quid de eo statuendum, quòd uno cum homine judicium de alicujus sapore & nascitur, & denascitur? Neque hoc solum in alitibus, sed quadrupedibus etiam, ac piscibus, usu venit. Ac fortassis operæ fuerit, si utriusque generis exemplum demus. E quadrupedibus adfert Plinius lib. VIII. cap. XLIII. *Pullos mularum epulari Mæcenas instituit, multum eo tempore prælatos onagris: post eum interiit auctoritas saporis.* Nempe ob auctoritatem Mæcenatis sapor earum visus optimus: eo exstincto, non item. Sic cum Romæ Hadrianus Pontifex merlucciæ pisces caperetur, qui saporis non boni, eoque pretii vilis habebatur; multi judicium hoc secuti sunt; ut is piscis mox supra mediocre pretium divenderetur, ridente foro piscario; ut Paullus Jovius ait libro de piscibus Romanis: sed addit, *Adrianum Pontificem, sicut in administranda Rep. hebetis ingenii, vel pravati judicii, ita in esculentis fuisse insulsissimi gustus.* Nempe non idem est omniũ palatum: & in iis etiam, quæ ad gulam pertinent, summarium judicium libenter sequũtur minores, vel fœdâ adulatione, vel etiã admiratione nimia.

Nunc

Nunc de coturnicibus dicam; quia non leve iis hinc nomen accessit, quòd his Deus populum suum paverit in deserto. Saporis sunt boni, nec mali succi: præsertim autem commendantur auctumno, quia tum pinguiores sunt, & magis succulenti: pulli verò etiam in lauticiis censentur. Romani tamen pro noxiis habere. Eo autem impulsi fuerunt; quòd helleboro vescerentur. Hoc enim pasci, etiam prodidit Aristoteles, sive alius, libro περὶ φυτῶν lib. I. cap. V. atque idem tradit Alexander in præfat. problematum: & addit, itidem sturnis cicutam esse pro cibo. E Latinis similiter Lucretius lib. IV.

Præterea nobis veratrum est acre venenum,
At capris adipes, & coturnicibus auget.

Atque ex hoc insalubres esse, colligit etiam Plinius lib. x. cap. XXIII. *Coturnicibus veneni semen gratissimus cibus: quam ob caussam eas damnavere mensæ: simulq; comitialem propter morbum despui suetum, quem sola animalium sentiunt, præter hominem.* Idem tradit Solinus cap. XVII. Has igitur, cur iis sit abstinendum, adferunt rationes; quia edant helleborum, sive veratrum; quia propterea morbo laborent comitiali, & quidem solæ; quia denique hunc morbum comestæ in homines propagent. Dicam de horum singulis. Veratro eas vesci, concedimus antiquis: sed in morbum hinc incidere comitialem, vix possim mihi persuadere. Veratrum enim coturnicum naturæ conveniens est; ut Lucretius indicat. Ac pariter sturnis cicuta prodest. Cur autem neutrum iis noceat, hanc B. Basilius Hexaëm. homil. v.* adfert rationem, quia angustas habeant venas, ut venenum diutius iis detineatur, detentum concoquatur, eoquo, nonnisi correctum, ad vitalem cordis fontem pertingat. Fortasse id aliquid est. Censeo tamen, occultiorem subesse rationem, quæ ab ἰδιοσυγκρασίᾳ ‡ pendeat.

* *pag. 58. & 59. edit. Parif. Sonn. 1618.*

‡ *temperiei proprietat.*

Sed neque verum est, quod à Plinio, & Solino, proditum dicebamus, solum hominem, coturnice excepta, comitiali morbo vexari. Aristoteles quidem ad hanc iis opinionem præivit in problematis: verùm longè aliter est. Siquidem Hippocrates, libro περὶ τῆς ἱερᾶς νόσου †, eodem ait laborare oves, & capras: deque capris idem sentit Plutarchus in quæstionibus Romanis, quæst. CXI. ubi addit, flamini Diali ideo fuisse lege interdictum, non modò ne vesceretur capra, verùm etiam ne tangeret eam, atque adeo etiam ne nominaret quidem. Item equos eum morbum sentire, tradit Absyrtus: uti accipitres, capos, & graculos, Brodæus lib. III. Miscell. cap. XXIII.

† *de morbo sacro.*

Superest, utrum coturnices comestæ homini comitialem adferant morbum. Censet id quoque Galenus; proque hac sententia facit, quòd idem comm. v. in lib. VI. Epidem. narret, multos se novisse in Doride, Bœotia, & Thessa-

Thessalia, atque adeò Athenis, qui frequenti earum esu musculorum distentionibus laborarent. Sed hac parte Galeno repugnat Averroës, ac è junioribus Ulysses Aldrovandus lib. XIII. Ornitholog. item Renatus Moreau comm. in Scholam Salernit. qui negat, se in Gallia ejusmodi quid observare potuisse. Interea putat, abstinendum esse ea tempore pestilentiæ, quia caro illius, ob humores excrementicios, facilè putrescat, ac propterea febribus excitandis idonea sit.

Post coturnices videamus de lagopede, quia *à coturnicibus magnitudine tantum differt croceo tinctu*; ut ait Plinius lib. X. cap. XLVIII. Est verò, ut ibidem legas, *cibis gratissima*. Sed *lagopodis* vox est ὁμώνυμος. Sæpius enim per hoc nomen intelligitur avis Alpina, non grati modò, sed *præcipui saporis*; ut idem paullò antè dixerat. De eadem legas inibi: *Pedes leporino villo nomen ei hoc dedere, cætero candidæ, columbarum magnitudine. Non extra terram eam* (de Alpibus sermo erat) *vesci facilè, quando nec viva mansuescit, & corpus occisæ marcescit.* Si vulgatis codd. standum, meminerit ejus Martialis lib. VII. epigr. LXXXVI.

Si meus auritâ gaudet lagopode Flaccus.

Sed rectè Scaliger, Castigationibus in quartum Propertii * librum, Arethusæ ad Lycotam epistola, *glaucopide* emendat. Nam, *Primùm*, inquit, *lagopus non est aurita: est enim lagopus, quam perdicem albam Inalpini vocant. Deinde prima syllaba corripitur. Postremò avis illa pulcherrima est: ideoq́ non videtur inter monstra, & deformia portenta Naturæ annumeranda: cum tamē ho. agat Martialis, ut ostēdat, monstra placuisse illis viris, quos ordine recenset. At contra glaucopis, seu bubo, & aurita est, & sanè non inter venusta illa animalia numeranda.* * eleg. 3.

Phœnicopterus etiam est in honore: sed præcipuè ob linguam. Plinius lib. X cap. XLVIII. *Phœnicopteri linguam præcipui saporis esse, Apicius docuit, nepotum omnium altissimus gurges.* Martialis in Xeniis † de eodem: † epigr. 68.

Dat mihi penna rubens nomen: sed lingua gulosis
Nostra sapit. Quid si garrula lingua foret?

Suetonius * narrat, Vitellium in dedicatione patinæ, quam *clypeum Minervæ* nuncupabat, cum phasianorum, & pavonum cerebellis linguas miscuisse phœnicopterûm. Cerebella eorundem magni æstimata Heliogabalo; qui, ut Lampridius refert, cum dapes exhiberet Palatinas, phœnicopteri cerebella mullorum extis sociabat. Etiam Caligulam Cæsarem hoc avium summo in pretio habuisse, arguit, quòd cum exquisitissimis sibi hostiis vellet sacrificari, eas esse vellet phœnicopteros, pavones, erythrotaones ‡. Testis in ejus vita Tranquillus *. * lib. 7. cap. 13 ‡ Sic, ubi vulgo tetraones, legendū monuere Sabellicus, & Ursinus.

Sturnorum caro difficulter concoquitur: etiam virosum habet saporem, quia cicutâ pascantur: ut Galenus fatetur lib. de Theriaca ad Pisones, & * cap. 12.

lib. III. de Temperamentis. De eadem sic B. Platina in quincto de tuenda valetudine: *Sturni, quos vulgo diabolicam carnem habere dicimus, omnino ab obsoniis lautorum rejiciantur. Hos comedat Vacerra noster, qui marsupio magis, quam vitæ, consultum vult.* Meliores tamen sunt auctumni tempore, quia mirè appetunt uvas, earumque esu virosus sapor plurimum corrigitur. Melius etiam sapere dicuntur, si, simulac captæ fuerint, caput præcideris. Imò Galenus ipse in VI. de Sanitate tuenda, sturnorum carni locum ab attagena proximum adsignat, ac convenire iis arbitratur, qui corpore sunt sicci ac graciles.

Meleagrides, quæ quotannis in Bœotia circa Meleagri tumulum de pugnant, & inde nomen hoc sortitæ sunt, *novissimæ peregrinarum avium in mensas receptæ propter ingratum virus*; ut ait Plinius lib. X cap. XXVI. Ait autem, esse *Africæ gallinarum genus, gibberum, variis sparsum plumis.* Quomodo à gallina differat Numidica, docemur his Columellæ verbis lib. VIII. cap. II. *Africana est, quam plerique Numidicam dicunt, Meleagridi similis, nisi quod rutilam galeam, & cristam, capite gerit, quæ utraque sunt in meleagride cærulea.* Quærat aliquis, si Meleagrides sint Africæ sive Numidiæ gallinarum genus; quomodo planè easdem dicat Varro lib. III. de R. R. cap. IX. his verbis: *Gallinæ Africanæ sunt grandes, variæ, gibberæ; quas μελεαγρίδας appellant Græci. Hæ novissimæ in triclinium ganearium* * *introierunt in culina, propter fastidium hominum.* Satis liquet, ex his Plinium sua expressisse. Facileq; adeò conciliantur; nempe sola penè distinctione, hoc pacto: *Gallinæ Africanæ sunt grandes, variæ, gibberæ: quas μελεαγρίδας appellant, hæ novissimæ in triclinium ganearium introierunt è culina.* Ut sententia sit, ex his Africanis gallinis illæ, quæ *meleagrides* dicuntur, postremò sunt in mensas receptæ. Atque hactenus memoratis pasti fuere Græci pariter, ac Romani.

* *al.* genianū.

Quid autem, quòd Borsippæ, civitate Babyloniæ prope Mesopotamiam, etiam vespertiliones in cibum condiunt? ut est apud Strabonem lib. XVI.

De amphibiis nunc dicendum: ut sunt anates, anseres, olores. Cato Censorius in pretio tanto habuit anates, ut his pasceret, si quis è familia sua ægrotaret: quemadmodum scribit Plutarchus in vita ejus. Ubi & lepores iis app[...] fuisse narrat. Nempe homo durus, & laboribus adsuetus, ex suo temperamento ac viribus, cæteros metiebatur: in quo graviter ab eo peccatum. Siquidem ut lepores, sic quoque anates, succum gignunt melancholicum: præsertim domesticæ, quæ volatu se minus exercent; præterea cœno, & iis, quæ è culinis everruntur, ali solent. Meliores sunt sylvestres, quia libero aëre, & aquis gaudent fluentibus. Itaque in hac alite solum pectus, & cervicem edere, cætera reddi coquo, jubet Martialis †.

† *Xeniorum epigrammate* 51.

Ex

Ex his verò etiam judicium ferre est, qualis succi sint boscas, penelopes, querquedula, aliæque anatini generis.

Anseres itidem duræ sunt carnis, succique mali, & excrementicii. Olim tamen in pretio fuere anseres σιτευτοὶ*: quales iccirco Agesilao Lacedæmonio, cum in Ægyptum venisset, una cum vitulis dono misere Ægyptii: ut ex Theopompo † refert Athenæus lib. IX. Fuere & anseres fartiles. Nempe, ut procellos variis implebant animalibus, ac cupediis; (quales ab equi Trojani similitudine dixere *porcos Trojanos*; ut vidimus cap. LXVI.) ita & anseres rebus variis farciebant: ac quia equum Trojanum δούρειον vocant poetæ; eò hujusmodi anserem quoque δούρειον nominarunt. Diphilus apud Athenæum lib. IX.

* altiles.

† Hellenicis, & Philipp. II

Δούρειον ἐπάγω χῆνα τῷ φυσήματι.

Id, puto, reddi posse:

Flatu tumentem Durium adduco anserem.

Alæ anserum & facilè concoquuntur, & bene nutriunt: ut Galenus tradit lib. III. de facult aliment. cap. XX. Cujus caussa est, quòd hæ partes præ cæteris moventur, & exerceantur. Quò autem aves melioris sunt temporamenti, eò & alæ salubriores. Propterea illæ gallinarum præstant anserinis; ut ibidem ait Galenus. Præcipuè autem in deliciis fuit jecur anseris, cujus alimenta lacte fuissent imbuta. Tale enim & saporis est jucundi, & optimi succi, ac nutrimenti: facilè etiam concoquitur, & dejicitur. Testis Galenus loco jam memorato. De eodem Plin. lib. X. cap. XXII. *Fartilibus in magnam amplitudinem crescit: exemptum quoq; lacte mulso augetur.* Etiam ut in suibus vivis hepar præparabatur ficorum pastu; quemadmodum Galenus refert loco antè indicato: ita & jecoris caussa potissimum ficis alebant anserem; unde συκωτὸν dixere. Nam σῦκον, *ficus*. Meminit è Latinis Horatius lib. II. sat. VIII.

Pinguibus & ficis pastum jecur anseris albi.

Athenæus in IX. ait, Eupolin quoque Στρατιώτισι meminisse jecoris anserini. Adducit autem hunc versum:

Εἰ μὴ σὺ χηνὸς ἧπαρ, ἢ ψυχὴν ἔχεις.

Ni vel jecur, vel animus est tibi anseris.

Sed quid iste versus ad delicias facit, de quibus loquitur Athenæus? Quippe *jecur* hîc pro sapientia accipitur: ut isto veteris epigrammatis in Catonem Grammaticum*: *En cor Zenodoti, en jecur Cratetis.*

* apud Tranquillum in Grammaticis illustribus.

De quo pluribus diximus in Oratoriis Instit. lib. IV. cap. VII. sect. VIII. At verè ad delicias referendum hoc Ovidii I. Fast.

Nec defensa juvant Capitolia, quo minus anser
Det jecur in lances, Inachi lauta, tuas.

Quem locum itidem enarravimus jam olim in iisdem Oratoriis lib. IV. cap. XIII. sect. VIII. Sed & deliciarum istarum meminere Persius sat. VI. Juvenalis sat. V. & Martialis, lib. XIII. epigr. LVIII. ubi jecur hoc magno ait majus ansere; nempe postquam fartilibus, & lacte mulso auctum; ut ex Plinio dicebamus. Quis sic augendi jecoris anserini rationem invenerit, nec Plinii ætate convenit: ut liquet ex eo, lib. X. cap. XXII. Ait verò, nonnullos repertum id tribuisse Scipioni Metello, viro consulari; alios M. Sejo, equiti. Uterque horum ætate vixit Varronis: qui itidem eos junxit lib. III. de R. R. cap. X. *Horum* (anserum) *greges Scipio Metellus, & M. Sejus, habent magnos aliquot.* Ut Messallinus Cotta primus docuerit torrere palmas anserinorum pedum, & cum gallinaceorum cristis condire, ex eodem Plinio * superius retuli.

* *lib. 10. c. 22.*

Hæc de Romanis. Britannis in deliciis erant, quos Græci *χηνέρωτας* dicunt. Plin. lib. X. cap. XXII. *Anserini generis sunt chenalopeces, & quibus lautiores non novit Britannia, chenerotes, fere ansere minores.*

Olores, ut anseribus majores, ita carnis sunt durioris, præsertim natu grandiores. Excrementis etiam scatent, ut aquaticæ aliæ. Lautioribus inferuntur conviviis: sed pompæ potius gratia, quàm ob succi bonitatem. Nec olim epulis abesse solere, testis est Athenæus in IX. Saginari consuevisse, oculis prius consutis, apud Plutarchum legas in secundo de esu carnium. Verba ejus adduximus, cum de gruibus diceremus.

CAPUT XCIV.

Ex Celsi monito cavendum, ne in secunda valetudine adversa præsidia consumantur. Dacnadum, sive dacnidum usus in somno impediendo apud Ægyptios, dum convivarentur. Immanis Æsopi histrionis, & filii ejus, luxus. Confiscare, *pro* reponere. *Luxuriosa Vitellii cœna. Luxus Romanus se saturantium inferioribus solum partibus avium, præterquam ficedulæ, quam solam comederent totam. Ornithonum magnitudo, & quot aves continerent, & quantum inde pretii quotannis ad dominum rediret. Quantus avium numerus ex uno quarundam pari produci possit intra octennium. Atq; obiter non absimilis ratio inita in ovium fœcunditate.*

Quæ hactenus fusè adeò enarravimus, satis docent, Deum nobis non aves modò dedisse ad alimoniam, sed etiam ad voluptatem. Uti illas, quæ succi bonitate commendantur, & simul palatum mirè oblectant. Sed hujusmodi ut merentur in conviviis apponi, ita *μονοφάγοι* † rectius iis abstineant, nisi quando ægri sunt, vel à morbo convalescunt: nempe, ut verbis utar Cornelii Celsi *, *ne in secunda valetudine adversa præsidia consumantur.*

† *qui soli comedunt.*

* *lib. 1. cap. 1.*

mantur. Magnopere verò dolendum, cùm tanta ſit Dei bonitas, homines non contentos alimoniâ, & modicâ voluptate, ſic donis ejus abuti ad luxũ. In quo nunc tacebo de Oriente: cujus luxuriem ignorat nemo. Mittam & Ægyptios; quorum abuſum ſatis arguit dacnadum uſus in conviviis, ne inter compotandũ ſomnus obrepat. Pompejus Feſtus: *Dacnades ſunt avium genus, quas Ægyptii inter potandum cum coronis devincire ſoliti ſunt; quæ vellicando, morſicandoq́; & canturiendo aſſiduè, non patiuntur dormire potantes.* Heſychius: δακνὶς, εἶδος ὀρνέου. Nempe ἀπὸ τοῦ δάκνειν, quod eſt *morſicare*. Mitto etiam Græcos: de quibus tam multa Athenæus in Deipnoſophiſtis. Solùm oſtendam, quàm fœdè ſe geſſerint Romani. Familiam in his ducat Æſopus tragicus, vel ejus filius; cui pater ex arte ducenties ſeſtertiûm reliquerat; ut præter alios Macrobius * narrat. De filio quidem ita Valerius Max. lib. IX, cap. I: *Quem furioſa luxuria juvenem conſtat cantu commendabiles aviculas, immanibus emtas pretiis, in cœna pro ficedulis ponere, acetoque liquatos magna ſumma uniones potionibus adſpergere ſolitum, ampliſſimum patrimonium, tanquam amaram aliquam ſarcinã, quam celerrimè abjicere cupientẽ.* At parenti id liquidò tribuit Plinius lib. X, cap. LI: *Maximè*, inquit, *inſignis eſt in hac memoria, Clodii Æſopi, tragici hiſtrionis, patina, ſexcentis H-S taxata: in qua poſuit aves cantu aliquo, aut humano ſermone vocales, nummis ſex ſingulas coemtas; nullâ aliâ inductus ſuavitate, niſi ut in his imitationem hominis manderet; ne quæſtus quidem ſuos reveritus illos opimos & voce meritos: dignus prorſus filio, à quo devoratas diximus † margaritas.* Sanè filium fuiſſe, à quo comeſtas narrat margaritas; etiam Horatius teſtatur lib. II, ſat III:

* lib. 2. Saturn. cap. 10.
† lib. 9, cap. 35

Filius Æſopi detractam ex aure Metellæ,
Scilicet ut decies ſolidùm exſorberet, aceto
Diluit inſignem baccam.

Similiter Tertullianus de Pallio cap. V. At de patina adſcribit patri hiſtrioni. En de utroque verba: *Æſopus hiſtrio ex avibus ejuſdem pretioſitatis, ut canoris, & loquacibus quibusq́; ſexcentûm millium patinam cõfiſcavit: filius ejus poſt tale pulpamentum potuit ſumtuoſius eſurire: margarita namq́; vel ipſo nomine pretioſa, dehauſit, credo, ne mendiciùs patre cœnâſſet.* Sed priora verba ſic cum maximo Salmaſio legere malim: *Æſopus hiſtrio ex avibus ejuſdem pretioſitatis, ut canoribus & loquacibus quibusq́; centum millium patinam confiſcavit.* Hoc eſt, patinam centum milliũ, quod ejus pretium erat, confiſcatam ſive repoſitam habuit; ut eam, cum vellet, avibus cariſſimè emtis plenã repræſentaret convivis. Nam *confiſcare*, ut gloſſæ vet. exponunt, ταμιεύειν, ἀποθησαυρίζειν, hoc eſt, *reponere, recondere*. Quomodo idẽ Salmaſius elegantiſſimè interpretatur hoc Tertulliani de Anima, *in confiſcato animam habere*. Et Suetonii illud in Auguſto: *Quam ſummam repræſentari juſſit: nam & con-*

fiscatam semper repositamq; habuerat. De pretio patinæ fusiùs eundem differentem vide. Sed quid sibi vult, quod Plinium audiebamus dicentem, aves singulas sex nummis coemtas? Loquaces, & canoras, sex nummis? Id sanè pretium Belgis necdum adæquet stuferos quatuor, sive quinctam floreni partem. Quo quid vilius? At Valerius aviculas singulas immanibus ait pretiis comparatas. Quare Hottomannus de re numaria * pro *sex* legit *sexcentis.* Id pretium Belgis sit octodecim florenorum. Sed neque id justum fuerit pretium: quod haurire est ex optimo & vetustissimo clarissimi Nic. Rigaltii codice. In eo erat: *h isvi singulas coemtas.* At notum IIS, vel HS, esse sestertii notam. Ut certissima sit Salmasii emendatio, propterea scribentis, IIS VI *singulas coemtas.* Nempe pro avibus singulis soluta sestertia sex, sive sex millia numûm. Quam Plinii sententiam etiam Tertullianus expressit. Sic enim scribit: *Asinius Celer mulli unius obsonium* VI. *M. HS detulit: Æsopus, ex avibus ejusdem pretiositatis, sexcentûm millium patinam confiscavit.* Ubi clarè inter patinam, & avium pretium, distinguit: quæ Budæus in secundo de Asse confudit.

* pag. 157, & seq.

Ab Æsopo ad aliud transeo luxus exemplum. Suetonii est lib. VII: *Famosissima super cæteras fuit cœna Vitellio data adventitia à fratre: in qua duo millia lectissimorũ piscium, septem avium, apposita traduntur. Hanc quoq; exsuperaverit ipse dedicatione patinæ, quam ob immensam magnitudinẽ Clypeum Minervæ, αἰγίδα Πολιούχου, dictitabat. In hac scarorum jecinora phasianorum, & pavonum cerebella, linguas phœnicopterûm, murænarum lactes, à Carpathio usque, fretoq; Hispaniæ, per navarchos, ac triremes, petitarum, commiscuit.*

Quantoperè etiam Romanorum luxum arguunt verba hæc Favorini apud Agellium lib. XV, cap. VIII: *Negant ullam avem, præter ficedulam, totam comêsse oportere: cæterarum avium, atque altilium, nisi tantum apponatur, ut à cluniculis inferiori parte saturi fiant, convivium putant inopiâ sordere: superiorem partem avium, atq; altilium, qui edunt, eos palatum non habere.*

Multùm etiam luxus cõparuit Romanus ex aviariis, sive ornithonibus: de quibus sic Varro lib. III. de R. R cap. III: *Nunc ornithonas dico omnium alitum, quæ intra parietes villæ solent pasci.* Et mox: *In binas species dividi possunt: in prima parte ut sint, quæ terrâ modò sunt contentæ: ut sunt pavones, turtures, turdi. Altera species sunt, quæ non sunt contentæ terrâ solùm: ut sunt anseres, querquedulæ, anates.* In hisce ornithonibus tria imprimis admirationi sunt; magnitudo earum, multitudo avium, quas continerent, & pretium ingens, quod inde quotannis perciperent. De magnitudine sic Varro ibidem: *Primus ille gradus antiquus majorum nostrorũ erat, in quo essent aviaria duntaxat. In plano cohors, in qua pascebantur gallinæ: & earum fructus erant ova, & pulli. Alter sublimis, in quo erant columbæ in turribus, ut summa villa.*

Contrà

Contra nunc aviaria sunt nomine mutato, quòd sunt ornithones; quæ palatum suave domini paravit, ut tecta majora habeant, quàm tum habebant totas villas; in quibus stabulentur turdi, ac pavones. De multitudine avium sic cap. v: *Dicam de hoc ornithone, quod fructus caussâ faciunt. Igitur testudo fit magna, qua millia aliquot turdorum, ac merularum, includere possint. Quidam cum eo adjiciunt præterea aves alias quoq; quæ pingues veneunt carè, ut miliariæ, ac coturnices.* Magnitudinem pretii inde redeuntis docet nos Axius apud Varronem ejusce libri cap. II. Cùm enim locutus esset de materteræ suo fundo in Sabinis, *in hac*, inquit, *villa, qui est ornithon, ex eo uno quinq; millia scio venisse turdorum denariis ternis, ut sexaginta millia ea pars reddiderit eo anno villæ, bis tantum, quàm tuus fundus ducentûm jugerum Reate reddit.* Et post pauca: *Nonne L. Albutius, homo apprimè doctus, cujus Luciliano charactere sunt libelli, dicebat, in Albano fundum suũ semper vinci à villa? Agrum enim minùs dena millia reddere, villam plus vicina.* Pluraq; inibi in hanc mentem. Idem lib. III, cap. VI, *Ex pavonibus M. Aufidius Lurco supra sexagena millia nummûm dicitur capere.* Ea summa Belgis fit cIↄ Iↄ ccc florenorum. Idem cap. VII, ubi de columbis: *Parentes eorum Romæ, si sunt formosi, bono colore, integri, boni seminis; paria singula vulgo veneunt ducenis numis; necnon eximia singulis millibus nummûm: quas nuper cum mercator tanti emere vellet à L. Axio, equite Romano, minoris quadringentis denariis daturum negavit.* Quod de Axio referre etiam non piguit Plinium lib. X, cap. XXXVII. Duceni autem numi Belgis nunc fuerint VI floreni: mille numi, XXX floreni: quadringenti denarii, CXX floreni. Nempe denarium, qui decem valet assibus, unde & nomen, sex stuveris, sive schellingio, ut loquimur, æstimamus. Quod tam carè hæc avitia venderentur, id præcipuè tribuendum adicialibus, & triumphalibus cœnis. Unde legas lib. III Varronis cap. II: *Quotusquisque enim est annus, quo non videas epulum, aut collegia, non epulari; quæ nunc innumerabiles incendunt annonam.* Nihil igitur mirandum, si ex villis tantas sibi opes pararent: præsertim cogitantibus, quanta sit avium quarundam fœcunditas. Siquidem ex aliquarum pari uno, si pro naturæ viribus generent, & ex natis, atque inde porrò genitis, necetur nihil, nec sponte intereat quicquam; annos intra octo esse aves possint 33474272. Quod facilè visurus, qui artem numerandi calleat. Hoc quoque miram Dei bonitatem arguit, quâ sic abutuntur mortales. Nec in avitio modò, sed etiam quadrupedibus, hanc bonitatem ejus cernere licet. Siquidem oves centenæ intra annos sexdecim genuisse tantum ovium possunt, ut pretium earum sit aureorum 61689600. Nec minùs miranda, certissima tamen, piscium, & plantarum fœcunditas est; ut inferiùs dicetur.

CAPUT

CAPUT XCV.

Remedium pilis vel nigris reddendis, vel albis: item tineæ, capitis dolori, phrenitidi, melancholiæ hypochondriacæ, morbo caduco, paralysi, vigiliæ morbidæ, sanguinis è cerebro eruptioni, oculorum caligini, lippitudini, uveæ tunicæ procidentiæ, suffusioni, humori in oculos defluenti, tuberculo in minore angulorum angulo, oculis suâ sede propulsis foras, putrido narium ulceri. Avis odore sui reficiens cerebrum. Remedium dolori dentium, anginæ, inflammationi tonsillarum ac gurgulionis, spirandi difficultati, pleuritidi, collectioni puris inter thoracem ac pulmonem, & sputo sanguinis: in quibus tot divinæ bonitatis argumenta, quot morbos enumeramus.

HActenus constitit oratio nostra in alimonia avium, & earundem deliciis. Nunc eam transferam ad utilitatem, quam inde in medicina bonitas nobis divina concessit. Illo quidem irato peccatis nostris, totæ morborum cohortes incubuerunt terris: sed, eodem miserente, rebus variis, inque his, avibus, vis est attributa ad valetudinem recuperandam. Hoc primò planum faciam in parte corporis nostri maximè sublimi. De capillorum tamen decore mittam: quia in eo non læsæ actionis, ut in morbis, cura suscipitur; sed ornatûs, ut ad κομμωτικὴν * potiùs pertineat. Tale est, quòd corvi ovum myrto commistum pilos reddit nigros: suffitus fellis corvini eosdem facit albos. Prius tradit Philes in Jambis; alterum Rhasis.

* *comtoriam, sive artem forma lenocinantem.*

At propriè in morbis est tinea, cutis nostræ, quâ caput obtegitur, affectio, à salsa pituita, alioye succo mordaci. Ubi topicis utendum remediis, tum reprimentibus, tum discutientibus. In his est fel avium, ac præcipuè earum, quæ calidiores sunt, & Ciccio.

Capitis doloribus, sive τῇ κεφαλαλγίᾳ, quæ est à solutione continui in parte nervosa ob sanguinē pituitosum, columbino stercore mederi docet Galenus τῶν κατὰ τόπους ‡ lib. II, cap. III. Jubet autem capere fimum columbarum montanarum, quia id validum magis. Etiam vulture medicina fit. Sextus Platonicus part. II, cap. II: *Vulturis ossa de capite, suspensa collo, capitis dolorem sanant. Itidem cerebrum ejus, si commisceas cum oleo cedrino, & inde nares frequenter tangas, capitis dolorem aufert.* Similiaque apud Plinium, & Marcellum, legas: imò & Galenum lib III. Euporist. cap XXXIV.

‡ *de compositione medicamentorum secundum corporis loca.*

Ad capitis morbos etiam refertur phrenitis; qua actio secundùm imaginationem, ac discursum, depravatur ab inflammatione, sive intemperie calidâ cerebri, & meningum. In hoc morbo à medicamentis minùs vehementibus initium fit. Taleque est, si columbæ viventes mox applicentur dissectæ.

Est

Est & hujus loci melancholia hypochondriaca; quando ex hypochondriis, & imprimis sinistro, humor vaporque cerebrum petit, ac imaginationem corrumpit; sic ut homo desipiat sine febri; timeat, & mœreat absque caussa. Est verò timor à colore atræ bilis; qui fere lienis vitio se spiritui miscet, atque eum tenebricosum facit. Hîc prosunt cùm diaphoretica alia, tum jus galli gallinacei; item columbæ: quarum alitum ventres farciendi rutâ, anetho, chamæmelo, serpillo, pulegio, cumino, feniculo, dauco. Hujuscemodi enim multùm promovent evacuationem eam, quæ transspirando fit.

Epilepsiæ quoque, sive morbi comitialis sedes est in cerebri ventriculis: qui non tantopere quidem obstruuntur, quàm in apoplexia; sic tamen impediuntur, ut spiritus animalis inde egredi non possit. Id provenit à crasso & viscoso humore: quem dum spiritus excutere adnititur, convulsio fit, tantaque totius corporis concussio, ut etiam spumam ore eliciat. Adversus hunc morbum tale remedium præscribit Sextus Platon. part. II, cap. II: *Vulturis jecur totum, cum sanguine ipsius vulturis tritum, & per dies septem potum, caducis prodesse didicimus.* Et cap. XII: *Hirundines comesta caducos sanant. Item lapilli in ventriculis eorum reperti, & brachio alligati, perfectè sanant.*

Cerebri etiam morbus est paralysis: quando nempe spiritus animalis ob morbum vel nervi, vel spinalis medullæ, è cerebro non influit in nervum, vel ab nervo, ob intemperiem ejus frigidam, ac quandoq; simul humidam, non recipitur: unde fit, ut musculum motui destinatum destituat motus. Estque ad paralysin sæpe prævius tremor corporis, quasi minuta paralysis, inque eam sæpe degenerans: uti torpor sive stupor abit in apoplexiam, epiplexiam, & spasmum, qui musculi involuntaria est ad suum principium contractio. *Convulsionem* vulgo nominant. Paralyticis, & quibuscunque partes aliquæ corporis torpidæ sunt, aut tremulæ, columbarum esus conducit: ut ait Rabbi Moses Maimonides in Aphorismis. Spasticis etiam, ac convulsis, conferre, Serenus Sammonicus * pronunciat: * cap. 55.

Sin autem subitò replicantur corpora morbo,
Contractos revocat nervos caro sumta columbæ.

Si è cerebro excrementicia sic materies fluat in partes subjectas, ut actionem lædat, *catarrhus* vocatur: qui si salsus erit, coronali suturæ applicatur confectum è thapsia & fimo columbino: ut Galenus præscribit Method. lib. V, cap. XIV. Nempe hoc pacto sursum attrahitur materies peccans.

Ut somnus, ita & morbosa vigilia, quæ *zaara* dicitur Avicennæ, cerebri affectio est. Plinius ait lib. XXX, cap. XV, *cuculum leporinâ pelle alligatum somnos allicere.*

Sanguinis eruptiones è cerebri meninge inhibet cerebellum gallinarum, si è vino bibatur: ut ait Dioscorides lib. II, cap. LIIII.

Et hæc de plerisque cerebri vitiis; cui, ut parti principali, aliquantum insistere æquum putavi; præsertim homini philosopho; quando, hoc malè adfecto, speculari naturam, quod nunc facimus, non licet. Deinceps videamus de oculis; quorum, ad indagationem naturæ, præcipuus ex instrumentis sensuum est usus.

Oculis claritatem confert hirundinum, pullorumque, cinis combustus in olla fictili, cum melle oblitus; ut ait Dioscorides lib. II, cap. LX. Etiam Sextus part. II, cap. XII. adversus oculorum dolorem, lippitudinem, & caliginem, sic præscribit: *Hirundinis pulli cinerem cum melle in oculos mitte; aut hirundinis fel, & sanguinem, innungito: mirè prodest.* Idem part. II, cap. V, adversus caliginem, suffusionem incipientem, & leucomata, præparare docet *fel perdicis:* ac subjungit; *Hoc nos ipsi frequenter tentavimus.* Idem partis ejusce cap. III. dixerat, adversus caliginem juvare accipitrem coctum cum oleo susino, seu λειρίνῳ, hoc est, ex liliis. Nam *susinum* dicitur à *Susa*; quo & lilium notatur, & urbs à copia liliorum sic nominata: sicut alibi * diximus pluribus. Similiter fere Plinius, nisi quòd pro susino *rosaceum* reponit. Sic enim ille lib. XXIX, cap. VI: *Accipiter decoctus in rosaceo efficacissimus ad inunctiones omnium vitiorum in oculis putatur.* Sed, credo, hac parte vis eadem rosis, liliisque. Præterea caligini occurritur felle vulturino cum porri succo, & melle exiguo: ut est apud Plinium lib. XXIX, cap. VI, & Sextum part. II, cap. II. In hoc tamen est discrimen, quòd Plinius dicat, *porri succum*; Sextus habeat, *marrubii succum*. Non dubium est, quin uterque secutus sit Græcos. Ac *marrubii* quoque est apud Galenum lib. I εὐποριστῶν cap. XLIV. Nec propterea Plinius corrigendus. Ipsum potiùs Plinium vitiato esse usum codice, arbitror. Nempe ubi scriptum esset πράσον, hoc est, *porrum*; non πράσιον, quod est *marrubium*; ut ipse Plinius interpretatur lib. XX, cap. XXII.

* lib. 4. Orat. Instit. cap. 7. sect. 3.

Adhæc ophthalmiæ, quam Celsus *lippitudinem* appellat, medetur albumen temporibus, fronti, & partibus oculo proximis applicitum. Idem facit ovi vitellus: imò ovum integrum cum aqua rosacea. Ita Galenus Methodi lib. XIII, cap. ult. Marcellus Empiricus † ait, qui ciconiæ pullum esitârit, eum annis continuis non lippiturum.

† cap. 8. Frobenianæ editionis pag. 57.

Si cornea oculi tunica sic rumpatur, ut procidat uvea; Avicennæ consilium est, adhibere collyrium è croco, amylo, tragacantha cũ ovi albumine.

Si tunica ἡ ῥαγοειδὴς ‡ sic distendatur, ut pupilla dilatetur, & acies hebescat (μυδρίασιν vocant Græci, *alintisar* Avicennas) turturis, vel columbi sanguinem, in oculum destillare idem Avicennas jubet.

‡ uvea.

Ὑπό-

Υπόχυμα, sive *suffusio* dicitur, cùm pupilla obscuratur ob humores affusos corneam inter tunicam, & humorem crystallinum, concrescentes. Adversus hoc vitium Galenus τῶν κατὰ τόπους * lib. IV, cap. VIII. præscribit sanguinem columborum teneris è pennis instillatum. Nempe hic leviter discutit, & aliquantum adstringit. Rhasis, siquando perseverârit dolor, juvare initio ait ovi albumen cum rosaceo. Galenus inde dare jubet ovi vitellum cum vino.

* *de medicamentorum compositione secundũ corporis partes.*

Επιφορὰ particulatim vocatur humor in oculos assiduò defluens, sic ut lachrymari videaris. Huic tenui occurritur panno linteo, quod ovi albumine madefeceris

Εγκανθὶς hoc loco non tam est alteruter oculi angulus, sive is ῥαντὴρ, qui major, & naso propior; sive παρωπίας, qui minor, propiorque temporibus; quàm tuberculum, sive carnis incrementum in παρωπίᾳ excrescens, nec permittens, ut facilè palpebras diducas. In hoc morbo applicatur oculo albumen ovi sedulò agitatum cum aqua rosacea.

Εκπιεσμὸς vocatur, quando non uvea solùm foras prorumpit; quod malum πρόπτωσιν dicunt: sed totus ab ingenti inflammatione oculus magno impetu suâ propellitur sede foras. Avicennas jubet occurrere emplastro è farina fabacea cum rosis, thure, & ovi albumine. Atque de avium usu in oculorum morbis hæc sufficiant.

Οζαινα est narium non tam tumor, ut in polypo; quàm ulcus; idque ab humore acri, & putrescente, unde graveolentia; quæ & nomen morbo dedit. Nam ὄζειν, *olere, fœtere*. Occurritur huic adipe anserino.

Quædam aves odore hominem reficiunt. Ita in India occidentali, quam Americam dicimus, aves sunt corvi figurâ, magnitudine, tardo volatu, carnivoræ, moschi odore præditæ: ut est apud Cardanum de rerum variet. lib. VII, cap. XXXIV.

Dentium dolori medeberis, si adipe galli gallinacei inungantur.

Anginâ laborantibus prodest hirundinum in olla fictili combustarum cinis, si cum melle obleveris: ut docet Dioscorides lib. II, cap. LX. Ac ibidem tradit, mederi inflammationi tonsillarum: quo nomine etiam intellige quadruplicem gurgulionis, sive columellæ inflammationem Aretæo ‡ memoratam. Vulgus medicorum *uvulam* nuncupat.

‡ *lib. I. de causis & signis acutorũ morb. cap. 8.*

Nunc à capitis, & colli morbis ad thoracis, & partium eo contentarum affectiones, transeamus. Respiratio crebrior præter naturam (nec enim de illa nunc loquimur, quæ est à cursu) proficiscitur ab angustia partium pulmonis utrimque suspensarum; quas Hippocrates † ἀορτῆρα vocat: alii lobos, fibras, atque etiam alas, quia alarum more explicantur. Estque ea angustia plurimùm à materiê pituitosâ, viscidâ, & crassâ; ac vel à cerebro

† *lib. de morb. majo.*

recipitur, vel in pulmone ob ejus intemperiem gignitur. Ad dissipandam ejusce materiem in thorace confert jus è vetere gallinaceo. Sed ut præparari debeat, è Dioscoride petas licet lib. II, cap. LIII. Item ex Avicenna, & Mesue, qui fusè de hoc agit. Atque hoc diætam extra paroxysmum tangit. In paroxysmo, ne æger suffocetur, pectori applicatur oleum amygdalinum, decoctum malvæ, item pinguedo gallinæ; uti & suis, vituli, vel alîus animantis.

Noctuæ etiam sanguis mederi dicitur spirandi difficultati, qua quis nonnisi recto thorace quit spiritum ducere. Græci inde ὀρθόπνοιαν vocant. Sed hoc naturæ remedium in dubium vocat Galenus lib. X. de Simpl. cap. III.

Πλευρῖτις est inflammatio interioris membranæ, quæ τὰς πλευρὰς sive costas succingit. Adversus vehementes ejus dolores, post venæ sectionem, adhibentur ἀνώδυνα, sive dolorem delinientia: in quibus, ut malva, althæa, lac, butyrum, amygdalæ dulces; ita adeps gallinaceus, suillus, alia. De his inter alios Capivaccius lib. II. practicæ Medicinæ cap. III.

Ἐμπύημα est vitium, quo thorax pure completur. Si pus renes, vel alvum versus feratur, ab eodem Capivaccio cap. seq. commendatur jus galli ætate aliquanto provectioris: sed cum melle rosato, ut fiat evacuatio per alvum, & cum diureticis, ut fiat evacuatio per renes.

In sputo sanguinis Galenus lib. V. Meth. cap. XIII, inter cætera, quæ inde peti malo, applicat capiti fimum columbinum: nempe ad divertendam materie à capite profluentem.

CAPUT XCVI.

Ex avibus adferuntur remedia jecoris scirrho, stomachi vitiis variis, dolori colico, alvo duriori, vitiis sedis, hæmorrhoidi, morbo cœliaco, regio, lienico, renum calculo, vesicæ rosioni, gonorrhϾ, impotentiæ Venereæ, mensium profluvio, partûs difficultati, secundis extrahendis, morbo articulari, febribus longis ac diuturnis, hecticæ etiam. Ratio corrigendi quædam, quæ febrim creduntur adferre. Remedia ex avibus adversus venena, & serpentium, aliorumq; venenatorum, canis item rabidi morsus. Interim in iis, quæ adversus venena vulgo adferunt, inveniri superstitiosa non pauca, vel etiam falsa. Utilitas, quam adversus venena capere est ex ciconia, ibide, vulture, corvo. Iyngi à Magis tributa vis magna in philtris.

NUnc dicemus de ventre: ubi duplicia attendimus instrumenta; quædam pertinentia ad facultatem nutritivam, alia verò ad generatricem. In iis, quæ nutritioni inserviunt, præcipuum est jecur. Hujus fluxum mirè sistit hepar anatis. Ejusdem scirrho medentur non modò medulla cervi-

cervina, & vitulina; sed etiam adeps gallinæ, & anseris. Quippe digerunt, & emolliunt. Sed quibus præterea uti conveniat, Capivaccius melius dicet lib. III. Medicinæ Practicæ cap. XXII. Atque idem cap. XXIV. refert, quomodo, ne à phlegmone hepatis suppuratio proveniat, inde autem ulcus, malum fere immedicabile; eò, ad emolliendum, & maturationem juvandam, cum althæa, malva, carica, fœnogræco, & aliis, ovorum quoque vitellis uti conveniat.

Secundaria verò instrumenta sunt ventriculus, intestina, vesicula fellis, lien, renes, & vesica urinaria.

Ventriculi vitio mederi dicitur ventriculus avium comestus: ac particulatim strutiocameli, & mergi. Sed Galenus lib. III. de Aliment. facult. cap. XX. hanc respuit sententiam. Neque enim vel ipse ventriculus facilè concoquitur, vel, instar piperis, & zingiberis, vim ullam habet, qua concoctionem juvet. Apud Dioscoridem tamen lib. II. cap. LIII. legas, internam ventriculi partem in gallinaceis, quæ substernitur membrana cornus instar pellucida, ac inter coquendum excoriari, & abjici solet, si aresiat, & teratur, bibaturque è vino, stomachicis conferre. Item jus pulli iis, quibus os ventriculi æstuat, temperare illud vitiosos pellendo humores. Quod tamen in Ruelli tralatione præteritum: sed non item neglexit Saracenus. Vide autem, quæ & pro Dioscoride adversus Galenum Saracenus ibidem annotavit.

Capivaccius * etiam in humida ventriculi intemperie hujusmodi victus rationem præscribit, *ex aviculis montanis, è perdicibus, turturibus, pullis gallinaceis; sed assis.* Posteaque † idem in ventriculo admodum calido, & sicco, *potum* præfinit *è distillato jure longo pulli cum succo anguriæ.* Idem ‡, ad tumorem ventriculi emolliendum, medicamentum jubet applicare, in quo cum medulla vitulina adeps anserinus, & alia, quæ melius certiusque ipse referet. Ac si tumor sit ab inflammatione, quæ pus & abscessum generet; medicamentum præcipit, cum ex caricis, dactylis, amygdalis, althæa, malva, oleo; tum adipe gallinaceo, vel suillo. Etiam in cardialgia cum Alexandro ventriculos anserum exhibet *. Item in fame canina, quam Græci *κυνορεξίαν*, vel *κυνώδη ὄρεξιν*, appellant, Aëtium secutus, commendat † inter alia adipem anserinum, ac gallinaceum. Inque siti morbida, ad refrigerandum, & humectandum, catapotium, sive pilulas, suadet ex semine cucumeris hortensis, melonum, amygdalarum, diadoceiων in forma solida: sed cum saccharo, & ovi albumine.

* *lib. 3. medicina practicæ cap. 2.*
† *cap. eodem.*
‡ *cap. 4.*
* *cap. 6.*
† *cap. 7.*

Rondeletius * etiam testatur, cineres cuculi valere medendo dolori ventriculi, eidemque humectando.

* *lib. de Ponderibus.*

A ventriculo transeo ad intestina: ubi præcipuè de colico videndum dolore.

dolore. Adversus hunc jus galli decrepiti commendat Avicennas : qui decoqui ait oportere cum sale, anetho, polypodio, & interdum cum cardamo, sive nasturtio.

Eidem morbo, ut est apud Dioscoridem lib.II. cap.LIX. medetur alauda; quæ aliter *cassita*, vel *galerita*: nempe à cristato apice, quem cassidis vel galeri instar in capite gestat. Nec ignoro, apud Dioscoridem in Parisiensi editione Ruëllii non κωλικὰς legi, sed κοιλιακὰς. Verum κωλικὰς legi oportere, rectè visum Andreæ à Lacuna Secobiensi, & Antonio Saraceno. Similiter enim vetus codex:& sic quoque Plinius lib.xxx cap.VII. *Coli vitium efficacissimè sanatur ave galeritâ assâ, in cibo sumptâ. Quidam in vase novo exuri jubent cum plumis, conteriq; in cinerem, bibiq; ex aqua cochlearibus ternis, per quatriduum: quidam cor ejus adalligari femini: alii recens tepensq; devorari. Consularis Aspernatum domus est; in qua alter è fratribus colo liberatus est, ave hac in cibo sumpta, & corde ejus armilla aurea incluso.* Imò & Galeni est lib.XI. de Simplicibus Medic. Facult. cap.XXXIII. *Galerita, avis pusilla, nobis plerunq; obvia, in jure simplici elixa, colicos adjuvat. Verum assiduo eam edere cum jure necesse est.* Similiter quoque Paullus Ægineta, Trallianus, alij. Sed, post laudatos tot veterum, dissimulare non possum judicium Thomæ Erasti libro de occultis medicamentorum proprietatibus, scripto dicatoque Nobil. viro, necessario ac propinquo meo, Henrico Smetio; in cujus Miscellaneis secundum librum facit. Sic verò clarissimus ille vir cap.XLV. *Laudant Galenus, & Aëtius (neque hi soli) alaudæ, aviculæ cristatæ, usum in doloribus colicis: eamque hos dolores, si frequenter comedatur, persanare adserunt. Ego colicis sæpenumero plurimis, & longo tempore exhibui: fructum inde nullum persensi.* Nec eo damno antiquos. Potius censeo, pro cœlo, soloque, variare, & animantium, & aliorum temperamentum.

Alvum dejicit jus è vetere gallinaceo; ut ait Dioscorides lib.II. cap.LIII. unde & modus præparandi petatur. At Galenus XI. simplic. Ὁ γε μὴν τῶν ἀλεκτοειδῶν ἁπλοῦς ζωμὸς ἐπισχετικῆς ἐστὶ δυνάμεως· ὥσπερ ὁ τῶν παλαιῶν ἀλεκτρυόνων, ὑπακτικῆς· *gallinarum simplex jus vim habet alvum cobibendi, uti veterum gallinaceorum, eum subducendi.* Similiter Paullus Æginetta lib.VII. At Plinius hoc pacto lib.XXIX. cap.IV. *Jus gallinæ alvum solvit; validius è vetere gallinaceo.*

*lib.29 cap.3. *Ad sedis vitia prodest* (ut idem Plinius* ait) *ex ambusto cum candido ovorum tostum hordeum, & suillo adipe: infantibus quidem* (prodest) *etiam, siquid ibi procidat.* Ac postea subdit, *sedis vitiis prodesse ova durata igni.* Ac mox addit, etiam *prosunt condylomatis cum rosaceo.* Hoc est, callosæ carnis excrescentiæ in sede : puta quando ani rugæ intumescunt in modum articuli, quem Græci vocant κόνδυλον, unde vitium hoc κονδύλωμα vocatur.

Ibidem,

Ibidem, sed paulò antè legas, *contra hæmorrhoidum morsum illinitur ovum, sorbeturque totum.* Et continuò post: *Quinque ovorum lutea in vini heminâ, cruda sorbentur dysentericis, cum jure putaminis sui, & papaveris succo, ac vino.* Et postea: *Dant & dysentericis pullos in ipso ovo decoctos, admista vini austeri hemina, & pari modo olei, polentaque.* Antea idem, sed eodem cap. dixerat: *Dantur* (ova) *cœliacis cum uva passa pinguis pari pondere, & malicorio, per triduum æquis portionibus.*

Hinc, ut ordini antea memorato insistam, ad vesiculam fellis eo, & lienē. Quoties bilis excrementicia, vel flava, vel nigra, sic inter cutaneas corporis partes se diffundit, ut totius corporis color præter naturam immutetur; ἴκτερος, seu *aurigo*, vel *morbus regius*, nuncupatur. Ac quidē, si lien non recipiat humorem melancholicum: tensione ejus, & quandoque etiā tumore, ac duritie, id cognoscitur. Sin vesicula fellis desit officio: color corporis citrinus erit; retrimenta cibi non citrina, sed albicantia. Aurigini sive morbo regio ex avibus remedium præscribit Plinius lib. xxx. cap. x i. *Morbo regio resistit gallina, si sit luteis pedibus prius aqua purificatis, deinde collutis vino, quod bibatur.* Alterum deinde adjungit: *Cerebrum perdicis, aut aquilæ, in vini cyathis tribus.* Ac similiter Sextus Platonicus partis I I. cap. v. Imò & si auriginosus sive ictericus intueatur charadrium avem, qui & icterus dicitur; ipse morbo liberatur, sed avem is corripit: unde, si obtutum in eam defixeris, oculos claudit: nempe naturæ instinctu gnara, hunc intuitum morbum adferre; ut est apud Theophylactum Simocatum probl. xv. Vide & Aristophanem, ejusque scholiastem, Plinium lib. xxx. cap. x I. Ælianum lib. xv. de Anim. cap. xxvi. Heliodorum in Æthiopicis lib. I I I. Suidam in Ικτερὸς: ubi legas, Didymum hoc proverbium ex Aristophane adduxisse, χαράδριον μιμούμενος, *charadrium imitans.* Avis est nec bonæ vocis, nec coloris boni, sed subravi: noctuque apparet, de die fugit: ut Aristoteles indicat lib. I x. Hist. anim. cap. xi*. Itali *calandrinum* nuncupant, voce ex χαραδριὸς corrupta. Plura de ea diximus superius †.

Lienicis, ut idem Plinius ‡ refert, *dantur ova ex oleo fricta terna, totis ovis pridie maceratis in aceto.* At contra atram bilem auget pavonis esus; nisi correxeris: quod fit, si jugulatum frigido aëri diebus exposueris quindecim, gravi pondere de pedibus dependente.

* *secundum dist. Scal. cap. 15. sect. 153.*
† *cap. 88.*
‡ *lib. 29. cap. 3*

Proximè vesiculæ fellis, & lieni, renes superius subjecimus. Eos purgant pipiones. At calculum renum gignunt ova dura. Contra prodest ei caro perdicum: hinc & attagenarum, sturnorum, merularum, turdorum: ut Galenus tradit lib. xvi. de sanitate tuenda cap. xv I. De sturno objectant, quòd carnis sit durioris. Rectè quidem: sed hic attenditur, quòd ob desiccandi vim non augeat calculum: uti humido copiosoque alimento

mento faciunt aves à cauponibus saginatæ, quibus renum obstructio capit incrementum: ut à Galeno ibidem proditum est.

Addam & remedium, quod tradit Ludovicus Nonius, Medicus Antverpiensis, de re cibaria lib. II. cap. XXXV. *Frequenti experientia observavi, tunicam illam ventriculi gallinarum siccatam, atque in pulverem redactam, ex vino potam, renum calculos egregiè pellere.*

Ut Plinius ait lib. XXIX. cap. III. *Prodest ovum & renibus, vesicæ rosionibus, exulcerationibusque.*

Vidimus de instrumentis, quæ inserviunt nutritioni. Sequuntur, quæ generationis propria sunt.

Qui laborant pro fluvio seminis, quod præter naturam fit invitis (γονόῤῥοιαν vocant) utuntur iis, quæ jecur ac renes refrigerant: uti inter alia est medicamentum ex aqua rosacea, succo limonis, & ovi albumine.

* rei Venereæ Impotentiæ τῶ ἀφροδισιασμῶ *, si defectus sit sanguinis, ac spirituum, proderunt ea, quæ utrumque producunt: ut ova sorbilia: item caro pullorum, caponum, phasianorum, turturum: præterea gallinaceorum testes. Sin semini opus sit acrimonia; ad suscitandam vim sopitam, columbi, vel capones, cum macere decoquuntur.

† epigr. 67. Salacibus contra libidinem restinguit esus palumbis. Martial. in Xeniis†:

Inquina torquati tardant hebetantque palumbes.
Non edit hanc volucrem, qui cupit esse salax.

Profluvium uterinum, quo menses colorem non retinent, curatur iis, quæ evacuant materiem utero contentã: in his medicamento è resina sicca, tamarisci folio, semine lini vino indito, & cum adipe anserino clysteri infuso. Ova etiam, ut Plinius ait lib. XXIX. cap. III. *sistunt menses mulierum cocta, & ex vino pota; inflationes quoque vulvæ cruda cum oleo ac vino illita.*

Parturientes adjuvat penna vulturina, pedibus subjecta; si credimus eidem Plinio lib. XXX. cap XIV. Ac similiter Sextus Plat. part. II. cap. II.

Partum, ut ibidem legas, *tota ova adjuvant cum ruta, & anetho, & cumi-*

* lib. 16. c. 15. *no, pota ex vino.* Ac ex Aëtio * quoque, Aspasiam exscribente, cognoscere est, ut partum juvet albumen ovi cum decocto malvæ, vel cremore ptisanæ. Adde cum dulcium amygdalarum oleo.

Secundas pellit mergi jecur afficcatum, potumque ex hydromeli binis cochlearibus; ut ait Dioscorides lib. II. cap. I.

Atque hæc de morbis, qui pertinent ad tres, ut vocant, ventres. Proximum est, ut de artubus videamus.

Nervorum, articulorumque dolori remedium tradit Plinius lib. XXX. cap. XII. *Nervorum nodis medetur, & dolores tollit, adeps vulturinus cũ ventre arefactus, contritusque, cum adipe suillo inveterato.* Similiter Sextus part. II. cap.

cap. I I. Paullò pleniùs Serenus Sammonicus †: †cap. 55.

Si verò occultus nervos dolor urit inertes;
Vulturis excisos adipes, rutamque remitte,
Aut ceram; & tali recreabis languida fotu.

Miluus quoque podagricos juvat: ut idem ait Plinius lib. xxx. cap. IX.

Prodest item arthriticis jus è vetere gallinaceo: sicut est apud Dioscoridem lib. I I. cap. L I I I. Galli tamen Numidici, sive Calecutensis esus podagram accelerat otiosis.

Deinceps considerabo, ut Deus per hæc animantia etiam prospexerit nobis in totius corporis morbis: velut in periculis à febribus, vel venenis.

In febribus calor ille igneus propriè est calidi innati: quod non quidem destituit cor; attamen qualitas ejus communicatur corpori universo; idq; spiritu per arterias, & sanguine per venas: ut pluribus traditum Avicennæ, & multis declaratum est à Capivaccio Medic. Pract. lib. VI. cap. I. ac deinceps. Pro febrium autem natura variat avium medicina.

Febribus longis, ac diuturnis, utile est jus è vetere gallinaceo: ut est apud Dioscoridem lib. II. cap. L I II. Si febricantium frigidior sit stomachus, præscribunt potionem exiguam ex syr. rosi. sol. cum pauxillo juris pulli. In febre putridâ spiritum sic resolvente, ut inde lipothymia, vel syncope, oriatur, in diæta laudantur * roborantia: in his, ut sorbitio ex alica, mala punica, pyra; sic ovorum vitelli, & gallorum testiculi; quibus addunt ex quadrupedibus cerebrum suillum, sed probè assatum. * Capivacc. lib. 6. Medic. Pract. cap. 26.

Hectica laborantibus prodest phasianus: cujus esus in aliis etiam morbis laudatur. Hinc vulgus, quod *fasanum* vocat, sic dici ait quia facit sanum. Sed à Phaside esse appellationem, ostendimus superius.

Contra febrim concitant anseres adultiores. Ideo edendi potius pulli anatini. Sed gulæ jugulatorum suffitus boracis immittendus: tum aromatis farciantur, atque ita assentur. Idemque in anate fieri expedit. Etiam coturnices ut spasmum, sic febrim dicuntur adferre. Sed de hac ave quid sentiendum sit, antea exposuimus. Interea dubium non est, quin longè ea fiat melior, si bonis & salubribus herbis educetur.

Superest, ut quædam postremo dicamus loco de remediis avium contra venena. Anates Ponticæ, quia in Ponto herbis vescuntur venenatis, adversus venena prosunt, si sanguis eorum spissatus, vinoque dilutus bibatur. Reperit hoc primus Mithridates, rex Ponti: de quo sic Plinius lib. xxv. cap. I I. *Illius inventum autumant, sanguinem anatum Ponticarum miscere antidotis, quoniam venenis viverent.* Censeo autem, anates hujuscemodi, si citra vinum, vel antidotum, longiori assumantur tempore, noxias potius fore. Nam tractu temporis carnes etiam animantium, quæ veneficam vim

soleant vincere, inficiuntur ab alimentis venenatis: ut à Galeno traditum est lib. XI. Simpl. cap. de viperarum carne. Alioquin fatendum, ad tempus interdum superiorem esse vim expultricem. Hoc videre est in cervis, & apris, venenata percussis sagitta, vel jaculo. Nam in his venenum vel exstinguitur, vel segregatur, & excernitur: unde excrementa quidem sunt venenata, carnes non item. Atque (ut in avibus persistam) gallinæ, comesto scorpio, non eò pereunt; sed venenum exsuperant, idque stomachi robore: quo quantopere hominem vincant, illud quoque arguit, quòd fabas, & cruda concoquant cibaria.

Plinii item est lib. XXIX cap. III. *Adversus ictus serpentium ova cocta tritaque, adjecto nasturtio, illinuntur.* Etiam adversus venenatarum bestiarum morsus prodest gallinarum cerebellum, si in vino bibatur; ut Dioscorides tradit lib. II. cap. II. Idem præcedenti capite dixerat, serpentium morsibus opitulari, si gallinæ dissectæ, calentesque, apponantur: sed in priorum locũ sufficiendas esse mox alias, atque alias. Huic rei lucem adferent Thomæ Erasti verba lib. de occultis medicamentorum proprietatibus cap. XXI*: *Sunt qui viventium gallinarum podicem vulneri à venenato animali inflicto, ac pestiferis bubonibus, admovent, ut sic venenum extrahant. Verum hoc non tam ab occulta, ut ego quidem puto, virtute fieri putandum est. Moriuntur enim gallinæ, quæ hoc modo venenum proliciunt. Videntur id cucurbitulæ instar exsugere, extrahereq; non propter qualitatem aliquam ignotam. Auget suspicionẽ hanc, quòd imperat medici, talib. gallinis rostra occludere, ut respirare nequeãt.*

*Habes lib. 2. Miscell. Medic. Henr. Smetii.

Itidem morsis à cane rabido, si non finant cantharides loco morso applicari, admoveantur affectæ parti columbæ, vel gallinæ, viventes dissectæ. Nihil tamen hæc prosint, si tamdiu exspectatum, ut quis jam sit rabiosus. Aliis autem citius, aliis tardius, rabies venit: quod fit pro copia veneni, & temperamento corporis humani. Si enim canis morsu multum infuderit veneni, & homo fuerit biliosus; vel primum intra mensem rabidus quis fiat. Sin tantummodo paullum admiserit veneni, nec sit biliosus; tardè virus id sic capiat incrementum, ut cor petat, vitæ fontem. Itaque aliqui sextum demum post mensem, imò exacto jam anno, rabie corripiuntur.

Multa quoq; alia ab alitibus remedia adversus venena, & morbos, adferuntur: sed ut multa vera utiliaque, ita nec pauca vana, & superstitiosa. Audiamus de hoc, quem paullò antè adduxi, Thomam Erastum, philosophũ, & medicum eximium †: *Quæ Fernelius lib. II. de abditis rerum caussis cap. XVIII. de corde hirũdinis palpitante, de corde turturis, & cervi, de araneis inclusis, in testa juglandis, ranarũ oculis, aneto viva refert; indigna sunt, quorum fiat mentio. Aut enim superstitiosa sunt, aut ementita, & falsa quod de aliquib. ipse periculo facto certissimè affirmo: aut certè propter manifestã caussã prosunt. Siquid*

† lib. de occult. med. propr. cap. 21.

quid anas efficit, calore suo efficit. Hujus periculum necdum faciendi occasio data est. Ex quibus videmus, utcunque de multis neget, de plerisque tamen agnoscere: sed putare, caussam eorum posse adferri; nec opus esse, ut cum Fernelio ad occultas rerum caussas, velut inscitiæ asylum, recurramus.

Nec alites modò vel ore assumptæ, vel corpori adhibitæ, adversus venena juvant: sed eo etiam, quòd venenatis ab animalibus terras & aëra expurgent. Ut ciconiæ: de quibus ita Plinius lib. x. cap. xxIII. *Honos ciconiis de serpentium exitio tantus, ut in Thessalia capitale fuerit occidisse; eademque legibus pœna, qua in homicidam.* Juvenalis sat. xIII.

—— Serpente ciconia pullos
Nutrit, & inventa per devia rura lacerta.

Ibidis quoque magna Ægyptiis est utilitas, quòd venetur serpentes, ac scorpiones. Hinc Solinus cap. xxxv. *Ibis serpentum populatur ova, gratissimamque ex his escam nidis suis defert: sic rarescunt proventus fœtuum noxiorum.* Ac plura ibidem: & penè eadem apud Ammianum lib. xxII. Porrò Ælianus lib. x de Animal. cap. xxIx. duplicem adfert caussam, cur sine noxa serpentes, & scorpios, conficiat. Prior est, quia calidissimi sit temperamenti, ut facilè, alioquin noxia, concoquat. Altera est, quoniam excrementa nullo egerat negotio. Porrò ajunt, ab ejusmodi interim cibo esse, quòd ex illarum ovis facilè gignantur basilisci, ac propterea Ægyptios earum ovis insidiari. Hanc quidem rationem adducit Theophylactus Simocatus problemate xIv.

Vulturis item pennæ combustæ fugant serpentes; ut ait Sextus philos. part. II. cap. II. Sanè ab eo adversus serpentes primum esse è volucribus remedium, etiam à Plinio traditum est lib. xxIx. cap. Iv. Atque addit: *Annotatum quoque minus virium esse nigris. Pennarum ex his nidore, si urantur, fugari eas dicunt.*

Corvi non quidem serpentes vorant, vel fugant: attamen aliter adversus venenum prosunt. Siquidem, ne inficiatur aër, præstant, idque cadavera quadrupedum vorando, item pisces mortuos in littus è mari ejectos. Ac refert Bellonius*, propterea in Anglia esse interdictum, ne quis interimat corvos. Atque hæc satis ostendunt, quantum sanitatis nomine avibus, vel Deo potius, debeamus.

* *lib. 6. de Avibus cap. 1.*

Jam quid dicam de viribus, quas avium aliis quoque magi tribuerunt? Ut jyngi, quam Theodorus Gaza, quia collum torqueat, *torquillam* novè appellat. Hæc magnam habere vim credita est in philtris sive amatoriis. Unde Theocritus in Pharmaceutria:

Ιυγξ ἕλκε τὺ τῆνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα τὸν ἄνδρα·
O jynx, tu nunc virum in ædes attrahe nostras.

Icciro Veneri sacrata, ut pluribus dicemus inferius. Modum autem, quo jynge in conciliandis utebantur amoribus, attingit Suidas in Ἰυγξ, ac pluribus exponit Pindari scholiastes in Pyth. od. IV.*

*pag. 257. edit. Paulli Steph.

CAPUT XCVII.

Aves, ac præcipuè turdos, columbas, gallinas, prodesse fimo, quo stercorantur agri. Seleucides aves frumentum præstare tutum à locustis, id alioqui absumpturis: ac Zosimum, & gentiles, id beneficium tribuisse Apollini. Accipitris, imò & noctuæ usus in illiciendis avibus. Aucupii genus, quali nunc gaudent viri illustres, non obtinuisse apud Græcos, aut Romanos veteres; sed Thracas, & Indos: temporibus tamen Constantini M. fuisse etiam Romanis cognitum. Quis primus dicatur venationem accipitrariam seu induxisse, seu revocasse in Italiam. Corvo etiam usi in aucupiis. Clysteris usum esse ab Ægyptiis: hos eum ab ibide ave didicisse. Quid hirundini, & ciconiæ, debeant medici. Pervetustum esse morem galeas ornandi plumis. Quis inventor ejus rei. Usus plumarum anserinarum in culcitis, & cervicalibus, etiam obtinuit apud Romanos. De plumatiali opere Americanorum.

COgnovimus in eo bonitatem Dei, quòd aves nobis sint datæ pro cibo, quodque vel intus adsumptæ, vel foris applicitę, medeantur omni penè morborum generi. Cæterum aliter etiam homines, tum alimoniæ, tum medicinæ ratione, juvant. Ac alimoniæ quidem nomine præterea iis debemus quadrifariam. Primò ratione agriculturæ, in qua fimus earum usum habet maximum. Nam turdorum ille, ut Varro, & ex eo Plinius tradit, imprimis lætas facit segetes: proximamque vim columbinus, hinc gallinarius obtinet; ut auctor est Columella †. Nec mirandum, si veteres Romani agros stercorarent turdorum, & avium fimo. Nam tanta iis fuere aviaria, sive, ut postea dixere, ornithones, ut multa avium millia continerent, majoraque sæpius haberent tecta, quam totæ antiquitus villæ fuissent. De hoc superius * ex Varrone satis egimus.

† lib. 2. cap. 15

* cap. 94.

Alter modus est, quòd ea, unde nobis cibus paratur, tuta præstent ab animantibus noxiis. Sic Seleucides aves locustas vorant, quæ alioqui absumerent frumenta. Unde B. Basilius in Ethicis: Τὴν σελευκίδα τὸ ὄρνεον ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἀκόρεστον εἶναι ὁ κτίστης τῶν ὅλων ἐμηχανήσατο· *Seleucidem avem talem, ut in benefaciendo hominibus esset insatiabilis, universi conditor produxit.* Sed gentiles invenere, quo pacto hujus quoque usus gloriam ad suos Deos transferrent. Nam Zosimus Comes narrat lib. I. ut Seleuciæ, Ciliciæ oppido, fanum fuerit Apollinis Sarpedonij, & circa illud magna copia degerent aves ab loco dictæ *Seleucides*: solereque Apollinem, quando eum homines, locustis frumenta infestantibus, invocarent, has aves

aves dimittere, ad necandas brevissimo tempore locustas. Addit autem, suæ ætatis mortales repudiâsse tantùm Dei beneficium. Ita loquitur homo paganus, quia, inductâ religione Christianâ, passim ludibrio erat gentilis superstitio. Vide sis de his aviculis etiam Plinium lib. x, cap. XXVII, & Galenum lib. VI. de locis affectis cap. III. Meminere & Hesychius, ac Suidas.

Tertius modus est, quòd illicio suo famulentur aucupi. Unde Martialis lib. XIV*:

* epig. 216. el. 214.

Prædo fuit volucrum, famulus nunc aucupis idem
Decipit, & captas non sibi mœret aves.

Nempe usi aucupes accipitre, non ut prædatrice, quæ ars tum needum obtinuit apud Romanos; sed ut aves alliceret: quæ illectæ vel virgis adhærebant viscatis, vel, reti superfuso, avolare nequibant. Hinc scitè Plautus † istiusmodi aucupio quæstum comparat meretricium:

† Asin. act. 1, sc. 3.

Esca est meretrix, lectus illix, ast amatores aves.

Ubi amasii quidem conferuntur avibus, quæ illiciuntur: lectulus verò, & concubitus, cum accipitre, ave aliarum illice.

Ad avium hoc illicium etiam refer, quod fit noctuâ emissâ, vel retibus appositâ. Quippe eam de die circumvolant avium cæteræ: ut tum optima sit occasio vel visco, vel laqueis, vel aliter, eas capiendi. Meminit hujuscemodi aucupii Aristoteles de Animalibus lib. IX, cap. I, & Ælianus lib. I. de Animal. cap. XXIX. Circumvolant eam aves admirabundæ, quia insolens illius de die spectaculum sit: sed mox, ubi eam vident inertem, & invalidam, admirationem in contemtum vertunt. Sic enim optimè liceat conciliare duas ejus rei rationes, quas adducit B. Chrysostomus Orat. de prima Dei cognitione.

Quartus modus est dimittendi accipitrem, aliamve avem prædatricem; quæ deinde in alitum alias involet, & aucupi deferat captas. Hæc ars serò cognita est à Græcis, & Romanis: sed iis, quos hi barbaros vocant, est pervetusta. In Thracia enim ars hæc accipitraria jam ævo obtinuit Aristotelis: ut liquet ex lib. IX. de Animal. cap. XXXVI, & libro περὶ θαυμασίων ἀκυσμ.* Ac de eodem sic Plinius lib. x, cap. VIII: *In Thraciæ parte super Amphipolim homines, atque accipitres, societate quadam aucupantur. Hi ex sylvis, & arundinetis, excitant aves: illi supervolantes deprimunt. Rursus captas aucupes dividunt cum iis.* Imò de Indis non absimilia Ctesias apud Ælianum lib. IV. de Animal. cap XXVI. Etiam in excerptis Ctesiæ hæc apud Photium verba habes‡: *Λαγωὺς δὲ, καὶ ἀλώπεκας θηρεύουσιν, οὐ τοῖς κυσὶν, ἀλλὰ κόραξι, καὶ ἰκτῖσι, καὶ κορώναις, καὶ ἀετοῖς· Lepores, & vulpes, non canibus, sed corvis, milvis, cornicibus, & aquilis venantur.*

* De mirandis auditu perceptis.

‡ cod. 72. sive in excerptis, à Stephano seorsum editis, pag. 16.

Ex Romanis meminit primus, quantum adhuc video, Julius Firmicus lib. v, cap. VII: *Accipitres tamen, falcones, astures aquilas, & aves hujusmodi, ad venandum alere studebant.* Et cap. VIII: *Nutritores accipitrum, falconum, cæterarumq; avium, quæ ad aucupia pertinent.* Sed hinc nihil aliud colligas, quàm Romanis ætate jam Constantini M. fuisse in usu. Meminit quoque Sidonius Apollinaris panegyrico ad August. Avit.* Id seculo toto, & amplius, fuerit post Constantinum M. Nempe imperantibus in Oriente Theodosio Juniore, Marciano, ac deinceps. Sed diu postea vix in Occidente mos is notus fuit. Unde est, quòd in Italia primus intulisse dicitur, sive Fredericus Barbarossa, ut est apud Leandrum in Italia †; sive Henricus VI, ut traditum Collenutio lib. IV. Hist. Neapolit. Antiquissimus verò omnium, qui hanc artem scripto signârit, est Demetrius Constantinopolitanus; quem de Græco Latinè reddidit Petrus Gillius.

* *Carm. 7, vers. 207, & quatuor sequentibus.*

† *in Campaniæ descriptione pag. 279, edit. Colon. a. 1567.*

Est verò & corvorum in hujusmodi aucupio usus. Primus in venando iis usus dicitur Ludovicus Galliarum Rex*. Sed nec hoc venationis genus fuisse veteribus ignotum, docent illa Plinii verba lib. x, cap. XLIII: *Nec non & recens fama Crateri Monocerotis cognomine, in Erizena ‡ regione Asiæ, corvorum operâ venantis, eo quòd devehebat in sylvas eos cõsidentes corniculis humerisque: illi vestigabant, agebantque, eò perductâ consuetudine, ut exeuntem sic comitarentur & feri.*

* *Ulysses Aldrovandus lib. 12. Ornithologiæ cap. 1, p. 702.*

‡ *al.* Troezena.

Varios conspeximus modos, quibus alitès nobis inserviunt ad alimoniam. Alterum caput erat, quòd incrementa sui debeat iis ars medica. Nam clysteris usum prima homines edocuit ibis, avis Ægyptia: quàm compertum sæpius alvum exonerare, postquam rostrum immiserit in anum. Sanè, ut ab Ægyptiis gentes alias clysteris usum hausisse, auctor est Herodotus in Euterpe: ita Ægyptios eum didicisse ab ibide, agnoscit Galenus in Medico suo. Et ante eum sic Plinius lib. VIII, cap. XXVII, *rostri aduncitate per eam partem se perluit, quâ reddi ciborum onera maximè salubre est.* Mox & alia addit, quæ ab avibus edocti sumus. *Chelidoniam,* inquit, *visui saluberrimam, hirundines monstravere, vexatis pullorum oculis illâ medentes. Ciconia origano in morbis sibi medetur.*

Post rei cibariæ, & medicæ, ministeria, series exigere videtur, ut dicamus de utilitate, quæ ex avibus redit ad rem vestiariam, & alia huic affinia. Ordiar ab iis, quæ nostris etiam terris, ac ubique propemodum, obtinent. Tale est, quòd milites, ut de aliis taceam, ex more antiquo, galeas, & petasos, ornent pennis avium elegantiorum; unde πλίεινον φάλον Polybius appellat. Priùs verò galeam ornarunt setis ex cauda equina: unde & ea vocabatur ἵππουρις*. E tribus Carum inventis primo loco ab Herodoto in Clio memoratur, quòd galeis cristas illigarint. Id non ad orna-

* *Homer.*

ornatum modò, sed terrorem etiam, factum esse, minimè dubitandum.

Præterea hodieque plumarum est usus in culcitis, & cervicalibus farciendis: quæ consuetudo itidem est vetus. De anserinis quidem ita Plinius lib. x, cap xxii: *Candidorum* (anserum) *alterum vectigal in pluma. Velluntur quibusdam locis bis anno. Rursus plumigeri vestiuntur; molliorque, quæ corpori quamproxima, & è Germania laudatissima. Candidi ibi, verùm minores, ganzæ vocantur. Pretium plumæ eorum in libras denarii quini. Et inde crimina plerumque auxiliorum præfectis, à vigili statione ad hæc aucupia dimissis cohortibus totis. Eoq; deliciæ processere, ut sine hoc instrumento durare jam ne virorum quidem cervices possint.*

At magis admirationem meretur usus ille plumarum apud gentes toto à nobis mari Atlantico divisas. Hæ plumulas minutas psittaci, & aliarum avium discolorum, forcipe ad id præparato extrahunt, apteque sociant, prout exigit opus id, quod paratur. Nunc enim pileos, perizomata, vestes; nunc aulæa, & tapetia; nunc clypeorum, & ensium, ornamenta, inde concinnant: imò & imagines, aptè adeò unumquidque referentes, ut subinde illa exsuperent, quæ penicillo habemus expressa. Etsi verò variæ sint aves discolores, quarum plumæ minutulæ ad hoc idoneæ sint: facilè tamen principem merentur locum exiguæ illæ in regione Mexicanâ, haut apibus majores, &, harum instar, rore ex floribus collecto, viventes, glirium instar totam dormientes hiemem: quarum plumulæ vel solæ operi sufficere plumatili creduntur. Ejus generis, aliarumque avium plumulæ discolores, divendi in America solent nundinarum tempore: imò opes multorum in iis solis sitæ sunt. De hujusmodi operibus pluscula habes exempla apud Ulyssem Aldrovandum *. Compluriaque id generis conspicere est in hac Amstelodamensium Urbe, inter tot laudabilia, antea navigationibus in Orientem, & ultimum Septentrionem, nunc etiam in Occidentem, inclytâ. Existimant viri quidam eruditi, nec artem hanc fuisse ignotam antiquis: dictosque *plumarios*, qui ex plumis vestes texerent: ita apud Nonium vocari Varroni Cat. sive de liberis educandis: item Vitruvio lib. vi, cap. vii. Sed omnino adsentiendum per textores plumarios intelligentibus eos, qui acu pingerent vestes ad modum plumarum. Sic *plumatiles* vestes πεποικιλμέναι, ac similiter, ut antè dictum, Publ. Syro *plumatum aureum Babylonicum*; nempe, quia aurum purpuraq; acu insuerentur tapetibus Babylonicis; item Vopisco, tunicæ *micantes purpurâ, plumandi difficultate pernobiles*. Quem in locum multa præclarè de hac arte ὁ πάνυ Salmasius annotavit.

* Tom. 2. Ornithologiæ lib. 9. pag. 856

CAPUT

CAPUT XCVIII.

Præsagia augurum ex oscinum cantu, præpetum volatu, & pullorum tripudio. Et unde oscines, præpetes, *ac* tripudium, *dicantur. Aves sinistræ prosperæ: infelices contrà arculæ, remores, inebræ, volsgræ, cliviæ, alteræ: & unde hæ sint appellationes: uti &* auspicii, *ac* augurii *vocabula. Telegonus, & Car, augurum crediti inventores. Dissensus gentilium, avesne sint indices futurorum, quia, ut cœlo propiores, meliùs sciant consilia Deorum; an ipsa quidem eorum sint ignaræ; sed divinitus sic dirigantur, ut homines gnaros reddant. Quid statuendum de corvo mortem annunciante* Ciceroni; *deque aquila Deiotarum regem instantis periculi commonente. Pro gentium varietate aliud atque aliud augures collegisse. De naturalibus ex avium genere præsagiis, & quod eorum sit fundamentum. Ex quatuor avibus quatuor anni tempora cognosci. Cur seriùs arantes vocarentur* cuculi. *Aves Hercynii saltus, quarum pennæ viatoribus noctu inserviant ad iter faciendum. Usus tinnunculorum in epistolis perferendis. Cornici sepulcrum erectum ab Marre, rege Ægyptio, ob hunc usum. Columbarum utilis in eodem opera. Margaritarum politura à columbis. Oblectamentum adolescentulorum, primæque ætatis ex avibus. Arnobii locus illustratus. Fabella de corde bubonis secreta muliebria referante.*

POst cibi, medicinæ, vestium, & ædium bona, nunc alios ad usus me conferam. In quibus auguralis disciplina primum sibi locum vindicabit; idque religionis ergo, ob quem vel antea memoratis præmitti merebatur, nisi de vana gentium religione, pietate planè impia, agendum foret.

Si fides auguribus; belli, nuptiarum, itinerum, similiumque eventus præsagire sit, tum ex *oscinum* cantu, quomodo dictæ, quia ore canerent: tum ex *præpetum* volatu; quo pacto vocatæ, quia in volatu anteriora semper petant*: tum ex *pullorum* pastu; quam rationem *tripudium* quasi *terripavium*† appellarunt, quia quod cibi ex ore decidisset, id terram paviret, hoc est, feriret. Ac sinistras quidem aves putarunt prosperas: ut scævum omen, bonum, teste Varrone, in VI. de L.L. Contrà aves quæ impedimentum objicerent, Festo teste, vocatæ *arculæ*, ab arcendo: imò ut idem ait, *remores*, à remorando: ac eodem, & Servio ‡ testibus, *inhibræ*, vel *enebræ**, ab inhibendo: imò & *volsgræ*, ut est apud eundem Festum, quia se vellendo auspicium facerent malum: & *cliviæ*, quia *clivia* sint ardua ac difficilia: eodemque referendæ *alteræ*, quæ priori auspicio, quod felix visum, vitium facerent. Horum disciplinam, tum *auspiciorum*, ab avibus speciendis; tum *auguriorum*, ab avium garritu dixerunt: Græci οἰωνιστικὴν ὀρνιθοσκοπικὴν, & ὀρνιθομαντείαν, vocarunt. Barbaris hanc in pretio fuisse, auctor est Ælianus lib. II.

* *Servius in 3. Æn. & Isidor. lib. 12. Orig. cap. 7.*
† *Festus in* Puls.
‡ *in 3. Æn.*
* *Festus in* enubro *&* inebræ. *Vide & glossas Philoxeni in* embrum (*leg.* enibrum) *item in* enibra, *& in* Inebra.

lib.II.Var.Hist.cap.XXXI. A Telegono ad Græcos perveniſſe, refert Suidas in Τηλέγονος. Plinius vero lib.VII. cap.LVI. ait, eſſe inventum ejus Caris, à quo Caria nomen accepit. Ac vulgo quidem exiſtimatum fuit, aves mentem Deorum tanto nobis melius ſcire, quanto eſſent ſuperis propiores. Hinc Ovidius in V.Faſt.

--- Nam Dis, ut proxima quæque,
Nunc penna veras, nunc datis ore ſonos.

Sed prudentiores aliter. Ammianum Marcellinum audiamus lib.XXI. *Auguria, & auſpicia, non volucrum arbitrio futura neſcientium colliguntur (nec enim hoc vel inſipiens quiſquam diceret) ſed volatus avium dirigit Deus: ut roſtrum ſonans, aut prætervolans pinna turbido meatu, vel leni, futura præmonſtret. Amat enim benignitas numinis, ſeu quod merentur homines, ſeu quod tangitur eorum affectione, his quoque artibus prodere, quæ impendent.* Ac deinde parem eſſe aruſpicinæ rationem pronunciat. Illuſtrabimus hæc exemplo corvi, qui in villa Cajetana ferrum horologii, conſpiciente Cicerone, loco movit, & excuſſit, ac protinus ad ipſum tetendit, laciniamque ejus togæ tenuit morſu, donec nunciaret ſervus, advenisse milites ad eum occidendum. Hæc variis memorata: ut Valerio M. lib.I. Memorabil.cap IV, Plutarcho in vita Ciceronis, & Appiano lib IV. bell civilium Ex Ammiani ſententia corvus quidem neſcivit futura: ſed Deus ſic corvum direxit, ut Cicero de exitu ſuo fieret certior. En alterum quoque exemplum. Deiotarus rex in tecto ſuo aquilam conſpexit Ea viſa, cum auguralis eſſet diſciplinæ gnarus, tecto abſtinuit, quod nocte imminente ſolo æquatum fuit. Referunt Cicero I. & II. de Divin ac Valerius Max lib.I.cap.IV. Hic, Ammiani judicio, Deus Deiotarum voluit commonere, ut ne tecto illo diutius ſe contineret. Sane ſpecioſa oratio. Sed quanto eſt veriſimilius, ſpiritum malum iſtos alites direxiſſe, ut hominum animos in ſuperſtitione detineret? Nec enim diſciplinam hanc eſſe à Deo, ſed malo ſpiritu, arguit ejus vanitas: unde etiam eſt, quod, pro gentibus, uſque adeo variabat. Ita Hetruſci in auſpicando ad Occidentem ſe convertebant, Romani ad Orientem Diverſa quoque auſpiciorum ratio apud Galatas. Unde Deiotarum, Galatarum regem, Cicero; Ciceronem autem Deiotarus de hac diſciplina ſolet interrogare. Et ſane ne augures audiamus, interdictum nobis Deuter XVIII. & Jerem.XXVII. Ac ſimiliter omnis Sanctorum Patrum chorus. Ex quibus Cyrillus Hieroſolymitanus Catech.I. * Οἰωνοσκοπίαι, μαντεῖαι, κληδονισμοί, ἢ περιάμματα, ἢ ἄλλαι κακοτεχνίαι, καὶ ὅσα τοιαῦτα, λατρεῖαι εἰσὶ διαβόλου. *Auguria, divinationes, amoleta, inſcriptiones in foliis, aliæque malæ artes, & ſimilia hujuſmodi, cultus diaboli ſunt.* Itidem Gaudentius tract. IV. in Exodum, inter diaboli venena, & idololatriæ partes, etiam augurio, ſortes, & ſuballigaturas reponit Petrus Chryſologus Serm XVIII. nuncupat *diaboli laqueos.* Nec inſcitè Zeno Veronenſis, ſive alius potius Serm. de Jona *No, rapti jecoris ſpiranteis conſulunt fibras, nec per varios avium volatus conjecturis inanibus ſtatum plumea ſalutis inquirunt: ſed à ſuo corde remedium ſalutare depoſcunt.* Plura verò de auguriis ſi voles, vide Auguſtinum Niphum libro, quem de Auguriis inſcripſit, Alexandrum Neapolitanum * & ad eum Tiraquelli notas, Peucerum libro de Divinat. Georgium Raguſeium lib. II. de Divinat epiſt IX. quæ ad Andream Maurocenum.

* *pag. 513. ed. I. Morelliana an. 1608.*

* *lib. 5. Genial. dierum c. 13.*

Utcunque verò vana ſit ars auguralis de felici, vel infelici eventu eorum, quæ in natura non habent fundamentum: magnus tamen ex avi-

bus in omni vita civili, præsagiorum est usus, quando ea ratione nituntur naturali. Ut cum agricolæ, nautæ, medici, prævident imminentem tempestatem, & pro ea componunt, quæ animo agitabant. Vide de isto Aratum in Prognosticis, Maronem I. Georg. eorumque interpretes, Ælianum lib. VII. de Animal. cap. VII. ubi serenitatis & tempestatis signa tradit ex gruibus, ardea, noctua, corvo, cornice, graculo, monedula, anate, mergo, ἐριθάκῳ, sive rubecula, gallo gallinaceo, aliis: quæ peti ex fonte, quam rivis hisce nostris malo. Aliquid interea de eo quoque diximus libri hujus cap. XV. Ubi & causam ejusmodi præsagiorum attingebamus. Ea est, quod aves aëris ambientis vapore afficiantur. Nonnullis igitur is ob crassitiem est molestus: atque eo vellicant pennas, ut excutiant onus, quod incumbere videtur. Sic & corvi alis plaudunt, ut eo pacto humor nimius dissipetur. Iidem, ac graculi, gregatim volantes, tum voce insolita ad morem resonant accipitrum, quia humor arteriæ, & pulmonibus, vocis instrumentis, oris immutavit sonum. Galli etiam, ut antea dictum, frequentius imminente canunt pluvia, quia aer humidus instrumenta vocalia replet pituita, quam cantu student discutere. Quædam item marinæ aves tum, nimii humoris fuga, in siccum se recipiunt.

Utrum verò ex galli cantu cognoscere sit horas nocturnas, exposuimus jam ante, cum de alitum voce ageremus. Nunc illud potius dicam, quatuor, inter alias, avium adventu, quatuor anni horas sive tempora cognosci. Quam rem sic Alciatus expressit Emblem. c.

Advenisse hyemem fringilla renunciat ales.
Ad nos vere novo garrula hirundo redit.
Indicat æstatem sese exspectare cucullus.
Autumno est tantum cernere ficedulas.

Ex quibus cuculus indicat seræ arationis remedium. Nempe tempestivæ arationis jactura reparatur, si pluerit (ut Hesiodus* cecinit)

Ἦμος κόκκυξ κοκκύζει δρυὸς ἐν πετάλοισι.
Quando cuculus canit quercus in frondibus.

* *Ἔργ. καὶ ἡμερ. lib. 2 sive vers. 484.*

Atque hinc etiam cognoscere est, cur cuculus dicatur de eo, qui serius araret, quam conveniti: uti & qui post æquinoctium vites putaret. Hoc Porphyrio indicat in illud Horatii lib. I. sat. VII.

— Regerit convitia durus
Vindemiator, & invictus, cui sæpè viator
Cessisset, magna compellans voce cucullum.

Nempe vindemiatore duro, in viatores omne convitii genus ingerente, hi solum regerunt probrum *cuculi*. Idem convitium signat Ausonius in Mosella:

Certan-

Certantes stolidis clamoribus: inde videtur
Riparum subjecta tenens, hinc navita labens,
Probra canunt seris cultoribus.

A præsagiis tempestatum, & anni temporum, venio ad illud, quod ex avibus usus redeat aliquis ad viatores nocturnos, modò quædam reperiantur, quarum plumæ in tenebris præluceant viam. Paucis id indicat Plinius lib.x.cap.XLVII. *In Hercynio Germaniæ saltu inusitata* (sive potius, ut Salmasius * emendat, *invisitata*) *genera alitum accepimus, quarum plumæ, ignium modo, colluceant noctibus.* Sed fusius rem diduxit Solinus cap.XXIII. his verbis: *Saltus Hercynius aves gignit, quarum pennæ per obscurum emicant, & interlucent, quamvis obtenta nox denset tenebras, unde homines loci illius plerumque nocturnos excursus sic destinant, ut illis utantur ad præsidium itineris dirigendi; præjactisq; per opaca callium, rationem viæ moderentur indicio plumarum fulgentium.* Hercyniam hancce avem Albertus M. ab luce ea, quam noctu diffundit *Lucidiam* appellat. Noribergenses vocant **Behemle**, quasi dicas, avem Bohemicam: nempe quia è Bohemia quotannis finitimas in regiones volet. Id probe convenit cum eo, quod Hercyniam avem dicant Plinius, ac Solinus. Nam Hercynia sylva cingit includitque Boiohæmum, veterem (unde & nomen) Bojorum sedem: quibus pulsis eam terram Marcomanni, duce Maroboduo, occuparunt: ut est apud Vellejum, & Strabonem. Quod verò pennæ hujus alitis luceant noctu, id commune habent cum oculis felis, cicindela, putribus lignis, atque aliis: qua de re dictum libri hujus cap.XXVI.

* in Solin. exercit. p. 250.

Operam etiam homini præstant aves in epistolis perferendis. Hinc de tinnunculis Plinius lib.x. cap.XXXVII. *Quin & internunciæ in rebus magnis fuere, epistolas annexas earum pedibus obsidione Mutinensi in castra consulum Decimo Bruto mittente. Quid vallum & vigil obsidio, atque etiam retia amne prætenta profuere Antonio, per cœlum eunte nuncio?* Narrat Ælianus lib.VI. de animal.cap.VII. ut rex Ægyptius Marres opera cornicis uti soleat in literis, quo terrarum vellet, mittendis: eique mortuæ sepulcrum statuisse, quod ad lacum Myridis, prope Crocodilorum oppidum, ostendi soleat. Sed omnino Ægyptiacæ vanitati tribuendum, quod ibidem dicitur, cornicem, simulac audiisset, quo perferenda esset epistola, quæ regiones transeundæ, ubi quiescendum, eo prout acceperat, iter direxisse. Captum hæc mutæ animantis excedunt. Sed solent homines de magnis loqui majora, ut magis sint admirationi. Etsi non ignorem, aliquos & his fidem habere; sed putare, malum genium hanc alitem duxisse. Quomodo barbari, Christianis Tyrios obsidentibus, columbæ ministerio in literis mittendis usi sint; Christiani autem in castris suis, alite conspecta, tantum excitarint clamo-

rem, ut ea conciderit, huic literas contrarii alligarint argumenti, atque ita illuserint obsessis, vide apud Paulum Æmilium de Francorum gestis lib.v. in vita Ludovici Crassi, & Petrum Justinianum historiæ Venetæ lib.11. Alia etiam ex Romana, Batavaque historia, adferrem exempla, nisi existimarem esse notissima.

Etiam Veneres nostræ, ac Junones, aliquid avibus debent propter margaritas, quibus sic colla brachiaque ornant. Margaritæ enim poliuntur columbis præbitæ, ac brevi illis tempore relictæ: ut Cardanus refert lib.VII. de Rerum Variet. cap.XXXIV.

Adolescentuli etiam aviculis se oblectant. Ut Reguli ille filius indulgentissimè à parentibus habitus: de quo sic Novocomensis Plinius ad Clementem *: *Habebat puer mannulos multos, & vinctos, & solutos: habebat canes majores, minoresque: habebat luscinias, psittacos, merulas* Imo & prima ætas hisce lusitando se oblectare solet. Unde Plautus Capt. act.v. sc.IV.

* lib. 4 epist. 2

--- *Quasi patriciis pueris, aut monedulæ,*
Aut anates, aut coturnices dantur, quicum lusitent.

Vel si hoc de paullo provectioribus capiendum, saltem disertè de pusionibus est illud Arnobii in septimo adversus nationes: *Ut parvuli pusiones, (ut animis parcant, abstineantq; ploratibus) passerculos, pupulos, panes accipiunt, quibus avocare se possint: ita Dii immortales placamenta ista sumunt, quibus iras atque animos ponant?* Post *pusiones* cum Heraldo *ut* inserui, quod propter antecedens *ut* neglexerat librarius. Colvius † pro *animis parcant*, maluit, *quo animos pascant*, vel *lacrimis parcant*. Sed quid est *lacrimis parcere*, nisi, quod sequitur, *abstineant ploratibus*? Nihil ergo mutandum: ut liquet utramque similitudinis partem consideranti; priorem de pueris, posteriorem de diis. Quod in illa est, *animis parcere*; id in hac est, *iras atq; animos ponere*. Sententia igitur fuerit, pusionibus dari crustula, pupos, aviculas, & similia, ut desinant irasci, vel dolere. Quibus mox de lachrymis subdit, ut ira, & dolor, has exprimere pueris soleant. Quare nihil causæ erat, cur vir eruditus * (cujus operæ Plauto impensæ non leviter amatores ejus Comici debent) Arnobii locum apponere mallet ex emendatione Colvii, sed nomine ejus dissimulato; quam secundum veterum codicum lectionem, quæ verissima erat.

† ad Apuul. lib. 1. Met. p. 133.

* Taubm. in Capt. 5. 4.

Sed jam sentio me delapsum ad pusiones, planeque minuta: ut metuam, ne id videar fecisse, quia deficiant majora. At longe aliter est: verum summa in copia sufficere putavi, si quædam omnis generis excerperem. Nonnulla verò etiam judicio omisi, ut planè falsa. Quale illud, quod Albertus M. tradit, cor bubonis uberibus impositum mulieris dormientis, efficere, ut ad omnia respondeat interrogata, nec reticeat secreti quicquam.

quam. Id ait Albertus à fratibus suis compertum esse longe verissimum. Mihi boni fratres videntur os sublevisse nimis credulo Alberto. Potius igitur Plinio accessero: qui lib.xxx cap.IV. inter portentosa illud mendacia reponit. Hujusmodi plura occurrunt: sed cui bono referam, cum manifesta ratione refellantur? ut nihil attineat ex iis divinam velle sapientiam adstruere, cum veritas non sit indiga mendacii.

CAPUT XCIX.

De avibus fabulosis: ac primum phœnice, de quo veterum opinio refertur. Quantopere varient scriptores de spatio, quo is vivit. Taciti hac de alite opinio. Tertulliani error, existimantis in Sacris etiam Scripturis hujus fieri mentionem. Non esse, cur Clemens Romanus negetur parens atque auctor epistolæ ad Corinthios, utcunque similitudo in ea petatur ab alite hac, quæ in rerum natura non est. De phœnice Indorum, nomine Semenda. *Origenis lapsus, apud Mosem intelligentis fictitium poetarum gryphem. Descriptio gryphis poetica adfertur, & refellitur. Ex quo commentum de Arimaspis unoculis originem traxerit. Unde sit* Scytharum *appellatio. Cur gryphis partim aquilæ, partim leonis, tributa sit figura. Unde* gryphes *vocentur. Nullum esse alitem pegasum: sed in poetarum fabulis per eum συμβολικῶς navem designari. Cur Pegasus dicatur proles Neptuni. Primus equus* Scyphius. *Posse & per* Pegasum *intelligi nubes. Ficticia avis* tragopan, *sic vocata, quia cornua ei tribuantur similia hircinis. Quare Pan pingatur facie rubra. Ex antiquorum sententia, Sirenes infernè non pisces fuisse, sed aves: & quid poetæ per eas adumbrarint. Harpyiarum fabulam nullis avium melius aptari, quam ignotis vetustati vespertilionibus Darienes. Antiquos verò physicè per eas intellexisse ventos. Cur dicantur natæ ex Oceani filia. Unde* Aello, Ocypete, *&* Celæno, *nomen fuerint sortitæ. Quamobrem Eurus Horatio dicatur niger: ac Hyemi nigra soleat hostia immolari. Unde* Harpyiarum *vocabulum: & quare vocentur* canes Jovis *ac Iridis dicantur sorores, nonnullis etiam Neptuni & Terræ filiæ. Quid, secundum historiam veterem, per Harpyias capiendum sit. Item per aves Stymphalidas ab Hercule devictas.*

MUltoque minus ad Deum animus adscendat humanus ab illis, quæ non jam dico de veris avibus falso; sed de omnino falsis falso prodiderunt. Varias enim aves commenti sunt Græculi: quorum auctoritas tantum valuit apud posteros, ut de mirandis illis, quæ tradidere, fidem invenerint, etsi aves ipsæ ne in rerum quidem fuerint natura.

Nam, ut à phœnice ordiar, quis cordatus credat, esse avem singularem, quæ se ipsam igne, cum Solaribus radiis, tum ventilatione alarum, accenso, comburat; ex ea in cineres versa, vel saltem medulla, aut sanguine

ejus effuso, nasci vermem; qui postea, alis adsumtis, hæc avis fiat, eaque unica, sed sua refecta morte, quia periit, ut viveret, atque ita simul sit parens, & proles: unde &, ubi par oneri, prima ei cura sit, ut (si non ex cineribus, sed medulla, vel sanguine sit reformata) patrium cadaver Heliopolim in Solis aram deferat, atque adoleat. Hæc retulisse, prope sit refutasse. Multa adeo incredibilia in iis se offerunt. Quid quod illi, qui ista tradiderunt, in variis ipsi dissentiant? inter alia de vitæ spatio, ubi mira scriptorum inconstantia. Rex Æthiopiæ, in sua ad Pontificem Romanum epistola, annos ei tribuit trecentos. Herodotus, Ælianus, Philostratus, Orus, Æneas Platonicus; ex Latinis Ovidius, Tacitus, Victor, annos dant quingentos quadraginta. Plinius ex Manilio sexcentos sexaginta: Martialis, & Lactantius, millenos: alii, ut est apud Tacitum, CIↃ CCCCLXI. Chæremon Ægyptius, ut relatum Tzetzi, sexennium, & septies millenos. Hæc cum satis arguant, quid de ave ea sit sentiendum; tantopere tamen esse hujusmodi alitem obtinuit, ut Tacitus quoque in XIV. Annalium, licet quædam eorum, quæ superius adduximus, fabulosa arbitretur; ipsam tamen avem aliquando in Ægypto conspici non ambigat. Imo Tertullianus putavit, etiam Scripturas phœnicis meminisse. Nam libro de Resurrectione illud Psalm. XCI. sive XCII. Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει reddidit, *Iustus ut phœnix florebit:* cum debuerit, *ut palma.* Simili planè errore, ac alius in Plutarcho, sicut Mureto in Variis * observatum, ἐγκέφαλον φοίνικος, *cerebrum phœnicis* transtulit, cum significetur, *medulla palmæ.* Sane à Davide plantam signari, luculente arguit, quod ibidem subjicitur de cedro, & platano. Sed vere hujus avis meminit Apostolorum σύγχρονος † Clemens Roman⁹ epistola ad Corinthios priori: quæ pauculos ante annos prodiit in lucem egregia v. cl. Patricii Junii cura. Sunt tamen, qui hanc epistolam abjudicent Clementi, quia natura avis, quæ nusquam sit, illustrare ea studeat, quæ ad cœlestem pertinent veritatem. Sed ex iis, quæ de Plinio, ac Tacito superius dicebamus, satis videmus, illis, quibus Clemens vixit, temporibus, communem fuisse eam de phœnice opinionem. Atqui hoc sufficit in scripto, ecclesiastico quidem, attamen ad κανόνα * fidei ac vitæ neutiquam pertinente. Nec enim necesse est, credimus, Clementē scisse omnia, quæ facerent ad arcana naturæ. Ne id quidem credere est opus de Apostolis; licet Christus promiserat ‡, missurum se Spiritum sanctum, qui in omnē eos duceret veritatem. Quippe hoc restringendum ad veritatem earum rerum, quæ ad salutis pertineant negotium: imò ne harum quidem omnium, quia Apostoli ipsi * ex parte viderunt, ac prophetarunt: sed omnium, quas scire est opus alteram ad vitam consequendam.

* Lib. 13. c. 12.

† coætaneus.

* regulam, ac normam.

‡ Ioan. 16, 13.

* 1. Cor. 13. 9.

Utcunque verò Phœnix sit commenticius, ajunt tamen aliam esse alitem,

tem, in qua pleraque eorum, quæ de phœnice referuntur, habeant locum. Sane Cardanus in x. de Subtilitate, cum de phœnice dixiſſet, eſſe fabulæ, quam veritati, propiorem; ſcribit hunc in modum: *Referunt tamen quidam, in interiore India avem eſſe, nomine Semendam, quæ roſtrum habeat triplici ordine, atque, ut in ellychniis, undique perforatum; quæ moritura dulce canat, cygnorum exemplo; inde collectis ſarmentis motu alarum accendat illa, uraturque; ex cujus cinere vermis, tum ex verme avis denuo renaſcatur: quæ his malui addere ſubtilem ob hiſtoriæ ſenſum, quam ob rei ipſius deſcriptæ incredibilem narrationem prætermittere.* Poſtrema verba non obſcure indicant, etiam de Semenda Cardano parum credibile videri. At non prorſus fidem abrogat Cæſar Scaliger Exercit. ccxxxiii. ubi ait, *Phœnicem haud eſſe penitus fabuloſum, legimus in Commentariis navigationum, in mediterraneis Indiæ reperiri. Semenda vocatur ab incolis.*

Gryphes verè ſunt, ſi intelligantur chryſaëti, aliudve genus aquilæ: ut Levitici xi, 13. ubi Moſes inter aves immundas primo refert loco, *aquilam, gryphem, haliæetum, milvum, ac vulturem.* Sane ipſe ordo Moſaicus oſtendit, eſſe aquilæ genus, differens ab aquila vulgari, & haliæeto. Sed Origenes intellexit poetarum gryphem. Nam lib. iv. περὶ ἀρχῶν *, varias recenſens leges, quæ non ſecundum literam, ſed allegorice ac ſpiritualiter, intelligi debeant; inter cætera ſcribit, Rufino interprete: *Si etiam de impoſſibilibus legibus inquirendum eſt; invenimus gryphum, quem nullus unquam meminit, vel audivit, humanis manibus ſuccurrere: manducari prohibet legiſlator.* Non ita ſcripſiſſet, ſi ſtatuiſſet, Hebræum פרס, *peres*, eſſe aquilæ genus, non autem avem fabuloſam: quæ ut verè foret, nihil erat, cur eius eſu interdiceret Moſes. Nā, ut ajunt, in Riphæis ſive Hyperboreis Aſiaticæ Scythiæ montibus vivit: nec in Judæam, aut loca finitima, unquam pervolat. Nunc ne eſſe quidem, pro certo habendum. Hoc ut liquidius fiat, primo dicam, qualem hanc avem fingant: deinde unde ejus fluxerit commentum. Leoni par ſit magnitudine, ſi in Apollonii vita lib. iii. audiatur Philoſtratus. Cteſias, lupo parem dixerat. Sed quid faciamus Joanni de Montevilla, Anglo? qui in peregrinationis ſuæ deſcriptione tradit, mole corporis octo æquare leones. Idemque in literas relatum ab Toſtato Abulenſi. Capite fingunt aquilæ, corpore reliquo leonis; ſed cum alis. Cum Arimaſpis unoculis de auro iis certamen eſſe perpetuum, ab Ariſtea, Proconneſio poeta, proditum fuit. Montevillanus, quem dixi, narrat, tanti eſſe roboris, ut equum una cum equite attollant in ſublime. Et, ut veteres potius adducam, Philoſtratus †, ſed adverſante Æliano *, refert, eos etiam conſiſtere contra elephantos, ac dracones, cæteraque animalia, tigribus exceptis; quæ ſolæ effugiant ob eximiam pernicitatem. Hæc nunc expendamus. Primum

*pag. 875. edit. Froben. ann. 1536.

†lib 3. de vita Apollonii c. 14.

*lib 4. de Anim. cap. 7.

mum constat, non esse aquilas semileones, sive leones semiaquilas. Nec in Riphæis montibus, totove Septentrione, aurum gignitur: ut in Sarmatiæ Asiaticæ descriptione tradit Joannes Michovius. Neque si istic generetur, de ejus, ut puto, custodia laborent gryphes, cum neutiquam iis hoc esse usui possit. Adhæc nulla est unoculorum gens. Figmentum autem de Arimaspis ex eo originem traxit, quod Scythæ optimi sint arquites, sive sagittarii: unde & *Scytharum* appellatio. Nam Septentrionalibus, uti & Germanis, **schieten** est sagittam arcu emittere. Arimaspi autem, in collimando, uno utebantur oculo, clauso altero; ut hodieque faciunt multi: quales cum in prælio pugnantes apparerent, præbita est occasio commento, eos unum duntaxat oculum habere. Avibus verò Septentrionales montes incolentibus tributa est partim aquilæ, partim leonis figura, quia in illa corporis mole haberent & aquilæ pernicitatem, & robur leoninum. Hæ vastæ volucres, siqui montes, ubi nidulantur, adscendant, eos vehementer infestant. non auri amore, quod ibi, ut dixi nullum: sed amore pullorum, quibus ab homine metuunt; ut de gryphe Indico Ælianus * tradit. Quod si appellatio etiam Scythica sit: fuerit vocabulum à **grijpen**, quod est *capere*, *apprehendere*, Sed quid si dicamus, gryphum fabulam promanasse ab Ægyptiis; ubi hac, vel forma non multum absimili, sic numen effingeretur: Græcos verò, figura ea conspecta, ficticiæ avi nomen fecisse γρυπὸς † ob rostrum aduncum? Nam γρυπὸ. dicitur, qui nasum habet aquilinum. Præterea in animum induxisse, vere esse aves istiusmodi: & cum nusquam, ne in Ægypto quidem, comparerent; poetas iis esse locum commentos in Septentrione, ubi aureos colerent montes. Persas eampse ob causam Indis tribuisse: quos Ctesias secutus, uti hunc Ælianus lib. IV. de Anim. cap. XXVII. Facilis enim ratio mentiendi de gentibus longè adeo remotis.

* lib 4 de Animal. cap. 27.

† gryphis.

Præter phœnicem, & gryphes, de quibus hactenus dictum, etiam pegasum, tragopana, & sirenes, inter fabulosos alites Plinius reponit l. x. c. XLIX. *Pegasos*, inquit, *equino capite volucres, & gryphas aurita aduncitate rostri, fabulosos reor; illos in Scythia, hos in Æthiopia. Equidē & tragopana, de qua plures affirmant, majorē aquila, cornua in temporibus curvata habentē, ferruginei coloris, tantū capite phœniceo. Nec Sirenes impetraverint fidē: licet affirmet Dino, Clitarchi celebrati auctoris pater, in India esse, mulceriq; earū cantu, quos gravatos somno lacerent.* Dicam ordine de antea indictis. De pegaso sic Solinus cap. XXXIV. in descriptione Æthiopiæ: *Illius cœli ales est pegasus: sed hæc ales equinum nihil præter aures habet.* Etiā volucris hujus Eustathius meminit. Sed enim nusquam est avis pegasus: verum per *pegasum* poetæ, ut Palæphatus interpretatur, intellexere navem velis remisque instructam. Nam quod in alite alæ, id hic vela; quod illic pedes, hic remi. Unde Artemidorus

dorus lib. I. cap. LVIII. cùm equum esse navigio similem dixisset, subjungit: Ἵππους γὰρ ὁ ποιητὴς τὰς ναῦς εἶπε· καὶ ἡμεῖς τὸν Ποσειδῶνα Ἵππιον καλοῦμεν· ὃν ἔχει λόγον ἐπὶ γῆς ἵππος, τὸν αὐτὸν ἐν θαλάσσῃ ναῦς. *Poeta enim naves dixit equos; & nos Neptunum Hippium sive Equestrem vocamus: & sanè, quàm rationem in terra habet equus, eam in mari habeat navis.* Nec etymon adversatur. Nam est πήγασος à πήγω, sive πηγνύω, hoc est, *compingo*, quia navis è multis componatur lignis. Et favet quoque, quod Pegasus fingatur Neptuni proles nempe quia eo maria sulcamus. Etiam Valerius Probus in I. Georgic. ubi poeta ait, terram Neptuni tridente percussam primum fudisse equum, annotat, equum istum vocatum esse *Scyphium*: quod magnam habet convenientiam cum navigii appellatione apud Germanos: ut quibus hodieque illud schiff nuncupetur. Nec absurdè tamen per pegasum etiam intelligamus nubes, quæ in altum subvolant, & per mediam aëris regionem, avis instar, deferuntur. Uti neque incommodè Neptuni proles censentur, cum vapores attolantur è mari. Etiam *Pegasi* nomen iis convenit, ut sit ἀπὸ τῆς πηγῆς, hoc est, *fonte*. Sunt enim nubes fons & scaturigo aquæ pluvialis.

Insuper, ut vidimus, Plinio pro commenticiâ alite censetur tragopan: apud quem tamen editum *tragoponadem*, pro *tragoponem*. Uti & apud Pomponium Melam*, *tragopomones*, pro *tragopanes*, & apud Solinum†, *tragopa*, pro *tragopan*. Perperam Pintianus apud Melam *tragopogones* reposuit, quasi ab hircina id barba nomen foret. Omnino enim ut αἰγόπαν, sic dixere τραγόπαν. Nomen id notat *hircinum Pana*. Ab hirco nomen datum, ob cornua in temporibus curvata: à Pane autem, ob caput puniceum: ut Salmasio* jam monitum. Utrumque horum ei à Plinio tribui, paruit è verbis superiùs adlatis. Pani autem caput esse puniceum, indicat illud Maronis in Sileno:

—— Quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis, minioq; rubentem.

Ubi Servius: *Facie rubrâ pingitur Pan propter ætheris similitudinem.* Pleniusque hæc lucem accipient ex iis, quæ de Pane dicam inferiùs, cùm de numine agam totam repræsentante Mundi compagem.

* *lib.* 3. *c.* 10.
† *cap.*
* *Plinianarum Exercit. pag.* 399.

Sirenes præterea in fictitiis Plinio avibus habentur. Id miretur quispiam, ut cogitet, vulgo à pictoribus, quia maris monstra credantur, effingi superiori corporis parte virgineâ, inferiori autem piscium. Sed tale quid apud veterum legas neminem. His enim supernè formosæ erant virgines, infernè aves. Unde Ovidius lib V. Metam. fab. VII.

—— Vobis Acheloides unde
Pluma, pedesque avium, cùm virginis ora geratis?

Atque hanc etiam sententiam legas apud Ælianum lib. XII. de Animal.

cap. XXIII. item Servium in VI. Æn. & Suidam. Etsi autem variè eas interpretentur antiqui: maximè tamen verisimile est, fuisse psaltrias corpore quæstum facientes, quæ transeuntes allicere, allectos detinere, detentos & animo corumpere, & pecuniis ac honesto nomine exuere, solerent.

Avium fabulosarum à Plinio memoratis adde etiam Harpyias: quas sic describit Maro III. Æn.

Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies, uncæque manus, & pallida semper
Ora fame.

Pleniusque de iis Apollodorus lib. I. de Diis, Diodorus Siculus lib. V. bibliothecæ, Valerius Flaccus lib. IV. Argonaut. Tzetzes lib. I. Chiliad. VII: Nulli vero avium generi magis conveniant, quæ de Harpyis referuntur, quàm vespertilionibus Darienes in America: qui non modò gallos gallinasque sed & canes felesque, morsu interimunt, homines etiam infestant, sanguinemque exsudendo in maximum vitæ periculum conjiciunt, quando & nonnulli hinc tabe emortui. Testis Petrus Martyr lib. VI. Ocean. decad. III. Sed hoc genus avium veteribus ignotum fuit: qui φυσικῶς‡ per harpyias intellexere ventos: unde & natæ dicuntur ex Electra, Oceani filia. Ita interpretantur cùm Apollonii, & Hesiodi scholiastæ, tum etiam Eustathius. Ac belle satis ei sententiæ nomina conveniunt, quæ tribuerunt. Nam duæ* statuuntur, Aëllo, & Ocypete. Atqui Ἀελλὼ est ab ἀέλλης, quod est *procella, turbo*, ἀνέμων συστροφὴ †, ut interpretatur Suidas. Ὠκυπέτη ab ὠκὺς, *celer*, & πέτεσθαι, *volare*. Quid autem celeriùs volat vento? Unde de Aquilone I. Georg.

‡ *secundum scientiam naturalem.*

* *Hesiodo in Theogon. & Apollodoro l. I.*

† *ventorum convolutio.*

Ille volat, simul arva fugâ, simul æquora verrens.

Et I. Metam. de Daphne: —— *Fugit ocior aura*
Illa levi. ——

Additur nonnullis tertia Κελαινὼ, quod à κελαινὸν, hoc est, *nigrum*. Procellis enim, ventisque, nigrescit cœlum. Hinc Horat. lib. I. od. V.

—— *Aspera*
Nigris æquora ventis.

Et od. X.

Niger rudenteis Eurus inverso mari,
Fractosque remos differat.

Et Valerius Flaccus in secundo Argonaut.

Insequitur niger & magnis cum fratribus Eurus.

Itaque & nigram hiemi pecudem immolabant: secundum illud III. Æn.

Nigram hiemi pecudem. ——

Nigricat enim cœlum hybernum ob nubes, imbres, & ventos: ac ut à

pluvia

pluvia Latinis dicitur *hyems*, nempe ab ὕω, *pluo*, sic Germanis, & Belgis, **Winter** à **wint**, hoc est, ventus.

Præterea quid rapacius ventis? ut valde etiam idoneum sit Harpyiarum nomen. Est enim id ab ἁρπάζομαι*, unde & ἅρπιλος†, & ἁρπάζω‡, ac Latinorum *rapio*. Apollonii quoque est in secundo Ἀργον.

*falce meto, rapio

†miluum, Cretensibus, teste Hesychio.

‡rapio.

Ἁρπυίας μεγάλοιο Διὸς κύνας.——

Harpyias magni Jovis canes.

Nempe *Jupiter* est aër, ventus verò est motus, tam exhalationis per aëra, tum aëris ejus, quem exhalatio secum rapit. Exhalationes istæ sunt ex terris, & aquis. Unde Acusilaus Harpyias Neptuni ac Terræ filias statuit. Hesiodus in Theogogia ait esse sorores Iridis. Nempe quia & venti, & iris, in aëre gignantur. Atq; hactenus exposuimus, quid φυσικῶς* per Harpyias intelligatur. Ἱστορικῶς† autem capiendæ pellices Phinei regis, quas aulâ expulere Calais, & Zetes, Boreæ, hoc est Septentrionalis reguli, ex Orythia apud Ilissum rapta, filii; quorum sororem Cleopatram Phineus duxerat uxorem. *Cleopatram* verò appello cum Apollonio lib. II. Argonauticôn, Apollodoro lib. III. de Diis, & Valerio Flacco lib. IV. Argonaut. Sed *Cleobulam* vocant Servius ad III. Æn. & Tzetzes ad Lycophr. Cassandr.‡ De Orithyæ à Borea raptu aliquid etiam diximus libri hujus cap. I.

*in naturali scientia.

†secundum historiam.

‡pag. 68. edit. Operin.

Æquè fabulosæ sunt aves Stymphalides: de quibus Lucretius lib. V.

——*Uncisque timendæ*

Unguibus Arcadia volucres Stymphala colentes.

Ab Hercule ex Arcadia pulsas fabulantur. Placet verò in hoc Mnaseæ sententia, quòd non aves, sed homines fuisse, arbitretur. Censeo autem, prædones fuisse; qui avibus comparati, quia aliunde, avium instar, advolarunt: at uncis fuisse unguibus finguntur ob rapinas, quas exercerent. Hi validi adeò erant, ut ad eos exstinguendos, vel fugandos, Herculeâ fuerit virtute opus. Planè verò errare existimandi, qui, uti in Mythologia sua Natalis Comes*, Stymphalidas, & Harpyias, pro iisdem habent. Clarè enim distinguit Petronius:

*lib. 7. cap. 6.

Tales Herculeâ Stymphalidas arte coactas
Ad cœlum fugisse reor, pennaque fluentes
Harpyias, cùm Phineo maduere veneno
Fallaces epulæ.

Plura de hisce avibus, ut poetas prætercam, Pausanias in Arcadis, & Apollonii scholiastes in II. Argonaut.†

†vers. 1050.

CAPUT C.

De avium cultu. Ac primùm, quomodo intelligi debeat, quod ait Clemens Alexandrinus, divinum à Thessalis honorem esse tributum ciconiis. An Ægyptii ciconiam pro numine coluerint; quod pleriq; Lucianum ajunt scripsisse. Item num corvus ab iis in Deorum numerum fuerit relatus; quod ex B. Ambrosio colligi ajunt. Sacra Coracina *quæ. Accipiter cultus à Tentyritis, ac Philais: & quæ honoris tanti sit caussa. In dubium vocatur, quod Straboni scriptum, accipitrem pro numine ab universis habitum Ægyptiis. Quantum Coptitarum odium fuerit erga accipitres. Ut ibis ab eadem natione honore sit effecta divino, & quid eam ad hoc impulerit. Cur aquilam coluerint Thebæi. Cur credita sit regnum portendere. Locus Plutarchi expensus, Ægyptii suem aversati, ac vix etiam in sacrificiis eâ usi. Isidis statua pennis vulturis ornabatur. Gryphis forma cujusmodi, & quid ea significasse Ægyptii videantur. Gryphes sacrati Soli: cujus & currum protrahunt, secundùm Indos pictores, quorum opinionem etiam secutus sit Claudianus. Si candidè exponenda sit Ægyptiorum opinio, fatendum esse, aves non habitas ab iis pro Diis, sed solum pro vivis Deorum imaginibus.*

NUnc quòd in quadrupedibus postremo feci, idem in avibus ultimo agam loco, ut id quoque animal doceam esse habitum pro numine. Ac tam fœda superstitio etiam reperta apud Indos Mexicanos. Nam, mirum dictu, vel vespertilionem pro numine adorarunt: ut proditum est Paulo Grysaldo lib. III. Historiæ Indicæ. Sed veteribus insistamus. Quale est, quod ciconias à Thessalis esse cultas, Clemens Alexandrinus tradit in Protreptico. Sed difficulter hoc in animum induxerim de Græcorum ullis. Ac planè video erroris fontem. Clemens enim, sive is, quem secutus hic fuit, ex eo id collegit, quòd Thessali ex lege illos capitis supplicio afficerent, qui ciconiam necassent. Plinii* de eo verba adduximus antea:† ex quibus satis dilucet, hunc honorem iis habitum esse, quia regionem à serpentibus (his enim pascuntur) expurgarent. Potiùs igitur de Ægyptiis videamus, quos muta animantia pro Diis habuisse, communis est opinio. Ac de hac ipsa quidem alite, ciconiâ inquam, testem adducunt Lucianum in Deorum concilio: ubi primùm loquitur de cultu canis, qui Maroni* est *latrator Anubis.* Hunc sic alloquitur, πῶς ἀξιοῖς θεὸς εἶναι ὑλακτῶν, *quomodo Deus esse contendis latrando?* Inde meminit tauri Memphitici, qui Apis dicebatur. Hic, inquit, προσκυνεῖται, καὶ χρᾷ, καὶ προφήτας ἔχει, *adoratur, & oraculis respondet, & prophetas habet* Post ista subjungit: Αἰσχύνομαι δὲ ἴβιδας, καὶ πιθήκους εἰπεῖν, καὶ τράγους, καὶ ἄλλα πολλῷ γελοιότερα, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐξ Αἰγύπτου ...

*lib. 10. c. 23.

†cap. superiori.

*Æn. 8.

ἀνεληλυθότα εἰς οὐρανόν. Ea sic reddidit Vincentius Opsopœus: *Pudet me ciconias percensere, & simias, & hircos, atq; his longè absurdiora; quæ nescio quomodo ex Ægypto usque in cœlum adscenderunt.* Ac unicus quidem is locus est, unde ciconias ab Ægyptiis cultas collegerunt. Nempe Obsopœi eos interpretatio decepit, qui, quia ibis, & ciconia, in eo conveniunt, quòd serpentibus pascantur, propterea ibin esse ciconiam putavit: quam opinionem, ut manifestè falsam, nihil attinet refellere.

Alii corvum ajunt pro numine habuisse. De hoc testis laudatur B. Ambrosius, sive alius ejusdem temporis scriptor. Nam Damasi Papæ temporibus scribere se ait*. Is in epist. ad Rom. cap. 1. ubi & volucres reponit inter illa, quibus fuerit sacrificatum, hoc inde firmat: *quia Coracina sacra habent pagani.* Ac continuò subdit: *Harum omnium rerum, quas memoravi, simulacra coluerunt Ægyptii, & alia, quæ nunc dicere non est necesse.* Credo, hæc sacra fuere prope Coptum, urbem tanti nominis, ut inde Ægypto sit appellatio, quemadmodum alibi ostensum. Circa eam quidem civitatem bini duntaxat corvi conspiciebantur: nec enim militibus Romanis, qui smaragdi metalla montanis ibi in locis custodiebant, visi sunt plures. Atque ibidem Apollinis erat simulachrum, cui corvi esse sacri perhibentur. Testis horum Ælianus lib. VII. de Animal. cap. XVIII. Verùm non video, quomodo hinc consequatur, corvos illos potiùs fuisse Deos, quàm symbolum numinis. Potuere enim sacra etiam *κοράκινα*, sive *corvina*, à symbolo nuncupari.

* in 1. ad Tim. cap. 3.

Sed ut tam in corvo, quàm ciconia, fuerint decepti: fatendum tamen, à gravissimis scriptoribus varias adduci volucres, quas ut Deos coluisse Ægyptii dicantur. Tales sunt ibis, & accipiter. Utrumque hunc alitem ab universis esse cultum Ægyptiis, auctor est Strabo in XVII. addit autem, aquilam seorsum venerationi fuisse Thebanis: Verba ejus adduxi †, cùm de quadrupedum cultu ageremus. Nunc, uti tum recepi, de tribus istis avium generibus pleniùs dicam. Ac de accipitre primùm. Æliani est lib. X. Hist. Animal. cap. XXIV. Σέβουσι δὲ οἱ Τεντυρῖται ἱέρακας. *Accipitres colunt Tentyritæ.* Sunt hi in Ægypto. Refert etiam Strabo lib. XVII. Philarum incolas (hæ in confinio Ægyptiorum, & Æthiopum sitæ sunt) avem in templo esse cultam, quam accipitrem dicerent. Quare tum Tentyritas, tum Philæos, capimus, cùm Cicero in III. de Nat. Deor. accipitres ait barbaris esse pro Diis. Diodorus verò Siculus lib. II. & ex eo Eusebius lib. II. de Præparat. Evangel. cultus ejus caussam adducunt, quia Ægyptum purget à cerastis, scorpiis, & aliis animalibus. Unde & apud Hermopolim simulachrum fuit Typhonis equi fluvialis, cui accipiter insisteret cum serpente depugnans. Auctor est Plutarchus lib. de Iside & Osir.

† libri hujus cap. 74.

Cæterùm quod Strabo ait, accipitrem ab tota coli Ægypto, id quoque, ut puto, non injuriâ aliquis in dubium vocet. Nam Ælianus, loco antè memorato, cum dixisset, accipitres à Tentyritis coli; subdit deinde, ut Coptitæ contra crocodilos venerentur, accipitres autem, velut hostes crocodilorum, sæpe agant in crucem. Rationem utriusque cultus hanc adfert. Εἰκάζουσι δὲ τὸν μὲν κροκόδειλον ἐκεῖνοι ὕδατι, ἔνθεν τοι καὶ σέβουσιν· οἱ δὲ τὸν ἱέρακα πυρί· ταύτῃ τοι καὶ προσκυνοῦσι. *Ac illi quidem crocodilum assimilant aquæ: & propterea etiam venerantur. Hi verò accipitrem comparant igni: & idcirco adorant.* De accipitre hactenus.

De ibidis cultu non modo est apud Lucianum in Deorum concilio, cujus verba superiùs adducebamus: sed etiam apud Ciceronem lib. I. de Nat. Deor. & Tusc. v. item Juven. sat. xv. Plinii quoque est l. x cap. xxviii. *Invocant & Ægyptii ibibes suas contra serpentium adventum.* Eandem sacri honoris caussam adfert Herodotus in Euterpe: ubi & ibides describit, atque ait, capital esse Ægyptiis, siquis illam, vel accipitrem, seu sciens, seu ignarus, occiderit.

De aquilæ cultu apud Ægyptios sic Diodorus Siculus lib. I. Τὸν δ' ἀετὸν Θηβαῖοι τιμῶσι, διὰ τὸ βασιλικὸν εἶναι δοκεῖν τοῦτο τὸ ζῶον, καὶ τοῦ Διὸς ἄξιον. *Aquilam venerantur Thebæi, quòd animal hoc regium, & majestate Jovis dignum, videatur.* Nempe eandem ob caussam, ob quam & Græcis, ac Romanis, regnum, & alia grandia, portendere credebatur. Seneca lib. II. Natural. Quæst. cap. xxxII. *Cur aquilæ hic honor datus est, ut magnarum rerum faceret auspicia?*

Præter aves hactenus memoratas, Ægyptii etiam divino honore prosecuti dicuntur gryphas: quod colligi videtur ex hisce Plutarchi verbis lib. IV. Symposiacôn quæst. v. Εἰ δὲ δύσμορφον ἡ ὗς, καὶ θολερὸν, ἀλλ' οὐ κανθάρου, καὶ γρυ..., καὶ κροκοδείλου, καὶ αἰλούρου, πλέον ὄψιν ἀτοπώτερον, ἢ πλέον φύσιν ἀμαθέστερον· οἷς ὡς ἁγιωτάτοις ἱερεῖς Αἰγυπτίων ἄλλοι προσφέρονται. *Quid tum, si porcus sit deformis, ac fœdus? scarabæo, gry..., crocodilo, fele turpior adspectu non est, aut naturâ ineptior: quorū alia ab aliis Ægyptiorum sacerdotibus sanctè coluntur.* Pro γρυ.. (ut est in Aldina, Basileensi, & Stephanica) γρύλλε, vel γρύλλον fuit in MSo. Turnebi, & Vulcobii. Sic *porcum* dixere, ut ex Hesychio constat. Sed H. Stephano non videtur Plutarchus eâ fuisse voce usurus: cui lubens adsentio. Atque aliter etiam opinio hæc refelli videtur. Nam, ut apparet Plutarchum legenti, controversia erat, an sus culta esset ab Judæis. Id absurdum negat Callistratus, quia & alia animalia colantur ab Ægyptiis: in his aliis non fuerint γρύλλοι, cùm illi ipsi sint in genere suillo. Præterea de Ægyptiis est sermo. At ab iis sues culti non sunt: quin potiùs eos exsecrabantur, Solique & Lunæ inimicissimos putabant: nec ulli deorum sacri-

ſacrificabant, niſi Lunæ; idque ſemel duntaxat quotannis. Teſtis Ælianus lib. x. de Anim. cap. xvi. Quid ſi igitur γυπὸς legamus, hoc eſt, *vulturis*? Nam in aquilis eſt & γυπαίετος, ſive *aqua vulturina*. Aç ut accipitrem, ſic aquilam, ab Ægyptiis fuiſſe cultam, jam antea oſtendimus. Scrupulum interea injicit, quod de alite, cui proprium γυπὸς, ſive *vulturis* nomen fuit, tale nihil legimus. Quare licet Aegyptii Iſidis ſtatuam pennis ornarent vulturinis, ut idem Aelianus ait lib. x. cap. xxii. non tamen pro numine, vel ejus ſymbolo, γύπα* habuiſſe arbitrer. Præterea adverſatur, quòd in codd. MSSis non γυ.., ſed γρυ ſit exaratum. Quare, quod Xylandro, & Stephano, placuit, vera lectio ſit, γρυπὸς, *gryphis*. Veriſimile enim eſt, gryphis fabulam promanâſſe ab Aegytiis; his verò fuiſſe ſymbolum Dei. Nam inter quadrupedes nihil leone; inter aves, nihil aquilâ convenientius eſt, ad naturam numinis repræſentandam. At gryphes, ut ſuperiori capite dictum, conflatæ erant ex leone, & aquila: ut iis utriuſque animalis natura exprimatur. Hanc etiam ſententiam confirmat, quòd aliis item gentibus, quæ ſuam ab Aegyptiis ſuperſtitionem accepiſſe exiſtimantur; gryps ſacer fuerit Apollini ſive Soli, Deorum ſummo. Unde in Gallieni Cæſaris numo Grypum videas, cum hujuſmodi inſcriptione: APOLLINI CONS. AUG. hoc eſt, *Apollini conſervatori Auguſto*. Habes inſcriptionem eam quoque in numiſmatis Adolphi Occonis†. Sed, quod gryphum cum Ulyſſe Aldrovando diximus, contentus eſt vocare monſtrum alatum. Monſtri ejus figuram expreſſit in numiſmatis ſuis Jacobus Biæus*. Imò Apollinis ſive Solis currui eos junxere. Unde Claudianus‡:

> *At ſi Phœbus adeſt, & frenis grypha jugalem*
> *Riphæo tripodas repetens detorſit ab axe,*

* *vulturem.*
† *pag. 325.*
* *fol. 60.*
‡ *panegyri ſextum Honorii Auguſti conſulatum.*

Eſt verò poeta in hoc ſecutus opinionem Indorum: ut indicat Philoſtratus lib. iii. de vita Apollonii cap. xiv. de hac ave loquens: Τὰ γὰρ θηρία ταῦτα εἶναί τι ἐν Ἰνδοῖς, καὶ ἱεροὺς νομίζεσθαι τοῦ ἡλίου· τέθριππά τε αὐτῶν ὑποζευγνῦναι τοῖς ἀγάλμασι τοὺς τὸν ἥλιον ἐν Ἰνδοῖς γράφοντας. *Has enim aves ajunt eſſe in India, ac Soli eſſe ſacras: ac quadrigis eas jungunt, qui Solem apud Indos pingunt.*

Non dubium itaque, quin ita fuerit perſuaſum Romanis, & Græcis, aves pro Diis haberi ab Aegyptiis. Et, credo, è vulgo Aegyptio non defuere, qui tam ſtultè ſaperent. Sed enim non ſacerdotes modò, verùm etiam alii, qui paullum viderent ſupra vile vulgus, non habuere aves eas alio loco, quam pro Deorum ſymbolis. Nempe ſicut à Romanis, & Græcis, colebantur Mercurii, vel Jovis ſtatuæ: ſic Aegyptii honorarunt ſacras iſtas alites. Statuas verò conſtat non pro cœlitibus habitas, ſed eorum ſignis. Quod enim *Jovem*, vel *Mercuriū* vocarent, id factum eo ſermonis genere, quod

quod μετωνυμίαν dicimus. Similiter igitur se prostravere Ægyptii coram alitibus, tanquam Deorum symbolis. Hoc solum interfuit, quod signa Romana, Græcaque, essent manu facta. Ægyptia autem erant signa naturalia, ac vivæ quædam Deorum imagines: quemadmodum Clemens Romanus ait lib. v. Recognitorum*, ac plenius exponam, ubi ad Theologiam symbolicam fuerit deventum.

* fol. 63. b. edit. Paris. Sen. an. 1568.

FINIS LIBRI TERTII.

GERARDI JOANNIS VOSSII

DE IDOLOLATRIÆ ORIGINE, AC PROGRESSU.

ET EX NATURÆ MIRANDIS ADSCENSU HOMINIS AD DEUM, LIBER QUARTUS

Qui est de reliquorum animalium, natura, ac cultu.

CAPUT I.

Ab avibus accessum ad pisces. Quare hos Deus prius fecerit, quam aves. Scripturam ipsam nos hortari ad considerandum multitudinem ac varietatem piscium. Quot piscium species ex Plinij sententia sint. Qui piscium vivum pariant animal. Qui pariant ovum perfectum, nec maris operâ indigum ad genituram. Qui ovum pariant imperfectum, ac sterile futurum, nisi mas semen suum superfundat. Quàm citò ova, post hanc seminis adspersionem, excrescant, & vivum animal producant. Glanii, & cyprini cura in custodiendis femellarum ovis. Utrum mugiles ex limo progeniti, ac illi, qui è coitu gignuntur, ejusdem sint speciei, secundùm Aristotelem. Fortasse autem eos, & piscium alios, qui quandoque tantummodo ex semine, alias autem aliunde nasci existimantur, semper ex semine provenire, ac modus, quod id fieri possit, ostensus. Apuarum genus nunquam non proveniens citra coitum idq; ex spuma maris, à quo etiam nomen apuarum *acceperint. Interim & alia esse apuarum genera, quæ gobiis, manadibus, vel mugilibus, debeant originem sui. Unde sit generatio illis, quæ vocantur* ὀστρακόδερμα, *& quæ ratio sit hujus nominis.* λιμνόστρεα *aliquando in navibus è limo nasci, & spumâ putrescente. Variare eorum species pro luti natura, unde gignuntur. De anguillarum generatione à Plinio discessum.*

PErsolvi, quæ de avibus promiseram. Consequi videtur, ut similiter Dei sapientiam, potentiam, & bonitatem, in piscibus persequamur. Quippe ut quadrupedibus aves, sic avibus proximè pisces succedunt. Prius quidem avibus pisces Deus creavit. Sed & aves ante quadrupedes fecit, & quadrupedes ante hominem. Cujus ratio est, quod in creando ab imperfectioribus procedere voluerit ad perfectiora.

At pisces nec ita visu, vel auditu, valent, ac aves, nec illa sunt sagacitate, aut memoria. Imò nec ea membrorum est distinctio in piscibus, quod Aristoteles quoque ait lib. IV. de partibus anim. cap. XIII. Interim & magna se ostendit piscium, atq; avium cognatio: imo recepta est opinio, Deum tam aves: quàm pisces, ex aquis creasse. Sed de utroque istorum nihil attinet repetere, quæ dicebamus lib. III. cap. XXVIII Nunc initium nobis fiat à maxima piscium varietate, ac multitudine: ad cujus rei considerationem nos accendit divinus Psaltes*, cum ait: *Hoc mare magnum, & latum locis: ibi reptilia* (sive natantia) *quorum non est numerus, bestiæ pusillæ cum magnis.* Etiam inde nos in admirationem rapit JesusSirachides cap. XLIII. 26. 27. *Navigantes mare narrant ejus pericula, quæ nos nostris audita auribus miramur. At incredibilia sunt ibi, & admiranda opera, omnigena varietas animantium, & natura cetorum.* Hanc, ut Sirachides vocat, ποικιλίαν παντὸς ζώου† explicat Plinius l. IX. cap. XIV. *Piscium species sunt septuaginta quatuor, præter crustis intecta, quæ sunt triginta.* Sed locus hic sine dubio est corruptus. Nam eo deinceps libro à Plinio memorantur species octogintaquatuor. Nec dubium, quin complura præterierit. Quare locus is corrigendus ex illis, quæ legere est lib. XXXII. cap. ult. *Peractâ aquatilium dote, non alienum videtur indicare, per tot maria, tam vasta, & tot millibus passuum terræ infusa, extraq; circumdatâ mensurâ penè ipsius mundi, quæ intelligantur animalia, centum septuaginta sex omnino generum esse, eaque nominatim complecti.* Neque ignoro, à Plinio quandoque piscem eundem, ob nomina diversis vel locis, vel scriptoribus, variantia, pro diversis haberi. Sed idem quoque præteriit Septentrionis non paucos, alios item longè dissitis Oceani partibus degentes, ut illos ante Indiam Orientalem detectam, ac Americam præcipuè, necdum cognitos.

* *Psal. 103. sive, secundum Heb. 104. vers. 25.*

† *omnigenam animantium varietatem.*

In tanta specierum multitudine primùm varietatem eam considerabimus, quæ petitur à generatione atque ortu. Deque hac prius universe agemus, deinde particulatim. Ad generalem doctrinam pertinet, quòd alii ex coitu generentur, alii αὐτομάτως*. Hoc est, alii generatione nascuntur univocâ, nempe ex piscibus sui generis: alii æquivocâ, sive ex non pisce sed limo putrescente, vel re simili. Quæ propriâ generantur stirpe, vel jam viva sunt animalia, cùm ea mater parit, vel postea id fiunt. Illa prioris generis, vel ἀμέσως, seu proximè è semine gignuntur, vel ex ovo, unde intus vivus piscis est exclusus. Vivum è semine animal producunt, è pilo carentibus delphini, quos animal parere, contentus est dicere Plinius lib. IX. c. XIV. at è pilo vestitis, pristis, balæna, vitulus: de quibus idem retulerat cap. præcedenti. Ælianus lib. XI. de Animal cap. XXXVII. solùm ait, delphinum ac balænam ζωοτοκεῖν†. Quasi non idem, præter memorata, agant balænu, phocænæ, orcæ, physeteres, homines marini, & quæcunque lacte

* *sponte.*

† *vivum animal parere.*

nutriunt

Digitized by Google

nutriunt fœtus. Graviorque fuerit error, si vivo de quovis fœtu intellexit. Nam & acanthia centrina, galeus lævis, lamia squatina, vulpecula, & cartilagineorum alia non pauca, vivum pariunt animal: sed ex ovo prope septum transversum concepto, atque ibidem excluso.

Piscium vero, quæ non animal pariunt vivum, sed ovum duntaxat, duo item genera sunt. Est cùm ova sunt magna, perfectaque; quibus ruptis, prodeat piscis. Hoc contingit in ovis rajarum, ranarum, canicularum item, quas νεβρίας nuncupant: uti Aristoteles est testis Historiæ Animalum lib. VI. cap. X*. Est item cùm ova sunt imperfecta: parva puta, molliaque; qualia diutius utero nequeunt continere; tum quia is angustior sit, quàm ut sufficere his possit indies incrementum capientibus: tum etiam quia frigidius est piscium temperamentum, quàm ut exteriorem tot ovorum partem reddere valeat solidam, duramque. Istiusmodi ovis θορὸν ut vocat Aristoteles † (*vitale virus* nuncupat Plinius ‡) superfundit mas. Quod in glaniis declarat idem philosophus*. Mas & femina τὰς πόρους, sive meatus genitales, quos aliqui ὀμφαλοὺς, sive umbilicos vocant, conjungunt. Eo attritu excitatur utrimque libido. Femella igitur parit ova: mas ejaculatur semen supra ova. Tantum enim ei seminis est, ut non solùm sufficiat ad coitum, & primam constitutionem, sed etiam, ut jam ova in lucem edita faciat genitalia. Quæcunque enim ova genitura fuerint adspersa, ea fiunt utilia ad generationem, cætera sterilescunt, ac supervacua sunt. Unde Plinius †: *Nec satis est generationi per se coitus, nisi, editis ovis, inter se versando mares, & feminæ, vitale adsperserint virus. Non omnibus id contingit ovis in tanta multitudine: alioqui replerentur maria, & stagna, cùm singuli uteri innumerabilia concipiant.* Quibus semen est superfusum, adspersione ea fiunt candida, ac viscida: unde adhærent radicibus, locisve aliis, ubi edita sunt. Tantum verò incrementi subitò capiunt, ut primum intra diem, vel proximum saltem, jam animadvertere id liceat; in glanio ad magnitudinem ervi, in cyprino autem milii. Mox se oculi ostendunt. Auctis jam piscibus, excutitur membrana quædam ovum cum pisciculo continens: hinc & ovo rupto pisciculus prodit. Ea tardiùs fiunt in cyprino, magis etiam in glanio: in minimis verò, vel tertio die pisciculos conspicias. Cæterum quia tardissimum est glanio ex ovis augmentum, & femella ova, quæ peperit, negligit: eò mas vel XL. aut L. diebus, assidere iis, ac observare solet, ne fœtus à piscibus occurrentibus devoretur. Ac sic quoque multa pereunt ex ovis, quæ fluctu auferuntur. Cyprino etiam mos ova custodire: sed nonnisi suis in unum compositis intervenerit. Quòd cùm forte fortuna fit, amat & ipse ea servare.

Venio ad generationem æquivocam, sive eorum, quæ sine ovo, sine semine

* *sive ex Cæsaris Scaligeri distinct. cap. 8. sect. 102.*

† *lib. 5. Hist. Anim. cap. 20.*
‡ *lib. 9. c. 50.*
* *lib. 6. Hist. Anim. cap. 14. sive dist. Cæs. Scal. cap. 13. sect. 156.*

† *lib. 9. c. 50.*

*lib. 6. Hist. anim. cap. 15. sive Cas. Scal. e.14. sect. 167.

mine producuntur. Hos è duplici Aristoteles* materie ait provenire, ἐκ τῆς ἰλύος, & ἐκ τῆς ἄμμου, *ex limo, & arena.* Duo item piscium genera facit; quia nonnulli nunquam fiunt è coitu, quidam plurimum, non semper. Posterioris generis statuit mugilum genus: ut cujus materies interdum sit limus ex aqua pluvia. Unde liquet, Aristoteli animalia, quæ univocâ, quæq; æquivocâ generatione fiunt, ejusdem esse generis. Hoc qui negant, objectant, specie differre, quæ principiis differunt. Verùm non principia discrepant, quoad οὐσίαν†, sed duntaxat accidenti, quod substantiam non mutat. Imò non absurda eorum est opinio, qui arbitrantur, æquivocâ generatione nascentes ex semine piscium sui generis provenire. Satis enim constat, anates, fulicas, ardeolas, aliasque ejus generis, vorare piscium ova. At nihil absurdi sit, si dicamus, ova hujusmodi, dum stomacho concoquuntur, fieri solutiora, atque ex iis una cum excremento egestis, pisces variè enasci, pro naturâ seminis adsumpti, & sic concocti. Falli verò, qui omne mugilum genus sponte nasci putant, arguit, quòd feminas‡ invenire sit ova gestantes; mares verò cum semine genitali. Idem dixero de erythinis, & chanis. Nam, ut Plinius* ait, *ovis gravida capiuntur.*

†substantiam.

‡ Aristot. loco memorato

* l. 9. cap. 16.

At apuarum est genus, cujus generatio semper sit æquivoca. Nec enim prolem procreat, nec grandescit, nec diu vivit: sed solùm ab Arcturo autumnali ad ver usque. Nempe hæc fiunt ob principiorum infirmitatem. Gignuntur locis fetidis, & largos post imbres calescente sæpius spumâ: unde & pisciculi sic geniti, ἀφροὶ dicuntur Aristoteli; Athenæo ἀφρίτιδες. At apua illa, quæ κωβῖτις vocatur, quasi *gobialem* dicas, semper fit è piscibus. Nam procreant eam κωβιοὶ† μικροὶ, & φαῦλοι, *gobii minuti, & ignobiles*, sive degeneres. Quemadmodum & alia est apua, γένος‡ μαινίδων, & κεστρέων, *fætura menadum, & mugilum.*

† Arist. lib. 6. Hist. An. cap. 15.

‡ idem ibid.

* idem lib. 5. Hist. An. c. 15.

Ex limo, vel putrescente materia, generatio* est illis, quæ dicuntur ὀστρακόδερμα, hoc est, σκληρόστρακα, ob duram, ac siliceam testam, quâ operiuntur. Plinius lib. IX. cap. II. *Quæ verò siliceo tegmine operiuntur, ut ostrea, (proveniunt) putrescente limo, aut spumâ circa navigia diutius stante, defixosq; palos, & lignum maximè.* Æliano† sunt conchæ, murices, buccinæ, turbines, echini, locustæ. Porrò etsi Plinius, post verba proximè adlata, subjungat: *Nuper compertum in ostreariis, humorem iis fœtificum lactis modo effluere:* non tamen hinc colligi possit, ostrea coitu generari. In talibus enim ob testas affrictus, vel contactus, esse nequit. Aristoteles quoq; l. III. de Generat. Animal. c. ult. idem eo evincit, quòd in navibus etiam ex limo, & spumâ putrescente, proveniant, quæ λιμνόστρεα vocantur, quasi dicas, *ostrea in paludibus progenita:* nempe quia hic plurimum nascantur. Item eo, quòd cum ad Rhodum appulisset classis, fictilibus in mare projectis, temporis

† lib. 11. Hist. Anim. cap. 37.

pro

Digitized by Google

progressu, è cœno iis agglutinato ostrea in illis nata sunt. Præterea quòd Chii nonnulli, cùm è Pyrrha Lesbi insulæ vivas portassent ostreas, inque loca εὐρωπιώδη* (perperam Gaza ἰυεχπώδη† legit) demisissent; post aliquod temporis spacium majores quidem, at non plures, repererunt. In hisce limnostreis pro natura luti variat species. Locis arenosis conchæ nascuntur, cœnosis ostrea: holoturia autem, & balani, originem capiunt in cavernis petrarum: lepades, ac neritæ, summis adhærent petris.

* putrida.
† reciprocos maris æstus habentia.

Anguillæ* etiam reponendæ in iis, quæ sine coitu nascuntur. In his dissectis neutrum sexum; nec vel ova, vel semen, deprehendas. Proveniunt non temporibus siccis, sed post imbres, idque ex iis, quæ vocantur γῆς ἔντερα, *terræ intestina*: quæ fiunt in cœno, & putredine, maritimis quidem locis, quæ algam producunt; in stagnis verò, & fluviis, prope ripas, quia tepor sive calor istic putredinem gignit. Veriora ista sunt illis, quæ prodit Plinius lib. IX. cap. LI. *Anguillæ atterunt se scopulis: ea strigmenta vivescunt: nec alia est earum procreatio.*

* Arist. lib. 6. Hist. An. c. 16.

CAPUT II.

Ut generatio piscium intelligatur, primum de coitu agitur. Quid pisces habeant loco testium. Interim & testes esse nonnullis: ut delphino, balænæ, & phocæ. In piscibus etiam situ differre maris, & feminæ testes. Cur ii piscium nullis propendeant foras. Miranda penis magnitudo in balænis, & cur minor obtigerit delphino. Quare testes, & penem habentibus dati quoque sint pulmones. Ex numero piscium, qui attritu ventrium coeunt, excipi cartilagineos minoris caudæ, quales marem tergo non admittunt. De coitu testudinis, anguillæ, vituli marini, cancri, sepiæ, lolliginis. Cur in piscium multis obscurus sit coitus modus, contra quam sit in balænis. Pisces verno imprimis tempore in Venerem ruere: quosdam interea alio anni tempore congredi. Ad coitum pisces latebras sectari. A coitu ad gestationem fœtus transimus: ubi attenditur, tum dispar spatium, tum diversus uteri situs. Χελών, & μύξων, unde nomen acceperint. Deniq; ad partum devenimus: qui nunc vivi est animantis, nunc, uti dictum antea, ovi perfecti, vel imperfecti. De diverso ovorum colore, & quamobrem cum dolore etiam à piscibus edantur. Ovorum copiam esse imprimis mugili, harengo nostro, & manidi. Harengus veteribus ignotus fuit, ut nec halex, nec manis, vel leucomanis, vel gerris, debeat putari. Piscium quorundam ova mucilis instar coharescere. Quibus locis parere gaudeant pisces. Quot fœtus pariant pisces vivipari, & cur non plures duobus. Cur ovipara tot ponant ova. Quoties pariant lupus, trichias, mulli, cyprini, scorpiones, sargi, squatina, salpa, squali, sepia: & de plerisque eorum, quando pariant. Cyprinorum fœcunditas miranda: atq; obiter additum de fœcunditate plantarum.

HÆc universe dicta sint de generatione. Nunc particulatim loquar de tribus hisce; coitu, gestatione fœtus, & partu.

In coitu spectantur ejus instrumenta, modus, tempus, locus. Instrumenta sunt, quæ *genitalia* vocamus, ut in utroque sexu testes, in virili penis, in femineo vulva.

Si Aristoteli fides in IV. de Patribus Animal. cap. XIII. & Hist. Anim. lib. III cap. I. piscibus nulli intus, vel foris, sunt testes, uti nec serpentibus: sed bini illis meatus sunt à septo transverso, pendentes ex utraque spinæ parte, qui coitus tempore semine repleantur. Idem tamen initio lib. III. Hist. Anim. delphinum habere testes agnoscit. Præterea verò balænæ, ac vitulo marino, testes sunt, etiam feminis, sed ad uteri cornua, non in imo ventre prope vesicam, uti maribus. Porrò in hoc etiam divina se exserit providentia, quod piscium hi foris sint nulli. In natando quippe impedirent, & aquis nimis redderentur frigidi. Qui respirant, & testes habent, etiam penem acceperunt, eumque parem longitudini vulvæ. In balænis is est quatuordecim cubitorum. Ac Rondeletius* ait, se vidisse, qui, à procero homine humeris deportatus, terram contingeret: unde non difficilis est conjectura, quantus is sit libidine concitis. Delphinis sapienter minor est tributus, quia vulva non est in alto sita, facileque copulantur. Quibuscunque verò provida natura testes, & penem dedit, hi sanguinis sunt calidioris; eoque, ad refrigerandum eum, pulmones quoque acceperunt. Squamosi verò, molles, & alii magno numero, hisce partibus carent. In orpho etiam non reperiri meatus seminis, ab Athenæo proditum est. Hæc de organis.

* *lib. 3 cap. 23.*

Modum etiam coitus scire juvat naturæ mystas. Nihil quippe est in operibus divinis, quod non considerationem mereatur. Modum eum Aristoteles exponit lib. V. Hist. Anim. cap. V. item Plinius lib. IX. cap. L. & LI. Ajunt verò, coitum fieri ventrium attritu. Excipit interim Aristoteles cartilagineos, non omnes quidem, sed quibus minor est cauda: ut rajam; pastinacam, similiaque, quæ præterea à tergo marem recipiunt. Id non possunt cartilagineorum isti, quibus cauda est lata. Hæc quippe impedit, quò minùs mas à dorso admittatur. Quædam etiam cartilaginea adversa inter se, sive caudis inversis, instar canum terrestrium, cohærent. Recepta est opinio, maribus cartilagineis duas circa anum esse appendices, quibus coeant. *At*, inquit Rondeletius †, *ego illas sæpe multumq́; contemplatus, non video, quo pacto his coire illi possint: potius igitur ad retinendas feminas factas esse arbitror.*

† *lib. 4. de pisc. mar. cap. 5.*

Testudines tam marinæ, quàm palustres, tergum feminæ adscendunt. Anguillæ, murænæ, congri, aliique pisces longi, ventribus admotis congrediuntur.

diuntur. De quo Rondeletius*: *Vidi equidem sæpe anguillas hoc modo copulatas in Lado capi.* Vituli marini, & μαλακόστρακα†, ut cancri, locustæ, squillæ, & similia, ob caudam aliter nequeunt coire†, quam πυγηδὸν*, more quadrupedum eorum, quæ ὀπισθουρητικὰ† dicuntur. Sepiæ, & loligines, in coitu os ori, nares naribus, brachia brachiis jungunt: ut ait Aristoteles lib. v. Hist. Anim. cap. vi. ‡ Atque ibidem refert, & semen recipere, & ova parere, per φυσητῆρα, sive fistulam. At cap. vii. narrat. ut cancri coeant. Nempe minor, qui mas est, tergum inscendit: tum major, sive femina, invertit se in latus: atque ita κατὰ τὰ πρόσθια, sive partibus anterioribus, sociantur, operculis mutuò applicitis.

* lib. 4. de pisc. mar. cap. 5.
† crusta contecta.
* in aversum.
† retro lotium reddentia.
‡ Arist. lib. 5. Hist. Anim. c. 7. sect. 51. & alibi ante.
‡ sect. 146.
dist. Cas. Scal.

Sed omnino difficile est adferre omnem coitus rationem, quia alii quidem è piscibus ad coitum latibula quærunt, alii verò, mox ubi congressi, digrediuntur, ut tam breviculo spatio difficilis sit observatio. Res tamen satis aperta est in balænis, aliisque, quæ vivum pariunt fœtum. Hæc enim diutius in coitu occupantur: ut de iis traditum Aristoteli lib. iv. Animal. Hist. cap. v. Quem in locum* sic Cæsar Scaliger annotavit: *Cantabri, cùm hæc scribebamus, narrarunt nobis, balænam (earum enim apud eos mense Majo magna captura) à se visam sæpe inversam supinam marem excipere, & hominum more coire.* De modo satis.

* sect. 36.

Tempus coeundi mirè variat. Thynnus, pelamys, & ejus generis alia, semel quotannis congrediuntur. Lupus, trichias, & cuncti saxatiles, bis annis coeunt singulis. Similiter scorpiones, vere, & auctumno. Mulli ter. Omni verò anni tempore, more humano, consuescunt cyprini, murænæ, sepiæ, vituli marini. Hoc inde cognoscitur, quia quavis anni parte pariunt. Præcipuè autem, ut quadrupedes, & aves, sic pisces etiam, verno tempore incalescunt: quod Aristoteli quoque proditum lib. v. Histor Animal. cap. viii. †

† sive ex Cæsaris Scalig. distinct. cap. 9. sect. 55.

Quod ad locum (id postremum erat è quatuor istis, quæ in coitu considerandа proposueram) pisces, aliorum instar animalium, fere ad congressum, uti & fœtus educationem, latebras quærunt. Atque hoc in caussa esse diximus, ut pauca adeo de modo coitus sciantur. Interea hac parte etiam plura si nosse voles, desiderium fortasse explebit Rondeletius lib iv. de piscibus marinis cap. vi.

A coitus consideratione accedo ad gestationem fœtus. De hac est cognoscere exinde, quòd intra annum omnes parere, pronunciatum sit Aristotelis lib. vi. Hist. Animal. cap. xiv. ‡ Sed ut magis particulatim dicam, novem ea, decemve mensium est in balænis, delphinis*, & cæteris è semine vivum parientibus fœtum. Diuturna quoque illis, qui ex ovo animal pariant vivum; ut vulpes, acanthiæ, galeæ leves. At breve ejus tem-

‡ sive secundū Cæsaris Scaligeri dist. c. 13. sect. 150.
* Plinius lib. 9. c. 8. Solinus cap. 22.

pus

pus imperfecta edentibus ova, ut squamosis. Quod inde cognoscitur, quia tam crebrò pariant intra annum. Diebus solùm xxx. gravidus est sargus; ut Aristoteles ait lib. vi. Hist. de Anim. cap. xvii. Nisi cum Rondeletio hic pro σάργος legendum σαργῖνος: qui piscis est à sargo diversus, ut ex Athenæo* cognoscitur. Idem Aristoteles inibi tradit de labeone in mugilum genere: qui Græcis χελὼν à labiis. Cæsar Scaliger censet, eundem esse, quem Ovidius‡ vocat *labrum*, Plinius *myxonem*, sive μύξωνα, q. d. *muconem*, à μύξα, id est, *mucus pituita*.

* lib. 7.
‡ in Halieuticis

Uterus, quo gestatio fit, quibusdam est ad septum transversum, quales intus concipiunt, vivumque pariunt ex ovo: aliis loco inferiori, ut in squamosis.

Superest partus, in quo primo attenditur, quid pariant. De isto jam diximus, quosdam vivum parere piscem ex semine, quadrupedum more: quosdam ex ovo intus excluso, ad modum viperæ: quosdam non vivum parere animal, sed ova, eaque vel perfecta, ut fit in rajis, vel imperfecta, quæ foris semine maris superfusa excrescunt.

Ova squamosis fere omnibus sunt alba, hippocampi rubent, hirundinis ova colorem referunt coralli: uti & illa cancrorum, aliorumque, quæ conteguntur crustâ.

Licèt verò ova piscium sint minuta, non tamen ea magnum citra dolorem ponunt, idque ob ingentem illorum copiam: imprimis mugil, ut Aristoteles* testatur. Atque idem per est verisimile de harengo nostro, pisce veteribus, ut videtur, ignoto: ut quibus exigua maris Septentrionalis fuerit notitia. Hic quandoque tantum continet ovorum, ut pondus æquet piscem ipsum. Itaque nihil mirandum, si ob summam ejus fæcunditatem tantum harengorum salitorum in exteras mittatur terras. Vulgo *halecem* nuncupant. Sed alius is piscis. Uti & μαινὶς, quæ Persio *mana*†, uti & Plinio. *Halecem* quidem, & *haleculam*, exponit Gaza, inque veteri onomastico est, *Halec*. μαινὶς. Et harengum esse, eo suspiciari possis, quòd Aristoteles‡ ait, mænide nihil esse fœcundius: nec harengo sit fœcundius quicquam. Sed hanc sententiam Rondeletius* refellit: ac nihilo magis (quò Massarius inclinabat) leucomænides, sive σμαρίδες, vel Plinii *gerres*, existimari debent, cùm hæ è genere sint thrissarum.

* lib. 6. Hist. anim.
† sat. 3.
‡ lib. 6. Hist. Anim cap. 16.
* l. 5. de Piscib. marinis c. 13.

Quidam verò pisces ova sua fundunt in modum monilium, sic ut, arundine admotâ, attractoque ovorum uno, seriem quoque reliquam agglomeres. Hoc videre est in glaniis, & percis, uti & ranis. Testis Aristoteles lib. iv. Hist Anim cap. xiv‡. Sed pro glaniis, qui & γλανεῖς, & hic, & alibi semper, perperam apud Gazam est *silurus*; cùm eos distinxerit Athenæus, ac Ælianus quoque similes, non eundem dicat piscem. Sed de siluro pluribus inferius agemus.

‡ sive ex dist. Cæs. Scal. cap. 13. sect. 154.

Præ-

Præterea videndum, ubi, & quoties, & quando pariant. Sed de loco in multis minùs liquet. Nam, ut fœtui consulant, delitescere amant. Λάβροι sive gratiæ, pariunt in cautibus maritimis; glanii, qui & γλανεῖς, in aquis profundis, majores etiam , ubi sex pedum altitudo, minores ad radices salicis, vel alterius arboris, vel arundines, vel muscum: ut est apud Arist. lib. VI. Histor. Anim. cap. XIV*. Atque ibidem † legas, cyprinum, & fere lacustrium, ac fluviatilium alios, ut pariant, appellere se πρὸς τὰ βραχέα, *ad vada.* Ut hac parte multum differant à glaniis majoribus, de quibus dixi.

* *secundum dist. Cas. Scal. cap.* 13. *sect.* 155.
† *sect.* 162.

Deinceps de numero fœtus distinctè agam; prius de viviparis, hinc de oviparis. Balænæ, & quæcunque vivum pariunt fœtum, ut Aristoteles ait*, unicum parere sunt contenti, summùm geminos. Delphini ‡ item, & phocænæ, rarò binos edunt, unum sæpius. Vituli marini pariunt binos. Nempe quia duo duntaxat utero sint sinus, eo numerus in piscium memoratis non exceditur, nisi fiat superfœtatio.

* *lib. 6. Histor. Anim cap.* 12.
‡ *Plin. l.* 9. *c.* 8.

At creberrimus illis partus, qui ova pariunt imperfecta, eaque innumera, & parva. Nam quia plurima eorum pereunt, eò Deus sapientissimus, ne interieret genus, defectum hunc copiâ compensavit.

Ad ovipara quod attinet, geminum in iis se offert discrimen. Prius istud, quòd postquam ova pepererint, in his citiùs, in illis tardiùs, vivus indè prodeat fœtus. In iis, quæ θορῷ* superfundi opus, exigitur triduum duntaxat: in siluro, mureque marino, etiam diebus opus L aut XXX. De quo sic Plinius lib. IX. cap. LI. *Silurus mas solus omnium edita custodit ova, sæpe & quinquagenis diebus, ne absumantur ab aliis. Cæteræ feminæ in triduo excludunt, si mas attigit.* Et mox: *Mus marinus in terra, scrobe effosso, pariat ova, & obruit terrâ. Rursus tricesimo die refossa aperit, fœtumque in aquam ducit.*

* *semine.*

Alterum discrimen attinet ad anni tempus, & numerum fœtus. Τῶν γαλεῶν sive mustelorum, is qui ἀστερίας dicitur (*stellarem* vertit Gaza) bis de mense parit, teste Aristot.† Cæteri musteli bis quotannis, caniculâ exceptâ, quæ semel in anno parit*. Ut liqueat, caniculam esse parum fœcundam, asteriam, fœcundissimum. Mœnides pariunt brumâ, pelagici majorem partem æstate, unde tum neutiquam capiuntur. Tum item parit anthias,* & mox aurata, lupus, mormyrus, & quos Aristoteles vocat δρομάδας, Gaza reddit *cursiones*‡. Coracinus parit περὶ τὸν πυραμητόν, *circa tempus mensis triticea:* ut est apud Aristotelem†. Sed longum fuerit de singulis dicere. Contentus ero uno Plinii loco; qui est lib. IX. cap. LI. *Piscium lupus, & trichias, bis anno parit, & saxatiles omnes. Mulli ter, ut chalcis.* Sanè is Græcis inde τρίγλη, quasi τρίγονη, hoc est, τρίγονος: ut apud Eustathium legas in Odyss. X*. Imo hunc partus numerum docuerunt antea Aristoteles, & Athenæus: ut

† *lib* 6 *Histor. An. c.* 11. *sive dist. Scal. c* 9. *sect.* 110.
* *sect* 111.
‡ *cursores malit Scaliger ad lib* 6. *sect.* 189.
† *lib.* 6 *Histor. anim. cap.* 16. *Scal. sect.* 205.
* *pag.* 1934. *edit. Rom.*

ostendi lib. II. cap. XXIX. ubi & Oppiani de eo locum adduxi. Subdit deinde Plinius: *Cyprinus sexies* parit. Pro eo, πεντάκις, ἢ ἑξάκις*, apud Aristotelem legas in Hist. Anim. † Hinc sequitur: *Scorpiones bis, ac sargi, vere, & auctumno. Ex planis squatina bis, auctumno, & Vergiliarum occasu.* Ac similiter Aristoteles*. Inde legas: *Plurimi piscium tribus mensibus, Aprili, Majo, Junio. Salpa auctumno: sargi, torpedo, squali, circa æquinoctium: moles, vere: sepia, omnibus mensibus. Polypi hieme coëunt, pa. iunt vere.* Post aliquammulta subjungit: *Torpedo octogenos fœtus habens invenitur: eaque intra se parit ova præmollia, in alium locum uteri transferens, atque ibi excludens. Simili modo omnia, quæ cartilaginea appellavimus.* Et hæc de piscium fœcunditate. In quibus illa cyprini est ex primis. Nam sexies illum quotannis parere, dicebamus. Itaque qui numerorum doctrinam tradunt, ostendunt, cyprinorum propagatione annis XII. continuatâ, tantam fore multitudinem, ut, modò cuique eorum spatium detur sex pedum, ne universum quidem mare iis possit sufficere. Nec istis abludunt, quæ de mira ovium, & avium fœcunditate superius afferebamus. Similiter quoque se res habet in plantis. Quippe si unicum pisum annuatim proferat XXX. tantum inde pisorũ intra annos fuerit XII. ut emi nequeat aureis 106088200000, imo universam terram circumtegere valeat ad altitudinem non exiguam. Hujusmodi ut mirandam naturæ fœcunditatem, ita summas bonitatis divinæ erga hominem divitias ostendunt.

* quinquies, vel sexies.

† l. 6 cap. 14.

* lib. 6. Hist. An cap. 11 sive dist. Cas. Scal. cap 9. sect. 112.

CAPUT III.

Ab origine vitæ piscium ad durationem ejus transitur. Callionymus, sive uranoscopus, movet se penitus exenteratus. Cor salmonis exemptum vivit diem integrum. Quamdiu purpura, & buccina, suppetat vita, & quo pacto ætas earum cognoscatur. Quàm longa delphinis ætas, & unde id deprehensum. Thunnorum ætas, item anguillarum, deq; ea Platinæ lapsus. De ætate polypi, sepiæ, cancri, ranæ. Temporibus Senecæ in piscinis Cæsareis fuisse pisces sexaginta annis majores. De lucio pisce post CCLXVII. annos capto, quàm impositus esset stagno ab ipso imperatore.

HÆc de origine vitæ. Nec ejus ortu solùm differunt pisces; sed etiam duratione. Alii enim aliis magis sunt vivaces. Callionymo quidem, (ut Aristoteles, Dioscorides, & Ælianus, vocant, qui Plinio, Galeno, & Athenæo quoque, *uranoscopus* dicitur) piscis est usque adeo vivax, ut cunctis etiam visceribus exemptis, moveatur nihilominus: quemadmodum Bellonius ‡ de eo testatur. Salmonem etiam esse vivacem, exinde colligas, quòd cor illius extractum diutius vivat, quàm alterius cujusquam animalis, ut memoriæ prodidit Albertus M. Atque addit, fraudulentos piscatores,

‡ lib. 1. de Aquatilibus cap. de callionymo.

tores, ut piſces magis ſint vendibiles, cor ejus mortuis, ac morientibus aliis, ſupponere, quò ſuperiores illi vivere adhuc exiſtimentur. De vivacitate ea cordis, teſtis quoque Robertus Conſtantinus in Supplemento L. L.* *Cor exenterati* (ſalmonis) *adſperſum aquoſa ſanie ſalmonis elati, ultra diem vivere conſpeximus Baſileæ.* * voce Salmo.

Sed ex iſtiuſmodi, de longâ quidem piſcium ætate capere eſt conjecturam: non tamen de annorum numero præfinire liceat quicquam. Quare de certo in iis vitæ ſpatio deinceps videamus.

Ariſtoteles lib. v. Hiſt. Animal. cap XIV. ‡ πορφύρας καὶ κήρυκα, *purpuram, & buccinam*, ait vivere ad annum uſque ſextum: ac manifeſtum quotannis incrementum deprehendi τοῖς διαστήμασι τοῖς ἐν τῷ ὀστράκῳ τῆς ἕλικος, *ex tortuoſis teſtæ intervallis.* Non multum abit Plinius, cujus verba ſunt †: *Purpuræ vivunt annis plurimùm ſeptenis.* ‡ ſect. 149. ex diſt. Caſ. Scal. † l. 9. cap. 36.

Delphini etiam vivunt ad annum XXV. vel XXX. quod eo deprehenſum à piſcatoribus, quia, quos in experimentum præciſâ caudâ reddidiſſent mari, iterum tanto poſt cepiſſent: ut eſt apud Ariſtotelem lib. VI. Hiſtor. Anim. cap. XII. ‡, & Plin lib. IX. cap. VIII. ‡ diſt. Caſ. Scal. 10. ſect. 125.

Thunnis, ut Plinius* ait, *vita longiſſima biennio.* Anguillæ ſeptem octove vivunt annis, ſecundùm Ariſtotelem: Poſteriorem numerum ſecutus Plinius.† At Platina ‡, credo, vitioſis admodum codicibus deceptus, pro *octonis* annis ſcripſit *octoginta.* Polypis, vel ſepiis, ut idem Plinius* refert, *non bimatu longior vita.* Cancris ait † vitam longam: ſed annos, non definit. Eodem auctore *, *ranæ ſemeſtri vita reſolvuntur in limum nullo cernente, & rurſus vernis aquis renaſcuntur, quæ fuere natæ, perinde occultâ ratione, cùm omnibus annis id eveniat.* Nullum autem longioris vitæ exemplum ab eodem † relatum, quàm quod nunc ſubjungam: *Ævi piſcium memorandum nuper exemplum accepimus. Pauſilypum villa eſt Campaniæ, haut procul Neapoli: in ea in Cæſaris piſcinis à Pollione Vedio conjectum piſcem ſexageſimū poſt annum exſpiraſſe, ſcribit Annæus Seneca, duobus aliis æqualibus ejus ex eodem genere etiam tum viventibus.* Quem locum fruſtra quæras in iis Senecæ libris, qui hodie ſuperſunt. * lib. 9. c. 15. † lib. 9. c. 21. ‡ lib. 10. rei culinaria cap. de anguillis. * lib. 9. c. 30. † lib. 9. c. 31. * lib. 9. c. 51. † lib. 9. c. 53.

Nihil verò æquè mirandum, quàm quod de lucio piſce retulit Conradus Celtes, primus Germaniæ poeta laureatus, qui temporibus claruit Cæſaris Maximiliani primi; quodque ex Conrado eo Conradus Geſnerus* perſcripſit ad Imperatorem Ferdinandum I. cujuſmodi heroi nemo bonus illudere mendacio velit. Is narrat Cæſari, ut anno parte per Chriſtum libertatis CIↃ. CCCC. XCVII. in ſtagno circa Hailprun, imperialem Sueviæ urbem, captus fuerit lucius piſcis cum annulo ex ære Cyprio in branchiis ſub cute, parte ſui ſplendens. Ei annulo inſcriptum erat: Εἰμὶ ἐκεῖνος ἰχθὺς ταύτῃ λίμνῃ παντόπρωτος, ἐπιτεθεὶς διὰ τοῦ κοσμήτου Φρειδερίκου β΄ τὰς * præfat. operis de piſcibus.

χεῖρας, ἐν τῇ Ε ἡμέρᾳ τ͂ Οκτωβρίου, ς' λ'. *Sum piscis ille primus omnium huic stagno impositus manibus imperatoris Friderici II. die V. Octobris*, cIↃ. CC. XXX. Quare, cùm caperetur piscis ille, annorum jam fuerit CCLXVII. ut non accenseas spatium, quo vixerat, priusquam stagno eum imponeret Cæsar Fridericus.

CAPUT IV.

Dividuntur pisces in marinos, fluviatiles, & lacustres, vel palustres. Marini item vel pelagii sunt sive profundi maris, vel saxatiles, vel litorales. Marinorum item aliqui etiam ingrediuntur stagna, qui λιμνοθαλάττιοι vocantur aliqui subeunt fluvios, idque vel casu, vel consilio, item vel animo redeundi suo tempore, vel ut omnem illic vitam exigant. Præterea esse pises amphibios, nunc in aquis, nunc in terra degentes: ut sunt phocæ, testudines, polybi, mures marini, murænæ, exocæti. Unde nomen exocœto, *& ut aliter dicatur* Adonis, *item ut in terram exiens sibi caveat ab aviculis Pisces in Gallia Narbonensi è terra erui, pro mendacio habitum Pomponio Melæ: sed pro vero agnitum Aristoteli, Theophrasto, Polybio, Straboni, Athenæo: & quam ejus rei caussam esse Aristoteles putarit. Plinij loca varia de id genus piscibus ex Theophrasto hausta. Exemplum ejusdem rei ex historia Romana, & alia nostrorum temporum. An pisces fossiles sub terris sine aqua possint vivere. Cur piscium illi, qui in terram cibi, vel somni caussa egrediuntur, alij aliis diutius hic degere sustineant, duplex caussa adfertur: quarum prior habet locum in iis, quibus sunt pulmones, altera in istis, qui branchiis respirant.*

DE vitæ in piscibus origine, & duratione egimus: nunc considerabimus, quomodo differant ratione eorum, quæ vitæ genus tangunt.

Piscium alii sunt θαλάττιοι, sive marini, alii ποτάμιοι, sive fluviatiles; alii λιμναῖοι, sive lacustres, sub quibus τελματιαίους, sive palustres, comprehendimus.

Marinorum item alii πελάγιοι, qui in imo sive profundo maris degunt: alii αἰγιαλώδεις, sive, ut Hippocrates* vocat, ἀκταῖοι, quia litora, sive terris proxima eligunt loca: alii πετραῖοι, qui loca tenent prope saxa. Primi generis sunt thynni, pastinacæ, aselli, & similes. Alterius sunt, mulli, gobii, mugiles, & alii. Tertii, inter cæteros, sunt scari, merulæ, percæ. Hippocrates in secundo de victus ratione τοῖς πετραίοις, sive saxatilibus, opponit τὺς πλανήτας, sive errones: quales imprimis sunt, qui πελάγιοι vocantur. Hi enim pabuli ergo huc illuc vagantur. Quare subinde & prope saxa, & litora etiam inveniuntur.

* *lib. de Affectionibus.*

Nec marini solum loca mutant in mari: sed quidam etiam è mari exundante, vel ventis agitato, in stagna se recipiunt, vel quoq; per alveos effossos

fossos eò derivantur. Hoc sæpe usu venit in rhombis, soleis, passeribus, lupis, gobionibus, cancris, atque aliis. Hujuscemodi pisces non simpliciter λιμναῖοι, sive lacustres, sed λιμνοθαλάττιοι vocantur, quasi partim marini, partim lacustres. At verè proprieque lacustres sunt, quando aquæ à montibus ruentes stagna faciunt. Hoc pacto inter cæteros lucii, percæ, cyprini, lacustres nominantur.

Quemadmodum verò marinorum nonnulli in stagna deferuntur: ita alii quidam in fluvios se recipiunt. Utrumque non casu modo fit, sed etiam consilio. Plin lib. x cap. xix. *In stagna, & omnes transeundi plerisque evidens ratio est, ut tutò fœtus edant: quia non sint ibi, quæ devorent partus; fluctusq; minus sæviant.* Sunt hi duûm generum. Aliqui, in mari producti, subeunt fluvios, & hic dulcedine aquæ capti reliquam deguntætatem. Nonnulli item, licet & ipsi fluvios ingrediantur, non penitùs tamen obliviscuntur natalis loci: sed ut veniendi, ita & regrediendi tempus sciunt. Tales sunt salmones, alosæ, lampetræ, sturiones. Ab utroque hoc genere diversi sunt, qui ut in flumine nascuntur, ita semper se in eo continent. Hi propriè *fluviatilium* nomen possident.

Sunt & pisces amphibii, sive ancipites: qui è mari, aut fluvio, se in terras recepiant, atqui ibi pascuntur. Plinius lib. ix cap. iii. cùm de Gedrosiis esset locutus: *Exeunt & pecori similes belluæ ibi in terram, pastaque radices fruticum remeant: & quædam equorum, asinorum, taurorum capitibus, quæ depascuntur sata.* Idem ejusce libri cap. vii. *Vituli marini, quos vocant phocas, spirant ac dormiunt in terra: item testudines.* Et lib. ix. c. xxix. *Soli mollium polybi in siccum exeunt.* Et ejusce libri cap. xix. *Exeunt in terram & qui marini mures vocantur, & polybi, & murænæ. Quin & Indiæ fluminibus certum genus piscium, ac deinde resilit.* Ac paullo antè idem dixerat: *Miratur & Arcadia suum exocœtum, appellatum ab eo, quòd in siccum somni caussa exeat.* Nam ἐξώκοιτος dictus, quia illi ἔξω τοῦ ὑγροῦ κοίτη καὶ ἀνάπαυσις, *extra aquas cubile, & quies.* Hausit verò ista Plinius ex Theophrasto: apud quem hodieque ea leguntur in fragmento de piscibus in sicco degentibus. Exocœtus verò, de quo postremo dicebam, alterum etiam nomen habet. Nam *Adonis* quoque dicitur, ut Clearchus Peripateticus prodidit libro de Aquatilibus, & ex eo Athenæus in viii. ubi ex eodem quoque piscem hunc describit, ac memorat, ut sibi caveat ab aviculis, quæ placido mari pascuntur circa litus, ut ceryli, sive alcyones mares: item trochili, ac præterea elorius: his enim conspectis territum profugere, ac mari se abdere.

Pisces etiam quibusdam locis è terra erui, Theophrastus prodidit, ut tradit Seneca lib. iii. Nat. Quæst. xvi. Proxime tamen capite, subdit: *Sunt qui fabulas putent, piscem vivere posse sub terra, & effodi.* Puto, ab Hispano

χεῖρας, ἐν τῇ Ε ἡμέρᾳ τῆς Οκτωβρίου, σ' λ'. *Sum piscis ille primus omnium huic stagno impositus manibus imperatoris Friderici II. die v. Octobris*, cIↄ. cc. xxx. Quare, cùm caperetur piscis ille, annorum jam fuerit CCLXVII. ut non accenseas spatium, quo vixerat, priusquam stagno eum imponeret Cæsar Fridericus.

CAPUT IV.

Dividuntur pisces in marinos, fluviatiles, & lacustres, vel palustres. Marini item vel pelagii sunt sive profundi maris, vel saxatiles, vel litorales. Marinorum item aliqui etiam ingrediuntur stagna, qui λιμνοθαλάττιοι vocantur aliqui subeunt fluvios, idque vel casu, vel consilio, item vel animo redeundi suo tempore, vel ut omnem illic vitam exigant. Praterea esse pises amphibios, nunc in aquis, nunc in terra degentes: ut sunt phoca, testudines, polybi, mures marini, murana, exocœti. Unde nomen exocœto, *& ut aliter dicatur* Adonis, *item ut in terram exiens sibi caveat ab aviculis Pisces in Gallia Narbonensi è terra erui, pro mendacio habitum Pomponio Mela: sed pro vero agnitum Aristoteli, Theophrasto, Polybio, Straboni, Athenao: & quam ejus rei caussam esse Aristoteles putarit. Plinij loca varia de id genus piscibus ex Theophrasto hausta. Exemplum ejusdem rei ex historia Romana, & alia nostrorum temporum. An pisces fossiles sub terris sine aqua possint vivere. Cur piscium illi, qui in terram cibi, vel somni caussa egrediuntur, alij aliis diutius hic degere sustineant, duplex caussa adfertur: quarum prior habet locum in iis, quibus sunt pulmones, altera in istis, qui branchiis respirant.*

DE vitæ in piscibus origine, & duratione egimus: nunc considerabimus, quomodo differant ratione eorum, quæ vitæ genus tangunt.

Piscium alii sunt θαλάττιοι, sive marini, alii ποτάμιοι, sive fluviatiles; alii λιμναῖοι, sive lacustres, sub quibus τελματιαίους, sive palustres, comprehendimus.

Marinorum item alii πελάγιοι, qui in imo sive profundo maris degunt: alii αἰγιαλώδεις, sive, ut Hippocrates* vocat, ἀκταῖοι, quia litora, sive terris proxima eligunt loca: alii πετραῖοι, qui loca tenent prope saxa. Primi generis sunt thynni, pastinacæ, aselli, & similles. Alterius sunt, mulli, gobii, mugiles, & alii. Tertii, inter cœteros, sunt scari, merulæ, percæ. Hippocrates in secundo de victus ratione τοῖς πετραίοις, sive saxatilibus, opponit τοὺς πλανήτας, sive errones: quales imprimis sunt, qui πελάγιοι vocantur. Hi enim pabuli ergo huc illuc vagantur. Quare subinde & prope saxa, & litora etiam inveniuntur.

* Lib. de Affectionibus.

Nec marini solum loca mutant in mari: sed quidam etiam è mari exundante, vel ventis agitato, in stagna se recipiunt, vel quoq; per alveos effossos

fossos eò derivantur. Hoc sæpe usu venit in rhombis, soleis, passeribus, lupis. gobionibus, cancris, atque aliis. Hujuscemodi pisces non simpliciter λιμναῖοι, sive lacustres, sed λιμνοθαλάττιοι vocantur, quasi partim marini, partim lacustres. At verè proprieque lacustres sunt, quando aquæ à montibus ruentes stagna faciunt. Hoc pacto inter cæteros lucii, percæ, cyprini, lacustres nominantur.

Quemadmodum verò marinorum nonnulli in stagna deferuntur: ita alii quidam in fluvios se recipiunt. Utrumque non casu modo fit, sed etiam consilio. Plin lib. x cap. xix. *In stagna, & omnes transeundi plerisque evidens ratio est, ut tutò fœtus edant: quia non sint ibi, quæ devorent partus; fluctusq; minus sæviant.* Sunt hi duûm generum. Aliqui, in mari producti, subeunt fluvios, & hic dulcedine aquæ capti reliquam degunt ætatem. Nonnulli item, licet & ipsi fluvios ingrediantur, non penitùs tamen obliviscuntur natalis loci: sed ut veniendi, ita & regrediendi tempus sciunt. Tales sunt salmones, alosæ, lampetræ, sturiones. Ab utroque hoc genere diversi sunt, qui ut in flumine nascuntur, ita semper se in eo continent. Hi propriè *fluviatilium* nomen possident.

Sunt & pisces amphibii, sive ancipites: qui è mari, aut fluvio, se in terras receptant, atqui ibi pascuntur. Plinius lib. ix cap. iii. cùm de Gedrosiis esset locutus: *Exeunt & pecori similes belluæ ibi in terram, pastæque radices fruticum remeant: & quædam equorum, asinorum, taurorum capitibus, quæ depascuntur sata.* Idem ejusce libri cap. vii. *Vituli marini, quos vocant phocas, spirant ac dormiunt in terra: item testudines.* Et lib. ix. c. xxix. *Soli mollium polybi in siccum exeunt.* Et ejusce libri cap. xix. *Exeunt in terram & qui marini mures vocantur, & polybi, & muranæ. Quin & Indiæ fluminibus certum genus piscium, ac deinde resilit.* Ac paullo antè idem dixerat: *Miratur & Arcadia suum exocœtum, appellatum ab eo, quòd in siccum somni caussa exeat.* Nam ἐξώκοιτος dictus, quia illi ἔξω τοῦ ὕδατος κοίτη καὶ ἀνάπαυσις, *extra aquas cubile, & quies.* Hausit verò ista Plinius ex Theophrasto: apud quem hodieque ea leguntur in fragmento de piscibus in sicco degentibus. Exocœtus verò, de quo postremo dicebam, alterum etiam nomen habet. Nam *Adonis* quoque dicitur, ut Clearchus Peripateticus prodidit libro de Aquatilibus, & ex eo Athenæus in viii. ubi ex eodem quoque piscem hunc describit, ac memorat, ut sibi caveat ab aviculis, quæ placido mari pascuntur circa litus, ut ceryli, sive alcyones mares: item trochili, ac præterea elorius: his enim conspectis territum profugere, ac mari se abdere.

Pisces etiam quibusdam locis è terra erui, Theophrastus prodidit, ut tradit Seneca lib. iii. Nat. Quæst. xvi. Proxime tamen capite, subdit: *Sunt qui fabulas putent, piscem vivere posse sub terra, & effodi.* Puto, ab Hispano

ſpano Seneca ſignari Hiſpanum Melam; cujus hæc verba lib. II. cap. V. ubi Galliam Norbonenſem deſcribit: *Juxta campus minuta arundine, gracilique perviridis, cæterum ſtagno ſubeunte ſuſpenſus. Id manifeſtat media pars ejus, quæ abſciſſa proximis, velut inſula natat, pellitq; ſe, atq; attrahi patitur: quin & ex iis, quæ ad imum perfoſſa ſunt, ſuffuſum mare oſtenditur. Unde Graiis, noſtriſque etiam auctoribus, verine ignorantia, an prudentibus etiam mendacii libidine, viſum eſt tradere poſteris, in ea regione piſcem è terra penitus erui, qui ubi ex alto huc uſq; penetravit, per ea foramina ictu captantium interfectus extrahitur.* Ex Graiis, quos dicit, ſcriptoribus, fuere Strabo, Polybius, Theophraſtus, Ariſtoteles, ſi is mirandarum Auditionum ſit ſcriptor. Sanè Athenæus in VIII. narrat ex XXXIV. Polybii Hiſtoriarum, juxta Pyrenæos montes Narbonam uſque campos eſſe, per quos Iliberis, & Ruſcino, juxta civitates ejuſdem decurrant nominis: porrò in ipſis campis, multo gramine herboſis, ſi ad duos treſve cubitos foderis, piſces reperiri ſubterraneos. Item memorat Strabo lib. IV. aitque, piſces eos limo ali, ſicut anguillas: capi verò τριοδοῦσι*, quibus majores capere piſces ſolent piſcatores. Ariſtoteles de Mirandis Audit. ejus rei cauſſam eſſe hanc ait, quòd Lucus ingens prope Maſſiliam exundans in terras magnâ eas piſcium copiâ repleat: poſtea, Eteſiis flantibus, hos terrâ obrui, ac ſolidâ ſuperficie reddita, τριοδοῦσι magno numero extrahi. Alia etiam de piſcibus foſſilibus adducit Theophraſtus, fragmento antè memorato Περὶ τῶν ἰχθύων ἐν τῷ ξηρῷ διαμενόντων.† Fuſius ea refert, quàm ut adſcribi commodum ſit. Sed pleraque ex eo narrat Plinius: cujus iccirco verba apponam. Locus eſt lib. IX. cap. LVII. *Piſcium genera etiamnum à Theophraſto mira produntur: circa Babylonis rigua, decedentibus fluviis, in cavernis aquas habentibus, remanere quoſdam: inde exire ad pabula pinnulis gradientes, crebro caudæ motu, contraque venanteis refugere in ſuas cavernas.* Quæ & apud Ariſtotelem legas de mirandis auditionibus. Subdit deinde Plinius: *Circa Heracleam,* & Cromnam, & Lycum, & multifariam in Ponto, unum genus eſſe, quod extremas fluminum aquas ſectetur, cavernaſque ſibi faciat in terra, atq; in his vivat, etiam reciprocis amnibus ſiccato litore: effodi ergo: motu demum corporum vivere eos approbant.* Atque his gemina apud Ariſtotelem legas opere memorato. Hinc ſequitur apud Plinium, quæ & ipſa ibidem ab Ariſtotele, vel alio, prodita ſunt. *Circa Heracleam eandem, eodemq; Lyco amne decedente, ovis relictis in limo generari piſces, qui ad pabula petenda palpitent exiguis branchiis, quod fieri non indigis humoris: propter quod & anguillas diutius vivere exemptas aquis: ova autem in ſicco maturari, ut teſtudinum.* Ac paullo poſt: *Idem tradit in Paphlagonia effodi piſces, gratiſſimos cibis, terrenos, altis ſcrobibus, in his locis, ubi nulla reſtagnent aquæ: miraturque & ipſe, gigni ſine coitu.* Habemus & exemplum in Hiſtoria Romana. Anno enim ab Urbe condita

* tridentibus.

† de piſcibus in ſicco degentibus.

* Al. Circa Heracleam ad Lycum amnem, Pion, & Cromnam.

condita Iↄ. LXXXI. Posthumio Albino, & M. Popillio Lenate coss. (ut initio libri XLII. tradit Livius) *in Gallico agro, qua induceretur aratrum, sub exstantibus glebis pisces emersere.* Sed hoc inter prodigiosa habitum. Unde mox Livius subdit: *Ob hæc prodigia libri fatales inspecti, edictumque ab decemviris est, & quibus Diis, quibusque hostiis sacrificaretur.* Sed philosophis id non tam prodigiosum, quàm naturale, videatur. Liquet hoc ex eo, quòd Aristoteles ejus rei etiam caussam adducat, ut vidimus antea ex Auditionibus Mirandis. Vel si is liber alterius est, saltem genuinus est ille de Respiratione, ubi sic scribit cap. IX. Ἐπεὶ καὶ τῶν ἰχθύων οἱ πολλοὶ ζῶσιν ἐν τῇ γῇ, ἀκινητίζοντες μέντοι, καὶ εὑρίσκονται ὀρυττόμενοι. *Quandoquidem & piscium multi in terra, sed immobiles, vivunt, & defossi inveniuntur.* Imò & hodie id pluribus fit locis. Ut ad Albim in Germania: in Galliis prope Salsas, arcem regiam, ultra Narbonam: & prope Mompessulum in pago dicto *Baillargnet* ad ripam amnis Liriæ, vulgo *le Liz* dicto. Testis Dalecampius ad Plinii locum antea adlatum. Rondeletius etiam de piscibus marinis lib. I. cap. X. ait. *In terra anguillas, ranas, aliosque pisciculos, ibidem etiam generatos sæpenumero vidimus: & è terra defossas anguillas aliquoties spectavimus in villa Joannus Scironij, viri doctissimi, Monspeliensisque Scholæ principis.* Hæc ostendunt miram Dei providentiam in terris ipsis pisces nutrientis.

Nec propterea existimandum, pisces ejusmodi ætatem omnem sine aquis posse vivere. Nam tales vel locis vivunt limosis, vel solo ejusmodi, quod aquâ per venulas suas irrigetur. Imò pisces isti, vel iis locis, quibus capiuntur, geniti sunt, ut anguillæ, & ranæ: vel eò depulsi undis reciprocis, posteaque humo obtecti. Et hæc de fossilibus.

Quòd verò ad piscium illos, qui sponte in terras exeunt, hi universi necesse habent ad aquas reverti. Ac plerique pauxillo solum tempore extra eas sustinent. Quidam verò diutius: quales antea dixi esse vitulum marinum, exocœtum, utramque testudinem, & alios quosdam: item ranam ex amphibiis; quibus etiam accensendus est crocodilus. Caussa verò hujus facultatis non eadem est in omnibus. In iis quidem, quos proximè recensui, ratio peti debet à pulmonibus, quibus aëra recipiunt, ac diutius retinent: ut aer his calorem refrigeret vicem aquæ. At ratio est dispar in longis piscibus, ut anguillis, murænis, & serpentibus marinis. Hos eo diutius extra aquas vivere existimat Rondeletius, quia branchias habeant minus diductas, & patentes; eoque nec copiâ tantâ subire aer queat, ut debilem opprimat calorem, nec subito adeo exire ut non morâ aliquâ calorem prius refocillarit. Sed an branchiarum is sit finis, quem Rondeletius existimabat, commodiùs exponam, cùm ad spirationem piscium devenero.

CAPUT

CAPUT V.

Piscium appellationes à figura, quam referunt, & unde tanta sit diversitas formarum, & quo fine sic Deus jusserit. Ut præterea differant colore. Unde coracino *nomen, &* glauco, *ac* mullo. *Romani, more à regibus Albanis accepto, mulleis usi calceis: idque in triumphis, & sollemnibus pompis. Alias quoq; in usu fuere curulem gerentibus magistratum, hinc senatoribus cunctis, inde patriciis omnibus, tandem & militibus. Eos coloris fuisse punicei. Utrum* mulleis *à* mullis *nomen, an* mullis *à* mulleis, *his à* mullando. *Vocabulum utrumq; potius videri inditum à figura recurva, quia* μυλλὸς, curvus. *Mulleos calceos à Marone intelligi per vincula Tyrrhena. Qui piscium pro anni tempore varient colorem. Polypum adsumere colorem rei proximæ, duplex inde ad eum commodum redundare, unde hæc sit coloris immutatio, ac cum squatina hoc ei esse commune.*

AC hujusmodi quidem est discrimen piscium, quod à loco petitur, ubi degunt. Præterea verò differunt variâ partium figurâ, coloreque, ac corporis magnitudine. Discrimen à figurâ etiam appellationes testantur in multis. Interdum enim nomen sortiuntur rei cœlestis, ut stellæ: lunæ, Interdum quadrupedis; ut arietis, asini, bovis, canis, capri, elephanti, erinacei, felis, hiænæ, hinnuli, hirci, lacerti, leonis, leporis, lupi, orygis, ovis, muris, mustelæ, pantheræ, porci, simiæ, vituli, vulpis ursi. Interdum avis, ut accipitris, aquilæ, attagenis, coliæ, corvi, cuculi, galli, gracculi, gruis, hirundinis, merulæ, milvi, noctuæ, pari, passeris pavonis, phœnicis, psittaci, sturni, turdi, turturis. Interdum piscis notioris: ut rhombi, soleæ. Interdum insectorum, ut aselli, cicadæ, culicis, grylli, locustæ, muscæ, pediculi, scarabæi. Interdum partis corporis; ut auris, digiti, orchios, pulmonis. Interdum plantæ, ut uvæ, cucumeris. Interdum rei inanimæ, ut acus, lyræ, patellæ, pectinis, item rotæ Oceani Gaditani, *sic* (ut Plinius* ait) *appellatæ à similitudine, quaternis distinctæ radiis, modiolos earum oculis duobus utrinque claudentibus.* Item serræ, sphenis, σφυραίνης, à figura verus, xiphiæ; sive gladii, ζυγαίνης, sive libellæ, à jugi figura.

* *lib. 9. cap. 4.*

In tam multis formis præterii humanam. Sed de ea quoque Plinius testis lib. eodem cap. v *Auctores habeo in equestri ordine splendentes, visum ab his in Gaditano Oceano marinum hominem, toto corpore absoluta similitudine: adscendere eum navigia nocturnis temporibus, statimq; degravari, quas insederit, partes: &, si diutius permaneat, etiam mergi.* Huc pertinent quoque Tritones, & Nereides, quos qui vidisse se dicerent, memorat idem inibi. Ac Juvenalis, ut vetus ejus interpres ait, eosdem intellexit sat. XIV.

Grande operæ pretium est, ut tenso folle reverti.

Inde domum possis, tumidâque superbus alutâ
Oceani monstra, & juvenes vidisse marinos.

Tritonis quæ figura sit, dicit Pausanias in Bœoticis: & nos inferiùs.

Cur verò tam variæ sint piscium formæ, ac quandoque etiam se offerant monstrosæ; Plinius aperit lib IX. cap. II. ubi a duobus hoc ait proficisci, ab humoris luxurie, & caussis genitalibus è sublimi. Quibus sic expositis, subjungit: *Semper pariente naturâ, pleraque etiam monstrifica reperiuntur, perplexis, & insemet aliter, atque aliter, nunc flatu, nunc fluctu, convolutis seminibus, atque principiis.* Itaque, ut ibidem legas, *vera sit vulgi opinio, quicquid nascatur in parte naturæ ulla, & in mari esse: præterque multa, quæ nusquam alibi.* Sed rationes, quas Plinius adduxit, ad caussam pertinent efficientem, & materialem; nobis altiùs adscendendum, quo fine pisces Deus tantopere discriminarit. Ac primum is tanta varietate nobis ob oculos posuit mirandam suam sapientiam: quippe hinc elucet, mille atque adeo innumeris modis, res potuisse variare. Præterea hinc quoque se exerit cura atque amor humani generis. Nam absque tam vario foret discrimine, sæpe (ut imperiti in plantis solent) venenum pro medicina, vel alimento, summeremus.

Nec figurâ modò pisces differunt, sed etiam colore: ubi idem Deo propositum fuit. Molles fere omnes sunt albi. Niger est coracinis, ut appellatio indicat: etsi apud Athenæum lib. VII. legas, sic vocari *ἀπὸ τοῦ δινικῶς τὰς κόρας κινεῖν, quia assiduè moveat pupillas.* Rubri pagrus, synagris, cataphractus, & qui inde dictus erythinus: item canceri, & crustâ contecti. Ἀλφησταὶ, sivæ cinædi, cerei; nisi quod quibusdam partibus purpurascant, testibus Plinio†, & Athenæo*. Gobii, & turdi, virides. Galeus est cœruleus, sive, ut Ælianus ait, glaucus. Sed, quæ diximus, non de toto semper corpore capienda, verùm parte ejus majore. Quomodo glaucus (piscis est umbræ quidem, ac chromi similis, diversus tamen) nomen hoc accepit, non quia toto corpore sit glaucus, sive cœruleus; sed quia tergum ejus sit coloris. Sic mullus albo est ventre, aureas etiam lineas habet; sed dorso, & capite rubet: quæ res & nomen illi dedit. Nam, ut Plinius ait lib. IX. cap. XVII. *nomen his Fenestella à colore mulleorum calciamentorum datum putat.* Tam de mulleis, quàm mullo, paullo pleniùs tam commodâ occasione exponam Nec enim veteres ipsi fuere hac parte perspicaces satis. Mulleis calciamentis usi ante Romanos reges Albani, ut ait Festus. Hinc &, qui Romæ cepissent magistratum curulem: de quibus idem auctor ex M. Catonis Originum lib. VII. Præcipuè usi in triumphis, & solemnibus pompis: unde in Epigrammatis antiquæ Urbis Romanæ, & exinde apud Carolum Sigonium Commentario in Fastos & triumphos, epigramma in

† *l. 32. cap. 11.*
* *lib. 7.*

C. Marium legas, quod sic finiat: DE MANUBIIS CIMBRICIS, ET TEUTONICIS, AEDEM HONORI, ET VIRTUTI, VICTOR VESTE TRIUMPHALI, ET CALCEIS PUNICEIS. Ubi *calcei punicei* sunt iidem, ac *mullei.* Postea & usi sint Senatores, ac patricii; ut idem indicat Festus. Quod verò dicebam, calceos illos fuisse puniceos, id cognoscere etiam est ex Dionis lib. XLIII. ubi, de mollitie Julii Cæsaris in vestitu agens, ait & usum τῇ* ὑποδέσει ἐρυθροχρόῳ κατὰ τοὺς βασιλέας τοὺς ἐν τῇ Ἄλβῃ ποτὲ γενομένους, *calceamentis rubris, more eorum, qui Alba quondam regnassent.* Diciturque id Cæsar fecisse, ὡς καὶ προσήκων σφίσι διὰ τὸν Ἴουλον, *tanquam eos genere attingens, propter Iulum.* Nam προσήκων, non προσῆκον, Ἴουλον, non Ἰούλιον, legi oportere, & res clamat, & monitum jamdiu Casaubono ad Tranquillum lib. I. cap. XLV. Nempe regibus Albanis fuit πέδιλον ἐρυθρὸν, sive φοινικοβαφές: uti postea Imperatoribus Constantinopolitanis fuisse, Zonaras, Nicetas, & alii, referunt. Ejus verò coloris etiam nullum piscem esse, indicat Ovidius in Halieutico: —*Tenui suffusus sanguine mullus.*

* pag. 266, edit. H. Steph.

Et Oppianus lib. I. Ἁλιευτ.

—Τρίγλης δὲ ῥοδόχροα φῦλα νέμονται. †

† Mullorum rubrum pascitur genus.

Isidorus de colore consentit. Sed contra calceos à pisce dictos putat. Sic enim ille lib. XIX. cap. XXXIV. *Mullei dicti sunt à colore rubro, qualis est mulli piscis.* Eique subscribere maluit Turnebus lib. XIX. Advers. cap. XXIV. Festo horum placuit nihil. Vult enim dici à *mullando*, hoc est, *suendo*, Ipsum *mullare* sit à μύλλειν, quod est *subigere.* Id verbum sutoribus convenit, uti & Venerem exercentibus, quomodo usus Theocritus Id. IV. Hinc Hesychius: Μύλλει, πλησιάζει. Sed caussa erat nulla, cur particulatim inde nomen daretur mulleis, cum in omni calciamento subigat subula. Nec propterea de *mulli*, vel *mulleorum* etymo, vel Fenestellæ adscensero, vel Isidoro. Longè enim verisimilius est, quod ad Tertullianum de Pallio Salmasius annotavit, & *mullum*, & *mulleum* dici à μύλλος ‡: quod, teste Hesychio, notat καμπύλον, σκολιὸν, κυλλὸν, στρεβλόν. Nam & pisci hæc convenit appellatio: ut docet illud Epicharmi in Hebes Nuptiis*:

‡ incurvum, gibbum, repandum.

* apud Athenaeum lib. 7.

—Ἄγε δὴ Τρίγλας τε κυφὰς, κἀχαρίστους βαιόνας.
—*Agedum, Mullosque gibbos, ingratosque baonas.*

Ac calceis quoque mulleis id nomen aptum, quia essent repandi. Quod cognoscere est ex calceis Tyrrhenis, quales regum quoque Albanorum. Nam mullei erant senatorum, & patriciorum, ut ex Festo diximus. At hi dicti *calcei Tyrrheni*: de quibus Maro VIII. Æn.

Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.

Ubi sic Servius: *Tyrrhena vincula. Tusca calciamenta, & dicit crepidas, quas primo habuere senatores, post equites Romani, nunc milites.* Idem Salmasio

masio † ostensum ex eo, quòd ἡ μαλθακὴ (id ὑπόδημα φοινικοῦν* interpretatur Hesychius) Λύδιον ἔργον† vocet Sappho apud Pollucem‡, à Lydis verò Tyrrhenos esse constet*. Tyrrhenos autem calceos fuisse acuminatos, & repandos, colligit Salmasius ‡ ex eo, quòd tales fuerint militum Romanorum, ut ex Leonis, & Constantini Tacticis observat. Nam Tusca calciamenta ad milites tandem Romanos transiisse, ex Servio jam vidimus. Quamobrem etsi mulli, & mullei, coloris essent rubri: non à colore tamen, sed figurâ, id nomen accepisse, verisimilius est.

Quidam verò piscium colorem etiam mutant pro anni tempore. Phycis candida est, præterquam vere, quo variat colorem. Mænæ, & smarides, hiberno tempore candidæ sunt; nigricant æstate, longis interim depictæ lineis cœruleis, ac purpureis: de quo Rondeletius lib. II. de Pisc. mar. cap. XIII. Sed hæc coloris immutatio paullatim fit. Nihil verò æque mirandum, quàm quod polypus, dum vivit, brevissimo temporis spatio sic variet colores. Nam, simulac saxis se applicuerit, colore iis similis fit: atque hoc pacto, tum majorum piscium vim effugit, quia saxum putant: tum minores pisces capit, quia securè ad eum, saxum credentes, adnatant; quos ille mox pedibus comprehendit, ut etiam est apud Ovidium in Halieuticis, & Ælianum lib. I. Variæ Histor. cap. I. Ac Pindari quoque, & Theognidis de hac re versus adduxit Plutarchus in Comparatione aquatilium & terrestrium: ut Plinium, & alios, mittam, quos magnus adducit Desiderius, proverbio, *Polypi*; & altero, *Polypi mentem obtine*. Cæterùm apud Plutarchum libro memorato legas, in hoc chamæleontem, & polypum, differre, quod ille timore colorem mutet: hic de industria. Illum enim esse natura meticulosum; eoque, cum totum ejus corpus pulmone impleatur, quod arguit plenum esse spiritus, simulac timere cœperit, immutari. Hunc autem studio colorem mentiri, vel ut capiat, vel ne capiatur. Sed sane non ea vis ulli animantium, ut, simulac volet, colorem variet. Imo nec verè vel chamæleon, vel polypus, mutant colorem. Solùm sic videtur, quia corpus iis est leve ac glabrum, sic ut saxi vel alterius corporis vicini color in eo velut in speculo, reluceat; quemadmodum dictum nobis lib. III. cap. LV. Sunt qui sepiam dicant similiter colorem variare, sed falso. Nam è piscibus cum sola squatina id polypo est commune: ut Aristoteles tradit lib. IX. Hist. Animal. cap. XXXVII.* Est verò squatina pelle admodum crassa; ac minimè perlucente: atque eo minùs verisimile est, colorem immutare, succum subducendo: quamquam id de polypo censeat Cæsar Scaliger.† Tanto verisimilius est; hic quoque locum habere caussam illam, quam de chamæleonte, & polypo, paullo ante adduximus.

† notis in Vopiscum.
** puniceũ calciamentum.*
† Lydorum opus.
‡ l. 7. cap. 22.
** Dionys. lib. 1. Strabo lib. 5. Valer. Max. l. 2. cap. 4. Vell. lib. 1. Plin. l. 3. cap. 5. Tacitus 4. Ann. Plutarch. Rom. &c.*
‡ ad Tertullianum de Pallio
** sive ex Cæsaris Scalig. distinct. cap. 59. sect. 280.*
‡ notis ad dictum Aristotelis locum,

CAPUT VI.

Pisces distinguntur ratione nutrimenti sui. An alantur aquâ Piscis ab Rondeletij conjuge triennio solis aquis in vitro non altus modò, sed ad majorem etiã magnitudinem perductus. Rejicitur commentum Cæsaris Vanini, existimantis in isto, & similibus exemplis, pisces non aquis pastos, sed anhelitu hominum post sumptum cibum vitreamen circumstantium. Iis occursum, qui solùm negant, aquas marinas esse alere idoneas: interim in dubio relictum, utrum eæ nutriant solùm dulcibus partibus sui, an salsis etiam, sed facultate piscium internâ dulcibus redditis. Qui piscium magis refrigerentur aquâ, quàm alantur. Cur pisces quidam cibos non manducent, sed deglutiant.

POstquam pisces vitæ origine, & locis, pro quibus variat vita, figurâ etiam, & colore, unde dignoscuntur, distinximus: de facultatibus, quibus præditi sunt, agemus. Facultatem earum prior cum plantis est communis, quæ *vegetativa* nominantur; altera autem, quæ laxè dicitur *sensiva*, animalium propria est. Vegetativa, quam Medici *naturalem* vocant, continet nutritivam, & generativam. Sed de generativa abunde ex iis cognoscere fuit, quæ de origine piscium diximus. In nutritiva (ad quam & altricẽ refero) duo considerabimus, tum cujusmodi sit, quo aluntur pisces, tùm quæ corporis partes inserviant nutritioni.

Id, quo pisces nutriuntur, pro natura eorum variat. Sunt pisces, qui aquà alantur, inde dicti ψυχότροφοι: ut mugiles, lepades, sardinæ, holothuria, aphyæ, ostrea. Alii verò muco: ut anguillæ, & tincæ fluviatiles, ac palustres. Alii luto, cœnoque: unde *lutarium mullum*, & *cœnosam salpam*, legimus apud Plinium. Pelamydes etiam dictæ ἀπὸ τοῦ ἐν τῷ πηλῷ μένειν, *quia in cœno se occultent*. Alii arenâ, sabuloque: ut ille, qui Germanis **grundel/** q. d. *fundulum*. Tales, quia ψάμμος est *arena psammitas* vocat Rondeletius. Stercus, inter cætera, comedunt mulli, lupi, cancri. Ad animata ut veniam, herbis & radicibus vivunt omnes saxatiles. Algâ, coracinus, & gobius, non
* *omnivori.* solùm vivunt, sed etiam inde nidum struunt. Lupi quoque, & mulli, vermibus pascuntur, quippe παμφάγοι*. Carne piscium vescuntur polypus, loligo, sepia: item cartilaginei omnes, & cetacei. Mullis lepus marinus, etsi venenatus, citra noxam edi creditur, idque solus, nisi quòd scaro idem tribuat Æthenæus lib. VIII. sed perperam, ut inferiùs exponam.

Quod verò dicebamus, pisces etiam aquâ pasci, id à quibusdam in dubium vocatur. Nam, inquiunt, Galeno teste, simplex nullum nutrit. Qui parùm cogitant, eum de nutrimento hominum loqui, non piscium in aquis nascentium. Præterea nec aqua, qua pascuntur pisces, simplex est elementum.

Digitized by Google

mentum. Aer enim penetrans ad fœcunditatem aquis se maritat. Nec parum terreni iisdem admiscetur ab alveis, quibus fluunt. Coloris etiam expertes non sunt, præsertim cùm ventus agitat fluctus; quo tempore aquam, calore concepto, tepidiorem reddi, satis constat experientia. Et profectò pisces multos solâ vivere aquâ, liquet ex piscinis, item naviculis perforatis, quibus includuntur, atque asservantur diu. Scitè etiam Rondeletius lib. I. de piscibus marinis cap. XII. *In Gallia Narbonensi curiosi quidam in vasis vitreis aquâ plenis diu nutriunt: certumque est, quo purior fuerit aqua, eo diutius vitam producere: celeriter autem interire, siquid aliud, præter aquam, ut panem, aut aliud quippiam solidioris alimenti, in vas conjecerint. Hoc modo suavissima conjux mea tres annos piscem domi aluit: sicque educatus in eam corporis molem accrevit, ut tandem nec vas eum capere, nec, qua ingressus fuerat, eadem exire potuerit.* Alia deinde subjungit, de holothuriis, & lepadibus: item mugilibus, sardinis, aphyis, unde piscium multos solâ liqueat aquâ nutriri. Intellige autem aquam, qualem dixi, sive, ut in scholis loquuntur, elementatam. Porrò in piscibus illis, qui vitreis in vasis aquâ solâ ali dicuntur, Cæsar Vaninus arbitratur accedere etiam vapores pingues, sive è terra prodeuntes, sive ex accedentium hominum, cibum post sumptum, anhelitu. Audiamus ipsum*: *An dicemus vitreum vas esse porosum: eoq; miseros illos captivos attrahere potuisse pingue terræ humidum circumstans? Profectò ostreæ ipsæ saxis hærentes, ubi maritimus humor, quo illæ alebantur, abierit, vesci creditæ sunt pingui aëre ambiente, quem captant hiantes. An (quod verisimilius est) complures pransi, & cœnati, ad eos invisendos accedebant? ut horum anhelitus, per vasis poros ad pisces transmissi, alimenti materiam subministrarint: quemadmodum & circumstantium eduliorum odores idem efficere potuerunt. Democritus quidem solius panis recentis odore per tres dies vixisse fertur.* Quàm verò in hoc sibi responso placuerit Vaninus, non obscurè colligas ex eò, quod illum, qui cum eo disserit dialogo, sic seriò loquentem inducat: *Quæ subtilior, quæ doctior excogitari responsio poterat! Profectò si Athenienses disserentem te semel audivissent, à suis Dictatoribus in te illam transtulissent gloriam.* Mihi interea; qui stupor meus, docta hæc subtilitas nondum satisfacit. Video, quomodo Democritus vapores calidi panis naribus proximè admoti, ubi nihil obstaret, attrahere valuerit. At non item per exiguos vitreaminis poros attrahi à piscibus potuit vapor, qui circum vitreamen non moratur, sed ob levitatem confestim ascendit. Accedit, quòd ne Democritus quidem nutritus fuit vaporibus panis: sed tantùm odore ejus imbecilles cerebri spiritus ad breve tempus refocillavit: quemadmodum diximus libri hujus cap. XXX. Quamobrem in ea perstamus sententia, piscium quosdam alimentum suum aquis debere.

* *de Admirandis Naturæ, dialogo 34.*

Aliqui fluviatiles pisces aquâ pasci concedunt ob dulcedinem: nempe

quia pisces sunt dulces, eò simili, dulcibus nempe aquis, nutriri: minimè putant absurdum. Sed marinos pisces aquâ vesci sola, non fit iis verisimile. Nam, inquiunt, marinæ aquæ sunt salsæ, & amaræ. At, secundùm Hippocratem, salsa parum sunt idonea ad alendum, quia sal humorem absumit. His illud responsum velim, marinæ etiam aquæ permisceri partes dulces; ut inde colligitur, quod puteis in litore effossis aqua dulcis hauriatur. Hoc unde fieri credamus, nisi quia dum aqua marina percolatur, relictis partibus crassis, & amaris, solæ transeant tenuiores, & dulciores? Simile igitur in piscibus præstat natura: non quasi pisces vel ore, vel branchiis, separent has partes: sed quoniam id præstet vis nutritiva. Solùm enim è chylo attrahit, & reservat partes corpus nutrire idoneas, salsas vero, vel amaras, tanquam inutiles excernit per vim expultricem.

Accedit quod salsa, & amara, quorundam conveniant naturæ. Veratro enim coturnices gaudent, ac pinguescunt, ut iis dulce videatur, vel saltem intus absumptum exuit naturam priorem. Sanè in aquis sulphureis, ubi nulla est dulcedo, ut prope Budam, Pannoniæ urbem, item in aquis aluminosis, ut prope Forum Julium in Carnis, pisces reperiri, auctor est Cardanus in decimo de Subtilitate*. Etiam Cæsar Vaninus de Naturæ Admirandis dial. XXXIII., † sic scribit: *Capitones, labeones, & mugiles, aluntur limo: è quo in stagnis marinis, atque in æstuariis, paululum aliquando cùm ego curiosus gustassem, adeo salsum comperi, ut mihi fauces uri viderentur*. Censet ‡ iccirco cum Cardano, *salis pinguedinem non parum ad nutritionem conferre*. Quocirca non tam est dubium, num salsæ quoque aquæ nutriant, quàm utrum id solùm faciant dulcibus sui partibus, an salsis etiam, sed à natura piscium immutatis, & ut voce utar Cn. Matii*, mimijamborum scriptoris, edulcatis.

* *pag.* 418. *edit. Lugd. an.* 1570.
† *p.* 218.
‡ *p.* 219.
* *apud Agellium l.* 15. *c.* 25.

Extra controversiam igitur esto, aquas piscibus inservire, tum ad refrigerandum, tum etiam ad alendum. Nempe qui carne, herbis, & aliis solidioribus vescuntur, refrigerantur magis aquâ, quàm nutriuntur. Ac propterea quam branchiis aquam hauriunt, citò exit, ne copiosè nimis receptus sic ventriculum repleat, ut cibus excludatur, vel in ea innatet. Atque eadem de caussa à sapientissimo opifice pluribus id datum piscibus, ut deglutiant, non manducent cibum. Nam in manducando morâ esset majori opus, eoque aquæ nimium ingrederentur ventriculum. Scarus tamen, pagrus, aurata, sargus, laxiores habent maxillas, ac cibum etiam mandunt, & ruminant. Sed his non tam aqua ad hoc inservit, ut nutriat; quàm ut refrigeret, cibumque faciliùs ad stomachum deducat.

CAPUT

CAPUT VII.

De partibus corporis destinatis nutritioni: ac primùm de ore, & ejus situ diverso, & cur quibusdam illud datum sit in parte inferiori, sic ut cibum capere, nequeant, nisi se converterint. Pisces ore rescisso, vel in angustum contracto, minuto item, vel magno. Quam vasto oris hiatu sit lamia: ac fortasse eam esse, in cujus ventre conseravatus prophetes Jonas. Piscium quibus, & quo fine, datum, ut os queant extendere, & adducere. Labra quibus carnosa; ac mobilia. De labro Ovidij, tam Plinij, quam ejus librariorum, defensio. Qui pisces careant dentibus. Falso scriptum Athenao, mugili ab Aristotele dentes attribui serratos. De etymo χιλῶνες. De maxillarum usu. Quo fine piscium aliis dati sint dentes, aliis negati. Dentices *sunt iidem, ac* synodontes; *sed* synagrides *aliud videri piscium genus. Plinii lapsus, existimantis, scaro soli datos esse dentes nō serratos: & quis ejusmodi dentium sit usus Quotuplex dentium sit ordo. Cur piscibus, qui lactent, non tribuerit Deus dentes. Piscium quosdam cibum mittere in gulam, quosdam in ventriculum: & cur longi pisces acceperint gulam. Solum ruminare scarum.* Μήρυξ *unde dicatur. Unde sit, quod, qui veteribus erat* scarus, *is Isidoro Hispalensi vocetur* escarus. *eoque ab esca dici putârit.*

EXposui de alimento. Videamus porrò (quod alterum erat caput) de partibus corporis, quæ inserviunt nutritioni. Earum quædam præparant ad concoctionem; aliæ eandem perficiunt. Prioris generis sunt os, maxillæ, dentes, gula, de quibus ordine dicemus.

Ore nulli piscium carent. Verum aliis se confestim prodit, ut lupis, spаris, mugilibus, mullis, delphinis, aliisque multis: aliis autem est in parte inferiori*, ut rajis, galeis, sturioni, pastinacis, torpedini: quales, non capiunt cibum, nisi conversi: quod duabus de caussis sapientissimo Numine factum fuit. Prior est, ut piscium aliorum saluti sic meliùs consuleretur: quia dum hi in eo sunt; ut sese vertant, sæpius piscium illis, quibus insidiantur, tempus datur fugæ. Carnibus enim vescuntur universi. Altera est caussa, ne cibo se expleant nimis, atque inde arcessant sibi mortem. Quippe nunc, nisi planè urgeantur fame, convertere se cessant, quia aliquid ea res molestiæ adferret. Utramque rationem placuisse etiam videas Rondeletio lib. III. de piscibus marinis cap. IV.

Item quibusdam os est ἀνέῤῥωγός, sive *apertum*, vel *rescissum*, cujus nempe scissura ventrem versus tendit: aliis verò est μύουρον, vel μείουρον, *compressum*, sive *contractum*, inque arctum se colligens. Sarcophagi omnes, & quidem soli, priori modo os habent, ac præterea, unum si lycostomum exceperis, dentes serratos, de quibus postea.

* *Aristoteli id est ἐν τοῖς ὑπτίοις, quod Gaza vertit,* in parte supina: *ac similiter loquuntur Rōdeletius, Gesnerus, alii: sed nō ex more Romano,* Infer orem *dicere debuerant. Vide quæ Cæsar* Scaliger *eruditè annotavit in Arist. Hist. An. l. 1. cap. 2. sect. 9.*

Os

Os item aliis minutum, ut iis, qui aliquâ aluntur: aliis majus, ut sarcophagis. Imprimis ore vasto terribilis est λάμνης, quæ *lamia* Latinis*. De hoc Oppianus lib. 1. de Piscat. †

*Plin. lib. 9. cap. 24.

† vers 370.

—— Ατάρβηρῆς τε δυσαλία χάσματα λάμνης.

—— *Crudelis lamiæq; infaustus hiatus.*

Tanto enim est oris rictu, ut totum deglutiat hominem. Sanè Nicæenses testati sunt Petro Gillio, se lamnam seu lamiam cepisse ad quatuor librarum millia accedentem, inque ejus ventre reperisse hominem solidum. Item Massilienses ei retulerunt, invenisse se in ea hominem loricatum. Ut lamia possit videri id ceti genus, in cujus ventre divinitus conservatus Jonas propheta fuit.

Illud quoque ex animantibus proprium est piscibus nonnullis, ut, quemadmodum homo labia sua, & extendit, & reducit: ita illi os, & protrudant, & attrahant. Quod iis datum divinitus, ut facilius caperent piscium alios. Faber longissime profert os, minus id possunt lupi, mulli, & saxatiles. At planè id nequeunt, quorum maxillæ exeunt in mucronem: ut xiphiæ, acus, sphyrænæ, sturiones.

Labra, eaque carnosa, ac mobilia, pisces habent saxatilles. His, uti boves, & oves, attrahunt cibum. A labiis ejusmodi mugil creditur χελὼν dici. Nam χεῖλι, *labia, labra*. Gaza, superiùs etymon secutus, *labeonem* vertit. Apud Plinium inter pisces Ovidio relatos *labrus* refertur: quem iccirco *labeonem* Gazæ putabat Scaliger: ut cap. 11. dicebamus. Rondeletius itidem *labrum* Ovidii, Pliniique, è mugilum genere esse arbitratur. Plinii quidem verba sunt lib. XXXII. cap. 11. *His adjiciemus apud Ovidium positiva nomina, quæ apud neminem alium reperiuntur: sed fortassis in Ponto nascuntur, ubi id volumen supremis suis temporibus inchoavit.* Et mox: *Præterea placentem caudâ labrum*. Hodie de labro, & cauda ejus, nihil apud Ovidium: sed legas; ‡

‡ in Halieut.

Quin laude insignis caudæ melanurus, & auri
Chrysophrys imitata decus.

Ac Gesnerus*, quia hic melanurus laudatur à cauda, eò Plinium putat perperam pro *melanuro* posuisse *labrum*. Atqui *labrum* eo loco apud Ovidium legisse nequit, quia versus allatus claudicaret. Et quantum profecto hæc duo distant vocabula! Propiùs ad *labrum* abiret *labracem*; quomodo Dalecampius conjicit apud Plinium esse legendum. Sed Plinius ait, se memorare pisces ignotos: qualis nec mugil, nec λάβραξ, sive lupus. Objectat Gesnerus, quod de labro nihil legere sit in Halieutico; imò nec apud alios scriptores. Sanè majoris hæc ponderis forent, nisi pars Halieutici, vetustate in eo fuisset codice absumpta, unde nobis Aldus expressit, quæ hodie habemus. Et si piscis esset ignotus Romanis, ac Grajis, potuit, Ovidius

* de quadrupedibus in Melanuro.

Ovidius labioso pisci nomen Romanum finxisse à labris. Quare nec Plinii, nec librarii errorem hic ullum video. Illud potiùs ambiguum, an Ovidii, Pliniique *labrus*, sit χειλὼν Græcorum. Nam (ut mittam, dicere Plinium, ignotos se pisces referre, qualis χειλὼν non est) quod eundem faciant χειλῶνα, ac labrum, id solo nixum est etymo χειλῶνος, eoque incerto. Siquidem non χειλὼν modò, sed etiam χελλὼν, & χαλλὼν legas: quæ longiùs abeunt à χεῖλος: unde etiam χείλων ἀναλογώτερον, quàm χειλὼν, diceretur.

Cùm autem ore nulli careant pisces; maxillis tamen destituuntur illi, quibus pro ore est foramen, ac fistula: item quæ durâ teguntur testâ, holoturia, vermes, ac marinæ hirundines: atque idem de insectis crustâ, & stellarum genere, verisimile esse, Rondeletius* censet. Paucis verò piscium datæ sunt maxillæ ad manducandum. Tales sunt, scarus, aurata, & squamosorum quidam, amplis præditi maxillis, & osseis tuberculis, quibus minuti pectines, iique comminuti, sunt pro cibo. Aliis piscium alio fine dantur maxillæ; ut inferiùs † dicetur.

**lib. 3. de pisc. mar. cap. 6.*

† cap. de robore piscium.

Dentibus multi piscium carent: ut balæna. Sturio etiam, & attilus, à siluro secernuntur eo, quòd hic dentatus sit, ille non item. Præterea iis destituuntur crustâ contecti: item cyprini, & quoddam echinorum genus, nec non loligines, polypi, sepiæ, testudines. Utrum mugili sint dentes, video in dubium vocari. Sed carere iis planè, extra controversiam ponet, qui viderit. Et cui bono illi dentes, cùm non sit è carnivoris? Acutis tamen dentibus esse, refert Erasmus, proverbio, *Cestreus jejunat*. Nempe quia apud Athenæum in septimo dicatur Aristoteli ὁ κεςρεὺς καρχαρόδους*. Sed audiamus de isto Cæsarem Scaligerum in Aristotelis de Animal. Hist. lib. II ‡: *Mentitur* (Athenæus) *egregiè, cum mugilem ex Aristotelis sententia* καρχαρόδοντα* *scripsit*. Modestiùs dixisset, vel memoriam fefellisse, vel vitiosis Aristotelis codd. usum esse. Alterutrum agnoscimus. Fatendum enim nihil tale in Animalium Historia nunc legi.

** cestreus serratis dentib⁹.*

‡ cap. 17, sect. 118, p. 219.

** serratis dentibus præditum.*

Piscium tamen aliis dentes sunt: imò ab iis nomen accepere συνόδοντες, quia dentes habeant in superiori, & inferiori maxilla, ac quatuor cæteris eminentiores. Eâdem de caussa *dentices* vocat Columella lib. VIII, cap. XVI: *At arenosi gurgites planos quidem non pessimè, sed pelagios meliùs pascunt; ut auratas, ac dentices.* Sed in eo deceptus Columella, quòd & auratas, & dentices, *pelagios* dicat; qui Aristoteli, & Oppiano ἀκταῖοι †, idque piscantium usu comprobante, ut Salviano monitum. Si Gazam audimus, idem fuerit συνόδους, ac συναγρίς. Utrumque enim *dentex* vertit. Sed distinxit Epicharmus apud Athenæum in septimo:

† litorales.

—— Συναγρίδας
Μαζύς τε, συνόδοντας τε ἐρυθροποικίλυς.

Quasi dixeris: ----- *Synagrides*

Grandesque †, *synodontesque variantes rubro.*

Aristoteles etiam, qui non solet confundere vocabula, distinctè utrumq; piscem nominat. At Plinius, in piscium historia, neutrîus meminit: idque, si cum Cæsare Scaligero* loqui voles, *pudendâ vel oblivione, vel negligentiâ.* Sanè asperè hæc satis de eo, qui nisi exstaret, multa adeò nesciremus, quæ alibi invenias nuspiam. Quo fine piscibus dati sint dentes, indicat Plinius lib.xi, cap.xxxvii: *Dentes habent in os vergentes, ne excidant cibi, nullum habentibus retinendi adminiculum.* Dixeris, ad pisces morsicatim manducandos esse attributos. Sed obstat, quòd carnivori integros devorent pisces; ut, dissectis iis, ex stomacho cognoscitur. Vera igitur ratio est, quòd dentati his cibum meliùs recipiant, & retineant. Hoc sapiens Numen aliter compensavit in cancris; quibus datæ sunt chelæ; & sepia, polypo, loligine; quibus ab eo tributa acetabula. Nam cùm hi totos nequeant pisces deglutire, sed morsibus vorent: eo pacto velut brachiis detineri prædam, atque ad os deferri, opus fuit. Ii verò, qui aquâ vivunt, & luto, dentibus carent; quia his nihil ad manducandos, vel retinendos cibos, indigebant. Dentati fere pisces habent recurvos, inque os vergentes; ut ex Plinio antè vidimus. Non omnes tamen, cùm delphino hi sint recti. Ferè item habent serratos, pauci exertos; in quibus hippopotamus. Si Plinium audimus, soli scaro dentes non sunt serrati. Sed aliter Rondeletius lib.iii. de pisc. mar. cap.vii: *Auratam, inquit, sparum, orbem, capriscum, latos habere, nec multum à scari dentibus dissidentes, experientia comprobat; quicquid dicat Plinius.* De quo pluribus postea. Usus verò serratorum dentium is est, sicut rectè Plinius † docet, *ut turbâ vulnerum molliant, quæ attritu subigere non queunt.*

† Mammasque *reddendum, si lectio placet vulgata. Nam* μαζὸς, μαστὸς, & μαθὸς, mamilla. *Hoc si rectum, fuerit genus piscis. Sed nullum ejus generis hactenus occurrit. itaque,* grandesque *reddidi, secutus emendationem Gesneri, legentis* μίζυς τε, *hoc est,* majores. *Nam* μίζυς *est ex* μίζονες, *pro* μείζονες.

* *In Arist. Hist. Anim. lib. 2, cap. 16, sect. III.*

† *lib. 11, cap. 37*

Ordo dentium piscibus nunc simplex est, ut scaro, & auratæ; nunc duplex, ut plerisque galeis; nunc triplex, ut malthæ; nunc quadruplex, ut squatinæ; cui & quintuplex interdum; nunc sextuplex, ut lamiæ.

Cùm verò piscium quibusdam, simulac nascuntur, dentes sint: aliter est in lactentibus; ut lamiis, delphinis, vitulis marinis. Nempe sic divinitus provisum, ne in sugendo iis læderent mammas.

A capite nunc verto ad illa, quæ ei subdidit Natura.

Ab ore cibus demittitur, aliis quidem in ventriculum, quem ori habent continuum: ab aliis autem in gulam, quem Græci οἰσοφάγον, ac communi etiam nomine στόμαχον appellant. Gulam habent, qui pulmonibus respirant: ut balænæ, delphini, alii. Item quibus corpus est tenue, & oblongum: ut lucii, congri, acus, anguillæ, alii: quibus si ventriculus foret ori continuus, ob corporis tenuitatem non possent cibum retinere. Adhæc crustâ contecti; quod experientia docet, & ab Aristotele proditum est lib.iv. Hist Anim. cap.iii.

Solus

Solus piscium ruminare scarus putatur: ut Aristoteles ait lib. I I. Hist. Animal. cap. ult.* Quem & vide lib. III de Part. Anim. cap. penult. Ovidii quoque est in Halieut.

Ut scarus, egestas solus qui ruminat herbas.

Similiter Plinius lib. IX, cap. XVII, Athenæus lib. VII, Oppianus in I. Halieut. Macrobius lib. III. Saturn. cap. XVI. E nostris etiam sic Basilius M. homil. VII: quique eum sequi solet Ambrosius V. Hexaem. cap. V. Ut mittam Grammaticos, Isidorum, & Suidam: de quorum priori mox dicam. Sed quod Aristoteles ait, solum ruminare scarum, id refelli videtur eo, quòd ipse lib. IX. Histor. de Anim. cap. ult. † memorat ἀπὸ τοῦ ἔργου μήρυκα καλούμενον hoc est, *meryca, quasi ruminalem vocatum ex eo, quia μηρυκάζειν sit ruminare.* Omnino igitur aut μήρυξ sit idem, ac *scarus*: vel verum non erit, solum ruminare scarum. Latini aliter vocant *escarum*; si Isidoro ‡ credimus, qui *escarum* ait dici, eò quòd *solus escam ruminare perhibetur.* Jacobus Breulius, qui notis Isidorum illustravit, pro *escarus* esse *scarus* legendum arbitratur. Sed constanter in nostris, & aliorum MSSis, *escarus* est exaratum. Et quod ab *esca* derivat, quomodo scripserit, ostendit. Nimirum, ut puto, jam ætate Isidori, hominis Hispani, qui circa annum vixit Iↄ c xxx, Hispanis in more fuit, ante SC præmittere E: quomodo & nunc (nec omnes tamen) pro *scorpio* dicunt *escorpion*: pro *scopa*, *escoba*: pro *scarabaus*, *escaravaio*: pro *scala*, *escala*: pro *scabellum*, *escabel*: pro *scaber*, *escabroso*: pro *scriptor*, *escritor*: & sunt huic genti alia id genus non pauca.

* *sive ex dist. Cas. Scal. cap. 21. sect. 160.*

† *secundū dist. Cas. Scal. sect. 646.*

‡ *lib. 12. Orig. cap. 6.*

CAPUT VIII.

De partibus corporis concoctioni inservientibus. Quàm fervidus sit stomachus stellæ. Cur lucius usq; adeò sit gulosus. Diversus in piscibus podicis situs. Cancello eam partem non deesse. Varius jecoris color in piscibus. Splenis in iisdem color, & situs. Diversus fellis situs. Encrasicholi unde dicantur, & cur non nisi capite saliantur præciso. De magnitudine fellis, & colore. Delphini felle carent: nec soli tamen, quod Gaza putavit. Qui piscium destituantur renibus, & vesicâ: & cur eas partes habeant delphini.

HÆc de præparatione ad concoctionem: sequitur ipsa concoctio; quæ est duplex. Prior fit ventriculo, altera jecore. Ventriculus itaque, non, ut gula, solùm factus ad deferendum; sed etiam ad retinendum; quia nisi diutiùs retineatur cibus, concoctio fieri nequit. Et piscibus quoque ventriculus amplus, & membranosus. Aliqui itaque integros deglutiunt pisces, non morsicatim devorant. Quid mirum? quando lamiæ etiam deglutiant hominem loricatum, uti dixi*? At viventibus aquâ, & muco, ventricu-

* *cap. sup.*

triculus est minutus, ac carnosus. Item pulmones habentibus, quasi meditullium corporis obtinens, pari intervallo ab ore distat, ac valle posticâ, quâ ciborum egerunt retrimenta.

Quàm fervidus sit stellæ ventriculus Aristoteles indicat lib. v. Histor. Anim. cap xv; ubi omnia ait, quæ ceperit, confestim concoquere. Et Plinius lib. IX, cap. LX: *Huic*, inquit, *tam igneum fervorem esse tradunt, ut omnia in mari contacta adurat, omnem cibum statim peragat.* Imò Rondeletii sunt ista libro IV. de pisc. mar. cap. II: *Libet hic referre, quod unà cum multis, qui mecũ erant, vidi. Stellam vix pedem unum longam, non procul à Magalona, dissecui; in cujus ventre cochleas tres integras; duas alias emollitas, & semicoctas, inveni.*

Ventriculus concoctione primâ perfunctus, ut in animantium aliis, ita in piscibus quoque, transmittit chylum ad intestina: atque hic fit discretio partium nobiliorum, quæ in hepar deferuntur, & feculentarum ac supervacuarum, quæ porrò per intestina delatæ per anum egeruntur.

Intestina quibusdam piscium recta petunt anum: quod fit in galeis, aliisque longis. Lucio intestinum longum recurrit sursum; inde autem remeat ad anum: quæ ratio est, cur sit usque adeò gulosus.

Pars, qua cibus exit (Latinis *podex*, vel à roduntitate, *anus*, quod *circum* notat, unde *anulus*; Græcis πρωκτὸς, item ἀρχὸς, etiam Aristoteli *, ex quo κατὰ συγκοπὴν Germanicum ars contractum videtur) ea, inquam, pars, locustis, astacis, squillis, & omnibus crustâ obtectis, in ipsa est cauda: anguillis, murænis, congris, aliisque tenuibus, & longis, prope caudam: auratis, lupis, merulis, percis, scaris, turdis, paullo longiùs à cauda: in buglossis, quasi in medio ventre: in iis, quibus figura est rotunda, vel rhomboides, propiùs ori, quàm caudæ: in holoturiâ, purpurâ, cochleâ, rotundisque aliis, eâdem propemodum parte, quâ est os; si exceperis echinos, quibus ὁ πρωκτὸς † ori est adversus. In hoc quoque (rideant Numinis contemtores, quantum lubet,) providentiam Dei videmus, quòd eò in cunctis podex ore sit minor; quia, quæ egeruntur, liquida sint, vel saltem divisa, comminutaque. Est verò in quibusdam ita exiguus, ut non appareat, nisi ventrem presseris. In saxatilibus tamen usque adeò patet, ut quandoque prolabatur intestinum: quod in cinædis, merulis, turdis, crebrò se observâsse, ait Rondeletius, curiosissimus naturæ piscium indagator, ac cui hoc nomine plurimùm debeat philosophia naturalis. Cancello, qui in purpurarum, & cericum testis, reperitur, podicem non apparère, Aristoteles putavit lib. IV. Hist. Animal. cap. IV ‡. Sed falsum id esse, ut ait Rondeletius *, experientia evincit. Interea ob parvitatem vix conspicitur.

Vidimus de instrumentis primæ concoctionis. Venio ad alteram, in qua summo loco consideratur jecur, venarum origo. Color ejus varius est.

* *lib. 2. Hist. anim. cap. ult. sed Cas. Scal. cap. 19. sect. 143.*

† *podex.*

‡ *ex dist. Cas. Scalig. sect. 173.*

* *lib. 2. de Piscib. marinis cap. 10.*

Respi-

Reſpirantibus,ut balænæ,delphino,phocæ,ſanguineus eſt. Squamaſis,minus ruber. At albus muſtelæ fluviatili,& marinæ, lotæ, anthiæ, & prope cunctis cute albicantibus. Galeis id coloris cinerei; ſcaro, nigricantis; paſtinacæ, crocei,& cuidam generi rajarum; cœrulei, lampetris.

Ab hepate ſplen recipit atram bilem; veſicula hepati adnexa, flavam; renes, & inde veſica, humorem tenuem, qui parte ſui abit in potus excrementa.

Splen ingens, ac longus, eſt cetaceis; ſcaro minutus,& niger. Quibus hepar album, iis ſplen ruber. In nonnullis ſitus eſt ſub ventriculo; mullis, prope hepar; lucio, in ventriculi fundo.

Fellis veſicula,ut Ariſtoteles * optimè diſtinxit, his quidem πρὸς τῷ ἥπατι, *ad jecur*; quomodo id habent muſtelorum genera,glanis,ſquatina,lævis raja,torpedo;& ex longis anguilla, acus,zygena: aliis verò ἐπὶ τῷ ἥπατι, *in hepate*, ut callyonymo, ſive uranoſcopo. Cæteri piſcium habent fel πρὸς τοῖς ἐντέροις, *ad inteſtina extenuum*. Quandoque verò in eodem genere reperias inconſtantiam. Congrorum enim,ut idem Ariſtoteles † ait, aliis quidem jecori fel hæret; aliis verò inferiùs eſt appenſum. Aphyis fel eſt in capite: quibus propterea nomen ἐγκρασίχολοι. Hinc rationem videmus, cur, cum ſaliuntur, caput iis præcidatur. Alioqui enim fel garum corrumperet.

* *lib. 2. anim. Hiſt. cap. 15. ſive diſt. Caſ. Scal. cap. 18. ſect. 134.*

† *ibidem.*

Nec ſitu ſolum fel variat, ſed etiam magnitudine,& colore. Maximum eſt callionymo ‡ κατὰ μέγεθος *. Quodque ad colorem, plurimis id flavum. Scaro nigrum,ut ex Ariſtotele tradit Athenæus. Hirundini,& galeorum multis,colorem habet porraceum. Illud uranoſcopi refert oleum.

‡ *Ariſt. ibid.*

* *pro proportione.*

Nec piſcibus cunctis fel eſt. Nam ex pulmone præditis delphinus caret felle; ut Ariſtoteles † docet. Verba ejus ſunt, Δελφὶς οὐκ ἔχει χολήν. Gaza vertit, *Delphin unus felle privatus*. Perperam addit *unus*, cum id Ariſtoteles non dicat; nec in ſolo habeat delphino locum; ſed etiam vitulo marino.

† *ibidem.*

Piſces,ut in eo cum avibus conveniunt,quòd ovum pariant: ſic & in iſto, quòd renibus careant,& veſica: ut idem Ariſtoteles ‡ tradit. Sed excipit teſtudinem marinam; licet quadrupes ſit oviparum. Hæc enim renes habet,qui renes referant bubulos. Omnes verò piſces ſquamoſi, læves, cartilaginei, carent & renibus,& veſicâ. Delphini eas partes habent, & quotquot pulmonibus reſpirant. Nempe quia ſanguis iis eſt copioſus; eoque ſeroſus humor abundaret: cujus excrementum nec ob cutis duritiem poſſet expurgari; nec in ſquamas, vel ſimile quid, abſumi. Atque ut propterea excrementum illud à renibus attrahi,& veſicâ, opus fuit: ita quoque delphino, & aliis quibuſdam, iccirco non bini renes, ſed utroque ex latere innumeri prope racemi conglobantur: nempe ut tenuis ille, & excrementicius humor uberius, ac facilius, iis exciperetur.

‡ *lib. 2. Hiſtor. An cap. 16. Sed ex diſt. Caſ. Scal. cap. 18. ſect. 136.*

CAPUT IX.

De piscium augmento, & quid eo nomine propriè significetur. Cur auctrix facultas piscibus fuerit necessaria. De cetaceorum magnitudine: item thynni, siluri, esocis, attili, vermis Indici, cujus & vires indicata: adhac mulli, polypi, sepia, & loliginis. Eundem piscem primo dici αὐξίδα, hinc pelamydem, tum thynnum, postea orcynum, tandem cetum: ac unde ei sit pelamidis, vel pelamydis, appellatio. Materialem incrementi caussam esse humoris luxuriem. Cur pisces in Ponto celerius adolescant, quam alibi. Primariam incrementi omnis caussam efficientem esse animam: instrumentalem autem, spiritum, sive calorem ejus nativum. Atque inde rationem quoque petendam, cur sic excrescant pisces; imprimis balena; quarum non tanta modo magnitudo, sed ea quoque ossium est duricies; etsi non carnibus, sed aquis, pascantur. Quousque atatis crescant delphini. Congros quandoque nec utraq; aliquis manu possit amplecti.

NUnc de accretione aliquid dicendum. Ea sine nutritione non fit: imò planè iis assentio, qui arbitrantur, facultatem altricem, & auctricem, κατ' οὐσίαν* non differre: inque auctrice contineri, tum alimenti conversionem in corporis animati substantiam, tum partium singularum ex nova accessione extensionem. Quippe nutritio est materiei assimulatio: per quam etiam fit incrementum, hoc est, motus quantitatis secundum omnes particulas; ut diximus lib. 11. cap. xxi. Nec enim hîc se res habet, ut cum aqua fervescens augescit. Tale siquidem augmentum fit per rarefactionem ex intensione qualitatis; puta caloris. At, de quo nunc agimus, fit per extensionem in omnes dimensiones ex assimulatione materiæ. Est quidem & jus assimulatio, cum piscis, vel aliud animal, pinguescit. Verum non in omnes dimensiones, nec secundum omnes particulas.

* *quod ad essentiam.*

Quàm autem facultas auctrix necessaria fuerit in piscibus, ac cæteris etiam animantibus: satis parebit cogitanti, non posse à matre gestari fœtum, qui ipsam magnitudine adæquet. Quare necesse fuit, ut vivens initio foret exiguum; paullatim verò facultatis auctricis beneficio ad convenientem perveniret magnitudinem.

Cuique verò piscium præscripsit Deus suam magnitudinem, optimus geometra, sive malis thalassometra; nec limites magnitudinis à Deo præfinitos piscium ullus excedit.

De magnitudine cetaceorum sic Plin. lib. ix. cap. iii. *Plurima, & maxima, in Indico mari animalia; è quibus balena quaternum jugerum, pristes ducenum cubitorum: quippe ubi locusta quaterna cubita impleat; anguilla quoq; in Gange amne tricenos pedes.* Et cap. seq. *Maximũ animal in Indico mari pristis, &*

ſtis, & balæna eſt: in Gallico Oceano phyſeter, ingentis columnæ modo ſe attollens altiorque navium velis diluviem quandam eructans. De eorundem magnitudine ita B. Ambroſius lib. v. Hexaëm. cap. xi. *Quam ingentia* (in mari Atlantico) *& infinitæ magnitudinis cete! Quæ ſiquando ſupernatant fluctibus, adnare inſulas putes, montes altiſſimos ſummis ad cœlum verticibus eminere.* Sed hoc oratoria ὑπερβολῇ dictum putemus: ut Maro † de claſſe Ægyptia:

† Æn. 8.

---- Credas innare revulſas
Cycladas. ----

Quemadmodum & Ambroſii magis temporibus, quàm noſtris, habuit locum, quod ſubjungit de iſtiuſmodi belluis: *Non in acta, nec in litoribus, ſed in Atlantici maris profundo, feruntur videri; ut eorum conſpectu nautæ à navigandi in illis locis præſumptione revocentur; nec ſecreta elementorum adire, ſupremo terrore mortis uſurpent.*

De aliorum piſcium magnitudine ſic Plinius lib. ix. cap. xv. *Præcipuâ magnitudine thynnum invenimus talenta quindecim pependiſſe. Ejuſdem caudæ latitudinem duo cubita, & palmum.* Nec marina modò ſic excreſcunt, ſed & fluviatilia: unde idem continuò ſubjungit: *Sunt & in quibuſdam amnibus haut minores, ſilurus in Nilo, eſox in Rheno, attilus in Pado, inertia pingueſcens, ad mille aliquando libras, catenato captus hamo, nec niſi boum jugis extractus.* Ac poſtea: *In Gange Indiæ eſſe Statius Seboſus haut modico miraculo adfert vermes branchiis ‡ binis, LX. cubitorum, cœruleos, qui nomen à facie traxerunt. His tantas eſſe vires, ut elephantos, ad potum venientes, mordicus compre henſa manu eorum abſtrahant.* Adhæc lib. ix. cap. xviii. *Mullum LXXX. librarum in mari rubro captum Licinius Mucianus prodidit.* De polypi mira magnitudine idem narrat lib. ix. cap. xxx. Verba ejus inferius apponam. Ibidē de pari magnitudine ſepiarum, & loliginum, ex Trebio Nigro ſubjungit. Atq; addit: *In noſtro mari loligines quinûm cubitorum capiuntur; ſepiæ, binûm.*

‡ *Pro* branchiis *apud auctorem anonymum de natura rerum* brachiis *legas: ſed perperam.*

Quandoque autem in piſcibus variant nomina pro ætatis incremento. Sic fœtus thynni dicitur σκορδύλη: ac fit ex ovo, quod thynnus pepererit in Ponto. Byzantii vocant αὐξίδα, q. d. *auxumam*, quia citò augetur. At poſtea *pelamyda*, cujus vocabuli originem cap. vi. adduximus. Per υ verò hanc vocem ſcribi, docet Heſychius. Alii tamen malunt πηλαμὶς, per I; nec compoſitum ajunt, ſed derivatum à πηλὸς, *lutum, limus*. Unde *limoſum* vocat Plinius lib. ix. cap. xv. Meminit quoque Juvenalis lib. iii *.

* *ſat. 7.*

---- ſiccus petaſunculus, & vas
Pelamydum.

Ubi vetus interpres: *Vocabulum eſt piſcium ſalſorum.* Cùm verò annum obtinuerint *pelamidum* nomen, vocantur *thynni.* Teſtis iſtius Ariſtoteles lib. vi. Hiſtor. Animal. cap. xvi †. & ex eo Plinius lib. ix. cap. xv. his verbis:

† *ſect. 103. ex diſt. Caſ. Scal.*

verbis: *Cordyla appellatur partus, qui fœtas redeuntes in mare auctumno comitatur. Limosa vero à luto pelamides incipiunt vocari, & cum annuum excessere tempus, thunni.* Lucilius *:

* *apud Varr. lib. 6.*

Thunnos captato: cordylum exclude. ——

Imò ad superiorem Aristotelis locum annotat Cæsar Scaliger, si thunnorum moles majus sit nacta incrementum, vocari *orcynos*: sin supra modum creverint, *cete* nuncupari. Sanè orcynum esse ex genere pelamidum, etiam à Plinio proditum est lib. XXXII. cap XI. Imò & tritonem esse ex genere pelamidum, ab eodem † docemur. Quare nihil mirum, si veteres sæpe promiscuè utantur vocabulis cordylæ, pelamidis, thunnidis, thunni, orcyni. Nam ætate solum discrepant.

† *ibid.*

Proximum est, ut videamus de caussa incrementi piscium. Ea hic duplex attenditur; materies, quæ augescit, & efficiens, à quo augescit. Materies est id alimentum, quod accedit ad partes nutriendas, augendasque. Hoc enim poris receptum, eos non solum opplet, sed etiam extendit: nec permanet humor, sed in solidam convertitur substantiam. Hæc omnium sunt animantium communia. Sed quod majus sit incrementum piscium, id est ab copia & luxurie humoris. Hinc Plinius ‡: *Sunt complura* (in mari) *majora etiam terrestribus. Caussa evidens, humoris luxuria, tam latè supino mollique, ac fertili incremento accipiente caussas genitales è sublimi.* Ubi & efficientem tangit; sed generalem, quæ ab æthere est.

‡ *lib. 9. cap. 2.*

Pro alimento autem, quod pro locorum, piscium que indole mirè variare, inferius ostendam, dispar quoque est augmentum. Exemplo fuerit, quòd celerrimè pisces adolescunt in Ponto; ut Aristoteles ait lib. VI. Hist. Animal. cap. VI. Hic ad eum annotat Cæsar Scaliger, id inde esse, quia istic rarissima sit amaritudo: pisces autem imbribus, & aquis dulcibus, largius proveniant. Imò jam olim dixerat Plinius lib. IX cap. XV. *Piscium genus omne præcipua celeritate adolescit, maximè in Ponto. Caussa, multitudo amnium dulces inferentium aquas.* Exempli loco adducit Aristoteles amias; quarum magna ibi multitudo. Hæ, ut ait, *φανερῶς αὐξονται, manifestè crescunt.* Item brevi spatio clarè videas grandescere murænas, & hippuros. Quod itidem fit ob alimenti bonitatem. Hæc de materie.

Efficiens caussa vel generalis est, quam sidera esse ex Plinio vidimus: vel particularis, quæ est anima; idque per instrumentum spiritus, sive caloris nativi, qui per omnes funditur corporis particulas. Nimirum par ratio hîc, ac in animantium cæteris. Quale quid etiam videas in farina: quam siquis aqua subigat, partes aridæ humescant, humefactæ à calore dilatante in majorem se materiem extendant: quemadmodum est apud Aristot. lib. III. de Generatione Animalium. Hæc locum clarè habent, ut in piscium memo-

memoratis, sic etiam in sturione, & mugili: qui tantopere excrescunt, cum tamen aqua, & mucus, sint pro alimento. Maximè autem id in balænis mirandum; quæ similiter aluntur, & in tantam tamen magnitudinem, ac antea diximus, excrescunt. Id plane acceptum ferre oportet insigni calori nativo, qui aquam, spumamque, concoquendo facit spissiorem, & ex condensata tandem tam grandes, solidasque corporis partes, tam dura etiam ossa generat.

Ex iis, quæ de humore, & calore, diximus, puto, non esse obscurum, cur *piscium feminæ majores sint, quam mares*; ut Plinius ait lib. IX. cap. XV. Nimirum omnino ad tantam fœcunditatem, quanta piscium est, ea in sequiori sexu luxurie humoris fuit opus.

Superest de spatio temporis, quousque corpora piscium excrescunt: item de periodi ejus causa. Siquidem, ut philosophus ait lib. I. de Generat. & Corrupt.* tamdiu nutrimur, quamdiu vivimus: sed non semper crescimus. Nempe in piscibus etiam definitum est temporis spatium, extra quod facultas auctrix & materialem, & efficientem causam destituit. Exemplo sint delphinorum catuli: qui anno decimo justam absolvunt magnitudinem: ut est apud Aristotelem †, Pliniumque *.

*text 41.

† lib. 6. Hist. An. cap 12. sive dist. Cas. Scal cap. 10, sect. 120.

* lib. 9. cap. 8.

Periodus ea in piscibus nunc major est, nunc minor; prout tardius, vel citius, ossa, vel spinæ induratæ fuerint calore naturali. Nam hoc ubi est, obesiores fortasse fiunt pisces; majores non item. Egregie obesus fuerit congrus ille, quem se vidisse ait Cæsar Scaliger tam crassum, ut utraque manu nequiret amplecti. Vide eum comment. in Arist. hist. an. lib. II. cap. XVI. sect. CVIII. Quamquam ille fortassis etiam pro crassitudine fuerit longus. Sed de isto, eo tacente, qui narrat, quid certi spondeam? Sufficit, quòd & magnitudinis, & obesitatis, in vulgaribus etiam piscibus, quotidie nobis suppetant exempla.

CAPUT X.

De vi, ac robore, quo pisces armavit natura. Quomodo cornibus duobus valeat locusta. Quantum crangrones, & squilla gibba, possint cornu suo. Xiphiæ, & sturionis vis in rostro; xiphiæ quidem prælongo; utriq; autem acuto, duroque. Iterum de usu maxillarum, & dentium: sed quatenus conferunt ad robur. Plinius durius, Aristoteles mollius à Cæsare Scaligero reprehensus. Cæsaris Tiberii crudelitas, jubentis piscatori os lacerari duro & aculeato locustæ tergo. Qua parte aculeos habeant pisces varii, indicatum. Λεπιδωτῦ nomen unde: & in eo Valla lapsus. Cur serpenti potius φολιδωτῦ nomen attributum. De variis piscium integumentis. Polypo vis in cirris. Quam noxium id animal. Piscium aliis carnem fulciri spinis, aliis cartilagine, aliis ossibus.

P[illegible] cum ætate non solum accrescit moles, sed etiam robur: quod ipsum quoque facultatis est vegetativæ beneficium. Quare deinceps considerabimus, ut providentia divina piscibus etiam vires, & arma, tribuerit ad tutelam sui. Ab armis capitis initium esto.

Locustis, quæ Græcis κάραβοι, quandoque etiam ἄστακοι dicuntur, in cornibus vis est: quibus eos dimicare Plinius narrat lib. IX. cap. XXX. Sunt hæc bina, in ortu crassa, hinc magis magisque gracilia, donec in tenuem desinant cirrum. Ea in quamvis flectunt partem; extra metum porrigunt ad latera; in pavore autem erigunt. Sub hisce cornibus duo habent alia, sed minuta, tenuiaque: quibus eos pisciculos allicere: ac venari, Rondeletii * opinio est.

* lib. 18. de pisc. mar. c. 1.

Crangonibus, & squillis gibbis, cornu datum, (quo squillarum carent aliæ) è medio prominens capite, acutum, & serratum; quo devoratæ interimunt lupos, & alios pisces: unde scite Oppianus ‡:

‡ lib. 1. de Piscat. vers. 111.

Ὀλλύμεναι δ' ὀλέκουσι, καὶ ὡς κτείνουσι φονῆας.

Dum pereunt, perdunt hostem, occiduntque necantem.

Nonnullis quoque piscibus est rostrum porrectum; quandoque etiam ad duos tresve cubitos; ut in xiphia apparet. Item acutum; ut in eodem xiphia, nec non sturione; unde hujusmodi dicuntur ὀξύρυγχοι †. Adhæc interdum ex osse durissimo: ut eisdem, xiphiæ dico, & sturioni; qui iccirco naves etiam, ac saxa, rostro perforant.

† *quasi dicas*, acutirostri; *quomodo de piscibus* repandirostrum pecus, *ait Pacuvius apud Varronem lib. 4. de L. L. & Quinctilianum lib. 1. c. 5.*

Adhæc eodem pertinent maxillæ: ut quæ piscibus datæ sint, non ad manducandum; si exceperis paucos, de quibus ante dictum; sed ad comprehendendum, suique tutelam.

Item dentes; de quibus quædam jam vidimus cap. VII. His carent, qui luto, & alga, vescuntur; at non carnivori; quibus in defensione sui, & propulsatione injuriæ illatæ, opus fuit. Præcipuè tamen dentes dati sunt piscibus, ut ea, quæ comprehendissent, firmius retinerent. Excipi interim videntur lampetræ; quæ minutos habent dentes, toto dispersos ore, usui prope nullo. Bos quoque dentes habet: sed ut minutos, sic invalidos: qua de re Oppianus in secundo Ἁλιευτ. At multum dentibus valet tum συναγρίς, quem Gaza *denticem* vertit, sed perperam; ut dictum *: tum συνόδων, qui vere *dentex*, ac hodie quoque Venetis, & Istris, *dentalis* appellatur. In piscium historia Plinius nec synagrin, nec denticem, nominat: quam *pudendam vel oblivionem, vel negligentiam*, Cæsar Scaliger † vocare non dubitat. Idem Plinius in eo reprehensus nobis superius ‡, quod soli scaro dixerit dentes nō serratos. In quo tamen ei præivit Aristoteles *. Hoc itaque Cæs. Scalig. † *errorem divini præceptoris* nuncupat. Nam, inquit *, *dentices ego comedi: quorum dentes æquales omnes erant, ac teretes, nec absimiles à paxillis citharæ.*

* *cap. 7.*

† *in lib. 2. Hist. An. sect. III.*
‡ *cap. 7.*
* *2. Hist. An. cap. III.*
† *Ibid.*
* *Ibid.*

Hæc

Hæc de capitis armis. Nunc videamus de iis, quæ reliquo habent corpore. Nonnullis ad sui defensionem dati sunt aculei, ut fronte, sic corpore universo: sicut cancris marinis, item locustis: unde hæ Tiberio Capreis agenti inserviere ad crudelitatem. Tranquillus*: *Gratulanti* (piscatori) *inter pœnam, quod non & locustam, quam prægrandem ceperat, obtulisset, locusta quoque lacerari os imperavit.* Non satis locustæ naturam intellexit Torrentius, cum hunc ad locum annotaret, eam ad lædendum fuisse idoneam, quia esset è crustatorum genere. Nec enim tam eo læsit, quia intecta esset crusta; quàm quoniam aspera, & aculeata.

* in Tiberio cap. 60.

Nonnullis verò aculei sunt in cervice; ut araneo, uranoscopo, cyaneo, qui vulgo derbius: vel à cervice ad caudam; ut auratæ, percæ, sargo, thynno: vel thorace, & branchiis; ut uranoscopo: vel pinnis; ut sargo, canthauro, sparo, corvo, melanuro: vel cauda solum, cujus aculeo propriè *radii* † nomen: ut pastinacæ: vel caudâ, & corpore reliquo; ut rajis nonnullis: quemadmodum optimè Rondeletio expositum lib. II: de pisc. mar. cap. VIII. Qui & cap. IX. docet, quomodo aculei, qui in dorso eriguntur, in quibusdam bini sint; ut acanthiæ, & centrinæ: nonnullis tres; ut pisci araneo, & uranoscopo: plures aliis; velut auratæ, cantharo, mugili, pastinacæ, percæ, sargo, scaro. Pastinacæ, quam dixi, nunc unus in cauda radius est; nunc geminus; nunc etiam triplex. Galeorum alii aculeos habent, alii iis carent.

† Plin. lib. 9. cap. 30.

Præterea ad robur conferunt squamæ. Imò cuidam pisci proprium inde nomen factum λεπιδωτῦ: quem Ægyptii coluere, ut inferius dicetur. Valla apud Herodotum *squamatum* vertit. Parum commodè; quando istic non generalis est appellatio, sed nomen particulatim impositum.

Sunt verò squamæ piscibus propriæ. Scio, etiam serpentibus tribui squamas, sed valde impropriè; cum potius sint tenuis cortex. Is Græcis φολὶς, atque inde serpentes φολιδωτὰ dicuntur. Estque is squamarum usus piscibus, qui avibus plumarum. Hieme enim arcent frigus: æstate inumbrant adversus calorem. Cæterum non de alarum pennis, qui ad volatum inserviunt: sed de minoribus plumis, corpus integentibus, nunc sermo est nobis.

Non omnes tamen pisces habent squamas. Nam leves, & squamarũ expertes, sunt ii, qui cartilaginei dicuntur: item anguillæ, murænæ, (quas male cartilagineis accenset Suidas ‡) lacerti magni, pravique. De piscium aliis sic Plinius lib. IX. c. XII. *Aquatilium tegumenta plura sunt. Alia corio, & pilo teguntur; ut vituli, & hippopotami. Alia corio tantum, ut delphini: cortice, ut testudines: silicũ duritia, ut ostrea, & conchæ: crustis, ut locustæ: crustis, & spinis, ut echini: squamis, ut pisces**: *aspera cute, ut squatina, qua lignũ & ebora poliuntur: molli, ut murænæ: alia nulla, ut polypi.* Sed ut polypis cutis sit nulla, quod hic Plinium dicere videmus, non tamen iis non prospexit natura.

‡ in Σελάχια

* Aliqui scribunt: ut alii fere pisces: sed puto, Plinium voce piscium strictius usum: quod & Aristoteles interdum facit.

Nam cirri illis dati; quibus quantum valeant, Plinius docet; qui ex Trebio Nigro refert lib. IX. cap. XXX. *nullum esse atrocius animal ad conficiendum hominem in aqua: luctari enim complexu, & sorbere acetabulis, ac numeroso suctu detrahere cum in naufragos urinantesque impetum cepit.* Idem, si aquila eum in altum sustulerit, sic vicissim suis implicat cirris, ut decidat, & undis mergatur. Testis Ælianus lib. VIII. de Animal. cap. XI. Utile sane exemplum iis reddendis cautioribus, qui expetunt sibi noxia.

Ex his dilucet, quam varie Deus exterius prospexerit piscibus ad defensionem sui. Nunc aliquid dicendum de iis, quæ interius conferunt robur. Hoc præstant spinæ, quia carnem fulciunt, ut ossibus respondeant. Imprimis his abundant, qui in dulcibus degunt aquis: ut alosæ, & similes. Sunt verò sic spinæ piscium propriæ, ut solis conveniant, non omnibus tamen; cum pro spinis etiam sint cartilagines & ossa. Quæ cartilagines habent, inde Plinio *cartilaginea* vocantur. Aristoteli sunt τὰ σελάχη, qui primus id nomen imposuisse dicitur*: nempe à nitore, qui Græcis σέλας. Cartilagine duriora sunt ossa: quæ pro spinis, vel cartilagine data belluæ marinæ, & habentibus pulmones: unde illorum præcipuum robur.

* Plin. quem refello cap. 17

CAPUT XI.

Unde piscis torpedo *Latinis, Græcis νάρκη, vel νάρκα, dicatur. Vim habere stupefaciendi: & cui bono hanc facultatem acceperit. Diphilus eam vim ei in lumbis inesse voluit, quam alii totius esse corporis ajunt. Stuporem eum, quem inducit, oriri ab spiritu, & humore frigido, quem effundit. Unde piscis alius ἐχενηίς dicatur, & ναυκράτης. Cardano* echeneida, *&* echinum, *male confundi.* Remeligines *eadem, ac* remoræ, *& unde utrunque nomen. Non videri unicum piscem, cui hoc nomen conveniat; sed varios; in his lampetram. Causam tantæ facultatis, quæ multis, etiam Suarezio, occulta plane existimatur; Fracastorio putari vim saxorum magneticam, supra quæ natant echeneides. Sed Rondeletium verisimilius statuere, retineri navem à remora clavum regente, à quo motus navis dependeat. De pisce navem diebus XIV. retrorsum tergo gestante.*

Quæ hactenus diximus, causam habent apertam, atque ad certam etiam corporis partem pertinent. Sunt præterea quæ occultæ totius corporis virtuti tribuantur. Ut vis motus depravandi in torpedine, tollendi autem in echeneide.

Horum torpedo sic dicitur à vi, ut Varro ait IV. de L. L. nempe quia inducit torpedinem. *Torpedo* enim idem ac *torpor*. Sic usus Sallustius. Græcis eadem de causa νάρκη nominatur: vel Menandro ‡ etiam, paucisque aliis, νάρκα per α: nempe quia νάρκωσιν* producat. A tremore, quem adfert

‡ apud Athenæum.
* obstupefactionem.

adfert contrectantibus, Burdegalensibus dicitur *tremble*, Liguribus *tremoriza*, q.d. *tremulam*. Bellunensi, Avicennæ interpreti, vocatur *albarade*, ex *al*, Arabico articulo, & verbo חרד harad, seu charad, hoc est, *stupuit*, *horruit*. Nimirum omnium est gentium consensus, eam inducere corpori tremorem, torporemque: quod non solum facit contrectanti; sed etiam hamo piscanti. Vim enim illam per hamum, setam, & arundinem, in piscantis manum traducit. Testes Plato in Menone, Aristoteles lib. IX. Hist. Anim. cap. XXXVII. Theophrastus apud Athenæum in VII. Plinius lib. XXXII. cap. I. Ælianus lib. IX. de Anim. cap. XIV. Galenus lib. VI. de locis affectis, Alexander Aphrod. procœmio lib. I. problematum, Oppianus lib. III. Halicut.‡ Claudianus poematio, quod Torpedo inscribitur, Isidorus Hispal. lib. XII. Orig. cap. VI. Theophylactus Simocatus problematum natural. quæst. IV. ut Albertum, & juniorum tot alios, mittam. Rondeletius quoque lib. II. de Pisc. Mar. cap. ult. experientia hoc ait à se comprobatum. Hæc vis ei attributa est à Deo ad capiendos piscium alios. Per se enim imbecillis est: sed hac vi stupefacit pisciculos accedentes, ac sic capit: ut dicemus, cum ad piscium sagacitatem erit deventum. Itaq; Oppianus lib. II. de piscatione hanc vim ei tributam ait pro robore Modum etiam, quo vim exerit, exponit his verbis*:

‡ *vers. 149. & seqq.*

* *vers. 62. & deinceps.*

Ἀλλά οἱ ἐν λαγόνεσσιν ἀναλκείης δόλος ἀλκὴ,
Κερκίδες ἐμπεφύασι παρὰ δὲ πλευρὴν ἑκάτερθεν
Ἀμφίδυμοι, τῶν εἴ τις ἐπιψαύσειε πελάσσας.
Αὐτίκα οἱ μελέων σθένος ἔσβεσεν, ἐν δέ οἱ αἷμα
Πήγνυται, οὐδ' ἔτι γυῖα φέρειν δύνατ', ἀλλά οἱ ἀλκὴ
Ἦκα μαραινομένοιο παρείεται ἄφρονι νάρκῃ.
Verum ipsi in lumbis imbecillitatis dolus est subsidium,
Radii sunt innati juxta latus utrimque
Gemini: quos siquis attingat accedens,
Statim ipsi membrorum robur exstinguit, sanguisque ipsi
Congelascit, neque amplius membra ferre potest, sed ipsi robur
Paullatim tabescente remittitur stolida torpedini.

Quibus ex versibus duo videmus. Primum de parte corporis, cui vis inest; deinde de qualitate ea, qua id facit. Nam in lumbis hanc ei vim insitam ait. Et favet Diphilus Laodiceus † libro in Nicandri Theriaca. Quippe cum vulgatior sit opinio, toto ei corpore hanc inesse vim, contra hic ait, parte duntaxat corporis istum stuporem inducere, idque longo sibi usu esse compertum. Quod ad qualitatem attinet, hanc frigus ait: in quo abit à Galeno lib. I. de causis syntomat. ac lib. de usu respirationis, ubi obscuræ occultæque qualitati id tribuit. Sententia hæc est nostra, torpe-

† *apud Athenæum.*

 dinem

dinem spiritus, & humores diffundere, qui refrigerent, &, ut Oppianus ait, quasi congelent, non pisces modò, sed piscatores etiam; quorum nervi, ac digiti, vi per hamum ac lineam transeunte, prorsum ratione facultatis motricis debiles fiant, ac infirmi: unde tremor ille, de quo superius dicebamus. Porrò versus Oppiani apposuimus, prout leguntur vulgo, & ut eos interpretatus est Rittershusius; qui versu ult. in genitivo *μαραινομένοιο* intelligi putat *αἵματος*, h. e. *tabescente sanguine.* Sed eo quid durius? Idem *ἄφρονι νάρκῃ* de pisce interpretatur. Quod sequentia refellunt. Vide, an non potius versu penultimo pro *νάρκη* legendum sit *νάρκης*: quomodo exponi debeat:

---*Sed ipsi* (torpedini) *robore*

Mox tabescente (sanguis) *remittitur stolido torpore.*

Hinc transeo ad remoram: quæ Græcis *ἐχενηΐς, ἀπὸ τοῦ ἔχειν τὰς ναῦς, à navibus sistendis, sive retinendis.* Item *ναυκράτης, ἀπὸ τοῦ κρατεῖν τὴν ναῦν, quia detineat navem.* Prior appellatio est pervulgata: etiam Latinis; ut Ovidio in Halieut. & Lucano lib. XI. Sed aliud *echinus*, ac *echeneis*; cum *echinus* sit *erinaceus*; ut perperam hæc vocabula confuderit Cardanus lib. x. de Subtilitate. Alterum *ναυκράτης* nomen habes apud Suidam *, & Eustathium †. Philes quoque in Jambis ait:

* *in ναυκράτης.*

† *in Odyss. δ, pag 1490. edit. Rom.*

Καὶ πήγνυται ναῦς ἐντυχοῦσα ναυκράτει.

Vertere possis:

Navisque sistit incidens remeligini.

Latinis enim non *remora* modo à remorandis navibus vocatur: sed etiam *remeligo*, teste Festo. Qui *κατὰ μεταφορὰν* hac voce usum docet Afranium, & Plautum Patina trochaico isto:

Nam quid ille tam diu intus remorantur remeligines,

Lambinus pro *Patina* apud Festum *Casina* scribendum conjectat; ac sic, ut Festus retulit, legendum act. IV. sc. III. vers. VII nisi quod pro *remeligines* malit *remoragines.* Sed nihil impedit, quo minus *remeligo* rectum credamus. Nempe ut sit *ἀπὸ τοῦ μέλλειν*, quod *cunctari* significat. Favent Isidori glossæ, in quibus legas *Remilicines, remoratrices.* Vim autem naves sistendi, præter eos, quos diximus, echeneidi tribuit Aristoteles lib. II. Hist. Anim. cap. XIV. Deque eadem ita Plinius lib. IX. cap. XXV. *Est parvus admodum piscis, adsuetus petris, echeneis appellatus: hoc carinis adhærente, naves tardius ire creduntur.* Idem subjungit, ut stiterit navem Periandri. Ac lib. XXXII. cap. I simile ait usu venisse Antonio triumviro; adhæc Cajo principi.

Quis verò is sit pisciculus, mirè variant scriptores. Nam, ut ibidem refert Plinius, limaci eam similem fuisse ajebant, quæ quinqueremem Caii stiterat. Ac priori loco libri IX. Mucianus ait, esse latiorem purpura: Trebius Niger, esse pedalem, & crassitudine quinque digitorum. Ælianus autem, lib. XII. de Animal. cap. XLV. æquat mediocri anguillæ. Ut omnino videantur pluria esse piscium genera, quæ vim habeant navem sistendi, ac propterea communi *echeneidos*, vel *remora* nomine, appellentur. Quid mirum? quando & quasi adjective ea voce utitur Æschylus Persis. Illa verò Aeliani videtur esse lampetra nostra: quam & Oppianus intellexit libri primi Ἁλιευτ. Sanè lampetra (quæ ita à lambendis petris * dicta) naves sectatur,

* *Dissentit tamen Cæsar Scaliger in Aristot. hist. anim. lib. 2. sect. 108. idque quia capiatur fluminibus sabulosis: parvula autem sub cœno.*

præ-

præsertim recens pice illitas, idque ut picem exsugat: quod si clavo se applicuerit, etiam moratur navem. Id experientia comprobari, ait Rondeletius* Nam cum Romam triremi proficisceretur una cum Cardinale Turnonio, cursum fuisse inhibitum magna cum admiratione vectorum: atque his in causam inquirentibus, deprehensam esse lampetram ore adfixam clavo: eam captam coctamque pœnas moræ dedisse injectæ: atque hujusce rei testes se habere ait locupletes, viros nobiles, & graves, qui una vehebantur. In multos tamen incidi, homines doctos, quibus hoc omnem excedere fidem videretur. Quid, inquiebant, incredibilius Plinianis † istis? *Ruant venti licet, & sæviant procellæ, imperat furori, viresq; tantas compescit, & cogit stare navigia: quod non vincula ulla, non anchoræ pondere irrevocabili jactæ: infrenat impetus, & domat mundi rabiem nullo suo labore, non retinendo, aut alio modo, quam adhærendo. Hæc tantilla est satis contra tot impetus, ut vetet ire navigia.* Omnis verò admiratio est à causæ ignorantia. Suarezius decima octava disputationum Metaphysicarum, sectione octava, ubi agit de propinquitate necessaria inter agens, & patiens*, scribit de ea hunc in modum: *Ego censeo, rem esse occultissimam; quæ necessario reducenda est in aliquam virtutem superioris rationis; quæ vim habeat talẽ ac tantam ad resistendum illi impulsui navis, ut ab eo debilitari non possit. An verò id fiat ab hoc animali, imprimendo aliquam qualitatẽ navi, debilitantẽ vim illius impetus: vel solum adhærendo per vim sibi innatam, sicut homo detinet lapidẽ proportionatum, ne cadat: vel denique, an hic piscis vim talẽ habeat sistendi se ipsum, & quasi adhærendi loco suo, ut etiã ab impellente navim rapi, aut dimoveri non possit; mihi incertũ est. Quocunque tamen horum modo eveniat; non dubium est, quin ex virtute mirabili & occulta proveniat, adjuvante fortassis speciali aliqua & connaturali influentia cœlesti.* Et sententiæ huic favet Basilius Hexaëmeron homil. VII. & eum, ut solet, secutus Ambros. lib. V. Hexaëm. c. X. ubi ait, *creatoris munere tantum suppetere virtutis.* Hieronymus Fracastorius Veronensis libro de Sympathia, & Antipathia, cap. VIII. ait; hanc rem esse non ab echeneide; sed à saxis vim habentibus magneticam ad navem retinendam. *Nihil*, inquit, *prohibet saxa, & scopulos, ubi echeneides degunt, consimilem speciem usq; ad navigia mittere, qualẽ & montes magnetũ ad ferrũ in navigiis fixum. Sicut igitur, si ferrum fortiter, & tenacissimè navigio infixũ esset, ita ut nec extrahi posset; nõ attraheretur quidẽ navigiũ ad montes illos, sed firmaretur tamen: ita & circa scopulos echeneidũ accidit transmissa ad naves specie, quæ vel ad clavos earũ, vel ad aliud analoga sit, retineri ipsas. Quare inventus illic pisciculus signũ dat subesse scopulos eos, qui firmare navigium possint.* Plura ibidem de hac re disserit. Sed Cæsar Scaliger ea ridet ad Cardanum Exercitat. CCXVIII. Censet ipse, ut magneti vis inest movendi, sic echeneidi vim esse motu privandi. Non insistam huic refellendæ

* lib. 14. de pisc. mar. c. 4.

† lib. 32. cap. 1.

* pag. 457. edit. Moguntina an. 1600.

fallendæ opinioni: quod à Conimbricensibus factum. Contentus ero dicere, quid in hoc dissensu videatur. Nempe acutius veriusque de tota hac re judicasse puto Rondeletium in opere de piscibus marinis: quod Scaliger non vidit, nisi suis jam quasi ad finem perductis. Hujus operis lib.xv. cap. XVIII. quia echeneis non habeat eam vim, nisi clavo adhæreat, optimè, ut arbitror, colligit, non esse hunc effectum ab occulta quapiam proprietate echeneidos, sed à natura gubernaculi; quod se habet instar vectis, ut, exiguum licet, magna moveat pondera. Nempe centrum motus ejus est in cardine gubernaculi: unde navis impellitur oblique; dextrorsum, si clavus moveatur sinistrorsum, contra sinistrorsum, si clavus dextrorsum impellatur. Si igitur echeneis clavo, vel puppi, se applicet, & nunc dextrorsum, nunc sinistrorsum se moveat: propter ambiguum hunc ejus motum, etiam ambiguus redditur motus navis: proque exiguo motu unius extremi, alterum etiam extremum, atque adeo tota moles, nutat, nec progredi idonea est, vel saltem it tardius. Multum hæc lucis accipient ex iis, quæ Aristoteles habet in Mechanicis*; ubi disserit, cur gubernaculum, cum res sit minuta, unius hominis opera, prope ludentis, movere possit navem ingentem. Quam rem & Vitruvius explicat lib.x. rei Architectonicæ cap.VIII. Ostendit verò, gubernaculum esse instar vectis; de cujus maxima vi res est nota è Mechanicis: mare autem se habere instar oneris; cardines, in quibus clavus vertit, esse vicem hypomochlii; gubernatorem verò esse motorem, quo & echeneis referenda. Vana tamen hæc fuerit causa, si vere Oppianus, etiam sub carina vim eandem habere; si item hoc paullo antiquior Plutarchus Symposiacôn lib.II. probl.VII. recte ait id præstare lateri adhærentem. Mihi magis placet, non habere hanc vim, nisi vel gubernaculo adhæreat, quod Rondeletius statuit; vel saltem ei proxima sit; quod placuit Keckermanno in problematis nauticis †: ubi existimat, *remoram piscem effundere è corpore suo humorem quendam viscosissimum, & frigidissimum; qui eam aquam, quæ est circa gubernaculum navis, quasi congelat, ut ad motum reddatur inhabilis.* Interea incertum hujus rei docet, quam mirandus sit Deus etiam in piscium natura. Quo etiam referendum, quod Jo. Hugo Linschotanus in Navigationum Indicarum Historia* narrat. Ait is, navem Lusitanicam Mosambiqua ad Indos navigantem, ac secundo utentem vento, nihilominus per dies XIV. retro delatam: idque animadversum ab iis, qui altitudinem Solis quotidie observarent. Hæc res, inquit, & gubernatorem, & cæteros, qui navi ea veherentur, mire habuit sollicitos: nec aliud in animum inducere poterant, quam Magorum illud maleficio fieri. Tandem, ut refert, conspectus piscis navi circumplicitus. Omnium igitur opera in eo desudabat, ut is conto, & instrumentis aliis, depelleretur. Nec tamen, nisi

* quæst. 6.

† problem. 10.

* Tom. 1. cap. 48. Belgicæ editionis p. 71.

nisi cauda prius præcisa, navim reliquit: quæ exinde feliciter reliquum confecit cursum. Collegere igitur, navim tergo esse piscis gestatam, eoque in adversum natante, hebdomadis duabus actam retro. Hanc rem Indiæ prorex in palatio suo, æternæ memoriæ ergo, depingi jussit; adscripto, & gubernatoris nomine, cui id contigit, & anno etiam, ac mense, quo id evenisset. Non dubium autem, quin & clavi regimen ab hoc pisce inutile redditum sit. Nam, ut ait Linschotanus, sub carina quidem corpus piscis erat; caput autem sub clavo.

CAPUT XII.

Ad sensus externos, primoq; ad visum acceditur. Aquatilia initio carere visu; utcunque primo de formandis oculis sollicita sit Natura. Cur primi in piscibus moribundis deficiant oculi. Quamobrem piscibus dati sint oculi duri: cur palpebra iis negata, quarum usus tamen sit maximus: & quo pacto defectus earum compensetur. De oculorum situ diverso, & ejus causa. Cur oculorum gratia caput esse factum Galenus putarit. An cancri capite careant, quod eidem placitum. De capite planorum piscium. Cur piscium quidam obtorto natent capite. Quare piscium illi pejus cernant, quibus oculi prominent. Cur melanuri malè videant. Ophthalmias *Plauti idem ne sit, ac* melanurus, *vel* oculata. *Unde nomen* oculatæ. *Opinio eorum, qui melanurum censent esse torpedinis genus, &* oculatæ *nomen sortitum à quinis corporis maculis. Duriores oculis minus esse perspicaces. Quare mugiles hieme parum videant. Unde colligatur, thynnos dextro minus oculo cernere. Vulgaris refellitur opinio de septenis lampetræ oculis. Noctu piscium quorundam oculos lumen de se fundere. Aquatilium quædam visu carere: ac particulatim, cur testa conclusis visus non sit concessus. Itidem visu defici pisces quosdam molles, stellas, echinos, urticas, lepores, & aquatilium alia. Cur cochleis cornua sint addita. Hinc itur ad auditum: primoq; exponitur, qui piscium hoc excellant, & cui bono sensus is piscibus sit attributus. Ut pisces adnatent ad cibum, seu nomine sibi imposito, sive etiam plausu, cui adsueverint, audito. Perperam Aristoteli, ac Plinio, negatum, auditus ergo meatum piscibus ad cerebrum perforari. Cur piscibus datus sit auditus vel obtusus, vel nullus.*

SAtis diximus de facultate ea, quæ animali communis est cum omnibus stirpium vitâ præditis; ac in animali jecur pro fonte habet; unde venas, ut canales quosdam, per universum corpus diffundit. Nunc venio ad δύναμιν* alteram, solis inditam animalibus; quæ in corde sedem habet, atque inde arterias, velut canales, per corpus spargit. A posteriori ista sunt hæc tria; sensus, appetitus, motus. Sensus vel est instrumentalis, vel princeps. Instrumentales sunt visus, & cæteri, qui vulgo sensus dicuntur externi.

* *facultatem.*

POrrò cum ætate non solum accrescit moles, sed etiam robur: quod ipsum quoque facultatis est vegetativæ beneficium. Quare deinceps considerabimus, ut providentia divina piscibus etiam vires, & arma, tribuerit ad tutelam sui. Ab armis capitis initium esto.

Locustis, quæ Græcis κάραβοι, quandoque etiam ἀστακοὶ dicuntur, in cornibus vis est; quibus eos dimicare Plinius narrat lib. IX. cap. XXX. Sunt hæc bina, in ortu crassa, hinc magis magisque gracilia, donec in tenuem desinant cirrum. Ea in quamvis flectunt partem; extra metum porrigunt ad latera; in pavore autem erigunt. Sub hisce cornibus duo habent alia, sed minuta, tenuiaque: quibus eos pisciculos allicere: ac venari, Rondeletii * opinio est.

Crangonibus, & squillis gibbis, cornu datum, (quo squillarum carent aliæ) è medio prominens capite, acutum, & serratum; quo devoratæ interimunt lupos, & alios pisces: unde scite Oppianus ‡:

Ὀλλύμεναι δ' ὀλέκουσι, καὶ ὓς πέφνουσι φονῆας.

Dum pereunt, perdunt hostem, occiduntque necantem.

Nonnullis quoque piscibus est rostrum porrectum; quandoque etiam ad duos tresve cubitos; ut in xiphia apparet. Item acutum; ut in eodem xiphia, nec non sturione; unde hujusmodi dicuntur ὀξύρυγχοι †. Adhæc interdum ex osse durissimo: ut eisdem, xiphiæ dico, & sturioni; qui iccirco naves etiam, ac saxa, rostro perforant.

Adhæc eodem pertinent maxillæ: ut quæ piscibus datæ sint, non ad manducandum; si exceperis paucos, de quibus ante dictum; sed ad comprehendendum, suique tutelam.

Item dentes; de quibus quædam jam vidimus cap. VII. His carent, qui luto, & alga, vescuntur; at non carnivori; quibus in defensione sui, & propulsatione injuriæ illatæ, opus fuit. Præcipuè tamen dentes dati sunt piscibus, ut ea, quæ comprehendissent, firmius retinerent Excipi interim videntur lampetræ; quæ minutos habent dentes, toto dispersos ore, usui prope nullo. Bos quoque dentes habet: sed ut minutos, sic invalidos: qua de re Oppianus in secundo Ἁλιευτ. At multum dentibus valet, tum συναγρὶς, quem Gaza *denticem* vertit, sed perperam; ut dictum *: tum συνόδων, qui vere *dentex*, ac hodie quoque Venetis, & Istris, *dentalis* appellatur. In piscium historia Plinius nec synagrin, nec denticem, nominat: quam *pudendam vel oblivionem, vel negligentiam*, Cæsar Scaliger † vocare non dubitat. Idem Plinius in eo reprehensus nobis superius ‡, quod soli scaro dixerit dentes nō serratos. In quo tamen ei præivit Aristoteles *. Hoc itaque Cæs. Scalig. † *errorem divini præceptoris* nuncupat. Nam, inquit *, *dentices ego comedi: quorum dentes æquales omnes erant, ac teretes, nec absimiles à paxillis cithara.*

* *lib. 18. de pisc. mar. c. 2.*

‡ *lib. 2. de Piscat. vers. 133.*

† *quasi dicas*, acutirostri; *quomodo de piscibus* repandirostrum pecus, *ait Pacuvius apud Varronem lib. 4. de L. L. & Quinctilianum lib. 1. c. 5.*

* *cap. 7.*

† *in lib. 2. Hist. An. sect. 111.*

‡ *cap. 7.*

* *2. Hist. An. cap. 111.*

† *Ibid.*

* *Ibid.*

Hæc

Hæc de capitis armis. Nunc videamus de iis, quæ reliquo habent corpore. Nonnullis ad sui defensionem dati sunt aculei, ut fronte, sic corpore universo: sicut cancris marinis, item locustis: unde hæ Tiberio Capreis agenti inserviere ad crudelitatem. Tranquillus*: *Gratulanti* (piscatori) *inter pœnam, quod non & locustam, quam pragrandem ceperat, obtulisset, locusta quoque lacerari os imperavit.* Non satis locustæ naturam intellexit Torrentius, cum hunc ad locum annotaret, eam ad lædendum fuisse idoneam, quia esset è crustatorum genere. Nec enim tam eo læsit, quia intecta esset crusta; quàm quoniam aspera, & aculeata.

* *in Tiberio cap. 60.*

Nonnullis verò aculei sunt in cervice; ut araneo, uranoscopo, cyaneo, qui vulgo derbius: vel à cervice ad caudam; ut auratæ, percæ, sargo, thynno: vel thorace, & branchiis; ut uranoscopo: vel pinnis; ut sargo, cantharo, sparo, corvo, melanuro: vel cauda solum, cujus aculeo propriè *radii* † nomen: ut pastinacæ: vel caudâ, & corpore reliquo; ut rajis nonnullis: quemadmodum optimè Rondeletio expositum lib. II: de pisc. mar. cap. VIII. Qui & cap. IX. docet, quomodo aculei, qui in dorso eriguntur, in quibusdam bini sint; ut acanthiæ, & centrinæ: nonnullis tres; ut pisci araneo, & uranoscopo: plures aliis; velut auratæ, cantharo, mugili, pastinacæ, percæ, sargo, scaro. Pastinacæ, quam dixi, nunc unus in cauda radius est; nunc geminus; nunc etiam triplex. Galeorum alii aculeos habent, alii iis carent.

† *Plin. lib. 9. cap. 30.*

Præterea ad robur conferunt squamæ. Imò cuidam pisci proprium inde nomen factum λεπιδωτῦ: quem Ægyptii coluere, ut inferius dicetur. Valla apud Herodotum *squamatum* vertit. Parum commodè; quando istic non generalis est appellatio, sed nomen particulatim impositum.

Sunt verò squamæ piscibus propriæ. Scio, etiam serpentibus tribui squamas, sed valde impropriè; cum potius sint tenuis cortex. Is Græcis φολὶς, atque inde serpentes φολιδωτὰ dicuntur. Estque is squamarum usus piscibus, qui avibus plumarum. Hieme enim arcent frigus: æstate inumbrant adversus calorem. Cæterum non de alarum pennis, qui ad volatum inserviunt: sed de minoribus plumis, corpus integentibus, nunc sermo est nobis.

Non omnes tamen pisces habent squamas. Nam leves, & squamarũ expertes, sunt ii, qui cartilaginei dicuntur: item anguillæ, murænæ, (quas male cartilagineis accenset Suidas ‡) lacerti magni, pravique. De piscium aliis sic Plinius lib. IX. c. XII. *Aquatilium tegumenta plura sunt. Alia corio, & pilo integuntur; ut vituli, & hippopotami. Alia corio tantum, ut delphini: cortice, ut testudines: silicũ duritia, ut ostreæ, & conchæ: crustis, ut locustæ: crustis, & spinis, ut echini: squamis, ut pisces**: *aspera cute, ut squatina, qua lignũ & ebora poliuntur: molli, ut murænæ: alia nulla, ut polypi.* Sed ut polypis cutis sit nulla, quod hic Plinium dicere videmus, non tamen iis non prospexit natura. Nam

‡ *in Σελάχια*

* *Aliqui scribunt:* ut alii fere pisces: *sed puto, Plinium voce* piscium *strictius usum: quod & Aristoteles interdum facit.*

Nam cirri illis dati; quibus quantum valeant, Plinius docet; qui ex Trebio Nigro refert lib. IX. cap. XXX. *nullum esse atrocius animal ad conficiendum hominem in aqua: luctari enim complexu, & sorbere acetabulis, ac numeroso fuctu detrahere cum in naufragos urinantesque impetum cepit.* Idem, si aquila eum in altum sustulerit, sic vicissim suis implicat cirris, ut decidat, & undis mergatur. Testis Ælianus lib. VIII. de Animal. cap. XI. Utile sane exemplum iis reddendis cautioribus, qui expetunt sibi noxia.

Ex his dilucet, quam varie Deus exterius prospexerit piscibus ad defensionem sui. Nunc aliquid dicendum de iis, quæ interius conferunt robur. Hoc præstant spinæ, quia carnem fulciunt, ut ossibus respondeant. Imprimis his abundant, qui in dulcibus degunt aquis: ut alosæ, & similes. Sunt verò sic spinæ piscium propriæ, ut solis conveniant, non omnibus tamen; cum pro spinis etiam sint cartilagines & ossa. Quæ cartilagines habent, inde Plinio *cartilaginea* vocantur. Aristoteli sunt τὰ σελάχη, qui primus id nomen imposuisse dicitur*: nempe à nitore, qui Græcis σέλας. Cartilagine duriora sunt ossa: quæ pro spinis, vel cartilagine data belluæ marinæ, & habentibus pulmones: unde illorum præcipuum robur.

* *Plin. quem refello cap. 17*

CAPUT XI.

Unde piscis torpedo *Latinis, Græcis νάρκη, vel νάρκα, dicatur. Vim habere stupefaciendi: & cui bono hanc facultatem acceperit. Diphilus eam vim ei in lumbis inesse voluit, quam alii totius esse corporis ajunt. Stuporem eum, quem inducit, oriri ab spiritu, & humore frigido, quem effundit. Unde piscis alius ἐχενηΐς dicatur, & ναυκράτης. Cardano* echeneida, *&* echinum, *male confundi.* Remeligines *eadem, ac* remoræ, *& unde utrunq; nomen. Non videri unicum piscem, cui hoc nomen conveniat; sed varios; in his lampetram. Causam tantæ facultatis, quæ multis, etiam Suarezio, occulta plane existimatur; Fracastorio putari vim saxorum magneticam, supra quæ natant echeneides. Sed Rondeletium* verisimilius *statuere, retineri navem à remora clavum regente, à quo motus navis dependeat. De pisce navem diebus* XIV. *retrorsum tergo gestante.*

QUæ hactenus diximus, causam habent apertam, atque ad certam etiam corporis partem pertinent. Sunt præterea quæ occultæ totius corporis virtuti tribuantur. Ut vis motus depravandi in torpedine, tollendi autem in echeneide.

Horum torpedo sic dicitur à vi, ut Varro ait IV. de L. L. nempe quia inducit torpedinem. *Torpedo* enim idem ac *torpor.* Sic usus Sallustius. Græcis eadem de causa νάρκη nominatur: vel Menandro ‡ etiam, paucisque aliis, νάρκα per α: nempe quia νάρκωσιν * producat. A tremore, quem adfert

‡ *apud Athenæum.*
* *obstupefactionem.*

adfert contrectantibus, Burdegalensibus dicitur *tremble*, Liguribus *tremoriza*, q.d. *tremulam*. Bellunensi, Avicennæ interpreti, vocatur *albarade*, ex *al*, Arabico articulo, & verbo חרד harad, seu charad, hoc est, *stupuit*, *horruit*. Nimirum omnium est gentium consensus, eam inducere corpori tremorem, torporemque: quod non solum facit contrectanti; sed etiam hamo piscanti. Vim enim illam per hamum, setam, & arundinem, in piscantis manum traducit. Testes Plato in Menone, Aristoteles lib, IX. Hist. Anim. cap. XXXVII. Theophrastus apud Athenæum in VII. Plinius lib. XXXII. cap. I. Ælianus lib. IX. de Anim. cap. XIV. Galenus lib. VI. de locis affectis, Alexander Aphrod. procœmio lib. I. problematum, Oppianus lib. III. Halicut. ‡ Claudianus poematio, quod Torpedo inscribitur, Isidorus Hispal. lib. XII. Orig. cap. VI. Theophylactus Simocatus problematum natural. quæst. IV. ut Albertum, & juniorum tot alios, mittam. Rondeletius quoque lib. II. de Pisc. Mar. cap. ult. experientia hoc ait à se comprobatum. Hæc vis ei attributa est à Deo ad capiendos piscium alios. Per se enim imbecillis est: sed hac vi stupefacit pisciculos accedentes, ac sic capit: ut dicemus, cum ad piscium sagacitatem erit deventum. Itaq; Oppianus lib. II. de piscatione hanc vim ei tributam ait pro robore Modum etiam, quo vim exerit, exponit his verbis*:

‡ *vers* 149. *& seqq.*

* *vers* 62. *& deinceps.*

Ἀλλά οἱ ἐν λαγόνεσσιν ἀναλκείης δόλος ἀλκὴ,
Κερκίδες ἐμπεφύασι παρὰ πλευρῇσιν ἑκάτερθεν
Ἀμφίδυμοι, τῶν εἴ τις ἐπιψαύσειε πελάσσας.
Αὐτίκα οἱ μελέων σθένος ἔσβεσεν, ἐν δέ οἱ αἷμα
Πήγνυται, οὐδ' ἔτι γυῖα φέρειν δύνατ', ἀλλά οἱ ἀλκὴ
Ἧκα μαραινομένοιο παρείεται ἄφρονι νάρκῃ.
Verum ipsi in lumbis imbecillitatis dolus est subsidium,
Radii sunt innati juxta latus utrimque
Gemini: quos siquis attingat accedens,
Statim ipsi membrorum robur exstinguit, sanguisque ipsi
Congelascit, neque amplius membra ferre potest, sed ipsi robur
Paullatim tabescente remittitur stolida torpedini.

Quibus ex versibus duo videmus. Primum de parte corporis, cui vis inest; deinde de qualitate ea, qua id facit. Nam in lumbis hanc ei vim insitam ait. Et favet Diphilus Laodiceus † libro in Nicandri Theriaca. Quippe cum vulgatior sit opinio, toto ei corpore hanc inesse vim, contra hic ait, parte duntaxat corporis istum stuporem inducere, idque longo sibi usu esse compertum. Quod ad qualitatem attinet, hanc frigus ait: in quo abit à Galeno lib. I. de causis syntomat. ac lib. de usu respirationis, ubi obscuræ occultæque qualitati id tribuit. Sententia hæc est nostra, torpe-

† *apud Athenæum.*

dinem spiritus, & humores diffundere, qui refrigerent, &, ut Oppianus ait, quasi congelent, non pisces modò, sed piscatores etiam; quorum nervi, ac digiti, vi per hamum ac lineam transeunte, prorsum ratione facultatis motricis debiles fiant, ac infirmi: unde tremor ille, de quo superius dicebamus. Porrò versus Oppiani apposuimus, prout leguntur vulgo, & ut eos interpretatus est Rittershusius; qui versu ult. in genitivo *μαραινομένοιο* intelligi putat *αἵματος*, h. e. *tabescente sanguine*. Sed eo quid durius? Idem *ἀφρονι νάρκη* de pisce interpretatur. Quod sequentia refellunt. Vide, an non potius versu penultimo pro *νάρκη* legendum sit *νάρκης*: quomodo exponi debeat:

---Sed ipsi (torpedini) *robore*

Mox tabescente (sanguis) *remittitur stolido torpore.*

Hinc transeo ad remoram: quæ Græcis *ἐχενηΐς, ἀπὸ τοῦ ἔχειν τὰς ναῦς, à navibus sistendis sive retinendis*. Item *ναυκράτης, ἀπὸ τοῦ κρατεῖν τὴν ναῦν, quia detineat navem*. Prior appellatio est pervulgata: etiam Latinis; ut Ovidio in Halieut. & Lucano lib. XI. Sed aliud *echinus*, ac *echeneis*; cum *echinus* sit *erinaceus*; ut perperam hæc vocabula confuderit Cardanus lib. x. de Subtilitate. Alterum *ναυκράτης* nomen habes apud Suidam *, & Eustathium †. Philes quoque in Jambis ait:

Καὶ πήγνυται ναῦς ἐντυχοῦσα ναυκράτει.

Vertere possis:

Navisque sistit incidens remeligini.

Latinis enim non *remora* modo à remorandis navibus vocatur: sed etiam *remeligo*, teste Festo. Qui *κατὰ μεταφορὰν* hac voce usum docet Afranium, & Plautum Patina trochaico isto:

Nam quid ille tam diu intus remorantur remeligines,

Lambinus pro *Patina* apud Festum *Casina* scribendum conjectat; ac sic, ut Festus retulit, legendum act. IV. sc. III. vers. VII nisi quod pro *remeligines* malit *remoragines*. Sed nihil impedit, quo minus *remeligo* rectum credamus. Nempe ut sit *ἀπὸ τοῦ μέλλειν*, quod *cunctari* significat. Favent Isidori glossæ, in quibus legas *Remilicines, remoratrices*. Vim autem naves sistendi, præter eos, quos diximus, echeneidi tribuit Aristoteles lib. II. Hist. Anim. cap. XIV. Deque eadem ita Plinius lib. IX cap. XXV. *Est parvus admodum piscis, adsuetus petris, echeneis appellatus: hoc carinis adhærente, naves tardius ire creduntur*. Idem subjungit, ut stiterit navem Periandri. Ac lib. XXXII. cap. I simile ait usu venisse Antonio triumviro; adhæc Cajo principi.

Quis verò is sit pisciculus, mirè variant scriptores. Nam, ut ibidem refert Plinius, limaci eam similem fuisse aiebant, quæ quinqueremem Caji stiterat. Ac priori loco libri IX. Mucianus ait, esse latiorem purpura: Trebius Niger, esse pedalem, & crassitudine quinque digitorum. Ælianus autem, lib. XII. de Animal. cap. XLV. æquat mediocri anguillæ. Ut omnino videantur pluria esse piscium genera, quæ vim habeant navem sistendi, ac propterea communi *echeneidos*, vel *remora* nomine, appellentur. Quid mirum? quando & quasi adjective ea voce utitur Æschylus Persis. Illa verò Aeliani videtur esse lampetra nostra: quam & Oppianus intellexit libri primi Ἁλιευτ. Sanè lampetra (quæ ita à lambendis petris * dicta) naves sectatur, præ-

* in ναυκράτης.

† in Odyss. δ, pag 1490. edit. Rom.

* Dissentit tamen Cæsar Scaliger in Aristot. hist anim. lib. 2. sect. 105. idque quia capiatur fluminibus sabulosis: parvula autem sub cœno.

præsertim recens pice illitas, idque ut picem exsugat: quod si clavo se applicuerit, etiam moratur navem. Id experientia comprobari, ait Rondeletius* Nam cum Romam triremi proficisceretur una cum Cardinale Turnonio, cursum fuisse inhibitum magna cum admiratione vectorum: atque his in causam inquirentibus, deprehensam esse lampetram ore adfixam clavo: eam captam coctamque pœnas moræ dedisse injectæ: atque hujusce rei testes se habere ait locupletes, viros nobiles, & graves, qui una vehebantur. In multos tamen incidi, homines doctos, quibus hoc omnem excedere fidem videretur. Quid, inquiebant, incredibilius Plinianis † istis? *Ruant venti licet, & saviant procellæ, imperat furori, viresq́ tantas compescit, & cogit stare navigia: quod non vincula ulla, non anchoræ pondere irrevocabili jactæ: infrenat impetus, & domat mundi rabiem nullo suo labore, non retinendo, aut alio modo, quam adhærendo. Hæc tantilla est satis contra tot impetus, ut vetet ire navigia.* Omnis verò admiratio est à causæ ignorantia. Suarezius decima octava disputationum Metaphysicarum, sectione octava, ubi agit de propinquitate necessaria inter agens, & patiens*, scribit de ea hunc in modum: *Ego censeo, rem esse occultissimam; quæ necessario reducenda est in aliquam virtutem superioris rationis; quæ vim habeat talē ac tantam ad resistendum illi impulsui navis, ut ab eo debilitari non possit. An verò id fiat ab hoc animali, imprimendo aliquam qualitatē navi, debilitantē vim illius impetus: vel solum adhærendo per vim sibi innatam, sicut homo detinet lapidē proportionatum, ne cadat: vel denique, an hic piscis vim talē habeat sistendi se ipsum, & quasi adhærendi loco suo, ut etiā ab impellente navim rapi, aut dimoveri non possit; mihi incertū est. Quocunque tamen horum modo eveniat; non dubium est, quin ex virtute mirabili & occulta proveniat, adjuvante fortassis speciali aliqua & connaturali influentia cœlesti.* Et sententiæ huic favet Basilius Hexaëmeron homil. VII. & eum, ut solet, secutus Ambros. lib. V. Hexaëm. c. X. ubi ait, *creatoris munere tantum suppetere virtutis.* Hieronymus Fracastorius Veronensis libro de Sympathia, & Antipathia, cap. VIII. ait; hanc rem esse non ab echeneide; sed à saxis vim habentibus magneticam ad navem retinendam. *Nihil*, inquit, *prohibet saxa, & scopulos, ubi echeneides degunt, consimilem speciem usq́ ad navigia mittere, qualē & montes magnetis ad ferrū in navigiis fixum. Sicut igitur, si ferrum fortiter, & tenacissimè navigio infixū esset, ita ut nec extrahi posset; nō attraheretur quidē navigiū ad montes illos, sed firmaretur tamen: ita & circa scopulos echeneidū accidit transmissa ad naves specie, qua vel ad clavos earū, vel ad aliud analoga sit, retineri ipsas. Quare inventus illic pisciculus signū dat subesse scopulos eos, qui firmare navigium possint.* Plura ibidem de hac re disserit. Sed Cæsar Scaliger ea ridet ad Cardanum Exercitat. CCXVIII. Censet ipse, ut magneti vis inest movendi, sic echeneidi vim esse motu privandi. Non insistam huic refellendæ

* lib. 14. de pisc. mar. c. 4.

† lib 32, cap. 1.

* pag. 457. edit. Moguntina an. 1600.

fellendæ opinioni: quod à Conimbricensibus factum. Contentus ero dicere, quid in hoc dissensu videatur. Nempe acutius veriusque de tota hac re judicasse puto Rondeletium in opere de piscibus marinis: quod Scaliger non vidit, nisi suis jam quasi ad finem perductis. Hujus operis lib. xv. cap. xviii. quia echeneis non habeat eam vim, nisi clavo adhæreat, optimè, ut arbitror, colligit, non esse hunc effectum ab occulta quapiam proprietate echeneidos, sed à natura gubernaculi; quod se habet instar vectis, ut, exiguum licet, magna moveat pondera. Nempe centrum motus ejus est in cardine gubernaculi: unde navis impellitur oblique; dextrorsum, si clavus moveatur sinistrorsum, contra sinistrorsum, si clavus dextrorsum impellatur. Si igitur echeneis clavo, vel puppi, se applicet, & nunc dextrorsum, nunc sinistrorsum se moveat: propter ambiguum hunc ejus motum, etiam ambiguus redditur motus navis: proque exiguo motu unius extremi, alterum etiam extremum, atque adeo tota moles, nutat, nec progredi idonea est, vel saltem it tardius. Multum hæc lucis accipient ex iis, quæ Aristoteles habet in Mechanicis*; ubi differit, cur gubernaculum, cum res sit minuta, unius hominis opera, prope ludentis, movere possit navem ingentem. Quam rem & Vitruvius explicat lib. x. rei Architectonicæ cap. viii. Ostendit verò, gubernaculum esse instar vectis; de cujus maxima vi res est nota è Mechanicis: mare autem se habere instar oneris; cardines, in quibus clavus vertit, esse vicem hypomochlii; gubernatorem verò esse motorem, quo & echeneis referenda. Vana tamen hæc fuerit causa, si vere Oppianus, etiam sub carina vim eandem habere; si item hoc paullo antiquior Plutarchus Symposiacôn lib. ii. probl. vii. recte ait id præstare lateri adhærentem. Mihi magis placet, non habere hanc vim, nisi vel gubernaculo adhæreat, quod Rondeletius statuit; vel saltem ei proxima sit; quod placuit Keckermanno in problematis nauticis†: ubi existimat, *remoram piscem effundere e corpore suo humorem quendam viscosissimum, & frigidissimum; qui eam aquam, quæ est circa gubernaculum navis, quasi congelat, ut ad motum reddatur inhabilis.* Interea incertum hujus rei docet, quam mirandus sit Deus etiam in piscium natura. Quo etiam referendum, quod Jo. Hugo Linschotanus in Navigationum Indicarum Historia* narrat. Ait is, navem Lusitanicam Mosambiqua ad Indos navigantem, ac secundo utentem vento, nihilominus per dies xiv. retro delatam: idque animadversum ab iis, qui altitudinem Solis quotidie observarent. Hæc res, inquit, & gubernatorem, & cæteros, qui navi ea veherentur, mire habuit sollicitos: nec aliud in animum inducere poterant, quam Magorum illud maleficio fieri. Tandem, ut refert, conspectus piscis navi circumplicitus. Omnium igitur opera in eo desudabat, ut is conto, & instrumentis aliis, depelleretur. Nec tamen, nisi

* *quæst. 6.*

† *problem. 10.*

* *Tom. 1. cap. 48. Belgicæ editionis p. 71.*

nisi cauda prius præcisa, navim reliquit: quæ exinde feliciter reliquum confecit cursum. Collegere igitur, navim tergo esse piscis gestatam, eoque in adversum natante, hebdomadis duabus actam retro. Hanc rem Indiæ prorex in palatio suo, æternæ memoriæ ergo, depingi jussit; adscripto, & gubernatoris nomine, cui id contigit, & anno etiam, ac mense, quo id evenisset. Non dubium autem, quin & clavi regimen ab hoc pisce inutile redditum sit. Nam, ut ait Linschotanus, sub carina quidem corpus piscis erat; caput autem sub clavo.

CAPUT XII.

Ad sensus externos, primoq; ad visum acceditur. Aquatilia initio carere visu; utcunque primo de formandis oculis sollicita sit Natura. Cur primi in piscibus moribundis deficiant oculi. Quamobrem piscibus dati sint oculi duri: cur palpebræ iis negatæ, quarum usus tamen sit maximus: & quo pacto defectus earum compensetur. De oculorum situ diverso, & ejus causa. Cur oculorum gratia caput esse factum Galenus putarit. An cancri capite careant, quod eidem placitum. De capite planorum piscium. Cur piscium quidam obtorto natent capite. Quare piscium illi pejus cernant, quibus oculi prominent. Cur melanuri malè videant. Ophthalmias *Plauti idemne sit, ac* melanurus, *vel* oculata. *Unde nomen* oculatæ. *Opinio eorum, qui melanurum censent esse torpedinis genus, &* oculatæ *nomen sortitum à quinis corporis maculis. Duriores oculis minus esse perspicaces. Quare mugiles hieme parum videant. Unde colligatur, thynnos dextro minus oculo cernere. Vulgaris refellitur opinio de septenis lampetræ oculis. Noctu piscium quorundam oculos lumen de se fundere. Aquatilium quædam visu carere: ac particulatim, cur testa conclusis visus non sit concessus. Itidem visu defici pisces quosdam molles, stellas, echinos, urticas, lepores, & aquatilium alia. Cur cochleis cornua sint addita. Hinc itur ad auditum: primoq; exponitur, qui piscium hoc excellant, & cui bono sensus is piscibus sit attributus. Ut pisces adnatent ad cibum, seu nomine sibi imposito, sive etiam plausu, cui adsueverint, audito. Perperam Aristoteli, ac Plinio, negatum, auditus ergo meatum piscibus ad cerebrum perforari. Cur piscibus datus sit auditus vel obtusus, vel nullus.*

SAtis diximus de facultate ea, quæ animali communis est cum omnibus stirpium vitâ præditis; ac in animali jecur pro fonte habet; unde venas, ut canales quosdam, per universum corpus diffundit. Nunc venio ad *δύναμιν* * alteram, solis inditam animalibus; quæ in corde sedem habet, atque inde arterias, velut canales, per corpus spargit. A posteriori ista sunt hæc tria; sensus, appetitus, motus. Sensus vel est instrumentalis, vel princeps. Instrumentales sunt visus, & cæteri, qui vulgo sensus dicuntur externi.

* *facultatem.*

* lib. 9. c. 52. *Aquatilium omnium fœtus*, ut Plinius* ait, *inter initia visu carent*. Quanti tamen in piscibus visum fecerit Natura, arguit, quod primi gignantur oculi, utcunque initio non habeant videndi facultatem. Itaque in aphyis, & sepiis, adhuc nascentibus, & imperfectis, oculos tamen discernere est. Similiter & primi in iis moribundis deficiunt. Fit hoc ab paucitatem spiritus; quo ad videndum opus est. Etiam hoc Naturæ, seu divinæ potius Providentiæ, curam indicat; quod piscibus oculos dederit duros, ne lædantur ab aquis, præsertim salsedine.

Ac palpebræ piscibus sunt negatæ, & universis quidem. Videlicet, ut facilius nictare sub aquis valeant. Magnus quidem palpebrarum usus aliis est animantibus: ut ostensum nobis lib. III. cap. XXIII. Sed defectum istum magnam partem in piscibus corneæ membranæ durities compensat.

Quia verò admodum variat piscium natura, figuraque; eo nec uno in loco cunctis oculi collocantur. Quibusdam sunt positi intra pedes, & ventrem; ut polypo, loligini, sepiæ: de quibus testis est Plinius lib. IX. cap. XXVII. Ac proinde ibidem iis caput est, cum oculi à cerebro per nervos accipiant spiritum visivum. Imo caput oculorum causa esse factum, putabat Galenus †. Nempe quia αἰσθητήρια ‡, præter oculos, cancris, & similibus, in pectore sint. His tamen non satis consentaneum est, quod scribit *, cancros capite destitui. Nam iis oculos esse, quibus videant, ipse agnoscit. Sed hoc Galenum fefellit, quod chelas pro branchiis habeant, qua parte animantium aliis est pectus. Callionymo oculi in summo capite dati, cœlum versus: unde & οὐρανοσκόπος ‡ nominatus. De hoc dictum cap. XLI. Planis piscibus oculi non æque distant ab utroque latere: sed unus prope in dorso; alter ori propior, devexiorque: ut ad Aristotelem Cæsar Scaliger † observat. Quamquam verò supra caput oculos habent, magis tamen e lateribus vident: quod liquet in rhombo, passere, buglosso, raja. Fabro interea, & tæniæ longæ, oculi utrimque à lateribus magis sunt. Sunt & à lateribus araneo, ac thynno; sed supra os. Porro ii, quibus oculus uterque eadem est parte, natant capite obtorto; prout in terris ambulant homines μονόφθαλμοι ‡. Atque hæc ad diversum oculorum situm pertinent.

† lib. 8. de usu partium.
‡ sensus instrumenta.
* ibidem.
‡ q. d. cœli spex.
† in Hist. An. lib. 2. sect. 108. p. 219.
‡ unoculi.

Cur pisces oculos habeant hebetes, diximus lib. III. cap. XXIII. Nec leve interim est in his discrimen. Acutius è piscibus cernunt illi, quibus pupillæ sunt exiguæ, nec oculi præ aliis prominent. At obtusius vident, qui eos habent magnos, & prominentiores. Itaque torpedo dicitur ὀξυδερκής *. Nam, pro mole corporis, oculi ei sunt minuti. Magnis verò oculis est βόωψ, unde & nomen. Præterea μελάνουρος: cui itidem, pro corpore, ingentes sunt oculi, eique ex cæruleo nigrescentes. Atque hinc, ut multo-

* perspicax.

multorum fert opinio, idem dicitur ὀφθαλμίας. Meminit *ophthalmiæ* Plautus Captivis*. Sed utrum piscis, an sinciput †, carove ‡ circa oculos, intelligatur, parum convenit. *Oculatam* esse è piscibus, satis ostendit Celsus lib.II.cap.XVIII. & Plinius in piscium catalogo*. Verum hic, quod Gazæ adversatur, *melanurum*, & *oculatam*, pro diversis recenset. Sic enim scribit: *Mugil, melanurus, mæna, meryx, muræna, mys, mitulus, myscus, murex, oculata, ophidion, ostrea*, &c. Quare aliis placet, oculatam non *melanurum* esse; sed torpedinis genus; quod hodie Romani *occhiatella* nuncupant vulgo. Nempe ut hoc nomen acceperit à quinis maculis cæruleis, oculi referentibus figuram. Niger eas ambit circulus: exterius spatium crebris, iisque rotundis distinctum punctis. Si prius magis arridet; fatendum sit, uno ex pisce Plinium, propter appellationes binas, binos cudisse pisces, seu oblivione, seu ignorantia. Nec sane possumus semper Plinium ab hoc crimine absolvere. Interim extra controversiam est, si *melanurus* sit idem, ac *oculata*, hoc eum nomen accepisse, non ab acumine visus, sed oculorum magnitudine: quæ potius ἀμβλυωπίας ‡ causa esse solet.

* *act. 4. sc. 2. vers. 70.*
† *Dalecamp. ad Plin. lib. 11. cap. 37.*
‡ *Turneb. lib. 4 Adversar. 19.*
* *lib. 32. c. 11.*
‡ *obtusi visus.*

Præterea pejus vident, quibus oculi duriores: acutius, quibus humidi; ut rajis, pastinacis, & cunctis, qui ex insidiis alios piscium venantur. Mugili hieme visus obtusior, sive ob frigus, sive quia oculi muco, vel cartilagine, obducantur. Thunnis quoque hebes visus: interim dextro oculo clarius vident; minus sinistro. Hoc inde colligunt, quia dextra ripa subeant Pontum, exeant sinistra: ut Aristoteles narrat in VIII. de Animal. cap. XIII. & Plin. lib. IX. cap. XV. Addit hic, ut in angustiis Thracii Bospori saxum sit magno suo candore à vado usque ad summa perlucens. Eo conspecto, thynnos ait percelli; magnoque agmine petere adversum Byzantii promontorium, quod inde *Auricornu* nominatur.

Lampetra, quam Ausonii esse mustelam negat Scaliger † pater, ait verò filius ‡, septenos utrimque oculos habere vulgaris est opinio. Sed quos oculos vocant, branchiarum sunt foramina, per quæ respirat: unde, his apertis, bullæ undique excitantur; earumque indicio capitur. Atque hoc attendit Ausonius in Mosella:

Spumarum indiciis caperis mustela natantum.

† *in Arist. Hist. Animal. lib. 2. sect. 108. p. 217 218.*
‡ *Ausonianarum lect. lib. 2. cap. 1.*

Quin verò alia sit mustela marina ab illa Araris, minimè dubitandum. Nec enim, quæ de mustela scribit Ausonius, conveniunt illi, sed lampetræ.

Piscium multis oculi noctu refulgent, instar oculorum felis, item putrium lignorum, aliorumque: de cujus causa dixi cap. XXVI.

Interea nec oculi piscibus dati universis. Nam, ut ait Plinius lib. IX. cap. XXX. *Carent concha visu, omnique sensu alio, quam cibi, & periculi.* Itidem carent visu ostrea, & alia testis hærentia. Cui enim bono iis darentur,

 qui,

qui, testa conclusi, in tenebris semper delitescunt? Sed & mollibus quibusdam visus negatus; ut pulmonibus. Caput enim non habent; eoque nec oculos. Itidem visus, oculorumque, expertes sunt stellæ, & echini. Utcunque enim loco moveantur cibi quærendi ergo; hoc tamen faciunt cæcorum instar, arripientes temere quidvis, sed gustu discernentes. Nec enim habere oculos, ἀνατομὴ † ostendit. Quemadmodum & iis carent urticæ, lepores, soles, priapi marini, & insecta. Cochleæ, cum visus deficeret, cornua acceperunt, quibus prætentarent viam, ut oculorum iis implerent munus; teste Plinio lib. IX. cap. XXXII.

† *sectio corporis.*

Accedo ad auditum: quo excellunt mugil, salpa, chromis, lupus. Imò piscium nonnulli, non audiunt solum, sed etiam harmonia capiuntur, Plinius lib. IX. cap. IIX. *Delphinus, non homini tantum amicum animal, verum & musicæ arti, mulcetur symphoniæ cantu, & præcipuè hydrauli sono.* Attributus verò piscibus audiendi sensus, non sermonis, & disciplinæ gratia, uti hominibus; sed ad corporis sui defensionem. Nam simulac sonum audierint, territi recedunt. Hinc opus silentio in piscibus capiendis. In cicuribus tamen etiam auditus ad alimoniam confert. Nam qui in mari, vel aquis dulcibus, aluntur, accedunt, si vocaris: ut se in delphinis, luciis, atque aliis, crebro observasse, Rondeletius testatur lib. II. de pisc. marinis c. III. Atque idem lib. IV. ejusce operis c. X. inquit: *Non procul ab Ambiano, in villa quadam divi Antonii, trocta nutritur; quæ vocata ad cibum properat, & de manu capit. Glani, & cyprini, in vivario ædium nobilissimi viri à larnaco, pulsato pariete ad cibum properant; id quod ipse sum expertus. Audio, in quibusdam vivariis Germaniæ inferioris, tintinnabuli sonitu pisces ad cibum vocari.* Et sanè antiquis etiam consuetudo fuit, plausu eos in vivariis congregandi, vel suis eos vocandi nominibus, quibus auditis ad manum accederent. Atque ea de re ex Cicerone, Plinio, Luciano, diximus cap. XXVII. libri superioris.

Qua parte audiant; in balænis, delphinis, vitulis marinis, qui pulmone respirant, manifestius est. Licet enim meatus exterior, quo sonus recipitur, adeo sit minutus, ut invenire eum vix possis: interius tamen admiranda ejus structura satis conspicua est. Atque hic & se offert meatus ad cerebrum: quem perforari negabat Aristoteles lib. I. de hist. animal. cap. XI. Sed isto nomine reprehendi meruit ab Rondeletio lib. III. de pisc. mar. cap. III. ubi repertum sibi in delphino meatum ἀκουστικὸν* ait, etsi aures habere neget Philosophus. Atque addit, quos in vitulo meatus esse manifestos ait, diu quærenti non repertos, nisi pilis abrasis, fuisseque tam exiles, ut vix acus penetraret. In his verò Aristotelem errantem Plinius etiam secutus fuit lib. XI. cap. XXVI.

* *auditorium.*

In piscium aliis haut facilè dictu, quo audiant. Offerunt quidem se ante oculos

oculos foramina: sed de quibus non possis dicere, utrum auditui inserviant, an odoratui. Illud constat, eos, qui audiunt, obtusius percipere, partim quia per aquas audiunt, non aëra; partim quia carent auriculis; quæ quantum conferant ad auditum, exposui cap. XXVII. ubi & dixi, surdastros propterea manum concavam ad aurem admovere. Nec sane opus erat, ut pisces acutè audirent, cum ad disciplinam idonei non sint; quod de quadrupedibus, & avibus, dici nequit. Itaque multis etiam auditus non obtigit. Quod satis est manifestum in mytulis, ostreis, & omnibus dura testa obtectis. Movent quidem se, si capiendis iis opera detur: sed non soni monitu, verum aquæ agitatione. Adhæc pulmones auditu carent, & urticæ, & alia è mollibus istorum, quæ visu esse prædita, antea negavimus.

CAPUT XIII.

Pisces esse gustu præditos. Non eum lingua modo usum esse, ut hac vox formetur: deq; istoc culpatus ab Scaligero Erasmus, sed ut solet, acerbius, quàm par erat. Idem tamen præclaro carmine ab eodem laudatus. Damnatum perpetuum illud maledicendi studium, quo laborant viri quidam cætera magni, & admirandi. Quibus piscium negata sit lingua. Cyprinis pro lingua datum esse palatum carnosum; etiam Aristotele judice: atq; hinc liquere, cyprinum esse eundem ac carpionem. Error viri docti, Orpheum ἀεὶ λίθων *vocantis vatum antiquissimum. Pisces odoratum habere: sed de organo quo odorentur, non satis esse perspicuum. Cujusmodi odore pisces quidam gaudeant. Tactus nullum piscem esse expertem.* Urticæ ἔλυμον, *ac natura. An spongia quoque sit in zoophytis. Occurritur argumentis, quibus id assertum eunt.*

GUstus quoque piscibus datus est. Quod eo probat Aristoteles lib. IV. Hist. Animal. cap VIII*, quia ἰδίοις πολλὰ χαίρει χυμοῖς· *multis peculiaribus saporibus oblectantur.* Hi enim illo, alii alio cibo gaudent: quod de amiis ibidem comprobat: & de aliis liquet ex illis, quæ superius dicebamus de piscium alimentis. Alii etiam aliis plus gustu valent: minor iis delectus, qui sola vivunt aqua: major his, qui pisciculis vivunt, vel herbis. Itaq; & gustus gratia piscibus tributa est lingua. Erasmus tamen libro de Lingua (ut quidē scribit Cæs. Scal.) piscibus eo negat concessam linguā, quia non sint vocales. Id apud Erasmū non lego, sed verba ista †: *Quin & ipsa linguæ forma facit ad vocem promendam. Unde pisces, quoniam linguam habent à terrestribus animantibus differentem, omnino muti sunt.* Quod longe aliud est, quàm eum sensisse ait Scaliger. Nec video, quid in his magnopere possit culpari. At aliud est dicere, eo piscibus linguam negatam, quia non sint vocales. Quasi is solum linguæ sit usus, ut vocem formet; ac non etiam, ut gustet, & cibum dirigat. Piscibus lingua est concessa, non ut vocales sint; sed neque ut cibos

* *secundum dist. Cæsar. Scal. sect. 248.*

† *Tom. 4 pag. 506. edit Froben. an. 1540.*

vertant; & congerant: verum ut discernant, cujusmodi alimentum suæ magis conveniat naturæ. Hæc optimè quidem perspexit is, quem dixi, Cæsar Scaliger, vir in rerum natura subactissimus. Attamen quis ferat, quod Erasmum seu jure, seu injuria, reprehendere non contentus, mox subdat*: *Sed ille facilius potuit spernere, quam nesciebat, philosophiam, quam imitari, quos formidabat*. Nempe non potuit summus vir ab animo suo impetrare, ut occasionem ullam negligeret maledicendi Erasmo, viro tam præclarè merito de orbe literato. Atqui non spretam esse ab Erasmo philosophiam naturalem, vel Colloquiorum arguat liber: in his dialogus, qui Puerpera inscribitur, ubi multa de animæ facultatibus: item ille, cui titulus Problema, ubi de levium ac gravium motu. Et quid omnia congeram? Nec satis erat, si in philosophiæ studio sic traduceret. Quid penè ei laudis reliquit? Satis res aperta ex oratione adversus Ciceronianum Erasmi. Quid ea virulentius? Sed contineamus nos in illis, quæ postea exaravit. Operis de re Poetica libro IV. qui Parasceue inscribitur, cap. I. cum Petrum Aponensem culpasset, quod orationi Latinæ misceret particulas Græcas, ἔτι, πάλιν †; subjicit deinde: *Contextus, cujusmodi videas quotidie prodire ex claustris monachorum: neque ex his solum, sed illis quoque, penès quos summa rei literariæ diu stetit judicio imperitorum pædagogorum: inter quos Erasmus; cujus mirificam animadvertas Latinitatem, vel cum dicit, se calculum suum recantare.* Non vacat cætera id genus adscribere: nec opus, quando ipsum, credo, Scaligerum subiit tandem hujus maledicentiæ pœnitudo. Hoc enim colligi videtur ex Carmine isto, libro, quem *Heroes* inscripsit:

* notis ad memoratum Aristotelis locum.

† adhuc, iterum.

Tune etiam moreris? ah quid me linquis, Erasme,
Ante, meus quam sit conciliatus amor?
Tune etiam? cui tam parvus fuit orbis, ut alta
Expleres mentis fulmina torva tua.
Ergo sidereis postquam est subvecta quadrigis,
Atque Dei læto lingua recepta sinu;
Ille ego, qui insana ridebam vulnera mortis,
Conditaque Ætnea tela trisulca manu,
Ad quodvis stupeo momentum, ac territus adsto,
Maxima cum videam numina posse mori.

Quid dicere potuit magnificentius? Inde igitur potius æstimemus magnitudinem Erasmi, quàm aliis ejusdem à nigræ succo loliginis derivatis. Nec sane Erasmus Scaligero, viro licet in non una studiorum parte incomparabili, minus de orbe ac studiis, meritus esse censendus; modo totum cogitemus Erasmum. Quod nemo negaverit, nisi qui operam ejus Sacris literis, & tot Græcis Latinisque Patribus impensam, suo nesciat pretio

pretio æstimare. Utinam verò tandem illud rodendi alios studium ab eorum saltem animis, ac linguis, longissimè exularet, qui præclari ingenii, doctrinæque monumentis consecuti illud sunt, ut omnium in se oculos converterint. Melius multo sic consuleretur moribus, præcipuè lubricæ juventutis, tanto propensioris ad viris detrahendam præclaris, quanto majoribus se tueri possit exemplis. Sed ad pisces redeamus: quibus linguas quidem datas esse agnoscimus; nec omnibus tamen cum ea desit testa simplici, nec turbinata, & duplici contectis, quibus magno saporum discrimine non fuit opus. Nec ea exigebatur aqua lutoque vescentibus: ut cyprinis, bramis, tincis †: qui saporem discernunt palato carnoso, ac molli; non cartilagineo, ac duro; quale illis, qui integros vorant pisces, sæpe etiam aculeis horridos. Est verò piscibus cunctis palatum album, hirundine excepta; cui id rubrum. De cyprino, quod dixi, firmat Aristoteles lib. IV. Hist. Animal. cap. VIII *: Ἐν δὲ τοῖς ἐνύδροις, καλουμένοις δὲ ἰχθύσι, τὸ μὲν τῶν χυμῶν αἰσθητήριον, τὴν γλῶτταν ἔχουσι μὲν, ἔχουσι δ' ἀμυδρῶς. ὀστώδη τε γὰρ, καὶ οὐκ ἀπολελυμένην· ἀλλ' ἐνίοις τῶν ἰχθύων ὁ οὐρανός ἐστι σαρκώδης, οἷον τῶν ποταμίων ἐν τοῖς κυπρίνοις· ὥστε τοῖς μὴ σκοπουμένοις ἀκριβῶς, δοκεῖν ταύτην εἶναι γλῶτταν. *At inter aquatilia, qui pisces appellantur, ad gustus officium, linguam quidem habent; sed obscurè, confuseque: quippe osseam, nec mobilem, & solutam. Quin quibusdam eorum palatum est carnosum: cujusmodi in fluviatilibus sunt cyprini; sic ut, qui non exactè intuentur, id linguam esse putent.* Ita locus is excusus in optimis editionibus, etiam Sylburgiana. Sed Cæsar Scaliger pro μὴ σκοπουμένοις ‡, quomodo etiam Gaza legit, mavult, μὲν σκοπουμένοις *: ut contrariũ de cyprino dicat Aristoteles: nempe eum linguam habere, etsi palatum esse videatur. De hoc cur aliter nobis videatur, liquet ex illis, quæ paullo ante diximus. Porrò vel ex eo ipso, quod de carnoso cyprini palato refert hoc loco Aristoteles, videmus esse eum, quem Cassiodorus † *carpam* nominat: ac vulgo etiam *carpionem* appellamus. Λεπιδωτὸν aliter vocari, auctor est Dorion apud Athenæum. In Deos relatum ab Ægyptiis, Herodotus narrat. Sed de isto inferius agetur. Ab Orpheo etiam laudatur hoc nomine libro περὶ λιθῶν. At quod Orpheum hunc vatum antiquissimum appellat Ludovicus Nonius lib III. rei cibariæ cap. XXXIV. valde eum ratio fugit. Similisque est error Cæsaris Scaligeri, Musæum *, scriptorem poematii de Herus, & Leandri amoribus, existimantis esse vetustissimum illum Musæum à Marone memoratum in VI. magni operis. Omnino enim tam Orpheus, quam Musæus ille, demum scripsere sub Cæsaribus Romanis: qua de re alibi † dicetur.

† *Rondeletius lib. 3. de pisc. mar cap. 9.*

* *secundum Cas Scal. sect. 247.*

‡ *qui non exactè speculantur.*

* *exactè speculantibus.*

† *lib. 12. Var. epist. 4.*

* *lib 5. Poet. cap. 2.*

† *libb. de re Poetica.*

Venio ad olfactum. Hoc existimet aliquis pisces carere, quia urinatores negent, se posse sub aquis olfacere. Sed dispar horum ratio est, quia respi-

respirant; pisces non item: nec hi patulum habent odoratus instrumentum quale animantes aliæ; sed reconditum quoddam; ut diximus libri superioris cap.XXX. Sane non satis est apertum, num olfaciant foraminibus certis: uti illis, quæ in piscibus squammosis ante oculos conspicere est. Scio, id pluribus esse persuasum. Verum in delphinis, (qui, teste Aristotele *, odoratu mire valent) foramen, vel meatum, minimè invenias. Interea ut de odoratus organo obscurius sit: odorari tamen & Aristoteles † clare ait, & experientia comprobatur. Nam, ut Rondeletius ‡ monet, piscatores propterea solent ad excitandos è latibulis pisces, cetaceis odoribus illinere specus fauces: deustas etiam sepiarum carunculas appendunt hamis, ut nidore capti accedant promtius. Adhæc salpæ capiuntur magis odore stercoris, & porri; scarus adnatat ad limozostim; polypus ad oleam advolat. Iis tamen, qui stabili hærent sede, neutiquam videtur odor esse; quia cum aqua semper suppetat, nullo illis opus sit cibi delectu,

* lib. 4. Hist. Anim. cap. 18.
† idem
‡ lib. 4. de pisc. mar. cap. 10.

Superest tactus: quem omnes habent pisces, quia alioqui non sint animalia. Et si gustum habent, possident etiam tactum; quia, uti Aristoteles ait, gustus est quidam tactus. Itaque qui piscium carent visu, auditu, odoratu; tactu tamen præditi sunt: nempe non carent sensibus, qui ad vitam simpliciter sunt necessarii; sed iis solum, qui eo attributi sunt, ut melius vitæ esset. Hoc liquet ex genere ἀκαλήφης, sive *urticæ:* cui sensum inesse, ex eo colligitur, quia, si tangas, contrahat se, manumque teneat sic, ut intumescat, sive ob suctum, ut in polypo fit; quod Aristoteles * videtur sensisse: sive, (quod non displicuit Cæs. Scaligero †) ob pruritum, quem facit, instar plantæ ejus, quæ propterea, ab urendo *urtica* nominatur. Ibidem ‡ verò memorat Aristoteles, in medio sui os habere: eo si pisciculus, vel esculenti aliud quid, adlabatur, id comprehendere, & devorare: quamquam verò os obtineat, non tamen excrementum habere *, quo convenit cum plantis. Plinius hæc, & etiam alia quædam, aliter expressit lib. IX. cap. XLV. Primum ait; *Equidem & his inesse sensum arbitror, quæ nec animalium, nec fruticum, sed tertiam ex utroq; naturam habent; urticis dico, & spongiis,* Hinc loquitur de genere urticæ, quod solutum, & noctu vagatur. Post paucula subdit: *Vis pruritu mordax, eademq; quæ terrestris urticæ. Contrahit ergo se quam maximè rigens, ac prænatante pisciculo frondem suam spargit, complectensque devorat.* Ac deinde: *Dum admoveri sibi manus sentit, colorem mutat, & contrahitur.* Ac postea: *Ora ei in radice esse traduntur; excrementa per summa tenui fistula reddi.*

* lib. 4. Hist. Anim. cap. 6.
† sive ex Cæs. Scal. dist. cap. 5. sect. 204.
† Comm. ad locum adlatum.
‡ sect. 205.
* sect. 208.

De spongia major est dissertatio. Nec enim id Aristoteles asserit, nisi ex vulgari opinione. Audiamus ipsum lib. I. Hist. Animal. cap. I †: Δοκεῖ δὲ καὶ ὁ σπόγγος ἔχειν τινὰ αἴσθησιν. σημεῖον δὲ, ὅτι χαλεπώτερον ἀποσπᾶται, ἂν μὴ γένηται

† sive ex dist. Scal. cap. 2. sect. 9.

γίνεϑ᾽ ἀλεξαίως ἡ κίνησις, ὥς φασι· *Videtur quoq; spongia quodam esse sensu prædita. Argumentũ ejus rei est, quòd difficilius abstrahatur, nisi sensim circa eam motu fiat, ut ajunt.* Sed quod ambiguè Aristoteles refert, id apertè prædicat Plinius lib. IX. cap. XLV. ubi sic de iis loquitur: *Nascuntur omnes in petris: aluntur conchis, pisce, limo. Intellectum inesse his apparet, quia ubi avulsorẽ sensere, contracta multò difficilius abstrahuntur. Hoc idem fluctu pulsante faciunt. Vivere esca, manifesto conchæ minutæ in his repertæ ostendunt. Circa Toronem vesci illis avulsas etiam ajunt, & ex relictis radicibus crescere. In petris cruoris quoq; inhæret color; Africis præcipuè, quæ generantur in Syrtibus.* Sed hæc Plinii verba ipsum refellunt auctorem. Si enim spongiæ ex relicta radice renascuntur; plantarum habent naturam; ut vitis, oleæ, ac similium; non item animantis, cum nunquam ex parte animalis animal nascatur. Neque quod ait, minutas in iis conchas inveniri, arguit his eas vesci: sed solum conchas in illis vivere, quas foraminibus admiserint; quomodo & alia iis, itidem animata, excipiunt. At non vesci illis, arguit, quòd non sit iis os, gula, stomachus, viscera, & similia nutritionis instrumenta; sed solum, qualia sunt in plantis. Neque cruor, de quo Plinius, verus est cruor, cum sanguine careant: sed succus duntaxat, quo vivunt. Nec palmarium illud argumentum, quòd si avellere quis volet, motum in iis persentiat, adeò est solidum, quam arbitrantur. Motus enim iste non à spongia est; sed animalculis, quæ spongiam opplent; seque, si eam avellere quis volet, metu contrahunt. Atque hisce de caussis etiam Rondeletius spongiis sensum inesse negat lib. IV. de pisc. mar. cap. X. Et sanè Aristoteles, licet aliquando ex aliena opinione sensum his tribuere videatur: libro tamen VIII. Hist. anim. cap. I. ubi de iis differit, quæ dubites, utrum animalia sint, an plantæ, hunc in modum loquitur: Ἡ δὲ τῶν σώματος ἐνίων σαρκώδης ἐστὶ φύσις· οἷον τά τε καλ ὕμενα τήθυα, καὶ τὸ τῶν ἀκαλήφων γένος· ὁ δὲ σπόγγος παντελῶς ἔοικε τοῖς φυτοῖς. *Quibusdam est carnea corporis natura: ut iis, quæ tethya, sive papillæ, vocantur, & certo urticarum generi. At spongia omnino est plantarum similis.* Cæsar tamen Scaliger ad hunc locum sic commentatur: Παντελῶς * *dixit, quoniam nullum sensum habet præter tactum: neq; os, neq; oras excrementorum: ut quidem possis negare, spongiam esse animal.* Mihi verò, cum παντελῶς ait, etiam sensum tactûs excludere videtur. Atque hoc etiam arguit ἀντίθεσις † illa inter urticarum genus, & spongiam. Credo, aliter ut sentiret Scaliger, fecit, quòd metueret, ne alioqui ab iis abiret philosophus, quæ ipse dixerat initio Historiæ suæ. Verum nulla est in his pugna: quia, ut paullo antè vidimus, non ex sua istic sententia loquebatur, sed aliena: ut qui dicat, ὥς φασι *ut ajunt.*

* omnino seu penitus.

† *oppositio.*

Utrum ostreis sit sensus, quæri possit ob ista Plinij lib. IX. cap. XLVII. *Siliceâ testâ inclusis fatendum est nullum esse sensum, ut ostreis. Multis eadem natura,*

tura, quæ frutici; ut holoturiis, pulmonibus, stellis. Sed alibi excipit gustum, tactumque. Sic enim lib. IX. cap. XXXI. *Carent conchæ visu; omniq; sensu alio, quam cibi, & periculi.* Quem locum & superiori cap. adduximus.

Atque ex his cognoscere est, quæ verè, quæ falsò, credantur (ut cum Aristotele dicam) ἐπαμφοτερίζειν φυτῷ καὶ ζώῳ, sive, ut Plinium * paullo antè loquentem audivimus, *nec animalium, nec fruticum, sed tertiam ex utroq; habere naturam.* Unde & una voce ζωόφυτα vocantur: quod possis cum Budæo reddere *plantanimantes*, vel *plantanimalia.*

*lib. 9. cap. 45

CAPUT XIV.

Transitur ab sensibus exterioribus ad interiores: ubi de sagacitate & sollertia piscium tractatur. Naturâ, ut animantium cæteris, ita piscibus, esse insitam notitiam tuendi sui. De astu delphinorum, bovis piscis, melanuri, torpedinis, ranæ marinæ, squatinæ, rhombi, rajæ, pastinacæ, scolopendræ, vulpis marinæ, glanidis, mugilis, caniculæ marinæ, cyprini, cancri, pinnotheris, polypi, musculi marini, & aliquot aliorum ex Ovidio, verbaque ejus cum Plinianis collata: ac scriptor uterque emendatus. De stupore mugilis. An polypus comedat cirros suos.

POst expositos sensus instrumentales veniendum ad principes: ubi considerandum, quantopere, tum ingenio ac sagacitate, tum memoria etiam, pisces valeant. Sanè & istorum in iis illustria se offerunt documenta. Quod Plutarchum impulit, ut dissertationem scriberet duorum; quorum unus terrestria, alter aquatilia, sollertioris esse ingenij statueret: arbitri verò eorum rem in medio relinquerent, ac eos hortarentur solum, ut omissâ hac disceptatione, animis jungerentur, & iis opponerent se potius, qui muta omnia animantia esse rationis expertia contendunt.

Videamus primò de illo, quod universos tangit: ut quòd omnibus naturâ est tributa vis, non sui duntaxat tuendi de qua satis antea diximus, sed etiam cognitio ejus. Unde in Halieuticis Naso:

Omnibus ignota mortis timor: omnibus hostem
Præsidiumq; datum sentire, & noscere teli
Vimque, modumque sui.

Et ex eo Plinius lib. VIII cap. XXV. *Callent in hoc cuncta animalia, sciuntq; non sua modo commoda, verum & hostium adversa: norunt sua tela, norunt occasiones, partesq; dissidentium imbelles.* Ut ad particularia accedam, de astu delphinorum ibidem legas: *In crocodilo major erat pestis, quam ut uno esset ejus hoste Natura contenta. Itaq; & delphini immeantes Nilo, (quorũ dorso, tanquã ad hunc usum, cultellata inest pinna) abigentes eos præda, ac velut in suo tantũ amne regnantes, alioquin impares viribus ipsi, astu interimunt.* De eadẽ re ita Solin. cap. XXXIV. *Delphinum genus est in Nilo: quorum dorsa serratas habent cri-*

crustas *. *Hi delphines crocodilos studio eliciunt ad natandum, demersisque astu fraudulento tenera ventrium subternatantes secant, & interimunt.* Sed quod delphinum genus vocat Solinus, id piscē delphino similem nuncupat Ammianus Marcellinus lib. XXII. *Præter eos* (crocodilos) *qui fortuita pereunt morte, alii disrumpuntur, suffosis alvi* † mollibus *certis ferarum dorsualibus crustis, quas delphinis similes nutrit fluvius* (Nili) *antedictus* Alia etiam, unde sagacitas delphinorum appareat, Ælianus adfert lib. XI. de Anim. cap. XII.

* Crustas pro cristis rectè corrigunt ex Ammiano; cujus verba subjecimus.

† Rectè sic emendant, pro alvis. Ut Solinus, tenera ventrium; sic Ammianus, mollia alvi.

De bove pisce hæc narrat Oppianus in secundo de Piscatione ‡: Piscem esse in luto degentem, sæpe latum undecim, vel duodecim cubitos, inertem, imbellem, interea callidè in limo insidiantem urinantibus: nullo enim sic epulo delectari, ac carnis humanæ: itaque simulac nautam, vel piscatorem, aliumve, conspexerit sub aquis, attolli eum supra caput, & pondere suo sic hominem aggravare, ut emergere non possit: ita occupatum, devorare. Similia Philes in Jambis.

‡ vers. 141. & deinceps.

Melanurus piscis est imbecillus, timidus; cautus tamen, ac providus Ac timor quidem inde, quia sibi conscius sit infirmitatis suæ. Itaque cavet sibi ab ciborum deliciis: unde retibus, vel nassis, raro implicatur. Nec tranquillo mari se confidit: quasi gnarus, tum piscari homines. In arenis igitur se cōtinet quietū. Sed si tempestate concitetur mare; adnatat ad petras, ac litus, quasi nihil sibi metuens à piscatoribus, qui tum cessent, & præterea sic maris agitati spumâ contectus, ut conspici non possit. Vide quæ hac de re scripsit Ælianus lib. I. de Anim. cap. XLI. Oppianus Halieut. lib. III *. & Philes in Jambis. Apud doctissimum Gesnerum † legas, Ælianum sua transscripsisse ex Oppiano. Id contra est, cum Ælianus temporibus Adriani Cæsaris vixerit, cui & Tactica sua dicavit: Oppianus autem claruerit sub Antonino Caracalla, annis post Ælianum circiter LXX. Atque in isto alibi etiam decipitur, & cum eo, qui exscribere illum solent.

* vers. 443. & seqq.

† lib. 4. de aquatil. in Melanuro pag. 639.

Torpedinis sollertiam arguit, quòd quia stupefaciendi vim sibi inesse novit, resupinet se in arena, immotaque jaceat mortuæ instar. Pisces igitur securè accedunt, stuporeque correpti nequeunt recedere. Hæc illi piscandi ratio: qua, licet ipsa tardissima, mugiles etiam, quamvis piscium velocissimos, capit: unde & eos in torpedinis ventriculo inveniri, auctor est Aristoteles lib. IX. Hist. Anim. cap. XXXVII Deque eadem sagacitate testis Plutarchus Comparatione aquatilium & terrestrium, ac plures alii: sed contentus ero adducere Plinii verba: quibus ex Aristotele non torpedinis modò, & sed ranæ marinæ, squatinæ, rhombi, rajæ, & pastinacæ sollertiam, luculentè enarrat. Locus est lib. IX. cap. XLII. *Novit torpedo vim suam, ipsa non torpens: mersaque in limo se occultat, piscium, qui securi supernatantes obtorpuere, corripiens. Nec minor sollertia ranæ, quæ in mari piscatrix vocatur.*

Eminentia sub oculis cornicula turbato limo exerit, assultantes pisciculos attrahens, donec tam prope accedant, ut adsiliat. Simili modo squatina, & rhombus, abditi pinnas exertas movent, specie vermiculorum: itemq; qua vocatur raja. Nam pastinaca latrocinatur ex occulto, transeuntes radio (quod telum est ei) figens. Argumenta sollertiæ hujus, quod tardissimi piscium hi mugilem, velocissimum omnium, habentes in ventre reperiuntur. Hinc continuò cap. prox. subdit, ut scolopendra, & vulpes marina, hamos devoratos egerant. Et sanè Aristoteles quoque ait, scolopendram marinam, ubi hamum devoravit, mira & versutia, & facultate, inversis extra os intestinis, hamum ejicere. Vide eum lib. IX. Histor. Anim. cap. XXXVII*. *Centipedam* & hic, & alibi, vertit Gaza; idque Plinio præeunte. Nomen ei à scolopendra terrestri: cui specie est similis; sed ut corpore minor, ita veneno nocentior.

* Cas. Scal. cap. 51. sect. 259.

Quod autem ad vulpem marinam; is piscis est cartilagineus, sed pedum expers; verum vel à caudæ longitudine id nomen indeptus, ut Rondeletius putavit; vel à viroso terrenæ vulpis odore; vel, quod Ælianus judicat, ab astutia. Hanc, ubi sentit se hamum devorasse, ad lineam procurrere, eamque abrod[illegible], scripsit quoque Aristoteles lib. IX. Hist. Anim. cap. XXXVII†. Vide & Plutarchum in comparatione Aquat. & Terrestr. Ælianum lib. I. Va[illegible] Hist. V. & Oppianum in III. Ἁλιευτ.

† ex dist. Cas. Scal. cap. 52. sect. 262.

Etiam glanidem ἀγκιστροφάγον* facit Aristoteles. At Plinius aliter lib. IX. cap. XLII. ubi dicitur, *aversos mordere hamos, nec devorare, sed esca spoliare:* quod de mugile prodit Plutarchus Comparatione aquatilium, & terrestrium. Sed alium esse mugili morem, inferius ostendam.

* hamivorum

Apud eundem Plinium lib. IX. cap. XLVI. legas aliqua de sollertia caniculæ marinæ. Inter alia ait: *Monstro sollertia est navigium subeundi, atque ita è tuto præliandi.*

Miro etiam astu utitur cyprinus, ut captus evadat, nunc foramen quærendo, nunc transilire conando, nunc fodiendo in fundo, nunc herbam prehendendo, ne una cum reti attrahatur. Narrat rem Albertus M.

Cancris etiam, ut Oppianus canit lib. II. de Piscat.‡

‡ vers. 169.

---- ἐπιφροσύνην πόρε δαίμων
Ὄστρεα φέρβεσθαι.

---- *Versutiam tribuit Deus,*
Ut ostreis pascantur.

Nempe, ut ibidem tradit, hiantibus conchis injiciunt lapillum è litore: illis nequeuntibus testam claudere, depascunt carnes securè. Idem Plinius, & Plutarchus, tradunt; è nostris Ambrosius lib. V. Hexaem. cap. VIII. nec non Isidorus lib. XII. Orig. cap. VI.

Sagax est & Pinnotheres, è cancrorum genere. De quo ita Plinius lib. IX.

IX,cap.XXXI: *Pinnotheres vocatur minimus ex omni* (cancrorum) *genere, ideo opportunus injuriæ. Huic sollertia est inanium ostrearum testis se condere: & cum accreverit, migrare in capaciores.*

Quod de cancris diximus, id in polypo etiam usu venit. De cujus sollertia sic Plinius lib.IX,cap.XXX: *Insidiantur polypi conchis apertis, imposito lapillo extra corpus, ne palpitatu ejiciatur. Ita securi grassantur, extrahuntque carnes: illæ se contrahunt, sed frustra, discuneatæ. Tanta sollertia animalium hebetissimis quoque.* Hebetissimum cur vocet, liquet ex cap. præcedenti: *Polypus*, inquit, *brutum habetur animal: ut quod ad manum hominis adnatet.* Tamen, ut idem subdit, *in re quodammodo familiari callet. Omnia in domum comportat: dein putamina, erosâ carne, egerit, adnatantesque pisciculos ad ea venatur.* Sed imprimis mirandum, quod de polypo, ex Trebio nigro, L. Luculli proconsulis comite, narrat * his verbis: *Carteiæ in cetariis assuetus exire è mari in lacus eorum apertos, atque ibi salsamenta populari, convertit in se custodum indignationem assiduitate furti immodici. Sepes erant objectæ: sed has transcendebat per arborem: nec deprehendi potuit, nisi canum sagacitate. Hi redeuntem circumvasere noctu, concitiq; custodes expavere novitatem. Primùm omnium magnitudo inaudita erat, deinde color muriâ obliti, odore diri. Quis ibi polypum expectâsset, aut ita cognosceret? cum monstro dimicare sibi videbantur. Namq; & afflatu terribili canes agebat, nunc extremis crinibus flagellatos, nunc robustioribus brachiis clavarum modo incussos: ægreq; multis tridentibus confici potuit. Ostendêre Lucullo caput ejus dolii magnitudine, amphorarum quindecim capax, atq; (ut ipsius Trebii verbis utar) barbas, quas vix utroq; brachio complecti esset, clavarum modo torosas; longas pedum* XXX, *acetabulis sive caliculis urnalibus pelvium modo; dentes magnitudini respondentes. Reliquiæ asservato miraculo pependêre pondo* DCC. * lib.9,cap.30

Nec levis ingenii videtur minutus ille pisciculus, qui balænæ, tam vastæ belluæ, est itineris dux. Eum pisciculum esse mustelam, tradit Græcus Halieuticôn Oppiani paraphrastes. Musculum vocat Plinius lib.XI,cap.XXXVII: *Musculus marinus, qui balænam antecedit, dentes nullos habet; sed, pro iis, setis intus os hirtum.* Videtur esse Græcorum μυστίκητος: de quo sic Aristoteles lib.III. Hist. Animal. cap.XII: Ἔτι δὲ καὶ μυστίκητος ὀδόντας ἐν τῷ στόματι οὐκ ἔχει, τρίχας δὲ ὁμοίας ὑείαις. *Præterea nec mysticetus in ore dentes habet; sed* (eorum loco) *pilos similes suillis.* Mirum verò, cùm minutus sit pisciculus, inter belluas marinas referri à Plinio lib.XXXII,cap.XI. Sed conciliare hæc liceat, si *musculi* ambiguam esse significationem dixeris.

Longum esset omnium piscium sagacitatem exponere. Quare desinam ubi illustrem Ovidii locum cum iis contulero, quæ inde Plinius exscripsit lib.XXXII,cap.II. Verba Plinii sunt: *Mihi videntur mira & quæ Ovidius prodidit*

didit piscium ingenia, in eo volumine, quod Halienticon inscribitur. Tum subjicit de scaro. De eo nunc in Ovidio solùm hæc supersunt:

----- Sic & scarus arte sub undis,
*Sin * * * **
Decidit, assumtamque dolo tandem pavet escam:
Non audet radiis obnixà occurrere fronte,
Aversus crebro veniens sub verbere cauda
Laxans subsequitur, tutumque evadit in æquor.
Quin etiam si fortè aliquis damptus nataret
Mitis luctantem scarus hunc in vimine vidit,
*Aversi caussam morsu tenet, atque **
*Uber rer * nato, quem texitque resultet **

Versu secundo hîc hiatum sic posse expleri Gesnerus putabat:

Contextam si forte levi de vimine nassam Incidit.

Sed propiùs accesserit ad MSi fidem, *In textam s. f. l. d. v. n. Decidit.* Versu tertio doctissimus Swartius* malebat: *Decipit, absumtamq; dolo jam depavet escam.* Malim ego, *Decidit: adsumtâque dolo tandem pavet escâ.* Ut sensus sit, tandem, ubi escam adsumsit, pavet dolo, quo capta.

* *Analectorũ lib. 1, cap. 5.*

Mox, ubi est, *sub verbere caudæ*, cum Achille Statio lego: *sed verbere caudæ.* Quod Plinius, ut mox liquebit, confirmat. Adrianus tamen Behotius in Aphoretis suis † emendat:

† *lib. 1, cap. 3.*

Aversus crebro vimen sub verbere caudæ
Laxans subsequitur, tutumque evadit in æquor.

Versu sequenti, *pro aliquis dampus nataret,* Octavius Pantagathus, ut refert Hercules Ciofanus, legit, ----- *aliquis dum ponè nataret.* Atq; idem Behotius sequitur. Extremam lacunam sic suppleri posse credebat Gesnerus:

----- atque trahendo Captivum texto socium de carcere solvit.

Quomodo sine dubio non scripserit Ovidius. Sententiam tamen poetæ expressit: ut ostendunt Plinii ista, eum exscribentis, sed verbis paullum immutatis: *Scarum inclusum nassis, nō fronte erumpere nec infestis viminibus caput inserere; sed aversum cauda ictibus crebris laxare fores, atq; ita retrorsum erumpere: quem luctatũ ejus si forte alius scarus extrinsecus videat, apprehensâ mordicus caudâ adjuvare nixus erumpentis.* Sequitur hinc apud Ovidium:

Sepia tarda fuga, tenui cùm forte sub unda
Deprensa est, jam jamque manus timet illa rapaceis;
Inficiens æquor nigrum vomit illa cruorem,
Avertitque vices, oculos frustrata sequentes.

Versu tertio Achilles Statius, & Hercules Ciofanus, malint,

----- vomit ore cruorem.

Nimi-

Nimirum quia, ut otiosa, sic odiosa sit repetitio provocabuli ILLA; quod proximè antecessit. Non multum dissentio. Interea ILLE sæpius πλεονάζει, ut ostensum nobis in arte Grammatica, libri de Structura cap. LIX.

Vocabulum *vices* versu postremo locum non habere, credo Petro Ciacono, Antonio Mureto, & Herculi Ciofano.

Quod ad Plinium, is licet alioquin Ovidiano insistat ordini, hîc tamen de sepiis tacet: nempe quia, de earum, tum maris, tum feminæ, astu egisset lib. IX, cap. XXIX: *Ambo*, inquit, *ubi sensere sic apprehendi, effuso atramento, quod pro sanguine his est, infuscatâ aquâ absconduntur.* Similiter verò Aristoteles lib. IX. de Animal. cap. XXXVII, & lib. IV. de Part. animal. cap. IV, Nicander in Alexipharmacis, Cicero lib. II. de Nat. Deorum, Plutarchus in Compar. terrestrium, & aquatilium, Ælianus lib. I. de Anim. cap. XXXIV, Athenæus lib. VII, Oppianus lib. III. Ἁλιευτ.* Orus lib. II. Hieroglyph. cap. CXIV. Et è nostris, præter alios, Nazianzenus orat ad centum & quinquaginta episcopos, item carm. I †: &, qui Ælianum sequi solet, Philes † in Jambis.

* *vers. 150.*

† *vers. 100.*

Exinde sic de lupo Ovidius, prout ab Aldo editum ex MSo, quem ab Actio Syncero Sannazario acceperat:

> *Clausus rete lupus, quamvis immanis, & acer,*
> *Dimotis caudâ submissus sedet armis in Austri*
> *Emicat, atque dolos saltu deludit inultus.*

Versu secundo maluit Gesnerus:

> *Dimotis caudâ latitat submissus arenis.*

Sed placet emendatio Octavii Pantagathi, legentis:

> *Dimotis caudâ submissus sidit arenis.*

Postea autem deesse versus quosdam arbitratur. Atque hæc de lupo sic Plinius ex Ovidio expressit: *Lupum reti circumdatum arenas arare caudâ, atque ita conditum transire rete.*

Hinc de muræna Ovidius istum in modum:

> *Et murana ferox teretis sibi conscia tergi,*
> *Ad laxata magis conversa foramina retis,*
> *Tandem per multos evadit lubrica flexus,*
> *Exemploque nocet, cunctis intervenit una.*

Ubi Gesnerus malebat: *cunctis quod pravenit una.* Propiùs à scriptura veteri abit Behotii* correctio: *---- cunctis iter invenit una.* Quod nec displicuit Bersmanno. Plinius hæc sic descripsit: *Muranam maculas appetere ipsas, cõsciam teretis ac lubrici tergi: tum multiplici flexu laxare, donec evadat.* Sententia est, ad laxas fugere maculas, ut faciliùs penetret: &, quia nec illæ satis laxæ, crebris corporis flexibus reddere laxiores, donec erum-

* *lib. I. Apophoret. cap. 3.*

erumpat. Quo de astu etiam Philes in Jambis sect. LXXXII. In plerisque Plinii codd est, *cum multiplici flexu*. Sed sententia *tum* exigit: & sic in MSSis legas, & antiquâ editione Parmensi *.

* *anni 1476.*

Postilla agit Ovidius de polypo; de quo paullò antè quædam attulimus. Narrat verò, ut colorem mutet ad loci similitudinem: de cujus rei caussa, & usu, vidimus cap. V. De isto tacet hîc Plinius: sed dixerat lib. IX, cap XXIX. Hinc refert vates Sulmonensis: ----- *Hinc quoque fallit*

Elato calamo cùm demum emersus in auras,
Brachia dissolvit, populatumque exspuit hamum.

Quæ sic extulit Plinius: *Polypum hamos appetere, brachiisq; cōplecti, non morsu: nec priùs dimittere, quam escā circūroserit, aut arundine levato extra aquā.*

Sequitur apud Ovidium:

At mugil caudâ pendentem everberat escam,
Excussamque legit.

Quæ sic Plinius: *Scit & mugil esse in esca hamum, insidiasque non ignorat: aviditas tamen tanta est, ut caudâ verberando excutiat cibos.*

Post mugilem iterum de lupo Ovidium agit, his verbis:

----- *Lupus acri concitus irâ*
Discursu fertur vario, fluctusque ferentes
Prosequitur, quassatque caput, dum vulnere sævus
Laxato cadat hamus, & ora patentia linquat.

Quæ Plinius hoc pacto: *Minùs in providendo lupus sollertia habet: sed magnū robur in pœnitendo. Nam ut hæsit in hamo, tumultuoso discursu laxat vulnera, donec excidant insidiæ.* Sic etiam MSSi, & vetus editio Parmensis.

Postquam de lupo esset locutus, ad murænam redit Ovidius:

Nec proprias vires nescit muræna nocendi,
Auxilioque sibi, morsus: nec eo minùs acri
Deficit, aut animos ponit captiva minaces.

Sic Aldina. Aliqui pro *minùs, nimis*. Editio Pithœana meliùs:

Auxilioque sui, morsu nec comminus acri.

Plinius sic expressit: *Murenæ ampliùs devorant, quàm hamum, admoventque dentibus lineas, atque ita erodunt.*

Post illa subjicit Naso:

Anthias his, tergo quæ non videt, utitur armis,
Vim spinæ novitque suæ, versoque supinus
Corpore lina secat, fixumque intercipit hamum.

Operæ est videre, ut pro istis apud Plinium legatur: *Pytheas id tradit: idem infixam hamo invertere se, quoniam sit dorso cultellato, spināq; lineam præsecare.* Quorsum hic mentio Pytheæ? Scio ex Strabone ‡, & Gemino *, scri-

‡ *lib. 1.*

* *Isagoge εἰς φαινόμενα.*

ſcripſiſſe illum de Thule inſula, & Oceano. Sed enim Plinius veſtigiis inſiſtit Ovidii: ubi non de hiſtorico Pythea, ſed de piſce anthea, eſt ſermo; ut vidimus. Quare vera eſt filii mei Iſaaci, non uno hoc filii nomine mihi cariſſimi, conjectura; qui locum Plinii eo pacto corrigebat: *Antheam tradit idem, infixam hamo, invertere ſe.* Sanè in MSo etiam lemma eſt, *De pythiaſin.* Ut liqueat, jam olim creditum de piſce hic agi. Præterea Plinius ipſe in nono Hiſtoriæ cap. LIX. ait: *Iidem anthiæ, cum unum hamo teneri viderint, ſpinis, quas in dorſo ſerratas habent, lineam ſecare traduntur; eo, qui tenetur, extendente, ut præcidi poſſit.*

Quæ hactenus diximus, pertinent ad notitiam piſcibus innatam. Eſt altera, quam uſu acquirunt, hominum inſtar. Nam dociles eſſe, arguit, quòd ſua addiſcant nomina: qua de re diximus antea *. Idem videmus ex Plinii lib. X. cap. XLV. ubi hirundinibus, ac muribus, quæ nihil addiſcunt, opponit animantium alia: è quibus, inquit, *elephanti juſſa faciunt, leones jugum ſubeunt; in mari vituli, totque piſcium genera, miteſcunt.*

* lib. 3. cap. 27.

Atque iſta quidem piſces eſſe ſollertes, ac dociles, oſtendunt. Interim eſt, ubi ſtultitiam prodant. Ut mugiles, de quibus ſic Plinus lib. IX. cap. XVII. *Mugilum natura ridetur, in metu capite abſcondito, totos ſe occultari credentium.* Idem tradiderat Ariſtoteles lib. IV. Hiſt. Anim. cap. IV ‡. Scitè verò Rondeletius * obſervat, id propriè cephalo, ſive capitoni (è mugilum is genere eſt) convenire: & inde hoc eſſe, quòd temperie ſit valde humida, & admodum calida, capite autem magno: cujuſmodi animalia cæteris ſunt ſtupidiora.

‡ ſecundum diſt. Caſ. Scal. cap. 5. ſect. 38.
* lib. 9 de piſcibus mar. cap. 2

Polypum quoque brutum ac hebes eſſe animal, jam vidimus antè ex Plin. lib. IX. cap. XXIX. & XXX. Utrum verò etiam proprios comedat cirros, ſive acetabula, non convenit inter antiquos. A multis quidem veterum id proditum eſt †: in his à Pherecrate Comico, fabula, cui nomen Agreſtis, & Diphilo in Mercatore: quorum verba adducit Athenæus in ſeptimo. Sed ſubdit: Τοῦτο δ' ἐστι ψεῦδος. Ὑπὸ γὰρ τῶν γόγγρων διωκόμενος τοὺς πόδας ἀδικεῖται. *Hoc autem falſum eſt. Nam à congris perſequentibus hoc ei damni infertur.* Similiter Plinius lib. IX. cap. XXIX. imò Ariſtoteles ipſe lib. VIII. Hiſt. Anim. cap. II *. Proclus in Heſiodum ab Ariſtotele ait proditum, id contingere polypo à paguris. Sed memoria falſum, liquet ex iis, quæ diximus. Atque ut polypus comederet cirros, (quomodo caudam ſibi prærodere cercopithecos conſtat, carnis deſiderio,) non hoc idoneum ſatis ſtultitiæ fuerit argumentum; quia ipſi quoque, qui id prodiderunt, eum non agere id fatentur, niſi ſtimulatum fame, telo duriſſimo.

† Complures hic non memoratos adducimus lib. 2. Orat. inſtit. cap. 12. ſect. 1.
* ſive ex diſt. Caſ. Scal. cap. 4. ſect. 16.

CAPUT XV.

Argumenta adducuntur varia, ex quibus Aristoteles collegit, pisces dormire. Pediculorum marinorum origo; & ut somnum impediant piscibus, quibuscum etiam magno sæpe numero capiuntur. Pisces in somno placidè movere caudam: excitatos magno cum impetu exsilire: dum dormiunt, oculis esse nec planè apertis, nec prorsus obtectis: aliorum instar animalium, præcipuè dormire de nocte. Planos pisces facilius in somno capi fuscina. Cur balænæ, & delphini, in summa dormiant aqua. De ronchis eorundem obiter. De scaris refellitur opinio, & eorum, qui arbitrantur solos dormire, & qui putant solos non dormire. Ἡμερόκοιτος, *sive* νυκτερὶς, *unde dicatur. Vitulo marino gravior est somnus, quam piscium aliis; & quæ caussa sit ejus rei.*

QUæ diximus de sagacitate, vel stupore piscium, ea ad sensus pertinent interiores, seu principes. Nunc, quia somnus sensuum est ligatio, ac quies; de eo quoque pauca exponam. Nec enim somno minus indigent pisces, quam animalium cætera: ut diximus jam antè lib. III. cap. XXXIV. De hoc verba ipsa Aristotelis ponam è quarto Hist. Anim. cap. x*. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἔνυδρα (καθεύδουσιν) οἷον οἵ τε ἰχθύες, καὶ τὰ μαλάκια, & τὰ μαλακόστρακα, κάραβοί τε, καὶ τὰ τοιαῦτα. Βραχύϋπνα μὲν οὖν ἐστιν ἅπαντα τὰ τοιαῦτα, φαίνεται δὲ καθεύδοντα. *Itidem & dormiunt aquatilia, pisces* (sic pressè dicti,) *mollusca, crusta intecta, locustæque, & istiusmodi. Omnia quidem hæc sunt brevis somni; attamen manifesti.* Objici poterat, dixisse antea eum, quæ palpebras habent, connivere cum dormiunt: conniventiam igitur signum esse somni; sed in piscibus hoc non habere locum, quia careant palpebris. Propterea philosophus subjungit argumenta, è quibus domire eos certò colligatur. Ac primum quidem ex ἀτρεμίᾳ, sive *quiete intrepida*; quæ tanta est, ut nisi infestentur pediculis, ac, ut vocant, pulicibus (quæ animalcula somnum impediunt profundiorem) facilè manu ipsa capiantur; quam alioqui tantopere exhorrescant. Et sanè morsus ipse pediculorum indicium somni præbet. Nam hi non infestant pisces, nisi soporatos. Nempe è profundo maris, unde originem ducunt, magno ad eos agmine natant, hinc occupant, & sic mordent, ut expergefiant. Interdum verò & circumglobati una cum pisce captivo extrahuntur. Præterea inde eos somnum capere concludit, quod videas, non pinnulas, vel aliud, sed caudam solum, quod à fluvii esse motu videtur, placidè commovere; piscatoris verò superventum non sentire, sic ut manu prehendant, vel etiam baculo, aliove, feriant. Adhæc idem consequi ait, ex φορᾷ ac impetu illo, quo excitati è somno, quasi mente exsternati, se corripiunt: ut canes solent ad focum dormientes, si forte ligna, vel apud Batavos tessellæ ustiles ruant, quos vulgo *cespites* vocant.

* *sect. 296. ex dist. Cas. Scal.*

Item

Item quòd in cavernas petrarum se recipiant, tutum ita somno locum captantes. Insuper quia semiconniveant, sic ut albugo oculorum ex parte solum videatur. Utcunque enim careant palpebris; oculis tamen sunt minus patentibus, cum dormiunt. Tempore denique idem argui ait, quoniam potissimum de nocte capiant quietem. Ac aliquos quidem, ut ibidem traditur, in arena complectitur somnus, ut pisces latos; quorum etiam vestigia in arenis comparent: hos dormientes facilè fuscina capi tradit ob latitudinem; sed capi eadem quoque lupum, auratam, mugilem, similes; quod, nisi dormirent, fieri minimè posset. Alii verò super saxo sopiuntur, ut polypi: vel saxo hærent, ut patellæ. Anguillæ, & tineæ, limum subeunt. Delphini, balænæ, & quæcunque fistulam habent, in summo dormiunt æquore: imò rostrum exserunt extra aquas, quò respirent. Hoc de delphino alibi quoque apud philosophum * legas. Eundem, ut loco ante memorato dicitur, stertentem multi audiere. Ronchorum caussam attuli libri superioris cap. XXXIV. Addam nunc, apud Plutarchum in Comparatione animalium esse perscriptum, delphinos, ubi in somnum inciderint, paullatim pondere suo pessum ire: ubi alliserint fundo, evigilare, ronchoque edito iterum petere æquorum summa.

* *lib. 8. Hist. An. cap. 2.*

Quæ hactenus de piscium somno diximus, comprobantur etiam à Plinio. Verba ejus, licet alibi quoque relata † nobis, quia tamen mirè præsens negotium illustrant, reponere hoc loco non erit molestum: *Aquatilia quoque exiguum quidem, etiam qui de cæteris dubitant, dormire tamen existimant: non oculorum argumento, quia non habent genas: verum ipsa quiete cernuntur placida, ceu soporata, neque aliud, quam caudas moventia. De thynnis confidentius affirmatur. Iuxta ripas enim, aut petras, dormiunt. Plani autem piscium in vado, ut manu sæpe tollantur. Nam delphini, balænæque, stertentes etiam audiuntur.*

† *lib. 3 cap. 34.*

Seleucus tamen Tarsensis in Halieutico, teste Athenæo ‡, prodidit, solum ex piscibus scarum non dormire, cumque propterea non capi de nocte, ac fortasse præ metu hoc ei contingere. Sed verius de isto Oppianus in secundo de Piscatione *, eò noctu non capi, quia præ metu se abdat in scopulorum recessus, ut tuto hoc loco petat somnum. Eo sine dubio respexit Conradus Rittershusius, cum ad Oppiani primum de Piscat. † annotavit: *De scaris hoc quoque singulare est, quod infra extremo libro dicitur, eos solos ex omnibus piscibus somnum capere.* Id verò Oppianus nusquam dicit. Credo, memoria lapsus, Oppiano suo tribuit, quod de Seleuco Tarsensi in vulgatis Athenæi codd. invenerat. Verum non dubium, quin (uti jamdiu Casaubono * monitum) particula οὐ inserta, apud eum legi debeat, μόνον τῶν ἰχθύων τὸν σκάρον οὐ καθεύδειν· *solum piscium scarum non dormire*: ut argumenta firmant, quæ Seleucus addebat, & nos antea adduximus.

‡ *lib. 7.*

* *vers. 661. & duobus seqq.*

† *vers. 134.*

* *in lib. 7. Athen. cap 20.*

Interea falsa est utraque opinio, tam eorum, qui solum ajunt scarum dormire; quam qui tradunt, solum non dormire. Prius abunde diluunt, quæ ex Aristotele, & Plinio diximus. Imò hoc, vel nomine suo, refellit ἡμερόκοιτος, ut Suidæ dicitur: vel si solum homini, prout Hesiodus usus, convenire

† vers. 199. putes, ἡμεροκοίτης sicut Oppiano vocatur in secundo de Piscat. † q. d. *diedormius*, vel *diecubius* potius. Nempe vocabulum ex eo, quia de die cubet, noctu venetur: quo tempore sic cibis se explet, ut nec eos queat retinere, sed hi redundent ore. Ita saburratus se in fundum demittit, ac aliorum fit piscium præda. Eadem de caussa & νυκτερὶς vocatur, quasi *noctuam* voces, aut *vespertilionem*. Nec alius ab eo videtur callionymus, sive uranoscopus.

Ad alterum venio, ecqui, præter scarum, non dormiant. De hoc sic primò statuendum, ipsos etiam scaros somni otia accipere. Quippe Oppianus

*li. 2. ἁλιευτ. vers. 662. * clarè ait, solum scarum noctu non capi, quia soleat

--- πὺ ὕπνον
Εννύχιον κοίλῃσιν ὑπαὶ κευθμῶσιν ἰαύειν.
--- *Alicubi somnum*
Nocturnum cavis sub latebris capere.

Perperam igitur inde, quòd solus noctu non caperetur, collegere, solum noctu non dormire. Præterea, ut somno se non daret scarus, non solus tamen somni foret expers: quando & alii piscium non dormire dicuntur.

† vers. 657. Nam paullo antè ibidem dixerat Oppianus †:

--- ὕποτ' ἐπιδέρξαιο ὑπνώοντας
Ιχθύας· ἀλλ' ἄρα τοῖσι καὶ ὄμματα, καὶ νόος αἰεὶ
Εγρήσσει παναὔπνος· ἐπεὶ τρομέουσι μὲν αἰεὶ
Φέρτερον ἀντιόωντα, χερειοτέρους δ' ἐλόωσι.
--- *Nunquam conspexeris dormientes*
Pisces: sed iis & oculi, & animus semper
Excubat pervigil: quoniam horrent semper
Validiorem occurrentem, infirmiorem autem propellunt.

Verum hæc, quæ simpliciter sic proferuntur, restringenda sunt ex Aristotele; qui, ut vidimus, pisces ait esse brevis somni, manifesti tamen: item ex Plinio, qui fatetur exiguum dormire. Eo autem brevis, & exigui sunt somni, quia potentiorem formident. Nempe comparatum est cum piscibus, uti cum lepore; quem & ipsum, præ timore, somni esse expertem, ait

* lib. 3. de Venat. vers. 514. & seqq. Oppianus *. At dormit ille, sed non securè: quippe animal timidissimum; unde & ad levem strepitum mox evigilat. Nec tamen tota piscium

‡ lib. 5. vers. 862. gens est (ut Lucretius ‡ loquitur) *levisomna*. Quo major enim formido, hoc gravior piscibus est somnus. Nullus autem eorum, imò animalium, graviore premitur somno, quam phoca, seu vitulus marinus; ut auctor est

Plinius

Plinius lib. IX. cap. XIII. Unde Juvenalis sat. III.

Eripient somnum Druso, vitulisque marinis.

In somno, ut ex Aristotele ibidem Plinius ait, iis est mugitus: & inde *vituli* nomen. Est is sonus ab humore pituitoso arteriam asperam obsidente, & agitato à spiritu reciprocante. In terra etiam dormire, præter Plinium, auctor est Oppianus lib. I. de Piscat.* *vers. 406.

CAPUT XVI.

De appetitu concupiscendi in piscibus. Temperantia mugilis in cibis; contra lupi in iis intemperantia, item rhombi: at mugilis in Venere. Pietas delphini, alentis parētes in senectute: impietas hippopotami, patrem devorantis. Amor delphinorum erga conjuges; unde mas femellaque juncti semper evagantur. Castitas piscium non coeuntium cum ullis alieni generis. Quod objici possit de murænæ congressu cum vipera, id falsò esse traditum ab antiquis. Delphinis eum esse amorem erga fœtus, ut eos etiam gestent in infantia: falli interea, qui arbitrantur, in os fœtum recipere. Quam balanæ abundent lacte. Cur careant papillis. Qua parte iis sitæ sint mammillæ. Quod perperam delphinis tributum, id locum habere in glauco, squatina, torpedine, fœtum, cui metuant, ore recipientibus: imò repertam torpedinem, quæ octoginta fœtus contineret. Cur pastinaca, raja, rana, nequeant intra se fœtum recipere. Quanto tempore glanis fœtum custodiat: sed Plinium id perperam tribuisse siluro: uti & in eo deceptus, quòd siluri id proprium crediderit. Thunni ἀστοργία. Scari amor, ac fides, in liberando socio captivo. Amicitia balanæ cum musculo, qui iter ei monstrat; item pinnæ cum cancello, & squilla. Unde fit, quod apertus lucii venter sanetur, si iis tincis affricetur. Inimicitia balanæ cum orca, attili cum clupea. Attilum *ab sturione esse diversum. Quæ* clupea *sit. Quam asilus sit infestus erga thunnum, & gladium. Inimicitia mugilis, & lupi; congri, & murænæ; polypi, & locustæ; locustæ item, & congri; inque amphibiis, ichneumonis, ac crocodili. De amore delphini erga homines, & animo ejus grato.*

QUæ hactenus diximus, ea sunt διανοίας, ut Aristotelem loqui antea vidimus: hoc est, phantasiæ, sive cogitativæ. Nunc venio ad facultatem appetitivam, atque affectus. Ubi itidem ex ingenti copia racemabimur pauca, sed maximè idonea. Nec de affectibus solum dicam; sed etiam virtutibus, quæ affectus moderantur. In quadrupedibus, & avibus, distinctè de his duobus egimus. Sed nihil necesse eadem nos chorda oberrare: præsertim cum in mutis animantibus non veræ sint virtutes, aut vitia; sed horum duntaxat simulachra.

Piscibus inesse appetitum, amoremque cibi, potus, Veneris; satis est apertum. Itaque & in iis observamus imaginem quandam temperantiæ, & in-

& intemperantiæ: temperantiæ quidem in mugile, intemperantiæ autem in lupo. Qua de re non gravabor ponere verba Rondeletii lib. I. de pisc. mar. cap. XI. *Ut vivendi genere, ita moribus, differre lupum à mugile, oris guleque figura & conformatio docet. Mugili non carnium voraci, sed continentissimo, & piscium justissimo, natura os parvum sine dentibus tribuit: lupo vero hians vastumque; quod gula ventrique deditus carnibus vescatur, & rapto vivat. Ille parvum habet, & gallinarum modo densum, carnosumque ventriculum, quod muco, vel aqua solum vescatur: hic amplum, & capacem, quique etiam integros pisces voratos capere possit.*

Itidem vorax, & gulosus est rhombus, imprimis aculeatus ille. Atque ad implendam gulam multum juvat sollertia superiori capite exposita nobis ex Plinio; qui hac parte, ut aliis multis, Aristotelem exscripsit, de universis id πλατέσι, seu planis scribentem †. Quod verò sic gulæ sit mancipatus, in caussa etiam est, cur facilè adeò capiatur hamo.

† lib 9 cap. 37. sive ex dist. Cas. Scal cap. 49. sect. 256.

Sed non ut in alimonia sibi temperat mugil, ita quoque in Venere. De isto sic Plinius lib. IX. cap. XVII. *Mugilum tanta salacitas, ut in Phœnice, & Narbonensi provincia, coitus tempore, è vivariis marem linea longinqua, per os ad branchias religata, emissum in mare, eademque linea retractum, feminæ sequantur ad litus; rursusque feminam mares partus tempore.*

Hæc de amore alimenti, & propagationis. Nunc videamus de amore erga pisces, vel aliud animal. Prior ille cernitur erga parentes, conjugem, fœtus alios sui, vel alterius generis, pisces.

Delphini parentes senio confectos alunt, & difficilem eorum natationem nisu corporis promovent: ut de iis refert Io. Tzetzes. Credo, major parentium amor illis, quæ lacte nutriuntur: ut in delphinis fit. Atque hoc firmat quoque Rondeletius *; qui multos à se delphinos ait conspectos. Hinc etiam fuerit, quod tam diu suos sectentur parentes, & ægrè adeò ab iis divellantur. Quamquam & ab alia caussa id esse possit; quando idem faciunt thunni, licet non nutriantur lacte.

Pietati delphinorum maximè adversa est impietas hippopotami, sive equi fluviatilis: ut qui ipsum devoret patrem suum; quemadmodum alibi † diximus ex Æliani lib. VII. de An. cap XIX. ac similiter Plutarchus in Compar. anim. terr. & aquar. & Horapollo lib. I. c. LVI.

Amor delphinorum erga conjuges colligi videtur ex illis Aristotelis lib. IX. Hist. Anim. cap. XLVIII ‡. Διατρίβουσι δὲ μετ' ἀλλήλων κατὰ συζυγίας οἱ ἄρρενες ταῖς θηλείαις. Quæ Theodorus vertit: *Degunt conjugatim mares cum feminis.* Ac Cæsar Scaliger: *Degunt inter se conjugia mares simul & feminæ.* Plinius sic extulit lib. IX. cap. VIII. *Ajunt verè conjugia.* Ita reperio in MSo, & veteri editione Parmensi *. Vulgo pro *verè* editum *fere*. Et fatendum, in antiquioribus MSSis inveniri, *aguntur verè conjugia*. Itaque clarissimus Salmasius legit, *vagantur fere conjugi.* Quomodo nempe alibi † idem de serpentibus ait, *Conjuga ferme vagantur, nec nisi cum pari vita est.* Ac favet Solinus cap. XVIII *, ubi de iisdem delphinis: *Quoque eant, conjuges evagantur.* Sic quoque conjugalis sit amoris indicium, quod non sejugi, sed conjugi, sive conjuges vagantur. Nec aliud voluit Aristoteles verbis antea adlatis.

* lib 3 de piscibus marinis cap. 8.
† lib. 3. cap 62. ubi de eo inter quadrupedia actum, uti hic inter aquatilia: quia est animal amphibium quadrupes.
‡ sive secundū dist. Cas. Scal. cap. 74. sect. 902.
* an. 1476.
† lib. 5 cap. 23.
* Ex distinct. MSSorum, cap. 12.

Castra-

Castitatem piscium in connubiis mirè celebrat B. Ambrosius lib. v. Hexaem. cap. III. *Tum deinde, quam pura, & inviolata successio! Nullus alteri, sed generi suo miscetur; thymallus, thymallo* †; *lupus, lupo. Scorpana quoq; castitatem immaculati connubii generi suo servat.* Et mox: *Nesciunt igitur alienigenarum genera piscium adulterina contagia: sicut sunt ea, quæ coeunt asinorum equarumq; inter se genera, quæ magna cura hominum perpetrantur: vel rursus cum equus asina miscetur: quæ sunt vera adulteria naturæ.* Vulgaris tamen opinio est, murænam cum serpente, vel vipera coire. Quod legas apud Nicandrum in Theriacis*, Plinium lib. IX. cap. XXIII. & lib. XXXII. cap. II. Ælianum lib. I. de Anim. cap L. & lib. IX. cap. LXVI. Athenæum in VII. ex Sostrato de animal. Oppianum lib. I. de Venat. † fusiusque hoc diducentē lib. I. de Piscat. ‡ Orum Apoll. lib. II. cap. CXI. & ex nostris Basilium M. orat. VII. Hexaëm. Ambrosium lib v. Hex. cap. VII. Isidorum lib. XII. Orig. cap. VI. Philen in Iambis, Cyrum vel potius κῦρον, hoc est, κύριον, sive *dominum* Prodromum in Amicitia exulante. Sed ex his nonnulli, ut Plinius, & Ælianus, sic ajunt vulgus putare: ac Nicander quoque addit, Εἰ δ' ἔτυμον· *si vera est fama.* Mihi placet Andreæ sententia lib. περὶ τῶν ψευδῶς πεπιστευμένων, *de falso creditis.* Ubi (ut Athenæus tradidit in septimo) ψεῦδος φησὶν εἶναι, τὸ μύραιναν ἔχιδνῃ μίγνυσθαι, προερχομένην ἐπὶ τὸ τεναγῶδες· οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τενάγεσιν ἔχεις νέμεσθαι, φιληδ' ὕλας· *Falsum esse ait, murænam in lutulentam maris oram progredientem misceri cum vipera, quæ in cœnosis non versatur, sed nemorum amat secreta.* Argumento huic Andreæ accedit, quòd nullus hodie piscator, nauta, vel accola litorum, ubi frequentes sunt murænæ, & vicino solo agunt viperæ, observare potuerit viperæ cum muræna congressum.

Amore erga fœtus nulli piscium cedit delphinus. Aristot. lib. VI. Hist. Anim. cap. XII*: Καὶ ἔστι τὸ ζῶον φιλότεκνον †. Atque hanc ait caussam, cur catulos suos diu comitetur. Sanè nusquam eos deserere, ait Oppianus lib. I. ἁλιευτ. ‡ Eosdem etiam gestant in infantia, prout quidem Aristotelem * Plinius † cepit. Sed quod Oppianus ‡ ait, intra os recipere prolem, id aliter est. Nam hoc, ut rectè Rondeletius * inquit, *fieri non posse perspicuè ostendit oris compositio, catulorū ipsorum magnitudo.* In quib. id veriùs habeat locum, mox dicetur. Oppianus verò in hanc sententiam impulsus est verbis istis Aristotelis lib. VI. Hist. Anim. cap XII. Εἰσδέχονται τὰ τέκνα μικρὰ ὄντα. Quæ cum Plinio, quem sequi solet, etiam Gaza cepit de gestatione in infantia; ut antè dictum. Sed video, ut Oppianus, sic Cæsarem etiam Scaligerum * verba Aristotelis capere: cui prorsus assentio.

Cæterùm non delphini modò suos amant: sed piscium etiam alii. Quales, ut in cetaceis

† Sic scribendum ex Æliani lib. 14. de Anim. c. 22. ubi θύμαλλος vocatur, & id nomen dicitur habere, quod thymum redoleat. Et favet Isidorus lib. 12. Orig. cap. 6. Sed perperam apud eum Timallus editum est.

* vers. 823. Ubi Scholiastes idem proditum ait ab Archelao. Et sanè Hierax quoque apud Stobæum, serm. de Injustitia cum Nicandro Archelaum physicum jungit. Nicandri versus etiam adducit Athenæus in septimo: eosque emendat Casaubonus Animadv. lib. 7. cap 18.

† vers 380.
‡ vers. 535. & seqq
* Cas. Scal. cap. 10 sect. 124.

† *Valde animal hoc fœtus amat.* ‡ *vers. 665. & seqq.* * *lib. 6. Hist. An. cap. 12 sect. 119.* † *lib. 9. cap. 8.*
‡ *lib. 1. ἁλιευτ. vers. 656. 657.* * *lib. 16. de pisc. mar. cap. 8.* * *Comm. in Arist. locum allatum: nempe ex dist. Cas. Scal. cap. 10. sect. 119.*

ceis persistam, balænæ, vituli marini, phocænæ. Hi, ut vivos pariunt fœtus, (sicut Aristoteles, cum alibi testatur, tum lib. III. Histor. anim. cap. XX & lib. VI. cap. XI.) ita quoque eos educant lacte suo. Quo quam abundent, arguit, quod Rondeletius narret †, se vidisse in litore Aquitanico ex balænis colligi duos lactis cados. Papillis interea carent, ne impediãt natationem. Cùm verò mulieri mammillæ sint in pectore; elephanti in alis; cani, & sui, toto ventre: piscibus istis sunt prope genitalia, ac partẽ eam, qua excernunt ciborũ retrimenta.

† *lib. 3. de pisc. mar. cap. 23.*

Glaucus, si timere suboles cœperit, à matre ore hianti excipitur; cessante metu, iterum evomitur: ut Ælianus refert lib. I. Hist. Anim. cap. XVI. Atque hoc de glaniis (è quo genere est glaucus) proditum Aristoteli ipsi lib. VI. de Anim. cap. X*. Verba ejus sunt: Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι γαλεοὶ, καὶ ἐξαφιᾶσι, καὶ δέχονται εἰς ἑαυτοὺς τοὺς νεοττοὺς· *Cæteri verò musteli & emittunt, & admittunt intra se catulos.* Ac similiter, inquit, agunt αἱ ῥῖναι, καὶ αἱ νάρκαι· *squatinæ, & torpedines.* Tum subjungit de ingenti torpedine, quam deprehensum, magno sanè affectus indicio, recepisse intra se tenellos fœtus octoginta. Id, ob spinæ asperitatem, ait facere non posse spinum; etsi & ipse è mustelis sit. E latioribus verò facere negat vel pastinacam, vel rajam; idque διὰ τὴν τραχύτητα τῆς κέρκου. *ob caudæ asperitatẽ.* Ranam idem negat posse, tum ob capitis magnitudinem, tum ob spinas. At delphinos id posse, Aristoteles tradere videtur; imò & phocænas. Sed de isto paullo antè diximus.

* *ex dist. Cas. Scal. cap. 8. sect. 106.*

Glanis mas etiam magno amore prolem prosequitur. Nam, quo loco plurimis est fœtus, vel ad quadragesimum, aut quinquagesimum diem custodit eum, donec satis auctus à cæteris se piscibus tueri valeat. Testis Aristoteles lib. VI. Hist. anim. cap. XIV. Propterea Æliano quoque γλάνις (sic enim, non λάγνις, legendum) dicitur φιλοτεκνότατος ἰχθύων· *ex piscibus suorum piscium amantissimus.* Ut ibidem est, σιλούρῳ τὸ εἶδος ὁμοιός ἐστι· *forma similis est siluro.* Ea res imposuit Plinio, ut quod de glanide scripserat Aristoteles, ipse tribueret siluro. Sic enim ille lib. IX. cap. XXXIII. *Silurus mas solus omnium edita custodit ova, sæpe & quinquagenis diebus, ne absumantur ab aliis: cætera femina in triduo excludunt, si mas attigit.* Ubi & in altero falsus, cum ait, à solo hoc custodiri ova, cum idem faciat cyprinus. *Fœtus* igitur, non *ova*, dicere oportuerat. Plinius vero in errorem etiam impulit Theodorum Gazam: ut qui propterea apud Aristotelem γλάνιδα semper verterit *silurum*. Imò in Glossis etiam Græcolatinis ab H. Stephano editis, & Leidæ cum castigationibus B. Vulcanii recusis, legas cap. de Piscibus †: *Silurus*, γλάνιος. Unde eadem videmus, pro γλάνις etiam γλάνιος dici. Imò & apud Hermalaum, Byzantium, in epitome Stephani Ethnicorum ‡, legas: Γλάνις ὁ καλούμενος γλάνιος. Et Raphaelem Volaterranum si audimus in quincto & vigesimo Philologiæ, Plinius etiam *glanium* dixit. Sed apud eum lib. XXXII. cap. X. lego *glani jecur*, non *glanii*. Objectant locũ alium è lib. IX cap. XLIII. *Glanius, qui & glanis vocatur.* Verum sic veteres libri: *Cautius, qui glanis vocatur.* Julius tamen Scaliger, ubi Aristoteles habet γλάνις, *glanius* vertit, lib. VI. Histor. Anim cap. XIV. sive ex ejus distinctione, sect. CLIV & sequenti. Inque commentario ibidẽ sic scribit: *Glanis, sive glanius.* Eumque præcipuè secuti *glanium* vocamus cap. I. ubi & retuli, quæ de amore glanidis erga fœtum, imò & cyprini, proximè dicebam. Interea tutius *glanis*, quam *glanius*, vocetur. Multum enim metuo ne γλάνιος sit vocabulum mixto-barbarum. Aliquid interim est, quòd & Plinius *glanus* videtur dixisse, quod proximè abit.

† *col. 250. utriusque edit.*
‡ *in* Γλάνις.

Hunc

Hunc variorum morem piscium erga subolem sic expressit B. Ambrosius lib. v Hexaëm. cap. III: *Alii* (pisces) *vivos fœtus edunt de suo corpore; ut mustelæ, & caniculæ, & cete ingentia; delphines, & phocæ, aliaq; cætera hujusmodi. Quæ cùm ediderint partus; siquid fortè insidiarum, terrorisq; præsenserint circa catulos suos quemquam moliri, quò tueantur eos, vel teneræ ætatis pavorem materno affectu comprimant, aperire ora, & innoxios partus suos dente suspendere, interno quoq; recipere corpore, & genitali feruntur alvo abscondere. Qui humanus affectus hanc piscium pietatem possit imitari?* Pluraque in hanc mentem facundè ibidem disserit sanctissimus antistes.

Nec tamen hæc στοργὴ* perpetua est. Nam quid ἄστοργον† magis thunnis? ut qui devorent ova propria, simulac ea pepererunt: quemadmodum Oppianus ait lib. I. de Piscat.‡

*naturalis erga prolem affectio.

† expers naturalis amoris.

‡ vers. 756. & seqq.

Jam videamus, ubi etiam non est arctum adeò naturæ vinculum, quantus nihilominus sit consensus. Ac primùm in piscibus ejusdem generis. Ubi exemplo fuerit scarus: qui quàm non modò amicus ac fidelis, sed etiam prudens erga socios sit; ex Ovidio, & Plinio, vidimus cap. superiori. Atque idem refert Plutarchus in Comparatione terrestrium, & aquatilium. Sed eleganter imprimis Oppianus in quarto de Piscatione. Uterque verò & alterum præmittit, ut sagacitatis, sic amoris & fidei exemplum; quòd, si scarus quispiam deglutierit hamum, cæteri, qui adsunt, approperent, & abrodendo funiculum liberent socium.

De amore erga alterius generis pisces, & cum iis concordia, sic Plinius*: *Amicitiæ exempla sunt balænа, & musculus. quando prægravi superciliorū pondere obrutis ejus oculis, infestantia magnitudinem vada prænatans demonstrat, oculorumq; vice fungitur.* Similiter Ælianus† Sed ambigit Cæsar Scaliger‡.

Pinnæ, quæ & Græcis πίνναι dicuntur, socios habent cancellum, & squillam, πιννοφύλακας, *custodes sui*: quibus amissis, perire celeriùs Aristoteles ait in v. Hist. Animal cap. XIV. Nempe pinna, quando esurit, hiat. Tum pisciculi minuti ejus subeunt alveum. Hoc ea non sentit. Sed monetur à cancello, vel squilla. Ab his vellicata, fores claudit cumque cancello, vel squilla, prædam partitur. Cicero lib. II. de Nat. Deor. *Pinna (sic enim Græcè dicitur) duabus grandibus patula conchis, cum parva squilla quasi societatem coit comparandi cibi. Itaq; cum pisciculi parvi in concham hiantem innataverint, tum, admonita à squilla, pinna morsu comprimit conchas.* Ubi per duas conchas intellige testas: à quibus Aristoteli talia dicuntur δίθυρα: Gaza vertit *bivalvia*; ut μονόθυρον eidem *univalve*. Aliis *bifores*, & *unifores* conchæ.

* lib. 9, cap. ult.

† lib. 1. de anim. cap. 13 uti & Oppian. 5. ἁλιευτ. vers. 99, & seqq.

‡ Comment. in Arist. lib. 1. Hist. An. cap. 16, sect. 118, ubi id Cantabris ait incompertum.

Lucii, & tincæ, amicitiam inde comprobant, quòd cùm carnivorus sit lucius, tincæ tamen parcat: tum etiam, quòd si ventrem lucii ad duos, & amplius, digitos rescindas, & vulnus postea consuas, hinc vivario reddas, in

quo tincæ fuerint, sanetur, postquam tincis ventrem affricuerit. Sed amicos quidem hos pisces esse agnoscimus: attamen, quòd sanetur lucius, ab duabus potiùs esse caussis videtur. Prior est à lucii vivacitate; de qua dictum cap. III. Altera est à tincarum natura. Sunt enim glutinosæ; ut, non oblæsis lucii visceribus, facilè vulnus ventris coalescat. Est autem tinca, quam Belgæ **zeelt** vocant; vel etiam **schoenmaker** / hoc est, *sutorem*: nempe quia cute corium referat, unde suuntur calcei.

Nec tamen amoris solùm, & consensus exempla, in piscibus habemus: sed odii etiam, & dissensus. Ita inimicitiæ sunt balænæ cum orcâ, *infestâ* (ut
* lib. 9, cap. 6. Plinius* ait) *his belluâ, & cujus imago nullâ repræsentatione exprimi possit aliâ, quàm carnis immensæ, dentibus truculentâ.* Subjungit deinde de pugna orcæ cum balænis. Tandem ita claudit: *Spectantur ea prælia, ceu mari ipso sibi irato, nullis in sinu ventis: fluctibus verò ad anhelitus fluctusque, quantos nulli turbines volvunt.* Hunc affectum malignum inter balænam, & orcam,
† lib. 21, cap. 9 agnoscit etiam Olaus Magnus †; qui & pugnæ inter eas qualemcunque exhibuit picturam.

Inimicitia item est inter attilum, & clupeam. Plinius lib. IX, cap. XV: *Haut minor thunno attilus in Pado, inertiâ pinguescens, ad mille aliquando libras catenato captus hamo, nec nisi boum jugis extractus. atqui hunc minimus piscis, appellatus clupea, venam quandam ejus in faucibus mirâ cupidine appetens, morsu exanimat.* Porrò attilus non sturio est, quod Franciscus Philelphus putabat: sed qui Padi accolis dicitur *adena, adeno, vel adano*: ut Cælius Calcagninus solidè eo comprobat, quòd magnitudo sit eadem, nec alibi is piscis inveniatur. Ipsum vide Cælium lib. V. epistolarum, eâ quæ est ad Jacobum Ziglerum. Clupea autem, quæ & Ennio memorata, eadem videtur ac Græcorum θρίσσα: quæ opinio eo firmatur, quòd Italorũ *chiepa*, quæ θρίσσα est, ex *clupea* corruptum videtur. Præterea ut thrissæ, sic clypeæ, tribuitur à veteribus spinarum multitudo. κλυπαῖα dicitur quoque Callistheni Sybaritæ apud Stobæum: qui &, aucto spinarum numero, ab iis ait interimi. Idem Plinius aliquanto pòst: *Animal est parvum scorpionis effigie, aranei magnitudine. Hoc se, & Thunno, & ei, qui gladius vocatur, crebrò delphini magnitudinem excedenti, sub pinna affigit aculeo: tantoq; infestat dolore, ut in naves sæpenumero exsiliant. Quod & alias faciunt aliorum vim timentes, mugiles maximè, tam præcipuæ velocitatis, ut transversa navigia interim superjaciant.* Animalculum hoc οἶστρος, sive *asilus* dicitur Aristoteli lib. VI. Hist. Animal. cap. XXXI. Ac apud Athenæum quoque legas, difficulter capi thunnum, dum parvulos habet fœtus: sed, ubi is grandior, capi ob asilum. Figuram ejus Rondeletius, & ex eo Gesnerus, expressit.

* sive ex dist. Cas. Scal. cap. 3, sect. 63. Etiam, ut Aristoteles ait lib. IX, cap. II*, λάβραξ, καὶ κεστρεὺς, πολεμιώτατοι,

τοι, *inter lupum, & mugilem, inimicitiæ sunt capitales.* Et paullo pòst*: Ἀπεσθίεται δὲ ὁ μὲν κεστρεὺς ὑπὸ λάβρακος, ὁ δὲ γόγγρος ὑπὸ μυραίνης. *Devoratur mugil à lupo, conger autem à murana.* Porrò alii aliis caudam prærodunt: sine qua etiam vivunt, dummodo non in tantum morsus excesserit, ut excrementa nequeant continere. Unde Aristoteles ibidem †: Ζῶσι δὲ πολλάκις ἀφῃρημένοι οἱ κεστρεῖς τὸ κέρκον, καὶ οἱ γόγγροι, μέχρι τῆς ἐξόδου τῶν περιττωμάτων. *Vivunt sæpe mugiles, & congri, adesâ caudâ ab ea usq; parte, qua cibi egeruntur.* De his ita Plin. lib. IX. cap. ult. *Sunt & inimicitiæ miracula. Mugil, & lupus, mutuo odio flagrant; conger, & murana, caudas inter se prærodentes. Polypum in tantũ locusta pavet, ut si juxta viderit, omnino moriatur. Locustam conger; rursus polypũ congri lacerant. Nigidius auctor est, prærodere caudã mugili lupum, eosdẽque statis mensib. cõcordes esse. Omnes autẽ vivere, quib. cauda sic amputentur.* *sect. 66. †sect. 66.

Similes inimicitiæ in amphibiis Nili quadrupedibus se exerunt. Ichneumon enim, quem vulgo *murem Pharaonis* dicimus, crocodili, imò & aspidis, ova indagat: unde illis *ichneumonis* nomen, quasi dicas *indagatorem*. Reperta utriusque ova conterit: ut est apud Oppianum in tertio de Venatione. Nicander tamen ait eum aspidis ova humi mandare. Porrò ex his etiam divina elucet sapientia. Sic enim utriusque animalis, usque adeò noxii, fœcunditas impeditur.

Atque ista ad amorem, & odium, pertinent, quo pisces inter se mutuò flagrant. Præterea amore aliqui hominem prosequuntur. De delphinis id tradit Aristoteles lib. IX. Hist. Anim. cap XLVIII ‡. Notissimum est exemplum de Arione Methymnæo, citharœdo, Tarento proficiscente Corinthum, & postquam carmen cecinisset ὄρθιον (quale χαλεπὸν ᾆσαι*, ut Aristoteles † ait) in altum desiliente; sed excepto ab delphino, & ab eo Tænarum in Laconicam devecto. Primus id narravit Herodotus lib. I. ex eo alii, in his Ovidius II. Fast. Agellius lib. XVI. cap. ult. Oppianus lib. V. ἁλιευτ.* Pro fabula habent multi: sed Philippo in Ἀνθολ. ‡ ‡ secundam dist. Cæs. Scal. cap. 74. sect. 498. * difficulter cani. † in problem. sect. 19. quæst. 37. * vers. 448. ‡ lib. I. cap. 50. quod est εἰς ἰχθύας.

—— οὐ ψεύστης μῦθος Ἀρείονος.

—— *Non falsa est fabula Arionia.*

Apio etiam Plistonices, sive Polyistor, in quincto Ægyptiacorum tradidit de puero apud Puteolos adamato à delphino: atque id se vidisse ipse narrat. Verba ejus adducit Agellius lib. VII. cap. VIII. Sed quod Apio aculeos in tergo tribuit delphino, id aliter est: ut, si delphinum ipse viderit, quemadmodum ait; parum ejus attenderit figuram: quemadmodum Rondeletius, qui plurimos conspexit, rectè monet in opere de piscibus marinis*. Fortasse ob istud, & alia multa, in illo etiam, quod de delphino diximus, auctoritas ejus levior videatur. Sed idem, etsi non eodem planè modo, retulere etiam Mæcænas, Flavianus, & Flavius Alfius, atque *lib. 16. cap. 8.

alii: ut Plinius testis est lib. IX, cap. VIII. Ac ibidem simile addit exemplum de delphino in littore Africo Hipponis Diarrhyti: & aliud de eo, qui adamâsset puerum Jassensem: quem, postquam delphinus exspirâsset, Alexander M. Neptuni sacerdotio præfecit. Atque idem memorant Plutarchus in Comparat. animalium, Ælianus lib. VI, cap. XV, Athenæus in VII, Tzetzes Chil. III, cap. CXVII. Sic tamen memorant, ut discrepent in nonnullis. Vide & de hujusmodi amore, ac mansuetudine, præter memoratos, Plinium lib. IX, epist. XXXIII, quæ ad Caninium, Pausaniam in Laconicis, & Solinum cap. XVIII. Ac plura nobis Gesnerus congessit*. Sed pleraque Cæsari Scaligero † suspecta.

Amor istiusmodi naturâ delphino insitus videtur. Intenditur autem, si quis benefecerit. Est enim is piscis gratissimus: qualem se erga Cœranum Parium præbuit ille, de quo Plutarchus in Comparatione Terrestrium, & Aquatilium, Ælianus lib. VIII. de Anim. cap III, & Athenæus lib. III: qui Phylarchum ejus rei laudat auctorem. Sed Cæsar Scaliger ‡ pro spisso habet mendacio. Alterum quoque εὐχαριστίας* in delphino exemplum commemorat idem Ælianus lib. II. de Anim. cap. VI.

** De aquatilibus, cap. de delphino, pag. 395, & seqq.*
† in Arist. lib. 2. Hist. Anim. cap. 16, sect. 118.
‡ Ad memoratum Aristotelis locum.
** animi grati.*

CAPUT XVII.

De appetitu irascendi in piscibus. Callionymum felle abundare. Pugna cancrorum inter se arietantium: adhæc amiarum, sive troctarum (eædem enim) cum delphino; carabi item cum muræna; caniculæ marinæ cum urinantibus. Origo fabulæ de Scylla in scopulum conversâ, & pube tenus cinctâ canibus marinis. Terrestria animalia ab aquatilibus ejusdem nominis & robore vinci, & magnitudine. Quòd in sepiarum genere, non uti mares feminis, ita feminæ maribus succurrant; videri non minorem testari amorem, sed majorem metum. Quantopere piscium alii delphinum timeant. Meticulosi thynni, mugiles, melanuri, locustæ, cancri. Quantus sarachi metus, & cui bono hunc Deus timorem illis indiderit. Silurum Ausonii alium esse ab siluro Plinii: illum esse mitem, & innoxium; hunc grassari in pisces cæteros: illum in pretio fuisse, hunc non item, præterquam Rhodiis. De inertia rhombi, & attili.

POstquam vidimus de concupiscendi appetitu, & virtutibus ac vitiis circa eum versantibus: considerabimus quoque irascendi appetitum, & illius tum moderationem, tum excessum. Agendum igitur nunc partim de ira & iracundia, atque audacia; partim de metu, timiditate, atque aliis, quæ fortitudini repugnant.

Callionymum esse iracundum, ex eo colligas, quòd ut Plinius refert lib. XXXII, cap. VII, *Nulli piscium fel copiosius.* Atque addit, idem Menandro traditum. Ex cujus Messenia Ælianus lib. XIII, cap. IV. adducit isthoc:

Τίθημ'

Τίθημ' ἔχειν χολὴν σε καλλιωνύμου
Πλείω.
Habere callionymo te censeo
Plus fellis.

Item illud Anaxippi in Epidicazomeno:

Ἐὰν μὲ κινῇς, ἐποιήσεις τὴν χολὴν
Ἅπασαν, ὥσπερ καλλιωνύμου, ζέσαι·
Si moveris me, feceris mox ferveat
Ut bilis omnis, more callionymi.

De felle ejus agit & Dioscorides lib. II. cap. XCVI.

Irarum etiam testes sunt pugnæ, tum in eodem genere, tum in diverso. In eodem, ut in cancris qui, Plinio* teste, *dimicant inter se, ut arietes, adversis cornibus incursantes.* In diverso, sicut amiæ cum delphino: quorum pugnam graphicè describit Oppianus in secundo de Piscatione †. Conspecta bellua se amiæ convertunt, maximæ circumnatant, & cæteras defendunt. Ac cum alias belluas, tum lamias, ab iis vulnera accepisse, quandoque conspectum: ut est apud Arist. lib. IX. Hist. Anim. cap. XXXVII *.

*lib. 9. cap. 31.
† vers. 562.
* Cas. Scal. sect. 263.

Prœlium troctarum cum delphino referunt Ælianus lib. I. de Animal. cap. V. & Philes in jambis, cap. de Troctis. Ut diversum piscium genus memorat vir eruditus in suis ad memoratum Oppiani locum notis. Sed enim planè eadem amiæ, & troctæ: ut docet Rondeletius lib. VIII. de pisc. mar. cap. IX. Nomen τρώκτης *comestorem*, vel *voratorem* sonat, ἀπὸ τοῦ τρώγειν, quod est *edere*. Atque ad hanc voracitatem conferunt dentes crebri, continui, & acuti.

Carabus quanto animo adversus murænam decertet, Oppianus scitè depinxit lib. II. Ἁλιευτ. †

† vers. 321. & seqq.

Caniculæ marinæ strenuè adversus urinantes dimicant: de quo Plinius lib. IX. cap. XLVI. Easdem signat Theophrastus lib. IV. Hist. Plant. cap. VIII. cum de mari rubro ait: Ἡ δὲ θάλαττα θηριώδης, πλείους δὲ ἔχει τοὺς καρχαρίας, ὥστε μὴ εἶναι κολυμβᾶν· *Mare hoc plenum est belluis, plurimosque habet carcharias, in tantum, ut non sit tutum natare.* Ubi Theodorus Gaza καρχαρίας reddidit *caniculas*. Solinus, & Ammianus, *canes* nominant *marinos*. Etiam κύνας θαλαττίους ‡ (ut cæteros mittam) Athenæus vocat in quarto: ubi Archestrati versibus docet, esse ἀνθρωποφάγους *: ut mirum non sit, si humanæ avidi carnis cum hominibus decertent. Poetæ fabulantur, Scyllam, (non illam Nisi filiam, quæ, abscisso patris capillo, commutata dicitur in cirim; sed filiam Phorci, quæ postquam concubuisset cum Glauco, in mare se præcipitavit, & conversa creditur in scopulum marinum prope Rhegium Italiæ) pube tenus cinctam fuisse his piscibus marinis, qui & classem Ulys-

‡ canem marinum.
* hominum comestorem.

sis infestarint. Unde Maro in Sileno:

Quid loquar aut Scyllam Nisi, aut quam fama secuta est,
Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates, & gurgite in alto
Ah timidos nautas canibus lacerasse marinis?

Fabulæ origo partim est ex eo, quòd σκύλλος *canem* signet, ut est apud Hesychium: (nempe ejusdem hoc originis est, ac σκύλαξ, *catulus*) partim etiam, quia scopulus ille supernâ parte mulierem referret, inque infernis partibus concavis delitescere crederentur canes marini; undæ etiam, in eas partes illisæ, imitarentur sonum horribilis multorum canum latratus. Quæ firmant Strabo in primo, Agatharchides apud Apollonii interpretem, & Isaoius Tzetzes.

Par ratio in aliis piscium plurimis. Nam ut vires majores, sic major etiam ferocitas esse aquatilium, quàm terrestrium, videtur. Oppianus lib. v. Αλιευτ.* ---- Καὶ ἀλκῇ,

* *vers. 23.*

Καὶ μέγεθος, προβέβηκεν ἀναιδέα δειμαλέοντα.

---- *Et robore,*
Et magnitudine, antecedunt immania monstra ponti.

Confert deinde testudines, canes, pantheras, hiænas, arietes marinos, cum ejusdem nominis aquatilibus: ac vincere hæc contendit.

Non desunt tamen etiam metus argumenta. Ac interdum id fit in eodem genere, in quo fortitudo se exerit. Constantia enim in maribus sepiis relucet, feminis non item. Plinius lib. IX. cap. XXIX. *Sepiarum generis mares varii, & nigriores, constantiæque majoris. Percussa tridente femina auxiliantur: at femina ictu mare fugit.* Credo, non amoris, sed animi minus, feminis. At timoris in universo genere est, quòd, adventante delphino, fugam capessunt piscium alii. Unde Papinius in nono Thebaidos:

Qualis cæruleis tumido sub gurgite terror
Piscibus, arcani quoties devexa profundi
Scrutantem delphina vident: fugit omnis in imos
Turba lacus, viridesque metu stipantur in algas:
Nec prius emersi †, quam summa per æquora fluxus
Emicet, & visis malit certare carinis.

† *Al.* emergunt.

Ovidij est de thynnis *:

* *in Halieutico.*

Et pavidi magno fugientes agmine thynni.

Timidi item mugiles; ut ait Ælianus lib. VII. de anim. cap. XIX.

Melanuros etiam esse meticulosos, dictum cap. præcedenti.

De locustis ita Plinius lib. IX. cap. XXX. *Reptantium modo fluitant: si nullus ingruat metus, recto meatu cornibus, quæ sunt propria rotunditate præpilata, ad latera*

latera porrectis: iisdem erectis pavore, oblique in latera procedunt. Ejusdem verba sunt*: *Cancri in pavore etiam retrorsum pari velocitate redeunt.* *lib. 9. cap. 31.

Timidus quoque sarachus, usque adeò, ut ad tremulum umbræ motum territus se recipiat quàm longissimè. Nec est temere, quòd sapiens Numen ei tantum indidit pavorem. Nam hinc est, quòd insequente lucio, cyprino, truttave, gregatim magno agmine fugiat in retia, summa cum piscantium voluptate, ac commodo; ut qui non modò sic sarachos, sed etiam pisces capt ent insequentes. Est autem hæc sarachi appellatio ab Epirotis, seu Albanensibus Insubribus est *acone*, & *aquone*: quorum exemplo dicitur *aquo* à Paulo Jovio, & Salviano; *aco* à Fracastorio, & Benedicto Jovio; *agonus* à Bellonio.

De polypo mitto, quem Plinius ‡ ait, *colorem mutare ad similitudinem loci, & maximè in metu.* Nec enim à metu est coloris ea mutatio; imò nec verè mutat, nisi apparentem; ut cap. v. & alibi, ostendimus. ‡lib. 9. cap. 29

Silurus est mitis, & innoxius; ut Ausonius illum in Mosella describit. Satis verò apertum est, signare eum, quem nunc *sturionem* dicimus. Nec obstat, quòd secundum Plinium, *silurus grassatur, ubicunque est, omne animal appetens, equos natantes sæpe demergens, præcipuè in Mano Germaniæ amne.* Nam, ut alia est echineis Oppiani, quam Aristotelis: ita alius quoque silurus est Ausonij, quam Plinij; ut primus Josephus Scaliger * observavit. Ut alia mittam, silurus magnum addit honorem amni; sicut de eo Ausonius ait. At silurus veterum vilis erat piscis: quod non modò ex Juvenale †, & veteri ejus interprete *, constat: sed etiam Antiphane, & Diodoro Sinopensi, apud Athenæum in vi. Rhodiis quidem in deliciis fuisse, colligi videtur ex Diphilo in vii. Athenæi. Sed aliud judicium, cum aliis Græcorum, tum etiam Romanis fuisse, jam vidimus. Denique non veterum silurum, sed sturionem nostrum, silurum etiam vocari videas ab Venantio Fortunato, Pictaviensi episcopo: qui duobus post Ausonium seculis vixit. Nam, quod eidem Scaligero monitum, silurum veterum non invenias in Garumna: at capere eum est etiam ultra confluentes Ægirceij amnis: de quo sic poeta memoratus lib. I. poematum, carm. xxi ‡:

*In Lectionibus Ausonianis lib. 2. cap. 8
† sat. 4. & 14.
* ad sat. 4.

> *Obtinet expulsus stabulum campestre silurus:*
> *Plus capitur terris, quàm modo piscis aquis.*

‡ In Bibliotheca SS. Patrum edit. 2. Tom. 8. col. 8, 8.

Ad metum etiam pertinet inertia: quippe laboris metus, quo nihil æquè fortitudini adversum. Hanc cernere est in rhombis illis,

> *Quos operit glacies Mæotica, ruptaque tandem*
> *Solibus effundit torpentis ad ostia Ponti,*
> *Desidiâ tardos, & longo frigore pingues:*

ut Juvenalis ait sat. i v. Item in attilo; de quo Plinius lib. ix. cap. xv. *Attilus*

in

in Pado inertia pinguescens ad mille aliquando libras catenato captus hamo, nec nisi boum jugis extractus.

CAPUT XVIII.

De facultate locomotiva, tum ea quæ est partis solum, tum quæ totius est corporis. Varia eorum genera recensentur, quæ cum stabilem habeant sedem, nonnisi partem moveant corporis. Alia nunc partem, nunc corpus integrum moventia. Totius corporis motus, vel natatus est, vel gressus, vel volatus. Cur nec cete, sepia, aut plani pisces; nec quæ obducuntur crusta; vel incedere, vel volare possint. Alio loco marinis, alio autem fluviatilibus, pinnas esse datas. De earundem numero. Perperam Plinium branchias adimere murenæ: ac quanto rectius de eo scripserit Aristoteles. Cur tam Aristoteles, quam Plinius, eidem negent esse pinnas; recentiores autem eas agnoscant. Usus caudæ in natando. Quo piscium cauda differat ab illis quadrupedum. Qua mente ἄχιςος dicatur Aristoteli. Cur transversa lataque sit balænis, ac delphinis. Quare Deus caudam negarit cancris, non item locustis. Aristoteles, & Rondeletius, conciliantur: quorum ille caudam adimit cancris, hic tribuit. Quid Lunæ pisci pro cauda sit datum. Fistulæ usus polypo ad natandum. De longorum piscium natatu, qui variis fit corporis flexibus.

HAbemus de iis, quæ ad sensum, appetitum, ac mores, pertinent. Nunc considerationes intendemus in motum: qui duplex se offert in piscibus. Vel enim pars solum corporis dilatando, aut contrahendo, movetur, reliquo corpore immoto: vel movetur corpus universum: quod partim in iis fit, quæ habent pinnas, vel pedes; partim istis, quæ ob sui longitudinem variis flexibus corpus promovent. Quæ prioris sunt generis, uno semper loco stabilem habent sedem: unde Aristoteli * dicuntur μόνιμα, quasi dicas *stationaria*. Ac alia quidem loco suo lana tenui alligantur; ut mytili, & pinnæ: quibus datum quidem, ut se membranis suis pandant, & contrahant; at non item, ut partem aliquam sui emittant foras. Alia verò adhærent saxis; ut urticæ, neritæ, lepades: ex quibus urticæ sic quandoque contrahunt frondem, ut eam conspicere non possis. Alia alii adhærent rei, velut ostreis holothuria. Sunt & vermes rubris saxis, vel ostreorum testis hærentes, partem sui anteriorem nunc proferentes è fistula, nunc adducentes. Alia defixa sunt in terra; ut tum pinnæ, & pernæ; quæ sic se movent, ut nullam sui partem emittant foras: tum ungues, qui aperta testa caput exserunt. Alia jacent super terram, ob gravitatem testæ; sicut ostrea magna; quæ nullam sui partem exserunt extra testam. Alia jacent super arenam; ut channæ, pectines, spondyli, tellinæ; quæ & ipsa nullam sui partem foras mittunt; uti neque alia binis testis conclusa.

* *lib. 1. Hist. Anim. cap. 1. sive Cæs. Scal. cap. 2. sect. 9.*

Pecti-

Pectines tamen volitare supra aquas, proditum est à Plinio; ut postea refertur. Balani in rimis saxorum se habent, ut vermes rubri hærentes saxis, vel ostreis; de quorum utrisque dictum. Purpuræ, buccinæ, cochleæ, mutant locum. Sed cancellus, qui, crustula & ipse contectus, inest conchis eorum, quæ proximè nominavimus; duriorem quidem sui partem exerit conchâ; sed eâ retinet molliorem; planeque cochleæ instar vivit. Ipsæ verò buccinæ, cochleæ, purpuræ, mutant sedes. Hæc de piscibus, qui una semper in sede degentes partem duntaxat corporis cient. Aristoteles * etiam vocat ἀκίνητα, quasi dicas, *immobilia*. Sed parum commodè; quia, ut ostendimus, & ipse agnoscit, partem corporis movent: ut magis idonea sit appellatio illa μόνιμων, de qua diximus. * lib. 1. cap. 1. sive Cæs. Scal. cap. 2. sect. 9.

Reliquum est, videamus de illis, quibus totum movetur corpus: sic tamen, ut & partem aliquam motitent seorsum. Ita, ut Plinius † ait, *sepiæ, & loligini, pedes duo longissimi, & asperi; quibus ad ora admovent cibos, & in fluctibus se, velut anchoris, stabiliunt: cæteri cirri, quibus venantur.* Cancris quoque & astacis, χηλαὶ manibus nostris respondent. Quippe inserviunt cibo ori ingerendo: unde & prope os eas Deus fecit. Imò & his se tuentur, aliosque impugnant. At squillæ chelis carent. In sepia, cancro, & similibus, facile est distinguere utrumque motum. Deinceps verò solum loquemur de motu illo totius corporis. Qui est triplex; natatus, gressus, & volatus. † lib. 9. cap. 28

Quibusdam verò est simplex motus, quibusdam geminus. Simplex vel solum est natatus, vel gressus solum. Natatu duntaxat valent belluæ marinæ; item sepiæ è mollibus: adhæc plani, ut rajæ; quippe organis alios ad motus carent: item quæ crustâ obducuntur; ut astaci, cancri maæ, ἱππεῖς, sive equites, ac squillæ. Nam longiores iis pedes, quam ut ingredi valeant: sed natatui sunt idonei, quia pro remis inserviunt. At qui simpliciter cancri vocantur, solum gradiuntur, non natant; cujus caussam inferius exponam.

Præcipuum verò natatus instrumentum sunt pinnæ: quibus iccirco natura, sive Deus potius, ad latus locum dedit: in marinis quidem ita, ut ad superiorem magis partem vergant; in fluviatilibus magis sub ventre.

De numero earum sic Aristoteles lib. 11. Hist. Anim. cap. XIII *. τὰ πτερύγια, οἱ μὲν πλεῖστοι, τέτταρα. οἱ δὲ προμήκεις, οἷον ἔγχελυς, δύο, ὄντα πρὸς τὰ βραγχία. ὁμοίως δὲ κεστρεῖς, οἷον ἐν Σιφαῖς οἱ ἐν τῇ λίμνῃ, δύο· καὶ ἡ καλουμένη ταινία ὡσαύτως· ἔνια δὲ τῶν προμήκων, οὐδὲ πτερύγια, οἷον σμύραινα· οὐδὲ τὰ βραγχία διηρθρωμένα ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἰχθύσιν. *Pinnas ut plurimum quaternas habent. Attamen longis, ut anguillæ, bina juxta branchias hærent. Mugilibus etiam illis, qui in Sipharum stagno, bina; atque etiam ei, quam vittam appellant. Nonnullis è longis nulla omnino sunt pinnæ, ut murenæ: quæ nec branchias sic habent explicatas, ut pisces alii.* De eodem ita Plinius †: *Pinnarum quoque sunt discrimina, quæ pe-* * Cæs. Scal. cap. 16. sect. 108. † lib. 9. cap. 20

dum vice data sunt piscibus; nullis supra quaternas; quibusdam bina, quibusdam trina, aliis nulla. In Fucino tantum lacu piscis est, qui octonis pinnis natat. Bina omnino longis, & lubricis, ut anguillis, & congris. Nulla, ut muraenis; quibus nec branchiae. Haec omnia flexuoso corporum impulsu ita mari utuntur, ut serpentes terrà. In sicco quoque repunt. Ideo etiam vivaciora talia. Et è planis aliqua non habent pinnas: ut pastinacae: ipsa enim latitudine natant. Et quae mollia appellantur, ut polypi; quoniam pedes illis pinnarum vicem praestant. Verùm hos non pedibus modò, sed etiam pinnis natare, Aristoteles ait. Mirum verò, Plinium muraenae, ut pinnas, sic etiam branchias adimere; cum eas habeat quaternas; sed, ut Athenaeus ‡ vocat, parvas; utpote ex quaternis minutis osculis, sive foraminibus, paullum modò se exserentes. Sanè Aristoteles, ut ex verbis proximè adlatis vidimus, non simpliciter ei adimit branchias; verum solum ait, eas habere, non ἀπηρθρωμένας, hoc est, explicitas, expressasque; sed potius confusas, praeter aliorum piscium morem. Imò ne illud quidem simpliciter capiendum, quod tam Aristoteles, quam Plinius dicit, non habere pinnas. Nam has quoque obtinet: sed non ad latus sitas, neque tales, ut natare iis possit. Et haec fuit caussa, cur eas pinnarum nomine Aristoteles non dignaretur.

‡ *lib. 7. idque ex quincto Theophrasti de piscibus in sicco perdurantibus.*

Utcunque verò pinnas habentia iis potissimum natent: tamen & cauda, ut gubernaculo, in natando se regunt. Haec, ut Aristoteles * ait, est piscibus συνεχὴς *, sive corpori continua, & uno protenta tractatu; cum aliis animantibus quasi appendatur: quod in lacertis etiam locum habet, si sustuleris humo. Extima sui parte est σχιστὴ, sive fissa, hoc est, pinnulis, vel crenis divisa. Ἄσχιστον † tamen vocat Aristoteles, quod *non fissilem* signat. Sed, (ut Caesar Scaliger ‡ annotavit) solum dicere voluit, non, ut aliis animantibus, eam esse quasi abscissam à corpore. In mugile, lupo, & aliis magno numero, pro spinae longitudine se habet ad aquas findendas. Atque ut tanto id melius possit, transversa est lataque in delphinis, ac balaenis. Cancros caudâ carere, Aristoteles ait lib. IV. Histor. Animal. cap. II *. At, ut idem docet †, habent locustae. In quo discrimine itidem divina se exserit sapientia. Nam locustis cauda utilis fuit in natando, cum quinis ejus palmulis innitantur. Cancris autem cauda foret inutilis, quòd vitam agant terrenam. Rondeletius tamen & his caudam esse tradit lib. II. de piscibus marinis cap. X. Verum haec conciliare non est operosum. Nec enim ἁπλῶς * iis caudam negat Aristoteles; sed solum si conferas cum locusta, cui protenditur cauda. Id fieri non potuit in cancro. Quippe, ut verbis utar Aristotelis ‡, τὸ σῶμα τὸ μὲν καράβων καὶ καρίδων προμήκες· τὸ δὲ τῶν καρκίνων, στρογγύλον· *locustarum, squillarumque corpus oblongum est; cancrorum, rotundum.* Ubi non loquitur de rotunditate absoluta, sed comparata: ac similiter caudam adimere putandum. Justiùs tamen Lunae pisci caudâ esse neges, ob figuram

* *lib. 2. Hist. an. cap. 13. sed Caes. Scal. cap. 16. sect. 105.*
† *indivisam.*
‡ *ibid.*
* *Caes. Scal. cap. 3 sect. 80.*
† *ibid.*
* *simpliciter.*
‡ *loco paullo ante dicto.*

figuram magis orbicularem. Interim cum duas habeat pinnas, inferior, earum caudæ usum præbet: ut idem Rondeletius * monuit. *ibid.

Etiam fistula natatui inservit. Plin. lib. IX. cap. XXIX. *Est polypis fistula in dorso, qua transmittunt in mare: eaque modò in dextram partem, modo in sinistram transfertur.*

Est & natatus genus, quod non pinnis fit; verum variis corporis flexibus. Sic natant non solum murænæ, & lampetræ, quæ pinnis carent lateralibus; sed etiam anguillæ, congri, & alii piscium nonnulli, qui à lateribus prædìti sunt pinnis.

CAPUT XIX.

Cur aquatilium adeo pauca acceperint pedes: unde νίποδες vocantur. Qua mente Homerus phocas appellet νίποδας, cum pedes habeant. Unde sit, quod cancri sciant progredi, natare non item. Crocodilo, & progrediendi, & natandi est facultas. Phocam ab Aristotele vocari quadrupes mutilum, *quia pedes ejus posteriores sint caudæ similiores, sive formam, sive etiam in natando usum consideremus. Polypum & brachiis natare, & flexibus variis corpus promovere. Cur ad gressum inutiles sint pedes, tum cetaceis, tum locustis. Pisces volucres, ut loligo, ac præcipuè hirundo: & quæ utriusq; nominis ratio sit. De saltu exocœti, salmonis, pectinis. An volet milvus, sive accipiter. De celeritate delphini. Providentia divina in eo relucens, quod os delphino datum sit in partibus infernis; modo Aristoteles, & Plinius audiendi sunt: sed αὐτοψία eorum sententiam refelli. Mira delphini velocitas: tanta etiam vis, ut malos navium, vel saltem vela, transvolare, aut transilire credatur: & à qua caussa hoc sit. An rectè delphinus in antiquis monumentis dorso fingatur recurvo. Quid signetur delphino anchoræ circumvoluto. Quandoque suam delphino noxiam esse velocitatem. Mugilum celeritas, & in his cephali: cujus ἔτυμον exponitur, & vis transiliendi naviculam piscatoriam. Thunni celeritas, à qua & nomen invenit. Carabi veloces; in his hippæ, vel potius hippeis: & quæ origo ejus nominis. Qui piscium tardiores sint, & unde id proveniat.*

PErgo nunc ad gressum: qui pedibus fit. Horum alii digitati, ut crocodilo, & vitulo marino; alii bisulci, ut hippopotamo. Item piscium quidam bipedes, ut tritones; quidam quadrupedes, ut hippopotami; quidam multipedes ut scolopendræ. Sed longè maxima vis piscium pedibus caret, quia nulli forent usui in aquis. Nempe multò aliter cum iis est comparatum, quam cum avibus: quia in sicco his, ac in terra, est vita. Sic sapienter Deus cuncta dispertitur. Pisces, quia pedibus fere careant, νίποδες vocantur: nempe ex νε privativo, & πὸς, *pes*; ut rectè est apud Suidam. Altera tamen opinio ibidem subjungitur, ut dicantur νίποδες, à νέω, *no*, sive

nato; quasi νηξίποδες, *natantes pedibus*. Et hoc etymon ibi præfertur, quia ἔχουσι πόδας αἱ φῶκαι, *pedes habent vituli marini*: quibus nihilominus νηπόδων nomen convenit. Nam Homeri est Odyss. Δ *:

* *vers. 404.*

> Ἀμφὶ δέ μιν φῶκαι νέποδες. ---- Hoc interpretes transtulere:
> *Circa ipsum verò phocæ carentes pedibus.*

Sed vel νέποδες aliter exponendum, vel erraverit Homerus. Nam phocis pedes esse, satis constat. Quare potius dixero, Homerum νέποδας posuisse non ἐπιθετικῶς †, pro *pedum expertibus*, sed ὑπαρκτικῶς ‡ pro *piscibus*: quibus data hæc νηπόδων appellatio, non quia nullis piscium sint pedes; sed quia paucis, imò vulgarium nullis. Est verò eorum, qui pedes habent, hujusmodi discrimen; quòd alii solum gradiantur, alii etiam natent. Canceri sic ἁπλῶς * dicti (nam cancros mæas superius excepimus) non natant, sed solum gradiuntur. Progredi sciunt, & celeriter quidem, ob multitudinem pedum, & crurum brevitatem. Nesciunt autem natare, tum ob defectum pinnarum; tum vitio caudæ sic corpori applicitæ, ut nequeat extendi.

† *velut appositum.*
‡ *ut subjectum, sive substantiam significans.*
* *simpliciter.*

At natatu, & gressu, pollet crocodilus. Imò, pro corporis mole, gressus ejus satis est velox. Vituli item marini, de quibus paullo antè diximus, utroque valent. Pedes anteriores ingressui, sive reptationi, serviunt. Ad natandum parum sunt idonei, quia ungues quidem exstant; at digiti nonnisi in extremo quatuor lineis discernantur. Posterioribus natant, quoniam caudæ potius naturam referant, quam pedum. Aristoteles de iis sic scripsit lib. 11. Histor. Anim. cap. 1 †. Ἡ δὲ φώκη, ὥσπερ πεπηρωμένον τετράπουν ἐστίν· εὐθὺς γὰρ ἔχει μετὰ τὴν ὠμοπλάτην τοὺς πόδας ὁμοίους χερσὶν, ὥσπερ καὶ οἱ τῆς ἄρκτου· πενταδάκτυλοι γάρ εἰσι, καὶ ἕκαστος τῶν δακτύλων καμπὰς ἔχει τρεῖς, καὶ ὄνυχα μέγαν· οἱ δὲ ὀπίσθιοι πόδες, πενταδάκτυλοι μέν εἰσι, καὶ τὰς καμπὰς καὶ τοὺς ὄνυχας ὁμοίους ἔχουσι τοῖς προσθίοις· τῷ δὲ σχήματι, παραπλήσιαι τῶν ἰχθύων οὐραῖς εἰσιν. Pro ὄνυχα οὐ μέγαν, ut est in editione Sylburgiana, reposui ὄνυχα μέγαν: partim quia id verius est, partim quoniam video, sic esse etiam excusum Aldina anni CIↃ CCCC XCVII. imò similiter & Florentina Leonici, & Basileensis Isengrinii. Sylburgiana consentit tralationi Gazæ; qui vertit, *unguibus muniantur non magnis*. Sed cum Aldina, qua utebatur Cæsar Scaliger, convenit tralatio ejusdem. Sic enim totum locum reddidit: *Marinus autem vitulus tanquam mutilus quadrupes est. Etenim sub armis statim pedes habet manibus similes, velut ursinos. Nempe quinis discreti sunt digitis. Quorum singuli ternas habent flexiones, atque unguem grandem unum. Posteriores quoque pedes, numero quidem & curvatura digitorum, item ipsis unguibus, similes habent prioribus. Cæterum figura ad piscium caudas propius accedunt.* Eo lubentius locum hunc adscripsi; quia abunde eo refellitur pictura phocæ, quam Bellonius repræsentat *. Nam posteriores etiam pedes cum quinis expressit

† *Ex dist. Cæs. Scal. cap. 4 sect. 14.*
* *lib. 1. de Aquatilib. c. 4.*

pressit digitis. Atqui αὐτοψία*, ad quam meritò etiam provocat Rondeletius†, clarè evincit, vituli pedes posteriores non esse, ut in castore, divisos, ac membranis intertextos. Alioqui Aristoteles non hunc vitulum vocaret quadrupes mutilum. Quomodo loquitur, quia posteriores pedes, uti (quod Aristoteles ait) caudæ sunt similiores; ita ejusdem potiùs munere funguntur. Nam non gressui inserviunt, sed natationi; ad quam magnum quoque caudæ usum esse, superiùs diximus.

* conspectus ipse.
† lib. 16. de pisc. mar. cap. 6.

Præterea & natant, & gradiuntur, scolopendra minor, testudo marina, ac lutaria: polypus item utrumque præstat brachiis; quæ & pedes dici posse, ipsum *polypi* nomen indicat. Præterea verò se promovet corporis flexibus. Quod & faciunt hirundines marinæ, ac palustres.

Miretur aliquis, cetacea à me præteriri, cùm pedes habeant. Sed his non ambulant; quia pedes ob molem corporis non sustinent tantum pondus.

At locustæ aliâ de caussâ non gradiuntur: nempe quia pedes habent in obliquum conversos; eoque natatui, quàm gressui aptiores.

Sunt præterea è piscibus, qui non tantùm natent, sed etiam volent; ut loligo, quæ commutatâ principe literâ sic dicitur, quasi *voligo*; ut Varro censet lib. iv. de L.L. De eâdem, & pectunculis, sic Plinius lib. ix, cap. xxix: *Loligo etiam volitat extra aquam se efferens: quod & pectunculi faciunt, sagittæ modo.* De pectunculis postea dicam. Loligo autem non tam volat, quàm exilire extra aquas est contenta: qui & delphinis mos. Veriùs volat χελιδὼν, sive hirundo: quæ hunc in usum accepit pinnas latas longasque, ac, ut in vespertilione videmus, certis cartilaginum intervallis consertas: sicut de eo Cæsar Scaliger *scribit. Ac si vocatur, quia in volando referre hirundinem videtur. Unde idem Plinius lib. ix, cap. xxvi, dixerat: *Volat hirundo sanè perquam similis volucri hirundini: item milvus.* Ac Rondeletius lib. iv. de pisc. mar. cap. viii: *Vidi equidem hirundines marinas ad lapidis jactum extra aquã in aëre volitâsse, & milvos, & mugilum genus alatum. Hujusce rei locupletes sunt testes, qui ad Herculis columnas navigãt; quo in loco hirundines multæ volare videtur. Sed piscium alii aliis longiùs, celeriùs, & frequentiùs, volant. Quibus enim priores pinnæ sunt longiores, latioresque, & valentiore membranâ contexta, ii melius volare possunt, longius etiam volant.* Ac plura ibidem, etiam de exocœto, sed saltânte veriùs, quàm volante: adhæc salmone, aquarum fontes petente: pectunculo item, de quo ex Plinio jam diximus. Estque & alter de hoc apud eundem locus lib. ix, cap. xxxiii: *Saliunt pectines, & extra volitant, seque ipsi carinant.* Volitant autem pinnis, ut iis tum sint pro pennis: præcipueque in volando hoc aguntur ut effugiant hostem. Trebius Niger etiam ex volatu eorum imminentem colligebat tempestatẽ; de quo postea.

* In Aristot. Hist. Anim. lib. 2, cap. 18, sect. 135.

‡ Ἁλιευτ. *lib.* 1. *verſ.* 418.

Eſt & in piſcibus ἱέραξ, ſive ἴρηξ; ut Oppianus ‡ vocat. Latinis ſit *accipiter.* Sed Plinius *miluum* nominat, verbis antea adductis. Hic vix volat; imò ambigere poſſis, utrùm extra aquas prorſus feratur; an in ſummo fluitet æquore.

Adhæc inter volatiles piſces à Plinio refertur lucerna. Sed Rondeletius eundem ac hirundinem, Salvianus autem eundem ac miluum, cenſet. Cur *lucerna* dictus ſit, inferiùs exponam, cum agetur de piſcium, extra alimoniam, & medicinam, uſibus variis.

Nec ſolùm hiſce differentiis diſtinguuntur piſces, qui totum movent corpus; ſed eo quoque, quòd hi celeriùs, illi tardiùs, moveantur. Sic canis cetaceus celerior eſt balænâ. Quis verò omnium maximè ſit expeditus, docet his verbis Plinius lib. IX, cap. VIII: *Velociſſimum omnium animalium, non ſolùm marinorum, eſt delphinus, ocior volucre, ocior telo: ac niſi multùm infra roſtrum os illi foret, medio penè in ventre, nullus piſcium celeritatem ejus evaderet. Sed adfert moram providentia Naturæ, quia niſi reſupini, atque converſi, non corripiunt.* Videmus, ut homo gentilis in compage ac ſtructura delphini agnoſcat providētiam Naturæ. Quàm turpe igitur, ſi quibus major multò lux affulſit, non à mirandis naturæ ad providentiam conditoris aſcendāt! Interea, quod dici ſolet, bene quidem dicit, ſed malè probat. Nam quod ait, os habere in parte inferiori, id falſum putamus. Idem tamen Ariſtoteli traditum lib IV. de Partib. Animal. cap. XIII: Ἔχει δὲ καὶ περὶ τὸ στόμα διαφοράς· τὰ μὲν γὰρ κατ' ἀντικρὺ ἔχει τὸ στόμα, καὶ εἰς τὸ πρόσθεν· τὰ δ', ἐν τοῖς ὑπτίοις, οἷον δελφῖνες, καὶ τὰ σελαχώδη. *Sunt & oris diſcrimina. Aliis enim ex adverſo, parteque anteriori os eſt: aliis verò in parte inferiori, ut delphinis, ac cartilagineis.* Ut hac parte à ſummo magiſtro recedam, facit, quòd, quæcunque juniores de delphinis ſcripſēre, figuræque ab iis expreſſæ, longè aliud oſtendant. Quare vel Ariſtoteles, & Plinius, errarint; vel delphinus noſter ſit alius ab illo veterum. Sed ad Plinium redeamus: qui, poſt verba ſuperiùs allata, continuò ſubjungit: *Quæ cauſſa præcipuè velocitatem eorum oſtendit. Nam cum fame conciti, fugientem in vada ima perſecuti piſcem, diutius ſpiritum continuere, ut arcu emiſſi, ad reſpirandum emicant; tantâque vi exiliunt, ut plerumque vela navium transvolent.* Ubi videmus, delphino etiam volatum tribui. Similiter Solinus cap. XXII: *Ante omnia nihil velocius habent maria: ut plerumque ſalientes transvolent vela navium.* Apud Ariſtotelem in IX. Hiſt. anim. pro eo eſt: Καὶ ὑπερβάλλονται τοὺς ἱστούς, hoc eſt, *Et transvolant malos.* Nam ἱστός, *malus;* ἱστίον, *velum.* Quæ confudiſſe Plinius videtur. Cæterùm etſi invitus ab Ariſtotele recedere ſolet Cæſar Scaliger; hac parte tamen deſerere videtur. Sic enim ſcribit*: *Cum Ariſtoteles ait, malos navium transmittere, puto ludebat.* Sed ut de tanto ſeu ſaltu, ſeu volatu, tueri philoſophum vix auſim: conſtat tamen

* *in Ariſt. lib.* 2. *Hiſt. Anim. cap.* 16, *ſect.* 18

tamen eo mirandum in modũ valere. Tantæ velocitatis,& agilitatis(quam Oppianus etiam celebrat, de Iberorum equorum celeritate agens) caussa non in pinnis est, quæ pro corpore exiguæ obtigere: sed partim in robore, quo valet; partim ab agilitate,quæ à nervis,ac tendinibus dependet;partim ab arte,quia,ut urinatores animam continent;sic ille primò comprimit spiritum, ac deinde corpus, velut sagittam nervo expulsam, jaculatur. Nam spiritus ita compressus ab urinatore, ac delphino, propellit utrumque: ut præter Plinium(cujus verba adduximus)etiam Aristoteles tradidit,& ex eo Ælianus lib.xii. de Anim.cap.xii.

Porrò delphini etsi non sint tergo naturâ repando: eo tamen tunc sunt incurvo, cùm se ad prosiliendum vibrant, vel etiam lusitantes, ac navigia consequentes, caput undis exserunt. Eaque ratio est, cur Oppianus ‡ *κυβι-στῆρι*, hoc est, *urinatori*, comparet: ac Ovidius etiam in ii. Metam. dicat: ‡ *lib. 2. Ἁλιευτ. vers. 586.*

----- Nec se super æquora curvi
Tollere consuetas audent delphines in auras.

Et Metam.iii, de Medonte Tyrrheno in delphinum converso:

*Corporeque *, & presso spina curvamine flecti* * *Al. Corpore, sed presso.*
Incipit. -----

Talis etiam exprimitur in vett. marmoribus; uti & numismatis; quemadmodum illo, cujus ab uno latere est; *Imp. Titus Cæs. Vespasian Aug. P. M.* Ab altero autem delphinus cum dorso repando circumvolutus anchoræ, ac circum eum; *Tr. P.* ix *Imp* xv. *Cos.* viii. *P. P.* Figurâ anchoræ, ac delphini, significatur, inter tarditatem anchoræ, ac celeritatem delphini mediam esse insistendam viam; secundùm proverbium, Augusto Cæsari ‡ usq; adeò placitum, *Σπεῦδε βραδέως*, *Festina lente.* Symbolum verò id Aldo etiam Manutio placuisse, nemo paullo humanior ignorat. Adderem & achatem annuli, cui ille repando cum tergo insculptus in dactyliotheca Gorlæi †, si satis esse vetustum constaret. Oporinus quoque, minimè illaudatus typographus, cum Arione sic eum editionum suarum symbolo expressit.

‡ *Sueton. in Aug. cap. 25.*
† *num. 53.*

Etsi autem delphino velocitas sua plurimùm ad pisces capiendos prosit: interdum tamen hæc illi exitio est: ut, quoties celeriores insequens pisces, dum impetum nequit sistere, in littus se ejaculatur; ubi eum cum aquis vita destituit die tertio, vel præterpropter. In piscibus, quorum ergô tanto fertur impetu, mugiles sunt: quos omnium velocissimos Plinius inquit lib. ix, cap. xlii. Sunt in horum genere *κέφαλοι*: qui magnitudine capitis cæteros superant mugiles. Unde & nomen; nempe ut Euthydemus Atheniensis ait*, *διὰ τὸ βαρυτέραν τὴν κεφαλὴν ἔχειν*, *ob gravius illorum caput.* Celeritatem eorum indicat, quod scribit Cæsar Scaliger comm. in Hist. Arist. de Anim. ‡ *Minimam piscatoriam, in qua essemus nos, cephalus transiliit.*

* *lib. de Salsamentis apud Athenæum lib. 7.*
‡ *lib. 2. cap. 16 sect. 118. pag. 234.*

Magna

Magna etiam celeritas thunni: cui & ab impetu nomen. Nam θύειν valet ὁρμᾶν ‡. Item omnium ὀξυρύγχων *.

‡ cum impetu ferri.
* quibus rostrum est acutum.
† lib. 9. cap. 31
* ex dist. Cæs. Scal. cap. 3. sect. 65.
‡ ad locum Aristotelis proximè allatum.

Quin & carabi, cancrorum genus, ut Plinius † ait, *in Phœnice tanta sunt velocitatis, ut consequi non sit.* Atque, ut idem ait, *hippæ* nominantur. Nempe, ut Terentii *Adelphæ*, ἀδελφοί: sic *hippæ* fuerit ἵπποι. Sed rectè emendant *hippeis*, ἱππεῖς, hoc est, *equites*: ut est apud Aristotelem lib. IV. Histor. Anim. cap. 11 *: ubi addit, sic vocari, διὰ τὸ οὕτως ταχέως θεῖν ὥστε μὴ ῥᾴδιον εἶναι ταχέως καταλαβεῖν· *quia velociter adeò ferantur, ut captatores vix consequi possint.* Cæsar Scaliger ‡ ad hanc celeritatem conferre etiam arbitratur ventrem cibo vacuum ob pabuli penuriam.

At tardissimè è piscibus moventur balænæ, aliæque belluæ marinæ; idque præ corporis mole. Tardus etiam motus eorum, quibus caput grande; ut orchios, ranæ piscatricis, uranoscopi. Adhæc planorum; ut passeris, rhombi. Item iis, qui pedibus natant; ut polypi, sepiæ, squillæ. Præterea quibus caput depressum, caudâ sursum elatâ, quomodo inhibetur natatio; ut uranoscopo, & memoratæ antea ranæ piscatrici: vel quibus caput elatum; ut hippocampo.

CAPUT XX.

Ad locomotivam refertur spiratio; quæ triplex: præcipua verò earum respiratio perfecta quæ aeris est pulmonibus attracti, & remissi. Cur pisces minores diutius se contineant sub aquis; majores autem, qui pulmones accepere, suffocentur. Laryngos, & asperæ arteriæ utilitas. Cui bono sit cohibitio respirationis. Cur alius sit cordis situs iis, qui pulmonibus, quàm qui branchiis, respirant. De asperæ arteriæ usu ad cor refrigerandum; item fistulæ, quæ in respirando tantam etiam vim aquarum efflat in naves, ut periculum sit, ne mergantur: adhæc præcordiorum, ad quorum motum moventur pulmones. Imperfecta respiratio refrigerat cor aquâ branchiis admissâ. Quare branchiis locus sit attributus circa cor. Cur, quæ his respirant, non moveant imas ventris partes. Nova Rondeletii de branchiarum usu opinio. Duplex adducitur ratio, cur in summo mari natent murænæ; una quidem pinguedo, altera autem siccitas ex Solis torrentis ardore. Πλῶται, seu flutæ, *unde nominentur.* Exormistos *Cassiodori est natura similis, ac murænæ. De branchiarum numero. De transpiratione, quam Cardanus vocat* spirationem occultam: *ac perperam hoc nomine à Cæsare Scaligero culpari. Nec ab eodem Scaligero solidè adstrui,* ὀστρακόδερμα *non perspirare.*

VIdimus de triplici piscium motu; natatu, gressu, volatu. Verùm & spiratio est motus quidam. Hæc quomodo tum ad vegetativam, tum ad sensivam referatur facultatem, dictum nobis lib. superioris cap. XXXVIII.

Est

Est hæc ſpiratio triplex: una eſt reſpiratio; altera quaſi reſpiratio; tertia autem perſpiratio.

Reſpiratio ſic propriè dicta eſt aëris frigidi, qui circumfunditur, attractio, & ejusdem expulſio. Hæc à ſapientiſſimo numine iis eſt attributa, quibus ſanguis eſſet calidior, atque is copioſus. Hoc imprimis videmus in piſcibus majoribus. Minores enim diu ſe continent ſub aquis; quia ſanguis iis frigidior, & is paucus; ut non magnopere egeant frigoris. At eo piſces indigent majores ob majorem calorem: unde & pulmones iis dati: nempe, ut alibi* dictum, ad aëra captandum, quo refrigerentur. Sanè tales propterea ſummis in aquis fluitant, ac capite etiam erecto capiunt ſomnum, ut aëra ſic hauriant. Quod ſi diutiùs ſub aquis detineantur, ut ſi retibus impliciti emergere nequeant, intereant ſuffocati. *lib. 3. cap. 38.

Nec tantùm pulmones inſerviunt reſpirationi: ſed etiam aſpera arteria, fiſtula, & præcordia. Quam dixi arteriam, cujus caput λάρυγξ vocatur, ſoli illam habent pulmonibus præditi. Uſus ejus eſt, ut ſpiritus hac attrahatur, & emittatur: quandoq; etiam, ut retineatur. Nam interdum piſcibus conducit cohiberi ſpiritum, quò faciliùs attollantur. Siquidem retentione ſpiritûs fit, ut aër eos quaſi ſuſpendat in aquis.

Ut verò in iis, qui pulmonibus reſpirant, aſperæ daretur arteriæ locus; eò cordis ſitus obtigit paullò inferiùs, quàm branchias habentibus. His enim id collocatum, ubi branchiæ coeunt dextræ, & ſiniſtræ. Ac tales extra aquas celeriùs aliis extinguuntur; quia ſpiritus habent animales magis aqueos; ut abſque iis nequeat refrigerari cordis fervor. Sed illis, qui præditi ſunt pulmonibus, ſpiritus ſunt magis aëri: unde refrigerando eorum ſpiritui non aqua ſolùm, ſed aër etiam, convenit. Hoc liquet ex vitulis marinis ſpirantibus, & dormientibus in terra.

Quomodo autem aſpera arteria in pulmones diſſeminetur; primus expoſuit Rondeletius, digniſſimus planè, quem ſuper iſto adeas lib. III. de piſcibus marinis cap. XI.

Fiſtula quoque nonnullis in fronte, vel tergo, obtigit; ut eâ reſpirent, & aquam ore receptam rejiciant. Plinius lib. IX, cap. VI, vocat *ora*. Sic enim ſcribit: *Ora balenæ habent in frontibus; ideoque, ſummâ aquâ innatantes, in ſublime nimbos efflant.* Ubi *ora* Plinius vocat, quæ Ariſtoteli ſunt φυσητῆρες. Ac Plinio, Solino, aliis, inde balænarum genus nomen *phyſeterum* accepit. Hermolaus vertit *flatores*. Ariſtoteli is piſcis videtur eſſe πρῆστις: quod ſimilis originis. Nam πρῆστις à πρήθω, ut φυσητὴρ à φυσάω. At idem πρήθω, ut φυσάω†. Ut Il. α: † *flo.*

Ἐν δ' ἄνεμος πρῆσεν μέσον ἱστίον. ——

Ubi Euſtathius* πρῆσεν, ſive ἐνέπρησεν (eſt enim tmeſis) ἐφύσησεν exponit: * *pag. 139. edit. Rom.*

quòd est *inflavit*. Ut sententia sit, Ventus medium velum flatu implevit. Quantus physeter fistulâ suâ nimbos efflet, indicat Strabo in xv; ubi ait, Nearcho navigante in sinu Persico, tantam eructâsse diluviem, ut præ caligine nec ea possent conspici, quæ forent proxima. Etiam Guilielmus Turnerus Anglus, in epistola ad Conradum Gesnerum, refert, genti suæ vocari *worpoul*; magnitudinis esse portentosæ; minoris tamen, quàm balænas; aquæ tamen fistulâ efflare, ut singuli uno rictu replere, ac mergere, navim valeant. Hujus verò rei se testem ait * oculatum.

* *apud Gesn. de aquatilib. pag. 853.*

Etiam ad respirationem conferunt præcordia sive *διάφραγμα*. Ad hujus enim motum moventur pulmones. Atque, eodem inflammato, respiratio vel aufertur, vel læditur: eoque cor nequit refrigerari. Ac talis est respiratio, quæ dicitur perfecta.

Imperfecta autem, quam *quasi respirationem* vocamus, non aëre per pulmones attracto refrigerat cor, ut in respiratione propriè dictâ; sed aquâ per branchias attractâ fervorem cordis temperat. Est igitur hîc quiddam tum aëri, tum pulmonibus *ἀνάλογον* ‡; ac aqua quidem aëri, pulmonibus verò branchiæ respondent. De hoc branchiarum usu ita B. Ambrosius lib. v. Hexaëm. cap. iv: ubi comparationem inter homines, & pisces, instituit: *Sicut nobis spiritus, ita illis aqua vivendi ministrat substantiam. Nos, intercluso commeatu spiritus vitalis, statim exstinguimur. Pisces quoq; sublati de aqua, sine substantiâ sui, vivi esse non possunt. Et caussa manifesta est, quoniam nobis pulmo, per thoracis laxiora penetralia, recipit spiritum. Pisces verò branchias habent, quas nunc plicant, & colligunt; nunc explicant, atque aperiunt. In hanc ergo collectionem, & apertionem, dum suscipitur aqua, & transmittitur ac penetrat, respirationis munus videtur implere.*

‡ *simile, ac proportione respondens.*

Atque ex his etiam liquet, cur Deus branchiis locum dederit circa cor. Hoc enim est, cui opus refrigeratione. Cæterum qui branchiis respirant, non movent imas ventris partes, quia musculi epigastrii non pertingant ad eas usque partes, quibus fit illa quasi respiratio.

Verùm quod branchias ad refrigerandum à divina attributas providentia diximus; id ex veterum opinione, ac recepta penè apud omnes, dictum nobis fuit. Alioquin scrupulum non levem injicit doctissimus Rondeletius lib. iii. de piscib⁹ marinis cap. xii. Ipsum audiamus: *In branchiis animadverti, illis fere immotis, opercula ossea imposita dilatari, & comprimi: deinde in branchiis foramina nulla esse, aut cavitates per se attrahendo aëri vel aquæ, aut istis attractis, ad cor transmittendis accommodatas: quæ faciunt, ut dubitem num hiatus illius operculi ossei dilatatione aperti, & ejusdem compressione occlusi, potiùs quàm branchiarum beneficio, fiat respiratio* †. *Quis est igitur branchiarum usus in piscibus? nempe ut cibus per hiatum illum ad respirationē à natura comparatum*

† *Laxè respirationem dixit, quam nos* quasi respirationem *vocabamus, sive* respirationē *imperfectam.*

para-

paratum non efflueret; sed branchiis veluti claustris contineretur, & rectà ad ventriculũ delaberetur, & aqua simul cum cibo hausta rejiceretur. Hæc Rondeletii sententia si placet; quæ ab Aristotele tribuuntur branchiis, rectiùs capiantur de osseis operculis, quæ branchiis superposita sunt. Sed dum super hoc disputant eruditi, veterum nos de branchiis opinionem, tanquam receptam penè apud omnes, & fortasse etiam veriorem, bonâ cum dissentientium veniâ, sequemur.

De murænarũ branchiis cur Aristoteli potiùs, quàm Plinio, accedamus, diximus capite superiori. Ut verò branchiis tam exiguis respirare nihilominus valeant, in summis natant aquis. Atque hoc tanto magis possunt, quanto sunt pinguiores. Hinc Varro libro eo, qui inscribebatur Gallus, de admirandis *: *In Sicilia quoq; Papirius* † *manu capi muranas flutas, quòd ha in summa aqua pra pinguedine flutentur.* Ubi *flutent* malim, quod valet, *fluitent.* Unde *fluta*, ut Macrobius hic vocat, dictæ sunt nempe ad exemplum Græcorum, quibus similiter πλῶται vocãtur. Sed quod Varro ait, pinguedinem esse in caussa, cur sic fluitent; id hactenus amplector, ut præterea in considerationem veniat siccitas, quam in fluitando contrahunt Solis ardore: qui sic eos torret, ut se nequeant curvare, ac propterea, ut Varronem dicere vidimus, manu facilè capiantur. Hinc Martialis in Xeniis ‡:

Qua natat in Siculo grandis murana profundo,
Non valet exustam mergere Sole cutem.

Et iccirco, ut dixi, *fluta* nominatæ; quia Sole torrefactæ, velut exanimes fluant. Idem de exormisto narret Cassiodorus lib. XII. Variarum, epist. XIV. ad Anastasium cancellarium: *Exormiston,* inquit, *inter pisces regium genus, compar muranis corpore, vel* (malim *sed*) *colore distans, naribus setosis, colostreâ delicatâ teneritudine praditum, oleoso ac suavi liquore coagulatum: appetibilis grataq; pinguedo: cum spumis fluctantibus inter aëris confinia cœperit enatare, nescit ad cubilia redire: qua deserit credo, aut immemor reversionis, aut teneritudine summâ mollitus: nequit undis elevantibus cõtrariâ obluctatione demergere: fertur velut corpus exanime, nullus nisibus periculum, nullâ arte devitãs: & hinc viribus destitutus redire non creditur, quia nec fugere posse [illegible]itur.* Quid mirum autem, si id commune habeat cum muræna: quando, ut Cassiodorum audivimus loquentem, corpore sit murænis compar? Imò ut de muræna Sicula loquitur Martialis; ita & de pisce Siculo sermo est Cassiodoro. Nam capi ait in Brutiorum littore Rhegino. Ac ejusdem libri epist. IV, ubi mensæ regalis delicias enarrat, post Danubii carpam, & Rheni ancoraginem, exormiston Siciliæ subjungit. In utroque MSo nostro est, *Exormis tonsicula quibuslibet laboribus afferatur.* Sed princeps syllaba in *tonsicula*, citra dubium præcedentem ad vocem pertinet,

*apud Macrobiũ lib. 2. Saturn. cap. 11.

† *Puto antecesserat* ait, *vel* refert. *Intelligo autem Papirium Fabianũ,* naturæ rerum peritissimum; *ut Plinio vocatur lib. 36, cap. 5. Ut nihil caussa sit, cur cum viro docto Papirii nomẽ deleamus.*

‡ *epig. 80.*

*lib. 9, cap. 18.

De numero branchiarum ita Plinius*: *Piscium alii branchias multiplices habent, alii simplices, alii duplices.* Quod ad multiplices, sunt eæ quibusdam quaternæ, aliis quoque octonæ: proque branchiarum numero etiam foraminum numerus variat. Quippe lampetris ea sunt septena, quina galeis prope omnibus, unicum utrimque murænis ac congris. Est verò hoc, ut branchias habeant, piscium proprium. Unum exceperis crocodilum. Sed neque ille, cùm ἀμφίβιος† sit, terrestrium numero planè est eximendus.

† quasi anceps. in utraque, & terra, & aqua sede vivens.

Superest διάπνοια, sive *perspiratio*, quam vulgo *transpirationem* nuncupant. Fit ea per exiguos, ac sensum fugientes totius corporis meatus. Unde *occultam spirationem* vocat Cardanus*. Sic enim scribit: *Spirant animalia omnia manifestè, vel occultè.* Sed hoc quoque Scaliger culpat Exercit. CCLXXIII: *Verba, inquit, tua te produnt: qui dicas, manifestè, aut occultè: quaram, qui scias: Si occulta vidisti, non occulta sunt.* Atque hoc à se acutè dictum adnotavit. Sed enim quid apertius, quàm Cardano *occultam* dici *spirationem*, quæ aliis *insensilis* vocatur? Sic hystericæ vivunt perspiratione: cujusmodi spiratio nisi lateret domesticos ipsos; non aliquæ, licet vivæ, pro mortuis habitæ, eoque terræ essent mandatæ. Hujusmodi spiratione, visui non manifestâ, sed occultâ, vivunt insecta; eâque vel tenui, ut muscæ; vel crassiore, ut lumbrici. Sed quæritur, utrùm id quoque habeat locum in aquatilibus. Censent plurimi. Nam ὀστρακόδερμα† ajunt perspirare. Sed enim vide quid contrà obtendat Cæsar Scaliger Exercit. CCLXXIII, sect. 1: *Ostreas, alterâ ablatâ testâ, ne conclusæ fallant oculos, in aquâ plenam pelvim mitte: videbis aquam neque moveri motu ullo, neq; ampullari. Et egent illâ tum anhelatione, cùm nixibus irritis requirunt testam.* Verùm pro receptiori sententia dixerit aliquis, usque adeò minutum, & tam invalidum esse id, quod perspiratur, ut nullus aquæ motus, nullæ in eo bullæ compareant. Interea fatendum, nec sic solidè aquatilium perspirationem evinci. Nam si ipsi agnoscant, tam frigidi temperamenti aquatilia esse nonnulla, ut nec respiratione per pulmones; nec quasi respiratione per branchias, indigeant; sed ad refrigerationem iis sufficiat perspiratio: quid si nos dicamus, tam debilem esse calorem nonnullis, ut iis nec perspiratione sit opus? Scio, id Galeno adversari, qui negat, vel animal esse posse, nisi spiret; vel spirare, nisi animal sit. Sed enim nunc solùm quæritur, ecquo sententia hæc nitatur, præterquam auctoritate dicentis. Nec enim video, quomodo seu hanc, seu alteram tueri opinionem visum fuerit, sat validis ea possit argumentis vel adstrui, vel destrui.

* lib. 12, de Subtilitate pag. 464, edit. Lugdun. an. 1580.

† testis conclusa duris.

CAPUT

CAPUT XXI.

Rondeletii de eo sententia, cur diutius extra aquas vivant exocœtus, anguillæ, murana: channæ contra citò eas moriantur, & unde channis *nomen. Quibus argumentis hanc Rondeletii opinionem Cæsar Scaliger impugnet. Dissensus eorundem de isto, utrum sub aquis pisces spirent aëra: & qua occasione Scaliger aggressus sit oppugnare de isto Rondeletium, sed modestè, nec sine ejus viri laudatione. Multorum piscium sonum vocem dici non posse. B. Ambrosii judicio, non eo contentiores, sed laudatiores esse pisces, quod vocis sint expertes. Qui piscium sint vocales. Vituli marini mugitus.* Bocæ *unde nomen. Gemitus delphini. Qua mente Aristoteles neget, delphino esse linguam solutam. Refellitur Græculorum opinio de delphinis* simonis *nomine gaudentibus: & quomodo eam tueri conetur Cardanus, sed Scaligero merito adversante.*

DE triplici piscium spiratione dixi. Nunc disquiramus, cur alii aliis diutius extra aquas vivant. Primum videamus de iis, quæ exeunt in terras pabuli, vel somni caussa; ut exocœtus. Rondeletius * hoc in eo fieri ait, quia frigidus aer nequit per branchias confertim irruere ad cor; sive quia careat branchiis, ut Plinius ‡ censet; si e quia angusta admodum sit branchiarum rima, eoque haut nimius ei sit aëris appulsus. Anguillæ, ut Plinius † ait, *durant sine aqua senis diebus, aquilone spirante, austro paucioribus.* Has, uti & murænas, idem Rondeletius * ait diutius sine aqua vivere, quia ob rimæ parvitatem nonnisi parum aeris trahant, sic ut lædi cor nequeat refrigeratione. At contra channas putat citò interire in terra, quia multum attrahant aëris ob hiatum perpetuum; unde & iis nomen esse datum ait Eustathius ‡. Nempe ἀπὸ τοῦ χαίνειν, quod est *hiare*. A quo & χάνος, pro *ore*, apud Comicos; teste Polluce *. Sed rectè ea Cæsar Scaliger refellit. Nec enim nimis refrigerando lædit aër adsuetos vivere in aqua; quod elementum aëre est frigidius. Et, quemadmodum ex Plinio dicebamus, non tam diu extra aquas vivunt flante noto, quam aquilone; qui frigidior est altero. Diutius etiam pisces extra aquas verno vivunt tempore, quàm æstivo. Præterea ab aëre branchiis recepto malè ratio arcessitur, si aër attrahatur ore, branchiis emittatur: quomodo earum angustia potius caussa sit futura, cur aer ore receptus exire branchiis non possit, eoque retentus diutius, cor magis refrigeret. Tantoque magis in murænis hoc fieret; quòd ore sint patulo, & hiante admodum. Eo plus recipiat aëris: & quia unicum duntaxat branchiis utrimque est foramen, eo difficilius exibit aer, ac cor læder vehementius. Cui adversatur, quòd diu in terris vivere fatentur. His satis refellitur, quòd Rondeletius contendit, eo diutius pisces

* *lib. 4. de pisc. mar. c. 9.*
‡ *lib. 9. cap. 19.*
† *lib. 9. cap. 21*
* *loco paullo ante memorato.*
‡ *in Odyss. O pag. 1778. edit. Rom.*
* *lib. 2. cap. 4. sect. 21.*

eos vivere in terra, quia ob rimam branchiarum angustam non plus aëris assumant, quam sufficiat cordis refrigerationi. Quemadmodum inde etiam diluitur, quòd channas ait citò interire, quia copiosius attraxerint frigidum aëra, quam cor ferat.

Itidem in Rondeletio improbat Scaliger, quòd operosè adeò contra Aristotelem contenderit, pisces aërem sub aqua spirare. Nempe eo Rondeletius attendit, quòd aqua non sit pura, sed aëri permista. Censet propterea, pulmonibus, & branchiis, sub aquis etiam adduci aëra. At Scaliger ait, sic aquam & aëra, imò & ignem, terramque, misceri, ut ex iis unum quid fiat: nec piscibus eam esse vim, ut faucibus valeant aëra ab aquis separare. Statuit igitur ipse, cum unumquodque animal eo nutriatur, quod convenit naturæ: omnino, quibus aëreus est spiritus, ut homini, aëre eum reparari; aquâ autem, quibus spiritus est aqueus, ut pisci. Nec inficiatur, branchiatis etiam piscibus refrigeratione esse opus: sed negat, inde consequi, respirationis esse indigos: quia refrigeratio non aëre solum, sed aquâ etiam, fiat: à qua sit aquei spiritus in piscibus pabulum. Plura si de istis voles, ipsum adi Scaligerum; qui accurate hanc quæstionem pertractavit, idque occasione hujusmodi. Jam ad finem perduxerat suas ad Cardanum Exercitationes, cum incidit in Rondeletij libros de piscibus marinis. Legit inter cætera libri IV. cap. IX. Videt Aristoteleæ, suæque sententiæ pugnantissima. Non continuit igitur se, quin, Exercitatione CCLXXII. sectioni priori alteram adjiceret, qua Rondeletij hanc opinionem refelleret, singulis etiam ejus occurreret argumentis. Nomini interim parcit: imò nunc *optimum philosophum, & amicum* hominem appellat: nunc *virum tum optimum, tum lenissimi ingenii, atque animi maximè temperati.* Quanto honestius hic, quàm Rondeletium nominatim excepit Cardanus †! Julij Cæsaris Scaligeri vestigiis insistit, imò prope eum exscribit, Julius Cæsar Vaninus De Admirandis Naturæ Arcanis dialogo XXXII.

His pauca de piscium voce adtexam, quia à spiratione est, quòd sint vocales. Sed est hoc in paucis. Nam longè maximam partem muti sunt; quemque sonum edunt, is à branchiis est, ut vox nequeat dici. Vidimus de istis obiter, cum de hominum sono, & voce, ageremus*. Nec eo contemptio piscis, quia mutus: sed eo honoratior, quòd non verbis, sed factis, exsequitur mandata, quæ Deus illi inscripsit. Itaque Ambr. lib. V. Hexaëm. cap. X cum narrasset, ut pisces loca, temporaq; observent, haut secus ac proposita tessera, subjungit cõtinuò: *Divinæ legi piscis obsequitur, & homines cõtradicunt. Piscis solenniter obaudit mandata cœlestia, & homines irrita faciunt Dei præcepta. An contemtibilis tibi videtur, quia mutus est, rationisque expers? Sed vide, ne tu tibi magis incipias esse contemtui, si irrationabilior deprehẽdaris. Quid*

† *lib. 7. de rerum Varietate cap. 37. ubi Rondeletium ait, opere de piscibus* famã potius quærere, quam veritatẽ, nullum habere pro se argumentum, nisi in quo apertè mentitur, veniâ dignum non esse, maxima tractare oscitanter, cũ velit videri diligentissimus, &c.

* *lib. 3. cap. 27*

Quid autem rationabilius hoc piſcium tranſitu, cujus rationem quidem verbis non explicant, ſed factis loquuntur?

Solum verò vocales ſunt, qui reſpirant, eoque pulmones & aſperam habent arteriam: ut phocæ, quos *vitulos marinos* Plinius, *boves marinos* Servius interpretatur. Mugire conſtat; unde & nomen iis impoſitum eſſe, antea diximus. Quemadmodum & inde *bocas* vocarunt *à boando*, id eſt, *vocem emittendo*, ut quidem legere eſt apud Feſtum. Sed potius *boca* eſt ex φῶκα, φ in B tranſeunte; *ut balæna* ex φάλαινα, *umbilicus* ex ὀμφαλικὸς, *ambo* ex ἀμφὼ, *orbus* ex ὀρφὸς, *albus* ab ἀλφὸς, & ſimilibus trecentis.

Eandem ob cauſſam etiam vocales ſunt delphini. Plinius lib. IX. cap. VIII. *Lingua eſt his contra naturam aquatilium mobilis, brevis, atque lata, haut differens ſuillæ. Pro voce gemitus humano ſimilis.* Nec obſtat Ariſtoteles lib. XVI. Hiſt. Animal. cap. I I. ubi linguam iis tribuit οὐκ ἀπολελυμένην, *non ſolutam*: unde & negat, vocem proferre poſſe articulatam. Nam ſententia eſt, linguâ quidem ſonum promere; ſed vocem eam non eſſe articulatam; idque iccirco, quia lingua non ſit libera, ac ſoluta; quomodo fere in infantibus etiam ſe res habet.

Quibuſdam verò perſuaſum eſt, delphinos non modò vocem edere: ſed etiam ſermonem intelligere humanum. Unde idem Plinius eodem in loco *: *Dorſum iis repandum, roſtrum ſimum. Qua de cauſſa nomen ſimonis omnes miro modo agnoſcunt, malunt que ita appellari.* Jure profectò mirus vocatur modus, modò verus. Sed quis credat, piſces naturâ Græcè intelligere, vel latinè? Eſt enim *ſimonis* nomen iis impoſitum à ſimis naribus: qua de re dixi jam olim in Oratoriis inſtitutionibus †, & notis in fragmenta veterum Tragicorum *. Fidem tamen habuit Cardanus lib. V I I. de Rerum Varietate cap. XXXV I I ‡. Rationem etiam adducit iſtiuſmodi: *Delphines*, inquit, *Simonis quodam conſueto nomine gaudent: quoniam veſtigia conſuetudinis, velut in cera forma, inhærent in animalibus. Unde columbæ, in quibuſdam inſulis novi orbis, manibus capiebantur, nunc non: didicerunt enim longâ ſerie, fugere homines. Et catula mea, patre & matre genita adſuetis ferre, lapides & ferrum in octo diebus ferre didicit: mira res, cum alium canem vix bimeſtri ſpatio, & magno cum labore, edoceas: imò prorſus non edocta, ſponte ferebat, ſed non afferebat. Itaque delphines priores, hoc nomine vocari adſueti, veſtigium in pronepotibus reliquerunt, ut etiam nunc hoc nomine gaudeãt.* Verùm multò aliter, ac verius ſanè, de iſto Cæſar Scaliger, Comment. in Ariſtotelis Hiſt. Anim. * *Multa* (de delphinis) *recenſentur, quæ noſtram ſuperent fidem: ut & ridiculum illud ducamus, Simonis eis nomen gratum eſſe, quoniam ſimi ſint; ut ne hic quoque Græcia careat mendacio.*

* *lib. 9. cap. 8.*

† *lib. 4. cap. 13. ſect. 10.*

* *ad Livii Andronici Ægiſthum.*

‡ *pag. 293. edit. Lugd. an. 1580.*

* *lib. 2. cap. 1 ſect. 118.*

C A-

CAPUT XXII.

Cur, ex sententia Plutarchi, justitiæ minus adversetur esus piscium, quam quadrupedum, vel avium. Cur pisces lacustres, vel degentes fluminibus cœnosis, pingues quidem sint, sed insalubres. Ut utrosq; bonitate vincunt illi, qui degunt fluviis puris; ita vinci à marinis: & quæ sit caussa istius. Quare pisces ponti Euxini bonitate cedant piscibus alius maris. Ab eadem caussa esse, quod pisces è mari subeuntes flumen media sint natura inter eos, qui semper in mari, quiq; in flumine semper agunt. Unde Xenocrates, qui Galeno antiquior, noverit percam Rhenensem. Quare pelagii pisces difficiles quidem sint concoctu, at bene nutriant. Saxatiles cur aliis præstent. Interim & horum alios magis accedere ad pelagios, alios ad litorales. Qua de caussa meliores sint pisces, si mari tempestuoso capiantur: eoque laudentur, qui locis agunt ventosis, præsertim boreæ expositis. Tyrrheni maris pisces suaviores sunt, quam Adriatici. Lupus in Tiberi duos inter pontes captus cæteris longè commendatior: ac caussam ejus esse non solum à fluminis natura, sed etiam agitatione & exercitio piscis. In piscibus commendatur media ætas, quæ nondum ad summam pertigit magnitudinem: & cur nec minuti, nec vetuli, probentur. Εὐφθαρτοι *pisces dicuntur etiam Græcis, qui facilè concoquuntur. Solum è piscibus barbum ætate non reddi deteriorem. Piscium quosdam vere, alios æstate, vel hieme, præstabiliores esse. Etiam partium alias aliis esse meliores: & cur partes caudæ propiores præcipuè cõmendentur; in mugile maximè, non item in mullo. Aliarum quoque partium alia aliis sunt laudatiores.* Melandrya *quid. Discrimen etiam esse pro sexu. Nec leve esse hoc pro apparandi ratione: in qua distinguuntur frixi, assi, elixi, patinarii, sive jurulenti, qui &* jusculenti.

TEmpus nunc est, ut consideremus immensam Dei bonitatem erga nos: quia non contentus pro cibo dedisse plantas, quadrupedes, aves: etiam, piscibus suppeditandis, inservire nobis jussit flumina, stagna, maria. Imò Lamprias apud Plutarchum * ait, δικαιότατον ὄψον εἶναι τὸ ἐκ θαλάττης, *justissimum esse obsonium, quod è mari petitur.* Rationem adfert hujuscemodi, quòd major nobis necessitudo sit cum terrestribus; quia in terra nobiscum vivant, eodem fruantur aëre, iisdem plantis nobiscum vescantur, pleraque eodem tecto nobiscum degant; ut canes, feles, subinde & equi; nobis etiam inserviant; quod si jugulemus ea, vocem edant, qua ciere possint misericordiam sui. At piscibus nihil esse horum; cum in alio vivant elemento, imò quasi in mundo alio: præterea nec ministrent nobis, nec edant vocem: ut non sit caussa, cur sic amemus, ut ab necandis ac comedendis illis abstineamus.

* *lib. 4. Sympos problem. 4*

Sed ut terrestrium, ita in aquatilium etiam alimonia, non leve est discrimen,

crimen, deque eo agit Galenus lib. III. de Facult. alimentorum cap. XXV. Petit autem discrimen, partim ex loco, ubi degunt; partim iis, quibus aluntur. Nos fusius paullò ex veterum aliis rem diducemus. Ac primùm *οἱ λιμναῖοι ἰχθύες, πίονες· lacustres pisces sunt pingues:* ut Hippocrates ait libro de Affectionibus. Sunt interea insalubres, quia cœnoso ac turbido vivant alimento. Par ratio piscium, qui in rivis degunt limosis, ac cloacas urbis excipientibus. Habent enim carnem mucosam, & excrementitiam. Deque hujúsmodi fluviatilibus intelligi debet Xenocrates, quando eos cum lacustribus conjungit. Sic enim scribit: Ποτάμιοι δὲ, καὶ λιμναῖοι, κακοστόμαχοι, παχυμερεῖς ὕλης δραστικοὶ, δυσδιάχωλοι. *Fluviatiles vero, & qui in stagnis degunt, stomacho nocent, succos gignunt crassos, difficulter excernuntur.* At fluviatilium aliorum ratio est dispar. Unde Simeon Sethi: Οἱ ἐν ποταμοῖς καθαροῖς τρεφόμενοι ἰχθύες, εὔχυμοι· ὥσπερ οἱ ἐν θολεροῖς, καὶ ἐν οἷς εἰσβάλλουσιν ἀπόνομοι καὶ ἀχρηστοὶ ὕλαι, κακόχυμοι καὶ γαστρὸς βλαπτικοί. *Pisces, qui in fluviis puris & limpidis pascuntur, succi sunt boni: sicut qui in locis turbidis, & in quæ se ingerunt cloacæ, ac res quævis sordidæ, atq; immundæ, mali sunt succi, & ventriculo noxij.*

Interea fluviatiles plurimum cedunt marinis. Unde Hippocrates libro de Affectionibus: Οἱ ποτάμιοι βαρύτεροι· οἱ δὲ ἀκταῖοι, θαλάσσιοι, κουφότεροι. *Fluviatiles sunt graviores: leviores vero litorales, ac marini.* Nempe mare salsedine sua, quia salis natura est calida, tum frigus temperat; tum humorem nimium absumit: quod in fluminibus non habet locum; utpote dulcibus, non salsis. Itaque & marium est discrimen pro fluminum ratione, quæ hæc ingrediantur. Ponti enim Euxini pisces non sunt ejus bonitatis, ac aliorum: nempe quia multos, & magnos excipit fluvios; ut est apud Galenum lib. III. de facult. aliment. cap. XXIV*. Subdit verò: Οἱ γὰρ ἐν τῇ τοιαύτῃ (θαλάττῃ,) καθ᾽ ὅσον πλεονεκτοῦσι τῶν λιμναίων, κατὰ τοσοῦτον ἀπολείπονται τῶν ἐν καθαρᾷ θαλάττῃ διαιτωμένων· *Nam qui piscium in mari ejusmodi degunt, quanto præstant illis, qui in stagnis aluntur; tanto superantur ab iis, qui in puro mari agunt.* * Tom. 4. edit. Ald. fol. 179. b

Quod verò ad pisces, qui, mari relicto, flumina subeunt (*ἀναδρόμους* appellant Græci) quales amia, & mugilis, ab Aristotele dicuntur: hi, ut Athenæus † ait, εἰσὶν ὑγρότεροι, καὶ μᾶλλον πίονες ὑπάρχουσι· καὶ ἐδεσθῆναι μὲν εἰσιν ἡδίους, πρὸς δὲ πλὴν πέψιν, καὶ τροφὴν γίνονται χείρους· *humidiores sunt, ac pinguiores; in cibo quidem delicatiores; difficiliores concoctu, ac deterioris alimenti.* Ac idem traditum Mnesitheo Atheniensi ἐν τῷ περὶ ἐδεστῶν*: unde se ista, atque alia, hausisse, ipse agnoscit Athenæus. Nempe ut iis, qui in mari semper degunt, sunt deteriores: sic in fluvio semper agentibus præstant: quia, ut Xenocratres ait, οὐκ ἀπολείπουσι τῆς θαλαττίας ὕλης· *non carent prorsus materie marinâ.* Iccirco & Alexander Trallianus lib. I. cap. de Epilepsia, sic morbo hoc laborantibus præcipit: τῶν δὲ ποταμίων λαμβανέτωσαν μάλιστα τοὺς καλουμένους ἀναδρό-

† lib. 8.

* libro de edulin.

ἀναδρόμους. *ex fluviatilibus præcipuè assumant in cibum eos, qui anadromi vocantur.* Imò, si Xenocratem audimus, quidam fluviatiles marinis non cedunt. De sapore non contendero: sed an par salubritas, meritò in dubium vocetur. Tales ait coracinum Nili, lupum Tyberis, percam Rheni: de qua hodieque proverbium apud Germanos, & Belgas, præsertim Rheni accolas: **gesonder als en baers.** Non injuria verò miratur Gesnerus, unde Rhenanæ percæ fama provenerit ad hominem Græcum. Equidem colligo inde, non multò antiquiorem esse Galeno, à quo sæpius citatur. Is verò vixit temporibus Cæsaris Antonini philosophi, & filii ejus Commodi. Saltem non Julio Cæsare modò recentior fuerit Xenocrates; sed etiam Druso, quem varia Rheno castella imposuisse constat. Satis enim verisimile est, etiam Græcos aliquos Drusi secutos esse castra: uti & aliorum, qui postea in Germaniam missi fuere cum exercitu. Potuit etiam in ipsa hoc Græcia hausisse ex homine Romano; qui id vel scripserit, vel dixerit. Interea, quod de perca retuli Rhenana, fugisse videtur C Plinium: qui tamen res Germaniæ minimè ignoravit. Siquidem bella cum Germanis gesta xx. libris est persecutus. Meminit eorum Plinius, sororis filius, lib. v. ep. VIII. Tacitus in primo Annalium, & Suetonius, sive alius, in Plinii vita. Et tamen in Historia Plinij naturali de hoc tacetur; etiam ubi sermo de piscibus pro loco variantibus bonitate: ut lib. IX. cap. XVIII. ubi sic scribit: *Est & hæc natura, ut alii alibi pisces principatum obtineant: coracinus in Ægypto, zeus, idem faber appellatus, Gadibus; circa Ebusum, salpa, obscenus alibi, & qui nusquam percoqui possit, nisi ferulâ verberatus: in Aquitania salmo fluviatilis marinis omnibus præfertur.*

Cæterum in marinis ipsis discrimen est non exiguum. Pelagii quales sint, apud Athenæum in octavo docet Diphilus Siphnius: Οἱ δὲ πελάγιοι δυσφθαρτότεροι, πολύτροφοι, δυσοικονόμητοι. *Pelagii haut facilè concoquuntur, multum alunt, tardè digeruntur.* A duritie carnis est, quòd difficulter concoquantur, imò & digerantur Nam fere qualis concoctio, talis & distributio. Interim agnoscit, valde illos nutrire: quod bonitatem arguit succi.

Maximè salubres sunt saxatiles ut Galenus docet lib. III. de aliment. facult. cap. XXVII. & XXX. Nempe mediocriter sanguinem generant: nec bonitatem suam exuunt, quia non mutant vel alimentum, vel locum, nec aquis utuntur dulcibus. Similiter Simeon Sethi voce Ιχθύες*: item Diphilus Siphnius †; qui cum eos dicit εὐφθάρτους, intellige εὐπέπτους, *concoctu faciles*: de quo mox pluribus loquar.

* *Pisces.*

† *apud Athenæum lib. 8.*

Est præterea discrimen inter saxatiles ipsos: quia aliquando saxa litori sunt propiora, aliquando remotiora. Illi magis accedunt ad pisces πελαγίους, eoque carnis sunt durioris, & siccioris. Hi similiores litoralibus, ac pro

propterea carnem habent molliorem, & humidiorem; ut apud Athenæum quoque legas. Græci iccirco μαλακοσάρκυς * nuncupant.

Confert etiam ad bonitatem piscium, si capiantur mari tempestatibus agitato. Cujus rei hanc Galenus † adducit rationem, quòd sic magis exerceantur: ut omnino eò pisces sint deteriores, quo diutius mare quieverit: eo meliores, quo fluctibus magis fuerit agitatum. Eadem est mens Hippocratis in secundo de victus ratione, ubi agit de piscibus τοῖς πλανήταις, hoc est, πελαγίοις, (πετραίοις enim opponit) eosque illo commendat nomine, quod κυμαλόπληγες ‡ τεθρυμμένοι τῷ πόνῳ στερεωτέρην τὴν σάρκα ἔχουσι. *undis pulsati, quia laboribus exerciti, solidiorem habent carnē.* Ut sanè liqueat, quantum, etiam Coi illius senis judicio, in piscibus ipsis valeat exercitatio. Atque ut ille præivit Galeno; ita secutus utrumque Simeon Sethi: Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν ἀνηνέμοις τόποις διαιτώμενοι ἰχθύες, ὐ χρηστοὶ, καὶ οἱ μὲν θαλάττιοι, τούτων πλεῖον. *At qui pisces degunt in locis non ventosis, boni non sunt: ac his magis, si fuerint marini.* Addit Galenus, post ea, quæ antè ab fonte illo promebamus, nec parum referre ait, si loca sint boreæ exposita. Verba ejus sunt: Εἰ * δὲ καὶ πρὸς τὰ βόρρεια τῶν πνευμάτων ἐστραμμένοι, πολὺ βελτίους. ὐ σμικρὸν γὰρ εἰς εὐχυμίαν συντελούντων ἅπασι ζώοις τῶν οἰκείων γυμνασίων, ἔτι καὶ τὸ καθαρὸν τοῦ καταμιγνυμένου τῷ ὕδατι πνεύματος, αὐξάνει τὴν ἀρετὴν τῆς οὐσίας αὐτῶν. *Si præterea spectent boreā, multo erunt meliores. Nam cum exercitationes propriæ non parum ad succi bonitatem omni conferant animanti: præterea puritas ejus venti, qui aqua miscetur, bonitatem substantiæ eorum auget.* Marium etiam discrimen agnoscit Xenocrates: Καὶ τὰ πελάγη δὲ διαφέρει· μέτριοι μὲν γὰρ οἱ κατὰ τὸν Ἀδρίαν· οἱ δὲ κατὰ τὸ Τυῤῥηνικὸν, ἥδυστοι. *Jam maria quoq; inter se discrepant. Namque mediocres sunt Adriatici maris pisces: sed qui in Tyrrheno degunt, suavissimi.*

* q. d. molli ac tenera carne præditos.

† lib. 3. de facult. alim. cap. 25.

‡ In editione VVecheliana Foesii sect. 4. p. 25.

* edit. Ald. parte 4. fol. 179. b.

Atque hæc abunde ostendunt, pisces pro locis, & alimentis, non salubriores modo esse; sed palato etiam gratiores. Itaque homines delicati olim primo etiam gustu discernebant, quo loco foret piscis captus. Ut an cepissent eum piscatores in Tiberi, & quidem postquam agitatus esset inter pontes duos. Hujusmodi enim commendari imprimis solere, cognoscere est ex verbis C. Titij, ● poetæ Lucilij, adductis à Macrobio lib. III. Saturn. cap. XVI. Tam docto vero palato fuisse, ut continuo istoc dignoscerent; indicat Horatij illud lib. II. sat. II.

Unde datum sentis, lupus hic Tiberinus, an alto
Captus hiet, pontesne inter jactatus, an amni
Ostia sub Tusci?

Ubi non de nihilo est, quòd *jactatus* dicat. Nam illa lupi duos inter pontes agitatio sine dubio saporem ejus reddidit meliorem; ut ex iis cognoscere licet, quibus piscem tempestatibus captum præstitisse veterum

judicio ostendimus. Hujuscemodi piscem sibi appositum esse credebat Philippus ille, quem una cum Hortensio, & Lucullo, piscinarios inter reponit Plinius lib. IX. cap. LIV. Sed simulac gustavit, se deceptum sensit: quemque gustârat, ne piscis quidem nomine dignabatur. Hac de re Varronis ipsius verba sunt lib. III. de R. R. cap III. *Philippus, cum ad Immidium hospitem Casini divertisset, & ei è flumine tuo* (Varronis, qui sub Casino villam habuit) *lupum piscem formosum apposuisset, atque ille gustasset, & exspuisset, dixit: Peream, nisi piscem putavi esse.* Atque idem memorat Columella lib. VIII. cap. XVI. De hoc discrimine sic quoque Plinius lib. IX. cap. LIV. ait: *Sergius Orata primus optimum saporem ostreis Lucrinis adjudicavit: quando eadem aquatilium genera alibi, atq; alibi meliora: sicut lupi pisces in Tiberi amne inter duos pontes, rhombus Ravennæ, murænæ in Sicilia, elops Rhodi, & alia genera similiter, ne culinarum censura peragatur.* Hoc saporis pro locis, & alimentis, discrimen compulit illum ὀψοδαίδαλον * Archestratum, ut tantum locorum peragraret, quo de sapore judicaret exactius. Hinc quoque est, quòd διαγνωστικῶς † legimus anguillas Bœotias, carabos Scirios, mænides Carystias, murem Ponticum, pagros Eretricos, thynnos Megarenses, atque ita in aliis quibusdam. Nec hodie minùs homines elegantiores cunctis penè in nationibus cognomentis à patrio solo distinguere solent piscium, uti & esculentorum aliorum, bonitatem.

* *bellum apparandi opsonii artificem.*
† *discriminis caussa.*

Alia item variant saporem, naturamque piscium: unde Cornelius Celsus lib. II. cap. XVIII. cum pro locis eos distinxisset, subjungit: *Neq; vero in generibus rerum tantummodo discrimen est; sed etiam in ipsis: quod & ætate fit, & membro, & solo, & cælo, & habitu.* Quod ad ætatem, senectuti inibi ab eo præfertur *in piscibus media ætas, quæ nondum summam magnitudinem implevit.* Rationem adducit Aristoteles lib VIII Hist. Animal. cap ultimo: Φαῦλοι οἱ γέροντες τῶν ἰχθύων· πολὺ γὰρ συντήκεται τῆς σαρκός. *Deteriores sunt pisces vetuli: multum enim carnis absumitur.* Est & Xenocratis *, medici antiqui, & Galeno sæpius ‡ memorati: Παρὰ δὲ ἡλικίας, οἱ μὲν βραχεῖς, καὶ νέοι, εὔφθαρτοι. *Quodq; ad ætatem, minuti, & juvenculi pisces facilè corrumpuntur.* Nempe ob carnem fluidam. Quod contra fit in adultioribus, quia caro iis firmatior. Liquet igitur, quod ex Celso dicebamus, optimos esse pisces nec admodum juvenculos, nec vetulos; sed paullum infra mediam ætatem constitutos. Possis tamen & Xenocratis locum aliter cum Gesnero * interpretari; ut εὔφθαρτοι sit idem, ac εὔπεπτοι, *concoctu faciles:* nempe ex Empedoclis opinione, qui concoctionem putabat fieri corruptione. Ac quamquam opinionem eam damnet Galenus: (uti & illam Erasistrati, concoctionem fieri existimantis attritione & levigatione, nec non complexu ventriculi, & adsciticii spiritus proprietate) nihilominus tamen facilè conciliatur cum

* *In Collectaneis Oribasii ad Iulianum lib. 2. cap. 58. Seorsum vero Græcè edidit id fragmentum Conradus Gesnerus cũ scholiis suis.*
‡ *lib. 10. de facult. simplic. medic. & lib. 5. de composit. sec. gen. & alibi.*
* *scholiis in Xenocratem.*

cum ſententia Galeni. Nam ſtatuit Galenus, fieri πλὼ πέψιν* ventriculo cibum reddente ſimilem animali; hoc eſt, qualitatis, quæ nutrienti ineſt, commutatione in qualitatem, quæ eſt nutriti. Nam etiam hoc cum fit, eſt φθορὰ, ſive *corruptio*: quia cibus, quando in chylum convertitur, deſinit eſſe, quod erat, & fit, quod non erat. Cæterùm, quod dicitur ab Ariſtotele, & aliis, piſces vetulos difficulter concoqui, ſuccique eſſe deterioris, & nutrire minùs; id in uno barbo non habet locum; ut oſtendunt Auſonii illa in Moſella †:

Liberior laxos exerces, barbe, meatus.
Tu melior pejore ævo: tibi contigit uni
Spirantum ex numero non illaudata ſenectus.

Eſt verò is piſcis, quem **barbeel/ & barm** dicimus; Galli *barbeau* nuncupant; vocabulis è *barbo* deflexis.

Nec diſcrimen modò ætatis attendere convenit, ſed etiam anni tempus, quo capiuntur. Hinc Xenocrates: *Καὶ ἔαρος μὲν οἱ πλεῖστοι διὰ τὸ ὠοτοκεῖν, ἀμείνους, ὡς τρίγλαι· θέρους δὲ, φάγροι τε, καὶ συνόδοντες‡· φθινοπώρῳ δὲ ἥπατοι παραιτητέοι, κακόχυμοι ὄντες· κεστρίδαι*, καὶ λάβρακες, τρυφερώτεροι. Verno etiam tempore quàm plurimi, quòd ova pariant, ſunt præſtantiores; ut mulli: æſtate verò phagri, & ſinodontes: auctumno autem hepati improbantur, quia tum ſunt mali ſucci: mugiles, & lupi, tum magis ſunt teneri, ac molles.* Vernâ itidem tempeſtate optimus eſt chromius; anthias autem, ſive callichthys, hibernâ: ut prodidit Ananius (qui Ariſtophanis ſcholiaſtæ Ananias) poeta jambicus †; & ex eo Epicharmus Siculus ‡; ex utroque autem Athenæus in ſeptimo.

Nec in eodem piſce par eſt partium bonitas; ſed hac parte etiam non leviter differunt. Ipſe de hoc ſententiam ſuam dicat Hippocrates lib. II. de Diæta*: Τῶν δὲ ἰχθύων ξηρότατά ἐστιν τὰ ἄνω· κουφότατα δὲ τὰ ὑπογάστρια, καὶ κεφαλαὶ ὑγρότεραι διὰ τὴν πιμελὴν, καὶ τὸν ἐγκέφαλον· *Piſcium ſicciſſima ſunt partes ſuperiores; leviſſimæ ventris inferioris, & capita humidiora propter pinguedinẽ, & cerebrum.* Imprimis verò partes caudæ propiores cõmendari ſolent, quia magis exercentur. Xenocrates: Παρὰ δὲ τὰ μέρη διαλλάττουσιν. Ἐπεὶ τοῖς [ὀλ]ίοις κινοῦνται γεγυμνασμένοι, εὔτροφοι, τρυφεροί. κατὰ δὲ τὴν νηδὺν, ἅτε λιπώδεις, ἐπιπολαστικοί, καὶ πρὸς ἐκκρίσεις εὔθετοι. κατὰ δὲ τὰ νῶτα σκληρόσαρκοι· κεφαλαὶ δὲ πάντως, διὰ τὸ ἁλμυρὸν, καὶ λιπῶδες, ἄτροφοι, καὶ δυσδιάχυτοι. *Etiam, quod ad partes, differunt. Quippe iis, quæ ad caudam ſunt, cùm has movendo ſe exerceant, boni ſunt alimenti: teneri item ſunt ac molles. In iis verò partibus, quæ ad ventrem ſunt, quia pingues ſunt, fluitant, & ad excretiones rectè ſunt affecti. At in tergo ſunt carnis duræ. Capita autem omnino propter ſalſum humorem, & pinguedinem, non nutriunt, ut difficulter digeruntur.* Ubi quod caput improbat ob pinguedinem, id in ſalmone tanto eſt evidentius, quanto id pinguius. Sapor quidem ejus delicatus;

* *concoctionem.*
† *Idyll. 3.*
‡ *vel συνόδοντες. Utroque enim modo vox ea ſcribitur.*
* *Vvottonus, Geſnerus, & Ludovicus Nonnus, κεστρεῖς legunt: quod placet. Nam κεστρεὺς* mugil.
† *teſte Athenæum lib. 3.*
‡ *In Nuptiis Hebes.*
* *extrema pag. 25. edit. Vvechel. an. 1595.*

tus: sed de quo largiùs si comedas, febrim subinde conciliet. Quod ad partes caudæ vicinas, Xenocrati, præter Galenum, & alios, consentit etiam Plinius lib. IX, cap. XV, ubi de thynnis agit: *Vilissima ex his, quæ caudæ proxima, quia pingui carent; probatissima, quæ faucibus: at in alio pisce circa caudam exercitissima.* Sive, ut in aliis libris, *exercitatissima.* Franciscus Masarius * mavult *probatissima.* Sed longè nimis abit à MSSis. Rectiùs Ludovicus Nonius †, particulam inserciendo, legit, *ut exercitissima.* Sententia est, in thunno non probari partes caudæ propinquas, contrà quàm in aliis fit piscibus, ubi eæ judicantur maximè salubres, & delicatæ, quia iis se pisces præcipuè exercent. Particulatim verò cauda mugilis solet laudari: uti & caput ac hepar mulli, dorsum congri, scari viscera, thunnorum κλειδες, sive clidia, quæ salita dicuntur μελανδρύαι, vel *melandrya*: nempe ex eo, quia referunt μέλαν δρυὸς, sive intimam quercus partem. Unde Plinius lib. IX, cap. XV: *Melandrya vocantur cæsis quernis assulis simillima.* Plura ibidem de his vide, & apud Athenæum lib. VI.

* *notis in nonum Plinii, ad hunc locum.*
† *de re cibaria lib. 3, cap. 14.*

Quid quod pro sexu etiam sapor est diversus? Quomodo feminæ maribus præferuntur in anguillis, cancris, locustis.

Magnopere etiam variant pisces pro ratione præparandi. Nam ut Cornelius Celsus ait lib. II, cap. XVIII, *Res eadem magis alit jurulenta, quàm assa: magis assa, quàm frixa.* Quod plenius explicandum. Pisces sartagine frixi, ut ab his initium sumam, magis conducunt illis, qui corpore sunt valido, firmâque valetudine. Assi quoque in sanis non improbantur. Elixi convenientiores sunt febricantibus. Nam sic præparati facilioris sunt concoctionis: cujus habenda est ratio in laborantibus febri; quia vis concoctrix in iis nunquam sit illæsa. Sed præterea est quartum præparandi genus; verùm, quia cruditatem afferat, illaudatum Galeno. Hoc piscium est, ut idem nuncupat, τῶν ἐν λοπάσι σκευαζομένων, *in patinis paratorum.* Quos *patinarios* etiam Plautus appellat Asinar. act. I, sc. III:

Quasi piscis, itidem est amator lenæ: nequam est, nisi recens.
Is habet succum, is suavitatem, eum quovis pacto condias,
Vel patinarium, vel assum: verses quo pacto lubet.

Qui verò hic *patinarius*, is aliter *jurulentus*, vel *jusculentus*, quia cum suo apponitur jure. Nec enim in aqua elixatur; sed in proprio jure coquitur, & apponitur: attamen ut arbitror, pauxillo vini, ne aduratur, in patinam priùs adfuso, sicut hodie fit. Sic vocat Appulejus in Apologia: *Q. Ennius pisces alios multis versibus decoravit, & ubi gentium quisque eorum inveniatur, qualiter assus, aut jusculentus optimè sapiat.* Quia verò à *jus* fit *jusculum*, inde *juscellum*; ut à *cista*, *cistula*, *cistella*; eò à *jusculum* quidem *jusculentus*, (idque κατὰ συγκοπήν pro *jusculolentus* *) at à *juscellum jus cellatus* etiam dixere. Sanè Plinius

* *ut* lapicida, pro lapidicida. *Nisi magis placet* jussulentus: *ut vul.*

Plinius (non Secundus ille, sive Veronensis, sed Valerianus, Gallus) lib. v. de Re Medica cap. xxiv. dixit, *pisces jussellatos:* vulgò licet *viscellatos* edatur: ut & capite sequenti legere est, *lactucas in viscello coctas*, pro *jussello*. Quod verò Plautus ait de versandis piscibus, ut assis, ita patinariis, sive jusculentis: hoc inde est, quia sicut pisces vertimus, qui assantur in craticula ferrea: sic & eos, qui coquuntur in patina, cui ignis suppositus, alterâ fere patinâ superimpositâ, simulac unum latus coctum est, verti sit opus, quò & alterum ab igni coquatur supposito.

go legitur apud Apuleju. Hoc si malis, videri possint veteres pro jus dixisse jussum; ut vasum pro vas, ossum pro os: de quibus in arte Grammatica abunde egimus. A jussum autem sit jussulentus, ut à somno, somnolentus; à vinum, vinolentus.

CAPUT XXIII.

Ὄψον, & ὀψώνιον, propriè quidem accipi pro quolibet, quod cum pane comeditur: sed peculiariter etiam pro piscibus. Sic quoque loqui Evangelistas: Nepotem item, & Terentium ipsum, idque Comicorum Græcorum exemplo. Fieri hoc per ἀντονομασίαν, Plutarchi & aliorum veterum judicio. Homerum non apponere heroibus suis pisces, nec eos piscantes inducere, nisi fame urgente. Priscos etiam Romanos piscibus abstinuisse. Quomodo ab Romanis Carna dea soleat placari. Quantopere postea Romanis pisces in deliciis fuerint. Piscina illaudata, nisi quæ marinos haberent pisces. Oratæ, & Murænæ, *vocabula à piscibus imposita familiis Romanis. Quando, & à quibus inventa sint vivaria oratarum, muranarum, cochlearum. Carius piscem venisse, quàm bovem. Apicii inventum, mullum necare in garo sociorum, & ex ejus jecore facere halecem. Mullus à quo sit emtus octo millibus nummûm. Coci ingentibus triumphorum pretiis parati. Hortensii fletus ob murænæ obitum. Inaures additæ murænæ ab Antonia Drusa.*

HÆc ostendunt, non alimoniæ solum caussâ pisces esse hominibus concessos divinitus; sed etiam ad deliciarum non inelegantium, luxu tamen carentium, voluptatem. Quippe quibus recte utentes, citra mollitiem affici; abutentes autem molliter infici, ac solvi animo soleant. Et sanè, cum ὄψον, sive ὀψώνιον, generatim significet προσφάγιον*, ut Hesychius exponit: fere tamen usurpari solet pro *pisce*. Imò sic utuntur Scripturæ: ut B. Joannes cap. vi, 9; ubi δύο ὀψάρια legas; pro quo δύο ἰχθύες est apud Matthæum cap. xiv, 17, Marcum cap. vi, 38, Luc. cap. ix, 13. Etiam apud Cornelium Nepotem, quem perperam vulgo Æmilium Probum nuncupant, legas, Themistoclem ex Myunte habuisse opsonium: pro quo apud Diodorum est, præbitam Themistocli Μυοῦντα εἰς ὄψον, ἔχουσαν θάλατταν εὔιχθυν. *Miuntem in obsonium, quæ mare haberet piscosum.* Trecenti possint similes adduci scriptores: sed continebo me intra Comicos Latinos, Græcosque. Terentio enim in And. act. ii, sc. ii, sic dictum, *Paullum obsoni.* Nam postea subjicitur, *Pisciculos minutos ferre obolo in cœnam seni.* Nec aliter act.

* *omne id, quod cum pane comedimus.*

II,sc.VI, & Adelph. act.V,sc.IX. Non dubium, quin in hoc secutus sit Menandrum, & Diphilum, Comicos Græcos: ex illo enim Andriam, ex hoc Adelphos, se transtulisse, ipse fatetur Terentius. Solere verò sic Comicos loqui, etiam indicat Alexius in Tarentinis *:

** apud Athenæum lib.4.*

Οἱ Πυθαγορίζοντες γὰρ ὡς ἀκούομεν
Οὐδ' ὄψον ἐσθίουσιν, οὔτ' ἄλλ' οὐδὲ ἓν
Ἔμψυχον· οἶνον τ' οὐχὶ πίνουσιν μόνοι.

Qui Pythagorissant, non solent, ut dicitur,
Obsonium, vel aliud edere quippiam
Animatum: iidem bibere vinum nesciunt.

Ubi ὄψον clarè in animatis reponitur; nempe quia, ut dixi, ὄψον † idem ac ἰχθὺς ‡: ut ὀψοφάγοι, φιλίχθυες *. Caussam hujusmodi sermonis aperit Plutarchus lib.IV Symposiacôn, probl.IV: Ὡς πολλῶν ὄντων ποιητῶν ἕνα τὸν κράτιστον ἐξαιρέτως ποιητὴν καλοῦμεν· οὕτως πολλῶν ὄντων ὄψων ἐκνενίκηκεν ὁ ἰχθὺς μόνον ἢ μάλιστα γε ὄψον καλεῖσθαι, διὰ τὸ πολὺ πάντων ἀρετῇ κρατεῖν. *Sicut è multis poetis unum reliquis præstantiorem eximio poetæ nomine afficimus: similiter, cùm multa sint obsonia, solus tamen piscis hanc palmam adeptus, ut præcipuè vocaretur obsonium, quia virtute longè ceteris antistat.* Pluraque inibi in hanc mentem; ac Athenæus quoque lib.VII, & particulatim de Rhodiis Ælianus lib.I. Var. Hist. cap.XXVIII; adhæc Eustathius in Iliad. Λ †. Quia verò præcipuæ essent piscium deliciæ, & frangi animus deliciis solet: eò, ut Platoni observatum, Homerus de iis agens, qui temporibus vixissent Trojanis, licet Ilium foret prope Hellespontum, ubi nobilis piscatio, nullos tamen inducit piscibus vescentes, ne homines quidem insulares; uti Ithacenses, imò ne molles quidem Phæaces illos. Narrat quidem Odyss. M. socios Menelai se dedisse piscationi circa Pharon insulam, diei itinere, ut ait, ab Ægypto distantem: sed id factum dicit urgente cibi inopiâ. Ac par eorum ratio est, quæ de Ulyssis sociis refert Odyss. M. ubi itidem caussam rejicit in famem. Itaque & Eubulus Comicus rogat:

*† obsonium. ‡ pisces. * obsonatores, piscium amantes.*

† pag.867. & seq. edit. Rom.

Ἰχθὺν δ' Ὅμηρος ἐσθίοντ' εἴρηκε ποῦ
Τινὰ τῶν Ἀχαιῶν

Homerus ubinam quemquam Achivorum refert
Edisse pisces?

Veteres etiam Romani quos cascos dicebat Ennius ‡, piscibus abstinebant. Atque inde est, quòd Deam Carnam, carnis ac vitalium præsidem *, non piscibus, sed, fabaceâ pulte, ac larido, placabant. Ovidius VI. Fastorum:

‡ teste Varrone lib. 6. de L.L. Cicer. lib. 1. Tusc. Qu. & Hieronymo Niceam.
** Macrobius.*

Prisca Dea est, aliturque cibis, quibus ante solebat:
Nec petit adscitas luxuriosa dapes.

Piscis

*Piscis adhuc illi populo sine fraude natabat:
Ostreáque in conchis tuta fuêre suis.*

Ubi videmus, negare eum, pisces fuisse à Romanis comestos. Sed ista quidem ad tempora pertinent vetusta. Postea enim hi imprimis in deliciis fuere: unde eos porro ac cepis, vili & plebejo cibo, opposuit Horatius lib. I, epist. XII. ad Iccium: *Verùm seu pisces, seu porrum, & cepe trucidas.*

Imò magnum quoque deliciarum in illis erat discrimen. Tandem enim sorduere etiam mugiles, & lupi, ac vix piscinæ laudabantur, nisi quæ pisces haberent marinos. Varronis sunt ista lib. III. de R. R. cap. III: *Quis* (majorum nostrorum) *habebat piscinam, nisi dulcem, & in ea duntaxat squalos, ac mugiles pisces? Quis contra nunc Rhinton non dicit, suâ nihil interesse, utrùm iis piscibus stagnum habeat plenum, an ranis?* Tum subdit illud superiori etiam capite memoratum: *Non Philippus, cùm ad Immidium hospitem Casini divertisset, & ei è suo flumine lupum piscem formosum apposuisset, atque ille gustâsset, & expuisset, dixit: Peream, ni piscem putavi esse?* Hinc subjungit: *Sic nostra ætas, inquam, luxuria piscinas protulit ad mare, & in eas pelagios greges piscium revocavit. Non propter hoc appellati Sergius Orata, & L. Murena? Quis enim propter nobilitatē ignorat piscinas Philippi, Hortensii, Luculli?* De cognomentis à piscibus quod ait, etiam apud Columellam legas lib. VIII, cap. XVI, his verbis: *Jam enim celebres erant deliciæ popinales, cùm ab mari deferrentur vivaria, quorum studiosissimi, velut antè devictarum gentium, Numantinus, & Isauricus, ita Sergius Orata, & Licinius Murena, captorum piscium lætabātur vocabulis.* Vide præterea, si voles, fusiùs ista enarrantes, Valerium Max. lib. IX, cap. I, & Macrobium lib. III. Saturn. cap. XV. Quanti etiam est luxus argumentum, quòd multi tantas sibi opes pararint è vivariis! Qui verò hac parte, & quando, præiverint cæteris, Plinius docet lib. IX, cap. LIV. De ostreis tribuit hoc inventum Cn. Sergio Oratæ: de quo antè dictum. Nunc verba modò Plinii afferam: *Ostrearum,* inquit, *vivaria primus omnium Sergius Orata invenit in Bajano, ætate L. Crassi Oratoris, ante Marsicum bellum* † *: nec gula causâ, sed avaritia, magna vectigalia tali ex ingenio suo percipiens: ut qui primus pensiles invenit balineas, ita mangonizatas villas subinde vendendo.* Postea * subdit: *Murænarum vivarium privatim excogitavit* C. *Hirius* † *ante alios, qui cœnis triumphalibus Cæsaris Dictatoris sex millia numero murænarum mutuo appendit. Nam permutare quidem pretio noluit, aliâve merce.* Hinc subjungit ‡: *Cochlearum vivaria instituit Fulvius Hirpinus in Tarquiniensi, paullo ante civile bellum, quod cum Pompejo Magno gestum est, distinctis quidem generibus earum.* Deque isto discrimine postea exponit.

† circa ann. Urbis ꟾↃCLXVI.
* cap. seq.
† al. Hirtius.
‡ cap. 16.

Ad eundem Romanorum luxum pertinebat Catonis querimonia apud Plutarchum *, *Pluris venire piscem, quàm bovem.* Et Juvenalis hoc sat. V:

* lib. 4. Sympos. probl. 4.

Atque ita defecit nostrum mare, dum gula sævit
Retibus assiduis, penitùs scrutante macello
Proxima, nec patimur Tyrrhenum crescere piscem.

Conqueritur etiam de hoc luxu Plinius lib. IX, cap. XVII: *M. Apicius ad omne luxus ingenium mirus, in sociorum garo (nam ea quoq; res cognomen invenit) necari eos* (mullos) *præcellēs putavit, atq; è jecore eorum alecem excogitare provocavit.* Ac mox: *Asinius Celer è Consularibus, hoc pisce prodigus, Cajo principe unum mercatus octo millibus nummûm: quæ reputatio aufert transversum animum ad contemplationem eorum, qui in conquestione luxus coquos emi singulos pluris, quàm equos, quiritabāt. At nunc coci triumphorum preciis parantur, & coquorum pisces.* Et quantum deliciarum amorem indicant illa ejusdem libri cap. LV: *Apud Baulos in parte Bajanâ piscinam habuit Hortensius orator, in qua murænam adeò dilexit, ut exanimatam flêsse credatur. In eadem villa, Antonia Drusa, murænæ, quàm diligebat, inaures addidit: cujus propter famam nonnulli Baulos videre concupiverunt.* Neque natura, vel Deus est culpandus, quòd produxerit luxuriæ instrumenta. B. Ambrosium de hoc audiamus lib. V. Hexaëmeron cap. I: *Væ mihi, ante hominem cœpit illecebra, abundantia copiarum, nostra mater luxuria. Ante hominem deliciæ. Prior ergo hominum tentatio, quàm natura. Sed nihil creatura deliquit: alimenta dedit, non vitia præscripsit.* Imò, quanto plus deliciarum fuit; tanto pejor erat primi hominis transgressio. Unde Ambrosius subjungit: *Tibi suos fructus terra producit: tibi scaros, & acipenseres, & omnes fœtus suos generant aquæ: & his non contentus, interdicta tibi alimenta gustasti. Ad invidiam tuam omnia congeruntur, ut prævaricatio tua aviditatis oneretur.*

CAPUT XXIV.

Scaro primæ dantur pisces inter saxatiles, imò in piscibus universis. Sed seriùs honorem hunc adeptum, qui primitus penes acipenserem fuit: nempe ignoto adhuc Romanis scaro, qui è Siculo, vel Carpathio mari advehebatur; quandoq; etiam tempestatibus in mare pellebatur Tyrrhenum: in quo & satus fuit à Tiberii Cæsaris liberto: deq; hujus mortalis nomine quæsitum. Expositum quoq; unde esse videatur, quòd postea scarus in hoc mari desierit. Eum jam tempore belli Punici secundi notum fuisse Romanis: dictum Ennio cerebrum Jovis: *assatum maximo fuisse in pretio: præcipuè commendatum jecur, ac viscera: deq; his Epicharmi locus aliter, ac à Casaubono, expositus. Discessum à Scaligero, existimante fuisse à Numa interdictum, nequis scarum, licet squamosum, polluceret. Turdi laus, qui dictus* ptisana marina: *item merula, phycidis, & julidis. Glossæ vett. correctæ. Cur Pythagoras interdixerit esum τῶ μελανέρων. Melanurus commendatus, sed infra sargum. De gobio. In Hippocrate, & Hesychio, conjectura. De cinædo, sude, acu, fabro, umbra.*

Hacte-

HActenus generatim solùm monstravimus, pisces nobis à Deo esse datos, partim cibi caussâ, partim etiam ad honestam voluptatem. Quæ longè fient manifestiora, si particulatim animum diffundamus per præcipua piscium genera. Ac quia marinorum, & in his saxatilium, præcipua esse commendatio solet, ab iis initium capiemus.

Scarus principem inter hos tenet locum, judice Galeno: qui Philotimum reprehendit, quòd durioris esse carnis dixisset. Pro Galeno est Diphilus apud Athenæum in VIII: Σκάρος ἁπαλόσαρκος, ψαθυρὸς, γλυκὺς, κοῦφος, εὔπεπτος, εὐανάδοτος, εὐκοίλιος· *scarus tenerâ est carne, friatilis, dulcis, levis, concoctu facilis, facilè redditur, ventrem mollit.* Romani verò non inter saxatiles modò, sed pisces universos, primum ei locum tribuerunt. Unde Plinius lib. IX, cap. XVII: *Nunc scaro datur principatus: qui solus piscium dicitur ruminare, herbisque vesci, non aliis piscibus.* Et lib. XXXII, cap. XVII: *Scarus principalis hodie.* Cautè priori loco *nunc*, altero *hodie* adjunxit. Primitus enim penes acipenserem is honos erat: credo, cùm parùm cognitus esset scarus. Est enim Romanis scarus peregrinus. *Mari ille Carpathio maximè frequens*, ut Plinius * refert. De eodem sic Columella lib. VIII, cap. XVI: *Scarus* (perperam, etiam in editione Rob. Stephani, *scarus* legitur) *Asiæ, Græciæque littoribus, Siciliâ tenus, frequentissimus exit; nunquam in Ligusticum.* Hinc liquet, cur æqualis ejus Petronius sic scripserit:

* lib. 9, cap. 17

-----Siculo scarus æquore mersus
Ad mensam vivus perducitur.

Et alibi: *Ultimis ab oris*
Attractus scarus est.

Quandoque tamen tempestate aliquâ fiebat, ut scari ab Carpathio, ac Siculo mari, in mare compellerentur Tyrrhenum. Hinc Horat. Ep. od. II:

Non me Lucrina juverint conchylia,
Magisve rhombus, aut scari,
Siquos Eois intonata fluctibus
Hiems ad hoc vertat mare.

Sed sponte nunquam ultra mare Siculum prodibat. Unde Fabius Quinctilianus, homo quidem Hispanus, sed Romæ agens, sic scribit lib. V: *Nec elopem nostro mari, nec scarum ducas.* Ubi *nostro mari* est *Tyrrheno.* Itaque, jam imperante Tiberio, ratio est inita eum hîc seminandi. Qua de re sic Plinius lib. IX, cap. XVII: *Scarus promuntorium Troadis Lecton sponte nunquam transit. Inde advectos, Tiberio Claudio principe, Optatus, è libertis ejus præfectus classis, inter Ostiensem, & Campaniæ oram, sparsos disseminavit. Quinquennio fere cura est adhibita, ut capti redderentur mari. Postea frequentes inveniuntur Italiæ in littore, non antè ibi capti. Admovitque sibi gula sapores piscibus satis, &*

 novum

Atque ita defecit nostrum mare, dum gula sævit
Retibus assiduis, penitùs scrutante macello
Proxima, nec patimur Tyrrhenum crescere piscem.

Conqueritur etiam de hoc luxu Plinius lib. IX, cap. XVII: *M. Apicius ad omne luxus ingenium mirus, in sociorum garo (nam ea quoq; res cognomen invenit) necari eos* (mullos) *præcellẽs putavit, atq; è jecore eorum alecem excogitare provocavit.* Ac mox: *Asinius Celer è Consularibus, hoc pisce prodigus, Cajo principe unum mercatus octo millibus nummûm: quæ reputatio aufert transversum animum ad contemplationem eorum, qui in conquestione luxus coquos emi singulos pluris, quàm equos, quiritabãt. At nunc coci triumphorum preciis parantur, & coquorum pisces.* Et quantum deliciarum amorem indicant illa ejusdem libri cap. LV! *Apud Baulos in parte Bajanâ piscinam habuit Hortensius orator, in qua murænam adeò dilexit, ut exanimatam flêsse credatur. In eadem villa, Antonia Drusa, murænæ, quàm diligebat, inaures addidit: cujus propter famam nonnulli Baulos videre concupiverunt.* Neque natura, vel Deus est culpandus, quòd produxerit luxuriæ instrumenta. B. Ambrosium de hoc audiamus lib. v. Hexaëmeron cap. I: *Væ mihi, ante hominem cœpit illecebra, Abundantia copiarum, nostra mater luxuriæ. Ante hominem deliciæ. Prior ergo hominum tentatio, quàm natura. Sed nihil creatura deliquit: alimenta dedit, non vitia præscripsit.* Imò, quanto plus deliciarum fuit; tanto pejor erat primi hominis transgressio. Unde Ambrosius subjungit: *Tibi suos fructus terra producit: tibi scaros, & acipenseres, & omnes fœtus suos generant aquæ: & his non contentus, interdicta tibi alimenta gustasti. Ad invidiam tuam omnia congeruntur, ut prævaricatio tua aviditatis oneretur.*

CAPUT XXIV.

Scaro primæ dantur pisces inter saxatiles, imò in piscibus universis. Sed seriùs honorem hunc adeptum, qui primitus penes acipenserem fuit: nempe ignoto adhuc Romanis scaro, qui è Siculo, vel Carpathio mari advehebatur; quandoq; etiam tempestatibus in mare pellebatur Tyrrhenum: in quo & satus fuit à Tiberii Cæsaris liberto: deq; hujus mortalis nomine quæsitum. Expositum quoq; unde esse videatur, quòd postea scarus in hoc mari desierit. Eum jam tempore belli Punici secundi notum fuisse Romanis: dictum Ennio cerebrum Jovis: *assatum maximo fuisse in pretio: præcipuè commendatum jecur, ac viscera: deq; his Epicharmi locus aliter, ac à Casaubono, expositus. Discessum à Scaligero, existimante fuisse à Numa interdictum, ne quis scarum, licet squamosum, polluceret. Turdi laus, qui dictus* ptisana marina: *item merulæ, phycidis, & julidis. Glossæ vett. correctæ. Cur Pythagoras interdixerit esum τῶ μελανέρων. Melanurus commendatus, sed infra sargum. De gobio. In Hippocrate, & Hesychio, conjectura. De cinædo, sude, acu, fabro, umbra.*

Hacte-

HActenus generatim solùm monstravimus, pisces nobis à Deo esse datos, partim cibi caussâ, partim etiam ad honestam voluptatem. Quæ longè fient manifestiora, si particulatim animum diffundamus per præcipua piscium genera. Ac quia marinorum, & in his saxatilium, præcipua esse commendatio solet, ab iis initium capiemus.

Scarus principem inter hos tenet locum, judice Galeno: qui Philotimum reprehendit, quòd durioris esse carnis dixisset. Pro Galeno est Diphilus apud Athenæum in VIII: Σκάρος ἁπαλόσαρκος, ψαθυρὸς, γλυκὺς, κοῦφος, εὔπεπτος, εὐανάδοτος, εὐκοίλιος· *scarus tenerâ est carne, friatilis, dulcis, levis, concoctu facilis, facilè redditur, ventrem mollit.* Romani verò non inter saxatiles modò, sed pisces universos, primum ei locum tribuerunt. Unde Plinius lib. IX, cap. XVII: *Nunc scaro datur principatus: qui solus piscium dicitur ruminare, herbisque vesci, non aliis piscibus.* Et lib. XXXII, cap. XVII: *Scarus principalis hodie.* Cautè priori loco *nunc*, altero *hodie* adjunxit. Primitus enim penes acipenserem is honos erat: credo, cùm parùm cognitus esset scarus. Est enim Romanis scarus peregrinus. *Mari ille Carpathio maximè frequens*, ut Plinius* refert. De eodem sic Columella lib. VIII, cap. XVI: *Scarus* (perperam, etiam in editione Rob. Stephani, *scarus* legitur) *Asiæ, Græcieque littoribus, Siciliâ tenus, frequentissimus exit; nunquam in Ligusticum.* Hinc liquet, cur æqualis ejus Petronius sic scripserit:

**lib. 9, cap. 17*

-----Siculo scarus æquore mersus
Ad mensam vivus perducitur.

Et alibi: *Ultimis ab oris*
Attractus scarus est.

Quandoque tamen tempestate aliquâ fiebat, ut scari ab Carpathio, ac Siculo mari, in mare compellerentur Tyrrhenum. Hinc Horat. Ep. od. II:

Non me Lucrina juverint conchylia,
Magisve rhombus, aut scari,
Siquos Eois intonata fluctibus
Hiems ad hoc vertat mare.

Sed sponte nunquam ultra mare Siculum prodibat. Unde Fabius Quinctilianus, homo quidem Hispanus, sed Romæ agens, sic scribit lib. V: *Non elopem nostro mari, nec scarum ducas.* Ubi *nostro mari* est *Tyrrheno.* Itaque, jam imperante Tiberio, ratio est inita eum hîc seminandi. Qua de re sic Plinius lib. IX, cap. XVII: *Scarus promuntorium Troadis Lecton sponte nunquam transit. Inde advectos, Tiberio Claudio principe, Optatus, è libertis ejus præfectus classis, inter Ostiensem, & Campaniæ oram, sparsos disseminavit. Quinquennio fere cura est adhibita, ut capti redderentur mari. Postea frequentes inveniuntur Italiæ in littore, non antè ibi capti. Admovitq; sibi gula sapores piscibus satis, &*

 novum

novum incolã mari dedit, nequis peregrinas aves Romæ parere miretur. Idem refert Macrobius lib. III. Saturnal. cap. XII. Sed qui Plinio *Optatus* dicitur, is *Octavius* eſt Macrobio. Video, à quibusdam (in his Domitio Calderino, ſuis ad Martialem * notis) *Eliptium*, nominari. Quod è corrupta Plinii lectione provênit. In nonnullis enim codd. fuit *Optatus Eliptius*, pro *Optatus è libertis*. Cæterùm opera illa, ſeu Optati, ſeu Octavii, non diu videtur fuiſſe utilis. Nam & poſtea rarus is piſcis, ut antè: credo, ſcarorum genere, quod ſatum erat in mari Tyrrheno, partim intereunte paullatim; partim ad mare Siculum, ac Carpathium, unde venerat, iterum remeante. Cæterùm jam ante bellum Perſicum Romanis ſcarum fuiſſe cognitũ, indicat Ennius; qui temporibus Hannibalicis, ac deinceps, claruit. Is in Phageſiorum fragmento, quod apud Appulejum † legere eſt, ſcarum vocat cerebrum Jovis:

Scarum præterii, cerebrum Jovis penè ſupremi.
Hectoris ad patriam hic capitur magnusque, bonusque.

Nempe locutus more Græcorum; quibus, quicquid eſt delicatum, Διὸς ἐγκέφαλος ‡ nominatur.

Præcipuè verò commendabatur aſſatus. Unde Archeſtratus apud Athenæum in ſeptimo:

• Καὶ σκάρον ἐν περιδέλῳ Καρχηδόνι τ̃ μέγαν ὄπτα
Πλήνας.
Scarum aſſa lotum magnâ Carthaginis urbe,
Quæ vicina mari.

Cùm autem ſcarorum caro tantopere laudaretur; longè tamen præferebantur viſcera. Unde in Vitellii patina, apud Tranquillum * legimus, fuiſſe *ſcarorum jecinora.* Imò Martialis ‡, viſceribus ſolùm reſervatis, carnem coquo reddi jubet. At immenſi res elogii eſt, quòd Epicharmus in Hebes nuptiis *, de ſparo, & ſcaro, inquit:

Τῶν ὐδὲ τὸ σκὰρ θεμιτὸν ἐκβαλεῖν θεοῖς.
Abjicere quorum ſtercus haut fas eſt Diis.

Ut non jecur modò, ſed etiam inteſtina, videantur in ſummo fuiſſe honore. Sententia enim eſt, non hominibus ſolùm, ſed ipſis etiam Diis, in deliciis eſſe inteſtina ſcari: nec ipſis in cœlis fas eſſe ea abjicere, nedum nos homulli tale facinus auſimus. Scio, maximum Caſaubonum †, malle pro θεοῖς, θεοὶ, ut ſit θαυμαστικὸν: quomodo, ὦ Ζεῦ, dixere ‡ Eubulus, & Philemo Comici: Catullus * item,

Doctis, Jupiter, & laborioſis.

Sed enim exclamatio minùs convenit in hoc Epicharmi loco: &, ut vidimus, nihil quoque ſi mutes, commodus eſt ſenſus.

Summa autem hujus piſcis raritas fecit, ut quia in ſacris parſimonia obſer-

‡ lib. 13, ep. 84.
† Apol. 1.
‡ Jovis cerebrum.
* in Vitell.
‡ lib. 13, epig. 88.
* apud Athenæum lib. 7. gemino in loco, prius ubi de ſcaro, mox iterum agentem de ſparo.
† Animadverſ. in Athen. lib. 7, cap. 20.
‡ apud Athen.
* epigr. 1.

obſervabatur, ex ſquamoſis ſolum pollucere ſcarum non luceret. Feſtus Pompejus*: *Pollucere merces† ..... liceat, ſunt far, polenta, vinum, panis fermentatus, ficus, paſſa, ſuilla, bubula, agnina, caſei, ovilla, alica, ſeſama, & oleum, piſces, quibus eſt ſquama, præter ſquarum. Herculi omnia eſculenta poculenta.* Ubi à variis jam monitum, pro *ſquarum*, *ſcarum* legi oportere. Itaque Joſephus Scaliger‡ legem hanc à Numa Pompilio latam putat: PISCES, QUEI SQUAMOSI NON SUNT, NEI POLLUCETO. SQUAMOSOS OMNEIS, PRÆTER SCARUM, POLLUCETO. Verùm non poſſum in animum inducere, ut credam, jam Numæ temporibus ſcarum fuiſſe notum Romanis. Planè enim obſtant, quæ ex Plinio diximus. Adhæc Macrobii* verba ſunt: *Scarum adeo Italicis litoribus ignotum, ut nec nomen Latinum ejus piſcis habeamus.* Quare potius cenſeo, à Numa, vel alio, antiquis fuiſſe temporibus ſancitum, non alios eſſe piſces pollucendos, quàm ſquamoſos. Poſteaquam verò innotuit ſcarus, qui ob raritatem magno venibat, lege eum, parſimoniæ cauſſa, fuiſſe exceptum, ne epulæ ad pulvinaria magno nimis conſtarent. Sanè de ſcaro nihil fuiſſe in lege Numæ, oſtendunt verba illa Caſſij Heminæ apud Plinium lib. XXXII. cap. II. *Numa conſtituit, ut piſces, qui ſquamoſi non eſſent, ni† pollucerent, patrimonia* (legendum, *parſimonia**) *commentus‡, ut convivia publica & privata, cœneque ad pulvinaria facilius compararentur: ni, qui ad pollučtum emerent, pretio minus parcerent, eaq;* (al. *eoſque*) *præmercarentur.*

* In Pollucere.

† Supplent hoc pacto, Pollucere Mercurio quæ liceat.

‡ in Feſtum ad vocem Pollucere.

* li. 3. Saturn. cap. 12.

† pro nei, ſive ne.

* ſic Ioſ. Scaliger ad Feſtum in Pollucere. Id malim, quam ut alii, pollucerentur ſacris ceremoniis.

‡ Parmenſis vetus habet, ad conventus, & convivia publica & privata, cœnaſque.

Poſt ſcarum inter ſaxatiles laudatiſſimi ſunt turdus, & merula: quos à mollitie carnis etiam Diocles, & Diphilus†, laudarunt: uti & Xenocrates; cujus mox verba apponam. Imò turdum Trallianus videtur ſcaro præferre. Sic enim ille lib. VI. cap. de Pleuritide: Ἐστι δὲ ἡ κίχλη ὁ ἰχθὺς καὶ ἁπαλὸς, καὶ ὑγρὸς, καὶ εὔπεπτος· καὶ ἴσως πτισάνην αὐτὴν ὀνομάζων θαλασσίαν, οὐκ ἂν ἁμάρτοις· οὕτως ἐστὶν ἀπέριττος ἡ ἐξ αὐτῆς τροφή. *Eſt vero turdus piſcis & mollis, & humidus, & concoctu facilis: & ſi fortè ipſum* MARINAM PTISANAM *nomines, non aberres. Adeò alimentum hoc eſt excrementi expers.* Similiter Plinius Valerianus lib. V. *Sed & piſces offeres, maximè κίχλας**. *Eſt enim molli carne, & natura humidus, & digeſtibilis: quem & Marinam Ptiſanam vocant.* Merulam laudat Plinius Secundus lib. XXXI. cap. XI.

Utrumque hunc piſcem, ac præterea phycidem, extollit Xenocrates, his verbis: κίχλαι, κόττυφοι, φυκίδες, ἁπαλόσαρκοι, εὔχυλοι, εὐδιαφορώτατοι, ἄτροφοι, πρὸς διαχώρησιν ἐπιτήδειοι. *Turdi, merulæ, phycides, teneræ ſunt carnis, boni ſucci, digeſtu faciles, non nutriunt, ad alvi dejectionē commodi.* Diphilo etiā, inter ſaxatiles, phycides dicuntur ἁπαλώτατα ἰχθύδια, καὶ εὔφθαρτα *teneræ carnis piſciculi, ac faciles concoctu.* Julidem quoque teneram habere carnem, facilè concoqui, & planè ſalubrem eſſe, Galeni* judicium eſt. *Phycidas, & julidas* junxit

† Apud Athenæum lib. 7. in piſcibus à κ incipientibus.

* turdos.

* lib. 3. de alim. facult. cap. 28.

junxit quoque Columella lib. VIII. cap. XVI. Sed perperam vulgò pro eo legitur, *Punicasque*, & *Indigenas*. Observatum hoc Ludovico Nonio lib. III. de re cibaria cap. XXIII. Qui & monet, apud Oribasium lib IV. Synopseos † legi debere: *Ex piscibus saxatilibus vesci poterimus julide, phycide, merulà, turdo, scaro*. Vulgo pro *phy[...]* legitur *phœnicide*. Ac similiter, ut Gesnero * monitum, apud Dioscoridem lib. II. pro φωκίων scribendum φυκίδων: uti & in glossis veteribus pro φίκις, φυκίς. In glossis etiam, quæ Cyrilli nomen præferunt, legas: φυκὶς, ἰχθὺς, *Saxtila*. Ubi puto *saxatilis piscis*, vel simpliciter *saxatilis* legendum. Siquidem in Philoxeni glossis clarè est: *Saxatilis*, φῦκος εἶδος, ἰχθύος, πετραῖος. *Saxatiles*, πετραῖοι φυκίδες.

† cap. II

* lib. de aquatilibus p. 847. edit. an. 1558.

Percæ etiam marinæ (de fluvialibus antè † locuti sumus) commendantur à Galeno; qui lib. III. de Alim. Facult. cum primum in marinis tribuisset locum scaro, alterum merulæ, & turdo; tertium assignat julidi, phycidi, & percæ. Hinc proverbium vetus ‡, Ἀντὶ πέρκης σκορπίον *: cum optima posthabentur. Jus percæ describit Apicius lib. X. cap. I.

† cap. 22.

‡ apud Zenobium, Diogenianum, & Suidam.

* proper ca scorpium.

Melanurum aliquis noxium putare possit propter Pythagoræum illud, Μὴ γεύεσθαι τῶν μελανούρων †. Sed hic vetatur, ut Plutarchus * docet, συνδιατρίβειν μέλασιν ἀνθρώποις διὰ κακοήθειαν· *versari cum hominibus, qui nigri sint morum malitià*. Quales etiam nigros vocant Catullus ‡, & Horatius *. Nomen verò pisci à nigris caudæ maculis: ut qui sit ὀῤῥοπυγόστικτος ‡, unde & Ovidio in Halieut. *laude cauda insignis* vocatur. Non esse, cur eo abstineatur, indicat Xenocrates, his verbis: Εὐτράπεζοι δὲ σαργοὶ, μελάνουροι, κάνθαροι, εὐστόμαχοι, εὔχυλοι, εὐδιοίκητοι· τροφώδεις δὲ, καὶ πρὸς τὰς ἐκκρίσεις εὖ ἔχουσι. *Apti mensa sunt sargi, melanuri, canthari: suntq; stomacho idonei, boni succi, ac facilis digestionis; praterea multum nutriunt, & facilè excernuntur*. Hicesius tamen apud Athenæum in VII. ait, non adeò nutrire ac sargum; nec ea esse succi bonitate, nec sapore tam grato. Sanè & Xenocrates, ut vidimus, sargum præmittit melanuro. Et ut nonnullis vincatur à sargo; eo tamen superat, quòd minùs adstringat. Deterior ille mugil, qui cœno vescitur: melior, qui pisciculis. Nam hic sæpius in ventriculo invenitur. Item cui alga sit cibus; de quo testis Aristoteles lib. VIII. Hist. Anim. cap. II.

† Abstine iis, quibus nigra est cauda.

* lib. περὶ παίδων ἀγωγῆς.

‡ epigr. 94.

* lib. 1. sat. 4.

‡ in orrhopygio punctis notatus.

Gobius saxatilis, uti & qui in arenosis vivit litoribus, Galeno commendatur lib. II. de Aliment. ubi & de gobiorum aliis judicium promit. Apud Athenæum tamen Hicesius refert, multum succi gignere, at non boni: sed neque multum nutrire. Interea agnoscit, sapore esse gratos, facilèque excerni. Dioclis etiam, & Mnesithei, judicium memorat. Honore non eo fuisse, quo mullos, & alios pretii ingentis, indicat hoc Juvenalis sat. XI.

Nec mullum cupias, cum sit tibi gobio tantum
In loculis.

Et Martialis in Xeniis:

In

In Veneris sunt lauta licet convivia terris,
Principium cœnæ gobius esse solet.

Gobioni elephitis ab Hippocrate sociatur lib. II. de victus ratione*: Κοῦφοι δὲ οἱ πετραῖοι σχεδόν τι πάντες. οἷον κίχλη, φυκὶς, ἐλεφιτὶς, κωβιός. οἱ τοιοῦτοι δὲ κουφότεροι τῶν πλανήτων. ἅτε γὰρ ἀτρεμίζοντες ἔτοι ἀραιὴν τὴν σάρκα καὶ κούφην ἔχουσιν. οἱ δὲ πλανῆται, καὶ κυματόπληγες, τεθρυμμένοι τῷ πόνῳ, στεριωτέρην τὴν σάρκα ἔχουσιν. *Leves verò saxatiles fere omnes: velut turdus, phycis, elephitis, gobius. Hi omnes erronibus sunt leviores. Cum enim quiescant, raram & levem carnem habent. Errones autem, quiá undas verberant, laboribus attriti, solidiorem obtinent carnem.* Quem locum eo lubentius adscripsi, quia caussam hinc discimus, cur non modò elephitis; sed & gobius, & phycis, & turdus, & saxatiles alii, carnem habeant leviorem, ac tenuiorem, quàm quos errones vocant. Verum quis Hippocrati sit piscis ἐλεφιτὶς (quomodo & in Aldina† reperio) haut facilè dixerim. Nec enim me alibi id nomen legere commemini. Quid si igitur pro ἐλεφιτὶς, legamus ἐλεποκὶς, vel ἐλεποκεύς? Hesychius: Ἐλέποκις, ἰχθύς, ὅμοιος φυκίδι. Ac similiter Varinus: nisi quod apud eum sit ἐλεποκεύς. Sanè cum Hesychius dicat, esse phycidi similem, & Hippocrates, ut vidimus, phycidi subjungat: verisimile est, vel Hippocratem ex Hesychio, vel hunc ex illo, esse emendandum. Alioqui nec ita multum ab ἐλεφιτὶς abit ἀλφηστὴς: & possint Jones, quorum dialecto scripsit Hippocrates, ita vocasse hunc piscem. Saxatilibus enim apud Athenæum* à Diocle‡ accensetur ἀλφηστικὸς, qui Numenio ἀλφηστὴς, q. d. *inventorem*; nempe quia alter alterum sequatur, quasi quærens, & inveniens. Plinio lib. XXXII cap. XI. vocatur non κίναιδος quidem, ut multi scribunt, atque in his Rondeletius*: sed κίναιδος, quia alter alteri ad caudam sive nates comes esse soleat; indeque præposteræ Veneris argumentum collegerint. Cæterorum saxatilium instar, carne est tenera, molli, & friabili, ac neutiquam glutinosa: ut est apud Rondeletium lib. VI. de pisc. mar. cap. IV. Addit, jus ejus ventrem lenire: in sartagine coctum esse meliorem asso, vel elixo: modum etiam præparandi apud eundem invenies: facileque ait concoqui, & sanguinem gignere temperatum.

* *sect. 4. fol. 25. edit. Eoes. sive VVechel. an. 1595.*
† *fol. 40. b.*
* *lib. 7.*
‡ *in primo ὑγιεινῶν.*
* *lib. 6. de pisc. mar. c. 4.*

Σφύραινα quoque, sive *sudis*†, ab Oppiano* refertur inter saxatiles: Attici κέστραν, hoc est, *stimulum*, nominant, teste Athenæo lib. VII. Apud quem legas, gustu esse ingratum, ac succi bonitate non aspernandum. Sed plus alimenti præstare, quam congros, planè falsum est: sive is Hicesii apud Athenæum est error, sive Athenæi ipsius, sive librariorum: qua de re vide Casaubonum.

† *Varro, Plinius. glossæ vett. in quibus legas:* Sudis, σφύραινα, ἰχθύς, καὶ σκόλοψ.
* *li. 1. Ἁλιευτ. vers. 172.*

Βελόνη, sive ῥαφὶς, seu acus, carnis est duræ, ac siccæ, eoque difficulter concoquitur. Diphilus apud Athenæum ait εὔχυλον‡, Hicesius ἄχυλον*. Sed

‡ *boni succi.*
* *mali succi.*

potior

potior Hicesij sententia est. Et fortasse ἄχυλ☉ in Diphili verbis legendum.

Ζεὺς, sive faber, carne minus durâ est, quam rhombus; ut tradit Rondeletius*. Salvianus salubrem ait, ac suavem. Præcipuè olim commendatus est Gadibus: ut Columella refert lib. VIII. cap. XVI. *Atlantico pascitur faber: qui & in nostro Gadium municipio generosissimis piscibus adnumeratur, eumq; prisca consuetudine zeum appellamus.* Similiter Plinius lib. IX. cap. XVIII.

* lib. 11. de pisc. mar. cap. 19.

Σκίαινα, quod nomen & retinet Plinius†, (*umbram marinam* Ennius in Phagesiis* appellat) boni est succi, facilis digestionis, saporis grati, nutrimenti non admodum copiosi: ut est apud Xenocratem. Capite imprimis commendatur: cui comprobando lepidam narrat historiolam Paullus Jovius libri de piscibus Romanis cap. V.

† lib. 32. c. 11.
* apud Appul. in Apol.

CAPUT XXV.

Ex litoralibus primo agitur loco de mullo; qui & inter pelagios referri possit. Meliorem esse pelagium litorali, & in litoralibus deteriorem esse lutarium. Pro locis etiam esse discrimen. Quam immane olim fuerit mullorum pretium; idque imprimis ob jecur, & caput; cujus barba magno habita loco. Juvenalis locus enarratus. Ratio apparandi jecur. In sociorum garo necari, vasi etiam vitreo includi, ac sic morientis colorem spectari solere. Eundem chrysendetis mensa illatum. De sargo, mullum comitante, ut excitatum, sed relictum ab eo, pabulum comedat. Quantopere olim sparus fuerit in deliciis, & quod juniorum de eo judicium. Mormyro unde nomen: deque ejus carne dissensus juniorum ab antiquis. Aurata qualis: item salpa, chalcis, mæna; deque hac Martialis, & Ciceronis loci aliter, ac ab aliis, expositi. De scorpii piscis, & scorpanæ, item apuarum carne: adhac orphi, synodontis, erythrini, milvi sive lyræ, phagri, & ἐγγρασιχόλων.

A Saxatilibus provehor ad litorales. Ac primum de erectis, sive spissis, & corpulentis, dicendum.

Mullus, ut Galenus lib. III. de alimentorum facult. † ait, carnem habet duram admodum, & valde friabilem: eoque nihil habet lentoris, & uberius piscibus aliis nutrit: quam rem pluribus ibidem exponit. Xenocrates quoque, in luculento illo apud Oribasium fragmento, ait obsoniorum esse præstantissimum, stomachoque aptum, boni succi, sapore gratum, concoctu haut facilem; sed qui non difficulter admodum excernatur. Uterque verò, & Galenus, inquam, & Xenocrates, adhæc Plinius* quoque, discrimen faciunt in mullis: præcipuè verò commendant, qui altum, purumque mare incolit, & bonis vescitur alimentis: non item litoralem, nedum lutarium, hoc est, in luto degentē, qui cancellos vorat. Archestatus † commendabat, ut delicatiores, mullos ad Tichiunta, urbem agri Milesij: Cratinus,

† cap. 27.
* lib. 9. cap. 17.
† apud Athenæum lib. 7.

nus*, ac Nausicrates†, comici, quos Æxonis dedisset, pagus Atticus. Juvenalis sat v. indicat, Romanis fuisse in pretio, quos misisset Corsica, vel Taurominitana Siciliæ rupes. Sed nihil æquè arguit, quanti fieret, quàm pretium: quod immane temporibus Tiberii Cæsaris erat; ut indicant illa Senecæ epist. XLV. *Mullum ingentis formæ (quare autem non & pondus adjicio, & aliorum gulam irrito? quatuor, & ad selibram, fuisse ajebant) Tiberius Cæsar, missum sibi, cum in macellum deferri, & venire jussisset: Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius. Ultra illi spem conjectura processit: licitati sunt: vicit Octavius, & ingentem consecutus est inter suos gloriam; cùm quinque millibus HS. emisset piscem, quem Cæsar vendiderat; ne Apicius quidem emerat.* Id pretium, si, ut censeo, denarius valeat sex stuferis, fuerit florenorum Belgicorum CL. Apud Juvenalem sat. IV. de Crispino legas: *— Mullum sex millibus emit*

Æquantem sanè paribus sestertia libris.

*in Trophonio. †in Naviculariis.

Mullus ille igitur sex librarum emtus sit florenis CLXXX. Apud Plinium* celebratur, *Asinius Celere sub Cajo Cæsare octo millibus nummum unum mullum mercatus.* Quod fuerit florenorum CCXL. Hoc velut extremam prodigalitatem memorat. Majus tamen est, quod Tranquillus refert de Tiberio‡: *Corinthiorum vasorum pretia immensum exarsisse, tresque mullos* XXX. *millibus venisse, graviter conquestus est.* Sic quisque mullus steterit denis millibus: hoc est, florenis CCC. Scribit Galenus lib. III. de Aliment. Facult.* aliquando se rogâsse quendam, qui grandi pretio ingentes esse mullos mercatus; cur eos pisces tantopere expeteret: illum respondisse, duo esse in caussa, hepar, & caput. Ac apud Aetium quoque legas lib. II. cap. LXXIX. Θαυμάζουσι δὲ τινὲς τὸ ἧπαρ αὐτῆς, καὶ τὸν ἐγκέφαλον, ἡδονῆς ἕνεκεν· *Admirantur quidem ipsius jecur, & cerebrum, voluptatis caussâ.* Celebratur in capite etiã (ut Plinii* verbis utar) *gemina mullorum barba, qua insigniuntur inferiori labro.* Barbas vocat, ut γένειον Sophron apud Athenæum in VII. Quanti illas Heliogabalus fecerit, Lampridius dicet in ejus vita. Imò, jam Domitiani ævo, magno esse loco habitas, indicat illud Juvenalis sat. VI.

*l. 9. c. 17. ‡l. 3. cap. 34. *cap. 27. *l. 9. cap. 17.

— Cariturus turture magno,

Mullorumque jubis.

Ubi vetus interpres *jubas* interpretatur *cristas*: malè profectò. Planè enim, abusione duriori, sed poetæ concessâ, *jubas* pro *barbis* dixit. Hepar verò non solùm per se edi solet: sed etiam imponebatur oleo, & garo cum vini paullo: inque his eò usque comminuebatur, donec ex iis, quæ dixi, succus fieret unicus, in quo mulli carnes, quas ederent, tingebant. Auctor ejus Galenus, loco antè memorato. Succum illum *halecem* dixere ut indicat Plinius: qui auctor etiam est, ut in sociorum garo mullum necarint.

carint. Sic enim ille lib. IX. cap. XVII. *M. Apicius, ad omne luxus ingenium mirus, in sociorum garo (nam ea quoque res cognomen invenit) necare eos praecellens putavit, atque ex jecore eorum excogitare provocavit halecem.* Seneca similiter lib. III. Nat. quæst. cap. XVII. *Alios necant in garo, & condiunt vivos.* Ut rectè in Hippolyto Salviano culpet Ludovicus Nonius*, quod in Plinio‡ pro *necare* legere mallet *siccare*. Inventi ejus siqua est gloria; ea non penes Apicium, sed Græcos fuit. Est enim Platonis Comici*: Ἐν σαπρῷ γάρῳ βάπτοντες ἀποπνίξουσί με. *In putrido garo submergentes suffocabunt me.* Nec satis erat sic necare, nisi vitreamini inclusus moriens spectaretur: unde Seneca loco antè memorato: *In cubili natant pisces, & sub ipsa mensa capitur, qui statim transferatur in mensam. Parum videtur recens mullus, nisi qui in cōviva manu moritur. Vitreis ollis inclusi offeruntur, & observatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit.* Pluriaque inibi, quibus hunc morem eleganter describit, & exagitat. Illud etiam ad luxum pertinebat, quòd tanti pretii piscem in mensam vasis deferrent aureis, quibus illigarentur gemmæ; unde & vasa ejusmodi à gemmis auro insertis χρυσένδετα vocabantur. Martialis l. II. epigr. XLIII.

* l. 3. de re cibaria cap. 27.
‡ loco proximè allato
* apud Athenæum lib. 2. ubi de garo.

Immodicis tibi flava tegunt chrysendeta mulli.

Diutius institimus mullo, quia, ut scarus in saxatilibus, ita hic inter litorales, tenet primas. In cæteris erimus breviores.

Mullum excipiat sargus, quia mullum semper comitatur, ac ubi is lutum fodit, eo abeunte reliquias excitati vorat pabuli: ut ab Aristotele †, & Plinio, proditum est. Eum inter delicatos reposuit Epicharmus Hebes nuptiis. Abunde nutrire, magis etiam melanuro, tradit Hicesius. Sed difficulter concoqui, retulit Archestratus. Pleniùs de istis Athenæus‡.

† lib. 8. Hist. an. cap. 2.
‡ lib. 7.

Sargum sequatur sparus, quando eos conjunxit Epicharmus Hebes nuptiis: ubi eos tam delicatos dixit, ut neque stercus illorum abjicere fas sit Diis*. Eosdem etiam sociavit Matron parodus. Verba habes apud Athenæum†. Qui & Hicesii, ac Diphili judicium adducit. Hicesii quidem tale: Εὐχυλότερον εἶναι μαινίδος, καὶ ἄλλων τῶν πλειόνων τροφιμώτερον: *melioris succi esse, quàm manidem & magis nutrire aliis multis.* Salvianus mediæ ait naturæ inter molles durosque, inque salubribus potiùs, quàm saluberrimis, reponi oportere.

* Epicharmi verba adduximus cap. 24.
† lib. 7.

Matron* sparo spargoque jungit mormyrum: ut Plinius etiam vocat. qui Oppiano ‡ μορμύλος, & Eustathio* judice, nomen hoc est sortitus ἀπὸ τοῦ μορμύρειν, hoc est, *murmurare* quod undæ, dum rapidè per eas fertur, edere videntur. Τροφιμώτατον † esse, ait Hicesius apud Athenæum l. VII. Sed improbant Salvianus, ac Rondeletius: quia carne sit molli, & insipidâ, lutumque redolente. Archestrati quoque est apud Athenæum*:

* Athenæi l. 7.
‡ l. 1. Ἁλιευτ. v. 100. & alibi.
* in Iliad. Σ. p. 1152. ed. Rom.
† valdè nutrientem.
* lib. 7.

Μορμύλος αἰγιαλεὺς κακὸς ἰχθὺς, οὐδέποτ' ἐσθλός.

Li-

Litoreus malus est, bonus haut est mormylus unquam.

Aurata sive orata, quæ Græcis χρύσοφρυς, Athenæo lib. VII. etiam Ἰωνίσκος, mirè celebratur ibidem ab Hicesio, & Matrone parodo. Ephesiam oratam commendat apud eundem Archestratus: illam Lucrini lacus Martialis lib. XIII. epigr. XC.

Non omnis laudem, pretiumque, aurata meretur:
Sed cui solus erit concha Lucrina cibus.

Est orata carnis candidæ, solidæ, densæ, succi boni, digestu facilis, bene nutriens, nec excretu difficilis; ut est apud Xenocratem.

Σάλπαι*, quæ & βόες†, ut ait Pancrates‡ apud Athenæum*, elegantiorum mensis damnatæ: unde Ovidius in Halieut. * *salpa.* † *boves.*

— meritò vilissima salpa. ‡ *in operibus*

Plinio† item *obscæna* dicitur: qui & negat percoqui posse, nisi ferulâ percussam. Improbant similiter apud Athenæum Archestratus, Diphilus, & ante hos Epicharmus, qui in nuptiis Hebes σκατοφάγον, *merdivoram* dixit, ac βδελυχρὰν, *fœtidam*. *marinis.* * *lib. 7.* † *l. 9. cap. 18.*

Chalcides non pelagus modo, & petras, sed litora etiam petere, traditum Oppiano‡. Parum nutrire, Hicesius docet apud Athenæum*: quippe ἀχυρώδεις, & ἀλιπεῖς, & ἀχύλεις *squalidos, ac parum pingues, & exigui succi.* ‡ *l. 1. Ἀλιευτ. v. 47.*

Mænæ etiam viles. Unde Martialis lib. XII. epigr. XXXII. * *lib. 7. ubi de chalcide.*

Fuisse gerres, aut inutiles mænas,
Odor impudicus urcei fatebatur.

Et Cicero lib. de fin. bon. & mal. *Qui enim voluptates ipsas contemnunt, eis licet dicere, se acipenserem mænæ non anteponere.* Mirum autem, ex hoc loco colligere Ulyssem Aldrovandum ‡, fuisse commendatas in cibo, cùm contrarium significet Tullius. In adlato etiam Martialis loco miror, putâsse Rondeletium* pro *urcei* legendum esse *hirci*, ob hircorum fætorẽ; unde τραγίζειν Aristoteli, ut Latinis *hirquitallire* dicuntur, qui hircum olent; teste Censorino†. Huic enim sententiæ planè reclamat lex pedaria: cujus non satis gnarus fuisse doctissimus Rondeletius videtur. Nec mænæ, salpæ, mormyli, & similium vilitas derogat providentiæ divinæ: quin eam potius adstruit: quia paupertinæ etiam sortis hominibus consulendum fuit. ‡ *de pisc. l. 2. p. 215.* * *lib. 5. de pisc. marin. c. 13.* † *cap. 14.*

Scorpius item marinus ex Hicesii sententia, ut in pelagiis est, de quibus postea agemus; ita in cœnosis etiam litoribus vivit. Atque inter litorales quoque recenset Salvianus, & cum eo Aldrovandus. Cœnoso loco, ut nigrior, sic pejor est; eodem teste Hicesio: qui scorpænam ab eo tradit superari suavitate carnis, ac bonitate nutrimenti. Scorpænam autem saporis non ingrati esse, Xenocrates tradidit. Quod de ea capiendum, quæ in puriori vivit aqua; cùm alioqui piscis fit insuavis, ac vilis. Jus scorpii quale fuerit, Apicius tradit lib. X. cap. XIII.

Apuæ sunt humidæ, & flatulentæ: ut ex Mnesitheo apud Athenæum* videmus. Ventremque idem solvere ait. Sed difficulter concoqui, Diphilus tradit apud eundem†.

Orphus duræ est carnis, concoctu difficilis, succi crassi, salsique: ut Philotimus ait apud Galenum lib. III. de Alim. cap. xxx. Cui Galenus in isto refragatur, quòd attinet salsedinem. Nempe quia, si salsa diutiùs coquantur, jus quidem sive liquor capiat salsuginis incrementum; ipsa verò fiant dulciora. Quanto autem in pretio fuerit olim, arguit, quòd Archippo apud Athenæum ‡ dicatur ἱερεὺς τ῀ θεῶ, *Dei sacerdos*.

Συνόδων, sive συνόδους, qui *dentex* Columellæ*, & Apicio ‡, & secuto hos Gazæ † vocatur, inter lautitias ab Antiphane*, & Hicesio ‡ refertur apud Athenæum. Alvum ciere, Xenocrates ait: sed adstringere censuit Hicesius†.

Erythrinus, sive erythinus (utraque enim scribendi ratio in vett. invenitur codd.) Plinio est *rubellio*; sicuti & Apicio lib. x. cap. VII. ubi apparandi ejus rationem docet. Saporis est grati, & uberis alimenti; teste Xenocrate. Quod verò ad Pythagoræ illud, Μὴ ἐρυθῖνον ἐσθίειν; is, quia piscis ille coloris sit rubri, ac sanguinei, unde & nomen sortitus fuit; eo innuit, cavendum esse ab sanguinis effusione: ac fortasse etiam interdixit, ne sanguine vescerentur; uti eo, ac suffocatis, abstinuere Hebræi.

Litorales etiam, ac squamosi, sunt cuculi; quos duræ esse carnis, Philotimus apud Galenum* est auctor. Milvus verò, qui & ipse est inter litorales squamosos, eo est durior: ut Diphilus ait apud Athenæum. Propterea elixus præstat assato. Lyra, quam Rondeletius † ait Belgis dici *Lechan* (zeehaen dicere voluit, q. d. *gallum marinum*) eidem carnis est duræ, & siccæ; at suavis interim. *Lyra* autem dictus, vel quia rostri cornua referant figuram veteris lyræ; vel quòd grunnitum edat, qui agrestibus auribus aliquomodo lyræ sonum referre videatur.

Φάγρος sive pagrus, sat nutrit: de quo Hicesius apud Athenæum ‡. Addit quoque, esse dulcem, & adstringentem. Sed contra est, quia alvum ciet. Diphilus apud eundem fluviatili præfert marinum, de quo nunc loquimur. Concoctu esse difficilem, tradit Simeon Sethi: ut quidem est in tralatione Gyraldi; illâ etiam, quam Dominicus Monthesaurus Veronensis emendavit.

Ἐγκρασίχολοι, si sale condiantur, & exponantur Soli, donec caro fuerit dissoluta, vim accipiunt excitandi appetitum dejectum: uti & crassam attenuandi pituitam, item ciendi alvum. Quare sit piscis genus; haut facilè scias ex Aristotele. Nam sola ex apua, quæ in Atheniensi est portu, nasci ait lib. IV. Hist. Anim. cap. xv †. Sed Græcis non satis notæ erant maris partes, quæ spectant Occidentem. Nam è Liguria, Gallia Narbonensi, atque

* lib. 8. edit. Lugd. a. 1612. p. 357.
† paullo ante. p. 356.
‡ lib. 7. ubi de Orpho.
* lib. 7. c. 16.
‡ lib. 10. c. 4.
† Arist. Hist. An. l. 2. c. 13. & 15. l. 8. c. 2. & 13. l. 9. c. 2.
* lib. 7. ubi de synodonte.
‡ eodem l. ubi de phagro.
† ibid.
* lib. 3. de Alim. fac. c. 31.
† lib. 10. de piscibus marinis cap. 10.
‡ lib. 7.
† Secundum distr. Cas. Scalig. cap. 14. sect. 173.

æque aliis locis, muriâ salitos, in varias deportabant terras. Et Athenæus, rerum talium curiosissimus, nasci ait ex apua cobite. De etymo vocabuli dictum cap. IX. Aliter vocantur ἐγγραύλεις. Unde *encranlos* (*engraules* scribere oportuit) Gaza transtulit apud Aristotelem loco memorato. Ab magno oris rictu Æliano, & aliis, λυκόστομοι vocantur. Hodie appellantur *anchoies*. Eosdem signat Plinius, cum lib. XXXI. cap. VIII, garum fieri ait ex pisce mutilato, hoc est, cui caput sit truncatum, visceraque omnia exemta.

CAPUT XXVI.

De litoralibus erectis, sed non squamosis. De scombri carne, & garo ex ejus intestinis eliquato. Hoc garum sociorum *dici solere; deque eo rejecta opinio illorũ, qui* associorum, asotorum, *vel* Sosiorum *legunt. De carne trachuri, colia, sive lacerti, corvi, uranoscopi, sauri. De piscibus planis, sive jacentibus; passere, solea, rhombo.*

QUos memoravimus, litorales sunt pisces, non spinosi; atque hi erecti, non plani; squamosi interim: præter quos alii sunt, litorales, erecti & ipsi, non tamen squamosi, sed lævi cute præditi. Eorum celeberrimus scomber, Gallis, uti & Anglis, ac Belgis, *manquerellus* vocatus. Hic, etsi de eo benignè satis judicent apud Athenæum Diphilus, & Hicesius, omnino tamen succi est crassi, ac viscosi, & difficilis concoctionis: ac propterea, quo pinguedo ejus liquescat, saliri solet. Ex sanie vero putrescentium eliquabant garum laudatissimum: de quo Plinius lib. XXXI. cap. VII. Hinc Martialis in Xeniis*:

Exspirantis adhuc scombri de sanguine primo * epig. 102. al. 99.
Accipe fastosum munera cara garum.

Sociorum garum dixere, quia à sociis populi Romani apportaretur: quales Hispani; unde idem Martialis in iisdem†:

Hesperius scombri temperet ova liquor. † ep. 40.

Nimirum Carthagine Novâ seu Spartariâ fiebat: atque id tanti pretii, ut nullus, præter unguenta, liquor cariùs divenderetur, teste Plinio ‡. Odoris tamen fuisse ingrati, indicat hoc poetæ* antè memorati: ‡ l. 31. cap. 7. * l. 7. epig. 93. sive al. 94.

Unguentum fuerat, quod onyx modo parva gerebat,
Olfecit postquam Papilus, ecce, garum est.

Usum ejus hodieque esse Constantinopoli, traditum est Bellonio. Quod verò Joannes Langius in epist. Med. † putat, Plinium ‡ vocasse garum *associorum*; atque hoc valere *asotorum*: id tam docto viro planè indignum. Sanè *sociorum* etiam appellavit Seneca epist. XCV*. *Quid illud sociorum garũ, pretiosam malorum piscium saniem, non credis urere salsâ tabe præcordia?* † l. 1. epist. 59. ‡ l. 9. cap. 17. & l. 32. c. 7. * sive lib. 15. ep. 1.

Habes & apud Martialem in Xeniis lemmate epigr. XCIX. ubi veram lectionem retinuit Aldina*. Item Ausonium epist. XXI. ad Paullinum. Imò apud Galenum lib. III. de Compositione Medic. sec. loc. habes, γάρου μέλανος, Ῥωμαίοις λεγομένου Σοκιώρουμ. *Gari nigri, quod Romanis Sociorum dicitur.* Sic enim rescribendum: ubi perperam in Aldina†, ὀκιτόρυ; in Basileensi, ὀκιπέρυ. Atque hac multiplici autoritate etiam eos est refellere, qui *Sosiorum* rescribunt: quasi id nomen impositum sit à Sosiorum apud Romanos familia, memoratâ Tullio non semel‡, & Horatio in Arte, atque alibi. Sed ut non dubitandum, quin recta sit *sociorum* appellatio: ita haut æque apertū, an non veriùs *sociorum* dicatur, quasi sodalium, sive cœtûs socialis, qui gulæ caussa convenisset. Sed magis placet, quod priori loco dicebamus. Variam garorum confectionem docent Geoponica Constantino tributa lib. XX. cap. ult. Legas istic, garum αἱμάτιον* cæteris esse præstantius. Videtur idem esse, ac illud sociorum: quod Galeno in verbis adlatis μέλαν†: quomodo & Aëtius vocat lib. III. cap. LXXXII. Πρωτεῖον* nominat Paullus Ægineta. Eo autem *nigrum*, & *sanguineum* dicebatur, quoniam conficeret ex piscium cruore, qui nigroris istius erat caussa.

** Aliqui libb. perperam, garum scombrorum, pro sociorum.*
† Tom. 2. fol. 111. b.
‡ l. 8. ad Att. ep. 6. & l. 3. de Nat. Deor.
** sanguineum.*
† nigrum.
** primarium.*

Scombro subdam τράχουρον, quando & is litoralis est, & ob oris similitudinem Gallis dicitur *maquereau bastard:* q. d. *scombrum nothum*. Aridū vocat Diphilus apud Athen. Duræ esse carnis, eoque difficulter concoqui, & succos gignere crassos, judicium erat Philotimi: cui assentit Galenus‡.

Magna etiam cum scombro affinitas est pisci, qui Aristoteli* κολίας, alicubi etiam Plinio†: lacertus autem dicitur Columellæ‡, Cornelio Celso*, Martiali†. Xenocrates tradit stomacho esse ingratum, aridum, malique succi, nec facile excerni: ubertim interea nutrire. Rationem apparandi apud Apicium habes lib. IV. cap. II. & lib. X. cap. IX.

Corvus, qui Athenæo* κορακῖνος, difficulter concoquitur: interim grati est saporis: ut ostendunt illa Cornelii Celsi lib. II. cap. XVII. *Piscium eorum qui ex media* (bene maleque nutrientium) *materia sunt, quibus maximè utimur, tamen gravissimi sunt; ex quibus salsamenta quoque fieri possunt: qualis lacertus est: deinde qui, quamvis teneriores sint, tamen duri sunt: ut aurata, corvus, scarus, oculata.*

‡ l. 3. de alim. facult. cap. 31.
** l. 9. Hist. An. cap. 2.*
† l. 32. cap. 11.
‡ l. 8. cap. 17.
** l. 2. cap. 17.*
† l. 7. epig. 77.
** l. 7. Idem Hesychio κόραξ.*

Uranoscopus etiam, sive callionymus, inter litorales est Aristoteli lib. VIII. Hist. Anim. cap. XIII. Is comeditur quidem, secundùm quosdam; ut Ælianus tradit lib. XI. Hist Anim. cap. XXXIV. sed nonnisi à plebejis; idque quia, ut virosi est odoris, unde βαρὺς‡ Diphilo vocatur apud Athenæum; ita & saporis sit ingrati. Id verò Rondeletius* inde esse censet, quia cœnosis vescatur aquis.

Est & hujus loci σαῦρος, quem Æliani† interpres Gillius *lacertum* vertit cùm

‡ gravis.
** lib. 10. de pisc. marinis cap. 13.*
† lib. 11. cap. 49.

cùm is potiùs κολίας videatur; ut paullò antè diximus. Corpore est oblongo, ac rotundo: unde Speusippus in secundo similium* sphyrænam, acum, & saurum, conjunxit. Molli esse carne, ait Philotimus apud Galenum lib. III. de Aliment. Ipsi tamen Galeno † mediæ est naturæ inter illos carnis mollis, duræque: uti & saporis est, nec insipidi, nec admodum delicati. Rationem apparatus Alexis apud Athenæum docet.

* apud Athenaeum lib. 7.

‡ cap. 30.

Atque hi litoralium piscium sunt longi, & corpulenti: quales Columella erectos vocat. His opponuntur illi, quorum latera in tenuitatem degenerant. Græci nominant πλατεῖς, hoc est, *latos.* Columella appellat *prostratos.* Sic enim ille lib. VIII. cap. XVII. *Eadem præbentur cibaria & prostratis piscibus, & erectis.* Nec tamen nunc cunctis de prostratis dicemus; sed duntaxat spinas habentibus. Nam de cartilagineis seorsum agemus. Hujus igitur loci sunt passer, solea, rhombus: quos icciro junxit quoque Plinius lib. IX. cap. XX. & eo prior Columella lib. VIII. cap. XVI. & ante utrumque Ovidius: cujus illa in Halieutico:

Fulgentes solea candore, & concolor illis
Passer, & Adriatico mirandus litore rhombus.

Priusquàm exponam discrimen horum in cibis, de proprietate vocabulorum pauca dicam. Nec enim, non intellectis vocabulis, res possunt intelligi. Passer Græcis ψῆττα. Subinde tamen vox Græca, imò & Latina, laxè accipitur, sic ut comprehendat pisces ψηττώδεις, sive passerinos, hoc est, planos omnes, qui præditi sint spinis. Sic usus Athenæus, cum in VII. ait, ψῆτταν à Romanis vocari *rhombum.* Imo Aristoteles etiam, qui nusquam nominat rhombum; sed pro eo dicit ψήττας. Ut omnino rectè scripserit Jovius ‡, ψῆτταν genus esse passeris, soleæ, & rhombi.

‡ l. de piscibus Romanis c. 25.

Sed propriè passer, qui vulgo Belgis **scholle**, vel etiam **platyse**: nempe à *platessa*, quomodo Ausonio vocatur in Mosella. *Platessa* autem, quia piscis πλατύς*. Videtur interim eo nomine, præter memoratum piscem, etiam contineri, qui nobis **eelbot** nominatur. *Passeris* nomen, ut vulgaris est opinio, sic vocatur, quia instar avis passeris parte supinâ candidus sit, pronâ autem terrei coloris. Sed Cæsari Scaligero assentio: qui comment. in Arist. Hist. Anim. † sic appellari ait, quia se pandat: nempe quâ significatione dicimus *passis velis, & capillis.* *Solea* vocabulum est à similitudine plantæ humanæ. Eadem & Græcis βούγλωσσος, & βούγλωσσα, & βούγλωσσον. Hesychius quidem σανδάλιον, & ψήττας, exponit. Nomen inde, quia referat linguam bubulam: nisi, ut puto, βοῦ hic sit ἐπιτατικόν‡. Latinis *lingulaca* dicitur: vel potiùs piscis est haut absimilis. Nam distinguit Plautus Casinâ*: ubi Olympio in forum mittitur piscarium, ut emat soleas, & lingulacas. Belgis quoque **tonghe** nominatur. Rhombus iisdem **tarbot**, vel

* latus.

† l. 2. cap. 16. sect. 109.

‡ significationis intendens.

* act. 2 sc. 8.

vel **terbot**. Hic eo differt à passere, quòd, rhombo resupinato, dexter passeri situs appareat lævus: ut Plinius ait lib. IX. cap. XX. Satis de vocibus,]

Quod rem cibariam attinet, passerem Romanis in pretio fuisse, indicat Horatius l. II. sat. VIII. Solea interim, ut carne est mollior, ita saporis etiã gratioris. Itaque Henricus III. Galliarum Rex, quadragesimæ tempore ob bonitatẽ saporis, & facilem concoctionẽ, ejus esu imprimis capiebatur: ut in Diætetico suo Polyhistorico tradit Jos. Quercetanus c. VII. Imò & Galenus lib. VIII. Methodi Medendi post asellos, ac saxatiles, proximam solearum laudem facit. De attenuanti etiam victus ratione cap. VI. buglossos præcipit, si saxatiles nequeant haberi. Eos esse lingulacas, vel similis figuræ, ac indolis, antea nobis dictum fuit. Buglossam, imò omnem ψῆτταν, hoc est, & passerem, & soleam, & rhombum, bene nutrire, Diphili est judicium apud Athenæum. De rhombo tamen paullo aliter Xenocrates in memorato sæpius fragmento apud Oribasium. Nam concoctu ait difficilem: atque auctor est, ut antequam coquatur, unum adservetur diem. Et favet illi Philotimus, cùm enumerans pisces carnis mollis, in iis citharos, qui fortasse sunt rhombi leves; non item rhombos, nempe aculeatos illos, reponit. Sic facilè eum vindicâris à reprehensione Galeni in III. de Facult. Aliment. vel potiùs Philotimum cum Galeno conciliaveris. Aliter etiam concilies, quia grandioribus rhombis non eadem est salubritas, non sapor idem, ac junioribus. Ac de junioribus præcipuè capiendum, quod in proverbium abiit, Nihil ad rhombum.

CAPUT XXVII.

De piscium pelagiorum nutrimento. Ac primùm de squamatis: ut de asello tam callaria, quàm bacchо: & unde prioris Gallicum, ac Belgicum nomen. De tinca, & harengo: item hippuro, & channo: quorum & etymon adfertur. Unde sit, quod piscium nonnullis ventriculus procidat in os. De pelagiis non squamatis: ut congro. Quid sit exdorsuare, *&* exossare. *De muranis, & amiis, & unde amiis sit nomen. De xiphia.*

SEquuntur ex habentibus spinas (nam de cartilagineis seorsum videbimus) marinorum illi, qui eo quod in penitiori degant mari, pelagii vocantur. Hi à substantia cutis dividuntur in squamatos, ac læves.

Squamas habet asellus, qui bonitate carnis cum saxatilibus contendit: ut est apud Galenum*. Diphilus quoque boni esse succi agnoscit: sed negat faciles esse concoctu: imò putat, aliquid habere virosi: quod postremum de iis capere oportet, qui alimento utuntur malo, eoque lentorem contrahunt, & alimentum efficiunt excrementitium. Jecore & delicato, & magno, facilè pisces exsuperat cæteros. *Asellorum* autem nomine complector, & minorem callariam†, & majorem bacchum: de quibus sic Plinius

** l. 3. de Alim. Fac. cap. 30.*

† sive γαλλαρίας, ut scribitur apud Athenæum l. 7. ubi de murana.

nius lib. IV. cap. VII. *Callariæ minores, & bacchi, qui non nisi in alto capiuntur, ideoque prælati minoribus.* Est verò callarias, qui Dorioni apud Athenæum* ὀνίσκος, à quo tamen Oppianus† distinguit. Tria quippe ei asellorum sunt genera, ὄνος, ὀνίσκος, & κλλαρίας: quæ vox contrahitur ex γαλλαρίας. Gallis vocatur *merlucius*, quasi *maris lucius*: Belgis **schelvisch**; quod nomen non à Scalidi fluvio imponitur (est enim piscis marinus) sed contrahitur ex *asellus-piscis*: ut ex *balæna-piscis* fecere **walvisch.** Verùm in priori κατ' ἀφαίρεσιν præcisum est A. ut ex ἄρυρα *rura*, ex ἀμέλγω, *mulgeo*. Bacchus est is, qui, dum junior, Hollandis vocatur **bolck**; adultior vero, **cabeljau**. Qua mente asellus in ventriculo cor habere ab Aristotele* dictus sit, Hieronymus Mercurialis dicet Variarum Lect. lib. IV. cap. XVI.

Tinca bonitate carnis cedit callariæ; nec figura est dissimilis; sic ut ea deceptus Salvianus eundem putarit piscem. Omnino autem fluviatilis est: de quo iccirco inferius dicemus.

Harengi nostri tot bona quis satis prædicet? Vox ipsa est nova; sed fortasse ex Græco τάριχος, quia sale conditur, unde & **pekelharing** vocatur, quasi *muriaticum harengum* dixeris. Solùm injicit scrupulum, quod piscis iste, nec recens, nec salitus, Romanis aut Græcis, fuisse cognitus videatur: ut diximus cap. secundo.

Quanto glaucus fuerit in honore, ex Epicharmo, Eubulo, Anaxandride, & aliis, Athenæus † docet. Interea quantum superat sparum, tantum vincitur à lupo: ut est apud Xenocratem. Tralliano etiam inter durioris carnis pisces recensetur. Contra morem squamosorum non minùs est bonus, quando est gravidus, quàm cùm non gravidus, teste Aristotele*. Quos Romani maximè æstimarint, docet hoc Ennii in Phageticis ‡:

Surrenti fac emas glaucum, & cumas apud.—

Ubi legere malim: *Surrenti channas †, glaucum & Cumas apud.—*

Ab Ovidio, & Oppiano, inter pelagicos etiam refertur hippurus, sic dictus, quia pinnarum longitudine caudam referat equinam; vel potiùs, quia instar equi ὁρμεῖ, hoc est, *ruit*, sive concito fertur gradu. Carystium imprimis laudabat Archestratus*: quod eo mirandum magis, quia istius loci pisces soleant esse viliores. Ut suavem, commendabat Epicharmus in Hebes nuptiis, & Matron parodus: uterque apud Athenæum. Rondeletio videtur esse Hispanorum *lampuga*: qui carne est pingui, ac suavi, sed duriori, ut glauci, thunnique. Aliis tamen *lampuga* potius *amia* videtur. Sed hos ubertim refellit Rondeletius †.

Pelagiis quoque in piscibus Aristoteles lib. VIII. Hist. Anim. cap. XIII. ac similiter Ovidius in Halieuticis, recensent χάννον, sive χάννην, piscem mandibulis ita affectum, ut hiare semper videatur, unde & χάννη nomen, teste Eustathio*: ac Gaza propterea *hiatulam* vertit. Est ex piscium illis, quibus, ut & synodonti, dum minores insectantur pisces, gula procidat in os, ni-

* *lib. 7. ubi de murana.*
† *l. 1.* Ἁλιευτ.
* *apud Athenæum lib. 7. & Clementem Alex. Pædag. lib. 1. Ac similiter Athenæus lib. 7. ubi de* ὄνῳ, *sive* ὀνίσκῳ.
† *lib 7. in* Γλαῦκος.
* *l. 8. Hist. An. cap. ult.*
‡ *apud Appul. Apol. 1.*
† *de quibus mox dicetur.* Scaliger lopadas. *Sed ad veterem, puto, lectionem propius accessimus.*
* *apud Athenæum l. 7. in piscibus ab I. incipientibus.*
† *l. 9. de pisc. marin. c. 19.*
* *locum editionis Rom. annotavimus ad oram. c. 21.*

miam ob ingluviem. Gulâ enim, ut piscium pars maxima, destituitur: eoque ventriculus ori propinquus, imo rectis ei fibris annexus, facilè, dum aliquid deglutiendum, in magno cibi appetitu, sursum procurrit: ut Aristoteles tradit lib. II. Hist. Anim. cap. XVII. & ex eo Galenus lib. III. de facult. natural. Diphilus apud Athenæum in VIII. tradit, carne esse tenerâ; sed duriori tamen, quàm percæ. Xenocrates monet, si channus sartagine coquatur, ori esse gratum, sed stomacho nocere. Pro insipido ac vili, habet Salvianus. Atque hæc de pelagiis squamatis sufficere arbitror.

Venio ad pelagios squamis carentes. Talis est conger: qui quanto olim in pretio fuerit, ex Philemone Comico in Milite, Archestrato item in Gastronomia, & aliis liquet scriptoribus ab Athenæo adductis lib. VII. Etiam rationem eum coquendi idem Athenæus docet lib. XIV. Plauti quoque est Aulularià act. II. sc. IX.

Dromo, desquama pisces: tu Machario.
Congrum, murænam exdorsua, quantum potes.
Atque omnia, dum absum hinc, exossata, fac sient.

Sed postremus versus, ut in Camerarianâ, & Duziacâ editione exstat; ita à vett. libris abest; etiam edit. Venetâ, quæ cum Saraceni, Petri Vallæ, Pyladæ, & aliorum notis prodiit*. Nec dubitandum, quin spurius sit. Sed Terentii est Adelph. act. III. sc. III. — *Pisces cateros purga, Dromo:*
Congrum istum maximum in aqua sinito ludere
Tantisper: ubi ego rediero, exossabitur.

* an. 1518.

Plauto *exdorsuare* esse *dorsum confringere*, facilè credo Festo. Sed *exossare* quid sit, non æquè est apertum. Nam cùm non alius sit piscis exos, quā qui ossibus, ac spinis caret, aliud erit *exossare*, quàm *exenterare*. Quare *exossare* potiùs sit frangere os sive spinam; simili locutione ac dicimus *exdorsuare*. Verè autem piscis exossatur artificio quodam eximendi spinas majores per os, minoribus relictis, sed concisis: pisce interim, cum mensæ imponitur, nullo id indicio testante. Quod artificium apud elegantiores Belgas, sed ab extraneis, puto, edoctos, à paucis demum annis obtinere cœpit.

Nec squamas, sed levem habet cutem muræna. Quæ in magno honore, Sicula imprimis, apud Romanos fuit: sicut argumento erit, quod hinc cognomentum fuerit Murænæ: item Tullii illud lib. VII. epist. XXVII. quæ ad Gallum: *Qui me ostreis, & murænis facilè abstinebam.* Quæque de C. Hirrii murænis, & villa ejus, legere est apud Varronem, Columellam, Macrobium. Quomodo apparetur, ex Apicio videre est lib. X. cap. II.

Parte circa branchias exceptâ, levis etiam cutis sunt amiæ: Hæ, Hicesii apud Athenæum judicio, carnis sunt teneræ, succi boni; parce interim nutriunt; ad excernendum mediæ sunt naturæ. Ut pingues, nec non suaves & deli-

delicatos, apud eundem laudarunt Archippus, & Epicharmus. Nec obstat, quòd Philotimus apud Galenum in III. de Alim. facult. amia sinter pisces duræ carnis recensere videatur. Nam jamdiu Rondeletius, ac Salvianus, viderunt pro ἀμίαι istic legendum esse χαμίαι; qui piscis est duræ carnis, quippe cartilagineus. Nomen huic pisci ex eo est, quia non solitarius, sed gregatim natet: sive sit ex α στερητικοῦ †, & μία, *una*: sive παρὰ τὸ ἅμα ἰέναι, *qui simul eant*. Æliano dicitur τρώκτης, ἀπὸ τοῦ τρώγειν *. Eaque deceptus similitudine nominis cum trutta, fluviali pisce, ambos confudit Paullus Jovius †: eique hac in re præivit Raphael Volaterranus ‡.

† *privativo.*
* *arrorando.*
† *de piscibus Romanis c. 35.*
‡ *Philologiae lib. 25. cap. de piscibus.*
† *apud Athen.*

Cutis etiam levis est pisci, qui *gladius* à figura dicitur Plinio, & Græcis similiter ξιφίας: uti & Ovidio, cujus est in Halieut,

Ac durus xiphias ictu non mitior ensis.

Mnesitheus † difficulter ait concoqui: sed concoctum bene nutrire. Simeon Sethi tradit, non modo difficilis esse concoctionis: verùm mali etiam succi: eoque abstinendum eo esse, nisi acriori corrigatur condimento, ac superbibatur vinum annosum, & tenue.

CAPUT XXVIII.

De marinis cartilagineis. Unde ea dicantur σελάχη, & an primus sic vocarit Aristoteles. Cur cartilaginea cuncta squamis careant. Non omnia esse cutis asperæ; licet hoc Aristoteli scriptum. Esse difficilis concoctionis, & succi flatulenti: ac caussam ejus esse, quod sint segnes, non celeres. Galeis, canis, asteriæ, *unde nomen. Cujusmodi hi pisces habeant carnem; uti & vulpecula, acanthias, centrina, zygæna.* Τρυγὼν *piscis B. Ambrosio dictus* turtur: *sed præter veterum morem, qui* pastinacam *vocant: & quæ ejus, & aliorum quorundam nominum, origo. Utcunque radium habeat venenatum, tamen in cibis esse, & unde id sit. Eidem Ambrosio* βάτον *minùs commodè* rubum *dici, cùm satius fuerit noto veterum vocabulo* rajam *nuncupare.* Λειόβατος *&* βάτος ἀστερίας. *Deque rajarum carne quid sentiendum.*

ATque hi pisces marini spinas habent. Sunt alii præterea, quibus pro spina est cartilago; quæ propiùs ad naturam ossis accedit; & hoc commune cum eo habet, quod non crescat, si absciderís; ut Aristoteles refert in tertio Historiæ Animalium *. Cartilagineos hosce Græci vocant σελάχη: nempe παρὰ τὸ σέλας ἔχειν ‡, ut est apud Galenum lib. III. de aliment. facult. cap. XXXVI. Primus sic vocavit Aristoteles, ut antea diximus; idque præeunte Plinio lib. IX. cap. XXIV. Sed dissentit Jul. Scaliger adversus Cardanum Exercit. CCXVIII. sect. I. ubi inquit: Σελάχια *vocem ab Aristotele primùm fictam scribunt* recentiores in suis rhapsodiis, quosdã veteres

* *secundum distinct. Scal. c. 8. sect. 106.*
‡ *à splendore, quem obtinent.*

pauca

paucæ lectionis secuti viros. Ubi nihil opus erat obtrectari Plinio; quando is nihil minus fuit, quàm vir paucæ lectionis. Subdit hinc Scaliger: *Ante eum* (Aristotelem puta) *Hippocrates in secundo De ratione victus posuit.* Sanè hac voce usum esse, certissimum est. Inter alia loca etiam lib. II. περὶ νούσων, ubi apertè loquitur de ἰχθύσι σελάχεσι. Sed Galenus in lexico Hippocratico sic ait vocari ab eo. ὅσα ἰχθύων λεπίδας οὐκ ἔχει καὶ ζωοτοκεῖ· *piscium eos, qui squamas non habent, & animal pariunt.* Ut videatur Aristoteles vocem hanc laxiùs antè acceptam, ad significationem restrinxisse angustiorem. Rectè interea ait, cartilaginea omnia squamis carere: cujus rationem hanc adfert Aristoteles lib. IV. de partibus animalium cap. XIII. Τὰ δὲ σελάχη, ἀλεπίδωτα μὲν, τραχέα δ' ἐστὶ, διὰ τὸ χονδράκανθα εἶναι· τὸ γὰρ γεῶδες ἐκεῖθεν ἡ φύσις εἰς τὸ δέρμα καταναλώκεν. *Cartilaginea squamis carent; sed asperâ cute muniuntur, quoniam spinâ cartilagineâ constant. Nam, quòd terrenum habent, inde transtulit natura, inque cutis asperitatem consumsit.* Verùm quod Aristoteles ait, omnia illa cute esse asperâ, id non habet locum in λειοβάτῳ: de quo postea dicam: uti nec in torpedine, pastinaca, vel aquila.

Quod ad victus rationem, cartilaginea carnem habent concoctu difficilem, succum gignunt flatulentum: ut de eo taceam, quòd visum reddent hebetiorem. Auctor istorum Diphilus apud Athenæum*. Ut succi sint pejoris, facit etiam minus vehemens exercitatio. Aristotelis enim est, paullo ante verba proximè allata: Τὰ δὲ σελάχη πάντα χονδράκανθα. ἔτι δ' αἱ κινήσεις τῶν μὲν νωθραὶ, διὰ τὸ μὴ ἀκανθώδη εἶναι, μηδὲ νευρώδη· τῶν δὲ ἀκανθωδῶν ταχεῖαι· *Cartilaginea omnia spinam habent cartilagineam. Motus eorum est lentus: ac piger, quia non firmentur spinis, vel nervis. At quæ spinas habent, celeria sunt.*

Interim nec in cartilagineis, quod ad alimoniam, similiter se semper ratio habet. Quippe alia est erectorum ratio, alia substratorum, sive planorum. In prioribus, quæ longa & rotunda, partim sunt γαλεοὶ, quos Theodorus *mustelos* reddit, (nomen ex eo, quia γαλῇς, sive mustelæ, terrestris similes sint) partim γαλεώδη, sive γαλεοειδεῖς, q. d. *generis mustelini.* In galeis est canis, sive canicula, Varrone teste, dicta *à vi quadam*: nempe quia instar canis terrestris mordeat dentibus. *Canem* vocant Aristoteles, & Oppianus. Plinio est *canicula.* Theophrasto καρχαρίας. Sed distinguendus hic ab carcharia illo, qui aliter lamia. Nam is in cetaceo est genere. Canem vocat Homerus, cum junxit†.

Δελφῖνάς τε κύνας τε. —

Delphinasque, canesque. —

Galeum, de quo nunc sermo, esse durâ carne, ac mali succi, etiam proditum Galeno‡. Sed excipit galaxiam. Apud Athenæum * quoque legas, asteriam, cæteris esse teneriorem, melioremque; addo etiam suaviorem. Est

*lib. 8. pag. 356 ed. Lugd. an. 1612.

† Odyss. μ. v. 96.

‡ lib 3 de alim. facult. c. 31.

* l. 7. ex Hicesio, ubi de ἀστερίᾳ, & lib. 8 in longo Diphili loco.

Est verò ἀστερίας galeus, sive mustelus, in tergo habens maculas figuram referentes stellarum: unde nomen ἀστερίου sive *galei stellaris*.

Est & in galeis vulpecula marina, quæ Bellonio * *simia marina*. Hæc succum habet excrementitium, & saporem virosum.

Galeus acanthias, quasi *spinacem* † dicas, est insipidus, sed minùs virosus.

Centrina, ab aculeis sic dicta, carnis est durissimæ, nerveæ potiùs, quàm carneæ. Quod & judicium est de mola Salviani, sive orthra gorisco Rondeletii.

Zygæna item, sive libella, ex cetaceorum potiùs genere est. Carne est durâ, minimè suavi, præterea excrementitia, ac succi mali: de quo in cetaceis cap. XXII. Galenum, & Paulum, testes advocabimus.

Hactenus de cartilagineis longis, & rotundis: sequitur de planis. In his sunt torpedo, & pastinaca.

Torpedo carne est admodum lentâ, & concoctu difficili, nec grati saporis nisi frigatur. Eæ tamen partes, quæ circa caput, teneræ sunt, ac faciles concoctu: parvæ item torpedines sunt meliores magnis. Sic ex Diphilo, & Hicesio, Athenæus lib. VIII. Sed Plato apud Athenæum lib. IV. gratum esse torpedini saporem ait. Imò Galenus quoque in III. de alim. facul. † refert, torpedinem, ut & pastinacam, carnem habere mollem, sapore gratam, concoctu haut difficilem, mediocriter nutrientem, quæque alvum non male subducat. Idē lib. de Attenuante victu ‡ præcipit, si pisces defuerint saxatiles, torpedo ut assumatur cum beta, tritâ nempe, item cum porro, quod uberiùs adhibetur, cumque minuto piperis. Adhæc lib. VIII. Medendi docet, post asellos proximum obtinere locum soleas, & torpedinem. Imò Italiæ in deliciis est; ut ait Albertus lib. XXIV. cap. I. Nempe evanescente vi frigidi veneni, quod inerat vivæ. Jecori torpedinis, ut Plinius * inquit, *teneritas nulla præfertur*. Sic enim, non *tenacitas* †, legendum.

Pastinaca est, quæ Græcis τρυγών: unde B. Ambrosius lib V. Hexaem. cap. X. *turturem* nuncupat. Propriè τρυγὼν est avis *turtur*; quem piscis hic alis refert expansis. Sed piscem hunc priorum, vel æqualium nemo, quod sciam *turturem* dixit. Ausonius ‡ Græcum retinuit, — *Letalisq; trygon*, * — Celso †, ut & Plinio ‡, *pastinaca* dicitur à pastino, *ferramento bifurco, quo semina panguntur: unde & repastinatæ dictæ fuere vineæ veteres, quæ refodiebantur*. veluti Columella describit l. III. cap. XVIII. Nempe ut à *loro, lorica*, à *lecto, lectica*, à *verbena verbenaca*: sic à *pastino, pastinaca*, quia radius ejus pastinum referat: uti & *pastinaca* herba, quia radix ejus pastino similis sit. Etsi verò pastinacæ radius sit venenatus, de quo postea dicetur: Galenus tamen de victu attenuante cap. VIII. sic laudat, ut in saxatilium penuria eo nos in cibis uti posse dicat. Videtur interim esse humoris glutinosi, ac crassi: unde Galenus ipse ad eum attenuandum præstare ait, ut apparetur

* lib. 1. de Aquatilibus c. 7.
† cum Gaza Arist. Hist. Anim. lib. 6. cap. 9. & l. 9. cap. 37.

† c. 36. quod de Cartilagineis.
‡ cap. 8.

* l. 9. cap. 42.
† Sanè teneritas etiam reperio in MSo, & veteri Parmensi anni 1476.
‡ epist. 5. ad Theonem.
* Nisi malis cum Vineto, Letalis trygon. Nam Nicander, & Oppianus, priorē in τρυγὼν producunt.
† l. 6. cap. 9. quod est de dentium dolore.
‡ lib. 9. cap. 48.

albo jure, & porrum copiosius misceatur cum aliquanto piperis. Nec metuendum, ne sic esus ejus noceat, eò quòd radius illius sit venenatus. Nam, caudâ præcisâ, cætera veneni sunt expertia. Ut similiter sit comparatum ac cum araneo, sive dracone marino: qui solùm habet venenum in aculeis ad branchias, dorsique initium. Et sanè scorpio etiam terrestri vescimur, licet ictus ejus sit venenatus: ut Dioscoridi*, & aliis, traditum.

* lib. 2. c. 13.

Etiam in cartilagineis planis est raja: Græci, pro sexu diverso, βάτον, vel βατίδα vocant: nempe quia ad modum βάτου, sive fruticis rubi, horreat aculeis. Plinius. lib. XXXII. c. XI. Græcum *batis* retinuit. Contrà B. Ambrosius ut monitum jam Conr. Gesnero, *rubum* reddidit: fortasse quia vocabulum *raja* non occurreret, aut non satis sciret, piscem esse eundem. Est & rajæ genus, quod ob cutis lævitatem λειόβατος vocatur, q. d. *lævirajam*. Nam cauda quidem aculeos habet: sed dorsum ei læve. Meminere Aristoteles, & Galenus, Apud Athenæum autem est & tertium genus, βάτις ἀστερίας, *raja stellaris*: cui ex eo nomen, quia notis quibusdam tergum habeat depictum. Rajas, & lævirajas, esse duræ carnis, ac concoctu difficiles, à Galeno † etiam proditum est: interim, ut idem docet, magis nutriunt, quàm torpedo, vel pastinaca. Hiberno tempore comedi, jussit Archestratus: ut est apud Atheneum. Modum etiam apparandi docet. Assatis nulla est gratia: sed sapor bonus elixatis affuso butyro, & aceto, cum sinapi: ut apud Batavos nostros comedi solent. Sic usu comperimus, longiori vecturâ, & diutius adservando, carnem earum reddi magis teneram. Jecur multis in deliciis est: ac video etiam à Rondeletio* id commendari.

† lib. 3. de Aliment. facult. cap. 36.

* l. 12. de pisc. mar. cap. 5.

Ejusdem generis est ῥίνη: quod vocabulum *limam* sonat. Sed Latini *squatum*, & *squatinam*, dicere maluerunt. Plin. lib. XXXII. cap. XI. *Rhina, quem squatum vocamus*. Gloss. Cyr. *Squatus*, εἶδος ἰχθύος. Nomen ῥίνης est à scabritie cutis limam referente. *Squati*, item *squatina*, ab eadem origine, à qua *scaber*. Oppianus ‡ in cartilagineis longis reponit; nos planis, Aristotelem secuti lib. V. Hist. Anim. cap. V. & Plin. lib. XXIII. cap. XI. Carnis est duræ, & concoctu difficilis, magis interea nutrit, quàm pastinaca, & torpedo: ut Galenus docet lib. III. de alim. Apud Athenæum tamen in septimo Dorion squatinas Smyrnæ commendat: uti & Archestratus Milesius.

‡ l. 1. ἁλιευτ. vers. 381.

Extremum in cartilagineis locum dabimus ranæ marinæ: quia est, ubi à cæteris ejus generis abeat. Sola enim è cartilagineis non ovum, sed vivum parit animal: ut est apud Aristotelem lib. II. Hist. Anim. cap. XIII, & Plin. lib. IX. cap. XXIV. Etsi verò Aristoteli fere ἁπλῶς dicatur βάτραχος*; tamen, ut distinguatur à rana palustri ac terrestri, Theophrasto quidem βάτραχος θαλάττιος, ut Ciceroni † *rana marina*: Plutarcho autem, &

* rana.
† lib. 2. de Nat. Deor.

Ælia-

Æliano, βάτραχος ἁλιεύς, *rana piscatrix*, nominatur. *Rana*, nomen est ex eo, quia refert gyrinos, sive ranulas recens editas, & imperfectas, oculis quidem, & cauda notabiles, sed quibus postea demum accessuri sint pedes, & caudæ fissura. Multa de hac memorant scriptores: sed subinde ex locis veterum corruptis, dum βάτος, & βάτραχος, item *raja*, & *rana*, à librariis confunduntur. De victus ratione, cujus consideratio hujus loci propria est, sic res habet. Antiphanes in Cyclope, & Archestratus in Sententiis suis, lautos inter cibos habuere; ut ex Athenæi septimo videmus. At Martialis lib. x. epigr. XXXVII. in cibis reponit vilibus, his verbis:

An Laurentino turpes in litore ranas,
Et satius tenues ducere credis acos:
Ad sua captivum quàm saxa remittere mullum,
Visus erit libris qui minor esse tribus?

Sententia est, An existimas melius captari ranas marinas, vel acos, quàm trilibres mullos?

CAPUT LXXIX.

De piscibus ἀναδρόμοις, & καταδρόμοις. De salmone, salare, farione, anchoragine. Item lampetra, exormisto, galaxia. De vario λευκίσκων, seu mugilum genere, & qui eorum salubriores. De carne alosæ, nec non lupi. De tripatino, ex Fenestella. De sturione, erythrino; ὄνκῳ, suillo, siluro, acipensere, elope. Pomponius emendatus. De anguilla, mensarum Helenâ, præsertim Copaide, & cur betâ condiretur.

HActenus actum de piscibus, qui solùm mare incolunt. Deinceps videbimus de illis, qui vel relicto mari petunt flumina, & ἀνάδρομοι vocantur: vel relicto flumine descendunt ad mare, & κατάδρομοι nuncupantur.

Salmo magis fluviatilis est, quàm marinus. Cùm minimæ est ætatis *salar*, cùm adultæ, *fario** vocatur: ut his verbis ostendit Ausonius in Mosella: * *al.* fario.

Teq; inter geminas species neutrumque, & utrumque,
Qui necdum salmo, nec jam salar, ambiguusq;
Amborum medio fario intercepte sub ævo.

De salare placet. Sed fario videtur specie differre. Salmone nihil se delicatius comedere, ait Massarius. Sanè grati est saporis, seu elixes, seu asses, seu fumo indures. Præcipuè Rhenanus commendatur ab Alberto M. Interim salmo omnis concoctu est difficilis: succum etiam gignit crassum, & viscidum: eoque ægris non conducit. Memoratur Plinio lib. IX. cap. XVIII. pulchreque ab Ausonio describitur in Mosella. Crediturque is esse, qui *Anchorago* est Cassiodoro lib. IV. epist. IV. *In principali convivio hoc*

profecto

profectò decet exquiri, quod visum debeat admirari. Destinet carpā Danubius, à Rheno veniat anchorago. Videtur autem ea vox esse conflata ex *anchora,* & *ore*, quia os anchoræ instar sit recurvum: vel potius simplex sit ab *anchora* derivatum ob caussam quam dixi.

Lampetræ nomen ignotum est veteribus Latinis: eoque nonnullis non† à lambendis petris factum putatur, sed ex **lanc-prik**: q. d. *longa pricca.* Nam *pricca* est lampetra nostra. Hic *piscis* item saporis est optimi, sed carnis lentæ, & viscosæ, eoque succi illaudati. Ut vitium istoc corrigatur; sicut olim garo enecabant pisces, ita nunc lampetram Cretico, vel alii immergunt vino: branchiarum item foramina, quæ vulgus oculos nuncupat, replent caryophyllis. Facilè autem assentio Ludovico Nonio*, multis comprobanti, lampetram Cassiodoro vocari *exormiston*; quem is piscem à freto Siculo maximis laboribus apportari, l. XII. ep. IV. indicat, ac plenius epist. XIV. ejusce libri. Utrobique & de sapore pronunciat. Nam priori loco ait, regali dignum mensa; altero autem. *Hic planè tanta dulcedinis esse dignoscitur, ut ei nemo piscium comparetur.* Creditur quoque lampetra is piscis esse, quem Galenus lib. III. de Aliment. facult. ‡ genus esse ait τῶν γαλιῶν, *mustelorum*, ac Romanis summo esse in pretio, vocari autem γαλαξίαν: nec reperiri in mari Græco, ac propterea non memoratum Philotimo: in istoc autem differre à reliquo mustelorum genere, quòd cùm isti sint σκληρόσαρκοι†, hic sit ἁπαλόσαρκος. Non dubium verò, quin à lacteo sapore γαλαξίας sit vocatus. Sed meritò miratur Lud. Nonius, nuspiam à Latinis sic dici: verum generali solùm mustelarum nomine indicari.

† *quod rejectū quoque Cæsari Scaligero, veluti dictum ad oram capitis undecimi hujus libri.*
* *lib. 3. de re cibaria cap. 32.*
‡ *cap. 31.*
† *dura carnis.*

Λευκίσκος quoque, sive mugil, qui à candore ‡ nomen sortitus est Græcis, è mari flumina ac lacus subit: ut Mnesitheo † traditum. Hicesio in libro περὶ ὕλης, sive de alimentorum materia*, comprehendit varia mugilum genera. Atque ex iis ait κεφαλῖς, sive *capitones*, esse suavissimos, & optimi succi: proximos ab iis esse τοὺς κεστρεῖς, quos perperam juniorum aliqui confundunt cum κεστραῖς, hoc est, σφυραίναις, sive *sudibus*: tertium locum dat μυξίνοις, quasi *mucosos* dicas: ultimum ei obtinent χελῶνες, sive *labeones*: quos etiam vocari ait βάκχους. Alii tria potiùs genera faciunt, ac eosdem putant χελῶνας, & μυξίνους, ob Aristotelis auctoritatem lib. VI. Hist. Anim. cap. XVII. Interim omnes leucisci ab Hicesio statuuntur εὔχυλοι σφόδρα, καὶ οὐ πολύτροφοι, καὶ εὐέκκριτοι· *boni succi, pauci nutrimenti, & excretu faciles.* Si nativam vocabuli vim attendas, propriè mugiles sint, qui Græcis μύξινοι. Nam *mugiles* non dicuntur quasi *multum agiles*, ut nugatur Isidorus †: sed à *muco*, ut μύξινος à μύξα, quod & ipsum significat *mucum*: ac ejusdem est originis, ac μυκτὴρ ‡, unde *mucus*. Ratio hujus etymi est, quod mugil nutriatur* τῇ ἀπ' αὐτοῦ φερομένῃ μύξᾳ· *muco, quo oblinitur*, cum contra χελὼν nascatur ἄμμῳ, καὶ ἰλύϊ· *arenâ, & limo.* Quod verò Hicesius leuciscos omnes

‡ *Galenus l. 3. de Alim. Fac. cap. 25.*
† *Athenæi l. 8. in longo Mnesithei loco.*
* *apud Athenæum lib. 7. in piscibus a κ incipientibus.*
† *lib. 12 Orig. cap 6.*
‡ *naris, nasus.*
* *Athen. l. 7. ubi de leuciscis*

omnes à succi bonitate commendat: id de iis capiendum, qui puro mari capiuntur: uti de iis loquitur Galenus, quando, ut post asellos soleam, & torpedinem, laudat, ac post hos lupum, & mullum: ita proximum post iis locum præbet mugili è pelago. Mugil is, qui limo pascitur, satur propterea male olet: eoque jejunus optimus est, & suavissimus. Hinc apud Athenæum †, cum rogatum esset, cur κεστρεὺς dicatur νῆστις, hoc est, *jejunus*: respondetur, Aristotelem dicere, ὅτι μὴ νῆστις ὤν, φαῦλός ἐστιν, *nisi jejunus sit, vilem esse in cibo.* Quod vellem Cæsar Scaliger * attendisset, cum Athenæum reprehendit, quasi dixerit, jejunum esse deteriorem. Mugilem, cum uterum fert, illaudatiorem esse, traditum Aristoteli lib. VIII. Hist. Anim. cap. ultimo. Hieme igitur, quippe post partum, fuerint meliores. Qui in lacubus capiuntur, pinguiores sunt ob cœnum; eoque palato, & linguæ, gratiores: interea minus sunt salubres: imo iis, qui stomacho minus valent, capitis dolorem conciliant: uti traditum Paullo Jovio †. Recentes præferendi aliis, quia facilè corrumpuntur. Iccirco sale condiri solent, ut sic diutius adserventur. Stagnalis præcipuè sic corrigitur. Quicquid enim mucosi, vel virosi habet, deponit. Imò & recens salitus præstat diu salito. Auctor istorum Galenus lib. III. de Aliment. facult. cap. XXV.

† *lib. 7. in piscibus à K inchoantibus.*

* *Comment. in Arist. lib 2. Hist. An. sect. 108. sive pag. 218.*

† *de piscibus Romanis c. 10.*

Alosa etiam sponte fluvios subit. Belgis *elft* nominatur. Plerisque creditur esse Græcorum *θρίσσα*, vel Latinorum *clupea*, Italorum *chiepa*; quod vocabulum ex *clupea* esse corruptum, Franc. Massarius * arbitratur. Non videntur in pretio fuisse apud antiquos. Nam Ausonii est in Mosella, qui solus ejus meminit: *Stridentesq; focis, obsonia plebis, alosas.*

* *in nonum Plinii.*

Pinguiores tamen sunt delicati saporis; præsertim ex aceto comesti. Saltem comperio tales, qui prope Dordrechtum in Rheni, Mosæ, Mervæ, & Vahalis confluente capiuntur. Sed spinularum frequentia in edendo aliquid molestiæ adferre solet.

Lupus Latinis alius est ac Græcorum λύκος. Nam λύκος Latio est *blennus* vel *anthia*. At qui nobis *lupus* dicitur à voracitate, is Græcis λάβραξ. Λάβρακα sive lupum non in aquis dulcibus nasci, sed è mari in fluminum ostia adscendere, vel in stagna salsa, quæ Græci λιμνοθαλάσσας dicunt; Galenus tradit lib. III. de Alim. Facult. cap. XXVI. Alimentum ejus, ut ibidem legas, (atque addit, in aliis idem piscibus habere locum) sanguinem gignit tenuiorem, quam animalium est terrestriũ. Atqui, ut ibidem docetur, sanguis ille optimus est, qui neque crassus est, instar liquidæ picis; neque serosus ac tenuis, instar aquæ; sed exactè medius: qualis gignitur ex pane probe præparato; item perdicibus, & id genus volucribus: quibus proximos esse pisces pelagios, pronunciat. Proinde tenuior ille succus, quem lupi, & pisces alii, gignunt, non admodum nutrit, & facilè dissipatur. Sed hæc

quidem locum habent, si cum terrestrium succo conferas lupinum. Sin piscium duntaxat fiat comparatio; apud Cornelium Celsum* legas, ut mullos, sic lupos, mediæ esse materiæ inter pisces duræ, & teneræ carnis. At inter hos pisces illud discriminis est, quod mullus, quo major, eo delicatior soleat haberi: lupus contra minor, vel mediocris, præferatur. Hanc opinionem verbis istis castigat Horatius lib. II. sat. II.

** lib. 2. c. 18.*

—Laudas, insane, trilibrem
Mullum; in singula quem minuas pulmenta necesse est.
Ducit te species video. Quo pertinet ergo
Proceros odisse lupos? Quia scilicet illis
Majorum natura modum dedit, his breve pondus.
Iejunus raro stomachus vulgaria temnit.

Sed pro obsonatoribus istis causam adversus Horatium dicet vetus scriptor Xenocrates; cujus hæc verba †: Λάβραξ ἐξαλλάσσεται, ὅσον αὔξεται σκληρότερος γινόμενος. ἄριστος ὁ μείων δυοῖν, εὐστόμαχος, εὔχυλος, τρυφερός. Ubi Jo. Baptista Rasarius pro μείων legit μηνῶν: quomodo sententia sit: *Lupus autem variatur: quantoque sit major, tanto fit durior. Optimus est bimestris* ‡, *stomacho bonus, boni succi, tener.* Nec dubito, quin ita sit legendum.

† apud Oribasium lib. 2. Collectaneorum cap. 58.
‡ in Wottoni tralatione est, Qui magnitudine mediocri est. *Nempe veram lectionem non vidit.*

Etiam honos ejus cognoscitur ex eo, quod in tripatino, à tribus patinis sic dicto, is pars fuerit non infima. Plinius lib. XXXV. cap. XII. *Ut luxu quoque aliqua contingat auctoritas figlinis, tripatinum, inquit Fenestella, appellabatur summa cœnarum lautitia. Una erat murænarum, altera luporum, tertia myxonis piscis.*

Cur lupus, in Tiberi duos inter pontes jactatus, præferri meruerit, ignorare se fatetur Macrobius*. Nos à jactationis exercitio causam arcessebamus cap. XXII. Illud verò lupis omnibus est commune, quod meliores fiant salsæ ac dulcis aquæ mistura. Unde & commendabantur illi, qui in lacu Veneto caperentur. Martialis lib. XIII. epigr. LXXXIX.

** lib. 3. Sat. cap. 5 ex edit. H. St. ac priorum: sed lib. 2. c. 12 ex edit. optima amici nostri Isa. Pontani.*

Laneus Euganei lupus excipit ora Timavi
Æquoreo dulces cum sale pastus aquas.

Græcis præcipuè laudatus λάβραξ ὁ Μιλήσιος: ut proverbio constat, & illis Archestrati apud Athenæum in VII:

Λάμβανε δ' ἐκ Γαίσωνος, ὅταν Μίλητον ἵκηαι,
Κεστρέα τὸν κέφαλον, καὶ τὸν θεόπαιδα λάβρακα.
Εἰσὶ γὰρ ἐνθάδ' ἄριστα. ὁ γὰρ τόπος ἐστὶ τοιοῦτος.

Accipe ex Gæsone, cum Miletum veneris,
Cestreum cephalum (mugilis genus) *& prolem deorum lupum.*
Illic enim optimi sunt. Talis est natura loci. Versiculis si malis, en quales quales:

Gæsone

Gasone capias cum Miletum veneris,
Cestrea capitonem prole cum Deûm lupo.
Hic optimi sunt. Illa natura est loci.

Ubi eadem videmus, ut ille obsonatorum sive Homerus, sive Aristoteles, lupum vocet *θεόπαιδα, prolem Deorum.*

Sturio noster grati est saporis, sed carnis duræ, pinguis, ac viscosæ; eoque difficulter concoquitur, ac succum generat crassum. Propterea non conducit aliis, quam sanis: & his quoque condiendus aromatibus; vinum deinde superbibendum; ut judicat Simeon Sethi, voce ὕσκα, ut vulgo apud eum scribitur pro ὕκκα. Hycca enim sive ὕκκα est, qui nobis *sturio* ut jam olim Hermolao Barbaro, posteaque Joanni Manardo *, monitum, ac Ludovico etiam Nonio † ostensum. Cyrenæis idem vocabatur ἐρυθρῖνος, ut ex Zenodoto refert Athenæus ‡. Ὕκκας verò, hoc est, χοῖρος *, dicebatur, quia, ut idem Simeon Sethi tradidit, nutrimentum adferat, quod proportione quadam carni respondeat porcinæ. Nisi magis placeat ratio Isidori Hispalensis, sic scribentis lib. XII. Orig. *Porci marini, qui vulgo vocantur Suilli: qui, dum escam quærunt, more suis, terram sub aquis fodiunt. Circa guttur enim habent oris officium: & nisi rostrum arenis immergant, pastum non colligunt.* Quæ optimè conveniunt sturioni. Cum verò Isidorus, homo Hispanus, dicat, suo tempore (vixit is ante annos mille) vulgo *suillos* nominari: minimè dubitandum, quin inde sit *sollus*; quod nunc obtinet apud Hispanos. Et sane, ut his *sollo* vocitatur ex *suillo*: sic Italis ex *porcello, porcelletto* nominatur. Quæ & ipsa confirmant, porcum marinum, suillum, hyccam, ac sturionem, eundem esse piscem. Imò & *silurum* dici Ausonio, monebamus, ‡ cum de piscium moribus ageretur. At plane ratio fugit Guil. Rondeletium, & Hadr. Junium †, qui sturionem credunt esse acipenserem veterum. Nam obstat Plinius lib. IX. cap. XVII. cui in Italia dicitur *rarus inventu*: &, *unus omnium squamis ad os versis contra aquam nando meare.* Præsertim quando, *quod ait Plinius de acipenseris squamis, id verum esse* (verba Sammonici Sereni, apud Macrobium sunt lib. II. Saturn. cap. XII.) *maximus rerum naturalium indagator Nigidius Figulus ostendit; in cujus libro de Animalibus quarto ita positum est: Cur alii pisces squama secunda, acipenser adversa sit.* Hoc in sturione nostro non habere locum, extra controversiam est. Argumento isti sic occurrunt, perperam id de acipensere existimatum ab iis, qui eum cum elope confunderent. Interque istos fuit polyistor ille Apion Grammaticus, qui libro de Apicii deliciis, piscem qui elops vocatur, acipenserem esse scripsit: ut est apud Athenæum in septimo *. Sed obstat, quod, ut Ovidius in Halieuticis, sic Plinius eos in Naturali historia distinguat. Præterea parum verisimile est, nec Nigidium, nec Plinium, nec Sammonicum, nec Macrobium, acipenserē novisse: qui tantopere apud Romanos in honore erat, ut (si idem sit acipenser, ac γαλεὸς ῥόδιος †, sicut Archestrat⁹ putabat, ille rei culinariæ doctor) cum tibiis & coronis ad cœnas cum pompa soleat circumferri, iis etiã, qui sic ferrent, coronatis. Testis Athenæus lib. VIII. Propterea homines frugi sic con-

* libro 9. epist. 3. qua ad Hieronymum Carezonum.
† lib. 3. de re cibaria cap. 33.
‡ lib. 7. in piscibus, quorum nomina incipiunt ab Σ.
* porcus.

‡ cap. 17.
† in Nomenclatore.

* cap. 12 quod de galeo.

† galeus Rhodius.

sic convitiis proscindebant Gallonium, præconem Romanum, Ciceroni etiam pro Quinctio memoratum, altissimum gurgitem; qui acipensere mensas instruere gaudebat. Habes de eo Lucilii versus apud Ciceronem lib.II. de Finibus. Luciliumque secutus Horatius lib.II. sat.II.

—Haut ita pridem
Galloni præconis erat acipensere mensa
Infamis.

Etiam quantopere celebratus fuerit Romanis, ex Plauto liquet Baccharia, & Cicerone dialogo de Fato. Verba eorum citat Macrobius lib.II. Saturnal. cap.XII*. Et idem verba indicant Ciceronis in II. de Finibus, adducta nobis cap.XXVI. ex quibus liquebit, mænam fuisse piscem vilem: unde & in Majali L. Pomponius †, Atellanarum poeta, ut dicitur Agellio:

—Cœnam quæritat. Si nemo eum
Vocat, revortit mœstus ad mænam miser.

Ita, ut trimetri sint senarii, locus is restitui apud Nonium debet. Contra, ut Plinius ‡ inquit, *apud antiquos piscium nobilissimus habitus acipenser.*

Ex piscibus καταδρόμοις, hoc est, qui in mare è fluviis descendunt, anguilla est, quæ Anaxandridæ in Civitatibus dicta τῶν ὄψων μέγιστον, *obsoniorum præcipuum:* ac Erasistrati etiam judicio*,

—βασιλεύει
Πάντων τῶν περὶ δαῖτα, & ἡδονῆς ἡγεμονεύει.

—Regnat
Hæc epulis cunctis, estque ejus prima voluptas.

Et Epicureo cuidam Εἰκαδιστῇ † vocatur* τὴν δείπνων Ἑλένην, *cœnarum Helena.* Nec Archestratus apud eum dubitat Messanensium prædicare felicitatem ob anguillarum frequentiam. Copaidas celebrat Aristophanes Acharnensibus ‡:

Πρέσβειρα πεντήκοντα Κωπαΐδων κορᾶν,
Ἔκβαθι, τῷ δὲ κἠπιχαρεῖτα τῷ ξένῳ.

Possis ita reddere:

Egredere, natu magna quinquies decem
Copaidum, huic & grata facias hospiti.

Priorem versum lepida παρῳδίᾳ effinxit poeta ex illo Æschyli in Armorum judicio:

Δέσποινα πεντήκοντα Νηρῄδων χορῶν.
O domina decies quinque Nereidum.

Anguillæ Bœotiæ meminit & Antiphanes in Philothebæo*, & Eubulus in Jone †. Copaides autem dictæ ab lacu & flumine Bœotiæ prope oppidum Κώπας. Eas apud Athenæum ‡ etiam celebrant Dorion, Agatharchi-

*In editione V. Cl. Isaaci Pontani. At in illa H Stephani adi lib.3. cap.15.
† apud Nonium in Revortit.
‡ lib 9. c.17.
* apud Athenæum lib.7.
† εἰκάδα sive vigesimum quemq; mensis diem colentem, quo natus Epicurus.
* Apud Athen. eodem lib. septimo.
‡ Froben. edit. pag.196. sive act 4. sc.1. qua incipit, Ἴστω Ἡρακλῆς.
* apud Athenæum lib.14.
† apud eundem lib. 7.
‡ ibid.

tharchides, Eubulus: qui & docet, anguillas betis involutas comedi solere. Atque inde Aristophani in Acharnensibus * dicitur ἐντευτλανωμένη, hoc est, ut scholiastes Græcus exponit, μετὰ τεύτλων ἑψηθεῖσα, *cum betis cocta.* Nempe quia beta vi sua nitrosa, (quam Dioscorides † quoque ei tribuit) humorem excrementitium detergeat. Unde & sale conditur. Quem morem esse antiquum, ex Hicesio constat inter salsamenta referente ‡ anguillas Macedonicas. Atque hinc ἐγχέλεια, τὰ τῶν ἐγχέλεων τεμάχη *, ut Eustathius exponit in Iliad. Φ †. Sed salitæ minus sunt suaves. Ex recentibus tostæ præstant elixis; quia lentus ac viscosus humor ab igni corrigitur. Utile etiam inter edendum pitissare vinum generosum. Quod si elixam malis, necanda in vino bono; coquenda item in vino aqua permixto, cum aromatis. Sed varios apparandi modos ex Apicio, vel Platina, peti malim. Illud solum referam, hic à Barth. Platina, cum retulisset apparandi modum, subjungi ‡ ista: *Coctam demum hostibus appones. Nihil enim boni in se habet.* Et sane improbant eam Hippocrates lib. II. de diæta: item libro de internis affectionibus: & Galenus lib. III. de alim. facult. nec non de victu attenuante *. Præsertim verò illis ab anguilla abstinendum, qui facile obstructionibus laborant: item nephriticis, quia lentore suo conglutinat materiem, unde calculi generantur.

* *loco paullo ante memorato.*
† *lib 2. c. 140. sive aliis cap. 116.*
‡ *apud Athen. lib. 7. ubi de anguilla.*
* *salsamenta ex anguillis.*
† *pag 1231. edit. Rom.*
‡ *lib. 8. rei culinariæ, cap de torta ex anguillis. Vide & cap. de anguilla intorta.*
* *cap. 6.*

CAPUT XXX.

Transitur ad fluviatiles: ubi primum de thymallo, magnopere prædicato à B. Ambrosio, Proverbium ex eo, Aut piscem olet, aut florem. *Percæ salubritas. Lucius illaudatior Italis, quam Belgis; & quæ sit causa istius discriminis. Nec minus cyprinorum alios ab aliis differre. Caviarium Iudæorum à vulgari diversum. De mustela, & pagro. Trutarum indoles, ferri adversus fluminis impetum. Glanii deliciæ. De barbo, tinca, capitone fluviatili.*

NUnc venio ad pisces, qui non in mari degunt, sed amni. Qualis est coracinus Niloticus; qui melior est marino, ut elixus asso. Nec movet, quod de priori contrarium videatur Diphilus tradere apud Athenæum. Nam hac parte à vulgatis codd. merito recedunt Rondeletius, ac Gesnerus.

Sed Niloticos, & similes tam dissitorum locorum pisces, de quibus Athenæus non uno loco, missos faciam; deque Europæis solum loquar. Ordiar ab thymallo; de quo aliquid etiam diximus cap. XVI. Hic boni adeo est odoris, ut thymum videaris olfacere: nec aliunde nomen sortitur: ut omnino perperam apud Isidorum † *timallus* scribatur, etiam in MSis nostris. Hunc piscem sic laudat B. Ambrosius lib. V. Hexaëmeron cap. II.

† *lib. 12. Orig. cap. 6.*

Neq; te inhonoratū nostra prosecutione thymalle dimittam, cui à flore nomen inolevit: seu Ticini te unda fluminis, seu amœni Athesis unda nutrierit, flos es. Deniq; sermo testatur, quod de eo, qui gratā redolet suavitatē, dictum facetè sit: Aut piscem olet, aut florem. ita idem pronunciatus est piscis odor esse, qui floris. Quid specie tua gratius? Quid suavitate jucundius? Quid odore fragrantius? Quod mella fragrant, hoc tu corpore tuo spiras. Nec odore modo, vel specie, placet; sed etiam sapore, Salviano in opere de piscibus teste; qui & majores præfert elixos, ac butyro conditos; minores autem assos. Idem, sed adversante Gesnero, negat opus esse, ut eximantur intestina, quia felle careant.

Valde etiam prædicatur perca fluviatilis: quod ex Xenocrate apud Oribasium constat: uti & illo Ausonii in Mosella:

Nec te delicias mensarum perca silebo,
Amnigenos inter pisces dignande, marinis
Solus puniceis facilis contendere mullis.
Nam neque gustus iners, solidoque in corpore partes
Segmentis coeunt, sed dissociantur aristis.

Verum laudatur quidem perca; sed infra marinam: ut errent, qui fluviatili tribuunt, quæcunque ad marinæ laudem attulit cum Philotimo Galenus lib. III de Alim. Facult. cap. xxx. Perca tamen Rhenana nihil salubrius;
* cap. 22. hujus libri. de qua diximus antea *:

Lucius abunde quidem nutrit: sed difficilius concoquitur, quia carne non sit tenera, ac friabili. Multis etiam locis non durus modo est, sed etiam insipidus, eoque nulla in dignatione. Unde Ausonius in Mosella:

Lucius obscuras algâ cœnoque lacunas
Obsidet. Hic nullos mensarum lectus in usus
Fervet fumosis olido nidore popinis.

† lib. de pisc. Rom. cap. 37. Hodieque nullo esse Italis loco, à Paullo Jovio † refertur. Belgæ tamen in pretio habent, non quasi minus sapores dignoscant: sed quia apud eos verè melioris sit saporis. Quid mirum? quando certum est, piscium plurimos variare pro locis. Neque id modo in fluviatilibus usu venit; qualis ille, de quo nunc sermo; sed ipsis etiam marinis. Unde Varro in III. de R. R. cap. VI. *Non enim si murenæ optimæ flutæ sunt in Sicilia, & elops ad Rhodon: continuo hi pisces in omni mari similes nascuntur.*

* vers. 101. Qui κυπρῖνοι Oppiano lib. I. Ἁλιευτ. * hi Athenæo lib. VII. vocantur κυπριανοί: nisi, ut puto, κυπρῖνοι legendum. Ætoli hodieque veteri nomine *cyprinum* dicunt. *Carpam* Cassiodoro vocari, & à *carpione* differre (de quo postea agetur) antea diximus. Carne sunt molli, humidaque, &, nisi aromatibus condias, insipida; imò insalubri etiam prope urbes magnas, quia sordibus earum pinguescunt, unde mali redduntur succi. Alias, ut inter salu-

salubres non sint, ita tamen innoxii fuerint. In causa est, *quod non tenaci, sed aqueo potius humore abundent*: ut tradit Paullus Jovius lib. de Pisc. Rom. cap. XXXVIII. Usii & linguam earum à sapore ait commendari. Sed quod linguam vocat, potius palatum esse carnosum, diximus cap. XIII. Ex ovis ejus fit *caviarium* rubrum, quod vocitant, *Iudæorum*. Nam nigro illo ex ovis sturionum vesci iis religio est, quia piscis ille sit lævi cute: qualium esu Mosaica lex interdicit. Rubrum hoc longe lateque distrahitur ab urbe Capha, ad Tanain sita*. * Bellonius l. I. de Aquatil. cap 17.

Mustela fluviatilis, quæ Sabaudis *moustelle*; Belgis autem, quia partim anguillam, partim ranam referat, **aelpupt** nominatur, piscis plane est diversus à veterum mustela, sive lampetra: de qua inter pisces ἀναδρόμους † diximus *. Germani hunc piscem elixant in aqua non admodum salita, pauxillo aceti, vel potius vini, affuso. Jecur ejus multis est in deliciis: usque adeo, ut apud Thuringos Comitis Bichlingici conjux dicatur in hoc principatus sui reditus profudisse. † pisces è mari in flumen commeantes. * cap 29.

Pagri sunt & fluviatiles; marini tamen salubriores; ut ait Diphilus Siphnius apud Athenæum in VIII. † † p. 355. edit. Lugd. a. 1612.

Truttæ nusquam memorantur veteribus Latinis. Sed meminit B. Ambrosius lib. V. Hexaëmeron cap. III. nisi quod ibi *tructas* perscriptum. Item Plinius Valerianus, is cujus sepulchrum Comi conspicitur, lib. V. de Remediis cap. XLIII. Et Isidorus Hispalensis lib XII. Orig. cap. VI. Hujus verba sunt: *Varii à coloris varietate, quos vulgus truttas vocat*. Ita quoque exaratum in uno è MSis nostris. In altero est *tructas*. Nempe hæc scriptura ex eo est, quia confuderint vulgo cum trocta: qua de re etiam dictum antea extremo capite XXVII. Trutta verò Germanicæ est originis: etsi derivent ex eo, quia se trudant in flumen adversum. Vere interea dicunt ferri, quà maximus, ac rapidissimus est aquæ impetus. Itaque præceptor olim meus, philosophiæ apud Batavos professor, Antonius Trutius, cui à truta id nomen erat, pictura ejus piscis utebatur pro symbolo; cui adscriptum: ---*Ne contra fluminis ictum.*

Nempe exemplo Vibii Crispi:

---*qui nunquam direxit, brachia contra*
Torrentem: ut de eo Juvenalis* refert. * sat. 4. vers. 89.

Porrò quia natatione hujusmodi, eaque veloci, fatigant, atque exercent corpus, eo & grati sunt saporis, ac salubris. Rationem coquendi Paullus Jovius docebit lib. de Piscibus Rom. cap. XXXV.

Glanis quoque, sive glanius, inter fluviatiles est, licet maris peculiarem Plinius putarit lib. XXXVII. cap. XI. Sane hac parte aliter Aristoteles, Ælianus, Pausanias, veteres omnes: imò & Plinius ipse alibi inter fluviatiles

tiles reponit: ut qui in Rheno, sive, ut in aliis est libris, Mæno, grassari dicat silurum: quem eundem glanio putavit; uti & eum secutus Theodorus Gaza, & Pausaniæ interpres *. In deliciis fu isse, ostendit Matron parodus qui eum in Attica sua cœna recenset apud Athenæum libro quarto. Ac apud eundem in septimo Archippus fabula, quam Pisces inscripserat, inquit, Τὰς μαιώτας, ἢ σαπέρδας, ἢ γλανίδας †. Apud eundem Ephippus, & Mnesimachus, celebrant *τεμάχη γλανίδος, glanis tomacula, sive segmenta.*

* Romulus Amasæus tralat lib 4. Pauss.

† Maotas saperdas, & glanidas.

Barbus nulli est memoratus ante Ausonium *, quod constet Grandiores natu præstare, indicant ejusdem Ausonii versus, quos adduximus cap. XXII.

* in Mosella.

Eidem Ausonio in Mosella refertur tincæ: quod nomen nec antiquis fuisse ignotum, ex eo colligas, quod Cicero libro de claris Oratoribus meminerit oratoris Placentini, laudati ab ingenio faceto, qui Tincæ cognomen sit sortitus. Nec mirum, si Plinius, & alii reticeant, cum inter pisces ignobiles (qualium plurimos nec mentione dignantur,) ab Ausonio ‡ etiam referatur: ut qui *vulgi solatia* appellet. Nimirum quia stomachum gravat, tarde digeritur, pravique est succi: præsertim à Majo usque ad Novembrem. Solis igitur convenit juvenibus, biliosis, & corpus multum exercentibus. Cæsar Scaliger * censet esse eandem, ac merulam fluviatilem. Ut Belgis vocetur diximus cap. XVI. Paullus Jovius lib. de piscibus Romanis cap. XXXVI. præstare ait illas in Fucino lacu, item lacu parvo apud sylvam Baccanam, Antonino etiam memoratam in Itinerario. Balthasar Pisanellus, medicus Bononiensis ‡, jubet edere cum allio, herbisque fragrantibus, ac aromatis: vel coqui cum oleo, cœpis, uva passa, mentha, allio, apio, & aceto.

‡ in Mosella.

* ad Cardanum Exercit. 201.

‡ libro de esculentorum & potulentorum facultatibus: ex italico Latinum fecit Arnoldus Freitagius.

Sunt & capitones quidam tantum fluviatiles, qui cito putrescunt, ac fœtent; ut nonnisi recentes esse grati possint. Hinc Ausonius sæpius jã memorato poematio: *Nec duraturus post bina trihoria mensis.*

Sed qui pisces vix alios, quam pauperes (& his consulere Natura voluit) juvant in cibo: hi pisciũ aliis in cibo sunt, quibus majori voluptate, & commodo, utimur. Præterea varios habent usus in medicina: de quibus postea agetur.

Sed longũ sit de omnibus fluviatilibus dicere. Quot enim pisces habent flumina Hollandię nostræ! Sin extera malumus, quot Sequana Galliæ! Quos Bellonius † his nominibus recenset, *vandoises, espelans, barbeaux, carpes, govions, bremmes, gardõs, haseaux, brochets, escrevisset, anguilles, chenesnes ou chemineaux, mulets, tanches, aloses, truttes saulmons, beccars, pucelles, loches, ables, rosses, lamproyes, perches, mousniers ou chabots, barbottes ou marmottes, grenoilles, & tortues.* Quis inde etiã non æstimet imensam erga nos Dei bonitatẽ?

† l. 1 de aquatilibus c. 17.

Nec difficile sit, similiter nobiliorum aliis in terris piscium nomina referre.

ferre. Sed contentus ero una Britannia; cujus Regi augusto æternum debebo. In hac Tamesis, & flumina alia, hos pisces habent; ut literarum ordine dicam *: *barbel* 1, *basse* 2, *bleie* 3, *bremme* 4, *carpe* 5, *crevis* 6, *daces* 7, *eils* 8, *godgion* 9, *griggs* 10, *lamprey* 11, *lochys* 12, *menoys* 13, *mullet* 14, *perch* 15, *picrel* 16, *pollards* 17, *prans* 18, *roches* 19, *ruff* 20, *schafolings* 21, *schmels* 22, *schriemp* 23, *tenche* 24, *troutte* 25, *umbers* 26: de quorum plerisque promerem hoc loco, quæ in Britannia ipsa, Londini, Cantabrigiæ, Oxonii, Cantuariæ, & aliis accepi locis, nisi eruditissimi nobilissimæ gentis viri ea jamdiu longè melius, quam dicere possim, scriptis consignassent.

CAPUT XXXI.

De piscium lacustribus, & palustribus. Ut sunt liparis, anguillæ quædam, picus, sive cyprinus clavatus, aquo, sive agonus, salmo, carpio Benaci; quo capiendo etiam gaudebat Imp. Fredericus III. *deque ejusdem etymo. Adhæc de umbla, & lavareto.*

DEinceps, ut magis magisque Dei erga nos amor ac bonitas, etiam in re cibaria, eluceat; pauca de lacustribus piscium dicam: sed sic, ut palustres etiam misceam: etsi non ignorem τοὺς τελματιαίους, sive *palustres*, bonitate cedere τοῖς λιμναίοις, sive *lacustribus*. Paludum enim aquæ, propterea quod cœnosæ, improbantur; iisque degentes deteriori utuntur nutrimento. Eos nihilominus sociabo; eo lubentius, quia par fere natura sit amborum. Quid mirum? cum ex lacubus sæpius paludes fiant. Ut illa, quæ Pellam, regiam Macedoniæ urbem, cingebat. Sic enim de hac Livius extrema parte eorum, quæ ex libro quarto & quadragesimo supersunt: *Cingunt* (Pellam) *paludes inexsuperabilis altitudinis, æstate, & hieme: quas restagnantes faciunt lacus.*

Quia verò nunc de Macedonia nobis sermo; liparis primum teneat locum. Hic enim pisciculus, ut Bellonius * ait, capitur in Macedoniæ lacu, qui vulgo *Conias*, vel *Limnus Pischiae* vocatur. Est sardinæ similis, ac si paullũ ignis apposueris, in pinguedinẽ resolvitur: unde & nomen; puta à λιπαρὸς, *pinguis*. Ob hanc pinguedinem stomacho incommodat, & alvum ciet. Sed sale conditur, ut superfluus sic humor consumatur. E Conio pago mittitur Thessalonicam, ac harengi nostri est similis; estque grati saporis.

Anguilla palustris minus est lauta, quam marina; sed nutrit magis: ut ait Diphilus apud Athenæum in VIII.

Lucius, & tinca, in lacubus etiam, ac stagnis, sunt frequentes. Sed de his antea dictum: pluraque si voles, Paullum Jovium † adi.

Atque idem Jovius * ait, singulos Italiæ lacus alere pisces suos. Hoc ipsum de lacubus Galliæ dixeris. Paucis ero exemplis contentus.

* *1. mullus barbatus. 2. lupus. 3. alburnus. 4. abramis. 5. carpa. 6. cancer. 7. leucifcus* forte. *8. anguillæ genus. 9. gobius. 10. genus anguillæ. 11 lampetra. 12. cobitis*; sed aliis: *gobius. 13 phoxini genus. 14. mugil. 15 perca. 16. lucius minor 17. cephalus, sive capito. 18. minus squillæ genus. 19. erythrinus, sive rutilus. 20. porculus*, χοιρίσκος. 21. sive scharpling, *aculeatus major. 22.* vulgo *eperlanus. 23. majus squillæ genus. 24. tinca. 25. trutta. 26. umbra.*

* *lib. 1. de Aquatil. cap. 47.*

† *lib. de pi[...] mar. c[...]p. 37.*

* *cap. 38.*

Jovii* verba sunt: *Larius lacus, ob longitudinem à Virgilio maximus nuncupatus, pisces longè omniū maximos gignit. Trottas centum aliquando librarū pondere, & burbaros ducentarū.* Et paulo post: *Sunt & in Mantuano lacu; qui, restagnante Mincio, latè diffunditur.* Hinc subjicit, quod hujus proprium est loci *Burbari pisces sapore longe optimi.* Ac post aliqua: *Eos Veneti raynas, ipsi verò Ticinenses, Placentiniq;, & cateri Padi accola, Carpenas appellant. Humidiores carnes, sed tamen innoxias, habent; quod non tenaci, sed aqueo potius humore abundent.* Postremo addit, ut linguæ earum præstent sapore.

* cap.38 memorati operis.

Circa Verbanum, Lariumque lacum, est piscis delicatus, dictus *pic*, vel *pico*: videlicet à picken, quod est *pungere, cædere.* Nam è medio squamarum eminentes habet clavos: unde Rondeletius vocat *cyprinum clavatum.* E cyprinorum esse genere, idem arbitratur: etiam sapore iis similem esse ait; sed meliorem: solisque clavis à cyprinorum aliis differre. Nomen præteriit Plinius; qui sic de eo scribit lib. IX. cap. XVIII. *Duo lacus Italiæ, in radicibus Alpium, Larius, & Verbanus, appellantur: in quibus pisces omnibus annis, Virgiliarum ortu, existunt squamis conspicui crebris, atq; praeacutis, clavorum caligarium effigie; nec amplius, quam circa eum mensem, visuntur.*

Verbanus quoque lacus, ac Larius, sive Comensis, profert aquones sive agonos; de qua appellatione aliquid diximus cap. XVII. Piscis est lacciis, sive alosis, figura ac sapore similis, sed magnitudinis minoris: quippe pedem non excedens; ut Paullus Jovius refert lib. de piscibus Rom. cap. XVII. Atque idem addit, verno quidem tempore gracilem esse, sed auctumno optimum. Fusiusque de hoc Salvianus; qui pinguiorem ait, eoque delicatiorem esse Julio, & mensibus tribus sequentibus: mediocriter nutrire, attamen succi esse crassioris. Rondeletius putat, esse chalcidem; quem Aristoteles inter lacustres refert. Theodorus* reddidit *aricam.*

* tralatione Arist. Hist. Anim. lib. 6. cap. 14. item lib. 9. cap. 37.

Hæc de lacubus Italiæ: videamus de Gallicis. Salmones lacustres, ut Rondeletius nuncupat, quos alii truttas lacustres vocant, non tantum in lacu inveniuntur Lario; sed etiam Lemano, Tigurino, Acronio. Sapidiores sunt mense Februario, ac tribus proximis. In Acronio lacu meliores sunt captæ parte ejus infera, quàm supera. Caro solida est: sapor quoque egregius, nisi fastidium nimia adferat pinguedo: quæ in causa est, cur paucis ab morte horis putrescere incipiat, omnemque saporis gratiam deperdat.

Huic salmoni, sive truttæ lacustri, haut absimilis est carpio lacûs Benaci: qui olim non videtur in magno fuisse pretio. Siquidem apud veteres de eo silentium est: quod Marius Grapaldus, libro I. de partibus ædium cap. ult: non aliunde factum putat, quam quia antiqui, vilibus posthabitis, solum nobiliores soleant pisces referre. Hodie tamen (fortasse quia apparatu

ratus ejus nunc melior sit) primæ habetur notæ. Capturaque ejus etiam gaudebat Imperator Fredericus III. parens Imp. Maximiliani I. Adscribam de hoc verba Petri Bembi ex lib. I. Historiæ Venetæ: *Fredericus Benacum primum invisens, omniaque litora biremi circumvectus, ejus præsertim ora, quæ ad meridiem vergit, adspectu atq; fragrantia, quòd est pomi Medici plena, mirificè exhilaratus, tum aquæ perlucidissima amœnitate oblectatus, piscationibusq; delectatus est. Capitur eo in lacu prope medio, quaq; altissima est aqua, piscis clarus, carpio ab incolis dictus, pedis plerumq; longitudine: qui omnino piscis alibi nõ capitur: eũ piscem capere, atq; cognoscere Frederico voluptati fuit.* Sed de eo, quod ait, non alibi reperiri, planè decipitur. Omnino enim, etsi minor (quippe uniuslibræ) nascitur in lacu Pestano: unde cautius de hoc in Italia sua Leander* sic scribit: *Benacus copia piscium optimorũ abundat: imprimis truttarum, itemq; carpionum: qui uti ferunt, auro vescuntur: nec alibi piscis hujus speciem inveniri creditur, præterquam in Pestano lacu, prope Soram Aprutii, magnitudine tamen huic inferiorem.* Ubi à Leandro etiam tangi videmus illam vulgi fabulam, carpionem Benaci lacus auro vesci. Quæ inde promanavit, quia in intestinis excrementa ejus sabulum referant aurei coloris. Ac facilius id persuasum, quia in fundo semper degat. Itaque & ab auro carpendo *carpionis* nomen esse dictitant: eamque etiam opinionem sequitur Joannes Pierius Valerianus: ut qui suam Carpionis fabulam his clauserit versiculis:

Nam quia quod carpis, nihil est pretiosius auro;
Elogium fiet nominis inde tui,
Carpio nomen erit; quod nulla obliteret ætas,
Vive, vale; ac aurum, Carpio, carpe tuum.

*In Italia sua parte sexadecima, quæ est de Lombardia transpadana Colon edit. p. 619.

Sed origo vocabuli non est è Latio arcessenda; cui is piscis fuit ignotus. Præterea stultum est putare, carpionem auro vesci: quasi Benacus etiam aurifer sit, vel metallum ulli animanti sit pro cibo. Si nomen id à carpendo auro esse, placet: illis potius subscripseris, qui sic ajunt vocari, quia care venit; eoque aurum decerpit emtoris; imò insanientes in hoc pisce, auro & fortunis evertit. Quomodo quidam iccirco, ut apud Bellonium† est, *carpionem* prius dictum putabat *pionem*: inde à caritate pretii nomen indeptum *carpionis*.

† lib. I. de Aquatil. cap. 17.

Lemani, sive Lucernensis lacus piscis est, qui vulgo *umbla*, corruptè, ut videtur, ex *umbra*; non quasi *umbra* Lemani sit eadem, ac *umbra* veterum; sed quia fluviatilis, marinaque veterum umbra, similis sit lacustri illi, quæ Lemani accolis *umble* dicitur; ut Sabaudis *Rontte*. Piscis est carnis suavis, & siccæ, & quam multi nec asellis, atque adeo ne saxatilibus quidem, cedere existiment. Præcipuè commendatur mense Novembri, ac Decembri.

Burgetii, & Æquebeletii.* lacus apud Allobroges proprius est *laver*; qui vulgo *lavaretus*, sic à *lavando* dictus, ob munditiem, quia nunquam sordeat, sed similis sit pisci recens abluto. E salmonum genere esse, ait Rondeletius: è truttarum, putabat Bellonius †. Boni est succi, nec male nutrit. Ut carpionem Itali, sic laverem Allobroges, cæteris præferunt piscibus. Non multum ab eo abit bezola lacus Lemani, figura similis harengo. Est & ejusce lacus proprius, qui *farra*, vel *pala*, nominatur. Carne is candida, & suavi; nec bonitate lavare, vel trutta, inferior.

*vulgo d' aiguebelene.

† *lib.1. de Aquatil. cap.17.*

CAPUT XXXII.

Acceditur ad cetaceos, quibus pro spinis, vel cartilagine, sunt ossa: & quomodo hi præterea differant à piscium aliis. Quid occasionem præbuerit quæstioni, an cetaceis Quadragesimæ tempore vesci liceat. Unde sint, Hebræum leviathan, *Græcum* φάλαινα, *Latinum* balæna. *Qualis saporis ejus sit caro. Quomodo delphinorum caro præparanda. Græcos penè universos ejus esum refugisse. Imo Oppiani judicio, non capi, vel edi, sine maximo scelere. Phocis unde nomen, & ut aliis vocentur gentibus. Quali sint carne, & ut etiam B. Hieronymus dicat, delphini, & phocæ carne abstineri. De phocæna. & manate. Cetaceos Galeno impropriè vocari pisces quoslibet prægrandes: sicuti zygænam, & caro ejus qualis: item thynnum, deque eo Lucilii, & Ennii versus partim illustrati, partim correcti. Unde* thunnis *nomen. De antacei carne, & unde vocabuli origo. Item de attilo.*

HÆc de piscium sanguineorum illis, qui vel spinas, vel pro spinis habent cartilaginem: eorumq; tam de squamosis, quam lævibus, actum nobis. Nunc pergam ad cetaceos sic propriè dictos: quibus pro spinis, vel cartilagine, sunt ossa. Qualia & pariunt animal; non ovum, aut vermem. Adhæc mammas habent, quibus nutriunt fœtus. Auctor de istis Aristoteles lib.I. Hist. An. cap.v. & lib.III. cap.xx. Præterea pro branchiis arteriam, & pulmones, obtinent ad respirandum. Atque hi magnitudine pisces alios excedunt: unde & Festo*, & in glossis nostris MSSis †, dicuntur *belluæ marinæ*. Sic sane Horatius † *belluas ponti* appellat, & Plinius ‡ *belluam* pro *ceto* dixit. Ob magnam eorum cum terrestribus convenientiam, quandoque piscibus opponuntur. Atque hoc, ut Rondeletio ‡ etiam monitum, occasionem præbuit nonnullis, quærendi, utrum Quadragesimæ tempore in piscibus, quorum esus obtinet loco carnis, etiam cetacea comprehendantur. Hoc sane in manate habeat locum: de quo inferius agemus.

*in balæna.

† *ubi scriptum,* catus, bilua marina. *Sed legendum,* cetus, bellua marina.

‡ *lib.3. Carm. od.27.*

* *lib.9. cap.3.*

‡ *lib.16. de pisc. mar. c.1.*

* *Psal.* 104.

A magnitudine videtur esse Hebræum לויתן * leviathan: nempe ab לוה, lavah, quod est, *cumulatus, additus fuit*. Græcum φάλαινα est ab Chaldaico בלע balah, hoc est, *deglutivit, devoravit*. Nam totum etiam absorbet hominem. Hoc lucem capit ex iis, quæ de lamia, ceti impropriè ita dicti genere, attulimus cap.VII. A φάλαινα autem est Latinorum *balæna*, adspirata in mediam conversa; ut ab ἀλφὸς, *albus*; à τράφηξ, *trabes*; Macedonibus ex Φερονίκη, Βερονίκη, ut & Latinis *Beronice*. Sed hæc de voce. Rem videamus, eamque cibariam.

Galeno

Galeno judice lib. III. de Alim. Facult. sapor balænis, est ingratus, ac mucosus. Idem in III. de Loc. Aff. salsas earum carnes humorem ait melancholicum producere. Cardanus tamen viscera illarum ait ob pinguedinem grata esse; nec sapore solum, sed odore etiam, quo violam referant, commendari.

Ex cetaceis etiam est delphinus, quem mensis expeti, præsertim incrustatum, atque aromatis conditum; Scaligero scriptum in Arist. lib. II. Hist. Anim. cap. XVI*, sect. XVIII. Nempe adeo pinguescit, ut partim inde, partim à capitis similitudine, vocarint *marsvin*, sive meerschwein, hoc est, marinum suem. Sed hæc pinguedo, ut jam dictum, aromatis corrigitur. Saltem efficit, ut pinguedo ea palato non sit ingrata. Ut verò valetudini noceat minus, assare præstat, seu in veru, seu craticula: vel priusquam elixetur, salienda, ut sic crassus humor absumatur: cocta autem edenda cum apio, anetho, cepa, & similibus: quemadmodum Rondeletius docet lib. XVI. de piscibus marinis cap. VIII. *Experientia*, inquit, *ipse didici, delphini carnem præterquam quod dura sit, & difficilis concoctu, etiam pinguem esse: quo fit, ut ventriculum relaxet, & nauseam moveat.* Hinc vitium isthoc sic corrigi, prout jam diximus, subjungit. Item ut ex partibus delphini præcipuè commendentur hepar, & lingua.

*puta dist. Scal.

Orientalibus verò edere delphinos, religio erat. Abstinuere etiam Græci prope omnes. Unde apud Athenæum † Pancrates Arcas ‡, ait, cum is piscis capitur, & editur, ut à cetariis fit, παρανομεῖσθαι, hoc est, violari eum, quia id sit contra legem, vel consuetudinem. Apud eundem * narrat Phylarchus, ut Cæranus Milesius, cum videret in verriculo piscatorum delphinum, quem à prisco ritu degenerantes parati essent in frusta concidere, eum ære suo redemerit, ac vivum reddiderit mari. Pro quo quis honos ei à delphino præstitus dicatur, illic legi malo. Oppianus quoque in V. Ἁλιευτ. † eorum capturam vocat *ἀπότροπον, abominandam:* nec enim fœdum minus esse delphinum necare, quam hominem: nec hoc qui scelus commiserit, solum esse tanti facinoris reum; sed domesticos polluere universos; ut nemo cum tali debeat eidem se tecto, vel navi, committere. Etiam B. Hieronymi tempore abstineri solitum ab ejus esu, liquebit ex verbis, quæ mox adducam.

† *lib. 7. ubi de pompilo, & delphino.*
‡ *libro de marinis.*
* *lib. 13. cap. 8.*
† *vers. 416. & seqq.*

Ex cetaceis etiam sunt φῶκαι, sive vituli marini. Sane vivos pariunt fœtus, ut Oppianus ait: &, Plinio teste, eos nutriunt mammis. Ossa quoque habent; molliora tamen, & ad cartilaginem propius accedentia, quam balænarum, ac delphinorum; ut *ossa cartilaginea* cum Aristotele possis dicere. Φῶκαι autem quasi βῶκαι vocantur, à mugitu, quo bovem referunt. Festus: *Bocas genus piscis à boando, id est, vocem emittendo.* Adspirata abiit in

mediam: quomodo ex φάλαινα est *balæna*; sicut diximus. Massilienses similiter vocant *bovem marinum*. Sed Germani meerhund, Belgæ zeehond, q. d. canem marinum. Omnino tamen vitulo similior est; auribus exceptis: ut mittam, quod velut vitulus boet. Quare omnino rectius meerkalb, & zeekalf vocetur. Caro phocis est mollis, & spongiosa; præque pinguedine facilè liquatur, & nauseam creat. Mali etiam & succi est, & odoris. Eo minus mirandum, si etiam B. Hieronymi ætate ab illo abstinuerint. Sic enim scribit lib. II. adversus Jovinianum: *Si omne, quod movetur, & vivit, ad vescendum factum est, & præparatum gulæ: respondeant mihi, cur elephanti, leones, ursi; cur viperæ, scorpii, cimices, culices, pulicesque; cur vultur, aquila, corvus, accipiter; cur ceti, delphines, phocæ, minutaq; cochleæ sint?*

Post phocas aliquid etiam de phocænis dicamus: cum vocabulorum unum ex altero sit deflexum. Nempe quia phocis similes sint: præter quas referunt delphinos; ut scripsit Aristoteles lib. VI. Hist. An. cap. XII. Plinius lib. IX. cap. IX. ait, tursiones habere delphinorum similitudinem. Ita ut Aristotelis φώκαινα videatur esse Plinii *tursio*. Theodorus quidem sic reddidit in Aristotele. Inter alia verò etiam ossibus, ac cartilaginibus, conveniunt. In Ponto nasci, ab Aristotele ibidem proditum est. Lutetiam in forum deferri piscarium, à Bellonio traditur Gallici de Piscibus operis lib. II. cap. XI. Cæterum cum pinguior sit delphino, eo quoque difficilius concoquitur.

Manates, sive manatus, piscis est Indiæ Occidentalis, ac fortasse is, qui Aristoteli *bos* nuncupatur. Cardanus de eo sic scribit lib. X. de Subtilitate*: *Optimus est piscis manatus, & qui plaustro vix à duobus junctis bobus vehatur. Hujus caro adeo vituli carnem imitatur, ut si piscem quis non te doceat esse, carnem juraveris.* Ubi & addit, mammas habere, iisque alere vitulos suos; ut inde liqueat, ex propriè dictis cetaceis esse. Cardano hac parte assentit Cæsar Scaliger Exercit. CCXXIII. & quædam addit ei intacta. Sed intra rem nunc cibariam consistamus. Carnem habet bubulæ simillimam, & quæ si concidatur, sicceturque, longissimo tempore servetur incorrupta: sapor verò is, qui thunno, vel melior potius. Cauda, si coquatur, tota abit in pinguedinem, idoneam ovis in sartagine frigendis. Ejus bonitatem arguit, quod vetustate non fiat rancida, vel mali saporis. Testis istorum Ferdinandus Oviedus. Eum piscem Lugduni Batavorum sæpius vidimus in porticu horti Academici suspensum. *Vaccam marinam* vocitabant Batavi, qui ex India eum Occidentali advexerant anno CIϽ IϽ C. quo publicè in Academia illa Aristotelis de Natura libros enarrabam. Eodem tempore non dubitandum ejus Academiæ ornamentum erat Carolus Clusius: quem de pisce hoc vide Exoticorum lib. VI. cap. XVIII.

* pag. 424. edit. Lugd. an. 1580.

Atque

Atque hactenus de cetaceis diximus, prout hoc vocabulum usurpare Aristoteles solet. Sed Galeno in III. de Alim. facult. cap. XXI. laxius ea vox sumitur pro quibusvis vastæ molis piscibus. Itaque non modò phocas, balænas, delphinos, in cetaceis numerat: sed etiam canes marinos. Hos verò ait esse carnis duræ, & excrementitiæ; saporis etiam ingrati, ac mucosi: ac propterea non comedi, nisi à vulgo; idque cum sinapi, & oxelæo, & id genus acribus condimentis.

Eidem postea cap. XXXVII. præter canes memoratos, in cetaceis sunt zygænæ, sive libellæ, ac grandiores thunni. Atque his etiam ait carnem esse excrementitiam, & pravi succi: eoque eam jubet sale condiri, ut sic attenuetur, ac coctioni & gignendo sanguini bono aptior reddatur. De libella idem traditum Æginetæ lib. I. cap. XCIV. Sed juniorum thunnorum caro non æque fuit improbata. Itaque non ignobilis erat piscatio thunnaria: cujus mentio fit lib. VIII. Digest. Tit. IV. qui est Comm. præd. Horum abdomina commendabant; ut apud Athenæum in septimo docebunt Eubulus, Aristophanes, Strattis, Eriphus. Idem indicat Lucilius, è cujus primo satyrarum adducitur ab Agellio *, Nonioque ‡:

Ad cœnam adducam †, *& primum his abdomina thynni*
Advenientibu' priva dabo, cephalaeque atarne.

Ubi in vulgatis, *cephaleamque carnem*. Unde Turnebus ‡, *carnem & cephaleam*. Sed malim cum aliis *Atarnæ* *, ab Mysiæ oppido è regione Lesbi. Similiter apud Appulejum ‡ ex Ennii Phagesiis:

Polypu' Corcyræ, calvaria pinguia Atarnæ.

Hæc generatim de thunnis: quos, ubi magni evaserint, in cetaceis numerari, liquet etiam ex iis, quæ diximus cap. IX. Et favet quoque vocabuli origo. Plane enim verisimile est, *thunnus* utcunq; à θύειν non ineptè deducas, ut vidimus c. XIX. verius tamen esse ex תנים tannim: quomodo Hebræis dicuntur balænæ, aliique pisces vastæ magnitudinis: ut Genes. 1, 21. Ubi Deus creasse dicitur התנינם hattinim: quod LXX. τὰ κήτη reddiderunt.

In thunnis verò etiam is piscis est, qui Callimacho * ab aureis superciliis χρύσοφρυς dictus; aliis verò πόμπιλος, ἀπὸ τοῦ πομπεῖν, quia, ut ait Oppianus, navigantes ex alto mari in continentem usque soleat comitari: ob quam benevolentiam etiam ἱερὸς ἰχθὺς, *sacer piscis*, est nuncupatus. Sed de hoc inferius dicemus pluribus.

Inter cetaceos adhæc Plinio ob magnitudinem refertur ἀντακεύς, sive ἀντακαῖος; cui nomen hoc dedere Antaces, populus circa Mæotin, Colchis vicinus: secundum Plinium lib. VI. cap. VII. De antaceo autem locus est lib. IX. cap. XV. etsi ibi nomen id non exprimatur: uti neque apud Pomponium Melam, vel Solinum. Sed ἀντακαῖος Herodoto ‡, & aliis, vocatur,

* *lib.* 10. *c.* 20.
‡ *in* Priva.
† *al.* abducam.
‡ *Advers. lib.* 14. *cap.* 18.
* *Nisi cum Salmasio statuendum, atarne, vel acarne (nam C. & T. sæpe confunduntur) hic poni pro piscis vocabulo. Glossa:* Atarna, ἄδος, ἰχθύς. *Est & Hesychii:* Ἀχάρναξ, λάβραξ.
‡ *in apolog.*
* *apud Athenæum.*
‡ *lib* 4. *cap.* 53.

tur. Vere autem cetaceum non esse, arguit, quod, ut spinis, sic ossibus careat: quippe qui cartilagineus sit. Carne est prædulci, & viscida: eoque idonea salituræ. Itaque à Tanais, ac Ponti accolis, Romam, & Venetias, mitti, inque foro venire piscario solet.

Ob solam quoque magnitudinem cetaceus censetur attilus; etsi in Pado flumine nascatur, & nutriatur †. Is quoque cartilagineus est, ac sturioni usque adeo similis, ut pro eo subinde vendatur. Sed fraudem detegit sapor, qui parum est gratus. Carne interim est molli.

† Plinius lib. 9 cap. 15.

CAPUT XXXIII.

Qui piscium ἄναιμοι nominentur, & quot eorum genera statuantur à philosopho. Quæ sint μαλάκια, vel μαλακόδερμα: nec pisces ejusmodi dici molles *ratione carnis, cum hæc dura sit; sed propter cutem, quæ lævis est, hoc est, sine squamis, testaque. Qualis sit caro sepiæ. Qui* loliginis indigere *dicti sint Atheniensibus. Philoxeni mors ex avide nimis comesto polypo: Diogenis item ex esu polypi crudi: de quo tamen aliter alii. Ut figura inter se differant cancri, squillæ, locustæ, astaci. Qualis crustatorum omnium caro. Callimedonti oratori unde* Locustæ *cognomen. Tria bona esus locustarum, secundum Dorionem. Cancri maæ, & paguri. Astaci caro. Elephanti, & leones marini, astacorum genus, vel iis similes. Squillas minores murænis addi; majores cum asparagis coqui solere. Squillarum magnitudo. Quantopere squillis delectatus sit Apicius. Cammari, squillæ genus.*

DE piscibus sanguine præditis, qui ἔναιμοι Græcis appellentur, quoniam pro instituto nostro satis diximus: deinceps expediam de iis, qui Græcis ἄναιμοι, nobis *exsangues* vocantur; quia non habent sanguinem propriè dictum, ut animantium calidiora; sed humorem alium, qui sanguini proportione respondeat. Horum tria ponuntur genera ab Aristotele *, Plinioque †. Alia enim mollem habent cutem; alia tenui obducuntur crusta; alia testa concluduntur dura. Illa primi generis à Græcis vocantur μαλάκια ‡, vel μαλακόδερμα *: quia cutem habent, qualis homini; non squamas, nedum crustam, vel testam. Talia sunt sepiæ, loligines, polypi, osmylæ, eledonæ †.

Sepiæ, omniumque mollium, ut Plinius vocat, hoc est, lævium cunctorum, caro dura est, & concoctu difficilis, si parum habeat salsi: quod si concoquatur, multum nutrit: crudum interea succum gignit. Ita Galenus, & Aëtius. Unde Simeon Sethi acrioribus condiri aromatis jubet, & iis comestis vinum bibi. Diphilus tamen apud Athenæum in VIII. scribit, carnis esse teneræ, & excretu facilis. Quomodo sepiæ apparentur, & ex iis isicia fiant, apud Apicium legere est lib. II. cap. I. & lib. IX. cap. IV.

* lib. 4. Histor. Anim. cap. 1.
† lib 9. c. 28.
‡ mollia.
* molli cute contecta, q. d. mollicoria.
† Aristoteles, & ex eo Athenæus lib 7. ubi de polypo.

Loli-

Loligines Athenis usque adeò viles erant, ut quem pauperrimum significare vellent, eum dicerent τευθίδος δεῖσθαι*, loginis parva indigere. Nam τευθίδες, minutæ loligines sunt: τευθοὶ autem majores vocantur; ut est apud Aristotelem lib. IV. Histor. Animal. cap. I. Sed hodie etiam divitibus sunt in deliciis. Modum eas cum atramento suo coquendi Rondeletius docebit lib. XVII. de Pisc. Mar. cap. V.

Polypum difficulter concoqui, majoremque majoris esse alimenti, Diphilus tradit apud Athenæum †. Elixi præstant. Nam, cùm duræ sint carnis, duriores assatione redduntur. In Thaso, & Caria, optimi habebantur, judice Archestrato *. Corcyra etiam multos, & magnos, alebat. Testis Athenæus. Qui & narrat, ut ex hoc pisce immodicè comeso in morbum inciderit ὀψοφάγος ‡ ille Philoxenus: cumque letalem esse morbum, ex medico audiret, dixerit, ut quidem Machon Sicyonius Comicus inquit †:

Ἵν᾽ ἔχων ἀποτρέχω πάντα τὰ ἐμαυτοῦ κάτω,
Τοῦ πολύποδός μοι τὸ κατάλοιπον ἀπόδοτε.
Ut hinc recedens auferam mea omnia,
Quicquid relictum est polypi, mihi date.

Diogenes quoq; obiit πολύποδα φαγὼν*, sed ὠμὸν †: ut idem Athenæus ‡ ait, ac Laertius in ejus vita: sed apud hunc, ut dixi libri superioris c. XX. corruptè legitur βοὸς πόδα; unde non modò Ambrosius, & qui eum recensuit, Brognolus, sed doctissimus etiam Leopardus, qui Aristippi, & Diogenis, vitâ ex Laertio edidit Latinè, reddidit* hoc pacto; *crudo bovis pede devorato* Sed πολύποδα etiam est apud Lucianum, qui addit, ἢ σηπίαν †. Verisimilius interea est, retentione spiritus discessisse; ut necessarios illius rem eam narrasse, tradidit Antisthenes in Successionibus apud Laertium lib. VI. Vitæ, puto, tæduit, postquam *cruditate in choleram solutus*; ut ait Censorinus*.

Alterum ἀναίμων ‡ genus dixere μαλακόστρακα, quasi dixeris, testâ quidem, sed molli, contecta. Plinius vocat *crustata*, vel *crustis contecta*. Horum quatuor esse genera, refert Aristoteles*; locustas, astacos, squillas, & cancros. Quæ ipsa etiam conjungit Athenæus lib. III. ubi ex Diocle Carystio legas: Καρίδες, καρκῖνοι, κάραβοι, ἀστακοὶ εὔστομα & διουρητικά· *squillæ, cancri, locustæ, & astaci, grati sunt saporis, & urinam cient.* Sed Plinius laxius cancrorum vocabulo utitur. Nam lib. IX. cap. XXXI. ait: *Cancrorum genera, carabi, astaci, maiæ, paguri, Heracleotici, leones. Carabi caudâ à cæteris distant.* Ubi mirum, dicere de carabis, caudâ differre, quasi non & astaci, ac squillæ, habeant caudam. Rectius autem quatuor genera ab Aristotele, ac Diocle, memorata distinxeris in hunc modum: quod cancri sint corpore rotundo, cætera oblongo ex his squillæ careant forcipibus denticulatis, pedesque habeant plures locustis, & astacis: locustæ verò anteriori corporis

QQQ parte

* Aristophan. Acharn.
† apud Athenæum lib. 7. ubi de polypode.
* ibidem.
‡ piscium helluo.
† apud Athenæum lib. 8. cap. 5. sive pag. 341.
* polypode comesto
† crudo.
‡ lib. 8.
* Excudit Antverpiæ Bellerus anno 1556.
† aut sepia.
* cap. 15.
‡ sanguinis expertium.
* lib. 4. Hist. Anim. cap. 2.

parte rigeant, ac binis prælientur cornibus, & utrimque præditi sint pedibus quinis: astaci autem polleant chelis, sive brachiis forcipatis; cornua verò habeant minora.

De sapore crustatorum jam aliquid ex Diocle vidimus. Sed plenius res explicanda. Omnia crustata salsum habent humorem, duræque sunt carnis, ac propterea concoctu difficilia: sed si dulci aquâ coquantur, atque ita exuerint salsedinem, bene nutriunt. Testis Galenus lib. III. de Alim. Facult. cap. XXXIV.

Quod universe dictum de crustatis, id de locustis particulatim ait Simeon Sethi *. Nam difficulter concoqui docet, sed valde nutrire. Non vitiari in stomacho, ait Cornelius Celsus †. Atque idem traditum Galeno lib. VIII. de Composit. medicamentorum κατὰ τόπους. Gravidas præstare, Aristoteles ‡ narrat Plinii * de ea est: *Unum hoc animalium, nisi vivum ferventi aquâ incoquatur, fluida carne non habet callum.*

Καράβοις, sive locustis, usque adeò capiebatur Callimedon † Orator, ut exinde *Carabi* nomen acceperit; sicut Alexidis, & Timoclis, locis ostensum Athenæo ‡. Lepide verò Dorion, eodem teste *, dicebat, locustam tria in se habere, διατριβὴν καὶ ἡδονὴν, καὶ θεωρίαν· *exercitationem, delicias, & contemplationem*. Nam in eo discerpendo manus, oculosque, exercemus: præterea grati est saporis: adhæc, elegantem ejus fabricam speculando, suaviter animum pascimus.

E cancris maximæ sunt maja; minores iis paguri, qui q; Aristoteli † Heracleotici dicuntur. Παγούρια eos appellat Simeon Sethi. Succus iis minus est salsus. Fluviatiles, vel saltem dulci aquâ capti, præstant marinis. Etiam temporis est discrimen, quia maximè laudantur vere, & auctumno, idque plenilunii tempore. Interim difficilius concoquuntur, & humores gignunt crassos, ac biliosos. Eoque edendi cum aceto, & pipere. Eadem de causa juvenibus utiliores sunt, & valenti stomacho præditis.

Ἀστακοὶ, Mnesithei * judicio, meliores sunt assi, quàm elixi. Unde in clibano coqui jubet. Humidi sunt, & frigidi: interea multùm nutriunt, secundum Simeonem Sethi. Majores astaci, si Bellonio † fides, *leones* Æliano ‡ dicuntur. Mihi placet, valde quidem similes esse; attamen differre specie. Sanè Athenæus * distinguere videtur, cùm leonem astaco majorem ait. Distinguit & Plinius †.

Squillas cum foliis coctas ficulnis optimum esse obsonium, Ananius poeta ait apud Athenæum. Lucillii jam ævo eas in pretio fuisse, indicat hoc illius de Gallonio lurcone:

Cœnasti in vita nunquam bene, cùm omnia in illa
Consumis squilla.

Erat

* voce Carabi.
† lib. 2, cap 28.
‡ lib. 8. Hist. An cap ult.
* lib. 9. cap 30.
† Plutarcho etiam memoratus in vita Demosthenis.
‡ lib. 3, 6 & 8.
* lib. 8.
† lib. 4. Hist An cap. 2 sive Cæs. Scal. c. 3.
* apud Athenæum lib. 3, cap 2: sive pag. 106.
† lib. 1. de Aquatilibus c. 3. uti pessime confundit cum elephanto, bellua marina: ut liquet ex Plinio lib. 32, c 11
‡ lib. 14. de An. cap. 9.
* ex Diphilo, lib 3, cap. 23 sive Commel. & Lugdun. edit pag. 06.
† lib. 9. cap 31. & lib. 32, c. 2.

Erat interea non leve squillarum discrimen. Minores erant accessio murænarum. Unde Horat. lib. II, sat. ult.

Adfertur squillas inter murana natantes
In patina porrecta.

Majores verò, velut caput cœnæ, cum asparagis inferebantur. Hinc Juvenalis sat. V.

Adspice quàm longo distinguet pectore lancem,
Qua fertur domino squilla, & quibus undiq; septa
Asparagis.

Magnitudinem satis priori versu expressit. Sed ea nón tam τῇ καρίδι convenit, quàm astaco. Nam καρίδες etiam magnæ spithamam non solent excedere: quod ex Simeone Sethi constat. Quamobrem ita censeo, Juvenali, & Romanorum aliis, laxius *squillæ* vocabulum esse acceptum, ut non modò καρίδα, sed etiam ἄστακον, comprehendat.

Quantopare Apicium, trium Apiciorum medium, (quippe Tiberio Cæsari æqualem, ac memoratum etiam Senecæ *, Plinio, † & Dioni; à quo * Consolatione
item *placentis Apicianis* ‡ nomen) delectarint squillæ; argumento illud erit, ad Albinum,
quòd referam ex primo Athenæi. Degebat Apicius non Κιντούρνοις * Γαλλίας, & aliis in locis
ut perperam est apud Suidam ‡; sed Μιντούρναις τῆς Καμπανίας *; idque captus † lib. 19. c. 8.
squillis ejus loci, quæ non Smyrnæas modò squillas, sed Alexandrinos et- ‡ lib. 57.
iam astacos, magnitudine exsuperabant. Hic fando fortè accipit, in Afri- * Cinturis Ga-
ca esse squillas multò grandiores. Itaque nec unam sibi diem differendam latia.
putavit, quo minus navem conscenderet, rectaque in Africam navigaret. ‡ in Ἀπίκιος,
Varia perpessus navigationis incommoda jam prope ad litus pervenerat, & καρίδες.
cum piscatores obviam veniunt; qui jam consilii ejus facti erant certiores. * Minturnis,
Ex his igitur, cùm squillas suas ostendissent, exquirit, num majores iis ha- Campaniæ op-
berent, quas adveherent. Illis negantibus, non tanti duxit, ut in Africam pido.
inferret pedem; sed Minturnensium squillarum memor, gubernatorem vela flectere retro, ac continuo repetere Italiam jussit.

Cammari vel genus erant squillæ minoris; ut Athenæus, eumque secutus Eustathius putavit: vel potius fuere persimiles; ut maluit Plinius lib. XXXII. cap. XXII. Vile fuisse obsonium, indicat Martialis lib. II. ep. XLIII.

Immodici tibi flava tegunt chrysendeta mulli.
Concolor in nostrâ, cammare, lance rubes.

Item Juvenalis sat. V.

Sed tibi dimidio constrictus cammarus ovo
Ponitur exigua feralis cœna patella.

CAPUT XXXIV.

Transitur ad ὀστρακόδερμα, sive testacea. Quam latè pateat conchæ vocabulum. Quæ ex limnostreis præferantur. Cur pelagia minoris sint bonitatis. Commendatiora nasci iis in locis, ubi salsugo temperatur aquâ dulci. Hujusmodi habita fuisse cum alibi, tum Abydi, Æni, & Rutupiis apud Britannos. Interea omne hoc genus in deliciis magis censeri, quàm cibis talibus, unde multum, beneque nutriamur.

VEnio ad ὀστρακόδερμα, hoc est, ea quæ ὀστράκῳ, sive silicea testa conteguntur. Hæc Ludovicus Nonnius * perperam eadem facit ac μαλακόστρακα, cùm hæc molli, sive fragili contegantur crustâ; illa autem durâ, ac collisili: ut ea Aristoteles † distinguit. Quemadmodum autem à veteribus omne genus crustatum interdum *cancrorum* genere censetur: ita ab iisdem totum genus testaceum subinde *concharum* nomine intelligitur. *Concharum* igitur vocabulo continentur κόχλιαι, & στρόμβοι: ex quibus concha potius est testâ semper rotundâ: strombus verò eadem est in longum turbinata. Præcipuè autem eas concharum nomine dignantur, quæ duabus constant testis: unde Aristoteli vocantur δίθυρα: possis reddere *bifores*. Ostreæ igitur concharum nomine continentur. Nec rarò tamen conchæ, & ostreæ, memorantur, ut species ἀντιδιῃρημέναι *. Ac tum *conchæ* dicuntur, quibus testa est levis, & polita, vel saltem simili ratione rugas habens, ac dentes: *ostreis* verò ea exterius scabra est, & aspera.

* lib. 3. de re cibaria cap. 35.

† lib. 9. c. 30.

* opposita.

In hoc tam vario testaceorum genere principatus est ostreorum: quorum tanta erat cura veteribus Romanis, ut eorum gratia etiam vivaria exstruerent: quod quis primus fecerit, diximus cap. XXIII. Nec tamen par omnium est bonitas. Nam cum alia gignantur in mari, alia in fluviis, alia in stagnis; unde λιμνόστρεα ‡ vocantur: præstantissima sunt marina illa, ubi ut Athenæus ait, lacus, vel fluvius, adjacet mari. Unde Ausonius epist. ad Theonem:

‡ stagni ostrea.

Ostrea Bajanis certantia, quæ Medulorum
Dulcibus in stagnis refluï maris æstus opimat.

In mari interiori, ubi *pelagia* dicuntur, minus sunt salubria. De quo sic Xenocrates apud Oribasium in ea parte, quæ Græcè desiderabatur in codice Gesneri; eoque Latinè solùm prodiit ex tralatione Joannis Baptistæ Rasarii: *Ostrea verò pelagia, rara & inutilia sunt, quòd ea Sol non adspicit, & exiguæ magnitudinis fiunt, amaraq; sunt, nec esculenta, quia ventrem mordicant.* Continuo, quæ præstent, subjungit his verbis: *Gaudent dulci temperamento immixta, quod carnes dulces auget. Iccirco ad Nili ostia præcipuè in Ægypto, & in Ephesæ*

in Epheso ad Caystri ingressum inclusa, ut semina ponunt, & ita crescunt. Vere itaq; crassescunt, expleta albo humore, & latteo. Praterea Brundusii, Tarracone, Narbone, Dicaarchia in Lucrino lacu: Chelidoniæ, Leucade, Actio, & Libyco sinu, idem fit. Laudabantur & Abydena: ut indicat Clemens Alexand. lib. II. Pædag. Sane & Maro primo Georg. Abydum vocat ostriferum. Et Ennii est in Phageticis, sive Hedyphageticis † potius,

Mures sunt Æni, ast aspra ostrea plurima Abydi.

Quod pari verborum numero expressum ex illo Archestrati apud Athenæum lib. III *:

Τοὺς μῦς Αἶνος ἔχει μεγάλους, ὄστρεια δ' Ἄβυδος.

In magna etiam dignatione erant Cyzicena: de quibus, & aliis, mox illustrem apponam Plinii locum. Hodie apud Belgas maximus est honos Britannicis: sed remotiores paulo Belgarum habere ea recentia non semper possint: possunt Britanni: ubi quantum præstent, cognovi, cùm in eam ante decennium essem profectus, recens mihi, indigno licet, oblato Canonicatu Cantuariensi ab Serenissimo & Augustissimo rege Karolo, cui immensum semper debitura sunt studia nostra. Nec hodie, vel heri, honos is ostreis esse Britannicis cœpit. Quippe jam olim de eo aliud Plinius † ostendit; dum Cyzicena ostrea cum cæteris confert: idque Mutiani ter consulis verbis: *Cyzicena* (ostrea) *majora Lucrinis, dulciora Britannicis, suaviora Getulicis ‡, acriora Lepticis, pleniora Lucensibus, ficciora Coryphantenis, teneriora Istricis, candidiora Circetensibus.* Ejusdem est lib. IX, cap. LIV. *Nondum Britannica serviebant litora* (unde nempe præstantissima ostrea) *cùm Orata* (de quo dictũ antea*) *Lucrina* (ostrea) *nobilitabat.* Advehebantur autem Rutupiis, Cantiorum urbe: unde Juvenalis sat. IV. de Montano helluone ait:

—*Circeis nata forent, an*
Lucrinum ad saxum, Rutupinove edita fundo.
Ostrea callebat primo deprendere morsu.

Veteres non minus, ac hodie fit, ostrea, in antecœnio imprimis, edisse cruda, constat ex Macrobio lib. III. Sat. cap. IX. ubi ex quarto indice Metelli Pont. Max. hæc adducit: *Ante cœnam echinos, ostreas crudas, quantum vellent.* Etiam crudorum meminit Galenus lib. III. de Aliment. facult. cap. XXXIII. ubi ait, etsi alvum subducant, corpus tamen imbecillius nutrire. Item Athenæus †, qui ex Mnesithei Atheniensis de eduliis libro refert, ostreorum, concharum, mytilorum, & id genus aliorum carnem ægrè concoqui ob succum salsum, quo cruda alvum subducant: sed si elixentur, cum salsugine exuere hanc vim: assa autem, modò commodè torreantur, minime esse noxia; quippe humore illo jam domito per ignem. Interim in deliciis magis fuisse, quàm cibis, docent hæc Senecæ epist. CVIII.

† *Sic Salmasius legendum conjicit. In Romana Apuleji editione est,* edes, phagitica. *Unde Causobonus faciebat,* edestis, aut phagi *Græcè,* ἐδεστοῖς ἢ φαγικοῖς.

* *cap. 13.*

† *lib. 32. c. 6.*

‡ *Sic Massarius legit. Al.* Adulitis. *In vulgatis est* edulis: *unde legendum censeo,* Medulis. *Meduli enim ostrei inclaruere: ut indicat Ausonii ad Theonem locus, quem hoc ipso capite adduximus.*

* *cap. 23.*

† *lib. 3. cap. 13. sive fol. 92.*

Inde ostreis, boletisque, in omnem vitam renunciatum est. Hac enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturis cogentia: quod gratissimum est edacibus, & se ultrà, quàm capiunt, farcientibus, facile descensura, facile reditura. Ac comprobant hanc sententiam illa Marci Ciceronis lib. VII. epist. XXVI. *Ita ego, qui me ostreis, & murænis facile abstinebam, à beta etiam, & malva, deceptus sum.*

CAPUT XXXV.

Echini marini utrùm testacei, an crustati sint generis, inter Aristotelem, & Plinium, non convenit. Eum ab echino terrestri hoc nomen accepisse. Laconis dictum, devorantis echinum una cum aculeis suis. Echinometra. Cur echini ad Toronem, & Misenum, sint cæteris salubriores. Unde echini bonitas dignoscatur, & in quo ea consistat. Peloridi unde appellatio. Laudatam, quæ caperetur ad Messanen, & in lacu Lucrino. De peloride judicium cùm Martialis, tum Diphili, & Xenocratis. De spondylis, balanis, glycymeride, murice, seu concha Venerea, & unde ei nunc porcellanæ *nomen. Etiam purpura caro in cibis. De trachalis.*

CUm ostreis, de quibus dictum, passim * videas conjungi echinos. Sed utrum testacei, an crustati sint generis, non satis convenit. Aristoteles reponit inter ea, quæ testa conteguntur: Plinius inter crustata. Atque hunc sequi maluit Rondeletius †, quia testam habeant fragilem, ut crustæ magis nomen mereatur. Sed enim id argumentum non satis validum videtur; quia & quædam, ob tenuitatem, fragilia sunt; etsi siliceæ sint naturæ.

Echinus, teste Isidoro *, dicitur à similitudine echini terrestris, qui aliter *erinaceus* vocatur. Quippe, ejus instar, armatur spinis, sive aculeis. Unde Martialis lib. XIII. epigr. LXXXVI.

Iste licet digitos testudine pungat acuta,
Cortice deposito mollis echinus erit.

Et apud Athenæum in tertio ‡ legas de Lacone quodam, ut cum ille modum echino vescendi nesciret, eoque ori ingereret unà cùm aculeis, quos auferre oportuerat; offensus quidem fuerit, ubi sic se aculeis pungi persensit: cæterùm, quia indignum Spartanâ putaret patientia, ab echino, eoque cocto, se vinci; deglutierit quales erant, sed in verba hæc erumpens: Ω φάγημα μιαρὸν, οὔτε μὴ νῦν σε ἀφῶ μαλακισθεὶς *, οὐδ' αὖθις ἔτι λάβοιμι. *O scelestum edulium, neq; ego nunc te præ animi mollitie dimittam: nec posthac iterum sumam.* Sunt verò Aristoteli † duo echinorum genera, τὸ τῶν ‡ Σπαταγγῶν, & τὸ τῶν καλουμένων Βρυττίων. Omnium autem maximas ait * ἐχινομήτρας †, sic ex eo vocatas; uti in coturnicibus *ortygometram* dicimus. Legas ibidem ‡, echinis omnibus esse ova: ac generi cuidam grandia, & esculenta. Maximè laudat * echinos ad Toronem, Macedoniæ urbem, unde sinui Toronaico

*Plauto Rudent. act. 2. sc. 1 Lucilio apud Agellium lib. 20, cap. 8 Horat lib. 2, sat. 4
† de pisc. mar. lib. 18, cap. 29.
* lib. 12. Orig. cap. 8.
‡ cap. 13, ex Demetrio Scepsio.
* Ita legendũ cum Casaubono; non μαλακισθὲν quod Dalechampius putabat.
† lib. 4 Histor. Animal. c. 5, ex dist. Cæs. Scal. cap. 5, sect. 186.
‡ illud Spatagorum, alterum bruttorũ.
* ibid.
† q. d. matricem echinorum.
‡ sect. 185.
* sect. 188.

naico nomen. Causa est, quòd, ut ait, hìc motu sint agili, & plus spatii conficiant, semperque aliquid algæ, aut aliud, secum deferant in spinis. Nimirum ut ignavia carnem facit insipidam: ita motus frequens conciliat saporem. Credo, & hæc ratio est, cur Romanis præcipuè commendarentur illi circa Misenum, Bajarum portum. Horat. lib. II, sat. IV:

Ostreo Circeis, Miseno oriuntur echini.

Illos, qui rubri aut melini sunt coloris, & lacteum, quando raduntur, succum emittunt, esse palato gratiores, Diphili apud Athenæum † judicium est. Parum nutrire, mediæque esse naturæ inter illa, quæ sanguinem crassum, quæque tenuem reddunt; apud Galenum legas lib. III. de Aliment. Facult. cap. XXXVIII.

† *lib. 3, cap. 12. sive pag. 91, edit. Commel. & Lugdun.*

Ab echinis, quos aliqui in crusta obtectis reponunt, uti diximus, ad ea redeamus, quæ in testatis esse convenit. Ac primò consideremus cætera quoque à Metello memorata in indice cœnæ Pontificalis. Verba ejus apud Macrobium * sunt ista: *Ante cœnam echinos, ostreas crudas quantum vellent, peloridas, spondylos.* Et mox: *Patinam ostrearum, peloridum, balanos nigros, balanos albos: iterum spondylos, glycomaridas.* Post aliqua subdit, *murices, purpuras.*

Peloridum Græca est appellatio; ut ait Varro lib. IV. de L. L. Sic dictæ à Peloro, Siciliæ promuntorio: quamquam non ignorem, aliter de eo sensisse Athenæum †, & Eustathium ‡: ut qui πελωρίδας dici velint quasi πελωρίας, hoc est, *ingentes*; quia chamis sint majores. Sed pro priori opinione est Archestratus in γαστρονομίᾳ *, ubi referens, quibus locis quidque excellat, ait inter alia †:

Μεσσήνη δὲ πελωριάδας στεινοπορθμίδι κόγχας.

Ad Messanen angusto freto propinquam, conchas Peloridas.

* *lib. 2. Saturn. cap. 9. ex edit. Isaaci Pontani: sed secundum edit. H. Stephani, & alias cap. 12*
† *lib. 3. cap. 13*
‡ *in περιήγησιν Dionysii.*
* *legibus de ventre alendo.*
† *apud Athenæum lib. 3, cap. 13.*

Præter Messanenses etiam illæ Lucrini lacus ad Bajas commendabantur. Horatius lib. II, sat. IV.

Murice Bajano melior Lucrina peloris.

Quamquam verò Martialis pelorida non magni facere videatur; ut quam nunc *aquosam* ‡, nunc etiam *fatuam* * appellet: (planè enim ratio fugit Calderinum, ac Raderum, quando ex eo commendari existimant, quòd *aquosa* dicatur, cum poeta clarè ostreis opponat Lucrinis) præclarum tamen de ea Diphili judicium fuit: ut qui & *regias* vocet, ac sic de iis scribat †: Αἱ δὲ παχεῖαι χῆμαι, βασιλικαὶ δὲ πρός τινων καλούμεναι, Πελώριαι τε λεγόμεναι, τρόφιμοι, δυσέκκριτοι, εὔχυλοι, εὐστόμαχοι, καὶ μάλιστα αἱ μείζους. *At ex chamis crassæ, quas regias quidam vocant, alii pelorias, multum alunt, egeruntur difficulter, boni succi sunt, stomachum juvant, præcipuè majores.* Xenocratis de iis judicium tale est in fragmento apud Oribasium, ex tralatione Baptistæ

‡ *lib. 6. ep. 11.*
* *lib. 10. ep. 37*
† *apud Athenæum lib. 3. cap. 12. sive pag. 90, edit. Commel. & Lugdun.*

Baptistæ Rasarii (nam in Græca Gesneri editione hæc desiderantur) *Ex genere peloridum sunt biatula. Diversa autem sunt, atq; varia, & longa, ut Dicaarchia in Lucrino lacu, & Alexandria in portu. Sunt enim dulces, & boni succi. Qua verò sub Pharo, & Dioleo, & Ponto, & insula, oblonga sunt, & aspera, glandibus quercinis similes, & aquè, ac phagi, echinum producentes. Alba autem sunt dura, atq; acres.*

Hinc in Metelli indice sequuntur spondyli: qui Græcis similiter σπόνδυλοι, quasi *vertebras* dicas. Seneca etiam epist. xcv. post sociorum garum refert *Venereas, spondylos, & ostrea.* Memorat & Martialis lib. vii. epigr. xvii. Duræ tamen carnis esse, & virus olere, eoque gustui esse ingratos; Galenus tradit lib. iii. de Alim. Facult. cap. xxxi.

Postea subdit Metellus de balanis tum albis, tum nigris. Nomen ex similitudine βαλάνου, sive glandis, quernæ. Iccirco & nonnulli juniorum *glandes* vertunt. Sed Græcum *balani* vocabulum retinuere Platus *, Columella ‡, Plinius †. De his ita Athenæus lib. iii. Αἱ βάλανοι δ' εἰ μείζους, εὐέκκριτοι, καὶ εὔστομοι. *E balanis majores facilè excernuntur, & grati sunt ori.* Ac Xenocrates, ex Rasarii interpretatione: *Glandes* (*balani* melius dixisset cum antiquis) *optima sunt, qua astate capiuntur, apta, eis ut vescamur, qua quidem exoriuntur, ubi aqua dulcis mari admiscetur. nam & alunt, & dulces sunt: plerumq; autem in petris educantur. Suavissima enim sunt, qua alunt, & dulces sunt, multumque succi faciunt, & ori sunt grata.* Pluraque inibi: sed magis ad medelam, quàm nutritionem, pertinentia. Quare inferius iis fuerit locus.

* *Rudente act. 2 sc. 1.*
‡ *lib 8. cap. 16. quod de piscinis. & piscibus inscribitur.*
† *lib 32, c. 11.*

Postea subjungit Metellus glycymeridas: de quibus sic idem Xenocrates: *Glycymerides prastantiores sunt trachibus* (sine dubio *trachelis* legendum, de quibus mox dicam) *inferiores autem peloridibus: ha namq; stomachum disgregant. Earum* (glycymeridum) *caro dura est illa quidem, sed non expers alimenti. Assata, meâ quidem sententiâ indurescunt: elixata verò, & condita, ori sunt grata.*

Exinde Metellus loquitur de muricibus, & purpuris. Unde liquet, ea differre. Quod & Plinius docet lib. ix, cap. xxv, his verbis: *Mutianus muricem esse latiorem purpurâ, neq; aspero, neq; rotundo ore, neq; in angulos prodeunte rostro; sed simplice concha utroque latere sese colligente.* Ubi describitur concha Venerea, ut sequentia magis aperiunt. Hæc enim continuo Plinius subjungit: *quibus inharentibus, plenam ventis stetisse navem portantem nuntios ‡ à Periandro, ut castrarentur nobiles pueri; conchasq;, qua id prastiterint, apud Gnidiorum Venerem coli.* De Venereâ hac concha Rondeletium adi lib. xiii, cap. xii. *Veneream* vocat idem Plinius lib. ix, cap. xxxiii. *Navigant Venerea *, prabentesque concavam sibi partem, & alteram † aura opponen-*

‡ *vox* nuntios *à MSSo, quo usi sumus abest.*
* *Quidam tamen libri* Veneritæ.
† *Ita libri meliores.*

ponentes, per summa æquorum velificant. At Venereas hasce conchas intelligit Martialis lib. II. cap. XLVII:

Levior & conchis Galle Cytheriacis.

Sunt eædem ac illæ, quas nunc dicimus *porcellanas*, à porcello; ut Græci etiam eas vocant χοιρίνας, quia χοῖρος *, & χοιρίον †, id in muliere sit quo mulier est. Causa est vocabuli, quia partem illam referant. Χοιρίῳ nomine sic usus Aristophanes ‡: *porca* Cato; cujus est, si standum emendationi Popmæ: *Depetigini porca brassicam opponito*. Locus is Catonis est extremo cap. CLVII. Ubi libri plerique, *Deinde petigini*: alii, *Dein impetigini*. Sed vox prior furcillanda. Dubitabat librarius, utrum *depetigini* esset scribendum, an *impetigini*. Itaque supra *de*, scripsit *in*. Hinc irrepsit particula *dein*: sententia licet adversante. Videtur autem pro *porca*, *parcè*, ut etiam Rob. Stephanus edidit, rectius retineri. Nam nisi parcè adhibeas brassicam, ulcus faciet; quo sequentia pertinent. Nec si de *porca* vocabulo Catonis destituat autoritas, eo Latini non sic utebantur. Aliud nos docet Varro lib. II. de R. R. cap. IV. *Nuptiarum initio antiqui reges, ac sublimes viri in Hetruria, in conjunctione nuptiali, nova nupta, & novus maritus, primum porcam immolant. Prisci quoque Latini, & etiam Græci in Italia, idem factitasse videntur. Nam & nostræ mulieres, maximè nutrices, naturam, qua feminæ sunt, in virginibus appellant porcam, & Græcè* χοῖρον, *significantes esse dignum insigni nuptiarum.*

* porcus.
† porcellus.
‡ Vespis, scena, quæ incipit, Ἀνέχε, πάρεχε.

Uti verò allatus Metelli locus docet, murices etiam in cibo fuisse: ita, quod de purpura idem ait, firmatur illo Lucillii *, significantis abfuisse à convivio delicias omnes:

Ostrea nulla fuit, non purpura, nulla peloris.

Purpuras hasce aliqui τραχήλους, sive *trachalos*, ἀπὸ τῆς τραχύτητος, hoc est, *asperitate*, vocant: qua de re sic Hesychius: Τραχήλους, τὰς πορφύρας· ἔνιοι τοὺς σπονδύλους τῶν κογχυλίων· *trachalos aliqui vocant purpuras: alii verò conchyliorum vertibula, sic nuncupant*. Propriè tamen non tam purpuræ sic dicuntur, quam purpurarum, imò etiam muricum, cervices. De quibus sic Petronius: *Mox cibis validioribus pastus, id est, bulbis, cochlearumque sine jure cervicibus, hausi parcius merum*. Et convenit Festus Pompejus: *Trachali appellantur muricum ac purpuræ superiores partes: unde Ariminenses, maritimi homines, cognomen traxerunt trachali*. Porrò quid de esu trachali sit judicandum, indicant illa Athenæi lib. III †: Ἑψόμενοι δὲ τὸ καθ' ἑαυτούς, καὶ οἱ τράχηλοι τῶν πορφυρῶν, εὐθετοῦσι πρὸς τὰς τῶν στομάχων διαθέσεις. *Per se igitur elixæ purpurarum conducunt cervices stomacho infirmo, & languenti*. Sed hoc etiam pertinet ad medicinam: de qua inferius.

* lib. 3. Sat. apud Non. in Ostrea.
† cap. 10. sive pag. 87.

CAPUT XXXVI.

Chamarum ἔτυμον. Earum divisio, & facultas: atq; ubi laudatiores. Lepas unicam habet testam, quia alterum latus à saxo clauditur. Videri Latinis lopadem *dictam. Eundem esse piscem,* σωλῆνα, αὐλὸν, δόνακα, ὄνυχα, δάκτυλον. *Solen, viduarum delicia. Qui in cibo melior. Philoxenus Solenista. Ut differant* μύες, μύακες, & μυΐσκοι: *& unde hæc vocabula originem traxerint; item* μύτιλος, *ex quo mytilus; & ut aliter* tellina *nominetur. Utrum hæc* σχιλλώδης, *an* σκυλλώδης, *dicta sit. Collatio lepadis, ostreæ, pectinis, myis, & buccinæ. Pinna edulis. Qui pectinum optimi. Divisio eorum, quæ* στρομβώδη *vocantur. Facultas cochleæ marinæ, nerites, umbilici marini. Quibus propriè magis vocabulum* στρομβώδης *competat. Buccina Tritonis. Facultas strabeli.*

EXposuimus de testaceis illis, quæ Metellus Indice suo complectebatur. Præter quæ alia ejus generis memorantur non pauca: sed pleraque vel referre ad superiora possis, vel minoris fuere dignationis apud Romanos. Talia sunt, quæ apud Athenæum * conjunxit Philyllius, sive alius in opere de illustribus oppidis, his verbis: Χήμας, λεπάδας, σωλῆνας, μῦς, πίννας, κτένας, ἐκ Μηθύμνης. *Chamas, lepadas, solenas, myas, pinnas, pectines, ex Methymna.* De his eodem ordine similiter dicemus.

*lib. 3. p. 86. edit. Commel.

Chamæ, ostrei genus, Suida teste. Nomen videtur à χάω, unde χαίνω †. Quippe sunt * μεγαλοχάσμονες ‡. De his sic Athenæus in tertio †: Ἱκέσιος ὁ Ἐρασιστράτειος τῶν χημῶν φησι, τὰς μὲν τραχείας λέγεσθαι, τὰς δὲ βασιλικάς· καὶ τὰς μὲν τραχείας καὶ κακοχύλους εἶναι, ὀλιγοτρόφους, καὶ εὐεκκρίτους· τῶν δὲ λείων κατὰ τὰ μεγέθη, καὶ τὰς διαφορὰς, εἶναι κρατίστας. *Chamarum quasdam vocari asperas, quasdam regias: & asperas quidem esse pravi succi, & parum nutrire, & facilè excerni: leves autem, ut quæq; major est, ita distare, & aliis præstare* Methymnææ chamas laudasse Philyllium, (sive is Phrynichus, vel Aristophanes *) antea vidimus. Ephesias commendabat Archestratus ‡.

† hio.
* Athen lib. 3. cap. 13.
‡ multum hiantes.
† cap. 10. sive pag. 87.
* Athenæus lib. 3. cap. 9. sive pag. 86.
‡ apud Athen. lib. 3. cap. 13. sive pag. 92. edit. Commel. & Lugd.

Lepas μονόθυρος est, quam *univalvem*, vel melius *uniforem* dixeris. Ea superne quidem tegitur testa; inferne autem saxo adhærescit, quod ei loco est testæ: sic ut, quo separes, opus sit ferrum inter eam, & saxum immitti. Hinc Athenæus in tertio de anarite, sive anarta, προσέχεσθαι ταῖς πέτραις, ὥσπερ αἱ λεπάδες. *adhærescere saxis, more lepadum.* Et Aristophanes * de anu, quæ à juvene non posset avelli:

* Pluto act. 4. sc. 1. quæ incipit, Λεπάδιον.

> Ὥσπερ λεπὰς τῷ μειρακίῳ προσίσχεται·
>
> *Adhæret adolescentulo, velut lepas.*

Ubi veterem vide interpretem.

Has etiam Hippocrates, ac Aristoteles, λεπάδας vocant; uti & Diphilus apud

apud Athenæum. Gaza Latine reddidit *patellas.* Sane λεπάδων nomen est à vasis istius escarii similitudine. Sed Latini Græcum nomen retinuerunt. Ut Plautus Casina*: * *act. 2. sc. 8.*

Emito sepiolas, lepadas, lolligiunculas.

Et Rudente †: † *act. 2. sc. 1.*

Echinos, lepadas, ostreas, balanos captamus, conchas,
Marinam urticam, musculos, plagusias striatas.

Videntur & *lopades* dixisse. Nam Nonius *lopades* interpretatur genus conchæ: & Plauti hoc adducit ex Parasito medico: *Addite lopades, echinos, ostreas.* Nempe ut pro *benus* dixere *bonus*; pro *exterris, exterris*; pro *pellio, pollio*; pro *pigneris, pignoris*, ac similia. Rondeletius refert, crudas etiam lepades comedi ab Aquitanici, & Britannici litoris, item Massiliensis, & Agathensis accolis; sed coctas facilius stomacho concoqui; modo coctura non sit nimia, quæ omnia testacea durioris facit concoctionis.

Ex concharum item genere sunt solenes; quos cum conchis, sic propriè dictis, junxit ideo Araros in Compylione*: * *apud Athen. lib 3. pag 86. edit. Commel. sive edit. Lugd. cap. 9.*

Κόγχαι τε, & σωλῆνες, αἵ τε καμπύλαι
Καρίδες.
Conchaque, solenesque, gibbo & prædita
Carides.

Ac Speusippus quoque †, in secundo Similium libro, *ἰδίᾳ καταριθμεῖται κόγχας, κτένας, μύας, πίννας, σωλῆνας. particulatim recenset conchas, pectines, myas, pinnas, solenes.* Varia autem sunt solenis nomina. Nam uti σωλὴν dicitur à figura canalis sive tubi; ita & αὐλὸς vocatur, quia excavatus sit instar tibiæ; & δόναξ à similitudine crassioris arundinis, præsertim Cypriæ; & ὄνυξ, propterea quod testa ejus unguem referat humanum. Athenæus lib. III. ‡: *Οἱ δὲ σωλῆνες μὲν πρός τινων καλούμενοι, πρός τινων δὲ αὐλοὶ, & δόνακες, & ὄνυχες, πολύχυλοι, & κακόχυλοι, κολλώδεις. Solenes à quibusdam vocati, à nonnullis donaces, & onyches, multum succi suppeditant; sed mali, & glutinosi.* Nec dubitandum, quin apud Plinium lib. XXII. cap. IX. de solenibus aliquid præcesserit, etsi nunc desideretur, quando sic scribit: *Ex his mares alii donacas, alii aulos vocant; feminas onychas.* Etsi autem Græcas appellationes prætulit Plinius; Varro * tamen maluit Latinam; ut qui *pectunculos, & ungues,* jungat. A similitudine etiam digitorum δάκτυλοι, sive *digiti,* vocantur. Et hic etiam Græcam appellationem Plinius ‡ retinuit. Ungues duræ esse carnis, eoque difficulter concoqui, Galenus ait lib. III. de Alim. Facult. cap. XXXIII. Ut verisimile sit, pauperiorum fuisse delicias. Sophron quidem Comicus †, sed vocabuli ludens ambiguitate, ut Paullus Leopardus in Emendationum docuit libris ‡, vocat χηρᾶν γυναικῶν λίχνευμα, *viduarum cupedias.*

† *apud Athen. ibid. cap. 12. sive pag 90.*
‡ *pag. 90. edit. Comm. & Lugd.*
* *lib. 4. de L. L.*
‡ *lib. 10. c. 61. & lib. 32. c. ult.*
† *apud Athen. lib. 3. cap. 9. sive pag. 86. edit. Commel.*
‡ *lib. 10. c. 22.*

 Icesius

* pag. 87. edit. Commel.
† pag. 90. ejusdem edit.
‡ libro de tyrannis, de quibus pœna est sumta.

Icesius apud Athenæum lib. III. * ait, hoc purpuris, & solenibus, esse proprium, quod jusculum, in quo coquantur, spissescat. Eodem libro † legas, solenas feminas esse dulciores: item solenas omnes edi elixos, ac frixos; verum meliores esse in prunis tostos, usque dum hient: item ex Phania Eresio ‡ memorat, ab hoc pisce Philoxenum tyrannum esse dictum *σωληνιστὴν*, quia primitus vitam sustentasset solenum captura, eaque grandes sibi opes parasset.

* à claudendo.
† bivalves, sive potius bifores.
‡ pag. 1129.

In pretio etiam erant *μῦες*: majores ex his *μύακες* nominantur: minores *μυΐσκοι*, vel *μυΐσκαι*: atque hi sunt, qui *mytili*, vel *mytuli*, dicuntur. Μύας etiam Ennius *mures* reddidit: ut liquet ex versu ejus superius memorato, quo Archestratum expressit. Sed rectius vocantur *myes*, vel *myaces*, vel *mytuli*. Neq; enim *μύας* dicti à similitudine muris terrestris; quod si foret, rectè etiam *mures* verteremus: sed *ἀπὸ τοῦ μύειν* *, quod testarum unam, ut conchæ omnes *δίθυραι* †, aperiant, ac claudant, quando lubet. Ejusdemque originis sunt *μύαξ*, & Siculum *μύτιλος*, pro *μύστιλος*. Nempe à *μυστὸς*, *clusilis*. Quæ pluribus firmat maximus Salmasius in Plinianis exercitationibus ‡. Atque ibidē docet, ut *μύτλος* contractum sit ex *mytilus*: qui aliter *tellina*, secundum Athenæum. Sic enim scribit: *Τὴν τελλίνην λεγομένην, ἣν Ῥωμαῖοι μύτλον ὀνομάζουσι*. *Tellina quæ dicitur, à Romanis vocatur mytlus*. Sed in hoc Athenæum decipi existimat doctissimus Janus Antonius Saracenus cujus notas adi in secundi Dioscoridis cap. VIII.

‡ pag. 27.
* lib. 32. cap. 9.
* scillam resipientes.
† Plin. in Sol. Exercitat. pag. 1127.

‡ Ait Plinius † mytilos, sive tellinas, scillam resipere. Nempe legerat, esse *σκιλλώδεις* *. Sed Salmasius † putat, verā fuisse lectionem, *σκυλώδεις* q. d. *coriaceos*: quomodo in Athenæi etiam epitome *σκυλώδη* vocantur, quæ difficulter manduntur, eoque trahuntur inter dentes. Sane ejusmodi est *σκῦλον*, hoc est, *corium*: à quo & *σκυλοδέψης*, *coriarius*. Vel, ut idem conjectat, *σκυλώδη* dicuntur ab odore tetrico, qualis corii: unde idem summus vir apud Petronium legit: *Qui inter hæc nutriuntur, nō magis sapere possunt, quàm bene olere, qui in coriaria habitant*, h. e. *ἐν τοῖς βυρσοδεψείοις*. Id quidem proximè accedit ad *coria*; & *curia*, ut in veteri MSo reperit Petrus Daniel Aurelius. Imò in omnibus vett. libris ita legi, eidem monitū Salmasio: quem præterea vide libris de usuris ‡, deque modo usurarum *.

‡ pag. 527.
* præfat. operis.
† pag. 87. edit. Commel.

Icesius Erasistratius apud Athenæum libro tertio † confert inter se lepadas, ostrea, pectines, & myas: ac quidem lepadas ait facilius excerni conchis asperis, quas Macedones *κωρύνας* nominant, Athenienses *κριούς*: ostrea autem minus nutrire, magis satiare, & illis facilius egeri: *κτένας*, sive *pectines*, plus nutrire; sed succi esse deterioris, & tardius excerni: *μῦας* Ephesios esse his similes bonitate succi, pectinibus meliores, chamis deteriores; at quosdam ingrati, ac mordacis saporis, vitiosum succum gignere; minores interim, & foris hirtos, succi esse melioris, quàm scillam, attamen minus alere. Subjungit

jungit deinde, τῶν κηρύκων, ſive buccinorum cervices, ſtomacho prodeſſe; ſed minus alere, quàm μύας, chamas, pectines. Verum de pectine mox pluribus: quemadmodum in hoc deſiit Philyllius.

Pinna, quæ & Græcis πίννη, *duabus grandibus patula conchis*, ut de ea ſcribit Tullius *, ipſa etiam, quemadmodum Diphilus ait apud Athenæum †, eſt τρόφιμος, δυσέκκριτος, δυσανάδοτος· *bene nutriens, ſed cõcoctu, ac digeſtu difficilis.*

* lib. 2. de Nat. Deor.
† lib. 3. p. 91. edit. Commel.

Superſunt κτένες, ſive pectines: de quibus jam dictum ex Iceſio. Sed diſtinctius eorum nos indolem docet Athenæus in III *: Τῶν κτενῶν ἁπαλώτεροι μὲν εἰσὶν οἱ λευκοί. ἄβρωμοι γὰρ, καὶ εὐκοίλιοι. τῶν δὲ μελάνων, καὶ πυῤῥῶν οἱ μείζονες εὔστομοι. κοινῶς δὲ πάντες εὐστόμαχοι καὶ εὔπεπτοι. *pectinum illi magis ſunt teneri, qui albi ſunt, utpote minus virulenti, & alvum leniter ſubducentes: at è nigris, & rufis, majores ſunt ori gratiores. Ut plurimum verò ſtomacho proſunt, & concoctu ſunt faciles.* Nec tamen par ratio ſemper eſt vel temporis, vel loci. De tempore ita Ariſtoteles lib. IX. Hiſt. Anim. cap. ult. ‡ Τὰ ὀστρακόδερμα, οἷον κτένες, καὶ ἅπαντα τὰ ὀστρεώδη, καὶ μαλακόστρακα, ἄριστα ἐστὶν ὅταν κύῃ, οἷον τὰ καραβώδη· *Teſtacea, ut pectines, & omnia oſtreacea, & cruſta intecta, præſtantiſſima ſunt gravida; ſicut omnia locuſtacea.* Quod ad loca, iis Mitylonen, & Ambraciam, abundare, ait Archeſtratus in Gaſtronomia *; & ex ea Ennius. Sed corruptè vulgo eorum verſus leguntur: quos in Solinianis Exercitationibus † reſtituit maximus Salmaſius. Apud Romanos præcipuæ dignationis erant Tarentini. Horatius lib. II. ſat IV.

* cap. 12. ſive pag. 90.
‡ ex diſt. Scal. ſect. 324.
* apud Athenæum lib. 3. pag 90. edit. Commel.
† pag 1128.

Pectinibus patulis jactat ſe molle Tarentum.

Atque hæc de teſtaceorum illis, quæ Metellus, & Philyllius, locis antea memoratis complectebantur.

Aliquid nunc addamus de iis, quæ dicuntur στρομβώδη, ſive *turbinata*. Ea ſic dividit Ariſtoteles lib. IV. de part. an. cap. VII. Τὰ δὲ στρομβώδη, καθάπερ εἴρηται πρότερον· καὶ τούτων τὰ μὲν ἕλικα ἔχοντα, οἷον κήρυκες. τὰ δὲ σφαιροειδῆ μόνον, καθάπερ τὸ τῶν ἐχίνων γένος. *Turbinati generis ſunt iſta, ut dictum. Quorum alia in anfractum intorta, ut buccina: alia in globum circumacta, ut echinorum genera.* Ubi laxè uſurpat τῶν στρομβωδῶν vocabulum. Nam videmus hic eo nomine complecti, tum illa, quæ in globum intorquentur; tum conglobata quidem, ſed non in gyrum concluſa, verum claviculatim inſurgentia in mucronem longum. Prioris generis ſunt cochleæ. De cochlea marina ſic Dioſcorides lib. IV. cap. XI. Καὶ ὁ θαλάσσιος (κοχλίας) εὐστόμαχος, καὶ εὐέκκριτος. ὁ δὲ ποτάμιος, βρωμώδης. *Cochlea marina ſtomacho eſt idonea, & facilè excernitur: fluviatilis autem virus reſipit.* Etiam Cornelius Celſus ‡ boni eſſe ſucci tradit. Interim, cum ſint lentæ, ac viſcoſæ, difficulter concoquuntur: quod & Pſello traditum: concoctæ autem bene nutriunt. Præparandi rationem tradit Apicius lib. IX.

‡ lib. 2. cap. 20.

Nerite cochlea buccini eſt ſimilis. Magna earum copia eſt apud Aremoricos.

ricos. Itaque, ubi æstus recessit, legere eas in litore solent, & ne testæ in transportando sint oneri, carnes prius inde eximunt, & divendunt iis, qui propius loca accolunt mediterranea. Et his sensum inesse, arguit, quod fugiant, nisi sensim, ac cum silentio, accesseris: ut monitum jam olim Aristoteli lib. IV. Hist. Anim. cap. VIII ‡.

‡ in fine cap.

Umbilicus marinus longè major est nerita: nec tamen ad majorem pertingit magnitudinem, quam vulgare buccinum. Est & hic in esculentis, ac divenditur instar neritæ, buccinæ, purpuræ.

Sunt & alia cochlearum genera: quæ longum fuerit persequi. Nusquam enim magis luxuriavit † Natura, quam in genere concharum, cochlearum, turbinum: unde tantum videas studium in plerisque hominum elegantiorum nulli parcentium operæ, in iis conquirendis.

† Plin lib. 9. cap. 33.

A cochleis venio ad alterum τῶν στρομβωδῶν* genus: quod propriè magis id nomen possidet. Nam στρόμβος idem ac στρόβιλος, vel κῶνος: unde Nicander στρόμβον vocat, ut Scholiastes exponit, τὸν κωνοειδῆ καρπὸν τῆς πεύκης †. Et βέμβιξ, sive turbo, vel turben puerilis, etiam στρόμβος, aut κῶνος dicitur, mixobarbaris στρῦμβα; ut ex Pindari ‡ scholiaste constat; item Laccapeno in schedis Grammaticis. Στρομβώδεις igitur vocantur piscium illi, qui Latinis *turbinati*: hoc est, qui in longum porriguntur, & ex forma ampla, lataque, exeunt in mucronem; qualis buccina Tritonis: unde eam sic describit Ovidius I. Met.* —*Cava buccina sumitur illi*

Tortilis in latum, quæ turbine crescit ab imo.

* turbinatorum.
† pinus fructum conica figura.
‡ in Olympion. Od. 13.
* fab 7.

In turbinatis sunt tum κήρυκες, sive murices; tum etiam purpuræ; de quibus dictum, cum paullo ante Metello memoratis lucem affunderemus. Adhæc στράβηλοι, qui prioribus similes. Sane Speusippus in secundo Similium libro † ait, παραπλήσια εἶναι κήρυκας, πορφύρας, στραβήλους, κόγχους. *similitudinem esse inter se buccinis, purpuris strabelis, conchis.* Facultas strabeli ex eo satis paret, quod Oribasius scribit, turbines omnes esse duræ carnis, & difficulter concoqui; coque edi cum sinapi, & aceto.

† apud Athenaeum lib. 3. pag 86. edit. Commel.

CAPUT XXXVII.

Hinc consideratur bonitas divina in eo, quod è piscibus concesserit nobis tot remedia febrium, ac venenorum. Ac febrium quidem, ut jecur delphini, spondylum, cochleas, alia. Venenorum autem, ut mullum, hippopotami testes, ranas, omotarichum, auratam, pluriaque; præcipuè cochleas fluviatiles, quarum maximus est usus in morsis à cane rabioso, sedante ὑδροφοβίαν: causaque allata, cur præsentius sit venenum canis rabiosi, quàm furiosi hominis, quem canis momorderit.

ABunde mihi videor egisse de iis, quæ ad alimoniam, vel etiam delicias, pertinent. Ista sanos etiam tangunt. Nunc videamus de ægris. Ac

Ac primum his etiam pisces præscribit Hippocrates; cum alibi, ut mox dicam; tum libro de Affectionibus. quando ait*: Ἰχθύες κοῦφον ἐδεσμα, καὶ ἑφθοὶ, καὶ ὀπτοὶ, καὶ αὐτοὶ ἐφ' ἑωυτῶν, καὶ μεθ' ἑτέρων σιτίων. *Pisces leve alimentum sunt, tum cocti, tum assati; & ipsi per se, & cum aliis cibis.* Eum sequitur Plutarchus in IV. Sympos. quæst. IV. Καὶ μὴν τάγε ἄλλα θαλάττια ὄψα, πρὸς τῷ ἥδιστα καὶ τὸ ἀβλαβέστατον ἔχει· κρεώδη μὲν γάρ ἐστιν, οὐ βαρύνει δὲ ὁμοίως ἀλλὰ καταπίπτεται, καὶ διαφορεῖται ῥᾳδίως. *Ceterum alia maris obsonia, præterquam quod suavissima sint, maximè etiam sunt innoxia. Nam & carnosa sunt, nec æque gravant, facileq; & concoquuntur, & digeruntur.* Hinc subjicit, ut ægrotantibus, præ ciborum aliis, Zeno, & Crato, pisces præscripserint, velut leviorem succi melioris, & magis elaborati. Et quid multis opus? quando medici constanter ægris præcipere pisces solent. Hoc facit Hippocrates libro etiam de Internis Affectionibus, & de morbis mulierum. Hoc Galenus lib. VIII. Medendi cap. II. & lib. IX. ejusdem operis cap. VI. Hoc Alexander Trallianus †, & veterum quis non? Quod liquidius erit, si particulatim agamus de morborum præcipuis. In his primum dicam, quæ corpori medeantur toti, deinde, quæ corporis instrumentis. Prioris sunt generis, tum febres; tum morbi à veneno provenientes.

* sect. 5. p. 89. edit. Wechel.

† lib. 1. cap. 14. & lib. 7. c. 2. & alibi.

Febri è piscibus medicinam petit Plinius lib. XXXII. cap. X. *Febrium circuitus tollit jecur delphini gustatũ ante accessiones: & ipsi alligantur ægris.* Hinc remedium sequitur ex pisce asello, ranis, & cancris fluviatilibus. Post aliqua subdit: *Tertianis mederi dicitur & spondylus per se adalligatus: quartanis cochleæ fluviatiles in cibo recentes. Quidam ob id asservant sale, ut dent tritas in potu.* Galenus item lib. I. ad Glauconem, cum dixisset, exquisitam tertianam ex flava bile mota invalescere; contraria autem contrariorum esse remedia; ac propterea in eo morbo esse opus refrigerantibus, & humectantibus: in ejusmodi remediis ex piscibus saxatiles reponit. Eodem libro tradit, in quartana utendum piscibus mollis carnis, & concoctu facilibus, nihilque habentibus viscosi: salsamenta etiam commendat cum sinapi. Similia de utroque morbo legas apud Oribasium, Aetium, & Æginetam.

Quartanæ etiam medetur lateri corporis sinistro alligatus lapis, grano salis similis, ex piscis κλυπαίας sive *clupeæ* capite eductus: quemadmodum prodidit Callisthenes Sybarita, & ex eo Stobæus.

A febrium remediis venio ad illa venenorum. Marini draconis, ac scorpionis, item aranei ictibus conducit mullus, si crudus insectusque imponatur. Ita Dioscorides lib. II. cap. XXIV. Capite etiam proximo refert, hippopotami testiculos exsiccatos, & ad lævorem usque contritos, mederi serpentium morsibus, si ex vino bibantur. At cap. XXVI. ait, testes fibri, amphibii animalis (ut & hic aliquem habeat locum) prodesse contra serpentium

pentium venena, si *ex vino* bibantur: pro quo *ex aqua* dicit Plinius lib. XXVIII. cap. VIII. Sed nullius misturæ meminit Ægineta. Hinc Dioscorides lib. II. cap. XXVIII. docet, ranas pro antidoto esse contra omnia serpentium venena; si cum sale, & oleo, è jure decoquantur, ac jus earum sorbeatur. Cap. XXX. legas, ut smaridis caput, & omne salsamentum, prosit à scorpione ictis, & à cane demorsis. Cap. XXXII gobio vim tribuit auxiliandi demorsis à cane, vel serpente. Cap. XXXIII. auctor est, carnem omotarichi, qui conditanei est thunni genus, opitulari demorsis à vipera, cui nomen *presteris*. Sed addit, multum subinde vini assumendum, ut vomitum reddatur. Eamne vim habeat, vide sis in illis, quæ doctissimus Saracenus ibi annotavit. Hinc subdit Dioscorides, omotarichi carnem canum morsibus utiliter imponi. Et cap. XXXIV. ait, garum à cane morsis mederi. Atque hoc de canibus mox plenius explicabimus.

Post Dioscoridem nunc Plinium audiamus Is lib. XXXII. cap. V. ait: *Venenatum mel diximus ubi nasceretur. Auxilio est piscis aurata in cibo.* Et mox: *Contra menstrua mulierũ auxiliatur mullus. Item contra pastinacã, & scorpiones terrestres, marinosq;, & dracones, & phalangia illitus, sumtusve in cibo. Ejusdem recentis è capite cinis contra omnia venena, privatim contra fungos.* Ibidem legere est, quantum adversus venena prosint stellæ marinæ, salsamenta, sarda, draco marinus, rana marina, & fluviatilis, cancri fluviatiles, coracinus Nilo peculiaris, vitulus marinus, murænæ, pastinacæ, hippocampi. De cancris, ac præcipuè fluviatilibus, idem lib. IX. cap. XXXI. dixerat, *eos contra serpentium ictus mederi.* Morsis verò à cane rabido, item phalangio, scorpio, aliisque venenatis, prodesse etiam apud Aristotelem legas lib. IX. Histor. Anim. cap. V. Dioscoridem lib. II. cap. XII. & Galenum lib. XI. de simpl. medic. facult. Aëtium lib. VI. cap. XXIV. & Paullum Æginetam lib. V. cap. III. Modus præcipuus, quo in morsis à cane rabido utendum, ejusmodi est. Cancri fluviatiles cauda carentes, qui *molucci* vocantur, uruntur, donec in cinerem redigantur. Ejus cineris primis diebus exhibetur, quantum capit cochlear magnum. Sin jam aliquot effluxerint dies, præbenda duo cochlearia. Hoc remedio ita calor, & spiritus, firmantur, ut venenum facile expellatur. Sed quod superius * dicebamus de alitibus, idem hic locum habet, hæc solum prodesse ante ὑδροφοβίαν †: postea malum esse immedicabile Nec obstat de duobus illis, qui sanitati post ὑδροφοβίαν restituti esse dicuntur. Nam loquimur de morsis à cane: duos illos ait Aëtius fuisse morsos ab homine, quales quandoque sanantur, quia venenum id minus sit efficax. Nam virus paullum remittit, ubi à cane propagatum est in hominem. Canis quippe temperamento est calido, & sicco. Quæ qualitates, ubi incrementum ceperint, (quod fit ab æstu aëris, vel comesta carne

* *lib. 3. cap. 96.*

† *aquarum formidinem.*

carne putrida, vel putrido sanguine hausto) atra bilis gliscit, sanguis putrescit, rabies canem occupat. Quem verò momorderit, inficitur quidem; at non pariter semper, præsertim si non sit homo biliosus. Sed nec canes semper sunt æquè rabidi, vel eodem mordent furore. Ut nihil sit mirandum, si quandoque, rarissime licet, ubi jam venenum tantopere cepisset incrementum, ut aquas formidarent, (cujus de causa alibi vidimus †) nihilominus à peritissimo medico, divino beneficio sanitati redderentur. † *lib. 3. hujus operis cap. 72.*

CAPUT XXXVIII.

E piscibus remedia ulceribus capitis, morbo comitiali, veterno, capitis dolori, tremori, & convulsioni membrorum.

HActenus dictum de corporis totius morbis: nunc de illis agendum, quæ ejusdem sunt instrumenta. Horum alia pertinent ad corporis ventres; alia ad artus. Ventres, sic laxè nuncupati, tres numerantur. Primus est capitis. *certarum corporis partium.*

Hujus morbi vel communes sunt, vel proprii. Communes sunt tumores, vulnera, luxationes, fracturæ. De ulceribus ita scribit Plinius lib. XXXII. cap. VII. *Capitis ulceribus muricum, vel purpurarum testa cinis, cum melle utiliter illinitur.* Sed de communibus plenius infra dicetur.

Proprii capitis morbi, vel ab intemperie sunt cerebri; vel ab incommodatione partis alterius. Priores vel ad facultatem pertinent cognoscentem, vel ad moventem.

Ad cognoscentem, hoc est, sensum, referuntur duplices; quidam principales, quidam secundarii. Principales voco, quibus læditur facultas imaginativa, ratiocinatrix, vel memorativa. Universæ hæ functiones tolluntur in comitiali morbo. Eo laborantibus vituli prosunt marini. Theophrastus in fragmento de animalibus, quæ dicuntur invidere: Καὶ ἡ φώκη, ὅταν μέλλῃ ἁλίσκεσθαι, ἐξεμεῖ τὴν πιτύαν, χρησιμεύουσαν καὶ ταύτην τοῖς ἐπιλήπτοις. *Vitulus marinus, cum captum se videt, coagulum evomit, quod epilepticis auxiliatur.* Quod ipsum verbis prope iisdem tradidit Aristoteles, vel alius, in Auditionibus Admirandis*. Similiter Plinius lib. VIII. cap. XXXI. *Evomit* (vitulus marinus) *fel suum, ad multa medicamenta utile. Item coagulum ad comitiales morbos; ob ea se peti prudens.* Idem alibi †: *Comitiales sanant panacis Heracleæ radices potæ cum coagulo vituli marini; ita ut sint panacis tres partes* Item ‡: *Ad comitiales coagulum vituli marini bibunt, cum lacte equino, asininove, aut cum punici succo; aut ex aceto mulso; nec non aliqui per se pilulas devorant.* Similiter Pierius Valerianus Hieroglyph. lib. II. cap. LVIII. Item his verbis Cælius Aurelianus lib. I. Tardarum Passionum cap. IV*, quod est de Epilepsia: *Dant etiam bibendum sanguinem testudinis marinæ, vel humanum,*

* *pag. 99. edit. Sylburgiana.*
† *lib. 26. c. 11.*
‡ *lib. 32. c. 9.*
* *pag. 286. edit. Rovill. an. 1567.*

num, aut vituli marini: & non solum sanguinem, verum etiam coagula, quæ lacti miscentur.

* Unguis marinis.
† Dioscorides lib. 1. Parabilium cap. 18.
‡ Dioscorid. lib. 2. Mat. Med. cap. de Sanguinibus, & lib. 1. Parabilium cap. 18.
* Plinius gemino loco. & Dioscorides, sive alius, Parabilium lib. 1. cap. 14.

Suffitus quoque ὄνυχος* excitat laborantes morbo comitiali: ut est apud Dioscor. lib. II. cap. X. Prosunt quoque phoca †, & testudo marina ‡.

Ex cartilagineis torpedo sola conveniens est epileptico cibus: ut Galenus ait in concilio pro epilepticis *.

Est & in principalibus cerebri functionibus memorativa: quam aufert lethargus, sive veternus. Eo correptos fibri testes (amphibii animalis, & eo hic etiam locum habentis) excitant cum aceto, & rosaceo, irrigati: ut Dioscoridi traditum lib. II. cap. XXVI.

De eodem morbo ita Plinius lib. XXXI. cap. X. *Strombi in aceto putrefacti lethargicos excitant odore.* Idem lib. XXXII. cap. X. *In lethargum vergentibus coagulo balænæ, aut vituli marini, ad olfactum utuntur. Aliqui sanguinem testudinum lethargicis illinunt.* Et mox: *Strombi in aceto putrefacti lethargicos excitant odore.* Ac deinde: *Lethargicos coagulum vituli adjuvat in vino potum oboli pondere, item ichthyocolla.*

† pag. 36 edit. Frobeniana.
‡ pag. 31.

Hæc de morbis facultatis cognoscentis principalis. In secundariis, uti læsione facultatis tactricis, est dolor capitis. Huic medetur, si fronti ex aceto illinatur cinis pellium murænarum: ut est apud Marcellum Empiricum cap. I †. Eodem auctore ibidem ‡, dolorem capitis, licet inveteratum, continuo tollit, & ne recurrat, facit torpedo nigra, si viva imponatur parti dolenti: quod minimè mirandum. Nam torpedinis vis est torporem inducere. Sed ne pars prius dolens, tandem ablato sensu, torpeat æternum, eo, simulac dolere desierit, auferenda est torpedo. Atque hoc remedium dolori capitis traditum quoque est Dioscoridi lib. II. cap. XVII. Sed tacet, opus esse vivam adhiberi; quod sine dubio necesse est; & requiritur etiam ab Ægineta, Aëtio, & Avicenna. Expedit verò, quia non eadem vis est cuivis torpedini, duas tres comparare: quo in singulis remedium tentetur; ut monitum Marcello Empirico*.

* Operis de medicamentis cap. 1.

Præterea palustris testudinis sanguis, (ut Galeni verbis utar) *ἁπάσαν ὀνίνησι κεφαλαλγίαν κτ̃ παντα καιρόν· nullo non tempore prodest capitis dolori.* Quod ex Archigene se hausisse, agnoscit lib. II. de compositione κτ̃ τόπους cap. II. Quod si in quovis dolore capitis quovis tempore, id præstat: non jam nota temperamenti qualitate id fiat; sed per ἀντιπάθειαν, sive occultam vim, & proprietatem. Quæ etiam opinio est Thomæ Erasti libro † de occultis Medicamentorum proprietatibus ad necessarium ac propinquum meum H. Smetium cap. XXIX. Juvat quoque si cochleis illinas frontem ‡.

† lib. 2. Miscellaneorum Henrici Smetii.
‡ Serenus Sammonicus cap. 1.

A facultatis cognoscentis morbis nunc venio ad morbos moventis. Tremori, convulsioni, & omnibus nervorum vitiis, medentur testes fibri, (qui

(qui & hic quodammodo locum habet) si vel bibantur, vel illinantur: atque hoc est ob vim θερμαντικὴν*. Sic Dioscorides lib. II. cap. XXVI. *calefaciendi.

Lepidotum, qui idem ac cyprinus, sic, ut videtur, à Cypro insula, vel Cypria Venere, appellatus, nervorum affectionibus medetur: ut refert Orpheus περὶ λίθων, ubi de opalii gemma loquitur.

De centrina pisce ita scribit Rondeletius lib. I. de piscibus marinis cap. I. *Inveteratam nervorum contractionem, & remediis maximè rebellem, hepatis centrinæ oleo, non sine magna admiratione, planè sanavimus.*

CAPUT XXXIX.

Ex aquatilibus remedia adferuntur capitis morbis: alopeciæ, ex hippocampo, lepore marino cum urtica marina, ex rana, sanguisuga, purpura oculorum, adipe fluviatilium, felle callionymi, scari, testudinis marinæ; viderique, fel illud, quo Tobiæ oculi persanati, callionymi, sive uranoscopi fuisse. Alia oculorum remedia ex felle scorpii marini, sepiæ cortice, cinere myacum, & cochlearum. Palpebrarum medicina ex lepore marino, pectunculo, ranis, tellinis: at callo palpebrarum, & ὑπωπίοις, è sepia. Auditus gravis remedia ex garo sociorum testudine marina, callionymo, anguilla, thymallo, tinca. Adversus parotidas ex sepia, & muricibus. Sanguini naribus effluenti remedium è cochlea; putrilagini oris, è garo menarum. Dentium dolori medicina ex purpura, buccino, ungue, pastinaca marina, rana, dracone marino, myacibus, sepia. Varia dentifricia ex aquatilibus.

POstquam vidimus de morbis capitis, qui universè sensum, vel motum, attingunt: dicam nunc de illis, qui particulatim sunt capillorum, oculorum, aurium, dentium.

Ordior ab capillis ob humoris malignitatem defluentibus: quod vitium Græci vocant ἀλωπεκίαν. Causam alibi adduximus. Celsus *aream* nominat lib. VI. cap. IV. Remedium ex aquatilibus ejusmodi est. Hippocampus, minutum animalculum marinum, cremetur, inque cinerem redigatur. Is cinis excipiatur pice liquida, vel axungia, aut unguento amaracino. Alopeciam corriget; ut Dioscorides ait lib. II. cap. III. Idem legas Dioscoridis Parabilium lib. I. cap. XCVI Plinii quoque est lib. XXXII. cap. VII. *Alopecias replet hippocampinus cinis cum nitro, & adipe suillo, mistus, aut sincerus ex aceto.*

Aliud remedium Dioscorides suggerit Parabilium lib. I. cap. CIV. ubi hanc vim lepori marino tribuit trito, atque imposito. Ac materiæ medicæ lib. II. cap. XX. ait, habere eum vim deglabrandi, si adhibeatur ἀκαλήφῃ, sive *urtica*; nempe marina. Hoc enim Oribasius addidit. Ac favet Plinius; qui lib. XXXII. cap. II. inter ψίλωθρα † reponit urticam marinam, tritam, & ex aceto scillite adsumtam. † medicamenta depilatoria.

Ad hæc ranæ ustæ cinis, si inspergatur, eidem morbo medetur: ut est apud Dioscoridem lib. II. Mat. Med. cap. XXVIII. & Parabilium lib. I. cap. XXCVI. item Galenum libro primo τῶν κτ̃ τόπους.

Capillorum etiam defluvio medentur purpurarum opercula in oleo cocta: ut est apud Dioscor. Parabil. lib. I. cap. XCVII. item Æginetam lib. VI. & VII.

A capillis, quibus nihil levius, viliusque, conferam me ad oculos: quibus nihil habemus carius; sicut alibi * dictum. De horum remedio ita Plinius lib. XXXII. cap. VII. *Omnium piscium fluviatilium, marinorumque, adeps liquefactus, oleo admisto melle, oculorum claritati plurimum confert.* Quod de marinis etiam dicit, ac fluviatiles restringit Dioscorides Parabil. lib. I. cap. XLI. ubi adipem eorum liquari jubet in Sole, ac tum misceri melli. Subjungit deinde Plinius: *Callionymi fel cicatrices sanat, & carnes oculorum supervacuas consumit.* Apud Dioscoridem quoque loco Parabil. proximè dicto, item Galenum lib. IV. de compositione medicamentorum secundum locos, legere est, fel callionymi, uti & scorpii, ac testudinis marinæ, mederi oculorum suffusioni. Etiam lib. X. ejusdem Galenici operis cap. XV. callionymi piscis fel laudatur ad acuendum visum, & initia suffusionum discutienda. Itaque & aliquorum † non absurda est opinio, fel illud piscis, quo redditus est visus Tobiæ *, fuisse callionymi, sive uranoscopi. Sane legas quoque apud Rondeletium lib. I. de piscibus marinis cap. I. *Quod oculorum suffusiones, ac cicatrices, uranoscopi, ac ranæ piscatricis felle, curaverim, nihil attinet hic recensere.* Est verò hæc opinio de Tobia eo verisimilior, quod callionymus fere circa litora versetur, in arena etiam de die dormiat: unde ἡμεροκοίτης dictus Oppiano †, ut superius * dictum. Eo facilius capi sit quitus à juniore Tobia. Post verba proximè allata subdit Plinius: *Coracini fel excitat visum.* Deinde scribit: *Fel marini scorpionis rufi cum oleo vetere, aut melle Attico, incipientes suffusiones discutit. Inungi ter oportet intermissis diebus. Eadem ratio albugines oculorum tollit.* Sed quod Plinius de scorpione rufo, id simpliciter de scorpio dictum Galeno lib. X. de compos. medicam. cap. XV. item Dioscoridi Parabilium lib. I. cap. XLI. Imò & genuinus Dioscorides lib. II. Mat. Med. cap. XIV. ait: Τοῦ θαλασσίου σκορπίου ἡ χολὴ ἁρμόζει πρὸς τὰς ἐν ὀφθαλμοῖς ὑποχύσεις, καὶ λευκώματα, καὶ ἀμβλυωπίας. *Marini scorpionis fel convenit ad oculorum suffusiones, albugines, & hebetudines.* Simpliciter etiam inquit Marcellus Empiricus de Medicamentis cap. VI *: *Piscis marini felle, qui scorpios dicitur, oculi inuncti caligine atq; albugine, quamvis crassa, cito liberabuntur.* Ad Plinium redeo, qui post aliqua hæc subdit: *Oculorum tumorem, ruboremq;, sepiæ cortex cum lacte mulieris illitus sedat. Eadem cortice & nyctalopes curantur in farinam trita, & ex aceto illita. Extrahit & squamas* (oculorum)

* lib. 2. c. 23.

† Franc. Valles. de sacra philosoph. c. 42.

* Tob. cap. 11. vers. 15.

† l. 2. Ἁλιευτ. vers. 203.

* cap. 15.

* pag. 67. edit. Basil.

rum) *ejus cinis. Cicatrices oculorum cum melle sanat; pterygia cum sale, & cadmia, singulis drachmis. Emendat & albugines oculorum jumentorum.* Aliaque dein oculorum remedia suggerit ex echino, ad visus claritatem; è rana, contra lippitudinem, ac albuginem; uti & è cancris, aliaque ex aliis. De sepia legas & apud Galenum in undecimo Simplicium, quomodo medeatur asperitati oculorum, quam Græci *σύκωσιν* vocant. At de pterygiis quod Plinius ait, quoque est apud Dioscoridem lib. I. Parabil. cap. XLV. imò & Mat. Med. lib. II. cap. XXIII. Ubi addit, jumentis itidem albuginem oculorum auferre, si insuffletur, ac pterygia eorum absumere, si tritam cum sale adhibeas. Galenus lib. XI. de med. facult. fossilem salem exigit. Sed Plinius quoque, ut proximè vidimus, simpliciter *sale* inquit: interea addit, *& cadmia, singulis drachmis.* Idem Plin. lib. XXXII. cap. VIII. ait: *Myacum cinis potus emendat caligines.* Et cap. IX. *Mytili lavantur plumbi modo ad genarum crassitudines, & oculorum albugines, caliginesque, atque in aliis partibus sordida hulcera, capitisque pustulas.* Similiter docuerat Dioscorides lib. II. cap. VII. *μύακας*, sive mytilos, mederi oculorum albugini, ac cæteris, quæ pupillæ caliginem affundunt. Idem Dioscorides libri ejusce cap. XI. hanc ipsam vim tradit inesse cochleis crematis.

Ab oculis accedo ad palpebras: varia quibus remedia præscribit Plinius lib. XXX. cap. VII. *Lepus marinus ipse quidem venenatus est: sed cinis ejus in palpebris pilos inutiles, evulsos cohibet. Et ad hunc usum utilissimi minimi: item pectunculi salsi triti cum cedria: & rana, quas diopetes, & calamitas vocant: sanguis earum cum lachryma vitis si, evulso pilo, palpebris illinatur.* Ac postea: *Ranas quindecim conjectas in fictili novo juncis configunt quidam: succum earum, qui ita effluxerit, admiscens lachrymæ, quæ ex alba vite emanat, atque ita palpebras emendant inutilibus pilis exemtis, acu instillantes hunc succum in vestigia evulsorum. Meges psilothrum palpebrarum faciebat in aceto enecans putrescentes: & hoc utebatur multis variisq; per aquationes auctumni nascentibus.* Subjungit postea & aliud remedium, his verbis: *Idem præstare sanguisugarum cinis ex aceto illitus putatur. Comburi eas oportet in novo vase.* Itidem ex rana, & sanguisuga, remedium petit Serenus Sammonicus cap. XXXV:

Præterea quascunque voles avertere setas,
Atque in perpetuum rediviva occludere tela,
Corporibus vulsis saniem perducito ranæ;
Sed quæ parva situ est, & rauco garrula questu.
Nec non & stagnis cessantibus exul hirudo
Sumitur, & vivens Samia torretur in aula.

Ranarum eam vim firmat Dioscorides lib. II. cap. XXVIII. ubi ait, evulsos palpebris pilos non renasci, si viridium ranarum sanguinem instilles. Idem legas Parabilium

bilium cap.LII. Verum Galenus lib.xix.de Med. facult. narrat, se id falsum comperisse. Invenias tamen & apud Aetium, ac Paulum.

Idem præstant tellinæ salsæ, & crematæ, inque pulverem contritæ, cum cedrino liquore instillatæ. Dioscor. Parabil. lib.I.cap.LII. Item Paullus Ægin.lib.III. cap.XXII. Itidem pilis palpebrarum refractis, & transverso natis tramite, prodest glutinositas cochleæ acu exceptæ: ut est apud Dioscoridem Parabil.cap.LIII. item Aetium, & Paullum. Dioscorides lib.II. Mat.Med.cap.XI.tradit idem de cochlea terrestri. Nempe utriusque vis eadem videtur.

Si duri fuerint calli in palpebrarum loco, locus is pumice, aut sepiæ testa radendus: ut ait Dioscorides Parabil.lib.I.cap.XLVII. ac similiter Paulus Ægineta ibidem.

Υπώπια quoque, sive sub oculis livores sanat sepiæ testæ ramentum cum aceto illitum; ut ait Dioscorides Parabilium lib.I.cap.LVII. & Aetius cap.II.Serm.IV.Tetrab.II.

Nunc de auditus organo dicamus. Fel anguillæ, thymalli item, & tincæ, cum felle porcelli lactentis permistum, inter aurium remedia est: ut ex MSo quodam Germanico prodidit Gesnerus*. Quippe quo infuso, pelliculæ rumpantur, fluxus sistatur, vermes necentur. A Gillio etiam, & post eum à Bellonio †, traditum est, piscatores Ticini accolas thymalli adipem in remedium aurium servare. Salvianus quoque ait, si adeps ejus, mense Majo, vitreamini inclusus Soli exponatur, & id, quod ex eo destillat, auribus instilletur; discuti vitium male audientis. Imò & de sanguine ejus Gesnerus similia narrat se audiisse ex piscatoribus ad lacum Lemanum ætate provectis. Sed arbitratur, errore provenisse, ut pro *adipe, sanguinem* dicerent.

Adversus παρωτίδας, hoc est, ut Theodorus Priscianus in φαινομένοις εὐποϱίστοις ‡ interpretatur, *tumores repentinos sub auribus innatos*. Plinius lib. XXXII.cap.VII.ait, *mirifice prodesse sepiæ ossa cum axungia vetere contusa, & illita*. Addit deinde: *Quin & testis cadi salsamentarii tusis cum axungia vetere, muricumq; cinere, ex oleo ad parotidas utuntur.* Capite etiam sexto dixerat, prodesse huic morbo testæ ostreorum cinerem.

Sanguinis è naribus profluvium reprimit cochlearum caro in aceto, vel integris etiam cum testa contusis, ac more cataplasmatis fronti, vel naribus, impositis. Sic Dioscorides lib.II. de Mat. Med. & Parabilium cap.CCXI. Item Aetius in II. Tetrab.Serm.II.cap.LI.

Oris putridis prodest ulceribus, si colluas os garo mænarum: ut est apud Dioscoridem in II. Med. Mat. cap.XXXI. Item juvat cinis mænarum combustarum cum aloë: ut est lib.I.Parabil. cap.LXXXIII.

Superest de dentibus agamus. Purpuræ, & κήρυκος, sive buccini cinis vim habent

* *in piscium historia, ubi de thymallo.*
† *l. I. de aquatilibus cap.17.*
‡ *lib.I. cap 9.*

habent eos expurgandi: ut tradit Dioscorides lib. II. cap. IV. & V. Idem cap. X. ait, ὄνυχα, sive unguem, eadem posse ac purpuram, & buccinum. Ac conchas crematas eandem vim habere, legas cap. XI. Idem cap. XXII. refert, pastinacæ marinæ radium, qui ex reflexis ejus caudæ squamis oritur, dolorem dentium mitigare, atque id comminuendo dentem, ac dein expellendo. Quem ad locum operæ est adire Antonium Saracenum in Notis. Plinii de eadem mox locum indicabo. Cap. XXVIII. docet Dioscorides, ut si ranæ in aqua, & aceto, decoquantur, os eo liquore colluendo dentium discutias dolorem. Vide & Dioscoridem Parabil. lib. I. cap. LXXI; ubi jecur ranæ prodesse ait dolori dentium. Et cap. LXXI; ubi ranas virides conferre docet dentibus vacillantibus. Varia etiam dolori remedia suggerit Plinius lib. XXXII. cap. VII. *Dentium*, inquit, *dolores sedantur ossibus draconis marini scarificatis gingivis: cerebro caniculæ in oleo decocto, adservatoque, ut ex eo dentes semel anno colluantur. Pastinacæ quoque radio scarificare gingivas est in dolore utilissimum. Conteritur is, & cum elleboro albo illitus, dentes sine vexatione extrahit.* Pluraque ex aquatilibus remedia subdit: quæ inde peti malo, ne longiores simus. Idem cap. IX. ejusdem libri: *Myacum cinis potus emendat gingivarum, & dentium vitia.* Quod & Dioscoridi traditum Parabilium lib. I. cap. LXXVI. Ubi etiam legas, idem præstare testam sepiæ combustam. Galenus quoque Euporistôn lib. III. c. CLXXXVI. tradit, dentibus candorem reddi, si ovorum putamina, sepia, & oleum, misceantur, & coquantur, usque dum supersit pars tertia, atque hoc tepidum contineatur ore. Accedat Plinius Valerianus lib. I. Εὐποριστῶν cap. XL. *Conchylii marini testam sale plenam combures, dentesque inde fricabis. Sepiæ item testam tusam cribrabis, & candidi erunt, & cum vino candido piperato dentes lavabis.* Similiter Capivaccius lib. I. Med. Pract. cap. LII. sed cum pulvere ossium sepiæ jungit cornus cervini & aristolochiæ pulverem: tum jubet dentes lima abradi, & ablui vino odorato. Muricum cinerem etiam in dentifricio esse, ait Plinius Secundus in Historia Naturali cap. VII. libri ante dicti.

CAPUT XL.

Ex aquatilibus remedia colli, & thoracis morbis: ac primum angina ex vitulo marino, mana, cancro: uvis (quo vocabulo valde impropriè pro columella usus est Plinius) ex garo, ostreorum testis, ac cochleis: χοιράσι, sive strumæ, ex lepore marino, ostreis, murænis, purpuris marinis: rigori tum cervicis è pediculis marinis; tum spina dorsi, è ranis: raucedini, è congro, & siluro: sputo sanguinis, è testaceis: tussi morbosæ (cujus causa allata) è cancris, & ranis: phthisicis, & cachecticis, è cancris, tethyis, ranis, torpedine, squatina, raja, galeo, cochlea: pleuritidi è pisce turdo. Remedium augendi feminis lac esu glauci piscis.

A Capite venio ad eam in homine regionem, quæ superiori parte jugulum, inferiori septum habet transversum: à parte verò postica spinam

nam dorsi, ab antica, os pectoris; à lateribus, costas membrana succinctas, & musculos costis additos. Omne hoc *thoracem* vocant: alii in collum, & thoracem, sic propriè dictum, distinguunt.

A collo initium esto; ubi præ aliis se offert anginæ morbus; qui Græcis συνάγχη, atque, corrupto inde vocabulo, non modo Italis, Gallis, Hispanis; sed Anglis etiam, ac Belgis, *squinancia* nuncupatur. Est verò musculorum gutturi, & gulæ ministrantium inflammatio, respirandi, ac deglutiendi afferens difficultatem. Atque ex eo, quia laquei instar strangulet, *synanches* nomen accepit. Nam ἄγχω, *strangulo*. Huic remedium ex aquatilibus Plinius dabit lib. XXVI. cap. IV. *Anginæ medetur peucedanum cum coagulo vituli marini aquis partibus.* Item lib. XXXII. cap. VIII. *Anginas ranarum salsarum ex capitibus cinis ex melle illitus abolet; ranarum decoctarum ex aceto succus.* Postea subdit, hoc etiam *contra tonsillas prodesse.* Tum continuo subjungit: *Cancri fluviatiles triti singuli in heminam aquæ, anginis medentur, gargarizati, aut è vino, aut calida aqua poti.*

Alius est faucium morbus, qui σταφυλὴ, sive *uva*, nuncupatur: nempe quando, ut Aristoteles ait lib. I. Histor. Animal. cap. XI*, pars ea, quam γαργαρεῶνα, sive *columellam* dicimus, humorem è capite destillantem præter naturam concipit, atque inde inflammatur. Vocatur autem *uva*, quia cum natura sit latior superâ parte, inferâ angustior, contra tamen, ubi, ut Aristoteles loquitur, ἐξυγρανθῇ, hoc est, *humorem ita imbiberit, ut intumescat*; parte supera sit tenuis ac gracilis magis †, quam infera, ad modum uvæ pendulæ: unde & Cajus Plinius de ea lib. XI. cap. XXXVII. *Inter tonsillas, uva nomine, ultimo dependet palato.* Ubi tamen pro *uva* rectius dixisset *gurgulionem*: cum aliud sit membrum; aliud ejus incrementum, & inflammatio. Verum nec Græci, nec Latini, hoc discrimen semper observant: ut de Græcis quidem liquet ex iis, quæ contra Archigenem, & alios, disserit Galenus lib. VI. τῶν κατὰ τόπους ‡ cap. III. De Latinis docet Celsus, qui libro VI. cap. XIV. & lib. VII. cap. XII. non morbum, sed partem morbo affectam, vocat *uvam*. Nec tamen hæc satis excusant Plinium: qui loquitur de membro eo, uti natura est; non quale est in morbo, quomodo σταφυλὴν vocari etiam Aristoteli vidimus. Nec aliter capiendus Celsus. Atque hæc, ut puto, si attendisset Galenus, non proprietatem vocis sic ursisset adversus Archigenem. Sed de isto satis. Nunc ostendendum, ex aquatilibus etiam remedio huic morbo esse à Deo nobis concessa. Plinius lib. XXXII. cap. VIII. *Uva medetur garum cochlearibus subditum.* Et ejusdem libri cap. VI. dixerat: *Testæ ostreorum cinis uvam sedat, & tonsillas admisto melle.* Itidem adversus uvam ex cochleæ cinere remedium petere jubet Serenus Sammonicus cap. XV. Atque etiam Nicolaus Myrepsus tonsillis inflam-

* *secundum dist. Cas. Scal. c. 9. sect. 106.*

† *Hippocrates 3. Prognost. cap 21.*

‡ *de compositione medica secundum locos.*

matis

matis, exterius jubet admovere cochleas crudas ex aqua pluvia calida. Vulgo quidem ibi scribitur κυκλοις. Sed enim κοχλίας legi oportere, rectè vidit vir de re medica præclarè meritus, Leonartus Fuschius.

Strumas dicimus tumorem glandularum in cervice: qui, quia in gutture porcorum est creber, eo creditur esse χοιράς Græcorum. Quorum exemplo *chærades* etiam vocat Theodorus Priscianus in φαινομένοις ὑποθέσεσι lib. I. cap. XI. Huic morbo medentur lepores marini. Scribonius Largus, qui sub Claudio Cæsare vixit*, cap LXXX. *Ad strumas melius marini lepores oleo vetere necati faciunt, in plumbea pyxide clusi; quam diebus quadraginta diligenter alligatam oportet habere. Postea ex ea, pinna oblinendæ sunt strumæ, superq; eas pellis lanata non nimium tonsa, tegendi gratia, imponenda est.* Ac plura ibidem. *Præterea ostrea cruda, si tundantur, strumas sanant;* ut ait Plinius lib. XXXII. cap. VI. Idem ejusdem libri cap. VII. *Muranarum muria, & capitum cinis, cum melle sanat strumas.* Aliud etiam remedium ex cancrorum, ac muricum testis, mox subjungit. Et probat Dioscorides Parabil lib. I. cap. CLV. item Marcellus cap. XV‡: ubi & aliud ex lupo marino. Adhæc strumas, uti & ἀντιάδας*, sic dictas, ut Paulus † ait, quia sibi invicem oppositæ, quæ & aliter παρίσθμια, (vulgo *amygdalarum inflammationem* vocitant) omnia denique mala, quæ in collo expullulant, mirificè sanat purpuræ marinæ κρόκις‡ collo viperæ injecta, ac deinde collo hominis, morbo affecti, appensa: ut est apud Galenum lib. VI. de simpl. medic. facult. cap. de Pæonia. Verbaque etiam Galeni adducit Paulus Ægin. lib. III. cap. XXVI. Probat & Oribasius in IV. ad Eunap. cap. de angina, & Avicennas lib. II. Canonis Tract. II. cap CXVI. & in III. Can. Fen. IX. cap. X. Arabicè est *Alargivan:* quod interpres reddidit *purpuram marinam, & muricem marinum.* Tangit idem remedium Dioscorides Parabilium lib. I. cap CLV. ubi sis ejus interpretes Moibanum, & Gesnerum, vide.

* Scribon. cap. 60. & 120.

‡ pag. 109. edit. Froben.

* tonsillas.

† lib. 6. cap. 30.

‡ *stupa, sive flocculi, quibus alligatur: nisi potius ea voce, ut Rondeletio non injuria visum, significetur lana purpura tincta pars crassior, & minus curata*

Est & remedium colli è pediculo marino, qui Græcis φθεὶρ θαλάττιος*, Germanis similiter wasserlůß / vel meerlůß. Plinius lib. XXXII. cap. VIII. *Rigor cervicis mollitur cum marinis, qui pedunculi vocantur, drachmâ potâ.*

* Aristot. lib. 5. Hist Animal. cap. 31.

Τέτανος, qui *rigor* vocatur Cornelio Celso lib. II. cap. I. non solum est convulsio, ac distentio musculorum cervicis; sed totius corporis, præcipueque eorum, qui movent spinam dorsi. Sic convulsis, ac rigentibus, prodest jusculum ranarum cum sale, oleoque, conditum, ac comestum: conducunt & ranæ ipsæ. Ita Dioscorides Parabilium lib. I. cap. CCXXXII.

Raucitas, quæ est τὸ φωνῆς τραχύτης †, gutturis affectio est, orta è catarrhi in fauces defluxu. Gloss. Philoxeni: *Ravis, κόρυζα.* Itaque prosunt ei, quibus thorax, & aspera arteria expurgantur: ut sunt remedia inde dicta πλάσματα. Persius sat. I. *—— Liquido cum plasmate guttur Mobile collueris.*

† vocis asperitas.

Hanc vim abstergendi guttur tribuere etiam congro, uti & viscidorum piscium aliis. Quod adstruendum nobis auctoritate Clearchi Comici in Citharœdo. Sic enim ille apud Athenæum in XIV.

Γόγγρον τε λευκὸν πᾶσι τοῖς κολλώδεσι
Βρόχθιζε. τούτοις γὰρ τρέφεται τὸ πνεῦμα, καὶ
Τὸ φωνάσκειν ἡμῖν εὐέλατον γίνεται.

Reddere sic possis:

Candente congro, viscidis & piscibus
Vescare cunctis. Alitur illis spiritus.
Ac fit celerior vox, & expeditior.

Sed de isto quidem fides esto penes auctores. Res apertior de siluro sale condito. Hunc enim voci adferre claritatem, legas quoque apud Dioscoridem lib. II. Mat. Med. cap. XXIX. & Parabilium lib. I. cap. CXIV. item Paullum lib. VII*. *Silurus*, inquit, *sale conditus si edatur, arteriam humentem expurgat.* Videri id possit esse, non à natura siluri, sed salis solius, cui vis inest abstergendi. Sed adversatur Plinius; qui & recenti hanc vim tribuit. Sic enim scribit lib. XXXII. cap. VIII. *Vocem siluri recentes, salsive, in cibo sumpti adjuvant.*

* *in iis, quæ à Σ incipiunt.*

Iis, qui ob ulcus in thorace pus exspuunt, si salsus sit humor, & biliosus, non alienum est dare pectines, buccina, astacos, ac καράβους, sive locustas: ut est apud Alexandrum Trallianum lib. VII. cap. II. quod est de purulentis. Atque ibidem erinaceum præscribit, si ulcus fuerit sordidum, & paullatim pus effluat, non autem perfecta sit circumfusi humoris eruptio. In omni quoque sanguinis sputo piscem saxatilem commendat ex jure, anetho tamen assumpto.

Tussis morbosa est quidem à pulmonis vi expultrice; sed irritata à materia pituitosa, vel alia, viam respirationis, ac vocis, obstruente. Hæc igitur pulmonis facultas in eo est, ut id, quod molestum est, per asperam pellat arteriam, idque musculorum beneficio; quibus opus, quia arteria illa, cum sit cartilaginea, per se expellere non possit. Aëre autem è pulmonibus impacto in laryngem fit sonus ille, quem formaliter, ut in scholis loquimur, *tussim* nominamus.

In vehemente tussi adhibenda aqua hordei cum cancris: ut ait Avicennas III. lib. Canonis, Fen X. Tract. III. cap. III. Ac similiter cancros in vino maceratos, ac deinde tostos, superinsperso pipere, tussientibus præscribit Dioscorides lib. II. Parabil. cap. XXXII. si vera est emendatio Jo. Moibani, pro κυαμίοις, vel καρυαίοις, reponentis καρκίνους. Aliud remedium tradit Plinius lib. XXXII. cap. VIII. *Tussim sanare dicuntur piscium modo è jure decocta in patinis ranæ.* Et cap. IX. ait, *myaces prodesse pituitæ pulmonis.*

θίοις,

φθίσις, sive tabes, propriè exulceratio pulmonum cum lenta febre, extenuationem totius corporis inducens. Remedium illi tale, dummodo non sit perfecta, docet nos Dioscorides lib. II. cap. XI. *Καρκῖνοι ποτάμιοι ἑφθοὶ, σὺν ζωμῷ ἐσθιόμενοι, φθισικοὺς ὠφελοῦσι. Cancri fluviatiles cocti, & ex jure suo comesti, phthisicis prosunt.* Idem legas Parabilium lib. II. cap. XXXIX. Ac apud Aëtium II. Tetrab. lib. IV. cap. LXVII. Est & Plinii lib. XXXII. cap. II. *Cancri fluviatiles ex jure sumpti & phthisicis prodesse dicuntur.* De eodem sic Marcellus Empiricus operis de Medicamentis cap. XVI*. *Cancros marinos impari numero exustos, vel aridos tritos, & baccas laureas impari numero tritas, adjecto melle, atque adipe anserina remissa, æquis ponderibus, universa permixta unum corpus facies, atque æqualiter in duodecim partes divides, & in cibo, aut in potione, laboranti phthisico dabis: mirè proderit.* De numero impari quod ait, sine dubio superstitiosum est. At cancrorum eam esse vim, hodieque docet experientia. Qua de re sic Rondeletius lib. I. de piscibus marinis cap. I. *Quot emaciatos, & penè marcore confectos, squillarum, vel cancrorum usu, pristinæ sanitati restituerim, nihil attinet hic recensere.* Etiam cancros combustos commendat Capivaccius †.

*pag. 119. edit. Bas.

† lib. 2. Practica Medicinæ cap. 7.

Nec cancri solum prosunt: sed alia quoque aquatilium. Plin. lib. XXXII. cap. II. *Cachecticis, quorum corpus macie conficitur, tethya utilia sunt cum ruta, aut melle.* Subjungit hinc adversus febres remedia ex strombo.

Adhæc ranarum marinarum & palustrium coxæ, verno tempore in recenti frixæ butyro, cumque paullo origani, ac menthæ, apposito, non modò sunt delicatæ: sed etiam asthmaticis, ac tabidis, & inveterata tussi laborantibus, prosunt. Nimirum partibus arefactis humore suo humorem instaurant primogenium: præsertim elixatæ cum caponis jusculo, quòd somnum conciliat suavem, ut sic partes arefactæ melius irrigentur.

Itidem tabe laborantibus conducit esus torpedinis, squatinæ, rajæ, galei; ut est apud Hippocratem libro de internis affect. Nempe hæc concoctu quidem difficilia sunt: si tamen illæ fuerint stomacho vires, ut concoquere valeat; multum solidi præstant nutrimenti.

Idem de cochleis dixero: quarum esum phthisicis commendat Serenus Sammonicus cap XIX. *Si verò phthisis annoso sedet improba morbo,*
Intritas vino cochleas hausisse, juvabit. Iisdem, sed ex aqua clara, dulci, & fluida admodum, utiles ait Constantinus Afer lib V. cap. XXV.

Sanè quanta sit vis nutriendi in hoc genere, ex eo colligere licet, quòd limaces cochleis inclusæ tota hieme propria alantur substantia. De quo & Quercetanus diætetici sui polyhistorici cap. VII. quod est de piscibus.

Ad thoracem etiam, nempe ad nervosas ejus partes, membranas, ac musculos, pertinet πλευρῖτις, quæ Lucillio, & aliis, *lateralis dolor.* Est verò pleu-

ritis, cum inflammatur *ὁ ὑπεζωκὼς τὰς πλευρὰς ὑμὴν*, *membrana interior costas succingens.* Nascitur ex sanguinis tenuis,& biliosi, affluxu. Dolor tantus est ex solutione continui ob humorem mordentem, vel tendentem. In hoc morbo, ut ait Alexander Trallianus lib. VI. cap. I. assumitur pisciculus, præcipuè turdus, quia sit piscis tener, & humidus, & concoctu facilis, ac præterea alimentum gignens excrementi expers: unde & ait, *maris ptisanam* dici posse. Sed idem vitare jubet pectines, omniaque testacea: quippe quæ succi sint mali, ac ejectionem sputi vehementer impediant. De quo tamen aliter Plinius lib. XXXII. cap. IX *Lateris dolores leniunt hippocampi tosti sumpti, tethyaque similis ostreo in cibo sumpta.* Quippe & tethya est testacea: ut præter Plinium Aristoteles, Athenæus, atque alii, docent.

Priusquam à thorace, & eo contentis, abeam, unum hoc addam, quod particulatim feminas tangit. Glaucum ait Plinius †, sive, ut in aliis libris est, glauciscum, mulieribus facere copiam lactis. Ac similiter Arabs scriptor, Kiranides, opere de viribus lapidum, stirpium, animalium, quod Latinobarbarè vertit Gerardus Cremonensis. Est verò *γλαῦκος* piscis pelagius *, magnus †, quandoque tricubitalis ‡, carnivorus, cui & mugil sit in cibo *: estque is nomen hoc ex colore sortitus; qui *γλαυκὸς*, sive *ὑπόλευκος*, nempe ex albo cæruleus. Memoratur & Ennio ex Archestrato †. Quam multis Græcorum laudetur, dicet Athenæus in VII ‡. Creditur is esse, qui Romanis *lechia* vocatur: sed alii repugnant. De virtute illa glauci, quam dixi, ambigat aliquis; quia piscibus non ea videatur data vis nutriendi, sine qua esse copia lactis non possit. Sed nihil certius, quam multis piscium inesse vim alendi commodam: de quo mox pluribus dicendum. Smarides etiam lacti facere ubertatem, si cum ptisana sumantur, vel decoquantur cum fæniculo, ab eodem Plinio * traditum est. Atque addit: *Cancri fluviatiles illiti, vel marini, pilos in mamma, vel muricum carnes apposita tollunt. Squatina illita, crescere mammas non patiuntur.*

† lib. 32. cap. 10 sive edit. Parm. cap. 6.
* Aristot.
† Athen.
‡ Rondelet.
* Oppia. 3. Ἁλιευτ. vers 193.
† apud Appulejum in Apolog.
‡ sive cap. 12. sive pag. 295.
* lib. 32. cap. 10

CAPUT XLI.

Hinc itum ad ventris remedia ex aquatilibus. Quàm variè ventris *vox sumatur. Cur veteres pro ventriculi ore dixerint καρδίαν: unde καρδιωγμῶν, & καρδιαλγίας appellatio. Remedium huic ex cochlea, imprimis Africana; item strombo, buccino, cancro. Quadruplex ventriculi functio. Orexin cieri è squillis assatis; item ostreis. Ut tædium vini creetur è piscibus certis. Βουδυσπεψίας remedia ex locusta, polypo, loligine: item cochlea, conchis, cancris: & quæ ejus sit rei caussa. Retentioni ciborum conferre cochleas, vomitui, mullos. Iliaci, & colici morbi, discrimen. Colici remedium è cochlea Libyca, anguilla, umbra. Dysenteriæ mederi silurum, scorpænam, astacum: atque his Plinius Valerianus correctus. Triplex intestini functio, & usus. Quod discrimen sit inter lientericos, & cœliacos. Erythinum, cancros fluviatiles, & alia quædam, alvum sistere. Contra eam cieri conchis, & cochleis: item cybiis, siluro, jure piscium recentium, gobio, liparide, balano. Ani remedia è torpedine, cancro, mugile, mullove. Hæmorrhoidibus utilem esse sepiæ succum.*

Se-

SEquitur γαςὴρ, sive venter, sic propriè dictus. Nam etsi & γαςὴρ ipsi Hippocrati sit thorax: imò aliis caput sit venter summus; ut thorax, medius; is, de quo nunc sermo erit, distinctè vocetur venter imus: propriè tamen venter solum est regio ea, quæ circumscribitur septo transverso, hypochondriis, & pube. Ut hic ordine sit agendum, primò de ventriculo, intestinis, ano: tum de jecore, liene, renibus, uretere, vesica: ac denique de membrorum illis, quæ generationi inserviunt.

Ventriculus œsophago junctus à dextro latere jecur, à sinistro habet lienem. Os ventriculi à veteribus, ob mutuum ejus cum corde consensum, nominabatur etiam καρδία, teste Galeno*. Atque hinc καρδιακοὶ dicuntur; quales sæpe animo deficiunt, extremis partibus frigentibus, sudore in vultu, & pectore, diffluente, pulsu denso, sed obscuro, circa cor tamen vehementi. Nempe in hoc affectu morbus quidem primario est ab ore ventriculi: sed cor, & caput, συμπάσχουσι †. In remedio est, si viva comedatur cochlea, præcipuè Africana: quemadmodum est apud Dioscoridem Mat. Med. lib. II. cap. XI. & Parabilium lib. II. cap. IX. Favet quoque Marcellus, his verbis: *Cochleas, sed veras Africanas, conditas ex sale, & paullo olei coctas, sed non purgatas, qui jejunus ternas, aut quinas quotidie, & frequenter sumserit, rarissimo stomachi dolore vexabitur.* De strombis similiter Plinius lib. XXXII. cap. VIII. *Strombi in aceto putrefacti prosunt cardiacis.* Etiam Alexander Trallianus lib. VII. cap. X. præcipit esum buccini, cochlearum, cancrorum; idque quia resistant acrimoniæ humoris os ventriculi rodentis. Audiamus & Plinium Valerianum de re medica, sive, ut non incommodè dixeris, εὐπορίςων* lib. II. cap. XV. *His quos linquit animus, aut mens, & alienantur, quibusque vertigines fiunt, cochleas singulas cum sua testa tritas ex passi cyathis tribus, calefacta potione, per dies novem dabis.* Pluraque inibi, ac inter alia hæc: *Cochleæ Africanæ in cibo sumptæ stomachi dolori medentur.*

* lib. 2. de Placitis Hippocratis, & Platonis.

† simul patiuntur.

* Parabilium.

Functio stomachi quadruplex est; attractio, concoctio, retentio, & expulsio. Ad attractionem pertinet naturalis appetentia: qua diminuta oritur fastidium ciborum. Huic remedio sunt squillæ. Quippe nauseantem recreant stomachum, & ὄρεξιν ‡ gignunt. Unde Horatius lib. II. sat. IV.

Tostis marcentem squillis recreabis, & Afra
Potorem cochlea.

‡ appetitum

Ubi non de nihilo est, quod poeta tostas dicat squillas. Nam olim eas assari solere, arguit hoc Anaxandridæ Comici in Cercio fabula*:

Ἐγὼ ἐρυθρότερον καρίδος ὀπτῆς σ' ἀποφανῶ.
Præstabo ut assa sis magis squilla ruber.

* apud Athenæum lib 3. cap 23. sive pag. 106.

Conducunt & ostreæ. Plinius lib. XXXII. cap. VI. *Ostrea stomachum unicè resi-*

reficiunt. fastidiis medentur. Addiditque luxuria frigus obrutis nive, summa montium, & maris ima, miscens. Ælianus lib. XIV. de Anim. cap. IV. ait, echinos prodesse stomachis ciborum fastidio laborantibus. Quod & Dioscoridi traditum, & Alexand. lib. I. cap. XV. quod est de epilepsia. Est verò cum & appetentia est nimia, seu cibi, ut in βυλιμίᾳ*; seu vini, qualis vel natura, vel consuetudine, est in ebriosis. Et hac parte natura homini cōsuluit. Plin. lib. XXXII. cap. X. *Mullus in vino necatus, vel piscis rubellio, vel anguilla duæ, item uva marina in vino putrefacta, iis, qui inde biberint, tædium vini adfert.* Similiter è junioribus Capivaccius Med. Pract lib. III. cap VIII. quod est de siti morbosa: *Si immodicum sit desiderium vini, ut patiens ab hoc appetitu vindicetur, probatur vinum detentum in vase, in quo, patiente inscio, immissa sit, vel anguilla, vel lacerta viva, vel testudo lacustris, vel semina cautium.*

* *fame caninâ.*

Altera stomachi functio est, quæ Græcis ἀλλοίωσις, barbaris nostris *alteratio* vocatur: concoctio nempe, sive cibi in chylum conversio. Cui adversantur ἀπεψία, sive cruditas, quando concoctio est nulla, & βραδυπεψία, ut Galenus † vocat, hoc est, concoctio tarda. Prior desinit in ἀτροφίαν, tabis speciem, in qua corpus non alitur: posterior terminatur in gracilitatem, ac maciem; quando quædam cibi partes convenienter immutantur, aliæ non item. His qui tardè concoquunt, conducunt locustæ, polypi, loligines. Hæc enim minimè vitiantur in stomacho; ut ait Cornelius Celsus lib. II. cap. XXVIII. Ac de locustis idem est apud Galenum lib. VIII. Medicamentorum κατὰ τόπους ‡. Tale etiam remedium est apud Serenum Sammonicum cap. XIX.

† *lib. de diff. sym. cap 4. & de symm. caus. lib. 3. cap. 1.*

‡ *secundum loca.*

Et potu, & fotu, stomacho conducit acetum.
Seu cochleas undis calefactas, ac prope victas,
Suppositis torre prunis; vinoque, garoque,
Perfusas cape: sed prodest magis esse marinas.

Par ratio concharum, & cancrorum fluviatilium. Nempe quæ talia sunt, non omnibus quidem, sed illis tamen commodum præstant nutrimentum, quibus tardius concoquuntur cibi, eoque non corrumpuntur longiori mora: cujusmodi in aliis etiam animantibus sunt capita, cerebella, testiculi, glandulæ, ventriculi, summi pedes.

Tertia functio est retentio, tamdiu durans, donec concoctio sit perfecta. Hæc læditur, dum chylus non satis diu retinetur. Ut in lienteria, qua cibi stomacho egrediuntur non immutati. Item in cœliaca passione, quando nihil est in intestinis, quod impediat, quo minus cibi alvo egerantur semicocti. Sed de lienteria, & cœliaca passione, potius dicam in consideratione intestinorum, ubi de alvi fluxu. Hoc loco illud suffecerit, siquis stomacho sit tam infirmo, ut cibum nequeat retinere, à Sereno Sammonico* præscribi, ut cochlearum cinis è vino bibatur.

* *cap. 21.*

Quarta postremaque stomachi functio est expulsio, quæ naturæ limitem egreditur: ut in singultu, ac vomitu. In singultu patitur stomachus à materia impacta: in vomitu, à materia

materia ſtomacho recepta. In hoc manifeſta eſt evacuatio: in ſingultu non item. Eſtque vomitui vicina nauſea. Hac expellere ſtomachus conatur: vomitu autem id fit. Quod ſi vomitu cibum expellere, quam retinere, ſatius ſit: ecce remedium à Plinio lib. XXXII. cap. VIII. *Vomitiones mulli inveterati, tritique, in potione concitant.*

A ventriculo venio ad inteſtinum: quod bifariam attenditur, quatenus dolori eſt obnoxium, ob nervos à cerebri ſexto pari receptos: & quatenus organum eſt concoctioni, digeſtinoni, & expulſioni deſtinatum. Dolor eſt nunc à vermibus nunc à morbo iliaco, colico, vel dyſenterico. Vermes gignuntur, putreſcente alimenti materia, quia nec perficiatur, nec excernatur. Iliacus morbus propriè eſt ex obſtructione inteſtini tenuis, quod Græcè εἰλεὸν; unde morbus ipſe εἰλεός. Tanta verò obſtructio eſt, ut nihil queat deſcendere, niſi fortè paucula liquida; eoque ſtercus ſæpe naturæ violentia ſurſum concitetur, perque os egeratur: quod letale eſſe indicium ſolet. Colicus propriè morbus eſt, cum à frigido craſſoque humore, aut ſpiritu flatuoſo, κῶλον, ſive inteſtinum craſſum, ſic obſtruitur, ut nec flatum poſſis emittere. Dyſenteria eſt excretio cruenta ab exulceratione inteſtinorum propter mordacitatem bilis flavæ, vel atræ. Contentus ero pauca ex aquatilibus remedia colico adſcribere dolori, & dyſenteriæ.

Colico dolori medetur cochlea Libyca una cum teſta ſua contrita & è vino pota, cum exigua portione myrrhæ, & piperis: ut eſt in Dioſcoridis Materiæ Medicæ lib. II. cap. XI. & Parabilium lib. II. cap. LXVI. Etiam Marcellus cap. XXIX †, cochleam ex Africa delatam commendat: ſed imprimis ex iis quam maculoſiſſimam. † *pag. 204. edit. Froben.*

Præterea dolore colico laboranti jubet idem Marcellus ſanguinem anguillæ ex aqua tepida cum vino rubello duplici menſura dari, dum æger eſt jejunus, & ſub dolorem. Promittit verò, non in præſentia modò opitulari: ſed efficere, nequis in poſterum hoc morbo laboret. Vide eum cap. XXIX *. **pag. 208 edit. Baſil.*

Σκιαινα, quod nomen retinet Plinius †, (*umbram* vocant Varro ‡, Ovidiuſque *) in capite calculos geſtat majuſculos, qui colicum abigere dolorem creduntur; imò itidem præſtare, ne redeat. Aurifices ideo in Galliis eos argento includunt, ac vocant, *pierre de colique*. Auctor Bellonius lib. I. de Aquatil. cap. X. †*lib. 32. cap. 9.* ‡*in 4. de L. L.* **in Halieutico*

Dyſenteria vexatis, dum morbus is incipit, utilis eſt muria ſiluri; quia fluxus ad ſumma cutis prolicit; ut apud Dioſcoridem eſt lib. II. Mat. Med. cap XXIX. Alexander Trallianus lib X. in dolore colico ex humoribus frigidis contracto commendat piſces ſaxatiles addito ſemine flatibus digerendis idoneo: vel etiam cum allio, ſi eo gaudeant ægri. Sin affectus colicus natus ſit ex calidis & biloſis humoribus, jubet ex piſcibus eos adſumere, qui duriori carne ſunt præditi: cujuſmodi ab eo ſtatuuntur ceris, orphus, glaucus, ſcorpius, caris, coxyx ſepia, & loligo. Ex teſtaceis verò laudat pectines, oſtrea, cochleas marinas, item erinaceum: qui, præterquam quod refrigeret, ac temperet, ſapori etiam gratus eſt, alvumque & urinam ciet; ut

ut ibidem traditur. Atque, ut idem ait cap. xxxiv. garum dysentericis intestinorum ulcera cohibet, ac coërcet. Quod plenius exponunt Galenus lib. xi. de simpl. med. facult. cap. ult. & Aëtius Tetrabiblo i. lib. ii. cap. cxi. Vide & Dioscoridem Parabilium lib. ii. cap. lvii.

Insuper laborantibus dysenteria scorpænam, astacum, & ostreæ testam præscribit Plinius Valerianus lib. v. cap. xxvii. *De maritimis*, inquit, *piscibus non multi sunt, qui expediri possint; sed scorpinam accipiat conditã aceto, & cymino. Sic etiã astaco datur, ostreaq; assata testa juvat.* Ubi pro *scorpina* legendum *scorpana*: pro *astaco* autem *astacus*: quomodo Græcis dicuntur σκόρπαινα, & ἄσταχος. De *astaco* error est ex scripturæ compendio tali, *astac*°.

Præterea, ut diximus, consideratur intestinum pro triplici functione: non quadruplici, ut de stomacho dicebamus. Nec enim intestinum attrahit cibum è ventriculo; sed ventriculus sua vi transmittit in intestinum; unde trahit hepar. Prima igitur hic functio est concoctio: quam præstat, dum à pyloro alimentum devehit ad venas mesaraicas. Nam in ventriculo quidem concoqui cibum, sed in intestino perfici, rectè traditum est Galeno lib. iv. de Usu Partium cap. xvii. Altera est digestio, sive distributio. Nam & confert ad secretionem, quæ venis fit mesaraicis utilem sugentibus succum: ut ait idem lib. vi. de Loc. Aff. cap. iii. Tertia est fecum, postquam, quod utile erat, attraxerunt venæ hepatis, expulsio per partem, ut Lucillius ‡ vocat, posticam. Quod apertius est, quam ut adstruendo illi cujusquam sit auctoritate opus. Sed subinde læditur facultas retentrix: ut in κοιλιακοῖς, & λειεντερικοῖς. Utrisque continuò fluit alvus: sed in λειεντερίᾳ, (quæ sic dicitur, quia sit λειότης τῶν ἐντέρων *) retentio est nulla, cum ad eam opus sit siccitate, & asperitate quadam partium continentium. Hinc citò admodum cibi prodeunt, eoque prorsus crudi: sic ut cognoscere sit, quis cibus sit assumptus. At in κοιλιακοῖς, quia cibi diutius in ventriculo, ac stomacho morantur, eo non quidem cocti, sed nec crudi exeunt, verum semicocti, & jam fœtentes. Ut dysentericis, sic cœliacis, siluri conducunt: sicut Dioscorides docet locis antè memoratis. Huc etiam pertinet usus eorum, quæ comesta alvum sistunt: ut de erythino, sive erythrino, prodidit Xenocrates †. Item caro crusta intectorum, quando in aquis dulcibus elixa salsuginem posuerint. Hoc de astacis, paguris, cancris, locustis, caridibus, gammaris, ac similibus, prodidit Galenus lib. iii. de aliment. facult. cap. xxxiv. Est & Plinii Valeriani lib. ii. Rei Med. cap. xxvii. *Ad ventrem sistendum cancri fluviatiles triti ex aqua bibuntur.*

‡ *apud Noniũ in* Postica.

* *intestinorum levitas, sive aquabilis superficies.*

† *de aquatilibus fragmento apud Oribasiũ.*

Nec solum peccatur alvo nimium liquida; sed etiam dura nimis. Atque hac parte etiam ex aquatilibus nobis consuluit bonitas divina. Præcipuaque hic laus concharum, cochlearumque. Chamas, quidem & alias conchulas, in paullo aquæ coctas, & cum vino adsumptas, alvum ciere,

Diosco-

Dioſcorides tradit lib. II. Mat. Med. cap. IX. Similiter Galenus lib. III. de Aliment. Facult. cap. XXXIII: ubi ait, alvum valde ſubduci ab urtica cum conchulis coctâ. Ac in III. de Simplic. tradit, conchularum, & oſtreorum, ſucco ſalſo ventrem ſolvi: ſed addit, carnis eſu alvum ſiſti. Idem ex antiquioribus Athenæus docet lib. III*: ubi ex Dioclis Caryſtii libro de tuenda valetudine, ait, *κράτιστα εἶναι τῶν κογχυλίων πρὸς διαχώρησιν, καὶ οὔρησιν, μύας, ὄστρεα, κτένας, χήμας·* *eſſe potiſſima ex conchyliis ad alvum movendum, ciendumq; lotium, myes, oſtrea, pectines, chemas.* Atque idem de chamis prodidit Iceſius Eraſiſtratius; ut poſtea narrat†. Audiamus & Latinos. Nam Cornelii Celſi eſt lib. II, cap. XXIX: *At alvum movent cochleæ, garum, ſalſamenta, oſtrea, pelorides, echini, muſculi, & omnes fere conchulæ.* Plinius quoque lib. XXXII, cap. VI, refert, talia *mollire alvum leniter.* Et cap. IV. ait: *Purgant & myaces.* Quorum naturam pleniùs poſtea explicat. *Horum,* inquit, *jus traditur alvum, & veſicas, exinanire.* Neque hæc neſcivit Horatius lib. II, ſat. IV: *—Si dura morabitur alvus,*

Mytilus, & viles pellent obſtantia conchæ.

* pag. 86, edit. Commel.

† pag. 87.

Unde Serenus Sammonicus cap. XXVIII‡:

Quodque ſatis, meliùs verbis dicemus Horati:

Mytilus, & viles pellent obſtantia conchæ.

‡ al. 29.

Sic legendum; ubi *mugilis*, pro *mytilus*, eſt in editione non eâ modò, quam Ioa. Cæſarius recenſuit; ſed illa etiam, quam exhibuit Pithœus in Epigrammatis, & Poematiis veteribus. Subjungit deinde Sammonicus:

Sed cochleas prius eſt urticâ, aut furfure, paſci.

Purior hinc guſtus noxâ ſine moverit alvum.

Præter conchas, cochleas, & ſimilia, vim alia habent alvum ciendi. Plinius lib. XXXII, cap. IX: *Purgant & cybia vetera; privatimq; cruditates, pituitas, bilemque, trahunt.* Cybium autem eſt pelamys conciſa: pelamys eſt thunnus, antequam anniculus ſit. De quo ſuperiùs monitum. Antea verò ibidem dixerat Plinius: *Alvum emollit ſilurus è jure, & torpedo in cibo. Et olus marinum ſimile ſativo, ſtomacho inimicum, alvum facillimè purgat: ſed propter acrimoniam cum pingui carne coquitur. Et omnium piſcium jus.* Illud de ſiluro etiam firmatur ex Aëtio: ut qui tetr. I, ſect. III, cap. CLIX. dicat, garum acrimoniâ ſuâ (ut quod vim habeat calidam, ac ſiccam) ſolvere alvum, ſi ei immittatur. Loqui autem ſe ait de garo ex ſiluro. Et ſanè ex hoc etiam piſce feciſſe garum, indicat Cælius Aurelianus lib. II. Tardarum paſſionum cap. I: ubi *garum* ait eſſe *liquamen ex piſce ſiluro confectum.* Nempe variis è piſcibus garum fiebat; ut antè diximus.

Quod verò de jure piſcium Plinius verbis ait adlatis, id firmare eſt ex Dioſcoride lib. II. Mat. Med. cap. XXXV: ubi refert, jus piſcium recentium,

per se sumtum, vel ex vino potum, subducere alvum. Ac, quomodo præparari debeat, subjungit. Ejusdem libri cap. XXXII. docuerat idem Dioscorides quo pacto sit gobio utendum, ut alvum subducat ἀταράχως*. Etiam cap. XXIII. dixerat, alvum molliri sepiæ coctæ atramento. Sunt & ista Plinii, loco antè indicato: *Solvunt & alvum sepia. In cibum dantur cum oleo, & sale, & farina decocta. Mana salsa cum felle taurino illita umbilico alvum solvunt.*

*citra perturbationem.

Liparis item, Plinio † memorata, alvum ciet pinguedine suâ; quæ non modò intestinis inest, sed etiam sub cute; sic ut caro tota nihil nisi pinguedo esse videatur. Et ideo liparis dicitur, quia λιπαρὰ, hoc est, pinguis. Rondeletium sis adi lib. IX. de Piscibus marinis c. VIII. & quæ cap. XXXI. dicebamus.

†lib. 32. cap. 11

Balani adhæc, ut ait Xenocrates‡ (cujus interpres Rhasarius, præter morem veterum, pro eo *glandes* dixit) *sunt ad alvum molliendam accommodati. Succus eorum simplex confici non potest. At ius decoctorum ad excretionem valet. Qui verò in petris vitam non degunt, acres sunt, & medicamenti facultatem præ se ferunt, & plus ventrem citant, quam urinas moveant.* Quæ Latinè adduximus, quia Græcè nondum prodierunt.

‡fragmento de aquatilibus apud Oribasium.

Intestinis nunc subdam, quæ ad podicem pertinent. Nam & hic primæ concoctioni inservit. Ut Dioscorides ait lib. II, cap. XVII: ἕδραν ἐκτετραμμένην, ἢ προπίπτουσαν (νάρκη θαλασσία) στέλλει προστιθεῖσα· *Torpedo marina sedem eversam, vel prociduam, coercet.*

Callosas etiam sedis rimas (Græci ῥαγάδας vocant) sanat cancrorum fluviatilium ustorum cinis, cum cerato rosaceo impositus: ut apud Dioscoridem est Parabilium lib. I. cap. CCXXI. Medetur & caput mænidum, ac smaridum: ut traditum Galeno lib. XI. Simpl. Aliud quoque remedium dabit Marcellus cap. XXXI*: *Carnes ex capitibus mugilum, sive mullorum, decocta, & cum melle subacta, atque imposita, vitiis ani plurimùm prosunt.*

*pag. 221. edit. Froben.

Sanguinis per ani venas effluvium αἱμοῤῥοὶς dicitur. Hac si opus, conducet sepiæ elixæ succus. Nam & sanguinem gignit tenuiorem, & per hæmorrhoides excretionem facit.

CAPUT XLII.

De vitiis jecoris, ut aquâ intercute: cui medentur cochlea, cancri, adeps delphini. Ejusdem doloribus remedium ex scorpio marino, & conchis. Item adversus illius duritiem, è centrina. Splenis remedia ex aquatilium variis. Renum medicina ex myacibus; ac vesicæ calculo, ex scorpio marino, & lucii maxillis. Eisdem etiam mederi calculos, qui reperiuntur in baccho, scorpio marino, coracino, astaco. Stranguriæ occurri scorpione marino, ac cochleis ustis; uti & stillicidiis, aco. Οὐρητικὰ esse myas, ostrea, pectines, chamas, echinum marinum, pelorides, glycymeridas, atque adeò jus omnium piscium.

Hinc

HInc incipiam agere de alterius concoctionis, digestionis, & excretionis instrumentis. Vbi primò de hepate videndum, sanguinis, & venarum principio: mox de vesicula fellis, liene, renibus, uretere utroque, vesicâ; quemadmodum superiùs recepimus.

Hepatis vitia sunt quævis intemperies, tumores, obstructiones. Ab intemperie frigidâ sunt nutritionis imminutio, quam ἀτροφίαν dicimus: cruenta excretio, quam morbum hepaticum, vel dysenteriam hepaticam, vocamus: chyli non in sanguinem, sed humorem aquosum, & pituitosum, conversio, quam appellamus hydropem. His quoque remedia ex aquatilibus data esse, ostendam.

Si metus sit à pituita crassa, ne transitus in aquam fiat intercutem; modò curabilis sit morbus: ex piscibus prosit edere gobium, callionymum, cuculum, scorpium, & similes pisces siccos. De quo Hippocratem vide lib. de Affectibus intern.* Idem postea † hepatico in morbo uti jubet γαλαίῳ, νάρκῃ, τρυγόνι τε, καὶ βατίσι τῇσι μικρῇσι, πᾶσι ἑφθοῖσι· *galeo, torpedine, pastinacâ, & batidibus parvulis, omnibus coctis.* Est autem βατὶς raja femina; ut mas, βάτος: sicuti etiam existimat Rondeletius lib. XII. de pisc. mar. cap. III. * Sect. 5, pag. 104. edit. Wechel. an. 1595. † pag. 109, ejusdem edit.

Cochleæ crudæ, si cum calicibus suis imponantur, hydropicorum tumores discutiunt: non priùs tamen amovendæ, quam omnem exhauserint humorem. Ita Dioscorides lib. II. Materiæ Med. cap. XI. Ac Parabilium quoque, quæ Dioscoridis nomen præferunt, libro primo cap. LXIX; nec non apud Aëtium*, adversus hydropem præscribuntur cochleæ denæ, carnibus pariter, ac testis, contritæ, & impositæ, donec, humore siccato, quæ antea adglutinatæ erant, decidant. Ad hydropem quoque, præcipuè ascitem, prodest, si cancri fluviatiles siccentur & conterantur, sine forcipibus, sive acetabulis, ac cum pauxillo opii, & aquæ, bibantur: ut est Dioscoridis Parabilium lib. II, cap. LXVII. Eosdem aquæ fluminis, unde educti, misceri, ac sic bibi, jubet Aëtius lib. X, cap. XXVI. * l. 10, cap. 29.

Aliud etiam remedium suggerit Plinius lib. XXXII, cap. X: *Hydropicis medetur adeps delphini liquatus, & cum vino potus.* Idem firmat, quæ priores de scorpio, & conchis, adversus hepatis dolores scripsere. Sic enim ille lib. XXXII, cap. IX: *Iecinoris doloribus scorpio marinus in vino necatur, ut inde bibatur. Concha longa carnes ex mulso pota cum aqua pari modo, aut, si febres sint, ex aqua mulsa.* Illa verò de cochleis antea nobis memorata comprobat Plinius Valerianus lib. II. rei medicæ cap. XV: *Iecinori prodest, si cochleæ Africanæ coquuntur intactæ ex aqua, deinde in prunis torrentur, tunc ex vino, & garo, eduntur impari numero. Prosunt item vivæ cochleæ ex aceto devoratæ.* Sed, de impari numero, quod addit, sine dubio à superstitione est.

Præterea illitum centrinæ oleum emollit duritiem hepatis, atque etiam

 corro-

corroborat; præcipuè si admisceantur adstringentia; ut sunt cyperus, spica nardi, absinthium, ladanum, styrax: sed tum emollit minùs. Atque hæc se expertum ait Rondeletius lib. I de piscibus marinis cap. I: *Iuvenem*, inquit, *quendam olim, cùm, scirro hepatis penè confirmato, jam jam in hydropem, omnium judicio, prolapsurus videretur; nos, præter omnium opinionem, medicamento ex olea hepatis centrinæ, mastiche, spicâ Celticâ, ac modico styrace confecto, curavimus.*

Partim ad jecur, partim ad κύστιν χοληδόχον, hoc est, folliculum, fel ex jecore attrahentem, pertinet ἴκτερος, qui Latinis *morbus arquatus*, vel *regius*, vel etiam *aurigo*: quando nempe vel ex intemperie hepatis calidâ & siccâ, vel obstructione folliculi memorati, bilis multa sanguini miscetur, & ad cutem propellitur; unde illi color χλωρὸς *, sive luteus. In hoc morbo conducunt, quæ vomitum, & alvum cient; quod qui piscium præstent, jam antea diximus.

* Hippocrates lib. 2. de morbis, sect. 5. pag. 31. edit. Wechel.

In splenis morbo scorpium, draconem, gobium, cuculum, callionymum, coctos, & frigidos, commendat Hippocrates lib. de affect. intern. Adhæc lieni rhombus conducit impositus vivus: ut ait Plinius †. Sed quod ait, opus esse postea in mare remitti, id sine dubio vanum est.

† lib. 32. cap. 9. Ac similiter Marcellus Empiricus cap. 23, sive pag. 165. edit. Froben.

Eidē medetur imposita torpedo: ut est apud Marcellum Empiricum ‡. Myaces purgant renes; ut ait Plinius lib. XXXII, cap. IX.

‡ cap. 23.

In renum, & vesicæ affectionibus, præcipuè considerantur ulcera, calculus, & urinæ incontinentia, vel suppressio. De primo sic Plinius Naturalis Historiæ lib. XXXII, cap. VI: *Ostrea vesicarum ulcera repurgant.* De altero ita Plinius Valerianus lib. II Rei Med. cap. XXXIX: *Scorpio marinus, in vino necatus, vesicæ vitia sanat, & calculos pellit: ipse autem editur, & vinum bibitur.*

Præterea in luciis ossa maxillarum, in cinerem, aut pulverem redacta, si drachmæ pondus assumatur, prosunt calculo in urinæ meatibus; sive id absumendo pituitam, quæ calculum detinet; sive hunc deorsum pellendo, fiat. Addunt & cineri isti pulverem è dentibus apri, & stercore murium: atque hæc pro re habent arcanâ; ut ait Capivaccius lib. III. Medicinæ Practicæ cap. XXVIII.

Imprimis verò adversus calculum prodesse dicuntur varii, qui in piscibus reperiuntur. Plinius Valerianus de re Medica lib. II, cap. XXXIX: *Inveniuntur etiam in bacchi piscis capite ceu lapilli. Hi poti ex aqua calculosis præclarè medentur.* Vbi dubium, an bacchos intellexerit ex genere asellorum; de quibus dictum antea: an ex genere mugilum; de quo sic Marcellus Empiricus cap. XXVI *: *In capitibus piscium, id est, mugilū, aut mullorū, spina invenitur cani similis: hæc renibus apposita, vel alligata, miro remedio est.* Itidem in scorpione marino se res habet. Plinius quoq; Valerianus loco ait memorato, de calculo agens: *Lapillus, qui invenitur in scorpionis marini caudâ,*

* sive edit. Froben. cap. 179.

canda, utiliter potatur. Ac ibidem: *Inveniũtur in brancis capitis piscis quasi lapilli, qui poti ex aqua calculosis praeclarè medentur*. Vbi pro *brancis* emendo *bacchi*, præeunte Plinio Secundo lib. XXXII, cap. IX †.

Adhæc in capite coracini lapis reperitur utilis nephriticis: quod & Rondeletius* se ait expertum. Est autem is piscis saxatilis, sic dictus, vel quia colorem habeat τῶν κοράκων †, ut Oppianus † putat: vel quia assiduè τὰς κόρας κινεῖ*, ut est apud Athenæum lib. VII †. Nec, si Dorioni fides alius est ac σαπέρδης, piscis Ponticus; unde Persius sat. V:

Et quid agam? rogitas? saperdas advehe Ponto.

Amni tamen, ac mari, esse communem, ait Plinius lib. XXXII. cap. XI.

Adhęc in astacorum capitibus lapilli sunt rotundi, quos vulgus *cancrorum oculos* vocat. Hi, si in pulverem triti cum albo bibantur vino, plurimũ conferunt laborantibus calculo: ut Quercetano etiam visum diætetici sui polyhistorici cap. VII, quod est de Piscibus. Atque idem addit, limacum testas, (quæ terrestres quidem sunt cochleæ, sed marinis naturâ similes) si in aceto dissolvantur, non minorem habere vim expellendi calculum, quàm remedium ex corticibus ovorum, vel lapide Iudaico apparatum; quæ tantopere prædicantur.

† *Vbi tamen vulgo* banchi. *Sed* bacchi *est in MSSis. Is piscis est ex asellorum genere; ut antea dictum.*
* *lib. 5. de pisc. marinis cap. 8.*
† *corvi.*
‡ *l. 1.* Ἁλιευτ. *vers.* 133.
* *pupillas movet.*
† *cap. 17. sive pag.* 309.

Nunc venio ac vitia urinæ reddendæ. Vbi peccatur non uno modo; quia plura sunt, quibus sit opus ad hanc functionem. Quippe primùm à renibus humor ille corporis saccatus, ut vocat Lucretius ‡, à vesica rectis attrahitur fibris: inde ab ea aliquamdiu detinetur fibris obliquis, ne continuò mejere cogamur: denique idem ab expultrice vi vesicæ foras per fibras compellitur transversas. Peccatur verò imprimis, vel incontinentiâ urinæ, vel suppressione. Incontinentiâ, ut in στραγγουρία, sive stillicidio. Hoc vitium emendat scorpius marinus cùm lilii radice: ut est apud Plinium lib. XXXII, cap. II. Præterea adversus urinæ incontinentiam prosunt usta omnia, quia vim habent siccandi. Hujusmodi sunt cochleæ caro, testáque cremata, trita, inque potu data. Adhuc ῥαφίδα, sive acum si combusseris, & cinerem in potu dederis, medebitur stillicidio urinæ; ut est apud Galenum lib. III. Εὐποριστῶν.

‡ *lib. 4. vers.* 122.

Urinam contrà movent μύες, ὄστρεα, κτένες, χῆμαι, *myes, ostrea, pectines, chamæ*: ut ait Diocles Carystius* apud Athenæum lib. III ‡: quod & superiùs diximus, cùm de ἀναίμων † usu in re cibaria ageremus.

Echinus item marinus, ut stomacho utilis est, & bonam facit alvum, sic urinam etiam ciet: quemadmodum Dioscorides lib. II. docet Med. Mat. cap. I. Idem tradit Ælianus lib. XIV. de An. cap. IV: ac Trallianus cap. de epilepsia. Iubet autẽ sumere ex calido aliquo, sive absinthite, sive condîto.

Eandem vim habent pelorides. Interea glycymeridas urinam magis,

* *libro de tuenda valetudine.*
‡ *cap. 9. sive pag.* 86.
† *sanguinis expertium.*

quàm pelorides, ciere, apud Xenocratem legas in eâ fragmenti apud Oribasium parte, quæ Latinè duntaxat prodiit.

Sed quid multis opus? quando, ut ait Plinius lib. XXXII, cap. IX, *Omnium piscium jus urinas ciet, è vino maximè.* Ac postea quoque, cùm varia enumerasset, quæ alvum purgent, ait iisdem vim esse exinaniendi vesicas, renesque purgandi.

CAPUT XLIII.

De partium, quæ generationi inserviunt, morbis, ac remediis: ac duplici istorum consideratione. Vnde sit suffocatio uteri, eiq; medicina è phoca, ungue marino, delphino. Carcinomatis vulvæ remedium è cancro fluviatili. Vteri, quatenus generationi dicatus est, triplex consideratio. Menses cieri polypodiis, sepiolis, felle scorpii marini, cinere marini pulmonis, echinis tusis, cancris coctis cum lapatho, apio, vel hyssopo. Eosdem contrà sisti echeneide, & cancris ex aqua potis. Partum educi ope siluri, cancri, torpedinis; & quo pacto hæc auxilietur: juvare etiam cochleas, si suffumiges oculis piscis saliti. Suffitus è polypo, locusta, perca, mæna, post partum conducibiles. Verendis virilibus remedia ex salsamentis, & cochleis. Venerem cieri cochleis, erythinis, jecore ranæ, dente crocodili, hippocampo, nervo rubetæ, polypo, barbaro. Impediri eandem tum felle torpedinis, cujus ratio allata; tum echeneide, & hippopotami pelle.

MEmbra ventris, de quorum morbis diximus, faciunt ad conservationem individui: sequuntur illa, per quæ species perennat. Vt in muliere est uterus; in viro testes, ac veretrum. Propterea, quæ huiusmodi sunt, bifariam consideramus, ut partes viventes, & ut determinatas ad speciei continuationem. Priori modo affectus uteri est strangulatio, proveniens ex obstructione vasorum semen, vel menstruum sanguinem, deferentium: unde provenit refrigeratio uteri, ac ejus convulsio, & tandem animi deliquium.

Suffocationi matricis medetur caro vituli marini, juxta Avicennam. Imò Hippocrates ipse, libro de natura muliebri*, cùm graveolentium suffitum præscribit, in iis etiam phocas recenset. Eâdem de caussâ hystericis prosunt suffitus unguis marini: ut docet Dioscorides lib. II, cap. X. Ungues vocat εὐώδεις, quod non interpretandum *bene olentes*; sed gravis, ac vehementis odoris: ut bene ad eum Dioscoridis locum annotavit Ianus Antonius Saracenus. Nec enim bonis odoribus ea vis: & constat, unguem marinum quodammodo castoreum redolere. Addam & remedium è Plinii lib. XXXII, cap. X: *Delphini adipe linimenta accensa excitant vulvæ strangulatu oppressas. Item scombri in aceto putrefacti.*

* *sect. 5, pag. 139. edit. Wecheliana.*

Ulcera

Ulcera etiam vulvæ, & quæ hujus generis, pertinent ad communes affectus. Remedium ibidem Plinius tale adducit: *Carbunculos, & carcinomata in mulierum parte, præsentissimo remedio sanari tradunt cancro feminâ, cum salis flore contuso post plenam lunam, & ex aqua illito.* Sed de ulceribus universe inferiùs dicetur.

Quatenus autem uterus ad continuationem speciei determinatur, triplicem habet faculatem; unam purgationis menstruæ, alteram conceptionis, tertiam partus. Purgatio nunc cienda, nunc sistenda. Ad menses ciendos conducunt bolbidia, sive polypodia; item si sepiolæ in vino, & oleo coctæ, edantur; ut Hippocrates tradit in secundo de morbis mulieribus. Idem eo opere, & lib. de natura mulierum, commendat fel scorpii marini lanâ exceptum, & in umbra siccatum. Plinii quoque est lib. XXXII, cap. X: *Pulmonis marini cinis adalligatus egregie profluvia purgat. Echini viventes tusi vino dulci poti.* Et post aliqua: *Cancri in jure cocti cum lapatho, & apio, menstruas purgationes expediunt.*

Echeneis contrà, sive remora, quæ naves sistit, eamque, Plinio* teste, *ob caussam amatoriis quoque veneficus infamis est, & judiciorum ac litium morâ; hæc crimina una laude pensat, fluxus gravidarum utero sistens, partusque continens ad puerperium.* Idem lib. XXXII, cap. X: *Cancri ex aqua poti* (dicuntur) *profluvia sistere; ex hyssopo, purgare.* Quare, quòd superiùs, ut vidimus, ciere menses ait, id non à natura cancri fuerit; sed eo præparandi modo, quem antè diximus. Atque hoc firmat, quòd Plinius in verbis proximè allatis ait, ex aqua menses sistere, ex hyssopo purgare.

*lib. 9. cap. 25

Sunt & remedia ad partus continendos. Plin. lib. XXXII, cap. X: *Cancros ex aqua recentes, vel aridos, bibunt ad partus continendos.*

Partum quæ juvent, mortuumve educant, tradit Plinius ibidem: *Siluri,* inquit, *suffitu, præcipuè Africi, faciliores partus fieri dicuntur.* Ac post aliqua: *Cancri ex aqua poti, si partus stranguletur, auxiliantur.* Et mox: *Hippocrates ad purgationes, mortuosque partus, utitur illis cum quinis lapathi radicibus, cum ruta, & fuligine tritis, & in mulso datis potui.* Ac postea: *Mirum quod de torpedine invenio: si capiatur, cùm Luna in Libra fuerit, triduoque asservetur sub dio, faciles partus fecere postea quoties inferatur.* Sine dubio est id, ut multa in eo alia, superstitiosum. Quod si admota torpedo partum juvet; fuerit ex eo, quòd, naturâ à torpedine stupefactâ, dolor non sentiatur; & hoc pacto, quasi induciis quibusdam, firmetur natura.

Illi verò quod de cancris dictum, simile hoc de cochleis apud Serenum Sammonicum cap. XXXIII:

Atque ubi jam certum spondet prægnatio fœtum,
Vt facili vigeat servata puerpera partu,
Dictamnum bibitur, cochleæ manduntur edules.

Par-

Partum quoque accelerat, ſi ſuffumiges oculis piſcis ſaliti: ut Capivaccius tradit lib. IV. Medicinæ practicæ cap. IX.

Varia etiam conducunt à partu. Ipſe enim Cous ſenex lib. I. γυναικείων*, ut λόχια † meliùs fluant, polypis, ac locuſtis, veſci jubet. Eſt & Plinii lib. XXXII, cap. X: *Percarum, vel manarum capitis cinis admiſto ſale, & cunilà, oleoque, vulvæ medetur: ſuffitione quoque ſecundas extrahit.*

* *De morbis mulicbribus.*
† *purgamenta poſt partum.*

Quemadmodum verò de genitali mulierum parte dicebamus: ita de virili etiam ſtatuendum; eam attendi bifariam; ratione affectûs communis, & particularis. Ad communem pertinet illud Plinii libri XXXII, cap. IX: *Carbunculos verendorum privatim ſalſamenta cocta cum melle reſtingunt. At teſtem, ſi deſcenderit, cochlearum ſpumâ illini volunt.* Et hoc Sereni Sammonici cap. XXXVI:

Sin autem exiſtit durum tibi glandibus inguen,
Proderit induci cochleas cum melle minutas.

At particularis affectus ſunt, quæ ad partem hanc pertinent, non quatenus eſt pars vivens, ſed quatenus Veneri deſtinatur. Huic quoque rei proſpexit Deus aquatilia condendo. Nam alia ſunt idonea Veneri ciendæ, alia exſtinguendæ. De prioribus ſic Plinius lib. XXXII, cap. II: *Concitant cochlearum fluviatilium carnes ſale adſervatæ, & in potu ex vino datæ; erythini in cibo ſumti; jecur ranæ diopetis, vel calamitæ, in pellicula gruis alligatum; vel dens crocodili maxillaris annexus brachio, vel hippocampus; vel nervi rubetæ dextro lacerto adalligati.* De erythino, ſive erythrino, favet Xenocrates: qui in fragmento de aquatilibus ait, Venerem ciere, ſi bibatur vinum, in quo erythinus fuerit ſuffocatus.

Polypi quoque eſum ad Venerem conferre, Diocles tradidit libro primo Salubrium, & inde Athenæus lib. VII ‡. Similiter Paulus Ægineta lib. I, cap. XXXV; quod eſt de Venere. In cauſſa eſt, quòd piſcis hic multum nutriat, & ſit flatuoſus, & ſalſugine ſuâ cieat pruritum. Nec ſolùm ea eſt polypodis vis; ſed omnium piſcium mollium; ut Athenæus lib. VII. ex Diocle ait, & ex Rufo Aëtius lib. III, cap. VIII. Dioclis verba ſunt iſta*: Τὰ δὲ μαλάκια πρὸς ἡδονὴν, καὶ πρὸς τὰ ἀφροδίσια· μάλιστα δὲ οἱ πολύποδες· *Molli cute piſces, & ſapore valent, & Venerem juvant; præcipuè polypodes.* Itidem, ut Paullus Jovius lib. de Piſc. Rom. cap. XXXVIII. ait, burbarus & ſapore præſtat, & Venerem auget. Eſt verò is Larii ac Mantuani lacus piſcis, Venetis *raynas* dictus, *carpenas* Ticinenſibus, Placentinis, atque aliis Padi accolis.

‡ *in piſcibus à Π incipientibus.*
* *loco ante memorato: puta Athenæi lib. 7. cap. 19.*

Quia verò non omnibus, nec ſemper, conducit Venus: eò & data homini remedia, quæ illam impediant. Sic penis arrectionem prohibet fel torpedinis, ſi bibatur: ut eſt apud Galenum lib. II. Euporiſtôn cap. LXXV.

Apud

Apud Plinium quoque est lib.xxxii, cap.ii. *Venerem inhibet echeneis, & hippopotami frontis è sinistra parte pellis in linteolo adalligata felve torpedinis vivæ genitalibus illitum.* Ubi per *vivæ fel*, recens excentum intelligi, satis apertum arbitror. Quid mirum autem, cùm torpedo (ut Turpilius in Hetærâ * loquitur) torporandi habeat vim, hoc est, torporis inducendi? Etiam homo si biberit vinum, in quo suffocatus est mullus, ad Venerem fit impotens: ut ex Athenæo dicebamus lib.ii, cap.xxix.

* *apud Nonium Marcellum in* Torporavit.

CAPUT XLIV.

Ad brachia, femora, pedes, acceditur. Usus unguium, ac remedium scabritiei unguis ex alece. Medicina pernioni, & digitorum fissuris, ex cancris. Alia item pernioni medicina ex pulmone marino, & ostreis. Morbi articularis causa gemina: ac ejusdem remedia ex torpedine, quæ posterioribus Græcis τύρπαινα, & quæ causa tantæ facultatis. Obiter de vi simili narcissi, & vocis ejus etymo. Præterea arthritidi prodesse cochleas, hirudines, ranas, rubetas, leporem marinum, fibrum, vitulum marinum, centrinam; cujus & etymum memoratum. Ischiadico morbo remedium ex siluri muria, item cochleis è vino.

NUnc ordo exigere videtur, ut à ventris morbis, ac remediis, gradum capessam ad considerationem eorum, quæ Græci nuncupant κῶλα: ut sunt rami è vivo corporis trunco exstantes. Hujusmodi sunt brachia è thorace dependentia. Sed præcipuè id nomen, ut Pollux ‡ indicat, merentur femora, & pedes. In hisce nihil, si pilos exceperis, abjectius videtur unguibus. Ut quos Natura, si Aristotelem † audimus, non excogitarit πρὸς χρῆσιν ‡, sicut in animantium aliis; sed ut essent σκέπασμα τῶν ἀκρωτηρίων *. Verùm haut dubium, quin ungues non modò ornent, sed digitos etiam muniant: quod Aristoteles ipse tradidit in primo de Usu Partium. Scabritiei illorum mederi docet Plinius lib.xxxii, cap.x. *Alex defervefacta unguium scabritiem, cinisq; è capite mænarum, extenuat.*

‡ *lib. 2. cap. 4. sect. 40.*
† *lib. 4. de Partibus Animal. cap. 10.*
‡ *ad usum aliquem.*
* *integumentum extremorum digitorum*

Gravius est malum, quod Græcis χίμετλον, quasi χείμετλον, ἀπὸ τῶν χειμώνων † vocatur. Latinis est *pernio*, quasi *pternio*, à πτέρνα, *calx*: unde Onomasticon: *Pernio*, πτερνίον. Exulceratis jam pernionibus, ac rimis pedum, prosunt cancri fluviatiles usti, melle, aut cerato excepti. Ita Dioscorides lib.ii. Mater. Med. cap.xii, & Parabil. cap.clxxxii, item Aëtius lib.ii, cap. clxxiv. Ubi addit, etiam sanare digitorum fissa, quæ Græcis ῥαγάδες, & ῥήξεις. Præterea memorato Parabilium loco legas, conducere pernionibus pulmonem marinum tritum, ac pro cataplasmate impositum. Adhæc ostreorum testas, admisto melle, perniones sanare, est apud Plinium Secundum lib.xxxvi, cap.ii.

† *ab hieme.*

* articularis morbi
† arthridiai emendatis.

At longè gravissimum est malum podagræ, gonagræ, chiragræ. Sed hæc continentur generali nomine ἀρθρίτιδος*: quod & ἰσχιάδα † comprehendit. Itaque deinceps veniam ad artus, sive, ut Græci vocant, ἄρθρα: unde & morbus ἀρθρῖτις, quemadmodum Latinis *morbus articularis*, nominatur.

Morbi hujus causa est gemina: una est articuli imbecillitas. Articuli autem nomine intelligo non modò ossis caput, & κοτύλην, sive γλήνην, hoc est, ossis cavitatem, quod caput, sive processum alterius ossis recipit; sed etiam membranas, ligamenta, tendines; & quicquid natura articulorum gratiâ fabricavit. Altera causa est humor superfluus, qui in articulum receptus vel tensione, vel calore eo, qui fit præter naturam, parit dolorem. Noxius ille humor, si pedes infestet, ποδάγρα vocatur; si manus, χείραγρα; si genu, γόναγρα; si coxas, ἰσχιάς: sin varios occupet articulos, generali nomine ἀρθρῖτις dicitur: ut docet Galenus in III. Aphor. comment. XVI, & Aetius lib. XII, cap. VI.

* pag. 247. edit. Froben.

Podagræ, & omni morbo articulari, prodest, si torpedo nigra parti dolenti viva imponatur: quomodo Anteros, Cæsaris libertus, curavit hunc morbum: ut est apud Scribonium Largum cap. CLXII, & Marcellum cap. XXXVI*. Apud Æginetam quoque lib. XVII, cap. XVII, legas, podagram mirum in modum leniri, si apposueris, quo loco dolet, libram remedii diaturpænes: ubi remedium idem intelligitur. Nam Græcè est, διὰ τουρπαίνης. Quippe τούρπαινα est eadem, ac *torpedo*. imo inde novella Græciæ vox originem traxit. Neque remedium hoc in minuto duntaxat dolore locum habet; sed etiam in inflammatione. Nimirum ea est piscis illius natura, ut obstupefaciat, & hoc pacto auferat dolorem: sicut diximus, cum de sedando capitis dolore ageremus. Interea & cocta idem præstat; ut Trallianus ait lib. XI. Jubet verò cum ea coquere narcissum: nempe quia βαρύοδμον ἄνθος ναρκᾶν ἐμποιεῖ τοῖς νεύροις· *gravis odoris flos torporem inducit nervis*: ut ait Clemens Alexandr. lib. II. Pædag. Quomodo & Plinius ait lib. XXI, cap. XIX, *nervis inimicum, caput gravantem, & à νάρκη narcissum dictum, non à fabuloso puero.* Ut in eo conveniant torpedo, & narcissus, quòd νάρκην, hoc est, torporem, stuporemque, inducant nervis, sic ut sensus, & motus, iis auferatur.

Cochleæ quoque, si crudæ imponantur, podagricas inflammationes leniunt: ut Dioscoridi observatum lib. II, cap. XI. Ac cap. XXXIX. tradit, pulmonem marinum, si fuerit recens tritus, auxiliari podagricis. Alia quoque remedia suggerit Plinius. Ut lib. XXXII, cap. X. *Hirudines, quas sanguisugas vocant, multi podagris quoq; admittendas censuere. Decidunt capite, & pondere ipso sanguinis detractæ, aut sale adspersæ. Aliquando tamen adfixa relinquunt capita: quæ causa vulnera insanabilia facit, & multos interimit: sicut Messallinũ*

è Con-

è Consularibus patriciis, cùm ad genua admisisset. Invehunt virus remedio verso: maximeque rufæ ita formidantur. Ergo sugentia ora forficibus præcidunt: ac veluti siphonibus defluit sanguis: paulatim morientium capita se contrahunt, nec relinquuntur. Idem cap. præcedenti remedium præscribit è ranis: *In articulis morborum impetus sedant ranæ subinde recentes impositæ, quas quidam dissectas jubent imponi.* De iisdem, & aliis, hæc antea* dixerat: *Podagris, articularibusque morbis, utile est oleum, in quo decocta est rana, & ipsius intestina, & rubetæ cinis cum adipe vetere. Quidam & hordei cinerem adjiciunt, trium generum æquo pondere. Jubent & lepore marino recenti podagram fricari: fibrinis quoque pellibus calceari, maximè Pontici fibri: item vituli marini, cujus & adeps prodest.* Sanè & Galenus in secundo Euporistôn narrat, si calcei gestentur è corio phocæ (ut & leonis, lupi, vulpis) fore, ut pedes non doleant. Ac similiter Marcellus, ut vocant, Empiricus capite sexto & trigesimo†: *Vituli marini, aut, quod melius est, hienæ pelle facta calciamenta* (sic rectè Cornarius, non *medicamenta*, expressit) *siquis in cotidiano usu habuerit, efficaciter podagræ morbo carebit.*

* *eodem cap.*
† *pag. 246. edit. Froben.*

Κεντρίνη piscis est à κέντροις, sive aculeis, sic dictus. Meminere Athenæus‡, & Oppianus*. Oleum ejus illitum medetur morbo articulari: quod experientia sibi compertum tradit Rondeletius lib. XIII. de Piscibus Marinis cap. IX.

‡ *lib. 3.*
* *lib. 7. ἁλιευτ.*

Extremo loco aliquid de morbo addam ischiadico: qui corruptè vulgo *sciatica* nuncupatur. Nam & is morbus est articularis; quia à podagra, & aliis, non aliter differt, quàm quòd (ut Paulus Ægineta† ait) humor hic consistat in compage, & articulo τοῦ ἰσχίου, sive coxæ; unde & nomen. Ischiadicis muria siluri infusa medetur; ut Dioscorides ait lib. II, cap. XXIX. Similiter Plinius lib. XXXII, cap. IX. ait, *ischiadicorum doloribus dari muriam siluri clystere infusam.* Ac favet Galenus lib. XI. Meth. ubi refert, muriam salsorum piscium acrimoniâ suâ humores coxendici infestos attrahere, eosque evacuare. Serenus quoque Sammonicus cap. XXXVII, quando —*occultus victâ coxendice morbus*
Perfurit, & gressus diro languore moratur,
jubet, —*in Aminæo cochleas haurire Lyæo,*

† *lib. 3. cap. 71.*

Quo ex loco colligo, *Aminæa* etiam scripsisse Maronem in II. Georg. non *Taminia:* quod est apud Verrium, sive Festum. Sanè pro priori etiam lectione sunt Servius, Philargyrus, Hesychius in Ἀμιναῖον, &, quod habemus glossarium Græcum MSum hactenus ineditum.

CAPUT XLV.

De morbis corporis externis; ut vulneribus; eorumq; sordibus extergendis remedium è cinere echini marini. Spiculis è corpore extrahendis remedia è siluris, & sepiis. Pro cœlo, soloque, vulnera facilius, vel difficilius, sanari. Adustis medicina è cancris, & buccinis. Vlceribus, & carni excrescenti, prodesse echinos marinos, eorumque testas; item purpuras, buccina, aliaque testacea, garum siluri, vel alterius piscis, ipsum etiam silurum, caput mænæ, cinerem sepiæ. Adhæc carcinomatis conducere cancros, uti & gangrenæ. Itidem carcinomata sanari salsis percarum capitibus: ulcera purgari salpe. Carbunculis remedium è coracino, & mullo: tumori è murice, & scorpione marino: adversus epinyctidas medicina ex ichthyocolla. Quomodo differant impetigo, scabies, lepra, elephas. Remedium his è cochleis, vitulis marinis, muræna, pastinaca, hippocampo, delphino. Adversus cutis maculas, & rugas, remedia è murice, conchyli, ichthyocolla. Adversus verrucas, è conchylibus. Pilos attenuari sepiæ testâ. ψίλωθρα è lepore marino, thunno, ranis, testudine, scolopendrâ, urticâ marinâ, & stellis marinis.

POstquam nobis de internis actum corporis morbis, nunc series exigit, ut de externis loquamur. Sed horum aliqui sunt certæ corporis partis; ut capitis alopecia, colli struma, pedum pernio, manuũ pedumq; scabrities, de quibus diximus. Deinceps videamus de externorũ iis, qui vel totius sint corporis, vel plurium ejus partium. Atque hi vel à causa sunt internâ, vel externâ. Externa sunt vel à causa inanimâ, vel animatâ. Inanimâ; ut gladio, sclopeto, lapide, igni. Hujus igitur loci sunt vulnera, & exustiones.

Cinis echini marini, cum testis cremati, exterget vulnerum sordes: ut ait Ælianus lib. XIV. de Animal. cap. IV.

Cochleæ crudæ, testis impositæ, spicula, & aculeos eximunt: ut est apud Dioscoridem lib. II. Mat Med. cap. XI, & Parabil. lib. I. cap. CLVIII. Ubi & legas, ad hoc prodesse siluri saliti carnes. Plinii est de hac ipsa aquatilium facultate lib. XXXII, cap. X. *Extrahunt tela corpori inhærentia sepiarum testæ ex aqua, salsamentorum carnes. cancri fluviatiles triti siluri fluviatilis (qui & alibi, quàm in Nilo, nascitur) carnes impositæ recentes, sive salsæ. Ejusdem cinis extrahit, & adeps.*

Alia etiam vulnerum remedia legas apud veteres, & juniores. Cujusmodi sine dubio sunt capienda de iis, quæ medicabilia sunt. Nec enim omne vulnus medicinam recipit: imò aliquod uno est loco medicabile, altero non item. Sic dicitur*, vulnus omne Florentiæ acceptum in capite esse letale; Ferrariæ autem esse immedicabile, si tibiæ sit inflictum. Cujus rei rationem arcessam à diverso urbis situ: quia prout venti calorem, ac fri-

* *Iosephus Quercetanus in Sclopetario cap. I, pag. 42. editionis Lipsiensis an. 1614.*

ac frigus; ficcitatem, vel humorem, adferunt: ita variant corpora, & ejus partes, atque affectus. Hæc de vulneribus.

De adustis ita Plin. lib.xxxii, cap.x. *Adusta sanantur cancri marini, vel fluviatilis, cinere; & ea, quæ ferventi aqua combusta sunt.* Similiter juvat buccina sale expleta, ustaque in crudo fictili, & ambustis, cataplasmatis more, imposita, donec in crustam induretur, & suâ sponte decidat ambustis. Vide Dioscoridem lib.ii. de Mat.Med.cap.v, & Parabil.lib.i.cap.clxxix.

Hæc de morbis externis à causa externa. Sunt alii ab interna. Nam si natura nequeat excernere superflua per meatus destinatos: hoc agit, ut regurgirent, vel in glandulas, quæ facilè * defluxus recipiunt: (atque huc etiam pertinent χοιράδες, sive strumæ; de quibus vidimus) vel in articulos ut in arthritide; de qua item dictum: vel in cutim, ut in ulceribus, tumore, scabie, clavo, verrucâ, ac similibus.

* *Hippocrates lib. de glandulis.*

Conbuta echini marini testa carnes ulcerum excrescentium compescit: ut est apud Dioscoridem lib.ii. Mat. Med. cap.i, & Plinium lib.xxxii, cap.i. Integrum verò echinum uri, jubet Galenus in xi. Simplic. Ac similiter Oribasius, Paulus, Aëtius. In Parabilibus Dioscoridi tributis videas, magnam in talibus vim tribui, nunc echini cineri; ut lib.i, cap.xcx. nunc testæ ejus crematæ; quâ ulcera expurgari legas libri ejusdem cap. clxxxvii. Idem cap.cix. vim istam carnes excrescentes reprimendi tribuit buccinæ crematæ. Similiter lib.ii.Mat.Med.cap.iv, & v. assignat eam vim tum purpuris, tum buccinis. Deque buccinis idem legas Parabil. lib. i,cap.cci. Nempe omnibus testaceis, si urantur, ea est facultas: ut ex Paulo, Oribasio, Actuario, & Aëtio videre est. Idem præstat garum silurorum, vel aliorum piscium: ut legas apud eundem lib.ii. Mat. Med. cap.xxxiv, ac præcipuè Parabilium lib.i.cap.cci. Plinii etiam est lib.xxxii, cap.x. *Vlcera, quæ serpunt, & ex iis excrescunt, ex capite mœnarum cinis, vel siluri, coercet.* Ibidem habes: *Sepiarũ cinis carnes excrescentes tollit, & humida ulcera.* Eodẽ capite ait: *Cancri marini cinis usti carcinomata compescit. Ad hoc & fluviatilis sufficit cũ melle, lineaq; lanugine. Aliqui malunt alumen, melq; miscere cineri.* Paulus itidem lib.iv, cap.xxvi. traditũ ait Archigeni, cancrosis, ac malignis ulceribus prodesse cancros fluviatiles cum cadmia, utriusq; partibus æqualibus tritis, & inspersis: item cinere cancrorum imposito unà cum cerato. Uti & eorundem cinerem cum melle gangrænis mederi, legere est in Dioscoridis Parab. lib.ii, cap.cciv. Alia etiam ulcerum tumorumque remedia suggerit Plinius †, loco jam semel iterumque memorato. Verba ponã: *Carcinomata percarũ capita salsarũ efficacius coercẽt, si cineri earũ misceatur sal, & cunila capitata, oleoque subigantur.* De cancris, quæ subdit, jam vidimus. Paulo post ait: *Salpe expurgat ulcera in linteolis cõcerptis.* De echino quod sequitur,

† *lib. 32. c. 10.*

tur, antea dictum. Hinc subjungit: *Carbunculos coracinorum salsamenta illita discutiunt. Item mullorum salsamenti cinis. Quidam capite tantum utuntur cum melle, vel coracinorum carne. Muricum cinis cum oleo tumorem tollit: cicatrices, fel scorpionis marini,*

Adversus ἐπινυκτίδας, (pustulas, sive ulcuscula subrubra, mucosam saniem continentia, sic dicta, quia imprimis de nocte hominem excrucient) remedium est ichthyocolla, piscis sic vocatus à corio, vel ventre, glutinoso. Ita Plinius lib. XXXII, cap. VII. De multiplici ejus usu inferius agemus.

Varia etiam aquatilia medentur cutis asperitati, ac prurigni. Sed ut morbis is, sic remedia variant. De morbo prius loquar. Si lenior sit, pruritus vocatur λειχὴν, sive *impetigo*. Quod malum adeò mite, ut sanare possis, si quotidie defrices salivâ jejunâ. Sin malum sic gliscat, ut cutis in furfures resolvatur, nominatur propriè ψώρα, sive *scabies*. Quod si asperitas non modò summam cutim vitiet; sed altius descendat in carnem subjectam; nec furfures, sed squamæ, ex cute oboriantur: ab hisce squamis, quas Græci λεπίδας nuncupant, appellatur λέπρα, quasi λεπιρά. Arnobius lib. I. *vitiliginem* pro eo dixit. Est verò tantus in hac pruritus, ut nec scabendo juvetur; sed eo sæpe ulcera, & inflammationes, proveniant. Si denique in lepra humor magis uratur, & malignior fiat, ἐλέφας, vel ἐλεφαντίασις, dici solet: partim quia homo intumescit, ut quodammodo crassitiem elephantinam referat; sed præcipuè, quod corium colore, & asperitate, ob profundas fissuras, elephantino fiat corio simile. Nunc varia istis remedia adferamus.

Omnium cochlearum, tum marinarum, tum terrestrium, testæ crematæ lepras, & vitiligines, extergent: ut legere est apud Dioscoridem lib. II. Mat. Med. cap. XI. De solis tamen terrestribus id prædicat Aëtius cap. CXXXII, lib. I. Tetr. IV. Ac similiter Dioscorides, sive alius, Parabil. lib. I, cap. CXX, & CXXIX. Sed marinas etiam, imò præcipuè, intellexisse videtur Serenus Sammonicus cap. VI:

Pruritus autem salsos levat humor aceti,
Sive maris rabidi sudor, cocleæque minutæ,
Quarum contactu perimetur acerba libido.

Et sanè testæ earum, in quibus & umbilici marini, & neritæ, vim habere expurgandi, arguit excalfaciendi, urendique facultas: ut ex quarum testis fiat calx. Unde & cicatrices oculorum corrigunt; ut auctor est Bellonius lib. II. de Aquatil. cap. X.

A cochleis ad alia venio remedia. Plinius lib. XXXII, cap. VII. *Lichenas, & lepras, tollit adeps vituli marini: muranarum cinis cum mellis obolis ternis; jecur pastinacæ in oleo decoctum; hippocampi, & delphini, cinis ex aqua illicitus.*

Ibi-

Ibidem legas: *Pruritum, ſcabiemq́; non hominum modò, ſed & quadrupedum, efficaciſſime ſedat jecur paſtinacæ decoctum in oleo.* Plinio, Naturalis Hiſtoriæ ſcriptori, ſubdam Plinium Valerianum: cujus hæc lib. II. rei Medicæ cap. LVI. *Græco nomine lichenes appellatur, quod vulgo mentagram appellant: & eſt vitium, quòd per totam faciem ſolet ſerpere, oculis tantum immunibus: deſcendit verò in collum, & pectus, ac manus: fœdat cutem; eosq́; qui ſic vexantur, oſculari non convenit; quoniam contactus eorum pernicioſus fore perhibetur. Manlius Cornutus Prætor, provinciæ Aquitaniæ legatus, ducentis in hoc morbo locavit ſe curandum.* Pro quò Plinius Secundus lib. XXXVI, cap. I. *Manilius Cornutus ex Prætoriis.* Varia exinde remedia Valerianus ſubdit: inter alia autem, *delphini jecinoris cinerem ex aqua.* Quod remedium etiam apud antiquiorem Plinium eſt; ut ex verbis allatis antè vidimus.

Hinc ſubjiciam remedia adverſus cutis maculas, & rugas. Plinii eſt loco Hiſtoriæ Naturalis proximè memorato: *Muricum, vel conchyliorum teſtæ cinis, maculas in facie mulierum purgat cum melle illitus, cutemq́; erugat, extenditq́; ſeptenis diebus illitus, ita ut octavo candido ovorum foveantur.* Et poſtea: *Ichthyocolla erugat cutem, extenditq́; in aqua decocta horis quatuor, dein contuſa, colluta, & ſubacta ad liquorē uſq́; mellis. Ita præparata in vaſe novo conditur, & in uſu quatuor drachmis ejus bina ſulfuris, & anchuſæ totidē, octo ſpumæ argenteæ adduntur, aſperſaq́; aquâ teruntur una. Sic illita facies poſt quatuor horas abluitur. Medetur & lentigini, cæteriſq́; vitiis, ex oſſibus ſepiarum cinis.* De ſepiæ facultate iſta ſimiliter Dioſcorides lib. II. Mat. Med. cap. XXIII.

Sunt & cutis vitia verrucæ, clavi, ſimiliaque: quibus inter alia conchylibus mederi docet Serenus Sammonicus:

Si rupta immenſos fundit verruca cruores,
Purpureo triti cineres de vellere proſunt,
Quod fuerit vero conchyli ſanguine tinctum.

Quod ſi tanti videtur, ut hic quoque, non dico de capillis, de quibus antea diximus; ſed de reliqui corporis pilis agamus; etiam ex aquatilibus remedia ſunt hos attenuandi, & extergendi. Vim illam habet ſepiæ teſta: ut eſt apud Dioſcoridem lib. I. Parabilium cap. CIII. Sed hic ſimpliciter dicitur σηπίας ὄςρακον *: apud Aëtium verò lib. VI, cap. LXV. † legas pro eo: τὸ τῆς σηπίας (ὄςρακον) κεκαυμένον, καὶ ἄκαυςον ‡. Pilis verò denudant pharmaca ex lepore marino, hepatè thunni putrefacto, ranarum in viridibus arundinetis agentium ichore, marinæ teſtudinis ſanguine: adhæc oleo ex marinis ſcolopendris, urticâ marinâ, & ſtellis marinis: qua de re Galenus in primo de Compoſit. Medic. ſec. loc. cap. IV, & ex Galeno Actuarius in VI. Meth. Aëtius lib. VI, cap. LXIII, Oribaſius lib. IV. ad Eunap. cap. VII. Quodque de ſcolopendris dixi marinis, apud Dioſcoridem quoque legas Para-

* *ſepia teſta.*
† *ſive pag. 116 edit. Aldinæ.*
‡ *ſepiæ teſta & uſta, & non uſta.*

* *sepia testa.*
‡ *edit. Ald. pag. 116. a.*
† *cremata sepia testa.*

Parabilium lib. I, cap. CIV. Sed hic simpliciter dicitur σηπίας ὄστρακον*: pro quo apud Aëtium ‡ lib. VI, cap. LXV. legas, σηπίας ὄστρακα κεκαυμένα †.

CAPUT XLVI.

Alius modus, quo pisces, & alimoniæ prosunt non comesti, & medicinæ non applicati foris: nempe quatenus pisces pisciũ illicio captamus. In hoc inservire homini delphinos, polypos, sepias. Nec pisces modò piscibus capi, sed etiam quadrupedes. Hanc utilitatem præstare blennum, qui perperam aliquibus blemmus *vocatur. Quæstio, an pellis phocarum tutos præstet à fulmine, tangitur solum quia superius de ea actum.*

Vidimus, quantum ex piscibus emolumentum capiamus, tum cibi causa, in valetudine secunda: tum medicinæ gratia, in eadem adversa. Atque hæc princeps eorum utilitas est: præter quam altera est priori subserviens, tum in mensis, tum in medicamentis. Est ea, quòd piscibus alios piscium utrumque in usum venamur. Hoc ex delphinis cognoscimus, cum homine societatem ineuntibus piscationis: quam rem scitè exponit Plinius lib. IX, cap. VIII. Æliani quoque est lib. II. de Anim. cap. VIII. Λόγοι φασὶν Εὐβοέων, τοὺς ἁλιέας τοὺς ἐκεῖσε τοῖς δελφῖσι τοῖς ἐκεῖθι ἰσομοιρίαν τῆς θήρας ἀπονέμειν. *Sermo hic apud Eubœos percrebuit, piscatores indigenas cum delphinis partiri piscium capturam.* Præterea odor piscium ad alios capiendos confert. Plinius lib. IX, cap. XXX. *Mire omnes marini* (pisces) *expetunt odorem polyporum: qua de causa & nassis illinuntur.* Hoc haustum ex Aristotelis lib. IV. Hist. Animal. cap. VIII. Ubi & sepias, & polypos, ait piscationi esse utiles, quia pisces eorum odore allecti facilius capiantur: unde colligit, pisces odorandi habere facultatem. Diximus aliquid de argumento illo libri hujus cap. XIII. nunc ipsum audiamus philosophum libri IV. Histor Animal. cap. VIII ‡: Καὶ ὅλως δὲ πρὸς τὰ κνισώδη πάντες φέρονται μᾶλλον· καὶ τῶν σηπιῶν δὲ τὰ σαρκία σαθεύσαντες ἕνεκα τῆς ὀσμῆς, δελεάζουσι τούτοις· προσέρχονται γὰρ μᾶλλον· τοὺς δὲ πολύποδας φασὶν ὀπτήσαντας, εἰς τοὺς κύρτους ἐντιθέναι, οὐδενὸς ἄλλου χάριν, ἢ τῆς κνίσσης. *Ac omnino omnes ad nidores potius feruntur. Vnde etiam frustula carnis sepiarum deusta, odoris gratia, objectantes iis, pisces inescant. Sic enim facilius accedunt. Polypos etiam ajunt assatos, nonnisi nidoris gratia, retibus indi.*

‡ *secundum dist. Cas. Scal. sect 252.*

Prosunt quoque venatoribus. Siquidem terrestres lupi, qui, ut diximus libro III*, multimodis in medicina prosunt, capiuntur pisce blenno. Modum ostendit Diophanes apud Cassium Dionysium: ut retuli cap. LXXIII. Ubi & monui †, perperam apud eum βλέμμον scribi, quamquam & *blemmum* reddidit Cornarius. Omnino enim βλέννος dicendum: ut est apud Oppia-

* *cap. 73.*
† *ad oram.*

Oppianum in I Ἁλιευτ. Estque id nomen contractum ex βέλωνος: prout vocatur Athenæo in VII.

Ad medicinam quoque προφυλακτικὴν †, partem τῆς ὑγιεινῆς *, pertinet, quòd corium marini induentes vituli reddamur tuti ab ictu fulminis; imò &, si currus, quo vehimur, corio istiusmodi fuerit obtectus. Sic quidem Augusto, & Severo, persuasum fuit.* Sed quàm infirmo hoc tibicine nitatur, diximus jam lib. tertio cap. VII.

† *præservantem, sive quæ præsentem conservat sanitatem.*

* *quæ tuetur sanitatem.*

CAPUT XLVII.

Ex piscibus usus, & sæpius luxus, in vestibus purpureo tingendis colore, item in margaritis. De margaritis prius dictum: ubi expositum unionis, & margaritæ *ἔτυμον: & cur etiam χάλαζα vocetur.* Concham, & margaritam, *differre. Conchæ Tertulliano* maris poma: *margarita autem potius conchæ vitium, quàm decus. Quæ conchæ sint margaritiferæ. Ex veterum opinione margaritas nasci ex rore: sed sententia hac refellitur Conchæ aliæ ἰμβύθιοι, aliæ ἀναφερεῖς. Ut, judicio veterum, margaritæ glisc ant tonitru, fulgetro decrescant. Ostrea dicta* Nereidos tubera. *Hinc itum ad tincturam. Conchylii vox πολύσημος. Conchyliatæ, & purpureæ vestis discrimen. Hodie purpureum colorem esse ab herbis sed fuisse olim ab aquatilibus, quæ eum in mediis haberent faucibus.* Trachalus *quid, & μήκων. Fullonis, & tincæ commoda in eluendis vestium maculis: conchæ porcellanæ usus in poliendis linteis; uti & chartis.*

DEinceps aperiam, quantum utilitatis adferant pisces extra ea, quæ ad alimoniam, ac medicinam, pertinent. Ac primùm quis crederet, eos etiam prodesse ad rem vestiariam? Variè tamen juvant; præcipuè tincturâ vestium, & margaritis. Utrumque complexus est Plinius lib. IX, cap. XXXV. *Sed quota hæc portio est reputantibus purpuras, conchylia, margaritas!* Ubi duo priora ad tincturam referri, satis est apertum. Subjungit deinde, quæ ostendant, (ut omnium, quorum est usus, etiam est abusus) non solùm valere ad usum, sed etiam ad luxum: *Parum scilicet fuerat, in gulas condi maria, nisi manibus, auribus, capite, totoq; corpore, à feminis juxta virisq; gestarentur. Quid mari cum vestibus? Quid undis, fluctibusq; cum vellere? Non rectè recipit hæc nos rerum natura, nisi nudos. Esto, sit tanta ventri cum eo societas; quid tergori? Parum est, nisi qui vescimur periculis, etiã vestiamur. Adeò per totũ corpus, anima hominis quæsita maximè placent.* Ac post aliquammulta: *Quin & pedibus, nec crepidarum tantum obstragulis, sed totis socculis* (margaritas) *addunt. Neq; enim gestare jã margaritas, nisi calcent, ac per uniones etiam ambulent, satis est.* Hæc tum de margaritis, tum purpureâ ac conchyliatâ veste, aliquanto pluribus explicabimus. Dicã prius de margaritis, ut Tertullianus * ait, *vel ipso nomine*

* *lib. de Pallio cap. 5.*

nomine pretiosis, Latini *uniones* vocant, non quia nunquam duo simul reperiantur; ut Solino † proditum, & Isidoro ‡: verùm, quia, ut melius ait Plinius*, *nulli duo reperiantur indiscreti.* Margaritæ verò vocabulum, si Eustathium † audimus, fuerit à μαίρειν, unde μαρμαίρειν ‡. Sed credibilius est, unde res ipsa, (à barbaris puta) inde etiam vocabulum esse acceptum. Nempe à Persis, vel Indis: etsi hi conchas, in quibus margarita foret, βέρβερι vocarint; ut Androsthenes* tradit apud Athenæum †. Existimet aliquis, hæc eo quoque firmari, quòd Thargum Hierosolymitanum habeat מַרְגָלָא Exodi XXVIII. Sed fortasse vox ea Magistris illis, ut aliæ innumeræ, à Græcis fuit. His dicitur, tum μαργαρίτης, quia intelligitur ὁ λίθος, tum μαργαρῖτις, quia intelligitur ἡ λίθος. Dicitur & ἡ μάργαρις, & τὸ μάργαρον: junioribus etiam χάλαζα, quia referat grandinem porcinum ‡, h.e. alba suillæ carnis grana. A conchis, in quibus nascitur, clarè etiam distinxit Tertullianus libro de Habitu muliebri cap. VI. *Si quid de mari Britannico, aut Indico ambitio piscatur; conchæ gen⁹ est, non dicā conchylio, aut ostreo; sed nec pelo ride gratius de sapore. Ad hoc enim conchas noverim maris poma. Quod si concha illa aliquid intrinsecus pustulat; vitiū ejus magis debet esse, quàm gloria. Et licet margaritū vocetur; nō aliud tamen intelligendū, quàm conchæ illius aliqua dura & rotunda verruca.* Ferunt autem margaritum pinnæ, pectines, myaces: item μαργαρόμητρα, sive, ut vocant, perularum mater: quæ pectinem magis refert, quàm pinna, ac facie exteriori scabritiem habet, & rugas.

Conchas se aperire, ac claudere, satis constat: unde & μύες ἀπὸ τοῦ μύειν* vocatæ. Ajunt verò, noctu pandi, ut ex Lunari adspergine, hoc est, rore, concipiant, atque puro illo, & pellucido humore indurescente, parere candidum illum lapillum, quem *margaritam* dicimus. Hæc sententia Plinii est, & exinde Solini, atque ex eo Ammiani Marcellini. Sed ut illud de terrestribus conchis verum sit (de his id Symmacho proditum) falsum tamen fuerit de marinis: ut vel illud argumento est, quòd cùm, teste Isidoro Characeno †, concharum aliæ sint ἰμβύθιοι, *quæ in fundo degunt*; aliæ ἐπιπολάζουσαι & ἀναφυρεῖς, *quæ in summo mari deferuntur, ac natant*: minores sint quæ fluitant in maris superficie. Scio, quid respondeant, tantum conchis esse prudentiæ, ut fundum petant, simulac conceperint. Sed obstat, quòd conchæ maximas habentes margaritas creentur in profundo: talesque non vagentur, sed adhærescant fundo: ita ut sæpe opus sit urinatores mergi ad XX. orgyarum altitudinem: sicut idem ait Isidorus. Quare multò est credibilius, ex eadem materie & animal gigni, & lapillum: sed hunc creari ex humore puriori, ac magis perspicuo. Crescente animali, crescit quoque lapillus, sive os malis. Nam utroque modo veteres loquuntur. Si fulguret, fieri minores, traditum est Plinio lib. IX, cap. XXXV. ut alibi quoque

† *cap* 20
‡ *lib.* 16. *Orig cap.* 10.
* *lib.* 9. *cap.* 35.
† *In Il.* α, *pag.* 80. *edit. Rom & alibi*
* *in navigatione Indiæ.*
† *lib* 3, *cap.* 13. *sive pag* 93. *edit Commel.*
‡ *Athen. lib* 3. *cap.* 13 *sive pag* 93.
* *ab occludendo.*
† *In descriptione Parthiæ, apud Athenæum lib* 3. *cap.* 14, *sive pag.* 94. *edit. Commel. & Lugdun.*

que diximus. Id fieri ait pro jejunii modo. Sed tonitrû majores potius reddi, censet idem: uti & Characenus Isidorus*. Nempe imbris beneficio tonitru consequentis: propter quam causam tubera quoque tum fiunt† grandiora; ut exposuimus libri III, cap. VII. Possis iccirco eleganter vocare *maris tubera*; ut Matron parodus* ostrea nuncupat. Ejus enim versus ille apud Athenæum†:

Ὄστρεα τ' ἤνεγκε Θέτιδος Νηρῆΐδος ὕδνα.

Ac non dissimili tralatione *maris poma* appellavit Tertullianus, lib. de habitu muliebri cap. VI. Verba ipsa superius adduximus.

A margaritis venio ad tincturam. Plinio lib. IX, cap. XXXVI. duo sunt genera turbinatorum, florem illum continentium tantopere tingendis vestibus expetitum: uni nomen *purpuræ*; alteri *buccino*. Ambo laxè accepto *conchyliorum* nomine continentur: sed quandoque vocabulum *conchylii* sumitur strictius: ut cùm Dioscorides jungit τὸ κογχύλιον, τὴν πορφύραν, & τὸν κήρυκα· *conchylium, purpuram, buccinum*. Interdum & buccinum solum *conchylii* nomine intelligitur: quomodo eædem sint *vestes conchyliata*, & quas Maro* appellat *Tyrio murice infectas*. Hoc pacto opponi solent vestis *conchyliata* & *purpurea*. Nempe apud Romanos sic usus erat, ut conchyliatus color esset dilucior, ac pallidior: purpureus vegetior, florentiorque. Qualis Tyrius, (ut idem Plinius ait) *concreti sanguinis nigricans adspectu, idemq; suspectu refulgens*. Hoc colore quia bis vestis tingeretur, *Tyriam dibapham* dixere. Hodie tam purpureus, quàm conchyliatus color, non est à liquore purpuræ, sed ab herbis: de quo suo videbimus loco. Olim verò iste honos erat aquarum, & piscium: unde B. Ambrosius Hexaem. lib. V, cap. II. *Quid etiam purpuras memorē, quæ ornant regum convivia, amictus imbuunt? Aquarū est igitur, quod in regibus adoratur*. Ubi aquarum appellat honorem, quia & purpura, & buccinum, sint aquatilia. Locum, quo liquorem illum contineant, indicat Aristoteles† his verbis: Τὸ δ' ἄνθος ἔχουσιν ἀνὰ μέσον τοῦ μήκωνος, καὶ τοῦ τραχήλου. Pro eo sic Plinius lib. IX, cap. XXXVI. *Purpuræ florem illum tingendis expetitum vestibus in mediis habent faucibus*. Nimirum fauces inter eas sunt partes, quas Aristoteles τράχηλον vocat, & μήκωνα. Priori vocabulo significatur cervix, sive partes superiores; quas Latini etiam *trachalos*, Festo teste, dixerunt. Posteriori signantur partes inferiores, ac fibratæ, tenui quadam lanositate vestitæ. Mox de loco eodem subdit Plinius: *Liquoris hic minimi est in candida vena: unde pretiosus ille bibitur, nigrantis rosæ colore sublucens*. Plura inibi; inter alia de purpureæ vestis usu; ut in consulari dignitate, in ætate prætextata, in senatoria dignitate, cujus togæ latus intexebatur clavus purpureus; quo pacto ab equitibus distinguebantur: item quòd purpurati sacrificarent; & in triumphantium veste auro misceretur:

* Eodem Athenæi libro pag. 93

† Plutarch. lib. 4. Sympos.

* in Cœna.

† lib. 2 cap. 21. sive pag. 62. edit. Commel.

‡ Ostrea tulit, Thetidos, Nereidos tubera.

* 4. Æn.

† lib. 5. Hist. Anim. cap. 15.

* lib. 45.

retur: quod vel ex Æmilii Pauli apud Livium* triumpho dilucet. Postea de conchyliorum tinctura addit: *Sed unde conchylis pretium? quis virus grave in fuco, color austerus in glauco, & irascenti similis mari?* Paulo post de buccinis subdit; ex quibus ipsis etiam liquor colligitur utilis tingentium officinis: quod abunde ex superioribus intelligere fuit. Plura item de his tribus refert cap. proximo, nec non tribus seqq.

Ad hunc margaritarum, & purpuræ usum tertius accedat: quòd decocto fullonis, qui Græcis similiter γναφεὺς, maculæ vestium eluuntur; ut Dorion tradit apud Athenæum †. Ψύλωνα vocari ajunt ab Aristotele*. Eandem vim habet tinca. Quo uno, ut videtur, impulsus Bellonius ‡, tincam Ausonii*, quæ Italis hodieque *tenca*, ψύλωνα, sive γναφία, esse existimavit. Sed ficulnum verè est hoc argumentum. Quippe eadem vis est aliis non paucis: ut ichthyocollæ, & id genus piscibus glutinosis. De tinca quod dixi, firmat Cardanus lib. VII. de Rerum Varietate cap. XXXXII. *Tincarum decocto maculas omnes tolli existimant; quoniam lentum sit, ac viscidum; unde materiam maculæ ad se trahat.*

Est & quarta in re vestiaria utilitas. Nam conchis, ut vocant, porcellanis utuntur vulgo ad polienda lintea, quia nihil in iis asperum: unde & usus eorum in chartæ politura. Videntur esse conchæ, quas veteres dixere *Venereas*. De his jam ante egimus. Adi & Bellonium lib. II. de Aquatilibus cap. X.

† lib. 7. cap 12. sive Commel. edit. p. 297

* lib. 6. Hist. Anim. cap. 14. Sed H. Stephanus in Thesauro putat Th. Gazam ibi Φύλλωνα legisse, quia fullonem vertat. Ac Cæsar Scaliger Comm in Aristotelis locum indicatum (est is sect. 161.) negat se scire, quis piscis sit: quippe nec Plinio, nec Athenæo, nec aliis memoratus.

‡ lib 1. de Aquatil. cap. 17.

* in Mosella.

CAPUT XLVIII.

Usus piscium in ædium structura, ac re fabrili. Gedrosis ædium postes sunt ex maxillis cetaceis. Quis Romanorum primus testudinis testâ vestierit lectos, & repositoria. Conchylium usus ad cochlearia. Glutinum ex ichthyocolla, tum ventre, tum pelle: ac super priori lectio Dioscoridis defensa. De variis ejus appellationibus apud Germanos. Squatinæ utilitas ad polituram. Quousq; pompilus naves adsectetur: & ut nautæ ex hoc pisce colligant, se litori appropinquare. Eosdem præsagire tempestatē ex echinometra, ac delphino: & ratio ejus rei allata. Piscem nomine lucernā *noctu lucem de se jaculari, multorumq; id pisciū oculos facere. Prælucere etiam baculum, cui marinum affricueris pulmonem.*

AB re vestiaria venio ad ædificia, eorumque partes, & instrumenta domestica. His aquatilia trifariam inserviunt. Partim enim materiam exhibent, partim eam jungunt, partim poliunt. Primi generis est cetaceorum usus in exstruendis ædificiis apud ichthyophagos, inter Carmanos, & Oritas, sitos: de quibus id narrat Strabo in XV. De Arabiis refert Plinius libro IX, cap. III. *Gedrosos, qui Arbin amnem accolunt, Alexandri M. classium præfecti*

Digitized by Google

præfecti prodidere, in domibus fores maxillis bellvarum facere, ossibus tecta contignare: ex quibus multa quadrigenûm cubitorum longitudinis reperta. Nec barbaris solùm materiem præstant: sed Romanis etiam, ac Græcis, præcipuè ad lectos, repositoria, & similia. Plinius lib. IX, cap. XI. *Testudinum putamina secare in laminas, lectosque, & repositoria his vestire, Carbilius Pollio instituit, prodigi & sagacis ad luxuriæ instrumenta ingenii.* Vide eundem lib. XVI, cap. XLIII. Hinc Juvenalis sat. XI.

Qualis in Oceani fluctu testudo nataret,
Clarum Trojugenis factura ac nobile lucrum.

Et Martialis lib. XII. epigr. LIV.

Gemmantes primâ fulgent testudine lecti.

Ac similiter Lucianus, & qui eum expressit, Appulejus; uterque de asini metamorphosi: illius est; Κλίνη ἦν μεγάλη ἀπὸ χελώνης Ἰνδικῆς. Hujus autem *Lectus Indicâ testudine pellucidus.* Ex quibus Justus Lipsius lucem fœnerabat istis Senecæ verbis lib. VII. de Beneficiis cap. IX. *Video elaboratam scrupulosa distinctione, & fœdissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingentibus pretiis emptas: in quibus ipsa illa, quæ placet, varietas subditis medicamentis in similitudinem veri coloratur.*

Hodie quoque ex conchis margaritiferis cochlearia faciunt, & pocula.

Alterum statuebamus usum in jungendis instrumentis domesticis. Hinc Aristoteles lib. III. Hist. Animal. cap. XI. *, cùm dixisset, presso, & macerato tergo bubulo, gluten elici; addit, hoc alicubi etiam fieri è piscibus. Non nominat piscem: sed hoc facit Dioscorides: qui tamen non de cute id scribit, sed ventre. Verba ejus sunt lib. III, cap. CII. Ἡ δὲ ἰχθυόκολλα λεγομένη κοιλία ἐστὶν ἰχθύος κητώδους· *Ichthyocolla quæ dicitur, venter est piscis cetacei.* Scio, Marcellum Virgilium in antiquo codice pro κοιλία reperisse κόλλα †: quomodo & legendum suspicatur Rondeletius lib. IX. de piscibus marinis cap. XIV, quod est de molva. Sed enim placet vulgata lectio, propter auctoritatem Plinii lib. XXXII, cap. VII. sic scribentis: *Ichthyocolla appellatur piscis, cui glutinosum est corium: idemque nomen glutino ejus. Quidam ex ventre, non è corio, fieri dicunt ichthyocollam, ut glutinum taurinum.* Nimirū nihil prohibet, quo minus & ex corio, & è ventre, glutinum pararint. Ponticam ichthyocollam præcipuè commendant Dioscorides lib. III, cap. CII, & Plinius lib. XXXII, cap. VII. Germanis, ad quos è Danubio etiam sexcentarum advehitur librarum, dixere hausen, quia magnitudine domum exiguam refert. Indeque glutinum ejus vocatur hausenleim, id est, husonis glutinum; ac generali vocabulo fischleim, hoc est, piscinum glutinum; item mundleim, hoc est, orale glutinum: quia ore madefit, ut facilius conglutinet. Cæterùm non hanc utilitatem fabris modò præstat lignariis;

* *Sed ex dist. Cas. Scal. cap. 10. sect. 128.*

† *gluten.*

riis; sed etiam artificum aliis: ut in emplastris, instrumentis musicis, chartis.

Tertium statuebamus usum in domesticorum instrumentorum politura. Huc facit squatina: de qua sic Bellonius lib. I. de Aquatilibus cap. VIII. *Hujus pellem piscatores Itali prius glubunt, quàm foro exponant. Ea enim assulis distenta, & exsiccata, fabris lignariis ad opera perpolienda, ut & canicularum apud nos pellis, utilis est* Sed veteres potius audiamus. Plinius lib. IX. cap, XII. *Aquatilium tegumenta plura sunt: squamis, ut pisces; asperâ cute, ut squatina; qua lignum, & ebora, poliuntur.* Atque ad hunc locum attendens lib. XXXII. cap. IX. *Prodest per se squatina piscis cutis combusta. Hæc est, quâ diximus lignum poliri: quia & è mari fabriles usus exeunt.* Et hæc de usibus, ut Plinius hic vocat, fabrilibus; ac propriè in ædificiis.

Post eos videndum, ut usui sint nautis. Nam & ναυπηγικὴ est inter artes fabriles, & navis est æquoreum domicilium. Et quomodo non in aquatilibus vel maximè rationem habeamus nautarum, qui in aquis degunt; à quibus etiam, ut & piscatoribus, aquatilium naturam, ac commoda, præcipuè accepimus?

Pompili magno usui sunt nautis, quia, quasi navium custodes, & servatores, eas comitantur, non quidem in portum usque, quod Nicolaus Leonicenus * refert; sed donec terram è longinquo præsentiant. Itaque quo propius ad littus acceditur, eo segnius comitantur. Vide Ovidium in Halicuticis, Plinium lib. XXXII, cap. ult. Ælianum lib. II. de Anim. cap. XV. &, qui multa adeò ex Æliano carmine reddidit, Oppianum, lib. IV. † de Piscatione: etsi de hoc ipso agens Gesnerus dicat, Ælianum sua ex Oppiano exscripsisse. Sed eum, ut alibi ostendi, ætas amborum satis refellit. Nec tanti erat id repetere hoc loco; nisi plerique, hoc argumentum post Gesnerum tractantes, alienum errorem facerent suum. Porrò ista pompili erga navigantes affectio occasionem præbuit fabulæ de Pompilo nautâ, vel piscatore Icario, in piscem sui nominis converso; ut retulit ex Apollonio Athenæus ‡. Sed & Ælianum * vide sis, & Eustathium in Homerum †.

Alium quoque nautis, & piscatoribus, usum pisces præbent: ut qui imminentem ex iis colligant tempestatem. Plinius lib. IX, cap. XXXI. *Tradunt sævitiam maris præsagire* (echinometras) *correptisq; opperiri * lapillis, mobilitatē pondere stabilientes. Nolūt volutatione spinas atterere: quod ubi videre nautici, statim pluribus anchoris navigia infrenant,* Ejusdem sunt ista lib. XVIII. c. XXXV. *Delphini, tranquillo mari lascivientes, flatus, ex qua veniunt parte, præsagiunt: item, spargentes aquam turbato, tranquillitatem.* Causa horum videtur, quòd pisces in aquis etiam immutationem aëris persentiant: hinc se agitent,

* *Variorum lib. 3, cap. 9.*

† *vers. 188. & seqq.*

‡ *lib. 7. cap. 7. sive pag 283.*

* *de animalibus lib. 15 c. 23*

† *in Odyss. N. pag. 1737 edit. Rom.*

* *sic rescribo ex MSo, & veteri edit. Parmensi,* Opperiri *nempe valet* exspectare. *In aliis est* operari: *quod probare non possum.*

tent, sæpius ostendant. Quid mirum? quando similia in hominibus videmus præsagia. Sic cum laterum, vel thoracis dolore conflictantes, ex hoc colligunt ventos instare septentrionales. Et arthritici, vel morbo afflicti Neapolitano, seu Gallicum vocare malis, ex capitis, vel articulorum dolore, colligunt flatum imminere austrinum.

Nautis insuper aëra illuminat piscis ex eo dictus *lucerna*. Plinius lib. IX, cap. XXVII. *Subit in summa materia piscis ex argumento appellatus lucerna, linguaque ignea per os exerta tranquillis noctibus relucet.* Sed de lingua parum est credibile, quando ea piscibus explanata est; ut docet Aristoteles in secundo de Partibus Animal. Eoque argumento Plinium etiam Gillius impugnat. Rondeletius * censet, piscem esse eundem, ac Plinii milvum. Oculos is habet rubescentes; linguam item, palatum, aliaque interioris oris rubra; imò sandaracham, vel cinnabarim, vincentia: quibus sic partibus lucet, quasi ore teneat carbones. Sed & oculi eo conferunt, quos habet rubescentes. Quosdam sanè pisces oculis noctu lucem jaculari, testis Plinius lib. XI. cap. XXXVII. *Quin & in tenebris multorum piscium* (oculi) *refulgent, aridi sicut robusti caudices, vetustate putres.* Sic locus iste est distinguendus.

* lib. 10. de pisc. mar. c. 8.

Aliter etiam conducunt pisces aëri navigantibus illuminando. Idem Plinius lib. XXXII, cap. X. *Pulmone marino si confricetur lignum, ardere videtur; adeò ut baculum ita præluceat.*

CAPUT XLIX.

Afros è θολῷ sepiæ; sed Romanos, & Græcos, è fuligine fornaciũ, & balnearum, atramentum fecisse, quo scriberent. Cochlearum usus in oleo decapulando, ac hauriendo. Oleum ex hepate factum cartilagineorum piscium, vel adipe balenæ. Sepiæ atramento lucernis indito, adstantes videri Æthiopes. Concha pictoribus hodieque pro vasculis pigmentariis: Pro tuba priscis temporibus concha usus erat De oleo vermis Indici, quod exstingui nequeat, & propterea à regibus Persarum usurpetur in urbibus expugnandis: Ctesiæ fides. Usus aquatilium in suffragiis, mensuris, flagellandis pueris, plectendis adulteris. Abusus eorundem ad equorum venditionem fraudulentam; item philtra, & magicas præstigias.

VEnio ad commoda illa, quæ omnes prope homines tangunt; sed præcipuè deditos literarum studiis. His maximus est chartarum usus, & atramenti, & olei, dum nocturnis eos impallescere chartis juvat. Sed de charta, ut ea & ichthyocollâ conglutinetur, & concha poliatur, aliâ paulo ante occasione dicebamus. Alterum præstat sepia excremento suo, quod Græci μέλαν, Latini *atramentum* vocant. Nam licet Romani, & Græci, ex forna-

fornacium, balinearumque fuligine, atramentum facerent; ut cognoscere est ex Plinio lib. xxxv. cap. v, & Dioscoride lib. v, cap. ult. Afri tamen ex excremento, sive nigro, & glutinoso humore in vesica, sive membranâ sepiæ latente (Græci humorem eum θολὸν nuncupant ἀπὸ τοῦ θολῶδες *) atramentum scriptorium conficiebant: quemadmodum vetus annotavit interpres ad illud Persii sat. III.

Nigra quòd infusa vanescat sepia limphâ.

Ubi poeta iccirco *sepiam* μετωνυμικῶς pro quovis posuit atramento. Puto, & ideo in veteri epigrammate, (quod inter alia in veteribus nobilissimi Salmasii membranis comparet) geminum illi usum tribui: unum in cibis, alterum scriptionis. Epigramma id hujusmodi est:

Femineo geminum designat nomine sexum,
Et candens piceum sepia claudit onus.
Utilior nullus piscis per cærula oberrat,
Cui pretium capto debuit esse duplum.
Præstat carne cibos; apicum dat felle figuras;
Atque brevis specie † usum ad utrumque facit.
Hanc potius doctis apponere convenit escam,
*Quæ sapit in morsu *, & probat articulos.*

Porrò non solùm sepiæ inest atramentum (sic etiam Cicero eum vocat humorem in II de Nat. Deorum) sed mollibus cunctis; ut Aristoteles ait †; qui & ipse θολὸν nominat, & ab iis in metu ait effundi, ut infuscatâ aquâ occultentur. De loligine quidem id manifestum: unde ejus succum pro animi livore, ut *æruginem* pro *veneno*, dixit Horatius ‡: quemadmodum Porphyrio interpretatur hunc locum:

— Hic nigræ succus loliginis, hæc est
Ærugo mera —

Sed utrum, ut sepiæ, sic etiam loliginis succo, in scribendo usi sint Afri, vel populorum alii, non facilè dixero.

Ad oleum variè aquatilia prosunt. Primùm in conficiendo illo ex olivis, vel seminibus cannabis, lini, raporum, vel etiam è nucleis. Cochleæ enim, & myacum testæ, usui sunt ad decapulandum oleum, vel hoc illis hauriendum: ut est apud Dioscoridem lib. I. Med. Mat. cap. XXXVIII, & Plinium lib. XXXII, cap. XI.

Præterea ex aquatilibus etiam oleum fit: ut ex hepate cartilagineorum. Eo quippe non solum inunguntur ægri: sed usus etiam est in lucernis; Rondeletius lib. III. de pisc. mar. cap. XIX. *Cartilagineorum hepar pingue est, ut liquefieri possit, & in oleum resolvi, quo in multis affectibus frequenter usi sumus: est ad lucernas utile.* Adhæc balænæ adeps pro oleo est; eò quòd non con-

* *turpidum esse.*

† *Nulla hic est elisio: cujus rei multa sunt exempla similia, in veteribus epigrammatis à Pithœo congestis, & editis.*
* *Nec hic visum elidere. Alioqui scripsisset, & quæ.*
† *lib. 4. Hist. Anim, cap. 1.*
‡ *lib. 1. sat. 4.*

concrescat. Propterea Itali vocant *capidolium*; ut Bellonius tradit lib.1.de aquatil. cap. 111. Est de hoc belluæ marinæ usu insignis locus in vita S. Philiberti abbatis, à monacho Gemmeticensis cœnobii ad abbatem Coschinum, ac fratres scripta *. *Habent illic & suum è marinis belluis solatium, vel compendium: quod mirum sanè est, & à seculo inauditum. Uncis enim, retibusq;, & ratibus capiunt pisces maris, longos pedes quinquaginta: ex quibus non solum escas sibi parant fratres : sed etiam pinguedine illorum fovent lucernas. Faciunt hoc merita S. Philiberti, & multorum aliorum illic quiescentium sanctorum fratrum, qui fideliter Domino servierunt, & tempore pacis cum Christo Cruci affixi, sua voluntate martyrium obiere.* Et multò post: *Alio quoque tempore, cum ejusmodi liquore lucernæ Fratrum indigerent, Beato viro Dominum instanter rogante, ut ipsius munere Fratrum inopia suppleretur, manè annunciavit Monachus, mare grandem piscem mortuum ejecisse in littus. Ex illo pisce Fratres triginta modios pinguedinis ad lucernas fovendas extraxere.* Sepiæ etiam atramentum in lucernis usui est: sed eo addito, qui adsunt, æthiopes videntur, ut ab Anaxilao est traditum, & exinde refert Plinius lib. xxxii. cap. x.

* *apud Surium in vitis Sanctorum ad 20. Augusti.*

Est & in liberalibus artibus pictura. Cui itidem cõmodant aquatilia. Nam colores suis infundunt pictores conchis; ut chamarum, & mytilorum testis: idque partim, quia colores iis non immutentur, partim quia testæ nulli sint oneri, dum manu sustinentur.

Sua etiam commoda ex aquatilibus percepit scientia militaris. Antiquis enim pro tuba fuit concha turbinata, dicta στράβηλος, quasi στρόβιλος. Hesychius, & Varinus: Στραβήλῳ, τῷ κόχλῳ, ᾧ ἐσάλπιζον. *Strabelo, concha, qua, buccina instar, canebant.* Idem Hesychius: Κόχλοις (sic legendum) τοῖς θαλαττίοις, ἐχρῶντο πρὸ τῆς τῶν σαλπίγγων εὑρέσεως· *Conchis marinis utebantur ante inventas tubas.* Theocritus Διοσκούροις:

Ἦ ῥ' Ἄμυκος, καὶ κόχλον ἑλὼν μυκάσατο κοῖλον.
Οἱ δὲ θοῶς συνάγερθεν ὑπὸ σκιερὰς πλατανίστους
Κόχλῳ φυσηθέντες ἀεὶ Βέβρυκες κομόωντες.
Dixit sanè Amycus, & cavâ acceptâ conchâ insonuit.
Celeriter autem convenerunt sub umbrosam platanum,
Conchâ inflata, Bebryces semper comam alentes.

Est & Lycophronis in Cassandra:

Καὶ δὴ κατέστη γαῖαν ὀρχηστὴς Ἄρης,
Στρόμβῳ τὸν αἱματηρὸν ἐξάρχων νόμον.

Quod Scaliger reddidit:

Iam culta vastat arva Mars Salisubsulus,
Reciproco cruenta signa murice
Edens.

Quod Lycophron appellat στρόμβον (concham ait Tzetzes) id Scaliger *muricem reciprocum* dixit. Hinc & Tritones in antiquis videas marmoribus cum conchis oblongis, ore rotundo, amploque; sed paullatim amittentibus

tibus magnitudinem, donec per sinuositatem devexam desinant inferius in mucronem. *Turbinem* vocant Latini: ut *turbinata* Gaza dixit, quæ Aristoteles στρομβώδη *. Hujusmodi Tritonis concham scitè descripsit Ovidius primo Metam. fab. VII. ut cap. XXXVI. ostensum.

* *lib. 4. Hist. anim. cap. 4.*

De dicto concharum in bellis usu vidimus quoque in Oratoriis Institut. lib. V. cap. XI, sect. VII.

Alium præterea usum dabo, fide scriptoris antiqui, sed Græculi. Vermis est fluvii Indi, septem longus cubita, pauxillo minoris crassitiei, quam est hominis amplexus. Fusè eum ex Ctesia Cnidio describit Ælian. lib. II. de Anim. cap. III. Inter alia mirandum, quod ait, eum XXX. diebus pendulum in fictilia stillare oleum crassum: ligna hoc oleo illita confestim comburi: nec ulla flammam ratione posse restingui: atque ita urbes expugnari à regibus Persicis: unde nec catapultis, ballistis, & similibus, eis sit opus. A Ctesia verò non magis fidem exigere oportet, quam poetis.

Sed longum esset singulas ire per vitas. De cæteris igitur suffecerit pauca addere quasi per satyram. Ut quòd concharum etiam minutarum pro calculis usus antiquitus in suffragiis erat ferendis. Eas χοιρίνας vocarunt; ut est apud Julium Pollucem *, & scholiastem Aristophanis †.

* *lib. 8. cap. 5.*
† *in Equites, sc. Cujus initium, Σχίνας τι & alibi eadem comœdia.*

In mensuris etiam conchis usi. Unde obtinuit, ut concham dicerent pro tribus cochlearibus. Nempe sextarius valuit conchas triginta duas; quod sit nonaginta sex cochlearia.

Etiam usus aquatilium fuit in rebus tristibus: pœnis dico, tum privatis, tum publicis. Privatis, ut quòd patribus familias, & pædagogis, lori in flagellando vicem præstabant tergora anguillæ. Plin. lib. IX. cap. XXIII. *Tenuissimum his* (murænis) *tergus: contra anguillis crassius, eoque verberari solitos tradit Verrius prætextatos: & ob id mulctam his dicit non institutam.* Sententia Verrii, qui præceptor fuit nepotum Augusti, hæc fuit: prætextatos non puniri mulcta aliqua pecuniaria, quam aspernentur, quia non ipsi, sed parentes sic luant pœnas: verum flagris, quas sentiant, & huic rei inserviisse terga anguillarum. Similiter Isidorus in Glossis: *Anguilla est, qua coërcentur in scholis pueri, quæ vulgo scutica dicitur.*

At pœnæ publicæ exemplum esto, quòd adulteri Athenis pœnas luebant mugile in anum immisso. Juvenalis sat. X.

—— Necat hic ferro, secat ille cruentis
Verberibus, quosdam mœchos & mugilis intrat.

De cujusmodi supplicio est & illud Catulli ad Aurelium:

Ah tum te miserum, malique fati;
Quem attractis pedibus, patente portâ,
Percurrent raphanique, mugilesque.

Sunt & usus improbi, seu abusus potius: qualis ille (ut simili ex re exemplum petam) quòd Cingari nequissimi equis, ut carius vendant, in anum inserunt anguillam. Sic enim fit, ut intumescente corpore, videantur pinguiores, & dum ob molestiam ex anguilla crebro subsultant, etiam credantur agiliores.

Nefarius quoque usus ille in philtris, & rebus magicis. Pompilus quidem ad philtra utilis habitus; dictusque ἱερὸς ἰχθὺς, *sacer piscis*: quo de Athenæus lib. VII. & ex eo Nicolaus Leonicenus Variorum lib. III. cap. IX. etsi non Athæneum, sed Pausaniam, seu memoriæ, seu calami lapsu, profiteatur auctorem.

Phocas

Phocas ad magicas præstigias esse utiles, eoque eas circum Protea fingi, quasi iis gaudentem, apud Eustathium † legere est, & scholiastarum alios. † *in Odyss. 4. pag. 1502 edit. Rom.*

CAPUT L.

De aquatilibus noxiis. De navigantium periculo à loligine. Oculis obesse mullos, & omnes pisces cartilagineos. Hippocampos, ut ajunt, gignere hydrophobiam. Turbida produci somnia capite polypi comesto. De veneno scorpii marini, sepiæ, centrinæ, viva Gallicanæ, & leporis marini, quo periit Titus Imperator. Diphili apud Athenæum μνημονικὸν ἁμάρτημα. Hostes marini leporis cancer marinus, ac mullus; cui propterea honos exhibitus in Eleusiniis. B. Ambrosii locus non inelegans de lepore marino. Abortum ab eo & fieri, & impediri. Ut pastinacæ veneno perierit Ulysses. Quando vixisse videatur non respuendus belli Trojani scriptor, qui sub nomine Dictyos Cretensis extat Latinè. Araneum, & draconem marinum, perperam à Plinio pro diversis haberi. Eundem & venenum esse, & antidotum. Ac similem esse rationem porci marini.

CUm tot tantaque sint piscium bona, in cibis, in medicina, in omni vita: non injuria aliquis miretur, abhorruisse ab eorum esu, tum Syros, tum etiam Pythagoricos. Sed à Syris hoc datum honori Dercetus, in piscem conversæ; qua de re satis dictum nobis lib. I. cap XXIII. Pythagorici verò cur abstinuerint, exposui lib. III. cap XXVII. Sed, quantacunque sit piscium utilitas, non diffitendum tamen, gravia etiam damna iis imputari. Ut quòd loligines magno numero sese complexæ natant: ac similiter multæ nexæ extra aquas volitant: unde periculum ab iis, ne mergant navigia: sicut quidem ex Trebio Nigro tradidit Plinius lib. XXXII. cap. II. Quam illud etiam navigantibus noxium, si verè de remora ajunt, remorari (unde & nomen) navem velis, remisque, quasi provolantem? Sed quid de isto censendum sit, antea *, cum de vi piscium dicerem, exposui. * *cap. II.*

Nunc ergo videamus de morbis, quos afferunt vel parti certæ, vel corpori universo. Prioris generis exemplum habemus in mullis, qui lædere oculos dicuntur. Dioscorides lib. II. cap XXIV. Τρίγλη συνεχῶς ἐσθιομένη ἀμβλυωπίας δοκεῖ κατασκευαστικὴ ὑπάρχειν· *Mullus continuo comestus creditur caliginem oculis offundere.* Idem apud Aëtium legas. Imò cartilaginea omnia, si diu multumque utaris, visum reddunt hebetiorem; ut apud Athenæum ait Diphilus.

Hippocampi adferunt hydrophobiam; si hac parte, quod non puto, credendum Æliano lib. XIV. de Anim. cap. XX.

Polypi caput comestum turbulentos reddit spiritus, somniaque hinc

molesta: ut auctor in Symposiacis Plutarchus. Verba ejus adducebamus lib. III cap. XXXV.

Universo autem corpori nocent, qui veneno inficiunt. Nam, utcunque ad commendationem aquarum B. Ambrosius * dicat, *ipsos ungues venenosos esse in terris, sine veneno in aquis:* sunt tamen & pisces venenati. Qualis scorpius marinus: ut tradunt Dioscorides lib. VI, cap LXI. Plinius lib. XXXII. cap. V. Avicennas lib. IV. Fen. VI. tract. V. cap. XXIII. Imò Ovidius quoque in Halieutico:

Et capitis duro nociturus scorpius ictu.

Sive potius, *Et captus d. n. s. i.* Prout Petrus Ciacconus legit, probante etiam Hercule Ciofano.

Sepiæ quoque, ut Ælianus ‡, Oppianus †, & Philes *, tradunt, morsu nocent. Inest enim illis aliquid venenati, sive id à dentibus sit, sive à sanie effluenti è corpore.

Κεντρίνη item, quæ in cartilagineis est, nempe ex galeorum genere, duos habet aculeos; unum in cauda, alterum in vertice capitis; ut Ælianus ‡ ait; sive potius in cervice, secundum Athenæum †. Hisce aculeis, à quibus & κεντρίνης nomen accepit, venenati quid esse, ab eodem Æliano proditum est lib. I. Hist. Anim. cap. LV.

Adhæc Gallis piscis est minutus, dictus *viva*, *(la vive,)* salubris ille quidem, sed dorsi medullam obtinens adeò venenosam, ut si quis ab ea fuerit læsus, pars affecta continuò intumescat, & inflammetur: homo maximos patiatur dolores, & varia symptomata: nec rarò eidem mortem afferat: ut Quercetanus narrat in diætetico suo polyhistorico cap. VII.

Etiam, Æliano teste lib. II. Histor. Anim. cap. XLV. in venenatis est lepus marinus; qui Græcis similiter λαγωὸς θαλάσσιος *, piscis ex mollibus, & ἀναίμοις †, nomen *leporis* ex eo sortitus, quòd colore referat leporem terrestrem. Caro ejus similis est loligini parvæ: cui iccirco comparat Dioscorides lib. II. cap. XX. Sed figuram si attendas, potius refert offam informem; ut ait Plinius lib. IX. cap. XLVIII. vel etiam, præcipuè posteriori corporis parte, cochleam testa exemptam; ut Ælianus ait loco antea indicato. Sanè nec oculos, nec pinnas, habet: nec alia corporis membra distinguuntur. Piscis hic pulmones exulcerat; ut est apud Galenum lib. de Theriaca ad Pisonem; item lib. I. de medicamentorum compositione κατὰ γένη, & lib. IV. de simpl. fac. cap. XIX. Utrum ex nota qualitate, an occulta, differit Thomas Erastus * lib. de occultis Medicament. propriet. cap. XXXVII. De eodem ita Plinius lib. IX. cap. XLVIII. *Nec venena cessant dira, ut in lepore: qui, in Indico mari etiam tactu pestilens, vomitum dissolutionemq́; stomachi protinus creat.* Item lib. XXXII. cap. I. *Non sunt minus mira, quæ de lepore marino traduntur: vene-*

* lib. 5. Hexaë. cap. 2.

‡ lib. 5. de An. cap. 44.
† li. 2. Ἁλιευτ. vers. 454. & duobus seqq.
* cap. περὶ σηπίας.

‡ lib. 2. de An. cap. 55.
† lib. 7. in γαλεὸς, sive cap. 12.

* lepus marinus.
† piscis sanguinis expertibus.

* In Miscellaneis Medicis H. Smetii.

venenum est aliis in potu, aut in cibo datus, aliis etiam visus. Siquidem gravidæ si omnino adspexerint feminam ex eo genere duntaxat, statim nausea, & redundatione stomachi, vitium fatentur, ac deinde abortum faciunt. Quam rem experientia firmat Rondeletius *. Etiam in venenatis referunt Nicander †, Dioscorides ‡, Ægineta *, Aëtius †. Imprimis autem pestiferam ejus vim indicat, quòd veneno illius Domitianus sustulerit Titum fratrem: Tzetzes: Τίτος θνήσκει βεβρωκὼς λαγὼν τὸν θαλάσσιον *Titus moritur, comesto lepore marino.* Imò præsentis adeò veneni putatur, ut & recens scarus sit suspectus, quia lepores venatur marinos, iisque pascitur. Sic quidem Diphilus apud Athenæum lib. VII. Potius tamen adsentior viris doctissimis, qui arbitrantur, Diphilum, memoria lapsum, id tribuisse scaro, quod, priores secutus, de mullo narrat Plinius lib. XXXII. cap. I. Scarus enim herbis pascitur, ac piscis est laudatissimus; imò inter eos obtinet principatum; ut antea vidimus. Neque hic numen permisit, ut nulla suæ bonitatis vestigia haberemus. Nam persequitur eum cancer marinus; item mullus; ob quod beneficium honos huic in sacris habitus Eleusiniis: ut est apud Ælianum lib. XII. de Animal. cap. XXI. & Athenæum lib. VII *. Apponi etiam merentur, quæ dicit Ambrosius lib. V. Hexaëm. cap. X. *Lepusculus, timidum animal in terris, in mari formidabile, citam, & quæ non facilè possit auferri, corruptelam invehit. Voluit enim te creator nec in mari satis ab insidiantibus esse securum, ut propter pauca, quæ noceant, quasi in excubiis positus, arma fidei semper, & scutum devotionis accinctus, à Domino tuo debeas salutis sperare præsidium.* Quid quòd & lepus iste morbo medetur, quem facit? Nam adversus illud, quod abortus esse caussam dicebamus (Plinii verba sunt lib. XXXI. cap. I.) *remedio est mas, ob id induratus sale, ut in brachialibus habeant.*

Sunt & alii pisces, veneni nomine exosi; qui interim, ut Pelias hasta, medicina sunt malo, quod dederunt. Sic pastinacæ ictum esse letalem, cognoscimus exemplo Ulyssis: quem filius Telegonus incautus interemit hasta sua pro aculeo habente radium pastinacæ. Rem narrant Oppianus in I. Ἁλιευτ. Eustathius in Odyss. Λ †, & Dictys *, sive interpres, qui ut Græci τρυγόνα, sic ipse vocat *turturem marinum*: quod & facit B. Ambrosius. Nempe pares vel suppares fuere: etsi non paullo antiquiorem aliqui † putarint. De hujus veneno sic Plinius lib. II. cap. XXXVI. *Nullum* (in animalibus venenatis) *usquam execrabilius, quam radius super caudam eminens pastinacæ, quincunciali magnitudine. Arbores infixus radici necat: arma, ut telũ, perforat vi ferri, & veneni malo.* Vide & de eodem Dioscoridem in VII ‡, & alios. Sed magna est bonitas Dei, qui ex hoc ipso pisce remedium nobis dedit. Nam is dissectus, & vulneri impositus, medetur; ut Dioscorides tradit in VIII *. Cinerem quoque ejus ex aceto illitum prodesse, relatum Plinio. lib.

* *lib. 17. de Pisc. Mar. cap. 11.*
† *in Alexipharmacis.*
‡ *lib. 6. cap. 30.*
* *lib. 13.*
† *lib. 13.*
* *cap. 21. sive pag. 325. edit. Commel.*
† *vers. 134.*
* *pene extremo lib. 6. de bello Trojano.*
† *etiam Gaspar Scioppius.*
‡ *cap. 8. Sive ex aliorum inscriptione, & distinctione, Theriacorum cap. 7.*
* *cap. 6. sive Theriacorum cap. 24. & 25. ubi vide, quæ Ianus Antonius Saracenus annotavit*

lib.xxxii.cap.ii. Radii ejus cinere, vulneri admoto cum aceto, se curasse rusticum à pastinaca ictum, tradit Rondeletius.

De araneo, qui Belgis **pieterman**, sic Plinius lib.ix.cap.xlviii. *Æquè pestiferum malum araneus, spina in dorso aculeo noxius.* Est verò idem ac *draco marinus:* etsi Plinius * distinguat: quod inde est, quia diversos exscribat diversis eundem piscem vocabulis vocantes. Vide autem hic etiam Dei bonitatem. Plinii ipsius est lib.xxxii.cap.v. *Draco quidem marinus ad spinæ suæ, qua ferit, venenum ipse impositus, vel cerebro toto † prodest.* Idem traditum Dioscoridi lib.ii. Medicæ Mar.cap.xv.

* *lib.32.cap.5.*

† *Ita & vetus editio Parmensis. Sed in aliis codd. pro* toto *est* tantum.

Similiter à porco marino, & venenum, & remedium est. Plin.lib.xxxii. cap.v. *Inter venena sunt piscium porci marini spina in dorso, cruciatu magno læsorum: remedium est limus ex reliquo piscium eorum corpore.* Qui locus adversari videtur existimantibus, porcum marinum esse, quem Hollandi **post** vocant, vocabulo, ut ajunt, ex *porces* corrupto. Nec enim hujus ictum puté venenosum: neq; obsidetur limo, unde peti debeat veneni medicina. Atque hæc dicta sunto de piscium aliquot noxiis: & relucente in his etiam bonitate, ac providentia divina.

CAPUT LI.

De piscibus à gente Syra habitis pro Diis: item ab Ægyptiis, è quibus oxyrynchum coluere Oxyrynchitæ; latum Latopolitani, nonnulli lepidotum; Syenitæ phagrum: alii anguillam, qui cultus ab Antiphane, & Anaxandrida Comicis facetè risus. De sacris Lydiæ piscibus. Syrorum sapientiores piscibus, uti & columbis, abstinuisse, non tanquam Diis, sed uti rebus, quæ Diis essent sacratæ. Nihilo magis ex eo, quod Ægyptii his non vescerentur, consequi, eos habitos esse pro Diis: etsi de rudi vulgo id nolimus diffiteri. Testudines marinæ à Troglodytis adoratæ, sive ut Dii, sive potius ut symbola. Sidera piscium nomen sortita. De Nereidibus, & Tritonibus, ad varios remissum. Quas LXX. interpretes apud Iesaiam, & Iobum σειρῆνας reddiderunt, dracones, non aves, vel pisces, intelligi convenire.

TAm miranda piscium natura, tam multiplex usus, nec latuit nationes. Sed cum hinc rapi eas oporteret in admirationem conditoris; creaturæ sunt facti cultores: quod multi è SSis patribus iis objectant. Imò hoc ipsorum gentilium de gentilibus judicium est: ac præcipuè de Syris, & Ægyptiis. De Syris (ut dictum lib. i. cap. xxiii.) testis est Xenophon lib.i. de expeditione Cyri: ubi ait, Chalum amnem fuisse plenum piscium magnorum, & mansuetorum, οὓς οἱ Σύροι θεοὺς ἐνόμιζον· *quos Syri pro Diis habebant.* Atque addit, propterea non perpessos, ut læderentur. Hygini item est fabula cxcvi. quæ de Venere: *Ob id Syri pisces, & columbas, ex Deorum numero habent.*

De

De Ægyptiis verò Strabo in XVII. sic ait: Ἐν δὲ τῇ περαίᾳ Ὀξύρυγχος πόλις, καὶ νομὸς ὁμώνυμος. Τιμῶσι δὲ τὸν Ὀξύρυγχον· καὶ ἔστιν αὐτοῖς ἱερὸν Ὀξυρύγχου. *In ulteriore (Ægypti) regione est Oxyrynchus civitas, & præfectura cognominis. Hic oxyrynchus colitur, & oxyrynchi templum est.* Postea subjungit, non ab Oxyrynchitis modò coli, sed ab universis Ægyptiis: quædam enim animalia ab universa coli Ægypto, ac hujusmodi esse τῶν ἐνύδρων δύο, λεπιδωτὸν ἰχθὺν, καὶ ὀξύρυγχον, *ex aquatilibus duo, lepidotum, & oxyrynchum*: quædam verò esse, ἃ τιμῶσι καθ' ἑαυτοὺς ἕκαστοι, καθάπερ λάτον, τὸν ἐν τῷ Νείλῳ τινὰ ἰχθὺν, Λατοπολῖται· *quæ seorsum colant; ut latum, piscem quendam in Nilo, Latopolitani.* De veneratione lepidoti favet Herodotus in Euterpe: de eodem, & oxyryncho, Clemens Alex. Admonitione ad gentes. Est autem lepidotus, qui aliter *cyprinus*, Cassiodoro *carpa*, nominatur: qua de re diximus, cum de piscium gustu ageremus †. Oxyrynchum esse lucium, ex eo colligebat Petrus Bellonius *, quòd is frequens admodum sit in Nilo. Hadriano Junio † est rajarum genus, quod βάτος ὀξύρυγχος vocetur. Loco dicto addit Clemens, ab Euenitis φάγρον cultum: & ab Elephantinæ incolis piscem Μαιώτην. Atq; item legas apud Ælianum lib. x. de Anim. cap. XIX. Sed pro *Euenitis* melius apud Clementem scribas *Syenitas*. Caussam cultus addit Ælianus, quia prævertant Nilum, atque ita Ægyptios animi pendentes, recreent. Sed & alteram esse rationem, quia abstineant à piscium aliis. De cultu crocodili (qui, cum animal sit amphibium, ut inter terrestria, sic aquatilia etiam, locum obtinet) abundè ex Strabone, & aliis, dictum lib. III. cap. LXXIV.

† *cap. 13.*
* *lib. 2. Observationum cap. 32.*
† *in Nomenclatore cap. de Piscibus.*

De anguillæ veneratione testis Herodotus loco antè memorato. Ob huncce cultum lepidè in Lycone comœdia Ægyptios risit Antiphanes ‡:

‡ *apud Athenæum in septimo.*

Καὶ τ' ἄλλα δεινοὺς φασὶ τοὺς Αἰγυπτίους
Εἶναι, τὸ νομίσαι τ' ἰσόθεον τὴν ἔγχελυν.
Πολὺ τῶν θεῶν γὰρ ἐστι τιμιωτέρα.
Τῶν μὲν γὰρ εὐξαμένοισιν ἔσθ' ἡμῖν τυχεῖν.
Ταύτης δὲ δραχμὰς τοὐλάχιστον δώδεκα,
Ἢ πλεῖον, ἀναλώσασιν ὀσφρανθῆς μόνον.
Οὕτως ἔσθ' ἅγιον παντελῶς τὸ θηρίον.

Ea sic versibus expressit perillustris vir, Hugo Grotius *:

* *In excerptis Tragicis ac Comicis.*

Tum rebus aliis ajunt esse Ægyptios
Sollertes, tum quòd anguillam æquiparant Deis.
Quin verò longè est illa Dis pretiosior.
Nam solis precibus nobis se indulgent Dei;
At illam, drachmas solidas cum dederis decem,
Aut plus aliquanto, olfacere vix tandem licet.
Tantam habet in se animal illud sanctimoniam.

Eundem

* apud Athen. ibid.

Eundem morem taxat alius Comicus Anaxandrides in Civitatibus*: ubi & varia Ægyptiis objectat quadrupedia, quæ coluerunt. Quia nunc sic occasio tulit, locum integrum apponemus:

Οὐκ ἂν δυναίμην συμμαχεῖν ὑμῖν ἐγώ,
Οὔθ' οἱ τρόποι γὰρ ὁμονοοῦσ', οὔθ' οἱ νόμοι
Ἡμῶν, ἀπ' ἀλλήλων δὲ διέχουσιν πολύ.
Βοῦν προσκυνεῖς. ἐγὼ δὲ θύω τοῖς θεοῖς.
Τὴν ἔγχελυν μέγιστον ἡγῇ δαίμονα·
Ἡμεῖς δὲ τῶν ὄψων μέγιστον παρὰ πολύ.
Οὐκ ἐσθίεις ὕει'. ἐγὼ δέ γ' ἥδομαι
Μάλιστα τούτοις. κύνα σέβεις· τύπτω δ' ἐγώ,
Τοὔψον κατεσθίουσαν ἡνίκ' ἂν λάβω.
Τοὺς ἱερέας ἐνθάδε μὲν ὁλοκλήρους νόμος
Εἶναι· παρ' ὑμῖν δ', ὡς ἔοικεν, ἀπηργμένους.
Σὺ μὲν τ' αἴλουρον κακὸν ἔχοντ' ἂν ἴδῃς,
Κλάεις· ἐγὼ δ' ἥδιστ' ἀποκτείνας δέρω.
Δύναται παρ' ὑμῖν μυγαλῆ, παρ' ἐμοὶ δέ γ' οὔ.

Quæ sic idem ille, summus undique vir, expressit:

Ego esse vester non queam commilito,
Quando nec leges, nec mores consentiunt,
Sed multis inter se intervallis dissident.
Bovem tu adoras, ego quem sacrifico Diis.
Anguillam numen esse reris optimum,
Quæ mihi putatur optimum esse obsonium.
Non vesceris suillâ: mihi nulla est caro,
Quæ sapiat melius. tum tu venerarïs canem:
Ego eundem, si epulas prægustavit, verbero.
Lex nostra solos, qui integro sunt corpore;
At vestra mutilos lex sacerdotes probat.
Tum si quod felem attigerit infortunium,
Ploras: ego illam occido, & excorio libens.
Magnum quid apud vos, mihi nil mus araneus.

Syrorum, & Ægyptiorum exemplum secuti dicuntur Lydi. Quò referunt illud Varronis lib. III. de Re Rust. cap ult. *Sic hi loculatas habent piscinas, ubi dispares disclusos habeant pisces, quos, proinde ut sacri sint, ac sanctiores, quam illi in Lydia, quos sacrificanti tibi Varro ad tibicinem Græcum gregatim venisse dicebas ad extremum litus, atq; aram, quòd eos capere auderet nemo.* Sed non si sancti crederentur, eo habebantur pro Diis. Quare consistemus intra Syros, & Ægyptios. Ac Syris pisces cultos pro Diis, colligunt eo, quòd

quòd Atergatis, sive Derceto, in piscem; filia ejus Semiramis, in columbam, conversæ dicantur: ut vidimus lib. I. cap. XXIII. Si igitur Atergatis, & Semiramis, à morte sunt mutatæ in piscem, & columbam, inque Deos relatæ: piscis, & columba, Deæ videantur, non Dearum symbola duntaxat. Sed enim hoc argumentum foret validius, si idem numero piscis, eademq; numero columba, in quos mater filiaque conversæ credebantur, culti fuissent à Syris. Nunc quanto aliter sit, liquet ex iis, quæ libro primo ‡ dicebamus. Nihil interea hoc impedit, quo minùs, licet aliter saperent elegantiores; ex crasso tamen vulgo plurimi piscem sacrum, sacramque columbam, non pro symbolis, sed Deabus, haberent. ‡ cap. 23.

Nec de Ægyptiis aliter censeo. Plutarchus quidem lib. VIII. Symposiacôn quæst. VIII. non hoc dicit, Syros, & Ægyptios, pro Diis habuisse pisces; verum religione quadam eorum abstinuisse esu. Sed sua eum lingua loquẽtem audiamus: Ὅθεν οὐ παρ' Αἰγυπτίοις μόνον, οὐδὲ Σύροις, ἀλλὰ καὶ παρ' Ἕλλησι, γέγονεν ἁγνείας μέρος ἀποχὴ ἰχθύων. *Itaq; apud Ægyptios non solum, neque Syros: sed etiam apud Græcos, sanctimoniæ pars erat, piscibus abstinere.* Et profectò quid infirmius argumento illo, Syros, & Ægyptios, quia piscibus non vescerentur, eo habuisse illos pro Diis? Si enim hoc fuerit validum, rectè iidem gentiles concludebant, Judæos, ut Petronius de iis scribit, porcinum numẽ adorare: nempe quia suilla abstinerent. Nec Pythagoræ pisces erant Dii: utcunque in ejus symbolis foret, Ἰχθύων μὴ γεύεσθαι· *pisces ne gustato.* Quamobrem de piscium apud Syros, & Ægyptios cultu, idem sentiendum, ac de quadrupedum, & avium veneratione, superiori libro * dicebamus. * cap. 74. & 100.

Ac fortasse nec aliter de Troglodytis putandum. Apud Plinium tamen legas, lib. IX. cap. X. *Troglodytæ cornigeras habent* (testudines,) *ut in lyra, annexis cornibus latis, sed mobilibus: quorum, in natando, remigiose adjuvant. Celtium genus id vocatur eximiæ testudinis, sed raræ. Namque scopuli præacuti Chelonophagos terrent. Troglodytæ autem, ad quos adnatant, ut sacras adorant.*

Nec propterea existimandum, nullum piscibus habitum esse honorem divinum. Nam in sideribus sunt delphinus, & pisces duo; qui in XII. signis ex adverso caudis utrimque positi, fulvoque vinculo colligati: item piscis magnus, cujus illi in Zodiaco nepotes dicuntur. Adhæc cetus, qui Germanico *bellua Ponti:* & hydra, cujus caudæ corvus insidet. Hæc, ut siderum alia, in Deorum numero fuisse, abunde ostendimus lib. II. hujus operis cap. XXXVI. Sed ista non vocantur pisces, nisi ὁμωνύμως †. At συνωνύμως, ἢ κυρίως *, pisces sunt Nereides, ac Tritones. Aliquid de his diximus lib. IV. cap. V. Fusiusque Plinius lib. IX. cap. IV. & V. item lib. XXXIV. cap. XI. Ælianus lib. XIII. Histor. Animal. cap. XXI. Pausanias in Bœoticis. † *æquivocè.* * *univocè, proprieque.*

E junioribus Alexander Neapolitanus Genialium Dierum lib. III. cap. VIII, Vincentius Chartarius Regiensis de Deorum imaginibus, quem Latinè reddidit Ant. Verderius, Rondeletius lib. XVI. de pisc. mar. cap. XX. & duobus sequentibus, Gesnerus in Aquatilium Historia, cap. de Hominibus marinis, & altero de Nereidibus, alioque de Tritonibus.

Existimet aliquis, etiam Sirenes huc referri oportere. Præsertim, quando in piscibus etiam Nævius reposuit; si rectè Scaliger, Conjectaneis in Varronem, ista, ut Nævii, adducit:

--- Tum autem lascivum Nerei simum pecus
Ludens ad cantum classium lustratur: sirenes citis
Delphino junctis vehiculis, hippocampisque asperis.

Sed omnino illa quidem Livii Andronici sunt:

Tum autem lascivum Nerei simum pecus
Ludens ad cantum classium lustratur. ---

Livio enim tribuit etiam Nonius Marcellus in *Pecus*. Posteriora verò sunt ex Nævii Sirene, ac Nonio citantur in *Hippocampi*. Sic autem, ut puto, legi debent:

--- Ociter
Delphino vinctis vehiculis, hippocampisque asperis.

Quemadmodum ostendimus notis in fragmenta veterum Tragicorum, ante annos editis viginti circiter.

Quid verò de Sirenibus censendum sit, diximus lib. III. cap. XCIX. Sunt tamen, qui verè piscem, sive semipiscem, ac semimulierem, aut planè mulierem, sed mutam, ac penè brutam censeant: atq; hæc firmatum eunt muliere illa anno CIↃ CCCC III. in Frisia capta, & Edamensi oppido Harlemum delata: ubi nere didicit, ac annos vixit complures, & postmodo in cœmeterio sepeliri meruit, eò quòd, ut ajunt, sacro Crucis signo honorem exhibuisset. Qua de re ex Belgarum annalibus, chronicis, geographis, videsis Joannem à Leidis, Reinerum Snoium, Joannem Reigersbergium, Jacobum Meierum, Hadrianum Junium, & alios complures: ut aliarum gentium scriptores prætercam.

Quas verò Iesaiæ cap. XIII. vers. ult. LXX. interpretes, etiam in edit. Romana, vocant *σειρῆνας*, uti & *Sirenes* reddidit B. Hieronymus, sive vulgatus interpres Hebraicè est תנים *tanim*, qui desertam inculturi Babylonem dicuntur) non monstra marina intelligi debent; ut cepisse videtur Hector Pintus Lusitanus, Conimbricensis Theologiæ professor*: sed dracones, atque adeò omne serpentum genus: quomodo reddidit Chaldæus interpres, ac præter alios Leo Judas, & socer meus Fr. Junius. Etiam Jobi cap. XXX, 29. ubi eadem vox Hebræa, interpretes Græci habent:

** comment. ad eum locum.*

Ἀδελ-

Αδελφὸς γέγονα σειρήνων: *frater factus sum sirenum*. Ubi B. Chrysostomus intelligit ᾠδικάς τινας ὄρνιθας *. Sed & hic vetus vulgatus, & juniorum alii, *dracones* reddiderunt.

* *aves quasdam cantrices.*

CAPUT LII.

A piscibus transitur ad serpentes. Quomodo vocabula anguis, *& serpentis, differant, & unde deriventur: item* ὄφεως *etymon. Eorum conciliantur sententiæ, qui* ἔχιν *referunt inter* ὄφεις, *& qui in iis esse negant. Unde sit* ὄφις, *& Ægyptium* ὕβαιος *pro basilisco. Qualis serpentium coitus. Falsum de origine eorum ex avium sanguine; incertum de ortu ex medulla hominis; prodigiosum de natis ex muliere. Refellitur vulgaris opinio de basilisci ortu ex ovo galli septennis, novennis, summum annorum* XIV. *Herodoti sententia de viperarum coitu, ac partu; eamque ab Ægyptiis haustam videri. Etiam SSos Patres quandoque in hoc sequi Ægyptios, & in eo excusati. Quippe opinionem illam falsam esse argumentis comprobatur ex rei ipsius natura petitis. Excusati etiam Romani, quòd, de partu viperæ opinione falsi propterea in parricidæ culeo etiam viperam insuerint.* Viperæ, *&* ἔχιος *etymon. Similiter decipi, qui tradunt, viperam coire cum murena marina. Utrum cerastæ ova pariant, an vivos fœtus. Cerastas quidem esse viperæ similes; trifariam interea differre: nec obstare hoc, quo minus & illi vivos pariant fœtus.*

TAndem ad indagandam piscium naturam, quantum quidem pro operis hujus instituto sufficere videretur, emensi sumus flumina, stagna, lacus, maria, Oceanum ipsum. Diutius aberratum, quam cum aquas hasce ingrederentur, fore putabamus. Sed nihil ista ad Ulysseos decennii errores intra solum mare Mediterraneum. Quippe admodum falluntur, qui eum fretum putant egressum esse Gaditanum. Planè enim contrarium ostendunt, quæ cecinit Homerus. Eo facilius delati in terris agnoscemur à nostris, quam Ulysses olim à suis. Reduces igitur post quadrupedes, aves, pisces, considerabimus quartum animantium genus: puta serpentes. Qua in voce *anguium* vocabulum intelligitur: vel, quando muliebri genere caperetur, *bestia*, quod Plautus addit in Asinaria ‡: ac simili ellipsi *bestia* desideratur in *animans, quadrupes, fera*; *volucris*, in *avis*; *canis*, in *Molossus*; *ovis*, in *bidens*: multaque id genus alia adduximus in libris de Arte Grammatica †. Διακριτικῶς * autem terrestres angues dicuntur *serpentes*, quia & angues sunt aquatici, quales nant, non serpunt. *Anguis* igitur est nomen magis generale: ac proinde uti *serpens* à *serpo*, hoc ab ἕρπω, spiritu, ut sæpe, in S abeunte: ita *anguis* nomen habet non ab angulis quidem, ut ajunt, quia delitescat in cavernis; sed ab ἄγχω, *ango, stringo, premo*; quoniam corpore sit stricto pressoque, sive angusto: uti & ab eadem origine est *angustus*:

‡ *act. 3. sc. 3. vers. 105.*

† *lib. 6 cap. 6.*

* *discriminis caussa.*

stus: item *angulus*, & *angina*. Vel fuerit *anguis* ab ἔχις, *mas vipera*, inserto N †; ut à δασὺς *densus*, à βυθὸς, *fundus*; à ῥυκάνη, *runcina*. Græcè *anguis*, ὄφις; sive ab אֶפְעֶה, quod genus serpentis: sive, ut alibi dictum, ab Hebræo אוב, *ob*, sive *oph*: unde & οὐβαῖος, h.e. βασιλίσκος, ut interpretatur Orus *. Interdum verò hoc vocabulum laxè capitur, ut etiam complectatur ἔχιν, sive viperam: interdum ἀντιδιῃρημένως †, ut serpentes cunctas comprehendat, præter viperas. Priori modo usus Aristoteles in quincto de Generatione Animalium: ubi & clarè ἔχιν, seu *viperam*, inter ὄφεις, sive *serpentes*, refert. Ut valde ratio fugerit Augustinum Sinuessanum, cum in primum de Generat. anim. cap. x. annotaret, viperas non esse ὄφεις, quia aliud sit ὄφις, aliud ἔχις, Quippe differunt solum, ut genus, & species.

† uti & dictum lib. I. cap. 40.

* Hieroglyphicôn lib. I. cap. I. Ubi tamen vulgo Οὐραῖος: sed in MSo esse Οὐβαῖος, jam alii monuerunt. Quæ, quin vera sit lectio, non est dubitandum.

† opposito.

Hæc de vocabulo. Ad rem ipsam accedamus. Ubi primum de ortu serpentium agemus: idque tum generalius de serpentibus, tum particulatim de vipera, ceraste, basilisco. Utrobique spectabimus tum coitum, tum partum. De coitu serpentium sic Plinius lib. x. cap. LXII. *Coeunt complexu, adeò circumvolutæ sibi ipsæ, ut una existimari biceps possit*. Serpentes igitur ex serpentibus generantur: ac fabulosum est, quod Democritus ajebat, produci eos ex sanguine avium. Nec multò est verisimilius, quod Plinio traditum libri ejusdem cap. LXVI. & Plutarcho in vita Cleomenis, serpentem enasci è medulla hominis. Quod si verum foret, argumentum præberet, sive iræ divinæ, sive irreconciliabilis serpentini odii, erga humanum genus jam ab eo tempore quo diabolus hoc instrumento humanum decepit genus. Sed meritò id in dubium vocat Ælianus lib. I. de Anim. cap. LI. Nec sanè experientia ultra evincit, quam in sepulcris etiam nasci serpentes: uti in mausoleo quoque Caroli Martelli contigisse, à Roberto Gaguino, & Paullo Æmilio, proditum est.

Prodigiosum autem, quod ait Plinius lib. VII. cap. III. *Serpentem peperit inter initia Marsici belli ancilla*. Et Julius Obsequens de Syllanis scribit temporibus ‡: *In Hetruria Clusii materfamiliæ vivum serpentem peperit, qui jussu aruspicum in profluentem dejectus aversa aqua natavit.* Narrat idem Appianus Alexandrinus lib. I. de bello civili *. Fuerit id L. Cornelio Scipione Asiatico, & C. Junio Norbano coss. an. Urb. Cond. IↃ C LXXI. Et fidem ei conciliare videntur, quæ de anguilla in puella Lovaniensi enata, vivaque excreta anno CIↃ IↃ LXXI. ubertim narrat & explicat Cornelius Gemma, ante annos LXX. Regius Medicinæ professor in Academia Lovaniensi, in appendice Cosmocritices, sive operis de divinis Naturæ characterismis †.

‡ cap. 118. in Lycosthenis editione interpolata, suppletaque.

* pag. 400. edit. H. Steph.

† pag. 201. edit. Plantin.

Hinc particulatim dicere aggredior de ortu certi generis serpentium. Vulgò ita in Belgica, & aliis quibusdam Europæ terris, fertur, gallum gallinaceum

naceum intra annum septimum, & quartum decimum, edere ovum: hoc si foveatur à bufone, enasci inde basiliscum. Neq; negandum, ex galli veteris semine, postquam coëundi desiit consuetudo, coagulari globosum quid, idque ovi instar excerni. Sed non eò vera etiam, quæ de ovo hoc adtexunt. Nam primum obstat, quòd gallus ipse hoc fovere solet. Præterea credibile est, inde potius enasci vermem venenatum, vel aliud virulentum: quomodo & ex homine vermes; ex fimo bubulo, muscæ; ex asini merda, scarabæi; & aliunde alia enascuntur animantia. De basilisco autē incredibile est. Verum quia basiliscus his terris de nomine solum notus esset: eò animal illud è gallinaceo natum, quale quale fuerit, conspicientibus hominibus meticulosis, horrendo basilisci nomine appellare visum fuit. Vide sis Lævinum Lemnium de Occultis Naturæ miraculis cap. XII.

Ac de basilisco quidem juniorum est error: at vetus ille de coitu pariter, ac partu viperæ. Antiquissimus, quid de eo egerit, Herodotus est in Thalia. Narrat ille, viperam marem in coitu caput inserere ori conjugis, inque illud exspuere semen: illam rabida libidinis voluptate caput maris præcidere. Sed catulos vicissim, partus moram pertæsos, lateribus matris perfossis vi erumpere. Ita perire parentem utrumque. Atque hoc à Deo, & natura, statutum ait, ne in immensum excrescat numerus viperarum. Hæc quin ab Ægyptiis, qui sapientiæ parentes habiti sunt, hauserit Herodotus, nullus dubito. Siquidem Ægyptii, ut est apud Horapollinem in Hieroglyphicis cap. LIX. mulierem vitæ viri insidiantem, soloque in coitu blandientem, designabant vipera, quæ ὅταν συγγίνηται τῷ ἄῤῥενι, στόμα στόματι ἐμβάλλει, καὶ μετὰ τὸ ἀποζευχθῆναι, ἀποδάκνουσα τὴν κεφαλὴν τοῦ ἄῤῥενος ἀναιρεῖ· *cum mare congrediens os ori inserit, & à coitu discedens marem morso capite interimit.* Nec facilè dixerim, quàm multi post Herodotum hanc Ægyptiorum fabellam fuerint secuti, tam illam de feminæ impietate in maritum, quam prolis in matrem. In his Plinius lib. X. cap. LXII. & Ælianus lib. I. de Animalibus cap. XXIV. E nostris item Prudentius in Hamartigenia. Solam sobolis impietatem adduxit Appulejus in Apologia: *Vipera, ut audio, exeso matris utero in lucem proserpit: atque ita parricidio gignitur.* Ubi cautè ait, *ut audio.* Similiter B. Basilius, rem eandem narrans Hexaem. Homil. IX*, ait, ὥς φασι †. Et, quem dixi, Prudentius:

—— Sic viperæ, ut ajunt,

Dentibus emoritur fusa per viscera prolis.

Imò ante tres illos Plutarchus de Garrulitate: Τὰς μὲν γὰρ βελόνας φασὶ ῥηγνυμένας τίκτειν, καὶ τὰς ἐχίδνας· *Acus enim ajunt parientes disrumpi, & viperas.* Veterum & opinionem, & dubitationem vidimus. Plerique tamen, etiam ex doctoribus Christianis ἀβασανίστως ‡ id videntur arripuisse. In quibus

* pag. 118. edit. Græcolat. Paris. an. 1618.

† ut ajunt.

‡ citra probationem ad Lydium lapidem.

*pag 508. edit. Commeliana.

quibus est B. Chrysostomus in Matt. cap. XVII. homil. LVIII*. ubi, ait, τοὺς τόκους κεφάλαιον ποιεῖν, καὶ βιάζεσθαι τὰ ἄωρα, καὶ ἀμβλωθρίδια προσενεγκεῖν γεννήματα ἐχιδνῶν· *fœnora in sortem redire coguntur, & immaturum, ac abortivum partum parere viperarum.* Hinc subjungit: Τοιοῦτοι γὰρ οἱ τόκοι τῶν θηρίων ἐκείνων μᾶλλον κατεσθίουσι, καὶ σπαράττουσι τὰς τῶν ἀθλίων ψυχάς· *Hunc enim in modum fœnora illa magis, quam viperæ alvos parentum, vorant ac lacerant animas miserorum.* Sed enim, quando oratores Christiani rethorissant, interq; alia, ex scientia naturali illustrare ea volunt, quæ ad pietatem, ac mores pertinent; non tam spectari oportet, quicum aliquid confertur, quam quod confertur; hoc est, cujus gratia comparatio instituitur. In illis enim, quæ extrinsecus advocantur, multo justius Theologis ignoscendum, quam poëtis: in quibus Aristoteles, & ejus paraphrastes Aben-roes, distinguere jubent inter errores καθ' αὑτὴν ποιητικὴν, καὶ κατὰ συμβεβηκός· *secundum artem poeticam, & ex accidenti:* ut fusius explicamus, & multis ostendimus poetarum exemplis, in primo de arte Poëtica. Falsum verò esse tam de viperæ coitu, quam partu, solidè comprobatur. Ac de coitu quidem eo abunde refellitur, quod ex sectione cunctorum animantium apparet, non esse ab ore aditum semini ad vulvam; sed cibo & potui ad stomachum, & intestina. Atque isto etiam vulgarem de mustelæ partu opinionem refutavimus lib. III. cap. LIV. Dixeris, ut hac parte falsi sint, de altero tamen vel eo comprobari, quòd Romani quoque, hac opinione imbuti, propterea, ut gallum, canem, simiam, ita & viperam, culeo insuerint cum paricida. Nam cur id fecerint, nisi quia similiter viperæ catuli interimunt parentem suam? Speciosa quidem oratio. Sed veteres Romani magis intelligentes erant rei familiaris, & militaris, quam naturalis scientiæ; vel etiam facundiæ, & aliarum Græciæ scientiarum, atque artium. Ut Ovidius‡ ait,

‡ lib. 3. Fast.

Qui bene pugnabat, Romanam noverat artem.
Mittere qui poterat pila, disertus erat.

Sanè de catulis viperinis, latus matris effodientibus, abunde refellitur ab Apollonio apud Philostratum lib. II. cap. VII. ubi conspectam sibi ait viperam catulos lambentem. Ac pluribus de eo tractat. cap. prox. Ex eo quoque Photius idem memorat in bibliotheca sua cod. CCXLI. Alii insuper complures sibi visos ajunt, parente salva: in his Cæsar Scaliger Exercitat CII. *Vidimus*, inquit, *in Vincentii Camerilli circulatoris lignea theca enatas vipertllas parente salva.* Nempe viperæ & ipsæ quidem intus habent ovum: sed intus etiam fovent, & excludunt: quod iis videtur proprium esse ex serpentibus; unde & *viperæ* quasi *vivipara* dicuntur: non quia *vi pariant*; quod Isidorus † putabat. Sed hunc Servius‡ decepit; uti illum Plinius; cum cum alii, & fortasse Aristoteles ipse malè intellectus; tum etiam Herodotus,

† lib. 12. Orig. cap. 4.
‡ in illud 3. Georg. Vipera delituit.

rodotus, de quo diximus. Præterea eo facilius ignoscendum Grammaticis, quia & Græcis plerisque ἔχις sic dici videatur, quia ἔχει, hoc est, contineat fœtum usque ad mortem. Sed verisimilius dixissent, quia contineat, usque dum vivum pariat fœtum: quod est in Etymologico magno.

Ne id quidem verè proditum à veteribus fuit, viperam desiderare coitum murænæ marinæ; eoque ad litus ire, sibilo murænam evocare, prius tamen venenum deponere, quam coeat cum muræna. S. Basilius * ait, esse hoc adulterium naturæ, adulterosque meritò viperis conferri. Addit idem, si vipera ante nuptias suas venenum ponat, multò magis homines cum junguntur matrimonio, asperos & implacidos mores, ac quæcunque conjugium redderent infelicius, relinquere oportere. Quæ bellè quidem à sancto viro dicuntur: sed cessat similitudo, si viperæ non coeunt nisi cum viperis, venenatum animal cum simili sui.

Hexaem. homil. 7.

De cerastis verò non satis dicere possim, num vivos pariant fœtus, an ova. Prius negant veteres, qui solius hoc viperæ proprium putarunt: ut ex iis liquet, quæ antea adduximus. Sed enim doctissimus Brodæus Miscellaneorum lib. III. cap. XI. longè aliter. *Viperam*, inquit, *à cæteris serpentibus distinguere solent, quod animal pariat. Id verò cerastæ quoque usuvenire certum est. Nam qui bestiam hanc, discendi studio, in Ægypto, & Africa, dissecuerunt, catulis gravidam multoties offenderunt.* Interim Brodæo in eo de cerastis haut facilè se assensurum ait Delecampius ad Plinii lib. x. cap. LXII. Mihi satis verisimilis videtur Brodæi opinio. Siquidem de viperæ vivos pariant fœtus, quid mirum de cerastis? quando forma referunt viperas; imò viperæ credi possent, nisi triplex obstaret discrimen. Primum enim, ut Nicander in Theriacis docet, cornua, sive quiddam corniculis simile habent. Præterea non, ut viperæ, recta serpunt, corpore neutrum in latus fluctuante; sed, more claudicantium, nunc in dextrum, nunc in sinistrum latus inclinant. Adhæc præsentius est venenum viperæ, quam cerastæ: ut à quo morsus non ad tertium modò diem, quòd in morsu fit viperino; sed ad nonum etiam diem supervivat, idque citra dolorem vehementem. Verum ista ostendunt, non per omnia viperæ, & cerastæ, convenire. Attamen non evincunt in tanta similitudine formæ etiam eo esse dissimiles, quòd viperæ pariant animal vivum, cerastæ non item. Nam ejus generis discrimina etiam in eadem specie reperias: quanto igitur magis in vicina, & si non eadem, saltem cognata, & quasi consanguinea. Scorpiones sæpè ad undecim generare, Aristoteli proditum est lib. v. Hist. Anim. cap. XVI. sive ex Cæsaris Scaligeri distinctione cap XXI. Sect. CCLXVI.

CAPUT

CAPUT LIII.

Hinc actum de anguium magnitudine. Quatenus fuerit serpens, qui cum ad Bagradam pugnarunt Romani. Cur in Asia majores sint serpentes, quam in Europa: inque septentrionalibus plagis grandiores homines, quam Australibus locis. Quæ magnitudo serpentum in India. De serpentibus, qui solidos pueros, ac capras deglutierint. Quæ mensura illorum in America. Accessum deinde ad anguium temperamentum. Unde hæmorrho, *&* dipsadi *nomen, & Hebræo* tsimmaon *Serpentium fel calidum esse, à quo venenum: corpus autem frigidum potius videri: variisque id argumentis comprobatum. Cur angues pilis careant, vino gaudeant, hieme sub terris delitescant, æstate etiam diutissimè citra cibum adserventur. Atque idem firmatum serpentibus Mexicanis. Cur item serpentes hieme non exserant venenum. Quamobrem amphisbæna ante serpentium alios hibernas deserat latebras. Quas* exuvias, *vel* senectam *anguis dicimus, non esse nativam ejus pellem. Origo proverbii,* inanior lebetide. *Ut feniculi, vel marathri usu visum recuperet serpens, & cur se juniperi spinis scabat. Unde* scytales, *&* cœculæ *appellationes. Quare maximè infesta sint itinera à serpentibus circa meridiem.*

IAm videamus, quantam in magnitudinem excrescant serpentes. Notissimum est, ut serpens ille, qui cum ab Romano exercitu, duce Attilio Regulo, ad Bagradam flumen pugnatum fuit; pedum fuerit centum & viginti: cujus & pellis ad bellum usque Numantinum duravit. Testis Livius, ut ex epitomes libro constat XVIII. item Valerius Maxim. lib. I. cap. ult. Plinius lib. VIII. cap. XIV. Agellius lib. VI. cap. III. Orosius lib. IV. cap. VIII.

Magnos & Asia, & Africa, serpentes habet: sed longè minores in Europa. Caussa ejus discriminis est ab majori eorum locorum calore, qui nativum in frigido hoc animante intendit. Contra igitur hic usu venit, quam in hominibus: qui in Septentrione, locisque frigidis, majores fiunt; frigore, quod ambit, poros constringente, ne calor evaporet; caloreque ita conservato, plus exigente alimoniæ, unde iis incrementum. Aristobulus tradidit, visam sibi in India viperam novem cubitorum, & dodrantis. Testis Strabo in XV. Atque addit, sibi quoque in Ægypto conspectam viperam, inde allatam, paris fere magnitudinis: imò Nearchum prodere, esse & in India viperas feminas cubitorum sexdecim. Plinius lib. VIII. cap. XIV. narrat ex Megasthene, in India solidos etiam cervos, taurosque, hauriri à serpentibus: ac Romæ in Vaticano, temporibus Claudii imperatoris, in corpore boæ (serpentis ita dicti, quia suctu bubuli lactis * alatur) integrum

* *Plin. ibid.*

integrum esse puerum repertum. Ibidem legas: *Metrodorus scribit, circa Rhyndacum amnem in Ponto ut supervolantes, quamvis altè perniciterque, alites haustu raptas absorbeant.*

Ælianus quoque aliqua habet de magnitudine. Nam aspides etiam ad longitudinem quinque cubitorum accedere, dicit lib. VI. de animal. cap. XXXVIII. Apud Scyritas, gentem Indiæ, vel ultra Indiam, maximos esse serpentes ait, quorum aliqui greges pecorum rapiant, & vorent. Vide eum lib. XVI, cap. XXII. Idem lib. XVII. cap. II, narrat, circa Indiam gigni serpentes XVI. cubitorum: & ejusce rei auctorem laudat Clitarchum. Ac, ut idem refert lib. XVII. cap. III. Nymphis lib. IX. de Ptolomæis tradidit, in Troglodytica regione excrescere usque ad XV. cubita.

Etiam Aloysius Cadamustus, Navigationis suæ cap. XXVIII. (ubi loquitur de Senega: Africæ regione ex iis, quæ sunt Nigritarum) *Ibi*, inquit, *inveniuntur serpentes tantæ vastitatis, ut integras capras hauriant, nec lancinent: solidè devorantur*. Quod ipsum, sed dissimulato, unde hauserat, auctore, Cæsar Scaliger prodidit adversus Cardanum Exercit. CLXXXIII. sect. VI. atque iterum Comment. in Aristotelis Hist. Animal. lib. II. cap. XVIII. sect. CXXII. Ubi & ista legas: XV. *esse cubitorum in India, ad mare Rubrum,* XL. *in Æthiopia, passuum* XXX. *eosque elephantorum interfectores patria voce vocari, in Phrygia, pedum* XL. Hinc memorat, sed fusiùs, quod ex Metrodoro, Plinioque, antea adferebamus. Atque addit, quod de Senega retulimus. Post pauca subjungit: *In Macra serpens spectaculo fuit mortua ingenti longitudine: tam crassa, ut utrimque sedentes in equis contueri inter se nequirent: hiatu tam vasto, ut equiti aditus esse posset squama† clypeorum orbibus pares. Ad Cathaïum, quæ pars ultima Scythiæ est, quinquagenûm pedum serpentes esse, denos pedes implere crassitudine, ungues leoninos habere sine pedibus, proditum est: oculorum orbes pedum ternûm, tam grandi hiatu, ut hominem integrum excipere valeant: formidini esse cæteris omnibus animantibus, etiam ursis & leonibus, quos noctu invadant, & conficiant: interdiu latere: ingredientibus terra, quæ tota constat sabulonibus, subsidit tanto sulco, ut dolium ea parte tractum putes In eo sulco latentes hamos ferreos præacutos figunt venatores, quibus illa transfixa aut perit, aut inutilis fit ad subsistendum,*

† *sic rescripsi* pro, squamas. *Nisi Scaliger scribere voluit* Squamas; habuit, *vel simile, quale ajût.*

Aliqua etiam ex juniorum aliis addemus. Vasta quoque magnitudo est Americano serpenti dicto *canauhcoatl**. Crassitudo illi hominis: sed duplo superat longitudine. Contigit, ut insederint illi Indi, pro trabe habentes, donec, illi devehente, insessores id animadverterent, & territi consurgerent. Aliquando autem & duodeviginti militibus sedes fuit.

* *Io. Euseb. Nier. lib. 12. Hist. Nat. c. 17.*

Bambæ serpentes superant longitudine palmos viginti quinque, ac quinque latitudine: ut ex oculatis testibus relatum Petro Iarrico, ex hoc, Eusebio Nierenbergio‡.

‡ *lib. 12. Hist. Nat. cap. 39.*

Qua verò de causa in tantam magnitudinem plerique excrescant serpentes, disserit adversus Cardanum Scaliger Exercitat. CLXXXIV. sect. I.

A magnitudine ad temperamentum transeamus. Serpentibus omnibus temperiem esse frigidam, communis est opinio: cui tamen jam olim adversatus est Avicennas in VI. quarti tractatus cap. XXI. & in II. de Medicament. cap. de serpentibus: quibus locis contendit, calidos esse, quia sanguinem accendunt. Sanè si vipera corpus hominis vulnerarit, sic vesicis intumescit, quasi ambustum foret. Hæmorrhoi venenum ita exsiccat cutim, ut ea rumpatur, & cruorem stillet undique: unde & serpenti hoc nomen, Διψάδες eorum, quos læserint, sanguinem ita exsiccant, ut morsi perpetuo sitiant: und & sic vocantur, quia διψᾶν est *sitire*: ac Hebræis, ut Deuter. VIII. 15. צמאון tsimmaon dicuntur à צמא tsamma, *sitire*. Sed vim ista deperdunt, si dicamus, sermonem nobis esse de corpore serpentino, non felle duntaxat, quod calidum esse, non inficiamur. At verè venenum serpentis est in felle, ut ait Plinius lib. XI. cap. XXVII. Atque hoc felleum virus (sive sit à cavernulis sub dentibus, sive à vena sub lingua) serpens iratus in eum effundit, quem momorderit. At corpus ipsum esse frigidum, nō à Galenō solùm asseritur, de Ther. ad Pisonem cap. VIII. & lib. II. de temper. c. V. sed contactus ipse frigidus vel mediâ arguit æstate: ac multæ idem rationes evincunt. Talis est, quòd paucum habeant sanguinem, in quo animalium calor consistit. Item quòd pilis careant, cùm calidi esse pilosi soleant, ac hirsuti. Præterea quòd vino gaudeant ad calorem suscitandum. Unde &, ubi se vino inebriarint, faciliùs capiuntur†. Item quod tempore hiberno quatuor mensibus ‡ lateant sub terris: quò se abducunt, ne ab frigore externo prorsus exstinguatur calor nativus. Itaque interim ob caloris hujus imbecillitatem jacent sopiti & quasi immobiles: unde & tum capias facillimè. Idem eo arguitur, quòd mensibus hisce hibernis sint cibi expertes*. Imò & æstate à pharmacopæis† ad menses complures in pyxidibus adservantur absque cibo. Et ne solos pharmacopæos dicam, magnum audiamus Scaligerum Comment. in Histor. Anim. lib. II ‡. *Nos inclusum ligneâ caveâ anguem media æstate duos menses vivum habuimus nullo fotum augmento.* Idem confirmatur serpentibus Novi Orbis. Nam serpens, qui Mexicanis *aquaquetzpallin*, Haitinis *iguana* dicitur, si vel decē, aut viginti dies alligâris alicui rei, citra sonum, vel noxam ullam, citra etiam cibum, vel potum durabit: si tamen herbam, vel aliud præbueris, comedet illud: ut est apud Oviedum, & Eusebium Nirenbergium lib. XII. Hist. cap. I. Idem ex Hispanorum commentariis tradit ejusdem libri cap. I. in regione Mexicana serpentem esse nomine *teuthlacocauhqui*, quasi dicas dominam serpentum: hunc etiam annum integrum durare sine cibo potuque,

† *Aristoteles Hist. An. l. 8. c. 4. & Plin. l. 10. cap. 72.*
‡ *Aristoteles l. 8. Hist. An. cap. 15.*
* *Aristot. l. 8. Hist. An c. 4.*
† *Arist. ibid.*
‡ *cap. 18. sect. 323.*

que, iis testibus, qui domi eum alere solent. Atque, secundum Hippocratem, animantium illa multo etiam indigent alimento, quibus multum est caloris. Eamque longioris inediæ in variis animantibus caussam etiam adducit Albertus M. lib. VII. de Animalibus cap. IV. Præterea huc pertinet, quod serpentes hieme, utcunque habeant venenum, non tamen id exserant: nempe quia, ut dixi, frigore torpeant toti. Unde etiam est, quod vere novo prorepant è latibulis caloris desiderio: nisi quod paullo ante ver, nempe cùm cicadæ incipiunt canere, prodeat amphisbæna: unde colligas, calidioris esse temperamenti, quàm serpentium cæteros.

Non prætereunda verò hic mira Dei providentia in serpentibus, cùm primum è latebris exeunt. Nam dum diu adeo torpent in cavernis, situ mucoque obducuntur, qui concrescit, condensaturque circa corpus universum, ac cutis speciem habet, etsi nihil sit nisi sordes induratæ ad figuram corporis serpentini. Sic affecta serpens locum quærit angustum, eumque penetrando distringit hanc quasi pellem: quæ & vulgo vera ac antiqua pellis putatur. *Exuvias* dicunt, quia exuantur: uti &, quia sic serpens quasi rejuvenescit, Latinis *senecta*, Græcis γῆρας vocatur. Ad utrumque hoc attendit Tibullus lib. I. eleg. IV.

——Serpens novus exuit annos.

Et Maronis est III. Georg.

Cùm positis novus exuviis, nitidusq; juventâ
Volvitur.

Gloss. Cyrilli: Γῆρας ὄφεως, *superficies*: adde *serpentis*. Ac quoniam superficies ea exuitur vere; eo & dicta *vernatio*. Onomasticum vetus: *Vernatio*, λεβηρίς. Quia autem pellis istæc exuta planè est exsucca, & inanis, aspera etiam ob siccitatem, nec oculos, sed vestigia solùm oculorum habet: hinc proverbia illa, γυμνότερος λεβηρίδος, *nudior leberide*, sive *exuviis*; κενότερος λεβηρίδος, *inanior leberide*: κενότερος λεβηρίδος, *asperior leberide*: τυφλότερος λεβηρίδος, *leberide cæcior*. Prætereo, quod ex diuturna sub terris vita sit offusa oculis caligo, & eo fœniculum quærit, quo eos purget, & abstergeat: ut est apud Ælianum lib. IX. Histor. cap. XVI. Atque ante eum (non post eum, quod doctissimus Grevinus* scripsit) idem traditum Plinio lib. VIII. cap. XXVII. qui tamen pro *fœniculo marathrum* nominat: vernationem autem fœniculo fieri ait: *Anguis*, inquit, *hiberno situ membranâ corpori obductâ, fœniculi succo impedimentum illud exuit, nitidusque vernat. Exuit autem à capite primùm, nec celeriùs, quàm uno die ac nocte replicans, ut extra fiat, membrana quod fuerat intus. Idem, hibernâ latebrâ visu obscurato, marathro herbæ sese affricans, oculos inungit ac refovet: si verò squama obtorpuere, spinis juniperi se scabit.* Sola vero scytale (sic dicta à figura, quia similis sit baculo, cui inseritur

* *lib. 3. de venenis cap. 3.*

ligo) non comedit fœniculum, ut recuperet visum; unde & eadem putatur, ac Latinorum *caecula*, cui à cæcitate id nominis datum.

Memoravimus, quomodo se habeant serpentes tum hieme, tum quando, Sole Arietem ingrediente, prodeunt è latebris. Quanto autem magis calor anni procedit, tanto magis vires recipiunt, & nocentiores fiunt, præcipuè æstate, idque tempore meridiano: ut non paullo tutiùs sit per loca serpentibus infesta iter facere postquam solis calor jam remiserit.

CAPUT LIV.

Quòd serpentes gustus sensu multum valeant, id ex eo esse, quia linguam habeant bisulcam. Utrum, ex Aristotelis opinione, primore in lingua, an propius radicem, sit gustus. Nullos esse serpentes bilingues, etsi eos sic vocârit Plautus. Καταγλώττισμα *descriptum eidem Comico. Unde error profluxerit de serpente bilingui, gemina conjectura. Cur dracones thesaurorum statuantur custodes, quare sacri Æsculapio, cur signum Romanarum fuerint cohortium, cur item Assyriarum. Unde Hispanicum* alfiero. Draconarii *qui dicti. Visu etiam pollere serpentem pariam, sive pariam, & unde hoc nomen acceperit. Quare aspidi, & amphisbænæ, visus sit obtusus,* Ελοπες *lusci,* τυφλῖνοι *cæci. Serpentes venationis tempore malè videre, & huic vitio consulere marathro. An propriè, & historicè, capi debeat, quod David ait, aspides obturare aures, ne audiant verba incantantis.* Κωφίαν, & τυφλίαν, *diversos videri, etsi aliter scriptum Hesychio.* Κεράσται *unde dicti: an vera habeant cornua: & quo dolo capiant aves, hominesque etiam adoriantur. Quomodo ranis insidientur hydri. Eosdem dici chersydros, etsi aliqui specie differre docuerint. Ut* δρυΐνη *nomen acceperit ex eo, quod persequente asilo, sive tabano, recipiat se in cava quercus. Calliditas, ac vis serpentis canaubcoal, dum cervis insidiatur, & vi anhelitus attractis sanguinem exsugit. Serpentium concordia inter se. Pugna draconis cum elephanto. Aspidis amor erga conjugem. Cur reges Ægyptii pictam aspidem in corona gestarint. Viperinæ iræ indicia. Tangitur solùm, quàm basiliscũ metuãt serpentes cæteri.*

ATque hæc de generatione, magnitudine, temperie serpentium ad facultatem pertinent vegetativam. Proximum est, ut de sensiva disseramus. Sed non est, quòd insistamus tactui, cùm sine eo animal esse non possit. De gustu item liquet. Imò eo pollent serpentes præ animantium plurimis. Cujus ratio est, quòd linguam habeant (ut Aristoteles* ait) δικρόαν καὶ τὸ ἄκρον λεπτὸν καὶ τριχῶδες, διὰ τὸ λίχνον τῆς φύσεως· διπλῆν γὰρ τὴν ἡδονὴν κτῶνται τῶν χυμῶν, ὥσπερ διπλῆν ἔχοντα τὴν τῆς γεύσεως αἴσθησιν· *bifidam, & parte extrema capillamenti tenuem, propter suæ naturæ cupediam. Duplex enim voluptas iis capitur, quasi duplicem sensum gustandi habeant.* Quæri solet, vigeatne

* l. 2. de Part. Anim. c. 17.

gustus

gustus in priori, an posteriori linguæ parte. Ex allatis verbis colligas, in priorem sententiam proniorem fuisse philosophum. Porrò quidam bilingues etiam ajunt esse serpentes. Unde Persa II. IV.

Tanquam proserpens bestia, est bilinguis, & scelestus.

Et Pœnulo V. II.

Bisulcilingua, quasi proserpens bestia.

Et Asinar. III. III. ubi de osculo, quod καταγλώττισμα dixere, sermo est: *Fac proserpentem bestiam me, duplicem ut habeam linguam.*

Sed angui nulli bina est lingua, verùm unica, quæ tamen bifida videatur, quia dum protenditur longissimè, quibusdam quasi capillamentis discernitur, ut paullò antè diximus. Nisi potiùs ex eo profluxit error, quòd serpentes in coitu mutuis ita implicentur nexibus, ut qui sic eas ex longinquo, vel propiùs etiam, sed terrore mentem externante, conspexerint, videantur sibi unicum videre serpentem, crassi admodum corporis, sed capitibus hinc inde discretis. Hæc de gustu, & ejus instrumento.

De odoratu etiam, qui gustui prævius, res liquet. Interim non capiuntur odore, quatenus sunt res odoratæ: sed quoniam conducunt ad explorandum alimentum, ut vidimus lib. III. cap. XXX.

Hæc igitur, quia vel aperta sunt, vel jam dicta, solùm superest, ut de visu, & auditu quædam afferamus:

Dracones visu valere, alibi retulimus: & inferiùs etiam aliquid de eo dicendum erit. Ideo fingebantur thesaurorum custodes, ubi vigilantiâ opus. Æsculapio etiam sacri, quia medicum circumspectum esse oportet, Eadem virtus in militia requiritur: ad quod significandum, posterioribus Romani imperii temporibus draco singularum erat cohortium signum: ac ut qui aquilam ferret, ex eo dictus *aquilifer*, (unde Hispanicum *alfiero*) ita qui gestarent dracones, *draconarii* vocabantur: sicut est apud Modestũ de vocabulis rei Militaris, Græcis similiter dicti tum δρακονάριοι, ut liquet ex Leonis Constitut. III. tum δρακοντοφόροι, quod est in Glossis Græcolatinis. Constantinopolitanos verò imperatores hunc morem accepisse ab Assyriis tradit Codinus*. Sed hoc arbitror alio spectasse. Nam draco illis vel numen Bel, vel numinis erat symbolum. Nota res vel ex illo, quem Daniel, sive prophetes, sive junior ex tribu Levi†, interemisse legitur. Quare potiùs his symbolum fuerit numinis, quod pro exercitu vigilaret.

Ab acerrimo visu etiam commendatur παρώας, sive παρείας, Aristophani memoratus in Pluto, ac, ut ejus ait interpres, hoc nomen inde adeptus, quòd habeat tumidas & inflatas maxillas, quæ Græcis παρειαί. Addit, etiam meminisse ejus Demosthenem, ac Lycurgum in illa adversus Demadem: conspici Alexandriæ, ac in templis τῷ Διονύσου*. Esse verò, ut dixi,

** l. de Officiis Constantinopolitanis, pag. 108. edit. Comeliana, à primo editore Franc. Iunio, socero meo, procurata cum tralatione ejus scriptoris, & in eum notis.*

† B. Hieronymus præfat. in Dan.

** Liberi, sive Bacchi.*

ἰνωπιν τὸ ὄμμα*, apud Ælianum legas Histor. Anim. lib. VIII. cap XII.

* acri oculorũ visu.

Aspidi tamen visus est hebes, ac oculos dicitur non in fronte, sed temporibus †, eosque sanguineos, habere.

† Cæs. Scal in Arist. Hist. An. lib. 2. cap. 18. sect. 123.

Amphisbænæ alia de caussa, nempe ob genas prælongas, quæ obducuntur oculis, visu sunt obtuso ac imbecilli.

Ελοπις Nicandro in Theriacis memorati (ubi tamen aliqui ἔλαπας malunt) μονοφθαλμοι, sive lusci esse dicuntur, & inde hoc nomen sortiti, ἀπὸ ‡ τ͂ ἰλλείπειν τὼ ὄπα, hoc est, ὄψιν: aliter nempe, quàm pisces dicuntur ἴλλοπις, quasi ἰλλείποντες* τ͂ ὀπὸς, hoc est, φωνῆς, ut idem sit ac ἄφωνοι†. Similiter ex re dicuntur τυφλῖνοι, qui Nicandro ‡ τυφλῶπις, quasi τυφλοὶ τὺς ὦπας*. Τυφλίας pro eodem legas apud Hesychium in Κωφίας. Sed τυφλῖνος retinet in litera T. Femina dicitur τύφλαινα. Non incommode *cæciliam* reddebat Gaza.

‡ à visu deficiente.
* ob defectum vocis.
† muti.
‡ in Theriacis.
* oculis capti.

Imò nec serpentium alii æque semper cernunt. Hebet visus, cum exuunt senectam, quam, ut retuli‡, *vernationem* dicimus. Huic quomodo tum consulant, docet Plinius lib. VIII. cap. XXVII. verbis hisce etiam superiùs adductis: *Anguis hybernâ latebrâ visu obscurato, marathro herbæ sese affricans, oculos inungit ac refovet: si verò squamæ obtorpuere, spinis juniperi se scabit.* Hæc de visu.

‡ cap. superiori.

Audire etiam serpentes, arguit, quòd David Psal. LVIII † dicat, aspides caudâ obturare aures suas, ne verba audiant incantantis. Id ni faciant, carmina vim habere existimantur. Sanè Cæsar Scaliger Comment. in lib. II. Hist. Anim. ‡ ait: *Nos aliquando vidimus, cantationibus è cavernis exciri serpentes.* Non tamen, propriè loquendo, aures habent: unde ab Italorum vulgo, serpens is vocatur *surdus*. Et operæ est audire, quæ de isto Scaliger post verba adlata continuò subjungat: *Aspidem ajunt, verborum vim ubi senserint promovere ad evocatorem. Inde alteram aurem terra affigere, alteram caudâ indutâ obstruere, ita consopiri non posse: magnis mendaciis: neq; enim aures habent.* Dixeris quomodo igitur divinus psaltes ait, aspides aures obturare? Nempe hæc à poeta divino elocutione poeticâ efferuntur: quod pluribus exponerem, nisi alibi fecissem. Sufficit huic loco, quod audiat: ut vel inde cognoscitur, quod, licet progrediatur motu haut vegeto, oculis convenientibus, quasi dormitaret: hanc tamen ignaviam, ut ibidem Scaliger subdit, *accepto sonitu, aut visio aliquo, illico excutit, atque caput tollit.* Imo fertur, ut ibidem addit, *auditu promtiore esse, visu hebetiore.*

† al. 57. vers. 5
‡ cap. 18. sect. 123.

Sunt interea & serpentes vocati κωφίαι, hoc est, *surdi*, vel *surdastri*. Mirum vero, quod ait Hesychius: Κωφίας, ὄφεως εἶδος, ὁ ἢ τυφλίας. *Cophias, serpentis genus, qui & tuphlias.* Κωφίας enim *surda* vel *surdastra*; τυφλίας, *cæca*, vel *cæcilia*. Ut non dubium videatur, quin ut visus, & auditus, specie differunt, ita & hi serpentes sint specie diversi. Memorati etiam illud meretur quod

quod Cæsar Scaliger monet commentario in Aristotelis Histor Anim.* *Sunt & surdi, unde etiam κωφίας dicti. Quamquam in vetustissimo codice, qui inter paucos nobilissimæ Canis, principis Scaligeri, bibliotheca nobis superstes est ῥοφίαι scriptum est, à voracitate scilicet. Sanè ῥοφεῖν, sorbere.*

* lib. 2. cap. 18. sect. 123.

Ab his ad ea accedam, quæ animi sagacitatem, & affectus, ac mores testentur. De vafritie testis Moses Genes. III. ubi serpens vocatur φρονιμώτατος†, ut habent LXX. sive πανοῦργος, ut vertit Aquila: quod Hieronymus transtulit *versipellis*. Notum etiam illud Christi apud Matthæum x. 16. *Estote prudentes, sicut serpentes*. Calliditatis serpentinæ varia memorantur indicia: inter alia de cerastis, viperarum genere, sic nuncupato, quia in fronte binæ, ac interdum, ut Plinius, Solinus, & Arabes, docent, quaternæ etiam sint eminentiæ, quas vulgo vocant *cornua*. Solent hi sese occultare in sabulo, solis exertis corniculis. Quibus aviculæ conspectis, (sunt enim granis frumenti similia) quasi ad escam advolant: atque ita miserè pereunt. Iidem sæpe latitant in orbita, vel arena concolori; unde in feras, ipsosque homines, sed à latere, impetum facere solent.

† prudentissimus.

Quâ solertiâ se sustentet hydrus, sive natrix; sic Cæsar Scaliger αὐτόπτης‡ enarrat*: *Quamdiu suppetit aqua stagnis, ranis vesci vidimus nos; coaxantes enim in aprico ex insidiis obliquus invadit. Illa, morsu correpta, clamorem tollit, atque in aquam trahit: hic lubricus subsistere non valet. Tum major est rana, quàm ut primo captu devorari possit. Quare dum morsum repetere vult, quo ulteriùs occupatum deglutiat, faciliùs illam abire vidimus, hunc ad aliam prædam conversum esse.* Idem, Postquam Caniculæ æstu palus propè exaruit, sic ut ranæ istic vix suppetant, in terras abit, atque ex eo *chersydros* vocatur. Dum hic ranas persequitur, alium invenit stagni incolam, planeque inimicum, insectum nempe, quod Græcis μύωψ: Latinè *asilum* Gaza, *tabanum* reddebat Cæsar Scaliger†. Hoc invadente, recipit se fugâ in cavernam quercus, vel fagi. Atque hinc nomen ei δρυΐνης, quasi cum Scaligero‡ *quercinam* dixeris. Sed eidem tamen in isto Nicander adversatur, quod *hydrum*, & *dryinam*, eundem putet. Hic enim similes ait, sed diversos. Verum pro se adfert Scaliger, quod Nicander ipse scripserit, dryinam, palude relictâ, & ulvâ, ranuculos persequi in terris: quem sanè hydri esse morem, satis convenit.

‡ oculatus testis
*Comment. in lib. II. Arist. Hist. An. cap. 18. sect. 123.
† Comm. in l. 2. Hist. An. c. 18. sect. 123.
‡ ibid.

Quantæ etiam est calliditatis, quod serpens Indicus canauhcoal (Hispani vocant *culebras bobas*) non quidem vi animal adoriatur, ut qui morsu se innoxium sciat, sed sub foliis se occultet, ne conspiciatur à cervis, qui præterire parant! Uti & quanta vis, quod transeuntem eum attrahat in latibulum suum, idque vi anhelitus. Hic vero arctè adeo cervum complectitur, ut eum exstinguat. Incredibile id videretur, nisi longitudine hominem excederet duplo, crassitie vero æquaret, ut superiùs* etiam diximus

* cap. 5.

mus. Sed quo pacto cervum voret, pilis usque adeò horridis obsitum? Hic quoque prudentia ejus se ostendit. Nam quia cervus sic idoneus non sit esui, eo priùs lambit, salivâque ita præparat, ut commodè satis sanguinem, & quicquid nutriendo idoneum est, exsugat. Video hunc serpentem vocari *anguem stupidum*; etiam à Joanne Eusebio Nirenbergio in Naturę historia*. Sanè corporis stupor videtur, quòd si jacere soleat immotus. Sed stupor ingenii facilè refellitur iis, quæ diximus. Cæterùm hic, tam inimicus cervis, à formicis necatur, patulum ejus os ingressis. Nimirum nihil tam potens est in rerum natura, quin everti possit à multo minori. Quod in rebus humanis etiam locum habet. H[...] multi, dulci fortunâ ebrii, non cogitant. Sapientes contra in animo se[...]r habent illud vetus †, Ενιςι κἀν μύρμηκι χολὴ‡.

*lib. 12. [c].17.

† In proverbiis Diogeniani centuria 4. prov. 48.

‡ Formicę sua etiam bilis inest.

Hæc sollertiam testantur. Nunc videamus de affectibus, ac moribus. Serpentum inter se concordia est. Nam, ut Plinius* inquit *serpentum morsus non petit serpentes.*

* procemio l. 7.

Dracones perpetuâ cum elephantis discordiâ bellantur: ut idem ait lib. VIII. cap. XI. Inque numinis Julii Cæsaris videas unum, in quo pugna elephanti, & draconis: alterum, in quo draco obtritus ab elephanto.

Etiam ab serpentibus homines amari, inferiùs ostendam.

Aspidis ira inde elucet, quòd initura pugnam dat sibilo signum. Et ira, & pariter amor, ex eo, quod semper cum conjuge vagatur, &, alterutrâ interfectâ, superstes notat percussorem, in eum, illæsis cæteris, impetum facit, nec persequi cessat, nisi obstet turba multorum, quorum interventu, attingere non possit. Hujusmodi & populi esse amorem convenit erga regem suum: quòd ut reges indicarent Ægyptii; coronis suis pictæ symbolum aspidis gestabant. Nisi altera magis ratio placet, quòd ea significentur vires regni invictæ; quomodo venenum etiam aspidis ἀνίκητον.† Hanc caussam adducit Ælianus lib. VI. de Anim. cap. XXXVIII. Magnum etiam & iræ, & amoris est argumentum, quod nec catulis parcit malè de hospite meritis. Plinium ‡ audi: *De aspide miraculum Philarcho reddatur. Is enim auctor est, cum ad mensam cujusdam, veniens in Ægypto aleretur assiduè, enixam catulos, quorum ab uno filium hospitis interemtum: illam reversam ad consuetudinem cibi, intellexisse culpam, & necem intulisse catulo, nec postea in tectum id rev[...]sam.*

† invictum.

‡ l. 10. c. 74.

Viperæ iram cognoscas ex oculis, quæ irascentibus inflammantur: etiam bisculam vibrat linguam, ac caudam sinuat extimam.

Et quam serpentium alii formidant basiliscum! Audito ejus sibilo cadaver relinquunt, properè se subducentes fugâ. Sed de eo infra pluribus.

CAPUT

CAPUT LV.

Serpentes omnes pedibus carere: progredi autem eo modo, quo natant anguillæ, nempe corporis flexu: cui in minoribus serpentibus spinæ; in majoribus, ossa inserviunt. Costarum, & squamarum, in iisdem utilitas. Cur attributa facultas caput in sublime efferendi: item convertendi illud, reliquo corpore quiescente. Particulatim de progressu aspidis, viperæ, cerastæ, hæmorrhoi, sepedonis, cenchrenes, acontiæ, amphisbænæ. Serpentes respirant. Quorsum lingua sit iis data. Prodigiosus serpentis latratus.

A Sensu, & affectu, nunc conferam me ad facultatem locomotivam. Serpentes non gradiuntur, cùm pedibus careant: nisi verum est, quod Plinio * traditum, visas esse serpentes pedibus anserinis. Objiciat quoque aliquis dracones, quos effingunt quadrupedes. Basiliscus item dicitur habere formam gallinaceo similem, ac pedes binos. Sed sunt hæc nugatoria. Quia verò serpentibus gressus est negatus, eo datus iis corporis flexus, ad modum quo lampetræ natant; item anguillæ, cui & duæ pinnæ adduntur. Nempe sicuti pisces, qui serpentium habent figuram, pinnis fere carent, quia sufficeret illis corporis flexus: ita & pedes Deus serpentibus negavit, quoniam nulli forent usui: ut scitè Aristoteles ostendit lib. de incessu Animal. cap. VIII. Ad flexum verò istum serpentibus minoribus datæ sunt spinæ; majoribus ossa, uti costæ XXX; quibus progredientes innituntur, seque promovent; ut pedum sint ac crurum loco, sicut squamæ obeunt vicem unguium. Quomodo autem moventur in terra, ita & natant in aquis: ut Aristoteles observat, lib. de incessu animalium cap. VII.

* lib. 11, cap. 74.

At quòd eodem permanentes loco ab imo ventre, cui innixæ, attollant caput; id fit, ut facilius descendat cibus: quem alioqui difficillimè degluttiunt.

Quia verò pedibus carent, eò inepti sunt ad sese convertendum. Quæras, quomodo igitur se defensitare possint adversus pericula, quæ à tergo imminent. Huic incommodo Deus eo prospexit, quòd, ut Aristoteles ait lib. IV. de Part. Anim. cap. XI, ἴδιον πρὸς τὰ συγγενῆ τῶν ζώων ὑπάρχει τοῖς ὄφεσι, τὸ στρέφειν τὴν κεφαλὴν εἰς τὰ ὄπισθεν, ἠρεμοῦντος τοῦ λοιποῦ σώματος. τούτου δ' αἴτιον, ὅτι καθάπερ τὰ ἔντομα ἑλικτόν ἐστιν· ὥστε εὐκαμπεῖς καὶ χονδρώδεις τοὺς σπονδύλους ἔχειν. *Proprium serpentibus præ cæteris ejusdem generis animalibus est, ut caput vertere in aversum, reliquo quiescente corpore, valeant. Cujus rei causa est, quòd, modo insectorum, structurâ volubili constant, ut vertebras cartilaginosas, & flexibiles habeant,*

Sic in tanta animantium varietate ubique Dei providentia elucet.

CCCC Vide

Vide sis quoque Aristotelis librum de incessu animalium, & quæ ad eum, ante seculum, Nicolaus Leonicus Thomæus commentabatur.

Magis etiam se divina patefaciet sapientia, si, non contenti hac generali doctrina, particulatim consideremus præcipua serpentium genera.

Ex iis aspis recta progreditur, sed haut vegeto motu; conniventibus item oculis, non absimilis dormitanti. Ex viperis mas acrius fertur, femella temperatius. Cerastes motu fertur obliquo cum magno squamarum strepitu. Hæmorrhous itidem movetur obliquus, quasi fluctuans, tergoque fracto, magno cum strepitu stringens ventre terram. Similis hæmorrhoo σηπεδών, sed motus hujus celerior. Caudam trahit, quam sinuat in obliquum.

Κεγχρίνη. De appellatione hac dicam cap. seq.

Cenchris, sive cenchrene*, tantæ est velocitatis, ut è grege haut facilè quis evadat, nisi obliqua fuerit fuga. Nam rectis utitur flexibus, quia vertebrarum ei difficilis conversio: unde Lucanus lib. IX:

Et semper recto lapsurus limite cenchris.

Acontiæ, sive jaculi, insidiantur viatori, vel animanti muto, inque spiram se colligentes caput occulunt: hinc in eum, quem petunt, tanto impetu exiliunt, ut illi adhæreant, idque vel XX cubitis dissito.

Amphisbæna & prorsum, & retrorsum graditur citra conversionem: unde & nomen accepit. Imò quia nunc in partem anticam progreditur, nunc in posticam regreditur, cauda etiam pro capite habita est. Sanè & Nicandro ἀμφικάρηνος † vocatur, & Æliano δικέφαλος ‡. Lucani quoque est in IX:

† utrinque caput habens. ‡ biceps.

Et gravis in geminum surgens caput amphisbæna.

Imò errorem hunc sequitur quoque Galenus libro de Ther. ad Pis.

Ad motum superius etiam non semel respirationem retulimus. Hanc quoque serpentes obtinuerunt: quin eo fine accepere pulmones, & arteriam; ut cognoscere est ex Aristotele lib. IV. de Partibus Anim. cap. I. Nec sine respiratione est vox, cujus organum lingua; ut & gustus. Linguam verò etiam habent serpentes, & bifidam: sed utilem quidem ad gustum, verùm ἄχρηστον πρὸς τὴν τῆς φωνῆς ἐργασίαν, *inutilem ad vocis officium:* ut philosophus ait operis ejusdem lib. II. cap. XVII. Pro voce autem promunt sibilum: unde Σίγμα, literam θηριώδη, hoc est, viperinam, dixit Halicarnassensis.

** Plin. lib. 8, cap. 41.*

Quòd, Tarquinio rege ejecto, serpentes latrasse dicuntur*: id, si fabulosum non est, inter prodigiosa referri debet. Nempe malus spiritus efformavit hunc sonum in gutture & ore serpentis: quo instrumento jam à mundi gavisus est incunabulis.

CAPUT

CAPUT XLVI.

Quàm serpentes homini noceant. Ac primum basiliscus: deque ejus etymo, magnitudine, colore, veneno. An visu interimat. Ut, quod attigerit, illud hominem hoc attingentem necet: & quæ causa sit istius. Aspides, non caudâ, ut ajunt, venenum infundere, sed dentibus. Aspides πτυάδες, χελιδόνιαι, χερσαῖαι & unde hæc nomina acceperint. Quare Cleopatra ex variis mortibus eam elegerit, quæ fit aspidis morsu. Cur feminæ aspidis præsentius sit venenum. Cujus coloris sanguis effluat morsis ab aspide. Quam citò icti obeant. Hypnalen non videri distinctum serpentem, sed aspidis genus: & ex qua ei nomen. Unde dinosci possit, ecquis à vipera mare, an feminâ, sit læsus, & utrius ictus sit periculosior, & quando utraque maximè cavenda. Cerastæ *unde vocabulum, & quid in serpentibus* cornua, *vel* coronas *nominarint. Symptomata eorum, qui morsi sunt à ceraste. Quibus locis gaudeant dipsades; geminum ab iis periculum; & quinque aliæ earum appellationes, & singularum causa. Presterum quàm horrenda symptomata: nec alios videri serpentes ignitos, Israelitis divinitus immissos in deserto: & de eo, unde fuerint producti, duplex opinio.*

DEinceps videamus de damnis maximis, quæ serpentes generi dant humano. Postea dicemus de remediis, quæ divina bonitas suggessit. Basiliscus in Cyrenaica imprimis provincia gignitur. Eo à serpentium aliis distat, quòd in vertice maculam habeat albam, velut diadema; quod regium est insigne; unde & Græcum βασιλίσκου, ac Latinum *reguli* vocabulum venit. Non duodenis est digitis longior. Caput ei est acutum: corporis color aurum imitatur. Quod & Lucanus indicat. Versum inferius adscribam. Quare, cùm Nicander * χλοάοντα vocat, quod χλωρὸν exponunt; non tam *viridem* (quo colore dracones non sunt) quàm *pallidum*, ac *flavescentem*, interpretandum. Quàm sit venenatus, Aëtius ostendit: qui ab eo morsis ait ex veneni ardore, & corporis putredine, decidere capillos; carnes etiam lividas membratim defluere. Vulnus, quod facit, subflavum est, & quasi aurei coloris; ut traditum Erasistrato: quem de venenis scripsisse, Dioscorides † auctor est. Hoc quoque virus arguit, quod, ut superius dixi, serpentes cæteros solo terreat sibilo. Unde Lucanus lib. IX:

* Ther. vers. 438.

† in Theriacis, sive Materia Medic. lib. 7. cap. de basilisco.

Sibilaq; effundens cunctas terrentia pestes,
Ante venena nocens, latè sibi submovet omne
Vulgus, & in vacua regnat basiliscus arena.

Ne quidem de cadavere ejus, quem interemit, ulla avis gustaverit. Virus adeo noxium exhalat. Hoc è longinquo etiam aves olfaciunt. Propinquum verò easdem necat. Creditur vulgò ipso interficere adspectu.

Quod si est, eum viderit nemo. Quomodo igitur describi potuit? Vulgarem tamen opinionem secutus, secutisque aliis ad eam prævivit, Plinius lib.VIII. cap.XXI. Sed Galenus lib.x. Simpl. pro fabula videtur habuisse. Et sanè longè verisimilius est, è longinquo conspici: sed propinquos, non visu, verùm halitu suo interimere, vel si visu ipso id fiat, fuerit à spiritu venenoso ex oculis prodeunte: quomodo nocent oculi mulieris menstruis laborantis, saltim sanguine menstruo corrupto. Utrumque sanè in basilisco grande sit virulentiæ argumentum. Uti & illud, quòd si baculum momorderit, quem manu aliquis teneat, hunc ipsum interimat, veneno per baculum corpus subeunte humanum. Geminum illud Plinii, loco ante memorato: *Creditũ quondam, ex equo occiso hastâ, & per eam subeunte vi, non equitẽ modò, sed equum quoq; absumtum.* Videtur in dubium revocare, quia *creditum quondam* dicat. Verùm quo facilius prioribus credamus, Cæsar Scaliger facit, Commentariis suis in Aristotelem *: *In Circumpadanis*, inquit, *ex vepretis exiliens serpens crassus, & informis, nõ solum interficientem se interfecit veneno per hastam penetrante: sed etiam equi aurem transiliendo cum attigisset; & equus, & eques, obiere mea tempestate* Nempe ut à torpedine per lineam, vel tridentem piscatoris, quædam aura transit in manum piscatoris, unde torpescat: ita & è serpente memorato spirituosa quædam substantia per hastam transibat in equitem. Cito quidem spiritus evanescit; sed cito etiam penetrat, & alienum spiritum inficit veneno: quippe particeps qualitatis, quæ est in venenato corpore, unde emanat.

* *Hist. de Animal. lib. 2. cap. 18, sect. 123.*

Aspides non, ut ajunt, cauda venenum infundunt: sed, aliorum more serpentium, vulneri serratis à se dentibus facto inspirant illud è minutis cavernulis sub dentibus: ubi in pellicula venenum eos in usus reservant. Unde de calumniatoribus Psalm. CXL †: *Venenum aspidum sub labiis eorum.* Non uno tamen modo, nec æquè omnes nocent. Nam aspis Lybica vel solâ adspiratione excæcare hominem fertur: ut ait Ælianus lib. VI. de Animal. cap. XXXVIII. Nec solum locis distant; sed etiam genere. Unde XVI. aspidum genera referunt Ægyptii: ut idem docet lib. x. cap. XXX. Sed nos summa solùm genera considerabimus. Galeno teste, lib. de Theriaca ad Pison. cap. VIII, (quem Paulus, & Aëtius, secuti) aliæ quidem solo lædunt morsu, aliæ autem spuendo: & exinde πτυάδες dicuntur, quasi dicas *sputatrices*; quomodo *sputatorem* dixit Plautus. Priores eidem Galeno sunt vel χελιδόνιαι, sive *hirundinariæ*: vel χερσαῖαι, sive *terrestres*. Minimæ omnium sunt χελιδόνιαι, sic dictæ, quia tergi nigritie, ventris albore, referant hirundines, quas Græci χελιδόνας ‡ vocant. Hæ veneni sunt præsentioris. Majores hisce αἱ χερσάδες, sive *terrestres*: quæ Nicandro * teste, sæpe ad quinque cubitorum, & ulnæ magnitudinem, pertingunt. Maximæ αἱ πτυάδες,

† *sive secundum Latinos Ps. 139.*

‡ *hirundines.*

* *in Theriacis.*

πτυάδες, sive *sputatrices:* quæ non, ut priores, morsu solum nocent, sed, ut dixi, etiam sputo: quod cum ejectare volunt, collum extendunt, ad expendendum, quousque spuendum sit, ut attingant. Aspidis morsum elegit Cleopatra, ut mitius mortis genus, quàm si vel biberet venenum, vel in gladium incumberet. Nam adeo minutum est, quod aspis pungit, ut sensu minimè percipiatur, vel quid acu punctum videatur. Quod dolorem minuit: quando majorum vulnerum major esse dolor solet. Minus etiam diuturnus est ille aspidis: quia veneni, ut ait Lucanus lib. IX*, *—in nullo plus est serpente coactum:* eoque illius, ut Ælianus † inquit, φάρμακον ὀξύτατόν ἐστι, καὶ διαδραμεῖν ὤκιστον *venenum peracutum, & celerrimè penetrans.* Et hæc est causa, cur, cum cito adeo cor petat, etiam mortem acceleret. Magisque id præstant femellæ: quia maribus, Aëtio teste, bini tantummodo dentes sunt; femellis, quatuor; sub quibus eas in cavernulis, ut dixi, occultare venenum, Nicandri quoque judicium est. Etsi verò minutum adeo sit vulnus, quod aspis facit: paulum tamen sanguinis effluit, ejusque nigricantis; sive, ut Dioscorides ‡ inquit, ἀτρόπιν, καὶ χλοανθῶς, quod Ruellius reddidit: *virentis, & discoloris.* Sed Jo. Ant. Saracenus: *coloris minimè constantis, ad malignè virescentis* Fortasse autem Dioscorides non ἀτρόπιον scripsit; sed αἰρόπινον, quod Hesychius. & Suidas, exponunt σκοτεινὸν, hoc est, *obscurum,* sive *nigrum.* Consequitur ictum * exigua cordis palpitatio, frontis convulsio, genarum motus, qualis dormitantium. Ab ea ictos non ultra horas quatuor vivere, ait Ælianus †. Etiam Dioscorides ‡ ait: Τούτοις θάνατος συναίρει μὴ δὲ τρίτον ἡμέρας διαλιπών. *Eos mors tollit, nec tertia diei parte relicta.* Non percepere mentem Dioscoridis, qui velle ajunt, summum die obire tertio.

Hypnale quoque est serpentis genus Solino. Verba ejus inferius adducam. Græcè ὑπναλῆ ex ὑπναλὶη, nisi ὑπναλὴ malis, quia apud Suidam sit ὑπναλὸς, ῥάθυμος, hoc est, *desidiosus tardus.* Omnino autem videtur aspidis genus. Rationem nominis indicat Nicander in Theriacis:

—Ὑπναλίοις δὲ
Αἰὲν ἐπιμύζουσα φαείνεται ἐν δοχὲς ὄσσοις.

Quod Gorræus reddidit:

—Semperque putatur
Nictans clausa gravi concedere lumina somno.

Est & Lucani in IX:

Aspida somniferam tumidâ cervice levavit.

Vipera Græcis κατ' ἐξοχὴν * θὴρ, vel θηρίον, dicitur. Mas Græcis ἔχις, femina ἔχιδνα vocatur. Maris morsus cognoscitur ex gemino ictu; feminæ ex pluribus: illius etiam dentes sunt acutiores; hujus latiores. Magis periculosi-

* vers. 7.
† lib. 9. cap. 61
‡ lib. 7. Mat. Med. cap. 18. sive Theriac. cap 17.
* Ælianus lib. 6. de Animal cap. 38. & Cæsar Scaliger lib. 2. de Hist. An. cap. 18. sect. 123.
† loco proximè expresso.
‡ lib. 7. Mat. Med. cap. 18. sive Theriacorum cap. 17.
* excellentiæ causa.

riculosos esse ictus feminæ, docent Nicander, & Paulus: ut Avicennas contrarium perperam tradidisse videatur. Quanta veneni ejus vis sit, & quæ signa, inter alios Cæsar Scaliger ad lib. Aristotelis secundum Hist. Anim. *annotavit. Nocentiores sunt viperæ comesto scorpio, vel radice venenatâ: à coitu etiam sunt infestiores, vel ubi cervum evaserint, & cum exuunt senectam; quod tempore fit auctumnali, ac præcipuè verno; unde & *vernatio*, ut dictum, nuncupatur.

  * cap. 18, sect. 121.

Cerastis appellatio est *ἀπὸ τῶν κεράτων* †: non quasi cornua ulli sint serpenti; sed, ut vidimus, cùm de sagacitate serpentium ageremus, sic vocarunt caruncularum in capite protuberantes. Quomodo nec ulli serpenti sunt coronæ. Sed eo modo nominarunt quiddam carneum eminens in capite, & exuberans. Cerastis venenum est inefficacius, quàm viperæ. Nam à vipera morsus triduum duntaxat; à ceraste, etiam novem dies supervivit; teste Nicandro. Percussis interius convulsiones sunt, inguen distenditur, mens stupet, caligant oculi, poplites dolent, livescit corpus: pars etiam affecta in ambitu intumescit livido colore, ac sanies prodiens vel nigra est, vel sublivida. De quibus Nicander, Dioscorides, Aëtius, Paulus, Actuarius, alii.

  † à cornibus.

Dipsas, secundùm Galenum, & Aëtium, viperæ est species: aspidis autem, secundùm Solinum, & Isidorum. Degit locis maritimis, vel saltem salsuginosis: ac licet viperâ sit minor, celerius tamen necat: ut Ælianus tradit lib. VI. de Animal. cap. LI. Nempe, ut Aëtius inquit, geminum se offert malum: si non bibas, exureris: sin explere sitim velis, rumperis. Atque ab hac siti *διψάδος* esse nomen, antea diximus: quasi Latinè *sitientem* vel *sitibundam* appelles. Sed & aliis vocatur nominibus; qualia quinque loco memorato adfert Ælianus; *πρηστῆρα, καύσωνα, μελάνουρον, ἀμμοβάτην, κεντρίδα*. Ac *μελάνουρος* quidem dicitur, quia cùm sit coloris albi, in cauda tamen duas habet lineas nigras: ut ibidem ex Sostrato legas. *Ἀμμοβάτης*, quia per arenas vadat. *Κεντρὶς*, sive, ut apud Nicandri scholiastem est, *κεντρίνη*, quia cum collo sit lato, sed caudâ gracili, *κέντρον*, hoc est, *stimulum* referat. *Πρηστὴρ* autem à *πρήθειν* ‡, & *καύσων* à *καίειν* *, quia ardorem corpori inducit, & enormem totius corporis distentionem, ad aquæ modum in cacabo ferventis. Aliqui tamen distinguunt: uti Solinus cap. XL. ubi & alia tria affert serpentum genera; hypnalen, hæmorrhoum, & sepem. Sic enim scribit cap. XL. *Dipsas siti interficit. Hypnale somno necat. Hæmorrhous morsu sanguinem elicit, & dissolutis venarum commerciis, quicquid animæ est, evocat per cruorem. Prester quem percusserit, distenditur, enormique corpulentiâ necatur extuberatus. Ictus sepium putredo sequitur.* Quàm horrendus sit exitus ictorum à prestere, narrat Ælianus lib. XVII. de natura Animal. cap. IV.

  ‡ accendere.
  * urere.

Atque

Atque idem ostendit Lucanus lib. IX:

Nasidium Marsi cultorem torridus agri
Percussit prester; illi rubor igneus ora
Succendit: tenditque cutem, pereunte figurâ,
Miscens cuncta tumor toto jam corpore major:
Humanumque egressa modum super omnia membra
Efflatur sanies, latè tollente veneno.
Ipse latet penitus congesto corpore morsus†: † al. mersus.
Nec lorica tenet distenti corporis auctum.
Spumeus accensus non sic exundat aeno
Undarum cumulus: nec tanto carbasa coro
Curvavere sinus: tumidos jam non capit artus
Informis globus & confuso pondere truncus.
Intactum volucrum rostris, epulasque daturum
Haut impune feris, non ausi tradere busto,
Nondum stante modo, crescens fugere cadaver.

Locum integrum apposui, ut eo magis liqueret, quam gravis illa fuerit plaga, divinitus immissa Israelitis: quemadmodum legere est apud Mosem Numer. cap. XXI, 6. ubi Hebraicè est הנחשים השרפים hanchasin ha seraphim: quod LXX, verterunt, τὺς ὄφεις τὺς θανατῦντας, hoc est, *serpentes mortiferos*. Sed vulgatus interpres vocem posteriorem vertit *ignitos*, uti Vatablus *urentes*, quia est à שרף saraph, *ussit, incendit*. Sic Deuter. VIII, 15. dicitur נחש שרף nachas saraph, *serpens adurens*. Ut planè sit verisimile, intelligi eum, qui Græcis Latinisque similiter ab urendo *prester*, & *causon*, nominatur. Videtur autem Deus presteres illos, sive causonas, in Arabiæ desertis Angelorum ministerio suscitasse. Fortunius tamen Licetus credebat, non aliunde immissos; sed, Dei judicio, in vivorum corporibus enatos. Sane plurimis in locis, in his Æthiopiâ, Ægypto, Indiâ, dracunculi gignuntur ex partibus hominum viventium musculosis, velut brachio, femore, tibia: ut ex Galeno, Ægineta, & aliis constat: ac in vermium historia inferius exponam.

CAPUT

CAPUT LVII.

Amphisbænæ symptomata, & scytales, & unde huic nomen. Cur hæmorrhus Nicandro Θῶνις vocetur. Quam dirum hoc malum. Unde cenchri, sive cenchridis appellatio. Aliter λίοντ@ nominari. Quæ effugiendi ejus ratio sit. Serpentis hujus symptomata. Etymon ac natura ἀκοντίου sive jaculi; sepis, sive chalcidis; item sepedonis, qui fortasse idem ac seps; præterea natricis sive hydri, qui & chersydros vocatur; & quanta hujus virulentia; atque id etiam ostensum inde, quòd hydræ sanguis non mortem modò attulerit Nesso Centauro, sed causa etiam mortis fuerit Herculi, qui ipse hydram interemerat. Num à chersydro sit diversus chelydrus, vel dryinas, & quam grave ejus virus. De variis Indiarum serpentibus.

DE amphisbænæ vocabulo superius * (** cap. 55.*) diximus. Ab hac morsis oritur membrorum convulsio, & oculorum caligo: hinc mors consequitur horrenda. Par ratio scytales, sic dictæ, quia similis sit σκυτάλαις, hoc est, *scuticæ*, vel *baculi*. Utrumque enim Græcâ voce signari, ex Suida constat. Fortasse & eadem hæc ac amphisbæna. Apud Dioscoridem quidem lib. VII, cap. XI. † (*† sive Alexipharmacorũ cap. 10.*) legas, σκυτάλης, ἢ ἀμφισβαίνης ‡ (*‡ scytales, sive amphisbæna.*). Sed distinguunt tum Lucanus * (** lib 9. vers. 717. & 719.*), & Solinus, tum Paulus. & Aëtius: qui hoc adducit discrimen, quòd amphisbæna utrimque serpat. De gemino istoc motu itidem vidimus ‡ (*‡ cap 55.*).

Αἱμόῤῥους, & αἱμοῤῥοὶς (illo mas, hoc femina signatur) non excedit pedem humanum, ac quia Ægypto est frequens, Θῶνις Nicandro † (*† Theriac. vers. 313.*) dicitur, ab rege Ægyptio, cui nomen Θῶνις, ut ejus scholiastes indicat. Memoratur is rex Homero Odyss. Δ * (** vers. 228.*), atque inde etiam Luciano in Pseudomante, & Æliano lib. IX. de Animalibus cap. XXI. Nullam tamen mentionem hujus regis invenio in dynastiis Ægxptiis, quas ex tomis Manethonis Sebennitæ, Heliopolitani Flaminis sacrorum, exscripserat Julius Africanus in πενταβίβλῳ χρονολογικῇ. Serpens is *sanguinem elicit, dissolutis venarũ commerciis*; ut ait Solinus † (*† cap. 30, in Salmasiana editione 27.*). Atque inde etiam αἱμόῤῥου nomen. Nimirum non sanguis modò exsudat poris: sed etiam effluit naribus, oculorum angulis, gingivis, unguium radicibus: adhæc pulmonibus, stomacho, alvo, sanguinis fit rejectio: etiam ὠτειλαὶ, ut est apud Nicandrum ‡ (*‡ Ther. vers. 304.*), sive οὐλαὶ ut Dioscorides, & Aëtius, vocant, hoc est, vulnerum cicatrices, rumpuntur; unde item iis sanguis promanat. Rumpuntur verò non tam, ut ajunt, doloris vehementia; quàm causa doloris: puta fervore & acrimoniâ veneni virulentæ bili permisti: quomodo æstu Solari terram findi videmus. De istis vide sis Nicandrum in Theriacis, Dioscoridem Theriacorum cap. XII, sive, ut distinguere prius solent, lib. VII. Medicæ materiæ cap. II, Ælianum lib. XIV. de Anim. cap. XIII. Meminit quoque Lucanus lib. IX.

At

At non stare suum miseris passura cruorem
Squamiferos ingens hæmorrhois explicat orbes.

Qui Latinis *cenchris*, in his Lucano, Plinioque, is Nicandro, & Paulo, κεγχρίνης, Dioscoridi * κέγχρ@, & κεγχρίδιον, Actuario etiam κέγχρ@, Aëtio κεγχρίας, & κεγχρίτης. Nempe origo ex eo; quod κέγχρ@ sit, ut Hesychius interpretatur, σπερμάτιον μελίνῃ ἐμφερὶς, *semen panico simile*. Latinis *milium* vocatur. Ratio nominis est, quòd, florente milio, fiat ferocior: vel potiùs, quia alvus variis distinguatur notis milio similibus. Utrumque Aëtius memorat. Sed alii tradunt, non alvo duntaxat, verùm corpore universo, semen milii referre. Eo verisimilius fuerit posterius etymon. Nicander † ait, ob sævitiam etiam λέοντα ‡ vocari. Pecori insidiatur, ac, quem potest, circumplicitus exsugit. Similiter homini facit. Sed, ut evites, non rectâ fugiendum viâ (nam viginti etiam cubitos uno exsuperare saltu dicitur) sed per vepres & senticeta, quibus offensus cursum sistit. Ei, quem læserit, caput, aggravat, oblivionem etiam gignit, ventrem inflat aquâ intercute, simile ex eo ulcus à viperis inflicto, caroque circumstans tumescit, & tandem concidit. Præcipuè autem jecur, vesicam, & colum infestat: ut Erasistratus tradidit, teste Dioscoride. Nam planè assentio Jano Antonio Saraceno, qui apud eum pro νῆστιν * legit κύστιν †.

* lib. 7. rei medica cap. 16. sive Theriacarum cap. 17.
† Theriac. vers. 463.
‡ leonem.

Qui ἀκοντίας Græcis, is *jaculus* Latinis: ut Lucano lib. IX Plinioque lib. VIII. cap. XXIII. Glossæ Cyrillo attributæ: Ακοντίας, ὄφις. *Iaculis.* Ubi *jaculus* rescribendum. Ratio nominis est ex eo, quòd se, ut Plinius loco indicato ait, *ex arborum ramis vibret, & missili volet tormento.* Isidori etiam sunt ista lib. XII. cap. IV. *Jaculus serpens volans: de quo Lucanus,* ---- *Jaculiq́; volucres. Exiliunt enim in arboribus, & dum aliquod animal obviã fuerit, jactant se super illud, & perimunt, unde & jaculi dicti sunt.* Videtur eadem veneni ratio, ac cenchri. Imò eundem esse serpentem, tradit Aëtius. Sed cum Nicandro diversos putamus. Nempe ex arboribus se vibrat acontias, ut vidimus; in plana via est sua vis cenchro; ut effugere eum possis, si viâ obliquâ fugam capessas per spinas & sentes, ut item dictum.

* intestino jejuno.
† vesicam.

Σὴψ vocabulum est ambiguum. Nam & ita vocatur lacerta, quadrupedis genus, quod crura habet utrimque à latere addita. Id à virgulis æreicoloris, quas gestat in dorso, aliter χαλκὶς, vel σαῦρα χαλκιδική nuncupatur. Nunc verò sermo est nobis de angue, eoque pedum experte, ita dicto ἀπὸ τ̃ σήπειν, quod est *putrescere*: unde *putriam* ausus est reddere Cæsar Scaliger. Ratio illa est nominis, quòd corpus continuò putrefaciat, sic ut & palpebræ ac capilli excidant, membraque prorsus diffluant ac dilabantur. Hinc Lucanus in IX.

Ossaque dissolvens cum corpore tabificus seps.

* in Theriacis vers. 147 & seqq.

Jubet verò Nicander * imprimis loca cavere, quibus

—— δίψιος ἐμβαλέει σήψ·

—— *sitibundus progreditur seps.*

Rationem subjungit,

Χροιὴν δ' ἀλλόφαλόν τε, καὶ οὐ μίαν οἰάδ' ἂν ἴσχει,
Αἰεὶ εἰσδόμενος χώρῳ ἵνα χηραμὰ τεύχῃ. Reddere possis:
Est alius color, atque alius, non unus, & idem:
Semper & assimilis loco, ubi spelaea tenebit.

Iis quoque, quos læserit σηπεδὼν (quomodo rectiùs, quàm σηπηδὼν, scribi puto) palpebræ, & supercilia decidunt; summoque cùm dolore conflictantur: oculi item caligant, ac marcescunt, corpus totum vitiligine obsitum tabescit; ex quo & nomen accepit: nempe, ut Nicandri scholiastes ait, ὅτι σήπει τῶν δακέντων τὰ σώματα· *quia putredinem ac tabem afferat corporibus eorum, quos momorderit.* Hunc aliqui†, ob simile etymon, cum sepe confundunt. Nec tamen cum iis, qui sic sentiunt, magnopere serram reciprocarim: quia Nicander, & Plinius, de sepedone solum loquuntur, non sepe, Aëtius de sepe, non sepedone, qui & eadem sepis, ac alii sepedonis memorat symptomata.

† Gesner.

Natrix dicitur Latinis, qui Græcis ὕδρος: quod nomen ἀπὸ τοῦ ὕδατος‡: unde *aquex* novè redditur Cæsari Scaligero*. Idem est, ac *chersydrus.* Nam, ut dixi †, non aliter hæc differunt, quàm quòd in aquis vocetur *natrix*, vel *hydrus*: in terris verò *chersydros.* Animal quippe amphibium est, ut docent Nicander in Theriacis, & Maro III. Georg. Hieme, ac vere, colit aquas. Ubi inarescunt paludes, in terram prosilit. Ut omnino errârit Lucanus lib. IX. qui, quasi forent diversi, primò ait:

‡ ab aqua.
* Comment. in l. 2. Arist. Hist. Anim. cap. 18. sect. 123.
† cap. 54.

Natus & ambigua coleret qui Syrtidos arva
Chersydros.

Postea verò subdit:

Et natrix violator aquæ.

Lucano tamen patrocinatur H. Stephanus in Thesauro Ling. Gr. ‡ De virulentia ejus ita Plinius lib. XXIX. cap. IV. *Hoc genus anguium pulcherrimum nullis serpentium inferius esse veneno.* Deque isto inde colligas, quòd si ori ejus admoveris virgam, in ea excitentur vesicæ, sive fellei coloris pustulæ: sin gladium admôris, is quoque à mucrone usque ad capulum tetro ac cæruleo tingatur colore. Imò &, si chersydrum, sive natricem terrestrem calcâris, eo solo interimit: quemadmodum ex Apollodori Theriacis tradit Ælianus lib. VIII. de Animal. cap. VII. Hominibus ab eo ictis oritur caligo oculorum, vertigo cerebri, somnus multus, animi mœror, stuporque; etiam sitis magna, membrorum tremor, bilis, & sanguinis vomi-

‡ voce ὕδρος.

Digitized by Google

vomitus, obstructio urinæ: quidam etiam mugientes suffocantur. Hinc poetis fiducia scribendi; periisse Herculem veste tinctâ sanguine hydræ Lernææ, quam marito suo cum Iole ab Oechalia reduci, ne pellicis magis, quàm conjugis, amore caperetur, miserat Deianira, stultè credula Nesso, qui moribundus hoc optimum fore φίλτρον* dixerat. Longa vero est catena de hoc veneno. Origo petenda ab hydra Lernæa, de cujus veneno jam dictum. Ejus interfectæ sanguine tinxit Hercules sagittas suas, quò vulnera, quæ inferrent, forent letalia. Sagittis istis vulneratus fuit Nessus Centaurus: eoque & sanguis è vulnere ejus defluens factus venenatus. Hoc sanguine Nessi tinxit Deianira vestem, quam misit Herculi: unde & ea venenum imbibit. Veste hac virulentâ indutus Hercules in summos incidit cruciatus, & furorem simul: quibus percitus se in pyram conjecit Oetæam. Non hæc absurdè dicuntur; quia, ut puto, constat, venena etiam in corpus penetrare illita chirothecis, ephippiis, atque, ut jam ab aliquot vocarunt seculis ‡, stapiis etiam, & aliis id genus.

* *amatorium.*

Ab chersydro diversus Nicandro est *chelydrus*. Nam prius de chersydro agit: hinc ordine de amphisbæna, scytale, basilisco: tum demum de chelydro. Et sanè distinxit etiam Lucanus in IX.

‡ *Hieronymus Magius Miscellaneorum lib. 2. cap. 14.*

Chersydros, tractique viâ fumante chelydri.

Culpari propterea solet; sed, ut vidimus, tueri se potest auctoritate Nicandri. Porrò veterum aliquibus non *chelydrus* modò, sed & *hydrus* idem fuit. Nam Nicandri est:

Ὕδρον μὲν καλέουσι, μετεξέτεροι δὲ χέλυδρον.

Hunc hydrum multi vocitant, aliique chelydrum.

Verùm sententia istorum displicuit Nicandro. Mox enim de chelydro subjungit, Ὕδρῳ ἐισκόμενον. —

Hydro similem.

Interim illos: à quibus Nicander recessit, sequi maluit Cæsar Scaliger. Quid eum moverit, attulimus cap. LIX. Scaligero † igitur idem sunt *hydrus, chersydrus, chelydrus, dryinas*. Hoc si est, *chelydros* ex *chersydros* sit effictum, ut molliùs sonaret vocabulum. Sed qui diversos malunt dixerint, χέλυδρον vocari quasi *testudinem aquaticam*, ut quæ sit τραχύδερμος, *cute asperâ*. Quod nec Scaliger negat. Cur δρυίνας, ut est apud Nicandrũ, sive δρύϊνος, ut appellat Ælianus, nuncupetur, superiùs ‡ item vidimus. Ubi & dicebamus; Cæs. Scaligero a. v. dici *quercuam*. Sic enim est Commentariis in Histor. Anim. Sed *querculis* nomen facit Exercit. ad Cardanum*, Chelydro, sive dryinæ, Nicander fœdum tribuit odorem, qualis est λαθάργυ. Hoc scholiastes ejus exponit, τὰ ξύσματα τῶν δερμάτων· *præsegmina, quæ scalpro ex putribus raduntur pellibus.* Hinc & Maro III· Georg.

† *Com. in Arist. Hist. Animi. l. 2. sect. 123. & Exercit. ad Card. 189. sect. 4.*

‡ *cap. 45.*

* *Exercit. 189. sect. 4.*

---- *Graves nidore chelydros.*

Abdryno, sive chelydro ictis magni oriuntur dolores: item in parte effectâ pustulæ, è quibus profluit sanies aquosa, adhæc stomachi rosiones, & tormina, ut est apud Dioscoridem lib. VII. cap. XII*. Pluribusque de eo Galenus lib. de Ther. ad Pisonem, & ex eo, ipsis Galeni verbis, Paulus. Vide &, quem dixi, Aetium lib. I. Tetrab. IV. cap. XXIX.

* *sive Theriacorum cap.* 11.

Aliqua etiam de Orientali & occidentali India addamus. In Malabarum terris est Cocini regio. In ea *halitus serpentium adeò est teter ac noxius, ut afflatu ipso necare perhibeantur*: ut est apud Io. Pe. Maffeium Historiarum Indic. lib. 11. †

† *pag.* 82. *edit. Lon.a.* 1590.

Porphyrus est Indiæ serpens, capite quidem candido, sed corpore purpureo; unde & nomen. Hic non morsu nocet, cùm dentibus careat: sed vomitu, quo quod adspersum contabescit. Iccirco, qui cepere, suspendere de cauda solent ‡, gemino vase supposito; uno, in quod gulæ sanies evomatur colore electrino, altero, in quod sanies corporis tabescentis colore atro destillet. Prius venenum quamprimum tollit hominem cum convulsione corporis, conturbatione oculorum, & destillatione cerebri per nares. Itaque sic necari beneficii instar habetur. Sed altera sanies tabem adfert, anno integro, imò & biennio, durantem.

‡ *Cas Scal. comment. in Arist. lib.* 2. *Hist. An. cap.* 18. *sect.* 123.

Antonius de Herrera, Hispaniarum regis cosmographus, & ex eo Ioannes Nierenbergius*, refert, in Chiapa, Novæ Hispaniæ provincia, reperiri serpentes bicipites duorum dodrantium figuram habentes literæ Tau: eos esse usque adeo venenatos, ut non morsus solùm interimat, sed etiam si quis calcârit solum, per quod repserint. Quod autem bicipites dicit, idem error videtur, ac de amphisbænis ab Aristotele refutatus lib. de Generatione Animalium: ut superiùs monebamus.

* *lib.* 12. *Hist. Nat. cap.* 10.

Jacutana olim novæ Hispaniæ contermina, nunc verò etiam pars censetur. In hac est serpens ex eo dictus *polpoch*, quod sibulus ejus hunc referre sonum videatur. Hic & ore mordet, & caudâ pungit. Arbores scandit; seque, capite caudam complexus, in viatores sæpe, ut de acontia superiùs † diximus, ejaculatur. Ictis ab eo intra triduum caro putrescit, atque excidit: nec homo sic magno perit dolore, sed torpidus totus, ac velut temulentus obit; ut indigenæ testantur. *

Etiam apud Quanahuacenses * est serpens virulentus, quem vocant *teximinani*, nostri *oculipetam*: quia de arbore se jaculi instar in oculos demittit, in hoc simulachrum præbens Amoris, qui ex conspectu nascitur: unde illud ἐκ τοῦ ὁρᾶν τὸ ἐρᾶν ‡: & poetæ † hoc,

---- *Oculi sunt in amore duces.*

Serpens otus in insula Cuba qui quatuor longus est spithamas, pollimec

† *cap. antecedente.*

‡ *Vide Io Euseb. Nierenbergi Histor. Natural. l.* 12. *cap.* 48.

* *Io. Eusebius Nier Hist nat. l.* 12. *cap.* 30.

‡ *ex visu est quod ames.*

† *Propert. l.* 2. *eleg.* 15.

cem crassus, adeo noxius est, ut si quem momorderit, intereat intra horas quinas, vel senas.*

Nec serpentes Indici veneno duntaxat, sed aliter etiam nocent. Ut in novo orbe attilagatus, anguis exiguus, non longior, vel crassior, pennâ anserinâ. Centenos, vel plures numero junctos esse invenire. Hi si fortè dormientem sint aggressi, nullo eos artificio avellas. Quippe adhærent, & assiduis hominem ictibus pungunt, pungentesque vorant, donec absumpserint. Sic quoque, ut priores mittam, Io. Eusebius Nierenb. lib. XII. Hist. Nat. cap. XIV.

* *Io. Eusebius Nieremberg. l. 12. Hist. Nat. cap. 12.*

Venenatus item jararacucu, decem longus palmos, dentibus tremendus, quibus virus crocei coloris infundit, usque adeo, noxium, ut intra diei spacium pereant, quos momordit. Et, quod malum auget, fœcundus admodum est, ut in cujus ventre etiam reperti sint tredecim fœtus. Venenati quoque jaracoaypitinga, jaracaepeba, & quæ simpliter jaraca vocatur. Quid dicam de boycupecanga, ibiboboca, ibiracua, curucucu, & tot aliis serpentibus? de quibus legere est apud Franciscum Lopes de Gomara, Joannem Lerium. Andream Thevetum, atq; alios magno numero.

CAPUT LVIII.

Nec universos tamen serpentes esse venenatos. Excipi enim dracones, qui ne morsis quidem venenum infundant, uti nec dolorem eo magnum gignunt: & quæ sit hujus rei caussa. Interim venenatos esse dracones Africæ, & quæ istius quoque discriminis ratio sit. Quomodo serpentes, pressius hac voce acceptâ, differant à draconibus. Triplex draconis etymon, & cur dicatus Æsculapio, deq; filia hujus Panacea. Non dracones solùm esse innoxios: sed quosdam etiam alios serpentes: ut illos in Bigerrionibus, Mauris Nigritis, Ægyptijs, ubi pariás propterea Æsculapio sacer: item in Hispaniola, & aliis Occidentalis Indiæ locis.

QUamquam verò tam multa, tam infesta nobis serpentiū venena manifesto sunt indicio numinis propter hominis peccatum irascentis: non tamen divina sivit bonitas, nos hac etiam parte suæ ergo nos curæ, & sollicitudinis, esse expertes. Ac primùm quidem eo, quod & serpentes quosdam esse innoxios jussit. Hoc de draconibus tradit Plinius lib. XXIX, cap. IV, *Draco*, inquit, *non habet venena.* At dixerit aliquis, varia Plinium præscribere remedia adversus draconum morsus. Quasi non aliud sit morsus, aliud morsus venenatus. Ille veri draconis, ut vel irâ valde sit accensus, talis tamen est, qualis muris, qui venenatus non est. Imò nec magnum ciet dolorem, quia animal id ore sit parvo, nec multùm dehiscenti.

Nempe non tam morsu, quàm verbere caudæ, nocet. Quibusdam tamen locis, ut India, Libiâ, imò & Phrygiâ, etiam patulo oris rictu sæviunt, ac instar suis sylvestris, ossa ipsa comminuunt, & confringunt. At objeceris, etiam de venenis draconum legi: ut veteres mittamus, Scaligeri esse Exercitatione CLXXXII. sect. IX. *solo contactu dracones Atlantis montis interficere.* Et sanè quod Satanas Apocalypseos XII. 3. & alibi, vocatur *draco* non inde modò est, quòd figura serpentis primis illuserit parentibus: sed etiam quod, ut veneno corpus draco, sic satanas animam occidat. Facilè istis occurritur. Nambifariam draco attenditur, qualis sit natura, & qualis fiat. Natura est veneni expers: uti & Satanas conditus est bonus. At per mensem Lunâ instigante, ac præcipuè fervore loci, draco fit virulentus: uti satanas bono ex angelo, superbiâ æstuante, factus est malus. De dracone utrumque vidit Lucanus in IX. quando ait, eos aliis quidem terris innoxios esse, utpote veneni expertes, ac sic ut symbola numinum coli: at apud sitientes Afros ex plagæ natura, fieri virulentos. Hæc verborum est istorum mens.

Vos quoque, qui cunctis innoxia numina terris
Serpitis, aurato nitidi fulgore dracones
Pestiferos ardens facit Africa.

Etsi verò, si laxè utaris voce *serpentis*, in his etiam sunt *dracones*: sæpe tamen distinguuntur. Siquidem dracones, præterquam quòd non omnes quidem, sed soli tamen alas habent, differunt etiam, quod draconibus omnibus bina de mento pendeant palearia: quod item ore sint exiguo, sed intus ab utraque maxilla triplicem habent ordinem dentium: quod denique oculis sunt magnis, sed acutè tuentibus: unde & Grammatici, in his Festus, δράκοντα κατὰ μετάθεσιν ajunt sic vocari pro δάρκοντα, ex δέρκειν, sive ἔδρακον, hoc est, *videre*. Etymon interea hoc satis est incertum. Et Cæsar Scaliger* maluit esse à δρᾶν ἄχος‡. Ausim ego non minori jure deducere ἀπὸ τοῦ δρᾶν ἄκος:† nempe quia innoxii sint, &, ut Festus etiam ait, sacri Æsculapio, cujus filia *Panacea* sit dicta ex πᾶν,* & ἄκος†, ut ipso nomine omnium morborum remedia promittat, Plinio teste lib. XXIV. cap. IV.

* *Exercit 183. sect. 12.*
‡ *facere dolorē.*
† *facere medicinam.*
* *omne.*
† *remedium.*

Nec dracones soli naturâ sunt innoxii: sed alii etiam serpentium nonnulli. Hoc in Europa cernere est, cùm alibi, tum prope Pyrenæos montes in Bigerrionibus: ut illum Galliæ Aquitanicæ populum Julius Cæsar† appellat, quem veterum alii *Bigerros*, vel *Bigeritanos*, vulgò & *Bigorros* vocant. De his sic Cæsar Scaliger Exercitat. CLXXXIII. sect. III. *Ad Pyrenaeos Bigerones innoxii sunt angues incolis permisti, quibuscum eodem lecto, ac penè eadem utuntur mensa. Cibum enim familiariter capiunt ex iis, quæ pro analectis cecidere. Longitudo quaternum pedum. Humani brachii crassitudo. Noctu diversantur in ædibus cum sibilis, etiam interdiu.*

† *lib. 3 de bello Gallico.*

De

Digitized by Google

De Africa hinc ſubjungit: *Ziz montes in Mauritania, & edunt, & alunt ſerpentes incolis familiares. Ii, agreſtium caſas ingreſſi, micas ſub menſis, catellorum more liguriunt.* Aloyſius quoque Cadamuſtus, Navigationis ſuæ cap. duodevigeſimo, narrat, in Nigritarum ſolo ut noxios, ita & innoxios eſſe ſerpentes.

Etiam *παρειὰς*, ſive *παρύας* ſerpens, quem Alexandriæ conſpici diximus, eo quòd innoxius, ac planè mitis ſit, Æſculapio θεῶν φιλανθρωποτάτῳ* ſacer fuit, ac ejus miniſterio dicatus: quemadmodum Ælianus narrat, lib. VIII. Hiſt. Anim. cap. XIII.

* *ex Diis maximè hominis amanti.*

De Aſia idem conſtat: præſertim Syriâ, & Arabiâ, terris balſamum ferentibus: quod præſtat cibi, ut ſic dixerim, divinitas.

Denique de America idem ſtatuendum. De Hiſpaniola quidem, & Joanna Inſulis, ſcribit Petrus Martyr Mediolanenſis Oceanicarum rerum lib. I. †*Serpentes inſulæ nutriunt, ſed minimè noxios.* Etiam innoxius eſt Americanus ſerpens, nomine *bom*, à ſono, quem edit, ſic nuncupatus. Item aquaticus ille, qui Americanis *acoatl*, vel *mioacoatl*. Longus eſt quinque dodrantes, craſſus verò pollicem, tæniis nigris ac cyaneis diſtinctus: ut præter alios eſt apud Io. Euſebium Nierenbergium lib. XII. Hiſtor. Nat. cap. VII. Idem ſequenti cap. narrat, ut innoxia quoque ſit tzicatlina, q. d. formicarum ſerpens. Sic ſerpens is dicitur, quia non vivit niſi cum formicis, & iis exeuntibus è cavernis una etiam prodire ſolet. Omnium dicitur ſerpentium formoſiſſimus, duos longus dodrantes, craſſitie digiti minimi, tranſverſis faſciis candidis, ac rubris, alternatim diſtinctus.

† *pag. 8. edit. Colon. a. 1574.*

Nec modo ſerpentes nonnulli ſunt innoxii: ſed etiam quædam ineſt iis φιλανθρωπία †: potiſſimùm verò erga infirmos, velut mulieres, & pueros. De mulierum amore illuſtre habemus exemplum in dracone eximiæ magnitudinis, qui in Judæa, vel, quod veriſimilius, Idumæa, ad puellam, amatoris inſtar, blandè accedere, ac propter eam dormire ſolitus eſt. Hoc quia non citra metum puellæ fieret, illa ſeſe ad menſem ſubduxit, ut amatorem interea amaſiæ caperet oblivio. Ille nihilominus non diſſimulare ardorem, ac quotidie cum dolore accedere eo, ubi cubare cum puella ſolebat. Rediit hæc poſtea, quam ut conſpexit, confeſtim ſe circumplicans corpori illius, crura parcè ac molliter caudâ ſuâ percuſſit, quaſi dicere vellet, puellam graviora eſſe commeritam, quæ ſic ludificâſſet amatorem, ſed ſeſe, amatorum more, leviculâ hac caſtigatione eſſe contentum. Refert eam rem Ælianus lib. VI. de Animalibus cap. XVII. Nec multùm abſimile eſt exemplum, quod de amore draconis Ætolam erga feminam memorat Plutarchus libro de ſollertia animalium. Aliaque id genus apud alios invenias: ut minùs mirandum ſit, potuiſſe tam multis perſuaderi,

† *erga homines amor.*

Ale-

Alexandrum, Scipionem, Augustum; natos esse ex draconis cum horum matribus concubitu: cujus rei varios laudamus auctores lib. I. Orat. Instit. cap. v. sect. XIV. Nunc apponam insignem Luciani locum in Alexandro sive Pseudomante, ubi de Pella, Macedoniæ oppido, agens ait: Ἔνθα ἰδόντες δράκοντας παμμεγέθεις, ἡμέρους πάνυ, καὶ τιθασοὺς, ὡς καὶ ὑπὸ γυναικῶν τρέφεσθαι, καὶ παιδίοις συγκαθεύδειν, καὶ πατουμένους ἀνέχεσθαι, καὶ θλιβομένους μὴ ἀγανακτεῖν, καὶ γάλα πίνειν ἀπὸ θηλῆς κατὰ ταυτὰ τοῖς βρέφεσι· πολλοὶ δὲ γίνονται τοιοῦτοι παρ᾽ αὐτοῖς, ὅθεν καὶ τὸν περὶ τῆς Ὀλυμπιάδος μῦθον διαφοιτῆσαι πάλαι εἰκὸς, ὁπότε ἐκύει τὸν Ἀλέξανδρον, δράκοντός τινος οἶμαι τοιούτου συγκαθεύδοντος αὐτῇ. *Ibi conspexere serpentes longè maximos cicures planè ac mansuetos, adeò ut à mulieribus nutrirentur, & cum pueris dormirent, & se conculcari sinerent, neque pressi indignè ferrent, lac etiam more infantium sugerent è papilla. Sunt verò tales apud eos permulti: ut verisimile sit, inde provenisse fabulam, Olympiadem olim ex concubitu cum ejusmodi dracone Alexandrum concepisse.* Hæc tum de mulierum, tum puerorum amore confirmat Cæsar Scaliger. De illo mulierum loquitur Comment. in Arist. Hist. Anim. lib. II. sect. CXXIII. Ubi fabulosos illos Olympiadis, & aliarum congressus originem trahere ait ex eo, quòd in hominum etiam lectos se recipiant innoxii. *Sic*, inquit, *ad Blasimontem in pratura Vasatensi secundùm fluvium Dordonam, in lectis tam frequentes esse, tamque longinquâ consuetudine, ut advenis tantùm metum faciant, nulli noceant.*

De puerorum amore, sic idem Scaliger Exercit. CLXXXIII. sect. IV. *Serpentes sunt in Malabar, adspectu horribiles: innoxii tamen, nisi irritentur. Ii puerorum amore capiuntur. Quocirca Paderotas eos libuit appellare. Pueros enim diuturno, contentoque adspectu, sine maleficio contuentur.* Pluraque de iisdem continuò subjungit. Longum sit omnia omnium exscribere velle. Pro iis igitur reponam potius veterum aliquem. Is esto Plin. lib. VIII. cap. XVII. *Democritus Thantem in Arcadia servatum à dracone narrat. Nutrierat eum puer dilectum admodum: pavensque serpentis naturam, & magnitudinem metuens, in solitudines tulerat: in quibus circumvento latronum insidiis, agnitoq; voce, subvenit.* Ubi & grati animi exemplum videmus.

Neque mirandum, si serpentis etiam naturâ noxii (propterea enim metuebatur) educatio fuerit innoxia. Sunt enim serpentes, qui naturâ sint infesti: sed sic ab homine, alii tamen magis aliis, cicurentur, nocere ut nolint, cum possint. Docuit id Phylarchus in XII. & ex eo Ælianus in XVII. de Animal. cap. V. Qui tradidere, aspides apud Aegyptios cibo, à colentibus sibi præbito, (hic nullus præstat farinâ vino ac melle soporatâ) ita mansuescere, ut simul cum iis vivant pueruli, etiam crepitu digiti è cavernis evocari, mensæ, cum cibus sumitur, circumsistere tanquam invitatas, reliquo corpore humi relicto, caput solum allevare, sensim cibo expleri:

pleri: si noctu sit de lecto surgendum, digitis priùs signum dari, ne in eas incurratur: illas enim, audito signo, confestim de via decedere; inque sua se latibula recipere.

Exemplum etiam adducam ex recentiori historia. Franciscus Hernandus narrat, vidisse se in India, qui colubros virides educent: pro lectulo iis dari stramentum in dolio: hinc non exire, nisi cibi gratiâ, ac tum heri sui humeros adscendere amicè, à quo cibum accipiant: inde in dolium redire. Addit quoque, cùm primitus tantùm pollicis magnitudinem habeant, excrescere in crassitiem femoris. Memorat & Io. Eusebius Nierenberg. in Histor. Natur. *. * lib. 12. c. 47.

CAPUT LXI.

De animantibus divinitus productis ad impugnandos serpentes, magno cœlestis erga hominem bonitatis argumento. Hujusmodi esse à quadrupedibus cervum, pantheram, mustelam, suem, vulpem, ichneumonem, lacertum: ex avibus, ciconiam; & ibidem: ex aquatilibus, cancrum: ex insectis, locustam, & araneum. De eo, cur Deus non attribuerit serpentibus alas, vel pedes, defensus adversus Scaligerum Cardanus. De sonitu, quem ingressu edit serpens Bamba. De serpente Indico, compressu arboris se interimente. Per loca serpentibus infesta periculosiùs iter fieri à jejunis, item serpentibus nondum pastis. Viperas in eo quoque à serpentibus differre, quòd hieme deliteant sub saxis.

SEd cùm tanta supersit copia serpentium inimiciter adeò adversantium nobis: parum illud videri possit, quod reperiantur aliqui, qui vel naturâ sint innoxii, hominem etiam ament: vel eò curâ perducantur humanâ, ut lædere cùm possint, nolint. Deinceps igitur ostendam, ne in cæteris quidem, adeò infestis, defecisse bonitatem Numinis erga nos. Ac primò eam non obscurè comprobavit, creando tot genera animantium, quæ pro homine militent adversus serpentes. Initium à quadrupedibus fiat. Plinii est lib. VIII. cap. XXXII. *Est cervis cum serpente pugna. Vestigant cavernas, nariumq; spiritu extrahunt renitentes.* Utrùm verò cervus serpentes extrahat odore cornûs, an anhelitus vi, excussimus lib. III. cap. LXXIII. Ubi etiam dictum nobis, pantheras opitulari contra serpentes. Item capitales esse inimicitias inter basiliscum, & mustelam, imò hunc ab ea necari, si Plinio † credimus. *Huic monstro*, inquit, *mustelarum virus exitio est: adeo naturæ nihil placuit esse sine pari.* Pulcra est oratio, præsertim si pro *natura* dixeris *naturæ auctorem.* Quamquam sic quoque sit, quod in adlato requiram exemplo. Nam unde didicere homines, mustelæ inimicitias esse cum basilisco, qui rarus adeò sit conspectu, nec nisi in deserto? Verius, vel saltem † lib. 8. c. 21.

certius verisimilius est de inimicitiis mustelæ, & suis, cum serpente: quas tradit Aristot. l. IX. Histor. Anim cap. I. ubi & legas, serpentem ab sue devorari: mustelæ autem, & serpentis odium esse ἀπὸ τῶν αὐτῶν ζῶσιν*, *quia iisdem vivunt.* Quomodo & postea ait†, esse inimicitias inter serpentem, & vulpem, ob certamen de loco. Ἀμφω γὰρ τρωγλοδυτεῖ· *ambæ enim in cava habitant terra.* Etiam ambæ ovis, & aviculis, vescuntur. Quod verò dicebatur, mustelam persequi serpentem, id apud Plinium quoque invenias lib. XXIX. cap. IV. idemque obiter tradit lib. XXXII. extremo cap. II. Pugnaturæ autem cum serpentibus prius se rutâ muniunt: quâ de re dictum lib. III. cap. LXVII.

* sect. 38.
† sect. 51.

Ichneumo quoque, quem vulgo *murem Indicum*, vel *Pharaonis* vocitant, non modo aspidis ova indagat (unde nomen, nempe ἀπὸ τοῦ ἰχνεύειν‡, accepit) sed eadem quoque conterit. Absque eo foret, brevi ab tam fœcundo animali repleretur orbis: ut Ælianus narrat lib. VI. de Anim. cap. XXVIII. Præterea contra eundem decertat. Sed priusquam hoc ineat certamen; sæpius se mergit luto; hinc Soli se exponit, lutoque indurato illud pro lorica habet, tum adversus aspidem progreditur, caudâ, quam attollit, ictus ejus excipit aversus, donec commodam nactus occasionem in fauces irruat. De ista aspidis, & ichneumonis pugna, legere est apud Nicandrum, Strabonem, Plinium, Oppianum.

‡ ab indagando.

Adhæc lacerti, qui & ipsi inter quadrupedes referendi, decertant cum serpente: testudines item, quæ ante prœlium degustant cunilam bubulam.

Etiam aves contra eos militant: præcipuè ciconia, & ibis: ut ostensum nobis lib. III. cap. XCVI.

Ex aquatilibus quoque idem faciunt cancri. Duratque hoc dissidium à morte: de quo inferiùs agetur.

Verùm ecce insecta etiam sunt, quæ adversùs serpentes conjurent: ut locustæ. Narrat enim Simon Majolus, episcopus Vulturiacensis*, olitori suo ex agro venienti conspectum, ut locusta serpentem gutture apprehenderit, atque ita citra pugnam interemerit. In quo, ut olitori, & Majolo, faciliùs habeamus fidem, Plinius facit lib. XI. cap. XXIX. his verbis. *Serpentem* (locustæ) *cum libuit, necant singula, faucibus ejus apprehensis morditus.* Talia cùm apud Plinium multi legunt, fidem derogant, quia non credunt, nisi quæ vident. Sed quod non videre hi, cernunt subinde vulgares animæ, quibuscum si sermonem serere non gravaremur, plura sciremus naturæ arcana. Nunc alii rebus publicis, aut forensibus, aliis umbraticis studiis occupati, multa non conspicimus, quæ illi; quos contemnere solemus, vident, & observant.

* initio Colloquii 10.

Iidem araneus serpentibus est infestus. Plinius lib. x. cap. LXXIV. *Libras:*

brat araneus se filo in caput serpentis porrectæ sub umbra arboris suæ: tantaq; vi morsu cerebrum apprehendit, ut stridens subinde, ac vertigine rotata, ne filum quidem desuper pendentis rumpere, adeo non fugere queat: nec finis ante mortem est. Quibus fidem facit, quod de simili facto aranei erga bufonem narrat Erasmus pereruditto de Amicitia dialogo: qui, inter alia tot, vel solus ostendat, nimium ambitioni suæ indulsisse magnum extra controversiam virum Cæsarem Scaligerum, cùm non minorem se, sed aliis laudibus, Batavum nostrum traducit, quasi totius Naturæ imperitum. Sed de isto jam superiùs sum conquestus. Abrumpam igitur de animantibus, quæ quasi pro homine hostilitatem adversus serpentes exercent.

Aliter etiam divina elucet providentia. Nam ne tam facilè noceant serpentes, negatæ iis alæ, ac pedes: quod rectè observatum à Cardano: malè verò improbatum à Cæsare Scaligero Exercitat. CLXXXVI. & CLXXXIX. sect. v. Non diffiteor, quod objectat Scaliger, multa esse noxia animantia alis, vel pedibus prædita. Sed noluit Deus, nimium esse talium numerum. Ac justo, sed misericordi etiam Deo hac parte sat gravis visa est peccati pœna, si noxium esset serpentium virus, licet non tribuere iis, ad faciliùs ac certiùs nocendum nobis, pedum alarumque velocitatem. Quin potiùs voluit in nonnullis quippiam indere, unde moneretur homo, ut tempori sibi consuleret. Exemplo sit, quod Philippus Bigafeta in descriptione Congi, & inde alii*, narrant. Est in solo Congi serpens mirè virulentus: sed tanto cum strepitu procedit, ut continuo audiatur: eoque nullo quis negotio periculum evitet, imò venenatissimum interimat serpentem. Strepitus vero ille incessus, ut Petro Jarrico traditum, de serpentibus Bambæ agenti, provenit ex concussione lagenulæ, quam in cauda accepit: eaque lagenula, sicut etiam caput serpentis, cardiacis & febricitantibus prodesse dicitur: ut ab tam virulento animali etiam medicamentum morbis habeamus.

* *Euseb. Nierenberg. lib. 12. Hist. Nat. c. 39.*

Aliorum item vim aliter vel eludimus, vel elidimus. Utriusque dabo exemplum. Ingentis est roboris serpens Indicus nomine *acuilcahuilia*, hoc est, cum quinque pugnans. Hinc in obvios impetum faciens eos sic constringit, ut opprimat, vel si collo se circumplicuerit, strangulet. Sed & hic Deus remedium homini dedit. Nam & quandoque serpens suo ipse rumpitur obnixu. Et qui naturam serpentis ejus novere, arborem, vel aliud, objiciunt, quod dum ille, hominem credens, comprimit, nimiâ ipse interit pressura †

† *Io. Eus. Nier. Hist. Nat. lib. 12. cap. 41.*

Sed hæc Indias magis tangunt. Est verò & Europæis nobis ratio nõ una cavendi à serpentibus. Superiùs diximus, quo diei calor magis intendit, eo præsentius & efficacius esse serpentium venenum: tantoque tutiùs hominem

minem iter capessere, postquam æstus diei sit imminutus. Sed & alia peregrinantes attendere oportet. Ut ne jejuni se dent in viam, quia vacuis venis faciliùs hauritur venenum, & in principes mittitur partes, vires etiam corporis minùs tum polleant veneno vel consumendo, vel expellendo. Præterea non ingrediundum iter serpentibus necdum pastis. Jejunæ enim sunt sæviores. Sed maximum est periculum, cum pullos nutriunt. Adhæc non procedendum per muscum, & herbarum alias, sub quibus sese soleant occultare: neque facilè lapides movendi, quando & sub illis sæpius sese abdunt. Nec enim in eo solum viperæ à serpentum aliis distant, quòd solæ vivos pariant fetus, ut superiùs diximus: sed in illo etiam, quod, contra quam Plinius* refert, vipera hieme lateat sub saxis, cùm cæteri in cavernis delitescant. Posterius discrimen adducit Aristoteles in VIII. Historiæ Animalium cap. XV.

*lib. 8. c. 39.

CAPUT XL.

Adversus serpentes remedia è fossilibus: ut sale, nitro, ophite, gagate, bitumine, sulfure. E plantis, ut succo papaveris, (ubi de inscriptione ultimorum trium librorum Dioscoridis) item porro, cepis, allio, aniso, rutâ, lupinis aliis. Quanta sit ἀντιπάθεια inter serpentem, & fraxinum. Loca serpentibus scatentia etiam plantas pro remedio producere: idq; in utraq; etiam India observatum. Cujusmodi casu compertum sit, acetum conducere adversus ictus aspidis.

NOndum omnia, quibus Deus nobis contra serpentes consuluit: diximus. Referebamus antea, varia esse animalia, quæ pro homine adversus serpentes decertent. Nunc monstrabo, ex mortuis animantibus, adeoque naturâ etiam sensus expertibus, ut plantis, & fossilibus, remedia nobis contra serpentium venena divinitus esse concessa. Ordiar à fossilibus.

Salem, & nitrum, commendat Dioscorides lib. VIII. cap. I. Item apud eum Ευπορίςων lib, II. cap. CXLI. legas: Θηρία διώκει λίθος ὀφίτης περιαπτόμενος. *Ophites lapis appensus serpentes fugat.* Nec serpentes sustinent odorem gagatis incensi: quia nempe, Oribasio† teste, bituminosus est, ac sulfureus. Nam & bitumen, & sulfur, si accenderis, idem efficiunt. Eadem de caussa hoc ipsum præstat lapis Thracius. Nam & ille est betuminosus.

†lib. 2. Synopseos cap. 56.

Jam de plantis loquar. A basilisco vulnerati nequeunt sanari, secundùm Ælianum, Aëtium, Actuarium. Sane nec Nicander remedium docuit. Erasistratus tamen prodidit τῷ μήκωνος ὀπῷ, *papaveris succo,* fieri medicinam: ut est apud Dioscoridem lib. VIII. materiæ Medicæ cap. ult. sive Theriacorum c. XXXV. Porro ne diversa adeo citandi ratio offendat quemquam.

quam, ita habendum est, cùm tres posteriores adduco Dioscoridis de medica materia libros, eos signari, qui in cod. aliis *Alexipharmaca*, & *Theriaca* vocantur. Nam Alexipharmaca sextum constituunt; Theriaca septimum usque ad caput XIX*, quod est de basilisco: exinde octavum. Sed si accuratiùs rem consideremus: tantum abest, ut sint pars librorum, quos de medica materia scripsit Dioscorides ille Anazarbensis, qui sub Cleopatra & Antonio in Ægypto vixit, & à lentiginosa facie, Suida teste, Φακᾶς dictus: ut fortasse ne quidem sint hujus Dioscoridis, sed junioris, Galeno interim memorati in glossis Hippocratis. Hæc sanè Cornarii, & aliorum quorundam opinio est. Deque eo pleniùs dicemus in Insectis. Nunc redeo ad remedia è plantis: quale, ut dixi, papaveris succus. Pro *succo* apud Avicennam est *semen*: sed, ut puto, perperam.

* al. 18.

Præterea in omnibus serpentium ictibus; ut aspidis, cerastæ, & similium; nunc in cinis sarmentitius, vel ficulnus, cum lixivio stillatio, garo, & acri salsamento, subactus; nunc porrum, cepa, & allium, quàm minutissimè contrita, illinuntur; vel cremata injiciuntur vulneribus: ut Dioscorides ait lib. VIII. cap. I. Pluraque subdit postea de picis, cepæ, alliique remedio, quod apud Ægyptios spicilegii tempore obtinet. Idem lib. VIII. cap. VIII. hoc est, Theriacorum cap. XXVII. in Εὐπορίστοις cap. CXXVII. adhæc Aëtius ex Archigene, allium & vinum commendant. Itidem Paulus duo ista, σκοροδοφαγίαν, καὶ ἀκρατοποσίαν‡, remedium vocat ἀνυσικώτατον†. Plinius quoque etsi alicubi neget, ab aspidibus ictos posse sanari, & ipse tamen remedia suggerit. Ut lib. XX. cap. XVII. *Sunt qui & aspidum venenis adversari naturam anisi putent.* Et lib. XXI. cap. XX. *Polium cum ruta sylvestri, si teratur ex aqua cœlesti, aspidas mitigare dicitur.* Idem lib XXII. cap. XXV. vim eam amaris tribuit lupinis. Ut clinopodio lib. XXIV. cap. XV. Adversus serpentum etiam alios passim apud eum remedia legas. Ut lib. XXI. cap. XX. *Polium contra serpentes substernitur, vel potatur.* Et initio cap. seq. *Trifolium scio credi prævalere contra serpentium ictus, & scorpionum, ex vino, aut posca, seminis granis viginti potis: vel foliis, & totâ herbâ decoctâ: serpentesque nunquam in trifolio conspici. Præterea celebratis auctoribus, contra omnia venena, pro antidoto sufficere* XXV. *grana ejus*: Plura ibidem vide. Longior enim fuero si verba semper appendam scriptorũ. Contentus ideo ero plantas quasdam alias, quasi per satiram, numerare. In iis magnum nomen est fraxini: ut testis est idem lib. XVI. cap. XIII. ubi ait, succum ejus adversus ictus serpentum prodesse, & si expressus sit ad potum, & si imponatur ulceribus. Mira verò est ἀντιπάθεια* inter arborem hanc, & serpentem: quam se verissimam experientia ipsa comperisse, ibidem refert. Si ignem struas ab eo loco, ubi umbra incipit arboris, usque eò ubi desinit, potiùs per ignem sit pertu-

‡ esum allii, & potum vini meri.
† efficacissimum.
* naturæ pugna.

pturus, quàm ea parte, ubi est umbra fraxini. Ut fraxinus esse possit imago, & symbolum boni principis, non sinentis improbos requiescere sub umbra sua.

Arceantur præterea serpentes suffitu filicis, rosmarini, nasturtii, peucedani, sive pinastelli. Item substratis passim fasciculis è calamintha humida, vitice, buglosso sylvestri, cujus semini eo Deus videtur formam dedisse capitis viperini, ut inde ejus adversus serpentes vim homines cognoscerent. Item ex origano, & ramis mali Punicæ. Prodest etiam & suffitu, & substratu, conyza, sive pulicaria. Item potu utile erythrodanum, seu rubia tinctorum. Etiam substratu, potuque, asphodelus. Illitu juvat resina cedri, oleum ex peucedano, & conyza, admixtâ salviâ, & laseris radice, item erucæ immistæ oleo. Vide de istis Nicandrum in Alexipharmacis, Dioscoridem cùm aliis in locis, tum imprimis lib. VIII. cap. I. Plinium variis locis, præter eos, quos memoravimus: è junioribus, eruditum Nicandri interpretem, Grevinum, ut Mercurialem, & tot alios prætercam; qui vel seorsum, vel in suis artis Medicæ libris, de venenorum remediis egerunt.

Magnum verò est divinæ bonitatis argumentum, quòd, quibus locis serpentes maximè abundant, iis quoque præcipuè plantas prodire jussit, quæ venenis adversarentur. Hoc liquet ex aromatiferis plerisque Asiæ locis. In India quidem, ait Aristobulus, visas sibi viperas novem cubitorum & dodrantis.* At idem addidit (ut est apud Strabonem in XV.) τὴν βοήθειαν ῥᾳδίαν εἶναι, διὰ τὴν ἀρετὴν τῶν Ἰνδικῶν ῥιζῶν καὶ φαρμάκων *remedium esse facile propter vim herbarum Indicarum, & medicamentorum.*

Multa talia de America legas in Hispanorum commentariis. Iucatanensis agri serpens est nomine *kokob*, quatuor dodrantes longus, coloris fusci; sed distincti maculis cyaneis, ac rubris. Est ex hæmorrhoorum genere. Nam ab eo ictus intra horæ unius spatium toto ex corpore sanguinem rejectat, unumque intra diem sic homo exstinguitur, nisi tempori remedio utaris divinitus concesso. Est hoc ejusmodi: siliquastri succus miscetur tobaco confuso resolutoque, atque ita bibitur. Refert Io. Eusebus Nierenberg, in Histor Nat. lib. XII. cap. ult.

Priusquam à plantis abeo, aliquid dicam de aceto. Siquidem vitium fructus est vinum, è quo acetum, ac id quandoque vino ipso carius, unde Martialis lib. XIII. ep. CXXII. de amphora Niliaci aceti:

Esset cùm vinum; vilior illa fuit.

Quamquam vero aspidis venenum ab Ægyptiis haberetur invictum, ut ex Æliano dicebamus cap. LIV. magna tamen vis aceti perhibetur: quod quomodo sit deprehensum, docet Plinius lib. XXIII. cap. I. *Nuper ab*

aspide

aspide calcata percussus utrē aceti ferens, quoties deposuisset, sentiebat ictum, alias illaeso similis. Intellectum ibi remedium est, potuq; succursum. Paulloque eo antiquior Cornelius Celsus fusiùs idem exposuit, qui & in caussam inquirit. Locus est l. v. cap. xxvi. *Usus docuit, eum, quem aspis percussit, acetum bibere debere. Quod demonstrasse dicitur casus cujusdam pueri, qui cum ab hac ictus esset, & partim ob ipsum vulnus, partim ob immodicos aestus, siti premeretur, ac locis siccis alium humorem non reperiret: acetum, quod fortè secum habebat, ebibit, & liberatus est. Credo: quoniam id, quamvis refrigerandi vim habet, tamen habet etiam dissipandi. Quo fit, ut terra respersa eo spumet. Eâdem ergo vi verisimile est, spissescentem quoque intus humorem hominis ab eo discuti, & sic dari sanitatem.*

CAPUT LXI.

De usu insectorum contra serpentes, ut cimicum, & muscarũ. Adversus morsus venenatos remedium omnium praestentissimum. Ex piscibus mederi cùm salsamenta in his omotarichum, tum gobios, & praecipuè cancros fluviatiles. Ex avibus idem praestare, cùm anseres, tam gallinas, & quae rei istius sit caussa: adhac anates Ponticas, & hirundines. Ex quadrupedibus prodesse adipē elephanti. sanguinem crocodili, & similia, vix parabilia: parabilium verò, leporis coagulum, castorem, musteiam, vaccam, cervum, hadum, agnum, murem, oves, capras. Hominis etiam urinam juvare, & imprimis salivam, atq; ut remedio isto uti soleant Ophiogenes: ac verisimile idem esse de Psyllis, & Marsis. Disquisitum interim, an non hoc, quòd Psyllis haut noceant serpentis, sit à proprâ hominis in Africa temperie, vel peculiaribus terrae ejus herbis, vel fiducia, sive audacia tractandi serpentes: moximeq; esse credibile, provenire id ex eo quod, qui à pueris degunt inter has serpentium genera, à prima etiam aetate remedia discant adversus venena. Magno divinae providentiae argumento fieri, ut terra serpentem homicidam non recipiat, sed ille diu noctuq; vagus fiat; si veteribus fides.

NUnc paucis dicam de remediis ex animalibus: ac ab insectis quidem, imperfectissimo animantium genere, quasi per gradus quosdam, ad hominem ipsum adscendam.

Maximum insectorum usum in hac parte Plinius ostendit l. xxix. cap. IV. *Quaedam pudenda dictu tanta auctorem asseveratione commendantur, ut praeterire fas non sit. Siquidem illa concordia rerum, aut repugnantia, medicinae gignuntur: veluti cimicum, animalis foedissimi, & dictu quoq; fastidiendi natura contra serpentum morsus, & praecipuè aspidum, valere dicitur: item contra venena omnia: argumento, quod dicunt, gallinas, quo die id ederint, non interfici ab aspide: carnes quoque earum percussis plurimum prodesse.*

Est & sua laus muscis inter remedia adversus morsus venenatos: imò etiam

ex tam variis remediis præcipuè Cæsar Scaliger * commendat: *Aristolochiæ rotundæ, Mithridatij, singulorum uncias duas: terræ sigillatæ unciam semissem: muscas, quæ de napelli frondibus victum capiunt, duodeviginti: succi citri quantum satis.*

* adversus Cardan. Exercitat. 185. sect. 1.

Ex ipsis etiam serpentibus remedium adversus eos peti, cap. prox. monstrabitur, cùm de amoletis dicetur.

Præsidio etiam sunt aquatilia. Sic Dioscorides lib. VIII. cap. XI. ob acrimoniam salsamenta commendat ictis ab hæmorrhoo, vel dispade. Etiam libri hujus c. XXXVII. dicebamus ex eodem Dioscoride, contra serpentes mederi hippopotami testiculos exsiccatos, testes fibri, ranas, &, ne amphibiis insistamus, etiam gobios, è salsamentis omotarichum. Ibidem quoque de cancris fluviatilibus remedium petebamus è Plinii l. IX. cap. XXXI. Ac convenit hoc lib. XXXII. cap. V. *Cancri fluviatiles triti potiq; ex aqua, recentes, seu cinere adversato, contra venena omnia prosunt, privatim cõtra scorpionum ictus.* Pluraq; in hanc mentem. Inter cætera: *Magi dicunt, nihil æque adversari serpentibus, quàm cancros: suesq; percussas hoc pabulo sibi mederi.*

De avibus hæc verba sunt Cornelii Celsi lib. V. cap. XXVI. *Si neque, qui exsurgat* (ex vulnere venenũ) *neq; cucurbitula est,* (neque venenũ extrahat) *sorbere oportet jus anserinum, vel ovillum, vel vitulinum, & vomere. Vivũ autem gallinaceum pullum per medium dividere, protinus calidum super vulnus imponere, sicut pars interior corpori jungatur.* Idem tradit Dioscorides l. VIII. Mater Medic. cap. I. ubi & caussam remedii hanc addit, quòd gallinæ naturæ sint admodum calidæ, (ut argumento est, quòd etiam arenas, & calculos comestos, stomacho suo consumant) eoque spiritus inde adjutus venenum vel exstinguat, vel expellat. Ac de isto etiam egimus lib. III. cap. XCVI. Ubi & dictum de usu anatis Ponticæ adversus venena. Addit Fernelius quoque de corde palpitantis hirundinis: item corde turturis, & corvi: de quibus Erasti judicium ibidem adduximus.

Venio ad quadrupedes. Unguentum ex adipe elephanti contra serpentes prodesse, dixi lib. III. cap. I. Interim Erasistratus in libro, quem de venenis & remediis fecit ‡, non injuriâ eos incessit †, qui præscribunt remedia, si vera, saltem ejusmodi, ut non possint, nisi regum ope, conquiri, & explorari. Talia esse ait fel elephanti, sanguinem crocodili, ova testudinis, & similia. Subdit igitur ipse magis parabilia, & certa: ut leporis πιτύαν, sive coagulum cum vino, ac castorii sextantem, item mustelam exenteratam, & sale diuturno exsiccatam, ex qua binas bibisse drachmas sufficerit. De leporino coagulo adversus viperas habes & cap. VIII. Idem dixerat lib. II. cap. LXXXV. Ac ejusdem libri cap. LXXXI. docuerat, etiam ab aspide morsis prodesse, si illinas butyrum. Lib. II. cap. LXIII. legas de

‡ Dioscorides lib. 7. cap. ult.
† Dioscorides lib. 8. cap. 1.

odore

odore cornus cervini. Quod & Plinio traditum lib.VIII.cap.XXXII. *Singulare, inquit, est abigendis serpentibus odor adusto cervino cornu.* Sed cornu etiam uti possumus vivo cervo. In remediis, quæ petuntur è mortuis, consistamus. Quale est, quod lib.III. cap.LXVIII. ex eodem Dioscoride * retuli, *lib.2.c.32.* ut genitale cervinum medeatur morsis à vipera. Quod legas etiam apud Simeonem Sethi. Ubi & de sanguine cervi idem narrat. Sammonicus quoque auctor est, nec periculum esse ab iis, si dormiamus in pelle cervina, aut si cervi dentem gestemus. Quæ ostendunt, ut cervinum odorem non ferant. Vicina sunt remedia ex pullis cervinis, quos *hinnulos*, & *hinnuleos* dicunt. De his ita Plinius lib.VIII.cap.XXXII. *Contra morsus* (serpentium) *præcipuum remedium ex coagulo hinnuli in matris utero occisi.*

De cervis satis. Nunc quædam de aliis addam. Cornelius Celsus lib.V. cap.XXVI. præcipit, ut *hædus agnusve dissecindatur, & calida ejus caro statim super vulnus imprimatur.* Plinius similiter lib.XXIX.cap.IV. *Adversus serpentium ictus efficaces habentur mures dissecti, & impositi; quorum natura non est spernenda; præcipuè in adscensu siderũ, cum lumine Lunæ fibrarum numero crescente, ac decrescente.* Idem inibi commendat *fimum pecudis recens in vino decoctum, illitumq́.* At Celsus, loco memorato, adversus chersydri & cerastis ictum laudat *stercus caprinum ex aceto coctum.* Prosunt quoque testiculi fibrini: de quibus ita Plinius lib.XXXIII.cap.III. *Bibuntur adversus cerasten, & presteras, cum panace, aut ruta, ex vino: adversus cæteros serpentes cum vino. Dari binas drachmas satis est: eorum, quæ adjiciantur, singulas.*

Sed nihil æque ostendit, quam curæ fuerimus Deo, quam quod hominibus venenum insit contra serpentiũ venena. Sane urina ictorum ab aspide remedio est ictis ab ea. Plinius lib.XXIX.cap.IV. *Cunctarer in proferendo ex his remedio, nisi M. Varronem scirem* LXXXVIII. *vitæ anno prodidisse, aspidum ictus efficacissimè curari, hausta à percussis ipsorum urina.* Neque solum contra aspides præsidium habemus jam morsi; sed etiam prius: nec modo adversus aspides; sed alios etiam serpentes. Hoc Aristoteli traditum lib.VIII. Histor. Animal.cap.XXIX †: Ἔστι δὲ τοῖς πλείστοις αὐτῶν πολέμιον τὸ τοῦ ἀνθρώπου *† sive ex dist.* πτύαλον· *Adversatur & plurimis eorum hominis saliva. Plurimis* ait, non *Cæsar. Scalig.* quia non verum sit in cunctis; sed quia nondum de omnibus constaret. *c.33. sect.320.* Utcunque hoc est, saltem omnibus id præsidii datum. Plinius lib.VII. cap.II. *Et tamen* OMNIBUS *contra serpentes inest venenum: feruntque ictu salivæ, ut ferventis aquæ contactu, fugere.* Hanc salivæ vim agnoscit quoque Galenus lib.X. Simplicium, & Scaliger in Arist. Histor. Animal. lib.II.cap. XVIII. sect.CXXIII. Sed imprimis intelligenda illa hominis jejuni: quæ si in serpentem ceciderit, fugere, jam dixi, velut ad contactum aquæ ferventis. Quod si in rictum ejus incidat, etiam mori, ab Ophilio traditum

* vers. 639. est, indeque Plinio lib. XXVIII. cap. IV. Ac similiter Lucretius in IV *:

Est utique ut serpens, hominis quæ tacta salivis
Disperit, ac sese mandendo conficit ipsa.

Etiam, morsus à serpente, si confestim salivam illeveris vulneri, cohibebis venenum, nec ultra se diffundet. Hinc Lucanus in IX:

Nam primum tacta designat membra salivâ,
Quæ cohibet virus, retinetque in vulnere pestem.

Hoc remedio uti etiã solent Ophiogenes in Hellesponto circa Parium: † lib. 7. cap. 1. de quibus Varro, Plinio † teste, scripsit, suo etiam tempore fuisse istic paucos eorum, *quorum saliva contra ictus serpentium medeantur.* Ac colligo inde, saliva prius imbuere manus solere; quando, ut ibidem ex Cratete Pergameno refertur, *serpentũ ictus contactu levare solent, & manu imposita venena extrahere corpori.* Facilè etiã mihi persuadeo, hoc remedio usos esse Psyllos, & Marsos: de quibus sic Plinius loco ante memorato: *Similis & in Africa gens Psyllorum fuit, ut Agatharchides scribit, à Psyllo rege dicta, cujus sepulchrũ in parte Syrtium majorum est. Horum corpori ingenitũ fuit virus exitiale serpentibus, ut cujus odore sopirent eas.* Id ingenitum virus salivam fuisse, censeo. Sed odorem, de quo loquitur Plinius, puto fuisse à rebus odoratis, quas circumgestarent secum. Multorum enim odore fugantur serpentes: ut ante vidimus, & plenius in plantis, & fossilibus, dicetur. Subjungit deinde: *Hæc gens ipsa quidem prope internecione sublata est à Nasamonibus; qui nunc eas tenent sedes: genus tamen hominum ex his, qui profugerant, aut cum pugnatum est, absuerant, hodieq; remanent in paucis. Simile & in Italia Marsorum genus durat: quos à Circes filio ortos servant* (f. ferunt) *& ideo inesse iis vim naturalem eam.* Idem de Psyllis, Marsisque, tangit lib. XXI. cap. XIII. De prioribus quoque sic Lucanus: *—Gens unica terras*

Incolit à sævo serpentum innoxia morsu
Marmaridæ Psylli: par lingua potentibus herbis,
Ipse cruor tutus: nullumq; admittere virus,
Vel cantu cessante, potest. natura locorum
Jussit, ut immunes misti serpentibus essent.

Ubi quod à natura loci esse ait, non omnino aspernandum. Nam & hoc bonitatem Dei arguat, quod ubi serpentes plurimi, ac maximè virulenti, illic etiam cœli solique beneficio magis veneno resistant corpora humana. Videtur idem voluisse Hieronymus Fracastorius Veronensis libri de sympathia & antipathia cap. XIX. ubi sic scribit: *Cum Psyllis, & Marsis, non est serpentum inimicitia est, quæ cum reliquo genere, sive sit mistio iis non omnino contraria, sive odor, sive aliud, per quod species minus ingrata accidat.* Interea non arbitror, in hoc solo consisti oportere. Nam aliud præterea in causa

causa esse, ex eo colligo, quod Nasamones, cum, Psyllis fugatis, eorum sedes occuparunt, non tamen idem potuerunt ut ex Plinio paullo ante cognoscere fuit. Quare censeo, Psyllos præcipuè eo se tutos præstitisse, quod non è temperamento solo, sed ex vestibus quoque, vel aliter, odorem spirarent serpentibus inimicum: cumque ictus venenatos exsugerent, remedium fuisse à saliva: nec sola tamen: credibile enim est prius se herbis in Africa familiaribus muniisse. Etiam cum sola manu imposita extraherent venenum: prius digitos saliva, ac liquore aliquo ex herbis adversus venena idoneis tinxisse, plane credibile est. Valde hæc firmat Cornelius Celsus; qui & ipse negat, à temperie Psyllorum causam peti debere: imò eo usque provehitur, ut putet, quod innoxii tractent serpentes, potius esse fiduciam usu longo firmatam. Locus est lib. v. cap. xxvi. ubi adversus serpentium morsus præscribit, ut cucurbitulis venenum educamus: prius vero, scalpello incidamus circa vulnus, quo plus vitiati sanguinis extrahatur. Si cucurbitula non sit, adbibere jubet vas quodlibet, quod usum similem præstet. Hinc ista subjungit: *Si id ne quidem est, homo adhibendus est, qui vulnus exsugat. Neque Hercules scientiam præcipuam habent hi, qui Psylli nominantur; sed audaciam usu ipso confirmatam. Nam venenum serpentis, ut quædam etiam venatoria venena, quibus Galli præcipuè utuntur, non gustu, sed in vulnere nocet. Ideo colubra ipsa tuto estur, ictus ejus occidit: & si stupēte ea (quod per quædam medicamenta circulatores faciunt) in os digitum quis indidit, neq; percussus est; nulla in eâ salivâ noxa est. Ergo quisquis exemplum Psylli secutus id vulnus exsuxerit, & ipse tutus erit, & tutum hominem præstabit.*

Mihi interim in variis hisce sententiis, nihil æque verisimile est, ac illud, Psyllos, quoniam inter serpentes degerent à primis incunabulis, quasi cum lacte à matribus, quo tutiores essent, remedia quædam non adeo vulgaria esse edoctos: neque ista alienigenis aperuisse, partim ne minus iis essent admirationi, partim etiam ne minus ex illis caperent lucri. Ac credibile est, nec alibi remedia fuisse tam præsentia: quia ubi locorum abundarent serpentes, iisdem præcipuè remedia venenis Deus produxit: ut dictum cap. præcedenti, & inferius in venenatorum insectorum remediis iterum erit dicendi locus.

Atque ex his satis evincitur, remedia nos adversus serpentium venena habere in fossilibus, plantis, insectis, aquatilibus, avibus, quadrupedibus, ac homine ipso: sic ut tota rerum natura videatur ea parte pro homine conspirasse.

Imo ipsa etiam terra sit ultrix hominis à serpente percussi: si verè Plinius lib. II. cap. LXIII. *Illa* (de terra loquebatur) *serpentem homine percusso non amplius recipit, pœnasq; etiam inertium nomine exigit.* Sed hoc Cæsari Scaligero

ligero * parum fit verisimile. *Quare, inquit, terra eam fovet, quam sciat esse percussuram?* Plinio tamen subscribit Ælianus lib. XII. de Animal. cap. XXXII. Atque addit, non solum Indos hoc dicere; sed testes etiam advocare Libyas, & Thebaidos incolas. Hos uno ore dicere, non posse serpentem, interemto homine, subire veterem cavernam; sed, quia respuat eum tellus; diu noctuque, æstate & hieme, vagari sine consortio conjugis, sine prolis adspectu. Atque ait, hoc fieri *προνοίᾳ θεῶν, providentia divina.* Quæ si pœnas ab mutis exigat animantibus, multò magis hominem cavere sibi ab homicidio oportere. Quod si humano efferetur sanguine, nec naturalis deficit ratio.

* Comment. in Arist. lib. 2. Hist. Anim. cap. 18. sect. 103.

CAPUT LXII.

De triplici utilitate, quæ ex serpentibus in hominem redundat; ratione alimenti, medicamenti, & amoleti; ac quomodo hæc tria inter se differant. Ac primo de serpentibus esculentis; unde nomen ophiophagis. *Eos regalem esse in Cuba cibum. De igoana, & teuthlacocanhqui. Serpentes, qui medeantur sterilitati mulierum, oculorum caligini, singultui, capitis vel lumborum dolori, item tumoribus, aliisque.* Amoleti, *&* theriacæ *etyma. Quam sedulo cavendum, ne pro vipera carne accipias cerasta. De adipe draconis. Serpentes, qui vulnus fecerint, eidem impositos mederi.*

PRæter tot modos, quibus adversus serpentium venena nobis Deus prospexit; quam manifestum est divinæ clementiæ indicium, quod ex illis ipsis animantibus, quibus propter hominis peccatum virus atrum additum est, vel saltem, dominio homini cætera in animantia non exigua parte erepto, noxium esse eidem hoc virus cœpit; tam multa tamen emolumenta capere ex serpentibus, post etiam inductum in orbem peccatum, licet. Utilitas ea in tribus potissimum consistit; cum & in cibum adsumantur, & medicinam adferant morbis, & adversus venena prosint. Quæ tria multum differunt à vi venenosa. Nam ut *alimentum* est, quod à natura animantis immutatur, & bono ejus vincitur; *medicamentum* verò, quod immutatur, & ejus bono vincit naturam: sic *venenum* est, quod naturam ita immutat, ac vincit, ut perimat; *amoletum* autem quod naturam defendit ac venenum vincit. Ostendam igitur, utcunque serpentes noceant veneno; prodesse tamen eosdem & alimento, & medicamento, & amoleto. Quomodo pro uno malo tria reponimus bona.

De alimento primum loquar. In Africa quidem, *quos ophiophagos vocant, serpentibus vesci adsueti,* ut Plinius ait lib. VI. cap. XXIX. Idem lib. XXIX. c. XXVI. refert, tuto comedi viperas, exemtis intestinis, & utrimque mensura quatuor digitorum recisa, cumque sale discocta. Etiam *colubra tuto estur:* ut ait Celsus lib. V. c. XXXVI. Cæsaris Scaligeri verba sunt Exercit. CLXXXIX. sect. IV.

In In-

In India atque Æthiopia, non solum innoxii serpentes multi, sed etiam esculenti. Imò in insula Cuba usque adeo delicati saporis serpentes sunt, ut solis apponantur regibus: sicut ait idem Scaliger in Arist. lib. I. Hist. Anim.* Hausit verò hoc ex Petri Martyris Mediolanensis de Oceani & novi Orbis rebus lib. III. † Ubi narrat, ut cum Hispani in quandam ejus insulæ partem venissent, neminem quidem repererint, quia incolæ præ metu in montana se recepissent: sed, casas piscatorum intrantes duas, in his viderint *verubus ligneis appositas ignibus piscium libras circiter centum, duosq; octipedales serpentes.* Hinc narrat, ut pisces comederint; sed serpentibus abstinuerint, quia cibum hunc reformidarent. Ex interprete autem postea didicisse, piscatores eos & pisces, & serpentes illos, apparasse ex regis sui mandato, qui regem alterum convivio excipere statuisset: lætatos verò, quod solos absumsissent pisces, quales facile proxima nocte capere possent; reliquissent verò serpentes, captu difficiles, nec vulgarium animarum cibum; non magis puta, quam terris nostris phasiani, aut pavones. Gemina his idem Martyr scribit de Oceani, & novi orbis rebus lib. V. ‡: *De serpentibus,* inquit, *quos inter edulia principatum obtinere, crocodilisq; simillimos esse, supra descripsimus: juvanas serpentes vocant. Has in insula nasci, sero didicerunt; neq; ex eis nostri, ob fœditatem, quæ horrorem, non modo nauseam, inducere videbatur, gustare hactenus ausi fuerant. Præmordere paullatim Adelantatus juvanam, regis sororis pellectus facetiis, statuit. Sed ubi demulcere carnium earum sapor palatum, & guttur, cœpit: plenis deinde faucibus eas expetere videbatur. Non mordicus deinde, neque vix uncto labello, illas delibabant: sed helluones omnes effecti, de re nulla jam, præterquam de serpentium suavitate, sermocinabantur; lautioresque esse dapes illarum, quàm aut pavonis, aut phasiani, vel perdicis apud nos.* Plusculis postea nos edocet de modo eas apparandi: quæ ex fonte peti malo. Sed quos Scaliger in commentariis ad Aristotelem, & alii, *serpentes* vocant, non videntur propriè id nomen obtinere: quandoquidem videmus hic dici crocodilis similes, & *iguanas* vocari. At verò *iguana*, non nisi laxè *serpens* dicitur, cum inter quadrupedes locum habeat. Mexicani vocant *aquaquetzpallin*, Haitini *iguanas*, & alii *inanas*, coloti non multum absimiles. Adspectu sunt horrendi, pedibus referunt lacertum, uti & capite. Corpus est longum binos palmos, & semissem; palmum, vel amplius, crassum. Cauda verò etiam quatuor, aut quinque palmos, longa est. Hi, si capias, dentibus quidem renident, nec tamen lædunt: uti nec si decem, aut viginti dies, palo alligaris; neque cibum præbeas. Vide de iis Cæsarem Scaligerum adversus Cardanum Exercit. CLXXXIII. sect. VIII. Ubi de eo inter cætera, *Is pro delicatissimo cibo venalis est in mercatoribus.* Adi & Gonsalum Fernandum Oviedum, & quæ ex eo refert Jo. Eusebius Nierenbergius lib. XII. Hist. Nat. cap. VI. Sed hic

* cap. 18. sect. 123.
† pag. 36. & 37. edit. Colon. a. 1574.
‡ pag. 63. edit. Colon.

hic contentus est dicere, esse pro cibo non contemnendo. Idem Eusebius ejusdem lib.I.cap.I. narrat, Indis Occidentalibus in cibo, atque adeo deliciis, haberi serpentem, nomine *teuhtlacocauhqui*: de quo mox pluribus. Et cap.XXXIX. refert, serpentes Bambæ, etsi valde virulentos, sic tamen præparari ab incolis, ut non minus iis sapiant, quam nobis gallinæ: atque hoc se habere è commentariis Petri Jarrici profitetur. De alimento satis.

Præterea serpentes medicamento esse narrabamus. Ita Dioscorides lib.II.cap XVIII. jubet, ad oculorum claritatem vesci cocta viperæ carne: sed cute, capite, caudaque, ablatis, quia carne vacant. Est & Marcelli Empirici cap.XVII. *Ad singultus cohibendos serpentis senecta, id est, exuvia licio alligata, & vulso circumdata, mirè prosunt.* Longum esset omnia exscribere. Solum dicam, hoc etiam locum habere in America: ubi serpens est boytiopua, quod interpretantur *anguem longi rostri.* De illo ita persuasum est Indis istis, feminas reddi fertiles, si lumbis earum affricetur. Etiam illic serpens est jam memoratus *teuhtlacocauhqui*, sive *domina serpentum.* Quatuor est pedes longus, vel amplius. Hic caninorum dicitur dentium tubulis (sunt enim cavi) venenum jaculari. Cæterum Mexicani medici caninis istis pungunt collum, ac cervicem eorum, qui gravi capitis dolore laborant: etiam dolorem lumborum, ac partium aliarum, tumores item, illita ejusdem serpentis pinguedine, discutiunt. Præterea ajunt caput hujus mederi morbis gutturis, atque adeo febribus. Vide Jo. Eusebium Nierebergium, Physiologiæ in Madritensi Academia professorem, lib.XII. Histor. Natur. cap.I.

Denique ipsi serpentes ἀλεξητήρια sunt, sive, ut ab *amoliendo* Latini dixere, amoletum, vel ut vulgo scribunt, amuletum. Non opus est, ut longè petantur exempla. Nihil notius est, quàm ex viperæ carne fieri theriacam, sic dictam ex eo, quod vipera κατ' ἐξοχὴν dicatur θηρίον*: unde cum Dionysius Halicarnassensis † literam Σ vocat θηριώδη, ut cap. dixi LV. non *ferinam* ‡ cum interprete vertere convenit; sed *viperinam*, hoc est, cujus sonus sibilum referat serpentinum. Porro videndum, ne pro viperæ carne adhibeatur cerastæ. Est enim cerastes viperæ admodum similis formâ: sed effectu planè dispar. Cur verò non caro cerastæ, aspidis, aliusve serpentis antidotum hanc ingrediatur, Galenus disquirit: quem, si voles, vide lib. de Theriaca cap.VIII. Adversus atrox aspidis venenum juvat, si deglutias cimices in cubiculo enatos, numero septenos, modò Dioscoridi habeamus fidem lib.II.cap.XXXVI.

A vipera morsis scorpius creditur convenire: ut est apud Galenum lib.IX. de simplicibus.

Etiam *draconum adipem venenata fugiunt:* ut ait Plinius lib.XXIX. cap.IV. Et quan-

* *etiam Act. Apostol.c.28. vers.4. eoque* ἔχιδναν *eo in loco interpretatur Procopius in cap.1 Genes.*

† *lib. de Collocat. verborum, pag.13. edit. Wechel.*

‡ *Simon Bircovius, nuperus interpres, agrestium belluarum, sed nihilo melius, vertit.*

Et quanti illud putandum, quod ut Pelias hasta, secundum poetas, & vulnus facit, & eidem medetur: sic etiam animalia venenosa, quæ vulnus inflixere, trita, & vulneribus applicita, affrictaque, iisdem salutarem afferant medicinam? ut Galeno proditum lib. XI. de Simplicibus, cap. de dracone marino, & lib. de Theriaca cap. XI.

CAPUT LXIII.

De serpente in Diis culto ab Ægyptiis, jam antiquis seculis: & recentioribus, à Borussis, Samogithis; ut & Calecutensibus.

HÆc tam miranda de serpentibus cum animos attollere nostros ad Deum conditorem, & ejus amorem ac cultum deberent: contra tamen, quemadmodum in quadrupedibus, avibus, piscibus; de quibus dictum; ita hic quoque evenit, ut serpens etiam, imò præ animantium cæteris, ad divini ipse honoris fastigium pertingeret. Ita aspides ab Ægyptiis *τιμᾶσθαι ἰσχυρῶς, vehementer coli*, tradidit Phylarchus Hist. lib. XII. & ex eo Ælianus lib. XVII; de An. cap. V. Ac primum quidem serpens commendabatur gentibus, ut numinis symbolum: & sic Indis cultum fuisse, tradit Maximus Tyrius Dissertatione XXXVIII. Pluraque de hoc dicemus in Theologia gentium Symbolica. Sed, ut sæpius dictum, qui cultus prudentioribus erat symbolicus, is simplicibus ac rudibus proprius erat: quo nihil diabolo gratius, & acceptius fuit; propterea quod hoc instrumento fœdè adeo primis illusisset parentibus. Multa de eo, & antea adduximus, & postea dicentur. Quam pertinax verò is cultus fuerit: arguit illud, quod de Borussis sic scribat Erasmus Stella, pene initio libri primi de Antiquitatibus Borussiæ: *Nulla eis sacra aliquamdiu fuere: tandem in eam deducti insaniam, ut serpentes, ferasque, & arbores, religiose colerent.* De Samogithis similiter Sigismundus L. Baro in Herbenstein, commentariis rerum Moscoviticarum: ubi tradit, *Samogithiæ incolis serpentẽ esse pro Deo. Siquid adversi*, ait, *illis accideret, serpẽtem, Deum domesticum, malè acceptum, & saturatũ esse, credunt.* Subjicit deinde quiddam, quod in Lithuania contigerit. *Cum*, inquit, *priori ex Moscovia itinere rediens, in Troki venissem; referebat hospes meus, ad quem fortè diverteram, se eodem, quo ibi eram, anno, ab ejusmodi quodã serpentis cultore aliquot alvearia apũ emisse: quẽ cum oratione sua ad verũ Christi cultũ adduxisset; atq; serpentẽ, quem colebat, occideret, persuasisset; aliquanto post, cum ad visendas apes suas eo reversus fuisset, hominẽ facie deformatũ, ore aurium tenus miserabilẽ in modũ diducto offendit. Tanti mali causam interrogatus, respondit, se, quod serpenti, Deo suo, manus nefarias injecisset, ad piaculum expiandũ, luendamq; pœnam, hac calamitate puniri: multaque graviora, si ad priores ritus suos non rediret, se pati oportere.* Alexander quoque Guaginus in Sarmatia suæ Europæa de Lituanis hæc scribit: *Viperas atq; serpentes Deos esse credebant, eisque*

iisq; cultum præcipuum exhibebant, & singuli patresfamilias, cives, coloni, & nobiles, singulos serpentes domi adservare solebant; quos pro Penatibus, & Laribus familiaribus, adorabant; lacq;, & gallos gallinaceos, eis immolabant: eratq; inauspicatum, & exitiabile toti familiæ, quempiam ex eis violasse, dehonorasseve, aut domi non fovisse. Tales enim, vel omnibus bonis privabantur, vel crudeliter lacerati interibant. Etiam de Samogithis idem refert. Locum apponerem, nisi, præterito Sigismundi nomine, ea ad verbum ex illo exscripsisset, quæ antea adduximus. Potior igitur nobis esto auctoritas Cæsaris Scaligeri adversus

* sect. 2. Cardanum Exercit. CLXXXIII.* *In Sarmatia*, inquit, *regio aut Rutenorum, aut Rutenis proxima est, Samogithia. In ea lacerti sesquipede majores, crassi, nigri: quos incolæ pro Laribus colunt familiaribus. Siquid accidit sinistri; minus rite cultum numen arbitrantur, aut deterioribus, parcioribusq; acceptum epulis. Itaq; curant eum opera attentiore: qua sese ad res secundiores existimant exoraturos.*

† cap. 18. sect. 123. Idem Scaliger comment. in lib. II. Arist. Histor. Anim. † refert, *in provincia Calecuto serpentes vastissimo esse capite, porci maximi magnitudine: pro numine ab rege coli: itaq; earum maximam vim esse.*

CAPUT LXIV.

Accessum ad insecta, quæ postremum inter animantia locum obtinent: latiusque patere exsanguium *vocabulum quàm* insectorum. *Quales sint insectorum, unde iis nomen, incisuræ: & cur Magnus Albertus pro iis dixerit* annulata. *Variis occurritur argumentis, ex quibus colligi videatur, parvi faciendam esse insectorum considerationem. Nec tamen audiendum in eo B. Augustinum, quod muscam præferret Soli. Subtilius esse Dei artificium in minutis animalculis, quam in animalibus etiam vastæ molis.*

SUpersunt ex tot animantium generibus, quæ Aristoteli ἔντομα, Plinio, & Latinorum aliis, *insecta* dicuntur. Ea perperam aliqui cum *exsanguibus* confundunt, cum vocabulum hoc latius multo pateat. Siquidem Aristoteles lib. I. de Gener. Anim. cap. XIV. facit τῶν ἀναίμων γένη τέτταρα. ἓν μὲν, τὸ τῶν μαλακοστράκων· δεύτερον δὲ, τὸ τῶν μαλακίων, τρίτον δὲ, τὸ τῶν ἐντόμων· τέταρτον, τὸ τῶν ὀστρακοδέρμων. *Quatuor genera exsanguium: primum genus est crustatum; alterum, molle; tertium, insectum; quartum, testatum.* Sive primum *crusteum*, vel *crusta intectum*: alterum *molluscum*: tertium *incisum*: quartum *testicorium*. Sola nempe exsanguium illa dicuntur *insecta*, quibus incisuræ,

‡ lib. 11. cap. 1. (ut ea Plinius ‡ describit) *nunc cervicum loco, nunc pectorum, atque alvi præcinctu, separant membra, tenui modo fistula cohærentia.* In vulgatis codd. est *alvi præcincta*: ac similiter in MSo reperio, & veteri editione Parmensi. Sed rectum est, quod Hadrianus Junius* in MSo alio, eoque vetustissimo, reperit, *præcinctu*: quod Græcè sit διαζώματι, vel ὑποζώματι.

* Vide eum in Nomenclatore cap. de insectis.

μαλι. Nomen insectis datum ab hisce incisuris; quas habent, quasi annulos: unde non insubidè, vel ineptè, ea Albertus M. *annulata* nuncupabat.

Hoc genus animalculorum consideratione indignum censent animæ vulgares. Nimirum æstimant talia magnitudine. Præterea imperfectionis arguunt: quia vivant quidem, sed sine corde: moveantur, sed sine nervis. Objiciunt etiam minorem partium distinctionem: tum autem vilitatem cimicum, pedum, pulicum: ex quibus colligunt, solum esse curiositatis in talium naturam inquirere. Sed enim non est curiositatis ea indagare, quæ ad nos pertinent: nec vile censendum, quod divinum sit opus: nec imperfecta sunt, in quibus nihil desideratur ad naturæ suæ perfectionem: quomodo homo perfectus est, licet non habeat alas. Nec censeri debent magnitudine molis, sed virtutis: cum Deus sæpe in minimis maxima collocarit miracula: unde gemmam præferimus saxo. Sic plura miramur in ape, quam bove: plura etiam in formica, quam asino. Quid quod Hipponensis ille antistes lib. I. de duabus animis cap. IV. non dubitat muscam eo solo, quòd vitales actus exerceat, Soli præferre? Sed de isto aliter censeo: quia quædam non debent forma æstimari, verum fine: qui nimium quantum excellentior in Sole, quam, non dico, insecto ullo; sed etiam, si hominem exceperis, perfecto quovis animali. Subsistamus igitur in mutis animantibus; ubi insecta facilè apud sapientes suum tuentur locum. Rectè Ambrosius lib. I. Hexaëm. cap. 11. *Non laborat in maximis Deus, non fastidit in minimis.* Plinius quoque lib. XI. cap. I. insecta vocat *immensæ subtilitatis animalia*: ac mox subdit: *nusquam alibi spectatius esse naturæ rerum artificium.* Rationem continuò subdit*: *In magnis siquidem corporibus, aut certè majoribus, facilis officina sequaci materia fuit. In his tam parvis, atque tam nullis, quæ ratio, quanta vis, quam inextricabilis perfectio? ubi tot sensus collocavit in culice? ubi visum in eo prætendit? ubi gustatum applicavit? ubi odoratum inseruit? ubi truculentam illam, & portione maximam vocem ingeneravit? qua subtilitate pennas annexuit? prælongavit pedum crura?* Pluraque deinde in hanc mentem: quæ claudit illis verbis: *Turrigeros elephantorum miramur humeros, taurorumq; colla, & truces in sublime jactus, tigrium rapinas, leonum jubas; cum rerum natura nusquam magis, quam in minimis, tota sit.* Nempe hic comparatum est, uti cum Myrmecidis quadriga ex ebore, quam cum agitatore suo musca alis tegeret; & nave, quam apicula pinnis absconderet: ut idem Plinius refert lib. VII. cap. XXI. & lib. XXVI. cap. V. In qualibus non dubium est, quin subtilius ac majus sit artificium; cum quo minus est materiæ, hoc minus sit sequax ac tractabilis ad variatum adeò partium figurationem.

* *cap. 2.*

CAPUT LXV.

Insectorum alia gaudent volare per aëra: alia solum ambulant in terris, vel plantis, casis, aliisve terrarum solo innixis: alia sunt aquatica. Quam variis in locis, ac rebus, nascantur insecta. Galbarum *unde dicta familia. Nec solum species inter se differre; sed etiam, quæ ejusdem sunt speciei. Locusta Indiæ trium pedum. Incredibilis penè ratione accidentium varietas in vespis, locustis, muscis, papilionibus, atque aliis.*

HÆc qui nobiscum cogitarit, neutiquam mirabitur, si cura haut minori dicere paremus de insectis, quàm fecimus in animantium cæteris. Interim terret difficultas in tam subtili, ut dictum, argumento, ac præterea tam vario: quod liquebit summa eorum genera consideranti. Quædam enim aëria sunt, ac volantia: in quibus api est principatus. Suntque ejusdem generis asili, sive œstri, seu tabani: nam pro iisdem habet Isidorus †, imo & Plinius ‡. Item cantharides, cicadæ, cicindelæ, crabrones, culices, lampyrides, locustæ, muscæ, papiliones, pyraustæ, scarabæi, vespæ. Quædam sunt terrestria, ac gradientia, vel reptantia: ut acari, araneæ, blattæ, bombyces, cimices, cleri, (qui, Plinio * teste, in favis apum nascuntur) κράμβοι, quos Theophrastus † ait generari in uvis: curculiones, formicæ, grylli, midæ, millepedæ, pediculi, pulices, ricini (sic κρότωνας vocat Plinius; nemo fortasse *redivios*, præter Gazam) scorpii, tineæ, teredines, Græcis τερηδόνες, καὶ σκώληκες: quorum genus cossi. Quædam sunt aquatica: ut erucæ marinæ, hippocampus, hirudo, pediculi piscium, scolopendra marina, tipullæ.

† lib. 12. Orig. cap. ult.
‡ lib. 11. cap. 8.
** lib. 11 cap. 16*
† lib. 5. de caussis plantarum cap. 13.

Pluria etiam genera fuerint, si à locis, ubi gignuntur, distinxeris hoc pacto. Quædam nasci dicuntur in igne; ut pyraustæ. Quædam in nive; ut vermes hirti & rubidi; sicut Aristoteles * ait. Quædam in aquis: atque id vel mari, ut microcorinchoteros, & macrocorinchoteros, scolopendra marina, marinus pulex, atque alia: vel in stagnis, aut lacubus; fontibus, aut amnibus; puteis, aut cisternis: ut hirudines, chœrades, pluriaque id genus. Quædam in plantis; ut in esculis galbæ, unde Galbarum familia nomen accepit: maximè enim hoc verisimile, quod ex quatuor opinionibus postremo recenset loco Tranquillus †: in tritico autem curculiones: in ligno teredines: mida in faba. Quædam in animalibus; ut pediculi, pulices, ascarides. Quædam ex artificialibus; ut è vestibus, & chartis, tineæ, ac blattæ.

** lib. 5. Hist. Anim. cap. 19. sive ex dist. Cas. Scalig. cap. 8. sect. 229.*
† lib 7. cap. 2.

Jam quam illustris distributio est, quæ à partibus petitur: præsertim alis, & pedibus. Sed quia illis loco se movent, eo quantopere his varient, potius dicemus, ubi deventum erit ad facultatem locomotivam.

Nec

Nec species modò distinguuntur; sed etiam, quæ unius sunt naturæ. Locustæ enim fere differunt pro terris diversis; neque id solum ratione volatus, & saltus, quod ad locomotivam pertinet; sed forma etiam corporis, & colore. Canunt aliquæ, quædam item mutæ. Aliquæ homini noxiæ, aliæ autem in cibum cedunt. Præterea quædam minutæ, aliæ mediocres: in India verò etiam sunt magnitudine tripedali: alibi etiam grandes adeò, ut in volando aves videantur, Solemque obscurent: ut est apud Plinium lib. XI. cap. XXIX. Papilionum quidam cum proboscide sunt; quidam sine ea: aliqui unius, alii duorum, alii & plurium colorum: sunt qui roseas habeant lineas, sunt qui nullas. Erucarum tot videntur genera, quot plantarum: quædam virides, aliæ nigræ, aut luteæ, aut variæ: quædam glabræ, aliæ hirsutæ, quales magis noxiæ: quædam quatuordecim pedum, quædam plurium: quædam anteriori parte, quædam posteriori plures habent pedes: quædam cum cauda, aliæ ejus expertes. Jam tot prope pediculorum genera, quod animantium: ex quibus solus iis asinus creditur carere: in Æthiopia etiam alati dicuntur. Sed longum esset omnia discrimina memorare: ut vel argumento fuerit, quòd vesparum referuntur genera duodecim: cimicum traduntur viginti: aranearum quinque & viginti: locustarum quasi triginta: cantharidum XXXV. scarabæorum XL. erucarum fere XL muscarum circiter LXX. papilionum plus minus centum.

Hæc in diversis naturis similitudo, ac in natura eadem dissimilitudo, proclivem reddit errorem oculis, & mentibus humanis; præsertim in tanta corpusculorum exilitate. Sed in nostro stupore magis sapientia elucet divina: quæ non ita rerum occuluit naturas, ut non multa detegat indagantibus. Quare difficultas ista non deterrere animos debet generosos; sed accendere potius ad hoc viæ, quod de animalibus reliquum est, capessendum. Hac mente igitur insectorum historiam, quantum ad necessitatem rei, vel instituti potius nostri, satis videbitur, exponam: eamque auspicabor, quod dicitur, ab ovo; eo justius, quia & ab ovo plurimis est origo; ut paullò pòst videbimus.

CAPUT LXVI.

Utrum Deus crearit insecta, an ex creatis sponte sint producta. Ex quo natura rerum est constituta, alia coitu nasci, alia sponte. Tardè ea à coitu absistere: & quæ rei istius ratio sit. In coeuntibus feminam esse majorem mare, & ejus quoq; caussa adlata. Non mares feminæ, sed feminas mari, ingerere aliquod membrum: aliter interim esse in cicadis. Quæ ova pariant, & cujusmodi ea sint. Ut ex ovo fit vermiculus, hinc fiat eruca, postea chrysallis, inde papilio. Quam pulcrè, & piè, feminas sericum gestantes monuerit B. Basilius, ut vestem suam intuentes cogitent de potentia divina, & resurrectionis mysterio; quia qui ex bombyce sericum nente papilionem fecit, idem ex corporibus nostris, cum resurgent, corpora faciet spiritualia. Ut insecta eodem à coitu die, vel saltem postridie, pariant. Ut ex pityocampa una uno tempore plures millenis prodeant fœtus. An apes Veneri indulgeant. Num apes universæ, an Rex solus, semen genitale fundat. Quo pacto, & quo ordine, ex semine illo apis gignatur. De apis etymo.

ORtus insectorum bifariam attenditur; ratione creationis, & generationis. De priori quæstio est; utrum & insecta à Deo sint creata. De hoc ita statuo, illa à Deo actu esse creata, quæ coitu nascuntur: potentia solum, quæ ex corruptione ac putredine animantium, herbarum, lignorum, & similium, ut fimo, generantur. Ac eodem modo Lugdunensis Eucherius lib. 1. in Genesin: vel alius potius seculo minimum recentior.

De posteriori hæc & veterum sententia est, & nostra: insectorum aliqua quidem fieri ex animali *, alia verò aliunde. Ex animali procreantur bifariam; vel coitu, vel absque eo. Priori modo nascuntur phalangia, araneoli, ἀττέλαβοι, sive bruci; item locustæ, cicadæ, vespæ, & alia multa. In coitu mas adscendit feminam. Unde Plinius lib. xi. cap. xxix. *Coitus locustarum, qui & insectorum omnium, quæ coeunt, marem portante femina.* Tardè verò à coitu absistunt: ut Aristoteles ait lib 1. de Generat. Anim. cap. ult. Atque idem legas cum alibi, tum lib. v. Hist. Anim. cap. x1x†. Deque eodem sic Cæsar Scaliger in Theophrasti lib. 1v. de caussis Plantarum cap. 1 ‡. *Insecta diutissimè in coitu immorantur, ut pulex, cicindela: quamquam musca celerius expediuntur.* Idem adversus Cardanum Exercitat. cxc1. sect. 11. *Duo tibi etiam Sapientibus ignota declarabo. Primum scito, cicindelam à me cum suo mare deprehensum in coitu. Mas ne contactu quidem abstitit. In pertusa pyxide conditi fuere totam noctem. Postridie adhuc hærebat mas. In meridie solutus obiit.* Sed, ut magis pareat Dei sapientia, rationem quoque diuturnioris coitus addamus. Ea est, quod insecta fere sint admodum sicca: eoque, quod emittunt in coitu, vapor verius videatur. Facilè igitur exhalaret, nisi mas, ubi adscendit, diutius cohæreret.

* *Arist. lib. 5. Hist. Anim. cap. 19.*

† *Cæs. Scal. cap. 18. sect. 202.*

‡ *pag. 220. edit. Crispin.*

Ne illud quidem, quod itidem ab Aristotele * accepimus, memoratu videtur indignum; in iis insectorum, quæ coeunt, feminas maximam partem esse majores masculis: uti & in piscibus fit. Nempe sic Deus jussit, non tantum, ut in coitu fœminæ facilius portarent marem: sed etiam, quo uterus major ovorum copia magis extumescat. Sed imprimis mirandum, quod ait †, non, uti in animantium aliis, mas partem habet eminentiorem, quam inserat feminæ, ita fieri in coitu insectorum; sed contra feminæ genitale esse oblongum, quod immitat in marem, ut excipiat inde semen. Id in muscis, scarabæis, & plerisque aliis, est manifestum. Hoc in illis ad faciliorem facere conceptum minimè dubitandum. Sed, ubi aliter foret, aliud etiam voluit Deus. Itaque cicadæ femellæ est, ut Aristoteles ‡ tradit, *αἰδοῖον ἐσχισμένον* *, in quod mas suum immittat. De rebus ad coitum insectorum pertinentibus hæc, & similia, legere est lib I. de Gen. Anim. cap. XVIII. & lib V. Hist. Anim. cap. VIII. item Galenum de Semine cap. III.

** lib. 1. de Generat. Anim. cap. 16 ad quē locum idem in paraphrasi tradit Averroes.*
† ibid.
‡ lib. 5. Histor. Anim. cap 30. sive ex Cas. Scal. dist. sect. 275.
** genitale scissum.*

Ex semine vel vermes proveniunt, vel ova, aut quiddam ovo simile. Vermiculos edunt prope omnia: etiam apes, crabrones, vespæ. Sed apes videntur nescire Venerem: de quibus iccirco seorsum inferius dicam. Crabronum, vesparumque coitus sæpius conspicitur. Cæterum vermiculi isti, quos dixi, mox in aliam transeunt figuram; ac tum *nymphæ* vocantur: de quo postea agemus.

Ova pariunt formicæ, papiliones, & erucæ quædam. Nam perperam de solis id papilionibus dixerat Aristoteles †. Est verò id ovum quod pariunt, cartami semini simile, ac intus habet *ἔγχυμα*, ut Aristoteles ‡ vocat; quod Gaza *fluidum* reddit, *medullam* Cæsar Scaliger.

† lib. 5. Histor. An cap. 19. sive Cas Scalig. cap. 18. sect. 204.
‡ ibid.

Ex hoc ovo, sive semine, enascitur vermiculus: inde fit *διαρθρούμενον ζῷον* *, *dearticulatum animal*. Nempe prius rudis erat figura, confusis articulis, qui postea discernuntur. Ita igitur ex vermiculo minuta fit eruca. Quæ paullatim grandescit. Exinde, ut eidem traditum magistro †, eruca fit immobilis. Tum *χρυσαλλίς*, sese ad contactum movens. *Aureliam* vocat Gaza. Ex hac fit papilio. Atque ista etiam in bombycibus locum habent: unde B. Basilius jubet, mulieres, quando sericum gestant, hoc intueri, & resurrectionis futuræ inde capere argumentum. Nam qua potentia Deus ex erucis papiliones facit; eadem & corpora nostra immutabit in spiritualia. Sed verba S. Patris adscribi merentur ex Hexaëm. Hom. VIII *: *Τί φατε οἱ ἀπιστοῦντες τῷ Παύλῳ περὶ τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν ἀλλοιώσεως, ὁρῶντες πολλὰ τῶν ἀερίων τὰς μορφὰς μεταβάλλοντα; ὁποῖα καὶ περὶ τοῦ Ἰνδοῦ σκώληκος ἱστορεῖται τοῦ κερασφόρου· ὃς εἰς κάμπην τὰ πρῶτα μεταβαλὼν, εἶτα προϊὼν βομβυλιὸς γίνεται, καὶ οὐδὲ ἐπὶ ταύτης ἵσταται τῆς μορφῆς, ἀλλὰ χαύνοις καὶ πλατέσι πετάλοις ὑποπτεροῦται. ὅταν οὖν καθέζησθε τὴν τούτων ἐργασίαν ἀναπηνιζόμεναι αἱ γυναῖκες, τὰ νήματα, ἃ πέμ-*

** Arist. ibid. sect. 205.*
† lib. 5. Histor. Anim cap 19.
** 109 edit. Paris. an 1618 sive Bas. p. 38.*

πουσιν ὑμῖν οἱ Σῆρες πρὸς τὴν τῶν μαλακῶν ἐνδυμάτων κατασκευὴν, μεμνημέναι τῆς κατὰ τὸ ζῶον τοῦτο μεταβολῆς, ἐναργῆ λαμβάνειν τῆς ἀναστάσεως ἔννοιαν, καὶ μὴ ἀπιστεῖτε τῇ ἀλλαγῇ, ἣν Παῦλος ἅπασι καταπαγγέλλεται. *Quid dicitis, qui non creditis Paulo de resurgentium illa immutatione, cum videatis ex aereis animantibus multa suas immutare formas? Qualia de verme etiam Indico cornibus prædito referuntur. Hic primo immutatus in erucam, ulterius progressus fit bombylius: neque in hac forma persistit; sed bracteolis* alarum *mollibus, ac latis, volucris fit. Quando igitur vos mulieres considetis, eorum opus retexentes; videlicet telas, quas ad vos usque Seres transmittunt, ad molles illas vestes faciendas: memores sitis illius animalculi immutationis in varias formas, atque inde dilucidum capite resurrectionis argumentum; neque fidem derogate futura immutationi, quam omnium fore communem, annunciat.* Sic videmus, ut etiam grande resurrectionis mysterium lucem capiat ex insectis; eoque facilius fidem inveniat apud infideles.

Porrò in hujusmodi insectis non coitus solum attenditur: sed etiam gestationis tempus. De eo sic Cæsar Scaliger in quartum Theophrasti de caussis plantarum cap. I*. *Videamus tempus pregnantiū. Insecta pariunt haut ita multo post coitum: cicindela postridie.* Idem ad Cardanum Exercit. CXCI. sect. II. cum narrasset de cicindela à se in coitu deprehensa, inque pertusa pyxide inclusa, ac postridie circa meridiem soluta, & obeunte; subjungit deinde: *Ab ea hora sub vesperam usq; ova multa edidit femella: quæ intra viginti horas vivificata abierunt. Sic momento eduntur insectorum ova, atque perficiuntur. Quod & philosophus docebat in primo de Generatione Animalium:* Συμπλέκεται † μὲν πολὺν χρόνον· διαλυθέντα δὲ τίκτει ταχέως.

* *pag. 220. edit. Crisp.*

† *Complectuntur se in Venere longo tempore: sed brevi à coitu pariunt.*

Nec citius modò est talium partus, sed mirè etiam fœcundus. Hoc quotannis experimur in hortis: quos nulla cura satis tueri possumus adversus insecta: ut inferius dicetur, cum agam de damnis, quæ plantis & animantibus afferunt. Nunc solum referam ex Matthiolo quiddam in Dioscoridis lib. II. cap. LV. ubi de πιτυοκάμπαις, sive pinorum erucis, sic scribit: *Numerosæ habentur in Tridentinis montibus; quod inibi pinorum perpetuo vireant sylvæ; Ananiensi præsertim tractu, ac Flemarum convallibus. In extremis arborum ramis, & iis plerumque, qui in earum cacumine attolluntur, innumerabiles erucæ rufescentes, ac pilosæ, miro artificio nidificant, quibusdam tenuissimis velleribus innumeris involucris contextis. Latent in his hieme, ita frigoris noxam evitantes. Nidi magnitudo adeò ampla est, ut nonnunquam conclusi vermiculi* MILLENARIUM *numerum excedant.*

Quæ hactenus memoravimus, coitu nasci constat. Quò & apes retulere in utili suo de insectis opere ‡ Thomæ duo, Pennius, & Mausetus, Angli. Interim aliter Maro Georg. IV.

‡ *cap. 3.*

Illum adeò placuisse apibus mirabere morem,

Quod

Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt.

Servius quoque IV. Georg. in illud, *Sola communes natos*, sic scribit: *Iovem Ops, Saturni uxor, Curetibus, Corybantibus, & Idæis Dactylis, custodiendum dedit in monte Cretæ Dictæo; ne eum Saturnus consumeret, ut filios omnes solebat. Quod ideo fingitur, quia Saturnus, ut diximus, temporum Deus est; quæ in se revolvuntur in æternum. Tunc itaq; apes, æris secutæ sonum, Iovem melle aluisse dicuntur: pro qua re eis postea præstitit Iupiter, ut haberent liberos sine ullo concubitu.* Hæc Servius. Saltem eas coeuntes vidit nemo; ut non Aristoteles * modò, Pliniusque †, tradiderunt: sed ab amicis etiam accepimus, qui in Belgica nostra apes pascerent. Interim non dubitamus, quin generent. Quibusdam placet, ex apum rege, & reges, & apes nasci cæteras: ex iis verò apibus, quæ reges non sunt, nasci apes alias non reges: ex apibus hisce fucos, qui non generent. Hoc apud Aristotelem etiam legas ‡. Sed verisimilius est utcunque id neget Albertus *, ab solo rege genitale semen effundi. Nec moveat, quòd neq; reges quisquam conspexerit congredientes. Licet enim apes non coeant; desiderium tamen habent generis sui propagandi: quomodo & in aliis quibusdam, quæ generant, unus est sexus, vel nullus: ut de erythrinis, anguillis, purpuris, Cæsar Scaliger ait adversus Cardanum †. Hujus apum regis in hisce Belgicæ terris generationem ejusmodi accepimus ab apiariæ rei intelligentissimis. Rex apum singulis in cellis semen emittit. Id est folliculus albicans, unde prodit vermiculus ejusdem coloris, semini papaveris assimilis. Isti folliculo circumdatur ab apibus viscidus ex rore humor, itidem albicans. Nempe albũ hoc albumini ovi, regium semen vitello respondet. Folliculo, sic viscido rore circumdato, apicula incubat gallinæ instar, ac suo id fovet calore. Ita folliculus turgescit magis, & magis; donec talis fiat vermiculus, qualem pinguioribus in caseis nasci videmus. Porrò sæpe quidem tardius, interdum tamen, cœlo nempe sereno, intra diem decimum, vel duodecimum, vermiculi ejus pellicula perrupta exit apis, eaque perfecta; senis quippe pedibus, alis quaternis; pallidior tamen, sed paullo pòst adultioribus colore similis. Ut valde fallantur, quibus placet, *apis* dici, quasi ἄπους. Multo verisimilius est, venire ab antiquo *apo*, id est, *necto*; quod ab ἅπτεσθαι: uti ab *apo* etiam *apiscor*, à quo *adipiscor*, & *indipiscor*. Ejusdemque originis *apex*, & *aptus*, hoc est, *nexus*, *junctus*: unde Maro ‡, ---- *cœlum stellis ardentibus aptum*. Et Catullus †:

Aptis sarcinulis, & expeditis.

Apes nempe quia pedibus aptæ, hoc est, nexæ, sociatæque: juxta illud IV. Georg.

Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent.

Ac Belgis quoque ex eo putantur dici bien / quasi by-een.

* lib. 3. de Generatione Animal. cap. 10.
† lib. 11. cap. 16
‡ loco proximè memorato.
* lib. 17. de Anim. tractat. 2, cap. 2.
† Exercit. 191. sect. 2.
‡ 6. Æn.
† epig. 28.

CAPUT LXVII.

Quomodo è carne viva enascantur pediculi. Qui perierint phthiriasi. Cur pueris, & feminis, in capite magis proveniant pedes. De pediculis, & ricinis canum, ovium, caprarum, suum. Asinum neutri insecto credi obnoxium. Ex avibus phasianos iis perire, nisi malo occurratur. Apium, vesparum, crabronum, & scarabæorum origo. Unde κάνθαρος sic vocetur. De fucorum ortu opinio Bernardini Gomesii. Lumbricorum tria quatuorve genera. Quomodo ex urina etiam, aceto, ac nive, gigni possint vermiculi. Ut ex resudatione

tione vaporosa generentur pedes, & cimices. Pulicum origo ex sordibus excretis: & unde fit, quod ex iis animatum quicquam producatur. Quatuor insectorum genera, quæ plantis debeant originem. Ι↓ *sive* convolvulus. *Hercules* ἰποκλόνος. Ψῆνες. Ξυλοφθόροι. *Insecta è rore, vel potius lentore foliorum enascentia. Cujusmodi insecta Aristoteli vocentur* ἀνόμαλα. *De duplici cicadarum origine. Cur quædam careant insectis.*

Diximus de iis, quæ coitu, vel saltem ex semine, fiunt animalia. Simul de gestationis tempore, & fœcunditate, adjecimus. Nunc videndum de illis, quæ nascuntur ex putrefacta animalis substantia. Quod bifariam fit; ex carne, vel excrementis. Ex carne vel vivi
** ex dist. Cas. Scalig. cap. 26. sect. 284.* animalis, vel mortui. Ex vivi carne fiunt pediculi. Aristoteles lib. v Hist. Anim, cap. xxxi *. Οἱ φθεῖρες ἐκ τῶν σαρκῶν γίνονται. Ὅταν μέλλωσιν, οἷον ἴονθοι μικροὶ, οὐκ ἔχοντες πύον. τούτους ἄν τις κεντήσῃ, ἐξέρχονται φθεῖρες. *Pediculi fiunt è carnibus. Quando prope est, ut enascantur, existunt veluti pustulæ minutæ absque pure: quas si acu punxeris, exeunt inde pediculi.* Idem verum esse scimus de minutis illis, quos Galli *sirones* nuncupant. Interdum verò tanta copia, ex carnis corruptione, quam humor nimius gignit, erumpunt, ut homo inde pereat. Sic Alcmanem poetam, & Pherecydem Syrium, Pythagoræ doctorem, exstin-
† Ibid. ctum, Aristoteles † narrat: ac de Sylla Dictatore constat ex Plutarchi Sylla, & Appiano in primo Civilium. Ibidem narrat Plutarchus, sic interiisse ex priscis Acastum, Pelei filium: ex inferioribus, Alcmana poetam lyricum, & Callosthenem Olynthium, dum in vinculis deti-
‡ lib. 4. p. 88. edit. H. Steph. neretur ab Alexandro: de quo aliter scio Ptolomæus rex apud Arrianum ‡, qui tortum, & suspensum ait; Trogus sive Justinus *, qui veneno periisse dicit; M Seneca †, à quo refer-
** lib. 15.* tur lancea perfossum. Sed Plutarcho ejus sententia, ut ipse in Alexandri vita testatur, auctor
† Suasoria. 1. fuit Chares Mitylenæus, scriptor Athenæo ‡ non semel, ac Agellio * etiam, memoratus,
‡ lib. 1. 3. 5. 10. 11. 12 13. apud Suidam quoque est †: Φέρεται λόγος, ὡς ὁ Καλλισθένης ὑπὸ φθειρῶν ὑπελύσεως, καὶ ἐκβράσεως τὸν βίον κατέστρεψεν. *Fertur rumor, Callisthenem à pidiculis*
** lib. 5. cap. 11.* *corpore ebullientibus absumptum, vitam finiisse.* Diogenes Laertius ‡ agnoscit, morbo cor-
† in Καλλισθένης. reptum pediculari: sed leoni talem ait objectum. Aristobulus, Alexandri ipsius comes, tradidit, obiisse morbo: sed quis is fuerit, non exprimit. Verum de Callisthene nimis multa.
‡ in Aristotelis vita. Addit Plutarchus *, morbo eodem consumptum esse Mucium jurisconsultum: sive is P. Mucius Scævola, sive Quinctus fuit; nempe Augur, non Pontifex, quem ab inimicis in-
** in Sylla.* terfectum constat: etsi de Augure putarit Blondus. Utrumque inter juris consultos refert Cicero præfatione dialogi de Amicitia. Ibidem Plutarchus subjungit, Eunum Syrum, qui fugitivus servile in Sicilia bellum concivit anno Urbis IↃ CXVII post quam Romam est retractus, eodem credi morbo esse exstinctum. Et seculo nostro sic obiisse Philippum II. potentissimum Hispaniarum regem, abunde cognitum est. Vide de hoc
‡ pedicularis morbi. φθειριάσεως ‡ malo, si voles, Galenum lib. 1. τῶν κατὰ τόπους *.

** remediorum secundum locos.* Præcipuè verò pediculis infestantur capita puerilia: cujus caussa est, quòd sudor, vaporque ille, ex capite emanans cute, & capillis considat, & inhæreat: aliis verò partibus id non possit, sed defluat. Ac eadem de caussa calor ibidem retinetur. Nam vapor, qui exsudatur, & calidus est, & humidus. Calor autem, humorque, sunt generationis principia. Etiam feminis, ob copiam humoris, & quia in longis adeò capillis facilius humor ille calidus retinetur, citius pediculi proveniunt. Ac parem esse eunucho-
† in Sylla. rum rationem, tradit Plutarchus †.

Nec soli sunt homines pediculis, ac similibus insectis, obnoxii. Nam & canibus

canibus generantur ricini, qui in his κυνοραϊσταὶ* vocantur. Oves etiam & capræ, ricino laborant; non item pediculis. Sues pediculis grandibus, & duris. Solus asinus ex animantibus pilo obtectis nec ricino, nec pediculis, infestatur. Horum quoque auctor Aristoteles † nobis.

*ricini canini.
† lib 5. Hist. An cap. 31. sive ex dist. Cæs Scal. cap. 26. sect. 291.

Ab eodem ‡ traditur, aves pediculis laborare: in his phasianos iis mori, nisi pulvere, & aqua, consperseris. Adderem & pisces iis infestari. Sed nunc loquimur de pediculorum illis, qui è carne proveniunt. Ac philosophus * ibidem ait, pediculos piscium non è piscibus, sed è limo provenire. Hæc igitur de carne viventium ad necessitudinem hujus instituti satis sunto.

‡ Ibid. sect. 290
* Ibid sect. 294.

De carne cadaveris sic Plinius lib. xi. cap. xx. *Apes reparari juvencorum corpore exanimato, Virgilius ait: sicut equorum, vespas, atq; crabrones: sicut asinorum scarabæos, mutante natura ex aliis quædam in alia.* Scarabæus quidem ex eo κάνθαρος, quasi κάνθορος. Suida teste, dicitur, quia κάνθων *asinus*, semen verò vocaretur ὀρὸς, vel θορὸς, à quo θορίζειν, *seminare, gignere.* De apium ex juvencis ortu etiam idem traditum Archelao in Epigrammate, & Ovid. xv. Metam. Modũ ostendit Florentinus in Geoponicis Constantino dicatis ‡.

‡ lib. 15 c. 2.

Quid quod de fucis idem verisimile est? Sic enim de isto scripsit Bernardinus Gomesius Miedis Saguntinus lib. 1. de Sale: *Excellentem originem, primigeniumq; ortum apum, à mortuo atq; putrescenti bove duci posse, Maro, & Plinius, tradiderunt. Quæ plane stupendo quodam naturæ miraculo in ipsismet fucis nuper vera esse deprehendi. Idque Sagunti, dum ibidem, animi recreandi gratia, inter apum alvearia versarer, ac mirarer, inter singularia earum opera imprimis fucorum obsequium, & benignitatem. Referam rem novam, inauditam, neque visam hactenus, neque ab ullo scriptore, quod sciam, memoriæ proditam. Nam cum captus à me fucus digitis, atque ungue, medius premeretur, si forte aliquid vice aculei emitteret: ecce ruptis visceribus, atque posterioris partis pellicula, album seu croceum caput bovis, expansis & tortuosis carnibus, rostroque adunco, affabre formatum derepente emersit. Quam rem summè, qui aderant, admirantes, atque iccirco id ipsum denuo experiri efflagitantes, aliis subinde quinque fucis à me, ut antea pressis, totidem similiter boum capita eruperunt: natura (cui meritò summa inest cura apum) in hoc portento, seminalem ipsarum rationem, atq; unde tandem amissæ instaurandæ sint, per fucos mirè ostendente.*

Hæc de insectis ex carne animalium nascentibus. Sequitur videamus de iis, quæ originem debent eorum excrementis; idque vel excretis, vel etiam non excretis. Ad posterius genus pertinent ἕλμινθες †, quæ Aristoteli ‡ dividuntur in πλατείας, *latas*, στρογγύλας, *rotundas*, & τρίτον γένος ἀσκαρίδας, *tertium genus ascarides.* Sed, ut bene istic observat Cæsar Scaliger, omittit quartum genus in stomacho, & intestino magno nascentium, ac serpenti similium. Tale quinum pedum se vidisse narrat, quod medica-

† lumbrici.
‡ lib. 5. Hist. An. cap. 19. sive Cæs. Scal. cap. 18. sect. 211

mentis erat eductum. Nec modo ex cibi retrimentis; sed etiam potus reliquiis, nascuntur. Nam refertur ibidem, in vesica natum, levem, candidum, loculis igneis, rostro acuto: qui urinæ ductum obsepserat in virgine ex eo postmodo mortua. Non quasi ex urina nasci potuerit; sed in urina. Nec enim acrimonia urinæ magis generationi obstat, quam salsedo, aut amaror in mari, vel acritudo, & mordacitas in aceto; unde κώνωπας *culices* nasci Aristoteles* narrat. De vermiculis inde enatis αὐτόπτης ‡ nobis, & aliis multis, in convivio, quo nos magnifice exceperat, retulit nobilissimus, fortissimus Christophorus Arcissewski, terrarum fœderatæ Belgicæ in Occidentali India antehac præfectus. Nempe non ex ipsa urina fiunt; sed, quæ ei inest, materia purulenta. Ac similiter in nive etiam vetusta, ex materia alia nivi permista, vermiculi fiunt rubri, & hirsuti: ut idem Aristoteles † docet; qui interea & acetum, & nivem, esse, ἀσηπτότατα ‡ agnoscit.

* lib. 5. Hist. An cap. 19. sive ex dist. Cas. Scal. cap. 18. sect. 229.
‡ testis oculatus.
† ibid.
‡ corruptioni minime obnoxia.

Hæc de excrementis nondum excretis. Excreta vel adhuc hærent, vel non hærent. Prioris generis sunt sudor, & fuligines pingues, quas cute transpiramus. Huc pedes referendi in pilis nascentes. Nam nunc ex carne ipsa gignuntur; nunc etiam ex vapore exsudato, & adhærescente. Similiter huc pertinent αἱ κόρεις ἐκ τῆς ἰκμάδος τῆς ἀπὸ τῶν ζῴων συνισταμένης ἐκτός· *Cimices è vapore provenientes, qui exterius hæret cuti animalium*; ut Aristoteles inquit*. Posterioris generis sunt, ut idem † ait, αἱ ψύλλαι ἐξ ἐλαχίστης σαπεδόνος. ὅπου γὰρ κόπρος ξηρὰ γίνεται ἐνταῦθα συνίστανται· *pulices ex minima putredine ubi enim fimus arescit, ibi concrescunt*. Sic in agris ex boum fimo gigni videmus. Quid mirum? quando ex parte aliqua in eo residuus est spiritus animalis: qui facultatem habet efficiendi sibi habitaculum, dum materiem nanciscatur idoneam. Nempe ut ignis urendi habet vim; sed non urit, nisi materiam ustilem: sic spiritus ille animalis non nisi pro materiæ ratione eam præparandi, & animandi, vim obtinet. Itaque & pro ejusdem varietate varietas tanta est insectorum inde nascentium.

* lib. 5. Hist. An. cap. 31. sive ex dist. Cas. Scal. 26. sect. 284.
† ibidem.

Dictum de iis, quæ animantibus ortum sui debent. Sequuntur, quæ aliunde generantur. Hæc vel ex plantis nascuntur, vel inanimis. In plantis Theophrastus ait quatuor generari insecta; unum in quorundam leguminum ac frugum radicibus, quem communi nomine σκώληκα, sive *vermem* dixere: alium in cicere, puta κάμπην, sive *erucam*: alium in vitibus, ἶπα, qui Catoni *convolvulus*; *involvulus* Plauto: denique in oleis κάμπην. Hercules ab eo, quod ἶπας fugasset ἀμπελοφάγους ‡, ab Erythræis vocatus est ἰποκτόνος, *ipes interimens*; ut est apud Strabonem, & Eustathium. Erucas ait Aristoteles* nasci ex virentibus foliis, præcipuè κράμβης, sive *brassica*. Sed mallet Cæsar Scaliger, ut, pro *foliis*, dixisset, *ex lentore foliorum*: cui planè subscribo. Interea nihil culpem in philosopho, cum lentor ille ex foliis exsudet; ut mox plenius dicam.

‡ vitium arrosores.
* lib. 5. Hist. An. cap. 19. sive ex distinct. Cas. Scal. c. 18. sect. 224.

Ex

Ex inanimis varie producuntur. Quædam ex iis utcunque vita non amplius sint prædita, nihilominus debent plantis ortum suum: ut fructibus, etiam decerptis: quomodo ψῆνες proveniunt ex fructibus caprifici. De his Aristoteles, & fusius Theophrastus. Item cossus, qui philosopho ξυλοφθόρος (Gaza *ligniperdam*, Cæsar Scaliger* *ligniteram*, vel *lignivoram* reddit) ex lignis fit cæsis, atque adeo, ut Aristoteles † loquitur, αὔοις, hoc est, *aridis*, ac *siccis*. Quædam fiunt ex natura inanimis: ut ex rore, idque plurimum vere: vel etiam auctumno, quando is veri similis obtingit: imò interdum & hieme, austris spirantibus. Nam ut Etesiæ, ventus aquilonaris, temperant nimium calorem æstatis: ita & Noti moderantur nimium frigus hibernum. Quamquam verò Aristoteles dicat, nasci è rore: verisimilius tamen sit, concurrere & hic lentorem foliorum: unde & Aristoteles ipse interdum ex rore, & foliis, nasci ait. Gignuntur quoque è terra, cœno, limo. Nimirum etiam his inest spiritus: qui, ut dixi, pro materia sibi fabricat domicilium. Hujusmodi verò, quæ non fiunt ἐξ ζώων συγγενῶν, *ex animali congeneri*, αὐτόματα, sive *sponte genita*, philosopho dicuntur.

* *lib. 5. Hist. An. cap. 27. sect. 302.*
† *lib 5. Hist. An. cap. 19. sive Cæs. Scal. c. 19. sect. 232.*

Sunt verò & insecta quædam, quibus duplex sit origo: ut cicadis. Prior earum generatio est ex coitu, unde ovum, ut ex hoc cicada. Eum ex coitu modum agnoscit Plinius lib. XI. cap. XXVI. Et iccirco iis à natura datum est genitale rescissum, quo marem admittant: ut experientia docet, & Aristoteles testatur lib. V. Hist. Anim. cap. XXX. Alter generationis modus est ex putri materia. Quippe Baldangelus controversiarum ac discussionum lib. VIII. cap. VII. & ex eo Aldrovandus de Insectis lib. II. cap. XIII. *Ego*, inquit, *testari veraciter possum, quod in terra non proscissa, aut culta, ad Orientem Solem spectante, cum effoderetur, sub quercubus rarioribus statim effossa sunt cicadæ non perfectæ, sed forma solita, & multæ, albæ, sine alis, quæ sua terra latebant. Propterea ego nescio, an omnes ex semine, ut Aristoteles dicit; an quædam etiam ex putri materia oriantur.* Isidorus plane ridiculus est, cum cicadas nasci ait ex cuculorum spuma: quod apud eum legas lib. XII. Orig. cap. VIII.

Non injuria verò in illis, quæ non coitu, vel ex semine, nascuntur; sed ex aliquo diversæ speciei, quam *generationem æquivocam* vocant; admiratio animos subeat humanos, quod ex rebus nonnullis, dum naturam integram conservant, nulla generentur insecta: ex aliis verò non modo magna gignantur copia, sed magna etiam natura diversitate; imò in iis ipsis, quæ ejusdem sunt speciei, tantopere accidentibus discrepantia; quemadmodum ex iis cognoscere licuit, quæ de varietate ista capite LXV. afferebam. Hujus discriminis causam arcessere convenit, partim ab humore, ut causa materiali; partim à calore, qui efficit putredinem. Nam tum putredo ea fit,

quando abundat nimis humidum dulce, atque id concipit calorem externum: ut Theophrastus docet lib. IV. de Causis Plant. cap. XVI. Itaque non facilè producunt insecta, quæ vix admittunt humorem, caloremve externum. Hujusmodi sunt sicca, amara, acria, pinguia, & πολυχίτωνα, sive multis obducta integumentis. Milium igitur, & panicum, non facilè generant insectum: ut quæ tum sicca sint, tum multa habeant integumenta. Itidem nec lolium, quia est acre: nec lupinum, & cicer, quia amara sunt, & acria: cujusmodi qualitatibus diutius plantæ conservantur. Sed neque sesamum, quia pingue; quale à se repellit humorem alienum. At ut apud eundem Theophrastum libri ejusce cap. ult. legas, facile producuntur insecta ex tritico pulverulento, & adservato in locis calce obductis; præsertim si latè fuerit expansum, vel alte aggestum, nec ventilatum. Ratio est, quod facile sic calor nativus aboleatur ab externo. Late enim expansum à sole exsiccatur. Et si alte sit stipatum, ex mutuo contactu calor fit impensior. Præterea calor est tum à pulvere, cujus calorem indicat siccitas: tum à calce, de cujus summo calore satis constat. Istis à Theophrasto sic disputatis nihil æque objeceris, quam quod cruditas sua non obstet caprifico; quominus & is culices producat. Huic sic occurrit Cæsar Scaliger*; quod cessante calore nativo, qui fructus ad maturitatem perduceret, externus subeat calor, unde temperiei dissolutio, ac putredo, ex qua culices.

*commentario ad assignatum ante Theophrasti locum.

Quod vero tanta sit insectorum diversitas, quæ citra coitum nascantur, id à causa materiali provenit. Pro diversa enim humoris natura, diversum nascitur insectum: ut est apud Theophrastum †.

† lib. 4. de Causis Plant. cap. 16.

CAPUT LXVIII.

Quamdiu vivant insecta. De animalculis unius diei, quæ propterea dicuntur ἐφήμερα. Apes plus minus septennio vivere, vel summum decennio. Inter ephemera, & apes, maximam insectorum partem naturæ esse mediæ; ut quorum vita annum non excedat: & unde sit illa vitæ brevitas. Esse insectis aliquid cordi analogum; & quia hoc in quibusdam oblongis, ut millepedis, ubique inter caput & alvum habeat locum; eo, conciso insecto, partes singulas vivere, & moveri: nec tamen vitam hanc perpetuam esse, ut in plantis, sed brevi durantem; quæque ejus discriminis ratio sit.

AC hujusmodi est generatio, & ortus insectorum. Duratio vitæ iis diuturna non est. Imò in Hypani fluvio, qui in Bosporum fluit, sub solstitio ruptis folliculis, qui acino majores, nascuntur quadrupedes alatæ, quæ ad serum quidem diei volitent, sed inclinato Sole tabescant, occidente

dente

dente eo occidant. Unde animalculum id ἐφήμερον vocatur, quasi *diarium*, vel *diale*, dicas. Teſtis Ariſtoteles lib.v. Hiſt. Anim. cap. XIX *. & ex eo Cicero lib.I. Tuſc. Quæſt. Cæſar Scaliger † ait, eadem animalcula crebro conſpici ad Garumnam, frequentius etiam ad Tarnim. Alibi ‡ idem retulit, ad Sarcam, & Benacum, manè quidem non videri; ſed crebro veſperi. Verum de vivacioribus potius loquamur: ut ſunt illa, quibus, ſicut Ariſtoteles * loquitur, ὑπὸ τὸ διάζωμα διέχισαι, ὅπως διὰ λεπτοτέρου ὄντος τοῦ ὑμένος ψύχηται: *corpus ſub ſepto tranſverſo diſtinguitur, ut per membranam ſubtiliuſculam refrigeretur.* Addit continuo: Μᾶλλον γὰρ ὄντα θερμὰ, πλείονος δεῖται τῆς καταψύξεως, οἷον αἱ μέλιτται· τῶν γὰρ μελιττῶν ἔνιαι ζῶσι καὶ ἑπτὰ ἔτη, καὶ τἆλλα δὲ ὅσα βομβεῖ οἷον σφῆκες, καὶ μηλολόνθαι, καὶ τέττιγες. *Nam quæ calidiora ſunt, ampliori refrigeratione indigent, ut apes. Quædam enim apes ſeptenos annos vivunt. Et cætera etiam, quæcunque bombos edunt: ut veſpæ, ſcarabæi, & cicadæ.* Hinc ex eadem membrana ſubtili, & ſpiritus ad eam alliſione, cauſam petit ſoni, quem edunt: neque id in apibus modo, muſcis, & ſimilibus; ſed etiam cicadis. Verum de iſto plenius dicetur, cum de ſono inſectorum agemus. Nunc vivacitati apum inſiſtamus: de qua ſic idem Ariſtoteles lib. v. Hiſt. Anim. cap. XXII †: Βίος δὲ τῶν μελιττῶν ἔτη ἕξ. ἔνιαι δὲ τῶν μελιττῶν, καὶ ἑπτὰ ἔτη ζῶσιν. ἐὰν δὲ σμῆνος διαμείνῃ ἔτη ἐννέα ἢ δέκα, εὖ δοκεῖ διαγεγονέναι. *Vivunt quædam ex apibus annis ſex, vel ſeptem. Quod ſi examen apum annis duret novem, aut decem, bene ſecum actum putant.* De ſeptennio etiam eſt apud Plinium ‡: de decennio, apud Columellam *. Quod hæ vivacitate uſque adeo inſecta exſuperent cætera; id non aliunde eſſe æque videtur, quam quod melle veſcantur. Hoc enim hominis etiam vitam diu ſervat incolumem: ut ex Democrito oſtendam, cum de bono mellis agetur.

* ex diſſ. Cæſ. Scal. cap. 18. ſect. 231.
† ad memoratum Ariſtotelis locum.
‡ ad Cardanum Exercit. 194. ſect. 5.
* lib. de reſpiratione cap. 9.
† Cæſ. Scal. c. 19. ſect. 261.
‡ lib. 11. c. 20.
* lib. 9. cap. 9.

Dixi de ephemeris, & maximè vivacibus. Nunc loquar de illis, quæ mediæ ſunt naturæ. De iſtis quoque audiendus nobis Ariſtoteles †: ἐπέτεια τὰ πολλὰ τῶν ἐντόμων· *inſectorum plurima non ultra annum vivunt.* Nimirum, ut ibidem legas, ſanguinea ſunt μακροβιώτερα *vivaciora* exſanguibus & majora, exiguis. At inſecta & exſanguia ſunt, & exigua. Præcipua autem ratio petenda à temperie. Sed ea non uniuſmodi eſt. Maximam partem frigida ſunt: unde non opus eſt iis reſpiratione; ut ait Ariſtoteles ‡. Quid mirum igitur, ſi puſillus ille calor, quem obtinent, frigore hiemis exſtinguatur? Aliqua quidem calida eſſe non negandum: ut tum apes, de quibus dictum; tum cantharidas, & pityocampas, quibus vis ineſt erodendi, & exulcerandi. Sed tamen neque iſta perferre poſſunt frigus hibernum: unde hieme latent, torpentque. Neque hæc pugnant inter ſe, ut aliquid temperie ſit calida, idemque frigoris impatiens. Nam & utrumque locum habere in canibus videmus: unde uſque adeo focis gaudent, & locis apricis.

† lib. de longitudine, & brevitate vitæ cap. 4.
‡ lib. de reſpirat.

Etsi verò insecta sint vitæ brevis: sunt tamen ejus admodum tenaces: ut arguit, quod vivant etiam capite reciso, imò plures in partes concisa. Istius quoque causam afferam. Sequar autem ducem philosophum in opere de Partibus Animal. Ex quo discimus, in cæteris animantibus cor esse vitæ principium; in insectis autem aliquid cordi analogum, & itidem quærendum in medio partium, quæ cibum recipiunt, & ejus egerunt reliquias: hoc est, inter caput, & alvum. Ibidem addit, licet hoc principium plerisque insectis sit simplex; nonnullis tamen esse multiplex: ut julis, & similibus prælongis: & hanc esse causam, cur si dividas, partes seorsum vita sua præditæ sint. Non injucundum est, quod de isto narrat B. Augustinus lib. de quantitate animæ * cap. XXXI, *Cum*, inquit, *nuper in agro essemus Liguriæ, nostri illi adolescentes, qui tunc mecum erant studiorum suorum gratia: animadverterunt humi jacentes in opaco loco reptantem bestiolam multipedem; longum, dico, quendam vermiculum. Vulgo notus est: hoc tamen, quod dicam, nunquam in eo expertus eram: verso namque stylo, quem secum forte habebat unus illorum, animal medium percussit. Tum ambæ partes corporis ab illo vulnere in contraria discesserunt, tanta pedum celeritate, ac nihilo imbecilliore, quàm si duo hujusmodi animantia forent. Quo miraculo exterriti, causæq; curiosi, ad nos, ubi simul ego, & Alipius, considebamus, alacriter viventia frusta illa detulerunt. Neque nos parum commoti, ea currere in tabula, quoquo versum poterant, cernebamus. Atque unus ipsorum stylo tactus contorquebat se ad doloris locum, nihil sentiente alio, ac suos alibi motus peragente. Quid plura? Tentavimus, quatenus id valeret: atque vermiculum, imò jam vermiculos, in multas partes concidimus. Ita omnes movebantur, ut nisi à nobis illud factum esset, & comparerent vulnera recentia, totidem illos separatim natos, ac sibi quemque vixisse crederemus.* Postea subdit Augustinus: *Adolescentibus dixi, cum intenti me intuerentur: ut in studiis, sicut cœperant, suum cursum tenerent: ita eos opportunius aliquando ad quærenda, & discutienda ista, si res moneret, esse venturos.* Quod profectò non est quæstionem solvere. Exinde tangit, ut dimissis adolescentibus, ipse, & Alipius, de eo sint collocuti: ac subjungit, non si corpus dividatur, eo existimandum esse dividi animam, utcunque in vermiculo lateat causa istius vivacitatis, & numerositatis. *Si*, inquit †: *apud te de aliquo fixum immotumq; constaret, quod esset vir bonus; eumq; in latronum convivio, quos persequereris, deprehenderes, atque aliquo casu, antequam abs te interrogari posset, moreretur: quamlibet causam putares potius illius cum sceleratis conjunctionis, atque convivii, etiamsi te semper lateret, quam scelus, & societatem. Cur ergo non, cum tam multis argumentis superius editis, atque abs te firmissimè comprobatis, planum tibi factum sit, non loco animam contineri; atq; ab hoc nullius talis esse quantitatis, qualem in corporibus cernimus; aliquā suspicaris esse*

* *Tom. 1. oper. Augustini pag. 610. & seq. edit. Froben. a. 1556.*

† *cap. 31.*

ris esse causam, cur nonnullum animal concisum in omnibus partibus vivat; non eam tamen, quod cum corpore anima concidi potuerit? Quam si reperire non possumus, nonne quærenda est potius vera, quam falsa credenda? Vera autem causa, quam magnus antistes non satis perspexit, haut aliunde rectius petatur, quam ex Aristotelis lib. IV. de Part. Anim. cap. V. & VI. item lib. de Juvent. & Senectute. Iis in locis, præter ea, quæ paullo ante dicebamus, etiam illud à philosopho traditur, insecta ex parte esse similia plantis; quæ & ipsa vitam retinent divisa. Causam in utrisque illam esse, quod non uti homo, quadrupeda, aves, & similia, vitæ principium atque originem habeant in corde; sed in qualibet corporis parte: ita ut unum quidem sit vitę principium actu, sed multa habeant potestate: interea hoc esse discriminis, quod partes in plantis resectæ vitam conservent; in insectis post aliquantulum intervallum eam amittant. Nempe quia plantæ habent instrumenta conservandæ vitæ: uti quo recipiant extrinsecus alimentum, receptumque retineant: cujusmodi sunt os, & stomachus. At hoc in insectis locum non habet. E recentioribus, si lubet, videre etiam possis, quæ ex Thoma Aquinate annotavit Cælius Rhodiginus lib. XXI. Ant. Lect. cap. I.

CAPUT LXIX.

Insecta non bibere, nisi cibi gratia. Chrysallides nec edere quicquam, nec excernere: atque idem habere locum in vermiculis, qui νύμφαι vocantur. Edaciora esse insecta, quibus sunt dentes, vel intestinum est anfractuosum. An animal ullum careat corde, & jecore. Insecta sanguinis avida. Conciliantur duo Aristotelis loca, quibus culicem ait solum acida sectari, & mel appetere. Scorpiones ali muscis, item pinguiori terræ succo. De alimento aranei, crabronis, vespæ apis. Cur apes magis vorent mel, si ereptum hoc eamus. Quid κήρινθον, vel σανδαράκην, vocet philosophus, cum eam cibum apium facit. De erucarum peste. Quibus & quo pacto bombyces pascendi. Papilionum copia, florente malva. Unde collectum sit, cicadam rore pasci. Quomodo alatur, cum ore careat. Utrum linguam, sive promuscidem habeat in pectore; ut Plinius putabat. Refelluntur, qui censent, nihil excernere. Cur in agro Cyrenaico nulla sint cicadæ. Cur nec in lucis reperiantur, vel arboribus densis. Quo nutriantur lumbrici scorpiones, cossi. Cur moriantur vermes, si ex arbore, è qua nati, in aliam transferantur. Culices interim è caprifico natos in ficum se conferre, velut coloniam pinguiorem.

POstquam de vitæ ortu & duratione dictum est; particulatim loquar de functionibus vitæ tum vegetantis, tum sensivæ. In prioribus attendam ea, quæ vel ad nutritionem, vel incrementum, vel robur, vel colorem pertinent. In nutritione dicam tum de instrumentis ei inservientibus, tum de nutrimento ipso.

Insecta,

Insecta, quia in iis etiam calor humorem depascat nativum, nutritioni & ipsa egent; eoque & edunt, & bibunt: sed bibunt non potus, verum cibi gratia: uti & pisces faciunt: quemadmodum de utrisque refert Aristoteles lib. III. Hist. Anim. cap. VIII.

Nec tamen omni tempore egent nutrimenti. Χρυσαλλίδες enim, sive, ut Gaza vocat, aureliæ, (quæ ex erucis fiunt, & in papiliones commutantur) neque os habent, neque partem aliam manifestam: ac proinde neque quicquam vel gustant, vel excernunt: ut est apud Aristotelem lib. V. Histor. Anim. cap. XIX *.

* secundum Cas. Scal. c. 18. sect. 214.

Apum etiam, crabronum, vesparum vermiculi recens nati, qui νύμφαι dicuntur, περιειργμένοι, hoc est, folliculo, quo latent, conclusi, obseptique, ab omni motu cessant: eoque nec edunt, nec excrementum habent: quemadmodum Aristoteles ibidem † ait.

† sect. 215.

Quæ dentes accepere, edaciora sunt insectorum aliis. Minus verò comedunt, quibus aculeus ac promuscis in ore obtigit: quippe contenta fere sunt humore, quem liguriunt. Aristotelem vide lib. VIII. Hist. cap. XI. Eo autem iis paullum sufficit alimenti; quia & parva sunt, & maximam partem natura sunt frigida. Dico autem partem maximam, quia apes videntur calidæ temperiei: uti & cantharides; quemadmodum superius monitum.

Nec hic dentes modo in considerationem veniunt, sed etiam intestinum: quod aliis quidem rectum ab ore usque ad podicem, aliis verò anfractuosum; ut Aristoteles ait lib. IV. Hist. Anim. cap. VII ‡. Posteriora hæc, ut locustæ, edaciora sunt: quemadmodum idem indicat lib. IV. de Part. Animal. cap. V. & VII. nec non Plinius lib. XI. cap. IV. Tradit verò uterque, nullum intus habere viscus, præter intestinum. Unde restringendum, quod alibi ait philosophus, cor, & jecur, esse partes necessarias; cor, ut fontem vitæ; jecur, ob cibi concoctionem. Nempe habent insecta aliquid istis partibus ἀνάλογον *.

‡ Cas. Scal. cap. 6. sect. 231. & 232.

* simile, ac proportione respondens.

Id verò, quo nutriuntur insecta, mire variat pro insectorum natura: quædam animante, aliqua planta, nonnulla re inanima, sive hac, sive alia vel alia, pascuntur. Sunt & quæ non uno genere, sed pluribus gaudeant.

Carne vel sanguine animantis pascuntur pediculi, & pulices: illi carnem rodunt, hi sanguinem sugunt. Muscæ etiam de carne, & obsoniis, liguriunt: unde λίχνας Aristoteles vocat. Μύωψ, sive tabanus, & οἶστρος, sive asilus, (quæ vocabula veterum aliqui distinxere, alii promiscuè usurpant) armenta mirum in modum divexant. Camelos tabanis impeti, Plinius narrat: tauros ab asilis infestari, canit Maro. Aristoteles ideo & μύωπα & οἶστρον, vocat αἱμοβόρα, *sanguinivora*. Culices quoque appetentissimi sunt sangui-

sanguinis humani. Aristoteles † tamen ait, τὸ κώνωπα πρὸς οὐδὲν γλυκὺ προσπέτεσθαι, ἀλλὰ πρὸς ὀξέα· *culicem ad nihil dulce advolare, sed ad acida.* Quod ipsum etiam apud Plinium ‡ legere est. At sanguis humanus dulcis plurimum est. Verum licet universè Plinius loquatur; Aristoteles tamen de certo solum culicum genere scripsit; quod κώνωπα vocat. At cum culices ait mella etiam appetere, non κώνωπας ait, sed κνῖπας; quod Gaza *culices dictos muliones* transtulit, & quidem approbante Cæsare Scaligero. Non est putandum, Aristotelem tam pugnantia dicere, ut eodem quidem capite, nunc culices statuat mella appetere, nunc dulcia fugere: præsertim cum uno loco vocet κώνωπας altero κνῖπας: quod vel solum satis docet de diversis loqui insectis.

† lib. 4. Histor. An. cap. 8. ex dist. Cas. Scal. dist. 255.
‡ lib. 10. cap. 70

Scorpiones etiam muscis nutriuntur. Quod firmat Aldrovandus * exemplo cujusdam; qui scorpionem vitro concluserat, eumque menstruo spacio sic aluit, ut corporis etiam caperet incrementum. Interim & terra eos vivere, Plinius ait lib. x. cap. LXXII. Id de pinguiori terræ succo capiendum.

* lib. de insectis cap. 11 quod est de scorpione, sive pag. 582.

Araneis quoque muscas, & ejusmodi volatilia, pro cibo esse, satis constat. Sed ut hæc retibus venantur; ita & aliis extra retia insidiari, postea dicitur.

Crabrones non flores appetunt; sed γλυκείας ὀπώρας † *fructus dulces*; ut uvas, poma dulcia. Præterea muscas venantur; quibus captis amputant caput; inde reliquum auferunt cadaver. Ita Aristoteles ‡: quod de vespis refert Plinius *.

† Arist. lib. 9. sect. 40. sive dist. Cas. Scal. cap. 66. sect. 443.
‡ ibid. sect. 444.
* lib. 11. cap. 21.

Vespis multiplex cibus: de quo sic Aristoteles lib. IX. Hist. Anim. cap. XL †: Τροφῇ χρῶνται μὲν καὶ ἀπ᾽ ἀνθῶν τινῶν, καὶ καρπῶν. τὴν δὲ πλείστην, ἀπὸ ζωοφαγίας. *cibum sumunt carptim à floribus, & fructibus quibusdam. Plurimum autem ex animalibus.* Ubi & viva intelligit animantia, & mortua.

† distinct. Cas. Scal. cap. 65. sect. 433.

Apis verò, ut Aristoteles ‡ ait, πρὸς σάρκα οὐδενὸς καθίζει, οὐδ᾽ ὀψοφαγεῖ. *carnibus nullius insidet animalis, neque appetit obsonium.* E floribus verò vivunt: sive, ut Aristoteles * inquit, ἀνθολογούμεναι ζῶσιν αἱ μέλιτται. Idem ait †, Νομὴ τῶν μελιττῶν τὸ θύμον, *pastus apum thymum.* Paullo etiam antè dixerat ‡: Τροφῇ δὲ χρῶνται μέλιτι, καὶ θέρους, καὶ χειμῶνος· *melle vescuntur, tum æstate, tum hyeme.* Ac propterea mel reponunt sibi gratia. Parcunt eidem, nisi cum apiarii illud ereptum eunt. Tum enim, fumo vexatæ *, vehementius edunt; sive id invidia fiat; sive potius, quo sibi prospiciant ad fugam. Sanè, capto oppido, cives abdunt, quantum valent; partim quia invideant hosti, cui jure irascuntur; partim etiam, ut sibi sit, unde vivant postea. Præterea apes, ut ait philosophus †, cerintho, sive sandaraca, vescuntur: quod quiddam est mediæ inter mel, & ceram, naturæ; melle quidem inferius,

‡ lib. 9. Histor. Anim. cap 40. sive ex dist. Scal. cap. 64. sect. 358.
* ibid cap. 66. sect. 447.
† cap. 66. sect. 386.
‡ sect. 367.
* Arist. lib. 9. cap. 40. sive ex dist. Cas. Scal. 64. sect. 312.
† sect. 313. & 367.

cera autem melius. Hanc potius Aristotelis mentem, non refragante Cæsare Scaligero, arbitror, quam ut intelligat herbam cerinthum: etsi ea delectari, ex Marone, Plinio, & aliis, constet.

Erucæ, dirum animal, aliæ frondem erodunt, aliæ florem, & depastam arborem turpi facie relinquunt: ut est apud Plinium lib. XVII. cap XXIV. Fruges etiam absumere, ait Theophrastus lib. VIII. Hist. cap X.

Huic hortorum, & agrorum pesti subdimus utile insectum bombycem. Nutritur hoc mori foliis, vel etiam ficus: quod in Syria vulgare esse, narrat Bellonius lib. II. Observ. cap. CV. Si necdum sint mori folia, ali possit lactuca, urtica, rubo. Sed hujusmodi non net sericum: Quocirca curandum, ne, ubi ficus non est, ova excludantur, antequam morus germinet. Ter de die cibandus: sed ubi ad justam pervenit magnitudinem, quinquies. Interim sedulò videndum, ne formicæ adhærescant foliis. Hæc præcipue pernicies bombycum. Sic observavi semel iterumque in bombycibus liberorum, una nocte ab formicis ingentem factam stragem, cunctis, ad quas aditus patuit, absumptis.

Papiliones malvâ aluntur; ut videtur. Ea quidem florente, magna illorum copia est, ut ait Columella lib IX. cap. XII. & Isidorus lib. XII cap. VIII. item lib. XV.

** in Herculis clypeo.*
† In Pastoribus
‡ Ecl. 5.
** lib. 4. Histor. An. cap. 7. & lib. 5 cap 30.*
† lib 11 cap. 26
‡ lib 4. Histor. An. cap 7. sive ex dist. Cas. Scalig. cap. 6. sect 234.
** lib. 11. cap. 26 & 37.*
† lib. 11. cap. 26

Rore pasci cicadas, non poetæ solum tradiderunt; in his Hesiodus*, Theocritus †, Virgilius ‡: sed etiam philosophi; ut Aristoteles*; qui hoc rusticos colligere ait exinde, quod subvolantes humorem quendam emittant. Plinii † quoque verba sunt: *Excitatæ cum subvolant, humorem reddunt; quod solum argumentum est, rore easdem ali.* Nec obstat, quòd solæ insectorum careant ore; ut ait Aristoteles ‡. Nam capiti additum est quiddam concavum, quo ligurian. Verba Aristotelis sunt: Ὁ δὲ τέττιξ, μόνον τῶν τοιούτων, καὶ τῶν ἄλλων δὲ ζώων στόμα οὐκ ἔχει, ἀλλ' οἷον τοῖς ἐμπροσθοκέντροις τὸ γλωττοειδὲς τοῦτο μακρὸν, καὶ συμφυὲς, καὶ ἀδιάσχιστον δι' οὗ τῇ δρόσῳ τρέφεται μόνον· *Cicada sola ex insectis, omnique animantium genere, ore caret: sed ut iis, quibus aculeus in ore, quiddam est linguæ speciem referens; ita & illi est quiddam prolixum, consertum, & indivisum, quo solo rorem haurit, quo alitur.* Plinius* hanc partem vocat *linguam*; sed melius alii *promuscidem* appellant. Idem † statuit in pectore; idque eo deceptus, quòd pectori sit vicina. Sed nulli animanti id, quo cibum capit, est in pectore; verum in capite. Et in cicada etiam αὐτοψία ‡ Plinium erroris convincit. Cum verò alatur, non dubium, quin & in alvo habeat excrementum. Id negare ajunt Aristotelem: in his Aldrovandus*. Nempe Gazæ, & illum, & alios, interpretatio decepit. Ea est hujuscemodi: *Excrementum cicadis nullum in alvo reperitur.* Atqui Græcè est: Ἐν δὲ τῇ κοιλίᾳ οὐκ ἴσχει περίττωμα. Quod Cæsar Scaliger † optimè reddit: *In ventre autem nullum retinet excrementum.* Nempe, si alitur, excrementum habet: sed id, quo alitur, adeò tenue est, ut citò transeat: unde negat ἴσχειν, hoc est, *retinere* excrementum.

‡ ocularis inspectio.
** lib 2. de insectis cap. 13 pag. 318.*
† lib. 4. cap. 6. sect. 231. sive ex vulgari dist. ad cap. 7.

Quia verò cicadæ vescuntur rore, eò non amant humum; nec degunt, nisi locis, quæ consita sunt arboribus, unde rorem legunt. Ideo in agro Cyre-

Cyrenaico nullæ sunt cicadæ. Quippe arboribus caret. At aliam habet caussam, quòd neque in lucis reperias, vel in olivis πολυσκίοις, sive *valde opacis*. Nam gaudent calore: quem arcent arbores umbrosæ. Aristotelem de utroque adi lib. v. Hist. Anim. cap. xxx.

Lumbrici terrestres, γῆς ἔντερα †, terra vivunt: ut indicat Olympio apud Plautum Curculione *. Et hic etiam per terram succus ejus pinguior capiendus.

† *terra intestina.* Dioscorid. & Athen.
* *act.* 1.

Scarabæi alii nutriuntur frumento, alii lignis aridis, alii jumentorum fimo; præcipuè stercore asinino; unde & verna apud Aristophanem, initio Εἰρήνης, jubet ei pro cibo dari *μᾶζαν ἐξ ὀνίδων πεπλασμένην, turundam ex asini stercore.* Quid mirum, quando & inde nascuntur.

Itidem cossi, qui è ligno, robore imprimis, oriuntur, indidem aluntur.

Quin vermes ex sua arbore, è qua nati, in alteram translatos, vitales esse negat Theophrastus in quinto de caussis plantarum †. Usque adeò verum est, quod Aristoteles ait lib. 1. Politicorum ‡: Παντὶ ἐξ οὗ γίνεται, τροφὴ τὸ λειπόμενόν ἐστι. *Unicuique residuum ejus, ex quo nascitur, est pro nutrimento.* In culicibus tamen è caprifico natis secus est. Nam quia succus ejus arboris est crudus, nec cibo idoneus; culices è caprifico volitant in ficus proximas: ut est apud Theophrastum lib. II. de Caussis Plantarum cap. XIII. Lerius memorat, & ex eo Nierembergius *, Americanis esse papilionum genus, gryllorum, magnitudine: hoc ad focum accedere, quicquid reperit, exedere: etiam thoracum coriaceorum ac calceorum superficiem corrodendo prorsus absumere: gallinas, aliosque cibos negligentius reconditos, sicut iis pateat accessus, ita vorare, ut mane ossium tenus inveniantur carnibus nudata.

† *cap.* 14.
‡ *cap.* 10.
* *lib.* 12. *Hist. Nat. cap.* 5.

CAPUT LXX.

In insectis femina est mare grandior. De discrimine magnitudinis in bombycibus. De magnitudine quorundam vermium; scorpionum item, ac araneorũ. Cur careant ossibus, nervis, cartilagine, & aliis quibusdam. Cujus id sit natura, quo partes insectorum cohærent. Ex insectis soli scorpio caudam esse foris prominentem. Cur Celsus scorpium in serpentibus reponat. Cur apis, amisso aculeo, non diu supervivat. Apes quædam aculei expertes. Si non tabani, & asili, saltem myopes, & asili differunt. Aculeum in ore nactis binas solum alas esse attributas, etiam dentibus plurimum carere. Araneorum genus φαλάγγια, atq; id mordere. Crabro passerem insequens, & necans. Scarabæus symbolum viri bellicosi. Leonem à scorpio interimi. Cur variet color in vermiculis è nive enatis. De colore bombycum, erucarum, muscarum.

De magnitudine nunc loquar: quæ variat pro sexu, & cœlo soloque.

In insectis mares sunt feminis minores:ut Aristoteles ait in Hist. Anim. cum alibi, tum lib.v.cap.xix*, & xxviii†. Cur ita Deus jusserit, expositum nobis, cum de coitu eorum ageremus.

* Scal. cap. 18. sect. 202.
† Scal. cap. 23. sect. 271.

Quantum pro terris varient, ex bombycibus argumentum capere licet. Neapolitani, & Calabrici, sunt majores Hispanis, eoque & plus ab iis serici est: Hispani sunt minores, sed sericum eorum præstantius.

Plinius* refert ex Statio Seboso, in Gange esse vermes binis branchiis, LX. cubitorum. Nisi malis senum cubitorum; ut est apud Solinum†. Olaus verò Magnus lib. XXI. cap. XXIV ait, in litoribus Norvegiæ vermem esse XL. cubitorum: sed non crassiorem brachio infantis. Verum istiusmodi ob similitudinem solum *vermes* dicuntur, neque in insectis habent locum.

Scorpiones Guatimalæ‡ ingentes sunt, ac sorices exsuperant.

In insula Hispaniola aranei sunt tanti, ut adæquent pilam lusoriam, solaque corporis solidate nuci possint comparari: ut est apud Ovetum lib. XV. cap. III. Puto, idem signare Cardanum in IX de Subtilitate, cum ait, in Occidentali India eos excrescere ad magnitudinem passeris. Vide & Cæs. Scaligerum Exercit. CLXXXVII.

* *lib. 9. cap. 15.*
† *cap. 55. qui tamen de solis brachiis loquitur, quasi vermi brachia sint. Omnino rectè Plinius branchias dixit, quia de verme aquatico est mentio: qui non magis insectum est, quam hydrus, vel anguilla.*
‡ *Io. Euseb. Nierenb. Hist. Nat. lib. 13. cap. 2.*

Ad robur faciunt ossa, nervi, cartilagines; in piscibus etiam spinæ. Sed horum nihil habent insecta: ut traditum Aristoteli lib. II. de Part. Anim. cap. VIII. & lib. IV. Hist. Anim. cap. VII. Atque eadem sic expressit Plinius lib. XI. cap. IV. *Insecta non videntur nervos habere, non ossa, nec spinas, nec cartilaginem, nec pinguia, nec carnes; ne crustam quidem fragilem, ut quædam marina, nec quæ jure dicatur cutis; sed mediæ cujusdam inter omnia hæc naturæ, corpus arenti simile, nervo mollius, in reliquis partibus siccius verius, quàm durius.* Nimirum insecta multum habent aquei: ut minus sit mirandum, si careant iis partibus, quæ plus habent terreni. Licet igitur quædam in iis sint partes sicciores; non eo usque tamen, ut prorsus obdurescant. Imò id ipsum, quo partes cohærent, non inter ossa, & cartilaginem; sed inter cartilaginem, & nervum, mediam habet naturam. Nam molle est, ut caro; sed quod distendatur, ut nervus.

Nec propterea existimandum, insecta armis carere, quibus se tueantur adversus animalia noxia. Nam scorpius longo armatur spiculo: quod solus* insectorum habet foris prominens. Hunc à cauda sic exstantem aculeum, serpentum more, per terram trahit, ac vi ejus venenosa homines necat: quæ ratio est, cur Cornelius Celsus† scorpium, licet insectum, retulerit inter serpentes.

* *Arist. lib. 4. An. Hist. cap 7 item lib. 1. de Generat. cap. 3*
† *lib. 5. cap. 26.*

Insectorum sunt alia, quæ aculeum habent alvo reconditum; ut apes, & vespæ. Is aculeus semel amissus non renascitur; ut in ape videmus: sive id fiat, quia aculeus constet ex humido radicali; ut Albertus M. putabat: sive

sive (quod longè magis verisimile) quia deperdito aculeo multi ad partem affectam confluant humores. Inde enim fit, ut apis prius quidem debilior fiat, tandem autem intereat.

In Americana tamen provincia Veræ-Pacis, ut refert Antonius Herrera, apes sunt aculei expertes, liquidi mellis opifices, non favum concinnantes, sed in cavis arborum mellificantes : de quibus plura apud eum legere possis, & exinde alios *.

Sunt & inter ὀπισθόκεντρα †, ut Aristoteles ‡ appellat, μύωπες, καὶ οἱ οἶστροι: quod Scaliger reddidit, *tabani & asili*. Nam etsi *tabani* appellatio à Latinis cum *asilo* sæpius confundatur; Aristoteles tamen μύωπας ab asilis diversos facit.

Sunt insectorum alia, quæ arma habent in ore: puta linguam duram, ac promuscidem. Cumque, quæ aculeum in alvo recondunt, quatuor alas acceperint, quò faciliùs in periculo avolent: iis, quæ in ore ipso aculeum sunt consecuta, binas sufficere natura, sive Deus potius, judicavit.

Sunt & quæ non victus gratia, sed pro armis dentes acceperint: ut Aristoteli traditum lib. IV. de Part. Anim. cap. V. Quemadmodum verò quadrupedum istis negavit Natura cornua, quibus dedisset dentes exsertos; ut apris: ita & insectorum illis negavit dentes, quibus linguæ aculeum dedisset, paucis exceptis.

Aranei pungunt, non mordent. Quoddam tamen genus, quod φαλάγγια vocant, δηκτικόν, sive *mordax* dicitur Aristoteli lib. IX. Histor. cap. XXXIX *.

Jam quanti est roboris, quòd insecta quædam superant aves! Thomas Pennius Anglus, à quo opus de Insectis inchoatum Thomas Moufetus, itidem Anglus, perfecit, dum Petropoli in Anglia ageret, in oppidi vico crabronem vidit, qui passerem insectaretur, ac tandem aculeo exanimarit, sanguine ejus, postquam in terram decidisset, sese expleverit, magna cum spectantium admiratione. Vide eos cap. de Crabonibus †.

Scarabæus etiam congredi cum aquila dicitur. Viris quidem bellicosis sculpturam scarabæis fuisse in annulis, traditum Plutarcho lib. de Iside, & Æliano lib. X. de Anim. cap. XV.

Quod si à quadrupedibus exemplum peti malis, B. Ambrosii verba sunt Hexaemeron lib. VI. cap. VI. *Natura hac potentia est, ut terribilia aliis, aliis meticulosa sint. Est enim donata prærogativa quadam singulis creaturis, ut quibusdam privilegiis propriis fulciantur. Formidabilis tauris elephantus, murem timet. Leo quidem, rex ferarum, exiguo scorpionis aculeo exagitatur, & veneno serpentis occiditur. Eximia leonis pulchritudo comantes cervice toros excutit, cum sublato serpens pectore attollit ora. Sed quis non miretur tam brevi scorpionis aculeo, ut incorporeum putes, ingentium corporum exciri mortem?*

* *In quibus Jo. Nierenbergius lib. 13 Hist. Nat. cap. 1.*

† *parte aversa aculeum gestantia.*

‡ *lib. 4. Histor. An. cap. 7 sive ex dist. Cas. Scal. cap. 6. sect. 218.*

* *ex dist. Cas. Scal. cap. 63. sect. 297.*

† *pag. 51.*

De colore etiam aliquid dicendum. Uniusmodi hic est in formicis, ac fere vermibus cunctis: interim alius atque alius pro temperie. Sic vermiculi in nive recenti, quia hæc candida, candidi sunt. At è vetusta nive enascentes sunt rubri, quia vetusta nix est rubra. Hanc rationem Plinius adducit, præeunte Aristotele lib. v. Histor. Anim. cap. xix*. Bombyces unius omnes coloris esse, tradidit Hieronymus Vida in poematio de eo. Sed sunt & coloris subflavi, vel cinerei. De linea fusca, per medium tergum discurrente, satis constat. In erucarum genere ea est colorum varietas, ut vix ullus hanc Apelles penicillo suo expresserit. Nec philosophus quisquam illos oculis satis discernat: nedum adferre valeat singulorum caussas. Idem dixero de plerisque aliis insectis. Qui ambigit, capiat papilionem, cantharidem, vel etiam muscam: quam pavonis instar variegatam esse, in ejus encomio dicit Lucianus. Cernet, quanto facilius sit colorem bovis pingere, vel penicillo, vel oratione, quam ejusmodi insectorum.

* *Ex dist. Cas. Scal. cap. 18. sect. 229.*

CAPUT LXXI.

De externis insectorum sensibus. Oculos insectis esse grandiores: fortasse tamen lumbricos iis carere prorsus. Cur insecta non habeant palpebras. De corniculis præ oculis. Quaternos esse oculos araneis nonnullis. Obtusum esse visum api, & cicadæ: unde de insectorum aliis conjectatio. Cicindelas tamen noctu videre: ex quo & nomen Latinum, & Græcum πυγολαμπίδες. Unde sit, quod luceant. Quis auctor sit Margaritæ philosophicæ. Cur ligna putrida, & similia, noctu luceant; de die non item. Apes, contra quam Aquinati traditum, auditu esse præditas. An nocte ea, qua natus est Iesus, magis, quam alias, bombos edant. Ut è spatiis etiam longè dissitis odorentur mel, thymum, & similia: & quod iis sit odoratus instrumentum. Cur muscæ fugiant mel Atticum. Gustum insectis inesse, bifariam ostensum: ac nonnulla hoc fine linguam accepisse.

HInc jam ad facultatem sensivam proficiscatur oratio nostra. Ac de visu primo videndum.

Omnibus insectis oculos esse, ait Aristoteles lib iv. Histor. Animal. cap. vii †. Cæsar tamen Scaliger * censet, lumbricos iis carere. Sunt verò insectis oculi satis grandes, & conspicui, præ aliorum sensuum instrumentis; quæ percipi nequeunt, præter linguam; ut ibidem Aristoteles ait. De magnitudine liquet vel ex bombycibus; quibus & grandiusculi oculi, & nigri.

† *ex dist. Cas. Scalig. cap. 6. sect. 218.*
* *ad locum dictum.*

Carent insecta genis sive palpebris: quod iis commune est cum crustatis; ut Aristoteles refert lib. ii. de Partibus Animal. cap. xiii. & Plinius

nius lib. xi. cap. xxvii. & xxxvii. Nimirum quibus oculi obducuntur crusta, non habent palpebras; quòd hæc pugnantia sint, habere palpebras, quæ celeri motu cientur, & obduci oculos duritie, quæ motum hujusmodi non permittit. Moventur verò oculi insectorum, ut nonnullis quadrupedum. Aliquibus etiam sunt κεράτια πρὸ τῶν ὀμμάτων, *cornicula præ oculis*: ut papilionibus, & carabis: teste Aristotele in iv. Hist. Anim. cap. vii *.

Quibusdam araneis quaterni sunt oculi: ut Cæsar Scaliger ait Comment. in lib. v. Arist. Hist. Anim. cap. xxvii †.

Apes, ob oculos duros, hebetem habent visum. Nam longè si prospicerent, non facilè adeò cibus fierent meropi, & hirundini.

Obtusus itidem visus est cicadis: quæ vix vident, nisi admodum Sol niteat. Quin tum etiam, si sensim admôris digitum, in eum insiliunt, quasi in folium motum: ut Aristoteles ait lib. v. Hist. Anim. cap. xxx ‡. Atque hinc de insectorum aliis capere est conjecturam.

Quædam interim noctu vident; ut quæ vocantur Latinis *cicindela*, fortasse quia *cieant candorem*, sive fulgorem: Aristoteli lib. v. Hist. Anim. cap. xix *. πυγολαμπίδες, quod Cæs. Scaliger *igniclunes*, & *lucíclunes* reddit. Nomen ex eo, quia noctu clunibus lucem de se fundant: unde & *noctilucas* dixeris. Lumen id minutum quidem; sed quod illis sufficiat, non ad videndum modò, sed etiam ad iter noctu dirigendum.

Hoc lumen exit ab lucenti humore alvi; unde Cæsar Scaliger † sic loquentem inducit: ---- *Lumina ponè gero.*

Ac prout humor ille vel sursum attrahitur, vel deorsum defertur: ita vel lucent, vel non lucent. Hisce guttulis, instar ignis pellucentibus, caussam luminis etiam tribuit Georgius Reischius Carthusianus, vir variæ admodum pro temporibus, quibus vixit, doctrinæ: ut mirandum sit, non ejus meminisse Theodorum Petreium in bibliotheca Carthusiana ‡. Sed, credo, non occurrit, eum esse auctorem Margaritæ philosophicæ; quod opus ante annos centum, & amplius, cum Argentorati *, tum Basileæ †, prodiit. Ejus operis lib. x. cap. 11. sic colloquuntur Magister, & Discipulus. MA. *Ea visibilia, quæ noctiluca dicuntur, cum intrinsecum, & connatum lumen habeant, etiam in nocturnis tenebris videri possunt: ut sunt quædam ligna putrida, vermiculi, squamæ piscium, & similia.* DI. *Unde hæc corpora ingenitum lumen habent?* MA. *Ab igne. Omne equidem mixtum elementis constat. In vermiculis igitur quibusdam, quoniam sine sanguine sunt, & frigidi, igneæ partes circa digestionis locum concurrunt, & ibi lucent. Sic & piscibus, qui frigidi sunt, & in frigido degunt elemento, natura squamas prævidit, multum duras, & terrestres, partes igneas conservantes pro fortificatione caloris naturalis. In lignis autem putridis ignis cum humido aëreo ad extremitates colligitur.* Et post pauca:

* *sive ex dist. Cas. Scal. cap. 6. sect. 226.*

† *sive ex Cas. Scal. dist. cap. 26. sect. 269.*

‡ *sect. 282. dist. Cas. Scal.*

* *ex dist. Cas. Scalig. cap. 18. sect. 221.*

† *Ænigmate de nitedula seu cicindela.*

‡ *Edidit Ant. Hieratus Coloniæ an. 1609*

* *edente Ioan. Groningero an. 1515.*

† *ann. 1535. ex recognitione Orontii.*

pauca: DI. *Quid subest caussæ edicito, quòd hæc corpora non in die in lumine suo congenito videntur.* MA. *Quia in die à lumine Solis, quod majus est, illustrantur; à quo etiam lumen, tanquam minus, & debilius, obscuratur. Ob quam caussam etiam stellas in die nonnisi ab acutissimo visu, & in puteo aliquo, posse conspici diximus.* De visu hactenus.

Apes auditu carere, sententia est Thomæ Aquinatis: ac propterea ait, esse animal nullius capax disciplinæ; quia auditus sit disciplinæ sensus. Nec eum movet, quòd sono vehementi (qualis est tympani sonus; nostris etiam temporibus, bombardæ, vel sclopeti) exterritæ fugiant. Nam fieri id ait ob aëris commotionem magnam: quæ & animal interimere, & lignum scindere valet. Nos Plinio accedimus; qui lib XI. cap. XX. auditu esse præditas ex eo colligit, quia plausu æris gaudeant. Ac similiter Didymus*: Θέλγεται δὲ τοῦτο τὸ ζῶον καὶ καλλίστῳ μέλει. ὅθεν οἱ μελισσουργοὶ διασκορπιζομένας αὐτὰς κυμβαλίζοντες, ἢ τὰς χεῖρας εὐρύθμως κροτοῦντες συνάγουσι. *Mulcetur verò ac delinitur hoc animal dulcissimo cantu. Unde, qui illud pascunt, dispersas apes cymbalis pulsatis, aut manus concinnè plaudentes, congregant.* Cæsaris etiam Scaligeri verba sunt: *Disputant quidam, eas non audire. Verum ego puto audire. Signa enim dant intus alia, atq; alia, etiam foris mutato murmure. Qui negant, ut solvant tinnitus argumentum, ajunt, aerem commoveri, atque ita eas afficere. Audiant autem, aut non audiant, metu puto perterreri.* Et quam firmum sit auditus argumentum, si verum est, quod Aristot. refert lib. IX. Hist cap. XL †, sono vel murmure excitari ad opus, & bombi etiam sonitu se dare quieti, atque inde mox esse silentium. Sic enim scribit philosophus: Ὄρθριαι δὲ σιωπῶσιν, ἕως ἂν μία ἐγείρῃ βομβήσασα δὶς ἢ τρίς. τότε δ' ἐπ' ἔργον ἀθρόαι πέτονται· καὶ ἐλθοῦσαι πάλιν, θορυβοῦσι τὸ πρῶτον· κατὰ μικρὸν δ', ἧττον, ἕως ἂν μία περιπετομένη βομβήσῃ, ὥσπερ σημαίνουσα καθεύδειν· εἶτ' ἐξαπίνης σιωπῶσι. *Mane silent, donec una excitarit, bis terve edito bombo. Tum confertim ad opus evolant. Reversæ iterum primum fremunt: sed paullatim minus minusque, donec una circumvolitans bombum edit, quasi signo dormiendi dato. Atque exinde continuo silent.* Quanto hoc solidius est, quam quod pro auditu, & Musices, Deique amore adferunt nonnulli; qui ajunt, eas natali Christi bombitando noctu celebrare adventum Dominicum. Omnino enim ista inanis est vulgi persuasio; quando cunctis noctib. serenis ejusmodi audire est apium murmur.

* in Geoponicis Constantino dicatis lib. 15. cap. 3.

† Ex dist. Cæs. Scal cap. 64. sect 403.

Odore etiam insecta prædita sunt: quomodo eædem apes è longinquo sentiunt mel; ut ait Arist. lib. IV. Hist. Anim. cap. VIII. Est & Lucretii lib. IV.

---- Ideoque per auras
Mellis apes quamvis longè ducuntur odore.

Et videmus, è longinquo in urbes etiam, ac officinas eorum, qui mella divendunt, magna copia advolare. Imò si mel absentibus auferatur, ut cum

eo vel

Digitized by Google

oo vel mille passus recesseris, nihilominus sint reperturæ. Retulit Theodorus Clutius, vir aliqua mihi, dum viveret, amicitia junctus, & rei apiariæ longo usu intelligentissimus, ut cum mel coqueret domi, per longum camini tubum supernè sint ingressæ; nec aliter, quàm circa candelam cicindelæ, & lampyrides solent, volitarint illæ circa ahenum; pleræque etiam in illud decidentes sint submersæ. Similiter è longinquo odorantur plantas varias: ut thymum, casiam, serpilla, violas, rosam, melissophyllum, cerinthen aliaque; de quibus Maro IV. Georg. & Plin. lib. XXI. cap. XII. Et hæc satis sunt aperta. Solum in controversia relinquitur, quo instrumento id fiat: unde & Plinius miratur, ubi Natura tot sensus collocarit. Nobis sententia placet Philosophi: cujus hæc de eo verba sunt lib. II. de Partibus animal. cap. XVI. Περὶ τῶν ἄλλων ζώων τῶν μὴ ἀναπνεόντων, εἴρηται πρότερον, δι᾽ ἣν αἰτίαν οὐκ ἔχουσι μυκτῆρας. ἀλλὰ τὰ μὲν διὰ τῶν βραγχίων, τὰ δὲ διὰ τοῦ αὐλοῦ, τὰ δ᾽ ἔντομα διὰ τοῦ ὑποζώματος αἰσθάνονται τῶν ὀσμῶν· καὶ πάντα τῷ συμφύτῳ πνεύματι τοῦ σώματος, ὥσπερ κινεῖται· *De cæteris animalium, quæ non respirant, diximus antea, cur naribus careant, sed alia branchiis, alia fistula, alia, ut insecta, præcinctu odores sentiant: ac omnia quidem id faciant spiritu innato, quo & moventur.* Ubi videmus, duplex odoratus instrumentum adferri; primarium, & secundarium: hoc statui τὸ ὑπόζωμα, sive præcinctum; ad quem alliditur spiritus: illud esse spiritum ipsum, quem non adventitium ait, sed innatum.

Melli Attico non insident muscæ, quæ non ferunt graveolentiam thymi Attici, unde id elaboratum: quam rationem adducit Theophylactus Simocatus problemate Naturali postremo. Hæc de odoratu.

Nec dubium, quin insecta sint gustu prædita. Quod duplici argumento firmat Aristoteles lib. IV. Hist. Anim. cap. VIII*, his verbis: Καὶ τῶν χυμῶν δὲ ὅτι αἴσθησιν ἔχει, φανερὸν διὰ τῶν αὐτῶν. πρὸς ἃ γὰρ διὰ τὰς ὀσμὰς προσέρχεται κεινοῦνται, τούτων χαίρει καὶ τοῖς χυμοῖς, ἕκαστα. ἔτι δὲ ὅσα ἔχει στόμα, χαίρει καὶ λυπεῖται τῇ τῶν χυμῶν ἁφῇ. *Sensum item saporum his inesse, iisdem rationibus liquet. Nam sapore earum rerum quæque invitantur, ad quæ veniunt odoribus invitata. Adde quod quæcunque os obtinent, iis è saporibus vel gaudium est, vel dolor.* Sententia est: quorsum odorantur, vel os accepere, si non gustant? quando & odor gustui inservit; & os habemus, ut cibos eo capiamus.

* Ex Cas. Scal. dist. cap. 2. sect. 258.

Ad gustandum, cibumque attrahendum, lingua nonnullis data est. Nec sane alia sensuum instrumenta in insectis sunt conspicua, quam oculi, & lingua: ut Aristoteles ait lib. IV. Hist. Anim. cap. VII †. Porro lingua aliquibus quidem est mollis; aliis verò dura, ut aculeo alvi carentibus; eaque vel intra os se continens, ut formicis; vel exerens se, ut apibus, & muscis, ac culicibus; quæ promuscide etiam pungunt, & cruorem eliciunt.

† Cas. Scal. c. 6. sect. 218.

De tactu, qui omnibus datus est animantibus, nihil attinet dicere.

Quin araneus hoc sensu cætera exsuperare animantia existimatur. Unde illud calcatum:

Nos aper auditu præcellit, aranea tactu,
Vultur odoratu, lynx visu, simia gustu.

Et sane ad quam exiguum etiam telæ motum sentiunt minutum culicem, vel aliud involasse!

CAPUT LXXII.

Acceditur ad internos insectorum sensus. Conferuntur apes, formicæ, aranei. Apum prudentia in fabricando alveari. Quid κονίασις, sive κόμμωσις: & cur ea ex herbis fiat amaris. Quid & unde sint πισσόκηρον, & πρόπολις. Cur apes aditus alvearis faciant angustos, & obliquos. De cellis sexangulis, & earum magnitudine, ac triplici incolarum genere. Esse & regi aculeum; sed clementiæ esse simulachrum, quod eo non utatur. Cur quandoque regem malum tollant. Interdum in apibus de imperio certari. Quanta apum fides & obedientia, erga regem suum. De partitis apum officiis. Ut apes utantur fucorum servitio; sed easdem necent, ubi non amplius sunt usui; nec hanc dicendam esse sævitiam. De fortitudine apum in se, & laboribus suis defensitandis adversus crabrones, & vespas; ac figura amborum ab illa apum distinguitur. De equo ab apibus interempto. Ut obsessi, emissis undique apibus, vexarint obsidentes, obsidionem etiam solvere coegerint. Cur S. Scriptura hostes compararit apibus. Credi apes se lapillo librare, ne vehementiori vento auferantur. Sollertia earum in mittendis speculatoribus, inq; somno capiendo foris, & in eodem conciliando domi. De mundiciei in iisdem amore. Apes è juvencis, fuci ex equis, vespæ ex asinis, crabrones ex equis vel mulis, scarabæi item ex asinis. Aristomachi Cyrenaici in apibus studium, atque industria. De examine earum à Samsone reperto in cadavere leonis. Quantopere se mutuo ament apes, illustre documentum.

A Sensibus, ut vocant, externis confero me ad internos: ubi in insectis trium maximè apparet sagacitas, & industria: apis, formicæ, & aranei. Ex quibus formica nec facit, nec venatur, verum colligit, & reponit: araneus horum neutrum agit, sed venatur: apis verò non venatur, sed facit, colligit, & reponit: quemadmodum Aristoteli traditum lib. IX. Hist. Anim. cap. XL *. De hisce tribus nunc dicam. Ab apibus ut initium fiat, earum meretur præstantia; sive singulas attendas privatim, sive totam earum πολιτείαν †. Nec aliunde illustriora capere est virtutum exempla: neque vel maxima animantia clarius ostendunt auctorem suum Deum, quam minutum hoc insectum.

* *dist. Scal. cap. 64. sect. 312.*
† *rempublicam.*

Primum enim, quanta in iis relucet prudentia architectonica, cum alveare

veare illinunt tectorio, quod κονίασιν, quasi *illitionem*, vel κόμμωσιν, sive *gummitionem* dicunt. Idque faciunt ex herbis amaris, ut arceant bestiolas alias, mellis avidas. Nec κομμώσει contentæ, inducunt ei πισσόκηρον, sic dictum; quia picatus modo inducitur, & ceræ est initium: quippe * dilutior cera. Præterea materiæ crassioris, nondum tamen cera, sed favorum stabilimentum, ut omnes frigoris, & injuriæ aditus arceant, ad ipsum alvearis ingressum faciunt: unde & πρόπολις dicitur, quia in ipso apiariæ urbis aditu occurrit. Hoc quoque sollertiæ est, quod, ut ait Didymus apud Γεωπονικῶν collectorum lib. xv. cap. III. εἰδυῖα (μέλιττα) τὴν αὐτῆς ἀσθένειαν, στενὰς ποιεῖ, καὶ οὐκ εἰς εὐθὺ τεταγμένας τὰς εἰς τὸν αὐτῆς οἶκον εἰσόδους. τοὺς οὖν εἰσπορευομένους ἐπὶ βλάβῃ, πλείους περιστᾶσαι, ῥαδίως καθαιροῦσι. *Cum sibi conscia sit* (apis) *suæ imbecillitatis; angustos, & non in rectum dispositos facit aditus in domum suam. Siquod igitur animal ingrediatur, ut noceat; eo quod plures circumstent, facile illud occidunt.* Cellarum etiam forma ædificium commendat. Unde ibidem Didymus: τὸ ἐγγὺς λογικῆς διανοίας μάλιστα θεωρεῖται, ἐξ οὗ τὰς θήκας ἑξαγώνους ποιεῖ· *Prope ad humanam accedere intelligentiam conspicimus ex eo, quod cellas faciat sexangulas.* Rationem adfert Plinius lib. XI. cap. XI. *Sexangulæ omnes cellæ, à singulorum earum pedum opere.* Hoc quoque prudentiæ, quod ibidem legas: *Domos primum plebejis exædificant, deinde regibus. Si speratur largior proventus, adjiciuntur contubernia & fucis. His cellarum minimæ: sed ipsis majores apibus.* Ubi videmus, ut singulis suus destinetur locus in alveari: regi, qui major, pulcriorque: apibus minoribus, à quibus cera, & mel: fucis, qui calore suo adjuvant in excludendo fœtu. Triplici enim hoc genere, nec pluribus incolis, constat apum domus. De regia verò sic scribit: *Regias imperatoribus futuris in una parte alvei exprimunt amplas, magnificas, separatas, tuberculo eminentes.*

* Plin. lib. XI. cap. 7.

Postquam de domo, de qua Hesiodus † etiam primò sollicitum esse jubet, ac quasi de urbe apum vidimus: de regimine nunc seu domus, seu urbis, agemus.

† Ἔργων α.

Habent apes μοναρχίαν, ut δημοκρατίαν formicæ, quod postea parebit. In hoc regimine considerabimus tum regis, tum subditorum naturam, idque domi bellique: inde apparebunt virtutes partim ethicæ, partim œconomicæ, partim politicæ.

Rex eligitur, qui præstat forma, & magnitudine. In eo relucet affectus erga populum suum conveniens. Ac primum lenitas, & clementia: ut qui aculeum quidem habeat, sed eo non pungat: unde aliqui nec habere, censent: ut Aristoteles ait lib. V. Hist. Anim. cap. XXI. Posteriores hosce sequitur & Seneca lib. I. de Clementia cap. XIX. ubi & exemplum hinc regibus petit. *Rex, inquit, sine aculeo est. Noluit illum natura nec sævum esse,*

 nec

nec ultionem magno constaturā petere: telumq; detraxit, & iram ejus inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens est. Pudeat ab exiguis animalculis non trahere mores: cum tanto hominum moderatior esse animus debeat, quanto
† lib. 11. c. 17. *vehementius nocet.* Porrò & Plinius negat †, constare inter auctores, nullumne rex habeat aculeum, an ejus usum tantummodo negarit natura. Experientia autem docet, non planè carere: nec interim tam aculeum habere, quam istiusmodi quid; quo nihilominus non utatur.

Nec tamen istam ob commendationem existimandum, reges omnes similiter sapere. Nam qui terris hisce apes curant, testantur: eas, hominum instar, nunc reges habere bonos, nunc malos: nec eos forma, aut colore, discernas; sed operibus. Malus enim rex non amplius mellis congregari sinit, quàm sufficit æstati. Fucos majoris æstimat, quam veras apes: quas labore sic obruit, ut paullatim imminuatur numerus. Gaudent interea fuci, ac valentiores fiunt. Quare nisi, vel apes ipsæ, quod quandoque fieri ajunt; vel qui apes curant, hujusmodi regē tempore necent; nec præterea apiarius, sive mellarius, ab alio rege prospiciat alveari; cunctis hieme sit moriendum.

Quid quod etiam ex proceribus apum uni alteri dira regnandi cupido subit? unde Colum. lib. IX. cap. IX. *Sunt sæpe plures unius populi duces, & quasi procerum seditione, plebs in partes diducitur, quod frequenter fieri prohibendum est, quoniam intestino bello tota gentes consumuntur. Itaq; si constat principibus gratia, manet pax incruenta. Sin autem sæpius aciem dimicantes notaveris, duces seditionum interficere curabis.* Pugna autem dimicantium, ut
* 4. Georg. Maro * ait:

Pulveris exigui jactu compressa quiescit.

Addit Columella, *aut mulso, passove, aut alio quovis simili liquore respersos: videlicet familiari dulcedine, sævientium iras mitigante. nam eadem mire etiam dissidentes reges conciliant.* Quibus verò indiciis cognoscere sit seditionis duces, ibidem refert Columella.

Quis etiam satis commendarit populi fidem, & obedientiam, plane talem, qualis sub bono est rege, eoque unico? De hoc sic Didymus †: Ἡ πολιτεία τούτου τοῦ ζώου, προσέοικε ταῖς μάλιστα εὐνομουμέναις τῶν πόλεων. τάς τε γὰρ ἐξόδους καθ᾽ ἡγεμόνα καὶ πρὸς ἐπίταγμα ποιεῖται. *Imperii forma, quam animal hoc habet, similis est urbibus optimè constitutis. Nam & exitus fit pro ducis arbitrio ac mandato.* Sic quoque idem Didymus: Μόνον δὲ τοῦτο τὸ ζῶον ζητεῖ ἡγεμόνα τὸν ἐπιμελησόμενον τῶν ὅλων· διόπερ ἀεὶ τιμᾷ τὸν βασιλέα, καὶ συνέπεται μετὰ προθυμίας, ὅπου περ ἂν τάττῃ, κάμνοντα δὲ αὐτὸν συνυπολαμβάνει, καὶ μὴ δυνάμενον πέτεσθαι, φέρει καὶ διασώζει. *Solum verò hoc animal ducem quærit, qui curam omnium gerat. Iccirco semper colit regem, ac alacriter eum comitatur, ubicunq; locetur. Ægrotantem etiam sustinet, ac si volare nequeat, gerit eum, ac servat.* Quin pro rege etiam

† apud Γεωπονικῶν collectorem lib. 15 cap. 13.

Digitized by Google

ſuo, ut Maro * canit. —*corpora bello* * 4. Georg.

Objectant, pulcramque petunt per vulnera mortem.

Sunt quoque ſingulis hujus πολιτείας ‡ civibus partita officia. ‡ Reip.

Namque (ut ait Maro †) *aliæ victu invigilant & fœdere pacto* † 4. Georg.
Exercentur agris: pars intra ſepta domorum
Narciſſi lacrymam, & lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina; deinde tenaces
Suſpendunt ceras: aliæ ſpem gentis, adultos
Educunt fœtus: aliæ puriſſima mella
Stipant, & liquido diſtendunt nectare cellas.
Sunt quibus ad portas cecidit cuſtodia ſorti:
Inque vicem ſpeculantur aquas, & nubila cœli:
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.

Hinc cum Cyclopum retuliſſet exemplum, Jovi fulmina fabricantium, ita canit:

Non aliter, ſi parva licet componere magnis,
Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque ſuo, Grandævis oppida curæ,
Et munire favos, & Dædala fingere tecta.

Similiter Plinius lib. XI. cap. X. *Interdiu ſtatio ad portas more caſtrorum, noctu quies in matutinum, donec una excitet gemino, aut triplici bombo, ut buccino aliquo. Tunc univerſæ provolant, ſi dies mitis futurus eſt. Prædivinant enim ventos, imbreſque, & tunc ſe continent tectis. Itaque temperie cœli (& hoc inter præſcita habent) cum agmen ad opera proceſſit, aliæ flores aggerunt pedibus, aliæ aquam ore, guttaſque lanugine totius coporis. Quibus eſt earum adoleſcentia, ad opera exeunt, & ſupradicta convehunt. Seniores intus operantur. Quæ flores comportant, prioribus pedibus femina onerant, propter id natura ſcabra; pedes priores roſtro: totæque onuſtæ remeant ſarcina pandatæ. Excipiunt eas terna, aut quaterna, atque exonerant. Sunt enim intus quoque officia diviſa. Aliæ ſtruunt, aliæ poliunt, aliæ ſuggerunt, aliæ cibum comparant ex eo, quod illatum eſt. Neque enim ſeparatim veſcuntur, ne inæqualitas operis & cibi fiat, & temporis.* Pluraque in hanc mentem: inter alia autem: *Mira obſervatio operis: ceſſantium inertiam notant; caſtigant mox, & puniunt morte.* Ubi illuſtre & induſtriæ, & juſtitiæ exemplum videmus. Atque hic juſtitiæ, uti & parſimoniæ amor, exſerit ſe imprimis erga fucorum ſervitia: quibus dum utiles ſunt, parcunt: at necant, poſtquam nihil ſciunt, niſi vivere de alieno. Eundem Plinium audiamus lib XI. cap. XI. *Sunt fuci ſine aculeo, velut imperfectæ apes, noviſſimaque à feſſis, & jam emeritis inchoata, ſeroti-*

nus fœtus, & quasi servitia verarũ apum. Quamobrem imperant us, primosq; in opere expellunt, tardantes sine clementia puniunt. Neq; in opere tantũ, sed in fœtu quoq; adjuvant eas, multum ad calorem conferente turba. Cum mella cœperunt maturescere, abigunt: multæq; singulos aggressæ trucidant. Nimirum quinæ, aut senæ apiculæ fuco uni, ut majori, sic valentiori, vellicant alas, & pedes: ille sic lassatus, volare amplius nescit, ac paullo post emoritur. Mortuum autem alveari ejiciunt: ut est apud Ælianum lib. v. Hist. cap. XLIX.

* *4. Georg.* Nec immitis hoc animi videri debet. Nam *fuci, ignavum pecus*, ut Maro* vocat, evolant quidem, seque pascunt; sed nihil domum referunt: & ubi non exitur, multum depascunt mellis, ob magnitudinem, & robur corporis. Quare si perpeterentur eos absumere mel aliena congestum industria, brevi illud deficeret: hieme sane moriendum esset universis. Nec dubium, quin, ut alia, ita hoc quoque de imperio faciant regis sui: cui non ferendum, ut ignavia malorum pereant boni, & industrii.

Fortitudinem apum cognoscere fuit ex allatis superius Maronis versiculis, de prœlio morteque earum pro Rege suo. Eandem, uti & justitiæ amorem, docet Didymus his verbis: Οὔτε λυμαίνεται τοὺς ἄλλων πόνους. ἀμύνεται μέντοι ἰσχυρότατα τοὺς αὐτῆς ἐπιβαλλομένους πόνους. *Non aliorum laboribus damnum dat: sed fortissimè se defensitat adversus eos, qui labores suos invadere velint.* Magna sane iracundia, ac pugna, apibus cum vespis, & crabronibus: quorum uterque μελιττοειδὴς ‡. Nam hoc commune habent cum apibus, quod favos struant, & mellificent, &, si Aristotelem † audimus, etiam ducem habeant: de quo tamen aliter Plinius ‡. Figura verò non ab apibus modo, sed etiam inter se differunt. Nam σφὴξ, sive vespa, minor est crabrone, estque hirsuta. Ἀνθρήνη, seu crabro, flavis, ac nigrantibus, sed transversis lineis distinguitur: animal ita noxium, ut (Plinii * verba sunt) *ictus ejus haut temere sine febri sit: auctoresque sint, ter novenis punctis interfici hominem.* At verarum apum forma satis nota est: nisi quod in America differant forma à nostris: ut Joannes Lerius refert cap. XI.

‡ *similis api.* † *lib. 5. Histor. cap. 20. ex distinctione Cas. Scaligeri.* ‡ *lib. 11 c 21.* * *ibid.*

Quid quod non vespas modo, & crabrones; sed magnis etiam animis aggrediantur aves, nocere si velint: imo & quadrupedes? Ita est in exemplis, equos ab iis occisos: ut Aristoteles refert lib VIII. Hist. Anim. cap. XL. & Plinius lib. XI. cap. XVIII. Imò quàm nec hominibus ipsis parcant, multi suo discunt malo, qui imprudentius alvearia accesserint. Notum, ut arbitror, quod Jamblichus (non Porphyrii auditor, ac Juliano apostatæ familiaris; sed senior, Trajano Cæsari coætaneus) in Babyloniis, sive fabulosa de Simonide & Rhodane historia, & exinde Photius narravit, cod. XCIV. ut nempe Garari regis Babylonici, exercitus ab apibus (sed hæ, quia serpentibus vescerentur, venenatæ fuisse dicuntur) ita fuerit vexatus, quasi cum hostilibus copiis bellum foret, atque ut propterea, quippe impar, terga vertere sit coactus. Notum † etiam, ut unus ex ducibus Henrici imperatoris, ab duce Lotharingico obsessus, cum aliter consulere saluti non valeret, in hostes conjici curarit alvearia multa una cum apibus, à quibus equi in furorem agebantur. Itidem ‡ anno CIↃ IↃ XIII. dux regis Lusitani, à Mauris in Africæ oppido Xiarimensi obsessus, innumera de mœnibus misit in hostes alvearia, eoque coegit eos solvere obsidionem. Amurathe etiam

† *VVitichindus lib. 1. gest. Saxon.* ‡ *Hier. Osorius lib. 8. de rebus Emanuelis, pag. 239. edit. Biremannica.*

Albam

Albam Græcam obſidente, oppidani itidem, apum examinibus in Turcas dimiſſis, ſe defenſitabant: ut eſt apud Bonfinium Decadis III. lib. IV. Ex quibus obſcurum non eſt, Eccleſiæ hoſtes ſcite apibus irritatis conferri, Deuteronomii c. 1, 44. *Amorrhæus perſecutus eſt vos, ſicut ſolent apes perſequi.* Ac de Palæſtinis, & hoſtium aliis, legas ſimiliter Pſ. CXVII. ſive Hebr. CXVIII. *Sicut apes circumdederunt me.* Interea ſæpe, aculeo infixo, ipſæ moriuntur apes: nempe ut apud Plinium eſt, *aculeo in tantum adacto, ut inteſtini quippiã ſequatur.* Imò, ex Ariſtotelis mente, non aliter adigere poſſunt, quam ut quid ejus ſequatur: eoque ſemper vulnerantes moriuntur.

Cum verò apicularum induſtriam ſuperius cognoſcere fuerit ex iis, quæ de partitis in earum Rep. officiis afferebamus: aliquid etiam dicendum de ſagacitate in labore, imò & quiete.

Quàm animi illud ſollertis eſt, quod, ut Maro ait IV. Georg.

---ſæpe lapillos,
Ut cymbæ inſtabiles, fluctu jactante, ſaburram,
Tollunt; his ſeſe per inania nubila librant.

Unde & Plinius lib. XI. cap. X. *Gerula ſecundos flatus captant. Si cooriatur procella, apprehenſi ponduſculo lapilli ſe librant. Quidam in humeros eum imponi tradunt. Juxta verò terram volant in adverſo flatu vepribus hebetato.* Sed, quod ajunt, lapillo ſe librare, ne vento auferantur, id non auſim pro certo affirmare. Experientia enim terris noſtris non reſpondet. Et eo id ſuſpectius eſt, quia utrum humero is geſtetur, an pedibus, non convenerit.

Certius illud, nec vulgaris ſollertiæ, quòd (ut Plinius ait libri ejuſdem cap. VIII.) *Operantur intra LX. paſſus: & ſubinde conſumtis in proximo floribus ſpeculatores ad pabula ulteriora mittunt: noctuq; deprehenſa, excubant ſupina, ut alas à rore protegant.*

Nec foris modo hæc in ſomno capiendo prudentia ſe exſerit; ſed etiam domi. Nam quas mane ad laborem gemino, vel terno apis unius bombo, excitari ſuperius dicebamus, hæ compoſitè etiam ſe veſperi bombo ejuſdem ad ſomnum componunt. Quod attingit Maro IV. Georg.

Veſper ubi è paſtu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit ſonitus, muſſant oras, & limina circum.
Poſt ubi jam thalamis ſe compoſuere, ſiletur
In noctem, feſſoſq; ſopor ſuus occupat artus.

Sed de bombo, quod dixi, clarè Ariſtoteles, ut vidimus *: item Plinius lib. XI. cap. X. *Cum adveſperaſcit, in alveo ſtrepunt minus, & minus, donec una circumvolet eodem, quo excitavit, bombo, ceu quietem capere imperans: & hoc caſtrorum more: tunc repente omnes conticeſcunt.*

* cap. proximè præcedenti.

Miri-

* apud Geopon. Collect. lib.15. cap.3.

‡ Cornarius videtur legisse, Οὔτε γὰρ λύχνῳ, οὔτε σαρξὶν &c. Nam vertit: Neque ad lucernam advolat, neque carnes, &c.

Mirifice etiam munditiei student. Didymus *: Ἔστι δὲ καὶ καθαρὸν ὑπερβολῇ τὸ ζῷον, οὐδενὶ τῶν δυσωδῶν καὶ ἀκαθάρτων προσιζάνον, οὔτε λίχνον· ‡ οὔτε γὰρ σαρξὶν, οὔτε αἵματι, οὔτε λιπάσματι οὐδενὶ προσίπταται, ἀλλὰ μόνοις τοῖς γλυκὺν ἔχουσι τὸν χυλόν· *Est autem & animal hoc purum, supra modum: nulli graveolenti, vel impuræ rei insidet: neque ligurit: neque enim carnes, neque sanguinem, neque pinguedinem ullam advolat, sed ad illa duntaxat, quibus succus est dulcis.* Plinius lib.xi.cap.x. *Amoliuntur omnia è medio; nullaque inter opera spurcitia. Quin & excrementitia operantium intus, ne longius recedant, unum congesta in locum turbidis diebus & operis otio, egerunt.* Vide eundem cap.xviii. item Columellam lib.ix. cap.v. Et sane nec ferunt odorem hominum ebriosorum, nec qui vel allium, vel cepas, comederint.

† Ad illud, Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.

Munditiei tamen adversari videtur, quod cap.lxvii. ex Marone, Plinio, & aliis, dicebamus, apes è necatis nasci juvencis. Quod verisimile reddit aliorum insectorum origo; ut ibidem diximus. Ac Servii est in i. Æn. † *Proprie apes dicuntur de bobus ortæ; fuci, de equis; crabrones, de mulis; vespæ, de asinis.* Plutarchus quoque, in extrema Cleomenis vita, narrat, doctiores putare, ex hominis medulla enasci serpentes; ut apes gignuntur ex bobus, ex equis putrescentibus vespæ, ex asinis scarabæi. Galenus item libro, quo disserit, An animal id sit, quod utero continetur, ait, naturam ex plantis vermes producere; ex equis, & bubus, vespas, & apes. Istis adversus apum munditiem adferri solitis sic à nonnullis occurritur: quicquid sit de vespis, fucis, crabronibus, saltem de apibus falsum videri. Nam, inquiunt, si ex cadaveribus nascerentur, iis quoque postea gauderent. Atqui ea fugiunt quam maximè. Præterea ajunt, in Batavia, & terris vicinis, nihil tale observari hactenus potuisse ab illis, qui apium amore capti ætatem fere omnem iis insumsere, pene similes Aristomachi Solensis, qui duodesexaginta annis nihil aliud dicitur egisse: ut Plinius ait lib.xi. cap.ix. Sed posterius istuc de hisce, quibus vivimus terris, frigidis, & fere paludosis, parum omnino habet momenti. Quam multa enim his locis non generantur, quæ alibi nascuntur! Nempe plurima pro cœlo soloque variant. Ad prius quod attinet, dixero, non unam videri apum omnium omnibus in locis indolem. Atque hoc etiam videmus ex apibus in leonis cadavere à Samsone repertis: quemadmodum legere est Judicum cap.xiv. 8. sive in utero ejus fuerint, ut est apud B. Ambrosium epist.lx. sive ἐν στήθει, *in pectore*, ut Josephus ait: sive, quod verius puto, in capite, hoc est, cranio, vel in ore, ut est apud lxx. & vulgatum interpretem Latinum. Respondent, illud Samsoni evenisse providentia Dei singulari: ac continere historiam istam symbolum Christi, & fidelium. Nam similiter, occiso Leone de tribu Juda, enatas apes, Christianos homines, itē favos, ac mella cœlestis

Evan-

Evangelii; quod saluberrimo & suavissimo succo hodieque mentes omnium pascit fidelium. Sed profectò non si mysterium hîc lateat, (quòd fusius B. Ambrosius aperit initio lib.II. de Spiritu S.) eo historia non fuerit: nec si eluxerit hîc providentia Dei, eo prorsus fuerit prodigiosum. Equidem causam non satis video, cur idem naturale non fuerit; præsertim quando & Herodotus lib.V. refert de examine apum ingresso in caput Onesili suspensi: & in vita magni Hippocratis legere sit, apes longo tempore mellificasse in ejus sepulchro: ut non tantopere omnes omnia aversari cadavera videantur, quàm multi tradiderunt.

Magno etiam amore se invicem prosequuntur apiculæ. Exemplum ejus rei illustre observavit vir fide dignissimus, ac notus aliquâ nobis, dum viveret, amicitiâ, Theodorus Clutius lib.I. de apibus cap.III. Repererat is in hortis suis apiculam in olla mellis prope submersam; alteram item ab imbre sic afflictam, ut & ipsa quasi exanimis jaceret in herba. Utramque igitur manui opposuit; cujus calore sic fotæ, plane sunt refocillatæ. Ut verò se mutuo agnovere, utraque alteram osculari, & amplecti, amicum in modum. Ac illa quidem mundior, quam imber sic prostraverat, membratim purgare cœpit alteram melle sordidatam: inque operâ hac propemodum horam insumpsit. Tum quæ beneficium id acceperat, os admovit alteri, eique, grati animi ergo, de pectore suo eduxit mellis aliquid: quod ea hausit, satiataque, quia opera sua non amplius esset opus, in alveare avolavit. Mox ea, quæ remanserat, alas paulum librare, &, ubi se volando parem vidit, itidem domum se recepit. O quantum amore mutuo hæc animalcula maximæ præstant parti generis humani!

Ne in minuto hoc, sed divino animalculo, longior sim, concludam Didymi sæpius jam memorati verbis: Ἡ μέλιττα πάντων τῶν λοιπῶν ζώων ἐστὶ σοφωτάτη, καὶ εὐμηχανωτάτη, καὶ σύνεγγυς ἀνθρώπῳ κατὰ τὸ συνετόν. *Apis omnium reliquorum animantium est sapientissima, & artificiosissima, & prope ad homines intelligentia accedit.* Locus est, (ut ex iis, quæ antea attulimus, liquere arbitror) ex lib.XV. de Agricultura dicatorum Cæsari Constantino, cap.III. Cujus Collectaneorum operis aliqui Dionysium Uticensem, in quibus Brodæus; alii Cassianum Bassum Scholasticum, auctorem esse voluerunt.

CAPUT LXXIII.

De formicarum prudentia, industria, justitia, mutuo amore, munditie, ac cura in sepeliendis mortuis. Quo argumento compulsus fuerit Cleanthes ad rationem mutis etiam tribuendam animantibus. De mirando aranei artificio in texendo, venandoque. Democriti error, fila araneorum credentis eorum esse excrementum. Texendi *verbum unde veniat. Araneum fungi munere boni geometræ, architecti, & œconomi. Cur mane, vel vesperi, telam ordiatur. Araneis femellis plus esse industriæ, quàm masculis. Bombycis in nendo artificium. Quanta telæ ab erucis textæ firmitas. Stellæ marinæ ad insecta relatæ. Unde iis nomen Græcum, Romanum, Germanicum, Belgicum. Earum sollertia adversus conchas.*

IAm quanti illud existimandum, quòd Deus formicis etiam indidit simulachra quædam virtutum, ut iis ad meliora excitemur. Itaque sapientissimus ipse Salomon pigrum ad eas remittit Proverb. VI, 6. & XXX, 25. Et sanè magna in iis prudentia comparet. Siquidem cavernas sibi struunt per varios terræ anfractus, ut eo pacto tuti sint à serpentium, aliorumque insidiis. Præterea maturè, nempe dum æstas est, acervum congregant frumenti, ne esuriant hieme. Seniores, & validiores, adscendunt culmos; adolescentiores inferius circumstant: atque illæ quidem supernè dejiciunt inferioribus spicas à se recisas; hæ aperiunt illas, granaque auferunt inclusa. Majora si fuerint, quàm ut ore valeant gestare, vi corporis protrudunt. Nihil gerentes gerentibus de via cedunt. Ne fruges è granis nascantur congestis, atque ita sperato bono excidant; prius eâ arrodunt parte, qua exit seges. Imo & propterea imbri madefacta apponunt Soli exsiccanda: unde iis hoc agentibus serenitatem præsagimus. Et hæc sunt prudentiæ. Sunt verò nec minoris industriæ. Nam apes, & formicæ, sunt insectorum ἐργατικώτατα*: ut Aristoteles ait lib. IX. Histor. Anim. cap. XXXVIII †. Industria verò ex eo elucet, quòd tantilla animalcula grana ejus magnitudinis ferant, aut protrudant studio indefesso; neque vel æstu diurno, vel noctu etiam, viarum longitudine, vel asperitate, absterreantur à labore. Quantæ quoq; justitiæ est, quòd non una alteri in portando quicquam adimit, sed semper consulunt in commune. Quanti inter se amoris, quòd gravatis in via aliæ opitulantur. Quanti item affectus post mortem, quantæque est munditiæ, quòd non relinquant mortuos in cavernis; sed efferant, honesteque, quasi in majorum monumentis, sepeliant. Prope etiam fidem exsuperat, quod ab Æliano proditum est in VI. Historiæ animalium cap. I. Narrat ille, ut Cleanthes aliquando, otiose considens, conspexerit ad pedes suos à formicis compluribus mortuam quandam, quæ non esset

* *operi maximè intenta.*

† *sive ex dist. Cas. Scal. c. 62. sect. 295.*

esset ex contubernalibus, deferri ad cavernam, unde solebat egredi, dum viveret. Eo ut ventum, constitisse illas ante os cavernæ. Mos ex caverna formicas prodiisse ad hasce peregrinas, ac iterum, & sæpius esse commeatum, ut in commerciis fit. Tandem lumbricum deferentibus oblatum, quasi pretium redditi cadaveris, aut impensi laboris: hoc pretio recepto, abiisse quæ eò venerant: alias & libenter, & cum gaudio, mortuam, velut fratrem, aut filium, recepisse. Atque ait Ælianus, hoc spectaculo compulsum Cleanthem, ut fateretur, rationem etiam mutis inesse animantibus; cui opinioni antea contradixerat semper.

Hinc videamus, quanta sit araneorum sagacitas in texendo, venandoque: præsertim tertii eorum generis, quod Aristoteles lib. IX. Hist. Anim. cap. XXXIX*. vocat σοφώτατον, καὶ γλαφυρώτατον· *sapientissimum, & elegantissimum.* Ejus hæc opera memorat. Primùm, inquit, filum extendit undecunque ad extrema. Id filum non egerit, ut excrementum, sicut Democritus putabat: (cui obstat, quod minuti araneoli, qui excernunt, non tamen telam texunt:) sed ea ratione emittit, quâ è corpore animantis exeunt pili, è plantis cortices; quemadmodum ait Aristoteles †: sive potius velut è cranio prodeunt cornua; quomodo assimilare mavult Cæsar Scaliger ‡. Hinc araneus, tanquam bonus geometra, medium speculatur, atque, ut ait Aristoteles στημονίζεται ἀπὸ τοῦ μέσου, *stamen inducit à medio:* quod medium capit, quantum satis. Tum imponit quasi κρόκην, hoc est, *tramam*, sive *subtemen*. Postremò texit: aliter tamen, quàm mos est homini. Nam nobis trama trameat stamen, alternisque nunc illud tegit, nunc ab eo tegitur, unde & texendi verbum. Nam ut à *tago taxo*, à *veho vexo*, sic à *tego texo:* quod jam olim* visum fuit Joanni à Genua in Catholico. Atque hoc quidem pacto octonis illis pedibus, iisque trinodibus, ex humore suo viscido telam concinnat. In qua, Deum immortalem, quæ filorum subtilitas! quanta interim firmitas! Nam & ex alto se demittens filo, firmè adeo affigit parieti, vel arbori, ut ea nec imbri, nec vento auferatur. Præcipueque, ut initio dicebam, admirationi hîc sunt aranei corporis & expeditioris, & elegantioris: ut quorum & opus concinnius sit, & subtilius. Quantæ etiam sollertiæ est, quòd alibi constituat cubile suum, ac τὴν ἀπόθεσιν τῆς θήρας, *repositorium prædæ*, quasi *penum* dicas. Quòd item in medio observat motum, quia illic facilius eum persentit: uti in architectura tignorum media leviori de causa moventur. Siquid in casses inciderit, primùm tela involvendo quasi vincula injicit: tum, si esuriat, exsugit: extra famem verò cadaver in penum effert: ac, quod operis scissum est, resarcit. Atque ita, ut ad eum Aristotelis locum Cæsar Scaliger annotavit, munia implet triplicia; boni geometræ, architecti, & œconomi. Hinc subdit Aristoteles,

* *Ex dist. Cæs. Scal cap. 62. sect. 302.*

† *ibid sect. 307*

‡ *ad Arist. locum adsignatum.*

* *an. 1280.*

teles, ut si rete injuria alicujus fuerit laceratum, nõ absistat ab officio œconomi: sed novam texat telam, atque id faciat mane & vesperi, quia Sole oriente muscæ, & insecta similia, exire solent: & occidente Sole repetunt loca, unde venere. Sic quoque fit, ut meridie rete habeat paratum, quando eadem maximè volitant. Major verò feminæ industria est. Nam, ut ait Aristoteles, illa & texit. & venatur: mas *συναπολαύει· partis una fruitur*. Addit Cæsar Scaliger: *Mares igitur aranei similes Flandris sint, qui otiose agitant: mulieres negotia exercent*. Aliud etiam sagacitatis argumentum Aristoteles* adfert, quòd araneus *μακροσκελέστερος, cruribus præditus majoribus*, imò de loco se suspendat, ut bestiolæ non metuentes sibi ab eo supernè irretiantur: at, qui minor est, cui minus periculi est ne videatur, superiori loco excubet, in exiguo se telæ foramine occultans. Nec in reti solùm, sed extra etiam retia, insidiatur animantibus; & quidem majoribus. Nam, ut ibidem legas †, summâ celeritate os lacertis invadit minoribus, & illud circumcurrens filis vincit; eoque sic obducto vinctoque, buccas comprehendit, ac mordet; idque interdum in vertice inter oculos.

*ibid. sect 306

† sect 308.

Nec quia hactenus solùm de apibus, formicis, araneis, dictum nobis: eo sagacitatem, & artem, deesse cæteris existimandum. Sanè Aristoteles* cum præcipuam propensionem ad operandum apibus, ac formicis, tribuisset continuo subdit: *ἔτι δ' ἀνθρῆναι, καὶ σφῆκες, καὶ πᾶν θ', ὡς εἰπεῖν, τὰ συγγενῆ τούτοις· Atque etiam industrii sunt crabrones, & vespæ; omnia denique, quæ cognata sunt*. Hinc addit de ingenio aranei. Cujus in nendo artificium etiam in bombyce conspicuum est: unde ea conjunxit Martialis lib. VIII, epigr. XXXIX:

* lic 9. Hist. An. cap.

Nec vaga tam tenui discurrit aranea tela:
Tam leve nec bombyx pendulus urget opus.

In hac bombycum telâ præcipuè mirandum, quòd folliculum, cui involvitur, intra biduum pertexit: ac filum ejus tenue adeò sit, ut prope fugiat visum; tam fragile, ut in tractando eo cautione magnâ sit opus; & interim eo usque producatur, ut (Virgiliana* imitatione sic dixerim)

Vrbem bombycis possis circumdare filo.

* 1. Æn. vers. 372

Erucæ item omnes, vel saltem, ut Aristoteles † ait, maxima earum pars, telam texunt, & involucrum sibi condunt: quam consuetudinem nesciunt apes, muscæ, & multa alia. Estque hoc artificium eo magis mirandum, quòd involucrum id penetrabile non sit frigori hiberno. Quod ipsi sæpe in hortis Batavis animadvertimus. Sed de hoc observationem adferam potius Cæsaris Scaligeri in Arist. v. Hist. An. cap. XIX. sive ex Scal. dist. XVIII, sect. CCXIV. *Eruca net aranei more, atque folliculum in summis ramis contexit, in quo condit genituram. Ibi crescunt per hyemem tanta pertinacia, ut etiam crudissimum*

† lib, 5. Hist. An. cap. 19. sive ex dist Cæs. Scal. c. 18 sect. 222.

mum gelu evadant. Cum enim hæc scriberemus, Garumna penè totus constiterat glacie: & tamen apertum folliculum: Solique quamvis imbecillo, exposita movebantur Idibus Januariis.

Nec in terrestribus solùm insectis sollertia se clarè exerit: sed etiam aquatilibus. Ut in stella marina: quam Aristoteles interdum* in ὀστρακοδέρμοις † reponit: verùm potius cum Rondeletio, & aliis magno numero, referam ad insecta, vel etiam zoophyta: præsertim cùm & ipse huic opinioni faveat Aristoteles lib.IV. de part. Anim.cap.V. Cur verò insectis adscribant, facit, quòd & exsanguis sit, & incisuras (unde insectis nomen) habeat in quinque illius radiis, à quibus, ut Græcis ἀστὴρ, & ἀστέριον, ac Germanis **meerstern**, sic Belgis **bijsvoet** nominatur. Solertia ejus in eo se aperit, quòd conchis immittat lapillum, vel is si desit, pedem suum inferat, ne discuneatæ occludere se possint, eoque liberius carnibus vescatur: quale quid & de cancris, ac polypis, diximus cap.XII. De stellis verò marinis id refert Ælianus lib.II. de Animal. cap.XXII, & Oppianus in II. Ἁλιευτ.

* *lib.5. Hist. Nat. cap.15.*
† *testa obductis.*

CAPUT LXXIV.

Varia esse insecta, quæ parum valeant phantasiâ, vel memoriâ: inq; his esse vermes, item muscas, & pyraustas. Imò & insectis morum esse vitia: ut fucis inertiam; impietatem erga parentes scorpionibus, & araneis. Insecta dormire: parum interim firma esse duo Aristotelis pro opinione hac argumenta. Cur non avolent gallinæ, si de nocte lumen admoveris. De veterno bombycum, prinsquam exuvias ponant.

INterim & insecta sunt varia, ac fortasse pars eorum longè maxima, quæ à vi sensus interioris commendare nemo possit. Nam ut memoria valent apes: ita obliviosi sunt vermes; imò & muscæ. Quid mirum, quando neutris etiam phantasia viget?

Pyraustæ ea est stultitia, ut voluptate flammæ capta, non modò advolet, sed involet; alisque exustis pereat. Hinc Æschylus:

> Δέδοικα μωρὸν κάρτα πυραύστου μόρον.
> *Magnopere stultum metuo pyraustæ exitum.*

Quem versum adducunt Ælianus lib.XII. de Animal. cap.VIII. & Zenobius Proverbio LXXIX.

Imò insectis etiam insunt moralium vitiorum simulachra. Inertes sunt fuci: unde Aristoteles, de apibus loquens lib.V. Hist. Anim. cap.XXI ‡: [illegible]φὴν, μεγέθει μὲν μέγιστος πάντων, ἄκεντρος δὲ, καὶ νωθρός· *fucus apum omnium maximus, sine aculeo, iners.* Ac Maro IV Georg. *Ignavum fucos pecus*—

De scorpionibus terrenis ita Aristoteles lib.V. Hist. Anim. cap.XXVI *: Ὅταν τελειωθῇ, ἐκβάλλονται, ὥσπερ οἱ ἀράχναι, καὶ ἀπόλλυνται ὑπὸ τῶν τέκνων· *Illi ubi*

‡ *dist. Cæs. Scal. cap.19. sect.243*
* *sive ex dist. Cæs. Scal. c.21. hoc est, sect. 266.*

ubi sunt perfecti, expellunt parentes, atque interficiunt: quod & in aranearum genere fit.

Aranei quoque est ea, ut sic dixerim, impietas, ut matrem, quo foveat, incubantem interimat; sæpe & patrem, dum is, ut conjugem in sobole adeo numerosa juvet ipse etiam incubat. Auctor Aristoteles lib. v. Hist. An. cap. xxvii *, & Plinius lib. xi, cap. xxxi.

* *secundum Cas. Scal. cap. 22. sect. 269.*

Atque ista ex tam multis adduxisse suffecerit, ut liqueat, insectis non virtutum modò, sed vitiorum etiam, inesse simulachra. Priusquam verò recedamus à sensu interiori; aliquid etiam, ut in cæteris factum animantibus, dicendum de ejus cessatione ac quiete, quam somnum vocamus.

Insecta quoque dormire, illo probat Aristoteles lib. iv. Hist. An. cap. x. † quòd quiescant, & ita quiescant, ut nullum moveant membrum: eoque somni in iis manifestius penè habeamus indicium, quàm piscibus ipsis; quorum pinnulæ, ac cauda, in somno moventur. Sed hoc argumentum magis est speciosum, quàm firmum. Nam quod pisces magis, quàm insecta, se motant in somno: id eo fit, quia elementum aquæ sit instabile, ac fluctuans. Illo etiam Aristoteles pugnat, quod muscæ, aliaque insecta, si lumen admoris, immota persistant: quin potius uti se patiantur, quàm fugiant. Sin fortè non dormiant, lumen circumvolent. Sed vidit Cæsaris Scaligeri acumen, hoc argumentum non esse à dea Suada. Nam nec de die in conclavi se commovent, si ita occluseris fenestras, ut nullum admittatur lumen. Neque tamen dormire tum putandum. Præterea si gallinas, vel aviculas, capere noctu velimus, admovemus oculis tædam, vel malleolum, aut paleam flagrantem. Sic enim fit, ut licet non dormiant, non tamen avolent. In causa est, quia solùm lucem, non aëra undique illustratum, vident. Idem verò de insectis dicere possumus. Certius videtur somni indicium, quod ibidem particulare Aristoteles ex apibus adfert: quæ interdiu murmurant, noctu silent. Ac idem quoque firmat alter philosophi locus lib. ix. Hist. cap. xl. Verba ipsa apposuimus cap. lxxi. Quemadmodum & idem comprobatur à Marone, Plinioque: quorum de hoc verba retuli cap. proximè antecedenti. Somnum verò capiunt apes spiritu lassato. Nihil enim sensus particeps non desiderat quietem. Fortasse & somnum hunc iis inducit gratus ille sonus, quando comedunt vesperi.

† *Cas. Scal. sect. 311.*

Bombyces itidem dormire, ipse observavi: ac majori curâ liberi, in pueritia etiam, ut fieri amat, rerum talium non incuriosi. Somnus iis, sive veternus, tridui est; qui provenire solet die quaque decima. Nam exinde cibum denuo sumunt. Præclarè hanc rem descripsit Hieroymus Vida in opere Bombycis; quod *regem librorum Vida* nuncupat Cæsar Scaliger ‡. Inde hæc excerpsimus:

‡ *in Hypercritico.*

Sepe

Sæpe etiam impastas averti pabula cernes.
Sopitasque gravi, veluti torpere, veterno
In tabulis. Hic parce metu, ne corpora morbus
Forte aliquis, gentemq; lues invaserit ægram.
Hunc illis morem, natura hunc ipsa soporem,
Addidit: indulgent somno, stratisq; quiescunt,
Sopitisque dies alter transibit, & alter,
Cum verò expulerit noctem lux tertia rebus,
Consurgent, lætaque ad pabula nota redibunt.

Dormientes verò anteriorem corporis partem habent erectam: ac tales durant, donec, serpentium more, exuerint λεβηρίδα, sive senectam. Unde continuo subdit Vida:

Ergo illas tumidas jubeo observare (nec ingens
Nosse labor) ne improvisus sopor occupet: ultro
Signa dabunt ipsæ: cœlo capita ardua tollent
Arrecta, spernentque dapes: tum pigra notabis
Corda, animos resides, insueta silentia mensis.

Ac postea etiam, quomodo, quæ vigilant, ab illis, quæ somno indulgent, separandi sint, docet. Ex hisce de insectorum aliis puto capi posse conjecturam.

CAPUT LXXV.

De motu insectorum. Moveri chrysallidas, si contingas. Ut vasta etiam maria locustæ volando transmittant. Insecta propriè non esse πτερωτὰ *sed* πτιλωτά. *Pliniumque, uti & Gazam, impropriè iis* pennas *tribuisse. Cur binæ solùm alæ sint datæ muscis, apibus, quaternæ. Quæ* κολεόπτερα *dicantur: & quare Deus locustis tribuerit* ἔλυτρον, *sive integumentum, quo alas, velut vaginâ, recondunt. Idem locum habere in scarabæis, & melolonthe, sive chrysocantharo. Insecta varia* ἄποδα, *& quantopere in habentibus pedes numerus eorum variet. Insectorum nulla pedes pauciores habere senis: nulla plures julis, quibus quatuor sunt & quadraginta. Cur culicibus, & locustis, posteriores pedes dati sint longiores primis. Cur insectis concessus sit tantus pedum numerus: arguereque id reliqui corporis infirmitatem. De numero pedum in aquatilibus insectis: inque his etiam* ἄποδα *quædam esse.* Tipullis *unde nomen. Vermes ferventibus aquis innatantes citra noxam. Atque idem ranis quibusdam esse naturale. Aristotelis locus de gressu partium quarundam, postquam à reliquo corpore abscissæ.*

POst ea, quæ de sensu diximus, inque virtutum & vitiorum simulachris de appetitu etiam adspersimus; ordo tacitè nos ad motum vocat. Ubi ambi-

ambigat aliquis, an & locomotiva facultas insit in chrysallide, sive aurelia. Sanè ἀκινητίζειν hoc est, **nullum edere motum**, Aristoteles ait in quincto Historiæ Anim. cap. XIX*. Sed idem mox subdit, ἁπτόμενα δὲ κινεῖται· *sin contingas moventur*. Atque idem firmat Cæsar Scaliger; qui ad memoratum Aristotelis locum hæc annotavit: *Intus obsepta turget crusta dura. Quæ quamquā articulorū discrimen non edat per incisuras, figuram tamen quasi capitis, & ventris locustæ, ac dorsi; inæqualemq; crustæ mollitudinem, aut duritiam ventre ac dorso. Lectum nos folliculum à folio lepidu scidimus: tunc fœtus ille palpitavit: intus secto invenimus per initia anni humorem lentum, crassiusculum, luteum: ineunte vere, vermiculos circūformatos.* Cur nō experimento huic credam? ?

* sive ex dist. Cas. Scal. cap. 19. sect. 214.

Uti verò motus vix in chrysallide comparet: ita contrà se luculente exserit in aliis: sed nusquam magis, quàm locustis: à quibus Plinius ait lib. XI, cap. XXIX, *etiam longinqua maria transiri, continuata pluriū dierum (quod maximè miremur) fame quoq;, quam propter externa pabula petunt*. Sic ex Africa travolarunt in Longobardiam, anno IↃXCI, regnante in ea Agilulfo. Ex terris transpontum Euxinum in Podoliam transmisere a. CIↃIↃXXXVI.

Præcipua instrumenta, quibus in terris, vel aëre, moveantur insecta, pedes sunt, atque alæ: illi ad gressum, hi ad volatum. Nec tamen, ut aquatilia mittam, cunctis hæc terrestribus obtigere. Unde Aristoteli lib. IV. Histor. Anim. cap. I. insecta dividuntut in alata, & alis carentia. Carent iis formica, cimex, araneus, scorpio, lumbricus, multaque alia. Contrà habent alas apes, muscæ, culices, locustæ, & similia. Alæ horum non sunt pennæ, ut in columba, aliisque avibus; sed membranæ siccæ: atque ut alæ in avibus πτερά, ita in insectis πτίλα vocantur. Plinius tamen scarabæos habere pennas ait. Sed propriè magis alas dixisset, quàm pennas; licet Plinium etiā sequi non dubitarit Gaza: ut qui χρυσαλλίδας vocet *pennigeros papiliones*. Sed eo nomine censuram non effugit Cæsaris Scaligeri †. Quædam autem binas solùm alas habent; ut muscæ, culices: quæ suffecere, quia non opus iis fuerit longè abire, victûs ergo. Aliis datæ sunt quaternæ; ut apibus: quibus ad victum longius evolandum.

† Comment. in lib. 5. Arist. Hist. Anim. c. 18, sect. 214.

Aliquibus item alæ obtigerunt duræ, ac membranaceæ; ut vespis, ac cicadis: quibusdam molles, ac farinaceæ; velut papilioni.

‡ lib 4. Hist. An. cap. 7. sive Cas. Scal. c. 6. sect. 223.

Præterea quædam alas habent apertas; ut apes, muscæ, culices, cicadæ: quædam crusta, & quasi vagina obductas, quam Aristoteles ‡ ἔλυτρον vocat. Id ad verbum sonat *integumentum*. Nam ἐλύειν est καλύπτειν, ut à Proclo, & aliis, exponitur. Hujusmodi ἔχοντα ἐν ἐλύτρῳ τὰ πτερά*, ut Aristoteles loquitur, unica etiam voce vocantur κολεόπτερα, vel κολεόπτερα· *Vaginipennia* aliqui id reddiderunt. Tales sunt locustæ; quibus, ob alarum fragilitatem, Deus dedit, in quo recondant alas; sic ut, quando sedent, non videantur

* quibus pennarum, tutelæ causa, supervenit crusta. ut reddidit Gaza.

deantur ſedere. In his etiam ab Ariſtotele reponuntur μηλολόνθαι, ἢ κάνθαροι: ubi κάνθαροι quidem ſunt ſcarabæi; μηλολόνθαι verò, teſte Heſychio, εἶδος κανθάρου, *genus ſcarabæi*: vel potius, ut eſt apud ſcholiaſten Ariſtophanis, ζωΰφιον χρυσίζον κανθάρῳ ὅμοιον· *animalculum coloris aurei, ſcarabæo ſimile.* Unde & videtur eſſe idem, ac χρυσοκάνθαρος. Μηλολόνθη autem Polluci μηλολάνθη, qui & ſic dici ait ἀπὸ τοῦ σὺν τῇ ἀνθήσει τῶν μηλέων γίνεσθαι, *quia advolet, & inſideat malis, cum florere incipiunt.*

Nunc videamus de pedibus. Ab his iſtiuſmodi eſt inſectorum diviſio. Alia pedibus ſunt prædita, alia ſunt ἄποδα †: quæ diviſio & in terreſtribus, † *ſine pedibus.* & in aquatilibus, habet locum. Ex terreſtribus enim pedes habent formicæ, ſcorpiones, erucæ, aranei &c. non habent limax, & vermes naſcentes in animantibus, plantis, foſſilibus. *Numerus pedum*, ut Plinius * ait, *impar* * *lib. 11. c. 48.* *nulli eſt.* Nempe id greſſum impediret, cujus gratia dati ſunt. Mire autem numerus variat. Minimum interea ſenos habent; ut formica, pediculus, pulex. Quædam octo; ut ſcorpius, araneus †. Quædam duodecim, ut † *Plin. ibid.* plerique vermes, juxta Plinium ‡. In his quæ Ariſtoteli non vocantur ‡ *ibid.* certo nomine, ſed ſimpliciter dicuntur * κάμπαι, αἱ κυμαίνουσι τῇ πορείᾳ, hoc * *lib. 5. Hiſt. anim. cap. 19.* eſt, *erucæ, quæ undatim incedunt.* Hæ ſex pedes habent anteriores; totidem † *ibid.* poſteriores; in medio ventre nullos: his pedibus, ut Ariſtoteles † ait, προσβᾶσαι τῷ ἑτέρῳ κάμψασαι ἐπιβαίνουσι: quod Gaza reddidit, *parte innitentes priore contrahunt ſeſe, adducentes poſteriorem, arcuatimque incedunt.* Cæſar Scaliger verius, & ſimplicius, *egreſſæ, altera parte curvata, promovent.* At quatuordecim pedes ſunt erucis; nec non bombycibus; quorum duo poſtremi maximi, hinc ſex minores, minimi ſex primi. Quædam etiam numerum iſtum exſuperant: ut oniſci ſive aſelli, qui ſub hydriis ſtabulantur, Belgis **piſſebedden:** ſcolopendræ, quæ iiſdem **lange oorwormen:** item iuli, quos *multipedas* Plinius nuncupat; ſed ſic ut cum aſello, & ſcolopendra, confundat. Iulo eſſe quadraginta quatuor pedes, prodidit Cardanus lib. VII. de Rerum Variet. cap. XXVIII.

In illis ſex pedum prima duo crura ſunt minora, media his majora, poſtrema ſunt maxima, quæ Ariſtoteles vocat πηδάλια: hoc Gaza reddidit *gubernacula.* Et ſane πηδάλιον navis clavum ſignificare ſolet. Ita igitur Ariſtoteles vocarit eos pedes, quia ut navis motus gubernatur clavo: ſic motus ſive ſaltus inſectorum dirigatur pedibus poſtremis. Niſi ſimplicius ſit dicere cum Cæſare Scaligero ‡, πηδάλια hic valere *ſaltacula*, ἀπὸ τοῦ πηδᾶν, ‡ *comment. in Ariſt. lib. 4. Hiſt. An. c. 6. ſect. 227.* *ſalire, ſaltare.* Poſtremorum enim flexu, quæ alis carent, ſe librant ad ſaliendum: uti alia ad avolandum. Liquet de utriſque ex culicibus, & locuſtis. Plinius lib. XI. cap. XLVIII. *Quæ inſectorum pedes noviſſimos habent longos, ſaliunt ut locuſtæ.* Nimirum pedes poſtremos inflecti opus, ut eorum

innixu se elevent è terra. Vide Aristotelem lib. IV. de Part. Animal. cap. VI. Ubi &, cur insecta quædam tantum acceperint numerum pedum, hanc adfert rationem, quod frigidæ sint naturæ; eoque necesse fuerit faciliorem reddi gressum; quod fit pedum copia. Sane & Cardanus, loco ante memorato, ait, quod iulis pedes obtigerint XLIV. id potius imperfectionis videri. Quippe plurimis eos ob debilitatem eguisse. Quod siqua ex insectis sint imbecilliora, ac paucos nihilominus pedes habent; ea fere accepere alas, ut sic defectum illum supplerent. Hæc de pedibus terrestrium.

Itidem in aquaticis insectis alia, ut initio dixi, pedes habent; alia iis carent. Priorum quædam habent sex pedes: ut muscæ fluviatiles, quas describit Rondeletius; cantharides aquaticæ, cimicibus & magnitudine pares, & forma similes; tipullæ, sic dictæ, quia degant circa τὰ τίφη, hoc est, ut Hesychius exponit, τὰ ἕλη *, in quibus transiliendis mira pollent celeritate;

* paludes.
† apud Nonium in Tipulla.

unde Varro Bimarco †: —*Ut levis*

Tipulla limfon frigidos transit lacus.

Et huc quoque respexit Plautus Persa act. II. sc. II.

—*Omnes sunt lenæ levifidæ:*

Neque tipulla levius pondu'st, quam fides lenonia.*

* pro fidei: ut rabies Lucretio, pro rabiei. Vide, quæ diximus lib 2. de Analog cap. 19

Aliæ plures senis pedes habent; unde *multipeda* dicuntur; ut sunt pulices, & pediculi marini; item œstrus, sive asilus; adhæc scolopendræ marinæ, terrestribus, quæ *centipeda* vocantur, vel pares, vel suppares.

Pedibus caret vermis Indi fluvii, sex cubitorum; de quo Ctesias: item βδέλλα, sive hirudo marina: adhæc vermes Patavini, qui in ferventibus aquis è terra erumpentibus vivunt illæsi; ut proditum Bernardino Scardeonio in Antiq. Patav. ‡ Et verisimilius hoc facit, quod Paullus Jovius lib. XXXII. Historiarum sui temporis narrat, in Pannonia stadiis fere XII. ab urbe Buda ranas ingenitas sine damno innatare in aquis è terra scaturientibus, usque adeo ferventibus, ut vix possis pedem immittere, ac lanii in eo facile depilent sues.

‡ lib. 1. cla. 1.

Quæ diximus, pertinent ad gressum, aut volatum totius insecti. Gradiuntur verò & quædam partes præcisæ. Aristoteles lib. IV. Histor. Animal. cap. VII*. Ὅσα δὲ μακρὰ καὶ πολύποδά ἐστι, πολὺν χρόνον ζῇ διαιρούμενα, καὶ κινεῖται τὸ ἀπολειφθὲν ἐπ' ἀμφότερα τὰ ἔσχατα, καὶ γὰρ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν† (sic legit Gaza, naturæ sane convenientius, quàm est in vulgatis codd.) πορεύεται, καὶ ἐπὶ τὴν οὐράν, οἷον ἡ καλουμένη σκολόπενδρα· *Longorum autem, & quæ multis moventur pedibus, partes præcisæ diu vivunt, moventurq; ad utrumq; extremum, ac tum ad caput, tum ad caudam: ut quæ scolopendra appellatur.* Causam rei tam mirandæ petere oportet ex iis, quæ capite LXVIII. dicebamus, cum de duratione vitæ ageremus.

* Cæs. Scal cap 6. sect. 217.
† al. τμηθὲν.

CA-

CAPUT LXXVI.

Insecta etiam moveri spiritu; verum non foris adveniente, sed congenito. Non tamen respirare, cũ pulmonibus careant, atq; etiam corde. Interea refrigerari; idq́; perspiratione aeris, non attracti, sed admissi. Nam ut corde, & sanguine careant; aliquid tamen habere, quod proportione iis respondeat. Cur insecta moriantur oleo imbuta; præcipuè si eo illitorum caput Soli exponatur. Quare eadem reviviscant, ubi acetum adsperseris. Quamobrem idem contingat aqua suffocatis, postquam cinerem iis imposueris. Unde sit, quod insectorum alia aquis suffocentur; alia in iis solis vivant.

HÆc de gressu, ac volatu, sive integri corporis, sive etiam mutili. Nunc de spiratione dicam; quæ & ipsa certarum est partium motus. Non ejus penitus expertia esse insecta, docet nos Aristoteles lib. de Somno & Vigilia*: Τὸ σύμφυτον πνεῦμα ἀναφυσώμενον, καὶ συνιζάμενον φαίνεται. Δῆλον δὲ τοῦτ᾽ ἐπὶ τῶν ὁλοπτέρων· οἷον σφηκῶν, καὶ μελιττῶν, καὶ ἐν ταῖς μυίαις, καὶ ὅσα τοιαῦτα. *Spiritus quidam attolli vicibus, & subsidere cernitur. Quod facile deprehendi potest in totipennibus: ut sunt vespæ, apes, muscæ, & id genus alia.* Plenius hoc explicaturus addit, non moveri animal, nisi intentione spiritus; spiritum verò intendi retentione; eumque spiritum in respirantibus esse foris arcessitum; in non respirantibus, uti insectis, esse σύμφυτον, sive *innatum*. Utcunque igitur insecta non respirent; quippe pulmonibus defecta, respirationis instrumento; imo & cordis expertia, cujus refrigerandi ergo est respiratio: non tamen spirare negandum, cum spiritum attolli, & deprimi, videamus: sed alius hic est refrigerandi modus, quia perfrigerantur verius aëre undique per poros corporis admisso. Quæ & B. Basilii sententia est Hex. Homil. VIII. Dixeris, esse exsanguia; eaque non egere refrigeratione, ac proinde nec spiratione. Sed obstat huic sententiæ, quod pro corde habeant aliquid ἀνάλογον†: uti & pro sanguine acceperunt succum vitalem. Horum igitur gratia opus fuerit, frigus quomodocunque admitti intus. Et quod insecta vivunt jam dissecta, esse indicio videtur, partes etiam eas aëra & recipere, & admittere. Vide Aristotelem libro de Somno ac Vigilia; item de Respiratione: Plinium quoque lib. XI. cap. III. At inquias, non hæc tam solida esse, quàm aliquis putet. Esto enim, ut quædam insecta externo egeant aëre ad refrigerandum; uti calidiora illa, apes, pityocampæ, cantharides: nihil hoc tamen ad frigida illa pertinere; qualia sunt prope omnia. Sed enim facile isti occurras. Utcunque enim frigidiora minus indigeant non dico respiratione, sed perspiratione: non tamen perspirationis omnino sunt expertia: ut indicio est, quod oleo tinctæ moriantur.

* cap. 2.

† *proportione respondens.*

MMMM 2 Nam

Nam unde hoc esse putemus, nisi quod spiratio deficit, omnibus spirandi meatibus occlusis? quod ob angustiam in animalculis istis facilè fit. Hinc Plinius lib.XI.cap.LIII. *Quæ insecta appellavimus, omnia olei adspersu necantur.* Ælianus lib.IV. de Animal. cap.XVIII. Τὰ ἔντομα φθείρεται, εἰ ἐλαίῳ τις ἐγχρίσειεν αὐτά. *Insecta perduntur, siquis oleo inunxerit.* Rationem adfert Alexander Aphrodisiensis problematum lib.I. cap.LXIV. Διὰ τί μέλισσαι, καὶ μύρμηκες, καὶ μυῖαι, καὶ καθόλου πάντα τὰ ἔντομα ζῶα, ὑπὸ ἐλαίου ἀπόλλυνται; Διότι τὰ ἀναπνευστικά στενὰ τούτων, καὶ τὸ ἔλαιον γλίσχρον ὂν ἐμφράττει· καὶ οὕτως ἀπόλλυνται. *Cur apes, formicæ, muscæ, atque in universum omnia ab oleo pereunt insecta? Quia spirandi meatus iis sunt angusti: oleum autem, quoniam lentum est, omnẽ spiritui occludat viam. Quod cum fit, pereunt.* Quando id præcipuè cõtingat, Aristoteles refert lib.VIII.Hist.Anim.cap.XXVII. Πάντα τὰ ἔντομα ἀποθνήσκει ἐλαιούμενα· τάχιστα δ' ἄν τις τὴν κεφαλὴν ἀλείψας, ἐν τῷ ἡλίῳ θῇ. *Intereunt insecta omnia oleo inuncta: sed celerrimè, si capite illito exponantur, Soli.* Similiter Plinius lib.XI.cap.XIX. *Oleo quidem non apes modò, sed omnia insecta exanimantur; præcipuè si capite uncto in Sole ponantur.* Nimirum, oleo Soli exposito id tenuius fit, eoque altius penetrat meatus. Sed eadem insecta, si aceto adspergas, quasi reviviscunt. Videlicet acetum absterget. Etiam, si humore fuerint suffocata, à morte revocaveris, cineribus impositis. Quippe calore eorum prius humor extenuatur, mox plane consumitur; unde, poris plane reseratis, spiritus liberum habet exitum. Sed hæc loquimur de insectis terrestribus. Aquatilia enim insecta non suffocantur aquis; quandoquidem non nisi in illis vivunt. Dispar est conditio ob temperiem diversam. Terrestria aëreum; aquatilia aqueum exigunt humorem: ac aquatilia non refrigerii modò, sed etiam alimenti causa.

CAPUT LXXVII.

Apes sonum edere spiritu innato ad membranulam, quæ præcinctura obtenditur, alliso. Quàm variè præcincturam illam nuncupet philosophus. Aristotelis locus enarratus. Duplex insectorum sonus, murmur, & cantus: estque sonus is vel ab spiritu intus alliso ad membranam incisuræ proximam; vel ab aere exterius alis, aut cruribus, attrito. Cicadæ impropriè dicuntur ᾄδειν, *vel etiam* λαλαγεῖν*: propriè autem* τεττίζειν, *vel laxius Latinis* sonare, ac resonare. *Quæ cicadæ* ἀχέται, *quæque* τεττιγόνιαι *vocentur.* Ἀχέτας *non mutas esse, sed canoras minus. Unde sit, quod cicadæ Rhegine & Locrenses, si altera in alterarum agrum transferantur, desinant esse vocales. Cur ranæ Cyrenaicæ non coaxent. Quare cicadæ mares magis canant feminis. Quamobrem circa solstitium demum cantillent, ac imprimis tempore meridiano. Non ore, nec sub alis sonum edere; sed illiso intus spiritu ad memoratam antea pelliculam: &*

cur

eur cum idem fiat à muscis, & vespis, sonus tamen nullus audiatur, quando sedent. Quod tam dispar sonus alis reddatur, id à diversa adeo alarum natura provenire. Plinii ἀντιλογία, nunc cum Aristotele dicentis, locustas sonum edere feminum attritu; nunc stridere eas dentes conterendo. Perperam apud Theocritum ἀκρίδας reddi cicadas: *& quid errori huic occasionem præbuisse videatur. Quâ parte resonent grylli.*

ASpiratione nunc veniam ad sonum, quem reddunt insecta. Nam ut ad motum spiratio, sic ad spirationē sonus refertur. Spiritu enim & apes sonant; non dixero illo foris arcessito, forasque emisso, ut in respirantibus; quæ vocem edunt gutture quidem ad vocales concurrente, ad consonas verò lingua, & labris: sed ab innato spiritu: de quo discrimine paullo ante adducebamus verba Aristotelis ex libro de Somno, ac Vigilia. Continuo autem sequitur apud philosophum modus ille, quo innatus iste spiritus bombum sive sonum efficit: Διὸ καὶ βομβοῦντα φαίνεται τὰ πτερωτὰ, ὅταν κινεῖται τῇ τρίψει τοῦ πνεύματος προσαπίπτοντος πρὸς τὸ ὑπόζωμα τῶν ὁλοπτέρων· *iccirco alas habentia edunt bombum, cum se movent, attritu spiritus ad præcinctum allidentis.* Sententia est, insecta dare sonum spiritu illiso ad membranulam illam, quæ obtenditur præcincturæ. Hanc enim pelliculam Aristoteles eo in libello nunc διάζωμα, nunc ὑπόζωμα appellat: uti & alibi vocat ζῶμα, ζωστῆρα, & περίζωμα. Eundem soni modum docet nos libro de Juventute, & annexis, part. ult. quæ est de Respiratione: ubi tradit, his animantibus corpus sub præcinctura distingui, quo per tenuiorem membranam refrigerentur: bombumque fieri τρίψει τοῦ ἐμφύτου πνεύματος πρὸς τὸν ὑμένα· *attritu spiritus innati ad pelliculam.* Illustrat deinde hæc similitudine petitâ à ludicro puerorum; qui calamum inflaturi perforatum apponunt ad eum pelliculam, ad quam spiritus inflantium allidatur. Et sane tibicines etiam foraminibus tibiæ varie imponunt digitos, ut allisione ad eos, pelliculæ vicem præstantes, varia oriatur harmonia. Sed non alius illustrior est locus, quam lib. IV. Hist. Animal. cap. IX *: ubi primo negat, insecta habere vocem. Nam, inquit, ea à pulmone per guttur proficiscitur; lingua autem, & labiis, articulatim formatur. Atqui insecta, quia pulmonibus defecta, non respirant: ac proinde neque vocem edunt: sed tantummodo sonum: quæ vox multo est generalior; ut diximus etiam lib. III. cap. XXVII. & XLIV. Atque ex his colligit, τὰ ἔντομα ψοφεῖν τῷ ἔσω πνεύματι, οὐ τῷ θύραζε· *insecta sonare interiori spiritu, non foris admisso. Sive, spiritu insito, non foris arcessito.* Quem tamen locum aliter cepit Cæsar Scaliger: quando reddidit, *admisso spiritu sonant, non emisso.* Verum non dubium, quin τὸ ἔσω πνεῦμα idem sit, ac σύμφυτον: uti τὸ θύραθεν idem ac τὸ θύραζε. Atqui σύμφυτον non est foris admissum,

* *Ex Cæsar. Scal. dist. sect. 267.*

Plinius lib.xi.cap.xx. Ælianus lib.i. de An.cap.xx. Et convenit hoc Hesychii: Ἀχέτας ὁ ἄρρην τέττιξ ὁ λαλίσταλος. *Acheta cicada mas, qui maximè loquax.* Aliis placet, ἀχέτας, & τεττιγόνια, non sexu, sed magnitudine, & voce, distingui. Sed solos mares canere, vulgus etiam rusticorum ait: quod in talibus non est aspernandum: præsertim ubi etiam ratio pro iis facere videtur. Nam cantus est à spiritu vegetiore; qualis potius maris, præsertim magnitudine præcellentis. Sin & quædam femellæ canunt, hæ quasi viragines habeantur. Ac jam olim rationem illam attulit Theophylactus Simocatus problemate physico xiii. ubi ait, cicadam videri Pythagoræ discipulam: ac causam hanc silentii esse, quod ea sit mare humidior, & frigidior; licet alioqui & mares satis frigidi sint temperamenti. Unde est, quod canere demum incipiant circa solstitium: præterea meridie quidem, cum intensior est calor, valde sint vocales; at sonare desinant Sole occidente.

Quomodo cicadæ canant, ne inter veteres quidem convenit. Imperiti ore id fieri censent. Sed obstat, quod etiam canant capite præciso: ut traditum Alberto Magno lib.xxvi. de Anim. & Cardano lib.vii. de Variet. Rerum cap.xxviii. Alii putant, concussione alarum, quas nactæ quaternas, reddi sonum. Hinc Sappho apud Demetrium Phaler.‡ Πτερύγων δ' ὑπὸ κακχέει λιγυρὰν ἀοιδάν· *Sub alis autem fundıtat argutam cantilenam.* Imo Hesiodi etiam est in Ἔργοις * lib.ii:

‡ pag.130. edit. Florent. sive Morelliana pag.63,
* vers.580.

---Καὶ ἠχέτα τέττιξ
Δενδρέῳ ἐφεζόμενος λιγυρὴν καταχεύετ' ἀοιδὴν
Πυκνὸν ὑπὸ πτέρυγος.

---Et canora cicada
Arbori insidens, stridulum effundit cantum
Frequenter sub alis.

† pag 133 edit. Raphe.eng.

Quem ad locum hæc scholiastes ejus, Proclus Diadochus †: Ὁ τέττιξ ᾄδει ὑπὸ ταῖς πτέρυξι τρίβων ἑαυτὸν, καὶ τὸν ἦχον ἐκπέμπων· οὕτω γὰρ αὐτὸν ᾄδειν φασί· *Cicada canit sub alis, atterens seipsam, & sonũ emittens. Sic enim canere eã ajunt* Nec multum abit Horapollo, qui lib.ii.c.lv. ait, eam διὰ τῆς ῥάχεως φθέγγεσθαι, *Dorso resonare.* Sunt & aliæ aliorum de cantu hoc opiniones. Nobis ob ea, quæ antea adduximus, persistere animus est in sententia ex Aristotele, Plinioque, superius adducta. Nempe ut sonus fiat à spiritu intus allidente ad membranam præcincturæ obtentam. Quem modum etiam assignavi lib. ii.cap xxvii.

Quærat aliquis, si hæc ita sunt, cur muscæ, & vespæ, non edant sonum, nisi volantes; cicadæ etiam sedentes. Nempe cicadis est caloris paullo plus. Itaque spiritus iis insitus memoratam ad pelliculam sæpius, ac vehementius, impellitur: unde sonus ejusmodi, quem liceat audire. At muscæ, & similia, sunt frigidiora: ut sonus audiatur quidem, cum vehemens

mens intus motio est, uti quando volant: at si sedeant, quia exilis tum is motus, eo vel sonus sit nullus, vel saltem non ejusmodi, ut ab homine possit sentiri.

Imo si Cæsarem Scaligerum audimus, quod de muscis dictum, in apibus etiam locum habet. Nam hac parte, quod rarò facit, deserit Aristotelem, ac ab iis quoque, non spiritu intus alliso; sed alarum agitatione, sonum reddi ait. Vide eum adversus Cardanum Exercit. CCLXXIII. Verùm quid si dicamus ambo ista in apibus concurrere?

Sed quicquid de apibus sit, saltem insecta quædam alis resonant. Cur verò id aliæ magis aliis faciant, ab alarum diversa pendet natura. Quod eidem Cæsari Scaligero egregiè ostensum Commentario in Aristotelicam Animalium Historiam lib. IV, cap. IX, sect. CCLXVII. Nempe alæ papilionum, ob mollitiem, sonum edunt nullum; illæ muscarum, aliquem, quia membranaceæ sunt; majorem crabrones, propterea quòd iis sint duriores; maximum scarabæi, quia crustaceæ. Culices interim tenuem, & acutum, ob alarum angustiam.

Nunc videamus, quod extremo loco cùm Aristoteles ait, tum Plinius quoque: qui in verbis quidem superius allatis cum philosopho consentit; sed à se ipso abit lib. XI, cap. XXXIX, his verbis: *Vox locustarum proficisci ab occipitio videtur. Eo loco in commissura scapularum habere, quasi dentes; eosq́, inter se terendo stridorem edere, circa duo æquinoctia maximè, sicut cicadæ, circa solstitium.* Nisi dicere velimus, hic Plinium ex sua loqui sententia: ex aliena verò id facere, cùm illum tribuit sonum feminibus contritis: & ideo dixisse superiùs, *creditur sanè.* Mirum verò, quòd in locustarum etiam sono putarint musicum quid inesse. Nam ut Maro dixit Ecloga IX.

—Sed argutos interstrepere anser olores:

ita Theocritus Idyll. VII. ait,

—Βάτραχος δέ ποτ' ἀκρίδας ὥς τις ἐρίζω·

Sed velut rana quædam contra locustam contendo.

Ubi sic scholiastes Græcus: Τῶν ἀκρίδων εἰσί τινες, αἳ τρίζουσιν ἐναρμόνιον· *Locustarum quædam canunt harmonicum quiddam.* Id cùm absurdum videretur erudito Theocriti interpreti, ἀκρίδας maluit vertere *cicadas*: nempe quia de cicadarum cantu res notissima. Unde Maro, ut ante vidimus,

—resonant arbusta cicadis.

Et credo, meminerat doctus ille vir, cicadas etiam de poetis dici, licet non optimis; ut mox parebit. Verùm omnino ἀκρίδες Theocrito etiam sunt *locustæ*: quas sonum reddere, satis docent Aristotelis, & Plinii verba superius adducta. Et verisimile est, in Sicilia, (Siculus enim Theocritus erat) locustas quasdam magis fuisse aliis canoras. Nam mirum in modum

variat vox insectorum pro locis, ubi degunt; quemadmodum diximus.

Gryllus quoque sonum edit: sed ut cicada, parte alvi fistulatâ; non, ut locustæ, feminum attritu; uti nec alis. Sic Scaliger Exercit. CCLXXIII. Non igitur iisdem, ac locusta, instrumentis; quod traditum Julio Casserio Placentino; sed reprehensum etiam ab Vlysse Aldrovando †.

† lib. 4. de insectis cap. 2.

CAPUT LXXVIII.

Insectorum usus deinceps ostenditur: ac primùm in cibo. Vesci enim iis non muta modò animantia; uti tum aves, in his gallinas Indicas, & vulgares; tum quadrupedes, velut ursos: sed homines ipsos. Sic olim comestas Græcis cicadas, maximè τεττιγομήτραν, & cicadas assas. Hodieq; cicadas edi Americanis: imò & gryllos, ac locustas. Ioanni Baptistæ in cibo fuisse, non ἐγκρίδας, ut in Ebionitarum erat Evangelio; non ἀκρέμονας, ut Hieronymo Montuo visum; non ἀχράδας, ut credidere alii: verum ἀκρίδας, prout recepta habet B. Matthæi lectio: ac voce eâ non plantarum germina intelligi, sed locustas: iisq; Æthiopes, & alios Orientis, ac Libyæ populos, vesci solere, ex scriptoribus variis ostensum. Interea cibum hunc fuisse insalubrem, ex eo colligitur, quòd gentes ἀκριδοφάγοι brevis essent vitæ, & misero mortis genere perirent. Variis in cibis vermes, & Afris, limaces.

HActenus spectavimus naturæ miranda in insectis, ac præcipuorum etiam adduximus causas; ut ita facilius à causis secundis mens humana adscendat ad Deum, naturæ ipsius auctorem. Nunc, ut in animantium factum cæteris, sic deinceps de multiplici loquar utilitate, quam ex insecti capere est. Vulgo aut nullus, aut parvus eorum usus apparet, quia non cedant in cibum. Negare tamen non possunt, muta iis vesci animantia. Sic aves penè omnes erucis capiuntur, ac vermibus terrestribus: papilionibus item gallinæ Indiæ: imò & araneis gallinæ nostræ: idque citra noxam, si adsit modus. Plinii etiam est lib. x, cap. LXXIII. *Ursi & fruge, fronde, vindemia, pomis, vivunt, & apibus; cancris etiam, & formicis.*

Sed enim dixeris, non de rationis expertibus negari; verum homine duntaxat. At de hoc quoque eos ratio fugit. Cicadæ enim sunt edules: præcipuè τεττιγομήτρα, quasi *matrem cicadarum* dicas. Hæc ex vermiculo nascitur, & priusquam cortex rumpatur, indeque cicadæ prodeant, gustu est suavissima. Ante coitum acceptiores sunt mares: à coitu feminæ; idque ob ova candida, quæ gestant. Sunt enim illa gustui pergrata. Quorum auctor Aristoteles lib. v. Hist. Anim. cap. xxx *. Etiam Antiphani Comico in Oenomao, sive Pelope, inter cibaria referuntur τέττιγες ὀπτοί, *cicadæ assæ*: ut videre est apud Athenæum lib. IV †. Aristophanes item in Horis, apud eundem Athenæum in IX ‡, inter cibos hieme venales refert cicadas.

* sive ex dist. Cæs. Scal. cap. 25, sect. 278, & 280.
† cap. 3. sive edit. Commel. p. 131.
‡ cap 3. sive editionis Commel p. 372.

Plinii

Plinii quoque est de iisdem lib. xi, cap. xxvi. *Gentes vescuntur iis ad Orientem, etiam Parthi opibus abundantibus.*

In India item Occidentali in populo Carabi, & juxta sinum Darienum & in Vraba, cicadis vescuntur, tum siccis, tum salitis: quemadmodum testantur, cùm alii, qui regiones eas descripserunt; tum Gonsalvus Oviedus. Atque addit, fine eo sportis integris vel pretio divendi, vel mercibus aliis commutari. Nec de cicadis modò id refert; sed gryllis etiam, & locustis. Est verò gryllus non scarabæi genus, ut Plinius putavit: non locustæ, ut traditum aliis: imò nec cicadæ, sed propius tamen accedens; quippe cantu non multum absimile, nec formâ, alis exceptis. Vocant Belgæ **crekel**, vel **nachtcrekel.** Valde enim eos ratio fugit, qui sic cicadam interpretantur; cùm id animalculum terris Belgarum vix reperiatur.

Locustæ verò vetustis etiam temporibus in cibo erant. Ut Joanni Baptistæ Matth. iii, 4, Ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες. Quamquam non ignorem, in Ebionitarum Evangelio non ἀκρίδες fuisse, sed ἐγκρίδες, ut Epiphanius ‡ testatur. Est verò ἐγκρίς bellarium in oleo, & aqua coctum; ut proditum Athenæo lib. iii *, & imprimis lib. xiv †; ubi Stesichori ista promit:

Χόνδρον τε, καὶ ἐγκρίδας,
Ἄλλα τε πέμματα, καὶ μέλι χλωρόν.
Alicamque, & encridas,
Aliaque bellaria, & flavum mel.

Habes & eam vocem apud lxx. puta Exod. xvi, 31, & Num. xi, 8. Sed profectò, quomodo austeræ vitæ, qualis illa Joannis Baptistæ erat, argumentum fuerit, quòd placentis, vel id genus vesceretur bellariis? Alii igitur aliter legere jubent: ut Hieronymus Montuus, Mirebelli Dominus, & Christianissimi Regis Medicus ordinarius lib. de Sanitate tuenda cap. iii. *Pro ἀκρέμονες*, inquit, *ἀκρίδες, lubrico lapsu, quantum opinor, suppositum est.* Matth iii. *in Divi esca Joannis.* Sed durum creditu, ei pro cibo fuisse ramos prægrandes, vel etiam virgulta; ut illam vocem reddidit B. Hieronymus in Esaiæ cap. xiii. Præterea in nullis codd. MSSis id invenias, nec meminere ejus lectionis veteres ulli. Uti neque reperias, quæ aliorum suspicio, ἀχράδες: quod εἶδος ἀγρίου ἀπίου ‡, Aristoteli, Dioscoridi, aliis, etiam Columellæ lib. x. Non abeundum itaque à recepta, ac constantissima lectione, quæ est ἀκρίδες. Sed sic quoque in dubio est, utrum hoc vocabulo locustæ, an plantarum germina, intelligantur. Posterius voluit Perottus, &, si Abulensem audimus, etiam Brocardus in Descriptione terræ Sanctæ. Imò legas hanc sententiam apud Euthymium, ac Theophilactum quoque. Quin hisce antiquior eandem secutus Isidorus Pelusiota lib. i, ep. cxxxii. qui scribere non veretur, animal hîc intelligi ἀμαθῶς, *imperitè*: omnino enim

‡ *in Ebionæorum hæresi, quæ numero* xxx.

* *cap.* 27.

† *cap.* 14. *Præmitti in video in fragmentis Stesichori à Fulvio Ursino editis:* Φέρεσθαι τῷ παρθένῳ δῶρα σασαμίδας. *Nam pro* δῶρας ἰσαμίδας, *jubet reponere* δῶρα σασαμίδας.

‡ *genus piri sylvestris.*

innixu se elevent è terra. Vide Aristotelem lib.IV. de Part. Animal. cap.VI. Ubi &, cur insecta quædam tantum acceperint numerum pedum, hanc adfert rationem, quod frigidæ sint naturæ; eoque necesse fuerit faciliorem reddi gressum; quod fit pedum copia. Sane & Cardanus, loco ante memorato, ait, quod iulis pedes obtigerint XLIV. id potius imperfectionis videri. Quippe plurimis eos ob debilitatem eguisse. Quod si qua ex insectis sint imbecilliora, ac paucos nihilominus pedes habent; ea fere accepere alas, ut sic defectum illum supplerent. Hæc de pedibus terrestrium.

Itidem in aquaticis insectis alia, ut initio dixi, pedes habent; alia iis carent. Priorum quædam habent sex pedes: ut muscæ fluviatiles, quas describit Rondeletius; cantharides aquaticæ, cimicibus & magnitudine pares, & forma similes; tipullæ, sic dictæ, quia degant circa τὰ τίφη, hoc est, ut Hesychius exponit, τὰ ἕλη *, in quibus transiliendis mira pollent celeritate; unde Varro Bimarco †: *—Ut levis*

Tipulla limson frigidos transit lacus.

Et huc quoque respexit Plautus Persa act.II. sc.II.

—Omnes sunt lenæ levifidæ:

Neque tipulla levius pondu'st, quam fides * *lenonia.*

Alia plures senis pedes habent; unde *multipeda* dicuntur; ut sunt pulices, & pediculi marini; item œstrus, sive asilus; adhæc scolopendræ marinæ, terrestribus, quæ *centipeda* vocantur, vel pares, vel suppares.

Pedibus caret vermis Indi fluvii, sex cubitorum; de quo Ctesias: item βδέλλα, sive hirudo marina: adhæc vermes Patavini, qui in ferventibus aquis è terra erumpentibus vivunt illæsi; ut proditum Bernardino Scardeonio in Antiq. Patav. ‡ Et verisimilius hoc facit, quod Paullus Jovius lib.XXXII. Historiarum sui temporis narrat, in Pannonia stadiis fere XII. ab urbe Buda ranas ingenitas sine damno innatare in aquis è terra scaturientibus, usque adeo ferventibus, ut vix possis pedem immittere, ac lanii in eo facile depilent sues.

Quæ diximus, pertinent ad gressum, aut volatum totius insecti. Gradiuntur verò & quædam partes præcisæ. Aristoteles lib.IV. Histor. Animal. cap.VII *. Ὅσα δὲ μακρὰ καὶ πολύποδά ἐστι, πολὺν χρόνον ζῇ διαιρούμενα, καὶ κινεῖται τὸ ἀποτμηθὲν ἐπ' ἀμφότερα τὰ ἔσχατα, καὶ γὰρ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν † (sic legit Gaza, naturæ sane convenientius, quàm est in vulgatis codd.) πορεύεται, καὶ ἐπὶ τὴν οὐράν, οἷον ἡ καλουμένη σκολόπενδρα· *Longorum autem, & quæ multis moventur pedibus, partes præcisæ diu vivunt, moventurque ad utrumque extremum, ac tum ad caput, tum ad caudam: ut quæ scolopendra appellatur.* Causam rei tam mirandæ petere oportet ex iis, quæ capite LXVIII. dicebamus, cum de duratione vitæ ageremus.

* *paludes.*

† *apud Nonium in Tipulla.*

* *pro fidei: ut rabies Lucretio, pro rabiei. Vide, quæ diximus lib 2. de Analog cap.19*

‡ *lib.1.cla.1.*

* *Cas.Scal cap 6. sect. 217.*

† *al. τμῆν.*

CA-

CAPUT LXXVI.

Insecta etiam moveri spiritu; verum non foris adveniente, sed congenito. Non tamen respirare, cũ pulmonibus careant, atq; etiam corde. Interea refrigerari; idq; perspiratione aeris, non attracti, sed admissi. Nam ut corde, & sanguine careant; aliquid tamen habere, quod proportione iis respondeat. Cur insecta moriantur oleo imbuta; præcipuè si eo illitorum caput Soli exponatur. Quare eadem reviviscant, ubi acetum adsperseris. Quamobrem idem contingat aqua suffocatis, postquam cinerem iis imposueris. Unde fit, quod insectorum alia aquis suffocentur; alia in iis solis vivant.

HÆc de gressu, ac volatu, sive integri corporis, sive etiam mutili. Nunc de spiratione dicam; quæ & ipsa certarum est partium motus. Non ejus penitus expertia esse insecta, docet nos Aristoteles lib. de Somno & Vigilia *: Τὸ σύμφυτον πνεῦμα ἀναφυσώμενον, καὶ συνιζάνον φαίνεται. Δῆλον δὲ τοῦτ' ἐπὶ τῶν ὁλοπτέρων, οἷον σφηκῶν, καὶ μελιττῶν, καὶ ἐν ταῖς μυίαις, καὶ ὅσα τοιαῦτα. *Spiritus quidam attolli vicibus, & subsidere cernitur. Quod facile deprehendi potest in totipennibus: ut sunt vespæ, apes, muscæ, & id genus alia.* Plenius hoc explicaturus addit, non moveri animal, nisi intentione spiritus; spiritum verò intendi retentione; cumque spiritum in respirantibus esse foris arcessitum; in non respirantibus, uti insectis, esse σύμφυτον, sive *innatum*. Utcunque igitur insecta non respirent; quippe pulmonibus defecta, respirationis instrumento; imo & cordis expertia, cujus refrigerandi ergo est respiratio: non tamen spirare negandum, cum spiritum attolli, & deprimi, videamus: sed alius hic est refrigerandi modus, quia perfrigerantur verius aëre undique per poros corporis admisso. Quæ & B. Basilii sententia est Hex. Homil. VIII. Dixeris, esse exsanguia; eaque non egere refrigeratione, ac proinde nec spiratione. Sed obstat huic sententiæ, quod pro corde habeant aliquid ἀνάλογον †: uti & pro sanguine acceperunt succum vitalem. Horum igitur gratia opus fuerit, frigus quomodocunque admitti intus. Et quod insecta vivunt jam dissecta, esse indicio videtur, partes etiam eas aëra & recipere, & admittere. Vide Aristotelem libro de Somno ac Vigilia; item de Respiratione: Plinium quoque lib. XI. cap. III. At inquias, non hæc tam solida esse, quàm aliquis putet. Esto enim, ut quædam insecta externo egeant aëre ad refrigerandum; uti calidiora illa, apes, pityocampæ, cantharides: nihil hoc tamen ad frigida illa pertinere; qualia sunt prope omnia. Sed enim facile isti occurras. Utcunque enim frigidiora minus indigeant non dico respiratione, sed perspiratione: non tamen perspirationis omnino sunt expertia: ut indicio est, quod oleo tinctæ moriantur.

* *cap. 2.*

† *proportione respondens.*

Nam unde hoc esse putemus, nisi quod spiratio deficit, omnibus spirandi meatibus occlusis? quod ob angustiam in animalculis istis facilè fit. Hinc Plinius lib.XI.cap.LIII. *Quæ insecta appellavimus, omnia olei adspersu necantur.* Ælianus lib.IV. de Animal. cap.XVIII. Τὰ ἔντομα φθείρεται, εἰ ἐλαίῳ τις ἐγχρίσειεν αὐτά. *Insecta perduntur, si quis oleo inunxerit.* Rationem adfert Alexander Aphrodisiensis problematum lib.I. cap.LXIV. Διὰ τί μέλισσαι, καὶ μύρμηκες, καὶ μυῖαι, καὶ καθόλου πάντα τὰ ἔντομα ζῶα, ὑπὸ ἐλαίου ἀπόλλυνται; Διότι τὰ ἀναπνευστικὰ στενὰ τούτων, καὶ τὸ ἔλαιον γλίσχρον ὂν ἐμφράττει· καὶ οὕτως ἀπόλλυνται. *Cur apes, formicæ, muscæ, atque in universum omnia ab oleo pereunt insecta? Quia spirandi meatus iis sunt angusti: oleum autem, quoniam lentum est, omnē spiritui occludat viam. Quod cum fit, pereunt.* Quando id præcipuè cōtingat, Aristoteles refert lib.VIII. Hist. Anim. cap.XXVII. Πάντα τὰ ἔντομα ἀποθνήσκει ἐλαιούμενα· τάχιστα δ' ἄν τις τὴν κεφαλὴν ἀλείψας, ἐν τῷ ἡλίῳ θῇ. *Intereunt insecta omnia oleo inuncta: sed celerrimè, si capite illito exponantur, Soli.* Similiter Plinius lib.XI.cap.XIX. *Oleo quidem non apes modò, sed omnia insecta exanimantur: præcipuè si capite uncto in Sole ponantur.* Nimirum, oleo Soli exposito id tenuius fit, eoque altius penetrat meatus. Sed eadem insecta, si aceto adspergas, quasi reviviscunt. Videlicet acetum absterget. Etiam, si humore fuerint suffocata, à morte revocaveris, cineribus impositis. Quippe calore eorum prius humor extenuatur, mox plane consumitur; unde, poris plane reseratis, spiritus liberum habet exitum. Sed hæc loquimur de insectis terrestribus. Aquatilia enim insecta non suffocantur aquis; quandoquidem non nisi in illis vivunt. Dispar est conditio ob temperiem diversam. Terrestria aëreum; aquatilia aqueum exigunt humorem: ac aquatilia non refrigerii modò, sed etiam alimenti causa.

CAPUT LXXVII.

Apes sonum edere spiritu innato ad membranulam, quæ præcinctura obtenditur, alliso. Quàm variè præcincturam illam nuncupet philosophus. Aristotelis locus enarratus. Duplex insectorum sonus, murmur, & cantus: estque sonus is vel ab spiritu intus alliso ad membranam incisuræ proximam; vel ab aëre exterius alis, aut cruribus, attrito. Cicadæ impropriè dicuntur ᾄδειν, *vel etiam* λαλαγεῖν: *propriè autem* τετλίζειν, *vel laxius Latinis* sonare, *ac* resonare. *Quæ cicadæ* ἀχέται, *quæque* τεττιγόνιαι *vocentur.* Ἀχέτας *non mutas esse, sed canoras minus. Unde fit, quod cicadæ Rheginæ & Locrenses, si altera in alterarum agrum transferantur, desinant esse vocales. Cur ranæ Cyrenaicæ non coaxent. Quare cicadæ mares magis canant feminis. Quamobrem circa solstitium demum cantillent, ac imprimis tempore meridiano. Non ore, nec sub alis sonum edere; sed illiso intus spiritu ad memoratam antea pelliculam: & cur*

tur cum idem fiat à muscis, & vespis, sonus tamen nullus audiatur, quando sedent. Quod tam dispar sonus alis reddatur, id à diversa adeo alarum natura provenire. Plinii ἀντιλογία, nunc cum Aristotele dicentis, locustas sonum edere feminum attritu; nunc stridere eas dentes conterendo. Perperam apud Theocritum ἀκρίδας reddi cicadas: *& quid errori huic occasionem præbuisse videatur. Quâ parte resonent grylli.*

ASpiratione nunc veniam ad sonum, quem reddunt insecta. Nam ut ad motum spiratio, sic ad spirationē sonus refertur. Spiritu enim & apes sonant; non dixero illo foris arcessito, foraſque emisso, ut in respirantibus; quæ vocem edunt gutture quidem ad vocales concurrente, ad consonas verò lingua, & labris: sed ab innato spiritu: de quo discrimine paullo ante adducebamus verba Aristotelis ex libro de Somno, ac Vigilia. Continuo autem sequitur apud philosophum modus ille, quo innatus iste spiritus bombum sive sonum efficit: Διὸ καὶ βομβοῦντα φαίνεται τὰ πτερωτὰ, ὅταν κινεῖται τῇ τρίψει τοῦ πνεύματος προσαπίπτοντος πρὸς τὸ ὑπόζωμα τῶν ὁλοπτέρων· *iccirco alas habentia edunt bombum, cum se movent, attritu spiritus ad præcinctum allidentis.* Sententia est, insecta dare sonum spiritu illiso ad membranulam illam, quæ obtenditur præcincturæ. Hanc enim pelliculam Aristoteles eo in libello nunc διάζωμα, nunc ὑπόζωμα appellat: uti & alibi vocat ζῶμα, ζωστῆρα, & περίζωμα. Eundem soni modum docet nos libro de Juventute, & annexis, part. ult. quæ est de Respiratione: ubi tradit, his animantibus corpus sub præcinctura distingui, quo per tenuiorem membranam refrigerentur: bombumque fieri τρίψει τοῦ ἐμφύτου πνεύματος πρὸς τὸ ὑμένα· *attritu spiritus innati ad pelliculam.* Illustrat deinde hæc similitudine petitâ à ludicro puerorum; qui calamum inflaturi perforatum apponunt ad eum pelliculam, ad quam spiritus inflantium allidatur. Et sane tibicines etiam foraminibus tibiæ varie imponunt digitos, ut allisione ad eos, pelliculæ vicem præstantes, varia oriatur harmonia. Sed non alius illustrior est locus, quam lib. IV. Hist. Animal. cap. IX *: ubi primo negat, insecta habere vocem. Nam, inquit, ea à pulmone per guttur proficiscitur; lingua autem, & labiis, articulatim formatur. Atqui insecta, quia pulmonibus defecta, non respirant: ac proinde neque vocem edunt: sed tantummodo sonum: quæ vox multo est generalior; ut diximus etiam lib. III. cap. XXVII. & XLIV. Atque ex his colligit, τὰ ἔντομα ψοφεῖν τῷ ἔσω πνεύματι, οὐ τῷ θύραζε· *insecta sonare interiori spiritu, non foris admisso. Sive, spiritu insito, non foris arcessito.* Quem tamen locum aliter cepit Cæsar Scaliger: quando reddidit, *admisso spiritu sonant, non emisso.* Verum non dubium, quin τὸ ἔσω πνεῦμα idem sit, ac σύμφυτον: uti τὸ θύραθεν idem ac τὸ θύραζε. Atqui σύμφυτον non est foris admissum,

* *Ex Cæsar. Scal. dist. sect. 267.*

ſum, ſed *congenitum, innatumque*. Saltem σύμφυλον non eſt *externum*, interque alas foris eliſum. Quare, ſi placet intelligere ſpiritum foris advenientem; id ſic capere oportebit, ſonum fieri ſpiritu foris ſponte in corpus illapſo, atque ita intus ad membranam proximè ſubditam inciſuræ attritum fractumque. Sed ad Ariſtotelem redeamus. Is duplicem deinde ſonum facit: quippe inſectorum alia ait βομβεῖν,* ut apes, ac veſpas: alia ᾄδειν †, ut cicadas. Addit deinde, πάντα δὲ ταῦτα ψοφεῖ τῷ ὑμένι ὑπὸ τὸ σῶμα, ὅσοις διῄρηται· *Universa autem ſonum cient membrana, quæ obtenditur ad inciſionem præcinctura*. Hinc oſtendit, dividi motum, in illum ab ſpiritu incluſo, qualis apium eſt; & alterum ab exterioris corporis motu: qui duplex, vel ab alis, vel à cruribus; uterque ab attritu. A cruribus, ut in locuſtis; de quibus ſic inquit: Αἱ δ' ἀκρίδες τοῖς πηδαλίοις τρίβουσαι (ποιοῦσι) τὸν ψόφον, Quod Gaza vertit: *Locuſtæ ſuis gubernaculis atterentes ſonant*. At melius fortaſſe, ut ex ſuperiori capite liquet, Cæſar Scaliger: *Locuſtæ autem ſaltatoriis cruribus affricatis ſonum faciunt*. Ab alis verò, ut in muſcis, & apibus; quæ, ſeſe attollendo, alas dilatant, atque ita ſonum dant.

* murmurare.
† canere.

Quæ hactenus de inſectis ex Ariſtotele dicebamus, eadem Plinius enarrat lib. XI. cap. LI. *Vocem non habere, niſi quæ pulmonem, & arterias habent, hoc eſt, niſi quæ ſpirant, Ariſtoteles putat: icccirco & inſectis ſonum eſſe, non vocem; intus meante ſpiritu & incluſo ſonante: alia murmur edere, ut apes; alia cum tractu ſtridorem, ut cicadas. Recepto enim ut duobus ſub pectore cavis ſpiritu, mobili occurſante membrana intus, attritu ejus ſonare viſcera, ſat notum eſt. Cætera ſimul cum volatu & incipere audiri, & deſinere; ut muſcas, apes. Sonum enim attritu, & interiore aura non anima, reddi. Locuſtas pennarum & feminum attritu, creditur ſane.* Ubi videmus, quatuor inſectorum genera ſono diſcrepantia referri, cauſas etiam diſcriminis exponi. Ea inſecta ſunt, apes, cicadæ, muſcæ, & locuſtæ. Verum non idem, quod Ariſtoteles, ac Plinius, de iis retulere, cæteris etiam viſum fuit. Præterea alia etiam de ſono earum in conſiderationem veniunt. Quocirca de quatuor iſtis, & aliis nonnullis, paullo diſtinctius dicemus.

Ordiar à cicadis, quia illud habent eximium, quod qualicunque homines cantu oblectent. Atque hoc nomine celebrat eas magnus Mediolanenſium antiſtes B. Ambroſius lib. V. cap. XXII. *Quam dulcis etiam in exiguo cicadis gutture cantilena, quarum cantibus medio æſtu arbuſta rumpuntur*. Ubi reſpicit illud III. Georg.

Et cantu querulæ rumpunt arbuſta cicadæ.

Et *rumpuntur* etiam eſt in mellificio Ambroſiano Bartholomæi Urbinatis epiſcopi: qui anno vixit CIↃ CCCC XII. ut eſt apud Philippum Bergomatem ‡. Quod indignum foret referri, niſi vidiſſem, qui *corrumperentur*

‡ in Chronico Supplement.

perentur imperitè reponerent. Continuo inde subdit Ambrosius: *Eoq; magis canora meridianis caloribus, quo puriorem aerem id temporis attrahunt spiritu, cantus resonant clariores.* Sed Ambrosio objectes, non bonos cantores, verum malos poetas, cicadis fuisse comparatos: qua de re ex Simonide diximus lib. IV. Oratoriarum Inst. c. VI. sect. XII. Huic sic occurrimus, ut raucus sit eorum cantus, eoque insuavis præ illo lusciniæ, vel etiam à poetis attributo oloribus; quibus poetæ boni conferuntur: plus tamen habere suavitatis, quam aliis est insectis; uti apibus, vespis, crabronibus. Sane si accurate loquendum, cantus dici nequit. Ac propterea caute Aristoteles lib. IV. Histor. Animal. cap. IX. non ᾄδειν * ait, sed ᾄδειν λέγεται, *canere eas dicitur.* Quemadmodum nec proprius est sermo, cum eas λαλαγεῖν ait Theocritus Idyll. Z. Quippe λαλαγεῖν est à λαλαγὴ, hoc à λαλάζω, illud à λαλῶ: quod proprie est *loquor:* ac fortasse per reduplicationem venit ab Hebræo לע, quod est *guttur,* formandæ vocis instrumentum. Cicada verò non loquitur, nec gutture sonum edit. Quare nec λαλαγὴ proprie illi tribui videtur. *Fritinnire* illas ait minimè vetus scriptor carminis, quod Philomelæ nomen præfert, ineptèque inter Ovidiana reponitur. Varroni verò Virgula divina † minutarum avium pulli *fritinnire* dicuntur. Quare & hoc proprium sit respirantium. Maro ‡ itaque maluit de cicadis voce uti generali:

Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.

Præcipuè autem sonant æstate, ac diebus potissimum canicularibus: ut ex Anania, Jamborum scriptore, traditum Athenæo lib. VII. Auctumno is cantus desinit. Causam ejus inferius referam. Nec omnes æstate canunt: sed majores, quæ Aristoteli * vocantur ἀχέται, quasi ἠχέται; ut apud Hesiodum in ἔργοις legas, ἠχέτα τέττιξ, *vocalis, cicada*: nempe ab ἤχω, *sono.* Minores eidem dicuntur τεττιγόνια, aliis τεττιγονίδια: hoc video ab his *cicadastros,* ab illis *cicadellas,* verti: utrumque, ut censeo, appositum, & omnino ἀναλόγως ‡ formatum. Minores istæ statuuntur ἄφωνοι, sive *muta* quod caute capiendum. Nec enim planè non canunt: sed sunt, ut Plinius * de iis refert, *minus canora.* Quare dispar est ratio Locrensium, & Rheginarum: quarum illæ in Rhegino, hæ in agro silent Locrensi, licet ripæ fluminis medii nec jugeris spatio distent; ut Ælianus † scripsit. Cujus ratio à sexu peti nequit; sed ex eo, quia temperies loci variet. Ut similis in hisce insectis ratio sit, ac ranis * Seriphiis: quæ sunt mutæ ob aquæ nimium humorem. Nam siquis in aquas transferat crassiores, fiunt vocales. Nec ranæ Cyrenaicæ †, ut cum Marone ‡ sic loquar, loquaces sunt; idque ob aquæ amaritiem. Autor de utroque Theophylactus Simocatus problemate physico XVIII. Sed à propria intemperie est, quod in cicadis mares canant, feminæ non item: ut Aristoteles ait lib. V. Histor. Animal. cap. XXX *, Plinius

* *canere.*

† *Apud Nonium in* Fritinnire.

‡ *Ecl. 2.*

* *lib. 5. Histor. An. cap. 30.*

‡ *formationi aliarum vocum convenienter.*

* *lib. 11. c. 26.*

† *lib. 5 de An. cap 9. Vti & Plinius lib. 11. cap 27.*

* *Plin. lib. 8. cap. 58.*

† *Ibid & apud Aristot. Admir. Audit.*

‡ *3. Georg.*

* *sive ex dist. Cæs. Scal. cap 24. sectio 29.*

Plinius lib.xi.cap.xx. Ælianus lib.i. de An.cap.xx. Et convenit hoc Hesychii: ἀχέτας ὁ ἄρρην τέττιξ ὁ λαλίσταλος. *Acheta cicada mas, qui maximè loquax.* Aliis placet, ἀχέτας, & τεττιγόνια, non ſexu, ſed magnitudine, & voce, diſtingui. Sed ſolos mares canere, vulgus etiam ruſticorum ait: quod in talibus non eſt aſpernandum: præſertim ubi etiam ratio pro iis facere videtur. Nam cantus eſt à ſpiritu vegetiore; qualis potius maris, præſertim magnitudine præcellentis. Sin & quædam femellæ canunt, hæ quaſi viragines habeantur. Ac jam olim rationem illam attulit Theophylactus Simocatus problemate phyſico xiii. ubi ait, cicadam videri Pythagoræ diſcipulam: ac cauſam hanc ſilentii eſſe, quod ea ſit mare humidior, & frigidior; licet alioqui & mares ſatis frigidi ſint temperamenti. Unde eſt, quod canere demum incipiant circa ſolſtitium: præterea meridie quidem, cum intenſior eſt calor, valde ſint vocales; at ſonare deſinant Sole occidente.

Quomodo cicadæ canant, ne inter veteres quidem convenit. Imperiti ore id fieri cenſent. Sed obſtat, quod etiam canant capite præciſo: ut traditum Alberto Magno lib.xxvi. de Anim. & Cardano lib.vii. de Variet. Rerum cap.xxviii. Alii putant, concuſſione alarum, quas nactæ quaternas, reddi ſonum. Hine Sappho apud Demetrium Phaler.‡ Πτερύγων δ' ὑπὸ κακχέει λιγυρὰν ἀοιδάν. *Sub alis autem funditat argutam cantilenam.* Imo Heſiodi etiam eſt in Ἔργοις * lib.ii:

† pag.130. edit. Florent. ſive Morelliana pag.63,

* verſ.580.

---Καὶ ἠχέτα τέττιξ
Δενδρέῳ ἐφεζόμενος λιγυρὴν καταχεύετ' ἀοιδὴν
Πυκνὸν ὑπὸ πτέρυγος.

---*Et canora cicada*
Arbori inſidens, ſtridulum effundit cantum
Frequenter ſub alis.

Quem ad locum hæc ſcholiaſtes ejus, Proclus Diadochus †: Ὁ τέττιξ ᾄδει ὑπὸ ταῖς πτέρυξι τρίβων ἑαυτὸν, καὶ τὸν ἦχον ἐκπέμπων· οὕτω γὰρ αὐτὸν ᾄδειν φασί· *Cicada canit ſub alis, atterens ſeipſam, & ſonũ emittens. Sic enim canere eã ajunt* Nec multum abit Horapollo, qui lib.ii.c.lv. ait, eam διὰ τῆς ῥάχεως φθέγγεσθαι, *Dorſo reſonare.* Sunt & aliæ aliorum de cantu hoc opiniones. Nobis ob ea, quæ antea adduximus, perſiſtere animus eſt in ſententia ex Ariſtotele, Plinioque, ſuperius adducta. Nempe ut ſonus fiat à ſpiritu intus allidente ad membranam præcincturæ obtentam. Quem modum etiam aſſignavi lib. ii. cap xxvii.

† pag 133 edit. Raphe.eng.

Quærat aliquis, ſi hæc ita ſunt, cur muſcæ, & veſpæ, non edant ſonum, niſi volantes; cicadæ etiam ſedentes. Nempe cicadis eſt caloris paullo plus. Itaque ſpiritus iis inſitus memoratam ad pelliculam ſæpius, ac vehementius, impellitur: unde ſonus ejuſmodi, quem liceat audire. At muſcæ, & ſimilia, ſunt frigidiora: ut ſonus audiatur quidem, cum vehemens

mens intus motio est, uti quando volant: at si sedeant, quia exilis tum is motus, eo vel sonus sit nullus, vel saltem non ejusmodi, ut ab homine possit sentiri.

Imo si Cæsarem Scaligerum audimus, quod de muscis dictum, in apibus etiam locum habet. Nam hac parte, quod rarò facit, deserit Aristotelem, ac ab iis quoque, non spiritu intus alliso; sed alarum agitatione, sonum reddi ait. Vide eum adversus Cardanum Exercit. CCLXXIII. Verùm quid si dicamus ambo ista in apibus concurrere?

Sed quicquid de apibus sit, saltem insecta quædam alis resonant. Cur verò id aliæ magis aliis faciant, ab alarum diversa pendet natura. Quod eidem Cæsari Scaligero egregiè ostensum Commentario in Aristotelicam Animalium Historiam lib. IV, cap. IX, sect. CCLXVII. Nempe alæ papilionum, ob mollitiem, sonum edunt nullum; illæ muscarum, aliquem, quia membranaceæ sunt; majorem crabrones, propterea quòd iis sint duriores; maximum scarabæi, quia crustaceæ. Culices interim tenuem, & acutum, ob alarum angustiam.

Nunc videamus, quod extremo loco cùm Aristoteles ait, tum Plinius quoque: qui in verbis quidem superius allatis cum philosopho consentit; sed à se ipso abit lib. XI, cap. XXXIX, his verbis: *Vox locustarum proficisci ab occipitio videtur. Eo loco in commissura scapularum habere, quasi dentes; eosq; inter se terendo stridorem edere, circa duo æquinoctia maximè, sicut cicadæ, circa solstitium.* Nisi dicere velimus, hic Plinium ex sua loqui sententia: ex aliena verò id facere, cùm illum tribuit sonum feminibus contritis: & ideo dixisse superiùs, *creditur sanè.* Mirum verò, quòd in locustarum etiam sono putarint musicum quid inesse. Nam ut Maro dixit Ecloga IX.

—Sed argutos interstrepere anser olores:

ita Theocritus Idyll. VII. ait,

—βάτραχος δέ ποτ' ἀκρίδας ὥς τις ἐρίζω·

Sed velut rana quædam contra locustam contendo.

Ubi sic scholiastes Græcus: Τῶν ἀκρίδων εἰσί τινες, αἳ τερίζουσιν ἐναρμόνιον· *Locustarum quædam canunt harmonicum quiddam.* Id cùm absurdum videretur erudito Theocriti interpreti, ἀκρίδας maluit vertere *cicadas:* nempe quia de cicadarum cantu res notissima. Unde Maro, ut ante vidimus,

—resonant arbusta cicadis.

Et credo, meminerat doctus ille vir, cicadas etiam de poetis dici, licet non optimis; ut mox parebit. Verùm omnino ἀκρίδες Theocrito etiam sunt *locustæ:* quas sonum reddere, satis docent Aristotelis, & Plinii verba superius adducta. Et verisimile est, in Sicilia, (Siculus enim Theocritus erat) locustas quasdam magis fuisse aliis canoras. Nam mirum in modum

NNNN variat

variat vox insectorum pro locis, ubi degunt; quemadmodum diximus.

Gryllus quoque sonum edit: sed ut cicada, parte alvi fistulatâ; non, ut locustæ, feminum attritu; uti nec alis. Sic Scaliger Exercit. CCLXXIII. Non igitur iisdem, ac locusta, instrumentis; quod traditum Julio Casserio Placentino; sed reprehensum etiam ab Vlysse Aldrovando †.

† lib. 4. de insectis cap. 2.

CAPUT LXXVIII.

Insectorum usus deinceps ostenditur: ac primùm in cibo. Vesci enim iis non muta modò animantia; uti tum aves, in his gallinas Indicas, & vulgares; tum quadrupedes, velut ursos: sed homines ipsos. Sic olim comestas Græcis cicadas, maximè τεττιγομήτραν, & cicadas assas. Hodieq; cicadas edi Americanis: imò & gryllos, ac locustas. Ioanni Baptistæ in cibo fuisse, non ἐγκρίδας, ut in Ebionitarum erat Evangelio; non ἀκρέμονας, ut Hieronymo Montuo visum; non ἀχράδας, ut credidere alii: verum ἀκρίδας, prout recepta habet B. Matthæi lectio: ac voce eâ non plantarum germina intelligi, sed locustas: iisq; Æthiopes, & alios Orientis, ac Libyæ populos, vesci solere, ex scriptoribus variis ostensum. Interea cibum hunc fuisse insalubrem, ex eo colligitur, quòd gentes ἀκριδοφάγοι brevis essent vitæ, & misero mortis genere perirent. Varæ in cibis vermes, & Afris, limaces.

HActenus spectavimus naturæ miranda in insectis, ac præcipuorum etiam adduximus causas; ut ita facilius à causis secundis mens humana adscendat ad Deum, naturæ ipsius auctorem. Nunc, ut in animantium factum cæteris, sic deinceps de multiplici loquar utilitate, quam ex insecti capere est. Vulgo aut nullus, aut parvus eorum usus apparet, quia non cedant in cibum. Negare tamen non possunt, muta iis vesci animantia. Sic aves penè omnes erucis capiuntur, ac vermibus terrestribus: papilionibus item gallinæ Indiæ: imò & araneis gallinæ nostræ: idque citra noxam, si adsit modus. Plinii etiam est lib. x, cap. LXXIII. *Ursi & fruge, fronde, vindemia, pomis, vivunt, & apibus; cancris etiam, & formicis.*

Sed enim dixeris, non de rationis expertibus negari; verum homine duntaxat. At de hoc quoque eos ratio fugit. Cicadæ enim sunt edules: præcipuè τεττιγομήτρα, quasi *matrem cicadarum* dicas. Hæc ex vermiculo nascitur, & priusquam cortex rumpatur, indeque cicadæ prodeant, gustu est suavissima. Ante coitum acceptiores sunt mares: à coitu feminæ; idque ob ova candida, quæ gestant. Sunt enim illa gustui pergrata. Quorum auctor Aristoteles lib. v. Hist. Anim. cap. XXX *. Etiam Antiphani Comico in Oenomao, sive Pelope, inter cibaria referuntur τέττιγες ὀπτοί, *cicadæ assæ*: ut videre est apud Athenæum lib. IV †. Aristophanes item in Horis, apud eundem Athenæum in IX ‡, inter cibos hieme venales refert cicadas. Plinii

* sive ex dist. Cas. Scal. cap. 25, sect. 278, & 280.
† cap. 1. sive edit. Commel. p. 131.
‡ cap 3. sive editionis Commel p. 372.

Plinii quoque est de iisdem lib.xi,cap.xxvi. *Gentes vescuntur iis ad Orientem, etiam Parthi opibus abundantibus.*

In India item Occidentali in populo Carabi, & juxta sinum Darienum & in Vraba, cicadis vescuntur, tum siccis, tum salitis: quemadmodum testantur, cùm alii, qui regiones eas descripserunt; tum Gonsalvus Oviedus. Atque addit, fine eo sportis integris vel pretio divendi, vel mercibus aliis commutari. Nec de cicadis modò id refert; sed gryllis etiam, & locustis. Est verò gryllus non scarabæi genus, ut Plinius putavit: non locustæ, ut traditum aliis: imò nec cicadæ, sed propius tamen accedens; quippe cantu non multum absimile, nec formâ, alis exceptis. Vocant Belgæ **creKel**, vel **nachtcreKel.** Valde enim eos ratio fugit, qui sic cicadam interpretantur; cùm id animalculum terris Belgarum vix reperiatur.

Locustæ verò vetustis etiam temporibus in cibo erant. Ut Joanni Baptistæ Matth.iii,4, Ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες. Quamquam non ignorem, in Ebionitarum Evangelio non ἀκρίδες fuisse, sed ἐγκρίδες, ut Epiphanius ‡ testatur. Est verò ἐγκρὶς bellarium in oleo, & aqua coctum; ut proditum Athenæo lib. iii *, & imprimis lib.xiv †; ubi Stesichori ista promit:

Χόνδρον τε, καὶ ἐγκρίδας,
Ἄλλα τε πέμματα, καὶ μέλι χλωρόν.
Alicamque, & encridas,
Aliaque bellaria, & flavum mel.

Habes & eam vocem apud lxx. puta Exod. xvi, 31, & Num. xi, 8. Sed profectò, quomodo austeræ vitæ, qualis illa Joannis Baptistæ erat, argumentum fuerit, quòd placentis, vel id genus vesceretur bellariis? Alii igitur aliter legere jubent: ut Hieronymus Montuus, Mirebelli Dominus, & Christianissimi Regis Medicus ordinarius lib. de Sanitate tuenda cap. iii. *Pro* ἀκρέμονες, inquit, ἀκρίδες, *lubrico lapsu, quantum opinor, suppositum est Matth* iii. *in Divi esca Joannis.* Sed durum creditu, ei pro cibo fuisse ramos prægrandes, vel etiam virgulta; ut illam vocem reddidit B. Hieronymus in Esaiæ cap.xiii. Præterea in nullis codd. MSSis id invenias, nec meminere ejus lectionis veteres ulli. Uti neque reperias, quæ aliorum suspicio, ἀχράδες: quod εἶδος ἀγρίου ἀπίου ‡, Aristoteli, Dioscoridi, aliis, etiam Columellæ lib.x. Non abeundum itaque à recepta, ac constantissima lectione, quæ est ἀκρίδες. Sed sic quoque in dubio est, utrum hoc vocabulo locustæ, an plantarum germina, intelligantur. Posterius voluit Perottus, &, si Abulensem audimus, etiam Brocardus in Descriptione terræ Sanctæ. Imò legas hanc sententiam apud Euthymium, ac Theophilactum quoque. Quin hisce antiquior eandem secutus Isidorus Pelusiota lib.i, ep. cxxxii. qui scribere non veretur, animal hîc intelligi ἀμαθῶς, *imperitè*: omnino

‡ *in Ebionæorum hæresi, quæ numero* xxx.

* *cap.* 27.

† *cap.*14. *Præmitti in video in fragmentis Stesichori à Fulvio Ursino editis:* Φέρεσθαι τῇ παρθένῳ δῶρα σησαμίδας. *Nam pro* δῶρα σησαμίδας, *jubet reponere* δῶρα σασαμίδας.

‡ *genus piri sylvestris.*

 enim

enim ſignari ἀκρέμονας βοτανῶν, ἢ φυτῶν *ſummitates herbarum, vel plantarum.* Quid quod è Latinis quoque id placuit vetuſtiori iſtis omnibus Paulino? Ita enim ille carmine de Joanne Baptiſta:

Præbebant victum facilem ſylveſtria mella,
Pomaque, & incultis enata cautibus herbæ.

Ut ab uſitata ἀκρίδος ſignificatione recederetur, non aliud fecit, quàm quòd neſcirent, variis olim locis locuſtas fuiſſe pro cibo, hodieque eſſe. Prius illud conſtat ex Ariſtophanis Acharnenſibus, & Plutarchi Sympoſiacis: ac præcipuè Agatharchide apud Photium *. Narrat is, gentem eſſe Æthiopicam ἀκριδοφάγων, q.d. *locuſtivororum*, ex eo nomen ſortitam, quia animali hoc, quod ἀκρίδα, ſive *locuſtam*, dicimus, veſceretur. Ambigit autem, utrum, quòd rarò annum excedat quadrageſimum, ſit ex nativa corporum temperie, an aëre corrupto, an alimento, quod diximus. Poſtremum verò illud credere mavult Hieronymus Mercurialis lib. II. Var. Lect. cap. XX. Idem verò, Agatharchidem in eo ſecutus, de gente illa prodidit Diodorus Siculus lib. III †, & Strabo lib. XVI ‡. Plinii quoque eſt lib. VI, cap. XXX. *Pars quædam Æthiopum locuſtis tantum vivit fumo & ſale duratis in annua alimenta: ii quadrageſimum annum vita non excedunt.* Etiam Parthos iis veſci, tradit lib. XI, cap. XXIX. *Parthis*, inquit, *& locuſta in cibo grata.* Firmat hæc etiam B. Hieronymus lib. II. in Jovinianum cap. VI. *Orientales, & Libyæ populos, quia per deſertum, & calidam eremi vaſtitatem, locuſtarum nubes reperiuntur, locuſtis veſci moris eſt. Hoc verum eſſe, Joannes quoque Baptiſta probat.* Similiter Joannes Leo in deſcriptione Africæ lib. IX. cap. de Animalibus: ubi inter alia hæc legas: *Arabia deſerta, & Libyæ populi locuſtarum adventum pro felici habent omine: nam vel elixas, vel ad Solem deſiccatas, in farinam tundunt, atq; comedunt.* Tradit quoque idem Clenardus in epiſtolis. Sic igitur colligimus, nihil eſſe cauſæ, cur putemus, Jo. Baptiſtam aliud ediſſe, quàm locuſtas: præſertim, cùm ſint inter cibos Judæis conceſſos; ut liquet ex Levitici cap. XI, 21, 22. Secutuſq; hanc etiam ſententiam Cæſar Scaliger in lib. V. Ariſt. Hiſt. An. cap. XXVIII *. *Nota*, inquit, *ex Dioſcoride, locuſtas eſitari ſolitas, ne Grammaticorum pertinacia pergat ineptire de locuſtis Divi præcurſoris Domini.* Grammaticos ait: imperitiores ſacri ordinis voluit dicere. Nec cum improbo ſermonem, quia parte iſtâ diſquiſitio eſt, ſi non Grammatica, ſaltem non fori Theologici, quatenus Theologi ſunt. Etſi verò locuſtæ fuerint in cibo: meritò tamen diuturnior earum uſus ſuſpectus ſit, ut inſaluberrimus. Hæc ſuſpicio inde potiſſimùm provenit, quod ἀκριδοφάγοι, de quibus antea diximus, brevis fuerint vitæ, & miſero ſoleant mortis genere perire. Agatharchidæ de hoc verba inferius adducam, cùm de malis, quæ inſecta dant nobis, agetur.

* bibliotheca cod. 250.

† pag. 162. edit. Wechel.

‡ pag. 772. edit. Pariſ. an. 1620.

* ſive ex diſt. Cæſ. Scal. cap. 23, ſect. 271.

Sunt

Sunt & alia insecta in cibo. Ut cossi: de quibus ita Plinius lib. XVII, cap. XXIV. *Jam quidem & in hoc luxuria esse cœpit; prægrandesq; roborum* (vermes) *delicatiore sunt in cibo: cossos vocant, atq; etiam farina saginati hi quoq; altiles fiunt.* Ælianus item lib. XIV. de Anim. cap. XIII. narrat, Indorum regi in mensis secundis apponi vermem quendam in planta nascentem, & igni tostum: eum delicatissimum ab Indis haberi, ac idem testari quosdam Græcorum, qui gustassent. Sed & Joannes Mandevil Anglus, qui ante annos claruit prope CCC, tradit, in insula Talache principibus apponi in mensis è lignis putridis enatos. Indos è lumbricis placentas conficere, refert Joa. Manardus. Indos Occidentales etiam crudis vesci vermibus, prodidit Joannes Lopez.

Afris hodie limaces, sive cochleas nudas, in cibo esse, comprobat Brasavolus testimonio suorum Ferrariensium; qui anno CIƆ IƆ XXXV. cum Imperatore Karolo V. profecti sunt Tunetum.

CAPUT LXXIX.

De melle, ejusque apud veteres usu in cibo ac potu. Mulsi οἰνόμελι. *Vino Falerno, vel Massico, mel Atticum, aut Siculum, misceri solere. In anticœnio non laudatum è vino generoso. Commendatius alias è vino vetere. Ut à mulso vinum melities, & melicrato differat hydromeli: ac quæ gentes jam olim hydromeli pro vino usurparint.* Mellina *quid. Mella quædam amara. Dictum Ionathanis, melle visum sibi redditum, è Plauto illustratum. Mel vitam producere, ostensum exemplo Pollionis Romuli, ac Democriti Cur apes diutius vivant, quàm insectorum alia. Melle etiam cadavera conservari solere: cujus tamen loco & ceram usurparint. Unde ea vis sit melli.*

ALiquid est, quòd insecta quædam in cibis esse diximus. Sed minutum est præ illo, quod referam de fructu quorundam; ut apicularum melle; quo sic veteres sunt in cibo usi, uti nos saccharo solemus. Nec minoris mel fieret, quàm saccharum, nisi terrarum ubique nasceretur. Quippe sic vita est hominum, ut temnant vulgaria; illa penè sola eos juvent, quæ è longinquis petuntur locis. Ac in cibo quidem trifariam illud fuit: per se, vel pani illitum, vel mixtum placentis, & aliis operibus dulciariis: ut quæ Petronius, sed tralatitiè, *mellitos* dixit *globulos.*

Præterea usi sunt melle in potu. Præcipuè autem miscebant vino austero, quod melle mulcebant, hoc est, leniebant: unde &, quod Græcis οἰνόμελι, Latini *mulsum* dixere: nisi simpliciter ex *mel* factum malis. Ex vinis hisce fortibus, & austeris, erat Falernum, & Massicum. Iis nomen à Falernis & Massicis montibus: quos in Campania statuit Plinius lib. III, cap. V.

cap.v. Hujusmodi vino miscebant imprimis mel Atticum, vel etiam Siculum, quod bonitate erat proximum: ut est apud Martialem lib.XIII, ep. CIV, & CV. In antecœnio tamen minus id laudabatur, quod ex vino esset Falerno; eoque nomine Aufidium damnat Horatius*, quòd primis etiam poculis hoc uteretur, cùm lene mulsum tum sit convenientius. Ab ætate aliàs esse commendatio solet. Unde Plinius lib.XXII, cap.XXIV. *Semper mulsum ex vetere vino utilissimum, facillimeq; cum melle concorporatur; quod in dulci nunquam evenit.* Quo pacto autem fiat mulsum, referunt Geoponica Constantino dicata lib.VIII, cap.XXIV †.

* Lib.2. sat.4.

† Græca edit. Bas. p.211.

Est & vinum melitites: quod quomodo ab mulso differat, docet his verbis Dioscorides lib.V, cap.XV: Οἶνος μελιτίτης διαφέρει τοῦ οἰνομέλιτος, ὅτι ἐκεῖνο μὲν ἐξ αὐστηροῦ οἴνου, καὶ παλαιοῦ, καὶ ὀλίγου μέλιτος σκευάζεται· ὁ δὲ μελιτίτης πρὸς ἰχόας αὐστηροῦ γλεύκους, μέλιτος χοῦν ἕνα, καὶ ἁλὸς κύαθον ἕνα· *Vinum melitites differt à mulso, quòd illud ex austero, & vetere fit vino, ac melle exiguo: melitites autem, adjecto ad quinque austeri musti congio mellis uno, & salis cyatho.*

Præterea est aqua mulsa, quæ Græcis μελίκρατον, vel ὑδρόμελι. Nisi quòd melicratum potius dicatur, si recens aqua misceatur melli ad usum repentinum, ac usus ejus vix esse soleat extra medicinam: hydromeli autem ex veteri fit mistura; ut Dioscorides ostendit libri ejusdem cap.seq. Hoc extra medicinam loco vini usos esse Celtiberos, docet Diodorus Siculus lib. V. ac Aristoteli in Auditionibus Mirandis idem proditum de Taulantiis, Illyridis populo! ut ibidem legas, ac Epidamno vicinis, ut Thucydides indicat. Quos Macedoniæ partem à Plinio, & Appiano, fieri, nihil mirandum; quando inter eas gentes, ob bella continua, variare imperii limites solent. Imò videtur & Græcorum is fuisse mos, priusquam vinum nossent. Plutarchus quidem lib.IV. Sympos. quæst.V. tradidit, ante vinum inventum pro eo œnomeli bibi in conviviis solere. Quomodo fiat hydromeli, docent Geoponica ante dicta cap.XXVI, & XXVII. Planè verò iis adsentio, qui per *mellinam* intelligunt *hydromeli* apud Plautum Pseudolo act II, sc. ubi jungit,

Murrhinam, passum, defrutum, mellinam. --

Quòd verò sic melle gauderent veteres, sine dubio fuit ab grato ejus sapore. Ut in tam exiguo apicularum mole non solùm miremur maximas animi virtutes; de quibus antea diximus: sed etiam fructum amemus dulcissimum, & sapidissimum. Atque inde comprobat Siracides in Ecclesiastico cap.XI, 3. non debere homines æstimari ex corporis statura. Nam inquit, Μικρὰ ἐν πετεινοῖς μέλισσα, καὶ ἀρχὴ γλυκασμάτων ὁ καρπὸς αὐτῆς· *Exigua in volatilibus est apis: & principatum inter dulcia obtinet ejus fructus.*

Ab hac dulcedine quoque est, quòd veteres blandiendo dicerent *mel*, vel

vel *melculum* * *suum:* aut *mulsa* † *loqui,* & *mulsa mea* ‡. Interim & mella * *Plaut Mostell. & Casin.*
sunt amara; ut in Sardinia, ob absynthii copiam: quemadmodum ait Dioscorides lib. II, cap. CI. † *Idem Pœnul.* ‡ *Idem Stich.*

Altera etiam commendatio est, & longè excellentior. Nam vires quoque reficere, ac recreare, exemplo discimus Jonathanis, filii Sauli; de quo illud in prioribus Regum * libris, Samueli attributis, refertur, ut, cùm paterni hujus ignarus edicti, nequis cibi quicquam ante partam caperet victoriam, mel in sylva fluitans gustasset: dixerit oculos isto sibi illuminatos: hoc est, vires sibi redditas priores, quæ fame antea planè erant debiles; sic ut & oculi vix viderent, genua vix sustinerent. Quod à fame provenire, docet Curculio Plautinus †: —*Tenebræ oboriuntur, genua inediâ succidunt.* * *lib. 1. Samuelis cap. 14. vers. 29.*

Et mox: —*Perii, prospicio parum.* † *Curcul. act. 2 sc. 3.*

Os amarum habeo, dentes blennos, lippiunt fauces fame.

Quæ satis ostendunt, cur Jonathas famelicus, paululo mellis comesto, sibi oculorum dixerit redditum lumen. Nam cùm omnis id habeat cibus, ut vires deperditas instauret: tum præcipuè hoc, uti vinum, sic mel præstat; quia ambo subtilia sint, eoque citius vires diffundant.

Quanti præterea illud est faciendum, quòd mel vim habet maximam in putredine arcenda! unde est, quòd ætatem hominis producat. Plinius lib. XXII, cap. XXIV. *Multi senectam longam mulsi tantum nutritu toleravere; neque alio ullo cibo, celebri Pollionis Romuli exemplo. Centesimum annum excedentem eum Divus Augustus hospes interrogavit, quanâ maximè ratione vigorem illum animi corporisq; custodisset. At ille respondit, intus mulso, foris oleo.* Didicerat hoc à Democrito. Itidem enim, ut Diophanes prodit ‡, Δημόκριτος ἐρωτηθεὶς πῶς ἂν ἄνοσοι καὶ μακραίωνες γίγνοντο οἱ ἄνθρωποι, εἶπεν, εἰ τὰ μὲν ἔξωθεν ἐλαίῳ τοῦ σώματος, τὰ δὲ ἔνδοθεν μέλιτι χρίσαιντο· *Democritus rogatus, quomodo homines manerent incolumes, & fierent longævi, dixit, si exteriores corporis partes oleo, interiores autem melle illeverint.* Sanè Democritus hic per omnē vitam melle fuit delectatus: ac anno demum CIX. decessit: ut ex Hipparcho proditum est Laertio lib. IX. Etiam mellis esui tribuerim, quòd apes insectorum sola vivunt in annum septimum, vel etiam decimum: ut ex Aristotele, Columella, Plinioque, superius dictum. Nimirum, ut idem Plinius * inquit, *Mellis natura talis est, ut putrescere corpora non sinat.* ‡ *Γεωπονικῶν lib. 15, cap 7.* * *lib. 22, c. 24.*

Nec viva modò corpora conservat: sed, ut Columella † ait, etiam exanima: quæ iccirco Democritus, antea quoq; memoratus, melle jussit condiri: ut Varronis ‡ illud docet περὶ τροφῆς: *Quare Heraclides Ponticus plus sapit, qui præcepit, ut comburerent, quàm Democritus, qui, ut in melle servarent: quē si vulgus secutus esset: pereā, si centum denariis calicem mulsi emere possimus.* † *lib. 12, c. 45.* ‡ *apud Nonium.*
Sic sepultum fuisse Alexandrum Magnum, indicat hoc Papinii in Sylvis:

Duc

Duc & ad Æmathios manes; ubi belliger urbis
Conditor Hyblæo perfusus nectare duras.

Lacedæmonii quoque solent corpora regum suorum longè à patria mortuorum melle condire, atque ita domum reportare. Unde Xenophon lib. v. de rebus Græcorum sic scribit de rege Agesipolide, qui non procul ab Olyntho urbe mortuus erat: Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἐν μέλιτι τεθεὶς, καὶ κομισθεὶς οἴκαδε, ἔτυχε τῆς βασιλικῆς ταφῆς· *Atq; ille quidem in melle repositus, & domum reportatus, sepulturâ regiâ est affectus.* De Agesilao etiam, mortuo in Menelai portu inter Cyrenas, & Ægyptum, similiter Diodorus Siculus lib. xv. Καὶ τὸ σῶμα τὸ ἐν μέλιτος κομισθέντος εἰς τὴν Σπάρτην, ἔτυχε τῆς βασιλικῆς ταφῆς τε καὶ τιμῆς· *Et corpus* (Agesilai) *in melle deportatum Spartam, & decoratum regiâ sepultura, honoreq;* Sed de isto paulò aliter Cornelius Nepos, & Plutarchus, uterque in vita Agesilai: ubi tradunt, quia mel deesset, ceram fuisse circumfusam. Nempe cera mellis quodammodo pars, sanè affinis; unde eandem penè habet facultatem. Addam & exemplum partus monstrosi. Plinius lib. VII, cap. III. *Claudius Cæsar scribit, hippocentaurum in Thessalia natum eodem die interiisse. Et nos principatu ejus adlatum illi ex Ægypto in melle vidimus.*

Nec obscura mihi ratio videtur, cur hanc mel habeat vim conservandi cadavera; etsi nihil sit illis pronius ad putredinem. Quippe mel naturæ est aëreæ, &, nisi coquendo nimis eliquetur, lentore suo tum calorem constringit, ac continet nativum, ne exeat; tum arcet externum, sive peregrinum, ne intus subiens temperiem solvat.

CAPUT LXXX.

Ad morborum ex insectis remedia transitur. Ita tertianæ mederi araneam lycon; quartanæ alterum aranearum genus: item cimices, vel, secundùm alios, cochleas potius. Adhæc pseudophecem, & non unum scarabæi genus, item caudam scorpionis, & erucam: cujusmodi interim remedia à Magis superstitiose referantur. Itidem limacem, multipedam, vermiculos certos. Cochleas nudas *idem esse, ac* limaces; limaces conchæ implicitos *idem, ac* cochleas. *Mellis medicina contra morsum canis rabiosi, vulnera serpentium, & alia venena. Cimicum item, & locustarum, adversus venena remedium.*

EX hisce manifestum puto, quanta sit facultas insectorum, ac præcipuè fructus ejus, quem ex apibus percipimus, idque in nutriendo, & reparandis viribus, vitaque homini producenda. Quæ non ad sanos modò, sed ægros etiam, se extendunt. Sed ut de ægris liquidius sit, diffundam me per varia morborum genera, in quibus medicina petatur ab insectis. Cæterum

iterùm omnes morbi æstimantur ex locis affectis, pro caussæ influentis admissione ad certam speciem restrictis. Pro hujusmodi determinatione, &c., ut loquuntur, specificatione, distribuuntur in internos, externos, & mixtos. Interni, ut antea quoque diximus, vel sunt totius corporis, vel partis alicujus. Vniversi sunt corporis, tum febres, tum morbi ex veneno provenientes. Febris siquidem est calor præter naturam in corde quidem accensus, sed toti inde corpori communicatus; ut Avicenna tradit lib. IV, fen. I. Ac in veneno item, cuicunque id parti primò sit adfusum, spiritui quoque vitali imprimitur; is in partes intermedias agit, priusquam ad cor pertingat: hinc cor ipsum, velut sedem, petit: unde partes, priùs vicinæ, mox aliæ, aliæque, infici solent. Nunc utrique isti morborum generi ab insectis esse medicinam, planum faciam.

In febri continua cum melancholia hypochondriaca expedit hirudines apponi ano, & sex demi sanguinis uncias: ut dial. IV. suadet Antonius Mundella, ac inde memorat Ulysses Aldrovandus lib. VII de Insectis cap. X.

Dioscorides lib. II, cap. LXVIII ait, araneum, quem vocant λύκον, vel etiam λύκον (sic appellari etiam Hesychius autor est) sanare febres tertianas, si emplastro subactus, & linteolo inductus, fronti ac temporibus inducatur. Idem sic Plinius expressit lib. XXX. cap. XI: *In tertianis fiat potestas experiendi, quoniam miseria spei delectat, annæ aranei, quem lycon vocant, tela cum ipso speen toto, resinâ ceraque impositâ utrisque temporibus, & fronti prosit; aut ipse calamo adalligatus: qualiter & aliis febribus prodesse traditur.* Hoc tamen remedium à posterioribus fuisse rejectum, ex Marcello Empirico licet cognoscere.

Est & alterum aranei genus, candidam, tenuem, & densam texens telam. Hoc alutâ involutum, deque lacerto suspensum, dicitur τεταρταικαῖς περιόδοις θεραπεύειν· *mederi quartanis circuitibus*: ut est apud Dioscoridem lib. II, cap. LXVIII.

Medentur iisdem cimices in cubiculo enati, numero septeni, si fabis inclusi, inq; cibo assumti, πρὸ τῆς ἐπισημασίας, *ante accessionem febris*, comedantur: ut Dioscorides auctor est lib. II, cap. XXXVI. Eamque Dioscoridis sententiam Serenus Sammonicus his versibus approbavit:

Allia non pudeat terno cum cimice trita,
Et diluta mero, mediis haurire diebus.

Imo Marcellus Virgilius in quavis febri cimices in pulverem tritos, præberi utiliter refert. Huic tamen remedio Plinius repugnat lib. XXIX, cap. IV, his verbis: *Cætera, quæ de cimicibus tradunt, vomicæ, & quartanarum remedia aliorumque morborum quamquam ovo, aut cerâ, aut fabâ inclusos, censeant devorandos, falsa nec referenda arbitror.*

Sed loco hujus aliud ipse remedium suggerit lib. XXXII, cap. X: puta

cochleas fluviatiles in vino recentes. Et addit, *quosdam ob id adservare sale, ut dent tritas in potu.*

Iisdem quartanis remedium tale præscribit Plinius lib. xxx, cap. xi: *Pseudosphecem vocant vespam, quæ singularis volitat: hanc sinistrâ manu apprehensam subnectunt: alii verò, quam quis eo anno viderit primam.* Ubi sine dubio à superstitione est, quod exigit, ut capta sit manu lævâ, vel prima omniū conspecta. Subdit deinde aliud remedium, *scarabaum, qui pilulas volvit.* Et mox: *Sed & alium adalligant Magi, cui sunt cornicula reflexa, sinistrâ manu collectum. Tertium, qui vocatur fullo, albis guttis, dissectum utrique lacerto adalligant; cætera sinistro.* Postea addit: *Scorpionis cauda quatuor articulos cum aculeo, panno nigro; ita ut nec scorpionē dimissum, nec eum qui alligaverit, videat æger triduo. Post tertium circuitum id condat. Erucam in linteolo ter lino circumdant totidem nodis, ad singulos dicentes, quare faciat, qui medebitur.* De caudæ scorpionis, vel erucæ usu, non adversor: sed quod de scorpionis cauda exigitur, ne videatur, qui alligat; quodque in eruca verbis certis vim medendi tribuat; omnino magicum ac superstitiosum est. Hinc præcipit adhiberi, *limacem in pellicula, vel quatuor limacum capita, præcisa arundine: multipedam lanâ involutam: vermiculos, ex quibus tabani fiunt, antequam pennæ germinent: alios è spinosis fruticibus lanuginosos. Quidam ex illis quaternos inclusos juglandis nucis putamine adalligant, cochleasque quæ nuda inveniuntur.* Vbi *cochleæ nudæ* sunt, quæ aliter *limaces*: uti contrà *limaces* Columellæ dicuntur *conchis implicitæ*. Sic enim scribit ‡:

‡ *lib.* 10.

Implicitus concha limax, hirsutaque campe.

Ut valde decipiantur, qui *limacem*, & *cochleam*, nihil apponentes, promiscuè sumunt: sanè Plinio adversante, qui *limaces*, & *cochleas*, jungit, ut specie differentes. Ut extra controversiam sit ponendum, limaces carere testâ; habere eam cochleas, unde Lucillio * vocantur *domiportæ.*

* *apud Cic. in* 2. *de divinat.*

Nec febribus modò medentur; sed morbis etiam, à veneno provenientibus. Sic mel delinctum potumque valet contra morsum rabiosi canis: ut Dioscorides tradit lib. ii, cap. ci. Ibidem ait, & ex eo Plinius lib. xxii, cap. xxiv, *vulneribus à serpente percussis & contra venena fungorum, esse mel utilissimum.* Ac paullo pòst ibidem addit Plinius: *Contra venenū psimmythii aqua mulsa salutaris, addito oleo. Item contra hyoscyamum, cum lacte maximè asinino, & contra halicacabum.* Idem lib. xxviii, cap. iv sic scribit: *Cimicū, animalis fœdissimi, & dictu quoque fastidiendi natura, contra serpentium morsus, & præcipuè aspidum, valere dicitur. Item contra venena omnia: argumento, quòd dicunt gallinas, quo die id ederint, non interfici ab aspide: carnes quoque earum percussis plurimum prodesse.* De hyoscyamo quod ex Plinio dicebamus, etiam à Cornelio Celso firmatur, qui lib. v, cap. xxvii * adversus eum bibere jubet, fervens mulsum. Quemadmodum & contra scorpionis ictum imponi jubet cum melle salem tostum. Rasis ait, & locustas pedibus carentes valere adversus omnia venena.

* *pag.* 305. *edit. Torn.*

Quid quod insecta etiam insaniæ medentur? ut nopal ocuillin, seu tunarum vermis, qui frequens in Huexutla, provincia Panicensi. Generatur intra tunarum folia quæ longa, & angusta Vermis ipse lineis candidis, & cyaneis, distinguitur. Horum bini tunduntur, & ex aqua semel assumuntur. Sin morbus sit inveteratus, bis terve id fieri opus. Iis assumtis, continuo somnus obrepit ægro: nec multo post experrectus, ad se sanus redit. Auctor Io. Eus. Nierenbergius, lib. xii. Hist. Nat. cap. xxx.

Ita videmus, ut insectorum, etiam visium, magnus sit usus, non dubitando divinæ bonitatis ac sapientiæ argumento.

CAPUT

CAPUT LXXXI.

De capitis morbis: ac primùm illius dolore, atque ut ei medeantur cochleæ; uti & epilepsiæ. Cui item remedium à muscis, & stellis marinis, sive à ςεϱίοις. Paralyticis medicina à mulso, & asellis: atque obiter de natura ejus insecti, & aliis nominibus. Ut nervorum vitia corrigantur vermibus terrestribus, & scarabæis, qui Lucani *vocantur.*

SEd magis id parebit, si viderimus de morbis alicujus partis: ac primùm capitis: quales (præter omnino externos, ut alopeciam, maculas faciei, & similes, si & hi possint *morbi* vocari) duûm generum videntur: alii quidem, ubi partes affectæ non cernantur; alii, ubi morbus sit partis in oculos incurrentis. Prioris generis triplex est. Nam is vel tentat cerebri membranas, vel cerebrum ipsum, vel ejus ventriculos. Membranas cùm afficit, velut meningem & pericranium, dicitur *dolor capitis*, ac particulatim *cephalalgia, cephalæa, & hemicrania.* Medicina his à cochleis. Plinius lib. XXIX. cap. VI: *Capitis doloribus remedio sunt cochlearum, quæ nudæ inveniuntur, nondum peractæ, ablata capita, ex his lapideâ duritiâ exemtâ; (est autem calculi latitudine:) quæ alligantur, & minuta fronti illinuntur trita.* Ac similiter Serenus Sammonicus, De medendo capite agens:

Profuit & cochleis frontem tractare retectis.

Ubi *retectis* valet *nudis*. Sed malim cum aliis legere *minutis*: ut apud Plinium est, inque melioribus Sereni libris†. Id verò ridiculum puto, quod refert Marcellus de Medicamentis cap. I*: *Limaci calculum, quem in lapide habet, tolle: quod non facilè facies, nisi ei, dum in via repit, caput subitò abscideris: quem lapidem, quamdiu tecum habueris, nunquam ullum dolorem capitis nec senties, nec patieris.*

† *Etiam editione à Io. Cæsario procuratâ, & Parisiensi illa Pithœi.*

* *pag. 34. edit. Basil. an. 1536.*

Cerebrum ipsum affligunt tum phrenitis, delirium, & similes morbi, actionem depravantes: tum amentia, veternus, alii, qui abolent actionem. Sed potentioribus ad eos, quàm insectis, opus remediis videtur.

Ventriculos, ductusque, afficiunt epilepsia, paralysis, convulsio & tremor nervorum, ac similes.

De epilepsia sic Plinius lib. XXX, cap. X: *Comitialem morbum cochlearum cinis, addito semine lini, & urtica, cum melle inunctis sanat.* Ac postea: *Fuere & qui viginti unam muscas rufas, & quidem emortuas, in potu darent; infirmioribus pauciores.* Etiam inter alia stellas marinas prodesse epilepticis, à Nicolao Myrepso proditum est. Ἀςέϱιον ille nuncupat: quo vocabulo *stellam marinam* intelligi, facilè adsentio maximo Turnebo lib. XVIII Advers. cap. XVIII.

Paralyticis mulsum conducere, Plinii sententia est lib. XXII, cap. XXIV.

‡ pag. 240, edit. Froben.

Iisdem tale est remedium apud Marcellum cap. xxxv ‡: *In locis humidis & sordidis, sub lapidibus inveniuntur bestiolæ multipedes, quæ contactæ contrahuntur, & rotundantur. Ex his XXI contrita cum optimo melle, & ex aqua potui per fistulam data, paralyticis medentur. Ideo autem per fistulam potandæ sunt, ne dentibus noceant; quos si cōtigerint, nigrificant.* Animalcula, quæ signat Marcellus, Græci ὀνίσκους, Latini *asellos* vocant. Nec sub lapidibus modò sordidis; quod hîc ait Marcellus; sed etiam in sterquiliniis † nascuntur, locisque, ubi meji solet: unde Belgica appellatio, quam superiùs * adduximus. Si manu contingantur, in pilæ se modum conglobant: ut ea describit Dioscorides lib. II, cap. XXXXII. Galenus item in III κατὰ τόπους, & XI simplic. medicam. ubi ait, aliter vocari κυάμους, hoc est, *fabas*, non tam à forma, quàm colore fusco. Cælius Aurelianus ‡ à figura nominat *porcelliones*, Marcellus Emp. † à cutis duritie, *cutiones*.

† idem Marcellus cap. 15, pag. 109.
* cap. 75.
‡ lib. 1. Tardarum Passionū cap. 4. Rovill. edit. p. 287.
† cap. 9, edit. Froben. p. 76, & cap. 15, p. 109. itē cap. 32, p. 226.
* p. 240.

Huc etiam pertinet medicina nervorum, quia illis à cerebro sit origo. Hos etiam præcisos glutinant vermes terrestres, triti, & impositi; secundùm Dioscoridem lib. II, cap. LXXII. De iisdem sic Plinius lib. XXX, cap. XII: *Nervorum nodis* (qui Græcis γάγγλια) *medentur terreni vermes cum melle illiti.* Marcellus Empiricus cap. xxxv *: *Vermes terrenos, aut exustos, contere cum axungia vetere, & adjice herbam senecionem, & cacumina buxi tenera, & tus masculum, contritaque hæc simul permisce, & emplastri more adpone nervis præcisis, vel vexatis: confestim eos reparabis: quod remedium bubus etiam, & jumentis, similiter prodest.*

Juniores item si consulamus, docebit Ferrantes Imperatus Retract. XII, quæ ser. episc. scarabæos, ut Nigidius † vocabat, Lucanos, quos vulgo *cervos volantes*, Neapolitani *grancio* ‡ nuncupant, feliciter mederi contractionibus nervorum. Atque idem ex eo prodidit Vlyss. Aldrovandus in IV de Insectis cap. III. Apud Pierium item Valerianum lib. VIII Hieroglyphicôn legas *, *in Veneta regione gramphos quasi cerampos, hoc est, bicornes, appellari: cornicula ea etiam in frigidiuscula lavatione urinatoribus ad nervorum stuporem, qui plerumque fit in aquis, amuletum credi.*

† Ita Plinius lib. 11, cap. 28.
‡ ut Gallicè la grampe.
* pag. 79. edit. Lugd. 1602.

CAPVT LXXXII.

Remedia oculis à cochleis, melle, araneo scarabæo: qui iccirco in pretio fuerit gemmarum sculptoribus. Præterea à cochleis, & vermiculis, viperæ. Auribus medicina à blattis: sed cautione illâ, ne in aure relinquantur, donec novum inde insectum generetur. Alia item à vermibus terrenis, & rubris arborum vermiculis. Adhæc ab ὀνίσκοις, sive asellis, cochleis, araneis, gryllis, formicis, melle, scarabæo, pulice marina. Naribus remedium à melle, cochleis, pityocampe. Dentibus item à melle-

millepeda, araneis λύκοις, vermiculis terrenis, vermiculo in labro Veneris, & arenulis in cochlearum cornibus.

VIdeamus nunc de morbis eas afficientibus capitis partes, quæ sensui exponuntur. Ac primùm de illis oculorum.

Ἀμβλυωπίαν, seu visus hebetudinem, corrigunt cochlearum omnium testæ, si totæ cum sua carne ustæ, & contritæ, illinantur; ut ait Dioscorides lib. II, cap. XI. Ac caussam addit, quia vim habent extergendi. Dixi de isto jam libri hujus cap. XXXIX. Nempe quia cochleis, in aquatilibus pariter, atque insectis, est locus.

Quidam oculorum angulos exulceratos melle tangi suadent: ut est apud Plinium lib. XXII, cap. XXIV. *Per se tamen oculis inutile aliqui arbitrantur*; ut ibidem legas. Sed idem lib. XXIX. cap. ult. *Mel utilissimum oculis, in quo sunt apes immortuæ.* Inibi postea legas remedium adversus influxum humoris, & imprimis in oculos, qui Græcis ἐπιφορὰ vocatur. *Araneus*, inquit, *muscarius, & præcipuè spelunca ipsa imposita per frontem ad duo tempora, ita ut à puero impube, & capiatur, & imponatur, nec is triduo se ostendat ei, cui medeatur, neve alteruter nudis pedibus terram attingat his diebus, mirabiliter epiphoris mederi dicuntur.* Sed hoc, magnam saltem partem, sine dubio superstitiosum est. Sequitur deinde: *Albugines quoque dicitur tollere inunctione araneus candidus, longissimis ac tenuissimis pedibus contritus in oleo vetere.* Hoc jam ad externos potiùs morbos pertinere videatur, cum affectio ipsa conspicua sit: sed quæ ad oculos pertinent, ea satius simul apponere putavi. Hinc addit: *Sed is etiam araneus, cujus crassissimum textum est, in contignationibus fere adalligatus panno, epiphoras sanare traditur.* Hinc remedium aliud oculis: *Scarabæi viridis natura contuentium visum exacuit. Itaque gemmarum sculptores contuitu eorum acquiescunt.* Ac firmat ista Marcellus lib. de Medicam. cap. VIII*: *Scarabæus coloris smaragdini tantum beneficii oculis præstare dicitur, ut visionem ei acutissimam reddat, qui eum contemplatus fuerit assiduè.* Aliud item subdit Marcellus his verbis: *Cochleas Africanas veras super spissam craticulam dispositas ponito, & carbones acres adsiduè suggerito, ut æqualiter comburantur: deinde mortario terito, ut tenuissimum ex his pulverem facias, adjectâque mellis Attici cotylâ unâ, iterum validissimè terito, & postmodum in vasculo fictili repone, & signa: & cùm alicui mederi voles, specillo inde eum inunge: intra paucos dies integram aciem ejus, claramque restitues.* Hinc & aliud † addit collyrium ex viperæ vermiculis cum melle Attico contritis. Sed nihil attinet omnia adscribere. Ad aurium igitur affectiones accedamus.

* pag. 61. edit. Basil.

† pag. 62.

Interanea ejus blattæ, quæ reperitur in pistrinis, cum oleo trita instillata mitigant aurium dolores: ut tradit Dioscorides τ͂ ὕλης ‡, lib. II, cap. XXXVIII.

‡ mater. Med.

XXXVIII. Plinii quoque est lib. XXIX, cap. ult. *Est & quædam pinguitudo blattæ, si caput avellatur: hanc tritam unà cum rosaceo auribus mirè prodesse, dicunt: sed lanam quâ incluserint, post paullum extrahendam. Celerrimè enim id pingue transire in animal, fierique vermiculum. Alii binas, ternasve, in oleo decoctas, efficacissimè auribus mederi scribunt, & tritas in linteolo imponi contusis.* Præterea terreni vermes decocti cum anserino adipe, & instillati, ὦτα ἐγχυματιζόμενα θεραπεύει *auribus affectis medentur*: ut est apud Dioscoridem lib. II, cap LXXII. Similiter Plinius lib. XXIX, cap. ult. *Constat deplorata aurium vitia sanari, si terreni vermes adipe anseris decocti infundantur. Item ex arboribus rubri, cum oleo triti, exulceratis & ruptis auribus præclarè medentur.* Posterius hoc etiam legas apud Galenum lib. III τῶν κατὰ τόπους.*. Ac idem refert Serenus Sammonicus cap. XIII:

*lib. secundum locos.

Annosa rubros si legeris arbore vermes,
Ex oleo tere: sic tepidos impone dolenti.

Prius verò tradit inibi his verbis:

Si verò obtusâ sensus morietur in aure,
Lumbricos terræ, sevumque ex ansere anco,
Excoque sic veterem poteris depellere morbum.

Apud Galenum lib. XI. de Simplic. simpliciter pro anserino adipe id in oleo coctos præstare ex Apollonio legitur. Ac similiter Plinius lib. XXX, cap. III: *Vermes terreni decocti in oleo, infusique auricula, cujus è parte doleant, præstant levamentum.* Aliud remedium idem Plinius adfert lib. XXIX, cap. sext. aliquanto post verba antè adducta: *Millepeda, ab aliis centipeda, aut multipeda dicta, animal est è vermibus terræ pilosum, multis pedibus arcuatim repens, tactuque contrahens se: oniscum Græci vocant, alii tylon: efficaciter sanat aurium dolores, in cortice mali Punici decoctum, & porri succo. Addunt & rosaceum, & in alteram aurem infundunt.* Sanè ὀνίσκους à Severo tritos cum unguento, & exulceratis auribus infusos, etiam commendat Galenus in tertio de Compositione. Paullo pòst ait Plinius: *Cochleæ, quæ sunt in usu cibi, cum myrrha, aut thuris polline, apposita, item minutæ, & latæ, fracturis aurium illinuntur cum melle.* Ac mox: *Aranei sanies cum rosaceo, aut per se in lana, vel cum croco, auribus prodest.* Ac lib. XXX, cap. ult. inquit: *Sunt qui & araneum animal sinistrâ manu captum, tritumque in rosaceo, & in aurem infusum, cujus à parte doleat, prodesse arbitrentur.* Quod requiritur de manu sinistrâ, sine dubio nullius est momēti. Et Avicenna simpliciter scribit, telâ aranei cum oleo instillatâ dolorem aurium mitigari. Plinii quoq; est ex memorato antè libro XXIX, cap. ult. *Auribus prodest gryllus cum sua terra effossus, & illitus.* Et post pauca de auribus purgandis sic loquitur: *Utuntur & per se ovis formicarum. Namque & huic animali est medicina, constatq; ursos ægros hoc cibo sanari.* Extremo

tremo penè capite idem ait: *Mel utilissimum auribus quoque est, in quo apes emortuæ sunt.* Idem lib. XXII, cap. XXIV cum rosaceo instillari jubet auribus sonantibus, ac dolentibus. Pro rosaceo sal fossile tritum est apud Dioscordem lib. II, cap. CI. Oleum quoque, in quo efferbuit scarabæus, earum doloribus prodesse, tradit Galenus libro de Theriaca ad Pisonem. In aquaticis insectis sunt ψύλλοι θαλάττιοι, *pulices marini*, Aristoteli etiam memorati lib. IV Hist. Anim. cap. X. In litoribus reperiuntur, ac si coquantur cum oleo rosaceo, vel vino albo, dolori aurium medentur: ut Kiranidi, scriptori Arabi, sed ab interprete quomodocunque Latinè reddito, traditum lib. I. Idem præstant hirudines marinæ in veteri oleo coctæ: ut docet Rondeletius in opere de Aquatilibus.

Nunc de naribus, odoratus instrumento, & αἱμοῤῥαγίᾳ, sive sanguinis è naribus fluxu, videndum. Plinius lib. XXXII, cap. X: *Gravitati odoris* (ita pro *saporis* est in vett. libb.) *proficit succus cancrorũ fluviatilium cum melle.* Quod in insectis hîc, non cancrorum ratione, sed mellis, referri, satis apertum esse arbitror. Sanguinem, ut Plinius lib. XXX, cap. XIII ait, *cochlearum terrena sistunt*, hoc est, terrenum sivè lutosum illud testis adhærens. Sequitur deinde: *Sed & ipsæ extractæ testis. E naribus fluentem sistunt cochleæ contritæ fronti illitæ: aranei tela supposita.* Quomodo & pityocampes tela sanguinem cohibet; ut monitum Matthiolo in Dioscor. lib. II, cap. LV. Item à cimicibus remedium hæmorrhagiæ petit Serenus Sammonicus his verbis:

Si modicus pleno manat de corpore sanguis,
Subvenit: at nimius cum vitá funditur ipsâ.
Quapropter multo naris completa cruore
Cum fluit, attritus cimex conducit odore.

Ac à Kiranide antè memorato traditum, sanguinem naribus profluentem sisti, si iis immiseris limacem cum manna, sive thure contuso. De qua vocabuli *mannæ* significatione alibi * etiam diximus. * lib. 3. Grammat. artis cap. 20.

Dentibus quoque ex insectis sua sunt remedia. Nam millepedæ tritæ, inque cortice mali Punici addito rosaceo calefactæ, & dentibus instillatæ, remedio sunt πρὸς ὀδονταλγίαν, *ad dolorem dentium*: ut est apud Dioscoridem lib. II, cap. XXXVII. Ex Archigene item narrat Galenus lib. V τῶν κατὰ τόπους †, vermiculos illos ovo similes, quos aranei λύκοι pariunt, si diluantur unguento nardino, dolori dentium mederi. Varia item remedia exesis dentibus congessit Plinius lib. XXX, cap. III: *Vermium terrenorum cinis, exesis dentibus conjectus, ex facili cadere eos cogit: integros dolentes illitus juvat. Comburi autem oportet in testa. Is quoque vermiculus, qui in herba Veneris labro appellata invenitur, cavis dentium inditus mirè prodest. Nam eruca brassica ejus contactu cadunt. Et è malva cimices infunduntur auribus cum rosaceo. Arenulæ, quæ inveniuntur in cornibus cochlearum, cavis dentium inditæ statim liberant dolore.* Serenus Sammonicus cap. XV. † secundum locos.

Exesos autem dentes si forte quereris,
Prodest & pulvis lumbrici corpore tosto.

Gingivis hoc remedium est apud Plinium loco proximè indicato: *Cochlearum*, inquit, *inanium cinis cum myrrha gingivis prodest.*

CAPUT LXXXIII.

De morbis colli; ut anginâ, & tonsillis; quibus medicina à melle, & cera; item millepedis, & asellis. Adversus asperitatem fauciũ, & gurgulionem, è cochleis, & gryllo. Ex eodem gryllo remedium contra strumam; item è scarabæo terrestri, & vermibus terrenis, sive lumbricis; adhac quodam blattarum genere, nec non cerâ. De thoracis morbis: ubi primùm de tussi morbosâ; eique remedium è cochleis, melle, & aqua mulsa. Hinc de asthmate, sive suspirio, & orthopnœa: priori mederi multipedas, & cochleas: alteri, tryxalin; item mel cum blattis. Tum de peripneumonia, cui melle occurritur. Exinde adversus ulcera pulmonis medicamentum ex millepedis, & cochleis. Insuper contra palpitationem cordis remedium à tela aranea: contra lipothymiam, è cochleis, & bombycum tela: contra pleuritidem à cera, favis, ac melle: contra mammarum suppurationes, & lactis defectum, à lumbricis cum mulso.

NUnc de colli, & thoracis morbis videamus. Colli sunt angina, & tonsillarum, ac gurgulionis inflammatio. *Mel*, ut Plinius ait lib. XXII, cap. XXIV, *faucibus, tonsillis, anginæ, utilissimum.* Ac libri hujus cap. XL simile adduximus ex ejusdem libri cap. VIII. Serenus Sammonicus cap. XVI, de faucium morbis ab apibus bifariam remedium quærit: nempe non melle modò, sed etiam cerâ. De melle sic scribit:

Simplicibus lymphis confunditur aereum mel.

De cera autem remissa, sive liquefacta, hoc pacto:

Præterea fauces extrinsecus ungere prodest
Vrsino & tauri sebo, cerisque remissis.

Præterea tonsillis est remedium à millepedis tritis: ut Plinio traditum lib. XXX, cap. IV. Ibidem etiam legas: *Millepedam illini anginis, efficacissimum putant.* Ubi cave per *millepedam* intelligas *scolopendram*; etsi & eam quandoque *centipedam* videas, vel *millepedam* nominari. Quomodo enim scolopendra medeatur anginis, quæ insectum sit adeò perniciosum? Sed intelligi debent aselli, sive cutiones; ut ostendit Dioscorides lib. II, cap. XXXVII: ubi, idem anginis remedium docens, vocat ὄνους ὑπὸ ταῖς ὑδρίαις*. Ac firmat quoque Galenus: qui & ipse, in sexto de Compositione Medicamentorum, ὄνους reponit in remediis, quæ Archigenes dabat adversus gurguliones inflammatos. Cochleæ etiam faucibus medentur. Plinius lib. XXX, cap. IV: *Asperitatem faucium, & destillationes, leniunt cochleæ.* Ac similiter gurgulionem columnæ instar pendulum (*uvam*, vel *columellam*, nuncupant)

——pulvis tosti relevabit aceti,
Aut cinis ex cochlea.——

* *Asellos sub vasis aquariis agentes.*

Etiam asperitatem faucium, & destillationes, ut ibidem traditum Plinio,

nio, *lenit gryllus infricatus, aut si quis manibus, quibuscum contriverit, tonsillas attinget.*

At colli etiam morbos pertinet ἡ χοιρὰς, sive struma. Utcunque enim in aliis quoque, & inguine, & lateribus, & feminarum uberibus, proveniat: maximè tamen in glandulis gutturis, quæ facilè admodum fluxus recipiunt. His etiam insecta medentur. Unde Plinius libri memorati cap. prox. *Strumis gryllum illinire cum sua terra effossum suadent.* Ac mox: *Tauri vocantur scarabæi terrestres, ricino similes: nomen cornicula dedere. Alii pediculos terræ vocant. Ab his quoque terram egestam illinunt strumis, & similibus vitiis. Alii vermes terrenos totidem, quot sint strumæ, adalligant, pariterque cum his arescunt.* Idem lib. XXXIX. cap. ult. ait, *Tertium blattarum genus exacutâ clune sanare strumas, panos, diebus viginti uno impositas.* Marcelli quoque Empirici est cap. XV †. *Malagma ad strumas, & ad omnem duritiam relaxandam, mirificum, sic: resinæ terebinthinæ* P. II. *ceræ selibram: propolis, quam quidam ceram sacram vocant* P. I. Oxymeli commendat Oribasius lib. VII. Synops. c. XXIX. Rigori cervicis medentur pediculi marini: uti in aquatilibus jam dictum libri hujus cap. XL. †pag. 111. edit. Basil.

Thoracis morbi vel utrique sunt sexui communes, vel proprii sequioris. Priores, ut pulmonis, vel cordis, vel membranæ costas succingentis. Pulmonis, ut tussis morbosæ, respirationis difficilis, phthisios. Tussi remedium adfert Plinius lib. XXX. cap. VI. *Cochleæ cruda trita, cum aqua tepide cyathis tribus si sorbeantur, tussim sedant.* Mel quoque tussi prodest, quia crassos humores absterget. Dioscorides auctor lib. II. cap. CI. Hinc Serenus Sammonicus cap. XVIII. de tussi agens:

Ovum melle teres domitum ferventibus undis.

Plinii quoque est lib. XXII. cap. XXIV. *Aqua mulsa & tussientibus utilis traditur.* Et Marcelli Empirici cap. XXIX ‡. *Aqua mulsa ex melle crudo pota liquores, qui pulmoni insidunt, & difficulter exscreantur, depellit.* ‡pag. 214. edit. Froben.

Respiratio nunc est depravata; ut si difficilis, densaque sit, velut in asthmaticis: nunc admodum frequens, ut in orthopnoicis; qui non nisi recta cervice possunt respirare. Asthmaticis remedio erunt ὄνισκοι, sive aselli, si deni, vel sextarii mensura, à jejuno bibantur; ut tradit Galenus in VII. de Compos. Med. ubi hoc medicamentum ad auctorem Antonium Musam refert. Ac idem remedium est apud Dioscoridem Parabilium lib. II. cap. XL. Item Oribasium, Aëtium, Æginetam. Alia etiam adversus asthma, sive suspirium, præscribit Plinius lib. XXX. cap. VI. *Suspiriosis multipedæ medentur; ita ut ter septena in Attico melle diluantur, & per harundinem bibantur. Alii centipedam vocant, & ex aqua calda dari jubent.* Ubi obiter videmus *millepedam, & centipedam*, eandem credi. Millepèdas verò etiam hoc in morbo commendant, tum Galenus, qui Asclepiadem secutus; tum Paullus Ægineta: sed ille urit in furno; hic frigit in sartagine. Sequitur paullo pòst

PPPP apud

apud Plinium: *Cochleæ ex passi cyathis tribus singulæ contritæ cum sua testa, & calefactæ in potu, dantur diebus plurimum novem. Aliqui singulas primo die dedere, sequenti binas, tertio ternas, quarto duas, quincto unam. Sic & suspiria emendant, & vomicas.*

Ad orthopnoicos pertinet, quod continuò subdit: *Est animal locustæ simile sine pennis, quod tryxalis Græcè vocatur: Latinum nomen non habet, ut aliqui arbitrantur: nec pauciores, hoc esse, quod gryllus vocetur. Ex his xx torreri jubent, ac bibi è mulso, contra orthopnœas, sanguinemq; spuentibus. Est qui cochleis illotis protropum infundat, vel marinam aquam ita decoquat, & in cibo sumat: aut si trita cum testis suis sumantur cum protropo, sic & tussi medentur.* Apud eundem lib. xxix. cap. ult. legas, Diodorum tradere, se ut in morbo regio, sic etiam orthopnoicis, cum resina, & mel'e dedisse tertium illud blattarum genus, quod odoris tædio est invisum, & exacuta clune.

Itidem mel contra *περιπνευμονίαν*, sive pulmonis exulcerationem, præscribit lib. xxii cap. xxiv.

Etiam pulmonis exulcerationi, ac vomicis, sua ex insectis remedia habemus. Plinius geminum suggerit lib. xxx. cap. x. *Tradunt utilissimas esse millepedas phthisin sentientibus: cochlearum cinerem potum in vino.* Etiam cap. vi. cochleas laudarat. *Cochleæ*, inquit, *suspiria emendant, & vomicas.* Ac similiter Serenus Sammonicus cap. xx.

Si verò phthisis annoso sedet improba morbo,
Intritas vino cochleas hausisse juvabit.

Sed hoc remedium occasione aquatilium jam adduximus cap. xl. Et pertinet eodem illud Sammonici cap. xxii. ubi sermo de rejicientibus sanguinem:

Et cinis ex calido prodest epota Lyæo,
Ovorum cinis, aut cochlearum.

Cordis affectio est *παλμὸς*, sive ejus *palpitatio*: cui opitulari dicitur araneæ tela, è cordis regione impositæ. Item hujus loci sunt lipothymia, & syncope: ut quibus spiritus vitalis in corde aggravetur: unde facultas motrix debilitatur manifestè, ut in lipothymia, vel judicio quidem sensuum planè etiam aufertur, ut in syncope. Remedium suggerit Plinius lib. xxx. cap. vi. *Cochleæ*, inquit, *in cibos his, quos linquit animus, aut quibus vertigines fiunt, ex passi cyathis tribus singulæ contritæ cum sua testa, & calefactæ, in potu datæ diebus plurimum novem.* Quod sic expressit Marcellus Empiricus cap. xx*. *Ad eos, quos subito linquit animus, & quibus mens alienatur, aut vertigo est, cochleæ cum suis testis tritæ, incoctæ ita dantur per dies quinque: ac prima die cochlea una cum passi cyatho potanda detur: alia die duæ cum duobus cyathis: quincta die una cum cyatho uno.* De vertigine idem remedium se offert cap.

* *pag. 152. edit. Basil. a. 1536.*

cap.III †. Sed ea non cordis est affectio; verum cerebri anterioris, ubi spiritus animalis in orbem à vapore movetur, unde foris objecta circumagi videntur. Solum igitur lipothymia hujus est loci: sed à Plinio, & Marcello, cum vertigine jungitur, quia eadem ratione utrique occurritur. † pag. 39. & 40. edit. Basil.

Serico etiam, quod bombyci debemus, corroborari cor, ab Arabibus non exiguo consensu traditum est. At plerique alii negant, quia sericum sit frigidum; uti & vermes frigidi, & morus frigida, cujus foliis vescuntur. Verum Scaliger Exercitat. CLVIII. sect. IX. eo Arabes tuetur, quòd in Syria, & Ægypto, alantur foliis ficulnis: hæc verò calidæ esse temperiei constet. Atque idem Scaliger ac Theophrasti lib. II. de Caussis Plant. cap. VI. argumenti istius à cibo petiti vim eo refellit, quòd & videamus ardeolarum, licet piscibus vescantur, tam calida esse excrementa, ut arbores exurant. Quare nihil caussæ est, cur negemus, sericum esse temperatum, ac utiliter adhiberi in corroborantibus cor: ut in diamosco, alchermes, sirupo de pomis, & de citri corticibus. Usus ad corroborandum cor hujusmodi est. In minutissimas scindi particulas Serapio jubet. Halus monet, ut in fornace uratur post recentem eductum panem. Præcordia juvat mel sive mulsum. Serenus Sammon. cap. XXV.

Languida si duro turgent præcordia morbo,
Miscetur mulsa farris sextarius unus.

Lumborum dolori Plinius lib. XXX. cap. VI. præscribit, *cochleas tres contritas cum testis suis, atque in vino decoctas, cum piperis granis* XV.

Membranam costas succingentem afficit pleuritis. Adversus eam impensè laudatur oleum ceræ per alembicum arte chymica destillatum. Ejus verò parandi varii traduntur modi: quos apud Aldrovandum reperies lib. I. de Insectis cap. III*. Imò Hippocrates ipse in altero pleuritidis genere favum exhibet aqua maceratum. Ac Plinius lib. XXII. cap. XXIV. præcipit mel decoctum. * pag. 187.

Quæ de thoracis affectionibus diximus, utrique sunt sexui communia. Quod superest de eo, solas spectat feminas. *Vermes terreni impositi*, ut Plinius ait lib. XXX. cap. XIV. *mammarum suppurationes concoquunt, & aperiunt, extrahuntque, & ad cicatricem perducunt. Lac devocant* (γαλακτοποιοι) *poti cum mulso* Similiter Serenus Sammonicus cap. XXI. quod est de mammis sanandis, vel stringendis:

Sin autem clausas penitus dolor urget acerbus,
Lumbricis terra turgentes unge corymbos.

Eosdem esse idoneos lacti in uberibus generando, quando eo destituuntur nutrices, Græcorum pariter, atque Arabum judicium est.

CAPUT LXXXIV.

De ventriculi, & intestini morbis. Ac ventriculo quidem medicina à melle, & mulso. Adhac è cochleis, & asellis. Morbo colico remedium à cicadis: dysentericis vero, uti & cœliacis, à melle, & cera. Mel item mederi torminibus ventris. Alvum solvi cochleis, & melle, vel mulso. Procidentiam alvi, & condylomata, cochleis sanari, & araneis.

SEquitur venter: ubi prima concoctio fit ventriculo, & intestino. Ventriculo remedium ab apibus. Plinius lib. XXII. cap. XXIV. *Mulsum appetendi revocat aviditatem cibi.* Sammonicus item cap. XIX. dolori stomachi, quem verè corporis regem vocari ait, lactucam præscribit, quam, inquit,

----- admisso jejunus sumito melle.

Ac postea subdit:

Proderit & stomacho, victas & concoquet escas:
Grana peregrini piperis diffindito quinque,
Niliaco melli quæ mane inserta capesses.

En aliud remedium à cochleis, & terrestribus, & marinis; sed his magis. Idem paullo antè:

Seu cochleas undis calefactas, ac prope victas,
Suppositis torre prunis: vinoque, garoque,
Perfusas cape: sed prodest magis esse marinas.

Quæ expressit ex illis Plinii lib. xxx. cap. vi. *Cochlearum cibus stomacho medetur. In aqua eas subfervefieri intacto corpore earum oportet; mox & in pruna torreri, nihilo addito; atque ita è vino, garoque, sumi, præcipuè Africanas. Nuper hoc compertum plurimis prodesse.* Et mox: *Cochleæ marinæ stomacho utiliores sylvestribus: efficacissimæ in dolore stomachi. Laudatiores traduntur, quæcunque vivæ cum aceto devoratæ.*

Est & remedium stomacho ab ὀνίσκοις, sive asellis cum melle sumtis, idque ad vomitum ciendum. Auctor Archigenes; ut ex eo refert Galenus lib. vi. de Composit. Med. sec. loc. Similiter Dioscorides, vel alius lib. i. Parabil. cap. lxxxix. & Aëtius cap. xlvii. lib. iv. Tom. ii.

Intestina tum cibo transitum præbent ad venas mesaraicas, &, dum transit, magis concoquunt: tum, quod à suctione venarum reliquum est, expellunt. Suntque partim gracilia, ut superiora; duodenum, jejunum, ileon, à quo morbus iliacus: partim crassa, quibus feces continentur; ut cœcum, colon, rectum; à quorum medio colicus morbus nomen accepit. Hinc prodest, si tres, quinæ, vel septenæ dentur cicadæ siccæ, cum totidem piperis granis; sed per intervalla, interim in ipso etiam paroxysmo. Auctor Galenus lib. xi. de Simplic. Med. facultatibus.

Intestinorum, tum gracilium, tum crassorum affectio est δυσεντερία, quàm *difficultatem intestinorum* κατὰ λέξιν* dixeris. Est ea cruenta excretio ab exulceratione intestinorum cum cruciatu ex bilioso humore, cum cupiditate crebra egerendi, sed pauca egerens. Remedium dat Plin. lib. xxx. cap. vii. *Dysentericos recreant cochleæ duæ cum ovo, utraque cum putamine contrita.* Addit deinde reliquum utendi modum; & ut idem præstent cochleæ nudæ, maximè Africanæ. Ac mox: *Dysentericis, & cœliacis, medetur mel, in quo sint immortuæ apes, decoctum.* Atque idem lib. xxii. cap. xxiv. *Cera*, inquit, *datur in sorbitione dysentericis, favique ipsi in pulte aliea prius tosta.* Hoc ipsum de cera proditum est Dioscoridi lib. ii. cap. cv. deque nova, ac molli, ex Galeno interpretandum.

* ad verbum.

Etiam, ut ait Plinius lib. xxx. cap. viii. *tormina & melle curantur, in quo sunt apes immortuæ, decocto.*

Hu-

Hujus etiam loci est, quæ alvum sistant, vel solvant. De posteriori Plinius lib. xxx. cap. vi. *Cochleæ sylvestres, stomacho inutiles, alvum solvunt. Item omnes minutæ.* Puto *sylvestres* dicere ad aliarum discrimen. Quippe ait ejusdem libri cap. vii. *Sistit alvum & cochlea, sicut diximus in suspiriosis, temperatur.* Modum temperandi ex Plinio superius adduximus in pectoris vitiis. Addit deinde, idem præstare cinerem cochlearum, *quæ vivæ crematæ sunt, potum ex vino austero.* Marcellus Empiricus cap. xxix *. *Aqua mulsa, ex melle crudo pota, ventrem movet, extenuat glutinosa. Eadem intestinis præstat remedium: & venis, quæ sunt in proximo circa intestina, medetur.* *pag. 214. edit. Froben.

Ad intestina etiam pertinet hoc Plinianum libri ejusdem cap. viii. *Procidentia alvi succus cochlearum punctis evocatus, illitu depellit. Condylomatis privatim araneus, demto capite, pedibusque, infricatur.* Ubi condylomata strictè intellige tubercula ani, quæ, voce addita, Marcellus *condylomata ani* mavult dicere cap. xxxi †. Idem Plinius lib. xxx. cap. xv. *Cochlearum inanium cinis admistus ceræ, procidentium interaneorum partes extremas prohibet. Oportet autem cineri misceri saniem punctis emissam è cerebris viperæ.* † pag. 219.

CAPUT LXXXV.

Jecori mederi hirudines, apes suo melle, cantharidas, locustas. Morbis ex flava bile provenientibus remedium à melle. Ac particulatim morbo regio à cantharidibus una cum melle, lumbricis cum aceto mulso, & aliis cum liquore mellito; præterea quoque pediculis. Lieni medicina à cochleis, melle, araneis, hirudine. Renum, aut vesicæ calculo, à lumbricis, cochleis, scorpionibus, gryllis, cicadis, scarabæis. Difficultati urinæ conducere locustas, cochleas, lumbricos, cantharidas, cicadas tostas. Viri genitalibus prodesse cochleas, araneam, mel: mulierum malis, cantharides, buprestim, vermes certos, cochleas.

HÆc de ventriculo, intestinis, ano: nunc venio ad secundæ concoctioni servientia: puta, jecur, vesiculam fellis, lienem, renes, vesicam.

Si cataplasmatis, & malagmatis jecur non curetur; hirudines applicandæ, quarum suctu sanguis extrahatur. Id plurimum prodesse, ex Archigene prodidit Aetius *. Sanè hirudine olim usi pro cucurbitula. Nam trifidum infigit vulnusculum: nec mittit sanguinem, nisi sale imposito fuges, vel sanguine se explerit. Imò est cum, nec plena recedat; sed persistat in sugendo, donec rumpatur. Kiranides quoque, homo Arabs, partibus nimio humore turgentibus, ac jecori potissimum, hirudines jubet applicari. * lib. 10. cap 6.

A melle etiam remedium jecori. Sammonicus cap. xxii.

Si molles jecoris fibras dolor hauriet acer,
Protinus ex mulsa potanda elelisphacus herba.

Ab frigida jecoris temperie hydrops provenit. Huic occurri traditum, si antidotis misceas cantharidas: ut est apud Dioscoridem lib II.cap.LXVI. Avicenna laudat, si ex rotundis locustis, recisis capitibus, partibusque extremis, cum siccæ myrti pauxillo, grana duodecim adsumantur.

Hinc jam de vesicula flavæ bilis, ac liene, atræ bilis receptaculo, earumque partium morbis, dicendum. Serenus Sammonicus, si flava bilis abundarit, *tali*, inquit inter alia,

---- auxilio fella horrida purges.
Prosunt & pelagi latices, quos pondere justo
Dulcibus associas lymphis, melliqne liquenti.

Et mox tepido, ait, lacti asellæ

---- vinum infundas, ac mella piperque.

A bile excrementitia est icterus sive aurigo: cui conducit, si cantharides quatuor absq; alis, & capite, contritæ, dimidia vini albi hemina dilutæ, pauxillo etiam mellis affuso, in potu exhibeantur: quemadmodũ est apud Hippocratem libro de Internis Affectionibus. Præterea aurigini, sive morbo regio, ut Plinius ait lib.XXX. cap. XI. *resistunt vermes terreni in aceto mulso cum myrrha.* Et convenit, quòd Avicenna, atque ex eo Rosa Anglica, lumbricos adversus icterum commendat. Jubent verò eos, ut loquuntur, clarificari ex succo, & aqua intybi, sive endiviæ. Sed mel mox pluribus prædicat ibidem Plinius. Nam prodesse itidem in hoc morbo dicuntur, *cinis palmarum, aut interaneorum palumbis, in mulso ad cochlearia tria: passerum cinis sarmentis crematorum, cochlearibus duobus in aqua mulsa.*

Pediculi quoque medentur ictero laborantibus. Estque id remedium sat usitatum Belgis. Sed quia prope omnes ab horum esu abhorrent, eo ægris solent insciis præberi.

Adversus lienem dolentem præscribit Plinius lib. XXX. cap. VI. *cochlearum cinerem cum semine lini, & urtica, addito melle, donec persanet.* Addit deinde: *Eo & liberat mel, in quo apes sint emortuæ: araneus, & maximè, qui lycos vocatur.* Marcellus Empiricus cap. XIX*: *Aqua mulsa ex melle crudo pota lieni prodest.* Etiam hirudo applicita auxiliatur. Serenus Sammonicus cap. XXIV.

*pag. 214 edit. Froben.

Quando lien tumido circumligat ilia vinclo,
Proderit exusto fluvialis hirudo cruore.

Sic est in editione ‡ epigrammatum, & poematicorum veterum, quæ cum Pithœi, sed nomine præterito, prodiit emendationibus. Sed omninò pro *exusta* legendum *exsuetus:* prout est in editione, quam ante seculum, & quod excurrit, Joannes Cæsarius castigavit.

‡ à Duvallio Parisiis edita an. 1599.

Nunc de calculo renum, aut vesicæ, item de urinæ difficultate, videbimus. Plinius lib. XXX. cap. VIII. *Jubent vermes terrenos bibi ex vino, aut passo, ad comminuendos calculos: vel cochleas decoctas, uti suspiriosis.* Modum suspiriosis decoquendi, ex Plinio superius retulimus. Exinde è cochleis alterum addit remedium, *testarum inanium cinerem, ad calculum pellendum.* Quod & Marcellus Empiricus præcipit cap. XXVI. his verbis: *Cochleæ inanes, id est, sine carne sua, casu inventa, contusa, & in pulverem tenuissimum redacta, in potione calculosis data medentur.* Subdit inde Plinius, adversus calculum

culum *cinerem scorpionum in pane sumi, vel cum locusta edi: gryllum dilutum cum aqua calida: cicadas tostas in patellis: millepedam oniscum bibi.* De scorpionibus quod ait, etiam Mesues firmat, & Jo. Damascenus lib. VI. Uterque enim renum, ac vesiculæ calculum, oleo ait ex scorpionibus frangi, & expelli.

Scarabæos item calculo laborantibus prodesse, traditum est opere de Dynamidiis; quod Galeno tribuitur, & inter notha reponitur.

Urinæ difficultati, feminarum præcipuè, succurritur suffitu locustarum: ut est apud Dioscoridem lib. II. cap. LVII. & Plinium lib. XXX. cap. XIV. ac post eos Avicennam, & alios. A cochleis etiam stranguriæ remedium est apud Plinium lib. XXX. cap. VIII. *Jubent cochleas exemtas testis, tritasque, tres in vini cyatho bibi, sequenti die duas, tertia die unam, ut stillicidia urinæ emendent.* Spontaneo tale profluvio dat Marcellus de Medicamentis cap. XXVI*: *Cinis cochlearum Africanarum exustarum si potetur, urinæ incontinentiam sedat.* *pag 184. edit. Frobin.

Terreni vermes triti, & cum passo epoti, urinas cient; teste Dioscoride lib. II. cap. LXXII. Provocatorium etiam ex cantharidibus confectum citra noxam sumitur ad urinam concitandam: quemadmodum est apud Galenum in Comment. Ac Aetius quoque auctor est, quendam è præceptoribus suis ad urinam movendam cantharidum aliquid indidisse pharmaco; sed alis, ac pedibus, prius resectis. Imò non tantùm potu haustæ, sed foris etiam applicitæ, eandem vim habent. Quod & Bartholomæus Montegnana, medicus Italus non exigui nominis, retulit Consil. CLXXXII. cap. X. & ex eo Io. Langius epist. XLVII. lib. I. Medicinalium epistolarum: ex illo iterum Antonius Mizaldus, Monlucianus Medicus, Memorabilium Centuria II. sect. XXVII. Ab his refertur, civem Paduanum, Franciscum Braccam, cum genui applicuisset cantharides, tantum reddidisse urinæ, ut excederet quinque librarum pondo. Addunt quoque, idem evenisse cantharidas pedum pollici applicanti, quò tolleretur unguium scabrities. Et quia difficile creditu, tantam esse vim cantharidum, ut etiam, si foris applicentur, id possint, addit Langius: *Sic crebro expertus sum, cum sordidis in genu ac juxta talos ulceribus Mercurii præcipitati pulverem paullo frequentius inspergerem, illius virus, cæteris membris illæsis, ad dentes penetrasse, & os, ac pharynga, diurno nocturnoque saliva effluxu maduisse.* Alia quoque vesicæ malè affectæ remedia adducit Plinius Secundus lib. XXX cap. VIII. *Prodest urinæ edisse cicadas tostas in patellis: millepedam oniscum bibisse.* De priori similiter Plinius Valerianus lib. II. cap. XXXIX. *Cicadas coctas* (al. tostas) *das in patella in vesicæ dolore. Utile enim est contra omnes vesicæ dolores seu difficultates.* Sed & Aretæus Cappadox audiatur lib. II. de curandis morbis acutis cap.

cap. IX. Ἄριστον δὲ κύστιος τέττιγες, ἐφ' ὥρας μὲν ὀπτοί, ἔδεσμα. ἔξωροι δὲ ξηροί, λεῖοι ξὺν ὕδατι. *Optimum vesicæ remedium sunt cicadæ, si suo tempore exhibeantur assæ. Sed extra tempus aridæ, tritæ cum aqua.* Atque ante hos omnes similiter Dioscorides lib. II. cap. LVI. Τέττιγες ὀπτοὶ ἐσθιόμενοι τοῖς περὶ τὴν κύστιν ἀλγήμασι βοηθοῦσιν· *Cicadæ, si assatæ* (sive tostæ in patella) *edantur, succurrunt doloribus vesicæ.* Quem in locum (sed ex ejus distinctione cap. XLV.) Andreas Matthiolus, rectè observat errorem Alberti Magni, qui per cicadas hoc loco intelligit gryllos. Nam putat, signari animalculum de nocte in ædibus stridulum, quod in balneis Germaniæ frequens. Sed longè aliter est, quia Germania, plagæque Arctoæ, hoc insecto ob frigus carent.

Vidimus de iis partibus ventris, quæ inserviunt nutritioni. Seorsum pauca nunc adferam de usu insectorum ad Venerem, & partes genitales. Plinii est lib. XXX. cap. VIII. *Si decidat testium alter, spumam cochlearum illitam remedio esse tradunt.* Similiter Marcellus cap XXXIII*. Qui † & infantium testiculis vitiosis, vel tumentibus, remedium efficax hoc esse ait: *Araneam, quæ per filum suum se summittit, quando sursum versum currit, cape, & cum aqua calida tritam da continuò infanti bibendam.* Hinc ad veretri dolorem mellis usum docet. Ad Plinium redeo: qui remedium postea addit adversus ὑδροκήλην, sive humoris aquosi coacervationem inter testium membranas. *Hydrocelicis,* inquit, *prodesse ajunt cochleas Africanas, cum sua carne & testa crematas, poto cinere.* Similiter Marcellus cap. ante dicto ‡: *Cochleis, quæ nudæ inveniuntur, adjicitur aliquid triti turis, & albi ovorum, atq; inde ulcera testiculorum tumentia, & hydrocelæ puerorum, sive ramices, superlinuntur, ut modo glutinis adhærescat* Idem Plinius lib. XXX. cap. XV. *Venerem inhibet fimũ cochleæ, & columbinum, cum oleo & vino potum.* Cantharidas contra Venerem concitare, velut notum omnibus, memorat Ruellius lib. II. de Nat. Stirp. cap. CXXVII. Inque opere secretorum, quod Galeni nomen præfert, remedium est ad satyriasin, sive Venerem stimulandam: id est ex libra una olei de sanibac, sive jesmino, item mille formicis alatis, & aliis; quæ inde petat, qui volet. Est & Marcelli cap XXXIII. *Ut rebus Venereis aptus sis, piper tritum cum oleo, & melle misce, & cum coire velis, verenda tibi illine.* Sed quid talibus, quæ lasciviæ etiam inserviant, insistimus? Venio ad alia.

Mensibus ciendis cantharidas exhibebat Hippocrates: ut liquet ex libro ejus de Natur. Muliebri; ubi & modum utendi præscribit. Inibi etiam adversus uteri strangulationes commendat. Sed & ibidem docet buprestim menses ciere, si purgatorium ex ea fiat trita, ablatis alis, capite, ac pedibus, cum interiori parte ficus commista, sic ut dupla sit ficus portio. Dioscorides lib. II. cap. LXVI. jubet, ut bupresti addantur πεσσοὶ μαλακτικοί, hoc est, lanæ molles concerptæ, & ad digiti figuram rotundatæ, medicamen-

* pag. 227. edit. Basil.
† pag. 228.
‡ pag. 230.

mentum excipientes, & continentes. Ita enim πιαὸς describit Ægineta lib. VII. cap. XXIV. Etiam ad fœcundandum uterum commendat ἰὐλάς, quod Calvus *vermes eulaeos* reddit: mallem dixisset *vermes terrenos*, vel *lumbricos terrestres*; qui & *intestina terræ* solent nuncupari.

Varia etiam malis muliebribus remedia apud Plinium habemus. Aliqua excerpam. *Vermes terreni*, ut is ait lib. XXX. cap. XIV. *gravidis secundas pellunt in passo poti*. Quem ad locum rectè Dalecampius annotavit, Plinium non *gravidis*, sed *puerperis, & fœtis*, dicere debuisse. Mox idem Plinius subdit: *Inveniuntur & in gramine vermiculi, qui adalligati collo, continent partum. Detrahuntur autem sub partu: alias eniti non patiuntur. Cavendum etiam, ne in terra ponantur. Conceptus quoque causa dantur in potu quini, aut septeni. Cochleæ in cibo sumtæ accelerant partum: item conceptum, imposita cum croco.*

Eadem ex amylo & tragacantha illita, profluvia sistunt. Prosunt & purgationibus sumtæ in cibo, & vulvam aversam corrigunt cum medulla cervina, ita ut uni cochleæ denarii pondus addatur, & cyperi. Inflationes quoque vulvarum discutiunt exemtæ testis, tritæque cum rosaceo. Pluraque ibidem id genus.

CAPUT LXXXVI.

De arthritide: cui remedium è melle, mulso, cera. Medicina illi Iulii Ausonii, qui parens poetæ Ausonii fuit. Huic morbo etiam mederi vermem, sive lumbricum terrenum, & oleum inde confectum: item cochleas, aranei telam, hirudinem, sive sanguisugam, cantharidem, terramq́; à scarabæis egestam.

SUpersunt ex morbis internis articularii: de quibus eo justius post Veneris, & partium genitalium considerationem, agemus, quod arthritis Bacchi, & Veneris filia dici soleat. *Arthritidos* nomine (quæ Germanis commode satis gelied sucht) laxe utar, ut & ischidiacum morbum comprehendat. *Mulsum inveteratum solebat dari in articulario morbo*: ut Plinius ait lib. XXII. cap. XXIV. Cœlius quoque Aurelianus, qui à Cassiodoro* etiam laudatur, potiusque vocetur Soranus † à Cœlio Latinitate donatus, scribit in hunc modum*: *Arthriticis convenit digitis ceram emolliendam dare*. Etiam à melle, cera, mulso, remedia huic reperies morbo apud Aetium lib. XII. cap. XLV, XLVI, XLVII. & ab oxymeli Juliano, apud Alex. Trallianum lib. XI. Itidem apud Marcellum Empiricum cap. XXV, XXXV, & XXXVI, complura habemus remedia, quæ ingrediantur mel, aut cera. Unum inter cætera, in quo foret mellis optimi hemina, ait esse (verba ejus sunt ‡) *incredibile, & unicum remedium, quo & ipse Ausonius medicus sanatus sit, & multos ita jacentes, ut movere se sine cruciatu nequirent, intra quinq́; dies stare, ambulare, aut intra septem dies, fecerit*, Porrò Ausonius iste; quem *medicum* vocat, fuit

** divinarum institutionum cap. 31. quod de Medicis.*
† Hieronymus Mercurialis similiter lib. 2. Variarum Lect. cap. 12.
** lib. 5. Tardarum Passionum cap. 2.*
‡ cap. 25. pag. 172. & 173. edit. Froben.

Julius Ausonius, pater poetæ Ausonii, civis quidem Vasatensis, sed qui è patria Burdigalam commigrarit, *---facundo non rudis ingenio,*

Præditus & vitas hominum ratione medendi

Porrigere, & fatis amplificare moras:

Ut de eo scribit filius in Parentalibus. Sed ex filio quidem medicum fuisse scimus: verum de medicina posteris aliqua reliquisse, non nisi ex hoc Marcelli Empirici loco cognoscimus. Ea seculorum injuria periisse, nihil mirandum; quando, (quod ibidem filius tradit) quemadmodum non Hippocratem, Galenum, aliusve sectæ sequebatur quemquam: sic nullum habuit, qui se sequeretur. Tempora horum probe conveniunt, quando uterque, & Marcellus inquam, & Ausonius, imperante claruit Theodosio, & ante. Sed in illis ab apibus remediis diutius constitimus. Alia ab aliis addamus.

Plinii est libro xxx. cap. VI. *Vermem terrenum catillo ligneo ante fisso, & ferro vinclo impositum, aqua excepta perfodere, & defodere, unde effoderis, Magi jubent; mox aquam bibere catillo; mire id prodesse ischidiacis, affirmantes.* Ac similiter de eo Marcellus Empiricus cap. XXV.* Qui & à vermibus geminum remedium petit cap. XXXVI †. Prius est: *Vermiculos terrestres in aceto per noctem manere curabis, ut se omni sorde purgent: mane eos siccabis, & ex his IX. in libram axungiæ mittes, & diutissimè conteres, ut unum corpus efficias, & pro ceroto uteris ad sedandos pedum quamlibet molestos dolores.* Alterum tale est: *Terrestres lumbrici, ad mensuram acetabuli in mellis cotyla contriti, & impositi pedibus, qui prius oleo rosaceo uncti fuerint, ac tertio die soluti, & statim rursum impositi, & confestim dolorem leniunt, & in posterum tollunt.* Hodieque imprimis commendant oleum ex lumbricis: cujus conficiendi rationem apud Matthiolum, Andernacum, & alios, reperies. Nempe hoc vim habet insignem inflammationes minuendi, ac mitigandi dolores: quæ duo in articulari dolore, podagra imprimis, requiruntur.

* pag. 174. edit. Froben.
† pag. 250.

Aliud quoque remedium suggerit Plinius xxx. libri cap. VIII. ubi sic scribit: *Ischiadicis cochleas crudas tritas cum vino Amminco, & pipere, potu prodesse dicunt.* Quod ipsum etiam, iisdem penè verbis. Marcellus habet capite ante citato‡. Idem Plinius cap. IX. *Cochleæ latæ potæ tollere dicuntur pedum & articulorum dolores. Bibuntur autem binæ in vino tritæ. Eædem illinuntur cum helxines herbæ succo.* Et postea: *Quin & cinis cochlearum illinatur.* Ac mox: *Incussos articulos aranei tela commodissimè curant. Sunt qui cinere earum uti malint.* Etiam apud Marcellum Empiricum est cap. XXXVI*: *Remedium ad arthritim, vel maximè ad podagram* †, *sic: aceti optimi, quantum volueris; quod melius erit, si ex vino styptico fuerit; telas aranearum, quæ in cypresso inveniuntur; buxi summitates tenerrimas.* Ac postea subjungit, quomodo hæc coquenda sint, & adhibendæ.

‡ pag. 251.
* pag. 248.
† sic puto hunc locum restituendum.

Est

Est & Plinii lib. XXXII. cap. X. *Multi podagris quoque hirudines admittendas censuere.* Serenus similiter Sammonicus, de morbo hoc loquens, inquit:

Sunt quibus adposita siccatur hirudine sanguis.

Cœlius quoque Aurelianus lib. V. Tardarum Passionum cap. II. quo de eodem morbo tractat: *Vbi*, ait, *permiserunt partes, cucurbita figenda, vel hirudines admovendæ.* Nempe, ut ante dictum, hirudines idem præstant ac cucurbitæ: quas adhibere jubent penè omnes: in his Theodorus Priscianus Logici sui cap. ult. ubi itidem de hoc morbo agens, *Cucurbitis*, inquit, *ventosis frequenter locus relevandus est.*

Podagræ ex cantharidibus medicamentum conducere, etiam Paullus prodidit lib. III. cap. LXXVIII. Sunt autem cantharides è scarabæorum genere. Plinius verò etiam podagris illini jubet terram à tauris, sive scarabæis terrestribus, egestam. Vide eum lib. XXX. cap. V.

CAPUT LXXXVII.

De externis corporis morbis: ac primum iis, qui certæ sunt partis. Capilli Petronio pars corporis. Canitiei remedium à lumbricis terrestribus. Alopecia medicina à cantharidibus, & muscis; pediculis capitis, à melle; palpebris, à muscis, & cochleis; superciliis, & pilis maxillarum, à formicis; pilis reliqui etiam corporis, ab hirudine. Adhæc adversus inflammationes oculorum ab hirudine, eorumque cicatrices, & albugines, à cochleis; contra aurium humorem à melle; narium fœtorem, ab eodem; labia scissa, ab aranearum tela. Cutis vitia in facie sanari cochleis, formicis Herculaneis, bupresti, melle, imprimis Sardoo. Vnguium scabritiei remedium à cantharidibus, & crabronibus; adversum unguium scabritiem, à lumbricis; contra reduviam unguium à melle.

HActenus dictum de morbis certarum corporis partium: sed internis solum, nisi quid in ista scribendi festinatione, tot meorum mortibus, aliisque adversis afflicto, inque his ipsis tot occupationibus distento, exciderit fortasse, quod potius alterius esse generis videatur. Nunc loquar de externis certæ corporis partis, mox de externis universi corporis dicturus. Initium esto à capillis: qui quidem partis nomen non merentur, ἀκύρως * * impropriè. tamen sic vocantur: ut apud Petronium hoc epigrammate:

Infelix modo crinibus nitebas,
Phœbo pulcrior, & sorore Phœbi:
At nunc levior ære, vel rotundo
Horti tubere, quod creavit unda,
Ridentes fugis, & times puellas.
Vt mortem citius venire credas,

Scito, jam capitis perisse partem.

Prout eos versiculos, qui malè ante digesti legebantur, Turnebus restituit lib. IV. Adverf. cap. XIX.

Canitiei ut obviam eatur, tradit Plinius lib. XXX. cap. XV. *Capilli ne canescant, vermium terrenorum cinere præstari, admisso oleo.* Cui geminum hoc Sereni Sammonici cap. V:

Lumbrici quoq; terrestres miscentur olivo,
Et juvenem præstant redivivo flore capillum.

* pag. 48. edit. Froben. Item illud Marcelli cap. VII *. *Vermium terrenorum cinis, oleo adjectus, quo uti feminæ in pectendo solent, capillos prohibet senectute mutari.* Nempe lumbricis & humor, & calor, est temperatus; eoque nec calore aduritur humor, cui originem debent pili; sed potius digeritur, ac roboratur.

Alopeciæ, (à cujus remediis variis, opus suum orditur Alexander) utiles quoque sunt cantharides. Sed videndum, ne alte exulcerent. Modum itaque utendi discere opus è Plinio lib. XXIX. cap. VI. & Galeno de compos. medic. secundum loc. lib. V. Apud Plin. ibidem, ante id, quod dixi, legas, *alopeciam repleri muscarum capitibus recentibus prius folio ficulneo asperatam: alios verò sanguine muscarum uti: alios decem diebus cinere earum illinere cum cinere chartæ, vel nucum, ita ut sit tertia pars è muscis: alios lacte mulierum cum brassica cinerem muscarum subigere: quosdam melle tantum.* Similiter Marcellus cap. VI. † *Muscarum capita combusta, & cum melle trita, capitique inlita, mire alopecias tollunt.*

† pag. 46. edit. Froben.

Capillis subdam hoc de pedibus, qui obsident capillos. *Mel lendes, & fœda capitis animalia necat;* ut ait Plinius lib. XXII. cap. XXIV. idque Dioscoride præeunte lib. II. cap. CI. Etiam cornu capræ rasum, & melli, ac sali mixtum, prodesse adversus pedes, si caput eo defricetur, apud Sextum philosophum legas lib. I. de animalibus cap. V. Marcellus item cap. VIII ‡, ad tollendam veterrimam palpebrarum asperitatem, inter alia præcipit mellis Attici I. I.

‡ pag. 46. edit. Froben.

Post capillos, & pedes, ac lendes, de oculorum, & maxillarum pilis, videndum. Plinius lib. XXIX. cap. ult. *Palpebras gignere muscarum, simiq; murini cinerem, æquis portionibus, ut efficiatur dimidium pondus denarii, promittitur.* Idem lib. XXX. cap. XV. *Cochlearum saliva, illita infantium oculis, palpebras corrigit, gignitque.* Ac eodem cap. antea legas: *Ovis formicarum supercilia denigrari cum muscis tritis tradunt.* Idem libri ejusdem cap. V. dixerat: *Ne sint mala hirsuta, formicarum ova pueris infricata præstant.*

Ad totius corporis pilos pertinet, cum Plinius lib. XXXII. cap. X. de psilothro agens, ait: *Sanguisugæ tostæ in vase fictili, & ex aceto illitæ, eundem contra pilos habent effectum.* Ac idem tradit Plinius Valerianus lib. III. rei Med. cap.

cap.XLII. quod de psilothris: *Sanguisuga viva, tusa in fictili vase, ex aceto illininntur per horas tres: deinde in balneo abluuntur.*

Ad ea, quæ verius sunt corporis partes, veniamus. In oculorum inflammationibus occipitio vel cucurbitulæ, vel hirudines adhibendæ: ut Marcellus jubet cap.XXXVIII. Crematæ cochlearum testæ non marinarum modo, de quibus etiam in aquatilibus dictum; sed planè omnium, oculorum cicatrices, & albugines, corrigunt; dentes item expurgant; ut est apud Dioscoridem lib.II.cap.XI. Aurium humoribus conducit vinum mulsum: ut est apud Marcellum cap.XII. Fœdo narium odori occurritur, si myrrhæ, acacii, amomi, singulorum drachmam unam contusam, & melle cocto exceperis: quemadmodum Oribasius tradit lib.VIII.Synopseos c.XXX. Atque, ut idem monet cap.XXXII. labiis scissis consulitur candidis aranearum telis, quæ in arcis inveniuntur. Idem cap.XXXIIX. hirudinem oculis suadet inflammatis, proximè, ubi dolet, in fronte adhiberi. Marcell.l.V.c.X. tradit, oris ulceribus, quas aphthas dicimus, prodesse iridem cũ melle, prætereà mulsum.

Præterea, ut Plinius ait l.XXX.c.IV. *Tollit ex facie vitia & cochlearum, quæ latæ & minutæ passim inveniuntur, cum melle cinis. Omnium quidem cochlearum cinis spissat, calfacit smectica vi: & ideo causticis commiscetur, psorisque, & lepris, & lentigini illinitur. Invenio & formicas Herculaneas appellatas, quibus tritis, adjecto sale exiguo, talia vitia sanentur.* Easdem commendat Marcellus Empiricus c.XIX.* his verbis: *Formiculas, quæ Herculaneæ nominantur, contritas, modico sale adjecto, impetigini adpone: miraberis remedium: nam celeriter expurgant.* Sequitur inde apud Plinium: *Buprestis animal est rarum in Italia, simillimum scarabæo longipedi. Fallit inter herbas bovem maximè; unde & nomen invenit, devoratumq; tacto felle ita inflammat, ut rumpat. Hæc cum hircino sevo illita lichenas ex facie tollit septica vi.* Ea vi non faciei modo, sed reliqui etiam corporis lichenas tolli, docebimus cap.LXXXIX. Hinc de variis locutus ait: *Vtilissimum & in facie mel, in quo apes sunt immortuæ.* Quod verò cochlearum cineri mel addi jubet Plinius, è Dioscoride firmatur: qui lib. II.cap.CI. mel Sardoum, cuti faciei illitum, mederi ait ejus maculis, tum à Sole contractis, tum aliunde provenientibus.

De capite abunde actum. De thorace, & ventre, liquet, ex iis, quæ inspersimus, & inseremus cæteris. Ac pertinet huc etiam, quod, ut Dioscorides ait lib.II.cap:CI. si verpis, à balneo potissimum, præputium ad dies XXX. emolliatur, glans citra circumcisionem nudata in integrum restituitur.

De artubus pauca adjungam. Primum de unguibus, quia tam manuum, sint, quam pedum. De his ita Plinius lib.XXX.cap.XII. *Unguium scabritiem tollunt cantharides cum pice tertio die soluta, aut locustæ frictæ cum sevo hircino.* Ac Sancta etiam Hildegardis in Physicis suis † ait, unguium immunditiem

* *pag.129. edit. Froben.*

† *lib.4. parte cap.52.*

 (sca-

est apud Cornelium Celsum lib.v.cap.II.mel crudum ea purgat, ut idem ait libri ejusce cap.v. Sereni Sammonici est cap.XLV.

Ergo modus quicunq; obtingit vulneris atri,
Contritu cum melle dabit medicamina bulbus.

Idem cap.LXIV. ut doceat, quomodo

Vulnera tabescant spatio vitiata dierum.

præscribit hoc pacto:

Aut hederam Baccho decoctam, & semen anethi,
Aut cineres alni tardo cum melle ligentur.

Contusioni item membrorum apes prodesse, docet inter alios S Hildegardis Physices suæ l.IV.c.XLVIII. *Si aliqua membra contrita sunt, apes, quæ in vasculo suo mortuæ sunt, sufficienter in laneum pannum consuat; & in oleo olivæ calefaciat, & membro, quo dolet, superimponat, & melius habebit.*

Adversum adusta corporis loca, lenticula, & ervum cum melle, commendantur à Cornelio Celso lib.v.cap.XXVII*. Plinius verò lib.XXX. Hist. Nat.cap.XII.tale suggerit remedium: *Ambustis medetur murium cinis, & cochlearum; idq; sic, ut ne cicatrix quidem appareat.* Plinius Valerianus de re Med.lib.III.c.XX. *Ambustis sanandis illinitur cochlearum cinis ex oleo.* Postea & commendat ceram in oleo rosaceo resolutam.

* *sect. ult. sive pag 304. edit. Tornes.*

Sequuntur morbi externi, causam agnoscentes internam: ut sunt ulcera, tumores, scabies, & istis similia. His quoque docebo remedia esse divinitus data ex omni prope insectorum genere.

Ex insectis quidem alas habentibus detectas est apis: quæ ulceribus mire prodest. Nam Scribonii Largi est c.CCXXXVII. *Omne ulcus in omni parte corporis sordidum purgat mel per se.* Idem c.CCXXXIIX. docet, quomodo, si purum sit ulcus, & concavum, mel, & cera, contundi, & resinæ, atque aliis, misceri cõveniat. Sed & c.CCXLI. ubi Tryphonis chirurgi ad cicatricem ducendam emplastrum tradit, ceræ cum resina usum in eo enarrat. Cum hoc Tiberiani ævi scriptore convenit Plinius lib.XXX.c.IX. *Tetris ulceribus, & manantibus, auxiliatur mel, in quo apes sunt immortuæ, cum resina.* Ac postea: *Si putrida sint ulcera, cera addita ad cicatricem perducunt.* Imo porrum capitatum contritum, & ex melle impositum, universa ulcera optime purgat: ut est apud Marcellum c.IV.* Itidem Oribasius lib.VII. Συνόψεως cap.v. tradit, ulceribus summæ cutis conducere ceram, & mel. Etiam cap.XI. refert usum oxymelitis, ac ceræ, in ulceribus malignis.

* *pag. 42.*

Ex insectis, quibus alæ sunt coopertæ, blattæ sunt, & grylli. De prioribus ait Plinius lib.XXIX.cap.ult. *Tertium blattarum genus, & odoris tædio invisum, exacuta clune cum pisselæo sanare ulcera alias insanabilia.* De alteris sic Idem lib.XXX.cap.IX. *Si putrida sint ulcera, ad cicatricem perducunt gryllorum crematorum favilla ex oleo.*

Ex

Ex insectis non habentibus alas sunt multipeda, sive millepeda, & aranea. De priori sic Plinius lib. xxx. cap. XIII. *Duritias in alto ulcerum, & carcinomata, persequitur multipeda trita, admistâ resinâ terebinthinâ, & sinopide. Eademque utilissima sunt in his ulceribus, quæ vermibus periclitantur.* De alterâ ita S. Hildegardis Physices lib. IV. Part. III. cap. XLI. ulcerum dolorem telâ araneæ impositâ.

Quæ insecta nunc retulimus, ea pedibus prædita sunt. Carent iis cochleæ, & vermes. Utrosque ulceribus prodesse, docet Plinius lib. xxx. Ac capite quidē VIII. sic scribit: *Tetris* (verendorum) *ulceribus, & manantibus*†, *auxiliantur cochleæ latæ parvæ contritæ ex aceto, vel cinis ejus: cochleæ nudæ, quas in Africa gigni diximus, tritæ cum thuris polline, & ovorum albo: tricesimoque die resolvunt.* Idem cap. IX. *Si putrida sint ulcera, ad cicatricem perducunt favillâ vermium terrenorum cum oleo vetere, & cochlearum, quæ nudæ inveniuntur. Ulcera omnia pedum sanat cinis earum, quæ vivæ combustæ sint.* Ac cap. XIII. *Quin & vermium ipsorum genera mirandos usus habent. Cosses**, *qui in ligno nascuntur, sanant ulcera omnia. Nomas verò combusti cum pari pondere anisi, & ex oleo illiti.* Et post aliqua: *Cinis vermium terrenorum margines ulcerum duriores absumit cum pice liquidâ, vel simblio melle.* Et post pauca, commendans cochleas cum testis suis tusas: *Tradunt, iis & ulcera tractabiliora fieri, & sanari celeriùs.* Porrò cum eo, quod de cossis Plinium dicere videbamus, consentit, quòd S. Hildegardis, in Physicis suis ‡, ulceribus jubet admoveri vermiculos Germanis dictos ulmwurm/ quasi ulmi arboris vermes nuncupes. Eos ait in vase testaceo cum hordeaceo fumo suffocatos comminui oportere: tum ulceri, vel etiam vulneri, esse imponendos.

† h. e serpentibus: quomodo & alibi Plin. ubi Dioscorides ἑρπητὰς dicit ille ulcera manantia reddidit

* alii codd. cossi, σκώληκες Quod malim.

‡ lib. 4. part. 3. c. 42.

Hæc universè de ulcere dicta sunt: verùm particulatim etiam de variis eorum generibus, ac remediis, agemus. *Si super inflammationem rubor ulcus ambit, isq; cum dolore procedat, ἐρυσίπελας Græci nominant:* ut ait Celsus l. v. cap. XXVI‡. Ibidem, ad purgandum ulcus ejusmodi, maximè melle, & resinâ, uti jubet. Græcum morbi nomen retinuit Celsus. Sed eo paullo junior Columella* vocat *sacrū ignem*, uti & hoc posterior Plinius Secundus†. Quique post hunc sesquiseculo vixit Sammonicus *ἀπλῶς ignem*‡ nuncupat. Malis ulceribus annumerat quoque Cornelius Celsus lib. v. cap. XXVIII.* Erysipelas itaque signatur in hoc Plinii remedio lib. xxx, cap. XII. *Igni sacro medentur vermes terreni ex aceto illiti: gryllus contritus in manibus. Quo genere præstat, ut qui id fecerit, antequam incipiat vitium, toto eo anno careat. Oportet autem eum ferro cum terrâ cavernæ suæ tolli.* Quæ & ipsa totidem prope verbis apud Plinium Valerianum legas lib. III. Rei Med. cap. XXXIV. Ignis hujus sacri species est herpes, qui *zona* Scribonio Largo. Sic enim ille cap. CCLII. *Ad zonam, quam Græci ἕρπητα dicunt.* De Græco voca-

‡ pag. 290 & seq. edit. Tornes.

* lib. 7. c. 5.

† lib. 26. c. 11.

‡ cap. 41. Vulgo similiter vocatur ignis S. Antonii.

* sect. de Sacro igne, sive pag. 309. edit. Tornes.

cap.IX. Ἄριστον δὲ κύστιος τέττιγες, ἐφ' ὥρας μὲν ὀπτοὶ, ἐδέσματα. ἔξωροι δὲ ξηροὶ, λεῖοι ξὺν ὕδατι. *Optimum vesicæ remedium sunt cicadæ, si suo tempore exhibeantur assæ. Sed extra tempus aridæ, tritæ cum aqua.* Atque ante hos omnes similiter Dioscorides lib. II. cap. LVI. Τέττιγες ὀπτοὶ ἐσθιόμενοι τοῖς περὶ τὴν κύστιν ἀλγήμασι βοηθοῦσιν. *Cicadæ, si assatæ* (sive tostæ in patella) *edantur, succurrunt doloribus vesicæ.* Quem in locum (sed ex ejus distinctione cap.XLV.) Andreas Matthiolus, rectè observat errorem Alberti Magni, qui per cicadas hoc loco intelligit gryllos. Nam putat, signari animalculum de nocte in ædibus stridulum, quod in balneis Germaniæ frequens. Sed longè aliter est, quia Germania, plagæque Arctoæ, hoc insecto ob frigus carent.

Vidimus de iis partibus ventris, quæ inserviunt nutritioni. Seorsum pauca nunc adferam de usu insectorum ad Venerem, & partes genitales. Plinii est lib.XXX. cap.VIII. *Si decidat testium alter, spumam cochlearum illitam remedio esse tradunt.* Similiter Marcellus cap XXXIII*. Qui † & infantium testiculis vitiosis, vel tumentibus, remedium efficax hoc esse ait: *Araneam, quæ per filum suum se summittit, quando sursum versum currit, cape, & cum aqua calida tritam da continuò infanti bibendam.* Hinc ad veretri dolorem mellis usum docet. Ad Plinium redeo: qui remedium postea addit adversus ὑδροκήλην, sive humoris aquosi coacervationem inter testium membranas. *Hydrocelicis,* inquit, *prodesse ajunt cochleas Africanas, cum sua carne & testa crematas, poto cinere.* Similiter Marcellus cap. ante dicto ‡: *Cochleis, quæ nudæ inveniuntur, adjicitur aliquid triti turis, & albi ovorum, atque inde ulcera testiculorum tumentia, & hydrocelæ puerorum, sive ramices, superlinuntur, ut modo glutinis adhærescat.* Idem Plinius lib.XXX. cap.XV. *Venerem inhibet fimū cochleæ, & columbinum, cum oleo & vino potum.* Cantharidas contra Venerem concitare, velut notum omnibus, memorat Ruellius lib. II. de Nat. Stirp. cap. CXXVII. Inque opere secretorum, quod Galeni nomen præfert, remedium est ad satyriasin, sive Venerem stimulandam: id est ex libra una olei de sanibac, sive jesmino, item mille formicis alatis, & aliis; quæ inde petat, qui volet. Est & Marcelli cap XXXIII. *Ut rebus Venereis aptus sis, piper tritum cum oleo, & melle misce, & cum coire velis, verenda tibi illine.* Sed quid talibus, quæ lasciviæ etiam inserviant, insistimus? Venio ad alia.

* pag. 227. edit. Basil.

† pag. 228.

‡ pag. 230.

Mensibus ciendis cantharidas exhibebat Hippocrates: ut liquet ex libro ejus de Natur. Muliebri; ubi & modum utendi præscribit. Inibi etiam adversus uteri strangulationes commendat. Sed & ibidem docet buprestim menses ciere, si purgatorium ex ea fiat trita, ablatis alis, capite, ac pedibus, cum interiori parte ficus commista, sic ut dupla sit ficus portio. Dioscorides lib. II. cap. LXVI. jubet, ut bupresti addantur πεσσοὶ μαλακτικοὶ, hoc est, lanæ molles concerptæ, & ad digiti figuram rotundatæ, medicamen-

mentum excipientes, & continentes. Ita enim πυοὺς describit Ægineta lib. VII. cap. XXIV. Etiam ad fœcundandum uterum commendat ἰούλας, quod Calvus *vermes eulaos* reddit: mallem dixisset *vermes terrenos*, vel *lumbricos terrestres*; qui & *intestina terræ* solent nuncupari.

Varia etiam malis muliebribus remedia apud Plinium habemus. Aliqua excerpam. *Vermes terreni*, ut is ait lib. XXX. cap. XIV. *gravidis secundas pellunt in passo poti.* Quem ad locum rectè Dalecampius annotavit, Plinium non *gravidis*, sed *puerperis, & fœtis*, dicere debuisse. Mox idem Plinius subdit: *Inveniuntur & in gramine vermiculi, qui adalligati collo, continent partum. Detrahuntur autem sub partu: alias eniti non patiuntur. Cavendum etiam, ne in terra ponantur. Conceptus quoque causa dantur in potu quini, aut septeni. Cochleæ in cibo sumtæ accelerant partum: item conceptum, imposita cum croco. Eædem ex amylo & tragacantha illitæ, profluvia sistunt. Prosunt & purgationibus sumtæ in cibo, & vulvam aversam corrigunt cum medulla cervina, ita ut uni cochleæ denarii pondus addatur, & cyperi. Inflationes quoque vulvarum discutiunt exemtæ testis, tritæque cum rosaceo.* Pluraque ibidem id genus.

CAPUT LXXXVI.

De arthritide: cui remedium è melle, mulso, cera. Medicina illi Iulii Ausonii, qui parens poetæ Ausonii fuit. Huic morbo etiam mederi vermem, sive lumbricum terrenum, & oleum inde confectum: item cochleas, aranei telam, hirudinem, sive sanguisugam, cantharidem, terramq; à scarabæis egestam.

SUpersunt ex morbis internis articularii: de quibus eo justius post Veneris, & partium genitalium considerationem, agemus, quod arthritis Bacchi, & Veneris filia dici soleat. *Arthritidos* nomine (quæ Germanis commode satis gliedsucht) laxe utar, ut & ischidiacum morbum comprehendat. *Mulsum inveteratum solebat dari in articulario morbo:* ut Plinius ait lib. XXII. cap. XXIV. Cœlius quoque Aurelianus, qui à Cassiodoro* etiam laudatur, potiusque vocetur Soranus† à Cœlio Latinitate donatus, scribit in hunc modum*: *Arthriticis convenit digitis ceram emolliendam dare.* Etiam à melle, cera, mulso, remedia huic reperies morbo apud Aetium lib. XII. cap. XLV, XLVI, XLVII. & ab oxymeli Juliano, apud Alex. Trallianum lib. XI. Itidem apud Marcellum Empiricum cap. XXV, XXXV, & XXXVI, compluria habemus remedia, quæ ingrediantur mel, aut cera. Unum inter cætera, in quo foret mellis optimi hemina, ait esse (verba ejus sunt ‡) *incredibile, & unicum remedium, quo & ipse Ausonius medicus sanatus sit, & multos ita jacentes, ut movere se sine cruciatu nequirent, intra quinq; dies stare, ambulare, aut intra septem dies fecerit*, Porrò Ausonius iste; quem *medicum* vocat, fuit

QQQQ Julius

* *divinarum institutionum cap. 31. quod de Medicis.*

† *Hieronymus Mercurialis similiter lib. 2. Variarum Lect. cap. 12.*

* *lib. 5. Tardarum Passionum cap. 2.*

‡ *cap. 25. pag. 172. & 173. edit. Froben.*

Julius Ausonius, pater poetæ Ausonii, civis quidem Vasatensis, sed qui è patria Burdigalam commigrarit, *---facundo non rudis ingenio,*

Præditus & vitas hominum ratione medendi

Porrigere, & fatis amplificare moras:

Ut de eo scribit filius in Parentalibus. Sed ex filio quidem medicum fuisse scimus: verum de medicina posteris aliqua reliquisse, non nisi ex hoc Marcelli Empirici loco cognoscimus. Ea seculorum injuria periisse, nihil mirandum; quando, (quod ibidem filius tradit) quemadmodum non Hippocratem, Galenum, aliusve sectæ sequebatur quemquam: sic nullum habuit, qui se sequeretur. Tempora horum probe conveniunt, quando uterque, & Marcellus inquam, & Ausonius, imperante claruit Theodosio, & ante. Sed in illis ab apibus remediis diutius constitimus. Alia ab aliis addamus.

Plinii est libro xxx. cap. VI. *Vermem terrenum catillo ligneo ante fisso, & ferro vincto impositum, aqua excepta perfodere, & defodere, unde effoderis, Magi jubent; mox aquam bibere catillo; mire id prodesse ischidiacis, affirmantes.* Ac similiter de eo Marcellus Empiricus cap. XXV.* Qui & à vermibus geminum remedium petit cap. XXXVI †. Prius est: *Vermiculos terrestres in aceto per noctem manere curabis, ut se omni sorde purgent: mane eos siccabis, & ex his-IX. in libram axungiæ mittes, & diutissimè conteres, ut unum corpus efficias, & pro ceroto uteris ad sedandos pedum quamlibet molestos dolores.* Alterum tale est: *Terrestres lumbrici, ad mensuram acetabuli in mellis cotyla contriti, & impositi pedibus, qui prius oleo rosaceo uncti fuerint, ac tertio die soluti, & statim rursum impositi, & confestim dolorem leniunt, & in posterum tollunt.* Hodieque imprimis commendant oleum ex lumbricis: cujus conficiendi rationem apud Matthiolum, Andernacum, & alios, reperies. Nempe hoc vim habet insignem inflammationes minuendi, ac mitigandi dolores: quæ duo in articulari dolore, podagra imprimis, requiruntur.

*pag. 174. edit. Froben. † pag. 250.

Aliud quoque remedium suggerit Plinius xxx. libri cap. VIII. ubi sic scribit: *Ischiadicis cochleas crudas tritas cum vino Ammineo, & pipere, potu prodesse dicunt.* Quod ipsum etiam, iisdem penè verbis. Marcellus habet capite ante citato ‡. Idem Plinius cap. IX. *Cochleæ latæ potæ tollere dicuntur pedum & articulorum dolores. Bibuntur autem bina in vino trita. Eadem illinuntur cum helxines herbæ succo.* Et postea: *Quin & cinis cochlearum illinatur.* Ac mox: *Incussos articulos araneis tela commodissimè curant. Sunt qui cinere earum uti malint.* Etiam apud Marcellum Empiricum est cap. XXXVI*: *Remedium ad arthritim, vel maximè ad podagram* †, *sic: aceti optimi, quantum volueris; quod melius erit, si ex vino styptico fuerit; telas aranearum, quæ in cypresso inveniuntur; buxi summitates tenerrimas.* Ac postea subjungit, quomodo hæc coquenda sint, & adhibendæ.

‡ pag. 171.

* pag. 248. † sic puto hunc locum restituendum.

Est

Eſt & Plinii lib.xxxii.cap.x. *Multi podagris quoque hirudines admittendas cenſuere.* Serenus ſimiliter Sammonicus, de morbo hoc loquens, inquit:

Sunt quibus adpoſita ſiccatur hirudine ſanguis.

Cœlius quoque Aurelianus lib.v. Tardarum Paſſionum cap.ii. quo de eodem morbo tractat: *Vbi*, ait, *permiſerint partes, cucurbita figenda, vel hirudines admovendæ.* Nempe, ut ante dictum, hirudines idem præſtant ac cucurbitæ: quas adhibere jubent penè omnes: in his Theodorus Priſcianus Logici ſui cap.ult. ubi itidem de hoc morbo agens, *Cucurbitis*, inquit, *ventoſis frequenter locus relevandus eſt.*

Podagræ ex cantharidibus medicamentum conducere, etiam Paullus prodidit lib.iii.cap.lxxviii. Sunt autem cantharides è ſcarabæorum genere. Plinius verò etiam podagris illini jubet terram à tauris, ſive ſcarabæis terreſtribus, egeſtam. Vide eum lib.xxx. cap.v.

CAPUT LXXXVII.

De externis corporis morbis: ac primum iis, qui certæ ſunt partis. Capilli Petronio pars corporis. Canitiei remedium à lumbricis terreſtribus. Alopeciæ medicina à cantharidibus, & muſcis; pediculis capitis, à melle; palpebris, à muſcis, & cochleis; ſuperciliis, & pilis maxillarum, à formicis; pilis reliqui etiam corporis, ab hirudine. Adhæc adverſus inflammationes oculorum ab hirudine, eorumque cicatrices, & albugines, à cochleis; contra aurium humorem à melle; narium fœtorem, ab eodem; labia ſciſſa, ab aranearum tela. Cutis vitia in facie ſanari cochleis, formicis Herculaneis, bupreſti, melle, imprimis Sardoo. Vnguium ſcabritiei remedium à cantharidibus, & crabronibus; adverſum unguium ſcabritiem, à lumbricis; contra reduviam unguium à melle.

HActenus dictum de morbis certarum corporis partium: ſed internis ſolum, niſi quid in iſta ſcribendi feſtinatione, tot meorum mortibus, aliiſque adverſis afflicto, inque his ipſis tot occupationibus diſtento, exciderit fortaſſe, quod potius alterius eſſe generis videatur. Nunc loquar de externis certæ corporis partis, mox de externis univerſi corporis dicturus. Initium eſto à capillis: qui quidem partis nomen non merentur, ἀκύρως* * impropriè. tamen ſic vocantur: ut apud Petronium hoc epigrammate:

Infelix modo crinibus nitebas,
Phœbo pulcrior, & ſorore Phœbi:
At nunc levior ære, vel rotundo
Horti tubere, quod creavit unda,
Ridentes fugis, & times puellas.
Vt mortem citius venire credas,

Scito, jam capitis periisse partem.

Prout eos versiculos, qui malè ante digesti legebantur, Turnebus restituit lib. IV. Adverſ. cap. XIX.

Canitiei ut obviam eatur, tradit Plinius lib. XXX. cap. XV. *Capilli ne canescant, vermium terrenorum cinere præstari, admisto oleo.* Cui geminum hoc Sereni Sammonici cap. V:

Lumbrici quoq; terrestres miscentur olivo,
Et juvenem præstant redivivo flore capillum.

* pag. 48. edit. Froben. Item illud Marcelli cap. VII *. *Vermium terrenorum cinis, oleo adjectus, quo uti femina in pectendo solent, capillos prohibet senectute mutari.* Nempe lumbricis & humor, & calor, est temperatus; eoque nec calore aduritur humor, cui originem debent pili; sed potius digeritur, ac roboratur.

Alopeciæ, (à cujus remediis variis, opus suum orditur Alexander) utiles quoque sunt cantharides. Sed videndum, ne alte exulcerent. Modum itaque utendi discere opus è Plinio lib. XXIX. cap. VI. & Galeno de compoſ. medic. secundum loc. lib. V. Apud Plin. ibidem, ante id, quod dixi, legas, *alopeciam repleri muscarum capitibus recentibus prius folio ficulneo asperatam: alios verò sanguine muscarum uti: alios decem diebus cinere earum illinere cum cinere chartæ, vel nucum, ita ut sit tertia pars è muscis: alios lacte mulierum cum brassica cinerem muscarum subigere: quosdam melle tantum.* Similiter Marcellus cap. VI. † *Muscarum capita combusta, & cum melle trita, capitique inlita, mire alopecias tollunt.*

† pag. 46. edit. Froben.

Capillis subdam hoc de pedibus, qui obsident capillos. *Mel lendes, & fœda capitis animalia necat*; ut ait Plinius lib. XXII. cap. XXIV. idque Dioscoride præeunte lib. II. cap. CI. Etiam cornu capræ rasum, & melli, ac sali mixtum, prodesse adversus pedes, si caput eo defricetur, apud Sextum philosophum legas lib. I. de animalibus cap. V. Marcellus item cap. VIII ‡, ad tollendam veterrimam palpebrarum asperitatem, inter alia præcipit mellis Attici L. I.

‡ pag. 46. edit. Froben.

Post capillos, & pedes, ac lendes, de oculorum, & maxillarum pilis, videndum. Plinius lib. XXXIX. cap. ult. *Palpebras gignere muscarum, simiq; murini cinerem, æquis portionibus, ut efficiatur dimidium pondus denarii, promittitur.* Idem lib. XXX. cap. XV. *Cochlearum saliva, illita infantium oculis, palpebras corrigit, gignitque.* Ac eodem cap. antea legas: *Ovis formicarum supercilia denigrari cum muscis tritis tradunt.* Idem libri ejusdem cap. V. dixerat: *Ne sint mala hirsuta, formicarum ova pueris infricata præstant.*

Ad totius corporis pilos pertinet, cum Plinius lib. XXXII. cap. X. de psilothro agens, ait: *Sanguisugæ tostæ in vase fictili, & ex aceto illitæ, eundem contra pilos habent effectum.* Ac idem tradit Plinius Valerianus lib. III. rei Med.

cap.

cap.XLII. quod de psilothris: *Sanguisuga viva, tusa in fictili vase, ex aceto illiniuntur per horas tres: deinde in balneo abluuntur.*

Ad ea, quæ verius sunt corporis partes, veniamus. In oculorum inflammationibus occipitio vel cucurbitulæ, vel hirudines adhibendæ: ut Marcellus jubet cap.XXXVIII. Crematæ cochlearum testæ non marinarum modo, de quibus etiam in aquatilibus dictum; sed planè omnium, oculorum cicatrices, & albugines, corrigunt; dentes item expurgant; ut est apud Dioscoridem lib.II.cap.XI. Aurium humoribus conducit vinum mulsum: ut est apud Marcellum cap.XII. Fædo narium odori occurritur, si myrrhæ, acacii, amomi, singulorum drachmam unam contusam, & melle cocto exceperis: quemadmodum Oribasius tradit lib.VIII. Synopseos c.XXX. Atque, ut idem monet cap.XXXII. labiis scissis consulitur candidis aranearum telis, quæ in arcis inveniuntur. Idem cap.XXXIX. hirudinem oculis suadet inflammatis, proximè, ubi dolet, in fronte adhiberi. Marcell.l.V.c.X. tradit, oris ulceribus, quas aphthas dicimus, prodesse iridem cũ melle, præterea mulsum.

Præterea, ut Plinius ait l.XXX.c.IV. *Tollit ex facie vitia & cochlearum, quæ latæ & minutæ passim inveniuntur, cum melle cinis. Omnium quidem cochlearum cinis spissat, calfacit smectica vi: & ideo causticis commiscetur, psorisque, & lepris, & lentigini illinitur. Invenio & formicas Herculaneas appellatas, quibus tritis, adjecto sale exiguo, talia vitia sanentur.* Easdem commendat Marcellus Empiricus c.XIX.* his verbis: *Formiculas, quæ Herculaneæ nominantur, contritas, modico sale adjecto, impetigini adpone: miraberis remedium: nam celeriter expurgant.* Sequitur inde apud Plinium: *Buprestis animal est rarum in Italia, simillimum scarabæo longipedi. Fallit inter herbas bovem maximè; unde & nomen invenit, devoratumq; tacto felle ita inflammat, ut rumpat. Hæc cum hircino sevo illita lichenas ex facie tollit septica vi.* Ea vi non faciei modo, sed reliqui etiam corporis lichenas tolli, docebimus cap.LXXXIX. Hinc de variis locutus ait: *Utilissimum & in facie mel, in quo apes sunt immortuæ.* Quod verò cochlearum cineri mel addi jubet Plinius, è Dioscoride firmatur: qui lib. II.cap.CI. mel Sardoum, cuti faciei illitum, mederi ait ejus maculis, tum à Sole contractis, tum aliunde provenientibus.

* pag.129. edit. Froben.

De capite abunde actum. De thorace, & ventre, liquet, ex iis, quæ inspersimus, & inseremus cæteris. Ac pertinet huc etiam, quod, ut Dioscorides ait lib.II.cap.CI. si verpis, à balneo potissimum, præputium ad dies XXX. emolliatur, glans citra circumcisionem nudata in integrum restituitur.

De artubus pauca adjungam. Primum de unguibus, quia tam manuum, sint, quam pedum. De his ita Plinius lib.XXX.cap.XII. *Unguium scabritiem tollunt cantharides cum pice tertio die solutæ, aut locustæ frictæ cum sevo hircino.* Ac Sancta etiam Hildegardis in Physicis suis † ait, unguium immunditiem (sca-

† lib.4. part.2. cap.52.

(scabritiem puto signari) tolli docet liquore è fucis expresso. Sed ipsa *hummelim* vocat, quia *fucus* Germanis **hummel**; ut Belgis **bommel**: sicuti his gentibus **hommelen**, & **bommelen**, *bombum edere*.

Ad ungues etiam pertinet *παρωνυχία*, sive *reduvia*; illa manuum imprimis. Ut in ea melle sit utendum cum galla, Oribasius dicet lib. VII. Synopseos cap. XVIII. Theodorus quoque Priscianus lib. I. εὐποριστῶν cap. XXXIV. in hoc vitio præcipit *lenticulam coctam cum melle contritam imponi, & myrti folia viridia trita similiter cum melle adhiberi: sic etiam rosarum, sic olivæ folia.* Mox subjungit: *Quibus forte aliquo ictu ungues nigrescunt, nasturtium cum melle mixtum medebitur. Et cera sola liquefacta superimposita medebitur.*

Perniones cera bifariam sanari, docet idem Theodorus lib. I. Φαινομένων εὐποριστῶν cap. XXXII.

Clavis pedum medentur vermes terreni ex oleo: ut ait Plinius lib. XXX. cap. IX.

CAPUT LXXXVII.

De externis corporis morbis, ac primum illis ab causa externa: ut vulneribus, quibus medicina à lumbricis terrestribus, tela aranea, imò & bombycis, adhæc cochleis, quibus & tela extrahuntur. Vis mellis in vulneribus: uti & ejusdem, & apium, ac cera, in membris contusis, fractis, vel adustis: & ut his etiam cochleæ prosint. Hinc itum ad externos morborum, quibus causa est interna: ut sunt ulcera. De his primo universè actum: & ut remedio iis sint mel, cera, oxymeli; quæ apum gloria est. Adhæc certum blattarum genus, & grylli: tum autem millepeda, & araneæ: præterea cochleæ, & vermes: inque his cossi, in cossis illi, quibus origo in ulmis. Exinde particulatim considerantur varia ulcerum genera: ut erysipelas, sive sacer ignis; cui medentur lumbrici. Species sacri ignis herpes, qui Latinis zona. *Herpetis genus, quod* θηρίωμα *dicitur, ac eundem videri* herpetem, exedentem. *Herpeti equorum remedium à verminculo cardui. Carbunculi descriptio, & remedium ab apibus, & melle. Descriptio furunculi, eique medicina ab araneo, & muscis. Exanthemata cera sanari.*

HInc jam propero ad morborum externorum eos, qui non tam certæ sunt partis, quam corporis totius. Atque hic etiam habet locum, quod superius * diximus, esse eos vel à causa externa, vel interna. Externa, ut vulnera à gladio; contusiones & fracturas à lapide, aut baculo; exustiones ab igni.

** cap. 15. hujus libri.*

Vulneribus medentur lumbrici terrestres. Plinius Secundus lib. XXX. Histor. Nat. cap. XIII. *Vulnera recentia conglutinant vermes terreni, adeo ut nervos quoq; abscissos illitis solidari infra septimum diem persuasum sit. Itaque in melle*

melle servandos censent. Quidam vermibus arefactis in Sole ad vulnera ex aceto utuntur: nec solvunt, nisi biduo intermisso. Plinius Valerianus de re Medica l.III. c.XX. *Vulnera recentia conglutinant vermes terreni triti, adeo ut etiã nervos incisos solident in die septimo. Idẽ arefacti in Sole, & ex aceto triti vulneribus imponuntur, & interposito biduo, solvuntur.* Ac cap.XXI. *Ad venas, vel nervos præcisos: lumbricos de terra confundes, & pones: statim sanant.* Serenus Sammonicus cap.LXIV. *Lumbrici terra poterunt conducere vulnus.*

Insuper vulnera sanantur tela araneæ. Plinius lib.XXIX. cap.ult. *Aranei tela, ex oleo & aceto imposita, vulneribus tonstrinarum sanguinem sistit.* Eandem commendant in vulneribus Dioscorides, & Galenus: hodieque nihil apud nos vulgatius, quàm ut, siquis vel cultro leviter se læserit, telam continuo araneæ, præsertim candidam, puramque, imponat. Nempe ea constipandi habet vim, & refrigerandi, atque abstergendi; eoque inflammatio ne accedat, prohibet. Unde &, capite alicujus vulnerato, fractoque, uti eo præcipit Serenus Sammonicus cap.LIV:

Si verò caput infestus colliserit ictus;
Ex oleo necti vestis debebit arachnes:
Nesciet hæc illinc, nisi cum sanarit, abire.

Quam verò laudem tribuimus araneæ, hanc etiam bombyci competere, docebit Vincentius Bellovacensis: ut qui Speculi Naturalis lib.XX. cap. CXIX. doceat, sericum combustum mundare vulnera, ac corroborare.

Adhæc carnes cochleæ crematæ, cumque thure, & myrrha illitæ, vulnera quævis, sed maximè, quæ nervi acceperunt, conglutinant: ut Dioscoridi traditum lib.II.cap.XI. Favet quoque Cornelius Celsus lib.V.cap.II. *Glutinant vulnus contusa cum testis suis cochlea.* Item Plinius lib.XXX. Hist. Nat. cap.XIII. *Ad vulnera eadem ratione, & cochlearum terrena prosunt: totaque exemta, tusa, & imposita, recentia vulnera conglutinant, & nomas sistunt.* Atq; aliquanto post: *Arundines, & tela, quæque alia extrahenda sunt corpori, evocant cochleæ ex his, quæ gregatim folia sectantur, contusa impositæque cum testis, & eæ, quæ manduntur, exemtæ testis: sed cum leporis coagulo efficacissimè. Laudantur & cantharides tritæ cum farina hordeacea.* Plinius Valerianus de re Medica lib.III.cap.XX. *Cochleæ exemtæ de suis testis crudæ tritæ, mirifice solidant. Cochleæ item cum suis testis ustæ cum myrrha, & thuris puri pondere ex aqua, præcisos nervos sanant.*

Quod verò cochleis extrahi tela ait prior Plinius, ut vidimus: id blattis tribuit Plinius Valerianus lib.III. Rei Med. cap.XLIX. his verbis: *Ad extrahenda ea, quæ corpori infixa sunt, blatta sine pedibus, & sine capite, & pennis, trita illinuntur.*

Magna etiam in vulneribus est vis mellis. Coctum ea conglutinat: ut est apud

est apud Cornelium Celsum lib.v.cap.11.mel crudum ea purgat, ut idem ait libri ejusce cap.v. Sereni Sammonici est cap.XLV.

Ergo modus quicunq; obtingit vulneris atri,
Contritu cum melle dabit medicamina bulbus.

Idem cap.LXIV. ut doceat, quomodo

Vulnera tabescant spatio vitiata dierum.

præscribit hoc pacto:

Aut hederam Baccho decoctam, & semen anethi,
Aut cineres alni tardo cum melle ligentur.

Contusioni item membrorum apes prodesse, docet inter alios S. Hildegardis Physices suæ l.IV.c.XLVIII. *Si aliqua membra contrita sunt, apes, quæ in vasculo suo mortuæ sunt, sufficienter in laneum pannum consuat; & in oleo olivæ calefaciat, & membro, quo dolet, superimponat, & melius habebit.*

Adversum adusta corporis loca, lenticula, & ervum cum melle, commendantur à Cornelio Celso lib.v.cap.XXVII*. Plinius verò lib.XXX. Hist. Nat.cap.XII.tale suggerit remedium: *Ambustis medetur murium cinis, & cochlearum; idq; sic, ut ne cicatrix quidem appareat.* Plinius Valerianus de re Med.lib.III.c.XX. *Ambustis sanandis illinitur cochlearum cinis ex oleo.* Postea & commendat ceram in oleo rosaceo resolutam.

* *sect. ult. sive pag 304. edit. Tornæs.*

Sequuntur morbi externi, causam agnoscentes internam: ut sunt ulcera, tumores, scabies, & istis similia. His quoque docebo remedia esse divinitus data ex omni prope insectorum genere.

Ex insectis quidem alas habentibus detectas est apis: quæ ulceribus mire prodest. Nam Scribonii Largi est c.CCXXXVII. *Omne ulcus in omni parte corporis sordidum purgat mel per se.* Idem c.CCXXXIIX. docet, quomodo, si purum sit ulcus, & concavum, mel, & cera, contundi, & resinæ, atque aliis, misceri cõveniat. Sed & c.CCXLI. ubi Tryphonis chirurgi ad cicatricem ducendam emplastrum tradit, ceræ cum resina usum in eo enarrat. Cum hoc Tiberiani ævi scriptore convenit Plinius lib.XXX.c.IX. *Tetris ulceribus, & manantibus, auxiliatur mel, in quo apes sunt immortuæ, cum resina.* Ac postea: *Si putrida sint ulcera, cera addita ad cicatricem perducunt.* Imo porrum capitatum contritum, & ex melle impositum, universa ulcera optime purgat: ut est apud Marcellum c.IV.* Itidem Oribasius lib.VII. Συνόψεως cap.v. tradit, ulceribus summæ cutis conducere ceram, & mel. Etiam cap.XI. refert usum oxymelitis, ac ceræ, in ulceribus malignis.

* *pag. 42.*

Ex insectis, quibus alæ sunt coopertæ, blattæ sunt, & grylli. De prioribus ait Plinius lib.XXIX.cap.ult. *Tertium blattarum genus, & odoris tædio invisum, exacuta clune cum pissela o sanare ulcera alias insanabilia.* De alteris sic idem lib.XXX.cap.IX. *Si putrida sint ulcera, ad cicatricem perducunt gryllorum crematorum favilla ex oleo.*

Ex

Ex insectis non habentibus alas sunt multipeda, sive millepeda, & aranea. De priori sic Plinius lib. xxx. cap. XIII. *Duritias in alto ulcerum, & carcinomata, persequitur multipeda trita, admistâ resinâ terebinthinâ, & sinopide. Eademque utilissima sunt in his ulceribus, quæ vermibus periclitantur.* De alterâ ita S. Hildegardis Physices lib. IV. Part. III. cap. XLI. ulcerum dolorem telâ araneæ impositâ.

Quæ insecta nunc retulimus, ea pedibus prædita sunt. Carent iis cochleæ, & vermes. Utrosque ulceribus prodesse, docet Plinius lib. xxx. Ac capite quidē VIII. sic scribit: *Tetris* (verendorum) *ulceribus, & manantibus*†, *auxiliantur cochleæ latæ parvæ contritæ ex aceto, vel cinis ejus: cochleæ nudæ, quas in Africa gigni diximus, tritæ cum thuris polline, & ovorum albo: tricesimoque die resolvunt.* Idem cap. IX. *Si putrida sint ulcera, ad cicatricem perducunt favillâ vermium terrenorum cum oleo vetere, & cochlearum, quæ nudæ inveniuntur. Ulcera omnia pedum sanat cinis earum, quæ vivæ combustæ sint.* Ac cap. XIII. *Quin & vermium ipsorum genera mirandos usus habent. Cosses**, *qui in ligno nascuntur, sanant ulcera omnia. Nomas verò combusti cum pari pondere anisi, & ex oleo illiti.* Et post aliqua: *Cinis vermium terrenorum margines ulcerum duriores absumit cum pice liquidâ, vel simblio melle.* Et post pauca, commendans cochleas cum testis suis tusas: *Tradunt, iis & ulcera tractabiliora fieri, & sanari celeriùs.* Porrò cum eo, quod de cossis Plinium dicere videbamus, consentit, quòd S. Hildegardis, in Physicis suis‡, ulceribus jubet admoveri vermiculos Germanis dictos ulmurm/ quasi ulmi arboris vermes nuncupes. Eos ait in vase testaceo cum hordeaceo fumo suffocatos comminui oportere: tum ulceri, vel etiam vulneri, esse imponendos.

† h. e. serpentibus: quomodo & alibi Plin. ubi Dioscorides ἑρπυτὰς dicit ille ulcera manantia reddidit

* alii codd. cossi, ὄνυχες Quod malim.

‡ lib. 4. part. 3. c. 42.

Hæc universè de ulcere dicta sunt: verùm particulatim etiam de variis eorum generibus, ac remediis, agemus. *Si super inflammationem rubor ulcus ambit, isq; cum dolore procedat, ἐρυσίπελας Græci nominant:* ut ait Celsus l. V. cap. XXVI‡. Ibidem, ad purgandum ulcus ejusmodi, maximè melle, & resinâ, uti jubet. Græcum morbi nomen retinuit Celsus. Sed eo paullo junior Columella* vocat *sacrū ignem*, uti & hoc posterior Plinius Secundus†. Quique post hunc sesquiseculo vixit Sammonicus ἀπλῶς *ignem*‡ nuncupat. Malis ulceribus annumerat quoque Cornelius Celsus lib. V. cap. XXVIII.* Erysipelas itaque signatur in hoc Plinii remedio lib. xxx. cap. XII. *Igni sacro medentur vermes terreni ex aceto illiti: gryllus contritus in manibus. Quo genere præstat, ut qui id fecerit, antequam incipiat vitium, toto eo anno careat. Oportet autem eum ferro cum terrâ cavernæ suæ tolli.* Quæ & ipsa totidem prope verbis apud Plinium Valerianum legas lib. III. Rei Med. cap. XXXIV. Ignis hujus sacri species est herpes, qui *zona* Scribonio Largo. Sic enim ille cap. CCXLII. *Ad zonam, quam Græci ἕρπητα dicunt.* De Græco

‡ pap. 290 & seq edit. Tornæs.

* lib. 7. c. 5.

† lib. 26. c. 11.

‡ cap. 41. Vulgo similiter vocatur ignis S. Antonii.

* sect. de Sacro igne, sive pag. 309. edit. Tornæs.

vocabulo, & simul remedio, ita Plinius lib. xxx. cap. XIII. *Herpes quoque animal à Græcis vocatur, quo præcipuè sanantur, quæcunque serpunt. Cochleæ prosunt eis cum testis suis tusæ.* Arbitror, Græcis etiam vocari θηρίωμα. Sanè id ulceris esse nomen, ait Celsus loco antè memorato*: atque huc etiam refert, quem ἕρπητα ἐσθιόμενον,† *Græci vocant, quia celeriter serpendo, penetrandoque, usque ora vorat.* Huic, ut idem ‡ ait, *superdanda cum melle linimenta.* Etiam in equorum herpete insectorum usus est. Cardanus lib. VII. de Rerum Varietate cap. XXXII. *Herpeti, quem vermem vocant veterinarij, vermiculum, qui in cardui fullonum vertice nascitur, penna anseris inclusum, absque offensa, dissciß à cute frontis, inserito, consuitoq; vulnus. Solet viginti post dies emori, totidemque diebus equus liberatur.*

*pag. 308. edit. Tornaf.
† herpetem exedentem.
‡ ibid. pag. 309.

Est & ulceris genus carbunculus, quod ita describit Cornelius Celsus lib. v. cap. XXVIII. sect. I. *Rubor est, superq; eum non nimium pustulæ eminent, maximè nigræ, interdum sublividæ, aut pallidæ. In his sanies esse videtur, infra color niger est. Ipsum corpus aridum, & durius, quàm naturaliter oportet. Circa quem quasi crusta est, eaque inflammatione cingitur, neque in eo loco levari cutis potest: sed inferiori carni quasi adfixa* Ac plura deinceps. Remedium tale suggerit Plinius lib. xxx. cap. XII. *Carbunculus fimo columbino aboletur per se illito, vel cum lini semine ex aceto mulso. Item apibus, quæ in melle sunt immortuæ, impositis: polentaque impositâ inspersâ. Si in verendis sit, cæterisq; ibi ulceribus, occurrit è melle œsypum cum plumbi squamis.*

Item ulceris genus est furunculus: qui sic Cornelio Celso describitur lib. v. cap. XXVIII.* *Furunculus est tuberculum acutum cum inflatione, & dolore, maximeque ubi jam in pus vertitur,* Ut mederi liceat, tradit Plinius lib. xxx. cap XII. *Furunculis mederi dicitur araneus, priusquam nominetur, impositus, & tertiâ die solutus.* Ac mox sanare eosdem dicuntur, *muscæ impari numero infricatæ digito medico.* Plinius item Valerianus lib. III. de re Medica cap. XXVIII. *Furunculis muscæ impari numero infricantur: digito minimo sordes ex auriculis pecudum illinuntur. Limacis cinis adspersus purgat.*

*sect. 8 sive pag. 313. edit. Tornaf.

Exanthemata quoque sunt superficiariæ cutis exulcerationes, subrubicundæ, & asperſæ: ut Trallianus ait lib. I. cap. V. Ut cera his medeatur, Oribasius docebit lib. VII. Synopseos cap. VII.

CAPUT LXXXIX.

A vulneribus, & ulceribus, ad tumores abitur. His, si glandulas sub auribus occupent, millepedas mederi, & gryllos. Sin inguen, præstare id ceram, nec non cochleas minutas cum melle. Hydropicorum autem tumores sanari cochleis crudis terrestribus. Mel quibusvis ulceribus prodesse. Panis etymon, ac eidem

reme-

remediũ à multipeda, cochlea, cantharide φύματα sanari oxymelate, mulso, cerâ. Cancro prodesse ceram; abscessibus, millepedas: tum illis hominũ, tum equorum vomicis, mel remedio esse. Scabiei apud Græcos, & Germanos vocabulo, & illorum origo. Scabiem arceri culicibus, & cerâ. Vitiliginem, & lepram, esse eandem: sed differre à lepra Arabum. Blattarum genus, quæ lepræ occurratur.

POst ulcera dicam de tumoribus: quorum aliqui sunt certæ partis: ut parotides, quæ glandularum sunt sub auribus. Eas, ut Plinius ait lib. XXIX, cap. ult. *multipeda comprimit cum resinæ tertiâ parte illita: & grylli, sive illiti, sive adalligati.*

De illis inguinis, sic idem lib. XXII. cap. XXIV. *Si inguen tumeat, albam ceram in pube fixisse remedio est.* Et cap. XXX, cap. VIII. *Inguinum tumorem cochleæ minutæ cum melle illitæ leniunt.*

At universi magis corporis sunt hydropicorum tumores. Eos discutiunt cochleæ crudæ terrestres, si cum testis suis imponantur, nec auferantur, priusquam omnis sit exhaustus humor.

Sunt & in tumoribus pani, ex eo sic dicti, quia referant glomum, qui Græcis πῆνον, Doribus πᾶνον. Diminutivum est *panicula*, vel *panucula*, teste Festo. Remedium adfert Plinius lib. XXX. cap. VIII. *Panos discutit multipeda contrita, admistâ resinâ terebinthinâ ex parte tertiâ. Quidam & sinopidem admiscent cochleæ contusæ. Et per se cinis inanium cochlearum ceræ mistus discussoriam vim habet. Cantharides mistâ calce panos scalpelli vice aperiunt.* Similiter Plinius Valerianus lib. III. rei Med. cap. XXVII. *Ad paniculas sanandas cochleæ minutæ mirabiliter faciunt.*

Φύματα sunt tubercula furunculis rotundiora, planioraque. Ea sanantur oxymelite, & mulso: de quo pluribus Oribasius lib. VII. Synopseos cap. XXIX. Ceræ quoque in malagmatis usum adversus phymata, uti & tubera, tradit Celsus lib. V. cap. XVIII. † Qui & cap. XXVIII. naturam phymatis describit: sed de curatione ad locum jam adsignatum remittit. † *pag. 246. & seq. edit. Ternesiana.*

Est & tumoris genus καρκίνος, sive cancer, qui *non solum corrumpit, quod occupavit, sed etiam serpit*: ut ait Celsus lib. V. cap. XXVI. Estque interdum ulcerosus, interdum sine eo: ac si totum occupârit corpus, *elephas* vocatur: *universalem cancrum* dixeris. Ad carcinodas etiam ceram juvare, docet Cornel. Celsus lib. V. cap. XVIII. ‡ ‡ *pag. 247. edit. Ternes.*

Abscessus quoque, ut Celsus vocat, in tumoribus est purulentis, Græcis ἀπόστημα, vel ἀπόστασις, dicitur ἀπὸ τοῦ ἀφίστασθαι*, quia partes ante contiguæ, humore præter naturam recepto, separentur. Remedium tale ad- * *abscedere.*

fert Plinius lib. xxx. cap. v. *Millepidis, additâ resina terebinthina, parte quartâ omnia apostemata curari jubent.*

† cap. 41. Inter abscessus sunt vomicæ, quibus Serenus Sammonicus† commendat

Et mulsos amnes, & purgamenta columbæ.

Nec hominum modò vomicis melle consulitur, sed etiam equorum: ut liquet ex Vegetii Mulomedicinæ lib. III. cap. LXIX, ubi medicamentum præscribit, in quo mel, & ficus, coquuntur.

† l. 5. cap. ult. sect. de scabie. Scabies Celso † esse dicitur, *durior cutis rubicundior, ex qua pustulæ oriuntur quædam humidiores, quædam sicciores.* Origo vocis aperta. Græcis similiter ψώρα à ψαίρω, *frico.* Germanis **den raud**, fortasse à **rauch**, *asper, rudis*: item **die kratze**, credo à Chaldæo חרת charath, *sculpere, incidere* : unde & Gr. χαράσσω.

Scabies tollitur, si capiti hominis imponatur culex cum stramine accensus, cumque vivis carbonibus in cineres versus: quod pluribus ostendit S. Hildegardis: sed pro culice, Germanorum more, *muggam* dicit. Vide eam lib. IV. Phys. Part. II. cap. L. Ac ibidem cap. LII. scabiei capitis consuli dicitur, si superlinas liquorem ex humbelim expresso: ubi sine dubio intelligitur fucus, qui Germanis **hommel**, Hildegardis enim in Germania nata, mortuaque, ante annos CCCCL.

Plinius Valerianus lib. III. cap. XXXVIII. ad scabiem arcendam docet varium ceræ usum. Imò & Vegetius lib. III. Mulomedicinæ cap. LXXI, geminũ equis præscribit medicamentum: quorum utrumq; ingrediatur cera.

Est & fœdum scabiei genus, quod λειχὴν, sive *impetigo* vocatur: item aliud, quod dicitur ἀλφὸς, sive *vitiligo*, de qua Festus. Vulgò *morpheam* nuncupant. Ejus generis est lepra, quam Dominum sanâsse legimus in Evangelio. At planè eos ratio fugit, qui elephantiasim arbitrantur. Lepram, omnemque vitiliginem (λέπρας, & ἀλφὸς) purgant crematæ cochlearum testæ: ut est apud Dioscoridem lib. II. cap. XI. Intellige verò non illas modò marinarum, de quibus in aquatilibus non semel dictum: sed etiam terrestrium. Idem Dioscorides lib. II. cap. LXVII. ait, medicamentis iis, quibus carcinomata, lepræ, & impetigines feræ (λειχῆνες ἄγριοι) sanantur, etiam buprestes misceri, idque ob vim σηπτικὴν, ἑλκωτικὴν, θερμαντικὴν, *exedendi, exulcerandi, & calefaciendi.* Varia etiam remedia suggerit Plinius. Ut lib. XXIX. cap. IV. *Vis cantharidum adurere corpus, crustas obducere. Eadem pityocampis: in picea nascentibus, eadem bupresti, similiterq; præparantur. Efficacissima omnis ad lepras, lichenasque.* Et libri XXX. cap. XIII. *Ad vitiliginem, & cantharides, cum rutæ foliorum duabus partibus, in Sole, donec formicet cutis, tolerandæ sunt.* Quã rem mox pleniùs explicat. Marcellum etiã Empiricum audiamus c. XIX.* *Ad lichenẽ, sive mentagram, quod vitium neglectũ solet*

* pag. 129. edit. Froben.

lepper totã faciem, & per totũ corpus serpere, & plures homines inquinare. Nã Soranus medicus quondam ducentis hominibus hoc morbo laborantibus curandis in Aquitania se locavit. Huic ergo valetudini maximè medentur cantharides tritæ, & inlitæ cum succo uvæ aminee, & cum sevo ovis, vel capræ: sed priùs facie lotâ, & nitro diligenter curatâ, medicamen imponitur. Idem docet Plinius Valerianus lib. II, Rei Medicæ cap. LVI. Aliud item remedium accipe è Plinii lib. XXIX. cap. ult. *Alterum blattarum genus mylæcum* * *appellavere, circa molas ferè nascens. Has capite detracto attritas, lepras sanâsse, Musa, & Picton, in exemplis reliquere.* Aliud item è lib. XXX. cap. XIII. *Ad easdem vitiligines, & muscas illini jubent cum radice laphatorum.* ‡ Mel quoque juvat: unde Marcellus cap. XIX, * nitrum ex melle, & lacte bubulo, impositum elephantiasi ait mederi: & Oribasius lib. VII. Συνόψεως c. XLVIII. oxymeli adversus lepram commendat. Hæc abunde arguunt, quàm nobis ad alimoniã, ac medicinã, immensa Dei bonitas ex ipsis providerit insectis.

*al. mylicon.

‡ al lapathoria.

* pag. 130.

CAPUT XC.

Insecta etiam ad rem vestiariam prodesse. Serica vestis usus varius pro vario anni tempore. Seres ubi siti, & cur inde Serica vesti nomen datum. Cur eadem dicta Persicæ, & Medicæ. *Quo pretio sericum soleat divendi florentibus rebus Romanis. Quâ occasione planè innotuerit Romanis, Græcisque, sericum veri à bombyce, cùm antea id valde esset incertum, multis, etiam classicis scriptoribus, ita existimantibus, è foliis arborum depecti. Pamphila in Co insula prima instituit bombycinam deglomerare, ac deinde telam hinc texere. Cur inter Coam vestem, & illam ex Arabii, vel Assyrii bombycis telã textam, veteres distinxerint. Primitus solis feminis vestes Sericas fuisse in usu, hinc viris nobilibus, tandem & hominibus è vulgo. Quando* bombycina, & Serica, *eadem haberi cœperint. Purpuram melle conservari, & unde ea vis mellis. Cur gladii oleo inuncti non sint obnoxii rubigini.* Blattam *μελανομιχὼς poni pro panno purpureo, non quidem ab ea vocis significatione, quâ* blatta *vermiculus est, sed quatenus si dicitur os narium purpura.* Sericoblatta. Blattifer Senatus.

IAm quanti illud existimandum, quod bombyces suppeditant vestem sericam? Quare vel æstivo tempore aptior, vel hiberno, vel verno & auctumnali. In æstu magno ob levitatem accommodatissima tafetata: in minori, ormesina. Hieme conducunt felpa, velutum: quorum utrumque pondere suo, & villis, calefacit. Vere, & auctumno, laudatur rasa, quæ vulgo *veluto riccio*. Vetus Sericæ vestis appellatio est à Seribus: qui populus est Orientis, Boreæ propior, ac, ut ait Ammianus Marcellinus lib. XXIII. *ab Occidentali latere Scythis adnexus, à Septentrione, & orientali, nivosæ solitudini*

tudini cohærens; quà meridiē spectat, adusq; Indiā porrectus, & Gangē. Ptolomæus ab Oriēte ait habere γῆν ἀγνώςον*: alii referunt terminari Oceano Eoo, & ab his dici *Sericum*, uti meridionalis ab Indis *Indicus* vocatur. Iis cum Taprobanitis erat commercium: cæterorum refugisse cœtum, apud Plinium ‡ legas. Ex hac gente Sericum deportabatur in Persiam. Nec vestes *Persicæ* vel *Medicæ*, aliæ intelligendæ, quàm *Sericæ*. E Persia verò post devictam ab Alexandro M. Persiam, delatum est in Græciam: florentibus rebus Romanis, in imperium Romanum: ubi ἰσόχρυσον † fuit. Nam serici libra emebatur librâ auri. Ea consuetudo obtinuit usque ad tempora Justiniani Imperatoris. Huic permolestum erat, ab hostibus Persis tam carè vestem emi oportere. Commodè, ut Procopius in Gothicis ‡, & ex eo Zonaras narrat, duo monachi ex India venere, qui indicium facerent Cæsari de vermibus Sericum nentibus: nec posse quidem vermes eos Constantinopolim deferri; sed posse apportari ova, ex quibus vermiculi gignerentur. Remissi igitur monachi, qui ova ejusmodi attulerunt. Atque inde est omne id vermium genus sericum nentium, quòd hodie est in Europa. Ac tum nulli amplius dubium fuit, quin sericum esset bombycum opus. Antea verò quæstio admodum erat anceps, & incerta. Fuere quidem, qui id, quod res esset, traderent: ut Pausanias in posteriori Eliacorum libro (nec tamen citra errorem) Servius item in illud Maronis.*

Quid nemora Æthiopum molli canentia lana?

Adhæc B. Basilius Hexaem. homil VIII. Chrysostomus quoque bombycinam vestem pulchram quidem ait, sed τῶν σκωλήκων ὕφασμα, *vermium telam*. Sed enim vulgatior erat opinio, esse arborum fœtum; sive fieret è corticibus, sive foliis depecteretur. Prius placuit Straboni lib. XV. Τοιαῦτα δὲ τὰ Σηρικὰ ἐκ τινῶν φλοιῶν ξαινομένης βύσσου. *Talia sunt & Serica, bysso nempe ex arborum quarundam corticibus carminatâ, ac netâ.* Posteriorem autem sententiam sequuntur Maro II. Georg. ac Seneca in Hippolyto, & Hercule Oetæo: imò Plinius quoque lib. VI. cap. XVII. & Ammianus Marcellinus lib. XXIII. Quibuscum Strabo etiam conveniet, si pro φλοιῶν † reponatur φύλλων ‡. Post verò Justiniani tempora, quod antea dicebam, pariter omnibus liquebat. Quod inter alios satis in κοσμουργίᾳ ostendit Georgius Pisides, diaconus, & referendarius Constantinopolitanus, qui Heraclii Imperatoris temporibus, & deinceps, vixit. Dixeris, nec multò antè potuisse hoc ignorari propter vestes Coas: quas ex bombyce esse constaret. Quippe ab Aristotele ipso lib V. Histor. Animal. cap. XIX.* traditum esse, primam in Co insula Pamphilam, Latoi filiam, docuisse bombycinam deglomerando exsolvere, & inde texere. A Plinio præterea lib XI. cap. XIII. tradi, Coam bombycem etiam viris esse in usu, Assyriam solis mulieribus. Est & Propertii lib. II. eleg. III.

Nec

* *terram incognitam.*
‡ *lib. 6. cap. 17.*
† *ejus pretii ac aurum.*
‡ *lib. 2.*
* *2. Georg. vers. 120.*
† *corticibus.*
‡ *foliis.*
* *Ex dist. C. Jul. Scaligeri sect. 227.*

Nec siqua Arabio lucet bombyce puella.

Sed his satis puto occurri, si statuamus, illa de Assyria, Arabiave bombyce, intelligi debere de tela serica, quæ inde apportaretur. Nam bombyx μετωνυμικῶς sæpe capitur pro tela ex eorum filis contexta. Quod verò ad vestem Coam, non quidem ignorabant, id, unde illa fieret, neri à bombyce: sed fere doctissimis quibusque ita erat persuasum, disparem esse originem serici. Et hunc in errorem impellebantur eo, quòd longè præstantius esset sericum è Persia apportatum, quàm bombycinum Coum. Credo, Indici bombycis tenuius ac subtilius filum erat: crassius autem vermis Coi. Præterea, ut è Plinio observatum maximo Salmasio, Coi non antè eliquabant stamen bombycinum, quàm corrosâ metaxâ evolasset papilio. At Seres, integro illo stamine, id agebant, intus adhuc morante bombyce, ac necdum in papilionem converso. Quare nihil mirum, si, Plinii ætate, viri etiam Cois uterentur; serico solæ feminæ. Sic enim scribit: *Tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur, ut in publico femina transluceat.* Ac alibi simile habet. Paullo post tamen sericâ & viri cœpere uti. Unde opus fuit, decerni à Senatu anno Urbis IↃCCLXIX (ut Tacitus † narrat) *ne* † *l. 2. Ann.*
vasa auro solida ministrandis cibis fierent, ne vestis serica viros fœdaret. Solini ætate, qui Plinium exscribit sæpe, (nec enim eo antiquiorem esse putandum) viris quoque is luxus. Verba ejus ‡: *Primò feminis, nunc etiam viris,* ‡ *cap. 53. sive*
persuasit luxuriæ libido. Nec è vulgo tamen, sed soli nobiles, hac veste ute- *dist. al. 50.*
bantur. Tandem eam & infimi sine ulla discretione usurparunt: ut est apud Ammianum Marcellinum*. Cæterùm cùm Solinus ait, viros etiam sericâ * *lib. 23.*
usos, intelligenda subserica, cujus stamen lineum, trama sericum. Nam & hanc *sericam* dixere. Sed veste, cujus & stamen sericum foret, primus ex Romanis usus est Heliogabalus. Sic enim de eo Spartianus: *Primus Romanorum holosericâ veste usus fertur, cùm jam subserica in usu essent.* Ex his liquet, quomodo differant vestis bombycina, subserica, & holoserica. Bombycina enim est Coa. Serica quidem è bombyce erat: sed ante Justiniani tempora origo ejus, ut vidimus, non satis erat nota. Postquam verò Coa esse in usu desiit (quod contigit, ubi Serica in Romanum imperium magna advehi copiâ cœpit) nomina bombycinæ, & Sericæ vestis, promiscuè solent usurpari.

Nec bombyces duntaxat, sed apes etiam, rei prosunt vestiariæ. Nam purpura melle conservatur. Narrat enim Plutarchus in Alexandri vita, quo loco de captis loquitur Susis, in urbe ea, inter alia pretiosa, inventa esse quinque millia talentûm purpuræ Hermionicæ, centum & nonaginta annis servatæ, ac nihilominus florem recentem & novitium retinentis, quia puniceorum infectura esset melle perfecta; candidorum, oleo candido.

dido. Nempe mel, ut diximus antea, lentore suo efficit, ne calor nativus foras exeat, vel externus ingrediatur: ac par olei ratio est; unde est, quòd gladii oleo inuncti non obducantur rubigine.

Ex iis, quæ hactenus diximus, constat, non leve esse vestibus decus ab insectis. Est interea, ubi & verus earum honos falsò sit insectis attributus. Ut cùm blattæ vermiculo deberi ajunt blatteum colorem, & decus vestium, quæ inde *blattea* vocantur. Estque pro iis hoc Pauli Diaconi in Glossis: *Blatta, genus purpureum vermis.* Sed vide, an non satius sit pro *vermis* rescribere *vestis.* Nam Horatio quidem, Plinio, Martiali, aliis *blatta* est vermiculi genus: at non unde purpureus fiat color. Sed postquam declinavit Romani puritas sermonis, *blatta* cœpit accipi pro osse ex nare purpuræ: nec tamen cujusvis purpuræ, sed Byzantiæ. Unde Actuarius, Βλάττιον Βυζάντιον ὀστοῦν τῆς ῥινὸς τῆς πορφύρας. *Blatta Byzantia est os ex nare purpura.* Sed si consuetudinem ejus vocis attendamus apud Annam Comnenam in III. Alexiados, Theodosium Zygomalam in Crusii Turcogræcia†, imò & Codinum variis in locis operis de officiis Constantinopolitanis, adhæc Nicetam, & Cedrenum: comperiemus, non solùm sumi pro osse nasi purpuræ, nec pro purpura Byzantia modo, quæ Anastasio bibliothecario in Papa Leone III. *Blattin Byzantium*; sed simpliciter pro purpura, vel potiùs panno purpureo. Quomodo & *blattæ* vocabulum usurpant Latini. Cassiodorus lib. I. Var. Lect. epist. II. *Pontus castorea, blattam Tyrus æra Corinthus.* Ac similiter usus lib. I, epist. II. *Cum blatta, quam nostro cubiculo dare singulis annis consuevisti, venire festina.* Item Alcimus Avitus lib. III,

† pag. 99.

——Fulgidus auro
Serica bis coctis mutabat tegmina blattis.

Et lib. IV.

Pallia blattarum spreto diffibulat auro.

Hinc igitur *blatteus color* pro *purpureo*, Isidoro lib. XII. Orig. cap. ult. & lib. XXIX. cap. VIII. *blattei funes* Eutropio in Nerone: *blattea tunica* apud Vopiscum in Aureliano, & Gregorium Turonensem lib. II. Histor. cap. XXXVIII. *pallium blattosericum* eidem Vopisco: quod & *sericoblatta*, L. X de murilegul. lib. II. Cod. Justin. & L. XIII. eodem Tit. Cod. Theodos. Divisim iterum *sericum blatteum.* Venantio Fortunato lib. II. Epigram.

Serica cui niveis agnata est blattea telis.

Sic & *blattifer senatus*, pro *purpureis Patribus*, Sidonio Apoll. lib. IX. epigram. XVI.

CAPUT

CAPUT XCI.

De multiplici ceræ usu. Ac primum de veterum consuetudine literas, testamenta, aliaq́, exarandi in tabulis ceratis; deque commodo gemino, quod habeat ea scribendi ratio. Cur, qui scripta sua corrigunt, stylum vertere *dicantur. Lini, ceræque usus in claudendis, & obsignandis literis. Hoc sigillum iis, quibuscum negotium foret, inviolatum ostendi solere, priusquam literæ aperirentur. Asiaticos pro cera in signando usurpasse cretam. De creta, terræque Cimoliæ, ac Samiæ, natura. Quam antiquus annuli usus Hebræis. Quod Plinius ait, Ægyptios non signasse literas, id si universè capiatur, refelli annulo Pharaonis, quem Josepho dedit. Quomodo veteres Græci, maximè Lacones, signarint ligno à vermibus eroso: quod inde* θριπόβρωτον, *&* θριπήδεστον, *dixere. Mos Criticorum cerâ miniatâ signandi, quæ improbarent. Democriti* χειρόμηκτα. Παραπλάσματα *quæ dixerint. De arte ceris pingendi, quæ vocata est* ἐγκαυστική. *Tria ejus genera fuisse; quorum unum cera fieret, qualis esset; alterum, eadem liquefacta; tertium, cestro sine cera, inurente ebur, vel cornu: & in quibus usi sint primo, ac secundo genere, quod* κηρογραφίαν *dixere; uti tertii generis* ἔγκαυστα *vocavere* κεστρωτά. *De imaginibus ex cera effigiatis : & universè de vi imaginum in animis hominum. Imagines, quæ more Romano disponi in atrio, & in funere solent præferri, fuisse vultus humero tenus ex cera efformatos. Nec tamen omnium solere imagines funus comitari; sed duntaxat eorum, qui non viderentur hostes fuisse Reipublicæ.*

SEd ad veros insectorum usus redeo; & quia de re vestiariâ satis dictum puto; nunc conferam sermonem ad usus eos, quos è ceris capere licet in scripturis, sigillis, picturis, simulacris, lucernis, & variis rebus glutinandis.

Antiqui olim in tabulis scribebant ceratis*: unde *cera* Ovidio pro epistola: ac apud Jurisconsultos † sæpius *tabulæ ceræque* de ceratis testatorum tabulis: apud poetas ‡, & alios *, *prima, ima cera, & cera ultima*, pro iisdem. Hæc scribendi ratio, licet nunc desita, duo habuit commoda. Prius est, quòd celerior esset. Nam dum pennam in atramento tingimus; crebra adeò manus relatio cogitationem moratur, & frangit: ut apud Fabium est lib. x. cap. III. Posterius ibidem refertur, quòd contrà quàm in chartis fit, nullum, ubi mutaris; relinquatur lituræ indicium. Quippe uti cuspide graphij, sive styli (qui quandoque osseus, plurimum ferreus fuit) exarabant: ita parte adversa, quæ obtusior erat, quicquid displiceret, inducebant, ac complanabant; ibidemque aliud, quod vellent, scribebant. Unde Horatianum † illud; *Sæpe stylum vertas* : hoc est, ne retine, quicquid primò in mentem venerit; sed scripta tua crebrò muta, ac corrige.

* *Plin. lib. 13. cap. 11.*
† *Marcianus l. 1 §. de l. Cor. de fal. & Ulpianus Tit. 20. Regul.*
‡ *Horat. lib. 2. sat. 5. Martial. lib. 4. epig. 26.*
* *Sueton. in Iul. cap. 83. & in Ner. cap. 17*
† *lib. 1. sat. 10.*

Præterea cerâ in obsignandis literis, & testamentis, utebantur. Nempe tabellas, chartasve, lino obligabant, postea annulo χαρακτῆρα imprimebant ceræ. Hinc Chrysalus apud Plautum Bacchidibus * ad literas scribendas, signandasque, adferri jubet,

--- stilum, ceram, & tabellas, & linum. ---

Iis jam exaratis, sed necdum signatis, dicitur,

Cedo tu ceram ac linum actutum. age obliga, obsigna cito.

Quod si adversarium literis vellent convincere, signum inspiciendum dabant, priusquam linum inciderent, atque ita aperirent. Liquet hoc ex Curculione act. III †, & Bacchid. act. IV. sc. VI ‡. item Pseudolo act. IV. sc. II *. Cicero in Catil. *Ostendi tabulas Lentulo, & quæsivi, cognosceretne signum.* Ac similiter de eo Sallustius in Catilin. Pro cera autem Asiatici utebantur creta, quam Herodotus in Euterpe appellat γῆν σημαντρίδα †. Meminit ejusce consuetudinis etiam M. Tullius pro Val. Flacco: *Hæc quæ est à nobis prolata laudatio, obsignata erat creta illa Asiatica, qua utuntur omnes in publicis, & privatis literis.* Nec id mirum, cum creta quædam sit pinguis, lenta, glutinosa: non illa modò, quæ ex Creta advehitur, indeque nomen id insulæ obtinet: sed & quæ locis vicinis, ut ex Cimolo maris Cretici insula; quæ ipsa magis glutinat terra Samiâ. Nam de ejus pinguedine, & lentore, etiam testes sunt Dioscorides, & Galenus. Et sanè quia creta quædam sit pinguis, eò Britanni etiam tali agros suos uberes reddunt, ac pingues. Interim mos iste annulo in cera, cretave, signum imprimendi, tardè obtinuit apud plerasq; Orientis ipsius gentes. Nam Plinij est lib. XXXIII. cap. I. *Non signat Oriens, aut Ægyptus, etiam nunc literis contenta solis.* Hebræis tamen mos iste pervetus: ut arguit annulus Thamari à Juda datus pignori: quemadmodum est Genes. XXXVIII. Nam signatorium fuisse, communis opinio est. Et quicquid de Ægypto sit, ex quo sub Ptolomæis fuit; tamen jam temporibus patriarcharum, si non vulgus, saltem reges annulis usi signatoriis: ut arguit Genes. XLI. quòd Pharao dederit Josepho annulum suum. Eo enim auctoritatem tribuit regias obsignandi literas, tanquam regni cancellario. Quod verò ad Græcos veteres, Lacones imprimis, hi quidem in cera signavere, sed non annulo; quia sculpendi, cælandique ars adhuc esset ignota; verum θριπηδέστῳ, sive θριπόβρωτῳ, hoc est, ξύλῳ ὑπὸ θριπῶν βεβρωμένῳ· *ligno à vermibus corroso*; ubi, sine dubio, punctorum numerus, magnitudo, & situs, pro signo erant. Vide Hesychium in θριπόβρωτος, & in θριπήδεστος: necnon Isacium Tzetzem in Lycophronis Cassandræ vers. DVIII.

In censendis etiam scriptis solent Critici ceris annotare signa quædam judicij sui. Huic ceræ admiscebatur μίλτος, sive rubrica, aut minium; quò & alias

* act. 4. sc. 4.
† sive Scena. Beatus videtur. vers. 53.
‡ vers. 19.
* vers. 45.
† terram signatricem.

alias usi, ad ornatum. Unde Achilles Statius in Aratum: Ἐςὶ δὲ ὁ κατακεχειρισμένος ἐν τῇ σφαίρᾳ κηρῷ μεμιλτωμένος· *est vero in sphæra illitus cerâ, minio admistâ.* Criticis autem fuisse in usu, indicat Cicero lib. XVI. ad Att. epist. XI. *Nostrum opus tibi approbari lator, ex quo ἄνθη* * *ipsa posuisti: quæ mihi florentiora sunt visa tuo judicio: cerulas enim tuas miniatulas illas extimescebam.* Democritus etiam in opere suo, quod χειρόκμητα inscripsit, istis, quæ παράδοξα ‡ viderentur, verissima tamen esse experientia didicisset, notam è cera annulo suo signatam adfigebat. Hujusmodi κηρὰς καταπεπλασμένας, *ceras illitas*, propterea vocabant καταπλάσματα: ut ex Hesychio constat. Cur verò opus ipsum Democritus χειρόκμητα inscripserit, non meliorem adducere possis rationem, quàm quòd annulum signatorium dicerent χειρόκμητον: ut ex Eudemo Rhetore, & Suida, cognoscere est. Apud Vitruvium †, Pliniumque ‡, imò & Laërtium †, id vocabulum corruptè legitur: sed feliciter emendavit vir nunquam satis laudatus, nec temere sine laude nominandus, Claudius Salmasius: quem de isto pluribus vide in Plinianis, & Solinianis Exercitationibus *.

* *flores.*

‡ *admirabilia, sive contra communem opinionem.*

† *lib. 9. cap. 3. sed vulgo* χειρολεκτὸν *legitur: quasi electa, vel electanea dixeris, quia electio etiam fit suffragiis cum manuum extensione: unde vox Græca.*

‡ *lib. 24. c. 17. ubi vulgo* chirocineta.

† *in Democriti vita, ubi est* χειρικά.

* *pag. 1100.*

Adhæc usus ceræ in pictura erat. Nam ceram prius tabulæ inducebant, non quidem liquefactam, sed cujusmodi esset. Inducebant autem ceram discolorem, prout exigeret id, quod in tabula vellent pingere. Ceris ita inductis, instratisque, eas inurebant, ac exæquabant. Id, quo ceris pingerent, ἐγκαυστὸν † dixere; uti artem ipsam ἐγκαυστικήν ‡. De hac capiendus quoque Varro lib. III. de R. R. cap. XVII. *Nam ut Pausias, & cæteri pictores, ejusdem generis loculatas magnas habent arculas, ubi discolores sunt ceræ.* Item Martialis lib. IV. cap. XLVII.

Encaustus Phaëton tabulâ depictus in hac est.
Quid tibi vis, dipyron qui Phaëtonta facis?

† *q. d. inustorium.*

‡ *inurendi, sive inustoriam*

Quærit ex pictore, quid sibi velit, quòd cum potuerit in tabella, penicillo colores inducendo, exprimere Phaëtonta, maluerit eum pingere encausto: quasi non satis fuerit, si semel sit ustulatus, cum malè regens currus paternos, ac in magnum conjiciens periculum genus humanum, propterea fulmine à Jove in Eridanum est præcipitatus: ut nihil attinuerit, quò bis miser esset, iterum ustulare, dum inuritur ceris; unde δίπυρον vocat, quasi *ignem bis expertum* dixeris. Erat & alter ceraria encaustices modus: qui fiebat ceris liquefactis. De hoc ita Vitruvius lib. VII. cap. IX. *Ceram Punicam igni liquefactam paullo oleo temperatam seta inducat: deinde postea carbonibus in ferreo vase compositis, eam ceram apprimè cum pariete calefaciendo sudare cogat, fiatq; ut peraquetur. Postea cum candelis, linteisq; puris subigat, uti signa marmorea curantur. hac autem καῦσις Græcè dicitur.* Sed extrema verba sic optimè ὁ πάνυ * Salmasius corrigebat: *Hæc ἔγκαυσις Græcè dicitur.*

* *illustris, ac summus.*

fcit Plinius lib. xxx. cap. v. *Millepidis, additâ resina terebinthina, parte quartâ omnia apostemata curari jubent.*

† cap. 41. Inter abscessus sunt vomicæ, quibus Serenus Sammonicus† commendat

Et mulsos amnes, & purgamenta columbæ.

Nec hominum modò vomicis melle consulitur, sed etiam equorum: ut liquet ex Vegetii Mulomedicinæ lib. III. cap. LXIX. ubi medicamentum præscribit, in quo mel, & ficus, coquuntur.

† l. 5. cap. ult. sect. de scabie. Scabies Celso † esse dicitur, *durior cutis rubicundior, ex qua pustulæ oriuntur quædam humidiores, quædam ficciores.* Origo vocis aperta. Græcis similiter ψώρα à ψαίρω, *frico.* Germanis den raud, fortasse à rauch, *asper, rudis:* item die fratze, credo à Chaldæo חרת charath, *sculpere, incidere*: unde & Gr. χαράσσω.

Scabies tollitur, si capiti hominis imponatur culex cum stramine accensus, cumquis vivis carbonibus in cineres versus: quod pluribus ostendit S. Hildegardis: sed pro culice, Germanorum more, *muggam* dicit. Vide eam lib. IV. Phys. Part. II. cap. L. Ac ibidem cap. LII. scabiei capitis consuli dicitur, si superlinas liquorem ex humbelim expresso: ubi sine dubio intelligitur fucus, qui Germanis hommel. Hildegardis enim in Germania nata, mortuaque, ante annos CCCCL.

Plinius Valerianus lib. III. cap. XXXVIII. ad scabiem arcendam docet varium ceræ usum. Imò & Vegetius lib. III. Mulomedicinæ cap. LXXI. geminũ equis præscribit medicamentum: quorum utrumq; ingrediatur cera.

Est & fœdum scabiei genus, quod λειχὴν, sive *impetigo* vocatur: item aliud, quod dicitur ἀλφὸς, sive *vitiligo*, de qua Festus. Vulgò *morpheam* nuncupant. Ejus generis est lepra, quam Dominum sanâsse legimus in Evangelio. At planè eos ratio fugit, qui elephantiasim arbitrantur. Lepram, omnemque vitiliginem (λέπρας, ἀλφοὺς) purgant crematæ cochlearum testæ: ut est apud Dioscoridem lib. II. cap. XI. Intellige verò non illas modò marinarum, de quibus in aquatilibus non semel dictum: sed etiam terrestrium. Idem Dioscorides lib. II. cap. LXVII. ait, medicamentis iis, quibus carcinomata, lepræ, & impetigines feræ (λειχῆνες ἄγριοι) sanantur, etiam buprestes misceri, idque ob vim σηπτικὴν, ἑλκωτικὴν, θερμαντικὴν, *exedendi, exulcerandi, & calefaciendi.* Varia etiam remedia suggerit Plinius. Ut lib. XXIX. cap. IV. *Vis cantharidum adurere corpus, crustas obducere. Eadem pityocampis in picea nascentibus, eadem bupresti, similiterq; præparantur. Efficacissima omnia ad lepras, lichenasque.* Et libri XXX. cap. XIII. *Ad vitiliginem, & cantharides, cum ruta foliorum duabus partibus, in Sole, donec formicet cutis, toleranda sunt.* Quã rem mox pleniùs explicat. Marcellum etiã Empiricum audiamus c. XIX.* *Ad lichenẽ, sive mentagram, quod vitium neglectũ solet*

* pag. 129. edit. Froben.

leper totā faciem, & per totū corpus serpere, & plures homines inquinare. Nā Soranus medicus quondam ducentis hominibus hoc morbo laborantibus curandis in Aquitania se locavit. Huic ergo valetudini maximè medentur cantharides tritæ, & inlitæ cum succo uvæ amineæ, & cum sevo ovis, vel capræ: sed priùs facie lotâ, & nitro diligenter curatâ, medicamen imponitur. Idem docet Plinius Valerianus lib. II, Rei Medicæ cap. LVI. Aliud item remedium accipe è Plinii lib. XXIX. cap. ult. *Alterum blattarum genus mylæcum* * *appellavere, circa molas fere nascens. Has capite detracto attritas, lepras sanâsse, Musa, & Picton, in exemplis reliquere.* Aliud item è lib. XXX. cap. XIII. *Ad easdem vitiligines, & muscas illini jubent cum radice laphatorum.* ‡ Mel quoque juvat: unde Marcellus cap. XIX, * nitrum ex melle, & lacte bubulo, impositum elephantiasi ait mederi: & Oribasius lib. VII. Συνόψεως c. XLVIII. oxymeli adversus lepram commendat. Hæc abunde arguunt, quàm nobis ad alimoniā, ac medicinā, immensa Dei bonitas ex ipsis providerit insectis.

*al. mylicon.

‡ al lapathoria.

* pag. 130.

CAPUT XC.

Insecta etiam ad rem vestiariam prodesse. Serica vestis usus varius pro vario anni tempore. Seres ubi siti, & cur inde Sericæ vesti nomen datum. Cur eadem dictæ Persicæ, & Medicæ. *Quo pretio sericum soleat divendi florentibus rebus Romanis. Quâ occasione planè innotuerit Romanis, Græcisque, sericum veri à bombyce, cùm antea id valde esset incertum, multis, etiam classicis scriptoribus, ita existimantibus, è foliis arborum depecti. Pamphila in Co insula prima instituit bombycinam deglomerare, ac deinde telam hinc texere. Cur inter Coam vestem, & illam ex Arabia, vel Assyriis bombycis tela textam, veteres distinxerint. Primitus solis feminis vestes Sericas fuisse in usu, hinc viris nobilibus; tandem & hominibus è vulgo. Quando* bombycina, & Serica, *eadem haberi cœperint. Purpuram melle conservari, & unde ea vis mellis. Cur gladii oleo inuncti non sint obnoxii rubigini.* Blattam *μετωνυμικῶς poni pro panno purpureo, non quidem ab ea vocis significatione, quâ* blatta *vermiculus est, sed quatenus sic dicitur os narium purpura.* Sericoblatta. Blattifer Senatus.

IAm quanti illud existimandum, quod bombyces suppeditant vestem sericam? Quare vel æstivo tempore aptior, vel hiberno, vel verno & auctumnali. In æstu magno ob levitatem accommodatissima taferata: in minori, ormesina. Hieme conducunt felpa, velutum: quorum utrumque pondere suo, & villis, calefacit. Vere, & auctumno, laudatur rasa, quæ vulgo *veluto riccio.* Vetus Sericæ vestis appellatio est à Seribus: qui populus est Orientis, Boreæ propior, ac, ut ait Ammianus Marcellinus lib. XXIII. *ab Occidentali latere Scythis adnexus, à Septentrione, & orientali, nivosæ soli-*

tudini cohærens; quà meridiē spectat, adusq; Indiā porrectus, & Gangē. Ptolomæus ab Oriēte ait habere γῆν ἀγνώστην*: alii referunt terminari Oceano Eoo, & ab his dici *Sericum*, uti meridionalis ab Indis *Indicus* vocatur. Iis cum Taprobanitis erat commercium: cæterorum refugisse cœtum, apud Plinium ‡ legas. Ex hac gente Sericum deportabatur in Persiam. Nec vestes *Persica* vel *Medica*, aliæ intelligendæ, quàm *Serica*. E Persia verò post devictam ab Alexandro M. Persiam, delatum est in Græciam: florentibus rebus Romanis, in imperium Romanum: ubi ἰσόχρυσον † fuit. Nam serici libra emebatur librâ auri. Ea consuetudo obtinuit usque ad tempora Justiniani Imperatoris. Huic permolestum erat, ab hostibus Persis tam carè vestem emi oportere. Commodè, ut Procopius in Gothicis‡, & ex eo Zonaras narrat, duo monachi ex India venere, qui indicium facerent Cæsari de vermibus Sericum nentibus: nec posse quidem vermes eos Constantinopolim deferri; sed posse apportari ova, ex quibus vermiculi gignerentur. Remissi igitur monachi, qui ova ejusmodi attulerunt. Atque inde est omne id vermium genus sericum nentium, quòd hodie est in Europa. Ac tum nulli amplius dubium fuit, quin sericum esset bombycum opus. Antea verò quæstio admodum erat anceps, & incerta. Fuere quidem, qui id, quod res esset, traderent: ut Pausanias in posteriori Eliacorum libro (nec tamen citra errorem) Servius item in illud Maronis.*

Quid nemora Æthiopum molli canentia lana?

Adhæc B. Basilius Hexaem. homil VIII. Chrysostomus quoque bombycinam vestem pulchram quidem ait, sed τῶν σκωλήκων ὕφασμα, *vermium telam*. Sed enim vulgatior erat opinio, esse arborum fœtum; sive fieret è corticibus, sive foliis depecteretur. Prius placuit Straboni lib. XV. Τοιαῦτα δὲ τὰ Σηρικὰ ἔκ τινων φλοιῶν ξαινομένης βύσσου. *Talia sunt & Serica, bysso nempe ex arborum quarundam cortibus carminatâ, ac netâ.* Posteriorem autem sententiam sequuntur Maro II. Georg. ac Seneca in Hippolyto, & Hercule Oetæo: imò Plinius quoque lib. VI. cap. XVII. & Ammianus Marcellinus lib. XXIII. Quibuscum Strabo etiam conveniet, si pro φλοιῶν † reponatur φύλλων ‡. Post verò Justiniani tempora, quod antea dicebam, pariter omnibus liquebat. Quod inter alios satis in κοσμουργίᾳ ostendit Georgius Pisides, diaconus, & referendarius Constantinopolitanus, qui Heraclii Imperatoris temporibus, & deinceps, vixit. Dixeris, nec multò antè potuisse hoc ignorari propter vestes Coas: quas ex bombyce esse constaret. Quippe ab Aristotele ipso lib V. Histor. Animal. cap. XIX.* traditum esse, primam in Co insula Pamphilam, Latoi filiam, docuisse bombycinam deglomerando exsolvere, & inde texere. A Plinio præterea lib XI. cap. XIII. tradi, Coam bombycem etiam viris esse in usu, Assyriam solis mulieribus. Est & Propertii lib. II. eleg. III.

Nec

** terram incognitam.*
‡ lib. 6. cap. 17.
† ejus pretii ac aurum.
‡ lib. 2.
** 2. Georg. vers. 120.*
† corticibus.
‡ foliis.
** Ex dist. C. Scaligeri sect. 227.*

Nec siqua Arabio lucet bombyce puella.

Sed his satis puto occurri, si statuamus, illa de Assyria, Arabiave bombyce, intelligi debere de tela serica, quæ inde apportaretur. Nam bombyx μετωνυμικῶς sæpe capitur pro tela ex eorum filis contexta. Quod verò ad vestem Coam, non quidem ignorabant, id, unde illa fieret, neri à bombyce: sed fere doctissimis quibusque ita erat persuasum, disparem esse originem serici. Et hunc in errorem impellebantur eo, quòd longè præstantius esset sericum è Persia apportatum, quàm bombycinum Coum. Credo, Indici bombycis tenuius ac subtilius filum erat: crassius autem vermis Coi. Præterea, ut è Plinio observatum maximo Salmasio, Coi non antè eliquabant stamen bombycinum, quàm corrosâ metaxâ evolasset papilio. At Seres, integro illo stamine, id agebant, intus adhuc morante bombyce, ac necdum in papilionem converso. Quare nihil mirum, si, Plinii ætate, viri etiam Cois uterentur; serico solæ feminæ. Sic enim scribit: *Tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur, ut in publico femina transluceat.* Ac alibi simile habet. Paullo post tamen sericâ & viri cœpere uti. Unde opus fuit, decerni à Senatu anno Urbis IↃCCLXIX (ut Tacitus † narrat) *ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent, ne vestis serica viros fœdaret.* Solini ætate, qui Plinium exscribit sæpe, (nec enim eo antiquiorem esse putandum) viris quoque is luxus. Verba ejus ‡: *Primò feminis, nunc etiam viris, persuasit luxuria libido.* Nec è vulgo tamen, sed soli nobiles, hac veste utebantur. Tandem eam & infimi sine ulla discretione usurparunt: ut est apud Ammianum Marcellinum*. Cæterùm cùm Solinus ait, viros etiam sericâ usos, intelligenda subserica, cujus stamen lineum, trama sericum. Nam & hanc *sericam* dixere. Sed veste, cujus & stamen sericum foret, primus ex Romanis usus est Heliogabalus. Sic enim de eo Spartianus: *Primus Romanorum holosericâ veste usus fertur, cùm jam subserica in usu essent.* Ex his liquet, quomodo differant vestis bombycina, subserica, & holoserica. Bombycina enim est Coa. Serica quidem è bombyce erat: sed ante Justiniani tempora origo ejus, ut vidimus, non satis erat nota. Postquam verò Coa esse in usu desiit (quod contigit, ubi Serica in Romanum imperium magna advehi copiâ cœpit) nomina bombycinæ, & Sericæ vestis, promiscuè solent usurpari.

† l. 1. Ann.

‡ cap. 53. sive dist. al. 50.

* lib. 25.

Nec bombyces duntaxat, sed apes etiam, rei prosunt vestiariæ. Nam purpura melle conservatur. Narrat enim Plutarchus in Alexandri vita, quo loco de captis loquitur Susis, in urbe ea, inter alia pretiosa, inventa esse quinque millia talentûm purpuræ Hermionicæ, centum & nonaginta annis servatæ, ac nihilominus florem recentem & novitium retinentis, quia puniceorum infectura esset melle perfecta; candidorum, oleo candido.

CAPUT XCI.

De multiplici ceræ usu. Ac primum de veterum consuetudine literas, testamenta, aliaq; exarandi in tabulis ceratis; deque commodo gemino, quod habeat ea scribendi ratio. Cur, qui scripta sua corrigunt, stylum vertere *dicantur. Lini, ceraque usus in claudendis, & obsignandis literis. Hoc sigillum iis, quibuscum negotium foret, inviolatum ostendi solere, priusquam literæ aperirentur. Asiaticos pro cera in signando usurpasse cretam. De creta, terraque Cimolia, ac Samia, natura. Quam antiquus annuli usus Hebræis. Quod Plinius ait, Ægyptios non signasse literas, id si universè capiatur, refelli annulo Pharaonis, quem Josepho dedit. Quomodo veteres Græci, maximè Lacones, signarint ligno à vermibus eroso: quod inde θριπόβρωτον, & θριπήδεστον, dixere. Mos Criticorum cerà miniatâ signandi, quæ improbarent. Democriti χειρόμηκτα. Παραπλάσματα quæ dixerint. De arte ceris pingendi, quæ vocata est ἐγκαυστική. Tria ejus genera fuisse; quorum unum cera fieret, qualis esset; alterum, eadem liquefacta; tertium, cestro sive cera, inurente ebur, vel cornu: & in quibus usi sint primo, ac secundo genere, quod κηρογραφίαν dixere; uti tertii generis ἐγκαυστὰ vocavere καυτά. De imaginibus ex cera effigiatis: & universè de vi imaginum in animis hominum. Imagines, quæ more Romano disponi in atrio, & in funere solent præferri, fuisse vultus humero tenus ex cera efformatos. Nec tamen omnium solere imagines funus comitari; sed duntaxat eorum, qui non viderentur hostes fuisse Reipublicæ*

SEd ad veros insectorum usus redeo; & quia de re vestiariâ satis dictum puto; nunc conferam sermonem ad usus eos, quos è ceris capere licet in scripturis, sigillis, picturis, simulacris, lucernis, & variis rebus glutinandis.

Antiqui olim in tabulis scribebant ceratis*: unde *cera* Ovidio pro epistola: ac apud Jurisconsultos † sæpius *tabulæ ceraque* de ceratis testatorum tabulis: apud poetas ‡, & alios *, *prima, ima cera, & cera ultima,* pro iisdem. Hæc scribendi ratio, licet nunc desita, duo habuit commoda. Prius est, quòd celerior esset. Nam dum pennam in atramento tingimus; crebra adeò manus relatio cogitationem moratur, & frangit: ut apud Fabium est lib. x. cap. III. Posterius ibidem refertur, quòd contrà quàm in chartis fit, nullum, ubi mutaris; relinquatur lituræ indicium. Quippe uti cuspide graphij, sive styli (qui quandoque osseus, plurimum ferreus fuit) exarabant: ita parte adversa, quæ obtusior erat, quicquid displiceret, inducebant, ac complanabant; ibidemque aliud, quod vellent, scribebant. Unde Horatianum † illud; *Sæpe stylum vertas*: hoc est, ne retine, quicquid primò in mentem venerit; sed scripta tua crebrò muta, ac corrige.

* *Plin. lib. 13. cap. 11.*
† *Marcianus l. 1. §. de l. Cor. de fal. & Ulpianus Tit. 20. Regul.*
‡ *Horat. lib. 2. sat. 5 Martial. lib. 4. epig. 26.*
* *Sueton. in Iul. cap. 83. & in Ner. cap. 17*
† *lib. 1. sat. 10.*

SSSS Præ-

Præterea cerâ in obsignandis literis, & testamentis, utebantur. Nempe tabellas, chartasve, lino obligabant, postea annulo χαρακτῆρα imprimebant ceræ. Hinc Chrysalus apud Plautum Bacchidibus * ad literas scribendas, signandasque, adferri jubet,

* *act. 4. sc. 4.*

—— *stilum, ceram, & tabellas, & linum.* ——

Iis jam exaratis, sed necdum signatis, dicitur,

Cedo tu ceram ac linum actutum. age obliga, obsigna cito.

Quod si adversarium literis vellent convincere, signum inspiciendum dabant, priusquam linum inciderent, atque ita aperirent. Liquet hoc ex Curculione act. III †, & Bacchid. act. IV. sc. VI ‡. item Pseudolo act. IV. sc. II *. Cicero in Catil. *Ostendi tabulas Lentulo, & quæsivi, cognosceretne signum.* Ac similiter de eo Sallustius in Catilin. Pro cera autem Asiatici utebantur creta, quam Herodotus in Euterpe appellat γῆν σημαντρίδα †. Meminit ejusce consuetudinis etiam M. Tullius pro Val. Flacco: *Hæc quæ est à nobis prolata laudatio, obsignata erat creta illa Asiatica, qua utuntur omnes in publicis, & privatis literis.* Nec id mirum, cum creta quædam sit pinguis, lenta, glutinosa: non illa modò, quæ ex Creta advehitur, indeque nomen id insulæ obtinet: sed & quæ locis vicinis, ut ex Cimolo maris Cretici insula; quæ ipsa magis glutinat terra Samiâ. Nam de ejus pinguedine, & lentore, etiam testes sunt Dioscorides, & Galenus. Et sanè quia creta quædam sit pinguis, eò Britanni etiam tali agros suos uberes reddunt, ac pingues Interim mos iste annulo in cera, cretave, signum imprimendi, tardè obtinuit apud plerasq; Orientis ipsius gentes. Nam Plinij est lib. XXXIII. cap. I. *Non signat Oriens, aut Ægyptus, etiam nunc literis contenta solis.* Hebræis tamen mos iste pervetus: ut arguit annulus Thamari à Juda datus pignori: quemadmodum est Genes. XXXVIII. Nam signatorium fuisse, communis opinio est. Et quicquid de Ægypto sit, ex quo sub Ptolomæis fuit: tamen jam temporibus patriarcharum, si non vulgus, saltem reges annulis usi signatoriis: ut arguit Genes. XLI. quòd Pharao dederit Josepho annulum suum. Eo enim auctoritatem tribuit regias obsignandi literas, tanquam regni cancellario. Quod verò ad Græcos veteres, Lacones imprimis, hi quidem in cera signavere, sed non annulo; quia sculpendi, cælandique ars adhuc esset ignota; verum θριπηδέστῳ, sive θριποβρώτῳ, hoc est, ξύλῳ ὑπὸ θριπῶν βεβρωμένῳ· *ligno à vermibus corroso*; ubi, sine dubio, punctorum numerus, magnitudo, & situs, pro signo erant. Vide Hesychium in θριπόβρωτος, & in θριπήδεστος: nec non Isacium Tzetzem in Lycophronis Cassandræ vers. Iↄ VIII.

† *sive Scena. Beatus videor. vers. 53.*
‡ *vers. 19.*
* *vers. 45.*
† *terram signatricem.*

In censendis etiam scriptis solent Critici ceris annotare signa quædam judicij sui. Huic ceræ admiscebatur μίλτος, sive rubrica, aut minium; quo & alias

alias usi, ad ornatum. Unde Achilles Statius in Aratum: Ἐστὶ δὲ ὁ κατακεχρισμένος ἐν τῇ σφαίρᾳ κηρῷ μεμιλτωμένῳ· *est vero in sphæra illitus cerâ, minio admistâ.* Criticis autem fuisse in usu, indicat Cicero lib. XVI. ad Att epist. XI. *Nostrum opus tibi approbari lætor, ex quo ἄνθη * ipsa posuisti: quæ mihi florentiora sunt visa tuo judicio: cerulas enim tuas miniatulas illas extimescebam.* Democritus etiam in opere suo, quod χειρόκμητα inscripsit, istis, quæ παράδοξα ‡ viderentur, verissima tamen esse experientia didicisset, notam è cera annulo suo signatam adfigebat. Hujusmodi κηροὺς καταπεπλασμένους, *ceras illitas*, propterea vocabant καταπλάσματα: ut ex Hesychio constat. Cur verò opus ipsum Democritus χειρόκμητα inscripserit, non meliorem adducere possis rationem, quàm quòd annulum signatorium dicerent χειρόκμητον: ut ex Eudemo Rhetore, & Suida, cognoscere est. Apud Vitruvium †, Pliniumque ‡, imò & Laërtium †, id vocabulum corruptè legitur: sed feliciter emendavit vir nunquam satis laudatus, nec temere sine laude nominandus, Claudius Salmasius: quem de isto pluribus vide in Plinianis, & Solinianis Exercitationibus *.

Adhæc usus ceræ in pictura erat. Nam ceram prius tabulæ inducebant, non quidem liquefactam, sed cujusmodi esset. Inducebant autem ceram discolorem, prout exigeret id, quod in tabula vellent pingere. Ceris ita inductis, instratisque, eas inurebant, ac exæquabant. Id, quo ceris pingerent, ἐγκαυστὸν † dixere; uti artem ipsam ἐγκαυστικήν ‡. De hac capiendus quoque Varro lib. III. de R. R cap. XVII. *Nam ut Pausias, & cæteri pictores, ejusdem generis loculatas magnas habent arculas, ubi discolores sunt ceræ.* Item Martialis lib. IV. cap. XLVII.

Encaustus Phaëton tabulâ depictus in hac est.
Quid tibi vis, dipyron qui Phaëtonta facis?

Quærit ex pictore, quid sibi velit, quòd cum potuerit in tabella, penicillo colores inducendo, exprimere Phaëtonta, maluerit eum pingere encausto: quasi non satis fuerit, si semel sit ustulatus, cum malè regens currus paternos, ac in magnum conjiciens periculum genu. humanum, propterea fulmine à Jove in Eridanum est præcipitatus: ut nihil attinuerit, quò bis miser esset, iterum ustulare, dum inuritur ceris; unde δίπυρον vocat, quasi *ignem bis expertum* dixeris. Erat & alter ceratiæ encausticés modus: qui fiebat ceris liquefactis. De hoc ita Vitruvius lib. VII. cap. IX. *Ceram Punicam igni liquefactam paullo oleo temperatam seta inducat: deinde postea carbonibus in ferreo vase compositis, eam ceram apprimè cum pariete calefaciendo sudare cogat, fiatque, ut peræquetur. Postea cum candelis, linteisque puris, subigat, uti signa marmorea curantur. hæc autem καῦσις Græcè dicitur.* Sed extrema verba sic optimè ὁ πάνυ * Salmasius corrigebat: *Hæc ἔγκαυσις Græcè dicitur.*

* *flores.*

‡ *admirabilia, sive contra communem opinionem.*

† *lib. 9. cap. 3. sed vulgo* χειρολογητὸν *legitur: quasi electa, vel electanea diceris, quia electio etiam fit suffragiis cum manuum extensione: unde vox Græca.*

‡ *lib. 24. c. 17. ubi vulgo* chirocineta.

† *in Democriti vita, ubi est* χειρικά.

* *pag. 1100.*

† *q. d. inustorium.*

‡ *inurendi, sive inustoriam*

* *illustris, ac*

Id *summus.*

Id encaustices genus à priori diversum fuit, eoque puppes navium pingebant: præter quæ & tertium erat, sed citra ceram, idque in ebore. Hæc tria complexus etiam Plinius fuit lib. xxxv. cap. xi. *Encausto pingendi duo fuisse antiquis genera constat; cera, & in ebore cestro, id est, veruculo, donec classes pingi cœpere. Hoc tertium accessit resolutis igni ceris penicillo utendi: quæ pictura in navibus nec Sole, nec sale, ventisque, corrumpitur.* Atque hinc maximus Salmasius * optimè interpretabatur Ovidianum hoc:

** in Solini polyhistoria cap. 232.*

---- Et picta coloribus ustis
Puppis ut Ægeas concava findit aquas.

Nec naves solùm, sed etiam fornices, sive cameras, sic pingebant: ut idem notis ad Flavium Vopiscum docuit ex primo Procopij de ædificiis Justiniani. Qui hanc encausticen factum ait κηρῷ ἐντακέντι, καὶ διαχυθέντι· *cera liquefacta, & diffusa.* Et Plinii est, loco antè memorato, sed de priori ratione ceris pingendi: *Idem* (Pausias) *& lacunaria primus pingere instituit, & cameras: nec ante eum taliter adornari mos fuit.* In januis etiam, & atriis, ἐγκαυστικὴ † habebat locum. Hinc Ausonius Epigr. xxv.

† inurendi ars.

Ceris inurens januarum limina,
Et atriorum pegmata.

Item muris obducebant ceræ loricam, inque ea pingebant. Etymologicum magnum: Ἐγκεκαυμένη, ἐζωγραφημένη· ἐπεὶ ἐγκαυσταὶ λέγονται οἱ ζωγράφοι, οἱ διαγράφοντες τοὺς τοίχους. *Encausta, picta: quia encaustæ dicuntur pictores, qui muros pingunt.* Mallem, non laxè adeo locutus esset; sed dixisset, esse genus picturæ, quo muros, & alia, ceris pingerent. Unde aliter κηρογραφίαν vocarunt. Ita videmus apud Athenæum lib. quincto, quo loco ex Callixeno Rhodio Ptolomæi Philadelphi pompa describitur, inter alia recenseri κεράμια εἴκοσι χρυσᾶ, πεντήκοντα δὲ ἀργυρᾶ, τριακόσια δὲ κεκηρογραφημένα χρώμασι παντοίοις· *amphoras aureas viginti, argenteas quinquaginta, trecentas vero omnigenis ceræ coloribus pictas.* Hoc tamen discriminis est inter ἐγκαυστικὴν, & κηρογραφίαν, quòd prior illa, ut ex Plinio vidimus, etiã comprehendat κεστρωτὰ, sive ebur, aut cornu, κέστρῳ, hoc est, ignito vericulo, depicta. Quis primus ceris pingere, vel picturam inurere, invenerit, pete indidem ex Plinio.

Præterea, ut ligno, ebore, lapide, vel metallo; ita ex sola etiam cera vultus, totasque imagines, efformabant. Nec cera sanè ulla est materies magis ductilis. Ut de imagunculis magicis nihil nunc dicam; talis erat imago, de qua Ovid. lib. II. Remed. Amor.

Si potes; & ceras remove: quid imagine muta
Carperis? hoc periit Laodamia modo.

Vult, ut amasiæ subeat oblivio, removeri ceratam illius imaginem, eo quòd conspectus memoriam ejus renovet; uti Laodamiæ contigit, quæ in episto-

epistolis Ovidianis sic scribit marito suo Protesilao, ad Trojam profecto:

Dum tamen arma geris diverso miles in orbe,
Quæ referat vultus est mihi cera tuos.
Illi blanditias, illi tibi debita verba
Dicimus, amplexus accipit illa meos.
Crede mihi plus est, quàm quòd videatur, imago.
Adde sonum ceræ; Protesilaus erit.
Hanc specto, teneoque sinu pro conjuge vero;
Et tamquam possit verba referre, queror.

Hoc, quod fecit, cùm putaret conjugem vivere, (falsò licet; quia occisus erat, secùndùm oraculum, quo prædictum fuerat, periturum, qui Græcorum primus in solum Trojanum è navi descendisset) id sine dubio, ubi ab Hectore interemtum intellexit, tam amans mariti, in luctu summo, qui nihil suadet moderati, multò fecit impensiùs, usque dum mœrore penitùs contabesceret. Hunc enim ejus fuisse exitum, abunde indicant Ovidii verba priori à nobis loco adducta. Ex hoc usu ceræ in picturis, & vi picturæ in amantium animis, etiam liquet, cur Plautinus parasitus * syngrapho inter lenam, & Diabolum adolescentem, adscribat, lenæ id præstandum, * *Asin. act. 4. sc. 1.*

Ne epistola quidem ulla sit in ædibus,
Nec cerata adeò tabula, & siqua inutilis
Pictura sit, eam vendat.

Nimirum ne picturâ illâ alterius refricaretur amatoris memoria, qui fortasse gratior foret amicæ, quàm adolescens iste, sic cum lenâ transacturus.

Sed ut amantibus sæpe noxiæ erant hujusmodi imagines ceratæ: (& par aliarum ratio est:) ita magnam capere erat utilitatem ex ceris majorum, qui præclarè præivissent. Quippe, ut ait Valerius Max. lib. v, cap. viii, exemp. iii: *Effigies majorum cum titulis suis idcirco in prima ædium parte poni solent, ut eorum virtutes posteri non solùm legerent, sed etiam imitarentur.* Hanc imaginum vim, quam varios propter abusus perperam homines inepti negant, præclarè omnes experimur, & jam olim summi viri agnoverunt. Sallustium audiamus prologo belli Jugurthini: *Sæpe audivi Q. Maximum, P. Scipionem, præterea civitatis nostræ præclaros viros solitos ita dicere, cùm majorum imagines intuerentur, vehementissimè sibi animum ad virtutem accendi: scilicet non ceram illam, neq; figuram, tantam vim in se habere; sed memoriâ rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectore crescere; neque priùs sedari, quàm virtus eorum famam, atque gloriam, adæquaverit.* Qui locus simul indicat, illas majorum imagines ex cera fuisse. Pleniusque eam rem explicat Plinius lib. xxxv, cap. ii: *Apud majores* imagines *in atriis hæ erant, quæ spectarentur,*

non signa externorum artificum, nec æra, aut marmora: expressi cerâ vultus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines, quæ comitarentur gentilitia funera; semperq; defuncto aliquo, totum aderat familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus. Stemmata verò lineis discurrebant ad imagines pictas. Tablina codicibus implebantur, & monumentis rerum in magistratu gestarum. Pluraq; inibi eodem pertinentia. Quod verò ait, imagines eas defunctum comitari solere, id restringendũ ad illorum imagines, qui non visi essent hostes Reip. Ac propterea notatũ illud in Julio Cæsare, quòd in funere Juliæ, amitæ suæ, quæ uxor fuerat Marii, septies consulis, imagines Marii prætulisset: quæ, ex quo dominatus erat penes Syllam, Mariusque hostis fuit judicatus Reip. nullis in exequiis fuerant conspectæ: ut est apud Plutarchum in Julio Cæsare. Itidem nec Bruti, & Cassii, imagines prælatæ sunt in funere Juniæ Tertiæ; etsi soror fuisset Bruti, alteramque sororem Cassius habuerit uxorem. Nihilominus *præfulgebant Cassius, atq; Brutus, eo ipso, quòd effigies eorum non visebantur:* quibus verbis Tacitus tertium Añalium claudit. Quia verò imagines istæ ex cera erant (quippe capita humerorum tenus ex cerâ effigiata) eò poetæ sæpius eas simpliciter *ceras* appellant. Ut Ovid. 1. Fastor.

Perlege dispositas cinerosa per atria ceras.

Et lib. 1. Amor. El. VIII:

Nec te decipiant veteri cincta atria cerâ.

CAPUT XCII.

Ceræ usus in fugandis tenebris. Literarum D, & L, commutatio. Quinq; cereos in nuptiis præferri solet. Cereorum in veteri Ecclesia, post persecutionis tempora, de die usus, & quid mystici in hoc statuerint. Baptizatis datum cereum, ejusque cerimoniæ fines. Quomodo Nero Christianos tunicâ papyraceâ ceris circumlitâ indutos, usserit in usum nocturni luminis. Cur de Christianis vulgo, ut maleficis, supplicium sumeretur. De fistulis veterum ex cannis septem, vel novem, compactis ad alarum formam. Inventionem earum Pani attributam: nec multum abire hinc, qui parenti ejus Mercurio adsignarunt. Planeque idem dicere, qui auctorem statuerunt Faunum. Alios tamen tribuisse seu Idæ, seu Daphnidi, pastori Siculo. De doliorum creatura in cujus locum gummitio successerit. De navibus creatis. Theocriti locus de poculis cerâ illitis illustratus. Cur pocula ærea, stanno; at fictilia, pice oblinerentur: utramq; autem caussam concurrere in poculis ceratis.

ALia etiam ceræ commoda prosequamur. Ex ea enim sunt cerei, ad pellendas tenebras nocturnas. Hodieque Belgis inde candelas quoque sebaceas vocant **Keerssen**/quia olim è *cera:* quod Romani etiam pronunciabant, ut Græci κηρός. Nunc ineptissimè sonat nobis *ceris*, ut *feris*. Ad consue-

consuetudinem hanc Romanam pertinet illud Plauti Curculione act. 1, sc. 1:

Tute tibi, puere, lautus luces cereum?

Nisi *laucus* cum Scaligero malis: quod fuerit ex δαδοῦχος, ut *dantia, lautia, lacruma dacruma*, μελετᾷν, *meditari*, Ὀδυσσεύς Æolicè Ὀλύσσευς, ex quo *Ulysses, gallina Medica, melica*, & trecenta id genus; in quibus literarum D, & L, fit commutatio; ut pluribus in Originum libris ostendimus. Est & Martialis lib. XIV, epigr. XLII:

Hic tibi nocturnos præstabit cereus ignes.

Quas etiam patrimi, & matrimi pueri faces præferebant in nuptiis, hæ cerei fuerunt, iique numero quini: cujus rei caussam non unam adfert Plutarchus Quæstionum Romanarum tertiâ. Nuncupat ipse πέντε* λαμπάδας, ἃς κηρίωνας ὀνομάζουσι.

In Ecclesia etiam cereorum usus antiquis obtinuit temporibus: priùs quidem ad tenebras pellendas, quia, ut ex Plinii† quoque epistolis constat, noctu potissimum, ad persecutionem effugiendam, cœtus fiebant: postea verò placuit, ut in sacris de die quoque veteri luminarium insisteretur consuetudini. Hoc Vigilantius multùm culpabat in Ecclesia Occidentali: sed B. Hieronymus sic illi occurrit‡: *Per totas Orientis Ecclesias, quando legendum est Evangeliũ, accenduntur luminaria, jam Sole rutilante: non utiq; ad fugiendas† tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum.* Quem secutus Isidorus lib. VII. Originum cap. XII. sic scribit: Ἀκόλουθοι *Græcè, Latinè ceroferarij dicuntur à deportandis cereis, quando Evangelium legendum est, aut sacrificium offerẽdum. Tunc enim accenduntur luminaria ab eis, & deportantur non ad fugandas tenebras, dum Sol eodem tempore rutilat; sed ad signum lætitiæ demonstrandũ, ut sub typo luminis corporalis illa lux ostendatur, de qua in Evangelio* legitur, Erat lux vera, quæ illuminat* &c. Similiter, ut mysticum, interpretantur Alcuinus de divinis Officiis cap. de tonsura cler. & cap. de celebrat. Missæ; Amalarius lib. III, cap. XVIII; quique alii de divinis scripsere officiis.

* quinque faces, quas Romani ipsi cereos vocant.
† lib. 10, ep. 97.
‡ contra Vigilantiũ cap. 3.
† f. fugandas, ut est apud Isidorum.
* Ioan. Evang. cap. 1.

Baptizatis etiam cereus in manus dari solet: quam consuetudinem indicant Cyrillus, sive Joannes Hierosolymitanus in Procatechum, & catech. 1. Mystagog. Venantius Fortunatus lib. IV. Carm. ubi de Judæis conversis, Gregorius Turonensis lib. V. Hist. cap. XI, Nicephorus Callistus lib. III, cap. XXXVII, Simeon Metaphrastes in Constantini M. vita. Vix tamen censeam sub hoc Cæsare eam obtinuisse consuetudinem. Saltem apud neminem, qui Constantino fuerit prior, inveniri puto. Interea mos vetus: ac luce illâ cerei externâ significabatur interior animæ illuminatio: à qua baptisma dicebatur φωτισμὸς, *illuminatio*; baptizati item φωτισθέντες, *illuminati*. Adhæc respexere parabolam quinque prudentium Virginum, quæ cum lampadibus obviam prodiere sponso†. Hoc verba ipsa Nazianzeni testantur,

† Matth. 25.

statur, quæ hujusmodi sunt: Αἱ λαμπάδες, ἅσπερ ἀνάψεις, τῆς ἐκεῖθεν φωταγωγίας μυστήριον, μεθ' ἧς ἀπαντήσομεν τῷ νυμφίῳ φαιδραὶ, καὶ παρθένοι ψυχαὶ φαιδραῖς ταῖς λαμπάσι τῆς πίστεως, μήτε καθευδήσασαι διὰ ῥαθυμίαν, ἵνα μὴ λάθῃ παρὼν ἀδοκήτως ὁ προσδοκώμενος, μήτε ἄτροφοι καὶ ἀνέλαιοι, καὶ καλῶν ἔργων ἐπιδεεῖς, ἵνα μὴ τοῦ νυμφῶνος ἐκπέσωμεν· *Lampades, quas accendens, arcana sunt figura illius luminum gestationis, cum qua splendida, & virgines animæ splendidis fidei lampadib⁹ obviam prodibimus Christo, nec per ignaviam & socordiam dormientes, ne fugiat nos inopinatò, ubi advenerit is, cujus adventus exspectatur; nec alimenti, olei, & bonorũ operum indigi, ne è nuptiali cubiculo excludamur.* Ac similiter in commentario suo ad hunc locum Nicetas, Heracliensis Metropolita. Nec multùm abeunt illa Ivonis Carnotensis sermone de sacrament. Neophyt. *Ad ultimum datur cereus ardens in manus baptizati, quatenus implere doceatur illud Evangelii: Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrũ, qui in cœlis est.* Ac eadem prope αὐτολεξεὶ † habes apud Hugonem Victorinum lib. de Sacramentis cap. xx. Sed de hoc cereorum usu in baptismate plura dicimus libro de ritibus baptismi.

† *verbũ iisdem.*

Quia verò cera conducit tenebris pellendis; inde est, quòd ea quoque in Christianorum martyriis usus sit Nero. Nam molestâ eos tunicâ induebat, quæ interiùs papyracea, foris cerea erat: qualis κηροχίτων dicitur poetæ veteri: uti Christiani ipsi ex eo vocati κηρίωνες, hoc est, cerei. Nempe quia hoc pacto ardentes noctu pro cereis erant. Tacitus lib. xv. Annalium: *Pereuntibus Christianis addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus adfixi, aut flammandi; atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur.* Sulpitius Severus lib. II: *Plerique* (Christianorum à Nerone) *in id reservati, ut cum defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur.* Papyro autem, quæ cerâ esset circumlita, indui solere, indicat vetus interpres ad illud Juvenalis sat. I *:

* *vers. 155.*

Pone Tigillinum; tadâ lucebis in illâ,
Quâ stantes ardent, qui fixo gutture fumant.

Sic enim scribit: *Tigillinum si laseris, vivus ardebis, quemadmodum in munere Neronis vivi arserunt, de quibus ille jusserat cereos fieri, ut lucerent spectatoribus, cùm fixa essent illis guttura, ne se curvarent. Nero maleficos homines tadâ, & papyro, & cerâ supervestiebat, & sic ad ignem admoveri jubebat, ut arderent.* Ubi per maleficos intelliguntur Christiani. Vulgò quidem malefici jam Constantini temporibus, (ante quem interpres ille non vixit, ut alibi ostensum) dicebantur illi, qui execrandas artes magicas exercebãt: ut indicat Lactantius lib. II. Divin. Institut. cap. XVII. Ac Impp. ajunt, L. VII. D. de obseq. parent. *Siquis Magus, aut Magicis carminibus adsuetus, qui Maleficus vulgi consuetudine nuncupatur.* Similiter B. Augustinus lib. x. de Civit. Dei. cap. IX.

Sed

Sed enim ſacerdotes gentiles, maleficos, vulgò traducebant Chriſtianos. Illa enim miracula, quæ fierent ab iis virtute divinâ, nihil aliud eſſe ajebant, quam Præſtigias, & artes execrabiles.

Sed abuſus hic magis, quàm uſus ceræ, eſt dicendus: niſi quando adhiberetur in iis, qui malefici re ipſa forent, non falſo dicerentur. At vera hæc, nec levis eſt ceræ utilitas, quam præſtat in rebus, glutini in morem, jungendis. Sic primùm fiſtulas fecere pluribus cicutis, ſive cannis, cerâ junctis. Martialis lib. XIV. epigr. LXIII.

Quid me compactum ceris, & arundine rides:
Quæ primùm exſtructa eſt fiſtula, talis erat.

Nempe Martialis ævo jamdiu hæc componendæ ejus ratio obſoleverat: ac, ſiquis revocare vellet, ridebatur. Ideo Ovidius cautè ait, quondam iſtam obtinuiſſe formam. Locus eſt VIII. Metam. ubi Dædali alas cum fiſtula ſic graphicè confert:

—— Nam ponit in ordine pennas
A minima cœptas, longam breviore ſequente,
Ut clivo creviſſe putes. Sic ruſtica QUONDAM
Fiſtula diſparibus paullatim ſurgit avenis;
Tum lino medias, & ceris alligat oras.

Jungebant autem fiſtulas ſeptem: unde Maro in Ecl.

Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis
Fiſtula. —— Et Ovid. II. Metam.
—— Diſpar è ſeptem fiſtula cannis.

Vel etiam novem. Theocritus quidem Ecl. VIII. ſæpius ἐννεάφωνον † appellat. † *novē vocum*

At Ovidius XIII. Metam. non veretur Polyphemo ſuo affingere quandam centum cannarum:

Sumptaque arundinibus compacta eſt fiſtula centum.

Nempe ei, qui mole corporis tantopere excederet cæteros, convenire etiam viſa eſt tam vaſta fiſtula. Quis artificium arundines jungendi repererit, diſſentiunt veteres. Sed plures eam Panos putant gloriam: ut Maro Ecl. II.

Pan primus calamos cerâ conjungere plures
Inſtituit.

Similiter Ecl. VIII. Ovid. I. Met. Plinius lib. VII. cap. LVI. *Fiſtulam,* inquit, *& monaulon,* reperit *Pan Mercurij.* Iſidorus verò lib. III. Orig. cap. XX. tradit, quoſdam hanc laudem tribuere Mercurio, alios Fauno, nonnullos Idi, paſtori Siculo. De Mercurio non longè abit à Plinio, qui Pani Mercurii adſignat. Nec Faunus Latinorum alius eſt à Pane Græcorum: ut

ibidem agnoscit Isidorus. Pro *Idi* verò lubens (quod Antonio Augustino non improbatum) *Daphnidi* reponam: quando is pastor Siculus fuit, & carmen reperit Bucolicon, ac eo, & fistulâ, alios oblectavit: ut de singulis istorum testis est Diodorus Siculus pene extremo libro IV. bibliothecæ.

Itidem cerâ oblinebant dolia, ac naves: illa, ne liquorem transmitterent: has, ne aquas admitterent. De doliis arguit hoc Columellæ lib. XII. cap. L. *Dolia ubi fuerint vocnata, confestim villica debet adhibere curam, ut emundentur, non calidissimâ lixiviâ, ne vasa ceram remittant; sed semel, atq; iterum, eluantur, deinde aquâ tepidâ leviter manibus defricentur.* Et post pauca: *Considerant, nunquid ceram novam dolia desiderent. Nam fere sextâ quaque olivitate cerari oportere, antiqui dixerunt. Quod fieri posse non intelligo. Nam quemadmodum nova vasa si calefiant, liquidam ceram facilè recipiunt: sic vetera non crediderim, propter olei succum, ceraturam pati; quam tamen & ipsam ceraturam nostrorum temporum agricolæ repudiaverunt. Existimaverunt satius esse, nova dolia liquidâ gummi perluere, siccataq; suffumigare albâ cerâ, ne pallorem capiant.*

Nativum verò rimas cerâ obturari solere, cognoscimus ex illo Ovidii in XI. Metam. ‡ — *Spoliataq; tegmine cera Rima patet.*

‡fab. 10. de Ceyce.

Ejusdem est in II. Amor.

Nec satis una tenet ceratas anchora puppes.

Non solâ tamen cerâ ad hanc rem utebantur; sed etiam pice: unde Lucanus lib. III.*, ubi incendium classis describit:

* vers. 683.

— Faciles præbere alimenta carinæ
Nunc pice, nunc liquidâ rapuere incendia cerâ.

Ac similis quoque est Ovidii locus Met. XIV†.

†fab. 12. quæ est de navibus Æneæ in Nymphas conversis.

Pocula etiam cerâ oblinebant: ut indicat hoc Theocriti in Thyrside, sive Idyllio primo:

Καὶ βαθὺ κισσύβιον κεκλυσμένον ἁδέϊ κηρῷ.
Et profundum poculum oblitum dulci cerâ.

Ita enim verba illa puto capienda, idque præeunte Græco scholiaste: qui κεκλυσμένον exponit λελυμένον, ἐχρισμένον. Vir eruditus censet, κεκλυσμένον idem hic esse ac κεκηρογραφημένον. Sed allatus antea Athenæi locus ostendit, pretiosiora fuisse vasa ceris picta, quàm ut ea haberent rustici in Sicilia, idque jam Theocriti ætate, qui Ptolomæi Lagidæ, & filii ejus Philadelphi temporibus claruit: Quare sic potiùs statuo, vulgò etiam pocula interdum stanno obduci solere, vel pice, aut cerâ: ærea quidem stanno; quia (ut Plinius ait lib. XXXIV. cap. XVII.) *stannum illitum æneis vasis saporem facit gratiorem, & compescit virus æruginis.* Fictilia verò κηρῷ, sive pice liquefacta, ne tempore æstivo exsudet liquor infusus: quam rationem adducit Alexander Aphrodis. in Problematis. Utraque ratio locum habet in vasi

cerâ-

cerâ illitis. Nam ut pix, ſic cera impedit exſudationem. Atque ut ſtannum, ſic cera dulcis ſaporem facit gratiorem, & æruginis virus coercet. Vaſa cerâ illita dicuntur κηρωτὰ, ut illa pice obducta πισσωτὰ, & κωνιστά. Quæ ſtanno incruſtata, κατασσιτερωμένα, & γανωτὰ, vel γεγανωμένα; uti non inducta ſtanno ἀγάνωτα: ſicut pluribus expoſitum eruditiſſimo Caſaubono Animadverſ. in Athenæum lib. I. cap. VI.

CAPUT XCIII.

Quid utilitatis ex cimicum morſu, imò & quod mures noſtra arrodant, capere nos dixerit Chryſippus. Ratio ſcribendi cicindelæ liquore, quæ ſolùm noctu poſſint legi. In nova India iter facientes etiam per aliquot paſſuum millia cuccuios geſtant, qui laternæ inſtar præluceant. Ex araneorũ tela apud Caribes veſtes etiam confici poſſe. Locuſtarum crura, & femina, pro ſerra. Ex cicadarum cantu cognoſci tempus meſſis.

QUæ hactenus de multiplici inſectorum uſu extra alimoniam, ac medicinam, diximus ad apes, & bombyces pertinent univerſa. Nec dubium, quin, ſi commoda noſtra attendamus, hæc propterea inter inſecta facilè principem tueantur locum. Addam nunc pauca de aliorum uſibus: non dico iſtis κατὰ συμβεβηκὸς,* ut quod cimices, fœdum animal, nos excitet è ſomno, ſicut Chryſippus retulit in quincto de Natura, reſte Plutarcho de Stoicis repugnantiis. Ubi & eodem ex libro memorat, hoc ex muribus capi utilitatis, quòd meliùs curam geramus in rebus reponendis. Dicam illa potiùs, quæ propriè ex iis conſequuntur, nec ita longè ſint quæſita. Quale illud in mente animi ſignificandâ arcano modo. Nam quæ cicindelæ liquore ſcripſeris, ea non de die legeris, ſed de nocte ſolùm. Quidam verò non ſolo utuntur cicindelæ liquore, ſed cum eo commiſcent fel canis, putridum ſalicis lignum, & ovi albumen. De hoc uſu ſic Gaudentius Merula Memorabilium lib. III. cap. LXI. *Lampyrides, quas nos cicindelas vocamus, per noctem emicant. Ex iis putreſcentibus in vaſa aqua fit, ſive liquor potiùs fit, qui mirè eluceat in tenebris.* Unde verò ſit illa vis aëra noctu illuſtrandi, diximus lib. III. cap. XXVI. & libri hujus quarti cap. LXXI.

* *per accidens.*

Indiæ novæ coccoius, ſive cuccuius, qui non multum abſimilis eſt ſcarabæo, ac penè magnitudinis ejuſdem, lucem de ſe noctu fundit partim oculis ſuis, partim ſub alis; unde & volans plus lucet. Porrò nec unus cuccujus, minùs lucet, quàm lucerna, ſic ut is qui geſtat, eminus lucernam deferre videatur. Itaque per ſylvas iter vel quatuor milliarium facturi, torquem ex iis collo appendunt, vel etiam tres quatuor ſolùm aſſumunt, quæ laternæ præbeant vicem, ac ſecurius facibus dirigunt viam, quia hæ vento

possint exstingui. Etiam liquor ex iis lucem præstat: sed non diuturnam, quia vis ignea, ob substantiæ, cui inhæret, tenuitatem, citò exstinguitur. Vide Petrum Martyrem. *Oviedum, Cardanum. Fusè de iis, partim ex Petro Martyre, partim ex MSo. inedito, Io. Eusebius Nierenbergius Hist. Nat. lib. XIII. cap. XII.

*decad. 7. c. 9.

Apud Caribes in novo orbe, ut ex Hispanorum commentariis idem Eusebius Nierenbergius † memorat, aranei sunt dentibus longis, & acutis: cruribus exiguis, tanti interea corporis, ut adæquent dimidium malum citreum. Telam vero texunt filis adeò firmis, ut iis passeres etiam, aliæque volucres, irretiantur. Ex his calantica feminis texi potest. Ablui valet, & hoc pacto fit alba.

† lib. 12. Hist. Natur. cap. 26.

Verùm ex novo orbe in veterem redeamus. Ubi & usus est locustarum in re domestica. Plin. lib. XI. cap XXXIX. *In India locustæ ternûm pedum longitudinis esse traduntur, cruribus & feminibus serrarum usum præbere, cùm inaruerint.* Præterea tempora etiam præsagire ex insectis licet. Nam ut ex ciconiæ adventu, & voce cuculi, colligimus tempus esse arandi, serendique: ita ex voce cicadæ scimus esse tempus messis. Verùm istiusmodi fortasse minutiora multis videbuntur: qualia si congerere plura parē, metuo, ne quis sic prædicanti insecta injiciat manum, ac tandem, istis missis, cogitare etiam jubeat, quanta eadem damna dent generi humano. Sequar igitur, quò trahor: sed conditione eâ, ut quando abunde ostendero, quàm noxia sint, eosdem mecum considerare ne pigeat, quàm variè nobis ad damna hæc evitanda divinitus fuerit prospectum.

CAPUT XCIV.

Quanta locustæ damna dent frugibus, vitibus, plantarumque aliis. Romæ sæpius adversum hanc pestem remedium esse quæsitum ex libris Sibyllinis. Metapontinorum nummus illustratus. A locustis calamitas Pannoniæ, & regionum vicinarum. Curculio quàm noxius frugibus. Unde Plautinæ Curculioni nomen. Vermis curculionis *vocabulum non tam videri à Latino* gutture *profectum, quod voluit Varro, quàm Græcanico* γαργαρεὼν*: ac complura similis mutationis exempla. In vermibus etiam, qui plantas erodunt, sunt* σκώληξ, τρώξ, ψὴν, μίδας, *& quomodo hi vermiculi distinguantur materie, unde nascuntur.* Curculio, *pro* mida. *Blatta, tineaq; pestes vestium, ac librorum. De insectis, quæ molestiam creant corporibus nostris. Qantopere incolæ Hispaniolæ vexentur à culicibus: & de ratione eos capiendi insecto alio, cui nomen* cuccuio, *& quomodo cuccuios ipsos captent. Cur egentes nec cimicem, nec araneum habere dicantur. Paupertatem esse mediam inter opulentiã, & egestatem. An Carthusianorum cellæ sint immunes à cimicibus.*

Utrum

Utrùm ex vivis etiam hominibus generentur. Cardanus refellitur de ortu cimicum. In Insula S. Thomæ sunt pulices, cimices non sunt. Quàm molestus apum ictus in Orbe novo.

INitium esto ab insectorum iis, quæ alimoniæ hominis adversantur: sicuti locustæ, plurimis quæ plantis nocent, in his, tum frugibus; de quo Nicander in Theriacis, & alii multi: tum vitibus; quemadmodum indicat Theocritus Idyll. v. ubi Comatas rogat locustas, ut vitibus suis, quia sint teneræ, parcere velint. Hoc de insecto ita Plinius lib. XI. cap. XXIX. *Deorum iræ pestis ea intelligitur. Namque & grandiores cernuntur, & tanto volant pennarum stridore, ut aliæ alites credantur: Solemque obumbrant, sollicitè suspectantibus populis, ne suas operiant terras. Sufficiunt quippe vires: & tanquam parum sit maria transisse, immensos tractus permeant, diraque messibus contegunt nube, multa contactu adurentes, omnia verò morsu erodentes, & fores quoque tectorum.* Quæ de diro istoc malo firmantur, tum octavâ Ægyptiorum plagâ, quæ per locustas fuit, ut legere est Exodi cap. x. 4. tum Ioëlis I. 4. ubi, quis famis ab Elisæo prædictæ modus sit futurus, refertur. Nam ut numerus singulus pro plurativo, sic præsens sumitur pro futuro, ut apud Hebræos solet, in propheticis imprimis. Verba Ioëlis sunt: *Residuum erucæ comedit locusta, residuum locustæ comedit bruchus, & residuum bruchi comedit rubigo.* In historicis etiam externis abunde est exemplorum; præcipuè de Italia, & Africa. De Italia sic Plin. lib. XI. cap. XXIX *Italiam ex Africa maximè infestant, sæpe populo ad Sibyllina coacto remedia confugere, inopiæ metu.* Italiæ etiam pars magna Græcia, ubi Metapontum. Atque huc referendus est nummus argenteus apud Hubertum Goltzium: cujus in uno latere est caput muliebre spicis triticeis coronatum, quod sine dubio est Cereris, ab altera parte spica cum attelabo, sive locusta minore, adscriptumque META, hoc est, ΜΕΤΑΠΟΝΤΙΩΝ: ut Metapontinorum fuisse numinum pareat. Eorum ager fertilis erat, sed ab attelabis depopulatus; terra etiam pestilentiâ divexata, donec, consulto oraculo Delphico, & placato numine, tantis fuere malis liberati: inque rei memoriam nummos istiusmodi cuderunt. Memorabile etiam est exemplum, quod anno contigit Urbis IↃLXXXI. C. Popilio Lænate, & P. Ælio Ligure coss. De quo sic Livius lib. XLII. *Locustarum tantæ nubes à mari vento repentè in Apuliam illatæ sunt, examinibus suis agros latè operirent: Ad quam pestem frugum tollendam, C. Sicinius Prætor in Apuliam missus, agmine, ad colligendas eas, coacto.* Nec solam in Europa Italiam hoc malo infestari, putandū. Nam de Africa dicā inferius, cum agā de pestilentiâ ex locustis. Et aliis de terris varia habemus exempla, non in veterum modo, sed juniorum etiam historiis.

Unum referre contentus ero. Georgius Agricola libro de animantibus subterraneis, quem ad Georgium Fabricium anno scripsit cIↃ IↃ XLVIII. *Ab hinc*, inquit*, *annos sex, locustæ diræ herbarum, leguminum, segetum, stirpium, quas vastant, pestes, gregatim involarunt in Pannonias, in Daciam, in veterem regionem* Marcomannorum, *Lygiorumque: ut quondam etiam sæpe ex Africa in alias Europæ oras.*

* pag. 11. edit. Froben. a. 1549

Præter locustam stirpes depopulatur hirsuta, sive eruca, quā Græci κάμπην dicunt. Adhæc fruges quoq; exedit curculio: unde & Plautus fabulæ suæ nomen *Curculioni* fecit à parasito, qui in ea primas tenet, & meritò est *Curculio* dictus, quia similiter cibos exesset alienos, ac curculio fruges. De vermiculo autem non magnopere repugno, quo minùs hoc nomen acceperit ex eo, quòd nihil aliud, quàm guttur videatur, quasi *gurgulionem* dixeris: ut Varroni traditum, & exinde Servio in 1. Geor. C. enim, & G. esse ἀντίστοιχα, abunde ostendi in primo de Arte Grammatica. Interea cum *guttur*, & *curculio*, etiam aliis abeant literis, magis placet, *curculio*, vel *gurgulio* non tam esse à *guttur*, quàm Græco γαργαρεών, unde γαργαρίζειν, *gargarizare*. Est verò γαργαρεών à sono, quem edimus, dum fauces colluimus. Ac par ratio belgici **gorgelen**. Ea verò gurgulionis ἐτυμολογία aliorum multorum ἀναλογία abunde comprobatur. Nam A in V similiter abit in *strangulo* ex στραγγαλῶ, *vitulus* ab ἰταλὸς, *pessulus* à πάσσαλος, *umbo* ab ἄμβων, *botulus* à βύθαλος, *crapula* à κραιπάλη, & aliis ejusmodi. R autem crebrò in L. mutari, ostendunt, *balathro* à βάραθρον, à χελιδὼν *hirundo*, à μυσωτὸν *moretum*, ab ἑταῖρος *sodalis*, à *casmen carmen*, à *Papisius Papirius*, & trecenta id genus.

Alias etiam plantas exedentia proprium sunt nomen consecuta. Hesiodi scholiastes in Ἐργ. B. †: Δὴξ, εἶδος σκώληκος ἐγγιγνομένου ἔνδον τῶν ξύλων· ἲξ ἀμπέλων· τρὼξ ὀσπρίων· ψὴν σύκων. *Dex, genus vermiculi nascentis in lignis; ix in vitibus, trox in legumine, psen in ficu.* Ubi & addit; ut ἴψ vocetur in cornibus, σὴς in vestibus, & aliter in aliis. In fabis μίδας dicitur nonnullis: ut est apud Theophrastum lib. IV. de caussis plantarum cap. XVI. ‡ Columella tamen lib. II. cap. X. etiam in fabis *curculiones* nuncupat. Ut omnino liqueat, non solùm sic appellari triticei farris populatorem.

† pag. 105. edit. Raphelengiana.

‡ ex distinctione vulgari, sive ex illa Scaligeri c. 20.

Nec insecta duntaxat plantis nocent, sed etiam vestibus: quarum pestes sunt blattæ, tineæque. Horat. sat. III. lib. II. —*Cui stragula vestis.*

Blattarum, & tinearum epulæ, putrescat in arca.

Itidem librorum. Martialis lib. VI. ep. LX.

Quàm multi tineas pascunt, blattasq; diserti.

Et lib. XIV. epigr. XXXVII.

Constrictos nisi das mihi libellos,
Admittam tineas, trucesque blattas.

Sca-

Sententia est, ne libri in arcula ac scrinio à blattis comedantur, nonnisi compactos reponi oportere.

Deinceps de iis dicam, quæ corpora animantium, ipsa etiam humana infestant. Horum alia solùm creant molestiam: alia etiam auferunt vitam. De priori genere sic Plautus Curculione act. IV. sc. II.

Item genus est lenonium inter homines, meo quidem animo.
Uti muscæ, culices, pedesque, pulicesque,
Odio, & malo, & molestiæ, bono usui estis nulli.

Quod ait, nulli esse usui, satis iis refellitur, quæ antea diximus. Sed rectè ait, molestiam creare: in quo ipso tamen plurimùm terræ variant. In Hispaniola, vicinisque aliis insulis, culices sunt, qui tam vehementer vexent incolas, ut necesse habeant humilia exstruere ædificia, ac fores in iis facere parvas adeò, ut ægre homines admittant, foraminum item expertes, nequa culices isti subeant. Lumina accendere non audent, quòd culices ea soleant sequi. Sed cùm sic etiam caverunt homines, reperiunt bestiolæ, quà ingrediantur. Consuluit verò Deus insulis istis scarabæi quodam genere, vel animalculò volatili non absimili: *Cuccuios* vocant: qui culices istos venantur. Eo fine cuccuios captare, & domum deferre solent. Capiunt verò hoc pacto. Primo crepusculo foras prodeunt cum titione ardenti, clamantes, *cuccuie, cuccuie.* Ac simpliciores credunt, eos, nomine suo audito, advolare. Sed siquid clamor is valet, unum hoc possit, quod strepitu eo faciliùs excitentur. Excitati autem vident culices circa titionem. Lumine enim hi gaudent. Tam bellâ occasione cuccui ad eos capiendos volant. Tum veste, vel aliter, percutiuntur, ut in terram concidant: unde languidiusculi attoluntur, ac refocillati deferuntur domum: quam totam pervolitant, donec paullatim assumpserint, quicquid latuit culicum. Cibo autem deficiente, cuccuios etiam dimittere solent, ne tam utile insectum fame necetur. Pluribus hæc Eus. Nirebergius lib. XII. Hist. Nat. cap. III.

Mirum verò, Plautum, verbis superiùs adductis, quibus jungit muscas, culices, pediculos, & pulices; non item cimices memorare, animal ut fœtidum, sic mordax: unde de poeta similis indolis sic Horatius lib. I. sat. X.

Men' moveat cimex Pantilius?—

Solet hic imprimis infestare lectos pauperum: unde Catullus cùm dicere vellet, Furium Isaurensem ne lectulum quidem habere, κατ᾽ μετάληψιν (qua ex antecedenti consequens, vel ex consequenti intelligitur antecedens) festivè admodum negat, ullum ei esse cimicem: uti & araneum habere negat, cum dicere vellet, non esse ei domum. Ita enim orditur epigr. XXIII.

Furi, cui neque servus est, neque arca,
Nec cimex, nec araneus, nec ignis.

Sed

* ep. 33. lib. 11. Sic locum illum accipi oportere, indicat Martialis, epigrammate* in Nestorem, quod inde expressit. Id incipit:

Nec toga, nec focus est, nec tritus cimice lectus.

Desinit verò;

Non est paupertas, Nestor, habere nihil.

Significat, Nestorem esse egentem veriùs, quàm pauperem. Conditio autem pauperum inter divites, & egentes, media est. Nam dives plus habet, quàm opus, ut juvare alterum possit: pauperi est, quantum satis est naturæ, sed juvare possit neminem: egenti opus ope alienâ. Hinc Seneca epist. XVII. *Non est, quòd paupertas nos à philosophia revocet, nec egestas quidem.* Et initio epistolæ LVIII. *Quanta nobis verborum paupertas, imò egestas sit.* Plinius item lib. IV. epist. *Inopia, ac potiùs, ut Lucretius‡ loquitur, hac egestate sermonis.* Quod igitur, qui egent, non habeant cimices, inde est, quod nihil habeant, in quo cimices nascantur. Sed habent pauperes, quia in exigua re familiari necessariis magis vacare debent, quàm munditiei. Ex immunditie verò, & sordibus, cimices oriuntur. Proinde, si dives non sis, meliùs sit cimices habere, quàm carere iis: ex mente quidem Catulli, & Martialis. Nam de Batavis nostris hoc dicere non possim: ubi fere illa etiam est mundities pauperum honestiorum (non egentium dico) ut ædibus non gignantur: illa industria, ut si succreverint, non uno necentur remedio. Quod verò monachos fertur Carthusianos non divexari ab iis, id si est munditiei quoque in cellulis suis curandis tribuerim. Sed metuo, ne inanis ea sit quorundam jactatio. Persuasum tamen id Cardano:† qui aliunde caussam arcessit: nempe quia carnibus abstineant. Quasi non si carne ipsi constent, sufficiat, modò mundities absit. Siquidem, ut Aristoteles ait lib. V. Hist. Anim. cap. XXXI. ‡ *αἱ κόρεις ἐκ τῆς ἰκμάδος τῆς ἀπὸ τῶν ζώων συνισταμένης ἐκτός· cimices sunt è vapore, qui consistit in cute animalium.* Et sinè è vivo etiam homine generari, indicat illud, quod Cornelio Gemmæ traditum est, Cosmocritices, sive de divinis naturæ characterismis libro secundo cap. IV. ubi narrat de cimicibus in feminæ calvariâ natis inter meninges. Adde jam, quòd etiam generentur è lectis, quando mollior eorum est materies. Meritò igitur Cæsar Scaliger ridet Cardanum Exercit. CCLVI. sect. V: Operæ est verba abducere, quando & alia docent: *De Carthusianis cimicibus arrisere tibi fabulæ. Quarum nugas ausus es inserere subtilitatibus. Sed adjungis hisce mendaciis caussas non minùs vanas: non tentari ab illis, quia carnibus abstineant. Utinam Pythagoræ id scire contigisset. An non meministi, canes à cimicibus non appeti? ab equis fugere pulices? mures tantum alere, atq; inserre pulicum, ut paullo minùs accuratè prospectanti pulicis interdum corio tecti esse videantur? Esto. Cimicum incursionibus nemo* Car-

‡ lib. 1. vers. 831.

† lib. 10. de Subtilitate.

‡ secundū Cas. Sca. dist. cap. 26. sect. 248.

Carthusianus vellicetur. Restat illud tamen, in eorum cubiculis an oriantur. Nam Tolosani lectuli non esitant carnes: & tamen eâ peste infames sunt. Magnam verò sanè rem, si Carthusianorum ἀσαρκοφαγία extermient ex illorum toto cœlo tam fœtidam bestiam. Nam in Marsis viperæ sunt: sed illis, quamquam infensis, non infestæ. Nascuntur in abiegnis potissimùm cubilibus, maximeque ubi palea inveteravit. Si intra telam coacta, consutaque fuerit, non nascuntur. Inter chartaceos quoque libros generantur. Sed mirum, quantum in caveis gallinarum. Odore cupressi fugari, persuasum est.* Hæc Scaliger. Mirum verò sic variare etiam ortum cimicum pro cœlo, & solo. In insula enim S. Thomæ pulicibus quidem infestantur: at cimices in ea nulli. Cujus rei non aliam rationem, quàm temperiem loci, putandum.

* à carne abstinentia.

Imò apes ipsæ, etsi tot bona dent; stimulis tamen suis abunde etiam molestiæ homini facessunt; præsertim genus quoddam earum in novo Orbe: Indi vocant *mateecas*. Morsus earum non minùs adfert doloris, quàm ictus serpentium: duratque is horis XXIV. ut ex Hispanorum commentariis proditum Eusebio Nierenbergio Hist. Nat. lib. XX. cap. I. At, ut ibidem legas, minùs noxiæ sunt in Guatemala, quæ ut ipsæ albæ, ita & alba sunt earum mel, ac cera.

CAPUT XCV.

De insectis vitæ noxiis: hujusmodi videri locustarum esum, ob brevem Acridophagorum vitam, & exitum miserabilem. Sed si à locustis hæc non sint, saltem ab insectis eorum mortem esse, cùm à vermibus corrosi pereant. Nec multum absimilem esse mortem Afrorum circa Nigritas. Iterum, & fusiùs, dictum de mortis genere, quo periit Pherecydes, Pythagoræ præceptor. Serpens *pro* verme. Θηειώδης, & θηείωμα, *pro* ferali, *vel* ferino. *Pestilentia horribilis ab multitudine locustarum mortuarum aëra fœtore suo corrumpentium. Eutropios duos perperam ab eruditis etiam viris confundi. Unde sit, quod ex locustarum copia præsagium habeatur pestilentiæ, imò & belli. Nec tamen unde id nos maneat bellum, ex adventu earum posse conjectari.*

VIdimus, ut insecta varia morsu, vel ictu, humanis etiam corporibus, magis, minusve molestiam adferunt. Nunc de illis loquar, quæ periculum vitæ creant. Sed aliqua temperiem paullatim corrumpere dicuntur, donec tandem, plurium post annorum decursum, miserabili homo morte decedat. Eam vim locustis tribuunt pro cibo adsumptis: atque id comprobant ex Ἀκριδοφάγοις †, gente Æthiopicâ: de qua sic Agatharchides scribit apud Photium cod. CCL. cap. XXVII. Ζῶσιν οὐ πλεῖον τεσσαράκοντα ἐτῶν, ξηρᾶς κοινωνοῦντες τελείως τροφῆς. τελευτῶσι δὲ τοῦ ζῆν ἀθλιώτερον. ἅμα γὰρ πλησιάζειν τὸ γῆρας, ἐγγίνεται τοῖς σώμασιν αὐτῶν πτερωτὰ γένη φθειρῶν· ὅμοια μὲν τῷ τύπῳ

† locustivoris.

τῷ τύπῳ τοῖς κρότωσι, βραχύτερα δὲ ἐλάττω τῶν ἐν τοῖς κυσὶ φαινομένων· ἀρχόμενα μὲν ἀπὸ τοῦ στήθους καὶ τῆς κοιλίας, ἐπινεμόμενα δὲ συντόμως καὶ τοῦ παντὸς προσώπου τὴν ἐπιφάνειαν. οἱ τὰ μὲν πρῶτα τοῖς ὑπὸ ψώρας ἠρεθισμένοις ὁμοίως διάκεινται· ὕστερον δ' ἐπιπόνως ἑαυτοὺς ἀποκράζουσιν· εἶτα τοῦ πάθους εἰς ἀκμὴν ἑλκομένου, καὶ κατὰ τῆς τῶν θηρίων ἐκφύσεως καὶ λεπτῶν ἀναχεομένων ἰχώρων, ἀκαρτερήτους ὑφίστασθαι τοὺς ἀθλίους τὰς δριμύτητας συμβαίνει. οὗτοι μὲν εἴτε τοὺς χυμοὺς, εἴτε τὴν τροφὴν, εἴτε τὸν ἀέρα τῆς κακίας ἔχοντες αἴτιον, οὕτως ἀπόλλυνται. Latinè sonant: *Ultra* XL. *annos non vivunt communiter, prorsus sic contentes cibo. Miserè autem ex vita discedunt. Simulatque enim senium appropinquat, innascitur eorum corporibus volucre pediculorum genus, Forma hi, non dissimiles ricinis: sed paullo sunt minores muscis, quæ in canibus conspiciuntur. Incipiunt à pectore, & alvo, continuo autem una cum facie omnem depascunt corporis superficiem. Illi igitur primò se habent, sicut illi, qui scabie infestantur. Postea verò magna cum molestiâ scabendo se lacerant. Hinc morbo ad summum perducto, erumpentibus vermiculis**, *ac tenui saniè effluente, miseros eos acerbitates sustinere intolerabiles contingit. Hic igitur* (acridophagi) *sive corporis succus, sive alimentum, sive aër corruptus, in caussa sit, istum in modum intereunt.* Dixeris, non tradere hoc Agatharchidem, locustarum esum planè caussam esse miseræ istius mortis, sed in medio relinquere, utrum ea proveniat ex eo, unde dixi, an nativâ corporum temperie, vel aëris naturâ. Non diffiteor: sed ut mors non sit à locustis, fuerit tamen sic quoque ab insectis. Solum enim de caussâ est remotâ dubitatio, puta utrum ea sint locustæ comestæ: non item de proxima, quando in confesso est eam esse vermes, undique è corpore cum sanie erumpentes. Similiter is, qui circa Nigritarum terras ac præcipuè portum & castellum de-Mina navigant, vivis nascuntur vermes, qui eos exedant. Hac de re vide, quæ Joannes Hugo Linschotanus retulit in Itinerario suo.

**al. pustulis Nempe θηριώδεις, & de vermibus, ut lumbricis, usurpatur, & de ulceribus, quomodo Hippocrati ipsi θηριώματα, serrinum ac ferinum ulcus.*

Nec apud Acridophagos modò, & circa Nigritas, sed aliis etiam in terris, è corpore humano enascuntur vermes, qui vivos comedant. Varios, qui sic excesserint, memoravi libris hujus cap. LXVII. Alios etiam, qui phthiriasi obierint, vel à lumbricis, ac vermibus, corrosi exstinguerentur, collegit Ulysses Aldrovandus lib. v. †, & vi. ‡ de insectis. Ne omnia hic reponendo actum agam: contentus ero uno Pherecyde, de quo & disserit Hieronymus Mercurialis lib. v. Variarum Lect. cap. vi. Præter Aristotelem, de quo diximus, sic de eo Plinius lib. VII. cap. LI. *Morborum verò tam infinita est multitudo, ut Pherecydes Syrus, copiâ serpentium ex corpore ejus erumpente, expiraverit.* Ubi *serpentes* dixit pro *vermibus*. Græcè videtur fuisse ἑρπετά. Sed hoc generale est vocabulum, nec de angue duntaxat, verùm etiam verme dicitur. Quamquam nec Latinum *serpens* naturâ suâ solùm de anguibus usurpetur. Nam & vermes ἕρπουσι, hoc est, *repunt*, sive *serpunt*: quæ

† *pag.* 551. & *duabus seqq.*
‡ *pag.* 666.

quæ duo verba Latina ex Græco *ἕρπω* facta sunt, unum κατὰ *μετάθεσιν* literarum, alterum ſpiritu aſpero in ſibilium converſo: ſicut ab ἕξ *ſex* venit, ab ἅλλομαι *ſalio*. Nec enim *ſerpens* naturâ ſuâ eſt ſubſtantivum, ſed in eo intelligitur *anguis*: ut in *natalis* intelligendum *dies*; in *majalis*, *porcus*, in *fluvius*, *amnis*: cujus generis plurima attulimus in opere de Arte Grammatica*. Uſus interea ita obtinuit apud Latinos, ut licet *ſerpens* naturâ tam pateat latè, ut etiam conveniat vermibus, non tamen pro his accipi ſoleat; eoque metuo, ne Plinius ambiguitate Græci vocabuli fuerit deceptus. Pherecydem quidem pediculari laboràſſe morbo, conſtat ex ipſius epiſtola ad Thaletem, quæ eſt apud Laërtium: indeque obiiſſe, idem narrat Laërtius, uti & Ælianus lib. IV. Var. Hiſt. nec non Suidas, & è Latinis Scribonius Largus, Vel fefellerit eum, quòd legiſſet, morbum vocari θηριώδη, quaſi *feralem* dixeris. Nam *fera* ex Græco θῆρα, mutato ſyllabæ modulo. Putavit is eſſe ab illa θηρίω ſignificatione, quâ Dionyſius Halicarn. Σ vocat θηριώδη, quia referat ſibilum ſerpentium. Voce autem θηριώδης de hoc morbo uſus & Dioſcorides lib. II. cap. XXXI. ubi ait, τῷ ὀρόβῳ, ſive *ervo*, ſanari τὰ θηριώματα: quod Hermolaus reddidit *ulcera fera*, Marcellus, & Ianantonius Saracenus, *ulcera ferina*. Ruellius Græcam retinuit vocem. Vertit enim, *Ulcera, quæ theriomata vocant*.

* lib. 6. ſive De conſtructione c. 16.

Nunc diſpiciamus de inſectis, quæ mortua inficiunt aërem, atque ita peſtilentiam inducunt. Alia inter, de quorum pleriſque antea dictum, tam grande etiam malum à locuſtis proficiſcitur. Quàm horrenda enim clades ab iis in Africa fuit anno Urbis Iↄ C XXVII. M. Plautio Hupſæo, & M. Fulvio Flacco coss. Rem tangit epitome Liviana lib. LX. *Peſtilentia in Africa ab ingenti multitudine locuſtarum, & deinde necatarum ſtrage fuiſſe traditur.* De eodem ſic Julius Obſequens: *Locuſtarum ingentia agmina in Africa, quæ à vento in mare dejecta, fluctibuſque ejecta, odore intolerabili Cyrenis mortifero vapore gravem peſtilentiam fecerunt pecori, hominumque. Octingenta millia conſumpta tabe proditum eſt.* Fusè verò hæc narrat Oroſius ‡: interque alia ait: *In Numidia, in qua tunc Micipſa rex erat, octingenta millia hominum: circa oram verò maritimam, quæ maximè Carthaginenſi, atque Uticenſi litori, adjacet, plus quàm ducenta millia periiſſe traditum eſt. Apud ipſam verò Uticam civitatem, triginta millia militum, quæ ad præſidium totius Africæ ordinata fuerant, exſtincta, atque abraſa ſunt.* Atque hæc, & alia, exſcripſit ex Oroſio Paulus, vel Joannes Diaconus in quarto Hiſtoriæ Miſcellæ. In annalibus Romanis Stephanii Pighii, viri præclarè de Romana hiſtoria meriti, legas, ex Oroſio eadem exſcripſiſſe Eutropium. Sed apud hunc de iſto ſilentium eſt. Et quomodo is exſcribere Oroſium potuit, cùm hic ſcripſerit, captâ ab Alaricho Româ, alter ſub Juliano militarit, ſuaque dicarit Valenti Auguſto?

‡ lib. 5. cap. 16.

Error ex eo promanavit, quòd Eutropium hunc confuderint cum Eutropio presbytero, de quo Gennadius in scriptoribus illustribus. Verùm errorem hunc (in quo illi, præter cæteros, Raphael Volateranus prævivit) abunde refellimus in secundo de Historicis Latinis.

Porrò quia aëra fœtore suo corrumpunt, atque inde pestilentia nascitur: non difficile est videre, quo nitatur illud, quod magna earum copia haut fallax habeatur præsagium pestilentiæ imminentis.

At vulgò non pestilentiam modo significare, sed bellum etiam portendere, existimantur. Ac credidisse etiam id videntur Crantzius, Sigonius, Surius, imo & Cardanus*. Hujus rei siquod sit fundamentum, equidem non aliud video, quàm quod adventus earum testetur iram Numinis; inque hujus pœnis fames, pestilentia, ac bellũ, esse soleant. Quod vero ajunt, inde bellum imminere, unde adveniunt, id planè superstitiosum puto.

*lib 9. de Subtil. pag Lugd. a. 1580.

CAPUT XCVI.

De insectis illis, quæ veneno necant. Qualis scorpius: cujus octo genera Nicandro, novem Æliano, & ut iidem in nominibus dissentiant. Alia esse symptomata, si superas punxerit partes, quàm si inferas. Discrimen scorpij, & phalangij pungentis. Solipugas phalangij, uti phalangia aranei genus esse. Etymon solipugæ *prius.* Noctipuga, *pro veretro.* Ηλιονυγὶς. *De* Phygelæ, *sive* Fugelæ *etymo, Melæ lapsus. P. crebrò in F. abire.* Sulfuris *etymon.* Soliferrium. *Alterum* solipugæ *etymon.* Salpugam *cur dicere maluerit Lucanus, quàm* Solipugam. *Solipugas etiam in Africa esse, licet Solinus eas Sardiniæ proprias putârit.* Tarantulæ ἔτυμον, *ac mirus effectus. Cantharidum venenum. Cato accusatus, quòd, in auctione bonorum Ptolemai, hastæ eas subjecisset. Qua parte corporis insit cantharidi venenum, non convenire inter scriptores. Cantharidibus sumptis periisse dicuntur C. Carbo, & Pyrrhus Epirotarum rex, ejus, qui cum Romanis bellum gessit, nepos.* Bupreſtis *unde dicta, quæ &* βυδάκη. *Vegetius Mulomedicus corrigitur. Pityocampe quàm venenata. Mella quædam, uti & araneum novi orbis* lavalava *vocitatum, mentem labefactare.*

SEquuntur insecta, quæ veneno necant. Eorum alia aculeo, aut morsu, illud fundunt, alia si ore adsumantur. Prioris generis sunt scorpii, aranei, solipugæ.

Scorpium describit Aristoteles lib. v. Histor. Anim cap xxvi. Eum in priori genere esse, indicat illud Plinii lib. xi. cap. xxv. *Semper cauda in ictu est: nulloq; momento meditari cessat, ne quando desit occasioni. Ferit & obliquo ictu & inflexo. Venenum ab iis candidũ fundi Apollodorus auctor est, in novem genera descriptis, per colores maximè supervacuos: quoniam non est scire, quas mini-*

Digitized by Google

minimè exitiales prædixerit. Sunt vero Nicandro in Theriacis octo scorpionum genera, album, rufum, fuscum viride, lividum, cancro simile, pagurum referens, & μελίχλωρον. Ælianus autem in VI. de Animal. c. XX. appellationibus nonnullis abit: ut cùm, quod Nicander ζοφοειδὲς, sive *fuscum* vocat, ille appellat καπνοειδὲς, *fumosum*, quodque Nicander μελίχλωρον hic videtur dicere φλογοειδὲς, sive *flameum*. Sed & pro octonis, novena recenset genera. Quod convenit cum Apollodoro: ut videre fuit in Plinii verbis antea memoratis.

Ex Arabum sententia, si superas partes punxerit scorpius, tumor oritur sub axillis, ac crebri fiunt ructus ventriculi. Sin puncta sint, ut sæpius fit, infera, venter flatu tumescit, penis intenditur, ac bubones excitantur. Posteriora duo Paulus, & Aëtius, vocant αἰδοίου ἔντασιν, & βουβώνων ἐπαρσιν. Galeni de istiusmodi ictibus sententiam vide lib. III. de Locis affect. cap. VII. ubi inter alia quoque refert, se intellexisse ex icto à scorpio, corpus sibi universum glaciei in modum obriguisse; sudoremque obortum, sed frigidum.

Præterea ictu venenum inferunt aranei, & in his phalangia. Quæ in eo à scorpiis distant, quod hi profundiùs inferant aculeum, sic ut pungant venas, arterias, nervos: phalangia autem tantummodo feriant cutim: inde venenum transeat ad carnem, partesque nervosas, eò quod cutis ipsa sit nervosa. Galenum vide in tertio de Locis affectis cap. VII. & Avicennam in VI. quarti tract. cap. V.

Ad phalangia etiam pertinet solipuga, sive solifuga. Plinius quidem lib. XXIX. cap. IV. ait, esse formicarum genus venenatum: sed Solinus cap. X. censet, esse aranei formâ. Eaque sententia ipsius Plinii auctoritate adstrui potest. Ut cùm lib. VIII. cap. XXX. scribit. *Circa Cynamolgos Æthiopas latè deserta est regio, à scorpionibus, & solifugis.* Atqui Agatharchides, & ex eo Diodorus lib. III. bibliothecæ*, ajunt, in caussa desertionis fuisse πλῆθος σκορπίων, & φαλαγγίων†. Præterea Plinii est lib. XXII. cap. ult. *Et leguminibus innascuntur bestiolæ venenatæ, quæ manus pungunt, & periculum vitæ afferunt, solipugarum generis.* Ubi *solipugas* vocari videmus Atidem phalangia vocitat lib. VIII. cap. XXIX. *Nascitur & phalangium in ervo, bestiola aranei generis.* Cur *solipuga* dicatur, indicat Festus: *Solipuga, genus bestiolæ maleficæ quod acriùs concitatiusq; fit fervore Solis, à quo nomen traxit.* Nempe, ut Lucilius *noctipugam* ‡ cum dixit (prout apud eundem Festum scitissimè nobilissimus Salmasius correxit) obscænam virorum partem, quæ noctu pungit sexum sequiorem, intellexit, quasi νυκτίκεντρον dixeris: sic *solipugæ* vocatæ, quia Sole ardente pungant vehementiùs: unde & ad verbum ἡλιοκεντρίδα reddiderunt. Sic enim est in glossis Philoxeni: *Solipaga* (leg. *Solipuga*,

* *pag.* 164. *edit. VVechel.*

† *multitudinē scorpionum, & phalangiorum.*

‡ *perperam vulgo* Noctiluca.

puga, ἡλιοκεντρὶς, μύρμηξ εἶδος. Ubi mirum, non potiùs aranei, vel phalangii, aut saltem formicæ, quàm muscæ genus, dicere. Cæterum de etymo allato, scrupulum injicit, quod multis in libris non *solipuga*, verum *solifuga* scribatur: quasi, quo Solinus contra manifestam Verrii sive Festi auctoritatem scribit, ea fugiat Solem. Sed id falsum: ac quod *solifuga* exaretur, ut gemino etiam Arnobii loco videre est: id, ut maximo Salmasio observatum, haut aliter factum, ac cum urbs, quæ Græcis ἀπὸ τῆς πηγῆς τὰ Πύγελα, Latinis vocaretur *Fugela*: unde Similis ac Solino error obortus Pomponio Melæ; ut qui lib. 1. cap. XVII. urbem eam à fugitivis conditam, atque inde *Fugela* nomen adeptam, arbitretur. Et sanè alia etiam sunt non pauca, ubi P. abeat in F. ut à πιθῶ, *fido*, à πόρος *forare*, *fungus* à σπόγγος, *figo* à πήγω, *fere* à φέρε, aliaque. Nec propterea à *sole*, ac *pungendo*, dici, extra controversiam posuero. Nam & à *solus* possis cum Salmasio deducere. Nempe ut *sulfur* est ὅλον πῦρ, *solum ignis*: ac *soliferreum* est genus teli, ex so ferro, Festo teste, quasi ὁλοσίδηρον dicas: sic *solipuga*, quia hoc animalculum ita acriter pungat, ut videatur esse sola punctura, quasi Græcè ὁλοκεντρὶς dicatur. En aliam etiam appellationem. Plinius lib. XXIX. cap. IV. *Solipugas appellat Cicero, salpugas Bætica.* Sic nuncupat Lucanus in IX.* [* vers. 837.]

Quique tuas calcare timent salpuga latebras.

Nempe patrio usus vocabulo. Nam Lucanus è Corduba, Bæticæ urbe. Porro ex hoc Lucani versu liquet, solpugas etiam in Africa esse. Quod adversatur Solino †, eas Sardis agris peculiares facientis. Nec minùs refellitur ex Agatharchide, Diodoro, Plinio, qui hoc φαλάγγιον δηκτικόν‡, ut vidimus antea, etiam statuunt circa Æthiopas Κυναμόλγους quasi *Canimulgos* dixeris. [† cap. 10.] [‡ mordentis phalangii genus.]

Præterea in araneis, ac quidem phalangiis, est tarantula, Italiæ propria, imprimis Apuliæ: à cujus oppido Taranto, (ut nunc pro *Tarento* dicimus) id nominis accepit. De hac illud memorant singulare: siquem momorderit, eo in statu persistere, quo, cùm morderetur, fuit: ambulantem porro ambulare, saltantem etiam saltare, ridentem ridere, plorantem plorare, dormientem dormire: usque dum venenum corpore fuerit exactum. Quam rem & varii perscripsere, & ex iis, qui in Italia diu fuere, sæpius cognovi: certiùs verò Appuli ipsi rem omnem dicent.

Sunt & insecta, quæ, si solùm contigeris, veneno inficiant: uti in Guatimala vermes villosi, & crassi: de quibus novi orbis scriptores, & ex iis Eusebius Nierenbergius*. [* Hist. Nat. l. 12. cap. 2.]

Nunc de illis loquar, quæ in cibo potuve adsumpta necent. Tales sunt cantharides. Unde Theodorus philosophus Lysimacho regi, (ad quem à Ptolomæo Lagide missum fuisse, auctor est Laërtius†) mortem minitanti [† in Aristippo.]

respon-

respondit, magnificam quidem vim eum habere; sed communem sibi cum cantharidibus: nempe quia & illis sit interficiendi hominis potestas. Ideo ab inimicis culpatum in Catone juniore, quòd cùm Cyprum Propr. lege Clodiâ obtineret, ac Ptolomæi regis mortui bona omni hastæ subjiceret, etiam cantharides vendiderit, quibus improbi possent abuti ad homines veneno tollendos. Hinc Plinius lib. XXIX. cap. IV, *Objectæ sunt Catoni Uticensi, ceu venenum vendidisset in auctione regia, quoniam eas sestertiis LX. addixerat.* Et M. Seneca Controvers. IV. libri VI. *Venenum Cato vendidit. Quærite, an proscripto licuerit emere, quod licuit Catoni vendere.* Paullo ante verba abducta de iis dixerat Plinius: *Ipsarum cantharidum venenum in qua parte sit, non constat inter auctores. Alii in pedibus, & capite, existimant esse, alii negant. Convenit tamen pennas earum auxiliari, in quacunq; parte sit venenum.* Quod verò Plinius negat, inter veteres convenisse, qua parte venenum haberent: idem assertum Galeno lib. XI de Simp. Med. fac. atque alibi. Inter eos, qui his sumptis periisse dicuntur, fuit C. Carbo: qui anno Urbis IↃ CXXXV. L. Cæcilio Metello, qui postea Delmaticus, & L. Aurelio Cotta coss. accusatus à L. Crasso, XIX. annorum adolescente, ut voluntaria morte se à judicium severitate vindicaret, succo cantharidum epoto, mortuus est. Scio, apud Val. Maximum l. III. cap. VII. legi, exilio mulctatum. Sed aliter Tullius in Bruto, ac imprimis lib IX. epist. XXI. ad Papir. Pæt. *Cajus Carbo, accusante L. Crasso, cantharidas sumpsisse dicitur. Is & tribunus pl. seditiosus, & P. Africano vim attulisse, existimatus est.* Ex nonnullorum sententia periit similiter Epirotarum rex Pyrrhus, ejus Pyrrhi, qui in Italia militavit contra Romanos, nepos ex Olympiade. Is enim cùm deperiret puellam, nomine Tigridem, mater Olympias virgini dedit succum cantharidum, quo contabesceret: sed Pyrrhus, eo intellecto, reliquum veneni hausit, eoque periit. Hinc Ovidius in Ibim:

Utq; nepos dicti nostro modò carmine Regis
Cantharidis succos, dante parente, bibas.

Pyrrhum Olympiadis filium, Ptolemæi fratrem, facit etiam Justinus lib. XXVIII. Quomodo nepos ponatur pro pronepote. Verùm in aliis quoq; est dissensus, quibus insistere non est hujus loci. Plura verò de cantharidum veneno si voles, adi Ambrosium Paræum lib. XX. Chirurgices cap. XXVIII.

Ore etiam adsumpta interimit βούπρηστις, animal scarabæo longipedi simile. Bovem maximè fallit: qui, eo devorato, sic accenditur, ut rumpatur: sicut Plinius tradit lib. XXX. cap. IV. Et inde nomen: nempe παρὰ τὸ τ βοῦν ἐμπιμπρᾶσθαι*: nisi potius hic βοῦς sit ἐπιτατικὸν †, ut in βούπαις ‡ & similibus. Quomodo nomen ex eo sit, quia & homines, & alia animalia, ubi

* à bove accendendo.
† intensivum.
‡ puer grandis.

ubi eam comederint, vehementer inflet: quod ἔτυμον placuit scriptori etymologici magni. Adi hoc de insecto Nicandrum in Alexipharmacis, Galenum in I. κατὰ τόπους cap. I. & alibi, Etymologum in βούπρηστις. Aliter βουδάκην vocari, auctor est Hesychius. Rarum esse animal in Italia, tra-
* l. 30. cap. 4. dit Plinius*: in Libya esse frequens, ait Lucianus in Dipsadibus. Vocabulum ejus corruptè legi puto apud Vegetium Renatum lib. III. Mulomedicinæ sive artis veterinariæ cap. xv. *Bestiolæ etiam, quæ appellantur vulpestres, araneæ similes, cum devoratæ fuerint, animal præfocant.* Ubi pro *vulpestres*, alii codd. legunt *bulprestræ*: quod propiùs accedit ad *buprestæ*, vel *buprestes*. Ac planè ita hunc locum censeo corrigendum. Nec dubitandum, quin & ejusdem libri cap. LXXVIII. pro *bustrepem* legi debeat *buprestem*.

Inter venena ejusmodi etiam pityocampen reponit Marcellus l. XLVIII. Dig. Tit ad Legem Corneliam de sicariis, & veneficiis: ubi dicitur, tam lege hac teneri, qui pityocampas, quàm ubi buprestes dederint. Sed corruptè vulgo legitur *pityocarpa*: cùm πιτυοκάμπη vocetur, quasi *pinorum eruca*; ut superiùs diximus. Erodendo occidere, ait Cardanus lib. I. de Venen. cap. XXIV.

Est & cùm insecta non corpori solùm nocent, sed etiam animo. Hoc ex ipsis apibus dilucet. Nam mel Ponticum mentem de statu dejicit cum multâ sudoris profusione: ut ait Dioscorides lib. II. cap. CI. Etiam in provincia Veræ-pacis mel adeò est noxium, ut iis, qui mulsum inde confectum biberit, deliria conciliet. Proditum hoc Antonio Herreræ, & ex-
† lib. 12. Hist. Nat. cap. 1. inde Eusebio Nierenbergio†. Qui & ipse alibi ‡ memorat, in herbiferis Philippicarum insularum pratis esse araneum aurei coloris, *lavalava* di-
‡ lib. 12. c 24. ctum: hujus ictum non corpori modo inducere stuporem cum dolore, sed mentem etiam facere dementem.

CAPUT XCVII.

De remediis adversus mala, quæ dant insecta. Locustis exitio sunt graculi, *galeritæ, aves Seleucides, ibis, adhæc serpentes. Quando cum studio locustis occurratur in Cyrenaica, Lemno, Syria, Italia. Eas, cum maria transvolant, necandi modus, ignibus in litore accensis. Pestilentia ex locustis è mari in litus rejectis. Utrum sic rejectæ reviviscant in litore, an potiùs ex gravidarum ovis nascantur aliæ. Cur mane potissimùm erucæ sint arboribus decutiendæ. Varia adversus eas remedia. Ratio gemina impediendi, ne generentur curculiones in frumento: una in modo exstruendi granarium: altera in reponendo frumento. Eaq; occasione etiam dictum de modo reponendi fabas. Quod si jam geniti sint curculiones, partem frumenti vitiatam separandam esse a reliqua, & curculiones, appositis aquæ catinis, proliciendos*

dos, ut in iis seipsos necent. Ratio eosdem napi semine necandi. Ut iidem, aliqua insecta, variis odoribus perimantur. Quo pacto vestes, & libros, à blattis, & tineis, præservemus. Muscis, & culicibus, à Deo humanam domari superbiam. Quare maluerit Deus affligere Ægyptios ejusmodi insectis, quam leones immittendo, aut tigres. Cur in locis sublimibus non infestemur à muscis. Quomodo locis etiam terræ propinquis fugare eas liceat: aut lumen excludendo, efficere, ne in nos involent. Triplex illas necandi modus. Ut Bancanis religio sit pediculos perimere. Variè eos arcendi ratio; inter alia aquâ marinâ. Munditiei quantum prosit, ne gignantur pediculi, vel etiam pulices. Quomodo pulicibus, ac cimicibus liberemur.

ETsi verò tot mala damnaque dent insecta: *falsò tamen*, ut imitatione Sallustii * Vindicianus † scripsit, *humani generis fragilitas de natura sua queritur*. Quod ut liqueat, cum eodem Vindiciano, *ostensis remediis vanas querimonias refrenabimus*. Ac ut in malis antea, ita nunc quoque in remediis, ordiemur à locustis; quas dicebamus, quasi acie instructa turmatim provolare, ac sata longè lateque vastare. Adversus hoc malum dedit Deus varias aves, quæ pro nobis militent. In iis graculi sunt: de quibus ita Plinius lib. XI. cap. XXIX. *Lemnii graculos ob id colunt, adverso volatu occurrentes locustarum exitio.* Adhæc galeritæ; quæ, ut Plutarcho traditum, ab iisdem Lemniis honorantur, quòd attelaborum ova inquirant, & absumant. Quod ipsum alii de Thessalis, & Illyriis, tradidere: ac propterea publice ab his gentibus sumtum præberi. Item aves Seleucides; de quibus hoc ostensum nobis lib. III. cap. XCVII. Ibis quoque, ut est apud Diodorum Siculum, locustas vorat, ac bruchos. De serpentibus idem dixero: ex quibus locustas, ut & ranas, venatur chelydrus; quemadmodum traditum Nicandro.

* initio Iugurthini belli.
† ad Valentinianum imp.

Quid quòd concessa est homini potestas, tum rumpendi ova, ne generentur inde locustæ; tum etiam jam genitas necandi. Qua de re sic Plinius lib. XI. cap. XXIX. *In Cyrenaica regione lex etiam est, ter anno debellandi eas: primò ova obterendo, deinde fœtum, postremo adultas: desertoris pœna in eum, qui cessaverit. Et in Lemno certa mensura præfinita est, quam singuli enecatarum ad magistratus referant.* Ac mox: *Necare & in Syria militari imperio coguntur.* Superius etiam ex Livii Lib. XLII. retulimus, ut anno Urbis IↃ LXXXI. in Apuliam missus sit prætor Romanus cum ingenti agmine ad tollendas locustas. Modi verò necandi sunt multi. In his antiquus ille, si earum nube adventante, ignes longè lateq; exstruantur, præsertim in littore, quando mare transvolant. Igne autem fugari, etiam Homerus indicat Iliad. Φ, vers. XII. & seqq. Nempe eo conspecto, retro volant, & quoniam lassis non eadem vis, in mari submerguntur. Sed quia maris æstus rejicere in litus solet; ge-

minum inde est periculum; unum, ne hîc revivìscant, quod temporibus Romani Argyri (is anno cIↄ xxix. Basilio successit) evenit, ut Cedrenus* narrat. Quippe inquit, Καὶ τὴν ἐν Ἑλλησποντίῳ αἰγιαλῖτιν ψάμμον διαφθαρεῖσαι, αὖθις ἀνέφυν αὐτομάτως. *Quæ in Hellespontiaci litoris arenis perierant, sponte sua revixerunt.* Sed, ut puto, verisimilius est, ex ovis gravidarum alias esse enatas locustas. Alterum est periculum, quòd, aëre ex putredine corrupto, pestilentia oritur. Utrique malo occurritur, si, quibus cura est Reipublicæ, necatas, vel in litus ejectas, confestim curent sepeliri.

* pag. 607. edit. Oporini.

A locustis venio ad erucas. Has item arcendi varia sunt remedia. Nam eas de arboribus decutere, ac pedibus conterere, facilis est labor; si mane, quando frigore torpent nocturno, præsertim post pluvias, frutices vel ramos arborum concusseris. Hoc Columellæ etiam monitum, extremo libro undecimo. Sin fruticum, arborumque ea erit copia, ut permolestum id sit futurum: possis incendere bitumen, vel sulfur: quod non adversus erucas modò valet; sed etiam limaces, pulices hortenses, vermes, aliaque insecta. Pluriaque suggerent remedia, qui de re hortensi scripserunt: interque alios Mizaldus lib. de secretis hortorum.

Adversus etiam curculiones, aliaque insecta, ex fructibus, ac lignis, provenientia, bifariam nobis Numen consuluit. Quippe licet, ut de locustis dicebamus, impedire, ne gignantur, & jam genita necare, aut fugare. Ne curculio ex frumento nascatur, duplex esto cura: una ut granaria rectè sint exstructa: altera, ut frumenta, prout convenit, reponantur. De priori sic Vitruvius lib. vi. cap. ix *Granaria sublimata, & ad septentrionem, aut aquilonem spectantia, disponantur. Ita enim frumenta non poterunt citò concalescere; sed afflatu refrigerata diu servantur. Namque cæteræ regiones procreant curculionem, & reliquas bestiolas, quæ frumentis solent nocere.* Præterea expedit areas amurca subigi: ut Cato † jubet & copiosè Columella docet: qui & alia eò pertinentia addit. Ipsum audiamus lib. i. cap. vi. *Parietes* (granariorum) *oblinuntur amurcâ subacto luto, cui pro paleis admista sunt arida oleastri, vel si ea non sunt, oleæ folia. Deinde, cum prædictum tectorium inaruit, rursus amurca respergitur, qua siccata frumentum infertur. Ea res ab noxa curculionum, & similium animalium, commodissimè videtur conditas fruges defendere; quæ nisi diligenter repositæ sint, celeriter ab iis consumuntur.* Postea alia etiam huc pertinentia subjungit: quorum aliqua etiam Plinius, Columellæ ipsius mentione facta, exscribit lib. xviii. cap. vi.

† de R. R. cap. 92.

Quod ad frumenti reponendi modum; curandum, ne loco sit pulverulento; quandoquidem pulvis calidus est, externoque hoc calore putredo oritur. Item ne locus sit calcis tectorio obductus: quia calx est calida admodum. Utrumque etiam antea diximus ex Theophrasti lib. iv. de caussis Plant. cap. ult.

In

Digitized by Google

In fabis itidem quomodo reponantur, plurimum refert. Qua de re sic Columella lib. II. cap x. *Silente luna, fabam vellito ante lucem. Deinde cum in area exaruerit, confestim priusquam luna incrementum capiat, excussam, refrigeratamque, in granarium conferto. Sic condita à curculionibus erit innoxia.*

Quod si jam nati sint curculiones, in frumento curandum est, ne ultra malum serpat. Quidam putant, occurri ventilando frumentum, ac sic refrigerando. Sed hac ratione, permiscendo bonum vitiato, corrumpitur universum. Satius igitur est, separare id, quòd vitiatum non est. Nec enim curculiones descendunt infra quatuor digitos: ut Columella, & Plinius, narrant locis ante memoratis. Hinc verò necandi curculiones partis corruptæ. Modum interficiendi tradit Varro lib. I. de R. R. cap. LXIII. *Tuendi caussa promendum id frumentum, quod curculiones exesse incipiunt. Id enim cum promtum est, in Sole ponere oportet aquæ catinos, quod eo conveniunt, ut ipsi se necent, curculiones.*

Dignum etiam hoc memoratu, quòd demum parentum, vel avorum memoria, observatum esse narrat Ulysses Aldrovandus *. Curculiones ait mirum in modum illici semine napi: sed ita avidè illud vorare, ut distenta dein intereant. Ita Deus re etiam maximè grata curculioni magis homini, quam illi, prospexit. O magna undique divinæ & bonitatis, & sapientiæ argumenta!

* *lib. 2. de insectis cap. 9. pag. 302.*

Odoribus etiam variè nobis eadem voluit consultum: ut si granarii pavimentum illeveris salsugine, in qua decoctum allium. Nam odor is adeò illis est inimicus, ut eo exanimentur, nisi alio repserint.

Sunt & alia, quorum odores non ferant; neque curculiones modò, sed nec erucæ, aliave insecta. Ut sunt sulfur, cornu cervinum, castorium, galbanum, hedera, sagapenum, sabina, aliaque graveolentia. Sed & refugiunt odorem lupi salictarii. Quid mirum? quando & cerebrum offendit homini, ac quasi temulentum facit.

Ne vestes à blattis corrumpantur, conducit, si apponantur herbæ calidæ, quæ aëra exsiccant: ut mentha, absynthium, scordium, stœchas: præcipuè autem juvant flores lavendulæ, & rosmarini; quia non modò sunt calidi, sed odoris etiam grati. Necantur quoque odore sambuci; uti & tineæ.

Egi de remediis adversus insecta, quæ corrumpunt stirpes, vestes, libros. Jam exsequar de iis, quæ corporibus nostris molestiam facessunt. Ac primum loquar de alatis; ut sunt muscæ, & culices: quæ, minuta licet insecta, sæpe nihilominus vel studia, vel colloquia, vel somnum, impediunt. Unde non incommodè olim discipulo; illud de muscis vexantibus querenti, responsum à præceptore fuit, *His armis domari humanam superbiam.*

* in Dominicam post Pascha.

Quod à Godscalco Holem * relatum. Eoque, ut idem ait, pertinet, quòd insectis, & id genus rebus, Ægyptios affligere maluit Deus, quam leonibus, ac tigribus: quò clarior foret tum potentia cœlestis, tum fragilitas humana. Porrò ab hoc etiam insectorum genere nos tutos præstamus multifariam.

Primum enim, qui ædes habent turritas, vel altas contignationes, in summas partes se recipiendo fugere ea possunt. Nam aut rarissimæ, aut nullæ, eò pertingunt; quia majus illic frigus, quod iis adversatur: unde & borea vehementius flante, suis se continent latibulis. Sed neque tantæ illis vires, ut eo usque tolerent volatum continuum; eò minus, quia aër gravior continuò descendit, quòd difficiliorem reddit adscensum; ut Aristoteli monitum in problematis.

Alterum est, quòd si fugere nobis non licet, aut lubet: ipsi fugare ea possumus, qualitatis alicujus excessu, quam horreant: sive ea odoris sit, sive saporis. Odoris, velut sulfuris, foliorum sambuci, coriandri &c. Saporis, ut aceti; vel item rei amaræ, sicut fellis taurini, lupini, aliorumque.

Tertium esto, quòd licet non fugimus, vel fugamus, nec tamen eas admittimus: ut si occludendo fenestras lumen arceamus. Nec enim muscæ in tenebris volitant: sed sese, quo se loco antè receperint, continent.

Quartum fuerit, quod eas quidem admittimus; sed ut interficiamus: sive implicando, ut pice, vel resina: sive suffocando, ut oleo, vel ejus amurca: sive admovendo flammam, aut apponendo cibum gratum, sed veneno mixtum.

Nec minus nobis prospexit Deus adversus molestias, quas adferunt insecta non alata: veluti pediculi, pulices, cimices.

Pediculi quomodo necentur, haut laborant nôsse Bancani, populus Indiæ in regno Guzzarrat. Ea enim superstitione sunt, ut nulli, quod vitam, rem caram, à Deo acceperit, auferre eam sustineant, nec mortuum attingant. Eo, si quis se coram interimere pediculos volet, etiam pretio vitam illorum redimunt. Sin nimis sint molesti: deserti incolas, quales Christianis sunt eremitæ, arcessunt, qui eos legant, suisque impositos capitibus nutriant. Equidem multum metuo, ne isti in sylvam reversi eos vel interimant, vel remediis fugent. Multis id fit modis. Pediculos enim pellit, & cutis pruritui occurrit, jus viperæ, eum in modum coctæ, quem præscribit Plinius lib. xxix. cap. ult. Imò pediculos arcent omnia illa, quæ vim habent validè exsiccandi: ut sunt salsa, acida, austera, acerba. Unde & talia Galenus præscribit lib. I. de med. compos. secund. loc. Item Serenus Sammonicus sic pedicularem morbum profligat:

Sæpius ergo decet mordax haurire sinapi,

Nitro

Nitro vel sale permixtis, acidoque liquore
Laxatis, ut sint simul allia, tangere corpus,
Aut lacrymis hederæ, aut succo perducere cedri.

Idem lendibus sic occurrit:

Unda maris lendes capiti deducit iniquos,
Et quicquid crebri defendit sylva capilli.

Nempe aqua marina, ob salsedinem suam, vim habet abstergentem: unde & pediculosis conducibile natare in mari. Cætera suggerent Dioscorides, Plinius, Cælius Aurelianus, Marcellus, Paullus, Theodorus Priscianus, atque alii magno numero. Nihil verò opus sit de fugandis, vel necandis, laborare, si curetur, ne succrescant. Quod tum commoda præstat victus ratio, tum vestium lectorumque mundities. Satius quoque lineis uti vestibus, quam laneis: unde lineis usi sacerdotes Ægyptii; ut alibi dicimus ex Plutarchi lib. de Iside & Osir.

Itidem pulices arceantur munditie: unde prodest verrere sæpius cubile, lintea mutare. Gossipio etiam per lectum sparso capiuntur. Uti & vasis patulis per cubile dispositis. Necantur item abrotono, absynthio, anagyri, coriandro viridi, filice, juglandis foliis, lavendula, mentastro, nigella, rutâ, satureiâ, pseudonardo, psyllio: quæ aceto scillino, sive scillite, (utroque modo Plinius vocat, quod Græcis σκιλλιτικὸν) conspergenda, ac culcitris supponenda.

Atque hoc pacto quoque cimices necantur. Alios item hos interficiendi, vel fugandi modos ex Sasernarum, patris, filiique, libris memorat Varro lib. I. de R. R. cap. II. his verbis: *Cucumerem anguinum condito in aquam, eamque infundito, quo voles: nulli* (cimices) *accedent. Vel fel bubulum cum aceto mixtum: ungito lectum.* Plinius etiam ad cimices necandos lib. XXXII. cap. X. præscribit sanguisugæ suffitum. In Geoponicis item Constantino dicatis remedia compluria ex Didymo, & Florentino referuntur lib. XIII. cap. XIV. Ex junioribus etiam Cardanus lib. VII de Variet. Rer. cap. XXX. alia suggeret remedia: ut Alexium, & cæteros, mittam.

CAPUT XCVIII.

Deum multifariam nobis consuluisse adversus insectorum venena. Esse scorpiones innoxios in Italia, & Ægypto. Venenatis autem variè occurri; ut muribus Ponticis; genere quodam locustæ, quod onos dicitur; testibus fibri; mullo, & cancro fluviali; quorum uterque etiam adversus phalangia opitulatur: adhæc variis fomentis; imò scorpio ipso trito, & ictui imposito; nec non saliva hominis jejuni. Alia, quæ ictui phalangii medeantur, ac tarantulæ. Quomodo occurratur cantharidibus potis, item bupresti ore assumtæ, ac pityocampæ: adhæc melli Pontico, quod comestum ad insaniam aliquem redegerit.

DEnique prosunt insecta adversus venenata; tum ea, quæ ictu, vel morsu, aut etiam contactu inficiunt; tum quæ in cibo potuve adsumta id faciunt. Diximus antea, prioris esse generis scorpium, & araneum; ac hujus genus esse phalangium, & tarantulam.

Non tamen scorpionum ubivis eadem ratio est. Nam, ut Plinius ait lib. XI. cap. XXV. *Visuntur scorpiones aliquando in Italia: sed innoxii.* Nec circa Pharon, aliisque locis, lædere, Aristoteles pronunciat lib. IX. Hist. Anim. cap. XXIX. Ac eodem, credo, intellexit Galenus, cum lib. III. de Aliment. Facult. ait, citra noxam scorpiones comedi in Ægypto. Sin venenati sint, ut passim solent, ictibus eorum salutares sunt mures domestici, si dissecti imponantur vulneri. Auctor Dioscorides lib. II. Mater. Med. cap. LXXIV. Idem ejusce libri cap. LVII. dixit, adversus venena scorpii valere locustam ἄπτερον, ἢ μεγαλόκωλον, ἀσίρακον ἢ ὄνον λεγομένην*. Jubet verò assatam bibere ex vino. Atque idem traditum Avicennæ. Imò, ut alibi diximus, Rhasis contra omnia venena auxiliari arbitrabatur. Præterea testes fibri, ut ait Plinius lib. XXXII. cap. III *adversus scorpiones ex vino bibuntur.* Etiam *mullus contra scorpiones, & phalangia, auxiliatur illitus, sumtusq; in cibo*: ut idem narrat lib. XXXII. cap. V. ac inde nobis dictum cap. XXXVII. Ubi etiam cancrum fluviatilem contra hæc ipsa prodesse, ex Aristotele, Dioscoride, & aliis, monebamus. Insuper adversus hæc, aliaque venena, prodesse stellas marinas, ibidem diximus. Nempe de stellis istis tum in piscibus loquebamur; partim quia inter ὀστρακόδερμα † reponat Aristoteles; ut relatum nobis cap. LXXII; partim quia tum per aquatilia nos diffunderemus, sive pisces forent propriè dicti; sive etiam inter insecta, dummodo aquatilia forent, referrentur. Verius autem inter insecta, quam pisces, reponi, superius jam ostendimus. Adhæc adversus scorpionum ictus juvat, si vulnus foveris majorana cum hominis urina: item fomento myrti in vino, una cum cypero, calamento, pulegio, assa fœtida in vino applicita: cujusmodi liquo-

* *alarum expertem, & longis cruribus, quæ* asiracos, *vel* onos, *dicitur.*

† *ea, quæ testâ siliceâ obteguntur.*

liquorem admixtum in penitiores vulneris partes deducunt. Hoc enim fieri necesse est, quia alioqui parum prodesset fomentum, cum vulnera ab ictu scorpionum tum profunda, tum tenuia sint, obscuraque: ut est apud Galenum lib. III. de Locis affect. cap. VII. atque inde apud Hieronymum Mercurialem lib. II. de Venenis cap. IV. Magnum etiam divinæ est bonitatis argumentum, quòd terrestris scorpius crudus, si teratur, suæque imponatur plagæ, vel si tostus edatur, remedium sui erit ictus: ut Dioscorides refert lib. II. cap. XIII. Nempe hoc commune habet cum serpentibus, qui itidem sanant vulnus, quod fecere: ut ex Galeno monuimus extremo cap. LXII. Itidem tam scorpiis, quam serpentibus, medetur saliva hominis jejuni: de cujus vi eximia diximus jam cap. LXI. Sed de scorpiis satis; quibus & aliqua de phalangiis miscuimus. Nempe prope eadem est curatio scorpii, & phalangii: ac hic similiter fomenta affricanda, ut magis penetrent vulnus tam exile, & obscurum, sed profundum. Eapropter balnea quoque conducunt; ut Aëtius, & Avicennas, docent. Sic enim angusta laxantur, ut facilius exsudet venenum. Propterea & conducit vulnus foveri vino, in quo bullierint origanum, serpillum, ruta. Item vulneri affricatur, oreque assumitur theriaca. Tutos etiam à venenatorum animantium morsibus præstant erucæ olerum, si cum oleo inungas: ut est apud Paullum Æginetam lib. VII. cap. III. voce *Campe*. Atque antea idem ab Dioscoride proditum est lib. II. cap. LXIV. Cujus rei non aliam caussam quam proprietatem occultam, afferri posse, ait Grevinus lib. II. de venenis, cap. VI.

Est quoque phalangii genus tarantula; ut superius dictum. Huic ajunt Musicen mederi. Præterea illi occurritur cantharidibus tribus, quatuorve, in potu datis. Primus istoc observavit Joannes Porta Neopolitanus: atque ad periculum istius faciendum eo se compulsum profitetur, quòd videret, in frumento cantharides copiosè nasci, & cogitaret, sic divinam omnia dispensare providentiam, ut quibus locis malum, iis etiam remedium proveniat. Vide eum lib. VI. Phytogn. cap. XXIII.

Hinc videamus de insectis, quæ, si ore adsumantur, inficiunt. Atque hoc etiam præstant phalangia, & aranei. Nec enim ictu solum nocent; sed etiam in cibo, vel potu. Remedio tum sunt fibrorum testiculi: de quibus ita Plinius lib. XXXII. cap. III. *Adversus phalangia, & araneos, ex mulso bibuntur, ita ut vomitione reddantur, aut ut retineantur cum ruta.*

Quam cantharidum potus sit noxius, ostendimus superius: etsi adversus tarantulam comestæ prosint; ut proximè vidimus. Remedio adversus eas est, si æger ad vomitum cogatur, priusquã cantharides è stomacho subeant intestina. Cietur optimè vomitus rebus pinguibus, quales facilè nauseam creant. In istis sunt cerebella; unde est, quod Nicander in Alexipharmacis adversus cantharidas commendat cerebrum porci, agni, capræ: præsertim cum lini semine, quod crassum est, & flatulentum. Idem præstant jura omnium carnium pinguium. Quod si opus, etiã digitus faucibus inserendus, ut tanto facilius evomas funestas dapes. Idem quoq; commendat lac per clysterem

ſterem immiſſum, ac præcipuè ſi bibatur. Quæ & Dioſcoridi placuere: ut liquet ex lib. II. cap. LXXVII. Nempe ſeroſa lactis ſubſtantia tum frigore ſuo compeſcit æſtum, quem excitant cantharides: tum etiam vim obtinet detergendi. Alia item remedia Nicander ſuggeret: in iis rutam, quam itidem adverſus cantharidas laudant Dioſcorides, & Galenus.

Bupreſtis quoque hujus eſt loci. Ac ut ea cantharidi eſt ſimilis, ita eadem hic remedia valent. Interim & peculiaria ſuggeret Nicander in Alexipharmacis: in his palmæ fructum, piraque ſylveſtria.

Ut cantharidi, & bupreſti; ſic pityocampæ etiam medetur lac recens: ut eſt apud Dioſcoridem lib. II. cap LXXVII.

Dicebamus ſuperius, inſecta quædam non corpus modò inficere; ſed etiam mentem labefactare: ut mel Ponticum, teſte Dioſcoride lib. II. cap. CI. Sed continuò idem addit, juvare, ſi ruta & ſalſamenta edantur, & mulſum bibatur, totieſque hæc reſumantur, quoties vomitu fuerint rejecta.

CAPUT XCIX.

De cultu inſectorum apud gentes: ac primum de illo ſcarabæorum apud Ægyptios, & quomodo eum excuſarit Apion Grammaticus. De cultu formicarum apud Theſſalos: ac muſcarum apud Acarnanes. De Piſæarum, & Actiacarum muſcarum, in hoc cultu diſcrimine. Videri interim non tam muſcis ſacra facta, quam numini muſcas depellenti. Ζεὺς, καὶ Ἡρακλῆς Ἀπόμυιος. *An Accaronitæ in Palæſtina muſcas ſint venerati: & verumne numinis apud eos nomen fuerit* Beelzebub. *Cur Iudæi* Beth-aven *dixerint pro* Beth-el. Barchoceba, *qui proprio nomine* Barchoziba. *Cur in ſermone Ochoziæ regis numen Accaronitarum, cui cultum volebat præſtare, nuncupetur* Beelzebub. *B, & S, in L converſa. Unde Achoris, h. e. Beelzebubi, cultus Cyrenaicis. Hercules* Κορνοπίων, *&* Ἰποκτόνος.

MUltum diuq; inſtitimus inſectis, ut omnes cognoſcerent, quantumvis nihil his contemtius videatur; ſubtilius tamen in iis eſſe naturæ artificium, quam quadrupedum plurimis, etiam ingentis molis. Adhæc multa ex iis commoda redundare, ad rem cibariam, medicam, veſtiariam, atque alias pertinentia. Non quidem negari poſſe, hominem ex iis multa etiam capere incommoda. Verum neutiquam iſta ejus generis eſſe, ut non ſuppetant remedia, quibus eatur his malis obviam. Hæc cum gentiles viderent admirabundi, inſecta prius quidem habuere pro ſymbolis numinis, poſtea verò eò inſaniæ proceſſerunt, præſertim ſimpliciores, ut ſymbola pro numine ipſo colerent. Ita apud Ægyptios canthari, ſive ſcarabæi, divino cultu afficiebantur: ut eſt apud Plutarchum lib. IV. Sympoſ. quæſt.

quæst.v. Est & Arnobii lib.I. *Templa felibus, scarabæis, & buculis, sublimibus sunt elata fastigiis.* Caussam ejusce cultus attulit Apion polyhistor: ex eo autem Plinius lib.xxx.cap.xi. ubi cum dixisset, scarabæum, qui pilulas volvit, quartanæ mederi, subjungit: *Propter hunc Ægyptii magna pars scarabæos inter numina colit, curiosa Apionis interpretatione, qua colligit, Solis operum similitudinem huic animali esse, ad excusandos gentis suæ ritus.* In quibus vero similitudo ea consistat, fuse docet Orus Apollo Hieroglyph. lib.I. cap.x.

Nec solus is scarabæis honos. Nam Clemens Alexandrinus in Προτρεπτικῷ narrat, à Thessalis coli formicas, quoniam Jupiter se in formicam mutasse traderetur, quando cum Eurymedusa, Cletoris filia, consuesceret: unde, ut ajunt, genuit Myrmidonem. Idem Clemens ex Heraclide refert, in Acarnania, ubi est templum Apollinis Actii, bovem sacrificatum muscis. Imo apud Ælianum idem legas lib.xi. de Animalibus, cap.VIII. Clare inter alia, Θύουσι βοῦν ταῖς μυίαις· *bovem muscis sacrificant.* Confert ibidem muscas Pisæas, & Actiacas: quarum illas ait sua sponte, quando Olympia sunt, in ulteriorem Alphei ripam recedere, reverentia Jovis, cui Olympiacum certamen erat sacrum: at alteras non abire ab Actii Apollinis templo, nisi delinitas sacrificio, cujus sanguine jam sint saturatæ. Quàm verò ineptum, insectorum ex eo divinitatem colligere, quia bene pasta alio se recipiant! Valde etiam ridiculum est, numen ipsum, quod Apollinem Actiacum dicunt, non posse à templo suo abigere muscas; sed ad hoc requiri, ut sacrificio propitiatæ abeant sponte. Imo ubicunque vulgo dicerent sacra fieri muscis: censeo, sacerdotes non tam rem divinam fecisse muscis, quàm Apollini, vel Jovi, muscarum depulsori. Nam Pausanias id clare docet lib.v. ubi dicit, Ἠλείους θύειν τῷ Ἀπομυίῳ Διῒ, ἐξελαύνοντι τὰς Ἠλείας Ὀλυμπίας τὰς μυίας. *Elienses sacrificare Jovi Apomyio* (hoc est, muscarum abactori) *ad muscas omnes pellendas ex Olympia Eleaca.* Addit, id facere Herculis exemplo; quo sacrificante Jovi Apomyio, muscæ omnes trans Alpheum avolarint. Arcadas etiam heroi τῷ μυιάγρῳ rem fecisse divinam, tradit idem lib.VIII. Quem verò *Iovem Apomyium* vocant Elienses, hunc *Herculem Apomyium* vocitabant Romani; ut clarè ait Clemens Alexandrinus in Protreptico. *Myiodem,* q.d. *muscarium,* simpliciter nominat Plinius lib.xxix. cap.vi. *Nullum animal minus docile existimatur, minorisve intellectus. eo mirabilius est, Olympia sacro certamine, nubes earum immolato tauro Deo, quem Myiodem vocant, extra territorium id abire.* Satis ista ostendunt, etsi vulgo dicerentur Elienses sacrificare muscis: verius tamen eos sacrificasse Deo muscarum abactori. Si tamen iis in Palæstina sacrificatum ab Accaronitis, nec mirandum sit de Eliensibus. Censet illud Philastrius, cum scribit cap.XIII. *Sunt qui muscam colunt in civitate Accaron dicta.*

Collegit illud ex nomine *Beelzebub*, numine Accaronitarum: ut videre est II. sive IV. Reg. cap. I. vers. 2, 3, 6, 16. At *Beelzebub* conflatum ex בַּעַל baal, *dominus*, & זְבוּב zebub, *musca*. Sed, ut dixi lib. II. cap. IV. Scaligeri opinio erat, non fuisse id verum nomen; verum *baal-zebahim*, hoc est, *Deus victimarum*: Judæos autem id, contemtus caussa, immutasse; simili puta paronomasia, ac ex *beth-el*, id est, *domus Dei*, fecere *beth-aven*, hoc est, *domus vanitatis*: ut Oseæ IV. 15. & X. 5. Nempe qui locus à visione Jacobi, statuaque ibi posita, sacer antea habitus fuit; is postquam Jeroboamus ibi vitulum erexit aureum, indignus est visus priori nomine, nomenque ei communicatum deserti Beth-aven, eo lubentius, quod Betheli foret vicinus. Hoc clarè liquet ex Jos. VII. 2. ubi Hai dicitur fuisse apud Beth-aven ab Oriente ipsi Bethel, ut multum errent, qui Jos. VIII, 12. & XVIII. 12. aut I. Sam. XIII. 5. & XIV. 23. per *Bethaven* intelligunt locum *Bethel* dictum. Cũ enim ista scriberentur, per *Bethel*, & *Beth-aven*, loca diversa signabantur ac diu post excessum Salomonis, deserti nomen necdum communicatum fuit Luzæ sive Betheli. Ecce alterum etiam exemplum dabo. Planus ille, qui sub Trajano, & Hadriano Cæsaribus, credi voluit Messias, (qualis & habitus à clarissimo illo Judæorum doctore Rabbi Akiba) pro בַּר כֹּכְבָא bar coceba, quod est *υἱὸς ἀστέρος*, *filius stellæ*, Judæis dictus est בַּר כּוֹזְבָא Barcozba, *υἱὸς ψεύδους*, *filius mendacii*. Vide sis de eo Justinum Martyrem orat. ad Antoninum Pium, & Eusebium lib. IV. Hist. Eccles. cap. VI. & VIII. nec non in Chronicis ad numerum Eusebianum MMXLIX. & seq. sive Hadriani Cæs. annum XVII. Possint simili paronomasia etiã *βεελζεβοὺλ* ‡ dixisse: quomodo hoc nomen, sed pro dæmoniorum principe acceptum, legitur apud Euangelistas, etiam in tralatione Arabica, quam edidit clarissimus & amicissimus, dum viveret, in Leidensi Academia collega meus, Thomas Erpenius. Id *Deum stercoris*, vel *stercoreum* designat. Immutationes istæ extremi fuerint contemtus indices. Et fortasse nihil ea verius est conjectura. Nec magnopere premit, quod videamus, Ochoziam regem initio II. seu IV. Regum, cum nomen illud vellet ire honoratum, *Beelzebub* nuncupare. Nec enim insolens est Scripturis, non verba adnumerare dicentis; sed sic referre ea, uti sonant interpretatione divina. Fatemur interea sententiæ hujus incertum. Sed ut vera fuerit appellatio Beelzebub, proque eo *κατ' ἀντιστοιχίαν Beelzebul* etiam dixerint, quomodo ex Hebræo כַּשְׂדִּים Casdim esset *Χασδαῖοι*, pro quo *Χαλδαῖοι* in usu est: non eo Beelzebub sit *Deus musca*, ut cepit Philastrius; sed *Deus muscæ*, sive *muscarius*, hoc est, *abactor muscarum*: ut idem sic ac *ἀπόμυιος*. Pro qua sententia est hoc Plinianum lib. X. cap. XXVIII. *Invocant Cyrenaici Achorem Deum* (sic in veteribus est libris) *musca-*

‡ Matt. 12, 24.

muscarum multitudine pestilentiam adferente: quæ protinus intereunt, qua litatum est illi deo. Ubi *Achorem Deum* dictum censeo, pro *Achoron*, sive *Accaron*, seu *Accaronis*, vel *Accaronitarum Deum*. Cum enim, quæ Plinius refert, conveniant nomini *Beelzebub*, Accaronitarum numini, cujus tantum erat nomen apud Palæstinos, ut Judæi etiam sic principem dixerint dæmoniorum: planè credibile est, Palæstinos hunc cultum in Cyrenaicam attulisse. Satis enim notum, pleraque Africæ fuisse Phœnicum colonias: ut longius etiam distantem Carthaginem. Et solere gentiles numinibus suis nomina indere ab insectis, quibus se liberari ab iis putarent: arguit etiam Trachiniorum Hercules *κορνοπίων*, sic dictus à fugandis locustis; nisi culicibus malis. Nam *κορνοπίδες* Hesychio *κόνωπες, culices*. Item Erythræorum Hercules *ἰποκτόνος*, interemtor vermiculorum vites infestantium, qui Græcis *ἶπες*. Pluraque de istiusmodi cognomentis Eustathius in Iliad. Α †. *† pag. 34. edit. Rom.*

Atque hæc, quæ prius de insectorum natura, proximè verò de cultu eorum disseruimus, liquido arguunt, non solum ex natura hominis, vel etiam quadrupedum, avium, piscium, & serpentium; de quibus omnibus ordine, nec incuriose, ut arbitror, vidimus: sed ex ipsis etiam insectis, quibus nihil videri possit vilius, & contemtius, providentiam numinis divini clarissimè elucere: eoque nullum planè esse animantium genus, quod non hominem quasi manu ducat ad Dei creatoris notitiam, amorem, ac cultum: Ὅπερ ἔδει δεῖξαι *, ut vulgari hæc Mathematicorum formula consignem. ** Quod fuit demonstrandum.*

LIBRI QUARTI

qui de Piscium, Serpentium, Insectorum, natura ac cultu fuit,

FINIS.

t
v
l
r
u

p
p

p
pu
ne
da
qu
gu

12
Æ
co
la

11

91

qu
Ac
Acr

INDEX LIBRI TERTII DE IDOLOLATRIÆ ORIGINE, AC SCIENTIA NATURÆ,

QVI EST

De natura, cultuque, meteororum, hominum, quadrupedum, & avium.

Numerus prior, qui est Romanus, signat libri caput: proximus, qui est barbaricus, paginam indicat.

a Alba-

los valeat.1147,1148. Qui ἰξάετοι dicantur.1148. Usus aquilarum pellis ac linguæ. *Ibid.* Cur aquilæ esu Deus interdixerit populo suo.1148. In aquilinis si pennis misceas anserinas, hæ ab iis absumuntur. *Ibid.* Albertus M. aquilam, & vulturem, sæpius confundit. 1149. Aquilæ, & cymindis, odium. LXXXIV.1183. Ubi cadaver, ibi aquilæ, de gypaeto, non autem vera aquila, intelligendum. LXXX.1166. *Aquilæ senectus*, proverbium unde. LXXVI 1142. Aquila Deiotarum regem instantis commonens periculi. XCVIII.1161. Aquilæ cultus apud Thebæos. C 1274.

Aquila sua cuique legioni dicata. LXXVI. 1140. Aquila biceps Romanis stante Rep. signum duarum legionum, quæ in unam coaluissent. *Ibid.* Sed extremis Cæsarum temporibus signum ea fuit divisi imperii in Orientale, & Occidentale. 1141.

Aquilinus nasus, & oculi χαρωποὶ, argumentum sunt animi generosi LXXVII.1146,1147.

Aquilo cur frigidus. IV. 746. Cur non minus duret triduo. *Ibid.*

Arabicorum de anima error. XL. 928.

Aræ duæ, una Menti, Veritati altera, ab Anaxagora philosopho constituta XLVIII. 983.

Aranea oculi tunica unde sic vocetur, ac cujusmodi sit. XLIII. 843.

Aratri usum homines à sue didicisse, veterum opinio. LXVII. 1085.

Arbores Septentrionales cur aliis majores. XVIII. 809.

Arcturi vehementia. XIV. 793, 794.

Ardea unde dicta LXXXVII. 1206. Ardeæ, plateæ, vel pelecanis solertia prius stomacho suo concoquentis, quæ postea comedat. LXXXII. 1169

Arietina mentes LIX. 1043. Arietinam carnem ab Rhase, & Averroë, & præponi vitulinæ. LXV. 1076. 1077.

Arimasporum unoculorum commentum unde originem traxerit. XCIX. 1268.

Aristæus mellificii inventor, & qui ejus majores, & ut propter reperta in deos sit relatus. XI. 778.

Aristophani, & Plauto, lux. LXXX. 1162.

Aristoteles quo ætatis anno, & quo morbo, decesserit XXI. 817. Aristoteles improbatus, quòd & libro de Coloribus non nisi relatè definiat colorem, & quomodo absolutè is possit describi. XXIV. 846. Aristoteles reprehensus, quod cum impugnet in Mathematicis opinionem de emissione radiorum ad videndum: in Meteorologicis tamen ex hoc principio solo difficultates de meteoris apparentibus solvat. XXV. 848, 849. Aristoteli cor esse sedem gustus, olfactus, tactus; remotè etiam visus, & auditus. XXXIII. 882. Aristoteles cur putet magna in somno videri, quæ parva sunt. XXXV. 897, 898. Aristotelis, negantis à Deo somnia immitti, sententia refellitur. XXXV. 899. Aristotelis duo graves errores: unus, quod negarit divinam providentiam extendi ultra orbem Lunarem: alter quod eò magis inclinet, ut animas nostras putet esse mortales. XL. 927. Aristoteles refellitur in eo, quod ait vocem à corde proficisci. XLIV. 964. Aristotelis error de Amasi referentis, quod Psammenito evenit. XLVII. 978. Aristotelis locus de canibus perperam ab interpretibus intellectus. LX. 1056. Aristoteles deceptus in eo, quòd ex avibus solas coturnices putarit laborare morbo comitiali XCIII. 1226. Aristoteles in descriptione oti defensus contra Aldrovandum. LXXXIII. 1177, 1178.

Arma cur vulgò pro insigni gentilitio dicatur. LXXVII. 1141.

Arnobii locus leviter correctus. XCVIII. 1264.

Aromata cur cieant urinam. XXX. 871. Aromatum cur oriens magis sit ferax, quam septentrio. XXX 871.

Ars secandi venas ab hippopotamo hausta. LXVII. 1085.

Arteriarum motum provenire à motu cordis, contra quam credidit Praxagoras. XXXIX. 921, 922. Vim pulsificam non inesse arteriarum canali, sed tunicis. *Ibid.* prout se habet cordis διαστολὴ & συστολὴ, ita & arteriarum. 922.

Arthritidi ex quadrupedibus salutaria. LXIX. 1098. Eidem ex avibus remedia. XCVI. 1252, 1253.

Arvinæ usus pro oleo apud Abassinos in sacris Christianorum lampadibus. LXXI. 1112.

Ἀρχολέοντας esse nullos: sed apud Capitolinum, vel ἀργυολέοντες, vel ἀχειολέοντες, scribi oportere. LII. 1009.

Asinam Bileami non intellexisse, quæ ipsa diceret; uti nec serpentem, cum loqueretur Evæ; neque canes, aut boves, qui in historiis Romanis sæpius

Digitized by Google

quarundam potius illis, qui ingenium excolunt doctrina. XC 1220. Carnium discrimen in avibus ex ætate, anni tempore, victus ratione, & loco, quo vivunt. *Ibid.* Annum pluvium, ut prodest piscibus, sic avibus obesse. 1221. Avium carnes minus nutrire carne quadrupedum, suilla inprimis. XCI. 1222. Avium numerus quantus ex uno quarundam pari produci possit intra octennium. XCIV. 1243 Atque obiter simul ratio inita in ovium fœcunditate. *Ibid.* Aves remedia suppeditare pilis vel nigris reddendis, vel albis: item tineæ, capitis dolori, phrenitidi. XCV. 1244. Melancholiæ hypochondriacæ, morbo caduco, paralysi, vigiliæ morbidæ. 1245. Sanguinis è cerebro eruptioni, oculorum caligini, lippitudini, uveæ tunicæ, procidentiæ. 1246. Suffusioni, humori in oculos defluenti, tuberculo in minore oculorum angulo, oculis sua sede propulsis foras, putrido narium ulceri, dolori dentium, anginæ, inflammationi tonsillarum, ac gurgulionis, spirandi difficultati. 1247. Avis odore sui reficiens cerebrum. XCV. 1247. Pleuritidi, collectioni puris inter thoracem ac pulmonem, & sputo sanguinis. 1248. Aves Ponticæ venenis prosunt. XCVI. 1253. 1254. Aves sinistræ prosperæ: infelices contra arculæ, remores, inebræ, volsgræ, cliviæ, alteræ: & unde hæ sint appellationes. XCVIII. 1260. Dissensus gentilium, avesne sint indices futurorum, quia ut cœlo propiores, melius sciant consilia deorum; an ipsæ quidem eorum sint ignaræ; sed divino sic nutu dirigantur, ut homines gnaros reddant. 1261. Ex quatuor avibus quatuor anni tempora cognosci. 1262. Aves Hercynii saltus, quarum pennæ viatoribus noctu inserviant ad iter faciendum. 1263. Avium usus in epistolis perferendis *Ibid.* Oblectamentum adolescentum, primæque ætatis, ex avibus. 1261.

Auguria ex oscinum cantu, præpetum volatu, & pullorum tripudio. XCVIII 1260. *Augurii* vocabulum unde. *Ibid.* Telegonus, & Car, auguriorum crediti inventores. 1261. Eorum vanitas. *Ibid.* De naturalibus ex avium genere præsagiis, & quod eorum sit fundamentum. 1261.

Augustinum putare, prius ovum fuisse, quam gallinam; sed perperam. LXXVIII. 1154.

Augustus Cæsar Circio vento ædem vovit, & fecit. I. 737.

Augustus, dum viveret, pro Deo habitus Romanis, aræ illi erectæ, sacerdotes dicati, quos *Augustales* dixere. Et ἀποθέωσις ei ab Ovidio scripta. XVII. 804. 805.

Avicenna, & alii, refelluntur, qui virtute imaginativa arbitrantur fieri, quæ vel potestate divina, vel arte eveniunt diabolica. XXXI 877.

Aurigarum in Circo color purpureus Iridi sacratus. XIII. 790.

Aurigini ex avibus remedium XCVI. 1251.

Aurium usus XXVII. 850. Cur cartilagineæ, & exsangues, à Deo factæ: & cur interioris auris meatus sit rotundus, angustus, confragosus: membrana, cui *tympano* nomen, tenuis, densa, sicca. *Ibid.* Officula tria ἀκουστικὰ æqualia credi in ætate puerili, ac viri. 860. Non solum posse auribus audiri; sed canaliculo etiam, qui in os defertur; ejusque canaliculi duplicem præterea usum esse. *Ibid.* Aurium dolori remedium à vulpe. LXVIII. 1089.

Auspicii vocabulum unde. XCVIII. 1260.

Auster cur calidus. IV. 746. Austri in Africa cur sicci, qui tamen nobis humidi. *Ibid* Cur ventus hic Aquilone sit diuturnior. 747. Cur idem corporibus sit insalubris. IV. 749. Cur *plumbeus* dicatur Horatio. 750. pluvius ac moderatus prodest. *Ibid* *Auster cadens* Maroni quid sit. XIV. 792.

Αχαίναι. LVII. 1036.

B.

BAcchus, unde *Bassareus*; Bacchæ, *Bassarides* appellentur LXX. 1164. Bacchus cur cornutus ac tauriformis effictus, cur item taurus vocatus. LXXI. 1111

Balearicos ab Augusto Cæsare Romanum postulasse auxilium adversus cuniculos, qui oppidum suffoderant. LXXII 1115.

Basiliscum odore à mustela, mustelam afflatu à basilisco interimi LXVII. 1124.

Bassareus, & Bassarides, unde dicantur. LXX. 1104.

Bebrinarum pellium appellatio unde. LXVIII. 1092.

Behemoth Iobo quid. L. 989.

Bellandi artem à lupis homines didicisse, ex Ambrosii Parei opinione LXVII 1085.

Bestiæ an rationis sint participes. XLI. 940. 941. Etsi pertingant ad notitiam aliquam universalem; eam tamen non esse comparativam, sed simplicis

Digitized by Google

Ex

E.

re elephanti erga vitulos suos, deque eorundem pudore *Ibid.* De multiplici usu, quem ex iis etiam mortuis capere est. 996, 997. Elephantorum in bello usus. *Ibid.* Quo nomine vocandi sint elephantorum fœtus *Ibid* & 1002. Unde elephanto nomen *bovis Lucæ* 1002. Nec Aristoteli satis constitisse, quando elephantis primus sit Veneris usus. *Ibid.* Verisimilius sentire, existimantes cornua esse elephanti, qui ejus dentes dicuntur. *Ibid.* & 1003. Elephanti erga rhinocerothem, & suem, inimicitiæ. LX. 1055. Elephanti voce porci terrentur. LIII. 1016. Elephanti cor, & adeps, medentur febri, LXVIII. 1087. Elephanti adeps, & dens, quantum valeant ex magnorum opinione. L. 997. Elephantis multa fabulosè à scriptoribus, præsertim Græcis, attributa; ut quòd dicantur solem, novamque lunam venerari; patrium intelligere sermonem; imò & loqui, & scribere. homini etiam erranti monstrare viam; & victori elephanto, more humano, terram ac verbenas porrigere; humana adulteria, & homicidia, observare, detegere: quorum singula quam infirmo nitantur argumento ostensum. LI. 998. 999. *& seqq* Itidem veteres deceptos, cum elephantós cor ajunt duplex habere; uterum decem gestare annos; semel, & tantum singulos gignere. 1001.

Elephantiasi remedium à mustela, capro, erinaceo. LXVIII. 1088.

Εντελέχεια quid Aristoteli significet, & de eo Ciceronis error. XL. 926, 927.

Επιεύνοις. XXII. 835.

Epilepsia unde sit. XCV. 1245. Epilepsiæ remedium ab elephanto, camelo, urso, apro, equo, sue, lepore, asino, capra, hirco, mustela, ove, testudine, erinaceo, alce LXVIII. 1090, 1091. Ejusdem remedium ex vulture, & hirundine. XCV. 1245.

Επιφορὰ oculi, ac remedium ei. XCV. 1247.

Equæ Libycæ quantopere Musica delectentur. LVIII. 1041. Equarum furor in Venerem. LX. 1052 & LXII. 1061. Extingui libidinem, si jubam detonderis; idque fieri præ pudore 1062. Equam solam, & suem, gravidas marem admittere. LXI. 1058. 1059. Equarum potius, quam equorum, usus in bello Scythis fuit: & quid eos moverit. LXIII. 1068. 1069.

Equi laudes ex Iobo. XLIX. 988. Equi docilitas. LIX 1046. Equi amor erga dominum. LX. 1056 Equorum erga dominos fides. LXI 1057. 1058. Quantopere coitum cum matre aversentur. 1059, 1060. Generositas. 1060. Celeritas, qua tamen equa præstat mari. LXII. 1068. 1069. Equusne cum prole sua congrediatur, non satis constans Aristotelis sententia. LXI 1059. Equorum usus. LXXI. 1109. Equinæ carnes quales. LXV. 1077. Equinus sanguis quam noxius. LXXII. 1119. Equo sermonem tribui ab Homero. XLIV. 963. Equos è vento concipi cur finxerint poetæ. LIV. 1019. Utque idem falso veteribus traditum de equis Lusitanis. *Ibid.* Equi cur fessi se excutiant. LXXXV. 1189. Equi an lachrymari sint dicendi. XLVII. 978. Item LVIII. 1041. Equo diu vecti cur lachrymentur. XLVII 982.

Erici Norvegiani vana jactatio. XLIV. 963.

Erinacei pelle usi in pannis poliendis. LXX. 1104.

Erithacus vocem humanam exprimens. LXXXIX. 1217.

Ερμοῦ etymon à verbo *εἴρειν*. XIII. 789. 790. Ερμῆς Εναγώνιος. XIX. 812.

Erythia insula VIII. 765.

Etesiæ cur inæqualiter spirent. IV. 746. Aquilonares Etesiæ continuò, Austrini spirant per intervalla. *Ibid.* Quando spirent. 747. Cur *somniculosi* dicantur, & *delicati. Ibid.* Unde flent, deque eo Lucretius, & Vitruvius, conciliati. *Ibid.* Ut nunc Aquilonibus, nunc Favoniis accenseantur. *Ibid.* Quibus sint pluvii 748.

Eupolidis locus illustratus. XCIII. 1239.

Eurus cur Horatio dicatur niger. XCIX. 1270.

Eustathij opinio de igneis noctuarum oculis refellitur LXXXI. 1156. Ejusdem error, confundentis *κικκαβᾶν*, & *κακκαβίζειν*. LXXXVIII. 1210.

Excrementorum retentio noxia, XVIII. 810. Excrementa sua cur valde anxii nequeant retinere. XXXIV. 890. Excrementa cur mali sint odoris. XXX. 872. Excrementa quorundam animantium gratissimi odoris, quæque ejus rei causa sit LXXI. 1113. 1114.

Exercitium corpori quantum prosit, modò ne statim à cibo fiat, neve nimis vehemens sit, vel ne exercitio lassus aquis natet gelidis, vel frigidæ potui indulgeat. XIX. 812.

Exse-

Frin-

H.

Humor

M.

Noctua

Noctua cur de nocte melius cernat : nec æquè tamen, vel de nocte cernere, vel de die cæcutire. LXXXI.1165.Eustath i opinio de igneis noctuarum oculis refellitur. Ibid. & 11 6 Noctuarum solertia LXXXII.11 5. Noctuæ generositas, ac dubium cum aquila certamen LXXXVI.1157. Noctuæ usus in illiciendis avibus.XCVII.1257.

Noti,qui auster Latinis, etymon.IV 746.

Novenarii cujusque anni vis in animis immutandis.XX.816,817.

Novogrodiensibus in Russia pro Deo est Perun, hoc est, Fulmen. VIII.764.

Nubes falsò putantur esse aere nostro leviores; eaque sententia solidè refellitur II.741,742. Nubis ex colore cognosci pluviæ modum. XIV. 794 Nubes quomodo generentur XII.779. Cur in tantum adscendant, & quantum à vertice nostro absint.780. Figuræ sunt rotundæ, contra quam visum fuit Cardano. Ibid. Nubium utilitas multiplex.781.& seqq. Socrates Aristophani, Judæi, & Christiani, gentilibus, per calumniam traducti,quasi nubes colerent.784,785. Quomodo varii nubium colores pluvias , ac ventos, designent.XIV.794.

Numen quid propriè , & quid κατ᾽ ἐξοχὴν. XVII.806.

Nummi scortei qui. LXX. 1107. Numus cur in aqua per aëra conspectus major videatur. XXVI. 856.

Nutrices vinosæ cur cavendæ.XXXIV,889.

Nutritio quid , & ejus ratio triplex. XXI. 821, 823. Humidum, quo alitur corpus,non aqueum, sed pingue,& oleosum, esse oportet.823. Quomodo nutriantur plantæ. Ibid. Quadruplex functio ad nutritionem requisita.828.Ut præter quotidianam alia etiam sit ratio , qua nutriantur homines.829.

O.

OBlivio quare facilè capiat pueros,senes,affectu aliquo turbatos.XXXII.879.

Ocrea cur olim alterutra usi è ferro.LXX.1105.

Oculi cur sint constituti in sublimi , & parte capitis anteriori : cur item sint bini , ac inter frontem positi , & nasum. XXIII. 840. De usu sex musculorum in oculo commovendo. 841. Cur aliqui sint strabones, vel oculos habeant assiduè tremulos, & nictantes. Ibid. Cur oculi sint rotundi. Ibid. & 841. De sex eorum tunicis. 842. Quare cornea tunica sit polita, ac densa; cur uvea sit nigra , ejusque foramen pupilla vocetur. Ibid. Quamobrem gentium aliæ oculos fere habeant nigros,aliæ glaucos.843 Tunicæ oculi.842,843. Humores oculi.844. Oculis,& dentibus,remedium ex cornu cervino. LXVIII.1093. Oculorum etiam claritati conducere murium , gliriumque cinerem. 1094.

Odorem esse halitum fumeum , vel saltem hujusmodi exhalationem pro vehiculo habere. XXX. 869. Materiam ejus, etsi humoris indigeat, propriè tamen in sicco terrestri consistere. 870,8 1. Odoris bonitatem esse à calore 871. Quare odor,& sapor,interdum sic discordent, ut alter placeat,alter displiceat.Ibid. Unde sit,quòd Alexander M. bonum corpore odorem spirarit. Ibid. & 871. Odoris, & saporis,collatio,ac utriusque definitio. XXX. 872. Species odoris à gustus speciebus nomina sortiri. Ibid. Quomodo spurci odores excludantur. 873. Odor an nutriat,deque eo Pythagoræorum opinio expensa XXX.868. Gentiles unde conjecerint , odoribus, sive suffitibus, deos propitiari.Ibid.& 869. Unde sit,quòd odor etiam vim habeat nocendi. 869. Odoratus cognatio cum gustu. XXX.867. Multiplex ejus utilitas.867,869. Bestias etiam odores eos odorari, qui non sint alimenti indices. 870. Quod in corpore sit organum odoratus 8 1. Etiam pisces sub aquis odorari; homines non item; & quæ sit ejus diversitatis caussa. 873. Odoratum non fieri sine inspiratione.864. Quomodo odoratus medium uno possit vocabulo nuncupari. Ibid. Odoramenta calefacta cur magis oleant. XXX 871. Odores qui cordi prosint. XXI. 816. Odores calidi languidis , frigidi autem validis magis conveniunt. XXXVIII.918.

Οἴσυπος quid. LXIX.1098.

Ὠκυπέτη Harpyia.XCIX.1270.

Olao M. alcen, & onagrum, confundi. LVI. 1033.

Olores ἀλληλοφάγοι.LXXXIV.1183 Pleniusque 1186. Ubi &, cur relata sit inter aves immundas. Oloris robur, & cum aquila pugna, & quo pacto interdum vincat. LXXX.1171. Pulchritudo à colore. 1164. amor erga puerum Olenum. LXXXIV. 1183,1 84. Quem Olenum vocat Plinius, fuisse Amphilochum,patria Olenium.1184. Olorum

care

Perdi-

INDEX LIBRI TERTII.

Perdicis, & *κακκάβης ἔτυμον*. LXXXVIII. 1209. Perdices, licet salaces, pertingunt ad annum sextumdecimum. LXXXIX. 1219. vers. 5. (sed perperam ibi editum *turtures*) pleniusq; LXXXVI. 1201. Perdicis calliditas. LXXXII. 1173. Perdici cur rex Sedecias conferatur ab Hieremia propheta. LXXXV. 1194. Perdicis salacitas, & fœcunditas. LXXXVI. 1200, 1201. Perdicum variæ voces pro diversis locis. LXXXVIII. 1209. Quæ *κακκαβίζειν*, quæque *τείζειν* dicantur. *Ibid.* Perdices sermoni humano adsuetæ LXXXIX. 1216, 1217. Perdicis caro calida, an frigida, & de hoc Arabes conciliantur. XCI. 1276.

Peregrinationis commoda XXXVII. 915, 916.

Pergamenæ chartæ appellatio unde. LXX. 1107.

Περικαρφισμὸς gallinæ. LXXXV. 1188.

Perones, plebejorum calcei, ex corio crudo; senatorum, ex aluta; in quibus & lunulæ, nobilitatis insigne; ac porrectos fuisse usque ad crus medium. LXX. 1104. 1105.

Persæ, Parthi, & Ægyptii, reges suos pro diis habuerunt. XVI. 801. & Persis Ventus pro Deo. I. 736.

Persij interpres, qui Cornutus creditur, potius est Acro. LXX. 1104.

Persius, & Tzetzes, enarrati. VI. 755.

Perspicuum quid dicatur. Illud non esse quinctuplex, aut quadruplex, ut Peripatetici censent; sed duplex tantum XXVI. 852. Aristotelica perspicui definitio expensa. 852. 853. Nec raritatem, nec interiorem partium fluxum, causam videri perspicuitatis. 863. Minus pellucida in magis pellucidis conspici, ut crystallina in aqua. 856.

Perspiratio insensilis quam vitæ sit necessaria; *ἀδιαπνευστία* contra noxia. XVIII. 811. Perspirationis per poros utilitas, & necessitas. XXXIX. 922, 923. Hæc quandoque etiam præstat, ut homo sine respiratione aliquandiu possit vivere. 923.

Peruanis iris culta. XIII. 790.

Pestilentiæ tempore, quo fugiunt aves, eodem abeundum homini LXXXII. 1170.

Phænarete, Socratis mater, cur Platoni *βλοσυρὰ* vocetur. LII. 1006.

Phœnicopteri lingua nepotantium deliciæ. XCIII. 1237.

Phœnix, avis fabulosa, de qua veterum opinio refertur. XCIX. 1265, 1266. De phœnice Indorum, nomine *semenda*. 1267.

Phantasiæ, sive imaginativæ vis in producendis liberis monstrosis, vel aliquâ notâ insignitis. XXII 832. Qua ratione fiat, ut imaginatio figuret infantem, & ut in hoc præcipua sit terroris vis, & quo gestationis tempore plus possit phantasia. 833, 834. Phantasiam suas obire functiones in capite universo. XXXIII. 884. Phantasiæ usus præcipuus: ejusque à sensu communi differentia triplex. XXXI. 876. Vis æstimativa ad phantasiam refertur, ut effectus ad causam. *Ibid.* A temperamento esse, quòd animantium aliæ aliis plus polleant phantasia. *Ibid.* Phanthasiæ vis in novis formis effingendis, & an vis ejus pertingat ad res externas. 876, 877. *Φάντασμα*, ac *μνημόνευμα* quomodo differant XXXII. 878, 879. Ex eorum convenientia esse, quòd aliqui, quæ imaginati aliquando sunt, ea ignari narrent aliis, quasi revera contigissent; & de eo, quod in mentem venit, dubitent, utrum aliunde acceperint, an primi ejus sint auctores; item quòd ægroti sua aliis narrent somnia, tanquam certissima. 879.

Phasianus sit annorum sexdecim. LXXIX. 1159. Ejus pulchritudo. LXXX. 1163. Phasianorum caro æquatur gallinaceæ XCI. 1218. Quanti eam fecerint antiqui, & unde phasiani mitterentur Romam. *Ibid.* Quomodo cocti ad majorem gulæ voluptatem. 1229. Perperam à Ptolomæo Physcone tetraones cum phasianis confundi; nisi diversis avibus commune fuerit *tetraonum* nomen. *Ibid.* Phasianus hecticâ laborantibus conducit. XCVI. 1253.

Philadelphus cur flerit, visa translatione LXX. interpretum. XLVII. 979.

Philæ poetæ Iambi de iis, quæ fortitudinem leonis arguant, enarrati. LII. 1005, 1006. Philæ error de quatuor narium spiraculis in vulture. LXXXI. 1167.

Philomelæ, cujus scriptor Ovidius falsò olim creditus, auctor cujusmodi. XLIX. 985.

Philomela, *aëdon*, *luscinia*, unde dicantur. LXXXVIII. 1210, 1211.

Philoponi de anima opinio exponitur, & refellitur. XL. 928. 929.

Phœnicibus Ventus erat Deus I. 736.

 Phrene-

Qua

Q.

QUadrupedum diviſio in ſolidungula, biſulca, & multifida. LIV.1018. quorundam coitus averſus. LIV.1020. noxiorum, ut lupæ, pardalis, tigridis, raros eſſe partus: falli tamen eos, qui arbitrantur, ſemel tantum parere in omni vita. LIV 1021 Contra magnam eſſe fœcunditatem eorum, quæ plurimum homini, & aliis, cedunt in cibum. *Ibid.* variorum, puta leporis, felis, arietis, capræ, ſuis, canis, equi, aſini, muli, cameli, cervi, ſpatium vitæ refertur; & cauſa de pleriſque eorum allata. LIV. 1023. Heſiodi fabella de longiſſima quorundam animalium ætate. 1024. Quadrupedum quædam, ut hyenæ, feles, veſpertiliones, cur noctu etiam videant. LVIII. 1040. quædam præſcire in prima ætate, qua parte ſint poſtmodum valitura LIX 1049. Scire & naturæ inſtinctu, quomodo morbo ſuo poſſint mederi. *Ibid.* & 10 · o. Quædam fabuloſè quadrupedibus attributa. 1050. De furore quorundam in venerem LX.1052. Inimicitiæ quadrupedibus ſunt cum avibus, ſerpentibus, inſectis, 1056. Quadrupes eſſe, cervo non abſimile, dentibus validum, quod ſe cornuum beneficio ſecurè de turri demittat. LVI.1033.

Quies dea erat Romanis fanum ejus extra portam Eſquilinam; non Collinam, ut Auguſtinus putavit. XIX 813. Neque tamen publicè ei ſacrificatum, & quæ neglecti ſacrificii cauſa *Ibid.*

R.

RAnæ cur vehementius coaxent, pluvia imminente. XV.799. Cur eædem tam diu ſub aquis ſe valeant continere. XXXVIII. 917,918. Vide *Ranunculi*.

Rangiferæ feræ celeritas. LXIII.10 · o.

Ranunculis utrum pluat, an potius in terra mox à pluvia generentur. XII.782,783.

Raphaelis Volaterrani lapſus de vulture animal pariente. LXXVIII 1152.

Raſdi, ſeu *Varaſolo*, pro dea culta Hungaris. XVII.807.

Recti inteſtini uſus XVI.825.

Redamtruare LXXXII.1108.

Regii morbi variæ appellationes, eidemque è cervo remedia. LXI. 1095.

Regum, & triumphantium ſceptris cur aquilæ effigies inſideret. LXXVII.1140.

Remedia ex quadrupedibus adverſus morbos. LXVIII. 1087, 1088 *& ſeqq.* adhæc elephantiaſin, & venena 1088. capitis dolorem. 1086. phrenitidem, hydrophobiam, lycanthropiam, lethargum, ac venenum *Ibid.* paralyſin, & epilepſiam. 1090. oculorum morbos. 1093 faucium, ac thoracis morbos, LXIX. 1094, 1095. & ventris. *Ibid* & 1096. Remedia ex avibus jecoris ſcirrho. XCVI. 1248. ſtomachi vitiis variis, dolori colico 1249, 1250. alvo duriori, vitiis ſedis. 1250. hemorrhoidi, morbo cœliaco, regio, lienico, renum calculo. 1251, 1252. veſicæ roſioni, gonorrhϾ, impotentiæ venereæ, menſium profluvio, partus difficultati, ſecundis extrahendis, morbo articulari, 1252, 1253. febribus longis, ac diuturnis; hecticæ etiam, & contra venena ſerpentium, aliorumque venenatorum, 1253, 1254. canis item rabidi morſui, 1254.

Reminiſcentia quid, & quomodo à memoria differat. XXXII. 879, 880.

Reminiſci ſolius eſt hominis, licet meminiſſe etiam ſit cum beſtiis commune; & iſtius cauſa. XXXII 880

Remus cur in aqua fractus, aut flexus, videatur XXVI. 856.

Renum morbo remedia ex avibus. XCVI. 1251. 1252.

Reprehenſi, qui, minus vulgaria narrantes, ſuos, unde acceperint, diſſimulant auctores. LXXXIV. 1181.

Reptatio quomodo fiat. XXXVII. 913.

Reſpirationis effectus duplex; palpitatio cordis, & micatio arteriarum. XXXIX 921.

Reſpiratio quomodo fiat. XXXVIII. 917. Inſpirationis neceſſitas *Ibid.* Quare morientes validè adeò exſpirent. 919. Triplicia reſpirationis inſtrumenta, & quæ partes corporis ad reſpirationem concurrant *Ibid* Cur poſt acrem animi intentionem reſpiremus vehementius. 920. Reſpirationis partes, diaſtole, & ſyſtole, & utriuſque utilitas. 931. Reſpiratio crebrior, morboſaque, unde oriatur, & remedium illi ex gallo, & aliis. XCV. 1247, 1248.

Retiformis oculi tunica quæ, & cujus figuræ. XXIII. 843.

Rhenones unde ſic dicantur LXX. 1104.

Rhinoceros divinæ providentiæ ſpeculum Iobo. XLIX. 987. Rhinoceroti unde nomen, & quomodo, licet viribus inferior, vincat elephantum. LVI. 1029. Quis animal id primus oſtenderit po-

pulo

Sirenes,

censent Peripatetici; contra Galeni objectiones adstruitur. xxv. 850. Contra Plotinum quoque, Occamum, & Durandum, ostenditur, visibilium specierum ope ad visionem esse opus. 851 Eaque occasione exponitur artificium nobile, ea quæ foris geruntur repræsentandi ad parietem. *Ibid.* Utrum corpora semper, etiam in tenebris, emittant species, an lumine sit opus ad colorum species, eliciendas. xxvi. 853.

Sphincterum intestini usus, xxi. 825.

Σφιγγμός. xxxix. 921.

Spiratio quo discrimine tum ad sensitivam, tum ad vegetativam, referatur. xxxviii. 917. Quotuplex sit. *Ibid.*

Spiritum mediæ esse naturæ inter flammam, & aëra. xxi. 826. Eundem toto corpore esse continuum, cerebro tamen humano uberius contineri, quam alio membro: secus esse in reptilibus, imò & aviculis, & utriusque indicia 827. Spiritus animalis quo pacto in cerebro generetur; & ut multifariam functio ejus impediatur. *Ibid.* Spiritus lassos in somno revocari; interius simul etiam sufficí alios in locum eorum, qui labore sint absumti. xxxv. 890. Spiritus non solum respiratione, sed frigidis etiam, & alimentis, & odoribus, refrigerari. xxxviii. 918.

Splenis usus. xxi. 820. Per accidens caussa risus. *Ibid* & xlvi. 976. Spleneticis medicina ex vulpe, & hædo. lxix. 1095.

Sprengerus refellitur de eo, quòd certum statuerit magiæ indicium, siqua ejus criminis accusata non lachrymetur in judicio xlvii. 980.

Staturæ brevioris caussa. xxi 829.

Stercus humanum medetur pantheræ, comesto pardalianche. lix. 1049 & lxxiii. 1121.

Stercutius, sive Stercutus, non Fauni filius, ut ajunt; sed Arcas Euander. lxxi. 1112.

Stomachus, hepar, cor, cerebrum, quibus rebus juventur. xxi. 828.

Strabo quidam cognomine quantum visu valuerit. lviii. 1039.

Strangulati cur sic toto corpore intumescant. xxxviii. 9 2…

Struthium pro *veretro* cur dicatur. lxxxvi. 1199.

Struthio quidvis sine delectu vorat. lxxx. 1160. Error eorum, qui putant, ferrum concoquere, refellitur. lv. 1026. & imprimis lxxx. 1160. Quibus animal hoc quadrupedi, quibus item avi sit propius. 1160. Magnitudo struthionis, ac melius *chenocamelum*, quam *struthiocamelum*, dici potuisse. 1161. Græcis στρουθοκάμηλον potius vocari. xcii. 1233. Non multum referre, utrum sciamus, num avibus magis annumeretur, an quadrupedibus; dummodo sciamus carnis naturam, & qualis ea sit. *Ibid.* Qua mente Heliogabalus dixerit, struthionum carnem Judæis fuisse præceptam. lxv. 1077. Struthionis celeritas lxii. 1069, 1070. Ejusdem simplicitas, sive stultitia. xlix. 987, 988. lix. 1042. & lxxxiii. 1176.

Studia cujusmodi reddant homines longævos: quæ item brevem faciant vitam. xxxv. 910. Nocturna studia valetudini nocent. xxxiv. 891.

Stulti cur crebrò rideant. xlvi. 976.

Stupidi ferè memoria præcellunt ingeniosis, & unde id proveniat. xxxii. 880.

Sturni humanum imitantes sermonem lxxxix. 1216. Iidem cur sine noxa vescantur cicuta. xciii. 1236. Sturnorum caro qualis sit. xciii. 1237, 1238.

Stymphalides aves fabulosæ, ab Hercule devictæ, quid historicè significent. xcix. 1271.

Subare, & *surire*, propriè de suillo genere dicuntur. lx. 053.

Sucerda cur commendetur in agris stercorandis. lxxi. 1113.

Sudor quid. xviii. 811. Sudor, scabies, pediculi unde. xxi. 828. cur erumpat dormientibus, item valde anxiis. xxxiv. 890.

Sues cur cœno gaudeant. lviii. 1041. Et fusius. lix. 1044. Eosdem fugere unguentum, uti & scarabæos 1042. Suis anima pro sale. lix. 1043, 1044. Quiete pinguescit. *Ibid.* Muhammedica de origine suis fabula. 1044. Suis etiam mansueti furor in venerem. lx. 1052, 1053. famelicæ ἀστοργίαι in vorandis suculis. Neque id Romanis prodigii loco habitum. *Ibid.* inimicitiæ cum elephanto lx. 1055. Suibus de turri suspensis, Romanos aliquando victoriam retulisse; ut fabulatur Ælianus. *Ibid.* Suem, & equam solum, gravidas marem admittere. lxi. 1058, 1059. Suillam imprimis nutrire; assatam autem præstare elixæ. lxiii. 1075, 1076. Quinquaginta prope modis carnem domestici suis ita posse condiri, ut totidem ferinæ carnis species videantur. lxvi. 1080. Suillæ esus cur

Iudæis

Digitized

V.

Vulne-

FINIS.

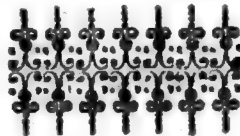

INDEX LIBRI QUARTI DE IDOLOLATRIÆ ORIGINE, AC SCIENTIA NATURÆ;

QVI EST

De piscium, serpentium, insectorumque natura, & cultu.

Prior numerus, sive Romanus, designat caput libri: barbaricus, quem cifram *vocant, monstrat paginam.*

A.

A in V converti XCIV.1626.

Abscessibus remedium sunt millepedæ, & mel. LXXXIX.1607,1608.

Acanthias piscis. XXVIII.1393.

Aceti vis adversus ictus aspidis. LX.1514.

Ἀχέται cicadæ quæ. LXXVII.1571,1572.

Acipenser veterum an idem, qui Sturio noster. XXIX 1399,1400.

Acoatl serpens. LVIII 1507.

Acontiæ serpentis, sive jaculi, in prætereuntes impetus. LV.1494. Etymon, ac natura ejus. 1501.

Acridophagi vitæ brevis, & ut à vermibus corrosi pereant. XCV.1629,1630.

Acuicahuilia serpens. LIX.1511.

Acus piscis. XXIV.1379,1380.

Adhærescere alicui instar lepadis. Proverb. XXXVI. 1423.

Adonis piscis idem ac *exocœtus*. IV.1289.

Adulteri olim puniti Athenis, mugile in anum immisso. XLIX.1470.

Adustis medicina è cancris, & buccinis. XLV. 1457.

Ægyptii reges cur in corona gestarint aspidem pictam. LIV 1492.

Ælianus quando vixerit. XIV.1327. Ælianum non exscripsisse sua ex Oppiano: quod plerique ajunt. *Ibid.*

Afrorum circa Nigritas miserabilis exitus: ut qui corrosi à vermibus pereant. XCV.1630.

Ἀκρίδας perperam apud Theocritum reddi *cicadas*, & quid errori huic occasionem præbuisse videatur. LXXVII.1573.

Albus unde. XXI.1363.

Aldrovandi opinio de Ciceronis loco rejecta XXV.1381. Idem deceptus, cum Aristotelem ait putare, cicadas non excernere. LXIX.1542.

Alfiero Hispanicum unde LIV 1489.

Alopeciæ remedium ex piscibus. XXXIX. 1431, 1432. Eidem medicina à cantharidibus, & muscis. LXXXVII.1600.

Alosæ piscis caro qualis. XXIX. 397.

Ἀλφησικὶς piscis. XXIV. 1379.

Alvo sistendæ, aut ciendæ, qui pisces conducant. XLI 1444,1445,1446. Alvum solvi cochleis, & melle, vel mulso. LXXXIV.1593. Procidentiam alvi, & condylomata, sanari cochleis, & araneis. *Ibid.*

Amiæ etymon geminum. XXVII.1391. harum, sive troctarum pugna cum delphino. XVII.1345.

Aminæum vinum, non *Taminium*, scripsisse Maronem. XLIV.1455.

Amoleti etymon. LXII.1522.

Amphisbæna cur ante serpentium alios hibernas deserat latebras. LIII. 1487. Cur δικέφαλος vocetur. 1494. Symptomata eorum, qui ab ea morsi sunt. 1500.

Ἀνάδρομοι ἰχθύες. XXII.1365. Ἀναδρόμων piscium natura. XXIX.1395. *& seqq.*

Anchorago Cassiodoro idem ac *salmo*. XXIX. 1395,1396. Unde vox *anchorago* XXIX.1396.

Anginæ remedium ex piscibus. XL.1436.

Anguis, & *serpentis* vocabula quomodo differant, & unde deriventur. LII.1479. Angues cur pilis careant, vino gaudeant, hieme sub terris delitescant, æstate etiam diutissimè citra cibum asserventur LIII.1486. Cur item hieme non exserant venenum 1487. Quas *exuvias*, vel *senectam anguis* dicimus, non esse nativam ejus pellem *Ibid.* Ut fœniculi, vel marathri usu visum recuperet, & cur se juniperi spinis scabat *Ibid.* & 1490. De angue Indico, compressu arboris sese interimente. 1511. Per loca serpentibus infesta quàm cautè iter sit faciendum, *Ibid.* & 1512. Loca anguibus scaten-

Digitized by Google

B.

C.

sint immunes à cimicibus. *Ibid.* Utrum ex vivis etiam hominibus oriantur. *Ibid.* In insula S. Thomæ cimices non inveniuntur. 1629. Cimices ut nacentur XCVII.1641.

Cinædi piscis descriptio.XXIV.1379.

Cleanthes quo argumento compulsus fuerit ad rationem mutis etiam tribuendam animantibus.LXXIII 1558.1559.

Cleri in favis apum.LXV.1526.

Clupea piscis qui sit. XVI.1342. Ejus inimicitia cum attilo. *Ibid.* Remedium ex clupea contra quartanam XXXVII.1427.

Cobitidi apuæ unde nomen.I.1280.

Coccojus, vel cuccujus, Indiæ insectum, iter facientibus laternæ vicem præstat. XCIII. 1623. Usus ejus in culicibus capiendis. XCIV.1627.

Cochleas nudas idem esse, ac limaces: limaces conchæ implicitos, idem ac cochleas LXXX.1582. Cochleis cur cornua sint addita. XII.1320. Cochleæ nudæ Venerem citant.LXXXV.1596. terrestres prosunt vulneribus. LXXXVIII.1603. Et pilis palpebrarum refractis XXXIX.1434.

Cochleæ marinæ difficulter concoquuntur; sed concoctæ bene nutriunt. XXXVI.1425. Imo omnibus vis nutriendi, eoque Venerem concitant.XL.1439. Prosunt febri.LXXX.1582. Item capitis dolori LXXXI.1593. Adhæc uvæ seu columellæ.LXXXIII.1588. & morbis thoracis.1589. dysenteriæ. LXXXIV.1592. alvo sistendæ. 593. urinæ incontinentiæ. 1595. testuum vitiis. 1569. arthritidi. LXXXVI.1598. palpebris. LXXXVII. 1600. oculis, & dentibus. *Ibid.* faciei vitiis. *Ibid.* vulneribus. LXXXVIII.1602. telis extrahendis. *Ibid.* Nervos sanant. *Ibid.* ulcera LXXXVIII.1605. herpetem. 606. panos. LXXXIX 1607. Cochleæ fluviatilis usus in medendis à cane rabioso morsis. XXXVI. 1425. Cochlearum usus in oleo decapulando, ac hauriendo. XXXVI. 428.

Cœranus Milesius delphinum redemit, ut mari redderet. XXXII 1409.

Colia sive lacerti piscis caro qualis. XXVI.1386.

Colici morbi remedium è piscibus. XLI. 1442. *& seqq.* Eidem remedium à cicadis. LXXXIV. 592.

Concha vocabulum quam latè pateat. XXXIV. 1416. *Concha Venerea.* XXXV. 1420. *Cytheriaca concha.* 1421. Eadem Græcis χοιρίνη, & hoc exemplo vulgo *procellana. Ibid.* Concharum aliæ in fundo, aliæ in summo degunt mari. LXVII. 1462. Conchæ Venereæ usus in poliendis linteis; uti & chartis.XLVII.1464. Concha pictoribus hodieque pro vasculis pigmentariis.XLIX 1469. Priscis pro tuba erat. *Ibid.*

Conchylij vox πολύσημος.XLVII.1463. *Conchyliata*, *& purpurea* vestis discrimen. XLVII. 1463. Conchylium usus ad cochlearia. XLVIII. 1465.

Concoctio quomodo fiat, ex Galeni, & Erasistrati sententia.XXII.1368,1369.

Conger piscis. XXVII.1390. Congri, & murænæ inimicitia XVI. 1343. Item locustæ *Ibid* Congros quandoque nec utraque aliquis manu possit amplecti.LX.1309.

Coracini piscis descriptio.XLII.1449. Unde ei hoc nomen. V.1293.

Cordyla.IX.1308.

Corvi piscis caro qualis.XXVI.1386.

Cossi, teredinum genus. LXV. 1526. Cossi vermis cibus LXIX.1543. Et ipse in cibo.1577.

Crabronis alimentum.LXIX.1541. Crabro passerem insequens, & necans.1545. Quam ictus crabronum noxius. LXXII.1554.

Crangones, & squillæ gibbæ, quantum cornu suo valeant.X.1310.

Creta usi Asiatici in signando pro cera. XCI. 1614. Cretæ, terræque Cimoliæ, ac Samiæ natura. *Ibid.*

Crocodilum ut interimat delphinus.XIV.1326. 1327.

Crustatorum piscium genera. XXXIII. 1413. Qualis eorum concoctio, & nutrimentum. 1414.

Cuculi piscis caro dura XXV 1384.

Culices cur alis sonum edant acutum. LXXVII. 1573. Scabritiei prosunt. LXXXIX.1608. Culicum duo genera Aristoteli descripta; quorum unum solum acida sectetur, alterum etiam mel appetat. LXIX.1541. Culices è caprifico nati in ficum se conferunt, velut coloniam pinguiorem 1543. Cur posteriores pedes illis sint longiores primis. 1561. Culices quantum molestiæ creent Hispaniolæ incolis, & de ratione capiendi eos insecto alio. XCIV. 1627. Culicibus arcendis remedia. XCVII.1640.

Cultus scarabæorum apud Ægyptios. XCIX. 1644.1645. Formicarum apud Thessalos. *Ibid.*

Curculio quam noxius frugibus, XCIV. 1626. Ejus

Digitized by Google

tura plagæ apud Afros virulenti fiant. LVIII. 1505. 1506. Quomodo differant à serpentibus, pressius voce *serpentium* accepta. 1506. Triplex *draconis* etymon, & cur dicatus Æsculapio, deque filia hujus Panacea. *Ibid.* De dracone puellæ amatore. 1507.

Dracunculi in vivis hominum partibus enascentes, LVI. 1499.

Δρυΐνη. LIV. 1491.

Dysenteria quid, eique medicina ex piscibus. XLI. 1443, 1444. Dysenteriacis, uti & cœliacis, remedium à melle, & cerâ. LXXXIV. 1592.

E.

EXενὴς, & ναυκράτης piscis, unde dicatur. XI. 1314. Cardano echeneida, & echinum, malè confundi *Ibid.*

Echini piscis descriptio, & unde ei nomen. XXXV. 1418. Discrimen ex loco, & unde ejus bonitas dignoscatur 1419. Vide *Echeneis.*

Ἐχινομήτρα. XXXV. 1418. Echinometram, ac delphinum, præsagire tempestates. XLVIII. 1466. Et ratio ejus allata, *Ibid* & 1467.

Ἔχις, & ὄφις, ut differant. LII. 1480.

Egestas aliud, quam *paupertas* XCIV. 1628.

Ἐγκαυστικὴ ars ceris pingendi. XCI. 1615. Tria illius genera. *Ibid.* 1616.

Ἐγκρασίχολοι. Vide *Encrasicholi.*

Ἐλεφιτὶς piscis Hippocrati laudatus, nisi potius ἐλοπικὶς legendum ex Hesychio. XXIV. 1379.

Ἐλεποκὶς, vel ἐλυποκιὺς piscis. XXIV. 1379.

Ἔλοπες lusci, τυφλῖνοι cæci. LIV. 1490.

Elops piscis an idem, qui acipenser. XXIX. 1399.

Ἔλυτρον quid in insectis. LXV. 1564.

Ἡμερόκοιτος, vel ἡμεροκοίτης. XV. 1336.

Encrasicholi unde dicantur, & cur non nisi capite saliantur præciso. VIII. 1305. Caro eorum qualis. XXIV. 1384.

Ennius apud Appuleium correctus. XXVII. 1389. De altero ejus apud Agellium loco XXXII. 1411.

Ephemera, animalcula unius diei. LXVIII. 1536, 1537.

Epicharmi locus, de intestinis scari, aliter ac à Casaubono, expositus. XXIV. 1376.

Epilepticis prodesse vitulum marinum, & torpedinem XXXVIII. 1429. 1430.

Ἐπινυκτίδες quid, & quomodo sanentur ichthyocolla. XLV. 1458.

Equi, anguilla in anum immissa ab hominibus nequam, turgidiores redduntur, quo carius vendantur. XLIX. 1470.

Erasmum falli, quando, Athenæum secutus, mugili dentes tribuit acutos VII. 1301. Erasmus perperam à Scaligero culpatus, quasi eum modò linguæ usum esse d xerit, ut hac vox formetur. XIII. 1321, 1322. Idem tamen præclaro carmine ab eo laudatus 1322.

Erecti, & *prostrati* pisces opponuntur. XXVI. 1387.

Erucarum varia genera, LXV. 1527. Earum pestis. LXIX. 1542. Coloris varietas 1546. Quanta telæ ab iis textæ firmitas. 1560. Erucæ olerum, cum oleo munctæ, tutos præstant ab animantibus venenatis. XCVIII. 1643. Adversus erucas remedia XCVII. 1638.

Erythrini piscis caro qualis. XXV 1384. Cur eo abstinere jusserit Pythagoras, *Ibid.*

Escarus Isidoro, pro *scarus*, & ratio vocabuli. VII. 1303.

Esocis piscis magnitudo. IX. 1307.

Eutropios duos perperam ab eruditis etiam viris confundi. XCV. 1632.

Exanthemata cerâ sanari. LXXXVIII. 1606.

Exdorsuare quid sit. XXVII. 1390.

Exocœto pisci unde nomen, & ut aliter dicatur *Adonis*: Item ut in terram exiens sibi caveat ab aviculis. IV. 1249. Cur idem diutius extra aquas vivat. XXI. 1361. De quo Rondeletii opinionem Scaliger aliquot argumentis impugnat. *Ibid.*

Exormistos Cassiodori est natura similis, ac muræna. XX 1359.

Exossare quid sit. XXVII. 1390.

Exsanguium vocabulum latius patere, quam *insectorum*. LXIV. 1524.

Εὐλαί. LXXV. 1597.

Εὔφθαρτοι Græcis dicuntur etiam pisces, qui facilè concoquuntur. XXII. 1368.

Ἡλιοκαυστρίς. XCVI. 1633.

Ἡμερόκοιτος idem, ac scarus. XV. 1336.

1606. Herpeti equorum remedium è vermiculo cardui. *Ibid.*

Hippœ, vel potius hippeis, piscis. XIX. 1356.

Hippocampos, ut ajunt, gignere hydrophobiam. L. 1471.

Hippocratis in loco corrupto conjectura XXIV. 1379.

Hippopotami impietas patrem devorantis. XVI. 1338. Hippopotami testes remedium contra venenum. XXXVII. 1427.

Hippurus piscis. XXVII. 1389. Ejus etymon. *Ibid.*

Hirundinis usus in febri continua. LXXX. 1781. Iecori medetur. LXXXV. 1593. Olim pro cucurbita fuit. *Ibid.* Prodest podagricis. LXXXVI. 1599. Est in psilothris. LXXXVII. 1600.

Hirundo piscis volucris, & quæ nominis ejus ratio. XIX 1353.

Hispanicus mos, vocabulis Latinis ab SC incipientibus E præponendi. VII. 1303.

Homerum non apponere heroibus suis pisces: nec eos piscantes inducere, nisi fame urgente. XIII. 1372.

Hydromeli ut differat à *melicrato*. LXXIX. 1578. Quæ gentes jam olim hydromeli pro vino usurparint. *Ibid.*

Hydropi remedium ex insectis. LXXXV. 1594.

Hydrus quomodo ranis insidietur; eundem dici chersydrum, & ὄφιν ἔνυδρον; undeque appellationes istas acceperit. LIV. 1491. & quanta hujus virulentia. 1502, 1503.

Hypnale, aspidis genus, & ex quo illi nomen. LVI. 1497.

Hystericæ quo pacto vivant. XX. 1360.

I.

I*Aculus*, vide *Acontias*.

Iararacucu serpens Indicus. CVII. 1505.

Ichneumonis, ac crocodili, inimicitia. XVI. 1343. Item ejus, & aspidis, inimicitia. LIX. 1510.

Ichthyocolla piscis remedium adversus ἐπινυκτίδας. XLV. 1458. Ichthyocollæ tum corium, tum venter, glutini usum præstat, ac super posteriori Dioscoridis lectio defensa. XLVIII. 1465. De variis ejus appellationibus apud Germanos. *Ibid.*

Ictero remedium è piscibus. XLII. 1448. Eidem medicina ex insectis. LXXXV. 1594.

Iecoris doloribus remedium ex scorpiis marinis, & conchis. XLII. 1447. Duritiei è centrina. *Ibid.* & 1448.

Iguana serpens, regum Cubæ cibus. LXII. 1522.

Iliaci, & colici morbi discrimen XLI. 1443.

Imaginum quanta vis in animis hominum. XCI. 1616, 1617. Imagines, quæ more Romano disponi solent in atrio, & in funere præferri, fuisse vultus humero tenus ex cera efformatos. XCI. 1617. 1618. Nec tamen omnium solere imagines funus comitari. 1618.

Insectorum incisuræ, unde iis nomen, quales sint; & cur Albertus pro iis dixerit *annulata*. LXIV. 1524, 1525. Subtilius esse Dei artificium in insectis, quam in animalibus etiam vastæ molis. 1525. Varia eorum genera. 1526. Quam variis in locis, ac rebus, nascantur. *Ibid.* Etiam magnam esse varietatem in ejusdem speciei insectis. 1527. Insecta utrum à Deo creata, an ex creatis sponte sint producta. LXVI. 528. Alia coitu nasci, alia sponte. *Ibid.* Tardè à coitu absistere; & quæ rei istius ratio sit. *Ibid.* In coeuntibus feminam esse majorem mare, & ejus quoque cau a adlata. 1529. 1540, & 1544. Non mares feminæ, sed feminas mari, genitale inserere: aliter interim esse in cicadis. *Ibid.* Quæ sint ovipara, & quot mutationes ex ovo erumpens fœtus subeat. *Ibid.* Ut insecta eodem à coitu die, aut saltem postridie, pariant. 1560. Insectorum origo ex carne cadaveris. 1533. Ex plantis. 1534. Errore, vel potius lentore foliorum. *Ibid.* & 1535. Cujusmodi insecta Aristoteli vocentur αὐτόματα. *Ibid.* Cur quædam careant insectis. 1536. Quamdiu vivant. 1536, 1537. Maximam insectorum partem annum non excedere; & unde sit illa vitæ brevitas. 1537. Cur, conciso insecto, partes singulæ vivant, ac moveantur. 1538, 1539. Insecta non bibere, nisi cibi gratia. 1540. Edaciora esse, quibus sunt dentes, vel intestinum anfractuosum. *Ibid.* Quædam eorum sanguine nutriti. 1540, 1541. Cujus id sit naturæ, quo insectorum partes cohærent. 1544. Aculeus eorum cur non renascatur. *Ibid.* Aculeum in ore nactis binas solum alas esse attributas; etiam dentibus plurimum carere. 1545. Oculos iis esse grandiores. 1546. De colore insectorum. 3546. Cur non habeant palpebras. 1546, 1547. Nonnullis cornicula

Digitized by Google

cum

Plauti

 Purpu-

Squatinæ utilitas ad polituram. XLVIII. 1466.

Squillæ, & crangrones, quantum cornu valeant. X.1310. Squillas apparandi ratio. XXXIII.1414. Earum magnitudo.1415. Quantopere his delectatus sit Apicius. *Ibid.* Squillas assari solere. XLI.1441.

Stella marina quam fervidi sit stomachi. VIII. 1104. Est visus expers; uti & echinus. XII.1320. Ejusdem sollertia. LXXIII.1561.

Stomacho ciborum fastidio laboranti, remedium ex piscibus. XLII.442.

Strabeli, sive conchæ turbinatæ, facultas. XXXVI, 1426. Antiquis pro tuba fuit. XLIX.1469.

Stranguriæ remedia ex piscibus. XLII.1449.

Στρόμβος quid, vel mixobarbaris στρῦμβα. XXXVI,1426. *Strombi, & cochleæ*, ut differant. XXXIV. 1417. Cardiacis sunt utiles. XLI.1441. Τῶν στρομβωδῶν divisio. XXXVI.1425. Quibus propriè magis vocabulum στρομβώδης conveniat. 1426.

Strumis remedium ex piscibus. XL.1437. Iisdem medicina ex insectis. LXXXIII.1589.

Sturio piscis, qui & *hycce, erutbrinus, suillus, & silurus*, vocatur. XXIX.1399.

Sturionis vis in rostro. X.1310.

Stylum vertere cur dicantur, qui scripta sua corrigunt. XCI.1613.

Sudis piscis descriptio. XXIV.1379.

Sulfuris etymon. XCVI.1634.

Superciliis, & pilis maxillarum, medicina à formicis. LXXXVII.1600.

Sus serpenti inimica LIX.1510.

Συκώσεις oculorum medela è piscibus. XXXIX. 1433.

Συνόδοντες unde dicti. VII. 1301. Synodontis caro qualis. XXV.1384.

T.

Tarantulæ etymon, ac mirus effectus. XCVI, 1634.

Tauri, sive scarabæi terrestres, strumis prosunt. LXXXIII.1589.

Temperamenti etiam calidi animantia quædam non perferre frigus hybernum LXVIII. 1537.

Tempestatibus, ac procellis, pisces redduntur meliores; & quæ istius rei ratio sit XXII.1367.

Testes quibus piscium sint, & cur non propendeant foras. II.1282.

Testudinum aquaticarum coitus qualis. II. 1282. Testudinis palustris sanguis capitis dolori-bus prodest. XXXVIII.1430. Testudinis testa quis Romanorum primus vestieri: lectos, & repositoria. XLVIII.1465 Testudines marinæ à Troglodytis adoratæ; sive ut dii; sive potius, ut symbola. II.1277.

Tethya piscis pleuritidi prodest. XL.1440.

Τεττιγόνια cicadæ minores. LXXXVII.1571.

Teuthlacocauh, qui serpens in America, cibi, & medicamenti, usum præstans. LXII.1522.

Texendi verbum unde veniat. LXXIII.1559.

Texmınani, serpens Americanus. LVII.1504.

Theocriti locus de poculis cera illitis illustratus. XCII.1622.

Theodori philosophi ἀπόφθεγμα. CXVI.1634, 1635.

Theriaca etymon. LXII.1522. In cujus confectione sedulò cavendum, ne pro viperæ carne accipias cerastæ. *Ibid.*

Θηριώδης, & θηρίωμα, pro *ferali*, vel *ferino*. XCV.1631.

Θολὸς quid, & unde. XLIX.1468.

Θορὸς piscium, seu vitale virus. I.1279.

Θεριστήριον, & θεριστήριον, Græcis quid. XCI.1614.

Thymallus piscis odore suavi. XXX.1401. Hinc proverbium, Aut piscem olet, aut florem 1402.

Thynni geminum etymon: prius ex Græco fonte XIX.1356. ex Hebræo alterum. XXXII.1411. Thynnorum ætas; item anguillarum, deque eo Platinæ lapsus. III. 1287. Thynni magnitudo. IX. 1307. Eundem piscem variis appellari nominibus; ac unde ei sit *pelamidis*, vel *pelamydis* appellatio. *Ibid* & 1308. Thynnos dextro oculo minus cernere, unde colligatur. XII.1319 Thynni ἀστραγαλα. XVI.1341. Metus 1346. Celeritas. XIX.1356 caro qualis; deque eo Lucilii, & Ennij versus, partim illustrati, partim correcti. XXXII.1411.

Tiberij Cæsaris crudelitas, jubentis piscatori os lacerari duro & aculeato locustæ tergo. X. 1311.

Tincæ, piscis vulgaris amicitia cum lucio. XVI. 1431. Glutinæ tincæ lucii ventrem apertum coalescere. *Ibid.* & 1342. caro qualis XXVII.1389 & imprimis XXX.1404. Tincæ, & fullonis commoda in eluendis vestium maculis. XLVII.1464.

Tineæ, blattæque, pestes vestium, ac librorum. XCIV.1626.

Tipulla

Digitized by Google

V.

Veterno

Veterno è piscibus remedia. XXXVIII. 1430.

Vinum Falernum, vetus. LXXIX. 1578. Vina, quibus mel miscuerunt LXXIX 1577

Vinum melitites ut à mulso differat. LXXIX. 1578.

Viperæ, & ἐχίεως etymon LII. 1482, 1483. Viperarum coitus, & partus; deque iis Herodoti, & aliorum, sententia ab Ægyptiis hausta refellitur. LII. 1481, 1482. Similiter decipi, qui tradunt, viperam coire cum muræna marina. 1483. Quanta interdum viperis magnitudo. LIII. 1484. Viperinæ iræ indicia. LIV. 1492. Unde dignosci possit, ecquis à vipera mare, an fœmina, sit læsus; & utrius ictus sit periculosior, & quando utraque maximè cavenda. 1497, 1498. Viperas in eo quoque à serpentibus differre, quòd hyeme lateant sub saxis. 1512.

Visus quibus piscium acutior; quibus obtusior. XII. 1320. Qui item pisces careant visu. *Ibid.* & 1321.

Vitiligini, sive lepræ, remedia ab insectis LXXXIX. 1608. Vitiligo ut differat ab impetigine, & scabie, & nocentissima horum elephantiasi. XLV. 1458.

Vituli marini quomodo coeant. II. 1283. Cur binos pariant fœtus. 1285 Vituli marini mugitus. XXI. 1363. Unde ei nomen *boca*, *Ibid.* Vitulo marino, sive phocæ, gravior est somnus, quam piscium aliis; & quæ causa sit ejus rei. XV. 1336. 1337. Unde ei nomen sit *vituli*. *Ibid.* & XXI. 1361. Vitulus marinus epilepticis prodest XXXVIII. 1429.

Vivaria oratarum, cochlearum, murænarum, quando, & à quibus, inventa sint. XXIII. 1373.

Ulceribus, & carni excrescenti remedia ex piscibus. XLV. 1457. Ulceribus remedium mel, cera, oxymeli. LXXXVII. 1604. Et omnia prope insectorum genera. *Ibid.* & *seqq.*

Umbilici marini facultas. XXXVI. 1426.

Umbla, sive umbra, piscis lacus Lemani. XXIV. 1380. XXXI. 1407.

Unguis piscis Varroni, qui Plinio *onyx*. XXXVII. 1423.

Unguium usus, ac remedium scabritiei unguis ex alece. XLIV. 1453. vitiis remedia ab insectis. LXXXVIII. 1601, 1602.

Unioni unde nomen. XLVII. 1462.

Volare etiam pisces quosdam. XIX. 1353.

Vomitui conferunt mulli. XLI. 1443.

Uranoscopi, sive callionymi, caro qualis. XXVI. 1386.

Urina hominis utilis adversus aspidis ictum LXI. 1517. Urinam qui pisces cieant. XLII. 1439. 1440. Urinæ difficultati remedia ex insectis. LXXXV. 1595.

Urinatores cur animam contineant XIX. 1355.

Urtica marina alopeciæ medetur. XXXIX. 1431.

Urticæ oculis carent. XII. 1320. Urticæ, pulmones, myrili, & alia quædam, auditu carere ostensum XII. 1321. Urticæ quatenus se moveant. XVIII. 1348.

Uteri suffocatio unde; eique medicina è piscibus. XLIII. 1450. Carcinomatis vulvæ remedium è cancro fluviali. 1451.

Uvæ, faucium morbo, remedium ex piscibus. XL. 1436. *uvæ* appellatio unde *Ibid.*

Vulnerum sordibus extergendis remedium ex cinere echini marini. XLV. 1456. Vulnera pro cœlo soloque facilius, aut difficilius, sanari. *Ibid.* Vulneribus medicina ab insectis: item vis mellis in vulneribus; uti & vis ejusdem, item apum, & ceræ, in membris contusis, fractis, vel adustis. LXXXVIII. 1601, 1602, 1604.

Vulpis sive vulpeculæ solertia. XIV. 1328. Ejus caro qualis. XXVIII. 1393.

X.

Xiphiæ, & sturionis vis in rostro. X. 1310.

Xiphiæ natura. XXVII. 1391.

Z.

Zeùs piscis. XXIV. 1380.

Zygæna piscis qualis. XXVIII. 1393. & XXXII. 1411.

FINIS.